

КОСТЯНТИН
ТИЩЕНКО

ІНШОМОВНА
ІСТОРІЯ
УКРАЇНЦІВ

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА • ЛІНГВІСТИЧНИЙ МУЗЕЙ

К . М . Т и щ е н к о

ІНШОМОВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ

2300 ЗАПОЗИЧЕНИХ РЕАЛІЙ
АНТИЧНОСТІ Й СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
У МОВІ, ТОПОНІМАХ І ПРІЗВИЩАХ

Київ-Броди: «Просвіта»

2018

УДК 81'1.009

ББК 81

Т 47

Рецензенти книги та її частин:

член-кор. НАН України, доктор філологічних наук, професор *Ніна Клименко*,
академік НАН України, доктор філологічних наук, професор *Григорій Півторак*,
доктор філологічних наук, професор *Віктор Мойсієнко*,
доктор географічних наук, професор *Володимир Пащенко*,
доктор історичних наук, професор *Віктор Ставнюк*

Тищенко К.М.

Т 47 Іншомовна історія українців: 2300 запозичених реалій античності й середньовіччя у мові, топонімах і прізвищах – Київ-Броди: «Просвіта», 2018. – IV + 816 с.; 272 іл. і табл., 404 карти.

ISBN 978-966-7544-80-5

Дозрів матеріал для енциклопедичного словника прожитих нами епох етноісторичних контактів. Українці ніколи не жили ізольовано: сформувалися вони зі слов'янської групи індоєвропейців, але в колі сусідніх народів. Тисячі років ми асимілювали їхні меншини – що видно з багатьох збережених мовних ознак. Даючи тим меншинам нову ідентичність, ми самі зазнавали їхнього впливу. У книзі – 2304 тексти з теми: 47 статей **прологу** – це стислий опис прожитих українцями 42 епох етномовних контактів з 5 напрямів; переважно відоме – у 350 статтях **частини I** про **запозичені** при цьому слова, граматичні й діалектні явища; переважно нове – у 1131 статті **частини II** – про **топоніми** від іншомовних основ. Мовні контакти підтверджені генетикою і археологією у 74 статтях **частини III**. Живим продовженням меншин сусідів є українці з забутим значенням **прізвищ** (702 статті **частини IV**). Досі були відомі зв'язки з нашими предками інших *слов'ян, балтів, скандинавів, ясів, греків, тюрків*. Тепер з топонімів і прізвищ добуто підтвердження тих контактів, а також ознаки впливу *франків, парф'ян, персів, еламців, грузин, вірмен, сирійців, арабів, албанців, коптів*. Ця книга – для науковців, учителів і цікавих до нових методів вивчення історії. Читати її чи ні – можна вирішити з підсумкових таблиць на с. 606 і 806.

Дослідження завершене за підтримки
Державної стипендії з науки у 2017-2018 рр.

Обкладинка. Зображення предків українців у їхньому історичному оточенні: скіф (*ТОВСТА МОГИЛА*), жінка з Гермополісу (*LOUVRE*), алан (Ардабур), жінка з елліністичного Єгипту (*ДУДИН*); парф'янський князь (*ШАМИ, ХУЗЕСТАН*), дівчина з Фаюму (музей *LIE-BIEGHAUS*), кельт (*BOURAY-SUR-JUIN*), грек (Зенон); кельт (*Канів*), пряжка з головою германця (*Київщина*), парф'янин (музей *MARIEMONT*), степовичка (*ЧУГУНО-КРЕПИНКА*).

Четверта сторінка обкладинки. Y-гаплогрупи у Європі (за З. Россер та ін.).

Форзац. Прізвища і топоніми античного часу між Дністром і Дніпром.

Нахзац. Запозичення до українського словника – свідки історії народу.

Права на публікацію належать автору.

© Костянтин Тищенко, 2004–2018.

© Ніна Клименко, переднє слово, 2018.

© Бродівське видавництво «Просвіта», 2018.

"Якщо кожна з наведених паралелей зокрема не дає підстав до якихось далекосяжних висновків, то їхня комбінація [дає таку підставу]"

В. Абаєв, 1965.

"Сказано мудре слово. Де ти, мудре вухо?"
Грузинське прислів'я (з колекції Р. Чілачави), 1975.

Мова – велетенський історичний документ

Переднє слово

Серед металевих ялинок, фаянсових квітів і штучних газонів сучасної науки щораз важче натрапити на живе дерево. Нова праця проф. К. Тищенка – з таких живих дерев. Непричетні вони до декларацій про наміри й перспективність упровадження. Сильні своєю несподіваною появою. Як і в античні часи, творча думка знайде, де прорости. Так і у цій книзі: узяла й проросла.

Питаю себе: як і звідки? Видно, що шлях до книги почався ще за творчого стажування дослідника у професора А. Білецького, – вчений колись довірив асистентові з знанням італійської та французької мов підготовку до друку матеріалів Лінгвістичного атласу Середземномор'я (ALM).

З Італії через Москву надходила коректура атласу – верстки матеріалів, частину яких у 1960-61 рр. зібрали на чорноморському й азовському узбережжі А. Білецький і Т. Чернишова з помічниками. З поточних питань верстки слід було звертатися до головного редактора атласу Г. Берруто (нині на пенсії), секретаря М. Кортелаццо, директора ALM Дж. Фолени.

Аркуші з картами верстки відкривали перед К. Тищенком цілий світ середньовічних контактів моряків і рибалок. Як впливало з експедиційних матеріалів, всупереч офіційній російській морській термінології на голландській основі, збереглися в нас на півдні генуезькі назви вітрів, частин човна й цілі команди на вітрильниках; а ще грецькі й турецькі терміни рибальства, арабські впливи й чимало іншого. Жива мовна стихія давньої історії перекреслювала міф про буцімто "мовно пізню" степову Україну, спону-

кала вникати й шукати глибше. Хвиля тих перших вражень від нашої справжньої мовної історії добігає і до нинішнього енциклопедичного тому (див. с. 40, 75, 112, 162, 258, 291).

Редакційну раду зрештою вузько спеціального атласу ALM склали світила тодішнього європейського мовознавства. До неї входили президенти М. Деанович, К. Баттісті, члени ради А. Білецький, В. Віноградов, М. Ваґнер, В. Георгієв, Дж. Девото, А. Таворіс, А. Каранастасіс, А. Россетті, В. Пізані, К. Тальявіні, С. Шкерль. Уже сама їхня участь у такій справі надавала їй наукової аури. *Arg longa, vita brevis*. За півстоліття відійшли вони у кращі світи. Нова генерація дослідників нещодавно повернулася до перегляду матеріалів атласу, не забувши запросити до праці і єдиного досі чинного радника зі старої Видавничої ради Костянтина Тищенка.

За які ж заслуги професор став радником атласу ще в асистентські роки? У квітні 1968 р. А.О. Білецький переконав ректорат КДУ відрядити підготованого для цього викладача кафедри з чотирма помічниками до 5 пунктів на Кавказькому узбережжі. Без обстеження їх усі сотні аркушів атласу "прикрашала б" біла пляма на Кавказі. У кожному з пунктів слід було записати у транскрипції відповіді на 810 коротких і 35 розгорнутих питань від кількох пенсіонерів-рибалок і моряків. Маючи попередній досвід роботи з ALM, К. Тищенко з завданням упорався: провів експедицію від Новоросійська до Батумі, за два місяці надпруженої праці розписав на картки тисячі відповідей та уклав звіт. Можна уявити, як радів фінальній порції мате-

ріалів автор ідеї атласу М. Деанович, дочекавши на цю мить від 1937 р. Без них бракувало повноти знань про предмет. За зроблене проф. А. Білецький рекомендував К. Тищенко до складу ради ALM. Так 27-річний вчений опинився в колі європейських метрів. Науковою візитівкою його стала надрукована згодом стаття про мовні контакти на Кавказькому березі (у *Bolletino dell'ALM* № 13–15, 1971–1973).

Окрім зразкового "наукового терпіння" приклад М. Деановича вчив масштабно мислити, а кавказький епізод – цінувати ціле...

Другий складник книги слід вбачати у *метатеорії мовознавства*, небувалому синтезі знань, здійсненому автором 26 років тому. Поява метатеорії засвідчила кінець класичної епохи науки про мову як доти невідрефлектованої системи знань. З самого мовознавства автор зумів добути координатний простір-матрицю метатеорії та її осьові категорії. І розмістив у ньому масиви знань про мову. Залишилися й вільні клітини матриці на виріст – своєрідні "сплячі бруньки". В одній з таких клітин виросла й теперішня книга.

З відгуків на працю: "Навряд чи дисертант претендує на те, що він пізнав чи розкрив абсолютну істину в досліджуваній галузі, але безперечно те, що він зробив гігантський крок, наближаючись до неї. Завершує дисертацію авторська дефініція мови: «Людська мова – це діа-транс-еу-ін-син-десигнальна система», яка наочно демонструє потенції метатеорії" (з відгуку проф. С. Семчинського, тодішнього завідувача кафедри загального мовознавства КНУ).

Метатеорія мовознавства могла і може стати теоретично обґрунтованою основою ширшого системного наукового пошуку. Але дотепер не стала нею. З відстані часу видно екстраординарність наукової події та ординарність наукового соціуму. Брак інтересу до аксіоматично новаторської праці – діагноз йому, а не їй. Така ж дяка й укладеному на засадах метатеорії першому системному підручнику з мовознавства ("Основи мовознавства", К., 2007). Кажуть, потрібна популяризація у медіа, а за елегантним коментарем, він "просто" випередив свій час. Певно, що так. Це як незнання закону Ома школярем – воно оцінює учня, а не Ома.

Метатеорію мовознавства унаочнено й у Лінгвістичному навчальному музеї КНУТШ. Тут побували тисячі екскурсантів: от і популяризація. На рівні виявилися експертні установи. Музею надано простір 1992 р., а 2017 р. його засновник відзначений за особливі заслуги перед університетом. За поданням С. Павличко 1999 р. Американська рада вчених товариств (ACLS) виділила музею грант і визнала втіленням наукового лідерства ("яке ми визначаємо як «заохочення інших до праці та створення їм умов для неї»", – писав у листі її президент). Зацікавилися метатеорією мовознавства і у Польщі (*Medytacje filozoficzne*. Warszawa, 2015. – S. 235–262).

Зі сказаного можливі кілька висновків. По-перше, використання винаходу передбачає відповідну підготованість потенційного користувача. Тобто, не тільки "істина приростає повільно" (Т. Купер), але і здатність її сприйняти. По-друге, експертні установи найвищого рівня таки потрібні. По-третє, кваліфіковані експертні оцінки за змістом несумісні зі спробами формальних вимірів цінності змісту наукової праці. Визнання експертів – не масове, а тому не відповідає ані "індексу посилань", ані модному тепер індексу Гірша...

Бібліометрію породило небажання вникати у зміст надто численних наукових праць. Вона підміняє надійну копійку процедуру оцінки змісту негайною і **всім доступною** формальною ознакою, – і тим стає підказкою для зловживань. Цей "популізм у науці" можна пояснити на прикладі рецепції вислову "Habent sua fata libelli" (Книжки мають свою долю). Насправді вислів довший, а Теренціан Мавр (II ст.) як у воду дивився, змалювавши в ньому долю вчених у майбутньому Скопусі: "Pro captu lectoris habent sua fata libelli", тобто "Залежно від розуміння читача мають книжки різну долю". Виходить, уже античність знала, що феномен оцінки книжок – не об'єктивний, а **колективно-суб'єктивний**. Одних учених оцінюють інші, а їхні мотиви (на відміну від експертів) суб'єктивні і, гірше того, невідомі. Що більше: побачивши, чії книжки ти читаєш, я скажу тобі, який з тебе вчений.

Висновок невтішний: з h-індексу "впливовості" видно зовсім не цінність змісту статей, а їх-

ню популярність серед науковців (чи прояв лояльності до авторів праць?), і така підміна – на роки. Критики наводять чимало вагомих аргументів проти індексу Гірша (у ен., fr., es., pt., it., ru., pl., de.wikipedia), але ua.wikiпедія їх не знає.

Третім складником цієї книги з очевидністю є міжгалузевий внесок К. Тищенка до студій мовних контактів. Вчений зробив його на ювілейній конференції А.О. Білецького, свого наукового керівника і доброго генія не одного дослідника-початківця з нашого покоління.

Доповідь К. Тищенка мала назву "Генетична апробація лексико-топонімічних студій". Є і стаття, і окрема брошура, і виклад для ширшої аудиторії ("Гени, мова, Україна", pdf, ж. Український тиждень, №16/ 2012 р.), і передрук у книзі 2016 р. Експертна оцінка академіка Г. Півторака у передмові до четвертого видання цього наукового синтезу просвітила публіку, що саме пройшло повз її увагу 7 років тому: "Наукова заслуга [автора] серед багатьох інших полягає ще і в тому, що своїми дослідженнями він увів топонімію в етногенетичний контекст..., підніс етногенетичні дослідження на сучасний, якісно новий рівень... Це дає можливість перевіряти історичні та лінгвістичні гіпотези ще й біологічним методом. Його суть і перші [висновки] досить несподівані" (у кн.: Тищенко 2016, с. 13). Тут працю знову оцінено не за формою, а за змістом.

Дослідник вивчає тему від 2005 р. Виявлення кореляції висновків *генетики*, *топоніміки* й *історичної лексикології* надало нової якості цим студіям. Усі три області знань представлені в окремих частинах теперішньої книги, з очевидністю задуманої як антологія зробленого. Однак з життя приходять нові проблеми й виклики. Таким викликом стала електронна база *прізвищ українців* "ridni.org/karta".

Поки ще та офіційна наука зауважить цю базу даних, поки вив'язне з затверджених планів і розвернеться до неї, спливе не один рік. Тим часом вчений помітив, що чимало прізвищ схожі на досліджені ним запозичення й іншомовні топоніми, – та й узяв їх за основу ще однієї, IV частини теперішньої книги. Збагатившись на нові факти, цей

огляд історії "контактних" прізвищ став не менш змістовним, ніж попередні сюжети. З віднайденими закономірностями, цікавими думками про хронологію формантів (с. 696–697), з історичною інтерпретацією прототипів, сотнею карт-цитат їхнього поширення, авторськими картами зв'язку прізвищ і *однокореневих топонімів* тощо. Фразою про "помічений паралелізм" тут знову не обійдеться: насправді науковець укотре зумів синтезувати знання з кількох наук.

Як відомо, "синтез наукових знань – це процес об'єднання різних теорій, концепцій, уявлень... Результатом синтезу стає цілком нове знання, *якісно відмінне від простої суми вихідних елементів*". В античній філософії синтез знань розуміли як пізнання цілого зі сполучення знань про його складові. Аристотель додав до суті справи логічний аспект (НФЭ, III, 547).

Що ж нового і новаторського у теперішній книзі, крім уже названого синтезу наук?

По-перше, це її провідна ідея: дати читачеві зведення розвіданих ознак взаємозв'язку чотирьох галузей, звичайно трактованих нарізно. Звідси – об'єднання саме таких 4 частини.

По-друге, книгу відкриває пролог з новим баченням історії нашого народу у світлі мовних контактів. Деталі ще потребують уточнень, але вся запропонована схема повніша від відомої, своєчасна й переконлива. Пріоритетним є і важливе спостереження про різну кількість епох контактів у різних мовах (с. 18, 23).

По-третє, рідкісний жанр праці: одноосібно укладений енциклопедичний словник іншомовних реалій античної і середньовічної доби. Частина цих реалій розпорошена по джерелах, інша щойно розпізнана. Для швидкого доступу до сотень статей книги вони розміщені у 4 частинах за абеткою. Хоч і не завжди збалансовані за обсягом, статті мають в цілому витриману структуру: містять можливі прототипи або узагальнення, аргументи й посилання на опрацьовані джерела.

По-четверте, цікаві вже перші кількісні підсумки вивчення етномовного складу прототипів запозичених основ топонімів (с. 606) та прізвищ (с. 806) і спостереження про їх частковий збіг.

По-п'яте, зміст книги збагачують нетипові для філологів щедрі ілюстрації (близько 700 карт, малюнків, таблиць) та авторський дизайн книги (кольорові картосхеми форзаців, свіжий стиль верстки та обкладинки).

По-шосте, цінність книги значною мірою формують її етимології, на чому варто спинитися. Нерідко наведені у книзі прототипи переконливіші й системні, і в цьому їхня перевага перед "експресивними утвореннями", якими грішать етимологи за браком вибору; тому ці нові етимології і слід обговорити конструктивно.

Недаремно освіту романіста і прикладного лінгвіста автор сполучив з іраністикою. Двадцятирічні досягнення його у цій галузі вже помітні: мовний слід сатрапії, ґабрів, джихаду; низка етимологій – зокрема, слів *волхви*, *капирі*, *потала*, *посіпака*, *призьба*, *паркан*; – прізвищ *Передерій*, *Копурсако*, *Сколота*, *Пероганич*; – топонімів *Передеріївка*, *Зарваниця*, *Копирів кінець*. Співзвучні В. Абаєву власні висновки автора про українські аналогії з зауваженням ще Аристофаном у VII ст. до н. е. скіфським акцентом у грецькій (χ, θ, φ > κ, τ, π); про зв'язки іранської та слов'янської ономастики часів метатези плавних (*Ардагаст* ~ *Радогост*); про пехлевійську природу (за Д. МакКензі й Г. Ньюбергом) характерних груп прізвищ українців (*Прига*, *Підоприга*, *Підопригора*, *Вернигора*, *Котигора*, *Підгорний*, *Гора*) та ін.

Приріст знань є і в інших мовних пластах. Так, зміцнено обґрунтування етимологій низки топонімів України від готських двоосновних *антропонімів* з документів Астурії (за Й. Пілем, А. Кортезаном, М. Кобстою); розкрито багаті зв'язки топонімії України з еліністичним світом (за П. Шантrenom) і кілька коптських аналогій (за В. Крумом і Г. Вєретом). Слід визнати слушність закиду про недостатньо використані у пошуках етимологій лексичних запозичень пехлевійські й інші вказані матеріали.

Залучені автором іранські, готські й грецькі мовні факти нерідко мають ознаки субстратних, а не контактних, – адже справді дають проникнення, а не запозичення. Даремно упереджена критика силкувалася це підважити. Дослідник не відступив і вийшов тепер на нові рубежі. Одна річ – з року в рік пропонувати й

відстоювати кожний з аргументів зокрема. Інша – зібрати їх до енциклопедичного тому.

З досвіду сучасних досліджень відомо, як у взаємодії різних наук виникають нові галузі знань: синергетика, кібернетика, соціоніка, загальна теорія систем. Процес синтезу передбачає пошук спільних закономірностей у різних наукових галузях. Так і у цій книзі з окремих відомостей про формально різні предмети (лексика, топонімія, прізвищева антропонімія) уперше виникає виважена система знань про мовну проекцію історичних контактів, – байдуже, чи в іменах місцевостей та людей, чи у лексичних запозиченнях. Це програма і тези *порівняльно-історичної сигніфіки*.

В отриманому синтезі К. Тищенко знову створив умови для праці інших. Послідовно розчистив ту картину, яку не бажали бачити опоненти. Помітив дивну річ, – що *кожна* епоха нашої історії *тричі* підтверджена мовами сусідів: *до 40 груп іншомовних слів відшукав топоніми і прізвища від основ з тих самих мов*. У об'єднаному томі сполучив численні аргументи лексикології, ономастики й генетики, які свідчать про те, що мова – не просто етнічний маркер, а велетенський історичний документ. Настільки великий, що це довго заважало спробам осягнути його як ціле.

Непросто розхитати закам'янілу простоту зручних міфологій. Ані надщільна таблиця на сторінку (с. 24-25), ані брошура на 50 сторінок не справили враження. Хіба що теперішні 816 сторінок і 2300 аргументів про те саме розворушать читача – і то передусім того, хто сам дійшов висновку, що минуле складне, а тепер побачить, – наскільки. Адже мета науки – протилежна до міфу: це оновлення, зміна, вихід з власних застиглих станів через нові факти. Книга заслуговує на повагу до діапазону знань, знайдених міжмовних зв'язків і повнішого бачення минулого, вона запрошує до освоєння і нарощення досягнутого.

Ніна Клименко,
член-кореспондент НАН України,
доктор філологічних наук, професор

З м і с т

Мова – велетенський історичний документ (вступне слово Н.Ф. Клименко) (1)

Вступ. Від хроніки мовних контактів до синтезу наук про глотогенез (17)

Пролог. СОРОК ДВІ МОВНІ ЕПОХИ, ПРОЖИТІ УКРАЇНЦЯМИ (23)

П'ять векторів етно- і глотогенезу (24)

ВЕКТОР I. КОКВИЩЕ

– Давній Схід, 4 епохи: Елам, Аккад, Урарту, Єгипет (26)

Епоха 1. **КИЗИМИ** – еламська доба (27)

Епоха 2. **ДУБШАРИ** – аккадська доба (28)

Епоха 3. **ТОБОЛИ** – доба Урарту (29)

Епоха 4. **БОСИРИ** – єгипетська доба (30)

ВЕКТОР II. ТОВТРИ –

Давній Захід, 10 епох: італіки, фіні, балти, фракійці, іллірійці, праслов'яни, кельти, Рим, готи, франки (31)

Епоха 5. **СОЛУЧКА** – давньоіталійська доба (32)

Епоха 6. **ЯХА** – час фінів (33)

Епоха 7. **ЖЕЛЯНЬ** – час балтів (34)

Епоха 8. **СИРЕТ** – час фракійців (35)

Епоха 14. **КАРПАТИ** – час іллірійців (36)

Епоха 15. **КАМУЛА** – час кельтів (37)

Епоха 18. **РЮМІВКА** – час Риму (38)

Епоха 20. **ТИМАНІВКА** – праслов'янська доба (39)

Епоха 21. **ГУДІВЩИНА** і **ТРОЄЩИНА** – час готів (40)

Епоха 26. **ФРАНКІВЩИНА** і **ОБЕРТИН** – час франків (41)

ВЕКТОР III. ГРЕЩИНА

– Давній Південь, 8 епох: елліни, фінікійці/ сирійці, копти, агаряни, албанці, візантійці, венеціанці/ генуезці (42)

Епоха 12. **ЙОНІВЩИНА, В'ЮНІВЩИНА** – давньогрецька доба (43)

Епоха 13. **ПУНІ, СУРЖА** – фінікійська і арамейська доба (44)

Епоха 16. **ЯВОНІВЩИНА** – бактрійська доба (45)

Епоха 19. **КОПТІВЩИНА** – елліно-коптська доба (46)

Епоха 23. **РОМЕЙКИ** – візантійська епоха (47)

Епоха 28. **ГОРЯНЩИНА** – часи агарян (48)

Епоха 29. **АРНАУТКА** – час албанців (49)

Епоха 36. **МИЛЯТИНЩИНА** – час війн з Венецією (50)

ВЕКТОР IV. ВАРУХ I

МАТОАС – Давній Степ, 13 епох: індоіранці, скіфи, перси, явани, парф'яни, гуни / авари, хозари, кавказці, вірмени, угри, печеніги, половці, монголи, татари (51)

Епоха 9. **ТЕНДЕРА** – час індоіранський (52)

Епоха 10. **САКІВЩИНА** – скіфська доба (53)

Епоха 11. **ШАТРАВІНЕ** – час 24-ї сатрапії Ахаменідів (54)

Епоха 17. **БАРВІНЩИНА** – парф'янська епоха (55)

Епоха 22. **КАГАНЩИНА** – часи каганатів гунів і аварів (56)

Епоха 24. **КОСОГІВЩИНА** – кавказька доба (57)

Епоха 25. **ГАЙВОРОНЩИНА** – вірменська доба (58)

Епоха 27. **КОЗАРІВЩИНА** – хозарська доба (59)

Епоха 30. **ВЕГЕРЩИНА** – час угорців (60)

Епоха 31. **ПЕЧЕНІГИ** – час печенігів (61)

Епоха 33. **ПОЛОВЕЩИНА** – час половців (62)

Епоха 34. **МОГИЛІВЩИНА** – монгольський час (63)

Епоха 35. **ТАТАРІВЩИНА** – татарські часи (64)

ВЕКТОР V. ВАРЯЖ I

ЛИТВИНОВИЧІ – Нова Європа, 7 епох: скандинави, Литва, Польща, волохи, німці, (впливи з мов колоній,) Росія/СРСР, глобалізація (65)

Епоха 32. **СІВЕРЩИНА** – варязький час (66)

Епоха 37. **ЛИТОВЩИНА** – час Литви (67)

Епоха 38. **ЛЯХІВЩИНА** – час Польщі (68)

Епоха 39. **ВОЛОЩИНА** – час волохів (69)

Епоха 40. **НІМЕЩИНА** – час нових німецьких германізмів (70)

Епоха 41. **МОСКІВЩИНА** і **РАДЯНКА** – час Росії / СРСР (71)

Епоха 42. **ВОКЗАЛЬНА** – доба глобалізації (72)

I. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАХ (73)

Іншомовні риси у звуках, літерах, словах, граматиці й діалектах вказують на мову-джерело і на зміст контактів (74)

А

А, літера (75)

Авестизми в українському словнику (75)

Акадизми в українському словнику (75)

Аланізми в українському словнику (75)

Албанізми в українському словнику (75)

алгоритм (75)

ALM: мовні контакти... (75)

Англо-американізми в українському слов-

нику (76)

Апокопа (76)

Апостроф (76)

-ар (76)

Арабізми в українському словнику (79)

Арамеїзми в українському словнику (79)

Ардагаст ~ *Радогост* (80)

- Аристофан про скіфську вимову (80)
Афереза (82)
- Б**
Б, літера (82)
Б замість М в українських арабізмах (82)
багнет (82)
байдуже (82)
баламут (82)
Балканізми в українському словнику (83)
Балтизми в українському словнику (83)
Батько ~ *батьки*: а де ж матір? (86)
бачити (86)
башта (86)
бензевинний (87)
бенкет (87)
Береза і гурт колядників (87)
Бог і збіжжя (88)
бідолах(а), *бідолога* (88)
бозна- (88)
борг (89)
борошно (89)
бурштин (89)
Бутинок – спосіб життя козаків (89)
буча (91)
- В**
В, літера (91)
ваку-ваку (92)
Валахізми в українському словнику (92)
валіза і *чемодан* (92)
вантаж (92)
варта і *вартість* (92)
ватра (92)
вензель (92)
верблюд (92)
"Викуті слова" (94)
Відповідність мов-джерел іншомовних лексичних та граматичних явищ (95)
Відповідність пластів запозичень у словнику та іншомовних основ у топонімах (96)
Візантізми в українському словнику (96)
Вірменізми в українському словнику (97)
владика (97)
волохи, *волоський* (97)
Всеслов'янська частина української лексики (98)
Всеслов'янськість української мови (98)
Вставка (епентеза) (102)
- Г**
Г, літера (102)
Г замість К в українських тюркізмах (103)
- Г замість ʿайна в українських арабізмах (103)
гак^{1,3} (103)
*гак*² (104)
галасвіта (104)
ганити, *догана*, *ганьба* (104)
гаразд (104)
гарбуз (104)
гарний (104)
гарт (104)
гасло (104)
гість (104)
глек (104)
гмиря (105)
Годи: "Скільки вам год?" (106)
Голландизми в українському словнику (110)
господар і *хазяїн* (110)
Грецизми в українському словнику (110)
гривня, *грива* (110)
гроші (110)
гума (111)
Гунсько-аварські монголізми в українському словнику (111)
- Ґ**
Ґ, літера (111)
ґанок (111)
ґатунок (111)
ґвалт (111)
Генуезькі італізми в українському словнику (112)
Германізми в українському словнику (112)
ґнот і *кнут* (112)
Готизми в українському словнику (112)
- Д**
Д, літера (114)
Давні італізми в українському словнику (114)
Дансько-норвезькі скандинавізми (116)
дбати (116)
Двоїна (116)
Джучидські монголізми в українському словнику (116)
дизнатися ~ *довідатися* (117)
-дло (117)
добробут, *добриво*, *довкілля* (117)
доценту (117)
дрит і *дратва* (117)
друк (117)
дяка, *дякую* (117)
- Е**
Е, літера (119)
Екзотизми в українському словнику (119)
Економія зусиль в українському мовленні порівняно з російським (120)
Еламізми в українському словнику (122)
- Еллінізми в українському словнику (126)
- Є**
Є, літера (127)
євшан-зілля (127)
Єгиптизми в українському словнику (127)
- Ж**
Ж, літера (127)
жвавий (127)
жебрати і *жевріти* (127)
жлуктати (127)
журба, *журитися* (128)
- З**
З, літера (128)
за-, словозмінна морфема (128)
зглягатися і *глек* (128)
зміст (128)
з-над (128)
зубр (128)
зухвалий (128)
- И**
И, літера (129)
-ик (129)
-ина (129)
-ич (133)
- І**
І, літера (133)
Івасик-Телесик (133)
Ілліризми в українському словнику (133)
Індоіранізми в українському словнику (133)
Інновації в питомому словнику слов. мов (133)
Іранізми в українському словнику (135)
Італізми в українському словнику (135)
- Ї**
Ї, літера (135)
їстумете (136)
- Й**
Й, літера (136)
- К**
К, літера (136)
кава (136)
Кавказизми в українському словнику (136)
кавун (136)
каганець (136)
канапа (136)
карафа (136)
кат (136)
квєці (137)
кволий (137)
кєлих (137)
Кельтизми в українському словнику (137)
кинді (137)
кишеня (137)
кільканадцять (137)
книга (137)
князь (140)
Козак: перша письмова згадка слова (140)
- козарлюга* (142)
коляда (142)
комин і *кімната* (145)
комора (145)
комп'ютер і *компут* (145)
конюшина (145)
Коптизми в українському словнику (145)
корогва (145)
Котигорошко (146)
кошт (146)
кран (146)
кугут (146)
кульгати (146)
кум (146)
Куманські (половецькі) тюркізми в українському словнику (146)
курін (146)
кутя (146)
кучма (146)
- Л**
Л, літера (146)
Л чи Р у пахлаві? (146)
лавра (146)
Латинізми в українському словнику (146)
лелека (150)
лилик-нічка (150)
лихва (151)
ліхтар і *[фонар]* (151)
Лідсько-лоївське пасмо ізоглос (151)
Літуанізми в українському словнику (158)
- М**
М, літера (158)
М замість Б в українських тюркізмах (158)
Мадяризми в українському словнику (159)
Майбутній недоконаний час: аналогія з пізнолатинським *futurum* (159)
манекен (160)
маятник (160)
Метатеза плавних у давньослов'янській мові (160)
митниця і *таможня* (162)
могорич (162)
Монголізми в українському словнику (162)
моріжок (162)
Морські й рибальські гвірки Чорномор'я (162)
мрія (162)
мусити (162)
- Н**
Н, літера (162)
на(в)- (162)
начувайся (163)
нащадки (163)
Неперекладне українською та з української (163)
нишком (163)
нишпорити і *шипорити* (163)

Німецькі германізми в українс. словнику (164)

О

О, літера (164)
о, прийм. (164)
обез- і еквівалентні префікси (164)
оборіг (165)
образу (165)
обри (165)
обридати (165)
огида (165)
-ок- (165)
онуча і портянка (165)
осовитий (165)
оцет (168)
очуняти (168)

П

П, літера (168)
панчохи (168)
парасоль (169)
паркан і призьба (169)
пасічник (169)
Пахлавізми в українському словнику (170)
певний (170)
Перські іранізми в українському словнику (170)
печеніги (172)
Печенізькі іранізми і тюркізми в українському словнику (173)
питльований (173)
підводитися, підвестися (173)
підполковник (173)
плявужити (175)
Повногосся (175)
полк і фолк (175)
Полонізми в українському словнику (175)
посіпака (176)
потала (176)
потвора, почвара (176)
похнюплений (176)
Праслов'янська частина українського словника (176)
Праукраїнська мова (176)
промисловість (177)
Прямі докази мовних фактів (177)
[пс-пс] (звертання до kota) (177)

Р

Р, літера (177)
рада (177)
рай і paradise (177)
parig (162)
решта (177)
ропать (177)
Росіянізми в українському словнику (177)

С

С, літера (178)
сівера (178)
Скандинавізми в українському словнику (178)
Скандинавський складник козацтва (178)
Скандинавські впливи в героїчному епосі українців (179)
Скандинавські паралелі у козацьких думках (181)
скарбниця і казна (185)
"Скинуте минуле": приклад басків (186)
Скіфський іранський інгредієнт праслов'янської мови (187)
Скіфо-сарматські іранізми в українському словнику (188)
сковорода (189)
скриня (189)
слуга (189)
смачно (189)
Специфічні риси української в колі загальнослов'янських (189)
Староукраїнська мова (189)
стежка (190)
стерно (190)
страва (190)
стріха (190)
Стягнення (синкопа) (190)
сукня (190)
суматуха і рос. суматоха (190)
сухоти (191)
-ся, примхлива частка (191)

Т

Т, літера (191)
темрява (191)
терезу (191)
терен (191)
товариш (191)

транити (191)
тривати (191)
Тричленні прислівники (раз-у-раз, віч-на-віч) (191)
трянда (191)
Тюркізми в українському словнику (191)
тютюн (191)
тямити (191)
-ть (закінч. 3-ї ос. одн. дієсл.) (191)

У

У, літера (193)
у-, префікс (193)
-ук- (194)
Українізми в сусідніх мовах (194)
Український внесок до осучаснення кирилиці (196)
Українські інновації в питоному слов'янському словнику (196)
Унікальна частина українського словника (196)
Урартизми в українському словнику (196)
ускробати, ускромити (196)

Ф

Ф, літера (197)
-ф- з іншомовних слів: передача у запозиченнях (197)
фах (197)
Фінізми в українському словнику (197)
Фінікізми в українському словнику (197)
фотель (197)
Фракізми в українському словнику (197)
Французькі запозичення (200)

Х

Х, літера (200)
хазяїн (200)
халепа (200)
харчі (200)
Хозаризми в українському словнику (200)
хліб (200)
хуга (200)

Ц

Ц, літера (200)

цап (200)
царина (200)
Центральні європеїзми в українському словнику (200)
Центральнослов'янські іранізми (200)
цибуля (208)
Циганська мовна пам'ять про історичні контакти (208)
цікавий (208)
цямурина, цебер (208)

Ч

Ч, літера (208)
чекати (208)
челядин (208)
чембор (208)
чемерис (208)
черга (208)
четверик (208)
чимдуж, чимдалі (209)
чобіт (209)
чудан (209)

Ш

Ш, літера (209)
шандра (209)
Шведські (свенські) скандинавізми (209)
шкарпетки і шкарбун (210)
шкода (210)
штахет (210)
шубравці (210)
шупльга (210)
шухляда (210)

Щ

Щ, літера (210)
щедрий (210)
що- (словотвірна морфема) (212)
щогла (213)
щойно (213)
щонай- (словозмінна морфема) (213)
щупак і щука (213)
щур (214)

Ю

Ю, літера (215)

Я

Я, літера (215)
якнай-, якомога- (215)
Ять, літера (215)

Ь

350. Ь, літера (215)

Іншомовні впливи у словнику, граматиці, діалектах (підсумки частини I) (216)

II. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У ТОПОНІМАХ (219)

Метонімічність топонімів. Метод топонімічного контекстування (220)

А

-ава (221)
Авратин (221)
Авунда, р. і г. Авунда (221)

Аджамка (221)
Аккадизми у топонімії України (221)
Акрешори (221)

Алано-половецькі степовики й украплення меншин (221)
Аланс. топон. України (221)

Алачук (221)
Албанські украплення в топонімії України (221)
Алтинівка (221)

- Альта й Іртиця р. (221)
 Англо-американізм у топонімії України (222)
 Андрушівка (222)
 Аполлонівка (222)
 Арабат (222)
 Арабізми у топонімії України (222)
 Арамеїзми у топонімії України (222)
 Араповичі (223)
 Арданове (223)
 Аркадіївка (223)
 Арнаутка (223)
 Артасів (223)
 Артек, Вел. Артакове (223)
 Архетип іншомовної репліки (223)
 Аршуки (223)
 Аскольдова могила (224)
 Астурійський вектор зв'язків топонімії України (224)
 Атинське, Отинія (225)
 Аули, нський (225)
 Африканівка (225)
 Ах'яр (Севастополь) (226)
- Б**
- Бабинці (226)
 Баворів (227)
 Баглайки (227)
 Багринова гора (227)
 Бажани (227)
 Байдівка (227)
 Балаклія (228)
 Баламутівка (228)
 Баланди (228)
 Баланівка (228)
 Балканізми у топонімії України (228)
 Балтизми у топонімії України (228)
 Бальківці, Сорокові Бальчики (229)
 Барабашівка (229)
 Барахти (229)
 Барвінкове (229)
 Барз'яківське (229)
 Баришівка, Баришківці (230)
 Бармаки (232)
 Басаличівка (234)
 Батури (234)
 Бахматівці (234)
 Бахтерщина (234)
 Бахтин (234)
 Башлик (234)
 Безводівка (234)
 Безгинове (235)
 Безпалькова, Безпечна (235)
 Безуголівська (235)
- Бекарщина (235)
 Бендюківка (236)
 Бервинки (236)
 Бервиця (236)
 Березн, Бересн- (236)
 Беремище (237)
 Берестове (237)
 Бершадь, Вершидь (237)
 Бескид, Бещади (237)
 Бехи (237)
 Бешкине (237)
 Библо (237)
 Бихів, Буховичі, Бухарів (237)
 Бишів (237)
 Бишків (237)
 Білики (237)
 Білинівка (237)
 Біличі (238)
 Білоберізка (239)
 Білогородка (239)
 Білозірка, Б'лозурка (239)
 Білокони (240)
 Білокуракине (240)
 Білоус (240)
 Бітля (240)
 Блистова (240)
 Боберка (242)
 Бобулинці, Бобли, ів (242)
 Бовкуни, бовкун (243)
 Богомілове (244)
 Богородчани (244)
 Богуслав (244)
 Богутин (244)
 Бодаква, Бодаківка (244)
 Болган (247)
 Боляновичі (247)
 Борж- (247)
 Борзна, Борзенців (248)
 Бориспіль (248)
 Боричів узвіз (248)
 Бородаї (248)
 Бородянка (249)
 Борщагівка (249)
 Босири (249)
 Бохни (250)
 Братківці (250)
 Бридуни (250)
 Британи (250)
 Броди (251)
 Буглів (251)
 Будаківка (251)
 Буданів (251)
 Будараж (251)
 Бузова (251)
 Булаї (251)
 Булахи (252)
 Буньковичі (252)
 Бургун (252)
 Буринь (252)
 Бурківці (252)
 Бурханівка (252)
 Бутля р. (252)
- Бутова Долина (253)
 Бухалівка (253)
 Буча (253)
 Буштино (254)
- В**
- Вазлуївка, Васловіці (254)
 Вакалівщина (254)
 Вакули (254)
 Валахізми у топонімії України (254)
 Валер'янівка (255)
 Вандалівка, чнівка (255)
 Варгани, бол. (255)
 Варух (255)
 Варяж (256)
 Васильків (256)
 -ват- (257)
 Вегерівка (257)
 Ведрівка, В'дрик (257)
 Вектори мовно-історичних контактів топонімії України (257)
 Велятин (257)
 Вендичани (257)
 Венеть (258)
 Венеційсько-генуезькі італізми у топонімії України (258)
 Вергулівка (258)
 Вергуни, Варгани (258)
 Верем'я (258)
 Вереси, Верешки (259)
 Вертокиївка (260)
 Веручий (260)
 Весел- (260)
 Вигуричі (260)
 Визирівка (260)
 Викоти (260)
 Викрутень (260)
 -вин (261)
 Винники, Вінниця (261)
 Винторівка (261)
 Винятинці (261)
 Височанка (261)
 Виструбиця (261)
 Виступовичі (262)
 Витичів (262)
 Витязівка (262)
 Вишків (263)
 Візантізми у топонімії України (263)
 Вікторинівка (263)
 Вільня, Пильнянка, Верини (263)
 Вільхівка, Вільхуватка (264)
 Вірменізми у топонімії України (265)
 Вовкошів (267)
 Вовна (267)
 Вовніг (267)
 Вовчасова (267)
 Водолаги (268)
- Водяне (268)
 Волинь (268)
 Волиця-Керекешина (270)
 Волосківці, Волохівка (270)
 Волфине (270)
 Ворзель (270)
 Воронинці (270)
 Вороніж (270)
 Воропаї (271)
 Ворошилівка (272)
 Врадіївка (272)
 В'юнки (272)
- Г**
- Гаджибей (Одеса) (273)
 Гадяч, гатити (273)
 Гай, Гайворон (273)
 Гайдучина (273)
 Гайчур, р. (274)
 Галайки (274)
 Галичина (274)
 Галісійські аналогії у топонімах України (274)
 Гамаліївка (274)
 Ганжі (274)
 Ганщина (275)
 Гарайівка (276)
 Гардишівка (276)
 Гаркушинці (276)
 Гасанівка (276)
 Гвіздярня (276)
 Гердимове (276)
 Гезлев (277)
 Гельмязів (277)
 Гензерівка (277)
 Генрихівка (277)
 Гериня, Горинь (277)
 Германівка, Гірманка (277)
 Герсеванівка (277)
 Геруси (277)
 Гідронімія України (277)
 Глеваха (277)
 Глисна (278)
 Глухів, Gótschow, Glauchau (278)
 Гмирянка (279)
 Гнів'ань (280)
 Гнідин (280)
 Говилів Вел. і Малий (281)
 Говтва (281)
 Годотемль (281)
 Головатівка (282)
 Гологори (282)
 Голотки (282)
 Голядин (282)
 Гонтарівка (282)
 Гончійця р. (282)
 Горбатка р. (284)
 Гордин-я, -івка (284)
 Горинь, Погорина (284)

- Горопаї (285)
Горохватка (285)
Горошків (285)
Грайворонка (285)
Грецизми у топонімії України (286)
Грецькі топоніми Криму (289)
Гречинці (290)
Громоклія (290)
Грузинське посередництво іранізмів у топонімії України (290)
Грушківка (290)
Гуйва, р. (290)
Гунсько-аварські монголізми у топонімії України (291)
Гуничі (291)
Гуринівка (291)
Гусинка (291)
Густинь, Гуштин (291)
- Г**
- Генуезькі італізми у топонімії України (291)
Германізми у топонімії України (291)
Горгани (292)
Готизми у топонімії України (292)
Готська вимова топооснови Крех- (292)
Готські назви річок України (292)
Готські словотвірні моделі у топонімах України (293)
- Д**
- "Давньоєвропейські" гідроніми (296)
Давньоєгипетські аналогі у топонімії України (300)
Давньоперський вектор зв'язків топонімії України (302)
Дакалівка (303)
"Далекий Схід" під Львовом (303)
Далекосхідний вектор зв'язків топонімії України (303)
Дамаски, Демешківці (303)
Дансько-норвезькі та шведські скандинавізми у топонімії України (303)
Дашава (304)
Дейнеки (304)
Делятин (304)
Демерджи р. і г. (305)
Деміївка (305)
Демотивація топонімів (305)
Демурина (305)
- Деньги (305)
Дептівка (305)
Деражня (306)
Дерманка (306)
Дж- (306)
Джгун (306)
Джемільне (306)
Джуржівка (306)
Джучидські монголізми у топонімії України (306)
Дигори (306)
Диканька, Диханівка (306)
Димер (306)
Дідовичі (307)
Діжева, бол. (307)
Дніпро, Дністер, Дунай, Донець (307)
Добростани (307)
Довбиш (308)
Довгали бол. (308)
Довгове (308)
Довгошиї (308)
Дозорці на краю степу (308)
Долинівці (309)
Долітописна мовна історія українців у топонімії (309)
Долматівка (310)
Дорогожичі (310)
Дорошівці (311)
Досин (311)
Дошно (311)
Дриглів (311)
Дроб- (311)
Дробишів (311)
Дрогобич (312)
Дрозди (312)
Дронівка (312)
Дубняки (312)
Дубшари (314)
Дудки (317)
Дунаївці (318)
Дурна Стінка (319)
Дутчаків (319)
- Е**
- Еламізми у топонімії України (320)
Елема, пот. (328)
Еллінізми у топонімії України (328)
Елліністичний вектор зв'язків топонімії України (328)
-енк-, -еньк-, топоформанти в Україні (328)
Етимон іншомовної репліки (330)
- Є**
- Єлиховичі (330)
Єгиптизми у топонімії України (330)
Єградківка (330)
Ємадикине (330)
- Єсмань (330)
- Ж**
- Ж- (334)
Жабокрути, Жабче (334)
Жагалівка, р. (338)
Жадківка, Жадьки (338)
Жадове (338)
Жван (339)
Женишківці (339)
Жилинці (339)
Жмеринка (340)
Жовква (340)
Жовтоолександрівка (340)
Жуки (340)
Жукля (340)
Жупник (340)
Журавники (340)
Журиці (340)
- З**
- За- (341)
Забари (341)
Заболоття, -нівці (341)
Завади (341)
Завалля (539)
Заворичі (341)
Загора (342)
Заїки (342)
Закітне бол. (342)
Закономірності звукового розвитку іншомовних основ у топонімах України (343)
Залібівка, Сливки (344)
Зарваниці (345)
Збараж, Збруч (346)
Звенигород, Звиняч, Свинка (347)
Здвиж (347)
Зелений Гай (347)
Зелюня р. (348)
Зміюві вали і топоніми кельтського часу (348)
Змудка, р. (350)
Зозів (350)
Золотуха (351)
Зольня (351)
- І**
- Ібр, р. (351)
Іван- (352)
Іванчі Рв (353)
Івот (353)
Ізмаїл (353)
Ікопеть, р. (353)
Ілліризи у топонімії України (354)
Іллірія (354)
Імперські назви XVIII ст. у топонімії України (354)
-ing-, -eng- (354)
Індоіранізми у топонімії України (354)
- Іранізми у топонімії України (354)
Ірдинь (354)
Іржавець (354)
Іркліїв (355)
Ірпінь р. (356)
Іртиця р. (356)
Італізми у топонімії України (356)
- І**
- Івженка (356)
-ІДи, формант (356)
- И**
- Йовине (357)
Ионичі (357)
- К**
- Кавказ у топонімії України (357)
Кагарлик (357)
Кадигробівка (357)
Кадіївка (357)
Калагарівка (357)
Калинівка (358)
Калуберище (358)
Калуш, Калюс (359)
Камула, г. (359)
Канів Кг (361)
Карабани (361)
Караван, Колона (361)
Карпати (361)
Каховка, Коквище (361)
Кацівелі (363)
Качкарівка (363)
Кашперівка (363)
Келеберда (364)
Кельтизми у топонімії України (364)
Кизими (365)
Київ (365)
Кинахівці (365)
Кипчацькі звукові риси в топонімах України (365)
Кирдани (365)
Кириківка (365)
Кирносове, Керносівка (365)
Кир'яківка (366)
Киселі, Кислі (367)
Китайгород (368)
Кицькувата р., кицькувата баба (369)
Киянці (369)
Кіблич (372)
Кішовата (372)
Кільчень, Келечин (372)
Кічкас (372)
Клевань, Клебан-Бук (372)
Клітня, Коритня (373)
Клов, р. (373)
Клюси (373)
Кмитів Яр (373)
Кобеляки, Кобиляки, Копилів (374)

- Кобижча, Кобища (375)
 Кобло (375)
 Кобринове (375)
 Кобуд (375)
 Ковганівка (375)
 Ковпаки, ковпак (375)
 Ковпита (375)
 Ковтуни (375)
 Ков'яги, Ков'ярі (376)
 Кода-к, -ки; -чка р. (377)
 Кодема (377)
 Кодня, куток (377)
 Кодра (377)
 Козелець (377)
 Козин, ці (377)
 Козятин (377)
 Кокове, ур. (377)
 Кокозівка (378)
 Кокутківці (378)
 Колибань (378)
 Колінці (378)
 Кологори (379)
 Коломия (379)
 Колона, Караван (379)
 Комань, Куманів (379)
 Комарівка (379)
 Кондяківський пот.,
 Киндюха р., Кин-
 дяки прізви. (379)
 Кон'єктури редак-
 торів у топонімії
 України (379)
 Конопниця (379)
 Конопот (381)
 Контексти у топоні-
 мії (382)
 Кончаки (382)
 Копелянка (382)
 Копирів кінець ур.
 (382)
 Копитинці (382)
 Коптизми у топонімії
 України (382)
 Коптів, Кіпті, Кібті (391)
 Кордубанове, прізви. Кор-
 дуба (391)
 Коржі, -єве (391)
 Коритниця (391)
 Корлюківка (391)
 Корольча (391)
 Коростки (392)
 Корсунь (392)
 Кортеліси (393)
 Косаговщина (393)
 Косів (393)
 Костилівка (393)
 Костичани (393)
 Котомелька ур. (393)
 Котюржинці (393)
 Кофанівка (394)
 Кочубинці (394)
 Кочичине (395)
 Крайникове (395)
 Крайні Стінки (395)
- Красюки (395)
 Красна Гірка (395)
 Кременчук (395)
 Кремля р. (395)
 Кренидівка (395)
 Крестопівщина, Кри-
 штопівка (396)
 Кретівці (396)
 Криве, Криворотівка,
 Кривотин (396)
 Крижопіль (396)
 Крилос (396)
 Крим (396)
 Круглик, Круг (396)
 Крульман, б. (396)
 Крутенька (396)
 Крути (399)
 Ксендзівка (400)
 Кубраки, -яки (400)
 Кукезів (400)
 Кулажинці (400)
 Кулешів (401)
 Куличка, кулич (401)
 Кулібаба (401)
 Кулябівка (401)
 Куракине (401)
 Кураш, Кураж (401)
 Куржуківські Ка-
 варті (401)
 Куряниці (401)
 Кустичі (402)
 Кутці (402)
 Кучурган р., Кочерган
 (402)
- Л**
 -Лабунь, р. Підлобунка
 (403)
 Ладинь (403)
 Ладичин (403)
 Ламахівщина (403)
 Латинізми у топонімії
 України (404)
 Лебедин (404)
 Левоньки (404)
 Ледеянець (405)
 Лелюхівка, Леляки (405)
 Летичів (406)
 Летківка (406)
 Лисинівка (406)
 Литвиновичі (406)
 Лиходідівка і Лихо-
 бабчин (406)
 Лишня (411)
 -лі- (411)
 Лідівка (411)
 Лісовичі і Зміюві вали
 (412)
 Літинка, ЛитоВЕЖ (412)
 Літуанізми у топонімії
 України (412)
 Лобойківка (412)
 Локутки (413)
 Ломанка (413)
- Ломбардський вектор
 топонімії України (413)
 Лонки, р. (413)
 Лотак (414)
 Лохня, Лоханський
 поріг (414)
 Лошкарівка (414)
 Лубни (415)
 Луканська, г. (415)
 Лук'янів (415)
 Лупасове, лупити (415)
 Лутава (415)
 Луцики (415)
 Лушники (415)
 Любеч (415)
 Ляхівка (416)
- М**
 М замість Б/П в україн-
 ських тюркізмах (417)
 Магабель (417)
 Магала (417)
 Магарач (417)
 Магнишівка (417)
 Маджарка, Мажарка,
 Можари (417)
 Мадяризми у топонімії
 України (417)
 Македони (417)
 Макошине, Макухи (417)
 Малаківщина, Малахів-
 ка (417)
 Малдрики (417)
 Малин (418)
 Мальцівка (418)
 Мамаївщина (418)
 Мамекине (418)
 -ман- (418)
 Мангуш-Мангуп (418)
 Манжелія (419)
 Манжосівка (419)
 Маниківці (419)
 Манкермен (419)
 Мантролівщина (420)
 Маньків (420)
 Мариця ур. (421)
 Маркур, Мархалівка (424)
 Мар'янівка (424)
 Маслівка (426)
 Машкарине (426)
 Мединя (426)
 Медобори, гори (426)
 Мена (426)
 Мерва (426)
 Метонімічність топоні-
 мів (426)
 Мигалки (426)
 Миргород, Мирводівка
 (427)
 Мирча (427)
 Митрофанівка (427)
 Михиринці (427)
 Мих.нівка, -унки (428)
 Мишарівка (428)
 Мишків (428)
- Мишолівка (428)
 Мишлятичі, Миша-
 рівка (428)
 Мишрик, рук. (428)
 Мокрини (428)
 Мокряни (429)
 Молодилів (429)
 Моломолинці (429)
 Молохів (429)
 Молочки (429)
 Монастирець (429)
 Монголізми у топонімії
 України (430)
 Мороз- (430)
 Мороховець (430)
 Москалі (431)
 Мостище (431)
 Мосьпанове (431)
 Моташівка (431)
 Мотижин (432)
 Мохнач (432)
 Мошківці (432)
 Мриги (432)
 Мрин (432)
 Мстишин (433)
 Мурлувшина ур. (433)
 Мутвиця (433)
 Мутин (433)
 Мухавець (433)
 Мшана (433)
- Н**
 Набоків (434)
 Наботів (434)
 Наварія (435)
 Нагачів (435)
 Надточії (435)
 Нарбутівка (435)
 Насташка (436)
 Нафтулівка (436)
 Не- (436)
 Невірків (436)
 Недригайлів (436)
 Некраші (437)
 Нелени (438)
 Неменка (438)
 Немига (438)
 Немиринці (440)
 Немичинці (440)
 Неплатине, Непоро-
 тове (440)
 Нестерварка (440)
 Нивки (440)
 Низи (440)
 -ник-, формант (440)
 Нипавка (440)
 Ницаха (440)
 Ніжин (441)
 Німецькі германізми у
 топонімії України (441)
 Новорозівка (441)
 Ногачівка (441)
 Норець р. (441)
 Нуйно (441)
 Нуткова Слобода (441)

О

Обаринці (442)
 Обертин (442)
 Обеста р., Обище (443)
 Ободи (443)
 Обтове (443)
 Обухів (443)
 Овадне (443)
 Овлочин (443)
 Овруч (443)
 Оглав (443)
 Огульці (443)
 Озадівка (443)
 Озереди (443)
 -ойк- (443)
 Олбин (443)
 Олеліри, Олелірищина (444)
 Омбиш (445)
 Омелівка (445)
 Омеляник (446)
 -омль- (448)
 Онилова, р. (448)
 Ониськове (448)
 Опілля (449)
 Опл-ицьке, -ітна (449)
 Орданівка (449)
 Ордаша (449)
 Орлинці (449)
 Ортиничі (450)
 Орховичі (450)
 Осіанова б. (450)
 Осколонівка (450)
 Ослави (451)
 Осламів (451)
 Осота (451)
 Остапці (451)
 Оташів (452)
 -отин (452)
 Отрохи (452)
 Охматів (452)
 Охтирка (452)
 Ошихліби (452)
 Ошмань (452)

П

Паликорови (453)
 Пальмирівка (453)
 Паніванівка (453)
 Пансова, р. (453)
 Паньківці (453)
 Параска, Берізки (453)
 Парканівка, Пильгани (454)
 Парневе (454)
 Парпурівці, Пурпурівка Кг (455)
 Парська (455)
 Парфен (455)
 Парфянський вектор зв'язків топонімії України (455)
 Паталаха, г. -івка (455)
 Пахлавізви у топонімії України (456)

Пацали (456)
 Певна (456)
 Педоричі (456)
 Пекурівка (457)
 Пелагізми у топонімії України (457)
 Пендюрівка (457)
 Пенязівка (457)
 Перега (457)
 Пере- (457)
 Перегуди (457)
 Передеріївка (457)
 Перелюб (459)
 Перемишляни, Пере-мислівці (459)
 Перемут оз. (459)
 Пересипки, Переспа, Перешпа, Пересопниця (459)
 Перещепине (459)
 Перські іранізми у топонімії України (459)
 Печені-ги, -жин (460)
 Печенізькі іранізми і тюркізми у топонімії України (461)
 Пилипи (461)
 Пилятин (461)
 Пирогівка (462)
 Пирогоща (462)
 Пишконь (462)
 Півторак (462)
 Під- (462)
 Підвисоке (462)
 Підмихайло (462)
 Підпризори (462)
 -пілля, -піль (463)
 Піскава, р. (463)
 Пістинька, р. (463)
 Плоске (463)
 Плющівка (464)
 По- (464)
 Повчине, Порозок (464)
 Погорина (464)
 Поди (465)
 Подольох (465)
 Пойдунівка (465)
 Поклітарівка (465)
 Покуття (466)
 Поливанів Яр (466)
 Половецькі тюркізми у топонімії України (466)
 Половники (466)
 Полонізми у топонімії України (466)
 Полтава (466)
 Полуботки (466)
 Полюхів (466)
 Понебель (468)
 Попаздра (468)
 Попільня (468)
 Порик (469)
 Почайна (469)

Праслов'янський пласт топонімії України (469)
 Приліпка (469)
 Приски (469)
 Пронівщина (470)
 Прохорівка (470)
 Псел (471)
 Пузирі (471)
 Пулини, Пулинці (471)
 Пултівці (471)
 Пульмо (471)
 Путусова Вода (471)
 Пуст- (471)
 Путивль (471)
 Путрине (471)
 Пятигори (471)

Р

Рава, Равщина (472)
 Радичів (472)
 Радогоща і Арда-гаст (473)
 Радоробель, р. (473)
 Радохинці (475)
 Ракобовти (476)
 Ракути, Ракужа (476)
 Рандава (477)
 Раннє християнство у Наддніпрянщині: свідчення арабів у VIII ст. (477)
 Растваця р. (477)
 Рахвалівка (477)
 Рахів (477)
 Рахни (477)
 Ревун (477)
 Репійка, р. (478)
 Репуженці (479)
 Ржищів, Рожище (479)
 Рибот-ин, -ень (480)
 Рикунь (480)
 Рівне (480)
 Рідківці (480)
 Рогань (480)
 Рогатин (484)
 Рогачик (485)
 Рогостянка, Рогощі (487)
 Розсохи (488)
 Романівка, Ромни (488)
 Ромейки, ове (488)
 Ромодан (490)
 Ропотуха (490)
 Росава, Русава (490)
 Росіянізми у топонімії України (490)
 Росолівці (490)
 Рось, р. (490)
 Рошманів (490)
 Рудоман (490)
 Ружин і Лучанки (490)
 Румове, Рюмівське (490)
 Рунівщина (490)
 Русь (490)

С

Сабатин, Суботь (491)
 Саврань (491)
 Саї (491)
 Сайдка (491)
 Саки, Сачки (491)
 Сакуниха (491)
 Салатрук, р. (491)
 Самб-ір, -урки, -орівка (493)
 Самогузи, суматуха (494)
 Санджари (494)
 Сапанів (494)
 Сапонівка, Сафонівка (494)
 Сарни (495)
 Сатанів (495)
 Сатиів (495)
 Сахутівка, Шакутівщина (495)
 Сваршівка (495)
 Світязь оз., Свитазів (495)
 Северини (495)
 Сегединці (496)
 Селидове (497)
 Семиреньки (497)
 Сердиця (498)
 Серебранка (498)
 Сереховичі, Серхів (498)
 Сеферівка, мацапура (499)
 Сивуля г., Сибилівщина ур. (499)
 Сигла (499)
 Синарна, Сінар г., Сінар пер. (500)
 Синдаревське (500)
 Синівці (500)
 Синхорична назва (500)
 Синхронічна назва (501)
 Сиракузи яр, Сірогози Хс (501)
 Сирійський слід у топонімії України (501)
 Сіверка (501)
 Сімаки (501)
 Сінгури, Шенгури (502)
 Сітомль (502)
 Скалат (503)
 Скандинавізми у топонімії України (503)
 Сквиря, р. (503)
 Скіфо-сарматські іранізми у топонімії України (503)
 Сколе (503)
 Скочище (504)
 Скубії (505)
 Сліпки, Сліпорід (505)
 Слонівка р. (505)
 Слот (506)
 Случ р. (506)

Смідин (506)
Сміла (506)
Снитище (506)
Сніжне (507)
Снопород (507)
Собківка, Сопич (507)
Соболівка, Шабали-
нівка (508)
Сокиряни (509)
Соколівка (510)
Соловіївка (510)
Солодке (510)
Солотвин, Слатине
(510)
Солучка (510)
Сороко-тичі, -дуби, -
пень (510)
Сорочинці (514)
Соснівка (514)
Спарта Нова (515)
Ставракове (515)
Ставрівка (515)
Станіля (515)
Старонове (515)
Стахорщина (515)
Ствига (516)
Стеблів (516)
Стецева (517)
Стиборівка (517)
Стидин (519)
Стіна, Стінка (519)
Стовпин (520)
Сторонибаби (520)
Стратіївка (520)
Стубла (521)
Стугна (523)
Стульнєве (523)
Сувид (523)
Сукіль р. (524)
Сула р. (524)
Суми (524)
Сунки (524)
Сураж, Сургани, Сур-
жки (524)
Сутківці (524)
Суцани (524)

Т

Табайвка (526)
Тагамлик, р. (526)
Таганча (526)
Тайна р., Тайниця (526)
Тальне (527)
Тамановичі, Тумень (527)
Танискава р. (527)
Тарасівка (527)
Тарнава (527)
Татарські тюркізми у то-
понімії України (528)
Татарщина (528)
Тахтаулове (529)
Ташенак, Даценки (529)
Тверд- (529)
Телемень (530)
Телешівка (531)

Теліженці (531)
-тем- (532)
Темирівці (532)
Темрюк (532)
Тендерівська коса (532)
Тершаків, Терсянка (532)
Тетерів (532)
Тетильківці (533)
Тетіїв (533)
Тиврів (533)
Тидрик (533)
Тиунів Яр ур. (533)
Тин-, -тин (534)
Тихе (534)
Тихотин (534)
Тікич, р. (534)
Тісобоць, оз. (534)
Товкачі (534)
Товмач, Тлумач (534)
Товмень, Телемень р. (534)
Товпаш, пот. (534)
Токмак (534)
Толуковичі (534)
Томахів (536)
Топонімічний слід по-
ходів Книви 250–
253 рр. (536)
Топонімічний слід рим-
ської політичної кри-
зи III ст. (540)
Топонімічного контек-
стування метод (541)
Торунка, р. (541)
Тошківка (541)
Трахтемирів (541)
Трач (542)
Требухів, Трибухи (542)
Трипілля (543)
Тростянець (543)
Троца (543)
Трояни (543)
Тулинці (545)
Тулушка (545)
Тутьчин (545)
Тумень, Тумин (545)
Тупали (545)
Туранівка (545)
Турійськ (545)
Тутаки (545)
Тюркізми у топонімії
України (545)

У

-у- > -і- (546)
-уват- (546)
Угільці (547)
Угриничі (547)
Уз- (547)
Уздиця (547)
Узруй (547)
Україна, українці – зві-
дки ці назви? (547)
Українські форманти у
топонімії України
(549)

Укріплення півтораєста
покоління (549)
Улашанівка (550)
Умань (550)
Унеча, ур. (550)
Унин = "Тетерівське"
(550)
Унтлівка (550)
Урвенна (550)
Урвихвіст, ур. (550)
Урмань (551)
Ускут (551)
Устивиця (551)
Уторпопи (551)

Ф

Фаївка, Файгород (551)
Феодосія (551)
Фінізми у топонімії
України (551)
Фінікізми у топонімії
України (551)
Фракізми у топонімії
України (551)
Франкопіль (553)
Франкські фонетичні
впливи у топонімії
України (554)
Французькі назви у
топонімії України
(556)
Фрасине (556)
Фрузинівка (556)
Фрумилів, пот. (556)
Фрунилів, пот. (556)
Фурсове (556)

Х

Халаїмгород (557)
Халеп'я (557)
Ханбиків (557)
Хандабоківка (557)
Харалуг (559)
Харків (559)
Харлівка (560)
Хвидяєве, оз (560)
Хвосниця, р. (560)
Хейрус (Дмитрівка)
(560)
Химчин (560)
Хинівка (560)
Хлоп'яники (561)
Хмел- (561)
Хозаризми у топонімії
України (561)
Холми, Ховми (561)
Хомина Стінка (561)
Хом-инці, -івщина (561)
Хомутня (564)
Хоняків (564)
Хорол, р. (565)
Хорост- (565)
Хоростець (565)
Хорохорин (565)
Хортиця (565)

Хотимир, Хутомир (566)
Хотімля (569)
Хохонів (569)
Хрінівка (569)
Хромівка (569)
Хрулі (569)
Хрустів (569)
Худ.яки, іківці (569)
Хустка (569)

Ц

Цариград, оз. (570)
Цикали, Чикалівка (570)
Цимбалів Яр вул. (570)
Цир і Підцир'я (570)
Цитуля (570)
Цурків і Підцирків (571)
Цюрило, стр. (571)

Ч

-ча (571)
Чабарівка (571)
Чагів (572)
Чагор (572)
Чалишівка (572)
Чапаківка (572)
Чаус (572)
Чеберяки (572)
Чемериси (572)
Ченокалівка (573)
Черкавщина (573)
Черкаси (573)
Чернівці (574)
Чернігів (574)
Чигирин (574)
Чижі (574)
Човгузів, Чалкузи (574)
Чолпанова б. (574)
Чонгар (574)
Чортків (574)
Чорторици (575)
Чуйківка (575)
Чулатове (575)
Чумакадилін, став (575)
Чупаха (575)
Чухутів яр і Чуфут-
кале (575)

Ш

Шабалинів (575)
Шабо (576)
Шандра (576)
Шарапанівка, Шарова-
нка, Шарпанці (576)
Шаргород (576)
Шатравине, Шахрав-
щина (576)
Шатрище (576)
Шаулиха (576)
Шахворостівка (576)
Шацьк (578)
Шведський епізод історії
України на карті (579)
Шепарівці (579)
Шепетин (580)

- Шептаки і Шептицький* (580)
Шешори (580)
Шибиринівка (580)
Шилівці (580)
Шингаріївка (580)
Шингілкова (580)
Шипинці (580)
Широчани (581)
Шишаки (581)
Шишелівка (581)
Шкірудиха (582)
Шкодунівка (583)
Шкробот (583)
Шкурупії (583)
Шманьківці (583)
- Шмиглі* (583)
Шотарня, г. (584)
Шпендівка (585)
Штани, оз. (585)
Штомпелі (585)
Шуби (586)
Шубранець (588)
Шулайдерянка, р. (588)
Шумівці (588)
Шупарка (589)
Шупики, Шубків (589)
Шурден, г. (589)
Шуржівка, р. (589)
- Щ**
Щедрогір (589)
- Щепанів* (590)
-щина (592)
Щирець, Щербухи (592)
- Ю**
Юнаки (593)
Юрівка (593)
Юрховиця (594)
Юр'ямпіль (594)
Юсупівка (594)
- Я**
Яблунів (594)
Явон, поле (594)
Явори (595)
Явтухи (597)
Яготин (597)
- Ядути* (597)
Яжберень (597)
-як- (597)
Якубів (597)
Япанець (597)
Ямпіль (598)
Янжулівка (598)
Янів, -ян- (598)
Яремча (600)
Яришки, Яреськи (601)
Ясногород (601)
Ясопіль (601)
Яструбушина (601)
Ятрань, р. (601)
1131. Яхники (601)

Контент-аналіз 966 іншомовних основ топонімів (підсумки частини II) (602)

III. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У ГЕНАХ. АКЦЕНТИ З ВІДОМОЇ ІСТОРІЇ. МЕТОД (607)

"Відома історія" з традиційних джерел (608)

- А**
 Альмогавіри: ілюзорна схожість з козаками (609)
 Аргументи (609)
 Асиміляція степовиків праукраїнцями (609)
- Б**
 Балканці (610)
Буре-сюр-Жюїн (610)
- В**
 Випадок у науці (610)
 Відповідність даних генетики та ознак мовних контактів у словнику і топонімії (610)
- Г**
 Генетичний склад українців (611)
 Гіпотеза в науці (613)
 Греко-римський досвід життя серед варварів (613)
 Громадська позиція дослідників в ідеологізованих питаннях філології (617)
 Гуни (617)
- Г**
 G – "кавказька" Y-гаплогрупа (617)
Галоніфонтибус (618)
 Готські речі в археології України (619)
- Д**
Данилова Балка (623)
 Докази у топонімії (626)
- Дудин* (626)
- Е**
 E1b1b – "маврська" Y-гаплогрупа (628)
- Є**
 Єгипетські речі в археології України (631)
- З**
 Збіг обставин у наукових студіях (632)
 Зміюві вали (632)
- І**
 I – "балкано-скандинавська" Y-гаплогрупа (632)
Іванівка Дп (635)
 Ідеологізація в російських працях з мовознавства (635)
- Й**
 J – "месопотамська" Y-гаплогрупа (635)
- К**
 Кавказці (636)
 Кельти (636)
 Кельтські речі в археології України (636)
 Кельтсько-українські культурні паралелі (636)
 Кніва і його походи 250-253 рр. (636)
 Кодекс куманікус, рукопис з-над Дніпра (640)
 Континуїтет мовної історії України (642)
 Кореляція даних генетики і ознак мовних контактів (642)
- "Ку" (Q) – "гунська" Y-гаплогрупа (642)
- Л**
Лібіггаус, музей (644)
Лінгвістичний навчальний музей (644)
Лувр, музей (645)
- М**
 Маври (645)
 Малі готи й малороси (645)
Марімон, музей (646)
 Месопотамці (646)
 Методологія: її значення для висновків з фактів (646)
 Метонімічна частина топонімів і прізвищ (646)
 Монголи (646)
 mt-гаплогрупи українців (646)
- Н**
 N – "фінська" Y-гаплогрупа (646)
 Несподіване у науці (648)
- П**
 Периферійних архаїзмів правило (648)
 Політика деісторизації топонімії в СРСР (648)
 Помилки у наукових дослідженнях (650)
 Проникнення іншомовні (651)
 Прототип іншомовної репліки (651)
- Р**
 R1a – "скіфська" Y-гаплогрупа (652)
- R1b – "кельтська" Y-гаплогрупа (655)
 Репрезентативність виборок у студіях Y-гаплогруп (657)
 Римські речі в археології України (658)
- С**
 Сарматський час в Україні (659)
 Скандинави (659)
 Скіфи (659)
 Скіфська сатрапія у державі Ахаменідів (659)
- Т**
 T – "еритрейська" Y-гаплогрупа (661)
 T2 – mt-гаплогрупа (661)
 Татари на землях України у Польщі (661)
Товста могила (662)
- Ф**
 Фальшиві мовні реконструкції (662)
Фаюм (662)
 "Фікційні назви" (663)
 Фіни (663)
- Х**
 "Худуд аль-алам" (663)
- Ч**
Чугуно-Крепинка (663)
- Ш**
Шільбергер (664)
 Штучно перетворені топоніми (664)
- Я**
 73.Яковитство аланів (664)

Вдалі розв'язки. Кореляція висновків генетики, археології та мовознавства (підсумки частини III) (665)

IV. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У ПРИЗВИЩАХ (667)

Мовний гербівник українців. Кореляція контекстів прізвищ і топонімів (668)

- А**
Абаровський (670)
Авестійське минуле у прізви українців (670)
Аджубей (670)
Азаренко (670)
-ай (670)
Антропоніми українців XVI–XVIII ст. (671)
Арабаджи (671)
Аркуша (672)
Арнаут (672)
Арташ (672)
Аршак (672)
Африканський (672)
- Б**
Бабенко (672)
Багалій (672)
Багрії (672)
Бажан (673)
Байда (673)
Баламут (673)
Балан (673)
Бандера (673)
Барабаш (673)
Баранчук (673)
Бармак, Бурмака (674)
Басалик (674)
Батий (674)
Батура (674)
Бахмет (675)
Бахтер (675)
Бенцал (675)
Березняк (675)
Беренда (675)
Берсан (675)
Бех (675)
Бешенко (675)
Білозір, Білозер (675)
Білокінь (676)
Білокопит (676)
Білошицький (676)
Бовкун (677)
Богорад (677)
Боженко (678)
Бондар (678)
Борило (678)
Боровик (678)
Бородай (678)
Борозна (678)
Борончук (679)
Борщагівський (679)
Боян (679)
Бридун (679)
Британ (679)
Бугулець (680)
Будан (680)
Булавко (680)
Булах (680)
Бундюк (680)
Буняк (681)
Бурбан (681)
Бургун (681)
Бурдун (681)
Бурхан (681)
- Буряк (682)
Бусир (682)
Бутенко (682)
Бухович (682)
Бухтій (682)
Бучацький (682)
- В**
Вакула (683)
Вандаляк (683)
Варган (683)
Варежко (683)
Варивода (683)
Варух (683)
Везера (683)
Веремій (683)
Вересень (684)
Вернигора (684)
Вершигора (684)
Вечер (684)
Вигура (684)
Визир (684)
Винник (684)
Віконь (684)
Вірменське посередництво іранізмів в українських прізвищах (684)
Вітренко (684)
Вірун (684)
Волошин (685)
Волхонович (685)
Воропай (685)
Воротюк (685)
Ворошило (685)
Врадій (685)
Врубель (685)
- Г**
Гавела (685)
Гайдук (685)
Галабурда (685)
Галавур (685)
Галаган (685)
Галагур (685)
Галайда (686)
Галамага (686)
Галамон (687)
Галісійська середньовічна антропонімія (687)
Галута (687)
Гамалій (687)
Ганжа (688)
Ганненко (688)
Гарага (688)
Гараган (688)
Гарагуля (688)
Гаран (688)
Гарап (688)
Гардаман (688)
Гареза (688)
Гаркуша (689)
Гарун (689)
Гасич (689)
Гдак (689)
Геїзерик (689)
- Гензера (689)
Генрих (690)
Герман (690)
Герус (690)
Гмиря (690)
Говдя (690)
Года (690)
Голембієвський (691)
Голота (691)
Гонтаренко (691)
Гопта, Гопченко (693)
Гора (693)
Горбак (693)
Горбат (693)
Горенко, Горенич (694)
Горинь, ець (695)
Гориславець (695)
Горопай (695)
Горошко (695)
Горянець (695)
Готин (695)
Гречанюк (699)
Гримчак (700)
Грищак (701)
Грінченко (701)
Громач (701)
Грузинське посередництво іранізмів в українських прізвищах (702)
Грушак (703)
Грянко, Гряненко (703)
Губаренко (703)
Гудович (704)
Гунченко (704)
Гурин (704)
- Д**
Дакал (705)
Данченко (705)
Дараган (705)
Дейнека (705)
Демешко (706)
Дибак (707)
Довгай (707)
Довгаль (707)
Домантович (707)
Дорогань (707)
Дорошенко (708)
Дошно (708)
Драч (708)
Дрига (709)
Дробиш (709)
Дрон-ъ, -ишинець (709)
Дудка (710)
Дутчак (710)
- Е**
-ельн- (710)
-енко, формант прізвищ українців < ing (710)
- Є**
Єланжи (713)
Єлтуховська (713)
- Ємець (714)
- Ж**
Жабко, Жеба (714)
Жадко, Жадько (714)
Ждаха (715)
Жебель (715)
Жир (715)
Жмайло (715)
Жмуд (715)
Жовнір (715)
Жолдак (715)
Жолдаш (715)
Жолдош (715)
Жук (715)
Жупник (715)
- З**
Забара (715)
Заболотний (715)
Завада (715)
Засць, Заїка (715)
Закотій, Закітний (715)
Заливко (717)
Зарванська (717)
Збараський (717)
Зварич (717)
Звягельський (717)
Зозук (717)
- И**
-илін- (717)
- І**
Іваниця (717)
Іванчі (717)
Ізмайло (718)
Імшанецький (718)
Іщук (718)
- Ї**
Ївженко (718)
Їжакевич (718)
- Й**
Йовдій (718)
Йовенко (718)
Йогансон (718)
Йоптухівська (718)
Йонко (718)
- К**
Кагарлик (718)
Кадигроб (719)
Казар (719)
Каковка (719)
Калаберда (719)
Калавріос (719)
Калавур (719)
Калагур (719)
Калинич (720)
Калоян (720)
Камула (720)
Капай (720)
Капар, Капир (721)
Каперсак (723)

Капшук (723)
Карабан (723)
Карабут (724)
Карагеоз (724)
Карагеоргій (724)
Карагяур (724)
Карапута (724)
Касап (725)
Каховський (725)
Качкар (725)
Кашпірович (725)
Келеберда (725)
Кизим (725)
Кинах (725)
Киндяк (725)
Кирдан (725)
Кирнос (725)
Кирпа (725)
Кирпак (725)
Киряк (725)
Кисіль (726)
Китайгора (726)
Китайгород (726)
Киян (726)
Кішоватий (726)
Кізима (726)
Клебан (728)
Клов (728)
Клюс (728)
Кметь (728)
Кмит (728)
Кобенко (728)
Кобищук (728)
Коблюк (728)
Кобрин (729)
Кобута (729)
Коб'як (729)
Ковбан (729)
Ковганич (729)
Ковпак (729)
Ковтун (729)
Кодак (729)
Кодола (729)
Кожа (729)
Козар (729)
Козацькі прізвища мор-
ської тематики (730)
Коковенко (743)
Кокун (744)
Коліван, Клебан (744)
Колодко (744)
Коломій (744)
Колончук (744)
Комар (745)
Коморда (745)
Кондак (745)
Конопницький (745)
Конотоп (746)
Кончак (746)
Копайгора (746)
Копил (746)
Копира (746)
Копич (747)
Коптя (747)
Корван (747)
Кордуба (747)
Корж, Коржук (747)
Коритко (747)

Корлюга (747)
Короленко (747)
Корост (747)
Косів (747)
Котан (747)
Котерло (747)
Котигора (747)
Котівець (748)
Котора (748)
Котюржинська (748)
Кофан (748)
Коцюба, Кочубей (748)
Кочерган (748)
Крайник (748)
Краковець (748)
Красюк (748)
Красюк (748)
Крекун (748)
Кретович, Критенко (748)
Крилошанська (748)
Кримський (748)
Криштон (748)
Круглюк (748)
Крутенко (748)
Крутогора (749)
Ксендз (749)
Кубрак (749)
Кудак (749)
Кудаш (749)
Кулага (749)
Кулик (750)
Кульженко (750)
Куманець (750)
Курас (750)
Курашевич (750)
Курбан (750)
Куржук (750)
Курилюк (750)
Курсак (750)
Кур'ян (751)
Кучма (751)

Л

Ламах (751)
Лашкарь (751)
Леденчук (751)
Леляк (751)
Лемішин (751)
Лендел (751)
Лисич (752)
Лисокінь (752)
Литвин (752)
Лихобаба (752)
Лиходід (752)
Лісович (752)
Лобойко (752)
Лобунько (752)
Лобур (752)
Локутко (752)
Лось (752)
Лохоня (752)
Лук (752)
Луцик (752)
Лушник (752)
Ляшенко (752)

М

Мабущенко (753)
Мавдрих (753)
Магнус (753)

Магушинець (753)
Маджара (754)
Мадзигон (754)
Мазена (754)
Мазур (754)
Македон (754)
Макуха (754)
Малай (754)
Малаха (754)
Малдрика (754)
Мамай (755)
Мандра (755)
Манжелій (755)
Манжос (755)
Мантур (755)
Мариця (755)
Мархалюк (755)
Мастикаш (756)
Матаган (756)
Матвіяс (756)
Маципура (756)
Машкара (756)
Медяник (756)
Мельник (756)
Мигалик (756)
Микляк (756)
Мисюра (756)
Мишар (757)
Мобед (757)
Моїк (757)
Монжос (757)
Моруга (757)
Москаленко (757)
Моташ (757)
Мохнач (757)
Мошуренко (757)
Мрига (757)
Мудрик (757)
Муха (757)

Н

Нагаш (757)
Надточій (759)
Нарбут (759)
Народна етимологія
прізвищ (759)
Настека (759)
Невгодівська (759)
Неграш, Некраш (759)
Нелен (759)
Немика (759)
Немира (760)
Нечуй (760)
Нещерет (760)
Никон (760)
Ніздрень (760)
Німчук (760)
Номашко (760)
Нутченко (760)

О

Обара (760)
Обертенко (760)
Обестюк (761)
Ображій (762)
Овунрік (762)
Одерій (762)
Олепир, Олефір (762)

Оршовський (762)
Осадча (762)
Осинський (762)
Осоцька (762)
Осташ (762)
Отвиновський (762)
Отич (762)
Отрощенко (762)
Охрамович (763)

П

Паїк (763)
Парневий (763)
Парпура (763)
Парська (763)
Парфен (763)
Паталах (763)
Пахлавійські основи прі-
звищ українців (764)
Пацай (764)
Пашко (764)
Педерсен (764)
Педорич (764)
Педосюк (764)
Пекур (764)
Перегуд (765)
Передерій (765)
Перецепка (766)
Пероганич (766)
Перожак (766)
Петручак (766)
Печенюк (766)
Пешко (766)
Пильгун (767)
Пищита (767)
Півторак (768)
Підгорний (769)
Підпригора, Подоп-
рига (769)
Пода (769)
Подмужний (769)
Подолюх (769)
Пойдун (769)
Половонець (769)
Полуботко (770)
Полюх (770)
Полянчук (770)
Понепалаяк (770)
Порик (772)
Порненко (772)
Поршун (772)
Поталах (772)
Прищепка (773)
Пронь (773)
Прун (773)
Прус, Прицак (773)
Пузир (773)
Пунтус, Понтус (773)

Р

Равич (773)
Радивил (774)
Радчук (774)
Ракута (774)
Рарич (774)
Рахвал (774)
Рахман (774)

Рахно (774)
Рева (774)
Рекеда (774)
Репужинська (774)
Ридван, Ризван (774)
Рисич (774)
Робур (774)
Рогань (775)
Рогач (775)
Розанович (775)
Ромейко (775)
Ромодан, Рамазанов (775)
Ропот (775)
Росоловська (775)
Рут (775)
Румко (775)
Рункевич (775)
Рухайло, Рухало (775)
Ручик (776)
Рюмша (776)

С

Сабадаш (777)
Сабан, Собан (777)
Савран (777)
Саган (777)
Саєць (777)
Саїн (777)
Сак (777)
Сакуліна (777)
Самбур (778)
Самотуга (778)
Санжара (778)
Сантар (778)
Сапон (778)
Саринський (778)
Світяшук (778)
Северин (779)
Сегеда (779)
Семашко (779)
Семиренко (779)
Сивило (779)
Синдаровська (779)
Синько (781)
Сиракуза (781)
Сілівра (781)
Сінгур, Шенгур (781)
Сковорода (781)
Сколоб (782)
Сколонець (782)
Сколота (782)
Скубій (782)
Скутельник (782)
Слива (782)
Снітко, Снитко (782)
Сніцар (782)
Собко (782)
Соколов, Соқлов (782)
Сокуренько (783)

Соловей (783)
Сологут (783)
Солтис (783)
Сом (784)
Сорокотяг (784)
Сорочинець (785)
Сошенко (785)
Спичак (785)
Ставнюк (785)
Ставрак (785)
Стамбул (785)
Сталчук (785)
Стахорна (785)
Стець (785)
Стоян (785)
Стратій (785)
Стригун (786)
Стрижак (786)
Суган (786)
Супрун (786)
Сурай (786)
Сухенюк (786)
Сядренко (786)

Т

Табайник (786)
Танасійчук (786)
Тарасюк (787)
Таращук (787)
Таштамиш (787)
Таштаул (787)
Ташенко (787)
Телешко (787)
Терещенко (787)
Темрюк (787)
Тендера (787)
Тертерян (787)
Тершак (787)
Тетеря (787)
Тивоненко (787)
Тидір (787)
Тишко (787)
Тищенко (787)
Товмач, Тлумач (787)
Товпаш (788)
Товчан (788)
Тодорук (788)
Тодосійчук (788)
Топак (788)
Топчій (788)
Трач (788)
Троцак (788)
Троян (788)
Трухан (788)
Тулин (789)
Тупик (789)
Туран (789)
Тутак (789)
Тущенко (789)

У

Угрин (789)
-улін- (789)
Уманець (789)
Унтила (789)
Униченко (789)
Унченко (789)
Урман (789)
Ушитко (790)
Ушкало (790)

Ф

Форостовець (791)
Франко (791)
Фурса (791)

Х

Халабурда (792)
Халаїм (792)
Халимон (792)
Хандабоких (792)
Химченко (792)
-хно, формант (792)
Хоростківська (792)
Хорохорин (792)
Хортик (792)
Хортис (792)
Хріненко (792)
Хромей (793)
Хруль (793)
Хруст (793)
Хупченко (793)

Ц

Цикало (794)
Цимбал (794)
Цир (794)
Цитуля (794)
Цівка (794)
Цуруль (794)

Ч

Чабак (796)
Чапак (796)
Чарак (796)
Чаус (796)
Чеберяк (796)
Чегрин (796)
Чемерис (797)
Ченокал (797)
Черик (798)
Черкас (798)
Чермак (798)
-чи-, -чі- (798)
Чикало (798)
Човгуз (798)
Човпан (798)
Чонгар (798)
Чорб (798)
Чуй (798)

Ш

Шабала (798)

Шандра (798)
Шарапан, -бан (798)
Шатило (798)
Шатрава (798)
Шафон (798)
Шахрова (799)
Шацька (799)
Шваб (799)
Шембер (799)
Шепета (799)
Шептицький (799)
Шидловський (799)
Шингарій (799)
-шинець (799)
Шишак (799)
Шкалаберда (799)
Шкаморда (799)
Шкандрій (799)
Шкаранута (799)
Шкуда (800)
Шкурат (800)
Шкурупій (800)
Шкута (800)
Шліхта (800)
Шманько (801)
Шмигель (801)
Шнур (801)
Шовген (801)
Шовкот (801)
Шовкуненко (801)
Шопик (801)
Шпак (801)
Штомпель (801)
Шуба (801)
Шудра (801)
Шука (801)
Шум (801)
Шупик (801)
Шурденський (801)
Шушківський (801)

Щ

Щепаняк (801)
Щербак (801)
Щур (801)

Ю

Юлинець (801)
Юрах (802)
Юсуп (802)

Я

Яблуненко (802)
Явон (802)
Яворівський (802)
Явтух (802)
Ядута (802)
-як- (802)
Якуба (802)
Яланжи (802)
Янів, -ян (802)
702. Яніш (802)

Navigare necesse est: контент-аналіз 602 іншомовних основ прізвищ (підсумки ч. IV і всієї книги) ... (803)

Література (809)

Від хроніки мовних контактів до синтезу наук про глотогенез

Вступ

Панівна парадигма – упорядковане на даний момент уявлення про світ. Наука здатна виходити за її рамки і, зокрема, відкривати нові історичні зв'язки, що можуть стати об'єктом детальнішого освоєння лише на дальших етапах [НФЕ, III, 23]

1. СХІДНИЙ ВЕКТОР. Звідки взялися задум і будівельний матеріал для книги? Причина – у зміні життєвих програм. Новаторство "Метатеорії мовознавства" (1992) та її візуальної проєкції – Лінгвістичного навчально-го музею – визнали численні громадяни (11 тисяч екскурсантів за 25 років) і окремі фахівці. На подив, розкриття категоріальної природи метатеорії *вичерпало тему...*

Потрібнішими стали виглядати інші справи, як-от повернення сходознавства до системи освіти України. Автор увійшов до ініціативної групи 1992 р., що й визначило дальший зміст життя. Якщо за 25 років побудови метатеорії вийшло 57 моїх публікацій, то за 25 років вивчення Сходу – ще 172. *Був час переконатися, як тісно Україна поєднана зі Сходом – і як занедбані ті студії.* Звідси й добір будівельного матеріалу до теми. Перший мій східний ужинок з легкої руки С.С. Гречанюка зайняв півномера у його "оркестрі в пустелі" – прекрасному журналі в байдужому суспільстві "Урок української" (№5-6, 2004): **"Мовні дарунки давніх сусідів: від скіфів до хозарів"**. Вкладка (с. 1-32; 5,2 да.). Це був зав'язок теми, чотири нариси про контакти: іранські ~ кельтські ~ готські ~ алтайські.

Далі пішли видані за зарплату монографії. У першій з них [Тищенко 2006] до цієї вихідної четвірки додані інші мовні свідки формування українців: фінські ~ балтійські ~ центральноєвропейські ~ латинські ~ фрякійські ~ ілірійські ~ грецькі ~ кавказькі. Запроваджено поняття мовної стратиграфії словника і топонімії. За рік усе це відображено у підручнику [Тищенко 2007]. Друга монографія [Тищенко 2008] поглибила кілька векторів контактів, і це чомусь обурило критиканів: мовляв, чому ці, а не інші. Третя монографія [Тищенко 2009] підсумувала тему латинських та італійських контактів. Четверта книга [Тищенко 2010] (240 с. формату А5) – у чомусь прообраз теперішньої: це етимологічний довідник 15 тис. топонімів від 2330 основ, які прийшли до нас з античного світу, від іранців, балканців, кельтів, давніх германців, алтайців, кавказців, арабів, модярів, варягів, литовців, поляків, росіян. Східні вектори тут підкреслено: наснаги додавала шораз більша повнота картини контактів, недосяжна без східних тем. П'ята монографія [Тищенко 2011] – про двох

сучасників у Наддніпрянщині: арабо-моврів і скандинавів. Шоста книга [Тищенко 2012] – висвітлила слід у топонімії України перської сатрапії, а сьома [Тищенко 2015] – історичних готських імен з Астурії. Восьмою монографією стала "Долітописна мовна історія українців" [Тищенко 2016], половину якої склали студії греко-єгипетського вектору зв'язків. Теперішня книга – дев'ята; у ній вершки й цитати з попередніх вісьмох.

2. ЕНТРОПІЯ І ЗНЯТТЯ. Як не назвіть – "мовні дарунки", "мовні зв'язки", – то одна велика тема. А 15 років її студій – поважний термін: 180 місяців досліджень, 800 тижнів, заповнених пошуком ознак давніх мовних контактів. Довгий рух у одному напрямку студій, як кажуть кібернетики, збільшує ентропію (захаращеність) напрацювань, причому – разом з зростанням інформації і якраз через неї. **"Збільшуючи своє знання, ми збільшуємо і обрії нашого незнання"** [Міглер, М393].

Атмосферу студій масштабної проблеми передав Б. Поршнев: "Складною є об'єктивна будова предмета, складна і взаємодія усіх вживаних у дослідженні потрібних наук. Кожна з них має свій велетенський апарат і свою "мову"... Я не висупаю тут проти спеціалізації, – писав вчений. – Навпаки, повнота знань досяжна при безмежному скороченні поля. Можна все життя плідно працювати над деталлю. Однак діє і зворотний закон: **потрібний загальний проєкт, загальне креслення – нехай далі у детальному опрацюванні усе більш або менш зміниться. Ця книга – лише каркас, стовбур. Але розділи складають ціле. Саме конструкція цілого підтримує і закріплює розділи, інакше мені б не вистачило життя на будь-який з них. Кожний розділ цієї книги мав би скласти тему цілої лабораторії, а кожна така лабораторія – контактувати ще з масою спеціалістів.** Але (цього немає, і тому. – К.Т.) хтось мусить, усвідомлюючи всю відповідальність загального креслення нової конструкції, усе ж його пропонувати. Інакше окремі дисципліни за відставання загальної схеми стають схожі на розсипані коліщатка механізму, що котяться навсібіч за інерцією. Наспів час наново змонтувати їх, у перспек-

тиві – синтезувати комплексну науку про людей" [Поршнев, 10], – у нас мета скромніша: висвітлити **синтез знань** про нашу **мовну спадщину** від предкової спільноти людей, сформованої у Наддніпрянщині.

Осердям книги стали студії запозичень і топонімів. Згодом само прийшло інтерактивне джерело високої якості: база даних "Карта прізвищ українців" (ridni.org/karta). Принісши 42 мільйони нових мовних фактів, вона розкрила ще один вимір нашого минулого. Її студії в рази уповільнили працю, але відкрили нові перспективи. З безодні прізвищ, – як доти з мови й топонімії, – стали проступати контури *повнішої історії*, не обчухраної і не переінакшеної. У словотворі прізвищ знайдено ознаки хронології їхніх формантів.

Спільна риса *успадкованої мови, запозичень, топонімів, прізвищ* у тому, що вони – прояв *мовно-етнічної пам'яті*, духовної основи суспільного буття етносу. За М. Хальбваксом, при зміні поколінь суспільна пам'ять втрачає чуттєві враження свідків подій, які молодь не застала (це так у всіх народів: і у басків, і у кельтів). Однак завдяки тому, що *історична пам'ять втілена у мові*, тут збережено і впливи мов давніх сусідів. Події етнічних контактів "продубльовані" (хоч не безпосередньо – образами, а складніше – смислами) у запозиченнях (їхній набір неповторний від мови до мови), у граматиці, топонімах і прізвищах. Пересічний мовець тут не все усвідомлює, але кожний іншомовний слід дочekaється свого дослідника, і той витягне його з забуття.

Що до *безсторонності* нашої історичної правди, то її зумовлюють якраз напрочуд *багатосторонні* контакти предків. Упродовж існування української мови ті, хто говорив *нею та її ранішими мовними станами*, мали освоїти кожний новий вид слів (а в народі – людей, що їх принесли). Це щоразу потребувало часу на ворогування, замирення і щеплення. Родичі беруться з сусідів, а з розглядин свати. І для нового покоління діти колишнього чужинця вже свої. А принесені сватами слова-запозичення й собі дають молодий "поріст" мовних явищ, які серед раніше прищеплених слів далі виглядають уже "одвічно нашими".

Знання має опору у мовних назвах, – саме тому, поки ми розуміємо свою мову, є шанс глибше проникати до своєї історії. Топоніми і прізвища звучать щодня, як і слова мови (*Трахтемирів, Мадзигон*). І це підстава для етнічної ідентичності ("від Сяну до Дону"). Однак значення, яке колись жило у звуках, – забуте: відомо, що *dan* – скіфською 'вода', а що означають *Сян, Трахтемирів, Мадзигон*? Не "просто" як імена річки, села, прізвища людей, а як слова? Бекон вважав справжнім знанням знання *причин*. Саме в них причаїлася історія.

3. МАСШТАБ КОНТАКТІВ. До кожного розділу в пролозі дано коментар на одну сторінку. За В. Мартиновим (1989), **мова пережила стільки часових "мовних станів", скільки мала епох мовних контактів.** Для української мови це означає **42 мовно-історичні епохи.** Побули робочими назвами книги і "Панорама", і "Спадщина" (зосередження на результаті), і "Мозаїка" (увага до фактів), і от стала "Історія" (за Локком, "шлях бджоли"), щоб зібрати з мозаїки ціле.

Епохальна давність нашого народу унаочнена **картою запозичених у контактах слів** (див. нахзац) і **схемою кореляції У-гаплогруп, запозичень, топонімів і прізвищ** (с. 24–25). Масштабність картини гідна подиву: справді, як міг *народ*, "усього лише" *об'єднана мовою множина людей*, тисячоліттями утримувати цю свою єдність у такому "прохідному степу" до Європи! Адже чужомовний тиск на формування наших предків був куди більшим від 5, 7, 14 епох контактів, пережитих алеутами, японцями, ірландцями, циганами сінто, басками, галісійцями. На екскурсії в музеї про українські мовні контакти в індуктивному викладі – темі затісно від фактів; у дедуктивному – від "полиць під факти". Їй тісно і в окремій експозиції у третьому залі музею. Схоже на те, що це й не тема, і не розділ, а *ціла галузь науки. І тепер вона отримує формат книжки.*

На певному етапі роботи, здається, вдалося здогадатися про причини появи топонімів з формантом **-щина**: *Стахорщина, Троєщина, Бахтерщина.* З накопичених спостережень виходило б, що у хвилях навал предки самі **помітили зміну епох** (!) і поділили їх на епізоди: осмислюючи так періоди історії, вони утримували їх в усній етнічній пам'яті. Звідси виросла ідея залучити цей зумовлений життям усний народний засіб осмислення місцевої історії до періодизації матеріалу тут у книзі. Топоніми з формантом **-щина** виявилися придатними для заголовків більшості розділів і підрозділів книги.

У найдавніші часи (вектор I "Коквище": Елам–Аккад–Урарту–Єгипет) цей формант ще не був відомий. У векторі II "Товтри" він є у назві епохи **20. ГУДІВщина** "час ґотів" (також РУНІВщина "рунічні часи", ТРОЄщина "похід на Траяна Деція"?). Звичайними такі назви стають у векторі III **"ГРЕЩИНА"** "час греків": **12. ЙОНІВщина** "час йонійців" (В'ЮНІВщина); **16. ЯВОНІВщина** "час яванів" (**БАХТЕР**щина "час Бактр"); **19. КОПТІВщина** "час коптів" (ТАРАСІВщина, ДУБ'ЯНІВщина "час хрещень"); 23. РОМЕЙки "візантійська доба" (КИРИЯКІВщина "час панів греків?"); **28. ГОРЯНІВщина** "час агарян" (ПОГАРщина; ГАВРОНІВщина "втеча габрів", ЯСТРУБІВщина "епізод арабів з Ясрибу"?; МАЛАКІВщина "час моряків"); **36. МИЛЯТИВщина** "Венеційщина"?

У векторі IV "Степ" – найраніше усвідомлена предками **10. САКІВ**щина "скіфська доба"; **17. БАРВІН**щина "час аршакидів-«парфян»" (**СТАХОР**щина "час Стяхру", СОСНІВщина "час Сасанідів"), **ШАХРАВ**щина "час сатрапів"; **22. КАГАН**щина "час каган(ат)ів"; **24. ҚОСОГІВ**щина "час адигейців"; **25. ГАЙВОРОН**щина "час вірменських наметів?"; **27. КОЗАРІВ**щина (ур., Чг; КОЗЕРОГИ ос. qazajrag 'хозарин; раб'); **30. ВЕГЕР**щина (ур., Лв; "час угорців"); **33. ПОЛОВЕЦІВ**щина (СОКОЛІВщина "час варт", **ТЕРНАВ**щина "епізод Тирнова" (ЗАГОРівщина, ЯСНОПІЛЬщина "епізод Асенов-града", БІЛОЗЕРщина+); **34. МОГИЛІВ**щина "час монголів"; **35. ТАТАРІВ**щина "татарські часи" (**ГАН**щина "Ханська Україна").

З вектора V "Нова Європа" – епохи **32. СІВЕР**щина "час скандинавів"; **37. ЛИТОВ**щина, **38. ЛЯХІВ**щина (Гетьманщина, Слобожанщина), **39. ВОЛОЩІВ**щина, **40. НІМЕЦІВ**щина (і ШВЕДЧина), **41. МОСКІВ**щина. Теперішня 42-а епоха триває; без назви (хіба що "сьюгоденщина"). Річ ясна, якби в кого виникла потреба переглянути всі ці епохи у реальній часовій послідовності, – це можна зробити за звичайною прибувкою нумерацією епох. Її видно з хронологічної таблиці пластів словника й топонімії (с. 24-25) та зі змісту прологу (с. 5). Матеріалу для "наповнення історією" цих рубрик аж ніяк не бракує. Адже їм відповідають добре вивчені великі блоки знань.

4. НЕКОНФОРМІЗМ, ПРИЗВИЩА, БІЛІНГВИ. Отут і час нагадати про епіграф до теперішнього вступу. Завжди загадковий перехід, незручний і бентежний: як же це так – уявлення про світ таке повне, упорядковане, визнане, а хтось бере і його порушує? Навіщо так робити? Секрет у тому, що нове нерідко є *кращим*, – і відтак неминуче стає *ворогом доброго*. Кожний повніший і глибший висновок у чомусь досконаліший від "добрих старих уявлень": виявляється, вони якраз не були ні повними, ні глибокими. Цей привілей заперечення старого знання існує лише для тих, хто не поділяє принципу "партійності в науці", для кого критерієм істинності знань була й залишається людська практика. Вони не приймають міфів, сконструйованих на угоду соціальним цілям [НФЕ, III, 23], і самі не творять "партійних правд" на замовлення.

Як сказано, з'явилося нове історичне джерело – в цілому добре зроблена інтерактивна "Карта прізвищ українців". Мало хто зрозумів, що ця забавка містить саме *нове історичне джерело*. Колега П.О. Селігей був серед тих, хто зрозумів – і поділився новиною. У автора на той час було достатньо напрацювань з топоніміки (що правда, не всі вбачали у них ознаки "спра-

вжньої" науковості). Нова база – незалежний масив 42 мільйонів мовних фактів, і вона стала щедро, рясно підтверджувати висновки, отримані раніше з топонімії.

Прізвище кожної людини – на видноті поміж інших людей. Здавалося б, це заправка його незмінності. Однак класик давно зауважив, що жити серед людей і не залежати від них неможливо. Долю прізвища визначає не лише його власник, а й громада. Вона хоче нехайно зрозумілого, і дехто йде на поступки. Спритніші задобрюють загал мімікрією: це роди *-чук-ов-их* та *-енк-ов-их*. Інші змирилися зі змінами, які предки зробили у прізвищах – *Горбатки, Горбатюки, Горбаченки*. Треті вперто бережуть традицію: виявляється, насправді вони *Гербути* і *Гербеди*; їх в Україні 536 і 159. А це дуже достойний авестійський родовід.

Справжній слон (слониха) у посудній крамниці – народна етимологія. Незграбне рачкування від забутого справжнього – до "зрозуміліших ілюзій". Священник-учитель *гербед* – це нехайно не зрозуміло. Ясно, що *Горбач* – відразу зрозуміліше. Про небезпеку народної етимології достатньо сказано у класиків, які безупину її долали і нам заповіли те робити.

Крім стихійних етимологій є і світлі привіти з минулого – *периферійні архаїзми*. Десь по закутках щастить вижити справжнім або гранично до них близьким формам топонімів [Топоров, Трубачев, 216]. *Босири* прийшли з єгипетського *Бусириса*. *Передеріївка* з Ахаменідської Персії. *Малдрики* з вестготської Галісії. *Сірогози* і яр *Сиракузи* від вічних греків. До нових висновків не раз спонукають білінгви. Як саме це робиться, свого часу показали О. Стрижак і О. Трубаčov на прикладах гідронімів *Артополот = Богівка, Пансова = Піскувата, Дортоба = Гончариха*. Тут зрозуміліші форми являють собою слов'янські кальки давніших іранських (скіфських) назв [Стрижак, НРП, 83; Трубачев 1968, 220, 252, 261].

5. НОВЕ – У ПРИКЛАДАХ. ШИРША БАЗА ФАКТІВ зумовлює скільки завгодно дисконформату у пізнанні (якщо такого прагнуть), це і є внутрішнє джерело неконформізму і середовище новаторських висновків.

■ І от результати. Дещо нове з балтійського напрямку:

- *Балто-слов'янський* стан не одвічний, а є наслідком пізнішого зближення цілком сформованих балтійської та слов'янської мов (Топоров, Трубаčov). У О. Трубаçова це аргументовано і підтверджено *власним* досвідом дослідника-укладача ЕССЯ. Це добрий *прецедент* для наслідування.

- *Безневинний* таки відмінне від *невинний*. Першим поштовхом було питання географа В. Кожевникова, колись у музеї. Воно залишилося тоді без відповіді. Але відколи знаємо, чого бракує, це вже відділа. *Без* – 'перед' (так і в литовському *be*): "Ішов козак / Без ліс, без ліщину, / Та й надбивав / Мо-

лodu дівчину". А на зв'язок рос. *беззеременно* 'передчасно' з литовським матеріалом давно вказав А.П. Непокупний.

■ Далі – кілька "свіжих" кельтизмів:

• "Підніміть мені вії, не бачу!" Епізод з *Вієм* має прямі аналогії у кельтських міфах (Балор у ірландців, Ізбададен у валлійців). До знання кельтських джерел спонукало викладання валлійської мови і кількарічна робота на кафедрі етнології історичного факультету.

• *Владика* – класичний кельтизм (підтвердження висновку О. Шахматова). Потрібно було не повірити М. Фасмеру (то була болісна життєва переоцінка). А підставою стало *власне знання з мовної практики* відповідної підсистеми валлійської лексики і констатація поморфемної (!) відповідності слів gw-led-ich/ в-лад-ика. Плюс урочистий і архаїчний сакральний характер збережених дотепер контекстів.

• *Дажбог* – ніяк не сонячне божество (як *Хорс, Ярило*), а бог плодючості (кельтс. Dagda). Потрібно було визнати саму можливість збереження кельтського сліду в ментальності українців – і кинути виклик "загальноприйнятому". Поки автор на це наважувався – чеський дослідник отримав пріоритет публікацією. Земляки ще довго тулитимуть Дажбога до сонця, а в Дагди з-під сорочки сідниці видно.

• *Камула* < кімр. cwmwl 'хмара', пор. лат. *simulus* 'купчасті хмари' – назва гори, вищої точки Гологір (471 м). Потрібно було шукати далі кельтський слід у топонімії України (після встановлення кельтської природи гідронімів *Радоробель, Сукіль*); а з іншого боку – знати про згадане Тацитом м. Камулудун у Британії. А тепер і прізвище *Камула* знайдено, одне таке в Україні.

• *Радоробель* < кімр. rhaedrawl 'порожиста, каскадна' – назва річки, притоки Уборті у с. Радровель (= Хмелівка Жт Олевськ). Слід історичної присутності кельтів на Поліссі. Треба було поїхати й роздивитися. погодилися на поїзду тодішні аспіранти М. Бастун і В. Ковальчук (2003 р.). Решта – дарунки долі. Іх могло й не бути, коли б усе обмежилось місцевою новиною про те, що р. Радоробель давно висохла. Без особливої мети пройшли ми утрюх уздовж сухого річкака до Уборті, далі сунулися в один бік, у другий. А тут накрапати почало. Лишалося ні з чим повернутися до Києва. Аж тут долинув рівний, басовитий, *правічний* гук водних струменів. То був не поріг, а переказ у кипені води. І не на Радороблі, а трохи вище від її гирла на Уборті. Поліська Уборть, і не одна вона – має пороги й перекази, але тільки цей чомусь заслужив на увагу гостей-кельтів. Чому – розвіднилося через 14 років з карти (це треба роками жити з тою Радроблею в голові): на карті Шуберта близько у лісі показано урочище *Чеморище* (< Сутру 'Вельс!'), а неподалік – ур. *Колубельша й Утішело*! (див. статтю II. р. Радоробель); нижче по Уборті є с. *Чемрнає* Ву. А значить, це слід колумбанів і час – не розселення кельтів у I ст., а евангелізація у VI-VII ст. І це теж цінний висновок.

■ Нововиявлені германізми:

• Укр. -енко ~ лонгоб. -engo = герм. -ing: *Мартиненко, Романенко, Маренко, Марленко* ~ Martinengo, Romanengo, Marengo, Marlengo = Marling... Українські прізвища на -енко виявилися родичами лонгобардських на -engo і германських на -ing: тобто Меровінги, Капетинги, Ка-

ролінги – своєрідні *Мировенки, Копитенки, Короленки*... Потрібно було бути готовим помітити близькість формантів лонгоб. -engo і укр. -енко, – подолавши опір шановного віку європейських германських назв (VI ст.) до форманту -енко, трактованого як щось дуже недавнє і "місцеве". А проф. Ф. Баллоні додивився, що звук -е- у -engo – закритий. 2017 р. додалися аналогії з васалама франків Обертенгами і сардинське -inku.

• *Башта* = *бахта* споріднена не з *башнею*, а з *вахтою*. Біля виходу з метро "Кловська" – на білборді постер про "Башту №5". Потрібно було звернути увагу на наведений у ЕСУМ синонім укр. *башта* = *бахта*.

• У назві оз. *Світязь* і с. *Свитазів* Льв – шв. Svīriöð = Svithiodh 'Швеція'. Потрібно було поставити гідронім у повніші контексти (з ойконімами та до словотвірного ряду) і врахувати положення В. Мартинова про відмінність проникень від запозичень (горе-критики цього не вивчили). Пор. і прізвище 17 Свитащук.

• *Дарниця* – рум. tárniță 'сідловина; прохід'. Це справді найзручніше місце доступу до берега Дніпра на лівому березі, але тут немає сідловини; пор. г. *Тарниця* ІФ. Однак, якщо з подібності назв не виключена стара форма *Тарниця, тоді в неї був можливий прототип данс. taarn 'вежа'.

■ Декілька зауважених семітизмів:

• З *гаком* – яскравий український арабізм (ilhāq 'додаток'). Після віднайдення цього високоймовірного прототипу старі пояснення виглядають наївними. Потрібно було звернути увагу на ilhāq, гортаючи словник Платтса – і впізнати в ньому укр. з *гаком*.

• *Ганити, ганьба, догана* – прийшли з арамейської (сир. GANYA 'сором', GANNA-BA 'злодій' [MacKenzie; Nyberg]), ймовірно через *пахлавійську*. Факти й можливості цього кола джерел і рази не використані в ЕСУМ. Спасибі Г. Нюбергу, що виділив ідеограми капітальними літерами: GANYA, GANNABA.

• *Пешітта* < сир. mappaqtā pšittā (ܡܦܩܩܬܐ ܦܫܝܬܐ), букв. 'проста версія' (Біблії). Знайомство наших предків з цим найпершим арамейським перекладом Святого Письма помічене 2015 р. зі студії топонімії України грецько-єгипетського вектора. Матеріал прізвищ українців дав зливу доказів: 19 ПШИТА, 13 ПШИТИЙ!, 24 ПШИЦА, 131 ПШИЦА, 778 ПШТА, 6 ПШТЕЙ, 28 ПШТА, 61 ПШТА, 8 ПШТА, 2 Пашта, 1 Пашта; **10 ПАШТенко** Дц.: 20267 ПАЩенко.

■ Далі пара щойно помічених тюркізмів, – але яких!

• *Нагачів, Ногачівка*. – Потрібно було лише вдуматися у те, що чорним по білому "видало" значення каз. **наґашы** "родичі з боку матері"! – і повірити йому. Перед тим була суцільна вибірка перспективного матеріалу з кількомаовного словника базової лексики тюркських мов. Коли зустрілося слово каз. **наґашы**, неясно промайнули географічні назви, а лише згодом пошук можливих однокоренових прізвищ дав приголомшливий результат. Ще за кілька днів були підключені польські й чеські аналогії у топонімії далеко на заході.

• *Півторак* < аз. **палтар** 'одяг', кумикс. **палтар** 'майно, хатні речі, скарб' + *ак* зменш. суф.: 11 Повтор, 22 Повтар, 26 Повтарь, 263 Повторейко, 72 Повторенко, 25 Повторак, 16 цька, 15 цький,

15 Повтораченко, 98 ПівторАН, 7 ПовторАНова, 6 ов; 2 Півтора, 3668 Півторак, 510 Півторацька, 384 Півторацький, 114 ПівтораНС, 100 ПівторАКА.

• Слово *козак* – не питоме тюркське, адже у тюркському словотворі – ізольоване (ознака запозичення) і початково зафіксоване без гармонії голосних. Тюркськими стали його пізніші пристосування *казак*, *казах*. Потрібно було докопатися до II т. словника Абаєва, достукатися до Codex Cumanicus (його pdf довго не вдавалося добути з інтернету). Полемічний *козак*, здається, погодився розкрити свої іранські витoki (ос. *kæsaæg*, киеворус. касог 'кабардинець, адиге, черкес'; *кашак*, народ біля аланів [КБ; Масуді]).

■ Щодалі більше у нас іранізмів – мабуть їх справді неміряно:

• Укр. **волох 'румун'** < *волхви* 'парфяни' (не вольки-кельти!) внаслідок служби родичів парфян – аланських найманців – у Римі. Спасибі А. Гафурову й І. Оранському за нагадування про відповідність парф. X загальноіранському T/O та за пояснення фонетичного механізму метатези в дір. *Партава* ~ парф. *Пахрава* 'Парфія' (Гафуров, 92). Далі прийшов розв'язок *парф-* = *волхв-*. З'ясувалося, що Іоанн Златоуст свідчив про іранськість волхвів. Потрібно було не погодитися з класиками європейської науки (усіма!) – через суперечність кельтського вектора вольків з євангельським міцним традиційним контекстом волхвів. **ВОЛЬКИ НІЯКІ НЕ ВОЛХВИ**. Не могли вольки в образі магів вітати Месію, не могли піднести йому іранські за змістом дари, не мали у власній вірі нічого подібного до поняття Саоші-Рятівника, не могли швидко дістатися до Назарету з півночі Європи. Натомість усе це відповідало парфянам, які й були волхвами. Спасибі й А. Алеманю, який наочно показав на картосхемі, як *алани під ім'ям парфян* ідуть верхи на службу до пізнього Риму.

• **Дбати, тривати, кат, катувати, жвавий, ошатний, занехаяти, бачити, потвора, почвара, раріг** – насправді центральнослов'янські іранізми (переважно авестизми), – не вторинні в українській, всупереч гіпотезі О. Трубачова *polono-iranica* (адже похідних слів в укр. 182, у білор. 115, у польс. 127) [Тищенко 2006, 120-121]. Див. І. ПЕРСЬКІ ІРАНІЗМИ. Потрібно було – при всій повазі до інших наукових досягнень акад. О. Трубачова – наважитися не прийняти його догму про те, що джерело українських авестизмів – буцімто не іранські прототипи, а їхні польські "пере-репліки"! Учений согрішив для підтримки міфу "київської коліски" на трьох: складне завдання, бо й білоруси мають усі ці слова!

• **Нафтулівка** Хм – класичний приклад *contradictio in objecto* у топонімії. Ніщо не дає підстав припускати тут у минулому хоч якісь виходи чи видобуток нафти. Значить, причина такої назви села – суто мовна і криється усього лише в сенсі пахл. **naft** [nɪt' | = M, N ~] **moist, damp; naphtha**. Працюючи зі словником Д. МакКензі, потрібно було пам'ятати, серед іншого, також і про цей дивацький топонім під Хмельницьким.

• **Паркан** – не від *парк*, а з пахлавійської. Потрібно було подолати стереотип про неможливість мовного впливу "дуже давньої" пахлаві на "майже сучасну" українську XIX ст. І спасибі Г. Ньюбергу.

• **Печеніг** – не тюркізм, а іранізм: не від тюрк. *баджінак* 'своячок', а від пахлав. *пешеніг* 'перший, кращий'. Ого як горою стали тюркологи! До послідовнішого висновку спонукали переконливі попередні пахлавізми – і реальний внесок до науки О. Прицака, Д. МакКензі, Г. Ньюберга. Дослідник неминуче надає об'єкту певні риси свого світогляду: з ким пристаєш, таким зостаєш.

• **Підопригора** < пахл. M *p'dypr'h* 'відплата', букв 'зворотна наука'. **2617** Підопригора, **2996** Подопрігора, **43** Подопріг.ор, **5** Підоприг.ор, 63 Подопрігора, 49 Пригор, 16 Пригора, 899 Пригара, 3 ПідопригОДа, 5 Підоприг.ОВа, 0 ов, 2 Підопригоріна; [5 **Подопріга**, 9 **Підоприга**], 52 ПодопріХін, 62 -іна, 19 Пригін, 25 -іна, 1 Пругіна, 15 **ПРИГА**. Спасибі Д. МакКензі.

• **Посіпака** (укр. ст. *крутий*) < парф. ***pa(č)čibāg** [pɜp'k', N **paʃiw*] ***deceptive**, оманливий. Застаріле слово *сіпацтво* 'крутість' [ЕСУМ, V, 255], тобто 'хитрість, лукавство; несумлінність, шахрайство' – навело на справжній слід. І знову спасибі Д. МакКензі.

■ Зовнішня апробація зробленого:

• Неповторне сполучення десятка *Y-гаплогруп* в етнічному складі українців перекреслює міф про нашу винятково коротку генетичну історію (таке придумано тільки для нас). Потрібні були тисячоліття, щоб усіх цих людей зібрати в одному букеті: I, R1a, R1b, E1b1b, G, J, Q, N, T. Сам український набір *Y-гаплогруп* тотожний з джерелами запозичень та іншомовних топонімів. Спасибі Г.П. Півтораку за офіційну оцінку пріоритету автора у залученні генетики до мовних студій.

6. ВІДНАЙДЕНА МОВА. ОТ З ЧОГО ЗА БАГАТО СТОЛІТЬ ПОСТАВ (А ТОДІ Й БУВ НАПІВЗАБУТИЙ) МАСИВ "СЛІВ ІЗ ВТРАЧЕНИМ ЗНАЧЕННЯМ", ПОВИЗБИРАНИХ ТЕПЕР З УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО МАТЕРІАЛУ. ЦЕ І Є ТЕПЕРІШНІЙ СЛОВНИК НАШИХ АНТИЧНИХ І СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ІНШОМОВНИХ РЕАЛІЙ. Нехай ще зі скромним реєстром на 2300 лексем. Але ясно, що далі він приростатиме. Статті словника складені з фактів, досліджених у вказаній наприкінці книги літературі та у сходовознавчих публікаціях автора 1994–2018 рр. До них додані свіжі результати студій пахлавійських контактів, кавказьких посередників іранських впливів в Україні, арамеїзми і албанізми, карти прізвищ у частині IV. Реєстр охоплених у книзі тем дає уявлення про найістотніше, що за 25 років зміг відібрати до теми дослідник з базовим знанням тих мов, про які тут ідеться.

У архіскладному вавилонському гомоні місцевих назв, за недосконалого стану за-собів інтерпретації, ще й під бурчання тих, що самі таких досліджень не робили, – а такі вдалося упізнати *перші сотні реплік прототипів з багатьох відомих культур і мов, оцінити їхню масовість і припустити неவிпадковість сусідства цих назв у контекстах топонімії*. По роках спроб й помилок кожна з них дала свою краплину результатів. "Робоча схема" історії щораз менше схожа на дитячий малюнок, вона стала рельєфнішою, багатшою, змістовнішою. Ясна річ, що перші кроки найважчі, коли ж тепер видно контури й "коли знаєш, чого саме бракує, це вже півділа" (китайська мудрість).

7. ЕКСКУРСІЯ У ЛАБІРИНТ ДЛЯ ЧИТАЧА. Як же відкривався сенс напівзабутих місцевих назв і прізвищ? Не ждять байки про чарівний метод. Усе далось в обмін на роки. У виданих книжках своє проникнення у лабіринт мови автор описав крок по кроку: воно йшло за підтримки "«колективної пам'яті», тобто *всього доступного контексту, який складають мова, писемні пам'ятки, суспільні уявлення про час і простір, класифікації предметів і релігій навколо теми спогаду, зв'язки індивіда з пам'яттю інших членів його суспільного оточення*" [Halbwachs, 45-46].

Окремі дослідні кроки були ризикованими ("Qui ne risque rien, n'a rien¹"), часом – хибними (це ставало помітно лише згодом, як вдавалося знайти переконливіше: напр., *Пода, Ганнів*)², але однозначно кращими від капітулянтства і патентів науковості для народних етимологій (ЕСУМ: з *гаком*). У теперішній книзі з тих кроків відібрано гідні дальшої уваги. Їх розкладено на окремі довідкові статті. Самі оберіть шлях для перегляду. Одному архіважливому для нас краєвиду під захистом мови, де ми живемо, присвячений цей том з перехресним пошуком частин тепер української, але історично *іншомовної спадщини*.

Як і в усіх народів світу, не на весь наш часовий маршрут вціліли історичні документи: у пожежах війн безліч їх пропало, інші – знищені, треті – вкрадені. Однак залишилися напівзабуті назви і їхнє взаємне розташування – контексти. Без контекстів неясно не тільки що́ таке імена *Омбиш, Сорокотяги, Ракути, Стратіївки,*

Гнівани, – але і як вони тут опинилися. Цих назв сотні, з'явилися вони тут не "випадково", не "раптово" і не "поступово", – а кожна у свій історичний час і за своїх обставин. І зайняли кожна своє точне місце – до якоїсь і після якоїсь.

Довідкові статті книги про мовний слід подій на карті, у прізвищах і запозиченнях якраз і дають контурний опис частин втраченого – разом з їхнім збереженим оточенням³. Виходить, тут, просто неба, перед усіма, серед нас, при нас уціліли мовні документи епох. З прикладів видно їхній *метонімічний* характер: короткість звукових відрізків плюс щільний зміст підсилюють ефективність назви. Ім'я як вказівка, натяк [Tramontana, 51]. А тому засвоїти за вечір накопане за роки – не вийде.

"Вічно і звично", як для всіх попередніх поколінь натякали, так і досі натякають на античну історію *Передеріївки, Аршуки, Узруй, Парфен, Ясопіль. І Гречинці, Далекий Рим, Трояни, Явон, Ромейки, Македони і потік Візантіюський*. Не рекламують кельтів, ґотів, вандалів, а просто собі існують річка *Радоробель*, гора *Камула*, села *Малдрики, Трахтемирів*, потоки *Фрумилів і Фрунилів. Кордубанове, Гензерівка, Вандалівки й Африканівка*. Пам'ятають про Степ *Гуничі, Обарів, Печеніги, Комань, Чухутів Яр, Рахвалівки, Старий Араб, Халаїмгороди, Бахмут, Бахматівці, Бармаки. Угри, Маджарки, Батурин, Бурханівки, Могилеви, Санжари*. Європейські спогади у назв *Обертин, Харалуг і Франкопіль, Бургунки, Данічі, Світязь, Варяж*.

У складній поліфонії з назвами місць існування – прізвища земляків: *Кизими, Кирдани, Керноси, Паїки, Богороди, Матагани, Карабани, Петручаки, Кинахи, Литвини, Ляшенки, Москалі*. Це і є неповторна *іншомовна історія українців*. За кожним топонімом, за кожним прізвищем – безодня часу, щораз інший народ, свої обставини появи: он з чого складається наша спадщина від історичних сусідів. Освітня норма здатна пояснити виділену шрифтом *половину* цих імен. Але наші предки розуміли їх усі – хоч і не всі зразу, а по частинах, за епохами, коли ті люди серед них жили. От для початку і пройдіться по статтях, до яких лежить душа – інакше нащо було й книгу розкривати. Далі піде легше.

¹ "Без ризику нічого не виникне", букв. "Хто не ризикує нічим – не має нічого" (фр.).

² Помилки в науці неминучі: "помилка – правило, а істина – її окремий випадок" (Дюамель). У своєму нормальному стані "наука спирається не лише на істину, а й на помилки" (Юнг).

³ Життя коригує все по-своєму і нагадує: час – дарований. Обсяг дослідної програми великий для однієї людини, і якісь ділянки її може й залишатися в ескізному стані. То не шкодить: міцне й живе дерево знань вродить ще не раз – неймовірно було б, коли б плоди його достигли усі водночас.

Пролог:

СОРОК ДВІ МОВНІ ЕПОХИ, ПРОЖИТІ УКРАЇНЦЯМИ

*...Нагромаджено достатній досвід порівняльних досліджень, що знімає всілякі сумніви у постійному співіснуванні дивергентних і конвергентних процесів становлення й розвитку мов. Внутрішньо зумовлені зміни мовного стану вважають дивергентними й безперервними (відомості про ці зміни в міру потреби включені до статей книги . – К.Т.). Зміни мовного стану, зумовлені **зовнішніми контактами**, [вважають] **КОНВЕРГЕНТНИМИ** й **ПЕРЕРИВЧАСТИМИ**. **ЧИСЛО** й **послідовність СТАНІВ ДАНОЇ МОВИ...** залежить від **ЧИСЛА МОВ**, що увійшли з нею в певні відносини, і від послідовності здійснення цих відносин.*

В. Мартинов (1989)

● 2303 статті книги висвітлюють мовні впливи **від 42 народів-сусідів** з п'ятьох напрямів. – Така масштабна картина контактів означає, що за свою історію **УКРАЇНЦІ ПЕРЕЖИЛИ СОРОК ДВА ЕПОХАЛЬНІ СТАНИ МОВНИХ КОНТАКТІВ**.

- Для порівняння – в **алеутів** було **П'ЯТЬ** мовних епох: ескімоська, атапаскська, корякська, російська, англійська.
- **Японці** мали **ШІСТЬ** епох мовних контактів: айнську, корейську, ямато, китайську, португальську, англійську.
- В **ірландців** було **СІМ** епох контактів: крім питомої гойдельської лексики вони мають запозичення – латинські, валлійські, данські, норвезькі, французькі, англійські.
- У **синтів** (циган Ломбардії) є **ДЕВ'ЯТЬ** пластів словника: питомий індійський і запозичення – перські, курдські, вірменські, осетинські, слов'янські, грецькі, німецькі, італійські.
- У словнику **басків** видно **ДЕСЯТЬ** епох контактів: пласт питомих слів і запозичення – амхарське, кельтські, латинські, грецькі, готські, арабські, іспанські, французькі, англійські.
- У **галісійській** мові **ЧОТИРНАДЦЯТЬ** мовно-часових пластів: питомий романський і запозичення – готські, свевські, арабські, латинські, грецькі, гебрайські, франкські, баскійські, нез'ясовані, португальські, іспанські, французькі, англійські.

Історичні зв'язки українців з народами-сусідами дали 42 мовні пласти запозичень з п'ятьох напрямів – з Прадавнього Сходу, Заходу, Півдня, зі Степу, з Нової Європи

П'ять векторів етно- і глотогенезу

Спочатку був помічений і за роки всебічно обґрунтований паралелізм не 42, а 27 різномовних пластів запозичень в українському словнику (фактаж у частині I) до стількох само різномовних пластів топонімів України (частина II). Це стало апробацією засобами самої лінгвістики правильності групування як запозичень, так і топонімів від іншомовних основ. Далі прийшли несподівано переконливі нові висновки генетики про Y-гаплогрупи (резюме у частині III). Торік помічену відповідність доповнили різномовні пласти

прізвищ українців. Вони зразу слухнято зайняли кожне свою "часову полицю" (фактаж у частині IV). Так доповнювалася виявлена мозаїка кореляцій і щораз повніше проступала багатовимірна картина мовної спадщини нашого народу. Сучасний стан її студій унаочнено тут у всеосяжній таблиці, де за ці роки кількість пластів досягла 42. Ось вам витоки прізвищ людей, званих тепер українцями, ось звідки прийшли імена місць їхнього існування, ось – словникові й генні докази контактів з тими ж народами – історичними сусідами:

Відповідність Y-гаплогруп українців стратиграфії українського словника, топонімів і прізвищ [Тищенко 2006-2018]

Y-гаплогрупа(Ч.3)	№	Час	Назва мовно-історичного пласту (Пролог)	ПРИКЛАДИ і їхній розподіл за частинами книги:		
				з запозичених слів (Частина 1)	з топонімів (Частина 2)	з антропонімів (Частина 4)
R1a	42	Від XIX ст.	Англійцями, американізм	трамвай, труси, ділер, брокер, хайтек, драйв, страйк, шоу-бізнес	Мікротопоніми: Вокзал, Макдональдс, Мандарин-Плаза	Роберт, Майк, Патрик
	41	Від XVIII ст.	Росіянізми	вислуга, промисловість, союз, баранка + екзотизми: томат, банан, шоколад	Северодонецьк, Утине, Ізобільне, Переводчикове	Москаль 2700, Москаленко; -енков, -ва
	40	XVI–XVIII ст.	Німецькі германізми	дах, фах, льох, друк, рахунок, смак, дріт, дякувати, мусити, рятувати, гвалт, скарб	Асканія-Нова, Ленінталь, Блюменталь+, Лемберг+	Німчук 1229, Шваб 2190,
	39	XV–XVIII ст.	Валахізми	царина, гляг, зглягатися, [ферлига, флюяра, струнга, бербениця]	Репосул, Репедзел, Рипа, Одаї, Стримба, Подішор, Фонтиняси	Волошин 28405, щук 14 т., Іваниця 1256, Каляня, Тертерян, Оршовський
	38	XV–XVIII ст.	Полонізми	певний, сідло, ковадло, простирадло, принаймні, шлюб, виделка, обіцяти	Кролевець, Свірж, Блотниця, Злочів, Янпіль, Садагура	Ляшко 6264, енко 27825, Мазур 43 т., енко 10329, Шидловський 1352, Врубель
	37	XIV–XVI ст.	Літуанізми	жлукто, пелька, періщити, нишпорити, джигун, [мешти], твань	Кудрявець, Жавинка, р. Козупка Рв, ур. Кізючеве, Радивилів,	Прус 5450, Жмуд 836, Литвин 29398, Радивіл, Нарбут 230
	36	XIII–1475 р.	Венец, і ґенуез, італізми	скриня, шкарбун, барило, пляшка, стрічка, кошт, бенкет, решта;	Ладинь, Чепелі, Почапінці, Штомпелі, Солдайя+	Бандера; Штомпель 644, Шмигель
	35	XIII–XVIII ст.	Татарські тюркізми	чабан, отара, табун, аркан, торба, батіг, гарбуз, орда, тютюн, табір, бугай	Крим, Бахчисарай, Бехи, Тахтаулове, Ташань, Кременчук	Бех, Кримський, Тахтауленко?, Санжар 75 а 415, Гаркуша,
	34	XIII ст.	Джучидські монголізми	чавун, пиріг, курінь, баламут, богатир, мерин	Хорохорин, Баламутівка, Дорогожичі, Боляновичі	Дараган, Дороган, Коцюба бт., ей, енко 314, инський 584, Коцупій, Кочубей 4216
	33	XI–XIII ст.	Половецькі тюркізми	шатро, курган, ковпак, товар, лоша, бур'ян, яруга, булава, товмач	Кічас, Інгул, Ізюм, Шатерники, Яруга, Тлумач, Сатанів	Половець 634, Булах 5639, Соколенко 8346, юк 4231, Бурячок, Верескун 1331
	32	840–920 рр.	Скандинавізми	стерно, стяг, ночви, [гайстер], трапити, серга, цямрина, щогла,	Данченки, Варяж, Ступна, Світязь, Автуничі, Шибиринівка, Ствига	Олеґ, Ігор, Данченко, Тивонюк 997, Бутенко 17522, Верещак Березняк, Калаберда 64
	31	X–XI ст.	Печенізькі іранізми і тюркізми	печеніг	Варух+, Трул+, Печеніжин; Курчиця, Кагарлик,	Печенюк 2570, Боженюк 83, енко 4603, Боженюк 243,
	30	X–XVII ст.	Мадяризми (ургизми)	чота, хутір, кучма, гусар, гайдук, гурцун, юк, енко, ець, Кучма, Гайдук	Яжберень, Сабадаш, Барвінкош, Керещькі, р. Реть, бол. Тісабол	Сеґеда, Сабадаш, Тишко, Тищенко 34670, Супрун, юк, енко, ець, Кучма, Гайдук
	29	VIII–XIII ст.	Албанізми	скипідар, шкюпирта	Арнаука, Вітерна, Димер, Хотунічі, Кодр, Копищинці, Лугини, Пендюрівка	Арнаут, Шкурат, Вишата, Вітренко
	28	VIII–XIII ст.	Арабізми	майдан, шлях, хабар, мацапура, чумак, могорич, ракло, [гарамія], зн. сл. Батьки	Русав, Подольох, Воропаї, Самбір, Кафа, Хасанівка, Паталаха, Халаїмгород	Паталах, Ризван, Касап, Ромодан, Закітний, Мацпура, Манжелій, Барабаш, Мадзігон
27	VIII–IX ст.	Хозаризми	козарлюга, тархан, субота, сатана	Козара, Чугуїв, Чауси	Казар, Козар, ин, Чавус,	
26	VIII–IX ст.	Франкізми	король, харалужний	Франкопіль, Харалуг, Обертин	Франко 1893, чук 7041, ків 1206, кевич 522, Обертун, Котуржинський	
25	Від VI ст.	Вірменізми	сковорода, чашка	о. Хортиця, Заньки, Качкарівка	Сковорода, Кочерган 1039,	
24	VI–XII ст.	Кавказизми	свинець, кунтуш, габардин, кувалда, коверзувати	Кавки, Лазьки, Ницаха	Бридун, Богуш, Коморда, Шкаморда	
23	Від VIII ст.	Візантізми	грамота, ікона, дяк, [клюса], церква, піп, хрест, монастир, мак, огірок, левада	Ромейки, Калагарівка, Македони, Ірклів, Вел. Лепетиха, Шкірудиха	Ромейко, Хромей, Калакура, Македон, Драч, Цуруль, Пронь, Мазєпа 3160, Сілівра	
22	IV–VII ст.	Гунс.-аварс.-монголізми	табір, жупан, холява, холошні, пан, каган, мерин	Гуньки, Обарів, Толуковичі, Онут, Таборище, Ображівка, Чонгар	Унченко, Гунченко 1572, Боян, чук, Трухан, Абаровський 76, Ображей 157	
21	Від II ст.	Ґотизми	полкнязь, хліб, буква, дошка, кіст, кутя, щирій, гаразд, корогва, очунята, нахромитися	Танискава, Піскава, Говилів, Фрумилів, Трахтемірив, Малдрики	Кирдан 559, Овунрік 1, Домонтович 77, Гудя 4, ович 253, Дорош, ук, Монжос	
20	Від – I т.	Праслов'янський шар	коса, сніп, пшениця, полотни, цілина, сад, теля, кожух, рукавиці, посуд, відро, човен	Тиманівка, Сян, Селище, Долина, Водиця	Мельник 155 тис.	
19	I–VIII ст.	Коптизми з Єгипту	буца, шаніжка, яр, келеп, лелека, пастка, осовитий, шаткувати, очіпок, шпетити	Ракути, Ракужа, Шишаки, Шацьк, Воропаї, Жадове, Мариця, Щербак	Коптя, Ковтя, Щербух, Неграш 130, Некраш 206, Мудрагель,	
18	Від 102 р.	Латинізми	цибуля, редька, оцет, глек, коляда, криж, поганий, цята, жирувати, цицула	Рюмівка, Саврань, Поди, Ровенці, Бреща, Понінка	Пода 1098, Рюмша, Білокінь 3070, онь 6245, Троян 9515,	
17	–III/III ст.	Пахлавізми	хата, волхви, пахлава, грива, гривня, призьба, паркан, печеніги, [хупавий]	Узруй, Аршуки, Дейнеки, Волфине, Стахорщина, Іртиця, Альта, Миргород	Дейнека, Стахурська, Дронь, Дрига, Зарванський, Гавела, Капарчук, Карабан, Кодак	
16	Від –IV ст.	Бактризми	будини, гелони	Явон, Явонівщина, Будища, Старобутове, Стратунівка	Явон, енко	
15	Від –VI ст.	Кельтизми	гмиря, мотика, оборіг, смерека, ліки, владика, кінь, слуга, язик, книга, щит	р. Радоробель, Нурове, Кодра, г. Камула, р. Сукіль	Котора, Пекур, Колибан 5, ібан 33, ван 21, Клебан 1290, ь 1, ван 243, Ковбан 349	

I2	14	-VII / -IV ст.	Ілліризи	цап, чіп, шутий, муругий, борть, бгати, поратися , порпатися	Карпати, Медобори, Бескид, р. Іква	Моруґа
J1	13	Від -VII ст. від I ст.	Фінікізми, арамеїзми	кадка, мапа , геснна, [пунечка]?, ганьба, ганити, [лилик]	Пуні, Мохнач, Кинашеве, Кирнасівка, Цир, Харків, Рахвалівка, (Кир'яківка)	Кинах 39, Кирнос 372, Кириченко, Копил 3316, Кобилюх, Сорочотяг
J1	12	Від -647 р.	Еллінізми	корабель , комора, криниця, миска, макітра, дрімлюга, халепа, рипатися	Ялта, Ромейки, Сивуля, Ступна, Британи, Проні, Рогань, копель	Сивило, уля, Британ, Криконок, Шандра, овець, Тулик 240, Рогач 2400, Рогань 29
J1	11	Від -V ст.	Дперс. (ахам.) іранізми	Бог , заради, мідь, дбати, тривати, кат, жвавий, збіжжя , пильвований, гігнути	Райки, Гельмязів, Шатравине, Передерівка	Передерій 5392, дрії 1073, Шатрава 287, ка, енко 20, Шудра 590
R1a	10	Від -I ст.	Скіфські іранізми	потвора, почвара, [кацап, легінь], гмиря, драби	Дніпро, Дністер, Прут, Саки, Ковтуни, Артополот, Артек	Колодка 489, Ковтун, Сакович 780, Матяш 5649, Матвіас 60,
R1a	9	Від -II ст.	Індоіранізми	темрява, рай	коса Тендерська	Тендера?
I2	8	-XI/-VII ст.	Фракізми	цівка, тяма , кпिति, кебета, [гагілки]	Товтри, Сірет(2)	Кебетя
	7	Від -II ст.	Балтизми	сват , перст, ярчук, тесло, кий, вапно	Желянь, Івот	Баланда?
N	6	Від -II ст.	Фінізми	дуб, сом, щупак, щур, кволий , кульгати	р. Сож, Яха, Рандава, Либідь	Кульженко, Щур, Сом
	5	Від -III ст.	Дав. італ. (ц.-європ.)	молот , горн, лівий, мана, говіти, господь	Солучка	
E, J1	4	Від -III ст.	Єгиптизми	біс , канапа, [римшина], лемки?	Босири, Дептівка, Коквище, Кмитів Яр, Омбиш, Собич, Тутаки, Шацьк	55 Коквенко, ич, Кмитів, юк, Тутак, Рекеда, 1063 Пузир, Шаццло, Ракущинець, 899 Шкурупій
G	3	Від -III ст.	Урартизми	зубр, вино, олія, морока , шарпати	Тушебин, Банилів, Верем'є	Верміївський
J1	2	Від -III ст.	Аккадизми	[шубравці], гмиря	Дубшари, Сапонівка, Шубранець	Шафонський
J2	1	Від -III ст.	Еламїзми	нишком , попо(ждати), хохол, кугут	Шешори, Хохонів, Кизими	Кизима, Кізім 789, а 499, Кізіма 751

У книзі ці хронологічно послідовні пласти організовані ще й за просторовими ознаками (векторами). Навіщо так? Бо наша рецепція давніх подій відрізняється від вражень їхніх сучасників. Хто читав літопис, той знає, що ми бачимо історію інакше, ніж її бачив Нестор з віконця під дахом Софії Київської. Почерговість появи під Києвом войовничих племен була для нього непоясненою. І тому нашу розповідь про літописні події не можна скласти з самих лише репортажів про них. Тому ж таки у виданнях історичних джерел до оригінального тексту обов'язково додають сучасний науковий коментар.

Підпорядкувавши у книзі хронологію етномовних контактів їхній географії, ми тим самим відобразили відомі тепер історичні зв'язки Наддніпрянщини-України зі **Стародавнім Сходом, Давнім Заходом, Пі-**

внем, Степом і Новою Європою. Це знання повніше, ніж було у античній чи візантійській картині світу. З неминучими часовими розривами між векторами доведеться миритися, як у літературних текстах. При цьому всі без винятку епохи охоплено, жодну не забуто і не розглянуто двічі:

Вектор I. **Стародавній Схід:** 4 епохи (1–4).

Вектор II. **Давній Захід:** 10 епох (5–8, 14, 15, 18, 20, 21, 26).

Вектор III. **Давній Південь:** 8 епох (12, 13, 16, 19, 23, 28, 29, 36).

Вектор IV. **Степовий Схід:** 13 епох (9–11, 17, 22, 24, 25, 27, 30, 31, 33–35).

Вектор V. **Нова Європа:** 7 епох (32, 37–42).

Разом 42 епохи різномовних контактів, які сформували теперішніх нас і нашу мову:

– Стародавній Схід, 4 епохи (1–4): Елам, Аккад, Урарту, Єгипет

ЕПОХА 1. КИЗИМИ – еламська доба, від III тис. до н.е.

ЕПОХА 2. ДУБШАРИ – аккадська доба, від III тис. до н.е.

ЕПОХА 3. ТОБОЛИ – доба Урарту, від III тис. до н.е.

ЕПОХА 4. БОСИРИ – єгипетська доба, від III тис. до н.е.

Вектор І відповідає класичному Стародавньому Сходу і включає чотири добре вивчені епохи. Назви учасників історичного процесу з очевидністю не викличуть запитань: Елам, Аккад, Урарту і Давній Єгипет. Це і є перше коло сусідів – найдавніше і хрестоматійно відоме, але дотепер майже не пов'язуване *напрямку* з Наддніпрянщиною – за винятком хіба що кіммерійського епізоду історії скіфів.

Досі ми знали ці чотири епохи як історичні. Тепер виявляється, що насправді вони є *мовно*-історичними епохами. Саме це і показано у книзі: тут з прискіпливою увагою розглянуто аргументи *Кизим* і *Симашок*, *Дубшар*, *Дубосар* і *Ілемні*, *Тушебина* і *Сапанова*, *Тоболів* і *Мушкутинців*, *Курдибанівки*, *Курташів* і *Куртящика*, *Хандабоківки* й *Марици*, *Босирів* і *Омбиша*, *Коквища* й *Каховки*, ще й кількох *Табайвок*.

Немає ще в ті часи слов'ян, скаже неофіт. То про які українські контакти може йтися? Справді, майбутнього сплаву етносів під назвою "слов'яни", звичайно, не було. Але історія Наддніпрянщини тих часів таки відома – і офіційно визнана: це історія скіфів. Якщо дотепер люди зі "скіфською" Y-гаплогрупою складають третину українців, то, значить, науково коректно говорити про скіфські витоки й про мовні контакти тих генетичних предків. Тут вам і похід Дарія до Наддніпрянщини – таки нікуди йому подітися з нашої історії. І хрестоматійна пектораль, зроблена на скіфське замовлення грецькими майстрами.

Є і ще давніші часи, документовані для нас Геродотом: боротьба кіммерійців зі скіфами, походи до Закавказзя, – і сонячне затемнення під час битви. Цей епізод минулого такий. Після тривалих скіфських війн у Західній Азії мідійці у 594 році до н.е. підступно знищили царів скіфів. Тоді позбавлені своїх вождів скіфські загони відійшли до центру Анатолії (Малої Азії) до колись переможених ними кіммерійців та *разом з ними* стали чинити опір мідійцям з лідійських земель. У 590 р. до н.е. Лідія відмовилася видати Мідії своїх войовничих кіммерійців і скіфів, що призвело до війни між двома країнами. Дата припинення її на шостому році точно відома завдяки Геродоту, який пише про сонячне затемнення під час битви [Геродот, 1, 74]. Воно було витлумачене як небесний знак покласти край пролиттю крові. За сучасними астрономічними обчисленнями це сталося **28 травня 585** р. до н.е. [Геродот, 432; Артамонов, 34]. Лідія мусила прийняти продиктовані Мідією та її спільником Вавилоном умови миру, за яким *скіфи й кимери мали повернутися звідки прийшли, тобто до Причорноморських степів*. Скіфи таки повернулися до Наддніпрянщини, кіммерійці ж по дорозі начебто осіли й розчинилися в сусідніх народах. На той час у нас уже 62 роки були історичні свідки з Ольвії, – колонії греків, заснованої 647 р. до н.е.

ЕПОХА 1. КИЗИМИ – еламська доба, від III тис. до н.е.

Ү–ґаґлоґруґа	J2
запозичення	еламізи: нишком, попо(ждати), хохол, кугут
топоніми	Шешори, Хохонів, Кизими, Кухунчина Зворина, Ашанівка
прізвища	Кізіма 751, Кізіма 499, Кізім 789, Семашко 800, Симашко 39

Еламський ранок. Еламський слід розпочинає низку з чотирьох десятків мовно-історичних епох, прожитих нашими предками без розриву історичної традиції і без зникнення історичного сліду у знаках мови. Живим доказом контактів наддніпрянців з Еламом є існування в сучасній Україні понад 2000 українців на прізвище *Кизим, Кізіма* (з виразно східними антропологічними фенотипами), а також двох сіл *Кизими*. Прототипом цих імен виглядає еламська реалія *kizzum* 'верхній поверх зіккурату'. Проблему цих контактів уперше помічено і досліджено у праці: *Тищенко К.М.* Еламські дієслівні основи у топонімії України. – Київ-Львів, 2011. – 24 с.

Еламом у III тис. до н.е. звали давню країну на Перському плато поблизу Перської затоки. В ахаменідські часи Елам скоротився до області Сузіана. Відоме у Європі ім'я Елам походить з грецького оніма гр. **Аілаμ**, запозиченого з аккадського 'Elām. Самі еламці звали свою країну *Ha(l)tamti/ Natamti*, пізніше **Adamdun** 'богова країна', що аккадці передавали як *Elamtu*, а шумери – ідеограмою NIM 'високий, підвищений'.

Спочатку вчені ототожнювали Елам з пізнішою Сузіаною (областю навколо Суз). Але у 1970-і рр. розкопано Тель-е Маліан у Фарсі, і в ньому розпізнано **Стахр**, ранню столицю перського Аншану (Hansman; Lambert; Reiner, 1973). А далі встановлено, що Сузи і Елам були дві окремі країни (Vallat, 1980).

Насправді, упродовж віків кордони Еламу змінювалися. Детальну карту Еламу III тис. до н.е. вдалося відновити за "Географією Сарґона Акадського" (бл. 2300 р. до н.е.; Grayson; Vallat, 1991), яка відображує завоювання Сарґона. Месопотамці вважали Еламом ціле Перське плато між Перською затокою, Каспійським морем і пустелею Дашт-е Лут (пор. терени знахідок пам'яток еламської писемності на рис. Е4 у частині II нашої книги – с. 327).

В останні століття III тис. до н.е. Сузіана політично залежала від імперій Месопотамії з центрами в Акаді й Урі. На короткий час Еламська конфедерація об'єднала царства Аван у Заґросі, **Симашки** (від Керману до Каспію) і **Аншан** (сучасний Фарс). Так виглядала місцева географія очима месопотамців. Для племен Перського плато, аванітів і симашців, Елам означав країну Аншан (Vallat, 1980; 1991; 1993). Відома й династія Симашки (2100-1970 рр. до н.е.)

В Україні існують імовірні ознаки давніх зв'язків з Еламом у вигляді не лише понад 2 тис. людей на прізвище *Кізіма* та 800 – *Семашко*, але й топонімів *Стахорщина* Чг, р. *Ілемня*, торф. і бол. *Стáхор* Вл, с. *Ашанівка* Чк, *Думанів*, -ці Хм, *Сапанів* Хм (ел. *duman* 'маєток', *zarra* в'язниця). Історичні відомості про обставини формування цих прізвищ і топонімів втрачені. Допоки не з'являться їхні переконливіші пояснення, ніщо не заважає констатувати їхню звукову схожість з переліченими вище прототипами, які прийшли з найдавнішої епохи мовно-культурних контактів наших предків.

ЕПОХА 2. ДУБШАРИ – аккадська доба, від III тис. до н.е.

Ү–ґаґлоґруґпа	J1
заґпоґзичення	аккадизми: [шубравці], гмиря
тоґпоніми	Дубшари, Сапонівка, <i>Сапанів</i> , Сапановчик, Шубранець
прізвиґца	Шафонський

Аргумент **Дубшар**. Важлива реалія Месопотамії була розпізнана у назвах села *Дубшари* ІФ і пот. *Таупішурка*. Подібність ойконіма *Дубшари* до назви молдавського міста *Дубоссари* досі не знаходила пояснення. Однак *Дубоссари* лежать на Дністрі, а *Дубшари* на його притоці Дубшарка (п Лецівки Дуби Чечви Лімниці Дністра). Річковий шлях між ними – близько 1300 км! Дотепер не були відомі історичні обставини, спільні для появи аналогії між ім'ям гірського села у Карпатах і відкритого степового порту на нижньому Дністрі.

За даними Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary ePSD, аккадською мовою *ṭuršarru*, а шумерською – *dub-sar* означає те саме: 'писар, вчений' [Tinney, Jones]. Околиці с. ➤ **Дубшари** ІФ (РОЖнятів): ^р. і с. **ДУБА!** шум. *dub* табличка; пот. **ШАНДР**.ОВЕЦЬ ?шум. *zandara* глиняний предмет, **ТОП**ільське *tuppi*, **ВІЛЬХ**івка ?ulhi 'дім, маєток', р. ЛІМниця (нижче по ній ур. **АДАМ**івка!), **ІЛЕМ**ня Іlam^ **ЛУГ**и luhša 'храмовий службовець', г. НЕГРин, НЯГРа+, р. **СОКОЛ**.ОВЕЦЬ *sukkal* секретар?, НЕБИЛів акк. *nabu + Bel* ^СЛИВки ар. *salib* хрест, КУЗЬМинець *kizzum?*, СПАС *srah*, р. ЧЕЧва, СУХоділ, ПідСУХи, ПЕТРанка *petri*, ГЛИБока, ГЛИБівка ар. *galib* переможець.

Слід згадати і ойконіми *Сапонівка* (пор. акк. *safon* 'північ').

Звідси впливає кілька першорядних за значенням висновків:

1. Месопотамські топооколиці репліки *Дубшари* кількамовні, що відповідає історичній дійсності самої Месопотамії: в одному ландшафті опинилися згадки глиняних табличок еламською і шумерською мовами (*tuppi, dub, zandara*), писаря названо аккадською і еламською мовами (*ṭuršarru, sukka*), Елам названий по-аккадськи (основа Ілем- і з апóкопою голосної – р. _Лімниця) і по-еламськи (ур. АДАМівка *Ḥatamti*, пізні **Adam**dun), інша еламська реалія – у назві с. ПЕТРанка (?*petri* ворог).

2. Виходить, в основі топоніма *Дубшари* може лежати *аккадська* назва писаря *ṭuršarru*, а в основі ойконіма *Дубоссари* – її *шумерський* відповідник *dub-sar*: це перші реальні месопотамські етимології для сучасних назв.

3. Тоді перші морфеми і слів *ṭuršarru, dub-sar* 'писар', і назв *Dubšari/Дубоссари* і *Дубшари* мали б відповідати шум. *dub-*, акк. *ṭur-*, еламс. *tuppi* 'глиняна табличка'. Цей лексичний зв'язок і ця міжмовна відповідність свідчать на користь припущення про збережену у численних назвах від простої основи ДУБ- епохальну реалію Близького Сходу – глиняні таблички з текстами. На таке непряме припущення наштовхули свого часу звичні в Україні й на прилеглих землях назви від основ ГВОЗД- і МІХ-: пор. перське *mīx* 'цвях, гвіздок', а *mīxi* – 'клинопис'.

4. Виявлений зміст топооснов ДУБ-, ГВІЗД-, МІХ- і їх поширеність стають науковим підґрунтям для переоцінки дотеперішніх поглядів на культурну історію Наддніпрянщини у часи винаходу й уживання клинопису.

Отже, до переліку можливих раніших еламських прототипів у цьому розділі додалися нові топооснови з поміченими фонетичними аналогіями з аккадським минулим – *Дубшар-/Дубоссар-, Адам-, Шандр-, Сапон-*.

ЕПОХА **3. ТОБОЛИ** – доба Урарту, від III тис. до н.е.

Ү–ҒАПЛОҒРУПА	G
ЗАПОЗИЧЕННЯ	кавказькі пелагізми: зубр, вино, олія, морока, шарпати
ТОПОНІМИ	Жмеринка, Тушебин, Банилів, Верем'є, Тоболи, Мушкутинці
ПРИЗВИСЦА	Верміївський

Індоевропейський народ з Наддніпрянщини, відомий у греків як кіммерійці, мав закавказький період своєї історії. Наприкінці VIII ст. до н.е. кіммерійці перейшли Кавказькі гори, зруйнували Урарту і захопили цілу Анатолію або Малу Азію (сучасна Туреччина) крім Ефесу. В асирійських клинописних пам'ятках ім'я кіммерійців уперше з'являється як **gimirrai** у зв'язку з зруйнуванням ними Ванського царства (Урарту; -720 чи -706 р.). Асирія усвідомила небезпеку від цієї орди вершників, дала їм змогу за півстоліття витратити свій руйнівний запал на сусідів, а потім завдала їм поразки (-678 р.). Після того вони неодноразово ставали її військовими найманцями.

Відновлений зі східних і грецьких джерел, де вони відомі як **кіммери** [Дьяконов 1956], закавказький період їхньої історії постає у такому вигляді. Після перемоги над Урарту, а потім – поразки від Асирії спільно з потерпілими від них ванами-урартійцями і ще якимось народом кіммери в -676/-674 рр. зруйнували Фригію (**Мушкі**). Опинившись перед загрозою їхньої навали, Лідія на заході і **Табал** на сході Малої Азії звернулися по допомогу до Асирії (-660 р.). Та не квапилася з втручанням, вичікуючи слушних обставин.

Цар Лідії Гуггу (Гиг) загинув у битві з кіммерами -654 р., а його столиця Сарди була ними взята й розграбована. У -640-х рр. Асирія, нарешті, прийшла на допомогу Лідії, відрядивши проти кіммерів своїх найманців скіфів на чолі з їхнім царем Мадієм. Переможені кіммери були включені до складу Лідії та поселені в Каппадокії. Однак і звідси чинили наскоки та грабували сусідів. Вони десятки років воювали з Лідією і лише у -VI ст. були переможені лідійським царем Аліятом (-617/-561), батьком Креза [Robert, II, 412, 54]. Кіммерійці опинилися під зверхністю Лідії. У -585 р. [Геродот, 432; Артамонов, 34] Лідія мусила прийняти продиктовані Мідією та її спільником Вавилоном умови миру, за яким скіфи й кіммери мали повернутися звідки прийшли – до Причорноморських степів. Скіфи таки повернулися, кіммерійці ж по дорозі начебто осіли й розчинилися в сусідніх народах.

Якщо скіфи повернулися до Наддніпрянщини, то чи не міг тут зберегтися у топонімії якийсь слід про бурхливе століття скіфо-кіммерійських війн в Анатолії? Обставини тих походів справді дають історичні підстави шукати репліки анатолійських топонімів та імен учасників подій у топонімічному сусідстві в Україні. За принципом методу топонімічних контекстів слід брати до уваги не розпорошені факти, а лише повторювані випадки взаємного сусідства населених пунктів, назви яких не пов'язані нічим, крім спільної історії їхніх назв-прототипів – в інших землях і в інший час. Як з'ясувалося у процесі студій, гідні уваги тополандшафти такого типу справді збереглися.

Серед яскравих прототипів цього вектора – м. Тейшебаїні на р. Аракс напроти г. Арарат, імовірно першоджерело для репліки *Тушебин* Рв. Однак за цією реплікою може стояти й назва оз. Тушпа (Ван). Пор. і ШУБРАНець Чв, БУШТин Зк – при ?етнонімах *шубрія*, *Бушту* в околицях оз. Ван. Не можна залишити осторонь і топоніми *Тоболи* Вл, *Тоболів* Лв, *Мушкатівка* Тр, *Мушкутинці* Хм і *Жмеринка* Вн (Стрижак) – пор. Табал (але і р. Тобол?), *Мушкі*, кіммери.

ЕПОХА 4. БОСИРИ – єгипетська доба, від III тис. до н.е.

Ү–ґаґлоґрупи	Е, J1
запозичення	єгиптизми – біс, канапа, [римшина], лемки?
топоніми	Босири, Дептівка, Коквище, Каховка, Кмитів Яр, Омбиш, Собич, Тутаки, Шацьк, оз. Перемут
прізвиська	Коковенко 55, Кокович, Кमितь, Кमितюк, Тутак, Римига, Шац /герм. Schatz?, Шацило, Пузир 1063, Ракущинець, Рекеда, Чемерис 4665, Шкорупіло, Шкурупій 899

Темі єгипетських зв'язків Наддніпрянщини присвячено половину монографії: *Тищенко К.М.* Долітописна мовна історія українців. – Київ-Дрогобич: Посвіт, 2016.

Довго не охоплений увагою єгипетський напрям зв'язків стабільно існував упродовж тисячоліть. На цей шлях і його основні географічні опорні пункти вказують назви від топооснов Мариц-, Босир-, Омбиш- (імовірні прототипи єгип. Марис 'Південний Єгипет', Бусирис, Омбос) та ін.

Причини встановлених єгиптянами морських контактів з Наддніпрянщиною були суто економічні. З са́мого вивченого матеріалу топонімів випливає, що єгиптян цікавила у наших краях передусім сировина для бальзамування – смола, дьоготь, мед (основи Кмит-, Самбур-). Слід гадати, ці й супутні продукти єгиптяни вивозили звідси у значних кількостях на своїх плетених човнах, витривалих для далеких морських подорожей (топооснови Коков-, Депт-, Жаб-).

Принагідно до кола інтересів прибульців з далекого південного краю могли входити й певні теми тодішніх релігійних уявлень про всесвіт. Зокрема, – і це також стає очевидним з матеріалів топонімії (назви-репліки Мариця, Фіон, Шумав-), – за поки що не з'ясованих обставин єгипетські мореплавці зуміли проникнути річковими шляхами далеко на північ, до Полярного кола.

Ось частина проблем, розглянутих у дослідженні 2016 р.:

- ◆ Єгипетський географічний вектор *КИЯНці, Київ, ЯМніль, ШТОМПЕЛі, ОСКОЛОНівка, Скалонівка, Гаркушинці.*
- ◆ Давньоєгипетські вірування: топонімічні ознаки – *Собич, -еве, Сопич, Тутаки, ЧАЛКУЗи, ШКУРУПІї, КОБРИнове, ГОБЕР, Жуки, оз. Перемут, Ошмань, Шманьки, Єсмань, ВИННИки, ГНІДин, ЗаГНІТків, Сахутівка, Шакутівщина, Викрутень, Мриги, Хинівка, Любохини, Радохинці, Перегінське, Чемериси, Сереховичі, Серхів.*
- ◆ Єгипетські реалії – *ТЕПТІївка, Дептівка, ДЕМІївка, ДЕМівщина, КАХОВка, КОКВище, КУКОВичі, ДУДКи, Дутчаків, Хандабоківка, НЕМИГа, Немичинці, РИМИГи.*
- ◆ Єгиптизми у топонімії України – *Мишлятичі, Перемишляни, Перемислівці, Михиринці. Мишарівка, ТЕМРюк, Гамаліївка, Шумівці, Конопниця, Конотоп, Табаївка, Босири, БУТОярівка, БУТова Долина, СтароБУТівка, Сінгури, Шенгаріївка, Омбиш, ТЕТЕРів.*
- ◆ Пелагізми у топонімії України – *Набутове, Зелений Гай.*

Єгипетська тема завершує перший вектор теперішньої книги – вектор Давнього Сходу. Вона під'єднує нагромаджені лексико-топонімічні матеріали до визнаних масивів науково апробованих знань. Розглянуті чотири найдавніші мовно-історичні епохи об'єднані умовним позначенням **Коквище** – за назвою болота на Волині (у XIX ст. – ур. **Кокове**), імовірної репліки від прототипу – дав.-єгип. **qAqAw** 'баржа для морських подорожей', деталі [Тищенко 2016, 213].

– Давній Захід, 10 епох (5–8, 14, 15, 18, 20, 21, 26): італіки, фіни, балти, фракійці, іллірійці, праслов'яни, кельти, Рим, готи (+ вандалі, гепіди, ланґобарди), франки

ЕПОХА **5. СОЛУЧКА** – час давньоітальський, від III тис. до н.е.

ЕПОХА **6. ЯХА** – час фінів, від II тис. до н.е.

ЕПОХА **7. ЖЕЛЯНЬ** – час балтів, від II тис. до н.е.

ЕПОХА **8. СІРЕТ** – час фракійців, -XI/-VII ст.

ЕПОХА **14. КАРПАТИ** – час іллірійців, -VII / -IV ст.

ЕПОХА **15. КАМУЛА** – час кельтів, від VI ст. до н.е.

ЕПОХА **18. РЮМІВКА** – час Риму, від 102 р.

ЕПОХА **20. ТИМАНІВКА** – праслов'янська доба, від I тис. до н.е.

ЕПОХА **21. ГУДІВЩНА І ТРОЄЩИНА** – час ґотів, від II ст.

ЕПОХА **26. ФРАНКІВЩИНА І ОБЕРТИН** – час франків, VIII–IX ст.

Значно менш звичним є об'єднання тем другого вектора "Давній Захід", для узагальненої назви якого умовно обрано оронім **Товтри** фракійського походження [Тищенко 2006, 46; Kiss, 394]. В цілому вектор II відповідає контактам з племенами Давньої Західної Європи і включає три великі історичні теми: народи й мови північного субстрату (фіни, балти), ранні індоєвропейці Європи (давні італіки, фракійці, іллірійці, кельти), Рим і післяримський Захід (праслов'яни, германці).

Таким чином, під рубрикою "Давній Захід" зроблено спробу сполучити дуже широкий спектр 10 епох західних впливів і контактів від III тис. до н.е. (давньоітальський ареал формування індоєвропейських мов) до середньовіччя – через історично засвідчені зв'язки з фінам, балтами, фракійцями, іллірійцями, через епоху праслов'янських говірок, впливів кельтів, Риму, ґотів, – і до часів франків і скандинавів (IX–XII ст.).

Іншими словами, це друге коло західних сусідів різних часових періодів. На щастя, тут уже достатньо напрацювань археологів, хоча їхні знахідки й поступаються вже знайденому мовному фактажу (див. дальші сторінки).

ЕПОХА **5. солучка** – час давньоіталійський, від III тис. до н.е.

Ү–ґаґлоґрупи	(I, R1b)
заґоґи́чення	говіти, мана, молот, горн, лівий, господь
топоніми	Солучка
прізви́са	

Два відмінні погляди на роль і місце діалектного мовлення центральних італіків у формуванні майбутніх праслов'янських говірок представлено студіями О. Трубачова і В. Мартинова (див. статтю І. Давні італізми).

Сучасна українська мова зберігає від праслов'янських часів щонаймеше шість давніх італізмів, відомих у складі ще праслов'янської лексики: *господь, говіти, мана, горн, молот, лівий*.

З-поміж запропонованих центральніталізмів у топонімії після критичного відбору залишається принаймні один надійно обґрунтований топонім *Солучка*. Цей гідронім *Солучка* на верхньому Дністрі "реконструює як давньоєвроп. *Salantia з відповідником у Швейцарії Удольф слідом за Трубачовим. Водночас міцніє усвідомлення давніх зв'язків слов'ян з Центральною Європою, з локалізацією і долею всього давньо-індоевропейського мовного конгломерату" [Трубачев 2003, 36].

За всієї зрозумілої обережності висновків фахівців, роблених на матеріалі гідронімії, не можна, тим не менше, обминути проблему однокоренових назв селищ на тих річках, як-от ім'я села *Солучки* під Львовом. Інакше створюється ілюзія того, що ці назви – річки й села – прийшли до нашого часу через якісь два відмінні етнічні середовища. Нібито не з етномовної пам'яті тих самих місцевих людей записано звучання і гідронімів і ойконімів.

Серед конструктивних висновків О. Трубачова щодо праслов'янської мови слід згадати кілька важливих думок: "Малі розміри праслов'янської території, як і первісна бездіалектність праслов'янської мови, – це не доведені істини, а упереджені ідеї" [Трубачев 2003, 16]. Або: "Праслов'янська – жива мова чи "несуперечлива" модель?" "На зміну уявленню про первісно бездіалектну праслов'янську мову надходить учення про діалектно складну давню мову слов'ян з сильно розвиненим давнім діалектним словником" [Трубачев 2003, 16-17]. "Окремість етносу не виключала його дисперсності", тому "слід брати до уваги рухливість праслов'янського ареалу, ...факт співіснування різних етносів навіть всередині цього ареалу, ...змішаний характер заселення цілої Європи, ...проникливість праслов'янської території" [Трубачев 2003, 15]. В археології також пішла мова про "діалектологію" в сенсі неоднорідності давніх культур, і якраз тут... знаходить прояв у найплідніший спосіб обмін ідеями між сучасним мовознавством і сучасною археологією [Трубачев 2003, 60].

ЕПОХА **Б. ЯХА** – час фінів, від II тис. до н.е.

У–ГАПЛОГРУПА	N
запозичення	фінізми: дуб, сом, щупак, щур, кволий, кульгати
топоніми	р. Сож, Яха, Рандава, Либідь
прізвища	Кандиба, Шамрило, Кульга

Щілий розділ книги 2006 р. "присвячений характеристиці доіндоєвропейських етномовних контактів ранніх слов'ян уже в Наддніпрянщині. Наука досі визначила лише приблизні хронологічні рамки цих процесів, і їх слід сприймати не як три послідовні часові епізоди слов'янських контактів, а скоріше як три різновекторні їх сторони. Мова зберігає незаперечні сліди того прадавнього обміну навичками й лексикою — без відома численних поколінь її носіїв. Взагалі, порівняно з "пам'яттю мови" фольклорна чи "побутово-історична" пам'ять етносу виглядає обмеженою: натомість прожиті й забуті історичні події залишаються документованими у запозичених словах і успадкованих топонімах.

Слов'яни були не єдиними індоєвропейцями, які зазнали у давнині місцевого впливу протофінів. **Нарис 4** [книги 2006 р.] дає уявлення про характер етномовного середовища у доісторичній Європі та про масштаби субстратних реліктів у теперішніх індоєвропейських мовах Європи.

Виявлені й досліджені фахівцями десятки слів і місцевих назв давньофінського походження (**нарис 5**) не всі однаково збереглися в різних слов'янських мовах. Спільнослов'янськими запозиченнями з фінської тепер вважають такі слова, як *дуб, щука, сом*, напевно – *лопата, корж, гоїти*. Інші становлять регіональне, а то й виключно українське надбання: *щупак, щур, рясний, журливий, кволий, бажати, кульгати, шкандибати*, діалектні [*рупити, шомратися, шамотіти*]. Частина наведених слів невідомі російській мові, яка натомість має власний, більший, багатший набір фінізмів у лексиці, фонетиці й граматиці, що також розглянуто у нарисі.

...З іншого боку, на те, що принаймні частина цих слів могла бути запозичена й *in situ* (на місці) вказує існування в Україні також і топонімів фінського походження. При цьому ...переважно на Лівобережжі – імовірно фінські за походженням назви р. Сож (пор. фінс. *susi* 'вовк')" [Тищенко 2006, 53] і р. Яха (фін. *joki* 'річка').

Детальніший матеріал у статтях N (У–гаплогрупа) та ФІНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ.

ЕПОХА 7. ЖЕЛЯНЬ – час балтів, від II тис. до н.е.

Ү-ґаглоґрупи	(R1a, I, R1b, N)
запозичення	балтизми: сват, перст, ярчук, тесло, кий, вапно
топоніми	Желянь, Івот
прізвища	Баланда?

Відомо принаймні п'ять теорій балто-слов'янських відносин: 1) балто-слов'янська прмова (А. Шлейхер); 2) незалежний, паралельний розвиток близьких балтійського і слов'янського діалектів (А. Мее); 3) вторинне зближення балтійської та слов'янської (І. Ендзелін); 4) давня спільнота, потім тривала перерва і нове зближення (Й. Розвадовський); 5) утворення слов'янської з периферійного діалекту балтійської (В. Іванов — В. Топоров).

“Прихильники балто-слов'янської єдності вказують на велику лексичну спільність між цими мовами — понад 1600 слів (Т. Лер-Сплавінський)” [Трубачев 2003, 18-19]. Ще О. Соболевський запропонував теорію про слов'янську як поєднання іранської мови **-х-** і балтійської мови **-с-**. Згідно з В. Пізані, слов'янська походить з прабалтійської з іранським суперстратом. Т. Лер-Сплавінський вважає слов'ян західними протобалтами з нашаруванням венетів. За Б. Горнунгом, самі західні периферійні балти відірвалися від “протослов'ян”. “Ідею виділення праслов'янської з периферійної балтійської, інакше — слов'янської моделі як перетвореного балтійського стану, висувають праці В. Топорова і В. Іванова” та низки литовських мовознавців. “Близький до теорії Т. Лер-Сплавінського, але йде ще далі В. Мартинов, який виводить праслов'янську з суми західної протобалтійської з італійським... та іранським суперстратом. Німецький лінгвіст Г. Шаль пропонує комбінацію: балтослов'яни = південні балти + даки” [там само, 19-20].

Проте теоретичне поняття „балто-слов'янського мовного моноліту” — начебто чергової „колиски” для майбутніх прабалтійської та праслов'янської мов — щораз менше відповідає фактам. О. Трубачев вказує на те, що за даними лише перших сімох випусків його ЭССЯ (2016 р. вийшов уже 40-й до літери П) чимало найважливіших понять передаються *різними*, відмінними словами в балтійській і слов'янській мовах, — серед них “ягня”, “яйце”, “бити”, “борошно”, “череве”, “діва”, “долина”, “дуб”, “довбати”, “голуб”, “пан”, “гість”, “горн (ковальський)” та ін. Очевидний характер *новотворів* мають балтійські ряди чергувань голосних — на відміну від *консервативного* збереження індоєвропейських рядів аблаута у праслов'янській. Цілком *незалежно* пройшов у балтійських і слов'янських перехід індоєвропейсько-го **k** → **š**: він невідомий праслов'янській, де розвиток пішов іншим шляхом: **k** > ***c** > **s**. **У словозміні імен балтійська флексія архаїчніша від слов'янської, а у дієслівній системі — навпаки**, причому “слов'янські дієприкметники на **-їь** мають індоєвропейський фон (вірменська, тохарська); балтійська не знає нічого схожого. (...) Слов'янська дієслівна парадигма — це індоєвропейська модель, що не зводиться до балтійської” [там само, 21]. З іншого боку, балтійські мови таки втратили категорію середнього роду, яка досі міцно вкорінена у слов'янських, а у 3-й особі дієслів у обох числах мають єдине закінчення [Непокупний 1979, 93-94].

Натомість етимологічні студії унаслідок найдавніші зв'язки слов'ян з центральноевропейцями, переважно — італіками (епоха 5).

ЕПОХА 8. СІРЕТ – час фракійців, -XI/-VII ст.

Ү-ґаґлоґруґа	I2
заґоґи́чення	фракізми: ціґка, тґама, кґпґити, кеґбета, [ґаґілки]
тоґоґоґіми	Товтри, Сірет (2)
прізвиґа	Кеґбета

Наскільки можна судити з історичних і археологічних даних, за часів троянської війни (XIII ст. до н. е.) фракійці (як і їхні родичі фриґійці) ще населяли Анатолійське плоскогір'я (сучасна Туреччина). Вони спільно з троянцями боролися проти ахейських (протоґрецьких) племен, які вдерлися до Малої Азії. Через кілька століть історія знає фракійців уже на Балканах, де вони освоїли землі аж по Чорне море, Поділля і Прикарпаття. Геродот (V, 3) вважав, що "народ фракійський після індійців — найчисленніший на землі". "У кіммерійські часи... археологічні пам'ятки фракійського кола були поширені в Закарпатті й Прикарпатті, на Західному Поділлі та у лісостепових областях Молдови... Всі вони не місцевого походження і, очевидно, пов'язані з появою в Карпато-Дністерському районі кількох хвиль фракійського населення з різних місць його первісного життя. (...) Краще від інших досліджена голіградська група пам'яток (від назви с. *Голігради* Тр. – К.Т.) у в межах подільської частини Тернопільської, Івано-Франківської та Чернівецької областей... Найраніші сліди цієї культурної групи датують XI ст. до н. е., а пізні — серединою VII ст. до н. е." [Мелюкова, 225].

Визначний внесок у встановлення фракійських (і ширше — східнобалканських) етимолоґій для низки гідронімів України зробив О. Трубачов (1968). За важливим спостереженням вченого, "характер давніх середньодніпровсько-східнобалканських зв'язків є таким, що дозволяє говорити про поширення назв лише з півдня на північ" [Трубачев 1968, 284], тоді як у пізніші (ранньослов'янські) часи тут справді мали місце міґрації слов'янських племен з півночі на південь. Крім того, **О. Трубачов першим співвідніс область виявленої ним фракійської гідронімії Подніпров'я з ареалом трипільської культури** [Трубачев 1968, 282; Трубачев 2003, 39], хоча з цим погоджуються не всі дослідники.

Фракійська мова засвідчена в кількох написах VI-III ст. до н. е. грецьким письмом, які важко читаються, у численних іменах власних, у глосах з творів античних і візантійських авторів; відомий також список III ст. назв рослин близькоспорідненою дакійською мовою. Слід фракійської мови наявний в сучасних мовах Балкан — румунській, албанській, болгарській. До часу появи слов'ян на Балканах у VI ст. н. е. палеобалканські мови й народи були вже, очевидно, асимільовані, що пояснює вкрай незначну кількість автохтонної апеллятивної лексики, зокрема, у болгарській мові (за Герґієвим; див. [Нерознак, 209]).

Сепаратні балто-фракійські мовні зв'язки помітив І. Дуриданов і вивчав В. Топоров: предки слов'ян участі в них не брали (див. тут с. 633–634).

ЕПОХА **14. КАРПАТИ** – час іллірійців, –VII / –IV ст.

Ү–ґаґлоґруґа	I2
заґозичення	іллиризми: цап, чіп, шутий, муругий, борть, бґати, поратися, порпатися
топоніми	Карпати, Медобори, Бескид, р. Іква
прізвизца	Моруга

З дослідженням іллірійської мови було пов'язано чимало надій і розчарувань. Внаслідок публікації в 1925-57 рр. цілої низки праць Г. Краґе, виникло враження великого поширення в давні часи іллірійської мови від Балтики до Адріатики й від Піренеїв до України, де всюди Г. Краґе виявив численні гідроніми начебто іллірійського походження. ...Конкретний критичний аналіз "іллирійської" ономастики, передусім, власних назв на території римської провінції Іллирик здійснив Р. Катичич, який виявив серед них три пласти назв: власне іллирійських, лібурнійських і паннонських. Поступово „територія поширення власне іллирійської мови (*illyrii proprie dicti*) була звужена до невеликої області на півночі Албанії та прилеглих теренів", – див. [Нерознак, 156–157].

Для мовознавців нащадком іллирійської, судячи з фактів, є жива албанська мова [там само, 189]. Це дає змогу будувати міцніші ланцюжки мовних аналогій, які об'єктивно утворюють так звану *балкано-карпатську мовну область*.

За висновками В. Нерознака, мовна картина виглядає ще складнішою: завдяки збереженим відомостям про месапійську мову на півдні Італії та наявності месапсько-іллирійських ізоглос виникають підстави для цілком коректного віднесення обох названих мов разом з протоалбанською до "спільноіллирійської" групи, яка охоплює західно-палеобалканську діалектну область, тоді як східно-палеобалканські діалекти відповідають іншій (фрако-фригійській) групі мов у складі фракійської, фригійської та давньомакедонської мов. Між обома областями існували 4 перехідні діалекти, відомі лише з ономастики, – див. [Нерознак, 161].

Після цих попередніх зауважень час перейти до розгляду чергового хронологічного пласту лексики, прониклої до давньослов'янської мови у VII–IV ст. до н. е., і для якої за останні десятиріччя опрацьовані іллирійські, ширше – західнобалканські, етимології. Водночас варто зауважити, що тут ми знову спостерігаємо не поодинокі слова, а цілі їх групи – без відповідників у інших (східно)слов'янських мовах, або нещодавно запозичені до них з української як реалії. І хоча половина їх побутує лише в діалектах, саме їх існування вже вкотре підтверджує легалізацію поняття протоукраїнської мови, що увібрала колись до свого лексикону ці іллиризми.

Справді, уперше стає помітним формування цілого етномовного пласта запозичень за територіальною ознакою: регіональне або навіть лише місцеве карпатське поширення має дотепер половина цих слів – *вурда, струнга, колиба, фляра* тощо (напевно, пізніші запозичення з румунської, яка також має ці слова). Інша, давніша половина їх з часом увійшла до загальноукраїнського словника – *віхола, чіп, цап, шутий* та ін.

ЕПОХА **15. КАМУЛА** – час кельтів, від VI ст. до н.е.

Ү–ГАПЛОГРУПА	R1b
ЗАПОЗИЧЕННЯ	кельтизми: мотика, оборіг, смерека, ліки, владика, кінь, слуга, язик, книга, щит
ТОПОНІМИ	р. Радоробель, г. Камула, р. Сукіль, Нурове
ПРИЗВИСЛА	Котора, Пекур, Колибан 5, Колибан 33, Коліван 21, Клебан 1290, Клебань 1, Клеван 243, Ковбан 349, Ковбань 51

Мовна присутність кельтів. "Не обмежуючись [Південною Польщею], кельти й кельтські впливи йшли також на схід, на територію Правобережної України та Північного Причорномор'я. Галатів, тобто галлів, згадує буквально під мурами Ольвії епіграфічний декрет Протогена у III ст. до н.е. (Латишев 1885, написи). Спіцин виявив багато предметів гальштатської культури на Немирівському городищі скіфського типу на Поділлі, доречно нагадавши при цьому, що Ефор називав кельтів сусідами скіфів (Спіцин 1911). Не дивує тому наявність в Україні давніх слідів кельтів у географічних назвах, як-от Карродунон (букв. кам'яне місто, кельт.), ототожнюваний з Кам'янцем-Подільським (Фасмер 1971). У цьому зв'язку назви *Галич*, *Галичина*, *Галіція* імовірно наближати з ім'ям галатів. Про виявлення в Галичині кельтського археологічного комплексу з посиланням на працю Л.І. Крушельницької, див. Мачинський 1974. (...) Присутність певного латенського складника також у середньодніпрянській зарубинецькій культурі (Максимов) спонукає дослідників до припущення про ранню інфільтрацію кельтів разом зі слов'янами на терени Правобережної України" [Трубачев 2003, 47]. З теренів України відома низка кельтських матеріальних пам'яток. Кельтську проблематику історії України досліджує Г.М. Казакевич.

"Кельто-слов'янські мовні й етнічні стосунки – традиційно вельми дискусійна проблема. Для обговорення їх явно бракувало реальної історичної бази, що зумовило невдачу розлогих побудов О. Шахматова (1911)... "Кентумними" елементами свого словника слов'янська завдячує значною мірою кельтам, що продемонстровано на ймовірному прикладі кельт. *carvos* 'олень' – праслов. **korva* 'корова'. Ще одним можливим випадком цього роду є праслов. **kōpъ* 'кінь', який досі не має задовільної етимології... Видається перспективнішим залучити кельт. (галл.) **kankos*/**konkos* 'кінь'... – з і.-є. **ka(n)k-* 'стрибати' з носовим інфіксом. Кельтс. **kanke-*/**konke-* 'стрибун' було інтерпретовано при запозиченні як деминутив... **konikъ*, **kōpъkъ*, звідки лише вторинне на слов'янському ґрунті – слов. **kōpъ*" [Трубачев 2003, 47].

Переконаливими доказами кельтизмів у топонімії України були й залишаються назви гори *Камула* (кельт. *swmwl* хмарна) біля с. Підгородище Лв Перемишляни, річок *Радоробель* (кімр. *ghaeadrawl* порожиста) Жт Олевськ, *Сукіль* (кельт. *Sucellus* теонім) ІФ та ін.

ЕПОХА **18. РЮМІВКА** – час Риму, від 102 р.

Ү–ґаплорґупи	(R1b, I)
запозичення	запозичення римського часу: цибуля, редька, оцет, глек, коляда, криж, поганій, цята; жирувати, цидула
топоніми	Рюмівка, Ровенці, Бреща, Понінка
прізвиська	Троян 9515, Білоконь 6245, Білокінь 3070, Пода 1098, Рюмша

Історичні контакти з Римом наших предків — наддніпрянських і наддністерських слов'ян — давно вже сумнівів не викликають. Археологічні знахідки унааявили грошові зв'язки з Римом ще зарубинецької культури (II ст. до н. е. — II ст. н. е.). А вже черняхівська культура II-V ст. виявилася настільки просякнутою римськими впливами, що, очевидно, значною мірою їм і завдячує своїм формуванням. Уся лісостепова Україна (не степова!), образно кажучи, засіяна римськими монетами. В самому лише Києві їх знайдено до шести тисяч штук більш ніж у 30 місцях [Брайчевський 1963, 99], а в цілому по Україні понад 30 тис. римських монет знайдено у 1100 місцевостях, причому у 144 з них це були більш-менш значні клади [Брайчевський 1959, 44]. Тож мав рацію батько сучасної української історіографії В. Антонович, вважаючи монети першими масовими письмовими пам'ятками нашої історії.

Зі свого боку, мовознавці виявили у праслов'янській мові низку давніх латинських запозичень, які успадкував і український словник, зберігши таким чином мовний слід від тих контактів до сьогодення.

Від населення римських провінцій у першу чергу слов'яни Подністровського Поділля засвоїли (не виключено, що через дакійське посередництво) низку ефективніших знарядь праці, а саме: залізний наральник, обертальні жорна, сокиру з горизонтальним обухом, напилек, токарний станок тощо. Знад Дністра новіші методи хліборобства і ремесел поширилися й серед спорідненого населення Наддніпрянщини. **“Правобережна Україна стала, таким чином, близькою периферією пізньоантичної цивілізації”** [ЕІДУ, 153]. Тут оселилося чимало римських купців, багато з них їздили на сусідні землі поза сферою політичних впливів Риму. У Наддніпрянщині римські колоніальні культурні впливи стають особливо сильними в I-III ст. н.е. [ЕУЗ, II, 701].

Ці фіксовані археологами масштабні римські впливи в Україні мали неминуче залишити слід у тодішньому словнику слов'ян над Дніпром і Дністром, адже римський період відповідає якраз часу розпаду праслов'янської мови. За даними історичної лексикології, тоді були засвоєні, почасти через германське посередництво, біля двох десятків важливих слів разом з відповідними культурними поняттями. Судячи зі складу тих давніх латинізмів, римські впливи досить глибоко проникли у місцевий побут. Конкретно, латинські запозичення наявні серед назв культурних рослин — *редька, цибуля*; харчових продуктів — *оцет і г'ляг* з похідними; обрядів і вірувань — *коляда, русалка, поганин*; римських культурних реалій — *Рим, цісар; кошуля, цята, царина* (через румунське посередництво), *цегла, келих* (через германське).

Для умовного позначення римської епохи обрано топонім РЮМівка – імовірну репліку прототипу **Roma** Рим. Судячи з повторюваності реплік цього прототипу на сусідніх землях, він тривалий час міг уособлювати Рим в географічних уявленнях також і наших предків (пор. с. *Рими* Чг або перейменоване на “Самоткань” 1947 р. село на Дніпрі під назвою *Далекий Рим*).

ЕПОХА 20. ТИМАНІВКА – праслов'янська доба, від I тис. до н.е.

Ү–ґаґлоґруґпи	(R1a, I, R1b)
слоґвник	праслов'янський шар лексики: коса, сніп, пшениця, сад, полоти, цілина, теля, кожух, рукавиці, посуд, відро, човен
топоніми	Тиманівка, Сян, Селище, Долина, Водиця
прізвиська	Мельник 155 тис.

З а влучним висловом О. Трубачова, не зачіпаючи права суміжних наук на вивчення соматичного праслов'янина і праслов'янина як носія культур(и) чи суб'єкта історичних аналізів, *мовознавство нагадує про свій примат у цій галузі* — тим, що "етногенетична метрика слов'янства може бути відтворена передусім лінгвістично. Лінгвістично вдається довести, що слов'яни, образно кажучи, не є "онуками" скіфів чи "дітьми" західних балтів, адже скіфи були іранцями за мовою, як це доведено досягненнями *порівняльного мовознавства* ще в минулому столітті, а слов'яни являють свою власну еволюцію індоєвропейського мовного типу, відмінну від балтійської, як це видно з сучасних фронтальних досліджень слов'янського й балтійського словникового складу та словотворення..." [Трубачев 2003, 100].

До якої ж епохи можна віднести "появу" праслов'янської мови з індоєвропейської прамови? Виявляється, це питання насправді позбавлене сенсу "через **власні безперервні індоєвропейські витoki слов'янської**". Це "відповідає вказівці А. Меє про те, що слов'янська — це індоєвропейська мова *архаїчного типу*, словник і грамати́ка якої не зазнали потрясінь — на відміну, наприклад, від грецького словника" [там само, 25]. Як зазначає О. Трубачов на початку своєї книги, "через поглиблення датувань і ширші перспективи пошуків індоєвропейських старожитностей у слов'янській проблема "датування появи" праслов'янської мови втрачає свою конкретність" [там само, 5]. Так і німецькі археологи зрештою відмовилися "від спроб датувати появу германського етносу на користь визнання ідеї *безперервності розвитку* місцевої культури, починаючи з бронзової доби" [там само, 101]. Місцева індоєвропейська еволюціонує без потрясінь і без перерв, переростає у слов'янську, стає нею. Ось такі її "витoki".

"Правобережна Україна принаймні у I тис. до н.е. вже була частиною (периферією) праслов'янського лінгвістичного простору" [Трубачев, 101]. Про архаїчність пам'яток ранніх слов'ян навіть у пізніший черняхівський час М. Щукін пише так. "У той самий момент, коли почалася черняхівська дискусія [про етномовну належність черняхівської культури], було зроблене відкриття, яке, здавалося б, відразу прояснило ситуацію і звело нанівець саму необхідність суперечок. ...Саме тоді вінницький археолог П.І. Хавлюк розкопав на острові Митковському на Пд. Бузі невелику квадратну напівземлянку (Хавлюк 1960) з уламками *виліплених вручну горщиків*... Став відомий вигляд матеріальної культури антів, і він мав мало спільного з черняхівською культурою" [Щукін, 156-157]. *Ніяк не "провідними" і справді небагатими* були ті племена.

Мовно-історичним сусідом і свідком працьовитості місцевих хліборобів-слов'ян одвічно були у нас давні греки. По десяти роках топонімічних студій тепер виявлено грецькі свідчення про групи "працьовитих" (**εργάτις**) людей у поселеннях пізньоантичного часу. Зазнавши дії повсюдного процесу праслов'янської *метатези плавних* (*ерґат- > роґат-), ці свідчення мають відтоді цілком слов'янський мовний вигляд: *Роґачик* Хс, *Роґачин* Тр, *Роґачі* Жт, *Роґачів* Жт, Лв, *Роґачівка* Хк, *Роґостянка* Кв. Деталі у вступному нарисі про епоху 12 *Йонівщина* вектора III *Грещина* та у відповідних статтях довідника.

ЕПОХА 21. Гудівщина і ТРОЄЩИНА – час ґотів, від II ст.

Ү—ґаґлоґрупа	I1
запозичення	ґотизми: полк, князь, хліб, хлів, буква, дошка, піст, кутя, щирій, гаразд, корогва, очуняти, нахромитися
топоніми	Танискава, Піскава, Говилів, Фрумилів, Трахтемирів, Малдрики, Гензерівка, Вигуричі, Винторівка, Гнівась, Хейрус ("Дмитрівка"), бол. Куржуківські Каварти, Кортеліси
прізвища	Кирдан 559, Кирдань, Кирданюк, Кордуба, Кордубан 376, Вендель, Гензерук, Гензера, Домонтович 77, Овунрік 1 Гурзуф, Гудя 4, Гудович 253, Говдя 82, Невгодовський, Дорош, Дорошенко, Дорошук, Монжос

Трахтемирів, Говилів, Кисилин, Фрумилів! Такий лейтмотив початкового, райдужного етапу нового витка топонімічних студій – і першого розділу книги 2015 р. Ще б пак: у цих українських назвах нарешті прочитано *єдині справжні* прототипи, якими виявилися для них вестґотські імена з Астурії. Звідки упевненість, що саме вони – «єдині і справжні»? Бо ім'я *Tructe-mirus* > *Трахте-мир-ів*; *Cis-ilu* > *Кисил-ин*; *Gav-ila, Gav-illi* > *Гов-ил-ів*; *Frum-ildi* > *Фрум-ил-ів*. Не потребує доказу, що ближчої **комбінації основ і формантів** на роль прототипів уже не буде! Причому, таких аналогій у цілій масі імен з Астурії знайшлося в Україні відразу багато – порівняно з тим, що траплялося досі. Зрозуміло, як тут же зросли сподівання на доказовість саме цього масиву антропонімів для подальших студій топонімії України. **Зайшовши до районних контекстів через такі ґарантовані, а не гіпотетичні назви, можна було чекати надійнішого розпізнання навколо них інших назв тієї ж теми й того ж часу.** Згодом розшукано й «електронне продовження» астурійського списку – словник ранньосередньовічних імен з Галісії.

Для назви цілої епохи обрано топонім *Гудівщина* – власне ґотський час. Окремі сторони дослідної проблеми розкривають такі теми книги 2015 р.:

◆ Астурійські аналогії у топонімії України. Галісійські аналогії у топонімах України. *Трахтемирів. Вел. Говилів, Мал. Говилів. Пот. Фрумилів і Фрунилів.* == Астурійський вектор *Оленіри, Олефіри. Галичина. Кирдани. Кирносове, Керносівка. Манжосівка. Кордубанове, прізви. Кордуба. МАНТРОЛівщина. Рівне.* ◆ ґотські словотвірні моделі у топонімах України. *Годи-Добровідка, Годунівка, Трахтемирів, Говичів+ Вл. ґотська вимова топооснови Крех-. Рюмівське, Рюмшине.* ◆ ґотські назви річок України. - *ава: р. Піскава, Рандава, Танискава. Клов, Кацівелі, р. Авунда, з-під г. Авунда. -ар. Береза і гурт колядників. Башта, борґ, бурштин. Бутинок* – спосіб життя козаків

ЕПІЗОД 20.1. ТРОЄЩИНА – похід 250-251 рр.

У другому розділі книги про ключі з Астурії – різноголосе, різномовне відлуння клубка племен, які залишили в Україні археологічні пам'ятки черняхівської культури. ґоти були в ній у повному сенсі застрільниками, призвідцями ґотських або скіфських війн III ст. Ейфорії перших переможців Риму вистачило, аби закріпити у віках спогади про ті походи у сотні топонімів України. З аналізу топонімічного сліду походу Кніви на Філіппопіль і Маркіянопіль у римській Мезії (251 р.) впливає, що тодішнім позначенням того походу могла бути назва *Троєщина* Кв, Хм, Чг (за сучасними уявленнями, з давнішої форми *Троянщина, – пор. с. *Горнянка*⁺ Чг Ніжин ~ ур. *Горнєщина* Чг [Павленко]). Також: "Східноболг. *горещина* (спека) и *вонещ* (жало) можуть походити ...зі старих -рл-, -нл-" [Щепкин В.Н. Болонская псалтырь. – СПб., 1906. – С. 170]; болг. *горещ* 'гарячий, спекотний'.

ЕПОХА 20.2. ВАНДАЛІВКА – час вандалів

◆ Германізми у топонімії України. *Вандалівка, ВАНДАЛинівка, Гензерівка, Африканівка. Смідин, Руніщина, Генрихівка* Жт2, Льв; *Германівка, Гірманка, Шлямарка.*

ЕПОХА 26. ФРАНКІВЩИНА І ОБЕРТИН, VIII–IX ст.

Ү–ґаґлоґруґпи	(R1b, I)
запозичення	франкізми: король, баґнет
топоніми	Франкопіль, Харалуг, Корлюґівка, Обертин
прізвища	Франчук 7041, Франко 1893, Франків 1206, Франкевич 522, Обертенко, Обертун, Котюржинський

Відмахнутися від контактів з франками не дадуть сім тисяч *Франчуків*, три тисячі українців *Франків*, півтисячі *Франкевичів*. Разом з тим, обставини тих контактів не дуже відомі і досі суперечливі. Висновок книги 2015 р.: назви сусідніх сіл *Франкопіль* і *Дерманка* Рв Корець є репліками прототипів Frankföld і Gyerman і найімовірніше стосуються наскоку мадярів на Франконію-Frankföld 911 р. [Тищенко 2015, 270, 278].

Значно доказовіший інший слід. **ОБЕРТИН** < Obertenghi 'франкська династія, заснована Обертом I' [it.wiki/Regno_d'Italia_(781-1014)]. Оберт I успадкував графство Міланське у 951 р.; помер у 975 р. У політичній системі Італійського королівства (Regnum Italiae, 781-1014), заснованого Карлом Великим, прикордонне володіння Оберта I – **Marca Obertenga** – займало ключову позицію. Обертенґи володіли від середини X ст. землями Ломбардії (з Італійською Швейцарією і Новарою), частини П'ємонту, Емілії, східної Ліґурії – Marca Januensis (ґенуезька марка). Франкське Королівство Італія мало торговельні зв'язки з Аґвітанією, Леоном, **Шотландією** (пор. Aberdeen?), Єґиптом, Руссю і Хозарією. (Франківщина – кут с. Кіпті Чґ.)

Для вивчення панорами історичних контактів, відображених у топонімії України, факт існування марки Обертенґа від моменту її зауваження 22.02.17 означав зміну дослідної парадигми. Адже, виходить, ще й у X–XI ст. далі тривали зв'язки на започаткованому ґотами західному векторі контактів з Північною Італією пізьоримської доби через Карст і річку По (реґулярно згадувані у кортежах у формах Корост-/ Крас-, **Под-**). Тяґлисть традиції цих контактів, здається, засвідчують ойконіми *Обертин*, *Обертен*, *Бертники*, *Авратин* (і бол. *Овратинське*) тощо. Google знає і про прізви. *Обертенко* – причому, жодного такого прізвища вже немає в Україні, є воно лише у Казахстані (Кокшетау, Караґанда, Алмати) і Ростовс. обл. РФ.

У топонімічних контекстах ідентифікованих назв цієї доби з'явилися й нові реалії, які об'єднують відновлювану картину в історичне ціле:

- по-перше, це повторювана основа Корол-/ Хорол-, яку тим самим вдалося надійно пов'язати з ім'ям власним Карла Великого Carolus, а не з апелятивом *король* (пор., зокрема, затон *Корол* Чк, пот. **Каролівка** Тр, с. **Харолуг** Рв, с. *Хрулі* Пл, річка і місто **Хорол** Пл, порт *Хорли* Хс);

- по-друге, основи Ороб-/ Гороб-/ Вороб- < Alpe Orobie (у такому разі й Воропаї?), Роман- < Romagna 'Романья', епохальний прототип масових назв Ян-/ Іван- < Janov 'ґенуя', можливо, і Суш-/ Сух- < Susa 'Суза, Segusium';

- по-третє, назви прилеглих земель: Бургун- < Burgundia 'Бурґундія', Кирнос- < Kirnos 'Корсика', Завад-/ Савой- < Sabaud- 'Савойя';

- по-четверте, імена далеких західних земель, відомих як торговельні партнери Королівства Італія – Кирдан-/ Кердан- < Cerdania 'Керданія', Курдибан- < Corduba 'Кордова', Стоґп- < ?'стовпи ґеракла = Ґібралтарська протока'.

Цим важливість знахідки *Обертин* не обмежувалася. Вона дала й достатні докази того, що ці факти, масово відображені у топонімії України, стосуються таки історії X–XII ст. і отже цілком відсутні або не зауважені у "вітчизняних літописах", – до яких через це щораз менше довіри. Вузькокланові інтереси їхніх замовників-князів не можна відтепер вважати *переважним* складником історії України. На тлі цих висновків набуває провидницьких масштабів ідея О. Прицака про визначальну роль в українській історії Наддніпрянщини асимільованих степовиків. Адже репліки західних прототипів збережені тут на землях, у X ст. Києву не підконтрольних.

– Давній Південь, 8 епох (12, 13, 16, 19, 23, 28, 29, 36): елліни, фінікійці/ сирійці, бактрійці, копти, візантійці, агаряни, албанці, венеціанці/ ґенуезці

ЕПОХА **12. ЙОНІВЩИНА, В'ЮНІВЩИНА** – давньогрецька доба, від 647 р. до н.е. (час заснування Ольвії).

ЕПОХА **13. ПУНІ, СУРЖА** – фінікійська і сирійська доба, від VII ст. до н.е.; арамейська (сирійська) доба від I ст.

ЕПОХА **16. ЯВОНІВЩИНА** – бактрійська доба, –III/–I ст.

ЕПОХА **19. КОПТІВЩИНА** – елліно-коптська доба епохи еллінізму I (Греція, Рим, Єгипет), I–VIII ст.

ЕПОХА **23. РОМЕЙКИ** – візантійська епоха, від VIII ст.

ЕПОХА **28. ГОРЯНЩИНА** – часи агарян, VIII-XIII ст.

ЕПОХА **29. АРНАУТКА** – час албанців, VIII-XIII ст.

ЕПОХА **36. МИЛЯТИНЩИНА** – часи Венеції та Ґенуї, XIII ст./1475 р.

Вектор III унааявнює виняткову роль греків у етномовних контактах наших предків: греки-рушії історичних процесів (йонійці, бактрійці, візантійці) та греки-посередники і співучасники контактів з іншими народами й мовами середземноморського півдня в елліністичний і пізніший час (фінікійцямим, сирійцями, коптами; згодом агарянами – арабами, маврами, арнаутами; потім венеціанцями й ґенуезцями).

Продовжуючи метафору, – це народи й мови грецького, елліністичного кола: про кожний з них зокрема відомо, говорено й писано, але нагода розглянути контакти з ними в системі тут виникає уперше.

ЕПОХА 12. ЙОНІВЩИНА, В'ЮНІВЩИНА – давньогрецька доба, від 647 р. до н.е. (час заснування Ольвії)

Ү–ґаґлоґруґа	J1
заґпоґзиґченнґя	еллінізми: корабель, комора, криниця, миска, макітра, дрі-млюґа, халепа, рипатися
тоґпоґніми	Ольвія (від 647 р. до н.е.), Сивуля, Цибулі, Стугна, Британи, Ялта, Македони, Проні, Рогань, Рогачик, р. Ікопеть, Ромейки
приґзвиґсґа	Сивило, Сивуля, Британ, Тупик 240, Рогач 2400, Рогань 29, Крекотень, Крячко, Криконюк, Киряченко, Грицик

Вияткoвий культурний вплив на історію Наддніпрянщини ішов від греків. Деталізувати загальну картину 27 століть грецької присутності біля нас і з нами стало можливим завдяки фронтальним студіям топонімії України з метатеоретичним забезпеченням. Зокрема, засобами порівняльно-історичної лінгвопрагматики вдалося виділити сім великих груп місцевих назв від етнонімів греків, що справді свідчить про винятковий контакт з ними: *йонійці, елліни, граї, греки, крехи, яуна, явани*. Найдавнішим виглядає питомий грецький генонім Ἴωνες. У Гомерових поемах це Ἴάωνες 'іонієць' (з давнішого *ἸάϜωνες, крито-мікенс. iawone), якому відповідає загальна назва для греків у письмових пам'ятках їхніх цивілізованих сусідів, зокрема дперс. yaunā [Chantraine, 475]. Хронологічно рівнопотужна усна історична традиція в Україні зберегла топоніми *ЙОНИчі, оз. ЙОНьове, р. В'ЮНія, В'ЮНИЩе*.

З двох латинських етнонімів греків давнішим є Grāī: це назва міста в Епірі, переселенці з якого (у т.ч. греки) заселили м. Куми в Італії; пор. в Україні р. *ГРАЙ*. - *ВОРОНКА* NT φόρον = forum. Новіша назва – Graeci, звідки дгр. Γραικός, Γραική, прикм. Γραικίτης (пор. *ГРЕЧани, ГРИКове*+ Чв [ССУМ, I, 261]). У частині праслов'янських говірок це слово зазнало афери (чес. Řek, Řekyně при стчес. Hřek, Řek, řěčský, пол. ст. reczuszki 'гречка' [Brückner, 156]). Рефлекси "ять" є не лише у чес. ст. Hřek і вл. ст. hrjek [Schuster-Šewc, 245], але й у назвах в Україні *ГРЯКове, ГРЯКувате*.

У германських етнонімах греків безвинятково оглушене початкове G- > K-, а інтервокальне -k- переважно перейшло в -ch-/ -h-: ґотс. Krekos, двн. Crēhi, Kriahi, Kriecha [Lehmann], Kriehhi [Orel]. В Україні у щоденному мовленні звучать місцеві назви, основи яких почуті ще від ґотів: *КРЕХів* Лв 2, *КРЕХовичі* і *КРИХівці* ІФ, *КРЕХаїв* Чг, *КРЯЧки* Кв, *КРАКівщина* Жт, *КРОКва* Чв.

Під кінець роботи долучилися ще імовірні прототипи формантів -ЯК- і -ЯН- < гр. Ἰακός 'грек', Ἰάνων (род. відм), скороч. ф. від Ἴωνες 'Йонія' [Chantraine, 475].

Аристотель перший ужив слово Γραικοί для позначення еллінів ("Meteorologica" I. xiv) [Klein]. Він же засвідчив пізніший порівняно з Grāī час появи на Балканах назви Ἑλλήνες (у нейонійських говірках Ἑλλᾶνες) 'елліни', – пор. в Україні назви *ОЛІЙНИКИ, ОЛЯНИЦЯ* – імовірно, від Ἑλληνικ-ός/ Ἑλλᾶνικ-ός 'еллінський, грецький' [Chantraine, 341].

Таким чином, у поліетнічному середовищі Наддніпрянщини присутність давніх греків від античності упродовж століть була засвідчувана щораз новими етнонімами. Це вказує на одвічні контакти з греками і пояснює теперішнє розмаїття цих топооснов: *Йон-, Юн-, В'юн-, Івон-, Іван-, Живан-; Грай-, Горай-, Край-, _Рай-; Грек-, Грик-, Греч-, Грец-, _Рек-; Гряк-, Грак-; Крак-, Крех-, Крик-, Кряч-* тощо. При цьому іноді збереглися рефлекси звукових явищ праслов'янського часу, а ціла картина відзначається масштабністю.

ЕПОХА **13. ПУНІ, СУРЖА** – фінікійська і сирійська доба, від VII ст. до н.е.; арамейська (сирійська) доба від I ст.

У—ГАПЛОГРУПА	J1
ЗАПОЗИЧЕННЯ	фінікізми: кадка, мапа, геенна, [пунечка]?; арамеїзми: ганьба, ганити, [лилик]
ТОПОНІМИ	Пуні ⁺ , Мохнач, Кинашеве, Кирнасівка, Цир; Чухутів яр і Чуфут-кале, Цурків і Підцурків, Цир і Підцир'я, ПОНЕБЕЛЬ, ПОНЕПАЛенський Гук, Парпурівці, Пурпурівка Кг, Рахвалівка. Харків, Рахвалівка, Кир'яківка, Сорочотичі, Сураж, Сургани, Суржки, Дамаски, Демешківці, Трипілля, Халеп'я, Пальмирівка , Орховичі , Юрховиця, Юр'ямпіль, Кир'яківка, Яготин. Якубів, Бородаї, Сорочотичі, Сорочодуби, Сорочопень, КИШЕНЬки, КЪСНЯтин КОВ'ЯРі, КОВ'ЯГи -КІВ-/ -КОВ- Кобеляки, Кобиляки, Копилів, Зозів, Зозівка
ПРИЗВИСЛА	Кинах 39, Кирнос 372, Копил 3316, Кобилух, Сорочотяг

РАХВАЛІВКА – арамейська доба; **СІРЯКІ**вщина [syriak-] – епоха еллінізму II (Греція, Сирія)

Етнічна назва фінікійців – не фінікійська. Їхнє ім'я не співвідноситься з визначеним державним об'єднанням; цим словом греки позначали "населення семітського походження у береговому районі Ханаана, що значною мірою відповідає узбережжю сучасного Лівану (від г. Кармела на півдні до г. Кассій на півночі). Назва фінікійців очевидно походить від гр. φοινίκες 'пурпурові' – через їхнє виробництво і продаж тканин, забарвлених пурпуром. Сформувавшись бл. 2000 р. до н.е. внаслідок злиття аморейських племен, фінікійці ніколи не мали єдиного державного утворення, але розвинули низку міст-держав: Триполі, Библ (гр. ΒΥΒΛΟΣ, фінік. Габел/Гебал "гора", ар. *Djebail*), Сидон (фінік. "місце рибалки"), Берит (Бейрут), Тир (фінік. Цур "скеля"), також Акко (Акра), Арвад (Руад), Угарит [Robert, 1406; ВИ, I, 384-385].

"Досвідчені мореплавці і кмітливі купці, фінікійці експортували ліс, фарбовані тканини, коштовні ремісничі вироби (скло, дорогоцінні метали); після 1200 р. до н.е. в пошуках сировини (олово, мідь, золото), фінікійці почали освоювати Західне Середземномор'я і проникати за Гібралтарську протоку (на Канарські і Британські острови). На зміну першим торговельним селищам прийшли, особливо по асирійському завоюванню, масове переселення на захід і заснування численних прибережних міст на Сицилії (Палермо, Моція, Солунт), Сардинії (Кальярі, Таррос, Сунчі), в Іспанії (Малага, Кармона, Кадикс) й Африці (Лікс, Карфаген, Утіка, Лептіс, Тапсо). По занепаді міст у самій Фінікії ці нові торговельні осередки утворили своєрідну західну фінікійську єдність під культурною і частково політичною гегемонією Карфагену, тоді як у торгівлі Східного Середземномор'я запанували греки" [Zanichelli, 681]. У **нарисі 16** книги 2015 р. зібрано репліки у топонімії України пунічних назв Західного Середземномор'я. До заголовку взято імена населених пунктів *Гадяч*, *Керносівка*, *Рафайлівка* – імовірні відлуння пун. Gades 'Кадис', Surnas 'Корсика', *Raphael* ім'я 'Бог зцілив'.

Яскраво вираженими репліками сирійських прототипів є основи Зоз-, Якуб-/ Ягуб-, Сорочот-, Бородаї.

ЕПОХА 16. ЯВОНІВЩИНА – бактрійська доба, –230/–200.

Ү–ґаґлоґруґа	J1
заґоґиґення	бактрійські іранізи та грецизи
тоґоґіґи	ЯМНа, ЯМИНе, ВОЛИНЬ, ур. ЯВОНІВЩИНА, ІВАНГОРОД, БУРХАНІВ, БУДАЇВКА, ВИГОР, ЖЕВАНІВКА, ШУКАЙВОДА
пріґвиґа	Явон, енко; Бурхан, енко

Про грецизовану Бактрію часів після походів Олександра знаходимо цікаві свідчення у Страбона (поч. I ст.). У його ремарках трапляються важливі історичні деталі: "Річку, що тече через Согдіану, Аристобул називає Політиметом – ім'ям, даним їй македонянами (подібно до того, як вони й багато інших назв частково замінили на нові, а **частково переробили**)" [Страбон, 319].

ЕПОХА 16.1. БАХТЕРЩИНА – часи Бактрії.

Явон, Партинці і Парфен, БАХТЕРЩИНА.

== Хорезм: топонімічні ознаки – *Волинь, Бихів, Буховичі, Бухарів.*

== Буддизм: топонімічні ознаки – *Бурканів, Бурханівка.*

Прізви. 523 Бурхан!

Очевидність форманта **-ІАНА** у п'ятьох східно-елліністичних хоронімах-прототипах: Маргіана, Бактріана, Согдіана, Траксіана, Дрангіана.

Слід контактів з Согдіаною і Бактріаною дає підстави очікувати появу інших синхоричних ознак, адже ті краї існували кожний як історична єдність вже у часи Дарія і грецьких Селевкідів. Страбон пише про землі на південь від Сир-Дар'ї і Аму-Дар'ї так: "Річка Іаксарт відділяє саків від согдійців, а Окс – согдійців від бактрійців" [Страбон, XI, 8.8]. "Арія (Герат) і Маргіана – наймогутніші країни у цій частині Азії. Частково вони оточені горами, а частково їх поселення лежать на рівнинах, ...де течуть річки Арій і Марг. Арія межує з Бактріаною... Разом з Арією платила данину [персам] і Дрангіана... що лежить переважно біля підніжжя південних частин гір... Схожа на цю країну і Маргіана, але рівнина оточена тут пустелею... Частини Бактрії простяглися уздовж кордонів Арії на північ, але більша частина її лежить від Арії на схід. Бактрія велика і виробляє всілякі продукти, крім олії... Греки схилили Бактрію до повстання і стали в ній володарями" [Страбон, XI, 10.1, 11.1].

Менше відомо про Траксіану – гірську країну на захід від Маргіани і на південь від Ніси Парфянської. Іраніст Тарн локалізував Траксіану у долині р. Касап/ Касафруд. Певний час Траксіана була під владою саків. "Давнє епіхоричне ім'я [Траксіани] мало бути *Трахша*... Форма **traxša**... залишилася у пристосованому вигляді в грецькій назві області Траксіана, яка трапляється на деяких пафянських монетах, карбованих невідомим володарем у 80-70-х рр. до н.е. (Sellwood, 1980)" [Journal of the K.R. Cama Oriental Institute. – Iss. 51-52, 1984. – P.2].

Траксіана відповідає північній частині великої іранської області Хорасан (букв. "схід сонця", пор. репліки в Україні Корсунь, Хоросне) зі столицею в Тусі (Tōs, Susia). Остання форма ойконіма, гр. Σοῦσια, вживана в античний час (550 BC – AD 640) може бути важливим джерелом для ідентифікації у топонімії України десятків загадкових назв Сушки, Сухівці, Розсохи.

ЕПОХА **19. КОПТІВЩИНА** – елліно-коптська доба епохи еллінізму I (Греція, Рим, Єгипет), I–VIII ст.

Ү–ґаґлоґрупи	Е, J1
запозичення	Коптизми з Єгипту: буча, шаніжка, яр, келеп, лелека, пастка, осовитий, шаткувати, очіпок, шпетити,
топоніми	Ракути, Ракужа, Шишаки, Шацьк, Воропаї, Жадове, Мариця, Щербаки, Неграші, Некраші
прізвиська	Коптя, Ковтя, Щербух, Неграш 130, Некраш 206, Мудрагель,

Баришівка; Бориспіль; Боричів узвіз; Борщагівка; Борщак Мк [Encarta]; Коломия; Бахтерщина; Библо βύβλος лико папіруса; *БОБУЛинці; Делятин δέλτοι* воскові дощечки [СКД, 212]; *Перещепине; ЩЕПАНів; СТЕПАНь, СТЕПАНгород; ШКІРУДиха; Вороніж; Гайворон.*

• Коптизми у топонімії України: **Ракути, Ракужа; Локутки; НЕКРАШі; Заїки; САї; Мариця** ур. ; **ОСТА-Півці; Коптів, Кінті, Кібті; Голчиця, ХУПТа, ХОПТянка; Жабче, ЖАБОКРУТи; Шацьк; Щербухи; Щербаки; Щирець; Гай, *Гайворон; НИПавка; Кулажинці; Лелюхівка; Лобойківка; Левандівка; Отрохи; Хотимир; БЕРШАдь, ВЕРШИдь** Копт. **ВЕРЩО** 'грішник'; *Шишаки, Шушківка; ЗаРИВИнці, РИВняк; Горошків; СУВИД; Нуткова Слобода; Воропаї; КМИТів Яр; БУЧА; ВЕРУЧий; Деміївка* дегип. **dmi** 'місто, квартал'.

Коптські топооснови на карті України. Копти перебували у Наддніпрянщині "в одній команді" з греками. Тому основні контури їхнього культурного внеску близькі до елліністичних грецьких. Та сама черняхівська доба, ті самі богословські змагання яковитів, несторіян, офіційної Візантії.

Але у зв'язку з коптським мовним слідом з'являються і нові теми: єгипетське язичництво; давніша традиція плавби; сирійська і кавказька сторінки евангелізації. Географічне поширення явищ коптського походження також виходить за межі теперішньої України. Після укладання першого варіанту підсумкової картосхеми вона була доповнена численними діагностичними фактами і тепер повніше відслонює панораму історичної присутності коптів і греків у Наддніпрянщині сарматської і черняхівської доби.

І розкриває несподівані нові й нові подробиці того перебування, про які ми й гадки не мали. Поки що виключно з топонімічних студій вдалося дізнатися про подорожі єгиптян до Полярного кола (фенотип людей на прізвище Коковенко, в Росії – Коковин, селища Маріци і Фіон на Північній Двині).

Різні групи місцевого населення брали участь у технічному забезпеченні тодішньої річкової плавби прибульців з півдня: сучили мотузки й канати (Шишаки, Калуш), запрягалися у лямки, тягнуци човни і баржі проти течії (Хандабоківка).

Ще однією колоритною сторінкою відновлених реалій тих часів став топонімічний (а подекуди й матеріальний) слід споруджених в античності судноплавних каналів на витоках Прип'яті (Шацьк) і Дону (Шацк, Шатск-2).

ЕПОХА 23. РОМЕЙКИ – візантійська епоха, від VIII ст.

Ү–ґаґлоґруґпи	Е, Ј1
заґпоґзиґченґня	візантіїзми: ґрамота, ікона, дяк, [кљюса], церква, хрест, піп, монастир, мак, огірок, левада
топоніми	Калаґарівка, Кур'янці, Македони, Іркліїв, Синарна, Корсунь, Вел. Лепетиха, Шкірудиха
прізвиґса	Ромейко, Калакура, Македон, Драч, Хромей, Цуруль 219, Курилюк 1939, Мазепа 3160, Мигалик Пронь, Прунь, Прунич, Пруненко, Пруниця, Прунько, Прунчак, Сілівра, Чумакаленко, Шмігель 754, Кондоні, Кондоус, Кондоґеорґі,

ЕПОХА 23.1. ВІЗАНТІЮСЬКИЙ – час Візантії.

- Візантіїзми у топонімії України. *Ромейки*; *Білоконі, Калинівка, *ВЕРЕМ'я, Атинське, Отинія; Іркліїв; Хотімля; Цимбалів Яр вул.; БОБЕРка; Ікопеть; Вергуни, Варгани, СТУБЛа. КАЛУШ, КАЛЮС; ПРОНівщина, Шептичі і Шептицький; Стратіївка; Переґуди.

ГРЕЧАНівщина, ХОМівщина (часи Хоми Слов'янина), Воронівщина Кв, Пл (часи повстання Врана? – цілком свідомі відчуття доби і свідчення доби) = Баранівщина?, пот. Візантіюський, р. Ікопеть.

= Християнство: топонімічні ознаки. *Калаґарівка; Колоґори; Голоґори; Калуберище, Старонове, Стронятин; Баба, Сторонибаби; Хотимир; ПАРАСКи, БЕРЕЗКи, *Кир'яківка; Кур'янці; *Борцаґівка; Борщак Мк тк [Епсarta]; *Яґотин; *Якубів; *Бородаї; *Сорокотичі, Сорокодуби, Сорокопень, *КИШЕНЬки, КЪСНЯтин, *КОВ'ЯРі, КОВ'Яґи *-КІВ-/ -КОВ-; *Залібівка, *Сливки, *Тарас-, *Телешівка, Тараски, *Чолпанова б., *Качкарівка; *Пекурівка; *Репуженці; *БЕРШАдь, *Ксендзівка 3; *Крижопіль, *Джеун; Кљюси.*

Виятково багатим і різноманітним є мовно-історичний слід візантійської присутності у Наддніпрянщині.

ВІЗАНТІЇЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 23-ї історичної епохи, від VIII ст.: ґрамота, ікона, дяк, [кљюса], церква, хрест, піп, монастир, мак, огірок, левада; пор. топоніми Іркліїв, Вел. Лепетиха, Македони, Корсунь, Калаґарівка, Верем'я та ін.

2017 р. приніс нові подробиці у вивченні пласту візантійських назв на карті.

ЕПІЗОД 23.2. ХОМівщина – час Хоми Слов'янина, 820-824 рр.

По-перше, було виявлено виразний слід історичних зв'язків наддніпрянців з подіями 820-824 рр. – назва для цього сліду підказана топоніміом Хомівщина. Це якась ближче не окреслена участь місцевих людей у долі Хоми Слов'янина, претендента на Візантійський престол.

По-друге, було розкрито ціле системне відображення обставин боротьби половців, волохів і болгарів за відновлення другого Болгарського царства у 1185–1204 рр. з різноманітними й доказовими топонімічними контекстами (розглянуто нижче у векторі IV, розділ "Епоха 33. Половещина").

ЕПОХА 28. ГОРЯНЩИНА – часи агарян, VIII-XIII ст.

Ү—ґаґлоґрупи	Е, Ј1
запозичення	арабізми: майдан, шлях, хабар, мацапура, кубло, могорич, ракло, суматуха, чумак, [ґарамія], значення слова батьки
топоніми	Гайсин, Русава, Воропаїв, Кафа, Хасанівка, Подольох, Паталахівка, Самбір, Горинь, Погорина, Арабка, Араповичі, Гарапівка, Завади, Гайсин, Росава, Русава, Бармаки, Вазлуївка, Васловівці, Вакалівщина, Визирка, Аджамка, Самбір, Самбурки, Самборівка, Дакалівка, Малаківщина, Малахівка, Манжелія, Сеферівка, Залібівка, Сливки, Волиця-Керекешина. == Іслам: топонімічні ознаки Бахматівці, Бахмач, Бахметівка, Бахмут, Санджари, Паталахівка, Подольох, Водолаги, Ромодан, Ропотуха, Моломолінці, Барабашівка, Арабат, Закітне бол., Фаївка, Файгород, Кадиґробівка, Кадиївка, Росолівці, Рохманів, Самотуги, Юсупівка, Івот, Ізмаїл, ГАДЖИБей (Одеса).
прізвища	Воропай, Дакал, Паталах 629, Паталаха 823, Патлах 322, Поталах 7, Горинь, Ризван, Ризванюк, Ризваненко, Касаб, Касап 978, Касапа 80, Касапчук 178, Касапенко 87, Кадиєва 52, Шийко 689, Шейко 6845, Барабаш 14913, Закітний, юк, Мадзигон, Мастикаш, Манжелій, Маципура, Сорока 29 тис., Ромодан, Ропотан, Ропотило, Халаїм, Громак

Арабізми в українському словнику. *Батько* ~ *батьки*: а де ж матір?; *валіза* і *чемодан*.

Грянниківка, **ГРИНІВЩИНА**, Паталахівка, **ЯСТРУБЩИНА** (часи Ясриба), Халаїмгород, Сорочинці, Араповичі ...

Альмоґавіри: ілюзорна схожість з козаками.

Агарянами літопис називає всіх мусульман – як арабів, так і татар, і половців. Ближче ознайомлення з арабомовними контекстами у топонімії України дає підстави сумніватися у традиційній інтерпретації їх як виключно опосередкованих тюркським світом, тобто як вторинного сліду контактів з татаро-турецьким мовним середовищем пізнього середньовіччя.

Показовими є арабізми з таким змістом, який не міг бути залишеним місцевими групами тюркомовного населення. До них належить, наприклад, ойконім *Аджамка* Кг. Це репліка від однозначно арабського прототипу *аджам* із значенням "неараб". Очевидно, що така семантична подробиця виглядає істотною для суто арабського сприйняття світу і є зайвою або немотивованою у картині світу половців чи татар.

"Найсвіжіший" арабізм, щойно виявлений у запозиченій лексиці – "з гаком". Очевидно, що він був засвоєний в усному спілкуванні безпосередньо від арабів і з їхнього мовлення з осмисленим вживанням артиклів. Ар. *ilhāq* '**добавка, приєднання**' [Platts, 76] семантично потиставлене (і тільки у ширших контекстах мовлення) формі ар. *mulhāq* '**додане, приєднане**'. Початкові склади цих очевидних прототипів були сприйняті як змінні й нерелевантні морфеми. У двомовному середовищі опозиція *ilhāq/mulhāq* зумовила перерозклад слова – усунення перших морфем і хибне пов'язання значень "добавка, додане" лише з кінцевим відрізком слів, нібито самостійною морфемою *-*hāq*: тобто це ще один український арабізм.

Вивченню мовно-історичних обставин прямих контактів наддніпрянців з арабами у VIII ст. присвячено півкниги 2013 р. "Халіфат і сівера".

ЕПОХА 29. АРНАУТКА – час албанців, VIII-XIII ст.

γ-гаплогрупи	Е, J1
запозичення	скипідар, шкопирта, арнаутка
топоніми	Артнаутка, івка, Вітерна, Димер, Хотунічі, Кодра, Копищинці, Копистирін, Лугини, Пендюрівка, Гуштин, Шкурати
прізвища	Арнаут, Шкурат, Вишата, Вітренко

Арнаутами навколишні народи називали албанців. За сучасним станом досліджень не вдається однозначно вказати час мовних контактів з ними. Відомо, що під час російсько-турецьких війн XVIII ст. албанці з турецького війська не раз переходили на бік Росії. Їхні військові поселення були створені у степових районах.

Однак обмежитися лише припущенням про ці пізні, історично документовані контакти неможливо з кількох причин. Хоча албанізми в українському словнику справді поодинокі (*скипідар, шкопирта, арнаутка*), топонімія України зберігає помітніший слід албанських впливів у минулому. 2010 р. було зроблено припущення про пов'язаність його з хвилями маврів з району Росафи у теперішній Албанії, на що вказують і карти поширення в Україні характерної генетичної мутації з цього району (деталі у статті з частини III. "E1b1b").

Що до прототипів топонімів, наведених вище у таблиці, можна припустити, що ними були албанські слова *vjetër, dimër, katund, kodër, kopësht, luginë, pëndë, ngushtë, shkurt-ër* – *в'єтер* старий, *димер* зима, *катунд* селище, *кодер* пагорб, *копешт* горід, *лугіне* долина, *пенде* гребля, *нгуште* вузький, *шкурт-єр* короткий, також тур. *arnavut* 'албанець' та ін.

Ці ж прототипи можливі і для прізвищ 2118 Арнаут, Вітренко, Шкурат, Хотунець.

Виділення албанського мовного пласту було опрацьовано ще у публікації 2010 р. Його внесення до загальної таблиці історичної стратиграфії українського словника, топонімів і прізвищ українців сталося на завершальному етапі редагування матеріалів книги. Воно доповнює і збагачує панораму етномовних контактів нашого народу.

ЕПОХА 36. МИЛЯТИНЩИНА – часи Венеції та Генуї, XIII ст./1475 р.

Ү-ґаглоґрупи	(R1b, J, E)
запозичення	венеціанські й генуезькі італізми: бундюк, нівечити, скриня, шкарбун, барило, пляшка, стрічка, кошт, бенкет, решта;
топоніми	Ладинь, Чепелі, Почапінці, Штомпелі , Драчівщина, Колінці
прізвиська	Бендюг 433, Бундюк 377, Будяк 1919; Штомпель 644

ЕПОХА 36.1. ВІННИЦЯ – час Венеції.

Вектор Давнього, морського Півдня гідно завершує тема історичної присутності у Наддніпрянщині середньовічних республік – Венеції та Генуї. Такими були часи, такою була освіта тодішнього населення, що слід тих контактів зберігся у будь-якій мовній формі, крім сучасної кодифікованої.

Здається, найяскравіший слід у словнику й на карті залишила арабська назва Венеції *al-Bunduqīya*. У запозиченнях *бундюк*, *бундючний*, *бундючитися* – сутність пихатих і гонористих мореплавців володарки морів.

Сама ця унікальна політична реалія Європи за свою тривалу історію завдовжки у 1100 років (697–1797 рр.) мала місцеву назву *Venigia*, *Vineza*, а у сусідніх народів – ще десяток імен: *Venedig* (німецька), *Venedik* (турецька), *Venetke* (словенська), *Benátky* (чеська, словацька), *al-Bunduqīya* (арабська), *Mlěci* (стара хорватська; *mlěta* *Milošić*), *Velence* (угорська) та ін.

Саме тільки ім'я *Mlěci* документоване у фольклорі й на письмі у низці карколамних видозмін: *Vneci*, *Mneci*, *Mlětak*, *Mlějki*, також з *Vedènik*, *Ledènik* (!) з прикметника *venedički* *bne(ta)čki*/ *bnečki*, *bne(ta)ški*/ *bneški* можна припустити і *nevè(di)čki*/ **nevèčki*.

У топонімії України є повторювані репліки більшості цих портотипів (*Вінниця*, *Винішок*, *Будаківка*, р. *Бодяка*, **лиман Будацький**, *Бендюгівка*, *Бендики*, *Биндюга*, *Будигівщина*, *Будеєва*, *Мелені*, *Мильники*, *Милятин*, *Мліїв*, *Ниці*, *Унятичі*, *Ледянка*, *Льодяне*, *Молочки*, **лиман Молочний**, *Млачівка* і *Нівецьке*, *Миляч* і *Нівецьк*, *Невицьке*).

З останніх форм виринає вагомий кандидат на роль етимона запозичень *нівечити*, *внівець*, *нанівець*. Ключові назви історично зумовлених контекстів – **ШТОМПЕЛІ**, **ДРАЧІВЩИНА**, **СЕСТРЯТИН**, **ЛАДИНЬ**...

На відміну від забутого першого етапу контактів з середньовічними морськими республіками Європи другий, генуезький, розгортався у повному світлі історії:

ЕПОХА 36.2. КОЛІНЦІ – час Генуї.

бундючитися, [бундюжитися Ж, бундючтисся], *бундючний*, [бундюжний Ж, бундючний], [бундюк] «пихата, гонориста людина» Я; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *піндючитися* «чванитися»; непереконливо виводилось (Brückner 49) від *бунчюк*, *бунчючний*; п. *bundiuczyć się*, *bundziuczyć się*, *bundiuczny*, *bundziuczny* запозичені з української мови (SW I 234—235). — Див. ще *пінда*.

Рис. 36-1. Далекі від істини думки про джерела слова бундючитися станом на 1982 р. [ЕСУМ, I, 296]. Лише з сучасних позицій видно неправдивість виразу "не зовсім ясне". Чи означає це, що "не зовсім знали" про арабське al-Bunduqīya "Венеція"? А якщо знали, то чому не згадали?

з тур. *Venedik* – народне хорв. – *nevèdički*. З реальних пар

нівечити СУМ, Ж, [нівечіти] «псуватися» Ж, [перенівець] «знівечення» Пі; — бр. [нівечичь] «нівечити», *нявечичь*; — запозичення з польської мови; п. *niweczyc* «нівечити, руйнувати» (букв. «обертати в ніщо»), паралельне сл. *niwoćit* «нищити; псувати; руйнувати», утворене від ст. *niwecz* «в ніщо», яке складається з частки *ni* «ні», прийменника *we* «в» і займенника *cz* з псл. *ś* «що». — ЭСБМ 8, 60; Witkowski SOg 19/2, 210; Brückner 364; Machek ESJC 399. — Див. ще *ни*¹, *у*¹, *що*. — Пор. *внівець*.

внівець «доценту, зовсім» СУМ, Ж, *унівець* «тс.», ст. *внівечь* (1494), *внівечь* (1599); — запозичення з польської мови; п. *wniwecz*, [wniwco], як і ч. *wnivec*, сл. *wnivoć*, утворилося з елементів *w-ni-we-cz*, де *w-*, *we-* відповідає українському прийменнику *в*, *ні* — частці *ні*, *cz/c* є знахідним відмінком займенника *со* «що». — Див. ще *ні*², *у*², *що*. — Пор. *нанівець* *нівечити*.

*Рис. 36-2. Порівняно з *nevèčki це схоже на схоластичні вправи [ЕСУМ, IV, 95; I, 410-411]*

– Степовий Схід, 13 епох (9, 10, 11, 17, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 32–35): індоіранці, скіфи, перси, парфяни, гуни/ авари, кавказці, вірмени, хозари, угри, печеніги, половці, монголи, татари

ЕПОХА **9. ТЕНДЕРА** – час індоіранський, від II тис. до н.е.

ЕПОХА **10. САКІВЩИНА** – час скіфський, від I тис. до н.е.

ЕПОХА **11. ШАТРАВІНЕ** – час 24 сатрапії Ахаменідів, від –V ст.

ЕПОХА **17. БАРВІНЩИНА** – парфянська епоха, –III/+III ст.

ЕПОХА **22. КАГАНЩИНА** – часи каганатів гунів і аварів, IV-VII ст.

ЕПОХА **24. КОСОГІВЩИНА** – кавказька доба, VI-XIV ст.

ЕПОХА **25. ГАЙВОРОНЩИНА** – вірменська доба, VI–IX ст.

ЕПОХА **27. КОЗАРІВЩИНА** – хозарська доба, VIII–IX ст.

ЕПОХА **30. ВЕГЕРЩИНА** – час угорців, XI–XVII ст.

ЕПОХА **31. ПЕЧЕНІГИ** – час печенігів, IX–XIII ст.

ЕПОХА **33. ПОЛОВЕЩИНА** – час половців, XI–XIII ст.

ЕПОХА **34. МОГИЛІВЩИНА** – час монголів, XIII ст.

ЕПОХА **35. ТАТАРЩИНА** – татарські часи XIII–XVIII ст.

Цей вектор IV викличе найменше запитань: у назвах учасників історичного процесу – справді, переважно степове минуле, та ще й добре висвітлене у шкільному підручнику. За географічною ознакою віднесені до цього вектора також "чужі іранці" (перси й парфяни) і народи з орбіти їхнього постійного культурного впливу – кавказці (з грузинами) та вірмени.

Це четверте коло сусідів – степове і також правічне: за мовною ознакою воно спочатку іранське, а з плином часу змінюється на переважно тюркське; окремі значні епізоди – угорський і монгольський.

ЕПОХА 9. ТЕНДЕРА – час індоіранський, від II тис. до н.е.

У–ГАПЛОГРУПА	R1a
ЗАПОЗИЧЕННЯ	індоіранізми: темрява, рай
ТОПОНІМИ	коса Тендерська
ТЕОНІМИ, ПРИЗВИСЛА	Сварог, Тендера?

Послідовно обстоював факти збереження навіть індоарійського сліду в топонімії Північного Причорномор'я (і отже, можливість традиції топонімів такої часової глибини) акад. О. Трубачов. Підсумок його праці 1977 р. такий: "Сутність проблеми...: дальше життя імен і слів у Північному Причорномор'ї від античної епохи до слов'янської, російської мови. Під впливом ґотських війн, переселення народів, гунських і тюркських навал, від яких потерпала ця земля, вчені неохоче вірять у можливість цього дальшого життя і навіть збереження залишків мови. І все-таки саме тут затаєне чимало з нерозкритого для історії мови, як і для історії взагалі" [Трубачев 1977, 29].

Фіноугри, найближчі північно-східні сусіди слов'ян, чимало отримали від аріїв: ідею про коня як священну тварину, численні терміни скотарства, назви металів, зброї тощо. Навіть найзахідніші нащадки цього населення, фіни й естонці, звуть теля *vasa* і *vasikka* – з індоар. *vatsa* 'теля; дитина' < іє. *ṷet-es-* 'рік' [SSA, III, 414], причому у *vasikka* проглядає арійський зменшувальний суфікс.

Серед 222 індоіранських запозичень в угрофінських мовах [Joki] помітне місце посідає назва морд. *azor* 'пан', мансі *ōtər, ātər* 'князь', комі озыр 'багатій'. Це слово походить з дінд. *ásuras* 'бог, господь' (при ір. авест. *ahurō*). Що більше, Моор залучає сюди ж мадярс. *úr* 'пан' і вважає це слово праугрофінським запозиченням з арійських мов [Лыткин, Гуляев, 203]. *Це означає, що, вже відділившись від праіранців, індоарії й далі жили десь поблизу від угрофінів.* За висновками мовознавців (Сетяля, Равіла, Ласло, Йокі) і археологів (Айліо, Мейнандер), фіноугри жили у смузі лісів між Білоруссю і Східним Уралом. Археологічно цьому найповніше відповідає культура ямково-гребінцевої кераміки II тис. до н.е. Вона простягалася тоді на південь аж до українського лісостепу і витоків Дінця. Арії як народ скотарський могли сусідити з цим населенням лише з півдня, з боку степу – там, де *через тисячоліття* оселилися скіфи. Іншими словами, вони мали кочувати в Україні й навколо Дону. У мові саамів, пише Л. Клейн, слово арйала, тобто 'арійський' має значення 'південний' [Клейн, 18]. За висновком В. Абаєва, індоарійські запозичення наявні майже виключно у мовах угорської ґрупи фінноугорської сім'ї – за повної відсутності їх у прибалтійсько-фінських і наявності лише сліду у волзько-фінських [Абаєв, 85-86].

"Оскільки тепер... ми доходимо до констатації реального збереження на частині території [України] поряд з іранським (скіфським) також індоарійського (праіндійського) її складника або його реліктів, постає доречне питання про реальність також слов'яно-індоарійських контактів приблизно у скіфський час" [Трубачев 2003, 51].

ЕПОХА 10. САКівщина – час скіфський, від I тис. до н.е.

Ү-ґаґлоґруґа	R1a
заґоґзиґення	скіфські іранізи: потвора, почвара, [кацап, леґінь], драби
тоґоґніґи	Дніпро, Дністер, Прут, Артополот, Саки, Моташів
призґвиґа	Колодко 489, Ковтун, Сакович 780, Матяш 5649, Матвіяс

• Скіфо-сарматські іранізи у топонімії України: поле САКовщина у с. Андріївка Чг Ічня; Туранівка, Ємадикине, Артек, Ускут, Комань, Куманів, Хортиця, Дунай, Донець, Чолпанова б., Прут, Снопород, Крестопівщина, Криштопівка 4 назви (10; ознаки "скіфської вимови" -ф- як -п-).

Слов'яно-іранські стосунки почалися, очевидно, в основному близько середини I тис. до н.е. ...На східній половині слов'янства поступово, як вважають, дійшло до симбіозу слов'ян та іранців у черняхівській культурі перших століть нашої ери" [Трубачев 2003, 50].

Показова знахідка основи Ковтун- (став КОВТУНівський) в околицях яру **ШАТ-РАВИНА** (до 1980-х рр. с. **ШАТРАВИНА** Кг Компаніївка – репліка прототипу мід. *xšaθra-, дперс. xšaça- 'сатрап') ~ КОЧУБеївка, ДАР'ївка, р. АДЖАМка, ЯСИНУВАТка, САСівка, став КОВТУНівський у с. Водяне [СГУ, 241]. Робочі значення топооснов контексту: дгр. Darei-os 'Дарій', араб. аґам 'чужинець, перс', ясин + шлях, перс. sas- 'сак', перс. sas- 'скіф', скіф. Скóлотоі 'самоназва скіфів' [Геродот, 4. 6] + перс. -un 'морфема множини'.

Іранські гідроніми у Наддніпрянщині настільки численні, що можна ставити питання про їхні скіфські і нескіфські підмножини. В Аланії-Осетії з 500 гідронімів, зібраних у книзі А. Цаґаєвої, 499 закінчуються на **-дон** і лише один – на **-аф**: р. *Граф*. "Оскільки ні андронівська, ні зрубна культура тут не поширена, а осетинську мову вважають прямим нащадком скіфської, гідроніми на -дон, очевидно, стосуються скіфів та їхніх нащадків – аланів, осетинів. У словнику скіфської мови, укладеному В. Абаєвим, слово ār (av) наявне лише у значенні 'вода', але не 'річка', а в осетинській мові av збереглося тільки пережитково, у таких словах, як 'скло' – avd, тобто 'прозоре, наче вода' [Абаєв, 153, 158], або 'водоспад' (āvārdzān) [Цаґаєва, 172]. (Пор. у назвах на сході іранського ареалу ір. āb 'вода, річка': р. Surx.ob = Kizil.su 'червона вода' (Таджикистан), р. Velāb (Пакистан), р. Āenāb, область Paṅjāb (Індія), також Sorxāb, Āurāb тощо в Ірані і просто Об (рос. Обь) у Сибіру. – К.Т.) Тому можна припустити, що **гідроніми на ār (av, āb) залишені не скіфами і не їхніми нащадками, а давнішим населенням.** Це припущення підтверджується й тим, що в Сибіру, там, де не було скіфів, немає і гідронімів на **-дон** (за винятком Кузнецького Алатау)" [Членова, 263-264].

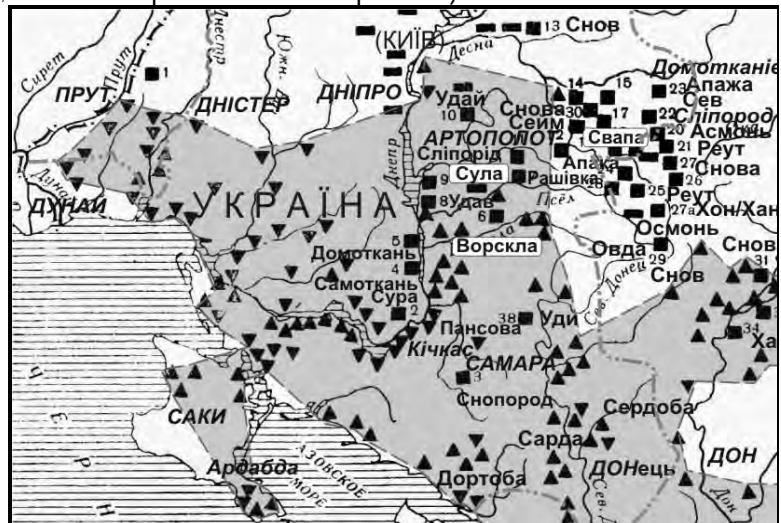

Рис. 10-1. Поширення зрубних і андронівських пам'яток та давньоіранської гідронімії у Пн. Європі (фрагмент) [Членова 1984, карта; додані топоніми]

ЕПОХА 11. ШАТРАВине – час 24 сатрапії Ахаменідів, від –V ст.

Ү–ґаґлоґруґа	J1
заґозичення	перські іранізми: Бог, дбати, тривати, жвавий, збіжжя, кат, ґиґнути, питльований, заради,
топоніми	Райки, Гельмязів, Шатравине, Передеріївка, Парська, Кураш, Кураж
прізвиська	Передерій 5392, Передрій 1073, Шатрава 287, Шатравка, Шатравенко 20, Шудра 590

Н а відміну від "своїх іранців" – скіфів, перси були у Наддніпрянщині чужими іранцями. Перебування їх тут у поході проти скіфів 514 р. до н.е. історично засвідчене Геродотом, а понадто – Бегістунським написом. Тут приєднані скіфи зветься *Сака тьяї парадрая* "Саки, які за морем".

Перший доленосний "топонімічний контекст" з темою імовірно мідійського походження було помічено на Сумщині біля с. **ШАТРАВине** (См Липова Долина) ~ КОЦУПіївка, КОЦУПіїв Степ, ВОРОПАЇ, АРШУКИ, КАШПУРИ, ЯСНОПІЛЬЩИНА, САХАНське [АТП, 398-399]. Завдяки кількарічним фронтальним дослідженням топонімії України за методом топонімічних контекстів накопичено робочі припущення про іранське минуле цієї групи назв. Їхні основи за своїм звучанням можуть продовжувати такі історичні реалії, як мідійс. *xšaθrap- 'сатрап' > дгр. у написах ξαθράρης 'тс.' [Chantraine, 989], дперс. xšaсар- 'сатрап' (тут с < θr [Skjærvø, 18]), дперс. Arabaya '18-а сатрапія Аравія', грец. Arsakês з парф. Arsak- 'Аршак' (бл. – 250 р.), алан. Aspar 'Флавій Ардабур Аспар (аланс. воєначальник у Римі, 424-471 рр.)', ясин 'осетин', перс. saka 'скіф'. Ці три різночасові пласти топонімів виразно нагадують імовірні прототипи з іранськими основами [Тищенко 2010; 2013; Tyshchenko 2012b]. Впадає в око спільна доля розвитку дір. -а- в укр. -у- (через проміжні форми *Коцоп-, *Аршок-, *_Ашпор-).

Схожий контекст було знайдено у степовій Україні: яр **ШАТРАВина** (до 1980-х рр. с. **ШАТРАВина** Кг Компаніївка) ~ КОЧУБЕївка, ДАР'ївка, р. АДЖАМКА, ЯСИНУВАТка, САСівка, став КОВТУНівський у с. Водяне [СГУ, 241]. Робочі значення основ: мід. *xšaθrap-, дперс. xšaсар- 'сатрап', дгр. Darei-os 'Дарій', араб. аґам 'чужинець, перс', ясин + вахта, перс. sas- 'сак', перс. sas- 'скіф', скіф. Σκόλοτοι 'самоназва скіфів' [Геродот, 4. 6] + перс. -up 'морфема множини'. Формально близьку основу теми – цього разу імовірно парфянського походження – з відповідним контекстом довкола виявлено і під Києвом (рис. 3): р. **САХРАВщина** у присілку **ШАХРАВщина** с. Крюківщина [СГУ, 112] ~ КОЦЮБинське, БАГРИНова гора у Києві, БАГРИН, БОБРИЦя (↔ 48 км) **ВОРОПАЇв**, ЯСНОгородка. Робочі значення основ: парф. *xšaθrap- 'сатрап' (парф. -xr- = дперс. -θr- [Гафуров, 92]), дперс. *xšaсар- 'сатрап', сперс. Bahram 'Баграм' (ім'я кількох сасанідських царів, 273-591 рр.), алан. Babai-gix 'аланський король Бабай' (пом. 471 р.) < Παπαίος, Arabaya 'Аравія', ясин 'осетин'.

Офіційна назва 24-ї перської сатрапії "Скіфія" було Saka paradriya. Географічні об'єкти зі схожими назвами-репліками в Україні опиняються в середньоблиькому (↔ 30/70 км) сусідстві з уже відомими топоосновами, які продовжують поняття 'сатрап' (!): 1) с. **ПЕРЕДЕРІївка** ^Заморіївка (калька?) Пл (↔ 36 км) **ШАТРАВине**, КОЦУПіївка См; 2) колодязь **ПЕРЕДРІїв** (↔ 76 км) б. **ШАТРАВина**, ДАР'ївка Кг; 3) оз. **ПЕРЕДЕРУха** ^ВОРОПАЇвка (↔ 70 км) р. **САХРАВщина** у с. **ШАХРАВщина** Кв; пор. також "балка ПЕРЕДЕРієва п. Міусу у с. ^ПЕРЕДЕРієве (↔ 33 км) НовоДАР'ївка, ДАР'ївка Лг (+ с. ДАРИївка РФ у пониззі Міусу, там же р. САРМАТська і с. МокроСАРМАТка).

ЕПОХА 22. КАГАНЩИНА – часи каганатів гунів і аварів, IV-VII ст.

Ү—ґаґлоґруґа	Q, R1a
заґозичення	гунсько-аварські монґолизи: табір, жупан, холява, холошні, пан, каган, каганець, мерин
топоніми	Гуньки, Гуничі і Унин ^Ханів, Унава, Обаринці, Буян, Толуковичі, Таборище, Онут, Ображіївка, Чонгар, Круглик
прізвища	Унченко, Гунченко 1572, Винник 6695, Боян, Боянчук, Трухан, Абаровський 76, Оберський, Ображей 157

У зв'язку з давнішими від XII ст. літописними назвами р. *Хомори* і м. *Кобуд* у Болохівській землі слід згадати про присутність гунів у Каратах і Закарпатті, що є історичним фактом. Звідси підстави співвіднести саме з гунами як іменники у множині топоніми **ОНУТ** Чв монґ. *ун-ууд 'гуни' і ОНОК Зк маґяр. *онок 'гуни'.

Що означав сам етнонім гунів? Оскільки після перегрупування степових племен на зміну йому досить скоро прийшов етнонім аварів (з тюрк. *avağ-* 'блукати'), можна припустити, що й назва "гуни" стосувалася якоїсь зовнішньої риси союзу племен. Етимологічні зв'язки етноніма гунів можна вбачати у монґ. **хун** людина [Vietze, 32], евен. **hön** ворог, діал. **hun**, війна, міжусобиця [СТМЯ, I, 335], але також і в евенк., евен. **hunni** (діал. **unni**) хазяїн, власник (тварини), удег. **хуни** табун, зґрая; ульч. заґін [СТМЯ, I, 348, 477]. "Приборкавши повсталих баварців, Карл мусив і далі воювати з їхнім спільником — аварами, як прийнято вважати, упродовж двох великих кампаній 791 і 795-796 рр. Європейська історіоґрафія почуває розґубленість при розґляді цих подій. Справді, це була дивна війна, адже з першоджерел очевидно, що військо Карла „опору... не зустріло просто через брак контакту з противником" (!) [Хэґерман, 303]. Колись страшні заґони гунської кінноти перейшли до селянського способу життя, а слов'янізація прискорила процес осілости. Як наслідок, політичне керівництво аварів було деформоване й паралізоване... Якщо **два франкські заґони без усякої боротьби (!) зуміли зруйнувати аварську імперію**, це, безсумнівно, приґоломшило сучасників, які не мали відповідної інформації" [Хэґерман, 303-304].

Карл спочатку чекав військової відповіді на його похід 791 року, але цього так і не сталося. Тоді під час походу 795 року герцог Еріх Фріульський відрядив заґін під проводом слов'янина на ім'я *Войнимир*, який, очевидно, краще знав місцевість, безпосередньо в Паннонію. Той увійшов „до Кільця, в якому доти довгий час панував спокій" і узяв багаті трофеї: золото і срібло на 15 возах по 4 воли в запряжці. Ейнґард, біоґраф Карла, додає: „Доти гунів вважали просто бідними. І ось тепер, коли в королівському палаці опинилося стільки срібла і золота,... логічно було б сказати, що франкам по праву перейшло від гунів усе те, що гуни раніше протизаконно привласнили від інших народів", – цит. за: [Хэґерман, 344]. Карл щедро дарував, навіть королю Оффі в Англії дещо перепало.

Ще один бастион нашого незнання впав з розкриттям двох топонімів на *Право-бережжі*: *Наґачів* Лв і *Ноґачівка* Хм. Сумніву немає: прототипом є казахське (!) **наґашы** 'родичі з боку матері'. Назви вказують або на половецьке минуле відповідних земель, або на поводження степовиків з місцевими слов'янами як давніми учасниками степових племенних союзів. Одна така деталь докорінно змінює розуміння відновлюваної панорами історії Наддніпрянщини і вкотре свідчить про правоту акад. О.Й. Прицака. Тюркські часи – не лише людоловство для покращення генофонду завойовників. Це й "участь на місцях" у процесах етноґенетичного формування місцевих і східних степових груп населення у складі українців.

Панораму цього процесу відслонили виявлені далі аналогічні топоніми в Росії (с. *Нехочи* Орл., *Наґиши* Ряз.), Білорусі (*Нахачова*), Польщі (*Nagoszewo*, *Nagoszyn*) і, найважливіше, – Чехії (*Nahošovice*, *Nahošice*, *Nahošín*, *Nehasice*, *Nihošovice*). Існування польських, а особливо чеських топонімічних фактів цієї групи дає підстави датувати їх ще аварським часом (до IX ст.), адже метисація аварів з західними слов'янами історично визнана.

ЕПОХА 24. КОСОГІВЩИНА – кавказька доба, VI-XIV ст.

Ү–ҒАПЛОҒРУПА	G
ЗАПОЗИЧЕННЯ	кавказизми: кунтуш, габардин, свинець, зграбно, кувалда, коверзувати,
ТОПОНІМИ	Грузинівка, Косаговщина, Лазьки, Ницаха, Ковердина Балка
ПРИЗВИСЛА	414 Абаза, 26 Окропідзе, 60 Мчедлішвілі

Землі Кавказу і, зокрема, Грузії були і є близькими до Ірану, тому за довгу історію місцеві мови зазнали потужних впливів з боку перської мови (праці М. Андронікашвілі, Т. Чхеїдзе, В. Абаєва, А. Шагірова та ін.). Принаймні частина їх дійшла і до наших предків, зазнавши характерних звукових змін, що вказують на опосередкованість грузинською.

Різномасштабні контакти з іншими народами Кавказу також документовані. Зокрема, слід адигейців-касогів у топонімії України вивчає історик О.Б. Бубенок. У своїй статті 2013 р. "Дані топонімії про середньовічні міграції адигів до Наддніпрянщини" дослідник зазначає: "На лівобережжі ріки Псел, у середній його течії, у недалекому минулому були поширеними топоніми з основою **косог** (**косаг**). У другій половині XIX століття у цьому районі на правому березі ріки Мужева Долина існував хутір **Косаговщина** (**Паськова**) [2, арк. 23-12]. За даними перепису 1859 року, там само на території Полтавської губернії у Зіньківському повіті існували поселення: **Косоговщина** (**Пашенковка**) та **Косоговщина** (**Іванівка**) [14, с. 53]. Досить цікаво, що в цьому ж районі О. Стрижак зафіксував на лівобережжі ріки Псел гідронім **Косогівка**, що, за його даними, був "лівою притокою Лютьєнської у басейні Псла" [12, с. 26; 16, с. 27]. На жаль, на топографічних картах другої половини XIX століття річка Косогівка вже не позначена.

Іпатіївський літопис повідомляє: "В лето 6531 (1023) собрася Мстислав со Козари и Касоги на Ярослава, брата своего..." [7, с. 265]. Врешті-решт війська київського князя Ярослава, який покладався на варягів-норманів, і чернігівсько-тмутараканського князя Мстислава, якого підтримували не лише сіверяни, а й кавказькі дружинники – касоги та хозари, зустрілися біля Лиственя. Мстислав переміг у цій битві, а його дружинники майже не постраждали [8, с. 95]. Отже, касоги і хозари, які були у війську Мстислава, зберегли свою чисельність.

Проте після цієї перемоги Мстислав не пішов на Київ, а запропонував Ярославу поділити Русь, унаслідок чого 1026 року Лівобережна Русь з центром у Чернігові відійшла до Мстислава, який зберігав контроль над нею аж до своєї смерті 1036 року [8, с. 96–97]. З огляду на тодішню політичну ситуацію є підстави вважати, що касогів Мстислав мав поселити на південному кордоні своїх володінь, у басейні ріки Псел. У той період зберігалася небезпека з боку кочівників – печенігів та торків.

Дослідники помітили, що гідронім Псел (Псьол) має багато спільного з назвами річок у місцях проживання адизько-абхазьких народів на Північному та Західному Кавказі, в основі яких – адизьке слово псы-, що означає "вода, річка" [10, с. 102–103, 242–251; 11, с. 120–123, 144–147; 17, с. 89–90]" [Бубенок, 83-84].

Серед сучасних прізвищ українців відомі 414 Абаза, 7 Косаженок, 1 Косоженок, 90 Сванідзе, 60 Мчедлішвілі, 26 Окропідзе та ін.

ЕПОХА **25**. ГАЙВОРОНЩИНА – вірменська доба, VI–IX ст.

Ү–гаплогрупа	R1a, G, J1
запозичення	сковорода, чашка
топоніми	Заньки, о. Хортиця, Качкарівка, Кучурган
прізвиська	Сковорода, Кочерган 1039,

Після певних вагань матеріали про кавказькі й закавказькі (переважно грузинські й вірменські) мовні впливи були розміщені серед інших складників степового вектора – як мовно-культурні прояви початково перського цивілізаційного світу.

У класичних працях Р. Шмітта і Х. Бейлі, присвячених вивченню іранізмів вірменської мови, відзначено особливо тривалий і особливо тісний характер цих мовних контактів: "Вірменія не раз у своїй історії зазнавала потужного іранського впливу, зокрема у золоту пору династій Ахемідів і Сасанідів. Особливо ж тісні зв'язки еліт і культур Вірменії на Персії існували під час панування Аршакидів у Вірменії до початку її християнізації. У ту пору парфянська феодальна аристократія була потужним повідником іранських культурних традицій.

Переважна більшість запозичень того часу походить з мови парфян на північному заході Ірану, причому, за ступенем впливу їх можна порівняти з нестримним французьким потоком запозичень до англійської мови після норманського завоювання.

Мовний вплив не обмежувався словником, він охоплював також систему словотвору, фразеологію, ономастику, і в такий спосіб від самого початку вірменської літературної традиції іранські запозичення виявилися змішаними з успадкованим базовим вірменським словниковим фондом індоєвропейського походження.

Форми вірменських слів настільки близькі, а часом і тотожні з іранськими, що навіть видатні вчені-індоєвропейці спочатку не зауважили їхньої справжньої природи. Спершу ці близькі слова не були трактовані як запозичення. Внаслідок цього в середині XIX ст. визнані експерти як з вірменської, так і з перської мови, зокрема, П. де Лаґард і Ф. Мюллер, зробили висновок про належність вірменської мови до іранської групи індоєвропейських мов.

Цей висновок був офіційно прийнятим до 1875 р., коли Г. Гюбшман довів, що вірменська утворює окрему гілку індоєвропейської родини мов. Новаторським положенням у підході Г. Гюбшмана було те, що саме велика подібність у звуковому складі вірменських та іранських слів викликає підозру у тому, що вони не питомі, а запозичені до вірменської, і тому їх не можна розглядати як одвічні вірменські слова. Цей методологічний принцип лише поступово здобув загальне визнання. Праці ж Г. Гюбшмана стали наріжними для дальших студій іранських запозичень до вірменської мови (див. Schmitt, 1975). Дотепер не втрачає актуальності його однотомна *Armenische Grammatik* (Hübschmann, 1897, pp. 9-259) з найдоказовішим опрацюванням ознак цих слів. Вона містить 686 лексичних гнізд іранізмів, не кажучи про новоперські запозичення, і 217 власних імен.

Потреба в уважному вивченні іранізмів у вірменській мові з врахуванням великих успіхів у цій галузі від початку XX ст. далі залишається актуальною, адже чотиритомний етимологічний словник вірменської мови (Н. Н. Асаґян, *Nayeren armatakan barāran: in 4 vols.*, Erevan, 1971-1979, перше видання на склографі 1926-1935), – на жаль, не є надійним саме у питаннях іранських запозичень" [Schmitt, 1984].

ЕПОХА 27. КОЗАРІВЩИНА – хозарська доба, VIII–IX ст.

ґ—ґаґлоґруґа	R1a
запозичення	хозаризми: козарлюґа, тархан, субота, сатана
топоніми	Вел. і Мала Козара, Козорівщина, Козоріґ, Чугуїв, Чауси
прізвиська	Казар, Козар, Козарин, Чавус,

В супереч уявленням, засвоєним зі шкільного курсу історії, Хозарський каганат починав формуватися практично *водночас з Аварською державою* — від середини VI ст., проте досить скоро на ціле століття опинився в залежності від сильнішого східного сусіда — Західно-Тюркського каганату. **Хозари** — напівкочовий тюркомовний народ, відомий у Східній Європі від IV до XI ст. Самі хозари вважали себе *близькими до болгар, огузів і аварів* [ЕУ, 3610]. Після майже столітньої підлеглості, хозари відновили свою незалежність в середині VII ст. і відразу взяли за підкорення волзьких болгар, аланів і кавказьких племен. *На Дніпрі і в Криму хозари з'являються вперше 679 р.*, — див. [Тортика, 157]. Як і інші кочовики, хозари **зберігали племінну верхівку всіх підкорених народів**, пов'язуючи її з собою васалітетом. Так утворився Хозарський каганат зі столицею в *Семендері* на дагестанському узбережжі Каспійського моря, яке досі зветься арабською мовою *Бахре-хазар*, перською — *Дарйає-хазар*, а турецькою — *Hazardenizi*, — тобто "Хозарське море". Іншими містами хозарів були *Ітіль, Семікаракори, Хумари, Саркел, Таматарха (Тмуторокань)*.

Дослідники пов'язують хозарську мову з чуваською та болгарською на Волзі. „Назва хозарського міста *Саркел*, яку сучасники перекладали як „біла фортеця“, співвідносна з чув. *шур'я кил / гил* 'білий дім' [Гаджиева]. Вчені знаходять сліди впливу хозарської мови... у мові кримських караїмів (К. Мусаєв), кумиків (Й. Керимов), у північних діалектах азербайджанської мови (Н. Гаджієва, В. Ґукасян)" [там само].

730 року хозарський каган Булан прийняв іудаїзм. Щоправда, через сім років під тиском арабських завойовників (по 80-річній війні) інший каган хозарів був змушений прийняти іслам. Державні центри хозарів переміщуються після того на Нижню Волгу й Дін, а експансія каганату змінюється у північному напрямку. Саме в цей період хозари стають відомими у слов'янській історії, наклавши данину на найближчі слов'янські племена. На думку С. Плетньової, це сталося якраз після арабських війн [Плетнева, 56], тобто на початку 740-х років. Якраз з арабських джерел ми дізнаємось, що 737 р. слов'яни жили й на Бузані: хоча вважається, що „так тоді називався нижній Дін" [ВИ, III, 245], проте це досі є назвою одного з рукавів у дельті Волги ! В колі данників хозар опиняються уличі, тиверці, поляни, сіверяни, радимичі, в'ятичі. Ця нова, східна залежність тривала для них понад 120 років (для в'ятичів — 220 років).

Як відомо, сусідні тюркські народи називали хозарів *чухут* (< *iohud* 'іудей'), що справді утривалено в топонімах: ур. *Чухутів Яр* См (Кролевець), печерне місто *Чуфут-Кале* Км, г. *Чуфит-Кула* під Чадир-Лунґою в Молдові. Імовірно продовження етноніма збережене в основах назв *Чутове* Пл, *Чутівка* Пл, *Чутівка* Кг.

ЕПОХА **30. ВЕГЕРЩИНА** – час угорців, XI–XVII ст.

γ-гаплогрупи	(R1b, I, R1a)
запозичення	мадяризи (угризи): чота, хутір, кучма, гусар, гайдук, гуляш, [Газда]
топоніми	Угринів, Яжберень, Сабадаш, Барвінкош, Керецьки, бол. Тісаболь, р. Реть, Єлиховичі, Овлаші, Макара, Білогрицівщина
прізвища	Сегеда, Сабадаш, 2300 Тишкевич, 34670 Тищенко, Супрун, Супрунюк, Супруненко, Супрунець, Кучма, Гайдук

Мадярської теми стосуються топонімічні сюжети: Угринів, Білогрицівщина, бол. Тісаболь, Макара, Єлиховичі, Яжберень, Овлаші...

- Мадяризи у топонімії України: *Маджарка, Можари, Вегерівка, Єлиховичі, Сегединці; бол. Тісаболь; Угри; Яжберень; Дерманка; Франкопіль; Харалуз; Гайдучина.*

Слід мадярів на карті України. Мадярську історію IX століття в Україні відсунула на другий план надмірна увага до варягів. Проте ціле століття місцевого етносуспільного буття не могло зникнути без сліду в топонімії. Неупереджений перегляд реєстру ойконімів України виявляє повсюдність у ньому угорських топонімічних основ: Барат-, Сабадаш-, Сегед-, Керест-, Карачун-, Матяш-, Андруш-. Трапляються основи типово мадярської морфонемної структури: *Овлаші, Овруч* (+крин. МАДЯРСЬКА у с. Листвин), *Оргош* (тепер Рогоща Чг) [ЛР, 562], *Урсалове, Авратин*. На Поліссі існують нп *Олишва Рв* і *Яжберень Жт* – повні двійники сіл в Угорщині Olasz.fa 'волоське село' і Jász.berény 'підкорені яси'. У Закарпатті збереглася ціла смуга мадярської топонімії уздовж кордону з Угорщиною. Контексти частини угорських топонімів України досліджені [Тищенко 2007; 2015].

Несподівані острівці мадярської топонімії виявлені на Волині: • бол. **ЗаТІСОБОЛЬ U** мад. **Tiszaból** 'з Тиси' (!) у с. Сільце Рв Ратне: ЗаБОЛОТТя, КОМАНове, СЕНЬКи, КОРТЕЛІСи, ГОдень, ДОМАНове, КОЗОВАТа, ЩЕДРОГІР.

Ця тема-гідронім відтворює (на Волині!) справжню мадярську форму відмінку елативу від прототипу Тиса: мад. Tiszaból букв. 'з Тиси' (як templomból 'з церкви', kőből 'з каменю'). Існує ще прозоріша назва бол. **ТІСОБОЛЬ** у с. Річиця у тому ж районі Рв Ратне: у 1565 р. – **Thissabol**, а 1546 як ТЕСОБОЛЬ, 1855 **КИСОБУЛЬ NB** [СМУ, 98]. Так писали у ті часи ім'я Тиси: пор. нім. Theiß, Theiss.

В Україні трапляються й інші вкраплення безсумнівних мадярських топооснов, як-от *МАЖАри* Дп, *-ка Хк*, *МАЗЯРка* Ль, *МАЗАРня-Коравська* Ль, *САБАДАШів* Пл szabadas 'вільний', *ГІЗівщина* Жт, *ГЕЗівка* См (Géza), *ЄЛИХовичі* Ль ('Ієлєх 'князь Єлєх'), також • *КАРАЧУН* мад. Karácsony 'Різдво' або слов. *корочун* 'зимовий сонцеворот' Рв Березне: ^МАЛинськ, МАЛУШа; **ТИШ**иця, ЯЦЬковичі, ХОТИН, СІВКи.

Угорці (мадяри) прийшли у басейн Середнього Дунаю і Тиси лише наприкінці IX ст. Станом на 1990 р. на схід від Карпат не було знайдено археологічних культур мадярів (для пом'якшення додавали: "окрім поодиноких речей, аналогічних знахідкам X ст. у Середньому Подунав'ї" [КБ, 391]). Історик С.В. Тупик люб'язно поділився відомостями про недавні археологічні знахідки мадярських старожитностей біля с. Дмитрівка (Пл Кременчук), що додає належне речове опертя досліджуваній темі [Супруненко 2007].

ЕПОХА **31. ПЕЧЕНІГИ** – час печенігів, IX–XIII ст.

Ү–ґаґлоґруґа	R1a
запозичення	печенізькі іранізми й тюркізми: печеніг, шатро, курган, лоша
топоніми	Трул+, Печеніжин, Печенюги, ліс Печеніжнць, Юшанли, Брунівка; Курчиця, Каґарлик
прізвиська	Печенюк 2570, Боженюк 83, Боженко 4603, Боженок 243,

У окремому параґрафі "Сліди печенігів в топоніміці України" своєї праці 1970 р. О. Прицак пише: "як спомин по печеніґах залишилися топоґрафічні назви на Україні... У литовсько-руських грамотах 15 в. називається ліс *Печеніжець* коло річки Росави (притока Росі); там знайдено археолоґами поховання печенізького типу. Правдоподібно в тих околицях був центр Печенізької держави на території України 10-11 в." [Прицак 1970, 101]. "Археолоґічні дані вказують на велике скупчення печенігів у Пороссі: 21 з усіх досі відомих 48 комплексів поховань. [Очевидно], там була головна ставка печенізького каґана та місце зборів заґальної ради. Це мусіло бути «місто із шатер», яке осягнув Бруно з Кверфурту (у 1007 р.) на четвертий день (ідуци пішки) від кордонів держави Володимира, отже яких 100-120 км на південь від річки Стугни" [Прицак, 100-101]. "Попередній центр... печенізької держави з 9 в. був... імовірно у теперішньому селищі *Печеніґи* Харківської області, де археолоґи знайшли рештки печенізької стоянки, датованої 9 ст. ...З донецькими печеніґами зв'язані, мабуть, ще два села: *Печенюги* в околиці Новгород-Сіверська та село *Печеники* в Стародубському повіті. Одним з центрів правобічних печенігів було теперішнє с. *Печеніжин* на Пруті біля Коломиї у Галицькім Пониззі (перша джерельна згадка 1440 р.). [Відомі] ...могила *Печеніґи* у повіті Бібрка та село *Печенія* в пов. Перемишляни..." [Прицак, 101].

ДУМКУ О.ПРИЦАКА ПРО СТОЛИЦЮ ПЕЧЕНІГІВ БІЛЯ ЛІСУ ПЕЧЕНІЖЕЦЬ НА Р. РОСАВІ ПІДТВЕРДЖЕНО МЕТОДОМ ТОПОНІМІЧНОГО КОНТЕКСТУВАННЯ – У НАЗВІ МІСТА КАґАР-ЛИК, ДЛЯ ЯКОГО НАМ ВДАЛОСЯ ВКАЗАЛИ ПРОТОТИП < **ка"ґар** + **лик** 'суфікс місця' (букв. 'канґарське') [Тищенко 2010, 168].

Спростовуючи офіційну тюркську етимолоґію етноніма *печеніґи* вачінак 'своґяк, печеніг' (Радлов IV 1523), О. Прицак не раз оприлюднив свій висновок про те, що вираз "печенізька мова" означав швидше "мову печенігів": оскільки йдеться про союз племен, зрозуміло, що кожне складове плем'я його могло мати свою мову [Pritsak, 228]. "Незважаючи на бідність джерел, продовжує вчений, можна говорити принаймні про дві мови, вживані панівною верствою печенігів. На початку їхньої історії вони, здається, говорили різновидом тохарської мови. Наприкінці ж I тис. н.е. вони були мовно східними іранцями, як впливає з твору аль-Біруні (бл. 1025 р.) і з уривку оприлюдненого 1958 р. киеворуського перекладу "Історії юдейської війни" Йосифа Флавія. Він включає таку киеворуську глосу: Языкъ же Ясескый вѣдомо есть яко от Печениженска рода родися, живуще подлѣ Тана и Меотскаго моря" [Pritsak, 228–229].

Збіг обставин вивів на цілком невідомий тюркологам прототип етноніма печенігів у мові пахлаві (середньо-перській) **pēšēnig** 'передній; шляхетний'. Структура етноніма *печеніг* справді іранська: пор. фарсі پیش piš (діал. پیش reš) 'перед, передня частина'; pišāni 'лоб'; pišān = پیشانه pišāne 'найбільш передня частина чогось' [ПРС, I, 327–328]. Тобто і це калька етноніма *канґар*.

ЕПОХА **33. ПОЛОВЕЩИНА** – час половців, XI–XIII ст.

Ү–ҒАПЛОҒРУПА	R1a
ЗАПОЗИЧЕННЯ	половецькі тюркізми: ковпак, товар, бур'ян, яруга, булава, товмач
ТОПОНІМИ	Кічкас, Інгул, Кончаки, Комань, Козельщина, Соколівщина
ПРИЗВИСЛА	Половець 634, Білошицький 1425, Борило Булах 5639, овський 32, Соколенко 8346, юк 4231, Бурячок, Верескун 1331, Подопригора 2996, Подопригора 2612

= **КОМАНЬ, КОЗЕЛЬЩИНА, СОКОЛІВЩИНА, БУРЯКІВЩИНА**

Несумірно повніше від інших епох документованим (у тому числі в літописах) час перебування у Наддніпрянщині половців – етнічних і мовних попередників татар.

У назві Хортиці – етнонім половців. Далі зведені доступні з публікацій топоніми від основ Коман-, Хортиц-, Обух- і схожих: сумірність їхнього поширення на карті очевидна. Першоджерелом усіх етнонімів половців вважають тюрк. *qu* **qub* із значенням "половий, жовтуватий, світлий" [Golden]. Це гр. Κομανοί, лат. Cumanī (але ж пахл. *km'n* лучник!), киеворуське **половци**, пол. *Pławcy*, чes. *Plavci*, мадярс. *Pálocs, Kúnok*; в Codex cumanicus ще лат. *Falones* і *Phalagi*, серед.-верх.-нім. *Valewen* і *Valani*.

Вірм. *Xarteš* – один із синонімів етнічного ім'я куманів: пор. "для вірмен вони *Kharteš, Khbšah*" [Spinei, 217]. Пишуть це слово **խարտիշ**, у транслітерації *xartyaš*, але звучить [xartaš], 1050 р. *xartēš*; сучасне значення, як і колись, – 'білявий' [АРСГ, 186]. У цій назві половців – вірм. **խարտիշ** *xarteš* ми вперше упізнаємо і прототип о. ХОРТИЦЯ на Дніпрі (отже, "Половецький острів"), що зразково мотивує цю історичну реалію, успадковану козацтвом (цілком очевидно, що інші етимології не мають переваги історичної мотивації).

Аргументи літопису – Хортиця не раз згадана в літопису у зв'язку з походами на половців: Іпат. л., 1103, 1224 рр. та ін., зведення у [СЛН, 171–172].

Наведені далі народні позначення "відрізків часу" стосуються епізодів боротьби волосько-болгарсько-половецької коаліції проти Візантії за відродження Другого Болгарського царства (деталі у відповідних статтях частини II):

ЕПОХА 33.1. **ЗАГОРІВЩИНА**, Левущина, Іванівщина,

ЕПОХА 33.2. **ТЕРНАВЩИНА** – часи Тирново,

ЕПОХА 33.3. **ЯСНОПІЛЬЩИНА** – час Асеновграда,

ЕПІЗОД 33.4. **РОМАНІВЩИНА**+ – походи князя Романа,

ЕПОХА 33.5. **МОНАСТІРЩИНА**+ Тр Шумськ (Манастрас),

ЕПІЗОД 33.6. **БАРИЛІВЩИНА** – часи Борила,

ЕПОХА 33.7. **ВЕРЕС.КУНИ** – русо-половці,
пор. Тумень: слов'яно-татари, туркопули...

ЕПОХА **34. МОГИЛІВЩИНА** – час монголів, XIII ст.

Ү-ґаплогрупи	(Q, R1a)
запозичення	джучидські монголізми: чавун, пиріг, курінь, баламут, богатир, мерин
топоніми	Хорохорин, Баламутівка, Дорогожичі, Обухів, Шипинці, Чонгар
прізвиська	Дараган, Даруга, Дороган, ь, Коцюба 5993, енко 314, инський 584, ей, Кочубей 4216, Коцупій 59

- Джучидські монголізми у топонімії України. *Хорохорин; Чонгар.*
- **Біличі, Коцюбинці, Жилинці. Шила Бадур 失刺拔都兒, Дорогожичі; Дорошківці; Кременчук; Обухів; Тагамлицьке, Таганча, Шипинці.*
- Далекий Схід під Львовом: *Толуковичі, Тамановичі, Тумень?*

Асиміляція груп монголів і маньчжурів. Немає підстав твердити, що при блискавичних марш-кидках монголів їх обтяжували їхні сім'ї. Саме з цієї причини "з монголами, які оселилися у європейських степах сталося те, що і з половцями-команами, які розчинилися серед населення тих країн, куди вони відкочували під тиском монголів. Монголи вже з перших десятиліть життя в половецькому степу почали *розчинятися в місцевому середовищі*. До середини **XIV** ст. цей процес був фактично завершений, що добре знали в усіх пов'язаних з Золотою Ордою країнах. Сам процес і результати його... чітко, стисло й виразно відобразив у своєму творі арабський автор ал-Омарі: «В давнині ця держава була країною кипчаків, але коли нею заволоділи татари, то кипчаки стали їхніми підданцями. Потім вони (татари) змішалися и породичалися з ними, і земля отримала верх над природними й расовими якостями їх (татар), і всі вони стали як кипчаки, наче з одного роду, через те що монголи (й татари) оселилися на землі кипчаків, брали шлюб з ними і **залишалися жити на землі їх**» (Тизенгаузен, I, с. 235)" [Плетнева, 186].

Політична активність болохівців триває 23 роки (1231-1256) з кульмінацією в момент навали Батия. Ні до, ні після цих подій вони в літопису не згадані. Яскравий топонімічний монголізм наведено у літописі під 1235 р., коли галицькі бояри з болохівськими князями спустошили села до річки **ХОМОРИ**. Ця річка досі так і зветься і впадає вище р. **ХОМОРЦЯ** до Случі під Полонним.

Інший монголізм між двох ґотизмів знаходимо у записі про події 1241 р. Через неповний рік по взятті татарами Києва (!), восени 1241 року чернігівський князь Ростислав (вже як данник Батия) разом з болохівцями (теж новими татарськими васалами) намагався взяти Бакоту, але печатник Курило утримав місто за Данилом. "Данило ж... узяв [такі] городи їх (болохівців): Деревич, Губин і **КОБУД**, Кудин, Городець, Божський, Дядьків" [ЛР, 399].

Надію на те, що вивчення топонімії розв'яже проблему Болохівва, висловив М. Кордуба 1924 р. [Кордуба, 7]. Фактом залишається наявність на землях Болохівських князівств ще до приходу монголів топонімів з монгольськими топонімами: *Кобуд* (< р. Кобдо?; чи, можливо, пахл. *gumbat* 'храм вогнян?'), р. *Хомора* (монг. хамар 'сусідній'), навіть р. *Тетерів* *сесер 'шатро' [Тищенко 2015, 461]. Ці назви можуть свідчити про континуїтет місцевого соціуму від часів попередніх монголів – гунів (!). У назві *Хорохорин* Вл упізнаваний прототип – ім'я монгольської столиці *Хорхорин* (у європейській традиції "Каракорум").

ЕПОХА **35. ТАТАРІВЩИНА** – татарські часи XIII–XVIII ст.

Ү—ҒАПЛОГРУПА	R1a
ЗАПОЗИЧЕННЯ	татарські тюркізми: чабан, отара, табун, аркан, торба, батіг, гарбуз, орда, тютюн, табір, бугай
ТОПОНІМИ	Крим, Бахчисарай, Бехи, Тахтаулове, Ташань, Кременчук, Татарбранка Дп
ПРИЗВИСЛА	Бех, Кримський, Тахтауленко?, Санжар 75, а 415, Гаркуша

• Тюркізми у топонімії України. *АКМЕЧЕТЬ (Сімферополь), Ах'яр (Севастополь)* Бушаков, 74. *Гаджибей (Одеса); Басаличівка.*

Після 1947 р. вціліли лише поодинокі ойконіми від основи Татар-: с. *Татарів* ІФ Яремча, с. *Татарівка* Чг Бобровиця, напівофіційна назва історичного району *Татарка* у Києві, с. *Новотатарівка* Дц Волноваха. Одній татарській назві навіть поталанило: *Татарбунари* (букв. 'татарське джерело') – відновлена в піку румунізованої назви *Тетерешти*. Утрималася ця основа і в гідронімії: 27 + 12 назв [СГУ; СМГУ]. Зведення топонімів від основи Татар- на рис. Т6 (с. 528) виглядало б удвічі менш переконливим без локалізації старих ойконімів (+). До всього з нього видно, що села й річки з назвами татаро-монгольського фракталу справді лежать уздовж шляху (напряму руху) монгольської орди 1241 р.

Масове збереження назв з історичною пам'яттю про татар в Україні означає таке ж масове збереження місцевого (пра)українського населення [Клепатський, 449], що спростовує підступну тоталітарну схему історії: за нею, недобитки татаро-монголів нібито утікали до Москви, а звідти у XVIII ст. їхні помосковщені нащадки мали "законно вертатися" на нібито землі предків.

Що ж до масштабів тодішніх мовних контактів, то можна навести тут свідчення Михайла Литвина (Тишковича) бл. 1550 р. Один юдей, митник біля єдиної брами до Криму, на Перекопі, "бачучи без перерви незчисленну силу наших бранців, що [татари] туди переганяли, питав у нас, чи залишаються ще люди в наших сторонах, та й звідки їх береться така сила силенна" [Кримський, Іст. Тур., 1924, с. 170]. "Українські невольники, як влучно замічає Куліш, творили на Криму неначе окремих народець (щось так, як юдеї у вавилонській неволі), об'єднаний спільною долею, яку й оплакували у своїх піснях та думках. ...Невільницькі голосіння з просьбою про викуп та молитвою за визволення розходилися по Україні через утікачів та визволених і викуплених бранців, головню поміж козацтвом, робили тут велике вражіння та давали почин для складання ...лірично-епічних дум також про інші пригоди козацького життя" [Ф. Колесса, Про генезу укр. нар. дум, 115].

ЕПОХА 35.1. **ГАНЬЩИНА** – часи Ханської України, XVI–XVIII ст.

Ган(ь)щина або Ханська Україна – це межиріччя Дністра і Південного Бугу, інакше – Татарська Волощина, Єдісан. Після взяття турками Білгорода (1484) втрату давніх земель ВКЛ визнав король Сигізмунд у договорі з кримським ханом Сагіб-Гіреєм 1540 р. Міста Ганьщини – Дашків ("Очаків"), Качібей, Гаджибей ("Одеса"), Аджидере ("Овідіополь"), Янікополонія ("Паланка") та ін. Уряд гетьмана був у м. Ягорлик, Яурлыкь (< тур. *gâvurluk* 'місце невірних') на Дністрі, потім – у Дубоссарах.

– Нова Європа, 7 епох (32, 37–42): скандинави, Литва, Польща, волохи, німці, (колоніальні контакти,) Росія/СРСР, глобалізація

ЕПОХА **32. СІВЕРщина** – скандинавський час, 840–1054 рр.

ЕПОХА **37. ЛИТОВщина** – час Литви, XIV–XVI ст.

ЕПОХА **38. ЛЯХівщина** – час Польщі, XIV–XVIII ст.

ЕПОХА **39. ВОЛОщина** – час волоського осадництва, XIV–XV ст.

ЕПОХА **40. НІМЕЩина** – німецьке осадництво, XVI–XX ст.

ЕПОХА **41. МОСКІВщина і РАДЯНка** – час Росії/СРСР, від XVII ст.

ЕПОХА **42. ВОКЗАЛЬНА** – час глобалізації, від XIX–XX ст.

Останній у книзі вектор V знаменує контакти з народами, у зв'язках з якими розпочалося регулярне правове упорядкування Наддніпрянщини на основі письмово зафіксованого права. Започатковують цю новітню традицію варяги з їхньою Правдою руською, продовжують литовці – це Литовський статут, який діє і за польських часів, і у перше століття перебування частин України у Московській державі. На волоському праві селилися у Карпатах скотарі-волохи, на німецькому (Магдебурзькому) – перші хвилі німецьких колоністів. Продовженням західної правової бази були закони Російської імперії, далі знищені революційною доцільністю і тривалим вибірконим безправ'ям. Цей процес дотепер не завершений. В епоху глобалізації виникають цілком нові правові можливості, але й немислимі раніше виклики часу (кіберзлочинність, гібридні війни, маніпуляції у ЗМІ).

Народи й мови цього кола визначили значну частину новітніх мовних контактів за останнє тисячоліття наших предків і сучасних українців. З розглянутих раніше векторів серед теперішніх сусідів наявні ще угорці, кримські татари, маріупольські греки, також словаки, білоруси й болгар. Волохи стали румунами, іншу частину яких з історичних причин донедавна далі звали молдаванами. Від литовських часів відомі діаспори євреїв і циган. У радянський час у Наддніпрянщині виникли дво- і тримовні групи балтійських, кавказьких, центральноазійських і уральських етносів. У зв'язку з глобалізацією з'явилися нові близькосхідні, далекосхідні й азійські меншини.

ЕПОХА 32. СІВЕРЩИНА – скандинавський час, 840–1054 рр.

Ү–ґаґлоґруґа	I1
заґпоґзиґченнґя	скандинавізми: стерно, стяг, ночви, [ґайстер], трапити, серґа, цяґрина, щоґла,
тоґпоґніґми	Данченки, Звенигород, Варяж, Стугна, Світязь, Автуничі, Шибиґринівка
іґмена, пґривидґа	Олег, Іґор, Стоґній, Данченко, Бондар 57 тис., Тивоненко 175, Тивонів, Тивонович, Тивончук, Тивонюк 997, Тивоняк, Бутенко 17522, Бутович 378, Верес 1936, Веришко, Верешко 732, Верещак 4200, Верещака 2700, Верещаґа 709, Верещин, Верещук 518, Вересюк 706, Березняк, Калаберда 64, Халабурда 40, Халаберда 124, Кодола, Звяґельський, Щигельський 59,

Розділ V ...книґи [Халіфат і Сівеґа, 2011 р.]... містить наґриси про скандинавський початок давньої сівеґри, пізнішої руси і про слід у тоґпоґнімії Уґраїни усіх трьох скандинавських народів – данців, норвеґців і шведів.

Помічене у тоґпоґнімії Уґраїни протиставлення давніших данців пізнішим шведам потребувало ґлибшого вивчення. В основу наґрису 13 "Сеґверини з Данії" поґкладено текст з книґи 2006 р. "Неґвловима сівеґра і Сіґверщина" (де досліджено ймовірний ґотський слід у тоґпоґнімії сівеґри). Текст поґдано у новій редакції й доповнено статтями літопису наґвоколо битви під Листґвеном 1024 р. Далі у світлі знаґйденого прототипу ойґконіґма Седнів Чґ – назви данського міста Seden – варто було повернутися до сторінок про Седнів з книґи 2008 р. та переосмислити їх тепер у таких темах "Доля доруського (= данського васального) князівства у Седневі" та "Переґйменування Седнеґа рюґриковичами".

Понад 120 років тому ґалицький філолог Омеґлян Партицький видав книґку «Скандинаґвщина в Давній Русі». Викриваючи ненауґковість теорії Д. Іловайського, що ототожнював русь з росіянами, О. Партицький перший показав, що літописні руські власні імена й тоґпоґніґми є скандинавськими, ґеґрманськими словами. Рання русь – то данські й шведські *ґості*, авантуґрники й купці. Їхня «скандинаґвщина» залишила помітний слід у тоґпоґнімії.

На карті Уґраїни зберіґся слід скандинавських витязів, які складали варязькі найґмані дружини. Те саме стосується і заґпоґзиґчень в уґраїнському словнику. Якою ж була участь кожного з трьох народів у цьому кондотьєрському русі? Як вона змінювалася упродовж віків? На Данію вказують реґпліки її тоґпоґніґмів-прототипів, на Швецію – основа *ґнізд-* (з прототипу м. ґнеста). З тоґпоґніґмічних контекстів, доповнених історичними відомостями, видно, що на початку колонізації в нас переважали данці й норвеґці, а під кінець варязької доби – шведи. Серед скандинавських заґпоґзиґчень у словнику *струмок* веде до данців або норвеґців, – *зґвизґа* тільки до шведів, *щоґла*, *ночви* й *домонтар* – тільки до норвеґців, *здоровий*, *сльота* і *хуга* – тільки до данців.

• Скандинаґвізми у тоґпоґнімії Уґраїни, Даничі, Неданчічі, пот. Сиглуґватий, Хґвороща й Нехґворощ, УґРМАНЬ. • Дансько-норвеґзькі та шведські скандинаґвізми у тоґпоґнімії Уґраїни, *Варяж*, *ВИТАЧів*, *Аскольдова моґгила*, ДАНИЧі, *Урмань*, *Сигла*, *Звенигород*, *Зґвизґч*, *Сґвинка*, *Світязь оз.*, *Сґвизґів*, ґНІЗДичів.

ЕПОХА 32.2. СВІТІВЩИНА – давньошведський час

- Світязь, Зґвизґа, Звенигород, Сґвизґч, Сґвизґч, Березенщина, ВЕРБЕНЩИНА+ Рґв, Білоус, Усіґва, Хуст

ЕПОХА **37**. ЛИТОВЩИНА – час Литви, XIV–XVI ст.

Ү–ҒАПЛОГРУПА	(R1a, N, I)
ЗАПОЗИЧЕННЯ	літуанізми: жлукто, пелька, періщити, нишпорити, джигун, [мешти], твань
ТОПОНІМИ	Кудрявець, Жавинка, р.КозУПка Рв, ур.Кізіючеве, Радивилів
ПРІЗВИСЛА	Литвин 29398, Прус 5450, Жмуд 836, Радивіл, Нарбут 230

По монгольській паузі європейська доба почалася для України вдруге із включення Наддніпрянщини до Великого Князівства Литовського. Вітовт домовився з Кримським ханом про збирання й виплату йому данини з наддніпрянських земель. Різні частини земель України-Руси були потім у складі Польщі (від 1385), Криму (від 1540), Московії (від 1654), Туреччини (від 1672), Австро-Угорщини (від 1772), СРСР (від 1922).

Литовсько-Руська держава XIII-XVI ст. складалася з литовських, білоруських та українських земель. Вона "була заснована на федеративному принципі, і окремі її частини мали в ній широку автономію. Найвища влада була зосереджена в руках великого князя і спиралася на державно-політичний устрій феодалізму. Для допомоги великому князю була покликана великокняжа рада, складена з панів, спочатку з дорадчим, а згодом співвирішальним голосом у державній адміністрації. Столиця держави від 1323 р. була у Вільні. Литовська держава формувалася під впливом експансії німецьких хрестоносців, боротьби з Галицько-Волинською державою, татарами, а згодом Польщею і Московщиною" [ЕУ, 1303-1304].

За неповне століття перебування України у складі ВКЛ українська мова засвоїла з литовської чимало вельми характерних запозичень, які пересічний читач вважає за питомо українські слова. Це, зокрема, *відлига, кирпатий, аґрус, кліпати, карати, періщити, зашерхнути, нишпорити, скіпати, гилити, швендіати, клуня, шлунок, мармиза, пелька, ремесло, твань, вапно, лупатий, кирпатий, клишоногий, ледве, гичка, шкапа, стрюк, стодола, скабка, скирта, [мешти]* і ще багато слів.

З іншого боку, до литовської мови проникло у ті ж часи з української кілька назв реалій (*kazokas, Nepras*) і низка суттєвіших словникових запозичень: *trivoti, ulioti, večerioti, čerenas, akraicas, akraičikas, striechà, striekà, anukas, anukià, kurgarka* (1573 р.), *dieška* 'тривати, гуляти, вечеряти, черинь, окраєць, крайчик, смтріха, онук, онука, куріпка, діжка' (А.П. Непокупний).

У глибинах литовського словотвору містяться аналоги і розгадки укр. *безневинний*, "ішов козак без ліс, без ліщину" тощо.

Серед характерних топонімів – *Кудрявець, Жавинка, р. Козупка Рв, ур. Кізіючеве Чг, Радивілів, Нарбутівка, Шакутівщина* тощо.

До прізвищ від литовських і споріднених прототипів належать бл. 30 тис. самих лише Литвинів, далі – понад 5 тис. Прусів, бл. 1 тис. Жмудів, Жмудських, Жмутинів, ще є Радивіли, Нарбути, Войшвілли, Бурбели та ін.

ЕПОХА 38. ЛЯХІВЩИНА – час Польщі, XIV–XVIII ст.

Ү-ґаґлоґруґа	(R1a, R1b, I)
заґпоґзиґченґня	полонізиґ: певний, сідло, коваґдло, проґстираґдло, приґнай-мні, шлюб, виґделка, обиґцяти
тоґпоніґми	Кролевець, Свірж, Блотниця, Злочів, Янпіль, Саґаґура
приґзвиґсґа	Ляшко 6264, енко 27825, Мазур 43 т., енко 10329, Шидло, вський 1352, Голембіевський 86, Врубель, Скочилиґс

Великий князь Яґайло 1385 р. уклав у Крєві з Польщею унійний доґо-вір (Кревська унія) і став королем Польщі. ВКЛ перестало бути неза-лежною державою, хоґа збереґло власний державний уґстрій. Литов-сько-руську опозицію очолив великий князь Витовт (1392-1430). Однак, проґравши битву з татарами 1399 р. над Ворсклою, він був змушений шуґати зґоди з Яґайлом.

Зростання польських впливів на руських землях сприяло орієнтації пра-вославних українських і білоруських князів на Московське князівство, яке після перемоги над татарами стало сильною централізованою державою. Московський великий князь Іван III проґолосив себе оборонцем правосла-вної віри й спадкоємцем київської великокнязівської династії. На початку XVI ст. до Москви були приєднані майже всі Чернігово-Сіверські землі.

Рис. 37-1. Гравюра політико-сатиричного змісту, видрукувана в Дельфті (Голандія) бли-зько 1650 р. Під № 9 зображений український козак, перед ним Польща, за ним Моско-вія нацьковує на Європу Туреччину [Переяславський// Записки ЧВВ, 1935, т. 6, вип. 1-2, с. 326].

1569 р. українські землі, за винятком частини Підляшшя й Полісся, пе-рейшли під владу Польщі, білоруські майже цілком залишилися у складі ВКЛ. Таке правне становище ВКЛ затрималося аж до розборів Польщі" [ЕУ, 1304-1305]. Через утиски польської влади 1648 р. вибухло повстання про-ти Польщі, яке переросло у національно-визвольну революцію. Її наслідком стало утворення й формування Козацько-гетьманської держави (1648–1782 рр.). Відтоді Україна стала відомою у європейській політиці (див. рис.). Постійно обороняючись, молода держава протрималася до 1654 р., коли стався її поділ і розпочався період Руїни, що тривав до XVIII ст.

ЕПОХА 39. ВОЛОЩИНА – час волоського осадництва, XIV–XV ст.

Ү–ґаплогрупи	(R1a, J, E)
запозичення	валахізми: царина, ґляґ, зґляґатися, [ґерлиґа, флюяра, струнґа, бербениця]
топоніми	Репосул, Репедзел, Рипа, Стримба, Подішор, Фонтиняси, Одаї, Крайня Мартинка, Крайник , Краївщина, Княждвір
прізвища	Волошин 28405, Волощук 14 т., Волох 2582, Іваниця 1256, Калоян, Тертерян, Тетерук, Тетера, Оршовський, Крайній, Крайнюк, Крайник

Волоське право являло собою повсюдне в Галичині "осадне право, на якому у XIV–XV ст. засновувалися оселі в гірських і взагалі мало придатних до хліборобства околицях. Сама назва пов'язує волоське право з експансією волоського (румунського) пастушого елемента, що посувалася уздовж Карпат і досягла на заході Моравії (т. зв. Моравська Волощина). Волоське право не має виразних національних прикмет; нема й даних про національну належність його первісних носіїв. Зважаючи на відносну нечисленність етнічного волоського елемента, треба гадати, що дуже рано на волоському праві осідали й українці. Волоське право мало станово-професійне походження й характер і розвивалося в умовах скотарського способу життя.

Село було під управою осадчого – "князя"; уряд "князя" був спадковий в його роді (пор. с. Княждвір ІФ). "Князь" скликав віча, на яких вирішувалися громадські справи. Група сіл волоського права становила "крайну" на чолі з "крайником". Крайна була судово-адміністративною округою для сіл волоського права. Двічі на рік відбувалися судові віча під проводом крайника. Громада волоського права давала поруку за своїх співгромадян, солідарно платила оплати, "гонила слід". З огляду на скотарський характер господарства, села платили податки й чинші худобою, сиром, вовною й похідними продуктами, третину яких одержував "князь", а решту власник села. Багато волоських сіл мали обов'язок військової служби, їх населення згодом у великій частині перейшло до дрібної шляхти" [ЕУ, 314].

Виразний волоський мовний вектор волоського права зберігся у Карпатах. Це пласт топонімів від румунських прототипів, як-от *Брустур*, *Стримба*, *Акрешори*, *Подішор*, *Фонтяняси*, *Репедзел*, *Рипа*, *Репосул*, *Одаї* та ін.

У словнику це волоські запозичення: *царина*, *бесаґ*, *ґляґ*, *зґляґатися*, карпатські діалектизми, які включають і реалії скотарського життя [*ґерлиґа*, *флюяра*, *струнґа*, *бербениця*].

У царині прізвищ – понад 28 тис. самих лише *Волошиних*, 14 тис. *Волощуків*, 2,5 тис. *Волохів* та ін. Сюди ж – історизми, пов'язані зі спільною болгаро-волохо-половецькою історією XIII ст.: *Калоян*, *Іваниця*, *Тертерян*, *Тетерук*, *Тетеря* тощо.

ЕПОХА 40. НІМЕЩИНА – німецьке осадництво, XVI–XX ст.

γ-гаплогрупи	(R1b, I, R1a)
запозичення	німецькі германізми: дах, фах, льох, друк, ґвалт, смак, скарб, дріт, рахунок, мусити, дякувати, рятувати
топоніми	Асканія-Нова, Ленінталь, Блюменталь+, Лемберг+
прізвища	Німчук 1229, Шваб 2190, 44 Мейєр, 83 Меєр

Німці на землях України. До 1940 р. німці були четвертою за кількістю національною меншиною на українських землях (після росіян, поляків і євреїв); тепер ця меншина практично не існує. Перші відомості про німців в Україні сягають княжої доби (купці, дипломати, духовні особи, мандрівники) [ЕУ, 1768]. Після татарської навали галицькі князі, наслідуючи польських і угорських володарів, запрошували німців для відбудови міст та розвитку торгівлі й ремесла. Для заохочення колонізації німцям надавалися різні привілеї, широке самоврядування і власне судочинство згідно з німецьким (маґдебурзьким) правом. Німці документально відомі у Холмі, Володимирі, Луцьку, Львові, Перемишлі, Ярославі, Сяноці. У Закарпатті – від XIII ст. у Пряшеві, Ужгороді, Мукачеві, Берегові, Хусті, а з XIV ст. у Тячеві, Вишкові, Довгому Полі. За литовсько-польської доби німці осідали головним чином по великих містах; слабшою була сільська колонізація. У XV-XVI ст. більшість німецьких колоністів походила з Сілезії. Участь німців у міському житті позначалася на зовнішньому вигляді міст, які нагадували середньоевропейські міста своєю архітектурою, господарством і самоврядуванням. Вплив німецької колонізації, зокрема, на західноукраїнських землях відомий у термінології торгівлі й ремісництва, в організації ремісничих і будівельних цехів.

Окремою групою німців на українських землях були військові старшини і жовніри. Вони служили у різних польських і литовських полках і боролися проти татар і козаків. Зокрема, під час війни проти Б. Хмельницького у польському війську було чимало німецьких найманих частин (зокрема, вони вирішили долю бою під Берестечком 1651 р.).

За часів Гетьманщини на Лівобережжі також було чимало німців: ремісники, управителі маєтками, майстри на мануфактурах, садівники, городники, тютюноводи, фахівці з розведення лікарських рослин, поширення вівчарства тощо; також архітектори, лікарі, військові, вчителі. Німецькі наймані військові частини були в гетьманів І. Виговського, П. Дорошенка, під час військової окупації Гетьманщини після Полтавської катастрофи.

Царські маніфести Катерини II (1763) і Олександра I (1804) заохочували німців до освоєння малозаселених земель степового півдня, зайнятих Росією після знищення Запоріжжя та перемоги над турками. На 1897 р. число німців у Південній Україні (Бесарабія, Таврія, Херсонщина, Катеринославщина) складала 345.000 або 4,2% усього населення.

У 1939-45 рр. відбулося тотальне переміщення німців: зі сходу України до Казахстану, а з заходу – спершу до Польщі (350 тис. разом з відступом німецьких військ), а потім 250 тис. повернуто до СРСР на північ і в Сибір.

По війні з карти усунуто всякий німецький слід: с. *Фельштин* з карти Боглана – тепер "Гвардійське" Хм, ішний *Фельштин* – "Скелівка" Льв. Зникли 11 *Германівок* і 5 *Генрихівок* [АТП-1947, 973], 11 назв від основи *Карл-* (якщо це не *Маркс* і не *Лібкнехт*). Усіх пережив *Лібенталь* Од (у 1941-43 рр. *Адольфсталь*, до 2016 р. *Ленінталь*).

ЕПІЗОД 40.1. ШВЕДЧИНА – шведський похід, 1708-09 рр.

Ү-ґаґлоґруґпи	(R1a, N, R1b, I)
заґозичення	росіянізми: промисловість, казначейство; радянізми: ви-сługa, союз, ГУЛАГ, котлован, баранка
топоніми	Царичанка, Єґрадківка, Жовтневе, Сєверодонецьк, Утине, Переводчикове, "ім. 8 березня", Колонія НКВС, Ізобільне
прізвиська	2794 Москаль, 7933 Москалюк, 222 Кацап, 112 Кацапчук

Що сталося 1654 р.? За старими підручниками – возз'єднання України з Росією. За сучасним баченням історії – юридичний відрив від Польщі частини етнічно українських земель, незалежність яких козацька еліта не змогла утримати і уклала міждержавний союз з Московією.

Потім Росії таланило ще не раз. Доленосним успіхом стала її перемога над шведським королем Карлом XII та його союзником гетьманом України Мазепою у битві під Полтавою 1709 р. Значно менше відомо, що через два роки під час Прутського походу вся армія разом з Петром I опинилася в оточенні, але величезний хабар місцевому бею врятував її від капітуляції. За втрачену історичну нагоду паша забрав життя "усього лише" в цього хабарника.

Для нової історії України поразка 1709 р. стала національною катастрофою, підставою до згортання і ліквідації її автономного полкового, правового і церковного устрою (атрибутів держави), виправданням військової окупації на віки та посилення асиміляційних процесів. Однак дещо пізніше у тому ж XVIII столітті з'явився окремих європейський вектор розвитку України у вигляді Галичини – українського П'ємонту – у складі Австрійської імперії, де Галичина опинилася по розборах Польщі. Упродовж нової та сучасної історії ця область не раз відіграла виняткову роль у національному будівництві України. Шептицький і Бандера, Франко, НТШ. На все це у репресора за Збручем ради не було.

Ціна катастрофи була величезною, але, як виявилось, не фатальною. Імперія заселила мільйонами українців численні райони своєї Півночі, Далекого Сходу, Поволжя, Передкавказзя, Казахстану ("Цілина"), далі скасувала культурні осередки українців поза Україною і всіх цих українців успішно асимілювала, перетворивши на росіян. У самій Україні вчителям-русистам плачено по тридцять срібляників "за обрусеніє края". Проте залишилося значно більше мільйонів українців не асимільованих і не обрусілих. За царату доля українців-кріпаків, українців-солдатів, українців-в'язнів, а в СРСР – ще й українців-колгоспників, українців-дисидентів цілком залежала від репресора. Однак за всіх можливостей тоталітарної машини українці не стало меншиною в УРСР.

Три століття формування нового українського словника також пройшли за умов "пильного опікунства" російської держави, її політики й культури. Росія могла робити і робила з українцями все, що хотіла, однак тепер видно, що далеко не все, щоб їх денационалізувати. Самобутність українців як нації таки не зникла. Найпомітнішою причиною невдачі імперського проекту став значний розмір і велика (хоч і всіляко приховувана) давність дискримінованого етносу. Досвіду асиміляції народів такого масштабу імперії не мали.

Після розпаду СРСР пострадянська Росія підтвердила кордони України як держави-засновника СРСР і 23 роки формально їх визнавала. Радикальніша частина еліти Росії, прийшовши до влади, розпочала повзучий реванш, анексію "за другим колом" частин територій Молдови, Грузії, України – поки не включила до свого складу Росії окупований Крим. Цим стратегічним прорахунком було порушено основи міжнародного права (Гельсінський акт 1975 р. і Будапештський меморандум 1994 р.), чим Росія протиставила себе решті держав. Уперше за історичний час разом з Україною опинився Світ.

ЕПОХА 42. ВОКЗАЛЬНА – доба глобалізації, від ХІХ-ХХ ст.

У-ГАПЛОГРУПИ	...
ЗАПОЗИЧЕННЯ	англо-американізми: трамвай, вокзал, спорт, труси, ділер, брокер, хайтек, драйв, страйк, шоу-бізнес, Вікіпедія
ТОПОНІМИ	мікротопоніми: Вокзальна, Макдональдс
ПРИЗВИСЬКА	Роберт, Майк, Патрик

Порівняно недавно глобалізацією стали називати вільне переміщення у масштабах планети товарів, капіталів, послуг, населення, технологій та інформації. Гадають, що так світ прийде до певної "міжнародної інтеграції" на "спільному світобаченні", продуктах, ідеях та інших аспектах культури. Схожим чином у 2000 р. сутність глобалізації сформулював Міжнародний валютний фонд: її чотири складові – це торгівля й платежі, рух капіталів, міграція населення, поширення знань.

Широкомасштабна глобалізація розпочалася ще у 1820-х рр. З нової величезної маси подій ХХІ ст. поступово стає помітним, що тепер у глобалізації є не лише стихійні процеси. Чимдалі очевидніше "спонукання" суспільства до прийняття все більшого числа варіантів людської природи і субкультур як повсюдно визнаної суспільної норми (нормалізація варіантів). Звідси планомірні настанови змиритися з ЛГБТ, хворими на ВІЛ, людьми з синдромом Дауна, інвалідами на візках (параолімпійський рух). Звідси ж скасування смертної кари, сексуальне виховання у школах, заохочення міграцій, переорієнтація від національного до групового в культурі тощо. В цілому глобалізація щораз більше виглядає як масштабний соціальний експеримент, автори якого прагнуть осмислити й застосувати до цілого людства процес стихійного етнічного *melting pot* з відомим результатом у США.

Разом з тим очевидно, що досвід сплавлення відірваних від батьківщин ізгоїв-невдах несумірно простіший за сплавлення укорінених етносів. Виклики "глобалізаційного проекту" провокують у світі протидію у вигляді побутових конфліктів і протестних рухів проти розхитування етичних норм і традицій: останні, як виявляється, зовсім не вичерпуються рухом капіталів і послуг. Щораз напруженіші й затятіші міжконфесійні сутички, явне небажання меншин до західної інтеграції – при одночасному прагненні до західного *welfare*, байдужість до отриманого західного громадянства і зрозуміла громадянська безвідповідальність перед системою, адже нові громадяни її не вистраждали – на тлі відсутності правової бази до реагування на всі ці види протидії викликам. Поки що триває накопичувальна стадія викликів та протидій, але подолання "такої" (механічної) стадії глобалізації – неминуче.

Не можна не помітити, що "глобалізаційний проект" виростає з нового західного бачення тих же проблем футурології, на яких збанкрутіла попередня "євразійська" комуністична утопія (поки що крім КНР і КНДР). На відміну від привативного принципу комунізму (ліквідувати всіх непролетарів = нежебраків), – тепер зроблено ставку на інтегративний підхід (включити до людської норми все ненормативне). Це нова спроба позірно простого рішення з позицій здорового глузду – з новим *contradictio in obiecto*.

Теорія глобалізації опрацьована нерівномірно, однак залишається незаперечним принаймні один її етнокультурний прояв: це англо-американське походження слів для більшості понять найновішого часу (комп'ютеризація, інтернет, мобільний зв'язок). Оскільки зміст книги визначають етномовні аспекти кожного історичного періоду, то й англомовний характер глобалізації – достатня підстава для виділення 42-ї епохи етногенезу українців в колі народів світу, – взаємно відмінних за іншими ознаками на ближчі віки... Многая літа.

I. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У СЛОВАХ

*ЗАПОЗИЧЕННЯ документують
історичний шлях мови-отримувача*

*НАРОД дивиться в НАРОД,
як у дзеркало*

Парафраз афоризму К. Маркса
"Людина дивиться в людину, як у дзеркало"

*...Мене приваблює лише мальовнича,
майже етнографічна сторона мови,
яка відрізняє її від усіх інших мов...*

Ф. де Сосюр

Покоління свідків відходять разом з чуттєвими образами пережитих навал і мирного співжиття з сусідніми народами. Однак засвоєні тоді іншомовні елементи української мови (у звуках, літерах, словах, граматиці й діалектах) розкривають, З КИМ були ті контакти і ЯКИЙ ЗМІСТ вони мали

Іншомовні риси у звуках, літерах, словах, граматиці й діалектах вказують на мову-джерело і на зміст контактів

У цій першій частині книги зібрані докази контактів українців з народами-сусідами. Численні явища-прототипи з їхніх мов залишили в українській слід у вигляді явищ-реплік кількох типів.

По-перше, це лексичні запозичення – слова, засвоєні з мови кожного з історичних сусідів у більш чи менш віддаленому минулому. Усі 42 етномовні епохи нашої історії представлені тут своїми порціями запозичених слів (див. с. 1-2 нахзацу). Є і зворотний вплив на мови сусідів (див. І. УКРАЇНІЗМИ В СУСІДНІХ МОВАХ).

Знакове для українців поняття *євшан* – це половецьке *йоушан* 'полин'. *Черга* – класичний тюркізм, хоч і відсутній в російській. Слід по арабській війні з хозарами – *потала*. З тих часів походять і староукраїнське слово *ропачь* 'мечеть', і вживане досі *суматуха* 'глибокий сум', значення якого не випадково діаметрально протилежне до рос. *суматоха*: це два свідчення того самого рамазану, добре відомого й поширеного у світі дотепер. Так само з арабської *хазяїн* 'ходжа', *могорич*, *харчі* і український вираз "з *гаком*". Слова *паркан*, *призьба*, *волхви* прийшли з пахлавійської мови. *Потвора*, *почвара* – зі скіфської. Зате *хліб* нас навчили вичиняти готи. Вони ж познайомили у IV ст. з християнством, зокрема, з його поняттям *піст*. Давніми германізмами є *мусити*, *дякувати*, *рахувати*, пізніші запозичення з німецької – *дах*, *фах*, *льох*, *пакунок*, *танок*. *Ночви* прийшли з норвезької, *щогла* з данської. Слова *цап*, *шутий*, *муругий*, *скіпідар* – запозичені з мов Балкан. А *чота*, *кучма* – з мадярської. *Жвавий*, *дбати*, *тривати*, *кат* – шановні прадавні запозичення до української з Авести, як і загальнослов'янське *Бог*. Від південних груп фінів прийшли до нас слова *кульгати*, *шамотіти*, *кволий*, *щупак*, *щука* і *щур*. *Шкарпетки* і *скриня* – це ґенуезькі італізми, а *панчохи* придумали в Австрії.

По-друге, наслідком контактів стають фонетичні впливи. Українські **-о-** відповідають чужомовним **-а-** у давніх усних запозиченнях: *коляда*, *комин*, *комора*

(але не у книжних проникненнях *календа*, *камін*, *камера*). *Плентатись*, *доценту*, *вензель* – тут вплив польських носових голосних. "Українське **г**" – історично іранське, скіфське. Вторинне "гостре **г**" прийшло з литовської за часів ВКЛ і поширене несумірно менше.

Різнномовне звучання нашої історії відображене й у назві книги. *Фоне* (φωνή) означає грецькою і 'звук', і 'голос', і 'мовлення', звідси й *фонія* – 'звучання', і *фонетика* – наука про звуки мови. Але також і *полі-фонія* – буквально 'багатоголосся'. Як термін слово знадобилося у теорії музики; як метафора – живе у мові.

По-третє, наслідком контактів є і граматичні явища іншомовного походження. Простий майбутній час недоконаного виду (*ходитиму*, *їстимеш*) має аналогію лише у народній латині. У словотворі **-ар** – латинський суфікс ім'я діяча. Відомий у лексиці і в частині прізвищ українців суфікс **-енко** – це аналог германського *-ing*, зокрема, лонґобардського *-engo*, сардинського *-енки*. Пор. і *бутинок*, *грабунок*, *пакунок*, *рахунок*. Суфікс **-дло** прийшов з польської (*постирадло*, *ковадло*, *бидло*), у питомих словах (давніх, успадкованих з праслов'янської) його форма – **-ло** (*сало*, *мило*, *рило*). У словотвірних суфіксів **-ин**, **-ина** – кельтський родовід.

По-четверте, іншомовні контакти унаочнює і наша писемність. Абетка наша – грецька з елементами коптськими (**Ж**, **Ш**, **З**) та гебрайськими (**Ш**).

По-п'яте, свої іншомовні впливи зберігають говірки й діалекти української мови. Дифтонґи польських говірок пов'язують з кельтами. Звідти ж слова *оборіг* і *владика*. Діалектизми *ґазда* і *ґаздиня* – з мадярської; *легінь* – з аланської (осетинської).

Неповторний набір різнномовних запозичень відрізняє кожну мову від інших. Однак цю відмінність поглиблюють і власні інновації мови та її специфічні риси. Приклади таких явищ в українській мові також наведені у цьому розділі.

А

А – літера української абетки: це нащадок кириличного **А**, яке через грецьку **Α** *альфу* походить з фінікійського **𐤀** 'алеф' 'бик'. Справді, голова з рогами. Фінікійське письмо було консонантним (як гебрайське і арабське): його знаки позначали лише приголосні. Літера **𐤀** позначала особливий приголосний [ʾ], який чутно при розмиканні голосових зв'язок. Він є, наприклад, у арабській (гамза ʾ), у французькій (h aspiré: les | héros [le 'eко] 'герої'), або у всіх німецьких словах перед початковою *голосною* ("кнаклаут" 'клац-звук': um Acht Uhr [ʾum 'aχt 'u:r] 'о 8-й годині'). У греків такого приголосного не було, і вони використали цю літеру для передачі голосної [a]. Пристосувавши й інші "зайві" фінікійські літери до позначення грецьких голосних, греки у такий спосіб винайшли алфавітне письмо.

Звуком [a], позначуваним літерою А, починаються з-поміж питомих слів переважно службові: *а, але, ач, аж, ага*; у староукраїнській їх було більше: *ачби* 'якщо б, коли б', *ачи* 'хіба', *ащели* 'коли ж'. Але давні іншомовні А змінилися на О: *Олександр, Опанас* (у документі 1451 р. є і *Ондрієвич*); частина початкових А відпала (афереза: *Анастасія > Настя, Афанасій > Панас, Танасійчук*), інша дістала приставні звуки **й, г** (протеза: *акож > якож, арцибискупъ = ярцибискупъ* (1433), *Анна = Ганна*). Майже усі теперішні українські слова на А – запозичені (*алгебра, атлас, аркан, амінь, арена*). У документах козацької доби більше європейців на А: *абахта* 'вахта' (звідси *башта*), *аерь* 'повітря', *анѣмушь* 'відвага', *аплѣковати* 'застосовувати' (пор. нім. Wachte, гр. *ἀΐρ*, лат. animus, applicare) [Földes-Papp; Словник СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: У 2-х т. – К., 1977–1978; Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: У 2-х кн. – Київ – Нью-Йорк, 2003].

АВЕСТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – запозичення з мови Авести. Див. І. ПЕРСЬКІ (АХАМЕНІДСЬКІ) ІРАНІЗМИ.

АККАДИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 2-ї історичної епохи) – від III тис. до н.е.: *гмиря* < акк. gimirrai 'кіммерієць', [Шубравці] <? акк. šabrû майордом; пор. у топонімії: *Дубшари* ІФ < ṭupšarru писар, вчений; Штанівка Пл, См <? ištānu північ; Шубранець Чв < šabrû.

АЛАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – наслідок контактів з асами / ясами (аланами), – предками осетин: *амбал* та ін. (XIV–XV ст.). Окремі групи аланів залишалися серед половців, підкорених монголами. Уникаючи їх навали, частина ясів ще у XIII ст. з дозволу короля Бели IV переселилася на Дунай (область Угорщини Jászság 'Яська країна' навколо нп Jászberény), де зберігла мову до XVI ст. Пор. в Україні с. *ЯЗБЕРЕНЬ* Жт Народичі.

АЛБАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – наслідок контактів з албанцями (29-а історична епоха): *скипідар, шкопирта, арнаутка* з прототипів *shqip(ë)tar* *шкіпетар* самоназва албанця, тур. arnavut албанець.

АЛГОРИТМ < аль-Хорезмі (780–850), ім'я власне узбецького вченого. Приклад арабізму в науковій лексиці (пор. *алгебра, аліада, зеніт*).

М. Деанович

АЛМ: МОВНІ КОНТАКТИ У ЧОРНОМОРСЬКИХ ГОВІРКАХ. Давні мовні контакти відображені у діалектизмах, зібраних за програмою Середземноморського лінгвістичного атласу, задуманого М. Деановичем 1937 р. Експедиції для дослідження морських і рибальських говірок узбережжя за програмою АЛМ провели А. Білецький та Т. Чернишова (від Вилкова і Севастополя до Маріуполя, 1960–1961) і К. Тищенко (від Новоросійська до Батумі, 1968). Виявлено збережені середньовічні впливи у лексиці: генуезькі італізми (*орца, пожа, ісса, фунда, гарбурет, бастуня, прова, пайоли, паранки, тромонтан, левант, пунент, майстра, бунація*), грецизми (*сідор, клім'ят, самадура, мана, глось, кефаль*), тюркізми (*бурун, ташок*), арабізми (*гарбій, широкий*); вплив у словотворі (*забунац'ало, штивати, бартижать, сіяриць*).

АНГЛО-АМЕРИКАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 42-ї історичної епохи, найновіший, від ХІХ ст.: *трамвай, вокзал, страйк, труси, ділер, брокер, хайтек, драйв, шоу-бізнес, твітер, репост*; пор. мікротопоніми – *Вокзал, Макдональдс, Мандарин-Плаза*. Оскільки це пов'язано з глобалізацією, то різною мірою є і в сусідів.

АПОКОПА – відпадиння кінцевих звуків слова як прояв універсальної тенденції до економії мовних зусиль: *більш, менш* < більше, менше. У закінченнях 3-ї ос. одн. дієслів на периферії слов'янського світу збережені "периферійні архаїзми" – прадавні *-т* рос. *пишет, видит, хочет* (пор. лат. *scribet, videt, volet*) і частково в укр.: *-ить, -іть* (*просить, стоить*). У 2/3 форм старі *-еть* змінилося на *-е / -є* (*пише* < ст. *пишетъ*). У степових говірках процес триває: укр. [*ходе, робе, носе*]. У живій мовній стихії діє тенденція дальшого вкорочення дієслівних форм до наголошеного складу: *хто його зна* (це звідси й *хтозна-, бозна-, казна-*); також *пита́, співа́, пригорта́, притуля́, стріля́*. Сіверс. *Не хо́* < не хочу (с. Клишки См), укр. гуцул. *Бра Ива́, хо!* (Брате Иване, ходи!). Пор. у Тоскані іт. розм. *Professo', andia!* (= *Professore, andiamo!* 'Професоре, ходімо').

АПОСТРОФ – графічний знак, вживаний в українському правописі для передачі приголосного [й] після губних перед "йотованими" голосними. Що до наголосу в самому терміні, то сучасна норма визнає "правильними" – тобто відповідними "чинним умовностям" або правилам літературної (ви)мови – обидва його місця. Донедавна нормою було *апостро́ф*, але у вжитку – *апо́строф*. У першоджерелі наголос на префіксі (гр. *ἄπο-στροφος* букв. 'звернений убік' – як і *апо́копа, апо́криф, апо́стол*).

-АР. Латинсько-готський суфікс *-ар*, наявний у словотвірній системі української мови щонайпізніше від ІV ст.; формує переважно імена діячів. Модель досліджена 2008 р. під впливом праці Т. Вендіної, яка шукала аргументи *словотвору* за або проти теорії "київської колиски" [Вендіна 1990].

Сподіваючись знайти "глотометричні збіжності", які "такою ж мірою об'єктивні, як факти археології" [Вендіна, 3], Т. Вендіна вирішила розглянути іменники з суфіксами *-ник* і *-щик*. Розкрита картина була неочікуваною для дослідниці, адже з'ясувалося, що в цій галузі російська має від 5 до 9 спільних словотвірних рис з усіма слов'янськими мовами, крім української, з якою є тільки **дві** збіжності [Вендіна, 124–128]. На цій підставі Т. Вендіна дійшла висновку, що "українська мова, на відміну від російської та білоруської, має тісніші зв'язки з західно- й південнослов'янськими мовами (тобто з рештою слов'янських мов. – К.Т.), про що свідчить більша кількість словотвірних паралелей" [Вендіна, 132]. Чим компенсує український словотвір цю відмінність – дослідниця не розглядала: це питання виходило за межі теми її книги.

Напрямок дальших пошуків визначили вже пробні переклади вивчених Т. Вендіною російських слів групи *nomina agentis* (назви діяча) з суфіксами *-ник, -щик*: *печатник, чертежник, седельник, школьник, мешочник, ключник* регулярно відповідають укр. *друкар, кресляр, сідляр, школяр, торбар, ключар*. Але ж і *мебельщик, мусорщик, каменщик, ростовщик* – це *мебляр, сміттяр, муляр, лихвар*. І жодного слова на *-ник, -щик* (!). Так з'ясувалося, що "східнослов'янській" ідеї чинить опір звичний і прадавній український словотвірний суфікс *-ар*. Стає видно, що це йому одному відповідають конкурентні морфемі, вживані сусідами. Що більше, він такий універсальний, що сполучається як з дієслівними (*друкар, пиляр, свердляр, косар, жнивар*), так і з іменниковими морфемами: *голкар, мебляр, школяр, ключар*.

Аналогічна модель з питомими кореневими морфемами дотепер поширена у германських мовах, як-от у нім. *Schnitzer* при дав.-верх.-нім. *snizzāre* 'вирізати' [Kluge, 669] (пор. укр. *сницар 'різьбяр'* і [*снит*] 'колода'). Також нім. *Breuer, Handler, Drucker, Schlosser, Krämer* (від *breuen, handeln, drücken* 'варити пиво, торгувати, тиснути'; – але і *Schloss, Kram* 'замок і замък, крам

= товар'), – пор. укр. бровар, гендляр, друкар, слюсар, крамар; ще й гаптар, лихвар (нім. haften 'вишивати', готс. *leihtwan* 'позичати')...

Систематизація всіх засобів перекладу українських слів з цим суфіксом розкрила ще переконливішу картину (рис. **A1**): для забезпечення перекладу слів **єдиної** української словотвірної моделі "основа + **-ар**" російський словотвір змушений мобілізувати **понад 40 (!)** своїх різних моделей – аж до описових словосполучень. Висновок: дві системи незвідні до однієї; вони генетично різні. На засвоєння і формування цієї яскраво самобутної ділянки української мови пішов **довгий відрізок історії праукраїнців, у якому сусіди участі не брали**. Справді, бенкетар – "участник застолья", срібляр і золотар – "серебрянных и золотых дел мастер": це так само ясно, як цитоване у статті -ина "одно бревно из сруба у колодца"; ясніше не скажеш.

Рис. А1. Докорінна відмінність історії словотвірного суфікса **-ар** в українській і російській мовах

Єдина словотвірна модель української мови на -ар відповідає 40 моделям російської мови:							
1) -щик	2) -ник	3) -ар(ь)	4) -вод	5) -чик	6) -ин	7) -дел	8) -пас
бетоняр бляхар бубняр бунтар 1 вапняр весляр 2 вікняр вугляр вудкар гаптар годинникар голкар гонтар грабар друкар 1 дудар зеленяр казаняр каменяр кахляр кітляр корчмар котляр кошикар лихвар людвисар мебляр мітляр муляр онучкар пачкар пиляр пісняр плотар 1 повсяр свердляр сідляр скляр сміттяр смоляр соляр сопілкар страйкар сукнар 2 тинькар трунар фарбар фарб'яр чинбар шинкар шкляр	гарбар гончар гусяр друкар 2 зброяр іграшкар казкар картяр квіткар квітникар ключар книгар коновкар кресляр лижвар лижвар линтвар ложкар лялькар млинар молочар ниткар пліткар пляшкар решетар римар свічар свічкар сіткар скриняр смушкар стрічкар тачкар тесляр торбар трапезар ¹ трийкар цегляр чоботар човникар човняр шапкар 1 шишкар школяр шматяр штукар щіткар	боднар бондар бунтар виноградар воротар дзвонар жаткар знахар кобзар маляр орандар 2 пекар писар 2 плугар плугатар псар пушкар 3 рейтар рицар слюсар столяр токар ювіляр	бавовняр бджоляр вівчар голубар картопляр конопляр коняр льонар оленяр псар свинар скотар собакар хмеляр	газетяр пушкар ² різьбар різьбяр сницар снісар	володар владар господар сподар	винар килимар оліяр порохняр	вівчар воляр свинар козяр 1
				9) -ец	10) -яга	11) -писец	12) -жатый
				косар жнивяр писар 1 весляр 1 скупар 1	бідар нуждар злидар	байкар маляр 2 повістяр	проводар проводатор поводар
			13) -лов	14) -аш	15) -ак	16) -яй	17) -ёр
			рибар собакар 2 голубар 2 (*птахар)	крамар гендляр	чудар рибар 2	ледар скупар 2	шахтар 1 суфляр
		18) -ырь	19) -щий(ся)	20) -вар	21) -вал	22) -чист	23) -сед
		ледар 2 поводар	нудяр нудьгар трудар нуждар	бровар кухар	сукнар 2 шапкар 2	коминяр коминяр	домонтар
		24) -бежец	25) -чёт	26) -творец	27) -ный	28) -гон	29) -няк
		ковзаняр	звіздар	віршар 1	чотар	плотар 2	линтвар шахтар 2
		30) -ант	31) -ьон	32) -граф	33) -ариус	34) -ач	35) -махер
		сектяр	поштар	друкар 3	нотар	лікар сурмар	перукар
		36) -брей	37) участник...	38) соста- витель ...	39) испол- нитель на ...	40) ... дел мас- тер	41) (інші спо- соби)
		голяр	бенкетар трапезар 2	словникар коломиїкар віршар 2	трембітар сопілкар 2 козяр 2	срібляр золотар (писанкар)	стадар орудар ко- місар

Працюючи свого часу над етимологією українських словотвірних морфем, П. Селігей люб'язно поділився картотекою джерел до історії суфікса **-ар**. У цієї морфемі бездоганний родовід: вона справді дуже давня, запозичена ще у праслов'янську епоху з лат. **-arius** через ґерманське посередни-

цтво [Мейє, 298-299; Селігей 2014, 62–63]. Але представлена у різних слов'ян кількісно по-різному, що само по собі промовисто. Крім усього, праукраїнці обійшлись без пізніх посередників цих латино-германських впливів: вони самі були тямущими "школярами", а школу свою скінчили у VI ст. н.е. [УМЕ, 517]. У таблиці античних предметів до унікального серед слов'янських мов майбутнього недоконаного часу, створеного за зразком народної латини (*їстиму, матимеш*) долучився готсько-латинський суфікс **-ap** (пор. укр. *нотар* ~ рос. *нотариус*). З огляду на прихід гунів у 376 р. предки українців (як і чехів, і поляків) могли запозичити його у III-IV ст., тобто 1600 років тому.

Рис. А2. Суттєва відмінність історії словотвірного суфікса укр. **-ap** і польс. **-arz**: польські словотвірні моделі (крім **-arz**) – відповідники українських слів на **-ap**

Спільні з російськими	Питомі польські
2) -NIK: buntownik, dzwonnik, złotnik, klucznik, sukiennik, przewoźnik (човняр), czapnik, górnik, kamiennik; 9) -C: szewc (чоботар), skąpiec (скупар); 15) -AK: biedak, próżniak (ледар), flisak (плотар), cudak (чудар, дивак); 17) -ER: sufler, fryzjer, jubiler; 18) -JĄCY: strajkujący (страйкар), pracujący (трудоар); 31) -YLION: postylio (поштар); 33) -ARIUSZ: notariusz; 34) -ACZ: tracz (пиляр), oracz (плугатар), wiertacz (свердляр), trębacz (сурмар, трембітар); 40) mistrz, pokrywający srebrem;	2a) -NIŚ: żartowniś (штукар) 2b) -EŃ: uczeń (школяр); 4a) -RÓB: wierszorób; 9a) -CA: władca 2, przywódca; 9b) -NOSZA: listonosza (поштар); 11a) -PISARZ: bajkopisarz 2; 17a) -OR: znachor; 30a) -AT: jubilat (ювіляр); 35a) -MISTRZ: zegarmistrz, kuchmistrz, sztukmistrz; 38a) hodowca świń; hodowca psów; 39a) przewodnik niewiadomego; 41a) інші засоби: ladaco (ледар), pastuch (скотар), sknara (скупар), wódz (проводар).

Ширше коло зіставлень української лексики з суфіксом **-ap** [ІСУМ, 538-540, 549-550; Тищенко 2009, 81-82] дає повнішу картину: якщо для перекладу 182 слів єдиної української моделі "основа + **-ap**" російський словотвір залучає 40 різних моделей, то польський – 21, а чеський – усього 14 (рис. А2, А3). Водночас, з самих прикладів видно відмінність між цими слов'янськими мовами у способах мовного відображення дійсності. У російській переважають форми з основоскладанням – рос. *рыбо-лов, пчело-вод, свино-вод, свино-пас, ковро-дел, вино-дел, басно-писец, стихо-творец, трубо-чист, сукно-вал, шапо-вал, пиво-вар, домо-сед, плото-гон, конько-бежец, брадо-брей, звездо-чет*. На заході ця модель поширена менше – *bajko-pisarz, zegar-mistrz; listo-noś, veršo-tepec*. Такі похідні мають обтяжену подробицями семантичну й морфологічну структуру порівняно з економними українськими, де *всім виділеним курсивом* віддієслівним морфемам відповідає однаковий суфікс **-ap**.

Рис. А3. Суттєва відмінність історії словотвірного суфікса укр. **-ap** і чес. **-ář/-ař**: чеські словотвірні моделі (крім **-ář/-ař**) – відповідники українських слів на **-ap**

Спільні з російськими	Питомі чеські
2) -NÍK: bás/NÍK (-nířka), zvoník, zlotník, kameník, zedník, kominík, kožešník 2, kadeřník, klevetník, rolník, skrbník, zámečník, soustružník, pracovník; 6) -ÍN: podivín; 9) -EC: vzbouřenEC, povstalec, trhovec, žnec, švec, lakomec; 15) -ÁK: dudÁK, lajdák, školák; 18) -TÝŘ: pachTÝŘ (орандар), pastýř; 34) -AČ: pokrývAČ, kopáč, sekač, pomlouvač, oráč, vrtač, trubač;	9a) -CE: vládCE, nájemce, průvodce; 9b) -NOŠ: listo.noš (поштар); 11a) -TEPEC: veršo.tepec; 17a) uhlíř 2, hrnčír, zbrojír, malír 2, rytír, barvíř; 30a) -ANT: jubilant (ювіляр); 34a) buřič, kreslič, balič, holič; 38a) chovatel koní; ošetřovatel vepřů; sklenářský mistr; 41a) інші засоби: na.pověda.

Тут кінець ще одного пропагандистського міфу: виходить, немає підстав вважати всі ці слова запозиченнями з польської або чеської. По-перше, у польській 150 слів зі 182 іменників українського списку розподілені за 21 моделлю (рис. А2). З них 10 уже відомі з російського матеріалу: pisARZ (71

слово), далі buntownik, skapiec, biedak, sufler, pracujący, postylion, notariusz, trębacz; mistrz, pokrywający srebrem. Інші 12 моделей є *питомо польськими*: 2a) -NIS: żartowniś (штукар); 2b) -EN: uczeń (школяр); 4a) -ROB: wierszorb; 9a) -CA: władca, przywódca; 9b) -NOSZA: listonosza (поштар); 11a) -PISARZ: bajkopisarz; 17a) -OR: znachor; 30a) -AT: jubilat (ювіляр); 35a) -MISTRZ: zegarmistrz, kuchmistrz; 38a) hodowca świń / psów; 39a) przewodnik niewiomego; 41a) інші засоби: ladaco (ледар), sknara (скупар), wódz (проводар) (тут разом 79 слів у 22 моделях; + 71 pisARZ = 150).

По-друге, як бачимо, серед 134 чеських аналогів українських слів на **-ар** існує лише 53 слова з суфіксом **-ář/-ař** і 81 слово побудоване за іншими 14 моделями (šVEC, školAK, kopAC, vládCE, uhlíR, kreslIC та ін., – рис. A3).

По-третє, 32 українські слова *взагалі не мають західнослов'янських формальних аналогів*. Причому, їх не виявлено для виключно відіменникових слів з **-ар**, широко вживаних саме в українському сільському побуті: бджоляр, воляр, стадар, льонар, конопляр, вапняр, вікняр, бляхар, гонтар, ложкар, решетар, казаняр, боднар, коновкар, мітляр, голкар, ниткар, повсяр, смушкар, онучкар, злидар, бідар, торбар, свічкар, писанкар, бубняр, дудар, коломийкар та ін. Стає очевидною значна продуктивність словотвірного германізму **-ар** в мові сільського населення України. Це означає, що на засвоєння і формування цієї самобутної ділянки українського словотвору пішов *довгий відрізок історії, у якому сусіди брали меншу або й мінімальну участь*.

Висновок з цих матеріалів – однозначний. Безпідставним є припущення про залежність українських назв на **-ар** від "західнослов'янських" зразків, чого щиро бажають опоненти. Їхні твердження голослівні, реальний стан справ опоненти не розглянули, тоді як розбіжність з польським і чеським словотвором очевидна: *бенкетар* – "uczestnik uczyty"; *срібляр* і *золотар* – "zlotnik; mistrz, pokrzywający srebrem, zlotnik, jubiler". Не проходить "міф про ледачих" – мовляв, усе, що в українській не схоже на російську – позичене з заходу.

Цей висновок унаочнюють численні приклади структурних розбіжностей лексем в усіх трьох мовах, як-от: *воротар* – bramkár, bramkarz; *газетяр* – novinár, dziennikarz; *плугар*, *плугатар* – oráč, rolník; oracz; *свердляр* – vrtač, wiertacz; *свинар* – ošetřovatel vepřů, hodowca świń; *сурмар* – trubač, trębacz; *тудар* – pracovník, pracujący; *човняр* – lodkár, wioslarz, przewoźnik; *шахтар* – uhlíř, górnik; *школяр* – školák, uczeń та ін. Істотно, що й тут різноманітним за структурою західним аналогам незмінно відповідає українська форма з суфіксом **-ар**. Досліджена ділянка словотвору водночас ілюструє непідробну, автентичну своєрідність словотвірних процесів в усіх розглянутих слов'янських мовах. Хоча й запозичений у прадавні часи, сам суфікс **-ар/-арь/-arz/-ař** давно не сприймається як іншомовний.

АРАБІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 28-ї історичної епохи, VIII / XIII ст.: *майдан*, *шлях*, *хабар*, *мацапура*, *могорич*, *кубло*, *ракло*, *чумак*, [гарамія] та ін., значення слова *батьки* (ар. maydan рівне місце, eslah рекомендований напрям, habar новина, звістка (через зсув значення 'винагорода за звістку'), mosaffar посланець, maharij витрати, qabila клан, сім'я, 'araq горілка, juma п'ятниця, мечеть, harami грабіжник, вбивця; abu ~ abweyn); – пор. топоніми Гайсин, Русава, Суньки, Кафа, Хасанівка?, Подольох, Паталахівка, Самбір та ін. (ар. Hisham халіф Гішам (724-743), ar-Rosafa ар-Русайфа (столиця халіфату за Гішама), sunna сунна, kafe всесвіт (через багатоетнічність населення Кафи) [Тищенко 2009, 109], Hasan ім'я Гасан 'добрий'/ дагма, fath Allah "перемога від Аллаха" (вигук джигаду), şanabar смола [Тищенко 2016, 717]).

АРАМЕЇЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 13-ї історичної епохи, від I ст.: запозичення з сирійської мови *ганьба*, *ганити*, *лилик-нічка* (виявлені 2016 р.); пор. топоніми Кир'яківка, Харків, Рахвалівка.

АРДАГАСТ > РАДОГОСТ: ВІД ПАРФЯН ДО СЛОВ'ЯН. Слов'янський звуковий стан, раніший від метатези плавних, виводить у парфянську мову, що істотно для реконструкції українського глотогенезу.

Оглядовий матеріал тут містить вип. 32 ЭССЯ: *робити* < *orbiti, *робота* *orbvota, *рабъ* *orbъ, *рало* *ordlo [ЭССЯ, вип. 32, 116, 119, 131, 141]. Ім'я вождя слов'ян (580-і рр.) *Радогость* (пор. топ. *Радогощ* *ord(o)gostъ) запозичене до серед.-гр. як Ἀρδαγαστός [Фасмер, III, 148], а ім'я *Радомиръ* слн. Radomerje запозичене до новогр. як Ἀρδαμέρι, топонім на землях Македонії [Фасмер, III, 429].

Але відколи *Ардагаст* визнано за праслов'янське ім'я, то чому не дивує ця його така раптово велика "первісна" складність? Чому не пишуть про очевидну пряму схожість першої основи до скіф. Arda- 'бог'? Про відповідність до перс. Ордубехешт?

Urdwahišt ['wrtwhšt'] = **Ardwahišt**, пор. пслов. Ардагаст...

Ardwahišt ['rtwhšt' | М 'rdywhyšt, (N urdībihišt)] **Right, the second**

Amahraspand, guardian of fire; cal. 2nd month; 3rd day.

[McKenzie].

Таким чином, ці процеси (метатеза плавних) виявляються спільними для ранньослов'янського мовного стану і для парфянської мови. Або, що більше, для ранньослов'янського ім'я вони розпочалися ще за його пахлавійського стану (!). Ардагаст – ім'я такою ж мірою слов'янське, як і парфянське!

АРИСТОФАН ПРО СКІФСЬКУ ВИМОВУ. Несподівано фахівцем з особливостей звукового відтворення грецьких слів у вимові скіфів виявився Аристофан. У його комедії "Жінки на святі Деметрій" (або Тесмофорій) виведений колоритний персонаж – скіфський лучник-охоронець, у театральних репліках якого автор відобразив ці особливості скіфської вимови. Історичним відповідником цього персонажа були так звані токоти (οἱ τοξόται) – лучники, яких в Афінах набирали справді з числа полонених скіфів для поліцейської служби [ДРС, 1636]. П'єсу свою Аристофан написав у 412 р. до н.е., тобто 2430 років тому...

Дізнавшись з чуток про те, що Еврипід є жінкофобом, Аристофан поставив за мету висміяти свого земляка і поета-сучасника. Він зображує на сцені підозріливого Еврипіда, який занепокоєний жіночими планами проти себе і тому підсилає на збори жінок свого родича, перевдягненого в жіноче вбрання. Однак того родича викривають і прив'язують до ганебного стовпа під охороною скіфського вартового. Балачки неотесаного скіфа звеселяють античну публіку [pg20664-images.epub - RocketPDF, p. 126].

З виявлених численних прикладів грецьких прототипів і їхніх реплік у топонімії України випливає, що далеко не завжди є потреба посилатися на спостереження Аристофана – з тієї причини, що багато грецьких назв засвоєно не шляхом запозичень до слов'янського чи попереднього скіфського середовища, а за механізмом проникнення (В. Мартинов). Це означає, що частина назв прийшла до нас через грецьку діаспору, де самі греки вживали ці прототипи у своїх питомих мовних контекстах без усяких змін чи відхилень від норми. Тому по розчиненні діаспори в україномовній спільноті репліки не виявили звукових відповідностей, звичайних при засвоєнні через контакт. Однак обійти цю колоритну сторінку мовних контактів предків з греками було б не виправдано, адже описані в ній зміни наявні принаймні у частині реплік.

Як і можна було чекати, основна частина рис "скіфського акценту" у недбало засвоєній грецькій мові скіфа стосується артикуляції приголосних:

① **"θ > т"**. Нормативні грецькі **θ** скіф на сцені замінює на звичні йому **т**:

- ἀκολουτέω замість літературного ἀκολουθέω [ДРС, 66] 'йти слідом';
- αἶθρία замість літературного αἶθρία [ДРС, 58], що означає 'чисте, безхмарне небо: ясна погода', 'вільне, свіже повітря', ὑπὸ τῆς αἶθρίας Xen. 'просто неба' [ДРС, 50];
- ἐντευτενί замість літературного ἐντευθενί [ДРС, 551] 'тутечки';
- ὀρθῶς замість літературного ὀρθῶς [ДРС, 1196] 'прямий, цілий';

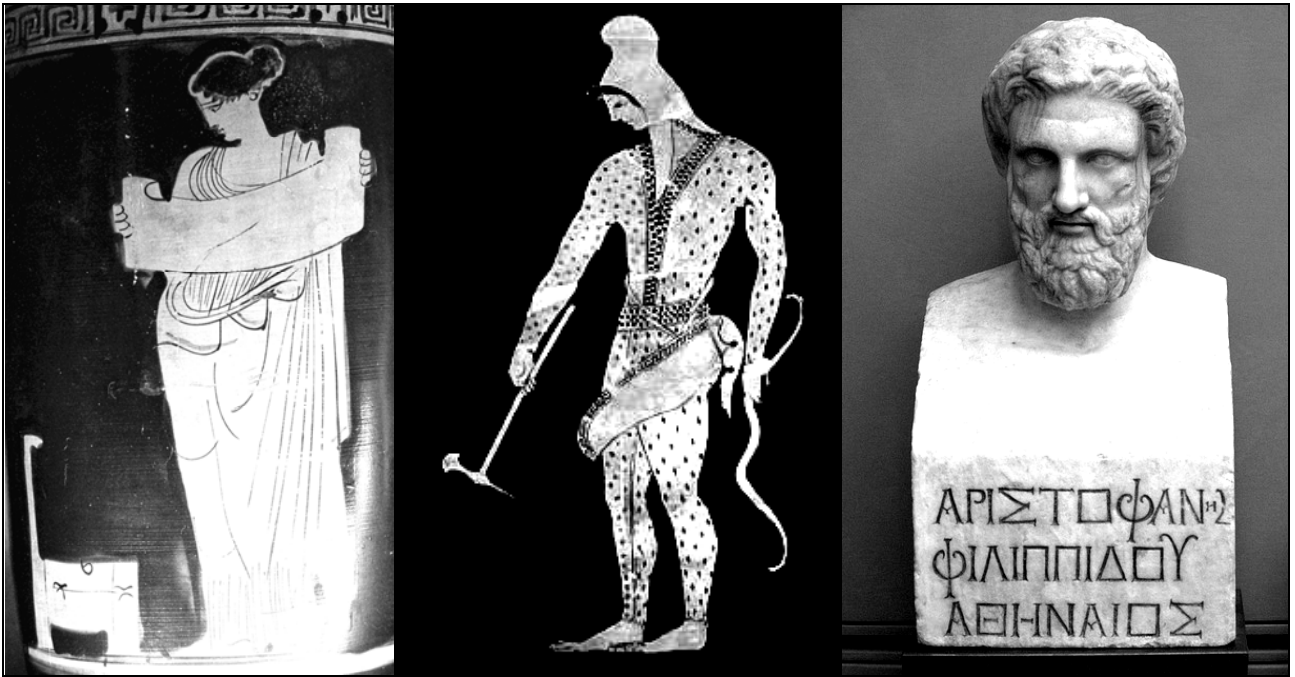

Рис. А4. Гречанка читає п'єсу. Ахіл у скіфському вбранні. Аристофан

- **πόστιον** замість літературного **πόσθιον** [ДРС, 1359] 'писюрочка';
- **τιττίο** замість літературного **τιτθίον** [ДРС, 1632] 'тітька, пипочка';
- **τρέξι** замість літературного **θρέξομαι** [ДРС, 1641] від **τρέχω** 'бігти';
- **туγάτριον** замість літературного **θυγάτριον** [ДРС, 1654] 'донечка'.

Помічену Аристофаном особливість "**θ > τ**" справді має чимало топонімічних реплік в Україні: ТАБАЇвка, СКИТЬки, ОТИНія, АТИНСьке, ТЕКЛине 2, -івка 8 назв, -я Вл, -инівка Вн, -ЯНівка Жт (з прототипів гр. Θῆβαι та ін.), – але ПАНАСівка 13 назв (пор. прізви. ІV. ТАНАСІЙчук). У реєстрі 1649 р. є прізвища ТЕДОРенко, ТОДОРан, але й ХОДОР, ХОДОРенко, ХОДОС, ХОДОСенко, ХОМа, ХОМенко.

② "**χ > κ**". Нормативні грецькі **χ** скіф на сцені замінює на звичні йому **κ**.

- **έκω** замість літературного **έχω** [ДРС, 506] 'тримати, нести';
- **άποτρέκω** замість літературного **άποτρέχω** [ДРС, 220] 'йти';
- **καρίεντο** замість літературного **χαριέντως** [ДРС, 876] 'гарно, вишукано; дотепно, вправно';
- **κάρισο** замість літературного **χαρίσω** [ДРС, 876] від **χαρίζομαι** 'подобатися';
- **ναίκι** замість літературного **ναίχι** [ДРС, 1199] 'авжеж, так-так, ще б пак';
- **σκημα** замість літературного **σχῆμα** [ДРС, 1480] 'вигляд, зовнішність; статура';
- **τάκιστα** замість літературного **τάχιστα** [ДРС, 1599] 'чимшвидше';
- **όρχησι** від літературного **όρχησάσθω** [ДРС, 1192] 'хай потанцює';
- **ξιπο-μάκαιρα** замість літературного **ξιφομάχαιρα** [ДРС, 1147] 'акинак' (мечевидний ніж у скіфів).

Останній приклад містить відразу два відхилення від норми: **п < φ** і **κ < χ**.

Перехід іншомовного **χ** у **κ** представлений у топонімії України меншим числом основ, ніж перехід **θ** у **τ** (КОРСУН.ь Чк, Дц, -ці Од, -ове Хк, -ка Хс, Чк, -івка Пл, Хк, КОРСИНі Вл; КАЧКАРське Дц, -івка Зп, Хс 2, КИЧКАРівка Вл; СКИТЬки Σχιθς Чг).

③ "**φ > π**". Нормативні грецькі **φ** скіф на сцені замінює на звичні йому **π**:

- **έλαπρός** замість літературного **έλαφρός** [ДРС, 506] 'прудкий';
- **παίνεται** замість літературного **φαίνεται** [ДРС, 1219] від **φαίνω** 'з'являтися';
- **πιλήσει** замість літературного **φιλήσεις** [ДРС, 1316] від **φιλέω** 'любити';
- **στέριπο** замість літературного **στέριφος** [ДРС, 1503] 'яловий';
- **ξιπο-μάκαιρα** замість літературного **ξιφομάχαιρα** [ДРС, 1147] 'акинак'.

Як сказано, цей приклад містить відразу дві помилки: **п < φ** і **κ < χ**.

Ця особливість скіфської вимови у нашій топонімії значно помітніша: **КРИШ-**ТОПівка Вн, Хк, Хм, Чк (пор. і прізви. Криштоп), ПИЛИП, ПИЛЬки, СТЕПАНівка, ЩЕПА-Нів Тр, ШПЕНДівка, ПОСАД, ПРУТ, – але Филонівка, Фаївка, Фоса, Фуратик. У реєстрі прізвищ козаків 1649 р: Педор, Педоренко, Педорів, Педорович, Педорченко, Педорко, Педосенко, Педченко, Педяк, Пергуненко Fairgun, Перженко Ferz, Супроненко, Супрун, Супрунович, Штепа, Штепич, – але і ХРОЛ, ХРОЛицький, ХРУЛ, ХУРСенко, ХУРМАНенко, ОХРИМ, ОХРИМенко, АХРИМенко. Існує назва ур. ПАЛИМОНчукове Провалля у с. Ольшани Чг Ічня, – але с. Филимонівка Мк (Врадіївка).

Ці давні егейські мовні розваги нагадують кавказький гумор: ϩ ϩ 5x6 ϩ ϩ ϩ Б – "Знамя-нити п'яту-шість-веник крест-топор колун-Б".

④ Скіф також не сприймав густого придишання, тобто початкового приголосного, схожого на укр. г: ϩ ϩ замість літературного ϩ ϩ [ДРС, 1810] 'як, наче'; ϩ ϩ замість літературного ϩ ϩ [ДРС, 1810] 'наче, немовби'.

З цією особливістю вимови скіфа можна зіставити: у топонімії – вагання Гомільша / 1587: Комольша; Омильне, Оплицьке, Оплітна (гопліти); у реєстрі прізвищ 1649 р. ОМИЛец, АКСАМИТенко (також Оробенко, Осудар).

⑤ Несумірно рідше деформує скіф грецькі голосні. В одному слові **ou > ω**: ϩ ϩ замість ϩ ϩ [ДРС, 1803] 'яловий'; в іншому слові **ω > o**: **χαρίσω** замість **χαρίσω** [ДРС, 876]. Також трапляється неправильний наголос.

Крім цих 24 прикладів фонетичних особливостей мовлення скіфа має ще низку морфологічних відхилень, однак вони виглядають неістотними в разі перенесення грецьких прототипів до негрецької топонімії.

АФЕРЕЗА. Відпадиння першого ненаголошеного складу слова. Пор. *Осколо́нівка* Лг ~ *Скало́нівка* Хк (< Аскалон). *Опанáс* > *Панáс* (Атанасіос).

Б

Б. Літера української абетки Б через кириличне **Б** і гр. В бета походить з фінік. ΔΔ бет дім. Потреба у видозміні **в > б** виникла у кирилиці, адже візантійську В бету греки стали вимовляти як В "віта" (див. В), і вона стала непридатною для передачі звука [b] в численних питомих словах слов'янських мов. У сучасній новогрецькій це нове [b] позначають у досить дивний спосіб – диграфом μπ: *μπάνιο*, *μπάλλετο* 'ванна, балет'. Для кириличного **Б** явно використано фінікійський алограф ΔΔ бет дім у формі **Б** [b].

Б замість М в українських арабізмах. Діагностична ознака присутності у степу тюркських племен: *Бахматівці* Хм, *Бахмач* Чг, *Бахметівка* Хк, *Бахмут* Дц, *Бахмутівка* Лг (< Мохаммад, ст. Магомет, тюрк. Махмуд).

БАГНЕТ – (укр. ст. *багнет*, *багніт*; білор. заст. *багнет*, слц. заст. *bagnet*, нлуж. *bagnet*) через пол. *bagnet* з фр. *baionette* від назви м. Байона на півдні Франції. Словник Дю Канжа наводить мовне свідчення 1386 р.: *Item quaelibet barchia de pallela aut de tymono bayonesto (solvat) pro quolibet viaggio tres grossos* 'Також усякий корабель з довгим стерном bayonesto (платить) за всяку подорож три гроші'; з приміткою: "An Bayonensis?" ('або байонським?') [Du Cange, bayonestus]. Топонім Bayonne < ісп. *bahia* 'затока' (чи не звідси -г-?) або баск. *Ibai ona* 'добра річка' [Du Cange, baia].

БАЙДУЖЕ – власне українське складне утворення: дієслово бай 'говори' і дуже [Фасмер, I, 107; ЕСУМ, I, 117]; рідкісний приклад нейтралізації фонологічної функції наголосу: *ба́йдуже́* (С. Білокінь); застарілий синонім [байбарзо].

БАЛАМУТ < письм. монг. *balamad* 'авантурник, відчайдух' [СТМЯ, I, 68]: приклад монголізму в українському словнику.

БАЛКАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – див. ІЛЛІРИЗМИ, ФРАКІЗМИ в українському словнику.

БАЛТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 7-ї історичної епохи) – від -II тис.: *сват, перст, ярчук, тесло, кий, вапно*; пор. топоніми Желянь, Сквиря, Івот? Виявлені у XIX-XX ст. [Трубачев 1968; Мартинов].

Рис. Б1. Відповідність слів балтійського та італійського інгредієнтів протослов'янської мови (за В.Мартиновим; пор. І. рис. С5)

Давніший балтійський інгредієнт (литовська)	Новіший італійський інгредієнт XII ст. до н.е. (латинь)
SVATЬ сват чужий svetys	GOSTЬ гість hostis
VODITI водити vesti	SNUBITI пошлюбити nubo
BERNЬ [брем'я] bernas	DĖTЬ дитя fetus
ZEMJA земля žeme дпрус.semme	ТЬLO тіло Tellum
GЪRDLO горло жерти gerti	GЪLTЬ глотка ковток glutus
PЪRSTЬ перст pirstas	PALЬCb палець pollex
DESNЬ десний dešinas	PRAVЬ правий pravus
KRIVЬ кривий kreivas	LĖVЬ лівий laevus
MEZЬ пор.мізинець, малий māžas [мізойник] "гном", [мізюк] "соска"	MALЬ малий поганий,мізерний malus
KQTЬ кут береги прус.pokūnst	QGЪLЬ [вугол] angulus
TESLA тесло лтс. teslis	SEKYRA сокира secūris
KYJЬ кий kūjis	MOLTЬ молот malleus
SOXA соха šakà	VIDLA вила fibūla
ZЪDЬ (зідь,ліпний посуд) ліпити žiēsti	GЪRNЬ горн furnus
MQKA мука м'яти minkyti	BORŠЬNO борошно farīna
SMOLA смола smelà	PЪKЪLЬ пекло picūla
ĀULA [чушка] kiaulė	SVINJA свиня sūs, suini
BЪRNA (губа, писок) bernà	RYDLO рило rōstrum
GOVEĐO [гов'ядо] лтс. gūovs	BYK бик itc. bōk.os
JARЬ ярчук jėras	AGNЬ ягня agnus
GЪRDLICA горлиця gurklŷs	GOLQBЬ голуб columbus
GЪNATЬ гнати ginti	PASTI пасти pāscō
MĖSEĀСЬ місяць mėnesis лтс.mensis	LUNA луна itc.louksnā
JEZERO озеро ēžeras	LOKY ставок lacus
LUŽA калюжа liūgas	BOLTO болото бруд blatea
JARA яр, весна зелень jore	LĖTO літо рясний laetus

потім тривала перерва і нове зближення (Й. Розвадовський); 5) утворення слов'янської з периферійного діалекту балтійської (В. Іванов — В. Топоров).

"Прихильники балто-слов'янської єдності вказують на велику лексичну спільність між цими мовами — понад 1600 слів (Т. Лер-Сплавінський)" [Трубачев 2003, 18-19]. Ще О. Соболевський запропонував теорію про слов'янську як поєднання іранської мови -х і балтійської мови -с. Згідно з В. Пізані, слов'янська походить з прабалтійської з іранським суперстратом. Т. Лер-Сплавінський вважає слов'ян західними протобалтами з нашаруванням венетів. За Б. Горнунгом, самі західні периферійні балти відірвалися від "протослов'ян". "Ідею виділення праслов'янської з периферійної балтійської, інакше — слов'янської моделі як перетвореного балтійського стану, висувують праці В. Топорова і В. Іванова" та низки литовських мовознавців [там само, 19-20]. "Близький до теорії Т. Лер-Сплавінського, але йде ще далі В. Мартинов, який виводить праслов'янську з суми західної протобалтійської з італійським... та іранським суперстратом (див. рис. Б1). Німецький лінгвіст Г. Шаль пропонує комбінацію: балтослов'яни = південні балти + даки" [там само].

Компендіум історії цих складних теоретичних питань і дальших перспектив їхнього розвитку залишив О. Трубачов [Трубачев 2003]. На думку вченого, відношення спорідненості слов'янської до інших індоєвропейських мов, передусім — до балтійської, можна використати як критерій при гіпотетичній локалізації давнього ареалу слов'ян. Причому, залежно від того, до якої саме з нині чинних конкурентних моделей цієї спорідненості пристає дослідник — докорінно змінюється уявлення про місця давнього існування праслов'ян.

Відомо п'ять теорій балто-слов'янських відносин: 1) балто-слов'янська правова (А. Шлейхер); 2) незалежний, паралельний розвиток близьких балтійського і слов'янського діалектів (А. Мее); 3) вторинне зближення балтійської та слов'янської (І. Ендзелін); 4) давня спільнота,

Проте теоретичне поняття „балто-слов'янського мовного моноліту” – начебто чергової „колиски” для майбутніх прабалтійської та праслов'янської мов – щораз менше відповідає фактам. О. Трубачов вказує на те, що за даними лише перших сімох випусків його ЭССЯ (тепер їх вийшло вже 37) чимало найважливіших понять передаються *різними*, відмінними словами в балтійській і слов'янській мовах, — серед них “ягня”, “яйце”, “бити”, “борошно”, “черевов”, “діва”, “долина”, “дуб”, “довбати”, “голуб”, “пан”, “гість”, “горн (ковальський)” та ін. Очевидний характер *новотворів* мають балтійські ряди чергувань голосних — на відміну від *консервативного* збереження індоєвропейських рядів аблаута у праслов'янській. Цілком *незалежно* пройшов у балтійських і слов'янських перехід індоєвропейського $\hat{K} \rightarrow \check{s}$: він невідомий праслов'янській, де розвиток пішов іншим шляхом: $\hat{K} > *c > s$. **У словозміні імен балтійська флексія архаїчніша від слов'янської, а у дієслівній системі — навпаки**, причому “слов'янські дієприкметники на -лъ мають індоєвропейський фон (вірменська, тохарська); балтійська не знає нічого подібного. (...) Слов'янська дієслівна парадигма — це індоєвропейська модель, що не зводиться до балтійської” [там само, 21]. З іншого боку, балтійські мови таки втратили категорію середнього роду, яка досі міцно вкорінена у слов'янських, зате у 3-й особі дієслів у обох числах мають єдине закінчення [Непокупний 1979, 93-94].

Неучасть балтів у слов'яно-італьських контактах компенсується тією обставиною, що *в цей же час балти перебували у переважному контакті з іншою групою індоєвропейських племен — дако-фракійцями* (пор. дослідження І. Дуриданова). Що більше, імовірним місцем цих останніх контактів мало б бути Поділля, розташоване якраз на південь від області між Горинню і Тетеревом, де О. Трубачов свого часу виявив сукупчення балтійських гідронімів [Трубачев 1968, 285]. У світлі давніх балто-балканських відносин ці ранні балтійські гідроніми на південь від Прип'яті (див. рис. Б2) не є наслідком переселень балтів з півночі на південь через Прип'ять, як вважали раніше, а ймовірно передують всій решті балтійського ареалу, розташованого північніше від Прип'яті, де балти — прибульці, як і у Верхньому Подніпров'ї. Іншими словами, давній балтійський етномовний ареал містився, за цими ознаками, південніше від Прип'яті [Трубачев 2003, 238].

“Епоха розвинутого балтійського мовного типу застає балтів... на Верхньому Подніпров'ї. На початку нашої ери там, в усякому разі, переважає балтійський етнічний елемент... Розвинутий балтійський мовний тип — це система форм дієслова з одним презенсом і одним претеритом (минулий час. — К. Т.), що вельми нагадує фінські мови... Після цього можна навести думку про культуру гребінцевої кераміки як археологічний відповідник імовірного фінського мовно-культурного субстрату балтів тих часів і балто-фінські збіги в утворенні складних гідронімів з другим складником ‘озеро’ ” [там само, 22]. Середньодніпровський слов'янський ареал О. Трубачов розглядає “як *периферію*, а не як центр усього слов'янського етномовного простору. Вторинно освоєні були слов'янами й польські терени, за свідченням ономастики, всупереч польській автохтоністській теорії вісло-одерської прабатьківщини слов'ян” [там само, 6], яка “фіксує, скоріше за все, не споконвічну прабатьківщину слов'ян, а їхню ранню північну міграцію” [там само, 133].

Підтверджуючи очевидні й щораз численніші факти мовних контактів давніх слов'ян уже на вісло-одерських теренах і з германцями, і з венетами (італо-кельтами ? – К. Т.): пор. назви *Śrem, Śląsk* [там само, 7], О. Трубачов знову нагадує, що балтів не можна вважати споконвічними тубільцями Верхнього Подніпров'я через їхні ономастичні зв'язки мабуть III тис. до н. е. з *дако-фракійським субстратом Східних Балкан*, а тому ранній ареал балтів слід уявляти “ближче до Балкан, очевидно, до їхньої східної частини” [там само, 5]. Вказаній локалізації якраз добре відповідають схід Правобережного Полісся і Поділля. Вчений аргументовано твердить, що балто-слов'янські мовні відносини, судячи з усього, були “постетногенетичними для праслов'янської мови

як уже сформованого мовного типу з процесами, відмінними від балтійських (палаталізація, еволюція довгих голосних, асибіляція палатальних там і тут мають різний вигляд і перебіг)” [там само, 7].

Рис. Б2. Контакти балтів і фракійців

Саме таким географічним розміщенням прабалтійського ареалу можна пояснити зв'язок балтійської ономастичної номенклатури з давньою індоевропейською ономастикою Балкан. О. Трубачов наводить **нешодавно відкриті нові наукові факти на користь балто-дако-фракійських зв'язків III тис. до н. е., у яких праслов'янська участі не бере.** "Ці ізголоси особливо охоплюють східну — дако-фракійську — частину Балкан... Пор. **фрак. Σέρμη** — лит. *Sérmas*, назви річок; фрак. *Kérophs* — дпрус. *Kerse*, назви осіб (за І. Дуридановим); фрак. *Εδεσσα*, назва міста — балт. *Ведоса*, верхньодніпровський гідронім; фрак. *Ζάλδαπα* — лит. *Zéltupe* тощо (В. Топоров). З апелятивної лексики варто згадати близькість рум. *doină* (автохтонний балканський елемент) — лит. *dainà* "пісня" (В. Пізані). Особливо важливі для раннього датування малоазійсько-фракійські відповід-

ники до балтійських імен, пор. виразне фрак. *Προῦσα*, назва міста у Віфінії (теперішнє тур. *Bursa* — К.Т.) — балт. *Prūs-*, етнонім (В. Топоров). Малоазійсько-фракійсько-балтійські відповідники можна продовжити, причому за рахунок таких іменників, як *Καῖνος*, місто в Карії — лит. *Kaĩnas* (за Студерусом, Френкелем — В. Топоров); *Πριήνη*, місто в Карії, — лит. *Prienai*. *Σινώπη*, місто на березі Чорного моря — лит. *Sam̃p̃e* < **San.ur̃e*, назва озера. (...) Поширення фракійського елемента в західній і північній частині Малої Азії стосується вельми ранньої пори (імовірно, II тис. до н. е.), тому можна погодитися з думкою щодо часу відповідних територіальних контактів балтійських і фракійських племен — приблизно III тис. до н. е. (І. Дуриданов)". Болгарському вченому належить і цитований висновок про те, що "слов'янська у цих контактах участі не бере" [цит. за Трубачев 2003, 22—24].

Спробу унаочнити викладений досі матеріал зроблено нами на карті (рис. Б2), укладеній за даними названих учених і вдало урельєфненій Б. Рудим. На ній також показані й ранні балтійські гідроніми в найпівденнішій (найдавнішій?) частині ареалу давнього поширення балтійських племен — переважно на Житомирському Поліссі та в Польщі.

Рис. Б3. Балтійський антропологічний тип [Kiszely, 178, 400-т, 405, 688-а, 400-т, 558, 513].

БАТЬКО ~ БАТЬКИ: а де ж МАТІР? Поняття "батьки" сформоване історично пізно, і тому для нього не існує єдиної індоєвропейської словотвірної моделі. У більшості германських мов сенс цього слова – "старші": нім. Eltern, нід. ouders, шв. föräldrar, нор. foreldre, дан. forældre, ісл. foreldrar (пор. і словен. starši); у романських мовах – "родичі": фр. parents, рум. părinți (пор. і англ. parents), в іншій частині романських та у слов'янських – "ті, що породили": іт. genitori, корс. ginitura, хорв. roditelji, болг., макед. і рос. *родители*, чес. rodiče, слц. rodičia, пол. rodzice (пор. і азерб. valideynlər); на Середньому Сході – "мати й батько": гінді mata-pita, перс. pedar-o-mādar "батько й мати" (також казах. ата-ана).

І лише у деяких з індоєвропейських мов Європи у значенні "parents" – чомусь вживають множину від слова батько: укр. *батьки*, білор. *бацькі*, ісп. los padres, катал. pares, галіс. pais, порт. os pais. Виявляється, це наслідок багатівікового місцевого впливу арабської на ці мови (у тому числі на українську!): ар. abu 'батько' ~ abweyn (двоїна від abu 'батьки'), пор. і тур. ebeveyn. (В українській це ніяк не тюркізм, адже в однині там baba, atta > от.ец...).

БАЧИТИ: є кілька етимологій – від пол. patrzyc 'дивитися' (Machek), від ір. *abi-axsaya- 'бачити', букв. 'об-очити' (Трубачев) та ін. [ЕСУМ, I, 155].

БАШТА = [бахта] < нім. Wachte 'сторожа, вахта' (всупереч ЕСУМ, I, 156). Переклад куманс. cosac, пізньолат. guayta має примітку Г. Куна: "За Дю Канжем, gaita, тобто варта, вартовий" [Kuun, 118]. Цей переклад відповідає персько-арабському naobat: "Те саме, що [перс.] نوبت (nowbat) або [ар.] نوبة [лат.] «excubiae», «custodia» [укр. варта, охорона]" [Kuun, 118]. Словник Du Cange (1680 р.) подає значно багатші відомості:

GUAYTA, Gaytagium, Guaytare, Excubiae, Jus excubiarum, Excubias agere. Vide in Wactæ.

WACTÆ, Wagtæ, Excubiae, vigiliæ; Germanis *Wachte*, et *Waecke*, nostris *Guet*. Kero Monach.: Vigiliæ, Wahtono. Vigiliis, *Wathun*, Nathuvahchon. Vigiliæ nocturnæ, *Watha* de naht. Vide Graff. Thes. Ling. Franc. tom. 1. col. 677. Gueta, Guetta, Guayta, *Gaita*, Excubiae, vel jus excubiarum, quod competit majoribus Justitiariis. *Droit de Guet*, in Consuetudine Turonensi art. 215. (...) Gueta, Guetta, Gaita, **ipse Vigil, Speculator**. Gloss. Lat. Gall.: *Vigil, Veillant, Gaita*. (1311)... SCARAGUAYTA, Germanis, *Schaerwachte*, ex *Schaere*, agmen, *cohors*, et *wachte*, *excubiae*: quasi excubiae cohortium. Confer *Scara* 4. Capitulum. Bononiense Carol. M. ann. 811. Baluzio secundum ann. 812. cap. 2: Ut non per aliquam occasionem nec de wacta, nec de Scara, nec de warda... heribannum comes exactare præsumat [Du Cange].

Тут наявне середньовічне слово *Schaerwachte*, с.-в.-нім. *Schaere* 'загін, когорта' + *wachte*, *wacta* 'дозор'. В Україні є топоніми, пояснимі як пристосування цього слова за народною етимологією через Черевахс- (*-хтс-) до Череват-:

{20-16} • бол. **ЧЕРЕВАХСЬКЕ** *Schaerwachte* у смт Маневичі Вл [СМГУ, 104]: ЧЕРЕВАХА (т. зв. зворотний розвиток), ГОДОМІЧІ, КОЗЛОВИЧІ; • бол. **ЧЕРЕВАТЕ** *Schaerwachte* у с. Рудня ЖТ Олевськ: БАЦЕВЕ, ОЗЕРЯНИ ?дмонг. asar шатро [Rajki]; • бол. **ЧЕРЕВАТЕ** *Schaerwachte* у с. Крупчатка ЖТ Лугини: КАМ'ЯНА ГІРКА; • **ЧЕРЕВАТІВКА** *Schaere* загін *Wath* вахта См Білопілья: ^БАШЛИК; БАКША *wacta* ^ВОЩИНСЬКЕ *Wacht*; • ЧЕРЕВАЧ *Schaere wacta* Кв Чорнобиль: ОПАЧИЧІ; пор. і прізвище Череватенко.

Викладене перекреслює традиційну етимологію слова укр. *башта* (рис. Б4). Середньовічний європеїзм *Wactæ/Wachte* розкриває основний складник поняття *башта* і ще ближчого діал. [**бахта**]: це не споруда (!), а **вахта**, варта. Основа бакшт- (з виразним посередництвом лит. bakšta) могла зазнати контамінації від тюрк. baqmaq 'дивитися', baqsaq 'глянь(те)'. Частина земляків за лукавою підказкою одхрестилася від провінціалізму **башта**, який насправді був і залишається історичною коштовністю, автентичною ланкою мовного зв'язку зі щоденним життям столиці Гетьманщини [Тищенко 2015, 487-489].

башта¹, [бáхта] «башта», [бáшня] «тс.» Ж, [башнік] «баштовий сторож» Ж, ст. *башта* (XVI ст.); — р. *бáшня*, бр. *bášta*, н. *baszta*, ч. слц. вл. *bašta*, схв. ст. *bašta*; — через чеську і, мож-
baszta, od 15. w., z niem. Bastei, z łac. bastia, czesk. baszta; powtarza się w *bastjonach i bástyli* (paryskiej); rus. *basznia*.
bókštas, bakšta 'Turm' aus poln. *baszta* 'Bastei, Bastion, Warte, Wart-turm'. Aus dem Lit. evtl. wruss., klruss. *bakšta* (Endzelin Izv. 17, 4, 111), s. Skardžius Lw. 37. ŽD 596.

Рис. Б4. Офіційно тепер це "башня" у Глухові. І де ж ознаки башні? Її справжнє власне ім'я Башта автор знає все життя. І от виявляється, що укр. башта (і ще прозоріше діал. [бахта]!) – не споруда, а вахта, варта біля брами; баш(т)ник 'вартовий'. Поруч критиковані етимології слова башта [ЕСУМ, I, 156; Brückner, 18; Fraenkel, 52]: вони зроблені без врахування даних словника пізньої латини Дю Канжа

Ставок Нова БАШта у с. Підбереззя Вл Горохів [СМГУ]:

БЕЗНЕВИННИЙ: у чому відмінність цього слова від НЕВИННИЙ? Це питання колись прямо поставив п. В.П. Кожевников. Стежка до відповіді пролягає через аваро-слов'янську реалію. Вважають, що "на теретирорії теперішньої України авари перебували зовсім недовго, тому пам'яток аварської культури тут знаємо небагато. Проте слід відзначити серію чудових ювелірних виробів аварського типу, знайдених у складі Фативізького скарбу" [Брайчевський // ІУМ, I, 85]. Скарб походить з села, яке має сучасну назву *Фотовиж* См.

Збереглися історичні свідчення рабського положення загонів слов'ян, зокрема, дулібів, у аварській орді. Хроніка Фредегара повідомляє, що венеци вже здавна були для аварів **befulci**, так що, коли авари воювали з якимось плем'ям, то стояли зімкненими лавами, а венеци власне билися, і якщо вороги починали перемагати слов'ян, авари розсували їхні ряди й зі свіжими силами долали ворога; коли ж перемагали слов'яни, то аварські "хазяї" також відсували їх набік і заволодівали військовою здобиччю, – див. [Трубачев 2003, 406]. Описане нагадує практику пізніших "загородзагонів".

О. Трубочев зупинився на значенні реконструйованого ним словосполучення *bez rьki '*поза військовими лавами (аварів)', однак наведена ним аналогія рос.-церковнослов. **ВНЕ ПЪЛКА** означає інше: *extra castra*, букв. „поза військовим табором“.

Пояснення цієї словотвірної моделі дав А.П. Непокупний на прикладі рос. **без**временно = **прежде**временно, *раніше* времени, '**перед**часно': це значення досі є у лит. *be* 'без; *раніше*' [Непокупний, 90] (сюди ж рос. **без**-начальний '**пред**вечный'). На такий само сенс *befulci* (не безполкові, а *перед*полкові) якраз і вказує Фредегар: „Вони тому звалися *befulci* у аварів, що виступали двоїсто, б'ючися **перед** аварами“, пор. [Трубачев 2003, 406].

Слід додати, що цей же прадавній сенс затримався у прийменнику укр. **без** з тексту пісні: "*Тшов козак без ліс, без ліщину* (= перед лісом, повз ліс, повз ліщину) / *Та й надибав молоду дівчину*" [УНП, I, 338] (Київ, 1955). В мові майнцьких слов'ян могло зберегтися давніше значення *bez як '*раніше*', підстави до чого дають наведені словотвірні релікти. Сюди ж долучається і укр. **безне**-винний '*раніше* невинний, за яким і *раніше* (ПЕРЕД ТИМ) не було провин'.

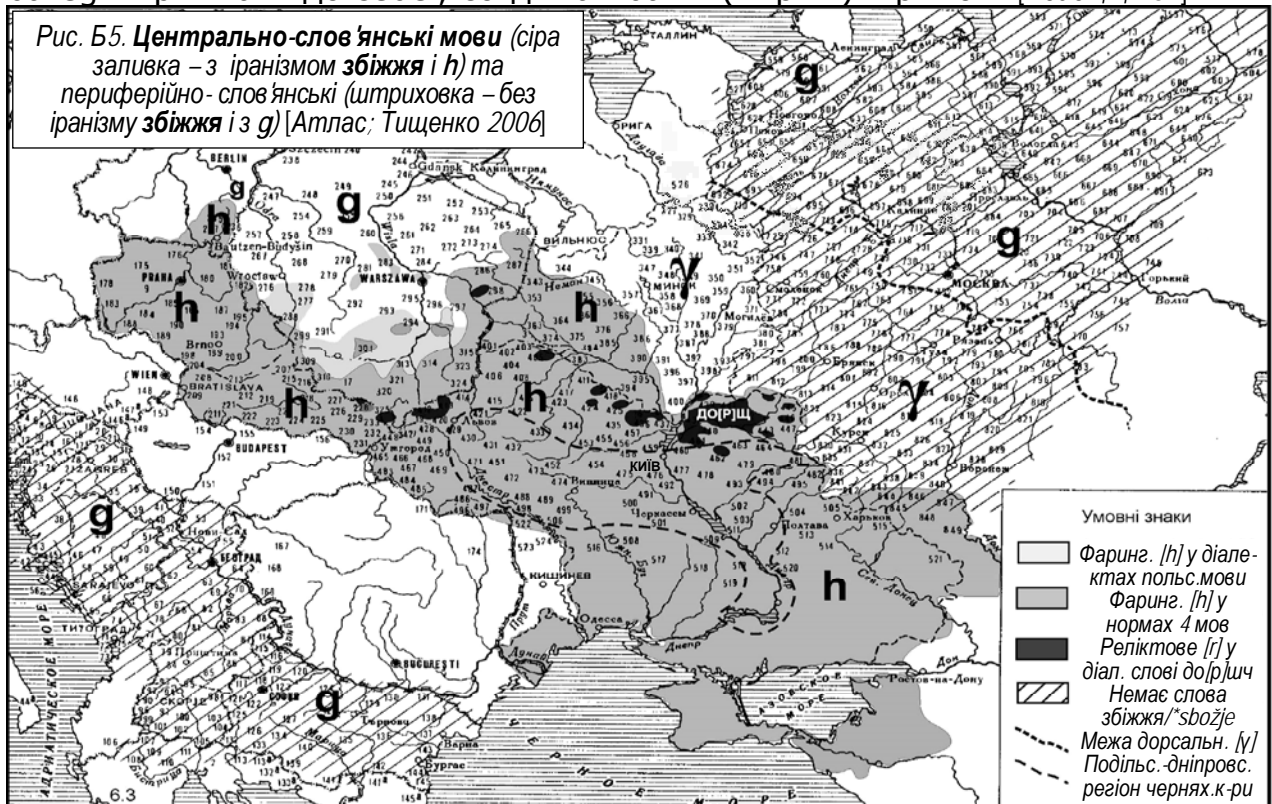
БЕНКЕТ – через польс. *bankiet* запозичено з нім. *Bankett* або фр. *banquet* від. іт. *banchetto* 'лавочка', зменш. від *banco* 'лава' [ЕСУМ, I, 167].

БЕРЕЗА І ГУРТ КОЛЯДНИКІВ. Ф. Колесса вважає ознакою дуже давньої фази в розвитку пісенності те, що текст Різдвяної пісні "імпровізував провідник хору («береза»), а після кожного вірша хор співав постійну корот-

ку приспівку і повторював проспіваний провідником вірш; рефрени і повторення пособляли витворенню й переведенню постійної ритмічної схеми протягом усієї пісні" (І.Свенціцький, Різдво Христове в поході віків. – Львів, 1933, с. 124) [Дей, 29].

"Дружина колядників звичайно збирається заздалегідь до свят, готується до них, вивчає колядки. До гурту входить «береза» (ватажок)¹, скрипаль, цимбаліст, трембітар (на Гуцульщині), «кінь» або «міхонша», а також ще кілька парубків... Першого дня після колядування відбувається товариська «бесіда» або «ділениця», на якій, крім гостини, розподіляють заколядовані гроші та подарунки (зерно, борошно, полотно та ін.)" [Дей, 23].

Чергове питання: що це за посада – береза? Чому власне береза? Це важливе технічне поняття можна поставити у зв'язок, наприклад, з ґот. *varsunjan* 'добре керувати' (*administer well*) [Lehman, 63], або праґерм. **burzjanan*: днор. *á-byrgja* 'відповідати за, опікуватися чим', данґ. *op-byrgan to vouch for* (поручатися за) [Orel, 63]. Цю групу значень можна пов'язати з основами численних топонімів *Березівка* і *Березань*. Тоді пояснимий і зневажливий суфікс -ань. З іншого боку, не виключений зв'язок і з авест. *bareg-* 'приймати до себе', согд. **ambarz-* ('*mbrz-*) 'прийом' [Абаев, I, 137].

БОГ і ЗБІЖЖЯ. Центральноросль'янські мови довше контактували з іраномовними степовиками, ніж периферійно-росль'янські. Так, наприклад, іранізм *Бог* є у словниках усіх росль'янських мов. Це світоглядне запозичення з Авести (< *bagha* 'благий', хто не потребує кривавої жертви). Натомість похідне слово *збіжжя* (від **s-božje*, букв. 'з Богом, те, що Бог дає') відсутнє у периферійно-росль'янських мовах (див. карту на рис. 1). Інші похідні *у-богий*, *не-біж*, *не-бога*, *не-біжчик* – історично означали "той, хто не має своєї частки (життєвих) благ"

БІДОЛАХ(А), БІДОЛАГА. < *Fath Allah*. Див. потала, прізви. ПАТАЛАХ, гора ПАТАЛАХА.

БОЗНА-. Частка *бозна-* є словотвірною морфемою групи питомих слів. Інші однотипні частки складних прислівників: *аби-*, *будь-*, *хтозна-*, *казна-*.

¹ ...для досвідченого *берези* (ватажка колядників у селі. – О.Д.) [Дей, 22].

Аби пишуть разом – *абиколи, абияк, абиде, абикуди* (але *аби-то*) [Український правопис. – К., 1990]; інші – через дефіс: *будь-де, будь-коли, казна-де, казна-коли...* В "Українському правописі" 1990 р. відсутні насправді широко вживані частки *бозна-* і *казна-*. Чому? Це типовий залишок "скинутого минулого", де далі живе радянська рецепція доби атеїзму: укр. *бозна-* < Бог знає, *казна-* < **кат знає* (пор. рос. *Бог знает где; черт знает что*). Був шанс вилучити з норми слова *спасибі, збіжжя, бігме, небіж, небіжчик*: в усіх них історичний складник – слово Бог (зуміли ж замінити "попівську назву" рос. *воскресенье* на *выходной...*). Зате *Богопіль* – місто на р. *Пд. Буг* (іст. *Бог*) – став Первомайським Од, *Божедарівка* – Новоіванівкою Дп, хоч *Богодухів* Хк і *Богуслав* Кв залишені.

БОРГ – через польс. *borg* з нім. *Borg* від *borgen* 'позичати' (пор. англ. *borrow*) [ЕСУМ, I, 229]. Цікаво, що і ст. *довг*, рос. *долг* – германізм (готс. *dulgs*).

БОРОШНО, болг., макед., серб. *брашно*, стсл. *врашьно* 'їжа', споріднене з лат. *farina* 'борошно', готс. *barizeins* 'ячмінний' [ЕСУМ, I, 234].

БУРШТИН – янтар, скам'яніла викопна смола хвойних дерев, назва з нім. у Сх. Пруссії *burnstein* (1400) букв. 'займистий камінь', нім. *Bernstein*.

БУТИНОК – СПОСІБ ЖИТТЯ КОЗАКІВ. Воїн-промисловик чи (й) воїн-здобичник? Якщо *буц, буцько* – подолянин і волинянин, тоді як розуміти топоніми від такої основи *саме на Волині й Поділлі*: БУЦини, БУЧин **Вл**, БУЦневе, БУЦні, БУЧая **Хм**, БУЦики, БУЦнів, БУЧач **Тр**, БУЦів, БУЧине, БУЧми і БУЧали **Лв**, БУЧачки **ІФ**, БУЦні **Вн**, БУЧки **Жт**? Основа має синоніми:

• р. *БУЧа* = БУДша, **БУДча** (*бут-?) у с. ЯСНОгородка Кв КСв; • стр. *БУЦкой* 1785 р. = **БУДський** (*бут-?) у с. БУДи См Охтирка: ЛАНТРАТівка [СГУ, 79, 74].

З аналізу структури виділених назв стає можливим висновок про *імовірне походження принаймні частини топонімів з початком Буч-/ Буц- від основи Бут-*. У залученому колі зіставлень вона виглядає як імовірний германізм (пор. санг. *botye*, англ. *booty* 'здобич, награбоване добро'). Германська природа Бут- очевидна, надто у світлі укр. ст. *бутинокъ* 'здобич' < *boot-* + *-ing* (пор. "выходить на поле или на низъ за добычей – *бутьинкомъ*" [Клепатский, 404]). Відображене це поняття і в УКМЕ: "Бутинки – здобич від "луплення" татарських чабанів і татарських ватаг, яких козаки **захоплювали в полон**, відбираючи в них овець, коней тощо" (Літ.: Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. VII. – К., 1995. – С.55) [УКМЕ, 53]. Те, що це була звична для козаків практика, видно з прізвища генерального осавула Бутовича, прізвиस्क отамана запорожців Павла Павлюка (Бут), полкового осавула Івана Нестеренка (Бут). Пор. і у 1499 р.: "козаки... **што там здобудут...**" [Голобуцкий, 45]. Настоятелем Глухівського Петропавлівського монастиря був у 1908-1918 рр. ігумен Варсонофій (у миру Василь Бут, з козаків Полтавської губ.) [Тупик, 85].

Слово *бутинок* – непересічний германізм, адже в ньому запозичена вся структура разом з суфіксом *-ing*, як у *буд-инок, Бахт-инок, Кут-инок* (більше запозичень з *-ing*: *граб-унок, верб-, лад-, облад-, пак-, тр-, гат-, ришт-, рят-, рах-, рис-, мал-юнок, кресл-* та ін.). Постає питання про вік і джерела цього слова. Словник польської мови **XVI** ст.: *butynek* 2 здобич (*тільки* у Хроніці Стрийковського!); варіанти *bitunk* 2, *bitunek* 4 і навіть похідне *bitunkarz* вказують на гіршу збереженість цієї лексеми у польській, а отже на її очевидну вторинність тут. Також виключно у Стрийковського вжите унікальне *butinkować się* 'ділитися здобиччю': *kiedy się pod Włodzimierzem na Wołyniu butinkowali* у *dzielili* [SP-XVI, II, 521, 163]. З останнього прикладу якраз і стає очевидним українське посередництво в історії розвитку польського слова, – інакше сполука *-ti-* автоматично набула б вигляду *-ci-*: **butinkowali*.

Німецький етимологічний словник Кюге-Міцки: с.-н.-нім. *büte* 'розподіл', (*üt*)*büten* 'розподіляти (здобич)'; нім. *Beute*; з Нідерландів або Скандинавії (с.-н.-нім. *būten*, днор. *бута*). Значення 'військова здобич' принесене солдатами до Центральної і Південної Німеччини у **XV** ст.; у нім. говірках воно не має підстав.

Фр. *butin*, ісп. *botin*, іт. *bottino* 'грабунок' – германізм [Kluge, 72]. Французький етимологічний словник А.Доза: *butin* (**XIV** ст., G. de Charney), запозичення з с.-н.-нім. *bute* 'розподіл' (нім. *Beute* 'здобич'; той же корінь у нідерл.): спершу **морський термін з ганзейських міст** [Wartburg]; похідні – *butiner* 'грабувати' (**XIV-XVI** ст.) [Dauzat, 121]. Італійський етимологічний словник Кортелаццо-Цоллі: *bottino* 'здобич (військова)' (**XIV** ст., *Storie Pisesi*; до **1363** р., M.Villani; лат. *bottinum* у Модені у тому ж столітті: *Sella Em.*) < fr. *butin* імовірно германізм (с.-н.-нім. *būte* 'розподіл', **морський термін, вживаний у ганзейських містах**) [Cortelazzo, Zolli, I, 159]. Du Cange: **BOITINUS** *Praeda* 'здобич', *Italis Bottino*, Gall. *Butin*. Chron. Veronense ad ann. **1333**. apud Murator. tom. 8. col. 648.

За контекстами латиномовних хартій, починаючи від **1053** р., видно, як проstonародний германізм *budingum*, *buding* втрачає негативний відтінок і означає вже "набути, добуток": "*se cuius bona vel praedia, propter culpam aliquam vel querimoniam, in placitis abbatis, id est, **Budingum**, dominicata vel publicata fuerint, omnia abbatis erunt*" 'якщо через якусь провину або за скаргою на чиєсь добро чи майно, тобто *Budingum*, буде подано позов абату, все воно належатиме абату'; також: "*vel quolibet in loco infra termini Abbatiæ placitum habere voluent, quod vulgariter **Buding** dicitur*" 'або схотів би зробити позов на будь-яку річ на землях у межах Абатства, що по-простому зветься *Buding...*' (хартія ім. Генриха III, **1056** р. для монастиря св. Максиміана у Трирі) [Du Cange et al., *Glossarium...*, t. I, p. 769, col. a].

На прототип укр. ст. **бутьнокъ** могло вплинути й саме дієслово с.-н.-нім. (ūt)**būten** 'розподіляти (здобич)' з формою ***būting** 'розподіл'; сюди ж і укр. [бутина] 'ліс, призначений для рубання', [бутинар], бутинник 'лісоруб', а не від рум. *buştean* – усього лише 'колода, пень' [ЕСУМ, I, 309].

У зв'язку з можливим ганзейським минулим слова, його побутуванням, зокрема, на Волині і звичністю реалії "здобути, захоплене" не лише серед козаків (Клепатський), але й у Європі **XI-XVI** ст., в іншому світлі постає те місце відозви до руського народу Богдана Хмельницького, де сказано, що предки русинів первісно вийшли з Помор'я балтійського. "Спираючись на ці свідчення, Мацейовський у своєму дослідженні, надрукованому 1852 року, твердив, що поморяни, звані варягами, дали перший поштовх утворенню славного Запоріжжя, *слов'янської інституції, перенесеної з Балтики на Дніпро* (Maciejowski 1852, с. 711-713) [Рахно, 17].

З іншого боку, "К. Мюлленхоф щодо готів зазначав, що вони є героїчним народом, основними носіями германських героїчних саг і героїчної поезії, які відзначають королів Германариха і Теодориха. Цей народ знайшов свій кінець на чужині. **Невеликі групи їх трималися ще довгий час в нижній частині Вісли** та в Криму, де тільки на початку XIX століття зникли останні рештки готів [Müllenhof, *Deutsche Alterstumkunde*, с. 13] [Рахно, 29].

Тоді сюди ж слід віднести й відомості М. Рахна з балтійського вектора про цікаві спостереження щодо зв'язків між козаками та ранішою хвилею германців. Зокрема, відомий історик і громадський діяч Єгор Классен виводив козацтво від готів. Серед іншого, 1854 року він писав, що в писемних книгах Новгородських погостів можна знайти згадку про кінних **гофейських козаків**, які невідомо звідки переселилися в Бежецьку п'ятину, на спорожнілі землі. Кінні козаки неодмінно означали військових людей, що, судячи з усього, переселилися в Архангельську губернію і залишили там досі слід свого перебування у місцевій назві арх. *казак* "бездомний наймит", при тому, що такої назви не існує в тих губерніях, де в старовину не жили козаки. Гофейські козаки вказують на гот(ф)ів чи готів-гуннів (Gothunni). Ця обставина свідчила, на думку Классена, про те, що козаки походять від північних готів, а за Нестором, «говь» чи «гъте» були споріднені з русами [Классен 1854, с. 64] [Рахно, 15].

На сайті <http://sites.google.com/site/olegdankir...novgorodskie-kazaki> вказані дати появи цих гофейських козаків у Бежицькій п'ятині: **1325, 1380** рр. Згадані вони й у книзі Євграфа Савельєва "История казачества с древнейших времен до конца

XVIII века" (1915 р.), ч. II, с. 263; крім них названі ще **ямські** й дерптські ка-
заки, а у прим. 244 сказано: "Писцовые книги Новгородских погостов. Договор
Новгорода со Швецией 17 июля 1612 г., пун. 10. Карамзин, т. XII, гл. V... Ямсь-
кі казаки жили в області Ям або Єм, у південній частині Надонежжя. У договорі
зі шведами новгородці наполягли, щоб "казакам дерптським, ямським та іншим
зі шведських володінь відкритий був шлях до Росії і назад, як це було встанов-
лено до Борисова царювання". Отже, у XVI ст. казацьких громад у новгородсь-
ких і сусідніх шведських областях було чимало" [passion-don.org/history-2/chapter-4.html].

Отже, основа Буч-/ Буц- швидше походить з *бут- '(військова) здобич' (пор. і
гідронім БУЧа р. БУЧа = БУДча *-т- = КАМЕНка у с. ЯСНОгородка Кв КСв). Це
пояснює зв'язок витоків Січі з островом *Бутським, Бут-шко. Збоку могло *вида-
ватися*, що ті люди були *утікачами*, або *волинянами* і *подолянами*; однак вони
вирушали сюди по *здобич*. Козаки – початково місцева, асимільована меншина
української мовної спільноти. Перевагою цього висновку є його історизм.

Дістає свою пайку пояснень і говіркова назва лелеки – [буцел, буциль, бу-
циль, боцян]. Виходить, він названий за яскравою ознакою "здобичник": значить,
саме ці форми первинні, а бусол, бузько тощо – пізніші. Тут криється і причина
пізніших етіологічних "народних пояснень", а саме, що острів Буцьки (а саме так
у Потоцького) колись облюбували буцьки...

Таким чином, у пропонованій тепер аргументації **бутинок** – ключове сло-
во; воно неодноразово засвідчене П.Клепатським в історичних документах
(люстраціях XV-XVI ст.) [Клепатский 404 (двічі), 409], – хоча при цьому й лукаво усуну-
те з предметного покажчика видання його книги 2007 р. (с. 475).

Реалія бут відома й на Карпатах: • г. БУТова Зк Свалява: ЧЕРНИк, ТИБава; • г. БУЦ ^г.
СТАНИМИР Іф Богородчани: СОЛОТВин; • г. БУТИн ~ г. ПреГУД парагаудіон античний плаш Зк Ра-
хів: ВІЛЬХовАТий; • пор. г. ПреГУД парагаудіон ^г. КОЗЕЛ Зк Тячів: ПРИГІДЬ, СОЛОТВина,
ВІЛЬХівці; • ПереГУДи парагаудіон Кв Бориспіль: бол. Куржуківські Каварти у с. СТАРЕ, ЛЮБА-
Рці, ТАРАСівка, МАРТУСівка, РЕВНе, ДУДАРКів, ГОЛОВУРів, ВИШЕНЬки, БЕЗУГЛЯКівка.

(Словаки й угорці теж знайомі з цим поняттям у формі bitang 'здобич'
від того ж першоджерела свн. butunge 'здобич' з (ut)buten 'ділити, брати
здобич' (пор. нім. Beute 'військова здобич'). Діставши значення 'волоцюга',
це слово дало укр. ст. битанка (XVIII ст.) і укр. карп. [бетанг] [ЕСУМ, I, 177].)

...У книзі 2015 р. ми зупинилися на тому, що укр. ст. **буц** – не утікач (як
за Голобуцьким), а – подолянин, волинянин (за ЕСУМ). Після того в колі
асоціацій за темою студій трапилося слово **бутинок** 'здобич, трофей', з яким
і було пов'язано апелятив бут, буц – поготів що серед козаків траплялися
прізвища Бут [Тищенко 2015, 484–491]. Однак тепер, з залученням коптської лек-
сики з військової тематики, знайшлося слово копт. **ВΩТС** Battle array, war,
тобто віськовий стрій, порядок, шиккування, війна. Розгляд районних контекстів ви-
явив глибоку закоріненість топоніміки Буц- у місцевих тополандшафтах [Ти-
щенко 2015, 236]. Цікавою особливістю цілих шести контекстів до цієї основи
виявилось сусідство основи Хорост- (< Христ-? чи Fars 'Персія?').

БУЧА, зчинити бучу. Пор. копт. **ВΩТС** battle array, war, тобто
віськовий стрій, порядок, шиккування, війна. Можливий родич слова буц.

В

В. Кирилична літера В *веді*, грецька В *бета* з фінікійської $\Delta\Delta$ бет 'дім'
(пор. ар. beyt). Справді, це оселя – дім і хлів: $\Delta\Delta$. У візантійський час літера *бета* В
змінювала вимову на *віта* В (назву міста $\Theta\eta\beta\alpha\iota$ Теби стали вимовляти *Фіви*), що
зумовило потребу у новій літері для звука [b] (див. Б). Назва літери В *веді* вка-
зує на знайомство творців абетки з коптським письмом, де цю літеру звали **В**
веда [Földes-Papp, 166]. Ця обставина могла підказати Костянтинові (Кирилу) і Ме-
фодію педагогічну ідею дати назвам початкових літер слов'янського письма
мнемонічну послідовність: Аз Буки Веді. Глагол Добро Єсть...

ВАКУ-ВАКУ – вигукують спересердя, коли чують дурниці (засвідчено у словнику П. Білецького-Носенка).

ВАЛАХІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 39-ї історичної епохи) – XV / XVIII ст.: *царина, гляґ, згляґатися, [герлиґа, флюяра, струнґа, бербениця]*; пор. топоніми Репосул, Репедзел, Рипа, Стримба, Подішор, Фонтиняси, Одаї. Виявлені у ХХ ст. Поширення валахізмів пов'язують з освоєнням скотарськими групами румунських селян гірських пасовищ Середньої Європи у пізньому середньовіччі. Валахія – одна з трьох історичних областей і складових Румунії, її південний захід (дві інші – Молдова і Семигороддя).

ВАЛІЗА і **ЧЕМОДАН**. "Нащо нам росіянізм *чемодан*, як маємо власне слово *валіза*?" – Виявляється, це лише правда, а не вся істина. Копнімо глибше і відновімо історію в дужках: "Нащо нам росіянізм (з перської) *чемодан*, як маємо власне слово (з арабської) *валіза*?" [див. ЕСУМ, I, 326; VI, 295]. До росіян ця реалія могла дійти через турок, як і до румун – *geaman-tan* [джа]. Натомість у *валізи* західний вектор: через іт. *valigia*, фр. *valise*.

ВАНТАЖ – виключно українське слово без аналогій у сусідів. Та ще й пізніє і вельми продуктивне. Але – невідомо звідки прийшло [ЕСУМ, I, 329]. І коли встигло увійти до словника? Принаймні, відоме лише у новоукраїнській, як-от у Желехівського: *Вантáжити, в. а. einpacken; auf-laden, belasten.* Формально наближають до іст. *авантаж* 'перевага'. Але які деталі і контекст?

ВАРТА і **ВАРТИСТЬ**. Всупереч формальному збігу основ, ці слова між собою не споріднені. Прийшли через польську – перше з нім. *Warte* 'сторожа' (фр. *garde*). Інше – з нім. *wert* 'дорогий, вартий' [ЕСУМ, I, 333, 334].

ВАТРА. Немає такого слова ні в білоруській, ні в російській. Але воно відоме у чес., словац., хорв. *vatra*, серб. *ватра*, а у говірках – у болг. *ватра*, у пол. [watra]; є ще рум. *vatră* і алб. *vatrë*. Тобто за географією – це балканізм, звідти до нас і прийшло. Однак з поваги до старшого брата виводили *ватру* й від рос. *ватрушки* (!) – це все одно, що *варяга* від рос. *варежки*, або *борщ* від *переборщити* – на повному серйозі можливість такого розвитку обстоює солідний словник [ЕСУМ, I, 340].

ВЕНЗЕЛЬ – хто б подумав, що це всього лише пол. *węzeł* 'вузол'! А таки інакше звучить *мундир з вензелями*, аніж з *вузлами*.

ВЕРБЛЮД (у Желехівського *велблюд*). Досліджені ділянки історії слова ще не складаються у цілісну картину. Передісторія слова починається на Сході, але офіційні словники [Фасмер, I, 293; ЕСУМ, I, 351], на жаль, відображують передній край наукових досягнень середини ХХ ст. Всупереч їм, *верблюд* виявився не пов'язаним ані з лат. *ebur* 'слонова кістка', ані з сскр. *ibha*. Ще П. Шантрєн спростував ці гіпотези 1970 р., про що філологи-земляки у більшості не знають. У своєму словнику він показав, що важливий проміжний етап – гр. *ἐλέφας* 'слонове ікло' (у Гомера), 'слон' (у Геродота, Аристотеля), "як і лат. *ebur*, звичайно, запозичене, але обидва слова не мають між собою нічого спільного: ані роду, ні типу флексії, ні звукової структури. Часто наводять аналогію з егип. *abu*, копт. *євү*, які справді схожі на лат. *ebur*, але притягати до них грецьке слово – це еквілібристика. Слово бере початок у II тис. до н.е. не в Африці, а скоріше у Малій Азії, де в ті часи розквів обробіток слонових ікол. У тримовному тексті з Рас Шамра є хеттське слово *laḫpaš* «зуб (слона), слонова кістка» – також запозичене. Див. E. Laroche, B. Phil. 1965, 56-59" [Chantraine, 338].

[*вакú-вакú*] (вигук досади, коли чують дурниці) Бі; – зіставлене з р. [*vákaty*] «молоти дурниці» і далі з лат. *vōx* «звук, крик, голос, слово, мова», дінд. *vāk* «мова, голос, слово», ав. *vāxs* «тс.», сірл. *faig* «сказав», двн. *giwahan, giwuog* «згадувати», прус. *wackitwei* «кликати»; іе. **dekʰ* – «говорити». – Фасмер I 375; Преобр. I 111; Walde—Hofm. II 824—825; Pokorny 1135—1136.

Картина подальших подій хоч і ясніша, але все одно нагадує філологічний детектив. Грецьке слово **ἐλέφας**, род. відм. ἐλέφαντος запозичили й римляни (лат. **elephas**, elephantes 'слон', на відміну від давнішого ebur 'ікло'), і готи у формі **ulband-us**, – і тут нам кажуть, що по дорозі до готів значення великої екзотичної тварини драматично змінилося... І готи, і їхні мовні родичі запозичили формально це слово, але не так його при цьому зрозуміли, – і отримали праґерм. *ulband- ...'верблюд'! Справді: готс. ulbandus* (засвідчені Dsg. ulbandau, Gsg. ulbandaus); двн. olbenta f.; свн. olbende; данґ. olfend m.; дсакс. olvundio m.; днор. ulfaldi m.; дшв. ulvande [Pronk-Tiethoff, 147]. Сучасне зведення **2013** р. у зв'язку з обставинами поширення слова вважає, що: "готи *уперше побачили* (?) свійських верблюдів на Нижньому Дунаї у IV ст. і звідти поширили їх у суміжних землях. Тому рефлекс слова у західних і північних ґерманців вказують на ґотське джерело (RGA 7: 141-142). У західно-ґерм. мовах а-умлаут знизив артикуляцію початкового *u- до o-" [Pronk-Tiethoff, 147].

Далі надійшла черга слов'ян: старослов. **вельвѣдѣ** [вел'бонд] (київська місцева традиція цю ґотську форму зберегла навіть до часів Хмельницького у киеворус. **вельвѣдѣ**). Але дальші від готів слов'яни переосмислили слово як **вельвлоудѣ** тобто, за народною етимологією з velь 'великий' і blōdъ 'блуд', blōditi 'блудити'. Звідси пол. wiełblad, чес. velbloud, словен. velblód, від них і укр. ст. *вельблуды* (XV ст.), – при тому, що й у XVII ст. **вельбудѣ**, – як у киеворус. **вельвѣдѣ** (пор. ulband-). І лише після дисиміляції (розподібненні) двох -л- – *верблюд* [пор. **ЕСУМ**, I, 351] (було і пол. wiełbrąd). Якби не збереглися письмові свідчення кожної з перелічених сходинок, аматори вкотре сказали б, що це все вигадки вчених.

С. Пронк-Тітгоф констатує, що всі слов'янські слова мають -e- у початковому складі, але з погляду історичної фонетики, готс. ul- не могло дати *vel- у праслов'янській: очікуваний рефлекс мав би бути **vьlbōdъ. Аби врятувати ідею дослідниця залучає здобутки акцентології (теорії наголосу) слов'янських мов і відносить це запозичення до "групи AP (b) з наголосом на другому складі основи за законом Дибо", додаючи, що цей закон мав спрацювати відразу *після* запозичення слова, але *перед* його подальшими змінами за народною етимологією. І підсумок її обережний: "імовірно, з ґотської; праслов. початкове vel- (з давнішого **vьl-) дістає краще пояснення з готс. ul-, аніж з зах.-ґерм. ol-" [Pronk-Tiethoff, 147]. Найменше переконує така масова (і одностайна) амнезія значення у всіх ґерманців у освічений античний час. Після військ Ганібала на слонах у Римі? Після численних мозаїк і фресок з зображенням слонів?

Шановна авторка капітальної монографії не обтяжила себе згадкою гіпотези Вяч. Іванова і Т. Гамкрелідзе (про яку В. Леман у своєму ґотському етимологічному словнику згадати не забув [Lehmann **1986**, 375]). Названі вчені виходять з наведеного вище хеттського слова **laḫpaš** «зуб (слона), слонова кістка». По-перше, для порівняння з ним вони запроваджують до наукового обігу найдавніші грецькі форми мікенських текстів e-re-pa, Gsg. **e-re-pa-to**, прикм. e-re-pa-te-jo 'зроблений зі слонової кістки' і до гомерівських ἐλέφας, ἐλέφαντος теж долучають ἐλέφαντειος 'зі слонової кістки'. По-друге, зазначивши, що гр. ε- є характерною протезою, вони реконструюють архетип у вигляді *leb^[h]-ont^[h]. І, по-третє, вказують, що цей архетип з нульовою голосною (*lb^[h]-ont^[h]) закономірно відображений у гот. ulbandus (!). За висновком вчених, "немає жодних формальних підстав вважати готс. ulbandus ... запозиченням гр. ἐλέφας, як це звичайно приймають. Закономірна фонетична співвіднесеність цих слів не залишає сумніву у їхньому зведенні до спільної праформи" [Іванов, Гамкрелідзе **1984**, 524–525]. Що до зсуву змісту "слон → верблюд", вчені вказують на типологічно схожий розвиток значень у шумерській і аккадській (пор. шум. am-si: 'слон',

букв. 'дикий бик' + 'ріг'. – К.Т.). Крім того, у мовах слов'ян і Заходу вектори запозичень відмінні: так, у слов'ян слово "слон" – зі Східної Азії (!) (пор. бірм. s^haŋ < *slaŋ 'слон'), тоді як у більшості мов Західної Європи – з грецької через латинську. В. Леман вважав усю гіпотезу *imaginative, yet disputed*. Хтозна: появу відмінностей у змісті слів-нащадків спільної праформи уявити легше, аніж кричущу неухважність цілого народу при разовому запозиченні. Чи ближчі роки принесуть свіжі наукові новини до теми?

"ВИКУТІ СЛОВА" – створені відомими історичними особами слова словника. Такі слова є у кожній мові. Вони виникають з трьох причин – внаслідок розвитку зовнішньої дійсності (наприклад, поява нового вулканічного острова біля берегів Ісландії, який ще не має ім'я), внаслідок розвитку людського пізнання (*комп'ютер, тестування*) або внаслідок розвитку структури мови (*інтернет-провайдер*). Ось приклади "викутих слів" (виділено ті, що згодом стали звичними).

Рис. В1. Українські авторські неологізми в словнику

Новатори слів	Створені ними слова
Михайло Старицький (1840–1904) Олена Пчілка (1849–1930) Іван Франко (1856–1916) Леся Українка (1871–1913) Агатангел Кримський (1875–1942)	нестями, млявий, байдужість, приємність, загарт, задумливість, співчувати, страдниця, провинність мистецтво, переможець, променистий невпинний, отвір, привид, припис, поступ, проблиск, недвижно, прямовисно, пречудовий, свідоцтво невідборонно зміст [Регушевський // 258]

Крім того, цілком конкретні вчені, митці й журналісти створили низку актуальних для їхньої доби *неологізмів* і вперше запровадили їх, зокрема, до німецької мови: Kindergarten 'дитячий садок' (Fröbel), Vitamin 'вітамін' (Funk), Fallschirm 'парашут' (Jean Paul), indogermanisch 'індоєвропейський' (Klopstock), Eiszeit 'льодовиковий період' (Schimper), Fahrkarte 'проїзний квиток' (Sarrazin), Fernsprecher 'гучномовець', Postkarte 'поштова листівка' (Stephan), Leitmotiv 'лейтмотив' (Wagner).

Рис. В2. Німецькі авторські неологізми у словнику

Новатори слів	Створені ними слова
A. Dürer (1471–1528) M. Luther (1483–1546) J. Komensky (1592–1670) G. Harsdörfer (1607–1658) Ph. Zesen (1619–1689) Ch. Wieland (1733–1813) J. Campe (1746–1818)	Gesichtspunkt 'окрема думка', букв. 'точка зору'; Beruf 'фах', einsam 'самотній', erlauben 'дозволяти', prüfen 'перевіряти', Verfasser 'упорядник', Krokodilsträne 'крокодилячі сльози'; Wörterbuch 'словник'; Zeitschrift 'журнал'; Entwicklung 'розвиток', Mundart 'діалект', wahrscheinlich 'імовірний'; Fortschritt 'поступ', entsprechen 'відповідати'; Einzahl 'кількість', Erdgeschoß 'перший поверх' [Kluge, 899–915]

Свого часу суспільний запит покликав до життя й такі слова, які згодом стали історизмами: Gegenreformation 'контр-реформація, XVI ст.' (Pütter), Völkerschlacht 'битва народів, 1815 р.' (Mütling), Völkerfrühling 'весна народів (революція 1848 р.)' (Börne). Далі всі ці нові поняття були засвоєні через переклад з німецької до інших мов Європи.

Те, що наведені приклади свідомого формування словника зовсім не виняток, доводить ще більший шар лексем такого походження у фінському словнику. Тут загальна кількість документованих авторських "викутих слів" сягає *кількох тисяч*. Вони створені за півтисячоліття: український досвід на цьому тлі виглядає більш ніж поміркованим.

Становлення російської норми також пов'язане зі словотворчістю науковців, зокрема, М. Ломоносова і М. Карамзіна. Деяким загальнонародним, побутовим словам при цьому було надано термінологічних значень (*опыт, частица, явление*), для нових понять запропоновано авторські "викуті слова" (*маятник < маяться, насос < сосать, упругость < пружина*), створено численні кальки: *в.лия.ние < лат. in.fluen.tia, пере.ворот < re-*

volutio, у.соверш.енство.вать < per.fect.ion.are, со.звезд.ие < con.stella.tio, водо.род < hydro.genum, пред.мет < sub.jectus, между.мет.ие < inter.-ject.io. Чимало цих російських неологізмів XVIII ст. скальковані до сусідніх мов: зокрема, укр. пароплав, явище, сузір'я, громадськість, промисловість тощо.

У передмові до "Лексикона треязычного" (1704) перекладач Ф. Полікарпов бідкався, що "реснота и чистота славянская засыпся отъ чужестранныхъ языковъ въ пепель" [Виноградов, 1934, 58]. В. Татищев свідчив у 1741 р. про запозичення XVIII ст.: "Другие слова в языкъ нашъ умножены отъ другихъ европейскихъ языковъ и купно съ науками филозовскими и вещьми, от них получаемыми. ...Другие – такие, что хотя можно переменить, и прежде имели, да такие имена, которые могли о другихъ именахъ разуметься, яко бомбу именовали **шаленая**, **фейерверкъ** – **потеха**, **каналъ** – **прорывъ**, **капитанъ** – **сотникъ**... и многие такие, которые **тяжче** переменять, для того что ко онымъ привыкли. Посему можешь видеть, что языкъ предъ другими портится или исправляется, умножается, чрезъ что отъ часу в дальнюю отъ прежнего прародительского отдаляется" [там само, 50-51].

Рис. В3. Російські авторські неологізми у словнику

Новатори слів	Запропоновані ними слова
Д. Кантемир (1674-1723) Ф. Полікарпов (1704; 1718) В. Тредіаковський (1703-1769) М. Ломоносов (1711–1765)	естествословец (фізик), умствование (теорія), народоустройство (політика) уравнитель (екватор); <i>надав наукове значення слову угол</i> (лат. angulus) искусство (experientia), провидение (providentia), естественность (essentia) чертѣж , рудник, маятник; движение , кислота , насос, изобретатель, основание , притяжение , сопротивление, упругость; щѣлочь, квасцы; <i>кальки</i> – кислород , водород , углерод , пароход , предмет , созвездие , равновесие, удельный (вес), треугольник , корень, преломление, условие ; <i>надав наукові значення словам</i> – опыт , частица , наблюдение , явление
М. Карамзін (1766-1826)	<i>кальки</i> – влияние , переворот , рассеянность, сосредоточить, занимательный , достижимый , общественность , промышленность , усовершенствовать [Виноградов, 1978, 10-64; 1934, 47-58; Успенский, 261; Регирер, 145]

Міністр освіти Росії за часів Олександра I, він же голова цензурного відомства, віце-адмірал О. Шишков заснував консервативне літературне товариство "Беседа любителей русского слова" яке поставило за мету пропонувати питомі ("родимые") відповідники для всіх нових цивілізаційних явищ і понять. Проте цей шлях однозначно "герметизував" російський словник, віддаляючи його від решти Європи, культурною складовою якої Росія прагнула бути. Окрім неологізмів з питомого мовного матеріалу, М. Карамзін і його прибічники, до яких належав і О. Пушкін, запроваджували й "варваризми", що викликало критику консерваторів: ті наполягали на заміні цих європеїзмів "родимими словами" – відповідно, замість слів *денді*, *тротуар*, *театр* вони радили вживати *хорошилище*, *топталище*, *ристалище*. Зі своїх позицій "Беседа" могла б твердити, що в теперішній нормі російської мови так і не створено слів з питомих ("родимых") морфем замість цілої повені засвоєних відтоді іншомовних запозичень для передачі модерних понять (це половина російського словника).

ВІДПОВІДНІСТЬ МОВ-ДЖЕРЕЛ ІНШОМОВНИХ ЛЕКСИЧНИХ ТА ГРАМАТИЧНИХ ЯВИЩ. Характерні і унікальні явища української граматики прийшли у давнині:

- з іранських мов – післяйменник (за)ради (Христа ради) і низка складених прийменників – *понад*, *з-над*, *поза*, *з-поза*, *поміж*, *з-поміж*, *попід*, *з-попід* та ін.;
- імовірно з еламської мови – редуплікація префікса повторюваності дії *попоісти*, *попоходити*);
- з германських мов – формант прізвищ -енко < -ing, лонґоб. -engo; керування дієслів *чекати на щось* (пор. wait for) та ін.;
- з латини – майбутній недоконаний час *їсти.му*, *пити.меш* ~ за зразком *manger.ò*, *berr.ai* (інфінітив + теп. час дієслова *мати*);
- з кельтських мов – словотвірний суфікс сингулятиву -ин(а) (*дитина*, *дівчина*, *рибина*; *кияни.н*, *селяни.н*, *громадяни.н*);

– також з кельтських мов – імовірно походження закінчення 1-ї ос. мн. дієслів -МО, пор. кельтіберійську дієслівну форму COMEIMU 'convenimus' (збираємося, узгоджуємо), яку дешифрував А.Товар і до якої він наводить аналогічні ґалльські форми тієї ж 1-ї ос. мн. UORAUIMO і PRIAUIMO [Товар// ELH, 103]. Ці зіставлення стають можливими при прийнятті тези про те, що Наддніпрянина становить частину посткельтського простору, на якому індуковані і українські форми на -МО, й білоруські, і нижньолужицькі, і хорватські, і сербські – але й іт. *andiamo, facciamo 'йдемо, ходімо, робимо, робімо'* [Тищенко 2016, 232] (див. МАЙБУТНІЙ ЧАС НЕДОКОНАНОГО ВИДУ).

ВІДПОВІДНІСТЬ ПЛАСТІВ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СЛОВНИКУ, ІНШОМОВНИХ ОСНОВ У ТОПОНІМАХ ТА Ү-ГАПЛОГРУП. Дотепер в українському словнику виявлено 42 пласти іншомовних слів. Вони мають у сусідніх мовах інший склад, а деякі відсутні. Ці пласти іншомовних слів (які походять кожен з тієї ж мови-джерела, що й деякі топоніми в Україні) прийшли до українського словника, зокрема:

– з мов Месопотамії (пор. Ү-гаплогрупу **J2**; від III тис. до н.е.) – *нишком, кугут, леміш* (пор. Дубшари);

– з фінських (пор. Ү-гаплогрупу **N**; від II тис. до н.е.) – *щур, кеньгі, кволий, журитися, журба, кульгати, кандіба* (пор. р. Яха, р. Сож, р. Рандава);

– з балканських мов (пор. Ү-гаплогрупу **I2**; у XI-IV ст. до н.е.) – *цівка, тьма, кепкувати, віхола, цап, шутий, бгати, муругий, поратися* [Нерознак] (пор. гори Товтри, Медобори, Бескиди [Трубачев]);

– зі скіфської (пор. Ү-гаплогрупу **R1a**; від I тис. до н.е.) – *халява, почвара, дощ* [Трубачев], *скіпщина* (пор. р. Дніпро, Дробишів, Аршуки);

– з кельтських (пор. Ү-гаплогрупу **R1b**; від I тис. до н.е.) – *крівля, смерека, оборіг* [Stelmaszczyk], *мотика, кінь, коро́ва* [Трубачев], *слуга, владика* [Шахматов] (пор. р. Сукіль, р. Радоробль, г. Камула);

– з грецької (пор. Ү-гаплогрупу **J1**; від VI ст. до н.е.) *комора, корабель* [Фасмер] (пор. Іркліїв, Македони);

– зі скандинавських мов (пор. Ү-гаплогрупу **I1**; у II-IV ст. та у 840-920-х рр.) – *ускробати, ускромити, ушкали, очуняти, щогла, сльота* (пор. р. Сигла, оз. Світязь);

– з монгольських (пор. Ү-гаплогрупу **Q**; у IV-VI і XIII ст.) – *ковбаса, чавун* [ЕСУМ], *онучі, курінь* (пор. Хорохорин Вл, Кременчук Пл);

– з кавказьких (пор. Ү-гаплогрупу **G**; у VII-XII ст.) – *сковорідка, кукобитися, коверзувати* (пор. Ківшовата Кв < Colchis, Шарапанівка Вн < Шорапані);

– з арабської (пор. Ү-гаплогрупу **E1b1b**; від VIII ст.) – *потала, хосен, сум, суматуха, капарно, могорич, мацапура; ропать* [Фасмер] (пор. Аджамка, Паталахівка, р. Росава).

У топонімії України є інший ряд незалежних даних. Тут виявлені сотні топонімів з іншомовними основами², серед яких станом на 2016 р. вже розрізнено репліки прототипів з таких мов:

– мов Месопотамії (пор. **J2**) – Дубшари ІФ, Ілемня ІФ, Сапановчик;

– фінських (пор. **N**) – р. Сож Чг, р. Яха Пл, с. Кореличі Лв;

– балканських (пор. **I2**) – гори Товтри Тр, г. Бескид Лв, р. Альта Чк [Трубачев];

– скіфських (і пехлевійської; пор. **R1a**) – р. Артополот Пл, Ардабда 'Феодосія' Км [Стрижак; Трубачев], Токмак Зп, Добростани Лв, Сакуниха См, Сахни Жт, См, Хк, Хм;

– кельтських мов (пор. **R1b**) – р. Сукіль ІФ, р. Радоробль Жт, г. Камула Лв;

– грецької (пор. **J1**) – Рогань Хк, Рикане Вл, Рикунь Кв, р. Рогостянка Кв, Коломия ІФ, Калуш ІФ;

– скандинавських (пор. **I1**) – Трахтемирів Кв, Говилів Тр, пот. Фрумилів ІФ, р. Авунда Км;

– монгольських (пор. **Q**) – Шипинці Чв, Хорохорин Вл;

– кавказьких (пор. **G**) – Шарапанівка Вн, Ківшувата Кв;

– арабської (пор. **E1b1b**) – Паталахівка Лг, Водолага Хк, Подольох Хк, Аджамка Кг, Халаїмгород Жт.

Очевидно, що основи цих топонімів-реплік походять з тих самих мов, що й пласти запозичень в українському словнику. Про гаплогрупи див. с. 610–613.

ВІЗАНТІІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 23-ї історичної епохи, від 988 р.: *грамота, ікона, дяк, [клюса], церква, хрест,*

² Географічне розміщення об'єктів видно з позначень областей та АРК: Вн, Вл, Дп, Дц, Жт, Зк, Зп, ІФ, Кв, Км (АРК), Кр (раніше Кг), Лв, Лг, Мк, Од, Пл, Рв, См, Тр, Хк, Хм, Хс, Чв, Чк, Чг.

пiп, монастир, мак, огiрок, левада; пор. топонiми Iрклiїв, Вел. Лепетиха, Македони, Херсон, Калагарiвка, Верем'я та iн. Див. ГРЕЦИЗМИ.

ВІРМЕНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 25-ї історичної епохи. Переважно це іранізми, відомі й у вірменській мові: *Бог, говіти, заговини, призьба, паркан, топiр, посуд, сковорода, чашка*, сіверс. бутліти 'гнисти', *спориш, коноплі, гарбуз*, діал. *ясмінок* (пор. вірм. *bag* "god" з Parth. *bay*, Old Pers. *baga*-; *govem, govest* "praise" з Old Pers. *gaub*- "speak," Sogd. *γωβ*- "praise"; *parisp* "wall" (Pahl. *parisp*, Man. Mid. Pers. *prysp*, base *spā*- "to place"); *parkēn* "fence" (*kan*- "to put"); *tapar* "axe" (Pahl. *tapar*, Balōčī *tapar*, Waxī *təpār*, NPers. *tabar* base *tap*- "to strike"); Greco-Pers. *passous, pasatas; skauařak* "dish" (NPers. *sokūra*, OInd. *cakoraka*); *čařak* "cup" (OInd. *cařaka*-, base *kařs*-), – ЕСУМ цього вірм. слова не знає, а від інд. авторитетно застерігає [ЕСУМ, VI, 286], *p'owt* "rotteness; rotten, spoiled" from Parth. **pūt* (cf. Av. *pūiti*- "rotteness," Mid. Pers. *pūdag* "foul, rotten"); *aš-para*- "lucerne as horse fodder"); *kanap', kanep'* "hemp" (Pahl. *k'nb*, Gk. *kánnabis*, NPers. *kanab, kanav*, Oss. *gänä*); *xarbzak* "melon" (Pahl. *xarbuřak*, NPers. *xarbūza*); Npers. *yāsmīn*). Див. II. ВІРМЕНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ; IV. ВІРМЕНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩАХ.

ВЛАДИКА – давній кельтизм, пор. кимр. *wladych* (етимологія С. Стока і О. Шахматова). Основа **волд-, włod-** < **vlad-** давно ототожена з цсл. *владь* 'влада' і при тому, що важливо, відповідає основі апелятиву псл. ***voldyka**, визнаної в цьому вигляді також і М. Фасмером [Фасмер, I, 327]. Це змушує критичного переглянути запропоноване вченим походження слова *владика*. Пояснення М. Фасмера відоме: „слов. **voldyka* являє собою розширення основи на **-n** (?) за допомогою суфікса **-k-**” [там само], – з контексту видно, що мається на увазі розширення, здійснене нібито у праслов'янській. Неодноразово засвідчено упереджене ставлення М.Фасмера до самої можливості кельтських етимологій слов'янських слів – всупереч О. Шахматову, С. Файсту, Й. Мікколі та іншим вченим. У статті *владика* його словника немає вказівок ані на будь-який кельтський мовний матеріал, ані на прізвище О. Шахматова, що свідчить про небажання М. Фасмера визнати правоту О. Шахматова щодо кельтської етимології принаймні цього слова, про яку М. Фасмер не міг не знати: пор. [Schachmatov, 93].

Так поза увагою дослідників (у тому числі й через науковий авторитет М.Фасмера) опинилися вказані у О. Шахматова з посиланням на С. Стока [Schachmatov, 93] першорядні за важливістю форми кимр. **gwladych, gwledych**, – а з звичайною мутацією **wladych, wledych** 'королівство, влада; володар', – які не залишають сумнівів у своїй ролі "готового" історичного першоджерела слов. **владика** саме через наявність у кимрському слові УСІХ ТРЬОХ морфологічних компонентів слов'янського слова: **wlad-, -y-, -ch**:

кимрське **WLAD-Y-CH** ⇒ давньослов'янське **ВЛАД-Ы-КА**

Факт повної поморфемної відповідності слів *владика* / *wladych* важливий у зв'язку з прадавньою семантикою слов'янського слова, донесеною до нашого часу (офіційне звертання до ієрархів церкви).

М.Фасмер у статті свого словника *владика* не лише не наважився критикувати достеменно відому йому кельтську етимологію цього слова С.Стока – О.Шахматова, але навіть (прикра річ) приховав її у посиланнях, що вказує на гріх умовчання. Натомість у валлійських текстах цей апелятив неодноразово засвідчений, наприклад, у XVI ст.: у *brenin Edwart...* *viwyddynn oi wladych ef*; 1583: *ar wlad yno ar wledych*; 1632: *Ni bydd terfyn ar ei wledych Regni ejus non erit finis* 'Його ж царству не буде кінця'. *De Christo Iesu*. Таким чином, це слово є морфологічно цілком оформленим уже в кимрській мові, як похідне від *gwlad* (*wlad* після мутації) 'батьківщина, земля, королівство, край', пов'язане з дірл. *flaith* 'герцогство, князівство' < **ǵlat*- 'бути в силі' [GPC, II, 1676, 1679].

ВОЛОХИ, ВОЛОСЬКИЙ 'румуни, румунський' < **влъх-въ** з парф. 1) парф-; 2) Балх; 3) Валахш. "Європейська етимологія виводить слово *влахи* з етноніма кельтів-вольків, румун чи римлян, не враховуючи давніших парфянських фактів. Насправді, причиною того, що польс. *Włochy* означає 'італійці, Італія', а укр. *волохи* 'румуни', мала бути *військова служба родичів парфян аланів* у пізній Римській імперії

[Алемань] та їхнє тривале проживання над Дунаєм в області Vlaška 'Валахія', де вони й асимілювалися з румунами" [Тищенко 2013, 295]. Див. II. *ВОЛОСКІВЦІ, ВОЛФИНЕ*.

ВСЕСЛОВ'ЯНСЬКА ЧАСТИНА УКРАЇНСЬКОГО ПИТОМОГО ЛЕК--СИКОНУ. На сайті Wiktionary розміщені готові списки Сводеша багатьма мовами як засіб навчання іноземної мови. У тому числі тут є Swadesh lists for Slavic languages. Вихідний авторський реєстр Сводеша зазнав при цьому незначних змін: з 215 слів залишено 207. Наскільки ж відмінні словники сучасних слов'янських мов за списками Сводеша? Тут наявний **повний збіг** в усіх без винятку слов'янських мовах таких **96 слів з 207 слів списку**: *в, з, і; ти, ви, де; там, лід, дим, ніч, ніс, ріг, зуб, дощ, два, три; весь, день, сіль, сніг, кров, ім'я, мало, один, кора, дитя, мати, риба, воша, рука, жити, пити, їсти, шити, перо, язик, яйце, ріка, море, небо; п'ять, м'ясо, живіт, серце, трава, земля, спати, ссати, терти, грати, сонце, пісок, озеро, вітер, попіл, білий, новий, тупий, сухий, лівий; тонкий, листок, корінь, дихати, копати, летіти, лежати, сидіти, стояти, падати, давати, кістка, голова, коліно, камінь, вогонь, чотири, чорний, теплий, повний, мокрий, правий, старий; черв'як, вузький, гострий, далекий, широкий, зелений, круглий, плювати, вмирати; сміятися, холодний, близький; змерзнути*. Тобто, **до половини слів списку Сводеша (46%) досі тотожні в усіх слов'янських мовах**. Згідно з формулою М. Сводеша [Сводеш, 47], це означає, що спільна праслов'янська мова існувала ще 1800 років тому, тобто у III ст.: це черняхівські часи над Дніпром (в Україні).

ВСЕСЛОВ'ЯНСЬКІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. **Міжгрупові зв'язки характерних рис української мови**. Цей перелік 82 характерних рис української мови далеко не вичерпний, але достатній для подальшої аргументації. Для унаочнення цієї тези спочатку було укладено таблицю відповідностей, до якої вибрано з-поміж 82 специфічних рис української мови ті 12, які є спільними з іншими географічно східними слов'янськими мовами (рис. В4).

Мовні явища	Географічно східні слов'янські мови	Українська мова
27. ч,ж< *tj,*dj,*kt'	Рос. свечу, печёт (але сажу, хожу, ежду), межа; білор. свьяча, мяжа	Укр. свічу, пече, саджу, ходжу, їджу, межа, пд.-зах. [меджа, саджа, пряджа]
49. -чик, -овик, -иха	Рос. перебежЧИК, махОВИК, зайЧИХА (як і в білор. зайчыха)	Укр. перекинЧИК, махОВИК, кадрОВИК, зайЧИХА
53. Пест. ф.числ.	Рос. двоечка, троечка (як і в біл. пяцёрачка)	Укр. двійко, трійко, двієчка, трієчка
(28. о- на місці je-)	Рос. озеро, олень, ольха (але ежевика, единица, Емеля, Ефрем); білор. возера (і пол. olsza, чes. olše, влуж. wólša, нлуж. wolša, слн. olša)	Укр. озеро, олень, вільха, осінь, ожина, одилиця, Омелян, Охрім, Остап
(6. Поява повноголосся)	Рос. голова, берег (65 % винятків: главный, драгоценный, мрак, страна, среда, прибрежный...)	Укр. бл. 100 % повноголосся: головний, сторона, морок, середа, дорогийний, прибережний
(19. Поява вставного л)	Рос. земля, люблю (любят); білор. люблю (любяць); але і серб., хорв. zemlja, нлуж. grobla	Укр. земля, люблю, роблю, повлю, ловлять, дивлюся, куплю, силлю, ставлю, ставлять
(48. Закінч. і < ъ)	Рос. земли, судьи, неволи (але і хорв. zemlji)	Укр. землі, судді, ріплі, вельможі, неволі
(30. Відс. -г-, -л-)	Рос. торг, долгий (але і болг. търг, дългий)	Укр. торг, довгий
(30. Спрощ. tl, dl > л)	Рос. молитва, шило, мыло; білор. мыла, кавала, вёў ~ ялита плёў ~ пляла (але і у георг. пд. слов.)	Укр. молитва, шило. мило; у запозич. – коваadlo, постираadlo
(23. Втрата носових голосних)	Рос. дуб, суд, зуб, ус; пять, сяду – але і у георг. пд. слов'янс. (пор. пол. dąb, sąd, pięć, siąde)	Укр. дуб, суд, зуб, вус; п'ять, сяду
(9. Рухомий наголос)	Рос. земля/ зёмлю, рука/ рѹку, нога/ нѹгу (але це є і у географічно південних слов'янських)	Укр. земля ~ зёмлю, рука ~ рѹку, нога ~ нѹгу (не як у білор. зямля ~ зямлю, нага ~ нагу)
(24. Перехід gv, kv > zv, cv)	Рос. цвет, цвести, звезда; білор. цвет, цвесць, звязда (але і у георг. південних слов'янських)	Укр. цвіт, цвісти, ст. зіззда 'зірка' (але і квіти, квітнути)

Рис. В4. 12 специфічних рис української мови, спільних з обома географічно східними слов'янськими мовами (3 + 9) (центр. колонка: [Lehr-Splawiński, 79-81]; Шустер-Шевц 1983, 35)

Як видно з таблиці, з-поміж 12 специфічних рис лише три перші невідомі у інших слов'ян, решта ж є передусім у південнослов'янських, що спонукає шукати й інші збіги української з ними (рис. В5). Виявляється, що принаймні 22 специфічні риси фонетики й морфології української мови – спільні з аналогічними явищами в географічно південних слов'янських мовах. Це мало не удвічі більше, ніж число рис у таблиці на рис. В4.

Особливістю фонетико-морфологічних аналогій між українською і географічно південно-слов'янськими мовами є те, що серед них немає специфічних рис, невідомих у інших слов'ян: всі вони наявні або у географічно східних або західних

слов'янських мовах. Звідси думка пошукати збіги української також і з останніми (рис. В6). Тут виявлено ще 20 спільних рис.

У таблиці на рис. 4 ще 21 специфічна риса української мови має відпо-відники у географічно західнослов'янських мовах. Але тут структура таблиці інша, ніж у попередній: 8 сепаратних аналогій з географічно західними слов'янськими мовами, а крім того 20 аналогій з лужицькими мовами.

Загальна кількість охоплених картотекою рис далі зростала, поки не сягнула 82, – що, річ ясна, значно повніше відображує об'єктивний стан речей. Тепер серед 82 специфічних рис фонетики і граматики української мови виявилось 11 збігів з російською, 29 з білоруською (настільки мови "східних слов'ян" відмінні), від 18 до 21 збігу – з мовами південних слов'ян і від 19 до 29 збігів – з мовами західних слов'ян, зокрема лужицькими. Де ж тут мовні підстави для зарахування української саме до східнослов'янських мов?

Навпаки, *більша кількість* відповідностей описаних українських явищ поза межами географічно східної групи **в усіх без винятку слов'янських мовах** свідчить і про перехідний характер української між усіма слов'янськими, і про тисячолітній розвиток її з праслов'янської, а не з якоїсь окремої "гілки".

Побудова підсумкової матриці спільних рис. Тепер слід зосередитися на відтворенні загальної картини описаних вище характерних для української мови рис 1-82. Цілу панораму конкретного розподілу характерних рис української мови, спільних з іншими слов'янськими, вдається адекватно відобразити на всеосяжній матриці (див. далі рис. В7).

Мовні явища	Географічно південні слов'янські мови	Українська мова
(9. Рухомий наголос)	Серб., хорв. земља/ зéмљу, рука/ руку, нога/ ногу; (е і у географічно східних слов'янських)	Укр. земля ~ зéмлю, рука ~ руку, нога ~ ногу (не як у білор. зямля ~ зямлю, нага ~ нагу)
(24. Перехід gŷ, kŷ > zv, cv)	Словен. cvět, cvésti, zvézda; хорв. cvijet, cvijetati, zvijezda (як у геогр. східних слов'янських)	Укр. цвіт, цвісти, ст. звізда 'зірка' (але і квіти, квітнути), рос. цвет, цвести, звезда
(26. Немає пом'якшення перед е, і)	Болг. десет, сила, не; мак. десет, не; хорв. deset, sila, ne; словен. desēt, sila (як і в чес.)	Укр. десять, текти, сила, не (не як у рос. десять, т.ечь, с.ила, н.е; також і у словац.)
(30. Відс. -г-, -л-)	Болг. търг, дългий; але хорв. krk, Srb	Укр. торг, довгий
(17. Розвиток псл. l > ol > [ow])	Слн. volk, poln, molcati, tolst, dolg; вимова [voŷk, poŷn, moŷcati, toŷst, doŷg] (не як у хрв., бг., мак.)	Укр. вовк, мовчати, повний, товстий, довгий [воŷк, моŷчати, поŷний, тоŷстий, доŷгий]
(4. Збіг њ, і > и)	Хорв. sin, miti; слн. sin, miti; болг., мак. син (як у ч.)	Укр. син, дим, мити (не як у російській)
(23. Втрата носових голосних)	Хорв. dŷb, sŷd, zŷb; pet – як і у геогр. східно-носл. (не як у пол. dąb, sad, pięć, siąde)	Укр. дуб, суд, зуб, вус; п'ять, сяду
(25. Спрощ. груп tl, dl > л)	Словен. ralo, jelo, moliti; хорв. ralo, jelo, moliti se (як і у географічно східних слов'янс. і ниж.-луж.)	Укр. рало, ялина, молитися (як і у ін. геогр. східних слов'янс.), але ковадло, постирадло, бидло
(1. Розвиток ѣ > і)	Хорв. ікавська: rika, vira, svidok, mlako (як у н.-луж.)	Укр. ріка, віра, свідок, спів, вінок
(5. Розв. ѣ, њ > е)	Болг. овес, орел, козел (але серб. орао, оvas)	Укр. осел, овес, орел, козел (не як у рос.)
(19. Поява вставного л)	Серб., хорв. земљя, капљя, сабљя, конопљя; (е і у кашуб. grable, kwopopla, нлуж. grobla)	Укр. земля ~ зéмлю, рука ~ руку, нога ~ ногу (не як у білор. зямля ~ зямлю, нага ~ нагу)
(22. Відсут. оглуш. в кінці слова)	Хорв. led, Srb, med, nož, rog, sad; серб. лед, Срб, мед, нож, рог, сад (е і у геогр. зах.-слов.)	Укр. лід, серб, ніж, ріг, сад (не як у рос. лё[т], сер[п], но[ш], ро[к], са[т])
(8,20. Відсутність акання і цокання)	У геогр. півд. слов'янс. мовах акання немає (як і у геогр. зах. слов'янс.); цокання немає	Також в українській акання і цокання немає (на відміну від російської і білоруської)
(7. Відсутність редуції)	У геогр. південних слов'янських мовах редуції немає (як і у географічно зах. слов'янських).	Також в українській редуції немає (на відміну від російської)
(12, 18. Ствердіння губних і р)	Хорв. goŷub, krv, crv, sedam, osam (як і у геогр. західних слов'янських).	Укр. голуб, кров, черв, степ, сім, вісім, телер (не як у російській)
(43. Двоїна іменників)	Словенська: найповніше збережена категорія двоїни (е ц у влуж., нлуж.)	Залишки двоїни укр. очима, дверима, плечима, [дві руки, дві відрі, на дві слові] (не як у рос.)
(57. Прсв.зм.3 о.м.)	Є і у геогр. півд. слов. мовах	Укр. їхній, -я, є, і
(71. Закін.-мо1о.м.)	Хорв. možeMO, uzmiMO (як і у влуж.)	Укр. знаєМО, пишеМО (також у білор.)
(51. Стягнуті форми прикметників)	Хорв. dobra, dobro; daléka, daléko, širóka, širóko, širokī (е і у геогр. зах. слов'янс. мовах)	Укр. добра, -е, далека, -е, широка, -е, -і (не як у рос. добрая, -ое, -ье, далёкая, -ое, -ие)
(44. Наявність кличного відмінку)	Хорв. prijatelju, sine, ženo; серб., болг. мамо (в усіх слов'янс. мовах, крім словенської і рос.)	Укр. приятелю, сину, жінко, мамо, земле (не як у російській)

Рис. В5. 22 специфічні риси української мови, спільні з географічно південними слов'янськими мовами (0+22) (центральна колонка: [Lehr-Spławiński, 127-129])

Її структура гранично наочна. Колонки відповідають 14 слов'янським мовам, рядки – 82 переліченим вище характерним рисам української мови. Скорочені назви мов вказані над кожним стовпчиком. Рядки починаються з

номерів характерних рис (1-40 – фонетичні риси, 41-82 – граматичні). Таблиця впорядкована у прибувній послідовності спільних рис (див. колонку N) – від специфічно українських рис, відсутніх у всіх інших слов'янських мовах (N = 1, **1**) до рис, наявних у всіх слов'янських мовах, крім російської або польської (N = 13). У стовпчику "Конт" вказані можливі контактні джерела індукції того чи іншого явища. Внизу у рядку Σ подано суму рис звукової та граматичної будови, спільних між українською та кожною зі слов'янських мов.

Опис структури матриці. 3-поміж 82 специфічної риси української мови виключно українськими (без аналогів у слов'янському світі) є 34 риси (тобто 40 % їх загального числа). Решта 48 рис представлені хоча б в одній іншій слов'янській мові.

Сепаратні спільні риси (N^o = 2) виявлені лише між українською і білоруською – 4. Ексклюзивних рис, спільних між українською і двома іншими мовами (N^o = 3) існує 3: всі три українсько-білорусько-російські. Рис, спільних між українською і трьома іншими мовами (N^o = 4) виявлено 7: з них укр.-біл.-рос.-польська – 1, укр.-біл.-влуж.-чеська – 1; укр.-біл.-чес.-словацька – 1, укр.-біл.-влуж.-нижньолужицька – 1; укр.-нлуж.-полаб.-хорватська (ікавська) – 1; укр.-нлуж.-пол.-полабська – 1; укр.-влуж.-чес.-словацька (h) – 1 і т. д.

Мовні явища	Географічно західні слов'янські мови	Українська мова
1. Розвиток ѣ > i	Нлуж. i < ě [i]: spěw, wěnk, jězdny (не як у чес. ě, слц. e, пол. ie, влуж. ě)	В українській – як у нлуж. спів (spěw), вінок (wěnk), іздець (jězdny) (не як у польс. і рос.)
31. Протетич. г-	Влуж. hišće, hić, hikawka, Handrij, Hanka	Укр. горіх, Ганна, гострий; га, гикавка
55. Ст.най-/nej-	Нлуж. wusko, wusćej, nejwusćej [Hannusch]	Укр. вузько, вужче, найвужче (не як у рос.)
2. Розвиток o > ūo у ūi у i	Влуж. y < o: nós [nus] -osa 'ніс ~ носа', wóz [vuz] -oza 'віз ~ возу'. Полабс. snüp, rüg, t'ün 'кінь'	В укр. масово ніс, віз, віл, кінь, голів; у діал. [вудол, кудонь, вул, кунь, в'ул, кунь, н'ус, вуз]
5. Спільна історична доля њ, њ	Чес. sen, den < сънь, днь; пол. sen, dzień; відхилення є у слц. (pes, deň, але orol, ovos < оръль, овъсь) і влуж. (dzeń, але kozol < козьль)	Українська не має цих відхилень: орел, пес, овес, козел, – але сон (не як у рос. орёл, пёс, овёс, козёл)
11. Розвиток h < g	Слц., чес., влуж. h (на відміну від пол., нлуж. g)	Укр. h: голова, гора (не g, як у польс. і рос.)
42. Старе зак.-ові	Дав. відм. одн. чes., пол. towarzysowi, нлуж. -owi	Укр. батькові; козакові, на ~ (не як у рос.)
46. Розрізнення закінчень -a/-y	Род. від. од. іменн. ч. р. пол. towarzysza, gościa/rozkładu, czasu, teatru; нлуж. sadu, a; dworu, a	Укр. народу, обр'ю, засобу / присудка, підмета, предмета (не як у російській)
(13. Розвиток протетичного w-)	Влуж. wona, wono, woni, wuski, wusy; нлуж. wón, wóna, wóno, wócyma, wusko; пол. wucho, wąski	Укр. вона, -о, -и, вузький, вуса; вухо; білор. вочки (не як у російській)
(51. Стягнуті форми прикметників)	Чес. dobrá, dobré < dobryj, dobrája, dobroje; meho, tvému, páš < mojego, tvojemu, pojasy; слц. pekny, á, é; пол. prosty, a, e; влуж. novy, a, e (і пд.-сл.)	Укр. добра, добре, добрі, мого, [твому], гарна, е, проста, е; нова, е (не як у рос. добрая, -ое, -ые, моего, простое, новое)
(43. Двоїна іменників)	Нлуж. жива категорія двоїни wócyma, wušyuma, dwa słowje; пор. і слн. (vaša sosedá/ vaši sosedí)	Залишки двоїни укр. очима, дверима, плечима, [дві руки, дві відрі, на дві слові] (не як у рос.)
(19. Поява вставного л)	Нлуж. grobla, кашуб. grable, kwonopla (як у с-х.)	Укр. граблі, коноплі, земля (як у рос., білор.)
(25. Спрощ. груп tl, dl > л)	Нлуж. діал. [kšilo, ralo] [Шустер-Шевц, 34]; (як і хорв. ralo, jelo, moliti se та у геогр. с-х. слов'янс.)	Укр. рало, ялина, молитися (як і у східнослов'янських), але коваadlo, постираadlo, бидло
(8. Відс. акання)	У геогр. зах. слов. мовах акання немає (як і у пд.)	В укр. акання немає (не як в рос. і білор.)
(7. Відс. редукації)	У геогр. зах. слов. мовах редукації немає (як і у пд.)	В укр. редукації немає (не як в російській)
(44. Клич. відмінок)	Пол., луж. towarzyszu, gościu, mamo, mamusiu;	Укр. брате, батьку, мамо, земле (не як у рос.)
(48. Закінч. ѣ > i)	Пол. ziemi, roli (також у влуж. , нлуж.)	Укр. землі, ріллі
(54. Преф. за-)	Пол., нлуж. zamało, zadužo	Укр. забагато, замало, задовго, заскоро
(12, 18. Стверд. губних і р)	Нлуж. gołub 'голуб', serw 'черв', пол. gołab (як і у географічно південних слов'янських).	Укр. кров, степ, голуб, верф, сім, вісім, те-пер (не як у російській)
(17. I > ol > [ow])	Полабс. tájšě, Pauna, Tauste, mǎjско (як і у слн.)	Укр. товче, повний, товстий, мовчки

Рис. В6. Інша 21 специфічна риса української мови, спільна з географічно західними слов'янськими (8 + 13) (центральна колонка: [ЛЭС, 164])

При цьому рис, спільних виключно між українською і російською не виявлено жодної. Спільних рис з російською водночас з іншими мовами знайшлося 11; спільних ексклюзивно українсько-білоруських рис – 4; спільних українсько-білоруських рис, водночас наявних в інших слов'янських мовах – 25; – у тому числі 3 з російською, 1 – з російською і польською, 1 – з влуж. і полаб., 1 – з влуж, полаб. і словенською, 1 – з обома лужицькими, 1 – з влуж., хорв. і сербською та ін. (див. рис. В7, В8)

№	Зміст риси	Укр	Влж	Біл	Нлж	Чес	Слц	Пол	Блг	Хрв	Срб	Мкд	Слн	Плб	Рос	N	Конт
3	і <ъ ≠ і < /о/ : [дыти, пїсня, сныг] ≠ [дім, пізно, сніп]	+														1	клт
16	зк,ск >зьк,ськ : низький, міський	+														1	
29	-о- у род. відм. слів лоба,рота	+														1	
35	Старе -р на кінці складу: матір	+														1	
47	-ові у міс.: при батькові, на синові	+														1	
72	Давні частот.д.: даМО, іМО, розповіМО	+														1	
73	Прасл. -си : даСИ, іСИ, розповіСИ	+														1	
75	Інф.: моги, бігти, лягти, тягти, пекти	+														1	
77	Інфінітив дієслова БУТИ	+														1	ір
78	-ч, -ж у 1 ос. одн., 3 мн.: пеЧу, можуть	+														1	
80	Ітер.з редуп.: попоіси, попождали	+														1	ел
81	Предик.ф дієсл.:покошено,походжено	+														1	
79	Майб.недок.:робитиму,писатимеш	+														1	лат
50	Словотвірні суфікси -ощі, -інь, -енко ...	+														1	
56	Найвищій ст. якнай-, щонай-	+														1	
52	Розрізнення форм <i>обидеа, обидві, обоє</i>	+														1	
58	Займ.з преф. <i>будь-, казна, хтозна</i>	+														1	
59	Складені прийменники: <i>з-понад, з-поза</i>	+														1	
60-70	Прислівники, прийм., сполуч., частки	+														1	
39	Афераза:мати,грати,голка,сповідь,Настя	+														1	
82	Пестл. форми дієсл. <i>істоньки,питоньки</i>	+														1	
40	Зміна іст.-е->о: чого, учора, пшоно,жона	+														1	
37	Зміна іст.-е->а:залізо,часник,ялина,Яким	+														1	
36	Зміна іст.-о->а:гаразд,багато,халява	+		*												1	біл
6	Відсутність неповноголосся	+		+												2	
10	-и- <ъ після р : дрижати, гриміти	+		+												2	
38	Приставні і-, о- : іржа, іржати, імла, олжа	+		+												2	
15	Довгі м'які < C + j : зілля, знання	+		+												2	
27	ч, дж < tj, dj, kt' : свіча, ходжу	+		+											+	3	
49	Словотвірні суфікси -чик, -овик, -иха	+		+											+	3	
53	Пестл. форми числ. двійко, трійка	+		+											+	3	
48	Закінч. -і < -Ъ : землі, ріллі, ziemi, roli	+		+				+							+	4	
54	за =надто: замало, zamalo; zadržo	+	+		+			+								4	
21	Немає асим.:близько,тяжко,smužka	+	+	+										+		4	
17	Розв. псл. !>o!>[ow] : вовк,повний	+		+									+	+		4	
31	Протетичний Г :- гострий,горіх,Ганна	+	+	+	+											4	
1	Розв."і" зі старого "Ъ": спів, вінок	+			+					+				+		4*	
14	дз, дж : дзвін, джміль	+			+			+						+		4	
11	h < зі старого g	+	+	*		+	+									4	ір
2	і < [ŷ] < "О" : кінь, віз, сніп, пізно	+	+		+			+						+		5	клт
43	Двоїна: очима, дверима, плечима	+	+		+								+	+		5	
71	Закінч. -мо : знаєМО, пишеМО	+	+	+						+	+					5	
19	Нове "вставне л ": сплю, сплять	+		+						+	+		+		+	6	
33	як- (не как): як, який, яка, яке, які	+	+	+		+	+	+								6	
13	Протетичне в- : вухо,вуса,вулиця	+	+	+	+			+						+		6	
42	-ові у дав.: президентові, братові	+	+		+	+	+	+						?		6	
74	1 ос.наказ.сп.: спімо,їжмо,пиймо,граймо	+	+		+	+	+	+						?		6	
55	Ст.пор.з най-пај-пеј- :найвужче,найдалі	+	+		+	+	+	+						+		7	
46	-у/-а род.в.: народу,раю,підмета	+	+		+	+	+	+						+		7	
34	Поч. ро-,ло- : робота,рости,розум,роз-	+	+		+	+	+	+						+		7	
30	Немає складотвірних -г-, -л-	+	+	+	+		*	+	+			*			+	7	
57	Новація: іхній, -я, -є, -і	+		+					+	+	+	+	+			7	
28	Зміна поч. је->о- : озеро,олень, вільха	+	+	+	+	+		+						+	+	8	
9	Рухомий наголос	+		+					+	+	+	+	+		+	8	
24	Перех. gv, kv > zv, cv : цвісти, звізда	+		+					+	+	+	+	+		+	8	
4	і, ы > и [i] : вижди, милий, сизий	+				+	+		+	+	+	+	+	+		9	
20	Немає "цокання"	+	+			+	+		+	+	+	+	+			9	фін
5	ъ, ь > е : осел, овес, орел, козел	+	+	*		+	+	+	+			+	+			9*	
41	II палат.: руці, нозі, мусі, у молоці	+	+		+	+	+	+				+	+	+		10	
26	Немає пом'як.перед е, і десять,не,сила	+	+		+	+			+	+	+	+	+	+		10	
25	Спрощтл, dj > л : молитва,мило,шило	+		+	+		+		+	+	+	+	+		+	10	
44	Клич.в.: брате, батьку, мамо	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			11	
7	Відсутність редукції	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+			11	
12	Стверд.губ.і р :гірко,кров,пекар (не рjакаf)	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+			11	
32	Відс.перенес.наг. <i>rod goru, na roli</i>	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+			11	
22	Немає оглуш.+ #: дуб, низ, книг	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		11	
51	Стяг.прикм.: стара,цікаве,перша	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		11	
45	Мн. -и : роги, боки, дроты, тендери	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		12	
8	Відсутність "акання"	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		12	блт
18	Тверді губні перед е і #: вісім,верф	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+		12	
23	Втрата носових: дуб, п'ять, сяду, кут	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	12	
76	Відс. -ть у 3 ос.одн.: іде, несе, товче, пече	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		13	
Σ		82	31	29	27	24	23	23	21	21	20	20	20	19	11		
№	Зміст риси	Укр	Влж	Біл	Нлж	Чес	Слц	Пол	Блг	Хрв	Срб	Мкд	Слн	Плб	Рос	N	Конт

Рис. В7. Риси української мови, специфічні лише для неї (верхня третина, N = 1) та спільні з іншими слов'янськими мовами (решта таблиці). Видно виявлене Х. Шустером-Шевцем особливе місце українсько-лужицьких аналогій (іх 31 і 27). 29 рис єднають українську з білоруською, з полабською 19, з російською 11, але від 20 до 24 – з рештою слов'янських мов. При цьому 19 характерних рис звукової та граматичної будови української мови (кожна п'ята) спільні з іншими слов'янськими, крім російської та білоруської

Дуже показово, що **12** слов'янських мов з 13 мають з українською **кожна** від 19 до 31 спільних характерних рис, що предостатньо унаочнює центральне "неспеціалізоване" місце української в колі слов'янських мов.

Таблиця впорядкована за стовпчиками також у ранговій послідовності суми спільних рис: як впливає з наведеного матеріалу, українська має найбільшу кількість спільних специфічних рис фонетики й граматики з верхньолужицькою (31 риса), білоруською (29 рис), нижньолужицькою (27 рис); далі – з чеською (24 риси), словацькою та польською (по 23 риси), хорватською і болгарською (по 21 рисі), сербською, словенською і македонською (по 20 рис), полабською (19 рис), російською (11 рис).

В останній колонці – скорочена назва мови, контакти з якою могли індукувати виникнення й формування відповідної характерної риси. Так, за В. Абаєвим, іранці-скіфи вплинули на формування українського, словацького, чеського, верхньолужицького г [h] (спільна центральнослов'янська риса 11).

Рис. В8. Географічний розподіл спільних з українською рис інших слов'янських мов. 34 риси української мови – унікальні, 48 мають аналогії у інших слов'ян. Цифри біля назв інших слов'янських мов – число рис, однакових у них з українськими

За іранською індукцією міг утриматися кореневий голосний інфінітива укр. бути (риса 77; пор. перс. bu-dan). Вплинути на закриття о > у > ъ > і могли кельтські мови, на що вказував О. Шахматов (риси 2, 3). Джерелом "акання" (риса 8) вважають балтійський мовний субстрат, а "цокання" (риса 20) – фінський. Судячи з вивчених мовно-історичних обста-

вин, імовірним прототипом майбутнього недоконаного часу (риса 79) є новий futurum народної латини, а ітеративних форм з подвоєнням (попо-) (риса 80) – еламська мова, імовірний слід якої виявлений у топонімії.

Не виключено, що ці зміни не останні, список відкритий. Особливою проблемою залишається різний масштаб рис, використаних різними дослідниками. Однак попри все очевидно, що отримана картина вже дає уявлення про ціле, передусім видно включеність української до розмаїття слов'янських мовних процесів. З метою унаочнити просторове розміщення аналогій, загальне число спільних з українською рис вказане на картосхемі у овалі для кожної мови навколо українського мовного ареалу (рис. 7).

ВСТАВКА (епентеза) – поява вставних звуків: сп-л-ять < сп-ять, фр. cham-b-re < samre. Явище, протилежне стягненню (синкопі).

Г

Г. Літера Г української абетки походить через килиличне Г і грецьку Г гаму з фінікійської літери гамел 'верблюд': Г. Українське Г позначає не проривний [g] (ґава), а щільний фарингальний [h] (ґоді). Серед кандидатур на прототип курсивного 2 першість належить коптській літері 2, 2 hōri.

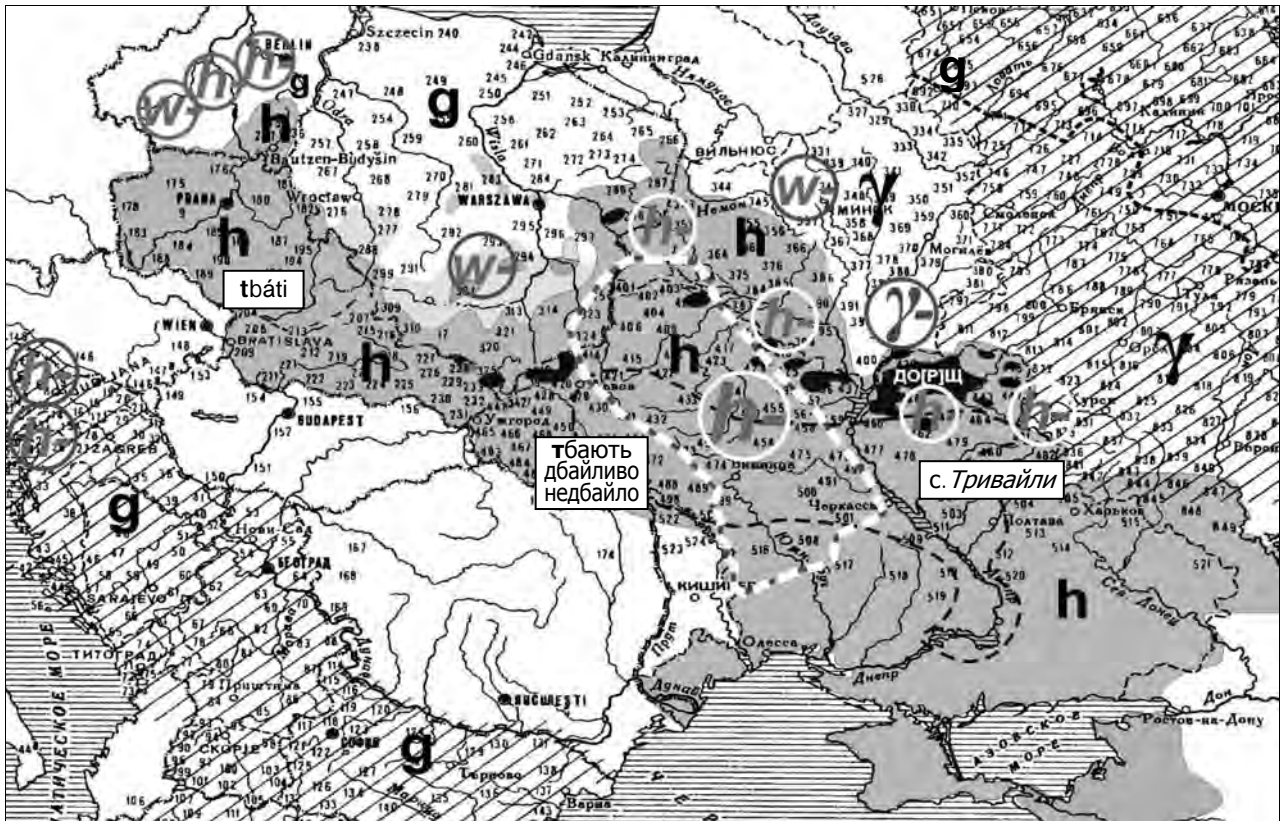

Рис. Г1. Фонетичні іранізми центральноросійських мов [Тищенко 2008, 71]

На карті зображено поширення іранських фонетичних впливів в Україні й на суміжних теренах за даними загальнослов'янського лінгвістичного атласу.

Область поширення фарингального ("українського") **г** [h] виділена сірим тлом. Очевидною є паралельність до її північного краю смуги поширення білоруського й південноросійського задньоязикового **г** [ɣ]. Темні островні ареали відповідають місцям збереження реліктового [p] в іранізмі до [p]щ < *duř + diu "поганий день". Довгим тонким чорним пунктиром оточено Подільсько-Дніпровський регіон Черняхівської культури (за В.Сєдовим). Штриховкою в оригіналі карт з ОЛА показана область, де немає ані лексичного іранізму збіжжя [за ОЛА 1971, карта №26], ані фонетичного іранізму **г** [h] (там збережене прадавнє **г** [g]), – це й унаочнює основний ареал периферійноросійських мов. Сірим курсивом показано поширення вимови протетичних **h-**, **w-**, **ɣ-** (основний волино-подільський ареал у білому пунктирному контурі, островні – в кільцях): це вимова типу „Гандрій гузенькою гуличкою повіз горахам гобідати”.

Не менш переконливі старі морфонологічні іранізми – укр. ст. **тбають**, пор. чes. ст. **tbáti** (пор. ав. *tba-ēš*); укр. **дбайливо**, **недбайло** (пор. дір. **dbaya-*), назва с. **Тривайли** (пор. дір. **tarvaya-*).

Час переходу [g] > [h] визначають по-різному. Ще 1929 р. на чеському матеріалі М. Дурново показав, що перехід **g** > **ɣ/h** стався до занепаду носових, який датують *щонайпізніше* X ст. [Филин, 56]; за В. Абаєвим цей перехід стався в часи засвоєння іранізму **Бог** (починаючи від I тис. до н.е.) [Абаєв, СЕИ, 49]; за Г. Півтораком – у перші століття н.е. [Півторак, 104-105]. Фонема **h** – одна з підстав для виділення I. Центральноросійської групи мов. Див. також I. Бог і збіжжя.

Показано також кореляцію ізофони **h** з областю іранської топоніміки та матеріальної культури [Абаєв 1965, 46]. Серед тих, хто уклав угоду з Візантією 944 р., у літописі згадано киян з іранськими іменами **Прастѣнь**, **Фрастѣнь**, **Фурьстѣнь**, **Истрь**, **Съфандрь** [ПВЛ, 68]). Іранські імена мають і дохристиянські божества киян – **Сварог**, **Хорс**, **Симаргл**, **Стрибог**, **Мокоша**.

Г замість К в українських тюркізмах. Це фонетична особливість невеликої групи слів і імен, ознака присутності степовиків –

носіїв туркменських чи азербайджанських говірок. **Аз. і ткм. гуш** (kuş) птах: пор. укр. а-гуш!; гарбуз < qarrouz кавун, гамуз!! qamus??, нар. галавур – з аз. гаравул, тур. qarawul. Лексема з напівзабутих значенням і прізвмше 780 **Галамага** галмаг qalmaq rester, survivre (залишитися, вижити), також 4 **Галамака**, 884 Галамай: очевидно, багато кому вдавалося таки вислизнути від людоловів (пор. і села з назвами *Залишани...*). З нещодавніх запозичень цієї групи – курага, пор. кирг. курга-сушити.

У топонімії: **Горобії!!** < qarabé спорідненість, **Гудз** < Quds 'Єрусалим!' **Гузівка** Хк 507, **Гузіїв** ІФ 236, **Гудзівка** Чк 146 (хоча є і КУЦівка), **Гибалівка** Вн 1443, але **Кейбалівка** Пл 1528, < qybal навпроти; **Гуран** 286, ич 178, ець 71, ська 44, ий 30, да 64, Quran, **гардаш!** qardaş (erkek kardeş) брат – **ГАРДИШівка** Жт 6 (але й **КАРДАШі**), 122, прізви. **Гардашук** 2 Кв., **Гардаш** 386!, евич 4 (Бровари Кв), ник 25, нікова 12, евський 8, а 13, ов 11. *Тільки аз.* ушаг дитина, хлопчик; с. Чага (ткм. чага! дитина), гач-утікти (тур. каş-) **ГАЧище** Жт, **ГАЦЬківка**, **ГОЦЬківка** Лг, узб. қочиби! утеча КОЧУ-Бей, каз. қаш-*ип-КОЦУПій!, 83 **Гочев**, 80 **Гочу!**, 36 **Гочак**, аз. гач-қаş-; **Гочап** 1 Ужг. (ткм. гачып-). прізви. **Гарага**, **Гараган**, **Гарагуля** (аз. Qara-aga 'сильний пан', qaragan 'прив'язка', Qara-qul 'Чорне озеро', пізніше 'каракуль'); **Гаркуша**, ойконіми **Гаркушине**, **Гаркушинці** – з тюрк. Qaraqush ім'я власне (від qaragush букв. чорний птах, пор. аз. гара).

Г замість 'айна в українських арабізмах.

NB тат. газиз дорогий: г- на місці історичного ар. айна [ʿaziz]; тат. гаеп-сез невинний, пор. каз. айыпсыз, уйг. äyibsiz; тат. гадаләт justice – у всіх інших тур. адалет, ткм. адалат, уз. адолат; тат. әгъза – узб. аъзо, ткм. агза; тат., крг. табигый, уйг. tabiiy.

В Україні ця особливість засвідчена, зокрема, у прізвищах і топонімах від етноніма арабів: прізвища 48 **Гарап**, 93 **Гарапа**, 510 **Гарапко**, 47 **Гарап'як**, 35 **Гарапцьо** Льв, Зк; 61 **Гарапенчук**, 2 **Гарапейзик**, 18 **Гарапетян** Дц, Лг. Топонім **Гарапівка** Жт.

ГАК¹ 'крюк'; похідні **гачок**, **гакуватий**, **гаківниця**; рос., білор. **гак**, польс. hak, чес. словац. hák; – до укр. і білор. мови запозичено з серед.-верх.-нім. hake(n), до російської – з нідерл. hак [ЕСУМ, I, 454].

ГАК³ 'плата вівчарю за роботу'; це інше слово: через тат. hak від ар. haqq 'право'.

ГАК² 'лишок'. Типове укр. з **гаком**² походить не від **гак**¹ і не від **гак**³ і не від нісенітниць через незнання справжніх фактів (див. праворуч). У двомовному середовищі при поверховому знайомстві з ар. ilhāq 'добавка, приєднання' [Platts, 76] міг статися перерозклад слова і усунення першої морфеми il-, нібито артикля al: тобто це ще один український арабізм.

ГАЛАСВІТА – 'світ за очі', вираз "по галасвітах ходити" (у мові М.О. Лисокінь з с. Клишки См Шостка). Реалістичнішим (зокрема, на Сіверщині) виглядає виведення початку слова не від праслов. *gaľ 'кінець', а від спорідненого з ним лит. gālas 'край, кінець': тоді значення цілого – 'край світу' [пор. ЕСУМ, I, 458]. Чи не звідси **гала йда** 'безпритульний' [ЕСУМ, I, 457].

гак² «лишок» (з **гаком** «з лишком»); – не зовсім ясне; очевидно, виникло в риболовецькому середовищі і спочатку означало вагу гака, на якому зважувалася зловлена риба, як додаткову величину до чистої ваги риби. — Романова 141—143. — Див. ще **гак**¹.

A الحاق ilhāq [inf. n. iv of لحق 'to join, adhere'], s.m.

Annexation, junction; addition, adjunction; continuity; – fees (formerly) exacted from the parties to a suit.

A ملحق mulḥaq (pass. part. of لحق, iv of (and syn. with) لحق

'to be added, or joined,' &c.), part. adj. Added, joined,

annexed, appended; – attributed; – contiguous, adjoining

(syn. milā-hu'ā); adjunct; adhering, adherent; coherent;

belonging (to); correlative; – adopted: – mulḥaq honā(-se),

To be added, or annexed, &c. (to); to be contiguous, or

adjoining (to), &c.

ГАНИТИ, ДОГАНА, ГАНЬБА – приклади арамеїзмів в укр. словнику (сир. GANYA 'сором', GANNABA 'злодій' [MacKenzie; Nyberg]), ймовірно через пахлавійську (факти і можливості цього кола джерел в ЕСУМ не використані).

ГАРАЗД – як прислівник означає 'добре', у говірках 'добро, щастя', киеворус. *gorazdo* 'добре, цілком', з близькими значеннями в усіх слов'янських мовах; імовірно з готс. **ga-razd-s* 'красномовний; той, що добре говорить' (готс. *ga-* префікс, *razda-* 'мова'). "Ціле сполучення не засвідчене" (=*), але "заперечення окремих авторів неістотні" [ЕССЯ, 7, 32].

ГАРБУЗ (і пол. *harbuz* 'кавун' через укр.) – це запозичення з тюркських мов (полов. *харбуз*, кримтат. *qarpuz*) від перс. *harbuz* 'диня'.

ГАРНИЙ – швидше *привабливий*, ніж *добрий, хороший*, – бо пов'язане з герм. *gern* 'охоче'.

ГАРТ (і низка похідних: *гартівня, гартувати, за-, перегарт*) – типовий германізм: з нім. *hart* 'міцний, твердий', готс. *hard-us* (пор. англ. *hard*).

ГАСЛО: приклад ігнорування українського матеріалу в ЕССЯ (не єдиний): "**gъslo*: ст.-чеш. *heslo* с. р. 'звання', '(умовний) знак', 'пам'ятник' (Ст.-чеш., Прага), чеш. *heslo* с. р. 'звання', 'умовний знак, сигнал, пароль', 'заголовне слово', 'девиз, **гасло**', слц. *heslo* с. р. тс. (SSJ I, 471). Можливо, похідне з суф. *-slo*, але походження продуктивної основи (**gъd-? *gъs-?*) неясне... " [ЕССЯ, VI, 215]. Звідки ж тоді укр. *гасло*? І схожість на чеш. *heslo*, поготів що слова немає у польській?

Гарний, а, е. Хороший, красивый, пригожий. З гарної дівки гарна й молодиця. Ном. № 9004. Гарна, як квітка гайово. Ном. № 8425. Плакали і молоді очі за ним, за його гарною вродою. МВ. II. 11. Не те гарне, що гарне, а що кому подобається. Посл. Гарна пісня. Гарна диня. Ум. Гарненький, гарнєсенный. Гарнєський голосок, та чортова думка. Рудч. Ск. I. 18.

Рис. Г2. Гарний
[Грінченко, I, 274]

ГІСТЬ. Слово є у всіх слов'янських мовах, стслов. *гостъ*. Пра-слов. *gostъ* споріднене з готс. *gasts* 'чужинець', лат. *hostis* початково 'чужинець, гість', пізніше 'ворожий чужоземець, ворог' [ЕСУМ, I, 517].

ГЛЕК. < *глек* (киеворус. *гълькъ ~ гълька*) < гр. *κύλιξ/ κύλικος* 'чашка', первісно також 'глиняна посудина' – О. Семерень [ВЯ, 1967-4, 20]. Як приклади відповідності г- < к- в інших запозиченнях вчений наводить дслов. *golqъbъ* < лат. *columba*, слов. *golva* < лат. *cal-va*, укр. *гніт ~ гнота* < серед.-верх.-нім. *knote*.

ГМИРЯ. У словнику ЕССЯ перелік форм і значень слів від основи *гмир-* займає цілу сторінку [ЕССЯ, VI, 163-164]. За всієї поширеності слова у слов'янських мовах, воно не має загальноприйнятої етимології.

Напевно, тому, що етимологи (передусім славісти) побажали залишити поза увагою незручну групу мовних фактів: ще М. Попов та О. Стрижак висловлювали припущення про можливість збереження в цій основі етноніма киммерійців (аккад. *gimirrai*) [Стрижак 1988, 32; Гідр.Укр.ММЗ, 7].

Історична активність киммерійців припадає на VIII-VII ст. до н.е., коли вони двома потоками вдерлися до Малої Азії через Босфор і Кавказ під тиском скіфів з Причорномор'я [Артамонов 1974, 19]. У письмовій історії ім'я киммерійців уперше з'являється як **gimirrai** близько 720 р. до н.е. у зв'язку з зруйнуванням ними Ванського царства (Урарту). Зазнавши 678 р. поразки від Асирії, вони потім неодноразово бували її військовими найманцями. Відновлена внаслідок залучення східних і грецьких джерел, де вони відомі як **кимери** [Дьяконов 1956], подальша їхня історія постає у такому вигляді. Спільно з потерпілими від них урартійцями і ще якимось народом кимери в 676-674 рр. зруйнували Фригію. Це стурбувало Асирію, до якої згодом звернулися по допомогу проти киммерійців Лідія на заході і Табал на сході Малої Азії (660 р.). Цар Лідії Гиг' (Гургу) загинув у битві з кимерами 654 р., а його столиця Сарди була ними взята й пограбована. У 640-х рр. Асирія, нарешті, прийшла на допомогу Лідії, відрядивши проти кимерів своїх найманців скіфів на чолі з їхнім царем Мадієм. *Переможені кимери були включені до складу Лідії та поселені в Каппадокії*, звідки й далі чинили наскоки та грабували сусідів.

Після тривалих скіфських війн у Західній Азії мідійці 594 року підступно знищили царів скіфів. Тоді позбавлені своїх вождів скіфські загони відступили до колись переможених ними кимерів у центр Малої Азії та разом з ними стали нападати на мідійців з лідійських земель. У 590 р. Лідія відмовилася видати Мідії своїх войовничих кимерів і скіфів, що призвело до війни між двома країнами. Дата припинення її на шостому році точно відома завдяки Геродоту, який пише про сонячне затемнення під час битви [Геродот, 1, 74], що було витлумачено як небесний знак покласти край пролиттю крови. За сучасними астрономічними обчисленнями, це сталося 28 травня 585 р. до н.е. [Геродот, 432; Артамонов, 34] (причому, як тепер вираховано, – при заході сонця, що мало справити на всіх воюючих приголомшливе враження).

Стурбована гнівом богів, Лідія мусила прийняти продиктовані Мідією та її спільником Вавилоном умови миру, за яким скіфи й кимери мали повернутися звідки прийшли, тобто до Причорноморських степів. Скіфи таки повернулися, кимери ж по дорозі осіли й розчинилися в сусідніх народах.

Іранців-скіфів їхні сучасники вважали родичами кимерів. Тому слову *saka* "скіф" давньоперських написів **в аккадській частині відповідає слово *gimirri* "кимер, скіф"; скіфи вважаються "синами кимерів"** також і в "Таблиці народів" – частині Біблії, укладеній у VIII ст. до н.е.

Однак з часом слово *gimirri* стало взагалі єдиною назвою для всіх північних войовничих народів: пор. вірм. *gmir* "могутній", груз. *gmiri* "богатыр, велет, герой", осетин. *gumiry*, *gumeri*, *gaemiri* "велет, ідол", – аж до слов. *koymirъ/ь* – просто "ідол" [Попов; Стрижак]. Щоправда, Г.Капанцян для останнього слова пропонує іншу етимологію – від вірм. *khurm* 'жрець' через давню форму **khumr* з акадс. *kumru* тс. [Капанцян, 153].

Є також вагомі свідчення західних – балканських і центральноєвропейських – зв'язків і аналогій як у матеріальній культурі історичних кимерів, так і в конкретних археологічних культурах Правобережної України, Понижзя Дніпра і Криму. Крім усього, етнонім кимерів кентумний.

ГОДИ: "СКІЛЬКИ ВАМ ГОД?" З'ясовано, що назва пісні *коляда* має латинсько-романський прототип *calenda*. Однак перші дослідники не припускали такої думки, навіть наводячи факти *на її користь*. Через призму теології вони "за посадою" негайно розпізнавали в Коляді язичницьке божество. Так, наприкінці XVIII ст. А. Нарушевич пише: "Русини аж до хрещення Володимиром Великим шанували божище «Коляди»⁴ і його днем вважали 24 грудня, навіть християнами ставши; того дня, освяченого народженням Христа, різними іграми й танцями бавилися, залишивши старому божеству давнє ім'я Коляда⁴... Гадаю, що мусило те божество і від поляків якусь шану приймати, адже *донині служить і в нас назва Коляду для того ж періоду року*", цит. за [Woycicki, 90 з посиланням на: *Naruszewicz, I (2)*] (рукописи 1790-х рр.). І. Раковецький у своїй книзі 1820 р. писав, що "слов'яни руські у день 24 грудня відзначали свято Коляди,

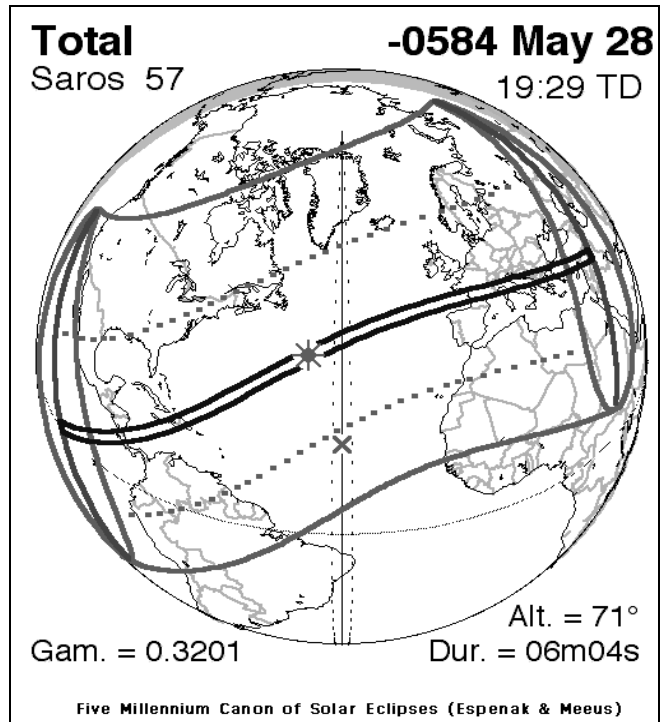

Рис. Г3. Розрахунок часу затемнення (пор. точку в Малій Азії під час заходу Сонця: 6 хвилин змінили хід історії)

божества забави, бесід і миру³... Досі ще... на Україні й Волині на Святвечір молодь і парубки збираються увечері, приходять під вікна господаря і співають різних пісень на похвалу його дому, часто згадуючи у своїх піснях ім'я Коляди, за що отримують подарунки, звані Колядою", цит. за: [Woycicki, 90].

У доповіді того ж року «O stanie cywilnym dawnych Słowian» І. Раковецький зазначав: "Під час свята Коляди (Ku-Ładu)⁴ (!) давали один одному дарунки, запевняючи в прихильності й дружбі. Прагнули забути всі давні незгоди й образи. Це була точка нового примирення, згоди, приязні й сусідства. Звідси⁵ (!) також те саме свято у деяких слов'ян звали **Godami**". К. Войціцкі додає, що "така назва збереглася й серед люду нашого. Звичайним є у челяді сільської ходити від господарів **"na Gody"**, і звідси прислів'я у простих людей **"W święty Scepon⁶ kazdy se pon"** [Woycicki, 91-92] (На святого Степана кожен собі пан).

Виходить, у поляків, що мають питомі слова lato і rók, звідкись було ще й слово **Gody**, яке ніколи не означало років! Воно вживалося лише у множині й означало тільки Святвечір і колядування!

Те, що **Gody** – зовсім не роки, видно з прислів'я: "By nie złe przygody, Byłby świat iako Gody" 'Якби не злі пригоди, Був би світ як Годи' (свято Різдва) [Woycicki, 92]. З давнього календаря Сузжоян видно, що у 1400-х рр. замість "Nowego Roku" звичним було "Nowe Lato". У Проповідях ґнезненських XVI ст. сказано, що Ісус народився в часі, коли *stare lato schodzi, a nowe przychodzi*, коли день прибуває, а ніч меншає. Очевидно, що й тоді, у 1550-х рр. у значенні "Новий рік" вживали вираз "Nowe Lato". Однак період між Різдва і Богоявленням традиційно звали **Godami**, хоч це слово найчастіше стосувалося лише Різдва [Wojciechowska]. Де ж узялися ті "годи"?

"Забави, пов'язані з **Godami**, мали давні, мабуть дохристиянські, корені... Норми поведінки людей на **wigilię Godów** ("Святвечір годів") або на Новий Рік сформувалися на підставі переконання, що **гідно** розпочатий рік дасть добрий зачин і на подальші місяці...

Про видовища, страшні маски й пісні під час **Godów i Nowego Roku** довідуємося з листа папи Інокентія III до архієпископа Генрика Кітлича 1207 р. Папа закартав у ньому новорічні видовища і містерії з масками, у яких брало участь також нижче духовництво, виставляючи себе на посміховисько. Такі листи одержували тоді єпископи по цілій Європі... У листі 1230 р. папа Григорій IX знову нагадав трьом достойникам церкви у Кракові, аби вони утримали краківських школярів від походу до монастиря в Тинці, де на Різдво й у наступні дні вони наїдалися, пиячили, брали участь у забобоних обрядах, співах і інших "бридотах", чим засмучували ченців" [Wojciechowska]. Отже, **Gody** відбувалися кілька днів поспіль по Різду.

Через століття, "з запису 19 лютого 1326 р. архієпископа Ґнезно Яніслава, видно, що **Gody** відсвятковано до Різдва. Імовірно, так люди пробували обходити заборону церкви на народні видовища після Різдва. Яніслав заборонив вхід до костелів і на цвинтарі перевдягнутим у масках. Усі, хто брав участь у нелегальних **"obchodach godowych"**, підлягали відлученню від церкви і мали спокутувати гріх. Що до **masek godowych**, то тут відомі згадки про маски оленів і коней: їх згадує проповідник Миколай з Блоні (кінець XV ст.), а значно раніше про маски турів пише єпископ Еліяш з Новогрудка (1166)... Явним відлунням прадавніх язичницьких вірувань були прояви під час **Godów** культу вовка. За традицією, західні й південні слов'яни "волали" до Різдвяної вечері вовка, аби уласкавити хижака" [Wojciechowska]. (В Україні натомість закликали мороз.)

³ Наукових підстав для такого висновку немає: це імпровізація тогочасних авторів "для кращого розуміння" своїх читачів.

⁴ Типове схоластичне пояснення тих часів в дусі "народної етимології".

⁵ Чергова народна етимологія нібито від *godzić* 'годити, догоджати'.

⁶ Тепер свято першомученика архидиякона Стефана припадає на 9 січня (27 грудня ст. ст.).

Але ці "пережитки" існували в Польщі ще й у ХІХ ст.: пор. прислів'я "Biega z nim by z wilczą skórą po kołędzie" (S.Rysiński), "Włóczę się, iako z wilkiem chodząc po kołędzie" (M.Rey) [Woycicki, 89, 93]. К.Войціцькі (1807-1879) свідчить про живучість звичаю: "Я ще пам'ятаю, пише він у 1829 р., як у Варшаві ходили від дому до дому хлопчики, співаючи пісню про народження Христа, і отримували за те нагороду. Увечері... перебиралися химерно, то на вовків (вдягши шкуру того звіра на себе), то на баранів, ведмедів тощо. Так перевдягнені, обходили різні будинки, отримуючи в кожному якийсь подарунок" [Woycicki, 91-92].

Скільки вам год? Як пояснює появу слова *год* сучасна етимологія? Вона не заперечує того очевидного факту, що, на відміну від **goditi* праслов'янське **godъ* **майже не має індоєвропейських відповідностей**. Але вважає, що "зручніше (?) тому говорити про похідність **godъ* від **goditi* або про їхню співвідносність. Пошуки самостійної етимології для праслов. **godъ* як правило сумнівні (?). По-перше, не можна відривати **godъ* від **goditi* саме з семантичних причин, адже **godъ* семантично первинне – не стільки 'час взагалі', скільки 'випадок, привід, подія, термін, слухний час', що жорстко відповідає словотвірній семантиці **goditi*. У зв'язку з цим (по-друге) невдалою є гіпотеза про метатезу **godъ* < **dogъ*, нібито спорідненого з гот. *dags*, нім. Таг 'день'... Зрозуміло, (що за такого химерного тлумачення. – К.Т.) слов. **godъ* не запозичене з герм." [ЕССЯ, вип. VI, 191-192]. Отже, відверто визнавши, що говорити про похідність чи співвідносність двох реконструкцій просто "зручніше", словник тут же забороняє всяку іншу думку. Наведена альтернативна "гіпотеза про метатезу" справді невдала, але цього замало аби твердити, що це не запозичення.

Не можна не визнати, що ці висновки покvapні, категоричні і, зрештою, контрпродуктивні. Їхня категоричність – у апіорному застереженні від пошуків окремої етимології для слова псл. *godъ*: але ж псл. **godъ* може саме тому й *не має індоєвропейських відповідностей* (на відміну від **goditi*), що це *інше, пізнє* слово і отже, не виключено, що й запозичене.

Коли йдеться про дієслово укр. *годити*, то у похідних від нього – *догідливий, принагідно, вигідно, угіддя* – є єдиний виняток "як завгодно" з наголошеним -о- (навіть за наявності паралелей рос. *выгодно, угодые*). Навпаки, для укр. *год* форма *гід* зафіксована лише раз, і то на Слобожанщині. Так само чес. *slavný hod, boží hod*, словац. *hod*, пол. *god* не мають очікуваних історичних -ǫ-, -ô-, -ó-.

У світлі цих фактів також не обґрунтована і гіпотеза ЕСУМ про те, що "звукова форма укр. *год* замість закономірнішого (?) *гід*, можливо, зумовлена впливом російської мови" [ЕСУМ, I, 545]. То що ж, і в чехів і словаків той же вплив? Тут взято до уваги навіть не всі українські дані, як-от повсюдність форми *год* (а не *гід*) у Галичині. Що більше, на крайньому сході, де російський вплив мав би бути найбільшим, словник Б.Грінченка якраз фіксує зворот *гід від году* (Костянтиноградський повіт, тепер Красноградський р-н Хк), і це локальне явище пояснимо синтаксичними, а не етимологічними причинами (вирівнювання за аналогією *рік від року*).

Системна присутність "чужого -о-" проглядає з помилкових записів в ЕССЯ форм нижньолужицької мови. Обидві форми, як і укр. *год*, насправді не мають "закономірного" -ó-, у тому числі й у варіантах: *gohd 'primum pretium, Angeld', god 'Zufall'* [Schuster-Sewc, 305].

Що дійсно виглядає похідним – то це форма однини *год* (!), яка тому й не існує у влуж. (всупереч словнику Пфуля, цитованому в ЕССЯ), адже їхнє *hód* – це не "чол. рід" ('рік'), а "род. відм. мн." ('років'). Немає слова *gód* і в нлуж.: там є **god**, а не *gód*, і крім того це теж похідна форма родового відмінку множини (як в українській [Желехівський, 147]). За прийнятим порядком фіксації мовних фактів основна форма слова мала б *передувати* старим і рідкіс-

ним, – а основною для слів влуж. *hody*, нлуж. *gody* є форма множини (таке буває: пор. діти ~ дитина, риба ~ рибина, киян-и ~ киян-ин).

Сумнів у науковій коректності (!) висновків ЭССЯ неминучий, адже вони зроблені без розгляду значної кількості інших різномовних, але семантично однакових свідчень у похідних словах з базовим значенням "**годи – це Різдво**". Справді, чому ці слова не включені до фактологічної бази? Ось чого немає у статті ЭССЯ порівняно з даними у Г.Шустера-Шевця: "*hodownik* '**грудень**', *hodowniśka* '**день Різдва**', '**свято Різдва**': давні значення: *hody* '**Різдво**'; нлуж. *gody* мн., род. відм. *god* '**Різдво**', також *goda* тс, діал. також '**велике свято, святковий день**'; похідні *godownica* '**свято Різдва**'; давні значення: *gohdi* '**festum natalicium Salvatoris**', '**Різдво**', *god* '**Різдво**'; Як.: *nietcz w hodowaniu a wopilstwu* 'не у переїданні й пияцтві'; давньопольське і діал. звичайно '**Різдвяне** й новорічне свято' (Sławski SEJP 1, S. 307), також '**час між Різдром і Новим роком**' (Tomaszewski Gł), *hody* морав. '**Kirchweih**'; словац. *hod* '**бенкет, свято Різдва, Kirchweih**' (Weih '**посвячення**', а Weinacht '**Різдво**'), словен. *gôd* '**слухний час, свято, річне свято**' " [Schuster-Šewc, 305-306].

В ЭССЯ враховані всього чотири інші факти різдвяної семантики: пол. діал. *gody* '**час по Різдрву**' (Tomasz. Łop. 125), словін. *gùodä* мн. '**Різдво**' (Lorentz Slowinz. Wb. I, 312), влуж. *hody* Pluralet., род. відм. *hód* '**Різдво**'; нлуж. *gody* мн., род. відм. *god* '**Різдво**', пор. [ЭССЯ, вип. VI (1979), 191]. І цього досить для наукового коментаря; однак його таки немає. Чи це не тенденція?

Г. Шустер-Шевць помітив, що plurale tantum і у слов'янських, і в інших мовах Європи існує у тих словах, які позначають великі церковні свята: "Pluralet[antum], як в інших позначеннях великих свят, що переважно тривають по кілька днів (пор. влуж. *jutry*, нлуж. *jatšy* 'Ostern' мн. [Великдень], влуж. *swjatki*, нлуж. *swětki* 'Pfungsten' мн. [Трійця]" [Schuster-Šewc, 305-306], – сюди ж і укр. *Клечані святкі* 'Трійця', (це не рос. *святкі* 'час від Різдва до Водохрещ') [Фасмер, III, 584], укр. *Водохрещі, Водохрища, Водорщі* мн. 'свято Богоявлення' [Грінченко, I, 247], *Водорщаний* = *Водохрестний* (Желех.). Пор. також укр. *родини, хрестини, іменини, поминки, оглядини, розглядини, заручини, заговіни, проводи, обжинки*, або рос. *похорони, поминки, смотрины, именины, проводи*. Тобто, первісно, *годи* – це саме **назва свята**, як це залишилося в поляків.

Справді, значення прадавнього *goditi 'годити' НІЯК не пов'язані з Різдрвом [ЭССЯ, VI, 189-190]. Але ж основа *god- у багатьох слов'янських мовах пов'язана ПЕРЕДУСІМ з Різдрвом і отже, напевно, новіша. Поквапність висновків ЭССЯ у тому, що 1) замовчано цей явний зв'язок слова *godъ з Різдрвом, 2) новіше слово *godъ силоміць приєднано до історії прадавнього слова *goditi і 3) це проголошено як доведене. Причина такого ставлення до пслов. *godъ – напевно у "ідеологічно небезпечному" паронімі *gъть/*gоть.

Словник ЭССЯ подає його у реконструкції *gъt(in)ъ [ЭССЯ, VI, 215]: "***gъt(in)ъ**: д.-руськ. *гътинъ* ч.р., *гъте* мн. 'мешканець острова Готланда', 'гот' (Соболевский, Фасмер, нижче). Запозич. з гот. *guta* 'Гот', шв. *gute* 'готландець'. Див. А.Соболевский РФВ LXIV, 1910, 172; Фасмер I, 448 (з зауваженням, що слов. форми на -о-, напр. рос. *гот* і т.д., запозичені відносно пізно з нім. *Gote*)..."

Звідки ж тоді форма 1229 р. киеворус. *готскои берегъ* [Фасмер, I, 448], чи не з дісл. *gotar*, згаданого поруч у М.Фасмера: "готс. *guta* 'гот', шв. *gute* 'готландець', але дісл. *gotar* мн." [Фасмер, I, 448]? Оскільки обидва ці факти опущені в ЭССЯ, це знову схоже на тенденцію. Насправді непроникної межі між історичними -о- і -у- не існує. На спеціально відібраній базі "зручних даних" (з десятком опущених протилежних фактів з -о-) теоретичні узагальнення втрачають науковість.

⁷ У тексті словника недогляд – помилкове *servatoris*.

Колоритний приклад – матеріал статті *gъdovabj 'шовк' [ЭССЯ, VI, 215]. Тут український відповідник *єдваб* – це поза сумнівом справді пізніє запозичення з польської. Але ж існувала і форма киеворус. *годовабль*, і вона містить цікаву для нас основу год-. Далі визнано, що "решта вокалізму і консонантизм герм. слова-джерела також відображують архаїчну форму *ґотського типу*". Носіями цих архаїчних форм могли бути і *свеви*, і *сакси*, і *вандали*, і *бастарни*. У мовах їхніх нащадків це слово відоме як *godowebbi*, *godwebb* і див. *gotouebbi*. Але ж це означає, що основа **god-** одних германських мов відповідала **got-** у близьких сусідніх. Сполучення лексем "божа тканина" якраз сумнівне, в ролі означення частіше йде етнонім, – тобто, знову, **ШОВК** – це ***"ґотська тканина"**?

Ця модель відома у лит. *gùd-karklis* 'болотяна верба' (за Ендзеліном 'ґотська/ білоруська верба' від *gùdas* 'білорус', історично 'ґот'), лит. *gùdobelė* 'дика яблуня, дичка', букв. 'ґотська/ білоруська яблуня', пор. латв. *krievābuols* 'огірок', букв. 'кривицьке (російське) яблуко'; у цій же статті *gùdas* 'білорус' Е.Френкель додає: "Слово первісно означало *ґотів*, які в давнині мали під своєю владою і білорусів, і прусів у пониззі Вісли" [Fraenkel, 174].

Серед номенів з етнічними означеннями звичні й інші кельтурні запозичення, як-от укр. *волоський горіх* (букв. 'румунський'), ст. *сорочинське пшоно* 'рис' (букв. 'сарацинське'), нім. *Apfelsine* 'помаранч' (букв. 'китайське яблуко'), не кажучи про *шпанку* 'іспанську вишню', *гречку*, фр. *le sarrazin* 'гречка' тощо. Сусіди цілком могли діставали шовк з кримської Ґотії (через соґдський Судак-Солдаю). От і підстава до назви "ґотська тканина".

Отже, цілком доречні протилежні тези: **"семантично первинним" наповненням слова годи було "Різдво"**, а вторинним – проміжок часу між двома святами Різдва. При цьому сама форма множини відбрунькувалася від етноніма *Годи (як Греки, Чехи, Нѣмцѣ, Німєсу, Prusy, Włochy) і тому була морфологічно первинною щодо год (пор. киеворус. 1189 г(ъ)ты знах. мн. [Фасмер, I, 448]). Кінцеве -д- основи у лит. *gùdas* таки відповідає сучасному -т етноніма *ґот*. Ця форма етноніма ґотів – *Годи – засвідчена у топонімах України: *Годи-Добровідка, Годинь, Годиха, Годині, Годилів, Годовиця, Годовичі, Годомичі, Годів, Розгадів*, пор. рос. *Готня*, але *Гдов*, білор. *Гдзень*. Українські топонімічні матеріали залишаються потужним масивом мовних фактів, у більшості своїй знехтуваних етимологами.

Форми етнонімів у ролі хоронімів (назв країн): *из Варягъ вѣ Грекы, изъ Грекъ, идете первое в Болгары, идите паки вѣ Нѣмцѣ, идете вѣ Грекы, пришелъ изъ Грѣкъ, а по Двинѣ вѣ Варягы, а изъ Варягъ и до рима, идемъ вѣ Грѣкы, отъ ходящихъ вѣ Грѣкы, посилають на то вѣ Грѣкы, придохомъ же вѣ Грѣкы* [ПВЛ], – сюди ж і г(ъ)ты.

Форми старих іменників на -ѣ- у род. відм. мн. при числівниках (літописні аналоги укр. *десять год, двадцять год, стільки год, до таких год*): *20 живыхъ конь, васъ до 10 мѣжь идете вѣ градъ, святыхъ отецъ 100, яко 10 мѣсяць топиша дѣти, собра Ярославъ Варягъ тысящю, по 10 золотникъ, по пятидесятъ золотникъ* [ПВЛ].

Якщо *Варягъ тысящю*, то і *10 Грѣкъ, ...і 10 год*. З історії української мови відомі форми: *до татаръ, до оугоръ и до бесарабъ* (1408); пор. *до вірмен і грузин, турок, румун, молдаван, хозар, болгар, алан. Шестеро конь* (1192), *отъ боіаръ* [ГУМ, 140]. От у який ряд стає укр. "Скільки вам год?"

ГОЛЛАНДИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – запозичення з нідерландської мови, засвоєні через російське мовне посередництво, див. 41-й часовий пласт, XVIII ст.; це переважно морські терміни: *кран, дамба, штакет, контора, брезент, шторм, швабра, картуз, матрос, лотерея, борт, гавань, каюта, фрахт* та ін. Опосередкований характер контактів цілком очікувано відповідає відсутності в Україні пластів топонімів і прізвищ голландського походження.

kierunek з нім. Rechnung, Kehrung). Згодом суфікс укр. -унок (як і польс. -unek) був застосований як власний словотвірний засіб [ЕСУМ, I, 482]. – *грабунок, спробунок, (по)цілунок, (по)дарунок, віддарунок, обладунок, візерунок, стосунок, частунок, справунок* (і польс. sprawunek '(виконання справи>) покупка'), також *трапунок, керунок, порахунок, прорахунок, обрахунок, підрахунок, розрахунок...* [ІСУМ, 467]. Пор. IV. -енко < іт. у топонімах -engo з лонґобард., ґерм. -ing.

ГВАЛТ, ст. квалт (XIV ст.) 'лемент, галас; гвалт'. Запозичене через польс. gwałt з серед.-верх.-нім. gewalt 'насильство, сила; влада' від walten 'панувати', спорідненого з ґотс. waldan, пор. укр. *володіти* [ЕСУМ, I, 485].

ГЕНУЕЗЬКІ ІТАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 36-ї історичної епохи, від XIV ст. до 1475 р.: *скриня, шкарбун, барило, пляшка, стрічка, кошт, бенкет, решта, [бунація, тромонтан, бастуння]*; топоніми Чепелі, Почапінці, Штомпелі, Маркуші, Солдайя⁺, Чембало⁺, Джаліта⁺, КОПАЙгород < Caffa та ін. Виявлені у XIX – XX ст.; див. Італізми.

ГЕРМАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 21-ї, 26-ї, 32-ї, 40-ї, 42-ї історичної епохи, див. ґОТИЗМИ, СКАНДИНАВІЗМИ, НІМЕЦЬКІ ГЕРМАНІЗМИ, АН-ГЛО-АМЕРИКАНІЗМИ. "Кількість і добір ґерманізмів зближують українську мову до зах.-слов. мов" (Ю. Шевельов) [ЕУ, I, 375]: *полк, князь, лихва, хижа; щогла, кодола; дах, фах, льох, друк, смак; рахувати, дякувати, мусити, рятувати, радити, гаптувати, шухляда; кальки забезпечення, зловживання* (пор. нім. Versicherung, Missbrauch); синтаксичні конструкції *чекати на що, дякувати кому та ін.*

ГНОТ і **КНУТ**. Однокореневі *ґніт, ґнотик, ґнотар* 'майстер ґнотів', *ґноття* 'манаття'. Є в усіх слов'янських мовах у т.ч. з початковим к-: білор. кнот, рос. діал. [кнот], польс. knot – з серед.-верх.-нім. knote 'вузол, ґнот'. А з дав.-ісланд. knútr 'вузол' інше, близьке за змістом запозичення *кнут*.

ґОТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 21-ї історичної епохи, II/ VII ст.: *полк, князь, хліб, хлів, буква, дошка, піст, щирій, кутя, гаразд, корогва, шандра, очуняти, ускробати, нахромитися та ін.*; топоніми – р. Танискава, р. Піскава ІФ, р. Двина, р. Авунда з-під г. Авинда Км, села Рунівщина, Трахтемирів, Говилів, Фрумилів, Малдрики, Гензерівка та ін. Окремі пласти ґотизмів виявлені у XIX ст., 1968, 2016 рр.

Праукраїнські ґотизми: ус-кробати, ус-кромити, о-чуняти, по-хнюплений. Укр. ст. *ус-кробати*, пол. us·krobać 'утікти' (*Можно раненій ускробаль... до обозу.* Вел. I, 151) [Тимченко, II, 440] – з ґотс. **us·graban** 'вирватися, утікти (break through)' [Wright, 353]. Чи не звідси й основа Шкроб- – як результат афези основи us·grab-, і навіть Шкробот- – як форма дієприкметника us·grōft з us·graban: *ус.кробт ≥ шкробот.

Тому й польське до дітей **szkraby** 'пустуни', такі, що вириваються з рук. За межами України існують топоніми Skrob.ów 2, -owo Pl; Skrøbelev 2, Skrave By Dn; Skravsta (Frasta, Måsta), Skrub.ba, -by, Skårby Sv; Skroblis, Skrabiai Lt; Škrebi Lv; *Скробава* By; *Скребки* РФ Псков, *Скрабы* ^Шарапово РФ Тверь, *Скоробовка* РФ Калуга; Skrabské Sk. Форми з -т- значно рідші: Skrobot·owo, Skrobacz·ów Pl; Škroboč·ov Cs; Škrabut·nik Hr; Skrobot·no BiH; Skorovat·n N; Skorovot, Skrofot·ině Alb. Приголосний -f- в останній назві підсилює припущення про зв'язок топооснови саме з прототипом us·grōft.

Також Крабат у сербо-лужичів: "Чи ж то добрі духи наших казок нас берегли? Чи Боже сіделечко вело нас твердою стежкою по багнищах серед мандрівних вогників? Чи злотоплюйний змій нас, жебраків, збагатив, чи **Крабат перед ворогами хмарою огорнув?**" *Мар'я Кубашець.* Їхня біда – наше життя (Marja Kubašec. Jich běda – naše žiwjenje) [Мудра, Петар, 176]" [Тищенко 2015, 95-96].

За зведенням М.Рахна, у текстах дум є чимало історичних слів ґотського походження, як-от саме слово *дума* (ґот. *dōms), *барва* (farwa), *гаразд*

(gazda мова), дрібний (ga-draban 'вितесувати'), *многий* (mnags), *трунок* (dragk), *хоругва* (hrugga), *чуб, чуприна* (skuft), *шати* (*hetaz), *мара* (mara 'мара, привид'), *ширий* (гот. skeirs 'світлий, ясний') та ін. Є тут і запозичення через ґотсь-ку з грецької (*церква, піп*), і кальки з ґерманської (*домотур/домонтар* heimskr; "*перед мечем положено*" та "*через мечу положено*" – пор. нім. durch den Schwert i vor dem Schwerte)" [Рахно 2014, А14], також *ушкали* (us.hulon).

Слід додати, що збережений у вказаному М.Рахном виразі "*через мечу*" жіночий рід слова **меча* відповідає як кримґотс. *mycha* жін. р., так і ґотс. *meki* жін. р. Кримґотське *mycha* входить до групи однотипних іменників, як-от *ahwa* річка, *bōka* буква, *graba* могила (укр. *гробки*), *hweila* час (укр. *хвиля, хвилина*), *karaka* в'язниця, *laiba* рештки (пор. *лайба*), *mōta* митниця, *gūna* таємниця, *raz-da* мова (в укр. *га-разд*), *staua* суд, *þiuda* народ. *Meki* однотипне з *haiti* загін (пор. *гетьман*), *þūsundi* тисяча [Wright, 90-91] (р вимовлялося як анґ. [θ], ð – [ð]).

Інші запозичення від ґотів: СПРИТНО (sprauto 'хутко, швидко'), СТЕЖка, стезя (stáiga 'стежка'), СКАБка, СКОПець (skaban 'голити (бритвою)'), СВАРКА, СВАРитися (swaran); з наших студій – КУТЯ (Kuthia 'Кримська Ґотія'), ЧУМАК (þiu-magus 'хлопець-слуга'); пор. також рос. *долг* (dulgs), *вопить* (worþan 'кричати'), *вопиющий* 'кричущий' (з неґативними конотаціями: про помилки, порушення, суперечності, сваволю, несправедливість та ін.).

В українській лексиці (зокрема, історичній) є чимало сепаратних запозичень з ґотської мови (табл. 1), які однозначно вказують на найдовший час контактів наших предків з цим скандинавським народом: ЛИХВА, ЛИХВАР (*leiþan* позичати), МИТО, МИТник, МИТниця (*mota*), СТРАВА (*straua*), СНАГА (*snaga* 'покрови, одяг'), ЛАЙБА (*laiba*), ВОРиння (обл.), ВАРА!, ні вари, ні пари (*wara*), ЦИ(М)БРУвати (ст.) (*timþrjan* timrjan). У теперішніх студіях виявлені ще яскравіші запозичення о·ЧУНяти (*ga·þinnjan* ga·þinnjan 'оживити, бути живим'), ХНЮПитися (*dis·hniþjan* dis·hniþjan розбити на друзки), поХНЮПлений, УС·КРОБати утікти (*us·graban* us·graban) УС·КРОМити придушити (*us·hramjan* us·hramjan розіп'ясти), наХРОМитися [Тищенко 2015, 15, 147-151], також УШ·КАЛи розбійники (на видовбаних човнах?) – пор. *us·hulon* видовбувати [Lehman, 383]. Очевидно, що відсутність у довідниках відомостей про існування усіх цих ґотизмів в українській мові деформує картину історичних і мовних контактів.

Відоме ґотс. *hramjan*, дісл. *hremm* 'розпинати', днор. *hremma* 'затис-нути', дфриз. *remmen* 'зв'язати' (звідки укр. *ремінь*) [Orel, 184]. Існувало і укр. *ус-кромити* < ґот. *us·hramjan* 'розіп'ясти' [Lehman, 191]. Це справді промовистий факт: укр. ст. не так *при-кромити* [Lehman, 191], як прямиий ґотизм *ус-кромити* 'приборкати' [Тимченко, II, 440], про що європейська наука так і не знає.

Окрема загадка: на догоду кому В. Леман подав рідкісне *при-кромити* зі словника Є. Желехівського і С. Недільського, а не добре відоме і вказане там же укр. *ус-кромити* [Недільський, 1016], – ПРЯМИЙ відповідник ґот. *us·hramjan*?

З приводу згаданої у Пріска реалії *страва* (див. ГРЕКО-РИМСЬКИЙ ДОСВІД...) слід спеціально вказати на внутрішньомовну словотвірну й семантичну пов'язаність ґотс. *straua* з ґотс. **stráujan* 'to strew, spread (with carpets)' = 'вистеляти (килимами)'. Це ж коло реалій наявне у колядці ("Застилайте столи Та все килимами, Радуйся!"). У сучасній анґлійській мові ця ж семантика збережена у розмовній лексиці – анґ. the spread розм. 'частування', great ~ 'бенкет'.

Тобто у *страві* внутрішня форма не *їжа, харчі* (а саме туди тягне етимологія буцімто від *травити*), а частування (**stráujan* 'to strew' застилати килимами)!

Табл. Г1. Етимології готсько-українських відповідностей

Готський прототип	Українські запозичення	Топоніми від готської основи
готс. Gutθi-, нім. Kuthia 'Кримська Готія' [Schiltberger, 353]	кутя , також літоп. кѹтъя	ПоКУТтя, КУТківці, -ище, СУТківці
готс. þiu-magus 'хлопець-слуга'	чумак	ЧУМАЦьке, ЧУМАКи З
готс. wara 'геть!, прич!'	вара, ні вари, ні пари, вориння	ВАРва Чг
готс. skaban 'голити (бритвою)'	скабка, скопець	СКОБичівка ІФ, -елка Вл, СКОПівка ІФ, -Іївка Кг
готс. straua < готс. *stráujan 'to strew, spread (with carpets)' = 'вистеляти (килимами)', англ. the spread розм. 'частування', great ~ 'бенкет'	страва	ОСТРІВ-
готс. us-grab-an 'вирватися, утікти (break through)' [Wright, 353]	ст. ус-кробати 'вирватися, утікти' (Вел.І, 151) [Тимченко, II, 440]	ШКРОБи Вл, -ове Чг, -оти См, -отівка Тр
готс. us-hramj-an 'розп'ясти' [Wright, 353]	ст. ус-кромити 'придушити'; на-хромитися	р. ХРАМка Кв, пот. ХРОМий Вл, -огорб Льв, -'яків Вл
готс. us-hulon 'видовбувати' [Lehman, 383]	ст. уш-кали , рос. ушкуйники	УШКАЛка Хс
готс. ga-giunan 'ожити, стати живим' [Wright, 322]	о-чуняти	ЧУНьків Чв, ЧУНишине Дц
готс. tim.brjan, -rjan 'будувати' [Wright, 347]	ст. цимбрувати, цибрувати	р. ЦЕБРАНка Жт, б. ЦИНДРина Дц
готс. hniup-an, dis-hniup-an 'розбити на друзки' [Wright, 328, 313]	по-хнюп-лений, хнюп-итися	(пор. Кноор, Кпор D)

Д

Д. Українська літера Д походить через кириличну д і грецьку Δ дельта (коптська Δ далда) з фінікійської Δ далет 'двері' [Földes-Papp]. На тлі вишуканих форм усіх інших літер наша Д феноменально незграбна.

ДАВНІ ІТАЛІЗМИ (центрально-європейські) В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 5-ї історичної епохи; від -III тис. до н.е.: *молот, горн, лівий, мана, говіти, Господь* [Трубачев 2003]; пор. топонім II. *Солучка*.

Етимологічні студії унаслідок виявляють найдавніші зв'язки слов'ян з центральноєвропейськими, переважно — італіками (див. зведення на карті, рис. Д1 (комп. графіка Б. Рудого); прямим шрифтом подано апелювативну лексику, курсивом — топоніми). Таким чином, **найдавнішими для слов'янських мов** контактами виявляються *не північні — балтійські, а саме західні — італійські відносини*. "Ці зв'язки у лексиці, семантиці й словотворі відображають нескладне господарство і спільні моменти умов життя й довкілля на стадії ранньопрамовного розвитку без ознак помітної переваги партнера або чіткого одностороннього запозичення. Пор. відповідності лат. hospes (род. відм. hospitis) > і засвоєне від італіків слов. *gospodъ; favēre > *govēti (суспільство, звичаї); struere (stroiu-u-?) > *strojiti (господарство)". З іншого боку, низка італійських лексем явно засвоєна зі слов'янської. Так, лат. palūdes "болото" походить зі слов. *rola voda (довкілля); лат. rōtium "плід, фрукти" — зі слов. *ro-етом "зняте, зірване", пор. *роїто: рос. "жменя" (сільське господарство) [Трубачев, 25]. "Найдавніші слов'яно-латинські (італійські) зв'язки зазначеного вище характеру є сенс локалізувати на заході, біля Середнього Дунаю, і датувати приблизно часом **III тис. до н.е.**" [Трубачев, 238].

Як згадано, сучасна українська мова зберігає від тих праслов'янських часів принаймні п'ять давніх італізмів:

1. Укр. *говіти*, рос. *говеть*, бр. *гавець* та ін. є продовженням слов. *govēti "постувати, зберігати мовчанку, утримуватися, сприяти", яке О. Трубачов називає "видатною ексклюзивною (NB) слов'яно-латинською ізоглосією з галузі давньої релігійної практики", датуючи його "архаїчним періодом", і співвідносить з лат. favēre "бути сприятливим, зберігати мовчанку". На його думку, тут ідеться про "безмовне вшанування... неназваних сил природи, при повній відсутності самих імен і термінів" [Трубачев, 425]. Пор. *благоговіти*.

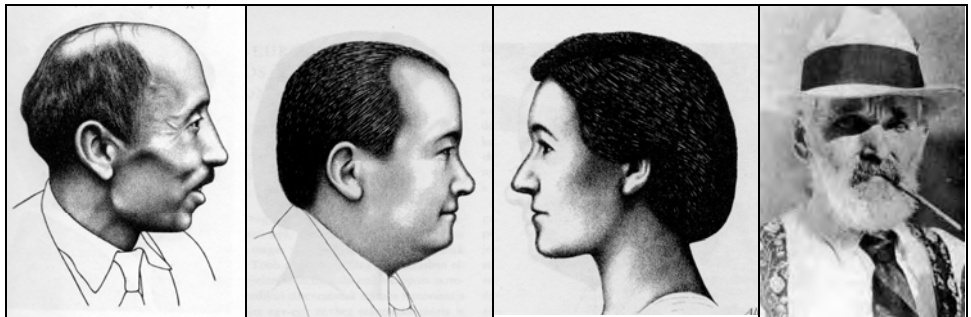
2. Укр. *мана* "привид", бр. *мана*, рос. [мана]; пол. [man] "галюцинація", рос. новг. [ман] "нечистий дух, що живе вдома, на дзвіниці, або в лазні" — лат. mānēs "духи померлих". Пор. ще укр. [манія], бр. [манія], рос. [манья] "привид" — і лат.

māniae “привиди померлих”. “Спільність форм і значень при цьому настільки велика, що ми стаємо спроможні говорити тут про спільні витoki культу предків, про культурну подію, набагато ранішу, ніж, скажімо, значно пізніший слов’яно-іранський культурний обмін часів розвинутішої релігії” [там само, 426]. Дальші семантичні зв’язки значень лат. mānēs: “заохочувальний порух руки → спокуса → привид і злий дух”. Вихідне ж длат. mānus означало “добрий” [Трубачев, 237].

Рис. Д1. Мовні зв'язки італіків і праслов'ян та синхронні контакти балтів і фракійців

3 – 4. Укр. горн і молот продовжують слов. *gъrnъ і *molъtь, які “поширилися разом з носіями слов'янських мов на Балканському півострові та у Східній Європі. Але й вони зберегли назавжди зв'язок з Центральною Європою, як про це говорять їхні виключні термінологічні відповідники в Латинській мові” [там само, 89]. Ідеться про лат. furnus “горн (ковальський)” і malleus “молот”.

5. “Можна з усіма підставами дивуватися щодо того, пише Й. Малкіл, як, незважаючи на ранню письмову фіксацію ст. слов. лѣвъ “лівий”, рос. левый (як і укр. лівий. — К. Т.) досі не виявляє жодних ознак забування, тоді як його латинської родич, а саме laevus, цілковито згас у старому романському мовленні”, – цит. за: [Трубачев 2003, 94].

Антропологічно давні італіки могли відповідати предкам носіїв сучасних альпійського і пан-європейського типів (див. таблицю на рис. Д2).

Італьський лексичний інгредієнт праслов'янської мови, найбагатший з відомих досі вторинних інгредієнтів мови слов'ян, містить (за

В. Мартиновим) близько 40 пар слів, з яких у нашій таблиці на рис. Д2 унаочнено 26 найнадійніших. — К. Т.) (...) (Пра)слов'яни не контактували з рубежами Римської імперії, і тому всі (пізніші слов'янські) латинізми є типовими запозиченнями. А італьський інгредієнт має зовсім інші характеристики. Його елементи визначаються як *проникнення*, що частково витіснили балтійські елементи або перерозподілили з ними свою семантику. Крім того, до італьського інгредієнта увійшли граматичні слова" [Мартинов, 57—58], що зовсім нетипово для запозичень.

ДАНСЬКО-НОРВЕЗЬКІ СКАНДИНАВІЗМИ. Пер-

ша з двох хвиль скандинавських запозичень (32-й пласт), відмінна від другої за мовою-джерелом. У Наддніпрянщині до цієї давнішої дансько-норвезької присутності згодом долучилася шведська. У загальну канву суперництва обох хвиль морських розбійників вписується епізод вбивства київського князя Аскольда Олегом (від імені малолітнього Ігоря з роду шведських конунгів). У топонімії наявний слід як данців-ютів з норвежцями (Данине, Данівка, Даничі, Неданчичі Чг, Дончине Кг), так і шведів-свенів (оз. Світязь < шв. Svipioð 'Швеція' [Фасмер, IV, 382], назви порогів на Дніпрі, Звенигород Лв, -ка Кр). Відповідність у словникових запозиченнях – з данської *щогла*, *гнотик*, *кнут*, *здоровий*, *хуга* (рос. *вьюга*), *сльота*, [сльота], *струмок* (данс. sigla, knude 'вузол', stor [sdo'r], fyge, slud 'мокрый сніг'), з норвезької *ночви* (нор. nokkvi), – але зі шведської *звितяжець*, *ний* (шв. Svipioð). Пор. і слід англів: *стерно* < данг. stēor (у сканд. styr-) [Тищенко 2011, 285-286]. Див. І. ШВЕДСЬКІ СКАНДИНАВІЗМИ.

ДБАТИ < авест. tbaуа, tbaēš- 'піклуватися'. Проникнення давньоперського часу (див. *ТРИВАТИ*). Спроба вважати його вторинним запозиченням до української з польської [Трубачев 1967, 61] ідеологічно замовлена. Її спростовують староукр. *отбати*, *тбають* [ССУМ, I, 286] з переконливим тб-прототипу tbaуа, tbaēš-. Аналогічна ознака давності є і у старочес. *tbáti*.

ДВОЇНА. Характерне реліктове явище української словозміни: *дві відрі, дві нозі, дві руці, на дві слові; очима, дверима, плечима.*

ДЖУЧИДСЬКІ МОНГОЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ. З'явилися у XIII ст. Див. І. МОНГОЛІЗМИ.

Рис. Д2. Відповідність слів балтійського та італьського інгредієнтів протослов'янської мови (за В. Мартиновим; пор. І. рис. С5)

Давніший балтійський інгредієнт (литовська)	Новіший італьський інгредієнт XII ст. до н.е. (латинь)
SVATЪ сват чужий svetys	GOSTЪ гість hostis
VODITI водити vèsti	SNUBITI пошлюбити nūbo
BERNЪ [брем'я] bėrnas	DĚTЪ дитя fētus
ZEMJA земля žėme дпрус.semme	ТЬЛО тіло Tellum
GЪRDLO горло жерти gėrti	GЪLTЪ глотка ковток glūtus
PЪRSTЪ перст pirštas	PALЪCB палець pollex
DESNЪ десний dėšinas	PRAVЪ правий prāvus
KRIVЪ кривий kreivas	LĚVЪ лівий laevus
MEZЪ пор.мізинець,малий māžas [мізойник] "гном",[мізюк] "соска"	MALЪ малий поганий,мізерний malus
KQTЪ кут береги дпрус.pokūnst	QGBЪLЪ [вугол] angulus
TESLA тесло лтс. teslis	SEKYRA сокира secūris
KYJЪ кий kūjis	MOLTЪ молот malleus
SOXA соха šakà	VIDLA вила fibūla
ZЪDЪ (зідь,ліпний посуд) ліпити žiėsti	GЪRNЪ горн furnus
MQKA мука м'яти minkyti	BORŠЪNO борошно farīna
SMOLA смола smelà	PЪKЪLЪ пекло picūla
ČULA [чушка] kiaulė	SVINJA свиня sūs, suini
BЪRNA (губа, писок) bernà	RYDLO рило rōstrum
GOVĚDO [гов'ядо] лтс. gūovs	BYK бик itc. bōk.os
JARЪ ярчук jėras	AGNЪ ягня agnus
GЪRDLICA горлиця gurklỹs	GOLQBV голуб columbus
GЪNATЪ гнати ginti	PASTI пасти pāsco
MĚSEČЪ місяць mėnesis лтс. mensis	LUNA луна itc.louksnā
JEZERO озеро ėžeras	LOKY ставок lacus
LUŽA калюжа liūgas	BOLTO болото бруд blatea
JARA яр, весна зелень jore	LĚTO літо рясний laetus

ДИЗНАТИСЯ ~ ДОВІДАТИСЯ. Перша лексема передбачає пацієнс: комусь стало відомо; друга – агєнс: хтось докладав для цього зусиль.

-ДЛО < пол. -dłо. Польський відповідник питомого словотвірного суфікса укр. **-ло** (рило ~ пол. rydło, мило ~ пол. mydło, сало ~ пол. sadło). Словотвірна ознака кількох полонізмів: ковадло, бидло, падло, страховидло, сідло, простирадло. З історичної лексики ще їдло, вагадло, верцадло, ставидло, пудло (частина млина) [ЕСУМ, 513–514]. Укр. кодло – також полонізм, але дещо іншої структури: це запозичення з пол. godło 'родовий герб'. "Польс. godło збудоване, як чес. hodlati 'виносити постанову, ухвалювати' (те, що нам "годне" = відповідає), 'на що ми згодні'. Це вигук "гербових дядьків", а пізніше і сам герб, його предмет, 'символ': godło pokoju 'символ миру'" [Brückner, 148]. "Іхав пан з усім своїм кодлом" (тобто усіма, хто підтримує панський герб).

ДОБРОБУТ, ДОБРИВО, ДОВКІЛЛЯ – українські інновації у словнику без аналогій в інших слов'янських мовах.

ДОЩЕНТУ < польс. ст. do szczytu 'до кінця, остаточно' [ЕСУМ, II, 118]. Саме szczyt наближають до szczyd- (у слові на-щад-ки), але тоді пор. і о-щад-ливий, по-щад-ити.

ДРІТ і **ДРАТВА** < через пол. drut (ст. drot, drót) з нім. Draht 'дріт' (свн. drāt, двн. drāt(t) тс.). Укр. дратва запозичене з пол. dratwa, відоме і в ін. слов. мовах (чес. dratev, ст. dratva, слц. dratva, слн. drétva, нлуж. drétwa). Першоджерелом є, без сумніву, нім. Draht, однак належно не пояснена спільність форманту -ва.

ДРУК < через пол. druk з нім. Druck 'тиснення, друкування'.

ДЯКА, ДЯКУЮ – ранні цивілізаційні германізми (пор. Danke ich, I thank, також чес. děkuju, пол. dziękuje). Укр. дяка – білор. дзяка, лит. dėkingumas (при латв. pateicība), пол. dzięk, wdzięczność, чес. vděčnost, слц. vďačnost (слн. hvaležnost). Підсумком наукових уявлень кінця ХХ ст. про обставини запозичення цих слів є стаття дяка в [ЕСУМ, II, 153] (рис. 1). Хоча тут вказано чимало однокореневих слів і є згадка форми 1433 р. дяковати, однак, на жаль, не враховані семантичні ознаки значно ранішого часу запозичення. Тому й не переконує вердикт "запозичене з німецької мови через польську".

дяка «вдячність; [бажання Ж; охота, намір, настрої, воля ДзУЗЛП], [дяківанець] «учасник весільного почту» Ж, [дякованці] «дякування» Я, дякувати, [дячити], [дякнути] «дати» ЕЗБ 2, [дячїтьсѧ] «добре поводитися, траплятися» ДзУЗЛП, [дячїти собі] «подобати» Досл. з мовозн. 1962, [дячний] Ж, [дячно] «охоче, радю» Ж, вдячний, [вдячїтьсѧ] «удатися, потрапити» Ж, віддяка, [віддяка] Ж, віддячливий, віддячїти, завдячївати, завдячливо, завдякі, [невдя-	ка Ж, невдячник, невдячливий Ж, оддяка Пї, оддячка], подяка, [подячливий], подячний, удячний, ст. дяковати (1433); — р. [дяка, дяковать], бр. дяк, надзяка, дякаваць, п. dzięk, dzieka, dzieki, dziekować, ч. dík, děkovati, ст. diek(a), děk, слц. d'aka, d'akovať, вл. dżak, dżakować so, нл. žěk, žěkować se; — запозичене з німецької мови через польську (у закарпатські говори, можливо, і через словацьку); п. dzięk є старим запозиченням із свн. dank «подяка, думка» (нвн. danken «дякувати»); слов'ян-	ське ę на місці ап пояснюють впливом форми множини іменника denke «думки» і дієслова denken «думати» (звідки і свн. dank) (Kiparsky GLG 143–144); двн. denken споріднене з дангл. þensan, дісл. þekkja, гот. þagkjan «тс.», лат. tongeo «знаю». — Кобилянський Мовозн. 1976/6, 34; Дзєндзєлівський УЗЛП 48–49; Потебня РФВ I 263; Шелудько 31; Richhardt 45; Филин Происх. яз. 623; Фасмер I 561; Sławski I 204; Kluge—Mitzka 127.
--	---	--

Рис. ДЗ. Офіційно прийнята гіпотеза походження слова дяка [ЕСУМ, II, 153]

Обставини запозичення обмірковував ще А. Брюкнер. Визнавши безперечним германський прототип, він водночас зауважив проблему передачі носової. Справді, польське слово, "повсюдне від XIV ст. (у псалтирях і Біблії), прийшло з чеської, напр. у евангеліях XV і XVI ст. «miej go dzięk» = měj jho dík, děka, díka, vděk, vděsný, bez děku, děkovati, – однак носова голосна мабуть була ще в чехів, інакше належало б припустити, що з чес. děk поляки власноруч зробили dzięk (вторинні носові з'явилися лише згодом), хоча й таке теж не виключено. Саме чес. dík, ст. děk прийшло з нім. Dank, – однак нім. **an** чехи спочатку передавали через **a** = **u**, натомість **en**, **in** – через **e** = **ě ie (ia)**, таким чином і тут є значна трудність" [Brückner, 112]. (Тепер її намагаються подолати, припустивши вплив на запозичені слов'янські слова форм множини серед.-в.-нім. denke 'подяки' і дієслова denken 'думати' – рис. ДЗ). Безпідставно заявивши далі, що "інші слов'янські мови не знають того слова", А. Брюкнер тут-таки зробив спробу пояснити укр. дяка, дякувати як наслідок нібито "підробки" українцями свого історичного звукового відповідника до пол. dzięk, dziekować (мовляв, укр. дякувати "zruszczono dowolnie z pol. dziekować" [Brückner, 112], тобто "довільно українізовано"). Виникає сумнів: оскільки tєcza 'хмара' ~ укр. діал. [туча], а dziegna 'цинга' ~ церк.-слов. (XI ст.) дєгна і догна 'струп', – то чому ж не *дунькую, *денькую чи *донькую, а саме дякую? І невже за півтора століття років польських впливів українці встигли розбудувати таку кількість похідних:

Дякованє, *n.* Danksagung, *f.*
 Дякованець, -нця, *m.* ZP. I. 86
 zum Hochzeitfolge (beim Danken) geh.
 Дяка, *f.* II. n. 42. У. Dank, *m.* Dan-
 kesbezeugung, *f.* дяку зробити кому
 Ме. dankbar jmds gedenken; 2) — на
 когось der Wille zu jmdm, Neigung, *f.*
 Gefallen, *n.* щось припадає до дяки
 кому jmdm ist etw. lieb, gefällt ihm.

Рис. Д4. Статті слів дяка, дякувати і од-
 нокореневих [Желехівський, I, 212]

Переклад для читачів, які цього потребують: Дякованє – висловлення по-
 дяки. Дякованець – той, хто йде у весільному поході з вдячності за гостину.
 Дяка – прояв, виявлення вдячності; дяку зробити кому – бути вдячним комусь; 2)
 дяка на когось – **прихильність** до когось, **люб'язність**; щось припадає до дяки
 кому – щось йому **подобається**. Дякувати – висловлювати вдячність, бути
 вдячним: ~ світові – розстатися зі світом, померти; 2) самому собі – свій вчинок
схвалити, визнати; 3) ~ кого – комусь щось **приємне** приготувати або зробити;
 виявити прихильність, пошану, бути люб'язним, бути до *вподоби*. Дячити – собі
 щось – не запобігати перед кимось, не потребувати чийогось сприяння; 2) = Дя-
 кувати 3). Дячний – **приємний, бажаний**.

У Б. Грінченка також: "Дячно – **охоче, з радістю**. Угор." [Грінченко, I, 462].

Про германський прототип запозичень дяка, дякувати дає відомості спеціалізований етимологічний словник германських мов 2003 р. Прагерм. *þankaz sb. m. (þ [θ]. – К.Т.): Goth þagks 'thanks, favor', ON fem. þökk 'gratitude', OE ðanc 'favor, grace, satisfaction, thanks', OFris thank 'thanks, favor', OS thank id., OHG danc id. Connected with *þankjanan. Про нього відомо, що *þankjanan irreg. wk. vb.: Goth þagkjan 'to think, to plan', ON þekkja 'to perceive, to know, to comply', OE ðencan 'to think', OFris thenza, thanka id., OS thenkian id., OHG denken id. Structurally and etymologically close to Lat tongeō 'to know' [Orel, 416].

Якраз у світлі сказаного істотним починає виглядати укр. діал. дяка 'охота, бажання': Як **маш дяку**, то зроб. Вх. Лем. 413 [Грінченко, I, 463] (тобто, 'як ти **задумав, запланував**, то...'). Про це ж ідеться й у тексті XVIII ст.: "Нехай вижду тоє м'єсце и розм'єру, як маєт быти полата по твоей дац'ї" [Тимченко, ІСУМ, I, 867] (тобто "Мені треба побачити місце і (знати) розмір будівлі, що ти **задумав**"). Тут мова явно не про подяку, а з-поміж наведених значень германських слів мовний матеріал вказує на готське праджерело. Це спостереження веде до інших важливих ділянок лексичного поля прагерм. *þank-

Річ у тім, що від дієслова *þankjanan походить і прикметник *þankjaz adj.: ON þekkr 'agreeable, pleasant, pliable', OHG in-denki 'favorite'. Derived from *þankjanan. Існувало і дієслово, похідне від *þankaz 'дяка, вдячність' – *þankōjanan wk.vb.: ON þakka 'to thank', OE ðancian id., OFris thonkia id., OS thankōn id., OHG gi-dancōn id. Derived from *þankaz [Orel, 416]. Серед українських однокореневих слів показове значення слова дяка '**воля, хіть, уподоба**', відоме ще у XVIII ст. (рис. Д5).

II. Дякувати, *v. n.* danken, Dank sagen: світові von den Lebenden scheiden, verscheiden; 2) самому собі Ke. II.27.seine That selbst billigen, gutfinden, anerkennen; 3) *v. a.* когось III. I. 1. jmdm etw. Angenehmes u. Erfreuliches bereiten od. erzeigen; Gunst, Wohlwollen, Verehrung beweisen, gefällig sein, zu Willen sein. *Пом.* II. 28.

Дячити, *v. a.* У. собі щось sich nicht worin gefallen, kein Gefallen finden; 2) *v. a. s.* Дякувати 3).

Дячний, *a.* genehm, willkommen.

ДЯКА, *рм.* (нім. Dank). 1. Дякування, подяка, вдячність.

XVI. Вѣчные дяки вамъ чинимо, ижъ отцовскую любовь противко вамъ показали есте Унія гр. 136. ¶

XVII. Дяки чинимъ всѣ сполне за то навѣжене Тит. 16 (Митура, 1618).—Всѣхъ научает, абыхмы повинны дяки отдавали Арх. ЮЗР. I, VIII, 281 (Кн. о Вѣрѣ).—Іс ночи которой былъ выданъ, взалъ хлѣбъ и дяки чиначи ламал Кн. о Вѣрѣ, 234.—Богу дяки отдавши, невымовне утѣшилисьмы Сб. Мат. отд. III, 61 (1620).—(Третюю офѣру) чинено воздаючи дяки Літ. Рук. 40.

2. Воля, хіть, уподоба.

XVIII. Фарисеи по дяцѣ нашуй жили Поуч. Няг. 11.—Упавъ ему барзо на дяку оный младенець Пам. укр. м. I, 161 (Рк. Тесл.).—Нехай вижду тоє м'єсце и розм'єру, як маєт быти полата по твоей дац'ї ів. III, 121 (Рк. Тесл.).

Рис. Д5. Стаття **дяка** з Історичного словника Є. Тимченка. Діагностично важливим є старе значення слова дяка '**воля, хіть, уподоба**': "Упавъ ему барзо на дяку оный младенець" (Йому вельми сподобався той хлопець)

Крім усього, укр. *дякую* не запозичене через польсь. *dziękuje*, адже не має сліду носової, як, скажімо, у словах *вензель* < *węzeł* 'вузол', *дощенту* < *do szczętu* 'остаточно, ущент', *хорунжий* < *chorąży* 'прапороносець' або укр. діал. на Сіверщині *плентатися* < пол. *pletać się*.

І численність похідних, і регулярність звукових відповідностей, і наявність паремій (*Богу дякувати, Спасибі за рибу, а за раки нема дяки* [Номис, 12069], *Яка шана, така дяка* та ін.) засвідчують півторатисячолітнє побутування укр. *дяка*.

Зрозуміло, що на цьому тлі численних давніх свідчень спроби не визнати прямими запозиченнями укр. *дяка, дякувати* (як і білор. *дзяка, дзякаваць*) втрачають доказовість. Отже, укр. *дяка, дякую* запозичені безпосередньо з германського джерела, як і *рятувати, князь, пінязь* та ін.

Е

Е. Українська літера Е походить через кириличне **Є** з гр. $E = \text{Ε}$ [e], званої ϵ ψιλόν, букв. "е (схоже на) дерево" – на відміну від Η [ē] ἦτα або ἦτα.

ЕКЗОТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (опосередкований мовний вплив) – від XVII ст.: словникові запозичення з мов колоній *томат, банан, ананас, шоколад, кокаїн, хінін, гамак, канібал, орангутан*.

Два століття – XV і XVI – були переважно століттями **португальських** мореплавців. Саме у португальській мові цей час залишив яскравий слід. Звідти екзотичні запозичення разом з товарами проникли до інших країн і мов Європи. У морських подорожах брали участь більшість португальців. В усіх рідинах були родичі у колоніях, Лісабон перетворився на величезний ринок екзотичних товарів. Сюди щодня прибували нові партії слонової кістки, перлів, цінних порід дерева, медичних рослин, небачених доти тварин... Навіть у текстах підручників з граматики та арифметики стали з'являтися приклади про торгівлю цукром, мандаринами або чаєм. Уперше запроваджені тоді до португальської мови словникові запозичення дотривали дотепер. Серед них вважають словами східного походження лексеми *чай, мандарин, пагода, парія*. З місцевих мов колоній Португалії у Африці прийшли *банан, макака, жираф, зебра*. З Бразилії – *ананас і тапір*.

На морських шляхах португальці конкурували з **іспанцями**, а коли конфлікти через невизначену правову основу загострилися, вони звернулися 1493 р. до Папи Римського Олександра VI з проханням... поділити між ними світ. Папа своєю буллою поділив Землю між двома народами (!), провівши від полюса до полюса меридіан через точку на 100 миль західніше від Азорських островів. Право на нові землі на захід від цього меридіана діставала Іспанія, а на схід – Португалія. Якби справа цим обмежилася, у Латинській Америці не було б сьогодні португало-мовної Бразилії. Однак через рік після проголошення Папської булли для запровадження її в дію відбулися переговори. У місті Тордесілляс Португалія та Іспанія підписали трактат, за яким подільний меридіан було переміщено на 15° на захід. На політичній карті добре видно, що північна й південна точки кордону Бразилії мають ту саму довготу: через них і проходить незримий подільний меридіан. Саму Бразилію П. Кабрал відкрив (офіційно?) лише 1500 р.

Іспанські колонізатори так само контактували з аборигенами, і через ці іспано-амеріндіанські контакти до мов європейського кола проникли чимало езотизмів. Однак це сталося не відразу. Іспанські конкістадори, маючи справу з новими овочами, фруктами чи тваринами, намагалися спочатку позначати їх знайомими мовними засобами. Так, вони звали левом (león) тварину, яку індіанці кечуа називали *puma* 'пума', а ім'я тигра (tigre) застосовували до звіра, званого по-місцевому *ягуар*.

З мов Антильських островів араука і кариба, тепер згаслих, іспанська засвоїла такі запозичення як *каное* (1495), *савана, ураган, табак* 'тютюн', *маїс, колібрі, канібал*. Поширена серед ацтеків у Мексиці мова нахуатль дала світові славетні назви екзотичних рослин: *томат, какао, шоколад*.

Мовою інків була і є кечуа, перша індіанська мова, визнана тепер державною мовою нарівні з іспанською у Болівії, Перу й Еквадорі. З цієї мови походять такі езотизми, як *кондор, пампа, альпака, гуано*.

Цей дистантний вплив мов колоній не становить окремої епохи в Україні через те, що він не дав ані топонімів, ані прізвищ екзотичного походження, – адже контакти були не прямі, а опосередковані.

ЕКОНОМІЯ ЗУСИЛЬ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВЛЕННІ ПОРІВНЯНО З

РОСІЙСЬКИМ. Емпіричне спостереження: той самий текст, написаний українською, об'єктивно коротший від російського на 5%. На практиці це видно з того, що назва розділу, розміщена у російському виданні на с. 400, опиняється в українському на с. 380 (у Біблії, енциклопедії УРЕ/УСЭ, працях класиків марксизму). Які причини економії?

1. В українських текстах графеми коротші: <ы, ъ, ь> ~ (і, ї, ').

2. Тут немає історичних написань з "німими" літерами, яких давно не вимовляють: *чувство, солнце, устный, вестник, праздник, лестница, пожалуйста, здравствуйте*. {8}

3. Менше етимологічних написань іншомовних слів з подвоєнням приголосних: *каса, маса, шасі, група, аккумулятор, бароко, ідилія, інтелект, коллектив, либрето, стакато, сума, коммуна, фіни, гуни, анали, анотація, конотація, іновація, єзуїт, Ємен, Єна, Єрусалим*. {13}

4. Серед найчастотніших слів чимало коротших. <3>: *как ~ як (2); это ~ це (2); <4>: этот ~ цей (3); глаз ~ око (3); <5>: когда ~ коли (4); очень ~ дуже (4); время ~ час (3); <6>: другой ~ інший (5); работа ~ праця (5); <7>: который ~ який (4); говорит ~ каже (4); слышать ~ чути (4); (є і довші: даже ~ навіть). {62-43/ 19}*

5. Коротші: граматичні морфемі <-ическ-ий, -иро-вать, може-т> ~ (-ічн-ий, -у-вати, може); прикметники *нова-я, ново-е ~ нова, нове*; форми ступенювання *более тяжелый <12 літер> ~ важчий (6), наиболее тяжелый <15> ~ найважчий (9); слишком тесная <13> ~ затісна (7), слишком мало <11> ~ замало (6); как можно (боле)е <13> ~ якнай-, щонай-, чим-*. {64-33/ 31}

6. Економні суфікси (див. І. -АР, -ИНА): *мебл.яр* мебелщик, *драбина* приставная лестница.

7. В українській майже немає запозичених давньоболгарських дієприкметників теп. часу на -щій(ся): *имеющаяся <9> ~ наявна (6); убывающая <9> ~ спадна (6); угнетающее <10> ~ гниточе (7); ощущающиеся <11> ~ відчутні (8); возрастающая <12> ~ прибувна (8); млекопитающие <13> ~ ссавці (6); захватывающее <13> ~ захопливе (9); присутствующие <14> ~ присутні (8); пресмыкающееся <14> ~ плазун (6); выкарабкивающимися <18> ~ що вилазять (10)*. {123-74/ 49}

8. Українська лексика має аналоги у більшості слов'янських мов, тут відсутні громіздкі церковнослов'янськи та візантійські кальки. <6 літер>: *восток ~ схід (4); ярость ~ шал (3); <6 літер>: лестница ~ сходи (5); обоняние ~ нюх (3); <9 літер>: пламенное ~ палке (5); бешенство ~ сказ (4); вселенная ~ всесвіт (7); отверстие ~ отвір (5); омерзение ~ огида (5); сочинение ~ твір (4); <10 і 11 літер>: междометие і восклицание ~ вигук (5); <13 літер>: промежуточная ~ проміжна (8); прелюбодеяние ~ перелюб (7); <14 літер>: отвратительная ~ бридка (6)/ гидка (5); <21 літера>: достопримечательности ~ видатні місця (12); художественное наследие ~ доробок (7)* {187-89/ 98}

9. Словотвір не ускладнений. <6 літер>: *провод ~ дрiт (4); скорбь ~ жаль (4); зрение ~ зір (3); <7 літер>: изделие ~ ви.рiб (5); экзамен ~ іс.пит (5); впрочем ~ втім (4); возраст ~ вік (3); керосин ~ гас (3); имеется ~ є (1); <8 літер>: внимание ~ увага (5); средство ~ засб (5); праздник ~ свято (5); оползень ~ зсув (4); сражение ~ бій (3); движение ~ рух (3); действие ~ дія (3); <9 літер>: состояние ~ стан (4); сожаление ~ жаль (4); мгновение ~ мить (4); {179-93/86}*

<10 літер>: *недостаток ~ недолік (7); немедленно ~ негайно (7); возглавить ~ очолити (7); требование ~ вимога (6); интересная ~ цікава (6); во всю прыть ~ чимдуж (6)/ шодуху (6); совершенно ~ цілком (6)/ геть (4); существует ~ існує (5); спрашивает ~ питає (5); заботиться ~ дбати (5); каждый день ~ щодня (5); совпадение ~ збіг (4); {110-64/46}*

<11 літер>: *заместитель ~ заступник (9); теряют время ~ гаяти час (8); производная ~ похідна (7); вооруженные ~ збройні (7); развлечение ~ розвага (7); становится ~ ставати (7); руководство ~ про.від (6); оскорбление ~ образа (6); выступление ~ виступ (6); поздравляют ~ вітати (6); образование ~ освіта (6); мероприятие ~ захід (5); воображение ~ уява (4); прекратился ~ вщух (4); {154-88/ 66}*

<12 літер>: *обозначаемое ~ позначене (9); естественная ~ природна (8); преимуществ.о ~ пере.вага (8); существовать ~ існувати (8); правописание ~ правопис (8); руко.вод.итель ~ кер.івник (8); человечество ~ людство (7); спасительная ~ рятівна (7); сознательная ~ свідома (7); существенная ~ істотна (7); безопасность ~ безпека (7); продолж.аться ~ трив.ати (7); аплодис.менты ~ оплески (7); рассмотрение ~ розгляд (7); пространство ~ простір (7); представляют ~ уявляти (7); предоставит ~ надати (6); качественные ~ якісні (6); впоследствии ~ згодом (6); воспоминание ~ спогад (6); преступление ~ злочин (6); преодолевать ~ долати (6); пред.седатель ~ голова (6); произнош.ение ~ вимова (6); един.ств.ен.н.ая ~ един.а (5); удив.итель.ная ~ див.на (5); о.предел.ённая ~ певн.а (5); произ.вед.ение ~ твір (4); {336-186/ 150}*

<13 літер>: *преобладающая ~ переважна (9); предотвратит ~ запобігти (9); добросовестно ~ сумлінно (8); производитель ~ виробник (8); преподаватель ~ викладач*

(8); *бодрствование* ~ *неспання* (8); *прикидываться* ~ *удавати* (7); *пренебрежение* ~ *зневага* (7); *почувствовала* ~ *відчула* (7); *представление* ~ *вистава* (7); *действительно* ~ *справді* (7) / *дійсно* (6); *занимательная* ~ *цікава* (6); *прикосновение* ~ *дотик* (5); *предательство* ~ *зрада* (5); *сопротивление* ~ *опір* (4); *специальность* ~ *фах* (3); {195-94/101}

<14 літер>: *обстоятельство* ~ *обставина* (9); *парикмахерская* ~ *перукарня* (9); *железная дорога* ~ *залізниця* (9); *соболезнование* ~ *співчуття* (9); *многочисленная* ~ *численна* (8); *благосостояние* ~ *добробут* (8); *могущественные* ~ *могутні* (7); *приветствовать* ~ *вітати* (6); *во мгновение ока* ~ *за мить* (6); *доказательство* ~ *доказ* (5); {140-76/64}

<15 літер>: *при.влек.а.тель.н.ая* ~ *приваблива* (10); *освободительная* ~ *визвольна* (9); *действительность* ~ *дійсність* (9); *предварительная* ~ *попередня* (9); *заблаговременно* ~ *завчасно* (8) / *засдалегідь* (11); *распространить* ~ *поширити* (8); *окружающая среда* ~ *довкілля* (8); *противодействие* ~ *протидія* (8); *образовательная* ~ *освітня* (7); {135-76/59}

<16 літер>: *не.по.сред.ствен.ная* ~ *безпосередня* (12); *целе.со.образ.ность* ~ *до.ціль.ність* (11); *про.дол.ж.и.т.ел.ь.н.о.ст.ь* ~ *трив.ал.іст.ь* (10); *производственная* ~ *ви.роб.н.ич.а* (9); *пре.им.ущ.е.ствен.но.е* ~ *пере.важ.н.е* (9); {80-51/29}

<17 літер>: *водонепроницаемая* ~ *водотривка* (10); *каждое воскресенье* ~ *щонеділі* (8);

<18 літер>: *естественно-научная* ~ *природнича* (9); *продолжение следует* ~ *далі буде* (8); *достойная сожаления* ~ *прикра* (6). {88-41/47}. СУМА {1839~1003/ 836= 45%}.

Уважний розгляд цієї множини словотвірних незбігів знову говорить про різну історію двох мов. З прикладів очевидна принципово економніша морфологічна структура українського словотвору (морфемні шви позначено крапкою). Видно, що в цій галузі контактів не було, обидві системи тривалий час розвивалися нарізно. Різним було і середовище формування цих похідних: відповідно, книжне і народне.

⊙. Зрозуміло, що відмінності приростають у сполуках цих слів (див. табл.).

• руководящий состав 17 ~ керівний склад 13; -4	увлекательная специальность 26 ~ захопливий фах 13; -13
• по недостатку времени 19 = из-за нехватки времени 19 ~ за браком часу 12; -7	занимательное представление 26 ~ цікава вистава 13; -13
• переменная облачность 20 ~ мінлива хмарність 16; -4	удивительный книжный магазин 26 ~ дивна книгарня 13; -13 (130 / 70);
преимущественное внимание 22 ~ переважна увага 14; -8	• добросовестный производитель 27 ~ сумлінний виробник 17; -10
воображаемое расстояние 22 ~ уявна відстань 13/ віддаль 12; -9	производственное образование 27 ~ виробнича освіта 15; -12
освободительное движение 22 ~ визвольний рух 13; -9	продолжительные аплодисменты 27 ~ тривалі оплески 14; -13
удивительное путешествие 23 ~ дивна подорож 12; -11	интересующее нас произведение 27 ~ цікавий нам твір 14; -13
при определенных условиях 23 ~ за певних умов 12; -11 (149 / 93);	непроверяемое доказательство 28 ~ неспростовний доказ 18; -10
• преобладающее большинство 24 ~ переважна більшість 18; -6	удивительная целесообразность 28 ~ дивна доцільність 16; -12 (164 / 94);
производственное собрание 24 ~ виробничі збори 14; -10	• при определенных обстоятельствах 30 ~ за певних обставин 16; -14
определенные преимущества 24 певні переваги 13; -11	доброжелательные присутствующие 31 ~ прихильні присутні 17; -14
вооруженное сопротивление 24 ~ збройний опір 12; -12	преобладающий уровень благосостояния 34 ~ переважний рівень добробуту 25; -9
действующее правительство 24 ~ чинний / діючий уряд 10; -14	многочисленные совпадения обстоятельств 37 ~ численні збіги обставин 21; -16
благожелательные слушатели 25 ~ прихильні слухачі 16; -9 (145 / 83);	уважаемый господин председательствующий 37 ~ шановний пане голову 18; -19
• требовательный председатель 26 ~ вимогливий голова 16; -10	целесообразные изменения окружающей среды 38 ~ доцільні зміни довкілля 21; -17
просветительные мероприятия 26 ~ просвітні заходи 15; -11	заместитель председателя совета по производственному образованию 59 ~ заступник голови ради з виробничої освіти 36 -23 (266 / 154).
	Разом: 854 / 494; економія мовних зусиль -360 літер (42%).

Звідси 494 : 854 = **0,58**. Це гранична економія українського тексту досконалого стилю, якщо довжину відповідного російського прийняти за одиницю. За кращих об-

ставин лаконічний стиль формує практична стилістика (як при вивченні іноземної мови). Але ні школа, ні університет для української поки що цим не займаються.

Інтерференція триває: *навколишнє середовище, *співпадиння, *провода, *добросовісний (але подолані *міроприємство, *учбова, *добро пожалувати).

Двомовність гальмує природний процес економії українських мовних засобів: форми *приналежність, *занадто мало, *більш потрібн(іш!)ий показують, що **словотвірні** зв'язки ("належати => належність", "мало => замало", "потрібний => потрібніший") у двомовних мовців вже успішно замінені на **інтерференційні** ("принадлежность/ przynależność ≥ принадлежність", "более нужный ≥ *більш потрібн(іш!)ий"). Також інтерференцією пояснимі форми *співпадиння (≤ совпадение) замість збіг (← збігатися), розходження (розбіжність), як і в цілому засилля типових для російської громіздких зворотних дієслів – там, де достатньо форм 3-ї ос. множ.): писатися, читатися, вимовлятися, перекладатися, використовуватися.

Звичайно, є українські слова, довші від своїх російських відповідників, однак об'єктивно українські тексти на 5% коротші від російських, що є науковим фактом.

ЕЛАМІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 1-ї історичної

єпохи) – від III тис. до н.е.: нишком < пішки закривати, кугут <? kukuti захищати, хохол <? kukula молитися; пого(ждати) – з аналогом еламської редуплікації для вираження повторюваності дії; – пор. топоніми Потутори < tuturi казати, Шешори < šešera наказувати, р. Бибелька < bebela панувати, р. Курташі Тр < kurtaš робітник, Курдибанівка <?kurdabattiš майордом; Хохонів, пот. Хухунчина Зворина Зк, оз. Коканеве Зп < kukunnu зіккурат, Кизими < kizzum- зіккурат, Молохів < malah- моряк [Тищенко 2011a].

МЕСОПОТАМЦІ – Y-гаплогрупа J (~ 2,7 %). Y-гаплогрупа J – звичайна у Європі гаплогрупа, виникла на Близькому Сході, де дотепер її значення найвищі (рис. 2). Її пов'язують з давніми народами Месопотамії, анатолійцями, фінікійцями, євреями, мінойськими греками, етрусками. Y-гаплогрупа J1 типова для Аравійського півострова (у Ємені 72%). Мусульманське завоювання Середнього Сходу, Пн. Африки, Сицилії, Пд. Іспанії, поширило J1 за межі Аравії, створивши новий Арабський світ. Y-гаплогрупа J2b виникла ймовірно у Греції. Поширення J2b (як і меншини T) супроводжує появу рільництва на Дунаї і на Балканах аж до Молдови й Центральної України на сході Європи. J2b відома також в Індії (рис. 3). У Європі вона сягає максимуму в Греції, на півдні Італії, Франції та Іспанії.

Еламські топонімічні аналогії. Тема Еламу в топонімії України нова і ще не встигла стати звичною, то ж їй слід присвятити більше уваги. Помічені аналогії з історичною топонімією Месопотамії були відображені вже у словнику іншомовних топонімів України в рубриках "Дворіччя", "Урарту", "Сирія", "Фінікія" [ІТУ 2010, 22-39]. Частина цього матеріалу включено до оглядової статті "Східний світ в українській топонімії (I. Давній Схід. II. Іранський світ)" (журнал "Східний світ" 2009, №3) і до розділу "Давній Схід у словнику і топонімії України" колективної монографії "Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу" за ред. проф. І.П. Бондаренка. Як правило, очевидні для фахівців речі потребують для викладу неспеціальній аудиторії різнобічніших доказів і наочности.

Ефектним аргументом до теми стали повторювані на карті *різномовні назви Еламу*: еламська *Hatamtī, Adamdun* (пор. в Україні назви *Адамівка, Адампіль*, пол. *Za.adame*); *давньоіранська Uvja* (Увджа; пор. основи (В)Овча-, Вівча-); *аккадська Ilēm* (Ілемня, Ілемка, Іллімка, гідроніми від основ *Елем-, Ілем-*); *перська Huzi.stan* (пор. *Уз.ин, Ус.івка, Черно.гузи*, основи *В'яз-, Білоус-*; *Гуся.тин, р. Хус.тин* См [СГУ, 595], *Гущин, Буштино*, – для кінцевого елемента яких вже раніше було встановлено значення 'битва', пор. укр. *тяти, -тнути* (напр., *Жабо.тин* Чк, р. *Жабо.тянка* Пл).

Антропологічно схожі однофамільці: Кизими

Серед унікальних еламських назв – р. *Курташі* Тр (ел. kurtaš 'робітник'), с. *Іршики* (irsekki 'усі'), *Шуньки*, *По.суньки* (sunki 'цар'/ сунна), *Бартатів* (bartetaš 'зовні, поза мурами міста'), *Сапанів*, *Сапановчик* (zarraп 'тюрма'), *Доманове*, *Доманівка* (doman 'маєток'), *Курдибанівка*, *Кордубанове* (kurdebattiš 'керуючий маєтком' / Кордова), *Умань*, *Гуманець*, *Манухівка* (humanuš, manuhiš 'поселення'; пор. і пол. Umień, чес. Humenec 2, нім. Ummanz, Gummanz, – рис. 2); також с. *Хохонів* (рис. 4), пот. *Хухунчина Зворина*, бол. *Кухунька* (ел. kukunni або kizzum 'священний верхній ярус зіккурату'), – пор. і с. *Кизими* Вн, Хк і прізвища *Кізим(а)* (рис. 1). Отже, поясними через еламську мову явища топонімії виявилися численними.

Еламські дієслівні основи на карті України. У еламському дієслові існував ітератив – форма для передачі повторюваності дії. Він утворювався шляхом редуплікації (подвоєння) першого складу слова: kuši 'відбудувати' ~ kukuši 'не раз відбудувати', kulla 'молитися' ~ kukula 'регулярно молитися'. А оскільки наголос у більшості еламських слів падав на перший склад, то друга голосна з часом зникла: kukši, kukla.

Методом топонімічного контекстування було виявлено *месопотамський тематичний фрактал* (пласт топонімів)

України [Тищенко 2011а]. Осердям цього фракталу є сотня топонімів від таких еламських дієслівних основ з редуплікацією (подвоєнням): це р. *Бебелька*, *Тетильківці*, *Попеляни* ^*Гуманець* Лв, *Шешори*, *Чечельник* ^*Гуменці* Хм, *Кукільники*, *Кокорів*, *Хухра*, *Хохітва*, *Кагадіївка*, *Кокозівка*, *Кокошинці*, *Кукшин*, *Кокутківці*, *Кикті*, *Тютюнники*, *Бобрик*, *Потутори*, *Чичиркозівка*: пор. еламс. bebla 'панувати', tatallu 'писати', repłi 'засновувати', šešra 'наказувати', kekla 'командувати', kukla 'молитися', kukuga 'влаштувати', haħadu 'збирати врожай', kakza/i 'кувати' (пор. і Кавказ!), kukši 'відбудувати', kukti 'захищати', tutni 'давати', repira 'читати', tutri, titri 'казати'. Сама граматична категорія редуплікації, виражена схожим формальним засобом, відома в українській мові (*попоходила, попождеш*). Ні школа, ні граматики цей засіб не підтримують, але він існує далі (*попоїси, попоробиш, поповиздихали б!*) і часом принципово, безвинятково послідовний: *ПОПОполóла, ПОПОпорóла, ПОПОпóрала, ПОПОпоїла*.

Колоритна деталь. Якщо назва *Чичир.козівка* вказує на еламомовне селище (titri, titiri 'казати' + huz 'Елам'), тоді й у цій пісні з Карпат перші рядки набувають осмисленості: "Ой Марічко, кажу знову, та знову і знову".

«Ой Марічко, чічири,
Чічири, чичіри!
Розчеши ми кучери,
Кучери, кучэри (2)»

Досліджено топонімічні околиці назв з редуплікованими основами у місцях їхнього найбільшого згущення: на лівобережжі Десни, під Житомиром, у Кременецьких горах, біля Гологір, Вороняків, у Товтрах, на Опіллі, Буковині й Покутті, а також навколо Більського городища на межі Сумської та Полтавської областей. Підсумок контент-аналізу близько сотні топонімів імовірно від еламських дієслівних основ з редуплікацією можна подати так:

1. **Молитися** kukula – 6 основ (КуКУЛ-, КуКІЛ-, КиКОЛ-, ЦуЦУЛ-, ЦуЦИЛ-, КуКЛ-).
2. **Говорити** tuturu, titiri – 5 основ (ТуТОР-, ТудОР-, ТеТЕР-, ДеДЕР-, ТиДР-).
3. **Панувати** bebola – 5 основ (БиБЕЛ-, БиБЛ-, БоБУЛ-, БоБЛ-, ПоПЕЛ-).
4. **Влаштувати** kurra – 4 основи (КуКУР-, КоКОР-, ЦиЦОР-, ХуХР-/ КиКР-).
5. **Наказувати** šešera – 4 основи (ШеШОР-, ШиШОР-, ШеШАР-, ШемШОР-).
6. **Командувати** kekelala – 3 основи (ЧеЧЕЛ-, ЖеЖЕЛ-, ЧеЧИН-?, ЦеЦЕН-?).
7. **Захищати** kukuti – 3 основи (КоКУТ-, КуГУТ-, КиХТ-); пор. і прізви. Кикоть?.
8. **Відбудувати** kukuši – 3 основи (КоКОШ-, КиКИШ-, КуКШ-).
9. **Давати** tutuni – 3 основи (ТюТЮН-, ТаДАН-, ДудН-).
10. **ЧИТАТИ** repira – 3 основи (?БаБАР-, БоБЕР-, БоБР-).
11. **ПИСАТИ** tatallu – 2 основи (?ТЕТИЛ(ьк)-, ТЕТЕВ(ч)-).

У перекладі аналогічними засобами української мови, еламці мали час тут *помолитися, погоговорити, попопанувати, поповлаштовувати, попонаказувати, попокомандувати, попо захищати, поповідбудовувати, поподавати, попоЧИТАТИ, попоПИСАТИ*. Зі змісту топооснов впливає, що певна еламомовна частина давнього населення Наддніпрянщини могла складати його привілейований прошарок державників та жерців. Насиченість топонімії України назвами від цього типу основ унікальна. Окремі схожі топооснови з редуплікацією виявлені й за межами України: BEBRa, TETERow, KUKULau D {Kösen, Schieben, Schmerdorf}, PaTOTTERy B, KUKULje BiH, KU-KLjica HR, KUKŁy, CHOCHOR.owice, SZASZOR.owice {Dębno, Bobrówka, Ol-szany, KAŁOLEwo} PL, KUKLiš MK, -e CZ, PL, TALÍNske KUKLe CZ {Bohunice, Záhoří}, -ov CZ, SK; -in PL; -ić, -ica, HR, MK; -ase EST; КУКЛен BG; -i, -iчы, -яны BY; -ы, -ино RUS Калуз., -юк Татарс., -юй Астрах., -ята Перм., ШЕША-Рис під Новоросійськом; TITIRik TK; ŠEŠUOLiai LT. Македонські й інші балканські аналогії згадані у праці Н. Чаусидіса про міфологеми у топонімах Златно ГУМНО, Бакарно ГУМНО, КУКЛица [Чаусидіс 2008, 179, 182, 194].

Ознайомлення з парадигмою збережених основ переконує, що неповна редуплікація (КУКЛ-, ТИДР-, БИБЛ-, КИХТ-, КУКШ-, БОБР-, ДУДН-) трапляється рідше, ніж повна (КУКуЛ-, ТУТоР-, БИБел-, КОКуТ-, КОКоШ- тощо). Редуплікацію другого голосного в еламських словах пояснюють наголосом у цій мові на першому складі. Одне й те саме слово kutika 'носій' писали силабічним письмом як ku-ti-ka або ku-ut-ka, інше слово puluhu – як pu-lu-hu або pu-ul-hu [Grillot-Susini]. Наявність також і другої голосної у більшості виявлених в Україні топооснов можна пояснювати і як вторинне "відновлення" її через особливості морфонемиї структури мови у нових носіїв цих топонімів, але ймовірніше, що повна редуплікація відображає давніші форми цих основ.

Месопотамські писарі. На витоках Дністра виявлено назву с. *Дубшари* ІФ (пор. *Дубоссари* на нижньому Дністрі). За даними Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD) аккадською мовою *ṭupšarru*, а шумерською – *dub-sar* означає те саме: 'писар, вчений' [Tinney, Jones]. Наявність назви *Дубшари* виправдовує розгляд топонімічних околиць села у світлі еламських словникових матеріалів. Здається, тут є і інші ознаки месопотамських реалій: с. ➤ **Дубшари** ІФ (РОЖнятів): ^р. і с. **ДУБА** шум. *dub*; пот. ШАНДР.ОВЕЦЬ шум. *zandara* + *Uvja*, **ТОПільське** ел. *tuppi*, **ВІЛЬХівка** *ulhi* 'селище', р. **ЛІМниця** (нижче по ній ур. **АДАМівка!**), **ІЛЕМня** *Ilam* ^ **ЛУГи** і г. **ЛУХи** *luhša* 'храмовий службовець', г. **НЕГрин**, **НЯГРа+**, р. **СОКОЛ.ОВЕЦЬ** ?ел. *sukkal* секретар + *Uvja*, **НЕБИЛів** акк. *nabu* + *Bel* ^ **СЛИВки** сир. *sliva* хрест, р. **ЧЕЧВА** **tetv*-? (пор. **ТЕТЕВчиці** Лв Радехів), **ПЕТРанка** ?ел. *petri* 'ворог'.

Звідси впливає кілька принушень:

1. Назви *Дубшари* і *Дубоссари* можуть вказувати на факт **присутности месопотамських писарів**.

2. Топооснови назв навколо Дубшар кількомовні, що відповідає історичній дійсності самої Месопотамії: можливі згадки глиняних табличок тут еламські і шумерські (*tuppi*, *dub*, *zandara*), писаря – аккадські і еламські (*ṭupšarru*, *sukkal*), Елам названий по-аккадськи *Ilam* (ІЛЕМня, а з афезею голосної – р. **ЛІМниця**) і по-еламськи (ур. **АДАМівка** *Haamt*, пізніше *Adamdun*).

3. Про різномовність Дворіччя може свідчити й топоконтест розміщеної південніше р. **ТаУПіШУРка** ?акк. *ṭupšarru* (у с. Лопухів Зк). Поруч з нею пот. **КУР-ТЯЩик** ел. *kurtaš!*? 'робітник', в околицях г. **ДАРВАЙка** ?дперс. *Daryavauš* 'Дарій' (східніше хр. **ДАР'ІВ**), поруч г. **БОРВІНОк** Парфян-, між ними стр. Герсовець (шум. *Girsu*, місто біля міста Ур), стр. **МОХНАТий** фінік. маханата 'укріплення', стр. **ПЕТР.ОВЕЦЬ** і **ІЛЬМуватий** акк. *Ilam*.

3. Якщо справді в основі назв *Дубшари* – *аккадська* назва писаря *ṭupšarru*, а *Дубоссари* – її *шумерський* відповідник *dub-sar*, то це перші месопотамські етимології для сучасних географічних назв.

4. Крім того перші морфеми і слів *ṭupšarru*, *dub-sar* 'писар', і назв *Dubšari*/*Дубоссари*, *Дубшари* мали б відповідати шум. *dub*-, акк. *ṭup*-, еламс. *tuppi* 'глиняна табличка'. Цей лексичний зв'язок і ця міжмовна відповідність підтверджують припущення про слід в Україні у численних назвах від простої основи **ДУБ-** епохальної реалії Близького Сходу – *глиняних табличок з текстами*.

5. Непрямі підстави до цього виникали не раз з фактів звичайности в Україні й на прилеглих землях назв від основ ГВОЗД- і МІХ-: пор. перс. *mīx* 'цвях, гвіздок'; *mīxi* 'клинопис'.

6. Водночас ці значення основ ДУБ-, ГВОЗД-, МІХ- добре корелюють з топонімами від двох еламських ітеративних основ з редуплікацією *repera* "**регулярно читати**": попочитати (БАБАРИки, БОБЕРка) і *tatallu* "**регулярно писати**": пописати (!) (ТЕТИЛЬківці, ТЕТЕВчиці).

7. Отже, по-перше, ойконіми *Дубшари* і *Дубоссари* імовірно походять від акк. *ṭuršarru*, шумерс. *dub-sar* 'писар, вчений'; по-друге, значна група назв від топооснов ДУБ-, ГВІЗД-, МІХ- можуть мати прототипи шумерс. *dub* 'глиняна табличка', дперс. *mīx* 'цвях, клин, знак письма', *mīxi* 'клинопис'); по-третє, група назв від основ БАБАР-/ Бобер, ТЕТИЛ-/ Тетев- мають імовірним прототипом еламс. *repera* "регулярно читати" і *tatallu* "регулярно писати". Ці три групи топонімічних явищ складають три незалежні групові аргументи на користь знайомства наддніпрянців з месопотамським клинописом. Це спонукає до переосмислення дотеперішніх схем культурної історії Наддніпрянщини, як і до пошуку інших ознак її причетності до ареалу не лише перського клинопису.

Еламські запозичення. Виявлені месопотамські словникові зв'язки поки що поодинокі, але з часом їх може побільшати. Ім'я Еламу може бути імовірним джерелом кількох відмінних за змістом, але близьких за лексичною основою слів. Так, укр. *леміш* означає 'соха, плуг', наявне у словниках різних слов'янських мов (влуж. *Lemišow* – топонім) (традиційно виводять з *ломити*); [*лемати, лемзати*] 'ходити дуже повільно...' – "неясне", "географічне поширення слова в слов'янських мовах незвичне для фінно-угорських запозичень"; *лемішка* 'страва з густо запареного борошна'; [*лемешик*] 'глинистий ґрунт' – "неясне", але "пов'язується з *леміш* 'рало' [Brückner, 294]" [ЕСУМ, III, 220].

Відомий генонім *лемки* 'етнографічна група українців у Карпатах' має лише "узаконену" народну етимологію – наївне побутове пояснення від слова *лем* 'тільки, лише' [ЕСУМ, III, 220]. Натомість у Карпатах є свідчення еламського топонімічного оточення топооснови ЛЕМАК-, як-от пот. ЛЕМАКів у с/р Синевир Зк Міжгір'я: {поблизу пот. ІЛЕМСький, ІЛЬМа}, або с. ЛЕМКівці Зк Ужгород: {ВОВКове Uvja, ШИШЛівці, ЛУМшори, пот. ЛОМУвання}. Імена сусідніх *бойків* пов'язують з кельт. Воїі (як і назву іст. Bohemia 'Чехія') див. [Тищенко 2008, 230]; а *гуцулів* – з *gesul* і *Goti minores* (гіпотеза О.Гуцуляка; повідомив К. Рахно), – пор. і осет. *gos* 'переселятися' (з тюрк. *goš* 'переселення', тадж. *kūš* 'кочівля') [Абаев, I, 521] + рум. -ul). До вартих уваги еламських лексичних аналогій слід віднести і укр. *нишком, припишкнути* ~ пор. ел. *nišgi* 'захищати, оберігати; перен. *закривати*' [Quintana].

Імовірна знахідка зиккурата у Молдові. При обговоренні статті 26.9.2012 К. Рахно (Полтава) люб'язно повідомив автору про згадані М. Чмиховим ще 1990 року залишки *зиккурату* в селі *Ruseştii Noi* під Кишиневом [Чмихов, 121; 3] – неподалік лежить село *Sângera* (< хет. Шін'ар? Шумер), а усього за 40 км – с. *DUBǎSARII Vechi* (!). Це означає, що у Північній Чорноморщині археологічно засвідчено матеріальну реалію того ж месопотамського кола: це становить аргумент на підтримку наших студій і суттєво змінює пошукову ситуацію.

Відповідні цитати з книги М. Чмихова виглядають так [Чмихов, 117, 121]:

Месопотамія	Україна
II. 3000–2750 роки до н. е. – [Прото] Писемний період	Хронологічна відповідність – пізня мідна доба України (3000–2800/2750 роки до н. е.).
11. Панування громадських культів, виникнення культових центрів – храмів, розквіт храмового будівництва, поява зиккуратів : – виникнення мистецтва гліптики, нових форм пластики, нових принципів образотворчого мистецтва, зокрема відродження мальованої кераміки; – поява орнаменталізації посуду; – винайдення (?) писемності	11а. Наявність культових центрів – "храмів" (<i>Коломийщина I, Березівська ГЕС</i>), що засвідчують і моделі храмів; – поява (?) зиккуратів (Нові Русешти), глиняних печаток; – розквіт пластики, орнаменталізації посуду, початок його розпису; – винайдення знаків, схожих на письмо

Чмихов М. Від яйця-райця до ідеї Спасителя / М. Чмихов. – К., 2001. – С. 121. (Перевидання книги 1990 р.)

Істотно, що, незважаючи на значну взаємну віддаленість (1300 км по прямій) *Дубосари* й *Дубшари* лежать, по-перше, на одній водній артерії (Дністер і його

верхня притока Лімниця), а по-друге, у межах єдиного пізньотрипільського ареалу [Чмихов, 80, карта] (хоч і на протилежних його краях).

Залишки зиккурату в Нових Русештах дають підстави припускати існування зиккуратів також і там, де на них вказує сучасна топонімія: 1) біля с. ХОХОНів ІФ Галич; 2) біля болота КУХУНька Вл (поблизу бол. ТУТУРівка, КОКОРА); 3) біля пот. ХУХУНчина Зворина у селі Вучкове (Uvja) Зк Міжгір'я (до 1953 року Волове): близько пот. ШИНГІлка, села НЕГРовець, ТІТківці, СИНЄВИР, пот. ДУБ.ИЛЯНки (дуб + *Ілем?); 3) біля озера КОКАНеве Зп, а також 4) біля села КУКАНИ Узб. неподалік від села Табошар Тодж.; 5–6) імовірно, біля кожного з двох сіл Кизими Вн, Хк (пор. еламське kizzum = kukunnu "священний верхній ярус зиккурату").

Рис. Е1. Імовірні еламські вкраплення у топонімії Опілля (лівобережжя Дністра) на межі Івано-Франківської й Тернопільської обл. (кадр з навчального фільму)

Таким чином, накопичуючи нові й нові топонімічні та матеріальні докази триваліх і різнобічних контактів населення Північної Чорноморщини з Месопотамією III–I тис. до н. е., дослідження сприяє переосмисленню наукової картини пізньої мідної доби в Україні [Тищенко 2013, 88–93].

Так група топонімів України від еламських дієслівних основ з редуплікацією вигідно доповнила масив еламських топооснов, добутий шляхом "звичайного" пошуку лексичних аналогій. Яскрава група дієслів з неповторною морфологічною особливістю істотно зміцнила виявлений пласт еламських назв, повернувши їх до наукового обігу. Водночас додано переконливі подробиці контактів з народами Месопотамії місцевих наддніпрянців: за сучасними уявленнями, – індоєвропейських предків теперішніх українців.

ЕЛЛІНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 12-ї історичної епохи) – від -VII ст. (Ольвію засновано бл. 647 р. до н.е.): *корабель, комора, криниця, миска, макітра, [колиба], дрімлюга, халепа, рипатися*; топоніми Ялта, Ромейки, Сивуля, Британи, Шандра, Проні, Хотимир, Хотомель, Геруси, р. Рогань, р. Ікопеть, р. Хотомелька, р. Хотімля Хк.

О. Семереньї показав можливість запозичення з грецької у дописемний час таких слів як укр. *СКОВОРОДА* (через вірм. skavaṛak) і *ГЛЕК* < гр. kŭlĭε/ kŭlĭkoc 'чашка', 'глиняна посудина' [ВЯ, 1967-4, 14, 20].

Є

Є [йе] – диференційований алограф (графічний варіант) літери Е. Статус графеми має лише в українській абетці. Повний аналог і прототип – у формі коптської літери **Є** (званої *ейе*).

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ ЯК УКРАЇНСЬКА ЗНАКОВА ІДІОМА. Топонімічний слід половців у Грузії не можна не поставити у зв'язок з перебуванням тут половецького князя Отрака з його військом у 1113-1126 рр. на службі в царя Да-вида IV [ЛР, 368]. Це його Сирчан через співця Ора кликав повернутися:

"У рік 6709 [1201]... (У 1116 р. Володимир) Мономах... погубив поганих із-маїльтян, тобто половців, вигнав [хана їхнього] Отрока в Обези [Абхазія, Грузія] за Залізнії ворота, а [хан] Сирчан зостався коло Дону, рибою живлячись...

По смерті ж Володимировій [1125] остався у Сирчана один лише музика Ор, і послав він його в Обези, кажучи: "Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою". Мов же ти йому слова мої, співай же йому пісні половецькі. А якщо він не схоче, – дай йому понюхати зілля, що зветься євшан (полин. – Л.М.). Той же не схотів вернутися, ні послухати. І дав [Ор] йому зілля, і той, понюхавши і заплакавши, сказав: "Да лучче есть на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути". І прийшов він **у землю свою**. Од нього родився Кончак, що **понищив** (київські поселення) **по ріці Сулі**, пішо ходячи, котла носячи на плечах" [ЛР, 368].

ЄГИПТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 4-ї історичної епохи) – від III тис. до н.е.: *гума, канапа, лілея, лемки?*, [рим-шина], *біс*; пор. топоніми: *Босири, Дептівка, Мриги, Коквище, Каховка, Кмитів Яр, Омбиш, Собич, Тутаки, Немига, Римиги*.

Ж

Ж – літера української абетки без аналогів у грецькому письмі, пристосована з коптської літери **Ж** [дж] *джанджа* (з групи графем, доданих до грецького унціального письма для позначення суто коптських звуків). З усією очевидністю, літера **Ж** донині схожа на копт. **Ж** [дж] *джанджа*.

ЖВАВИЙ < авест. *ǰvaya-* 'lebend, lebendig, тобто живий, жвавий, повний життя, пожвавлений' [Трубачев, Етим65, 63-64 з посил. на Bartholomae AltirWtb, 610, див. вріз]. Приклад центральнослов'янського іранізму.

• j. *ǰivya-, ǰvaya-¹, ǰuya-²* Adj. (fem. *ǰyā-*) 'lebend, lebendig': *yaǰ .. ǰasāǰ ǰvayō aməraxtiš (sd.) Yt. Iq. II; — ayarš āmiš-*

ЖЕБРАТИ і **ЖЕВРІТИ** через засвідчені варіанти з -а- [жабруват] і [жаврати] [ЕСУМ, II, 191] можуть походити від документованого ще й у XV ст. *yhabri* 'габри' [Kern, 106], назви утікачів-зороастрійців 654–676 рр. [Колесников, 146] (див. *ЯВОРИ*). Приклад середньовічного фарсизму.

ЖЛУКТАТИ < нім. *schluken* 'ковтати', всупереч ЕСУМ, II, 201. Наочний і самодостатній приклад середньовічного германізму.

ЖУРБа, ЖУРитися < лівс. surm, лапл. sorbme 'смерть'; фінс. surullinen 'зажурений, сумний'. Приклади фінізмів [Тищенко 2011, 420].

З

З – літера української абетки, пристосована з коптської **Ⲫ** (*зада*), відповідника гр. Ζ *дзета*, яка у свою чергу походить з фінік. **𐤆**, **𐤇** *zajin* зброя.

ЗА-. Словозмінна морфема = надто: *забагато, замало, запізно, зарано, задорого; завеликий, замалий, задовгий, закороткий, завузький, заширокий, затемний, заяскравий*. Специфічний префіксальний засіб української словозміни. За- вибірково сполучається з основами прислівників і прикметників.

ЗГЛЯГатися і **ГЛЕК** < меглено-рум. cl'ag з лат. соāgulum 'закваска, кисляк'.

ЗМІСТ – "викуте слово": авторське слово А. Кримського.

З-НАД – складений прийменник; пор. *з-поза, з-попід, з-поміж*: риса, типова для іранських мов – як-от у перс. *az-bala-ye* 'зверху', *az-pas-e* 'ззаду', *az-beun-e* 'крізь'.

ЗУБР – балто-слов. слово, запозичене з кавк. мов. ЕСУМ подає значення слова неточно; потрібно: "Великий дикий ссавець родини бичачих" [СУМ, III, 728]; рос., білор. *зубр*, пол. *zubr*, чес., слц., вл. *zubr*, болг. *зубър*, сх. *зубар*, слн. *zóber*, стсл. ЗѢБРЪ псл. *zQbrъ, споріднені з лит. *stumbras*, лтс. *sumbrs*, прус. *wissambris* "тур"; крім того, з давньослов'янської запозичені: фрак. ζόμβρος, ζοῦμπρος, рум. *zîmbri*, *zimbru*, імовірно й двн. *wisunt*, дісл. *visundr* "зубр" [Фасмер, II, 107]. За В. Івановим, балтослов'янські назви зубра походять з Кавказу [ЕСУМ, II, 282]. Справді, це – загальнокавказьке слово: абх. *а-домпІей*, *а-думпІей*, груз. *domba*, *dombaј*, сван. *dombaј*, карач.-балк. *dommaj* "зубр", осет. *домбай* "зубр, лев, сильна велика тварина", пор. також тур. *dombay* "буйволиця", – див. [Нерознак, 200] [Тищенко 2006, 90, 92].

ЗУХВАлий. Приклад полонізму в сучасній мові. Хоча до розуміння його історії прототип пол. *zuchwały* не додає нічого, однак це слово відоме й в інших слов'янських мовах, і тут завдяки варіантам написань основи є натяк на втрачені зв'язки: нлуж. *zuchwały*, *zufały*, чес. *zoufalý* 'відчайдушний, вбивчий, безнадійний', словац. *zúfalý* 'те саме'. Зрозуміти витoki всієї групи запозичень (укр. *зухвало, зухвалість, зухвальство, зухвалець*) можна, лише врахувавши польс. *ufać* 'сподіватися', *zaufanie* 'довіра'. Виявляється, польс. *ufać* походить з форми *urwać від праслов. *urъ-vati 'мати віру, надію' (звідси й рос. заст. *уповать*). Отже, первісне значення слова *зухвалий* мало бути 'самовпевнений, певний у собі, який уповає на себе'. Приклад повчальний тим, що *зухвалий* нічого спільного з *хвалою* не має (пор. *зух* 'молодець'); натомість родичами його є слова *уповать* і *ПЕВНИЙ*.

И

И. – Літера И української абетки через гр. Η *ета* (копт. Η *hāda*) походить з фінік. **𐤇** хет з нез'ясованими далі зв'язками. У класичну добу гр. Η η позначала довге [ē], а у візантійський час – довге [ī] (так званий ітацизм): відтоді написання **Θῆβαι** і **Ἀθῆναι** замість давнішої вимови *Теби* і *Атени* стали відповідати новішим *Фіви* і *Афіни*.

-ИК – український зменш. суфікс., один з кількох суф. пахлав. походження (пор. укр. **їк** > -ик, **ак** > -ок, ук, **ічак** > ичок, ичук!). Див. IV. АРШАК.

-ИНА – український словотвірний суфікс імовірно кельтського походження. **Кельтський родовід суфікса -ина.** Беручи до уваги slo-gwen "слуг венетів", очевидно, що кімр. llu (з кельт. sluag 'слуга') в ролі першого складника описаних вище детермінативних синтагм означає і «сила» і «сили», – а це цілком відповідає первинності колективної назви *словене* і похідному характерові сингулятивної форми *словен-инь*, у якій, до всього, суфікс **-инь** формально й семантично тотожний з британським: напр., кімр. -yn: *pys-god* ~ *pisgodyn* "риба-рибина", *plant* ~ *plenty* "дітва-дитина", також – *blew* ~ *blewyn* "волос-волосина", *gwellt* ~ *gwelltyn* "сіно/ солома-соломина", *pluf* ~ *plufyn* "пір'я-пір'їна" і багато інших. Напрямо мовного впливу тут незаперечний, адже доведено, що сингулятивне **-in** народилося і сформувалося саме у британських мовах [Cuzzolin, 266; Bednarczuk, 659, 689, 698].

Як зазначає італійський дослідник П. Куддзолін, на відміну від гойдельської групи кельтських мов (ірландська, шотландська-гельська і менська) на півдні "у британських мовах побільшало правил утворення множини від початкових множинних і колективних форм іменника. Зокрема, виникла граматична категорія сингулятиву" [Cuzzolin, 266] ("однини", як частки колективного цілого).

Ця британська інновація з суфіксом **-in** спочатку мала значення зменшувальності (пор. дотепер *gwelltyn* 'gwellt bach') і утворювалася від колективних назв. На дальшому ж етапі самі ці початкові, вихідні назви стали сприйматися як "коротші" (!) форми множини від явно вторинного сингулятиву, – пор. у нас *громадянин* – *громадяни*, *селянин* – *селяни*. Наприклад, у давньокімрській мові для позначення поняття "пташИна" з'явилося слово *eterin* (у сучасній валлійській *aderyn*): воно було утворене від форми множини *atar* (у сучасній валлійській *adar*) 'птаство, птиця, птахи' [Cuzzolin, 266]. Не можна не звернути увагу на те, що саме у такий спосіб утворюються і укр. *люд(и)* ~ *людина*, *рід* ~ *родина*, *твар* ~ *тварина*, *хліб* ~ *хлібина*, *зерно* ~ *зернина* та ін.

Л. Беднарчук також вказує на появу сингулятивів на **-in** саме у британських мовах [Bednarczuk, 659]: тут "від колективних (збірних) іменників можуть утворюватися сингулятивні форми з суфіксом **-yn**, напр., *plant* 'dzieci' – *plenty* 'dziecko'" [Bednarczuk, 689], тобто *дитИна*. Також і у бретонській мові "як і в інших британських мовах, від іменників *collectiva* утворюються *singulativa* (напр., *logod-en* 'миша'), а ті далі можуть отримувати нове закінчення множини (*pir-in-ou* 'грушки')" [Bednarczuk, 698].

Рис. И1. Докорінна відмінність історії суфікса **-ина** в українській і російській мовах

Єдина українська словотвірна модель з суфіксом -ина відповідає 30 моделям російської мови: це очевидний доказ кількох століть окремого розвитку словотвору двох мов у далекому минулому							
1) -ина	2) D-ина	3) DD-ина	4) -инка	5) D-инка	6) DD-инка	7ж-у) D-ушка	8) повна відмінність
диковина горловина котловина пуповина гадина дубина виноградина посудина пружина хоромина писанина штанина бусина паркетина штахетина хворостина десятина мужчина горошина	рибИна картоплИна віспИна подряпИна серцевина билИна цілина розщІлина квасолИна деревина старовина павутина вояччина	крижИна льдина бантИна перекладина перлИна жемчужина розколина расселина хлудИна лозина, прут дрючИна дубина	дубина травИна соломИна волосИна просИна ворсИна сиротина четвертИна тростИна мачИна перчИна шерстИна	шовковИна пилИна ізіумИна сльозИна бісерИна хвоІна ікрИна іскрИна	худібчИна скотинка шротИна дробинка намистИна бусинка порошИна пылінка стежИна тропинка тичИна хво- ростинка	дівчИна девушка кімнат.чИна комнатушка	род.Ина семья хліб.Ина буханка скиб.Ина краюха хвил.Ина минута крапл.Ина капля дит.Ина ребенок людИна человек дружИна супруга тварИна живот- ное лахманИна ру- бище челядИна взрос- лая дочь; женщина челядИН взрос- лый сын
9) -ь	10)-ость	11) -ня	12)роща,лес	13)-ка	14)-онка	7ж-и) D-ишка	17ж) одна...
жердИна жердь тичИна жердь сходИна ступень щаблИна ступень частИна часть четвертИна дичина дичь мілина мель щілина щель тканина ткань	місцИна местность опуклИна выпуклость	балаканина болтовня біганина беготня різанина резня штовханина= штурханина толкотня, тол- чая милостина милостыня	грабина грабовые деревья дубина ду- бовый лес черемшина заросли че- ремухи рогозина заросли ро- гоза хмизина мелкая лес- ная поросль	кімнатчина -ка клітИна -ка комірчина -ка корівчина -ка риб.чина морквИна морковка пташИна птичка розвил.ина солілчина дудочка скатер.тИна скриньчина шкатулочка халупина = халупчина хибарка	кімнатина - ёнка сорочина рубашонка 15)-о/ечка копійчина копеечка лавчина скамеечка чарчина -очка шапчина -очка	пилИна пылишка рибчИна рыбёшка пташИна пташка скатертИна скатерёшка крихтИна крошка 16(плохоньяка) плахтина пл. плахта чемерчина = чумарчина пл. чемерка ряднина одежда из пл. грубой ткани	худобИна одна скотина часничИна одна головка чеснока черепичИна одна штука черепицы ягодИна одна ягода коралина бусинка кораллов сіниИна одна тра- винка сена лушпИна скор- лупа с одного плода галузИна отдель- ная ветка хмарИна о. тучка
18) D-ьё	19)-ие	21)D-ство	22) ... дерево		23)одно зер- но (о.з.)...	7с) -ышко	17с) одно...
звірина сировина	гостина уго- щение 20)-ье лахманина отрепье	кріпаччина крепостниче- ство обставина обстоятель- ство речовина вещество самотина одинокство гостина пиршество	берестИна берестовое дерево бучИна буквое дерево вільшИна ольховое дерево грушИна грушевое дерево дубИна дубовое дерево кленИна кленовое дерево ліщИна лесной орех сливИна сливовое дерево яворИна = яворИН, яворо- вое дерево ясенИна ясенное дерево	вівсИна о.з. овса житИна о.з. ржи пшеничИна о.з. пшеницы пшонИна о.з. пшени просИна о.з. проса	зернИна зернышко пір'Іна пе- рышко	цямрИна одно бревно из сруба у колодца кроквИна одно стропило грабИна одно дерево граба сокорИна одно дерево осокоря черемшИна одно дерево черемухи	
24) -ок/ёк	26) збірне	28)інші основи і моделі		29) кусок ...	30) стебель (с.), ствол...	7ч) D-ишко	17ч) один (о.) ...
жарИна = вуглИна -ёк стеблИна -ёк дротИна фартушина хлопчИна! парубчИна! паренёк дурИна при- дурок кожушИна = світИна кожушок 25) -ик/ек сокирчина топорик хустина платочек	звірина зве- ри чумачина собир. чума- ки цямрина верхняя часть сруба колодезного 27) -ник вільшина ольшанник ліщина оре- шник хмизина валешник	шипИ.ина шиповник суд.ина сосуд конюшина клевер клітковина клетчатка галунина квасцы Орабина приставная лест- ница ятерина сеть, употребляе- мая для ятера височина высота копалина ископаемое вершина верховье реки; начало оврага чуприна волосы на голове человека		дернИна кусок дерна повстИна кусок, штука войлока сукнИна кусок, штука, отрез сукна шматИна кусок, лоскут, тряпка	бур'яніна сорной травы коноплИна с. конопля огудИна с. арбуза, дыни, огурца, тыквы очеретИна с. камыша соняшничИ- на с. подсол- нечника житИна с.ржи пшеничИна отдельный с. пшеницы стовбуриИна один ствол растения	каптанина = жупанина кафтанишко хатина = хатчина домишко	хмизИна о. прут из хвороста шеложИна о. прут из тальника будячИна = будяк, о. куст будяка чумачИна о. чума- к юпчИна о. полу- кафтан оборожИна о. столб в оборозі капустИна о. кач- ан или листок капусты лопушИна лист лопуха рогозИна о. сте- бель рогоза

Рис. И2. Кельтський родовід українського суфікса **-ина**

При 40 українсько-кімрських пар слів з суфіксом однини -ИНА / -YN- , -EN- російська має лише 7 таких пар: це доказ кількох століть окремого розвитку словотвору двох слов'янських мов у далекому минулому. У Наддніпрянщині цю модель імовірно індукували мовні предки валлійців, корнців і бретонців					
№	Російська	Українська	Кімрська	Англійська	Синоніми
1	горош ИНА	горош ИНА	pys, pys EN	pea	
2	фасол ИНА	квасол ИНА	ffa, ffa EN	bean	
3	камыш ИНА	очерет ИНА	cawn, con YN	rush	трос ИНА
4	хворост ИНА	хворост ИНА	brigau, brig YN	twig	буч ИНА , хмиз ИНА , хлуд ИНА
5	солом ИНА	солом ИНА	gwellt, gwellt YN	straw	
6	трав ИНА	трав ИНА	llysau, llysew YN	herb	бил ИНА , бур'ян ИНА
7	свин ИНА	свин ИНА	(<i>moch, mochYN свиня</i>)	pig	
8	волосок	волос ИНА	blew, blew YN	hair	ворс ИНА , шерст ИНА
9	ребенок (не "дитина")	дит. ИНА	plant, plent YN	child	
10	придурок	дурИНА	<i>ffwlcYN, f.: ffolcEN</i>	fool	
11	стебелёк	стебл ИНА	cawn, con YN	stalk	огуд ИНА
12	паренёк	парубч ИНА	cryts, crwt YN ; crots, crot YN	lad	
13	мальчик, парень	хлопч ИНА	bechg YN , bachgen; hog YN	boy	
14	чужак	чужИНА	<i>dieithriad, dieithrYN</i>	stranger	чуж И нець
15	татарник, чертополох	будяч ИНА	ysgall, ysgell YN	thistle	
16	прут	галуз ИНА	gwail, gwial EN	rod	
17	фундук, лесной орех	ліщ ИНА	cyll, coll EN	hazel	
18	пёрышко	пір ИНА	plwf, plwf YN ; plu, plu EN	feather	
19	местечко	місц ИНА	lle, dim. llec YN	place	
20	девушка	дівч ИНА	morynion, morw YN	maiden	
21	пташка	пташ ИНА	adar, ader YN	bird	
22	рыбка (не "рыбина")	риб ИНА	pysgod, pysgod YN	fish	рибч ИНА
23	куманика	ож ИНА , ведмеж ИНА	<i>mieri, miarEN</i>	bramble	
24	одежка	одежИНА	<i>dillad, dilledYN</i>	garment	
25	капелька	крапл. ИНА	diferion, difer YN	drop	
26	одно дерево	деревИНА	<i>coed, coedEN</i>	tree	
27	одно дерево ореха	горішИНА	cnau, cneu EN	nut	
28	одно дерево груши	груш ИНА	gellyg, gellyg EN	pear	
29	одно дерево дуба	дуб ИНА	derw, derw EN	oak	
30	одно дерево ясеня	ясен ИНА	ynn, onn EN	ash-tree	
31	одна звезда	зорИНА	<i>sêr, serEN</i>	star	
32	один цветок	квітИНА	blodau, blodeu YN = blod YN	flower	
33	один жёлудь	жолуд ЕНЬКА	mes, mes EN	acorn	
34	один человек; особь	особ ИНА	<i>unigolion, unigolYN</i>	individual	
35	один дом; избушка	хат ИНА	<i>bythynnod, bwthYN</i>	house	
36	кусок дерна	дерн ИНА	tywyrch, tywarch EN	turf	
37	растение	росл ИНА	<i>planhigion, planhigYN</i>	plant	
38	животное	твар ИНА	milod, mil YN !	animal	
39	тряпье, рубище	лахман ИНА	rhacs, rhecs YN ; carpiau, cerp YN	rag	
40	скорлупа, шелуха	лушп ИНА	cregyn, crag EN	shell	

Впадає в око, що з-понад 130 завсвідчених в ІСУМ українських вторинних сингулятивів з суфіксом **-ИН-** [ІСУМ, 55-61] лише 24 або 18,5% мають збіг з російськими відповідниками (класи **1–6**, у таблиці на рис. **И1** виділені жирною рамкою), не кажучи про розвиток у російській зовсім нових смислових відтінків, невідомих британським мовам (*дитина*, *рыбина*). Решта 106

слів (81,5%) у **24** класах таблиці унаочнюють всю відмінність української морфології іменників від російської у цій конкретній ділянці.

Зворотний ефект мають спроби росіян вживати у спілкуванні з українцями свої "самые задушевные" мовні ноти. Адже українському хлопчині або парубчині далеко до "паренька" чи "парнишки", а дівчині до "девушки" чи "девчушки". Так само, як українська система сингулятивів тримається на форманті -ИН-, аналогічну систему російської мови наскрізь пронизують класи з формантами -ушк-, -юшк-, -ёшк-, -ишк-, -ышк-, витоки яких далекі від українських.

Що більше, саме з теперішніх контрастивних досліджень стає очевидно органічна внутрішня пов'язаність усіх цих підгруп з фонестемою -ШК-, що й стало підставою розглядати їх як підрозділи одного класу 7 (7ж, 7ч, 7с). Справді, -ИШК- трапляється майже виключно в іменниках чоловічого роду (*братишка, мальчишка, кафтанишко, домишко*, – але *пальтишко* серед. рід). Натомість -ЫШК- засвідчене лише в іменниках середнього роду (*зёрнышко, пёрышко*, також *солнышко, стёклышко, крылышко*; крім того, *полюшко, батюшка*). Звернімо увагу на складність (= органічний характер) акцентуаційної парадигми (регресивний наголос) і на типово північні риси фонології (**е** під наголосом – **ё**). Для іменників жіночого роду властиві не лише -УШК-, -ЮШК- (*девушка, девчушка, бабушка, нянюшка, краюшка, зверушка, лягушка-квакушка, несушка, петрушка, катушка*), але і -ОШК-, -ЁШК-, -ИШК- (*рыбёшка, скатерёшка, поварёшка, крошка, пылишка*). Лише поодинокі з цих засобів проникли до периферії українського словотвору у вигляді форм *котушка, вертушка, головешка* і колоніально-презирливого *хохлушка*. Звичайно, ще не вечір. Так само внутрішньо мотивований, як і чужий росіянам параметр одиничності у мовній картині світу українців: "кленовое дерево", "дубовое дерево", "одна звезда", "один цветок", "кусок дерна", "отрез сукна", "штука войлока", "один листок капусты", "один столб в «оборóзі»", "одно дерево черемухи", "одно бревно из сруба у колодца". Зі словникових статей так і не трапилося коротших перекладів українських аналогів цих синтагм – а в українській тут щоразу одне слово з суфіксом *-ина*.

Натомість кімрських структурних відповідників до українських іменників з формантом -ИН- ми знайшли значно більше (див. табл. на рис. **И2**). Їх 40 пар або 30% усього масиву слів з суфіксом *-ина*. Пояснити, чому саме в російському словотворі цей засіб вживаний рідко, можна, зокрема, тим, що у Подніпров'ї сингулятив був, імовірно, індукований довгим співжиттям слов'ян з британськомовними сусідами. На користь такого пояснення свідчать не лише матеріально-структурні, а й численні семантичні (тематичні) збіги українських і кімрських іменникових пар із вторинними сингулятивами [пор. Thorne, 106-108; Williams, 13-16].

Ці українсько-бритські паралелі у морфології числа тим дивовижніші, що у кімрській граматиці існує цілих сім способів утворення множини іменників (при великій кількості винятків), і при цьому структура лише одного з них, найяскравішого, тотожна з 40 аналогічними українськими словами. Ось ці сім способів творення множини: 1. Зміна кореневої голосної (внутрішня флексія: *llygad ~ llygaid* 'око ~ очі'); 2. Додавання одного з 13 закінчень множини (*cae ~ caeau* 'поле ~ поля'). 3. Заміна закінчень однини на закінчення множини (*swningen ~ swningod* 'кріль ~ кролі'). 4. **"Відкидання закінчення однини"** (тепер це виглядає саме так: *rhosyn ~ rhos* 'троянда ~ троянди'). 5–7. Сполучення способів 1 і 2; 1 і 3; 1 і 4 [Thorne, 101].

Кімрський словник має ще низку інших слів того ж типу на **-yn/ -en**, але без аналогів в українській: • троянда *rhos, yn* (однак пор. *шипшина*); чорниця *mwyaq, en*; ріпа *maip, meipin*; листок *dail, deilen*; **корок сурк, сорсун**; • бджола *gwenyn, en* (у Грінченка є *бджоленята*); шершень *sacwn, sacynen*; воша *llau, lleuen*; блоха *chwain, chwannen*; качка *hwyaid, hwyaden*; • аркуш *dail, dalen*; поштова картка *cardiau, cerdyn*; згорток *rho-liau, rholyn*; пік *blynedd, blwyddyn*; • попереk, поясниця *lwypau, lwyn*; м'яз

sinew gïau, gewyn; • п'яниця meddwon, **meddwyn**; франт соегун; здоровань clampun; вайло hwlcun; • інструменти taclau, teclun; нитка edafedd, edefun; зброя arfau, erfyn; бедж bathodyn; nail (цвях, ніготь) hoelion, hoelen.

Цікаво, що під час обговорення теми співрозмовники сприймають як цілком реальні насправді побудовані для експерименту українські аналоги цих сингулятивів: *бджолина, *блошина, *вошина, *жолудина, *поперечина (існує з іншим значенням), *ребрина, *м'язина, *нитчина.

Висновок з таблиць на рис. **И1-И2**: зібрані дані унаочнюють питомий характер українського суфікса -ИНА, хоча за походженням своїм він і є добре освоєним британським кельттизмом. З іншого боку, очевидно, що **єдина словотвірна модель** української мови на -ина відповідає **30 відмінним моделям** російської. Висновок один: обидві підсистеми і невивідні одна з одної, і незвідні до спільного прототипу; вони генетично різні. Це вагомий доказ кількох століть окремого розвитку словотвору двох мов у далекому (передг'отському) минулому.

P.S. Базове значення -ун- 'окремий' проглядає в історії формування моделі "край-ина, люд-ина, род-ина, звив-ина, обстав-ина, хвил-ина". З переосмисленням просторових відношень як часових: "давн-ина, прадавн-ина, минувш-ина; (-ськ-) дідівщина, батьківщина, спадщина, бувальщина, старосвітщина, будущина"; "скіпщина, татарщина, козаччина, гетьманщина, шведч-ина, кріпачч-ина, подимщина, рекрутчина, гайдамаччина, коліївщина, пілсудч-ина".

 -ИЧ – український зменш. суфікс., один з кількох суф. пахлавійського походження (пор. укр. **їк** > -ик, **їч** > -ич, **ак** > -ок, ук, **їчак** > ичок, ичук!; пахл. ім. вл. Arvič) [Чунакова, 70]. Див. IV. АРШАК.

 І. – Літера української абетки І через кириличне І і гр. І йота походить з фінік. **ז** йод рука. Коли з трьох історичних графем (*i, и, ъ*) в українській орфографії постала потреба залишити реально необхідні дві, то передусім з міркувань економії зусиль перевагу було віддано *i, и*. Економність літери *i* помітили вже римляни. Зберігся переказ про мовне змагання двох сенаторів: хто напише коротшу фразу латиною. – **Ео rus**, – написав перший ("Іду в село"). Інший додав: – **І** ("Ідь").

 Івасик-ТЕЛЕСИК < пахл. **tls'k** християнин (дтюрк. talas 'битися, воювати'). Цей фольклорний сюжет може зберігати фрагмент етнічної пам'яті – Івасик-Телесик "Іванко-Християнко". Див. IV. ТЕЛЕШКО, II. ТЕЛЕШІВКА.

 ІЛЛІРИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – мовний слід 14-ї історичної епохи, -VII / -IV ст.: *цап, чіп, шутий, муругий, бортъ, бгати, поратися, порпатися*; топоніми – гори Карпати, гори Медобори, гора Бескид, р. Іква, р. Горинь. Виявлені у ХХ ст. [Нерознак; Трубачев].

 ІНДОІРАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 9-ї історичної епохи) – від -II тис.: *темрѡва, рай*; пор. коса Тендерська [Трубачев].

 ІННОВАЦІЇ В ПИТОМОМУ СЛОВНИКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ. На рис. **И1** наведено фрагмент базового словника слов'янських мов за М. Сводешем. У цій статті його роль – унаочнити важливі явища, що стають помітні саме з нього: всупереч загальнику про мінливість словника, його базова частина на диво стабільна, а 96 його слів (46%) взагалі ті самі для всіх без винятку слов'янських мов! У визначеній так "серцевині" словника поява нових слів відбувається дуже повільно.

№	Bulgarian	Macedonian	Croatian	Slovene	Slovak	Czech	Polish	Belarusian	Ukrainian	Russian
161	мъгла	магла	magla	megla	HMLA	míha	mgla	імгла, туман	туман, імла	туман, мгла
44	животно	животно	<i>živoťinja</i> , zver,	<i>žival</i> , zver	zvíera, ZIVOCICH	zvíře	zwierzę	жывёла , зьвер	ТВАРИНА , звір	зверь, животное
18	много	многу	mnogo	mnogo, veliko	mnoho, vefa	mnoho	mnóstwo, wiele	ШМАТ	БАГАТО	много
20	малко, малцина	малку, неколку	malo	malo	málo	málo, nemnoho	malo, trochę niewiele	мала, НЯШМАТ	мало, трохи	мало, немного
3	той	тој	on	on	on	on	on	ЁН	ВІН	он
40	съпруга, жена	сопруга, жена	supruga, žena	soproga, žena	manželka , žena	žena, CHOT , manželka	żona, małzonka	жонка	жінка, ДРУЖИНА	жена, супруга
41	съпруг, мъж	маж, сопруг	muž, suprug	mož, soprog	manžel	muž, manžel , CHOT	maż	муж	ЧОЛОВІК	муж, супруг
37	мъж	маж	muškarac	moški	muž	muž	mężczyzna	мужчына	ЧОЛОВІК	мужчина
42	майка	мајка	majka	mati	matka , mama	matka , máma, mater	matka	маці	мати, matir , НЕНЬКА	мать
61	въже	јаже, коноп	uže, kanap, konopas	vrv	lano, šnúra, povraz	lano, šnúra, provaz	sznur, lina, powróż	вяроўка, шнур	МОТУЗОК , шнур, вірвовка	верёвка, шнур
66	мазнина , жир	маст, сало	DEBLJINA , salo	MASCOBA , salo	sadlo, tuk	tuk , sádlo, maz	tkuszcz , sadlo	тлушч	жир, сало, СМАЛЕЦЬ	жир
136	хвърлям	фрла	baciti	metati	hodit', hádzat'	házet	rzucać, rzucić	кідаць	ЖБУРЛЯТИ , кидати	бросать, кидать, метать, швырять
139	броя	брои	brojati	šteti	počítat'	počítat	liczyć	лічыць	РАХУВАТИ , лічити	считать
165	лед	МРАЗ , лед	led	led	ľad	led	lód	лёд	лід, КРИГА	лёд
38	човек	човек	čovek	človek	človek	člověk	człowiek	чалавек	ЛЮДИНА	человек
31	тежък	тежок	težak	težek	ťažký	těžký	ciężki	цяжкі	ВАЖКИИ , тяжкий	ТЯЖЕЛЫИ , тяжкий
185	добър	добар	dobar	dober	dobrý	dobrý	dobry	добры	ГАРНИИ , добрый	ХОРОШИИ , добрый
27	голям	голем	velik	velik	velký	velký	wielki , DUZY	вялікі	великий, ЧИМАЛИИ	БОЛЬШОИ , великий
39	дете	дете	dete	dete , OTROK	diet'a	ditě	dziecko	дзіця	дитя, ДИТИНА	дитя, РЕБЕНОК
28	дълъг	долг	dug	dolg	dlhý	dlouhý	dlugi	доўгі	довгий	ДЛИННЫЙ , долгий
74	око	око	oko	oko	oko	oko	oko	вока	око	ГЛАЗ , око
160	облак	облак	oblak	oblak	oblak, mrak	mrak , oblak	chmura ,* obłok	хмара , воблака	хмара	ТУЧА , облако
117	чеша	гребе, чеша	češati	škrabati	škríabat'	škrábat	drapać	драпаць	дряпати , ЧУХАТИ , шкряпати	ЦАРАПАТЬ , чесать
130	стискам, ИЗЦЕЖДАМ	стиска	stisnuti	stiskati	tlačit', stlačit'	stlačit', stisknout, ZMACKNOUT	ściskać, ZGNIATAC	сьціскаць	стискати	СЖИМАТЬ , стискивать
168	пепел	пепел	pepeo	pepel	popol	popel	popiół	попел	попіл	пепел, ЗОЛА
172	червен	црвен	crven	RDEČ	červený	červený	czerwony	чырвоны	червоний	КРАСНЫЙ
83	ръка	рака	ruka	roka	ruka	ruka, dlaň	ręka, dłoń	рука, далонь	рука, долоня	рука, ЛАДОНЬ
188	МРЪСЕН , нечист	ВАЛКАН , нечист	PRLJAV	UMAZAN	špinavý	špinavý	brudny	брудны	брудний , нечистий	ГРЯЗНЫЙ , нечистый
93	ХРАНЯ СЕ , ям	јаде	jesti	jesti	jest'	jíst	jeść	есьці	їсти	есть, КУШАТЬ
36	жена	жена	žena	ženska	žena	žena	КОБИЕТА	жанчына	жінка	женищина
91	черен дроб	ЦИГЕР , црн дроб	jetra	jetra	pečeň	játra	WĄTROBA	печань	печінка	печень
30	дебел	дебел , ГУСТ	debeo	debel	tlstý, tučný	tlustý, hrubý	tlusty, gruby	тоўсты	товстий, грубий, дебелий	толстый, тучный
101	виждам	ГЛЕДА	videti	videti	vidieť	vidět	widzieć, baczyć	бачыць	бачити	видеть
65	кост, КОКАЛ	коска	kost	kost	kosť	kost	kość	костка	кістка	кость
94	ХАПЯ	каса, гриз	gristi	gristi	hrýžť, uhryznúť	kousat, hryzat	gryźć, kąsać	кусаць, грызьці	кусати, гризти	грызть, кусать
81	КРАК	нога	noga	noga	noha	noha	noga	нага	нога	нога
85	КОРЕМ	СТОМАК	stomak	trebuh	brucho	břicho	brzuch	жывот	живіт, черев	живот, брюхо
53	палка, пръчка, БАСТУН	СТАП , прачка	prut, palica	palica	palica, tyč	HŮL , kůl , prut , klacek , pálka	patyk, pręt, palka	кій, палка	кий, прут, кілок , палиця, патик	палка
69	опашка	опашка	rep	rep	chvost	OCAS , ohon , chvost	ogon	хвост	хвіст	хвост

Рис. 11. Лексичні інновації слов'янських мов у межах списку Сводеша, за [Wictionary]. Українська виробила за віки 18 унікальних інновацій, які відрізняють її від усіх слов'янських мов; російська – 14. Серед цих інновацій існує єдина сепаратна російсько-українська пара: хороший ~ хоросий (не згадано в даних Wictionary); * пол. tęcza – 'веселка'

Так, за кожні 1000 років змінюється бл. 19% слів списку (біля 40 слів). За 1000 років незалежного розвитку у словниках двох мов-нащадків залишається $0,81^2 = 0,65$ спільних слів. За 2000 років спільних слів буде вже $0,65^2 = 0,4225$. Названі 46% відповідають часу розходження у 1900 років. Тобто у II ст. н.е. праслов'янська мова ще існувала [Сводеш, 47].

Виділені темносірим тлом інновації серед слів цього списку рідкісні і наявні лише у якійсь одній мові. **18** ексклюзивних українських інновацій: *людина, тварина, дружина, дитина, ненька, крига, чоловік (2), смалець, мотузок, багато, він, жбурляти, рахувати, важкий, гарний, чималий, чухати*. **14** російських інновацій: *длинный, тяжёлый, хороший, большой, ребенок, глаз, туча, царапать, сжимать, кушать, зола, красный, грязный, ладонь*. У межах того ж списку є 8 болгарських інновацій, по 6 македонських і польських, 5 чеських, 4 словенські, 3 білоруські, по 2 хорватські і словацькі. Картина історичної словотвірної активності названих мов сама по собі промовиста. Окремі слова спільні для кількох мов, що вказує на спільно прожиту частину історії. Такими є об'єднані кожною спільною ізолексою **пари мов**: класичні *рос. женщина ~ білор. жанчына; білор. тлушч ~ пол. tłuszcz; болг. голям ~ макед. голем 'великий'*; *чес. і словац. mrak, tuk, špinavý, manžel, manželka 'хмара, жир, брудний, чоловік, дружина'*; невідомо, за яких історичних обставин сформувалися ексклюзивні пари *білор. жывёла 'тварина' ~ словенс. žival, рос. тучный ~ словац. tučný* та ін.

Існують лексичні ізоглоси, що об'єднують три мови і більше: історично пояснимі *чес., словац., пол. matka 'матір' або укр. хмара, лічити, дряпати, брудний, трохи ~ білор. хмара, лічыць, драпаць, брудны, трохі ~ пол. chmura, liczyć, drapać, brudny, trochę* та ін. Разом з тим серед слів списку Сводеша нами помічена єдина ексклюзивна ізоглоса для українського та російського базового словника (*хороший*), яка відрізняє цю пару від решти слов'янських мов. Іншого такого прикладу не знайшлося: отже, кривицько-полянські контакти за даними словника були мінімальні.

ІРАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 10-ї, 11-ї і 17-ї історичної епохи) – див. II. СКІФО-САРМАТСЬКІ ІРАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ, I. ПЕРСЬКІ ІРАНІЗМИ, ПАХЛАВІЗМИ.

ІТАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 5-ї і 36-ї історичної епохи) – див. I. ДАВНІ ІТАЛІЗМИ (ЦЕНТРАЛЬНО-ЄВРОПЕЙЗМИ), ГЕНУЕЗЬКІ ІТАЛІЗМИ. Омонімія терміна виникла внаслідок формальної близькості вихідних понять – *італьські* мови (мови стародавньої, доримської Італії: латинь, оскійська, умбрійська та ін.) та *італійська* (мова Італії від часу її політичного об'єднання у XIX ст.). (Відповідники: *рос. италийские языки, итальянский язык*.)

І

І – літера української абетки, запозичена з гр. і. Діакритичний знак дієрезис (¨) уперше запроваджений у грецькому письмі. Його назва гр. *δι-ἀίρεσις* означає 'поділ, роз'єднання', нарізна вимова двох суміжних голосних, як-от *ἄϊπνοϛ* [a-пупнос] невсипущий [ДРС, 369] (пор. і фр. Tolstoï). Літера **І** відома у різних функціях у середньовічних укр. пам'ятках. У сучасному значенні вперше ужита 1875 р. [Г. Півторак // 241]. В орфографії кінця XIX – поч. XX ст. літеру **І** вживали для передачі звука [i], що розвинувся з "ятя" при одночасному пом'якшенні попередніх приголосних Д, Т, З, С, Ц, Л, Н (*дід, тіло, зіниця, посіяти, цілий, хліб, лівий, німець*), – на відміну від **і** < **о** (*бік, пізний, дім, тільки, зірка, сіль, лікоть, ніч*), перед яким попередній приголосний залишається твердим, як перед **и**. Це правило не діяло після Б, П, М, за природою твердими у Галичині, тому Є. Желехівський вказує в дужках етимологічне написання *біль*

< бъл-, біг < бѣг, міра < мѣр-. (На Сіверщині це протиставлення якраз охоплює також і Б, П, М, що засобами "желехівки" могло б бути передано як *білий і білько; *пісня і пізно, піст; пан біг і Пан Біг; *міра і міць. Шанс не використано.)

ІСТИ.МЕТЕ структурний відповідник іт. manger.ete (модель "інфінітив + особові форми дієслова *мати*"). Див. І. Майбутній недоконаний час.

Й

Й. Літера української абетки, вживана з кінця XIII ст.; в Росії аналогічна буква запроваджена 1735 р. Знак короткості голосного уперше запроваджено в лат. письмі (лат. brevis короткий): ă ě ǔ ŷ – на відміну від довгих ā ē ī ō ū.

К

К. Літера української абетки. Через кириличне **К** від гр. *Κ* *каппа* походить з фінік. **У** *каф* (розкрита рука). Лише при зіставленні з кириличним **К** видно намагання дизайнерів шрифтів зберегти у формі капітального **К** більшу самобутність модернізованої кирилиці (пор. лат., гр. *Κ*). Ця сама диференцема повторена і в обрисах гліфа Ж.

КАВА < араб. qahve 'кава', від ойконіма Каффа на півдні Аравійського п-ова, звідки купці привозили каву-боби; приклад арабізму. Слово вважають засвоєним через турецьку й польську.

КАВКАСИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 24-ї історичної епохи) – VII / XII ст.: *кунтуш, габардин, свинець, сковорода, кувалда, коверзувати, зграбно*; топоніми – назви нп Заньки, Лазьки, Ницаха, Ковердина Балка та ін.

КАВУН < через тур. kavun 'диня' з ар. qavun 'диня'. Приклад пізнього тюркізму.

КАГАНЕЦЬ 'світильник з ґнотиком' < тюрк. qahan 'каган' (цей титул мали, крім усього, київські князі до XII ст., зокрема, Володимир і Ярослав). Дальші зв'язки не з'язовані. Приклад прадавнього тюркізму китайського походження [Менгес, 108-111].

КАНАПА < гр. Κάνωπος 'Каноп' (місто в дельті Нілу). Приклад опосередкованого єгиптизму (хоч і не остаточно з'язованого). До укр. слово потрапило через польс. kanapa з фр. canapé, де його виводять з лат. cōpōrium 'густа сітка від комарів; ліжко з такою сіткою'. Далі слово пов'язують (Walde-Hofmann) з гр. κώνωψ 'комар' [ЕСУМ, II, 361], але також і з гр. Κάνωπος 'Каноп'. За правилами історичної фонетики ці складники не вдається задовільно пов'язати [Chantraine, 607], що вказує на ще якийсь неврахований чинник.

КАРАФА < ар. магрибс. garrāfa 'глиняна циліндрична посудина з двома вушками'. Рідкісний приклад арабізму з Магребу. В іт. caraffa цей західно-середземноморський за формою прототип міг зазнати впливу ар.-перс. qarāba 'велика опукла скляна пляшка для транспортування вина' [Cortellazzo, Zolli, I, 203]. Цих важливих деталей ЕСУМ не наводить.

КАТ < авест. kāθa 'відплата, покарання' (на страшному суді) [Трубачев 1965]. Приклад центральнослов'янського іранізму зороастрійського кола (білор. *кат*, польс., словац., чes., влуж., нлуж. *kat*). Разом з похідними (*катувати, катівня*) є важливим доказом знайомства надніпрянців з Авестою. Див. І. *ДБАТИ, ТРИВАТИ, ОШАТНИЙ*; II. *ОБЕСТА, ЗАРВАНИЦЯ*.

КВЕЦІ < пор. осет. qwæscæ 'дим', груз. ğiç'ai 'сажа'.

КВОЛИЙ < лівс. kūōlji 'помираючий'. Яскравий приклад фінізму. Через лівів, куршів і карел (у потоці варягів з Балтики) могли бути засвоєні у нас лише у VIII-IX ст. (!) досі хронологічно не досліджені "сепаратні" фінізми української мови, "пояснення" яких в ЕСУМ безпорадні: *кульгати, шкандибати, журба, кволій, [шамотіти, шомратися]* (прізви. Шамота), карпатс. [кеньгі] 'зимові шкарпетки, великі черевики'. Прототипами їх виступає не просто фінська лексика, а словникові форми географічно найближчих до України південних фінських мов (лівська, куршська, естонська). Вони щоразу виявляють ті звукові особливості, які збережені у наведених українських запозиченнях: це ест. kulgeda, лівс. kändata, surm смерть (лапл. sorbme), kūōlji ! помираючий, карел. samota квапитися (мансі šōm-), лів. keŋgə (при фінс. kengät) 'постоли' [пор. Тищенко 2006, 74-78]. Зі скандинавських мов норвезька також засвоїла цю назву від фінів: постоли – норвезькою так само käng [SSA, 343].

КЕЛИХ < через польс. kielich і свнім. kelih з лат. calix.

КЕЛЬТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 15-ї історичної епохи) – від -I тис.: *крівля, смерека, оборіг, коро́ва, кінь, слуга, язик, ліки, бевзь, книга, щит, поневі́ряться, влади́ка, моти́ка*; топоніми – р. Радоробель, р. Сукіль, г. Камула, нп Нурове, Нориця.

КИНДІ < лівс. keŋgə (при фінс. kengät) 'постоли'. Норвезька теж має цю назву від фінів: käng 'постоли' [SSA, I, 343]. З великого тлумачного словника української мови: "КЕНДІ, КИНДІ, ів, мн. Діал. Валянки; повстані калоші. "Набув на ноги кинді нові I рукавиці взяв шкапові" (Котляревський, I, 1952, 171); "Думаєш, що я в хутрі й кендях тут стою?" (Франко, VI, 1951, 169); ...Парубчак у "кендях"... пройшов у сарай і вилив воду в діжку (Головка, I, 1957, 177) [СУМ, IV, 140]. (Нерозрізнення -гі/-ді- відоме на Покутті, де кажуть *гіду, гіти, Погілля* 'діду, діти, Поділля'.)

КИШЕНЯ < праслов. *kyšenja можливо "гаман з кишки".

КІЛЬКАНАДЦЯТЬ – числівник приблизної кількості від 11 до 19; яскрава лексична особливість, у кращих радянських традиціях ігнорована в ЕСУМ. З очевидністю пов'язана з мовною картиною світу українців через *кількасот, кількадесят, кількакрат, кількарічний*, діал. [кількиця] 'дещиця', кілька штук. У польській відомі формальні аналоги kilkanaście, kilkadziesiąt, kilkaset, kilkoletni.

КНИГА. Кельтське походження слова книга. Роль колумбан у евангелізації наддніпрянських слов'ян зміцнює гіпотезу кельтського походження слова *книга*, для якого не існує загальноприйнятої етимології. „Укр. *книга*, рос., макед., болг. *книга*, білор. *кніга*, друс. *кънигы*, (рідше) *к(ъ)нига*, пол. *księga* (<*kniega, пор. кашуб. [knega, knęga]), чes., словац. *kniha*, влуж. *kniha*, кніжка, нлуж. *knigŭ* (мн.), серб. *књига*, хорв. *knjiga*, слн. *knjiga* 'книга, список', стсл. *кънигы*; – псл. *кънигу (мн.); – **не зовсім ясне; можливо**, судячи з рос. *книгочей* (яке **має...бути** тюркізмом, подібно до *казначей*), через посередництво дтюрк. *küinig, *küiniv (уйгур. *kuin*) зводиться до кит. *k'üen* 'сувій, згорток'; джерело слова можна шукати і в ассир. *kuṣukku* 'печатка', *kaṣiku* 'запечатане', вірм. 'печатка' (також з ассирійського джерела)" [ЕСУМ, II, 473], що зводиться до шумерського *kuṣukku*.

Ніяк не прокоментоване нижньолужицьке *knigŭ*, яке не просто „стоїть” у множині, а **не має форми однини** NB: „Buch – Knigŭ **Plt.** (pluralia tantum. – K.T.): *se powE knigŭ kupiś*" [Hannusch, 41], тобто 'купити собі нову книгу'. У російському етимологічному словнику тут цікава форма: *knigŭ* [Фасмер, II, 263] (пор. дслов. *бѣки* 'літера', мн. *бѣкѣ* 'книга, літери', **запозичені з готської**). Принаймні перше з пропонованих гіпотетичних джерел слова – китайське – не просто географічно віддалене: воно мусить спиратися на якісь підстави історичної потреби знайомства слов'ян з книжками відповідними проміжними мовами ще у праслов'янську добу, чого досі не знайдено. Після картографування збережених топонімів від основи **Качкар**- стає очевидним обмежене поширення можливого впливу у Наддніпрянщині григоріянства, що мінімізує прийняття до слова *книга* шумеро-вірменської етимології.

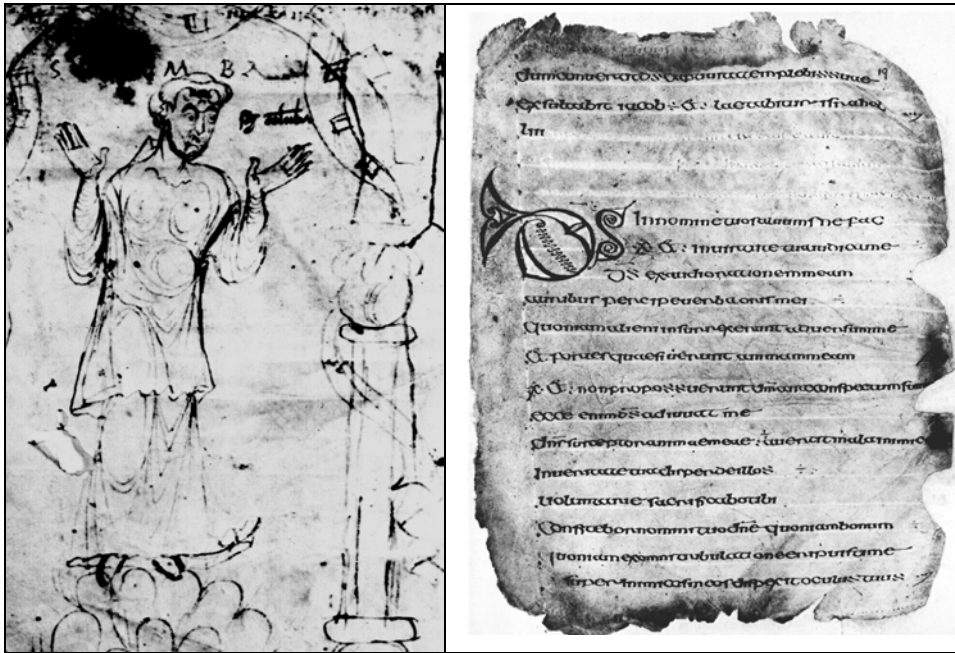

Рис. К1. Св. Колумба (ірл. *Columcille* 'Голуб Церкви'; рисунок пером IX ст. Сторінка з найдавнішого рукопису Західної Європи – **Псалтирі** св. Колумби [O'Brien, 28, 29])

Важливі для нашої теми міркування викладені у статті ЕСУМ „книжка `один з відділів шлунка жуйних тварин””. Серед схожого на попередній матеріал у різних мовах впадає в око вживана власне для цього значення **форма множини**: в українських карпатських діалектах [кнѹги], в діалектах білоруської мови [кнѹгі], пол. księgi поруч

з księga, влуж. kníhi, нлуж. knigŭ, серб. књѣге, хорв. knjige. Саме перенесення значення слова „мотивоване подібністю складок слизової оболонки частини шлунка до сторінок книжки (пор. нім. Büchlein `книжка; частина шлунка жуйних тварин’); **про давність слова, крім поширеності у слов’ян, свідчить збереження у багатьох слов’янських мовах архаїчної множинної форми, втраченої словом в основному значенні**” [ЕСУМ, II, 473 з посиланням на Славського і Шустера-Шевця]. Як бачимо, саме ці архаїчні форми і стають підставою для реконструкції обох праслов’янських слів (спільних для всіх слов’ян) у вигляді *кънигу (множина NB). Проте нижньолужицька форма так і залишається осторонь.

Придивімося уважніше, з якими книжками могли провадити евангелізацію ірландці-колумбани у Наддніпрянщині. Найімовірніше, це були псалтирі такого типу, як зображений на рис. К1. Псалтир – це „книга псалмів’ < гр. ψαλτήριον; від ψάλμος `мелодія, виконувана на струнному інструменті’; звідси псалмодія `монотонне декламування або промовляння’, фр. psalmodier **промовляти або співати у монотонний ритуальний спосіб**” [Robert, I, 1419].

Дієслово саме з таким сполученням значень існує в усіх кельтських мовах. Так, кімр. **canaf, canu** [корн. cane, брет. cana, ірл. canim, лат. canō від іє. *qan- `співати, звучати, промовляти’] – 1) `співати’: Salm. c.1. *Cenwch yn llafar i’r Arglwydd yr holl ddaiar*; 2) `інтонувати, вимовляти на розспів’: XII ст. а *chenich golychuid*; 3) `говорити, казати’: Esec. xii 22. *beth yw y ddihareb hon a genwch am dŷr Israel?*” [GPC, I, 408]. Важливими похідними є слова кімр. „**CANIG, CENIG, CENNIG** [cân + ig, пор. лат. canticum] `спів, коротка пісня, сонет; пісня на кілька голосів (glee)” [там само, 411], а також кімр. „**CANNIGOL** [canig + ol] `той, що стосується сонетів, або пісень на кілька голосів” [там само]. Що більше, множина від canig/cen(n)ig [k^{an}nig] буде canigau/cen(n)igau [k^{an}nigau] `псалми’ (!). Зі споріднених мов найближча форма алб. геґ. kanga `song’ [Pokorny, 525-526].

Існують три польські ойконіми від основи *къниг- з повним -а- у першому складі: *Kanigowo* 56 В3 ~ **Szkodaj, Gołębie, -wo** на р. **Szkotówka** і

с. **Szkotowo** (!); *Kanigowo* 75 C3 ^Ramutowo, -wko (з афезою *g-) за 20 км, а *Kanigówek* 76 A3 ~ за 25 км від с. **Kodłybań** = Красноармейское під м. Drobin 76 B1 [Encarta]. Є і пара AP 128 C2 *Księginice* ^**Kłębanowice**. Що більше, в околицях єдиного чеського села з основою *Knihy* біля гори **Knižská Skála** знову є згадки ірландців: *Knihy* 34 B3 ~ **Skočice** і гора **Skočická myt'**. Те, що і в Україні, і в Польщі, і в Чехії села, у назвах яких згадано книжки, мають поруч або й оточені населеними пунктами від основ, де відтворено ім'я *Колумбана* та етнонім *ірландців*, свідчить на користь запропонованого пояснення.

Отже, нестійкий голосний першого складу кимрського слова *canigol* **A/E** виявляється відповідником давньоруського, старослов'янського і реконструйованого праслов'янського голосного **-ъ-**, а інакше непояснимий морфологічний елемент **-t-** нижньолужицького *knig-t-y* отримує задовільне пояснення як прямий відповідник прикметникового суфіксу кимр. **-ol** '-ий'. Таким чином, первісне значення *knig-t-y* мало б бути 'те, що стосується псалмів', адже саме псалмами були ті писані тексти, якими евангелізували варварів ірландці. Перевага кельтської етимології полягає у її відповідності конкретним історичним обставинам, а також у незалежній від інших мовних фактів документованості контактів ірландських ченців з племенами на схід від Карпат.

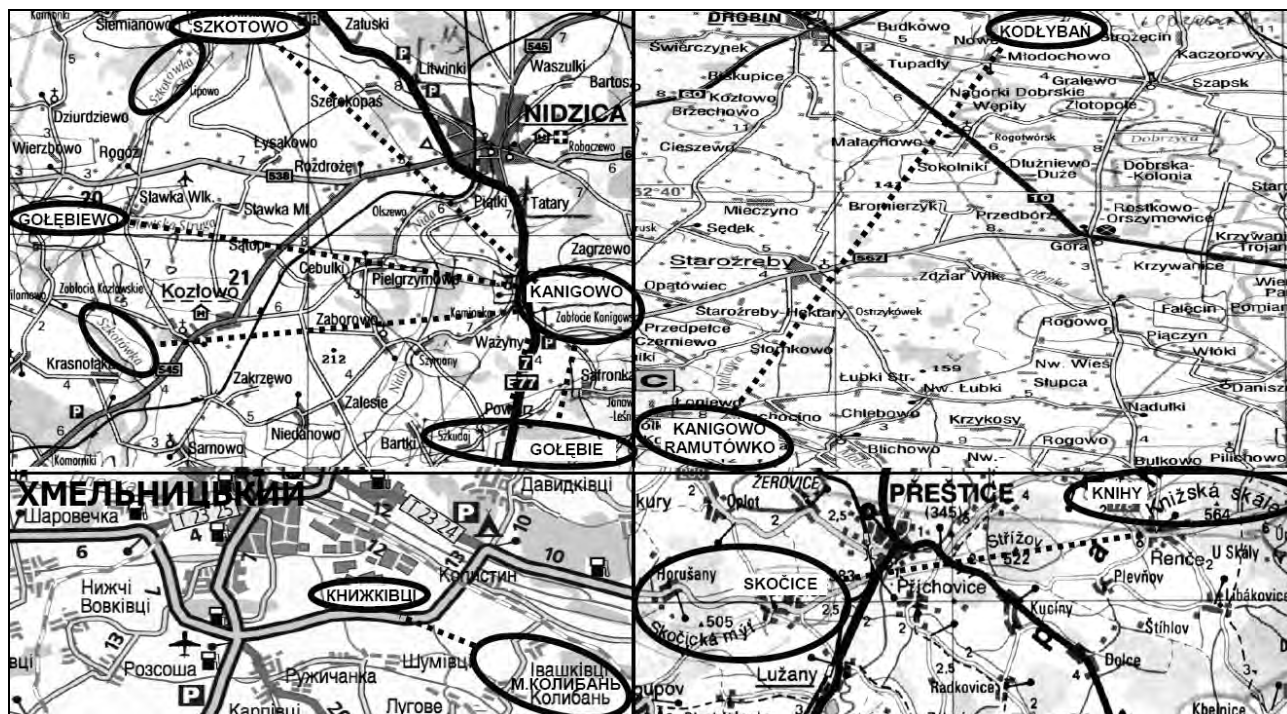

Рис. К2. Згадки колумбанів і ірландців (скотів) у назвах біля сіл від основи **Книг** -: за 5 км від польського села *Kanigowo* під Нідзіцею є с. **Szkudaj**, **Golebie**, далі **Golebiewo** на р. **Szkotówka** і с. **Szkotowo**, **Komorniki**; за 20 км від іншого села *Kanigowo* під Дробіном є с. **Kodłybań** (= Красноармейское); за 5 км від українського села *Книжківці* Хм є с. Мала **Колибань** і поруч з нею **Колибань**, **Монастирок**; за 7 км від чеського села *Knihy* є с. **Skočice** і гора **Skočická myt'**

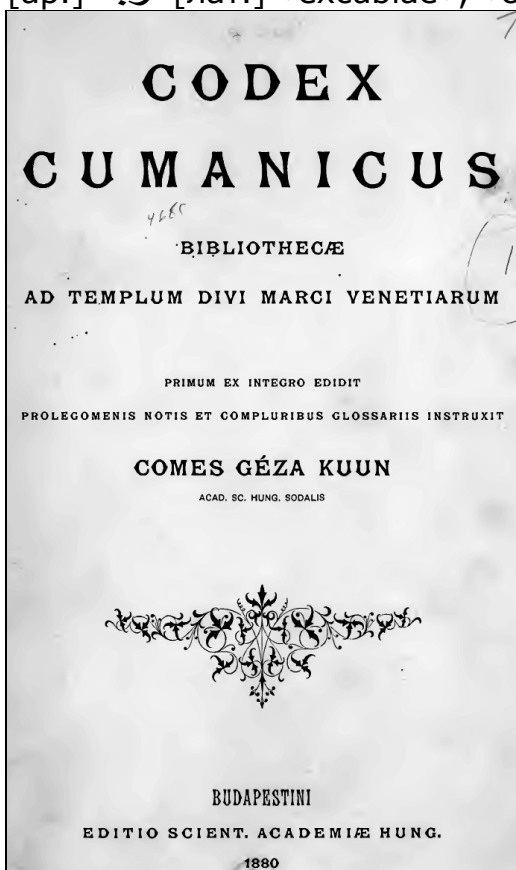
В разі прийняття цієї етимології стає очевидним, що нижньолужицьке слово не є новацією: воно – мовний релікт, і це дає підставу уточнити реконструйовану праслов'янську форму псл. *кънигы як *къниgly. При цьому до морфологічного перерозкладу сприйнятого кельтського слова-прототипу і до народної етимології вже на слов'янському ґрунті (з прикметника – іменник у множині) могло спонукати саме тривале і спочатку чисто зовнішнє сприйняття книжки як предмета у двох обкладинках-стулках – за аналогі-

єю, наприклад, до слов. *двері* (також з двох стулук), – спостереження А. Шарафутдінова. Те, що й зах.-осетинське *k'iunigä* 'книга' походить „з того ж джерела” [Фасмер, II, 263] може відповідати фактам євангелізації аланів за часів св. Мартина і давнім контактам аланів із заходом [Бахрах]. Зрештою, можна припустити й паралельні процеси запозичення з однієї мови *sanigol* [k^a'nig^ol] 'псалмовий' і *sanigau/cen(n)igau* [k^a'nigai] 'псалми'.

КНЯЗЬ < герм. **kunink-* 'поводир племені'. А чому не навпаки? – протестував колись екскурсант Лінгвістичного музею. Чому не від нас до готів? У даному разі тому, що в готській мові є слово *kunja* 'плем'я' – і воно пояснює похідне *kunink-* **князь**. Ця власна продуктивна основа представлена в усіх германських мовах: *king*, *König*. Крім слов'ян готським словом скористалися й фіни (*kuninkas*).

КОЗАК: ПЕРША ПИСЬМОВА ЗГАДКА СЛОВА. Слово **козак** – не «вільна людина», а «сторóжа, вартовий». Припущення про те, що готська традиція вижила в *половецькому* середовищі, тепер легше пов'язати з фактом фіксації першої письмової згадки слова *козак* у тримовному словнику в складі *CODEX CUMANICUS*.

② Переклад куманс. *cosac*, пізньюлат. *guayta* має примітку Г.Куна: "За Дю Канжем, *gaita*, тобто **варта, вартовий**" [Kuun, 118]. Цей переклад відповідає персько-арабському *naobat*: "Те саме, що [перс.] *نوبت* (*nowbat*) або [ар.] *نوبة* [лат.] «*excubiae*», «*custodia*» [укр. **варта, охорона**]" [Kuun, 118].

 <p>CODEX CUMANICUS BIBLIOTHECÆ AD TEMPLUM DIVI MARCI VENETIARUM PRIMUM EX INTEGRO EDIDIT PROLEGOMENIS NOTIS ET COMPLURIBUS GLOSSARIIS INSTRUXIT COMES GEZA KUUN ACAD. SC. HUNG. SODALIS BUDAPESTINI EDITIO SCIENT. ACADEMIÆ HUNG. 1880</p>	<p><i>Res q̄ p̄tinet ad bellū</i></p> <table border="0"> <tr> <td><i>exercitus</i></td> <td><i>laschar</i></td> <td><i>čeryi</i>¹</td> </tr> <tr> <td><i>bellum</i></td> <td><i>xang</i>²</td> <td><i>sanzis</i>³</td> </tr> <tr> <td><i>insegna</i></td> <td><i>allap</i>⁴</td> <td><i>allan uī tou</i>⁵</td> </tr> <tr> <td><i>guayta</i>⁶</td> <td><i>naobat</i>⁷</td> <td><i>ghasal</i>⁸ <i>cosac</i></td> </tr> <tr> <td><i>arma</i></td> <td><i>selec</i></td> <td><i>sageth</i>⁹</td> </tr> <tr> <td><i>frexetus</i></td> <td><i>auxida</i></td> <td><i>sirdac</i>¹⁰</td> </tr> <tr> <td><i>coyračia</i></td> <td><i>sxire</i> (sic!)</td> <td><i>xaga</i>¹¹</td> </tr> </table> <p>⁶ Apud DU CANGE «<i>gaita</i>» i. q. <i>excubiae</i>, <i>vigil.</i> (варта) ⁷ I. q. <i>نوبت</i> s. <i>نوبة</i> «<i>excubiae</i>», «<i>custodia</i>» (варта) ⁸ Mendose scriptum pro <i>karaul</i>. <i>Cosac</i> i. q. osm. <i>كوزجی</i>. ⁸ З більшою підставою: пор. ісп. <i>casal</i> 'шляхетний рід'; або нім. ст. <i>gasalia</i> 'Geselle' (товариш, компаньйон). – К.Т. <i>Рис. К3. Codex Cumanicus. Розділ "Речі, причетні до війни". Найдавніша згадка і точні значення слова козак "вартовий, нічна варта" [Kuun, 118] (СС, арк. 50 зв., див. далі рис. IV, K4); тур. <i>كوزجی</i> [<i>gueuztschi</i>] "охоронець, наглядач; розвідник, вартовий" [Kieffer, Bianchi, 661]; i. q. <i>idem quae</i> 'те саме, що'</i></p>	<i>exercitus</i>	<i>laschar</i>	<i>čeryi</i> ¹	<i>bellum</i>	<i>xang</i> ²	<i>sanzis</i> ³	<i>insegna</i>	<i>allap</i> ⁴	<i>allan uī tou</i> ⁵	<i>guayta</i> ⁶	<i>naobat</i> ⁷	<i>ghasal</i> ⁸ <i>cosac</i>	<i>arma</i>	<i>selec</i>	<i>sageth</i> ⁹	<i>frexetus</i>	<i>auxida</i>	<i>sirdac</i> ¹⁰	<i>coyračia</i>	<i>sxire</i> (sic!)	<i>xaga</i> ¹¹
<i>exercitus</i>	<i>laschar</i>	<i>čeryi</i> ¹																				
<i>bellum</i>	<i>xang</i> ²	<i>sanzis</i> ³																				
<i>insegna</i>	<i>allap</i> ⁴	<i>allan uī tou</i> ⁵																				
<i>guayta</i> ⁶	<i>naobat</i> ⁷	<i>ghasal</i> ⁸ <i>cosac</i>																				
<i>arma</i>	<i>selec</i>	<i>sageth</i> ⁹																				
<i>frexetus</i>	<i>auxida</i>	<i>sirdac</i> ¹⁰																				
<i>coyračia</i>	<i>sxire</i> (sic!)	<i>xaga</i> ¹¹																				

В наш час уже загальновідомо (і поширено через Вікіпедію десятком мов), що найдавнішу письмову згадку слова *козак* залишили не поляки, не турки і не монголи, а італійські ченці-францисканці, причому, майже за 200 років до першої згадки про козаків у М. Бельського. Виходить, походження слова *козак* старанно заплутано.

Повернутися на наукові позиції можна, лише визнавши, що уперше слово, причетне саме до наддніпрянських *козаків* (з голосною -о-), вжите у 1292-1295 рр. у тексті Codex Cumanicus і не "пізніше перейшло" до української мови, а залишилося в ній разом з українізованими половцями (пор. концепцію О. Прицака про "конгломерат степових племен за участю слов'ян").

До цієї першої письмової фіксації потрібний коментар.

① Як пам'ятаємо, перша частина кодексу містить тримовний словник – латинсько-персько-куманський. Сторінці СС 100 кодексу відповідає с. 118 видання Г. Куна (рис. КЗ). Після заголовку «Res q̄ r̄tinet ad bellū» (Речі, причетні до війни) ідуть рядки: exercitus 'військо', bellum 'війна', insegna 'прапор', arma 'зброя' та ін. Серед слів військової тематики і міститься слово *cosac* з дуже конкретною функцією – ВАРТОВИЙ. Ніякої "свободи вибору служби" чи "військової вольниці" тут і близько немає.

② Дуже істотно, що вже від першої своєї фіксації слово *cosac* демонструє відсутність гармонії голосних (а-а) – отже, **не є питомо тюркським за походженням**, що гостро суперечить зусиллям пояснити його саме так [Stökl; за: Голобуцький, 21-22]. Ба більше, кумани мали свої власні слова для поняття 'дозорець' – на останній 164 сторінці кодексу засвідчені відразу два синоніми *saht* і *sergek* [Kuun, 234] – і це знову свідчить, що **cosac** НЕ ПИТОМЕ ПОЛОВЕЦЬКЕ слово, хоча й засвідчене уперше в історії у половецькому словнику. Г. Кун наводить до *saht* начебто аналог чагат. *sāqci* ساقچی, тут корінь *saq* 'будити, бити на сполох'. *Saqci* і *Saqci* вживані у тюркських текстах XI-XV століть. Таке слово справді існувало у тюркській мові хакані XI ст. Джерелом іншого слова *sergek*, на подив залишеного Г. Куном без уваги, може бути якраз мад. *segeg* /'ʒeɣeɣ/ 'військо' (звідси й нове укр. *шерег*), множ. *segegek*. Однак не виключене й монгольське запозичення: пор. бурят. *серег* військо, війна [СТМЯ, II, 421].

③ Виходячи з значення "гайта, тобто **варта, вартовий**", Г. Куун робить висновок: "*Cosac* те саме, що османс. [тур.] *كوزجی*" [Kuun, 118, nota 8]. За сучасними для Г. Куна словниками 1837 і 1850 рр. слово *كوزجی* писали вже точніше *كوزچی*, вимову вказували [gueuztschi] тобто /gøzçi/, і означало це слово "охоронець, наглядач; розвідник, спостерігач, вартовий" [Kieffer, Bianchi, II, 661]. Однак слово *гъозчі* недавнє; у текстах до XIII ст. є **тільки** з очевидністю відмінні від *cosac* *gozetcı*, *gozedci* (усі від *göz* 'око'). Їхнього ж ровесника, слова XIII ст. *cosac* у старих тюркських текстах немає.

④ Далі зміцнює висновок про позатюркське походження слова *cosac* його нетюркський суфікс -ас. Цей суфікс не є чимось особливим. Він був прекрасно відомий у степу упродовж тисячоліть. Це пехлевійський суфікс діяча -ак; він масово зберігся в українських прізвищах (Борщак, Прицак, Дутчак, Півторак, Громак, Турчак, Grimчак): **-āg [-'kʰ | M -'g, N -ā] suffix forming agent nouns from present stems.**

⑤ У семантичному полі "wartovий" гідні уваги груз. *gušag-i* 'wartovий', вірм. *goušak* 'observer, informer', Sogd. *γwšk-* 'spy', Arameo-Pers. *gwšk-* 'listener'. Вірм. *goušak* виводять з серед.-ір. **gōšak* з дір. *gauša-ka* букв. 'слухач' (пор. перс. *гуш* 'вухо'). До сперс. *gwšk* (*gōšag* 'spy') відповідниками є осет. *хъуцаг* (*qúsæg*)/ *игъосаг* (*i-ǰosæg* 'слухач'), груз. *gušag-i* 'sentinel' і араб. *gwšk*-перська офіційна особа: повідомлювач'.

⑥ Осетинським словом "вухо" є *qūs/ ǰos*, тобто в іронській формі ближчі приголосні, а в дігорській голосна. З осетинської прийшла і назва "черкесів". Слово *черкес* є лише у частині тюркських мов. І хоча виглядає в них як питомо тюркське, першоджерелом його визнано осетинське *særkæsæg*, утворене з *særgæs* < **čarkas* 'орел' [Фасмер, IV, 344] + прикметниковий суфікс -æg [Исаев, 242]. *Черкеси* відомі й під іншими назвами (*касоги*, *кабарда*, *адиге* [Шагиров, 165], *кашаки*, *зиhi*). Отже, мовно-історичне середовище, що породило слова *cosac* – це осет. *særkæsæg*, *særgæs* < **čarkas* 'орел' + *касоги* = *кашаки*. Тюркському ж середовищу було ще чекати й чекати свого часу – на цілу епоху пізніше.

Метатеза голосних *касог* ~ *козак* має аналогію в парі імен власних *Вуколь* ~ *Вакула*.

КОЗАРЛЮГА < козар- 'хозарин' + лук суфікс; пор. осет. qazajrag 'раб, кріпак' [Абаев, ИЭСОЯ]; у фінс. мовах орйа 'раб' (іст. арій, -ець). Укр. козарлюга не автоматично виводиться з козацюга, всупереч ЕСУМ.

~ Названия соціальних класов восходять нередко к етнічеським термінам, — ср., напрымер, др.інд. *dāsa* 'раб' пры ав. *dāha*- племенное названіе; ілі лат. *sclavus*, фр. *esclave*, нем. *Sklave* 'раб', первоначально 'славянін'. Ос. *qazajrag* восходіт к племенному названію *qazar* 'хазары' і абразовано от последнего, как, скажем, *tætæjrag* 'татарин' от *tætær* 'татары'. Может показаться странным, что название могущественного в свое время народа хазар получило значение 'раб'. Тут надо принять во внимание следующее. Во-первых, *qazajrag* могло означать вообще „происходящий из Хазарии“, „купленный в Хазарии“: в столице Хазарии был невольничий рынок (Duplор. *The History of the Jewish Khazars*. Princeton, 1954, стр. 227). Во-вторых, термин *qazajrag* в значении 'холоп' мог возникнуть уже после разгрома хазар киевским князем Святославом, когда ослабевшие хазары могли легко становиться добычей более сильных соседей. — Другими путями и в другом значении название хазар вновь вошло в осетинский; см. *qazar* 'дорогой'. Этимологически *qazar* неотделимо от *qazaq*, русск. казак и от названия тюркского племени *qazaq* 'казахи'. В них распознается тюркский корень *qaz*- 'бродить' с разными формантами (Vambéry. *A magyarok eredete*. Budapest, 1882, стр. 69.—Gombocz 198—199). Осетинский сохранил исконную, точную форму с начальным смычным *q*, ср. др.русс. *козары* и венг. (в топонимике) *Kozár*; форма *hazar* — вторичная. — Ср. *qazar*.

Beiträge zur Alten Geschichte. Festschrift F. Altheim, Berlin, 1970, стр. 208—212.

КОЛЯДА належить до західноєвропейського кола. Всупереч ЕСУМ, укр. коляда прийшло не з латини, а з романського *Calenda* 'Різдво'. Крім добре документованої козацької доби про західні контакти у ранньому середньовіччі свідчить український фольклор. У книзі К. Войціцкого вміщено один з перших, якщо не найперший запис української колядки: "Eu Kolada, Koladicu, Dayte maczku i kuticu, Jak nedaste, to odkaziete moich nužok neznabiete, Ja dietinka malenkaia Moia nózka bosenskaia: Myk, myk, Wyneste Koladnik" [Wojcicki, 93] (з українських сіл на Підляшші, до 1829). (Ця публікація на 10 років раніша від книги Паулі і одночасна з рукописними записами З. Ходаковського 1820-х рр. [КЩ, 722].) "Коли дитина отримує гостинець, то вкидає його у приготовану для того торбину, яку з собою носить, і при цьому вигукує: «Hop! Kolada!»" [Wojcicki, 93].

Коляда не приховує своїх витоків не з Півночі чи Візантії, а саме з Заходу Європи. Низка ознак вказує на виникнення колядок у Пізньому Римі або в ранньому середньовіччі, — то ж і вивчення цього вектора обіцяє зустрічі з досі нехтуваними обставинами західних контактів. Як зазначає музикознавець О. Дей, "величальний зміст колядкової пісенності обумовив своєрідну художню палітру, наскрізь перейняту світлом і блиском. Недарма саме по-

бутові малюнки колядок і щедрівок передані гіперболічно освітленими в золотих, срібних, червоних і білих тонах, властивих естетиці **раннього феодалізму**. З князівсько-дружинної та церковної обстановки культ золота, срібла і яскравих кольорів перекочував з метою величання в художню народну словесність, зокрема в колядки та щедрівки" [Дей, 27].

ЕСУМ засвідчує це слово у всіх без винятку слов'янських мовах і вважає церк.-слов. *колада*, прасл. *kolęda* давнім запозиченням з латини, відхиляючи як недостатньо аргументовану думку В.Махека "про **посередництво для слов'янських форм романських мов**" [ЕСУМ, II, 527]. Але якраз з ширшого словникового матеріалу, доступного з інтернету, видно *слухність висновку В.Махека*.

Розгляньмо сутність справи детальніше. Слово *calendae* справді існувало в латині: "Calendae (Kalendae), -arum f 'календи, у римлян 1-ий день місяця' ". Але римляни вказували при цьому, про який місяць ідеться, як-от, *calendae Martiae* 'перше березня'. Що більше, звичайним був ужиток "intra septimas Calendas" М букв. 'до (початку) сьомої календи', тобто 'до закінчення *шістьох календ*, через півроку' [Дворецкий, Л, 146]: очевидно, що тут *Calendae* – 'місяць'. Це не залишає сумнівів у тому, що лат. *calendae* стосується коляди суто формально, до зміни свого значення. Коли ж і де це значення повужчало до синоніма *Calendae Ianuarii*? Це сталося вже не в латині, а у романських мовах, де слово і збережене, зокрема, у мові трубадурів: "Provençal *calendo* 'Noël'" [ЭС-СЯ, X, 135]. Провансальське "*Calenda* свято Різдва". Оскільки Різдво відзначали 25 грудня, у день [близький до] січневих календ, то слово *calendas* у вузькому сенсі означало й саме це свято: «E si s'avene entorn Nadal, C'om apela kalendas lai» ('І так прибув він на Різдво, яке там звуть «календи»'; P. Vidal. *Abril issic*); або «A kalendas, lo sant jom de Nadal» ('На календи, святий день Різдва'; *Chroniques d'Arles*). Пор. каталанське, іспанське*, португальське *Calendas*, італійське *Calende*" [Raynouard 1836, 292]. Як бачимо, однокореневі слов'янські слова, і рум. *colindă* вторинні щодо західнороманських форм, а не латинської, і правий В. Махек, а не ЕСУМ. (*Дальші ознаки середньовічних *сепаратних контактів з Іспанією* виявлені серед обставин евангелізації половців. Це компактний ареал з кількох топонімів від специфічно іспанської середньовічної назви носіїв учення Христового *alferum* – *Олепіри*, *Олефірівка*, *Олефірщина* Пл) [Тищенко 2015, 368]. Однак не виключено, що це й репліки топоніма-прототипу "острів Св. Єльфєрія" у гирлі Дніпра [див. СЛН, 134].

Але якщо це західнороманське *calenda*, то хто ж його приніс на Дніпро? *Контакти з Римом сарматів і аланів були виключно військові, чого не можна сказати про ґотів. Є серед персонажів щедрівок загадковий господар: він "суди судить" на "судоморі". Чи не слід це у щедрівках по ґотському судді:

◆ "Пане господарю, чи є ви дома?
Служечки кажуть, нема вас дома,
Нема вас дома, пішли на **судоморе**,
Там **суди судять**, там діло радять.
Та й за се їм заплачено, три селі дано..."
(Записав В.Яблоновський, Одещина,
1900-і рр. [Гнатюк, 163]) [КЩ, 86, 723].

◆ "...Пана дома немає,
Десь **суди суде**, ради раде..."
◆ "...Нема дома пана, десь у гетьмана,
Суди судить, ради радить,
А за тії суди – золотії шуби,
А за тії ради – коника в наряді"
(Записав І.Манжура у селах Мурафа і
Вільшана Хк) [КЩ, 86-87, 723].

На сусідню з *судоморем* річку вказують згадки не Дніпра, не Дону, не Волги, не Вісли, – а Дунаю, і це справді південна частина черняхівського ареалу, рубіж *Guthiud*'и з Римом, про що ми не завжди пам'ятаємо:

Вийшли молодці рано з церковці
 Та радять раду **старосвітськую**:
 – Не купуймо, браття, на дівки вінки,
 А... купуймо браття золоті човни,
 Золоті човни, срібні весельця
 Та спустимся ми краєм **Дунаєм**,
 Краєм **Дунаєм** й а в чужую землю.
 Чуємо ми там доброго пана,
 Дарує дари да й по коникові... [КЩ, 178]

...Та пускаймося края **Дуная**,
 Края **Дуная**, за тихий **Дунай**.
 Чуємо ми там доброго пана,
 Доброго пана та *пана Петра*,
 Що платить добре за заслугоньку...
 [КЩ, 177]
 Там **на Дунаю** корабель плине,
 А в тім кораблі милий з войська йде...
 [КЩ, 464]

По цілій Європі церква довго боролася з зимовою паганською обрядовістю, частиною якої були колядування. Упродовж віків, упродовж століть, щороку на Різдво Христове... В Україні в історичному звичаї щедрювання церква довго вбачала – не більше, не менше – ворога християнства. "В кінці XVI ст. Іван Вишенський в посланні до князя Острозького вимагав: «Коляди з мест і сел учением вижените... Щедрій вечер из мест, из сел в болота зажените, нехай з дьяволом седит, а не с христиан ся ругает» (КС, 1885, квітень, с. 657)" [Дей, 20]. Те саме було й на Заході [Havránek]. Участь у колядуванні церква вважала гріхом і жадала покути.

У церковних пам'ятках слово *коляда* засвідчене єдиний раз у Синайському требнику, написаному в Македонії в XI ст. Зате який контекст! "Якщо хтось у день 1-й іде на коляду януарія, як це раніше погани робили, то протягом року хай покається" [SJS, II, 43]:

"**КОЛАДА**, -ты ж. р., вжите в Euch; *koleda*; *коляда*; *Neujahrsfest*; *Kalendae*: **аще к'то въ ѿ день идет(ъ) на коладѣ • еноуарѣ • ѣкоже прѣвѣ погани творѣахѣ • ѿ лѣт(ѣ) да покаетъ са Euch 103b 3 v. J. Frček: *si quelqu'un va aux 'calendes' le premier jour de janvier*, P. O. fasc. 3, Paris 1939, p. 591"**

Церква коляду так і не здолала.

Нелюбі коляди. Звичай коляд – річних подарунків – преспокійно побутовував у козацькому середовищі, як виявляється, і за межами обрядової сфери. Архівні матеріали з часів Великого князівства литовського нерідко висвітлюють суспільно-економічний аспект цих традицій. З документів випливає, що "коляди" були частиною не лише фольклору, а й тодішнього державотворення:

"Магнати з жадобою дивилися на багаті, освоєні козаками землі Подніпров'я. Вони випрошували собі тут (у Великого князя литовського) посади намісників, старост і підстарост. Тут їм давали «в державу» (умовне володіння, що отримували за службу) землі і вони засновували села. *За організацію охорони жителі Канева і Черкас зобов'язані були лагодити фортецю, тобто ремонтувати ті місця, де колоди і дошки «пооппадають, або глина від стін відвалиться або гора рисоватися (осипатися) почне».* На свій кошт міщани і козаки *наймали сторожу для охорони фортечних воріт, даючи старості з диму по грошу і по чверті жита.* За наказом старости міщани і козаки повинні були «кінно» і «збройно» *наздогоняти ворога.* Крім того, вони *муслили давати підводи, а також утримувати господарських урядників, платити старості колядки (під Різдво) по 6 грошей, протягом трьох днів на рік ходити для старости на «лови» тощо* (Архів ЮЗР. Ч. 7, т. 1. Док. № 16. С. 77-105). Канівськими і черкаськими старостами призначалися найчастіше великі феодали або їхні люди. Хоч старости офіційно були тільки намісниками, які урядували лише від імені великого князя, вони, однак, ставали цілковитими господарями в своїх округах [Голобуцький 1994, 117]. (Випереджаючи "теорії" поч. XIX ст. про фантомне "божество Коляду": "платити колядки" – яке ж тут божество?)

Ось іще письмове свідчення. За часів Польщі, пани завдавали утисків і реєстровим козакам, "потреба в яких після закінчення війни зменшилась.

Уже 1582 року козаки скаржилися королю, що воєводи і старости «вига- дують різні шарварки, **коляди і податки**, захоплюють майно, що лишилося після смерті козаків», а також «без найменшої причини заарештовують і кидають у в'язницю (Жерела до історії України-Руси. Т. 15. Док. 34. С. 53.) [Голобуцький 1994, 153]. (Укр. ст. *шарварок* (з нім. Scharwerk натовп + робота) – повинність і гуртова робота з ремонту доріг і мостів; гамір, крик [Тимченко, II, 488-489].)

Пишучи про Нову Січ (1734-1775 рр.), В. Голобуцький також зазначає: "Земля на Запорозжжі належала номінально не окремим особам, а всьому війську. Проте користуватися землею могли тільки ті козаки, які мали пев- не майно і були спроможні мати власне господарство. До того ж, кращі зе- млі, пасовиська, рибальські та мисливські угіддя, місця будівництва млинів тощо привласнювала старшина. Самочинно вона поряdkувала і в лісах. Старшина встановила звичай збирати з шинкарів і ремісників двічі на рік (**на Різдво** і Великдень) «ралець» (подарунок)" [Голобуцький 1994, 497-498]. Ра- льцем називалася "добровільна данина землевласникові від рала в день Різдва" [ЕСУМ, V, 21].

КОМИН і **КІМНАТА** < лат. *caminus* 'вогнище, комин' (пор. гр. **ΚΑΜΙΝΟΣ** (Gk) f. Oven, furnace, kiln, комин, кузня), *caminata* 'опалювана'.

КОМОРА < гр. *καμάρα* 'склепіння', пор. копт. **КАМАРА** (Gk); f. Anything with an arched cover, covered carriage, vaulted chamber, склепіння.

КОМП'ЮТЕР і **КОМПУТ** < лат. *com-put-ere* 'складати'. Амери- канізована вимова основи "комп'ют-" прийшла на зміну європейській вимові поширеного у XVI ст. слова "компут" 'список особового складу ко- зацького військового підрозділу' (пор. *депутат, ампутація*).

КОНЮ.ШИНА – калька пахл. **كسوة حصون** *асп.аст* 'конюшина' [McKenzie, 12], де *асп* 'кінь' (з ін. боку, рос. *клевер* ~ англ. *clover*).

КОПТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 19-ї історичної епохи) – I/ VIII ст.: *буча, шаніжка, яр, келеп, лелека, лахмани- на, пастка, осовитий, шаткувати, очіпок, шпетити, [сарака]*; топоніми – назви нп Ракути, Ракужа, Ярунь, Рими, Шишаки, Шацьк, Воропаї, Жадин, Щербак, ур. Мариця См, р. Варух⁺ 'Дніпро' та ін.

АТЦІПІ ВАКСАР ІАРО КЕЛЕВІН КОЛІАНТРОН ЛАХМН ЛЕЛЕ ЛІЛ МНРЦУ МОНІ СОУВНТ ТСАВО ОУОРП ФАЦУ ЦАНЕЦУ ЦАТ ЦУАЛК ХІНЦІРОЦУ БІТАЮ – це коптські прото- типи запозичень в українському словнику

Важливим результатом студій є виявлення в українському словнику се- ред слів, які досі не мали переконливої етимології, цілої групи коптських запозичень: *яр ІАРО* річка, канал, *келеп КЕЛЕВІН* сокира, *шовк* (ЦУАЛК ткани- на), *шаткувати ЦАТ* різати, *лелека ЛЕЛЕ* мандрувати (букв. мандрівник), *лох- ми, лахманина ЛАХМН* клапоть, *миршавий МНРЦУ* рудий, *джинджируха ХІН- ЦІРЦОЦУ*: m. Care, anxiety; догляд, неспокій, *пастка, паща ФАЦУ*: m. Trap, snare, паст- ка, *шпетити, прошпетитися ЦУПІТ-* (577b); To be ashamed, бути осоромленим. Серед старої лексики: укр. ст. (о)совитий *СОУВНТ, СОУВНОУТ*: adj. Welllooking, decent, ресуліар, належний, укр. ст. *чоловіче-воропаю, ерепенитися ОУЕРП-* посланець, укр. ст. *по-чт, з по-чтом* (пор. *БІТАЮ* мати пошану, рос. *по-читать*), *очіпок АТЦІПІ* незганьблений, бездоганний. Обласні слова: укр. діал. *лилик* 'кажан' *ЛІЛ* птах, *бочкори* 'шкіряні постолі' *ВАКСАР* дубильник, чинбар, укр. дит. *МОНЯ* 'молоко' *МОНІ* годувальниця, *шаніжка ЦАНЕЦУ* годувати, оживити, є спільна дисиміляція *коляндра КОЛІАНТРОН = КОРІАНДРОН*.

КОРОГВА < готс. *hrugga* 'держак'.

КОТИГОРОШКО. Ця українська казка об'єднує головних позитивних персонажів з яскравими іменами парфянського і германського походження. Вони мусять протистояти ворожій силі традиційного степового Змія і Дідка-лісовика. Між собою позитивні герої – і товариші, і брати, але цинічно заздрісні до Котигорошка. Цікаво, що Котигорошко їм не мститься (це явний прояв християнської моралі, але ж у *ранньосередньовічного* персонажа). Казка – підсумок одвічної народної мудрості виживання у степу; вона схожа на прадавній пласт етнічної пам'яті. Див. ст. IV. Котигорошко, Вернигора, Вернидуб, Крутогора. 105 Котигорошко < пахл. **kot** 'дім' + пахл. **gōhr** 'рід, родовід'; 2832 Вернигора пахл. **waran** [wln'] 'бажання, пожадливість' + пахл. **gōhr** 'рід, родовід'; 675 Вернидуб + дуб човен; 4 Крутивус, 652 КрутоУС етнонім Grýt(ing) + *hus.

КОШТ < через пол. koszt і герм. kosten 'коштувати' з лат. constare 'стояти непорушно, коштувати'.

КРАН < герм. kran 'журавель', пізніше також 'кран'.

КУГУТ < ?елам. kukuti захищати.

КУЛЬГАТИ – всупереч ЕСУМ, з естон. kulgeda, фінс. kulkea 'йти'; – як рос. *ковылять* з фінс. kävillä 'ходити' або *околеть* з фінс. kuolla 'помирати' (так само досі ігноровані).

КУМ < перс. qom-о xiš 'родичі'.

КУМАНСЬКІ (ПОЛОВЕЦЬКІ) ТЮРКІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 33-ї історичної епохи); від XII ст.: *товмач, казан, шатро, бугай, бузівок, булава, кавун, скакати в гречку*, – пор. слова з Codex Cumanicus tilmac, qazan, catir, boga, buzav, bulov, qovun, hersek 'гріх'. Пор. топоніми Хортиця, Київ ~ куманс. **kujov** 'берег' (ар. kujaba з письм. джерел).

КУРІНЬ < письм.-монг. kürje(n) 'двір, штаб-квартира військ, колони війська' [Мурзаев, 318; Тищенко 2015, 494].

КУТЯ < лат. Kuthia 'Готія' [Vasiliev, 193 з посиланням на Schiltberger 1430; Тищенко 2015, 494].

КУЧМА < мадярс. kucsma 'шапка-вушанка'.

Л

Л. Літера української абетки Л через кириличну Л і грецьку Λ ламбду (копт. λ *лола*) походить з фінік. 𐤋 *ламед*.

Л ЧИ **Р** У ПАХЛАВІ? Чи існував у пахлаві приголосний Л? Власне, якраз звучання "пахлаві" (замість "пархаві") [А. Гафуров. Имя и история. – М. 1987, 92] доводить реальність приголосного звука Л у цій мові. Пор. і Волинь < "море Волынское = Хвалынское" (Фасмер) з *Хваринь < Хваразм-.

З іншого боку, фактом залишається наявність серед топонімів України як групи реплік, що походять від "мови з -л-", так і іншої групи паронімів, що походять від прототипів "мови з -р-". Навіть їхнє кількісне співвідношення поки що не визначене.

ЛАВРА < гр. λαύρα 'алея, провулок, прохід; монастир, лавра'.

ЛАТИНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 18-ї історичної епохи) – від 102 р.: *цибуля, редька, оцет, глек, коляда, криж, поганий, цята; жирувати, цидула* і багато інших; топоніми Ладинь, Рюмівка, Лемеші, Ровенці, Бреща, Понінка.

За даними історичної лексикології, в римський час були засвоєні, почасти через германське посередництво, біля двох десятків слів разом з відпо-

відними поняттями: це назви культурних рослин – *редька, цибуля*; харчових продуктів – *оцет і г'ляг* з похідними; обрядів і вірувань – *коляда, русалка, поганин*; також і римських реалій – *Рим, цісар*, як і культурних запозичень – *кошуля, цята, царина, цегла, келих*.

Також і у граматиці українська успадкувала унікальні граматичні моделі латинського походження: через ґотів словотвірну з суфіксом **-ap** (-arius) і, очевидно, з прямих контактів дотепер вживану словозмінну модель – майбутній недоконаний час (*їсти.меш, мати.мемо*). З одного боку, серед слов'янських мов такий спосіб утворення майбутнього часу існує справді **в одній лише українській**. Його розвиток могла зумовити саме романська модель, але в румунській і молдавській вона невідома. З іншого боку, в народній латині аналогічні граматичні форми засвідчені в письмових пам'ятках *від II ст.* [Renzi, 154], а тепер є звичайними у західнороманських мовах. Як і в українській, цей час утворюється в них за схемою "інфінітив + форми дієслова *мати*", які зазнають при цьому цілком однотипних вкорочень: іт. *manger-emo* 'їсти-**мемо**', *prender-ete* 'брати-**мете**'. Виходить, з усіх слов'ян цей досі вживаний час наші предки засвоїли 1800 років тому.

Історичні контакти з Римом предків українців – наддніпрянських і надністерських слов'ян – давно вже сумнівів не викликають. Археологічні знахідки унааявили грошові зв'язки з Римом ще зарубинецької культури (II ст. до н. е. – II ст. н. е.). А вже черняхівська культура II-V ст. виявилася настільки просякнутою римськими впливами, що, очевидно, значною мірою їм і завдячує своїм формуванням. Уся лісостепова Україна (не степова!), образно кажучи, засіяна римськими монетами. В самому лише Києві їх знайдено до шести тисяч штук більш ніж у 30 місцях [Брайчевський 1963, 99], а в цілому по Україні понад 30 тис. римських монет знайдено у 1100 випадках у 700 місцевостях, причому у 144 з них це були більш-менш значні кладки [Брайчевський 1959, 44]. Тож мав рацію батько сучасної української історіографії В. Антонович, вважаючи монети першими масовими письмовими пам'ятками нашої історії.

Зі свого боку, мовознавці виявили у праслов'янській мові низку давніх латинських запозичень, які успадкував і український словник, зберігши таким чином мовний слід від тих контактів до сьогодні. Причому, цих латинізмів у ньому більше, ніж у інших сусідів, що цілком відповідає ролі Наддніпрянщини як постачальниці збіжжя для Риму.

Від населення римських провінцій у першу чергу слов'яни Подністерського Поділля засвоїли (не виключено, що через дакійське посередництво) низку ефективніших знарядь праці, а саме: залізний наральник, обертальні жорна, сокиру з горизонтальним обухом, напилек, токарний станок тощо. З-над Дністра новіші методи хліборобства і ремесел поширилися й серед спорідненого населення Наддніпрянщини. **"Правобережна Україна стала, таким чином, близькою периферією пізньоантичної цивілізації"** [ЕІДУ, 153]. У Наддніпрянщині римські колоніальні культурні впливи стають особливо сильними в I-III ст. н.е. [ЕУЗ, II, 701]. Масові скарби з римськими монетами доводять, що срібні римські денарії були у II-V ст. головною монетою в обігу на землях України [ЕУ, VII, 2512] і становлять матеріальний доказ активних торговельних контактів з Римом.

Ці фіксовані археологами масштабні римські впливи в Україні мали неминуче залишити слід у тодішньому словнику слов'ян над Дніпром і Дністром, адже римський період відповідає якраз часу розпаду праслов'янської мови. І справді, за даними історичної лексикології, тоді були засвоєні, почасти через ґерманське посередництво, близько двох десятків важливих слів разом з відповідними культурними поняттями.

Судячи зі складу тих давніх латинізмів (див. карту на рис. Л1) римські впливи досить глибоко проникли у місцевий побут. Конкретно, латинські запозичення наявні серед назв культурних рослин – *редька, цибуля*, старе *ляча* 'сочевиця'; харчових продуктів – *оцет і г'ляг* з похідними; обрядів і

вірувань – *коляда, русалка, поганин*; також і римських реалій – *Рим, цісар*, як і культурних запозичень – *кошуля, цята, царина* (через румунське посередництво), *цегла, келих* (через германське), *чинш, раптом*.

Укр. **редька** виводять з лат. *rādīcem* (наз. відм. *rādīx* 'корінь') [Фасмер, III, 460], **цибуля** – з лат. *sēpulla*, *sēra* 'цибуля' [там само, IV, 305], **оцет** – з лат. *acētum* 'кисле вино, оцет', пов'язаного з асео 'бути кислим, окислюватися', *ācer* 'гострий' [ЕСУМ, IV, 242].

Укр. **гляр** – 'закваска, фермент, кисляк', [гляр, кляр, глекушник] та ін.; дієслова *зглярятися*, [згледжатися] 'скиснути (про молоко)', – разом 24 слова; пол. [klag, klok, gleg, gleg], слц. (мор.) [glaga]; слц. k'ag; – основу цього слова вважають запозиченням з рум. *chiag*, аром., меглен. *cl'ag* тс. – лат. схід. **clagum* < лат. *coāgulum* тс. 'закваска, фермент, кисляк' (пор. *коагуляція*. – К.Т), похідного від *сōго* (< *so-āgo*) 'з'єдную, згущую, ущільнюю' [ЕСУМ, I, 531]. Достережені нами діалектні варіанти [гляр, кляр, глекушник, згледжатися] можуть бути прямою вказівкою на пов'язаність зі словами **глек, глечик**: відома сільська традиція (зокрема на Чернігівщині й Сіверщині) заквашувати молоко саме у глечику, вкидаючи до влитого туди свіжого молока шкоринку хліба (невдала етимологія ЕСУМ спирається на географічно й хронологічно віддалений мовний матеріал [ЕСУМ, I, 522]).

З обрядів римського походження важливі *коляда* (раніше – новорічний день) та *русалії*, первісно – свято рож, що сильно розвинулися на Україні і в рештках залишаються донині [ЕУЗ, II, 701].

Укр. **коляда** 'старовинний обряд славлення Різдва свят піснями; обрядова різдвяна пісня; винагорода за колядування', [колядін], *колядка*, [колядчанин], [колядчик], *колядник, колядний, [колядчаний, коляднічити], колядувати, [пóколядь]* 'приспів до колядки на честь подаря'; – рос. іст. *коляда*, бр. *каляда*, др. *коляда, коледа*, п. *koleđa* '[подарунок, посаг, віно, завдаток, суміш святвечірніх страв]', ч. *koleda* (рідк.) 'новорічний подарунок', нл. ст. *kóloda* 'новорічний подарунок', полаб. *kolēde, kolēdnjak* 'грудень', болг. *коляда* 'Різдво', мак. *коляде* 'тс., переддень Різдва, колядування', сх. *коледа*, слн. *koléda*, стсл. **кольда**; – псл. *kolēda*; – "давнє запозичення з латинської мови, лат. *Calendae* (*Kalendae*) 'календи, у римлян перший день місяця, день сплати боргів', пов'язане з *calāre* 'скликати, викликати'... Латинська назва першого дня місяця мотивувалася тим, що у давньому Римі за традицією в ці дні проводилося обрядове викликання Нон (п'ятого чи сьомого дня місяця)... " [ЕСУМ, II, 526-527].

Укр. **русалка** – похідне від друс. РУСАЛИ" 'поганське свято весни, ігрища на це свято', стсл. **роўсали**", дсерб. *русали*" 'Трійця', болг. *русалия* 'тиждень перед Трійцею', сх. *русáле* 'Трійця', – запозичене через серед. грец. *ρουσάλια* 'Трійця' чи безпосередньо з лат. *rosālia* тс., первісно 'свято троянд' [Фасмер, III, 520]. Русалії – давньослов'янське поганське свято-моління русалкам (вілам) – відзначали чотири рази на рік – 25 грудня, 6 січня, на русальну неділю і на Івана Купала (24 червня). Русальна неділя (тиждень) розпочиналася в неділю через 6 тижнів після Великодня і передувала Трійці. Четвер русального тижня звали "русалчиним великоднем" [ЛР, 105, 321].

Укр. **поганин, поганий, поганство** (заст.) 'язичництво', *паганство* тс., *поганець, погань, поганити, поганшати*; рос. *поганый*, бр. *паганы*, др. *поганый*, пол. *rodanin*, нл. *rodan*, ч., слц., вл. *rohan*, болг. *поганец* тс., мак. *поган* 'поганий, огидний, [нехрещений]', сх. *пòган, погá-нац*, слн. *ro-gàn*, стсл. ПОГАНЬ 'варвар, кат; іноземний, варварський, поганський, язичницький', – "давнє запозичення з латинської мови; лат. *rāgānus* 'сільський; селянський, простий, неосвічений; язичницький' є похідним від *rāgus* 'сільська громада, село; сільське населення; область, район, округ', пов'язаного з *rapgo* 'заганяю, встролюю, втискаю, вирізую'... Вважається, що функціонування цих запозичених форм і розвиток значень типу 'брудний' тощо були підтримані на слов'янському мовному ґрунті фонетично близькими власне слов'янськими утвореннями, пов'язаними з пра-

слов'янським *gana* 'образа', *ganiti* 'докоряти', укр. *гана, ганити, догана* тощо " [ЕСУМ, IV, 472].

На думку А. Брюкнера, безпосередньо від римлян слов'яни засвоїли назви *Рим* і *цісар* [Brückner] (лат. *Roma, Caesar*). Тут окрема дослідна тема – з'ясування обставин слов'янської передачі лат. **-o-** у словах *Рум, Рим*.

Укр. **кошуля** 'сорочка', діал. [кошеля] тс., *кушель* 'сорочка (у весільному обряді)' має відповідники практично в усіх слов'янських мовах: р. ст. *кошуля* 'каптан; підбитий хутром', бр. *кашуля* 'сорочка', др. *кошуля*, 'вид одягу', п. *koszula* 'сорочка', ч. *košile*, ст. *košule*, слц. *košel'a, košul'a*, влуж. *košla*, [košula] тс., нлуж. *košula* 'спідниця', болгар. [кошуля] 'сорочка', мак. *кошула*, сх. *кошуља*, слн. заст. [košulja], стсл. *кошоўла* тс.; – псл. *košulja*; – "загальнослов'янське запозичення з латинської мови, з поки що не встановленим часом і шляхами проникнення; лат. *casula* 'хатина, намет; (пізніше) плащ із каптуром' є демінутивною формою від нар. лат. *casa* (< **cat-ja*) 'хата, курінь', яке, очевидно, зводиться до іє. **kat* 'складати, скручувати' " [ЕСУМ, III, 70].

Укр. **цята** 'краплинка, плямка, крапка': *нема води й цяти* [Грінченко, IV, 440] з похідними – *цятатий, цятатися* 'грати в чіт і лишку', *цятина, цятка, цяткований, цятований, цяточка* [там само]; рос. *цята* 'шата ікони, стара монета', друс. *цѣта* 'дрібна монета, прикраса', стсл. *цѣта* 'динарій', сх. ст. *цѣта* 'лепта, монетка', чес. *ceta* 'дрібна монетка, абищиця', *сетка* 'сухозлітка', пол. *сетка* 'плямка'. Запозичене через ґотс. *kintus* 'монета' з нар. лат. *centus* < *centenionālis* – назва поширеної римської монети в часи Вульфїли [Фасмер, IV, 291]. У польській похідних незрівняно менше – лише *сетkować* 'цяткувати' і *сетkowany* 'поцяткований', проте відома ще історична назва *czytą* 'дукат' [Brückner, 60].

Укр. **царина** 'область; застава (варта) в селі; орна земля, засіяне поле' Хк, Од; також *цанинка, царинний, царинник* 'сторож царини' Пл, *цариночка, цариночок* [Грінченко, IV, 423] – з рум. *țarină* 'рілля, нива' < лат. *terrēna* 'земляна, орна' [Нерознак, 201, 202, 204].

Укр. **цегла** вважають засвоєним через пол. *cegła* і свн. *zigel* тс. з лат. *tegula* 'черепиця' [Фасмер, IV, 301]. Про давнє побутування слова в українській мові свідчить, зокрема, низка похідних: *цегельня, цегелля, цегельний, цегельник, цегельників, цегельницький, цеглина, цегловий, цегляний, цеглястий, цегольня, цегляр* тощо [Грінченко, IV, 426].

Тим же шляхом прийшло і укр. **чинш** 'податок' – через пол. *czynsz* тс. (від XIV ст.) і нім. *Zins* з лат. *census* тс. [Brückner, 82].

Через польське посередництво засвоєні слова укр. **раптом**, білор. *рапт* 'удар', *раптам* 'рвучко', рос. діал. смоленс. [рапт, раптом] тс. Самі польські слова *rapt* 'викрадення', *raptem* 'зненацька' – походять з лат. *raptus* 'пограбування', *raptim* 'поквапно' [Фасмер, III, 443].

Укр. **келих** 'чарка', діал. [кѣлюх] – як і бр. *келіх*, пол. *kielich, kieliszek*, чес., слц. *kalich*, влуж., нлуж. *keluch*, слн. *kélih* – "походить від двн. *chelich* (сучасне нім. *Kelch*), яке зводиться до лат. *calix* 'чарка' " [ЕСУМ, II, 421].

На думку О. Шахматова, ще кілька латинізмів прийшли до словника в давньослов'янський період через посередництво германців (пор. **криж, папъжъ** 'папа римський', **пастир, комкати**), а інші – через кельтів: дслов. брачина 'штани' (лат. *brāsa* 'тс.'), **коробка**, дслов. *кравца* (лат. *corbis* 'тс.'), **гуня** 'кожух', чес. *houně* (середньолат. *gunna* 'кожух', кімр. *gwn*, пор. іт. *gonna* 'юбка'), укр. **сокира** (лат. *secūris* 'тс.') [Schachmatov, 25].

В мовах усіх слов'ян наявне слово **літера** – це однозначно латинізм, але невідомого часу запозичення. Письмово засвідчене досить пізно – наприклад, у Литовському статуті 1566 р., де сказано: "**А писаѣ земский маеть по Руску литерами и словы Рускими вси листы и поэвы писати...**" [ЛС, II, 91].

слідувань. Вони узяті з арамейських ідеограм пахлавійського письма, наведених Й. Оранським. Дослідник згадує, зокрема, сир. ܠܠܝܗ LYLH 'ніч' [Оранський, 175]. Деталь про нічку містить [CSD]:

<p>ܠܠܝܗ pl. ܠܠܝܗ, ܠܠܝܗ, ܠܠܝܗ, m. night, a night; ܠܠܝܗ by night, at night; ܠܠܝܗ or ܠܠܝܗ a day and night; ܠܠܝܗ ܠܠܝܗ two days and nights.</p> <p>ܠܠܝܗ, ܠܠܝܗ, ܠܠܝܗ, ܠܠܝܗ or ܠܠܝܗ, f. ܠܠܝܗ adj. from ܠܠܝܗ. nightly,</p>	<p>by night, nocturnal; ܠܠܝܗ a night-watch; ܠܠܝܗ ܠܠܝܗ the hours of the night and day; ܠܠܝܗ dark mountains.</p> <p>ܠܠܝܗ from ܠܠܝܗ f. lamia, a night-spectre, a phantom or demon in the form of a woman.</p>
--	--

Рис. ЛЗ. Сир. lilyh i leliyath – очевидні прототипи групи слів лилик [CSD, 242]

Тут і lilh, liloh 'ніч', і leliyath 'ламія, нічний привид або демон у образі жінки'. Достойна, раціонально-наукова, лінгвістико-історична альтернатива до відверто жалюгідних авантурних відповідей на серйозне пошукове питання. От і пишть тепер про етноментальність.

 ЛИХВА < готс. leihvan 'позичати' [ЕСУМ, III, 249].

 ЛИХТАР і говіркове [**ФОНАР**] < нім. Licht 'світло' Leuchter 'свічник'; нгр. фавари 'тс' [ЕСУМ, III, 273; VI, 117].

 ЛІДСЬКО-ЛОЇВСЬКЕ ПАСМО ІЗОГЛОС – третій свідок давності української мови. Секрети початків української мови діалектологія зберегла не лише в самій Україні. Принципові для теми висновки здобуто з вивчення сучасних живих говірок сусідньої білоруської мови. Вже перше враження інтригує, адже характерні групи їх витягнуті на лінгвістичній карті одна понад одною рівнобіжно з кордоном України. Певна частина власне білоруських говірок поширена й за межами теперішньої Білорусі (рис. 18). З іншого боку, до складу Білоруської РСР від 1939 року були включені землі Берестейщини, український мовний характер населення якої для фахівців безсумнівний [Закревська, 31]: тут майже немає ані типового білоруського чи російського акання [ГБГ, карти 9, 10, 11], ані цекання (теля, телята, телятам – при загальнобілоруських цяля, цялята і т.д.). З рештою українських говірок берестейські єднають численні морфологічні риси, як-от збереження прадавніх відмінкових закінчень **-ові, -еві**: на пнєві, канцові, теляткаві, лугаві – пор. [ГБГ карти 3, 4]) тощо.

У мовному відношенні берестейські говірки разом з волинськими являють собою частину поліських (що, зрештою, є природним наслідком тривалого доісторичного, а потім і історичного розвитку Берестейщини як частини Волині з єдиною адміністративною системою і єдиним гербом: срібний грецький хрест на червоному щиті). За програмою діалектологічного Атласу української мови на території Білорусі обстежено 35 сіл україномовного масиву Берестейщини (№ 616–649, 652), — що становить 5% від загального числа пунктів спостереження цього тому атласу. Вони представляють переважно 11 адміністративних районів: Березівський, Берестейський, Дорогичинський, Іванівський, Кам'янецький, Кобринський, Ляховицький, Малоритський, Пинський, Пружанський, Столинський [АУМ, II]. Непересічною подією став цілком присвячений Берестейщині випуск журналу "Пам'ятки України" (№ 3-4/2002; ініціатива і наукове керівництво О.Рибалка).

Прадавню органічну пов'язаність берестейських говірок не лише з рештою волинських, але з усією системою українських діалектів у цілому добре видно в кожній з майже 400 карт атласу [АУМ, II]. Підсумовано ці зв'язки в синтетичних картах № 390–393, остання з яких має промовисту назву

„Берестейсько-поліські ареали". Про українську природу цих говірок яскраво свідчать також і берестейсько-карпатські сепаратні мовні зв'язки типу: *людьом* (263), *на коньох* (205), *батькови діти* (222), *люб'ю, рób'ю* (238), *ломню* (239) і чимало інших (див. карти № 7, 61, 62, 64, 77, 78, 81, 85, 161, 166, 206 та ін.). Східна група берестейських – турово-пінські говірки на правобережжі Прип'яті – також являє собою географічне продовження рівненської групи поліських говірок української мови: *ратай* (орач) (312), *урозклад* (313), *сім год* (353), *низький на очі* (короткозорий) (372) і десятки інших явищ (див. карти № 4-26, 28-36, 49-52, 57, 94, 100, 101, 152, 172, 176-181, 189, 195, 201, 202, 248, 272, 310 та ін.).

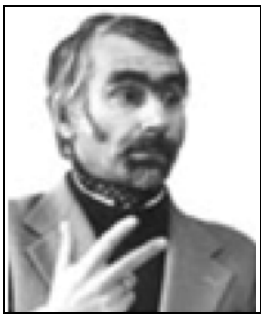
Рис. Л4. Розміщення українських берестейських та білоруських говіркових масивів. Вертикальне штрихове тло - говіркові масиви української мови поза межами України. Похиле штрихове тло - говіркові масиви білоруської мови поза межами Білорусі. Рідшими штрихами позначено перехідні говірки [ЭСЮФ, карта після с. 64]

Я. Закревська наводить дані О. Скопненка, який на 338 картах білоруського діалектологічного атласу виявив 99 ареальних опозицій між власне білоруськими говірками і берестейсько-пінськими – продовженням українських поліських говірок. При чому, як і слід було чекати, ці опозиційні риси "стосуються найхарактерніших особливостей української мови, які мають для неї категоріальне значення" [Закревська 2002, 31]. Крім уже знайомих читачеві рефлексів етимологічних **о, е, ё**, збігу давніх **ы/и**, твердих приголосних перед ***е, *і** тощо, сюди належить "також низка морфологічних, словотвірних, синтаксичних і лексичних особливостей, які визначають специфіку саме української мови – вони властиві і значній частині берестейсько-пінських говірок, і більшості говорів української мови" [там само].

У неупереджених наукових концепціях, починаючи від класичного твору Є. Карського (1903 р.) [Карский], берестейські говірки ніколи не розглядалися як належні до білоруської мови, їх відділяє від власне південно-білоруських говірок (3-я група Карського) т. зв. кам'янецько-столинське пасмо ізоглос (карти 15, 16 ГБГ), яке практично є мовною проекцією північної межі поширення літописного племені волинян [Кухаренко, 44, карта 8; Брайчевський 1968, 117; Піутарак 1987]. Ця ж сама лінія "Кам'янець-Столин" є також північною межею ранньослов'янських археологічних культур – корчацької, пізньозарубинецької, а ще раніше – мілоградської, основна частина пам'яток яких зосереджена в Українському Поліссі [Брайчевський 1968, 80, 71, 60]. Далі на північ, у городенсько-хойницькій смузі білоруських говірок,

спостерігається розмаїття застиглих архаїчних дифтонгів – знову ж, як і в поліських говірках української мови: *лієс, бієлы, дӯом, кӯднь* тощо.

Аналізуючи самі лише ізоглоси окання/акання, у недавній своїй розвідці В.Чекмонас доходить вагомого висновку про те, що первісне окання південно-західних білоруських говірок було лише з часом витіснене аканням: "До появи акання... на території майбутніх південно-західних білоруських говірок було поширене окання, наявність якого разом з іншими вказаними рисами робило їх природним продовженням південніших власне українських говірок" [Чекмонас 2001, 34]. Науковою заслугою сучасних діалектологів Білорусі А. Падлужного, В. Чекмонаса, І. Бурлики стало відкриття в городенських білоруських говірках фарингальної вимови фонем **г** [**h**] [Падлужны, Чэкман; Бурлыко], за оминання відомостей про яку академік Ф. Філін докоряв укладачам ДАБМ іще 1972 року [Филин]. Разом з названими пережитками окання цей важливий науковий факт доводить, "що говірки даної території за походженням пов'язані з південнішими східнослов'янськими говірками, на основі яких згодом сформувалися сучасні говірки української мови" [Чекмонас 2001, 34].

В.Чекмонас

На північ від городенсько-хойницької смуги говірок простягається чи не найцікавіше явище білоруської діалектології – лідсько-лоївське пасмо ізоглос. Найдивовижніше, що воно проходить рівнобіжно до кам'янецько-столинського пасма як північної межі берестейських говірок, поділяючи білоруські говірки майже навпіл. При цьому воно заторкує всі рівні мовної системи – фонетику, морфологію, лексику, синтаксис. Опис цього пасма на рівні мовних фактів – хрестоматійно відомий, проте досі немає його переконливої історичної інтерпретації.

На думку В.Чекмонаса, причиною цього є „брак у білоруському мовознавстві традиції історично-лінгвістичної інтерпретації ізоглос, конфігурація яких описана або уточнена в повоєнний час" [Чекмонас 2001, 31]. Здається, не в останню чергу це пов'язано і з позалінгвістичними причинами – з небажанням дослідників займатися штучно створеною адміністративно-етномовною проблемою.

„Дуже показово у зв'язку зі сказаним, що у фундаментальних працях П. Векслера (1977) і Г. Шевельова (1977) спеціально не аналізується генеза практично жодної з білоруських ізоглос, хоча авторам були доступні ДАБМ (1963) і „Лінгвістичная геаграфія..." (ГБГ, 1969) ... Через названі причини спроби зрозуміти основні моменти історії формування навіть дуже добре відомих явищ білоруських говірок виявляються аж ніяк не банальним завданням..." [Чекмонас 2001, 32]. З аналізу типових опозицій лідсько-лоївського пасма ізоглос [ГБГ, карта 18, легенда; ЭСЮФ, 58] можна помітити певні загальні тенденції: збереженість на південь від пасма пережитків окання, фарингальної "української" вимови **г** [**h**] (NB: не звичайного для білоруської задньоязикового **г** [ɣ]), вузьких [ê], [ô], форм двоїни (*дзе хаце, вакне*), дієслівного закінчення -мо; скорочення флексії прикметників жіночого роду (*нова хата, нову хату*); втрату приголосної у флексіях дієслів (*ідзе, кажа*) тощо. „Усі перелічені ізоглоси споріднені між собою в тому, що об'єднують відповідні ареали з південнішими східнослов'янськими говірками українсько-поліського типу" [Чекмонас, 34]. За даними АУМ, далі на південь двоїна масово представлена в українських діалектах від Волині й Галичини до Буковини: напр., *дві відрі* (карта № 258), *дві руці, жінці, дівці* (карта № 257).

Характер змін на північ від лідсько-лоївського пасма відразу важче узагальнити: тут наявні як ендемічні білоруські наголоси (*нагӯ, рукӯ, вадӯ*), так і аналогічна до російської морфологія (*новая, новую; спім, ідзём*) тощо.

Надзвичайно цікаве і мало відоме славістам лінгвістичне явище – ізоглоса 2 нашої карти, на північ від якої в говірках так званої 6-ї групи Карського поширене цокання (!). Є воно і в смоленських говірках (5-а група Карського [ЭСЮФ, 328, карта]). На відміну від типово білоруського цекання-дзекання (*бярэць, сёсць, сядзім, ідзеш*), цокання полягає в нерозрізненні етимологічно різних фонем **ц/ч** (*рукавіцка, сястрыцка*); воно масово поширене в північно-російських говірках (*туця, црево, доцка, сцотка*), в сусідній латиській мові (де воно є системним), у сусідній польській

(як частина мазуриння) та в деяких інших мовах Європи – як можливий слід протофінського мовного субстрату. На „фінський слід” вказують і наявні на Полоччині конструкції типу: *тапіць баня, вóзера вы́сахшы, сын пры́ехаўшы* (карти 14, 62 ГБГ) тощо.

Ще далі на північ власне білоруські говірки вже поза межами Білорусі сягають ізоглоси 3 на карті, де закінчується „південна” щілинна вимова г як [ʏ] і починається „північна” проривна вимова [g]. Проте перехідні білорусько-російські говірки поширені й далі на схід від Смоленська – до Брянська, В'язьми й Гаґаріна (Гжатська). Див. І. Бог і збїжжя, карта на рис. Б5.

Загальне враження щодо характеру змін мовних явищ при переході до щораз північнішої діалектної смуги таке: по-перше, смуги діалектів, як згадано, – майже рівнобіжні, що говорить про велику давність і масовість мовних процесів при формуванні їх; по-друге, що далі на північ, то менше аналогій з українським мовним матеріалом, зате більше з російським, аж до діалектних явищ з балтійсько-фінськими відповідниками. Справді, просуваючись з півдня на північ, ми переходимо від типово українських мовних явищ Берестейщини без цекання і майже без акання (*теля, маладо́му, тэе, жнімо, пийте, [h]лядите*) – через городенсько-хойницькі говірки з іще численними українськими аналогіями (*цяля, аб маладом, тое, жнем, пеце, [ʏ]лядзеце; нова хата, нову хату; аб людзях, хмара, качка; бярэ, грэе, сесці, несці, ямо, дамо; пагнау валы, карóвы; ёхау на канé, на вóзе*) – до північно-східних говірок уже з російськими аналогіями – на північ від лідсько-лоївського пасма ізоглос (*цялёнак, аб маладым, тэй, жнем, піця, [ɟ]лядз'іця; новая хата, новую хату; аб людзех, туча, вутка; бярэць, грэіць, сесць, несць, ядзім, дадзім, ядзём, дадзём; пагнаў валоў, кароў; ёхаў канём, вóзам*) – і нарешті до браславсько-

На південь від лідсько-лоївського пасма ізоглос: переважні впливи української мови	На північ від лідсько-лоївського пасма ізоглос: переважні впливи російської мови
1. но́гу, ру́ку, во́ду; назé 2. цяля́, парася́, ягня́ 3. дзіця́, дыты́на	нагу́, руку́, ваду́; на[ʏ]é цялёнак, парасёнак, ягнёнак дзіце́нак
4. сёла, гнёзда, во́кна 5. верба́, ву́гол, вёсела 6. бацько , без бацька	сёлы, гнёзды, во́кны вёрба, вуго́л, вясёла бацька, без бацькі
7. ма́мо , Манё, Валё (кличн. відм.) 8. аб лю́дзях, гру́дзях, са́нях 9. но́ва хата, но́ву хату	ма́ма, Ма́ня, Ва́ля аб людзёх, грудзёх, санёх но́вая хата, но́вую хату
10. но́в/а (о, е) вядро́ 11. дзве (тры, чатыры) ха́це , вакне́ 12. карто́фля, хма́ра, ка́чка 13. кальі́ска , по́кут, по́куць(е)	но́ва/е (е, я) вядро́ дзве (3,4) ха́ты, два вакна́ бульба, туча, вутка люлька, кут
14. зі́мна, трэ́ба	сцюдзё́на, на́да
15. ідзе́ , кажа́ , хо́дзіць 16. іду́ць, ка́жуць, хо́дзяць 17. бярэ́ , нясе́ , грэе́	ідзе́(ць), ка́ж/а (-ыць), хо́дз/я (-іць) іду́ць, ка́ж/аць (-уць), хо́дз/яць (-юць) бярэ́ць, нясе́ць, грэі́ць
18. сесці́, несці́; ямо́, дамо́ 19. ме́лем, сы́пем; хо́дзяць, но́сяць 20. сядзімо́, [ʏ]лядзімо́ 21. ідземо́! спімо́! ста́нмо!	сесць, несць; ядз/ім (-ём), дадз/ім (-ём) ме́лім, сы́пім; хо́дзюць, но́сдюць сядзі́м, [ʏ]лядзі́м ідз/ём (-ём) ! спі́м ! ста́нім !
22. пагнаў ва́лы, каро́вы 23. знайшоў гри́ба 24. ёхаў на кані́, на вóзе	пагнаў вало́ў, каро́ў знайшоў гри́б ёхаў канём, вóзам

Рис. Л5. Що розмежовує лідсько-лоївське пасмо ізоглос

полоцьких явищ з балтійсько-фінськими аналогіями (*рукавіцка, сястрыцка; тапіць баня, возера высахшы, сын прыехаўшы*).

Таким чином, ключову позицію в цих ступеневих переходах посідає саме лідсько-лоївське пасмо ізоглос: воно являє собою крайній північний рубіж цілком очевидних українських мовних проявів, своєрідний „вододіл” між українсько-орієнтованими і російсько-орієтованими аналогіями білоруських мовних явищ. Такого висновку може дійти читач і сам, уважно ознайомившись з даними таблиці на рис. 19, у якій ми звели мовний матеріал карт ГБГ №14, 17, 18, 19, 20, 51. Треба віддати належне Московській діалектологічній комісії, яка ще 90 років тому визнала за доконечне взяти в ролі критерію основного поділу білоруських говірок на два діалектні масиви, окрім різних типів акання, якраз наявність чи відсутність „українських прикмет у білоруській мові” [Дурново, Соколов, Ушаков 1915, 52; Сидорук 1948, 6].

Можна сказати, що лідсько-лоївське пасмо ізоглос, як місце своєрідної етномовної рівноваги, „вододілу” українських і російських мовних впливів на історичний розвиток білоруської мови, сховане в самому серці останньої, наче в тому казковому сюжеті – у скриньці качка, у качці яйце, у яйці голка... При цьому обидва великі діалектні масиви, на які розтинає білоруську мову це пасмо, таки утворюють єдине мовне ціле, адже зберігають загальнобілоруські визначальні мовні риси ймовірно балтського походження [Станкевіч 1971, 391-421] – акання, цекання [Чекмонас, 42-44], низку особливостей системи наголосу, морфології та синтаксису. У зв'язку зі згаданими балтськими впливами очевидно є також та обставина, що браславсько-полоцько-смоленська група говірок географічно прилягає до латиського мовного ареалу, основна (південніша) частина північно-східних говірок – до литовського мовного ареалу, а городенсько-хойницька – до колишнього пруського мовного ареалу. З огляду на таке географічне розташування не виключено, що три сучасні білоруські говіркові групи можуть бути пов'язані і з давнім субстратом трьох названих балтійських мов.

Таким чином, у карті діалектів білоруської мови сховане украй цікаве явище для філологів (воно ж – прикра „неприємність” для ідеологів). Адже так зване лідсько-лоївське пасмо ізоглос – це рубець від впливу на формування білоруської мови двох *раніше* сформованих сусідніх діалектних одиниць. Це справжній діалектний „розлом” на карті уперек Білорусі (рис. 20-А). Він непідробний, не за одне століття склався, бо відділяє північно-східні говірки, подібніші до російських (такі ж на землях кривичів), від південно-західних, близьких до українських (на землях родимичів і дреговичів). Обидва останні племені – це предки тільки білорусів, а не росіян чи українців. Як у казці, „кащеїв секрет” трьох географічно найсхідніших з 13 слов'янських мов полягає в тому, що, виходить, **БІЛОРУСЬКА СФОРМУВАЛАСЯ НЕ ВНАСЛІДОК РОЗПАДУ ЄДИНОГО ВИХІДНОГО ДІАЛЕКТНОГО МАСИВУ „НА ТРЬОХ”, А ВНАСЛІДОК ЗРОЩУВАННЯ КРАЇВ ДВОХ** уже сформованих на той час **СУСІДНІХ ДІАЛЕКТНИХ МАСИВІВ** (Шевельов).

Вивченням лідсько-лоївського пасма займався і професор Ю. Шевельов саме у зв'язку з проблемою походження української мови. Як пише про це сам учений, щоб обґрунтувати її, треба було дати критику найвпливовішої тоді концепції О. Шахматова, у якій „найслабшою ланкою було... походження білоруської мови”. Виявити й розбити цю ланку, довести, що білоруська мова постала не з диференціації «праруської», а зі злиття двох відмінних діалектних одиниць, – „означало висадити всю концепцію розкладу первісно єдиної східнослов'янської мови й показати постання пізніших східнослов'янських мов з інтеграції діалектів... Білоруська мова була тим камінчиком, що витягти його означало падіння цілого муру” [Шевельов 2008, I, 12].

Ю.Шевельов

Після книги про походження білоруської мови Ю. Шевельов створив фундаментальну працю "Передісторія праслов'янської мови. Історична фонологія праслов'янської мови", а 1979 р. оприлюднив головний свій твір з українського лінгвогенезу: це "Історична фонологія української мови" (понад 1000 сторінок), переклад якої видано у Харкові 2002 р. Головним її здобутком стала "доведена на ґрунті всебічного наукового аналізу формування й розвитку звукової системи української мови концепція її походження безпосередньо із спільнослов'янської мови, час розпаду якої на окремі слов'янські мови дослідник відносить до VI-VII ст. н.е." [Масенко, 13].

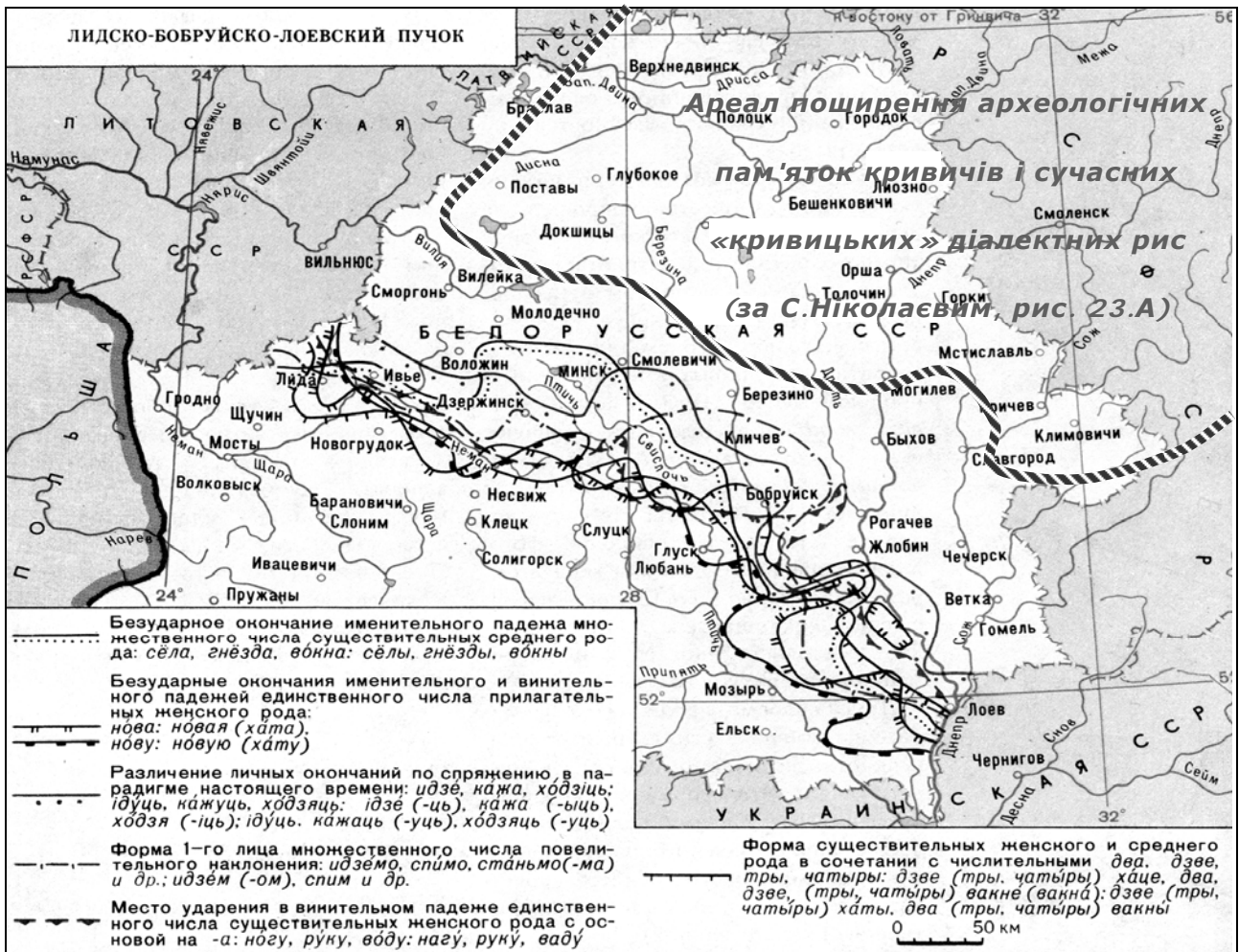

Рис. Л6. Лідсько-лоївське пасмо ізоглос – паралельне до межі кривичьких говірок (штрихована широка лінія) у білоруській мові і доказ розвитку її не з розпаду «праруської», а із злиття двох відмінних діалектних одиниць [ЗСЮФ, 58].

Так було показано, що білоруська сформувалася пізніше від двох виразно відмінних діалектних груп – попередниць майбутньої української і майбутньої російської, у кожній з яких, таким чином, була і є власна історія. На більшу давність мовних явищ, розмежованих лідсько-лоївським пасмом ізоглос, вказує як фронтальний характер пасма, так і системність і численність ознак, що зазнають на ньому перебою.

Методологічна помилка (підробка?), яку свідомо плекають великодержавні ідеологи – у наданні пріоритету в давньому розвитку слов'янських мов не діалектам, а відразу етномова. На неї вказує і Х. Шустер-Шевць:

«Неувага до складності й багатшаровості мовних (у даному разі фонологічних) змін впливає і на методологію дослідження. Оскільки **не визнається вихідна єдність діалектних процесів**, у них вбачають або пізніший паралельний розвиток, або, як у випадку **g > h**, встановлюється навіть факт вторинного впливу інших мов (тут ідеться про вплив чеської мови на верхньолужицьку)» [Шустер-Шевц 1983, 34].

З міркуванням про давність етноніма білорусів у формі лит. *gūdas*, латв. *guds* початку нашої ери ці твердження входять у суперечність, адже відсувають проблему формування протоукраїнських і кривичьких (протобілорусько-російських) говірок до ще ранішого часу. Латв. *krievs* дотепер означає 'росіянин', *Krievija* 'Росія', *krievisks* 'російський'; лит. *kriėvai* мн. [Фасмер, II, 376]; *Krievzeme* 'Русь'. Про це згадує і О. Попов: «У латвійській мові *krievs* означає 'росіянин', що свідчить про давні стосунки латвійців з кривичами»... Це плем'я «безперечно з'явилося у вказаних літописом місцях (верхів'я Волги, Двіни, Дніпра зі Смоленськом. – К.Т.) не з півдня, а з заходу» [Попов, 45]. (Тут належно не підкреслено факт тривалого називання «кривичами» саме росіян.) Етнонім кривичів засвідчено і у Костянтина VII в 950 р. як *Κριβιτζοι*, *Κριβιτσηοι*. Слов'янський етнонім варто було б співвіднести також і з іншим – *крєвіни* або *крєвінґи* (прибалтійсько-фінське плем'я в Курляндії, – в середині XIX ст. їх було ще бл. 80 душ) [Попов 1973, 77] і поставити у відповідність з лит. *kiřves* 'сокира'. Схоже, що ці «сокиряни»-кривичі залишили слід аж у топонімії Німеччини, причому у виразних слов'янських контекстах, включно з перекладними топоосновами (нім. *krumm* 'кривий'): пор. • *Krewitz* 27a (Brandenburg, Prenzlau): *Wendorf, KRUMbeck, Mechow, Gnewitz*; • *Kriwitz* (Niedersachsen [Encarta]): *Lübbow* (любь 'ліви', пор. *крєвінґи*), *_Kladen, Kerkau, Fl. Elbe/ Labe, Wustrow*; • *Crivitz* 14d (Mecklenburg-Vorpommern, Schwerin): *Wendorf, KRUMbeck, Godern, Gneven, Pokrent 2, Kneese*; • *Criewen* 37b (Brandenburg, Angermunde): *Kerkow, KRUMMENpfahl, Stolpe, Fl. Oder/ Odra, Brodowin*; *Krewelin* 36a (Brandenburg, Angermunde): *Fl. Havel, Schwante, Wustrau*; • *Krevese* 32c (Sachsen-Anhalt, Osterburg): *^KRUMke!, Wendorf, Wendemark, Gnevsdorf, Drüsedau, Polkern, Polkau, Wulkau*.

З діалектології відомо, що російської разом з білоруською прямо стосується давня говірка кривичів (вивчена С. Ніколаєвим [Николаев]), – яка до української непричетна. Ця говірка історично раніша від російської мови – отже ДОросійська, як і ДОбілоруська. І навіть придатна на роль науково обґрунтованої "колиски", – але така ідея ідеологічно неприваблива.

Про фінську субстратну природу цокання (*туця, руцька, доцька, свецька*) Р. Аванесов і В. Борковський пишуть так: "Ростово-суздальський діалект утворився на базі діалекту східних кривичів за участю діалекту з цоканням новгородських словен на північ від Волги. Цим, слід гадати, пояснимо те, що переважна частина ростово-суздальських говірок (крім тих, що мали іншомовний, східнофінський субстрат) не знає і, вочевидь, не знала цокання, тоді як говірки північної околиці Ростово-Суздальської землі (як і говірки Новгородської землі) споконвіку мали цокання і значною мірою зберегли його донедавна" [ПЛА, 5].

Сучасна фахова література не приховує колонізаційного характеру поширення російської мови на тих землях. Говорячи про явища регресивної асиміляції зубних і губних перед носовими у новгородському діалекті (*омман, бенный, ронной* 'обман, бедный, родной'), "в межах політичного кордону Новгородської землі", Г. Хабургаєв зазначає: "На сході вони лише частково проникли на територію її давніх колоній" [ЭСЮФ, 85]. На доданій там само картосхемі показано "область давніх володимиро-суздальських і новгородських колоній, переважно заселених фіномовними племенами (весь, меря тощо), згодом цілковито або переважно росіянізованими". Зображено також і межі ареалів новгородських мовних особливостей, які "частково поширилися на говірки заволзьких володимиро-суздальських і новгородських колоній", або "лише частково

охопили говірки володимиро-суздальських колоній" [там само, 84]. А от і підсумок процесу: "Як і коли зникла голядь, літописи не повідомляють. Але той факт, що тепер на цих теренах поширений діалект ростово-суздальського типу, говорить нам, що голядь була росіянізована (тобто поступово втратила мову предків і стала говорити по-російськи)" [там само, 86].

Етимологічний словник литовської мови Е. Френкеля серед похідних від латв. *krievs* 'кривич, росіянин' вказує латв. *kriev.ābuols* 'огірок', (букв. 'кривичьке (російське) яблуко'). Відоме і лит. *gūd.obelė* 'яблуня-дичка' (букв. 'готська (білоруська) яблуня) у статті лит. *gūdas*, латв. *guds* 'білорус'. "Це слово (*gūdas*) первісно означало ґотів, адже *білоруси*, як і давні пруси у пониззі Вісли, перебували під владою ґотів" [Fraenkel, 174] (це події II-IV ст.!). Згадує про цю назву білорусів і М. Фасмер у статті про м. Гдов. Міккола виводить і *Гдов*, і польс. *Gdów* (теперішнє с. *Годів* Тр в Україні) "від ім'я власного *Гьдъ, яке відповідає лит. *gūdas* 'білорус' і походить з назви ґотів" [Фасмер, I, 400].

У поясненнях до статті фін. *Venäjä* 'Росія' (ест. *Venema*) сучасний фінський етимологічний словник подає такі відомості: "від дав.-фінс. **venät-*, **venäde-* < ґерм. **wened-*, пор. серед.-нор. *Vindr* (мн.) 'венеди' (які були слов'янами, що жили на узбережжі Балтійського моря), англ.-сакс. *Winedas*, *Weonodas*, серед.-верх.-нім. *Winidā*, нім. *Wenden*, *Winden* (назви малих слов'янських племен). Імовірно, ґерманці первісно називали **wened-*'ами усі сусідні племена слов'ян; ця назва пов'язана з етнонімами лат. *Veneti* (у Тацита *Venethi*) 'іллірійське плем'я венетів поблизу Італії' (звідси топонім *Venezia*) і лат. *Venetes* 'кельтське плем'я на узбережжі Бретані' " [SSA, III, 426]. Вихідним значенням лат. *Veneti* було 'братство, родичі'. Предки українців до балтійських слов'ян непричетні, – на відміну від псковичів: їхня говірка має аналогії до лехітських мов, як-от пск. *жагло* ~ пол. *žadło* 'жало'. Дотепер і фіни, і естонці звуть росіян так, як німці – полабських слов'ян (від VIII ст.). Отже ця пам'ять про (майбутніх) росіян окремо від колиски (і за 200 років до колиски) починається 1200 років тому. Українці непричетні й до кривичів, які жили у X ст. у верхів'ях Волги, Двини і Дніпра і чий "город був Смоленськ". Натомість це й донині – російська "глибинка". Латвійській назві росіян *krievs* понад 1000 років, і вона ніколи не стосувалася українців. Нарешті, лит. *gūdas*, латв. *guds* – це саме 'білорус', а не українець чи росіянин, і ця пам'ять литовців найдовша, бо ґотів вигнали гуни разом зі слов'янами 1600 років тому: прадавній етнонім білорусів – черговий парадокс слов'янської історії.

ЛИТУАНИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 37-ї історичної епохи) – XIV / XVI ст.: *жлукто, пелька, періщити, нишпорити, джигун, [мешти], твань, толока, ремесло, кирпатий, лупата, зашерхнути, періщити, грудка, клуня* та ін. [Непокупний 1979; Лаучюте 1982]; Кудрявець, Жавинка, ур. Кізючеве Чг, Радивилів, р. КозУПка Рв. Запозичення і топоніми часів перебування України у складі Великого князівства литовського [Клепатский 1912].

М

М. Літера української абетки М через кириличне **М** з гр. *Μ* *μ*ю походить з синайськ. *MEM*, фінік. *MEM* (вода).

М замість Б в українських тюркізмах. Діагностична ознака присутності племен – носіїв татарських, туркменських чи азербайджанських говірок у топонімах і прізвищах українців, пор. аз. **байрам, бурада** ~ кирг. **майрам, мында**, каз. **мейрам, мунда**, тат. **монда**; уйг. **тамака** сигарета: **ТОМАКівка?** Дп З, **ТОМАХів Рв**, івка Хк; **МАМЕКине Чг, МАМЕЧ Жт** < тат. **мамык** 'бавовна' (при ір. **памук**).

МАДЯРИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 30-ї історичної епохи) – X / XVII ст.: *чота, хутір, кучма, гусар, гайдук, гуляш, [ґазда]*; топоніми – села Яжберень, Сабадаш, Гайдош, Барвінкош, Керецьки, р. Реть, бол. Тісабол Вл. Слов'яно-мадярські мовні контакти всебічно відображені у словнику І. Кнежа [Kniezsa].

МАЙБУТНІЙ НЕДОКОНАНИЙ ЧАС: АНАЛОГІЯ З ПІЗНЬО-ЛАТИНСЬКИМ FUTURUM: *їстиму, знатимеш...* Майбутній час недоконаного виду – важлива ексклюзивна (виключна) граматична аналогія з романськими мовами – нащадками латини (на це вказав ще 1927 р. І. Шаровольський [ЕУ, 10, 3791]). З одного боку, серед слов'янських мов такий спосіб утворення майбутнього часу існує справді **в одній лише українській**. Його розвиток могла зумовити саме *романська модель*, яка має значно більше поширення, але – на Заході. Щодо мов сучасних східнороманських сусідів українців – румунської та молдавської, то така граматична модель тут якраз невідома: майбутній недоконаний час утворюється в цих мовах інакше. З іншого боку, в *народній латині* аналогічні граматичні форми засвідчені в письмових пам'ятках від II ст. [Renzi, 154], а тепер є звичайними у системах західнороманських мов (французької, еспанської, італійської): іт. *manger-ò* 'їсти-му', *scriver-ai* 'писати-меш'. В такому разі можна припустити, що певну роль у формуванні українського майбутнього недоконаного часу відіграли якісь давніші контакти на Прикарпатті ще з носіями народної латини – до пізнішої втрати ними народнолатинської моделі утворення майбутнього часу.

При цьому як в українській, так і в західнороманських мовах відповідні особові форми дієслова *мати* в ролі закінчень майбутнього часу зазнають цілком однотипних вкорочень: у французькій з особових форм дієслова *avoir* 'мати' – *ai, as, a, avons, avez, ont* – походять закінчення **-ai, -as, -a, -ons, -ez, -ont**; в італійській – з форм дієслова *avere* 'мати' – *ho, hai, ha, abbiamo, avete, hanno* – одержують закінчення **-ò, -ai, -a, -emo, -ete, -anno**, тоді як в українській – з форм дієслова *мати* – *маю, маєш, має, маємо, маєте, мають* – явно походять закінчення **-му, -меш, -ме, -memo, -мете, -муть**. В усіх випадках закінчення додають до повної або вкороченої форми інфінітиву (див. таблицю на рис. М1).

Таким чином, розглянуті свідчення словника і граматики української мови доводять слушність концепції двотисячолітньої тягlosti населення Наддніпряни – попри всі війни, навали, морові згони й людоловів. Помітна кількість збережених ранніх латинізмів, а надто латинська за походженням структура дієслівних форм майбутнього недоконаного часу також говорять про спадкоємну пов'язаність українських діалектів саме з місцевим наддніпрянським варіантом праслов'янської мови і пізнішими тутешніми говірками середньовічного протоукраїнського населення.

Народнолатинське першоджерело	Французька	Італійська	Українська
Інф. *MANDUCARE 'жувати'	Інф. manger 'їсти'	Інф. mangiare 'їсти'	Інф. <i>їсти</i>
manducare	habeo	manger-	їсти-
"	habes	-ai	-му
"	habet	-as	-меш
"	habemus	-a	-ме
"	habeis	-ons	- memo
"	habent	-ez	- mete
		-ont	-муть
		-anno	

Рис. М1. Новий майбутній час дієслова у західнороманських та українській мовах

Пошуки історичної інтерпретації явища навели на слід

його у континентальних кельтських мовах: "У зв'язку з коментарем до кількох дешифрованих ним кельтіберійських дієслів А. Товар обговорює форму **COMEIMU** 'convenimus' (збираємося, узгоджуємо), до якої згадує аналогічні ґалльські форми тієї ж 1-ї ос. мн. **UORAUIMO** і **PRIAUIMO** [Tovar// ELH, 103]. Для встановлення їхніх дальших морфолого-історичних зв'язків тут варто їх уперше співвіднести з особовими формами дієслів на **-мо**, відоми-

ми у частині слов'янських мов (хорватській, сербській, українській, білоруській, нижньолужицькій) на посткельтському просторі (пор. на ньому ж і іт. *andiamo*, *facciamo* 'йдемо/ ходімо, робимо/ робімо')" [Тищенко 2016, 232].

МАНЕKEN, запозич. XVIII ст. через рос. з голл. *manneken* 'чоловічок'.

МАЯТНИК – запозичення XVIII ст. з рос. *маятник*, запровадженого М. Ломоносовим (від дієслова *маяться*).

МЕТАТЕЗА ПЛАВНИХ У ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ.

Для проникнення в деталі мовних контактів з греками потрібний екскурс до історичної фонетики слов'янських мов. Прикладом прадавнього переходу зі старішого до новішого мовного стану є метатеза (перестановка) плавних приголосних (**л**, **р**)¹. *Метатеза плавних* – спільнослов'янська фонетична зміна, яка полягала в усуненні праслов'янських сполук **lorT*, **lort*, **TerT*, **TeIT* в середині слова і сполук **orT*, **oIT* на початку слова (тут **T** означає **будь-який приголосний**). Серед вчених немає єдиної думки про час перебігу цього процесу, однак, як правило, його датують VIII–IX ст. н.е.

Групи **orT*, **oIT* під акутовою інтонацією у всіх слов'янських мовах змінилися на *raT*, *laT*, під циркумфлексною і новоакутовою у південнослов'янських мовах і словацькій дали також *raT*, *laT*, а в західних (крім словацької) та східних – *roT*, *loT*.

У початкових групах, які нас цікавлять безпосередньо, цей історичний процес мав такі наслідки:

1) **Сполука òrT**. Формам праслов. **ormo* / **ormę* «плече», лат. *armus* «верхня частина руки, лопатка» – відповідають: дслов. *ramo*, болг. *рамо*, сербохорв. *раме*, словен. *раме*; чes. *ramě*, *rameno*, слц. *ramä*; киеворус. *рамя*, *рамо*, укр. *ра́м'я*, *рамено*, білор. *ра́мя*; польск. *ramię*, влуж. *ramjo*, нлуж. *ramē*, полаб. *ramā*.

2) **Сполука òIT**. Формам праслов. **olkomъ*, лит. *alkti* «бути голодним» – відповідають: дслов. *lakomъ*, болг. *лаком* «жадібний», сербохорв. *лаком*, словен. *lakom* «жадібний, хтивий», чes., слц. *lakomý* «жадібний, скупий», укр. *лакóмий* «жадібний, хтивий», рос. *лако́мый*, білор. *лакóмы*; польск. *łakomy*, влуж. *łakomny*.

3) **Сполука òrT**. Формам праслов. **orstъ* «ріст», лат. *arduus* «високий, стрімкий» – відповідають: дслов. *rastъ*, болг. *раст*, сербохорв. *ра́ст*, словен. *râst*; чes. *vzrůst*, словацк. *vzrast*; укр. *рі́ст*, рос., білор. *рост*; польск. *wzrost*, влуж. *róst*, полаб. *rüst*.

4) **Сполука òIT**. Формам праслов. **oldi* «човен», лит. *aldijà* «човен, одnodеревка» – відповідають: дслов. *ladni*, болг. *ла́дя*, сербохорв. *лађа*, словен. *ladja*, чes., слц. *lod'*, укр. ст. *лодь*, рос., білор. *ло́дка*; польск. *łódź*, влуж. *łódź*, нлуж. *lož*, полаб. *lud'a*.

На підставі даних писемних пам'яток, польський вчений Е. Налєпа датує метатезу плавних у північно-західних слов'янських мовах кінцем VIII ст., у болгарській початком IX, а у східнослов'янських межею IX і X століть. С. Бернштейн датує метатезу III–V ст. н.е., А. Лампрехт – 750–825 pp. н.е.

Найдавніший письмово засвідчений приклад групи **oIT* без метатези – ім'я слов'янського вождя, записане візантійським істориком Феофілактом Симокаттою 596 р. як *Αρδαγαστός* (майбутня форма *Радогост*).

У Хроніці Фредегара ім'я сербського князя записане як *Dervanus*, що відповідає праслов. **dervanъ*, а ім'я словенського князя передане як *Waldus*, що порівнюють з праслов. **voldyka* и **voldъкъ*. В житті святого Деметрія (Димитрія), написаному в середині VII ст., зафіксовано ім'я слов'янського князя з околиць Салоник у формі *Περβοῦδος*, що відповідає праслов. **perbođъ*. У 772 р. ім'я слов'янського князя Карантанії було записане як *Waltunc*, що зіставне з формою у Хроніці Фредегара.

¹ Громіздкий матеріал з історичної фонетики реферовано за сайтом [ru.wikipedia/Метатеза_плавних].

Найраніша фіксація групи з метатезою, яку датують бл. 784 р., — ім'я Trebel (прасл. *terbelь) у книзі монастиря Св. Петра в Зальцбургу (пор. архаїзм у топонімії укр. *Теребовль*).

Ім'я слов'янського князя, у похід проти якого 789 р. вирушив Карл Великий, у європейських хроніках фіксують вже з метатезою як Dragawitus, Tragawitus, Tranvitus, Tragowit, Dragowit, Dragoidus, Dragitus, Draoscio, Drogo**viz**, що відповідає праслов. *dorgovitь. Костянтин Порфирогенет фіксує у своїй праці «De administrando imperio», написаній бл. 950 р., дві форми без метатези: Νεμογαρδάς (праслов. *novogordь) і Δερβλένιοι (праслов. *dervl'ane), однак не можна виключити, що ці форми продовжують ранішу традицію, а насправді метатеза у часи Київської Русі вже відбулася.

Метатеза плавних охопила й давні запозичення у праслов'янській мові:

- лат. **arca** > готск. **arka** > праслов. *orka «рака» > дслов. *рака*, болг. *рака*, киеворус. *рака* «ларець з мощами», сербохорв. *рака* «могильний склеп», словен. *raка* «склеп»; можливо, безпосередньо з латини [Фасмер, III, 437];
 - двн. **ar(a)vanī** «дар» > дслов. *рованин*, *рованинѣ* «дар»; [також • гот. **arbaidjan** «працювати» > дслов. *ровити*, укр. *робити* [Lehmann, A192].– К.Т.] та ін.
- Пізніші запозичення уникають небажаних сполук, вставляючи редукований голосний ъ/ь:
- лат. **altār(e)** > двн. *altāri* > дслов. *олътарь* «вівтар»;
 - дгр. **ōrganon** > дслов. *оръганъ* «орган»;
 - днорв. *Helga* > киеворус. *Ольга*.

Метатеза плавних сталася по заселенню слов'янами Балкан, адже вона є у низці топонімів, засвоєних ними від місцевого населення:

- словенс. *Labnica* < кельт. *Albanto-; (також *Krajina*, *Kras* < лат. *Carnia*, *Carso*);
- хорв. *Лаберија* < лат. *Albania*;
- хорв. *Лабин* < лат. *Albōna*;
- хорв. *Раб* < лат. *Arba*, дгр. *Арβη*;
- хорв. *Рашка* < іллір. *Arsia*; (також *Srem*, *Cres* < лат. *Sirmium*, *Cherso*);
- болг. *Лом* < лат. *Almus*, дгр. *Алмос* (також *Средец* < лат. *Serdica*).

Серед топонімів, запозичених греками у слов'ян, є і такі, що відображують слов'янський прототип до метатези плавних:

- гр. *Αρδαμέρι* < праслов. *ordoměрь;
- гр. *Αρδοτίβα* < праслов. *ordotiva.

Метатеза сталася і в топонімах, запозичених слов'янами у фінів:

- рос. *Ладога* < фін. *aaldokas «хвильовий»;
- рос. *Ловать* < фін. *Alvatti* (*joki*), – пор. [ru.wikipedia/Метатеза_плавних].

На цьому ж сайті можна знайти й дальші подробиці з питань метатези. Там же й література.

тературой); Schuster-Sewc. *Histor.-etym. Wb.* 16, 1200. Согласно другой версии слав. *radь произошло из *ārda-. Аргументом служат заимствование слав. имени одного из вождей *Радогость* в ср.-греч. в форме Ἄρδάγαστος. Та же метатеза *rad- < *ord- отмечается при передаче слав. *Radoměрь в нов.-греч. Ἄρδαμέρι, топ. в Македонии, а также слав. *Радогоща* в вепс. *Arškaht*, топ. К этому же гнезду относят *радеть*, *радуть* (Фасмер III, 429). Брюкнер возводит слав. слово к и.-е.

sloven. jez. III, 147. К этому гнезду не относится словен. диал. *rake*: *râ:qe* мн. 'мельничный лоток' (Kamničar 223), как и *rakev*, оно в конечном счете восходит к германскому источнику: ср. ср.-в.-нем. *archa*, др.-в.-нем. *arahha* < лат. *arca*, греч. ἄρχα (F. Bezlaj. *Slovenska vodna imena* II, 140; Bezlaj. *Etim. slovar sloven. jez.* III, 147–148).

*orky, -ъве: с.-хорв. диал. *rākva* 'семейный склеп' (Слум, Истрия) (Skok. *Etim. gječn.* I, 60), чеш. *rakev* 'гроб', слов. *rakev* 'гроб', полаб. *rāt'āi* (< *orky) 'ящик' (Polański-Sehnert 121), *rak'ōi* то же (Rost 415), укр. *ра́ква* 'масляница, масленка' (Гринченко IV, 4).

Словен. *rākev* 'гроб' является заимствованием чеш. *rakev* (Bezlaj. *Etim. slovar sloven. jez.* III, 148; Snoj 522). Укр. диал. *rakva* 'посуда для масла' (Dejna. *Tarnopolszczyzna* 124), видимо, из чеш. (Machek² 507). Болг. *ра́кла* 'сундук', 'стенной шкаф', 'отделение в амбаре', воен. 'зарядный ящик' (БТР; Бернштейн) восходит к лат. деминутиву на *-ula arcula* от *arca* 'ящик, сундук'.

Старое заимствование герм. *arkō оформлено по классу основ на -й. Вариант основы на -а – *orka (см.).

По данным словаря Безлая (Bezlaj. *Etim. slovar sloven. jez.* III, 147–148), словен. *rake* мн. 'мельничный лоток, der Mühlgang' (Plet. II, 372) заимствовано до метатезы плавных из лат. *arca* в позднем значении 'Art Flussverbau' (со ссылкой на: Wartburg I, 126), с той же исходной основой в словаре Миклошича приводятся др.-в.-нем. *arch* 'приспособление для ловли рыбы', бавар. тирол. *archen* то же (Miklosich 272).

Рис. М2. Давні приклади запозичень. раніших від метатези плавних [ЭССЯ, вип. 32, 160, 171, 172, 167]

МИТНИЦЯ і **ТАМОЖНЯ** < ґотс. *mota* 'мито', – але монґ. тамґа 'печатка'.

МОГОРИЧ < ар. *makharij* 'витрати', мн. від *makhraj*. Унікальний український арабізм, невідомий іншим слов'янським мовам: ознака довгих контактів.

МОНГОЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 22-ї і 34-ї історичної епохи) – IV і XIII ст.: *табір, жупан, холява, холошні, пан, каган* (потім – *чавун, пиріг, курінь, баламут, богатир, мерин*); топоніми IV ст. – р. Унава, Гуньки, Обарів, Таборище, Тамановичі, Онут, Ображіївка; XIII ст. – Хорохорин, Баламутівка, Дорогожичі, Дорогобуж, Дрогобич, Курінь Вл, Кременчук, Крим.

МОРИЖОК < вірм. *marg* "meadow" from Parth. *mary* (cf. Av. *marəyā*).

МОРСЬКІ Й РИБАЛЬСЬКІ ГОВІРКИ ЧОРНОМОР'Я – вивчені у 1958–1968 рр. за програмою Лінгвістичного атласу Середземномор'я. Задум атласу належить М. Деановичу (1937). Матеріал з українського берега (Вилкове, Одеса, Херсон, Ак-Мечеть, Севастополь, Керч, Маріуполь) – зібрали А. Білецький і Т. Чернишова (1960–1961); з російського (Новоросійськ, Туапсе, Сочі) та грузинського (Сухумі, Батумі) – К. Тищенко (1968). За час досліджень у говірках було засвідчено потужний слід середньовічних словникових впливів – венеційсько-ґенуезьких, грецьких, тюркських, меншою мірою арабських і кавказьких (див. вище, стаття ALM...). Збереглися цілі фрагменти середньовічного мовлення, як-от у командах на вітрильнику в Херсоні: "*Геть на прову! Ласка шкота! Штивай під мураду!*" [Bielecki, 1966, 58] (пор. сучас. італ. "*Alla prua! Lascia la scotta! Stiva sotto la murata!*" тобто '(Всі) на ніс (корабля)! Віддай кінець! Ставай до борту!'). Виявлено ознаки впливу на словотвір: *штивай, забунацало, сіярить; бартижать, орцей, пожей*.

МРІЯ українське слово без аналогів в ін. слов. мовах; ендемічна українська інновація.

МУСИТИ (пор. *Muss ich, I must*) – ґерманізм поки що не встановленого часу проникнення (у широкому діапазоні від II до XV ст.).

Н

Н. Літера української абетки. Через кириличне **Н** з гр. *Ν* *ню* походить з фінік. *נ* *нун* (риба).

НА(В)-. Мовна специфічність моделі «на(в)-R» – чергова очевидність тисячолітнього нарізного розвитку двох сусідніх словотвірних систем.

Спочатку рідкісні приклади з переміщенням наголосу на перший склад: в цілому це явище для української нетипове, тоді як для рос. і нлуж. – звичайне (пор. рос. *на́верх, на́прочь, на́стежь, на́бок, на́глухо, на́черно, со дня на́ день*; також *по́верху, по́низу, до́верху, при́ смерти, за́светло*).

M1) укр. *на́борг* – в долг; *на́віч* – воочію, наяву, (ясно для всех) явно, (бути) перед глазами, на глазах; (явиться) на глаза; *на́рівні* – наравне́, наряду, вровень; *на́сторч* – торчком, вертикально;

M2) *набакир* – **НА**бекрень, заломить шапку; *набік* – набок, в сторону; ***НАВВИПЕРЕДКИ** – наперегонки; *наверх* – наверх, наружу; **навздогад** – намеками, обиняком, обиняками, наугад, наудачу, наудалую; **навзна́к**, и (горілиць, *горічерева) – навзничь (NB: ниць, ніцьма (долілиць, долічерева) – ничком); *навиворіт* – наизнанку, навыворот, наоборот; *навік* – навек, навеки, навечно; **навкарачки** – на четвереньках, и; *навкіс* – наискось; *навколішки*, ах – на колени, ях; *навкулачки* – на кулаках; **навмання** – наудачу, наугад, наудалую, на авось, наобум, (безціль) без цели, куда глаза глядят (*світ за́ очі*); **навмисно** – нарочно, (пред)намеренно, (пред)умышленно, *спеціально; нарочито, рассчитанно + прикм., присл.; **навпаки** – наоборот, навыворот, шиворот-навыворот; напротив; *навперебий* – наперебой, наперерыв; вперебой, *вперебивку*; *навперейми* – наперерез; наперебой (прерывая друг друга); **навпіл** – *НАДВОЕ, попо-

лам, нар. напополам; *навпомацки* – *НАОЩУПЬ, ощупью; ***НАВЛОЧІПКИ** – на корточках, ах; **навпростець** – напрямик, прямиком; без обиняків; *навпрошки* – напрямки; *навпроти* – напротив, насупротив; ~ кого – навстречу кому; ~ себе – друг против друга; протистоять; *на(в)скіс* – наискось, вкось, наискосок ... (вкривь и вкось?); *навстіж*, ***НАВСТЕЖЕЙ** – настезь; *навтіки*, *навтьоки* – наутік; *навхрест* – (крест-)накрест; крестообразно, перекрестно; **навшпиньк-и**, -ах – на цыпочк-и, -ах; *наголо* – наголо; сплось; *напоготові* – наготове, начеку; **наприволяще** – на произвол судьбы, без надзора, без помощи; предоставити самому себе; *наприклад* – например, к примеру [сказать]; *напрямки* – напрямик, прямиком, не стеснясь, без утайки, без обиняков; *нарешті* – наконец(-то); *наскрізь* – насквозь, навилет; *наслід* – на (самый) низ, на дно, вниз; *навыворот; *насподі* – на (самом) низу, внизу, на дне; внизу (чего); *насправді* – на самом деле, в действительности; по сути дела; **натщесерце** – натошак, на тощий желудок; *нашвидку(руч)* – наскоро, наспех, на скорую руку, бегло;

М3) ***НАВЗАЄМ** – взаємно; *навздогін* – вдогонку, вслед; мисливс. в угон; *навколо* – вкруг, кругом (-ишній – окружающий, окрестный); **навкруги** – вкруг, кругом, вкруг, окрест; *навприсідки*, *навприсядки* – вприсядку; *навряд (чи)* – вряд ли, едва ли; *навскач* – вскачь; розм. вскок; *насправжки* – всерьёз, по-настоящему; *заправски*; *наприкінці* – в конце, под конец, напоследок; **напросні** – в начале весны, ранней весной; *нараз* – вдруг, сразу, сейчас же; ***НАРАЗІ** – в настоящее время, в данный момент; **натомість** – вместо того, взамен, зато;

М4) *напохваті* – под рукой;

М5) *навесні* – весной (але влітку, взимку, восени);

М6) *навсидячки* – сидя; *навстоячки* – стоя.

НАЧУВАЙСЯ. Начувайся! – це не просто "бережись": це "живи у постійній напрузі; живи і весь час остерігайся невідомо чого"

НАЩАДКИ, [щадки], киево-рус. *съ-чадъ-кы* 'діти' букв. 'спів-чадки, залишки' (див. рис. Н1).

НЕПЕРЕКЛАДНЕ УКРАЇНСЬКОЮ ТА З УКРАЇНСЬКОЇ. "Необитаемый остров. Горящие путевки. Востребованные специалисты. Достопримечательности. Беспредел. Берег покрыт выкарабкивающимися из пруда лягушками." (Незаселенный, відлюдний острів; гарячі путівки; потрібні фахівці; видатні місця; безмежя; що видряпуються/ виборсуються зі ставка.)

Спробуйте перекласти російською. – З розмови шахістів на матчі: "За півтори доби я тебе переможу і переконаю, що був правий". "Читаючи і пишучи, не наробить помилок. Співають, ідучи, дівчата, А матері вечерять ждуть. Ідуть, співаючи, дівчата."

НИШКОМ: пор. еламське *niški* 'захищати, оберігати', перен. 'закривати' (E. Quintana, Glosario omen), – крім аналогів у топонімах НИЩе, НИЗКичичі, за звуковим складом і семантикою цілком надається до зіставлення з укр. *нишком*, *нишкнути* [Тищенко 2011а].

НИШПОРТИ і **ШНИПОРТИ,** пор. лит. *šnipas* 'шпиґун', власне *Shnüffler* [Fraenkel, 1019]. Якраз зазначена у Френкеля варіативність нім. *schiffe|n* / *schnnüffe|n* [Fraenkel, 1019] 'нюхати; перен. пронюхати, шпиґувати' вказує на нього як на прототип укр. *шнипорити* / [*шнупорити*] [ЕСУМ, VI, 449] і пояснює первісне значення укр. слів як 'шпиґувати, винюхувати', всупереч ЕСУМ (пор. і дуже сучасне поняття англ. *sniffer* 'комп'ютерний аналізатор, букв. винюхувач' [en.wikipedia.org/wiki/Sniffer]). За якихось обставин слово *шнипорити* зазнало впливу *нишпорити* – з пол. *nieszpór*, чес., словац. *pešpor*, влуж. *pešpor*, *nyšpor* 'вечірня' (з ним *Vesper* < лат. *vesper* 'вечірня'). Отже, насправді це група прикладів досить пізніх ґерманських мовних впливів.

[**щадок**] «нашадок», [*щадки*] (мн.) «нашадки, діти; залишки; реліквії» Нед, *нашадок* «нашадок; спадщина», [*пощадок*] «нешлюбна дитина»; — др. *съчадъкъ*, п. ст. *szczadek* «початок або кінець, край; залишок; нашадок, (зб.) нашадки», с.-цсл. **штѣдик** «нашадки», цсл. **ншчадик** (**иштчадик**) «нашадок, дитина»; — псл. *същѣдъкъ*, префіксальне похідне (префікс *съ-*, укр. *с-*), утворене від *щѣдо* «дитина», отже, (букв.) «сочадок» (пор. р. *со-бра́м*). — Трубачев Терм. родства 41—43. — Див. ще **з-**, **чадо**. — Пор. **щент**.

Рис. Н1. Стаття [щадок] [ЕСУМ, VI, 500]

НИМЕЦЬКІ ҐЕРМАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 40-ї історичної епохи) – XVI / XVIII ст.: *дах, фах, льох, друк, рахунок, дякувати, мусити, рятувати, шнипорити, Ґвалт, смак, скарб, дріт* та ін.; пор. топоніми – Асканія-Нова, Ленінталь, Блюменталь⁺, Лемберг⁺, р. ШЛЯМарка...

Історичним середовищем, у якому ця група лексичних ґерманізмів поширилася в українській мові, були терени дії Маґдебурзького права (у тому числі в Україні), а можливо і торговельні зв'язки з ґанзейськими містами.

О

О – літера української абетки. З грецької *ο* (*ο*-мікрон, букв. "о мале", на відміну від *Ω, ω* *ο*-мега, букв. "о велике"), а грецьке *ο* – з фінікійської літери *𐤀* ('ойн, букв. "око"). У фінікійській *𐤀* позначало звук, близький до арабського 'айн (ع [ʿ]). Греки такого приголосного у своїй мові не мали, і тому використали літеру *ο* для позначення голосного [o]).

Українські іншомовні імена з *ο*- нерідко походять від прототипів з *A-, E-*: Олександр, Олексій, Опанас, Онисим; також Охрім, Олена, Остап, Омелян.

О (ОБ), прийменник часу. Дуже давній прийменник, нащадок індоєвр. **obhi-*/ **ori-*. *О першій (годині), об одинадцятій тридцять*. Яскрава лексична риса української мови. Формальний аналог у польс. *o godzinie pierwszej*.

ОБЕЗ- І ЕКВІВАЛЕНТНІ ПРЕФІКСИ. При передачі рос. *обез-* українською єдине дієслово укр. *обеззброїти* вживає такий префікс – *отже*, це пізнє запозичення. Які ж українські питомі засоби існують для вираження аналогічного значення у словотворі? Їх виявлено ще 8, і це вказує на сотні років нарізного розвитку систем словотвору:

М1) обезоружить – **ОБЕЗ**зброїти;

М2) обезопасить – **УБЕЗ**печити;

М3) обеспечение – **ЗАБЕЗ**печення; обеспечить – **ЗАБЕЗ**печити, у.безпечити (обеспеченный – заможний (состоятельный));

М4) обезводит – **ЗБЕЗ**водіти; обезвоживают – **ЗБЕЗ**воднювати; обезволивать – **ЗБЕЗ**волювати; обеззубеть – **ЗБЕЗ**зубіти; обеззубить – **ЗБЕЗ**зубити; обезлесеть, обезлесить – **ЗБЕЗ**лісити, сити; обезлюдеть – **ЗБЕЗ**людіти, запустіти, спустіти;

М5 (продуктивний) – обезболенный – **ЗНЕ**болений; обезболивающий – **ЗНЕ**болювальний; обезболить – **ЗНЕ**чулити; обезвредит – **ЗНЕ**шкодити; обезгазить – **ЗНЕ**газити; обездолить – **ЗНЕ**долити; обезжирить – **ЗНЕ**жирити; обеззараживают – **ЗНЕ**заражувати; обеззараживающий – **ЗНЕ**заражувальний; обезличить – **ЗНЕ**особити, позбавити індивідуальності; обезличка – **ЗНЕ**осіблення (НЕ "знеосібКА" [РУС, II, 168]); обезмаслить – **ЗНЕ**маслити, ***ЗНЕ**МАСТИТИ; обезнадёженный – **ЗНЕ**ВІРЕНИЙ; обезнадеживают – ***ЗНЕ**ВІРЮВАТИ, позбавляти надії; обезуглероженный – **ЗНЕ**вуглецьований; обескровить – **ЗНЕ**кровити обесплідеть – **ЗНЕ**плідіти; обеспложенный – **ЗНЕ**пліднений; обеспыливание – **ЗНЕ**пилювання; обессахаренный – **ЗНЕ**цукрений; обессилевший – **ЗНЕ**силений, охлялий, підупалий на силі; обессиленный – **ЗНЕ**силений, охлялий; обесславить – **ЗНЕ**славити, Ославити; обессоленный – **ЗНЕ**солений; обесточить – **ЗНЕ**струмити; обесцветить – **ЗНЕ**барвити; обесцвеченный – **ЗНЕ**барвлений; обесценить – **ЗНЕ**цінити;

М6) ***ОБЕЗ**ДВИЖИТЬ – **УНЕ**рухомити (привести в движение – Урухомити);

М7) обессудить – **О**судити (не ~ ьте – пробачте, вибачте);

М8) обезображение – **С**потворення ≠ спотворювання; обезображенный – **с**птворений; обеспокоенно – **с**турбовано, **зане**покоєно, **зак**лопотано; обезумевший –

Знавіснілий, **о**шалілий, **стер**яний; **обез**уметь – **збоже**воліти, **знаві**сніти, **о**шаліти, **стер**ятися (тронуться); **обес**куражить – **збенте**жити; **обес**памятеть – **зне**притомніти; **обес**честить – **згань**бити (~ ся – зганьбити себе); **обес**чещенный – **згань**блений;

М9) **обез**главить – відтяти голову; **обез**денежуть – вибитися з грошей, звестися з грошей, підупасти; **обез**денежить – позбавити грошей; **обез**листвить – позбавити листя; **обез**лошадеть – залишитися без коней, втратити коней, стати безкінним; **обес**смысленный – позбавлений сенсу; **обес**смысливаться – втрачати сенс, ставати безглуздим; **обез**душить – морально спустошити; **обез**земелеть – ВТРАТИТИ землю (НЕ "позбутися землі" – всупереч [РУС, II, 168]); **обез**личиваться – ВТРАЧАТИ індивідуальність (НЕ "позбавлятися індивідуальності" – всупереч [РУС, II, 168]).

ОБОРИГ. Один з визнаних праслов'янських кельтизмів – праслов. **borgъ* (укр. *оборіг*) при галороманс. *barga* "навіс для сіна" (Голомб, Покорни), – пор. і укр. *кліть* (рос. *клеть*) "комора, хижка" при дірл. *clíath*, "паркан", кімр. *clwyd* "брама" (Шахматов, Голомб, Мартинов). Висловлене припущення про кельтський родовід слів *язик* (пор. кімрс. *iaith*, бретонс. *iezh*, вимова [йез]) і пізнішого *книга*, нлуж. *knigŭ* (кімр. *canigol* букв "співаник" (про Псалтир) [17, с. 345]). [Тищенко, Казакевич, 150]. *Тищенко К., Казакевич Г.* Відродження кельто-слов'янської концепції Олексія Шахматова: нові факти мови й історії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 59. – Л., 2013. – С. 143–154.

ОБРА́ЗУ. Яскравий приклад фонематичності наголосу: залежно від нього слово стає формою множини від *образ*, *обра́за*, *образ* (ікона).

ОБРИ < з тюрк. араг 'повстанець' або готс. *abrs* 'сильний' [ЕСУМ, IV, 141].

ОБРИДАТИ < бридкий (рис. О1). Імовірний результат прасл. метатези з готс. *baitrs* 'гіркий', пор. англ. *bitter*.

ОГИДА < гид-кий (рис. О1).

-ОК – український зменш. суфікс., один з кількох суф. пахлав. походження (пор. укр. *ік* > -ик, *ак* > -ок, ук. *і́чак* > ичок, ичук!; пахл. ім. вл. *Arsak, Aspicak* [Чунакова, 70]). Див. IV. АРШАК.

ОНУЧА і **ПОРТЯНКА**. Укр. *онуча* має аналогії в більшості слов. мов, псл. **onutja* – імовірно, з етноніма гунів. Рос. *портянка* – "парфянка", імовірно, з етноніма парфян. Пор. I. *панчохи* і *чулки*.

ОСОВИТИЙ < **СОУВНТ** 'належний, пристойний'. Нагадаймо, здавалося б, уже пройдений етап мовних розкопок з книжки семирічної давнини: "Київський дерев'яний замок у середні віки містився над Подолом на горі Замковій (Фролівський або Киселівці – за прізвищем пізнішого польського воєводи Адама Киселя). Як сказано, той замок, у якому побував Контарині, через 8 років був узятий і спалений кримською ордою Менглі-Гірея. Проте, певне уявлення про нього може дати опис 1552 р. (рис. О2) відбудованого через 60 років нового замку. Як випливає з документу, київський замок почали відбудовувати 1542 р. Входячи з середньої довжини колод між вежами по 7–8 метрів і відповідних розмірів самих веж, а також сучасної збереженої топографії гори Киселівки, можна визначити загальну довжину стін дерев'яного замку в 1300 м. Згодом внаслідок вдосконалення артилерії замок на Киселівці втратив стратегічне значення. Нова кам'яна фортеця Києва була влаштована в перші роки XVIII ст. на Печерську" [Тищенко 2009, 125–127].

У цьому тексті опису замку за традиційним староукраїнським правописом прийменники пишуться разом з наступними іменниками. Розділові знаки вжито непослідовно. Нові речення іноді вже починаються з великої літери.

228; Noha ZfS1Ph 5, 212; Niedermann IF 37, 145—147) про слов'янську метатезу *г* під впливом псл. **solidъkъ* і про зв'язок псл. *bridъkъ* (<**bidrъkъ*) з гот. *baitrs* «гіркий», нвн. *bitter*, англ. *bitter* «огид», слц. *hūd* «свійська птиця; [паразити (воші, блохи, блощиці)]», вл. *hidžić* «відчувати відразу, ненавидіти», *hida* «ненависть», болг. *гъздя* «прикра-

Рис. О1. Зі статей *бридкий*, *гид* [ЕСУМ, I, 255; 504]

Написаний староукраїнським письмом XVI ст., текст першої сторінки опису читається так: "Киевъ за держанья князя Фредрыха Пронского (один з князів Велико-го князівства Литовського. – К.Т.)... Замокъ киевский знову увесь отъдесяти летъ справою городничого тамошнего пана Ивана Служьки здерева соснового тесаного уробленъ. городень [сто тридцять три]. удольжь некоторые снихъ по [чотири] сажъни, инъшие менши, вси зъбланъкованиемъ добрымъ, драницами истонъкими с побитиемъ, спомосты, сподсябитъемъ, здверъми асъстольбами, где ихъ потреба.

Вежь [п'ять]. рублены вежи **совитыми** стенами, ана [шість] угловъ округло нижъли одна снихъ на [чотири] углы. вси вежи сподсябитиемъ апокрытиемъ до-брымъ спомосты състольбами състрельбами земъными середними верхними ивыведены наддахи стенъные повышей. Стены знадворя обьлепълены вси гли-ною ажъ добланкованья тольсто на [дві] пяди аотъземъли тольстей.

Будоване взамъку. Встене замъковой отъместа наподрубехъ сѣни асветлица ико-мора по [три] сажъни, скомори тое светлица длуга (поболшей)..." [ІК, 133].

Хаотичний розподіл літери ь "єр" вказує на остаточну втрату її зв'язку з вимовою. Серед історичної лексики незвичними є: *городня* – ділянка фор-течного муру між двома сусідніми вежами; міри довжини *сажень* (близько 2 м) і *п'ядь* (близько 20 см); *драниця*, сучасне *дранка* – тонкі наскіпані дощечки, які набивалися решіткою на бруси як основа для глиняної обма-зки; *бланкованье* – від бланка (лат. planca) "вирізка між зубцями на стінах і баштах" [Тимченко, І, 56]; *подсябитье* – амбразура на помостах уздовж мурів для "биття під себе", стрільби зверху вниз по противнику під стінами фортеці; *(о)совитый* – "щедрий, подвійний" [Булыка, 302]" [Тищенко 2009, 125–127]. Останнє пояснення переконливістю не відзначалося, але за браком кращого було наведене.

Повний текст відповідної статті у словнику А. Булики такий: "СОВИТЫЙ, ОСОВИТЫЙ "щедрий, подвійний" (ст.-польськ. sowity): совитымъ почтомъ и во двое так яко замешъкали тамъ заслуговати будуть повинни (Ст. 1566, 23); гвоздя осовитого копа (ГЮМ, VII, 84, 1690) – совитей, совито (1511), совитость, совитший, усовитовати" [Булыка, 302]. З наведених контекстів слова з Литовського статуту і з документу про цвяхи видно, що там ідеться про якесь інше розуміння слова *совитий*.

Ці відомості з очевидністю взяті з IV тому фундаментальної "Енцикло-педії старопольської" З. Глогера (1900). Тепер це громадське надбання і, спасибі полякам, виставлене в інтернеті. "Sowity у давньопольській мові означало подвійний, sowito, sowicie – подвійно, удвох, sowitość – подвій-ність. У тому значенні його всюди вживає право польське. У Vol. leg. чита-ємо: "Od beczki miodu po groszy 12, od miodów starych sowito po groszy 24". У військовому мовленні старопольський вираз, що хтось прийшов до походу «sowicie» або «sowito», означав, що він привів за свій кошт това-риша, якого теж називали в такому разі «sowitym»" [Gloger, IV, 265]. Зве-рнімо увагу на те, що й тут етимології не наведено.

І як не ретельно все зашліфовано у наведеній статті, на жаль, це рівень знань столітньої давнини. Їх руйнує перший дотик до нових асоціацій і те-перішнього кола обґрунтувань. Відразу до діла.

Коптські слова *сеѳте*– v. *соѳт* – to prepare, готувати; *сеѳтот* v. *соѳт* – ready; **соѳт**, pl. **сѳѳаюѳ**: m. wall (of city), fence (!); *соѳт*, *сеѳте*, *сеѳтот*∕, *сеѳтот* (323a) vi. to be ready, repara, set in order. І, нарешті, **соѳвнт**, **соѳвноѳт**: adj. Welllooking, decent, peculiar. Ці рядки скопійовані живим набором з Bohairic-English Dictionary (бл. 13 тис. слів) [www... coptdict.pdf].

Киево

Зиданья князя Давида Галицкого

Зиданья князя Давида Галицкого

Замокъ

Замокъ киевски зновъ звеск ктѣмъ десяти летѣмъ славою гонимого
Самошднего пана ивана славки ... зиданья соснового тлесаного
зруленъ гонимъ ... зиданья никоторые снхъ по
славки иныи менши вси зиданья зиданья зиданья
исполнени по зиданьямъ стѣнамъ зиданьямъ
зиданьямъ зиданьямъ зиданьямъ

Зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья

Зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья

Зиданья зиданья

Зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья
зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья зиданья

зиданья

Рис. 02. Опис Київського замку 1552 р. Копія сторінки 1. У першому рядку другого абзацу: "Рублены вежи совитыми стенами, а на (шість) угловъ округло"

По-перше, коптське **coʋt** влучає прямо в ціль, адже тут ідеться про міські мури – так само, як і в описі Київського замку 1552 р.

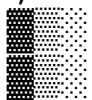
По-друге, коптський голосний перед словом – **coʋt** – характерна синтаксична риса цієї мови, і саме вона пояснює одну з запозичених форм **ОСОВИТИЙ**.

По-третє, головний висновок: **(о)СОВИТИЙ** – не "подвійний", а "готовий, належно підготований". Це беззастережно пасує і цвяхам, і муру міста, і військовому, що прибув на збірний пункт до походу.

По-четверте, це складне поняття прийшло з коптської мови за нововиявлених обставин, які лише тепер поступово розкриваються і водночас себе утверджують.

По-п'яте, виходить, у XVI столітті в Києві по всіх хронічних татарських людоловствах, ворожих етнічних вирубуваннях і дружніх вишкрябуваннях кияни все ще вперто мали хоч і розпливчастий, але тяглий історичний спогад про коптські мовні контакти IV–IX ст.

По-шосте, рецептура етимологічних пояснень не може гарантувати їхню непохибність за відсутності масиву справжніх прототипів. Тоді й "зашліфовують сумніви" саме про людське око. І муляж може протриматися віками. Але "неправдою світ пройде, а назад не вернешся". І надходить муляжу час відпасти від істини разом з набитими дранками. Осовито. Попри все, можна бути упевненим, що цю зміну мундирна наука не схоче помічати ще, скільки подужає. Дарма. Кінець-кінцем (за століття, пару століть), але, сподіваймося, винесуть до архіву і байку про осовиту подвійність.

ОЦЕТ < з лат. *acetus* через ґотс. *acet*.

ОЧУНЯТИ < з ґотс. *ga-qīunan* 'одужати'. Сепаратний український ґотизм.

П. Літера української абетки **П** походить через кириличну форму **П** і грецьку літеру **Π** *пі* з фінікійської **𐤏** *pe* 'рот'. Відповідна коптська літера **П** позначала звук [п] і [б], а тому мала назву *bej* / бей. Топооснови грецького походження з початковим **П** виявляють в Україні ознаки цього можливого коптського одзвінчення **п** > **б**. Схоже явище було і в Половецькій (куманській) мові.

ПАНЧОХИ < через польс. (*pończochy*) і словац. посередництво з австр. нім. [*puntschuch*] (нім. *Bundschuh*) 'легкий в'язаний черевик' від основ *bund-* 'в'язати' і *Schuh* (свн. *schuoch* 'черевик, взуття') [ЕСУМ, IV, 280]. Аналогічна реалія у рос. **чулки** – далекий степовий тюркізм: кирг. *чулгоо*, кумиц. *чылгавлар* 'обмотки' від дієслова кирг. *чулга* 'обмотувати' [ЕСУМ, IV, 353]. Українізм панчохи наявний у новгородських та ін. півн. говірках рос. мови, але до рос. норми свідомо не допущений, пор. у В. Даля (див. рис. П1).

Псковъ; тогда главное сходство новгородскаго наречія съ кievскимъ ограничится наклонностію перваго къ замѣнѣ буквы ѣ буквою и; но правда, что мы встрѣчаемъ на сѣверѣ нѣсколько малорусскихъ словъ, которыхъ въ бѣлорускомъ наречіи нѣтъ. Вотъ нѣсколько десятковъ словъ, для примѣра, записанныхъ въ разныхъ сѣверныхъ губерніяхъ:

Новгородской.

Пончѣхи, чулки.	Орать, пахать.
Черевіки, башмаки.	Дѣковаться, насмѣхаться.
Свитка, сермяга.	Пѣунѣ, пѣгухъ (млрс. пивень).
Швецъ, портной (въ малоруск. чеботарь).	Скіна, ломоть.
Почекать, подождать.	Чуть, чувятъ, слышать.
Позвонецъ, колокольчикъ.	Хоронятъ, прятать.
Домовище, гробъ.	Дасп, дашь.
	Ословъ, стулъ.

Рис. П1. Зі статті В. Даля [Даль, IV, XXXII]

ПАРАСОЛЬ < лат. para 'проти', Sol 'сонце'; як і рос. зонтик (з нім. Sonn-decke 'дощечка від сонця'), старіше значення реалії – елітарне; теперішнє ж повсюдне – практичне: захист від дощу (parapluie, paragua).

ПАРКАН і ПРИЗЬБА – два з-моміж численних ПАХЛАВІЗМІВ українського словника. Ці вживані сарматами слова дослідили ще Д. МакКензі (1971, XXI-XXII) і Г. Нюберг (1964; 1974, 151). Але, замість віддати їм належне, словник-2003 вміщує тут старіший матеріал, – однак і хибну етимологію 1984 р. (Schuster-Sewc, 1045):

<p>паркán «стіна, огорожа, звичайно дерев'яна», [паркánня, баркán] «тс.», [впаркánити] «огородити парканом» Ж, ВеБ, [запаркánити, опаркánити] «тс.»; — р. [паркán], бр. паркán, п. слц. parkan, ч. parkán, нл. parchan; — через польське та чеське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. parkán через фр. ст. рагс «огорожа», лат. parcus «тс.» зводять до іберійського джерела. — Richhardt 87; Фасмер III 208; Schuster-Sewc 1045; Gamillscheg 679. — Див. ще парк. — Пор. паркét.</p>	<p>призьба «земляний насип навколо підмурка будинку», [призьба, спризьба, спризьба] «тс.»; — р. [призьба] «частина хати, відділена сіньми, комірчина; призьба», бр. прызьба «призьба», п. pryzba, pryzba «тс.»; — результат видозміни (стягнення) давнішого *призьба, утвореного з прийменника при та іменника *ізба «хата» (пор. р. изба «тс.»). — Львов Лексика ПВЛ 135; SW V 406; Nieminen LP 4, 213. — Див. ще вистепка, при. — Пор. приспа.</p>	<p>приспа «призьба», [присьна Пі, спрєсна ЛЧерк] «тс.»; — р. [присна] «насип», др. присьна «насип, вал», п. pryzsra «насип, утворений у річці піском; призьба», дсл. присьпа «насип»; — псл. prištra «насип», похідне від дієслова *prisuti «присипати», утвореного за допомогою префікса pri- «при-» від sutі «сипати» (sърр «сиплю»); на українському ґрунті відбулося звуження семантики «насип» частково під впливом семантичного зближення з фонетично близьким призьба. — Наконечний Наук. конф. філол. фак. Харк. ун-ту 1959, 6; Фасмер III 366; SW V 372. — Див. ще при, сипати. — Пор. призьба.</p>
--	---	---

Рис. П2. Офіційні етимологічні довідки про слова паркан, призьба, [приспа]

Позаісторичні "пояснення" (після другого тире) – наслідок опори на викривлені вихідні настанови. Саме вони закинули в українське минуле *ізбу, і вчену реконструкцію *prisuti, і не назване "іберійське джерело". Як кажуть перси, "на кривому фундаменті рівного муру не збудуєш". Техніка аргументації освоєна, але вона не допомагає при нерозумінні першорядної ролі мовних вплив Степу. Захищаючи народні етимології (*при-ізба або I. ПОСИПАКА, IV. ПІДОПРИГОРА), наука фактично банкрутує. Пахлаві апріорно був виключений з кола можливих джерел контактів – то ж і пошуку тут не було, хоча дослідники й укладачі мали б це зробити "за посадою": праці Д. МакКензі і Г. Нюберґа вийшли відповідно 1971, 1964 (тексти) і 1974 р. (словник) – тобто за 33, 40 і 30 років до публікації статей ЕСУМ-2003:

<p>pargān [plg'n¹] *wall 93⁵ (read, with Dh.: . . . pahnāi i damik; pērāmōn Harburz ~ Н. is a wall all around it). – < *parikāna- 'that which is thrown up all around' from pari + kan- 'to throw', v. apakandan; cf parisp.</p>	<p>parisp [plsp¹], with indef. art. ~-ē [~-'y] wall 114²¹. – OIr *pari-spā- from pari + Av. (1615 sq.) 'spā- 'to throw', cf par-gān; MPrthPrs prysp; Arm. lw. parisp.</p> <p>Рис. П3. Довідки про пахл. pargan і parisp [Nyberg 1974, 151]</p>
---	--

Виходить, у слові паркан далі живе не естетський парк, а буремний степ без парканів. Статті pargan і parisp (пор. приспа, призьба) – на тій самій сторінці словника Г. Нюберґа – і до всього ще й пов'язані прямим пересиланням. Пахл. pargan – це 'вал, стіна' < *pari-kaṇa- 'кинуте навколо' від pari + kaṇ 'обкидати', див. arakan-dan букв. 'о-паркан-ити' (і надійні похідні pargandak 'розкидан-ий', -ēh '-ість'. – К.Т.); пор. parisp. Пахл. parisp – 'вал, насип, стіна' з дав.-іранс. *parisra- від pari + sra- 'кидати', пор. pargan; MPrthPrs (маніхейське парфянсько-перське) prysp [і пересип на річці!]; запозичене до вірм. parisp! [Nyberg, 151] (у топонімії України вперше помічене у контекстах Хорасану, див. с. 392-393). Ще далі на сході є інші й добре відомі як екзотизми родичі цих слів [Фасмер, IV, 129]:

бархán «песчаный холм в казах. степях», оренб. (Даль). Заимств. из казах. бағуан — то же; см. Горяев, ЭС 12; Преобр. 1, 18. Ср. еще калм. [balуon «высокий берег»] (Рамстедт, KWb. 31). [Ср. сиб.-тюрк. парған «идущий, подвижный холм», уйг. барған — то же; см. Дмитриев, Лексикогр. сб., 3, 1958, стр. 44. — Т.]

І за всім цим, виявляється, стоїть іранізм pargan 'вал, стіна'.

Отже, сюди й Балкан: поготів що гори і провінція з точнісінько таким ім'ям є у Туркменії, а селища – на Уралі (РФ, Челябінськ та Башкирія) і в Іраку.

ПАСІЧНИК. Прототип українізму в російській; слово запровадив М. Гоголь, вказавши у словничку до "Вечорниць на хуторі біля Диканьки"

(1832 р.) ще й переклад: *пасечник* – рос. *пчеловод*. У цьому ж списку слів "які у цій книжці не кожному зрозумілі" наведені українізми *бондарь* (рос. бочарь), *бублик* (круглий крендель, баранчик), *знахарь* (ворожей), *корж* (сухая лепешка), *миска* (деревянная тарелка), *смалец* (бараний жир), *хутор* (деревушка), *чуб* (клок волос на голові) та ін. [Гоголь, I, 7, 99]; див. тут нахзац.

ПАХЛАВІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ

(мовний слід 17-ї історичної епохи) – -III / +III ст.: середньоіранські запозичення *волхви*, *пахлава*, *грива*, *гривня*, *паркан*, *призьба*, *печеніги*; пор. топоніми Узруй, Аршуки, Стахорщина, Карапани, Хасанівка?, Добростани, Дейнеки, Волфине, Іртиця = Альта, Псло, Артек, Дробишеве, Кодак.

Рис. П4. Фенотипи парфян. Голова парфянина (Morlanwelz, Musée de Mariemont, Бельгія; фото M. Prins); голова бронзової статуї парфянського князя, знайденої у м. Шамі, Хузестан (Тегеран, Національний музей); Аршак I (Лондон, Британський музей)

Лише 2016 р. помічена прикра невідповідність офіційних етимологій ХХ ст. низки українських запозичень, що досі вказані замість справжніх прототипів з давно відомих зведень лексики пахлавійської мови. Типові приклади – *призьба*, *паркан*, *бархан*; а вже про суттєві відмінності між *питльованим* і *пеклеваним* і мови немає.

ПЕВНИЙ < польс. *rewny* від іменника *rwą* 'надія', *rwąć* 'сподіватися' (вжиті ще у перекладах Святого письма). Звідси *певність*, *напевно*, *непевний*, *запевнити*, *упевнитися*, *упевнений*, *самовпевнений*. Приклад полонізму в сучасній мові; церковнослов'янська зберегла цю давню основу в дієслові *уповати* 'сподіватися'. Див. *зухвалий*.

ПЕРСЬКІ (ахаменідські) **ІРАНІЗМИ** В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 11-ї історичної епохи) – від середини -I тис.: *Бог*, *дбати*, *тривати*, *жвавий*, *збіжжя*, [хупавий], *гігнути*, *шупити*, *заради*, *кат*, [кацап, легінь], *хата*, *драби*; пор. топоніми Саки, Гельмязів, Шатравине, Передеріївка.

Немає мов, крім української, де збереглося б відоме виключно з Авести друге значення слова *хата* 'тимчасове місце зберігання тіл померлих' [Трубачев 2003, 42] – на Поділлі почуєте: "Сусіди на хатках", тобто на кладовищі [див. Тищенко 2008, 71-72]. Наскільки це уявлення невіддільне від ментальності українців, видно з того, що й слово домовина споріднене з домом і домівкою. По розгляді всіх скарбів археології, палеографії, антропоміки й топонімики час надати гідне місце і для групи сепаратних українських словникових запозичень саме з мови Авести – *дбати*, *тривати*, *бачити*, *патрити*, *раріг*, *ошатний*, *кат* тощо [Трубачев 1967, 3-81]. Цю дивовижну іранську спадщину український словник ділить лише з білоруським і польським. Позанаукові пристрасти підігріто тим, що цієї групи авестизмів в інших слов'ян немає. Звідси спроба поставити їх під сумнів, пояснивши як "західний (!) імпорт", наприклад, ...від поляків. І навіть звинуватити ці слова, наче людей, у "обманливій самобутності". А вся біда – у "неправильних предках" українців, яких, за панівним царсько-радянським уявленням, в добу Авести просто не

могло існувати окремо від братніх слов'ян. Сумніву у "правильності" окремих предків поляків, виходить, немає.

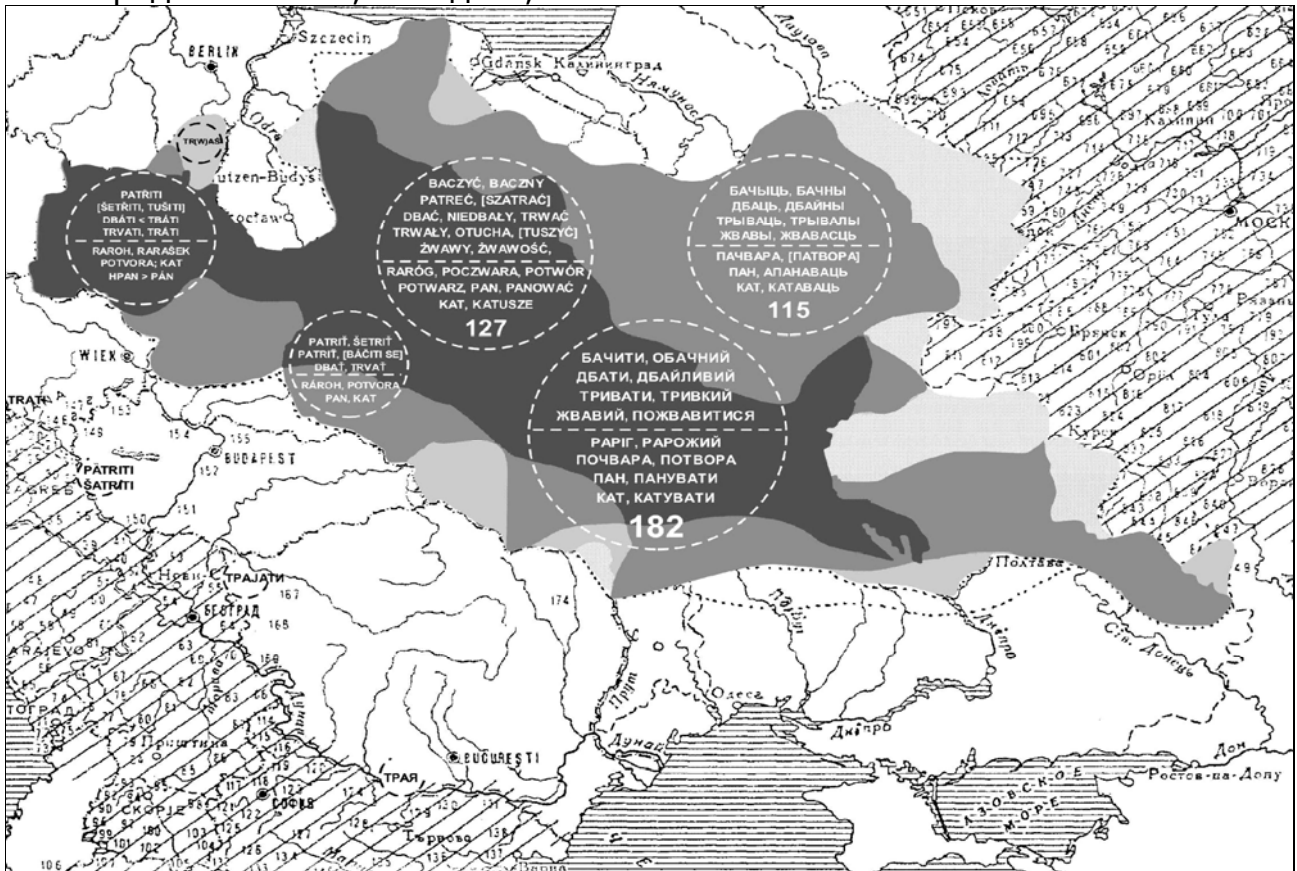

Рис. П5. Спільні словникові іранізми центральнослов'янських мов. На основі з [ОЛА 1971] показано заштриховані області, де відсутній іранізм **збіжжя**. Далі з ареалом наявності цього слова суміщено області поширення слів-відповідників укр. **жито, ячмінь, ячменище, стерня, стернище, питає** (шляхом накладання близьких за формою ареалів карт №15, 18, 20, 21, 22, 26, 27 з ОЛА). Так отримано градієнти щільності центральнослов'янських ізоглос. В пунктирних овалах наведено найдавніші локальні іранізми праслов'янської доби [Трубачев 1967]. Розмір овала відповідає кількості похідних слів від вказаних іранізмів у цих мовах

У відповідь на це знайдено вагомі контраргументи. Системний підхід у зіставних студіях лексики передбачає розгляд не лише десятка базових лексем, а всіх похідних слів. Після аналізу масиву українських похідних виявилось, що за складом вони істотно відмінні як від польських, так і від білоруських: *придбати, занедбати, занедбаний, дбайливий, недбайло; пробачити, вибачити, недобачати; тривкий, тривалий, витривалість, катувати, катівня, катюга* та ін. Але найголовніше, що кількість українських похідних (182) значно перевищує кількість польських (127) і білоруських похідних слів (115) (рис. П5) [Тищенко 2006, 121-124; 2008, 65-69; 2012б, 54]. А це, всупереч О.Трубачову, вказує 1) на запозичення без посередників з давньоперської до словника предків українців, і 2) на довший час контактів з зороастризмом наших предків порівняно з предками поляків і білорусів. Не міг же, справді, український словник позичити з польського за два століття "прицільно" всі авестизми та ще й терміново розбудувати з них більше похідних, ніж поляки за 25 століть! Далі обстоювати таке чудо може політтехнолог, але не мовознавець. Генетика (щоправда, для переконаних читачів теж "псевдонаука") виявила й окремих предків українців: вони таки іс-

нували, – їхній детальніший генетичний склад див. за абеткою у статтях про Y-гаплогрупи "E1b1b, G, I, J, N, Q, R1a, R1b, T".

Виявлена картина давніх контактів з іранцями добре відповідає і невідгубній фонетичній рисі українців – фарингальному **h**, яке давно визнане як ознака найтриваліших контактів зі скіфами-аланами-осетинами [Абаев 1965, 41-51], – пор. І. рис. Г1.

ТАК ЗА КОЖНУ ПРИВАТИЗОВАНУ СУСІДАМИ (АБО ПРОСТО ВІДІБРАНУ) ДІЛЯНКУ МОВИ Й УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ДОВОДИТЬСЯ БОРОТИСЯ. Перефразуючи кельтського історика, українську історичну Атлантиду мусимо не піднімати з морського дна, а по крихтах добувати з фундаментів сусідніх потужних культур, з якими ці крихти за віки спресувалися в конгломерат [пор. Мабиногон, 265].

ПЕЧЕНІГИ – приклад дальшого визнання хибної етимології, коли вже давно існує незборимий доказ справжнього прототипу слова.

З думкою про участь скіфів і сарматів в нашому етногенезі широкий загал звикся, а про історичну долю печенігів відомо менше. Однак "після занепаду їхньої держави велика частина печенігів прийняла зверхність торків/огузів, а пізніше (починаючи з 1055 р.) половців-кumanів та розплилася в них, щоб потім у великій мірі стати **частиною української мовної спільноти**" [Пріцак 1970, 100]. Тобто, серед нас чимало прямих нащадків печенігів, – а уявлення про їхній родовід досі викривлене.

Ім'я столиця печенігів (див. II. КАГАРЛИК) має виразно тюркську мовну належність, здавалося б, так само тюркським має бути і їхній етнонім. Принаймні, офіційна наука не допускає іншого: "**Печеніг**, мн. печеніги "тюркські племена, які у VIII–IX ст. кочували між Волгою та Уралом, а в середині IX ст. переселилися в причорноморські степи"; ...– запозичення з тюркських мов; пор. чаг. *бацінак* 'свояк', утворене від *баца* 'старша сестра', тур. *басапак* 'свояк', *баспак* 'свояк, печеніг' (Радлов IV 1523), дтюрк. *bečänäk* 'печеніги'..." [ЕСУМ, IV, 364].

Однак О. Пріцак не раз наполягав на своєму висновку про те, що вираз "печенізька мова" означав швидше "*мову печенігів*": оскільки йдеться про союз племен, зрозуміло, що кожне складове плем'я його могло мати свою мову [Pritsak, 228]. "Незважаючи на бідність джерел, продовжує вчений, можна говорити принаймні про дві мови, вживані панівною верствою печенігів. На початку їхньої історії вони, здається, **говорили різновидом тохарської мови**. Наприкінці ж I тис. н.е. вони були мовно **східними іранцями**, як впливає з твору аль-Біруні (бл. 1025 р.) і з уривку оприлюдненого 1958 р. киеворуського перекладу "Історії юдейської війни" Йосифа Флавія. Він включає таку киеворуську глосу: **Языкъ же Ясескый вѣдомо естъ яко от Печениженъска рода родися, живуще подлѣ Тана и Меотскаго моря**" [Pritsak, 228–229]. І от тепер конфуз і покута: сприятливий збіг обставин вивів на цілком невідомий тюркологам слід етноніма печенігів у мові пахлавів (середньо-перській; пор. тут рис. П6).

<p>*<i>pēšag</i> [pyš'k] limb, member, part. <i>pēšanig</i> [pyš'nyk' N <i>pēšāni</i>] forehead. <i>pēšār</i> [pyš'r] M <i>pyš'r</i>] leader, guide. ~ <i>būdan</i>: be guilty (of), commit. <i>pēšārwar</i> [pyš'w'w', v. <i>pēšyār</i>] urination. <i>pēšemāl</i> [pyš'ym'l, v. <i>hamēmāl</i>] plaintiff. ~<i>ih</i>: prosecution. <i>pēšēnig</i> [pyš'nyk' (M <i>pyšym(g)</i>, N <i>pēšīna</i>)] former; foremost, noble. <i>pēš-gāh</i> [pyš'g's N ~] audience chamber; foremost seat.</p>	<p><i>pēšōnik</i> [pyš'nyk] predecessor, pl. cas. obl. ~<i>ān</i> ancestors 111¹⁵. 112¹⁶; the troops of the front-line 18¹⁸. – Derived from <i>pēšē</i>, v. s. v. <i>pēš</i>. MPrs <i>pyšyn</i> 'earlier', pl. <i>pyšynq'n</i>; Paz. pl. <i>pēšīnaga</i>; NP <i>pēšīn(ah)</i>, pl. <i>pēšīnagān</i>, <i>pēšīniyān</i>.</p>
---	---

Рис. П6. Довідка про пахл. *pēšēnig* у двох словниках [MacKenzie, 68; Н. Nyberg, II, 161]

З подивом переконуємося, що структура етноніма *печеніг* справді іранська (і отже, правий О. Пріцак): пор. фарсі *پییش* *piš* (діал. *پیش* *peš*) 'перед, передня частина'; *pišāni* 'лоб'; *pišān* = *پیشانه* *pišāne* 'найбільш передня частина чогось' [ПРС, I, 327–328]. Виходить, їхній етнонім *pēšēnig* повторює пахлавійською те, що відомо з твору імпе-

ратора Костянтина про *кан'гар* – **перші, шляхетні**, елітні три орди з вісьмох. Як казала зі співчуттям вчена дама, "Шкода, що ви це все публікуєте вже після виходу ЕСУМ" (очевидно ж, кодексу вічних істин). Що більше, виходить, саме з перебуванням печенігів пов'язані й повторювані в кортежах тем *Кагарлик* основи Добр-/ Дібр- < пахл. dbug, перс. دبیر dabir 'писар' – див. топонім *ДОБРОСТАНИ*):

- р. КАГАРЛИК у с. Олександрівка Кг ДОБРОВЕЛИЧківка: НовоДОБРЯнка, ДОБРОТИМОФіївка, КАГАРЛИК+;
- КАГАРЛИК Од БІЛяївка: стр. КАГАРЛИЦька Балка у с. ЯСьКи; ДОБРОЖАНове;
- кут КАГАРЛИКи (за р. Остер у смт Крути) Чг Ніжин: ^ДІБРОВА; ТАБОРИще, ГАЛИЦя (кол. КАГАРЛИК+);
- КАГАРЛИК Кв рц: ДІБРівка, р. КАГАРЛИК п Дніпра;
- КАГАРЛИК Кг Новоарх.

ПЕЧЕНІЗЬКІ ІРАНІЗМИ І ТЮРКІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 31-ї історичної епохи) від X-XI ст.: *печеніг*; топоніми Печеніжин ІФ, Печеніги Хк, Печенюги Чг, Трул+, Курчиця, Кагарлик.

ПИТЛЬОВАНІЙ. Хліб з борошна, просіяного через сито. Російський аналог – *пеклеванный*. Основи слів відрізняються приголосними **т ~ к**, – і це наводить на думку про можливі два джерела запозичень – давньоперське для укр., але парфянське для рос. Відомо, що перський прикметник *پهلوی pahlaví* 'пахлавійський, середньоперський' утворено від парфянської назви Парфії *Parxava, що відповідає дперс. 𐭯𐭮𐭥𐭥𐭥 Parthava 'Парфія'. У мовному середовищі степу парф. *Parxava спершу зазнало метатези (*Paxrava), а потім з сарматською ламбдою набуло форми *Paxlava [Гафуров, 91-92]: визнаним прикметником від неї і є *пахлаві*. Парні-парфяни дали Ірану династію Аршакидів, які відібрали державність у греків. З парфянською назвою Парфії пов'язані похідні: *пахлава* 'солодощі', *бахрома* (з типовим тюркським переходом в > м), мабуть і назва "поля *пахлавецького" і етнонім *половців* (<*похл-), далі *повх* 'польова миша', але укр. *питльований* '(хліб) з просіяного борошна', – як у пол. *pytlowany*, чес. *pytlovany* (від *pytlo* 'сито' чи з *Paθlava?) – при рос. *пеклеванный*, нар. *поклёванный* (хлеб) (*Paxlava?). Давність контактів з парфянами та їхню роль в історії формування *слов'яномовних іранців* видно й зі спільного суфікса етнонімів *парфяни* (як *римляни*, ст. *гrecани*) – і *волиняни*, *поляни*, *деревляни*.

ПІДВОДИТИСЯ, ПІДВЕСТИСЯ. Характерні дієслова української мови, звичайні в літературних текстах. Зафіксовані у словниках Б. Грінченка, Є. Желехівського та С. Недільського (рис. 3), але відсутні в реєстрі та статтях ЕСУМ.

ПІДПОЛКОВНИК [Грінченко, III, 176]. Одне зі слів продуктивної словотвірної моделі укр. іменників, відомої як у загальнонародному мовленні (*підпасич, підсвинок, підлящ, піддружний, піддружка, підбрехачі, підспівачі, підбасок, підмайстер(ок), підкучерок*), так і серед історизмів (*підпанки, підпомошники, підсудки, підсусідки*), зокрема, назв посад (*підскарбій, подкоморій, підвоеводій, підканцелярист, підбунчужний, підхорунжий, подканцлерій, підкопитан, поднамѣстник, поддіякон* (іподіякон), *підтитарій*; у рос. ця модель значно менш продуктивна (*подпоручик, подпрапорщик, подполковник, подмастерье, подъячий*), що і свідчить про напрям мовного впливу.

3) Поднимать, поднять, приподнять. Узяв колоду за комель, підвів проти себе як свічку. Мвж. 9. Маруся підвела очіці вгору. Кв. Вона ялянула: підведить мене, добрі люде. МВ. I. 57. 4) При побѣлкѣ и окрасѣ. Підводитися, джуся, дишся, сов. в. підвѣстїся, дўся, дѣшся, гл. Вставать, встать, поднимаются, поднятїся, приподнятыся. Помолїсь, Насте, хоч лежачи, Богу, коли не здужаєш підвестїсь. Кв. Чоловік і забув про масло, що сидів на йому, та й підвівсь. Рудч. Ск. II. 168. Та не встану, мій миленький, не підведуся. Чуб. V. 581. Насилу підвівся після хвороби. ХС. VII. 457.

Рис. П7. Зі статей *підводити, -ся* [Грінченко, III, 161]

	Слова з повноголоссям (108) – 34,3%		Слова з південним неповноголоссям (206) – 65,7%		
У 1-й тисячі 20/ 19	91 голова (-глав) 109 через (-чрез) 122 сторона(-стран) 136 перед (пред-) 148 голос (-глас) 149 город (-град) 288 молодой (-млад) 407 берег (-брег+) 435 дерево (-древ) 492 короткий	508 вперед (пред-) 526 волос (-влас+) 632 холодный (-хлад) 671 золотой (-злат+) 676 молодая (-млад) 748 неожиданно (-ждан+) 794 впереди (пред-) 800 ворот (-врат/щ) 912 осторожно (-страж) 927 здоровый (-здрав)	203 ГЛАВ ный 204 СТРАНА 315 СРЕДИ 332 ВЛАСТЬ 488 СТРАН ный 533 ГЛАВА 552 СРЕД ство	557 ПРЕД ставлять 576 ПРЕЖ ний 585 ПРЕД ставить 602 ПРЕЖ де 627 со ГЛАС иться 649 ПРЕД ложить	655 ВРАГ 670 воз ВРАЩ аться 878 ОБРАТ но 892 СРЕД ний 953 ГРАЖД анин 954 СТРАН но
У 2-й тисячі 11/ 31	1130 наоборот (-обрат/щ) 1157 деревянный (-древ) 1181 обернуться (-обрат/щ) 1530 молоко (-млек) 1611 холод (-хлад)	1716 середина (сред-) 1848 королева (-крал+) 1907 борода (-брад+) 1924 передний (пред-) 1963 поворот (-врат/щ) 1991 молодость (-млад)	1002 про СТРАН ство 1062 ПРЕД мет 1092 ПРЕД лагать 1132 ПРЕД седатель 1134 ОБРАТ иться 1170 ОБРАЩ аться 1241 ЗДРАВ ствовать 1247 опРЕДЕ лённый 1258 СТРАН ица 1284 ПРЕД ставитель 1360 ПРАЗД ник	1368 ОБРАТ ить 1412 МЛАД ший 1437 Ленин ГРАД 1438 ПЛАТ ье 1439 ПРЕД ставление 1463 при ГЛАС ить 1476 ДРЕВ ний 1507 ПРЕДЕ л 1533 ПРЕД ложение 1535 СРЕДА 1566 ОБРАЩ ать	1533 ПРЕД приятие 1596 ВРАТ 1603 оХРАНА 1604 пре ВРАТ иться 1612 оПРЕДЕ лить 1692 ино СТРАН ный 1714 ПЛАТОК 1974 ГРАЖД анский 1979 ПРЕД стоять
У 3-й тисячі 15/ 25	2007 огород (-град) 2048 корова (*-крав+) 2118 веревка (-верв+) 2150 переход (пре-) 2153 перебить (пре-) 2191 золото (-злат) 2261 городок (-град) 2269 молодежь (-млад)	2313 голодный (-глад+) 2318 оборона 2326 подбородок(-брад) 2492 сволочь (-влечь) 2642 передавать (пре-) 2799 перемена (пре-) 2954 оборачиваться (-врат/щ)	2006 оХРАНИ ть 2113 пРЕДУПРЕД ить 2138 ПРЕД полагать 2190 не ПРЕ менно 2196 ОБРАТ ный 2242 МРАЧ ный 2266 преКРАТ ить 2267 со ГЛАСНО	2404 воз ВРАЩ ение 2430 по СРЕДИ 2431 ПРЕД положить 2478 ПРЕД ставляться 2482 ино СТРАН ец 2506 при ГЛАШ ать 2547 ПРЕД почитать 2557 ВЛАДЕ лец	2585 КРОЛИК 2746 оПРЕДЕ лять 2766 пре ВРАЩ аться 2806 ЧРЕЗ вычайный 2836 со ХРАНИ ться 2880 ВЛАДЕ ть 2892 со ГЛАШ аться 2949 ПРЕД упреждать 2993 ХРАНИ ть
У 4-й тисячі 18/ 27	3128 воротник 3145 поворачиваться 3155 передовой(пред-) 3192 передо (пред-) 3209 головной (-глав) 3211 переставать 3553 набережная 3604 уголовный 3612 перевернуть	3634 холодильник(-хлад) 3664 перерыв 3735 перехватить 3816 перебирать 3847 переводить 3888 похороны (-хран) 3901 берець (-бреж) 3918 оборот (-обрат) 3956 поперёк (-прек)	3025 ПРЕДОК 3029 на ПРАСНО 3110 пре ВРАТ ить 3246 на СЛАЖ дение 3260 со ГЛАС ие 3275 оХРАНИ к 3303 ПРЕД ыдущий 3308 оПРЕДЕ ление 3336 оХРАНИ ать	3397 ПРЕД ставляться 3424 оБРАЩ ение 3443 ленин ГРАДС кий 3500 непо СРЕД ственно 3552 из ВЛЕЧ ь 3564 не БРЕЖ но 3598 при ВЛЕЧ ь 3638 на ГРАДА 3648 ПРАЗД ничный	3737 нео ПРЕДЕ лённый 3769 МЛАД енец 3775 ПРЕ подаватель 3811 ПРЕ бывание 3836 ПЛЕН ный 3875 МРАК 3881 ПРЕДО ставить 3938 при ГЛАШ ение 3950 оГРАДА
У 5-й тисячі 15/ 26	4005 поворачивать 4029 переспросить 4130 молочный 4256 переехать 4282 похоронить 4299 молоденький 4323 переводчик 4438 королевский	4441 поздороваться (-здрав) 4752 пересечь 4772 перебивать 4773 вполголоса (-глас) 4801 хоронить (-хран) 4839 полотно (-плат) 4873 чересчур (-чрез)	4026 непо СРЕД ственный 4076 ШЛЕМ 4094 со ХРАНИ ать 4139 ХРАНИ ться 4170 при ВЛЕКА ть 4177 ПРЕД положение 4192 ПРЕС ледовать 4244 ПРЕД стоящий	4266 ПРЕ ступный 4285 ДРАГО ценный 4313 ПРЕ лесть 4320 ПРЕЗ рение 4335 ПРЕО долеть 4340 оПРЕДЕ ляться 4408 ПРЕ бывать 4500 от ВРАЩ ение 4520 от ВРАТ ительный	4571 ВРЕД ный 4576 распро СТРАН ить 4586 про ХЛАД ный 4629 ПРЕД назначить 4699 ПРЕД ать 4757 ПРЕД чувствие 4810 по ЗДРАВ лять 4834 распро СТРАН ение 4860 во ПРЕКИ
У 6-й тисячі (частота 22-18) 12/ 38	22 ворот 21 определить переменишь 20 поздороваться переживание 19 бережно	перебирать переписка перерезать 18 головной передаваться перелистывать	22 во ПРЕКИ из ВЛЕКА ть ОБЛАД ение ПРЕ восходительство ПРЕЗ рение 21 ГЛАВ нокомандующий ДРАГО ценность за ПРЕТ ить ПРЕД назначить ПРЕД почитать ПРЕКРАЩ аться	ПРЕ одоление ПРЕ подаватель у ПРЕКА ть 20 по СРЕД ством ПРЕД лог ПРЕД ставляться ПРЕКРАТ иться ПРЕ рвать 19 ВРАЖ дебный не ПРЕ рекаемый по СРЕДИ не ПРЕ восходство	ПРЕД оставлять ПРЕД ъявлять ПРЕ одолевать 18 без УПРЕЧ ный воз ГЛАВ лять от ВРАТ ительный ПРЕД лагаться ПРЕД полагаться ПРЕД стать распро СТРАН ять ХРАНИ ение ХРАНИ ть
У 7-й тисячі (частота 17-14) 17/ 40 Сума 108 / 206 = 314 (4,5%)	17 заголовок молочный переехать пересекать 16 молоденький перевозка переглядываются 15 осторожность перечислить	14 ПЕРЕГОРОД ка ПЕРЕЖ иток ПЕРЕК ресток ПЕРЕ мениться ПЕРЕ мирие ПЕРЕ стройка ПЕРЕ улок раз ВРАЧ ивать	17 ВРАЖ еский за ПРЕЩ ение из ВЛЕЧ ь поч ТИТ ельно ПРЕ восходный ув ЛЕКА тельный 16 за ПРЕЩ енный ПРЕД ание ПРЕД назначать ПРЕД почесть ПРЕД рассудок про ХЛАД ный со КРАТ иться	СТРАН ник 15 ВРАЩ аться ВРЕД итель по ЗДРАВ ление ПРЕД от ВРАТ ить ПРЕД сказывать прив ЛЕКА тельный разно ГЛАС ие со ГЛАС овать СРАМ СТРАН ичка 14 ВЛАСТ елин не ПРЕДЕ лённый ПЛАМ енный	ПРАХ ПРЕ звойти ПРЕ данность ПРЕ дварительный ПРЕД оставление ПРЕД усматриваться ПРЕД шественник ПРЕ образование ПРЕ следование ПРЕ словутый ПРЕ увеличивать раз ВЕРТ ываться ув ЛЕКА ть

Рис. П8. Розподіл слів з південним неповноголоссям (церковнослов'янського або старо-болгарського походження) у перших 7 тисячах слів частотного словника російської мови

[ПЛЯВУЖити] 'іти (про сильний дощ і мокрий сніг)' (поліське слово) [ЕСУМ, IV, 462] (у коментарі до сатти – стан наукових уявлень до 10.06.18) – насправді, слово з *очевидністю* пов'язане з іт. *piovegginare* 'іти (про мжичку)' [Cortelazzo, Zolli, IV, 932]. Засвоєне, імовірно, з народної латини (**pl-*), але за поки що нез'ясованих обставин.

ПОВНОГОЛОССЯ. Серед спільних ознак трьох географічно східних слов'янських мов прийнято вказувати повноголосся (*берег, ворог, голос* на відміну від болг. *бряг, враг, глас* та від польс. *brzeg, wróg, głos*). Однак до виявлення справжнього стану справ тут довго не доходило через брак відповідних методик. Зокрема, донедавна не існувало засобів оцінки масштабів повноголосся у російській мові. Необхідні передумови для такої оцінки з'явилися з публікацією частотних списків слів. З даних Л. Засоріної відомо, що перші 7094 частотних слова сучасного російського мовлення утворюють 9/10 слів форм пересічного російського тексту [Засорина, 915]. Серед цих 7094 слів опинилися 316 слів з повноголоссям або неповноголоссям (див. рис. П8), що виносить усього 4,5% словника (це його кожне 22-е слово). Далі з'ясувалося, що серед них є лише 108 російських слів народного походження справді з повноголоссям (1,53%) і майже удвічі більше – 206 слів – книжного походження з неповноголоссям (2,93%).

Наведена таблиця розкриває існування у коренеслові російської лексики значного прихованого пласту церковних болгаризмів, яких немає у розмові пересічних носіїв російської мови і яких кожне нове покоління навчає лише школа. Йдеться про слова *брад(а), брег, влас, врата, глад, глас, град, драг-, дре-в(о), здрав, злат, краток, млад, млек(о), плат, страж, хлад, хран-, чрез* та ін.

Парадокс полягає саме у численності **похідних форм** від цих чужих (староболгарських) основ: *брадобрей, прибрежный, седовласый, привратник, отвратительный, обгладывать, драгоценный, древесина, златокудрая, сокращение, младенец, млекопитающее, стражник, охлаждение, хранить, чрезмерный, чрезвычайный* і десятки інших слів. Чимало книжних слів з неповноголоссям проникли й до усного мовлення росіян: *здравствуйте, поздравляю, Минздрав, власть, враг, вражеский, враждебный, вратарь, глава, гласность, согласие, пригласить, приглашение, младший, охрана, охранник, спецхран, платок, прохлада, среда, средний, страна, странный*.

Лише частина цих штучно створених (з книжних болгаризмів) російських слів відповідає в українській розвиненим у природний спосіб однокореневим словам з повноголоссям: *ворог, воротар, голова, молодший, охорона, середа, сторона, прибережний, сивоволосий, дорогий, скорочення, сторожа, прохолода, охолодження, охоронець*. Інша частина російських слів з неповноголоссям має цілком відмінні українські відповідники від інших основ: *країна, голяр, бридкий, обгризати, деревина, доброго дня, немовля, ссавець, хустка, надмірний, надзвичайний* тощо. Поодинокі форми з неповноголоссям під різними приводами впроваджують до української як один із засобів мовної асиміляції: *гласність, глава уряду, Красноград, древній, древліани, Владислав, Мінздрав*.

З таблиці очевидно, що в українському питомому словнику послідовно функціонує його повноголосна частина, – відповідна ж російська є такою лише на 34,3% при **65,7% винятків** (!). Ну то яка ж це *спільна* ознака?

Давні неповноголосні форми західного типу (на -O-) зазнали в українській іншого звукового розвитку: *król* > кріль, *-złót-* > сухозлітка, *plót-* > [пліт].

ПОЛК і **ФОЛК**. Германізм *полк* (у всіх слов'ян, стсл. *plъкъ*) вказує на знайомство слов'ян не з професійним військом ґотів (*harjis*), а з значно пізнішим народним ополченням скандинавів (О. Прицак), тобто озброєним народом (днор. *fólk* 'crowd, army', данг. і днв. *folc* 'folk, people', дфриз. і дсакс. *folk* тс.; етимологічно пов'язане з брет. *ol-* 'to follow', дбрет. *a olguo* 'by seeking', кимп., корн. *ol* 'trace', які продовжують **polǵ-* (до лат. *vulgus* 'great mass, multitude, people') [Orel, 117].

ПОЛОНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 38-ї історичної епохи) – XV / XVIII ст.: *певний, сідло, ковадло, простирадло, дудлити, дудла 'волинка', принаймні, шлюб, вензель, доценту, хорунжий, плентатися, виделка, обіцяти* тощо; топоніми Кролевець, Свірж, Блотниця, Злочів, Янпіль, Садагура та ін.

ПОСИПАКА – блискучий приклад морфемного перерозкладу, пристосування запозиченого слова під питоме похідне від *сіпати* 'смикати'. За наївними уявленням мовців, *посіпака* – той, хто сіпає, чіпляється. Але в такому разі навіщо *по-*? І справді, його вже майже спекалися, адже *сіпак(а)* = *посіпака* 'доскіпливий, уїдлиий начальник', [*сіпач*] 'сищик, жан-дарм', [*сіпачество*] 'поліцейська, адміністративна служба' [Недільський, 869]. Цікаве застаріле слово *сіпацтво* 'крутіїство' [ЕСУМ, V, 255], тобто 'хитрість, лукавство; несумлінність, шахрайство': воно й наводить на справжній слід.

Відкривши пахлавійський словник, переконаємося, що там існує слово пахл. *п-ц.ипак рсуṛ'k'* / раṣ.ībāg 'лицемір' з похідним раṣ.ībāgīh 'обман, хитрість, лицемірство' – звичайні похідні від дієслова *п-ц.ипад-* / раṣ.ībāy- 'обманювати, ошукати, хитрувати' і з закономірним поділом на морфеми раṣ- + abāg 'разом з', abāgīh 'компанія, допомога' [MacKenzie, 62, 1] (оце те саме *посіпацтво*), пор. перс. پیچ ریچ (діал. پیچ реч) 'ошукати, обкрутити' [Platts, 297]. Див. також топонім *Підопригори*.

ПОТАЛА < ар. فتح الله Fath Allāh букв. 'перемогу [дає] Аллах' [Гафуров, 200] (вигук джигаду). Ідіома *віддати на поталу*. "Потала – знищення, наруга, кара у Київській державі, що полягала у вигнанні чи поверненні засудженого в рабство й конфіскації його майна. Потала стосувалася за розбій, підпал, конокрадство і деякі інші крадіжки" [ЕУ, VI, 2278]. Є. Тимченко подає: "Потала – попрання, наруга, знуцання", ілюструючи рядком з Климентія Зіновієва (бл. 1650–1727): *Мужиками простыми славы козацкои на поталу не по-пущайте* (Клим., 207) [Тимченко, II, 190; Климентій Зіновіїв, 203]. "Потала... Лихоліття, лихо, біда... *На поталу*: на поживу, на здобич...; на знуцання...; на муку..." [СУМ, VII, 396]. У словнику Є. Желехівського:

Потала, *f. Misshandlung, f. das Treten mit Füßen. Поталий*, *a. ver-einsunken; eingefallen, concav. Поталувати*, *v. a. mit Füßen treten (damit sich etw. lege: сіно etc.); *misshandeln; s. Потолочити* [Желехівський, II, 721].

Слова *потала* немає в інших слов'янських мовах. Воно збережене тільки в українській, бо етимологічний словник уже б зібрав сусідні відповідники – але ж вони відсутні. Виходить, *потала* – унікальний український арабізм (до групи *могорич, мацапура, воропай*, значення слова *батьки*). Що більше: це праукраїнський арабізм *доруського* часу. І зберігся цей арабізм в українській як доказ, що вона має складники, давніші від руських.

У слові *потала* "степове" П- стоїть на місці арабського Ф- (як у *мацапура* з ар. *musāfir* 'іноземець'). Така відповідність відома й для іншомовних аналогів арабських географічних назв: Фарс/ Парс, Фурат/ Пурат, Філістін/ Палестина... Українське П- часом відповідає в іменах власних чужомовному, зокрема грецькому Ф-: Пилип < Філіп-пос; Прося, Пріська < Ευφροσυνή. Тобто, *потала* < Fath Allāh не становить винятку. Пор. прізви. *ПАТАЛАХ*.

ПОТВОРА, ПОЧВАРА < скіфо-сарм. *pacvaga* 'дракон, летючий злий дух' (О. Трубачев).

ПОХНЮПЛЕНИЙ < ґотс. *dis·hniur.an* розбити на друзки.

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКА ЧАСТИНА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА (мовний слід 20-ї історичної епохи) – від -I тис.: *коса, сніп, пшениця, полоти, цілина, теля, сад, кожух, рукавиці, полотно, посуд, відро, човен* та ін.; топоніми *Тиманівка, Сян, Селище, Долина, Водиця* та ін.

ПРАУКРАЇНСЬКА МОВА. За зауваженням О. Стрижака, поняття праукраїнської мови легалізоване фактом доведення спільних ізоглос праукраїн-

сько-верхньолужицького часу (Шустер-Шевць). Аналогічне до понять прачеська, прапольська, праболгарська, прасербська мови.

ПРОМИСЛОВІСТЬ. Приклад кальки з рос. *промышленность* (авторське слово, "викуте" Н. Карамзіним з прототипу лат. *industria*).

ПРЯМІ ДОКАЗИ МОВНИХ ФАКТІВ. Інакше – остенсивні, тобто зміст яких безпосередньо вказує на доводжувану реалію. Див. III. ДОКАЗИ У ТОПОНІМІЦІ.

ПС-ПС. Говіркове слово Од: звертання до кота, тобто аналог "киць-киць". Пор. тат. *песи кіт* (аз., ткм. *пишик*).

Р

Р. Літера української абетки Р походить через кириличну форму *Ѡ* і грецьку літеру *Ρ* *ро* з фінікійської *𐤓* *resh* 'голова'.

РАДА. Як можна, обминувши старослов'янське *радити*, наполягати на пізньогерманському, та ще й опосередкованому, запозиченні?

"А я тобі, козаченьку, Раджу і не раджу// Що з тобою вечір стою, На іншого важу" – цей фольклор теж не пов'язаний зі стсл. *радити*, *нерадити*? І без чеського чи польського посередництва не може бути мислимий?

РАЙ і *PARADISE*. Обидві лексеми свідчать про потужний духовний вплив Давньої Персії на формування релігійного середовища етносів цілої Старої Європи.

РАРИГ, назва рідкісного сокола дір. *Veretragna* (!). Пор. і прізви. 391 *РАРОГ*.

РЕШТА. З іт. *resto* 'залишок'.

РОПАТЬ укр. ст. 'мечеть' [Фасмер, III, 502] < ар. *رباط* *ribāt* 'військовий монастир' [Robert, II, 50], ар.-перс., тур. 'безкоштовний караван-сарай; монастир' [Platts, 586]. У староукраїнській мові було спеціальне слово для позначення мечеті – *ропась*. ЕСУМ від нього відцурався, натомість М. Фасмер не забув у своєму словнику. Відомий давній звичай закликати до молитви, стукаючи в дошку: пор. укр. *рапіти* 'шуміти, стукати' [Грінченко, III, 6]; пор. рос. *ропот*, *ропась*. Див. II. АРАБАТ.

РОСІЯНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 41-ї історичної епохи) – від XVIII ст.: *придворні*, *благородство*, *дворянство*, *пристав*, *казначейство*, *промисловість*, *донос*, *вислуга*, *декабристи*, *союз*, *гулаг*, *котлован*, *баранка* та ін.; топоніми *Северодонецьк*, *Утине*, *Ізобільне*, *Укромне*, *Переводчикове* та ін.

«підмова» (1433); — р. бр. *рада*, п. ч. сл. вл. нл. *gada*; — запозичено через посередництво давньопольської або давньочеської мови із середньовісньонімецької; свн. *rāt* «рада» (нвн. *Rat* «рада, вказівка, порада») споріднене з дангл. *gæd* «порада, допомога, вигода, користь», *gædan* «радити», дісл. *gād* «рада, міркування; засіб», *gāda* «радити, домагатися», гол. *gaad* «рада, радник, план», гот. *garēdan* «заздалегідь потурбуватися», уррēdan «вигадувати», ірл. *imm-gādim* «обдумую», стсл. *радити* «турбуватися», *нерадити*, ав. *gādaiti* «лагодить».

Рис. P1. Зі статті *рада* [ЕСУМ, V, 16]

gāj, стсл. *ран*; — псл. *gajъ*; — очевидно, запозичення з давніх індоіранських мов; ав. *gāy-* «багатство, щастя», дінд. *gāy-*, *gāh* «майно, скарб, багатство».

παράδεισος : m. «*parc clos où se trouvent des animaux sauvages*» (X., seulement en parlant des parcs des rois et des nobles perses, etc.), «*jardin*» (LXX, hellén., pap.), l'Éden (LXX), «*jardin des Bienheureux, paradis*». *Παράδεισο-φύλαξ* (pap.); *παράδεισόν*; *ἄνωγ* (pap.).

Le mot a été emprunté dans lat. *paradisus* passé dans les langues romanes, etc.

Et.: Emprunt iranien; l'avestique a *pairi-daēza* m. «*enceinte*» (= grec **περιτοχος*); le grec est pris à un iranien moyen **pardēz* d'où persan *pālēz* «*jardin*»; cf. Schwyzer, *Gr. Gr.* 1,193; Brandenstein-Mayrhofer, *Handb. des ultpersischen* 137.

Рис. P2. Зі статей *рай* [ЕСУМ, V, 16], *παράδεισος* [Chantraine, 857]

С

С. Літера української абетки С через кириличне **С** від гр. Σ , ς *сигма* походить з фінік. \aleph *шін* (зуб).

СІВÉРА ~ чес. Seveřan, -ка 'скандинав, -ка'. *Сіверський* ~ чес. severský 'скандинавський': Severský okruh archeologický, але Severní moře.

СКАНДИНАВІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 32-ї історичної епохи) – запозичення 840 / 920 рр.: *стерно, стяг, кодола⁺, ночви, [гайстер], трапити, серга, цямрина, шогла*; антропоніми Олег, Ігор; топоніми Данченки, Звенигород, Варяж, Світязь, Случ, Тиврів, Сураж, Автуничі, Шибири́нівка та ін. Виявлені у XIX-XX ст.

СКАНДИНАВСЬКИЙ СКЛАДНИК КОЗАЦТВА. Досліджені факти топонімії конкретизують історичне оточення тих **ґотів**, які ще й на початку **XV** ст. "**жили в Куманії**". Свідчення про це, залучене до вивчення ґотської теми М.Рахном [Рахно, 39], залишив єпископ Султанії Іоанн де Галоніфонтібус. У своїй «Книзі пізнання світу», укладеній **1404** року, єпископ Іоанн повідомляє: "Навколо Чорного моря і біля нього є два невеликі народи, а саме, тати і нечисленні ґоти. Вони християни грецького обряду і вживають грецьке письмо. Ґоти ведуть своє походження від ірландців і говорять майже як анґлійці. Живуть вони біля моря поблизу Кафи і в Татарії або Куманії¹".

У зв'язку з ґотами в Куманії слід нагадати, що ще "від 1260-х рр... Джучиди з Сарай-Бату у своїй боротьбі з Хулаґідами Ірану знайшли вигідного союзника в особі кипчацьких мамлюків з Єгипту-Сирії, куди вони далі постачали мамлюків (рабів) через свої кримські порти" [Golden 1992]. "Ось чому у Наддніпрянщині триває тяглість населення, історичної та етнічної пам'яті. От чому збережені сотні назв з місцевої дополовецької топонімії. **Ґотський епічний спадок козацьких дум мав шанс вижити саме тут, у половецькому середовищі**" [Тищенко 2015, 443, 499].

Крім того, виходить, існувала якась спадковість нащадків ґотів-ґепідів і половців, – інакше чого б ті половці відгукувалися на проповідь ченців-бернардинців – на відміну від своїх попередників і ворогів у степах *печенігів*, які не пішли за святим Бруно? (Вони були тюркомовним конгломератом якихось інших степових племен.) Історична спадкоємність і взаємодія нащадків ґотів-ґепідів і половців? Це – несподівана і одна з важливих *підсумкових гіпотез* топонімічних студій 2013-2015 рр. [Тищенко 2015, 479]. Джерельною опорою тут є щойно наведене автентичне свідчення І.Галоніфонтибуса про те, що в його час **ґоти ще "живуть в Куманії"**. З археології і топонімії межі цієї "Старої Куманії" якраз досить добре видно. Слід зауважити, що в історії Київської Русі усього раз зафіксоване досі не пояснене ґотське ім'я. Цілком несподівано виявлено ґотський прототип з Галісії імені *Остромир*, новгородського замовника відомого примірника Єванґелія: пор. Astremiro, Estromiro, **Ostromiro**, Obstrimiro, **Ostromirus**; m, g, 6; En: TC; [/Austr + /mer] [Cossue]. Етимологічним дублетом цього ім'я є Estromil: пор. Кам'янка-Струмилова Лв (тепер Кам'янка-Бузька). Див. IV. **КОЗАЦЬКІ ПРІЗВИЩА.**

¹ "Circa mare Magnum et iuxta sunt due generationes parve, scilicet Thati et Gothi pauci. Grecos sequuntur in secta, etiam utuntur literis grecis. Gothi traxerunt originem a Scotis et loquuntur quasi Anglici. Habitant in maritimis iuxta Chapham et in Tartaria sive Comania" [Kern, 106].

Разом з тим, варязький Київ не мав нічого схожого на нішу для побутування *Готських мотивів епосу* (див. нижче). Ані готської традиції, ані її носіїв, ні середовища впливу. Натомість готський спадок тепер надійно виявлено – у топонімії, епосі, словнику, генетиці. Значить він мав шанс вижити не в Києві, а у половецькому середовищі Наддніпрянщини. Наявність саме цього середовища розкриває секрет тяглости населення Наддніпрянщини, тяглої історичної та етнічної пам'яті, козацьких дум.

СКАНДИНАВСЬКІ ВПЛИВИ В ГЕРОЇЧНОМУ ЕПОСІ УКРАЇНЦІВ.

Стає можливим реально конкретизувати шляхи перетікання готських впливів в український козацький епос – в рамках нового епізоду асиміляції. Ці складники епосу виглядають несподівано давніми; досі тут існувала й проблема незаповненого хронологічного розриву: як це могло статися "в обхід літопису"?

Скандинавські мовно-культурні аналогії козацьких реалій в українському епосі дослідив М. Рахно. Виходячи з того, що стародавній готський світогляд явно залишив слід в українських козацьких думках, вчений зробив висновок, що специфіка сюжетів дум зі скандинавськими паралелями є одним з етноідентифікаційних факторів при встановленні готських контактів, а водночас і складником національної ідентичності українців [Рахно, 67].

Дослідник виявив у думках запозичення, кальки, паралелізми в сюжетах і образно-стилістичних засобах. "Вестготи й вандали, пише М.Рахно, принесли скандинавську епічну традицію на Піренейський півострів, а остготи, ґерули та інші... до Північного Причорномор'я... Встановлено, що епічні перекази давніх ґерманців стали основою для створення пісень про битви й героїв у неґерманських народів, які асимілювали їх після Великого переселення народів".

У XIX ст. в дискусіях про козацьке середовище побутування епосу українців та його витoki виявлено близькість українського і скандинавського епосів. "М. Богомоллов ототожнював варягів і козаків, Є. Классен виводив козацтво від готів, О. Вельтман вказував на паралелі між українським козацтвом і бургундами та лонгобардами" [Рахно, А7, А4]. Крім того, в українському весільному обряді знайдено впливи готської ідеології та суспільного устрою" [ЕУЗ, 702].

Не лише у Царгороді до X ст., а й «на Дніпрі були скупчені значніші сили готів по містах. От оці готи й мали вплив на формацію українського народу. Здається, що під їхнім впливом у нас почав ширитися індоґерманський шлюб (де закладає родину муж, купуючи собі жінку) та індоґерманська родина з головенством батька. Це факт дуже важний» (Щербаківський, с. 111) [Рахно, 38-39]. Крім згаданого І. Галоніфонтібуса (1404 р.), існують також свідчення про кримських готів з творів Дж. Барбаро (1436), Й. Куреуса (1554), О. Бусбека [Рахно, 39-41].

Пісня про Байду. Ця дума чи історична пісня, виразно відмінна від епосів решти слов'ян, становить яскраву паралель до ґерманського епосу. Відомі спроби зіставити її як з північноросійськими богатирськими сюжетами (Антонович, Драгоманов, с. 157), так і з південнослов'янським епосом (Халанський, с. 207-213, 217-218). Український дослідник кобзарства Д. Ревуцький відзначає «самостійність головної теми – зневагу до смерті й героїзм духу серед найтяжчих мук тіла, що виявив український козак, тоді як у піснях південно-слов'янських уславляється дотепність героя, що, зневаживши султана й його віру, щасливо тікає від нього» (Ревуцький 1919, с. 82) [Рахно, 42].

М. Рахно продовжує цю думку, вказуючи, що дума про Байду відтворює ґерманський епічний ідеал героїчної смерті. Герої північних саг та переказів помиралі, граючи на арфі, співаючи перед смертю про свої подвиги. Середньовічний ґерманець звивав до кровопролиття й звичайности вбивств, що

виховувало в нього силу духу, необхідну для спокійного сприйняття цього порядку речей. Германський воїн мусив вважати це справою звичайною, котра одного дня може торкнутися і його самого. Щоб думка про загибель не підточувала його силу духу, не знищувала в ньому жаги діяльності, він мав звикнути до очікування смерті, дивитися безстрашно їй у вічі. І він дійсно навчився навіть посміхатися серед мук. Помирати сміючись було в германців епічною ознакою незламної мужності, як показав російський фольклорист О. Міллер (Миллер 1869, с. 134) [Рахно, 42].

Для ментальності українців постать Байди знакова. Частина істориків (Голобуцький, Гуслистий, Serczyk) вважає, що ім'я Байди перенесене на Д. Вишневецького з давнього епічного минулого. До кола зіставлень М.Рахно залучає тут оповідь Саксона Граматика про Вітсерка, сина Раґнара, який помер 845 р. "Вражає те, що Вітсерк загинув через обставини, схожі на обставини смерті Байди". Потрапивши в полон до короля Геллеспонту Даксона біля Дуни (Duna 'Дунай'. – К.Т.), Вітсерк отримав від короля обіцянку зберегти життя, пропозицію одруження з дочкою короля та половини королівства в посаг. Однак гордий вікінг висловив лише одне бажання: самому вибрати собі спосіб смерті. Даксон задовольнив його прохання, і його з усіма полоненими спалили (Пріцак 1997, с. 223, 226; Рьдзевская, с. 177). Схожа доля і у іншого сина Раґнара Ейріка, який у пошуках пригод поплив Східним шляхом (Аустрвеґ) і опинився десь на Сході Європи. "Так само, як Вітсерк, він відмовляється й від руки принцеси, зажадавши лише одного – самому обрати собі спосіб смерті, і його бажання виконують (Пріцак 1997, с. 223)" [Рахно, 43-44].

Висіння Байди на гаку за ребро та звитяжний подвиг під час цього дослідники зіставляють з принесенням себе в жертву – висінням Одіна на світовому дереві – ясені Ігґдрасіль, до якого він прип'яв себе, простромивши списом Гунґнір і отримав за це подвижництво знання про руни. Galgenberg – 'Гора повішених' є і в поморському Вóліні – знаменитому Йомсборґу скандинавських саґ, де відзначали культ Одіна (Гуцуляк 2007, с. 199) [Рахно, 44-45].

Особливо прикметним з погляду германських паралелей є кінець думи про Байду, записаний у селі Рулікова Васильківського повіту польським фольклористом Е. Руліковським (1879). Там до порубаного яничарами героя прилітають янголи й забирають на небо його душу й тіло: «Як стрелив, то вцелив в серце царя, /А царицю в потилицю, /А царівну в помісницю: / «Ото ж тобі, цару, за твою кару». / Узлились яниченьки, стали його рубати, / стали янґели крильми трепати, / стали його тіло і душу до небес брати» (Rulikowski 1879, s. 135).

Остання обставина суперечить християнському канону, що й пояснює її вилучений царською цензурою при одній з публікацій. Очевидно, що це ледь трансформований скандинавський мотив валькірій (valkyrja) – войовничих дів, які виконують різні доручення бога Одіна [Миллер 1869, с. 128, 136], в тому числі забирають витязів на небо до Вальгалли з метою їх пізнішого оживлення [Рахно, 45].

Топооснова Байда-. Доказовості темі надають топоніми України від основи, що нагадує ім'я Байди. Довгий час ко́ло аналогій цього ім'я обмежувалося наявністю селища Байда у Хозарії. Справа зрушила з місця, коли 2014 р. були виявлені західні історичні зв'язки цього слова у вигляді фактів існування такої ж основи серед вестґотських топонімів Каталонії: **Beida** [Cossue], а також у Польщі й Німеччині: • **TABORy** Ostroda O: **BAJDy**, GDAKowo; • **BAJDy** Jasło S: DOBRynia; • **BAJDy** Krosno W: DOBRucowe; • **BAJDy**ty Bartoszyce S: UMikowo, DAВRowa; • **BEID**endorf Schwerin N: HUNdorf; • **BEID**ersee Halle N: DOMNitz.

Тоді прототипом ім'я може бути ґотс. *ga·baidjan 'змушувати, чинити моральний примус', каузатив *baidjan 'присилувати', пор. дісл. beiða, данґ. bædan (анґ. abide), дсакс. bēdian, двн. beiten 'вимагати, примушувати' [Lehman, B7, 56;

Orel, 32]. Звідси ім'я *Veida* означало б "сильний духом", "той, хто примушує себе", що цілком відповідає образу Байди з "Пісні про Байду". Не менш придатне на роль прототипу ґотське дієслово *beidan*, яке сполучає значення *to abide* і *to await* (тобто історично єднає в собі кілька значень – 'чекати, очікувати', 'терпіти' (в заперечних реченнях), 'залишатися вірним' (комусь, чомусь), 'дотримуватися' (чогось) [АРС, 18]); *us. beidan* *to await, look for* [Wright, 81, 422]. Прагерманська форма **bīðanan*, первісне значення – 'чекати з надією' [Orel, 46]. Ознака давности основи в Україні – її майже виключне поширення серед гідронімів:

• *БАЙДівка Veida* Лг Старобільськ: ^**БУТ**ове, **ПОЛОВ**инкине; **БУТ**ківка, **ПЕТР**івське, **ВИШ**неве ^Ново**ОМЕЛЬ**кове, Лозу**ВАТ**ка; • крин. *БАЙДо*ва *Veida* у с. Берестяги Кг ГАЙВОРОН: СА**ЛЬ**кове, БА**НДУ**рове, СО**Л.ГУТ**ове, КО**Т**овка, **САС**ьке; • став *БАЙДо*вий *Veida* у с. Родниківка Кг Олександрівка: **ГУТНИЦЬКА** шв. *gutniska* 'мова ґотів з о. Ґотланд'; Ясину**ВАТ**ка, **СТАВ**идла, КРИ**М**ки, **ОМЕЛЬ**город, Івангород, Красний **КУТ**; • оз. *БАЙДо*ве *Veida* у с. Брусилів Жт Коростишів: **ВИШ**неве, **КОЗА**к, **СТАВ**ище, КО**ЗІ**ївка; • б. *БАЙДУ*нова *Veida* л Вел. СКЕ**ЛЮВА**тої Міусу Дц Макіївка: ^р. *БАЙДУ*нова *Veida* ^б. БАЙ**ДА**кова п ГАРАСИ**М**ової Міусу, ЯСИНівка; • р. *БАЙДА*лів *Яр Veida* у с. ДРУ**Ж**не [СГУ, 29] драуht- Вн КАЛИ**Н**івка: ур. БАЙ**ДА**лів Яр; ГАРАСИ**М**івка, ЛЕМЕ**Ш**івка, **КУТ**ища 2, **САЛЬ**ник, ЧЕР**Н**ятинці, **ЧЕРЕПА**шинці; • р. *БАЙДА*кова *Veida* біля с. БАЙ**ДА**кове Кг Онуфрїївка: ^**ОМЕЛЬ**ник; ПЕТ**Р**івка, ЯСИНу**ВАТ**ка, КРУ**ТОЯР**івка, **ВИШ**нівці, Лозу**ВАТ**ка.

 СКАНДИНАВСЬКІ ПАРАЛЕЛІ у КОЗАЦЬКИХ ДУМАХ (за М. Рахном). Вже "Ф. Боденштедт виявив в українських піснях і думах адаптовані ґерманські слова... Ф. Дж. Чайлд, ознайомившись із виданою М. Максимовичем думою про Олексія Поповича в перекладі німецькою Ф. Боденштедта, навів її... як паралель до шотландської балади про сповідь Брауна Робіна [Рахно, 4-5]. За словами К. Грушевської, «замітки Чайльда ввели нашу думу в доволі широкий круг мандрівних пісенних мотивів, звісних серед мореплавних народів...» (Грушевська 1926, с. 33) [Рахно, 51].

Низку скандинавських аналогій в думі про Олексія Поповича помітив М. Сумцов: «якщо вже й шукати родичів малоросійського Олексія Поповича, то останні виявляться не у Великоросії, а в Швеції, Норвегії Данії, Англії...» (Сумцов 1894, с. 3). За висновком ученого, «набагато ближче до малоруських дум лежать... північно-європейські балади» (Сумцов 1894, с. 5) [Рахно, 48], адже "всі гріхи Олексія Поповича мають відповідности в західних переказах. Зокрема, образи матері (і сестри) є в шотландській пісні, зневажання й розграбування церкви є не лише в українській думі, але й в оповіді архідиякона Генріха XII століття, шведських і данських піснях, вбивство дітей фігурує не тільки в думі, але й у данській пісні з рукопису 1590 року, там само міститься також образа громади, односельців (Сумцов 1894, с. 16)" [Рахно, 52].

М. Сумцов доходить висновку: «Можна гадати, що ще в глибоку давнину у європейських народів, які мали зв'язок з морем, особливо у скандинавів, існували оповіді про те, як на морі зупинився корабель, тому що на ньому був злочинець, і як потім цього злочинця було кинуте в море, і корабель поплив далі.

Такі оповіді могли бути і до прийняття християнства, причому діючою особою міг бути Морський цар, котрий бажав взяти з корабельників данину чи людську жертву, або морський змії... Основний мотив про каяття грішника на морі у малорусів міг існувати з давніх часів, як прямий наслідок їх никання по по Чорному морю ще при перших руських князях, або міг бути запозиченим в ті ж давні часи від скандинавських чужинців. На початку XVII століття, в блискучу добу розквіту малоруської художньої творчости, мотив про покаяння на морі був розроблений в чудову думу...» (Сумцов 1894, с. 10) [Рахно, 52-53].

Табл. С1. Відповідності епізодем українських дум та германського епосу [Рахно, 7-9]

Мотив	Епізодема з тексту думи	Епізодема з германського епосу	Джерело
1. Зневага до смерті й героїчна загибель	Зневага до смерті й героїзм духу серед тортур ("Байда"/ "Дмитро Корецький")	Помирати сміючись у германців – епічна ознака мужності	Германський епос
	Смерть Байди	Вікінг Вітсерк відмовився взяти шлюб із донькою ворога й висловив єдине бажання: самому вибрати спосіб смерті	Саксон Граматик "Діяння данів"
	Висіння Байди/ Корецького на гаку за ребро	Вікінг Ейрік зажадав сам обрати спосіб смерті	"Пісня про синів Раґнара", "Саґа про Раґнара"
	До пораненого героя прилітають янголи забрати на небо душу й тіло	Одін простромив себе списом Гунґнір і прип'яв до світового	"Старша Едда"
2. Загибель трьох братів	Три брати йдуть на війну ("Дума про трьох братів Озівських")	Валькірії (valkyrja) забирають витязів, що помирають, на небо до Вальгалли	"Старша Едда", "Молодша Едда"
	Старші брати кидають молодшого напризволяще у степу/вбивають	Брати Сьорлі й Хамдір вирушають до Йормунрека	"Старша Едда", "Молодша Едда", "Саґа про Вьольсунґів", Амміан Марцеллін, Йордан
	Загибель – кара за смерть молодшого брата	Зустріч зі зведеним братом Ерпом, пропозиція допомоги, відмова і вбивство брата	Загибель через відсутність молодшого брата Ерпа, усвідомлення поми-
3. Визволення з полону	Визволення з полону лицаря дочкою (дружиною, сестрою) чужоземного правителя ("Іван Богуславець")	Звільнення Бови з полону дочкою султана Малгарія; Ланселота – сестрою ворога; Гюона – дочкою еміра	"Бев з Антона"; "Ланселот"; "Гюон де Бордо"
4. Каяття грішника під час бурі на морі	Грішник на морі, його прилюдне каяття, жертва ("Буря на Чорному морі", "Олексій Попович")	Пошук грішника на кораблі, каяття і жертва	Сканд. і шотландські балади про Робіна Брауна, капітана Глена, короля Гальфа, оповідь про Рейнера ("Іст.анґлів"); ст.-фр. роман "Tristan le Léonois"
	Передбачення бурі соколом на камені ("Буря на	Хижі птахи викликають бурю / асоціюються з вітром, гро-	Скандинавські вірування
5. Алегорія сокола	Метафора батьківської любові до сина ("Дума про сокола і сокола")	Сокіл як символ сина	"Саґа про Вьольсунґів", "Молодша Едда"
7. Знахар і мова тварин	Козак їсть м'ясо гадюки й починає розуміти мову рослин і тварин (Дума про втечу матері з сином із турецького полону)	Зіґфрід з'їдає смажене серце Фафніра й отримує дар розуміння мови тварин. Гудрун скуштувала серце Фафніра й почала розуміти мову птахів	"Старша Едда"
8. Перший подвиг і смерть героя	Прагнення Коновченка, незважаючи на попередження старших, вступити в бій. Його загибель ("Іван Коновченко")	Лицар Альфарт, не дослухаючись до застережень старших, їде назустріч ворогу й гине	Поема "Смерть Альфарта"

Мотив	Епізодема з тексту думи	Епізодема з германського епосу	Джерело
9. Віщий сон	Віщі сни: Алкана-паші про власну загибель від руки Самійла Кішки; Коновчихи про смерть сина; сина про матір (Самійло Кішка/Іван Коновченко/ Дума про сон/ Дума про вдову і трьох синів)	Віщі сни Бальдра, Анґаґтюра, Атлі про власну загибель; Крімґільди – про Зіґфріда; Карла Великого – про Роланда	"Пісня про Нібелунґів"; "Сказання про меч Тюрфінґ"; "Старша Едда"; "Пісня про Роланда"
12. Статус воїна	Образливість прирівняння козака до хлібороба* ("Іван Коновченко")	Доля селянина – пасти худобу. Доля воїна – битви*	"Старша Едда", "Саґа про Гретґіра"

(*Пор. і "Мужикамь простымь славы козацкои на поталу не попущайте" [Клим. 207; Тимченко, II, 190]. – К.Т.)

М.Халанський навів паралель між українською думою про Івана Коновченка та німецькою поемою XIII ст. "Смерть Альфарта"... Д. Ревуцький вказав на паралелі віщому сну Алкан-паші в думі про Самійла Кішку в германському та французькому епосі... Р. Льове [писав про] потребу пошуку слідів германської мови в говірці чорноморських козаків. Скандинавські паралелі до образу Байди запропонував О. Гуцуляк" [Рахно, 5].

Одним з шедеврів українського епосу є **Дума про трьох братів азовських**. Двоє старших братів, що тікають на конях з Азова, відмовляються взяти з собою молодшого, пішого, якого вони звать «чужим-чужаницею». Старші брати кидають молодшого напризволяще в степу, а в деяких варіантах він просить їх убити його. Згодом вони гинуть, усвідомлюючи, що покарані за ставлення до молодшого брата (Андрієвський; Плісецький, с. 15-33).

У прозовому переказі думи про трьох братів азовських, записаному від лірника у селі Носівці на Чернігівщині, фігурує певна передісторія, якої немає в більшості поетичних текстів: «Колись жили три брати, і пішли вони на войну, як із турком воювали (це колись – давнє, давнє діло). Усі три вони попали в плен. Два з них воювались на конях, а третій був піхотинець...» [Кирдан 1965, с. 312]. Цей прозаїчний вступ вказує на існування якогось давнього переказу, що розпочинався саме рушенням трьох братів, один із яких був пішим, у похід.

Цей сюжет майже точно відповідає скандинавському переказові, відомому як з «Едди», так і з повідомлень Амміана Марцелліна і Йордана. Брати Сьорлі й Хамдір (в історичних пам'ятках – Сар і Аммі) вирушають на конях до остготського короля Йормунрека (Германаріха), щоб помститися йому за смерть сестри. Дорогою їм зустрічається їхній зведений брат Ерп, що пропонує їм допомогу, але вони відмовляються, презирливо звать його напівкровкою і убивають. Він для них є братом по матері від іншого батька, причому низького, нешляхетного походження. Здолати ж Йормунрека брати не змогли. Вони гинуть, усвідомлюючи, що смерть їхня через те, що немає з ними молодшого брата Ерпа. Він мертвий лежить на дорозі. Дія відбувається в Північному Причорномор'ї [Брайчевський, с. 105-106; Шаров, с. 100] [Рахно, 45-46].

М. Рахно показав низку аналогій у складі так званих формульних дій з козацького епосу. Кілька найвиразніших збігів наведено у табл. 4.

За всіх обставин, донедавна саме згаданий час створення Едд, – VII-XIII століття – виглядав як непереборна хронологічна межа для зіставлень з матеріалом українських козацьких дум, для яких не було відоме минуле, глибше від XV ст. І ось тепер у топонімії Україні знайдено численні свідчення незаперечних контактів з вестготським світом VII-XIII ст. Звичними виявилися топоніми, основи яких утворені від готських імен людей *Кісілу, Фрумідді, Гавіла, Трактемір*, у тому числі – й від кількох імен історичних діячів: *Теодерих, Малдрік, Рехіла, Гензерих*.

З іншого боку, далі з'ясувалися важливі подробиці, а саме, що серед епосів слов'ян *драматична* героїка наявна лише в козацьких думках та історичних піснях (пор. пісню про Байду). Існували в германській епіці також невірницькі плачі й інші відповідники кобзарського репертуару, що виникли з поховальних

гімнів. Цей спадок українці могли засвоїти лише у складних суспільних процесах за участю германського етнічного елемента [Рахно, 7].

Табл. С2. Епічні формульні дії в українському і скандинавському епосах [Рахно, 13]

Формульні дії	Українські думи	Скандинавський епос
1. Надлишок (n+1)	"сім полків убив, за восьмим полком голову схилив"	"Едда": 12 асів + Локи
2. Всі окрім (n -1)	Всі коні проходять повз матір Коновченка з вершниками за винятком коня її сина	Всі коні повертаються після полювання з вершниками окрім коня Сіґурда
...5. Вхід/ вихід до/з приміщення і "тиха промова"	"Про Коновченка": "Тогди ж то Хвилоне, корсунський полковниче, / из намету виходжає, / До козакив стиха словами промовляє"	Volundarkviða "Едди": "a um gekk/ endlangan sal, / stóð á gólfi, / stilti roddu" 'в дім зайшла, пройшла через довгу залу, сказала тихим голосом'
6. Прокидання зі сну	"оттогди-то Барабаш, гетьман молодий, од сна уставає, / Кролевськи лысты у кума свого Хмельницького зоглядає"	"Vreiðr var þá Vingþórr, / er hann vaknaði, / ok síns hamars / um saknaði" 'Вінґ-Тор зі сну розлючений встав, побачив, що молот його зник' (Primskviða "Едди")
7. Сміх/ плач чоловіків; злиття сміху і плачу	Іван Коновченко "Бесурманів на сміх піднімає" Козаки "Івася Коновченка з коня здіймали, / Слізми обливались" "Пішла бідная вдова, плаче, / Стежечки не баче, спотикається, / А сидить найменший син / Край віконечка, насміхається"	"Сміючись, Вьолунд у повітря здійнявся"; Atlamál "Едди": "Leiddu landrogni / lýðar óneisir grátendr gimnhvatan / or garði húnar" 'Прощалися люди з конунґом, плачучи, коли сміливці залишали двір гунів'; "Hlœjandi Volundr / hófsk at lopti, / en ókátr Niðuðr sat þá eptir" 'Сміючись, Вьолунд у повітря здійнявся, Нідуд сумний сидіти залишився'
8. "Сказати словами"	Дума "Сокил" – "то старий сокил до орла сизокрилого словами промовляє"	Brot ar Sigurdakviða "Едди": "úti stóð Guðrun / Guða dottir, / ok hón þat orða / alls fyrst um kvað" 'зовні стояла Гудрун, донька Г'юкі, словами мовила вона насамперед'
9. Невербальне вираження емоцій	"Тогди то вдова, старенька жена, / Ударьтсья об полы руками, / Обильлеться дрибными сльозамы"	"так сильно вона сплеснула руками, що духом могутній піднявся на ліжку"
10. Повчальні сентенції	"А горілочка часом ізрадлива, / Не одного козака із світа збавила"	"margan steln viti vin" 'багатьом принесло нещастя вино'
11. Велич і смерть	"помер козак – слава не вмере, не поляже"	"ek veit einn / at aldri deyr: / dómr um dauðan hvern" 'я знаю одне, що ніколи не помре слава загиблого'
12. Останнє прохання	"Прошу моїй неньці правди не казати, / Тільки неньку жартами звеселяти"	"ніхто не співайте сумних пісень, побачивши рани на моїх грудях"

Б. Кирдан зазначає, що дума про Івася Коновченка "дуже давня. Під ім'ям [полковникъ панъ Филонъ] може критися який-небудь старий козацький проводир" [УНД, 450]: пор. з нових топонімічних студій гр. Φύλων 'місто Філи в Готії' [Тищенко 2015].

Говорячи про кобзарське середовище побутування українських дум, не можна обминути й питання про етнокультурні контакти, збережені їхньою музикою. В.Кушпет так коментує відому думку М. Лисенка про близькість українських і сербських мелодій історичних пісень: "Неминуче виникає запитання: якщо українська мелодика ближча до сербської, то чому ж робота дослідників не була скерована в цьому напрямку, а щоразу нав'язливо виголошувалася думка про "спільне джерело" (з російською)? Відповідь очевидна: політично

заангажованим дослідникам і музикознавцям – спочатку великоросійським імперським, а згодом їхнім спадкоємцям радянським – не потрібен був навіть натяк на окремішність українських етномузичних витоків. Бо тоді неминуче випливало б на поверхню очевидне: становлення Московського царства і його культури перебувало під потужним... монголо-татарським впливом, тоді як власне руські землі (від Чернігівщини до Галичини) опинилися під західно-південним впливом (литовським, польським, турецьким). Саме ці чинники й привели до різного етномузичного формування українців та росіян... Але те, що замовчувалося, переконливо демонструвала сама українська мелодика. Формуючись у відповідності до етнічних, а не політичних ареалів, вона краще за будь-яку карту окреслювала реальні кордони історичного співіснування культур різних народів...

У другій половині XIX ст. ...П. Сокальський у праці "Русская народная музыка" зазначав: «Південноросійські (тобто українські. – К.Т.) наспіви виявляються вельми близькими за своїм складом та інтервалами, що використовуються, з сербськими, народно-польськими, моравськими, болгарськими та загалом південнослов'янськими, то чи не наштотує це на думку про їхнє спільне з персами арійське коріння глибокої історичної давнини...» [Кушпет, 238-239].

"Інший російський дослідник О. Фамінцин, ознайомившись із нотними записами творів, співаних О. Вересаєм, відверто визнавав, що «такого роду спів із застосуванням надмірних інтервалів та й загалом хроматичних тонів, причому таких, що багаторазово протягом однієї й тієї ж мелодії то з'являються, то знову зникають (до і до-дієз, фа і фа-дієз), у Росії абсолютно чужий для народного слуху...». О.Фамінцин свідчив, що «іншою, надзвичайно характерною рисою співу Вересає є використання ним дрібних, ледь вловимих голосових фігур, які складаються зі швидких мелізмів, що прикрашають мелодію... Це знову є рисою..., притаманною південним слов'янам, грекам, південним циганам, туркам...» [Кушпет, 239].

"Своїм низьким соціальним статусом ці люди «убогого чину» (носії кобзарської традиції. – К.Т.) псували образи національних «гомерів» та «боянів», руйнували так добре побудовану естетську модель епічної традиції... Так, М. Сумцов, полемізуючи з П. Житецьким, звинувачував того, що він «намагається переконати читача, що творцями дум були «старці» тобто жебраки... Важко прийняти таку гіпотезу з тієї причини, що старці здавна відомі, як люди фізично немічні, каліки, хворі й престарілі; люди такого «убогого чину» не могли створити такі сильні художні твори, як думи». У доповіді на XII Археологічному з'їзді в 1902 р. Г. Хоткевич також схилився до думки про існування у давні часи якихось інших кобзарів, «незалежних співців» [Кушпет, 126].

Та ж естетська модель проглядає за сумнівами щодо зв'язку українського слова кобзар з наведеним у Codex Cumanicus *половецьким* словом *qobuzci* 'музика, кобзар' [Кушпет, 114]. Дарма що з того ж середовища і співець *Op*, і *євшан-зілля*, і *козак Мамай* – таки ж з кобзою. Саме на степовий *кобиз* вказує і його тюркський етимон [Кушпет, 91], і польський аналог українського слова *кобзар* – *kobez-nik* [Кушпет, 115]. Топонімія України зберегла назви сіл КОБИЖ.ЧА Чг, КОБЗівка Хк, ХОВЗівка Чг, р. Чорна КОБИЩАна Пл, які засвідчують давність і тяглість фено-мену кобзарства на Лівобережжі. Разом з тим, автентичність українського слова *кобзар* видно з латинсько-готського форманту -ар, як у *сопілкар*, *дудар*, *трем-бітар*. Як відомо, "термін «старець» 'кобзар' проіснував до 30-х років XX ст. і зник після фізичного знищення його носіїв" [Кушпет, 122]. Перед тим "на якийсь час термін «кобзар» став контрреволюційним символом, а сама *бандура*, чи ...*кобза*, «примітивним непотребом» та «націоналістичним сміттям»" [Кушпет, 129].

Особливу незручність і "ментальну перешкоду" для естетизації кобзарства становило те, що ці співці епосу були незрячі. Однак якраз незрячість українських скальдів має пряму аналогію в германських старожитностях, це одна з рис невідомості також і цього релікту українського минулого. На існування в середньовічних германців сліпих співців вказує місце в «Титурелі», де говориться: «So singent us die blinden (так співали сліпці) das Sifrid hürnein waere...». В іншому німецькому вірші 1343-1349 року згадано співців, що співають на вулиці (Созонович, с. 41; Буслаєв, с. 54). Це також паралель зі сліпими кобзарями й бандуристами українців [Рахно, 41]. Але ж суспільство, яке виробило таку попри все достойну нішу для виживання цих людей, не є пересічним явищем в історії. Справді, які ще з народів Європи, крім скандинавів і українців, спромоглися виробити у своєму минулому феномен середньовічного цеху незрячих *зберігачів героїчного епосу*? Після системних студій стало очевидно, що виявлені скандинавські паралелі – доварязькі, а відтак докиєворуські. У такий спосіб було подолано дисконтинуїтет: пласти історії зрослися.

 СКАРБНИЦЯ і **КАЗНА** – чергова пара запозичень різних культурних світів: західного, германського і східного, арабського (рис. С3).

«СКИНУТЕ МИНУЛЕ»: ПРИКЛАД

БАСКІВ. З етнічної пам'яті кожного народу періодично зникають її найдавніші пласти під тиском нових історичних вражень. Таке «розвантаження» засвідчене багато разів, передусім – у народів з тривалою генетичною історією. Так, у передмові до збірки баскійських прислів'їв зазначено, що серед них "відчувається і якась тематична неповнота. Може тому, що в басків порівняно з сусідніми романськими народами найпізніше виникла писемність, і немало їхніх фольклорних перлин загубилося в морі часу. Так, майже не зареєстровано прислів'я про війни з римлянами, маврами та іншими завойовниками і, взагалі, про військові подвиги в обороні рідного краю. А вони ж у басків, напевно, колись були..." [Литвинець, 10].

Тут показовий брак на перших місцях у списку кельтів і готів. Але куди повчальніше інше, не згадане у тій передмові: сам непомічений приклад *баскійської мови й топонімії*, у яких це "скинуте минуле" далі живе. Адже насправді є "незримий супутник басків у їхніх тисячолітніх мандрівках, шанований свідок дописемної пори їхньої історії".

Зокрема, вік кельто-баскійських зв'язків вимірюється тисячами років [Тищенко 2001, 79]. Ще П. Лафіт уважав **кельтськими** запозиченнями баскійські слова *hogei* 'двадцять', *tegi* 'тент, захист, стайня', *maite* 'люба', *andere* 'дама' [Lafitte, 25]. Польський лінгвіст Л. Беднарчук довів існування прямих ірландсько-баскійських лексичних паралелей: дірл. *a(i)nder* 'дівчина', *adare* 'піг', *laigh* 'мотика' відповідають баск. *andere* 'пані', *adar* 'піг', *laya* 'мотика' [Bednarczuk, 659]. Гадаємо, сюди слід зарахувати й іншу пару: дірл. *ass*, *at* 'молоко' – баск. *esne* 'молоко'. Відомо також, що як баскійська, так і кельтські мови мають післяйменники, присвійні суфікси, категорію *praesens habitualis* 'бути в стані чогось' і ще низку неіндоєвропейських особливостей. З іншого боку, в сусідстві з Басконією досі збереглися важливі топоніми *Астурія* та *Керданія* з уперше помічною нами можливою кельтською етимологією – пор. ірл. *astur* 'подорож, дорога' та корн. *kerd* 'шлях, вільний прохід', ірл. *ceird*, кимр. *cerdd* 'подорож, перехід, рух' [Тищенко 2015, 232]. Кельтизмами вважають і назви *Беарн* (від гал. *Vene(h)arnum* – назва племені), *Гав д'Олорон* (*gaba* 'стрімкий потік'), *Каркасон* (*caer* 'камін' + *cassano* 'дуб'), *Кантабрія* (плем'я *Santauri* від *cant* 'край, узлісся'), *Мадрид* (*Magetoritum* 'бхід біля поля'), р. *Дуеро* (*dur* 'вода') та інші.

Дбайливо збережені баскійською мовою архаїчна звукова форма й зміст давніх **латинізмів** говорять тепер самі за себе: *bake* (<*paх*, *pacem*) 'мир', *biki* (<*picem*) 'смола', *denbora* (<*tempora*) 'час', *dorre* (<*torre*) 'вежа', *abendu* (<*adventum*) 'грудень', *gauza* (<*causa*) 'річ', *gela* (<*cella*) 'кімната', *gertu* (<*certum*) 'певний', *gerezi* (<*ceresea*) 'черешня', *gura* (<*gola*) 'бажання', *gorputz* (<*corpus*) 'тіло', *gurutze* (<*cruх*, *crucesm*) 'хрест', *tipula* (давнє *kipula* <*sepulla*) 'цибуля', *baba* (<*faba*) 'біб', *fede* 'віра', *paganu* 'паганський' (мешканець *pagus* – села), *lege* (<*lex*, *legem*) 'закон', *laku* 'озеро', *aire* 'повітря', *zeru* (<*coelum*) 'небо', *arbola* (<*arbor*) 'дерево', *aboztu* (<*Augustum*) 'серпень', *meza* 'меса', *aldare* 'вівтар'.

Фонетичні навички басків зробили частину латинізмів важко впізнаваними, а однак це таки латинізми: *ohore* (<*honorem*) 'гонор', *ahate* (<*anatem*) 'качка', *xahu* (<*sanum*) 'чистий', *xahatu* (<*sanatum*) 'вимитий', *garau* (<*granum*) 'зерно', *balea* (<*balenam*) 'кіт', *harea* (<*arenam*) 'пісок', *katea* (<*catenam*) 'ланцюг, кайдани', *laket* (<*placet*) 'приємно', *landatu* (<*plantatum*) 'посаджений' (про рослину), *luma* (<*pluma*) 'слива', *lore* (<*florem*) 'квітка', *arraga* (<*fragam*) 'суниця', *errege* (<*regem*) 'король', *errota* (<*rotam*) 'колесо', *mutil* (<*putillum*) 'хлопець', *makila* (<*bacilla*) 'ціпок', *pistia* (<*bestia*) 'тварина', *прака* (<*brasae* з гал.) 'штани', *balacatu* (<*placatum*) 'затихлий', *орукату* (<*occupatum*) 'зайнятий', *mukurru* (<*sumulum*) 'купа', *borondate* (<*voluntate*) 'воля' [Lafitte, 25; Etchebarne].

З евангелізацією прийшли візантійські **грецизми**: *eliza* (<*ecclesia*) 'церква', *aingeru* 'янгол', *Bettiri* 'Петро', *Grabiel* 'Гаврило', *aprezpiku* 'єпископ'.

Король Леовігільд мусив збудувати 581 року спеціальне укріплення – фортецю Вікторіакум («Переможну») – саме для стримування нападів баскійських племен: цю романську на-

(заст.) «скарбник», ст. *скарбъ* «казна (1388); майно (1449)»; — р. бр. *скарб*, др. *скарбъ*, п. *skarb*, нл. *skarba* «лепта»; — через польське посередництво запозичено, очевидно, з давньоверхньонімецької мови; двн. *scerf* «монета», раннє нвн. *schep(p)f* «тс.» пов'язані з двн. *scarbon* «робити надрізи, карбувати», спорідненим із псл. *šęgrъ, укр.

казна́ (заст.) «державна скарбниця, гроші», [*казенець*] «утримуваний за рахунок казни» Ж, *казенка* (заст.) «державна винна крамниця; горілка у цій крамниці», *казенщина*, *казенний*; — р. бр. *казна́*, болг. *хазна́*, схв. (h)àzпа «скарб»; — запозичення з тюркських мов; тур. *hazine* (*hazne*) «казна, скарб», крим.-тат. *хазна*, тат. *хазина́*, *хазина́* «тс.» походять від ар. *hazāna*, *hazna* «тс.».— Акуленко 137; Макарушка 8; Шанский ЭСРЯ II 8, 19; Шипова 150—151; Фасмер II 160; Аракин Тюркизмы 120—122; Добродомов РР 1967/1, 77—79; Младенов 664; Skok I 662; Берп. I 386; Lokotsch 68.

Рис. СЗ. Зі статей *скарб*, *казна* [ЕСУМ, V, 265; II, 342]

зву разом з вестготською – Гастейс (gasteis «чужинці» [Вольфрам, 139]) має теперішня столиця Баскійської автономії місто Vitoria-Gasteiz Віторія-Гастейс. Однак даремно впродовж двох століть хроніки прикрашали діяння кожного вестготського короля фразою «domuit feroces vascones» – «приборкав лютих васконів»: виходить, кожному черговому королю залишалося кого ще приборкувати (розіп'яти васкони та їхні родичі кантабри, кажуть, співали на хрестах). У баскійському словнику вестготи також залишили кілька давніх **германізмів**: ehun 'сто', zilhar 'срібло', urkia 'береза', gindax 'лебідка, коловорот', sala 'дім' [Lafitte, 26], gerra 'війна', arropa (пор. сучасні німецькі hundert, Silber, Birke, Winde, Halle, а також франкск. werra, англ. war; фр. robe < готс.).

Пиренейський бастион вистояв і проти маврів. Адже в наші дні решта півострова рясніє арабськими топонімами: від Гвадалківіру і Гібралтару, через Альбукерк, Аліканте, Гвадалахару, Ресіфе, — аж до Альгамбри й Трафальгару! Лише в Кантабрії та Гірській Басконії арабських географічних назв практично немає. Щоправда, виняток, за нашим спостереженням, становить загадкова назва прибережної гори Хайскібель біля Гондаррибії: як виглядає, від баск. jaiz 'похилий, низький' і таки ж ар. gibel, djebel 'гора'. Зате невтомний свідок — мова — добре зафіксував **арабське** сусідство, колись таке бурхливе: jabe 'володар', aba 'батько', korban 'дарунок', azoka (<azzuk) 'базар', zaragoil 'штани', kutun (<kutub) 'папір', mahai (<masa) 'стіл' [Lafitte, 216, 217]; у північних діалектах і в Ашулара є звичайним виразно арабське bait, beit 'будинок', — і цілком несподівані (бо вживані в усій Басконії) esker (<šukr) 'подяка' (спостеріг студ. О. Кучма), barkatu (<barakat) 'пробачте' та загальновизнане арабське oxala (< enšallah) 'дай Боже'.

Особливе місце посідає pagusi 'господар, голова, начальник; старший з братів'. У Л. Траска вказано OUO 'of unknown origin' [Trask, EDB, 295]. З відомого нам кола зіставлень найближчим є **амхарське** negus 'цар' (з кореня NGS 'панувати'). Пор. і с. Nieguši біля Котору, родовий маєток черногорських князів Петровичів.

За віки сусідства іспанці запозичили з **баскійської** низку слів, у тому числі *izquierdo* 'лівий' (<баск. esku 'рука' + erdi 'половина'), *arroyo* 'ривчак' (<arroil), *conejo* 'заєць', *pizarra* 'шкільна дошка' та інші, що є однозначним виявом культурного впливу. Проте на державному рівні працьовитість і відвага басків, замість бути поціновані Мадридом, викликали його занепокоєння. Боячися конкуренції кмітливих басків в управлінні новими американськими колоніями, Іспанія звела їх до ролі громадян другого ґатунку, відмовивши в праві обіймати високі посади і вживати баскійську в державних установах і церквах у самій Басконії [Cuena, 311]. Цілоком як і в нас, саме ці події загострили боротьбу народу за збереження власної культурно-мовної ідентичності [Л-ра: Тищенко К.М. Найдовша мовна й культурна традиція в Європі: баски // Пам'ятки України, №4.2003. – С. 74-101]

<i>Італьський та балтійський інгредієнти</i>		<i>Скіфський іранський інгредієнт – VI ст. до н.е.</i>	
1. *DIVЬ	лит., лтс. dievas бог	BOGЬ бог	ір. baṣa
BĚSЬ біс **	лит. baidas страховидло	DIVЬ див	дір. dāeva злий дух
SLAVA слава	лит. šlòvė	XVALA хвала	дір. hvarenah
MODRЬ [модрий, модрина]	лит. mādaras бруд	SINЬ синій	дір. axšaena, ос. aexsīn пуш. sīn
2. *VIRЬ [вира]	лит. vūras (плата з людини)	MQŽЬ муж	ір. manuš-
ONЬ він	лит. anās	OVЬ (той)	дір. ava той
KOSA коса (волосся)	лит. kasà; kasyti чесати	VOLSЬ волос	сперс. vars
3. BĚRTVITI буркотіти	лит. burti чаклувати	GATATI гадати	дір. gāṭa гімн
BL'USTI (дотримуватися)	лит. dēl	PATRITI бачити	дір. paṭrai
DĚL'А для	лит. priē до, при	RADI заради	дперс. rādiy
DO / PRI		KЬ (до), [к]	ір. -k, согд. kw
4. SEKYRA сокира / TESLA тесло	лтс. teslis	TOPORЬ топір	дперс. parata, ос. faeraet
OGNЬ вогонь	лит. ugnis	(V)ATRA ватра	
VAPA болото, озеро	лит. ūpė річка	OPOKA (водойма)	ір. ātar
> варьпъ > варьпо вапно			ір. āp+aka вода
5. BUR'А > обуритися	лит. biūra негода, бурхливий	DĚZDŽЬ дощ	ір. *duš+diu недобре небо
BĚRZЬ [борзий]	лит. burzdūs	XĚRTЬ хорт	ір. *hṛta швидкий
QŽЬ вуз	лит. angis змія	(J)AŠĆERЬ	перс. ašdar
		ящір > ящірка	дір. aži.tar

Рис. С5. Відповідність слів двох старіших інгредієнтів праслов'янської мови і новішого, іранського (за В. Мартиновим, – пор. рис. І. Б1, Д2) ** можл. єгиптизм

СКІФСЬКИЙ ІРАНСЬКИЙ ІНГРЕДІЄНТ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОЇ МОВИ – на думку В. Мартинова, один з трьох її початкових складників (рис. С5).

Греки – свідки скіфського контексту раннього слов'янства. "Невже фізичні й моральні цінності слов'ян були від початку найдовшеніші – настільки, що досі можуть правити за взірець і орієнтир на майбутнє? Наскільки такі слов'яни є міфом? Коли йдеться про наш народ, то зрозуміло, що українці до XVIII ст. були генетично менш різноманітними – образно кажучи, без Москаленків; якщо це українці до XV ст., – то без Москаленків і Ляшенків; якщо до XIV ст., – то без названих і Литвинів, Литвиненків, Литвинчуків; якщо до XIII ст., – то без них і Татарчуків, Могил і Могильницьких; якщо до X ст., – то без названих і Данченків, і Мажаровських. Звичайно ж, і серед топонімів тоді нічого схожого на ці прізвища й бути не могло. Коли йдеться про місцеву людиність до VIII ст., – то вона була і без усіх згаданих сімей, і без Горбачів, Візирів і Паталахів, без Магушинців і Мачуських; якщо до V ст., то без Абаровських і Ображеєвичів; якщо до IV ст., то без Гунь і Гунченків.

Серед нас трапляються Передерії і Коцупії: виходить, у складі українців їхній "стаж" – серед найдовших. Але можна уявити стан етногенезу й до V ст. до н.е., коли серед місцевих наддніпрянців не було, крім усіх названих, ще й Передеріїв, Шкроботів, Шкарапут, Гмир, Коцупіїв, Пахлів, Азаренків а до VI ст. до н.е. – усіх названих і Кизим. Залишаються самі ендемічні "трипільці". Відповідно менше слів-запозичень, менше "незрозумілих" назв селищ... Куди ж "розтає" слов'янство, коли подумки забрати "домішки", які його, кажуть, "зіпсували"? Правильна теза – протилежна: генетично й мовно найбагатший сучасний стан слов'янства. Чим глибше в історію, тим *бідніше* поняття, *менша схожість* "тодішніх слов'ян" на теперішніх. І неминуче наближається межа, за якою "перші слов'яни" *невідрізнимі* від якихось таємничих "передслов'ян". Було б антиісторично, якби раннє слов'янство мало відразу складний, насичений, *розвинений, сформований* зміст (а саме таку "уречевлену міфологему" і плекають квасні патріоти). То хто ж були ті "передслов'яни", від яких "перші слов'яни" лише ледь-ледь відрізнялися? (див. врізку)" [Тищенко 2016, 57].

Свідчення Георгія Псиди (628 р.)

Очевидець облоги Царгорода 628 р. і війн Візантії зі степовиками, поет Георгій Псида відтворив у віршах етнічне оточення, з якого "вироїлися" ранні слов'яни. Видно, що це "Дике поле" було переважно, а часом і виключно іранським (*курсив*). А от і моральні цінності й дитинство "перших слов'ян" очима цивілізованого грека:

"*Парфяни випалюють персів, скіф* нищить **СЛОВ'ЯН**, а ті – *скіфів*.

Заюшені кров'ю взаємно, за вбивство відплачують вбивством,
і з розпачу й люті зростає щораз неминуча війна" [СИ, 70-71].

"Нам з заходу хмари фракійські принесли війни боровій,
скіфи підкралися з суші, **СЛОВ'ЯНИ**-вовки із човнами затіяли битву морську.

їхньої крові набравшись, хлюпають хвилі червоні,
ще й [*перська*] Горгона зі сходу, наче мара, постає" [СИ, 71].

"Ворожий нам варварський розум без ліку **СЛОВ'ЯН** та булгарів
в човни посадив дерев'яні (бо довбанки здавна він мав)" [СИ, 69].

"То ворог непростий з'явився, злилися тут різні потоки, і змішано тут геть усе:

СЛОВ'ЯНИ домовились з гуном, а *скіфи* й собі – із булгаром,
мідієць злигався зі *скіфом*, – хоч мова усіх розділяє й далекі місця існування,

Але ж проти нас, нагостривши, з'єднали вони свою зброю –
в бажанні богами поганства здолати твердих християн" [СИ, 67].

...Отут слов'ян справді не відрізнити від їхніх молочних братів.

Звичайно, можна грека вважати слов'янофобом і не слухати.

СКІФО-САРМАТСЬКІ ІРАНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ. 10-й пласт лексичних запозичень від I тис. до н.е.: *потвора, почва-ра, гмиря, драби, [кацап, легінь]* та ін. Відповідають пласту топонімів: *Дніпро, Дністер, Прут, Артополот, Саки, Артек* і прізвищам *Сколота 1, Колодко 489, Ковтун, Сакович 780, Матяш 5649, Матвіяс 60* та ін.

СКОВОРОДА < вірм. skava-řak, де -ř- < rr/ rd *ska-varđak. "Порівняння зі слов'янським словом настільки явне, що всі намагання пояснити зв'язок слов'янського слова з дав.-верх.-нім. scart- (...) – не тільки фантастичні, а просто неспроможні" – О. Семеренї [ВЯ, 1967, 4, 14]. Першоджерелом О. Семеренї вважає гр. σκεβάριον 'посудинка' (Аристофан "Ахарняни"), звідки у пізній період σκεβάρι, а далі закономірні похідні σκεβάρις знах. відм. σκεβάριδα [ВЯ, 1967, 4, 14-15].

СКРИНЯ < іт. scrinio, лат. scrinium 'коробка для паперів'.

СЛУГА < кельт. sluag 'слуга'.

СМАЧНО < свн. smacken 'смакувати'.

СПЕЦИФІЧНІ РИСИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОЛІ ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ. З таблиць фонетичних і граматичних аналогій слов'янських мов видно, що всі без винятку 22 аналогії української з південно-слов'янськими відомі й у західних або східних слов'янських мовах (отже, не є для неї специфічними). Так само з-поміж 12 специфічних рис української мови, спільних з обома географічно східними слов'янськими 7 відомі й у південних, а 2 – у західних слов'янських мовах. І, нарешті, серед 21 специфічної риси української мови, спільної з географічно західними мовами, 13 відомі й у південних слов'янських мовах. Якщо тепер на тлі "звичайних" рис, повсюдних у більшості слов'янських мов, виокремити специфіку української мови як сукупність менш поширених характерних рис її фонетики й граматики, то її визначають 8 "українсько-західнослов'янських" рис і 3 "українсько-східнослов'янські" риси – усі без аналогів у південнослов'янських мовах (рис. С6).

Особливий статус українсько-лужицьких аналогій з очевидністю полягає у тому, що з-поміж 8 українсько-західнослов'янських мовних рис усі ці риси представлені у лужицьких, а 5 з них – крім цього ще й у інших географічно західних слов'янських мовах. Тобто навіть у межах українсько-західнослов'янських мовних аналогій три риси наявні виключно у лужицьких мовах, – включно з сепаратною рисою "і (на письмі ё) < ѣ" (так і у ікавських говірках хорватської, але розгляд діалектних фактів означав би зміну вихідних критеріїв зіставлення: тоді мов не 13, а більше).

Мовні явища	Географічно західні і східні слов'янські мови	Українська мова
1. Розвиток ѣ > і	Нлуж. і < ё [i]: spěw, wěnk, jězdny (не як у чес. ё, слц. е, пол. ie, влуж. ё)	В українській – як у нлуж. спів (spěw), вінок (wěnk), іздець (jězdny) (не як у польс. і рос.)
31. Протетич. г-	Влуж. hišće, hić, hikawka, Handrij, Hanka	Укр. горіх, Ганна, гострий; га, гикавка
55. Ст.най-/nej-	Нлуж. wusko, wusčej, nejwusčej [Hannusch]	Укр. вузько, вужче, найвужче (не як у рос.)
2. Розвиток о > уо у уі у і	Влуж. у < о: nós [nʊs] -osa 'ніс ~ носа', wóz [vʊz] -oza 'віз ~ возу'. Полабс. snūp, rūg, t'ūn 'кінь'	В укр. масово ніс, віз, віл, кінь, голів; у діал. [вʊол, кʊонь, вул, кунь, вʊл, кʊнь, нʊс, вʊз]
5. Спільна історична доля ѣ, ѣ	Чес. sen, den < съпъ, дьпъ; пол. sen, dzień; відхилення є у слц. (pes, deň, але kozol < kozьľ) і влуж. (džeň, але kozol < kozьľ)	Українська не має цих відхилень: орел, пес, овес, козел, – але сон (не як у рос. орёл, лёс, овёс, козёл)
11. Розвиток h < g	Слц., чes., влуж. h (на відміну від пол., нлуж. g)	Укр. h: голова, гора (не g, як у польс. і рос.)
42. Старе зак.-ові	Дав. відм. одн. чes., пол. towarzysowi, нлуж. -owi	Укр. батькові; козакові, на ~ (не як у рос.)
46. Розрізнення закінчень -a/-y	Род. від. од. іменн. ч. р. пол. towarzysza, gościa/rozkładu, czasu, teatru; нлуж. sadu,a;dworu, a	Укр. народу, обрю, засобу / присудка, підмета, предмета (не як у російській)
27. ч,ж < *tj,*dj,*kt'	Рос. свечу, печёт (але сажу, хожу, ежжу), межа; білор. свяча, мяжа	Укр. свічу, пече, саджу, ходжу, їжджу, межа, пд.-зах. [меджа, саджа, пряджа]
49. -чик, -овик, -иха	Рос. перебежчик, маховик, зайчиха (як і в білор. зайчыха)	Укр. перекинчик, маховик, кадровик, зайчиха, ковалиха
53. Пестл.ф.числ.	Рос. двоечка, троечка (як і в біл. пяцёрачка)	Укр. двійко, трійко, двієчка, трієчка

Рис. С6. **Фонетико-граматична специфіка української мови** визначена її 11 рисами, спільними або виключно з географічно західними слов'янськими (8), або виключно з географічно східними слов'янськими мовами (3) та відсутніми деінде. Видно особливий статус українсько-лужицьких аналогій. Крім цих 11 специфічних рис українська має ще 34 унікальні риси, невідомі серед інших слов'янських мов: разом 45 рис з 82

Таке особливе місце української поки що нема з чим зіставити: аналогічні підрахунки для інших слов'янських мов потребують нових десятків годин студій.

СТАРОУКРАЇНСЬКА МОВА XIV-XVIII ст. Поширена в Україні, Білорусі, частково у Польщі й Молдові мова юридичних документів, згодом – конфесійної, полемічної, художньої, проповідницької, історіографічної, наукової літератури. Детальніше див.: УМЕ, с. 641-644. Про словниковий доробок проф. Є. Тимченка можна дізнатися з рецензії І. Огієнка на I том праці Є. Тимченка.

СТЕЖКА укр. продовження дслов. *стежа*, пор. ґот. *staiga*, латв. *staiga*.

СТЕРНО з данґ. *stēor*, санґ. *stere* 'стерно (у сканд. *styr-*), весло' [Buck, 732]; дфриз. *stiure*, пор. нім. *Steuer* 'стерно'. Українське слово стерно запозичене у ІХ ст. Але в усіх скандинавських мовах основа цього слова – *styr-*. І тільки у давньоанглійській *stēor*, у середньоанглійській – *stere*, що означає 'стерно, весло' [Тищенко 2012, 286, 312, 344].

Для самих слов'ян далека морська плавба від початку була чужою. Про це емоційний А. Брюкнер з дрібною гіркото написав колись гарні рядки: "**Okreť** 'корабель, окрут', *okreťowu*, від XVI ст. повсюдне ('те, чим крутять, керують'¹), це наш новотвір, не менш дивний, ніж, наприклад, схожа назва *pasad*. На щонайгострішу противагу до німців, слов'янин, мешканець суходолу, не мав жодних питомих моряцьких слів; навіть *лодію* і *корабель* позичив; у нас з латини *pawa* 'неф, корабель' (ще у XVII ст. повсюдне, як і в мадярів), давніше *koga*²; з італійської *bat*³, *fusta*, *galiony* тощо; з німецької *szmaka*⁴, *szkuta*⁵ та ін.; питомими слов'янськими є тільки *czółno* і *komiega* 'видовбане дерево для річкової плавби', у якій слов'яни були вправні з причин розміщення своїх селищ [уздовж річок]; навіть старі російські *пря* 'вітрильник' і *лойба* 'човен' є фінськими запозиченнями XI ст.; море залишилося для слов'ян чужим; тому й усе інше – *щогла*, *стерно*, *линь* тощо – з німецької⁶" [Brückner, 378]. Польський вчений забув наші *дубки* і *струги*: ці назви таки питомі... [Тищенко 2012, 398-399].

СТРАВА ◇ Скільки пристрастей навколо згаданої Пріском *страви* у гунському таборі: чие слово? ґотс. **stráujan* означає *to strew, spread (with carpets)* постилати (килими), – при тому що анґ. *the spread* у розмовній мові означає 'частування', а *great ~* 'бенкет' (рос. *пирушка*). Тобто, секрет *семантичного зсуву* досі живий лише у ґерманському мовному світі. Звідти і слово [Тищенко 2015, 95]. Пор. і текст колядки: "Застилайте столи Та все килимами, Радуйся". З якого це часу предки українців застиляли столи не обрусами, а килимами?

СТРІХА ◇ Слово *стриха* виводять з гіпотетичних форм під зірочкою "очевидно, з давнішого **stroisa* (можливо, **stroigsa*), пов'язаного з *strojь* 'порядок, стрій'". При цьому без уваги залишають дісл. *strik* 'смугаста тканина', лат. *stria* < **strig-ia* 'смуга, борозна, в'язка', дсл. *стригж* *стрижу* [Lehman, S156].

СТЯГНЕННЯ (СИНКОПА) – зникнення звуків в одній з ділянок слова:

В. *Baduer* 拔都兒 (Наз) — *бадур* = монґ. *bayatur* "витязь, богатырь", элитный офицер [F 30]

maître < *magister*; також і под. Звідси прізви. Батура, Баторій. З історичних причин рос. *богатырь*, укр. *богатир* повніше відповідають монгольському мовному оригіналу. Явище синкопи протилежне вставці (епентезі).

СУКНЯ < 1) ар. *al-sukhna* 'тепла'; 2) *Al-sukhna* Сухна, оаза біля теплих сірчаних джерел і місто в Сирії, відоме своїми виробами жіночого одягу. Пропонувати арабську етимологію спонукає те, що *сукня* за змістом ніяк не пов'язана з *сукном*.

СУМАТУХА. Зміст укр. *суматуха* – протилежний до рос. *суматоха*. Чому? Тут знову на поверхні лежать факти словника: укр. *сум*, [*сумá*] "туга, страх і сум разом" з десятком похідних (*сумний*, *сумовитий*, *сумувати*, *засуміти* тощо), вираз [*сум суменний*]. Словник чомусь відокремлює від них слово укр. [*суматуха*] **меланхолія** і жодним словом не коментує гостру суперечність з рос. *суматоха* **метушня** [ЕСУМ, V, 474]. Але ж ці "несполучні" складники якраз і пояснимі з сутності Рамазану, коли денна меланхолія чергується з нічними покvapними розговіннями. Якщо ж врахувати місце спостерігача, то вийде, що предки українців бачили сумних мусульман *удень*; а предки росіян – *були серед них уночі*.

Паранджа, хустка, якою жінки-мусульманки затуляють обличчя (чадра) – ● пот. **ПАРАДЖИН** у нп. ВОРОХТа NB ар. *баракат* 'благословення'; стара назва с. **МИКУЛичин** = **ПАРАДЖИН** ! **ІФ** [СГУ, 411]; ● пот. **ПАРАДЖИН**, *Paradžyn* у с. Верх. ЯСЕНів **ІФ**, пот.

¹ Повторене в ЕСУМ. Інше міркування висловлене у зв'язку з хорв. *okrut* 'бочка', '(плетена) посудина', чес. *krutina* 'вузол, колиска': на цій підставі у К. Бака вказано на можливий розвиток значення через "плетене судно якогось типу" [Buck, 728]; (на жаль, словник К. Бака пройшов повз увагу укладачів ЕСУМ, що тепер варто надолужити).

² Свн. *kogde* 'вид човна', позичене й до латиської: *kuģis* [Buck, 727] (пор. *Kođe* 'морський порт у Данії').

³ З давньоангл. *bāt* " [Buck, 730].

⁴ З дан. *smakke* 'однощогловий річковий вітрильник', іт. *semacca* [Kluge, 661]

⁵ В українській зі скандинавських, пор. літоп. *скидії*.

⁶ Точніше – з ґерманських: перше з давньонорвезької, друге з давньоанглійської (sic!), останнє з голландської.

ПАРАЖИНський у с. Жденеве 3к. Аналогічний тополандшафт є і у Польщі у горах Сілезії: ● **CZADRÓW** (PL Wałbrzych): **RADVAN**ice SLK, Dobro**MYSL**, але і **Myśl**ibórz" [Тищенко 2011, 29-31].

● **ОХРАМ**івичі (ар. ахрам احرام 'період хаджу') Чг Корюківка {ОЛЕШня, ОЛІЙники}; ● **ОХРІМ**івці Тр Збараж {ШИМківці, КИНАХівці, МУСОРівці, ОЛИШківці, ХОМи}; ● **ОХРІМ**івці Хм Вінківці {ОСЛАМів! тюрк. aslam здобич}; ● **ОХРІМ**івка Зп Якимівка {**РАДИВОН**івка}; ● **ОХРІМ**івка Хк Вор**ЧАН**ськ {СОЛОМ'яне aslam здобич, КОТівка, МОЛОДова}; ● **ХРОМ**івка Дц Артемівськ {ПЕРЕІЗне, МИРОНівка, РІЗНИКівка, ДРОНівка}; **ХРОМогорб** Лв Стрий {ЗАВАДів, РАЙЛів, ГРАБовець}; ● **ХРОМ**'яків Вл Ківерці {КАДИще, ЯРОМЕЛЬ, КОТів, **ЖАБ**ка^ **САПО**гове}.

Існує с. **Ропотуха** Чк Умань (див. І. РОПАТЬ).

СУХОТИ – пор. пахл. **suš** [swš | (N šuš)] lung, легеня.

-**СЯ**. – Примхлива частка: *сідати ~ сісти, лягати ~ лягти, але пор. са-дятьСЯ ~ сесть, ложитьсяСЯ ~ лечь. ПрикидыватьСЯ ~ удавати, продолжаютСЯ ~ три-вати, заботитьсяСЯ ~ дбати.* Варто подовжити зіставлення.

Т

Т. Літера української абетки Т походить через кириличну форму **Ѳ** і грецьку літеру **Τ** тау з фінікійської **Ṭ**, + тау 'знак, хрест'.

ТЕМРЯВА < дір. timirá- 'темний' (Мартінов). "У сполученні Temarunda matrem maris 'Меотида мати моря' основу слова Temarunda Пліній приписує скіфам (на думку О. Трубачова, – хибно). Натомість, пише О. Трубачов, Temarunda походить з *tem-arun < дінд. āṛṇa 'глибочинь'. Хетське aruna 'море' – також близьке, але сполучення з tem/tam 'темний, чорний' має, за О. Трубачовим, виключно індійський характер. Однак на підтримку Плінія варто навести думку В. Мартінова про те, що "індоевропейська r-суфіксація зумовила похідні від *tem- тільки в частині індоевропейських мов. Причому, ... давньоіранс. timirá- 'темний'... досконало відповідало б слов. тътъга (білор. *цемра*, укр. *темря*)" [Лексіка, 18] [Тищенко 2009, 43].

ТЕРЕЗИ < перс. terazu 'терези'.

ТЕРЕН < фр. terrain 'ділянка'.

ТОВАРИШ < тур. tavar 'товар'.

ТРАПИТИ < двн. treffen 'зустріти'.

ТРИВАТИ < авест. tarvāyā 'продовжуватися'. Проникнення давньоперського часу (див. *дбати*). Є у білор. *трываць*, пол. *trwać*.

ТРИЧЛЕННІ ПРИСЛІВНИКИ (раз-у-раз, пліч-о-пліч). Специфічно українські за структурою лексичні утворення.

ТРОЯНДА < гр. trianda 'тридцять' (-folium). Букв. "тридцятипелюсткова".

ТЮРКІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 27-ї, 31-ї, 33-ї і 35-ї історичної епохи): **печенізько-половецькі** тюркізми X / XIII ст.: *шатро, курган, ковпак, товар, лоша, бур'ян, яруга, булава, товмач*; топоніми Трул⁺, Печеніжин; Курчиця, Кагарлик, Кічкас, Інгул, Ізюм та ін.; **татарські тюркізми** XIII / XVIII ст.: *чабан, отара, табун, аркан, торба, батіг, гарбуз, орда, тютюн, табір, харциз, бугай, сарай, башлик, байрак*; топоніми Крим, Бахчисарай, Кременчук, Манкермен+ "Київ", Тахтаулове, Беги, Ташань та ін.; у рос. *дескать* (від de^{mek} 'казати' + ска^{за}ть), конструкції з *давай, -те* + майб. час.

ТЮТЮН < тур. tutun 'тютюн'. Приклад класичного тюркізма.

ТЯМИТИ < гр. τημελής 'старанний' (звідки *тямущий?*).

-**ТЬ** / -**Е** (-**Є**), закінчення 3-ї особи однини. У цій особовій формі дієслова на периферії слов'янського світу серед "периферійних архаїзмів" законсервовані прадавні закінчення -**т** рос. *пишет, видит, хочет* – (пор. лат. *scribet, videt, volet*). В українській цей архаїзм теж представлений, але слабше: це стосується лише форм на -**ить, -іть** (*просить, стоить*). Що до більшості дієслів, то їхні старі закінчення -**еть** масово змінилися на -**е** / -**є** (*пише < ст. пишеть*). У степових говірках укр. [*ходе, робе, носе, просе*].

Підрахунок за частотним словником показує, що закінчення 3-ї ос. одн. -**е** / -**є** мають тепер майже 2/3 українських дієслів (62,9%), див. рис. Т1. У мовленні частка форм зі всеслов'янськими -**е** / -**є** ще більша (83%). Як проведено підрахунки? На сайті <https://invokeit.wordpress.com/frequency-word-lists/> є частотний список словоформ української мови. На 5762 найчастотніші словоформи (з частотою 10 і більше) припадає 48 форм на -**е** (2870 вживань) плюс 82 на -**є** (4352 вживання), разом 130 форм на -**е** / -**є** (7222 вживання, 83%), – проти 45 форм на -**ть** (1484 вживання, 17%). Усього форм 3-ї ос. одн. 175 (8706 вживань).

	Словоформи з -ТЬ (120) – 37,1%			Словоформи з -Е / -Є (266) – 62,9%					
У 1-й тисячі 49/117 (у говірках 28/138)	створить * -е вірить * -е кортить дасть робить * -е зробить * -е просить * -е сидить відповідь спить розповідь поставить * -е помітить дозволить проводить * -е потрапить	продасть віддасть купить * -е пустить * -е судить * -е їсть стоїть любить * -е уявить * -е заявить * -е пояснить * -е говорить * -е бачить * -е значить * -е заходить * -е побачить * -е	виходить * -е мовчить ходить * -е біжить проходить * -е приходить * -е підходить * -е кричить позичить * -е загубить * -е поговорить * -е одержить * -е вирішить * -е лежить служить * -е залишить * -е облишить * -е	стає має веде отримає минає сяде росте вміє використає несе виникає є скаже знає розуміє думає підє зрозуміє дає піше	бере спитає буває називає минає упізнає подумає покаже напише впливає відповідає забуде відкриє питає покаже розповідає п'є співає покине сідає	існує покладе привезе принесе б'є кличе отримує виступає викличе вб'є побудує плаче зустріне падає перестане підніме складає пошле надішле виконує	назве побалакає йде взьме вийде прийде знайде пройде пам'ятає прийме вчиняє зайде підійде уявляє підніме являє прийме займе діє пов'яже	зав'яже зйде зніме може хоче означає працює чує пам'ятає почне слухає читає чекає починає прийде грає вимагає пройде іде згадає	гляне вистачає встигне відчує допомагає почекає зможе бажає живе вважає жде шукає продовжує коштує одержує заважає вщухне
У 2-й тисячі 71/149 (у говірках 54/166) Разом 120/266 = 386 (82/304)	встановить * -е носити * -е висить містити дозволить повірити * -е попросити * -е примусити * -е подасть виступити запровадити промовити вдарити * -е повторити * -е летити зупинити * -е відмітити приводити * -е дзвонити * -е утворити * -е вступити * -е болити курити * -е змінити	випустить опустити повідомити тремтять здасть твердити направити допустити приносить * -е зводить * -е розмістити створити * -е дозволить * -е виявити виробити * -е повідомити постоїть їздити * -е здійснити присвятити зачинити * -е відчинити * -е виходити * -е вчить помовчить	знаходить * -е забезпечити пробачити * -е горить визначити схопити * -е заговорити * -е заходить * -е кінчить * -е закінчить губити * -е відзначити * -е чинити * -е переходити * -е захопити * -е вчинити * -е звучити походить * -е закричить оголосити * -е стирчить залежить стежить належить знищить шумить	тримає виконає виросте триває вирече витримає торкає запропонує існує накаже вип'є дістане посідає закриє проведе зникає відкриває помре кидає доведе впаде зуміє пускає знамає складе	спробує забере пропонує володіє придумає каже подає пропаде визнає вступає віддає звикне надішле пришле вказує випускає крикне прибуде ріже забуває продукує будує зникне поведе лізе	потребує втікає підтримує вважає передає кладає опублікує поверне вкриє закриває пробалакає зверне ступає замовкне розіб'є сміє наступає покличе крокує визнає створює займає розмовляє перейде дозволяє	дякує стріляє мріє дійде зайде воює повторює відійде зойкне висловлює вийме спрямує завоює мінняє прагне почує позичає чекає згадає спостерігає помічає обіцяє поїде зустрічає зітхне	організує вистачає послухає розглядає ляже вивчає зарекоче лягає нагадує переможе тягне цілує зачекає прочитає готує полягає вжикне збереже загине бреше галасує хворіє гуляє означає дихає	оточує визначає виглядає бігає зачиняє доганяє простягне жене пахне вирішує влаштує шкодує поспішає примушує залишає телефонує рукне війжджає жартує виражає захищає поспішає приїжджає розташує

Рис. Т1. Розподіл особових форм дієслів на *-ить / -іть, -сть та -е / -є* (з дав. *-еть*) у перших 2 тисячах частотних слів української мови (показано й говіркову вимову **-е*)

82 форми на -є, сума вживань 4352: є 1801, немає 633, має 525, знає 246, означає 171, працює 113, виглядає 94, існує 88, чекає 78, стає 71, думає 57, буває 57, вважає 40, допомагає 37, отримає 35, грає 34, починає 34, вистачає 32, вбиває 31, показує 29, дозволяє 28, шукає 27, дає 24, продовжує 24, зростає 24, вимагає 24, нагадує 23, тримає 22, турбує 22, стукає 22, коштує 21, бажає 20, отримує 20, підтримує 20, використовує 19, називає 19, потребує 18, вміє 18, викликає 17, помирає 17, минає 16, дивує 16, володіє 16, вражає 16, керує 15, залишає 15, зникає 15, вказує 15, діє 14, захищає 14, хвилює 14, очікує 14, бракує 13, полягає 13, спробує 13, продає 13, пасує 13, прямує 12, розповідає 12, прибуває 12, полкує 12, представляє 12, лунає 12, триває 11, змінює 11, відповідає 11, витримає 11, чує 11, співає 11, дихає 11, надає 11, створює 11, загрожує 11, розмовляє 10, виграє 10, влаштує 10, збирає 10, падає 10, зрозуміє 10, охороняє 10, переслідує 10, розуміє 10.

48 форм на -е, сума вживань 2870: буде 1112, хоче 283, каже 151, йде 122, прийде 117, живе 99, стане 86, вийде 81, зможе 70, піде 68, допоможе 61, іде 39, знайде 33, скаже 33, помре 28, веде 28, бреше 27, їде 26, те-че 20, впаде 18, захоче 18, приведе 18, росте 17, поведе 17, підійде 16, поїде 16, принесе 15, прибуде 15, переможе 14, забере 14, прагне 14, несе 14, береже 13, зайде 13, пахне 13, зникне 13, займе 12, бере 12, почне 12, вибухне 11, втече 11, покаже 10, дійде 10, загине 10, зйде 10, тоне 10, пече 10, настане 10.

45 форм на -ть, сума вживань 1484: Робить 124, говорить 112, значить 105, виходить 74, належить 65, лежить 64, стоїть 61, зробить 56, вистачить 55, любить 55, спить 44, звучить 44, болить 39, підходить 35, приходить 33, вірить 33, цікавить 30, бачить 30, побачить 27, залежить 25, дасть 23, мусить 22, сидить 22, приносить 21, дзвонить 18, приходить 17, нудить 16, ходить 16, смердить 16, їсть 15, летить 14, щастить 14, біжить 14, кричить 14, просить 14, дозволить 13, змінить 13, носить 12, містить 12, сходить 12, непокоїть 11, заходить 11, ненавидить 11, походить 11, віддасть 11.

У

У. Літера української абетки У походить через кириличну у з грецької літери Υ юпсилон (букв. "ü як дерево"; пор. І іпсилон) з аналогом у фінікійській י иāw (гак, голка). У давньогрецькій мові Υ передавало на письмі звук [ü]. Для позначення ж звука [u] вживано сполучення літер (диграф) ου: οὐρανός небо, οὐρον сеча, Οὔνοи гуни (аналогічне явище розвинулося і у французькій орфографії vu ~ vous). З візантійської орфографії цей спосіб передачі [u] успадкувала й кирилиця: сотні слів церковнослов'янських текстів починаються з ου- [СССЯ, 567–738]. Таким чином, і кириличний диграф ου, і його назва ук прямо запозичені з гр. ου 'не' (перед голосним і наприкінці речення ουκ); лише в укр. пам'ятках диграф ου з часом розвинувся в лігатуру Ѹ ук. Через відсутність в українській фонемі [ü] літеру У стали писати на місці старого ОУ.

У- префікс українських дієслів. **Словотвірна модель дієслів з префіксом У-**. Готський префікс us- пояснює відмінність цілої словотвірної моделі в українській від словотвору сусідніх мов: крім **ускромити** (заколот) подавить (бунт) – пор. **ускробати** спастись, **устаткувати** оборудувати, **утрапити** потрапити, **утямити** сообразити, **усвідомити** осознати, **усправедливити** оправдати, **утинати** отчибучить, **утискати** притеснять, **утовпитися** протолпиться, **утримувати** содержать, **утриманець** иждивенец. Складніші відповідники: **уначинити** сделать наглядным, **утривалити** продолжить во времени, **урухомити** привести в движение, **унерухомити** обездвигить*, – за наявності власних кальок, як-от рос. **вос.полнить** ~ готс. **us.fullnan**. *О.без.двигить **унерухомити**, але **обезвредить**, **обесточить** – **знешкодити**, **знеструмити**. **Зневіритися** – **потерять надєжду**, а **зневіра** – **потеря надєжды**? З очевидністю, вся морфосемантика цих слів надто відмінна. На її формування знову пішли століття. Це підсистеми двох різних мов з різною історією (див. і с. 149–150).

Префікс дієслів ус-/ у-. Провісником важливіших ознак тисячолітньої окремоти розвитку українського словотвору став готський префікс дієслів **us-**, засвоєний ще у давньоукраїнський час. Він є переконливо спільною **граматичною морфемою** готизмів укр. ст. **ус-кробати** 'вирватися, утікати' (Вел. I, 151) [Тимченко, II, 440] і ст. **ус-кромити** 'придушити' (пор. готс. **us-grab-an** 'вирватися, утікати (break through)', **us-hramj-an** 'розіп'ясти' [Wright, 353]), сюди ж і **на.хромитися**. Хоча прямих документованих континуантів готських прототипів з цим превербом збереглося усього два, цього досить для висновку про їхній реліктовий характер, і в такому разі готс. **us-** робить помітний внесок до відмінності цілої словотвірної моделі в українській від словотвору сусідніх мов.

Російський словотвір успадкував свою частку готських лексичних впливів та має дотепер недосліджені індуковані готською мовою власні кальки, як-от рос. **вос.полнить** ~ готс. **us.fullnan**, ст. **вос.стать** ~ u.standan = us.standan, **вос.креснуть** ~ us.stass, ur.rist 'resurrection'. То ж і не дивно, що в групі дієслів-континуантів моделі з **us-** український словотвір має низку структурних аналогій з російським (що гостро контрастує з давнішими **системними лексичними розбіжностями** в коренях): **умовити** уговорить, **увічнити** увековечить, **увібрати** впитать, **увімкнути** включить, **удосконалити** усовершенствовать, **уповноважити** уполномочить, **усмажити** ужарить, **успадкувати** унаследовать, **устежити** уследить, **ущільнити** уплотнить та ін.

Окрім наведених аналогій у словотворі цієї групи лексики між обома мовами існують **десятки системотвірних відмінностей** [УРС, 864–872]. Крім **ус.кромити** (заколот) 'подавить (бунт)' і **ус.кробати** спастись тут наявні такі підкласи відповідностей:

1. (у- ~ воз-/ вс-) (історично найближчі) **утриматися** воздержаться, **упріти** вспотєть;
2. (у- ~ за-) **улестити** задобрить, **уповільнити** замедлить, **утруднити** затруднить;
3. (у- ~ из-) **увільняти** избавлять, **уникнути** избежать;
4. (у- ~ над-) **увередитися** надсадиться;
5. (у- ~ о-) **ускладнити** осложнить, **упредметнити** овеществить (опредметить), **уречевити** овеществить, **усправедливити** оправдать, **усобити** олице.творить;
6. (у- ~ об-) **узагальнити** обобщить, **усупільнити** обобществить;
7. (у- ~ от-) **утинати** отчибучить;
8. (у- ~ по-) **утрапити** попасть, **унадитися** повадиться, **уярмити** поработить;
9. (у- ~ при-) **удавати** притворюються, **утискати** притеснять;
10. (у- ~ про-) **утовпитися** протолпиться;

11. (у- ~ со-/ с-) **утямити** сообразити, **умовитися** сговоритися, **утримати** сдержати, **узгодити** согласовать;

12. (у- ~ Ø-) **унормувати** нормализовать;

13. (у- ~ у-...-ся) **умчати** умчатся; **вродити** уродиться.

З подивом переконаємося, що російська часто не має однослівних перекладів українських слів цієї групи лексики [УРС, 864–872]: **умліти** потерять сознание, **урізноманітити** внести разнообразие, **уможливити** сделать возможным, **унеможливити** сделать невозможным, **унаочнити** сделать наглядным, **уболівати** болеть душой, **утривалити** продолжить во времени, **узгляднити** принять во внимание, **урухомити** привести в движение, **унерухомити** обездвижить*, **узвичаїти** ввести в обиход, **увиразнити** сделать более выразительным, **утримуватися** "добывать средства для своего существования" [УРС, 871].

*Ці відповідності несиметричні й далекі від аксіоматичної гармонії: о.без.двигить ~ **у.не.рухомити**. Але о.бес.ценить ~ **з.не.цінити**, о.без.вредить ~ **з.не.шкодити**, о.бес.точить ~ **з.не.струмити**. Однак **з.не.віритися** – потерять надежду, а **з.не.віра** – потеря надежды...

Далі більше. Виявляється, що дві підсистеми не мають спільних семантичних координат. На це вказують численні приклади відповідників: **уступити** отойти, **отхлынуть**; **урвати** прервать, **оборвать**; **устаткувати** оборудовать, **обставити**; **укласти** составить, **заклучити** (договор); **ускладнити** осложнить, **усугубити**; **уквітчати** разукрасить (цветами, зеленью); **ув'язнити** заклучить в тюрьму, **подвергнуть** заклучению; **усталити** упрочить, **утвердити** (**усталений вираз** застывшее выражение); **уявити** представить (себе), **вообразити** (**уявний** воображаемый, кажущийся, мнимый); **утримувати** удерживать, **содержать** (**утриманець** иждивенец, але **утриманка** – не лише иждивенка, але й соержанка!); **утворити** создать, **образовать** (**утвір** творение, создание, произведение, образование); **усміхнутися** осклабится, **усмехнуться** (недоверчиво, иронически), на відміну від **посміхнутися** улыбнуться.

Вже очевидно, що для відображення підсистеми українського дієслівного словотвору з єдиним однотипним префіксом **у-** залучено десятки російських словотвірних моделей. Картину ускладнюють ще й тризначні відповідники: **усунути** устранить, **отстранить**, **сместити**; **усвідомити** осознать, **осмыслить**, **дати себе отчет**; **упадати** льнуть, **ластиться**, **лебезити**; **ушкодити** повредить, **испортить**, **попортить**; **урватися** прерваться, **пресечься**, **истощиться**; **ухилитися** уклониться, **увернуться**, **избежать**; **ухвалити** решить, **постановити**, **принять решение**, **вынести решение**... Знову очевидна "дистанція етноментальностей".

В пошуках історичного пояснення доходимо висновку, що цю помітну групу похідних міг індукувати ґотський префікс доконаності **us-** по втраті нестійкого елемента **-s-**. Ґоти мали суспільні стосунки "на місцях" окремо з предками українців, поляків, білорусів, литовців, латвійців, росіян. Тому вся морфосемантика цих слів в українській така відмінна від російської. На її формування пішли століття. Це підсистеми словотвору двох різних мов з двома різними історіями.

 - **УК** – український зменш. суфікс., один з кількох суф. пахлав. походження (пор. укр. **ік** > -ик, **ак** > -ок, **ічак** > ичок, ичук!); пор. лит. -ukas. Див. IV. Аршак.

 УКРАЇНІЗМИ В СУСІДНІХ МОВАХ. Українські запозичення засвідчені у словниках сусідніх мов, починаючи з XI ст. Працею високого наукового рівня є двотомний словник I. Kniezsa про лексичні контакти мадярської та слов'янських мов (з датами першої письмової згадки слова), де серед іншого вказано і два десятки українізмів (найдавніший *barazda*, 1086 р.). Уміщено тут і низку побутових українських запозичень до румунської мови (*hrīb, șleah, hrincă*). Певну кількість українізмів засвоїли сусідні тюркські мови (починаючи зі слова *samala* < *смола* у *Codex sumanicus*, згодом *галава, га-спадар, каліка*). Українізми литовської мови вивчав А. Непокупний (*vešerioti, kuarka*). Українські слова у білоруській дослідив В. Аніченка (*ахараняць, облік*). Прикметою українізмів у польській часто є літера *h*, яка вказує на щільну вимову *g* (*hreczka, gospodar, hodować*), див. словники А. Брюкнера або Ф. Славського. У німецьких текстах Оппельбаум знайшов виключно позначення українських реалій та історизми (*Duma, Haluschka, Tschumak*). Детальніше документовано українізми російської мови. Акад. Б. Ларин дослідив українські украплення у т. зв. Паризькому словнику московитів 1586 р. (там є *добранич, господар, зализо*) та у нотатках англійця Р. Джемса 1618-1619 рр. про мову мешканців Архангельська (*гиря, годи, крига, казал, не забул, горюлка*) [Ларин, 36].

УКРАЇНСЬКИЙ ВНЕСОК ДО ОСУЧАСНЕННЯ КИРИЛИЦІ.

"Одного разу друкарню на Печерську відвідав цар Петро I. Його насамперед цікавив тут раніше небачений ним "цивільний шрифт". До цього часу, бачте, східні слов'яни друкували свої книги складною кирилицею, а печерські друкарі взяти та й зробили ту кирилицю трохи схожою на латинський алфавіт і видрукували ще за участю Петра Могили отим "новим", схожим на сьогоднішій, шрифтом "Євангеліє учительное" (1637 р.). Цареві сподобався "київський шрифт" – і згодом він використав його при створенні російської "гражданки", трохи пізніше відлитої в Амстердамі" [Глинський І. Твоє ім'я – твій друг. – К., 1970. – С. 81-82].

УКРАЇНСЬКІ ІННОВАЦІЇ В ПИТОМОМУ СЛОВНИКУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ.

Див. І. ІННОВАЦІЇ. Далі йдуть дані сайту про відповідники кожного такого слова у 10 слов'янських мовах. Зліва вказані номери слів у переліку 207 слів базового "списку Сводеша".

№	Bulgarian	Macedonian	Croatian	Slovene	Slovak	Czech	Polish	Belarusian	Ukrainian	Russian
161	мъгла	магла	magla	megla	HMLA	mlha	mgła	імгла, туман	туман , імла	туман , мгла
44	животно	животно	životinja , zver,	žival , zver	zvíera , ŽIVOCICH	zvíře	zwierzę	жывёла , зьвер	ТВАРИНА , звір	зверь, животное
18	много	многу	mного	mного, veliko	mного, veľa	mnoho	mnóstwo, wiele	ШМАТ	БАГАТО	много
20	малко, малцина	малку, неколку	malo	malo	málo	málo, nemnoho	málo, trochę niewiele	мала, НЯШМАТ	мало, трохи	мало, немного
3	той	тој	он	он	он	он	он	ЕН	ВІН	он
40	съпруга, жена	сопруга, жена	supruga, žena	soproga, žena	manželka , žena	žena, CHOT	żona, małzonka	жонка	жінка, ДРУЖИНА	жена, супруга
41	съпруг, мъж	маж, сопруг	muž, suprug	mož, soprog	manžel	muž, manžel , CHOT	mąż	муж	ЧОЛОВІК	муж, супруг
37	мъж	маж	muškarac	moški	muž	muž	mężczyzna	мужчина	ЧОЛОВІК	мужчина
42	майка	мајка	majka	mati	matka , mama	matka , máma, mateř	matka	маці	мати, МАТИР , НЕНЬКА	мать
61	въже	јаже, коноп	uže, kanap, konopac	vrv	lano, šnúra, povraz	lano, šnúra, provaz	sznur, lina, powróż	вяроўка, шнур	МОТУЗОК , шнур, вірówka	верёвка, шнур
66	мазнина , жир	маст, сало	DEBLJINA , salo	MASCOBA , salo	sadlo, tuk	tuk , sádlo, maz	 tłuszcz , sadło	тлушч	жир, сало, СМАЛЕЦЬ	жир
136	хвърлям	фрла	baciti	metati	hodit', hádzat'	házet	rzucać, rzucić	кідаць	ЖБУРЛЯТИ , кидати	бросать, кидать, метать, швырять
139	броя	брои	brojati	štetí	počítat'	počítat	liczyć	лічыць	РАХУВАТИ , лічити	считать
165	лед	МРАЗ , лед	led	led	ľad	led	lód	лёд	лід, КРИГА	лёд
38	човек	човек	čovек	človek	človek	člověk	człowiek	чалавек	ЛЮДИНА	человек
31	тежък	тежок	težak	težek	ťažký	těžký	ciężki	цяжкі	ВАЖКИЙ , тяжкий	ТЯЖЕЛЫЙ , тяжкий
185	добър	добар	dobar	dober	dobry	dobry	dobry	добры	ГАРНИЙ , добрий	ХОРОШИЙ , добрый
27	голям	голем	velik	velik	velký	velký	wielki, DUZY	вялікі	великий, ЧИМАЛИИ	БОЛЬШОЙ , великий
39	дете	дете	dete	dete, ОТРОК	diet'a	dítě	dziecko	дзіця	дитя, ДИТИНА	дитя, РЕБЕНОК
28	дълъг	долг	dug	dolg	dlhý	dlouhý	dlugi	доўгі	довгий	ДЛИННЫЙ , долгий

Рис. У1. Українські інновації в питомому словнику слов'янських мов

УНІКАЛЬНА ЧАСТИНА УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА

(без аналогій у сусідів): *матінка, вуглець, кисень, водень, зволікати, страхатися, адже, бо, попри, позад, добробут, огида, добриво, перекотиполе, довкілля, довкільний, зайвий, капость, байдуже, мрія* та ін. На перевірку чимало унікальних слів у словнику кожної мови виявляються авторськими (див. І. ВИКУТІ СЛОВА).

УРАРТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ

(мовний слід 3-ї історичної епохи) від -II тис.: *зубр, осокір, вино, олія, морока, шарпати*; топоніми Тушебин, Банилів.

УСКРОБАТИ, УСКРОМИТИ.

Приклади прадавніх ґотизмів, у яких збережена спільна ґотська ознака доконаності us-

Ф

Ф. Літера української абетки Ф походить з грецької Φ *фі*.

-Ф- З ІНШОМОВНИХ СЛІВ: ПЕРЕДАЧА У ЗАПОЗИЧЕННЯХ. Доля іншомовного -Ф- в українській вимові (див. І. Аристофан).

ФАХ < нім. Fach 'спеціальність, фах'. Пізній німецький германізм.

ФІНІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 6-ї історичної епохи) – від -II тис.: *дуб, сом, щука, щупак, щур, кволий, кульгати, кандиба*; пор. топоніми р. Сож, р. Яха, р. Рандава, р. Либідь, Любча. Виявлені у ХХ ст. [Топоров, Трубачев]. З лівської мови: *журба, журитися, кволий, кульгати, кандиба, шкандибати, шамотіти, шомратися, [кеньгі], щур* [Тищенко 2011, 285, 420].

ФІНІКІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (13-й часовий шар) – від -V ст.: *кадка, мапа, геєнна, [пунечка]?*; пор. топоніми Пуні⁺ Льв, Мохнач, Кинашеве, Кирнасівка, Цир. Виявлені у ХХ-ХХІ ст.

ФОТЕЛЬ < фр. fauteuil 'фотель, крісло'.

ФРАКІЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 8-ї історичної епохи) – -XI / -VII ст.: *цівка, кмітливий, кпити, кебета, [гагілки]*; пор. у топонімії Товтри, Сірет (2). Виявлені у ХХ ст. [Нерознак; Трубачев].

Крім досить численних фракійських топонімів, які "побутують" серед місцевих слов'ян без перерви вже майже три тисячі років, у слов'янських мовах є і певна кількість словникових запозичень з фракійської та фригійської мов. Українська апелювативна лексика фракійського походження виявляє більшу різноманітність у говірках басейну Дністра, – що додатково збільшує важливість цих мовних свідчень прадавніх східнобалканських контактів слов'ян.

1. Укр. *цівка* "частина рушніці, трубочка, рурочка, котушка", *ціва* "каток, веретено"; р. *цевка, цевьє*, болг. *цевка* "котушка", *цев* "трубка", сх. *ційєв* "котушка, гомілка, цівка рушніці", чес. *сівка*, слц. *сієва* "жила, судина", пол. *сева, севка*; вл. *сува*, нл. *сева, сова*, полаб. *сев* "моток пряжі": < прасл. **сєва*, споріднене з лат. *šėivà* "*цівка, котушка у ткацькому човнику*", *šaiivà* "трубка, з якої роблять цівку, котушку"; також наявне у фінс. *kääti* "цівка, котушка", ест. *kääv* 'тс.' [Фасмер, IV, 294-295]. У фрако-дакійській мові *σεβα, seva* "бузина", походить з іє. **к'єй* "порожній", лат. *cavus*, гр. *κοφος* 'тс.'. "Ця етимологія загальноновизнана" [Нерознак, 63].

2. Укр. *гагілки, гаївки, ягівки* – різновид веснянок, народних обрядових пісень, що їх співають в Галичині тільки під час Великодніх свят. Найдавніші веснянки "становлять синкретичне ціле дуже давнього походження з нашаруванням різних діб", зокрема, вони "мають мотиви обрядового *кликання птахів* – символів весни" [ЕУ, I, 237]. У зв'язку з цією рисою веснянок виникають підстави пов'язати переважно прикарпатське слово укр. *гагілки (гаївки, ягівки)* з діалектним словом укр. [*гагу́в, гагі́в*] (!) "чорногуз". Це закарпатське українське слово запозичене з також діалектного мад. [*gagòlyá*] 'тс.' [ЕСУМ, I, 449]. Від іншого варіанта цього ж мадярського слова – [*gòlyá*] походить іще одна українська діалектна назва чорногуза – [*говля*] [ЕСУМ, I, 541].

Поширення назви [*гагу́в, гагі́в*] картографоване лише в діалектному атласі Закарпаття [Дзензелівський, II; цит. за ЕСУМ, I, 448]. Форма [*гоўл'а*] представлена і в великому діалектологічному атласі України [АУМ, II, карта 339]: це слово вживають переважно у Потиссі (в 14 селах), але також і біля Яремчі, ІФ, Заліщиків Тр, у верхів'ях р. Турії Вл, Стиру Рв, Случі Хм і навіть Уборті Жт. Що до самих мадярських слів

[gagólya, gagó, gólya], то їх вважають "етимологічно неясними" [ЕСУМ, I, 541]. Натомість усе гніздо наведених слів може бути етимологічно пов'язаним з фрак. *gagila, galya* "галка", яке трактують як звуконаслідувальну фракійську новацію [Нерознак, 45]. Очевидно, що запозичення цих слів з мадярської сталося до переходу в українській **-л-** у **-в-** наприкінці закритого складу, і через це давні українські діалектні назви мали бути *гагул, *гагіл. В такому разі синонімічні форми *гагілки, гаївки, ягівки* виступають не як результат хаотичних змін, а судячи з усього, фіксують цілком конкретні, закономірні хронологічні етапи розвитку того самого слова, що можна зобразити у вигляді схеми: [gagólya] → *гагол → *гагул → *гагіл ((→[гагув] →[гагів])) → гагілки (*гагівки → гаївки → ягівки).

Про можливі гранично далекі просторові впливи фракійської мови говорить не лише польський топонім *Gagowy* на Середній Віслі, але й німецькі географічні назви *Gagel, Gägelow* (2), – на історично слов'янських землях NB. Як видно з карти на рис. 3-1, трактування цих назв як давніх фракізмів знаходить додаткове опертя в сусідстві на тих же землях надійно встановлених фракійських топонімів як-от пол. *Tatry*, чес. *Tartry*, пол. *Śrem* (4 назви у Польщі), *Schrems* в Австрії та *Schrens* у Німеччині. Як і в Україні, фракійські топоніми прекрасно відповідають досі вживаним фракізмам у словниках тамтешніх мов: чес. *čivka, kmet*, пол. *sewa, sewka, kmeć*, діал. [kímować], влуж. *сува*, старе *кмієц*, нлуж. *сова, сева*, полабс. *sev*.

3. Укр. [кема] "тяма", [кемити, кемувати, кімувати] "тямити, міркувати, здогадуватися"; розм. бр. *кєміць* 'тс.', *кємлївы, кємны* "тямущий", пол. [kímować] "розумітися" [ЕСУМ, II, 422]. З цією групою лексики поєднують і укр. слово *кметь* "селянин, господар, тямуща людина", [кміта] "спостерігач" (і прізвище *Кміта*); *кмітливий, кмітити* з похідними *прикмета, прикметник*; рос. ст. *кметь* "селянин, юнак, вояк"; пол. *кмієц* "хлібороб, багатий господар", чес. ст. *kmet* "хлібороб, підданець", слц. *kmet'* "мудрий дід", вл. ст. *kmjeć* "перший селянин, привідець", сх. *кмет*, слн. *kmet* "селянин" [ЕСУМ, II, 472]. На нашу думку, перспективно зіставити всю цю групу слів з фригійським *кімерос* "розум, ...воля" (Гесихій), яке В. Нерознак пов'язує з іє. *gem- "схоплювати, стискати", гр. *γερ-то "схопив" [Нерознак, 147].

Дизленіція носового **м** у словах [кема, кемувати] започаткувала форму [кеба] "здібність, уміння" з похідними, яка так і не має задовільного пояснення [ЕСУМ, II, 419]. Тут привертає увагу саме численність похідних в українських діалектах на Поділлі: *кебета* "тс., хист, розум", [кибета, кибість, кибіт] 'тс.'; [кибата] "навичка"; [хибета] "здатність; щастя; нагода"; *кебетливий, кебетний, кєбітливий, кєбітний*; [кєбати] "розуміти(ся)"; [безкебеття, безкебетний, нескебетний]; [кебзувати]: не *кебзувати* "(чогось) не знати", – яке без достатніх підстав ізолюють від решти однокоренових і вважають запозиченням з молдавського / румунського *chibzui* "обдумувати, міркувати" [ЕСУМ, II, 419]. При цьому поза увагою залишено цілком очевидні похідні від слова [кема]: дієслово [кемзувати] "думати, міркувати" і прикметник [кімзовитий] "тямущий" [ЕСУМ, II, 422]. Натомість голосний **-і-** останнього слова і відповідає наведеному романському аналогу, і краще корелює із згаданим *кімерос*.

Крім того, на нашу думку, так само з цим, а не яким іншим словотвірним гніздом пов'язани і ряд: *кепкун* "веселий насмішник, шахрай", [кепар] 'тс.', [кепство] "глузування, дурість", *кпини* "глузування", [кпи] 'тс.', *кпिति* "глузувати, **кепкувати**", [кпиліти] 'тс.', *докепкуватися* "доглузуватися", [докєпкатися] 'тс.', *кеп* "глум". Явно штучною виглядає спроба спертися на нібито російську аналогію „[кеп, кєпа]“, якої і близько немає у російських словниках. Натомість, білор. *кєпіки* "кпини", польс. *кієр* "бєвзь", чес. *кєр* "нахаба", слц. [кієр] "прізвисько нечистого" мають перевагу у спільності ареалу поширення зі словом *кема*. Що ж до укр. *кепський*, то ця форма, справді, могла бути запозичена з польс. *кієрські* "поганий, кєпський" – з уже зміненим значен-

ням, пов'язаним з чес. заст. і діал. [kepský] "дурний, недоречний, поганий", звідки існує семантичний перехід до ще старішого "недоречне глузування".

Нарешті, ще одне важливе пасмо похідних виявляє дуже давню типово карпатську відповідність [k'e / t'e]: [кемити] – [темити] – тямити, що аналогічне до усного відтворення носіями карпатських говірок рос. *деньги* – укр. бойк. [г'ен'гі] або протилежної пари: укр. *кенді* – фін. *kengät* "черевики", – так само у положенні **д/т** + передня голосна. Ідеться про ряд: *тяма, тямок, тямкий, тямущий, тямка, тямити, отямитися, нестяма, невтямкі* зі схожими словами білор. *цяміць, цямлівы, цямлівасць* при наявності й там *кеміць, кемны, кемлівы*.

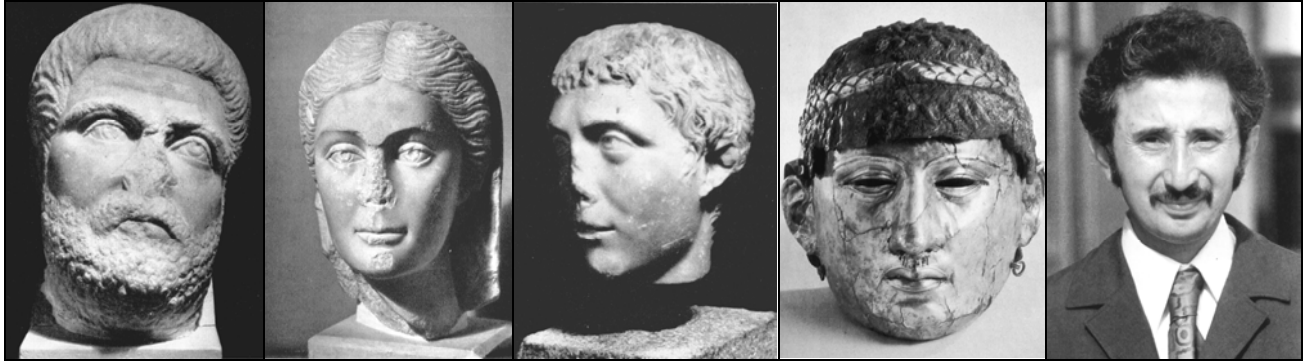

Рис. Ф1. Дако-фракійські антропологічні типи: фракійці (1-4); чоловік з Болгарії (5); (Чубова, 91-101; Kiszely, 240-h, 329)

Характерна практична відсутність усіх цих кількох десятків слів у російській мові, що стає вагомим аргументом на користь їхнього походження зі спільного прототипу в локальному варіанті праслов'янської мови Прикарпаття, Поділля й Наддніпрянщини.

Видаються надзвичайно важливими як імовірно фракійсько-фригійське походження цих слів, так і набір їхніх значень у слов'янських мовах. "Розкид" самих значень і значна кількість варіантів основи вказують на велику давність побутування слова в явно іншомовному середовищі. Мовці вживали його як відповідник якогось важливого для них історично успадкованого поняття, водночас позбавлений словотвірних зв'язків з рештою лексем. З іншого боку, лінгвопалеонтологічний аналіз значень вихідного гнізда слів від основи **кем**-немовби дає змогу вловити відображені в них якісь процеси "осідання" певних етнічних груп східнобалканського походження як "кмітливіх рільників" на майбутніх слов'янських і, зокрема, українських землях.

Уявлення про дако-фракійські антропологічні типи давнини й сучасності дає таблиця на рис. Ф1.

Сучасні українські фракізми у південно-західних говірках добре відповідають виявленій і дослідженій якраз тут *голіградській культурі* XI-VII ст. до н.е. фракійського походження. Отже, саме цього віку сягають фракізми і цих говірок, і загальноукраїнського словника – це і є мовний слід „кількох хвиль фракійського населення” в Карпато-Дністерському регіоні [Мілюкова, 225]. Першою з цих хвиль видається *кукутені-трипільська культура*, ареал якої досі упізнаваний в Україні за річками з фракійськими назвами.

Так донині живі факти мови нагадують, що їм – понад три тисячі років: значить, специфіка українського словника починається від цих, найстарших фракізмів: *гагілки, гаївки, ягівки, кема, кебета, тяма, кпити, кепкувати*. Поряд з фракізмами всеслов'янського поширення (*цівка, кметь*) діагностичного значення набувають як сама ця група специфічно українських запозичень з фракійської, так і українсько-білоруські відповідники (*тямити ~ цяміць,*

кемити ~ кеміць, кепкувати ~ кепікі) – у складі регіональних ізоглос, спільних з польською, чеською та словацькою мовами.

ФРАНЦУЗЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – запозичення з французької мови, засвоєні майже всі через російське мовне посередництво (отже, це супутні ознаки російської, 41-ї історичної епохи), ХІХ ст.: *бюст, шарм, шедевр, бювет, берет, табурет* і багато ін.; ще через польську *фотель, кав'ярня, перука*, звідки лише укр. *перукарня*; пор. топонім Шабо.

Х

Х. Літера української абетки Х походить з грецької Х *хі*.

ХАЗЯЇН. каз. қожайын 'господар'. Каз. қожайын (з ар. хадж, хаджі) – прототип слова хазяїн. Отже, це час Тимура.

ХАЛЕПА. Відоме гр. χαλεπός 'небезпечний, страшний, злий'. З ін. боку, осет. *хæлæф*, рос. *шарап* 'колективний розграбунок без відповідальності'. Ос. *Хæлæф, лапутæ!* "Шарап, ребята" (пор. "на арапа, на шару"). В укр. значення близьке до грец., в рос. – до осет.

ХАРЧІ (*харчовий, харчовики, харчуватися...*). Приклад живого і продуктивного арабізму, від харґ 'харчування, живлення' (пор. ар. таһарґ, первісно 'призначене для харчування', звідки унікальне укр. *могорич*).

ХОЗАРИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ (мовний слід 27-ї історичної епохи) – VIII / IX ст.: *козарлюга, тархан, рабин, субота, сатана*; пор. топоніми Козара, Козарик, Козаричі, ур. Чухутів яр См, Чугуїв, Чауси та ін. Виявлені у ХХ ст.

ХЛІБ. Приклад живого давнього ґотизму – від ґотс. *hleips* 'пожива'. Цей же ґотизм відома у латис. *klàibs*, фінс. *leirä*. Давніший з двох текстів *Отче наш* анґ. мовою має вже *_loaf* для слова 'хліб' (наш щоденний), тепер 'булка, хлібина'.

ХУГА < з данс. *fyge* 'крутитися віхолою'. Відоме в рос. як *вьюга*: різні шляхи і звукові навички (засоби) запозичення.

Ц

Ц. Літера української абетки Ц походить з кириличної *ц це*. Однотипна і близька за обрисами до літери македонської абетки *Ц [джа]*.

ЦАП. Пор. алб. *qar* 'козел'.

ЦАРИНА. Пор. рум. *țară* 'земля' (лат. *terra*).

ЦЕНТРАЛЬНІ ЄВРОПЕЇЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ – див. І. ДАВНІ ІТАЛІЗМИ.

ЦЕНТРАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ІРАНІЗМИ. [На відміну від загальнослов'янських іранізмів (*Бог, рай хвала, слава, каяття* та ін.),] "до пізніших регіональних іранізмів відносять **центральнослов'янські** ізоглоси: горлове **h**; протетичні **г-, в-**; специфічні семантими (напр., *збіжжя*) і окремі словотвірні інновації (як-от слово *ящірка*). Як згадано, основа слова *ящірка*

host n.	
1.	ев саһиби ev sahibi
2.	қожайын (qozhayın)
3.	кожоюн (kojoyun)
4.	хужа (khuja)
5.	ev sahibi
6.	өй эеси öy eyesi
7.	ئۆي ئىگىسى (öy igisi)
8.	мезбон mezbón

Рис. Х1. Тюркські слова 'хазяїн, господар'

належить ще до іранізмів загальнослов'янського поширення. За довгий час свого розвитку у словниках слов'янських мов це слово сформувало напрочуд розгалужений куш пов'язаних через словотвір лексичних форм: у південнослов'янських мовах звичайним є анлаут **гу-**, у північних – **я-** (див. карту на рис. Ц1). Крім того, існують найархаїчніші короткі форми *ящер/гущер*. Подальший розвиток їх можна уявити так: *ящер-а/гущер-а*, потім димінутив – *ящер-иц-а/гущер-иц-а* і через новий димінутив **ящер-ич-к-а* до алегрової форми **ящір-ка**. Як видно з карти на рис. Ц1, ареал поширення форм цього найтривалішого словотвірного розвитку слова *ящір.ка* (порівняно з давнішими формами *ящер, ящер.а, ящер.ица*) посідає центральне положення у слов'янському діалектному континуумі і є рівновіддаленим як від реліктових останців, так і від периферійних розірваних ареалів архаїчних форм цього слова.

Припустивши можливість існування аналогічної конфігурації для якихось інших ізголюс, ми порівняли карту поширення слова *ящір.ка* з уже опублікованими картами ОЛА і знайшли декілька, аж до деталей подібних до неї. Як виявилось, аналогічну або дуже близьку конфігурацію має основна ізолекса на діалектних картах слів **жито, збіжжя, ячменище, стерня, стернище, питає** [ОЛА 1971, 99 і 107, 101 і 106, 102, 103, 97]; спільна область географічно-го поширення цих лексем (сіра заливка) точно вписується в ареал слова *ящір-ка*, ніде не виходячи за його межі (див. рис. Ц1: скорочення: С – шлях сербів і сигіннів; С – залишки скіфів у Криму; Я – яси в Угорщині).

Віднайдення кількох ізолекс аналогічної конфігурації доводить, по-перше, що форма ареалу слова *ящір.ка* не випадкова, не унікальна, а що тут існує ціле пасмо подібних ізолекс. Це не лише іранізми, але схожість ареалів вказує на спільний період історії, прожитий у тісніших мовних контактах. Як видно з карти, це пасмо оточує говірки мов: української, польської, чеської, частково – словацької та білоруської. За своїм об'єктивним географічним положенням це пасмо ізолекс може бути трактоване як центральнослов'янське.

Близький ареал поширення має ще одна група важливих давньоіранських запозичень *irano-slavica* (див. рис. Ц2). Тепер це вже хрестоматійно відома група слів від вихідних: *бачити, [патрувати], дбати* (дурк. **тбають** [ССУМ, I, 286]), *тривати, жвавий, ошатний, почвара, потвора, пан, кат, раріг*.

Принципово важливо, що ця група іранізмів збереглася в мовному середовищі носіїв кількох так званих центральнослов'янських мов, а саме, на територіях колишніх активних скіфо-слов'янських контактів – в Україні, Польщі, Білорусі, Словаччині, Чехії. Як видно з таблиці, усім іранізмам польської мови послідовно відповідають українські й білоруські, а частині їх – ще й чеські, словацькі та верхньолужицькі. Саме це не дає змоги трактувати польські іранізми як начебто виключно польське надбання. Іншими словами, теоретична побудова „*polono-iranica*” є тому штучною і ідеологізованою, що залишає поза розглядом численні факти сусідніх центральнослов'янських мов.

З очевидністю тут може йтися про найдавніші „регіональні” іранські запозичення до праслов'янської. У проведеному етимологічному дослідженні слів цієї групи [Трубачев 1967] фактологічна сторона викладу – послідовна і досить повна, хоча її не можна вважати вичерпною через пропуск за недоглядом й умовчанням сімох (!) із 19 принципово важливих відповідників етимологізованих „польських” іранізмів у білоруській (*дбаць, рарогь, жвавы, пачвара, [патвора]*) й українській мовах (*жвавий, почвара*). Щодо теоретичної, інтерпретативної сторони дослідження, то вона не вільна від ідеологічного підтексту: інакше не можна пояснити прагнення подати всі іранізми української та білоруської мов як „вторинні іранізми через польську”, тобто нібито запозичені до української та білоруської з іранської через польську (!), що однозначно суперечить географії цих запозичень.

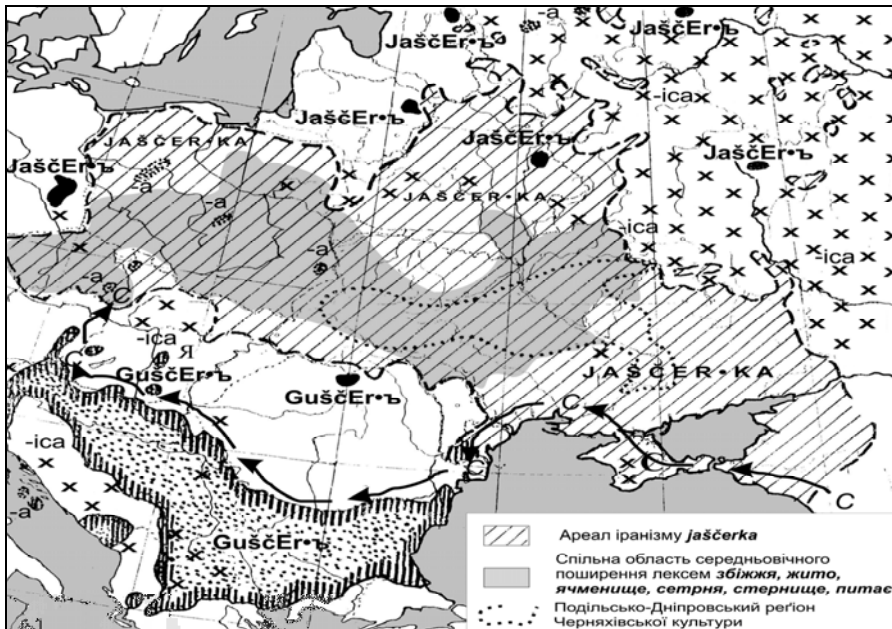

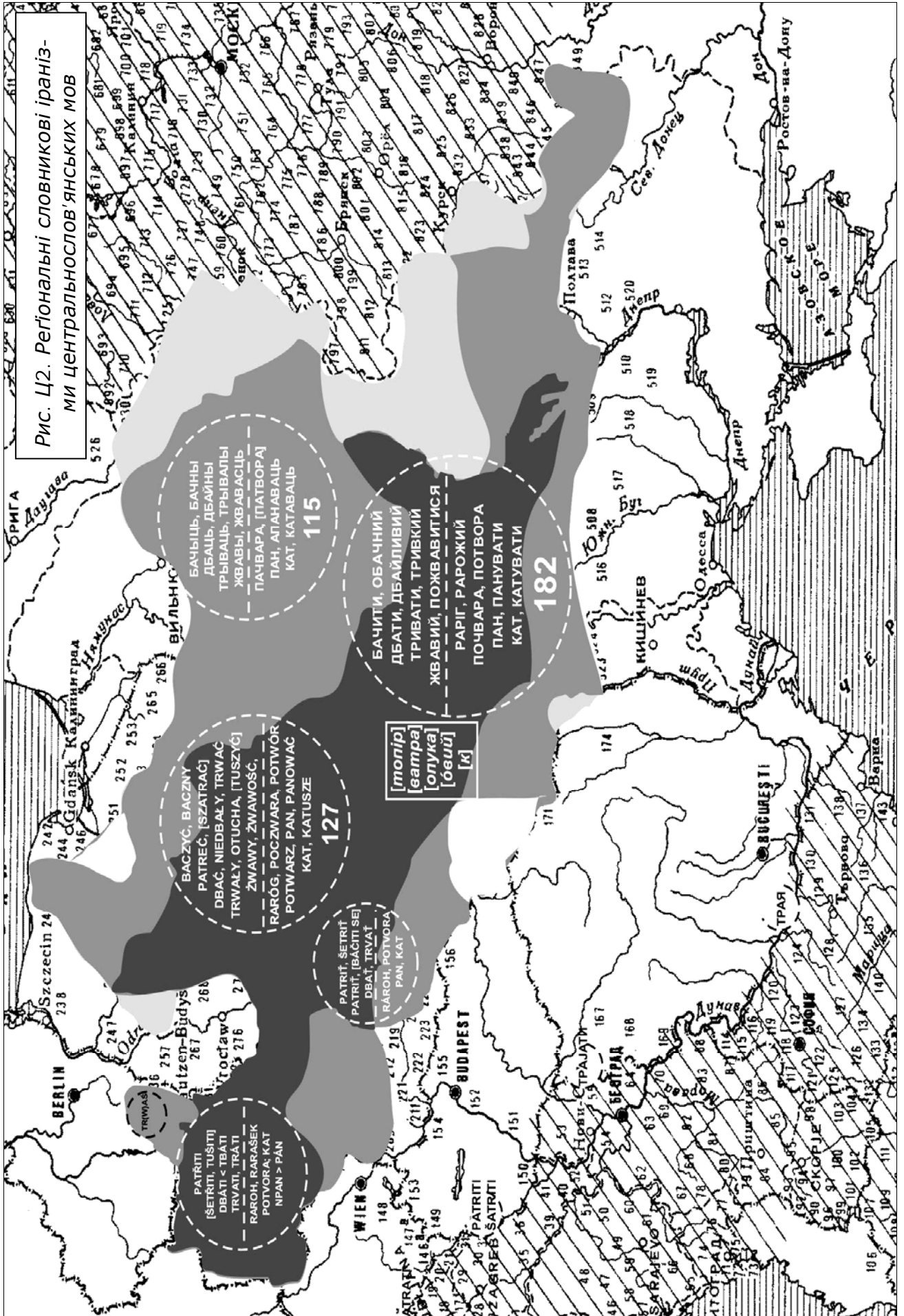
Рис. Ц1. Ареал іранізму **ящірка** та спільна область поширення іранізму **збіжжя** й інших 5 лексем: **жито, ячменище, стерня, стернище, питає** (зведення матеріалів ОЛА)

Навпаки, пізніша позиція дослідника знайшла вияв у визнанні того, що слов'яно-іранські стосунки не лише дійшли до „симбіозу слов'ян і іранців у черняхівській культурі перших століть нашої ери, але і проявилися внаслідок глибоких проникнень іранських племен у слов'янський ареал, що... продемонструвало існування ранніх праслов'янських діалектів задовго до того часу, для якого про них вважало за можливе говорити славістика 1950-60-х років” [Трубачев 2003, 50]. Приймаючи

тезу про те, що „Правобережна Україна принаймні в I тис. до н.е. вже була частиною (периферією) праслов'янського лінгвоетнічного простору” [там само, 51], неможливо водночас заперечувати її участь у ірано-праслов'янських мовних контактах. Про них нагадують очевидні мовні факти, наприклад, – те, що всі п'ять збережених в українських діалектах праслов'янських іранізмів зі списку В. Мартинова – [топір], [ватра], [опука], [об'ій], [к] – поширені саме у Прикарпатті. По-перше, ці слова дають п'ять незалежних лексичних свідчень того, що вказані іранізми були засвоєні *на місці*, тобто в часи входження Прикарпаття до області ірансько-праслов'янської суперстратної взаємодії. По-друге, вони унаочнюють історичну тяглість українських говірок упродовж останніх двох з половиною тисячоліть, що відтоді проминули, адже це мовлення досі живе. По-третє, вони органічно доповнюють визнання „семантичної спадковості” збережених в українських говірках Поділля значень слова укр. *хата*, як і факту відображення у його звучанні „місцевої (тобто подільської. – К.Т.) іранської форми *хата < *kata” [Трубачев 2003, 42].

До рис. Ц2 (с. 205). Регіональні словникові іранізми центральнослов'янських мов

На карті суміщено області поширення слів-відповідників укр. **збіжжя, жито, стерня, стернище, ячмінь, ячменище, питає** (шляхом накладання ареалів відповідних карт №15, 18, 20, 21, 22, 26, 27 з [ОЛА, 1971]). Крім першого слова це не іранізми, але поширення цих лексем уздовж смуги преходу дслов. *g > h* вказує на спільні історичні обставини. Так отримано градієнти щільності ізоглос. Штриховкою на карті-основі в ОЛА показано області, де невідомий іранізм *збіжжя*. Білі пунктирні овали містять етномовні списки регіональних іранізмів праслов'янської доби (за О.Трубачовим), засвоєні під прямим іранським впливом: **бачити, обачний; дбати**, (дукр. **тбають**), **дбайливий; тривати, тривкий; жвавий, пожвавитися; раріг, рарожий; почвара, потвора; кат, катувати** і похідні. Відносний розмір овалу відповідає кількості похідних слів від названих іранізмів у цих мовах (вказані найбільші кількості: 182,127,115). У білому прямокутнику показано збережені західними говірками української мови іранізми ще праслов'янської доби [топір], [ватра], [опука], [об'ій], [к].

Показово, що всі названі діалектні іранізми українських говірок Галичини й Карпат були зафіксовані у лексикографічних працях, починаючи зі словника Є.Желехівського й С. Недільського (1886 рік), – тобто більше, ніж за 120 років до самої постановки питання про їхню можливу діагностичну цінність як доказу давности й тяглости місцевого українського діалектного континууму.

Однак найслабшою стороною концепції *polono-iranica* є те, що вона обминає *словотвірний* аспект проблеми, – а саме він і суперечить її апріорній вихідній тезі. Справді, розглянуті іранізми таки належать до *фондової лексики* у польській мові, – див. [Трубачев 1967, 61], – але **так само і в українській і в білоруській мовах**. Загальноновизнано, що *фондова лексика не може складатися з масових запозичень*. І тому, якщо у словниках відповідних мов від 13 розглянутих польських іранізмів відомо ще 127 похідних слів (разом 140), від 12 білоруських – ще 115 похідних (разом 127), а від 12 українських іранізмів – ще 182 похідних і кілька однокореневих топонімів (разом 202) (див. карту на рис. Ц2 і таблицю на рис. Ц3), то саме це й не дає підстав прийняти припущення ані про сепаратність польських праслов'янських іранізмів, ані про польське посередництво в запозиченні такої значної (більшої, ніж у самій польській !) кількості іранізмів до української мови. Після порівняння продуктивності конкретних пар іранізмів можна погодитися хіба що з польським посередництвом у засвоєнні слова *пан*, але це скоріше аргумент на користь не іранської, а аварської етимології цього слова А. Брюкнера.

Крім того, як це впливає з наших студій, словотвірні ряди розглянутих іранізмів в українській і білоруській мовах нерідко виявляються багатшими за польські, а часом навіть зберігають звуки з відповідниками в іранському прототипі, яких у польських словах немає: пор. білор. *дба йны, -йна, -йнасьць; ня-дба йны, -йна, -йнасьць, -йла* або укр. *дбайливий, -о, -ість; недбайливий, -о, -ість; недбайло*, – де формант **-й-** можна зіставити з відповідним формантом **-у-** іранського прототипу **dba-ya*. Несподівані свідчення збереження того самого форманту **-й-** при аналогічних топоосновах дає і топонімія України, де формант упізнаваний у назвах ручаю *Патрайчик* (!) Кг (п. Цибульника; пор. *patra-ya-*), с. *Патлаївка* Пл (з пізнім сарматським **-І-** < дір. **-r-**); с. *Тривайли* Пл (!) (пор. **tarva-ya-*); не виключено, що також при гірше збережених основах у назвах р. *Недобаєва* Чк, с. *Недобоївці* Чв, р. *Недобія* Хм, с. *Табайка* Лг, Хк, Чг (пор. **dba-ya*). Серед староукраїнських іранізмів є унікальна форма **тбають** з початковим **т-** авестійського **tbaeš** [ССУМ, I, 286], пор. чes. ст. **tbáti**

До цієї групи прадавніх центральнослов'янських лексем слід додати і псл. **xati* (ne xati) 'торкати, чистити; гудити, ганити, ганьбити' (етимологія О. Мельничука [ЕСУМ, II, 233]). Очевидною спільною семантемою тут є 'дбати', звідки розрізнення значень у старшого покоління мовців: *хай* = дбай, піклуйся; *нехай* = не дбай, не втручайся. Не менш важливі структурні словотвірні паралелі: укр. *за-не-дбати* = *за-не-хаяти*. За відсутності засвідченої прямої праіранської аналогії важлива форма скр. **kšaya* 'охороняти, терпіти' і особливо тох. A skai-, B ske- 'дбати, піклуватися' [Фасмер, IV, 239].

За географією свого поширення до цієї ж групи центральнослов'янських іранізмів (або спільних центральнослов'янсько-іранських лексем) належить укр. **бо**, – білор. *бо*, друс. *бо*, пол. *bo*, чes., слц., нлуж., схв. **ст.** *bo* 'тому що'; стсл. БО 'тому що, отже'; псл. *bo*, споріднене з пол., чes., слц. *ba* 'справді' – пор. авест. *bā* 'справді' [ЕСУМ, I, 216,

102]. Знову діагностично показова відсутність цього слова в болгарській, македонській, словенській мовах.

Знаменно, що серед іранських запозичень центральнослов'янського кола знову є низка слів з давніми сакральними значеннями, як-от авест. **kaθa-** 'відплата (на страшному суді)' > *кат*; скіфо-сарм. **pacvara** 'дракон, летючий злий дух' > *почвара, потвора*, – пов'язане з авест. **vorəθrayna-** 'сокіл' > *rapig* 'вид особливо агресивного сокола'; імовірно, також авест. **xšaθra** 'влада, панування' > *ошатний*; авест. **pāθra-** 'наглядати, стерегти' > *патрувати*, – див. [ЕСУМ, IV, 546]. Вони доповнюють пласт загальнонослов'янських іранізмів у сакральній лексиці. Потужній духовний вплив давніх іранців не лише на слов'янську культуру видно й на прикладі гр. παράδεισος 'рай; paradis' < дір. **pairidaēza-**, перс. ferdous 'райський сад, квітник'.

На фонетичному рівні центральнослов'янський ареал практично збігається з поширенням фарингального **ħ** (рис. Ц2), **ізофону** якого пов'язують зі *скіфо-сарматським субстратом*. Посилаючись на територіальну (а не етнічну) представленість церебральних приголосних в Індії, а абруптивних – на Кавказі, В. Абаєв обстоює іранську природу **γ/h**, яке так само стійко тримається не серед певних етносів, але на певній території з нині строкатим населенням [Абаєв 1965, 51]. Сумніви щодо давності появи цієї фонемі у слов'ян спростував ще 1929 р. на чеському матеріалі М. Дурново, показавши, що перехід **g** > **γ/h** стався раніше від занепаду носових, – а ця остання подія надійно датується щонайпізніше X ст. [Филин, 1972, 56]. Спеціальна мета з'ясувати точні межі ареалу поширення у слов'янських говірках фарингального **ħ**, наскільки відомо ще не ставилася. Аби надолужити такий пробіл, ми зробили спробу окреслити цей ареал хоча б приблизно за наявними публікаціями. Очевидно, що фарингальне **ħ** в українській, словацькій, чеській і верхньолужицькій мовах є нормативним звукотипом і становить чи не найяскравішу фонетичну ознаку цих центральнослов'янських мов. Поза основним ареалом їх поширення **ħ** наявне на півдні Росії – на Правобережжі Дону й на Кубані, а також у прикордонних районах Молдови й Румунії: усюди цей звук (NB: **ħ**, а не **γ**) являє собою складовий елемент поширених там українських говірок. В Білорусі діалектологи А. Падлужний, В. Чекмонас, І. Булико відкрили в гродненських говірках фарингальну вимову фонемі **г** [**ħ**] [Чекмонас, 34], за ігнорування відомостей про яку свого часу академік Ф. Філін дорікав укладачам Діалектологічного атласу білоруської мови [Филин 1972, 244]. Приблизна північна межа поширення **ħ** показана за одержаними даними у спеціально укладеній нами карті [Тищенко 2002] і перенесена тепер на карту рис. 3-5. Само собою зрозуміло, що берестейські говірки Білорусі, українські за своєю природою, тим самим мають і фарингальне **ħ** – як природне продовження основного ареалу поширення української мови.

Найменше відомостей про поширення **h/ħ** ми знайшли для польських говірок, проте навіть скупі вказівки задовільно доповнюють загальну картину. Так, за даними С. Урбаньчика, "розрізнення глухого **x** і дзвінкого **h** існує на східному порубіжжі як наслідок українських і білоруських впливів, а в південному Шльонську – як результат впливів чеських. На обох цих теренах *поляки вимовляють дзвінко звук, позначуваний на письмі літерою h*, який трапляється у словах чеського й українського походження, як-от hańba, hardy, hołota, або у словах, запозичених з латини, німецької та інших неслов'янських мов, як herbata, harmonia, hak, handel" [Urbańczyk, 30]. У питомих польських говірках "слабке **x** з усіма наслідками, відомими в Малопольщі (де є й місцеві слова з **h**: haw 'тут', hań 'там' [там само, 69]. – К.Т.), засвідчене на Шльонську в Бреґському повіті (біля гирла р. Стобрави до Одри): holevy, iehaś, swody 'сходи', swovali 'сховали'" [там само, 30]. Див. І. карту на рис. Г1.

Рис.Ц3. Ірансько-центральнослов'янські ізолекси (центральнослов'янське

Іранські першоджерела	„Праслов'янські діалектні” форми за О. Трубачовим (як фактично центральнослов'янські)	Південно-слов'янські 18	Центра	
			чеська 18	словацька 14
*abi.āxš.aya- “об” + “око” ягн. уахš < wi.ахš	*обацити “бути обачним”	–	–	[báčiti se]
*pātraya- < pātar- “охоронець, захисник” авест. pāθrāi, pāθra-	*patriti хор.[pātriti]	patřiti	<i>Patřín</i>	pátrat' <
*bā, ав. bā ‘справді’	*bo ‘тому що, отже’	ст.хор.bo ‘тому що’	bo; ba ‘справді’	bo; ba ‘справді’
*xšatraya-; авест. xšaθra “влада, панування”	*šatriti	ст.хор.šatriti,о~,šatritja;слн.оšatрати,šatraja ‘чари’; <i>Šatornja Hr</i>	šetriti šata; šatek вл. šata	> šetrit' šatrit' šata
*dbaуа-, ав. dābaēš, [d]ba-ēš “дбати, піклуватися”	*dъbati	–	dbāti ст. [d]bāti	dbat'
<*хауа-; скр. *kšaya “охороняти, терпіти” тох.А skai-, В ske- “дбати, піклуватися” [Gořab, 129-156]>	*x(aj)ati; ne xati	блг. хая, нехая сх. хаяти; нехаян; слн. hájati, neháti	nehat ‘забути; дати’ zanechati, zanechávati, вл. hajíc, haju ‘дбати’, hajer, zanjechać, zanjechávać; niehać	nehat' ‘забути; залишити, дати’ zanechat', zanechávat'
*tarvaya-, ав. taurvaya- “долати опір”	*trъvati *trajati	стсл. trāiати, блг. trāja, сх. трајати	trvati trāti вл. trać	trvat'
*tuš-, ав. tušni- “мовчазний”	*tušiti 2	слн. potúšiti, potúhnuti	tušiti	tušit'
*juvaya- “жвавий”, сх.-ір., ав. jvaya-	*žъvavъjъ	?	žvavý ‘балакучий’	?
*vāragna(ka)-“сокіл”, ав.vəgəθraуna- (< лит. vānagas)	*rarogъ	–	raroh rarach,-šek	rároh
*pativāra/*pfacvara “напасть”(>лит.aitvaras, “привид” áičvaras)	*potvогъ ?	—	potvora	potvora
*kāta-, ав. kāθa-“відплата (на страшному суді)”	*katъ	–	kat (з XIV)	kat
*g(a)u-rāpa “оберігач худоби” (пор. чабан)	*gърапъ (NB: ір.етим. суперечить геогр. слова)	(пор. болг. стопан(ин)) <i>Španjuša Hr</i>	pán,hpán (XIII) > вл. pan (XVIII) (суч. kněz)	pán

* – реконструйовані форми, [] – діалектні слова, **півжирний шрифт** – доповнення автора

ЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ			росій-ська 14
польська (пд.діал.) 140	українська 202	білоруська (діал.) 127	
bacz yć, -ność, -ny +20	БАЧИТИ, бач, безбач +64 завбач ати, ~ливий +обач ний, -ливий, не- обач ність, не-	БАЧЫЦЬ, бач +40 +ны, -насць	пд.-зах. діал. [бачить]
patrzyć, patrzeć, patrz; +25 opatrność, zaopatrzyć	ПАТРАТИ пантр ити, -увати; +7 <i>руч. Патрайчик Кз, Патлаїв-ка Пл, Патринці Хм</i>	[ПАТРУХА]	костром. діал. [патрать]
bo; ba 'справді'; нл. bo	БО 'тому що'	БО	книжн. ИБО
[szatrzeć] się, +8 [szatrac] szat a, -ka, -ny, -nie,	ошатн ий, -о; шата +3	[шата, шатка, ша- +4 тін(к)а]	–
dba ć, -łość, -ły +15 niedba luch, -ły	ДБА-ТИ, -Иливий; недба-лий, +32 -Ило, -ло, -льство, за-ти, за-ний, подбати, не додбати; ст. Пбають	ДБА ЦЬ, -йны, +23 йнасць, нядба йны, - йнасць, -ла, -лы, -ласць	зах. діал. [дбать]
zaniech ać, -iwać, - +5 ywać, [ochajny], - o; нл. niechaś (se); полаб. nechāt 'за- лишати'	ЗАНЕХАЯ ТИ, -ний; поне- +14 хаяти; нехай 'не дбай' ≠ хай 'дбай'; нехая; охайний, [оха- Иливий] <*обхаяний; [нехати, по-]; <i>Нехайка; Нехайки; Хайха; Хайнівка</i>	НЯХА ЦЬ, ахайны +6 [заняха(і)ць, занехіваць, заняхаіваць]	–
trwa ć, -łość, -ły, -le +15 nie trwa łość, przetrwać нл. trwaś, traś	ТРИВА ТИ, -кий, -алий, +20 -лість, витривал ий, -ість > лит. trivoti (Непокупний) <i>Тривайли Пл</i>	ТРЫВА ЦЬ, -нне, - +9 лы, -ласць	смол.діал. [травал- ый]
[tuszyć], otucha "надія"	[отуха] 'надія'; +3 тухнути, тушити	тухнуць, тушыць +2	тушить
żwaw y, -o, -ość +2	ЖВАВ ИИ, -о, -ість, -ішати, +11 по-, -итися, -енько, -енький	ЖВАВ Ы, -а, - +4 асць	діал. [жва- вый]
raróg (ptak w Polsce bardzo rzadky) Patrzeć na kogo jak na raroga	РАР ИГ, -ожий (Грінч., +1 IV, 7) Дивиться, як на рарога.	ст. білор. РАРОГЪ (Лит. статут, 1588); За рарога две копы грошей.	–
potwarz a, -ka, -ny, potw ór, +2, +10 -or a, -ny, -nie, -ność, -ek, -owaty; potwarz z, -ca, -czy; spotwarz yć	ПОЧВАР А, -А, -ливий, +5 -ний ПОТВОР А, -ний, +10 -ність, витвор ний, -ки	ПАЧВАР А, -ны, +8 - насць [ПАТВОРА] (Фасмер) <вычварны	потвор- ство, - вать
kat (z XV), -ować, -owanie, +6 -ownia, -owski, -usze	КАТ, -івня, -увати -ування; +5 закат ування, -ований	КАТ, -аваць, - +4 аванне	кат (з XVIII)
pań, -i, -icz, -ienka, +25 - nica, -ujący, -ować, -owanie, pań ski, -stwo; ańszczyzn a, -iany (> лит. pōnas)	ПАН, -на, -і, -ич, -еня, - +18 ство, -увати, -ський, о-увати, за-увати, за-іти, івний, -щина, -щинний	ПАН, -аванне, +1 -аваць 2 апанаваць	(польс- кий) ПАН (з XVII)

Межі названих тут польських теренів позначено світлішим сірим тлом. Одержана в такий спосіб загальна конфігурація ареалу поширення фарингального **h** у слов'янських говірках, справді, добре корелює з лексичним пасмом центрально-слов'янських ізоглос та з серединним ареалом форм іранізму *ящірка*, які демонструють ознаки найдовшої морфологічної еволюції" [Тищенко 2009, 63-70].

ЦИБУЛЯ < лат. *sera, saerula*. Приклад українського живого латинізму, поширеного у Європі. Є в більшості слов'янських, нім., іт. *cipolla*, баск. *tipula*.

ЦИГАНСЬКА МОВНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ІСТОРИЧНІ КОНТАКТИ. У мові сінто циган Ломбардії є 9 пластів лексики. Крім питомого індійського (*rápi* вода, *jak* вогонь, *čib* язик, *grai* кінь, пор. гінді *pāṇī, āg, jībh, ghora*), це запозичення: перські (*zor* сила, *kórgo* сліпий, *sírja* часник < *zor, kur, sir*), курдські, вірменські (*tókaḡ* шматок, *zi* серце < *kotor, ogi* душа), осетинські, слов'янські (*divjo* поганий, *kirlo* шия, *reša* качка < болг. *див дикий*, укр. *гирло*, серб. *реца*), грецькі (*drom* вулиця, *klídi* ключ, *kúkaló* кістка < *δρόμος, κλειδί, κόκκαλο*), німецькі (*bérga, féldi, tinkar* < *Berg, Feld, denken*), італійські (*porta* двері, *sempre* завжди, *mubíla* авто). Деталі див.: *Sorrenti E. Italiano e sinto lombardo a confronto: somiglianze, differenze e prospettive didattiche // Italiano, lingua due. V. 6, № 1, 2014. – P. 117-147 (є pdf)*. Від проф. П.О. Бежа відомо про праці проф. І. Ханкока: *I. Hancock. A Glossary of Romani Terms // The American Journal of Comparative Law. – Vol. 45, № 2, 1997, pp. 329-344 (є pdf)* з ін. запозиченнями: зі слов. *slava* свято, *večera* вечір перед святом, *zakon* неромський закон (на відміну від *kris* закон ромів з гр. *κρίσις* судочинство), *svedoko* свідок, *prikaza* нещастя, *gonime* вигнанець; з перс. *Rromanestan* батьківщина циган, *divano* рада, *dušmaja* вороги; з рум. *putjerja* влада, *žandari* поліцейський (< *putere, jandarm*).

ЦІКАВИЙ з пол. *ciekawu*, формальний відповідник – "тікавий" (від дієслова *ciec* 'текти'); пор. рос. діал. [текавий], чес. *těkavý*. Як пише О. Брюкнер, "ciekawu – ніби *biegły* 'досвідчений', *rozbieżny* 'розтічний' (*ciekawe zagony tatarskie*); про псів з добрим нюхом, а потім про людей і про речі, які спонукують до заняття ними; у давній мові поняття 'утікач' передавали словами *ciekasz* і *ciekun*" [Brückner, 61], букв. *тікач* і *тікун*.

ЦЯМРИНА рос. "одно бревно из сруба у колодца"; ясніше не скажеш. Пор. *timber, Zimmer*. Сюди ж ЦЕБЕР.

Ч

Ч. Літера української абетки Ч з кириличної Ч своїми обрисами нагадує коптську літеру **Ϫ ϻ** *fāj*. Хоча коптська мова мала приголосний [ч], але для його позначення вживали літеру **Ϫ ϻ** *шіма*.

ЧЕКАТИ. Без визнаної етимології.

Є в усіх слов'янських мовах, крім однієї. Переконливий вектор пояснення в укр. **чигати** 'очікувати появи, спостерігати, чатувати', запозичене через польс. *czyhać* з чес. *čihat* – продовження чес. ст. *čihatí* (звідси *чугай?*), похідного від *číti* (суч. чес. *čítí*) 'відчувати, почувати', укр. *чути* [ЕСУМ, VI, 317] (пор. і укр. *НАЧУВАТИСЯ*).

ЧЕЛЯДИН 'дорослий син' Приклад подвійного кельтизму: *челяд-* < *cland* 'клан' + кельтс. суфікс -ин [Грінченко, IV, 450].

ЧЕМБОР 'півшовкова стрічка на пас', каз. **шеґбер**, денгелек 'круг'. Винесемо із гор шовку/ Дівкам на чембори (Головац.) [Грінченко, IV, 451].

ЧЕМЕРИС "Чемерис, чемерис, / Чом дівчаток не любиш?" Голов., 325 [Грінченко, IV, 451]. 1) ?'египтянин' (або той, хто їздив до Єгипту), пор. нім. *Temritz* = нлуж. *Ćiemerse*

цікавий, [ц'якавий] «цікавий; до-тепний; дивний» Нед, [ц'якавіна] «цікава людина» Нед, *цікавість, цікавити, зацікавлений, зацікавленість, зацікавлення*, ст. *ц'якавий*; — р. [текавий, чекавий, цікавий] «цікавий; сварливий?», бр. *цікавы*, ч. *těkavý* «скороминущий»; — запозичення з польської мови; п. *ciekawu* «цікавий; який має добрий нюх; (ст.) такий, що швидко минає» за допомогою суфікса -aw(y) утворено від основи дієслова *ciec* (*ciekę*) «текти (течу)». — *Richhardt* 40; *SW* I 322—323; *Stawski* I 99; *Brückner* 61; *Mikl. EW* 347. — Див. ще **текті**. *ciekać; przeciekać. Od ciekać: ciekawu, niby 'biegły', 'rozbieżny' (> ciekawe zagony tatarskie*; о *'psach dobrze wężących', a potem o 'ludziach i rzeczach, co zajęcie budzą'*); *ciekasz* і *ciekun*, 'biegun', *w dawnym języku. Lit. tekėti, 'ciec'*,

Рис. Ц4. Зі статей *цікавий, ciekawu* [ЕСУМ, VI, 257; Bruckner, 61]

< ?дегип. tmri 'Єгипет' [Тищенко 2016, 573, 673]; 2) ?'валлієць', пор. кімр. сугго 'валлієць' [Тищенко К.М. Кельтські етимології. III. Етнос // Мовознавство. № 6. 2003. – С. 46–52]. Пор. у Даля [т. IV, с. 538]:

Чемеръ м. хребтовая кость? Акд. Слв. || Макушка головы, самое темя; || чубъ, вихоръ, хохолъ, чёлка, оселедецъ, прядь волось на темени. || Болъвънъ человѣчья, головная боль; боль въ животѣ,

ЧЕРГА < чагат. čärgä 'ряд, черга'. Класичний тюркізм (є і на півдні в рос. [Даль, IV, 539]).

києворус. **ЧЕТВЕРИК** < лат. quadrantarius (26,26 л) < лат. quadra 'четверть, кварта'. За часів римського панування в Дакії та у містах північного Причорномор'я розвинулася жвава торгівля хліборобськими продуктами з-над Дніпра й ремісничими виробами Риму (знаряддя, ювелірні й текстильні вироби, кераміка тощо). Реальним доказом того, що хліб був у числі продуктів експорту з Наддніпрянщини до Римської імперії, є дивовижний збіг у розмірах і найменуваннях римських і слов'янських мір сипких і рідких тіл. Так, римський *квадрантал* quadrantarius (26,26 л) – від лат. quadra 'четверть, кварта' – виявився **цілком** тотожним києворуському **четверику** (26,26 л), – від слов. 'четверть'. А удвічі більша міра, римський *медимн* medimnus (52,52 л) – від лат. medius 'половинний' – давньоруському **півосмину** (52,52 л) [Брайчевський, 44]. Ці спостережені Б. Рибаківим разючі збіги в розмірах і назвах мір М. Брайчевський пов'язав з торговельними зносинами слов'ян і римлян **у перших століттях н.е.** Жодна інша епоха, пише вчений, не могла породити такий збіг: раніша – бо тоді не існувало контактів слов'ян з Римом, а пізніша – бо не стало самого Риму [там само].

Після сказаного вже не здивує, що й найдавніші монети київських князів, і сама монетно-грошова (вагова) система Київської Русі, як з'ясувалося, також **виходять з римського денарія II ст. н.е.** [там само, 34 з посиланням на В. Яніна].

ЧИМДУЖ, ЧИМДАЛІ. Чимдуж – изо всех сил, что было силы, вовсю, как можно сильнее, как можно скорее, во весь дух, во всю прыть, во все лопатки, во все горло. Чимдалі – все более.

ЧОБІТ < перс. چفت **чофт** 'облеглий, що прилягає' з چفتان **чафтан** 'згинати, викривляти'. Слово цікаве поширенням: серед слов. тільки укр., рос. обл., крус. **чэботъ**, пол. [czobot], але й ісп., баск. zapata 'чобіт' "романське < тур. zabata" [Etchebarne M. L'emprunt lexical d'origine latino-romane en basque, 2006, 24]. Перше відоме ісп. прізви. Zapata – алкальд м. Калагорра у 1214–1216 рр. Тат. **чабата**, башк. **сабата**, каз. **шабата** означають 'постоли', але й іт. ciabatta 'пантофля!' (до 1400 р.); як ім'я власне 1008 р. – "етим. непевна; імовірно, східного походж." [Cor-telazzo, Zolli, I, 234]. Видно, теж через Кафу.

ЧУДАН 'знахар' "Пішла баба до чудана, Одчудив він, очуняла" [Грінченко, IV, 475]; історично *'германець' < сканд. fiōð- 'народ'.

Ш. Літера Ш української абетки, кириличне Ш з коптської літери Ѡ [ш]. Відповідає фінік. **Ш** шін (зуб), гебрайській **ש**.

ШАНДРА < готс. sinþs 'час' з 'шлях, путь' [Lehman, S66]. Один з непримітних історичних готизмів. "Як пообідаєте, паничу, то мерщій у шандру" (Хк); але разом з тим і доказова ідіома "шандру терти" 'длється, мнихатися': "Як почне шандру терти! Поки повернеться, поки зроби" [Грінченко, IV, 484]. Очевидно, що українське слово, як і готське, сполучає значення "час" і "шлях".

ШВЕДСЬКІ (свенські) СКАНДИНАВІЗМИ. Пізніша з двох хвиль скандинавських запозичень, відмінна від першої (данської) за мовним джерелом. Від шведів-свенів прийшло слово **звитяга** (шв. Svipioð) [Тищенко 2011, 285–286]; пор. топоніми оз. Світязь < шв. Svipioð 'Швеція' [Фасмер, IV, 382], **Свитазів**, **Звенигород** і назви порогів на Дніпрі. Див. І. ДАНСЬКО-НОРВЕЗЬКІ СКАНДИНАВІЗМИ.

*хетчастий, штахетчатий; — р. (пд.) [штакётник] «точені дерев'яні стовпчики в балконних поручнях; загорожа в балконі», бр. [штакёт] «огорожа з коротких вузьких дощечок», п. sztacheta (мн. sztachety), [sztakiet], ст. sztokiet; — запозичене з італійської мови (можливо, за посередництвом польської та німецької, пор. н. Staket, Stakete «штакетина»); іт. stacchetta «палісад, частокіл» утворене від stacca «кіл, паля», запозиченого з прерм. *stakka «тс.» (пор. нвн. Stake «кіл, паля, загострена деревина», снн. англ. норв. шв. stake «тс.»),*

Рис. Ш 1. Зі статті штахет [ЕСУМ, VI, 473]

■ **ШКАРПЕТКИ** і **ШКАРБУН**. Генуезькі італізми (scarpette, scarpone).

■ **ШКОДА**, пор. нім. Schade 'шкода, жаль, прикро'.

■ **ШТАХЕТ** < іт. stachetta 'огорожа з патиків; палісад, частокіл'. Див. рис. Ш1.

■ **ШУБРАВЦІ** 'обідранці, ледацюги'. Серед можливих прототипів варте уваги днор. *stjūpr* Stiefsohn 'пасинок': пор. топоніми СТУПАРЄВа Ву, STUPÁROVice Cs, STUBOROVA Lv. За формою сюди ж [щубрати] 'вишукувати'. Див. II. СТИБОРІВКА.

■ **ШУЛЬГА** 'лівша' < чувас. sultaxaj, каз. solga 'ліворуч' [Баскаков 1979, 37].

■ **ШУХЛЯДА**, пор. нім. Schaublade 'висувна полиця'.

Щ

■ **Щ**. Літера української абетки Щ походить з кириличної щ [шт]. Не виключений вплив на написання з боку коптської літери Ѡ [ш].

■ **ЩЕДРИЙ**. Щедрий – не родич 'тріски', а запозичене з дісл. scattr 'податок'. Як свідчать записи XIX–XX ст., хоч в історії обряду ці жанри й поєдналися, щедрування завжди було простішим від колядування (знову ознака давности). Під Новий рік ходили групи дівчат селом і співали попід вікнами щедрівки (а подекуди, як на Чернігівщині, Київщині, Полтавщині – й колядки), за що одержували певні подарунки. В західній частині українських земель часом щедрували й парубки (водили «Маланку») [Дей, 23].

щедрий «який охоче ділиться своїм майном, коштами і т. ін., не шкодує витратити що-небудь», [щадрий] (у словосполученні [Щадрий вечір] «Щедрий вечір»), щедрівчаний «стосовний щедрівок», щедротний «щедрий», [щедрівка] «щедрівка» Л, [щадрак] «колядник» ВеЛ, [щедра] «назва щедрівки» ВеБ, [щедрак]

Рис. Щ1. Етимологія укр. щадр- < *штадръ [ЕСУМ, VI, 502]. Насправді з днор. scattr 'податок', причому, -а- першоджерела зберегли лише укр. говіркові форми

"Після Різдва, пише К. Войціцький, перед новим роком збираються дівчата і хлопці дорослі у так званий у їхньому діалекті "Багатий вечір" (пор. вєдрънъ 'багатий'. – К.Т.), коли господині саме печуть плячки, пироги, готують м'ясні й інші страви, словом, усе те готують, у що багаті їхні комори. Дівчата й хлопці, химерно перебрані, ходять від хати до хати і повторно збирають коляду. Парубки перебираються на старців, або вдягши кожух навиворіт, розігрують

усяких звірів. Увійшовши до певної оселі, виспівують своє прохання, а дівчата кидають при цьому на вогонь лляне сім'я, яке з тріском згоряє. Якби який небалий господар не дав їм тоді коляди, то самі порядкують у його домі, бо з'їдають і випивають, що трапить під руку, а виходячи, виносять з собою кілька штук свійської птиці. Повиривавши їм більші пір'їни з крил і хвоста, хлопці оздоблюють ними свої шапки. Пройшовши так через усе село, повертаються з музикантами до призначеної хати на «бесіду» (biesiade): там обирають одну з дівчат за господиню, яка їм з зібраної коляди готує вечерю, а за гроші, теж зібрані з колядування, купують горілку й пиво. Весело повечерявши, звичайно під гру скрипаля чи двох, танцюють, співають і розважаються до пізньої ночі" [Wojcicki, 94-95]. Тобто, новорічне колядування – не те саме, що Різдвяне.

Час зосередитися на першому слові виразу щедрик-ведрик. Звідки походять слова щедрик і щедрий? На перший погляд, щедрик тепер виглядає похідним від щедрий. А чи не могло колись бути навпаки? У статті зі словника М.Фасмера традиційно знехтувані (або й справді були невідомі вченому) українські форми [щадрий], [щадрак], Щадрий вечір. Звідки в них -а-? Дослідникам не так важко уявити обставини прямого проникнення (термін

В. Мартинова) ґерманського слова *scattr* до мовного середовища частини праслов'ян. Значно важче внутрішньо погодитись, що це пряме проникнення могло б дотривати у впізнаваному вигляді до ХХ ст. у лемківському слові [щадрак] 'колядник' (відомости про цю форму походять з праці І. Верхратського "Про говір галицьких лемків", Львів, 1902). Вираз "Щадрий вечір" очевидно, поширений більше, адже його наведено в ЕСУМ без обмежувальних позначень діалектного вжитку: "Щедрий "який охоче ділиться своїм майном, коштами і т. ін., не шкодує витратити що-небудь" [щадрий] (у словосполученні *Щадрий вечір* "Щедрий вечір"), *щедрівчаний* стосовний щедрівок, *щедротний щедрий*, [чедрівка] *щедрівка* Л., [щадрак] *колядник* Вел, [щедра] назва щедрівки ВеБ..." [ЕСУМ, VI, 502]. Словник пропонує етимологію укр. щадр- < *ШТАДРЪ. Насправді прототип до найдавніших форм з -а- укр. [щадрий], [щадрак], *Щадрий вечір*, якщо їх трактувати як проникнення, наявний у двох етимологічних словниках: це днор. *skattr* 'податок' [Lehmann, 309; Orel, 336]. Причому, -а- першоджерела збережено лише в українських говіркових формах.

Однією з робочих гіпотез була і така: "Вихідними складниками фольклорної формули «Щедрик-бедрик» могли бути днор. *scattr* + лат. *pater*- із загальним значенням «податок з господаря». У Наддніпрянщині носіями водночас скандинавської і латинської мовно-культурної традиції могли бути лише ґоти.

Або інша: "Поможи, слов'янський князю!" Вѣдрик, Видрик < *Venetricus* з **Wenedaz* sb.m. 'Slav' + **rīkz* 'ruler, king' [Cossue, Excel, 12749] (пор. нім. *Wenden* = *Winden* 'серболужичі').

abode - 1250, "action of waiting," from O.E. *abad*, pp. of *abiden* "to abide" (see *abide*), used as a verbal noun. The present-to-preterite vowel change is consistent with an O.E. class I strong verb (*ride/rode*, etc.). Meaning "habitual residence" is first attested 1576.

abide - O.E. *abidan*, *gebidan* "remain," from *ge-* completive prefix (denoting onward motion; see *a-* (1)) + *bidan* "bide, remain, wait, dwell." Originally intransitive (with genitive of the object: *we abidon his* "we waited for him"); transitive sense emerged in M.E. Meaning "to put up with" (now usually negative) first recorded 1526. The historical conjugation is *abide*, *abode*, *abidden*, but the modern formation is now generally weak.

***stadiz** sb.m.: Goth *staps* 'place', ON *staðr* 'place', **abode**, OE *stede* 'place, position, state', OFris *sted* 'place, town', OS *stedi* id., OHG *stat fem.* 'place'. Related to **standanan*.

***stado** sb.f.: ON *stǫð* 'berth, harbor', OFris *stathe* 'place', MLG *stade* 'opportunity, help', OHG *stata* 'possibility'. Derived from **standanan*. Orel, 369

В разі слушності такого припущення далі цілком очевидна суспільна мораль і вплив християнства з його поняттями смирення і всепрощення: "и остави намъ долги наша, такоже и мы оставяемъ долъжникомъ нашим"; "и по множествѣ ЩЕДРОТѢ твоих не остави мене"; "ЩЕДРОТОМИ своего человеколюбія"; "Но ты, Господи, по множествѣ благности твоея, обѣща покаганіе и оставленіе съгрѣшившимъ ктѣбѣ. И множествомъ ЩЕДРОТѢ твоих нарече покаганіе грѣшникомъ въ спасеніе" [ґраматика]. Слід погодитися, що сама ідея нехай символічного, але повернення крихти багатства бідним членам громади – це цілком конкретна, історична, суспільна і виховна ідея раннього середньовіччя.

Їй відповідає і атмосфера *вечора багатой куті*, яку вловила Б. Войцеховська: "Свята ніч символізувала відродження: відрив від старого, від усього, що прикрі й недосконале, і водночас вхід до нового часу, кращого і досконалішого. В обрядах залучено широкий спектр засобів, що вказують на той проміжний стан між старим і новим порядком. Позірного скасування зазнавала й суспільна ієрархія. До Різдвяного столу сідали господарі зі слугами, заможні з бідарями, що звичайно траплялося рідко. Багатші обдаровували бідніших і дозволяли челяді поводитися вільно" [Wojciechowska].

Таким чином, в основі назв *щедрівки* і *Щадрого вечора* може лежати скандинавське слово, і це нова вказівка на причетність Півночі до звичаю. Тепер звернімося до топонімів від основи Щедр-. Від неї у топонімії України не вдало-

ся знайти ЖОДНОГО гідроніма. Це якраз свідчить проти прадавності слова. Та й імен сіл знайдено небагато (переважно це вже історизми):

- ЩЕДРова+ scattr 'податок' [Сіцінський 430] = ⁴⁷ с. ЩЕДРова КП тепер у складі м. Летиців laeti Хм: кут. **КЕРДАН**івка Cerdanya [Сіцінський, 426] у с. **КУД**инка ^СВІчна, **РОЖНИ** Aragon?; **ВОЛОС**івці Galicia, **СТАВ**ниця, **КОЗ**ачки, **ВИШ**неве, **РОЗСОХУВА**та, При**ЛУЖ**не Lugo, МАЛАКівщина Malaga, ІВАНинці, ГРЕЧинці, БІЛЕЦьке, КОПИТинці, ПОПІВці, МАРКівці, ГОРБАСів, Лісо-БЕРЕЗівка;

- ЩЕДРОГІР scattr 'податок' Вл Ратне: ^бол. ТУТУРівка, с. БРОД.Ятине, ЗаПРИП'ЯТЬ; **ВИД**раниця, **ГОДИ**нь, Пров**ІД**ки, **КОЗОВА**та, **ДОМАН**ове dômjan 'суддя', **КОРТЕЛІ**си Cortelaza villa, Cortelias geogr. 1258 [Cortésão], Під**ЛУЖ**не, ЛУЧичі, ЗаЛУХів, ДАТИНЬ that + тяти, БРОДИ, ЗаБРОДИ, **ТУР**, **ЗДО**мишель, ОРІХове 2, оз. ОНИСьКове Un-isco? у с. ЗаБОЛОТтя, ЗаІВАНове, БЕРЕЗа, БЕРЕЗНИки.

Вже ці перші контекстів перспективні для теми: у одному з них названі Керданія, Арагон, Луго, Галісія, Малага; у ншому – Луго і аналог до топоніма з Астурії Cortelaza у книзі А.Кортезана.

- ⁴⁷ х. ЩЕДРове skattr- Вл ЗаБОЛОТтя: ^ЗДО.МИШель; **КРИМ**не, **КУТ**и, КОЗлів, СТАВок, БРОВАР, ОСТРівки, НИВки, КЛЕБАНщина, ЛюбоХИНИ, ОБРИДки;

- ШКАДРетів skattr- (у ⁴⁷ немає) Пл ЛОХВиця: ^РОМАшки, СЛЮЗиха, КРЯЧкове Озеро; бол. ГРОМАДське у с. ГИРЯВІ **ІСК**івці (іст. Гиряві ЮСКівці); ЮСКівці, БезСАЛи, ВИШЕНьки, **ЛУКА**, ДРЮКівщина, РОМАниха, БОДАКВА 2, БУДАКІВка;

- ЩЕДОРівка⁺ skattr- (= ЛЮБ.ОФТіівка) готч.-? у 1859 р. [СГУ, 280] кол. Тираспільс. повіт, пор. ЛЮБ.ОТАІвка Од Іванівки: Стара ВАНДАЛівка [⁴⁷, 378] Vandali (тепер ур. біля с. **ЧЕРНЯХІВ**-ське [на 2 км-карті]) ^МАСЛЮве, БІЛка; Нова **ВАНДА**линівка (тепер у складі с. Адамівка?), **КОЗ**лове, **ГУД**евичево, КАЛИНівка, БАРАНове, КАЛИНівка, **ПЕТР**івка.

• торф. СКАТЕРське skattr- 'податок' ЖТ ОЛЕВськ: БУЧМАНИ!, Рудня-**БИСТРА**, ЛУГове, БУДки; **КАМ'Я**на ga-main- спільний, звичайний, **ОБИЩЕ**, торф. ОБИЩАНське біля смт Олевськ ^торф. **ПЕТРІВЩИНА**; ВЕРБове, **СТОВП**нівка; (і слово *скатерть*?)

- ШАТРИЩЕ skattr- См ЯМпіль: ^ДЕРАЖня; ФЕОФІЛівка, ГУТка, ОРЛів Яр, ВЕСЕЛий ГАЙ, КНЯЖичі, **ДОРОШ**івка, **ДОВЖИ**к, СВЕСА; • ШАТРИЩЕ skattr- ЖТ КОРОСТЕНЬ: **СТАВ**ище, КАМ'Яна ГОРА, СТРУМок, САНТАРка, ВЕСЕЛівка, **ВИГ**ів, **ВАСЬК**овичі.

Є однокореневі назви у Росії: *Щедрово* Пск. неподалік від Гдова, *Щедровка* Ниж.Новг., *ЩЕДРИНО* Моск., Тверс., Ниж.Новг. Існує село **ШЧАДРЫН** під м. Жлобін у Білорусі. Відомі такі назви у всіх слов'ян у Європі: дуже цікаві імена двох сіл *Stederdorf* і *Stedar* на о. Рюген у Німеччині; *Štedra* у Боснії; малий о. *Šćedro* біля о. Хвар [Skok, III, 412] (*GROMin Dolac*, *RAVNi Dolac*, *IVAN Dolac*, **GDINj**, **KOZja**, *ORANov Do*, *RAVNo*) і с. *ŠTEDRica* у Хорватії (**KUTa**, *TOPOLO*, *LUKa*, *BISTRina*, *TRNova*, *BANići*). У Чехії 6 назв: два села *Štědrá*, *Štědrovice*, *Štědráková Lhota*, *Štědrónín Plasy* – і цілком несподіваний наш рідний **Štědřík** [Encarta] біля с. Sulice під Прагою! У Польщі цих назв удвічі більше: свій **Szczedrzyk** під Ополе, два села *Szczodrowo*, *Szczodrów*, *Szczodrkowice*, *Szczodrochowo*, *Szczodruchy*, *Szczodrzykowo*, *Szczedrzykowice*, *Szczodre*.

- *Štědrá* 20d3 Cheb: ^**KAMEN**ý Dvůr; KATERiNa, TUŘany, ZLATA, VONŠov; • *Štědrá* 21h3 Mariánské Lázně: KOZlov, **MIR.OT**ице, **MÍRO**vá, **JEDV**aniny, **KLADRUB**y 2 Calatrava, **HOLUB**ín, **HOD**ovíz; • *Štědráková Lhota* 40d1 Šumperk: ř. Morava, ř. **Desna**, Rapotín, Hynčina, (**MÍRO**v d4, **KLADORUB**y Calatrava b6); • *Štědrónín Plazy* 35g6 Blatná: KOŽlí 3, **MÍRE**č, **MIR.OT**ице, **MÍRO**vице, OSTROV, **ČERVINSKO** Kirwan; • *Štědrovice* 37f4 Vlašim: **KLADRUB**y Calatrava, RÍMovice, KATERiNky, ZDislavice; • **Štědřík** (24b6) Praha: ^Sulice; **KAMEN**ице, **MÍRO**vице, **HODK**ovice; (якщо основи *Mir-*, *Kladrub-*, *Červin-* відповідають іменам Мирона, Калатрави, Кейруана, то щедрували тут від VI-VIII ст.).

- **SZCZEDR**zyk Opole: ~ BIESTRZynnik 151 b1,2; • **SZCZEDR**zykowice 128 b23 Legnica: ~ RoSOCHata, **Gądk**ów; • **SZCZODR**ów 131 b1 Wrocław: ~ BYSTRę 130 b3; • **SZCZODR**zykowo 90 b1 Poznań: ^RUNowo, **Gądk**i; • **SZCZODR**uchy 80 a3 OSTRÓW Maz.: KRAJewo, KOZiki; • **SZCZODR**e 130 b12 Wrocław: **PIETRZYK**owice, GODZIEszowa; • **SZCZODR**owo 89 c1 Poznań: **PIOTRK**owice, KOTusz; • **SZCZODR**owo 13 c3 Starogard Gdański: ~ **GODZIS**zewo; • **SZCZODR**ochowo 70 c2 Gniezno: STAWiany; • **SZCZODR**kowice 172 b3 Kraków: ~ **GOTK**owice, **JERZMAN**owice.

ЩО- – словотвірна морфема. Тут цілий квітник: *щохвилини*, *щомиті*, *щогодини*, *щопівгодини* "каждые полчаса", *щочвертьгодини*, *щодва дні*, *щодесять хвилин*, *щоранку*, *щовечора*, *щосекунди*, *щостоліття*, *щоразу*, *щодня*,

Картографування назв щуки в рамках даних Всеслов'янського лінгвістичного атласу [ОЛА, 1988, 98-99] виявляє складнішу й цікавішу діалектну картину. Як видно з нашої карти (рис. Щ2), слово *щука* відоме також і південним слов'янам і словакам, а в чеській має закономірний звуковий відповідник *ščíka*.

Слово **щупак** проникло до частини українських діалектів з заходу, де розвинулося з давніших форм *šćir-ы-ъ*, *šćir-ы-ъ* зі слідами спроб народно-етимологічного осмислення через наближення його чи то до "щуплий", чи до "щипати". Проте, як видно з матеріалів карти, найбільш переконливим видається його волзько-фінське походження (пор. удм. *tšipei*). Це може вказувати на якісь прадавні сепаратні лехітсько-волзькофінські мовні зв'язки, про це саме говорить також історично засвідчена в античних джерелах присутність ближче не окреслених FINNOI у пониззі Вісли ще на початку нашої ери [Птолемеї; цит. за Manzelli, 498].

У зв'язку з фінізмами *сом*, *щука*, *щупак* О.Попов вказує на вражаючу кількість інших назв риб, пізніше запозичених російською з фінських мов: *сиг*, *хариус*, *лох*, *корюшка*, *салака*, *кілька*, *таймень*, *ряпушка*, *камбала*, *сорога*, *кумжа*, *палья* та ін. [Попов, 50]" [Тищенко 2006, 73-75].

ЩУР < пор. фін. *hiiri* 'миша'. "Укр. **щур**, польс. *szczur* 'тс.', – пор. морд. *tšéveér*, *tšejeér*, *šejër*, удм. *šír*, фін. *hiiri* "миша". Як зазначають В.Топоров і О.Трубачов, "менше поширення слова *šćurъ у слов'янській (лише в північній частині слов'янського світу, крім російської) змушує говорити про пізніший час запозичення, аніж для *ščíka*. Але й це запозичення передувало добі східнослов'янської експансії. Інші пояснення слова *šćurъ* не можна визнати вірогідними" [Топоров, Трубачев, 247].

Діалектологічне картографування назв щура у загальнослов'янському масштабі (рис. Щ3 за даними [ОЛА 1988, 50-51]) також дозволяє краще уявити можливі обставини запозичення слова *щур* з фінських мов, – як з'ясовується, цього разу при повсюдній у Польщі формі *szczur*. На фоні далеко посунутої фонетичної еволюції цього самого слова у фінс. *hiiri* 'миша' знову привертає увагу краща збереженість звукового матеріалу приголосних слова саме

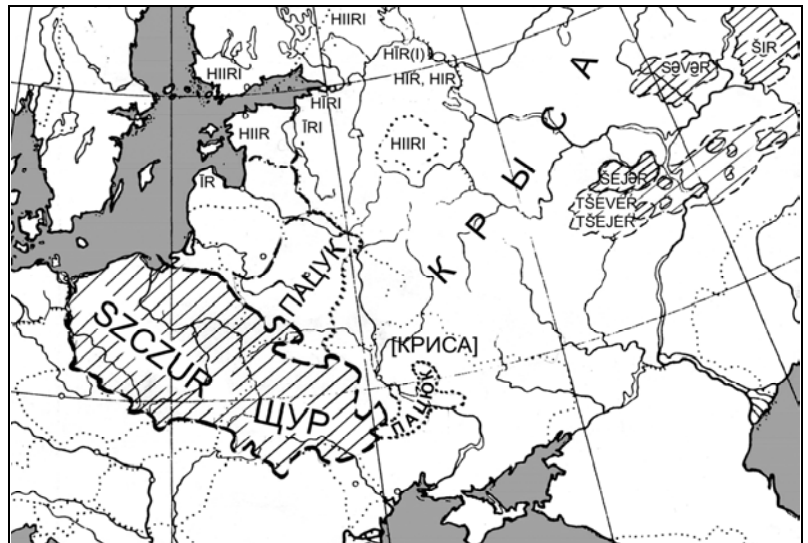

Рис. Щ3. Слов'янські діалектні назви **щура**

у волзько-фінських мовах, – як і у випадку зі словом *щука/щупак*. (Додамо в дужках, що обмежене діалектне поширення форми укр. *пацюк*, очевидно, відображає пізню хвилю міграції часів Великого князівства Литовського і походить від звичайної в Білорусі назви щура – *пацук*, власне "свинка, паця" з типовим західнополіським суфіксом **-ук**)" [Тищенко 2006, 75].

Ю

 Ю. Літера Ю. Походить з диграфа І-О. Перехід ОРХовичі ~ ЮРХовиця; або ЙОНичі, Іонине ~ ЮНашки.

Я

 Я. Літера Я. Походить з диграфа І-А, кириличні **ѣ, ѧ**.

 ЯКНАЙ-, ЯКОМОГА. Аналог до щонай-.

 ЯТЬ Ъ. Літера Ъ, ѣ (**Ѣ, ѣ**) "ять" у кирилиці. Передавала на письмі голосну фонему [ĕ] "е довге" або дифтонг [iĕ]. У різних слов. мовах розвинулася у відмінні фонemi. Зокрема, в українській *спів, вінок, їздець* – як у **нлуж.** *spěw, wěnk, jězdny* (літера **ě** вимовляється як [i]), – не як у польс. **ie** і рос. -**ѣ**. Але також і не як у чес. і влуж. **ě** (зокрема, чес. **ě** означає на письмі після **m** наявність попереднього [n']: město 'місто' читається [мнесто]). Схожа картина і у хорв. ікавських говірках: *řika, vira, svidok*, але і *mliko* (як у нлуж.) – пор. укр. *ріка, віра, свідок*, а в інших слов'янських в усіх цих позиціях **e**. У кінцевій позиції Ъ також еволюціонувала в укр. і: *землі, ріллі*. Так само у пол. *ziemi, roli* (і у **влуж., нлуж.**). В укр. письмі Ъ вийшла з ужитку: в Центральній Україні в середині ХІХ ст., у Галичині в кінці ХІХ ст., на Закарпатті скасована у 1945 р.

У рос. правописі до реформи 1918 р. слова з Ъ були каменем спотикання гімназистів. Для них навіть придумали "шкільне правило" у формі мнемонічного віршика на 30 рядків зі слів, де треба було писати Ъ: "Бѣлый, бѣднѣй, бѣднѣй бѣсъ / Убѣжалъ бѣсится в лѣсъ. / Лѣшимъ по лѣсу он бѣгалъ, / Рѣдкѣй съ хрѣномъ пообѣдалъ...", пор. *Кульманъ Н.К. Методика русскаго языка. – СПб., 1914. – С. 182* [gn.org.ua/yat з посиланням на "LJ-юзера *кстату*"]. Для гімназистів-українців труднощів тут не було, адже "там, де в українських словах звучить -і-, а в російських -е-, слід писати Ъ". Вже один цей аргумент змушував замислитися, доводив власний і окремий історичний шлях розвитку своєї мови і підживлював повагу земляків до неї.

Ь

 Ь. Літера Ь. На відміну від інших літер абетки, позначає на письмі не одну з фонем (а, б, в) і не послідовність фонем (щ = шч, ю = йу, я = йа), а окрему диференційну ознаку приголосних фонем – палаталізацію (т. зв. пом'якшення): стан ~ стань, рис ~ рись, порад ~ порадь, сома ~ сьома, лону ~ льону, лох ~ льох, лосі ~ льосі.

Іншомовні впливи у словнику, граматиці, діалектах

(підсумки частини I)

Завданням 350 статей частини I було ілюструвати 42 епохи контактів з мовами наших історичних народів-сусідів матеріалами словника, граматики і діалектів.

❶ *Шари лексики* (58 статей): авестизми, акадизми, аланізми, албанізми, англо-американізми, арабізми, арамеїзми, балканізми, БАЛТИЗМИ, валахізми, візантїїзми, вірменізми, ВСЕСЛОВ'ЯНСЬКА частина, голландизми, грецизми, гунсько-аварські монголізми, ґенуезькі італізми, ґерманізми, ґотизми, давні італізми, дансько-норвезькі скандинавізми, екзотизми, еламїзми, еллінізми, єгиптизми, ілліризм, індо-аризми, іранізми, італізми, кавказизми, кельтизми, коптизми, куманські тюркізми, ЛАТИНІЗМИ, літуанізми, мадяризми, монголізми, німецькі ґерманізми, пахлавізми, перські іранізми, печенізькі іранізми і тюркізми, полонізми, праслов'янська частина, росіянізми, скандинавізми, скіфський іранський інґредієнт праслов'янської мови, СКІФО-САРМАТСЬКІ ІРАНІЗМИ, тюркізми, урартизми, фінізми, фінікізми, ФРАКІЗМИ, французькі запозичення, халха-монголізми, хозаризми, центральні європеїзми, ЦЕНТРАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКІ ІРАНІЗМИ, циганська мовна пам'ять про історичні контакти, шведські скандинавізми.

Кожна лексична група зокрема не дуже помітна на тлі цілого словника, але коли цих груп іншомовних запозичень за тисячоліття набралось до півсотні, це вже слід якось осмислити. Для реєстру українського етимологічного словника немає точних підрахунків числа запозичень, але такі дані є для інших слов'янських словників. О. Трубачов (1957) поррахував запозичення в етимологічному словнику російської мови М. Фасмера, і їх виявилось там 6300 на загальний обсяг реєстру бл. 11 тис. слів. Це 58% словника. Плюс 1119 слів невідомого походження (а отже та-

кож непитомих), це ще 10%. Разом то виносить 2/3 словника. У польському етимологічному словнику А. Брюкнера на 5 тис. статей реєстру пізніх запозичень 45% (+ 3% нез'ясованого походження = 48%), у чеському (Голуба-Копечного) на 4,5 тис. статей – пізніх запозичень 39% (+ 9% неясних = 48%).

❷ *Конкретні приклади запозичень до українського словника* (187 статей). Реальне кількісне співвідношення етновних секторів запозичень в українському лексиконі являє собою окрему дослідну задачу, трудомістку і ще далеку від здійснення. Мета ж нашої тематичної групи статей була передусім просвітня – простежити розмаїтість іншомовних впливів в українському словнику на низці прикладів:

ґерманізми (59) – БАШТА, береза, борг, бурштин, БУТИНОК, варта, вартість, верблюд, ГАК-1, гаразд, гарт, гість, годи, гроші, ґанок, ґатунок, ґвалт, ґнот і кнут, дріт і дратва, друк, ДЯКА, ДЯКУЮ, жлуктати, князь, корогва, кран, куця, лихва, ліхтар, манекен, митниця, мусити, очуняти, панчохи, полк і фолк, похнюплений, рада, скарбниця, смачно, стежка, СТЕРНО, страва, стріха, трапити, ускробати, ускромити, фах, хліб, хуга, цямрина, чудан, шандра, шкода, шухляда, щогла, ЩЕДРИЙ;

іранізми (33) – бачити, Бог, збіжжя, чемодан, волохи, волоський, ГМИРЯ, гривня, грива, дбати, жвавий, жебрати і жевріти, кат, конюшина, кум, моріжок, рос. портянка, паркан і призьба, печеніги, питльований, посіпака, потвора, почвара, рай і paradise, паріг, сухоти, терези, тривати, халепа, чобіт;

романізми (26) – бенкет, борошно, вантаж, глек, господар, згляґатися, іс-

тиМЕТЕ, келих, КОЛЯДА, комин і кімната, комп'ютер і компут, кошт, оцет, парасоль, решта, скриня, терен, фотель, царина, цибуля, четверик, шкарпетки і шкарбун, штахет,

арабізми (16) – алгоритм, БІДОЛАХ, БІДОЛАГА, валіза, ГАК– 2, 3, кава, карафа, могорич, потала, ропать, казна, сукня, суматуха, хазяїн, харчі;

фінізми (9) – журба, журитися, КВОЛИЙ, КИНДІ, кульгати, чекати, ЩУПАК і ЩУКА, ЩУР;

тюркізми (9) – гарбуз, кавун, каганець, пс-пс (до кота), товариш, тютюн, черга, шимбор, шульга;

кельтизми (6) – ВЛАДИКА, КНИГА, оборіг, слуга, челядин, чемерис;

монголізми (5) – баламут, курінь, рос. таможня, обри, онуча;

єгиптизми (5) – буча, гума, канапа, лелека, осовитий;

полонізми (5) – вензель, -дло, дощен-ту, певний, цікавий;

семітизми (5) – ГАНИТИ, ДОГАНА, ГАНЬБА, КОЗАРЛЮГА, лилик-нічка;

балтійські аналогії (4) – БЕЗНЕВИННИЙ, галасвіта, нишпорити, шнипорити;

грецизми (3) – комора, лавра, троянда;

балканізми (3) – ватра, тямити, цап;

кавказизми (3) – зубр, квеці, КОЗАК;

індійські аналогії (2) – ваку-ваку, темрява;

чеські аналогії (2) – гасло, сівера;

еламізми (2) – кугут, нишком;

росіянізми (2) – маятник, промисловість;

баскізми (1) – багнет;

вірменізми (1) – сковорода;

мадяризми (1) – кучма;

праслов'янські аналогії (1) – кишенья.

③ *Специфічно українські явища лексики* (41 стаття): байдуже, батько ~ батьки, бозна-, викуті слова, добробут, добриво, довкілля, ЕКОНОМІЯ ЗУСИЛЬ в українських текстах порівняно з російськими, євшан-зілля, за-, з-над, зміст, зухвалій, ІВАСИК-ТЕЛЕСИК, інновації, КОТИГОРОШКО, мрія, на(в)-, начувайся, наща-

дки, НЕПЕРЕКЛАДНЕ, обез-, обридати, огида, пасічник, підводитися, підвести-ся, підполковник, праукраїнська мова, СКАНДИНАВСЬКИЙ СКЛАДНИК козацтва, СКАНДИНАВСЬКІ ВПЛИВИ в героїчному епосі українців, СКАНДИНАВСЬКІ ПАРАЛЕЛІ у козацьких думках, СПЕЦИФІЧНІ РИСИ української мови в колі загальнослов'янських, староукраїнська мова XIV-XVIII ст., тричленні прислівники, УКРАЇНІЗМИ в сусідніх мовах, український внесок до осучаснення кирилиці, УКРАЇНСЬКІ ІННОВАЦІЇ в питомому словнику слов'янських мов, унікальна частина українського словника, чимдуж, чимдали, щойно.

Число специфічно українських слів у загальному словнику співвідносно з даними про аналогічні явища в інших слов'янських мовах. О. Трубочов виявив у польському словнику А. Брюкнера – 91 специфічно польське слово на 5 тис. слів реєстру; у чеському словнику Голуба-Копечного – 177 специфічно чеських слів на 4300 слів; у російському словнику М. Фасмера – 93 специфічно російських слова на 11 тис. слів реєстру [Трубочов, ВЯ № 5, 1957, 67].

④ *Специфічні явища української фонетики* (15 статей): апокопа, Ардагаст > Радогост, АРИСТОФАН про скіфську вимову, афереза, Б замість М в українських арабізмах, вставка, Г замість К в українських тюркізмах, Г замість йина в українських арабізмах, Л чи Р у пахлаві?, М замість Б в українських тюркізмах, МЕТАТЕЗА ПЛАВНИХ, образи, ПОВНОГОЛОССЯ, стягнення, -Ф- з іншомовних слів.

⑤ *Приклади специфічно українських явищ граматики* (4 статті): ДВОЇНА, МАЙБУТНІЙ НЕДОКОНАНИЙ час, у словотворі – -ар, -ина.

⑥ *Словотвір* (14 статей): -ар, (-енко), -ик, -ина, -ич, -ок, -ся, -ть / -е (-є), у-, -ук, що-, щонай-, якнай-, якомога.

Наскільки тепер відомо, кельтський прототип -уп- стоїть за словотвірним су-

фіксом укр. -ина; латинський -agius за-
своєний через ґотську у формі -ар; спіль-
ногерманський -ing / лонґоб. -eng(o) –
найімовірніші джерела укр. -енко (детал-
льна стаття у частині IV); ґотс. us- спів-
відносне з укр. префіксом у-; лит. -ukas –
з укр. -ук/-юк; пехл. -ik, -ak – з укр. -ик,
-ич, -ок.

⑦ *Діалекти* (3 статті): ALM: мовні кон-
такти у чорноморських гровірках; ЛІДСЬ-
КО-ЛОЇВСЬКЕ пасмо ізоглос; МОРСЬКІ Й
РИБАЛЬСЬКІ говірки Чорномор'я.

Три статті книги, де розглянуто діалект-
ну проблематику, присвячено лідсько-
лоївському пасму ізоглос у Білорусі та
морським і рибальським прибережним го-
віркам Чорномор'я. Перша – то чужий мо-
вний секрет, але розгляд його потрібний
для розуміння самотності й давності
явищ українського словника. Дві інші –
підсумок стажування автора-початківця у
науковій майстерні проф. А. Білецького та
подальшого власного досвіду польових
діалектологічних досліджень.

⑧ Походження літер і знаків письма
(33 статті): від А до Ђ; апостроф.

Тут трохи від белетристики і трохи від
культурології. Але ці статті у такому слов-
нику на місці.

⑨ *Закономірності* (4 статті): відпові-
дність мов-джерел іншомовних лекси-
чних та граматичних значень; відповід-
ність пластів запозичень у словнику,
іншомовних основ у топонімах – та Ү-
гаплогруп; всеслов'янськість української
мови; "СКИНУТЕ МИНУЛЕ": приклад ба-
сків.

На думку К. Маркса, поки у певній
науковій галузі не сформульовано її вла-
сних закономірностей, вона не може
претендувати на статус науки. Вихо-
дить, розділ історичного мовознавства,
який нас цікавив у цій частини книги, на
статус окремої наукової галузі претенду-
вати може.

Свого часу якраз ця різноманітність
зусібч досліджених і офіційно визнаних
іншомовних впливів передусім в україн-
ському словнику – зумовила цікавість до
пошуків аналогічного сліду етномовних
контактів у топонімії України. Наслідком
цих пошуків стала добірка розшуканих
за 15 років топонімічних фактів, гідних
уваги і дальших досліджень, – яка сфо-
рмувала цілу частину II теперішньої
книги.

II. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У ТОПОНІМАХ

Через МІСЦЕВІ НАЗВИ – найдавніші й найтривкіші пам'ятки – розповідає давно згаслий народ про свою історичну долю: спитаймо себе лишень, чи цей голос нам зрозумілий

В. фон Гумбольдт
Цит. за: [Eichler, p. IV].

ТОПОНІМ – це найстисліший документ, за яким стоїть не лише історія названого ним географічного об'єкта, а й **шлях народу**, що дав цю назву, **в історії людства**. Мінімальна мовна пам'ятка, яку становить ТОПОНІМ, належить до опосередкованих джерел, котрі ще потребують осмислення перш ніж увійти до науки про минуле. Тим-то чимало зусиль забирають пошуки різного роду **контекстів**, через які виявляється внутрішній зміст ТОПОНІМА

Парафраз автора з міркування акад. НАН України А.П. Непокупного про антропоніми українців [Непокупний 1995, 568] (див. оригінальний текст у епіграфі до частини IV).

...У топоніміці інформація відбиває історію відповідного краю впродовж століть або й тисячоліть, але внаслідок поступового забуття первісної мотивації назв і їх перекручування місцевими мешканцями відповідно до свого розуміння первісна форма топоніма буває затемнена настільки, що відтворити її під силу лише дослідникові зі знанням багатьох мов та закономірностей їхньої трансформації в хронологічному дискурсі

Акад. НАН України Г.П. Півторак,
з передмови до кн: [Тищенко 2016, 12-13].

Покоління свідків відходять разом з чуттєвими образами пережитої дружби чи ворожнечі з сусідніми народами. Однак іншомовні морфеми у топонімах України далі вказують на МІСЦЯ тих контактів

Метонімічність топонімів.

Метод топонімічного контекстування

Студіям топонімії України автор присвятив два десятки років життя, що видно з бібліографії. Часто топоніми не називають подію, а пов'язані з нею за суміжністю: *Нагачів, Цикали, Кудашеве*. Але їхнім прототипам позаздряють археологи й історики: "родичі з боку матері", "другорядна дружина", "діти одного батька". Тобто більшість топонімів є натяками на подію. Їхня природа – МЕТОНІМІЧНА.

Отримане з самих лише мовознавчих підстав знання про історію певної частини топонімів залишається гіпотетичним. За наявності конкурентних розв'язків (*Унава, Пиратин*) вибір серед них іноді неможливий без залучення незалежних контекстів назви (історичних, археологічних, генетичних).

Іншомовні основи топонімів і прізвищ не завжди є *запозиченнями* (з закономірними фонетичними змінами: *Орданівка, Отинія, Овратинське, Охматів, Ойдар, Ольта, Яроповичі, Мавдрика, Бурканів*). Нерідко ці ж самі прототипи дійшли до нас як *проникнення* – у звучанні мови-джерела (*Арданове, Атинське, Авратин, Ахметов яр, Айдар, Альта, Арапівка, Гарапівка, Малдрики, Бурханівка*). Це слід давніх чужомовних меншин. Некваліфікована критика відкидає вивчення цих очевидних проникнень як "ненаукові", тобто неприйнятні в її середовищі. Автори такої критики ототожнюють науку зі своєю власною освітою і не чули про парадокс Зенона.

При зміні поколінь ментальність соціуму втрачає безліч *чуттєвих образів* з пам'яті свідків прожитих подій, які молодь не застала. Чужомовні меншини зазнають асиміляції. Але слід зв'язків з відмінним мовно-етнічним середовищем "продубльований" в іншомовних морфемах. Вони далі зберігають *метонімічні вказівки на події* в успадкованих словах і топонімах. Відколи такий слід зберігся, кваліфікований дослідник може його зрозуміти. Складність полягає у правильній ідентифікації іншомовного прототипу, на що вказав ще В. Гумбольдт. З цієї причини друга частина книги містить найбільше дискусійного матеріалу, – він *другорядний*, але потрібний як пунктир між краще розпізнаними прототипами. Тому в частині II книги **лише у статтях про конкретні топоніми** зроблено спробу оцінити *вірогідність пропонуваного прототипу* – від гіпотетичного рівня через середньо обґрунтований до достовірного . У решті статей ця рубрика є звичайним позначенням початку статті.

Метод топонімічного контекстування – це метод пошуку навколо поміченого топоніма з

сильнішим проявом певного вектора зв'язків – інших, менш помітних назв того ж вектора. У разі виявлення таких назв це підтверджує правильність руху думки. Метод виріс з робочого припущення про те, що племінні групи певного етносу мали б осідати не в одній точці, а паралельно в кількох місцях певної місцевості, не обов'язково у найтіснішому взаємному сусідстві, але й не дуже далеко одна від одної.

Яка процедура застосування методу?

З карти або довідника адміністративно-територіального поділу (АТП) спочатку фіксують випадково або цілеспрямовано ідентифіковану основу певного топоніма, який стає *темою* відновлюваного далі контексту. При темі вказують скороченням адміністративну належність позначеного об'єкта (область, район). Після двокрапки йде вибір *в адмінрайоні* кортежу топонімів, який може включати одну або кілька *рем* / один або кілька *атрибутів*. Задану на певному етапі робочої ідентифікації теми її гіпотетичну семантику та етимологію належність розглядають далі як центр лексико-семантичного поля, потенційні складники якого можуть ховатися поруч з об'єктом-темою або неподалік від нього. З досвіду виявлено, що тут нерідко справді існують інші об'єкти тієї ж доби (синхронічні) або того ж вектора етимологічних зв'язків (синхоричні; терміни: *Hynek A. Integrated Landscape Research // Scripta fac. sci. nat. univ. Purk. Brun. – Vol. 11 (1981), No 7–8 (Geographia), p. 309–322*). Вони стають помітні при пошуку назв, семантично орієнтованих на тему. Контекст збагачують дані гідронімії та мікротопонімії.

Оптимальною послідовністю етапів аналізу топонімічних контекстів є виявлення спочатку характерних **ономастичних прототипів** (специфічних топонімів і антропонімів), які далі здатні індукувати розпізнання **прототипів у лексиці** відповідних етимологічних. Образно кажучи, помічені на першому етапі студій *аналогії в ономастиці* сприяють виявленню сліду історичних зв'язків між територіями, а далі *аналогії в лексиці* – між мовами їхніх народів.

З досвіду вжитку методу топонімічного контекстування відомо, що в околицях однієї знахідки вища ймовірність появи й інших знахідок (аналог закону Грінвуда-Юла у синтактиці). Розпізнання місцевих *пахлавізмів* у топонімії започаткували перші зауважені назви біля раніше помічених алохтонних *коптських* і *грецьких* топооснов.

А

АВА < гот. *ahwa* *ahwa* 'вода, річка'. Формант гідронімів з герм. основами; пор. *Піскава, Унава, Танискава*, також *Тирихва, Молохва* (див. Готські назви річок України).

АВРАТИН < 1) Obertenghi 'франкська династія, заснована Обертом I' [it.wiki/Regno_d'Italia_(781-1014)]. • **АВРАТИН** Obertenghi Жт Любар: ^торф. **ОВРАТИНСЬКЕ** Obertenghi біля смт Любар; **ІВАНКІВЦІ**, **ГОРОПАЇ**! Orobie, **КОРОСТКИ** Karst, ЧОРТОРИЯ, р. **ПОПІВКА** ?Paria 'Павія, столиця держави лонгобардів' у с. РОГІЗНА; • **АВРАТИН** Obertenghi Хм ВОЛОЧИСЬК: **ІВАНІВКА**; ВИГОДА ^ІВАНІВЦІ, **Червоний Кут** ^ПОПІВЦІ ?Paria 'Павія, столиця держави лонгобардів', КРИШТОПІВКА, РЯБІІВКА Orobie, ФЕДІРКИ, **РІПНА** Riphaei mtes. Див. осн. статтю **ОБЕРТИН**.

2) Також урду з перс. *اورت* *aurat* жінка: пор. р. Оврад-ДІВКА: (Трубачев 1968, 260; не виключено, що *оврадівка, пор. ВРАДІІВКА; тут же згадана р. Ховратка/Ховрадки, з якої далі зробили "Хорватку"... [СГУ, 593]), АВРАТИН Жт, Хм, р. АВОРАТА біля Алушти Км, р. ВРОДАВА бас. Міусу, ОРАТИВ, -ка Вн. 3) Однак пор. лише туркм. оврат- розбити, роздушити, розчавити; р. Оврад-ДІВКА – не виключено, що *оврадівка, пор. ВРАДІІВКА. 4) Крім того, ар. *اوراد* *аурад* щоденні молитви, рецитації сур Корану [Platts].

р. **АВУНДА**, г. **АВИНДА** біля Гурзуфа Км. Традиційно ці назви вважають "непрозорими румейськими топонімами Криму" [Бушаков, 71]. Фактично це репліки безсумнівно готських прототипів, за недоглядом залишені при деісторизації топонімії півострова у 1945 р. Пор. топонім у Галісії готс. *Avonda* з давн. [Avi + unda] [Cossue]. Див. прізви. ОВУНРИК також у Гурзуфі [ridni.org/karta]; с. ХЕЙРУС.

Рис. А1. Річка Авинда у Гурзуфі Км тече з-під г. Аунда [КШ34-13]

АДЖАМКА Кр < ар. *اجم* *ajam* 'неараб'. Немає підстав вбачати тут половецький або татарський слід. Протиставелення "араб ~ неараб" виглядає суттєвим лише в етнічно арабському середовищі без посередників.

АККАДИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 2-ї історичної епохи) – від -III тис.: топоніми Дубшари, Сапонівка, Шубранець; пор. імовірні словникові запозичення *гмиря*, [шубравці]. Виявлені у студіях мовних контактів з Дворіччям [Тищенко 2012].

АКРЕШОРИ 'Бабинопілля' ІФ < рум. *acrișor* 'кисленький'. Можл. калька з *Кисл-?

АЛАНО-ПОЛОВЕЦЬКІ СТЕПОВИКИ Й УКРАПЛЕННЯ МЕНШИН. 2015 р. на матеріалі топонімії підтверджено важливу роль в етногенезі українців асиміляції алано-половецького степового мовного середовища разом з його давнішими етномовними украпленнями (БАЛКАНСЬКИМИ, БАЛТІЙСЬКИМИ, КЕЛЬТСЬКИМИ, ГОТСЬКИМИ). Зокрема, лише так пояснимі збережені кельтизми та прадавні готські впливи в українському героїчному епосі (див. І. СКАНДИНАВСЬКІ ПАРАЛЕЛІ У КОЗАЦЬКИХ ДУМАХ).

АЛАНСЬКІ ТОПОНІМИ УКРАЇНИ – найпізніші зі СКІФО-САРМАТСЬКИХ (до XIV–XV ст.). Носії цього пласту топонімії – аси/яси (алани), предки осетин.

р. **АЛАЧУК** < куманс. *alačuk* 'халупка' (пор. рос. *лачуга*) біля с. Малоріченське Км Алушта.

АЛБАНСЬКІ УКРАПЛЕННЯ В ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ – топоніми, придатні для пояснення з албанської (29-а історична епоха); їх можна пов'язати з проникненням хвиль маврів з Адріатики: АРНАУТКА, ІВКА, ТИРАНІВКА, КУКЕЗІВ, ВІТЕРНА, ДИМЕР, ХОТУНИЧІ, КОДРА, КОПИСТИРИН, КОПИЩИНЦІ, ЛУГІНИ, ПЕНДЮРІВКА, ПОПАЗДРА, ГУШТИН, ШКУРАТИ (прототипи тур. *arnavut*, міста *Tiranë* *Тирана*, *Kukës* *Кукес*; алб. *vjetër* старий, *dimër* зима, *katund* село, *kodër* пагорб, *korësht* город, *luginë* долина, *pëndë* гребля, *pa.pastr* нечистий, *ngushtë* вузький, *shkurt-ër* короткий).

АЛТИНІВКА См < тюрк. алтин золото.

р. **АЛЬТА** Й **ІРТИЦЯ** = **ІЛЬТИЦЯ** Кв [СГУ, 21] < пахл. **Ard** [ʔltʰ | Mʔyrd, N ~] a goddess; *cal. 25th day*; пахл. **ardig** [ʔltykʰ | Mʔrdyg] battle [MacKenzie 1971, 11].

Прототипи для усіх трьох назв пахлавійські. Осмислення, про яке пише А. Непокупний, для цієї групи імен виглядає так (as of 2016). Перша форма *Альта* є проникненням (В. Мартинов), тобто була довго вживана серед місцевих парфян і саме

тому не має ознаки слов'янського переходу а > о: класичний аналог див. у статті ІІ. *АРДАНОВЕ* – при *ОРДАНІВКА*. Дві інші назви – *Ільтиця* = *Іртиця* походять зі спільного пахлавійського прототипу 'ltyk ~ ardīg 'битва'. Він відображує те саме пахлавійське вагання -л-/-р- (пор. і пізнішу форму з маніхейських текстів (М) 'rdyg). Усі кінцеві пахлавійські -k / -g в дальшій звуковій еволюції у самих іранських мовах зникли, а в топонімах України або збережені (пор. *Дейнеки* з пахл. denīg при перс. dinī), або зазнали слов'янських перетворень ('ltyk + ja > *Ільтиця*, denīg + in- > *Дейнечине*). У праці О. Трубачова [1968] ще не міг бути врахований словник Д. МакКензі [MacKenzie 1971], з якого стає видно пахлавійський характер прототипів цих назв.

АНГЛО-АМЕРИКАНІЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 42-ї історичної епохи, "глобалізації") – від XIX ст.: мікротопоніми – *Вокзал*, *Макдональдс*, *Мандарин-Плаза*; пор. лексичні запозичення *трамвай*, *вокзал*, *страйк*, *трусси*, *ділер*, *брокер*, *хайтек*, *драйв*, *шоу-бізнес*, *твітер*, *гамбургер*.

АНДРУШІВКА < Андрусівська угода 1667 р. (див. *ГАНЩИНА*).

АПОЛЛОНІВКА. Не раз згаданий у топонімії України бог Аполлон 'Απόλλων – АПОЛЛОН-, (О)ПОЛОН-, (О)БОЛОН-. Кілька *Аполлонівок* просто "нікому не заважали" (Дп, Жт, Хк, *Аполянка* Чк). Назви *Ополонівка* См і *Ополонське* См, Чг якимось вижили самі. Схоже, що *Оболоні* (Кв, Пл) і *Оболоння* (ІФ, Чг) разом з лексемою *оболонь* ведуть свій родовід від греків, адже кращих місць для культу Аполлона, ніж сонячні прирічні луки-оболоні, важко собі уявити. Так і у сусідів – пор. десяток топонімів В'юніе і кілька – В'юнія у Польщі. Також, хоч і значно рідше, на півночі і сході – *Абалоння* Ву Віцеб., *Оболонье* РФ Новг. і *Оболонский* Рост. (Перехід п ~ б властивий не лише тюркським мовам: пор. *Abollonius*, presbyter, 991, Asturias [Cossue, Excel, 58].) Після належних етапів іст. розвитку, початкові А- мали дати в нас О- (*Оболонь*), зазнали афези (*Полонка*) або йотації (*Яблонка*), звідки "нелогічні" утворення *Яблунівське* Чг, пот. *Яблунів* Лв, пот. *Яблунівський* ІФ тощо.

АРАБАТ < ар. رباط ribat (мн. رباط arbat) 'каравансарай; військовий монастир' [Platts, 586]. Пор. нп *Арабат* Км ^*Арабатська* стрілка, *Ропотуха* Чк; м. *Рабат* (столиця Марокко), вул. *Арбат* у Москві. Див. І. *РОПАТЬ*, ІІ. *МАНЖЕЛІЯ* Пл.

АРАБІЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 28-ї історичної епохи), VIII / XIII ст.: топоніми – *Русави*, *Кур'янці*, *Кафа*, *Хасанівка?*, *Подольох* та ін.; пор. лексичні запозичення *майдан*, *шлях*, *хабар*, *могорич*, *чумак*, *мацапура*, *потала*, [гарамя], *кубло*, *ракло* та ін., значення слова *батьки*; деталі [Тищенко 2011]. Частина арабізмів справді могла прийти до укр. через тюркські мови (але див. ІІ. *АДЖАМКА*, *ПАТАЛАХІВКА*, *САМБІР*).

АРАМЕЇЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 13-ї історичної епохи) – від IV ст.: топоніми *Кир'яківка*, *Харків*, *Рахвалівка*; пор. лексичні запозичення *ганьба*, *ганити*, *лилик-нічка*. Виявлені 2016 р.; деталі [Тищенко 2016]. Пор. також імовірні прототиби реплік у топонімії України з переліку, напр., сирійських запозичень до мови малайлам (в Індії) з сайту en.wiki/Suriyani_Malayalam: peshā Пасха, Великдень (Пашк-?); malakha 'янгол' (МОЛОХів Тр, МОЛОШки Лв, Малахівці?), qudashā 'sacrament', причастя (КУДАШеве Чк, івка Дп 2), sliva 'хрест' (СЛИВки ІФ, ниця Лв, ине

Рис. А2. Стариця Арапівка за Десною на-проти с. Пушкарі Чг Новгород-Сіверс. і с. Араповичі там само [КШ18-11]

Мк)!, Isho' Ісус, qurbana євхаристія (Кара-бани?, прізви. КОРПАН, КОРБАН), qasisha сирійський священник (ГАСИЧівка, КОСАЧівка, Косиці, Косичі, Косих), Ruĥa Святий Дух (РУХОтин), Shliĥa апостол (ШЛИКареве, ШЛИШківці Вн, ШЕЛЕХове Од, Хм).

АРАПовичі < етнонім араб. Топонімічні репліки різних епох. Їх появу можна пов'язати з часом від контактів з Ахаменідським Іраном (V ст. до н.е.) до джигаду проти Хозарії (VIII ст.). *Арабка* Зп, *Арапівка* Лг, с. *Араповичі* (див. карти II.A2, II.3-2, II.3-3) і стариця *Араповка* Чг, також *Гарапівка*, *Яроповичі* Жт.

АРДАНове < 1) парф. ardan 'млин'; 2) гр. Ουαρδανης 'р. Кубань' від "скіфс." *varu-danu 'широка річка' [Абаев, IV, 90]. • *АРДАНове* Зк **ІРШАВа** Аршак: ^ДУНковиця, МІДяниця; • р. **АРДАНівка у с. БЕРЕЗН**ики Зк Свалява: ОЛЕНево, ПЛОСкий Потік, ПідПЛЕШа, ТАРАСівка, КОЛОДне; • р. *АРДАН* парф. ardan 'млин' у с. Пистинь ІФ КОСів: ґрунт АРДАН; пот. Ниж. АРДАН у с. **ШЕШОри**, БЕРЕЗів З, **ШЕПІТ**, КОРОСТИ; • *АРТИНСьк* парф. ardan 'млин' Жт Олевськ: ^ОБИЩе, СОСНівка; РУДня З, **ШЕБЕД**иха, ЖУРЖевичі, КОРОЩине. Пор. *Ірдинь*, *ОРДАНІВКА*.

АРКАДІївка Кв, Мк, Хк, Хс < гр. Аркадіополіс? (події навколо Хоми Слов'янина?). АркадіївЦІ Хм, Аркадівка Хк, пот. *Ярканці* = Јаркадсі у с. Пилипець Зк Міжгір'я.

АРНАУТка < етн. арнаут 'албанець'. АРНАУТка+ "Комишани" Хс Білозерка; АРНАУТівка+ "Дорошівка" Мк Вознесенськ. Ур. АРНАУТів майдан біля с-ща АРНАУТівка м. Кропивницький (Google).

АРТАСів < ір. arta 'божество' + as 'ясин, алан'. • *АРТАСів* Ль Жовква: МАЛЕХів ар. malah 'моряк', СОРОКИ, СОРОЧІ Лози (пор. рос. XVIII ст. *сорочинское пшено* 'рис': букв. сарацинське пшано), СОПОШин as-Safah 'ім'я засновника династії Аббасидів'. Пор. *ОРДАША*.

АРТЕК Км, **Велике АРТАКове** < 1) традиційно – від к-тат. artik 'спина'; 2) ?пахл. **ardig** ['ltyk' | М 'rdyg] battle 'битва'. • *Вел. АРТАКове* Мк БЕРЕЗНЕГУВАТе: ^БЕРЕЗНЕГ.УВАТе; НовоМІРівка; • *Артиців* Ль Городок: БЕРЕЗець, ПоБЕРЕЖне!, РУБАНівка, РОДАТичі?; • *Артасів* Ль Жовква: ТУринка, СОСНини, Липник, **БЕРЕЗИНА** Зр, СОХАНі, **БИШКів!**; • *Артюхівка* Хк Зміїв: ВІЛЬШанка, **БИШКин**, СОСНове; • *Артюхівка* См Ромни: ^ЛІСКівщина; **ТАРАСівка**, **ЛОКНЯ**, **ГУБАРівщина**, САХАНське, СОХАНів, ВОЛОШнівка, **БОРОЗЕНка**, ОБЛАШі, 1947: **ПЕРЕДРІІ**; • *Артюхове* См Кролевець: **ТАРАСівка**, **ЛОКНЯ**, **ГУБАРівщина**, **ДЕЙНЕЧине**. Див. *Іртиця*, *Альта*, *РАДИЧІ*, *ЛЕТИЧІВ*. Не виключено, що сюди ж рос. *артачиться*.

АРХЕТИП ІНШОМОВНОЇ РЕПЛІКИ – вихідне, початкове словникове явище, ім'я або апелятив з мови-донора; первісне джерело, розпізнане у лексичній або топонімічній репліці; етимон.

АРШУКи Чг, См < дперс. Aršak 'Аршак', засновник династії Аршакидів.

Історичність голосного -у- підтверджують форми цього імені в груз. "Arsoq/**Arsuká** (з дперс./авест. aršan- "чоловік, герой", тотожне з дперс./авест. ім'ям власним Aršak, де **-ok/-uk** – багатозначний суфікс)" [Chkeidze].

"Засновником Парфянського царства вважають Аршака – «людину невідомого походження, але великої звитяги...» (пише римський історик Юстин). Його ім'я дало назву династії Аршакидів. Не виключено, що Аршак бул родом з Бактрії. Але основною силою, на яку він спирався, були північні сусіди Парфії – кочові племена парни (або дахи – назва великого племінного союзу, до якого входили й парни). Відокремлення Бактрії та Парфії від Селевкидів сталося в середині III ст. до н.е., але Аршак захопив владу остаточно дещо пізніше, напевно у 238 р. до н.е. Перші десятиліття існування Парфянського царства були сповнені напруженою боротьби за розширення володінь і відсіччю спроб Селевкидів повернути собі владу над повсталю областю" [Зеймаль, 465]. Нашадки Аршака скинули владу греків у Парфії та Гірканії. Це стало початком майже півтисячолітнього існування нової династії та її держави – Аршакидського Ірану.

Про Аршакидську державу, яка фактично вивільнила Іран від іноземних династій, "вдячні нащадки" у X ст. не знали вже майже нічого. І це при тому, що "Парфянський період тривав довше, ніж Ахаменідський: на нього припадає майже п'ять століть – з другої половини III ст. до н.е. (відокремлення Парфії від Селевкидів) до першої чверті III ст. н.е. (вивищення й остаточно перемога над останніми парфянськими володарями царів династії Сасанідів). Але пізніша іранська історична традиція ("підредагована" Сасанідами) не зберегла про цей час майже ніяких відомостей [Зеймаль, 465]. Коли перський поет Фірдоусі у X ст. н.е. писав свою «Книгу царів», усе, що залишилося від

пам'яті про парфян, було підсумоване ним так: «Їхні корені й гілки були короткі, то ж і ніхто не може твердити, що минуле їхнє було славетним. Я не чув нічого, крім їхніх імен, і не бачив їх у літописах царів». Ось так. Не чув, не бачив. Значить, не було.

Так "через неповноту й однобічність джерел виникло уявлення про «темні віки» в історії Ірану, коли елліністична спадщина [нібито] опинилася в руках варварів-епігонів, а духовна культура переживала занепад. Лише у XX ст. з'явилися археологічні матеріали, які зумовили **новий погляд на історію Парфянської держави**" [Зеймаль, 466]. Дотепер розкопані городища парфянського часу у Дура-Европос на Євфраті, Ктесифоні, Селевкії-на-Тигрі, Хатрі, Гекатомпілі, Старій і Новій Нисі під Ашгабатом (історичний **Міхрдат.керт**: див. МИРГОРОД, МИРВОДІВКА). Пор. також укр. **аршак** 'почесний супровід, почт'.

- **АРШУКИ Аршак** Чг Новг-Сів: ^КАРАБАНИ ір. karapan 'маги, ворожі до Заратуштри', ЯСне; **УЗРУИ**

ᠠᠷᠰᠤᠬᠢ **Хусрōй** (пізніше 'Хосров, ім'я кількох сасанідських царів) ^ШЕПТаки гр. σκῆπτου-χία 'верховна влада; головний провід/ sbyt 'мури' РОГівка, КИСЕЛівка, БУГРинівка, ФОРОСтовичі ^СТАХОРщина Stahr 'Істахр, перша столиця Сасанідів', БЛИСТова, АРАПовичі, КОМАНь; • **АРШУКИ Аршак** См Лип. Долина: ^ВОРОПАІ; ЯСНОпільщина ^ЯГАНове напевно, не перс. ahan 'залізо', а грек 'ἄαχος + ан множ., ШАТРАВине, КОЦУПіївка, ТАРАСенки, КУПЛеваха, ГРЕКИ, **НЕСТЕР**енки, БУХАлове; • ур. **АРШУКове Аршак** у с. Іванівка Чг Семенівка; • **АРШИЧин Аршак** Рв Млинів: р. Без_Оденна у с. ВЕРБень, Пере**МИЛ**івка!, **ОХМАТ**ків! Achmetha 'Екбатани, Хамадан, одна зі столиць Аршакидів', ТУШЕБИН, Пере**ВЕРЕД**ів (пор. прізви. Пере**ВЕР**Зєв), На**БЕРЕЖНЕ** barzan, **ДОБРЯТИН** перс. dabir 'писар', ВОВНичі, КОСАРе́ве, КОСАРе́ве, БІЛЬче, МАСЛянка, ЗБОРів, КАЛИНівка, ЯР.**ОСЛА**вичі; • пот. **АРШИЧник Аршак** у с. Комсомольськ Зк Тячів: КОЛОДне ^УГЛЯ, **ВЕЛИКА УГОЛЬКА!** Velence!; **РІВНЕ**, РОСОШ, ВІЛЬХівці, івчик, ДОБРянське, РАКове, КАЛИНИ, ОКРУГла, **ТАРАСІВКА**, **ШИРОКИЙ** Луг, СОЛ.**ОТВИНА!** sala + готфінг!; • **АРШЕЧНИЙ** = 1788: Jarszysa Аршак у с. ЗЕЛЕНА ІФ Надвірна: пот. ОРИШКова! = ОРИШКова у с. Яблуниця; **БІЛ.ОЗОРИНА** **вазургу** ^**МОЗОЛ**івка! Mosul! на р. Тигр за 400 км на пн. від Багдаду; БИСТРИця, БІЛІ **ОСЛА**ви пахл. **ᠠᠷᠰᠤᠬᠢ** hwsllwb 'Хосрой', Чорні **ОСЛА**ви пахл. hwsllwb, МАКСИМець, **САЛАТРУК!**, **БЕРВІН**ки! парфян-, БИСТРИця hwsr-, **ВОЛОС**ів Valaxsh, ВЕЛЕСниця, **ПАЛЯН**иця, пот. **ВІЛЬШ**ИНець, пот. **ІЛЕМ**ський 'yl'n, пот. БОГовець, **ЛАНЧИН** ranjēnidan, ranjēn- [lncyn-ytn] trouble [MacKenzie 70], пот. БЕРЕЗний, ДОБРОТів, **ПАРИЩЕ** pārsīg [p'lsyk' | N pārsi] Persian; р. АРДЗялуша.

Засвідчена й синонімічна основа з -л- **ІРШАВ**а Аршак? 1341: **Ilosva**, отже, до цього ж ряду можуть мати відношення й топоніми від основ Олеш-/ Олес-. Можливі далекі західні репліки Orşova Rm на Дунаї, Warszawa Pl і низка однокореневих назв у Німеччині: Warsaw Nauen 34c, Warsaw Schwerin 14c, Warsaw Neukalen 17b, але також Warchau 42d (пор. і ВОРСівка Жт, ВОРОХівка Чр):

- Warsaw Nauen 34c: **BARS**ikow!, **DABER**gotz dabir, WUSTRau, **WALS**leben, **WALCH**ow (пор. не лише ВОРСівка Жт, ВОРОХівка Чр, але і ВОЛСвин, ВОЛОХів); • Warsaw Schwerin 14c: Ort**KRUG**, **MIR**ow!!, ROGAHN, **RADEGAST!**, PoKRENT, Gottesgabe; • Warsaw Neukalen 17b: KUMMERow, TETERow, **BREESEN** barzan, JURGENstorf, **DABER**kow dabir; • Warchau 42d Brandenburg: **BRIESEN!** barzan, **WOLLIN!** 'yl'n, **NITZah**n! Nisa, Wusterwitz, ZIESAR!, PLAUE, NeuPLAUE **полове?**, **DÖBER**itz dabir.

Аскольдова могила, ур. у Києві. За переказом, місце вбивства князів (данців) Аскольда і Дира варягом Олегом у присутності і "від імені" малолітнього (свенського) конунга Ігоря. Якщо князів було два, то де могила Дира?

АСТУРІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ЗВ'ЯЗКІВ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ.

НАДЗВИЧАЙНА ЗНАХІДКА ПРОТОТИПІВ ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ В АСТУРІЇ ТА ГАЛІСІЇ. Восени 2013 р. була випадково ідентифікована репліка готського ім'я власного у назві с. **Трахтемирів** Кв на Дніпрі. Прототипом її виглядало надійно засвідчене в документах Астурії та Галісії від 960 і 906 р. вестготське ім'я Tructemiro [Cortésão, 351], Tructemirus [/Druht + /mer] [Cossue], згодом зустрінуте навіть у формі kasa Tractemiri (906) [Cossue, Excel, 2015]. Тоді ж були виявлені й інші аналогії: Frum-ildus ~ **Фрум-илів** ІФ, Cis-ilu ~ **Кис-илин** Вл, **Кисел-**, **Кисл-**. Це визначило цілком нову якість дослідження. Помилки бути не могло: випадково відтворити **основу разом з формантом** неможливо. В такому разі назва с. **Трахтемирів** як репліка Tractemiri/ Tructemirus мала виникнути лише в готський час у Наддніпрянщині. Це припущення можна було б підтвердити, знайшовши інші репліки такої ж структури і того ж історичного кола в Україні, – а як ні, то відкинути.

Внаслідок цільового пошуку таких назв було знайдено 180 (!). Деталі відображені у книзі "Ключі з Астурії від минулого України" (2015), яка дала якісно нові мовні знання про черняхівську добу в Наддніпрянщині.

Пошуки надійних джерел для зіставлення з топонімічним матеріалом України у зв'язку з віднайденням ім'я **Трахтемирів** дали змогу оцінити наукову вартість реєстрів готських імен з документів Астурії (А. Кортезан 1912, досліджені Й. Пілем 1950) та з книг документів на володіння землями монастирів Галісії (М. Коста/ псевдонім О. Коссю 2004, е-ресурс). Фронтальне зіставлення цих двох масивів імен

з топонімією України уможливило ідентифікацію десятків готських топооснов, зокрема й неподалік від Трахтемирова. При цьому просторова віддаленість астурійських прототипів від України не стала перешкодою: вона пояснює історією розселення племен у Середньовіччі: пор. праці В. Топорова і М. Щукина (рис. А3). Дальші деталі у ст. ГОТСЬКІ СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ У ТОПОНІМАХ УКРАЇНИ.

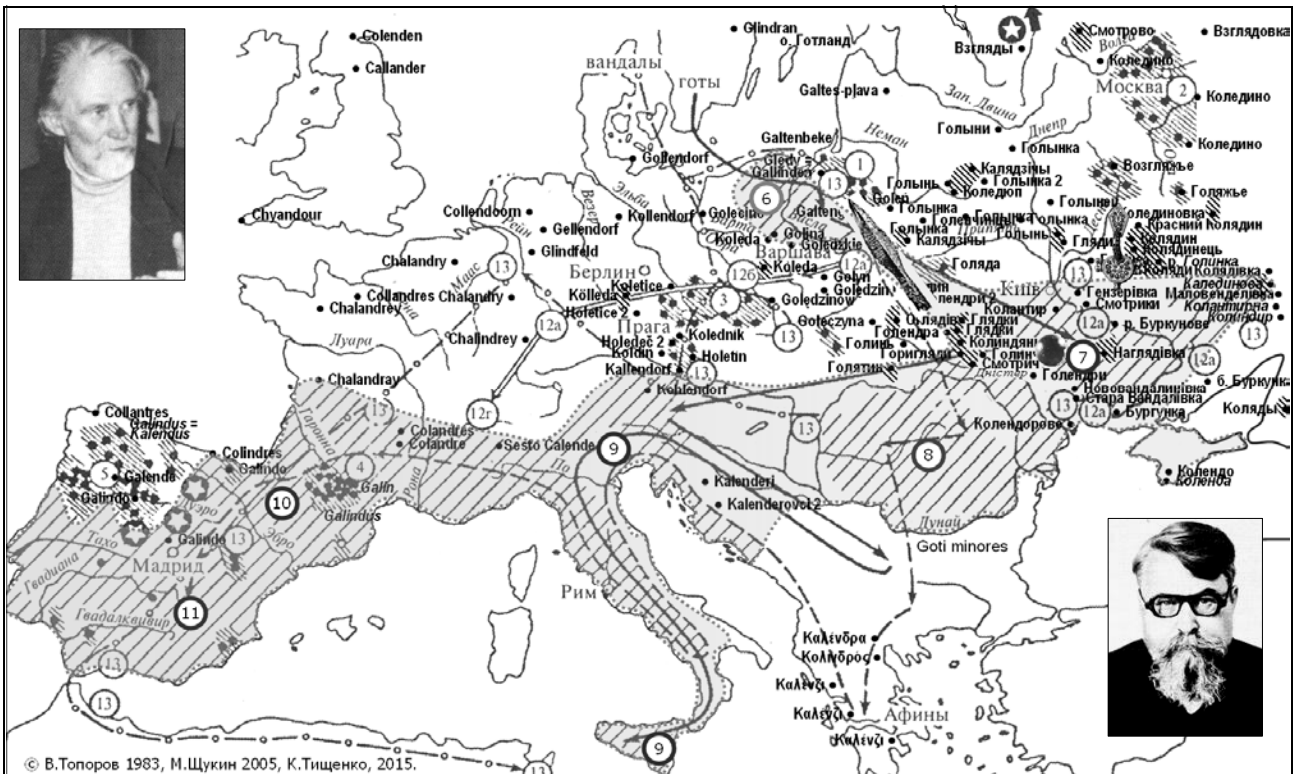

Рис. А3. Західний вектор зв'язків готських топонімів України. Вихідна картосхема: "Поширення топонімів з елементом *Galind у Європі на тлі міграцій східногерманських племен" за В.М.Топоровим (унизу) і М.Б.Щукиним (угорі) [Щукин, 419]. Додано фото, топоніми, місця окремих готських знахідок в Україні, виправлено розміщення назви Дністер, уточнено назву (6-11) "▨ - різночасові території готів" (а не вестготів, як і у В. Топорова) та виділено цей ареал кольоровою заливкою з градієнтом на захід. Пор. оригінальну легенду з книги М.Щукина ("Сан-Сервиз" слід виправити на Сен-Сернен [Топоров, 135]):

- ▨ — распространение элемента *Galind; ▨ — территории вестготов; ---> — маршрут вестготов; —> — маршрут готов и остготов; ==> — маршрут бургундов; -o-o-> — маршрут вандалов; ☆ — концентрация находок ножей типа туровского. 1 — прусская Галиндия; 2 — подмосковная Голядь; 3 — «галинды» польско-чешского пограничья; 4 — nom propr *Galind из Сан-Сервиза (Тулуза); 5 — пиренейские «галинды»; 6 — нижневислянские готы; 7 — остготы (200–435 гг.); 8 — вестготы (200–375 гг.); 9 — остготы (433–471 гг.); 10 — вестготы с 419 г.; 11 — вестготы (460–711 гг.); 12 — бургунды: а) I в. до н. э.; б) III–IV вв.; в) 410–433 гг.; г) 433–534 гг.; 13 — вандалы

▨ **АТИНське** См, **ОТИНія** ІФ. Ці репліки, здається, мають прототипом Атени-Афіни; можуть бути пов'язані з одним з багатьох фактів історії, починаючи з захоплення Афін готоскіфами у 251 р.

▨ **АУЛи** Дп, став **АУЛинський** у с. Бережинка Кг Кропивн.: < тат. аул.

▨ **АФРИКАнівка** Хк < лат. Africa з лат. apricus 'сонячний' [de Vaan, 47]. У топонімії України – імовірний елемент вандальських зв'язків.

47 **АФРИКА** Вр БІЛоКУРакине: ^**НЕЩЕРЕТ**ове Nestorius; ШАПАРівка, КИСЕЛівка; СТАВкове, ГОЦЬківка, **ГЛАД**кове, **КУПЛЮВАТЕ**; • **АФРИКАнівка** Хк Барвінкове: ^КОТівка; **ГУСАР**івка Genser-?, **КРУТ**оберестівка, НІКОПОЛЬ, ВЕСЕЛе, КАТЕРИНівка, СТАВкова Балка.

На сайті uk.wiki **Африканівка** (Хк Барвінкове) "заснування" села датоване тричі: 1926 р., 1890 р. і ще раз: "Село засноване в 1858 році полковником Африкановим, учасником Кримської війни 1854–1856 рр.". Це підробка: серед офіцерів Кримської війни Африканова не було. У війні брав участь мічман **Африкан Олександрович Шпір (1837-1890)** (library.kr.ua/elmuseum/spir/spir14.html), він же філософ Шпір. Однак і він не міг заснувати с. **Африканівка**, бо "на мапі Катеринославської губернії **1821** року є село "Африкапощка"

У середовищі степовиків це слово мало зазнати змін під впливом того ж тюрк. *баба*. У сучасній новогрецькій мові *πάππος* 'дідусь', *παπάς* 'священик' (піп), але для поняття 'тато' є запозичення з турецької *muhtar* (читається [бабас]). Перехід звучання основи укр. *Пап- > Баб- міг статися ще у половецькі часи, адже у Codex Cumanicus "Куманському кодексі" схильність до цього вже засвідчена: "*Pap* «священик» с. 158, пор. казанс.-татарс. *pap*, мадярс. *pap*. *Papaz* «священик» с. 164, *ulu papaz* «summus pontifex» (Папа Римський) с. 199, але *baras* «священик», с. 77, гр. *πάππος* [Kuun, 298-299].

У такому разі в топонімах *Боб.ош-ка* і *Баб.уз-я*, можливо, відображені обидві морфеми прототипу *папп-ас*, а назва *Бабузя* опосередкована половецьким *paraz*: пор. 7 ойконімів і 13 гідронімів *Попасне*, *Попасна* (рис. Б2). Топонім *Бабиша* постає як наслідок розвитку попереднього **Попиха*, що теж виглядає цілком осмислено. Так само *Баб-цова* < **Поп-цова*. У назві *Баб.ан-и* множина передана двічі: іранс. -ан і укр. -и. *Сторонибаби* набуває значення "хрест + священик", *Бабині Берми* – "попові укріплення"? [Тищенко 2017, 56-57] чи барми? Випадковий збіг: с. ПОПАЗдра Од, пор. алб. *pa.pastr* 'нечистий'.

БАВОРИВ Тр < хоронім Баварія.

• пот. *КАРОЛІВКА* Carolus п **БАВОРИВ**ської-Руської Баварія? у с. Панасівка [SG, I, 119; СГУ, 241] Тр ПідВОЛОЧиськ: ^КОЛОДІІвка!; *МОВЧАНІВКА*, *ІВАНІВКА* Yavan, *ГАЛУШИНЦІ* Gallus, *ВОРОБІІВКА* Orobie, *ПЕНЬКІВЦІ*, *ЛИСИЧИНЦІ*, *ГОЛОТКИ*, *СУПРАНІВКА* Sopron, *КОРШИЛІВКА*, *РОЗСОХУВАТЕЦЬ*, *ХОПТ.ЯНКА* ^ПОДІЛЛЯ, *ЩАСНІВКА*, *ОСТАП'Є*;

• присілок **БАВОРИВКА** [SG, I, 119] Баварія? ІФ Тлумач: ^**ОБЕРТИН** Obertengi; **КОРОЛІВКА** Carolus, **БОРТНИКИ** Obertengi, **ПІДВЕРБЦІ** Orobie, *ГРИНІВЦІ*, *КУТИЩЕ*, *ОЛІШИН*, *ОЛІША*, *ОЛІШІВ*, *ЖИВАЧІВ*, *МЕЛЬНИКИ*, *ГРАБИЧАНКА*, *ЛИСА ГОРА*, *ДІБРОВА*, *ЗОЛОТА ЛИПА*, *АНТОНІВКА*, *ОСТРИНЯ*, *ЛОКІТКА*, *ПОПЕЛІВ*, **КОЛІНЦІ** *genu-!; (див. ІІ. *КОЛІНЦІ*);

• **БАВОРИВ** Баварія? Тр Тр: ^*ГРАБОВЕЦЬ*, *БІЛОСКІРКА*; **КРАСІВКА** слн. *kras* 'Карст', *ІВАНІВ* 2 Janov, **РОМАНІВКА**, *БУЦНІВ*, **ПРОНЯТИН**, *ГЛИБОЧОК*, *ТОВСТОЛУГ*, *СКОМОРОХИ*.

БАГЛАЙКИ < 1) санскр. *बाह्लिक* Bāhlika, пахл. *Balkh* 'Балх'; 2) пахл. *pahr* [p'h] 'варта' [Nyberg].

Як *Бахтерщина*, так і *Болохів*, *Вовків*, *Баглайки*, *Дашів* є репліками імен тієї самої реальності: це Бактрія – грецька *ΒΑΚΤΡΙΑ*, вона ж перською і пушту *Bākhār*, парфянською *Balkh*, санскритом *बाह्लिक* Bāhlika, китайською *大夏* Dàxià. Це давня країна між Гіндукушем і р. Окс (Аму-Дар'я), одна з елліністичних держав, заснованих по війнах Олександра Македонського, зі столицею у Бактрах/ Балху, тривалий осередок грецького життя у тих краях.

• **БАГЛАЙКИ** Bahlīka /p'h] + oik селище варти Хм **КРАСИЛІВ**: **МЕДЦІ**, **ТЕРЕШКИ**; • **БАГЛАЙ** Bahlīka /p'h] + і сторожове Хм **ВОЛОЧИНСЬК** Balh: **ПОРОХНЯ**, **ПАХУТИНЦІ**; • **БАГЛАЙ** Bahlīka Хм Старокосятинів: **ПАРТИНЦІ**, **ПОЛОВИННИКИ**, **БОВКУНИ** *fragān* [plk'n] base, foundation; origin, **РАЙКИ**, **САХНІВЦІ**; • **БОКАЛИ** Bahlīka Лв Жовква: **КУНИН**;

Прізвища: **104 БАГАЛІКА!** *बाह्लिक* Bāhlika, **31 БАГАЛІКА** *बाह्लिक* Bāhlika, **512 БАГЛИК** *बाह्लिक* Bāhlika, **54 Багалій** *बाह्लिक* Bāhlika, 6 **Багалішвілі**. Кінцеві -к/-г у пізніх репліках пехлевійських прототипів переходять в -й, а у новоперських відповідниках зникають (denig ~ dini).

БАГРИНОВА ГОРА 1) пахл. *pahr* [p'h] 'варта' [Nyberg]; 2) ар. *بحرى* bahrī, adj. Властивий морю; морський. Ключовою сполукою складників може бути оронім *Багринова Гора* Кв "гора з вартою". Основа Багр- виглядає проникненням, Бугр- – запозиченням:

• **БАГР.инова Гора** *pahr* 'варта' Кв КСв: ^Лиса Гора, **ГОЛОСІІВ**, **САМБУРКИ**, **КИТАЇВ**; **КОНЧА-ЗАСПА**, **ВОРОНЬКІВКА**, **ТОЛОКУНЬ**, **ГОРБОВИЧІ**, **ШПИТЬКИ**; • **БАГР.ин** Кв Васильків: ^**ЗДОРІВКА**, **ПУТРІВКА**; **КОДАКИ**, **БАРАХТИ**, **ПЛЕСЕЦЬКЕ**, **КРЯЧКИ**, **ХЛЕПЧА**, **ЗОЗУЛІ**, **СОЛТАНІВКА** 2, **КУЛІБАБА**, **ЗАЙЦІВ**, **РОСЛАВИЧІ**, **БОРИСІВ**, **ЧЕРНЯХІВКА**; • **БАГР.инівка** Чв Глибока: ^**Ст. ВОВЧИНЕЦЬ** Balh; • **БАГР.инівці** Вн Літин: **МАТЯШІВКА**; • пот. **БАГР.овець** у нп ЯМна і Дора (у м. ЯРЕМЧА) ІФ Надвірна: **ДОБРОТІВ**, **ВОЛОСІВ**, **ПАРИЩЕ**, **БЕРВІНКИ**, **ТЕРСОВАНИ**, **ПАЛЯНИЦЯ**.

• **БУГРИН** *pahr* Рв Гоща: **ДОРОГОБУЖ** *dubuš* 'фортеця, захисний'; • **БУГРИНІВКА** *pahr* Чг Н-Сів.: **ФАЇВКА**; **ДРОБИШІВ**, **АРАПОВИЧІ**, **КОМАНЬ**, **ПЕЧЕНЮГИ**, **АРШУКИ**, **ШЕПТАКИ**, **УЗРУЙ**, **СТАХОРЩИНА**, **БЛИСТОВА**, **ДОМОТКАНЬ**; • **БУГРУВАТЕ** *pahr* См Охтирка: **БАК'Р.ІВКА**, **ОЛІШНЯ**, **ПОЛОГИ**, **ДОБРОСЛАВІВКА**; • **БУГРУВАТКА** *pahr* Кр Світловодськ: **ЗАХАРІВКА**; • **БУГРУВАТКА** *pahr* Хк **ВОВЧАНСЬК**: **ВОЛОХІВКА**, **ЗАХАРІВКА**, **ШИРОКЕ**, **ТОМАХІВКА**.

З цих же контекстів прізвище історика Б. Бахраха нагадує нперс. *pahrah* 'нічна варта'.

Пор. також **БУКРИН** *pahr* на Дніпрі; імовірно, р. і с. **БАК'Р.ІВКА** См, Пл (нар. етимол. від татарс. *бакир* 'мідь?').

БАЖАНИ Лв < 1) киеворус. ім'я **Бажан** імов. через поширене пахл. *bō-žan* з дір. **baūjana-* рятунок [Чунакова, 68]; 2) узб. *бож-*, кирг. *бажы-* 'мити, податок'. р. **ВОВНЯНКА** = Повстанка, **БАЖАНИХА** **bazh-* у с. СИТКІВЦІ (< Sugud-?) Вн НеМИРІВ.

БАЙДІВКА Лв < 1) готс. **ga·baidjan* 'змушувати, чинити моральний примус', каузатив **baidjan* 'присилувати', пор. дісл. *beida*, данг. *bædan* (анг. *abide*), дсакс. *bēdian*, двн. *beiten* 'вимагати, примушувати' [Lehman, B7, 56; Orel, 32]; 2) готс.

beidan, яке сполучає значення to abide і to await (тобто історично єднає в собі кілька значень – 'чекати, очікувати', 'терпіти' (в заперечних реченнях), 'залишатися вірним' (комусь, чомусь), 'дотримуватися' (чогось) [APC, 18]); *us.beidan* to await, look for [Wright, 81, 422]. Прагерманська форма **bīdanan*, первісне значення – 'чекати з на-дією' [Ogel, 46]; 3) довгий час коло аналогій цього ім'я обмежувалося наявністю селища Байда у Хозарії.

2014 р. виявлені західні історичні зв'язки цього слова з фактів існування такої ж основи серед вестготських топонімів Каталонії: **Beida** [Cossue], а також у Польщі й Німеччині: • **TABORY** Pl Ostroda O: **BAJDu**, GDAKowo; • **BAJDu** Pl Jasto S: DOBRynia; • **BAJDu** Pl Krosno W: DOBRucowe; • **BAJDu** Pl Bartoszyce S: UMkowo, DAṼRowa; • **BEID**endorf D Schwerin N: HUNdorf; • **BEID**ersee D Halle N: DOMNitz.

З наведених прототипів ім'я *Beida* означало б "сильний духом", "той, хто примушує себе", що цілком відповідає "Пісні про Байду". • **БАЙДівка** *Beida* Лг Старобільськ: ^**БУТ**ове.

Ознака давності основи в Україні – її майже виключне поширення серед гідронімів: • крин. **БАЙДо**ва *Beida* у с. Берестяги Кг ГАЙВОРОН: САЛЬкове, БАНДУРове, СОЛ.ГУТове, **САС**ьке; • став **БАЙДо**вий *Beida* у с. Родниківка Кг Олександрівка: **ГУТНИЦЬКА** шв. *gutniska* мова іотів з о. Готланд; **СТАВ**идла, КРИМки, **ОМЕЛЬ**город, Красний **КУТ**; • оз. **БАЙДо**ве *Beida* у с. Брусилів Жт Коростишів: **ВИШ**Неве, **КОЗА**к, **СТАВ**ище; • б. **БАЙДУ**нова *Beida* л Вел. СКЕЛЮ**ВА**Тої Міусу Дц Макіївка: ^р. **БАЙДУ**нова *Beida* ^б. **БАЙДА**кова п ГАРАСИМової Міусу, ЯСИНівка; • р. **БАЙДА**лів *Яр* *Beida* у с. ДРУЖНе [СГУ, 29] drauh- Вн КАЛИНівка: ГАРАСИМівка, ЛЕМЕШівка, **КУ**тища 2, **САЛЬ**ник, ЧЕРНятинці; • р. **БАЙДА**кова *Beida* біля с. **БАЙДА**кове Кг Онуфріївка: ^**ОМЕЛЬ**ник; КРУТОЯРівка, **ВИШ**івці.

БАЛАКлія < **дюрк.** *balāq* 'риба' [ДТС] (сучасне тур. *balıq*). Приклад давнього тюркізму, який чомусь не еволюціонував у тягло тюркському живому середовищі: **Балаклія** Хк, Пл, Чк; річки **Волоська Балаклійка**, **Середня Балаклійка**, **Крайня Балаклійка** Хк **Балаклія**, б. **Балаклава** = Цембар у м. Севастополь Км, б. **Балаклай-Тарама** Дц, р. **Балакчеля** Од.

Про історичну осмисленість поняття свідчать варіанти: р. **Балаклійка** = **Балык-лейка**, **-лея**, **Балык-лея**, **-лей**, **Булыклей** [СГУ, 31]. Однак в одній з сучасних тюркських мов стався випадковий збіг з таким звучанням іншого слова – туркм. **балак** штани. Це туркменське слово могло вплинути на непомітно часте переосмислення у новіший час низки назв річок і озер як "Штани" (насправді, – "рибні"); пор.: р. **Штани** Чк, **стр. Штани** Хс, оз. **Штани** у с. Ходорків Жт, **бол. Штани** у с. Дожва Вл Турійськ [СМГУ, 191, 107], прот. **Штанина** Дп; оз. **ШтанУВА**Те (*риба + селище), уступ **Ширештанський** (християнин + *риба), прот. і оз. **Штанина** (!) у м. Кам'янка-Дн. Зп [СГУ, 627; СМГУ, 221]; оз. **Штани** у с. Дроздівка Чг Куликівка [Павлено, 105], річка **Штани** (2 назви), ур. **Штани** (10 назв) [Павленко] (однак тут є і ліс, і поле **Штани** – 23 назви). Про інші ознаки контактів з туркменами див. IV. **Галайда**, **Галай**.

БАЛАМУТівка < письм. монг. *balamad* 'авантюрист, відчайдух' [СТМЯ, I, 68]: приклад **МОНГОЛІЗМУ** в українському словнику. • **БАЛАМУТівка** Чв Заставна: БОЯНчук, ОНут; • **БАЛАМУТівка** Хм Ярмолинці: ЯСЕНівка.

БАЛАНДИ < узб. *baland* високий (з перс. *boland*). **Баланди** Пл (Велика Багачка), **Баландине** Чк (Кам'янка).

БАЛАНівка < 1) тюрк. *balan* 'жолудь'; 2) пахл. *baran* (bɪ'n) минати; 3) гунс. *βάλαν* 'кінь сірої масті'; 4) етнонім половців герм. *Valani* (з *Codex Cumanicus*) [Тищенко 2015, 419].

Баланини Од (Іванівка), **Баланівка** Вн (Бершадь), **Баланове** ? Км ("Білогірськ"), **Баланове** Мк (Очаків); **Баранівка**?

x^{ar}-barān [hwɪbɪ'n] the West 114^{aa}. 120^{aa}. – 'Sunset' < *x^{ar}-parān*, MPrs *xwɪpr'n* (S), from *x^{ar}* + *parān* pt. of Av. (851) **par-* 'to pass', cf *appurtan* and *pahl*; also MPrs *xwɪwpr'n* 'evening (A–H

Рис. БЗ. Довідка про пахл. *хварбаран* (хвалбалан) 'захід сонця' [Nyberg, 221]

БАЛКАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ. Див. I. **ФРАКІЗМИ**, **ІЛЛІРИЗМИ**.

БАЛТИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 7-ї історичної епохи) – від -II тис.: топоніми Желянь, Сквиря; пор. лексичні запозичення *сват*, *перст*, *ярчук*, *тесло*, *кий*, *вапно*. Виявлені у XIX-XX ст. [Трубачев; Мартынов]. Див. I. **ЛІТУАНІЗМИ**.

Ранні балтійські гідроніми (переважно на Житомирському Поліссі та в Пороссі, а також по Десні) вивчали О. Трубочов, В. Топоров, А. Непокупний, яким належить і етимологічний аналіз цих назв:

1. **Бали** — пор. лит. *balà* "болото" [Трубачев 1968, 101], **bal* — "білий" [там само, 227].

2. **Вересна**, **Вересня**, також *Versnè* р. у Литві — лит. *versmė* "віток" [там само, 149]. Також **Нересна/Нересня** Жт (але пор. осет. *wæraes* 'руський' (Абаєв)).

3. **Верпа** — пор. лит. *verpetas* "вир" [Топоров, Трубочев, 179].

4. **Вілія** — дві назви на Горині і одна — на Тетереві; за Й. Отрембським — балтійські, О. Трубочов вважає, що ці назви "заслужують, очевидно, ширшої характеристики" [Трубачев 1968, 242].

5. *Вовчасок, Вовчасова* — пор. лит. vilkes- "вовчий" [там само, 251, 68]; *Вовчас* (с. Погребки См) [Непокупний, 72].

6. *Гобра* п. Тетерева (пор. Gubriai, р-н Шілале, Жемайтія) < лит. gūbra 'верх гори', gubrys 'підвищення' [Невская, 164]; у басейні Десни *Гобенька, Гобень, Гобеск* [Непокупний, 73]; можливо, сюди ж і мікротопонім *Губріїв хутір* (с. Клишки См) – на сухій ділянці землі серед боліт.

7. *Желянь, Желень, Желонь* — пор. лит. Gilininkai, дпрус. Gilleynen [Топоров, Трубачев, 188].

8. *Ивот, Ивота* — пор. латис. Ivatis, дпрус. Iwanthi "струмок" [там само, 189].

9. *Клов, Кловський* стр. — пор. лит. Klovoje (Lietuvos; — кілька назв); також нід. kloov "яр, провалля" (остенсивний доказ/ аргумент).

10. *Кудрянка = Став (NB)* — можливо, з лит. kūdra "водойма, болото" [Трубачев 1968, 256; Непокупний, 67].

11. *Оршинка* п. Стугни — пор. білор. Орша < лит. rusėti "повільно текти" [Топоров, Трубачев, 200].

12. *Сарпинське*, ур. (с. Сохачі Чн), пор. лит. Sarupis, прус. Sarape) [Непокупний, 83].

13. *Свидера* < лит. švaidrūs "блискучий, осяйний" [Топоров, Трубачев, 206].

14. *Седра* См, Рв, *Оседрж Рв*, пор. лит. Sedrūnė, луки, Sedranki [Непокупний, 77].

15. *Сквира* — назви на Київщині та у Верхньому Подесенні, а також *Скверета* л. Сожу — пор. лит. Skirvytė, Skirvyčio [Топоров, Трубачев, 207].

16. *Цмовка, Смолка* — при врахуванні пізнішого розвитку українського пригнолосного -в- з давнішого -л- назву можна пов'язати з балт. *kīmol "джміль", пор. фін. kimalainen тс [Трубачев 1968, 99—100]. Сюди ж і *Цвілька* — від *цволька < *цмолька [там само, 267, 101].

17. *Шандра*, р. в нижньому Пороссі: О. Трубаčov пов'язує цю назву з лит. švėndras "рогіз" [там само, 161].

Для частини наведених назв балтійські етимології – не єдино можливі: іранське походження можуть мати гідроніми *Вересня, Верпа*, кельтське – *Вовчасок*, германське – *Клов, Шандра, Кудрянка*, пахлавійське – *Гобра*.

БАЛЬКівці Хм, **Сорокові БАЛЬЧики** См < 1) пахл. bārag [b'lk' | N ~a] mount, horse верховий кінь; 2) або степова реалія осет. балк (Абаев); 3) за нар. етим. – від тат **балчык**, каз. балшық глина; Більшівці ІФ.

БАРАБАШівка < арам. bar Abbas, букв. 'син Аббаса', відповідник ар. ben-Abbas 'Аббасиди'. *Барабашівка* См, Хк 2.

БАРАХти Кв < согд. *bārāk 'вершник', *bārākčik, *bārēčik 'верховий кінь' [Абаев].

БАРВІНКове < етнонім парфян? Топооснова Барвінк- трапляється в околицях різних топонімів парфянського кола:

• р. *ПАРНичка* парні? у с. Полянки ІФ Верховина: **БАРВІН**ків, **ХОРОЦ**еве, **ЯСЕН**ів, **УСТЕР**іки азат?; • *МИХНівці пахл. [myhn' | N ~] home Пл Лубни: **БАРВІН**щина, **ХОРОШ**ки, **СТЕПУР**і, **БІІ**вці; • *ПЛИСКів пахл. pārsīg [p'lsyk' | N pārsi] Persian Вн Погребище: **БАРВІН**кове, **СОСН**івка.**

Основа *БоровЕНЬК*- має іншу форму того ж германського форманту, що й -інк (-ing): • *ПАРФ*или парф- См ЛЕБЕДин: ^ Степне, ШУМили; ОвДЯНське, **БОРОВЕНЬКА** пор. Барвінк-, ХОРОЛ, САВОНиха, СУПРУНИ, **РАДЧ**уки, ЯСНОпілля, ПАДАлки, ПІДОПРИГОРи, ТАРАСівка, ЖАДЬКове, БАРАБАШівка, ПОКУТне; • *ПЛОЩ*анка пахл. pārsīg [p'lsyk' | N pārsi] Persian Лг Кремінна: ЖИТЛівка, **БОРОВЕНЬКИ** пор. Барвінк-, БОРОВе.

У назвах кількох гірських сіл у Карпатах трапляється основа *Бервінк*- – очевидно, пізня, під впливом нім. Bärwinkel 'барвінок'.

оз. **БАРЗ.ЯК**івське Пл, р. **ВАРИД**івщина Кв – репліки від основи родового відмінку гр. βάριδ- 'баржа' + 'Γαρός 'грек'. У цій і наступній статті зібрано топонімічний слід багатівікової плавби з Єгипту – місцеві репліки від гр. βάριδ, род. відм. βάριδος 'египетська баржа'. Початок коментаря у статті *БАРИШІВКА*.

Це ⑤¹ топоніми-репліки другої підгрупи від основи родового відмінку βάριδ- з бетацизмом і збереженням -а-:

• оз. **БАРЗ.ЯК**івське βάριδ- + 'Γαρός 'грек' 'баржа грецька'? у кол. с. Пищики Пл ІРКЛІїв > Чк Чорнобай пехл. bau 'бог, пан': ІРКЛІїв Heracleion, **МОХНАЧ**, **КРУТ**ьки; • з **БАРЖ**івка βάριδ- Вн ПОГРЕБище: МОНчин Ἀσθονος; ПЕДОСи, **БАРВІН**кове, ЮНАШки; **ГОПЧ**иця, СКИБинці; • з **БАРАЖ** βάριδ- Вн КОЗЯТИН: ^ЛОЗівка!; **КОРИТУВА**та селище з човнами ^МУХУВАТ]а укріплене селище; **СЕСТРИ**нівка sistrum , **ПУЗИР**ки ПОУСІРІ ^ДЕРЖанівка ТЕРСΩ; • з **БАРАЖ** βάριδ- Тр рц: БУТИн, МУХАВець, МУСОРівці, КОБИЛля, СИНЯва слов. сѣнѣ 'вежа, башта', ЧЕРНИХівці, ШИМКівці.

¹ Причина такої нумерації – у матеріалі з книги 2016 р. При поданні матеріалу за абеткою у теперішній книзі початок нумерації опинився нижче, у статті *БАРИШІВКА*.

⑥ Форми з бетацизмом і збереженим -и- < -и-:

• оз. **БРИЗ.НІЛ** = Брызніл! βᾶριδ- + Ніл біля с. ВИШЕНки Кв БОРИСПіль: **ПЕРЕГУД**и копт. **ПАРАКА[ΟΥ]ΔΙΟΝ** paraka[u]dion 'військовий одяг' [Rossi, 394] (плащ), вірм. *paregawt* 'туніка' (= χιτών у Євангелії від Марка 6, 9) < гр. *παράουδος*, сем. *prgwd* < лат. *paragaudion* 'тканина з обляміркою'; БезУГЛ.ЯКівка, СОШників, НЕСТОРИВка; • оз. **БРИЖ.АШИНЕ** βᾶριδ- 'ач-баржа грецька?' у с. ТРЕБУХІВ Кв Бровари: ДИМЕРка, ТАРАСівка, ЗАВОРИЧІ! (ось і форма-нащадок нібито *Борича), СКИБин, ПЛОСКЕ; • **ЗБРИЖ** βᾶριδ- Тр БОРЩів: ^**БУРД.ЯК**івці βᾶριδ- + 'Ἰαχός 'грек' 'баржа грецька'/ рум. *burdel* 'старий розвалений дім; поляна від нього'; **БОРИШ**ківці ^БІЛівці, ТРУБчин; **ШИШ**ківці, **ЮР'ЯМ**ПІЛЬ юр річка + *yatt* море ^**БІЛЬ**че-**ЗОЛОТЕ** Bilaq *πλδακ* Philae, МУШКАРів; **ПИЛИП**ча, **ДЗВЕНИ**город, МУШКАТівка, **ВІЛЬХ**овець; **ПИЛАТ**ківці *Πυλαίτις* 'охорониця при брамі'; ЛОСЯч *λασ:* (144b); т. Tongue; language, **САПОГ**ів! 750; • **ЗБРИЖ** βᾶριδ- Хм ЧЕМЕРівці: ^СОКИРинці; р. ТИБР Tiberio 14-37 = БРЕЙТАвка, р. **ЯМ**ПІЛЬчик *yatt* у с. ХРОПОТова, **ВІЛЬХ**івці, іВАХнівці *wāhh* 'оаза', ЗАВАДівка, ГУКів, САДове, ВІКТОРівка, АНТОНівка, СВІРШківці; ЛЕТава, ЖАБинці.

⑦ Форми з бетацизмом і переходом а > о (ознака середовища мови слов'ян):

• б. **БОР**Денка βᾶριδ п Бебенської л Токмака, вп. в оз. МОЛОЧне Зп Токмак: КОЗОЛУГівка, ВИШНеве, САДове, ІВАНівка, ЛУГівка, ОЧЕРЕТУВАТЕ, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ;

• **БОР**Зівщина См ОХТИРка: ^ЧЕРНЕЧчина, ПОПЕЛівщина, РИБОТЕНЬ; **ІВАХИ**! *wāhh* 'оаза!' ^ГНИЛиця; **КОРАБЕЛЬ**ське, РозСОХУВАТЕ; КОЗЯТИН, БУГРУВАТЕ, БУЙМЕРівка, ОЗЕРА; • **БОР**Зова Вл Ст. ВИЖівка: став РозКОПана у с. СТАРА Гута; став РЕМІНЬ у с. ЧЕВЕЛЬ, **ТЕК**ля ^ГЛУХи; ШКРОБИ, **БУ**Цин

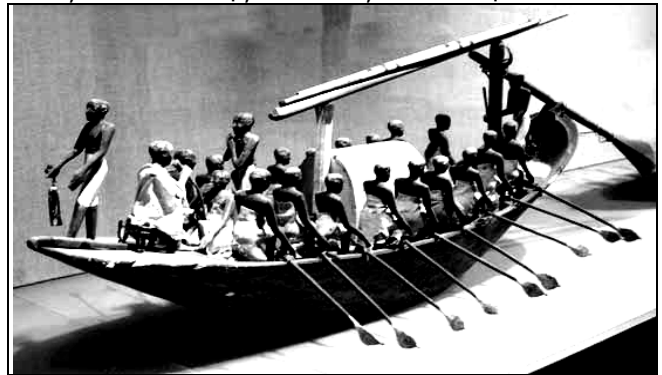

Рис. Б4. Модель єгипетського човна з поховання фараона

βωτς Battle array, war; ПідСИНівка дслов. *сѣнѣ* 'вежа, башта'; ЛЮБОХИНИ! *λαβω v. λεβαν* (137b) - Ship's hauling cable + *ρμη:* (689a); vi. To move (by rowing); став РЕМІНЬ у с. Чевель;

• пот. **БОР**Зя βᾶριδος у с. **ТЕРЕБ**ля Зк ТЯЧів: ур. **VORŠA** βᾶρις, г. **БАР**ША βᾶρις!; пот. **ВАР**ДЖина у с. Руська Мокра, г. **ВАР**Жина βᾶριδ; пот. КОПИТЕНЬ; пот. ШУШМАНЕЦЬ *ωωω, ωεω-*, (607a) сучити мотузку ТЕРЕСви у с. Новоселиця; інший пот. ШУШМАНЕЦЬ у с. ТАРАСівка **ТЕР**СΩ?, пот. **КУР**Тенький *Qurta KOYPTĒ* (витік **ТЕРЕШ**ілки) ^пот. ВІТЕРна *Iteru* л КОБИЛЬця; пот. ЦАПАРів *хелро* Farmstead, hamlet і пот. **ШИП**ІТний *sbtu* 'мури' у с. ПідПЛЕША, пот. ЧЕБИРівська *хелро* у с. Калини; пот. ЩЕР.БАН *ωβnr* To sail on a river or sea у с. ШИРОкий Луг ^пот. ШИРовець *Isher* 'сирійці' / *ωερ* 'малий'; пот. **ЯСТР**ЯБець *αϞρνβι* біля с. **МОНАСТ**ирець, р. ЯБЛУниця = **ЯБО**ЛИНИця! *Γ Απόλλων* у прис. ЯБЛУНИЦЯ с. Лопухів ^пот. **СИН.ЯК** дслов. *сѣнѣ* 'вежа' + 'Ἰαχός 'грек' 'вежа грецька' ^пот. **Курт**ЯШик.

Живі коптизми у сучасній арабській мові Єгипту: *yatt* 'море', *bari* 'човник' [www.coptic-cairo.com/culture/language/coptic.html].

⑧ Форми з вітацизмом і збереженим -а-:

• р. **ВАРИД**івщина! βᾶριδος! у с. ЧЕРНЯХІВ + 'Ἰαχός 'грек'! Кв Кагарлик: ЯБЛУНівка, СУЩани; ПАНІКАРЧА *Χωνθον ΠαναΚΕΡΚη* (селище у Ниж. Єгипті) *Chonthon PanaKERKe* [Verreth, 161];

⑨ Форми з вітацизмом і переходом -а- > -о-:

• р. **ВОРОЖ**ба βᾶριδ- у с. ВОРОЖба См Лебедин: р. **ІСТОРОП** (*ιστοδερ + āb*) і с. Исторопъ Великій+ = **НЕКРАШ**иха, -и, *Niqrash* < *Naucratis*, **ГОСТРО**бури, **ЩЕТИ**ни *Σκῆτις*, **РЕВ**ки! *ριβν, ριβι;* • р. **ВОРОЖ**ба у м. **ВОРОЖ**ба См БіЛопілля: БУБЛикове βύβλος ^МАР'ЯНівка; Олександрівка, **ЦИМБАЛ**івка *κῶμβη*, **КУ**ЯНівка; • **ВОРОЖ**бин βᾶριδ- Льв Кам-Буз: ЯРичів, ЛОДина, **РЕ**менів ^ВИСЛОБОКИ, **Я**мне.

БАРИШівка Кв, **БОРИШ**ківці Тр, Хм – імовірно репліки від форми називного відмінку βᾶρις 'баржа'. У зв'язку з цим корисно розглянути, якими засобами припливали до Наддніпрянщини євангелізатори. Це тепер можна ставити питання саме так, компонуючи отримані фрагменти мозаїки у зв'язний текст. А насправді відповідь прийшла з іншого боку. Перше слово з короткої статті у давньогрецькому словнику вичитувано не раз: *παπύριος* 3 (ῶ) зроблений з папірусу (βᾶρις *Plut.*) [ДРС, 1233], – перш ніж усвідомити 30.12.2015 р. дописку в дужках! виявляється, папірус вживали передусім не для письма (цей стереотип довго не давав помітити інші асоціативні зв'язки), а для не менш важливої мети – адже βᾶρις це **корабель або барка, причому, саме єгипетська, та ще і зроблена з папірусу** [ДРС, 288].

Серед топонімів України є назви від основи *παπύριος* зроблений з папірусу, до яких (саме через розширену основу) незастосовний загальник про їхню причетність до пізнього

кустарного виробництва паперу: • стр. КИЯНСЬКИЙ п Шлямарки у с. МЕНЬківка ЖТ РаДОМИШЛЬ (на 1 км-карті): ЖАБОЧ, р. КРУЧка у с. Дубовик, ЗАНЬки, **ТЕКЛЯ**нівка, КРАСНОБІРка, р. МИРОч у с. МИРча, р. ГЛУХівка, ФИЛОНівка, ХОМівка, НЕГРЕБівка, ЗаБІЛОччя, р. БІЛка, став **ПАПІРЯНСЬКИЙ** *παπύρινος* зроблений з папірусу (βάρης **Plut.**) у м. РаДОМИШЛЬ [СМГУ, 165], ур. **СЛІПий** ГРУДОк; • **СЕЛЕЗІ**вка *σελίδες* селіди, смуги лика папірусу для письма ЖТ Овруч (ΔΕΛΕΤα *δέλτοι*: воскові дощечки для листування; **СКРЕБЕЛИ**чі *σκαραιβας?* / scribere, бол. **ПАПЕРАН**ське *παπύρινος* зроблений з папірусу (βάρης **Plut.**) у с. ЗБРАНЬки).

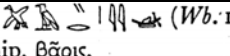
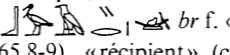
<p>βαρε (Crum 42a), 'boat, barge' = (Wb. I, 465, 8-9), <i>br</i>; 1/4 (Eg. 119, 1), <i>br</i>, a kind of ship, βάρης. CHABAS, <i>Mél. égypt.</i> II, 142 [1864] (ident. with βάρης); DERICHSEN, <i>Dem. Glossar</i>, 119, 1 [1954].</p>	<p>βαρε S nn, ?boat, barge: PMich '24 letter instructing pagarch as to dyke (?) repairs, naming <i>νεπατω μππευσοταρη</i> (? cf <i>στεβαρη</i>) <i>μππευβαρε</i>. Cf ? <i>βάρης</i> an Egyptian boat.</p>
<p>βαρε (S). βαρι (B) f. «corbeille»: apparemment le même mot que <i>br</i> f. «bateau» (de mer), pl. <i>bry-w</i> (WB I 465.8-9), «réceptacle» (comp. anglais <i>vessel</i> = fr. <i>vaisseau</i>). Voir aussi <i>βιρ</i> «corbeille». Le mot <i>βάρης</i> f. «bateau égyptien» (Hérodote 2,41) est une variante de ce terme et provient prob. d'un pré-bohairique *<i>βααρι</i>. βαρε (S) s'explique par une métathèse *<i>biyra.t</i> pour *<i>birya.t</i>.</p>	<p>1 βάρης, -ιδος et -τος; f. espèce de bateau plat utilisé en Égypte (Æsch., Hdt. précisément à propos de l'Égypte). Composés: <i>βαρίδας</i> (S. fr. 517), cf. Schwyzer, <i>Gr. Gr.</i> 1, 424; <i>βούδαρις</i> avec le préfixe augmentatif <i>βου-</i> (Phllist.). Le latin a emprunté le mot au grec sous la forme <i>bāris</i> d'où <i>barca</i>. Emprunt égyptien certain: néo-ég. <i>br</i>, cf. copte <i>bari</i>; v. Nencioni, <i>St. Ital. Fil. Cl.</i> 16, 1939, 16.</p>

Рис. Б5. Статті про єгипетські баржі у словниках Черні, Крума, Виціхля, Шантрена, – пор. англ. *barge* "від дфр. *barge*, від нар. лат. *barca*, від дгр. *βάρης* (*bāris*, "єгипетський човен"), від копт. **βαаре** (*bāre*, "човник"), від давньоєгип. **bēre*" [https://en.wiktionary.org/wiki/barge]

"Але не *παπύρινος*, а саме *βάρης* дало масовий приплив фактів. ...Карта зберегла несподівано численні й цілком упізнавані топооснови від називного і родового відмінків цього слова у складі топонімів в Україні – БАРИШ- (*βάρης*), БОРИС- (*βάρης*), ВАРИД- (*βάρηδ-*), ВАРИЖ- (*βάρηδ-*), БОРЗ- (*βάρηδ-*) і схожі на них. Відповідні мало виразні і досить численні топоніми з цими основами на очах стрімко перетворилися на семантично ключові назви-репліки грецьких прототипів *βάρης*, *βάρηδος*. Свідком того, що єгипетські баржі робили саме з папірусу, словник називає Плутарха (бл. 46 – бл. 125 р.). І якщо таку реалію *βάρης*, *βάρηδος* (рис. Б6) знали й відповідне слово вживали у Наддніпрянщині, то це також могло бути лише в його дні, тобто у I-II ст. н.е. **У нас античність гостювала на в'язаних човнах!**" [Тищенко 2016, 537].

① На черзі став аналіз топонімів у контекстах виявлених географічних об'єктів.

Список класичних форм топонімів від повністю збереженої форми називного відмінку давнього грецького **прототипу з бетацізмом** відкривають кілька гідронімів: р. **БАРИШ** *βάρης* у нп БАРИШ Тр БУЧач; р. **БАРИШів ЯР** п МУРОВанки ЖТ РУЖин; р. **БАРИШівка** *βάρης* Пл Пл; також смт **БАРИШівка** *βάρης* Кв. Незмінність голосного можна пояснити лише з поняття лексичного проникнення (В. Мартинов): це означає, що мовне середовище у цих чотирьох районах у Галичині, на Поліссі, Лівобережжі, у Центральній Україні довгий час було грецьким (або гелонським), і заміни грецького -а- на слов'янське -о- так і не сталося до наших днів. Особливо вражає те, що навіть наголос грецького прототипу залишається на своєму прадавньому місці вже 18 століть (і цим незворушно вказує, що у цих топонімах не йдеться про *баріш*):

- р. **БАРИШ** *βάρης* у нп БАРИШ Тр БУЧач *βωτς* Battle array, war; **ЗАРИВИН**ці *ριβν, ριβι*: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) ^**РУКОМИШ** ^**ЗЕЛЕН**а, **ПідЛІС**ся; **РІП**инці!, **ВЕРБ'Я**.ТИН; • р. **БАРИШів ЯР!** п МУРОВанки ЖТ РУЖин: ^р. **САМ**ець = **СТОВ**Бій; **РОГА**чі; • р. **БАРИШівка** *βάρης* Пл Пл: ^р. **БАРИШ**полка!; **ТЕРЕШ**ки **Г** *Τερσω* **С** *ΤΕΡΣΩ* Terso! + **НаДЕРЖ**инщина не + **Г** *Τερσω*; **ЩЕРБАНІ** **Г** *Σαραλῆ* ^**ГОРБАН**івка; **САПОЖ**ине, **ЗИН**ці, **ОПІШ**няни *Αρις?* (контекстний висновок), **ТриРОГ**ове; • **БАРИШівка** *βάρης* Кв рц: **ПариШ**ків дег. *par-ls*- дим Ісиди! ^**КОРН**іїв; **ЛЕЛЯ**ки.
 • **БАРИШівка** *βάρης* Мк ^**ДОМАН**івка: ^**ЗаБАРИ**, **зБРОШ**кове; • став **БАРИШ**ників *βάρης* у с. **КВІТ**ки Чк Корс-Шевч: крин. **БРИЖ**атого у с. Вільхівчик.

② Класичні форми з бетацізмом, але з переходом а > о, що вказує на побутування у слов'янському середовищі:

- р. **БОРИШ**ка *βάρης* у с. **ВОЛ**инка (пор. Воля дгр. *Βουλαία* 'народні збори?') Чг **СОС**ниця: **КОСТИР**ів ^р. **МЕР**ляк *Μερόν* у с. **СИН**ЮТин дслов. *сынъ* 'вежа, башта'; • **БОРИШ**ківці Тр **БОРШ**ів: ^**БІЛ**івці, **ТРУБ**чин ; **ШУПАР**ка гарне SD, 492, **ЮР'ЯМ**ПІЛЬ *юр* річка + *уатт* море ^**БІЛ**че-**ЗОЛОТ**е *Βιλαρ* *πιλάκ* Philae, **МУШКАР**ів; **ПИЛАТ**ківці *Πυλαίτις* 'охорониця при брамі';

• БОРИШківці Хм Кам-Под: **ТЕКЛівка** **^РІП**инці!, **КОЛУБАЇ**вці, **ЗІНЬК**івці, **СУРЖ**инці; • крин. БОРИЩенська у с. САДове Кг Бобринець: БАРВІНівка, САМАРА, КРИНИЧУВАТЕ;

• пот. **БОРОЩ**аник β̃aris, idos, ион. ιος у с. ВЕЛИКІ ЛУЧКИ Зк Мукачеве: СИНЯК дслов. стынъ 'вежа, башта', БОРОДівка, БАБИЧІ, КОНОПЛівці, ЖУКове **^ЛОХ**ове, МАКАРове, РАКОШин;

• р. БОРШня! β̃aris Пл КОТЕЛЬва: БІЛЬськ, **ЗАЙ**ці; • р. БОРШня! β̃aris у с. БОРШНА Чг ПриЛУКИ: **СУХ**оставець; **СУХ**олІси, **СУХ**ополова, **КРУТО**ЯРівка, **БІЛОШАП**ки, **БІЛО**РІчиця, **СУХО**ЯРівка, МОХНівка, **ЯБЛУН**івка Ἀπόλλων, -ське, **ПИРОГ**івці **^ЯР**ова **БІЛЕЩ**ина.

③ Класичні форми від називного відмінку β̃aris з бетацизмом, переходом а > о у слов'янському середовищі, але пристосовані згодом до ім'я Борис:

• **БОРИСИ** Пл ГЛОБине: **^ПИРОГ**и, **ОПРИШ**ки; оз. СИНе дслов. стынъ 'вежа, башта' у с. Турбаї; КОРДУБАНове, ГАННівка, КРАСНОГОРівка, ЯРеськи, БІЛОУСівка, КИРИЯКівка;

• рук. **БОРИС** β̃aris Пл СЕМЕНівка: оз. **БОРИС** у с. **ГОРОШ**ине! **рару**, **реру**-: (706а); То run (ship) aground; колодязь **БОРИС**івський... у с. **ЗАІ**ченці Sais **^бол.** ЮРКівське; оз. **СИНЬО**БОВе дслов. стынъ 'вежа, башта' + bak 'слуга' у с. Худоліівка; оз. **БРУС**ове у с. БРУСове; **ОЛЕКСАНДР**івка!;

ПУЗИРІ ПОУСІРІ! **^ВАСИЛ**.ЯКИ, **ОБОЛОНЬ** Apollon; **ПАН**.ІВАНівка! Apollon.

У зв'язку з осмисленням ім'я озера БОРИСова ЯМа (у с. Лучанки Жт Овруч) як "Корабельне море" варто нагадати про назви КОБИНА ЯМа (Kabk Кавказ?), ЛАБАДИРОВА Яма, КОВАЛева Ямка (Гефестіон) та про реліктовий ойконім Ям ГРИГино Рф Тверс. "Грецьке море".

• **БОРИСПіль** Кв рц: оз. **БРИЗ**.НІЛ = Брызньл! β̃aris- + Ніл? біля с. ВИШЕНКИ; бол. МАГАРівщина у с. ІВАНКів; **РЕВ**не рѣн, рѣн: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) **^МАРТУС**івка; **ЛЮ**барці, **СОШ**ники, **ОЛЕКСАНДР**івка 2, НЕСТОРівка, Велика СТАРИця, ГОРОБІІвка, **ПЕРЕГУД**и копт. **ПАРАКА**[OY]ΔION (= χιτών у Євангелії від Марка 6, 9) < гр. παραυδης,

сем. pɾɔwd < лат. paragaudion 'тканина з облямівкою'; • прот. **БОРС**унка у с. Благовіщенка Зп Кам-Дн: озера **^ЛУХ**нуВАТІ Великі у с. Благовіщенка; р. БРИТАН **п**рутáνεις, ур. БРИТАН, ліс БРИТАНИК;

• р. БОРИЦя у с. ТРИПІЛЛЯ! Кв ОБУХів: **ЖУК**івці, +р. **КРАС**на, **ХАЛЕП'Я**; бол. Старі ВОРОТА **Вá**рaвra болото у с. ГЕРМАНівка, став **ПУНД**івський Понт-ос у с. ДОЛИНА; **КОПАЧ**ів, ТАЦенки; + оз. В'ЮНне на р. СТУГна; **МАКАР**івка;

• пот. **БОРИЧ**івка у с. БОРИЧівка Тр **^ТЕРЕБ**овля **☞**: **СОРОЦ**ьке, **СУЩ**ин, ЗАРВАниця, **ДОЛИНА**, **БУДАН**ів, **КОНОП**ківка; пот. БАСН.ОХА! **в**асанос: (Gk); m. Torture у нп МИКУЛинці й ОСТАЛЬці; **ТЮТ**ьків; • узвіз **БОРИЧ**ів β̃aris у Києві: тобто насправді прототипом може бути ніякий не уявний персонаж на ім'я *Борич, а цілком реальний "**чОВНОВИЙ узвіз**" <р. β̃aris, та ще й від єгипетських човнів, – а нас навчали тішитися з півторатисячолітньої давності Києва! (див. II. **БОРИЧ**ІВ узвіз).

• р. **ВОРИЩ**е β̃aris у с. **БОРС**уків β̃aris Чг КОЗелець: р. ЛАБИч; **КІПТІ** КЄВТ(І) **^ПЕС**оцьке; **ОПЕНЬ**ки, ТАРАСів, **ШАМ**и, **БІЛ**ейки, ОЛБин, **КОПАЧ**ів, **БІЛ**ики **^ПАР**.ХИМів дім Єгипту **^**На**БІЛЬ**ське; СОРОК.ОТичі, **ШАЛ**.ОЙки, **СИВУ**хи, **БОБР**.УЙКИ папірус + ойк.

БАРМАКИ Рв < 1) тюрк. бармак 'палець'; 2) Бармак ім'я власне особи, зокрема, родоначальника Бармакидів (VIII ст.).

Серед вивчених контекстів зустрілися такі, що засвідчують просторову близькість людей халіфа Гаруна ар-Рашида до місць виробництва заліза:

④ Пізня форма від називного відмінку β̃aris з вітацизмом і -о-:

• р. **ГОРИН**ська Вл Любешів: уГРИНичі, ЛАХВичі, **Залізниця** **^** МіжГАЙці; • р. **ГОРИНЬ** у с. ГОРИНЬград I Рв Рв: ГОРИНЬград II **^БАРМАКИ**!, **БРОН**ники, **ПОРОЗ**ове полоз?, РОГачів, **ОМЕЛ**яна 2, **ОМЕЛ**янщина, УГЛище 'uqqa!, ГРАБів, ОЛИШва?, КОРНин, КОПТовичі.

Унікальною рисою щойно наведеного тополандшафту під м. Рівне є поєднання згадки полоза (змія), імені Гарун у звучанні після Х ст. (коли голосний -у- перейшов у -и-) і родового ім'я **Бармакидів**, візирів Гаруна ар-Рашида до 803 р.!

– **ПОРОЗ**ове ~ р. **ГОРИНЬ** **^** **БАРМАКИ** (за 9 км)

Такий розвиток подій змушує уважніше прочитати весь топонімічний ландшафт навколо **Бармаків**. ...До "Гарунової теми" тут можуть належати **Порозове** (полоз 'змій'), **ГОЛИШ**ів (халіфів), **ГОЛИЧ**івка, **КОРН**ин (Коран), **БРОН**ники 2, дещо далі **РАДИВИЛ**ів (Радіулла), **БУХАР**ів, **БАШАР**івка, **ЗІНЬК**и, **ЦУР**ків, **ШУМ**ськ (джума 'п'ятниця'). Разом з менш виразними тополандшафтами ці аргументи свідчать про східне походження "Змія Горинича" (пор. ще **Бурмакі** Ву2, **Бурмаки** Рф кілька назв). До яких нових припущень може спонукати сусідство назв **Бармаки** і **Горинь**?

Халіф Гарун ар-Рашид і Бармакиди. Гарун ар-Рашид був найславетнішим з-поміж аббасидських халіфів. Справжньою резиденцією Гаруна було місто ар-Ракка на р. Євфрат у Сирії, де Гарун ар-Рашид провів 12 років, більшу частину часу свого володарювання. Халіф здобув собі славу військовими походами й перемогами над Візантією. За часів Гаруна ар-Рашида Багдад став найбагатшим і найкультурнішим містом тогочасного середземноморського світу. Розкішне життя халіфа, присутність при його дворі поетів, музи-

кантів і вчених стали частиною легенди, увійшовши до казок Тисячі й однієї ночі. Там збережено і образ Бармакидів – як щедрих і великодушних візирів Гаруна ар-Рашида.

Оскільки Аббасиди прийшли до влади за підтримки іранських військових формувань, роль іранців у новій державі стала помітно більшою порівняно з часами Омейядів. Перси-хорасанці, символічно прийняті до родини Аббасидів як «сини», склали основне ядро аббасидських військових формувань. "Це звільнило халіфську владу від постійного тиску арабсько-бедуїнського війська, що зберігало племінну структуру і втручалось у державні справи, як це було за Омейядів" [Фильштинский, 46]. Прикладом зростання впливу іранців на справи халіфату є доля сім'ї Бармакидів. Члени цього роду стали першими перськими візирами в арабо-мусульманській державі.

Відомости про походження роду скупі. Початок роду Бармакидів ведуть від Халіда ібн Бармака (помер 781 р.). Бармак – це не ім'я, а звання індійського жерця: до арабського завоювання наприкінці омейядської епохи батько Халіда був жерцем буддистського храму в Балху. Храм було зруйновано під час або невдовзі по захопленню арабами Східного Хорасану. За переказом, діти Бармака емігрували до Басри, прийняли там іслам і стали вільновідпущениками (мавали) одного з племен арабів. За правління Абд аль-Маліка (685-705) один з Бармакидів переїхав до Дамаска і завдяки своїй ученості зажив високої пошани в арабській верхівки.

Халід ібн Бармак боровся з Омейядами, сприяючи приходу до влади Аббасидів. Перший аббасидський халіф Абу ль-Аббас ас-Саффах углядів у Халіді людину тямущу й освічену і дав йому важливу посаду в фінансовому відомстві. Халід зумів увійти в довіру й до іншого халіфа, аль-Мансура, який на всі високі посади призначав не родичів, як бувало доти, а особисто відданих йому людей. Так Халід ібн-Бармак став намісником Фарсу й Табаристану, а згодом візиром [Фильштинский, 36].

Син Халіда Ях'я народився 738 р., по війні халіфату з Хозарією. Ще замолоду він отримав від халіфа аль-Магді посаду намісника усіх східних провінцій халіфату. У 30 з чимось років Ях'я став вихователем спадкоємця престолу, майбутнього Гаруна ар-Рашида. Гарун був зобов'язаний Ях'ї порятунком під час правління свого брата аль-Гаді [Фильштинский, 47]. І коли прийшов до влади у 786 р., призначив 48-річного Ях'ю візиром з великими повноваженнями. До керування величезною державою Аббасидів всевладний візир Гаруна Ях'я залучив синів Фадла і Джа'фара. Джа'фар Бармак був нерозлучним другом халіфа, і Гарун доручив йому виховання свого сина Ма'муна.

Ідилія і нечуване процвітання роду перських візирів тривали 17 років. Потім 803 року Бармакиди були схоплені, Джа'фар страчений, а Ях'я і Фадл померли у в'язниці. Через 6 років помер і Гарун [Robert, II, 176].

Уважно вдивімося у фото села Бармаки за 9 кілометрів від Гориньграду II. Пізня осінь 2009 р. Крізь туман на обрії видно передмістя Рівного. Ліворуч двори села Бармаки. Житлові будинки, якісь господарські будівлі, трансформатор, лінія електропередачі. Вдалині на лузі білі прямокутники футбольних воріт. А весь передній план заповнений неосяжним болотом. Райське місце для комарів улітку. Ну що могло приваблювати у таких місцях людей Бармакидів?

На причину їхньої присутності тут, ба більше – залишеної на віки назви села від імені всевладних візирів Гаруна ар-Рашида, проливають світло два топоніми *Бронники*. Ці назви сполучають у єдине ціле поліське болото, інтереси халіфа та його візирів. У цих місцях мали виробляти броню або її різновид – кольчугу...

Добре, скаже читач, але де ж сировина для кольчуг, де технологія, де майстри? Першокласна сировина була тоді і є тепер – болотяна руда. За рабською працею викопування твані з болота діло не ставало. З трьох бочок твані виходила бочка заліза. Технологія виготовлення дроту для кольчуг донедавна включала й ручний спосіб... У пошуках можливих майстрів знову звернімося до карти.

БОЛОТЯНА АБО ДАРНЕВА РУДА

- Це відміна бурого залізняка, перемішаного з глиною, вапном, піском і органічними рештками. Вона залягає на дні боліт, має **25–35 % чистого заліза**, 0,2 – 2 % фосфору. Болотяна руда виступає в Україні в основному на Поліссі. Тут на її базі у XVII–XIX ст. працювали невеликі металургійні підприємства [ЕУ, I, 156].
- За даними археологів, так було й на 1000 років раніше

Імовірні вказівки на виробництво *броні* й *шоломів* траплялися щопевний час в околицях селищ від ім'я не лише Гаруна, але й його столиці Ракки, – просто ми ще не встигли на них зупинитися:

• **РАКів Ліс** Вл Камінь-Каш.: ІваноМИСЛЬ, КРИМне, БУЗАки, ОЛЬШани, **БРОНИця**, ВИДЕРТа удрат, ВИДРИчі, **КАРАСИН** дслов. стынъ 'вежа, башта', **ВороКОМЛЕ**, **ВоеГОЩа**, МЕЛЬники 2, МОСТИще [Тищенко 2009, 188-190].

■ **БАСАЛИЧівка** < 1) тур. basale 'цибуля' + lik 'суфікс місця'; тобто "Цибулеве"; 2) рос. *басалык*, пол. *basalyk* 'кистень' (за зовнішньою подібністю до цибулини); 3) пор. також пестливі назви дитини у польській: *szkrab* 'обшарпанець, немовля, дітлах, шмаркач, гультяй'; *bachor*, *szczeniak*, *baraszkuje*, **basalyk**, *males*, *bisurman*, *chłopczyk*.

• **БАСАЛИЧівка** Вн Гайсиин: ^ОКРАТове **окрут** корабель; КУЩИНці **куша** 'самостріл' + **чи** 'прикм. суф.'; • дж. **БАСАЛЮХівщина** у с. Дирдин Чк Городище: САГАЙДАЧне **сагайдак**, КЛИЧКове тюрк. **килич** меч. Також і топоніми від основи Цибуле- звичайні, пор. *Цибулеве* Кг, *Цибулів* Чк, *Цибулівка* Вн, Од, Хм тощо. Але чи не є це метафоричним позначенням зброї?

■ **БАТУРин** Чг < кит. бадур = монг. бадур звання 'бадура, монг. багатур 'витазь, богатир', елітний офіцер [Алемань, 525, 545].

■ **БАХМАТівці** < ар. Мухаммад. • **БАХМАТівці** Хм Хм {МОЛОмолинці!, МАЛАШівці, РЕДВИНці}, • **БАХМЕТівка** Хк Нова ВОДОЛАГа {^Ст. ВОДОЛАГа!, РАКівка, КАРАВАН, івка}, • **БАХМУТ** = Артемівськ Дл рц {ЗАКУТне, САНЖАРівка, ДРОНівка}; • **БАХМАЧ** Чг рц {ХАЛИМОнове, БАТУРин}, **Бохьмици** [Павленко, 551 з посиланням на Фасмера].

■ **БАХТЕРщина** Пл < 1) гр. очерет; 2) Бактрія [Тищенко 2016, 435, 507]; 3) груз. Ваqat'ar, зеленчукс. напис, гр. Пакатар 'богатир' [Алемань, 551].

■ **БАХТин** < узб. пахта 'бавовна'.

• **БАХТин** Хк Борова: ^ГОРОХУВАТка; БОГУСЛАВка, ПАРНУВАТе, ЯСИНУВАТе; • **БАХТин** Вн МурКур: -ок, ВОРОНівці; ГАЛАЙКівці, БАЛКівка, КУРАШівці узб. **кураш** бій (тат. керәш), **ОБУХів**, **НИШівці**. Пор. у Польщі *BOCHOTnica* 139 a3 Puławy: Wiśła; *BOCHOTnica* 140 b2, BOGUCin; *BOHONiki* 63 a1 SokOjka, **ВАСНМАТowka**; *BOHUTyn* 122 c1; *BOGUTy* 80 b3 2. Пор. у частині III цієї книги матеріал про татар у Польщі (навколо Білостока). Див. II. *МАМЕКИНЕ*, *Помошна*, *Богутин*. Пор. • **ПОМОШна** тур. *patuk*.

■ **БАЧМАНівка** Хм < *баджман* т, па **باجمند** податковець [Баскаков 1979, 227-228].

"Якщо існували податки, то мали бути й податківці. І цілком конкретні вказівки на їхню присутність справді були знайдені неподалік від оподаткованих сіл. Арабсько-перське слово, яким позначено податківців на карті України, збереглося в тюркських мовах. Це татарс. *баджман*, па **باجمند** податковець [Баскаков 1979, 227-228].

В окремих районах трапляються і пізніші назви такої посади або податківця у післяарабських державах: *Жашків* < монг. *жашак* ясак, *Ємці* ємець (збирач податку для князя), *Метельне* метельник (член судової колегії), *Оброчне* тощо" [Тищенко 2011, 46].

• **БАЧМАНівка** баджман Хм Славута: р. ЧИЗ.ла у с. Вел. Скнит, КОМАРівка, ПереМИШЕЛЬ, ТРОСТянець; • **БОЧМАНівка** Од Котовськ: ОБРОЧне, БОРЩі бордж?; • **БУЧМАНИ** Жт Олевськ: **БАЦеве**, ЗаМИСЛовичі, ЛОПАТичі; • **БУЧМИ** Льв Жовква: **ГОРОДЖів**, ВІХТі, ЗАШКів, МЕРВичі, СОПОШин, МАЛЕХів, СОРОки, ЗАВАДів, МОЩана; • **БАЧів** Льв ПереМИШЛяни: ГРАБник, БОРЩів, РОЗСОХи, МОСТИще, ВІЛЬХовець, ЛОПУШна, ЧЕМЕРинці; • **БАЦМАНівка** См 1294; • **БОЦМАНів** См 552:

■ **БАШЛИК** < 1) башлик; 2) дтюр. *bašliq* 'голова, проводир'; 3) дтюр. *bašliu* 'той, хто є під проводом когось'. *Башлик* См; *Башлики* Вл.

■ **БезВОДівка** < без- + 1) гр. Βοδενά Воденá у Візантії; 2) -абад.

1) **БезВОДівка** < без- + гр. Βοδενά Воденá у Візантії. Див. II. *ВОДЯНА*. "Через свою стратегічну позицію на Віа Єгнатія при її вході до гір Піндоса, місто Воденá стало ареною численних боїв у XI і дальших століттях. На короткий час його захопили нормани на чолі з Боемондом у 1083 р., але були відкинуті військами Олексія II Комнена. Нікейський імператор Іоан III Ватацес узяв місто 1253 р. В середині XIV ст. за це його володіння бився з греками цар Сербії Степан Душан, який остаточно закріпив тут свою владу 1351 р. Певний час місто було під контролем Радослава Хлапена, який згодом дав його своєму зятеві Ніколі Багашу бл. 1367 р., і той утримував Воденá до 1385 р. Наприкінці XIV ст. його завоювали турки-османи на чолі з Евренос-Беєм разом з рештою Македонії". Після майже півтисячолітнього панування Туреччини Нова Греція включила місто до своїх земель у 1912 р. внаслідок битви з турками при Сарантапоро. 1923 р. греки повернули місту Воденá назву античного й візантійського часу Едесса [en.wiki/Edessa_Greece]. Тоді гідронім *МирВОДівка* можна б витлумачити як спогад про мир у Водені.

Однак схожі за будовою топоніми надто численні, щоб обмежити їхнє пояснення прототипом Водена. Справді, від основи Безвод- є 10 назв, від Безод-/ Безд- – 42+4 = 46 назв. Найближчі контексти частини їх (Безодня Криниця, Безодній Луг) вказують на

можливість пристосування основи Безод- з Безвод-. Вони мали б вказувати на завершення якогось важливого періоду контактів: чи точно з Воденою?

2) БезВОДівка < без- + перс. **ābād**, букв. "обводнене", 'заселене, окультурене місце'.

Виглядає масштабнішим прототипом інша можливість. У пізній період існування Персії Аршакидів у Наддніпрянщині, очевидно, стала помітною певна нова якість контактів з нею; ця якість раптом зникла при переході держави від Аршакидів до Сасанідів (чи від них до арабів?). Тому найяскравішими й доказовими є районні топонімічні контексти з БезВОД-/ Без_ОД- та МИР-/ МИЛЬ- – явною ознакою контактів з Нисою-МИХРдаткертом. *Михрдаткерт* (тепер городище *Ниса* під Ашгабатом у Туркменії) був на свій час дуже відомим містом, першою столицею Аршакидів, і тому його топонімічними репліками цілком може бути характерна для України група назв від осно-ви "МИРГОРОД-", – як напівкалька прототипу *МИХР(дат)керт: *Мир.город, -и, ка, -щина*. До цього ряду логічно поставити й гідронім *МирВОДівка*, припустивши у другій частині його продовження перс. **آباد ābād**, букв. "обводнене" – упорядковане, квітуче, оброблене, заселене, окультурене місце.

• р. **МИРВОДівка** *Mihrabād?! п Удаю п СУЛИ Чг Ічня: с. **БезВОДівка!** ābād, річка (!) **БезВОДівка** ābād у с. ГОРОДня, ПАРАФіївка Парф, **БАРВінкове!** ^**БЕРЕЖівка** Perzsa? ^**ВЕРЕСКуни**, **ДОВБні**, **ВІЛЬШанка**, **ТОМАШівка**, **БАРБУРське**;

Саме як друга частина композит слово **ābād** звичайне у географічних назвах (пор. *Ашгабат, Хайдерабад, Мехрабад*). Цю ж модель можуть продовжувати репліки: **Солодководне** Зп (Розівка) (виглядає калькою з "Шірінабад"), яр **Плоский Водяний** і **Блищиводи** Льв (Жовква) *"Персабад", **СУХОВОДка** Чг (Борзна) і пот. **СУХа ВОДа** у с. КривоРІВНя ІФ (Верховина) – пор. • **СУХУВАТе!** тобто "Сус-абад" **U** Од Тарутине!: **КРАСНе**, р. **Вовчі Води** Дц (Вел. Новосілка) та ін. (можливі прототипи Sīrīnābād Ir 5 назв або **سید sl'd** 'дім, захист', Parsābād In, Pārsābād Ir2, *Suš-ābād?, пахл. **پرزسا** plwst 'огорожене' + ābād?, Balh-ābād?).

Довгий ряд схожих за будовою топонімів (від основи Безвод- 10 назв, від Безод-/ Безд- – 42+4 = 46 назв) та їхні найближчі контексти (Безодня Криниця, Безодій Луг) вказують на можливість пристосування основи Безод- з Безвод-. Найяскравішими й доказовими є районні топонімічні контексти, які містять назви від обох основ (БезВОД-/ Без_ОД- та МИР-/ МИЛЬ-), що можна вважати ознакою контактів з Нисою-МИХРдаткертом. Частина цих перетворених назв від основ Безвод-, Безод- можуть бути пов'язані з якимось інакше збереженими топонімами Росії від основи Безгод-, імовірна вказівка на ґотів. Напр., БезГОДково РФ Курс.: ^МАНДРова (гр. візант. **μάνδρα** 'монастир'); неподалік Гочево, Хотєж-Колодязь. З цих місць походить відомий Суджанський скарб ґотських срібних посудин [Щукин].

БЕЗГИНове Лг < 1) без- + гин-; 2) осет. baesgin 'товстий, грубий'.

Див. II. РАДОХИНЦІ.

БезПАЛЬкова, БезПЕЧна < без- + пекти, палити.

Імовірний слід селищ з зороастрійським минулим? • **БезПЕЧна** Чк Жашків: МЕДУвата, ОХМАТів!, ВІЛЬШанка, СОРОКОТЯГа; • **БезПЕЧна** Чг БАХМАЧ: ^ГРУШівка; ХАЛИМОНове; ПИРОГівка; • **БезПАЛЬче** Чк ДРАБів: БІЛоусівка, **АШАНівка**, **МИТЛашівка**, **КРИШТОПівка**, **МИХайЛівка**, **КАРАБАНИ**, ЯВОРівка, БезБОРОДьки; • **БезПАЛЬцеве** Хк Близнюки: ^**ПЛИС**ове!; **ВОДА**не₁, **ВОДЯ**не₂, **ВОД**яне₃, **ВОДО**лазке, ВАСЮКове, **МИЛ**івка, **МИРО**любівка!, ВІЛЬне, САМАРа, КРИШТОПівка, ВАЛЕР'ЯНівка, СУХе, ШИРОКе; • **БезПАЛівка** Хк Зміїв: ^**ВІЛЬШ**анка, **КАРП**івка; **ВОД**.ЯХІВка, **МИР**городи!, ВІЛівка, КОРОПове, **ВОД**яне, РЕП'ЯХІВка, БОРОВА *парф?, **СОСН**ове, КИСЛе; • б. **БезПАЛЬкова** л Мокрої Княжої ВОДОЛАЖки! у с. КНЯЖне Хк Нова ВОДОЛАГа: ^**НИЗ**івка!, **СОСОН**івка, БРАЖники; **ВІЛЬХ**уватка, РАКівка, ОНАЦьківка, ЗАВАДівка.

БезУГОЛівська < без- + вугіль.

Імовірний слід селищ з зороастрійським минулим? • **БезУГЛівка** Кв ЯГО.ТИН: САМАРський Яр ^ГОРЯЧеївщина, КАПУСТИНці, ДОБРА.НИЧівка *-ниш-!, **РАЙ**ківщина, **ІЛЛІН**ське 'у'п ^ТУРівка, **БЕРІЗ**ки; • **БезУГЛівка** Чг **НІЖ**ин!: ^КУРИлівка; **НИЗ**и, КАЛІНівка, МЕДИНщина, **БЕРЕЗНЯКИ**; • **БезУГЛівка** Чг Щорс: ^**ЄЛІН**е! **Ērān|šahr** ['y'l'nštr' | N ~] land of the Aryans!; ПЛьОХів *парф, КОРОВне!, **ШКРОБ**ове *Сахраб, ЧЕПЕЛів *капл-, **НИЗ**ківка ^ПОПІЛЬня, РАДВИНе; Глибокий РІГ; • **БезУГЛ.ЯКівка** Кв БОРИСПіль: **НЕСТОР**івка, ТАРАСівка, **МИР**не!, **СОШ**НИКів!, ПереГУди; • б. **БезУГОЛівська!** у с. Катеринівка Дп Павлоград: б. БезВІдна ābād л Брусової В'язівки Самари у кол. с. Брусове, **ВОД**яне! ābād, ВАСИЛІВка, ОЛЕНівка 'у'п, БУЛАХівка, ШИРОКА Балка, ВЕСЕЛе, КОХівка, КОЧЕРІЖки, ПриВОВЧанське, РАКове, ШАНДРівка 2.

БЕКАРщина < пахл. **bēgār** [byk'l | N ~] corvée, forced labour – повинність, примусова праця, пор. укр. шарварок з нім. [Тищенко 2016, 297].

• **БЕКАРщина** Чг Носівка: КОЗАри, КИСЕЛівка, КАРАБАНівка; • **БЕКАРівка** Зп ВІЛЬНянськ: ^БІЛЯнськ, ПОДИ; ТАРАСівка, БАРВІНОк, БЕРЕСТове;

• **ПИКУЛОВичі** **bēgār** [byk'l | N ~] corvée, forced labour Льв Пустомити: ТАРАСівка, ЯМПІЛЬ; • **ПАКУЛЬ** Чг Чг: ПЛьОХів, БІЛоус, ОЛИШівка; • **ПУХАЛЬЩИНА** Пл Кременчук: **ВОЛОШ**ине, РАЙове, ТЕРЕШківка; • **ПУКЛЯКИ** Хм Чемерівці: ^БЕРЕЖанка; ВІЛЬХівці, ЯМПІЛЬчик.

БЕНДЮГівка <

1) ар. al-Bunduqia 'Венеція'; 2) Бяндюк 'з родиминкою' [Баскаков, 67]; 3) Також Бендзики. Див. II. БОДАКВА.

Гнізду українських слів навіть відмовлено у однокореневості. Істотною видається пов'язаність усієї цієї групи слів з морською справою: пол. binduga 'прибережний пліт у гавані; сплав дерева; склад дерева для сплаву'; рос. бендюг, биндюг 'поперечна колода, яка зв'язує борти судна і підтримує щоглу; великий віз для розв'язування судна'; можливі похідні бендюжина 'одна з чотирьох жердин для підкладання під снопи на возі', бендюжина 'повія' [ЕСУМ, I, 166; Фасмер, I, 166]. На венеційські реалії можуть вказувати слова укр. бендюх 'низька пузата людина'; словац. bendecit' 'лятися'; бендюги 'півники садові' при бендаси 'півники болотяні'.

БЕРВИНки ІФ Надвірна [Encarta].

Імовірно народне пристосування назви **БАРВІНКИ** від укр. діал. бервено 'колода, стовбур' (див. вріз). Можливий і вплив нім. Bärwinkel 'барвінок'. Див. II. **БАРВІНКОВЕ**.

БЕРВиця Кв Бровари: ^Мокрець;

Заворичі, Погреби, Гроебельки, Кулажинці, Троєщина. Наявність цих імовірних ознак плавби у районному контексті дає підставу припускати прототип латв. burves 'невелике вітрило' [Buck].

БЕРЕЗН-, БЕРЕСН- < перс. barzan)] settlement, community

[McKenzie, 86], перс. barzan "mansion, dwelling; street (especially a long one)" [Platts]. Див. II. **БОРЗН-**.

• **БЕРЕЗНа** barzan Вн Хмільник: ^КУМАНівці; ТОМАШпіль, **ТАРАСки**, ШИРОКА Гребля; • **БЕРЕЗНа** barzan Кв Володарка: МАТВІІХа, ПАРХОМівка, **ТАРАСівка**; • **БЕРЕЗНа** barzan Чг Мена: МАКОШине, БЛИСТова, ВОЛОСКІвці, ВІЛЬНе, ЛОКНисте, ЯСькове; • **БЕРЕЗНе** barzan Рв рц: СОСНове, ВІЛЬХівка, **КОЛОД**язне, ЯЦЬковичі; • **БЕРЕЗНе** barzan Хм Старокост.: БАГЛаї, **РАДК**івці, ПАРТинці, ЛАДИГи, САХНівці, РАЙки; • **БЕРЕЗНе** barzan Хм ШЕПЕТівка: **ПЛИЩин**, **ПЛЕСНА**, ОНИШКівці.

Досить прозорі за структурою похідні основи з зменшувальним суфіксом (пахл. **-ak [-k' | N ~] diminutive suffix**): назви **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + ak; **БЕРЕСНЯГи** barzan + ak Чк; **БЕРЕЗНЕГ.УВАТе** barzan + ak + перс. آباد абад 'селище'; ?гр. βατός 'прохідний'. Однак зі словника П. Шантрена відомий синонімічний етнонім греків-іонійців *Ιωves, Ιάονες – це слово *Ιαχός. Такому прототипу цілком відповідають морфемі-репліки -iak- і -iaг-:

• **БЕРЕСН.ЯГи** перс. barzan "mansion, dwelling; street (especially a long one)" + *Ιαχός Чк КАНів: Копіювата, РАЙок, ТРОСТЯНець; • **БЕРЕЗНЯК** barzan + *Ιαχός Дп П'ятихатки: ПЛОСКе, ПЛОСКо-ТАРАНівка, ШИРОКий Лан, МИРОлюбівка; • **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + *Ιαχός Пл РЕШЕТИлівка: **ПЛОСКе**, ОНИШенки, ТРИВАЙли, ДИКАНька, КОЛОТії, ВАРВЯНське *парфян-!; • **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + *Ιαχός Чк Сміла: **ПЛОСКе**, **ПЛЕСК**ачівка, САНЖАРиха; • **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + *Ιαχός Пл Хорол: МАТВІЙці, РАЙківка, ТАРАСівка, ЛАГОДівка, КОВТУни; • **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + *Ιαχός Кв КСв: ГАВРилівка, ТАРАСівка, ТАРАСівщина; • **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + *Ιαχός См НедриГайлів: Рубанка, САКУНиха сак, ГАВРишеве, ТОМАШівка, ГАВРики, РУДКа; • **БЕРЕЗНЯКИ** barzan + *Ιαχός Чк Чк: ^Тубільці; ХУДЯки, САГУНівка сак, ДАХНівка дахи, ІРДИНівка, ІРДИНь ardan?;

Потужний пізніший вплив з Ірану?: Берез.ниг. **ОВАТ**.ий **Behrūz** "happy, fortunate" **nēk** [nywk' | M nyk, N ~] good, beautiful, **ābād** [p'ɪ' | M 'b'd, N ~] populous, thriving, prosperous; – тобто природно було б, що всі три складники з однієї мови. -няг-/ -нег-. Існує одна назва гори Берез.НИКОВАТа-Кичера. Джерела БерезНИКУВАТі у с. Кострине.

• **БЕРЕЗН.УВАТ**ка barzan + ір. **ābād** 'заселене' Дп Синельникове: ^ЯСНе; ВОДЯНе, РАІвка, КОДАцьке, Ненаситець; • **БЕРЕЗН.УВАТ**івка Дп Солоне: ^ШУЛЬГівка, ОРЛове; МИРОПІЛЬ, ВОДЯНе, ЗВОНЕцьке, ВОВНіги, ШИРОКОполе, БАРВІНОК, ГАРКУШине, ШИРОКе, ТАРАСівка, ОЛЕНівка, МИРНе; • **БЕРЕЗНЕГ.УВАТе** *Ιαχός Кг Компаніївка: ^КРЕМЕНЧ.УВАТе; ШАТРАВина!, ВОДЯНе, ГАРМАНівка, ВОЛОШки, ЧервоноБЕРШка; • б. Березнегувата = 1783: **БЕРЕСН.ЯГ.ОВАТ**ой *Ιαχός у смт **БЕРЕЗНЕГ.УВАТе** *Ιαχός Мк рц: ^АРТАКове!; • **БЕРЕЗНЕГ.УВАТ**ське Мк Нов. Буг: ПАРХОМівка.

Пор. також: б. Березнигова = 1876: **БЕРЕЗН.ЯГ.ОВАТ**а л Інгульця Кг; б. Березнюватка л Вовчої біля гирла = 1863: Березн.**ЯГ.овата**, б. **БЕРЕЗН.ЯГ.УВАТ**а у с. Знаменівка Дп

биндюг м., биндюга ж. 1 «рычаг небольшой мельницы», 2. «поперечное бревно, связывающее борта судна и поддерживающее мачту», 3. «большая телега, подвода для разгрузки судна». Также биндюга. || Заимств. из ср.-нж.-н. bindinge «узел, завязка, связь» (Ш — Л. 1, 338). От бендюг, бендюга отличается только написанием.

Рис. Б6. Довідка про слово биндюг [Фасмер]

{бервенó} «колода, стовбур», {бервѣння} (зб.) «колоди», {бѣрвина} «поперечні дерев'яні зв'язки у ткацькому верстаті в ролі навоїв», {бѣревна} «кіл, стовп» Ж, {беревѣло} «колода, стовбур» Я; — р. бревнó, {бѣрва, бервенó}, бр. бервяно́, др. бервьно, брѣвьно, бервьно, п. bierwiono, ч. бѣвно, слц. brvno, схв. брвно, стсл. брѣвкно;— псл. *brъvno, утворене за допомогою суфікса -ьно від іменника *brъvъ «колода». — ЭССЯ 3, 72—73.— Див. ще бер.

Рис. Б7. Довідка про бервено

Новомоск.; 6. БЕРЕЗН.ЯГ.УВАТа п Бешки Інгульця Кг; 6. БЕРЕЗН.ЯГ.УВАТа п Боковеньки Бокової Інгульця. Сучасна б. Берестова = 38) 1746: БересняГОВАТа, БереснаяГОВАТая;

БЕРЕМище Кв КСв, історична назва урочища у Києві; частина теперішнього Володимирського пагорба. Києворус. *берми* це 'кромка між ровом і валом укріпленнь' [Фасмер, I, 159]. Є ще кілька однокореневих назв:

• **БЕРЕМицьке** Чг КОЗелець: БАБАРИки **βούβαρις**, р. **ВОРИЩЕ** βάρις у с. **БОРСУКІВ** βάρις, р. ЛАБИЧ; **КІПТІ** ΚΕΒΤΩ ^ПЕСоцьке; **ОПЕНЬКИ**, ТАРАСІВ, **ШАМИ**, **БІЛейки**; ЛЕМЕШІ; • **БЕРЕМ'яни** ІФ Городенка: ГОРОДниця, ОСТРІВець; • **БЕРЕМ'яни** Тр Бучач: БАРИШ **βάρις!**, МАТЕУШівка; • **БЕРМешів** Вл Локачі: ТВЕРДині, ЗАЩИТів, КРЕМЕНЕць; • оз. **Бабини** **БЕРМи** Жт Олевськ: р. БОБЕР **βούβαρις**.

БЕРЕСТове, ур. у Києві < сперс. **b'ryst** 'найвищий'.

Справді, це одна з найвищих топографічних точок у рельєфі Києва.

БЕРШАдь, ВЕРШидь < копт. **ВЕРЩО** 'грішник'

Поруч з похрещеними далі існували грішники – відповідним коптським словом було **ВЕРЩО** (44а); m. Sinner, malfactor, wretched, bad one, грішник, лихий чоловік:

• **БЕРШАдь** **ВЕРЩО**: (44а); грішник, лихий чоловік Вн: БЕРІЗКИ-БЕРШАДські каб. **бэрэскэ** 'Страсна П'ятниця' ^ДЖУЛИНка; БАЛАНівка, РОМАНівка, ЧЕРНятка, ЯЛАНець; • пот. **ВЕРШАдь-ЧЕРНЕчин** **ВЕРЩО** грішник, лихий чоловік у с. БАБинопілля ІФ КОСів: пот. РОЖИН = Rožen і 2 с. РОЖИН; КУТИ, БАНЯ-БЕРЕЗів *бона?, ДолІШне, СТАРі КУТИ, КОРОСТИ!, ГАННІвка, КРИВоброди; • пот. **ВЕРШАдь** **ВЕРЩО** грішник, лихий чоловік = **Werszyd** у с. ХОРОЦеве ІФ Верховина = ЖЕб'є = Жаб'є: ^БІЛОБЕРІЗКа, пот. ВЕРШідь у с. КРИВОРІВНЯ; КРАСНИК, ГОЛОВИ, ГОЛОШина, ЯВІРНИК!, ПереХРЕСне, БЕРЕЖниця, КРИВОПІлля, УСТЕРІКИ.

Як і з іншими демотивованими поняттями, з **вершіддю** стали пов'язувати якісь інші відтінки значення: • р. **ЯВОРИСТА** = Jaworesta (**werszyd**) (габр+ копт. **ВЕРЩО** 'грішники': "габри-грішники") л РОПОЧева Сучави у с. Селятин Чв ПУтила: **МіжБРОДИ**; ЯЛовець 2, **РозТОКИ** (пор. "Да воскреснет Бог, и расточатся врази Его" [Псалом 67]), **БІСКІВ**, **БІСКІВ**, КОНЯТИН, ЯМИ, ЯЛовець 2, ГОЛОШина.

БЕСКИД, БЕЩАДИ, частина Карпат < 1) іллр.? **bjêska** 'полонина, поляна' [Трубачев 1968]; 2) **wěšag** [**wyšk'** | **N bēša**] **thicket, wood**.

• **БІСКІВ** Чв ПУтила: **БІСКІВ**, р. **ЯВОРИСТА** = Jaworesta (**werszyd**) (габр+ копт. **ВЕРЩО** 'грішники': "габри-грішники") л РОПОЧева Сучави у с. Селятин, **МіжБРОДИ**.

БЕХИ Жт < **bay** [**ОРНУА** < А 'lh; bk', bg | М by] god, lord; 2) осет. **baex** кінь.

БЕШКине См < **wěšag** [**wyšk'** | **N bēša**] **thicket, wood**. Див. II. **БИШКІНЬ**.

БИБЛО Льв < βύβλος лико папіруса.

БИХІВ Вл, **БУХОВИЧІ** Льв, **БУХАРІВ** Рв < кит. Бухо 'Бухара'.

БИШІВ Кв < **bēš** [**byš'**] pain, sorrow; harm, hostility.

БИШКІНЬ См < 2) парф. **wěšag** [**wyšk'** | **N bēša**] **thicket, wood**; 2) ос. **bæxgyn** | **bæxgin** 'вершник'. Початок цієї порції знань – у можливій реалістичній ідентифікації топооснови **ВИШК-**. Далі відповідність пахл. w- ~ новоперс. b- (**wyšk** ~ **bēša**) дала підставу припустити, що до групи "лісових сіл" належать і нп з назвами від основи **Бишк-/Бешк-**.

• **БИШКІНЬ** нперс. **bēša**, пахл. **wyšk** 'ліс, нетрі' См Лебедин: БОРОВенька, ПІСКівка, ПАРФили, Підпригори; • **БИШКІВ** нперс. **bēša**, пахл. **wyšk** 'ліс, нетрі' Льв Жовква: Бірки, ЛІСове, Воля-ВИСОцька, БОРОВА, ДІБРОВА, Борове; • **БИШКИ** нперс. **bēša**, пахл. **wyšk** 'ліс, нетрі' Тр Бережани: Урмань! куманс. **orman** «silva» рад. 89 Kuun 258 + **БІЩЕ** нперс. **bēša**, пахл. **wyšk** 'ліс, нетрі' Чг Тр 10, Підлісне! , ПідВИСОКЕ! (при тому, що поблизу ніде немає с. "Високе!"); • р. **БИШКИН** Хк Зміїв: Борова, Бірки, Нижній Бишкін, Черкаський Бишкін; • **БЕШКине!** нперс. **bēša**, пахл. **wyšk** 'ліс, нетрі' См Глухів: ур. ВИСОШина в Уздиці; • **БЕШКівка** нперс. **bēša**, пахл. **wyšk** 'ліс, нетрі' Чг Корюківка: ВИСОКЕ, ПІСКИ, ЛІСове, ВерхолІСся; • **БІСКІВ** Чв Путила: БІСКІВ; • бол. **БІСИКове** у с. Чорний Вл Маневичі: Боровичі, Лісове, Прилісне; • б. **Без'язична!** п Мочакового п Бишкіна = Башкіні СГУ, 77 п Сівер. Дінця. Пор. Veeskow ~ Peeskow D.

Знайшовся і приклад з іще давнішим -п- на місці -б- і -в-:

• пот. ПИШКІНЬ = Пишконь у с. Синевир дслов. стьнть 'вежа, башта' Зк Міжгір'я: г. ПІСКОНЯ; пот. ПІСКАва [СГУ, 422], ЛІСКовець. Див. II. **БЕШК-**, **ВИШК-**.

БІЛИКИ Пл З, Чг. Див. II. **СОКИРЯНИ**.

БІЛІНІВКА Тр, **БЪЛИНКА**, **ВІЛЮНИЧІ** Льв < імовірно від пахлав. **bērōn** [**bylwn'** | М **byrun**, N **bērūn**] **outside** (є прізви. **Вірун**).

Вісім дальших статей про топоніми нібито від однієї основи **Біл-** насправді свідчать про різну природу цих формально близьких початків назв.

Є ще аварські білі (Баскаков: бойлу); також лит. **balà** 'Sumpf' болото.

У першій формі назви р. БІЛЬМЕцька = БАЛМЕцька видно спробу наблизити незрозумілу іншу форму до татарс. бильмек 'розуміти'.

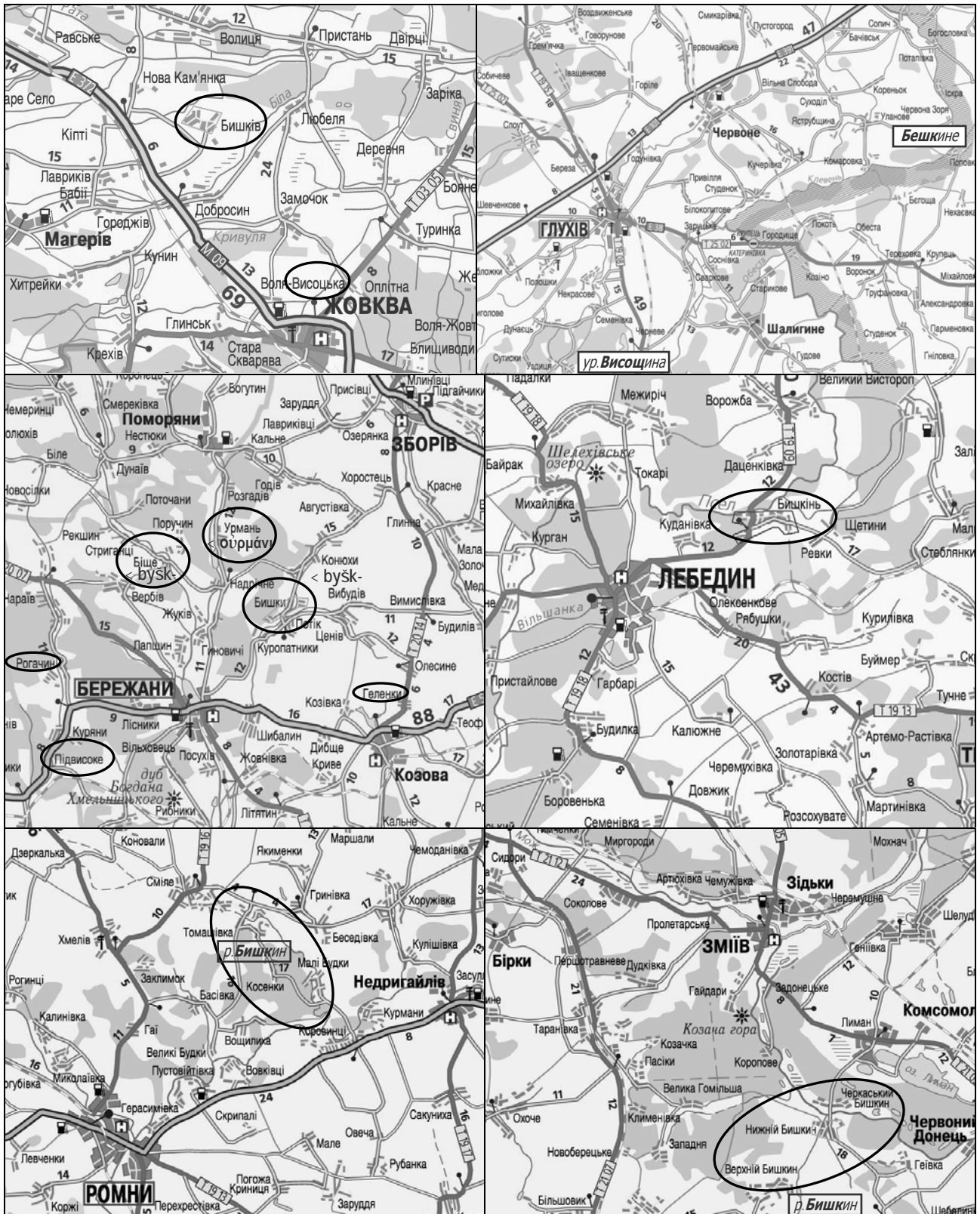

Рис. Б8. Ландшафтні контексти лісових сіл і річок з назвами від основ Бишк-, Бешк- < *wyške* thicket, wood, *wěšag* [*wyškʲ* | *N běša*] thicket, wood

БИЛИЧІ Кв (пор. також статті *БІЛОБЕРІЗКА*, *БІЛОГОРОДКА*).

Після можливих кандидатів на прототип основи Біл- Вело-στόχασμα τό метална зброя, спис, дротик Eur. і βηλός, мн. βηλοί житло відкрилася можливість ще одного прототипу для основи *БилиЧ-* – з книги А. Алеманя про аланів: Юйваши, з асів, бився під Ічир-Шибиром проти Баляна, Хелігедея, **必里察 Біліча** та інших полководців Хайду, отримавши кілька перемог [Алемань, 529, **539**]. Див. II. *ТОЛУКОВИЧІ*.

• **БІЛИЧІ** Кв КСв: торф. В'ЮНИЩЕ $\iota\omega\nu\acute{\iota}\sigma\kappa\omicron\varsigma$ біля смт ДИМЕР \wedge р. РЕКУНя у с. РИКУНь; руч. СИРАКів ? Σηρικὴ 'Китай'/ Σίρις Ніл + + 'Ἰαχός 'грек'? у с. ХОТів, **БОДЕНЬКИ** U Padus; ур. **СОКОЛІВ** Rig+ Sakala між р. Клов і Либідь [Київ, ЕД]; **ТОЛОКУНЬ** ?Tulugan (пор. II. *ТОЛУКОВИЧИ*, IV. ДАРАГАН), **ГУРІВЩИНА**, **ЮРІВКА**; яр РЕВин біля м. Боярка-**БУДАЇВКА**; САМБУРки;

• **БІЛИЧІ** Льв Ст. САМБІР: \wedge БУКОВА; БОЛОЗів, пот. **ЛАНИЧНИЙ** Третій у с. ВОВЧик, Ниж. ВОВЧА, ГОРІШНЯ ПОСАДА, ДОЛІШНЯ ПОСАДА, пот. **БІЛИЧ** у с. **БІЛИЧ**, **БИЛИЧІ!** 必里察, ЛАВРів, СОСНІВКА, **ПАЦЬКОВИЧІ**, БИБЛО, РОСОХИ, Вел. **БУШИЦЯ**, БУНЬ.КОВИЧІ, Бу.КОВА, СТОРОНЕВИЧІ!, ПОСАДА-НОВОМІСЬКА, ЗАСАДКИ, ПОЛЯНА, СЛИВНИЦЯ, СТАРЯВА, ЗАВАДКА, ТЕРШІВ, СУШИЦЯ, СТРІЛЬБИЩЕ, ЛОПУШАНКА-ХОМИНА, СТРІЛКИ, КОБЛО-СТАРЕ, РАЙНОВА;

• **БІЛИЧІ** Вл ІВАНІЧІ: \wedge ГРИБОВИЦЯ; РОМАНІВКА, КОЛОНА, МИЛЯТИН, **КРЕЧІВ** krek 'грек', СОСНИНА, КОСМІВКА; • **БІЛИЧИН** Вн Бар: \wedge ЯЛТУШКІВ; КИЯНІВКА, **МАНЬКІВЦІ**, ГАЙОВЕ, КОНОНИЦЬКЕ; • р. **БІЛИЦЯ** 必里察 у с. **БІЛИЦЯ** См ЯМПІЛЬ: \wedge КОСІНСЬКЕ, РОМАНЬКОВЕ, ЧИЖИКОВЕ; ТУРАНІВКА, ГРЕМ'ЯЧКА, ВЕСЕЛИЙ ГАЙ, ОРЛІВ ЯР, ШАТРИЩЕ, СКОБИЧІВСЬКЕ; • **БІЛИЧІ** Вл ЛЮБОМЛЬ: \wedge ЗАЧЕРНЕЧЧЯ; **СКИБИ**, ГОРОХОВИЩЕ, **ЛОКУТКИ**, ЧОРНОПЕСИ, **МОСИР**; • **БІЛИЧЕВЕ** Пл ЧОРНУХИ: **СКИБИНЦІ**, **ПАЦАЛИ**, ГАЙКИ, **ВОРОНЬКИ**, **СИН.ЯКІВЩИНА** дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ἰαχός 'грек', РОКИТИ, **БІЛОУСІВКА**.

Схожих назв існує досить багато: **БІЛИЦЬКЕ** 必里察 Дц 50; **БІЛИЦЬКІВКА** 必里察 Хк 1716; **БІЛЕЦЬКЕ** 必里察 Хм 771; **БІЛЕЦЬКЕ** 必里察 Хм 891; **БІЛЕЦЬКІВКА** 必里察 Пл 891; **БІЛЕЩИНА** 必里察 Чг 1080 та ін. Периферійним архаїзмом виглядає назва с. БИЛИЧІ ↑ Льв.

Також далекосхідний вектор може мати назва • **БІЛЬЧАКИ** (пор. калм. biltseg 'перстень' [Фасмер, I, белчуг]) Рв Березне: БАЛАШІВКА; можливо й **БІЛЬЧИНКА** Хм 466.

БІЛО.БЕРІЗКА ІФ. Куди не глянь – списи. На якомусь етапі студій здавалося власне так. Справді, складних і складених назв з першим компонентом Біл- на карті України чимало:

*Вело-στόχασμα τό метална зброя, спис, дротик Eur. > Білосток Вл. На Сумщині: *Вело-παρασκ-εὐή Біло-берізка, Біло-копитове, Біло-коні *Вело-κανής пор. **δορι-κάνης** убитий списом (пор. і степ *Белоканы* у Закавказзі), Біло-вишневе, Біло-галиця, Біло-гриве, Біло-камінь κάμινος ή піч для ливарництва, горн (пор. βλάει, ψλάει: (811a); v. Q. To kindle розпалювати вогонь: р. ШЛЯМарка Жт), **БІЛО-ТИН!**, БілоЯРівка, БілоШАПКИ! Також **БІЛОПІЛЬ!** *Вело-πόλις, Біло-УСІВКА *Вело-ούσία речі, майно/ або hus 'дім'/ або Ушу порт біля Тиру, БілоЯРівка, -ське, БілоСКІРКА.

До цього вектору пошуків придатне і гр. βελίτης очерет для дротиків.

І коли вже виглядало так, що вся тема добре владнана, відкрилася нова можливість: βηλός, мн. βηλοί житло.

БІЛО.ГОРОДКА Кв, Рв, Хм. Історія топоморфеми Біл-/ Věl-/ Biał- не раз була пов'язана з *bьl- як можливим народним пристосуванням гр. βηλός, мн. βηλοί житло. Це цілком могло стати ключем до розуміння частини назв з елементом Біл-, але яких саме? *Білотин*, *Vělotin*, *Białocin*, *Beletines* 'бій при житлі?', *Білогородка* 'житлове село', *БілоКОПИТОВЕ* См 'селище коптів'? (поруч р. Обеста 'Авеста'), р. *Білогощ* См Шостка 'житло гостей' (поруч *Дробишів*, *Узруй* і *Стахорщина*). Сюди ж і *Більськ/ Гелон?*: виходить, люди знали про його минуле існування як населеного пункту: βηλός, мн. βηλοί житло... Чи тут усюди доречно наближати до *Вело- зброя?

Однак у зіставленні з іншим масивом історичних фактів відкрився ще інший шлях, і при тому наочніший, для інтерпретації саме назв *Білогородка*.

< **ЯСНОГОРОДКА** Кв Вишгород < болг. *Асенов град* від *Асен* 'Іван Асен'. Селище на Дніпрі прибічників Івана Асена, або знайомих з реалією *Асенов град* часів антивізантійської війни (пор. *ЯСНОГОРОДКА* Кв, Мк, Од, *ЯСНОГОРОД* Жт РОМАНІВ!). За змістом – це і *ЯСНОПІЛЛЯ* Зп, Од, См, і *ЯСНОПІЛЬЩИНА* См, і, очевидно, ще й численні ЯСНІ ПОЛЯНИ, як-от ур. **ЯСНА ПОЛЯНА** біля с. Миколаївка Кв Макарів у лісі при березі р. Буча.

В одному районному контексті (АТП-1974) опинилися, з одного боку, *Ясногородка* ~ *Білогородка* Кв КСв, а з іншого – *Ясногородка* ~ *Чорногородка* Кв Макарів. Публікація нової карти Другого болгарського царства з топонімами дала вичерпне роз'яснення. Прототипи обох назв – болгарські імена двох середньовічних міст обабіч Дністерського лиману – болг. *Бялград* (тепер Білгород-Дн.) і напроти – *Черниград* (див. вріз). > [Тищенко 2017, 93].

Що до самого цього тополандшафту на Дністерському лимані, то назва *Білгород* пояснима з тюркської схеми сторін світу як "західне місто" – на відміну від *Чорногород* – північне місто.

БІЛОЗІРКА Вн, Тр, **БЬЛОЗУРКА**.

Вело· + доур-: *Білозурка* 'озброєні кораблі?', *Бьло-зурка*, *Біло-зорина*, *Біло-зерка*, *Біло-серка*, *Біло-зарАЙКА*. Ще один композит з першою морфемою *Вело- міг стати прототипом для не раз засвідченої топонімічної моделі Білозірка (і

прізвища Білозір). Найістотнішим аргументом тут є те, що, на відміну від загального переконання -озер- < озеро, письмові документи не раз зафіксували давні форми різних географічних об'єктів в Україні з формою-попередницею *БѣлоЗУРка*. Справді, назва р. *Білозерка* п Дніпра Хс, записана 1697 р. як *БѣлоЗУРка* [СГУ, 56]. Інша річка, л Дніпра, у списку Маштакова подана як *Бѣлозерка* (*БѣлоЗУРка*) [СГУ, 56]. Крім того, відомий ойконім *БілоЗОрина* ІФ.

• *БѣлоЗУРка* йон. *δουρός* корабель ≥ БілоЗЕРка ≥ <БілоСЕРка ≥ Біло-церківка; • Мокра БілоЗАР.АЙКа ≥ Мокра БілоСАР.АЙКа (і прізви. Сурайка), • оз. БілоЦЕРКівка Зп?

• *БІЛОЗОрина* ІФ НадВІрна: ВОРОНенко ^ПАЛЯниця!, БУКове, СОКОЛівщина, БАРВІнки, ПАРИЩе, ЧЕРНИк, ВОЛОСів, ЛАНЧИН, ДІЛЯТИН, ВОРОХТа, ЯРемча.

Прототипом цієї моделі може бути сполучення морфем Βελό + δουρ-, тобто 'військовий корабель', 'корабель зі списами'. Серед значень гр. *δόρυ, δουρός* – 'дерево; брус; дошка; судно, корабель' [ДРС, 422].

< З іншого боку, у виразному структурному зв'язку з цими парами [*Ясногородка* ~ *Білогородка* Кв КСв] перебувають назви сіл в одному районі (!) *ЯСНОЗІР'я* ~ *БІЛОЗІР'я* Чк Чк з багатьма однокореневими – *Яснозір'я* Хм, *Ясна Зірка* Чг; *Білозір'я* Чк Чорнобай, *Білозірка* Вн, Тр, *Білозорина* ІФ, р. *Білозірка* = *Білозурка*, *Білосерка* 1769, *Ак-Суй*, *Бѣлозерській лиман* Хс, р. *Білозер-ова* Хк, -ка См, р. -ка Хс, -івка Вн, -не Кр, -ське Дп, Дц.

З огляду на аналогічний склад словотвірних моделей та фракійський вектор зв'язків прототипом основи Білозер- мало б бути тур. *Ак-deniz* букв. "біле море" (тобто західне) = гр. *Ἀσπροθάλασσα* 'Мармурове та Егейське море'. Дслов. *ιεζερο* означало гр. *λίμνη* = 'озеро, лиман', у Гомера також 'море' (Буск, 34). Мармурове море справді могли сприймати як велике озеро, і тоді основа Білозер- застосовна саме до нього. Отже, це частина "картини світу" наддніпрянців Х-ХІІ ст. За часів масової підтримки Асена і його військових дій на півдні Фракії мала набути поширення основа Яснозер-, яка могла метафорично замінити Білозер-. Дістають пояснення й *Білобережжя*, *Білий Берег*, *Білі Береги* – це з очевидністю береги "білозерські". Знову частина тодішньої "картини світу". Прозору структуру мають (і стосуються Бородянки) топоніми на півдні України *ЯСНОБРОДівка* Асеніві "бородани" / чи бродники? Дц *ЯСИНУВАТа!*; рукави Дніпра *БІЛОБОРОДчина* і *БІЛОБОРОДчиха* Дп Нікополь. > [Тищенко 2017, 93].

Тоді форми з основою *БѣлоЗУР-* слід вважати пізніми, фонетично зумовленими польською індукцією. Виходить, від певного моменту і в певних середовищах уявлення про зміст демотивованої назви набувають настільки розпливчастого характеру, що сама постановка питання про реальне значення топоніма втрачає сенс. От у цей момент топонім і стає просто "чимось формально відмінним від сусідньої назви". Водночас з усіх зв'язків назви підсилюється її пов'язаність з конкретним географічним об'єктом. З довгого досвіду для такого топоніма вироблене і поняття "зіпсованої назви". Про цей патовий стан вивчення окремих проблем пише і Зигмунт Бауман: "*Через надмірність інформації кожне рішення можна поставити під сумнів. Це заважає нам створювати осмислені наративи*".

БІЛОКОНІ Пл. З-поміж кількох тлумачень приваблює пояснення назви як імовірної кальки з парфянської реалії. У статті Вікіпедії "середньоперська мова" наведено цікавий контекст: пахлав. *šēdaspih* «римляни, візантійці» (букв. «ті, що мають білих коней») – див. https://uk.wikipedia.org/wiki/Середньоперська_мова. Першоджерелом є текст з Авести Zand-i Vohuman Yasht, III, 3, 8, 21 (доступний з інтернету).

БІЛОКУРАКине Лг < узб. *белкурак* залізна лопата, пор. узб. *курак* 'дерев'яна лопата, весло'; але *бел* 1) 'пóперек', 2) 'заступ, лопата'. Тобто нічого "білого" у прототипі немає. Це приклад перерозкладу основи в іншомовному середовищі. Кінець ХІV ст. Пор. КУРАКІНЕ Лг.

БІЛОУС; р. БІЛоус Чг Ріпки < Бѣловесь, 1147: БОЛОВесь!, БОЛОВОСъ, БОЛОВЕСъ. Цей ряд набирає осмисленості, якщо "ус" < hus (пор. *Sinehus* 'його дім') – тоді *весь* 'сільце' є контекстуальним відповідником *hus* 'дім'.

БІТЛЯ < герм. *bīrpa- бойова сокира.

• *БІТЛЯ* герм. *bīrpa- Льв Турка: ^ЛИБОХОРа; ЗаВАДівка, ГОЛОВЕСьКе, ШАНДРовець, КРИВка, ІВАШківці, КІНДРАТів, ЯСЕНИця, пот. *СТОДІЛЬський Stodildi* у с. БагнуВАТе;

Скандинавські бойові сокири. БИХАЛЬцохівка двн. *bihal* Чг РІПки: ^Мал. ЛИСТвен; ВЕРБівка, ЗВЕНИчів, СИБЕРЕж, ШКУРанка scure? ^ *bihal* ГУНЬківка; ВЕРБичі, КИСЕЛівка, КИСЛі, ЗУБаха, ПЕТРУші.

БЛИСТова Чг пахл. *ܡܘܠܘܬܘܢ* *plwst* 'огорожене' // пахл. *ܡܘܠܘܬܘܢ* *b'lyst-*, сперс. *b'ryst* 'найвищий'; пор. БЕРЕСТове! у Києві, яке таким і є. БЛИСТАВиця Кв

Бородянка. За характером звукового складу (л на місці р у схожій основі) назва може походити з пахлавійського *blȳst*- 'найвищий'. Топографія Блиставиці дає підстави для такого пояснення.

Рис. Б9. Блист- < від пахл. *plwst* 'огорожене' – чи від пахл. *b'lyst*- 'найвище'? Напр., р. БЛИСТун при кол. БЕРЕСТяна поблизу с. Рудня-ВЕРЕСня на р. Уж Кв Чорнобиль.

За даними словника пахлавійської мови, середньо-перським відповідником пахлавійського **بليست** *b'lyst-* було *b'ryst* 'найвищий' (знаком «'» передавали невиразний голосний звук). Однак, з іншого боку, трапляються немотивовані приголосні -д- у "розширеній" основі Берез-: пор. назви сіл *Берездів* Хм, *Берездівці* Лв; також ур. БОРЗДушине у лісі біля с. Стара Буда Кв Бородянка [Тищенко 2017, 25].

• *БЛИСТова* Чг Мена: МАКОШине, БЕРЕЗНа, ЯСькове; • *БЛИСТова* Чг Новг-Сів: ЯСне, УЗРУЙ, ШЕПТаки, КАРАБАНИ, АРШУКИ, ПЕЧЕНЮГи, СТАХОРщина, ДРОБИШів, БУГРинівка, ДОМОТ.КАНів; • р. *БЛИСтун* Кв Чорнобиль: с. БЛИСтюн; • бол. *БЛИСКунове* у с. ПАРХоми Пл Кишеньки/Кобеляки: ДРИЖина Гребля, ШЕНГУри, ВІЛЬХуватка; • *БЛИЩанівка* Хм Дунаївці: ЛОШКівці; • *БЛИЩанка* Тр Заліщики: БЕРЕСТок; • *БЛИЩадь* Чв Хотин: КАПЛівка; • *БЛИЩиводи* Лв Жовква: БИШКів; • *БЛЕШня* Чг Семенівка: ПАРНя, ВІЛЬШанка, ВІЛЬХівка; • бол. *БЛИЩАК* у с. Мовники Вл Іваничі: НИЗкиничі; • бол. *БЛИЩин* у с. Грузятин Вл Маневичі: КОЛОДії, НІЧогівка.

БОБЕРка < гр. **βούβαρις** велика баржа. Тема кораблів і барж залишалася б неповною без аналізу топонімічної основи Бубир-/Бобер-. Вона являє собою суто еллінську інновацію, продукт багатого розгалуженого словотвору грецької мови, який словники не завжди здатні охопити. Зокрема, реальної лексеми **βούβαρις** немає ні в ДРС, ні в SGP. Перший з цих словників обмежується відомостями про те, що *βου-* є префіксом із значенням "бичачий", "коров'ячий", "волячий", звідки підсилювальні значення "величезний", "велетенський" [ДРС, 302].

І тільки етимологічний словник П. Шантрена наводить реальну лексему **βούβαρις** серед похідних від *βᾱρις* "різновид плоскодонного судна, вживаного у Єгипті" (у Есхіла і Геродота саме з приводу Єгипту), – звідки **βούβαρις** із збільшувальним префіксом *βου-*, це надійно встановлене єгипетське запозичення у грецькій – пор. новоєг. *br*, копт. *bari* [Chantraine, 165]. Наш підвищений інтерес до цього слова викликаний тим, що у топонімії Наддніпрянщини воно дало численні й різноманітні пристосування, у тому числі й від основи Бобер-: • *БАБАРИки* **βούβαρις** Чг КОЗелець: р. **ВОРИЩЕ** *βᾱρις* у с. **БОРСуків** *βᾱρις*, р. **ЛАБич**; Юлин Брід у с. Беремиське, **КІПТІ** *ΚΕΡΤΩ* ^ПЕСоцьке; **ОПЕНЬки**, **ТАРАСів**, **ШАМИ**, **БІЛейки**, **БІЛики** ^**ПАР.ХИМ**ів дім Єгипту ^На**БІЛ**ське, **СИРАї**, **ЧЕМЕР**; **СОРОКОШичі**, **ПОЛУЯНів**, **ОМЕЛЯНів**, **САВинка**, **ДИМерка**, **СОКОЛІВка**, **ГОРБачі**, **ЛЕМЕШі**, **ШАЛОЙки**, **СИВУхи**, **БОБР.УЙки** папірус + ойк.

Дещо коротша форма основи прочитується у топонімах: • *БУБИРка* **πάπυρος** / **βούβαρις**? Чг Срібне: ^САВинці, ГОРОБІївка. ТОЧене: СОКИРинці, БІЛе-нків, СКИБівщина, **ІВАН**ківці, ГНАТівка; • *БУБЕРЕве* **πάπυρος** ?/ **βούβαρις** ні, **βούβαρις**! Пл ХОРОЛ: ^МЕЛЮШки, ШИРоке; БОГАРівка *al-Buhayrah* ^В'ЯЗівок, ДУБове, СОФине, БАЙРак *Bohair-*; **КОВТУни** *Copt- + Ouni* ^**ШТОМ-ПЕЛ**івка *Stampalia*, НАТАЛівка, **ШАРК**івщина це не **шар-** малий, це *σαρκε*: (586b); *m. Lack of water, drought* брак води, суш; КОЛОМІЙцеве ОЗЕРО!, ЯЛОСовецьке, Ново**ІВАН**івка, ПОЛОГівщина, УЛЯНівка, СтароАВРАМівка, РАЙківка, **МЕЛЮШки**, ДЕМина Балка, ВИШНЯКИ, БЕРЕЗНЯКИ, **ХОМ**енки; оз. **ШИП**чине *sbtu* 'мури', ІВАНці, ТАРАСівка; **ШИНК**івщина сінг- ^БЕРЕЗівка, **РОМОДАН**; ШИРоке, ГИРине, **ЛОБ**кова Балка *λαβο v. λαγοο* - Ship's sail вітрило; **БУРЛАК**и!, **ЄРК**івці, р. ЮРчиха; (видно пізньосередньовічний шар кортежу: *Ramadan, al-Buhayrah, Stampalia*); • пот. **БОБИРчаник** = **БОБИРщаник** **βούβαρις** / **πάπυρος** у с. Лумшори Зк Перечин: Тур'ї РЕМети, СІМЕР, СІМЕРки.У контекстах звичайно помітні села, пов'язані з греками (-як-. -ян-):

• р. **БОБЕР** **βούβαρις** л **ЖИГАЛки** НАСТАШки у с. Северинівка Кв ТАРАЩа: БЕРЕЗ.ЯНка, **ВОВН.ЯНка**, ЛУК'ЯНівка, КОС.ЯКІВка!, ВЕСЕЛий **КУТ**, АНТОНівка, КРУТі Горби, **КРИВА**, ЧЕРНин, Червоні **Яри**; • р. **БОБЕР** у с. **ВОВЧків** Кв Поліське: **БОБЕР**, ВЕРЕСня, МІХЛівщина, ЛУБ'ЯНка, МЛАЧівка *Сооут*, ТАРАСИ; • оз. **БАБУРИне** **βούβαρις** у кол. с. Царицин **Кут** Зп Василівка: **ЛОБ**кове, ПЛАВні, СУХО**ІВАН**івське, ЛУК'ЯНівське, БІЛОЗЕРка; став ШАКИНівський у с. Тростинка, ЩЕРБАКИ, ВЕСЕЛе, Зелений ГАЙ; • **БАБУРка** **βούβαρις** Зп Зп: Червоний **ЯР**, ВЕСЕЛ.ЯНка; • р. **БОБЕР** Рв Березне: **ТЕКЛ**івка, МочуЛЯнка!, **ІВАН**івка, АНТОНівка, БІЛЬчаки, СІВки, ОЗІРці, ЯБЛУНне, **ЯРИШ**івка; • **БАВОРів** **βούβαρις** Тр Тр: БУЦнів, **ПРОНЯТИН**, ГАї, РОМАНвка, ЧЕРНелів, БІла, СмоЛЯНка, **ІВАН**ів 2, Кип'Ячка; • **БОБЕРка** **βούβαρις** Лв ТУРка: ЯБЛУНька 2, **ШАНДР**овець, МОХНате, ЛИБоХОРА, ЯБЛУНів, ВолосЯНка, КРИНТята, КРИВ'ЯЧ; • бол. **БУБРівина** = БОБРОВина **βούβαρις** у с. БЕРЕЗичі Вл ЛюБешів: БЕРЕЗКО, **ХУТОМИР**, ГРЕЧИЩа, ГЛУШа, **ЛОБ**на, МІЖГАЙці, ЩИТИНЬ, ЦИР, ПогуЛЯнка; бол. **ПУ**тище *Pontus* у с. НЕВІР!; • р. **БАБРівка** у с. **БІЛ**опілля Вн КОЗЯТИН: БРОДецьке, ДУБИНа, ВЕРБОЛОЗИ, КОРИТУвата, **ВОВЧинець**, МАХАРИнці, **ПУЗИРки**!, **СЕСТР**инівка, СОШанське, **ІВАН**ківці, СОШ.АНське.

БОБУЛинці, БОБЛи, БОБЛів

Гр. βύβλος: **Бубловик, бабло.** Пошуки ознак письма ведено спочатку навколо папіруса. З одного боку, це типово єгипетська рослина, з іншого боку, у топонімії України є кілька *Папірень*. Однак зрозуміло, що у такій формі слово *папірус* не могло дотривати до нашого часу, а назви *Папірня* швидше за все справді вказують на осередки паперового кустарного виробництва у новий час.

Наслідком дальшої звукової еволюції Бовкун- виглядає Вовчин-: • **Старий ВОВЧИНець** Чв Глибока: ^**БАГРИ**Нівка пахл. paḡr [p'hɪ] 'варта' [Nyberg] / Paḡr-? Парфія; **ШИРОКА** ПОЛЯНА, ТАРАШАНИ, ПОРУБНЕ; • **ВОВЧИНець** Вн КОЗЯТИН: **ШИРОКА** Гребля, КУМАНівка, РУБАНКА; • **ВОВЧИНець** ІФ ІФ: ВІЛЬШАНИЦЯ, ЛИПівка, ОДАЇ, ТЕРНОВИЦЯ, УГОРНИКИ, УГРИНІВ, ХОМ'ЯКІВКА, **КОЛОД**іївка; • **ВОВЧИНець** Чв Вижниця: ^ЛИПовани, ВАХНівці, МАЙДАН; **ВОЛОКА**, ВАШКівці, ЧорноГУЗИ; • **ВОВЧИНець** Чв Кельменці: **ПОЛИВАН**ів Яр!, **ШИРОКЕ!**, НЕЛИПівка!, ОСЕЛівка, **ПУТРИ**Не Parth-? Парфія (вектори парфянський/пахлавійський, половецький; широк-, тараш-, руб-, лип-).

■ бол. **БОГОМІЛОВЕ** Кв < слов. богоміли, назва дуалістичної секти.

Істотне також сусідство *Гавронщини* Кв Макарів з бол. *Богомілове* (рух богомилів зумовлений поширенням дуалістичних ідей зороастризму [45, 163]). При цьому, основа *Богомил*- зустрінута в Україні уперше. Однак контекстом цієї назви є швидше згадка с. Раска, адже богомільство було поширене у Сербії-Рашці до 1186 р. Імовірно пов'язані з богомілами назви з близькою структурою Боголюб-, як-от став Боголюбський у с. Зміїнець Вл Луцьк: МОТАШів, ВИГУРичі.

■ **БОГОРОДЧАНИ** ІФ < вірм., груз. *Баграт* з перс. Багадата 'Божедар' (як груз. чешмаріті 'справжній, очевидний' з перс. чашмдід. "Вірменська форма *Vagrat* і зміна *d > ḍ > ḡ* вказує, що це ім'я прийшло до грузинської через вірменську" [Chkeidze]): • р. **РАДЧАНКА!** пахл. **ardig** ['ltyk' | M 'rdyg] battle битва [McKenzie, 11] у смт БОГОРОДЧАНИ! ІФ: БОГРівка пахл. **paḡr** [p'hɪ] 'варта' [Nyberg]. Див. II. **БАГРИНОВА ГОРА**, прізв. Радчук.

Рис. Б10. Узв. Богуславський поблизу Татарки, іст. району Києва зі степовими зв'язками

■ **БОГУСЛАВ** Кв. Дещо незвично зустріти назву "стави Богуславські" на Волині. Однак у контексті виразно помітні й інші ознаки агарянського фракталу: • *стави Богуславські* у смт ЦУМАНЬ (пор. Есмань) Вл Ківерці: КАДИЩЕ! кадий?, **ГОРЯН**івка агаряни!, САПОГОВЕ ас-Сафах?, КОНОПЕЛЬКА. Хто саме у народній картині світу мав назву *богуславців*, видно з досліджених у М. Рахна текстів українських дум – пор. епізод про сокола і Богуславця: "На **тяглість асиміляційних процесів** вказує зворот з "Думи про сокола" – ішли "стрільці-булахівці" з Царгорода, побачили гніздо, зрубали горіх-дерево, взяли ясне сокола, **віднесли до Цареграду** та й віддали "на втіху" Івану **Богуславцю** (Плісецький, 301) [Рахно, 54]: ...тут **недвозначно** вказано на мусульманство *Богуславця*, який володіє Цареградом, – а отже це може стосуватися і Марусі *Богуславки* (виходить, – мусульманки; тому й ключі були в неї), і топооснови *Богуслав* (пор. на Київщині кілька старанно перейменованих 1947 р. **ХАЛАЇМГОРОДІВ** [Похилевич; АТП-1947, 1029–1030])..." [Тищенко 2016, 196]. Пор. також давній *Богуславський* узвіз на *Татарку* NB (рис. Б10). Крім цього: • *Богуслав* Кв рц: Біївці, ІВАНівка, КорЯКівка, САВАРка, СОФІЙка, СИНиця, ТЕПТІївка, **Побережка**; • *Богуслав* Дп Павлоград: **ДОМАХА** Домаха майб. Маріуполь, БІЛОЗЕРське Akdeniz, ШАНДРівка, ЯБЛУНівка; • *Богуславець* Чк Золотоноша: **КАНІВЩИНА** Ганщина, КОРОБівка **хараб**, з. платф. Пальмира, ГЕЛЬМЯЗів, СОФІївка, СИНЬОКівка; • *Богуславка* Хк Борова: ^КРУГЛЯКівка; ШИЙКівка, СОЛОНЕ, БАХТин, **ПАРНУВАТЕ**, ЯСИНУВАТЕ; • *Богуславка* Дп Синельникове: ГРЯКУВАТЕ, ДЕРЕЗУВАТЕ, КАМ'ЯНУВАТка, БерезНУВАТка, МАЖАРИ, КОДАЦЬке, ВОРОНівка, ІВАНівка, **БУРХАН**івка, **ПАРНЕ**.

■ **БОГУТИН** < узб. пахта 'бавовник' (імовірно пристосування?). Але є г. *Бохит* біля с. Крутилів Тр. • **БОГУТИН** узб. пахта? Льв Золочів; пор. Bohotniki Pl.

■ **БОДАКВА** Пл, **БУДАКІВКА** < ар. al Bunduqīa = al Bundaqīa البندقية Венеція (але пор. монг. budak 'хлопчик', budaya 'каша, їжа'). Початок статті про Венецію і транслітерованій текст:

(بالإيطالية Venezia، أو بلغة أهل البندقية "فينجيا"، بالألمانية Venedig) **البندقية** مدينة بشمال إيطاليا و هي عاصمة إقليم فينيتو و عاصمة مقاطعة فينيسيا. تعد مدينة البندقية أكبر مدينة بالإقليم من حيث عدد السكان و المساحة. يقدر عدد سكانها 271 ألف نسمة. تتكون المدينة من

ALBUNDUQIA (bal'iitaliat *Venezia*, 'aw bilughat 'ahl **Albundaqi** "*Finijya*", bial'almaniat *Venedig*) madinat bishamal 'Italia wa hi easimat 'iiqlim finitw wa easimat muqataeat *Finisia*. Tueadu madinat **Albunduqiat** 'akbar madinat bial'iiqlim min hayth eadad alsukkan w almasahati. Yuqdir eadad sukkaniha 271 'alf nasima. Tatakun almadinat min... [ar.wiki/ Albunduqia]. Можливо, не лише формальною є подібність арабського ім'я Венеції ар. **Albunduqi**/ **Albundaqi** та арабської ж назви мушкета **banduq**. Словник виводить далі останню з **bunduq** 'куля, ядро' від перс. **funduq** 'горіх'. Чи не звідси насправді і Фундуклеї?

Серед топонімічних реплік в Україні одну групу можна пов'язати з прототипом ар. **Albundaqi** Венеція – це р. Буд**А**ква, Бод**А**ква і Забод**А**ква Пл, оз. Буд**А**кове, Верх. і Ниж. Буд**А**ківка, Бод**А**ки Тр, с. Бит**А**кове Озеро, р. Бод**Я**ка Жт, пот. Бод**Я**ковець Зк, Бод**А**чів Лв, Бод**Я**чів Вл, Буд**Я**чки Од, б. Буд**А**цька, яр Буд**А**їв Хк, Буд**А**ївка Кв, р. Бод**О**виця Жт,

Інший ряд може об'єднувати репліки як цього ж (*Albunduqi*), так і відмінного прототипу *bunduq*- мушкетна куля, ядро: *бундюк* = *bunduq*, *бундючитися* (хизуватися мушкетом чи хизуватися наче венеціанець?); Бен**Ю**гівка, Бин**Ю**га, б. Буд**И**гівщина, с. Буд**И**г.олош, р. Бут**И**вля?, дж. Бен**И**ки, хут. Бен**З**Ики, бол. Бен**З**Івське, Буд**И**чани, Буд**И**сько, Буд**И**ща 2, Буд**И**ще 11 (з них 6 Чг).

Було б логічно чекати в основі топонімічних реплік прототипу саме "мушкет", а не "куля". Однак наявні форми реплік другого ряду мають збережену групу звуків Буд- у першому складі, або групу Бенд-, пояснимо через індукцію польської фонетики з укр. Буд-. Лексичні ж запозичення *бундюк*, *бундючний*, *бундючитися* також пояснимі з *al-Bunduqi*, а не *banduq*. Тут мотивована внутрішня форма основи все-таки – "хизуватися, наче венеціанець, величатися".

Про виняткову історичну роль Венеції свідчать і імена цього міста від різних основ у мовах народів-сусідів: слн. **Benetke**, чес. слц. **Benátky**, хрв. ст. **Mleci**, **mletaka** (Milošič), угорс. **Velence**, арабс. *al-Bunduqiya*. Історичним слідом венеціанців виявляється назва приморського озера *Будацького* у с. Сергіївка біля м. Білгород-Дністровський. Насправді, це *БУДАЦЬКИЙ лиман*. Тобто, виходить, "Венеціанський".

Чимало доказових супровідних назв того ж вектора збереглося в околицях реплік ім'я Венеції: наприклад, два села Шмиглі словенс. Šmihel 'Св. Михайло' селище на шляху до Венеції, Дучинці, Марківка тощо.

- **ШМИГЛІ** Šmihel 'Св. Михайло' селище у Словенії на сухопутному шляху до Венеції Пл Пл: **ТРИРОГ**ове г. Триглав?, ВІЛЬХівщина, ВІЛЬШани, **МИЛЬЦІ**, ІВАШки, СУПРУНенки, БРУНівка, МАРКівка, ГРИНівка; • **ЧЕРВОНІ ЛУКИ** Пл ЛОХвиця: **ХРУЛІ!** Carol!, ТЕРНове, ЗаМОРІївка, **БОДАК**.ВА! ар. *Bundaq*!, **ЗаБОДАКВА!**, Нижня **БУДАКІВка**; **ЗаПАДинці**, **ШМИГЛІ!** словенс. Šmihel 'Св. Михайло' селище на шляху до Венеції ^РОМА**Н**иха, ЗаКРО**І**ха; **ВЕН_С**лави (пор. Венеславівка Пл Гадяч), БезСА**Л**и, ВИШЕНЬ**К**и, ХРИСТАН**І**вка!, Гиряві ІСКівці, ЧЕРВона Балка, ДРЮКівщина, ДЕРЕКівщина, ЯБЛУНівка, БЕШ**Т**и Pest; • р. **БОДАК**ва = БУДАКва, 1789: БА**Т**аква, Бода**В**ка, **Буда**вкa у с. Бодаква Пл Лохвиця; • оз. **БУДАК**ове у кол. х. Нехайківський Пл КОБЕ**Л**яки: БУ**Т**ЕНки, МАРКівка; • **БИТАК**ове Озеро! Пл ГЛОБине: ^ОП**Р**ИШки, БО**Р**ИСи, ЯРО**Ш**і; КОРДУБАНівка, **КРАСНОгорівка**, БАБ**И**Чівка, ЯРЕ**С**ьки;

- **ВЕНЕС**лавівка Пл Гадяч: **ШАДУРК**а! *Caturiges* > **Chadurg*! (на шляху еволюції до *Chorges*) **КРАС**на Лука ^БУХалове, ХИ**Т**ці;, **БУТ**овичеське, **ВЕЛИК**е!, **ДУЧ**инці, МОКРІ**І**вщина, Вел. **БУД**ища *Bunduq*-, ГРЕЧАНівка, ЮР**І**вка, ВОРОНівщина, Малі **БУД**ища ^Червоний КУ**Т**, СЕРЕД**Н**.Я**К**и *Sardana*?

На Правобережжі ймовірні репліки назви Венеції виявлені на півдні Київщини у Кагарлицькому й Білоцерківському районах (рис. Б15). • **БЕНДЮГ**івка ар. *Bunduq*- Кв Кагарлик: б. БУ**ДИ**Гівщина ар. *Bunduq*- у с. Вел. Прицьки, ІВАНівка, ПАН**І**КА**Р**Ча.

Будацька, -ої, ж.: б., вп.: в оз. *Будацьке* (Шаболаське); с. Сергіївка Білгород-Дністровськ. р-ну Одеської обл., на зх. від Дністровськ. лим. (Шв., Гол., 115).

Рис.Б11. Довідка про балку і лиман Будацькі – тобто Венеціанські?

Гранично близька до Бендюг- основа Биндюг- знову спливає в околиці ойконіма БОДАЧів Лв Сокаль (тепер "підправлено" на "Бодячів" – нібито на Волині знали краще, як "правильно"):

• БОДАЧів budačij ar. bundaq- Лв Сокаль: **БИНДЮГ** а ар. Bunduq-, **ГАНН**Івка, **ВІЛЬХ**ове, **ЛУБН**івка, **Бережне**, ВАНів, ЛУЧИці, **КРАСНОСІЛ**ля; • БОДЯЧів budačij ar. bundaq- Вл Ківерці: ХОРЛ.УПИ, ПриЛУЦьке, **ХРОМ'ЯК**ів, **ГРЕМ'ЯЧ**е, ПУТИлівка; • **БОДАКИ** budačij ar. bundaq- Тр ЗБАРаж: **КРЕТ**івці, **ЛУБ'ЯН**ки, **КОТЮЖ**ини, ІВАНчани, ОЛИШківці, ІВАШківці, **КРАСНОСІЛ**ьці, КИНАХівці, ОХРІМівці.

Як згадано, у виразному звуковому зв'язку з цим арабським ім'ям Венеції al Bunduqiya перебувають колоритний українізм бундючитися і група споріднених з ним слів (рис. Б12). При цьому найближче до прототипу – бундюк "пихата, гонориста людина" (точно так звучить прізвище у 377 українців).

Про співвідношення у кожний момент дослідження розкритого і незрозумілого в історії слова говорить "не зовсім" коректна процедурна формула, освоєна етимологами: "не зовсім ясне". За кожної дальшої нагоди наблизитися до істини видно справжню природу такої відписки дослідників минулих років. Невже в тому разі це дійсно означало, що "не зовсім", але все ж знали про арабське al Bunduqiya 'Венеція'?

В основі самого al Bunduqiya лежить тур. Venedik з нім. Venedig.

Для розглянутої далі групи українських реплік можливі й інші способи пояснення: наприклад, від пехл. **bandag** [bndk' | P bndg, N ~a] *servant*, або від татарс. Бяндюк 'з родиминкою' [Баскаков, 67], монг. **budak** 'хлопчик', санскр. bodhak 'вчитель' (див. IV. БУРХАН), **budaya** 'каша, їжа', а чи від гр. пандохейон 'готель'. Однак від останнього може походити самé ар. al Bunduqiya.

Не може не дивувати давня хорватська назва Венеції – Млет (вона відома у репліках і в Україні). Це також і ім'я одного з островів Далмації (Mljet). Словник П. Скока терпляче розплутує всі вузли цієї історичної шаради. Якби не безсторонне збереження у письмових пам'ятках історичних метатез, асиміляцій, дисиміляцій, інших змін і замін, теперішні критики ніколи не повірили б у такі мовні кульбіти тисячолітнього топоніма і оголосили б усі "писання" про них ненауковими.

Через повчальність цієї довідки для теми її варто навести повністю у перекладі: "**Beneci**, род. *-etaka* m pl. (13.–17. ст., Rijeka, словникарі, історичні пам'ятки) = *Beněće*, gen. *Beneč* f pl. (Vodice і в інших діалектах словенців), топонім, етнонім на *-janin Benečanin* m при *Benečanka* f, звідси прикметник на *-ьsk benečanski*, від мн. утворено однину *Benetak*, звідки прикметник *benetački* (1349, **drevo benetъcko** [венеціанський корабель]) при лат. *Veneticus* > *Benetik*, на *-anac Benetanac*, род. *-anca*. Бетацізм *v* > *b* (див. *Vol*) траплявся у деяких латинських словах у далматинсько-романській мові, тут з лат. етноніма *Venetici*, род. *-orum*. Так, у хроніці Іоана і Дандоло йдеться про громадян міста *Venetia*, яке і тепер у книжній італійській мові має вигляд *Venezia* при місцевому **Vinegia** = **Vineza** (у en.wiki ще **Venigia**. – К.Т.). Сучасне італійське слово, виведене від прикметника з *-icus*, нічого не говорить про голосні у класичній формі лат. *venētus* > *veneto* (тобто стався розрив традиції. – К.Т.).

Поряд з *Beneci* існує з ненаголошеним *e* > *ь* *Bnetci*, род. *Bnetaka* (15 – 18 ст., писарі й словникарі) = *Bneci* (Cres) при *Bnetke*, род. *-taka* f pl., етнонім *Bnečanin* m при *Bnetkinja/Bnetkinjica* f, *Bnetak*, род. *Bnetka* m, прикметник на *-ьsk bneški* (пор. словен. *beneški*) = *bneški* = *bnetачki*, *bnetашki* (Kašić: *bnetашko drivo*). Шляхом асиміляції *bn* > *mn* *Mneci*, род. *-etaka* (Divković, Posilović, Kanižlić), *Mnetke*, род. *-taka*, звідси *Mnečanin*, *mnetački* (Vuk, народна пісня). Через дисиміляцію *mn* > *ml* *Mleci*, род. *-taka* (Vuk, Palmotić), *Mletke*, род. *-taka* f pl., sing. *Mletač*, род. *-tka* (Vuk, народна пісня), *Mlečanin* »1° людина з *Mletaka*, 2° *mletački dukat* [венеціанський дукат] (народна пісня, Vuk: *daše blaga sve u sitno žuta mlečanina*) «, етнонім на *-ič Mlečić* (пор. димінутив етноніма італ. *romagnuolo*, *-ino*, у нас *Bokelj* на *-ellus*), прикметник на *-ьsk mletački* (17 ст., Vuk), звідси *Mletačkinja* f (Vuk) поряд з *Mletkinja* f »1° жінка з *Mletaka*, 2° вид смокви, 3° черешня«. Псевдоекавська форма *Mlijetak*, род. *-tka* (Vuk, народна пісня), *ml* > *mļ*: *Mļjeci*. Цікавий вигляд має *Mļjki* (Šolta, Hvar, Brač), у якому *k* – із знах. відм. мн., а **j** < **t** звичайно з'являється у групі приголосних.

бундючитися, {бундюжитися Ж, бундючтисся}, бундючний, {бундюжний Ж, бундючний}, {бундюк} «пихата, гонориста людина» Я; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з пиндючитися «чванитися»; непереконливо виводилось (Brückner 49) від бунічк, бунічний; п. bundziuczyc się, bundziuczyc się, bundziuczny, bundziuczny запозичені з української мови (SW I 234—235).— Див. ще пінда.

Рис. Б12. Довідка про дієслово бундючитися і споріднені слова [ЕСУМ, I, 296]

Напевно, хорватські варіації походять з нім. *Venedig*, але це слово виникло з *Venetia* (пор. *Kāfig* < лат. *cavea*). Перехід *t* > *d* у слові *veneticus* з венеціанської говірки або з тур. *Venedik* видно у назві рушниці: *eno puče puška venedika* (пісня з Чорногорії), *pripucaju turski venedici* (Jukić) = *ledènik*, род. *-ika* (Vuk, асиміляція *v-d* > *l-d*) «мала рушниця, окута сріблом» (народна пісня), епітет *puške ledenike* (Crna Gora), з заміною елемента *-ik* нашим суфіксом *-jak ledènjāk*, род. *-āka m* «мала рушниця», з суфіксом *-jača ledènjača*, з *-ica ledènica* (Vuk, Crna Gora, епітет *puška ledenica* народна пісня), з метатезою *vedènik*, gen. *-ika* (Vuk) «пістолет», з прикметником *vedènički*, від *Vedènik*, род. *-ika* < *Venedik*, род. *-ika* «венеціанці». Помилкою буде вважати, що це слово [ХОРВ. *Venedik*] прийшло з нім. *Venedig*. Це турецьке слово на означення *Mletke* [Венеції], яке турки перенесли й на *Dubrovnik* [Дубровник]: тур. *Dobravedik*. Іншим варіантом метатези від турецької назви є прикметник *nevèdički* (народна пісня) = *venedički (pištolj, zlato, čoha)* — *venedički* (Kosmet). Пор. алб. *venetik* «дукат», рум. *venetic* »1° vnezianische Goldmünze [венеціанська золота монета], 2° (зневажливе) чужинець«. Турецька, албанська і румунська форми являють собою балканізми від гр. βενετικός. У записаній Вуком народній пісні це мотивована назва рушниці: *i imade puška mletačkinja koja no je u Mletku kovana* (3,434). Її звуть і *latinka*: *no upali bijelu latinku, al' tu pusta oganj ne prifati* (4,130). Турцизм *ledènik*, род. *-ika* означає і «хустку з нанизаними монетами, яку жінки носять на голові» (Сербія). У Герцеговині *ledènjača* означає «іспанський талер».

Lit.: ARJl, 131. 460. 5, 951. 6, 838. 842. 848. 852. 8, 125. Miklošič 377. GM 466. Tikin 1727. NJ 3, 192. Elezović 1, 77. Hraste, Rad 272, 14. Skok, Hron. 176., bilj. 6. Ribarić, SDZb 9, 49. Rački, Doc. 365" [Skok, 137-138].

Після такої густо насиченої інструкції щодо можливих опосередкованих хорватськими формами прототипів для місцевих назв у сусідніх народів можна припустити й імовірність збереження реплік якихось з цих прототипів у топонімії України.

• **ВЕНДИЧани** *Venedig* Вн Могилів-Под: ^ТАРАСівка; **БАНДИШ**івка!, МАЙОРщина; • **БУДИЧани** Жт Чуднів: ^ДРЕНИки, СТОВПів; ІВАНОПІЛЬ, **КРАСНОГірка**, КРАСНоволиця, **КРАСНОпіль**, **КРАСНОсілка**; • р. **БОДОВиця** ар. Bundaq- + полов. перехід *k* > *v* п ВИГівки Жт КОРОСТень: **ІВАНОПІЛЬ**, **КРАСНОПІЛЬ**, **КРАСНОГірка**, **КРАСНОсілка**, ВИГів, КАЛИНівка, ЛІСівщина ^ЛІСО**БУДА**!, Великий ЛІС, СУШки, **ШАТРИЩ**е ^НЕМИРівка, ІВАНівка, САНТАРка, ІСКОРОСТЬ, ХОДАКИ, чки, ВЕЛЕНЬ, МЕЛЕНІ, ВИНАРівка;

БОЛГАН < пахл. *parkan* [plg'n] 'насип', звідки й калм. *balxan* 'високий берег' і тюрк. *бархан*. • **БОЛГАН** Вн Піщанка: ЧАБАНове, ЯВОРівка, ПОПЕЛЮХИ; р. *Кисерняк kēsar* [kys!]. Caesar у с. Трибусівка, поле, бол. і стр. *Кисерняк* у с. Дмитрашківка. Також р. *Бовкун* у с. *Бовкун* Кв Тараща; *Булганак* назви трьох річок і кількох аулів у Криму. Див. І. ПАРКАН.

Отже, суди й Балкан: поготів що гори й провінція з точнісінько таким ім'ям є у Туркменії (рис. Б13), а селища – на Уралі (РФ, Челябінськ та Башкирія), в Іраку. Пор. і • **ПИЛЬгани** пахл. *plg'n* 'насип' Вл ГОРОХів: ^РЖИщів, СКРИГове; **ОЩІв** ?тюрк. ок стріла, **СТРІЛЬ**че, **РАЧ**ин лат. *arcus* лук, ТЕРЕШківці, ЯРівка, ЖАБче, ЛОБАЧівка, ПІСки, ПОЛЮХне, Перемиль, МИСлині, СТАРИки, КОЗЯТИН, ЖУКовець, СКОБЕЛка, ГАЄнка, ШКЛИНЬ.

БОЛЯНовичі Лв < 1) ?ім'я аварс. *Баян* зі вставним л (L epentheticum: пор. *Болярка* Жт 5); 2) ?ім'я власне **Балян**, полководець Хайду. Див. ІІ. ГАЙДУЧИНА.

БОР.ТЯТИне Лв Мостиська: **БОЛЯНовичі**, ТАМАНовичі, ТОЛУКОВИЧІ.

БОРЖ- < 1) *Parsa?*; 2) ар. *برج* *бордж* вежа, башта. • р. **БОРЖАЧка** βārsā- / *Parsa?* у с. ОЧКине См С-Буда: ліс КАЛУБЕРище біля с. Василівка ^БІЛОУСівка⁺! 2000 р. Πλῶσ-; кут **МИР**щина на березі р. **БОБРИК**, яр **ХОМ**кин Рів, РІГ, **ХРЕЩ**икове, **ЧЕРНА**цьке, ур. **ХОМ**ки, **КОС**енки, хут. **МИР**ська на березі р. Знобівка, кут **МАКАР**івщина і **ЖИГАЛ**івка (жегл-плавба) на у с. ЛУКАшенкове на р. СВИГа, ур. **РОГОЗ**ня у с. Жихове, ур. **СИВАЙ**ов БУГОР! ^ур. **В'ЮН**івщина у с. Вел. БЕРІзка, **КРЕНИД**івка!, ПИЛИПИ, ХИЛЬЧичі, ур. **СИБИЛ**івщина, ур. **БРАТ**овець (меліоративні канали на болоті) коло с. Заріччя, ур. **ЩУР**івка у с. КАМЕНка, ур. **НОН**ячка, оз. **СИНИЧ**е дслов. ст'инъ 'вежа, башта' біля р. Десна, **АРАП**івка, ур. **ЮН**ище у с. КРИВ.ОНОСівка, ур. **ЮНИЦ**ьке, **СИДОР**івщина, **РОГОЗ**ня, **МУДРИК**ове у с. ВІВТАР ("Уралове"); + **ЧУЙ**ківка; • **БОРЖ**иківка *бордж* Лг Перевальськ: ЧОРНухине, СЕЛЕЗНівка!, ВЕРГулівка.

• р. **БОРЖава** *Perzsa?* = у нп **БЕРЕЗН**ики Зк Свалява: **ОЛЕН**еве 'y'l'n, **ПЛОСКИЙ** Потік *Parsk-*, ЯКІВське, **БЕРЕЗН**ики, **ПЛОСК**е, РОСОШ, ПЛАВ'я *полове?*; • р. **БОРЖава** *Perzsa?* *Parsa?* у нп БІЛки Зк **ІРШІАВ**а Аршак 1341: **ІІосва** (пор. і прізви. Голошва): пот. МИТРова Яма у с.

Рис. Б13. Область і гори Балкан у Туркменії

ІМСТИЧеве!; **ІЛЬ**ниця! 'уl'n, АРДАНове гр. Οὐάρδανης 'р. Кубань' від "скіфс." *varu-danu 'широка річка' [Абаев, IV, 90], СУХА, МІДЯНИЦЯ; • р. **БОРЖ**ава ар. برج бордж вежа, башта = у пониззі **СИН**явка дслов. с'чинъ 'вежа, башта', **БЕРЕЖ**ава!, до **ВОРŠ**ові бордж, **МАТ**Ка ?фінс. 'компас' у нп **ВАРИ!** βᾶρις, ар. Єг. bari! Зк Берегове: **БЕРЕГ**и, **ДОБРО**сілля, **ОРО**Сієве;

БОРЗНа Чг, **БОРЗЕН**ців Чг. Кілька можливих етимологій. З нещодавно помічених зв'язків привертає увагу пахл. apar-zen ['plzyn] 'царська ставка у полі' < 'той, хто керує військом (зброєю)' = вищий провід [Nyberg, II, 23]. Цікаве тим, що з ['plzyn] можливий пошук зв'язку з топонімом у Чехії Plzeň.

Перс. **barzan**, s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one) [Platts]; **БЕРЕЗНА**?

• **БОРЗ**На barzan Чг рц: р. **БОРЗ**енка; р. **БОРЗ**На = **BOROZ**Na, **ПАРИСТ**івка!, **ПРА**Чи, **ПРОХ**ори, **ПЛИС**ки?; • р. **БОРЗ**На = **BOROZ**Na у с. Тиниця Чг Бахмач: **БАТУР**инське; **ОБІР**Ки!, **БАТУР**ин, **КУРІ**нь, **КРАС**не; • **БОРЗЕН**ців barzan, s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one) Чг **КОРОП**: **БОРИС**ове; **КАРАЦЮ**Бине, **РАДИ**Чів, **РИЖ**Ки;

• р. **ВОРЗЕН**ка βᾶριδ- п **ВОРЗ**ни Чг РІПки: **ГУБА**Рі, **СКИТ**ьки Σχιθίς, **РозСУД**ів; р. **ВАРЕШ**ка = **ВЕРЕЖ**ка, **ВАРАЖ**ка, 1765: **ВАРИЖ**ка βᾶριδος у смт Любеч, р. В'ЮНище п Виру п Сожу біля с. Плехтїівка, **ГР**ки, **КОРОБ**ки, **ШУМА**ни G Σχουμεν **Var.**: Schoumen, **ЧИЖ**івка Al-Gizeh, **ВОРОБ**'їв, **ОЛЕКСАНДР**івка 2, **БИХАЛ**ьЦОХівка, **МОХНА**чі, **ПАПІР**ня, **ШКУРА**нка, **ВЕРБ**івка, **ЯВОР**ці, **СІБЕРЕЖ** Siwa, **ЛОПАТ**ні, **ПИЛИП**ча, **МАН**ьки, **ЯМище**, **ЯР.ИЛОВ**ичі, **ПАПІР**ня, **ГУН**ьківка.

БОРИСпіль Кв < ?др. βᾶρις (báris, "египетський човен"). Див. II. **БАРИШ**ІВКА, 3.

БОРИЧів узвіз Кв • узвіз **БОРИЧ**ів βᾶρις у Києві: Борич – насправді ніякий не уявний персонаж на ім'я *Борич, а цілком реальний "**човновий узвіз!**" < гр. βᾶρις, та ще й від египетських човнів, а нас привчали тішитися півторатисячолітньою давністю Києва!

Якраз біля початку Боричева узвозу – фундаменти церкви **БОГОРОДИЦІ ПИРОГОЩІ**. У другій половині 1970-х рр. археологи розкопали фундамент церкви, зруйнованої 1935 р. за наказом радянської влади на тій підставі, що храм побув рік кафедрою митрополита Української Православної Церкви. У підвалі теперішньої споруди-варіації церкви (1997-98) зробили експозицію "Пирогоща крізь віки", в якій експоновані різноманітні предмети (зокрема **амфори**), знайдені під час розкопок храму [www.myslenedrevo.com.ua/...Podil...]. Просторовий контекст Боричева узвозу від египетських човнів і наявність **амфор** індукують висновок про пов'язаність ім'я храму Богородиці Пирогощі з "**Пиро-гостями – гостями з річки Пира**" – коптською мовою назва Нілу саме Пира **P-ir-aa** ('The great river'), в ахаменідських написах давньоперською Єгипет – Пирава: "**Nile** [Geo ID: 3943] **G** Νεῖλος - Αἴγυπτος - Ἄετος - Γαίωv - Σίρις **L** Nilus - Geon - Giris - Aegyptus - Triton **E** Н'ру - Н'ру - 'з - **[Pz-yr-'z]** **Var.**: Neilos (Nilus - Nile) - Aigyptos - Aetos ('Eagle') - **Okeane** - Gaion (Geon) - **Siris** - **Giris** - Hapi - **P-ir-aa** ('The great river') **Ethnic:** Neilaios - Neiloiros - Niliacus - Neilotes **Status:** river: potamos; fluvius; flumen; **ir Ident.:** cf. also L19? P-sebet-p-ir-aa (10795), U04b T-achi-n-Hapi-aa (13932), U04b Tz-sdf-n-H'py-'z / Tsatphe (7736) **Note:** cf. also the adjectives 'N(e)ilogenes' ('Nileborn') and 'N(e)ilobrochos' ('inundated by the Nile')..." [Verreth, 466].

В лѣто #s̄ хм̄ [6640 (1132)] **Х**одн Мьстиславъ на лнтвѣ... **В** се же лѣто заложена бѣӣ црк̄ви камѣна ст̄га Бѣа рекомага Пирогоща в се же лѣто родиса оѣ Мистислава . сн̄тъ...

Повз кричущу занедбаність студій цієї галузі пройти не можна, але місце для цього хіба що у примітці¹. Див. II. **ПИРОГОЩА**.

БОРОДАї Пл < імовірно, від ім'я Якова Барадеї, засновника сирійської церкви (fl. 542-578). Яковитська монофіситська церква сформувалася у Сирії, "виросши з антиохійського напрямку християнства. Засновником церкви став **Яків**

¹ Сайт uk.wiki/Церква_Богородиці_Пирогощі повідомляє про "гіпотези походження назви": 1) на честь візантійської ікони «Піротісс» 'вежа' (!?), привезеної з Костянтинополя, де вона "зберігалася саме у вежі"; 2) на кошти купців, що торгували пирогами...; 3) "на честь (!) купця Пирогостя", що торгував у цій місцевості і виділив гроші на храм. Міркування про пироги і називання храму на честь купця вказують на сумлінно засвоєний курс наукового атеїзму. Купець, який своїм ім'ям випередив навіть ім'я князя-фундатора Мстислава, не кажучи про Матір Божу? – це ідея; і багато ще храмів у світі названо на честь "купців, що торгували пирогами"?

Єдине, що тут стосується не так науки, як її історії – це спроба місцевого монастирського філолога XII ст. поставити свій рівень знань грецького словника у відповідність із значно складнішою від них мовною дійсністю. Його наївний задум полягав у тому, щоб вивести назву Пирогоща від грецького слова "баштова". Щось схоже у греків він знайшов і тим утішився. Насправді ж у вивченому тепер уздовж і впоперек словнику візантійської грецької мови немає і ніколи не було слова "баштова": були "баштовидна", "баштоносна", "міцна, як башта", – і все це несполучне з поняттям ікони. Ще раз: просто прикметника "баштова", придатного для сполучення зі словом "ікона", у греків не існувало.

Барадеї (помер 578 р.). Чернець у Костянтинополі, він пристав до переслідуваних монофіситів і був таємно висвячений на єпископа Едеси (542-543). Подорожував Сирією, перебравшись у жебрака, звідки й прізвисько Барадеї (сир. baradaī 'лахміття') [Robert, II, 920]. За час своїх подорожей Яків призначив клір і організував цілу церкву. Переслідувана візантіяцями, арабами, турками, яковитська церква досі існує в Сирії, а частково поширилася до Індії [Zanichelli, 789].

Саме прізвисько Якова стає діагностичною ознакою і доказом відповідності українських топонімів власне цьому напрямку раннього християнства. У трьох випадках, коли село має топоному **Бородаї-**, то **сусіднє село має назву від основи Яков-** або **Яким-** (!): • *Бородаї* Пл (Диканька): ^Яковенщина !; Водяна Балка, Горянщина, Онацьки...; • *Бородаївка* Зп (Вільнянськ): ^Яковлеве !; Якимівка, Голубівка, Диханівське...; • *Бородаївські Хутори* Дп (Верхньодніпровськ): ^Якимівка !; Бородаївка^ Одинець, Водяне, Братське...

В околицях ще вісьмох селищ з назвами від основи **Бород-** село з назвою від основи **Яків-** наявне в межах того самого адмін. району " [Тищенко 2011, 416].

БОРОДЯНКА Кв < 1) перс. barda 'полон'; 2) калька ім'я куманс. Сакал-.

"Маджари **вогнехвальці** (вклоняються вогню) і чинять наскоки **на саклабів і русь** (вже вкотре виявляється, що це не те саме. – К.Т.) і забирають звіди полон (**barda**). Вони беруть їх **до Візантії** (Rūm) **на продаж**" [Худуд-аль алам].

Перс. barda 'полон' – імовірний прототип топонімів **БОРД.** ул.яки Лв; **БОРОДЯНКА** Кв, -чиці Лв, -оярське Хк, -івка Зк, -ине См, іно, -анове См, -ані Кв; **БРОДИ** Вл, ЖТ, Лв, См, -ів Рв, -ки Лв, -ник ЖТ, -ниця Рв, -ок См, -щина Пл, -ятине Вл.

БОРЩ. АГ. іВКА Кв < гр. βῆρις + Ἰαχός 'грек'? Пор. прізви. Борисяк, Борщак βῆρις + Ἰαχός 'грек'.

БОСИРИ < копт.

ВОҀСІРІ, ПОҀСІРІ 'дім

Осириса'. **Босири, Пузири, річка Пузирівка.** На сході

дельти Нілу до моря виходить Дамієттський рукав, вище по

якому лежать руїни давнього міста Бусириса (ВОҀСІРІ,

ПОҀСІРІ) букв. 'дім Осириса' [Сему, 344]. Біля входу до оази Фаюм

у Єгипті був ще один Бусирис

Pr-Wsir, тепер ар. Abusir el-Malaq (malaq 'зустріч, з'єднання') [Сему, 350]. Обидва ці прототипи

діагностичні для своїх реплік і

теж свідчать про контакти елліністичної доби. Найкраще збережена в Україні репліка основи ВОҀСІР-

– це унікальне ім'я с. **БОСИРИ** [https... Босири] Тр (рис. Б15):

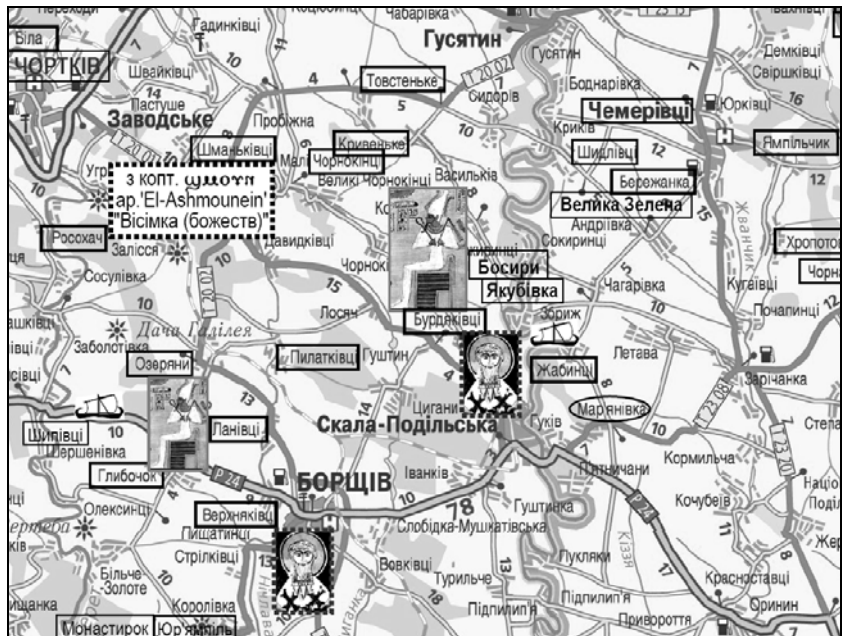

Рис. Б15. Топонімічний ландшафт навколо с. Босири

• **БОСИРИ** = БОСИРІ (1947) ВОҀСІРІ Тр Чортків: **ШМАНЬКІВ.ЦІ** **ЩМОУН**, -чики ^р. Нічлава = 1692: **НЕКЛАВ**а гр. Νικόλαου Κλήρος (нп в Єгипті) ^р. **ЖАБ**ій **ЖАВ**; **СИН.ЯК**ове дслов. **сҀнҀгъ** 'вежа, башта' + **Ἰαχός** 'грек' 'вежа грецька', **ЗВІГОЛЬ**+ (1947) 'Євангеліє', **ЩИТИН**ська Воля 'Scetis'; р. **ЗБРУЧ**; **БИЧ**Ківці, **ЧОРН**окінці, **БІЛА** ^**БІЛ**обожниця ^**КАЛИ**нівщина Καλλιτικός (531), **КОС**ів, **СЕМАК**івці, **РОСОХ**ач, пот. Некрасів = **НАКРАС**ов! Ναύκρατις.

У зв'язку з віднайденням на Поділлі збереженого сліду культу Осириса, уречевленого в подільському ойконімі *Босири*, не можна не згадати піонерської праці з археології Поділля: *Петрушевич А.* Бронзове пам'ятники єгипетского культу Осириса и Исиды в Галичкй Подолии // Слово. – 1877. – Ч. 82, вторник 26 июля (7 августа). – С. 1–2 (згадана у кн.: Студії мистецтвознавчі. Число 1 (25). – К.: Вид. ІМФЕ, 2009. – С. 28). На цю тему наша доповідь у ЛНУІФ восени 2017 р.

Крім того, існує десяток "підправлених" топонімів від основи **ПОҀСІР-** Пузир-, як-от *Пузири* Пл Семенівка, *Пу-зирки* Вн Козятин, Хм Славута, Ізяслав, Красилів; ур. *Пузири* Мк Жовтневе, став *Пузирка* і оз. *Пузир* у с. Благовіщенка Зп, р. *Пузирівка* у с. Литвиновичі См.

КЛЕВЕНІ κελευθῆν у с. Литвиновичі См Крелевець: за 8 км – с. *Зазірки* або *Заозірки*, а за 4 км від *Зазірок* – ур. *Мариця* (пор. *𐤎𐤁𐤓𐤏*: *𐤎𐤁* 'країна' + *𐤓𐤏* 'південь' = 'Southern Country, Upper Egypt'). Створене семантичне поле уможливило проникнення до внутрішньої форми двох назв *Заозірки* і *Зазірки*: етимологічно давніша перша "за Осирисом", звідки коротша демотивована форма *Зазірки*. У Росії інше етномовне оточення і пізніший арабський аналог цього ж прототипу أبو صير Abu Šir 'Бусирис' зумовили форму реплік *Бутирки* (понад 50 ойконімів). Ця основа трапилася й в Україні у грамоті 1447 р.: оз. *Бутир* Вл Луцьк (пор. і р. *МОТѢРА* РФ Ряз. < *Μίση*).

БОХНИ Хм 1) ірл. bochn море; 2) копт. (βωχη), οχωχη: (48a); vt. To cover (with roof), накривати дахом. Без дальших контекстів розв'язку не має.

БРАТ. КІВ. ЦІ < гр. βάραθρα barathra (pits, marshes), болота.

Де очерет, там і болота – гр. βάραθρα barathra (pits, marshes). На карті елліністичного Єгипту термін βάραθρα описується і в ролі гідроніма: **Barathra** [near lake Serbonis] – Northern Sinai [Geo ID: 398] **G** Βάραθρα **Var.:** Barathra **Status:** lake: barathra (marshes) **Note:** to be distinguished from the Barathra near Pelousion (2687) **Rep.:** Dizionario II, p. 32 (1 [a]). Інше озеро (болото): **Barathra** [near Pelousion] – **L14?** [Geo ID: 2687] **G** Βάραθρα **Var.:** Barathra **Status:** lake: barathra (marshes) **Note:** to be distinguished from the Barathra near lake Serbonis (398) **Rep.:** Dizionario II, p. 32 (1 [b]) [Verreth, 125].

Виявлення саме цього слова як прототипу низки топонімів в Україні рубає по живому місцеві етіологічні легенди про невловимих "братків". Чи існують болота біля селищ **БРАТКІВЦІ** ІФ, **Лв**, **БРАТКОВИЧІ** Лв, **БРАТСЬКИЙ ПОСАД** Кг – перевірити не завжди можливо. Але є неспростовна низка гідронімів – **річище БРАТЯЧІ** Чк, **озеро БРАТИ**, **озеро БРАТКИ** Зп, **торфовище БРАТАЛІВСЬКЕ** Жт, **болото БРАТКОВЕ** Жт, **болото БРАТКІВСЬКЕ** Чк, **болото БРАТОВЕЦЬ** біля с. Заріччя См С-Буда. Не мали брати кращого заняття, як блукати багнищами? Фольклор з міфом дружить, а наука – воює. Її висновок категоричний: не було "братків". Не ходили, не блукали, не топилися, не шукали вчорашнього дня коло тих річищ, озер, боліт і торфовищ. То імена самих цих річищ, озер, боліт і торфовищ, дані греками по-грецьки. А перестали сприйматися вони як іншомовні назви, коли нащадки тих греків стали нами. Для грекомовних дідів назви від основи Брат- були ясними позначеннями – болото. Для онуків вони стали на кільканадцять століть каламутними ностальгічно-примарними "братками".

БРИДУНИ Пл < 1) м. Ebrodunum у землі катуригів?; 2) груз. *Pridon* з перс. *Frēdōn* 'Фарідун'. • **БРИДУНИ** Ebrodunum Пл Н.Санжари: **БІЛОКОНІ**, **ШЕВЦІ** **АШПОРТ**ьки Спарта?; **ДУБИНА**, **Мар'Янівка** *мор-, **ПУДЛІВКА!**, **СОКОЛОВА** Балка, **ГРЕКОПАВЛІВКА**, **ПОПОВЕ**, **СУХА** Маячка, **РЕГІР'ЯНКА** **НеХВОРОЩА!**, **ГУБАРІВКА**, **ЛИСІВКА**, **ПЕРЕЩЕПИНЕ**, **ГОРОБЦІ**, **СОЛОНЦІ**, **КРУТА** Балка, **КУНЦЕВЕ**, **ГАЛУШЧИНА** Гребля, **ВЕЛИЧКИ**;

• р. **БРИДНИЦЯ** Ebrodunum? у с. Надітичі Ла Миколаїв: **БОЛОНІ**, **ЛУБ'ЯНА**, **КРАСІВ**, **ПІДЛІСНЯ**, **ТРОСТЯНЕЦЬ**, **ТЕРНОПІЛЛЯ**, **СУХА** Долина;

БРИТАНИ Хс. Система грецького демократичного самоврядування була βουλή (βουλῆ, *дор.* βουλά *и* βωλά, *зол.* βόλλα) [ДРС, 303] – див. II. **БУЛАЇ** – передбачала, що кожна філа мала засідати у **пританей** [СКД, 225]. Пританей – громадська споруда у грецьких містах, яка була місцем засідань пританів (членів головної в даний час філи). Пританей вважали центром країни, він був присвячений Гестії і на її честь у ньому горів невгасимий вогонь [ДРС].

У цивільних позовах, оцінених дорожче, ніж на 100 драхм, обидві сторони вносили судове мито **прутанейя**, звідки вираз **прутанейя θείναι** подати в суд. Сторона, що програла, мала відшкодувати супернику внесену суму [СКД, 679]. На час між засіданнями була βουλή – **прутанейс** був її виконавчою владою. Оце ті самі "британи", що не давали спокою спецслужбам при картах і тому помалу з тих карт зникали:

• р. **БРИТАН** **прутанейс** пор. с. **БРИТАНИ** = "Дніпряни" Хс Нова Каховка: р. **ГНИЛУША**; **СОКИР**ки, **ВОЛ**инське!, **ЧОРНЯНКА**...; • **БРИДУНИ** **прутанейс** Пл Н.САНЖАРИ: **АШПОРТ**ьки Спарта!, **СУДІВКА**, **БІЛОКОНІ**, **ПОЛУЗІР'Я**; **РЕШЕТНИКИ**, **СУХА** Маячка, **ГРЕКОПАВЛІВКА**, **ГУБАРІВКА**, **БРИЖАНИ**, **ЛАХНИ**, **ОЛІЙНИКИ** *елліни!, **ЛЕЛЮХІВКА**, **СОЛОНЦІ**, **ВІЛЬНИЙ** Степ, **ГАЛУШЧИНА** Гребля, **ШОВКОПЛЯСИ**;

• р. **БРИТАН** **прутанейс** Зп Кам-Дн: ур. **БРИТАН**, ліс **БРИТАНИК**; прот. **БОРСУНКА** у с. Благовіщенка **озера** **ЛУХНУВАТІ** Великі, оз. **ЛУКНУВАТЕ**; **БІЛОЗЕРКА**, **ІВАНІВКА**; • р. **БРИТАН** **прутанейс** Жт **БАРАНІВКА** (Sidi Barrani) promontory: akra; harbour: limen: р. **ЗЕРЕМЕНКА** = **ЗЕРЕМІНКА** = **ЗЕРЕМ'ЯНКА**, **ЗЕРЕМЛЯ** **ВИШНІВКА**; р. **ЯСТРУБЕНЬКА**, р. **СЕСТРОБИЛЬ!** **sistr** + **Ampel-**, **НАТАЛІЯ**, **КРАСУЛЯ**, **ЗАКРИНИЧЧЯ**, **ЗАБАРА**, **МАР'ЯНІВКА**, **ОЗЕР'ЯНКА**, **ІВАНІВКА**, **СІМОЦЬ+**, **ЯЛ.ИШ.ів** (берег, *ιψι* 'розіп'ясти'); **КАМ'ЯНИЙ БРІД**, **ЧервоноДВІРКА**, **МИРОСЛАВЛІ!**, **СТОВПИ**, **Суемці** (літоп. **СІМОЦЬ**), **РОГАЧІВ!**; (аналогія до **чомур** і **чорв** – у В. Абаєва);

• р. **БРИТАНІВКА** **прутанейс** Чг Сосниця: р. **БОРИШКА** βᾶρις у с. **ВОЛ**инка! (пор. Воля *дор.* βουλῆ, *дор.* βουλά *и* βωλά, *зол.* βόλλα 'народні збори?'), **КОСТИРІВ** **р.** **МЕРЛЯК** **Меро**н у с. **СИНЮТИН** **дслов.** **с'ынъ** 'вежа, башта', **КНУТИ**, **ПЕКАРІВ**; р. **СЕЛЕЗНІВКА** у с. **СЕЛЕЗНІВКА**; **ЧОР.НОТ.ичі**,

ФІЛОНівка, ЯКличі, Конятин, КИРИївка, ГАННІвка, ривч. **ЮР**івка у с. **КУП**чичі Єрут-, БУТівка, ЛОзова, ДОЛИНСЬКЕ!, СВІРОк, ГАЙ!, ЗАГРЕБелля; • р. Бритаї = 1771: БРИТАНи прутанєйс у с. Бритаї Хк **ЛО**зова: ^ІВАНівка ^РІЗДВЯНка: **ГЕРС.ЕВАН**івка νερούσία рада старійшин, При**ВІЛ**ля, **ВОЛ**ВЕНківське βουλή, *дор. βουλά и βωλά, зол. βόλλα*, БУНакове Βουνοї гори ^ЯЛта, СВЯТ.УШине, **ГОРОХ**івка; БРАТОЛЮБівка, СВІТловщина, ОЛЕКСАНДРівка, БарАБАШівка, ЗАПАРівка, ЗАХАРівське, ЯБЛУчне, ГАННІвка, МОВЧАНове, КОП.АНі, МАР'ївка, ВИШневе, НовоЗАБЕРЕЦЬке, ЛИМАН, ТИХОпілля, РЕВОДАРівка!;

• р. *Бритаї прутанєйс?* Дп Павлоград: САМАРське, ЮР'ївське, ОЛЕНівка, ОЛЕКСАНДРівка, БІЛОЗЕРське, **ШАНДР**івка 2, ЯБЛУНівка, ЧЕРНЯвщина.

БРОДИ Лв < 1) ?слов. брід; 2) ?загальна назва половців Сокала ("бороданя"); 3) ?пахл. barda 'полонений' (Hudud al'alam). З "Повчання Мономаха": "А въ вѣтчици ходихом... И на тѣ веснѣ кѣ Ярополкѣ совкѣплатѣся на **Броды**. / Томже лѣтѣ гонихом по Половцихъ за Хоролѣ, иже Горошинѣ взяша. / И на тѣ осень идохомъ с черниговци и с **Половци**, с Читѣевичи, к Мѣньскѣ: изѣѣхахом городѣ, и не оставихомъ ѣ него ни челадина, ни скотины. / На тѣ зимѣ идохомъ кѣ Ярополкѣ совкѣплатѣся на **Броды**, и любовь великѣ створихомъ" (Поучение). Пор. Пере**БРО**ди ЖТ, Рв, КРИВо**БРО**ди ІФ.

БУГЛІВ Тр < монг. богол 'раб'. Федоров-Давыдов, 239. • **БУГЛІВ** Тр 603; **БУГЛ**аки ЖТ, Чг; **БУГЛ**аї Хм. • **БУГЛ**АКИ богол ЖТ Радомишль: РАЇвка; • **БУГЛ**АКИ богол Чг Бобровиця: ТАРАСівка; • **БУГЛІВ** рагг Тр Ланівці: ВЛАШинці; • **БУГЛ**аї богол Хм Ст. Синява дслов. стынѣ 'вежа, башта': ЛИПки. Також **БАКЛ**а евенк. бакла окремиї Км і прізви. Бугулов, Боклевський.

БУДАКІВКА Пл. Див. II. БОДАКВА.

БУДАНІВ Тр < туркм. бутхана 'церква'. • **БУДАНІВ** Тр 753, • **БУДАНІВКА** Тр 451; пор. • **КЛЮ**си См, Чг, **ІВКА** Пл, **ЬК** Вл < аз. килсә церква, тур. kilise; • **ЧЕРКАВ**щина Тр 927; **ЧИРКІВКА!** Пл 1462 < уйг. черкав 'церква', узб. черков, тат. чиркәү.

БУДЕРАЖ Рв2 < БУД- + ДЕРАЖ- (Будда з Дрангіани?), пор. БІДРЯГи Хк, **будоражить**, ДЕРАЖня, ДЕРЯГи Пл; також мад. Vodrog, Дорош.

БУЗОВА Кв < перс. буза 'пиво, зроблене з ячменю або проса' [Platts]. Географія бузоваріння: • **БУЗ**оварове **Мк** 312; • **БУЗ**ова **Кв** 557; • **БУЗ**ова **Кг** 539; • **БУЗ**ова **Паск**івка **Пл** 1616; • **БУЗ**ове **Хк** 783; • **БУЗ**ове **Хк** 1376; • **БУЗ**овик **См** 1025; • **БУЗ**овиця **Чв** 142; • **БУЗУ.ЛУКИ** **Дп** 444.

БУЛАЇ Вн. Пор. гр. βουλαї 'аристократичні збори'. Якщо греки так вільно почували себе на цих землях, було б дивно, коли б вони не організували своє громадське життя у традиційний грецький спосіб. Як виглядає, принаймні три характерні реалії цього устрою грецького самоврядування стали прототипами топонімів-реплік в Україні.

1. Найяскравішою суспільною установою цього грецького способу життя були аристократичні збори з важкою до адаптування назвою – **буле** (була, бола, болла, вуле, вула, вола, волла: βουλή, *дор. βουλά и βωλά, зол. βόλλα*) [ДРС, 303]. Обиране буле протиставляють загальним зборам війська. Члени цієї ради "кращих людей" попередньо радилися з питань, які потім оголошували народу. Рада приймала доповіді полководців, вела адміністративну діяльність, наглядала за керуванням, особливо за фінансами, збирала орендну платню і розглядала судові справи нижчого рівня [СКД, 224].

• став **ВОЛОВНЯ** βωλά у с. ПАРХОМівка **Кв** Володарка!: БЕРЕЗна, БІЛіївка, ЗАВАДівка, ЛИХАчиха, МИХАЙЛівка, ЛОБачів, КОСівка, РОГІЗна, ТАРАСівка, Городище-ПУСТОВАРівське;

• торф. **ВАЛОВИЩЕ** βωλά Вл Кам-Каш: бол. **ЛЮХ**івське ланх-ано отримати за жеребом у с. Нові Червища, р. **ЛОКН**иця ἐλ(λ)ᾶχου у с. БОРОВне ^став ХОРІВський *-ов-? sarab-us; ТОБОЛи, бол. ІВАНове у с. Клітицьк ^**ЯЛ**овацьк!; ПідЦИР'я!, КРИМне, КРАС.НИЛівка, СОШичне, СКАТАВин, **ВОРОКОМ**ле, ВОЄГОща, **ІВАН**омисль!, **ОЛЕКСАНДРІЯ!**; ТЕКлине ^ВИДРичі Ітеру! ^Дубровиця dubros; ОЛЕНине, ВИДЕРта, ЧЕРЧе, **ЛАХІВКА** ἐλ(λ)ᾶχου;

• оз. **ВОЛЕВАХА** βωλά у с. ТЕТЕРівське **Кв** ІВАНків: торф. **ВАР**івське біля с. Роз**ВАЖ**ів!; оз. БОРОВЕ у с. ОРАНе; ВАХівка wāhh ^РИХТа; бол. **ГИРЯ** Gery кол. с. ДИМер; ЛЕОНівка, РАХВАЛівка, Ковалівка, ПИРОГовичі, СИДОРовичі, СОКОЛи 2, ТЕТЕРівське, **РОКИТ**на Слобода, **ВОРОПАЇ**вка, БІЛий Берег, ШПИЛІ;

• оз. **ВОЛОВЕ** βωλά у с. НИЖча ДУБечня **Кв** КСв: р. **РОГОСТЯНКА** (1790) [СГУ, 467] ἐργαστ-ікός діяльний, енергійний; ергаст-нрион: (Gk); m. Any place in which work is done, workshop, factory. біля р. СИРець Σίρις у Києві, колодязь **ВИН**иця αουπ, αβνп, αβп: m. (ship's) Cargo у с. Катюжанка, оз. **ВИН**уць у с. Ст. Петрівці, р. **ЛО**Батківка у с. Гута-Катюжанська, р. **НЕХІ**вна ηῆαι (595a); m. Ship's mast у СМТ Димер, стр. **ЮР**ковиця, г. **ЮР**ковиця у Києві; р. **ЮР**івка у с. **ЮР**івка, став **ЯМА** біля с. **ВОРОПАЇ**в ^оз. БРОДець; оз. **БРАТ**ський Старик Кв, пн.; **НЕГРАШ**і Al-Niqrash! < **Naucratis**,

church rel. n.

1. килсә kilse
2. шіркеу (shirkew)
3. чиркөө (chirköö)
4. чиркәү (chirkäu)
5. kilise
6. бутхана buthana
7. چيرکاو (cherkav)
8. черков cherkov

ВОРОПАЇв, **ПІР**нове Pirava, ТАРАСівщина, КРЕМЕНИще; р. **СУВИД!** sbty 'мури' у с. БОДеньки, **СУВИД!**; + торф. **В'ЮН**ище біля смт ДИМЕР; ВИШгород; р. РИКУНЬ, р. БОРЩагівка, ВОРЗель, стр. БОРОДОК у с. ГАТне, руч. РОКАЧ! ерґа тнс: (Gk); Workman who works the soil, producer.

• **ВОЛ.УЙКИ** βωλά + гр. οἶκος 'дім, житло' Лв БУСЬК: ^ТЕРЕБежі; БАЛУЧин, БОЛОЖинів, КУПЧе!, ГРАБина, ГОРБачі, ЯБЛУНівка, ГРАБова, РОКИТне;

• **ВАЛУЙське**+ βωλά + гр. οἶκος 'дім, житло' біля м. Станично-Луг. Лг: ^МАКАРове; ЧЕРНІГівка, ОЛЕКСАНДРівка, **ГАРАС**имівка γερούσια, ЛОБачеве, БУРЧак-МИХАЙЛівка!, **ВІЛЬ**Не, ШИРОкий.

Пор. і • **ВАЛУЙКИ** βωλά + гр. οἶκος 'дім, житло' РФ БЕЛгород!: РОССОШь, БезГОДовка, СелиВАНово, САМАРино, ВАЛУЙЧак; • **М. і Б. ВАЛУЙКИ** βωλά + гр. οἶκος 'дім, житло' РФ Тверс. на р. Волга: БРОДы, ЧУДИНково, ИВЕРовское, ОБУХово, КОСТРомино.

Старіші форми з початковим Б- на місці грецької бети:

• **БУЛАІ** βουλαі Вн ПоГРЕБище: **ГОПЧИ**ця!, ЧОРНЯвка, ГАННівка, Човновиця, ЗАКРИНИЧчя, ОЗЕРне, СОСНівка?, ІВАНьки, ЮНАшки, КУР'ЯНці, **БАРВІН**кове, ПЕДОСи, зБАРАЖівка, СКИБинці, БОРЩагівка, ВИШНівка, БІлашки; (пор. і • **BULAI** Rm Suceava).

Пор. також торф. ПоВОЛУха ЖТ Лугини, оз. ПоВАЛУшки біля с. Новосілки Кв Вишгород і інше оз. ПоВАЛУшки біля с. Вел. ДИМЕРка Кв Бровари, пот. ПоВОЛЬный, Powaľny – тепер "Повільний" ІФ Рожнятів. Див. II. **БРИТАНИ**.

БУЛАХИ Пл < куманс. bulah 'джерело, колодязь' [Kuun, 197].

БУНЬКОВИЧІ Лв < пехл. bunag [bwnk' | новоперс. -а] багаж; abode (місцеперебування, житло), табір. З рільниками співіснував степовий світ, який залишив нам своє власне поняття про те, що таке "селище" – середньоіранською мовою пахлаві: **bunag** [bwnk' | новоперс. -а] багаж; abode (місцеперебування, житло), табір; **bunag dāštan** dwell (жити, знаходитися, перебувати), селитися; **bun** база, основа [McKenzie, 20]. У топонімії України є і кілька таких реплік; вони заходять далеко на захід, де виявляються в районних сусідствах з основами Труш-/Трос-, Тараж-:

• **БУНЬК.ОВИЧІ** пехл. bunag 'місцеперебування' Лв Ст. Самбір: **ТРУШ**евичі, БОЛОЗів, БИБЛо, ДЕШИчі, ВОЛОШинове, СТОРОНЕвичі, **БОН**евичі, СТАРЯва, РАЙно́ва; • **БОНІ**вка Тр Кременець: Старий **ТАРАЖ**, САПАНів, ПОЧАЇв, ШПИКОЛОси; • **БОНИ**шин Лв Золочів: ^ЯСЕНівці!, ХИЛЬЧиці; **ТРОС**.ТЯНець, СТРУТИНь, ЯСЕНівка, РЕМЕЗівці, ШПИКОЛОси, **ВОРОН**.ЯКи, ГОЛОГОри, ПОЛЮХів; • **БУНЯК.ине** пехл. bunag 'місцеперебування' См ПУТивль: ^БРУСки, БУВАлине, ГІРка; **ПАРФЕН!**, **КУБЕР**, **КУБАР**еве, **СПАЦ**ина, РЕВ'ЯКине, В'ЯЗенка, САФОНівка, МАНУхівка, ШИРЯєве, ПИЩІКОВе; • **БУНЯК.ІВка** пехл. bunag 'місцеперебування' Пл КОЗельщина: ^ГОВТва, ПЛАВці; **БУЛАХИ!**, БУТО.ЯРівка, БУТенки, МАНУЙлівка 2, ХАРЧенки, ГАЙове, ОЛЕНівка.

• **БУНАК.ове** пехл. bunag 'місцеперебування' Хк Лозова: ^ЯЛта; р. Брита́й = 1771: **БРИТА**ны прутáνεις у с. Брита́й ^ІВАНівка ^РІЗДВЯНка; **ГЕРС.ЕВАН**івка γερούσια рада старійшин, СВЯТ.УШине, **ГОРОХ**івка, При**ВІЛ**ля, МОВЧАНове, МАР'івка, ГАННівка, **ВОЛ**ВЕНківське βουλή, *дор. βουλά и βωλά, зол. βόλλα*; БРАТОЛЮБівка, СВІТловщина, ОЛЕКСАНДРівка, БарАБАШівка, КОП.АНі, ТИХОпілля, РЕВОДАРівка.

БУРГУН < 1) ?етнонім бургундів; 2) ?Бурхан Будда; рук. КРАСний БУРГУН Хс Берислав: БУРГУНка Хс 62; р. БУРКУНове у с. Свидівок Чк Чк. Див. II. **БУРХАНІВКА**.

БУРИНЬ См < етнонім боранів? Грец. Воравоі — етнонім, відомий з пізньоантичних джерел, у яких пові-домляється, що борани разом з іншими варварами робили напади на провінції Римської імперії у Подунав'ї, а згодом, примусивши правителів Боспору надати флот, організували морський набіг на Пітіунт та Трапезунд, захопивши велику здобич. Певний час переважала думка про германську (готську) належність боранів; тепер показано їхню можливу іранську (аланську) належність: гр. *Воравоі* < ал. *bor(a) 'жовтий, гнідий' (А.Алемань).

Борани, ймовірно, були частиною тієї хвилі аланів, яка докорінно змінила етнополітичну ситуацію у Північному Причорномор'ї у 236–239 рр., розселившись у Тавриці чи степах на захід від Дніпра, й провівши декілька вдалих нападів на Рим (суходолом — 254 р., морем 256 та 257 рр.). Згодом борани розчинилися в одному з гото-аланських об'єднань. Забутим боранам у топонімії, судячи з численності назв, може відповідати значно зрозуміліше *барани*. • **БУРИНЬ** См Путивль.

БУРКІВЦІ Вн, ЖТ, Кв < ON borg, OE, OHG burg 'fortified'.

БУРХАНІВКА Дп, Мк < *Burqan* (кит. *Buerhan* 不兒罕). Історично це ім'я Будди, але серед монголів воно поширене і як власне ім'я [Алемань]. • **БУРКАНІВ** Тр 755, • **БУРКАНІВКА** Дп, Мк; • б. **БУРХАН**ова л Сухого ЯЛАНчика Мокрого Яланчика вп в Азовське море; • р. **БУРКУН**ове у с. Свидівок Чк Чк. Див. IV. **БУРХАН**.

р. **БУТЛЯ** Лв < пахл. *بوتل* бухт'л 'Рятівник'?

пот. *Бутельський* = *Dziw*czy Льв, пот. *Бухта* = Попович Льв.

БУТова Долина Пл < пор. *бутинок* 'здобич, трофей'; англ. *booty*.

БУХАЛівка Пл. Див. II. *СОКИРЯНИ*.

БУЧА Кв < *вотс, вотс*: (46a); vi. *To fight*; m. (battle) *Array, war*.

У попередній книзі ми зупинилися на тому, що укр. ст. **буц** – не утікач (як за Голобуцьким), а – подолянин, волинянин (за ЕСУМ). Після того в колі асоціацій за темою студій трапилося слово *бутинок* 'здобич, трофей', з яким і було пов'язано апелював *бут*, *буц* – поготів що серед козаків було відоме і прізвище *Бут* [Тищенко 2015, 484–491].

Однак тепер у колі коптської лексики з військової тематики знайшлося слово *вотс* *Battle array, war*, тобто віськовий стрій, порядок, шиккування, війна. Розгляд районних контекстів виявив поширеність топоніми *Буц*- у тополандшафтах. Цікавою особливістю цілих шести контекстів до цієї основи виявилася ознака давнього хрещення – основи *Хорост*- від *хрѣстъ* [Тищенко 2015, 236]:

• пот. *БУЦівський* = *Vucowski* у с. *БУЦів* *вотс* *Battle array, war* Льв *Мостиська*: **ШЕГІНИ** *щепр*: m. *Divination, lit. inquiring of cup* **БИКів** **КОСТИвята**; **НИГовичі** *ассир. Mi* місто = *Ἐῖβαί* or *Διὸς πόλις* **ТОПІЛЬ**ница, **КРОПильники**, **КОСТИльники**; *Судова* **ВИШНЯ**, **БЕРЕГове**, **ВИШЕНька**, **НАГІРне**, **ЧИШки**, **КРУК**ениця **срух**, **ШИШО**ровичі, **МИШ**лятичі, **ГАНьковичі**, **ЧИЖ**евичі, **СОКО**ли, **ЗАВАД**ів *ар. سواد* *савад* 'чорні', *звідки* 'Ірак' **ХОРОС**ниця *хрѣстъ* [Тищенко 2015, 236], **ЧЕРНеве**, **БОРТА**ТИНЕ, **КНЯЖ**и **МІСТ**, **ПідЛІСки**, **РадохИНці!** *Rawdah / ʔim:* (689a); vi. *To move (by rowing)* **ГОР**иславичі **НВ**, **БОЄ**вичі, **ГУС**аків; **ПідГ**ать, **ЗАВАД**а *ар. سواد* *савад* 'чорні', *звідки* 'Ірак', **ІОРД**анівка, **МЕЛ**ешки, **КОНЮ**шки *Копуа*, **ЛИП**ки, **ПЛ**ешевичі, **ТИШ**ковичі, **СТРІ**лецьке, **ТВІР**жа, **КРИВ'Я**ки! (справді, яковити були монофіситами, пор. *Кривошинці*), **ТЩ**енець, **ВОЛ**иця, **ЗЕЛ**еноГайка!, **ХЛ**иплі *р;

• *БУЦики* *вотс, вотс*: (46a); vi. *To fight*; m. (battle) *Array, war* *Тр* **ГУС**ЯТИН -тин/**у*стин?: р. **НІЧ**лава = 1570: *Noczława* у нп **КОП**ичинці, **КОТ**івка; **РАШ**Тівці *ʔipet-Resyt* 'Луксор' **СОРО**ка, **БІЛ**янівка, **КАРА.Ш**инці **ХОРОС**тків *хрѣстъ* [Тищенко 2015, 236], пот. **КРУ**тилів = **КР**енцилів у с. **КРУ**тилів **КАЛАГА**рівка, **МО**настириха, **КРАС**не, **ОриШ**ківці *Ірина?*; **БІР**ки, **ПереМ**ілів, **НИЖ.БІР**ок *Mi* місто = *Ἐῖβαί* or *Διὸς πόλις* + *баріс*, **СИД**орів, **СУХ**оділ, **САДЖ**івка *Сд!*; **ТЕК**лівка, **КОЗИ**на **КРАС**не, **ВЕРХ**івці;

Однокореневі топоніми: • *БУЦинівка* *вотс* *Battle array, war* *Од* **Розділь**на; • *БУЦівське* *Хс* **Вел.** **Олександрівка**; • *БУЦневе* *Хм* **Деражня**; • *БУЦні* *Хм* **Летичів**; • *БУЦні* *Вн* **Бар**; • *БУЦнів* *Тр* **Тернопіль**; • *БУЦьківка* *Хк* **Валки**; • р. *БУЧА* = *БУЧ* *вотс* *Battle array* *л* **ІРП**еня у нп **КОЛОН**щина, **ЯБЛУ**нівка, **БЕРЕЗ**івка *Кв* **Макарів**; + *л* у нп *Буча* *Кв* **КСв**: **Забуч**чя; р. *БУЧА* у с. **ЯСНО**городка.

Пов'язаним з прототипом *вотс* *Battle array* може бути вираз "зчинити бучу".

Однокореневі гідроніми: *торф.* **БУЧА** у с. **ГОЛУБ**ієвичі *Жт* **Народичі**; р. **БУЧА**к у с. **КОШ**аринці *Вн* **БЕРШ**адь; *яр* **БУЧА**ковий у с. **ТРОСТ**янчик *Вн* **ТРОСТ**янець; р. **БУЧ**инівка *бас.* **СИНЮ**хи *дсл.* *сѣтъ* 'вежа, башта' у нп **МИЗ**инівка, **НеМО**рорж *Чк* **Звениг**ородка; пот. **БУЧ**ів у с. **БРІД** *Зк* **ІРШ**ава; пот. **БУЧ**іїв *Звір* *л* **СЛОБОД**янської **ТЕРЕБ**лі *Тиси* у с. "Свобода" *Зк* **Міжгір'я** (**ВОЛ**ове); р. **БУЧ**ка п **Зд**вижу **ТЕТ**ерева у нп **МИКУ**личі, **ПИЛИП**овичі *Кв* **БОРОД**янка: *торф.* **БУЧ**ківське; *бол.* **БУШ**ки *вотс* *Battle array* у с. **ОПАЧ**ичі *Кв* **ЧОРНО**биль; *рук.* **БУЧ**ки = **БОЧ**ки *вп* *в* *лиман* *Вел.* *Води* (пор. о. **БУЧ**ки!) *Дп*; р. **БУЧ**ок у с. **Гута-ПОТІ**вка *Жт* **РадоМИШ**ль.

• \approx *бол.* **БУЧ.МАНИ!** *вотс* *Battle array* + *man* у с. **Вел.** **Дивлин** *Жт* **Лугини**: став **СТАРО-**Новаківський *стаур-* у с. **СТЕП**АНівка, *бол.* **БЕР**вище, р. **КОН**Тівка, р. **КОН**Явка *санаб*ае у с. **Круп**чатка **ГЛУХ**ова; **ВЕР**івка, *бол.* **ВЕР**бина у с. **РадоГО**ща, став **ВЕР**БИЛЯнка **биян-* у с. **ЛЕО**нівка **КРЕМ**не *крѣмъ* 'вішати', р. **УШ**иця, **КРАСНО**СТАВ, **КАЛИ**нівка, **БУД**а, **ПУТИ**ловичі; **БЕРЕЗ**овий **ГРУД**, **МОЩ**аниця, **МАЛАХ**івка!, **ТЕС**нівка, **ТОПІЛЬ**ня, **БОБ**ричі, **КРАСНО**сілка; \approx 2 р. **ВІТ**ка = **ВЯТ**на, **ТОПИ**ла, **СВИН**ка; р. **ГНИЛ.УШ**а п **ПОВЧ**анки у с. **ЛИП**ники, р. **ГРЕБ**інка, р. **ДИВЛИ**нка, р. **КРУТА** п **КРУГ**лика **ТРИСТ**ця, р. **ЛУГИ**нка, **ЛУГ**івка, **ЛЮТИШ**ок, **НІГЛО**вець, **ШІСТ**еня; р. **РОЗ**вижна, р. **ТОВ**щ п **КРЕМ**ни; р. **ТРОСТ**ець (**ТРИСТ**ця), *водотік* **ХВОШ**ки, р. **ХРА**ничівка = **КРЕНИ**чівка; р. **ШЛЯМА**рка = **Вел.** **БАВТУ**рець;

• \approx *бол.* **БУЧ.МАНИ!** *вотс* *Battle array* + *man* у с. **БІЛОКО**РОВичі *Жт* **Олевськ**: **с-**ще **БУЧМАНИ**; *торф.* **БРАД**ське; **КОРО**щине, **БАЦ**еве, **ЖУБ**ровичі (пор. **ЖАВР**ів), **УСТИ**нівка **ШЕБЕ**диха *sf*, **ОЗЕР**Яни!, **ЛОПА**тичі, **ВЕР**Бове, **СТОВ**пинка, **ДЕРЖ**анівка, **ЮР**ове; \approx 2 р. **БИСТ**риця у с. **ЗАМИС**ловичі, р. **БЛУЧ**ин у с. **КОПИ**ще, **В'Ю**нія п **ЗОЛ**ьні, **ГІР**на, **ГЛИ**бока, *рук.* **ГЛУШ**ковицький (на межі з **ЛЕЛ**ьчиц. р-ном **Бу**), р. **ДОМАШ**ня = **МУТ**виця, **ДІБ**рівка, р. **ЗОЛ**енька = **ЗЛЕН**ька п **ЗОЛ**ьні, р. **ЗОЛ**ьня = **БУК**, **БУК**и!, р. **КАМЕ**нка з *бол.* **ХВАЛ**ісів під назвою **ПОРУБА**нець, *гирло* у с. **ГАМАР**ня!, р. **КАСА**вин п **ЧЕРТО**ї **ЛЮБ**івської **ПЕРГ**и, р. **КУП**іль у с-щі "Комсомольське" = *кол.* "с. **СОБИЧ**инъ *СоВек* при рч. **Купел**ъ" (1888), р. **ЛУКА**вець, **ЛУКА**вка, р. **М. ЮР**івка п **Вел.** **ЮР**івки, **б. МАН**ьківка, *стр.* **МОСТ**ець у с. **ХОЧ**ине, р. **МУД**рин п **МУТ**виці у с. **СУЩ**ани!, р. **НЕР**есня, р. **ПЕРГ**а = **РИЦ**иха, **ПереГ**ОН, **Вел.** **БОБ**рова **БАН**ька, *бол.* **СПАС**ьке, р. **ПереЖ**ОГ з *ур.* **РАД**ня, р. **ПЛА**ва у с. **ЮР**ове, р. **ПЕСТ**елина, р. **ПЛОТ**ниця = **ДОБ**ра, р. **ПОЛОХ**атин *л* **ПОЛОХ**атинки *ПриРУБИЩ*, р. **РАДО**робель і с. **РАД**ровель *суч.* "Хмелівка", р. **РОКИТ**на *Перги*, с. **ЖУРЖ**евичі при рч. **РОСТ**ясь, р. **САЖ**алка,

р. СЕРТЕя у с. Кишин, р. **СЛІП**.ИШИНка п Радчі, р. СТАВИща ПЛАВу СТВІГи, р. СТЕПАНівка, СТУДЕНівка, ур. ТРЕБУХинець у с. Кишин, р. ТЕРЕМша у с. ЗУБКовичі, р. УГЛЯ = Вугля, ЧЕРТОЯ, р. ШЛЯМАРка = Вел. БАВТУРЕць, р. ЮРова;

Однокореневі ойконіми: *Бучак* вѡтс Battle array Чк Канів; *Бучали* Льв Городок; *Бучач* Тр рц; *Бучачки* ІФ Снятин; **Бучая** Хм Н.Ушиця; *Бучин* Вл Любешів; *Бучина* Льв Броди; *Бучки* Жт Малин; *Бучки* Чг Новгород-Сів; *Бучми* Льв Жовква; *Великі Бучки* Хк Сахновщина: Малі Бучки; *Завбуч* Зк Перечин. Імовірно, також до цієї основи належать *БОЦЯнівка* Рв 223; *БОЧаниця* Рв 131; *БОЧанівка* Пл 1578; *БОЧ.еч.ки* См 390 (пор. Буч.ач); *БОЧківці* Чв 380; *БОЧкове* Хк 707.

Отже, укр. ст. **буц** лише здалося В. Голобуцькому вираженням поняття "утікач". *Подолянин, волинянин* (як за ЕСУМ) є такими ж другорядними його ознаками. На історичному шляху коротке **буц** лише виявило схожість з довшим балтійським германізмом *бутинок* 'здобич, трофей'.

У колі коптської лексики з військової тематики апелятив *бут*, *буц* може найповніше відповідати такому ж короткому прототипу вѡтс Battle array, war, тобто віськовий стрій, порядок, шиккування, війна. Розгляд районних контекстів свідчить про глибоку закоріненість топоніми Буц- у місцевих топонімических ландшафтах.

БУШТИНО Зк < лит. bokštas, чес. bašta 'башта' [Вук]. Одна з різномовних назв башти: Пирог-, Син- стьнг 'вежа, башта', Кільчень, Ковчин, Стовп-, Тих-, Тин-.

В

ВАЗЛУЇВКА Вн, **ВАСЛОВІВЦІ** Чв < ар. wasl 'зустріч; дружба; спілка'.
Вазлуївка Вн 741; Васловівці Чв 110.

ВАКАЛІВЩИНА См < ар. wakał 'писарь'; аз. вәкил адвокат, іст. писар.
Вакалівщина См См.

ВАКУЛИ < пор. ім'я власне Вакула (з метатезою голосних), цсл. воуколъ, з гр. βουκόλος 'волопас, пастух'. Вакул-и Льв, -инці Пл, -иха Пл, -івка Од, -ки См.

ВАЛАХІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 39-ї історичної епохи) – XV / XVIII ст.: топоніми Репосул, Репедзел, Рипа, Стримба, Подішор, Фонтиняси, Одаї; пор. лексичні запозичення *царина, гляг, зглягатися, [герлига, флюяра, струнга, бербениця]*. Виявлені у ХХ ст. Поширення валахівців пов'язують з "волоською колонізацією" – освоєнням скотарськими групами румунських селян гірських пасовищ Середньої Європи у пізньому середньовіччі та на початку нової історії.

У радянський час змінено десятки топонімів, які нагадували про румунів і молдаван: *Брустури* – переважно скальковані як "Лопухові" [пор. СГУ, 72] (але *Стримби* чомусь залишені: пор. рум. strîmba 'крива'), *Акрешори* стали "Бабинопіллям" ІФ, *Тетерешти* – смт "Татарбунарами" Од, *Терешул* – "Тарасівкою" Зк, *МОЛДАВКА* – "Козубівкою", *МОЛДАВАНКА* – "Синицівкою" Од. І навіть спогад про Доростол (= Силістрія), яким 4 роки володів князь Святослав Київський – *ДОРОСТОЙ* – замінений на "Пугачівку" Рв.

За наслідками досліджень аналогічної проблеми – складу валахівців у Польщі, – сюди відносять *основи різного походження*, які поширилися під час волоської колонізації Карпат і Балкан [pl.wiki/Nazwy geograficzne pochodzenia wołoskiego]:

Бісків Чв, **Бисків** Чв, **Бескид, Бещади** < алб. bjëska 'полонина, поляна';

Бурдей Чв < burdel 'старий розвалений дім; поляна від нього';

Волосате, Волосань, Волосянка < vlah 'волох';

Грунь-Ташань Пл < gruiñ 'стрімкий берег річки, потоку';

г. **Грофа** Grapa < groara 'діл, долина';

ДАРНИЦЯ! Кв!, Tarnica (Hrabec 1950) < tarnița 'прохід', пот. ТАРНИЦЬКИЙ у с. Косівська Поляна Зк, поле ТАРНИЦІ, г. ТАРНИЦЯ, пот. Терниці у с. ЯВІРНИК! ІФ Верховина; пор. і ВеликоТЪРНОВОво Бг, і TRNovo Sln над м. Gorizia It та навколишній масив вкритих хвойним лісом гір Trnovski Gozd; напевно, сюди ж і численні Терни;

Звір, Звіринець? Кв < izvor 'джерело'; пот. МЕНЧІЛЬСЬКИЙ Звір Зк;

Кичера, Кикула? < chica 'волосся, зарості';
г. Кліва cliva 'щілина' // можливе і сканд. cliff 'скеля';
Кошарище, Косарі < koşar 'стодола, обора';

гори В. і М. Менчул Зк < muncel 'пагорб'; • р. Мánчулів бас. Черемошу у с. Мánчулів під г. Мánчулів Чв (Путила), р. МАНДРянка у с. ПідЗАХАричі; • потік Менчільський Звір (-ого Звору) у с. КОБИЛецька Поляна Зк (РАХів < Raqqa) (пор. г. М. і В. Менчул), тут же Менчільський потічок у смт Богдан, Минчільський потік у с. Косівська Поляна і у с. Говерла; • потік Минчелівський у с. Синевирська поляна Зк (Міжгір'я): полонина Minčul, ЛОПУШне (рум. brustur?), ПідЧУМАль (джума); • потік Мунчель у смт Верховина ІФ: пот. МОСІРний (Миср 'Єгипет') у с. Пробійна, г. Мунчель;

+ Одаї < рум. odăie 'кімната, кошара' з тур. oda 'кімната';

Редичів Чг < redyk 'громадський вигін овець на далекі полонини': пот. РЕДИЧинський Зк, РЕДЬКівка Чг, РІДКа Хм, ів Рв, івці Чв;

((РАДЕХів Вл, Лв, РАДИЖево Рв, РАДИХівщина Рв, РАДИЧ Лв, -і ЖТ2, ів Чг, РАДКівці Хм, овиця Хм, РАДОХинці Лв, РАДОЧини Пл, РАДОШин Вл, инка Вл, івка Тр, Хм, РАДЧа ЖТ, ІФ, енкі Пл, іха Чк, іці Жт, уки См; РІДКодуб Дц, Лг, Хк, Хм, и Рв, Хм, олісса Рв, Радч-, Radyki))

+ пот. Репеда ІФ, Репедзел Зк, прот. РЕПІДа Од < repede 'швидко';

Ріпки Чг < rîpa 'урвище';

Сопіт, Шепіт? < sorot 'водоспад'; Субот-?;

Стебник! < istep 'осада, намет' (але й укр. поліське стебка 'хатинка з однієї кімнати' з герм., пор. нім. Stube); СТЕБник ІФ, Лв, иця Жт, і Чв, ів ІФ, ий Зк, е Чк, лі Вл, Кв, лів Чк, лівка Зк, Рв, лянкі См;

Стінка! Хк < stinca 'скелястий блок';

Турбаї Пл < turba 'торф, дерен';

Чертіж Зк2, Лв < certez 'випалений, викорчований ліс';

Явори, -ниця Jafornycia (Rieger 1979) < jafury 'чорниця'// первісним прототипом мало бути Yhabri 'габри'?

Веригин <? feriga 'папороть'

(ЧОРТКів < чертог? ДІВОЧки Жт < осет. diwag 'демон'; р. ДІВИЦя, ДІВКа; нп В. і М. Дівиця, р. ДИВА́ у с. ЖАДо́во Чг; укр. **дивак**)

ВАЛЕР'ЯНівка Вл, Дц, Хк < лат. Valerianus 'Валеріан', досить рідкісне ім'я двох римських імператорів. Валеріан I зазнав поразки від перського царя-сасаніда Шахпура I у 260 р.

ВАНДАЛівка (Стара) і ВАНДАЛинівка (Нова) Од < етнонім Vandales 'вандали' у двох назвах степових сіл доби раннього середньовіччя [Тищенко 2015, 327]. Ця пам'ять визнана ідеологічно небезпечною. Села приєднані до сусідніх у розрахунку, що історичний спогад за кілька поколінь згасне без письмової підтримки: це ур. ВАНДАЛівка у с. "Черняхівське" і куток ВАНДАЛинівка у складі с. Адамівка Од Іванівка. Див. II. **ГЕНЗЕРівка, АФРИКАНівка.**

ВАРГАНИ (<Yркavіa; лише узб. урган o'rgan learn, вчити) у с. Гавчиці (Муравище) Вл Ківерці: ^БОДЯЧів Bunduqia; **КАДИ**ще, **ГОРЯН**івка, **ХРОМ'Я**Ківка, **САПОГ**ове.

ВАРУХ < ос. угух 'широкий'. "Ми знаємо, що гуни називали Дніпро ім'ям Var, збереженим для нас готським істориком VI ст. Йорданом, печеніги – Вароух – у Костянтина Порфирогенета; очевидно, сюди ж відноситься й Воро – у назві придніпровського печенізького плем'я Воротаλματ за наявності Таλματ ("Долматы" у [київ]ському літопису)" [Попов, 33]. Що більше, саме на підставі цього ім'я історики дійшли висновку про те, що інформантом цього розділу твору імператора Костянтина був хтось із печенігів: "[Знай], що місцевість пачинакитів, де в ті часи жили турки [мадяри. – К.Т.], має ім'я за назвами тамтешніх річок. А річки ці такі: перша річка під назвою *Варух*, друга річка зветься *Куву*, третя річка на ім'я *Трулл*, четверта річка на ім'я *Брут*, п'ята річка звана *Серет*" [КБ, 162/163].

Видавці коментують цей абзац так: "Це [область] *Етелькез*, назва якого не була відома інформаторам імператора. Ця обставина, а також печенізькі назви річки Дніпра (*Варух*), Бугу (*Куву*) і тюркська – Дністра (*Трулл*) уможливають припущення про печенізьке джерело інформації". І далі: "Гідроніми *Брут* і *Серет* (Прут і Сірет) відповідно іранського і давнього, індоєвропейського походження [Kiss, 526, 511]). **Збереження гідронімів свідчить про тяглість контактів народів, які змінювали один одного**" [КБ, 394].

• оз. *ВАРУШилівське* = ВОРУШИлова иух у м. Кам'янка Дніпровська Зп; • *ВОРОК.ОМ*Ле wærgæx Вл Кам-Каш: бол. ТАЛЯШів; • р. *БОРУХа* иух л Прип'яті п Дніпра Кв Чорнобиль; • **БОРОХів!** wærgæx Вл Ківерці: ЗаЛІСоче "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], ДАЧне!; • пот. *БОРОЩаник* wærgæx у с. Вел. ЛУЧки! Зк Мукачеве: ліс БОРОШЧаник; • торф. *БОРОХовищенське* wærgæx Жт Олевськ:

• *БОРОВики* Чг Чг: **ВОРОХівка!** иух, ЛІСки "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], ЛІСне, ХАТИлова Гута; БОРОМИКИ < *-ники; ГІРМАНка, ТАБАЇвка, ЛАДИНка, **ДРУЦЬ**ке drauht-, **ДРАЧ**івщина drauht-, КИСЕЛівка, БІРки!, ПідГІРне, ЛОКОТЬків, МОХНАТИН; БАРАХти wærgæx; ВОРОХта иух;

wærgæx | **иух** 'широкий', 'просторний' (по пространству, об'єму); ант. *wungæx*
 ~ Восходить к **waruka-*, **uruka-*. Ср. перс. *bar* 'ширина', 'материк', 'пустыня' («простор») (Ягелло 227), перс. *bar*, пехл. *war* 'грудь' («широкая часть тела»), ав. *varu-*, *rouu-* 'широкий' (AiW 1365, 1429 сл.), др.инд. *uru-* 'широкий', *uras-* 'грудь', *varas-* 'открытое пространство',¹ гр. *εὐρύς* 'широкий'. — Гр. *Βορυσθένης* название Днепра (Геродот, Птолемей, Страбон) = ирац. *varu-stāna-* 'простор' (Vasmer. REW I 354—355); ср. «печенежское» название Днепра *Вароух* (Константин Багрянородный). Далее *Ουαρδανης* 'река Кубань' = «скиф.» **varu-dāni-* «широкая река» (ОЯФ I 187—188). — Ср. *wærx* | *wærxæx* [Абаев, IV, 90].

ВАРЯЖ Лв < етнонім варягів.

Село *Варяж* = Waręz на пн. від Белза Лв (на карті Шуберта *Варенжь*, неподалік хут. *Подваренжь*); колодязь *Варязький* у Києві (біля Кловського спуску) [СМГУ, 231]; печера *Варязька* у Києві біля Дальніх печер; острів *Варязький* біля Заруба/Трахтемирова на Дніпрі [СЛН, 29]; пор. і *Вараш* Рв 123?

• р. *ВАРЕШка* β̄āriδ- = ВЕРЕЖка, ВАРАЖка варяж-?, 1765: **ВАРИЖка** β̄āriδoq у смт ЛЮБеч Чг РІПки: р. **ВОРЗЕНка** барзан п **ВОРЗНИ** ^ГУБАРІ, **СКИТЬ**ки Σχιθίς, РозСУДів; р. В'ЮНИще п Виру п Сожу біля с. Плехтіївка, **ШУМАНИ** G Σχουμεν *Var.*: Schoumen, **ВОРОБ'їв**, **ОЛЕКСАНДР**івка 2!, **МОХНАЧ**і, ГІРки, **КОРОБ**ки, **ВЕРБ**івка, **ЯВОР**ці, **СІБЕРЕЖ**! Siwa +, **ЛОПАТ**ні, **ПИЛИП**ча, **МАН**ьки, ЯМище, ЯР.ИЛОВичі, ПАПІРня.

Рис. В1. Варяж (= Варенжь) і Підваряж (= Подваренжь) на карті Шуберта

ВАСИЛЬКів Кв < 1) вірм. **Basilk** гр. Βερζιλία, 'гунський народ Βαρσῖλτ' (**басілк**, вердзилія, варсилт) [Алемань, 505]; 2) пахл. *вазург* (пор. *Ворзель*, рос. *верзила*).

• дж. *Без_Одне* у с. ПоГРЕБи Кв **ВАСИЛЬКів** *вазурги*?: бол. *Без_Одня*; КАЛИНвка, БАРАХти, ВІЛЬШанка, ХЛЕПча, РОСЛавичі, СОЛТАНівка, БАГРин, **БЕРЕЗЕН**щина!!, **БОРИС**ів, ПЕРЕВІЗ!!, ЗОЗулі, КОДАКИ, **ПЛЕС**ецьке, ПОЛОГи, УСТимівка, ЯЦьки;

• прот. *БезВОДний* ābād Яр Пл Зіньків: руч. **МИР**ський у с. ЗАїченці, БУХАлівка, ВІЛЬХове, КИРЯКове, ДАМАСки, КОРЛЮКове, ВОЛОХове, ІЩенківка!, ШЕНГАРІївка, МОРОЗИ, УСТИменки, ТАРАСівка, ВОЛОШкове, ДОВБнівка, **ВАСИЛЬК**ове *вазурги*;

• р. *Без_Одня* у с. **ВАСИЛИХА** *вазурги*? Кв СТАВище: дж. *Без_Одня*; ВИШКівське, СУХий ЯР, ЯСенівка; • БОРШагівка Вн ПоГРЕБище: ^СКИБинці; **АДАМ**івка Natam-ti 'Елам', БІЛАШки, ГОПЧиця, ЗБАРАЖівка, ОБОЗівка, МОРОЗівка, **ПЛИСК**ів, **БАРВІНК**ове, САРАЖинці, ЮНАШки, **ВАСИЛЬК**івці *вазурги*?, СОСНівка.

Темою контекстів поставлено топоніми від основи Васил-. З часто вживаної форми Васильк- і низки попередніх спостережень її прототипом припущене важливе суспільне поняття парфянської держави ws(w)l(g)- < wazurg (перс. bozorg) – так у парфян звалися царські вельможі – *вазурги*? [Зеймаль, 468; Луконин]:

На користь прототипу **вазилг* – ws(w)l(g)- < wazurg (парфянське панство) говорять архаїчні звукові фрагменти назв ВасилеЖине Пл, ВасиляХа Кв, оз. ВасиляШине у с. Будичани Жт Чуднів. Далі наведена спроба висвітлити типові найближчі топонімічні контексти цієї основи. Рейтинг пар *прямого сусідства* з основою Васил- інших основ: **11 Михайл-**, 10 Вільн-, 9 Мир-, 7 Біл-, 6 Весел-, 4 Водн-, 4 Крас-, 4 Гай, 3 Греч-, по 2 Дмитр-, Барвін-, Захар-, Мороз-, Дорош-, Дворян-, Кули-, Крив-, Гаврил-, Орїх-, Затиш-, Яров-. Імовірні прототипи: Mihr (л-форма від Mihr), 'u'l'n (л-форма від Eran 'Іран'), Mihr (?скорочена форма від Mihrdatkert 'Ниса'), біл- (пізніше тюрк. ак захід), ws(w)l(g)- < wazurg (парфянське панство), Водан (=Едесса у Греції), Kras (Карст), гай (копт. щогла), греч- (грек), Mitr (Митра), парфен- (парфянин), šahr (місто), marz (кордон), drōš (кара), дворян-, kulī (тюрк. слуга), крив- (неправильний), gabr- (габр), Orha (Урфа), Tisa (р.), арав-? (араб?).

11: Василівка Мк (Березань) ^Михайлівка ?*міхр-; Василівка Пл (Чутове) ^Михайлики; Василівка Од (Біляївка) ^Михайлівка; Василівське Зп (Вільнянськ) ^Михайлівка, ВІЛЬНоандріївка, ВІЛЬНокур'янське; Василівка Дп (Синельникове) ^Михайлівка, Грякувате; Василівка Дц (Старобешеве) ^Новомихайлівка, Гречкине; Нововасилівка Хс (Іванівка) ^Михайлівка, Гаврилівка, Захарівське, Ярове; ...**ВЕСЕЛІВКА**; Василькове Пл (Зіньків) ^Михайлівка, Княжева Слобода, Довбнівка, Ясенове; Велика Василівка Од (Любашівка), ^Мала Василівка ^Михайлівка; Нововасилівське Зп (Вільнянськ) ^НовоМИХАЙЛівське, МИХАЙЛo-Лукашеве, ЗаТИШшя, МИРолюбівка; Ордо-Василівка Дп (Софіївка) ^НовоМИХАЙЛівка, ВолодиМИРівка, РАЙполе;

10: Василівське Зп (Оріхівка) ^ВІЛЬНянка ?*алан-; Нововасилівка Мк (Н. Буг) ^ВІЛЬНе Запоріжжя, ДОБРа Поляна; Василівське Зп (Вільнянськ) ^ВІЛЬНоандріївка, ВІЛЬНокур'янське, Михайлівка; Василівка Дп (Новомосковськ) ^ПриВІЛЬНе, ТАРАСове; Васильківське Зп (Вільнянськ) ^ПриВІЛЬНе; Нововасилівське Зп (Гуляйполе) ^ПриВІЛЬНе, КРАСногірське; Дубово-Василівка Дц (Артемівськ) ^ПриВІЛля, ОРІХово-Василівка; Матроно-Василівка Мк (Казанка) ^ПриВІЛля; Василівка Дп (Кринички) ^ПриВІЛля, ВОДяне; Нововасилівка Дц (Красноарм.) ^НовоОЛЕНька. (...)

-ВАТ-, формант < 1) ір. абад, тільки туркм. **овадан** (з перс. абад) **гарний**; 2) гр. βατός 'прохідний'. Див. II. -УВАТ-.

ВЕГЕРівка См < пор. пол. węgrzy. Зникнення носового пор. **ВИГУРІВЩИНА**, **КАГАРЛИК**. Ур. Вегерщина Лв.

р. **ВЕДРІївка** Жт, **ВЬДРИК** Зк, Видрик < Venetricus з *Wenedaz sb.m. 'Slav' + *rĭkz 'ruler, king' [Cossue, Excel, 12749] (пор. нім. Wenden = Wĭnden 'серболужичі'). Складовий елемент готсько-слов'янських мовно-історичних зв'язків топонімії України.

• р. **ВЕДРІївка** у с. УШИця Жт Коростень: **ВАСЬК**овичі ^ВОРОНеве, **КАМ'Я**на ГОРа, СОКОРИКи; бол. **ВАСЮК**ове Vasc- у с. САРНовичі; **ВИГ**ів Vigo, ІВАНoПІЛЬ, **ШАТ**рище skattr-?, УШИЦя; ДІДковичі deditici, САНТАРка ^СТРУМок, ХОДаки, -чки, ГОРБачі, КУПеч; {16-17} • пот. **ВЬДРИК** = **ВІДРИЧ**ка, **ВИДРИЧ**ка у с. **ВИДРИЧ**ка Зк Рахів: ^пот. **ТОВСТ**ий; пот. **ВІБЧИН**ський *обшт. у с. Косівська Поляна *коз- ^тут же ур. **ВІПЧИН**а *обшт. ^пот. **ТУФЛІв** Tafalla? л **Кіс**ви Тиси Дунаю; пот. **ОБЩИН** **ЯСЬК**ий! у смт Ясіня; пот. **ВАСК**.ул Vasc- у с. ГОВЕРла ^ЛУГи; пот. **ВАСК**.ул у с. Квасів, г. **ВАСК**.ул; ТРОСТЯНець, ВІЛЬХОВАТий, БІЛин.

• пот. **ВЬДРИК** Venet.ric.us = **ВІДРИЧ**ка, **ВИДРИЧ**ка у с. **ВИДРИЧ**ка Зк Рахів: ^БРЕБОЯ, БОГДАН; ВОДЯНе, СТЕБний, ТРОСТЯНець, ВІЛЬХоватий, ВОДиця, РОСІШка; • р. **ВИДРИЦ**я = Видра у с. БодЕНЬКи Кв КСв; • пот. **ВИТЕР**на у с. Тарасівка Зк Тячів; • пот. **ВИТРЯН**ська Річка у с. ВІТРЯНка Чв Сокиряни.

ВЕКТОРИ **МОВНО-ІСТОРИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ**. Азимутні напрямки, зумовлені прототипами кількох значних масивів досліджених районних топонімічних контекстів України, напр. – Астурійський, Давньоперський, Далекосхідний, Елліністичний, Парфянський, П'ємонтський.

ВЕЛЯТИН Зк < ?1) лат. velum 'вітрило'; 2) етнонім велет.

+ Велі-Тарама = Пане-Іванова, ПАН.сива.кова, ПАНанова, з. ст. Велі-Тарама, ВОЛІ.ТЕРНа кут. с. Октябрське Дц **Вол**новаха; Панасова = ПАНСОВа; р. Велниця = Вилниця, Вінниця л КОТІВця!!! у с. Порубне Чв Глибока; пот. **Велопу**нець ІФ біля рр. Свір, Раківка; р. Велькуча Чг Щорс.

ВЕНДИЧани Вн < гот. *Wenedaz 'слов'янин' + *wīgjō ← *wīgaz 'warrior', пор. Genitigia [Cossue, Excel, 12756]. Складовий елемент готсько-слов'янських мовно-історичних зв'язків топонімії України.

• **ВЕНДИЧАНИ** Вн Мог-Под: ^р. **ВЕНДИЧ**анка, БОРЩів; ПідЛІСне!, МАТЕївка, ЯРИШів, ГОНТівка ^ВИШНеве, КАРПівка, ДУБИНа, Вила-ЯРУЗькі, МЕРВинці, ТАРАСівка, КОЗлів;

• **ВИНТОР**івка Venedario *Wenedaz sb.m. 'Slav' + *harjaz 'host, people, army' [Cossue, Excel, 33276] См С-Буда: ; + ур. **ВЕНД**овище РФ Курс.; • р. **ГВИНТ**івка п **КРАС**ної! у с. **ГВИНТ**ове См БУРинь: БУРИки, ГАТка, СУХoверхівка, ВИШНевий Яр ^МОЛОДівка;

• р. **В'ЯТ**ина у с. Батьків Лв БРОДи: ^ЗВИЖень; ПерелІСки З!, **ВИД**ра, **КУТ**и, ище, ЛІТовище, СТИБИРівка, ШИШКівці, ЗаБОЛОТці, СУХoволя, СУХoдоли, БОРАТИН, ДУБИна; • р. **В'ЯТ**ина у с. Верхобуж Лв Золочів: ПідЛІСя!, ЛІСoві, **ДЕРЕВ'ЯН**ки!, ПОМОР'яни, КОРОПець, БОРТків?, ВІЛЬШанка, ЗаСТАВне, ГОЛОГОРИ, ОБЕРТАсів!?, ТРОСТЯНець, **КРАС**носільці, ГОНЧарівка, ЗалІСся; • р. ВІТка = **ВЯТ**на у с. Жерева Жт Лугини: Великий ЛІС, ЛІТки, Будо-ЛІТки, **КРАС**ностав, **КРАС**носілка, КАЛІНівка.

р. **ВЕНЕТЬ** < Venetia

ВЕНЕЦІЙСЬКО-ГЕНУЕЗЬКІ ІТАЛІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ

(топонімічний слід 36-ї історичної епохи) – XIII ст. / 1475 р.: топоніми Чепелі, Почапінці, Бодаква, Штомпелі, Маркуші, Солдайя⁺, Чембало⁺, Джаліта⁺, КОПАЙгород < ?Caffa та ін.; пор. лексичні запозичення *скриня, шкарбун, барило, пляшка, стрічка, кошт, бенкет, решта, [бунація, тромонтан, бастуння]*. Виявлені у XIX – XX ст.

■ **ВЕРГУЛівка** < 1) ?дгр. τὰ Βαργύλια, античне місто в Карії [СКД, 204]; 2) ?тур. **vergi** податок; ВЕРГУЛівське Лг 58; ВЕРГУЛівка Лг Перевальськ: ...Адріанопіль.

■ **ВЕРГУНи** Кв, бол. **ВАРГАНи** Вл < 1) ос. Wærgon 'ім'я бога-коваля' з гр. 'Εργάνη 'Εργάνη ή трудяща, роботяща – **епітет Афіни як покровительки ремесел** Soph., Diod., Plut." [ДРС, I, 657]; 2) готс. Fairgunis Файргуніс = Марс [Вольфрам, 610]; 3) готс. fairguni 'гора'; 4) Фергана?

• Пологи-ВЕРГУНи Кв Переяслав-Хм: **ПЛЕСКАЧі!**, **КОВАЛин!**, Пологи-ЯНенки, Пологи-Чобітки, ЄРКІВці, ТАРАСівка, ГРЕЧАники, СТОВП'Яги; • ВЕРГУНи Пл Хорол: **^КЛЕПАЧі!**; **КОВАЛі!**, ШТОМПЕЛівка, ЯЛОСовецьке; • ВЕРГУНи Чк Чк: ^Нечаївка; **ІРДИНЬ** скіф. **varudānu** 'широка річка' [Абаев IV, 90], БІЛОЗІР'я, ЯСНОЗІР'я, ГЕРОНИМівка, ХУДЯКИ, СТЕПАНки, ДУМАНці, САГУНівка; • б. ВЕРГУНка л Лугані; • бол. ВАРГАНи Вл Ківерці: **КЛЕПАЧІВ!**.

Wærgon д. ім'я бога-кузнеца в сочетанні **Kurd-Alæ-Wærgon** «Кузнец-Арийский (аланский)-W æ r g o n». Более употребительны стяженные формы **Kurdalæwgon** (СОПам. II 42) и особенно **Kyrdalægon | Kurdalægon**. Вполне очевидно, что **Kurd-Alæ-Wærgon** — первоначальная форма, а **Kurdalægon** — вторичная. — *biscew in zağta: nur mæ Kurd-Alæ-Wærgonæn bajšærun kænæ, e ba ajdağ bolat ison* «мальчик сказал ей: теперь ты вели Кузнецу Ала-Варгону закалить меня, чтобы я стал совершенно стальной» (СОПам. II 10); *Soslan Kurd-Alæ-Wærgonæj isard æj* «Сослан закален Кузнецом Ала-Варгоном» (Сл. I 638). (Абаев, ИЭСОЯ, IV, 93-94).

Етимологічну частину слід замінити на гр. 'Εργάνη 'Εργάνη ή трудяща, роботяща – **епітет Афіни як покровительки ремесел** Soph., Diod., Plut." [ДРС, I, 657]. Пор. "шапки **ерихонские**" московських царів з Оружейної палати (= старанно вироблені, виготовлені, прикрашені ремісниками/ ковалями) – див. [М. Фасмер, II, 26].

Пор. також • бол. **РУЖЕНне** у с. КУЛЬЧин Вл КІВЕРці {бол. **ВАРГАНи** ἐργάνη у с. Гавчиці}. Пор. і узб. *урган* 'вчити' імовірна з грецького джерела (пор. узб. *хайр* 'до побачення' з гр.).

■ **ВЕРЕМ'я** Кв < осет. **wyrum** 'грек, римлянин'. • ВЕРЕМ'я Кв Обухів: **ТАРАСівка** **^!ПАРАЩина**, ТРИПІлля, ХАЛЕП'я, ЖУКівці, РОМАНків, НЕЩЕРів, ЩЕРбанівка, ПЛЮти, ТАЦЕНки, ВІЛЬШанка, КРЕНИЧі, СЕМЕНівка, КУЛІ; • ВЕРЕМіївка Чк Чорнобай: **ІРКЛІВ!**, **ВОРОНинці!**, **КАНІВці!** 2, **ТАРАСівка**, **ЛИХОліти**, **КЛІЩинці**, **БУРІМка** wуrum, **КОВРАЙ**, **ФРАНКівка**, Хрестителеве; • ВЕРЕМіївка Пл Семенівка: **^ПАНІВАНівка**; **ГЕРАСИМівка**, **БІЛЯки**, **ЗАЇчинці**, **ПУЗИРі!**, **КУКОБИ**, **СТЕПАНівка**, **ГОРОШине**, **ЧАПЛИНці**, **КРИВЕНки**, **БІЛОгуби**, **КАЛКАїв!**, **КРИВА РУДА**, **КАЛІНівка**, **НАТАЛенки**, **БУРІМка!** wуrum, **ТОВСТе**, **Олександрівка**, **ШЕПЕЛівка**, **ХУДОЛІївка**; • ВЕРЕМіївка Хм Красилів: **ЮНАЧки!** 2, **ПУЗИРки!**, **ТЕРЕШКи**,

КАЛАМАРИнка!, **СОРОКОДуби**, **ЧЕПЕЛівка**, **ЩИБОРівка** 'thioklv. firmlv' (Mx): NP *sitabr*: from (пор. Стиборівка Лв), **ЛАГОДинці**, **МОВЧАНИ**, **ЗОЗулиці** 2, **БАГЛАЙки**, **КРЕМЕНЧУКи**, **КЛЮЧівка**, **МАНІВці**, **КРИВОРУДка**, **КУЛЬЧини** 2, **РОСОЛівці**, **ЯВОРівці**; • ВЕРЕМіївка Дп Петропавлівка: **^ВАСИЛівка**, **МАР'Янка**, **НовоХОРОШевське**; **ХОРОШе**, **ВАСЮКівка**, **ДОБРИнька**, **ТОВСТе**, **КУНінова**, **Олександрівка**, **Зелений Гай**; • ВЕРЕМіївка Кг Бобринець: **^ТАРАСівка**, **ІВАНівка**; **ПАНЬКове**, **ГРОМОклій**, **ВАСИЛЬКівці**, **ГОРІХівка**, **ЯБЛУНівка**, **СТАВРівка**, **СОРОЧАНове**, **ВИСОЧАНове**, **БАРВІНівка**, **СТЕПАНівка**, **БОРИСівка**, **КАМ'ЯНЕ**, **ОЛЕНівське**, **КРИНИЧУВАТе**; • ВЕРЕМіївка Хс Високопілля: **^ДОБРЯнка!**, **КОСТИРка**; **РІВНОпілля**, **КАМ'Янка**, **КРАСНівка**.

Гр. ἐρημία > Єреміївка, Верем'я. І так дійшла черга до *веремії*. По-перше, як запозичена лексема, укр. *веремія* дістає точний етимон гр. ἐρημία, серед значень якого – "спус-

ерихон — ругательство, ерихонец — прозвище подьячих; ерихониться «хорохориться, важничать, упрямиться» (Даль). Первонач., вероятно, шутл. сравнение хвастуна с ерихонской трубой. Возм., отсюда ерихонка — вид азиатского шлема, которое Преобр. (I, 216) объясняет как «ерихонский шлем». Неприемлемо сравнение с ёриш, ербишть, вопреки

Рис. В2. Довідка про слово ерихон [Фасмер, II, 26]

тошення, руїна" [ДРС, 661]. По-друге, слід повернутися до двох контекстів з СвиноТОПами і загадковим найближчим сусідством назв ЄРЕМіївка, ВЕРЕМіївка: виглядає так, що це репліки того самого ἐρημία 'безлюдні запустілі місця, пустеля, пустош', а морфема -топ- у Свинотопах продовжує гр. τόπος місце. Крім того, пор. осет. **wyrym** 'грек, римлянин':

• **ЄРЕМІЇ**вка ἐρημία 'безлюдні запустілі місця, пустеля' / осет. wугum 'грек, римлянин' Од Роздільна: ^**ВЕСЕ**Ле; ХОМинка, Труд-ГРЕБеник, ГАЇвка, МАТИШівка, БУЦинівка, СУХе, **ЩЕРБАН**ка, ЯКОВлівка; • став **ВЕРЕМІЇ**вський у с. ХОХІТва Кв Богуслав: ВІЛЬХовець, СЕМИГОРи, КОР.ЯКІВка, іСАЙки, СИНИця, ТУНИки, **ЩЕРБА**шинці; • **ВЕРЕМ'Я** Кв ОБУХів: МАТЯШівка, ЖУКівці, НЕЩЕРів, КРАСHe, ВІЛЬШанка, **ЩЕРБАН**івка, ХАЛЕП'я, ТРИПЛля, ТАРАСівка, ПАРАЩИна, БЕРЕЗове, СЕМЕНівка, КРЕНИЧі;

• **ВЕРЕМІЇ**вка ἐρημία 'безлюдні запустілі місця, пустеля' / осет. wугum 'грек, римлянин' Хм КРАСилів: ^ХОТЬківці; **ВЕСЕ**лівка, **ТЕРЕШ**ки, ЩИБОРівка, СОРОКОДУБИ, ЧЕРНелівка, ВЕРБівка, ФЕДОРівка ^Малі **ПУЗИР**ки; РОСОЛівці, **КРИВ**орудка, КАЛІНівка, ТРИСки, БАГЛАЙки, СУШки, МОТрунки, АНТОНіни; • **ВЕРЕМІЇ**вка Пл СЕМЕНівка: ^ПАН.ІВАНівка Кир Іоан, **ВЕСЕ**лий Поділ; БІЛ.ЯКИ, ГАЇвка, **ГОРОШ**ине, КУКОБи qAqAw?, БІЛОГУБи, **КРИВ**а Руда, ЛипНЯГИ, ОБОЛОНЬ, **ПУЗИР**і, ПОГРЕБНЯКИ, Дем'ЯНівка, ОчеретуВАТе, КАЛІНівка, НаГАЙники, ТОВСТе, Олександрівка, СЛЮЗівка, ВЕРБки, ШЕПЕЛівка, **ХУД**.ОЛІївка. Як і наступне *Верес*- через тюрк. *ugus*, основа *Верем*- засвоєна через тюрк. *ugum*, отже досить недавно.

ВЕРЕСИ Жт < убих. *wəgəs*, ос. *wæræse* 'руський'; (однак пор. чеч. *örsi*, інгус. *erse*, ер'за [Абаев IV 126] у зв'язку з етн. ерзя):

~ Етноним усвоєн не прямо из русского, а через посредство языка, избегающего начального *r*-, скорее всего тюркского, как *wyrym* | *urum* 'грек' («римлянин») в фамильных именах и. *Wyrymtæ*, д. *Urujmæglæ* при балк., карач. *urumla* 'грек', рядом с оригинальным аланским *rujmon* 'римлянин' → 'монстр'. Ср. тюрк. *urus*, *urəs* 'русский' (Радлов I 1657, 1663), но также каб. *urəs*, убих. *wəgəs*, абаз. *urəšw*, абх. *a-urəs*, чеч. *örsi*, инг. *erse*, дарг. *urus*, лезг. *urus*, авар. *γurus*. — Ср. *Wæræse*.

Wæræse 'Россия'. — *Wæræse ysfidar kodta jæ xicawad Fæskarkazy* «Россия закрепила свою власть в Закавказье» (SSR *Cædīsy istorijy cybyr kurs. Stalinir*, 1938, стр. 113); д. *Wæræsej padcax fæjağaz kodta Gurzij padcaxæn* «русский царь помог царю Грузии» (из материалов Г. К о к и е в а).

~ Вероятно, результат контаминации заимствованной из тюркского формы *wyrym* (q. v.) с русским просторечным *Расея*. Ср. каб. *Uræsej* 'Россия'.

Характерна географія імовірної звідси контактної зони Русі з Подем: Лв 2, Вл, Тр, Жт 3, Кв 3, Чг2, тільки Чк 1, Вн 1 (Полісся, Карпати); крім Чг немає Лівобережжя: це відповідало б найранішому часу контактів.

Не виключна етимологія НЕ ВІД УРУС-, А ВІД ВАРАШ-:

• **ВЕРЕСИ** Жт Жт: ВАСИЛівка, БОЛЯРка\, ЧЕРЕМОШне, ГУЙВА, **БАРАШ**івка, ТАРАСівка, КАЛІНівка, КЛІТчин, КОДня, КАМ'Янка, ВЕРшина, СІНГУри, СОСНівка, ТЕТЕРівка, ТРОЯНів, ЛІСІВщина; • **ВЕРЕСІ**вка Жт ЄМІЛЬчине: ^КАТЕРИНівка\; ЯБЛУнець 2, КИЯнка, БОЛЯРка, СОРОчень, РОГвіка, **БАРАШ**і, АПОЛЛОНівка, ЯМенець, КИСЕЛівка, РИХАЛЬське, ЗОСимівка, СТЕПАНівка. ХМЕРин: • **ВЕРЕС.КУНИ** Чг Ічня: ^БАРВІнкове. БЕРЕЖівка: ТОМАШівка. ГРАБів. ПЕЛЮХівка. БУРІМҚа. ВІЛЬШана. ТАРАСівка. ЩУРівка, ІВАНгород, СВАРИЧівка, ЗОЦіва, КУЛІКівка, КОЛОМІЙцево, РИМИ, ВОРОНівка; • *Рудня-ВЕРЕСня* Кв Чорнобиль: ^ЯМпіль; ТЕРЕХів, ГородЧАН, ТОВІСТий Ліс, ШЕПЕЛічі, КРИВа Гора, ОТАШів, ТАРАСИця, КАМ'ЯНка, ПЛЮТовище, ПАРИШів, БЛИСТЮн; • **ВЕРЕСня** Кв Поліське: ^ЗАЛИШАНИ; р. ВЕРЕСня, КЛИВИНИ, СТАРА РУДня, ВІЛЬШанка, РАГівка, КАЛІНівка, ЧЕРЕМОШна, ТАРАСИ; • р. **ВЕРЕСоч** у с. ВЕРЕСоч Чг Куликівка: ПЕНЯЗівка, МУРАВійка, ГРАБівка, ГОРБове, ЖУКівка, ДРІМАЙЛівка, КОВчин, КОРОСТень, ХИБАЛівка; • р. **ВЕРЕСНИЦЯ** Вл Маневичі: ГРУЗЯТИН, КАМ'ЯНуха, КОМАРове, КУЛІКовичі, ТРОЯНівка, **БЕРЕЖ**ниці, КАЛІНівка, ЯБЛУНЬка, ГОДОМичі;

• **ВЕРЕШ**ки Вн Бар: ^ПОПІВці, КОШАРинці; ТЕРЕШки, ЧЕМЕРИСьке, КИЯНівка, МАНЬКівці, ВАСЮТИНці, КОМАРівці, ГАРМАКИ, ШИПИНКИ; • **ВЕРЕЩ**аки Тр ЛАНівці: ^КОРЖ.КІВці; ОРИШКівці, ЖУКівці, БЕРЕЖанка, БІЛОЗІРка, КУТиска, КОРОСТове, ВАНЖУли, БІЛКа 2, КАРНАЧівка, ПЛИСКа, ІВАНКівці; • **ВЕРЕЩ**аки Чк ЛИСЯНка: ^ПОЧАПинці; ТОВСТі Роги, ЖАБ'янка, ОРли, ЖУРЖинці, КАМ'Яний Брід, ШУШКівка, ШУБині Стави, ЯБЛУНеве; • б. **ВЕРЕЩ**ака у с. Насташка Кв Рокитне: ТЕЛЕСівка, ОСТРІВ, ОЛЬШАНИця, НАСТАШка, МОВЧАНівка; • бол. **ВЕРЕЩ**ишине у с. Фалемичі Вл Волод-Вл;

• р. **ВЕРЕСІЯ** *Wæræse* 'Россия' = ВЕРОСпа л Ужа Жт; • р. **ВЕРЕШ**иця у м КОМАРне Лв Городок: ЗАВЕРЕШиця; ТУЛІГОлове, ЯСЕНів, РОМАНівка, АРТИЩів, КАЛІНка, ГОДВИШНЯ, ВОВЧУХів Валгаш (Вологез II), ДОБРЯни, ГРІМне, Зелений ГАЙ, ТЕРШАки; • р. **ВЕРЕШ**иця у нп Мшана Лв Яворів: ...

ВЕРТОКІЙВКА ЖТ < кельт. ++feart, a grave, Ir. [feart], O.Ir. [fert], tumulus, [*verto-]; root [ver], cover, enclose, which see under [fearann]. Cf. Skr. [vr@.ti], enclosure загорода, hedge; дслов. врьтоградъ, врьтепъ.

Вертелецьке Пл Шишаки; Вертелка Тр Зборів; Вертеп Зк Хуст; Вертіївка Хк Богодухів; Вертіївка Чг Ніжин; Вертокіївка ЖТ ЖТ.

ВЕРУЧИЙ Вл. – В. Нерознак наводить паралель укр. *вріти* 'кипіти' і києворус. в(ь)рѣтець 'джерело' [Нерознак, 51]. Можливі прототипи: дег. arw 'моряки' або копт. **ϣⲓⲣⲱⲟϥ** /файроуш/ - Guardian, **охоронець**: пор. історично засвідчену форму назви м. Овруч в'єрчичи. На думку В. Нерознака, ця назва "пов'язана з ім'ям одного з Дніпровських порогів Βερούτζη, наведених візантійським імператором Костянтином Порфирогенетом" [Нерознак, 50]. Але якщо *вирує* вода на порозі *Вручий*, то що *вирує* в Овручі? В такому разі копт. **ϣⲓⲣⲱⲟϥ** /файроуш/ - Guardian, охоронець можна випробувати як прототип також і назви порогу.

ВЕСЕЛ- < **wis** [wys | = M] **village**? Пор. і Мала Виска.

ВИГУРИЧІ Вл < готс. Wingurich, ім'я готського рикса (IV ст.) (пор. ВЕГЕРІВКА). Життя святого Сави детально описане (див. [Вольфрам, 124-126]). Він прийняв мученицьку смерть 12 квітня 372 р. і був шанований готською церквою разом з іншими двадцятьма п'ятьма мучениками часів гонін **Вінґуриха** [Вольфрам, 126]. Готська церква Вульфили мала свою паству – Gothi minoges 'малих готів' на Правобережжі **Дунаю**. Пор. *Вигурич-і* Вл і *Вигурівщина* Кв; що до втрати носового пор. кангар- > Кагар-лик; wegry > Вегерівка, прізви. Вегера, я, ич, ук, чук.

• **ВИГУРИЧІ** ?Wingurich Вл Луцьк: ^ГОРОДИЩЕ; **МОТАШ**івка!, ХОРОХОРИН, НовоКОТів, БОТИН, РОМАНів, СЬОМАКИ, ОДЕРАДИ, БУЯНИ; • **ВИГУРІВЩИНА** Кв КСв: ХОДОСівка, ЯСНОгородка, ПЕТРівці 2, **СИНЯК**, СТОЯНка, ВИШневе, ДУДКИ, БУЧА, КРЮКівщина.

ВИЗИРІВКА См < ар.-тур. وزیر *vazir* 'міністр'.

ВИКОТИ Лв < фортеця Вікат далеко на східному римському лімесі у Месопотамії. Recent archeological investigations (see Bertinelli, pp. 41ff.) have made it possible to trace parts of the Roman defense line. This *limes* ran through **Alaina** (Tell Hayal), **Singara (Balad Senjar)** and further east through sites at **Zaguræ** (Ain Sinu) to **VICAT** (Tell Ibra); the finds do not show whether the frontier ran to Ad Flumen Tigris (Mosul), which would have been its rational terminus.

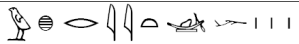
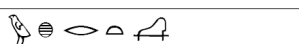
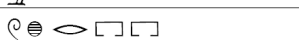
<http://www.iranicaonline.org/articles/balas-proper-name#5>

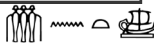

• **ВИКОТИ** Vicat (tell Ibra) Лв САМБІР: ^ВОЮТИЧІ, ЯЗІВ; ХВОРОЩА! 2, БІЛІНА 2, ВІЛЬШАНИК, ТРОЯНИ, КАЛІНІВ, **ГОРДИНЯ**, **КАНАФОСТИ** Ктесифон!?, ЗАРАЙське, НИКЛОВИЧІ, **ЗАГІР'Я** *Zaguræ*, ОРХОВИЧІ! Urfa, ХЛОПЧИЦІ **Haleb**;

• **ВИГОДА** Vicat ІФ РОГАТИН: ^СТЕФАНІВКА\\; **ЗАГІР'Я** *Zaguræ*, МЕЖИГАІ, ЖУРІВ, ПИЛИПІВЦІ, **ЗАЛИВКИ** **Seleucia**!, ГОНОРАТІВКА, ЛУКОВИЩЕ, КАЛІНІВКА, ЗАЛІП'Я, ВІЛЬХОВА, ВОРОНІВ; • **ВИГОДА** Vicat ЖТ ЖТ: ^**БОГДА**НІВКА, **БЕРЕЗІ**ВКА!; р. ГУЛЬВА, УЛЯНІВКА, **ДУБОВЕЦЬ**, ВЕРЕСИ, ВИСОКА ПІЧ, НОВА ВИГОДА, БЕРЕЗИНА, ГАДЗИНКА, ІВАНКІВЦІ, КОДНЯ, **КАЛІНІ**ВКА, МИРОЛЮБІВКА, **СІНГУРИ**! *Singara*!, **ТРОЯНІ**В, **ГРАБІ**ВКА!; • **ВИГОДА** Vicat Тр ГУСЯТИН: КРУТИЛІВ, КАЛАГАРІВКА, ХОРОСТКІВ, БІЛЯНІВАКА, ЮРКІВЦІ, БУЦИКИ, **ОЛЕНІ**ВКА! *Alaina*, **ОРИШ**КІВЦІ Urfa, РАШТІВЦІ, СОРОКА, ПЕРЕМІЛІВ, ЄМЕЛІВКА, КОТІВКА. ВІЛЬХІВЧИК. ЧАБАРІВКА кабари?, ЖАБИНЦІ, НИЖБІРОК;

ВИКРУТЕНЬ Чк wxryt 'верф'.

У давньоєгипетській мові слова wxr і wxryt означали верф і теслярню [AED]:

	G43-Aa1-D21-M17-M17-X1-P1-M3-Z2	wxryt	dockyard, carpenter's workshop
	G43-Aa1-D21-X1-Q2C	wxryt	carpenter's workshop
	Z7-Aa1-D21-O1-O1	wxr	dockyard

• оз. **ВИКРУТЕНЬ** **wxryt** 'верф' у с. Лозівок Чк Чк: **ХУД**.ЯКИ!
xnti + 'Ιαχός' грек', ЯСНОЗІР'Я, БІЛ.ОЗІР'Я, **ІРДИ**НЬ, ІРДИНІВКА, СВИДІВОК, ЧОРНЯВКА, ГЕРОНИМІВКА, ТУБІЛЬЦІ ^БЕРЕЗНЯКИ ^ХРЕЩАТИК; • б. **КРИТА** л КРАСНОІ л СІВЕР. Дінця Лг.; • р. **ВИХРИЦЯ** wxryt 'верф' у с. ГОСТОМЕЛЬ Кв КСв: оз. **ХУДО**Ровець біля с. НИЖЧА ДУБЕЧНЯ; **КМИТ**ів ЯР на Татарці у Києві ^вул. БАГГОВУТІВська ?дег. bAAwt 'мужність'; ПОЛОВОЦЬКА, НАГІРНА, СТАРА Поляна, г. **ЮРХ**ОВИЦЯ, ЛУК'ЯНІВСЬКА, **ШИШ**КІНСЬКИЙ пров.; ВИШГОРОД, ХОТ.ЯНІВКА;

• **ВИХРІВКА** Хм ДУНАІВЦІ: РАХНІВКА Mit **Rahina** ^СІЧИНЦІ?, ВОРОБІІВКА; ГІРЧИЧНА, ДЕМ'ЯНКІВЦІ, МУКАРІВ, РІПИНЦІ, **МИХ**ІВКА, КРИНИЧАНІ, МУШКУТИНЦІ, ЗАЛІСЦІ, ІВАНКІВЦІ, **АНТОН**ІВКА, **ДЕРЖ**АНІВКА! **Г** Терσω **С** ТЕРСΩ, ЛИСЕЦЬ, ТАТАРИСЬКИ+ = СТАВИЩЕ, МИХАЙЛІВКА, БЛИЩАНКА, **ЯР**ОВА Слобідка, **СИН**ЯКІВЦІ; • став **ВИХР**ОВА у с. КУЦЕВОЛІВКА Кв ОНУФРІІВКА: КРУТОЯРІВКА, ОРІХОВЕ, ОМЕЛЬНИК;

• р. **Стривігор** wŕy wihry верф пор. с. **СТЕРЕВЯЖИК** в'язати Гол. Льв Ст. Самбір \\ Самбір: ПАЦЬКОВИЧІ, БИБЛО, РОСОХИ, СУШИЦЯ 2, СТОРОНЕВИЧІ, ШУМИНА, СОЛЯНУВАТКА \\ РОГІЗНА, ЧЕРНИХІВ, КОВНИЧІ, БІЛОКИ, КОЛОНІЯ, ПІДГАЙЧИКИ.

Пор. у Польщі: • **WICHERT**ów 113 a1 Sieradz: GŁUCHów, TOKARy 2, ALEKSANDRów; • **WICHRADz** 118 b1 WARKA: rz. Wisła, ZaSTRUŻe, STRZYŻYna; • **WICHORze** wŕy wihry верф 53 b1 Toruń: GŁUCHowo BIELawy, BIEŁczyny; • **WICHR**owice 73 c3 Włocławek: BIELawy, KRUKowo, CZARNiewicz; • **WICHR**owiec 57 a12 Nidzica: JAGARZewo, ZAWADy, CZARNO; • **WICHR**owo 17 c3 Lidzbark: SMOLajny; • **WICHR**ów 129 c1 Wrocław: JARosław, JASTRZĘBie, JAKUBkowice; ROKITnica, RYMówka; • **WICHR**ów 94 c1 Kutno: MNISZki, BŁONie, ZAWADa; • **WICHR**ów 152 a1 Kluczbork: BRZEZiny, PACanów; • **WICHOR**owo wŕy 76 c3 **SLEPOWRONY** 77 c1 Płońsk: rz. Narew; **SOBOK**łęcz, **JONIEC**!, BIELe, SZPONDowo, KOBYLniki, **ZAB**iczn.

-ВИН суфікс, – імовірно, давній варіант суф -ин.

СолотВИН, ЛитВИН, ЛистВИН ~ **АртВИН**?, ПолстВИН Чк Канів, БотВИНівка, КарВИНівка; яр БритВИН л БИЧКа п Сух. Торця; р. ГуретВИНа л Дарови л Лімниці п Дністра у с. ПереГІНСьке ІФ Рожнятів; б. КалитВИНа; ЗолотВИН (помилк.); ВужВИНа Кр Світлог.; пот. ЖарВИНець ІФ; пот. ПрирВИН, ПерерВИНці, р. РазВИНь у с. Куликівка Чг, р. МедВИНка = МедВЕНка у с. МедВИН Кв Богуслав, РедВИНе, ці, ЛюдВИНівка Жт Овруч; ВарВИНа, ВолсВИН?, МерВИН, МокВИН, с. ЛогВИН Кв Володарка, ЯзВИНка, ки, пот. ЯзВИН, р. ЯзВИНиця.

На карті Шуберта 20-5 Дубровиця – ур. ХуторВИНа біля с. Хиночі на р. Стубла; бол. ПападВИНСьке 19-2. БіляВИНа, РудяВИНа, р. СигАЙВИНа, пот. Вел ПращурОВИНська, ВійТОВИНа, ВовковИНці, ДубрОВИНа, луг МисьОВИНа, ПарОВИНа, БулаВИНівка, СтаВИНСький, КоровИНці, СтовповИНка, ПолоВИНа, ЧашчОВИНа, також рос. *рытВИНА*.

ВИННИКИ Льв, **ВІННИЦЯ** < 1) копт. **ОУІНІ** корабельний вантаж?; 2) уни 'гуни'.

ВИНТОРІВКА См < Vinitarius? • **ВИНТОРІВКА** См С-Буда.

ВИНЯТИНЦІ <? Venatki. • **ВИНЯТИНЦІ** Тр Заліщики: ^ЧЕРВОНОГРАДИ *красн; ДУНІВ ^КУЛАКІВЦІ *кули-; **БЕРЕСТОК**!, СТАВКИ, Іване-ЗОЛОТЕ, ДУПЛИСЬКА daupjan-, ШУТ.РОМІНЦІ скіфи римські?, СОЛОНЕ, ТОРСЬКЕ, **СВЕРШКІВЦІ**, ЛИСІВЦІ, ЛИСИЧНИКИ.

ВИСОЧАНКА ІФ <? пахл. *wyšk* 'ліс, нетрі'.

Розміщення позначених об'єктів у лісі було помічене для сіл із назвами від основ Височ-/ Висоц-/ Висок- (рис. В3); пор. і заросле давнім лісом ур. **ВИСОЩИНА** біля с. УЗДІЦЯ См Глухів, або бол. **ВИСОКЕ** у кол. с. Жерев Жт Овруч, бол. **ВИСОКЕ** у с. Цир Вл Любешів, бол. **ВИСОКИЙ** Острів, **ВИСОКИЙ** Груд Вл. Однак це сталося після припущення про с. **ПІДВИСОКЕ** (див.). Другий етап розкриття реплік прототипу пахл. *wyšk* 'ліс, нетрі' пов'язаний з основою **БИШК**-.

р. **ВИСТРУБИЦЯ** Жт.

• б. **ВИСТОР.ОП** = **ВИСТРОП** (husraw 'добро + слав') л Мал. КАЛЬЧИКА = **ШАГАР**ова, **ШЕВИР**ьова [СГУ, 148], **ШИВЕР**ова [СГУ, 234], **Кальчи́ка** = **ХОЛЧИКА**, **СОЛОНІ** [СГУ, 233] у смт Кальчик = "Володарське" Дц: б. Аврамтахаянича, **АЛА.КОЗ.ІВСЬКА!** **Боже Око!** (око Гора?*), БАЛТИ-Тарама, БУДИЧИНА -р-, р. Велі-Тарама = ПАНЕ-ІВАНова, ПАН-СИВАКова, ГОРБова, ГРУНИНА!, б. ДАГЛ-Тарама щогла, ДЕМЕНИКова, ДРЕМИНА, **ЕЛЕН**кова, б. КАЛЬЯНова (КОРІННОІ КАЛЬМІУСУ), с. КРЕМЕНІВКА, КРУТЕНЬКА, б. **МЕЗЕНЕЦЬ**, **МКРО**-Тарама, ОЛЕКСАНДРІВСЬКА, ПАПАС-Тарама, ХУРУ-Тарама = Суха, КСЕРО-Тарама = Сирота-Рома (!), б. ХАРАМОНОва *п.

• р. **ВИСТРУБИЦЯ** (husraw) у с. САРНОВИЧІ ЖТ КОРОСТЕНЬ: торф. **БЕРВЕН**ське *парфен- (цікаво, що знову у формі Бервен-), ВИГІВ, СОКОРИКИ, СТАВИЩЕ, УШОМИР, ДЕСЯТИНИ; бол. БУВАЛЛЕ **ВУЗЛОС** біля с. ІСКОРОСТЬ, торф. **ЯМИНЕЦЬКЕ**, бол. **ЯМНЕ** біля с. КОВАЛІ; р. **САЙКА** СДІ у с. УШОМИР, САНТАРКА; бол. В'ЮННІ біля с. БЕХИ, БІЛКА, СОКОРИКИ **Сакооре**, **ІВАНОПІЛЬ** (iwnw- + polis), **КРАСНОПІЛЬ**, **КРАСНОГІРКА**, ЧИГИРІ, ГРАБИ, СУШКИ, **ОЛЕКСАНДРІВКА!**, ГОРБАЧІ, **ЗЛОБИЧІ** саліб; р. **СІНЯВКА** у с. **СИНГАЇ** **ksny** + **pole, mast** ^НеМИРІВКА, ШАТРИЩЕ; бол. СІВА ЛОЗА Siwa човни до Сиви у с. Кожухівка; р. ГНИЛУША; БУЛАХІВКА, ВИНАРІВКА, МИХАЙЛІВКА ^ПЛЕЩІІВКА;

(•+ р. **ВИСТР.УБИЦЯ** (husraw бас. УЖА у с. САРНОВИЧІ ЖТ КОРОСТЕНЬ, *гідроніми*:) ^р. ВУШИЦЯ; р. **СТРУБИЦЯ!** л **ОЛЕШІ** (Alashia 'Кіпр') п УЖА, р. Батіг у с. Пугачівка, р. БІЛКА у с. СУШКИ, БОДОВИЦЯ, БОРОМОЛКА у с. ШЕРШНІ, БУЛО.МАРКА = БАЛАМАРКА, ВЕДРІІВКА, ВЕРБІЯ, ВИГІВКА, ВИРОК, ГНИЛУША, ГРАБАРКА п МОСТВИ, ГРОЗДАВЕЦЬ = ДРОЗДАВЕЦЬ, ЖАБІЧ у с. ЖАБ.ОЧ, **ЖОЛОБ**кова у с. **ЗЛОБИЧІ!** (не саліб, а жолоб) ^ЗЛОБИЧ п ХОЛОСНІ, ЗАЙЧИК п ШЕСТЕНЯ, **КОРОЩА** у с. **СТАРИКІ!**!, КОТешня, КРАСНОГІРКА, КРАШІВНЯ, КРЕВНО, КРУТА л НЕРИЧІ, ЧИГИРІВКА, МОГИЛЯНКА, МОСТВА, МОШКІВКА, МОШЛЯНКА, НІГЛОВЕЦЬ, **ОЛЕШНЯ** Alashia 'Кіпр', ОЧКАСІВКА = ОТ.КАСУВКА, РОТНИЦЬКА, РУДИЙ БРІД, САЖАЛКА, САЖЕНКА, САЙКА, САМКОВЕ, **САРЕМ**ський *сермн v. сврмн* - Wanderer, СІНЯВКА у с. **СИНГАЇ**, р. УЖ у нп УША і Рудня-УшоМИРська!; р. ХОДАКІВКА у с. ХОДАКИ, р. ХОЛОСНЯ у с. ХОЛОСНЕ, р. ХРИПАЧІВКА, б. ШЕВЧИХА Sebek? у с. БІЛКА, р. ШІСТЕНЬ = Шестіг у с. Васьковичі.

• ≅ торф. **ІСТР.УБ** (husraw) бас. р. Уборть Жт Олевськ: р. КУПІЛЬ у с-щі "Комсомольське" = кол. "с. **СОБИЧ**инь Соѵек при рч. Купель" (1888); торф. **БАБ**ині **БЕРМИ**! біля р. БОБЕР! [СМГУ, 111]; бол. **БУЧ.МА**ни! ѿѵтѵ Battle агау у с. БІЛОКОРОВичі ^с-ще БУЧМАни; торф. **БРАД**ське; КОРОЩине, БАЦеве, ЖУБРовичі (пор. ЖАВРів), УСТИНівка ^ШЕБЕДиха sft, ОЗЕРЯни!, ЛОПАтичі, ВЕРБове, СТОВПинка, ДЕРЖАнівка, ЮРове; 2 р. БИСТриця у с. За**МИС**ловичі, р. **МУДР**ин п МУТвиці у с. **СУЦ**ани!, р. **СЛІП.ИШ**инка п Радчі, р. БЛУЧин у с. КОПИще, **В'ЮН**ія п ЗОЛЬні, ГІрна, ГЛИБока, рук. ГЛУШКовицький (на межі з ЛЕЛЬчиц. р-ном Ву), р. ДОМАШня = МУТвиця, ДІБРівка, р. ЗОЛЕНька = ЗЛЕНька п ЗОЛЬні, р. ЗОЛЬня = **БУК, БУКИ**!, р. КАМЕНка з бол. **ХВАЛІС**ів під назвою ПО**РУБ**АНець, гирло у с. **ГАМАР**ня!, р. КАСАВин п ЧЕРТОЇ ЛЮБівської ПЕРГи, р. ЛУКАВЕЦь, ЛУКАВка, р. М. ЮРівка п Вел. ЮРівки, б. МАНьківка, стр. МОСТець у с. ХОЧине, р. НЕРЕСНЯ, р. ПЕРГа = РИЦиха, ПереГОН, Вел. БОБРова БАНька, бол. СПАСьке, р. ПереЖОГ з ур. РАДня, р. ПЛАВА у с. ЮРове, р. ПЕСТелина, р. ПЛОТниця = ДОБРА, р. ПОЛОХАТин л ПОЛОХАТинки При**РУБИ**Щ, р. РАДОРОБель і с. РАДРОВель суч. "Хмелівка", р. РОКИТна Перги, с. ЖУРЖевичі при рч. Рост**ЯСь**, р. САЖалка, р. СЕРТея і ур. ТРЕБУХинець у с. Кишин, р. СТАВИща ПЛАВу СТВИГи, р. СТЕПАНівка, СТУДЕНівка, р. ТЕРЕМша у с. ЗУБковичі, р. УГЛЯ = Вугля, ЧЕРТОЯ, р. ШЛЯМАРка = Вел. БАВТУРець, р. ЮРова;

Пор. • **ИСТРУБЫ** husraw РФ Тверс. 616: ЖИГАЛово, ДУНАЕво, СУХинино, ШИШкино, АЛЕКСАНДРовка. в. КОБЫЛЬня. с. КОБЫЛЬшина (+ КОПЫТово, РОЖИно РФ Смол.) **СТРОМ**ово **стаѵрѵца, аѵос** тѵ частокол, заграждение Thus., Xen. (пор. і рос. *стоять на стрѐме*).

Розвинувшись до форми Виструб-, топооснова підпала під неминуче народне пристосування до зрозумілого Яструб- (таких назв досить багато).

Звикнувши до початків реплік цього складного для наддніпрянців прототипу (истроп-, виструб-), ми підготовані до сприйняття його еволюції в істрів-, остров- (початкове слов. *i < іншом. *u): • р. **ІСТР.ІВ**ка [СГУ, 224] (husraw) = **ИСТРОВ**ка = тепер СЕРЕДиха л СНову (на ній с. ИСТРОВка) кол. Чг губ. (від 1919 РФ Брянс.): ТИТва Thoth?, р. СНОВ, **ЧЕРНЯТИН**, БЕЛОУСов, **КРЮК**ов ^**КРЕМЕНЧУК**овка, **ШКРЯБ**ино!, м. СТАРОДУБ, **ПАНТУС**ов!, БРОДОк, **КОРОБ**овщина, **ТЮТ.ЮР**и!, СУХОВЕРХово, ГАЛЕЩИна!

ВИСТУПОВИЧІ Жт awištāb [ʷʂtʲɔ̯ | M ʷyʂtʲɔ̯, N šitāb] oppression.

ВИТИЧІВ Кв, у літопису майже завжди Витечев-, 950 р. гр. Вітетџѣβη [вітецеві] [КБ, 318]. "Етимологія слов'янської назви неясна. У зв'язку з аналізом рунічного напису з Альстаду (Норвегія), яка, можливо, містить топонім Витичів у формі uitaholmi < *Vitaholmr, Б. Клейбер висловив припущення, що назву утворено від дісл. viti/ vete 'сигнальний вогонь, багаття'" [КБ, коментар 318]. Однак пор. болг. **витец** 'витязь' (див. наст. статтю).

Рис. В3. Село Витачів [Карта Шуберта, 23-9]

ВИТЯЗІВКА Кг < влуж. wiceżstwo маєтність [Smoler].

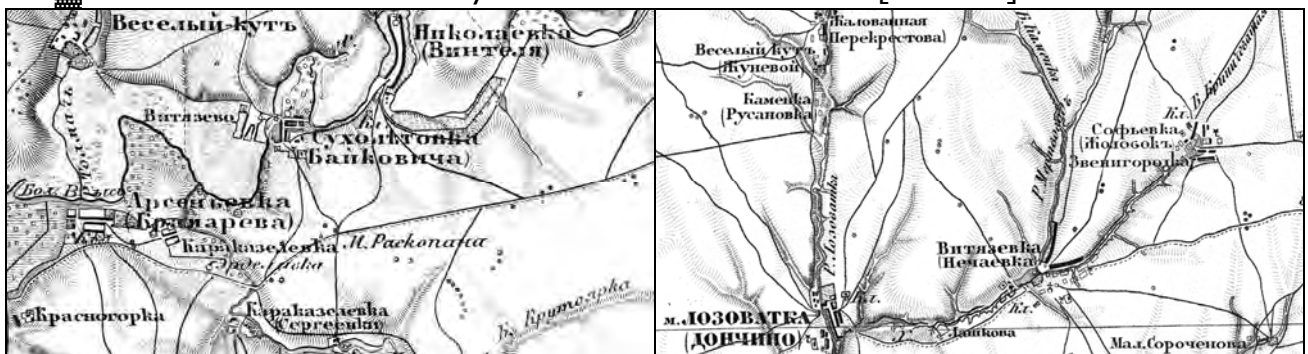

Рис. В4. Села Витязево Чк Шпола біля р. Толмач і Витязівка Кг Бобрік на карті Шуберта (26-10, 27-10)

с. **Витязево** Чк Шпола – таки справді біля р. **Толмач**; Кобло Старе Льв.

"Влуж. wicaz, род. -а ч. ст. 'вільний селянин, власник ґрунту, маєтку', wiceżstwo 'маєток', wiceżne kubło тс.; тепер лише у топонімії Wicaz. Слово часто трапляється як глоса у дав. лат і нім. текстах, за М.Фасмером, від XI ст. як Witsese 'rustici'

(селяни), ідеться про різновид служилих людей сербського (слов'янського) походження, які виконували певну службу для нім. феодалів (обслуга кур'єрів кінями, обов'язки старост і **перекладачів**) і отримували за це земельний наділ.

Інші значення: 1181: in equis servientes, id est withasi; 1307: witschacz oder zmut {смерд}; 1334 : sub rusticis, qui dicuntur witschen, 1749: wiczaß, auch wuczaz heißt in Lusatia inferioris ein freybauer, der von Steuern, Gaben und Hofdiensten frey ist, wiczastwo heist Freigut (у теперішніх мовних джерелах слово не зустрічається), але у нім. топонімії Witzess(en), Wuzschen, Waithase, Weithase та ін. Крім серболуж. пор. ч. vítěz, слц. viřaz 'переможець, рицар, герой', рос., укр. *ВИТЯЗЬ* 'герой, воїн', киеворус. також *ВИТЕЗЬ* 'воїн дружини князя, охоронець короля', сх. vítěz 1) рицар-вершник (čovjek sa konjem); 2) 'рицар' (родовита людина); 3) антропонім, топонім, оронім; слн. vítěz 1) вершник; 2) військовий, солдат; болг. *ВИТЕГ*, *ВИТЕК*, **ВИТЕЦ**, дболг. *ВИТЕЗЬ*, мак. *ВИТЕЗ*" [Schuster-Sewc]. Чи не звідси й Витичев?/ гр. **ΒΙΤΕΤΖΕΒΗ**.

У літопису пишуть майже виключно Витечев- [СЛН, 31-32]. Іпатс. л. єдине різночитання *Витичев* 1177 р. (X, П); решта Витеч-, Вѣтеч-.

ВИШКів ІФ < пахл. **wěšag** [wyszʲk' | N bēša] thicket, wood.

Нове знання про топооснову Вишк- почалося з перегляду ландшафтних контекстів похідних від неї назв. Села *Вишків* ІФ, *Вишка* і *Вишково* Зк, *Вишківці* Вн, *Вишківка* Жт (також і *Вишківське* Кв) виявилися оточені лісом або лежать поблизу нього (рис. **В6** на наступній стор.). Коли після цього у пахлавійському словнику Д. МакКензі зустрілося пахл. **wěšag** [wyszʲk' | N bēša] thicket, wood, його перспективність як прототипу топооснови Вишк- стала виглядати більшою порівняно з народною етимологією від "високий". Перський відповідник слова був відомий серед половців Наддніпрянщини, адже у Codex cumanicus зафіксовано ويشه [веша] Vexa «silva» ibid., ويشه, cf. mesa [Kuun, 89, 258].

• *ВИШКів* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' ІФ Долина: ^СЕМИЧів; ЯКУБів, ЯВОРів, МИСЛівка, БОЛЕХів, ТУР'я, ОБОЛОНня; • *ВИШКА* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Зк Вел. Березний: ВОЛОСЯнка; • *ВИШКове* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Зк Хуст: ^ЯБЛУНівка; СТЕБЛівка, КРАЙникове; • *ВИШКівці* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Вн Немирів: ^ЯСЕНове; р. **ВИШКИ**; ВИЩа КРОПивна, СОРОКОДуби, ДУБМАСЛівка, КРИКівці, СОРОКОТяжинці; • *ВИШКівка* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Новогр-Вл: ПОЛІЯНівка, РОМАНівка, ПОВЧине, БАРВИНівка; • *ВИШКівське* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Кв Ставище: ^ВИНАРівка; ЯСЕНівка, ГОСТРА Могила, ТОРЧИця, СНИЖки.

Те саме могло бути цілком слухним для назв нп *Вища Дубечня*, *Вишгород* Кв КСв, *Вищі Луб'янки* {ГУЩАнки}, *Вишгородок* Тр:

• *ВИШГород!* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Кв КСв: Вища Дубечня, КРУГлик, ТАРАСівка, ХОТЯНівка, ЯСНОгородка; • *ВИШЕГрад* ويشه, **wěšag** [wyszʲk' | N bēša] thicket, wood 'ліс, нетрі' Кв Макарів: ^КОПИлів; КОДра, БИШів, ВОЛОСінь, ЯСНОгородка, ЯБЛУНівка; • *Вищі Луб'янки* Тр Збараж: ^ДОБРомірка; ТАРАСівка, ДОБРоводи, ЗАЛІСці, КОБИЛля, РОМАНове Село; • *Вишгородок* Тр Ланівці: КУТиска, ВЛАЩинці.

Далі було зауважено вагання голосної и/і та зроблено висновок про належність до цієї основи ще кількох гідронімів: р. ВИШКА = Вішка Жт Олевськ (див. на рис. P2); бол. ВИШКИ; пот. ВІЩе Тр Заліщики; також сусідство назв с. *ВИШКівці* **wyszʲk** 'ліс, нетрі' Вн Немирів: р. **ВИШКИ**; р. *Віська* п Бучі, якій уже встигли додали "потрібний для науки" синонім "Воська". Здавалося б, назва р. *Віча* Зк ще менше відповідає прототипу **wyszʲk**, але збережено свідчення 1270 р.: "inter 2 lacus Vechke", там же ур. *Вички*. Пор. і р. ВИСКівка у с. Вискрівка Дц Артемівськ; Мала ВИСКА Кр: Вел. ВИСКА; бол. ВИЖИЦьке у с. Верхи Вл Кам-Каш.

Брянський *Вышков* лежить на низькому березі р. Іпуть: тут має місце остенсивна суперечність назви (з рисою рельєфу позначеного об'єкта), що якраз і вказує на пізніше пристосування народною етимологією.

ВІЗАНТІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 23-ї історичної епохи) – від V ст.: топоніми Іркліїв, Вел. Лепетиха, Македони, Херсон, Калагарівка, Верем'я, Шандра, р. Хотомелька, р. Хотімля Хк; Ромейки, Проні, Хотимир, Хотомель, р. Ікопеть, **Візантіюський** (пот. і куток у с. Вільшани Зк Хуст) та ін.; пор. лексичні запозичення елліністичного часу *корабель*, *комора*, *криниця*, *миска*, *макітра*, [колиба], *дрімлюга*, *халепа*, *рипатися* і часу державної християнізації *грамота*, *ікона*, *дяк*, [кляса], *церква*, *хрест*, *піп*, *монастир*, *мак*, *огірок*, *левада*. Див. II. ГРЕЦИЗМИ.

ВИКТОРИНівка См < ?Victorinus Junior (бл. 271 р.).

• *ВИКТОРИНівка* См Буринь: МОЛОДівка, КАРПЕНКове, КОРЕНівка, САГАРівка, БОЛОТівка, БІЖівка, ЖУКівка, КУБРАкове, ЯРОВЕ.

ВІЛЬНЯ Жт, **ПИЛЬНЯнка** Хк, **ВЕРИНИ** Лв < пахл. **awērān** [ʷylʲnʲ, ʲylʲnʲ | N wērān] desolate, ruined.

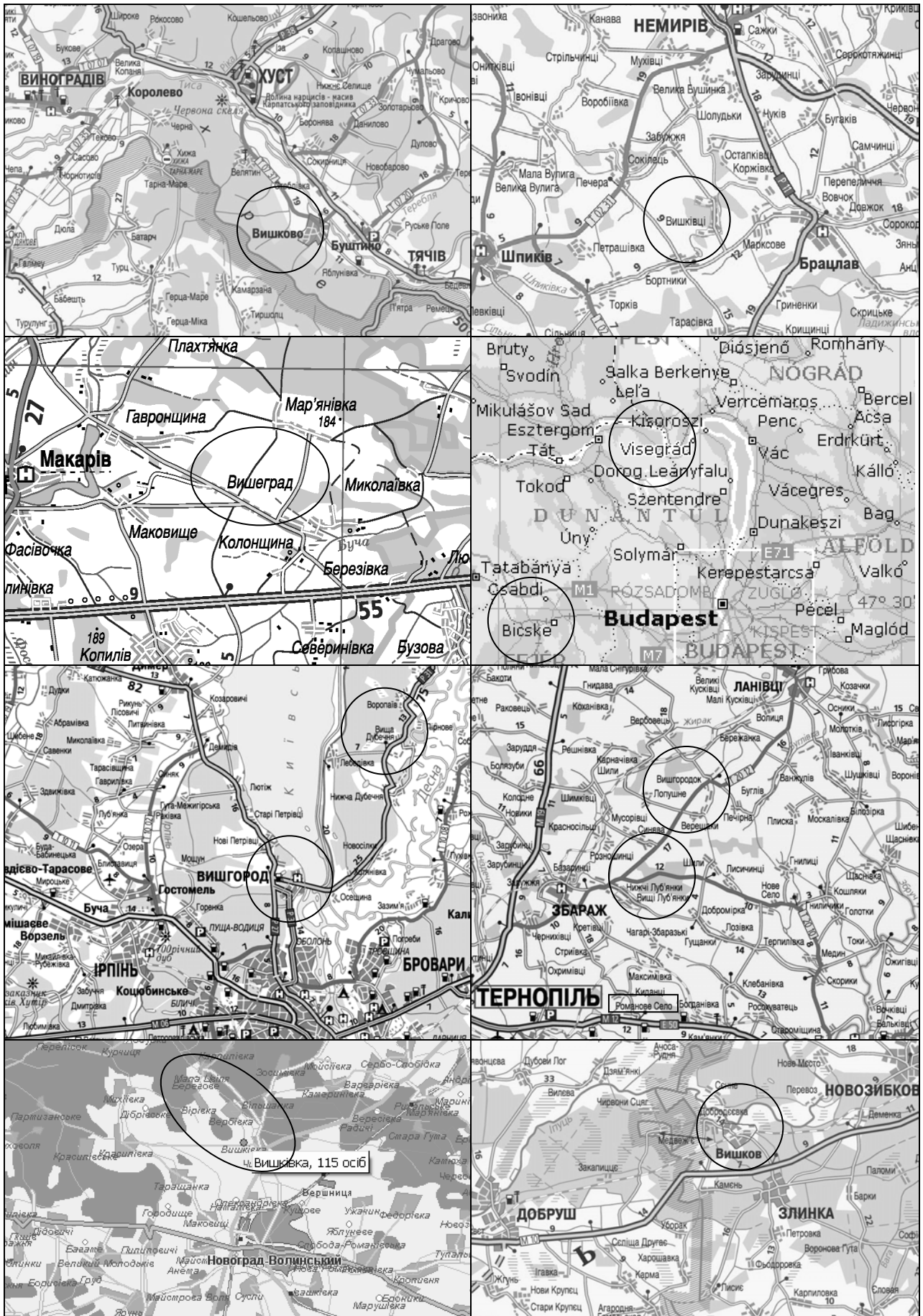

Рис. В5. Вишк-/Вищ- < пехл. *wyšk* 'ліс, нетрі'

ВІЛЬХівка Вл, **ВІЛЬХУВАТка** Пл < *Walāxš*, *Walāš* 'Вологез'.

• крин. **МАГОЩИ**на magos у с. **ВІЛЬХ**івчик Чк Корсунь-Ш: **ЗАВАД**івка, БРОВАХи, ДРАБівка, МИРопілля, НеХВОРОЩ, ТАРАСівка, САХНівка 2, ТАРАЩа *-сча, СУХини.

Valashabad (записуваний і Valakhsh-kert, -gerd, -kard), також відомий з грецьких джерел як **Vologesocerta**, з арабських як **Sabat** (ساباط), – давнє місто у теперішньому Іраку, передмістя Ктесіфону, столиці Парфянсь-кого і Сасанідського Ірану [en.wiki].

З топонімічної довідки Вікіпедії випливає висновок: якщо дотепер показано, що *Вільх-/ Вільш-* можуть бути репліками ім'я *Волохш*, а *-уват* – реплікою форманта *-абад*, то мали б існувати репліки-відповідники цілого прототипу Валахш-абад, – самих лише гідронімів тут є справді понад 10 (рис. С1).

• **ВІЛЬХОВАТ**ий Valashabad Зк (Рахів): РоСІШка; • **ВІЛЬХОВАТ**ка Valashabad Пл (Кобеляки): **КОЛОД**яжне, ГРЕЧани, **СОСН**івка, ГАЙове, **МІДЯН**івка, ГАНЖІвка, ДРИЖина ГРЕБля, ТРОЯни, ШЕНГУри; • **ВІЛЬХУВАТ**ка Valashabad Пл (Чу-тове): ^ГРЯКове; КОЧУБЕЇвка; • **ВІЛЬХУВАТ**ка Valashabad Хк (Нова Водолага): **ЗАВАД**івка, **СОСОН**івка, РАКівка, БАХМЕТівка;

• **ВІЛЬХУВАТ**ка Valashabad Хк (Вел. Бурлук): ПЛОСКе, АРКУШине, ТАРАСове; • **ВІЛЬХУВАТ**ка Valashabad Хк (Балаклія): ^КОВТУНівка; ВОЛВЕНкове, ЯВІРське, РАКівка, АСІївка; • **ОЛЬХОВАТ**ка Valashabad Дц (м/р Єнакієве): ОЛЕНівка, ІЛЛІНка, КОРСУНЬ, РІДКОДУБ;

• **ВОВКОВАТ**иця Лв Valashabad (Броди): ОРІХівчик, ГАЇ, ШИШківці, **МІД**не.

• **Великопілля** Мк (Снігурівка): ^ГОРОХівське; ГРЕЧАНівка, БУРХАНівка; • **Великоп**лоске Од (Вел. Михайлівка): РАЙки, ОЛЕНівка; • **Великоселецьке** Пл (Оржиця): **САБАД**ашів, ТАРАСенкове, ІРЖАВець, ЛАМАХівщина, РАЙозеро, МИСЮРівка, ЧИГРИНів, ЧУТівка, ХОРОШки; • **Великосілки** Лв (Кам'янка-Буз.): ДОБРотвір, **КОЛОД**енце; • **Великосілля** Чв (Герца): **ВОЛОК**а, СлоБІДка, БАГРИНівка, ТАРАЩани, **ВОВЧ**инець; • **Великосілля** Лв (Старосамбір): ^**СОСН**івка; СУШиця 2, **ВОЛОШ**инове!, ЧИЖки, ДРОЗДовичі, БИБло, ПЛОСКе, РАКове, ВОЛОСянка, РАЙнова; • **Канафости** (Ctesiphon?) Лв Самбір: ^ВОЩанці; БЕРЕСТяни, ТРОЯни, ЧЕРКава, БЛАЖів, КАЛІНів, ВИКОТи, ВАНЬКовичі, ХВОРОЩа, ОРХовичі, ШЕПТичі, ЗаРАЙське, **ВІЛЬШ**аник!

Вільхуваня, -і, ж.; потоки: 1) л. Бистрого п. Ріки п. Тиси л. Дунаю; с. Нижній Бистрий Хустськ. р-ну Закарпатськ. обл.; *Вїл'хов'ан'а* (1971, МЕ); *Вїльхов'аня* (Петров, 6); *Vulchovaña, Вульхованя* (Wiesner, 50, 65); пор. ур. *Вїльхов'аня* (Петров, 5); 2) Розтоцька с/р Воловецьк. р-ну Закарпатськ. обл.; *Вїл'хов'ан'а* (1973, МЕ).

Волосованя, -і, ж.; потік, п. Одарова п. Угольки л. Теремлі п. Тиси л. Дунаю; с. Колодне Тячівськ. р-ну Закарпатськ. обл.; *Волосов'ан'а* (1972, МЕ).

Рис. В6. Довідка про гідроніми Вільхуваня і Волосованя

З іншого боку, після виявлення імовірного прототипу топооснов *Ван-*, *Іван-* – вірм. *auan* село (**ā-vāna-*, Syr. 'w'n-', основа *van-* вкрити), – стає можливим осмислене прочитання назв двох потоків *Вільхуваня* і одного – *Волосованя* Зк.

• *Вільхуваня* у с. Ниж. Бистрий Зк Хуст: ^ШИРОКе; ВІЛЬШАНИ, РАКОш, ЗОЛОТареве; • *Вільхуваня* у с. Розтока Зк Воловець: ЗАВАДка, ПереХРЕСний; • *Волосованя* у с. КОЛОДне Зк Тячів: ^УГЛЯ, УГОЛЬка; РАКове, ВІЛЬХівчик, ВІЛЬХівці 2, ДОБРянське, КАЛІНИ, РоСОШ, ТАРАСівка, ПідПЛЕШа, ШИРОКий Луг. Основа *Колод-* при цьому вже надійно пов'язана з етнонімом *сколоти* (самоназва скіфів за Геродотом).

ВІРМЕНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 25-ї історичної епохи) – V/XI ст.: топоніми о. Хортиця, с. Хортиця Чг < вірм. *xarteš* 'половець, куман; блондин' [Тищенко 2015], Качкарівка, Берда < *berd* 'фортеця', Бутівці < **but** 'зимовий корм для худоби', Тарани < **daran** хлів, кошара; Тотчине < **t'ac'an** сирно-молочні продукти, Кокутківці < **xaxut** непостійний, **unstable, ill-built!**, Джуринці < *jur* 'вода'; пот. Чуральський у с. Краснолілв ІФ Верховина, пор. антропонім Чурай < вірм. Чорай 'Дербент' = гр. Цур [Алемань], Кучургани Чг, прізв. Кочерган < *koşırgan* 'запрошувач на весілля', Кочержинський? [Dankoff R. Armenian Loanwords in Turkish. – 1995]. У топонімії України є чимало *іранізмів з відповідниками у вірменській мові* [Schmitt R., Bailey H. W. Armenia and Iran. iv. Iranian Influences in Armenian Language (1986) // Encyclopedia Iranica]:

а) **Влада**. ШАХРАВщина – перс. *šahrab* 'сатрап, намісник!'; р. САЛАТРУК ІФ *Sanatrouk*; ДИКАНЬка, ДИХАНівка *dehkan* "governor" (Av. *dahyu-*, Old Pers *dahyu-*, Pahl. *dēh*, Man. Mid. Pers. *dyh*, Sogd. 'ztyw, i.e. *uzdayu* "exile"); ТАБОРів? *datauor* "judge" NPers. *dāvar*;

р. ОСОТА *azat* "wellborn, free" (*ā-* with *zan-*, *zāta-*), (Av. *āzāta-*, *āsna-*, Pahl. *āzāt*, *āznāvar* "noble," Khot. *āysāta-*, *āysñya-*, Georgian *aznaur-i* "eugenēs," *uazno* "dusgenēs"; ОРИШКИ, щі *ari-k'* Aryans in the Arsacid period *ari-k' eu anari-k'* "Aryans and non-Aryans," later Sasanian *eran eut aneran* and the old *areac' ašxarh* "land of the Aryans"; ЛУЧ-ківці *Alan-k'*;

БАРАНИКІВКА Лг (і близько мог. **БАРАНИКІВКА**) *aparan-k* “palace” (Old Pers. *apadāna*-, Aram. *’pdn-*, Ar. *fdn*, NPers. *ayvān*) [СГУ, 33]; **БАРАБАНОВЕ** Чг **barapan, darapan** “door keeper” (*dvar* “door”); **ВАТИН, ВАТИНЕЦЬ** *patnēš* “fort” (Georgian *p’at’nez-i*, base *naiš-* and *naiz-* “to build”); **БОЖ-** вірм. *baž* ‘мито’;

топоніми від основи **МОРОЗ-**: вірм., парф. **marz** ‘кордон’; **ШАМАНІВКА** *sahman* “boundary” (Pahl. *shm n*, NPers. *sāmān*); **РУЦАК** *řotstak, řotastak* “district” (Pahl. *rōtastāk, rōstāk*, Inscr. Mid. Pers. *lwst’k*, Man. Parth. *rdwyst’g*, NPers. *rōstāk, rostāq, rūstā*); село **УЗДИЦЯ** на кол. р. **УЗДИК** – пор. сперс. **uzdeh** ‘вигнанець, іноземець’;

р. **РОМА!** під м. Новгород-Сіверський Чг – пор. вірм. **rām** ‘простий люд’ з парф. *ram* ‘натовп’; **АМБУКІВ** Вл **ambox** “crowd” (with gen. *ambox-i*) from Mid. Ir. **ambōx*; **ГОРОХ-** A crowd is **groh, grox** (Pahl. *grōh*); **ІСПАС** – парф. *ispas-ag* ‘слуга’; *spaskapet* “the head servant” (Pahl. *spās* “service”);

б) **Військо. ДРУЖ-** *drauš* “division.” *drauš* “pillar, idol,” *drošm* “sculpture” (base *drauš-* “to cut,” Pahl. *drōš* “cutting”); **ГОНТ-?** *goundapet, gndapet* “captain of a **gound** division”; **ГУМАНЬ?!** *goumapet* “captain of a **gout** division” (**guta-* from *gau-* “to assemble”); **ВОЩ-, ВАЩ!-** *vaštāpet* “major,” **vašt** “division” (base *vaz-* of army “movement”); **ПАЗИНАКИ, ПОЗНЯКИ?, ПОЗНАНЬ?** **pāz** “section,” MSogd. *p’zuy* “piece,” connected with base *paz-* in Khot. *pāyša-* “front, side” and Oss. *fāzā, fāz*, Lat. *pāgus*); **БОГР-, БУГР-** – сперс. *pāhr(ag)* ‘охорона’; **БАГРИН** сперс. **bag-DIN*; або сперс. *pāhr(ag)* ‘охорона’; **ВОРОН-** вірм. **vran** ‘намет’! *vran* “tent” (Man. Parth. *wd’n*, NPers. *gayān*, Judeo-Pers. *by n*); **ГУЩИНЦІ, ГУШТИН** Georgian *gušag-i* “sentinel”;

ШЕБУТИНЦІ Хм, Чв *šahapet* “chief of a *šahr*-district” (*šahr* from *xšaθra-*); **ДОБРОБУТ** Хк, *dprapet* “chief scribe” (Inscr. Mid. Pers. *dipīvar*, Pahl. *dipīr*, NPers. *dabīr*, OInd. *divirapati*); **КОРБУТ** *karapet* “forerunner” (*kāra-* “mobile people,” Arm. *karuuan*, Pahl. *kārvān*, “caravan,” Pahl. *kāradāk* “traveler”); **НАБУТІВ** Чк, **НЕПЕДІВКА** Вн *nahapet* “prince, patriarch” (Northwest Prakrit *ṇavhapati-* “prince,” Sogd. *n’β, n’f* “family, people,” Hungarian Alan *nép* “people,” *ē* from *ā*);

НИЗКИНИЧІ – вірм. **nizak** ‘спис’ з парф. *nēzag*; *nēzak*, NPers. *neyza*; **ТИХ-** – сперс. *tēx*, нперс. *tiḡ* ‘меч’; **ВОРОЖБА!** **varz, vazr** “stick club” (from two words: *varz-* “to work, make a tool,” Georgian *varz-i* “sharp tool,” Oss. *gārzā*, Gk. *organon*, Av. *vazra-* “cutting club,” Georgian *vazr-i*, Pahl. *vazr*, NPers. *gorz*, OInd. *vajra-*, base possibly *vaḡ-* beside *vak-* in Oss. *uās* “axe,” OInd. *vāśī* “axe, adze”); **ВАГАН-?, БОХОНИКИ** вірм. *vahan* (Oss. *uārt*), щит; **ВОРО-** *varapanak* “cuirass” (*varah-* “breast” and *pānak* “protection”); **ГРИБАН-, ГОРБАНІ** *grīv-pān* “helmet” (Av. *grīvā-* “neck”), **grpan, granak** “pocket”; **ЗІНЬКІВ?** : *zēn* “weapon” (with gen. *zinow*); **ПОДА!** пор. *pnatak* “target” (**pat-**, *paθ* “eject, shoot,” Oss. *fat* “arrow,” Sogd. *p’*’’, Khot. *phāh-* “eject”); **ЗАНЬКИ** *zangak* “bell,” *aha-zang* “alarm bell” (NPers. *zang*); **ПОЛОВЦІ, ЛОПАТИНЦІ** *poḷovat* “steel” **polopat**, (Pahl. *pōlāpat*, NPers. *pūlād, fūlād*);

САПЕТНЯ! – вірм. *aspet* ‘лицар’ з сперс. *aspet*; **ШПЕТІВКА, ШЕПЕТІВКА, ШПИТЬКИ** Кв – вірм. *aspet* “horseman” (**asa-pati-*, Old Pers. *asa-*, Khot. *aśsa*, Inscr. Parth. *’sp-pty*), *špet* “herdsman” (*šsu-pati-*, beside Pahl. *šupān*, NPers. *šobān*); *spitak* ‘білий’ з сперс. *spēdag* (парф. *ispēd*); **ШПОТІВКА** *aspatak* “incursion (with horse)” (Pahl. *aspatak*), *aspet* “horseman” (from *asa-pati-* to Old Pers. *asa-* beside Inscr. Parth. *’sp-pty*, Pahl. *’swb’l*, i.e. *asubār*, *’spw’l*, **ШПОЛА** i.e. *aspaḡār*, NPers. *savār*); **ХРОПОТ-** – *axāpet, xoāpet* “head of stables” (Pahl. *āxvarr*, NPers. *ākor* from **ā-hvarana-*); **КОХАНЕ** *kohak* “peak” (NPers. *kūha* “higher part of saddle,” Pahl. *kōfak* “hump”); **ЗУБАКИНЕ** Км, **ЗУБАХИ** Чг, пот. **ЗУБАКІВ** у с. Пасіка Зк Свалява *smbak* “hoot” (Pahl. *šumb*, NPers. *som, somm, sonb*);

в) **Торгівля. МАКОШИНЕ** *makoyk* “boat” (NPers. *makūk*, Man. Mid. Pers. *mkwg*, Pahl. *mtwkck*, i.e., *matōkčak* [with *-t-* for *-k-*], base *mak-* “move fast, jump” whence also Yazg. *magūd*, Waxī *mukt* “frog” as the jumping animal, from *makata-*); **КОСТІВЦІ** *k’ašt-* in *k’ašti* “rudder,” *k’aštik* “shipman” (NPers. *kaštī* “ship”);

АМБАРНЕ См – вірм. *ambar* ‘склад’ з перс. *anbar*; Ганжі *ganj* “treasure” (Old Pers. *ganja-*, Sogd. *γzny*, NPers. *ganj*, Oss. *γāznug, γāzdug*); **КИЩИНЦІ** *k’sak* “purse” (NPers. *kīsa*, Balōčī *kīsaḡ*);

ЖИР- вірм. *žir* ‘зайнятий, розумний’ з парф. *žir*, сперс. *zir*; **КОНДАК-** *k’andak* “engraving” ‘різьблення’ (парф. **kandak*, Pahl. *kandišn* with *burrišn* “cutting”), with *vkandem* “destroy”; **ДЕРЖАКИ** Хм *derjak* “tailor” (base *darz-* “sew,” NPers. *darzī* “tailor”);

ВЕЧОР- – вірм. **vačār** ‘торгівля, базар’ від парф. *wāžār vačār* “market” (**vahā-čārana-*, Pahl. *vahāk* “price, sale,” Oss. *uāyā*, NPers. *bahā*, with *čārana-* “place of business,” Pahl. *vāčār*, NPers. *bāzār*, Sogd. *w’črn*); **КОПЕНК.УВАТЕ** Кг, **КАБАННЕ** Лг **kāpēn-k** “payment”+ *abad*; *kapēn-k*’ (plur.) “price” from Mid. Pers. *kābēn* “dowry” посар (Pahl. *kāpēn* “dowry,” NPers. *kābīn*, OInd. *kāpā-*), **КОПИНІВЦІ** Зк, **КАПОНІВКА** Хк, **КОПАН-...**

ОПАЧИЧІ! **apaki** “crystal, glass” (Oss. *āvgā, āvgutā*, Pahl. *āpakēnak*, NPers. *ābgīna* “crystal”); **ШИШАКИ** – сперс. **šišag** ‘пляшка’, Georgian *šišag-i*); **КОПИТИНЦІ** *kapoyt* “blue” (Old Pers. *kapauta-*, Pahl. *kapōt*, Sogd. *kp’wt*, Balōčī *kapōt*, Khot. *kavūta-* NPers. *kabūd*); **КОНОШІВКА?** **ПИТОМЕ** вірм. *kanač* “green”;

г) **Одяг. ВАРТИКІВЦІ** **vari-k** “trousers”; **ПЕРЕГУДИ!** – OIr. **parigauda-*, Gk. *paragōlas = khitōn parā Párthois* (see R. Schmitt, *Glotta* 49, 1971, pp. 107-110), пор. вірм. *paregaut-k* “long dress” (*parai-gauda-*, *gaud-* “to cover”); **ВАРАКУТИ!** – (from *varah-* “breast” and *gaud-* “to cover”), звідки й вірм. *varagoyr* “veil”; **СТАВРАКИ** – пор. вірм. *astourak* “stiff silk cloth” (Pahl. *stafrak*, Georgian *st’avra*, Ar. *estabraḡ*);

ШУПИКИ, ШАПК- – вірм. šarik 'сорочка' (пор. Собич-, Сопич-) з перс. šabīg (маздейска ритуальна) спідня сорочка; **ТАЩЕНАК** *taškinak* “cloth for sweat” (Pahl. *tšknk*, *tškwk*, i.e., *taškanak* “shirt,” Khot. *tašakana-* “dress”) // *tačkinak* “stroke of whip” (base *tāč-* “make to run,” NPers. *tāzīāna*); **КОМАР-** *kamar* “girdle” (Av. *kamarā-*, Pahl., NPers. *kamar*).

д) **Довкілля, їжа.** **РУД-** Mid. Pers. *rōd* (cf. Old Pers. *rautah-*); **НИТКІВЦІ** from OIr. **nitāka-* потік; **ВАНЧИЦІ** *auan* “village” (**ā-vāna-*, Syr. 'w'n-', base *van-* “cover”), **van-k** “monastery” (Khot. *vāna-* “temple,” base *van-*, Av. *nivānanti* “they cover”); **МОШКІВЦІ** *mšak* “farmer;” Georgian *mušak'-i* (with Khot. *mišša-* “field,” later *muša-*, base *maiz-* “to cultivate”); **ОРАТІВ** *arāt* “abundant, rich, liberal” from Parth., Mid. Pers. *rād*; **КОДАК** *katak* “jesting, joke” from Mid. Pers. *kādag*;

БУН-, БОН-ИШИН! *bowm* “root, stock, foundation” from Parth., Mid. Pers. *bun*; **ОБИЦЕ** *apastan* “refuge” from Mid. Pers. *abestān*; **ПИРНОВЕ, ПИРАТИН** Khot. *pira-* “house”; **БОТВИН** – вірм. *patowhan* ‘вікно’ з протоір. **patifrānā-*; **СТОРОН-** кілька Лв, **СТАРОНОВЕ** *staran* “bed,” base *star-* “spread out,” *starana-*); **БАШМАЧКА** Дп **bazmak** “lamp” (Man. Parth. *bzmḡ*);

КОРЖІ *xorg*, *k'ourj* “sack” (Syr. *kwrg-*, Oss. *xordzen*, D. *xurdzin*); **ЛОКНЯ** *lakan*, *lekan* “vessel” (NPers. *lakan*, *legan*, Khot. *lakāna-*, Gk. *lekanē*); **ТАБАК-** перс. *tābag* ‘сковорода’;

ХОРТИЦ- *xortik-k'* (plur.) “food, dish” from Mid. Pers. *xwardīg* (cf. Av. *x'arəti-*); **ТОШКІВЦІ** *tošak*, *toršak* “provisions; wages” (Pahl. *tōšak*, NPers. *tūša*), перс. *tošāg* ‘харчі’; **ПОНІРІ** *panir* “cheese” (Pahl., NPers. *panir*, Balōčī *panēr*, base *nai-* “to churn”); **ЧОРБ-** *čarp* “grease, fat, oil” from Parth. **čarp* (cf. Mid. Pers., NPers. *čarb* “fatty, oily”); **РУЧК-** *rōčik* “sustenance, daily bread” from Mid. Pers. *rōzīg* (cf. NPers. *rūzī* “idem,” lit. “daily (bread)”); **МИРКІВ** *mirg* “fruit” (from **mi'ga-*, older *miḡda-*, Man. Parth. *mygdg*, adjective *mgdyyn*, Sogd. *mūd'k*, Pahl. *mywk*, NPers. *mīva*); **ГАВР-, ГАВАРеччина** *gauars* “millet” (Pahl., NPers. *gāvars*, Sogd. *ywrst'ny*, Khot. *gau'sā*, Pašto *yōš*, Yid. *yawarso*), (до гаврів причетні лише основи Копир-?); **КОНДРЮЧЕ** вірм. *kndrouk* “incense” (NPers. *kondor*, OInd. *kunduruka-*); **САТАНІВ** (з пізнішим переосмисленням у половець. Сотан- ім'я вл.) NPers. *šāhdāna* вірм. *šahdanak* “hemp”;

МОРОХ-! *marax* “locust” from Parth. **ma'ax* (cf. Av. *ma'axa-*, NPers. *malax* “locust”, but Mid. Pers. *mayg*); **МАЛАХ-!**; **ОСТР-** *štr*, *ištr* “camel” (Pahl. *uštur*, Av. *uštra-*, NPers. *oštōr*, *šotor*); **ВОЩ-** NPers. *vošk* “ass”

е) **Людина.** **БОРОВ-** вірм., нперс. *pārāw* “old woman”; **РЕДЬК-** (Pahl. *rētak*, NPers. *rīdak* “youth”); **ГАРАЗДЖА** Вл, -івка Зк вірм. *harazat* “legitimate, related brother” from Parth. **ha'azat* (cf. Av. *hadō.zāta-*); **ОХТИРКА** *axt* “illness, disease” from Parth. **axt* (cf. Av. *axti-*);

є) **Віра.** **ДИН-** *den* “religion, faith” from Parth., Mid. Pers. *dēn*; **БАВОР-** NPers. *bāvar* “belief”; **ШНИРКИ** Лв, **ШНУРІВ** Ліс Кв, **ШНУРКИ** Дц *šnōrh* “grace, gratitude” from Mid. Pers. *šnōhr* (cf. Parth. *išnōhr*); **ГРОД-** *xrat* “wisdom, reason, admonition” from Parth., Mid. Pers. *xrad*; **ДРОТИНЦІ** *drouat* “praise” (Pahl. *drūt*, NPers. *dorūd*, Man. Mid. Pers., Parth. *drwd* “health,” Sogd. *drwt'th*, Av. *drvatāt-*); **ПАРИСТІВКА** **pari-štā-* “to stand around,” cf. Pahl. *parist-* “to serve”); **АРИСТІВКА** Вн *arouest*, *arhest* “art, ingenuity” (Old Pers. *aruvastam* “ability,” Parth. *'rwst* = Gk. *nikē* “success,” *-rv-* replaced by *-rf*, whence Arm. *-rh-*); **ДОШНЕ** *dašn*, gen. sing. *dašin* “agreement, harmony” (cf. Pahl. *dašn* “right hand,” Inscr. Mid. Pers. *dšny* “pledge” [NPi]),

ЗАРВАН *zrouan* “time (as creator)” (Av. *zrvan-*, Pahl. *zurvān*, Sogd. (')*zrw* “Brahmā,” but *zrwyh* “old age,” Oss. *zāruā*); **ВАГАН-** *Vahagn* or *Vahan* (from Av. *Vəθraγna-*); **ХРЕЩІКОВЕ** СМ *hrēštak* “messenger, angel” (Man. Parth. *fryštḡ* “apostle, angel,” NPers. *ferēšta* “angel”); **ГРУШК-, ХОРОШК-, ГОРОШК-!** *hraš-k'* “wonder, marvel,” *hrašakert* “wonderful” (Old Pers. *fraša* = Akkad. *bunū*, Av. *fraša-*, Pahl. *fraš* “conspicuous,” Man. Parth. *fršygyrdyg*); **ПОРИК** *parik*, Pahl. *parik*, Av. *pairikā-* “witch,” NPers. *parī* “fairy,” Sogd. *pr'yk-* “female demoness”); **ОТРОШЕНКО** *atroušan* “fire-temple” (from *ātr-* and **aušana-* “burning-place”); **СТОЖАР?! таčar** “temple” from Parth. *tažar* “palace” (cf. Old Pers. *tačara-*); **ЗАГОРЯНИ, ЗАОРА** *zoharan* “altar” (Av. *zaθra-*, Pahl. *zōhr*; and OIr. **zauθradāna-*); **ГОРБАКІВ** Рв і призв. 52 **ГОРБАК**, 10094 **ГОРБАЧ** село... **hour-bak** for the *farn-bay* fire;

МАГ- *mog* “magician, (Mazdean) priest” from Mid. Pers. *moγ* (cf. Old Pers. *magu-*); **НЕЩЕРЕТ-ове?** *ašakert* “disciple, pupil, student” from Mid. Pers. *hašāgird* (cf. NPers. *šāgerd*); **МОТИЖИН!!!** Кв, **МОТАШІВКА** Вл *mgtean* “book” (Pahl. *mātaγ'ān*, Georgian *matiane*); **МАКАТИНЦІ!** from OIr. **makata-ka-* “baptist”; **КОПАЙгород** *kapay* “monk's gown” (Pahl. *kapāh*, Khot. *khapa*, Arabo-Pers. *qabā*).

НВ k'ounar (in the village name *K'ounarastan*) “lote-tree” (Pahl., NPers. *kunār*); **НВ Peroz-naxčēr place name** вірм. *naxčir-k'*, “slaughter,” (Pahl. *nščyl*, i.e. *naxčir*, NPers. *naččir* “hunting”).

ВОВКОШІВ < 1) Валгаш (Вологез II) бл. 150 р. [Алемань, 501]. 2) Балхаш.

• **ВОВКОШІВ** Валгаш (Вологез II) бл. 150 р. [Алемань, 501] Рв ГОЩа: ^АНДРУСІїв, ДРУЖне, Липки; БУГрин, ЖАВРів, ГОРБАКів, ШКАРІВ, ДОРОГОБУЖ, ВОРОНів, КУРОЗвани, ЧУДниця, ФРАНівка, МАЛятин, МОЩони, ПУСТомити, ТОМАХів, ПОЛІВці, ТУЧин. Див. р. **ВОВЧАСОВА**.

ВОВНА < пахл. **وولان** *walan* ‘селище’ / або аланс. **wālan** [*w'ln*] | (N *barzan*) settlement, community. • **ВОВНА** См Шостка: ОЛТАР (“Уралово”) алан. *aldar* ‘князь’; • **ВОВНИЧІ** Рв (Млинів), **ВОВНянка** Пл (Миргород), *Вел. і М. ВОВНянка Кв Тараща.*

поріг **ВОВНІГ < *alanic-us / onik** ‘гуни’. 6. **ВОВНІЖка** Дп, проти порогу **ВОВНІГ** (ВОВНІзького); р. **ВОВНІЖка** = 1697: **ВОВНЪШки** с. **ВОВНІГи** Дп Солоне; бол. **ВОЛНИЦа** *alanic- у с. Люб'язь Вл ЛЮБЕШів; бол. **ВОЛНУЗьке** = XV ст.: **ВОЛНУШКОВОЕ** *ala-nus Вл Ковель; р. **ВОВНянка** = 1848: **ОВНянка** у с. Устивиця Пл Вел. Багачка; оз. **ОБИШове** у с. Запсілля; **ОВНянка** Кр Олександрія; р. **ОВНянка**, дж. **ВОВНянка** у с. Гордківка Вн Крижопіль; р. **ВОВНянка** > “ВоЛнянка” у нп Вел. і М. **ВОВНянка** Кв Тараща;

ВОВНянка Пл МИРгород; р. *ВОВНянка* п Кібличу Собу Пд. Бугу Чк Христинівка \ Вн Теплик \\ Вн Гайсин; р. *ВОВНянка* = Повстанка, БАЖАНИха *bzh- у с. СИТківці Вн НеМИРів.

р. **ВОВЧАСова** Кв Іванків < 1) лит. *vilkes-vilkas 'вовк' (Непокупний); 2) Валгаш. *ВОВЧИЦьк* Вл 795; р. *ВОВЧАСок* *Вовкос < Валгаш п ВЕРЕСні Ужа Кв Іванків: р. *ВОВЧАСова*.

ВОДОЛАГИ < ар. فتح الله *Faḥ Allāh* букв. 'перемогу [дає] Аллах' [Гафуров, 200] (вигук джигаду). Назви цього змісту могли з'явитися лише під час арабо-хозарської війни 710-737 рр. і вказують на історичну при-сутність арабів. *Водолаги* См, *Водолага* Хк2, *Водолагівка* Пл, *Водолазьке* Дп, Хк – тут А > О, як у слов'янських мовах, але всі глухі стали дзвінками (ФТлХ- > ВДлГ), що вказує на половецький або германський мовний слід (напр., данців [Dalby, 146]). • *Нова ВОДОЛАГа* Хк рц: *Стара ВОДОЛАГа* ^**БАХМЕТ**івка Мохаммад (деталі [Тищенко 2011, 64-78]); • *ВОДОЛАГИ* См См: ^ЖУРАВка; ВАКАЛівщина, ВИЗИРівка; • *Водолагівка* Пл Нові САМЖАри: ГАНЖІ; • *Водолазьке* Дп Межова: ЧАУС; • *Водолазьке* Хк Близнюки: ^ВОДЯНе 3. Див. I. ПОТАЛА, II. ПАТАЛАХА.

ВОДЯНЕ < 1) слов. Воденá (гр. *Βοδενά*, від 1923 р. Едесса у Греції; перша столиця Македонії); 2) ?перс. ābād 'заселене; окултурене' < āb 'вода'.

До інтерпретації від перс. ābād спонукала у 2016 р. група назв від складної основи БЕЗВОД- (див. також II. **ОБОДИ**). Однак навесні 2017 р. під час студій топонімії Бородянщини було помічено слід участі половців у візантійсько-болгарських війнах XII ст. Саме тоді по довгій перерві у хроніці Скіліци знову починають згадувати грецьку Едессу під слов'янською назвою *Воденá* [en.wiki/Edessa_Greece]. Порівняно з перс. ābād етимологія топооснови Водян- від *Βοδενά* була простішою і мотивованішою. Після цього попередній висновок спочатку довелося змінити.

Слов'янське ім'я Едесси *Водьнь* уперше засвідчене у X ст. і вживалося до 1923 р. Болгарською і македонською назвою міста залишається *Воден*, турецькою – *Vodina*, арумунською *Edessa*, *Vudena*, *Vodina*. Селевк I Нікатор назвав місто Едесса у Месопотамії (сир. *Orhāi*, сучасне *Şanlıurfa* в Туреччині) на честь Едесси Грецької. Істотним аргументом стають багаторазові релікти звучання **Водена**, **Водина**, які дотепер були незмінно трактовані як "помилкові": насправді ж, як виявляється, вони є вказівками на прототип *Водьнь* / **Vodina** (див. 15 прикладів на рис. В7).

Також пор. крин. *Водяне* *Водьнь* у с. Деріївка Кг Онупрїївка; став *Водянський* у с. Липняжка Кг Добровеличківка, став *Водянський* у с. Василівка Кг Долинська (тут же бол. *Водянське*), став *Водянський* у с. Водяне Кг Новоукраїнка [СМГУ, 318]. Однак інша частина реплік більше надається до перського прототипу.

ВОЛИНЬ < "Хвалынское море. у народних піснях: **Волынское** море".

Найраніші держави слов'ян пов'язують з таємничими «червенськими городами» на лівій притоці Бугу Гучві. Як визнає історик, "розвиток і занепад цих давніх племенних держав для нас закритий і невідомий, – тільки могутні городища, що залишилися досі, свідчать про творчі зусилля давніх віків" [Крип'якевич, 33]. Тут же, на Гучві була і столиця *волинян*. І етнонім *волиняни*, і оронім (назва землі) *Волинь* – "камені прийнятого спотикання" етимології.

Водяніа, **Водяно́ї**, **ж.**; **66.**: 1) л. Айдару л. Сіверськ. Дінця п. Дону; *Водяная* (ВТКЕГ); 26) л. Каратиша л. Берди. вп. в Азовське море (КРУ, 134); *Водяная* (ВТКЕГ, у верхів'ї – *Вбдина*); *Водяный* (СКЗР, LII); *Водяной* (1832, Карта Ив.); *Глубокая* (СНПД. 75); *Ббдня* (1884. Александровична́я (АС); 13) л. Верхньої Терси л. Вовчої л. Самари л. Дніпра; *Водя́н* (КРУ, 122); *Водяная* (КЕНЛ – *Воденая*): *Водя́* (1853, ВТКЗВД); 36) л. Пилипової п. Орлової л. Севастянки л. Кринки п. Міусу, вп. в Азовське море; *Водина* (1853, *Машт.*, Дон, 55); 40) л. Самари л. Дніпра (ВТКЕГ; нижче гирла р. Вовчої); *Войденá* – помилк. (там же); 41) 42) л. Середнього (Сухого) Яланчика п. Мокрого Яланчика, вп. в Азовське море; *Водина* – помилк. (ВТКЕГ); 43) л. Сухої 50) п. Берди (у верхів'ї), вп. в Азовське море; *Воденая* (1782, Кордт, № 32); *Водя́* (ІМСУ, Днп, 675); 52) п. Голої Долини л. Сухого Торця л. Казенного Торця п. Сіверськ. Дінця п. Дону (Експ.); *Водяная* (Машт., Дон, 55); *Воденая* (ГОИУ, СУ, 28); *Водя́ний Ліс* (Експ.); 74) пр. Зх. Кальчика (у верхів'ї) п. Кальміусу, вп. в Азовське море; *Воденая* (1778, ГКНА); 77) с. Худоліївка Чигиринськ. р-ну Черкаськ. обл.; *Водя́на* (1966, МЕ); **рр.**: III, 26); *Водя́н* (КРУ, 127); 83) п. Кам'янки п. Базавлука п. Дніпра; Дніпропетровська обл.; *Водяная* (Машт., Дн., 88); *Водя́на* (КРУ, 126); *Водя́на* (ОАІМ); пор. с. *Водяне* Криворізьк. р-ну Дніпропетровськ. обл.; 84) п. Сугоклії п. Інп. Тиси л. Дунаю; с. Люта Великоберезнянськ. р-ну Закарпатськ. обл. (ОАІМ); пор. ур. *Водя́ний* (Петров, 60); 2) р., пр. Аджамки л. Інгулу л. Пд. Бугу; *Wodzianu* (SG, III, 291); *Водя́ний* (ОАІМ); 3) **руч.**, пр. Рябоконевого яру л. Вовчої л. Самари л. Дніпра; *Водяной* (1886, СССЕГ, БУ, 11); **яри**: 4) л. *Водяно́ї* л. Бика л. Самари л. Дніпра; *Водяно́ї* (1863, ВТКХГ); *Водя́ний* (ОАІМ); 5) л. *Водяно́ї* **Водя́нський Яро́к**, -ого Ярка, **ч.**; **руч.**, пр. Красно́ї л. Сіверськ. Дінця п. Дону (ДСГМ); *Водя́нський Єрок*; Харківська обл. (ОАІМ).

Рис. В7. Релікти прототипу *Водьнь* / **Водена** [СГУ, 116-118]

Звідки тільки не пробувано виводити назву **Волинь** – і від волів, і від волинка, і від скелі, і від пташиного вола (бо горбиста), і від волохів... Виявляється, пошуковий контекст був усе ще недостатньо широким. Тому, як казав Є.С. Жариков, з воронки пошуку й не капало, бо "лише те із глека ллється, що було до глека влите". А ключик на видноті був – та не близько лежав. Там же у словнику М. Фасмера (де і про "волів", і про "воло") читаємо: "Хвалиское море – стара назва Каспійського моря, похідне від серед.-перс. *Xwārizm* (пахлавійського *Hwālcst.* – К.Т.) 'Хорезм'", літописні форми – **Хвалинское, Хвалимское, Хвалитськага дорна**, (перс. *dāryā*, дперс. *draya* 'море!') і, нарешті: **Хвалынское море**. У народних піснях: **Волынское море**... [Фасмер, IV, 229]. Ключик знайшов свій замочок.

Ось чому в "Золотих луках" аль-Масуді **волиняни** названі **"коренем із коренів слов'янських"**, ось у чім річ, що "всі слов'яни їм покорялися": це вчорашні скіфи-парфяни, **"хвалимські саки"**, знайомі зайшли **парні** з їхньою **халепою** і **дерибаном**. Правду сказав араб. Це ми, втративши контекст, довго не розуміли, що він каже. Не були готові до істини, сказаної відкритим текстом: **корінь слов'ян – учорашні парні**. Це їхні нащадки – половина росіян, поляків і словаків з Y-гаплогрупою R1a. І кожен третій українець, якщо він не Передерій.

Доказові аргументи – існування десятків топонімів від основи Волин- на сході Росії: зокрема, у **Поволжі** назви трьох сіл **ВОЛЫНЩИНО** РФ Ульяновськ, Пенза, Рязань (!), **ВОЛЫНЬ** Ряз., **ВОЛЫНОВО** Тверс., **ВОЛЫНКИНО** Кострома, **ВОЛЫНЦЫ** Калуга, Ниж. Новг., **ВОЛЫНСКОЕ** РФ Тула. Також **ВОЛЫНКА** 2! Перм, **Александрово-ВОЛЫНКА** і **ВОЛЫНСКИЙ** РФ Башкортостан. До рязанських діалектизмів належать і **волынецъ, вольтакъ** *м. ряз. вольтый гуляка, своевольникъ. вольтак, тобто волгар*. Усі ці назви нереалістично вважати репліками ім'я далекої Волині, нічим особливим для Поволжя не важливої. Натомість через волзький водний шлях вони дотепер мають прямий вихід до Каспію, знаного в минулому як "море Хвалынское" і "море Волынское" [Фасмер, IV, 229].

(Для тих, кому пахлавійські звучання не видаються переконливими, – конкретні статті зі словників Нюберга і МакКензі, рис. В8: 1. **Хуарізм** [хвалцм]; 2. **Хуар-асан** [хвла-сан] Хорасан, Схід, букв. 'сонця прихід'; 3. **хварен-** [хвалин-] 'годувати, напувати, зрошувати'. Л замість Р системне і типове для степових іранських горвірок (**Алан** замість **Арйан**). Лексема Хорезм для сусідів-степовиків не була мовно прозорою; натомість **хорен-** [хвалин-] 'годувати, напувати, зрошувати' – цілком влаштувало народну етимологію: це країна, де землю зрошують ариками.

Фонетично це і є дуже точний прототип для народної назви "море Хвалынское". Але цього було ще замало, і сталася афереза, відпадиння початкового приголосного. Цей процес відомий у багатьох мовах. Так, у частині праслов'янських говірок слово **грек** зазнало аферези, збереженої далі у чес. *_Rek, _Rekyně* при стчес. *Hřek, Řek, řečský*, або пол. заст. *_reczuski* 'гречка' [Brückner, 156], також фінс. *risti, Ranska, rouva, ruht.inas* < слов. хрест, герм. *Frank-, Frau, druht-*.)

Ще далі на схід (!) **ВОЛЫНЬ** Оренб., **ВОЛЫНКА** Томськ., 2 Красноярськ, Новосиб., **ВОЛЫНКИНА** Єкатеринб., Тюмень. Тут уже залишки сумнівів сходять нанівець, адже до цих назв у Сибіру ще ближчі й яскравіші самі Хваліси – Хорезм. А **море Волынское** для них на півдорозі від далекої, географічно й історично невиразної Волині. Менш доказові **ВОЛЫНОВЩИНА** РФ Смол., **ВОЛЫНЬ** Брянс., Новг., **ВОЛЫНКА** Курськ, **ВОЛИНКА** Чг, **ВАЛЫНЦЫ** Бу Гом., Віцеб., але і *Volyně* 2 Cz. Зрештою, до контексту останніх реплік стають і репліки **Волинь** Ua, *Wołynse* 3 Pl (лише три топоніми у Польщі: чому!?), *Wollin* 3 D.

Після **волинян**, як кажуть, решта стає справою техніки, бо в колі виявленої іранської тематики вже нема де подітися: етноніми **кашубів**, їхніх сусідів **коцевів** і просторічне укр. [*кацапи*] тут виглядають похідними від дперс. *xšaçar* 'сатрап'. Звичайна у мовленні сарматів заміна всіх Р на Л (пор. вище *Xwārizm* ~ **hwālcst*, *Paθwā* 'Парфія' ~ *rahlawī*) доводить до невпізнаності ту саму основу **xšaθrap-** у назві **ЗДОЛБунів**, а з аферезою (відпадинням першого складу) – в етнонімі **дуліб** (є давніші форми з Т-: в Україні р. *Туляпа*, у Польщі с. *Tulibowo*). (Показово, що ім'я власне **Дулєп** є в літопису і серед половецьких імен [Баскаков 1987, 83]). Той же механізм Л/Р робить з етноніма "парні" – новий "палні" (поляни), – так у Масуді. Причому, якраз там де треба – і для полян-поляків, і для полян-киян (читаєч напевно знає цей конфуз літопису: у ньому поляки теж названі полянами – крім того, що там же йдеться і про ляхів – і по сьогодні жодного коментаря від патріотичних науков-

X^wārizm [hw^lcm] the country of Khwarizm 95¹². 114³. – Av. (1878) *X^wārizam*. **x^war-āsān** [hw^ls'n] the East 113⁷. 120¹¹. – 'Sunrise': from *x^war* 'sun' (v. *x^warcsēt*) + *āsān* pt. of Prth *ās-* 'to come': 'the coming sun', Ghilain 49. **xwarāsān** [hw^ls'n] | M *xwr^s'n*, N ~] sunrise, east **xwārēn-** [hw^lyn-] cause to eat, drink; feed; irrigate

Рис. В8. Довідки про пахлавійську вимову хоронімів Хорезм, Хорасан, дієслова **хорен-** 'годувати, напувати, зрошувати' [Nyberg, 221, 220; MacKenzie, 95]

ців!). Острівці інших іранців у морі саків-хвалинців зберегли для нас і окремі форми з Р (пол. Rogopin, укр. Паранине Жт), зате на карті без ліку Ясних Полян – "ясів-парнів"... (Скандинавам-данцям у пізнішій сівєрі автор присвятив півкниги 2011 р.)

Отже, туляпи ~ дуліби, можливо кашуби, [кацапи] – це 'сатрапові' люди, аналог "таджиків" (букв. 'коронних'), на відміну як від персів, так і від 'просто скіфських' людей – волинян і полян (звідки підстава для міжплеменних протистоянь: поляне "б'гъша обидими деревланты и инбми околнтыми"). Виходить, весь цей величезний простір Іранведжа по Віслу в ті далекі століття тримався таки у магнітному полі Іранської держави. Попередники слов'ян, "саки заморські" по 180 роках у Персії Ахаменідів вирвалися від Полоза, скориставшись з Олександрових війн, і більше туди не потрапляли. Далі на них чекала своя історія, – зі скіфщиною, халепюю, з одвічним поділом на чорв і чомур – трударів і грабіжників. Хоч вам воно поки що чуже, але, прочитавши ранні нариси академіка В. Абаєва про скіфів і Заратуштру [Абаєв 1990], багато чого в них зможете упізнати – не просто нашого, але й сьогоднішнього.

Волиця-КЕРЕКЕШИНА Хм, пор. ар. Qarqashun 'Каркасон' [Тищенко 2011].

ВОЛОСківці Рв, Чг, **ВОЛОХівка** Хк < пахл. 1) Валахш; 2) парф-; 3) Балх.

ВОЛФине См. У парфянській державі Аршакидів навколо "царя царів" існувала державна рада – наполовину з військових, наполовину з жерців офіційного зороастризму. Це були ті самі "маги-пархві", яких уже ранні слов'яни знали у парнській вимові "волхві". Можливо й те, що першими вторували стежку до Дніпра маги з Бактрії (**Balx**), від хороніма якої ще ближче до основи **волх-**, виділеної лексикографами у слові **волхви** [Шанский, Кр. этим. сл.]. Відоме з літопису поширення волхвів у Верхньому Поволжі відповідає як балхському, так і парфянському вектору. Пор. рис. В9 і с. 21.

ВОРЗЕЛЬ Кв < генонім барсилів, гунського племені [Алемань, 505, 373].

s. v. Топонім *Barsaliya*, сирийська форма от гр. Βαρζιλία, был сопоставлен Марквартом (Marquart 1903: 490) с названием гунского народа *Варсил* (ср. Захария § 14.8 *b'grsyq*, Мовсес Хоренаци § 7.5.4 *Basilik'*), к северу от прохода Чор (Дербент); ср. *Вуз Тутс* II 86, 88.

ВОРОНинці Пл, Чк у пізнішій вимові -варан-, можливо, з пехл. *baran* 'заходити, опускатися' (xwar-*baran* 'захід') [Nyberg].

ВОРОНіЖ См < 1) varęž?; 2) вірм. *vran* 'намет, шатро'; 3) гр. ΝΤ φόρον = forum, як у Криму (р. і с. **ВОРОН** [Бушаков 2003, 104]). **ВОРОНЬКІВЦІ** < ? ар. بحر ورتك *бахр Варанк* "море варягів" [ДР, 190], пор. і **Varangerfjord** букв. "затока варягів" [Тищенко 2011, 287].

Топонімічний слід найменування *варягів* можливо зберігся в Україні не лише у назвах р. *Варяжанки* = Варенжанки у с. *Варяж* Льв, р. *Варажки* = Варешки у смт Любеч Чг Ріпки, с. *Вараш* Рв, пот. *Варагій* у с. Коршів ІФ Коломия чи р. **ВОРГол** = **ВОРОГ**ль с. *Воргол* См Кролевець, – але й "ВОРОНки Рв, ВОРОНКівці Хм, ВОРОНЧин Вл, гори і село ВОРОНЯКИ Льв, села ВОРОНЬКи Пл, Чг, ВОРОНЬКівка Кв2; пор. ар. بحر ورتك *бахр Варанк* [ДР, 190]; **Varangerfjord**" [Тищенко 2011, 287]. Сюди ж р. **ВОРКинець** См Путивль: р. **ВОРОЖба** у смт **ВОРОЖба** См Білопілья, р. **ВОРОЖба** у с. **ВОРОЖба** См Лебедин.

Конкурентна етимологія виводить топооснову **Ворон-** від слова з Нового Завіту гр. ΝΤ φόρον = forum 'форум, ринок'. Однак у назвах **Воронки**, **Вороньківці**, **Вороняки** основою виглядає не **Ворон-**, а **Ворон(ь)к-**.

Також у гідронімії України: р. **ВОРО́НКа** Вн Немирів, р. **ВОРО́НКа** у м. Трускавець Льв Дрогобич, р. **ВОРО́НКа** у с. БіЛашів! Вл Ковель, р. **ВОРОНКова** п ВІКниці Вн Піщанка, р. **ВОРОНКова** = Ворона = *Woronoswoda* нижче порога ЗВОНець! на Дніпрі, р. **ВОРОНОК** л Обести л Клевені См Глухів: ур. **ТИВУНове** у с. Чорториги; став **ВОРОНИЧ** у с. Мало**ПОЛОВЕЦЬ**ке! Кв ФАСТів, торф. **ВОРОНИЦЬ**ке = **ВОРОНИЧ**ское біля с. Велико**ПОЛОВЕЦЬ**ке Кв Сквиря Sfirik; пот. **ВОРО́НИЧчин** у с. КРИЧеве Зк Тячів {пот. **зВОРАШ** у с. **ШИРОКий Луг**}, пот. **ВОРОНЕЦь** у с. Малий Рожин ІФ Косів, р. **ВОРО́НИЦя** у с. **ВОРО́НИЦя** ІФ Галич.

ВОЛОСкый, прикм. 1. *Молдавський*. XIV. То все далъ ієсмь Лядомирови садити село у волоскоіе право ЮРГр. № 12 (1377). XV. А тоє село перво рченое імѣють нам давати подлуг права волоского ЮРГр. № 54 (1424).—Пословъ Лядскихъ и Московскихъ и Волоскихъ и Мултанскихъ не надобѣ имѣ поднимати ничимъ Ак. ЗР. I, 144 (1494). XVII. Языкомъ Волоским отновѣдалъ Ак. ЗР. IV, 218 (1600—5). XVIII. Тимошъ... женился на... дочери тогдашного господара волоского Вед. Сказ. 7.—Князь... хвалился подаркомъ вашимъ... собакою волоскимъ чернимъ Оп. ст. Мдр. I, 34 (1736).—Золотарю... купил вина волоского кварть двѣ Ризн. Соф. Кн. 121-6 (1740).—Москалѣ на Волоску сторону перейшли и билися с Турчином Оп. ст. кн. 6 (1788).—(Чоловік) говорит в нос нѣби з волоска и по волоску говорит Арх. Сул. ц. 201. 2. *Тальянський*. XVI. Сукно волоское Кн. Гродск. Луцк. 1562, к. 119. **Орѣхъ волоскый**, *Iuglans regia*. XVI. Меды пресные линѣци, орѣхи волоские сухие и черные въ меду Арх. ЮЗР. I, I, 362 (1593).

Рис. В9. Контексти слова **волоскый** у словнику Тимченка

• **Варяж** = "Новоукраїнка" [СГУ, 82] = ВАРИШ [Encarta 2000] Льв СОКАЛЬ: (^Sulimów! PL), **БЕРЕЖ**не, **КОРЧ**івка, **ШАРПА**нці, **ВЕРБ**ове, **РУСИН**, **КНЯЖ**е, **РОМА**нівка, БІРКи, БУТини, БОРове, КАРІв, ВИШнівка (+ **СВИ**нюхи = "Привітне" [Encarta] Вл Локачі); • **Вараш** Рв Володимирець (суміжжя Вл Маневичі): **СВА**рині, **ВОРО**Нки, **ЧУД**ля, РОМЕЙки?; + **СЕВЕРИ**нівка!!, **НаБРУ**ска, **БЕРЕЖ**ниця, **КАЛИ**нівка, ПідГАТтя.

ВОРОПАЙ См < копт. **ОУОРП** 'вістовий, посланець': *Вирпінь, Верпа, Верба, Верепуть, Воропай* і "Чоловіче-воропаю..." Окрім лексичного гнізда **рwоуу** піклуватися, дбати, серед знакових для теми була лексема **оуерп**- посланець. Її поява змінила коло зіставлень, порушивши кілька раніше прийнятих і дотепер чинних робочих гіпотез: (1) про основу ВОРОПАЙ з готс. *af-waigran* 'відливати, відкидати' [Тищенко 2008, 335], (2) з фольклорної слов'янської назви араба (?), (3) з фінс. *vaarunen* 'горобець' [Тищенко 2009, 93], (4) з дперс. Арабайя 'сатрапія Аравія' [Тищенко 2010, 125]; (5) про основу ВЕРБ- = БЕРВ- з лат. *Beroe* 'м. Еуксія, Нове (на Дунаї)' [Тищенко 2015]; (6) про основу ІРПінь з лат. *gira* 'узбережжя' (xii 2015); (7) *ерепенитися* (рис. В10).

Серйозним конкурентом для дотеперішніх пояснень стала лексема копт. **оуорп**, **оуореп**, **вурп**, **охорол**-, **оуерп**-, **оуорп**/: (489a); vi. To send; **ремлвурп**: m. Man-sent, messenger; **реу-оуорп**: m. Man-sent, messenger; тоді *ерепенитися* - *'поводити себе з апломбом, як посланець'. Пор. і рос. *репенить* 'швидко говорити; сварити' (!) [Фасмер, III, 471].

== СТАРША ВЕРСТВА (ЗБЕРЕЖЕНЕ копт. -П-):

• р. **ВЕРЕПУТЬ** (**оуерп**- + Пόντος 'посланці до Понту') = ВЕРЕПЕТЬ, ВЕРЕПЕНЬ, БАЛІН у с. КАРХівка Чг Чг: БОРОмики *Berm-ius*, ВІКТОРівка, СЕДНів, УНучки, р. **БИЧ**алка *ветс: п. War бас. БІЛОУСу у с. МОХНАТИН!* (гр. *μαχ-?*); **БІЛОУС** Πηλούσ-, ПІВці **^ОЛЕКСАНДР**івка, БОБРовиця; ЛУКАшівка, ІВАНівка, ЗАБАРівка, ЛЕВковичі, ПЛЬОХів, МОХНАТИН, РОїще, ЯКУБівка, БЕРЕЗанка, УЛЯНівка, КОБИЛянка; р. ШУШ.ЛАЙ *уууу* (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузок у с. ХМІЛЬниця (пор. ЗаМГ.ЛАЙ лаос?), р. **ЯМ**очка; р. **ШИШ**ка *уууу* (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузок; **ЛЕВОНЬ**ки *λεβαν* ^ГІРМАНка, **ЖУКО**тки; **ЛАДИ**нка, ПАПІРня, **ЛОПАТИН** ^ТЕРЕХівка; ЗАЙЦі, ХРАПАте, ЗОЛОТинка, ШЕСТОВиця; ЧерНІШ, ЧерНІГів! *черн- 'Єгипет' + Isis (або ассир. **Лі**' місто = Θήβαι or Διὸς πόλις), ТАБАЇ*вка ^РОГОЩі *έρυστ-ικὸς* діяльний, енергійний; *εργαστ-ηριον*: (Gk); m. Any place in which work is done, workshop, factory; СИВки *Siwa* ^ВОРОХівка;

ерепенитися; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *ерепенитесья*, мабуть, походить від [*ерепей*] «реп'ях» і первісно означало «бути сердитим (колючим), мов реп'ях»; пов'язання з [*еропна*] «надутий» (Горяев 104) викликає сумнів. — Преобр. I 216; Шанский ЭСРЯ I 5, 261. — Див. ще реп'ях. **репенить** «быстро говорить», новгор., **репенить** «бранить», сарат.

Рис. В10. Етимології цього гнізда слів вказують на недостатне коло залучених контекстів

• оз. **ВЕРОПУТ** (**оуерп**- + Пόντος 'посланці до Понту') = ВОРОПУТ **охорол**-! у с. НовоШЕПЕЛичі Кв ЧорноБІЛЬ *черн- + εβι + j*: ^р. САХан *σαχμ, σερε-ε, σαχμнт, σερεουτ* (Q): (385b); vi. To provide, supply; n. Provision, supply; харчі, продукти; оз. **КОВТ.ЕБ БЕЗОД**Ній! *γυлт- + εβι*: (52b); n. Darkness (пор. Axshaina), тобто "Тьма Єгипетська"! у с. ПАРИШків **Е Pr-Is.t Per-Iset** (пор. і Приштина) [Syene] 'Асуан'/ або 'дім Ісиди' ^КОШівка! Куш, бол. БудЛивиця *Будр- (є аналог Будливиця См Лебедін); оз. **КОВТ.ЕБ** у с. КОРОГОД (така *Коркод-), оз. **КОВЧ**.ав у с. ЛАДИЖичі (NB КОВЧин на Десні Чг Кулик. ^оз. Лібахар); зат. КЛЕПАнь *κελεβν*: (102b); m. Ахе, ріскахе, сокира, *келен!* біля кол. с. ДОМАНТове ^оз. **ЯМА**, бол. БУШки *βωτс* Battle array і оз. ПІРенове у с. ОПАЧичі *ат-?*; бол. ВИНникове і бол. ЮРкове у с. Дитятки, ІВАНівка, ЗОРИН, Стара КРАСниця, НаГІРці, РозСОХа, ТАРАСиця, ЗаГЛІБ'я, ОТАШів, ТЕРЕХів; ЛЕЛІВ *λελεε*: (141a); vi. To wander about; мандрувати, подорожувати! ^КОПАЧі *γυлт-*, **ЯМПІЛЬ**; УСів, СТРАХолІСся Ставрак-;

• р. **ВЕРПА** (**оуерп**- 'посланці') у с. ВЕРПа = 1947: ВЕРПЕ Жт Овруч: ^Червоносілка *красн-; крин. СТАБРовська у с. Кизили; **СЕЛЕЗІ**вка *σελίδες* смуги папірису ^ДЕЛЕТа! *δελτοι* воскові дощечки для листування; **СКРЕБЕ**Личі *σκαρβαίος?*; **ПОЛОХА**чів *πελέχεσι/ Πολιοῦχος* ^КОПТівщина *cop!*, **ГАЄ**вичі *γαι // θα!*, ПОКАЛів, торф. **ЯРЕМНІ**вське! біля с. Словечне, р. **ХАЙ**чанка *θαι*: (630a); m. Ship's pole, boat-hook, пор. Вел. і Мала **ХАЙ**ча *θαι!* ^КОБИЛин 2; бол. ПАПЕранське у с. Збраньки; бол. **СОЧ**инці *σωκ, σок*: (69b); m. Mast of ship! у с. Вел. **ЧЕРН.ІГ**івка ^бол. **БРАТ**кове; бол. ТИВРів **Tiberio** II у с. ЛЕВковичі ^ОСТРОВи; торф. СИН.ЕЦьке *Sin*, **РОКИ**тне, **ОЛЕКСАНДР**и, КИРДАНИ, БІЛка, **СИРК**івщина, КАМ'ЯНівка, МАГДин *mehtit* північний ^СИДОРИ, **ДЕРКА**чі, Липські РОМАНИ; КОСТюків ЛІС, КОРАСносілка, ІГНАТпіль, КОЛОСівка, МОЧУльня, СОРОКОПЕНЬ; СТОВПичне, оз. ТЕКЛівське, **ТЕКЛ**івка ^СТУГівщина! ^НаГОРяни! ^ОЛЕНИчі! *елліни*; + **МАЛАХ**івка, р. ЛІЗниця 3; р. СелиВАНиха ^ПереБРОди, За**МИС**ловичі; **БОРУТИ**не ^СОЛОТИне, СМОЛЯне, **ЗБРАН**ьки, ЗБРАНьківці *Barrani?* ^МАГДІн! *Mahdi??* ^СИДОРИ ^СТОВПИЧне, КОРЕНівка!, КРАСилівка, МОЩаниця, ПереБРОди!, р. **ЩЕТИ**нь! (*Σκ τис, Σκήτη, Scetis Sih/t, St Makarios, 360 AD; Beheira Gov., Egypt*), бол. КУПче у с. Невгоди, оз. ГАЙкове у с. ГОШів; р. ЛОКниця; оз. **БОРИС**ова **ЯМА** у с. ЛУЧанки;

• бол. **ВЕРЕП**ка (**оуерп**- 'посланці') у с. Самійличі Вл ЛЮБ.ОМЛЬ *λεβο* - Ship's sail вітрило: БОРЕМщина! *Berm-ius* ^ЗаСТАВ'є, ПідГОРОДне; **ВЕРБ**івка!, ЗаБОЛОТтя, ВИГНанка, **ЛАДИ**нь, БУДники, ВИШнівка, ВИШНів, ГОЛЯдин, ГОЛОВне, ЯСне, ВІЛЬШанка, ВИЖГів, РИМАчі, РІВне, СВІТЯЗь. ПУЛЕМець; бол. **ГРУЦ**ак (< *Χρυστγ*) у с. зГОРани, **ХВОРОСТ**ів, бол. ПОПЕЛЮШка *Πολιοῦχος* у смт Шацьк, **ГРА**Бове, **ПОЛОЖ**еве *Παλλάδιον*, СКИБи, БІЛки, БІличі, БІлиця, БАБАці *παλας* ^КОЦЮРИ *καϊρι*, **МОСИР**, **ЛАДИ**нь, НУДИже, зГОРани, ВИСоке, ВИСоцьк,

За**ЧЕР**неччя, КРАС**Н**оволю, РОГ**О**ві Смолярі, ГУ**М**ЕНці, **ЧОРНО**ПЛЕСИ, ПЛО**С**ке, РА**ДЕ**Хів Rawdah, **РИМА**ЧІ ^{реμζε} ^БЕРЕЖці, **ХО**мичі, **М**шанець, **ТЕ**РЕХи.

Але є ще одне документальне свідчення фольклору: "Чоловіче-**воро**паю, де я тебе поховаю? Заховаю під **вер**бою. Чим накрию? Пеленою. Заховаю на могилі, щоб по тобі вовки вили" [Грінченко, I, 255]. Виходить, він був посланцем?

• **ВОРОП.аї?** (о^чорол- 'посланці')! См Лип. Долина: ^АРШУКи, **ХО**менкове; ТУНеве, **ГРЕКИ**, **КОЛОМІЙ**цева Долина, **СА**ї, СИНівка, СЕМЕНівка, НЕСТЕРенки, ЯГАНівка; • **ВОРОПаїв** (о^чорол- 'посланці') Кв КСв: ^ПІРнове; СУВИД, **СИНЯК**, **НЕ**ГРАШі, МИРОЦьке, **ЖУ**кин, **ГНА**тівка, БУЧа, БОБРИЦя, ДУДКи; • **ВОРОПай** (о^чорол- 'посланці') См КРАСНопілля: ^ГЛИБне, **ГНА**тушине; **РИБ**иця 2, Олександрія, БОБРик, КАМ'яНе, КРИВе, ЗЕМЛЯНе; • **ВОРОПаївка** (о^чорол- 'посланці') Кв ІВАНків: ^РОКИТна Слобідка, БІлий БЕРЕГ; СОСНІВка, СТАВРівка, Під**ГА**йне, СТАРОВичі, **ДИМА**рка, РАХВАЛівка, **ЛЕО**нівка; • **ГОРОП.аї** (о^чорол- 'посланці')! ЖТ Любар: **КУ**тище, **КОРО**стки, **РОГ**зна, **АВРАТИ**Н, БОРУШковичі, ФИЛИНці, СЕМЕНівка, ДЕМківці.

В Албанії також виявлено 4 назви ARAPAJ Aib.

== НОВІША ВЕРСТВА З БЕТАЦИЗМОМ І ПРОТЕТИЧНИМ Б- АБО В-:

• оз. **БЕР**вища у с. ВИШенки Кв БОРИСПіль: НЕСТОРівка, ГЛИБоке, **ВОРО**ньКів, ДУДАРКів, **РОГО**зів, СОШників, СТАРе, Велика СТАриця, **ПЕРЕ**гуди; • **БЕР**виця Кв Бровари: ^**МО**крець; ПУХівка, СКИБин, **ДИ**мерка, БОБРик, КУЛАЖинці;

• бол. **БЕР**вище ЖТ Лугини: ВЕРБівка, **МА**ЛАХівка, Під**О**стапи, ПУТИловичі, БОБРичі; • бол. **ВЕР**бище у с. Обеніжі Вл ТУРійськ: ^ТУРИчани; ВЕРБИчне, КЛЕВецьк, РУЖИН, ЧОРНіїв, КУПИЧів, **МО**крець!, **СИН**яВка, КУЛЬЧин, ГАЙки;

• **ВЕРБ.аї.в** (о^черл- 'посланці') Вл Луцьк: СУХоволя, **СЬО**маки, **ЦЕ**перів, ЧОРНИЙ Ліс, РАДОМИШЛЬ, ШЕПЕЛЬ; • **ВЕР**БОРОдинці (о^черл- + рат-: нога 'піші посланці') Хм Старокосянтинів: ^**ГНА**тки; ЧЕРНЯТИН 2, ОРІХівка, ВИШНОПіль, Волиця-КЕРЕКешина, ІРШики, **ЯРЕ**мичі, ДЕМківці, **ВОРО**нКівці, МАХАринці, ЖАБче, ЧОРНа; • **ВЕРБ'яТИН** (о^черл- + тяти 'бій посланців') Тр БУчач: ^ОЗЕРяни; КОСМИРин.

Поза сумнівом "стрегущим карту" не давала спокою прадавня назва на Поділлі **Дерев'яна ВЕРБка** – не врятувала прикметник і розміщена у тому ж районі **Вербка-Мурована**. Тому: • **Дерев'яна ВЕРБка**⁺ = від 1947: Вербка [АТП-47, 978] Хм ЯРМОЛИНці: ^хут. СОСНова (1947 р.), Михайлівка; поруч на ел. карті показане ур. ВЕРБецькі Товтри; ВЕРБка-МУРОВана, ІВАНівка, ОЛОХВАСТИ, КОРИТна, ГЛУШківці, КОРНАЧівка, МОНАСТИРок, СОЛОБківці, СОСНівка, КОСОГІрка, ТАРАСівка, ТОМАШівка!, ШАРівка.

== НАЙНОВІША ВЕРСТВА З ВІТАЦИЗМОМ:

• оз. **ВЕР**вишень біля с. Нижча ДУБЕЧня Кв КСв: ВОРОПаїв (о^чорол- 'посланці') ^ПІРнове; СУВИД, **СИНЯК**, **НЕ**ГРАШі, МИРОЦьке, **ЖУ**кин, **ГНА**тівка, БУЧа, БОБРИЦя, ДУДКи; • р. **ВИРЕВІД**ВА (о^черл- + два 'два посланці', пор. ЛЮБИДВА Кв, ТриБОКи, ЧотирБОКи) л Дніпра нижче гирла Псла Пл КРЕМЕНчук: ОСТАПці, СОЛОНці, РОКИТне, **ЩЕР**бухи, ВАНЖУЛи.

Швидкі посланці (5 + 1 + 3 назви):

• бол. **ВИР**виХВІСТ = ВЕРвиХВІСТ (о^черл- + fast 'швидкі посланці') у с. **СА**ВАРка Кв Богуслав: БОРОДАні, **КО**ряКівка, СИНиця, ТУНИки, **ЩЕР**башинці, іСАЙки; • р. **ВИР**виХВІСТ у смт Градизьк Пл Глобине: **ЖУ**ки, КОЛОМІЦівка, ТИМОШівка, **КИ**риЯКівка, СІРенки, **ЧОР**неньке, БОРИСи, СТРУТУНівка; • р. **ВИР**виХВІСТ л Протоки Росі Дніпра Кв БЦ: **ГА**йок, ВЕРБова, ТОМИлівка, ФАСТівка, **ЩЕР**баки, **ЧУ**пир **б**ОТРО, ШКАРІВка; • р. **ВИР**виХВІСТ См Ромни: **ГА**ї, **РО**кити, МАТЛАХове, **ЛЕ**вонДівка, БАЦМАНИ; • р. **ВИР**виХВІСТ п ХОРОЛУ Псла Миргород: **ГА**ркушинці, **ШТО**мпелі, **КО**птів, СОЛОНці;

• р. **ВИР**виХВОСТА (о^черл- + fast 'швидкі посланці') л Дніпра нижче гирла Сули Пл СЕМЕНівка: ВЕРЕМіївка Verm-ius ^оз, КОРОП'єве, ВЕСЕЛий ПОДіл, КАРПИХа, ПАНіванівка; оСОКОРИ, ГАївка, БРУСове?, МАТВІївка, ГРИНівка, МИРОНИ, оЧЕРЕТУВАТе, КАЛІНівка, **БУ**РІмка! ad *Verroeam*, **ВЕР**бки!; оз. КОРОП'єве у с. ВЕРЕМіївка, бол. **ПУ**нтуСова Вода у с. ОБОЛОНЬ ^ЗІКРанці, НАТАЛенки, ШЕПЕЛівка, ТУКАли; рук. **БО**рис βάρις, р. ОРЖиця; оз. **БО**РИС у с. ГОРОШиніне; колодязь **БО**РИСівський... у с. **ЗА**їченці; оз. **БРУ**Сове у с. БРУСове; вдм. СТИГЛа у с. ВЕРЕМіївка; бол. ЮРКівське у с. **ЗА**їчинці; ПоГРЕБНЯки, **ПУ**зирі **ПО**УСІРІ ^ВАСИЛяки, БІЛяки, УСТИМівка, НАРІЖжя, ГРЕБлі, ДЕМ'ЯНівка, ІВАНівка, БІЛОГУБи, МАНьківка, **ПА**Н.ІВАНівка!; оз. **СИН**ьБОКове у с. Худоліївка; ТРОЙНЯки; **БА**ДЬОРівка **ВО**УСІРІ ^**О**ЛЕКСАНДРівка!

Показовий і варіант цієї ж моделі **УР**виХВІСТ (три гідроніми!), де морфема УРВи- у своїй початковій частині тотожна першому складу прототипів о^чурл, о^чурел, о^чорол-, о^черл-, о^чорл^ϕ: (489а); ві. To send: • р. **УР**виХВІСТ у м. Ізюм Хк: **ГО**роХуватка, **ЧОР**ноБАївка, **ЯРЕ**Мівка; • р. **УР**виХВІСТ Кв Сквиря: **СА**Врань, **РОГ**зна, СЕЛЕЗЕНівка, **ОР**іХовець, ЯМИ, БУКи; • стр. **УР**виХВІСТ у с. **ЮР**івка Кв КСв: оз. **ВЕР**виШень біля с. Нижча ДУБЕЧня, **ВОРО**Паїв (о^чорол- 'посланці') ^ПІРнове; **СИНЯК**, **НЕ**ГРАШі, МИРОЦьке, **ЖУ**кин, **ГНА**тівка, БУЧа.

ВОРОШИЛівка < гр. Варо^ηлт генонім барсилів (Алемань, 505, 373).:

• **ВОРОШИЛ**івка Вн 1168; • пот. ВЕРЕСІЛ = **ВЕР**ешІЛ у с. Лисичеве Зк Іршава; • ВОРЗЕЛЬ Кв. Пор. рос. *верзила*.

ВРАДівка Мк < дав.-іранс. *wradī- 'радість, вдоволення' [ВЯ 1967-4, 7].

В'Юнки ЖТ, Кг; див. II. **Ю**наки. Кілька назв В'ЮН.ИЩЕ добре відповідають

словоотвірній структурі похідного слова з суфіксом -иськ- $\lambda\omega\nu\acute{\iota}\sigma\chi\omicron\varsigma$ nom à Ephèse du poisson χρυσόφρος «daurade».

Г

ГАДЖИБЕЙ Port Koga Bey, Koczubi (попередня назва Одеси).

ГАДяч Пл, Хк.

ГАДзинка ЖТ, ГАДомці Вн ГАТИще Хк, ГАТне Кв < 1) пахл. **gad** [gt¹ = Av. *gadā-*] club, mace, булава; пор. гатити; 2) гр. ἄδης, Ἄιδης Гадес, бог підземного царства.

Рис. Г1. Морське узбережжя між Дністром і Дніпром на карті середини XVIII ст.

Останній прототип цікавий тим, що існував у двох написаннях, і якраз про збережену давнішу форму можуть свідчити репліки р. **ГАЙ**диха Дп, руч. **ГАЙ**даня Чк, с. **ГАЙ**.АЙки Хм. З ін. боку, пор. тркм. **гайт**- повертатися.

У топонімії України можуть бути представлені репліки й інших грецьких теонімів, як-от Ереб (Яревище Рв – пор. Яребица у Болгарії 2; Жеребки, Жеревці ЖТ).

ГАЙ < 1) копт. ⲄⲁⲈ /Crum, 635/ щогла; 2) вірм. haу 'етнонім вірмен'.

Для окремо взятої назви *Гай* пошук альтернативних прототипів, крім позірно-самоочевидного, є витратою часу. Інакше справа виглядає з композитами: *Гайворон* – але пор. і гідронім *ГРАЙВОРОНКА* Хк. На роль перших морфем були придатні Ⲅⲁ, ⲄⲠ, ⲄⲁⲈ /Crum, 635/; pole, mast, щогла (або Ⲅⲁⲓ: (630a); m. Ship's pole, boat-hook, барор), – а з іншого боку, Grāī 'грек' [ДРС, 460]; а для другого – гр. ΝΤ φόρον = forum, як і в Криму (р. і с. *ВОРОН* [Бушаков 2003, 104]).

У світлі добутого 2.12.17 знання про основу Ворон- з імовірного прототипу вірм. *vran* 'намет, шатро' (Man. Parth. wd'n, NPers. gayān, Judeo-Pers. by'n) виникає припущення про значення першого складника Гай- як етнофорного від haу 'вірмен'... В Україні переважно вірменські намети, у Росії – візантійські. Гайстер – чи не Гай + стерх?

• **ГАЙ.ВОРОН** Кв Володарка: **ЛО**Бачів, **КО**Сівка, **ПА**РХОМівка, **РО**ГІЗна, **ГАЙ**ок; • **ГАЙ.ВОРОН** Кг рц: Пере**ЯМ**піль, **ЧЕ**МЕРпіль, **БЕРЕ**Зівка; • **ГАЙ.ВОРОН**ка Тр Теревовля: **ВЕР**Бівці, **КО**НОПківка, Під**ГАЙ**чики, **СО**СНів; • **ГАЙ.ВОРОН** Чг Бахмач: **ТЕ**РЕШиха, **ВЕР**Бівка, **БА**ЛАНин, **О**ПОЛОНське; • **ГАЙ.воронське** Хк **ВА**ЛКи: **СУР.ГАЙ**івка, **ЩЕ**РБИНівка, **ТУ**Пицівка, **ГА**ННІвка, **НЕ**СТЕРенки, **Я**ХРЕМенки, **СЕМ**КІвка, **Я**БЛУНівка, **ЗАЙ**цівка, **КО**Сенкове, **КО**РСунівка 2, **ГО**НТів ЯР, **СО**СНівка, **РІ**ДКоДУБ, **О**лександрівка, **КРУ**Та Балка, **Роз**СОХівка.

ГАЙДУЧИНА Лв < 1) мад. *гайдук*; 2) аланс. ім'я власне *Хайду*.

• р. **ГАЙ**диха у с. Голубовське Дп Новомоск.; руч. **ГАЙ**даня у с. **КАМ'Я**ний БРІД Чк ЛИСянка: яр **ГАЙ**ДУків п **ВО**ЛОСької Балаклійки Хк Шевченкове: ^**РО**МЕНщина; **І**ВАНівка, **ЖУ**РАВка, **О**ДРАдне; • **ГАЙ**ДУ.ЧИНа Ajdovscina? Лв Стрий: ^**ЗА**ГІРне, **ЩА**Сливе; **ВЕР**Бина, **У**ГІЛЬки, **ЖУ**ЛИН!, **ПІ**ДГІРці, **ЗА**ВАДів, **ХРО**МОГОРБ, **Я**БЛУНівка; **КУ**Ти, **ГО**РІШне, **ВІ**ВНЯ; • **ГАЙ**ДУ.КОВе См БІЛОпіль: **ГА**ЛИЦьке!, **СО**Хани, **СУ**Шилине, **Ч**ервоний Кут, **ГАН**НІвка з ^**КО**ТЕНки, **У**ЛЯНівка, **БУ**Товщина, **Я**Нченки!!, **СУ**ПРУНівка, **ГО**РОБіївка, **ГО**ЛОВачі, **Без**САЛівка, **СО**ЛЯники, **ВО**РОНине, **Ч**ервоне, **ЛУ**БЕНці. **А**ТИНСьке, **МА**РКівка, **ЦИ**МБАЛівка.

Відомо і про участь аланів у тривалій боротьбі між Хубілай-ханом (Ші-цзу) і **Хайду**, володарем Центральної Азії (!!) (1275–1303) [Алемань, 520].

Юйваши, з асів, бився під Ічиршибиром проти **Баляна**, **Телігедея**, **Біліча** та іншими полководцями **Хайду**, отримавши кілька перемог... Коли Чен-цзун був ще спадкоємцем престолу, імператор, через постійні напади **Хайду** на кордон, вирішив поставити аванпост у Алтайських горах (!)...

Центральної Азії стосується назва кит. Бухо 'Бухара'.

Згодом Юйваши сприяв великій перемозі над **Баянем**, командувачем військ Хайду. Хайду знову послав до річки Саласи 30 тис. відбірних воїнів. Юйваши також відбив напад Хайду і Дова [Алемань, 529-530]. Коли У-цзун відновив спокій на північному кордоні, Хайду знову вдерся, але дістав відсіч. Пізніше Чабар, син Хайду, відрядив посланців до імператорського палацу просити про мир... Юйваши помер 1306 р. [Алемань, 530].

р. **ГАЙЧУР** у с. Гайчур 3п – 1) ?пор. ткм. **гайчы** ножиці; 2) гай- + чур.

ГАЛАЙКИ Кв < кртат., тур. «һалайык» – раб, рабиня, слуга [Радлов, II-2, 1755; Павленко]. Репліки у топонімії: **ГАЛАЙКИ** Кв, **ГАЛАЙКІВЦІ** і руч. **ГАЛАЙКА** Вн, яр **ГАЛАЙКІВ** Чг, також прізв. **2160** Галайко, 31 Голайко, 1 Голаїчук: пор. кримтат., тур. **һалайык** 'слуга, раб' [Радлов, II, 2, 1755].

Разом з тим, існує чимало назв-реплік імовірно від іншої основи без кінцевого -к: нп *Галає. -вещь* См, дж. *Галає.ве* Кв, б. *Галай.стрева* Хк, нп *Галай.ба*, поле *Галай.бине*, *Галай.бині* Хутори, випас *Галай.ова Долина*, ур. *Галай.вщина* Чг; *Калай.динці* Пл, ур. *Калай.дине*, кут. *Калай.дівка* 2 Чг.

Також серед прізвищ: **2997** прізвищ Галай, 154 Галайба; // 7 Голай, 4 Голайбо, 4 Голаїв, 36 Голаїшин, 1 Голаїва; **1768** Галайда, 71 Галайденко, 34 Галайдіда, 126 Галайдюк, 50 Галайдич, 27 Галайдіна, 3 Галайдов; // 9 Голайда, 44 Голайдо, 7 Голайденко; – пор. туркм. *golaу* голай 'близько, ий; споріднений', також *golaуda* голайда 'близько', 'до аула близько'; *golaуында* 'біля'. Розмаїтість формантів понад **7 тисяч** схожих прізвищ (див.) вказує на довге життя основи серед українців.

ГАЛИЧИНА < 1) Gallia Галлія; 2) галіс. Galiza, ісп. Galicia Галісія [Тищенко 2006-2016].

1) Певний час робочою гіпотезою було припущення про кельтський мовно-історичний контекст хороніма. З часом його позиції послабшали, коли виявилось, що кельтський слід у топонімії України включає кілька яскравих назв (г. *Камула*, р. *Радоробель*, р. *Сукіль*), але в цілому незначний.

2) Топонім *Галиця* Чг зауважений 2015 р. у контексті з назвами сіл *Синдаревське* (*Sind-ario, *Send-arius) і *Пашківка* (місце знахідки готської фібули), що й зумовило дальше припущення про належність його прототипу до готського, а не кельтського вектора. Готський фрактал топонімії України значно насиченіший, ніж кельтський: саме в Галичині знайдено неодноразові ознаки західних зв'язків готського часу: пот. *Фрумилів*, пот. *Фрунілів* ІФ, р. *Піскава*, р. *Пістинька*, с. *Малдрики* Лв, *Станіля* Лв, *Вел.* і *Мал. Говилів* Тр та ін. (див. рис. Г1 на с. 295, Г2 на с. 620).

ГАЛІСІЙСЬКІ АНАЛОГІЇ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ.

У преамбулі до свого переліку імен власних з Галісії Коссю пише, що це "четверте видання, виправлене й розширене, містить і короткий нарис з антропонімії Галісії IX-XII ст. Джерело – реєстри імен з книги документів (el Tumbo) монастиря Selanova та інші пам'ятки... Наведено імена людей, документовані в Галісії від V ст. Також включено інші імена, які не зустрілися в середньовічних галісійських документах, однак підказані через топонімію" і тому виглядають достатньо обґрунтованими (подані під зірочкою*) [Cossue]. (Це не стає перешкодою при розгляді їх як прототипів топонімів в Україні.) Див. II. АСТУРІЙСЬКИЙ ВЕКТОР.

ГАМАЛІЇВКА < 1) ар. hamal 'носій'; 2) копт. **ХНМІ** чорна земля, Єгипет.

Кілька сіл із назвами *Гамаліївка* Лв, Пл СмЗ. Прізвища: 1012 Гамалій (Кв. 130, Пл. 41, Поділля 35), 42 Гамалія (Маріуполь 12, Київ 7, Носківці Вн? 6), 2 Гемалій! Кв. Реліктова форма прізвища козака **ГЕМалія** відома з РВЗ-1639. Вона дає підставу припустити, що основу лише згодом пов'язали із зрозумілішим ар. hamal 'носій'. Насправді слід може вести до сенсу не "слуга-носій", а "єгиптянин".

ГАНЖІ Пл < 1) перс. gānj 'скарб'; 2) **Г'анц'я [Ad.] городъ Елизаветградъ** [Радлов, II-2, 1554] – помилково, насправді – це м. Г'анджа у Закавказзі, яке у 1804-1918 рр. мало назву **Єлисаветполь** (!). Всупереч народній етимології, якій усюди ввижаються скарби, назва міста перського часу добре пояснима не з перс. gānj 'скарб', а від аз. gānj, тур. genç 'молодий, новий', що й справді "вказує на існування давнішого, доісламського міста" [ru.wiki/Г'анджа]. **Чотири** села в Україні, історично пов'язані з Закавказзям, розміщені досить компактно, у пристеповій смузі: це **ГАНЖІ Пл 1362, 1710, івка Пл 699; ГАНЖАЛІВКА** Gānjā + li 'мешканець' **Чк 432.**

• **РЕШЕТ.НИКИ** Пл Н.Санжари: **КОБИ** Кабк 'Кавказ', **БІЛОКОНІ** Білокани? **ВОДОЛАГІВКА**, **ГАЛУЩІНА** Гребля, **ГАНЖІ**, **ЛЕЛЮХІВКА**, **МОВЧАНІВКА**, **НЕХВОРОЩА!** (пор. Вл), **СТРИЖІВЩИНА**;

• **РЕШЕТИЛІВКА** Пл рц: ^**ГАНЖІ**; **КОЛОМАК**, **КУКОБІВКА** Кабк, **БІЛОКОНІ**, **ТвердоХЛІБИ**, **ШАРЛАї** Charles?, **ХОРОЛЬЦІ** Кароль?, **МОЛОДИКІВЩИНА**, **МИХНІВКА**, **ПОТІЧОК**, **БУЗИНІВЩИНА**, **РОЗСОХУВАТЕ**, **ТОЛОКА**;

• **Жаб'янка** на р. **Жаб'янка** Чк Лисянка: **ХИЖИНЦІ**, **ГАНЖАЛІВКА** Ганжа + лі, місто в Азербайджані (іракський вектор), **РУБАНІЙ МІСТ**^ **РОЗКОШІВКА**. **БОЯРКА**, **БОСІВКА 750**, **ЖАБ'ЯНКА 750**, **ВЕРЕЩАКИ**, **РІПКИ**, **ОРЛИ** ^**БУДИЩЕ**;

• **ГАНЖІВКА** Пл **КОБЕЛЯКИ**: ^**МІДЯНІВКА**, **ВУХАНІВКА**; **ГРЕЧАНИ**, **ТвердоХЛІБИ**, **СОСНІВКА**, **СУХІНІВКА**, **СУХЕ**, **МОРОЗИ**, **ШЕНГУРИ**.

ГАНЩИНА < 1) тур. хан; пор. Ганщина, межиріччя Дністра і Пд. Бугу, "Ханська Україна" (XVI-XVIII ст.) = Єдісан, Татарська Волощина; внаслідок цього усі попередні пояснення відхилені: 2) ?лат. Via Appia, римська дорога з Аквілеї до Патавії (Падуя); 3) ?вірм. м. Ані у Закавказзі; 4) ?туркм. анна п'ятниця (з перс. адіне). Назва у джерелах – "Ханщина", "Ганщина", "Ханська Україна" [Подкупко Т. Геополітичний чинник у Політиці гетьмана "Ханської України" Петра Іваненка (Петрика) // Чорноморська минувшина. Записки... НДІ козацтва Інституту історії України. Зб. наук. пр. – Вип. 2. – Одеса, 2007. – С. 31-36]. "Українським селянам жити у "Ганщині" – так у народі називали Ханську Україну – було краще, ніж під панами. Якщо на інших українських землях значна кількість селян були безправними кріпаками, то на території Ханської України не було кріпацтва, а всі селяни сплачували десятину від виробленої продукції. Це дуже мотивувало українців переселятися в ці землі. Існують зібрані на інформацію згадки про гетьманів Ханської України аж до 1760-х років" [uk.wiki/Ханська_Україна].

Що до переходу **х > г** пор. гарбуз (з перс. xarboz), гарт, Гарт Чг герм. *hard, Гиновичі Тр *хин-, Гаражівка Хк (з ар. xaradj), Гоцьківка Лг ~ Хоцькі Кв.

• **ГАНЩИНА** ("Вороновиця") пор. Ганщина "Ханська Україна" Вн Вн: СОРОЧин Сороки?, СОСОНка; • бол. **ГАНЬЩИНА** у с. ПІДГІРне! Вл Рожище: ^КРОВАТка; ЯСЕНівка, КОПАЧівка, ІВАНчинці, ІВАНівка, **Берегове**, МАР'ЯНівка; • ГАННівка Пл (Глобине): ^СЕРЕДпілля, ЛІЗКи, ГРАДизьк; БІЛОСівка, МАНЖЕЛІя, **КАНІВЩИНА!** ханів-, БИТАКове Озеро;

• ГАНЬковичі пор. Ганьщина Лв Мостиська: ^ЛІПКИ! липки татари, КОНюшки, МИШЛятичі; ДИДЯтичі; • ГАННів пор. Ганщина "Ханська Україна" ІФ Коломия: ^ЗалУЧчя, ЛІПНИки татари; ПЕЧЕНІЖині!, ДЖУРКів, КОБИЛець, МАТЕІвці, СЕМАКівці, ХОРОСна, ІВАНівка, УГОРНИКИ, МОЛОДЯтин; • ГАННОпіль Вн (ТУЛЬчин): ЛІПКи татари ^МАЗУРівка!, ЖУРАВлівка, КИНАШів; КИРНАСівка, СОСНівка, КРИЩинці, ПЕТРАШівка, ТОРКів, ТАРАСівка; • став ГАНИчка у с. КУЦеволівка Кг Онуфріївка: ^ЯСИНУВАТка; водоп. ЛІПКи татари у с. ДЕРІївка, КАМБУРЛІївка Кінбурн; • ГАННУСИНе Хм (^Полонне): ЛІПІВка татари, НОВАКИ!, ШКАРівка, КОТЕЛянка, КОХАНівка, САСАНівка, ХРАБУЗна; • ГАННІВці Лв (Жидачів): ^РУДа; МАЗУРівка, СОКОЛІВка, ЖУРАВно, ЖУРАВків, НОВОШИНИ, ЮШКівці, ВІЛЬХівці, **Бережниця**, Добрівляни, ЗаГрочко, ОТИНевичі, ДУНАЄць, МОЛОДичне; (пор. • ЛипЧани татари Вн МОГИЛів-Под.: ^КОЗЛІв, НАГОРяни; МАЗУРівка, БОРІВка, ІРАКЛІївка, ТАРАСівка).

З очевидністю, основа Мазур- у контекстах Ханської України і татар-липок (див. с. 661: III. ТАТАРИ...) є **мотивовано повторюваною** і має вказувати на поляків з області Мазовше.

• ГАННОпілья пор. Ганщина Хк Вовчанськ: ВОЛОХівка, ДІДівка, НЕСТЕРне, МОЛОДОВА, СОСНовий Бір, БАЙРАК, КИРНОСове, КРАСний Яр, ВОЛОХівка, яр КОБЕЛяків у с. Верх. САПТів; • ГАНичі пор. Ганщина Зк ТЯЧів: ^СОЛ.ОНе; СОЛ.ОТВИНа, ВІЛЬХівці, ДОБРЯНське, ПОДішор, КРИЧове, КОЛОДне;

• ГАННівка Вн (Оратів) Іллінці: СИНАРна, ТАРАСівка, **Прибережне**; • ГАННинське пор. Ганщина Кр Кр: ^Прибережне; **Бережинка**, СОКОЛІВське, БАЙРАКИ, КАНДАУРове, МОЛОДецьке; • ГАННІВЦІ ІФ (Галич): ^ТЕМИРівЦІ!!; САПОГів, ДЕМЕШКівці, КИНАШів, ГАНН.УСІВка, **Набережне!** **Побережжя!**, КІНЧАКів, КОРОСТовичі, ХОРОСТків, КОЛОДіїв, Насташине; • ГАННівка Кг (Новомиргород): ^КАМ'Янка; **Берегове**, ЖУРАВка, КАНІЖ, КАРАКАЗЕЛівка, КОРОБчине; • ГАННівка Кг (Петрівське): БАЙРАКИ, БАЛАХівка;

Доказова топонімічна ідіома "ГАННівка ~ ЄЛИЗАВЕТівка" (тобто Ханська Україна ~ Єлисаветград) – 5 прямих сусідств і 4 районних: • ГАННівка Зп Якимівка: ^ЄЛИЗАВЕТівка; • ГАННівка Мк Березань: ^ЄЛИЗАВЕТівка; • ГАННівка Мк Братське: ^ЄЛИЗАВЕТівка, ЦИБУЛьки; • ГАННівка Хк Лозова: ^ЄЛИЗАВЕТівка; ЛИМАН; МАТІЯ-Сове; • ГАННОпіль Жт Ємільчине: ^ЄЛИЗАВЕТпіль; ЛУКА, СОРОЧЕНЬ, ВІЛЬХівка, ГАННІвка ^КОРОЛівка, ЛЕБІДь; • ГАННівка Дп Томаківка: ^МИРОЛЮБівка; ЄЛИЗАВЕТівка, ЖМЕРине, ПОДинка, ТАРАСівка; • ГАННівка Од Тарутине: ЄЛИЗАВЕТівка 2; • ГАННівка Дц Мар'їнка: ЄЛИЗАВЕТівка; • ГАННівка Лг Антрацит: ЄЛИЗАВЕТівка;

• бол. ГАННИчиха у с. Сільце Вл Ратне: ^ГІРНИки *угор-; ЛУЧИчі; • Ганнопіль Кг (Бобринець): ^РОЩА-Хівка, Маріуполь; БУХОВецьке, КОХАНе, СОРОЧАНове, МАР'ЯНівка, ПЕНЬКове, ЧИГИРИНСьке, ТАРАСівка, ЧКАЛове?; • ГАНІвка Лв (Сокаль): ^ЛУЧИиці; БИНДЮГа ар. Bunduqiya Венеція ^МЕЖИРІЧчя!, БОРОВе, БУТИНИ, ДОМАШів (<Домаха 'Маріуполь'), ВІЛЬХове; • бол. ГАННине у с. Вишевичі Жт Радомишль: ^МЕЖИРІЧка!; ЖУРАВлінка, БУГЛаки, КРИМок; • ГАННівка Дц (МАР'їнка): ІЗМАЙЛівка, КРЕМінець; • торф. ГАННине Болото у с. РадоГОЩа Жт Лугини: ^БУДО-ЛІТКи; МАЛАХівка, КРЕМНЕ, ВОЛОШине;

• ГАННівка Хм (Дунаївці): ^НЕСТЕРівці!; ПриТУЛІвка, СИНЯКівці, СОСНівка, СОКІЛець, Степок; • ГАННУСівка ІФ (Тисмениця): КривоТУЛИ, УГОРНИки, УГРИНів, КОЛОДіївка; • ГАНЬКІВЦІ пор. Ганьщина ІФ Снятин: ДЖУРІв, ПРУТівка, ТУЛОВА, ТУЛУКів, СТЕЦева берег, КРАСНОставці, ОЛЕШКів, ОРЕЛець;

• р. ГАНДЗА у с. Лісівка Жт (АНДРУШІвка Андрусово 1667): ^ТАРАСівка; ГАРДИШівка, ГАРАПівка, ЯРОПовичі, КОТЕЛьня; • ГАННівка Кг (Світловодськ): ^ЛІСове, ОНове, СЕМИГір'я; Вел. АНДРУСІвка; • ГАННівка-Вирівська См (Білопілья): ГАННівка-Тернівська ^ГАННівське; БУТовщина, МАР'ЯНівка, СИНЯК, АТИНСьке, ВОЛФине, ГЕЗівка, КАЛІНівка, МАШАРІ група татар, МИРське; (пор. • ЛІПКи Жт Попільня: ^БУХАЛІвщина; АНДРУШки Андрусово 1667!, МИШЕРине! група татар, КРАСНОгірка, СТЕПове, СОКОЛІВ Брід, СОКІЛЬЧА, ПочУЙки; • ЛІПКи Рв Гоща: ^АНДРУСіїв Андрусово 1667!, ВОВКОШів, ДРУЖНе; КРАСНОсілля, МАТІївка, ЯСНе, СИНів, ПОЛІВці; + • Єлисаветівка Од Фрунзе: АНДРУСова);

• ГАННівка Хк (Коломак 447)/ Валки: ^Каленикове, СТЕПове; ЖУРАВлі, РОЗСОХівка, ХАЛИМОНівка, КОРСУНове, івка, СОСНівка, ГАЙВОРОНСьке, КУЦівка, ТУГАївка. ВОДЯна Балка,

НЕСТЕРенки, **КОРОБ**ки, МАЙДАН, ЯСЕНе, **ВІЛЬХ**івське, СУРГАЇвка; • **ГАНН**івка Хк (ПЕЧЕНІГи! 2026)/ ЧУГУїв: ^БОРЩова, ГАРАШківка, ГУСЛівка; ТАГАНка, **КОРОБ**очкине, ПОДи, БУРЛУК; • **ГАНН**івка Чг (Носівка): ^БЕКАРщина, СТЕПове; КОЗАРИ, ПЛОСКе, ПУСТотине, КИСЕЛівка, КОБИЛещина, **КОРОБ**чине, СУЛАК; • **ГАНН**івка Вн (Липовець): ^УЛЯНівка; ЛУКАшівка, КОХАНівка, КОБИЛЬня, ЗОЗів, **ЖУРАВА**; • **ГАНН**івка Жт (Народичі): ^**ЖУРАВ**линка, РОЗСОХівське; БУЛів;
 • оз. **ГАНН**івське у с. Ганнівка Пл (Козельщина): ^**Майор**щина, Лутовинівка; Плавні, Приліпка, БУНЯКівка, СУШки, КРАСНосілля, БУТенки, БУТоярівка, БУЛАХи, **ЧЕНОКАЛ**івка! тур. Sapak-kale Дарданелли; • **ГАНН**івка Дп (Новомосковськ): ^**КЕРНО**сівка, **ЛЕВЕНЦ**івка; • бол. **ГАНДЗ**івське у с. Романів Вл Луцьк: ^БОТин; **МОТАШ**івка скіф. **Матоас** Ниж. Дунай; • **ГАНН**івка Дц (Добропілля): ^КАТЕРИНівка, КУТУЗівка, ТАВРИчеське; **МАТЯШ**еве.

Ці багаті контексти Ханської України стають підставою і для інших ототожнень. Адже повторювані саме у них реми сприймаються як синхронічні й синхоричні: Єлизавет- Єлисавет, Андруш- Андрусово, місце перемир'я 1667 р. між Росією і Польщею, Камбур- Кінбурн, Короб- ар. хараб зруйнований, Байрак- тур. прапор, Журав- перс. шоурав- союз, Прибережне, Побережжя та ін. Саме поруч з реаліями Ханської України починають виглядати звичайними зв'язки з Кінбурном, Дарданеллами, Домахою (майб. Маріуполем), Кримом, ханом, Матоасом-Дунаєм, Валахією, Венецією, татарами-мишарями.

ГАРАПівка Жт < ар. عرب 'араб'. Див. II. ХАЛАЇМГОРОД.

ГАРДИШівка Жт2 < аз. гардаш! qardaş (erkek kardeş) брат (ткм. доган) – ГАРДИШівка Жт 6, 122, прізви. Гардашук 2 Кв., Гардаш 386!, евич 4 Бровари Кв, ник 25, нікова 12, евський 8, а 13, ов 11. Див. I. Г ЗАМІСТЬ К В УКРАЇНСЬКИХ ТЮРКІЗМАХ.

ГАРКУШинці Пл < тюрк. Qaraqush, маврський авантюрист кінця XII ст.

Oriente moderno, vol. 20. 1940 р. 474: "Від XI ст. ми мало знаємо про терени Західної пустелі [Єгипту]. Бл. 1172 р. тут побував **турецький авантюрист Каракуш**: він проїхав через el-Aqabah (es-Sallum), зайняв оазу Santariyyah (Siwah), Awgilah, Zawilah... – с. 474". Ось наїзд цього Каракуша і набув розголосу над Дніпром (очевидно, доти Сіва була останнім острівцем християнського Єгипту):

• **ГАРКУШ**ине Qaraqush 1172 Дп СОЛОНЕ: **ОЛЕКСАНДР**опіль, ДОЛИНське, **МИХАЙЛ**івка, КРИНИЧки, ПЕТРИківка, ТИХе, **БУТ**овичівка; **АПОЛЛОН**івка Apollon ^**ВИШ**неве, **КАМ'ЯН**е; ШИРОкополе, ВАСИЛівка ^АНТОНівка, **ОЛЕКСАНДР**івка, БЕРЕЗнуВАТівка, НАТАЛівка, **МАР'І**вка, **Червоний ЯР**; **ВОВН**іги, МИРОпіль!, **СУДАН**івка, ТАРАСівка, ШИРОке; • **ГАРКУШ**ине Qaraqush 1172 Хк САХНовщина: ^Огіївка, **ТЕРН**уватка; **АПОЛЛОН**івка Apollon ^**КРАСНА** ГІРка ^**Черв. ДОЛИН**а!; ІВАНО-СЛИНЬківка ^За**ГАРКУШ**ине, НеХВОРОЩа, **ЧОРНОЛОЗ**ка!, **ЧЕРН.ЕЩ**ина ^**БУЧ**ки, НаГІРне, УЛЯНівка, **МАР'І**вка, АРКАДІївка, **КРАСНОЯР**ка, **ОЛЕКСАНДР**івка 2, **МИХАЙЛ**івка; **ГЕРМАН**івка, ЛУКАшівка, ТАРАСівка, КАГАНець;

• **ГАРКУШ**инці Qaraqush 1172 Пл МИРгород: ^**ВОВН**янка; ліСове, СКИДанки Σχεδία ^САЖка, **КОПТ**ів ^СОЛОНці, СОХацьке ^**ШТОМ**пелі, Вел. **СОРОЧ**инці, Малі **СОРОЧ**инці, **ШАРК**івщина, **РОМОДАН** ^ГЛИБоке, ПЕРЕДЕРІївка, ШПАКове, ХОМутець, БІлики, ГРЕМ'ячка, БІЄве; р. КРЯЧківка у с. Степанівка, САКАЛівка, **ЗУЇ**вці СΔΙ, КЛЮШниківка, КОСці, ОНАЦьке, **СИНЬ**ошоки дслов. стынъ 'вежа, башта', **ІВАЩ**енки, МИЛАСенкове, ОЛЕФІРівка, САВинці, Ярмаки, ЗІНЧАШів, **ІЖ**аки, БЕЗВОДівка!?, ШаХВОРОСТівка;

У кн. E. Rossi. Storia di Tripoli e della Tripolitania... (1968, с. 65): "з пропозицією зробити виправу на Африку і Магриб, Каракуш (Qaraqush) з кількома поплічниками вирушив самохіть, але напевно у погодженні з Саладином, звернув до al-'Aqabah і зайняв Santariyyah, Awgilah, Zawilah. Тут мешкали бербери..."

Само собою, залишається гідним подиву, що за сотні років ніхто не зауважив витоки назви Santariyyah (пор. **Шандра**, **Сандраки**, **Олександрія**).

ГАСАНівка Зп (і передмістя Полтави: Г. Тютюнник), ГАСЕНки Пл / ХАСАНівка Чк < 1) пахл. hzn 'осуарій'; з імовірним дальшим пристосуванням до 2) ар. ім'я Гасан.

ГВІЗДярня < ?готс. gazds 'жало, вістря' [Фасмер, I, 399].

• торф. **ГВІЗД**ь ?готс. gazds 'жало, вістря' [Фасмер, I, 399] Жт Овруч: р. **СИТ**івка **СИТ** - Arrow dart у с. **СИТ**івка ^**СОСН**івка!, ЛУЧанки, **РАК**івщина!, РОКИТне, ПАПІРня, КАМІНь, ПереБРОДи, БІЛка, ТЕКЛівка, СІРниця, СІРківщина; • **ГВОЗД**ів ?готс. gazds 'жало, вістря' [Фасмер, I, 399] Вн Немирів: **СТРІЛ**ьчинці, **СИТ**ківці **СИТ** - Arrow dart, **РУБАН**ь, ОСТАПківці, ЛУКа, СОРОКОТ.ЯЖИНці, КРИКівці, СОРОКОДуби, БОБЛів, ДУБ.МАСЛівка, БАЙ.РАКівка; • **ГВІЗД**ярня ?готс. gazds 'жало, вістря' [Фасмер, I, 399] Жт РОМАНів: ^САДки, ТЕВЕЛіїв; СІНява дслов. стынъ 'вежа, башта', РОМАНівка, **МАНІ**, **ЖОВТ**ий **БРІД**, БІЛки, ГРЕМ'яче, КАМ'ЯНка, КАМІНЬ, ХИМРИЧ, ЛУЧисте, ОМИЛьне, ПРОМІНЬ, МИРОпіль, БИКівка. Див. р. **СИТОМЛ**ь.

ГЕДЕРИМове Од < гебр. гедерім мн. 'кімнати'.

ГЕЗЛЕВ < ткм. гезле- вишукувати, розвідувати; укр. Козлов (Євпаторія).

ГЕЛЬМЯЗів Чк < перс. топонім *Гільменд*?

ГЕНЗЕРІВКА Кв < ванд. Genzerik [Тищенко 2015, 335]. Існують також прізвища Гензера 109, Гензьора 79; виразно південь.

ГЕНРИХівка < герм. Henric.

"Виявляється, спогадом про ось цей, справжній історичний епізод X ст. (битва при Лехфельді за участю Генриха Птахолова) карта збентежила спецслужби. У двох наведених далі унікальних контекстах згадані водночас ім'я Генрих, етнонім германців у *мадярській вимові* і Буда, а також по разі Ломбардія, район Саболч, Тиса, Прут (ознаки місця і часу):

"Дерман- ~ Генрих ~ Буда ~ табір" (2 контексти) 47 (= АТП-1947) **ДЕРМАН**ка+ ("Дібровка") Жт ("ДОВБиш"): **ЛЮБАР**ська Гута, **БУД**ище, **ДОБРИЙ** КУТ, **ПРУТ**івка! 2, "Калинівка" (= **ГЕНРИХ**івка+); 47 **ДЕРМАН**ка+ ("Луки") Жт ("ЧОПовичі"): **ДУБРО**ва, **КАЛЕН**ське, "Гутянський" = Гута-**ГЕНРИХ**івка!+, **СОБОЛ**івка, **БУД**ницьке, **ТИШ**ів!

"Генрих ~ Буда" (3 контексти) 47 **ГЕНРИХ**івка+ ("Калинівка") Жт ("ДОВБиш" / тепер Жт Баранівка): **БУД**ище, **ДЕРМАН**ка+ ("Дібровка"); 47 Гута-**ГЕНРИХ**івка+ ("Гутянський") Жт ("ЧОПовичі" / тепер Жт Малин): **БУД**ницьке, **ДЕРМАН**ка+ ("Луки"); **ТИШ**ів!; • **ГЕНРИХ**івка+ ("Андріївка") [Encarta] Жт Черв-арм: **БУД**ище 2; +47+ **ФЛЬОР**івка Vlogè, **ГАБРИ**вка háború війна, Стара **БУДА**, **СОКОЛ**ів.

Це сюди, на "тиху" лісову Волинь (під всевладдям печенігів!), повернулися восени 955 р. якісь уцілілі свідки битви на Лехфельді. Генрих згаданий також в угорському контексті у Галичині:

"Генрих ~ табір" (2 контексти) 47 **ГЕНРИХ**івка+ ("ПідМОГИЛка") Лв ("Городок"): **ГЕНРІ**ківка ("Баси"); **ВОВЧУ**хів Vulcsú, **КОСОВЕЦ**ь kasog; (тепер в інших межах • Лв Городок: **КОМАР**не, **УГРИ**, **ЗаБОЛОТ**тя); 47 **ГЕНРИХ**івка ("Копань") Лв ("КУЛІКів"): **ВІДН**ів, **ДУНА**єць; (тепер у складі • Лв Кам-Буз: **БАТЯ**тичі, **СТРИГ**анка, **ТИШ**иця)" [Тищенко 2015, 277].

р. **ГЕРИ**ня < данг. ge-rune 'рада'; тоді Горинь < готс. ga-runi 'тс'.

Гериня, -і, ж.; р., п. Сукелю л. Свічі п. Дністра; *Гериня* (КРУ, 37); *Гериня* (Машт., ДБ, 13); *Gerunia* (SG, II, 538—539; XI, 558); витік у *Герині* — присілку с. Гошів Долинськ. р-ну Івано-Франківськ обл.; *Гериня* (WRG, I, 430).

ga-rūni, *sm. consultation, counsel, 187.* OE. ge-rūne, OHG. gi-rūni. a secret. [Wright].

ГЕРМАНівка Хк, **ГІРМАН**ка Чг 1) етнонім герман-; 2) можл. протеза перед тат. *орман* 'ліс'.

прот. **ГІРМАН** Пл Глобине [СГУ, 103]; яр **ГЕРМАН**ів Хк Вел. Бурлук.

ГЕРС.ЕВАНівка < гр. γερουσία + вірм. *auan* "village" (*ā-vāna-, Syr. 'w'n-', base van- "cover").

• **ГЕРСЕВАНівка** γερουσία *auan* "village" Хк ЛОзова: ІВАНівка, РІЗВЯНе, ПОДи, ВОЛВЕНКівське, ДОБРОПІлля, ДОБРОБУТ ^ГАННІвка, ГОРОХівка ^Нов. ІВАНівка, ЗАПАРівка Сапар?, БАРАБАШівка.

ГЕРУСИ Лв γερουσία (βουλή γερόντων) рада стрійшин [СКД, 224–225].

Аристократичні сенати, як-от у Спарті, мали назву **герусія** (буле геронтон) γερουσία (βουλή γερόντων) тобто рада стрійшин [СКД, 224–225].

• **ГЕРУСИ!** γερουσία Лв **ЖОВК**ва: ^ГОРОДЖІв, БІЛани, БЕРЕЗина, ДУМичі, КІБті, МАЛДРИКИ, САЛІ, ГАЙ, ІВАНці, МАЛЕХів, **ПИРА**.ТИН, **ШКОЛЯ**рі, **КУПІЧ.ВОЛЯ!** Єгупт- + βουλή, *дор. βουλά и βωλά, зол. βόλλα!*, СОХані, БОРова ^ВОЛЯ-ВИСоцька, ГАЛАСИ *р-, ДУМичі, ГАЙовий ^ДУМИ ^ЖИГАЙли!, ОЛІ.Ярники, КЛЕБАНИ! ^ГОРЯни ^ГІРкани;

• б. **ГЕРУСа** γερουσία п Нетриусу Хк БОРова \\ Дц Кр. Лиман: б. МАЯЦька ПЛОТва п Борової = БІЛенька! біля нп БОРова ^ФІЛЕвська ПЛОТва **Phylae!**, ШИЙківка; КРАСНОЯРське, ЧЕРНещина, БАХТин, ГОРОХУВАТка, СОЛОНе 2, ПомилУЙківка!, Богуславка, ВИШневе, КОПанки, МИРне, ПАРНУВАТе, ЯСинуВАТе, ПідЛИМАН; \\ яр **КОСТ**ри **пор. кут** **КОСТ**ри у с. **ШАНД**ригол^{ове} Дц Красний Лиман: ^ЗЕЛЕНа ДОЛИНа; **ЯМПІЛЬ** ^ЗАКІТне; **СТАВ**ки, **ДРОБИШ**ево ^яр МИХЕДів у смт Кіровськ; **БІЛО**горівка, ПЕТРівка, ЯМПОЛівка; ШУРове, ЯРова ^ОЛЕКСАНДРівка!, КРИМка, КРИВА ЛУКА, РІДкодУБ, ІВАНівка, КАРПівка, **КАТЕРИ**нівка!, МИХАЙЛівка, ВОВчий ЯР ^яр КОРОВин у с. КОРОВин = с. КОРОВій ЯР;

• **ГЕРУСівка** γερουσία рада старійшин Пл Вел. БАГАЧка: ^БІЛОцерківка, БІРки!, ВИШН.ЯКІВка!, КОНОПлянка, КРАСНОГОРівка, СИДОРівщина, СОЛОНці; СКИБівщина, КОЛОСівка, САЇ, МАТЯШівка, ГИРинці, ЛОБурі, ОЛЕФІри, КОТЕЛевці, КОБЛики, КОЛОМІЙці, ПідЛУКИ, ДАКАЛівка, ГРЯНЧиха, РОКИТа, ІВАНівка, РадИВОНівка, ВОЛО.ДИМИРівка!, ГИРчин, РЕШЕТИлівка.

ГІДРОНІМІЯ УКРАЇНИ – система назв річок, ярів, водойм України.

Див. [ГУММЗ; СГУ; СМГУ; Стрижак; Топоров, Трубачов; Трубачов].

ГЛЕВАХа Кв < 1) ірл. gleo 'битва' від *gliwa- (пор. санскр. jṛi-'ширитися, долати, пересилювати (overpower)') [Buck, 1372]; 2) з кількох етимологій реалістична < пахл. glywk 'гребінь гори'.

ГЛИСНА КВ < пахл. **gillstag** [glystk'] home, dwelling of demons.

ГЛУХІВ см, **GOŁUCHÓW** pl, **GLAUCHAU** D: кілька можливих пояснень.

1) Від гр. Γλαύκου 'присвячений морському божеству Глауку': *Глухів, Gluchów, Glauchau*. У зорієнтованому на південь греко-єгипетському історичному просторі топонімії Сіверщини тепер виглядає також можливою й **історична пов'язаність з морем ім'я Глухова**. Дохристиянський 15-й ном (область) Давнього Єгипту U15 мав центром місто Гермополь, – він же давньоєгипетською Ουρου, Ouni, а коптською мовою Chemenu (Zmoun - **Shmoun**) ψ ΜΟΥΝ [ешмун] букв. 'Місто Восьми' $\Xi\Xi\circ\text{ⲛ}$. З матеріалів Г.Верета видно, що навколо цього "восьмибожного" міста в античний час було кілька спадкових маєтків Γλαύκου Κλήρος [глауку клéрос], присвячених морському божеству Главку, уособленню моря γλαυκή [глаукé]. Ім'я божества або й сама назва моря могли стати ймовірними прототипами топооснови-репліки у слов'ян Глух-. Це такі маєтки або ділянки-кліри (κλήροι, пор. клірос):

1. **Glaukou Kleros – U15** [Geo ID: 3952]. **G** Γλαύκου Κλήρος. ... **Status:** kleros. 2. **Glaukou Kleros – U15** [Geo ID: 3954]. **G** Γλαύκου Κλήρος. ... **Status:** kleros. **Note:** Glaukou (3954) kai Philotou (4022) Kleros. 3. **Glaukiou Kleros – U15** [Geo ID: 3953]. **G** Γλαυκίου Κλήρος. ... **Status:** kleros. 4. **Glaukiou Kleros – U15** [Geo ID: 8831]. **G** Γλαυκίου Κλήρος. ... **Status:** kleros.

Це одна така ділянка є далі на південь у номі 19: 5. **Glaukiou Kleros – U19** [Geo ID: 9439]. **G** Γλαυκίου Κλήρος. ... **Status:** kleros. Існували ще мис і село на середземноморському узбережжі Лівії: 6. **Glaukon Akron – Western coast** [Geo ID: 11129]. **G** Γλαυκόν Ἄκρον. **Var.:** Glaukon Akron. **Status:** мис: акрон. **Прим.:** пор. сусіднє село Glaukon (11152). 7. **Glaukon (El-Imayid) – Western coast**. **G** Γλαυκόν. **Status:** село: коме. **Прим.:** за Птолемеєм у номі Libya; пор. сусідній мис Glaukon Akron [Verreth, 235]. З-поміж цих наведених Г.Веретом імен від основи Γλαυκ-сімох географічних об'єктів Давнього Єгипту найбільший інтерес мають, звичайно, ті перші чотири, що вказані в області Ешмун (U15) – якщо справді її ім'я само стало прототипом *Есмани*. Усі вони "Главкові": Γλαύκου, Γλαυκίου.

З античної міфології відомий морський бог-пророк Γλαῦκος Πόντιος 'Главк Морський/Чорноморський'. Вихідним словом для ім'я Главк є одна з чотирьох грецьких назв моря (θάλασσα, πέλαγος, πόντος, γλαυκή) звідки прикметник гр. γλαῦκος, род. відм. γλαύκου 'блискучий, блакитний' (як море); існували й усталені вирази **ἐργάζομαι γλαυκὴν** Hes. (sc. θάλασσαν) займатися морським промислом (тобто торгівлею або рибальством) = **ἐργάζομαι κατὰ θάλασσαν** Dem. вести морську торгівлю [ДРС, 656-657].

Не раз писано про наївність пояснень топооснови Глух- від слова "глухий" – фонетично найближчого в даний історичний період (коли навколо нас звучать сучасні, а не давні мови). Цьому стереотипу суперечать, зокрема, композити (складені топоніми) – назви степового села **ГЛУХОЕДОВО** РФ Оренб. і селища в горах Судети біля перевалу на південь GŁUCHOŁazy PL. У сучасній топонімічній системі вони структурно подібні до назв: **МУХОЕДОВО** РФ Иван. (при **МУХОЯРОВО** Тверс.), **МУХОЕДЫ** Ву Гом. (при р. **МУХАВЕЦЬ** у Бресті), **ЖИБОЕДОВО** РФ Пск., **ЖАБОЕДОВО** РФ Тверс., бол. *Кóноїдь, Кúноїдь* = 1855: *Кунов.едь* у с. Піски Річицькі Вл Ратне [СМГУ, 48], *Копоjad, -y* pl, *Копоjedy Cz2, УГРОїди* см, **БОБОЕДОВО** Ву Віцеб., **БОБОЕДЫ** РФ Тверс., **БОБРОїди** = **БОБРОЙДИ** [Encarta] Лв. Перші кореневі морфемі залучених до зіставлення назв пояснимі з таких прототипів: копт. $\mu\text{ⲟ}\text{ϥ}\text{ⲕ}\text{ⲉ}$ [мукх] гнобити або гр. μάχη, дорійс. μάχη [мáхе, máха] бій, битва; копт. $\chi\text{ⲁ}\text{ⲃ}\text{ⲉ}$, $\chi\text{ⲉ}\text{ⲉ}\text{ⲃ}\text{ⲉ}$ [джаб, джеєбе] подолати важкий шлях, прийти; Κάνωβος Каноп, укр. *угор.ець*, літоп. **Уґґры** 'Угорщина'; гр. πάπας 'піп'; гр. βούβαρις [бўбаріс] 'великий човен' [Chantraine].

Ключ до пояснення цих назв може міститися в документованій атласом Encarta старій назві львівського села **БОБРОїди** = **БОБРОЙДИ**: значить і інші старі форми цих топонімів могли мати морфему -йд- (від дієслова *йти*), згодом перетворену в народній фантазії на -ід- (від дієслова *їсти*). У такому разі старі форми стають осмисленими: ходоки на війну; ходоки у важку путь; ходоки до Канопу; ходоки до Угорщини; ходоки "до попів" (на південь?) – пор. ліс *Попова Хожа* біля с. Ситне см С-Буда (матеріали В.К.Шейка, Суми); ходоки на великих човнах. Очевидно, що при буквальному розумінні назва *Глухоеды* сенсу не має. Якщо ж прототипами основи Глух- були форма гр. Γλαύκου [глауку] 'Главків' (божество Главк як символ моря), або род. відм. прикметника від назви моря гр. γλαυκή – γλαύκου 'блискучого, блакитного, морського', то дістають осмислення й цілі назви *Глухоеды, Glucholazy* – це "ходоки до моря" і "човни (лодії) до моря".

То все-таки, Γλαύκου чи γλαύκου? Обґрунтувати відповідь можна так. Зауважено, що ет-нонім 'Ἰαχός' грек' зустрічається у сполуках з назвами моря: КУБР.**ЯКИ** Мк ВЕСЕЛИнове (КАТЕРІНівка, КИСво-ОЛЕКСАНДРівське *_киЯНо-); КУБР.**АКИ**, КУБР.**АКОВЕ** см; КУБР.**АКОВО** РФ Белг., КУБ-Р.**АКОУКА** Ву Магіл. Якби знайшлися приклади сполучення основи Глуш- з морфемою -ЯКОВ-/-АКОВ-, це означало б, що вона теж має таку само словотвірну дистрибуцію, як і основа Кубр- (тобто, що вона сполучається, "поводить себе" так, як основа Кубр-). А оскільки Кубр- походить від авест. *dufr-* 'море', це вказувало б і на значення основи Глух-/ Глуш- γλαύκου 'морського', а не Γλαύκου 'Главка'. Така назва справді знайшлася біля витоків Дніпра:

• **ГЛУШ.АКОВО** РФ Тверс. БЕЛЫЙ: ^ЖИГАЛово, СТАРское, **ТЕРЕХово** ТЕРСѠ, **ДУНАЕво**; ЛОБазово, ШИЗДеРево (**сістр!**), р. КОБЫльня, с. КОБЫльщина, АЛЕКСАНДРовка, ТОЛСТые,

ГНІВАНЬ У Вн < Співа 'ім'я проводиря ґотів у походах 250–253 рр.'. Ця назва – унікальна і потребує включення до ширших контекстів. Пор. *Трояни, ОМЕЛЯНИК*.

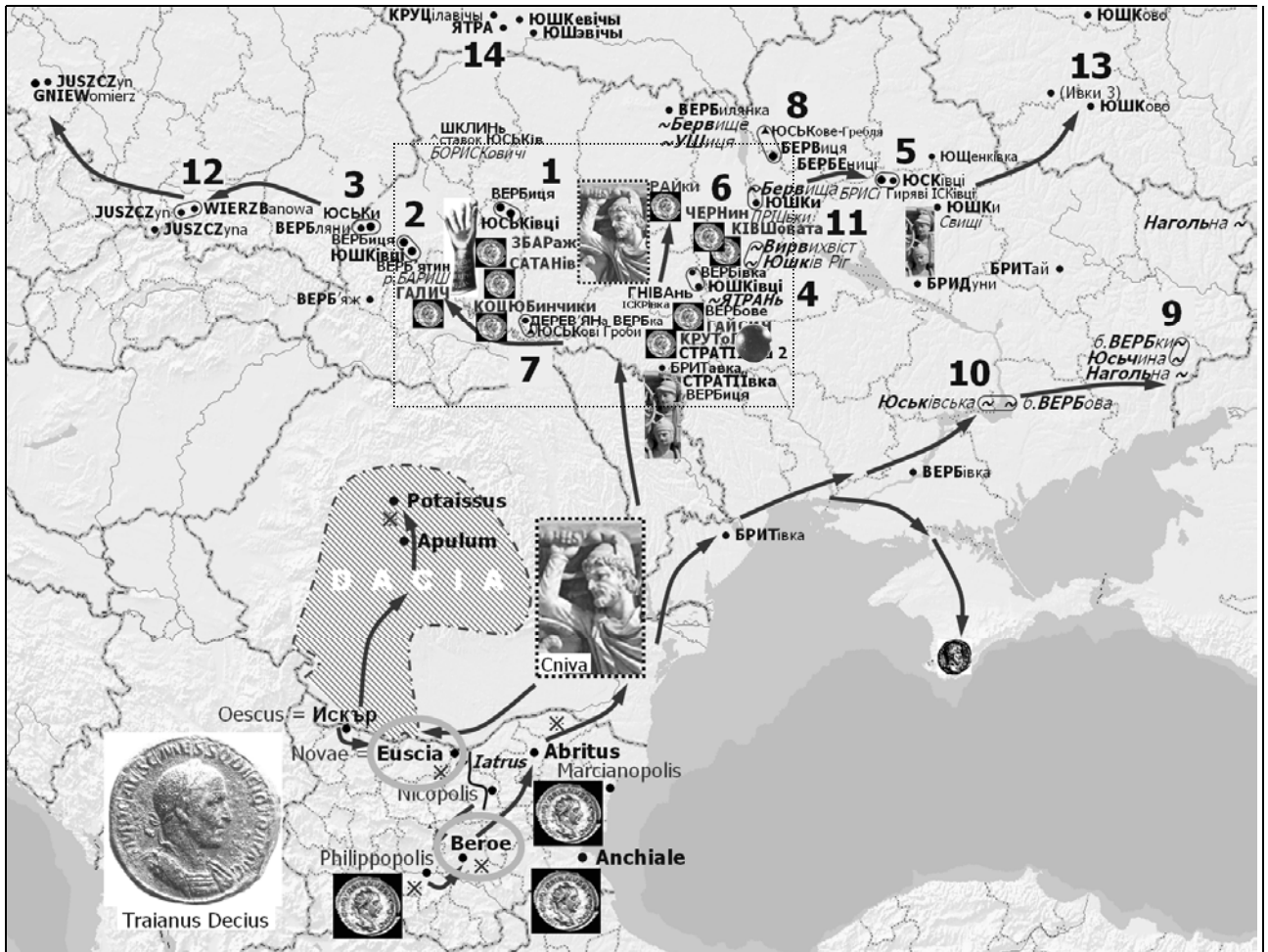

Рис. Г3. Що додав контекстуальний аналіз до знань про долю римських монет з Маркіянополя й Філіппополя (рис. Г2)? Реалії походу варварів на Рим під проводом Кніви стали прототипами для реплік у сотні топонімів слов'янських земель: р. ЯТРАНЬ, с. БЕРВИЦЯ Кв, ЮШКИ Кв, Пл, БРИТІВКА Од та ін. Монети і топоніми склали історичний контекст для знайденої С. Гамченком на Поділлі 1913 р. скляної сфери: такою до нас дійшла частина найціннішого трофея Кніви – скіпетра імператора Траяна Деція

ГНІДИН Кв < Хnyt 'моряки'.

Давньоєгипетське слово Хnyt 'моряки' – можливий прототип реплік ЗаГНІТ.КІВ Од, ГНІДин Кв, яр ГНІДний Хк, ГНУТове Дц:

3. Many **collectives**³ in *-t* are written with the plural strokes, though they are really feminine singulars and are so treated syntactically; exx. *mmnt* 'herd'; *hnyt* 'sailors' [Gardiner, 61].

(Пор. *collectiva* f.: сірома, голота, босота, дітва, братва, пацанва, мушва, літоп. волъхва; також худоба.)

• ЗаГНІТків Од Кодима: **ГРАБ**ове, ЛАБУШна, ШЕРШенці, КРУТне, р. БІЛоч; • пот. ГНІДа = Gnida у с. Настасів Тр Тр: р. **СВИН**юха, р. БРОДик; БІЛОСКІрка βηλός, мн. βηλοί житло + scher- ^БА-ВОРів, **ГРАБ**овець; БУЦнів, **ПРОНЯ**.ТИН, ГАЇ, РОМАНівка, БЕРЕЗовик, Велика ЛУКа, КОЗівка, **ХОД.АЧ**ків, ІВАНів, ЗаБОЙки, БАЙКівці, СМОЛЯНка, **ЧЕР**нелів, БІЛа βηλός, мн. βηλοί житло; • р. ГНІДівка п **ГРАБ**арки Лісної ТЕТЕРЕва у с. Лісна Рудня ЖТ Романів: ^**БОРЯТИН**!; **ХИМ**рич ^КА-МІНЬ, ГОРДіївка; БІЛки, СИНява дслов. с'гнъ 'вежа, башта', ТОКАРівка, БИКівка; (і прізви. Загнітко);

• ГНІДин Кв **БОРИС**піль: ДУДАрКІВ, ІВАНКІВ, ГЛИБоке, ВОРОНЬКІВ, Олександрівка, ТАРАСівка, РЕВне, РОГОЗів, **ПереГУ**ди, СОШНИКІВ, Вел. СТАРиця, -е; • ЯР ГНІДний л Уди Хк Хк: б. МУХАНів ① ⊗ мхп Γεράκων Πόλις, ГОРБані, **БУТ**енкове ^**ЧЕРНЯ**Ки, Олександрівка; **ЯКОВ**лівка, **РОГАН**ка 5, СТЕПАНки, **ЛЕЛЮ**ки, **БОРИС**івка, БАБаї, ЗЕЛЕНе, **ХОРОШ**ево,

Суфікс *-b* (← **-jb*) використовувався для утворення прикметників із значенням приналежності від назв осіб (власних і загальних), а також від назв тварин: *Ярославль* (← *Ярослав'ь*), *Всеволожь* (← *Все-* [ГУМ, 167].

ГОЛОВАТівка. Див. II. СОКИРЯНИ.

гори **ГОЛОГОРИ** Лв – з відомого ще від XI ст. укр. [калугар] 'чернець' з варіантами *калуґер*, *калугор*, *калагур*, що походить від гр. *καλόγερος* 'старець, чернець' (*καλός* 'гарний' + *γέρων* 'старець') [ЕСУМ, II, 354; ССУМ, I, 467]. Див. прізвиська ГАЛАГУР, КАЛАГУР.

ГОЛОТки Тр < пахл. **gwlt** 'герой' (пор. і козак Голота з епосу).

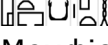
ГОЛОТівщина Пл, ГОЛОЧі Од, **ГОВТ**ва Пл, КОВТуни?? івка, ГЛОТівка.

ГОЛЯДин Тр < літоп. голядь 'галінди'. Галіндів вважають етносом-супутником ґотів. Див. рис. 2-А3 у ст. II. АСТУРІЙСЬКИЙ ВЕКТОР...

ГОНТАРівка Хк < аз. *göndər* / тур. *gönder-* посилати.

Гонтарівка Хк, *Гонтарі* Пл. Переконливо розкрити походження цієї групи топонімів вдалося лише через прізвиська від основи ГОНТАР- (див. IV).

р. **ГОПЧІця** Вн *hikuṭah* 'Мемфіс' > (ΔΙ)ГҮПТІА 'египетська': річка *Гопчиця* (1606: *Hurczusa*), *Гоптівка*, *Хоптинці* й болото *Хобут*.

Ім'я *Єгипту* прийшло до українського словника через надійну літописну традицію (*εἰγυπτῶν*, пр" *φαραωνῆς* ц"ри *εἰγυπτῶν* *στῆμ*, *ἐκ* *ἐγυπτῶν*, *εἰγυπτῶν*), з візантійської гр. *Αἴγυπτος*. У класичну епоху грецькі форми були запозичені з пізньоегип. (амарнського) *Hikuṭah* 'Мемфіс': це деформація давнішого ім'я Єгипту , яке означало 'дім ка (душі) Птаха' (назва храму божества Птаха у Мемфісі). Однак задовго до того у протогрецькій мові було відоме з прадавніх часів у табличках лінійним письмом В ім'я Єгипту гр. *a-ku-pi-ti-yo*. Прикметник *αἰγυπτιος*, -η був запозичений до коптс. ГҮПТІОС, -α, далі до ар. *qubṭī* та через зворотне утворення *قبط* *qubṭ* дав форму *копт*.

Репліки в Україні цієї групи прототипів – хоронімів Єгипту – це р. ГОПЧІця Вн, с. ГОПТівка Хк, ХОПТянка Тр, ХОПТинці Хм, бол. ХОБУТ Вл:

• р. ГОПЧІця = *Hurczusa*, -уса з копт. ГҮПТІА < *αἰγυπτια* Вн ПОГРЕБИЩЕ: **БУЛАЇ** *βουλαῖ* іст. 'вуле' (народні збори), ЧОРНЯвка, ОЗЕРне, БІЛашки, ЮНАшки, Кур'ЯНці, ПЕДОСИ, ЗБАРАЖівка, ВИШНівка; р. КОПТіева; • ГОПТівка копт. ГҮПТІА 'египетська') Хк ДЕРґачі: ШОВКОПЛЯСИ *ψαλλοῦκος* 'скарабей' + плесо ^СЕМЕНівка, ЗаМІРці, БІЛаші; ЗАЙченки, **КОПИТЕЦЬ**, СІР.ЯКИ *Σῆρις* 'Ніл' + *Ἰαχός* 'грек', **КОРОБ**ки, КОНОНенки;

• ХОПТянка Тр ПІДВОЛОЧИСЬК: **ОСТАП** 'ε *Ἀσταπος* 'Блакитний Ніл' [СКД, 171, 920], ПОПЛАВи, МИСЛова *Misr* 'Єгипет', ТЕКЛівка, ГНИЛиці, **ШЕЛЬП**.АКИ перс. *چلیپا* [челіпа] 'хрест', КЛЕБАНівка, РОСОХуватець; • ХОПТинці ГҮПТ- Хм Городок: ОЛЕКСАНДРівка, р. **ШАНДР**ова, САТАНів, -ка МУДРИГОЛОВИ перс. *Mudraya* 'Єгипет', ЧОРНИводи, ТУРЧинці, СІРВАТИНці, **ОСТАП**ківці *Ἀσταπος*, ТАРАСівка ^ЖАГЛівка, **КАРАБ**чіїв, ЯРОМИРка 2, КРИНЦИЛів, **ШИШ**ківці *συνε* 'сучити мотузок';

• бол. ХОБУТ ГҮПТ у с. Невір Вл ЛЮБЕШІВ: бол. **КОРОБ**чич-Болото, бол. ТРИЩАВКА *sistr-* 'сіструм' у с. Бихів ^ХУТОМИР *καταμ*ερος (Gk) 'lectionary in the Coptic Church, проповідь'; БЕРЕЗко 3, ГРЕЧ.ИЩа, ПРОХОДИ дег. **Përgwt** 'Каноп', ЦИР; **ЛОБ**на, бол. **ЛОБА**чиха *λαβω*, *λεβαν* 'буксирний канат' у с. Вел. ГЛУША; бол. **КОК**вище.

Назва р. *Гопчиця* (= *Hurczusa*, *Гобежа*, *Білуга*, -ка, *Синюга*, -юха, *Самець*) показана у своєму мовноісторичному колі на рис. 1, 2. На такі речі звертають увагу хіба що краєзнавці: чому р. *Білуга* має синонім *Синюга*? Окрема стаття *Синюга* відсутня. З мікроконтексту ("поч. біля с. Ліщинці Вн Погребищенськ. р-ну Вінницьк. обл.") можна припустити, що вона згадана вже як "*Синюха 2*". З іншого боку, з порівняння статей СГУ *Білуга*, *Гопчіця* (хоча й без взаємних пересилань) впливає, що через два села – Городок ЖТ і Старостинці Вн – швидше всього протікає та сама річка. Крім того, окремо згадана і р. *Гобежа*: до назви вказані ті самі роки і джерела, що й для *Гопчіці*. Отже, це ще раз та сама річка? До всього, на карті річка, яка протікає через села Старостинці і Гопчиця, має назву *Самець*! Виявляється, що в цьому вузлі синонімів – ціла дослідна програма і ціла в'язка ключів до давньої історії.

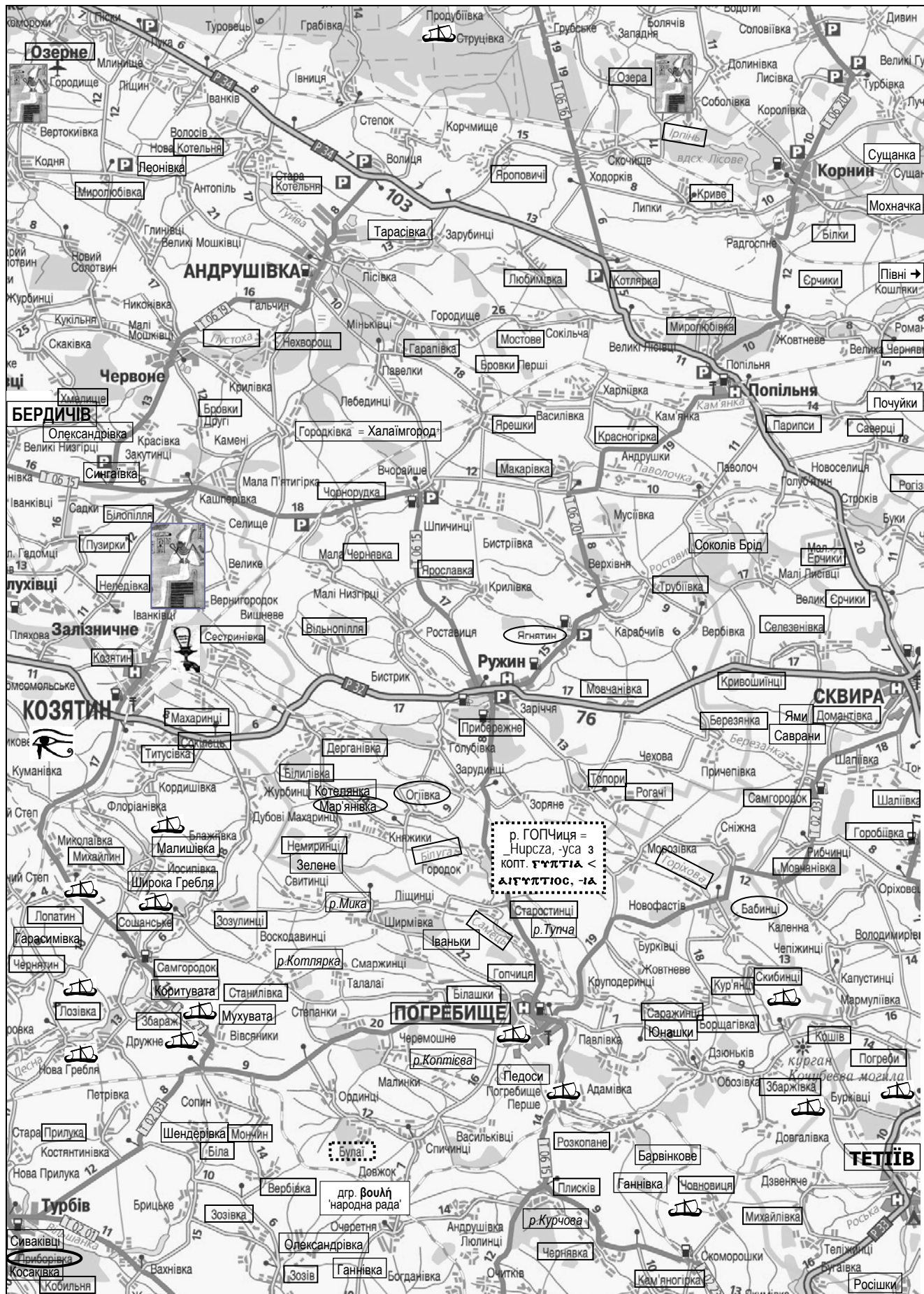

Рис. Г6. Назви річки Гупча¹ = Гопчиця¹ = Гобежа¹ = Білка² = Білуга² = Синюга³ = Синюха³ = Самець⁴ – у своєму мотивованому мовноісторичному колі

• р. **ГОПЧИЦЯ** = *_Hupcza, _Hupczysa* копт. (ⲁⲓ)ϥϥⲧⲧⲁ (Gk) f. Egyptian = **БІЛУГА**, **СИНЮГА** дслов. стынъ 'вежа, башта', **САМЕЦЬ** у нп СТАРО-СТИНЦІ (з. ст. СтароУСТЕНЦІ*), ГОПЧИЦЯ Вн ПОГРЕБИЩЕ: р. **СИНЮГА** біля с. Ліщенці; **БУЛАІ** βου-λαί, БІЛашки, **ЮНАШКИ** ^КУР'ЯНЦІ; ЧОРНЯВ-КА, ПЕДОСИ, СКИ-БИНЦІ, ІВАНЬКИ, **ЗБАРА-ЖІВКА**, **МАР'ЯНІВКА**, СОКОЛІВКА, МОНЧИН **Αμρωνος** ^ЛЕВКІВКА; **БАР-ВІН**КОВЕ, СОПИН, ФІЛЮТКА, **ЗАКРИНИЧЧЯ**, КА-М'ЯНО-ГІРКА, ХМЕЛІВКА, ЧОВНОВИЦЯ, БОРЩАГІВКА; ВИШНІВ-КА, СОСНІВКА, ГАННІВКА, РОЗКОПАНЕ; + поле **ХЕПТИ**НЦІ Сіц. 742 нині ХОПТИНЦІ ^ВЕСЕЛЕЦЬ; + за 27 км від витоку – с. ПУЗИРКИ Вн КОЗЯТИН.

(*Тоді всі? **УСТИНІВКИ** – слід плавби до вустя Ostia, виключно єгипетської реалії?)

Це та сама річка: • р. **ГОПЧИЦЯ** = *_Hupcza, _Hupczysa* копт. (ⲁⲓ)ϥϥⲧⲧⲁ, f. -ⲓⲁ: (Gk); m. Egyptian у нп НЕМИРИНЦІ, КНЯЖИКИ, ГОРОДОК ЖТ РУЖИН: РОГАЧІ ϩϣⲁ-ⲧⲏⲥ: (Gk) **ХЛІБОРОБ**, **ОРАЧ**; пор. гр. ἐργάτης ó робітник, ремісник, майстер; каменяр; рільник, орач; **БЕРЕЗЯНКА**, **ПРИБЕРЕЖНЕ**, БІЛІЛІВКА, КОТЕЛЯНКА, ВЕРБІВКА, ТРУБІВКА, ВИШНЕВЕ, ВЕРХІВКА, **МАР'ЯНІВКА**, САХНИ, ЯРОСЛАВКА, ЧЕРНЯВКА 2, **МОВЧАНІВКА**, НЕМИРИНЦІ, ЗЕЛЕНЕ, ЧОРНОРУДКА, НИЗ.ГІРЦІ, ЯГНЯ.ТИН **ΑΓΝΙΑ**: (Gk); f. Purity, chastity, celibacy, ПЛОСКА, ШПИЧИНЦІ;

• став **ГОПТЯНСЬКИЙ** = На ГОПТІ ар. Qubti копт. (ⲁⲓ)ϥϥⲧⲧⲁ, f. -ⲓⲁ: (Gk); m. Egyptian у СМТ Добровеличківка Кг: **МАР'ІВКА**, **ГАЇВКА**, **ТИШКІВКА 2**, **ГНАТІВКА**, **БРАТОЛЮБІВКА**, **ВОРОБІВКА**, **СКОПІВКА**, **МИХАЙЛІВКА**, **ВІКТОРІВКА**, **ВОЛО.ДИМИРІВКА**, **ДРУЖЕЛЮБІВКА**, **ЛИПНЯЖКА**, **БЕССАРАБКА**, **ЛЮБОМИРКА**, **КО-КОЛОВЕ**, **АНАТОЛІВКА**, **ПІЩАНИЙ БРІД**, **ОЛЕКСАНДРО-АКАЦАТОВЕ**, **СМІЛИВЕ**, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **ЯРОВЕ**, **СТАНБАЛКА**, **ЮР'ІВКА**;

НВ: р. Самець = **СТОВБІЙ!** ЖТ Ружин.

• оз. **ГОПАЦИНЕ** (ⲁⲓ)ϥϥⲧⲧⲁ + пац 'весляр' = **КУРІНЬОВЕ** у с. ПІЩАНА Кв БЦ: БІЛА ЦЕРКВА; стр. СОЛОМКІВСЬКИЙ **Σαλαμῆς** у с. ФУРСИ ^ЧИМІРІВКА; ЧЕРКАС, ГАЙОК, ВОЛО.ДИ-МИРІВКА, ТАРАСІВКА, КРАСНЕ, ЗАТИША, ДРОЗДИ, СИДОРІ, ІВАНІВКА, АНТОНІВКА 2, МА-ТЮШІ, МИХАЙЛІВКА, ВЕРБОВА, ОЗЕРНА, КОРЖІВКА, **ОЛІЙНИКОВА СЛОБОДА!**, ТОМИЛІВКА, ТАРАСІВКА, СУХОЛІСИ, СОРОКОТЯГИ, ПОТІВКА, ОДНОРІГ, ЧЕРКАС, ПІЩАНА, **ГОРОДИЩЕ**, ГЛИБОЧКА, ЩЕРБАКИ! моряки-слуги, ХРАПАЧІ, ГЛУШКИ, СКРЕБИШІ, ШКАРІВКА, ЯБЛУНІВКА;

• колодязь **ХОБТІВСЬКИЙ** ар. Qubti (ⲁⲓ)ϥϥⲧⲧⲁ у с. **ГОРОДИЩЕ** Пл ЧОРНУХИ: ^ЗаГРЕБЕЛЛЯ, **МЕЛЕХИ**; **КУРІНЬКА**, НЕХРИСТІВКА, БІЛОУСІВКА, ГОЛОТІВЩИНА, РОКИТИ, **СИН.ЯКІВЩИНА** дслов. стынъ 'вежа, башта' + 'ἱαχός 'грек' 'вежа грецька', СУХА ЛОХВИЦЯ, ВОРОНЬКИ NT φόρον = forum, ГАЙКИ, КРАСНЕ, ОЛЕКСАНДРІВКА, ХЕЙЛІВЩИНА, СКИБИНЦІ, БІЛИЧЕВЕ, ПІСКИ УДАЙСЬКІ!, ЛІСОВА СЛОБІДКА, ПАЦАЛИ, СУХОНОСІВКА.

Лише ознайомлення з картою дає змогу отожнити ці вісім гідронімів – і зробити висновок про видатну часову тривалість заселення цього краю при збереженні тягlosti колективної пам'яті: справді, Гупч- 'єгипетська', Біл- 'житлова', Син- 'баштова'. Але що могло означати Сам-? Його черга ще не дійшла.

р. **ГОРБАТКА** ЖТ2 < **herbed** 'teacher-priest'. Галі-Горбатки Пл **herbed** 'teacher-priest' (пор. ХромоГОРБ Hrom Рим, Візантія!!; Горбове ^Дробішів).

Галі-Горбатки Пл (Кобеляки); Горбатенко Дц (Старобешеве); Горбатівка Пл (Диканька); Горбачево-Михайлівка Дц (); Горбачі Чг (Козелець); Горбачі Чг (Бобровиця); Горбачі ЖТ (Коростень); Горбачі Лв (Пустомити); Горбачі Лв (Буськ); Горбачівка Кв (Згурівка); бол. ГОРБАЧОВЕ у с. ЗАВОРИЧІ Кв Бровари; бол. ГОРБАЧ у с. Ворокомле Вл Кам-Каш.

ГОРДИНЯ Лв, **ГОРДИНІВКА** Кр < 1) ?перс. **gardun** віз; 2) ґотс. **gards** дім, двір.

ГОРИНЬ, **ПОГОРИНА** Рв < 1) ар. ім'я власне Гарун; 2) ґотс. **ga-runi** 'рада, нарада'.

Білу́га, -и, ж.; рр.: 1) л. Самця л. Росі п. Дніпра; **Бѣлка**, **Бѣлуга** (Машт., Дн., 54); як л. Росі (ОКІМ); нп Городок Ружинськ. р-ну Житомирськ. обл., Старостинці Погребищенськ. р-ну Вінницьк. обл.; **Бѣлка** (СНМ, Кв. 233; Машт., Дн., 54); **Синюга** (СНМ, Кв. 241); **Бѣлуга** (Машт., Дн., 54); **Білу́га**, **Білка** (ОКІМ);

Гобежа, -і, ж.; р., л. Росі п. Дніпра; суміжжя Погребищенськ. р-ну Вінницьк. обл. і Володарськ. р-ну Київськ. обл.; **Нобежа**, *Hupcza* (1606, 1607, *Žr. dz.*, ХХІ, 520, 111).

Гопчі́ця, -і, ж.; р., л. Росі п. Дніпра (ОКІМ); нп Немиринці, Княжики і Городок Ружинськ. р-ну Житомирськ. обл., Старостинці й **Гопчи́ця** Погребищенськ. р-ну Вінницьк. обл. (Похил., 247, 263, 269, 273); **Нобе́зуса**, *Hupczysa* (1606, 1607, *Žr. dr.* ХХІ, 520, 111); **Гопчи́ца** (Андр., ЛЮ, карта; Похил., 247); **Гопчи́ця** (ОКІМ).

Рис. Г7. Довідки про ту саму річку: Білу́га = Синюга, Гопчи́ця і Гобежа [СГУ] (на карті ж показана як Самець)

Горба́та, -ої, ж.; б., л. Міусу, вп. в Азовське море; **Горбатова** (1843, РКАП, 76); **Горбатая** (1853, ВТКЗВД).

Горба́тий, -ого, ч.; яр. л. Вовчої л. Євровськ. Дінця п. Дону; **Горбаты́й** (1863, ВТКХГ; Машт., Дон, 44).

Горба́тка, -и, ж.; рр.: 1) п. Пустохи л. Гуйви п. Тетерева п. Дніпра; кол. с. Красівка Андрушівськ. р-ну Житомирськ. обл.; **Горбатка** (Похил., 278; Машт., Дн., 44); 2) пр. Злобича л. Ірші л. Тетерева п. Дніпра; Житомирська обл.; **Горбатка** (Машт., Дн., 46).

Горба́х, -а, ч.; р., л. Стиру п. Прип'яті п. Дніпра (Дрозд, МРУ, 99); Костюхнівська с/Р Маневницьк. р-ну Волинськ. обл.; **Горбач** (ОАІМ).

Горба́ч, -а, ч.; р., л. Ірпи п. Снова п. Десни л. Дніпра; **Горбачь** (Машт., Дн., 208); Щорськ. р-н Чернігівськ. обл.

Горба́чева, -ої, ж.; б., п. Пилипової п. Орлової л. Севаст'янки л. Кринки п. Міусу, вп. в Азовське море; **Горбачева** (1853, ВТКЗВД).

Рис. Г8. Довідки про гідроніми від основ Горбат-, Горбач- [СГУ, 148]

ГОРОПАЇ Жт < гр. Ἀραβοί у старому класичному звучанні флексії -οι!

р. **ГОРОХВАТка** = Горохуватка Кв Кагарлик [СГУ, 151] < авест. Харахвати.

ВИНЯТОК. Випадковий збіг з пізнішою моделлю -УВАТ- (див.) стався у кількох репліках *Горохуватка*, вірогідним прототипом яких є багата на водойми область Харахвати в Афганістані. Це авестійська реалія, "річка, багата на озера й водойми" [Шапошников, 54]: • *СУЩани* Кв **КАГАРЛИК: ГОРОХУВАТка** Харахвати ^ІВАНівка; ПАНІКАРЧа, ДЕМівщина, ОРІХове, МИРівка, ОНАЦьки, ВОРОНівка, ЯБЛУНівка, ШУБівка; • *ГОРОХУВАТка* Хк Ізюм: ^**РозСОХУВАТе!**, **СУХий** Яр, БУГАївка кит. Бухо Бухара; +КАМ'ЯНка, СУХа КАМ'ЯНка, ІВАНівка, ТОПОЛЬське Тобол, Олександрівка, ЧИСТОВОДівка; • *ГОРОХУВАТка* Хк Борова: ^БАХТин; **КРАСНИЙ** Гай, **КРАСНО**ярське, **ПАРНУВАТе** ^**ЯСИНУВАТе**, БОГУСЛАВка. Існує ще три гідроніми, точно локалізувати які складніше: б. *ГОРОХУВАТа* 1) л Маячки Казенного Торця Сс. Дінця; 2) п Ігулу Кг; 3) п Ірпеня (Величко, 29). Також пот. ГІРШУВАТка, 1788 ГОРШОВАТка у с. ПАСІЧна ІФ Надвірна: БЕРВИНки+, **ПАРИЩе**, ВЕЛЕСниця, **КРАСНА**, ВОЛОСів, ВОРОХта, пот. **СУХА РОЗСІШ** у с. Микуличин, пот. ТАРАСівський, пот. УНЯВа у смт ТИСмениця, р. **ХОРОСНА**, пот. ЯРШИЦя Аршак, ЯРШИЧний, Вижній АРШЕЧний, ВІЛЬШинець = ВІЛЬЧинець, р. ГОРОХОЛИна, р. ОПРАШИна, ОРИШКова, пот. ПОГАРчинський, пот. САЛАТРУК.

Ім'я власне часом стає загальним: "р. Оріхова л Ториць ...Казенного Торця: *Оріхуватки, Наріхуватки (...старі річище Казенного Торця, де чимало ям з водою, які називаються оріхуватками, або наріхуватками; пор. Ториці)*" [СГУ, 401].

Також: р. Горіхова у нп РОГачі й ТОПОРи Tururia Жт Ружин, СКИБинці Вн Погребище: = 1606: Orchowatus, **ОРЕХВАТ**ица Харахвати, Оріхватка, Оріфатка; пот. Горошівський = ХОРОШОВЕЦкій у с. Горошівці Чв Заставна; оз. ОРИХУВАТе у витоках р. Кінська. До авестійської реалії "річка, багата на озера і водойми" кияни згадують і свій історично документований зв'язок: цьому поняттю класично відповідають ставки (Г)ОРИХОВАТські на р. *Оріхуватка* Харахвати уздовж Голосіївського проспекту.

ГОРОШКів Жт < 1) копт. ḡwrw 'to run (ship) aground'; 2) пахл. groh юрба.

1) *Хороше, Горошків, Горщик, Орішанка*: от де вони ремонтували свої баржі.

На Дністрі є с. *ГОРОШова*, а неподалік на Буковині – *ГОРОШівці*. Назви такої моделі досить численні, і прототипом їх виглядає копт. ḡwrw, ḡerw-: (70ба); To run (ship) aground, витягти корабель на берег (для ремонтних робіт). Місця для таких робіт завжди виявляються на березі великих чи малих річок. По сусідству нерідко згадано щоглу (ḡae) або стовп, часом – форум (базар), вихід у море (xworn) та ін.:

• **ГОРОШине** Пл. СЕМЕНівка: ^**ГАЙ**івка ḡae!, **КУКОБИ**; • *ХОРОШе* Дп Петропавлівка: Богдано-ВЕРБки, Зелений **ГАЙ** ḡae; • *ХОРОШе* Дп Покровське: ^**ВОРОНЕ**, СОСНівка; **ГАЙ** ḡae; • *ХОРОШе* Дп Синельникове: ^**ВОРОН**івка, **ВЕРБ**ове; Зелений **ГАЙ**; • *ХОРОШа* Вн **ГАЙ.СИН** дслов. s'ynъ 'вежа, башта': РАХни; ОКРАТове, ЩУРівці, КРУТОГОРБ, МЕЛЕШКів;

• *ХОРОШе* Озеро Чг БОРЗна: ЮРКівщина, **ВОРОНА**, СУХоводка, ОЛЕНівка, **ОМБИШ!**, КИНАШівка, ЛЮБОМУДРівка; • *ХОРОШки* Пл ОРЖИЦя: ^СЛІПОРІД; ЗАГРЕБелля, **МИСЮР**івка, ЛАМАХівщина, **ВОРОН**инці; • *ГОРШик* Жт КОРОСТень: ^БЕРЕЗівка; **ВОРОНЕ**ве, СИНГАЇ дслов. s'ynъ 'вежа, башта', ЖАБче, ХОДАчки; • **ХОРОШе** Дп Покровське: ^**ВОРОНЕ**, СОСНівка; **КРАЙ**не, **ВЕРБ**ове, КОЛОМІЙці, **ГАЙ**; • *ХОРОШе* Дп Синельникове: ^**ВОРОН**івка, **ВЕРБ**ове; ЗАЙцево, Зелений **ГАЙ**; *ХОРОШе*ве ^КАМ'ЯНуватка.

• *ХОРИШки* Пл КОЗельщина: ^ЗАГРЕБелля, В'ЯЗівка, ЧЕНОКАЛівка, **ГАЙ**ове ḡae, СУШки, ВИННИки; • *ГОРИШне* Пл ШИШАКИ: ^КРИВОРУЧки, ГНАТенки!, ПриШИБ; **ВОРОНЯН**щина, ЖУКова Балка, ГРЕБЕНЯки, ПЕЛАГЕївка.

2) Ці сусідства основ Хорош-, Ворон- та Гай далі отримали конкурентне і у чомусь переконливіше пояснення. У світлі добутого 2.12.17 знання про основу Ворон- з імовірного прототипу вірм. *vran* 'намет' (Man. Parth. *wd'n*, NPers. *gayān*, Judeo-Pers. *by'n*) напрошується висновок про значення першого складника Гай- у композиті *Гайворон* як етнофорного *hay* 'вірмен'... З того ж мовного вектора і Горош-/Хорош-: пор. вірм. *groh, grox* crowd (Pahl. *grōh*). Що більше, тепер можна пояснити й Горіш-/Хоріш-: пор. *ОРИШки*, -ці з вірм. *ari-k'* Aryans – in the Arsacid period *ari-k' eu anari-k'* "Aryans and non-Aryans," later Sasanian *eran eut aneran* and the old *areac' ašxarh* "land of the Aryans".

р. **ГРАЙ.ВОРОНка** Хк < лат. Graius 'грек' + вірм. *vran* 'намет'.

У III-I ст. до н.е. римляни вживали етнонім греків Graecus без інфікса -с- [k], тобто у формі Grāius, Grājī (Grāī). Саме так названі греки у творах Плавта (-254/-184), Лукреція (-98/-55), Цицерона (-106/-43) [ДРС, 460]. Ці латинські форми Graius відповідають мессап. Graias, Grahis. У Епірі справді було плем'я з ім'ям Грѣс [Chantraine, 234]. Поблизу перевалу Mont Cenis в Альпах між Францією та Італією у давнині існувало плем'я Grajoceli – з головним містом Ocela: дотепер частина Альп, які відділяють Валь д'Аоста від Ломбардії, має назву іт. Alpi Graie, фр. Alpes Grées – від лат. Alpes Graiae [Дворецкий, 460], фактично – "Грецькі Альпи".

Далі в околицях двох сіл з однаковими назвами *Гречанівка* – під Гадячем і Яготином – двічі трапилися села з однаковими назвами *Воронівщина*.

●79 ГРЕЧанівка Пл Гадяч: ^ЗЕЛЕНа Балка, МИКОЛаївка; **ВОРОНІ**вщина NT φόρον = forum ^МОРОЗівщина, ПЛІШивець πέλεκυς, ПЕДОРИЧІ, КАЧАНове Kashaп ^МАР'ЯНівка ^ЦИМБАЛове Συμβολον 'Балаклава'; **КРАС**на Лука, **БУДИ**ща *Βοδδίσκος; КНИШівка Kanishka; ●80 ГРЕЧанівка Кв Яготин: ^ЧЕРНяхівка; **ВОРОНІ**вщина NT φόρον = forum, ГРЕЧана Гребля ^ВИШНеве; СОКОЛІвщина Sakala ^КУЛЯБівка Kulab; ОЛЕКСАНДРівка 2 ^КРАСНе, РАЙківщина, РОКИТне rakkhita, ЛЕМЕШівка.

Топонімів від основи Ворон- та її варіантів існує в Україні понад сто (57 ойконімів + 47 гідронімів): отже, за ними мав би стояти якийсь водночас важливий і буденний прототип. Збіг у контекстах ●79 і ●80 основ Греч- і Ворон-, підсилений тотожністю обох топонімічних моделей, дав змогу припустити, що цього разу біля греків згадано NT φόρον = forum. Сусідство основ Греч- і Ворон- нагадує ще і сполучення тих самих понять у назвах р. *Грай.воронки* Хк та м. *Грай.ворон* РФ Белг., які в такому разі вказували б на "форум греків" – пізніше "грецький базар".

●81 р. **ГРАЙ.ВОРОНКА** лат. Graius 'грек' + NT φόρον = forum = ГРА.ВОРОНов у с. ОЛЕКСАНДРівка Хк Золочів: **ОРИ**шанка, **РОГО**зянка, **ІВА**шки, ГУРИНівка, ГУР'Ів, ГУР'Ів Козачок, **БАРА**нівка Varanasi, **МИР**онівка, ЛЕМШине, *Головаши́вка*, МИКІЛЬ-ське, ФИЛОНенки Φύλων Phullae; (при гирлі цієї річки лежить ГРАЙВОРОН РФ Белгор.); ●82 **ГРАЙВОРОН** лат. Graius 'грек' + NT φόρον = forum РФ Белгород: Добро**ИВА**новка, Добroe Село; цей район РФ сусідній до См Вел. Писарівка: р. **ІВА**ни у с. Копійки, **ІВА**нівка, **ЯМ**не, **МИР**не, дМИТРівка, ОЛЕКСАНДРівка, БРАТениця.

У топонімії Росії композит Грайворон- повторюється кілька разів у незмінному вигляді (див. рис. Ш4), що свідчить про значний період існування усталеного поняття *"форум греків", – хоча простої основи Грай- тут і не збереглося.

У світлі добутого 2.12.17 знання про основу Ворон- з імовірного прототипу вірм. вірм. *vran* 'намет' (Man. Parth. *wd'n*, NPers. *gayān*, Judeo-Pers. *by'n*) напрошується висновок про значення першого складника Гай- як етнофорного *hay* 'вірмен'... В Україні переважно вірменські намети, у Росії – візантійські? Гайстер – чи не Гай + стерх?

ГРЕЦИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 12-ї і 23-ї історичної епохи) – **еллінізми** від -VI ст.: топоніми Ялта, Ромейки, Сивуля, Британи, Шандра, Проні, Хотимир, Хотомель, Геруси, р. Рогань, р. Ікопеть, р. Хотомелька, р. Хотімля Хк; пор. лексичні запозичення імовірно елліністичного часу *корабель, комо-ра, криниця, миска, макітра, [колиба], дрімлюга, халепа, рипатися; візантіїзми* від 988 р.: топоніми Іркліїв, Вел. Лепетиха, Македони, Херсон, Калагарівка, Верем'я та ін.; пор. лексичні запозичення часу державної християнізації *грамота, ікона, дяк, [клюса], церква, хрест, піп, монастир, мак, огірок, левада.*

Далі наведено 144 **грецькі мовні прототипи** з Єгипту (станом на 2.07.2016). Коптським письмом подані еллінізми з Єгипту, **грецьким – з інших джерел.**

Грецькі прототипи 1–18	Топоніми в Україні
<p>ἄβατος 'непрохідний, нездоланний' ἀγνία: (Gk); f. Purity, chastity, celibacy, цнотливість ἀγρός поле. село, маєток; кат' ἀγρούς у селі ἄδης, Αἴδης Гадес, бог підземного царства</p> <p>Ἀθήνη Афіна ἀναφορά, -ас: (Gk); f. Offering, sacrifice; liturgy; служба Божа; ἀναφοράς v. ἀναφορά - Liturgy. ἀπολλων: (Gk); m. The god Apollo, Аполлон ἀπο-ρέτω (аор. ἀπέρεψα) вислизнути, утікати Ἀρμένιος, цел. рам'єнинъ, вірмен 10. Βακτρία v. Βακτριά - Сана, очерет βαλανεῖον bath, купіль βάραθρον 'трясовина, болото' [Verreth, 17] βαρίβας, моряк (човняр або пасажир) βάρης (1), βάριδος вел. човен, барка (єгипетська), пор. копт. вааре, ар. у Єгипті bari 'човник' βάρης (2) маєток, вел. укріпл. будинок (LXX); топонім у різних областях грецького світу [Chantraine, 165] βασανος: (Gk); m. Torture, agony, torment, тортури, агонія βηλός, мн. βηλοί житло Βορανοί борани</p>	<p>-(у/ю)ВАТ- ЯГАНівка, ЯГНЯТИН ГРУШківка, ГРУШки ГАД.ЯЧ Пл, -омці Вн, р. -илів Чв, -илова Жт, р. ГАЙдиха Дп, руч. -аня Чк, -АЙКИ! Хм ОТИНія?, АТИНСьке ОНОПРіївка Чк, ОНУФРіївка Кг, р. ~ Чк Чигирин АПОЛЛОН-, (О)ПОЛОН-, (О)БОЛОН- ОПАРИПСи Рв РЕМЕНі, р. РОМЕН; пор. Рам'єньє БАХТЕРщина БАЛАНин Чг, -ини Од, -івка Вн, Кв бол. БРАТки, СИНОБРАТове ВАРИВодки, БОРБухи? р. ВАРИДівщина Кв, БОРЖава Зк, БОРЗна Чг; ВАРЗ.ЯКІВське, ВЕРТ.Ягино БОРИС-, БАРИШ-, НЕБОРівка Жт БАСАНЬ Зп 804; р. БАСАНка Чг у с. Ст. і Н. БАСАНЬ, Дп, оз. БАСАНське Хс, См БІЛівці, БІЛОТИН, БІЛОЯРське, БІЛопілля, БІЛозір'я, БІЛОКОПИТове БАРАНівка, мог. -икова Хк</p>

Грецькі прототипи 19–70

Топоніми в Україні

βούβαρις, великий човен
 20. βουκόλος 'волопас' > ім'я *Вакула* [ЕСУМ, I, 322]
 βουλή, дор. βουλά/ βωλά вища рада
 βουλαῖος благий радник (епітет Зевса)
 βούτυρος вершкове масло, лат. bütŭrum
 βρύσις джерело (води)
 βύβλος лико папіруса
 Βυζάντιον місто Візантій, Костянтинопіль
 γάλα: (Gk); m. Milk, молоко
 γαλαία лат. galea галея, велика барка з веслами
 γαλήνη, -ης: (Gk); f. Calm, gentle, мирна, тиха
 30. γαμήλια Ἦρα захисниця шлюбів Гера
 Γανδάριοι гандарії (плем'я з Пенджабу)
 γένος, γένεος: (Gk); m. Race, family, родичі
 γερουσία рада старійшин
 Γραικοί греки; готс. kreks, днв. Krehhi
 δέλτοι дощечки для листування
 δρυμός: (Gk); m. Thicket, desert, wilderness;
 нетрі, пустеля, дика місцевість; мн. δρυμοί
 δωρον, -ος: (Gk); f. Gift, present, gift of honor,
 votive gift. Δωρον v. Δωρον - Gift, дарунок
 ἐκκλησία: (Gk ἐκκλησία) церковна парафія
 Ἑλλην(ος), дор. Ἑλλαν(ος) еллін, грек
 40. ἐργάνη трудяща, роботяща (епітет Афіни)
 ἐργαστ-ικός діяльний, енергійний
 εργατῆς: (Gk) m. Workman, hermes, esp. *one who works the soil, husbandman, doer, producer, орач*
 ἐργατίνης рільник
 Ἐρεβος Ереб 'морок; морська безодня'
 ἔρπω бродити, вештатися, тинятися
 θάλασσα, θάλαττα море
 Ἴωνες, Ἴωνία йонійці, Йонія
 καθ-ομιλέω 'знаходиться серед' [Chantraine, 797],
 дбати про чийсь прихильність у щоденному
 спілкуванні
 κακός простий, посполитий
 50. καλαμιά(ς) (Gk) Field of reed, поле очерету
 καλόγερος 'старець, чернець' (καλός 'гарний' +
 γέρον 'старець') [ЕСУМ, II, 354; ССУМ, I, 467]
 κάμαρα: (Gk); f. Anything with an arched cover,
 covered carriage, vaulted chamber, склепіння
 κάμνος (Gk) f. Oven, furnace, kiln, комин, кузня
 κάστρον фортеця
 καταμερος: (Gk); m. **Katameros, lectionary in the Coptic Church**, проповідь
 Κλείσιος оберігач маєтності (епітет Зевса)
 κλήρος земельна ділянка
 κοινωνία: (Gk); f. Communion, association,
 partnership, громада
 κολλοφώνια, κλάμφ-, κάλαβонια: (Gk); f.
 Colophonian gum, resin, колофонська смола
 60. κοῦλος: (Gk); m. Bosom; bay, gulf. + безодня
 κολυμβάω плавати NT; пор. κολυμβήρα, κωλ-:
 (Gk); f. Place of diving, swimming pool, reservoir,
 cistern, baptismal font
 κοσμησις f. Arrangement, dignity; порядок, гідність
 κρεμά- вішати, висіти
 κρεμάς, ἄδας нависла (скеля)
 Κρονίδης Кронід (епітет Зевса) (Іліада, I, 5)
 κύμβη вид човна, **βινογала**
 λάγυρα: (Gk); f. Alley, lane, passage; monastery,
 laura, монастирський квартал, лавра
 Ληϊτις здобичниця: Афіна
 λιβάς джерело
 70. пізніше λιβάδιον левада

БАБАРики, БУБЕРЕве, БОБР-
 ВАКУли
 ВОЛОве, ВОЛИнь, ВОЛЯ
 БУЛАІ Вн, БІЛЯІвка, стр. ВУЛІїв
 оз. БУТИР Вл Луцьк
 бол. ПоВРИСьке Вл Маневичі
 БУБЛ-, р. БИБЕЛЬка, ВИБлі
 пот. ВІЗАНТіїв, куток -іюськый Зк Хуст
 ГОЛО-
 ГАЛАЙки
 ГАЛИНА ЛОЗУВАТка Пл, ГАЛИНівка
 ГОМІЛЬша = Гомольша Хк, _ОМЕЛЬ-
 ГАНДЕРовиця Зк
 ЄНЬківці
 ГЕРУСи
 ГРЕЧани, КРЕХ.Аїв, -ів, КРЯчки, КРИЧка
 ДЕЛЕТа Жт
 ДРІМАЙлівка 2 + Гримайлів?; *дрімлюга*

ДОРА ІФ, ДОРОС Км

КЛЮСи (пор. і клюса [Кушпет])
 ОЛЕНИчі Жт, -івка 30 назв, ОЛЯНине Чк, -івка Дп
 Жирогань, РОГАНЬ
 р. РОГОСТЯнка у Києві (біля р. Сирець); РОГОЩі
 р. ИРГАЧик, ИРГАДЖик = РОГАЧик Хс
 РОГАТИН
 ЖЕРЕВ, ЖЕРЕБ, ЯРЕВище
 р. ІРПа, р. ВІРПінь = ОРРієн, РОРін Кв,
 ВЕРПА, РИПень, РОПАвське, *рипатися*
 ТОВСТе, -ий Ліс
 ЮН-, В'ЮН-, р. В'ЮНія Жт
 р. **ХОТОМЕЛЬка!**, п ХОТИМлі пор. с.
 ХОТИМля = 1722: **ХОТОМля** Хк
 ВОВЧанськ; ХОТИВЕЛЬ Вл 1001
 КОКОШинці
 КОЛОМІЯ, КОЛОМ'є
 КАЛАГАРівка, КАЛИГІРка

КОМАРі, Зл҃у Komorow

КАМЕНі
 КОСТИРине, КОСТРИ
ХОТИМИР? ІФ; **ХУТОМИР** Вл,
 Katomierz, Хотомирічі
 КЛИШки См, КЛІШківці Чв, Кліщі Жт
 КРИЛОС
 КОНОНИ Пл, івка Лг, Кв, Пл, Чк 2, -ове-
 ІВАСів Чк, ча Чк, енки Пл, Хк, енкове См
КОВБАНЬ Вл, КОВПИНка Чг, КОВПИН
 Ставок Лв
 КОВПита, КОЛПитів Вл
 КОЛУБАївці Хм, КОЛБАЄвичі Лв,
 КОЛИБАНь Хм, КОЛИБАївка Хм,
 КОЛИБАБинці Вн, ГОЛУБки
 КОСМИРин?
 КРЕМенець, -інна
 КРЕМський Бугор Чг
 КреНИДівка См; КреМИДів ІФ, -івка Од
 ЦИМБАЛів ЯР, -івка
 ЛОВРА, ЛАВРА

ЛЕТИЧів, ЛІТин
 ЛИБОХОРА, оз. ЛИБАХАР
 ур. ЛЕВАДи Кг, став -івський Кг

λόχος, λόχοι військовий загін; λόχος засідка, λόχονδε у засідку, для засідки
 λύκαινα 'вовчиця'
 μακγελλος, μαγελλος (Gk) m. м'ясна лавка
 μάνδρα area: mandra, волость
 μύρον: a sacrament of the Coptic Church, мирро
 νότος південь
 Ξένιος захисник гостей (**епітет Зевса**)
 οικό-πεδον місце в стані забудови
 όμιλία спілкування
 80. Παίωνια богиня здоров'я (Афіна)
 πανούργος зіпсована, розбещена людина
 πάλας піп, священник
 πάπυρος папірус (рослина і будів. матеріал)
 παραοικη (Gk) f. держ. селяни (Vlajić-Popović)
 παραμονη: (Gk); f. **The eve of a feast; заговини**
 παρασκεύη, груз. paraskevi, адиз. **бэрэскэ** п'ятниця
 παρεμβολη: (Gk); f. Soldier's quarters, казарма
 Παρθένος діва: Афіна
 Пар-οψίς ή блюдо, чаша NT
 90. πελαγος: (Gk); m. High sea, flooded plain,
 відкрите море.
 πέλεκυς сокира
 πέλλος довгий просторий одяг (перев. жіночий)
 πίνακες дощечки для листування
 Πολιούχος захисниця міст (епітет Афіни)
 πολις: (Gk); f. City, country, community, місто.
 πομπη: (Gk); f. vice, baseness, grіx, ницість
Πόντος Чорне море; **пундики!**
 ποτηριον: (Gk); n. Чаша, посудина, потир
πρόνοια земля, дана за військову службу, лен
 100. **πρωτανεις** притани, виконавча влада
 πύλαι ворота
 Πυλαίτις охорониця при воротях: Афіна
 σαγνη (Gk) f. Large drag-net, hunting net, мережа
 σατανας, σαΔανας: (Gk); m. Satan, the devil,
 adversary, opponent, сатана, супротивник
σαραгепос: (Gk?); n. Foreign (used for the
 unbelieving Arabs), сарацини
 сева, pl. севаωφ: (Heb); m. Solider, воїн.
 σέβας, **αι** святиня
 сеВнс: (Gk); f. Worship, honor, честь, шана;
σειстрон τό систр (культова трішалка у єгиптян)
 Arst., Plut.
 110. **σελίδες** смужки папірусу для письма
 серафим: (Heb); pl. Seraphim (angels with 6 wings),
 серафим
скараваіос скарабей
 скафн, -φис: (Gk); f. Boat, small vessel, човник
 σκεπανός 'захищений, укритий', -von притулок
 σκλητουχία 'верховна влада; головний провід'
 скнпн, скγпн: (Gk); f. Tent, booth, намет
 Σκήτις, Σκήτη, Scetis **Шігнт** пустеля Скетіс
 скіроє цілина (Chantraine,)
Σκύθης, αι скіф, -и
 120. σκυρώδης бруківка
 Σμίла Сміла (місто в Халкідіці)/ σμίла ніж
Σουχου Νόμος 'nomos of the god Souchos / Sobek' Фаюм
 софрос, -он: (Gk?); adj. Pure, clean, чистий
 Σπάρτη, дор. Σπάρτα Спарта
 слнΔεон v. слнΔαіон: (Gk); - Cave, печера
спіра, спєіра: (Gk); f. Загін воїнів
 слочДн, -нс: (Gk); f. Haste, zeal, ретельність
 στάβλος [Sophokles, 1005], σταβλα: (Gk); (Lat);
 m. Stable, posting station, стайня, поштова станція

ЛОХня, ЛОКня, б. і поріг ЛОХАНський!

г. ЛУКАНСька
 МАНЖЕЛія??
 МУДРики, МОДРичі Льв
 МИРОНИ, івка
 НУТкова Слобідка
 КСЕНівка Дц, б. КСИНИци-Тарама Дц
 р. Ікопоть = ІКОПЕТЬ Хм
 ОМЕЛяни
 ПІВНева Гора Хм
 р. ПОНУРКа Зп, См
 яр ЛихоБАБин, СТОРОНИБАБи Льв
 БАБУРка, прот. ПОПЕРУШка
 ПОРОСТків
 б. ПАРАМОНОВа
 ПАРАСКорія Хк2, -овіївка Дц, БЕРІЗКИ
 ПОРУБАІ, -не, ПРИБИЛЛЯ, -БІЛ-
 ПАРФЕН См, ПАРТИНці Хм
ПАРИПСИ Кв
 ПОЛОГи
 ПІЛЬки?
 ПОПЕЛяни
 ПІНЧуки
 ПОЛЮХів Льв, не Вл, Шкине Чг
 -піль
 ПОНОра Хм, ПОНОРИ ЧГ, ПОНОРниця Чг
 став **ПУНД**івський у с. ДОЛИНа Кв Обухів, бол.
ПУНТУсова Вода у с. ОБОЛОНЬ Пл Семенівка;
 ПОТЕРЯйки Пл
 ПРОНі Пл, ПРОНІвщина Кв, **ПРОНЯТИН** Тр
 БРИТАН
 ПИЛЯІ Хм,
 ПИЛАТківці
 р. САЖЕНка
 САТАНів Хм, -івка Хм, Чк, -івська СЛО-
 БІдка Хм
 СОРОЧИНці
 СЕБине, СЕВРюки?
 ур. СИВАІв Бугор! См
 СВИЩів, СВИСТуни, бугор СВИСТЬолов
 СЕСТРЯТИН, ТРІЩуки
 СЕЛІДове
 СЕРАФИНці ІФ
 ШКУРУПії, -іївка Пл
 СКОПівка ІФ, -іївка Кг, СКУБії Пл
 ЩЕПАНів Тр, СТЕПАНгород Рв, СТЕПАНЬ
 ШЕПТАКИ, прізви. Іван ШИПТУХ 1649
 СКНИлів Льв
 ЩИР-!; бол. СКІРкове
 СКИТЬки Чг, СКИТка Вн, СКИТок Чг,
 Липовий СКИТок Кв
 ШКІРУДиха, ШКОРОДА, СКОРОДисток
 СМІЛА
 СУХе, СУШки, РозСОХи
 СУПРУНИ См Пл Вн Хм
ШПОРТьки, Нова СПАРТА См
 ШПИЛі?
 ШПИРки!, ШПИРни
 СПОДахи Вн
 р. СТУБЛа, СТУБЕЛка Рв, СТУБЛо Хк, г.
 ЩАУЛ, р. ШЕВЕЛУха/ ШАНДРа Кв, СТЕБЛі

Грецькі прототипи 129–144

στάσις стоянка/statii dwelling [Verreth] селище

130. σταυρος: (Gk); m. Cross, хрест

ἔσταυρος: m. The making of the sign
of the cross, осінити себе хрестом

στῆθαρion, στιθαρion (Gk) Thin tunic, стихар

σχεδια плот, човен [ДРС, II, 1592]

σχολή, дор. σχολά школа

Σώτειρα рятівниця (епітет Афіни)

Σωτήρ рятівник (епітет Зевса)

τάμια 'срілка, коса, смужка землі'

NT φόρον = forum; пор. нг базар [Бушаков, 105]

φωσσα: (Gk); f. Hole, den, рів, канава

140. φοσσατον з лат. fossatum > табір; військо [Buck, 1377]

χρηρα: (Gk); f. Widow, удова.

χρημα (Gk) m. Property, wealth, money, маєток

χωρα: (Gk); f. District, land, волость, округ

Ἐκεάνη давня назва річки Ніл (Діодор Сицил.)

Топоніми в Україні

СТАСи Зп, Чг, -ева Жт, і Пл, івщина Чг,
юки Вн, СТАШки Жт, СТЕЦева ІФ

СТАВРакове Кг, -ів Рв, -івка Кв, Кг, -ове Од, ЩУР-

?, СТАРикове СМ?, ичі Лв, оБУТівка Чг, овичі Кв

р. ІСТОРОП (+ āb), б. ВІСТОРО.ОП, ВИСТРоП,

ШАГАРов у смт Кальчик = "Володарське" Дц пот.

СТАХОРщина?

СКИДанки Пл, б. СКИДна Дп

ШКОЛЯРі, ЩУЛЬське

г. ШОТАРня?

г. ШОТАРня (близько ГРИМАЙлів Тр),

ШУТРОминці Тр, ЩАТЕРники Хм

р. Тайна, б. ПОТАЙНА, стр. ПОТАЙНичка

ВОРОН-

ФОСА

Горішій ПОСАД, Долішній ПОСАД Лв

ХИРів Лв

КРИМки, КРЕМні?

ЛибоХОРА, оз. ЛібаХАР Чг

КИЯНи; р. ПоЧАЙНА Кв, р. ПочАНка

Глухів См

А.О. Білецький на
груповому фото
кафедри

відібране минуле: Ялта, Урзуф, Сартана, Істіля...

За свідченням Н. Клименко, серед грецьких назв Криму А. Білецький розрізняв пізніші візантійські й румейські топоніми (*Ай-Петрі, Ай-Тодор, Ставро; Кацівелі*, — тобто "Св. Петро; Св. Федір, хрест; цигани") — і давніші, як-от "грецька назва римського часу *Харакс* (пор. дгр. апелятив *χάραξ* 'обведений частокотом табір')" [Білецький, 41]. Відомо, що під час походу 117 р. до Перської затоки імператор Траян зупинявся біля гирла р. Тигр у римському каструмі саме з такою назвою [Атлас, 15]. Хоча грецькі топоніми сучасного Криму й застигли в румейському звучанні, не виключено, що вони були продовженням давніших грецьких назв. Давніх часів можуть сягати, зокрема, й ойконіми *Сімеїз* (від *Сімеїс* "прапори"), *Форос* (давніше *Фарос* "маяк"). Менш придатна для визначення їхньої хронології група ойкофорних топонімів: *Капсіхор* (*Капсохорі* "погоріле"), *Місхор*, (*Месохорі* "середнє селище"), *Кореїз* (*Хореєс* "селища"), *Гаспра* (*Аспрохорі* "біле селище"), *Олеїз* (*Елеєс* "маслини"), *Кекенеїз* (*Керкенеїс* "місця, де водяться раки") і, поготів, топофорні назви *Ласпі* (*ласпі* "багно"), *Лівадія* "левада, галявина", *Лемнеїз* (*Лімнеєс* "місце, де є озера", — пор. грецизм укр. лиман), урочища *Магало Яло* і *Мікро Яло* "великий берег", "малий берег" під Балаклавою, *Магарач* "велика спина" у *Ялті*, — див. [Білецький, 40-41], як і самі назви *Ялти* й *Алушти* (від гр. *υιαλόс* "берег", — [Белецкий, 203-204]). Відомі грецько-татарські дублети, як-от дж. *Врісі-чешме* в *Алушті* (від гр. *βρῦση* "джерело").

ГРЕЦЬКІ ТОПОНІМИ КРИМУ.

Кілька досліджень цій темі присвятив А.О. Білецький. Вчений дав історичну періодизацію формування грецького шару гідронімічної системи півострова і опрацював "грецькі етимології для таких потамонімів, як *Фінарос* — *Фінаро-су* "Помітна річка", *Аворота* — *Аорато* "Непомітна річка", *Писара* або *Песара* "Задня" або "Середня", ...*Врісі* — гр. *врісі* "джерело, виток, ключ", *Гува* — гр. *гува* "яма", *Стиля* або *Стіля* — гр. *стілі* "стовпи", ...*Мегапотам* "Велика річка", *Мікропотам* "Мала річка", *Ксеропотам* "Суша річка", *Пелагос* "Море" та ін., — див. [Білецький, 46, а також 41-45].

Певну кількість пізніх грецьких топонімів кримські греки принесли з собою у Надазов'я: вони опинилися там, за словами А. Білецького, "на запрошення російського уряду" [Белецкий, 201], а фактично — були виселені з Криму в 1778 році. Метою було прискорити агонію економіки Кримського ханства. Крім того, далекоглядно знімалися наперед всі можливі колись претензії на Крим греків і майбутньої Грецької держави, неминучість реставрації якої з руїн Османської імперії була наприкінці XVIII ст. вже очевидно. Знедолені переселенці заснували на нових місцях селища, давши їм рідні назви — символ і спогад про

ГРЕЧИНЦІ Хм < етнонім греків.

Гречана Хм, Гречана Хм, Гречана Гребля Кв, Гречане Дп, Гречаники Кв, Гречанівка Чк, Гречанівка Кв, Гречанівка Мк, Гречанівка Пл, Гречинці Хм, Гречишкине Лг, Гречища Вл, Гречкине См.

р. **ГРОМОКлія** Кг < пахл. gramag 'багатство' + лі, М grmug 'дорогоцінний' у с. ТАРАСівка Кг Бобринець (також прізви. Громак, Громико)

ГРУЗИНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ У ТОПОНІМІЇ

УКРАЇНИ: а) антропофорні топо-німи – **АРШУКИ** См, Чг (груз. Arsuká з дперс./ав. ім'я Aršak, від дір. aršan- 'чоловік, герой' + -okl-uk багатозн. суф.); **БЕРЕЗ.НЕГУВАТ.е Beh-rūz** 'щасливий' < **nēk** [nywk' | М nyk, N ~] good, beautiful, **ābād** [ʔb'i' | М ʔb'd, N ~] populous, thriving, prosperous (або "Бероз + Нікубахт"; пор. і ур. БЕРУЗки у смт Куликівка Чг [Павленко, 102]); **БОГУШ-і** Вл, -івка Вл, Рв (груз. **Vaxušt-i** < дір. vahišta-, нперс. behešt 'рай'); **БРИДУНИ** (груз. Pridon з перс. Frēdōn 'Фарідун');

б) політофорні топоніми – **ШПОТівка** (дір. spāda- 'військо'); **ДРУЖНЯ, КІВЦІ** (друз. drauž-i з перс. drafš 'прапор'); **НЕБРАТ** Кв (перс. nibard 'битва, бій, сварка'); р. **СОСТА** См (ав. āzāta- 'шляхта; родовиті'); р. **РОМЕН**, м. **РОМНИ** (перс. rāmēn < ав. rāman- 'мир, тиша'); **ШПИРКИ** Georgian zep'urni "noble", adjective sazep'uro, from *visas-puθra- whence -ai- from -az; пор. **КАШПУРИ**, **КАШПЕРівка**;

в) соціофорні топоніми – **ГОРОДОК** 11 назв **kardag-i** 'маєток, ділянка' (from Mid. Pers. kardag < kart, *kert- 'різати', NPers. kard, kart 'ділянка землі, маєток'; пор. і г. Карадаг Км); **ФАСТів** Кв, івець, івка Кв, івці Чг, ове Дп, **ФАЦІВКА** Лг2, Тр, -іївка Хм (перс. xāstak 'багатство', нперс. kāsta); **СПРИСівка!** Хм, **ПАРИШЕВЕ** Хс, -ів, -ків? Кв, **ПАРИЩЕ** ІФ (перс. asprēs 'іподром' < asprās: asp 'кінь' + rās 'дорога'); **НИШівці**, **НИЖАНКОВИЧІ**, **НІЖИН** (**niš** 'знак, чудо'); р. **ШАРАВКА** Хм, р. -ерівка Вл, р. **ШАРІВКА** Хк, **ШАРОВАНКА** Мк, -ечка Хм? (груз. šara 'широка вулиця' з перс. šāh-rāh); **НАБРУСКА** Вл (перс. nowruz);

г) квалітофорні топоніми – пот. **ШПИТЬКів** ІФ, -и! Кв; **ШПЕТівка** (вірм. м. Спітак і груз. spetak-i з перс. spēdag 'білий, чистий', відмінне від перс. sapīd, safīd); **РОШНЯТів!**, **РОЖНЯТів** (груз. Roshnia з rōšn, rōšan, пор. скіфс. Rōksanē, ав. rauxšna- 'світлий, блискучий'); **ШУШКівці** (груз. shusha з нперс. šša 'скло, пляшка').

ГРУШКІВКА Чк < аз. гуруш, тур. kuruş монета [Radlow, 2-2, 1630].

р. **ГУЙВА** Жт < тільки туркм. гуй- 'заливати'. У верхів'ї с. **Гарапівка** і за 6 км "**Городківка**" = **ХАЛАїМГОРОД**, у давнині **КИТАЙГОРОД**. Неподалік **Яропівка** Кв.

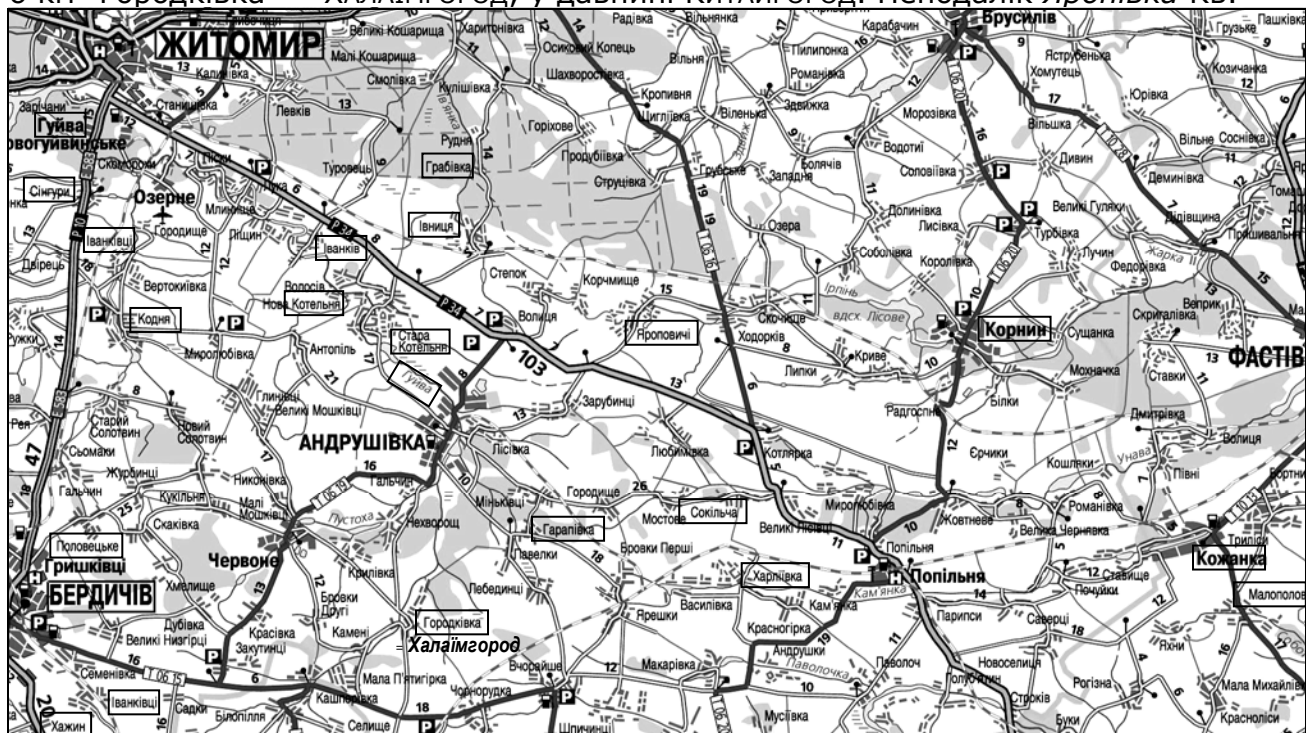

Рис. Г9. Топонімічні околиці р. Гуйва < тк. ткм. гуй- заливати; за 20 км від р. Гуйва у Андрушівці с. Яроповичі, за 10 км Гарапівка, за 12 км "Городківка" – насправді Халаїм-город (з ар. халаїм, мн. від حَلِيم халім 'добрий, лагідний' (один з епітетів Аллаха) [Гафуров, 203])

Річка тече серед виходів гранітів та інших твердих порід мінералів. Але "w biegu swym Huiwa rozlewa się w mnogie stawy" [SG, 206]. Причина у тому, що похил річки – усього 0,9 м/км. Виявляється, на її витках лежить Козятин, і тому його давня назва була також Гуйва [SG, III, 205].

На півдні Курщини в Росії є село зі схожою назвою *Гуєво* (Суджанський р-н) на правому, високому березі р. Псла. Як видно з карти, характер течії Верхнього Псла з меандрами тут схожий на р. Гуйву Жт. Уздовж берега нерідко так само позначені заболочені луки. Стара назва с. *Гуєво* – Гуйва-Рождественское [sudga.ru/forum/thread866.html]. Як з'ясовано з карти Шуберта, тут до Псла впадає з півночі річка Гуйва (її верхів'я – яр Гуйванський – у межах України).

Була надія знайти на цьому сайті щось про річку і заливання. Дописувач RR написав таке: "До річці, про Долгоруких, – побажав я глянути на славетні [князів]-ські руїни. Спитав дорогу, показали, але попередили, що був сильний дощ, і проїхати там дуже важко... Дорога стрімка, угору, та ще й така вогка, що не лише їхати, а йти слизько... Буксував, забрюхався, але так і не доїхав... Дарма, підсохне – доїду... Чесно скажу, вражає краєвид... Пагорби і Україна вдалині. Справді, гарна місцина". Не виключено, що таке "розкисання" – це місцева особливість ґрунтів. Заразом з'ясувалося, що й Гуєво – насправді Гуйва, і остаточно утвердився висновок про першоджерело цих назв – саме туркменське гуй- заливати.

У Житомирі мешкає людина на прізвище Гуєвська, давність прізвища видно з уже звичної в таких випадках пропорції: 22 Гуєвський, 34 а (1,55). Усі інші люди з таким прізвищем живуть далі на пд. схід: Кв, Пл, Хк2, Лг3, Дп3, Дц, Хс, Км.

ГУНСЬКО-АВАРСЬКІ МОНГОЛІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонім. слід 22-ї іст. епохи) – IV ст.: – топоніми Гуньки, Обарів, Таборище, Онут, Тамановичі, Обраїївка; пор. лекс. запозичення *табір, жупан, холява, холошні, пан, каган*.

ГУНИЧІ Жт < етнонім гун + суф., пор. гр. Ούννοι 'гуни'. р. УНава Кв, УНин = "Тетерівське" Кв Іванків; г. БАРША біля с. Теремля Зк Тячів; р. **ВОНІГ**івка; ОНове Кр 1181, став ОНівський Кр Світловодськ, ОНОК Зк 101, ОНОКівці Зк 518; ОНУТ Чв 123; ОНИСькине Хс 766, ОНИСькове Од 540; ОНИШки Пл 1430, ОНИШківці Рв 196, ОНИШківці Тр 941, ОНИШківці Хм 1350, ОНИШпіль Жт 660; ОНИЩенки Пл 972, ОНИЩенки Пл 1761, ОНИЩенків Чг 1006.

ГУРИНІВКА Хк < монг. хүрээ(н) 'значний монастир; м. Урга (іст. назва м. Улан-Батор); **огорожа; стан, табір**; круг, кайма, риса'. Пізній монголізм. Адже ранні – Куринь (письм.-монг. күрије(н) 'огорожа; двір; стан, ставка; монастир') [СТМЯ, I, 436].

Гурине Хк Хк, Гуринівка Хк (Золочів), Гуринівка См (Білопілля), Гуринівка Чг (Корюківка).

ГУСИНКА Хк < етнонім огуз // або Гус- 'половець' [Сум П.Ф. Ист. рассужд. об Уцах или Половцах, ЧИО, Год III, № 8, с. 151].

ГУСТИНЬ Пл, **ГУШТИН** Тр, **ГУЩИНЦІ** Вн < 1) пахл. gwstn / gostan 'кошара'; 2) Гус- 'половець' (< огуз) + тин.

ГЕНУЕЗЬКІ ІТАЛІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 36-ї історичної епохи), див. I. Венеційсько-ґенуезькі італізми.

ГЕРМАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топоніміч. слід 21-ї, 32-ї, 40-ї, 42-ї історичної епохи) – див. I. Готизми, Скандинавізми, Німецькі германізми, Англіцизми.

Тоталітарний режим зрубував помітні «виступи з ряду» не лише на «східному», а й на «західному» фасаді топонімії України. Крім татарського і грецького сліду було усунуто слід германський. Тому с. *Фельштин* з карти Боплана – тепер "Гвардійське" Хм, ішний *Фельштин* – "Скелівка" Льв, три села *Дерманка* Жт2, Хм – тепер "Луки, Дібрівське, Дубіївка". Село *Стара Вандалівка* Од (Іванівка) [АТП-1947, 378] побуло *Старою Вандалинкою* [АТП, 784], а далі, як і **560** інших сіл, "зняте з обліку у зв'язку з переселенням жителів" [АТП, 775-789].

Вціліла лише *ДЕРМАНКА* Рв (Корець): поруч **ФРАНКО**піль (якось уник призначеної для нього нової назви "Зелене" [АТП-1947, 1029]), ЗАЛІЗНИЦЯ і ХАРАЛУГ = ХарОлуґ [Encarta] (цей контекст вказує на франків-қарОлінґів). Зникли новіші назви 11

Германівок і 5 Генрихівок [АТП-1947, 973], також 11 назв від основи *КАРЛ*- (якщо це не *Маркс* і не *Лібкнехт*), 10 назв від основи *ПРУС*-. *ФЛЕМИН*Да Вн стала "Оксанівкою", *ШВЕ*Ди Льв, Хм – "Городищем" і "Піднагачевим", *ШВЕ*Дівки Од, Пл "Шевченковим" і "Кутом", *ШВЕ*Дове "Далеким" Пл, а *СтароШВЕ*Дське "Вербівкою" Хс. Досі не зауважено сіл *Бургунка* Хс, *Варяж* і *Свитазів* Льв, як і оз. *Світязь* Вл від дсканд. Svíþjóð 'Швеція', у Криму р. *Авунда*, г. *Авинда* в Гурзуфі, або селище *Кацівелі* від імен власних гот. Avunda, Catuelos: отже ще є робота.

ГОРГАНИ < сперс. *Gurgēn* < дір. *vṛkaina-*, нперс. *gorg* 'вовк'

ГОТИЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 21-ї історичної епохи) – II/ VII ст.: топоніми – р. Танискава, р. Піскава ІФ, р. Двина, р. Авунда з-під г. Авинда Км, села Рунівщина, Трахтемирів, Вел. і Мал. Говилів, Малдрики, Гензерівка, пот. Фрумилів, пот. Фрунилів та ін.; з готським слідом у звучанні – *Крехів*, *Кричка*, *Кречунове* та ін.; пор. лексичні запозичення того ж часу *полк*, *князь*, *хліб*, *хлів*, *буква*, *дошка*, *піст*, *щирий*, *кутя*, *гаразд*, *корогва*, *очуняти*, *ускробати*, *нахромитися* та ін. Окремі пласти готизмів виявлені у XIX ст., 1968, 2016 рр.

Гóтθοι οί гот(т)ы (скифское племя) Anth.[ДРС].

ГОТСЬКА ВИМОВА ТОПООСНОВИ *КРЕХ*-. у топонімії Чехії чимало топооснов від етноніма греків мають типово германські фонетичні риси: дгерм. *krē₁kaz sb. m.: Goth *Kreks* 'грек', OE pl. *Crecas* id., OFris *Crecland* 'Греція'. Незважаючи на фонетичні труднощі, цю основу вважають раннім (непрямим) запозиченням з лат. *Graecus* id., готс. *Krekos*, двн. pl. *Kriehhi* 'Greek' [Orel]; двн. *Crēhi*, *Kriahi*, *Kriecha* [Lehmann]. В Україні цей тип основи теж досить поширений, хоча й менше, ніж у Чехії:

●115 *КРЕХ*ів_{жк} Льв Жовква: МАТВІІ *Ματόας*; ●116 *КРЕХ*аїв = **КРОХ**аєво Остерс. [Клепатский], двн. *Crēhi* 'Greek' + -ая Чг Козелець: ЛЕМЕШі, КРАСИЛІВка, ЛОШАКова Гута *Ashoka*; ●117 *КРЕХ*овичі ІФ Рожнятів: пот. **СОКІЛ** у с. Ниж. **СТРУТИНЬ** *Straton-*, Верх. **СТРУТИНЬ**, пот. **ВОРОН**ин лат. *forum* у смт Перегінське; ●118 річка *КРЕХ*івка = **КРИХ**ів = **КРИХ**овець двн. *Crēhi*, *Kriecha*, *Kriehhi* 'Greek' у с. **КРЕХ**ів_{жд} = Криховець Льв Жидачів: КОЛОГОРИ; **ОРИШК**івці, **РОГІЗ**не, **ПОКРІВ**ці, КАМ'ЯНе, ЖАБокряки, РОМАНівка, ДУНАСІЦЬ; р. **БУТ**ля п Стрия (*Stryg*); ●119 та сама р. *КРЕХ*івка = **КРИХ**ів = **КРИХ**овець двн. *Crēhi*, *Kriecha*, *Kriehhi* 'Greek' у нп Сихів Льв **СТРИЙ** = *Stryg*: **КОБ**Ло-Старе, РАЙнова, ЯСЕНИця; ●120 *КРИХ*івці двн. *Kriecha*, *Kriehhi* 'Greek' ІФ ІФ: ^ДрагоМИРчани *Dranka* + *Mithra*; р. **ВОРО**на у с. Підлужжя, **ВОВЧ**ИНець, **ТЕРН**овиця, **КРАСИЛ**івка, **КОЛОД**івка; пот. ЯМНИцький у с. ЯМНИця ^р. ЯМНИчанка; **ХОМ**.ЯКівка, **ЧЕРН**іїв, **ЧОРНО**лізці.

ГОТСЬКІ НАЗВИ РІЧОК УКРАЇНИ. У книзі О.Трубочова про гідроніми Правобережної України [Трубочев 1968, 286, 288, 52] віднесені до готських такі назви річок: *Валява* Чк (імовірно < готс. *walhōz 'волохи' + a(h)wa 'вода'), *Велибок*, *Видава* Хм, *Вітава* Дц, *Витвиця* ІФ (днн. *wīd*, двн. *wīt* 'широкий' + *ahwa* 'вода'), *Ікава* = *Іква* Рв, Вн < сн. *Aik-ahwa 'дубова річка', пор. [Kiss, 288]; *Молода* ІФ (герм. *muldan- "земля", сюди ж назва країни Молдова у різних формах) [Трубочев 1968, 80]; *Мурафа* Хк (з германізованого іллір. *Marah(w)a*) [Трубочев 1968, 51, 168]; *Пилява*, *Піскава* ІФ, – пор. герм. *fisk-ah(w)a "рибна річка" [Трубочев 1968, 52]; *Полтва* Льв, Рв < пслов. *ръlty/-ъве „можливо, з прототипу герм. *fuldō, пор. *Fulda*, стар. *Fuldaha*, відома річка в Німеччині" [Трубочев 1968, 67]; *Рандава* Хк < герм. *rand 'берег' + a(h)wa 'вода'; *Стинавка* Льв, пол. *Stynawa/ Scinawa* [Трубочев 1968, 67]; *Танискава* Пл з герм. *Tāniska ah(w)a – сполучення гот. *𐌹𐌺𐌹* *ahwa* "вода, ріка" і прикметника від германського відповідника іє. *dānu "(велика) ріка"; пор. *Tanew* п.Сяну [Трубочев 1968, 51, 168], ще с. *Танява* ІФ (поруч *Витвиця*); *Тирихва* Вн [Трубочев 1968, 52, 63, 73, 266]; пот. *Щирець* Льв готс. *skeirs* "ясний, явний", дісл. *skírtr* "чистий, ясний" [Фасмер, IV, 507] // або копт. **ϣ**ИР "морська плавба". Сюди ж р. *Авунда* (з-під г. *Авинда*) в Гурзуфі у Криму < En: TC; [Avi + unda] [Cossue]. Поле дослідження цим списком не вичерпується: пор. назви *селищ* з формантом -ава/ -ява, як *Далява*, *Дашава*, *Мілява* Льв (поруч с. *Сохані*, *Кулява*), *Орява* Льв, *Снідавка* ІФ (поруч *Тюдів*), *Скварява* Льв (2), *Лутава* Чг – пор. р. *Лутава*; *Сідава* Вн (поруч с. *Рижавка*, *Людавка*), *Постав*/ *Postawa* Кв. Є назви, що зберігають і повнішу форму слова гот. *ahwa* 'вода, річка', як-от *Рахва* Льв, *Мере[хв]а* Хк, *Мура[хв]а*, *Молохва*, *Бодаква* Пл або *Посягва* Рв.

Ареал готських гідронімів в цілому відповідає землям половців, сусіднім з Київською Руссю: **Лв10**, **ІФ5**, Хм, Вн3, Рв3, Кв, Чг, **Пл4**, Чк, Хк2, Дц, Км.

ГОТСЬКІ СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ У ТОПОНІМАХ УКРАЇНИ.

Репліки прототипів Tracte-miro i Frum-ildus. Розгорнуте застосування отриманої нової якості історичних знань виявило масовість реплік у топонімії України цих двокомпонентних моделей готської антропоніміки. На першому етапі студій у Наддніпрянщині було виявлено 110 реплік двох надійних двокомпонентних топонімічних моделей, а саме – з другим компонентом /mer (*mērjaz 'excellent, famous') і з другим компонентом /hildi (*heldiz 'battle') > /illi, /ila, /ilo.

1. Структура назви *Трахтемирів* відповідає моделі "основа + /mer":

– kasa **Tractemiri** (906); від 906 до 999 р. (906–908, 927, 931, 947, 960, 968, 998, 999) [Costa//Excel]; Tructemiro, n. h., 960. Doc. most. Moreira. Dipl. 49 [Corteseão, 351]; Tructemirus; m, g, 1; En: TC; [/Druht + /mer] [Cossue]; • **ТРАХТЕМИР**ів Чк.

До цієї ж моделі належать інші топоніми України з однозначно готськими прототипами:

– **Armirus**, Hermirus; En: CODOLGA; [/Her + /mer]; • **ЯРОМИР**ка 2 Хм Городок;
– **Boymir** [Corteseão, 57]; • р. **БУЙМИР** і с. **БУЙМЕР** См Тростянець; р. **БУЙМИР** і с. **БУЙМЕР**івка См Охтирка; р. **БУЙМАР** у с. Івниця Жт Андрушівка;
– **Guntemiro**, n. h., 953. Doc. colleg. Guimarães. Dipl. 39; Guntemiri, app. h., 1059. L. D. Mum. Dipl. 259; Guntemiriz, app. h., 953. Doc. colleg. Guimarães. Dipl. 39 [Corteseão, 171]; • **ХУТЕМИР** Вл Любешів; ХОТИМИР ІФ Тлумач;

– **Senamiro**, Sonemirus, Songemiro, Seniemiru, *Sumemirus*, *Suniemirus*; En: TC, TS, SMP; [/Sunji + /mer]; • **ЗНАМИР**івка Вл Ківерці; ЖиЗНОМИР Тр Бучач;

– **Sesmirus** [/Sis + /mer] [Cossue]; • **СЕМИР**івка Ль Яворів, СІМЕР Зк Перечин, СІМЕРки Зк Перечин, СЕМЕРенки Пл Миргород, СЕМЕРеньки См Тростянець;

– **Solmirus**, Solemirus, *Selmirus*, *Sulamirus*; m, g, 2; En: TC; [Sol + /mer]; • **СОЛОМИР** Рв Зарічне;

– **Gesmiro**; m, g, 2; En: TC; [/Gaiz + /mer]; • **КОСМИР**ин Тр Бучач;

– **Tuimirus**, Tumr-on [Corteseão, 363]; Toumil < *Toumir [Piel, 553] • **ТУМИР** ІФ Галич;
– Vald-emir, Or, VR, **-omir** Lu [Piel, 553]; • **ВОЛОДИМИР**-ка Вн, -ці Ль, -ець Рв;

– **Estromil**, Astromil < Astromir [Piel, 552]; • Кам'янка-**СТРУМИЛ**ова Ль (тепер Кам'янка-Бузька); прототип ім'я Остромира, новгородського замовника Євангелія.

У складі топонімів *Станимир* (ойконім Ль Перемишляни і оронім ІФ Богородчани [http://mountain.land.kiev.ua/index.php/23/25/25-4]) упізнана коренева морфема з імені Stan-ildi; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Stan + /hildi] (пор. *Станиля* Ль, *Станилівка* Вн); з нею сполучена морфема /mer. Сполучення морфем **Stanmirus [/Stan + /mer] як окреме ім'я не засвідчене, але існувати могло; • **СТАНИМИР** Ль Перемишляни. Назву *Поздимир* Ль цілком можливо трактувати як репліку ймовірного у християнський час ім'я **Fastimirus [*/Fast + /mer] 'славний (своїм) постуванням'; • **ПОЗДИМИР** Ль Радехів: ^Яструбичі; ОГЛИЦЬке, ОГЛЯДів, ЩУРОВичі, СТОЯНів, СУШне, СТАНин.

З розглянутих тут 32 назв 8 наявні на Лівобережжі і 24 – на Правобережжі.

2. В іншій знайденій нами двокомпонентній моделі імен-прототипів топонімів України другим компонентом є /hildi > /illi, /ila, /ilo. Так, в районі Трахтемирова (за 33 км від нього) виявлено с. *Кутелів* Кв Миронівка (пор. Gutilo, Godella), а на Лівобережжі – с. *Берилівка* Чг, *Барило*, *Барилівка* См, *Барилове*, *Барилівщина*, *Манилівка* Пл, *Манилів* Хк, *Рихли* Чг. До назв з готськими топоосновами слід віднести також ім'я бол. *Куржуківські Каварту* у с. Старе Кв (за 23 км від Трахтемирова), оз. *Крутяка* у с. Пекарі Чк (за 35 км) і с. *Синдаревське* Чг біля знахідки готської фібули з с. Пашківка Чг Ніжин [СМГУ, 264].

– **Gaudilli**; f, g, 4; En: TC; [/Gaud + /hildi]; **Gutilli**; f, g, 1; En: TC; [/Gut + /hildi]; **Gutilo**; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Gut + /ilo]; Gudila, Godella; m, g, 2; En: TC, TS; [/Guth + /ila]; • пот. **ГУТИЛ**о у с. ЛУКОВиця Чв Глибока; **ГОДИЛ**ів Чв + G > K: • **КУТЕЛ**ів Кв МИРОНівка: ^КОЗин, САЛів; ХОДОРів, ДУДАРі, ШАНДРА, МАКЕДони;

– Berildi, **Berilli**; f, g, 3; En: TC; [/Ber + /hildi]; • **БЕРИЛ**івка Чг;
– Manildi; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Mann + /hildi]; **Manilla**, Mannilla; m, g, 12; En: TC, TA; [/Mann + /ila]; • **МАНИЛ**и Хк, **МАНИЛ**івка Пл, Хм, **МАНИЛ**івське Пл;

– **Recilli**, Requilli; f, g, 3; En: TC; [/Rek + /hildi]; • **РЕКЛ**инець Ль, **РИХЛ**и Чг.
Ще насиченішим виявився фрактал таких назв у Галичині й на Поділлі (рис. Г1): *Ворошилівка* Вн, *Говилів*, *Турильче* Тр, пот. *Фрумилів*, пот. *Фрунилів*, *Станиля*, *Станилівка*, *Трусилівка*, *Дідилів* Ль, *Шишелівка*, *Моделів* Жт, *Витилівка*, *Годилів* Чв, *Когильне* Вл.

Прототипами цієї групи назв також виявилися двокомпонентні імена власні зі списків Кортезана і Коссю:

– **Berosildi**; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Ber + /seldi] [Cossue]; • **ВОРОШИЛ**івка Вн;
– **Braili**, n. m., 1048. Doc. most. Pedroso. Dipl. 225 [Corteseão, 58]; • **БРАІЛ**ів Вн 2; -івка Кг, Хк, Хм, Чв, -ки Пл;

– Cagildo; m, g, 0; En: CODOLGA; [/Kagi + /hild]; **Gogilli**; f, g, 1; En: TC; [/Gawji + /hildi]; Kagilda; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Kagi + /hildi]; • р. **КОГИЛ**ьник Од; **КОГИЛ**ьне Вл; став **ГОГУЛ**ин у с. Медвин Кв Богуслав; бол. **ГОГОЛ**еве біля смт ЧЕРНяхів Жт;

– **Cisilu**, n. h., 949. Doc. most. Moreira. Dipl. 33 [Cortêsão, 76]; • **КИСИЛ**-ин Вл, **КИСЕЛ**-ів Чв, -і Хк, Хм, -иха Пл, -еве Лг;
 – Ebrailli, Abrailli, Evrailli; f, g, 3; En: TC; [/Ebur + /hil-di]; • **БАРИЛ**-ів Лв, -івка См, -о См, -івщина Пл, -ове Пл;
 – Framila; m, g, 6; En: TC; [/Fram + //ila]; Framilli; f, g, 3; En: TC, TS; [/Fram + /hildi]; • **ПЕРЕМИЛ**ь Лв;
 – Fredilli; f, g, 3; En: TC; [/Frid + /hildi]; *Fredegildus; m, g, 0; En: TOPONIMIA.PT; [/Frid + /gild]; • **ПЕРЕДІЛ**ьниця Лв; **ПЕРЕДІЛ**ьське Лг;
 – Fromegildus; m, g, 0; En: CODOLGA; [/Frum + /gild]; Fromildus; m, g, 4; En: TC; [/Frum + /hild]; Fromilio; m, grc, 1; En: TC; Frumildi; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Frum + /hildi]; • пот. **ФРУМИЛ**ів у с. Мостища ІФ Калуш;
 – Frunilo; f, g, 0; En: TA; [/Frawjin + //ilo] [Cossue]; • пот. **ФРУНИЛ**ів у с. Кадобна ІФ Калуш;
 – *Gavila; m, g, 0; En: TOPONIMIA.GZ; [/Gawji + //ila]; • Вел. **ГОВИЛ**ів Тр; Малий **ГОВИЛ**ів Тр; краща етимологія від гот. ***гавіла**, пор. двн. *gabila* 'кібець, каня' Accipiter nisus [en.wiktionary.org/wiki/gavilan]; див. статтю ІІ. **ГОВИЛ**ів;
 – Megildus; m, g, 1; En: TC; [/Magin + /hild]; • **МОГИЛ**ів Вн;
 – Modildi, **Modilli**; f, g, 2; En: TC; [/Mod + /hildi]; Modildus; m, g, 0; En: CODOLGA; [/Mod + /hild]; • **МОДЕЛ**ів Жт; **МОТИЛ**і Жт;
 – Unilli, Onildi; f, g, 2; En: TC; [/Hun + /hildi]; • **ОНИЛ**ове Од;
 – *Sand-ila [Piel, 440]; Sandilino [Cortêsão, 306]; • **СУДИЛ**ків Хм, р. **СУДИЛ**івка Лв/Вл, р. **СУДИЛ**івка Чв **ВИЖ**ниця;
 – Sarilli; f, g, 1; En: TC; [/Swar + /hildi]; • г. **СВАРЛ**івка (у Кременецьких горах [Тищенко 2006, 222], пот. **СВІРЛ**ичин у м. Яремча ІФ; пор. **СВАР**емле Вл Ковель, **СВАР**емль Кв Чорноб. [Клепатский], **СВАРОМ**'я Кв), **СВЕРДЛ**івка Вн;
 – Sisildus; m, g, 0; En: CODOLGA; [/Sis + /hild]; **Sesilli**; f, g, 0; En: TA; [/Sis + /hildi]; • **ШИШЕЛ**івка Жт; **ШИШЛ**івці Зк;
 – Stanildi; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Stan + /hildi]; • **СТАНИЛ**я Лв, -івка Вн;
 – Stodildi; f, g, 0; En: TS; [/Stuth + /hildi]; • **СТОДІЛ**ки Лв, -Оли Чг, -УЛЬці Вн;
 – Tarildi; m, g, 0; En: CODOLGA; [Thaur + /hild]; • **ТУРИЛ**ьче Тр;
 – Teodilli, Teodildi, **Tedilli**, Toilli, Teudildi; f, g, 7; En: TC, TS, TA; [/Theod + /hildi]; Teodilo; f, g, 5; En: TC; [/Theod + //ilo]; • **ДІДИЛ**ів Лв Кам-Буз;
 – Tev-illi [Piel, 428], Teu-ila, Teu-ilo [Cortêsão, 340]; • **ТЕВЕЛ**івка Жт;
 – Trasilli, Trasoldi; f, g, 4; En: TC, TS; [/Thras + /hildi]; **Trudilli**, Trodilli, Troilli, Tru-dildi, Troyldi; f, g, 14; En: TC, TS, SMP; [/Thruht + /hildi]; • **ТРУСИЛ**івка Хм; пор. і **ТРУДИЛ**овка РФ Смол.;
 – Tructilli; f, g, 1; En: TC; [/Druht + /hildi]; • **ДРАЧИЛ**івка Кв 1947 740 Поліське: **КОВШИЛ**івка; бол. **ДРОЧИЛ**ів у кол. с. Гусинці Кв Бориспіль; торф. **ДРАЧЛ**иве біля смт Димер Кв;
 – Uesuilli; m, g, 0; En: SMP; [/Wes + /hild]; • **ВЕСЕЛ**івка Вн2, Жт2, Кг4, Мк, Хм, Чк, Чг;
 – Vergilli; f, g, 1; En: TC; [/Berg + /hildi]; • **ВЕРГИЛ**евка РФ Белг.;
 – Vitildo, Vittildus; m, g, 1; En: TC; [/Wiht? + /hild]; • **ВИТИЛ**івка Чв.

З-поміж розглянутих тут 74 назв від топооснов другої групи 19 (близько чверті) належить селам і річкам на Лівобережжі і 55 (три чверті) – на Правобережжі.

Як сказано, всі ці топоніми продовжують структурне сполучення **двох складників** прототипу "основа + формант": успадкування щоразу обох компонентів та ще й з двох різних топонімічних моделей ніяк не можна пояснити випадковістю, що й надає беззастережну перевагу такій можливості пояснення перед усякою іншою для сотні топонімів: 30 назв на Лівобережжі і 79 – на Правобережжі (рис. Г1).

Про роль отриманих системних доказів на своєму масиві фактів В.І. Абаєв пише так: "Якщо кожна з наведених паралелей зокрема не дає підстав до якихось далекоюсяжних висновків, то їхня комбінація" якраз і уможлиблює такі висновки [див. Абаєв, СЕИ, 92]. Так 44 двоосновних готських імен з імен власних з Астурії та Галісії разом з їхніми виявленими 110 репліками в українській топонімії стають **апробованим** доказом збереження у Наддніпрянському степу залишків місцевої готсько-слов'янської двомовності IV–V ст., – а також повної необізнаності з цими назвами еліти варязького Києва у X ст. Значить, княжий Київ існував у "паралельній історії" до "післяготського" Трахтемирова.

Якщо придивитися до назв другої моделі прототипів з першоджерел, то стає помітно, що частина їх засвідчена у двох відмінних формах, давніша з яких містить формант /hildi 'герой', що далі закономірно розвинувся ще у готському середовищі у формант -illi. Справді, -ildi регулярно зазнає типової готської регресивної асиміляції -ld- > -ll-: Framilli < /Fram + /hildi; Berilli < Berildi; Barsilli < /Bar + /seldi та ін. [Piel, 428].

Іноді український топонім зберігає у своїй основі навіть давніші фонетичні мовні риси порівняно з готським прототипом з Астурії чи Галісії. Н.Франкович Онесті вважає пізнім відомий з готських документів Італії звуковий перехід готс. $\bar{o} > u$:

Д

█ «**ДАВНЬОЄВРОПЕЙСЬКІ**» **ГІДРОНИМИ** (гіпотеза Г. Краге). За матеріальними (звуковими) і структурними (граматичними) характеристиками сучасні слов'янські мови (разом з українською) входять як одна з груп до родини індоєвропейських мов. Сформовану праіндоєвропейську мову частина вчених ототожнює з мовою перших рільничих неолітичних племен Балкан (К. Ренфру), що з'являються там у VI тис. до н. е. з Малої Азії або Закавказзя (Т. Гамкрелідзе, В. Іванов) і згодом поширюються до Дніпра (кукутені-трипільська культура). Існує точка зору, згідно з якою лише ці носії давньої *балканської* групи індоєвропейських мов являли собою *прийшло* населення. Навколишні ж давні народи Європи, які продовжували ще палеолітичні традиції мисливства й збиральництва, у контактах з прийшлими індоєвропейськими рільниками зазнали в мовному й культурному відношенні поступової "креолізації" (М. Звелебіл). Це, зокрема, пояснювало б очевидну велику структурну різноманітність між теперішніми групами індоєвропейських мов — найпоширенішої мовної родини світу.

На початку розвитку індоєвропейстики вважалося, що сучасні, цілком сформовані індоєвропейські мови виокремилися з прамови шляхом лінійної еволюції (так звана схема генеалогічного древа, запозичена А. Шлейхером з біології). Проте нині цей процес виглядає багатовимірним і значно складнішим. Очевидно, жодна з гілок індоєвропейських мов не сформувалася безпосередньо з діалектів прамови. Розпад останньої не був одноактним і тривав кілька тисячоліть, заторкнувши передусім периферійні діалектні групи.

Тридцятирічні дослідження лексики індоєвропейських мов і топонімії Європи доправили німецького лінгвіста Ганса Краге (1898–1965) до висновку про те, що периферійні індоєвропейські мови — анатолійські, індоіранські, вірменська, фракійська і грецька — відокремилися від решти індоєвропейських говірок у першу чергу і стали розвиватися як самостійні, цілком сформовані мови, — тоді як *італьська, кельтська, германська, слов'янська, балтійська та іллірійська* — продовжували *спільний розвиток* і певний час іще не існували як окремі мовні стани.

"Західноєвропейські мови Північної та Середньої Європи у II тис. до н. е., — пише Г. Краге, — у своєму розвитку були досить близькі одна до одної, складаючи хоча й слабо пов'язану, але ще *однорідну* групу, яка перебувала в постійних контактах і яку можна назвати "**давньоєвропейською**". З неї згодом вийшли й розвинулися окремі мови: германська і кельтська, італьська й венетська, іллірійська, балтська і на узбіччі слов'янська" [Краге 1960, 13; цит. за: Седов 1979, 19]. Давньоєвропейці займали великі простори Європи від Скандинавії до Італії та від Північної Іспанії до українського Подесення (див. карту на рис. Д1).

Терени на північ від Альп видаються дослідникові (тобто, Г. Краге. — К.Т.) найдавнішими. Давньоєвропейці розвинули спільну термінологію в галузі сільського господарства, соціальних відносин і релігії. (...) Кількість матеріалів, що свідчать на користь побудов Г. Краге, поступово зростає, і це робить їх чимраз авторитетнішими" [Седов 1979, 19-20].

Відомий іраніст В. Абаєв відкрив чимало "скіфо-європейських" збігів у лексиці й морфології [Абаєв 1965], які "говорять про безперечний контакт давніх іранців Південно-Східної Європи з *іще не розчленованими* європейськими племенами. У зв'язку з цим, зазначає дослідник, слід визнати, що *давньоєвропейська* мовна спільнота, до якої входили майбутні *слов'яни, германці, кельти й італіки* (за В. Абаєвим і *тохари*), становить історичну реальність" [Седов 1979, 21].

Вивчаючи тоді ж слов'янську термінологію гончарства, ковальства, ткацтва й теслярства, О. Трубачов дійшов висновку про наявність контактів праслов'ян у період формування названих ремесел з такими сусідами, як давні германці й італіки, тобто — тими ж індоєвропейцями Центральної Європи [Трубачев 1966]. На підставі висновків щодо історичного розвитку дослідженої лексики вчений постулював поняття "центральноєвропейського культурно-історичного ареалу" — від Верхнього Рейну, Ельби, Одери й Вісли до Середнього Дунаю, Тиси й Тибру. Вже у своїй праці 1968 року О. Трубачов фактично показав включеність також і Правобережної України до

великих етновних процесів давньої Європи (і тому означення "Правобережна" фігурує у назві його книги, насправді ширшої за змістом). Дослідник спеціально відзначив "складну структуру гідронімії (української. — К. Т.) території та помітний внесок відповідних етносів і їхніх мов до цієї гідронімії" [Трубачев 1968, 269]. Разом з тим — з цілком зрозумілих міркувань тодішньої ідеологічної кон'юнктури — він підкреслив, що у його книзі "не виділено окремо такі проблематичні утворення, як "давньоєвропейські водні назви", проте вони "в потрібних випадках залучені до обговорення" [там само].

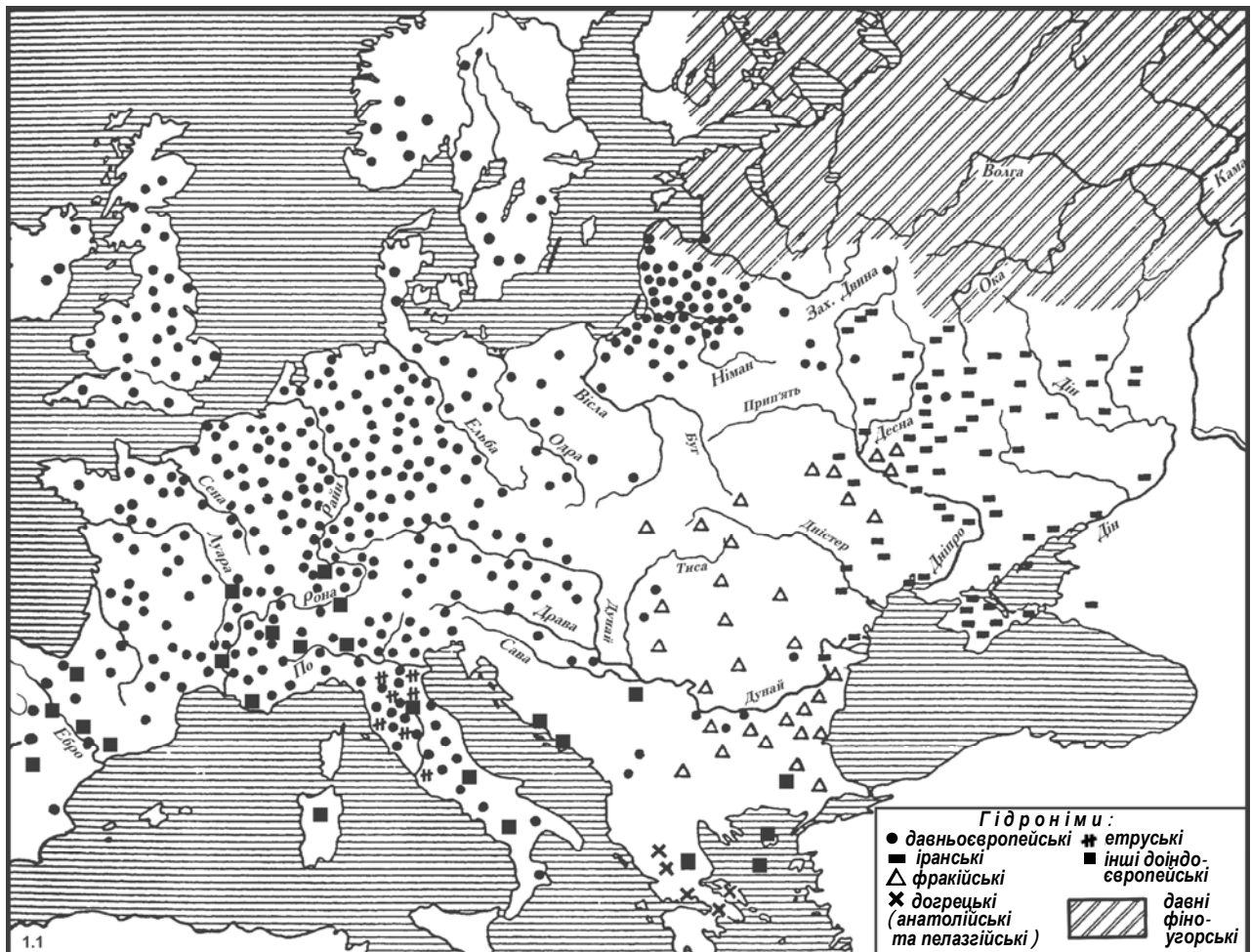

Рис. Д1. Давня гідронімія Європи (за Г.Краге; див. [Седов 1979, 20])

За публікаціями можна простежити, як з часом О. Трубачев став надавати концепції Г. Краге щораз більшої ваги, поки не дійшов висновку "про входження також **топонімії Правобережної України** до центрально-європейського топонімічного ареалу на північ від Альп... Свого часу ми вже вказували на це, наводячи конкретні відповідники, — пише вчений і далі посилається якраз на свою монографію про назви річок України, — давньоєвроп. Oumena — укр. *Умань* (с. 113—114 книги 1968 р.); Talamone (Італія), Tolmin (Словенія) — *Телемень / Товмень* (Україна) (с. 232); давньоєвроп. *Arman-tia, Armeno (Трієнт), литов. Armenà — *Ромен* (Україна) (с. 209). Назву *Солучка* на верхньому Дністрі реконструює як давньоєвроп. *Salantia з відповідником у Швейцарії Улдольф слідом за Трубачевим (але пор. і с. *Солучки* під Львовом. — К.Т.). Водночас міцніє усвідомлення давніх зв'язків слов'ян з Центральною Європою, з локалізацією і долею всього давньо-індоєвропейського мовного конгломерату" [Трубачев 2003, 36].

Низка положень зі щойно наведеної цитати потребує коментаря.

1. Давньоєвроп. Oumena — у цій формі близько 1000 р. засвідчена предкова форма сучасної німецької назви р. Aumenu, п. Lahn (п. Рейну під м. Кобленц), — за даними Г. Краге [цит. за: Трубачев 1968, 114]. Проте, на наш погляд, імовірність збереження аналогічного давнього гідроніма у степовій Україні вкрай мала. З іншого боку, тут не враховано реальну місцеву вимову *Умань* як *Гумань* [humań], що поєднує цю назву з реальнішим — і значно численнішим — рядом топонімів алтайського походження.

2. Безперечною науковою заслугою О.Трубачова є відкриття прадавніх українських відповідників назв Talamone, Tolmin на сході Житомирського Полісся — гідронімів *Телемень* і *Товмень* [там само, 232]. Продовживши пошук, ми знайшли й інші очевидні аналогі цих назв далі на північному заході: це ойконіми білор. *Тальміновічы*, пол. *Tołwin*. Цим самим не лише українське Правобережжя, але і захід Білорусі й північ Польщі міцніше поєднуються з центральноєвропейським топонімічним ареалом Г. Краге.

Окрім **Talamone** — двох назв селища й мису на Тірренському морі поблизу м. Гроссето — в Італії нам відомі ще **Talamona** біля оз. Комо, **Talamella** біля Сан-Маріно, а на північному сході — **Tolmezzo** і у Словенії **Tolmin**. Пор. також фр. **Talmont** (Вандея). Цінність для етимологічного пояснення основи цих назв виявив кельтський мовний матеріал. Не кажучи про входження кельтських говірок до складу центральноєвропейської мовної області, одне з італійських селищ Talamone історично пов'язане саме з кельтами, адже добре відоме завдяки битві 225 р. до н.е. римлян з *галлами*, які її програли. Здається, це було найпівденніше з селищ бойів в Етрурії [Веґнер, 408], і тому галли в ньому, очевидно, зупинилися після грабунків на перепочинок, бо римляни їх тут наздогнали й оточили. І хоча вважають, що селище мало етруску назву *Tlami* [Zanichelli, 1824], проте в історії залишилася його назва Talamona, яку важко відокремити від точно такої ж на півночі, як і від схожих трьох інших назв. Це дозволяє припустити, що *повніша* форма топоніма була кельтською (вона довша від етрускої і поморфемно краще відповідає іншим однотипним назвам). Крім того, всі п'ять назв по цей бік Альп облямовують відому область історичного поширення кельтів — Галлію Цизальпійську. З'ясувалося, що кімр. *tâl* означає *'кінець, найдальша (земля); край, межа (!);* лицевий бік щита'. Йому відповідають нкорн. *tal-* у *топонімах* (!), брет. *Tal* (en Huet), дав. і сучасне ірл. *tal-* в *іменах осіб*, гал. (Tano)*talos*: від іє. кореня **telə-* 'земля', пор. дірл. **talam** (!), лат. *tellūs* 'земля' [GPC, IV, 3425].

"Давньоєвропейські" гідроніми в Україні. Отримана картосхема справляла враження неповної через відсутність таких назв посередині карти. Після перевірки ми переконалися, що понад Віслою і Дунаєм їх справді немає. Натомість схожі назви було знайдено на сході. Ними виявилися форми з імовірно вокалізованим **-l-** (**-ol->*ow->-u-**, через форми типу *Товмень*): укр. *Тумень*, *Тумин*, білор. *Тумін*, *Тумінавічы*, пол. *Tumiany*, *Tumanek* та ін. У Верхній Наддніпрянщині вже й раніше були виявлені поодинокі давньоєвропейські гідроніми: *Ола*, *Ольса*, *Соля* тощо [Schmid]. За висновком В.Седова, вони відповідають ареалу середньодніпровської культури -II тис. з кола індоєвропейських культур шнурової кераміки [Седов 1974, 24].

Після нанесення на карту Європи усіх вибраних з детальних карт однотипних за приголосним каркасом назв підтвердився їх **виразний розподіл на дві великі групи — західну і східну**. Причина такого розподілу найімовірніше зумовлена самою семантикою назв — „**край, найдальша земля**”. Адже з географічного погляду саме такими ці два ареали і є стосовно **дунайсько-балканського регіону**, що лежить між ними — а це якраз несподівано добре відповідає **археологічній області найранішої індоєвропейської міграції перших рільників** (демічної дифузії в термінології М. Звелебіла).

Таку переконливу кореляцію фактів топонімії та археології годі переоцінити. Завдяки їй східна група назв від основи **Talm-, Tum-** постає не як „бідна родичка” західної групи, але як рівнозалежна (разом з західною) від давнішого ареалу первісного поширення індоєвропейців у Європі.

3. У наведеній формі назва області (?) *“Трієнт”* в матеріалах з географії Італії не зустрічається. Згадане с. *Armeno* існує біля м. *Omegna* (!), — пор. *Ormena* — між оз. *Орта* і *Лаґо Маджоре* в області *П'ємонт*. Ще ближча до вказаної О. Трубачовим реконструйованої назви **Armantia* відшукана нами в *Базилікаті*: іт. *Armento*.

Очевидно, сюди ж слід віднести й інший реліктовий відповідник *реконструйованого* **Armantia* — *реальну* баскійську назву селища з романською церквою *Armentia* в *Країні Басків* біля м. *Віторія-Гастейс*, де автор не раз бував, а також назви баскійських сіл *Armendaritze* (*Нижня Наварра*), *Armañanzas* (*Верхня Наварра*), як і цілу низку топонімів у *Франції*: назви річок *Armance*, *Armançon* (*Бургундія*), міста *Armentière* (*Пікардія*), узвишшя *Armagnac* (*Гасконь*).

4. Очевидно, що українські топоніми *Ромен*, *Ромни* (назви двох річок і міста) позначають географічні об'єкти не на Правобережній, а на Лівобережній Україні: там вони, до речі, і вказані на карті Г. Краге (рис Д1, одне з двох кружалець біля Десни; інша назва — р. *Мариця* отримала конкурентне пояснення з іллірійської, а потім з коптської). Разом з назвами, виявленими тепер на Правобережжі, вони дають підставу говорити про включеність до найдавніших європейських мовних процесів цілої Лісостепової України. (Знайдені також аргументи на користь пізнішого германського (готського) походження топооснови **Ромен**-.)

5. Для повноти інформаційної картини варто нагадати, що "верхній Дністер" — це знову Україна у прийнятій у статті О.Трубачова системі локалізації інших топонімів, що далі розширює коло українських теренів, включених ним до області центральноєвропейської гідронімії.

6. Закид на адресу Г. Краге щодо його прагнення, буцімто під приводом неповноти відомостей, витіснити слов'ян з давньоєвропейського гідронімичного ареалу [Трубачев 2003, 36] суперечить наведеній вище цитаті з книги Г. Краге 1960 р. і зроблений, очевидно, за інерцією. Починаючи зі статей 1982 р., О. Трубачов уже не протиставляє області давньоєвропейській гідронімії Г. Краге свого теоретичного конструкту — центральноєвропейського культурно-історичного ареалу. Ретельно накопичувані О. Трубачовим факти дають йому підстави для щораз глибших висновків, аж поки сам феномен давньоєвропейської гідронімії не переростає для нього з категорії "проблематичних утворень" [Трубачев 1968, 269] до *наріжного аргументу* в питанні локалізації прабатьківщини індоєвропейців [Трубачев 2003, 37—38]. Як зазначає тут вчений, "незважаючи на безупинні суперечки навколо *давньоєвропейської гідронімії* (це поняття запроваджене до наукового обігу 1962 р. (треба: 1960 р. — К. Т.)), нам видно принципове значення цього здобутку і пов'язані з ним далекосяжні перспективи, їх **важливість у розв'язанні всього індоєвропейського лінгвоетногенезу**" [там само, 37].

Подаючи далі стислий критичний огляд основних гіпотез просторового розміщення ареалу праслов'янського лінгвоетногенезу, автор згадує, зокрема, й гіпотетичні побудови "малоазійсько-передньосхідної" прабатьківщини індоєвропейців з їхніми постульованими переміщеннями до Європи шляхом West by East поза Каспійським морем або через Кавказ [див. Гамкрелідзе, Иванов]. За О. Трубачовим, ці побудови не можна визнати задовільними, "адже при цьому **не отримує пояснення головне: утворення давньоєвропейської топонімії**". Істотно, що нічого, віддалено схожого на цей компактний ономастичний ландшафт, немає ні в Малій, ні у Великій Азії, хоча там це зафіксували б найдавніші письмові традиції передньосхідних цивілізацій. Компактний *давньо-індоєвропейський ономастичний ареал* ми знаходимо **лише у Європі**, і діагностичне значення цього факту важко переоцінити в питанні давньої локалізації індоєвропейців" [Трубачев 2003, 37—38]. Насамкінець О. Трубачов висловлює припущення про "тісний взаємозв'язок і значний **збіг ареалів давньоєвропейської гідронімії та власне праіндоєвропейського ареалу заселення**" [там само]. Звідси логічно випливає теза про *балкано-дунайські впливи* на Причорномор'я у V—IV тис. до н. е. (збіжжя, худоба, метал) та *індоєвропейський характер трипільської культури* Правобережної України — як географічне продовження ареалу європейської рільничої культури лінійно-стрічкової кераміки [там само, 38—39], цьому відповідають і дані топонімії [Трубачев 1968, 282].

З розглянутих концепції для нашої теми важливі кілька висновків. По-перше, "дилема — праіндоєвропейська Європа чи Азія — лінгвістично розв'язується все-таки (NB) на користь *Європи*" [Трубачев 2003, 39]. По-друге, до цього найдавнішого індоєвропейського ареалу у Європі належать і *дунайсько-балканський регіон*, і "частина території України" [там само]. Як видно з карт — це не тільки Західне Полісся (разом з південною Білоруссю), але й Лівобережне Посем'я (власне, Роменщина), а також частина Галичини й Центральної Наддніпрянини. По-третє, Прибалтика й Верхнє Подніпров'я, як виявляється, заселені індоєвропейцями з півдня, а сама спорідненість слов'янських і балтійських мов — не одвічна. По-четверте, "центральноєвропейська локалізація відповідає і структурно-типологічній характеристиці індоєвропейської мови — між уральськими й кавказькими мовами" [там само, з посиланням на М. Трубецького і А. Шерера]; до речі, з

цих мов у слов'янських збереглася помітна кількість запозичень (див. нижче), що зворотно підтверджує вказану географічну локалізацію.

Особливо важливим наслідком стала виявлена завдяки залученню всіх однотипних топонімів розподіленість на карті Європи давньоєвропейських назв від основи **Talm-/Tum-** на дві групи – західну і східну, які перебувають у відношенні додаткової дистрибуції з балкано-дунайською областю демічної дифузії індоєвропейців, постульованою М.Звелебілом. За своєю семантикою „край, межа, найдальша земля” вони досконало відповідають початковому етапу поширення рільництва у Європі в VI-IV тис. до н.е.

За влучним висловом О. Трубачова, не зачіпаючи права суміжних наук на вивчення соматичного праслов'янина і праслов'янина як носія культур(и) чи суб'єкта історичних аналізів, *мовознавство нагадує про свій примат у цій галузі* – тим, що “етногенетична метрика слов'янства може бути відтворена передусім лінгвістично. Лінгвістично вдається довести, що слов'яни, образно кажучи, не є “онуками” скіфів чи “дітьми” західних балтів, адже скіфи були іранцями за мовою, як це доведено досягненнями *порівняльного мовознавства* ще в минулому столітті, а слов'яни являють свою власну еволюцію індоєвропейського мовного типу, відмінну від балтійської, як це видно з сучасних фронтальних досліджень слов'янського й балтійського словникового складу та словотворення...” [Трубачев 2003, 100].

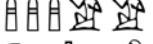
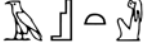

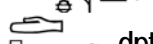

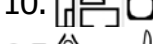

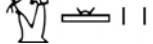

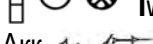
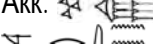

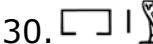

До якої ж епохи можна віднести “появу” праслов'янської мови з індоєвропейської пра-мови? Виявляється, це питання насправді позбавлене сенсу “через власні безперервні індоєвропейські витоки слов'янської”. Це “відповідає вказівці А. Меє про те, що слов'янська – це індоєвропейська мова архаїчного типу, словник і граматики якої не зазнали потрясінь – на відміну, наприклад, від грецького словника” [там само, 25]. Як зазначає О. Трубачов на початку своєї книги, “через поглиблення датувань і ширші перспективи пошуків індоєвропейських старожитностей у слов'янській проблема “датування появи” праслов'янської мови втрачає свою конкретність” [там само, 5]. Так і німецькі археологи зрештою відмовилися “від спроб датувати появу ґерманського етносу на користь визнання ідеї безперервності розвитку місцевої культури, починаючи з бронзової доби” [там само, 101].

ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКІ АНАЛОГИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ. При аналізі коптських контекстів (див.) сталася **ЩЕ РІДКІШІША І ВКРАЙ ВАЖЛИВА ПОДІЯ – ВИЯВЛЕННЯ ПЕРЕКОНЛИВО ЗАСВІДЧЕНИХ ПОВТОРЕННЯМИ ДАВНЬОЄГИПЕТСЬКИХ МОВНИХ ПРОТОТИПІВ ТОПОНІМІВ УКРАЇНИ:** *Димер* Кв / *Темрюк* Дц, *Мишерине* Жт / *Радомишль* Жт / *Перемишляни* Льв, *Пиро-гоща* Кв / *Пира-тин* Льв, *Шумівці* Хм, *Набутів* Вн / *Небитівка* Кв (Миронівка), *Мрин* Чг, *Дептівка* См, бол. *Коквище* Вл / *Куковичі* Чг, *Хандабоківка* Чг, *Мриги* Кв, *Вихрівка* Хм, *Дутчаків* Чв, р. *Псел* Пл, *Деміївка* Кв, *Кмитів Яр* Кв, р. *Немига* Вн / р. *Немиа (Немга)* Вн / *Ремиги* Пл, *Ірдинь* Чк, оз. *Пере-мут* Вл, *Собич* См / *-еве* См, *Тотчине* Пл, *Тутаки* См, *Кубер* См / *Опори* Льв / *Гопри* Хс. Прототипи: дегипет. *Темрі* 'Єгипет', аккад. *Мишру* 'Єгипет', дегипет. *Рз-ур-з* *Пира-а* 'Ніл', *Шумав* 'Верхній Єгипет', *Нбут* 'Егейські острови', *мрин* 'сирійський воїн', *дпт* 'корабель', *какав* 'морський корабель', *хнті* 'плисти проти течії' + копт. *bwk* *бок* 'слуга', *мрі* 'to run (ship) aground' (витягати корабель на берег), *вхрит* 'верф', *ддкв* 'канал', *п-ші* 'озеро', *дмі* 'місто, квартал', *кмит* 'дъоготь, смола', *нмг* / копт. *remHe, lemHh* 'вільний', *ірт* 'око Гора', *пер-* 'храм, дім' + *Мут* 'матір богів', *сбк* 'Собек', *дхуті* 'Тот', *хпрр* 'скарабей'¹ (пор. *Шкурупії*, *-вка* Пл < *σκαραβαίος*). У самих значеннях прототипів топонімів є відповідь на питання про причини інтересу єгиптян до наших країв: передусім їх цікавили смола, мед і дъоготь як натуральні консерванти для мумій.

Так топонімія розкрила частину збережених свідчень про єгипетські часи. Це могло б статися й раніше за наявності відповідного методу і мотивації у дослідників.

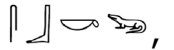
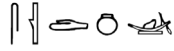
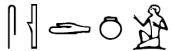
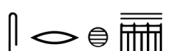
¹ Див. Ancient_Egypt_Dictionary.pdf

ЄГИПЕТСЬКІ ПРОТОТИПИ: ТОПОНІМИ Й АПЕЛЯТИВИ

Давньоєгипетські прототипи 1-31
 AbAt 'мед' = ЄВІОУ
 arg 'азійці'
 argrw 'моряки'
 Ast Ісида
 Ddkw 'канал, протока'
 DHwty Тот
 dmi 'місто, квартал'
 dpt 'корабель'
 Нзв nbwt 'егейці'
10. hikuptah 'Мемфіс', ГУПТІА
 hprg, копт. балоукс 'скарабей'
 Hwt Hr
 irt 'обов'язок' / irt 'око Гора'
 iwntw Г Ἡλίου Πόλις - Ὀνίου Геліополіс
Акк. KUR mi-is-ru 'Єгипет'
 mri 'run aground of ship'
 mrgn 'сирійський воїн'
 mrg, mXr 'низовина'
 mhp (nхп) 'Гіераконполіс'
20. nbwt 'Егейські острови'
 nmh , рємзе , лємзн 'вільний'
Е Pz-šy G Κρήνη Krene ('Well') - Pshi ('The lake')
Е H'py - H'py- 'з - Pz-yr-'з Нарі - P-ir-aa ('The great river'); Г Νεῖλος - Αἴγυπτος - Αἰτός - Γαίωv - Σῆρις L Nilus - Aegyptus - Triton - Aetos ('Eagle')
- Okeane - Gaion (Geon) - Siris - Giris
Е *Pz-grg Var.: Kerke (Kirke - Kerkes) ('The settlement') Г Κερκη - Girza
Е *Pz-grg-n-Is.t ('The settlement of Isis ') Г
Κερκησις - Керкесиς
Е Pr-Is.t Per-Iset 'Асуан' / або 'дім Ісиди '
Е Pz-grg- n-Is.t С пелбнеиу Г Κερκησις -
Перкесиς - Πελκεσις Var.: Kerkeesis (Perkeesis - Pelkeesis) ('The settlement of Isis ')
Е Pz-grg-n-Ny.t Var.: Kerke-Neith ('The settlement of Neith') - Per-Neith ('House of Neith')
Е Pz-grg-n-Sbk G Κερκεσουχα Ὀρους Kerkesou-cha Orous ('The settlement of Souchos / Sobek of (the) desert ')
30. Pz-Mwt 'дім (храм) Мут'
 Pr-Wzdyt - Db'wt = воуто 'Буто'

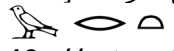
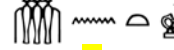
Топоніми в Україні

ОБТове, В'Юнна
ОБЕРтин, АВРАТИН
ОВРУч, ОБЕРтин, АВРАтин
ОСОТа, ОЗДеніж, УЗДиця
ДУДКи, ДУТЧаків
ТУТаки, ТОТчине, ТОТовичі
ДЕМІївка, ДЕМИне
ДЕПТівка
НАБУТів Чк
ГОПЧиця, ГОПТівка, ХОПТинці, ХОБУТ
ГОПри, р. ХОПЕР, КРОПивне, Korzywnica, Pokrzywnica
ШУТРоминці, ШАТрищі
р. ІРТиця, ІРДинь
В'Юни, ЮНаківка
МИШЕРине, ПереМИШЛЯни Лв
МРИги Кв
МРИн Чг
МОХРо Ву, МОКРіївщина, МОКРЯни
МОХначі, МОХНатин
Небитівка VII 44 кут смт МИРОНівка Кв, ур. НЕВОДичі=НАВОДничі Кв, р. НЕПОТужна у с. Пльохів Чг, НЕПЕДівка Вн, НАПАДівка Вн 2,Тр, Хм
р. НЕМИГа, р. Немия = Nemha р.
Псел, 1696:PSZol
ПИРАтин, ПИРОТчине,
ГИРСівка?, КИЯНці
КИРИКівка,
ГИРСівка?
ЧЕРКАСи
ПАРИШків, ПАРИСТівка, ПАРИЩе!
Волиця-КЕРЕКЕШИна
Черкес-
КЕРКЕНІТська затока
СОБИЧ
озеро ПЕРЕМУТ
БУТО.ЯРівка, БУТова Долина, СтароБУТівка

 qAqAw travelling barge
 qmyt 'дъоготь, смола' = **ХАТ**,
 ар. صنوبر **ṣanobar** 'смола'
 sbk 'Собек'
 sqdy 'плавба, подорож людей',
 sqdy мандрувати AED, 364
 srh 'картуш'
 SmaW, **МАРНС** Верхній Єгипет

 дег. t3-mri 'Єгипет'
 40. W3d wr «Велика Зелень»

'Егейське море'

 wxryt 'dockyard, верф'
E wḥry wḥry верф : (**T-oucheri** – **L01** [Geo ID: 10911] **E T3-wḥry** ('The arsenal' / 'The shipyard')
 E wr.t weret великий (**Hout-aat** – **L13** **Hw.t-wr.t** - **T3-s.t-wr.t** Hout-**weret** 'Great house' - T-set-weret 'The great place')
 xnti 'sail upstream'
Psenhyris G Ψενυρίς (Κάτω - Άνω) **E *P3-šy-n-Hr**
C ФУНАРΩ Other. Sinaru (Arabic) **Var.:** Psenhyris Kato ('The lake of Horos') - Shenaro - Sinaru

бол. КОКВище, КУКАВка Вн, -ОВичі Чг 718, Каховка
 КМИТів Яр Кв, КМИТів Жт, ЖАДова
 Sanobar, Samobar, САМБІР
 СОБИЧі, СОБИЧеве См

СаХУТівка, ШаКУТівщина, Закутинці?

оз. Серех у с. Сереховичі, Серхів Вл

ШУМІВці Хм, р. ШУМІВка у с. Унятичи Лв, пот. ШУМІВський Лв ПереМИШЛЯни, ШУМбар Тр; пор. ŠUMAVA, Szumirad; МАРИЦя См, МАРИЦы
 ТЕМРюк, ТАМАРИ, Демурине, ДИМЕР, ДИМЕРка
 ВЕЛИКА ЗЕЛЕНА Хм, ЗЕЛЕНщина Хк,
 ЗЕЛЕНівщина См

ВИХРівка, Wichorowo, Токарі

ВЕРЕТен Рв (Собіщиці, Сопачів, Жовкині); ур. ВЕРЕТен у с. Уздиця
 См Глухів

ХАНДаБОКівка, ХУДоБОК
 ШИНГАРіївка
 СИНАРна Вн 415

ДАВНЬОПЕРСЬКИЙ ВЕКТОР ЗВ'ЯЗКІВ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ.

На рельєфах фасадів поховань своїх царів-Ахаменідів перси вперто *вказують* "нашу" Скіфію як власну 24-у сатрапію (Saka paradriya 'Саки заморяни'). В Україні виявлено формально схожі прізвиська і географічні назви у доказових топонімічних оточеннях. У Керчі знайдено перські циліндричні печатки: у скіфській Пантикапі справді жили скіфи і могла бути канцелярія сатрапа. З обставин пізніших скіфо-македонських стосунків видно фінал політичного впливу Персії на Скіфію.

Унікальний топонімічний ландшафт на Хоролі біля смт Липова Долина См: **ШАТРАВ**ине⁺, **КОЦУП**іївка, **КОЦУП**іїв Степ⁺ – це імовірні продовження мідійс. xšaθarā, гр. σατραπης (ξατραπης) і дперс. xšaθarā.vā 'сатрап'. Інші села: **КАШПУ**ри (Aspar 424-471 pp., **ВОРОПА**ї (дперс. Ara-bāya '18-а сатрапія Аравія'), **АРШУ**ки (груз. Arsukā з дперс./ав. ім'я *Aršak*, від дір. *aršan*- 'чоловік, герой' + *-okl-uk* багатозн. суф.; цар Аршак, -III ст.). Далі ПИРЯТИНщина Пл (дгр. πυραϊθεῖον 'храм вогнян' [SGP, III, 768]) і **ПЕРЕДЕР**іївка (Saka paradriya 'Скіфія заморська').

Топонімічний ландшафт у Петрівській с/Р Кг Компаніївка: балка **ШАТРАВ**ина, яка впадає в Інгул у с. Інженерівка Кг Компаніївка (поблизу став **КОВТУН**івський скіф. skolot 'самоназва' у с. КОЧУБеївка), далі р. АДЖАМка (ар. ајат 'неараб', звичайно – 'перс') у с. ДЕМЕШКове (пор. ар. Dimashq 'Дамаск'), біля Чорного лісу колодязь **ПЕРЕДР**іїв у с. ІВАНгород (Yavan 'йонієць') Кг Олександрівка, ШПАКове (ір. śraḥ 'військо'), БАРВІНівка (парфян-), ОМЕЛЬгород (осет. ætbal 'здобичник').

Під Києвом с. **ШАХРАВ**щина [СГУ, 112] і р. **САХРАВ**щина (парф. xšaθarā) у с. Гатне; вище по Десні **ВОРОПА**їв (дперс. Arābāya 'Аравія'). За 70 км на пн. від Шахравщини оз. **ПЕРЕДЕР**уха у с. Білі Береги Кв Іванків. Загальний контекст див. на рис. Д2. Подобиці у кн. [Тищенко 2016, 328–371]. Див. прізви. ПЕРЕДЕРІЙ.

■ **ДАШАва** < Daxia 大夏 — Дася (Дахя) Бактріана.

Дашенки, Дошна, Дахни.

■ **ДЕЙНЕКИ** < сир. دینک dēnīg 'аскет, святоблिवий' (з пахлаві).

Сирійська мова стала джерелом відомостей про ще один тип аскези і святенництва, про які тепер мовчать на колишніх теренах їхнього поширення. Ідеться про засвоєне сирійцями слово دینک denīg 'аскет, побожний, святоблिवий' (пахлавійське دینک dēnīg [SD, 91; McKenzie, 26]). З цього слова починається уривок тексту Мані, де він доводить вищість своєї віри над усіма іншими: "**Dēnīg** man wizīd az abārīgān dēnī pēšēnagān pad dah xīr frāy ud wehdar ast" [titus.uni-frankfurt.de/texte/etcs/iran] ("Побожний я обрав з високих благородних вір удесятеро вищу і кращу"). Це дотепер невловимий прототип реплік в ономастиці України – *Дейнеки*, *Динники*, у росіян – *Денікіни*, у швейцарців прізви. Däniken. І ще один зневажений ключ до нашої історії – маніхейський.

• р. *ДЕЙНЕКівщина* دینک л Вел. РОМНа Сули: دینک Pehlevi, a devotee, ascetic; • бол. *ДИННИКів* у с. ВАЦі **Пл** Пл: ТвердоХЛІБи; • *ДЕЙНЕКИ* **Пл** ДИКАНька!: **ШТАН**івка, **ДЕЙНЕК**івка; • бол. *ДЕЙНЕЖанське* (за місцевою етіологічною легендою, "де жив пан *Дейнега*" [СМГУ, 383]) у с. Солошине **Пл** **КОБЕЛЯКИ**: ^**МОТРИ**не; **ДРАБИН**івка, **МІДЯН**івка, **ГАНЖ**івка, **ГАЛІ-ГОРБАТ**ки*, **ДРИЖ**ина ГРЕБля!; КУСТОлові КУЩі. + Кв Тетіїв.

Форми *Дейнега*, *Дейнежанське* прикметні збереженням кінцевого -g сирійсько-пахлавійського прототипу.

• *ДЕНЕЖникове* Лг НовоАЙДАР: ^**КОВПАКИ**; • пот. *ДИНЯШчик* у с. СИНевир дслов. с'ынъ 'вежа, башта' Зк Міжгір'я: Стригальня, РЕКІТи, СУХий; • *ДЕНЬГИ* Чк Золотоноша: ^Хвильово-СОРОчин; **ДРАБ**івці, ГЕЛЬМЯЗів, ст. ПАЛЬМИРівка, КОВТУНівка; • *ДЕНИШІ* Жт Жт: ^МИХАЙЛівка, УЛЯНІВка; ГУЙва; • крин. *ДЕНЕЖівська* у с. Черепин Кв Тетіїв: **ДЕНИХ**івка;

• *ДЕЙНЕЧине* См Кралевець: АРТЮХове, ГУБАРівщина!; • б. *ДИННИКова* біля с. Кінської Роздори Зп Пологи: ^МАГЕДове; РОМАНівське, РЕШЕТИлівське; (і прізви. Деникин); • яр *ДЕННИЧий* п БІЛлої Айдару; • *ДЕЙНІВка* **Пл** 1643 1947 (Кременчук, Дмитрівс. с/Р): ^РОМАНюки, СОЛОНці, ВОЛОШине!; МАЛИКИ.

Показово, що два топоніми Deynek збереглися в Туреччині (колишній Анатолії): Deynek > Değnek Tk İcel, Deynekler > Değnekler Tk Manisa (İzmir) [Encarta].

Початок Дейнек може мати печенізьку хронологічну глибину: "Печеніги, прийшовши на українську землю, були обізнані з деякими релігіями, особливо їхньою симпатією користувалося **маніхейство**" [Прицак, 2042]. Ось звідки слід його присутності в топонімії України! "Правлячі верстви [печенігів] розмовляли **іранською мовою**" [Прицак, 2042] – тобто пахлавійською. От саме ця мова, а не тюркські ілюзії і містить ключ до їхнього етноніма! Слово пехл. pēšānīg означає 'лоб'; пехл. **pēšēnīg** 'перший, головний, шляхетний' [McKenzie, 68]: тобто, це переклад етноніма *кангар* (або його прототип), і це спростовує спроби тюркологів понизити проблему до скотарського рівня як "своячків"-баджинаків! До всього, мадярська форма етноніма печенігів – **bésényő**: у ній -ш-, як і у пахлаві, а не -ч-/-дж-.

Величезний приріст знань з цієї теми дав аналіз прізвищ *ДЕЙНЕКА*.

■ **ДЕЛЯТИН** ІФ < гр. δέλοι воскові дощечки для листування.

Для листування греки використовували не папірус, а переважно воскові дощечки, звані δέλοι і πίνακες [СКД, 212]. Крім уже засвідчених синхоричних зв'язків для трьох таких назв додамо кілька нових:

• *ДІЛЯТИН* δέλοι ІФ НадВІРна: пот. КОСТРичок (пор. лат. castr- 'укріплення') у с. МИКУЛичин, гірське пасмо КОСТРиця; пот. СІТний у с. ЗЕЛЕНА; ТЕРСовани [Encarta], ЯРемча, ВОРОХТа, ЧЕРНИк, СОКОЛовиця, БІЛОЗОРИна, ВИШнівці, ЧОРНИй потік, ЧОРНІ Ослави, БІЛі Ослави; • *ДЕЛета* Ідель Жт ОВРУЧ: **КРАСН**осілکا!, **КАМ'ЯН**івка, **КАМІНЬ**, СИРниця, Олександрі, **БУДОлюб**івка, СОСНівка, КОРЧівка, СТОВПичне, ІЛлімка, **МОЖАРИ**, БАРВІНКове, ПОЛОХачів, ГУНИЧі, ЗАДОРОЖок, **ПЕРЕБРОДИ**! Варда, БІЛка; • *ДЕЛень* Од Арцизьк: НовоМИРне, **КАМ'ЯН**ське, МИРНопілля, ІВАНівка, ДОЛинівка, ТЕПЛиця; • *ТЕЛЬне* Чг Корюківка: ^БУДище, СЯДРИне, САМОТУГи; Червоний* Довжик, Олександрівка, ТУРівка, Червона* БУДа!, **КАМ**ка! Кама У, Нова БУДа, САХУТівка, БЕШківка, БУДа, СОСНівка,

دینک; Pehlevi, a devotee, ascetic
dēnīg [dynyk' N dīnī] religious.
dēnīg
دینک

Рис. Дб. Довідки про лексему сир. denīg (угорі) і пахл. dēnīg (унизу) побожний [SD, 91; McKenzie, 26, 203a]

ГУРИНівка 2; • **ТЕЛЬчі** Вл МАНевичі: ^**КРАС**Новоля!, НІЧОГівка У нагач-?; **КАМ'ЯН**уха ^БУДки, **КАРАСИН**, **МАР'ЯН**івка, КОЛОДії ^ВОВЧицьк Балх, ЯБЛУНЬка, СОФІ.ЯНівка;

• пот. **ПІН**Ка *πίνακες* ІФ ДОЛИНА: ВИШКів, **ОБОЛОН**ня, ЯКУБів, МИСЛівка; • **ПІНЧУКИ** *πίνακες* Кв Васильків: СКРИПки!, **КРЯЧ**ки, БОРИСів, БОБРИЦя, ЗАЙців; • **ПЕНЬКИ** *πίνακες* Лв БРОДи: **БОРДУЛЯКИ**!, КУТи, КУТище, ШИШківці, **ЯБЛУН**івка; • **ПЕНЬКИ** *πίνακες* Хм Старокост.: ПИСАРівка, ГРОМівка, ЖАБче.

ДЕМЕРДЖІ Км < тат. демерджі коваль: демер 'залізо, кузня' + джі/чі суф. діяча. • р. і г. **ДЕМЕРДЖІ** Км.

ДЕМІІВКА – прадавня назва історичного району Києва на березі р. Либідь: з дегип. **dmī** 'місто, квартал'; пор. також *Деміівка, Демівщина, Демковець*. Простенька назва селища – як пізніше *Лавра* з гр. 'квартал':

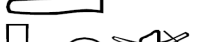
• **ДЕМІІВКА** **dmī** 'місто, квартал' у Києві Кв КСв: зат. ДЕМІІвський ПОКАЛ у кол. с. Конча-Заспа; ДУДки, оз. ДУДКове у кол. с. Старосілля, р. **НЕХОВ**на! ?*Nechao II y smt ДИМЕР*, **НЕГРАШІ** Наукратіс, РИКУНЬ, **ЖУК**ин, **ПІР**нове, **ВОРОПАЇ**в; • бол. *ДИМчуків* **dmī** у с. Йосипівка Вл Ківерці: **ЧЕМЕР**ин, ЖАБка; • **ДЕМІВЩИНА** **dmī** 'місто, квартал' Кв Кагарлик: ^ОРИХове; **РЖИЩІ**в; КАЛИНівка, **ВОРОН**івка; • *ДИМІВЩИНА* **dmī** 'місто, квартал' Пл ОРЖиця: ^ЛАМАХівщина, ФИЛОНівщина; МИСЮРівка, **ХОРОШ**ки, **ВОРОН**инці, ОНИШки; • стр. *ДЕМне* у с. РАКівчик ІФ КОЛОМІЯ: пот. ДЕМенівка у нп МОЛОДЯТИН; **ВОРОНА**, СЕМАКівці, БАБ'ЯНка, **ХОРОС**на; • *ДИМИНЕ* **dmī** 'місто, квартал' Кг Новоукраїнка: ОРИХове, ГРОМУха, ШИШкине, ВЕСЕЛий КУТ, **ВОРОН**івка, **В'ЮН**ки;

• *ДИМІВКА* Лв Миколаїв: **БОЛОН**і; • бол. *ДИМенець* **dmī** біля с. Грузятин Вл МАНевичі: КОПИЛля, **СЕВЕРИ**нівка, **ТРОЯН**івка, КАЛИНівка, **ЯБЛУН**ька; • р. *ДЕМЕНКА* **dmī** 'місто, квартал' у с. Авдіївка Чг СОСНИця: ПЕКАРІв, р. СЕЛЕЗнівка *σελίδες* у с. СЕЛЕЗнівка, р. **БРИТАН**івка *πρυτάνεις*, р. **БОРИШКА** *βῆρις* у с. **ВОЛ**инка (пор. Воля дгр. *βουλή*, дор. *βουλά* и *βωλά*, зол. *βόλλα* 'народні збори?'), ФИЛОНівка, **КОНЯТИН**, КИРИївка, ГАННІвка, ривч. **ЮР**івка у с. **КУПЧИ**чі Єгупт-, **ГАПШК**івка! *хрS* бойова сокира; • торф. *ДИМИНЕ* **dmī** у с. Кримне Вл Стара ВИЖівка: ^ЯРевище; оз. *СЕРЕХ* у с. *СЕРЕХовичі* ^ГРАБове; БОРЗова, **СЬОМАКИ**, РОКИТа, ТЕКля, СУКАчі; • *ДИМКА* Чв ^ГЛИБОка: КУТ, ЛУНка, ЛУКОВиця, ВОВЧИНець, БАГРИНівка; • р. *ДЕМ.КОВЕЦЬ* **dmī** 'місто, квартал' у с. Верх Стинава Лв Стрий: ЛУКОВиця 2, ЛАНівка, КУТи, ХРОМОГОРБ, БРАТКІВці; • бол. *ДИМЕНКА* **dmī** у с. КОПачі Кв ЧОРНОБиль: бол. БУШки *βωτς* Battle array у с. ОПАЧичі, МЕДвиж, ОТАШів; • *ДИМУСОВЕ* **dmī** Чг Новг-Сів: ^ЯМне; КИСЕЛівка, АРАПовичі, СТАХОРщина, УЗРУЙ.

ДЕМОТИВАЦІЯ ТОПОНІМІВ. • г. *Конский Огонь* над с. Ст. Гута ІФ на пд зах від с. Манява: "секрет" у переосмисленні словосполуки пол. *koński ogoń* 'кінський хвіст'; • б. *Ксеро-Тарама* (гр. сухий + тат. річка) – *Сирота Рома*; • с. *Янжуловка* Чг Семенівка перейменоване на "Жовтневе" даремно: це не від *янгол*, а від лит. *ažuolas* 'дуб'; • с. *Олтар* См С-Буда перейменоване на "Уралове" даремно: назва – не *вівтар*, а від аланс. *алдар* 'князь'.

р. **ДЕМУРИНА** у с. Демурино-Варварівка Дп П'ятихатки < ім'я Тимур (Тамерлан?). Також б. Демурина біля с-ща і з. ст. Демурина Дп. Кін. XIV ст. Також Димер, -ка? Див. II. ТЕМИРІВЦІ.

ДЕНЬГИ Чк < не від каз. денгелек 'круг', а швидше від пахлаві *dēnīg* (судячи з -ь-, – якщо це не частина процесу народної етимології). Пор. ур. Деньки біля с. Росоха Кв Іванків КШ21-8 (рис. Д7).

ДЕПТІВКА См < *dpt* 'корабель': *Дептівка, Тентівка*.

В Україні є дві точні репліки цього єгипетського прототипу:

• **ДЕПТІВКА** *dpt* 'корабель' [Toth, 23] См КОНОТОП!: БІЛОЗЕРка, ДУБОВ'ЯЗівка, ЖИГАЙЛівка, **НЕХАЇ**вка, БЕРЕЖне, ЛОБКівка, ПЕКАРі, ГАЙки, САМБІР, БІЛОУСівка, ЧОРНОплатове, РОКИТне, СОСНівка, ШПОТівка; • **ТЕПТІІВКА** *dpt* 'корабель' [Toth, 23] Кв БОГУСлав: СИНиця дслов. *сѣнь* 'вежа, башта' + *Ἰακχός* 'грек' 'вежа грецька', ТУНИки, **ЩЕРБАШИН**ці, ПобЕРЕЖка, **КОРЯКІВ**ка, **МИСАЙЛ**івка, БОРОДані, СЕМИГОРи;

І прізвище ТУПТало, яке мав до свого висвячення Св. Димитрій Ростовський.

• **ДОВПОТІВ** ? *dpt* 'корабель' ІФ КАЛУШ! : ^КУДлатівка; **ХОТІНЬ** *hṣtīc* 'місцевий князь, володар' [Toth, 23], **МИСЛІВ**, КРОПивник, БЕРЕЖниця, **ТОМАШІВ**ці, Пере**КОСИ**.

ДІДОВИЧІ Вл, ЖТ <

'wall', etc. (7.27).

[Buck], пор. пехл. *dez*

'фортеця'. +Тарн, Кошт.

ДІДенкове і **ДІДове** Дп Верхньодніпровськ; **ДІДилів** Лв Кам'янка-Буз.; **ДІДичі** і **ДІДовичі** Вл Ківерці; **ДІДівка** Рв Зарічне; **ДІДівка** Хк Вовчанськ; **ДІДівці** Чг Прилуки; **ДІДівщина** См Кролевець; **ДІДівщина** Кв Фастів; **ДІДківці** Хм Білогір'я; **ДІДківці** ЖТ Чуднів; **ДІДковичі** ЖТ Коростень; **Дідова Гора** Хм Славута; **ДІДовичі** ЖТ Новоград-Волинський;

г. **ДИТинка!** у Києві – місце найдавнішого укріплення (пор. дперс. *didā-* 'мур, вал'); **ДИТиничі** Рв Дубно; **ДІТинець** ЖТ Радомишль; **ДИТятин** ІФ Галич; **ДИТятки** Кв Іванків; **ДІТківці** Тр Зборів; **ДІТківці** Лв Броди.

Прикладом історичної обмеженості пояснень стає стаття зі словника А. Брюкнера:

"Оскільки назви дітей, слуг, челяді, невільників постійно збігаються, то на Русі **дѣтськъ** означало 'слугу князя, пристава, возного', звідки дієслово **дѣтковать** 'грабувати, здирничати' у **тлумачниках** Вісліції з **Червоної Русі**. **Дитинцем** звали на Русі "внутрішнє укріплення в городі – острогу", тобто **оточений муром майданчик** – осідок залози (**дітських**), і звідти перейшло до Польщі назва *dziedziniec* замість *dziesciniec*... всередині палацу – фортеці" [Brückner]. З пояснення випливає, що **дитинець** походить від **дітських**... А отже, ні. По залученні пахлавійського матеріалу (якого не знав А. Брюкнер) виявляється, що першоджерело – дперс. *didā-* 'мур, вал'. Тоді цілком природно, що назва залози фортеці, її захисників – **дітських** – якраз і є похідною від *didā-* 'мур, вал'. Від нього ж (а не від **дітських**) і укр. **дитинець**, і пол. *dziedziniec*, що вже зазнали переосмислення. У словнику І. Срезневського: **дѣтськованиѣ** – плата разсылному въ Зап. Россіи: –

Таке жь децковане отъ рубля по чотыри гроши, а на **дѣтськыи** = **дѣцькыи** = **дѣчькыи** = **дичьскыи** – отрокъ княжескій: – Василко же всѣдъ на +

мілю по грошу. *Привил. бояр. и мѣщ. Вит. 1503 г.* **дичьскыи** – отрокъ княжескій: – Василко же всѣдъ на +

прізви. Дичко.

бол. **ДІЖева** < пехл. *dez* 'фортеця'. • бол. **ДІЖева** біля с. ДРАБанівка Чк

Городище: р. ДІЖова; ВІЛЬшана, КАЛИНівка, ВОРОНівка, КУДИНівка.

ДНІПРО, ДНІСТЕР, ДУНАЙ, ДОНЕЦЬ. Група назв річок від

спільної основи алан. *dn- із значенням 'річка, вода'.

ДОБРОСТАНИ Лв < пехл.

𐌆𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇 *dabyrstān* **пехлевійська** школа чи дворище. Перший випадок надійного розпізнання топонімічного сліду школи. Цікаво, що це не грецьке схоле (як у назві **Сколе** Лв, – якщо це не частина ряду назв від туркм. *saqlaw* 'охорона'). – Отже, нарешті, – **школа**, причому маніхейська: **𐌆𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇** *dbyrst'n* **Добростани**.

На тлі кількох менш переконливих випадків, затьмарених пізнішими нашаруваннями й пристосуваннями, таки маніхейська реалія принесла (серед контекстів Пешітти) повноцінний доказ школи VI ст. н.е.:

• р. **ВЕРЕЩИЦЯ** **𐌆𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇** *farresh* у с. МШана Лв ЯВОРів: **КАМ'ЯНОБРІД!** **𐌆𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇** *hāmivoc!* ^ **КАЧМАР!** ^ **КЕРТИНів** ^ **ДОБРОСТАНИ!** **𐌆𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇** *dbyrst'n*; ЛЕЛЕХІВка, СТАРИчі, РОКИТне, ГОРАЄць, ПІСОЦЬкий, ЧОРНОКУНці, ЩИГЛі, БОРИСИ, КОЛОНИці, ДРОГОМИШЛЬ, ЖОРНИСЬКА, СТАРИЙ ЯРів, КАЛИНІВка, ВЕРХУТка, ЯМЕЛЬНЯ, РОГІЗне, Вел. МАКАРИ, ЧЕРНИЛЯВА, **БУДА**, ЗАДЕБРІ.

Належно оцінити деталі кортежу читач зможе, освоївши доказову базу кількох дальших аргументів. Але **ДоброСТАНИ** дуже схоже на репліку **𐌆𐌆𐌇𐌆𐌇𐌆𐌇** *dbyrst'n* при перс. *dabirestan* **'ШКОЛА'** (!). Побіжно помічені випадки співіснування у кортежах основ Дубр-/Дібр- і Добр-, що зміцнило думку про морфему **Добр-** (пехл. *dbyr* писар [McKenzie, 26], новоперс. *dabir*) як відмінну від Дубр- (кіпр. *dwfr*, кельт. **dubro-* [Buck, 35] вода): •

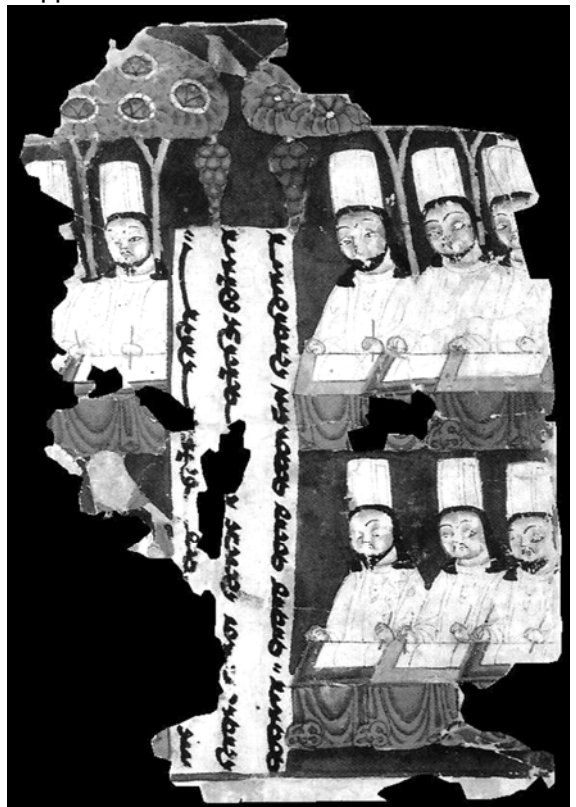

Рис. Д8. Маніхейські священики-переписувачі книжок

ГОРІШні ШЕРівці Чв Заставна: ^За**ДУБРІВка!**, **ДОБР**инівці; • пот. ПЧОЛиний у смт Дубове Зк Тячів: ТЕРЕСва, РАКове, **ДІБРІВка**, **ДОБР**янське, Усть-ЧОРНа, **ПЕЩЕРА**, КРИЧове, ШИРокий Луг.

Ще один **Добростан** є у Болгарії (Пловдив). У парадоксальний спосіб модель не збереглася в іраномовних країнах (напевно, була пов'язана з ідеологізованим минулим). Похідні в Україні: **Доброгостів** – 'писарі-гості', **ДоброСИН** слов. стънъ 'вежа, башта', **Добря-ТИН**, **ДоброКАМ'ЯНка** Мк – 'писарська вежа', **Доброславівка** – 'гостинний прийом писарів', **ДобряНИ** – 'писарі Іоана', **Добротимофіївка** Кг – явна модернізація ***Добротимошівки** тобто 'писарів з Дамаску'. **ДобраНИЧІВка** Кв – писарі на човнах (сканд. pokkvi ~ ночви), **Добрий Кут** – писарі з Ракотиса/ Олександрії, **Добромиль** – військові писарі, р. Добрик у с. Добрик – писемність (**dibrih**).

Слово виявилось парфянською культурною реалією, поширеною на захід аж до Ельби: Dobbrikow, Döbrichau, Dobber. **ТИН**, -**ZIN**; -kau, -gast, Dobritz 2, Döbritz, Döberitz, Döbritzschen, Dobers**schütz** 3, Dobras**schütz**, Döbs**schütz**. У Чехії: Dobro.hostov, -hošť, -**milice**, -slavice, -**ТИН**, Dobříkov, Dobřík.ovec, -ovice, Dob**šice**. У Польщі: Dobramyśl, Dobromyśl, Dobro**CIN**, -ek, Dobromil, Dobro.-gostowo, -gosty, -goszcz, -gościce, -sław, -ice, -iec, Dobrysyce.

ДОВБИШ ЖТ < пахл. dl(w)pwšt 'фортеця, захисний'.

бол. **ДОВГАЛІ** Кв < dwlgl тесля **durgar** [dwlgl | N ~] carpenter.

• бол. **ДОВГАЛІ** dwlgl тесля у с. ІВАНків Кв БОРИСпіль; • оз. **ДОВГАЛеве** dwlgl тесля у с. ДОВ-ГАЛеве Пл Миргород: б. ДОВГАЛева; • пот. **ДОВГАЛець** dwlgl тесля у нп Ходорів Кв Миронівка у нп БОБРИЦя і ЧЕРНИШі Чк Канів; • оз. **ДОВГАЛівське** dwlgl тесля у с. ка Пл Вел. Багачка; • **ДОВГАЛівка** dwlgl тесля Вн 1042; • **ДОВГАЛівка** dwlgl тесля Пл 10; • **ДОВГАЛівка** Пл 1302; • **ДОВГАЛівка** Рв 975; • **ДОВГАЛівка** Хк 18; • **ДОВГАЛівка** Хм 30; • **ДОВГАЛівка** Чг 1425; • **Довга Лука** dwlgl тесля + Іук См 814; • **Довголука** dwlgl тесля + Іук Лв 1694; • **DLUGOLEKa** dwlgl тесля + Іук 9 назв.

ДОВГОВЕ Хк, Хс < Daugava 'Зах. Двина'? Класичним периферійним архаїзмом для групи назв Каспр- / Кашпер- є форма гідроніма з "L erentheticum" **КАСПЛЯ** на суміжжі РФ Смол. і Ву Віцебск. Річка починається на 15 км північніше повороту Дніпра біля Смоленська, тече на північ і захід, впадає у Білорусі до **Даугави** (Зах. Двини; пор. Долгов Смол. 4, **Довгопілля**). Те, що в минулому це була частина водного торговельного шляху з Сирії, видно з назви селища у гирлі р. Каспля – • **СУРАЖ** (див.) Ву в оточенні багатого топонімічного ландшафту.

• **ДОВГОВе** Хк 1575; • **ДОВГОВе** Хс 185; • **ДОВГІВ** Вл 99; • **ДОВГІВка** Дп 654; • **ДОВГІВка** Дп 1377; • **ДОВГиниЧІ!!** (пор. **ДОБРАНИЧІВка**) ЖТ ОВРУЧ: ^ЗБРАНьки; ОЛЕНИЧі; • **ДОВГе Поле** Рв 273; • **ДОВГонОси** Вл 434; • **ДОВГопілля** ІФ 61 /попри все, пор. топон. модель **Daugavpils**/; • **ДОВГопілля** Чв 267; • **ДОВГополівка** Вн 1191; • **ДОВГополівка** См 1289; • **ДОВГуни** Чг Ріпки: ^ПИШики!, МАНьки; **КИСЛІ** ^КРАТИнь; ТУЛія, **ОЛЕШНЯ**, **КИСЕЛівка** ^СИДелівка, СЕМАКИ, р. ЛУБИЧ, **ДОБР**янка, ЛЮБЕЧ, КОРОБки, ЯВОРці.

ДОВГОШІІ < dlgwš 'бідак' // **dargāh** [dlg's | N ~] doorway; **Довгошіі** Рв; прізви. **Длугош**.

ДОЗОРЦІ НА КРАЮ СТЕПУ. На карті це виражено багатьма мовами:

• **ЛИТ**ячі Тр ЗаЛІШики < **днор. līta** 'роздивлятися'; • **ЛІТ**виця Рв Дубровиця; • **ЛІТ**ин Вл Турійськ; • **ЛІТ**ин і **ЛІТ**инка Вн ЛІТин; • **ЛІТ**иня і **ДЕРЕЖ**ичі авест. **dərəs-** дивитися Лв ДРОГОБИЧ! drupušt!; • **ЛІТ**ки Хм **ДЕРАЖ**ня авест. **dərəs-** дивитися; • **ЛІТ**ки і **ЛІТ**очки Кв Бровари; • **ЛІТ**ки ЖТ Лугини; • **ЛІТ**овище Тр Шумськ; • **ЛІТ**овище Лв Броди; • **ЛІТ**огоЩа Вл Рожище; • **ЛІТ**ятин Тр Бережани. **Літогоща!!**, **Літятин!** **ЛитовЕЖ** Вл Іваничі.

• УЛАД-івці ґотс. **wlaitōn**, Goth. *saihwān* 'see';
• **ДеДЕР**Кали, **ДЕР**Качі, **ДЕР**Гачі гр. δέρκομαι;
• **ДЕРЕЗ**івка авест. **dərəs-** дивитися Зп Вільнянськ;
• **ДЕРЕЗ**увате Дп Синельникове; • **ДЕРЕШ**ова Вн Муровані Ккурулівці; • **ДЕРЕГ**івка Хк Нова Водолага; • **ДЕРЕЖ**ичі Лв Дрогобич; • **ДЕРАЖ**ня!;
• **ДЕРЕК**івщина Пл Лохвиця; • **ДЕРЖ**аки Хм Білогір'я; • **ДЕРЖ**анівка Хм Дунаївці; • **ДЕРЖ**анівка Чг Носівка; • **ДЕРЖ**анівка Вн Хмільник;
• **ДЕРЖ**анівка ЖТ Олевськ; • **ДЕРЖ**анівка Вн Козятин; • **ДЕРЖ**анка Вн Ямпіль; • **ДЕРЖ**ів Лв Миколаїв;

• **МОТИЖ**ин лит. matyti 'роздивлятися'

δέρκομαι (aor. 1 ἐδέρχθην, aor. 2 ἔδρακον—επ. δράκων, pf.-praes. δέδορκα) 1) смотреть, глядеть (τινα Hom. u τι Aesch., Soph., ἐς τινα Hes., Eur., κατά τι Aesch. u ἐπί τιτι Anth.); δ. δεινόν Hom., Hes., δεινά Aesch. u σμερδαλέον Hom. глядеть страшным взором; πῦρ ὀφθαλμοῖσι δεδορκώς Hom. грозно сверкая глазами; 2) видеть, замечать (ὀφθαλμοῖσι τι Hom., Aesch.; τινα Eur.): σκότον δεδορκώς Eur. видящий (лишь) тьму, т. е. слепой; ὑπὲρ τὸν Λυγχεά δ. τιτι Luc. яснее Линкея видеть кого-л. насквозь; 3) видеть, быть зрячим: τυφλὸς ἐκ δεδορκότητος Soph. ставший из зрячего слепым; 4) видеть дневной свет, т. е. жить, быть в живых (ἐπὶ χθονί Hom.): ἀλαοί (v. l. ἀμαυροί) καὶ δεδορκότες Aesch. мёртвые и живые; 5) воспринимать, слышать (κτόπον Aesch.); 6) блистать, сиять (δέδορκεν φέγγας Pind.; δεδορκὼς ἄστρον ὧς Soph.).

Рис. Д9. Дієслово гр. δέρκομαι ~ δέδορκα

	15.51 SEE	15.52 LOOK (vb.), LOOK AT	15.53 SIGHT (subj.)	15.54 SIGHT (obj.), LOOK (obj.), APPEARANCE
Grk.	ὄραω, ὄψομαι, εἶδον, δέρκομαι	βλέπω, σκέπτομαι	ὄψις, δρασῖς	ὄψις, θέα
NG	bléπω, eída	κοιτάζω	ὄψις, δρασις	ὄψις, θέα
Lat.	vidēre	aspicere	vīsus	aspectus, speciēs
It.	vedere	guardare, mirare	vīsta	vīsta, aspetto, etc.
Fr.	voir	regarder (mirer)	vue	vue, aspect, etc.
Sp.	ver	mirar	vīsta	vīsta, aspecto, etc.
Rum.	vedea	se uita	vedere	vedere
Ir.	ad-cīu	dēccu, fēchaim, sellaim	rodarc, imcaissiu	ēcosc
NIr.	(do-)chim	fēachaim, dearcaim	radharc, amharc	fēacham, radharc
W.	gweled	edrych, syllu	golwg	golwg, drych
Br.	gwelet	sellet	gwel(et)	gwel(et)
Goth.	saihwān	saihwān(wlaitōn)	siuns	siuns
ON	sjā	lita	sjōn (sȳn)	sȳn
Dan.	se	se paa	syn	udseende, syn
Sw.	se	se på, blicka	syn с'ынъ 'вежа, башта'	utseende, syn
OE	seon	wlitan, lōcian, scēawian	gesiht, sȳn	wlite, gesiht
ME	seen	loke	sighte	sight, lok(es)
NE	see	look	sight, vision	appearance, look(s), sight
Du.	zien	aanzien, kijken	geziht	aanzien
OHG	sehan	scouwōn	gisiht	gisiht, gisiuni
MHG	sehen	schouwen	gesiht	gesiht
NHG	sehen	schauen, blicken, ansehen	gesicht	aussehen
Lith.	matyti, regėti	žiūrėti (veizdėti)	matymas, regėjimas	išvaizda
Letl.	redzēt	skatīt, lūkuot	redze	izskats, veids
ChSl.	viděti, zřěti	žřěti, glědati, sŭmotriti	zřěňtje	zrakŭ, vidŭ
SCr.	viditi	gledati	vid	vid
Boh.	viděti	hleděti, patřiti, dívati se	zrak	vid
Pol.	widzieć	patrzeć, spojrzeć	wzrok	wygląd
Russ.	videt'	smotret', gljadet'	zrenie	vid
Skt.	dṛṣ-, paç-, ikṣ-	dṛṣ-, ikṣ-, ava-lok-	dṛṣṭi-	dṛṣ-
Av.	vaēn-, dərəs-	dī-		

 ДОЛИНівці Лв, Хм <? гр. δοῦλον 'раби'.

 ДОЛІТОПИСНА МОВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ У ТОПОНІМІЇ

– наукова проблема, дослідженню якої присвячена однойменна книга 2016 р. Сама ідея – спробувати проникнути до обставин і подій минулого через місцеві назви – бере початок від часів заснування теоретичного мовознавства у перші десятиліття XIX ст. Засновник сучасної науки про мову В. фон Гумбольдт висловив її так: "Через місцеві назви – найдавніші й найтривкіші пам'ятки – розповідає давно згаслий народ про свою історичну долю: спитаймо себе лишень, чи цей голос нам зрозумілий" (цит. за: [Eichler, с. IV]).

Певний час вважали, що найдавніші назви на карті – це імена річок. Дотепер класичними працями з гідроніміки є дослідження А. Краге про "давньоєвропейську гідронімію", В. Топорова і О. Трубачова про гідроніми Верхнього Подніпров'я, О. Трубачова про назви річок Правобережної України. Видатними науковими подіями стали публікації вчених Інституту мовознавства Академії наук України: це "Словник гідронімів України" (1979; є pdf; тут зібрано понад 20 тисяч імен українських річок), і написана на основі цих даних колективна монографія "Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках" (1981). Слід згадати і "Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі" (1985; є pdf), і "Словник мікрогідронімів України" (2004). Важливий топонімічний доробок залишили А. Білецький (грецькі топоніми в Україні), В. Бушаков (історична топонімія Криму) та інші вчені.

"Наші землі над Дніпром і Дністром зберегли від найдавніших часів в окремих районах поодинокі доіндоєвропейські місцеві назви (*протофінські й кавказькі*), а в інших – ранні індоєвропейські топоніми: *фракійські, дакійські, іллірійські*. Основних загальноукраїнських пластів географічних назв дописемного періоду – п'ять. Крім самих слов'ян, за два з половиною тисячоліття тут залишили свій слід племена *іранців, кельтів, германців і алтайців*" [Тищенко 2008, 13].

"Ще Ізм. І. Срезневський пояснював причину масового збереження у нас місцевих назв від прадавніх часів: "вони могли утриматися лише постійним знанням позначених ними місцевостей, відомих *постійно близьким до них мешканцям*". Репресований за дослідження литовського періоду історії України П. Клепатський додає до цих слів: "У середній Наддніпрянщині збереглося чимало міст зі старими літописними назвами, отже, *спадково збереглося і їхнє населення*" [Клепатський, 449]. Це поготів слушно для вдесятеро численніших назв, давніших від часів літописних, але літописом так і не згаданих: вони дотривали до наших днів у пам'яті нащадків тих, хто ці назви не лише вживав, але спочатку й розумів" [Тищенко 2011, 161].

З цих спостережень вітчизняних вчених, як і "з досвіду класиків топоніміки на Заході (А. Доза, К. Краге, Е. Айхлер, Б. Бахрах, Й. Піль, А. Вейнен, Л. Кіш, А. Лева) професор К.М. Тищенко виніс переконання, що також і ойконіми України можуть містити в собі напівстерті, але реальні, конкретні відомості про минуле, а тому це перспективний, хоч і складний, об'єкт вивчення. Дослідник першим звернув увагу на те, що історичні різномовні пласти топонімії на карті відповідають аналогічним пластам запозичених слів у словнику. Звідси виникла думка упорядкувати й узгодити відомості про них" [Пащенко 2013, 22].

Про найглибші історичні пласти місцевих назв відомо найменше: "16 найдавніших – а тому й найскладніших для вивчення – пластів топонімів і апелювативів українського словника відносяться до періоду, ранішого від X століття. Очевидно, що саме для цього часу – за браком письмових пам'яток – набуває першорядного значення **мовна пам'ять народу** як джерело фактів про тодішні етнічні контакти" [Тищенко 2006, 11-12]. Ці міркування відповідають і висновкам істориків-джерелознавців: "Історична топонімія може стати вельми цінним джерелом особливо при вивченні найдавнішого періоду міжетнічних контактів. Джерело це перспективне, бо практично не вивчене, ...адже повною мірою таке вивчення посильне лише для лінгвіста" [Назаренко А.В. // Древняя Русь в свете... 2003, 300].

Одноименна книга 2018 р. "Долітописна мовна історія українців" складається з двох частин. Перша – видані повторно важливі праці 2012–2015 рр.: "Гени, мова, Україна"; "Всеслов'янськість української мови"; "Асиміляція меншин в україномовній спільноті"; "24-а перська сатрапія в минулому України". Друга частина – студії сліду в топонімії України мовних контактів греко-єгипетського вектора елліністичного й ранішого часу: "Історія України з єгипетського берега"; "Античність на в'язаних човнах"; "Потаємний коптський світ України"; "Догрецький Єгипет у догрецькій Україні". Передмову до книги написав акад. НАН України Г.П. Півторак.

ДОЛМАТівка Кв < 1) генонім печеніз. Дуру-Талмат [КБ]; 2) хоронім Далмація.

ДОРОГОЖИчі Кв < монг. *daruyači* 'уповноважений'. У назві історичного району Києва (і теперішньої станції метро) ДОРОГОЖИчі відображено давній монголізм; висновок про це зроблено 2010 р.; "*даругачи* монг. той, хто ставить печатку [Баскаков 1987, 40] – ДОРОГОЖИчі Кв (пор. вул. Дорогожичька у Києві), ДОРОЖинка Чг, -нянка Зп" [Тищенко 2010, 102]. Однак хто б міг уявити, що в Україні є інша репліка цього ж прототипу, але з оригінальною китайською вимовою (!), – яка ще й висвітлює морфологічний поділ, словотвірну структуру та історію обох реплік: див. II. Толуковичі.

• ДОРОГОЖИчі монг. *даругачи* той, хто ставить печатку [Баскаков 1987, 40] Кв КСв: **ТОЛОКУНЬ** 達魯花 *Daluhua daruya-* 'начальник', ДИМЕР < Дим^{на}ер?, БУЧа, КАТЮЖанка, ДМИТРівка, ЧАБАНИ, ЯСНОгородка;

Сюди ж і інші репліки ДОРОГИЧИ-вка *daruyači* + -в.ка Тр!, ДОРОГОЩа Хм (*-ж-ча) та іст. ДРОГИЧИН! і ДЕРГАЧІ Хк, ДЕРЕЖИЧІ Льв 309 ДЕРЕГівка Хк 1707, ДЕРЕКІВЩИНА Пл 1066; ДЕРЕБЧИН (полов. *v* < *g*, як у рос. *его* [йево]), ДЕРЕВИЩИНА монг. *daruyači* Жт 72

ДЕРГАЧІ Хк, ДЕРКАЧІ Жт 1214, Пл 83, 1326, См 782, Хк 311, Хм 1057, івка (але пор. і гр. *δέρκομαι* 'бачити').

Річ у тім, що *даруга* – не лише 'печатка', але й евенк. заст. 'староста' з письм.-монг. *даруга* 'начальник' (сучасне монг. *дарга*: Дергачі). Це реалістичний прототип для основи Дорог- (+ паралелі з аланською ламбдою):

ДОРОГАНЬ ЖТ 85 (і р. ДОРОГАНка = ДАРАГАН! у с. Даничі Чг Ріпки, пор. **Довжанка** Мк, Од, Тр, Хк), ДОРОГУНЬ ЖТ 1454 (пор. **Толокунь** Кв!), якут. *дархан* 'шановний' (пор. ТАРГАН Кв 397), з перс. *dāroḡā* [СТМЯ, I, 200].

Дорогиничі Вл, Дорогинка Кв, Чг, Дорожинка Кг (пор. **Довгиничі** ЖТ!), Дорогів ІФ 1118 (тут же є **Тулукив** ІФ!).

ДОРОГОБУЖ Рв 142 (напр., від *buga-* 'місцевість, місце, земля, країна') – тоді сюди ж і Дрогобич? А не до ДроБИШ-ів.

ДОРОГОБУЖ, ДРОГОБИЧ і **Довбиш**, -і ЖТ, **Довбичка** Кв, пор. **Долобів** Лв. Сюди ж і **Товпихин?** (чж. *ruh-'a-i* місце, область) Рв 585 (і прізви. Толбух-ин). Тоді й Пухівка, Пушинка.

р. ДОВГОБОР'є **daluhua-borz-* (буж < буга) у с. Калинівка ЖТ Народичі; ; р. ДОРОГинка п Тетерева ЖТ ЖТ; ; р. ДОРОГинка *daruḡa* п Ірпеня у с. ДОРОГинка Кв Фастів:

ДрогоМИШль *daruḡa* 'начальник (з) Єгипту?'

як. *дархан* 'шановний' (пор. ТАРГАН Кв 397), з перс. *dāroḡā* [СТМЯ, I, 200] ~ *долган > ДОВГУНИ; р. ТУРХАНка як. *дархан* 'шановний' Рв Березне; ДЕРГАНівка ЖТ 1527

ДОРОШІВЦІ Чв < **drōš** [*dlwš*] mark, branding; punishment 'позначка, тавро, спалення; покарання', **drōšidan**, **drōš-** [*dlwš-ytn'*] brand 'палити' [McKenzie].

Після кількох інших гіпотетичних прототипів (напр., Doras 'столиця кримської Готії') пахлавійський прототип виглядає найбільш переконливо (as of 2017). І мабуть-таки сюди – "Цить, бо **дорощ** прийде!" Адже це значно серйозніший "дорощ".

ДОРОШІВЦІ Чв Заставна: ~

Погорілівка! (див. карту у врізці); ДОРОШКІВЦІ ЖТ; ДОРОШІВКА 6, ці Чв; Вел., Мал. Дорощів Лв; пот. Дорощівка Чв Заставна; яр ДОРОШІВ п Листяної Айдару Лг; і прізви. ДорощЕНКО 'син дороща'; пот. ДОРОШІВський ІФ Долина: **ліс** Дорощівський!; стр. Дорощівка = **ДАРАШ**евка 1800 р. Кв Сквиря: ; б. Дорощева Дубина = **ДАРАШ**ева Дубина! л Маячки Казенного Торця п Сіверс. Дінця; ТАРАШани Чв 82; І Старий **ТАРАЖ**? Тр 586; б. Дорощева л. Безіменної вп. в Аз. м.: кург. ДОРОШІв; яр ДОРОХІв; р. ДЕРАЖка у с. Мал. Стидин Рв Костопіль: ДЕРАЖне; ДЕРАЖня См 1753; ДЕРАЖня Хм 281; БУДЕРАЖ ЖТ; БУДЕРАЖ Рв 234; БУДЕРАЖ Рв 405; ПОДОРОЖНЯ Вн 1366; ПОДОРОЖНЕ Кг 1209; ПОДОРОЖНЕ Лв 457; ПОДОРОЖНЕ Лв 1733; БУДАРКИ Хк 743; Якщо і Старий ТАРАЖ *doros*, то ці фонетичні зміни й могли привести до форми Тараща.; ТАРАЩа; ТРУШ; ДРУЖКІВКА? Див. ІІ. ТРОЩА.

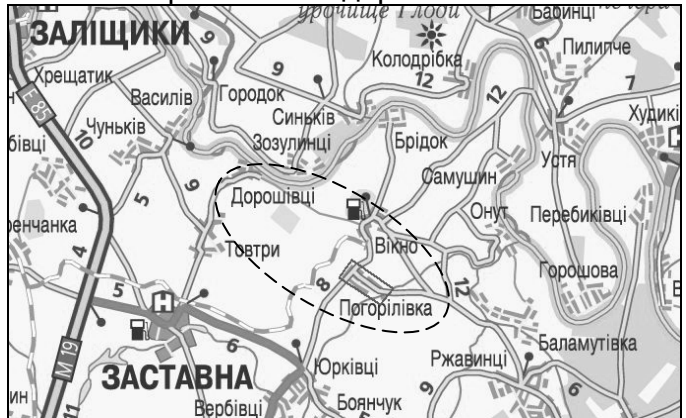

Рис. Д10. Сусідство сіл Дорощівці, Погорілівка Чв Заставна

ДОСИН Хм < пахл. *dwsyn* 'полив'яний посуд'.

dōsēn [*dwsyn'*] gummy; plaster; *glazed (pottery)

ДОХНО Вн < ав. *dahma?*

приклади

ДРИГЛІВ ЖТ < ав. *drigu* бідний побожний зороастрієць (М. Бойс).

ДРИГЛІв; НЕДРИГАЙЛІв См; ДРИЖИНА Гребля Пл; ДРИЖИПОЛЕ Чк;

ДРОБ- < Lith. *drobė* 'fine linen cloth', see 6.12.

• ДРІБЦІ Чг КОРОП: ^ГОРОХове; БОРЗенців, БОРИСове, ТАРАСівка, КРИСКИ, РАДИЧів, СОХАЧі, ШАБАЛІнів; • пот. ДРАПАКІвський у с. Верх. Студений Зк Міжгір'я; • бол. ДРАПЧИКове у с. Луговики Кв Поліське: • оз. **ДРОБОТ**ове *drubušt!* 'фортеця, захисний' = Дібрівка у с. ОГІРівка Пл Вел. Багачка.

• DROBITZ 63d Halle: **OSTRAU**, TREBBICHau; • DREBKau 69a Cottbus: **DÖBBRICK**, sTRÖBITZ!, Gross DÖBBERN; • DRÜBECK 48d Wernigerode; • DREBSdorf 61d Eisleben: **SCHWENDA**; • DREBACH 90 с Chemnitz: ZSCHOPau, KRUMhermersdf.

ДРОБИШІВ Чг пахл. *drubušt!* 'фортеця, захисний'.

Етюд про форти парфянського часу (-III/+III ст.). Одна з перших знахідок пехлевійського прототипу:

• **ДРОБИШів** drubušt! 'фортеця, захисний' / *дро^{го}-буж Чг Новг-Сів: **^АРАП**овичі, КОМАНЬ; **ЯМНЕ** сскр. Yamna Джамна/ або Ям – первісне джерело ЯММА 'море' (арам. ідегр.) [Nyberg, II, 7], ГОРБове, КИСЕЛівка, БУГРИНівка, СТАХОРщина ^ФОРОСтовичі, ПЕЧЕНЮГи, АРШУКИ, УЗРУЙ, КАРАБАНИ, ЯСНЕ, ПОЛЮШКине, ШЕПТАКИ;; Деревищина Жт; • руч. ДРИБУШівка у смт ДРОБИШево drubušt! 'фортеця, захисний' Дц Красний Лиман: КАРАВАН, ЯМПОЛівка, ЯМпіль Ям – первісне джерело ЯММА 'море' (арам. ідегр.) [Nyberg, II, 7], СОСНове!, ЗАКІТне!!, КАЛЕНики, ШАНДРиголове, ЯЦьківка; • р. ДРОБУШка п Груні Пл.; рук. ДОБРИШИна (Ворскли) у смт Опішня Пл Зіньків.; р. ДОБРИЖа п Свеси Івоту См ЯМпіль Ям – первісне джерело ЯММА 'море' (арам. ідегр.) [Nyberg, II, 7]; • пот. ДОБРИК у с. Добрік Зк Рахів; • торф. ТРУБІЖ біля смт Баришівка Кв.; • **ДРО ОБИЧ!** drubušt! 'фортеця, захисний' Лв рц.; • **ДРО ОБУЖ?** drubušt! 'фортеця, захисний' РФ Смол.; • бол. ТРУБАЧове у с. ШИРОКе Вл Горохів.; • **DROBSCHee!!** D [Encarta!] (56b) BEESKOW: ^SCHWENow; Alt SCHADow, **TREBATSCH = ZRJOBolCe** ^Sabrodt, Kossenblatt = KOSToMLOT, **CAHNSdorf = DROBKowu**, Schiebsdorf = ŠUPice;; • **DRÖBISCHau** 85c Ilmenau: OELZe 97a; • **DURBUSCH** Köln.; • **ДЕРБИШева** РФ Челяб.; • **ДЕРБИШИ** РФ Владим.; • **ДЕРБЫШева** РФ Пермс.; • Бол. **ДЕРБЫШки** РФ Татарс., Казань.; • **ДЕРБЕЧка** Затон = ДЕРБЕШКинский Затон РФ Татарс.; • ДРОБЫШево РФ Липец.; • ДРОБЫШево РФ Омс.; ДРОБИХин РФ Астрах.; • **ДРОБЫШЫ** Ву Гродна: ДВАРЬЩа 2; • **ДВАРЬЩа** Ву Віц.4, Гом.3, Маг., Мін.; • **DROBŪKSCiai** Lt Telsiai; • **DROBOKSCiai** Lt Telsiai; • **DRABEŠi** Lv Cesis.; • **DVORIŠCe** Lv Kraslava.; • **ДВОРИЩИ** РФ Тверс., Пск., ; • **ДВОРИЩе** Жт 2; • **ДВОРИЩе** РФ Новг.2, Костр., Лгр., Смол.2; • **ТРУБЕТЧино** РФ Ульянов., Лип., Самар., Саратов.; • **ТРУБЕЧино** РФ Орл., Курск.; • **ТРУБЧевск** РФ Брянск.; • **ТРУБИЦы** Рв 558; • **ТРУБОЧка** Вн 253; • **ТРУБЧин** Тр 108; • **ТРЕМБАЧева** Лг 203; • **ТРЕБЧине** Кг 1073; • **ТРЕБУХи** Вн 699; • **ТРЕБУХівка** Хм 351; • **ТРЕБОКівці** Лв 375; • **ТРЕБУСівка** Вн 1017; • **ТРЕБІЖі** Рв 976; • **ТРЕБУХів** Кв 290; • **ТРЕБУХівці** Хм 787; • р. **ДРАБИШТя** у Молдові на карті Kiev& біля нп **drubušt [dl(w)pwšt!]** fortress.

БРІЧень; ~**ih**: defence, fortification. (MacKenzie).

Про основу Дрист- замість < MPrs dryst у П. Чучки випадковий матеріал. б. ДРИЩівський Ліс п Вовчої Самари Дніпра Дц. Значно старіші форми з -л- > -в-:

ДОВБИШ dl(w)pwšt 'фортеця, захисний' Жт 47!;; **ДОВБИШі** Жт 1705.; пот. ТОВПАШ у с. ШИРОКий Луг Зк Тячів: пол. Товпаш; **ТОВПИЖин!** dl(w)pwšt 'фортеця, захисний' Рв 585; **ТОВПИШірка** dl(w)pwšt 'фортеця, захисний' (лише на карті); пот. ДОВБУШанка і г. Довбушанка у с. Криворівня ІФ Верховина.; брід **ДОВБИШки** у с. КЛИВИНИ Кв Поліське: бол. **ДРАПЧИКове** у с. Луговики; оз. **ДОВБИЧка** dl(w)pwšt 'фортеця, захисний' = 1702: ДОЛОБЕЖ на о. Долобський = Труханів! Кв: долоб = дараб!; оз. ДОЛОБСьКе у с. Витачів Кв Обухів; Вища **ДУБЕЧня** ?dl(w)pwšt 'фортеця, захисний' Кв Кв; торф. ДУБЕЦківське Жт Олевськ.; ДУБЕЧне Вл; ДУБЕЧно РФ Пск.; ДУБЕЧено РФ Мск.; ДУБЕЧна Ву Брест; DUBECZno Pl Lub.

ДРОГОБИЧ Лв < drubušt! 'фортеця, захисний' з подальшою епентезою (вставкою). Початки історії назви *Дрогобич* висвітлюють збережені форми цієї основи з -ш-: пор. імена 1436: Drohobisz, 1464: Drohobysch, XV ст.: Drohobyszowicz [Чучка 2011, 177]), прізвища Droboysz, Drobeš [Чучка 2005, 211]; Drybus Pl; Drahobuz Cz, Drohobyczka Pl, *Дроговиж* Лв, *Дорогобуж* Рв, РФ Новг., Смол.; основа ж Дробош- – з прототипу пехлеві **دروبوشت** drubušt 'фортеця, укріплення' [MacKenzie, 28]. У Польщі існують нп Dołhobyczów і пішохідний перехід Угнів – Долгобич (Dołhobycz) з типовою ознакою пехлевійського мовного середовища l ~ r, збереженою у цих назвах.

ДРОЗДИ Кв < drōšidan, drōš- [dlwš-ytn!] brand. **drōš [dlwš]** mark, branding; punishment

ДРОЗДинь Рв, ів Рв, івка Чг, івшина См, здні Вл, овиця Чг ичі Лв 2; авест. derez-наглядати. + Дорош-.

ДРОНівка Дц < drōn [dlwn! | N darūn] consecrated bread.

бол. ДРОНьове Жт; г. ДРОНьова у смт Седнів Чг Чг; ур. ДРОНів Острів у с. Смолянка Чг Куликівка; ДРОНівка См; ДРОНівка Дц. Пор. ДРОНовка РФ Курс. ~ Парфен, р. Обеста; ДРОНово РФ Брянс.; ДРОНово РФ Белг.

ДУБН.ЯКИ ЖТ < сир. **دبرنا** dūrna 'скриня мумії, дерев'яна труна' + 'Γαχός 'грек'?

Серед назв кола "грецьких реалій" є *Дубняки* Рв і яр *Дубняги* Дц. Їм відповідає помітна, хоч і не дуже численна група матеріально і структурно схожих топонімів у інших слов'яномовних народів: *ДУБНЯГи* РФ Ленинг., *ДУБНЯКі* Ву 2, *ДЕВНИАКі* Pl 74 c2, *ДЕВНИАК* 158 a3, 115 c3, 23 b1, 157 a1 (пор. і 32 інші назви від основи ДЕВН-, *DUBNI* Нг 20 Ре78). Це було до переселення слов'ян на південь від Дунаю, адже саме такої основи там немає. Вибір прототипу з сирійської лексики цілком конкретний: сир. **دبرنا** dūrna 'скриня мумії, дерев'яна труна' + 'Γαχός 'грек'. Пор. дотепер непояснені ідіоми *дати дуба*, *врізати дуба*.

• **ДУБН.ЯКИ** **دبرنا** m. a *mummy-case, wooden coffin* Рв САРНі!: ^ЧУдель; МаслоПУЩа₁ (Misr + Pshitta?) ^КОПище, **РЕМчиці**, **ТРИСКИні**, Яринівка; МаслоПУЩа₂ ^СТРІЛЬськ; **СТЕПАНЬ** σκεπανός 'захищений, вкритий', жін. р. σκεπανή ^ГРУШівка, КАЛІНівка, МЕЛЬНиця; БУТ.ЕЙКи, ФЕДОРівка, **КРИЧільськ**, ЯБЛУНька, ВЕРБче, ГЛУШиця, ОБІРки, КАТЕРІНівка, ГЛУШиця, **ЧЕМЕ-**

Рис ^ТУТовичі = ТОТовичі, ЧАБель; • яр **ДУБНЯГИ** **ἰῶσῖ** т. а *тутту-кейс, wooden coffin* п ШАБЛина ЧОРНОГО ЖЕРЕБЦя СІВЕРС. ДІНЦя, пор. с. ШАБЛин ЯР біля с. Попівка ("Кіровськ") Дц Кр. Лиман: **ЯМПІЛЬ**, **ЯМПОЛІВКА**, **КРИВА ЛУКА**, РІДКОДУБ, ШАНДРИГОЛОВЕ;

• **ДУБНЯГИ** РФ Ленинг., 66д ВОЛХов: СОЛОНІЦя, СУГОРОВО, СИТОМЛЯ, **МЫСЛЕВО**; • **ДУБНЯК** РФ Новг. 26а Сольцы: **ЯМИЩЕ**; ур. **КОБЫЛЬНАЯ**, ЧУДСКО, **ДУБЕНКА**. р. СИТНЯ; • **ДУБНЯК** = **ДУБНЯ** [Encarta] **ἰῶσῖ** dupna РФ Пск., 18е ДНО: р. **ДУБЕНКА**, ЧЕРНОБОЖЬЕ, **КОВКИНО!**, ЖАДИНОВИЧИ, СВОРЫЖ, БАБУРИНО; • **ДУБНЯКИ** Пск., 38е Вел. ЛУКИ: ^**КУРЬЯНИХА!**, ЖЕГАЛОВО, **ГРЕЧУХИНО**, **ПЕСКИ**, **ГРИШИНО**, ЯМНИКОВО; • **ДУБНЯКИ** РФ Брянс., 27а СтародУБ: на р. РЕВНА, ПОНУРОВА, **ВЬЮНИЩЕ**, (+ГРЕМ'ЯЧКА Уа Чг), **ПЕСЧАНКИ**, СУХОДОЛЬЕ; • **ДУБНЯК** = **ДУБНЯ** [Encarta] **ἰῶσῖ** dupna РФ Яросл., 20в Данилов: КУРИЛОВО, **ФЕДУРИНО!** ^**КОРЯГИНО**, ОРЕХОВО, ХОХЛОВО, Под**ДУБНОВО**; БОРИСОВО, СТАРОВО; • **ДУБНЯКИ** РФ Ряз. 12в **БОЖАТКОВО**, ЖУКОВО, СЕМЕНО-ОЛЕНИНСКОЕ, ДЕНЕЖНИКОВО;

• **ДУБНЯКИ** Ву Гомій: **ПЕСКИ**, КАПЛИЧИ, БЕРЕЗНЯКИ;

• **DEBNIAKI** Pl 74 c2 Włocławek: RAKUTOWO, **SKRZYNIKI**, CZERNIEWICZKI; • **DEBNIAK** Pl 115 c3 TOMASZÓW Maz.!: **SKRZYNIKI**, SWIAŃNIKI; • **DEBNIAK** Pl 158 a3 Sandomierz: ^POPÓW; JAKUBOWICE, TOMASZÓW; • **DEBNIAK** Pl 23 b1 Suwałki: LipniAK, Białobłota; • **DEBNIAK** Pl 157 a1 Kielce: ^**JELENIÓW**, **KRAJKÓW**, **DEBNO**.

Літописець хотів розповісти про цю епохальну зміну і для цього згадав спочатку, як ховають небіжчиків "неполянські" племена: "А Радимичи, и Вятичи, и Северо одинъ обычай имяху: живяху в лѣсѣ, якоже всякый звѣрь, ядуще все нечисто, и срамословье в нихъ предъ отци и предъ снохами; и бѣраци не бываху в нихъ, но игрища межю селы. И схожахуся на игрища, на плясанья и на вся бѣсовьскыя пѣсни, и ту умыкаху жены собѣ, с нею же кто свѣщевашеся; имяхуть же по двѣ и по три жены. И аще кто умряше, творяху трызну надъ нимъ, и по семь творяху кладу велику, и възложать на кладу мертвѣца, и съжигаху, и по семь събравше кости, вложаху въ ссудъ малъ и поставляху на столпѣ на путехъ, иже творять Вятичи и нынѣ. Си же обычай творяху и Кривичи и прочии погании, не вѣдуще закона Божиа, но творяху сами себѣ законъ" [ПВЛ].

Звідси впливало б, що поляни ховають своїх небіжчиків інакше. Однак псковський монах Сильвестр, "редагуючи" у Видубичах текст літопису, міг вирізати й ту частину, де пояснено, **хто і за яких обставин навчив полян** нової культури і, зокрема, **звичаю поховань у труні**. Саме бажанням применшити роль полян у культурній трансформації X ст. пояснює таку купюру. Усунутий слід об'єктивно свідчив на користь "шляху з грек у варяги", а не "потрібного шляху навпаки".

Сполука сир. **ἰῶσῖ** dupna 'труна' + **Ἰακώβ** 'грек', у основах топонімів **Дубняги**, **Дубняки** наближає до відповіді на питання, хто ж усе-таки навчив. Водночас це пояснювало б і формальну відмінність топонімів Дубна з кінцевим -а від звичайніших на -о і -е (отже, і в "лісовиків" був шанс засвоїти цей звичай):

• **ДУБНА** **ἰῶσῖ** т. а *тутту-кейс, wooden coffin* на Волзі! РФ 149в Моск.: РАМЕНЬЕ р. Волга; БЫКОВО, **КОПЫТОВО**, р. КРУТЕЦ Тверс.; СТАРИКОВО, КИМРЫ!, р. **СЕСТРА**, СОРОКОПЕНИНО; • **ДУБНА** **ἰῶσῖ** dupna РФ Тула 9г рц: р. **ДУБЕНКА**, **КОПТЕВО**, СЕМЕНОВКА, МАЛАХОВО, р. ЧЕРЕПЕТЬ, р. КОЛОДНЯ; • **ДУБНА** РФ Тула 27а БЕЛЕВ: КАТАЛАНОВО!, КОННОВО, **ЗЮЗНЕВО**; • **ДУБНА** РФ Калуз. 26б, Дудоровский: ПОЧИНОК, СЕРАЯ!, ФУРСОВО, БРОДОК, р. ЖИЗДРА; • **ДУБНА** РФ Смол. (49 1а): р. **ДУБ.ЯНКА**, **КОНОПЛЯНКА**, + **ОРЕХОВНЯ**, ИГУМНЕВО, ПРОНЬКИНА;

• **ДУБНО** РФ Пск.. 43 в Невель: ХУДОЯРОВО. ШЕЛЯКОВО, ЧЕРНЯЙ, СЕМЕНОВКА, КОСЕНКОВО; • **ДУБНО** **ἰῶσῖ** т. а *тутту-кейс, wooden coffin* Рв РОКИТНЕ: ^НАСТАХІВСЬКЕ; СТАРИКИ. ТОМАШГОРОД. БЕРЕЗОВЕ. ГРАБНЬ, КУПЕЛЬ, БІЛЬСЬК, БОРОВЕ, КАМ'ЯНЕ; • бол. **ДУБНО** **ἰῶσῖ** т. а *тутту-кейс, wooden coffin* у с. СУДЧЕ Вл Любешів: ^БЕРЕЗНА ВОЛЯ; ЛАХВИЧІ, ЩИТИНЬ, ЛЮБОТИН, ЛОБНА, ГРЕЧИЩА, ХУТОМИР!, БЕРЕЗКО 2, ПРОХОДИ; • **ДУБНЕ** Дц Мар'їнка: ^КРЕМІНЕЦЬ; ПАРАСКОВІЙКА, НОВОСЕЛІДІВКА!, РОМАНІВКА. ОЛЕКСАНДРІВКА, СТЕПАНІВКА, ІЗМАЙЛІВКА, БЕРЕЗОВЕ, ВЕСЕЛИЙ ГАЙ;

• р. **ДУБНИЦЯ** **ἰῶσῖ** dupna у с. Головніця Рв Корець: ^ЗАБАРА, КАЛІНІВКА; КОЛОДІЙКА, ЧЕРНИЦЯ, БЕРЕЗІВКА, КОПИТІВ. **КОРИСТЬ** цслав. *крѣста лѣрваѣ, свѣрѣс!*, ЩЕКИЧИН; • **ДУБНИКИ** **ἰῶσῖ** т. а *тутту-кейс, wooden coffin* Жт Новогр-Вл = ЗВЯГЕЛЬ Євангеліє: КОРИТИЩА ^ЖОЛОБНЕ; р. БОРИСІВКА у с. БОРИСІВКА!; р. КОНОТОП (οἱ ἄνθρωποι 'Верхній Єгипет'), **ГОРОДНИЦЯ** Athene?, **МАРІЯМПІЛЬ** + *уатт*, ПереліСянка, ПереліСок, Броніця, **ДЕРАЖНЯ** З, НовоЗЕЛЕНЕ, КАМ'ЯНКА, ВЕРШНИЦЯ ^КУЩОВЕ ^ЯБЛУНЕВЕ **Ἀπόλλων**, ЧИЖІВКА, ВЕРБІВКА, **ЯРУНЬ** hieron (sanctuary), АБРАМОК, ПОЛІЯНІВКА, КАНУНИ, ТАРАЩАНКА, **ПИЛИПОВИЧІ**, **ОРЕПИ**, ДУБЛИНКИ, ХОДУРКИ; ГОРБАША 2, КРАСИЛІВКА, **ОЛЕКСАНДРІВКА** ^НАТАЛІВКА, БЕРЕГОВЕ, КАРПИЛІВКА, НеСОЛОНЬ, ЛІДІВКА, СУХОВОЛЯ, **КОСЕНІВ** **ἰῶσῖ** 'ksny', ІВАШКІВКА, р. ШИР. **ИШІВКА!** (сирійці, Ісида); БолЯРКА, **МАРУШІВКА** Matruh!, АНАСТАСІВКА!, РОМАНІВКА, ВИШКІВКА;

• оз. **ДУБНИК** у с. ЛУЧАНКИ Жт Овруч: ^оз. БОРИСОВА **ЯМА**; р. **ЖЕРИ.МИШЕЛ** gyrovagi + Misr, **ЖУРБА**, бол. **КУПЧЕ** у с. Невгоди, оз. ГАЙКОВЕ у с. ГОШІВ, р. **ЩЕТИН** (пустеля Σκῆτις); торф.

СИН.ЕЦЬке дслов. стынть 'вежа, башта', КОПТівщина ^ГАСвичі 𐤂𐤀𐤍; **РОКИТ**не, **ОЛЕКСАНДРИ**, **СИРКІ**вщина, КАМ'ЯНівка, За**МИСЛ**овичі; **ЗБРАНЬ**ківці ^МАР'ЯНівка; • торф. **ДУБНИ**ки ЖТ Ємільчине: торф. ДУБН.ИЦ-ківське; **СИН**явка дслов. стынть 'вежа, башта' + 'Ἰακώβς 'грек' 'вежа грецька', СИМОНИ, **БАРАШ**і, **БЕРЕЗ**ове, **БОБРИ**ця, **КРЕМ'Я**нка, **Я**менець, **КРИВО**ТИН.

Пор. також: • **ДУБНИ**к РФ Яросл. 30г Ростов: ПЕСОЧное, **СКНЯТИ**ново, ЗВЯГИНо; • **ДУБНЕ**во РФ Яросл. 29д Переславль-Зал.: ПЕСКово, СТАРово, ГОРОХово, ЧЕНцы; • **ДУБНИ**цы РФ Пск., 10г Струги-Кр: г. КОЧЕБУЖ, БОБовище, р. ЩИРовка, РОГОЗИно; • **ДУБНИ**ки РФ Пск., 15а Пск.: ЛЯЛЯХовка, ШЕМЯКово, ЖИДИЛОВ Бор, ЧЕРНево; • **ДУБНИ**к РФ Пск., 14е Изборск: КРЯКово, ДУБЯГи!; • **ДУБНЕ**вка РФ Пск., 436 Поречье: САФОНовка, ЧЕРНый Луг. СИНие Ворота; • **ДУБНЕ**вичи РФ Пск., 436 Поречье: ^КОСово; • **ДУБНИ**ха РФ Тверс., 276 **ЛИХО**славль!: ТОЛМАЧИ, ЧЕРНЯево, р. ГРЕМУЧий, ДЕНЕЖное; • **ДУБНИ**ки РФ Тверс., 16г Удомля: СЕМЕНово, БРЯКОВО, р. КРУТец, оз. СЕСТРИно, КОЛПИНец.

ДУБШАРИ ІФ у бас. Верх. Дністра аккад. 𒄠𒍪-šarru! 'писар, секретар', пор. Дубоссари на Нижньому Дністрі [Тищенко, 2011а]. За даними Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD) **аккадською** мовою 𒄠𒍪šarru, а **шумерською** – dub-sar означає те саме: 'писар, вчений' [Tinney, Jones].

Звучання шумерського слова нагадує назву міста **Дубоссари** на Дністрі у Молдові. Однак цільовий перегляд околиць Дубоссар не виявляє археологічного або топонімічного контексту, що міг би підказати напрям дальшого пошуку. Зате у Карпатах існує село **Дубшари** на р. Ілемні, правій притоці Дністра (у Рожнятівському районі Івано-Франківської обл.). За звуковим складом назва **Дубшари** не просто схожа на **Дубоссари**, а й ближча до аккадського слова "тупшарру" 'писар'. Позначені обома назвами населені пункти взаємно віддалені на 1300 км. Проте вони лежать на одному річковому шляху: отже, між ними міг існувати історичний зв'язок, звідки і схожість у звучанні назв.

Уривок транскрипції шумерсько-аккадського словника див. на рис. Д11.

Гіпотеза **Дубшари** ~ 𒄠𒍪šarru виправдовує розгляд топонімічних околиць цього карпатського села у світлі словникових матеріалів з Дворіччя. Тут, у горах, історичний топонімічний контекст зберігся значно краще, ніж на півдні у відкритому степу поблизу Дубоссар. Здається, навколо села **Дубшари** справді є інші ознаки месопотамських реалій: це річка і село ДУБа (?шумерс. dub 'табличка'); ще потік ШАНДРовець (?шумерс. zandara 'табличка'), с. ІЛЕМня і р. ЛІМниця (?акк. lam 'Елам'), нижче по ній ур. АДАМівка (?еламс. Adamdun 'Елам'), гора ЛУХи (?еламс. luhša 'храмовий службовець'). Поблизу у Болехівському районі є ще село **Сукіль** під горою **Сукіль** на р. **Сукіль** (?еламс. sukka! 'писар'), до якої неподалік впадає р. **Бесарабка** (!). Це явна ознака контактів з Бесарабією, як колись називали Молдову. Крім того, г. НЕГрин, НЯГРа+, р. СОКОЛ.ОВЕЦЬ ?ел. sukka! секретар + Uvja, НЕБИЛів акк. nabu + Bel^ СЛИВки сир. sliva хрест, СПАС spah?, р. ЧЕЧВа *tetv-? (пор. ТЕТЕВчиці Льв Радехів), ПЕТРанка ?ел. petri 'ворог'. Річка Сукіль витікає з-під гори ЗЕЛЕМенка (?акк. lam 'Елам'). З-під неї ж течуть на схід потік ЗЕЛЕМ'яне лівий **Бесарабка**, а на захід – річка ЗЕЛЕМ'янка ліва Опору. Основа З-елем- – цілком можливий результат зрощення прийменника з і давнішої основи *Елем-. На півдні цього ж району є ще р. ІЛЬМа ліва Свічі, а за перевалом східніше р. ІЛЕМка у вже згаданому с. ІЛЕМня. Біля витоків Ілемки – гори Горган-ІЛЕМський і Яйко-ІЛЕМське, річка й село КОЗАРка.

Ще далі на південь від Дубшар, уже на Закарпатті, навколо р. **Таупішурка** (?акк. 𒄠𒍪šarru) у с. Лопухів Тячівського р-ну є пот. КУРТЯЩик (?еламс. kurtaš 'робітник'), стр. ГЕРСовець (?шумерс. Girsu, місто біля міста Ур), стр. МОХНАТий (?фінікійс. маханата 'укріплення'), пот. ІЛЬМуватий (?акк. lam). Над с. Кобилецька Поляна Рахівського р-ну – гори Вел. і Мал. КУРТЯСка і пот. КУРТЯСкий (?еламс. kurtaš 'робітник').

Висновок: назви **Дубшари**, **Дубоссари**, **Сукіль** можуть вказувати на **присутність месопотамських писарів**. Якщо в назві **Дубшари** – справді **аккадське** слово 𒄠𒍪šarru 'писар', а **Дубоссари** – його **шумерський** відповідник dub-sar, то це перші месопотамські етимології для сучасних географічних назв. Тоді початкові морфемні топоніми Dubāšari/ **Дубоссари**, **Дубшари**, р. **Таупішурка** мали б відповідати шум. dub-, акк. 𒄠𒍪šar-, еламс. turri 'глиняна табличка'. А значить, принаймні за частиною місцевих назв в Україні від основи Дуб-/ Туп- може стояти ключова реалія Близького Сходу – **глиняні таблички з текстами**. З живими звуками слів, відтиснутими тростинкою-каламом на поверхні обпаленої потім цеглини.

Згодом завдяки свідченню К. Рахна (Полтава) виявилось, що М. Чмихов ще 1990 року згадав про імовірні залишки **зіккурату**, розкопані у селі *Ruseştii Noi* (*Русешті Ной*) під Кишиневом². Це недалеко від с. Sângeră (< хет. Шінґар? 'Шумер') і за 40 км від с. *Dubāšarii Vechi* (Старі Дубоссари), що стає важливим контекстом для Дубоссар. Крім того, **Дубоссари** й

Sumerian	Akkadian
dubsar-me-en scribe-COP-1.SING	tuṣṣarum anāku scribe PRO.1.SING
'I am a scribe'	'I am a scribe'
dubsar-me-en scribe-COP-2.SING	tuṣṣarum atta scribe PRO.2.MASC.SING
'you are a scribe'	'you are a scribe'
lú-e dubsar-a man-PROX scribe- COP.3.SING	annūm tuṣṣarum this.3.MASC.SING scribe
'he (near) is a scribe'	'this one is a scribe'
lú-ri dubsar-a man-far scribe- COP.3.SING	ullum tuṣṣarum that.3.MASC.SING scribe
'he (far) is a scribe'	'that one is a scribe'

Рис. Д11. [ELL2, 640]

² Див. Чмихов М., с. 121.

Дубшари лежать не лише на одній водній артерії, а й у межах єдиного ареалу поширення **пізньотрипільської культури** (хоч і на протилежних його краях)³.

Відомості про можливі залишки зіккурату в Молдові дістають несподівану підтримку в уже дослідженій іншій ділянці минулого. Верхній ярус зіккурату мав еламську назву kizzum. Іншомовне **-у-** відповідає у слов'янських мовах голосним **-и-, -і-** (пор. лат. mūs ~ укр. *миша*, слат. mūta, готс. mota ~ укр. *мито*). Існують села з назвою *Кизими* (Вінницька і Харківська області), відома балка *Кисимова* у с. Червона Кам'янка Олександрійського р-ну біля Кропивницького. Є і схожі прізвища, які часто мають українці зі східними рисами. Виявляється, що людей з цими прізвищами в Україні чимало: 751 Кізіма; 789 Кізім, 499 Кізіма, 111 Кізіменко, 136 Кізіменко, 122 Кізімова, 113 Кізімов; **1706** Кизим, **1431** Кизима, 131 Кизимчук, 95 Кизимишин, 377 Кизименко, 41 Кизимов, 42 Кизимова; 49 Кізіма [ridni.org/karta]. Усього в Україні Кізім (і схожих) – **6393** прізвища. Відмінності у голосних – наслідок тисячоліть вжитку прізвищ у різномовних середовищах. Кізіми можуть бути наймовірніше нащадками еліти з Дворіччя – жерців – жерців, які понад 3000 років тому мали доступ до храмової святині на кіззумі – вершку зіккурату.

Історична дійсність Месопотамії була кількамовною. Такими є і топоніми навколо села Дубшари у Карпатах: можливі згадки глиняних табличок тут еламські й шумерські (turri, dub, zandara), писаря – аккадські й еламські (turšarru, sukka); Елам названий по-аккадськи і по-еламськи (ІЛЕМня, р. ЛІМниця, ур. АДАМівка). Кілька разів по-еламськи згадані робітники. Живуть і в Карпатах, і по цілій Україні також і Кизими. Це різноманітні ознаки мовних контактів предків місцевих людей та обізнаності їх з найбільшою подією їхньої сучасності – винаходом письма.

Так вивчення топонімів, прізвищ, Y-гаплогруп, археологічних споруд дає різнобічні докази контактів з Дворіччям населення Північного Причорномор'я від часів **трипільської культури**. Це збагачує наукову картину неоліту і мідної доби в Україні. Наведених доказів достатньо для висновку про те, що наші предки могли знати про досягнення Дворіччя в галузі письма та про появу там небувалого дива – письмової літератури.

"Уміння писати в Давньому Дворіччі було досить поширеним. В руїнах приватних будинків середнього достатку знаходять літературні тексти, а найпростішу звітну відомість міг скласти навіть пастух"⁴. У списках писарів є і одне жіноче ім'я⁵.

Перша у людській історії і відразу така сучасна і зрозуміла, "шумерська школа залишила нам себе у величезній кількості навчальних посібників з відомостями про основні галузі знань свого часу – того, чого навчали у школі"⁶. Це тематичні переліки слів для позначення явищ географії, ботаніки, біології, сільського господарства; списки богів, тварин, предметів; словники, граматичні довідники; математичні задачі і вправи; шкільні "зошити" – глиняні таблички учнів з пробою "пера" (тростинки), з текстами, перекресленими рукою вчителя, зі списками екзаменаційних питань! "Школу називали в Шумері Едуба, що означає "дім табличок". По довгих роках навчання в Едубі, учень міг написати діловий документ, зробити землемірний розрахунок, знав основи музичної граматики. Початковою метою школи було забезпечити підготовку писарів для господарських і адміністративних потреб держави, передусім – для роботи у храмах і палацах"⁷.

Але у тих класах "дому табличок" народилося й небачене доти диво – світова література... Ось її перший у світі, найдавніший сюжетний текст, датований 2500–2100 рр. до н.е. 4500 років – це вік і цілої людської культури, і цього дивного тексту:

(ПОВЧАНЯ ШУРУППАКА)⁸. v 1-13 ► У ті дні, в ті далекі дні; у ті ночі, в ті далекі ночі; у ті роки, в ті далекі роки; у той час жив на Землі один мудрець, що вмів говорити виробленими словами. Шуруппак, один мудрець – говорив виробленими словами, Куруппаґ давав поради синові;

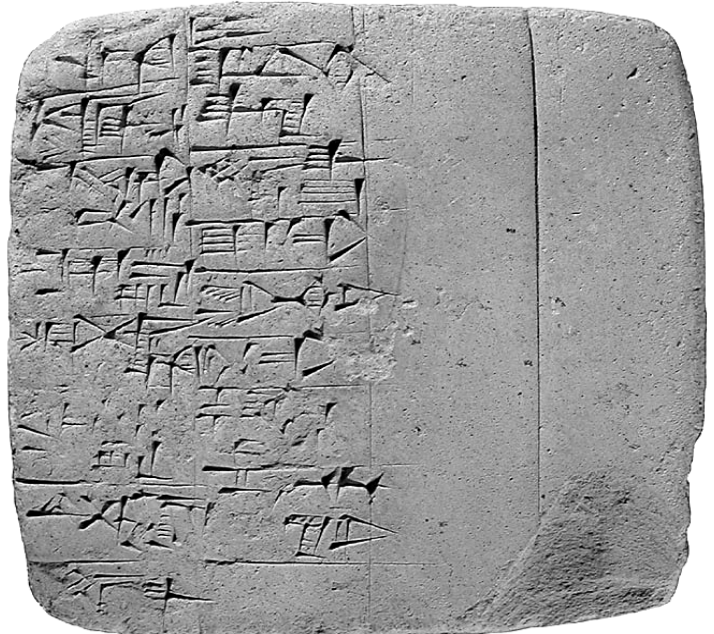

Рис. Д12. Текст «Повчань Шуруппака» на глиняній табличці з Колекції Schøyen (Осло/Лондон) MS 3396, III тис. до н.е.

³ Див. Чмихов М., с. 80, карта.

⁴ От начала начал, с. 26-27.

⁵ Крамер С. Шумеры, с. 146 з 206.

⁶ От начала начал, с. 27.

⁷ От начала начал, с. 27.

⁸ Традиційна назва твору умовна.

Куруппа⁹, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі: "Сину мій, послухай порад моїх, дослухайся до них! Зіуд-суро, послухай слово сказане, дослухайся до нього, не знехтуй порад моїх, не зневаж слів сказаних, поради мудрого цінні, виконай їх!"

v 14 > Не купуй віслюка, що реве: [надокучить тобі своїм ревом]. v 15-18 > Не купуй поля при дорозі, не ори поля на стежці. Не роби криниці на власному полі: через неї люди нашкодять тобі. Не селися біля площі: там завжди юрба. v 19-20 > Не поручайся за когось, бо матиме вплив на тебе; і за себе не давай поручатися, бо зневажить тебе. v 22-27 > Не тиняйся, де сваряться; уникай бути свідком; [не встрявай] у сварку; не зчиняй сварки; хай сама загасне. Обмини сварку, піди іншою вулицею (...) v 28-31 > Не кради нічого. Не вдирайся в чужий дім. Поки не упіймали, злодій лев, далі раб. Сину мій, не вчини крадіжки: взявши сокиру, поранишся. v 32-34 > Не обирай молодика кращим другом. Не водися з одруженою молодичею: наговорять на тебе. Сину мій, не лишайся сам у кімнаті з чужою дружиною.

v 35-38 > Не розпалуй сварку; себе не ганьби. (...) Не хвалися, то й віритимуть тобі. Обіцянки не зрiкайся: важким оком хай не глянуть на тебе*¹⁰ (...). v 39-41 > Краденого не їж ні з ким (...) Бо поділяться з тобою кістками, а віддати змусять вола, ще й овечку. v 42-43 > Неправди не кажи: згодом то стане пасткою тобі. v 44-46 > Не пускай овечку на незнані пасовиська. Не наймай чужого бика за непевних [умов]. Надійний [шлях] – надійна й мандрівка.

v 47 > Не їди поночі: з того може вийти і добре, і зле. v 50 > Не кляни зятя: окошиться на тобі. v 51-52 > Не прагни води недосяжної: то виснажить тебе. v 53 > Не виставляй за поріг боржника: стане ворогом тобі. v 54-57 > Не селися з зухвальцем: зробить життя твоє рабським. Через село не пройде, аби вслід не гукали "Онде він!" v 58-59 > Не роби дірку в огорожі, то й не казатимуть "Полагодь, що зробив". v 60 > Не давай хліба незнайомому¹¹, не устрявай у сварку. v 61-62 > Сину, не чини насильства, (...) v 63-64 > Не проганяй могутнього; не руйнуй огорожі. Не проганяй молодого; не налаштовуй його проти міста. v 65-66 > Очі шахрая так і крутяться: відійди геть, не дай сягнути себе. v 67-68 > Не хвалися по шинках, як лукавець, – то й віритимуть тобі. У розмові руками вимахувати не годиться. v 70-71 > Герой один серед людей. Дорівняйся з ним. Сонце одне на небі. Дорівняйся з ним.

v 73-75 > Отакі давав Шуруппак поради синові, Шуруппак, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі. v 76-82 >>> I по раз другий Шуруппак давав поради синові, Шуруппак, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі: "Сину мій, послухай порад моїх, дослухайся до них! Зіуд-суро, послухай слово сказане, дослухайся до нього, не знехтуй порад моїх, не зневаж слів сказаних, поради мудрого цінні, виконай їх!"

v 92-93 > Хто тобі твоє не поверне – як коза-злодюжка, що траву у гаю пощипала. v 94-96 > Палац наче річка широка: нутро як бики буцаті; що припливає – ніколи не досить, що випливає – не спинити. v 97-102 > Про чужий хліб хай собі кажуть: "Його дам тобі, – ще й до пива". А підеш за тим, хто так каже, – то ще й скаже "Не дам, бо нема вже". Те чуже добро хай собі приростає, – а мені моя нивка миліша. v 103-105 > Є майстерні вуста – кажуть слово; є різкі – сіють сварку; є солодкі – як трави духмяні. v 106-108 > У статечного шанька із хлібом; а базіка тягає порожню, ще й вуста забиває клятьбою. v 109-114 > Кожухар сам кожуха не має. Сильний вирветься з будь-чиїх рук. Нерозумний нерідко втрачає. Нерозумний усе щось губить. "Не в'яжіть!" тільки молиться; "Не вбивайте!" благає.

v 115-117 > Нетямущий – вирішує долі; в безсоромного інша крайність: "Який я! всі від мене у захваті". v 118 > Слабку жінку затягує доля. v 119-123 > Як наймеш кого [за харчі, то доїсть] і тебе покине; скаже "Добре поїв" – і до іншого піде. v 126 > Не винось вироку, як пиво п'єш. v 127 > Щось із дому пішло – не журись. v 128-130 > Небо далеко, земля ближча; але від неба добро множиш, і всі чужі землі ним дихають. v 131-133 > Як прийдуть жнива, час тоді дорогий, – люди жнуть, як раби, а їдять, як царі. Роби, сину, й ти так. v 134-142 > Хто ображає – лиш ранить; заздрісне око вбиває. Зухвалі слова – як чиряк. З моєї ж молитви – добробут, її струмись зволожує серце. На землі¹² ж увага лиш до образ і дурниць.

v 143-145 > Отакі давав Шуруппак поради синові, Шуруппак, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі. v 146-152 >>> I по раз третій Шуруппак давав поради синові, Шуруппак, син Убара-Туту, давав поради синові своєму Зіуд-сурі: "Сину мій, послухай порад моїх, дослухайся до них! Зіуд-суро, послухай слово сказане, дослухайся до нього, не знехтуй порад моїх, не зневаж слів сказаних!"

v 153 > Не бий селянського сина: він збудував тобі пристань і греблю¹³. v 154-164 > Не купуй повію: то вуста кусючі; не купуй раба місцевого: від такої трави живіт болить; не купуй вільного: тільки й думає, як утекти; не купуй рабиню з палацу: прибере всіх до рук. Купи з гір чужинця, що буде тут не свій, – він носитиме воду тобі й берегтиме в дорозі. Без рідного міста куди йому йти? Без рідні де подітись? Не постукає в [інші?] двері, – не погордує тобою.

v 165-167 > Сину мій, не мандруй сам на схід. Обери супутника (...) v 170-171 > Доля як мокрий берег; недовго й послизнутися. v 172-174 > Старший брат справді як батько. Старша сестра справді як мати. Слухай старшого брата як батька, слухай старшу сестру як матір. v 178-180 > Голод часом людей заганяє у гори; через нього ж трапляються зрадники й іноземці, й інші люди спускаються з гір через голод. v 181-182 > Мале місто дарує цареві теля; а велике підбурює змову¹⁴...

⁹ Різне написання ім'я зумовлене зведенням фрагментів різних примірників тексту.

¹⁰ Зірочкою * тут і далі позначено кілька місць, перекладених за найповніше збереженим вавилонським списком "Повчань" бл. 1800 р. до н.е. аккадською мовою (див. "От начала начал", с. 444, 445).

¹¹ За вавилонським текстом: "Не наближай ворога".

¹² За вавилонським текстом: "У країні".

¹³ За вавилонським текстом: "Бо зруйнує тобі канал".

¹⁴ Інший переклад: "Велике збудує будинки, канали проріє".

v 183-188 > Добре жити [заможному]. Бідний кличе болячку на нього¹⁵. Добре й жонатому в домі. А самітник ночує на сні. Хто руйнує доми – під руїнами згине. Хто на всіх повстає – на того всі повстануть*. v 189-192 > Учепившись за шию бика, перепливеш річку¹⁶. Ідучи біля владних, – дійдеш, сину, [до цілі]. v 193-201 > Як рабину із гір приведеш, з нею прийде добро і зло. Добро в руках її, зло у серці. Не пробитись добру через серце. Не стає воно й злу на заваді... (...) Від зла й човен у річці потоне, і бурдюк із водою в пустелі порветься.

v 204-207 > Мати владу, маєтність і сталість – то все від богів. Підкорися шановним; схились перед владним. Тоді, сину, встоїш перед підлим. v 208-212 > Не обирай жінку на святі... Її нутро підробне, її вигляд підробний... Срібло на ній позичене; сережки на ній позичені. Плаття на ній позичене; сорочка на ній позичена. v 220 > Жінка з окремим майном занастить домівку. v 221 > П'яниця потопить жнива.

v 222-234 > Онде пліткарка – наче муха, літає. (...) Веретенем уколвшись, враз лементує; бігає з ним у руці, у доми зазирає, навсібіч заглядає, гукає "Вийдіть-но, гляньте"; на балкони¹⁷ зиркає, до сварок встряє. v 242-244 > Не вважай нічого цінним, і життя буде солодке. Не служи речам; хай вони тобі служать.

v 245 > Доля володаря в руках повитух із бабинця. v 245 > Без передмість нема й міста. v 252-253 > Не вбивай, бо він син, народжений від (...). Не в'яжи його. v 262-263 > Сину, в кінці пристані поле, хоч полите хоч ні, – а все дасть прибуток. v 264 > Про втрачене найбільше думають... v 266-271 > Заблукати собаці – біда. Заблукати людині то жах. На незнаній дорозі в горах людодіди. Не будують вони оселі, як люди; не будують міст, як люди. v 274-276 > Цей дар слова – дає втіху розуму. Як він входить до палацу, дає втіху розуму... А дар багатьох слів – [як] зірки небесні*.

v 277 > Отакі дав поради Куруппаґ, син Убара-Туту. v 278-280 > Хвала діви Нісабі, укладачці Великих Таблиць, що Куруппаґ, син Убара-Туту, зміг дати ці поради!¹⁸

 ДУДКИ Кв < 1) куман. **tutgū** 'полонений' (Codex Cumanicus); 2) пахл. **dwtk**

'сім'я'; 3) Ddkw 'канал, протока'.

• р. **ДУДКИ** п **ЖАБОТИНКИ** ТЯСМину Чк Кам'янка: **ЖАБОТИН**; **ГРЕК**ове, **ГРУШКІ**вка, **РАДИВАНІ**вка, **ОЛЯ**ніне, **РЕБ**едайлівка, **РЕВІ**вка, **ЮРЧ**иха; • **ДУДКИ** Кв КСв: оз. **ДУДК**ове у кол. с. Старосілля, р. **НЕХОВ**на! у смт. **ДИМЕР**, **РИКУНЬ** ^р. **ПЕХОВ**ка = **РЕК**ша, **БУЧ**а, **ЖУК**ин, **НЕГРАШІ**, **СИНЯК** дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Γαχός 'грек' 'вежа грецька', **ПІР**нове, **ВОРОПАЇ**в, **МРИ**ги, **МРІЯ**; • **ДУДКИ**н **ГАЙ** Пл Нові **САНЖ**ари: **КРУТ**а **БАЛ**ка; **КАНА**ви, **ПОЛО**ги-Низ, **СОЛОН**ці, **ШОВКО**пляси, **ЛЕЛЮХ**івка, **СКУБІ**ї, **БРИДУ**ни, **БЕЧЕВ**е; ■ **ДУДКІ**вка Дп **Магдалі**нівка: **ЖДА**нівка!; **ГУПА**лівка, **ОЛЯ**нівка, **ЧЕРНЕ**ччина; ■ **ДУДКІ**вка Хк **ЗМІІВ**: **ЖАД**анівка!, **КАСЯ**нівка; **СУХ**а **ГОМІЛЬ**ша, **ОМЕЛЬ**ченки, **ІСЬКІВ** ЯР, **МОХ**нач, **РЕП'ЯХІ**вка; ■ став **ДУДКІ**вський у с. **СЕМІГО**ри Кв **Богуслав**: ^став **ЖУКІ**вський на кутку **ЖУКІ**вщина; бол. **ЖАБОКРЯК**и **kreks** греки у с. **ХОХІТ**ва ^р. **РЕП'ЯШ**ок; **КОРЯКІ**вка < *кърёкь грек/ або кур + Яків, р. **КАРЯЧ**инка у м. **Богуслав**; р. **ПРОНИХА** (πρόνοια 'феодалний наділ') ^б. **СОЛОН**ці!, **ЩЕРБАШ**инці **Wacht**, р. **ВЕРВ**ихвіст, р. **НЕХВОРОЩ** біля с. **ІВАНІ**вка. Пор. у Чехії: ■ **DUDÁKovský** Mlýn 21 g5 **Mariánské Lázně**: ^Šipín; **ERPUŽ**ice, **ČERNOŠ**ín, **ČERNÝ KŮŇ**, **JAM**né, h. **НОМО**ле; ■ **DUDÝCHov** 39 f1 **LITOMYŠL**: **JAROŠov**, **MIŘETÍN**, **BÍLÝ KŮŇ**; **POKŘIKov**.

Також у Польщі: ■ **DUDKI** Pl 119 b2 **Dęblin**: **ŻAB**.IANka, rz. **KORYT**ka, **SWATy**, **ROKIT**na 2, **KOCHÓW**, rz. **Wiśła**; ■ **DUDKI** 61 a3 **BIAŁYSTOK**: **СНОВОТ**ки!, **LEWON**ia!, **KRZECZ**kowo, **CZARNYSTOK**!, **GÓRNYSTOK**, **SOBIESKI**; ■ **DUDKI** 41 ab2 **Augustow**: **RUMEJKI**, **ŻROBK**i, **CZARNucha**; ■ **DUDKI** 40 a3 **Ełk**: jez. **KUKOW**ino, **KUKOW**o, **KUKÓW**ko!, **BAVK**i, **KROKOC**ie, **RoSOCHackie**; a3: **KONOP**ki!, **CYPR**ki!, **GRAJewo**!; ■ **DUDKa** 39 a3 **GIZY**cko! **Gizeh**?: **SUCHolaski**, **KONOP**ki, **CZYPR**ki, **UBLik**;

■ р. **ГИЖИЦЯ** **Gizeh**? Вл **ЛУЦЬ**к!: бол. **ЦЕПЕР**івщина **жефро** хутір у с. **Одери**ди, **ЦЕПЕР**ів, оз. **КЛЕБА**нь |кехевин сокира у смт **ТОРЧИН**; ^став **ВІТРІВ** Луг **Iteru**; **ШЕПЕЛЬ**; **ОЛЕКСАНДРІ**вка, **АНТОНІ**вка, **РАДОМИШЛЬ**, **СУХОВО**ля, **ЧОРНИЙ** ліС, **БІЛО**сток, **МОТАШ**івка, **УСИЧІ** Ов **Геліополь** + іш-/оусія, **ОМЕЛЯ**ник, оз. **БУТИР**; **ОЗЕРЯ**ни; ■ **ПІЗІВ**щина **Gizeh**? Жт **ЛЮБАР**: ^**ДЕМ**ківці, **ОЗЕР**не; **ГОРОПАЇ**, **ФИЛИ**нці, **АВРАТИ**н; ■ пот. **ГИЖАНСЬКИЙ** **Gizeh**? у с. **ХИЖА** Зк **Виноградів**: **ЧОРНА**, **ВЕРБОВЕЦЬ**, **ПЕРЕХРЕСТЯ**;

■ **ДУДЧАНИ** Хс **Нововоронц**: **Олександрівка**, **БІЛЯЇ**вка, **ХРЕЩЕНІ**вка, **ФІРСІ**вка, **ОСОКОРІ**вка; ■ руч. **ДУДЧАНСЬКИЙ** у с. **ДУДЧИНЕ** = **ПЕРЕТІВ**ка Хс **КАХОВ**ка: **ОСТАП**енка, **ЧОРНЯН**ка; ■ оз. **ДУДЧИНІ ЯМИ**! = **КОЛОДУГУВАТЕ** у с. **Кишеньки** Пл **КобеляКИ**: **ЖУКИ**, **РЕВУШ**ине, **ГРЕЧА**ни, **МОТРИ**не, **ЛЕВАНЕ**вське, **ШЕНГУ**ри, **СУХ**е; ■ **ДУДЧЕНКИ** См **БІЛОПІЛ**ля: ^**ЯНЧЕН**ки, **ВОРОНІ**вка **NT** фóров = forum; **КУТ**, **КОТЕН**ки, **БІЛОВО**ишневе, **БезСОКИР**не, **БІЛ**ани, **Червоний КУТ**, **ЛОХ**ня, **БОБРИК**, **ЧОРНЕ**, **СИНЯК** дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Γαχός 'грек' 'вежа грецька', **КУЯНІ**вка, **СУШИ**лине,

¹⁵ За вавилонським текстом: "І біднякові дає поїсти".

¹⁶ Вавилонський текст темніший: "Узявши на плечі бика, річку не перепливеш".

¹⁷ За вавилонським текстом: "На горища".

¹⁸ Як сказано, багато інших шумерських текстів теж традиційно завершуються хвалою богині Нісабі.

ЦИМБАЛівка; ■ пот. **ДУТчаків** п Черемошу Пруту у с. МЛієве Чв Вижниця: ^КИБАКИ; **ВАХ**нівці, **БАГ**На, **ЧОРН**оГУзи; ■ бол. **ДУДИШ**ки у с. ВОЛЯ ОСТРовецька Вл ЛЮБОМЛь: ^БОРОВе; **ШАЦь**к!; **НУДИЖ**е, **МОСИР**, **ГУП**али, **ЛОКУТ**ки, **ХОМИ**чі, **ГОРОХ**овище!, **ЧОРН**оплеси, **РАДЕХ**ів, **РИМА**чі. (Сюди ж і прізвище Дутчак.)

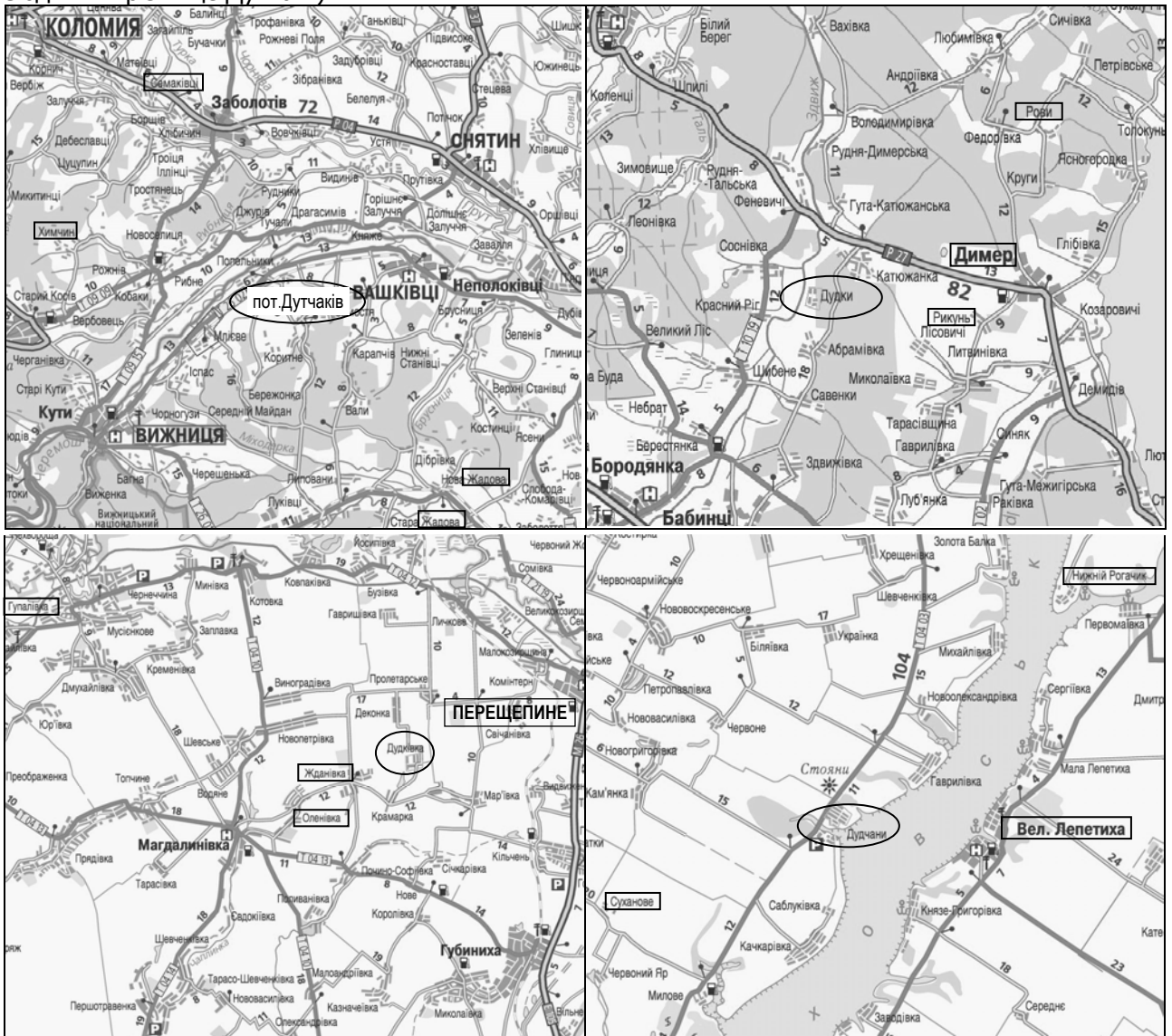

Рис. Д13. Розміщення селищ з назвами від основи ДУДК-. Топографічні околиці об'єктів з назвами від основи ДУДК-/ Дудч-/ Дутч- виразно поділені на два типи – на берегах річок (1, 2, 4) та на витоках річок на межі вододілів (3). Влаштування каналів цілком мотивоване в обох випадках. В околицях щоразу наявні інші синхоричні й синхронічні елементи місцевих топонімічних систем

На карті помічено два типи розміщення назв від основи Дуд(к)- (рис. Д11) – на берегах річок та на їхніх витоках (і там, і там була потреба в каналах).

■ **ДУНАївці** Хм < Дунай. З Дунаєм пов'язані кілька століть наддніпрянської історії, включно з черняхівським часом і походами ґотів. Тому в Україні стільки реплік цієї назви: річки **Дунайка Кв**, стр. **Дунайко Кв**, оз. **Дунай Кв**, села **Дунаєць Лв**, **См**, **Дунаїв Лв**, **Тр**, **Дунаївці Хм 2**, **Дунаївка Зп 2**.

У письмових пам'ятках пізнього середньовіччя відомий і грецизм Істр (див. ІІ. **БИСТРИК**). Місцева мовна традиція наддніпрянців довго зберігала прадавню скіфську назву Нижнього Дунаю Матоас (див. ІІ. **МОТАШІВКА**). Тому топонімічні контексти основи **Дунай-** можуть зберігати ознаки переважно західних контактів:

- р. **Дунайка** у с. Дунайка Кв Сквиря (знахідки ґотських прикрас): ^**КРАС**нянка!!, РОГІЗна; УЛЯнівка, БезУГЛЯки!, **САВРА**нь domus Severana, **АНТОН**ів, **МОВЧАН**івка, **КВІТ**неве, **ЗОЛОТ**уха, **КРАС**ноЛІСи!, ЛІСівці, СЕЛЕЗенівка, **ГОРОБІ**ївка, ЯМи, **ДОМАНТ**івка doman-, **КАМ'Я**НА ГРЕБля лит. grobis 'здобич';
- **Дунаєць** См Глухів: ^**СУТ**иски, ЩЕБРи; ур. **КРАС**на ГІРка,

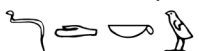
КРАСноярськ, ГУЛЯївка, ЗЕМЛЯнка, **ЯСТРУБ**щина, р. РАЧИНка Racune у с. Нарбутівка, ГОДУНівка ^БІЛове, **ШАК.УТ**івщина sag-ut 'друг гота', ОДРАдне ^ПОПівщина, ХОТминівка, ГУТА ^КУШкине, ВИШЕНЬки ^КУЧерівка, ХОДУня, СЛОУТ, **УЗД**иця huzd 'скарб', ХОДИне ^ГУДОВе ^МАТВІївка; ШАЛИГине skalk, СТАРИКове, **СВАРК**ове; • Дунаїв Ль Перемишляни: ^ТЕРНівка; **КОРОС**не, **СИВОРОГИ** Сураж, СВІРЖ; РІВна, ЛАГОДів, ВИШНівчик, КУЧерівка; • Дунаївка Зп Приазовське: ^ВІКТОРівка; **ЧЕРВОН**ий ЯР *красн-, ГРОМівка, ВИШНеве, Приморський ПОСАД, УЛЯНівське, ТИХий ГАЙ; • оз. Дунай біля с. Нижча ДУБечня Кв КСв: **ЧЕРВОН**е *красн-?, ЛІСовичі, ЛІСНИКИ, ГОРБовичі, ЯСногородка, ВОРОНЬКівка, НЕГРАШі, ХОДОСівка, БОДеньки, **РИКУНЬ** (Racunefredus [Piel, 442] або Ерrane), ДУДКИ, САВенки, СТОЯНка, р. КОТУРка Gothur у с. Горенка, Пуща-**Водиця!**, **КОРЧ.УВАТ**е могили ґотів; оз.ТУРЕЦЬ біля р. **БИСТРИ**ця і Дніпра: землі біля нього належали селянам с. ГАТне [СМУ, 279];

• стр. Дунайко у с. ЛОБачів Кв Володарка: бол. ВЕРЕБйове у смт Володарка, РОГІзна, р. ГОБЕЖа = НУРСЗа, МАТВІїха, ЗАВАДівка Sabaud-, стр. ВУЛІїв, ГАЙВОРОН, МАРМУЛІївка, ГАЙок, р. ПОТАЙничка у с. Зрайки, р.Безодня, р. БЕРЕЖниця; • Дунаєць Ль Жидачів: АНТОНівка, ХОДОРКівці!, БОРУСів, П'ЯТничани, СОКОЛівка, ГРУСятичі, БОРТники, МОЛОТів, МОЛОДиче, **БЕРТИ**шів! bairht-s 'блискучий, ясний' (Berti-, Bret-) [Piel, 439], ОТИНієвичі, ЗаГРАБівка лит. *grabaš(š)ioti* 'заграбастати', **КРЕХ**ів!, КОЛОГОРИ, П'ЯТничани, ЖУРАВне, **ЗаГУР**щина ^ЖУРАВків, **ЗАГІРОЧКО**, р. БЕРЕЖанка, БЕРЕЖниця, р. ДУБРівка, РОГІзне, ЗАЛІСки, ПідЛІСки, пот. ПерелІСок у с. ЛІСків, ЛІЩини, МЕЖиріччя, **МЕЛЬНИЧ**, ЮШКівці, ВЕРБИця, р. КИНа = КУНа у с. ТЕЙСАРів;

• Дунаївці Хм рц: ^ТЕРНова!; **СИВОРОГИ** Сураж, КРИНИЧани, РІПинці, ЧИМБАРівка, РАХНівка, КУЖелівка 2, УДРіївці, ГАМАРНя, СТАВИще, ЗаСТАВля, ВОРОБіївка, АНТОНівка, ЗАЛІСці, СОКІлець, ЛІСОГІРка; • Дунаїв Тр Кременець: ^САВЧинці, **КУЛИ**ків, БогДАНівка!; **КРУТ**нів, ПідЛІСці, ПідЛІСне, ГАї, БЕРЕЖці, МЛІНівці, КРИЖі, КУШлин, ГОРИНка, ХОТівка, ВЕСЕЛівка ^БІЛОКРИниця, ГОРЯНка 2, ХОТовиця, РИДОМИЛЬ, Старий ТАРАЖ; • Дунаївка Зп Михайлівка: ^ЛИМАНівка!, БАРВІНівка; **ЦВІТ**кове, РІВне, ПриШИБ, **ТЕРН**івка, ВИШНівка;

• ДУНинівка Чк Драбів: **БезБОРОД**ьки bart-'сокира', ГРЕЧанівка, ЗОЛОТ.Оношка, ПОГРЕБи, ГАЙ, КОВТУНівка; • ДУНів Ль Буськ: ^КУДИРЯвці!, ЛІСОк!; **КРАС**не! ^ПідЛІСся, **ОСТР**ів; КУТ.КІР ^БезБРОДи! bart-'сокира' (арґумент), УТішків, ВЕРБляни, **ГУТИ**ще, ПідСТАВки, КІЗлів, ДУМниця, ГРАБина, ГРАБова, СОКОЛівка, ГОРБачі, ЛІСове Зр, РІПнів 2, ХВАТів ^КУТИ, **ЗАВОД**ський Sabaud-, ГУТисько-ТУР'Янське!; • ДУНів Тр Заліщики: ^КУЛАКівці *кули-; **ЧЕРВОН**оГРАди *красн, **БЕРЕСТОК**!, СТАВки, ВИНЯТинці ун-, Іване-ЗОЛОТЕ, ДУПЛИСька daupjan-, ШУТ.РОМинці скіфи римські?, СОЛОНе, ТОРСьке, **СВЕРШ**ківці, ЛІСівці, ЛІСичники; • ДУНине Хк Близнюки: ^ОСТРівщина, ВІЛЬНе 2; **ЧЕРВОН**ий ШПИЛЬ *красн-, **БЕРЕСТОВЕ** Зр, ВЕРБове, ВАЛЕР'ЯНівка, КРИШТОПівка, ВОДЯне 4, ОСТЕРське, ВЕСЕЛе, ОДИНецьке, ГАРАЖівка carrago, АЛІСівка alh-s, САВЧинське; • ДУНковиця Зк ІРШАВА: ^АРДАнове; ГРЕБля, ЗаГАТтя, ДІБРівка, ЛІСичево, ЛОКІТЬ, СОБАТин! Sabaud-, ДОВГе dulg-s, **ДОРО**.БРАТове, КРАЙня Мартинка.

6. **Дурна Стінка** бас. Деркулу Лг < (? спогад про даремний похід до Стін імператора Феодосія за 60 км від Костянтинополя [Цуруль 2017]). Або *Turn-.

пот. **ДУТЧаків** у с. Мілієве Чв Вижниця < 1) куман. **tutgū** 'полонений' (Codex Cumanicus); 2) пахл. dwtk 'сім'я'; 3) Ddkw 'канал, протока'.

У сьтатті **ШАЦЬК** детально розглянуто репліки копт. **ЦАТС** 'digue; канал, канава'. Те саме значення у давньоєгипетській передавали словами dnit, Hnw, mr, mrw, Ddkw. Спадкоємність цих занять видно у класичному топоконтексті навколо Шацька, де на справжніх витоках Прип'яті зауважено бол. **ДУДИШКИ** (тобто, топонімічний слід каналу?), звідки малою притокою вже близько до Західного Бугу. Слід гадати, що й інші топоніми від основи Дуд(к)- можуть продовжувати той же прототип.

Дуна́й, -ю, ч.; рр.: 1) поч. сх. схили Шварцвальду (ФРН), вп. в Чорне море; тече територією ФРН, Австрії, Чехословаччини, Угорщини, Югославії, Болгарії, Румунії, СРСР (Одеськ. обл. УРСР);

VIII—V ст. до н. е., гр. Ἰστρος, скіф. Ματῶας (нижня течія); I ст. до н. е., кельт.-лат. Dānuvius, Δανούβιος; лат. Danūbius (верхн. і середн. течія); Hister, Histrus; пізніше гот. Dōnawī, д. в. н. Tuonaha, Tuonova, у «Пісні про Нібелунґів» Tuonowe; с. гр. Δούναβις, сирійськ. Dōnabīs; ст. сл. Доунавѣ, IX ст., Доунай, д. срб. Дунав, д. р. Дунай (рідко Истрѣ; Ук. ПСРЛ, 103); нім. Donau, уг. Duna, чеськ. Dunaj, слц. Dunaj, схв.

Ду́нав, сля. Dónava, Dunaj, Dunej; польськ. Dunaj, рум. Dunărea, болг. Ду́нав, тур. Tuna (Фасм., ЭСРЯ, I, 552—553; Гол., ГС, 108—109; ЭСБЕ, XI, 232—237; КГЭ, I, 560—561; Шафар., I, III, 227—228); XVI ст. ~ поч. XII ст., «пребрѣдше Исѣтру наречемый Дунаи» (Сл. Иг., 56); XV—XVII ст., Дуна, род. Дуны (1838, КБЧ, 104); 1684, Danubio; 1769, Danube (Кордт, № 1, 4, 26); XVIII ст., Данубий (Татищев, I, 158, 453); кл. ф. Дуна́фе (болг.; Jagić, 303); Дуна́ю (укр.); 2) л. Многи л. Удаю п. Сули л. Дніпра; Чорнухинськ. р-н. Полтавськ. обл. (Марк., 373; ІМСУ, Пл, 923); 3) с. Котовка Магдалинівськ. р-ну Дніпропетровськ. обл. (ОАІМ).

Рис. Д14. Довідка про назви Дунаю [СГУ, 188]

ЕЛАМІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 1-ї історичної епохи) – від -III тис.: топоніми Потутори, Шешори, Хохонів, Кизими; пор. імовірні лексичні запозичення *нишком*, *попо*(ждати).

У праці 2011 р. "Еламські дієслівні основи у топонімії України" показано, що десяток еламських дієслівних основ з редуплікацією можуть дотепер існувати у топонімії України. Вперше знайдено еламські, окремі акадські й шумерські прототипи для топонімів *Хохонів*, *Кизими*, *Дубшари*, *Дубоссари* та ін.

До початку цього етапу дослідження було відомо про існування в Україні групи топонімів з помітним *ахаменідським* слідом, утворених від топооснов Раг-/ Рог-/ Рай-, Дараб-/ Драб-, Шерш-, Шпенд-, Шпак-, Гельмяз-, а також Шопур-. В окремих районах України (під Драбовим Чк і Новгород-Сіверськом Чг) місцеві назви цієї групи (включно з перекопливими основами Стахор-, Передер-) утворюють скупчення, що пояснює пізніший інтерес до цих же місць арабів під час війни 710-737 рр. [Тищенко 2011, 51, 93, 145, 152].

Певна кількість помічених можливих дальших аналогій з *історичною топонімією Месопотамії* у складі Давнього Сходу буда відображена вже у словнику іншомовних топонімів України в рубриках "Дворіччя", "Урарту", "Сирія", "Фінікія" [ІТУ 2010, 22-39]. Частина цього матеріалу включено до оглядової статті "Східний світ в українській топонімії (I. Давній Схід. II. Іранський світ)" [Тищенко 2009, 179-198] і до авторського розділу "Давній Схід у словнику і топонімії України" колективної монографії "Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу" [Тищенко 2010, 7-57].

Інтерес до пошуків у місцевій топонімії сліду прадавніх контактів з Месопотамією зріс після публікації даних генетики про помітну присутність серед народів Південно-Східної Європи носіїв Y-гаплогруп G і J месопотамського походження (серед українців відповідно 2,5 і 7% обстежених, тобто разом – майже кожний десятий) [McDonald 2005; Rosser e.a. 2000; Semino 2000].

Топоніми України зі схожим на еламський звуковим матеріалом. Фронтальні дослідження топонімії України та сусідніх земель справді уможливили вихід на групу таких топонімів. Передумовою до цього став прогрес у дешифровці еламського клинопису та поява електронних публікацій, дотичних до теми. Фактологічний матеріал і списки лексики ахаменідських еламських пам'яток опублікував 2001 р. у електронній формі еламіст Е. Кінтана Сіфуентес з Інституту Давнього Близького Сходу в Мурсії, Іспанія [<http://www.um.es/ipoa/cuneiforme/elamita>].

Протягом кількох років до пошуків фрагментів імовірного еламського фракталу в Україні було залучено низку еламських лексем. Заглибитись у ці зіставлення спонукали кілька матеріальних звукових збігів: ел. *iršekki* багато, численні – пор. назву с. *ІРШИКИ* Хм; ел. *kukti*, *kukda* захищати КИКТів, КИХті, *КОКУТ*ківці; *kurdabattiš* інтендант, майордом КУРДИБАНівка, КОРДУБАНове (після карти); ел. *kurtaš* робітник р. *КУРТАШ*і Тр (на карті). Еламське *niški* 'захищати, оберігати' за звуковим складом і семантикою цілком надавалося до зіставлення з укр. *нишком* (слово без певної етимології).

Етапною стала нова можливість пояснення ойконімів групи УМАНь = ГУМАНь з еламських лексем *humanuš*, *umanuš* селище, обійстя. Свого часу О. Трубачов слідом за Г. Краге припускав пов'язаність окремо взятого топоніма *Умань* з колом давньоєвропейських гідронімів II тис. до н.е. [Трубачев 1968, 113-114; повторено в 2003, 36], хоча при цьому не було враховано паралельної "місцевої" вимови *Гумань* та низки однокореневих назв в Україні, Польщі й Німеччині. Судячи з цих публікацій, сама можливість збереження у топонімії степової частини України настільки давнього релікту сумнівів у вченого не викликала. Тепер виникла нагода поєднати цілий клас однокореневих назв з мовним явищем такої ж хронологічної глибини, – але не європейського походження. Дослідний сюжет набув додаткової актуальності після виявлення синонімічної назви ел. *mannuhiš* село, селище = *humanuš* знову з виразними аналогіями в топонімії України: МАНУХІвка См, МАНУХин Од.

З топонімами було зіставлено й інші слова **еламської версії Бегістунського напису** Дарія I: *Bakši(š)* Бактрія БАКШеївка; *Barša* Персеполіс, Фарс БОРЩА-; *batin* область, округ, край БОТИН-; *bebla* (редупліковане дієслово *bela*) БИБЛо; *bela*

сходити нагору, перен. панувати, царювати, створити БІЛа; *kakkada* (редупліковане дієслово *kata*) КОКУТківці?; *kukti* захищати, див. *kukda* КИКТів, КИХті, КОКУТківці!; *Kuraš* цар Курош КУРАШівці, КУРОШани; *kurma* надати, довірити КУРМАНИ!; *makuš* маґ МАКОШине, МАКИШин, МАКШИ.болота, прізви. МАКУШняк; *marāšmiš* = хорезмієць МАРАЗліївка і ширше Мороз-; *mazte* = *mašte(ma)* покидати, залишати МАЩА, -нка, МОЩана... -ун, МОСТ; *Mišša* Митра МИШівці...; *rippi* вдарити списом; перен. розбивати, руйнувати РИПИНці, РІПки; *sunki* цар ШУНЬКИ, ПОСУНЬКИ!; *šib* ритуальна жертва, свято ШИБинці, ПриШИБ; *šutur* справедливий ШАДУРА; закон, право, правосуддя г. ШОТАРНя?; *titki(m)* те брехня, неправда ТИТЬКів, ТІТКівці; *tuppi* напис (шум. *dub*) ДУБ- (згодом доказом став топонім ДУБшари ~ ДУБоссари); *ulhi* дім, маєток, палац ВІЛЬХИ; *uttarra* майстер УТОРОПИ.

У списках лексики еламських листів з Персеполіса Е. Кінтана додає низку важливих слів, які також були вжиті для зіставлень з топонімами України: *bartetaš* зовні, поза мурами міста БАРТАТів; *betra* ворог (= *petra*) ПЕТР-; *ekima* давати пристанок, перен. підкорятися = *ukima* ЯКИМ-, ЮХИМ-; ЕКИМАНЬ ВУ Полацк: {ШПАКовщина, КОРСюки, _ЛОМаши, КУЛЬ.гаи, ОРЕХово, УШАчи!, СОРОЧИно, ШАТилово, ДОМники, КУЛЬки, ЗАХАРичи, р. УЖица, КОХАН.ОВИЧИ! *kukunna*?!; у Латвії ЦУКУРИно}; *hadu* збирати врожай ГАДяч, ГАДинківці; *halmi* табличка, документ, лист, печатка ХОВМИ, ГОЛЬМА; *kutira* зберігач, купець КУТРів, КУТОРЖиха?; *puhu* син, донька; хлопець, дівчина ПУХовичі, ПУХівка?; *šahitin* жрець = *šatambe*, *šatinbe* ШАКУТівщина??; *zappan* в'язниця, тюрма САПАНів, САПАНівчик; *zikkira* збирач, нагромаджувач; у виразі *mušian zikkira* рахівник ЗІКРАНці, ЗІКРАчі. У глосарії Е. Кінтани до текстів пророцтв (*Glosario omen*) додані нові подробиці: *nišgi* захищати, оберігати; перен. закривати, – укр. *нишком*; *siyan* храм ШИЯНи, СЯНки; *tuppika* відкритий; перен. вільний ТУПИЧів, прізви. ТУПИК. Топоконтексти назв від цих основ незмінно містять інші виразні еламські аналогії.

Редуплікація в еламських дієслівних основах. У листопаді 2011 р. в полі дослідження опинилася така яскрава і оригінальна риса еламської морфології, як **редуплікація дієслівних коренів**, тобто подвоєння їхнього початкового складу. Про це явище згадує ще І. Дьяконов у своїх класичних працях 1967 і (без змін) 1979 р. Відзначивши тодішню неповноту знань про еламську граматику, вчений додає, що "в еламській мові вживана... часткова редуплікація коренів: *reš*- 'будувати', *repš*- 'бути збудованим', *kuti*- 'охороняти', *kukta*- те саме" [Дьяконов 1967, 96; 1979, 42]. Свого часу це явище привернуло увагу як аналогія до ітеративних дієслів також і в народній мові українців, хоча тут цей засіб обмежений лише подвоєнням префікса *po-*: ПОПОходиш, ПОПОносиш, ПОПОпишеш, ПОПОіси; ПОПОів, ПОПОшукав, ПОПОходила, ПОПОчекала.

Нової якості дослідження набули після появи свіжих публікацій з результатами дальшого вивчення еламської мови. По-перше, неоціненну роль для філологічних порівнянь відіграли матеріали еламського словника В. Гінца і Г. Кох [Hinz, Koch 1987]. По-друге, у оглядовій статті "Про поточний стан еламської лексикографії" Р. Задок подав як окремий клас лексики зведення дотепер дешифрованих еламських дієслів. Їх виявилось усього 131 у давньо- і середньоеламських текстах, 110 з них повторені й в ахаменідсько-еламських написах. Для дієслів з початковими *p/b*, *t/d*, *k/g* Р.Задок навів характерні форми з подвоєнням у основах: *kal-* ~ *kakl-* 'прикрашати', *kar-* ~ *kakr-* 'збирати', *kaz-* ~ *kakz-* 'кувати', *kit-* ~ *kikt-* 'чистити', *kuš-* ~ *kukš-* 'будувати', *pił-* ~ *pipl-* 'відбудувати, створити', *piš-* ~ *pišš-* 'відновити', *pit-* ~ *pipt-* 'пошкодити' [Zadok 1995, 243].

Стаття Е. Каузе містить, з посиланням на працю Г. Штайнера, тезу про регулярний характер утворення ітеративних форм еламського дієслова шляхом редуплікації [Kause 2002–2006]. Зокрема, про цю граматичну особливість еламського дієслова відомо тепер таке: "Шляхом редуплікації першого складу для багатьох дієслів можна вказувати множину суб'єкта або об'єкта, але також і "множинність" дії (тобто її повторюваність) (Steiner 1990, хоч ця інтерпретація і не загальноновизнана). При цьому можуть відбуватися звукові зміни (напр., випадіння

Проста основа	Змінена основа	Значення
li	lili	давати
ta	tatta	класти
hapu	hahpu	слухати
hutta	huhta	робити
kazza	kakza/i	кувати
kela	kekla	командувати
kuti	kukti	тягти
kuši	kukši	відбудовувати
peli	pepli	засновувати
pera	pepra	читати
turu	tutri	казати
tallu	tatallu	писати

Рис. Е1. Редуплікація в еламських дієсловах [Kause; Steiner]

кореневої голосної). Кілька прикладів цієї зміни основи шляхом подвоєння початкового складу подані у дальшій таблиці" [Kause 2002-2006] (вона показана на рис. Е1). Там же (розділ 5.7) Е. Каузе подає особові форми дієслова kulla- 'молитися', редулькованою формою якого було б *kukla-.

Поштовхом для топонімічних зіставлень саме цієї групи еламської дієслівної лексики стали як звукова форма, так і значення дієслова kuši ~ kukši 'відбудовувати'. Воно впало в око у зв'язку з існуванням в Україні ойконіма *КУКШИН* Чг у південній частині Чернігівської області, відомій вкрапленнями інших реліктових топонімів з близькосхідним вектором: пор. КИНАШівка, САПОНівка, ОМБИШ; ЧЕМЕР, ШПАКів; КУНАШівка, КОВТУНівка Чг Ніжин; КОВТУНівка, ГМИРянка Чг Ічня. Дотепер заявлені імовірні прототипи наведених назв – це kinakh 'самоназва фінікійців', акк. safon 'північ', м. Омбос у Єгипті, акк. gimirra 'кіммерійці', дір. śraḥ 'військо', знову kinakh, м. Екбатани 2, знову gimirra [Тищенко 2010, 183-234].

Неподалік від Кукшина є села з назвами Нова і Стара КОШелівка: основа КОШ-схожа на простий відповідник основи КУКШ- з тим же значенням. Згодом стало помітно, що таке розміщення поблизу формально і семантично схожого топоніма з простою основою трапляється не раз.

Далі до таблиці Штайнера-Каузе були додані рядки з відомостями про кілька інших широко вживаних дієслів, а праворуч від цього матеріалу зібрано колонку імовірних продовжень еламських дієслівних основ у топонімах України (рис. Е2). По укладанню таблиці з аналогами між топонімами в Україні та еламськими дієсловами з редулькацією ці дані нанесено на картосхеми у програмі Power Point.

Було опрацьовано сюжет 1 – широкі топооколиці с. ➤ *КУКШИН* Чг Ніжин (від імовірного еламс. kukši відбудовувати): опорні топоніми в околицях – Біло_УС 2, ГУСавка, УШня, _ЛЕМеші, ІЛЛІНці, АДАМівка 2, ХОВМи, ДОМниця, БОБРовиця, БОБРик, КУКОВичі, КОШелівка 2, КИКОЛи. (Існує ➤ *КУКСИН* РФ Рост.: ^КАРТАШево, Бунако-СОКОЛ.ОВЕЦ; ➤ *КУКШИНО* РФ Новг.: КОРОС.Т_ЫНЬ, ПЕНЬКово, УЖин)

Сюжет 2 – широкі топооколиці потоку і кута ➤ *КОКОШИНЕЦЬ* у с. Коритне Чв Вишня з опорними назвами *ЦУЦУЛин*, *ПОПЕЛЬники*, *ШЕШОри*, *КУГУТянка*, *ТОВТри* (досі було непоясниме існування села з цією назвою на Буковині на значній віддалі від гір Товтр).

Просте дієслово	Форма з редулькацією	Переклад	Імовірні продовження еламських дієслівних основ у топонімах України
li	lili	давати	Лище ~ ЛЕЛІв , ЛЕЛІт ка, ЛЕЛЕХ івка
tallu	tatallu	писати	Тельчі ~ ТЕТИЛЬ ківці Льв, Тр, ТЕТЕВ чиці
bela	bebla	панувати*	БИБло ~ р. БИБЕЛ ька
šera	šešra	наказувати	Шерівці ~ ШИШЕ Ровичі, ШИШО ра, пот. ШЕМШОР ів, ШЕША ринець, прізви. Жежера
kela	kekla	командувати	Келечин, Кельменці ~ ЧЕЧ ва, ЧЕЧЕЛ ьник 2, ЧЕЧЕЛ еве, ЧЕЧЕЛ івка, ЧЕЧЕЛ іївка, ЦЕЦЕ Нівка?
+kulla	*kukla	молитися	Кўлачин ~ КУКЛ инці, -и, КУКУЛ и, -івка, КУКОЛ івка, б. -ова, КИКО ли, КОКО лове, КУКІЛ ка, -нья, -ьники
+kurra	*kukura	влаштувати	р. КУРиця ~ ХУХ ра См, КУКА рі Чн, КУКУР івка, КУКУР іки, Старий КОКО рів, Новий КОКО рів
+hadu	*hahadu	збир. врожай	Гадяч, Годи, Розгадів ~ КАГАД іївка, ХОХІТ ва?
kazza	kakza/i	кувати	Козин ~ КУКЕЗ ів, р. КОКЕС , КОКОЗ ка, КОКОЗ івка
kuti	kukti	тягти, захищати (Q.)	Кути ~ стр. КИКТ ів, КИХТ і Жт, р. КОКУТ ка Чг, КУГУТ и, пот. КОКАЧ ин, КАКАЧ
kuši	kukši	відбудовувати	Кушлин, Кошелеве, Кошилівка ~ КУКШ ин Чг; КОКОШ инці Тр, пот. КОКОШ инець, КИКИШ івка Жт
pele	pepli	засновувати	Пелинівка ~ БОБЛ и, ПОПЛ ави, ПОПЕЛ і
+tuni	*tutni	давати	Туники ~ ДУДН ик, ТЮТЮН ники, пор. ПОТУД ань РФ Воронеж
pera	pepra	читати	Борова ~ БОБР овиця; БАБА рики, БУБЕ реве
туру	tutri, titri*	казати	Турка ~ ТИДР ик, ПОТУТО ри, ТЮТЮР івщина, ДЕДЕР кали 2, ТЕТЕР івка

Рис. Е2. Імовірні продовження еламських дієслівних основ у топонімах України

Зведення виявлених назв на картосхемі. Загальна картосхема назв України з імовірно еламськими топоосновами має сім виразних районів згущення назв від цих топооснов з редуплікацією (рис. ЕЗ). Нижче наводимо детальний склад сімох топонімічних ландшафтів. За час роботи над ними з'ясувалося, що практично в кожному згущенні фігурує ключова назва від дієслова *kukulla* 'молитися' (один раз без редуплікації – *kulla*), і ці факти засвідчили роль цього дієслова як смислової домінанти всіх розглянутих тополандшафтів (виділено овалами).

1. **Чернігівщина.** Це південно-східна частина області від Чернігова до Ічні.

Назви від редуплікованих основ: **КУКОЛ**ка = **КУКІЛ**ка, **КИКОЛ**и (пор. **КУЛ**иківка), р. **КОКУТ**ка, с. БОБР.ОВИЦЯ, БОБРик, БОБРуйки, БАБАРики, р. КУК.ОВИЧі, КУКШин (пор. неподалік КОШелівка 2), ПОЧЕЧИне, ПАТЮТИ (ел. *kuKla* молитися, *kuKti* захищати, *pePra* читати, *kuKši* відбудовувати, *keKla?* командувати, *tuTni?* давати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: АДАМівка 2 елам. *Adamdun* < *Hatamti* 'Елам'; ХОВМи еламс. *halmi* табличка, лист, печатка; УШня дперс. *huzi* еламський, ГУСавка^ ДОМНиця елам. *duman* 'отримане, власність, маєток'; МАКИШин елам. *makuš* маг; рівч. НЕГРіїв лат. *niger* чорний; БІЛО_УС 2 *Bel* + *huz-*, КОЗЕРОГи + Рага, ТОПЧИївка *turpika* 'вільний'; ЛЕМеші Елам?, КОЗелець елам. *kazza* кувати.

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: ХИБАЛівка акк. *Gebal* Бібл/ гора, КОВТУНівка (Екбатани), ЧЕМЕР, ГМИРянка акк. *gimirrai*, РОМАНівщина акк. *ramānu* "приватний; що належить комусь", ур. МЕДИНщина під с. Безуглівка, ІВАНгород Еанна, КУНАШівка, КИНАШівка акк. *кинах* фінікієць, САПОНівка, САПОНова акк. *safon* північ, Омбиш м. *Ombos* у Єгипті, ЛюбоМУДРівка дперс. *Mudraya* Єгипет, КІПТі Копт, ШПАКів дперс. *špah*, КОРОС.ТЕНЬ гебр. *Kores* 'Курош' + тяти, КАРДАШі (народна етимологія до тюрк. *kardaš* брат з імовірного еламс. *kurtaš* робітник?).

2. **Околиці Полтави.**

Назви від редуплікованих основ: **КУКЛ**инці (пор. **КУЛ**икове), ТЮТЮНники, ДУДНикове, КОКОЗинці (ел. *kuKla* молитися, **tuTni* давати, *kakza* кувати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: УМАНЦівка (*humanuš*), КОЗлівщина, КОЗЕЛЬщина (*kazza*), ПриШИБ (*šib*), ЖАДАНИ (*išdana*), КАРДАШівка (*kurtaš*), КРОТенки, р. ВІЛЬХова (*ulhi*), КУЗЬМенки (*kizzim-?*), ДУБина (шум. *dub*; пор. РУНІвщина), ПЕТРенки (*petra*).

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: ШАФРАНИ, ГОЛЬМАНівка, КОЛОМак 2, ТИЩенки (пор. КРИВки), БІЛоконі 2, ГВОЗДиківка, ШАМ.РАЇвка, дМИТРенки, КУСТОлове-СУХоділка, КОЧУБеївка, СКИБівка (елам. *kuKla* молитися, **tuTni* давати, *kakza* кувати).

3. **Околиці Житомира.**

Назви від редуплікованих основ: **КУКІЛ**ьня (пор. **КУЛ**ішівка), р. ТЕТЕРів, ТЕТЕРівка, КИХТі, ЖЕЖЕЛів, КИКИШівка (елам. *kuKla* молитися, *titri* казати, *kukti* захищати [Quintana], *kekla* командувати, *kukši* відбудовувати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: ДУБище, ДУБівка, ПродУБіївка, ЛЕМеші (Elam), ГАДомці (*hadu*).

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: ГВІЗД.ЯРня, ГВІЗДава, ГЛИНівці, ЯГОДинка, КРУТИ, ІВАНопіль, ІВАНКів, ІВАНКівці 2, РЕЯ, РАЙгородок, ГРАДа, МАРКуші, БІЛопілля, БІЛосілля, КОТЕЛЬня 2, КОДня, ТУР.ОВЕЦь, ГАРАПівка, ГОРІХове, ЯРЕШки.

Основне сукупчення топооснов з редуплікацією першого складу виявлене навколо гір Товтр і на Опіллі. Смуга об'єктів з цими назвами витягнута з півночі на південь уздовж південно-західних схилів Кременецьких гір, Вороняків і Гологір по верхів'ях приток середнього Дністра (рис. 3).

4. **Кременецькі гори.**

Назви від редуплікованих основ: ТЕТИЛьк.ІВЦІ 2 (пор. ТИЛявка), ПотУТОРів (пор. ТУР'я), ДЕДЕРкали 2, ЦЕЦЕНівка, КОКОРів 2, ЦИЦОри, КОКУТк.ІВЦІ (пор. КУДинівці, КУДобинці); корені без подвоєння: **КУЛ**иків, КУШлин, ХОТівка, ХОТ.ОВИЦЯ (ел. *kulla* молитися, *tatallu* писати, *tutri* казати, **tutni* давати, **kukura* влаштовувати; *kuti*, *kuKti*, *kuKda* захищати, *kuši* відбудовувати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: АДАМівка, САПАНів, САПАНівчик (ел. *zarra*п тюрма [Quintana]), ВОВК.ІВЦІ (дперс. *Uvja* Елам), БОРЩівка 2, БОРСУКи (*Varša*), ВІЛЬШаниця, ОЛИШк.ІВЦІ, ШИШк.ІВЦІ (*Šuš* Сузи), ІВАНня (Eana).

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: КОНЮШків, БАЛКи, Баранне, БІЛокриниця 2, ШЕПЕТИн, ГРАДа, ПОНИКВа, ПЕНЯКи, ПАЛИКОРОВи, МІЗЮринці, КАРНАЧівка *Carnas*, ОРИХівчик *Erech*, БІЛоголови, ПереПЕЛЬники, МАНАїв, ШИМк.ІВЦІ.

5. *Покуття і Буковина.*

Назви від редукованих основ: **ЦУЦУЛ**ин, КУГУТянка, ТОВТри, ШЕШОри, ПОПЕЛЬники (ел. kuKla молитися, kuKti захищати, tutri казати, šešra наказувати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: ДЕБЕславці, БОРЩів, ВОВЧківці, ШИШк.ІВЦІ, БАГНа! (елам. raḥanu князь), СОКОЛівка (ел. sukka sekretar-намісник), ЧОРНОГУзи! (чорний + перс. Nuzi еламець)

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: ШЕПАР.ІВЦІ, МИШин, МИХальча, р. МІХОДЕРка, ЯБЛУНів, ГВІЗДець 3, СОРОКИ, ІВАНКівці, ОРШівці Erech, ШУБРанець, іСПАС, СПАСька, ДІБРівка, РОЖнів Paḡa, ДУБівці, ГЛИНиця, Бисків;

6. *Опілля.*

Назви від редукованих основ: **КУКІЛ**ьники, ПОТУТОри, ТУДОРів, р. БИБЕЛька, БОБУЛинці (пор. ПИЛява), ХОХОНів, БОБРівники (ел. kuKla молитися, tutri казати, bebla панувати, kukunnu див. далі; tatallu писати, rePa читати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: КУРДИБАНівка елам. kurdabattiš 'майордом', р. КУРТАШі (!), АДАМівка, КОЗівка, КОЗова, _УЗин, ГУМНИСька, ВОВЧинець, КобилоВОЛОки, ПОПЛАВники (елам. palaú військо), р. _ЛІМниця, р. ВІЛЬХ.ОВЕЦь, ВІЛЬШаниця, БАРИШ, ХОДАчків, БЕРЕЖани (Напіріші?).

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: РОГачин, ДЕМня, МОЛОХів, КІНАШів, МЕДУха, ЯБЛУНів 2, -ка, ЗАВАДівка, МАРКова, МОЗОЛівка, БІЛОкриниця, ЗАРВАниця, ЗАРИВинці, СОКОЛів, ДУБівці, ДУБенки, РидодУби, Біла, р. Біла, Білий потік, Білобожниця, Чортків, ОРИШк.ІВЦІ, ПАПІРня, РОМАНівка (акк. ramān)?, СТРУСів, ЗАЗДРІСТЬ, Дворіччя;

7. *Верхній Дністер* (від Мостиськи на півночі до Старого Самбора й Дублян на півдні).

Назви від редукованих основ: БОБЕРқа, ПОПЕЛі, БИБЛО, ШИШЕР.ОВИЧі, СУСОЛів, КОГУти (ел. rePa читати, bebla панувати, šešra наказувати, kuKti захищати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: ВІЛЬШаник, ГУМАНЕЦь, ВОВЧа, ВОВЧИЩОВИЧі, ВОВЧухів, ГУСАків, СОКОЛЯ.

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: ГВОЗДець, УРіж, ГЛИНне, ГЛИНець, ЗАВАДа, -ів, -ка, р. ЯБЛОНка, Білина 2, Біличі, ДУБляни, ДУБАНЕВИЧі, БОРШ.евичі, БІСК.ОВИЧі, ЗАРАЙське, ШЕПТИчі, ОРХ.ОВИЧі, ОРИШКо, ORZESH.OWICE Erech, GROSH.OWICE, OLSZanie, БОРЯТине, МОЛОШки, МОЛОШк.ОВИЧі, ГРАДівка.

7а. *Підкарпаття й Карпати* (від Долини і Калуша ІФ на півночі до Тячева, Рахова Зк і Верховини ІФ на півдні).

Назви від редукованих основ: г. **КУКУЛ**ь, **ЦУЦИЛ**ів, р. ЧЕЧва; пот. ШЕМШОрин, пот. ШЕШАРинець (ел. kuKla молитися, kekla командувати, šešra наказувати).

Супровідні назви від можливих еламських реалій: ур. АДАМівка біля с. Добрівляни; ЗаГВІ-Здя, р. ЛІМниця, ВІЛЬХівка, -івці, ВІЛЬШани, пот. НЕГРила, пот. НЕГР.ОВЕЦь, г. НЕГрин^ ІЛЕМня, КУЗЬМИнець, г. КУК, ВУЧкове, пот. КУРТЯЩик, пот. КУРТЯСький, пот. КУРТенький.

Основи від інших реалій давнього Близького Сходу: ГВІЗД, РОЖнятів, ДУБа, ДУБове, ДУБШАри! (акк. ṭuršarru, шум. dub-sar 'писар, вчений' [Tinney, Jones]), НЕБИЛів, СПАС, ГОРОХолина Erech, ЯБЛУНька, -иця, -івка, МАРКова, -івка, КРИЧка, КРИЧово, КАЛІНИ, р. ШОПУрка!, Білин, ВОРОХТа Baraxse, ШЕПІТ, ГЛИНки, БЕРЕЖниця Напіріші?.

Спрощене унаочнення процедури контент-аналізу близько сотні топонімів від еламських дієслівних основ з редукацією можна подати так (з врахуванням звукових варіантів основ):

1. **Молитися** kukula – 6 основ (КуКУЛ-, КуКІЛ-, КиКОЛ-, ЦуЦУЛ-, ЦуЦИЛ-, КуКЛ-).
2. **Говорити** tuturu – 5 основ (ТуТОР-, ТуДОР-, ДеДЕР-, ТиДР-).
3. **Панувати** bebla – 5 основ (БИБЕЛ-, БиБЛ-, БоБУЛ-, БоБЛ-, ПоПЕЛ-).
5. **Влаштувати** kurra – 4 основи (КуКУР-, КоКОР-, ЦиЦОР-, ХуХР-).
4. **Наказувати** šešera – 4 основи (ШЕШОР-, ШИШОР-, ШЕШАР-, ШЕМШОР-).
6. **Командувати** kekela – 3 основи (ЧЕЧЕЛ-, ЖЕЖЕЛ-, ЧЕЧИН-?, ЦЕЦЕН-?).
6. **Захищати** kukuti – 3 основи (КоКУТ-, КуГУТ -, КиХТ-).
7. **Відбудувати** kukuši – 3 основи (КоКОШ-, КиКИШ-, КуКШ-).
8. **Читати** repera – 3 основи (БаБАР-, БоБЕР-, БоБР-).
9. **Давати** tutuni – 3 основи (ТютЮН-, ТаДАН-, ДудН-).

З її змісту випливає, що імовірна еламомовна частина давнього населення Наддніпрянщини могла складати його привілейований прошарок з державними та ідеологічними функціями. Повторюваність топонімів від певних топоснов надає реконструкції додаткової переконливості.

Ознайомлення з прагматикою збережених основ переконує, що основ з неповною редукацією (КУКЛ-, ТИДР-, БИБЛ-, КИХТ-, КУКШ-, БОБР-, ДУДН-) менше, ніж з повною (КУКуЛ-, ТУТоР-, БИБел-, КОКуТ-, КОКоШ- тощо). Редукацію другого голосного в еламських словах пояснюють наголосом у них на першому складі. Так, одне й те саме слово kuti-ka 'носій' писали силабічним письмом як ku-ti-ka або ku-ut-ka, інше слово pulu-hu – як pu-lu-hu або pu-ul-hu [Grillot-Susini]. Наявність і другої голосної у більшості виявлених топооснов можна пояснити і як вторинне "відновлення" її через особливості морфологічної структури мови у нових носіїв цих топонімів у Наддніпрянщині. Однак не виключено, що повна редукація відображає такі старіші форми цих основ.

Аргумент Дубшар. Фактично, лише після розміщення цих назв на карті було зроблено остаточний вибір на користь етимології топоніма *Курдибанівка* від ел. kurdabattiš 'майордом, керуючий маєтком', а основи КАРДАШ- – справді від ел. kurtaš робітник. Третя важлива реалія Месопотамії була розпізнана у назвах карпатського села *Дубшари* і потоку *Таупішурка*. Подібність першої з них до назви молдавського міста *Дубоссари* досі не знаходила вірогідного пояснення. Річ у тім, що обидва ойконіми належать населеним пунктам на р. Дністер і його притоці Дубшарка (п Лецівки Дуби Чечви Лімниці Дністра), хоча і взаємно віддаленим (річкою – близько 1300 км!). Дотепер не вдавалося уявити собі історичних обставин, які були б спільними для далекого гірського села і відкритого степового порту на нижньому Дністрі.

І от тепер з'ясувалося, що аккадською мовою turšarru, а шумерською – dub-sar означає те саме: 'писар, вчений' [Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD): Steve Tinney, Philip Jones]. Звідси випливає кілька важливих висновків:

1. В основі топоніма Дубшари лежить *аккадська* (!) назва писаря turšarru, а в основі ойконіма Дубоссари – *шумерська* (!) dub-sar. Це перші серйозні месопотамські етимології для сучасних назв.

2. Цей висновок підтверджує форма розміщеного далі у Карпатах гідроніма Таупішурка з початковим Т- і -у- на місці історичного слов'янського О з аккадського А. (Потік Таупішурка = Тавпешірка разом з пот. КУРТЯЩик kurtaš! протікають у с. Лопухів і є притоками Брустурянки Тересви Тиси. Як видно з опису топонімічного ландшафту, в ньому згадані й інші еламські реалії.)

4. Перша морфема назв Дубоссари і Дубшари справді відповідає шум. dub-, акк. tur-, еламс. turri. Цей лексичний зв'язок і ця міжмовна відповідність підтверджують правильність припущення про збереження у численних назвах від основи ДУБ- епохальної реалії Близького Сходу – глиняних табличок з текстами. На таке припущення наштовхули численні назви від основ ГВОЗД- і МІХ-: перське міх 'цвях, гвіздок', але міхі – 'клинопис'! На картосхемі (рис. 3) область між крайніми топонімами від основ ГВІЗД- і МІХ- показана сірою заливкою.

Такий зміст топооснов ДУБ-, ГВІЗД-, МІХ- стає науковим підґрунтям для зміни дотеперішніх поглядів на культурну історію Наддніпрянщини у часи винаходу й поширення клинопису.

Аргумент kukunnu ~ kizzum. Еламський зіккурат в Чога Замбіл – залишок еламського міста Дур Унташ Напіріші "міста бога Напіріші". Це перша пам'ятка Ірану, занесена 1979 р. до списку світової культурної спадщини ЮНЕСКО. У статті про цю споруду М. Р. Чітсаз згадує і еламського царя з тим самим ім'ям на честь бога Напіріші, що і зведені ним місто з зіккуратом. Через кожні 10 рядів цегли в муруванні лежить один ряд цеглин, вкритих збоку стандартними клинописними текстами з деякими варіаціями змісту. Ось один з тих текстів: "Я збудував цей **Кукунну**, зробив полив'яну цеглу срібного й золотого кольору, і мармурові та обсидіанові білі камені, і присвятив це богам Гумбан та Ін-Шушінак".

З тогочасних записів відомо, що гроші на будівництво цього міста і храму було взято не з військової здобичі, ані з принесеної данини й податків. Кошти були добуті завдяки торгівлі з іншими землями. І так Чога Замбіл став релігійною столицею своєї доби і головною резиденцією Унташ Напіріші. Зовнішній мур міста мав розміри 1300 x 900 м, внутрішній – 400 x 450 м, він звався **теменус** (!) або Священне місто (пор. пот. ТЕМЕНець Льв, ТЕМНе, р. ТОВМЕНЬ, ТИМОНовичі?).

"Шумерською мовою *зіккурат* означає піднесення до неба і походить від еламського дієслова *zagratu*". М.Р. Чітсаз уявляє далі релігійну процедуру на *зіккураті*: "Цар, цариця і спадкоємець престолу в супроводі царедворців перебувають до *зіккурату* на царських колісницях. Натовп народу дивиться на царську процесію, поки прибулі сходять з колісниць і заходять до подвір'я храму через царські ворота. Шатен – верховний жрець храму – ле з ритуального глека воду на руки царю. Музики грають релігійні мелодії на арфі, лютні і флейті. Призначених для жертви тварин заколюють на 14 вівтарях, збудованих біля храму Ін-Шушінак у формі невеликих зрізаних пірамід.

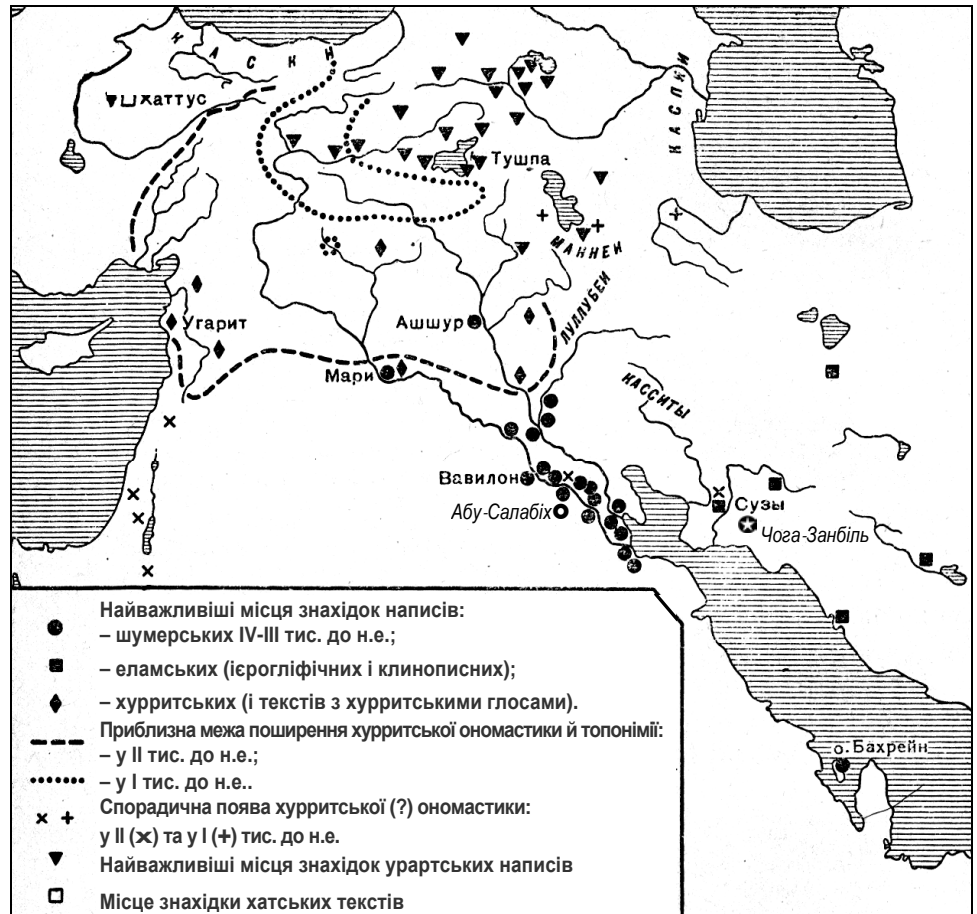

Рис. Е4. Місця знахідок найдавніших пам'яток письма [Дьяконов, 22]. Додано ● м. Чога-Занбиль (зіккурат Дур-Унташ) і ● Абу-Салабіх (місце знахідки табличок з повчаннями Шуруппаки, першим у світі зв'язним текстом бл. 2100 р. до н.е.)

Після того цар і супровідні особи сходять східцями на другий ярус храму. Тут цар ле особливу рідину на вівтар обраного бога, після чого в супроводі частини придворних сходять на третій ярус. На третьому ярусі залишається ще частина придворних, і лише верховний жрець з близькими помічниками супроводжують царя на четвертий ярус. Тут залишаються й ці помічники, і цар у супроводі самого лише верховного жерця сходить на п'ятий ярус *зіккурату* до головної святині" [Chitsâz]. "Найвищий ярус *зіккурату* звався *kukunnu* або *kizzum*. Згодом ця назва перейшла на всі яруси храму" [Chitsâz]. Це одне містке пояснення дало розв'язок відразу трьох пошукових проблем.

Першою було походження топонімічної основи назв села ХОХОНів ІФ Галич (там же й потік ХОХОНівський), як і потоку ХУХУНчина Зворина у с. Вучкове Зк Міжгір'я. Топонімічний контекст дає підставу вважати, що їхнім прототипом є еламське слово для священної верхівки *зіккурату* *kukunnu*, пов'язане з акадським *gigunû* і шумерським *giguna* [TERRACE] wr. gi-gu₃-na; gi-gun₄-na; gi-gun₄ "high sacred terrace" [Tinney, Jones]. Імовірно, сюди ж назва пот. КУХИНя у с. Устя Лв Миколаїв і р. КУХНА у м. Ялта Км, можливо й основа КОХАН-, р. ГОГОНлик Од (вона ж Когильник) [СГУ, 259], с. ГОГИНе Хк. А ще два залиті водами Каховського водосховища озера **КОКАН**е! [СМГУ 2004, 204]: тут їхні назви виводять на другу проблему – походження романських слів *cosagne* і *cissagne*.

Французький вираз "pays de *cosagne* – казкова країна, де всього доволі, все дешеве і смачне. *Mât de cosagne* – круглий гладенький стовп, закопаний у землю, на верхівці якого підвішені призи для того, хто їх подужає дістати, залізи нагору без допоміжних засобів" [Troussset 1886, II, 121]. "Cosagne (кінець XII ст., невідомого походження, південне слово: провансальське, італійське). 1. Pays de cosagne

– уявна країна, де всього доволі. 2. *Mât de sosagne* – стовп, на верхівці якого підвішено кілька речей або ласощів, які треба дістати, вилізши нагору" [Robert 1976, I, 296]. "*Cuscagna* 'казкова країна, де кожен живе весело і бездумно' (XV ст.). *Albero della cuscagna* 'на сільському святі ...стовп, на верхівці якого підвішені призи для того, хто їх подужає дістати'. *Cuscagna* (1799: *Cuscagna*) – з фр. слова *sosagne* (XII ст.) невідомого походження (можливо, від голландського слова, що означає 'тістечко')" [Cortelazzo, Zolli 1984, I, 303]. (На жаль, тут усе навпаки: етимологічна довідка французького словника реалістичніша.) Як стає тепер очевидним, і звуковий матеріал, і деталі значення (призи – угорі, на верхівці стовпа) уможливають пов'язання цих слів швидше з еламським *kukunnu*, аніж з аккадським *gidunû*. При цьому вокалізм італійського слова ближчий до еламський прототипу: це вказівка на послідовність етапів запозичення. Доречно нагадати, що на півночі Італії та у Франції кожна четверта людина має Y-гаплогрупу G або J.

Третя проблема – етимологія прізвища Кизима (Кізима, Кизим). За 46 років викладацької роботи в університеті прізвище Кизима траплялося автору в академічних групах не раз. Але в осінньому наборі студентів 2011 р. виявився Я. Кизима з *загадковою* східною зовнішністю. Мало що розвиднювалося з того, що батько його родом зі Старокостянтинова Хм. Сталося так, що влітку 2011 р. статтю з топонімії Київщини заговорив колега І.І. Кизима, який має свою *загадкову* східну зовнішність. Ці випадкові обставини збіглися в часі з підсиленою увагою автора до еламської теми. Дотепер в Україні збереглися два ойконіми *Кизими* Вн, Хк. І коли в публікаціях з еламістики зустрівся слово *kizzum* – евристична дуга замкнулася.

Решта було справою техніки. Інтернет надав чималий вибір фотографій. Обличчя деяких Кизим справді мають виразні східні риси (див. статтю про прізвище Кізіма). Виходить, Кизими можуть бути неймовірно далекими нащадками еламської еліти, жерців, які мали доступ до храмової святині на *кіззумі* (*кукунну*) – вершці зіккурату. У такому разі назву свого роду Кизими передають з діда-прадіда вже понад 3000 років. За цей немисливо довгий час (тривалість усієї цивілізації!) вони забули сенс слова "киззум" (яке від X ст. вимовляють уже як "кизим") і кілька разів змінили мову. Але спромоглися зберегти самé звучання прізвищ як власний історичний маркер. Генеалогічні зв'язки їхньої колишньої мови простежив Ю. Старостин у програмній статті "Про генетичну афіліацію еламської мови". На підставі перекладу списків Сводеша еламською, дравідійською, афроазійською і ностратичною прамовами він дійшов висновку, що, очевидно, "еламська мова є «містком» між ностратичною і афроазійською філами, не виключено, що останнім реліктом прадавньої гілки глобальної «євразійської» або «бореальної» родини, яка включала також ностратичну і афроазійську" [Starostin 23].

пот. **ЕЛЕМА** (< Елам) – > пот. **ЕЛЕМа** у с. **ШЕПІТ**^ Андреківське Чв **ПУТИЛА**: **ЯБЛУН**иця; > пот. ІЛЕМський у с. Селятин, **ШПЕТ**ки; > пот. **ЕЛЕМський** у с. **Бабин** ІФ **Косів**: ^ГОРОД; **ЯБЛУН**ів, **ШЕПІТ**, пот. СТЕФОРівка Стахр- у с. ТРАЧ, пот. **ШЕНДР**івка у с. **ШЕШО**ри; > пот. **ІЛЕМський** у с. **ЯБЛУН**иця! ІФ Надвірна: ^ПАЛЯНиця; **ГВІЗД**, **МОЗОЛ**івка^ **БІЛОЗО**рина, _ЛАНчин?, ПАРИЩе парск-;

ЕЛЛІНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 12-ї історичної епохи) – від 674 р. до н.е.: Ольвія, Ялта, Сивуля, Британи, Геруси, р. Рогань, Оплітне; пор. лексичні запозичення *комора*, *корабель*.

ЕЛЛІНІСТИЧНИЙ ВЕКТОР ЗВ'ЯЗКІВ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ – слід контактів греко-римського часу, ширших ніж мовно грецькі; зумовлений наявністю в багатьох районних контекстах реплік прототипів з елліністичного Єгипту і шляху до нього, зокрема: еллінізми (грецизми), єгиптизми, арамеїзми. Детальні студії теми у кн. *ДОЛГОПИСНА* *МОВНА* *ІСТОРІЯ* *УКРАЇНЦІВ*.

-ЕНК-, **-ЕНЬК-**, ТОПОФОРМАНТИ В УКРАЇНІ < ґерм. -ing.

Топоформант -енк- в Україні. Після аналізу лексичного складу 156 назв на **-енки** (рис. 7-4) [АТП; Гончаренко] упевненіше можна твердити про реальність, одночасність побутування основ і суфікса (і про осмисленість такої сполуки) в ойконімах *Маленки* 'нащадки мала', *Дудченки* 'нащадки людвисаря', *Брусенки*

'нащадки майстра броні', *Рибченки* і *Цибуленки* 'нащадки ворожбитів', *Котенки* 'нащадки військових', *Косенки* 'нащадки покараних', *Кальченки* 'нащадки вівчарів', *Війтенки* 'нащадки війта', *Думенки* 'нащадки судді', *Митченки* 'нащадки митника'; відхоронімні назви – *Харенки*, *Харченки*, *Бабенки*, *Дубенки* 'нащадки прибульців з Дворіччя?'); відетнонімні назви – *Терещенки*, *Удовиченки*, *Омельченки*, *Таценки*, *Ясенки*, *Яценки*, *Геленки*; похідні від конфесійних назв – *Дащенки*, *Деменки*, *Проценки*, *Манченки*, *Кононенки*.

Рис. Е5. Склад топооснов 156 назв селищ України з формантом **-енки**

Від імен людей			Від реалій:						
			слов'янськ.	кельтськ.	іранських	готських	коптських	грецьких	інших
Андр-	Левч- 3	Петр-	Зуб-	БРУС-	БУТ-	ВІЙТ-	ДЕМ-	БАБ-	ХАР-
Васил-	Марч- 3	Пилип- 3	Ковал- 3	КАЛЬЧ-	МАНЧ-	ГАС-	ДЕМЧ-	ГЕЛ-	ХАРЧ-
Гнат-	Михайл- 2	Пологи-Ян-	Кравч-	Короч-	Пан-	ДАЩ-	ДУДЧ-	Дяч-	Рубч-
Грин-	Мищ- 2	САВ- 2	КрамАР-	КОС-	Панч- 2	ДОВЖ-	Зайч-	КОНОН-	
Гриц-	Назар-	Степан-	Крот-	Лещ- 2	ПРОЦ- 2	ДУБ-	КОТ-	Омельч- 2	
Давид-	Наум-	Тимч- 5	Литвин-	МАЛ-	Руд.-Гончарі	ДУМ-	Луц-	Пономар-	
Дмитр- 4	Нестер- 4	Устим-	Меч-	НОС-	Тарас- 2	МИТЧ-	Сір-	Тищ-	
Іващ-	Олекс-	Федор-	Москал- 5	Радч-	ТАЦ-	САВЧ- 2	ТЕРЕЩ-	ЦИБУЛ-	
Івж-	Онищ- 2	Хом- 3	ОвчАР-	РИБЧ-	ЯС-	Тимч- 5	Юрч-		
Іосип-	Остап-	Яким-	ПисАР-	Сем-	ЯЦ-	УДОВИЧ-			
Клим-	Павл- 3	Яхрем-	Сирот-	Семер-					
Кузьм- 3	Пащ-		Шевч- 6						

Послідовність **-енків-** збереглася ще у 46 назвах, у т. ч. *Іц.енків* Чг (*Іц.ня* NB), *Корол.енків.ка* Пл (*Карл.івка* NB), *Тищ.енківка* Хк (*Куп'янськ*), *Волв.ен-к.івське* Хк < волф-. Формант **-енков-** наявний ще у 150 назвах, серед яких: *Бондар.енкове*, *Бут.енкове*, *Волв.енкове*, *Глуц.енкове* (і 63 села *Шевченкове*).

Серед інших 137 назв на **-енка-** одержують повніше осмислення *Виж.енка* Чв (пор. *Виж.ниця* NB), *В'яз.енка*, *Кропив.енка*, *Голов.енка*, *Голуб.енка*, *Іщ.енка*, *Колод.енка 2*, *Москал.енка*, *Слин.енка*, *Суж.енка*, *Яс.енка*. Імовірні значення – "селище нащадків: сторожі, мідників (готс. *aiz* і кельтс. *corrg*), **аланів-тулиголів**; охрещених колумбанами, християн, **галатів**, москалів; **охрещених ченцями з Салонік**, судді, ясів". Від прізвищ утворені 47 назв сіл на **-енко**.

Формально пов'язаний з суфіксом **-енк-** формант **-еньк-** (97 назв): *Берест.ов.енька*, *Яструб.енька*; *Семир.енька*, *Семир.еньки*; *Голов.еньки* (значення: "нащадки **сонцехвальців**, ?мединців (*Yathrib*); кельтів (2), а з пізнішим переосмисленням – мадярів; **аланів або людей у чалмах**"). Далі – 27 назв з формантом **-енці-**: *Керст.енці*, *Колод.енці*, *Луб.енці*, *Мел.енці* (значення: "нащадки охрещених, Хлодвіга, **ліванців**, писарів"); **-еничі-**: *Крук.еничі*, *Ол.ЕНИЧі*, *Мар.ЕНИЧі* ("нащадки **агарян**, еллінів, **"марковичів"** "). Основи і структура двох останніх назв нагадують наведені вище назви з Ломбардії *Ol.engo*, *Mar.engo*.

Існує ще 154 назви на **-инка-**, які включають: *Куд.инка*, *Надежд.инка*, *Одр.инка*, *Трост.инка*, *Март.инка*; *Гушт.инка*, *Шебел.инка*; *Дуб.инка 3*, *Круш.инка*, *Сав.инка*, *Сов.инка*; *Кардаш.инка*, *Жмер.инка 2*, *Ладж.инка*, *Лад.инка*, *Тяг.инка 2*, *Лебед.инка*, *Чуг.инка*, *Ягод.инка*, *Язв.инка*. Їхнє можливе значення – "селище нащадків: готів (3), "марсохвальців"; **"августівців"**, **ворожбитів**; охрещених (*daurjan*); карсівців, у т.ч. християн-савинців (2), **каратинців**, кельтів, **владик**, дому? (або від монг. *tegin* 'князь'), мадярів-леведіївців, хозарів (2), **слуг (asneis?)**".

З-поміж 35 назв на **-инки-/інки-** (ще ближчий відповідник суфікса **-ing**) – *Вільш.инки*, *Дуб.инки 2*, *Дубл.инки*, *Мал.инки*, *Одр.инки*, *Сав.инки*, *Язв.инки*, *Фар.инки* Вл; також *Март.инк.івці*, *Яс.инки*, *Барв.инки*. Їхні значення – "нащадки: волохів, охрещених, готів, християн-савинців, **слуг (aisneis?)**, германського клану (герм. *fara* 'сім'я, двір'); "марсохвальців", ясів, парфян".

Також набувають осмисленості численні гідроніми України з суфіксом **-инк-/інк-/ен(ь)к-**: *Дес.инка*, *Диденкова*, *Кодинка*, *Коденька*, *Кудинка*, *Куденка* (< Goth- / ?парф. *kod* 'дім'), або *За.пад.инка*, *Берд.инка*, *Берд.янка* (< вірм. *barde* 'фортеця' + *ing*), *Берв.инк.оватий* (< парф- + **ян** = **ing**; пор. *Большие Парфенки* РФ, Мск., *Парфен* См, *Портянки*⁺ = *Куйбишеве* Пл). Отримують можливе пояснення дублети на зразок назви р. *Кудр.инка*, *Kudr.ynka* = *Kud.ynka* у с. *Кудини* Хм (Летичів) [СГУ, 299]: значення цього ряду топооснов – 'нащадки готів', 'нащадки гота', 'готи'.

Нову сторону проблеми розкриває зв'язок з маркою *Obertenghi*. Див. II. ОБЕРТИН.

Бод.еньки бутинок, Боров.енька Берое, Дерев.'янки Týrf.ing.r терв-інг'-и, Крут.енькі Grýt.ing- гревт-унг'-, Таль.'янки, Берест.'янки,

ЕТИМОН ІНШОМОВНОЇ РЕПЛІКИ (< гр. ἔτυμον 'справжній сенс') – слово, яке вважають першоджерелом словникового запозичення або топооснови.

ЄЛИХОВИЧІ. <

гр. Ἐλεχ з мад. Üllő 'Елех'.

Інформація про Елеха міститься у розділі 40 книги Костянтина: "Слід знати, що Арпад, великий архонт Туркії, породив чотирьох синів: першим Таркацуса, другим Елеха... Другий син Елех породив Езелеха..." [КБ 1990, 167]. У візантійському оригіналі цим іменам відповідають написання... *Αρπαδές, Ταρκατζοῦς, Ἐλέχ...* [КБ 1990, 167]" [Тищенко 2007, 136]. Ім'я Елеха є грецизованою формою мад. Üllő – так звать у творі Аноніма і "дядька" Арпада – від тюрк. 'князь' (2 згадки в документах, 16 топонімів в Угорщині). Саме через грецизовану форму мадярського імені Ἐλεχ – і тільки завдяки їй – вдалося помітити звукову близькість з топоосною єдиної в Україні назви *Єлиховичі* Льв (Золочів). Пор. і *Єлецький* монастир у Чернігові, м. *Єлець* РФ, с. *Єлохово* під Рибінськом РФ.

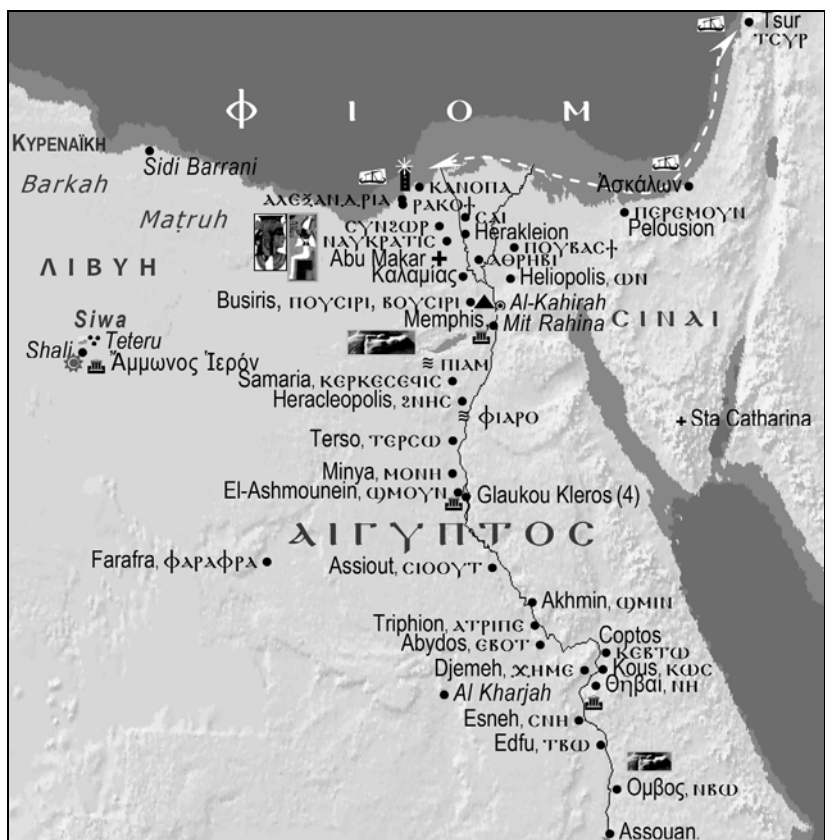

Рис. Є1. Топоніми Давнього Єгипту – прототипи реплік-єгиптизмів у топонімії України [Тищенко 2016]

ЄГИПТИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 4-ї

історичної епохи) – від -III тис. – належать топоніми: Босири, Дептівка, Мриги, Коквище, Каховка, Кмитів Яр, Омбиш, Собич, Тутаки, Немига, Римиги; пор. лексичні запозичення *гума, лілея, канапа, [римшина], лемки?, біс.*

Єградківка Кг – сучасна офіційна назва нп за народною вимовою кол. імперської назви ЄЛИЗАВЕТградка Кг. Пор. топонімічну ідіому "*ГАННівка ~ ЄЛИЗАВЕТівка*" на с. 275.

ЄМАДИКине См < гр. амадоки, скіфське плем'я.

Пор. йотацію у назві • с. *Янжулове* Чг Семенівка перейменоване на "Жовтневе" даремно: це не від *янгол*, а від лит. *anžolas* 'дуб'.

ЄСМАНЬ См < копт. *ϣμοῦν* > гр. *Ζμοῦν* > Ἰσμῆνιος: *Шменьки*, ур.

Ошмань, нп *Цумань, Кіцмань*, дві річки *Есмань*.

Окремий випадок являє собою група назв *Есмань/ Ошмань/ Шменьки*. Довго залишалися невизначеними конкретні шляхи формування цієї групи назв, до якої приміряні і мусульманські (*Усман*) [Тищенко 2011a], і варязькі контексти (*ascomanni* 'люди ясенових човнів') [Тищенко 2011, 485]. І от тепер нові групи фактів пред'являють свої історичні права на цю спадщину. З одного боку, ім'я єгипетського міста *Ешмун* начебто дає підстави подолати недоліки попередніх гіпотез, з іншого боку, проблема пошуків прототипу ускладнюється через відомості про проміжну грецьку репліку

Ешмуна – пагорба Ісменіос у грецьких Фівах (і ця назва – міста – також грецька репліка ім'я славетних єгипетських Фів).

У зв'язку з грецьким слідом у топонімії Сіверщини (*Грецькіне, Іоніне, Атинське, Кренидівка*) можна ставити питання про посередництво греків також і у поширенні топоніма-репліки Есмань. Річ у тім, що у Фівах (гр. Θῆβαι [тебе], беот. Θεῖβαι) – центрі області Еллади Беотія – було близьке за звучанням ім'я храму Аполлона біля річки й пагорба Ἰσμήνιος *Ісменіос* [СКД, 113] (рис. 9). За інших рівних умов саме його звуковий матеріал видається проміжним прототипом для репліки Есмань. Порівняно з Фівами (Θηβαίς) у Єгипті назва грецького однойменного міста сама виглядає явною реплікою, адже і за розміром, і за часом існування грецькі Фіви менш значні, ніж єгипетські [СКД, 1369]: довжина міських мурів у *Фівах Єгипетських* була 140 стадіїв, а у *Фівах Беотійських* 43 стадія. Місто зруйнував у 335 р. до н.е. Олександр Македонський. Існували ще й *Фіви Фтіотійські*, знищені його батьком Пилипом.

Про місто **Дзmun** або **Ешmun**. Столицею Верхнього Єгипту було священне місто Теби/ Фіви (Dios Polis, Θηβαίς [тебаїс], Thebais, ΘΗΒΑΕΙΣ [тебаеїс], пор. в Україні репліки *Табайівка* Лг, Хк, Чг). Близько 298 р. у Єгипті пройшла адміні-стративна реформа, і доти єдиний край (епархія, провінція) Фів був поділений на 22 номи (області) [Verreth, 777] – від 22-го на півночі до 1-го (Омбос) на півдні.

Столицею 15-го ному U15 було місто Гермополіс, дегипетс. , *Hmnw* Hermopolis, пор. *xmnyw* Ogdoad, "Восьмибіжжя" [Nycichl] (вісім правічних божеств у космогонії давніх єгиптян), коптс. *ϣΜΟΥΝ* **ешмун** > гр. Ζμουν [**дзmun**]. Документальне зведення історичних назв Гермополіса наводить Г.Верет:

Рис. Є2. Руїни храму в місті Шмун 'Гермополіс' (сучасний Ель-Ешмунейн)

Hermopolis ([сучасний] El-Ashmunein) – **U15** [Geo ID: 816] **G** Ἐρμοῦ Πόλις Μεγάλη - Ἐρμοπολίτων Πόλις - **Ζμουν** [**дзmun**] **L** Hermopolis Magna - Mercuri **E** *Hmnw* **C** *ϣΜΟΥΝ* [(**е**)шмун]. *Var.:* Hermopolis (Hermou Polis / Hermoupolis / Hermupolis) Megale / Ano (Magna / Superior) - he Hermopoliton Polis - Chemenu [хемену] (Zmoun - Shmoun) ('Eight-town') - El-Ashmunein - sites including Tuna el-Gebel; Kom Kusum; the Monastery of Epiphanyos ... **Status:** city: polis; metropolis; civitas. **Admin.:** the U15 Hermopolites incorporates the former U14 and U16; in the U Thebais. **Loc.:** on the western Nile bank. **Ident.:** Ounou [**ynu**] (11169) / Ouni [**yni**] (11577) [Verreth, 272].

У якийсь час Ешмун мав ще й назви Ounou, Ouni. Крім офіційного ім'я *Гермополіс* греки вживали також місцеве у формі Ζμουν [дзmun] з копт. *ϣΜΟΥΝ* [ешмун] від ще давнішого єгип. Chemenu [хемену] ('Місто Восьми'), – це сучасне селище з арабською назвою El-Ashmunein і руїнами численних пам'яток (рис. 10). Явні репліки у нас – назви нп *ШМЕНЬКИ* Вл, *ШМАНЬКІВЦІ* Тр, *ЦУМАНЬ* Вл, *КІЦМАНЬ* Чв; дві р. *ЕСМАНЬ* = Єсмань, Ясмань; ур. *ОШМАНЬ* См; *Осьмаки* Чг, р. *Осьмачка* Пл, прізвище *Осьмак*. При цьому грецька форма Ζμουν [дзmun] – імовірний прототип репліки *цмань/

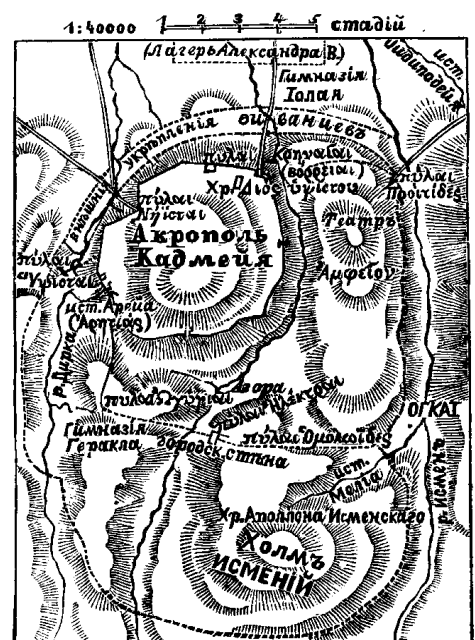

Рис. Є3. Річка і пагорб Ісменій біля грецького міста Теби 'Фіви' [СКД, 1369]

*смань (пор. *Цумань, Кіцмань, Есмань*), а коптська $\psi\text{MOY}\text{N}$ – *шмань (*Шманьківці, Шменьки, ур. Ошмань*). Голосним найдавнішої єгипетської форми Chemenu [хемену] найповніше відповідає основа Шмен-. Важливо, що в Україні є ці ймовірні продовження прототипу копт. $\psi\text{MOY}\text{N}$ без протетичного е-:

• **ШМЕНЬКИ** $\psi\text{MOY}\text{N}$ Вл Ратне: р. КРИВиця = **КРУТ**иця у с. ДАТИнь; ТЕРЕБовичі, бол. **МАКЕДОН**иха у с. КОМАРове, ЗДОМИШЕЛЬ *stoma* вустя + *Misl* Єгипет; **ВИДРА**ниця пор. Ятран-, ЗаБРОДи, БРОД.ятине, ЗаІВАНове, ЗаМШани, **КОСИ**ці, **САМА**ри, БЕРЕЗа, -ники; торф. **ЗИМН**.ИКи у с. КОНИще, бол. **ЗИМ**не біля с. **ТУР** Tur = Troyu 'м. Альфокран'; • **ШМАНЬКІВЦІ** $\psi\text{MOY}\text{N}$ Tr Чортків: ШМАНЬківчики ^р. Нічлава = **НИКЛАВ**, 1692: **НЕКЛАВА** G Νικόλαου Κλήρος U15, U20; **СИН.ЯК**ове дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ιαχός грек' 'вежа грецька', ЗВІГОЛЬ+ (1947) Євангеліє, **ЩИТИН**ська Воля Scetis ^ЗАЛУХів *лвка; ЛУЧичі, **БОСИРИ** [https://uk.wikipedia.org/wiki/Босири] = БОСИРІ (1947) < **ВОУСІРІ** 𐤆𐤏𐤌𐤏𐤓, р. ЗБРУЧ; **БИЧ**Ківці, **ЧОРНО**кінці, КОЛИНДЯНИ Καλαντίωνος селище в Єгипті, пот. БІЛявина у нп **БІЛА** ^БІЛОбожниця ^БІЛий Потік ^КАЛИНівщина Καλλιτικός (531 р.), **КОС**ів, РОМашівка, СОКІРинці Закоорє, РОСОХач, б. ЯГОЛЬницький ЖОЛОБ у с. ЯГІЛЬниця, пот. Некрасів = **НАКРАС**ов! Наукратіс, р. **ЖА**би [СГУ, 524].

З погляду порівняльної фонетики істотно, що особливості самої *коптської* мови зумовили появу перед початковим приголосним невиразного голосного ə-, вагання у передачі якого можуть частково пояснювати сучасні варіанти початку назви *Есмань* = *Єсмань, Ясмань; Османь; ур. Ошмань*.

• р. (Західна) **ЕСМАНЬ** = ОСМАН, ОСМАНЬ [СГУ, 190] См Крелевець: ^прот. **СИН**ій дслов. с'ынъ 'вежа, башта' п ЛОКНі л Реті л Зах. Есмані; БОЦМАНів, р. **ПУЗИР**івка ПОУСІРІ у с. Литвиновичі на р. ЕСМАНЬ п КЛЕВЕНі, ЗаОЗІрки = ЗаЗІрки, ЯРОславець, КОВБАСИНе Kobasa (нп біля Саїса); МАРУХИ Marsa Maṛūh, Червона ГІрка; БІЛОГРиве, ХРЕЩатик, ГРЕЧкине, ЛОКНЯ, **ТАРАС**івка, **ТЕРЕХ**ове ТΕΡΧΩ (місто біля Оксиринху), МОСТИще, МУТИН, ХОМЕНкове; ОБТове ΔΒΩΤ? ^ГУБАРівщина, ПОГОР.ІЛівка; ЗаГОРівка ^ЯРове, ПИР.ОТЧине, САЖалки СΔΙ;

• р. **ЕСМАНЬ** См ПУТИВль: (контекст См Глухів див. вище: *Сопич*) р. ХОРОБ.РА carabus у с. Бояро-лЕЖачі, БУН.ЯКине; **КУБА**реве, **СОН**цеве, ЗІНове, БІЛОгалиця, **КУБЕР**, КАРДАШі, САФОНівка, ШИРяєве, ІВАНівка, ШАРПівка 2; ПАР.ФЕН дім моря.

Етапи адаптації незвичного Zroun Дзмун збережені у формах *Цумань* Вл, *Чомон.ин* Зк, *Кіцмань* (*к-іцмань) Чв, – адже Ц – це глухий ДЗ. Очевидно, що й ці околиці насичені реаліями копто-грецького Єгипту:

• **ЦУМАНЬ** Zroun Вл Ківерці: ^КАРПилівка, КАДИще; **ХРОМ'ЯКІВ** ρωμη людина + Яків, **ЯКІВ**ці, бол. **СІМУНЬ!** $\psi\text{MOY}\text{N}$ у с. НеБІЖка, РОМашківка, **МАКА**ревичі, **ОЛЕКСАНДРІЯ**, бол. **В'ЮН**иська ЛОЗа грецькі човни біля с. Лички, **КОНО**пелька, бол. **СЛІП**е Σληπιος Γῆ у с. Завітне, торф. **ПАРФ**ЕНове дім моря у с. Борохів, **ПУТИ**лівка ^МОЩани-ця, **ДУБ**ище, **ГАЙ**ове, **КЛЕП**ачів, **ЖА**бка, **ВИШ**нів, **ГРЕМ'Я**че ρεμη людина, ОЗЕРо, СОКИРичі, ЗнаМИРівка; • *Чомонин* Zroun Зк Мукачів: **СИН.ЯК** дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ιαχός 'грек' 'вежа грецька', **КОНО**плівці Капор, **РІВ**не ρεϛ, **БА**бичі πάλας, **БОБОВ**ище πάλας, **БОРО**дівка βῆριδ-/ Burd'oyo, **ЖБОР**івці βῆρ-, **МАКА**рове, **ЖУК**ове, **ЛОХ**ове λόχοι, **КОРО**Пець, ЛУЧки, ІВАНівці, ДУБине, ЯБЛУНів, БЕРЕЗники, РАКОШин; • *К.ЦМАНЬ* *к-ə- Zroun / Ισμήνιος Чв рц: **РЕВАК**івці ρεϛ [реф] людина "люди греків" ^ДУБівці, БЕРЕГОмет; **РЕВ**не ρεϛ [реф] людина, **БУРДЕЙ!** сир. Burd'oyo Барадеї, БІЛа, ОШИХЛЬи, **ХЛІВ**ище, **КЛІВ**Один κελεβιν, **БОР**івці βῆρ-, **ЧОРТО**РИЯ, **КОРО**СТУВАТа, ШИПинці, **ШИШ**ківці ψνϛу сучити мотузок.

Укладені раніше безперечно об'єктивні картосхеми поширення основи *Єсман-* у Європі [Тищенко 2011а] не втрачають цінності як зведення фактів, однак дістають тепер повніше розуміння. Поза сумнівом, реальними є й історична активність арабів у VII ст., і втеча від них авестійців-ґабрів аж до Швеції [Тищенко 2011, 142–184]. Однак копто-грецька присутність у Східній Європі несумірно довша і глибша від арабської. Супровідні коптські і грецькі назви навколо Есмані, як і поблизу білоруських *Ашмян, Есьманоўцаў, Ісманаўкі* і селищ в Росії *Усмань, Исменцы* та ін. численніші порівняно з назвами від імовірного арабського першоджерела:

• **ИСМЕНКА**+ **Ισμήνιος** (!) – не $\psi\text{MOY}\text{N}$! в Естонії (тепер Mehikoorma) біля протоки з Псковського до Чудського озера: БЕРЕЗовець, **ЛОКУ**та (біля м. Ряпина); на східному березі – у Псковській обл. Росії: бол. **ПУЗЫРЬ** ПОУСІРІ 'місто Бусирис' ^р. **ЧЕР**ная, оз. БЕЛое, КРАСная ГОРка, ГРЕБЕНЕво (трохи далі на північ під Гдовом є **ЛОКОТЬ**, **ЛОБАН**овщина, **СОШ**ня, **КРУТ**ое, **СИНЬКОВ**щина дслов. с'ынъ 'вежа, башта', **ЖУК**ово, **ЯМ**щина, ОЗЕРКи, **МАКА**РУШево). Переконають у правильності всіх дотеперішніх викладок ще три контексти на Псковщині: • **ПУЗЫР**кино 20г Остров: ^ЯСТРЕБЫ, **ЛОБ**аши; **БУРД**ино, **ЖУК**и, **РАГО**зино, БЕЛьково, р. ВОРОЖа; • **ПУЗЫР**ево 26а ПЫТАЛово: **РАК**ИТня, **ЛІЛ**ево, **ГРЕШ**ина ГОРа, СОРОЧино, БЕЛкино; • **ПУЗЫР**ево 33г Себез: ^По**СИНЬ!**; р. **СИН**яя дслов. с'ынъ 'вежа, башта', **КРЕК**ово, **БОРИС**енки βῆρις, СИМАНово, БАРАНовщина.

У Білорусі: • **ИСМАНАЎКА** **Ισμήνιος** (!) – не $\psi\text{MOY}\text{N}$ (Смол. 58 2в) Ву ХОДОСы: ^СУШЬ [Encarta]; **РАК**ИТинка, **БЕС**ково, **БАШАР**ы, СОРОЧина, **ШАМ**овщина, **ШАМ**ово, **КОПТ**евка, СТАРОКОЖевка, **ПУЗЫР**ево, **ШИШ**ковка, **ЧЕРН**илово, **БОРИС**овка βῆρις, **ПИР**.ЯНЫ пир- Смол., ДУБ.ЕЙКово, р. **ПРО**ня трόνοια земля, дана за військову службу, лен, **БАРЫШ**евка; • **ЕСЬМОНЫ** **Ισμήνιος** (!) – не $\psi\text{MOY}\text{N}$ Ву Могилев: ^БЕЛЫничи; р. Друть, **РАКУШ**ево, БЕЛино, **СИБЕ**Ки, р. КЛЕВа, БЕРЕЗИно; • **ЭИСМОН-**

ты2 Ἰσηνίος (!) – не ЦМОУН Ву Гродна: **КОПТ**евка, **ПУТРИ**шки, **СУБОЧИ**; • **ЕСЬМА**Новцы Ἰσηνίος (!) – не ЦМОУН Ву Минск: **ВЯЗЫН**ка, **ЗА**славль, **ЯР**шевичи, р. **БЕРЕЗИ**на, **БЕЛО**корец, **РУМ**.

На відміну від наведених назв хіба що **Ашмянны** зберегли більше від первісного прототипу: • **АШМЯНЫ** ЦМОУН Ву: **БЕЛ**ковщина, -евичи, **НЕКРАШ.У**ни, **ЗаОЗЕР**цы, р. **АШМЯН**ка, **VEŽIONIS** пор. **Вяз**енка, **СУШ**ишки, **VUTRIMONYS** Lt. В Росії: • р. **ЯСМЕН**ка Ἰσηνίος (!) – не ЦМОУН РФ Рязанс. 18г. **ІВАН**ьково, р. **ПРОН**я проноіа; **САМА**ра, **СОЛН**цево 2, **НЕКРА**сово, **БЫЧ**ки, **Кораб**лінка, **МАК**ово, **КАРКАДИ**ново Тульс., **БУТЫР**ки, **КИНД.ЯК**ово, **ЛОКН**я λόχοι, **ИЖЕ**славль цш 'розп'ясти' + славити, пор. Ізяслав / **ЗА**слав Рв, **ПЕЧЕР**ники; • **ИСМЕН**цы Ἰσηνίος (!) – не ЦМОУН Мари-Эл РФ 86-6 Волжск: **БЕРЕЗ**ники, **СЕМЕН**овка, **КРАСН**ый **ЯР**, **ИВАНБЕЛ**як, **СИНЬЯЛ**ы, **ЧАНДР**ово; • **УсманГАЛИ** ЦМОУН? + галеи РФ Башк. Инзер: **РИМ**ашты, **ЯМ**ашта, **Кызыл-ЯР**, **НИЛЬ**ский!, виток р. **Урал**. (Пор. і прізви. укр. **ЯСМЕН**ко [РВЗ-1649].)

Припущення про зв'язок назви **Кіцмань** і Ζμοον наводить на думку, що Ζμοον було й прототипом назви **Кучманського шляху** як напряду на південь до Єгипту: за Литви він звався **КУСМАН**ский шляхъ [Клепатский, 124] (так і у Боплана 1650: **Kusmansky Szlak**) [Боплан, 55], також "Татарський або Шпаків шлях" [ЕУ, IV, 1248], "**Чорний**-польський або Шпаків шлях" [Яворницький, 67]. Він проходить уздовж **Чорного Ташлика** через **Кучманський брід** на Пд. Бузі біля впадіння р. **СИН**юхи [УКМЕ, 285]. На карті про цей розгалужений шлях нагадують назви ур. **КІЦМАНЬ-Чернече**+ біля с. Левківці **Вн** Тульчин, **КІЦМАНЬ Чв** рц, **КУЧМАН**івка **Хм** Красилів, ур. **Субота-КОЧМАН**івщина **Чг** Бахмач [Encarta].

• **КІЦМАНЬ-Чернече**+ *к-э-Ζμοον (куток с. **ЛЕВКІВ**ці [Сіцінський, 146] у бік нп **РАХ**ни-ЛІСові Mit **Rahina**) **Вн** Тульчин: ^р., ур. і ліс **ЛЯЛ**ьки λελ мандрувати; р. **ІЦЬ**ка **Isis** л **СІЛ**ьниці = **Sielnica, nad Silnią** п Пд. Бугу, с. **ИЦ**ка+ = **ТАРАС**івка ΤΕΡΣΩ, куток **ИЦ**ка у с. **БУБН**івка; р. **КОЗАР**иха і р. **ШАМ**оТІНа Шам Сирія у смт **КИРНАС**івка (порт на о. Евбея), р. **ПОПІВ**ка у с. **КЛЕБАНЬ**, пот. і с. **ЮРКІВ**ка ^**КАЛИ**нівКа Καλλιτικός (531 р.?), р. **КАЛ**ьнівка, **БІЛОУС**івка, **БОРТ**ники, **ОДАІ** (молд. 'хутори'), **ЗаОЗЕР**не, **КИНАШ**ів **кінах**, **ЛУКА-ЖАБОКРИЦЬ**ка жав прибульці; ті, хто доплив + **греки**, **БУРДІІ** Burd'ouo **Барадеї**, **ЛЕВКІВ**ці. Але: яр **ЗЕЛ**ьників = **ЗЕМН**икова Ζμοον? л Єфремового л Сіверс. Донця [СГУ, 213]. Тоді: • р. **ЗЕМНЯК** Ζμοον + **Яків** у с. **ЄЛІ**не у'ln алан Чг Щорс: ^**МІСТ**ки; **ТУР'Я** Tur = Troyu, р. **ЄЛІ**нка = **ЕЛІН**ка у'ln алан, **ШКРОБ**ове скарабей, **КЛЮС**и укр. ст. ключа з гр. εκκλησια церква, **РОГІЗ**ки, **КОР**овне, **ФІЛОН**івка Φίλωνος Κλήρος 14 хуторів, 2 канали у Верх. Єгипті [Verreth, 575-576], **ПОПІЛ**ьня, **ХОТ.УН**ічі ^**КРЕСТОП**івщина, Суничне ***ЗЕМЛЯ**нич-?

• ур. **Субота-К.ОЧМАН**івщина+ *к-э-Ζμοον (біля с. Часниківка) Чг Бахмач [Encarta]: ^**КО-ШМАЛ**ів, ур. **МАЦЬКО-ІВАН**івське, р. **РозСІШ** і **БИСТР**иця у с. **Городище** ^**ШУМИН**, руч. **СУХИЙ РОМЕН** у с. **Тиниця**, р. **ТИТ**ча = 1654: **ТЮТ**чая = **ВОВН**.ЯНка у с. **МИТ**ченки, р. **ШОВК**овиця ψαλογος скарабей, р. **ГРУШ**івка; **ОПОЛОН**ське Αρρολον ^**БАЛАН**ин лаяна, р. **БАСАН**ка у с. **ГАЙ.ВОРОН**, **ПИРОГ**івка ^**КРАС**не, **КАЦІР**и, **ТЕРЕШ**иха Γ Τερσω **С** ΤΕΡΣΩ, **КАЛИ**нівКа Καλλιτικός (531 р.?) ^**ГЛИБО**ке ^**МОВЧ**инів, **СТРІЛ**ьники, **КИРП**ичне, **ВЕРБ**івка ^**ОБМАЧ**ів *мб-, **ФАСТ**івці, ур. **ЖОЛОБ**овина; (+ **ОМБИШ** ΟμβοςЧг **БОР**зна: ^ур. **ШЕЛК.У**нове ψαλογος, ур. **ЗАМА**нин Ζμοον! біля с. **Печі**, кург. **МАНДР**ич-Гора, кург. **ЗЕЛЕНА** Могила, кург. **ГОДИ**лова Могила, **ПЛИС**ки, **КРУТ**и, **СИВОЛОЖ**, **ЛЮБОМУДР**івка), **КИНАШ**івка кінах самоназва фінікійців ^**ЮРКІВ**щина ^р. **БЕРЕЗ**а.

Від часів раннього християнства **Ешмун** став осідком **коптської церкви**, яка діє і дотепер. Тут існував і монастир **Св. Епіфанія**, заснований у VI ст. ченцем-пустельником також на ім'я **Епіфаній**. По цілому християнському світі звичайно ж знали і про втечу Святого Сімейства до Єгипту, і про початок монастирського руху з Єгипту (звідси прийшло й само християнське поняття **пУСТИНЬ**), про славетні монастирі **Макарія** у Нижньому Єгипті, **Катерини** на Синаї, **Епіфанія** в Ешмуні. І те, що про них тепер мало хто з сучасників знає, є наслідком історичного забуття через середньовічні утиски християнства у найдавніших місцях його поширення.

Так само не підлягає сумніву, що подорожі до Святих Місць включали тоді дивовижний світ Єгипту, про що й говорять назви селищ в Україні **Рев.уни** і **Ход.уни** – "люди з Уну" і "ті, що ходили до Уну", **Катеринопіль** Дп, Чк, **Катеринівка** (50 назв, у т.ч. Дп11, Дц7, Хк6, См4, Кг4, Жт4), **Макарів** Кв, **Макаріха** Кг, Хк, **Макарівщина** Пл, **Макарівка** (11 назв), **Єпіфанівка** Лг.

Супутнє питання: якщо Глух- усього лише слов'янське утворення від "глушини", то чому ця "глушина" полюбає сусідство **Семенівок**?

Справді, не лише 1) с. **Семенівка** – сусід **Глухова**, **Берези**, **Калинівки** й **Чернева** См, але і згадане 2) с. **Глухівщина** (поруч з с. **Березовий Гай**, далі **Грем'Ячка**, **Чорний Ріг**, **Калинівське**) – у **Семенівському** р-ні Чг. 3) Село **Глухе** Дп Томаківка – в одному районі з с. **Семенівка**, 4) с. **Глушків** і **Чернятин** ІФ Городенка – в одному районі з с. **Семенівка**, **Якубівка** і **Сороки**, 5) с. **Глуховичі** Лв Пустомити – в одному районі з с. **Семенівка**, **Березівка**, **Чорнушовичі**, **Сороки** і **Яструбків**, **Ямпіль** і **Гамаліївка** (!). Також гідроніми: 6) став **Семенців** у с. **Шендерівка** Чк Корсунь-Ш.: с. **Глушки**, **Хильки**, **Сухини**; 7) пот. **СемИН**ів у с. **Вел. Лінина** Лв Ст. Самбір: пот. **Глухий** п Ясінки п Стрв'яжу = Стривігору у м. **Хирів**, **Березів**, **Біличі**, **Мшанець**, **Сушиця**; 8) оз. **Глушець** у смт **Козин** Кв **Обухів**:

Семенівка, Березове, Жуківці, Макарівка, Нещерів; 9) оз. **Глухий Лиман** у кол. Вел. Лузі Хс Каховка: **Семенівка, Коробки, Заозерне, Калинівка, Чорнянка.**

Теорія імовірностей не пояснить стількох збігів водночас, отже це не гра випадку. Це доказ того, що між основами існує смисловий зв'язок. І його секрет у тому, що "наша" **СеМенівка** – на р. **еСМАНь**: це може бути та сама топооснова.

До такого висновку підштовхнула карта, коли це сусідство трапилося удесьте навіть під Вільнюсом (!): 10) • **ISMONYs** **цМОУН** Lt Vilnius: **SEMENIškės, GLUKas** [Encarta]. Справді, від цілком реальних засвідчених на карті варіантів основи Ісмен- (и**СМен**ка, и**СМен**цы) – один формальний крок до топооснови **СеМен-**, і він міг статися під впливом морфології афразійських мов, де С-М-Н сприймається як типова триприголосна лексична основа: пор. ар. **СаМН** 'огрядний', **аСМАН** 'черевань', **СаДіК** мн. **аСДіКа** 'друзі', **РаБаТ** мн. **аРБаТ** 'військові монастирі' (пор. і м. **Рабат** у Марокко, і вул. **Арбат** у Москві), гебрайс. **МаЛКі** 'мій цар' мн. **МеЛаХім** 'царі' [https://en.wikipedia.org/wiki/Broken_plural]. Також коптс. **хої** /джої/ 'корабель' мн. **єхнѣ** /еджий/ 'кораблі', **хоє** /джое/ 'мур' мн. **єхн** /еджи/ 'мури'. У багатомовному середовищі Наддніпрянщини пара "СеМен- ~ *еСМен-" могла виглядати як форми того самого слова. До всього, у XVI ст. з'явився ще й тюркізм **СеМени** 'надвірні козаки' (пор. турки-оСМаНи).

Про етапи пристосувань говорити передчасно, але гіпотеза має контекстуальний доказ у вигляді історико-топонімічної ідіоми "Семен- ~ Киян-":

• **СЕМЕН ЯГІВка** **'(люди) Якова з Ешмуну' Чг Чг: ^ЛОКОТЬків; ЯКУБівка, ЧЕРНИШ **тц** 'розіп'ясти', БЕРЕЗанка, **КИЇНка** ①, СКОРінець Shichor; пор. СЕМЕН.ИГИно РФ Івановс.;
• оз. **СЕМЕНів СТОВП** **'щогла з Ешмуну'? у с. БАБинці Кв БородЯНка: ОЗЕРщина, **ВИШНЯКИ**, КОБлиця, ПИЛИПовичі, ЗаГАЛьці, НеБРАТ, Нова ГРЕБля, р. **КИЯНка** ② **Ἰκεάνη** = РОКАЧ; пор. • **СТОВП ЯГИ** **'щогли греків'? Кв Переяслав-Хм.: ^ГРЕЧАники, р. ГУНище у с. ПідСІНне, ПОЛОГи-ВЕРГУни, ЄРківці, В'ЮНище;
• **СЕМЕНів ЯР** **'море до Ешмуну'? Хк Богодухів: **ГУБАР**івщина, ШАРівка, ЩОГЛівка, **ЗамНИУСи** ^ **КИЯНИ** ③ **Ἰκεάνη** ^СУХини;
• **СЕМЕНівка** См См: **СИМОН**івка, БІЛОУСівщина Ушу, **КАЛИН.ів ЯР** **Καλλιτικός** (531 p.) і **РАКова СІЧ** Ракка = **Καλλιτικός**, **КИЯНЦІ** [Encarta] ④ **Ἰκεάνη** Ніл = **КИЯН**иця, СІРоватка Σίρις Ніл;
• **СИМОН**и Жт Ємільчине: ^крин. **КИЯН**цева ⑤ **Ἰκεάνη**; **КИЯН**ка **Ἰκεάνη** ^БОБРИцька БОЛЯРка, **КРЕМ'ЯН**ка люди Іоанна, **ЯМенець**, БЕРЕЗНЯКИ, ВЕРЕСівка;
• **СЕМЕН**ки Вн Бар: ^ГАВР.ИШівка; **КИЯН**івка ⑥ ^МИТки; ПОПІВці, **ХОДАКИ**, ВЕРЕШки, КАНОНИцьке, МАР'ЯНівка, ТЕРЕШки;

Топооснова Семен- – це не ім'я Семен з відмінною історією: то видно з синоніма пот. Семенчук = СЕМАНчук (<*Есмань!) Чв Путила [СГУ, 494], або з назв пот. Семинів Лв і р. Семинь Чг (у назвах яру СЕМЕН.ИЩів, б. ~.ИШина – ісі 'розіп'ясти'). Кількаразова поява в цих тематично зумовлених контекстах основи **Киян-** (①–⑥) взаємно показова: вона цілком відповідає репліці давнього ім'я Нілу (за Діодором Сицилійським Lib. i. 19, 4) – **Ἰκεάνη** 'Ніл' [Verreth, 466], – на березі якого лежить Ешмун, прототип назв в Україні від оснв Семен-/Симон-. (Є ще зв'язок з кит. **seu ren** 'люди з заходу').

Варіанти основи СеМен- вказують на можливе поширення кола цих назв на основи Симон-, Шуман-, Шумин-: СиМоНи Жт, -ів Рв, -івка Мк, См, бол. **СІМУНЬ!** Вл також СиМаНове См, ШАМАНівка Од, ЧОМОНин Зк, ШУМАНИ, ШУМИН Чг, -а Лв, ШУМЛЯНИ Тр (див. інакше ІІ. **ШУМІВЦІ**), ЗамНИУСи, ЗиМне, р. ЗеМН.ЯК, ур. ЗаМаНи.

Ж

Ж – початкове Ж- частини топонімів може бути ознакою кипчацької вимови: Жемелинці (Ємел-), Жирогань (*єрг > Рогань), Жаврів (Яворів), Жашків (ясак), Жашковичі, Жборівці (Зборів), ЖВАНець, Жеванівка!, Живанівка (Іван-), Животівка 2 (Івот), Жміївка (Зміїв), Жовнине, Жовнівка (Йовине), Жуганка (Юган-), Жулин, Жуличі, Жураки (Юрак-), Журжевичі (Юрж-).

ЖАБОКРУТИ Іф, **ЖАБче** Вл, Жт, Хм < 1) копт. **ჯაბ**; 2) дтюрк. **джабу**.

1) Коптс. **ჯაბ** 'подолати, переплисти' + **окрът** корабель. Відоме сусідство • пот. **ХОТИМИР**ка у с. **ХОТИМИР** **КАТАМЕРОС** Іф ТЛУМач: ^ЖАБОКРУКИ; **ЯКІВ**ка, **ЛОКІТ**ка **Лакоте**, **ПАЛАГ**ичі ^ПОПЕЛів **πέπλος** античний просторий одяг, **АНТОН**ІВка, **ОЛЕШ**ів дег. Alashia 'Κίпр', **КУТ**ище, **СУХОДІЛ**, ОДАїв, **ОЗЕРЯНИ**, БОРТники, ТАРАСівка, **ЖУК**ів; +^ **ЖУКОТИН**, ОТИНІЯ ^БАБ'ЯНка (Іф КОЛОМІЯ).

Річка **ХОТИМИР**ка тече й через село **ЖабоКРУКИ**, тому це пряме сусідство може містити в собі важливі деталі до розкриття сенсу обох назв. Однак чи точно ім'я

с. **ЖабоКРУКИ** донесене до нас у первісній формі? Цікаво, що SG, який знає дуже багато, цього разу не наводить іншого варіанту назви: *Žabokruki* повіт Городенка: просто на схід від пошти в с. СНОСИМІЕРЗ, на пот. ХОТИМИРка; у селі є ц. Св. **Онуфрія** NB [SG, XIV, 719]. Це ім'я рідкісне у топонімах (є тільки **ОНОПРІ**ївка Чк, ОНУФРІївка Кг, р. ~ Чк Чигирин). З іншого боку, пор. копт. *анафора*, -ас: (Gk); f. Offering, sacrifice; liturgy; служба Божа; *анафорас* v. *анафора* - Liturgy. Варто впорядкувати часову послідовність форм топонімів моделі ЖАБ(о)- + **(К)Р¹Е^{и,і,я,у,ю}К^{ч,ц}** -: які з них виглядають ранішими, а які пізнішими?

① У Болгарії в горах на півдні є с. • **ЖАБОКРЪТ** Бг Кюстандил: ^р. СТРУМа ГИРЧевци, ЯБЪЛково, КОПИЛовци, **ШИШ**Ковци, **КОНЯ**во, г. КОНЯВска Планина, **ГРАЩ**ица, **ЛЕЛ**инци!, СЛАТино, ПОРОМИНово, **БУЧ**ино!, пер. **ЧЕР**на Скала ^**ВЕТ**рен Мк, **ВЕТ**рен Бг, г. **ВИХ**рен; БРЕЖани, БАЧево, БЕЛИца, БАБЯК, КРЕСна.

Під час пошуків аналогів до цього болгарського топоніма **Жабокрът** Бг Кюстендил (в офіційній транслітерації Zhabokrüt) було знайдено кілька фактів, важливих для розуміння прототипу тієї ж моделі, що й **Жабокруки**. Сайт forum.vgd.ru/50/24437/0.htm в розділі "Книга пам'яті з репресій – РФ" публікує "Список засуджених громадян і померлих в Обському ИТЛ і похованих у селищі **Абезь**". Серед 3374 жертв радянської влади тут вказано (під № 146 у фрагменті "7 августа 2009 0:**38**"): "Дяків Василь Васильович, 1892 р., Станісл. обл., Оберт. р-н с. **ЖАБОКРУТИ**".

Цей же топонім підтверджено у статті 1993 р. (Ботанический журнал. – Т. 78. – СПб., 1993), – топоніми, очевидно, узяті зі старих публікацій. Доступний, зокрема, такий пасаж: "...Чертовец Городокского р-на, на Лысой горе, между селами Герасимов и Жабо**КРУТЫ** Тлумачанского р-на на Ивано-Франковской обл. Этот вид произрастает только на Лысой горе Волынской возвышенности у с. Мильча и являється..." (детальнішого доступу немає) [https://books.google.com/books?id]. (У географії тут і чимало плутанини: насправді с. Чертовец ІФ **Городенка** (а не Городок Лв), – але саме воно лежить поблизу с. Гарасимів і теперішнього с. **Жабокруки** ІФ Тлумач).

В іншому рідкісному документі про загиблих у Першу світову війну згадані прізвища: "єфрейтор вільн. **ЖАБОКРУТ** Яків Давидович, м. Одеса, безвісти пропав 15.09.1914; і поруч – єфрейтор вільн. **ЖАБОКРУК** Арон Дув. [Дав.?), м. Одеса, безвісти пропав 11.10.1914" [www.svt.ru/1914/.../1914-herson2-zg.pdf].

Реальна назва с. **Жабокрът** Бг Кюстендил в горах на півдні Болгарії у верхів'ях р. Стримон/ Струма може мати прозору етимологію: копт. *хеебе, хав* 'подолати, переплисти' + болг. *окрът, укр. окрут 'корабель' [ЕСУМ, IV, 174], тільки тепер ми знаємо, що це не від некритично повтореної А. Брюкнером і ЕСУМ народної етимології "те, чим крутять, керують" (крутити кораблем?), а від гостей на скручених мотузками оберемках очерету. (...) Словник К. Бака скептичніший і чітко вказує на розвиток значення від якогось різновиду "**плетеного корабля**" (plaited vessel), як і на зв'язок з чеським *krutina* 'колиска' з посиланнями на Бернекера [Buck, 728] – але ці думки залишено без уваги.

Єгипетський слід у топонімії півдня Болгарії тепер добре вивчений, починаючи з долини р. **Маріца** (пор. копт. *марис* 'Південний Єгипет'). Болгарське **окрът** у топонімії само по собі цікаве, адже у словнику не збереглося (хоча є у сусідів – сербохорв. *окрут*). З цих міркувань найбільш виваженим виглядає вбачати у початках назви с. **Жабокрът** сенс "в'язаний корабель прибульців" (тих, кому вдалося переплисти). І от тепер до ім'я с. **Жабокрът** знайдено надійний відповідник в Україні – стару назву с. **Жабокрути**⁺ ІФ Тлумач (нині Жабокруки). Формально **окрут** відоме лише в кількох слов'янських мовах: укр. [окрут], білор. [окрут], рос. [окрут], польс. *okręt*, хорв. *окрут*, – але представлені всі три гілки слов'янських мов. Замість визнати звичайну відповідність *є ~ у* і віднести слово до праслов'янського фонду, словники дружно проголосили форми [окрут] пізніми (куди вже пізніше) запозиченнями з польської – усі, крім сербського і хорватського слів: ті самі упоралися.

Показово, що поряд з значеннями 'лютий, жорстокий' старе слово укр. [окрутний] означає передусім 'величезний', звідки далі 'страшний, жахливий': слід гадати, саме такими були враження від прибулого річкою справді величезного корабля з папірусу, здатного долати морську подорож. І тут цікаво, що польське слово має форму *okrutny* (лише у XVI ст. зрідка *okrętny*), але його чомусь не пов'язують з впливом – чиїм? – слова **окрутний**.

② Після цього можна припустити аналогічний розвиток у цілої групи назв, вважаючи їх народним пристосуванням від щораз менше зрозумілого слова **окрут** з одночасним перерозкладом морфем основи ЖАБ.ОКРУТ- у Жабо.КРУК- (такі форми наявні лише на етнічно українських землях):

• **ЖАБО.КРУКИ**⁺ [Encarta] = *Żabokruki*⁺ pow. БІБРка SG; = ЖабоКРЯКИ⁺ [АТП-1974], від 1974 "Квітневе" Лв Жидачів: ^Три**БОК**івці, **БАК**івці, Реп**ЕХІВ**, ЗаКРИВець, БЕРТИшів; пот. МАХЛинець у с. **КРЕХ**ів < Kriehhi греки, **ОТИ**Невичі, **АД**ґуу ^ГОРОДИЩе; **П'ЯТН.ИЧАНИ** ^**КОЛОГОРИ**, **МОНАСТИ**Рець, **АНТОН**івка, КОТОРини; + ≅ р. БЕРЕЖанка у с. Руда, р. БЕРЕЖниця у с. Млиниська, р. БІБРка = БОБЕРка, ЛУГ, **БІЛ**ий у с. **БОРТ**ники ^р. СЕЛЯТИН = СЕЛЕТИН **σελίδες**, р. БІЛа 26) у с. Дев'ятники, р. **СУХО**ДІлка у с. БРИНці-ЗаГІРНі.

У Польщі на Холмщині в районі історичних Червентських міст було с. *Żabokruki*⁺ (від поч. XIX ст. не існує; на його місці Modryniec [SG, XIV, 719]) PL pow. Hrubieszow (162 b3): ^MIRcze, ZABŁOCie, **WERES**zyn, **ZAB**czel, **SLIP**cze, **MARYS**in!, р. Sienocha (**СИ**Нюха) [Крип'якевич, 306] дслов. с'ынъ 'вежа, башта', **CZERN**iczyn, CZERMne (іст. Червень), DOŁHO-BYCZow, KADŁUBiska, CZARTowiec, CZORTowice, WERBkowice, TRZESZCZany 2.

Формально близька до цих форм топооснова помічена у Чехії: • *Žabokrky* Cz 17 g5 Dvůr Králove: ^PORICi 2; **RIK**ov, ROKYTnik 2, SUCHy Důl, JAVOR, RADEŠov, RADEŠOVA, MACHov, JESTREBeč!, RADVANice, RESETova Lhota, BABI, **CERN**y vrch, HOMOLe, BOBRi vrch, HYNcice, + KUDowa Gorna!, JELENIów.

Ойконім *Žabokrky* можна пояснити як розвиток з попереднього **Žabokrty* – при тому, що "у давніх чехів Krt (Krat, Křet) означало 'бог сонця'" (Kott, 751); пор. і krtelka 'дерев'яна кружка з кришкою', krtina = třtina 'тростина, очерет' (пол. trzcina). З врахуванням нововідкритих тепер обставин єгипетського контексту стає можливим зблизити цю реалію з ім'ям бога сонця Ра і його небесним кораблем (*okrt?). Є і гідроніми Krtiš 2, ойконіми Krtov, Krtino, назва самотнього костела під Прагою Krtě (navis?).

③ Так само лише в топонімії України знайдено форми з дальшим кроком еволюції значення – крук > крюк (пор. КРЮКів, КРЮКівщина Кв – і **крюк** як символ влади у єгиптян?): бол. ЖАБОКРЮКівка у с. Мартинівка Чк Канів, став ЖАБОКРЮКівський у с. Деремезна Кв Обухів.

≅ бол. ЖАБОКРЮКівка у с. Мартинівка Чк Канів: оз. **ЧУЙ**кове **χοι**, pl. **єзноу**: (754a); m. Ship, boat у с. **ПЕКАР**і! ^оз. **КРУТ**яка; дж. **ЖУК**ове у с. ТАГАНча ^став **КРАТ**ове ^став МАКАРИШине ^руч. ФОСА = ХВОСА; ПИЛЯва, ПОПІВка, **МОНАСТИ**рок ^ТРАХТЕМИРів, СИНявка дслов. с'ынъ 'вежа, башта', КОНОНча, СУШки, ТРОЩин, ТРОСТянець, ХМільна, ЯБЛУНів, **ЧЕРНИ**ші; БОБРИця; БАБичі, ОЗЕРИЩе, БУЧак!; + ≅ бол. **Ю**накове у с. МИХАЙЛівка, р. СИНявка у с. КОЗАРівка; дж. **КОРОБО**чки у с. Григорівка;

≅ став **ЖАБОКРЮКівський** у с. Деремезна Кв Обухів: **ЩЕРБАН**івка морський проводир, НЕЩЕРів, РОМАНки, р. **БОРИЦ**я барис у с. ТРИПІЛЛЯ, **ЖУК**івці, р. **КРАС**на, **ХАЛЕП'Я**, **КРЕНИ**чі, ТАРАСівка, **КОПАЧ**ів, ТАЦенки; + оз. **В'ЮН**не на р. СТУГна; бол. Старі ВОРОТА **Βάρθρα** у с. ГЕРМАНівка, став **ПУНД**івський Pontos у с. ДОЛИНа; **МАКАР**івка; **ПАРАЦ**ина.

⑤ Нове джерело кардинально змінило цей пункт. Раніше здавалося, що форма Жабокрик- цілковитий плід народної уяви (жаби не крякають, а кричать). Але у Реєстрі Війська Запорозького трапилося прізвище козака Івана ЖАБОКРИТського, яке засвідчило прямий зв'язок з основою *Жабокрут- (закономірно и < у): • Лука-ЖабоКРИЦька <krut.s- с 3 Брац (тепер Вн Тульчин): **БУРДІ**! Burd'ouo, ЛЕВківці, КРИЩинці, БІЛОУСівка ТАРАСівка, ТОРКів, КИР.НАСівка, БОРТники, СОСНівка, ГАННОпіль, ОДАІ, КИНАШів, НЕСТЕРварка, КЛЕБАНь, ЮРківка.

• ≅ р. Жабо**КРИК** < krut.s- Жт Бердичів: ГАЛьчин, ЛюБОМИРка, **СЬО**маки, **П'ЯТ**игірка, МИРОСЛАВка, ГАРДИШівка!, ЗаКУТинці, **СИНГА**ївка дслов. с'ынъ 'вежа, башта', СЕМЕНівка, БЕРІЗки, ОБУХівка, ТЕРЕХове; • р. Жабо**КРИК** Вн Погребище: р. Жабокричка, СКИБинці, КУР'ЯНці Іоан Ефеський, БІЛашки, БАБинці, ГОПЧИця!, ВИШнівка, ЗБАРАЖівка, ОБОЗівка, БУРКівці, ЧЕРНЯвка, **ТА.ЛАЛА**ї;

• *Żabokrzyki*⁺ Male < krut.s- nad Styrem pow. Dubno, gm. Tesluchow (тепер с. Теслугів Рв Червоноарм.): ^ПідВИСоке, Добривода; *Żabokrzyki*⁺ Wielkie; РАДИХівщина, БОРА.ТИН, **ОПАРИПСИ**, ЛЕВ'ЯТИН, **ГАЙ**ки 2, БІЛогорівка, КОРИТне, ГНИЛЬче, ПустоІВАНне, СОЛОНів, КРУКИ!, КОПані, ГАЇ-ЛЕВ'ЯТИНСькі, Не**МИР**івка, ГАЙ, СЕСТРЯТИН, БЕЗОДНЯ, СИТне, КОТИ;

• **ЖАБОКРИЧ** <krut.s- с 3 Брацл 141 ур. Монастирище, 152 Торків (тепер у Вн КРИЖопіль): *Żabokrzycz* mylnie **Zabokrzycz!** на р. ДОХна пр. БЕРЕЖанки, pow. Olhopol (46 w), gm. Obodowska, 8 km KRZYŻopol; CZEBOТarka; (кол. власники Забокрицькі!); ЗАБОЛОТне, **КРАС**носілка, **КРИК**ливець, КРАСне, **ТЕКЛ**івка, **КАВК**ів **ЯР**, **ШАРАПАН**івка!, ОДАІ, **ВЕРБ**ка, КРИНИЧки; • кут. **ЖАБОКРИЧ** у с. Старо-Сабатинівка д 5 Балт (тепер Кг Ульяновка): ^куток ЧОБОТАРка; *Żabokrzycz*, slobodka, pow. Balta, gm Danilowka 11 w; на р. СИНюха, СИНицівка, СИНьки дслов. с'ынъ 'вежа, башта', ВІЛЬХове, ГРУШка, ХРИСТОФОРове;

• **ЖАБО.КРИЧ**ка <krut.s- = Жабокрич⁺ Вн; *Żabokrzyczka* nad rz. BERSZADka, pow. Olhopol, st. poszt. BERSZAda, gm. PIATKowka!; ОЛЬГопіль, РОГІЗка, СТРАТІївка, ТАРАСівка, ВЕРБка, БРИТАВка, БІЛий КАМінь, БЕРІЗки; *Żabokrzycz* mylnie **Zabokrzycz** Брацлав: при гирлі р. Жабок**рички**, ліс званий Warycz!

• *Żabokrzyczyzna*⁺ <krut.s- uroczysko (las) na gruntach wsi Pełża pow. Dubno = ПЕВЖА (тепер Рв Млинів): ^БАКОрин; ЗАБОлоття, БІЛЬче, ПідГАЙці, РОГІЗне, ЯЛОВичі, ЯРОСлавичі, СТАВРів, ТОПІлля, КОРИТО, КОРАБлище!, БАБОЛОки, ВОВНичі, БОРЕМЕЛЬ, ДУБЛЯНИ;

④ Звідси доходимо висновку, що основа Жабокряк- могла виникнути також з аналогічної форми *Жабокрятс- з заміною -я- близького голосного історичного -ę- слова okręt. У новіший час основа Кряк- (як у Крячки Кв) мала зазнати народної етимології, пор. ойконіми Грякове Пл, Грякувате Дп. Однак у 'Граікоґ' греки носової ніколи не було. Отже, відгалуження основи Жабокряки слід пов'язувати все-таки з коптс. **ⲬⲈⲈⲪⲈ** прибульці + слов. okręt корабель: пор. ≈ оз. **ЖАБОКРЯК**івське у с. Жовтневе Кг Новомирг.: **ЩЕРБАТ**івка морські човни, р. БИРЗУЛівка Вел. Висі **СИН**юхи дслов. с'гн'гъ 'вежа, башта' у с. БИРЗУЛове ^КОРОБчине, СУХОЛІТівка, СОКУРівка, РОМАНівка, КОТівка, БЕРЕГове;

• **ЖАБОКРЯКИ**⁺ (від 1974 р. "Квітневе") Льв Жидачів: див. вище **ЖАБОКРУКИ**.
 ≈ бол. **ЖАБОКРЯКИ** у с. ХОХІТва Кв Богуслав: ^р. **РЕП'ЯШ**ок; бол. ДАХНове у с. **ЩЕРБАШ**инці морський паша, р. **ВЕРВИХВІСТ** швидкий вистовий, **КОРЯКІВ**ка < кур + Яків, р. **КАРЯЧ**инка у м. Богуслав; у с. СИНиця дслов. с'гн'гъ 'вежа, башта' – ^р. **ПРОНИХА** (прóноиα 'феодалний наділ', пор. [Vlajić-Popović, 162]) ^б. **СОЛОН**ці!; **НеХВОРОЩ** біля с. ІВАНівка, став **КУЦЕКОНІВ**ський і став **ЖУКІВ**ський на кутку **ЖУКІВ**щина у с. СемиГОРИ; пот. РозСОХУВАТИЙ у с. Дмитренки, р. **СИ**ниця = **Стара СИ**ниця; стр. ФОСА = ХВОСа у с. САВАРка, БОРОДані, ІСАЙки, РозКОПанці, ПоБЕРЕЖка;

До аналогічних форм на ту пору прийшла ця топооснова й на Заході – у Словаччині й Польщі. Натомість тут **krzeki** може відповідати германській вимові етноніма греків krekis; але замість чес. **kreki** тоді мало б бути ***řeki**:

• **Žabokreki** krekis Slk Zilín: **ZaBOR**ie, SKLABiňa, BELá, **CIERN**avy, r. VAH, SUČany, JAZERnica, KRASŇany, VISNové, **PORÚB**ka; • **Žabokreki** krekis nad Nitrou Slk Trenčín: BIELice, BORČany, **SIS**ov, SUČany, r. **BEBR**ava, OZORovce 2, KRÁSNé; KOKOSová, MODRová, **CIERNA** Lehotka; • **Žabokrzeki** krekis Pl Łódź 94 c3; ^**CZERN**ików, MORAKów, **GAJ**! 2; **JAM**no, **CZARN**opole, **PIEKAR**y, **JASTRZĘ**Bia, PIĄTEK, ROGOŻno, ROGOSZyn, BIELice; • **Žabokrzeki**[†] Pl pow. Łęczycza gm. Mazew (94 b1): WYMYSŁów, JASTRZĘBia, GAJewo, PodGAJew, SKŁOTy Nowe, MIROSzewice, KORYTa;

⑥ До власне польських інновацій слід віднести ідею "крик > клік":

• **ŽabokLIK** pow. Przasnysz gm. Dziergowo 57 c2: **Chodk**owo, CHROSTowo, ROMANy, **CZERNIAKI**, SUCHe, DOBROGOSTy, KOBIAŁky; • **ŽabokLIK**i pow. WĘGRów 99 a3: ^**ROGUSZ**yn; BORZe, par. CZERWONka; POPIEŁów, KORYTnica, SUCHodoł, WIERZBa; • **ŽabokLIK**i pow. Siedlce 100 b2: **Chodów**, TOPORek, HELENów, MOSCIBRODy, SUCHOŽEBRY; • **Žaboklik**⁺ pow. **SOCH**aczew gm. **Chodaków** (części: Chrzany, Kożuszki) (96 b2): KAȚy, ROKOTow, SARNy; одна така назва є у Чехії • **ŽabokLIK**y Cz 11 f6: SOBESUKy, HRUŠovany, BÍLence, VeleMYSLeves, SUSany.

Звідси може походити зміна в основі назви ЖАБОКЛІЩина (однак і тут є альтернатива – пор. Κλεισος оберігач маєтності – епітет Зевса):

• кут. **ЖАБО.КЛІЩИНА** Κλεισος оберігач маєтности (епітет Зевса) (що все рівно вказує на прибульців-греків) у с. КУДІївці Вн ЖМЕРинка: кутки села – ЖАБОКЛІЩИНА, РОЛЬЩИНА, ЧЕРН.ЕЩИНА, ШЕНДЛЕЙЩИНА!; (водночас це й можливий ламбдацизм, адже остання назва явно від *Шендр-); ^Олександрівка; КРАСHe, НАСТАСіївка, ЯРОШенка, ЖУКІвці!, ЛЕЛЯКИ!, ЯР, ЧЕРНЯТИН, **ТЕ.ЛЕЛИ**нци!, КОРОСТівці, ТАРАСівка, СЬОМАКи, БІЛИКівці.

Існували й форми з початковим Ж- замість Ж-: *Zaboklik, Zabokliki, Zabokrzeki, Zabokrzyczka* [SG, XIV, 193], також *Zabince* (ob. *Zabince*) *Zabijak* "mylnie Zabiak" [SG, XIV, 183] kol. i lesn. król. do Osin (Espenhoehe), pow. Swiecki + Warlubie, SINCHAJ!, BUCZyna!, WILCZYKRZAK; **ZABIERZ** = urząd. **ZABIER** Kobryn, Chomsk. Пор. і **Забло** = **Zablot'** [Encarta] = Забалаць Ву Гродна, **ЗАБ**лино РФ Тверс. Звичайно, це могло бути наслідком мазуриння частини поляків, але такі вагання у вимові основи Жаб- > Заб- можна розглядати і як наслідок впливу вторинного прототипу – битви на р. Заб (750 р.).

⑦ Тільки в топонімії Чехії основа **ŽAB-** сполучається з **vřes**. Традиційній рецепції назв **ŽABovřesky** як "жаб'ячі верески" суперечать топоніми **vřesice** (Brno), **vřesovice**, де **vřes** < **вєрцо**: (44a); m. Sinner, грішник (з погляду Візантії монофісита – яковити і копти – були грішниками) або **wæræs**: • **ŽABovřesky** 48 a5 (Česke-Budějovice): ^**DEH**tare!!; **JAR**onice, SINDLOvę Dvory, CHRAST'ANy, BABiće; • **ŽABovřesky** (Brno) 52 b5: ČERNA Pole, **ŽEBĚtín!** **ⲬⲈⲈⲪⲈ**!, REČKovice, IVANovice, ~ **SOBESICE**..., MaloMÉRice, Měrovice, Bezměrov; • **ŽABovřesky** (Benešov) 36 c1: ^**KONOP**iště!!!; MYŠLič, ČERNikovice, BORovka, ŠOBEŠovice, JARKovice, PRIBYSice; • **ŽABovřesky** 12 d5 LitoMÉRice: HAJek, VRBICany, EVAN, CERNochov, JARPice, **KOKO**vice! qAqAw 'баржа для мандрівок' [AED, 402] (див. II. **КОКОВЕ**); • **vřesice** (Tábor) 36 d5: HRACHovice 2, DomaMYSL, NeMYSL; • **vřesice** (Brno) 52 a1: **KOCHOV** qAqAw, Vranov, KRETín, CERNovice; • **vřeskovice** (Plzeň) 34 a4: Borovy, **VodOKRTy** (пор. болг. -окрѣт)!

Крім зустріненого **ŽEBĚtín** у Чехії виявлено ще два ойконіми з основою **ŽEB-**, що зміцнює всю наведену аргументацію для етимології від **ⲬⲈⲪⲈ** / **ⲬⲈⲈⲪⲈ**:

- **ŽEBice** **ⲬⲈⲈⲪⲈ** 14 a5 CHOROUSki, CHORUSice, SudoMĚŘ, LOBEC, KANina;
- **ŽEBnice** **ⲬⲈⲈⲪⲈ** 22 b5: DADina, NEBREZiny, **KŘEČ**ov, JARov, KORYTa, -ka.

Суди ж і форми на Жеб- (**Жеб'**е = Жаб'е "Верховина" ІФ), і прізвище Жеба (Глухів, поч. 1950-х рр.; звали цього нашого знайомого Яків Федосович).

2) дтюрк. *джабу* 'володар'. Володар карлуків (див. II. *КОРЛЮГІВКА*) мав титул Ябгу (Yabgu = Djabgu) 'князь'. У В. Бартольда (Туркестан в епоху монг. нашест., с. 207) – карлукській **джабгу**. "Закавказькі джерела запозичили форму *джабгу/ джебгу* через *дж*-діалект мов савиро-хозарського союзу; ... в "Історії Алван" – з випадінням дзвінкого *у* (*жебү* > *жебу*) (!) (...) Титул хозарського віце-хагана *джабгу* зберігся в тюркських мовах і в подальші віки: верховні володарі огузів X-XI ст. звалися *джафга*" (!) [Гукасян, 39]. Гукасян В.Л. Тюркізми в албанських джерелах // Сов. тюркологія, № 2, 1977, с. 30–41.

Степова етимологія краще відповідає назвам *Жаботин* Чк, чес. **ŽEBĚtín** Cz, пол. *Żabocin* Pl Kalisz, а також досить численним формам реплік від основи **ЖАБК-**. Також в рамках такого припущення поясним й чергування а/е, і зникнення -к-.

- **ЖАБКА** *жебү* Вл (Ківерці): **ХОРЛУП**и Qarly + річка? Qarluq? ^КОТів; **САПОГ**ове!, **СУСЬК** Susia, ЖУРАВИЧі, ЧЕМЕРин; • *Жабче* Вл (Горохів): **МАР'ЯН**івка, **МЕРВА**, ВІЛЬХівка, КРАСів, ЖУРАВНИки, **МИР**не, **МИР**ків, **ПЕЧИХВОСТ**?, СКАБАРівщина? *савари?*; • *Жабкине* См (Кролевець): ДЕЙНЕЧине, БОЦМАНів, АРТЮХове, Червона Гірка, ВОРГОЛ, **РЕУТИ**нці рефт-; • *Жабоч* Жт (Малин): ^РУБАНка, ІВАНівка; МОРОЗівка, БАРВІНки, КУТИще, НЕДАШки! Daxia; • *Жабче* Хм (Старокостянтинів = Кобуд+): БУТівці, ЧЕРНЯТИН 2, **СЕВЕРИ**ни!, ПАРТИнці, МОРОЗівка, **СЕМИРЕН**ьки!, **КРАСН**осілка; • *Жабче* Жт (Коростень): ЖУПАНівка, ІВАНопіль, БЕХи, БУЛАХівка, **КРАСН**опіль, -сілка, -гірка, ЧИГИРі, СУШки, КАМ'ЯНа ГОРА;

Краще поясним поширені переважно на Лівобережжі прізвища 1191 ЗАБУГА, а також 202 ЗАБУЖКО (переважно Рв): • **ЗАБУГИ** *жебү* См Лебедин: **ХОРОЛ** ^САВОНиха; **БАРАБАШ**івка, СІРОБАБине!, ЯРОШі, Червоне, ГАЛУШки, ПАДалка, ПІДо.приГОРи, ГУТницьке, ДРОЗДівщина, ПОКУТне; • *Забужжя* Вн Не**МИР**ів: **МАР'ЯН**івка, ЧАУЛЬське, **ВІЛЬШ**анка, **СОКІ**лець; • *Забужжя* Вл Любомль: КОЦЮРи, **КРАСН**оволя, КРАСНИЙ Бір, ВІЛЬШанка, **СОКІЛ**; • *Забужжя* Лв СОКАЛЬ: ^КОНОТОПи; ВОЛСВин, НИЗИ, ЖУЖЕЛЯни, КАРів, БУТини, ГАННІвка, **КРАСН**осілля, **СУХ**оволя, БАЯНичі, **ВІЛЬХ**ове; • *Забужжя* Лв ^Кам-Буз: КОЛОДне, **ПЕЧИХВОСТ**и, КОЛОДенце, КРАСичин, **СОКОЛ**ів, ЯГІДня, ЯМНе.

■ р. **ЖАГАЛІВКА** < ст. укр. *жагель* 'вітрило' (з герм. *segal*). У назві нп *Загальці* Кв Бородянка місцеве вагання у вимові звуків ж/з (*Жміївка* = *Зміївка*, *Жван* = *Зван*, *Желем'янка* = *Зелем'янка* [СГУ, 194], *Шмайлиха*, прізви. Жмайло ~ Ізмаїл) могло вплинути на зміну прототипу ст. укр. *жагель* 'вітрило' (з герм. *segal*) [ЕСУМ, II, 184; Buck, 736] (звідси ж укр. *щогла*), пор. р. *Жагалівка* у с. Василів Чв Заставна.

■ **ЖАДКІВКА, ЖАДЬКИ** < пахл. *jdwg* 'чаклун'.

- *ЖАДЬК*ове пахл. *jdwg* 'чаклун' См Лебедин: **ПАРФ**или!, БОРОВЕНЬки, БЕРЕЗове, ВАСИЛівка, МИРне, ПОМІРки, РАДЧУки, ЯСНОпілля, ВЕРШина, ЯРОШі, СТАРОнове, РЕВки, **БИШКІН**ь; • *ЖАДКІВКА* пахл. *jdwg* 'чаклун' Рв Корець: ^Старий КОРЕЦЬ!; ЗАБАРА, КАЛІНівка, МОРОЗівка, БЕРЕЗівка, УСТЯ; • *ЖАДЬКИ* пахл. *jdwg* 'чаклун' Жт ЧЕРНЯХІВ: ЯЛІНівка, ОЧЕРЕТянка, БРАЖЕНка.

■ **ЖАДОВЕ** -ХАТТ (143b) m. Tar, pitch; смола, дьоготь. Копти позначали смолу і дьоготь словами *жаджалт*, -ХАТТ (143b) m. Tar, pitch. Беручи до уваги, що перша морфема цих слів – це кваліфікатор *жадж* (Q) v. *жаж* (to be filthy, бути брудним), можна припустити, що в побутовому спілкуванні вживали й коротку форму цього слова **жалт*, -**ХАТТ**, яка і могла стати прототипом топонімічної основи **ЖАД-**:

- **ЖАДОВЕ** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch Чг СЕМЕНівка: ^ІВАНине, р. **ДИВА**! осет. *dīwag* 'демон'; **ХАНДАБОК**івка (КШ19-11: Кандабоковка, синхорична назва), **ЖАД**анівка, **РАКУТИ**, **РАКУЖА**, **ЧОРНИЙ** Ріг, БОБРИК 2, ГЛУХівщина, БЕРЕЗова РОЩа, **ІВАНПУТЬ** ^ЗЕЛЕНИЙ **ГАЙ** ^КРИВуша ^МАРС; • р. **ЖАДІВКА** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch у с. СТАРА **ЖАДОВА** Чв Сторожинець: ^КОСованка, Нова **ЖАДОВА**, ДІБРівка; **СНЯЧ**ів, ГЛИБОЧок, БОБівці; • р. **ЖАДОВИНА** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch п КОТівці Серету у с. ТАРАШани Чв Глибока: СИНівці 2 дслов. *с'янъ* 'вежа, башта'. ПОРУБне, КУТ; • ур. **ЖАДОВКА** [КШ19-3] -**ХАТТ** (143b) біля с. Щитинська Воля Вл: ^останець ХОМич; ост. ЧИМЕРик, ост. **СМОЛЯНИК**!; ост. **ХОМЕЦЬ** 2!; трохи далі ост. ЯМище 2, бол. Чемери Ву;

- р. **ЖАДИНКА** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch л Клевені [СГУ, 193] См Путивль: **ЩЕРБ**инівка, х. МАРИЦя, РЕВ'ЯКине, БІЛОГАЛИЦя, **ОРІХ**івка, **ВОРОН**івка, р. ЗВАНь; • **ЖАДЕНЬ** (= Жадин КШ19-5, зусібіч у лісі, поблизу **смолярня**) -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch Рв ДУБРовиця: ^ур. **ХМ**елеві **ЧЕРН**і; ВИСОЦьк; р. **ШУМЛЯЧ**ий Рів **СМА**W 'Верхній Єгипет' п рукав Случі, ВЕРБівка, **КРУП**ове, ЗЕЛЕНь, оз. **ХОТОМЕРЬ** біля с. Бережки КШ20-5, ур. і х. Перси;

- **ЖАДАНИ** Пл Диканька: ^ХОМенки, **ЧЕРН**ещина, ЯРОХівка, ФІЛОНівка, ЯКОВенщина, ЧЕРНЕЧИЙ ЯР, БОРОДАї, КИШЕНЬці, СУХа Балка; • **ЖАДАНИ** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch Вн Іллінці: ^ШАБельня; РозСОХувата, СІНАРна; • **ЖАДАНІВКА** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch **Хк** Зміїв: **АДУД**ківка!, КАСЯНівка; МОХнач, СУХа ГОМІЛЬша, **БИШКІН** 2, КОРОПове, РЕП'ЯХівка, БОРОВА, СОСнове; • крин. **ЖАДАНОВА** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch у с. Вільхівчик Чк Корсунь-Ш.: **СОТ**ники! солт (346b) m. resin, **СТЕБЛ**ів, ВИГРАЇв, **СУХ**ини, **ШЕНДЕР**івка; • крин. **ЖАДАНОВЕ** -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch у с. БАЛАКлія Пл Вел. Багачка: САї, КОНОПлянка, СОЛОНці, ЗАЙців, ОСТАПове, ЛОБурі, РАДИВОНівка, РОКИТА, КОЛОМИЙці, БАХТЕРщина.

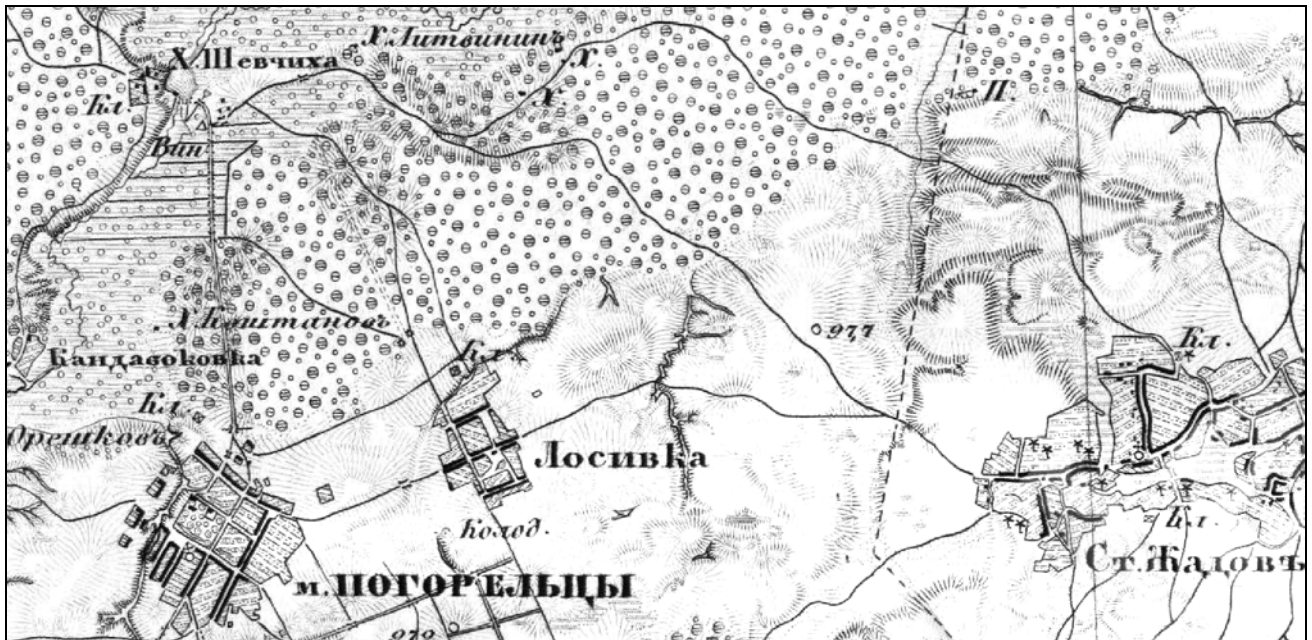

Рис. Ж1. Околиці колишнього лісового села Жадове Чг

Рис. Ж2. Околиці ур. Жадівка і Чимерик [КШ19-3] біля с. Щитинська Воля Вл

ЖВАН < пахл. *uzwān* [šNA < A lšn'; 'wzw'n | M 'zw'n, (N zabān)] tongue, language.

р. Жван = Дзван, Званкь, **Zwan = ГОВІРка!** (у с. **Говори**) Вн Мур-Кур: пот. ЖВАНІК; с. ЖВАН. Пор. р. ЖВАНець Хм Кам-Под: р. ЖВАНчик; пот. ЖВАНІК Вн Мур-Кур; ЗВАНівка Дп 376; ЗВАНівське Дп 1146; ЗВАНівка Дц Encarta; р. **Звань**, Žvan Мк. Є і пот. **ЗБАН**улець у с. Микуличин ІФ Надвірна, пот. (Д)ЗВОНець у с. Либохора Лв Сколе, дж. ЗВОНки у с. Межгір'я Кв КСв; річище ЗВАНЬ до р. Сейм від р. Клевень у с. Вел. Шарпівка См Путивль. Див. **ЛИШНІВКА**.

ЖЕНИШКІВЦІ < крг. *жеңиш* перемога (каз. zhengis, пор. Чингіз). Кінець XIV ст. • **ЖЕНИШКІВЦІ** Хм ВІНЬКІВЦІ: урочища – **Татарський ліс**, **Татарська гребля**, **Татарський шлях**, **Шелехівка**, **Козярівка** [SGKP] **ГОГОЛІ**; **КАРИЖИН**, **АДАМІВКА**, **КАРАЧІВЦІ**, **БАЛКИ**, **ЗІНЬКІВ**, **СЛАВУТА**, **ОХРІМІВЦІ**, **ЧЕРКАСІВКА**, **ЯСНОЗІР'Я**.

ЖИЛИНЦІ < 'ul'n 'іранець'. Не виключено, що це та сама реалія, що й в Олен-, Ялан- – 'іранець'. Імовірно куманське початкове Ж- в обмеженому ареалі (Хм2, Тр; також Чг):

• **ЖИЛИН** Млинок 'ул'n Чг КОЗелець: **БІЛІКИ**, КОТів, НаБІЛЬське, **ПАРХИМ**ів *парфен-; **БІЛЕЙКИ**, ТАРАСів, МИРне, БУЛАХів, КАРПИлівка, КОРОП'є, ПОЛУЯНів *пахлаван; • **ЖИЛИНЦІ** 'ул'n Тр БОРШів: **ГРАБІВЦІ**, ПИЛАТКІВЦІ; **БІЛЬЧЕ-ЗОЛОТЕ!**, **БОРИШКІВЦІ** **БІЛІВЦІ**; ХУДИКІВЦІ! **ХОДА**, ХУДІВЦІ, МІЖГІР'Я, БУРДЯКІВЦІ, ЗБРИЖ *Спарс-, ВІЛЬХовець, БЕРЕЖАНКА, ЗБРУЧАНське *Спарс-, ШЕРШЕНівка, УСТЯ **МІХАЛКІВ**, ШУПАРКА; • **ЖИЛИНЦІ** 'ул'n Хм ШЕПЕТівка: **БІЛ**опіль, **БІЛ**окриниччя; КОРПИлівка, СОШКИ, ОНИШКІВЦІ, СУЛЬЖИН, ПЛІЩИН, УСТЯНІВКА,

3

ЗА- префікс у топонімах з просторовим значенням.

• бол. **ЗаТІСОБОЛЬ U** < мад. **Tisza.bol** 'з Тиси' (!) у с. Сільце Рв Ратне: бол. **ТІСОБОЛЬ**, За**БОЛОТТя**, КОМАРове, СЕНЬКи, КОРТЕЛІСи, ГОДень, ДОМАНове, КОЗОВАТа, ЩЕДРОГІР.

ЗАБАРИ <? 1) груз. ჯვარბო jvari 'хрест'; 2) перс. zavāriš 'пояснення, тлумачення, відчитування, розпізнання' [Оранский, 177]. Варта уваги місцева ідіома на Житомирщині, про яку люб'язно повідомив п. В.О. Богайчук. Якщо питання "Куди ідеш?" виглядає нетактовним, співрозмовник може дати зрозуміти це відповіддю: "На багаті села" або "На Забари по хрестики".

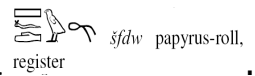
• **ЗАБАРА** ЖТ АНДРУШівка: ^КОТівка; ТАРАСівка, ІВАНків, БЕРЕЗине, ГАРАПівка, ЯРОПовичі, КОТЕЛьня, НеХВОРОЩ, П'ЯТИГІРка, ТАРАСівка, ЗАРУБинці, ЧУБАРівка, ЯРЕШки, ГАРДИШівка; • **ЗАБАРА** ЖТ БАРАНівка: ^ВЕРЕСня копт. ver sho/ алан. vægæš 'руський'; ЖАРИ, РОГАЧів, РУДня, СУЄМці = СІМОць, ЯЛИШів, ДОРОГАНь, ГЛИБОЧок, БЕРЕСТівка, ВІРЛЯ, ДОВБИШ, КАМ'ЯНИЙ Брід.

• Зварич; • Збручівка?? Хм 121; • Забара Вл 958; • Забара Жт 19; • Забара Жт 91; • Забара Рв 470; • Забара Тр 956; • Забари Мк 448; • Забари Мк 972; • Забари Од 977; • Забарине Хк 971; • Забарине Хс 404; • Забарівка Чг 611; • Забарівка Чг 1479; • Забаро-Давидівка Жт 378; • Забаряни Пл 1646; • Забірки Рв 204; • Забір'я Кв 578; • Забір'я Лв 907; • Заборівка *uzvarišn?* Хк 6; • прізви. Заборовський!; • Заборознівці *uzvarišn?* Хм 855; • Забороче Жт 1337. Див. також ІІ. ЗАВОРИЧІ.

ЗабОЛОТтя См, -нівці.

Деякі контексти (як-от Затисаболь ~ Заболоття) дають підстави припускати, що топооснова Болот- могла мати давнє значення 'Балатон'.

ЗАВАДИ Лв < 1) Sabaud- Савоя; 2) ар. Sawad Дворіччя; 3) дер. register

ЗАВАЛЛЯ

<p>zāvar [z'wɪ] strength, force; military forces, fighting men 23⁷, 12, 17, 24³⁰, 25¹. – NW w.: MPrth z'wr as against SW zōr (q. v.) < *zāvar; KZŠPrth z'wry = Prs zōly, Gr. v. δύναμις or στρατεία; Arm. lw. zaur < *zaqur; Av. (1689 sq.) zāvar-. ЗАВАЛЛЯ 8 назв.</p>	<p>Zāvālistān [z'w'lst'n'] country in Eastern Iran; Arab <i>Zābulistān</i>, Yāqūt 2; 904 sq.; it extended from Balkh in the north, and its capital was Ghazna; it was the native country of Rustam. Cat. 88; Bailey, BSOS VI, 1931, 590; Gnoli, <i>Ricerche storiche sul Sistān antico</i>, Roma 1967, v. Index.</p>
---	---

ЗАВОРИЧІ Кв, *Зварич, Сваришівка* <? 1) пахл. uzwarašn 'відчитування, розпізнання'; перс. zavāriš 'пояснення, тлумачення' [Оранский, 177]; 2) пахл., авест. zavār 'сила; військо'.

У книзі 1880 р. акад. Карл Залеман писав про *узвараšn* так: "пехлевійські тексти були [за мовою] чисто перськими, але їх записували переважно словами якоїсь семітської говірки, що відігравали роль ідеограм. Винахідники цього способу писали по-семітськи, а читали по-перськи" (К. Г. Залеман у кн. "Всеобщая история литературы" за ред. В. Ф. Корша, вип. 1, 1880) [Оранский, 175].

Акад. К. Залеману належить також критика теорії пехлеві як семіто-іранської гібридної мови. 1886 р. він перший почав транскрибувати пехлевійські тексти лише іранськими лексемами. Аргументами К. Залемана проти гібридного характеру мови пехлеві були такі: 1. Навіть до арамейських слів у текстах пехлеві додають іранські закінчення. 2. В рукописах ті самі слова трапляються то у записі з ідеограмою, то у фонографічному вигляді. 3. Якби у пехлеві справді існувала така значна кількість арамеїзмів, то хоча б частина з них мала б утриматися у пізніших станах мови, але у перській такого немає. 4. У середовищі зороастрійців існували спеціальні словники для тлумачення ідеограм (найвідоміший Frahang-i pahlavik). 5. Існує певна частина пехлевійських текстів, переписаних авестійським письмом (пазенд), або арабо-перським письмом (парсі), – де арамейські ідеограми озвучені питомими іранськими морфемами. 6. Існують прямі свідчення сучасників про спосіб *завариш*. "Ранні арабомовні автори були знайомі з цим способом читання пехлевійських текстів. Ось свідчення автора VIII ст. Ібн ал-Мукаффа: «Вони (перси) мають особливий вид письма, який зветь zavāriš *завариш*: якщо, наприклад, хтось бажає написати gōšt,

що означає 'м'ясо', то він пише BISRĀ, але вимовляє gōšt; або коли він бажає написати pān, тобто 'хліб', він пише LANMĀ, а читає pān» [Оранский, 175-177].

Г. Нюберг ставиться до цих "ідеограм" з явною зневагою (чи розчаруванням?): "Арамейські ідеограми... перелічені нижче разом з загальним аналізом арамейського лексичного матеріалу, з якого вони походять. З погляду арамеїстики, більшість ідеограм з пам'яток і Псалтирі, вміщені у підручнику,... – штучно сконструйовані іраномовними писарями, а отже – не мають жодних природних мовних основ. Дійсно арамейськими можна вважати лише форми імперфекту типу YKTLWN = YIQṬ'LUN і кілька інших. Той заплутаний шлях, яким іранські писарі перетворили арамейські форми у суто графічні символи, описаний у новому виданні мого *Frahang i Pahlavik*. Нижче (у другій частині підручника. – К.Т.) до тих ідеографічних форм, що цілковито випадають з арамейської дієслівної системи, просто вказані найближчі арамейські відповідники або навіть триприголосні корені, з яких нескладно вивести форму 3-ї особи однини перфекту, як-от NKS, перф. N'KAS" тощо [Nyberg, II, 1]. Тедеско опрацював детальну схему історичної фонетики іранських мов (резюме у Г. Нюберга). Див. II. ЗАБАРИ.

ЗАГОРА <? болг. Стара Загора (античне місто Veroe).

(Зі статті *ОМЕЛЯНИК*.) Новий факт – пот. *Троян* л П'ЯНки ȝots. fijand 'ворог' у с. Ст. **МІЗУН**ь Moesia? ІФ Долина – пор. ȝots. fijand 'ворог' (і морфему П'ят- вище). Але важливіше спостереження – основа назви *МІЗунь* може вказувати на Мезію! Справді, неподалік від с. *МІЗоч* Рв Здолбунів помічено не лише нп ТРОЯН (!), але і с. **ЗАГОРА** – при тому, що **болгарською мовою Берое дотепер зветься Стара Загора!** Топоніми від основи *Загор-/ Загір-* зустрілася і в інших спільних контекстах з с. *Троянівка* Вл Маневичі, *Трояни* Лв Самбір, *Децьковиця!* (Decius!) Зк Свалява, *Омелянщина* Рв Рв, *Жемелинці* Хм Білогір'я та ін.

- пот. *ТРОЯН* л П'ЯНки у с. Ст. **МІЗУН**ь! Moesia! ІФ Долина: р. МІЗунка; ТИСів, ТАНява;
- **МІЗоч** Рв Здолбунів: **ЗАГОРА!!**, **ТРОЯН!!**,

• **ТРОЯН**івка Вл МАНевичі: **^БЕРЕЖ**НИЦя; **ЗАГОР**івка, МАТЕЙКи, **СЕМ**Ки, **ГОД**омичі; ...БОРОВичі; • *ТРОЯ*ни Лв САМБІР: **^ГЛИБ**оч; **ЗАГІР**'я!!, **МІЖ**гайці, П'ЯНовичі, ШЕПТИЧі, **ВЕРБ**івка, **ВЕРБ**ка, **БЕРЕЖ**ниця, РОГІЗна, БАРАНівці;

• **ДЕЦ**ьковиця! Decius? [СГУ, 329], присілок смт Поляна Зк Свалява: пот. ТОЦильний у с. Дусина, пот. і г. **_МЕЛЬНИЧ**ний! у с. СУСКове, пот. **ЗАГІР**ський!!, пот. ПРОГУДня і БУТівська Поточина у с. Керецьки, пот. СІТочний, пот. СОЛОТвина;

• *ОМЕЛЯНщина* Рв Рв: Вел. і Мала **ОМЕЛЯ**на, р. **ОМЕЛЯ**нівка; **ЗАГОР**.ОЩ.а Загора + Еускія, ПОНЕБЕЛЬ! Фанебал, ОЛИШва, СТАВки, ЗаСТАВ'я, СТАВичі, **ХОДОС**і Феодосій, імператор; • р. *ОМЕЛЯ*нівка Рв Дубно: Вел. **ЗАГІР**ці, Малі **ЗАГІР**ці; **НАГІР**не, **НАГОР**яни, **ВЕРБ**а, ЗЕЛЕНий ГАЙ, РідкоДУби, БОРТНИЦя, ПИРЯ.ТИН, МИЛЬча, ЛИСТВИН, БІЛОБЕРЕЖжя, ОЛИБів Ольвія;

• **ЗАГІР**ці Хм БІЛОГІР'я: **^ГУР**щина; ЯМпіль, ЛЕПЕСівка, ПАНЬКівці, НОРИлів, **ЖЕМЕЛИ**нці! Аеміліан-; • *ЗАГІР*ні Лв Жовква: **^ЖИГА**йли, ЗаСТАВА, **ПОМЛИ**нів; **МЕЛЬНИК**и, **ВЕРБ**'яни, **КРУТА** Долина, **МАЛДРИК**и, ДОРОШів 2, **_МІЛ**ява, ОПЛІТна, ДЕРЕВня, КУНин, ДУМичі, ПередРИМихи; • **ЗАГУР**щина Лв Жидачів = ЗУДЕЧів (XV ст.) *gjudice: **^БЕРЕЖ**.НИЦя!, РОГІЗне; **ЗАГІР**.очк.о! Загора + Еускія, Бринці-**ЗАГІР**ні, **МЕЛЬНИЧ**і!, **ВЕРБ**иця, ДРОХовичі drauh-?, ГОЛДовичі, БортНИКи, МОЛОТів, ЮШКІвці Eusia!, МОЛОДИнче, **ХОДОРК**івці Теодорих, володар Італії, КОЛОГОРи; • *ЗАГІР*'я ІФ РОГАТИН: **^КНЯ**гиничі; **МЕЛЬНА**, **ВЕРБ**илівці, СТРАТИн, ВИГОДа, ГОНОРАТИвка, **МЕЖИ**гаї!

Не виключено, що тут просторова близькість пар основ є наслідком історичної пов'язаності їхніх прототипів: 1) Загора і Троян-/ Дець- (4 рази); 2) Загора і Омелян/ Жемелин, **_Мельник-/ _МЕЛЬНА** (6 разів). Голосний -і- в основі Гір- – наслідок розвитку -о- в закритому складі українських слів; основа Гур- вказує на попередню стадію Гір- або на пізніше польське посередництво. Ознаки ȝотської присутності: основа Малдрик- *Maldra rik*s, Крут- *Grýt.ing-* 'ґревтунг'. Ознаки тривалої в часі і повсюдно відомої реалії – формант **-щина**: *Гурщина*, *Загурщина*, *Омелянщина*. Присутність половців: кипчацьке початкове Ж-: *Жемелинці*. Берое: *Верб'яни*, *Вербиця*, *Вербилівці*, *Вербка*, *Вербівка*. Двічі зауважена назва *Межигай* може продовжувати основу Мез- '**Мезія**' + гай щогла, вітрило.

ЗАЙки < єгип. Саї 'м. Саїс'?

бол. **ЗАКІТне** < ар. zakāt 'податок на розкіш'.

ЗАКАТ ар. **زكاة** zakāt податок в 1/40 з нерухомості і прибутків [ВІ, III, 108], податок на користь бідних [Platts, 617] – **ЗАКОТ**не Лг, **ЗАКІТ**не Дц, **ЗАГАТИ**нці Рв, -ка Лв, Чг, -тя Зк; **ЗАКУТИ**нці Жт, -не Дц, -нівка Хк, **ЗАХІД**- основа (детальніше у нарисі 7). *Закат* – один з П'ятьох стовпів ісламу і обов'язок заможного мусульманина. За поняттями

ісламу закат – **податок на розкіш**. Його стягали з тих, чий річний прибуток перевищував мінімальний рівень (нісаб). До нісабу не включали житло, транспорт, помірну кількість жіночих прикрас тощо [en.wikipedia/Rashidun Caliphate].

Несподівано багато згадок про закат зберегла гідронімія. Досі не було спроб пояснити, чому існує **десяток озер** з назвою **Закітне**: у м. Кам'янка-Дніпровська Зп, у с. Кам'янське Зп Василівка, у нп Малокатеринівка та у нп. Балабине (2 озера і р. **Закітня**) Зп Зп; у с. Березняки Пл Лубни; у с. Солошине Пл Кобеляки; оз. **Закотне** у м. Київ. Відома й р. **Заката** у с. М. Скнит Хм Славута, р. **Закітня** Хс Гопри, пот. **Закути** у с. Тернівка Лв Сколе, у тому ж районі пот. **Закутівський** і пот. **Закуття** у с. ОРЯВа [СГУ; СМГУ].

Зрозуміло, що надане у власність рибне озеро становило цінність – і тому обкладалося "податком на розкіш". А на те, коли це було, вказує стан окремих озер: тепер – **болото Закіт** у с. Сокіл Вл Рожище або **торфовище Закітне** у с. В'язівка Пл Лубни.

Мініконтексти наведених топонімів **Закітне** такі: Славута Хм {ХОРОСТОк, БАЧМА-Нівка податковець}; Сколе Лв {РОСОХач, КОРОСТів}; Кам'янка-Дніпровська Зп {ПОДо-ве}; Василівка Зп {СКЕЛЬка}; Лубни Пл {ХОРОШки, ЩЕКи}; Кобеляки Пл {СОКІЛка 2}; Київ {МАСЛівка, ГОСТОМЕЛЬ}; Рожище Вл {СОКІЛ}. Крім того, **Закітне** Дц (Кр. Лиман) {^ЯМпіль, ШандриГОЛОве = ?Rozafa}; **ЗаКатівка** Дц (на карті) {^з.ст. ЗаЧатьєвська (!)} (отже, таке походження й інших однотипних назв); **Закотне** Лг (Н.Псков) {ХВОРОСТяне, Н.РОЗСОШ}; **Закутне** Дц (Артемівськ): {^МИРОНівка, СКЕЛЬове, ІВАНград}; **Закутнівка** Хк (Первомайський) {МИРОНівка, МАСЛівка, ЩУЛЬське}; **Закутинці** Жт (Бердичів) {РІГ, РАЙки, РЕЯ, КУКІЛЬня}. Про реальність заката в минулому України саме у зв'язку з присутністю арабів свідчать численні прізвища ЗАКОТІЙ і схожі. Деталі див. Тищенко 2011, 45. Див. також ІІ. КИТАЙГОРОД, ФАЙВКА, ФАЙГОРОД.

ЗАКОНОМІРНОСТІ ЗВУКОВОГО РОЗВИТКУ ІНШОМОВНИХ ОСНОВ У ТОПОНІМАХ УКРАЇНИ. Деякі типово слов'янські звукові перетворення розпочалися ще у парфянському мовному середовищі (!):

āsnīdag [ʲsnytkʲ] = **āsnūdag**.

– -y- > -и- – **āsnūd(ag)** [ʲsnuw(k)ʲ] **cleansed, purified; pure**; цей процес так і не завершений в укр. бvти ~ в інших слов. bvti. От звідки слов. **снит** 'колода'.

drust [drw(y)stʲ | (M dryst), N durust] **right; well, healthy**

– -еньк.и > -як.и: б. **КРУТЯ**Ки Лг; – -ак зменш. суф. > -ок!

Burzēnmīhr [burlcymtrʲ] **the third major Fire of Sasanian Eran**: – до датування основи Михр-; – зникнення носових (деназалізація): **Вєгерівка** См, **Вйграїв**, **Вйгуричі**, **Вйгурівщина**, **Троєщина**, **Кягарлик** Кв, **Кѳбуд** ~ Gumbad; засвідчені в СГУ **Крєтилов** = **Кренцілоу** [СГУ, 298]; **Домонткань** 1697 р. ~ **Домѳткань** [СГУ, 181], тоді й **Домонтканів** Чг.

Зокрема, – **Вйгуричі**, **Вйгурівщина** < готс. **Wingurich**, ім'я готського рикса (IV ст.); **ВЕГЕРІВКА** < **węgrzy** (і прізви. Вегера, я, ич, ук, чук); **КАГАР-ЛИК** < **кангар**-. Таке явище відоме і в сусідніх мовах: пор. груз. **Erashahr** < сперс. **Ērānšahr**, 'земля аріїв', – при вірм. **Eranšahik**; груз. **Аtr.ošan-i** 'храм вогнян' < сперс. **Adur.ānšāh**.

У закритому складі кінцеве -в може походити не тільки з -л (**Човгузів** Хм, **Чалкузи** "Новоселиця" См Крол., також 415 **Човбан** з перс. **čalpan** 'хрест'), але і з іст. -п/б: 188 **ЧОВГУН**, **1159 ЧОВГАН**, 12 ь, 51 **ин**, 0 анина, 300 анюк, 57 анська, ий (з нперс. **čowgān** < сперс. **čōrēkān**, **čōβēgān** < **čōb** 'дерево', груз. **čogan-i** 'лопатка').

б. **КРУТЯ**Ки Лг; **Крўтилів** Тр ~ **Кринцилів** Хм, **Колядівка** ~ **Колиндяни**, **Хўдолиївка** ~ **Хандабоківка** Чг, **Худобок** РФ; р. П'ятка = **Piat** готс. **fijand** (пор. прізви. **Піонтковский**) у с. П'ятка Жт Чуднів, **Грем'яче** Janov, **Гуслівка** Хк hunsl;

– поява носових ГОРІНЧове Gorica; – к / х Комишувата = **Хамиш-Суат**;

– збереження аланського (яського) ламбдацизму – -л- на місці загальноіпр. -р-, або поява -л- замість -р- з того середовища: б. **Кудрява** > **Кудлина** Дц;

– афереза: **Амышевата** СГУ 267 = **Комишувата**, **Аркушинці** = **Гаркушинці**, **Ороб'ї?**, прізви. **Айворонська** *Г-;

– поява протетичного й- (йотація): ур. **Ясокір**, **Янжулків** **Бугор**, **Янжуловка**, **Ємадикіне**.

Приклад великої часової глибини у топонімі: став **СИН.И.к.ів.щин.ськ.ий у с. Нова Діброва** Пл ЧОРНухи:

– повна демотивація: р. **Музурман** Зп Зп < мусульман (пор. **Бусурман**); **Сирота-Рома** < **Ксеро-Тарама**; б. **Велі-Тарама** (і з. ст. **Велі-ТараМа**) 1890 **ВалітараШъ**, **ВолітерНа** кут. с. **Октябрське** Дц **Волновах**; **ВагітараШа** (РПГО, XIV, 843!) = **Пане-Іванова**, 1788: **ПанСиваКова** (у графіці не так сприйняті е (С), н (К)?) – існує с. **Паніванівка** Пл тобто "Аполлонівка", адже **Паниώνιος** Аполлон; урочища Чг від основи **Гензерих** (С. Павленко).

Роздохи – розгалуження у р. **Ятрань** ?*розтоки у с. **Іллічівка** Кр **Голованівськ**; став **КОСЮРЯНСЬКИЙ** ***Котур-?** у с. **Куйбишеве** Кр **Бобринець**; пот. **Манаштурський** Зк, **Шпендівка** Кв (у Л. **Похилевича** **Спендовка**); став **ПОХИТОНІВСЬКИЙ** у с. **Помічна** Кр **Новоукр**; переправа **КОНДРОВА** у с. **Казавчин** Кр **Гайворон**; крин. **ДьОРДієнкова** у с. **Каніж** Кр **Новомиргород**; бол.

ГЛУХів: КАЛІНівка, БУДища, **СОРОК**ові БАЛьчики, **ОДРАД**не, ПОПІВщина, **СМИК**арівка, ЯСТРУБщина, НеКРАСове, **МУРАВ**ейня, **КРАСН**оярськ, ВІКТорове, **КОРЕН**ьок; • пот. *СЛИВКівський* у с. **ГРИН**ява ІФ Верховина: ^ГОЛОШина халіф; **КРАСН**ик, РІВНя, **КРАСН**оїлів, КривоРІВНя, ПереХРЕСНЕ.

(Кілька разів хрест названо і перською چلیپا ч'яліпа: • б. *ЧОЛПАНОВА* = Чолпана п Кальміусу; • *ШЕЛЬПАКИ* Тр Підволочиськ: МАСЛова = Мислова, ВОРОБІївка, **МАГДА**Лівка, МОВЧанівка мульк, ХОПТянка, **РОЗСОХ**уватець, **КОРШ**илівка, МЕДин; • *ШЕЛЬПАХІВКА* Чк ХРИСТИНівка: **ЯГУБ**ець Яків, УГЛУватка, **РОЗСІШ**ки, ТалАЛАївка, ВІЛЬШанка, **ХАСАН**івка, ВЕРБувата.)

♦ Топонімічний ландшафт між с. **ЗАЛІБ**івка Рв і **РОХМАН**ів Тр. Проглядають три групи конфесійних назв, які вказують на християн (**ЗАЛІБ**івка, **ЖОЛОБ**и – імовірний прототип форма множини ар. sulub, звідки полонізована форма Żłób), мусульман (**КУР'Я**нки, **РОХМАН**ів, **МОЛО**дава 2, **МОЛО**діжне муладі, **ШУМ**бор, **ШУМ**ськ, **ШУН**ьки сунна, пор. Сунки на рис. 3-1), зороастрійців-ґабрів (Урвенна, Пирятин).

♦ Топонімічний контекст с. **САЛІВ** ~ Миронівка Кв (**РОСАВА**, **МАСЛ**івка, **ДЕМ**івщина, **ПанІКАР**ча, **КОЗАР**івка) і **ЗАЛІВ**ки ІФ ~ **ШУМ**ляни Тр (**ВОСКРЕС**инці, **ДЕМ**івка, **САПОГ**ів, **ГАЛ**ич, **ГОРОЖ**анка, **ДЕМ**ешКівці, **МЕДИ**НЯ, **КУД**латівка). Імовірні значення топооснов: хрест, Мерван, Русафа, Маслама, зиммі, днор. kerkja 'церква', хозари; хрест, п'ятниця, зиммі, ас-Саффах, халіф, гарадж, Дамаск, Медина, ар. Al Quds 'Єрусалим'.

♦ Топонімічний контекст с. **ЗЕЛІВ** ~ Ямельня Лв (**ЖОР**ниська, **МЕРВ**ичі, **СОПОШ**ин, **КУЛ**иків). Імовірні значення топооснов: хрест, Омейяди, Сирія, Мерван, ас-Саффах, слуги.

ЗАРВАНИЦЯ Тр < Зарван 'зороастрійське божество часу'. Вивчення від 2004 р. ознак зороастризму над Дніпром вивело спочатку на слід утікачів-ґабрів, а торік на топонімічний слід зарванітів. Це новий переконливий часовий маркер – секта пізнього зороастризму (IV–VII ст.), присутність якої видно з топонімів: с. **Зарваніця** Лв, Тр, **Зарван**ці Вн, **Зарван**ка Вн, пот. **Зарванець** Зк, пот. **Зарваний** Чв, бол. **Зарванина** Кв, с. **Заривинці** Тр, **Заровенка** Жт, оз. **Зариванки** Кв, з аферезою **Орв'яніця** Рв. В ареалі назв від основи Зарван- зауважено прізвища Дронь і Дрига (пор. авест. draon 'ритуальний хліб' і drigu 'смирений побожний зороастрієць' [Boyse, 34–35] – при тому, що ятвязька назва сусідніх слов'ян була drugi, drigiais [Зинкявичюс 6, 11; Zinkevičius, 30; Гаучас 1988, легенда карти 1]). Виходить, слово пророка почули і в туранському скіфському середовищі, за визначенням ворожому ідеям добра й порядку. Безнадійно було б обстоювати цю тезу для слов'ян, але цілком реально – для іранського генетичного складника слов'ян, яким і були туранці-скіфи [Абаев 1990, 30, 40].

По ґабрах і зарванітах час розповісти про "баглаїв". У контекстах аланських епізодів римської історії нещодавно була зауважена низка топонімів **Баглаї**, **Буглаї**, **Булаї**, **Білаї**-**вка**, **Біляї**-**вка**, для частини яких вже діяла робоча етимологія з перс. rahlawi 'парфянський' (перський). Новим було те, що до тем "аланів у Римі (Саул, Гоар, Бабайрикс, Кандак, Аспар)" ці назви зібралися всі разом – що підкреслило раніше не помічену схожість з основою Білаї-. Перевірка аланських контекстів додала пропущені члени цієї групи, як-от оз. **Боклаї** (Баклажки) Зп. Структурна схожість основ *b/p•(h)layi і наголос більшості моделей дають підставу пов'язувати їх з rahlawi.

Міцніє і вкрай важлива гіпотеза духовного осередку зарванітів у **Зарваніці** Тр (рис. 3-2). Торік додалося знання про прізвище **Дронь** у м. Монастириська (18 км від Зарваніці). Так уперше документована в історії України спадкоємність сакральних функцій певної місцевості – в даному разі зороастрійсько-християнська [Тищенко 2012а, 101–102]. Існує ціла група топонімів від основи **ЗАРВАН**:- **Зарваниця** Лв, **Зарванка**, -**ці** Вн, оз. **Зарванина** Кв, р. **Зарванець** Зк, пот. **Зарваний** Чв. Дуже ймовірно, що все це слід пізніх перських храмів вогнян у місцевій іраномовній діаспорі [Тищенко 2013].

Слід нагадати, що вклонитися новонародженому месії першими прийшли священики іншої конфесії. Як виявляється, вони чекали на свого месію на ім'я Саоша, що мав звільнити їх від одвічного ворога персів – звичайно ж, греків... Христос народився в часи панування в Ірані парфянської династії Аршакидів (-III/+III ст.), при дворі яких маги склали одну з двох царських рад. То ж і сприймати магів в інших землях тоді могли лише як парфян, а не персів.

Парфія – перською Партава, парфянською – Пархава. Після метатези – Пахрава, після ламбдацизму (зміна р на л) – Пахлава [Гафуров, 92]. Весь середньоперський період звучить по-перськи rahlawi; серед похідних – **пахлава**, **бахлава** – і **волхви**! І ще прізвища Пахльовські, Похльобки. Назва **пильованого** хліба прийшла до українців з перської форми, а до росіян (**пеклеваний**) – з парфянської.

А при чому ж тут **Зарваніця**? Відомо, що у V ст. "зороастрійська церква втратила контроль над вірними. Одна по одній виникали секти з власною інтерпретацією релігії Зороастра. На існування багатьох сект в Ірані вказують згадки про них у творах грецьких, арабських, сирійських і вірменських авторів. У XII ст. (!) Шахрастані... каже про три секти: зарванітів, ґайомартів і зардоштійців (...)

Вірменські автори V ст. Езнік і Єлисей пишуть, що зороастрійці розколоти на секти-суперниці Моґ і Зендік... Дамаскин (529 р.) ...твердить про поширення у Персії сект, які окремо виділяють первісне божество, що створило духів-суперників добра і зла. Найбільшою була секта *зарванітів*. Вона включала видатних осіб Сасанідської держави і надовго її пережила. Разом з Митрою *Зарван* або Час опинився й на Заході і під ім'ям Хроносу очолив митраїстський пантеон" [Dhalla, 330–332].

На карті навколо українських назв від основи ЗАРВАН- предостатньо інших ознак присутності персів і зороастризму. Прізвище Дронь виявлене у м. Монастирська Тр усього за 18 км від Зарваниці. Але ж предки Дронів, судячи з прізвища, були причетні або до зороастрійської відправи, одна з частин якої має цю назву, або ж до прийняття освяченого хліба з ім'ям дрон... Таким чином, дуже ймовірно, що історична святиня християн України Зарваниця стоїть на прадавньому і достойному культовому місці. Тепер це всесвітній центр паломництва Діви Марії. До неї йдуть вірні з усіх континентів, як колись прийшли зі сходу перші прочани – зороастрійські волхви.

Почата стежка неминуче наближає день, коли достойники зороастрійської церкви – з перського Язду і з індійського Мумбая – по півторатисячолітній перерві будуть-таки запрошені на Великодню відправу до Зарваниці. Це має стати відновленням історичної справедливості і актом екуменізму.

Рис. 3-2. Великодня відправа у Зарваниці Тр. Поклоніння волхвів. Фреска з Кападокії, XII ст. Волхви одягнені по-перськи. Візантійська традиція ніколи не забувала, про кого йдеться. Натомість Захід надумав символічну належність трьох волхвів до трьох рас людства, давши поживу фантазії живописців. Дійсна природа цієї реалії інша: по перше, як видно на фото, ще й у XII ст. греки зображають волхвів групою більше, ніж канонічних три особи. По-друге, вони у перських вузьких штанах, з поясами-кусті – це маги-звіздарі. По-третє, їхні дари (золото, ладан, мирро) практично тотожні з символами трьох суспільних верств Ірану – князів, жерців і воїнів (срібло, ладан, мирро)!

Так ранньосередньовічне життя у Наддніпрянщині чимраз переконливіше постає у співіснуванні етнічних частин того дивовижного "конгломерату степових племен за участю слов'ян", вивченню якого присвятив життя О. Пріцак і якому важко знайти аналоги у світовій історії. Цей конгломерат опинився у полі тяжіння між двох велетнів – Риму й Сасанідської Персії – і після 376 р. складався з гунів, готів, гепідів, сарматів, аланів, греків, романізованих даків, аварів і ранніх слов'ян.

Виглядає природним, що свою нішу там знайшли й секти пізніх зороастрійців, які ще не були ґабрами, утікачами з втраченої батьківщини. А значить, з кінцем сатрапії не згасли духовні впливи персів і світло вогнів Авести. Паралелі Авести зі Святим письмом християн – окрема тема для вивчення, як і непояснені зі Святого письма очевидні пережитки вогнянських традицій у християнстві (свічки, митра, фарбовані яйця на Великдень та ін.).

ЗБАРАЖ, Збруч < груз., меґр. სპარს-ეთი [spars-eTi] 'Персія'.

Ця незвична група основ може свідчити про участь у контактах іранського світу з Наддніпрянщиною людей з Грузії чи Меґрелії. Лише у мовах тих країв ім'я персів має форму [spars], пор. груз. სპარს-ეთი **Спарсеті** 'Персія', სპარს-ული **спарсулі** 'перська мова'. Спочатку ця основа трапилася у районних топоконтестах назв "парфянського вектора":

• **НеМИРинці** Вн КОЗЯТИН: **ЗБАРАЖ** Perzsa?! Spars-, СОШанське, БІЛопілля, ДУБИНа, ЖУРБинці, ДУБові МАХАринці, ПРУШинка; • **ДОБРоВОДи** Тр **ЗБАРАЖ** Perzsa?! Spars-, пор. спаржа, груз.

Сл'арс.еті 'Персія': ТАРАСівка, **ДОБРОМІР**ка!!, ОЛИШКівці, БЕРЕЗовиця 2, РАКовець, РОГовець 2, КАПУСТИНці ^МУСОРівці; • **БОРЩагівка** Вн ПОГРЕБище: ^СКИБинці; **ЗБАРАЖ**івка Perzsa?! Spars-, АДАМівка, БІЛАШки, ГОПЧиця, МОРОЗівка, ПЛИСКів, БАРВІНКове, САРАЖинці, ЮНАШки, **ВАСИЛЬК**івці **вазурги**, СОСНівка.

Далі у всій групі схожих назв у районних топонімах знайшлися інші ознаки того ж таки "парфянського вектора":

• **ЗБРУЧ** Perzsa?! Spars- Хм Кам-Под: БОРИШКівці, КИСЕЛівка, ГОЛОСКів, ВІЛЬХовець, ЛЕНівка 'у'п, АДАМівка, ДОБРОпілля, ТАРАСівка, УСТЯ, ВІЛЬНе 'у'п, ЧУГОР, КОРЧівка; • **ЗБРУЧанське** Тр БОРЩів!: **ХУДИ**ківці, **ХУД**Тівці, МУШКАРів, ВІЛЬХовець, БЕРЕЖанка, ЖИЛИНці 'у'п; • **ЗБРУЧівка** Хм ВОЛОЧиськ: ^АВРАТИН; ЯСне, МИСЛова, НовоЛЕНськ, ПОРОХня, ПОЛЯни, БЕРЕЗИНа, ВІЛЬШани, **МИР**івка;

• **ЗБРИЖ** Тр БОРЩів: БОРИШКівці, **ЗБРУЧанське**, **БЕРЕЖ**анка, КОРАЛівка; • **ЗБРИЖ** Хм Чемерівці: ВІЛЬХівці, ЧАГАРівка, **БЕРЕЖ**анка, РУЖа; • р. **ЗБОРИШівка** Perzsa?! Spars- у с. Холонів Вл Горохів: ЗБОРИШів *Спарс-, **ПереМИЛЬ**, дж. Без_Одня у с. Угринів, дж. Без_Одня у с. Липа, дж. Без_Одня у с. ХОЛОНів, ШИРОке, БЕРЕЖанка ^**МИХЛ**ин!!, **БОРИС**Ковичі *парск-!, ВІЛЬХівка, ПідБЕРЕЗзя, СКАБАРівщина *Шахпур, **МИСЛ**ині, **МИР**не, **МИР**ків!; • пот. **ЗБОРИШ** Perzsa?! Spars- біля с. Гринява ІФ Верховина: ^**ГОЛО**шина, БІЛа Річка; **БАРВІН**Ків, ХОРОЦеве, **РІВ**ня, Криво**РІВ**ня, ЯСенів, УСТеріки, ЯВІРник; • **СПРИС**івка! Spars- Хм ДУНАївці: ЯЦьківці, РАЧинці, БЛИЩанівка, НЕСТЕРівці, СОСНівка; (пор. і апелювати *спориш, пориж*);

• **ЗБРОЖ**ківка Од БЕРЕЗівка: СУХине ^ОЛЕНівка 'у'п, САХАРове, ДОБРе, ЗАВОДівка, РІВНе, ЯСНОпілля, СУХА ВЕРБа; • **ЗБРОШ**кове Perzsa?! Spars- Мк ^ДОМАНівка: ^ЗАБАРИ ^**БАРИШ**івка, КОЗАРинське; Володи**МИР**івка 2р, КАЛИНівка, СУХА Балка, ШИРОКІ Крилиці; • р. **ЗБОРИШора** Perzsa?! Spars- у с. ЗБОРа ІФ Калуш: ВОЛОХів, ЗАВАДка, **МИСЛ**ів, ПідМИХайло, **БЕРЕЖ**ниця, ПереКОСи, ТОМАШівці; • р. **ЗВАРАШ** Perzsa?! Spars- = Зварич у с. Долішний ШЕПІТ Чв ВИЖниця: ВОЛОКа, **БЕРЕЖ**ниця, ШЕПІТ, ВАХНівці, БАГНа;

• р. **СПЕРШа** = XIX ст.: СПЕРЖъ Perzsa?! Spars- у нп Дягова Чг Мена \ КУПЧичі Чг СОСниця: рівчак **ІРЖА**Вець Аршак у м. МЕНА Чг: МАКОШИНе, БЕРЕЗна, БЛИСТова, ВОЛОСКівці, БІРКівка, КИСЕЛівка, ВІЛЬНе 'у'п, МОЩНе, ЯСькове, МАКОШИНське, ДМИТРівка \ УСТЯ, ВІЛЬШане, СОСНівка;

• **ЗБОРІВ** Рв Млинів: **ПереМИЛ**івка, **ЯРОСЛА**вичі, **КАЛИ**Нівка, **АРШИЧ**ин!, **ОХМАТ**ків!, НаБЕРЕЖне, КОСАРево, ВОВНичі, ДОБРЯТИН, ЗОЛОЧівка; • **ЗБОРІВ** Тр рц: **МИЛ**ьне, **ЯРОСЛА**вичі, **КАЛИ**Нівка, ПЛІСНЯни, ПідБЕРЕЗці, ВІЛЬШанка, ЯРчівці, НЕСТЕРівці, КОРЧунок; • р. **ЗВАРИН**ка у смт Словечне Жт: ОЛЕНичі 'у'п, БЕРЕЖесть, БАРВІНКове, ЯЦковичі.

ЗВЕНИгород, **ЗВИН**яч, **СВИН**ка < 1) Sven; 2) пахл. uzwan мова; 3) станом на 02.2018 імовірно й пов'язання основи з етнонімом сскр. уawan 'грек, іноземець'. Див. також ІІ. **ЖВАН**, **ЖВАНЕЦЬ**.

р. **ЗДВИЖ** у смт Бородянка Кв < з + дан. tvig 'розвилка' + -j.

"З готським минулим пов'язана низка топонімів України...: [у т.ч.] і назви с. **Здвиж** і р. Жт, **Здвижка** Жт, **Звижень** Льв, **Здвижівка** Кв, – звідки численні в минулому **Воздвиженські** (народна етимологія до назви відомого християнського свята). На щастя ...для дослідників, ...**звуковий перехід... Зд- > Възд-** добре документований уже в літописі: 1097 р. – "въ Звиждени городѣ", вар. Здвиженѣ, З(д)виж(д)ени ~ "перешедъше мостъ Въздвиженьскы" [ПСРЛ, II, 235]. Там само: "въ Звъждени градѣ", вар. Здвиженѣ ~ "пнде къ Въздвиждени" [ПСРЛ, II, 413], – цит. за: [Нерознак, 77] [Тищенко 2008, 330].

Станом на 2017 р. до цих міркувань додано кілька подробиць. За висновком В. Нерознака, "варіант... **Въздвижень** – результат аглютинації (склеювання) прийменника въ та імені власного **Звижень**" [Нерознак, 77]. До бородянського **Здвижа** знайшлися однокореневі гідроніми: його повні тезки – бол. **ЗДВИЖ** у смт Кодра Кв Макарів [СМГУ, 250]; р. **ЗДВИЖ** Чг Куликівка; руч. **ЗДВИЖ** у м. Чернігові; пор. також назву русла **ЗДВИГ** у с. Крупчатка Жт Лугини [СГУ, 212]. Форма **Здвиж** остаточно спонукає віднести до цієї групи назву р. **СТВИГ**ъ, **СТВИГ**а у с. Сновидовичі Рв Рокитне (див.). З засвідчених для назви р. **Здвиж** синонімів **Движъ** (у Де-ла-Фліза, 1854 р., с. 812) і **Сдвижъ** (ВЛД, 1907 р.) [СГУ, 212] впливає, що й ця основа Ствиг-/ Здвиг- так само може бути "результатом склеювання прийменника съ та імені власного *Твиг-/ *Двиг-". Див. ІІ. **СТВИГ**.

ЗЕЛЕНий **Гай** < Wzd wr «Велика Зелень» 'Егейське море'. Повернімося до важливого пасажу з книги М. Бернала: "...Тутмос твердить, що він "об'єднав Дев'ять Луків, острови Посередині Wzd wr Великої Зелені, Нзв nbwt і повсталі іноземні країни". Звідси стає очевидним, що єгипетська морська експедиція – а ми знаємо, що у цей час Єгипет мав флот – плавала до Егейських островів. Назва Wzd wr (**Велика Зелень**) давня означало 'море', але у часи Нового Царства звузило значення до Середземного і, зокрема, Егейського моря" [Bernal 1987, 46].

• **ВЕЛИКА ЗЕЛЕНА**   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr «Велика Зелень» 'Егейське море' Хм **ЧЕМЕР**івці!: **КРИК**ів; **ЮРК**івці, **ЧОРНА**, **ГАЙ**ове, **РОМАН**івка, **БЕРЕЖ**анка, **КУТК**івці, **ЗаКУП**не, **ЖАБ**инці, **ПУК**ляки, **ГУСЯТИН**, **ЯМ**пільчик;

• р. **ЗЕЛЕН**   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr Жт Ємільчине: **ЗЕЛЕН**иця, Гута-**ЗЕЛЕН**ицька; р. **СУКИЧ** сучити мотузок п **РОГ**ів **ЦВІЛ**і **СЛУЧ**і, р. **ЯСТРУБ**ень $\Delta \Theta \text{P} \text{H} \text{B} \text{I}$ = Ястребень л **УЖА** Прип'яті, р. **ЯБЛУ**нець Γ $\text{A} \text{p} \text{T} \text{e} \lambda \omega \nu$, **ЯБЛУ**нець, **ГАННО**піль, **ОМЕЛУ**ша, **ГОРБ**ове, **БЕРЕЗ**няки, **ВЕРБ**и, **СОРОЧ**ень, **ВЕРЕС**івка, **КАМ'ЯНО**гірка, **АПОЛЛОН**івка $\text{A} \text{p} \text{T} \text{e} \lambda \omega \nu$?, **ПОЛОН**ичево, **ЗаРОВЕН**ка! (пор. **ЗаРИВИН**ці), **САД**ки, **БРІД**ок, **КРИВО**ТИН, **КРЕМ'ЯН**ка, **КИСЕЛ**івка, **РИХАЛ**ьське, **ВІЛЬШ**анка, **СІМАК**івка, **ХМЕРИ**Н; **СИН**явка **СГУ** дслов. стънъ 'вежа, башта'; бол. **ЮРК**івка у с. Усолуси, **КОПАЧ**івка; **Червоний Бір** ***КРАСН**ий **БОР**, **КИЯ**нка!, **РОГ**івка, **НовоОЛЕКСАНДР**івка, **ЯМЕН**ець;

• р. **ЗЕЛЕНЧА**   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr = Зелена, Зеленивка Чв Кельменці: **ЗЕЛЕН**а, **ВОРОН**овиця, **МАЙОРКА** о. **Майорка**, **ПОЛИВАН**ів Яр, **ІВАН**івці, **КРОК**Ва, **РоСОШ**ани; • б. **ЗЕЛЕНЩИНА**   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr п **БЕРЕКИ** п **Сіверс**. **Дінця** пор. с. **БЕРЕКА** Хк **Первомайський**: **ЗЕЛЕН**івка,

БИШКИН 2 **Висачена**, **ЗаКУТ**нівка, **МАСЛ**івка, **ЗЕЛЕН**е, **КІПТ**івка!, **РадоМИСЛ**івка, **КРУТОЯР**ка, **РОКИТ**не, **СУДАН**ка, **БІЛЯ**івка; • р. **ЗЕЛЕНКА**   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr у с. **Лише** **Вл Луцьк**: **ВОРОТ**нів wr.t великий; **РадоМИШЛ**ь **БАК**івці, **СУХ**оволя!, **РОМАН**івка, **ОЗЕР**яни!; **БІЛО**сток, **СЬОМА**ки, **ЧОРН**ий **Ліс**, **ВЕРБА**їв; • пот. **ЗЕЛЕНИЧКА**   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr у с. **ЗЕЛЕН**а **ІФ** **Надвірна**:

ЧЕРНик; **ЯРемча**, **ВОРОХ**та, **ДІЛЯ**тин; • **ЗЕЛЕН**івщина   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr **См РОМ**ни:

ЯРмолинці; **ХОМ**инці   \Leftrightarrow \Rightarrow kēṯə **ЛОК**ня, **ДУБ**ИНА; **ШУМ**ське!   \Leftrightarrow \Rightarrow SmaW **Верхній Єгипет**, **ЛЕВОНД**івка, **РОКИТ**и, **КРОПИВ**щина, **МАТЛАХ**ове, **СОХ**анів, **БІЛ**овод, **ГА**ї;

• **ЗЕЛЕН**опіль   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr **Зп Куйбишево**: **ЗЕЛЕН**ий **ГАЙ**, **ДІБРО**Ва, **БІЛ**овеж, **ВИШН**ювате, **ТАРАС**івське, **НовоКАМ'ЯН**ка, **БІЛЬМА**нка, **БІЛОЦЕР**ківка, **ЯСНОП**ілля, **КОБИЛ**ьне;

• **ЗЕЛЕН**ь   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr **Рв ДУБР**овиця: **СВАРИЦ**евичі; **КРИВ**иця, **БРОДЕ**ць, **ТУМЕН**ь, **ПереБРО**ди, **ЖАД**ень, **ВЕРБ**івка, **ОЗЕРА** 2, **БІЛ**аші, **БЕРЕЖ**ниця;

• **ЗЕЛЕН**иця   \Leftrightarrow \Rightarrow Wzd wr **Рв ВОЛОДИМИР**ець: **Половлі** = **ПОЛОВ**ці [СГУ, 535]; **ЗЕЛЕН**е, **СТЕПАН**город, **СОПАЧ**ів, **СОБІЩ**иці, **РОМЕЙ**ки, **ВЕРЕ**тено, **СОШ**ники, **ОЗЕРО**, -ці, **КРИМ**нен, **КАНОН**ичі, **ЖОВК**ині, **ВОРОН**ки, **БІЛЕ**, **РАФАЛ**івка.

Усього в Україні бл. 230 ойконімів і понад 70 гідронімів від основи Зелен-.

Отже, робоча гіпотеза ідентифікації основи Зелен- як зумовленої кольором прапорів ісламу своє відпрацювала. По-перше, прапори були не виключно зелені, а також і чорні. По-друге, за такої інтерпретації поширеність основи над Дніпром не можна співвіднести з даними письмових історичних джерел. По-третє, така основа досить поширена й на заході слов'янського світу (у Польщі бл. 90 назв, у Чехії 17 назв).

  р. **ЗЕЛЮНЯ** пахл. zwlw'n = zurwan ! 'час' Жт Н-Вл: **ВИШК**івка, **БАРВИН**івка, **ТАЛ**ьки, **БРОН**ники, **КИЯ**нка, **ТАРАШ**анка, **ПОВЧ**ине, **ПОЛІЯ**нівка, **ДЕРАЖ**ня. Див. II. **ЗАРВАНИЦЯ**.

  ЗМІЙОВІ ВАЛИ І **ТОПОНІМИ КЕЛЬТСЬКОГО ЧАСУ**. Археолог **О. Мельниківська** півстоліття тому пов'язала появу *милоградської культури* на Середньому Дніпрі з подіями, висвітленими в Історії Геродота. Вона припустила її належність історичним неврам і відтоді з року в рік поглиблювала свою аргументацію. За словами дослідниці, „нечисленні відомості, збережені в письмових джерелах про неврів, знаходяться... у прямій відповідності до археологічних даних з милоградської культури” [там само, 169]. Зокрема, її початок в Білорусі відповідає переміщенню сюди неврів, за Геродотом, „за одне покоління до походу Дарія на скіфів (513-514 рр. до н.е.), тобто в кінці VI ст. до н.е., – що збігається з зникненням пам'яток милоградської культури на Волині й Житомирщині та появою їх у масовій кількості на півночі Київщини і особливо у Південній Білорусі” [Мельниковская, 171].

Рис. 3-3. Свідчення римських авторів про нерів на Дніпрі

Автор	Роки життя	Цитати – за: [Мельниковская, 172, прим. 38]
Гай Пліній Секунд	61-114	„ Неври , від яких витікає Борисфен ” (ВДИ, 1949, №2, с.283).
Амміан Марцеллін	330-400	„ Борисфен , який бере початок на горах Нервіїв , багатих на первісні джерела” (ВДИ, 1949, №3, с. 289).
Ругій Фест Авіен	IV ст.	„Звідти [від неврів] у Евксин несе / води свої Борисфен ” (ВДИ, 1949, №4, с. 239).
Мартіан Капелла	IV-V ст.	„ Неври , в яких Борисфен ” (ВДИ, 1949, №4, с. 280).

Не суперечать археологічним даним і твердження Геродота про західну межу неврів біля витоків Тираса-Дністра (...) Наскільки відомо тепер, пам'ятки милоградської культури доходили далеко на північний захід, а у верхній течії Горині – близько до верхів'їв північних приток Дністра (Збруча, Серета й ін.)” [там само, 170]. Лише окремі римські автори повторювали давні дані Геродота про те, що „Тирас бере початок у землі Неврів” (Помпоній Мела, I ст.).

Більшість істориків римського часу подавали вже нову, сучасну їм інформацію, одностайно вказуючи, що від неврів витікає не Дністер, а саме Борисфен, тобто Дніпро (див. таблицю 3-3).

На думку О. Мельниківської, мають рацію Б. Білінський, К. Мошинський та інші дослідники, які приймають тезу про розміщення неврів на Верхньому Дніпрі. „Борисфен тече від неврів, тобто згори, з півночі. В такому разі «неври, від яких витікає Борисфен», мали жити в останні століття до н.е. – перші століття н.е. у Верхній Наддніпрянщині..., де ми й знаходимо від цього часу пам'ятки милоградської (і зарубинецької) культур (...) Завершуючи короткий аналіз відомостей про неврів, – пише О. Мельниківська, – згадаймо про свідчення Аристотеля (IV ст. до н.е.), за яким у країні неврів бики мають роги на плечах (...) Визначення Аристотеля, за всієї його неточности, застосовне передусім до зубрів. Високий, просунутий уперед чубок цієї тварини та вкорочена шия могли справляти враження близькості рогів і плечей. І в давнині й тепер зубри поширені у Прип'ятському Поліссі... Якщо визнати можливість такого зіставлення, воно може правити за ще одну непряму вказівку на територію Невриди” [там само, 173].

Вивчивши праці з топонімії відомих авторів (М. Плезе, Н. Носек, К. Яжджевський, А. Вержбовський, П. Маштаків), О. Мельниківська уклала також і карту ймовірно пов'язаних з назвою неврів топонімів від основ **Нор-**, **Нур-** (рис. 3-4-2). Дослідниця вказує, зокрема, що „А. Вержбовський вважає за можливе пов'язувати з неврами декілька гідронімів з коренем «нур» під Києвом, у басейні Десни, на Чернігівщині й Брянщині” [там само, 175]. Неври – північніші від скіфів. Вже Геродот „фактично протиставляє неврів, як і інші північні племена, їхнім сусідам з півдня” [там само, 174]. І через 700 років Амміан Марцеллін, описуючи у Наддніпрянщині вже не скіфів Геродотової пори, а савроматів і аланів пізнього римського часу, тим же менше додає: „Поміж цими народами серединне положення займають неври, сусіди високих і стрімких гір (чи не київських? – К.Т.), на яких усе дубіє від морозу й поривчастих північних вітрів. За ними живуть видини й украй дикі гелони” (ВДИ, 1949, №3, с. 303), цит. за: [Мельниковская, 173].

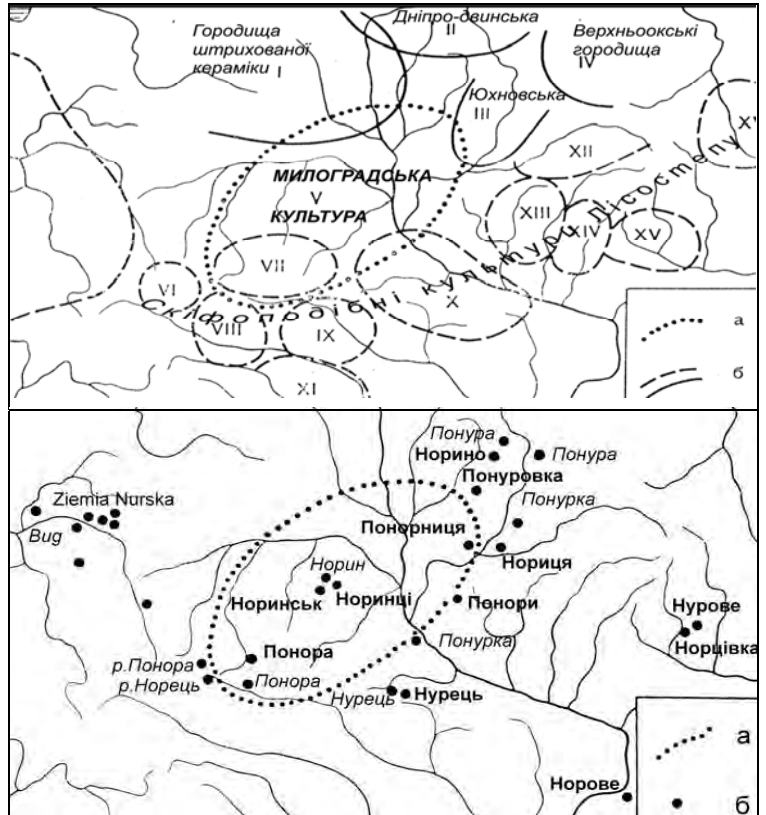

Рис. 3-4. Картохема поширення пам'яток милоградської культури; кельтські топоніми від основи **Нор-/Нур-** (за даними О.Мельниківської).

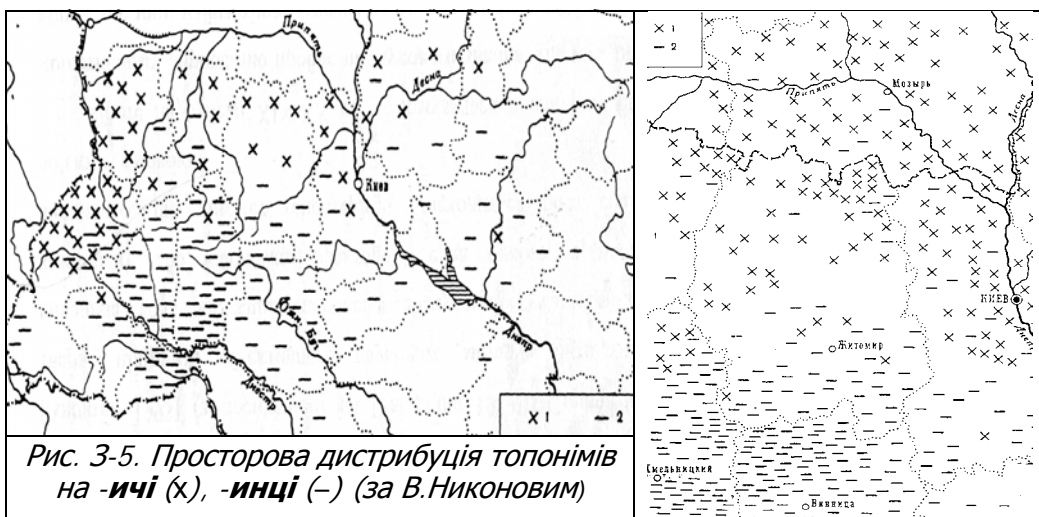

Рис. 3-5. Просторова дистрибуція топонімів на **-ичі** (x), **-инці** (-) (за В.Никоновим)

Віковічна межа «Житомир – Фастів».

Згадану вище південну межу милоградської культури у VIII-VII ст. до н.е. – **лінію Житомир-Київ** за сто років помітили не лише археологи. (особливо на її відрізку «Житомир-Фастів»).

Знають її і антропологи, і етнографи – це межа двох антропологічних підтипів українців [Брайчевський 1968, 109-148] і двох покровів народного верхнього одягу *СВИТКИ* [Никонов, 204]. Добре відома ця межа й діалектологам – **досі це мовний рубіж між поліськими й подільськими говірками української мови** [Жилко], – отже, це незриме "щось" стосується історії сучасних українців. З кожним таким відкриттям відслонялися щораз більші масштаби того історичного явища, яке залишило цей „тектонічний шов” і в нашій антропології, і в мові, і в культурі.

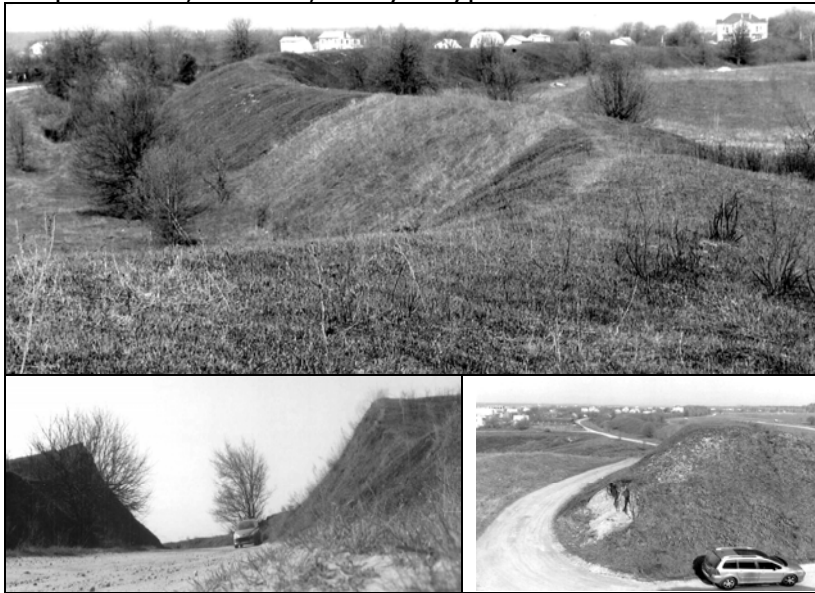

Рис. 3-6. Змійові вали (ділянка під с.Круглик Кв; фото Л.Плахутіної)

іншого – **-овці, -инці**, змушує припустити, що кожний з обох ареалів пов'язаний з якоюсь своєю спільнотою слов'янського населення Полісся. Це допомогло б прочитати загадкові сторінки історії Полісся, які в письмових пам'ятках висвітлені нечітко або не висвітлені зовсім” [Никонов, 196].

І ось тут динамічності темі раптово додає той факт, що лінія Фастів-Житомир існує не лише на паперовій карті. Вона позначена на віки, на тисячоліття в натурі, на місцевості циклопічним земляним насипом, найпотужнішою спорудою докнязівської України-Руси, яку досі марно намагаються укласти в тісне прокрустове ложе князівської доби – **ЗМІЙОВИМИ ВАЛАМИ**. Картосхему валів див. у статті П. ЛІСОВИЧИ.

■ р. **ЗМУДКА** < жмудь, етнонім; Жемайте, іст. область Литви.

■ **ЗОЗІВ** < сир. 𐤆𐤐𐤃 zwz 'драхма'. Слово для позначення грецької драхми мало сирійський еквівалент zwz (рис. 3-8). Факти збереження в топонімії України реплік цього прототипу в назвах *Зозів Вн, Рв, Зозівка Вн* доповнюють загальну картину елліністичної економіки у Наддніпрянщині.

• **ЗОЗІВ** Вн Липовець: ^КСАВЕРівка, Олександрівка; **ЗОЗІВ**ка, ЖУРава, РОСОШа, СИВАківці, ТЕКЛинівка, ХОРОШа, КОЗинці, **КОБИЛЬ**ня, ЧУПРИНівка, ВАХнівка, КОНЮШівка, БІЛа, БЕРЕЗівка, СТРУТИНка, БІЛОЗЕРівка;

• **ЗОЗІВ** сир. zwz 'драхма' Рв Рв: ^ШПАНів; **ПОНЕБЕЛЬ**! Fanebal, божество з Аскалону; ЖИТин 2, Олександрія, КОПТовичі, **СУХІВ**ці, **ЖОБРИН**!, СтароЖУКів, РЕМЕЛЬ, **БАРМА**ки, РИСВ'Янка, ОМЕЛЯна 2, **КРИВ**ичі, ОМЕЛЯнщина, БІЛів, ДядьКОВичі, ХОДОСИ; КЛЕВАНЬ, АНТОпіль, Біла КРИНИЦя, РОГАЧів;

Кілька інших продовжень можуть бути пристосовані під основу Зозул-.

Далі ту саму межу виявили ще й топонімісти: для масових, звичайних назв українських сіл це – загадковий рубіж між топонімами на **-ичі** та **-инці**, знову жива мовна межа. Ідеться про масові факти, відкриті В.Никоновим під час спостережень за давніми й безперечно слов'янськими назвами українських сіл на **-ичі** (давніші) та **-овці, -инці** (новіші), – див. картосхеми на рис. 3-5 [за Никоновим, 194]. Однак з тексту статті В.Никонова видно, що її автор також не уявляв, як саме може виглядати історичне пояснення цих фактів, помічених ним як топонімом. Він пише, зокрема: „Такий розподіл, з одного боку, **-ичі, -овичі**, а з

Рис. 3-7. Річка Змудка біля с. Вовна См

112 𐤆𐤐𐤃
 𐤏𐤓, 𐤏𐤓 pl. 𐤏𐤓𐤏, 𐤏𐤓 m. a) a coin equal to a quarter shekel of Jewish money or to a Greek drachma or Arabic dirhem, worth nearly ten pence; 𐤏𐤓𐤏 𐤏𐤓 a didrachma, half-shekel = the temple tribute. b) a measure of weight or of liquids, a dram = one-eighth of an oz.

Рис. 3-8. Довідка про слово сир. zwz [SD, 112]

ЗОЛОТУХА

< 1) ?пахл. **زولتوخا** <zlthwšt> 'Зардошт, Заратустра'; 2) ?маньч. **ژولدت** 'жолд-о платити штраф, пеню, винагороду (пор. укр. ст. жолд, жолдак): ЗОЛОТинка Чг, р. -ча, -ухи і -оноша Чк, Золотуха Кв, -арка Жт, -олин Рв, Золотковичі Лв, Більче-Золоте, Іване-Золоте, р. Липа-Золота, Золотий Потік Тр, Золотники Тр, Золота Слобода Тр, Золотна Чв, пот. Золотний ІФ, пот. Золотовець Лв, Золотарева Зк, Золочів Хк Лв, Золочівка Рв; пор. і основу Жовт-; деталі [Тищенко 2015, 459].

• р. ЗОЛОТУХА ? **زولتوخا** <zlthwšt> у с. ВИШевичі Жт РАДОМИШль *ard- mhr: ^руч. МИРОЧ! ^МЕЖИрчка *medji-; р. ЛУТивка **ʿrōd [wtʰ | M rwd, N ~] river**, ЛУТивка; СОСнова Поляна, **БОРЩ**ів *парск-, РАЧа, МИРне, МИРча, ЗаБІЛ.Оччя, МАКАлевич, БЕРЕЗці, РАЇвка; • б. ЗОЛОТУХА ? п Кам'янки пор. с. ВЕРШИНО-Кам'янка Кг Новгородківка: БІЛопіль, БІЛозерне, БЕРЕЖинка, ТАРАСівка; • ЗОЛОТУХИ Пл ОРЖиця: ^ТАРАСенкове; ЗАРІГ, ОНИШки, ВЕЛИЧка, ТАРАСівка, ПЛЕХів, РАЙ.ОЗЕРО, МИРОлюбне, САЗОНівка, ХОРОШки; • ЗОЛОТУХівка Хк Кегичівка: РОЯківка, РозСОХувата, ВІЛЬне, ТАРАСівка, СУМці;

• ЗОЛОТУХА **زولتوخا** <zlthwšt> = 1876: рудка ЗОЛОТУХА Кв Сквиря: бол. Без_Одня у с. ДУлицьке ^БезПЕЧна ^ОРДАША Artaxata; БезУГляки, ОРИХовець ^КАЛЕНна, стр. МИСЛивець у м. Сквиря, МИХайлівка, ТАРАСівка, ШАМ.РАЇвка; • р. ЗОЛОТча = 1152: ЗОЛОЧье у с. ВИШЕНЬки Кв БОРИСПіль: БезУГляківка, НЕСТОРівка, ТАРАСівка, МИРне, СОШНИКів, ПереГУДи;

• ЗАЛАТИХА **زولتوخا** <zlthwšt> См РОМНИ: КАШПури ^ЗЮЗюки, ЛЕВОНДівка, дМИТРівка, СОХАНів!, САХАНське!, СВІТівщина, ТАРАСівка, ЛУЦенківка, АРТюхівка, БІЛОВОД, КАЛИНівка, ВАСИЛівка, ВИЛецьке, КОСАРівщина, ВолодиМИРівка, ВОЛОШнівка, ГУБАРівщина, КОРОБчине, ЯРмолинці, КРОПивинці, БОРОЗЕНка, ПЛАВинище, ОБЛАШі, РОГинці, ДУБИНа, ЛОКНЯ, ЯРОШівка; • ЗОЛОТна = ПідЗАХАричі Чв ПУтила: ^р. М. ВИЖЕНка, ХОРОВи!, МІЖброди; р. КОСТИнець у с. КИСЕлиці, ПЛОЩі, ПЛОСка ^ЛУСТун, БИСКів, БІСКів, ШПЕТки, УСТЬ-Путила, ШЕПІТ; • ЗОЛОТНИШине! **زولتوخا** <zlthwšt> + Nisa Пл КРЕМЕНчук: ^НИЗИ Nisa, КИЯШки, дМИТРівка, ВОЛОШине, СОСНівка, БІЛецьківка, БІЛани, РАЙове, РАДОЧини, ВАРАкути паргут, МИЛОВИДівка, ВИШНеве, КАРПівка, БІЛици, ЯЛИНці!!, КІНДРівка, МИХайленки, ПУХАЛьщина rahl-?; • р. ЗОЛОЧівка у смт ЗОЛОЧів Хк: ^БЕРЕЗівка, ОРИШАНка, РозСОХуватеМИронівка, БАРАНівка, ВІЛЬШАНське, ЗАВАДське, ШИРОКий Яр, ПИСАРівка, МОРОЗова Долина ^МАЛИЖине, КОРОБки, МИКІЛЬське, ЧЕПЕЛі; • р. ЗОЛОЧівка у смт ЗОЛОЧів Лв: ГАВАРеччина, ВІЛЬШАНка, ВІЛЬШАниця, ВИЖНяни, ТУРКОТИН, КРУГів, ПОЛЯНИ 'yɫ'n, ЖУЛИчі, ЯСенівка, ці; • ЗОЛОЧівка Лв ЗОЛОЧів: ^ЗАРВАниця; • ЗОЛОЧівка Рв Млинів: р. Без_Оденна у с. ВЕРБень, ОХМАТків, ДОБРЯин, ВОВНичі, ПереВЕРЕДів (пор. прізви. ПереВЕРЗев), НаБЕРЕЖНе barzan, КОСАРева, БІЛЬче, МАСЛянка, ПереМИЛівка, АРШИЧин; • БІЛЬче-ЗОЛОТе; • р. Липа-ЗОЛОТа; • ЗОЛОТковичі Дв 759; • ЗОЛОТники Тр 778; • ЗОЛОТ.ОЛИН! 'yɫ'n Рв КОСТОпіль: ^КОМАРівка, ТРОСТЯнець; ЖАЛИН, МИРне, БРЮШКів; р. ЗОЛЯ у с. ДЕРАЖне.

ЗОЛЬНЯ

Ознака шанування вогню у певному селі – велика кількість золи:

• р. НеМИЛЬня п ЗОЛЬні!! Жт Ємільчине; р. ЗЛЕНька = р. ЗОЛЕНка у с. ПАРАНине парні, бол. ПОПІЛ у с. СТЕПАНівка, БЕРЕЗівка, АДАМове, РОГівка, ВЕРЕСівка, РАДИчі, КИСЕЛівка, ВІЛЬХівка, ВІЛЬШАНка; • р. ЗОЛЕНка = ЗЛЕНька п ЗОЛЬні суміжжя Жт Ємільчине, Новогр-Вл, Олевськ; • р. ЗЛЕНька = р. ЗОЛЕНка у с. ПАРАНине парні Жт Ємільчине: р. НеМИЛЬня п ЗОЛЬні; бол. ПОПІЛ у с. СТЕПАНівка, БЕРЕЗівка, АДАМовне, РОГівка, ВЕРЕСівка, РАДИчі, КИСЕЛівка, ВІЛЬХівка, ВІЛЬШАНка; • р. ЗЛИНка Жт Черв-арм: НеМИРівка ^БАТЬків; ПЛЯшева, Без_Одня, РІДКів, БІЛогорівка, АДАМівка; • р. ЗЛИнь Жт Народичі: оз. Без_Одне у с. РозСОХівське, ШАРне, РАДча 2, ВІЛЬхова, ОРЖів, Ноздрище; • р. ЗОЛЬня і с. Жт Олевськ: ^СЕРДюки, Ковалівка; УСТИнівка, ЗаМИСЛОВичі, САРНівка, торф. МИХЕНщенське пахл. [myhɫ' | N ~] home, СОСНівка ^ОБИЩе! ^АРТИНСьк, СУЩАНИ, ОЗЕРяни, КОРОЩине, ШЕБЕДИХА, ПЕРГа, РУДня; • р. ЗОЛЯ у с. ДЕРАЖне Рв КОСТОпіль: ЗОЛОТ.ОЛИН 'yɫ'n, БОРЩівка, МИРне, БРЮШКів, ЯСНОБІР, ЖАЛИН! 'yɫ'n!, ЗБУЖ; • р. ЗУЛЬня (Zolnia, Zolna) Рв САРни: у нп ВОЛОШа! і ЗУЛЬня (тепер Грушівка) ^Степань, КАЛИНівка; УГли?, КАРПилівка, КОРОСТ, ВЕРБче 2, БІЛятичі, ЧАБЕЛЬ ^ЯСНОгірка; • ЗУЛЬня Рв ВолодиМИРець [Encarta]: ^КІДри; БАЛАХовичі, БІЛе, БЕРЕЗИНА ^КРУГле, ЗЕЛЕНе?, ЖУРАВLINE, КРИМне, СОШники, СУХОВОЛЯ, СТЕПАНГОРОД, МОСТИЩе, БЕРЕЗИНА ^КРУГле; • ЗЛИНці Рв ДУБНО: САПАНовчик, ТУР'я, ОНИШКівіці; МИРОГОЩа 2, КОСТянець, РІДКОДУБИ, МИЛЬча, ПЛОСка, ПереРОСЛЯ, ЯСИНівка, СОСНівка; • ЗЛИНка Кр Мала ВИСКА: ОНИКієве, ТАРАСівка, МИРОпіль, РзСОХуватка;

• р. ЗЛЕНька = р. ЗОЛЕНка у с. ПАРАНине парні, Не виключене пристосування Золенка > *Зеленка, тоді й ці численні назви пов'язані з вогнянами. Це припущення фонетичної еволюції дістає опертя у низці слів, похідних від зола, зокрема, перезіл 'перезолювання', [підзіл] = підзól, [зільній] 'золільник' або [зільнійця] 'жлукто', [пáзілки] = [пáзолки] 'рештки попелу після зоління' [ЕСУМ, II, 274]. • ЗІЛове Вл Турійськ: ГОДовичі, ЗаЛІСці; МИРОВичі, КУСТИчі, ОБЛОЧин.

р. **ІБР** Жт < 1) кельт. Ibar, Ebro; 2) річка Ібар у Сербії.

р. Ібр л **ТЕТЕР**ева у с. Кілки Жт Чуднів: ^**ВОЛОС**івка!; **ЯСН**огірка, **ТУР**.ЧИНівка, РАЧКи Рашка, ІВАНопІЛЬ, ВІЛЬШанка, БУДИчани, КРАСносілка, ЯСОпіль, ТРОЩа, СТЕТківці;

"На початку 1130-х років великий жупан Рашки **Урош I Вуканович** видав свою доньку Олену за майбутнього угорського короля **Белу II**. Брат Олени **Белаш** став угорським палатином и хорватським баном^[14]. Напади сербів на византійські володіння посилювалися під час **Другого хрестового походу**. У відповідь імператор **Мануїл Комнен** у 1149 році послав на Рашку велике військо, яке зайняло міста **Рас** і **Галич** у долині річки **Ібар**. На допомогу сербам прибула угорська армія, однак і з її допомогою **Урошу I** не вдалося подолати імператорське військо. Сербсько-угорська армія була розбита византійцями на річці Тара^[15]. Внаслідок поразки Рашка учергове визнала залежність від Візантії^[16]" [uk.wiki].

ІВАН - < 1) гр. іон- 'іонієць, грек' (ПанІВАНівка Пл); 2) сскр. yavan 'йонійці, греки; араби; чужинці з заходу' (назви від осн. ЯВОН-); 3) **ВАНЧИЦІ** *avan* "village" (*ā-vāna-, Syr. 'w'n-', base *van-* "cover"), *van-k* "monastery" (Khot. *vāna-* "temple," base *van-*, Av. *nivānanti* "they cover"); 4) ?слов. Јанов з лат. Ianua 'Генуя'.

Топоніми від основи Іван-/ Ян- в Україні: 377 ойконімів + 51 гідронім.

Імовірне ключове сполучення морфем: ПАНІВАНівка Пл (Семенівка) з огляду на відому в античній час реалію Павіонія "ВсеіОНІЙське (свято Аполлона)". У Надозів'ї також існує балка ПАНЕ-ІВАНова = Велі-Тарама, ПАНЕ-Іванівка у с. Октябрське Дц Волноваха; пор. і Панікарча *крч- Кв Васильків.

• **ПАНІВАНівка** Павіонія **Всегрецьке свято Аполлона Пл Семенівка**: ^**ВЕСЕЛ**ий **ПОД**іл, **КАРП**иха; **ГРИЦ**аї, **ГРИН**івка, **ІВАН**івка, **ПУЗИР**і, **КРАС**не, **КАЛИН**івка, **Олександр**івка.

До реплік Павіонія можуть належати і два гідроніми: р. ПАНЯНка перед гирлом р. Убідь Чг {Сосниця: Хлоп'Яники, ФІЛОНівка} і р. ПАНЯНка п Ворскли {Полтава: ІВОНченці, ТвердоХЛІби}.

Отже, на грецькі селища можуть вказувати композити *Івангород, Іванопіль, Селіванове, Іванове Селище, Пусто-Іванне, Іване-Пусте*:

• **ІВАНгород** Іών- Чг Ічня: БезВОДівка, ГРАБів, ТРОСТянець, БАРВІНКове, БЕРЕЖівка, ПЕЛЮХівка, Червоне, КОРШАки, ІВАНиця, ЗОЦівка, РИМИ, ЛИСогори, **ВОРОН**івка, ТИШківка; • **ІВАНгород** Іών- Кг ОЛЕКСАНДРівка: ^ОМЕЛЬ.город, СТРИМівка; КРАСносілка, КРАСносілля, КРАСний КУТ, ПідЛІсне, КРИМки!, ГОЛИКове, СТРЕМещине, ЯМки, ІВАНівка, КИТАЙгород, СЕВЕРИНівка, ЦВІТне, КОЛОНа; • **ІВАНгород** Іών- Чк Христинівка: ІВАНівка, ВЕРБувата, УГЛУватка, ГРЕБля, Червоний КУТ, РозСІШки, ШукайВОДА; • **ІВАНгород** Іών- Зп Зп: ^ВІДРадне, ЛЕМЕШинське; ЛИСогІрка, Червоний ЯР, ВОДЯне, ВЕСЕЛ.Янка, ЮЛЬІвка; • **ІВАНград** Іών- Дц Бахмут: ^ВЕСЕЛа Долина; ІВАНівка, Яма, ЗАКУТне, БЕРЕСТове, ВЕСЕЛе, ІВАНо-Дар'івка, ТРИПІЛля, Санжарівка, Олександрівка, КРАСне, КРАСнопілля;

• **ІВАНопіль** Іών- Вн Літин: ^МАТЯШівка; ВЕРБівка, ГОРБівці, СОКОЛівка, КРАСносілка, ЛІСне, Олександрівка ^ЖУРАВне, ЯБЛУНівка, ПЕНЬКівка, БІЛОЗІрка, ШЕВЧЕНка, ЛИСогІрка; • **Іванопіль** Іών- Жт Коростень: ^ГУЛЯНка, БРОДИ; КРАСнопіль, КРАСносілля, КРАСноГІрка ^КАЛИНівка, БОРОВиця, БЕРЕСТовець, ВОРОНеве, ЛІСівщина, ГРАБИ, СУШки, Олександрівка, СТАВище, ІВАНівка, ВЕСЕЛівка, САНТАРка, ГОРБачі, КУПЕЧ; • **Іванопіль** Іών- Жт Чуднів: ^Медведиха; КРАСнопіль, КРАСногірка, КРАСноволиця, КРАСносілка ^ЯСногірка, ДАЦьки, СТОВПів, ГАЛІІвка, КАРПівці, ДУБИЩе, П'ЯТка, ПИЛИПівка, ТРОЩа, ЯСОпіль, КОРОЧенки; • **Іванопілля** Іών- Дц Костянтинівка: **РОМАН**ове, ПОДільське, ЧЕРВОНе, МАРКове, ВОДЯне 2, ЯБЛУНівка, Калинове, Олександропіль;

• **СелІВАНове** Іών- Кг Устинівка: ^КАМ'ЯНка; КРИНИЧуватка, Олександрівка, ЗАВАДівка!! СТАВРАКове, ВЕСЕЛий КУТ, Орлова Балка; • **СелІВАНівка** Іών- Од Ананьїв: **РОМАН**івка, СТРУТИНка, КРАСне, ПЛОСке, НовоІВАНівка, НовоОЛЕКСАНДРівка; • **СалІВОНки** Іών- Кв Васильків: ^ЧЕРНЯХівка; **ІВАНК**ів *van-k* "monastery" (Khot. *vāna-* "temple," base *van-*, Av. *nivānanti* "they cover"), ІВАНКовичі = ЯНКовичі, Червоне 2, Червоне Поле, КРУШинка, СОКОЛівка, ТРОСТИНка, ПОГРЕБИ, ДЕРЕВ'ЯНки, БезП'ЯТне, КАЛИНівка; • **Іванове Селище** Іών- Пл Глобине: ^КОВНІРівщина; **РОМАН**івка, КРАСногорівка, КОРДУБАНове!!, ЯРЕСьки, ЗЕМЛЯНки, КНЯЗівка, ГЛУШКове, ГЛИБоке, ГРИНьки, ГОРБИ, МАГЕРівка, ПЕЛЕХівщина, ШЕВЧенки, ЛУКАШівка, ГУЛЯЙполе, ПОГРЕБИ, ЯРОШі, ЛУБЕНщина, ПОДіл.

• **Іване-ПУСТе** пахл. rušteh цитадель [Nyberg, 67]; rušt захист [McKenzie, 69] Тр Борщів: ІВАНків; • **ПУСТОІВАНне** Рв Радивилів: ІВАНівка, СОЛОНів.

Безперечно, сприяють відновленню семантики основи Іван- інші композити, тобто, найтісніші морфемні контексти цієї основи:

• **ПередІВАНня** Іών- ІФ Городенка: КОЛІНки ^РЕПУЖИНці, ДУБКА; ГЛУШків, Олієво-**КОРОЛ**івка, **ВЕРБ**івці Orobie, ЛУКА, **ВОРОН**ів, СЕМИКівці, РОСОХач Susa, ПОТОчище,

Adj. composé Πανιώνιος épithète d'Apollon, avec Πανιώνιον sanctuaire de tous les Ioniens à Mycale, et le nom de la fête, pl. η. Πανιώνια : il est difficile d'appréhender Panionia, Πανιώνια, panegyriческий праздник 12-ти іонических союзных городов на зап. берегу Малой Азии у союзного храма Πανιώνιον, близъ Микале (*Hdt.* 1, 148.), установленный, по Воеск'у, за годъ до первой олимпиады, въ честь геликонскаго Посейдона. Жрецы, приносившие богу жертвы отъ союза, выбирались изъ гражданъ Приены и назывались βραχιδες. Съ праздникомъ были соединены также состязанія. *Strab.* 8, 384. *Diod. Sic.* 15, 49. — Кроме великихъ Panionii упоминаются и малыя, напр. въ Смирнѣ. Ср. Ionia.

Рис. 11. Довідка про свято Аполлона Паніоніос

ТИШКІВЦІ; • ЗаІВАНове Іów- Вл Ратне: БРОДЯТИНЕ ^ЗаЛИСиця, ПІДГІР'Я; КОРТЕЛІСи, ГОДИнь, БРОДи, ВИДРаниця, ЗаЛІСи;

• **КРАСНОІВАН**івка Хорасан + Іów- Дп П'ЯТИХАТки: ^КРАСна Воля, ГРУШУВАТка А crowd is *groh, grox* (Pahl. *grōh*) + *abad*, ІВАшинівка; КРАСні ЛУКИ, КРАСний Луг, Червона Гірка, Червоний Яр, Червона Поляна, Червона Деріївка, Червоноандріївка, ІВАНівка, НовоІВАНівка, Веселий ПОДіл, ОЛЕКСАНДРівка, ЖовтоОЛЕКСАНДРівка, КАЛІНівка, ФАСТове, **РОВЕНЬКИ**, ХОЛОДІІвка, СУХанівка; • **КРАСНЯН**ка Іów- Вн Тиврів: ^ДУБИНА, КРУГи; **ІВОН**ківці, **ІВАН**ківці, СОКОлинці, ПІДЛІСівка, РОГІзна, ГНІВань, КРАСне ^РозСОШе, МАРКівка, ТРОСТЯНець, **ПОТУШ** Padus, ЯРИШівка; • **ЧЕРВОНОІВАН**івка Іów- Дп Кринички: ^КОРОБчине хараб.; Червоне, ЧЕРВОНий Яр, Червоний СТАВ, Червона Балка, **ГРИМУ**че, СУХий Хутір, УЛЯНівка, ОЛЕКСАНДРівка, КАЛІНівка, ОЛЕНівка, ГУЛЯЙполе, Зелений КУТ, БАРВІНОк, КАТЕРИНОпіль, Зелений Яр, ПІДГІРне.

Також **МилОВАН**ь Вл (Любомль), **МилУВАН**ня ІФ (Тисьмениця); Любоіванівка Мк (Арбузинка), Пор. Герс**ЕВАН**івка Хк (Лозова), Герс**ЕВАН**івське Хк (); Іванпуть Чг (Семенівка), Корбині Івани Хк (Богодухів), Красноіванівка Дп (П'ятихатки), Івано-Слиньківка Хк (Сахновщина), Івано-Федорівка Мк (Доманівка), Івано-Шийчине Хк (Богодухів), Івано-Яризівка Дп (Царичанка).

Рад**ИВАН**івка Чк (Кам'янка), Рад**ИВОН**івка Пл (Вел. Багачка), Рад**ИВОН**івка Зп (Якимівка), Рад**ИВОН**івка Зп (Бердянськ), Рад**ИВОН**івка = Рад**ІОН**івка р-н у м. Глухів; пор. **ІВОН**івка Вн (Могилів-Под.), **ІВОН**івці Вн (Тиврів); **ІВАН**івка!, ***ИВОН**ине См Глухів.

Сильним аргументом стають задокументовані С. Павленком факти збереження у мікротопонімах основим Явон-: поле ЯВОН у с. Малківка Чг Прилуки; ур. ЯВОНІВЩИНА 2, ЯВОНОВИЩА 2 Чг Козелець; також ур. ЄВОНІВЩИНА у с. Уздиця См Глухів (повідомила О.М. Шарафутдінова): [ІВОН]ине, Рад**ИВОН**івка = Рад**ІОН**івка; ІВАНІВЩИНА Жт (Романів); пот. ЯВНИКУВАТий у с. Лопушне Зк Міжгір'я.

Насичений топоконтест паронімічних основ навколо с. **ВАНЮ**рі Лв Жидачів: **ІВАНИ**ки, **ІВАН**ці, **ІВАНУ**сі, **ІОНИ**чі, Піддер.**ЕВЕН**ка, **КРЕХ**ів, **ГАЙ**овий, **ЛУЦ**ики, **БОРОН**івка, МАЛЕХів, ПИРЯтин, ОПЛІтна, **ГАЙ** ^БОРОВА вірм., нперс. *pārāw* "old wo-man"; БОРове, ГІЙче, **КОПАН**ка, **МАЦО**Шин, БУДО-Кам'янка, ДОБРОСИН дслов. *сгнъ* 'вежа, башта' (з нор. *syn*), ГЕРУСи, ДІБРівка, АРТАСів.

Можливе виділення основи Іванк-, за якою міг би стояти прототип вірм. *van-k* "monastery": Іваники Лв (Яворів), Іванківка ІФ (Богородчани **Баграт**!), ІВАНКів вірм. *van-k* "monastery" (Khot. *vāna* "temple," base *van-*, Av. *nivānanti* "they cover"); Вн (Ямпіль), Іванків Кв рц, Іванків Кв (Києво-Святошинс), Іванків Кв (Бориспільс), Іванків Жт (Черняхівс), Іванків Тр (Борщів), Іванків Жт (Андрушівка), Іванківці Тр (Зборів), Іванківці Вн (Козятин), Іванківці Чв (Кіцмань), Іванківці Жт Жт, Іванківці Жт (Бердичів), Іванківці Жт (Любар), Іванківці Рв (Млинів), Іванківці Тр (Ланівці), Іванківці Вн (Тиврів), Іванківці Хм (Дунаївці), Іванківці Тр (Кременець), Іванківці Хм (Стара Синява), Іванківці Хм (Городок), Іванківці Чг (Срібне), Іванківці Хм (Нова Ушиця), Іванківці Кг (Знам'янка), Іванківці Хм Хм, Іванківці Хм (Ярмолинці), Іванкова ІФ (Калуш), Іванковичі Кв (Васильків), Іваньки Чк (Маньківка), Іваньків Чк (Канів), Іваньки Вн (Погребище), Іваньки Вн (Липовець), Іваньків Чг (Короп).

Також Іванці Пл (Хорол), Іванчани Тр (Збараж), Іванчанка Од (Тарутине), Іванчиці Рв (Зарічне), Іванчиці Вл (Рожище), Іванчі Рв (Володимирець), Іванчуківка Хк (Ізюм), Іваниця См (Недригайлів), Іваниця Чг (Ічня), Іваничі Рв Рв, Іваничі Вл рц, Іваничі Рв (Костопіль).

■ **ІВАНЧ**І Рв < ?тур. **yabancı** 'чужинець'.

Частина назв від основи Іван- справляє враження звукового розвитку прототипу тур. **yabancı** 'чужинець' ~ **ІВАНЧ**І! Рв, **ІВАНЧ**иці, **ІВАНЦ**І, **ІВОНЧ**енці, **ІВАНЧ**ани, **ІВАНЧ**анка, руч. **ІВАНЧ**А на хут. **ІВАНЧ**А Чг Сосниця; стр. **ІВАНЧ**А п Реуту п Дністра; пот. ІВАНЧІвський у с. Кострина Зк Вел. Березний: ^г. ІВАНЧУСкой; пот. ІВАНЦІв Берег у с. Чепківці Чв Глибока. Пор. прізви. ІВАНЧА.

■ р. **ІВОТ** См Шостка. Імовірний арабізм < тадж., узб. Ибод, ар. Ібад 'захисник рабів (божих)', епітет мусульманських володарів [Гафуров, 150]. Сюди ж ойконім Івотка См Шостка.

■ **ІЗМАІЛ** Од < ар. з гебр. Ісмаїл 'Бог чує'. Турецька назва фортеці, після приєднання до Росії – поруч закладено нове укріплення *Тучкове* (так до кінця ХІХ ст.), далі для всього селища повернуто назву Ізмаїл.

■ **ІКОПЕТЬ** Хм < гр. οικόπεδα **oikopeda** будівельний майданчик.

Після засвідченого греками окремого від кочовиків буття наших предків-хліборобів та співіснування з негрецькими сусідами вже не здивує збережений в ролі прототипу назв в Україні господарський термін гр. οικόπεδα **oikopeda** pl. building-site [Verreth, 14], будівельний майданчик. Цей прототип досконало зберігся у репліці – назві р. **ІКОПЕТЬ** Хм у рясному топонімічному оточенні синхоричних і синхронічних назв:

• р. **ІКОПЕТЬ** οἰκόπεδα [СГУ, 221] Хм Красилів: **САЛ**иха 2 готс. sala 'село', СУШКИ, **БАГЛ.АЙК**и санскр. बह्लिक Bāhlika 'Бактрія?', ДУБище, **Ю**начки, **МАНІ**вці, КРИВорудка, ОСМОЛівці, ПУЗИРки, **КЛІТ**на, ВЕРЕСівка, МОНЧИНці, **МОНЬ**ки, ЯВОРівці; + Хм Староскосянтинів: **БАГЛАІ** санскр. बह्लिक Bāhlika 'Бактрія', **БУТ**івці, **СТЕЦЬ**ки, **ВОРОН**ківці NT φόρον = forum, КРАСНОсілка, ЧЕРНЯТИН 2, ВЕРБОРОДИНці, ОРІХівка, Волиця-КЕРЕКЕШИНА, ЖАБче.

Рис. 12. Річка Ікопоть (паралельна назва Ікопеть [СГУ, 221]) біля Староскосянтинова

Менш масштабні об'єкти, очевидно, легко пристосувалися до основи КОПИТ-: БІЛОКОПИТове См (Глухів), КОПИТИНці Хм (Летичів), КОПИТів Рв (Корець), КОПИТів Лв (Сокаль), КОПИТкове Рв (Здолбунів), пот. КОПИТень Зк Тячів, р. КОПИТці Чг Ічня, пот.

КОПИТянський = КОПОДянський Зк Хуст, б. КОПИТЬкова п Айдару, пот. КОПИЧАків Звір Зк Міжгір'я = ВОЛОВе, р. КОПИЧівка Жт Ємільчине, Скобичівка ІФ (Богородчани), Скобичівське См (Ямпіль). Зате відтепер між ними й основою КОПТ- пролягає цілком пояснима межа: Копит- < Ікопеть/ Ікопоть, - а Копт- від сорт-ос: Коптевичівка Кв (Яготин), Коптеве Дц (Добропілля), Коптів Пл (Миргород), Коптівщина Жт (Овруч), Кіпті Чг (Козелець), Кіпті Лв (Жовква), Кіптівка Хк (Первомайський), КІБТі Лв.

Знову ж, за такої насиченості ознак грецької присутності у Наддніпрянщині не мусять дивувати й помічені топоніми з компонентом -ойк- – тим самим, що у складі термінів ойконім, ойкопеда, а в пізнішій вимові – економіка й екологія: тут прототип гр. οἶκος 'житло, дім, майно, статок'. Це стосується таких назв як Шалойки, Бобруйки, Шумейки, р. Шарайка – всі Чг. Таких назв не так багато, але вони є: ЛОБ.ОЙКівка Дп λαβω v. λεβαν (137b) - Ship's hauling cable, канат для буксировки човнів + ойк, Шал.ОЙКи Чг, б. МАХ.ОЙКа л ШЕБЕЛинки Хк, крім того, з переходом -ойк- > -уйк- БобруЙКи Чг, ВалУЙКи Лг, ВолУЙКи Лв, пот. ДЖАГЛ.УЙКа у с. СЕРЕБрія *т- Вн Мог-Под, р. БЕЛилУЙКа у с. Белелуя ІФ Снятин. На прикладі назви б. ШАР.АЙКа (пор. ШалОЙКи) Чг можна припустити перехід *ойк > -айк- у назвах р. ЗАКОП.АЙЧиха Зп, р. ВОВЧ.АЙКа = ВОЛЧ.АЙКа, ВОЛОЧ.АЙКа Пл, ГАЛ.АЙКи, БАГЛ.АЙКи, _ЗР.АЙКи.

ІЛЛІРИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 11-ї історичної епохи) – -VII / -IV ст.: топоніми – гори Карпати, гори Медобори, гори Бескиди, р. Іква, р. Горинь; пор. лексичні запозичення цап, чіп, шутий, муругий, борть, бгати, поратися, порпатися. Виявлені у ХХ ст. [Нерознак; Трубачев].

ІЛЛІРІя Лг 435. Пізня назва селища часів моди на античні назви.

ІМПЕРСЬКІ НАЗВИ XVIII ст. У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ.

Берислав (до 1450 рр. Вітовтова митниця, до 1784 р. Казикермен 'фортеця судді', укр. Таванська переправа), Херсон (1737-1778: Александершанц), Одеса (1415: Kaczubueiow, до XVI ст. Коцюбіїв, до 1795 р. Хаджибей), Ольвіополь (Орлик, 1770-1781: Катеріненшанц; від 1919: об'єднаний з Богополем і Голтою у м. Первомайськ), Миколаїв (від 1789 р.; 1650: Виноградна Криниця, тур. Vitold Hammani, 1783: Рушеріновка, укр. Вітовка, 1789: Богоявленськ), Севастополь (від 1783 р.; раніше Херсонес, Ах'яр, 1797-1826: Ахтіар), Сімферополь (від 1784 р.; раніше Ахмедджит, Акмечеть).

-ING, -ENC. Архетипи українських формантів, див. IV. -ЕНКО (ФОРМАНТ ПРИЗВИЩ УКРАЇНЦІВ), II. -ЕНК-, -ЕНЬК- (ТОПОФОРМАНТИ).

ІНДОІРАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 9-ї історичної епохи) – від -II тис.: коса Тендерська; запозич. темрява, рай [Трубачев].

ІРАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 10-ї, 16-ї та 17-ї історичної епохи) – **скіфо-сарматські іранізми** від -I тис.: топоніми р. Дніпро, р. Дністер, р. Прут, р. Артополот, назви нп Саки; пор. лексичні запозичення потвора, почвара, скіпщина, [кацап, легінь], гмиря; **давні іранізми** від -5 ст. – топоніми Шатравине, Передеріївка, Гельмязів; пор. лексичні запозичення Бог, дбати, тривати, жвавий, збіжжя, [хупавий], гігнути, шупити, заради, кат, драби. **Горгани**,

ІРДИНЬ Чк.

Далее *Odaardants* 'река Кубань' = «скиф.» **varu-dānu-* «широкая река» (ОЯФ I 187—188). — Ср. *wærx* | *wærxæ*.

Абаев, IV, 90

ІРЖАВець. Крім прямого значення (іржава вода), можливі форми-продовження прототипу Аршак з переходом -к > -в, відомим у мові половців.

ІРКЛІВ < Ἡρακλείον/ ар. Abu Qir: Ірклій, Іркліів, Букрин. За 7 км на схід від Канопу лежало місто Ἡρακλείον Гераклеїон (тепер ар. Abu Qir). Це ймовірний прототип двох реплік-гідронімів в Україні: р. ІРКЛІЙ у с. ІРКЛІІВ Чк Золотоноша та р. ІРКЛІЙ у с. Вершаці Чк Чигирин, вона тече з с. Ружичеве Кг Олександрівка.

• р. ІРКЛІЙ₁ Ἡρακλείον у с. ІРКЛІІВ Чк **Чорнобай**: ^СКОРОДистик, Червоно-ГІРка, ЛИХОліти, РЕВ.БИН-ці РЕЦ +

ЛВИН m. (ship's) Cargo, човновий вантаж, КАНІВці 2!; КРУТЬки, ВИ-Шнівка, ТАРА-Сівка, МЕЛЬники, МОХнач, БАТАЛІЙ, БАКАєве, ХРЕСТИТЕлеве, МАР'Янівка; р. Кропивна = ДЕГТЯрка, р. **РИЖН**ова, р. БІЛОЗІР'я, р. ДРЕВАлька у с. КЛІЩинці; ++ Чк Золотоноша: КОТ.УНи, -івка, **ШКО**дунівка, БОГУСЛАВець, ДРАБІвці; Ярки, КАНІВщина, ст. ПАЛЬМИРА, СЕНЬківці, СИНЬОКівка дслов. с'ынъ вежа, башта', ЩЕРБИНівка, СКОРИКівка; ЗОРІВка, МИЦАЛівка, КРИВОНОСівка; р. **СВИНО**ТОП у с. **СРЕМІІ**вка, р. БАТАЛИМ, р. ВОВЧець, р. **ЖОР**авка і р. СТРУГА у с. Богдани, р. КОС.ЯКІВка, р. ОРІХівка, р. **РОЗАНЬ** *ргне-, р. СУБЛиця *стубл-?, стр. ШАКАЛове;

• р. ІРКЛІЙ₂ (1737: Herkla [СГУ, 223]) Ἡρακλείον/ Herqla Сирія у с. **ВЕР**Шаці **ВЕР**цо 'трішник' Чк Чигирин: ^КУДАШеве; б. ЛЕЛЕКівський Розділ у с. ЛОМУВАТе (пелеку могли бачити саме там NB) ^бол. **БРАТ**ківське; р. СУБОТЬ sbty 'мурі' у с. СУБОТів, ГАЛАГАНівка, ІВАНівка, ЧЕРНече; РозСОШинці, КРАСНОсілля, ПоГОРільці; **ТОПИЛ**івка, ТРУШівці; р. ЛОБачиха, БОРОВиця, МЕЛЬники, ВЕРБівка, СТЕЦівка; ++ с. РУЖичеве Кг Олександрівка: ^КОЛОНА!!, ЦВІТне civitas; АНТОНівка, р. СКОБченка п ОСОТи у с. Нова ОСОТа 2, ЯМки, Світова ЗІрка, **ВЕРЕЦ**АКИ! 2 **ВЕР**цо 'трішник', СОСНівка, МАР'Янівка, Красний КУТ, КАМ'яний ЯР, Біляївка, р. СУХий Тясмиц = Войтіль у с. КРАСНОсілка, КРАСНОсілля, ГУТницька, ОМЕЛьгород, ІВАНГОРОД, КИТАЙГОРОД, СТРИМівка, ТАРАСівка, р. БОВТИШка = БОЛТУШка, **ДРИГ**еня у с. БОВТИШка, р. ПОПІЛЬняста = Попелоняста у кол. с. ПОПЕЛЬняста, р. СУХий Ташлик = Taszlik Telepin у с. Ставидла.

Синонімічна назва р. ІРКЛІЙ₂ 1737 р. Herkla [СГУ, 223] нагадує ойконім з Єгипту **Г** Ἡρακλᾶ: **Herakla** – **U19** [Geo ID: 4342] **Г** Ἡρακλᾶ **Var.**: Herakla **Status**: village? [Verreth, 262].

Арабська форма назви Гераклеїона Абукир могла дати продовження **БУКРИН**, **БУКРЕ**ївське Зп, **БУГОР** См, **БУГРИН**! Рв, -івка Чг, -увате См, -уватка Кг, Хк. Репліки **Іркліів** і **Букрин** в Україні належать селам на Середньому Дніпрі, взаємно віддаленим на 80 км, тобто з одного історичного району (рис. 13).

На прикладі обох гідронімів **Ірклій** стає помітною роль наголосу у прототипі Ἡρακλείον, додатково унаочнена контрастною формою ойконіма **ІРАКЛІївка** Вн: з очевидністю, збереження кореневого голосного в основі Іракл- 'Геракл' зумовлене тут іншим прототипом: • **ІРАКЛІївка** Ἡρακλεια Вн Мог.-Под.: ^**ЖЕРЕБ**илівка ?Ἐρεβος Ереб 'морок; морська безодня'; **САІ**нка, **КОНЕ**ва, **ШЕНДЕР**івка, **КУКАВ**ка, **КОСИ**, **КРИЧ**анівка, **БАБ**чинці, **БІЛ**яни, **ОЛЕН**івка, **КРИШТО**Фівка, **ЯСТРУБ**на, **ТЕКЛ**івка, **ЧЕРН**івці, **ЮРК**івці, **ЯРИШ**ів, **ЯРУ**га, **ІВОН**івка.

Геракл був улюбленим персонажем давньогрецької міфології. У самій лише топонімії античного Єгипту йому присвячені назви 62 селищ [Verreth, 261–267], у тому числі 12 з наголосом після основи Ἡρακλ-. Дещо інакше виглядає задача визначення прототипу ойконіма **Іркліів** Чк Чорнобай. Саме наявність у цій назві присвійного суфікса **-ів** дає підстави зупинитися як на найбільш імовірному прототипі на назві відомого в античному світі міста **Гераклеополя** Ἡρακλέους Πόλις Μεγάλη букв. 'Велике Гераклове місто', столиці однойменного ному Верхнього Єгипту:

Herakleopolis (Ihnasya el-Medina) – **U20** [Geo ID: 801] **Г** Ἡρακλέους Πόλις Μεγάλη **L** Heracleo - Hercules Oppidum - Hanes **E** Ἡw.t-nnnsw (Nn-nsw - Ἡw.t-nsw) **С** ὉΝΗΣ - ὉΝΙC **Other**: Hanes (Hebrew) **Var.**: Herakleopolis (Herakleous Polis) Megale (Magna) - Hout-nen-nesou (Henen-Nesou) ('House (of) (the) child (of) (the) king') - Hnes (Hanes) - **Ihnasya** el-Medina (Ahnas) **Ethnic**: Herakleopolites (Herakleopolitis) - Heracleopolitus - Herakleotes - Herakleotikos - Herakleiotikos **Status**: city: polis; urbs; civitas; oppidum; metropolis **Ident.**: cf. also U20 Herakleopolites (2713) **Bibl.**: Wb 2, 1927, p. 272; Gardiner, AEO 2, p. 113*-114* no. 389; Erichsen, Glossar, 1954, p. 220; p. 228; p. 285; Vandenpe, Geografische elementen, 1988, p. 134; CDD H, 2009, p. 26-27; **Maps**: Falivene, Herakleopolite nome, 1998, pl.; Baines / Malek, Atlas, 2002, p. 121 [Verreth, 266]. **Herakleopolites** – **U20** [Geo ID:

Рис. 13. Відстань між нп Іркліів і Малий Букрин (з ар. Abu Qir?) – 80 км Дніпром, між рр. Ірклій₁ та Ірклій₂ – 60 км. Це один історичний район

^бол. **БРАТ**ківське; р. СУБОТЬ sbty 'мурі' у с. СУБОТів, ГАЛАГАНівка, ІВАНівка, ЧЕРНече; РозСОШинці, КРАСНОсілля, ПоГОРільці; **ТОПИЛ**івка, ТРУШівці; р. ЛОБачиха, БОРОВиця, МЕЛЬники, ВЕРБівка, СТЕЦівка; ++ с. РУЖичеве Кг Олександрівка: ^КОЛОНА!!, ЦВІТне civitas; АНТОНівка, р. СКОБченка п ОСОТи у с. Нова ОСОТа 2, ЯМки, Світова ЗІрка, **ВЕРЕЦ**АКИ! 2 **ВЕР**цо 'трішник', СОСНівка, МАР'Янівка, Красний КУТ, КАМ'яний ЯР, Біляївка, р. СУХий Тясмиц = Войтіль у с. КРАСНОсілка, КРАСНОсілля, ГУТницька, ОМЕЛьгород, ІВАНГОРОД, КИТАЙГОРОД, СТРИМівка, ТАРАСівка, р. БОВТИШка = БОЛТУШка, **ДРИГ**еня у с. БОВТИШка, р. ПОПІЛЬняста = Попелоняста у кол. с. ПОПЕЛЬняста, р. СУХий Ташлик = Taszlik Telepin у с. Ставидла.

Синонімічна назва р. ІРКЛІЙ₂ 1737 р. Herkla [СГУ, 223] нагадує ойконім з Єгипту **Г** Ἡρακλᾶ: **Herakla** – **U19** [Geo ID: 4342] **Г** Ἡρακλᾶ **Var.**: Herakla **Status**: village? [Verreth, 262].

Арабська форма назви Гераклеїона Абукир могла дати продовження **БУКРИН**, **БУКРЕ**ївське Зп, **БУГОР** См, **БУГРИН**! Рв, -івка Чг, -увате См, -уватка Кг, Хк. Репліки **Іркліів** і **Букрин** в Україні належать селам на Середньому Дніпрі, взаємно віддаленим на 80 км, тобто з одного історичного району (рис. 13).

На прикладі обох гідронімів **Ірклій** стає помітною роль наголосу у прототипі Ἡρακλείον, додатково унаочнена контрастною формою ойконіма **ІРАКЛІївка** Вн: з очевидністю, збереження кореневого голосного в основі Іракл- 'Геракл' зумовлене тут іншим прототипом: • **ІРАКЛІївка** Ἡρακλεια Вн Мог.-Под.: ^**ЖЕРЕБ**илівка ?Ἐρεβος Ереб 'морок; морська безодня'; **САІ**нка, **КОНЕ**ва, **ШЕНДЕР**івка, **КУКАВ**ка, **КОСИ**, **КРИЧ**анівка, **БАБ**чинці, **БІЛ**яни, **ОЛЕН**івка, **КРИШТО**Фівка, **ЯСТРУБ**на, **ТЕКЛ**івка, **ЧЕРН**івці, **ЮРК**івці, **ЯРИШ**ів, **ЯРУ**га, **ІВОН**івка.

Геракл був улюбленим персонажем давньогрецької міфології. У самій лише топонімії античного Єгипту йому присвячені назви 62 селищ [Verreth, 261–267], у тому числі 12 з наголосом після основи Ἡρακλ-. Дещо інакше виглядає задача визначення прототипу ойконіма **Іркліів** Чк Чорнобай. Саме наявність у цій назві присвійного суфікса **-ів** дає підстави зупинитися як на найбільш імовірному прототипі на назві відомого в античному світі міста **Гераклеополя** Ἡρακλέους Πόλις Μεγάλη букв. 'Велике Гераклове місто', столиці однойменного ному Верхнього Єгипту:

Herakleopolis (Ihnasya el-Medina) – **U20** [Geo ID: 801] **Г** Ἡρακλέους Πόλις Μεγάλη **L** Heracleo - Hercules Oppidum - Hanes **E** Ἡw.t-nnnsw (Nn-nsw - Ἡw.t-nsw) **С** ὉΝΗΣ - ὉΝΙC **Other**: Hanes (Hebrew) **Var.**: Herakleopolis (Herakleous Polis) Megale (Magna) - Hout-nen-nesou (Henen-Nesou) ('House (of) (the) child (of) (the) king') - Hnes (Hanes) - **Ihnasya** el-Medina (Ahnas) **Ethnic**: Herakleopolites (Herakleopolitis) - Heracleopolitus - Herakleotes - Herakleotikos - Herakleiotikos **Status**: city: polis; urbs; civitas; oppidum; metropolis **Ident.**: cf. also U20 Herakleopolites (2713) **Bibl.**: Wb 2, 1927, p. 272; Gardiner, AEO 2, p. 113*-114* no. 389; Erichsen, Glossar, 1954, p. 220; p. 228; p. 285; Vandenpe, Geografische elementen, 1988, p. 134; CDD H, 2009, p. 26-27; **Maps**: Falivene, Herakleopolite nome, 1998, pl.; Baines / Malek, Atlas, 2002, p. 121 [Verreth, 266]. **Herakleopolites** – **U20** [Geo ID:

2713] **G** Ἡρακλεοπολίτης **L** Heracleopolites **E** *pɜ tʃ n Hw.t-nn-nsw Var.*: Heracleopolites **Status**: district: nomos; tesh; pagarchia **Ident.**: cf. U20 Heracleopolis (**Ihnasya** el-Medina) (801) [Verreth, 266].

У такому разі про цей же **Гераклів поліс** може йтися у ойконімах-репліках **ІГНАТпіль** Ihnasya el-Medina Жт Овруч; **ГНАТків** Вн ТОМАШпіль; **ГНАТки** Хм Старокостянтинів; **ГНАТівка** Вн Хмільник; **ГНАТівка** Дп Новомосковськ; **МалоГНАТівка** Дц Волноваха; **ГНАТівка** Чг Новгород-Сів.; **ГНАТівка** Чг Срібне; **ГНАТівка** Дц Костянтинівка; **ГНАТівка** Дц Красноармійськ; **ГНАТівка** Вн Гайсин; **ГНАТівка** Кг Добровеличківка; **ГНАТівка** Рв Млинів.

р. ІРПінь. Можливо, від копт. **оѳорол**- 'посланці'.

• **р. ІРПінь** = ОРПЕНЬ, РУПінь (**оѳорол**- 'посланці'), РПень, **ВІРПінь** (**оѳерл**- 'посланці') у с. Новосілки Кв МАКАРів: **р. БУЧА** = БУЧ! **ѳотс** Battle array л ІРПЕНя у нп **КОЛОН**щина ^МАР'ЯНівка 2; **КОНОПельки**, **КОПіівка**, **МОСТИще**, **КОПилів**; + оз. **В'ЮН**не у с. Королівка; **ЧОРНОГОРОдка**; **БЕРЕЗівка**, **ЯБЛУНівка**, **НЕБЕЛ**иця Fanebal, божество з Аскалону [Schürer, 58], **НІЖ**иловичі, **Бишів** *виш- ^ГОРОБІївка, **ГАВРОН**щина, **Червона Гірка**; **ЗУРівка**, **ЯСНОГОРОдка**;

• **р. ІРПа** (1718 р.; **оѳерл**- 'посланці') п СНОВу Десни Чг **СЕМЕН**івка: ^р. ІРПиця = **ДоЖОГАЛка** *žagł-; **РАКУТИ** **Ракωтис** у демотичних текстах переважно 'Олександрія' [Verreth, 475, 661] ^**ІВАНПУТЬ** *iwɪw- + Πόντος, **Кривуша**, **МАРС**; **ОЛЕКСАНДР**івка, **РАКУЖА**, **Кути**, **ГРЕМ'ячка**; **р. ГНИЛУША** л **СТРАТИВи**, **р. Вел. і Мала ШАР.АЙка!** **шар**- малий!; **ПОГОР**ільці ^**БЕРЕЗ**овий **Гай**, **ГАНН**івка, **ГЛУХ**івщина, **ТОПол**івка; **КОСТОБОБР**ів **Κωστού** +, **БОБРИК** Другий; **р. ГНИЛУША** л **СТРАТИВи**, **_НОРИця**+ = **Галаган**івка ^**ЛЕОН**івка **λεβαν** - Ship's hauling cable; **БАРАН**івка, **БЕРЕЗ**ова **РОЩА**; (+ 10 км **ПОНУР**ово РФ Брянс.) **р. РЕВ**на **рлвн, рлв:** (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у м. **СЕМЕН**івка; **р. РЕВН.ИЩЕ!**; **р. ІРВАН**ець л **ЛЕВ**ни **λεβαν** - Ship's hauling cable СНОВу;

р. ІРТИЦЯ. Див. ІІ. **АЛЬТА**; пор. **АРТЕК**, **АРТАКОВЕ**.

ІТАЛІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 4-ї і 29-ї історичної епохи) – **давні італізми** від -ІІІ тис.: топонім **Солучка**; пор. запозичення **молот**, **горн**, **лівий**, **мана**, **Господь**, **говіти** [Трубачев]; **венеційсько-генуезькі італізми** XIV ст. / 1475 р.: топоніми **Чепелі**, **Почапінці**, **Штомпелі**, **Маркуші**, **Солдайя**+, **Чембало**+, **Джаліта**+, **КОПАЙ**город < **Saffa** та ін.; пор. лексичні запозичення **скриня**, **шкарбун**, **барило**, **пляшка**, **стрічка**, **кошт**, **бенкет**, **решта**, [**бунація**, **тронтан**, **бастуння**].

І

ІВЖенка Пл < ім'я власне **Ївга**, ?споріднене з **Євген** 'Добронароджений'.

-іди, формант < іхати. Якою може бути та смислова валентність основи **Жаб-**, яка уможлиблює її сполучення з формантом **-іди** [SG, XIV]? • **ŽaboJADy** [Encarta] = **ŽaboJEDy**, нім. Szabojedem GOŁDAP, Dubeninki (22 b1); ^BLAKaly; CZARNe i jez., ZABin, CZARNowo, BAWki, KOZAKi; **Žabojedy**+ pow. STOLUPianski.

Значення назви **Žabojedy**+ – частина ширшої проблеми, розглянутої на с. 412 [книги Тищенко 2016] у зв'язку з ім'ям степового селища **ГЛУХОЕДОВО** РФ Оренб. Виявлено й інші структурно подібні назви: **МУХОЕДОВО** РФ Іван. (при **МУХОЯРОВО** Тверс.), **МУХОЕДЫ** Ву Гом. (при **р. МУХАВЕЦЬ** у Бресті), **ЖИБОЕДОВО** **жеев** РФ Пск., **ЖАБОЕДОВО** РФ Тверс., бол. **Қоноїдь**, **Қуноїдь** = 1855: **Қунов.едь** у с. Писки Річицькі Вл Ратне [СМГУ, 48], **Копоjad**, -у Pl, **Қоноједу** Cz2, **УГРОїди** См, **БОБОЕДОВО** Ву Віцеб., **БОБОЕДЫ** РФ Тверс., **БОБРОїди** = **БОБРОЙДИ** [Encarta] Льв. Перші кореневі морфеми залучених до зіставлення назв пояснені з таких прототипів: гр. **μάχη**, дорійс. **μάχα** [μάχε, μάχα] бій, битва/ або ще ар. al-Mukha 'Моха' (від XV ст. монополюний порт торгівлі кавою в Ємені на Червоному морі); копт. **χαβ**, **χеев** [джаб, джеебе] подолати важкий шлях, прибути; **Κανωβος** Каноп, укр. **угор.ець**, літоп. **Угоры** 'Угорщина'; гр. **πάπας** 'піп'; гр. **βούβαρις** [бубаріс] 'великий човен' [Chantraine, 165].

Ключ до пояснення цих назв може міститися в документованій атласом Encarta старій назві львівського села **БОБРОїди** = **БОБРОЙДИ**: значить і інші старі форми цих топонімів могли мати морфему **-йд-** (від дієслова **йти**), згодом перетворену в народній фантазії на **-ід-** (від дієслова **істи**). У такому разі старі форми стають осмисленими: **ходоки** на **війну**/ або до al-Mukha; **ходоки** у **важку** **путь**; **ходоки** до **Канопу**; **ходоки** до **Угорщини**; **ходоки** "до **попів**" (на **південь?**) – пор. ліс **Полова Хожа** біля с. Ситне См С-Буда (матеріали В.К.Шейка, Суми); **ходоки** на **великих човнах**. Очевидно, що при буквальному розумінні назва **Глухоеды** сенсу не має. Якщо ж прототипами основи **Глух-** були форма гр. **Γλαύκου** /**глауку**/ 'Глауків' (божество Глаук як символ моря), або род. відм. прикметника від назви моря гр. **γλαυκή** – **γλαύκου** 'блискучого, блакитного, морського', то **Глухоеды** – це "ходоки до моря". Також **МУХОЕДЫ** Ву Гом. – це **плавці** до порту **Моха** у Ємені, а **ŽABOJEDY** Pl, **ЖИБОЕДОВО** **жеев** РФ Пск., **ЖАБОЕДОВО** РФ Тверс. – **плавці** у **важку** **путь**.

Й

ЙОВине См Лип. Долина. Імовірний прототип лат. Iovis 'Юпітер'.

ЙОНИЧІ Ль. Серед топонімів України виявлено чимало назв від основ Іван-/ Ян-, Явон-/ Євон-/ -ивон-, які вказують на давніх йонійців-греків. Найдавнішою групою цих основ може бути Іон-/ Юн-/ В'юн- (рис. Й1). Див. II. ІВАН-.

"Iovēs : mais Hom., poët. 'Iōvēs (le sg. 'Iōvōn, 'Iōv est rare, mais 'Iōv est le nom de l'ancêtre mythique de cette race), mycén. iawone, voir Chadwick-Baumbach 207. Ioniens, l'une des quatre grandes tribus grecques; II. 13,685 'Iōvēs ἐλκεχίτωνες (voir la note de Leaf), puis H. Ap. 147, etc. Forme contracte, dor. gén. 'Iōvōn (Æsch., Perses 1025). Mais 'Iōvōn ibid. 949-950 semble

Рис. Й1. Довідка про слово Йонес у словнику Шантрена

К

КАВКАЗ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 22-ї історичної епохи) – VII / XII ст.: топоніми – назви нп Заньки, Лазьки, Ковердина Балка, Шарапанівка та ін.; пор. імовірні запозичення *кунтуш, габардин, свинець, сковорода, кувалда, коверзувати, зграбно.*

КАГАРлик Кв < тюрк. кан'гар 'еліта печенігів' + лик 'суфікс'. Втрата носової відома в інших топонімах: *Вигурівщина* (з імовірного Він'гурих [Вольфрам, 126]), *Вегерівка* См (węgiel-). Див. Пролог. "Епоха 30. Печеніги", також IV. Печенюк.

КАДИГРОБівка Хк < ар. кадий 'мусульманський суддя' + араб.

КАДИївка Хм < ар. кадий 'мусульманський суддя'.

КАЛАГАРівка Тр < гр. кал'огерос 'старець, чернець'. Ойконім *Калагарівка* Тр розглянуто вперше у книзі 2006 р.: "...Біля підніжжя гори *Шотарня* уздовж берега Збруча розташоване село *Калагарівка*. Його назва надто прозора у своїй етимології – з відомого ще від XI ст. слова укр. [калугар] 'чернець' з варіантами *калу'гер, калуг'ор, калагур*, що походить від гр. кал'огерос 'старець, чернець' (καλός 'гарний' + γέρων 'старець') [ЕСУМ, II, 354; ССУМ, I, 467]. Це грецьке візантійське запозичення через цсл. кал'огеръ, калогеръ 'тс', поширилося й до інших слов'янських мов: болг. *калуг'ер*, макед. *калу'гер*, сх. *калу'гер*, пол. ст. *kalojer, kalajor* [там само]" [Тищенко 2006, 216].

Однак лише тепер стає зрозуміло, що ченці відважно оселилися під горою *ШОТАРНЯ* (див.) аби припинити культ Зевса: ● **КАЛАГАРівка** кал'огерос Тр Гусятин: ^г. **ШОТАРНЯ** дгр. Σωτήρ Сотер 'Рятівник' (епітет Зевса); пот. **КРУТ**илів округ = **КРЕНЦ**илів округ у с. **ЯБЛУН**ів Απόλλων; **МОНАСТИР**иха, **ТЕКЛ**івка Hagiou Theklou; **ОЛЕН**івка, КОПИЧинці Сопт, **РАШТ**івці Ipet-Resyt 'Луксор' ^**СОРОКА**; **БІР**ки, ПерЕМИЛ'ів, **ЖАБ**инці, КОТ'івка, СУХОділ, **САДЖ**івка; ВЕРХ'івці; + 10 км ГРИМАЙлів; (за Збручем) САТАН'ів Хм Городок: -ка, р. **ШАНДР**ова, **МУДРИ**голови Mudraya ^ПАП'ІРНя, ЧОРНиводи; **ХОП**тинці, **ОЛЕКСАНДР**івка, **ВАР**івці.

До назви *Калагарівка* існує низка аналогів: р. Мокра і Суха *Калигірка* Чк, с. *Кологори, Гологори, Гологірки* Ль, *Галагурівка* Пл, *Гологурів* Кв (прізв. *Калакура, Галагур*). Ця топооснова відома в ойконімах аж до Пензи: *Колояр, Кологреевка, Колударово, Гаугеровка* [АР, 106-3; 107-3/4].

(Розвиток -γ- > -j- зіставиний з -χ- > -j- у назвах г. *Пендіхор* Км [Бушаков, 197] і кут. *Пенд.юрівка* у с. Клишки См, стр. *Пенд.юрів* у с. ДУБИНА Кв Тетіїв.)

● Мокра **КАЛИГІР**ка кал'огерос, калогеръ Чк **КАТЕРИ**нопіль ?монастир Св. Катерини на Синаї: БРОДецьке 3 км ^**РОМЕЙ**ківка+ (з багатими античними знахідками) [Похилевич, 311] (не виключено, що ця ремарка Л. Похилевича і прирікла село на заплановане зникнення) ^р. ТІКич; **ЗаГОР**а, Гуляйполе, ВЕРБовець, ПЕТРАківка, КИСЕЛ'івка, ВІКНине, **ГОНЧАР**иха, РозСОХувАТка, **ЯМПІЛЬ** уатт, СУХа КАЛИГІРка, ЯРошівка, Єрки, ШОСТАкове;

● **КОЛОГОРИ** кал'огерос, калогеръ Ль Жидачів: **Монастирець** ^КОТОРини; **ОТИ**невичі, ДУНАЄць, СОКОЛ'івка, СИДОР'івка, ГАНН'івці, ЗаГРАБ'івка, МАРИНка, ПОДОРОЖне, ДЕМ'івка, ДЕМ'янка, КОРЧ'івка, **ЗаГІР**очко, ПриБІЛля, ІВАН'івці, ЧИЖичі ^БЕРЕЗина, РОГІЗне, БЕРЕЖниця, ГНІЗДичів, **ЖАБ**оКРЯКИ, ВЕРБиця, ХОДОРів;

● **ГОЛОГОРИ** кал'огерос, калогеръ Ль Золочів: ^ЛІСові; **МОНАСТИР**ок, Вел. **ПОЛЮХ**ів NB (див. далі), ШПИ.КОЛОСИ (перси відвоювали для Візантії м. Colossae), **ЖУК**ів, **ОСОВИЦЯ**, **КОС**ичі,

ПідГАЙчики, Роз**ВАЖ**, ГОЛОГІРки, Білий КАМІнь, КОРОПець, **ЗаГОР**а, ХМелева, РЕМЕЗівці, ЗАРВАниця.

Повторено основи: тричі – Монастир-, ЗаГОР- ('божество Гор?'), Біл- (βηλός, мн. βηλοί житло); двічі Жаб- (ζεεβ - 'прибульці по важкій подорожі'), Верб- (ουερπ - 'вістовий').

Сьогодні значно більше відомо і про поширення основи поза Україною: *Калугеро* 4 назви, *Калугерица*, *Калугерене*, *Калугерски Чифлик* і *Калугер Махала* Bg; Kaluger Rm, Kaluđerica, Kaluđerovo, Kaluđerovići Srb, Kaluđerovac Hr, Kaluderec, Kaluđerica Mkd, Kaludra Cg, Kaluer Alb.

У центральній Сицилії в місті Кальтанісетта існує спогад про візантійське минуле – православна церква Aghios Calogero ed Aghios Elijah. Святий Ка-логер народився у Халкедонії 466 р. і помер у Monte Cronio 18 червня 561 р. [https://inmyanguish.worldpress.com/2015/04/04/san-calogero-the-orthdox-black-saint-of-sicily]. Як бачимо, у V–VI ст. існувало навіть таке ім'я.

КАЛИНівка < Καλλινίκος 'місто Каллінік = Ракка (битва 531 р.)'.

• **ОРИШківці** *Orhāi*. = Урфа, давня Едесса [Алемань, 498] Ль Жидачів: **КАЛИН**івка, **КАМ'ЯНЕ** пешть *χάμινος*, КРЕХів, КОЛОГОРИ ^П'ЯТНИЧани, **ПЧ**ани, ЖИРове, ЖИРова, ЖУРАВків, РОГІЗне, ЖАБокряки, **БАК**івці, ЖУРАВне; • **ОРИХове** *Orhāi*. Дп СОЛОНе: **КАЛИН**івка, **КАМ'ЯНЕ** 2 пешть *χάμινος*; КАШКАРівка, КАРАЙКове, КРУТе, ОЛЕНівка, ШИРОКе; • **ОРИХове** *Orhāi*. Кг Новоукраїнка: ^**КАЛИН**івка; **КАМ'ЯНИЙ** МІСТ пешть *χάμινος*, Вільний ГАЙ, ШИШкине; • **ОРИХОВИЦЯ** *Orhāi* Дц Артемівськ: **КАЛИН**івка, **КАМ'ЯНКА** пешть *χάμινος*, ТРИПЛЛЯ, ЯМа, ЯКОВЛівка;

• **ОРИХанове** Пл ГАДЯч: ^БІЛенЧЕНКова; **КАЛИНівщина**, МЕЛЕШКи, ГРЕЧанівка, ЗЕЛЕНА Балка, **ВОРОН**івщина, ПЕРЕВІЗ, **БУХ**алове, СОСНівка, КНИШівка (г. ПАТАЛАХа), ШАДУРка; • **ОРИШКівці** Ль Жидачів = ЗУДечів: **КАЛИН**івка, ДОБРівляни, ІВАНівці, БЕРЕЗИНа, КРЕХів, КОЛОГОРИ, П'ЯТНИЧани.

Повторення в сусідствах з темою **ОРИХ**- *Orhāi*. = Урфа, давня Едесса **основи Калин**- дає підставу припустити, що в ній відображений болісний слід про битву візантійських і перських військ під *Каллініком* (тепер Ракка) у Сирії на Євфраті 19 квітня **531** р. (Це за 11 років до висвячення Якова Барадеї на предстоятеля сирійської церкви в Едессі, і тому цілком пояснимо у контекстах тієї історичної доби з Урфою.) У критичний момент битви візантійське військо виявилось притиснутим до Євфрату і мусило відчайдушно боротися за утримання переправи. У битві зазнали втрат обидві сторони.

За Прокопієм Кесарійським, "ніч роз'єднала війська; перси вертали до табору, а Велізарій сів на корабель і переплив на острів, куди відступила після поразки решта загонів римського (= візантійського) війська; наступного дня вони переправилися до міста Каллініка на надісланих їм для цього торговельних кораблях, а перси повернулися додому" [Просоре, XVIII, 9]. На користь імовірної участі на візантійському боці волонтерів з Наддніпрянщини говорить 108 назв *Калинівка*, *Калини* з усіх українських етнічних земель (9: Дп; 7: Вн, Жт; 6: Кв, Лг, Мк, См; 5: Дц, Кг, Пл, Хк, Чг; 4: Зп, Од, Хм; 3: Вл, Ль, Рв, Хс; 2: Тр, Чк; 1: Зк, ІФ). Імовірний шлях до Калініка – з порту Ушу біля Тиру, а до нього морем.

Калинів Міст і калиновий міст. Спогад про битву міг зберегтися в етнічній пам'яті українців у понятті "**калинового мосту**" як вкрай важкого життєвого рубежа, який треба будь-що подолати: на жаль, його досі коментують лише міфологемами. Науковий висновок дістає опертя у найближчому сусідстві (4 км) сіл *УСівка* (м. Ушу біля Тиру?) і *КАЛИН.ів МІСТ* Καλλινίκος (531 р.) Пл Пирятин та (у одній сільраді) *БІЛОУСівщина* Ушу, *КАЛИН.ів ЯР* Καλλινίκος (531 р.) і *РАКова СІЧ* Ракка = Καλλινίκος См См (**КиянЦІ** [Encarta] Ὠκεάνη Ніл = **КИЯ**ниця, *СИР*оватка Σίρις Ніл, *СИМОН*івка, *СЕМЕН*івка). Важко повірити, але, судячи з назв, це спогад про ту саму подію! (Січа біля міста Ракки.) Крім усього, предки були явно у війську Візантії, хоч поруч є *Обеста* і *Дроново*.

• *УСівка* Ушу? Пл Пирятин: ^КАПЛинці; **КАЛИН.ів ЯР** Καλλινίκος (531 р.), САСИНівка, РІВне; • *БІЛОУСівщина* Ушу? См См: **КАЛИН.ів ЯР** Καλλινίκος (531 р.) і **РАКова СІЧ** Ракка = Καλλινίκος, **КиянЦІ** [Encarta] Ὠκεάνη Ніл = **КИЯ**ниця, *СИР*оватка Σίρις Ніл.

Інше, простіше пояснення: гр. καλλινίκος [каллінікос] – переможець, і це реальна історична причина появи десятків топонімів. Нерідко сусідня назва належить до готського кола.

ліс **КАЛУБЕРище** См < гр. κολυμβάω 'плавати'.

В Україні існують назви від синхоричного з *калогерами* поняття *κολυμβάω* плавати NT (тобто це слово з тексту Нового Завіту); пор. і κολυμβήνερ, κωλ-: (Gk); f. Baptismal font: КОЛУБАївці Хм, КОЛУБАєвичі Ль, КОЛИБань Хм, КОЛИБаївка Хм, дуже прозоре КОЛИБАБинці *κολυμβ*- + *παπᾶς/ πιαπᾶς* Вн і численні ГОЛУБки. І вжиток слова у Новому Завіті, і композити *БАРЗЯКІВСЬКЕ* Чк, *Верзьякино* (див.) вказують на те, що

ченці-євангелізатори прибували до Наддніпрящини човнами. З цієї причини основа Калугер- могла зазнати впливу Колуб- 'плавці', давши поширену по цілій Європі топооснову Колубер- з інакше не поясним -б-: *ліс Калуберище* біля с. Василівка См С-Буда, Kalübbberhof, Kalübbberholz D, *Колыберово* Мск., Kaluvere Est, *Кулеберово* РФ Іван., *Кулубарово* Волог., *Колыбеловка* Самар., *Голоперово* РФ Ярослав.

• *ліс КАЛУБЕРИще* біля с. Василівка См С-Буда: ^БІЛОУСівка⁺ 2000 р. Πηλοῦσ-?; кут **МИР**щина на березі р. БОБРик, яр **ХОМ**кин Рів, РІГ, **ХРЕЩ**икове, **ЧЕРНА**цьке, ур. **ХОМ**ки, **КОС**енки, хут. **МИР**ська на березі р. Знобівка, кут **МАКАР**івщина і **ЖИГАЛ**івка (*жегл- плавба) на у с. ЛУКашенкове на р. СВІГА, ур. **РОГОЗ**ня у с. Жихове, ур. **СИВАЙ**ов **БУГОР** ^ур. **В'ЮН**івщина у с. Вел. БЕРІЗка, ур. **СИБИЛ**івщина, ур. **БРАТ**овець (на болоті), ур. **ЩУР**івка у с. КАМЕНка, ур. НОНячка, оз. **СИН**иче дслов. сѣнь 'вежа, башта' біля р. Десни, **АРАП**івка, ур. **ЮН**ище у с. КРИВ.ОНОСівка, ур. **ЮНИЦ**ьке, **СИДОР**івщина, **РОГОЗ**ня, **МУДРИ**кове у с. ВІВТАР ("Уралове"); + **ЧУЙ**ківка.

• *Kalübbberholz* D (Kiel): ^STOLPe; KÜHRe, Kalübbe, GREBIN, KOSSAU, BELau, DERSau, SCHIPPPhorst (букв. "корабельне гніздо, кубло");

• *Kalübbberhof* D 18d (Neubrandenburg): ^BREESen, Kalübbe; NeMERow 2, RIEPke, GRISCHow, KRUKow, LÜBKow, CHEMNitz ^Blankenhof; **VARCHENTIN** ἐργατίνης [ι], ου, ό, **1.** rolnik (пор. Varbelvitz), WUSTRow.

КАЛУШ ІФ, **КАЛЮС** Хм < κάλωс 'канат, мотузок'.

Грецький прототип κάλωс 'канат, мотузок' (з тим же змістом, що й копт. ραβω, ρεβαν 'буксирний канат') своєю однозначністю знімає сумніви щодо реальності виявленого тепер у топонімії історичного явища. Воно було. Існувало. Тягали тих єгипетських гостей прямо у їхніх іноземних домівках-кораблях по тутешніх річках сотні наших предків (згадаймо й загадкове прізвище Тягнибок). І жодного сліду (на воді) для археологів. І (поки що) жодних інших способів проникнути в ту дійсність. А контексти повторювані, і прототипи щораз матеріально незалежні:

• **КАЛУШ** ІФ κάλωс 'канат, мотузок' (пор. групу попередніх назв від копт. ρεβαν) рц КАЛУСького р-ну: ^**ХОТІН**ь, ПідГІрки, МОСТище; ДОВПОТів, БАБин-Зарічний, КОПанки, ГУМЕНів, МИСЛів, РІП'Янка, БЕРЕЖниця, ПідМИХАЙЛО, ПереКОСи; • пот. **КАЛЮШинець** κάλωс 'канат, мотузок' у с. ЯБЛУниця ІФ Верховина: ^СЕНЬківське; пот. БИЧківський у с. Гринява; пот. СТЕФУЛенський σταβλα: (Gk); (Lat); m. Stable, posting station, стайня, поштова станція у смт ЖЕБ'е = Верховина; пот. ЛЕЛЬКів у с. СТЕБнів; ХОРОЦеве, БІЛОБЕРІЗка, ГОЛОШина, БУРКУТ, ПереХРЕСне, БЕРЕЖани, КРИВОРІВня, КРИВОпілля, КРАСНОлів, УСТЕРІКи; • р. **КАЛЮС** у с. **КАЛЮС** κάλωс 'канат, мотузок' Хм Н. УШиця: ^пот. КОЛОМІЙка і НЕЧИПОРівка, ЩУРка, ГЛИБівка, ВЕЛИКИЙ БЕРЕГ, КУРАЖин; БЕРЕЗівка, ЩЕРБівці, АНТОНівка, КОСИКівці, ГЛИБОЧок, ЖАБинці, ДЖУРДЖівка, ГУБАРів, ВАХнівці, ФІЛЯНівка, ХВОРОСна, ХРЕБТів, ЗаБОРОЗнівці, СТРУГа; • **КАЛЮСик** κάλωс 'канат, мотузок' Хм ВІНЬківці: ЖЕНИШківці, ГРЕМ'Ячка, Великий Олександрів, ПоКУТинці, ЯсноЗІР'я;

• **ХОЛОС**не κάλωс 'канат, мотузок' Жт КОРОСТень: ^**ЗЛОБИЧ**Ι ραβω + бич, НИВки; РозТЯЖин, ХОДАчки, **ХОТИН**івка, СУШки, КАМ'Яна Гора, СИНГАЇ дслов. сѣнь 'вежа, башта', ОбиХОДИ, ОбиХОДівка, ВИНАРІВка, ЖАБче, БОРОВиця, БРОДИ, ГУЛЯНка, ВОРОНЕве, БІЛка; • **КОЛЮХ**ів Вн Тиврів: ^КАНАВа, СОКОЛинці; ГРИШівці, КОБЕЛецьке, РОГІЗна, ЗаРВАНка, УЯринці, ГНІВань, ІВОНівці, ОНИТківці, РозСОШе, РАХНи-Польові, СУТИСки, ШЕНДЕРів, ЯРИШівка;

• **Шпи.КОЛОСИ** κάλωс 'канат, мотузок' Лв ЗОЛОЧів: ^РЕМЕЗівці, ЧИЖів; ЗаРВАНИця, ЖУКів, ПідГАЙчики, ГОЛОГОри, ВОРОНЯКи, ПОЛЮХів, ГОЛОГІрки, КРИВичі; • **Шпи.КОЛОСИ** κάλωс 'канат, мотузок' Лв СОКАЛЬ: ВОРОНів, ВОЛСВИН, БОБ'ЯТИН, РОЯТИН, СТЕНЯТИН, ВЕРБове, СУХоволя, РАВщина, РОМАШ, РОМАНівка, КОПИТів, **ТЯГ**лів, ПереМИСЛівці; • **Шпи.КОЛОСИ** κάλωс 'канат, мотузок' Тр КРЕМЕНець: ТАРАЖ, КОКОРів, **ХОТО**виця, БАКОТи, КРУТнів, КОЛОСова, ХОТІВка, ГАЇ, БІЛОКРИНИЦя, ПОЧАЇв.

Редеривація: КАЛЮЖине κάλωс 'канат, мотузок' Хк 1289; КАЛЮЖинці Чг κάλωс 'канат, мотузок' 1359; КАЛЮЖне κάλωс 'канат, мотузок' См Глухів; КАЛЮЖне κάλωс 'канат, мотузок' См 711; > КАЛУГа Мк 179; КАЛУГа См 47; КАЛУГине Дп 217; за кордоном КАЛУГа РФ 7 назв, -ина 2, -ово, KALUZa Sik, KALUZa Pl 2.

Г. **КАМУЛА** Лв < кімр. cwmwl 'хмара' (пор. у римській Британії м. Камулодун).

Гора *Камула* підноситься над селами Підгородище і Романів Лв Перемишляни. Вона є найвищою вершиною *Гологір* (471,9 м) і всієї Волино-Подільської височини. На схилах Камули і прилеглих гір – дубово-букові ліси і сільськогосподарські угіддя.

Гологори разом з *Вороняками* і *Кременецькими горами* становлять північний край Подільської височини – Гологоро-Кременецький східець завдовжки до 250 км і заввишки 340–470 м, який спадає різким уступом з перепадом висот 150-200 м на північ до Малого Полісся – котловини над Зах. Бугом і притоками Прип'яті. Цей уступ являє собою важливий вододіл Європи: на південь з нього річки стікають до Дністра, на північ – води Стиру, Ікви і Горині завертають через Прип'ять і Дніпро і також опиняються у Чорному морі, але на північний захід водний шлях іде

Західним Бугом до Балтійського моря. Частково тектонічний за походженням, з часом Гологоро-Крем'янецький східець перетворився на ерозійне нагір'я, вкрите лісами, на що впливає і досить велика кількість опадів (до 700 мм на рік).

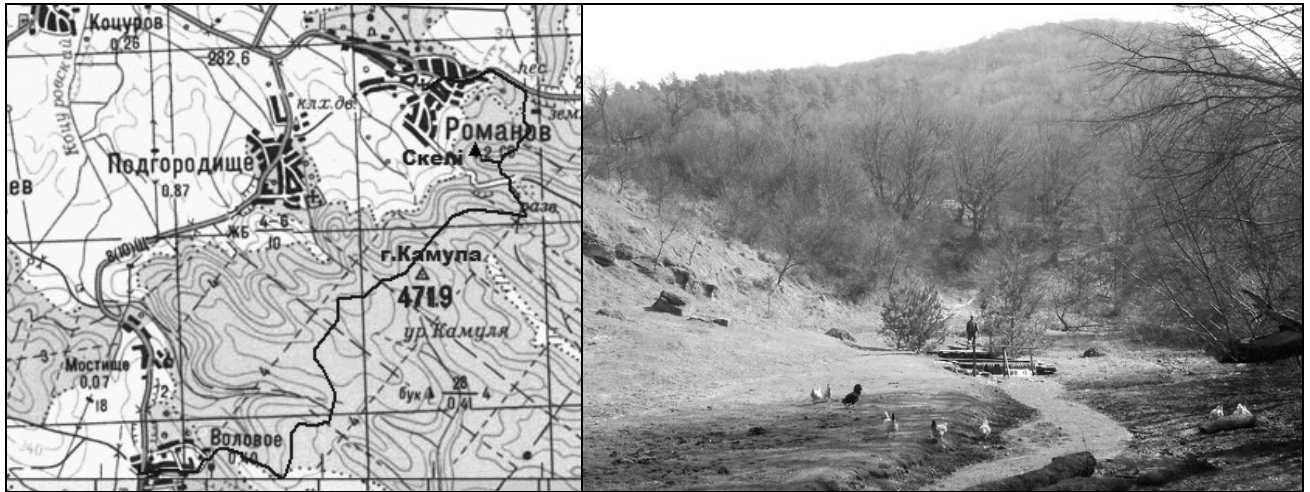

Рис. К1. Камула, карта і фото з боку урочища Камуля [KML10022.jpg]

У давній історії цих земель Гологори відігравали роль помітного рубежа між Атлантичним і Чорноморським регіонами етнокультурних контактів. Тут пролягали шляхи племен як з заходу (кельтів, германців, балтів), так і зі сходу – від скіфів, сарматів, аланів, гунів і аварів до татаро-монголів. Неви-падково античні географи рубежем між Сарматією і Германією вважали Віс-лу: природний шлях до неї проходив зі степу саме уздовж Західного Бугу.

Назва гори **Камула** поза сумнівом кельтська і походить з кіпр. *swmwl* (сбрет. *commoill*) 'хмара (також переносно)', – пор. *sumylaidd* = *sumyllog* 'хмарний, темний', *sumylaif*: *sumyлу*, -о 'хмаритися, темніти' [GPC, I, 643, 774].

Основа Камул- добре відома з античної історії. Тацит у своїх „Анналах” неодноразово згадує про римську колонію у Британії *Камулодун*, кельтс. 'хмарне місто' [Тацит, Ан., XII, 32; XIV, 31, 32]. Нині це м. Колчестер на р. Colne на північний схід від Лондона. Бажаючи мати опорну фортецю на землях непо-кірливих племен сілурів і триг'обантів, призначений Нероном протопретор провінції Публій Осторій оселив значну групу римських ветеранів у заснованій ще за імператора Клавдія у 49-50 роках колонії Камулодун: "Поразка іценів напоумила тих, хто вагався між війною і миром (...). Бриг'антів вдалося приборкати (...), але ні суворістю, ні поблажливістю не можна було утримати від військових дій плем'я сілурів, і для його вгамування слід було мати розміщений неподалік укріплений табір. Прагнучи якнайскорше досягти цього, Осторій під прикриттям значного загону ветеранів виводить на захоплені ним землі колонію в *Камулодун*, аби створити осередок проти заколотників і схилити союзників до покірливості законам" [Тацит, 268: Guide, 268].

„Поселені в колонії *Камулодун* [ветерани] виселяли триг'обантів з їхніх жител, зганяли з полів, називаючи полоненими й рабами, причому воїни потурали сваволі ветеранів, ...сподіваючися, що й їм буде дозволено таке ж" [Тацит, 344]. Невдовзі утиски довели місцеві племена до повстання, яке очолила скривджена римлянами Боудика, дружина царя іценів Простуага. „За такого стану речей статуя Вікторії в *Камулодуні* без усякої видної причини впала зі свого місця й повернулася у протилежний бік, немовби відступаючи перед ворогом. Жінки у розпачі стали передрікати близьку загибель: в курії *камулодунців* чулися якісь дивні звуки, у театрі лунали зойки, а на воді у гирлі Темзи з'явилося видіння зруйнованої колонії..." [Тацит, 344]. До того ж, чомусь „у *Камулодуні* був нечисленний загін воїнів. Сподіваючись на храм як на незбориму фортецю і зазнаючи у здійсненні розумних заходів протидію з боку тих, хто був таємним спільником повсталих, вони не влаштували валу й рову і не відіслали жінок та старих, аби залишити тільки здатних до бою" [Тацит, 345]. Повсталі кельти узяли місто і храм, а за подальші місяці винищили до 70 тис. римських громадян та їхніх союзників. Через якийсь час Рим жорстоко помстився повсталим, проте війна затяглася (77-83 рр.): римлянам залишалось пробути у Британії вже лічені роки" [Тищенко 2006, 220-221].

У топонімії України ознаки присутності кельтів трапляються порівняно нечасто (пор. річки *СУКІЛЬ*, *РАДОРОбЕЛЬ*, *НОРЕЦЬ*). Тому масштаб районних топонімічних

контекстів непоказовий: кортежі у кращому разі виявляють ознаки дещо пізніших контактів античного часу (з греками, скіфами, готами).

• г. **КАМУЛА** кіпр. *swmwl* 'хмара' біля нп Підгородище, РОМАНів Ль Перемишляни: **ГОЛОГОРИ** гр. (ранньовізант.) *καλόγερος* 'чернець', ЗаСТАВки-ЯБЛУНів, РІВна, БОРЩів, КОСТенів, ПОДУСів, ДУНАїв, КОРОСне, ПЛОСКе, ВІЛЬХовець, КИМИР, ЧЕМЕРинці.

Пор. • оз. **КАМІЛО** кіпр. *swmwl* 'хмара' у смт Малокатеринівка Зп Зп {^б. **ХМАР**на, с. ЛЕМЕШівка, ЛУКАШівка; оз. **ХМАР**не у кол. Вел. Лузі }; • р. **КОМОЛ**ша *swmwl* = ГОМОЛьша, Гомільша у с. Вел. Гомільша Хк Зміїв {**ТАРАН**івка, КИСЛе, КУКУЛівка}; • яр **ГОМАЛ**ин ?*swmwl* л Лізної Деркулу Сіверс. Дінця Лг Новопсков {РОГове, СОСНівка}; • с. **ГАМУЛ**івка ?*swmwl* Вн Могилів-П. {**ВЕН**зель, **ВЕН**дичани, КОТЛУБАївка}; • дж. **ХОМУЛ**янка ?*swmwl* у с. Підгірці Кв Обухів {РОМАНків, ТРИПЛІля, ХАЛЕП'я, МАТЯШівка}; • с. **КИМЛ**ичка ?*swmwl* См Лип. Долина {КОЛЯДинець, ИОВИНе}.

КАНІВ Чк, 1246: *Canove* < 1) гр. *Κάνωβος*, місто у Єгипті; 2) пор. Ханів Жт.

Κάνωπος; **Конопківка**, *Κάνωv*, **конопать**. Наголос і звуковий склад форми *Κάνωβος* дають підстави для пов'язання *Κάνωβ-ος* і *Κάνів* (= 1246: **Canove** [Plan de Carpin, 345]). Отже, також **Конов.ка** Чв, **-иця** Тр, **Кон.ів** Ль, **-ева** Вн, **-еве** Кг, **Кан.ава** Вн, **-ави** Пл, **Канів.ка** Кг, Хм, **-ське** Зп, **-цеве** Хк, **-щина** Чк, Чг, Пл. Грецькі варіанти ім'я сусіднього до Олександрії Єгипетської міста *Κάνωv* (гр. *Κάνωπος*, *Κάνωβος*, лат. *Canopus*) на Канопському гирлі Нілу (**Канобікон** Stoma) стали прототипами реплік в Україні **Конопківка** Тр, **Конопниця** Ль (пор. **Конопниця** у Македонії), р. **Коноп'я**ниця Кв: останній гідронім пояснює еволюцію основи *Κάνωv*- > *Κаноv*- у часи появи слов'янського "L epentheticum" після губних приголосних. Формуванню основи *Κаноv*- міг сприяти і один з кількох варіантів прототипу гр. *Κανωπίας* [Verreth, 326].

Не менш переконливою є і інша можливість пов'язати топонім Канів з назвою с. Ханів Жт ^Унин. Свідчення 1246 р. їй не перешкоджає.

КАРАБАНИ Чг < дперс. *karapan* 'маг (супротивник Заратустри)'. бол.

КАРАБАНИха у с. Башлики Вл Ківерці: р. **КАРБ**івка у с. Бодячів; бол. **КАРАБА**нове у с. Одероди Вл Луцьк; б. **КАРАБА**Н у с. **КАРАБА**нівка Од Фрунзівка; прізви. **Корбан**, **Корпан**. Див. II. **КОЛИБАН**івщина, .

КАРАВАН Хк, **КОЛОН**а Вл, Кг.

kārawān [k'rw'n, N kārwan] **caravan**, [military column].

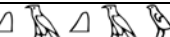
КАРПАти. Назву вважають пізньою. На Кіпрі є гори зі схожою назвою.

КАХОВка, бол. **КОК**вище. Див. оз. **КОКОВ**е.

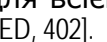
qAqAw 'баржа для мандрівок' [AED, 402].

Кожний новорозглянутий топонімічний кортеж може містити нові складники, чим відкриває й нові перспективи студій, як-от вище для основ ХУТОМИР, ХОТИМИР (**Локітка** ІФ Тлумач) або для 23 топонімів від основи Остап- (пор. *Ἄσταλος* 'Блакитний Ніл' [СКД, 171, 920]). Сам процес контекстування залучає також нові апеллятивні паралелі.

• бол. **ХОБУТ** г'у'г'т' у с. Невір Вл Любешів: бол. **КОК**вище qAqAw 'баржа для мандрівок' [AED, 402] у с. БІРки ^ВИТуле; ГЛУШа 2, ГРЕЧИЩа, ЩИТинь, БУЧин, ЛАХвичі, БЕРЕЗна Воля; бол. **КОРОБ**чич-Болото, бол. ТРИЩавка *sistr*- 'сіструм' у с. БИХів ^ХУТОМИР *καταμερος* (Gk) 'lectionary in the Coptic Church, проповідь'; БЕРЕЗко 3, ПРОХОДИ, ЦИР; **ЛОБ**на, бол. **ЛОБ**ачиха *λ α β ω*, *λ ε β α λ* 'буксирний канат' у с. Вел. ГЛУШа.

Топонімії відповідають і козацькі прізвища XVII ст. Неспростовні морські зв'язки з Давнім Єгиптом мали предки козаків на ім'я Іван **КАКОВ**ка Чк, Іван **КАКАВ**ка Чк, Павло **КАКО** Ум., Прокоп **КАКО** (КУКО) Кальн. [РВЗ-1649, 73, 74, 208, 287], полковника гоцанського Івана **КУКОВ**ського [РВЗ-1649ап, 127].

Варіант прізвища **КАКО** = КУКО підтверджує причетність до теми основи КУКОВ-: • **КУКОВ**ичі Чг МЕНА: ОСЬМАКИ, ГРЕБля, ГОриця, ЛОКНисте, СЕМЕНівка, ЧОРНОГОРці, СИНявка дслов. *с'ынъ* 'вежа, башта', УШня, ФЕСЬківка, СТЕПАНівка, БІРківка, ОСТАПівка, БЕРЕЗна.

В околицях згаданого с. **Тракліівка** Вн є с. **КУКАВ**ка, "підрихтована" народною етимологією під білор. діал. *кукаўка* 'зозуля'. Однак основа відома не лише тут і на Поліссі (бол. **Кукове** Жт, **Куковичі** Чг, також **Куково** (тепер "Жуково") РФ Моск., 10 назв у Польщі *Kukawka* і *Kukowa*, *Kokawa*), але й у центрі Європи (*Kuková Slk*, пор. пот. **Куковиця** Зк). Є імовірні варіанти основи з іншим вокалізмом (**КИКОВ**а Жт, **КАХОВ**ка, **КОХІВ**ка Дп, Од): це єгипетська мовна риса і підстава припустити для всієї цієї групи реплік прототип дег. qAqAw 'баржа для мандрівок' [AED, 402].

Перевірка: • **КОКОВ**ка РФ 1956 Арх.: **КОНЕВ**о, **ШЕЛОХ**овская на р. Онега, **ШАЛАКУ**ша! *σαλαουκς* 'скарабей', **ЛЕЛЬ**.МА *λελε*, РИМСкое; • **КАКОВ**ка РФ Новг. 456: на р. **РОГАТ**ка! *ρακο*-; **ФИЛИ**но, **ЯМИ**щи, **ГРЕЧ.ИШ**ье, **ТЮБАЕ**во *θηβαι*, **ШАЛЫЖ**ино, р. **ШУЛАК**овка *σαλαουκς*; • **КОКА**Wa Pl 153a1 Częstochowa: **BOROW**a, **CZARNY** Las, **BIAL**a, **SZAR**lejka, **KONOP**iska на rz. **KONOP**ка, **ALEKSANDRIA**, PoRAJ; • **KOKO**Vice Cz 23f1 Kladno: **VRBÍ**čany, **HOREŠ**ovice,

Рис. К2. Фенотипи етнічної групи росіян ("поморів") з прізвищами Коковин з півночі Росії: (1) Евгений (3 особи), Сергей; (2) Андрей (3 особи), Федор, Максим; (3) Алексей (2 особи), Александр, Дмитрий (2 особи); (4) Игорь, Василий, Ярослав; спортсмен Евгений Коковкин, артист Сергей Коковкин

Вище трапилися сусідства бол. Коквище і Хобут Вл Любешів, бол. Кукове і Сінгури Жт Жт, с. Кукавка й Тракліївка Вн Мог.-Под., пот. Куковиця і Буркут Зк Тячів, д. Коковино і Ревякино РФ Тверс. За 40 км звідти є ще д. Коковкино біля витoku Волги. У Східній Європі таких контекстів десятки. Крім того, селища Кукава є по цілій Африці: у Нігерії (4), Камеруні, Чаді, Гані, Гвінеї (Кукуба), Малаві, Мозамбіку, Замбії (Какова). Пор. і прізви. Кокованя (Урал; Бажов), і дотепер помітні єгипетські риси частини Коковиних і Коковцових з півночі Росії (!) (рис. К2). В інтернеті є і фенотипи людей на прізви. Коковенко.

Наскільки плавба була частиною життя єгиптянина – видно з давньоєгипетського слова *iwi* be boatless, strand, leave boatless, helpless, deprived тобто "залишитися без човна, сісти на мілке, бути безпомічним, позбавленим засобів".

Жодна теорія адстрату тут не допоможе: це слід сезонних точкових міграцій. Звідки ж пам'ять у топонімії на віки? Річ ясна, що місцевих людей вражали зустрічі з напівбогами у великих очеретяних баржах βάρης і кораблях ρΑϩΑω , які по довгій плавбі навідувалися до далеких "країв світу". Щоправда, не без збройних су (160) пор. Кукобой РФ Яросл. 11а, Kokotín Cz.

Серед обласних слів російської мови: рос. кокова 'ціпок з наверхням; герлига' (тамб., смол.), коковень немічний дід (арх.), кремезний чоловік (пд.-сибір.); коковеть дубіти від морозу, коковать 'тоскно й безнадійно чекати на допомогу в біді'; ококоветь 'лишитися самому при своєму горі без підмоги й розради' [Даль]; коковка зачіска одруженої жінки; коковьяка 'потворна людина' [СРНГ_14, 90–92]. Прізви. рос. Кокован. Дерев'яна ложка буває коковка, бутирка, бурлацька... [Даль]. Зрозуміло, що замерзлий очеретяний корабель навесні стає трухою і відрізає шлях додому. Лише тепер ми знаємо мовну підкладку цієї пронизливої людської драми – і диваком виглядав би затятий консерватор, який "з принципу" (чого, якого?) узявся б охаювати очевидне.

В Україні єгипетські очеретяні баржі залишили свій спогад і в ономастиці, і у словнику. Своєрідна і знову діагностична їхня візитівка – назва рослини Funaria, українською – коківка [Недільський, 358].

В інших словниках цю гостю з барж ρΑϩΑω не помітили. Названа від лат. funis *m* 'мотузок' за форму довгих тонких ніжок під коробочками зі спорами, які високо підносяться над низенькими листками, коківка-funaria – це різновид водяного моху, який росте на вологих, болотяних землях (у т.ч. в Єгипті [Audouin 1825, 80]), на мокрих стінах, у розколинах скель і на місцях недавніх багать. Єдиний свідок історичної зустрічі С. Недільський. Через Гугл знайшлося написання в одному з документів назви села Коківка [Don6.pdf.pdf, 96], тепер • Кохівка (Коківка+) Дп Павлоград: "В'язівок" = ХАНДелеївка+ xnti 'sail upstream', СТОВБине, ЧАПЛИнка, Олександрівка, ШАНДРівка, ЧЕРНЯвщина, ВЕРБове, -уватка, БІЛОЗЕРське, вище по р. Новий Терн – с. КРИШТОПівське.

 КАЦІВЕЛІ Км < пор. в Астурії: готс. *Catiuelos, villa, 1253, Cativelo* geogr., 1258 [Cortese, 75]. Кацівелі – готська назва нп у Криму (ПБК), не помічена за недоглядом при тотальній деісторизації топонімії півострова у 1945 р. (пор. топоніми в Астурії готс. *Catiuelos, Cativelo* [Cortese, 75]).

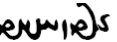
 КАЧКАРівка Зп, Хс2 < вірм. хачкар 'кам'яний хрест'.

 КАШПЕРівка < ?гебр. *Kasfia* 'Ктесифон' (через л-форму *Каспл-).

У Старому Завіті Ктесифон згаданий у Книзі Езри у формі *Kasfia/Casphia* (похідна від етноніма каспіїв Касп- і споріднена з топонімами Каспій і Казвин) [en.wiki/Ctesiphon].

• р. **КАШПАЛАТ** гебр. *Kasfia* 'Ктесифон' у с. Нові **КАПЛани** Од Арцизьк: ^**ВАСИЛівка**; **МИР**нопілля, ПЛОЦЬк;

• р. **КАСПРова** *Kasfia* у с. **СоБолівка** Жт РОМАНів: ^ВИЛА; САРНівка, **МИР**опіль, ВІЛЬХа, ОЛЬШанка, ЛУЧиста, МИКільськ, БІЛка, ПРУТівка, СУЛЬЖинівка, ЯГОдинка, ЯСногород; • пот. **КАСПЕРик** *Kasfia* у с. КРАСів Льв МИКОлаїв: ^ПОЛЯна ^Благо**ВОД**івка; Роз**ВАД**ів, **ДОБРЯ**ни, УСТя, БЕРЕЗдівці, БІЛЬче, СУХа Долина; • **КАСПЕРІВЦІ** гебр. *Kasfia* 'Ктесифон' Тр Заліщики: ^ЛИСичники; **БЛИЩ**анка, Іване-**ЗОЛОТЕ**, **ЗОУ**линці, **СВЕРШ**ківці *Suriya*, **ДОБР**івляни, ШУТРОМинці, УСТечко, ЯКУБівка;

• **КАШПУРИ** См РОМни: ^ЗЮЗюки, ЛЕВОНДівка; **ЗАЛАТИХа** < zltwhšt >, дМИТРівка, СОХАНів, БІЛОВОД, САХАНське, СВІТівщина, **ТАРАС**івка, ЛУЦенківка, АРТюхівка, КАЛІНівка, ВАСИЛівка, ВИЛецьке, КОСАРівщина, Володи**МИР**івка, **ВОЛОШ**нівка, ГУБАРівщина, КОРОБчине, ЯРмолинці, КРОПивинці, **БОРОЗЕН**ка, ПЛАВинище, ОВЛАШі, РОГинці, ДУБИНА, ЛОКНЯ, ЯРОШівка; • **КАШПУРівка** Хк Первомайський: ^**ВОД**яне, ВЕСЕле, КРАСне, МАСЛівка; р. РЖАВчик у с. РЖАВчик ^РАДО**МИСЛ**івка *ард- ^**КІПТ**івка ^МИРОнівка; КИСЕЛі, дМИТРівка, БИШКин, **ДОБР**олюдівка, СУДАНка, ПАРИзьке, БІЛЯївка, МИКОлаївка, РАДинка; • **КАШПУРівка**+ [Encarta] Чг Городня: ^ДРОЗДовиці, ДИХАНівка; АВТУ.НИЧі, День **ДОБР**ий ^Володи**МИР**івка, **ДОВГе**, ІЛЬМівка, МАКИШин, **МОЩЕН**ка, ПІВНівщина;

• **КАШПЕРівка** Жт Коростишів: **СоБолівка**, МОРОЗівка, ОЗЕРяни, Карабачин, ВОДОтиї, ВІЛЬня, ВІЛЕНька, БІЛЬче, КУЛІШівка, ГОРІХове, **ШАХ.ВОРОСТ**івка, ВІЛЬшка, СТРУЦівка; • **КАШПЕРівка** Жт БАРАНівка: ^ОЗЕРЯнка; **МИР**ославль, Володи**МИР**івка, АДАМівка, Лісова **ПОЛЯ**на, **ПОЛЯ**нка, КРАСУля, ЗАБАРА, ВЕРЕСня, РАДУлин, РОГачів; • **КАШПЕРівка** Вн КОЗятин: **НеМИР**инці, **ЗБАРАЖ**, БІЛопілля, ЗОУлинці, МАХАРинці, ЖУРБинці, МИКОлаївка, **МИХайл**ин, КРАСне, ПУЗИРки, СОШАньське; • **КАШПЕРівське** Мк Нова Одеса: ^СУХий ЄЛАНець; **ДОБРЯ**нка, **МИР**не, ВЕСЕле, НовоКРАСівське, **МИХайл**івка, НовоМИКОлаївка, Червоноволоди**МИР**івка, Івано-ЗАХАРівка; • **КАШПЕРо-МИКОлаївка** Мк Баштанка: **ДОБРе**, **ДОБРО**КАМ'янка, **ДОБРА** Криниця, ВІЛЬна **ПОЛЯ**на, ЛОБРІївка, КОСТИчі, **МИХайл**івка, **ТАРАС**івка, ПриВІЛЬне; • **КАШПЕРівка**+ [Encarta] Дц Старобешеве:

^Стояни+; БЕРЕГове, **МИХайЛ**івка, ВАСИЛівка, ГРЕЧкине; • *КАШПеРівка* Кв Тетіїв: ДУБИНа, **МИХайЛ**івка **ТАРАС**івка, **ДЕНИХ**івка, РоСІШки. Пор. також назви кол. нп *Каспорю-Ельгері+*, *Сиртай-Каспорі+*, *Есен-Елікаспер+* у Криму [Бушаков].

Про давність цього пристосування свідчать однокорневі назви на віддалених від України теренах, як-от *Kasperboden* на південному березі Норвегії, *Kasper* і *Kasepere* в Естонії, *Каспаркин* у Казахстані біля дельти Волги, *КАШПАЛЬник* РФ Комі-Перм. {біля р. Кама; Пятигоры, Сосновка}, *Кашпир* РФ Самарс. (на л. березі Волги напроти *Кашпировки* (також кол. *Кашпир+*) біля Сизрані), *Кашпари* РФ Краснод. і *Каспер* під Челябінськом РФ, у Польщі – *KASPRy*, *KASPRówka*, *KASPRal*, *KASPERki*, у Чехії – *Kašperske Hory* і в сусідній Баварії – *Kaspeltshub* і *Kasparzell*. При цьому їхні топонимічні іноді на подив повно відтворюють репертуар "парфянського вектора" назв, відомого з фронтальних досліджень цієї теми у топонімії України:

• *KASPERSke_Hory* Cz 46 c3 ^**SUS**ice: ^**RAJ**sko, **VOLSQV**; **RAJ**ské, **POPEL**na, **JAVOR**ník, **JAVOR**í 2, **ZaMYSL**, **MIR**etice, **DOBRS**, **DOBRA VODA** 2, **DOBREMIL**ice, **NEMIL**kov, **CHVALS**ovice, **KOCH**anov; • *KYSPERk+* = Letohrad Cz 40 b1: **BILÁ VODA**, vrh **JARAB**, **PISA**řov, **OLŠ**any, **RadoMIL**ov, **MICHA**lov vrh, **SvéBO**hov, **ROVEN**sko, **BOH**utín;

• *KASPe*ndorf+ = Wola Kamieńska [Encarta] Pl 35 c1: **SAMBOR**owo, **KRAP**Lewo, **MIŁ**o-Młyn, **BIAŁ**a Góra, **ZŁO**Towo; • *KASPRy* Pl 38 c1 Szczytno: **KOBYŁ**ocha, **OLS**Zyny, **OL-SZE**Wki, **GAWR**Yjałki; • *KASPRówka* 186 c23 **Rabka-Zdrój**: **ORAW**ka, **BIE**Lanka, **RDZAW**ka, **LudziMIERZ**; • *KASPRal* 72 c3 Inowrocław: ^**PrzeDLUŻ**, **ZŁO**Towo, **GALISZ**ewo, **WALERIAN**owo, **MIR**osławice, **CHRO**Sno, **MIR**adz; • *KASPERki* 185 c1 **BIEL**sko-BIAŁa: ^**SUC**he, **GOŁUSZ**ki, **SZPA**ki, **RAJ**cza 2, **MIL**ówka, **ZŁAT**na, **MOSZCZ**anica.

• *KACPR*owo 40 c3 **GRAJ**ewo: **KOBYL**in, **ZAWAD**y, **RUMIEJ**Ki; • *KACPRów*ek 119 b1 **Dęblin**: **KOCH**ów, **PRZE**WÓZ, **KOBYL**nica; **SOŚN**inka; • *KACPRów* 135 a1 **Piotrków-Tr**: **DOBRZ**yłow, **RAJ**sko, **BIAŁ**ocin; • *KACPRów* [Encarta] 137 b1 **Radom**: ^**Teklin**ów, **Ruski Bród**; **RUSIN**ów, **KOCH**anów; • *KACPERk*ów 117 c2 **Białobrzegi**: **DŁUG**ie, **KOSTRZYN**, **CZARN**ocin, **KAP**lin

• *KACWIN* Qazwin? 197 a2 **Nowy Targ**: **Dębno**, **KOBYL**arzówka; **MATIAŠ**ovce.

Ключем до розуміння цих назв може бути класичний периферійний архаїзм – форма гідроніма з "L erentheticum", назви р. *КАСПЛЯ* на суміжжі РФ Смол. і Ву Віцебск. Річка починається на 15 км північніше повороту Дніпра біля Смоленська, тече на північний захід і впадає в Білорусі до Даугави (Зах. Двини; пор. *Долгов* Смол. 4 назви, *Довгомостя*). Те, що в минулому це була частина водного торговельного шляху з Сирії, видно з назви нп у гирлі р. *Каспля* – • *СУРАЖ* (!) Ву в оточенні змістовного топонімічного ландшафту: *ШАПУР*ово, *КУРОЩ*аны, *ПУНИЩ*е, *ГУНЧ*енки, *КАСПЛЯ*ны, *ОРЕШ*енка, *ТАРАС*енки, *САПРА*ны ^*ЗАХА*Ренки, *ВЕЛЬБУ*Зы, *НИЗ*коборье. (Прототипи: Сирія, Шахпур, Курош, пуни 'фінікійці', гуни, Касфія 'Ктесифон', Урфа = Едесса, християни, Шахпур, шахр 'місто', вельбуд 'верблюд', Ниса.)

Відомий приклад позаконтекстного зіставлення назв р. *Каспля* (л Даугави) та річок басейну Верхнього Дніпра, гіпотетично пов'язаних через формант -пля з балт. *ure, *are 'річка', зокрема – *Вопля*, *Неропля*, *Горспле*:

Сейчас можно считать,

что этот корень выступал в гораздо большем количестве названий самого разного типа: *Упа*, *Упинька*, *Уперта*, *Упирка*, *Описна*, *Апелка*, *Вупенка*, *Вопь*, *Вопец*, *Вопка*, *Вопля*, *Вопрат*, *Воприт Неропля*, *Каспля*, *Горспле*, *Жукопа*, *Ужепа*, *Жалдыбка*, *Янчапка* и др. Анализ этих названий заставляет решительно отказаться от прямолинейности в толковании фонетического облика гидронимов по целому ряду соображений. Не отрицая возможности действительного наличия в этих названиях двух диалектных вариантов, мы должны считаться с такими факторами как явно различное время усвоения славянами некоторых из перечисленных названий, ср., с одной стороны, *Упа*, предполагающая наиболее позднее знакомство носителей восточнославянских диалектов с данной балтийской формой, с другой стороны, *Вопь* или *Каспля*, которые были заимствованы столь рано, что успели проделать длинный путь собственно славянской фонетической эволюции.

Рис. К4. Довідка as of 1962 про гідронім *Каспля* [Топоров, Трубачев, 236-237, 181, 198]. Висновки з самого лише формантного аналізу гідронімів (без залучення топонімічного контексту) далекі від реальної історичної картини

КЕЛЕБЕРДА Пл – див. прізвище ШКАЛАБЕРДА.

КЕЛЬТИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 15-ї історичної епохи) – від -І тис.: топоніми – р. Радоробель, р. Сукіль, г. Камула, нп Нурове, Нориця; пор. лексичні запозичення *крівля, смерека, оборіг, коро́ва, кінь, слуга, язик, ліки, бевзь, книга, щит, поневірятися, владика, мотика* [Шахматов, Stelmaszczyk].

КИЗИМИ Вн < еламс. kizzum 'верхній ярус зіккурату'.

Київ, див. II. Киянці.

КИНАХІВЦІ Тр < фінік. kīnah 'самоназва фінікійців'. Кинахівці Тр, Кинашів Вн, Кинашівка Чг, Кинашеве См.

КИПЧАЦЬКІ ЗВУКОВІ РИСИ В ТОПОНІМАХ УКРАЇНИ.

Типовий приклад – історія прототипу з початковим же- у репліках топооснов в Україні.

Ідеться про такий ряд назв: ІВАНІВщина Жт 321, ІВАНОВИЧІ Жт 2, ІВАНІВКА > 120?, ІВАНІВЦІ, ЯНІВ Кв 1178), + ЯНІВЩИНА = Коломак Пл Пл

Прізвища 588 ЯНОВ в Україні звичайні, 2447 ЯНОВСЬКИЙ, 2049 ЯНОВИЧ, 8 ЯНОВЕНКО, 2 -чук, 70 -ець, 56 ЯНОВИЦЬКА, 28 ий, 6 ЯНОВКА, 74 ЯНОВИЙ.

Діагностичними є форми прізвищ 8 ЯНОВЕНКО, 56 ЯНОВИЦЬКА, 28 ий, 74 ЯНОВИЙ.

Саме во-ни породжують сумнів у тому, що коренем їх є ім'я Ян = Іван. Справді, не існує сполук *Петр-ОВЕНКО, *Петр-ОВИЦЬКА, *Петр-ОВИЙ. Тоді можливим прототипом основи топонімів Янов-, як і антропонімів, може бути степовий тюрський відповідник узб. **жаноб 'пан'** (з перс. jēnab).

Форма з початковим ж-, близька до каз. і кирг. слів з початковими ж-, мала зазнати закономірної трансформації у зах.-кипч. мовах у форму з початковим й-, а кінцеве -б – у звичайне там -в.

узб. хўжайин, **тўра** (пан, людина високого походження) жаноб пан.

Янов? узб. жаноб пан (ось, можливо, чому ІВАНІВЩИНА Жт 321, ІВАНОВИЧІ Жт 2, ІВАНІВКА > 120?, ІВАНІВЦІ, ЯНІВ Кв 1178), + ЯНІВЩИНА = Коломак Пл Пл

Топооснова ЯНОВ- 5 разів **Пл**: Яновщина Пл (Вел. Кринки, Гадяч, Зіньків, Вел. Багачка, Шишаки). • ІВАНІВЩИНА **узб. жаноб пан** Жт Романів: ^ЯГОДИНКА, БОРЯТИН; ЯСНОГОРОД ^МОНАСТИРОК; ЖОВТИЙ БІД, ПЕЧАНІВКА, ХИМРИЧ, КОРЧІВКА, КОЗАРА, ОМИЛЬНЕ, БИКІВКА, БУЛДИЧІВ bulduk; • ЯНІВЩИНА **узб. жаноб пан** = Коломак Пл Пл: ^БОЖКОВЕ, ОПІШНЯНИ; ЗаТУРИНЕ, ТАХТАУЛОВЕ, ГОНТАРІ, ГОВТВА, БУЛАНОВЕ, ІВОНЧЕНЦІ, ГОВТВЯНЧИК, БАЙРАК, ЯСЕНУВАТЕ, КУЛИКОВЕ, ПАТЛАЇВКА, БАРАБАШІВКА; (в Україні існують прізвища 43 **Тахтаул**, 161 ова, 110 ов, 138 **Тахтамиш**); • ЯНОВЩИНА **узб. жаноб пан** = Малинівка 266 Пл. Вел. Кринки/ Глобине: ^ЯРЕСЬКИ; ІВАНОВЕ Селище **узб. жаноб пан**, КириЯКОВКА, СІРЕНКИ, МАЙДАНІВКА, РОМАНІВКА, ГАННІВКА, КОРДУБАНОВЕ, МАНЖЕЛІЯ, ГУЛЯЙПОЛЕ, ЯРОШІ, КАГАМЛИК, КАНІВЩИНА; • ЯНОВЩИНА **узб. жаноб пан** = Ярки+? Пл **Гадяч: МОРОЗІВЩИНА** *мурза ага, Круглик, ВОРОНІВЩИНА, ОРИХАНОВЕ, БУХАЛОВЕ, ПЕРЕВІЗ, КАЛІНІВЩИНА. ТРИГУБЩИНА, ПИРЯТИНЩИНА, ШАДУРКА, БУТОВИЧЕСЬКЕ, МЕЛІШКИ. КІБЛИЦЬКЕ; • ЯНОВЩИНА **узб. жаноб пан** = Солонці 47 Пл Покровс. Багачка: ^МОРОЗІВЩИНА *мурза ага, КИРИЧАЇ, БАЛАНДИ; БАЛАКЛІЯ, БАЙРАК, ОГІРІВКА, УХАНІВКА, МОСТОВІВЩИНА, ЧУГУЇ, ІВАНІВКА, БАХТЕРЩИНА; • ЯНОВЩИНА **узб. жаноб пан** = Гоголеве Пл Шишаки: ^ВОРОНЯНЩИНА, МАЛІКІВЩИНА, ШАРЛАЇВКА; Григорівщина, Легейди, Бабичі, ХОДОСИХА, ЯКОВЕНЩИНА, ХУРСИ, СУЛИМИ, РОМАНКИ, ЯРОШІ, САЛИМІВЩИНА, ЧОРНОБАЇ, ХВАЛЬКИ, РАЇВКА, БУХУНИ, ЯРЕСЬКИ, ГОНЧАРІ.

У наведених топонімах "Янов" може не бути похідним від Ян-.

КИРДАНИ Жт, Кв < лат. Cerdania, область біля Андорри [Тищенко 2015, 314].

КИРИКІВКА < 1) аз. qırıq (тур. kırık) розбитий; 2) гр. ім'я власне Кіріакос 'господень'. Кириківка См, Киричкове Дп.

КИРНОСОВЕ, КЕРНОСІВКА < фінік. ḫ Kúrnoç 'о. Корсика' [Тищенко 2015, 342-343].

Рис. К5. Звукові відповідності кипчацьких мов

Кипчако-булгарська група тюркських мов		Кипчако-ногайська група тюркських мов		Кипчако-киргизська група
Татарська	Башкирська	Ногайська	Казахська	Киргизська
А	А	А	А	А
Ы	Ы	Ы	Ы	Ы
К,кь = Q	К	К	Қ	К = Q
Г,гь = Ğ	Ғ	Ғ	Ғ	Г
Н	Ң	Нь	Ң	Н
У	У	О	О	О
О	О	У	Ұ	У
Ү	Ү	Оь	Ө	Ө
Ө	Ө	Уь	Ү	Ү
Е [Э]	Е [Э]	И	і	И
И	И	Е [Э], Э	Е [Э], Е	Э
В = W	В = W	В	У	Б [В]
Ч	С < *ч	Ш	Ш	Ч
Ш	Һ < *ш	С	С	Ш
Е- [Ye, Yi]	Е- [Ye, Yi]	Е- [Ye, Yi]	Жі, Жы	Жи, Жы (Ji, Jy)

В античний час Корсика була відома під грецьким ім'ям Кирнос (ἡ Κύρνος 'о. Корсика'), чого не можна не поставити у зв'язок з кількома топонімами в Україні від добре збереженої основи Кирнос-/ Кернос-:

• **КЕРНОСівка** Κύρνος Дп Новомосковськ: **ЛЕВЕНЦівка**; **ЧЕРВОНИЙ КУТ**, **СОКОЛОВЕ**, **РІВНЕ**, **ОРІЛЬКА**, **ОРЛІВЩИНА**, ГУБИНІХА, **КОРОЛІВКА**, **ВЕСЕЛЕ**, **ЗНАМЕНІВКА**; • пот. **КЕРНОЧКИ** = Кернички у с. ГРИНЯВА ІФ Верховина: **ГОЛОШІНА**; **ГОЛОВИ**, **КРИВОРІВНЯ**, **СТОВПІ**; • пот. **УКЕРНИК** Κύρνος = ГОЛОВЧАНКА ЛВ СКОЛЕ: пот. ШАНДРОВЕЦЬ *Sent-ario* у смт **СЛАВСЬКЕ**, **РЕКЛИНЕЦЬ** Rechila, **ГОЛОВЕЦЬК**, **ЗАВАДКА**, **КОРОСТІВ**, **ТЕРНІВКА**, **КАМ'ЯНКА**, **ГАТКІВКА**, **СВИТАЗІВ**, **ЗАБОЛОТТЯ**.

• **КИРНАСівка** Вн ТУЛЬЧИН: **КИНАШІВ**, **ЩУРІ**, **НЕСТЕРВАРКА** Nestorius, **КЛЕБАНЬ**, **ЛУКАЖАБОКРИЦЬКА**, **КРИЩИНЦІ**, **УЛЯНІВКА**, **ХОЛОДІВКА**, **ЮРКІВКА**; • **КИРНОСОВЕ** Лг Мілове: **РОЗСОХУВАТЕ** Susa, **ЯРСЬКЕ**, **КРИНИЧНЕ**, **ВЕЛИКОЦЬКЕ**; • **КИРНОСОВЕ** Хк **ВОВЧАНСЬК**: **ЛУКАШОВЕ**, **ЧЕРНЯКІВ**, **БЕДИН**; **ГАННОПІЛЬ**, **ІВАНІВКА**, **ГОНТАРІВКА**, **НЕСТЕРНЕ** Nestorius, **ПІЛЬНА**, **ДОРОШЕНКОВЕ**, **МОЛОДАВА**, **КОТІВКА**, **ГАТИЩЕ**; • б. **КИРНАСОВА** п **ВІЛЬХОВОЇ** п Міусу у с-щі **Победа** Дц **Шахтарськ**: ліс **ОЛЬХОВЧИК** alhs?; **РІВНЕ**, **МАЛООРЛІВКА**, **ОРЛОВО-ІВАНІВКА**, **ШИШІВКА 2**, **ТЕРНОВЕ**, **Верхній КУТ**, **ПЕРЕДЕРІЄВЕ**, **ВЕСЕЛЕ**, **ТАРАНИ**; • **КУРСИКИ** Корс:χῆ Рв Червоноар: **БЕРЕЗНИКИ**; **ГУСАРИ** Genser-, **СТОЯНІВКА**, **ДУБИНИ**, **ПУСТОІВАННЕ**, **ІВАНІВКА**, **СОЛОНІВ**, **БЕЗОДНЯ**, **КОТИ**, **ВЕСЕЛЕ**.

Доводиться зробити висновок, що й ця група назв-тем могла з'явитися у Наддніпрянщині від V ст., понадто у зв'язку з помітною присутністю інших ключових назв вандальського вектору, у яких згадано Гензериха, Африку, Карфаген, Гонтариха й супутників вандалів – галіндів.

Корсика стала доступною через Ломбардію.

КИР'ЯКІВКА Мк < 1) гр. ім'я власне Κύριακος 'господень'; 2) **κῦρ** + **Ἰακῶς** "пани-греки". Греки-євангелізатори: **Кир'Яківка**, **Бурд'Яківці**, **Худ'Яківка**, **Лел'Яки**, **Хром'Яківка**, **Федор'Яківка**, **Син'Як** дслов. ст'инъ 'вежа, башта' + **Ἰακῶς** 'грек' 'вежа грецька', **Ягубець**, **Яготин**; **Кур'Янці**, **Кир'Янці**, **Мар'Янівка**. Топонімічні ландшафти зі слідом язичництва не раз контрастують з ознаками присутності поблизу таких місць ранніх євангелізаторів-греків: **КИР'ЯКІВКА** Мк, **КИРИЯКІВКА** Пл, **КИР'ЯКОВЕ** Пл, **КИРИЯКІВЩИНА** См (**κῦρ**, укр. ст. **кир**, **кур** (< гр. κύριος 'господь') 'титул осіб вищого священничого сану' [ССУМ, I, 475]). Показові архаїчні форми на півночі Росії з вимовою літери юпсилон (υ) ще як [у]: **КУР'ЯКИ** Яросл., **КУР'ЯКОВО** Вологод., пор. і **КУР'ЯНЦІ** Вн, **КУР'ЯНКИ** Хм, оз. **Кир'Янці** у с. **БІЛОЦЕРКІВКА** Пл (див. нижче). У процесі студій чимраз повніше розкриваються масштаби того етапу євангелізації.

З грецьким середовищем пов'язано і сирійську форму прізвиська Св. Якова:

БУРД.ЯКІВЦІ Тр (пор. сир. Ya'qub **Burd'oyo** букв. 'у ганчір'і' + **Ἰακῶς** 'грек'), **БУРД.ЮГ** Чв, **-ЕЙ**, **-ІІ** Вн, **-ІВКА** Од, **-УНИ** См, **БОРДУЛЯКИ** Лв, **БОРОДАІ** Пл, **-АІВКА** Дп, Зп, **-ОЯР**ське Хк, **БОРТ.ЯХІВКА** Вл. Пор. також: **ОСЬМ.АКИ 2**, **ХОМ'ЯКІВКА** ІФ2 'Єгипет + **Ἰακῶς** 'грек', **ЧЕРН.ЯКІВКА**, **-ЯХІВ 3** назви, **-ЯХІВКА 5** назв 'Єгипет + **Ἰακῶς** 'грек', **ВЕРХН.ЯКИ**, **-ЯКІВЦІ**, **-ЯКІВКА 4** назви, **ВИШНЯКИ 5** назв 'Верхній Єгипет + **Ἰακῶς**', **СИН.ЯКІВЦІ**, **-ЯКІВЩИНА** Сін дслов. ст'инъ 'вежа, башта' + **Ἰακῶς** 'грек' 'вежа грецька'; також **ЗАЯКИ** Рф Кіровс. 'Саїс + **Ἰακῶς**', **ЗАІКІВКА** Лг, **ЗАЦЯКОВО** Ниж. Новг. (епентеза -н- як у рос. *заять* > *занять*): пор. стр. **ГРЕКОЗАЙЦІВСЬКИЙ** у с. **ГРЕКОЗАЙЦЕВЕ** 'греки + **Σαῖ** Саїс' Дц.

Згадки кораблів і барж також не є рідкістю в топонімії України: **КОРАБЛИЩЕ** Рв, **-ельське** См, **КАРАБІВКА** Хм, **-елівка** Вн, **БОРИС-(с)лав**, **-піль**, **БАРИШІВКА** тощо. Не раз згадано у топонімії "кораблі греків" і "доми греків":

оз. **БОРЖ.АЧКА** См; оз. **БАРЗ.ЯКІВСЬКЕ** *βαρὶς* 'баржа' у с. **П.ИЩИКИ** Чк, **ВЕРЗ.ЯКИНО** Рф **Іван.**, **ВЕРТ.ЯГИНО** Вологод.). Пор. і прізви. **БОРИС.ЯК**.

БУН.ЯКИНЕ См, р. **БУН'ЯК** у с. **-ІВКА** Пл; **ПУНІ** (і укр. діал. *пуня*), **БУНІ**, **-ьковичі** Лв, **-ів ЯР** Чв, р. **-я** п **РОКИТИ** Рв, пот. **ПУНЧЕВА** ІФ; • бол. **ПУН.ИЩЕ** 'дім Ісиди' у Києві: **р. Сирець** Σίρις 'Ніл' ~ **БАБИН ЯР** **р. РЕП'ЯХІВ** ЯР *ρεψ*, **КЛЕБАН**ські озера, зат. **КЛЕПАНЬ**.

Мандрівні ченці заслуговували часом на осуд отців церкви, адже частина їх займалася невластивою для духовного сану діяльністю, наприклад, торгівлею. Справді, деякі з композит свідчать і про таке:

КОБЕЛ.ЯКИ, **КОБИЛ.ЯКИ** *κόβελ-ος* 'купец, шинкар' + **Ἰακῶς** (пор. прості основи **КОПИЛІВ**, **КОПИЛЛЯ**, **КОБЛИКИ** або композит **КОБЛО-СТАРЕ** 'купці-християни').

Інші важливі осмислені сполуки:

ЛЕЛ.ЯКИ 3 назви копт. *λελε* 'мандрувати' + **Ἰακῶς**, **СІР.ЯКІВЩИНА** Σίρις 'Ніл', **ХУД.ЯКИ**, **ШЕВ'ЯКИНЕ**, **ШЕВ'ЯКІВКА** *χεβε* 'прибульці' + **Ἰακῶς**, **ШУЛ.ЯКИ** 'школа' + **Ἰακῶς**, **ЮН.АКІВКА** 'йонійці' + **Ἰακῶς**, **ГРИШ.АКИ** Смол. 'греки' + **Ἰακῶς**.

Окремо карта згадує про "людей греків":

РЕВ'ЯКИНЕ См (копт. *ρεψ* [реф] 'людина' + **Ἰακῶς**), пот. **РЕВН'ЯК** Чв, **РЕВ.АКІВЦІ** Чв, оз. **ЗАРЕВ.АХА** Кв, **РЕП'.ЯХИ** Мк, **-ЯХІВКА** Хк, ур. **-ЯХІВ ЯР** у Києві, став **-ЯХІВСЬКИЙ** у с. **БЕРЕЗІВКА** Кг,

став РИП'ЯХІВ-ський у с. Великодрюкове Кг; **ХРОМ'ЯКІВ** Вл копт. *рoм, рeм* – 'людина' + 'Ἰαχβς, р. ГРОМ.ОКля Кг, Мк і нп 1774: АРГАМАКлы-сарай), р. ГРЕМЛЯГА Жт (зі "вставним Л", як *щем-іти* ~ *щем-лять*), ГРЕМ'-ЯЧка См, р. Грем'ЯЧка копт. *рeм* – = РЕВуха, БІЛа Хм; ГремЯКИ РФ Ряз.

Останні коптські прототипи *рoм, рeм* – мали прийти через грецьке середовище, де початкове **Р**- 'ро' мало обов'язкове густе придихання: **Р**-. У тому середовищі також і перед Рев-/ Реп- мало за аналогією з'являтися Г-, – і такі форми справді збереглися: **Г.РЕБЕНЯКИ** "люди греків" Пл (пор. і с. **БІЛо.ГРИВе** "люди, озброєні дротиками" См, пот. **Г.РЕГОТИ** *Ρακοτῖς* п. ТЕРЕШІлки ТЕРСи *τερσω* і г. **Г.РЕГОТИ** біля с. ТАРАСівка *τερσω* Зк ТЯЧів {пот. **КУКОВИЦЯ**}; можлива дальша еволюція – **КОРОГОД** Кв, **КОРЕГОД** РФ Томськ.

Дальше вивчення контекстів додає нові подробиці (за 1-км картою): • **БОРТ ЯХІВка** Вл РОЖИЩе: ^ур. ПідБОРОДки; КРЕМЕНЕць, ур. **ФЕДОР ЯКІВка!** *Φεδοῦρα* У ^ЯБЛУНівка, ЛЮБче, Олександрівка, р. ЧОРНОГУСКА, р. КОНОПелька, РОВАНці, ПідГАЙці, СТРУМівка, КРАСне, **РОМАН**ів ормън, **КИЧКАР**івка хачкар, ЧЕРЧИці, ЗАБОЛОТці, ЧОРНі ЛОЗИ, БУКів, **СИР**ники на р. **СЕРНА** (звідси САРНи?), **РОКИНІ** *ἐρύανη*, КОПАЧівка, ДУБИЩе, ВИШеньки, КРИЖівка, КОБче, ОЛЕНівка, **ЖАБ**ка, САПОГове, МУРАВище, р. КОНОПелька 2, ур. ЧЕРНеве, ОЛЕКСАНДРІЯ. Так в унікальному мікротопонімі виявлено прототип середини VI ст.

Висновок важливий і істотний: евангелізатори прибували до Наддніпрянщини для боротьби не лише з місцевим язичництвом, а і з впливом вірувань з Єгипту, сформованим за віки. Практично усюди, де на карті видно слід Собека, жуків-скарабейів, Осириса, – неподалік є і слід присутності евангелізаторів – ченців, що дбали про спасіння душ місцевих язичників. Ці аргументи цілком історичні, адже пояснюють обставини появи топонімів суспільними цінностями того часу.

Борючися з місцевим язичництвом, греки мали знати про його паростки за морями і саме тому мусили дбати про їх викорінення. Приклад з півночі Росії:

• **РЕВЯКИНО** *рeч* РФ Тверс.37е: ^р. КУТевка, р. Зах. Двина, **ГРЕЧИШ**никово, **ЯМИ**щи, **ШАП.ОЧ**кино *χαβ*; **ТРИПО**лево, БОБРовец, **ЖАБЕРО** *χεβρο* (827а) 'хутір' (пор. Жаврів Рв); ЧЕРНево, **ЖУКОВО**, **КОКОВИНО**, КРЕМЕНе, ЛОБНО, СИНичино дслов. *с'ынъ* 'вежа, башта'.

КИСЕЛІ, КИСЛІ < пахл. *kēsar* [*kysl*] Caesar.

З незвично зміненим у парфянському середовищі звуковим складом, такі назви мали залишитися у Наддніпрянщині від готських загонів-"симмахів" на службі у римському війську. **Киселі** – букв. "кесареви" (пахл. *kysl* 'Caesar', +III/VII): • **КИСЕЛ**івка Жт Ємільчине: ^КРЕМ'ЯНка, КИЯНка; **СИМАК**івка; • **КИСЕЛ**івка Чг РІПки: ^ЯРилівка; **СЕМАКИ**, КАМ'ЯНка, ЯВОРці, ЯМище; • **КИСЕЛ**івка Чг Мена: **ОСЬМАКИ**?; СЕМЕНівка, ВОЛОСКівці, БЛИСТова, ДЕРЕПівка; • **КИСЕЛ**иці Чв ПУТИЛа: ^ГРОБИЩе; **САМАК**ова; ПЛОСКА, БИСКів.

Згадки готських суддів (*staua*), війська, героїв: • **КИСЕЛ**ів Чв КІЦмань: **СТАВ**чани, ЛАШКівці, ДАВИДівці, ШИПИНці, СТАНівці, КОРОСТувата, НЕПОЛОКівці; • оз. **Кислицьке Озірце** у кол. с. РЖАВець Чг ПриЛУКИ: СУХО**СТАВ**ець, ПОДище; • **Кисличувате** Дп Нікополь: **ЛОШКАР**івка! пахл. *laškar* 'військо', ТОМАКівське, БОРИСівка, КАПУЛівка; • **КИСЕЛ**івка Пл КОЗельщина: ^**ГОВТ**ва пахл. *gwlt* 'герой', БУН.ЯКІВка, ПЛАВні; ЧЕНОКАЛІвка, СОЛОНИця ^ГОРБани.

Цілком пояснимий і сусідства з форумами-ринками (Ворон- < гр. ΝΤ φόρον = forum): • р. **КИСЛЯН**ка у с. Руда-КРЕХівська Льв Жовква: **ВОРОН**івка, **СОСН**Ини, ЛУЦИки, Малдрики; • **КИСЕЛ**иха Пл Шишаки: **ВОРОН**янщина, РОМАНки, **СОСН**івка, ЗОЗулі, ПриШИБ, ХОДОСиха; • **КИСЕЛ**і Хм Старокостянтинів: ^РЕШнівка; **ВОРОН**ківці, **ПАРТИН**ці, БАГЛАІ, ОРІХівка, ПОЛОВинники; • **КисляНка** Дп Синельникове: ^**КАМ'ЯН**уватка; **ВОРОН**ове ^ГРЯКувата; • **КИСЕЛ**еве Лг Северодонецьк м/Р: **ВОРОН**ове; • **Кисла ДУБИНА** сир. *دبرنا* *dbrna* 'сириня мумії, дерев'яна труна' См БІЛопілля: ^РОГІЗне, БезСАЛівка, СОЛЯНИки; **ВОРОНИ**не, **ВОРОН**івка ^ДУДЧенки, ВАЩенки, ВОЛФине, БОБРИК, **КУРАС**ове, САМАРА.

Не раз згадане море: • **КИСЕЛ**івка Чк Катеринопіль: **ЯМ**піль **Ям** – первісне джерело *ΥΑΜΜΑ* 'море' (арам. *idep.*) [Nyberg, II, 7], КАЛИГІРка, ВІКНине; • **КИСЕЛ**івка Жт Ємільчине: ^КРЕМ'ЯНка, КИЯНка; **ЯМ**енець, КАМ'ЯНОгірка, **СИМАК**івка, АПОЛЛОНівка; • **КИСЕЛ**иці Чв ПУТИЛа: ^ГРОБИЩе; **ЯМИ**, ПЛОСКА, ЯБЛУниця.

Після цього природне й сусідство зі згадками Теб (Фів): • **Кисл**івка Хк Куп'янськ: ^**ТАБАІ**вка; ТАРАСівка, ПАРНеве, ШАПКівка, КРУГЛЯКівка М *qrwg* 'майстер, ремісник' / або круг 'укріплення' + 'Ἰαχβς'; • **КИСЕЛ**івка Чг Чг: ^КОБИЛянка; **ТАБАІ**вка, МОХНАТин, БІЛОУС, ЛОКОТьків, **ЗАБАР**івка, КОВПИТА, РОГОЩі, ОЛИШівка.

Складніше з основою Кам'ян-, поготів що тричі це сусідство найближче: може, це справді вказівка на кам'яні укріплення? Але звідки стільки каменя?

• **КисляНка** Дп Синельникове: ^**КАМ'ЯН**уватка; • р. **Кисіль** у с. **КИСЕЛ**і Хк Первом: ^**КАМ'ЯН**ка; КІПТівка, РАДОМИСЛівка, БИШКИН, СЕМЕНівка; • **Кислицьке** Зп Василівка: ^**КАМ'ЯН**ське, ЛОБкове; БІЛОЗЕРка, ЗЛАТОпіль, ШИРОКе; • **Кислиця** Од Ізмаїл: УТКОНОСівка, **КАМ'ЯН**ка; • **КИСЕЛ**івка Жт Ємільчине: ^КРЕМ'ЯНка, КИЯНка; **КАМ'ЯН**огірка, **ЗАБАР**о-ДАВИДівка, **СИМАК**івка, **ЯМ**енець Ям, Хутір-МОКЛЯКИ, МОКЛЯКИ ^АПОЛЛОНівка; ЗОСимівка; • **КИСЕЛ**івка Чг Новг-Сів: ФУРСове; **КАМІН**ь, **КАМ'ЯН**ська Слобода; • бол. **Кислий МОХ** Жт Овруч: **КАМ'ЯН**івка, **КАМІН**ь, БАРВІНКове; • **КИСЕЛ**івка

Хм Кам-Под: **КАМ'ЯНКА**, ОЛЕНівка, БОРИШківці, БАРВІНКове, КОЛУБАївці, СУРЖа, ВІЛЬХовець, ДОБРовілля, РІПинці, НІГІН, МЕЖИгір, ГОРАївка, ТАРАСівка, ШУСТівці.

Досить часто в околицях згадані Персія, Парфія, Сасаніди:

• **КИСЕЛИці** Чв ПУТИЛа: ^ГРОБИще; **ПЛОСКа**, БИСКів, РИПЕНЬ, **ЯМИ** Ям, БІСКів, ШПЕТки, ШЕПІТ, ЯБЛУниця; • **КИСЕЛівка** Чг НОСівка: **ПЛОСКЕ!**, КАРАБІНівка, КОБИЛещина, КОРОБчине, Селище, РОЗІВка; • **КИСЛівка** Кв ТАРАЩа: **ПЛОСКЕ!**, КИРДАНИ, КІВШувата, ВОВНянка; • **КИСЛИцьке** Вн Томашпіль: КОМАРгород; ГОРИШківка, ЗаБІЛяни, **ЯЛАН**ець Іран; • **КИСЕЛівка** Хс БІЛозерка: **^БАРВІНОК**; ЯСна ПОЛЯна, ПАРИШеве, ПОСАД-Покровське, Червоний ПОДіл, ТОКАРівка, ШИРОКа Балка; • **КИСЕЛівка** Хм Кам-Под: **БАРВІНКове**, КОЛУБАївці, СУРЖа, ВІЛЬХовець, ДОБРовілля, РІПинці, НІГІН, МЕЖИгір, ГОРАївка, ТАРАСівка, ШУСТівці; • **КИСИЛин** Вл Локачі: ^ТВЕРДині: **СОСН**ина, ТУЛИчів, КОЛПИТів, ЮНівка, КОРИТниця, ЯСИНівка; • **Кисла** Хк Зміїв: ^**КУКУЛ**івка, **СОСН**ове, КИРЮХи, ДЖГУН; БОРОВА, РЕП'ЯХІВка, БИШКИН, МОХНАЧ, ВІЛЬШанка, ДУДКівка, КАРПівка, ЖАДАНівка; • **Кисла Балка** Пл Пл: ^**КУКЛ**инці, ТвердоХЛІби; **СОСН**івка, ПОРТнівка, ПАТЛАївка, КОПИЛи, ЯСЕНуваате. ВІЛЬХовий Ріг, ЗАБАРяни, ВІЛЬШани, ШОСТАКи, ЯР.

Не бракує і різних згадок про охрещених:

• оз. **КИСЛ.ЯКове** **kēsar** [*kysl*] Caesar + 'Іахбз біля з. ст. Попове, ур. Вел. Кучугури Зп; • **КисляК** Вн Гайсин: ^КАРБівка, ТРУБОЧка, ЧЕЧЕлівка, ТАРАСівка, ОКРАТове, ТИШКІвка; • б. **Головкове Кислице** п Дніпра у с. Козачі Лагері Хс Цюрупинськ: ТАРАСівка, ПОДИ, ПОДО-КАЛИНівка, МИРне; • **Кисличувата** Дп ТОМАКівка: ТАРАСівка, СЕМЕНівка; • **КИСЕЛівка** Дц Амвросіївка: **ШИРОКЕ**, ШИШівка; • **КИСЕЛівка** Мк Снігурівка: **ШИРОКЕ**, БУРХАНівка.

КИТАЙгород < ар. 1) **Qataysfūn** (قطيسفون) Ctesiphon; 2) katai, мн. від ikta.

1) У арабських текстах назву Ктесифона звичайно передають як Ṭaysafūn (طيسفون) або **Qataysfūn** (قطيسفون), також al-Mada'in (المداين) (букв. "Міста", – коли йдеться про великий Ктесифон). Ктесифон став багатою торговельною столицею, увібравши в себе навколишні міста з обох берегів Тигру, включно з елліністичним містом Селевкією. Тому Ктесифон з околицями іноді називали "Міста" (арамейс. Maḥuza, ар. المدائن, Al-Mada'in). **Наприкінці VI – на початку VII ст. Ктесифон був одним з найбільших міст світу** [en.wiki/Ctesiphon]. Викладені підстави достатні аби припустити, що в десятку українських Китайгородів відображений не далекий Китай, а несумірно ближча столиця Персії Аршакидів. Справді, у районних контекстах немає ознак Китаю, натомість є інші ознаки Ірану:

• **КИТАЙгород** **Qataysfūn** Вн ІЛЛІнці: ^Кам'яногірка; **КАБАТН**я Екбатани, **РАЙ**ки, **КАЛЕН**івка, **ДАШ**ів, БІЛки, КРИШТОПівка, ПриВІЛЬНе, БОРИСівка, ВАСИЛівка, ГОНОРАТка, ПриБЕРЕЖне, МОРОЗівка, ТАРАСівка 2, ОРАТів 2, КУПЧинці, КРАСненьке, БЕРЕЗівка, РозСОХувата, СИНАРна, ВолодиМИРівка, ПАРХОМівка, ЯКУБівка; • **КИТАЙгород** **Qataysfūn** Хм Кам-Под: ^ВиХВАТнівка, **ЛЕН**івка; **Параї**вка, **СУРЖа** ^Кадиівці, **СУРЖ**инці, **БОРИШ**ківці, **ОЛЕН**івка, **ВІЛЬХ**овець, **БАРВІНК**ове, КОЛИБАївка, ЧАГАРівка, КАЛИНя, КНЯЖпіль, ЗБРУЧ, ГАВРИлівці, ДОБРовілля, АДАМівка, ЛУЧки, ТЕКЛівка, НІГин, САХкамінь, ВІЛЬНе, УСТя, ТАРАСівка, НововолодиМИРівка, НІВЕРка, ЧУГОР, ДОВЖок, КОЛУБАївці, КИСЕЛівка, ВРУБЛівці, БРОВарі, ДУБИНка;

• **КИТАЙгород** **Qataysfūn** Кр Олександрівка: ^АНТОНівка, ІВАНівка, ТриЛІСи, СЕВЕРИНівка; **ПЛІШ**ки, ЛюбоМИРка, **ОСОТ**а 2, **СОСН**івка, ОМЕЛЬгород, ІВАНгород, СТРИМівка, СТРЕМещине, ВЕРЕЩаки, ЯСинуватка, ЯСенове, БІЛяївка, МИХайЛівка, БОВТишка, ТАРАСівка, КРИМки; • **КИТАЙгородка** **Qataysfūn** Дп ТОМАКівка: **МИР**ове, **МИР**олюбівка, ВолодиМИРівка, **ВІЛЬ**не, **ІЛЛІ**нка, НАСТАСівка, МИХайЛівка, ВищеТАРАСівка, ЖМЕРине, КИСличувата, ВЕСЕЛа Долина, ТАРАСівка, ПОДИнка, ЧЕРВОНі Луки;

• **КИТАЙгород** **Qataysfūn** Вн ТРОСТЯНець: ^ДОВЖок 2; **ОБОД**івка, **БЕРЕЖ**івка, **ОЛЯ**ниця, СЕВЕРИНівка, ДУБИНА, КОЗИНці, ГОРДІївка, ЛЕТківка, КРАСНОгрка, СТРАТІївка, ЦИБУЛівка; • **КИТАЙгород** **Qataysfūn** Дп Царичанка *сар-: ^РУДка; БЕРЕГове, **КАЛИ**нівка, КУЩівка, КУРИлівка, ТАРАСівка, ПЛАВещина 2р, ШУЛЬГівка, ЦИБУЛЬківка; • руч. **КИТАІ**вський **Qataysfūn** Кв КСв: ^зат. КИТАївська = Чернеча, КИТАЄве ^САМБУРки ^МИШОЛівка.

2) Інша можливе пояснення ар. ката'і – мн. від ikta 'ділянка, надана воїну за службу' – такий висновок стає можливим з контекстуальних міркувань.

За книгою Л. Похилевича:

1. "МИШОЛівка за 3 версти від Пирогова на березі Дніпра приміське село... На порослих лісом пагорбах навколо МИШОЛівки знаходяться пустині **КИТАІ**вська і ГОЛОСІївська" [Похилевич, I, 32]. Урочище "САМБУРка з хутором і пасікою" [Похилевич, II, 226]. Довідка as of 2017: Мишоло- < Mihl, Голос- **Golāš** 'Вологез', САМбур- < ар. у Єгипті Sanabar 'смола'. "The Parthian form of the name, the oldest, is Walagaš. In Middle Persian it is Wardāxš, in Pahlavi Walāxš. The forms Walāš, Balāš, and even **Golāš**, attested especially in New Persian and in Arabic, are later" [Chaumont, E1].

2. **Халаїмгород** (= Городківка [Encarta] Жт Бердичів). "За переказом мешканців Халаїмгород у давнині звався **Китайгородом** + і мав кілька церков (?!). Село тепер поділяється на 5 частин або кутків, званих: Городок, КАЛІНівка, **ОЛЕН**дри, **ГОЛ**еші й Піски" [Похилевич, I, 226]. Довідка: ар. Халім 'добрий, лагідний', один з епітетів Аллаха [Гафуров, 202] (множина **халаїм**), пахл. **Голеш**- < **Golāš** Walāxš. За 6 км с. **Агаровка**

[Encarta], тепер ГАРАПівка, і ГАЛЬЧин < **Golāš**, далі ЯРОПовичі араб, за 25 км – Ягнтин. (Арабізм *халаїм* знову загадково спливає за 100 км на схід у назві хутора й болота ХАЛАІМ біля с. Шпильки під Києвом [СМГУ, 300]: але ж неподалік тут знову Китаєве.)

3. Ягнтин (ЖТ Ружин), село при річці Раствавиці... "У мешканців зберігся переказ, що Ягнтин колись звався **Китайгородом**+ і містив у собі значне населення, винищене татарами. І дійсно, в околицях села розташовані якісь стародавні вали, є рештки двох фортець або замків, ...особливо вражає безліч могил, яких налічено: 4 великих, 5 середніх і 811 малих" [Похилевич, I, 176]. Довідка: РАСТАв- < Рашт, поблизу МОВЧанівка < мульк-. Топооснова Ягн- з'їстивна з перс. ahan 'залізо'.

4. **НАСТАШКА** Кв БЦ. "У мешканців щодо давньої історії Насташки існує така легенда: «У давнині, до татарської навали... на місці теперішньої Насташки існувало місто, зване **Китай-городом**+. Не раз його руйнували й спустошували вороги. Кінець кінцем усе місто було спалене, мешканці розігнані й забрані у полон...»" [Похилевич, I, 412]. Довідка: неподалік – передмістя Таращі МУЛОВщина < мулло-.

5. **Мукша-Китайгород**+ (на сучасній карті "Жовтневе"), Хм (Кам'янець-Подільський) [Encarta], неподалік знову ГОЛОСків, ВРУБлівці, КАДИївці, кУДРинці...

Таким чином, повторювані репліки арабських прототипів у контекстах топонімів від основи Китай- спонукають до припущення про те, що її теперішня рецепція як "Китай" виникла внаслідок народної етимології. Прототипами основи в арабському мовному матеріалі можуть бути: 1) ар. **Qatay**sfūn (قطيسفون) 'Ктесифон', у VI-VII ст. – одне з найбільших міст світу; 2) ар. ката'і – мн. від ikta' 'ділянка, надана воїну за службу' (деталі див. Тищенко 2011, 40–44). Див. II. ЗАКІТНЕ, ФАЙВКА, ФАЙГОРОД.

• **КИТАЙгород**+ **Qatay**sfūn = *Халаїмгород* = Городківка [Encarta] ЖТ Бердичів: **НИЗ**гірці, **МИР**не, Любо**МИР**ка, **ГАЛЬЧ**ин, **КУСТ**ин, АГАТівка, КРАСівка, БЕРІЗки, **МИР**ославка, **РЕЯ**, **РАЙ**городок, ПОЛОВОцьке, **ОЗА**дівка, ЖУРБинці, ГАДОмці, **РІГ**, СОЛОТВИН, **РАЙ**ки; • **КИТАЙгород**+ **Qatay**sfūn = ЯГНтин ЖТ Ружин: ^**ПЛОСК**а parsk-; БЕРЕЗЯНка, ПриБЕРЕЖНе, БіЛилівка, САХни, ВІЛЬНопілля, ЯРОславка, Не**МИР**инці, РОГачі, **НИЗ**гірці, РОСТАвиця; • **КИТАЙгород**+ **Qatay**sfūn = **НАСТАШКА** пахл. **اناستاج** *anāstag* [n'stk'] = **ānāst**, **spoilt**, **destroyed** Кв БЦ: Володи**МИР**івка, ВІЛЬНа ТАРАСівка, ВАСИЛів, КРАСне, МАТЮШі, **ОЛІЙ**никова Слобода, ВІЛЬШанка 2, ЧЕРКАС 2, ОДНО**РІГ**, ПОТіївка, **СОРОКОТ**.Яги, СУХОліси, ТАРАСівка, ЧЕПИЛіївка, ШКАРівка?, ЧМИРівка.

р. **КИЦЬКУВА**та Чв, **киця-баба** kit, па. qudyk 'чаклун'
бол. КІЦине у с. Королівка Кв Макарів.

КИЯН.ЦІ [Encarta] См < Ὠκεάνη 'Ніл' + -ці. Виявлена етимологія цієї назви остаточно дискредитує уявного Кия: Ὠκεάνη > *кияни*, *Киянгород*, *киянка*. Тому збережена Енкартою стара назва *Киянці* замінена на карті офіційним новотвором "Кияниця": а що, хіба це не те саме?

Завдяки Діодору Сицилійському відома одна з давніх назв Нілу – Океане: Ὠκεάνη [Diodorus, Lib. i. 19, 4]. Її згадує серед "варіантів" і Г. Верет:

Nile [Geo ID: 3943] **G** Νεῖλος - Αἴγυπτος - Αετός - Γαίωv - Σίρις **L** Nilus - Geon - Giris - Aegyptus - Triton **E** *Н'ру - Н'ру-сз - Рз-ур-сз* **Var.:** Neilos (Nilus - Nile) - Aegyptos - Aetos ('Eagle') - **Okeane** - Gaion (Geon) - Siris - Giris - Napi - P-ir-aa ('The great river') **Ethnic:** Neilaios - Neilaios - Niliacos - Neilotes **Status:** river: potamos; fluvius; flumen; **ir** **Ident.:** P-sebet-p-ir-aa (10795), U04b T-achi-n-Napi-aa (13932), U04b Tz-sdf-n-Н'ру-сз / Tsatphe (7736) **Note:** cf. also the adjectives 'N(e)ilogenes' ('Nileborn') and 'N(e)ilo-brochos' ('inundated by the Nile'), the noun neilometrion ('nilometer'), and the Neilaia festival [Verreth, 466].

Як видається, це міг бути досконалий прототип для топооснови Киян-: афереза цілком пояснює віддаленість завдовжки у два склади ненаголошеного О- від наголошеного складу з -а-. З-поміж багатьох реплік пощастило лише одній, де -к- не було, а пізніше -ц- не дало забути про "оцеян":

• яр **ОЦЕЯН**ський Ὠκεάνη л Верх Дворічної Осколу [СГУ, 407] Хк Дворічна: МАСЮТівка, **ГРАК**ове, **ШАПОВАЛ**івка, **ЛИХОЛОБ**івка *Lyko- + λав*, ШЕПЕЛівка, ГРЯНИКівка, РІДКОДУБ, БЕРЕЗове, НовоУЖ.ВИНівка, ПоГРІБН.ЯКІВка, ПЛЕСКАчівка, МАНЬКівка;

<<б. **НЕЧАЯНА** Ὠκεάνη? л СУХОго ЯЛАНчика п Мокрого Яланчика, вп. в Азовське море; поряд б. Несподивина [СГУ, 387]; антропонім Кондрат **НЕЧАЄН**ко Ὠκεάνη.>>

У суфіксі назви с. **Киянці** [Encarta] явно йдеться про прибулих з океану, то ж ідеологи й замінили її на карті на *Кияницю*: • "Кияниця" = **КИЯНЦІ** [Encarta] Ὠκεάνη 'Ніл' См См: ^ХРАПівщина, ІВОЛЖанське; **СиМо**Нівка ^ЛЮБачеве, **ШАПОШ**никове, Вел. **ЯР**; **СЕМЕН**івка, **СИР**оватка Σίρις, **ОЛЕКСАНДР**івка, **ХОМ**ине, **БІЛ**оводи, **ЛОК**ня, ПереХРЕСТівка, КІНД-РАТівка, **КОС**івщина, **ГАЙ**ок, ЧЕРНЕцьке, **РОГІЗ**не, **БІЛ**оУСівка, **СУХ**анівка, **ТЕРЕШ**ківка, БУЦикове, ТОКАРі, **ОПОЛОН**ське, **ЮНАК**івка, ТАРАСівка, НАТАЛівка;

• *Kujanice* Ὠκεάνη **U** Cz 42 аб: ^в'ітік Одри; однак само село – на витоку р. Olesnice Alashia 'Кіп' л Т'унека л Morava; Rad**VAN**ice, **SOBIS**ky, **ROKYT**nice, **BRODE**k;

• стр. **КИЯН**ський Ὠκεάνη п Шлямарки у с. МЕНЬківка ЖТ РадомиШЛЬ (на 1 км-карті): став **ПАПІРЯН**ський (*παπίριος* зроблений з папірусу (βάρις **Plut.**) – отут уже ніяк не вийде байка про пізні

виробництво паперу). у м. Радомішль [СМГУ, 165], ЖАБОЧ, р. КРУЧКА у с. Дубовик, ТЕКЛЯНІВКА, ХОМІВКА, ур. СЛІПий ГРУДОК, ЗАНЬКИ, КРАСНОБІРКА, р. МИРОЧ у с. МИРЧА, р. ГЛУХІВКА, ГЛУХІВ 2, ФИЛОНІВКА, НЕГРЕБІВКА, ЗАБІЛОЧЧЯ, р. БІЛКА, Перемижжя, ГРИШКІВКА, ЮРІВКА; • *Кияни* Ὠκεάνη Хк Богодухів: ^ЗАМНИУСИ ^СУХИНИ ^СКОСОГОРІВКА ^ГАВР.ИШІ; **СЕМЕНІВ ЯР**, ЦОГЛІВКА, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, ГУБАРІВКА, ШАРІВКА, КУП'ЄВАХА, БАБАКИ, ЩЕРБАКИ, ЗАБРОДИ, БРАТЕНИЦЯ ^ІВАНО-ШИЙЧИНЕ, БАБЕНКИ, САХНИ, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, КОПАНКИ, ЯРОШІВКА, САЗОНО-БАЛАНІВКА, РІПКИ, СІННЕ, ДУБИНЕ, ШУБИ; • *Киянка* Ὠκεάνη Жт Новоград-Вл: р. ЖУКІВКА, **БОРИСІВКА**, КОРИТИЩА, ЯВОРІВКА, ЗВЯГЕЛЬ+, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, СУХОВОЛЯ, **БЕРЕГОВЕ**, ТАРАЩАНКА, НЕСОЛОНЬ, ДЕРАЖНЯ 3, КАНУНИ, ЯРУНЬ, ВИШКІВКА; • *Киянка* Ὠκεάνη Жт Ємільчине: ^БОБРИЦЬКА БОЛЯРКА, ГАННОПІЛЬ, ЄВГЕНІВКА, **КРЕМ'ЯНКА** люди Іоанна, **ОЛЕКСАНДРІВКА**; крин. **КИЯНЦЕВА** Ὠκεάνη у с. **СИМОНИ** ^БРІДОК, ЯМЕНЕЦЬ, бол. **ПОЛИ-КУРИ** (ур. пагорб *Палекурів* "у дачі Масандрівській" етимологізував А.О. Білецький з *Παλαίχουρ < Παλαιοχώριον [Белецький]) [Тищенко 2006, 236] у с. КОЧИЧИНЕ вірм. хаџ 'хрест'; БЕРЕЗІВКА, -НЯКИ, **СИМАКІВКА**, **СИНЯВКА** дслов. стынъ 'вежа, башта', р. ЦВІЛЯ = Гать у с. Вел. ЦВІЛЯ, р. **СУКИЧ** п РОГІВ ЦВІЛІ Случі, торф. ЦВІКОВИЩЕНСЬКЕ у с. БАРАШІ; р. ЯСТРУБЕНЬ **ЗІСТАУРОС** + āb = Ястребень л УЖА Прип'яті, р. **ЯБЛУНЕЦЬ** Ἀπόλλων, -ець 2, -івка, АПОЛЛОНІВКА Ἀπόλλο, ПОЛОНИЧЕВЕ, ОМЕЛУША, ГОРБОВЕ, КРИВОТИН, СОРОЧЕНЬ, ВЕРБИ, ВЕРЕСІВКА, ЗЕЛЕНИЦЯ, КАМ'ЯНОГІРКА, -КА, **ЗАРОВЕНКА**, САДКИ, ВІЛЬХІВКА, ВІЛЬШАНКА, ХМЕРИН; бол. ЮРКІВКА у с. УСОЛУСИ, КОПАЧІВКА; Червоний Бір *КРАСНИЙ БОР, РОГІВКА; • *Киянове* Ὠκεάνη Лг Троїцьке: ^БЕРЕЗІВКА, ГОЛОВКОВЕ; БОРИСІВКА, **ІЗВОЗНИЙ ЯР**, РІДКОДУБ, СОНЦЕВЕ, ШАТКІВКА, ЯМИ, ТАРАСІВКА, ЛОЗУВАТКА, ЧОРНЯВКА, СОЛОНЦІ, СИРОТИНЕ, КОЗАРІК, ОЗЕРО, ДЕМИНО-**ОЛЕКСАНДРІВКА**, БАБИЧЕВЕ, БАРАН.ИЧЕВЕ, БАБОДИНКА ^ТАБАЇВКА ^БОГОМОЛІВКА ^**ОЛЕКСАНДРІВКА**; ШАПОВАЛІВКА, АРАПІВКА;

• *Киянівка* Ὠκεάνη Вн Бар: ^МИТКИ; КОПАЙ, МИРНЕ, КАНОНИЦЬКЕ, ВЕРХІВКА, ПРИМОЩАНИЦЯ, ЗЕЛЕНЕ, МАР'ЯНІВКА, **ГАЙОВЕ**, ГАРМАКИ *гром-, КОЗАРІВКА, БУЦНІ, ПИЛИПИ, СЕФЕРІВКА, ІВАНІВЦІ, АНТОНІВКА, МАНЬКІВЦІ, ГОРЯНИ, ЛУКА-БАРСЬКА, ПОПІВЦІ, ВЕРЕШКИ, ТЕРЕШКИ, **ГАВР.ИШІВКА** ^СЕМЕНКИ, БІЛ.ІЧИН, ЯЛТУШКІВ, **ХОДАКИ**; • р. *Киянка* Ὠκεάνη л ГУЙВИ у нп БІЛОПІЛЛЯ Вн **КОЗЯТИН** (пор. Попова **ХОЖА**): ЧЕРНИЧКИ, БРОДЕЦЬКЕ, ДУБИНА, ВЕРБОЛОЗИ, КОРИТУВАТА, МУХУВАТА, ВОВЧИНЕЦЬ, КАТЕРИНІВКА, **БАРАЖ**, ЛОЗІВКА, ГЛУХІВЦІ, ІВАНКІВЦІ, МАХАРІНЦІ, ПУСТОХА, САМГОРОДОК *шам. ПАНАСІВКА ^ПУЗИРКИ, **СЕСТРИНІВКА**, ТИТУСІВКА, СОШАНСЬКЕ, ЮРІВКА. Хожаки? ХАЗЯІН < *ходжа*, через білоруську *хадзя* [Фасмер, IV, 254].

• р. *Киянка* Ὠκεάνη = РОКАЧ = МИРЧА л РОКАЧА ІРПЕНЯ Дніпра у с. Микуличі Кв БОРОД.ЯНКА: р. **РОКАЧ** ерґатнс: (Gk); Workman who works the soil, producer / **Ρακωτις?** = р. **МИРЧА** мнр: (180а); m. Shore of river, с. **МИРЧА**, ОЗЕРА, ОЗЕРЩИНА, ВИШНЯКИ, НЕБРАТ, ПОРОСКОТЕНЬ *орґост- **έρῡαστιχοί** оі мастеровые, рабочіе Ролуь.?, ДРУЖНЯ, **ЛУБ'ЯНКА**, **ЗАГАЛЬЦІ** žаgł-, МИГАЛКИ, **КОБЛИЦА**, ШИБЕНЕ, КРАСНИЙ **РІГ**;

• *KIJanka* 139 b2 PULAWy: rz. Wisla, BAbin, BARYCZ, rz. ILZanka, SZYMANow, RAFALow [Encarta]; BRACiejowice, rz. CZERNiawka; • *KIJany* 174 b1 Tarnow: ^MORAWIANy; rz. Wisla, RACHWALowice; MORsko. SIERoslawice Σίρις, rz. USZwica, KOPacze, WIETRZYchowice; • *KIJany* Kościelnie 141 a23 LUBLin: rz. WIEPRz; CZERNiejow ^ROKITno; JAKUBowice, ZABJa Wola 2 ^GLUSZczyzna ^CZERNiejow; TURka, TREBACzow; RUDka Kijanska, Wolka Kijanska; • *KIJanki* Podkarp. ^Wojanow [Encarta]: rz. MURYNa, PRZYrwa, KORABina, ZMYSLow.

З топоосновою Киян- фонетично тотожна назва дерев'яного молотка-киянки, вживаного у **конопатці** човнів. Відомі й форми без йотації: рос. "*кианка* Тул. 1881, Вят. = *кианка* Калуз., Орл., Яросл." [СРНГ, XIII, 192]. Етимологічно *кианка* виглядає як похідне від збереженого у периферійних архаїзмах рос. "*киян* Вят., Півн.; *киян-море* Нижегород., Дон., Смолен., Урал., Півн." [СРНГ, XIII, 252]. У М. Фасмера: "*киян*, див. *океан*" [Фасмер, II, 243], "*океан*, народн. *киян-море* у казках і замовляннях (Даль), києворус., дслов. *океань* гр. Ὠκεανός (Изб. Святос., 1073 р.). З гр. Ὠκεανός 'море, океан' (Гомер, Гесіод)" [Фасмер, III, 128].

Так вимальовується схема етимології, де все виглядає незвично й інакше, ніж "прийнято": первинною формою є *киян-*, далі р. *Киянка* під Замковою горою на Подолі, похідне від неї і від *океана* – *кияни*, яке зберегло лише місцева українська традиція. Далі як плід (уже тоді) народної фантазії – **міфологема Кия**, і лише з неї – ойконім *Київ* і саме ілюзорне **сприйняття** слова *кий* як пари до *кианка* та псевдооснови до *киян*:

• р. *Киян(к)а* Ὠκεάνη п **ГЛИБОЧИЦІ ПОЧАЙНИ** = **ПИЧАНЯ** Ὠκεάνη (Новг. літ.) (*по- Ὠκεάνη; пор. р. ПОЧАНКА *по- океан- у Глухові; чергування звичайне: око - очі, [очанка] 'кравник') у м. Київ Кв КСв: **СИРЕЦЬ** Σίρις, **РЕП'ЯХІВ ЯР**, р. **ЖУКІВКА** вп. у Дніпро нижче Китаєва у Києві [КС, 202]; **ХМІЛЬНА**, **БІЛОГОРОДКА**, БУЧА, ГОРЕНКА, -еничі, ТАРАСІВКА, ЮРІВКА.

У такому разі ніяк не на гр. Ὠκεανός, а саме на зафіксовану Діодором назву Нілу Ὠκεάνη 'Ніл' вказують форми з кінцевим пом'якшенням – слідом кінцевої "ети" -η у ерчику -ь [киянь] Ὠκεάνη 'дерев'яний молоток боднаря' (Желех.), *киянь-море* Ὠκεάνη Новг. 'океан, відкрите море'" [СРНГ, XIII, 252], пор. польс. [kijań] Ὠκεάνη 'дерев'яна палиця; дрюк, дерев'яний молот', ст. kijania Ὠκεάνη 'праник', слц. [kijań] Ὠκεάνη 'довбня, товкач' [ЕСУМ, II, 442].

Головна методологічна похибка офіційних досліджень етимології цієї групи слів закладена далі: "очевидно, [це] експресивне збільшувальне утворення від *КИЙ* (праслов. *kyj*)" [ЕСУМ, II, 442]. Усе навпаки. НЕ БУЛО ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО *kyj* – це теоретичний конструкт, наукова фікція, яка легалізувала міфологеми. РАЗОМ З НАРОДНОЮ КАЗКОЮ ВЧЕНІ ПОВЕЛИСЯ НА ІЛЮЗІЮ "експресивного збільшувального утворення" – а його не було. Був прототип *Ῥκεάνη*, який дав запозичення *КИЯНЬ Ῥκεάνη*, *КИЯН*: втративши першу голосну прототипу, ці слова ПОЧАЛИ СПРИЙМАТИСЯ ЯК НІБИТО "збільшувальні утворення" до чогось іншого, що й зумовило пізніші фантоми **Кий*, **Київ*, **кий* і фіктивне "праслов'янське слово *kyj*": "наукова віра" в реальність цього новоробу така, що вже й зірочку перед ним перестали писати. За такою "логікою" ("*кий* від нібито збільшувального *КИЯН*") не менш успішно можна виводити *сап* від *сап'ян*, *бур* від *бур'ян* і *бій* від *боян*.

З нової історії мовних контактів цей тип самооблуди добре відомий – як-от нідерл. *zondek*, нім. *Sonndecke* > *зонтик* → *зонт-ик* > "**зонт**", або данс. *flaske* 'пляшка' > рос. *фляжка* → *фляж-ка* > "**фляга**", слат. *buticula* > *бутылка* = фр. *bouteille* > *бутель*, звідки свіжий новороб "**бўтыль**" (це не ті ж пари, що *рука* ~ *руч-ка*, *нога* ~ *ніж-ка*, де друге справді є похідним від першого). Ніхто з освічених філологів не стане виводити *зонт-ик* ВІД *зонт*, *фляж-ку* ВІД *фляги*, чи *дояр-ку* ВІД *дояра* (тут редеривація). Так само й *дит-ина* походить від *діти*, *риб-ина* від *риба*, *намист-ина* від *намисто*, а *КИЯНИН* від *КИЯНИ*, (а не від *Київ*) – хоча "за мовною логікою" (не за реальною історією) **здається** навпаки – спочатку форма однини, а потім, *від неї* – множини (або збірні іменники).

І тут час нагадати, що *КИЯНИН* – вторинне щодо реального *КИЯНИ*, але документально НІДЕ не засвідчене як історичне прізвище! У надійній пам'ятці XVII ст., Реєстрі Війська Запорзького 1649 р. [РВЗ-1649], перелічені 27 козаків з прізвищами, **схожими** на *КИЯНИН*, – але жодного разу жоден з них такого прізвища не має (!). Насправді, серед козаків вказані:

- (2) Іван *КИЯН* Мирг., Лохв. с. 398; Федір *КИЯН* Ніжин, Нос.-Коб. с. 472;
- (1) Іван *КИЄНКО* Умань, ЦИБУЛ. с. 219; – (1) Юрко *КИЯНСКИЙ* Кропив., АРКЛІВ. с. 357;
- (14) Семен *КИЯНИЦА* Чигир., Медвед. с. 39; Богдан *КИЯНИЦА* Чигир. Голтв. с. 57; Іван *КИЯНИЦА* Чк Микит. с. 83; Іван *КИЯНИЦА* Корс., Корчов. с. 148, Іван *КИЯНИЦА* Умань с. 203; Матвій *КИЯНИЦА* Умань с. 204; Ігнат *КИЯНИЦА* Чк Богуш. с. 88; Дмитер *КИЯНИЦА* Кв Ходос. с. 299; Корній *КИЯНИЦА* Переяс., Барішп. с. 334; Гришко *КИЯНИЦА* Переяс., Козел. с. 340; Тарас *КИЯНИЦА* Прил., Шкурат. с. 440; Миско *КИЯНИЦА* Мирг., Лохв. с. 397; Іван *КИЯНИЦА* Брасл., с. 235; Андрій *КИЄНИЦА* Чк Марк. 75;
- (9) Каленик *КИЯНИЧЕНКО* Чк Шубц. с. 67; Логвин *КИЯНИЧЕНКО* Чк Кулак. с. 82; сотник Євхим *КИЯНИЧЕНКО* Чк Богуш. с. 87; Павел *КИЯНИЧЕНКО* Чк Богуш. с. 87; Курило *КИЯНИЧЕНКО* Прил., Прил. с. 444; Гаврило *КИЯНИЧЕНКО* Прил., Прил. с. 444, Ігнат *КИЯНИЧЕНКО* Прил., Манаст. с. 454, Павел *КИЯНИЧЕНКО* Брасл., Клебн. с. 240; Євтух *КИЄНИЧЕНКО* Пл Луком. с. 426.

Через століття у реєстрі Війська Запорозького 1756 р. – усе ще 23 прізвища цієї групи: двоє козаків на прізвище *КИЯН*, 17 – *КИЯНИЦЯ*, троє – *КИЯНИЧИН*, один – *КИЯНЦЯ* [РВЗ-1756, 379]. При цьому очевидно, що *КИЯНИЧИН* – це нащадки *КИЯНИЦЯ*, а форма *КИЯНЦЯ* – можлива описка замість *КИЯНИЦЯ*.

То де ж тут підстави для висновку: "**Киян.иця, Кіян.иця, Києн.иця, Киянь** — від катойконіма, «житель Києва, киян.ин» (Горп. 63; Горпинич 34—35)" [РВЗ-1649, 544]? Зв'язок з катойконімом не засвідчено, однак беззастережно сказано, що півсотні прізвищ з дуже стабільною основою утворені ВІД нього. Насправді одним теоретикам здалося, що вони тут побачили *КИЯНИНА*, а іншим здалося, що під цю ілюзію треба негайно підігнати теоретичну підвалину: "катойконім — загальне іменування жителів за назвою місця проживання (відтопонімне утворення). Напр.: м. Київ — киянин, киянка, кияни" [РВЗ-1649, 519]. Засвідчені прізвища утворені не від киянин. Адже тоді слід було б чекати прізвищ **Селян.иця*, **Селян*, **Галичан.иця*, **Галичан*, **Житомирян* (!), **Львів'ян*! Але ж таких нема.

Коли вже про катойконіми мова, то класикою є пізні рос. *киев-лянин*, *киев-ляне*. Чому ж воно не вказане у прикладі як найпряміше і таке відповідне до теоретизування відтопонімне продовження міфологеми? І чому не пояснена ця відмінність місцевого, органічного (= втаємниченого у донедавна не розпізнану історію) *КИЯНИ* від стороннього, механічного (= невтаємниченого в цю прадавню місцеву історію) *КИЕВЛЯНЕ*? Як сказав свого часу проф. В.П. Шеробоков, "життя значно складніше, ніж зрозуміло науковцям".

Отже, у світлі копто-грецьких даних топонім *Київ* виглядає зворотною деривацією від місцевого гідроніма *Кияна* (тепер *Киянка*) або/ й від комуноніма *Кияни*. Це пояснює і незвичну стабільність основи *Киян-* (26 прізвищ від неї у козацькому реєстрі 1649 р., 23 – у реєстрі 1756 р.), і невловимість першоформи назви Києва у старих письмових джерелах. Натомість ці прізвища досконало відповідають **билинним формам** назви міста Києва – *Кіян.овь*, *Кіян.ов(ь)градъ*,

Окіян.овъ (пор. "по городу по Кіянову" і "по городу да **Окіянову**"; Рожанецкий, 44) [СЛН, 78]. Звідси ж, гадають, і назва Києва у скандинавів – давньоісланд. (від *кьяне*) Kænugardr [СЛН, 78]. А першопричиною є все та ж морська плавба до Єгипту: її учасники так захопилися нею на віки, що й не помітили, звідки узялася назва-репліка місцевості тих "океанців". За цих обставин *КІЯНИ* – зовсім не вторинний "катойконім" **від Київ**, як наполягає академічне видання [РВЗ-1649, 519]. Якщо вже йдеться про катойконім, то *кїяни* – "катагідронім" від прототипу *ᾠκεάνη* 'Ніл', а ойконіму Київ залишається та наукова категорія, на яку він тільки й засуговує від свого сумнівно-літописного "початку" – це рафінована, махрова, подвійна (бо похідна) міфологема від вихідної колективної міфологеми Кий.

Справді, про таку дрібницю як *океан* просто забули (щоденне стає непомітним). Натомість з *кїян* видушили "кїя" і досі заклопотані тим, чи був він одразу князем. Аякже, був, бо йому й подітись ніде в убогому, з чужого плеча "князівському стереотипі" мислення, яке його породило (*убогий* – не образа, а синонім наукового поняття "історично зумовлений"). Не міг же він справді з такого мислення з'явитися Адамом, Ромулом чи фараоном. Формат непрестижний: далеко їм до князя. У одних далі германського імпорту не пішло. Вам князів – от вони: *Рюрик*, *Сінеус* і *Трувор* (писар шведської не знав: *hrodrekr* 'стерновий', *sine hus* 'його дім', *thru voring* 'вірна охорона': отакі "князі"). У інших *Кий* ('дрюк, дубина') – явно негерманських кровей, зате нісенітниця очевидніша, – і щастя на віки. Загадка, що і там і там абсурд квітне далі, і йому ставлять монументи. Ошукати можна лише того, хто послідовно цього бажає.

Рис. К6. Ідеологічне уречевлення міфів:
А. Васнецов персоніфікував шведські слова, а
В. Бородай імена неісторичних (уявних) осіб

Ну гаразд, скаже читач, це люди. Але ж і мова терпить такий стан речей? Так. Їй байдуже з тієї простої причини, що це не заважає функціонувати їй як системі довільних знаків: класичним прикладом є англ. *bus*, форма якого – повний історичний абсурд, уламок латинської морфемі родового відмінку множини *-ibus*. А дійшло до такого стану від банального початку *omnibus* '(кінний транспорт) для всіх' (від лат. *omnis*, *omne* 'весь, усі'), потім через громіздке "*automobil omnibus*" і щораз абсурдніші з погляду словотвору форми *autobus* 'омнібус з паровим двигуном' (і вже скалеченим *-bus*), далі те саме *autobus* 'омнібус з двигуном внутрішнього згоряння' і нарешті англ. *bus*.

Схожих ілюзій безліч, – пор. наведену Р. Осташем з посиланням на М. Худаша: "*Кайдаль, Кайдань* – з тюркізмом *кайдан(и)*, за винятком співзвучності, не має нічого спільного. *Кайдань* – слов'янське ім'я-комполіт... : *каи-* «карати, мститися», ...-дань; [пор.] рос. *Кайдал* ... та серб. *Кајслав* ..., польс. ... *Кај*, ...*Каја*». Дослідник обстоює правильність своїх думок через факт наявності антропоніма *Кайдаль* не лише в російській антропонімії, а й у самому Реєстрі, в тому ж Кальницькому полку, що й *Кайдань*" [Осташ, 542–543].

р. **КІБлич, КУБлич** Вн. Див. II. **КОБЛО**.

КІВШОВАТА Кв "Колхідо-град". Ківшувата, у місцевій вимові Ківшівата.

КІЛЬЧЕНЬ Дп, **Келечин** Зк < готс. *kelikn* з гальс. *celicnon* 'башта' [Виск]. Пор. Кальченки См (Білопілля); Кальчинівка Чг (Бахмач); Кальчинівка Дц (Володарськ); Келечин Зк (Міжгір'я); Киликиїв Хм (Славути); Кільчень Дп (Новомосковськ); **Ковчин** Чг (Куликівка).

КІЧКАС = Кучкас Зп "Малий яс (осетин)".

КЛЕВань, КЛЕБан-Бик.

В основі кількох інших ойконімів-реплік цього ж прототипу упізнавана перська морфема множини -ан/ -ун: • **КАПЛ.Ани** κάπηλος купець Дц Тельманове: ^ГРИГорівка, ВИШНеве; Біла КРИНИЦя, ВЕРШинівка, СТЕПАНівка, КАМ'ЯНка, Біла КАМ'ЯНка, СтароГНАТівка; • **КАПЛ.УНівка** κάπηλος купець Пл Пл: ^БЕРШАЦьке, ГЛУХове; **КОП'ЯКИ** *копл-, СЕНі, **КОПИЛИ**, ТвердоХЛІБи; • **КАПЛ.УНівка** κάπηλος купець Хк Краснокутськ: **СИТН**ики, ГРИНів ЯР, КАПРАНське, **СЕНЬКОВА** Балка; • **КАПЛ.УНівка** κάπηλος купець Хк КУП'ЯНСьк: ^При**СТІН**, ПереМОТОВе, **СЕНЬОК**; Лісна **СТІН**ка, АБРАМів Яр, ТАБАЇвка, **СИНЬКІВ**ка дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ἰακός 'грек' 'вежа грецька', **СЕНЬКОВЕ**.

Як з осудом свідчили сучасники, мандрівні ченці нерідко займалися невластивими для ченців справами, як-от торгівлею. Грецькою дрібна торгівля – **καπελική**, і найближчою реплікою цього слова виглядає назва **Коблики** Пл. Сполучається ця морфема і з морфемами -як-, -ян-:

• **КОБЛИКИ** καπελική дрібна торгівля Пл Вел. Багачка: ^ЯКИМове, ДУБ.КОВЕ, Бочкарі; ПавелКІВщина, СУРЖки, ОСТАП'є, СКИБівщина, БілоцерКІВка, ШИРОКе, САЇ, Бур**ЯКІВ**щина; • **КОБЕЛ.ЯКИ** καπελική дрібна торгівля Пл рц: САМАРщина, КИШЕНЬки, ЖИРки, ШЕНГУРИ, ТвердоХЛІБи; • **КОБИЛ.ЯКИ** καπελική дрібна торгівля Чк Звенигородка: ^РИЖАНівка; ЮРКІВка, ЮРКОВе, БОРОВИКОВе, ДемКОВе; • **КОБЕЛ.ЯЧок** καπελική дрібна торгівля Пл Креченчук: ^МАЛИКи, КАРПівка, КелеБЕРДА, МАХНівка; КІНДРівка, ПриШИБ, КРИВУШі, ОСТАПці, РЕВівка;

• **КОПЕЛ.ЯНка** κάπηλος купець Жт Володарськ-Вл (ГОРОШки): ^КОРИТИЩе, ЛИЗНИк, ОЛІШівка, ТОПОРИЩе; ТОМАШівка **Дамаск**, ЯГОДИНка, БОБРИк, КРУК, СУХОВОЛЯ, КАТЕРИНівка, ГАЙКИ, КРАСНОГІРка, КАЛІНівка, ОМЕЛівка, КРАЇвщина, ВИШН.ЯКІВка, РОГівка, СКОЛОБів, ДА-ВИДівка, БЕРЕЗівка, ІРШанськ; • **КОБИЛ.ЯНка** κάπηλος купець Чг Чг: ^БЕРЕЗанка; ХАЛЯВин, МАЛІНівка, ЛОКОТЬКІВ **ЛАКА**† (F) Ракотіс [Vycichl, 172], **ЗАЙ**ці, **ЯГІД**не, **КУВ.ЕЧИ**чі, **ЯКУБ**івка, СЕМЕНЯГІВка, **ЧЕРНИШ**, **ЖУКОТ**ки, **ТАБАЇ**вка, РОГОЩі, ОЛЕКСАНДРівка, ЗАБАРівка жзѣо **jvar**-і ^КОТИ; КОНЮШівка, **БІЛОУС**, МОХнатин, БОБРОВиця.

КОБЕЛ.ЯКИ, **КОБИЛ.ЯКИ** κάπελ-ος 'купець, шинкар'? + 'Ἰακός (пор. прості основи КОПИЛів, КОПИЛля?). Пор. і тюрк. кабил, тур. kabul 'досягати, перебувати' [Севортян, 6, 13].

с. **КОБИЖЧА** Чг, р. **КОБИЩА** Пл < 1) куманс. кобуз 'кобза'; 2) сперс. *kabīz* (cf NPers. *kavīz* and the Gk. loanword *kanīthē*). звідки вірм. **kapič** міра зерна.

Lehngut, wicēzstwo, a, n; wi-

КОБЛО Ль < влуж.

КОБЛО-СТАРЕ 'стара маєтність' Ль; КОБЛин Рв, КОБЛИКи Пл, КОБЛИЦя Кв, КОБЛИЦький Ліс Кв (пор. луж. *kubeltzo*, *kubjelco*), КОБЕЛЕЦьк Вн, КІБЛИЦьке Пл 132, КОБОЛЧин Чв, **КОБА**левиця, КОБЕЛЯки Пл, КОБЕЛЯчок Пл, КУБЛич Вн 1143, КІБЛич Вн 224.

КОБРИНове Чк < перс. *gabr* + -ан. Див. II. **КОПИРІВ** КІНЕЦь.

КОБУД (літоп. назва м. Старокостянтинів) < 1) сперс. *gumbad* [gumbi' | N ~] dome, fire-temple; 1) ?Кобдо у Монголії: можливо, сюди ж і ГОПЧИЦя, КУПЧинці?

КОВГАНівка < тур. *kavga* 'бій'. Пор. с. **Ковганівка** Жт 683; кут. **КОВГАНівка** у с. Харитонівка Чг Варва.

КОВПАКИ Лг, **ковпак** не від тюркського *калпак*, адже воно само з *kułāf* [kwl'p̄ | N *kułāh*] *cap, bonnet*.

пахл. ~**ak** [-k'] | N ~*hak*] *little cap; calyx*. торф. **КОВБАЧий** Мох; с. **КЛОБУЧин** Вл Ківерці.

КОВПита Чг < пахл. *kīp* + монг'. -уут суф. мн.

karb [kɫp] *priest hostile to Zoroaster*. • оз. **КОВПИТ** у с. Міжгір'я Кв КСв: зат. **КЛЕПАНЬ** біля Вишгорода, озера **КЛЕБАН**ські.

Кореневі морфемі історично тотожні (Ковп- = Клеп-; через метатезу плавних); тоді можна припустити й тотожність -ит (< монг'. -ут) = -ан (пор. і форму **КОРБ.УТ**?). Пор. оз. **КОВПине** = **КОЛПине** у с. Заболоття Вл Ратне.; р. **КОВПинка** у с. **КОВПинське** Чг Новг.-Сів.: **КАРАБАНИ**; став **КОВБин** у с. Шевченкове Чк Звениг. і прізви. **Ковпан**; див. II. **КОЛИБАНЬ**.

КОВТ.УНИ Пл, Чк < пахл. 1) *klt* 'ніж'; 2) *gwlt* 'герой'.

Высказанные выше соображения о семантическом переходе 'куча, ворох' → 'имение', 'гнездо' (форма женской прически могла бы быть вторично обозначена словом для гнезда: коса, уложенная гнездом) позволяют объяснить **kob(ъ)lo*, вернее, его возможный основной вариант **koblo*, первоначально — **komblo*, из **kom-lo* с усилением группы согласных *ml* → *mb*. Развитие очень напоминает романскую, или французскую эволюцию *combe* < *cumulus* 'куча (с верхом)'. Это последнее мы и склонны рассматривать как этимологическое соответствие слав. **kob(ъ)lo*, если считать, что и *cumulus* < **kom-lo*-суффиксальное производное от и.-е. **ket-* 'сжимать, напихивать'

Рис. К9. Довідка про слово кубло [ЭССЯ, 12, 46]

КОВ'ЯГИ Хк, КОВ'ЯРІ Лв <

дслов. **КОВЪ** 'злий намір'. Під час рутинної вибірки сталася зупинка: • **ЖУРАВлі** Хк Валки: ^РозСОХівка, ХАЛИМОНівка, **Ков'ЯГи**...

Що це за основа? З очевидністю, тут могло б знову ховатися щось суттєве з кола реалій людей греків, де вже вдалося проникнути в сенс кількох важливих композитів: **Дуб'яги** Пл Зіньків, **Стовп'яги** Кв Переяслав, **Осняги** Пл Гадяч, **Сорокотяги** Кв Біла Церква, **Липняги** Кг Голованівськ, Вел. і Малі **Липняги** Пл Семенівка, **Мошняги** Од Балта, **Бідряги** Хк Харків, **Деряги** Пл Зіньків, **Бересняги** Чк Канів, **Берестяги** Кг Гайворон. Але що міг означати перший складник ойконіма **Ков'яги** серед топонімів навколо назви **Журав.лі** Хк Валки від імовірного прототипу *шурк/в-? Тут у міркуваннях має місце черговий евристичний розрив.

Зі старослов'янських асоціацій сплила аналогія з дслов. **КОВЪ** 'злий намір, змова, підступи, заміри' (рис. 8). Перевірка за алфавітним покажчиком вивела на інший композит з аналогічною структурою – **Ков'ярі** Лв **ПУСТ**омити (ковъ + ІАР 'річка'/ **ФІАР** 'Ніл'): це могло означати, що й теологічні підступи з Нілу теж були розпізнані:

• **ЖУРАВники** Лв **ПУСТ**омити: ^ЧОРНУШовичі, ТАРАСівка; **МАЛЕЧковичі** ^СОЛОНка, МАЛІНівка ^ПОЛЯНка ^МІСТки, МИЛОШевичі, РАДВАНИ, **МИЛЯТичі** ^ЖИРІВка ^Ков'ЯРІ. Тут пряме сусідство трьох топонімів, які не лише синхоричні, але й синхронічні, бо вказують на мелитян, арабів і підступних "ніловиків".

З цього мовного факту розкрився гідний дальшої уваги феномен історичної дійсності. Виходить, у Наддніпрянщині IV ст. могла існувати поширена **громадська думка**, яка позначала села еретиків морфемою **-ков-** 'підступні, небезпечні'. Таке громадське ставлення до них могло сформуватися в колі місцевої суспільної верхівки під впливом офіційної християнської доктрини Костянтинополя.

Морфема **-ков-/ -ків-**, вельми поширена у топонімії України: перший з двох аломорфів наявний у відкритих складах 782 топонімів, інший – у закритих складах ще 1129 назв. У такий спосіб міг бути реалізований суспільний запит (виходить, уже структурованого черняхівського соціуму?) на те, щоб мандрівник міг орієнтуватися у складних перипетіях **духовного життя** тієї доби.

Справді, є суттєва різниця в тому, чи ви збираєтеся зайти до селищ **Пацули**, **Пацали** Пл (де живуть переважно веслярі), – чи до **ПацьКОВичів** Лв (де ці веслярі з богословського погляду підступні). Вам, очевидно ж, не байдуже, чи ваші нові знайомі з села **Омельне** Вл – чи **ОмельКОВе** См, з **Лобачів** Пл – чи **ЛобКОВОго** Зп, з села **Копитів** Рв – чи **КопитКОВе** Рв, з численних **Іванівок** – чи **ІванКОВих**, з **Дідівців** Чг – чи **ДідКОВичів** Жт. При цьому ця підступність – у суто духовних проявах, вона означає, що село привічає ченців еретичних напрямів християнства.

В разі прийняття еретичного вчення село могло отримати **громадський вердикт** від сусідів, з яким мусило існувати у дальших століттях – **Криве**, **Кривець**, **Кривичі**, або з складнішим позначенням відтінків – **КриваЧИНЦІ** Хм, **КривоБОЖове** Дп, **КривоБРОди** ІФ, **КривоКАМ'ЯНка** Лв, **Криво-РІВня** ІФ, **КривоШІІвка** Лг, **КривоРОТівка** Хк, **Крив'ЯКИ** Лв, **КривЧАни** Хм.

Мандрівні ченці і маніхейство. Але у світлі такого осуду варто повернутися вже й до цілком трагічної фігури тієї ж доби – пророка Мані. Знаючи про зв'язок на певному історичному етапі мандрівних ченців-саракотів з маніхейством, спробуймо простежити, чи немає по сусідству з назвами, що вказують на їхній слід, топонімів від ім'я власного пророка Мані, якому належала спроба запровадити у III ст. універсальну релігію, зібрану з положень усіх доти відомих вірувань. І з подивом переконуємося, що такі

КОВЪ¹, -а m.

occurrit in Mar Nik Psalt Euch Cloz Supr Christ Hilf Ochr Mak Šiš Parim Meth Nom Bes

zlý úradek, spiknutí, úklady; злой умысел, заговор, козни; böser Ratschluß, Verschwörung, Anschlag, Ränke; — ἐπιβουλή, στάσις, συστροφή, ἐνέδρα; insidiae, seditio: вѣ же нарицаемъ варавва съ своими ковъникъ съвѣзанъ . иже въ ковѣ оубиство сътвориша ἐν τῇ στάσει Mc 15,7 Mar Nik (въ горѣ Zogr); ꙗды хлѣбы мои възвеличаъ вѣтъ на мѣ ковѣ птериѣсимόν Ps 40,10 Sin Pog Bon Lob Par; sim. Bes 35,255bβ 23 (лестъ Synod 211a 2sq; прѣльштенье Supr 478,14); разоумно же вѣс(тъ) ковъ ихъ савлови ἡ ἐπιβουλή A 9,24 Hilf Ochr Mak Šiš (сѣѣтъ Slepè); сътворше нѣкции wt юдени ковѣ, проклаша сѣ ποιήσαντες συστροφήν A 23,12 Christ; слышавъ же с(ъ)нѣ сестры павла ковѣ ... съказа павлови τὴν ἐνέδραν A 23,16 Christ; иже ковѣ творатъ на тѣ оἱ παροινήσουσιν qui insipient Is 41,12 Zach Grig; подобаетъ помомъ ... ни ковѣ же ни крамолѣ . на нѣ въставляти φρατρίας NomUst 9b 5.

с. крамола, кѣзнь, лѣсть, прѣльщение, распыра, жевница, сѣѣтъ

Рис. К10. Морфема осуду **-ков/-ків-** [SJS, 355]. У сучасних мовах давньослов'янська старожитність **ковъ** представлена в укр. кувати лихо проти кого, на кого 'умишляти

зле, лихе', рос. коварный 'підступний'

Рис. К13. Унікальний історико-топонімічний ландшафт біля с. Борки Вл Любешів: р. Бреща, с. ЦИР, о. Ямки, ур. КОКОВО (тепер бол. КОКВище), бол. ОМЕЛЬне, ур. ВЕРЕТія, ліс ДРИЖИцьке, ур. Хончаліс (*Конча? 'стариця', хон 'колодязь', хан?), бол. Конище [КШ]

КОКОЗівка Пл < узб. 8. қоғоз қоғ'оз папір.

КОКУТківці Пл < ел. *kukti, kukda* захищати КИКТів, КИХті, КОКУТківці; пор. *Cucuteni* Рум.

КОЛИБАНЬ Хм < 1) пахл. *klp* 'маг (ворожий до зороастризму)' + -ан суф. мн.; 2) гр. *κολυμβάω* плавати; 3) лат. *Columbanus* 'ім'я кельтського евангелізатора'.

• КОЛИБАНЬ Хм Хм: РАЙківці, КАРПівці, МАНИлівка, ХОМинці, АРКАДіївці, НАФТулівка, ВОДички, ПЛОСКове, МАЛАШівці, ЗАХАРівці, ОЛЕШківці, Мала КОЛИБАНЬ ^КНИЖківці (!); • оз. КОЛИБАНівщина = КЛЕБАНівщина у с. Грибовиця Вл Іваничі: РОМАНівка, КРЕЧів, ПОРОМів, СОСнина, МОРОЗовичі.

Внаслідок існування у пахлавійській мові паралельних варіантів слів з приголосним -р- або -л- можливим продовженням пахл. *karb* [*klp*] *priest hostile to Zoroaster* + -ан суф. мн. можуть бути не лише оніми Карб-ан, Корб-ан, Корп-ан, Караб-ан, – але і Клебан-, Клепан-, Ковпан. (В дужках слід з прикрістю зазначити, що у мережі під маркою "історії прізвища" Ковпан відверто подано несусвітне: "походить з Жемчу (респ. Бурятія)", хоча "стольник в Овручі Ізяслав Ковпан, 1763 рік"...)

• КЛЕБАН-Бик Дц 728; • КЛЕБАНИ Лв 1013; • КЛЕБАНівка Тр 705; • КЛЕБАНЬ Вн 1312; • оз. КЛЕБАНЬ у смт ТОРЧин Вл Луцьк; • зат. КЛЕПАНЬ біля Вишгорода Кв КСв: озера КЛЕБАНські; • зат. КЛЕПАНЬ біля с. Домантове Кв Чорноб: (під Київс. вдсх.); оз. КОВБАНЯ у кол. с. Вел. ЧЕРЕВАч; • КЛЕВАНЬ Рв 757; • ст. КЛЕВАНЬ См Глухів: р. КЛЕВЕНЬ; • КЛЕВИН Чг 935; • став КОВБин у с. Шевченкове Чк Звениг; • оз. КОВПине = КОЛПине у с. Заболоття Вл Ратне; • р. КОВПинка у с. КОВПинське Чг Новг.-Сів.: КАРАБАНИ; • оз. ГЛОБИньське у смт Глобине Чк. Пор. іст. *Коливань* = Ревель = Таллінн.

КОЛІНці ІФ < імовірна слов'янізація топоніма лат. *Genoa* (genus 'коліно').

Походження назви *Genova* 'Генуя', продовження лат. *Genoa*, вбачають в індоєвропейському корені *geneu-* 'коліно' [it.wiki/Genova#Origini_del_nome]. У районному топонімічному контексті назви ОБЕРТИН (< *Obertenghi*), пов'язаної з історичною реалією "Марка Обертенга", що включала і Лігурию з Генуєю, було зауважено топонім *Колінці*: • ОБЕРТИН *Obertenghi* ІФ Тлумач: КОРОЛівка *Carolus*, БОРТНИКИ *Obertenghi*, ПІДВЕРБці *Orobie*, КОЛІНці **geneu-*, ЖИВАчів, МЕЛЬНИки, ГРАБичанка, ГРИНівці, КУТище, ОЛЕШчин, ЛИСА ГОРА, ДІБРова, ЗОЛОТА ЛИПА, ОЛЕША, СОКОЛівка, ОЛЕШів, АНТОНівка, ОСТРИня, ЛОКІТка, ПОПЕЛів.

Районні контексти інших назв від цієї основи мають кілька повторюваних назв цього ж вектора: • КОЛІНки ІФ Городенка: ^РЕПУЖИНці, ДУБКА; Олієво-КОРОЛівка, ПередІВАНня, ВЕРБівці *Orobie*, ГЛУШків, ЛУКА, ВОРОНів, СЕМИКівці, РОСОХач *Susa*, ПОТОчище, ТИШківці; • КОЛЕНці Кв ІВАНКів: ^КОЛЕНЦівське, ЛЕОНівка; КРАСИлівка, Червоне, ТРОСТЬ, СОКОЛИ, ПИЛЯва, КАРПИлівка; • КОЛІНківці Чв Хотин: ЯРІВка *Orobie*, КРУТЕНЬки, РАШКів, ГРИНячка; • КОЛІНьки Пл Решетилівка: ^ЛИМАН, ЛОБАчі; ШАРЛаї, ХОРОЛЬці **Carol*, СУХОРАБівка, КАЛЕНИки, БІЛОКОНі; • б. КОЛІНО у с. Білозір'я Чк Чк: Червона Слобода; • р. КОЛІНА у с. ВОРОБ'івка *Orobie* Хм Білогір'я: ^ТИХОМЕЛЬ; КАРАСИха ^ТРОСТЯнка, ЯМпіль **Jan-polis*, КАЛІНівка, БОРОВиця 2, КВІТневе, ГУРщина, ЗАГІРці, ІВАНівка, КАРПИлівка, ЖЕМЕЛІНці, Червоне, СУШівці *Susa*; пор. • КАЛЕНа Ву ІВАНава: КРАСнає, КАРСинь, РАДАГАШч, ВАРАЦевічи -bert-, ГАРБаха, ГУТава.

■ **КОЛОГОРИ** Льв < гр. καλόγερος 'монах, чернець'.

Також р. *Суха і Мокра Калигірка; Гологори, Гологірка*. Див. II. КАЛАГАРІВКА.

■ **КОЛОМИЯ** ІФ < гр. καλαμία **kalamía** (reed land) [Verreth, 14] (з наголосом на -і-!). Для письма греки вживали *калам* – перо з очеретини. Це зобов'язує простежити присутність цієї лексеми у складі топооснов. Насправді через свою поширеність і звичність *очерет* – важка для досліджень група назв. Раніше ідентифікувати належність цієї групи топонімів до реплік грецького кола прототипів було б значно важче (без "артпідготовки" назв конфесійної тематики). Відколи ж відкрито загальну картину цих впливів, тепер уже не підлягає сумніву, що саме грецькими очима побачені і саме грецьким словом названі були *очеретяні зарости* – гр. καλαμία **kalamía** (reed land) [Verreth, 14] (з наголосом на -і-!). Окрім звичайного вжитку як географічного ландшафтного терміна, слово трапилося і в ролі конкретної власної назви селища у Верхньому Єгипті **Kalamías – U19** [Geo ID: 4717] **G** Καλαμίας **Var.:** Kalamias (Kalamia) ('Field of reeds') **Status:** village: chorion. Звичайне ландшафтне поняття в Єгипті, цей грецизм став в Україні прототипом кільканадцяти гідронімів і ойконімів від основи **КОЛОМІЙ-/Коломий-** з хрестоматійною відповідністю укр. -о- < гр. -а- (комора < καμάρα, корабель < καράβιον). Лише завдяки вірності місцевих людей історичній традиції української вимови половина цих назв досі зберігає правильний етимологічний голосний прототипу **-і-**: річки **КОЛОМІЄць** Рв і **КОЛОМІЙцева Долина** См та нп **КОЛОМІЇвка** Мк, **КОЛОМІЙ-цева Долина** См, **-цеве Озеро** Пл, **-ці і -цеве** Дп2, **-цеве і -цівка** Чг, а також прізвище Коломієць. Інша, допитлива половина громадян віками морочиться з фантомною орфографією: якщо від слова *мити*, то слід писати **-мий**, а якщо по-культурному, то і **-мой**, і навіть **Коломеја**. При цьому те, що *коло* – це ж не *колесо*, їх давно не турбує: "Мити чи не мити? – от де питання".

Як же насправді дійшло до такого забуття? Змінилося кілька поколінь, греки переродичалися з сусідами, їхні нащадки стали нашими предками, і замість ясних і очевидних, цілком раціональних позначень очерету прийшли коломийні середньовічні забобони. За свідченням Л. Похилевича, першу бруківку з Києва прокладено у 1850-х рр. – Брест-Литовське шосе. Доти ж, віками існуючи у бездоріжжі, земляки тішилися наївними байками про чистюль-подорожніх, які все мили, й мили, й мили ті вічно забрехані "кола". Але не усюди. Виключно у призначених для цього місцях – *Коломиях* і *Коломийцях*. Самі ж вони далі їздили на колесах, а не на колах, і напевно ж їх зрідка справді мили. Тому й досяжний їм стан знань втілили у написаннях з **-мий**. Замість цього слід було поцікавитися, що таке грецькою "каламія".

■ **КОЛОНА, КАРАВАН** < пахл. Див. II. **КАРАВАН**.

kārawān [k'lw'n | Р k'rw'n, N kārwān] **caravan, military column.**

■ **КОМАНЬ, КУМАНІВ** Чг (km'n 'лучник') – NB Лушники.

■ **КОМАРІВКА** < 1) пахл. **kamar** [kml | N ~] **waist; belt, girdle;** 2) гр. καμάρα 'усяке перекрите приміщення'; 3) ар. 'Омар 'халіф Омар'.

■ **ПОТ. КОНДЯКІВСЬКИЙ** < пахл. **kundāg** [knd'k' | M qnd'-, N kundā] **magician, soothsayer, чаклун, ворожбит.** Пор. і р. **КИНДЮХА**, прізви. **КИНДЯКИ**.

• **ПОТ. КОНДЯКІВСЬКИЙ** в УГЛЯНСЬКІЙ С/Р Зк Тячів: ^КОЛОДне; ВІЛЬХІВці, чик, КРАСна, ТАРАСІвка, ПІДПЛЕША, РІВНе.

■ **КОН'ЄКТУРИ РЕДАКТОРІВ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ** – різновид штучно змінених топонімів. Під приводом "нормування" начебто "стандартизоване" "Кінецькут" вказано замість Коничкут; Клебанівщина замість Колибанівщина [СМГУ, 46]; Ковбані замість Кобані, Кубані; КУВшинове (!) замість КИВшинове 45; Збища замість Збитча 41.

■ **КОНОПНИЦЯ** Льв < Κάνοπος 'Каноп'.

Грецькі варіанти ім'я сусіднього до Олександрії Єгипетської міста *Кано́п* (гр. Κάνοπος, Κάνοβος, лат. Canopus) на Кано́пському гирлі Нілу (Кано**b**ikon Stoma) стали прототипами реплік в Україні *Конопківка* Тр, *Конопниця* Льв (пор. *Конопниця* у Македонії), р. *Коноп'Яниця* Кв: останній гідронім пояснює еволюцію основи Κάνοпj- > Конопл- у часи появи слов'янського "L erentheticum" після губних приголосних. До всього, формуванню основи Конопля- мав сприяти один з кількох варіантів грецького топоніма: *Κανωπιός* [Verreth, 326]. Наголос і звуковий склад форми Κάνοβος дають підстави для пов'язання Κάνοβος-ος і *Канів* (= 1246: **Canove** [Plan de Carpin,

345]). Отже, також Конов.ка Чв, -иця Тр, Кон.ів Лв, -ева Вн, -еве Кг, Кан.ава Вн, -ави Пл, Канів.ка Кг, Хм, -ське Зп, -цеве Хк, -щина Чк, Чг, Пл.

Районні топонімічні ландшафти назв від основи Коноп-/ Канов-:

• КОНОПківка Κάνωπος Тр Теревовля {ПАПІРня, **ГОВИЛ**ів 2, **ТЮТ**ьків, ЗАРВАниця, **СЕМИК**івці, СОРОЦьке, СУЩин}; • КОНОПниця Κάνωπος Лв Пустомити {^БІЛО**ГОР**Ща; БІЛка, СУХоріччя, РАДВАни, СОРОки, ХОРОсно, ЯСТРУБків, СОЛОНка, НаГОРЯни, ЧИЖиків, ЧИШки ^БЕРЕЖани, ТАРАСівка ^ЯМПіль};

• **КАНІВ** = 1246: **Canove** [Plan de Carpin, 345] Κάνωβος Чк рц {р. ШАНДра біля с. БЕРЕСНЯГИ ^ОРЛОВЕЦЬ; **БУЧ**ак вωτς 'бойовий стрій'; бол. ЖАБОКРЮКівка жав у с. МАРТИНівка, ПИЛява Фили, ПОПІВка, СИНявка дслв. сγνγ 'вежа, башта', **МОНАСТИР**ок ^ТРАХТЕМИРів, ТРОСТянець, СУШки, ТРОЩин, **ЧЕРН.ИШ**і; ЛУКа ^БАБичі, **ОЗЕР**ище, ЛАЗІРці, РАЙок, **БОБРИЦ**я, ЛУКОВиця, **РЖА**Вець в.αρ.υιη 'конопатити';

На можливі обставини переосмислення основи КоноТОП- вказує назва лісового ур. **КоноWROC**іє (тобто, 'ті, що повернулися з Канови' – тоді КоноТОПу 'ті, що потонули, пливучи до Канови?'). Однак стосовно етимону основи Конотоп- думка змінилася після дальшого освоєння матеріалів про основу Мариц- (див.):

• **KANIE** 142c1 Pl Chelm: {'лісові ур. **КоноWROC**іє [SG, IV, 352] Κάνωβ- ^**KONOP**czysko, las **LIPÓwki** [SG, III, 804-1]}, **KANIW**ola, **КоноТОПу** [Encarta], **MARYS**in μαρнс 'Верхній Єгипет', **ALE-KSANDRIA KRZYWO**WOLska, KRASne, Stołpie (червенське місто), Dobro**MYSL**, ZAWADów-ka, **PARYPS**у, CZARNy Las, WIERZBica, KROBonosz, PLAWanice, CZERNIEJów, OLEńówka (для подальшої аргументації тут дуже важливе районне сусідство Konotopy - Marysin).

До прототипу Канопу була нагода звернутися ще раз у зв'язку з імовірною реплікою назви гр. Ωκεάνη 'Ніл' в апелятиві киянка. Киянку вживають аби **конопатити** човни, а для **конопаті** вживають **коноплі**. Слова **коноплі**, **коноб**, **коно**^л/ва не мають переконливої етимології. З іншого боку, вони історично й семантично належать до того ж кола понять, що й **киян** (ка). Їхнім етимомом цілком міг би бути ойконім Κάνωπος = Κάνωβος. с. 394

Продуктивними для історико-топонімічних студій виявилися околиці назв від основ **КОНОП-** і **ХОПТ-**. Один з маршрутів річкової плавби з греко-римського Єгипту досі добре видно з околиць селищ з назвами від основи Коноб- біля Оки в Росії:

• **КОНОБеево** Κάνωβ- 'Каноп' РФ Мск. Воскрес. {^МАРИШкино μαρнс, БЕЛЬково, КОЛЫБЕРово; р. Ока}; • **Лесное КОНОБеево** Κάνωβ- РФ Ряз. 25в Шацк {Польное КОНОБеево, ЯРново, БЕРЕЗИно, ЧЕРНеево};

• **КОНАБеево** [Encarta] = **КОНОБеево** Κάνωβ- РФ Ряз. 21д **КОРАБ**Лино: ^ТАБАЕво θηβα! на р. РАНова ^БОБРовники βοῦβαρις; **ПАХОМ**овка, **КОП**цево, **ЯМ**ы, **БУТ**ырки, **СИН**ь, **ШИШ**кино **цнц**, **ВЕРЕВ**кин Хутор, **ШЕЛ**Ковая, ТАРАСово, р. **ПРО**ня, БЫКово, **ВОРИ**щи **ц**а farresh, **КАМЕН**ка, р. і д. Лето.гоща, КРУТое, ГРЕМЯЧка, РЮМки.

З півдня тут прилягає інший район Рязанської області з іще яскравішими доказами присутності людей з греко-римського Єгипту по берегах річки з назвою:

• р. **ХУП**та (ΓΥΠΤΙΑ 'египетська') Ряз. 28-29: САМАРино, р. М. **ХУП**та, **БУТ**ырки, **ШИШ**кино **цнц**; ЧЕРНЫШовка, **БОРИС**ово βάρис, руїни **БУТ**ырки, КОНОПЛино, ГРЕМ.ЯЧка, **МАР**Цинане, **АРЖЕН**еевка в.αρ.υιη 'конопатити', ТУРово, ЛУБЯнки, АЛЕКСАНДРовка, Николо-**ГАЙ**, **КРЕЩЕНО-ГАЙ** на р. КОБЫЛино (з ін. боку – *Ногайское, Чагово, Кипчаково, Еголдаево 2, Бахметьево, Потемшино, Муратово, Татаркино, Кореньки*).

Не менш інформативні околиці двадцятьох **КОНОПек** і **КОНОПніс** у Польщі. Що більше, у їхніх найближчих контекстах трапилися не лише відомі топооснови, але й підказки точних польських варіантів кількох уже ідентифікованих основ. Тричі поблизу сліду Канопу опинилася згадка Верхнього Єгипту **МАРНС**:

• **KONOPnica** 140 b3 Lublin: ^TROJASzkowice, **PAN.JEN**szczyzna! (пор. Паніванівка), **MARYS**in 141 b1, JAKUBowice; • **KONOPne** 162 b2 Hrubieszow: **WRON**owice, **MARYS**in, **NI EWIRKÓw**, ŚNIATycze; • **KONOPki** 76 a3 Ciechanów: ^RoSOCHy, MORAWy, DUNaj; LEBki, CZARNocin ^**KONOTOP**a і **MARYS**inek [Encarta]; **KRAJ**kowo, SIERakowo.

У п'ятьох різних районах Польщі поблизу назв від основи Коноп- є слід греків:

• **KONOPki** 40 c3 ^**GRA**Jewo: КОBYLin, NIEKRASy; • **KONOPki** 40 c1 **GRA**Jewo: rz. KONOPka, **KALISZ**ki (пор. Клішківці і Клішки), MYSLiki, CZARNNowo; • **KONOPki** 60 c2 Łomża: rz. JABŁONka, CIECIORKi, CZARNNowo, **BRON**owo, **KRAJ**Jewo; • **KONOPki** 39 a3 Giżycko: BIELski, **SZCZEPAN**ki, **DUD**ka, **GRA**Jewo, SUCHolaski; • **KONOPki** 187 b3 Bochnia: LIMANowa, JĘDRaszki, MUCHówka, DEBINa, **KRZECZ**ów; • **KONOPki** 61 c1 2 BIAłystok: rz. ROKIETnica, ŚLIWowo, КОBYLin; **СНОВ**откі. ΓΥΠΤ- a3: **DUDKI**, LEWONTe, **KRZECZ**kowo.

У чотирьох контекстах неподалік від сліду Канопу впевнено повторена грецька назва купців у сирійській вимові: • **KONOPnica** 113 a3 Łódź: ^**BRAN**ów, **КОBYL**niki, rz. Warta; • **KONOPki** 40 c3 ^**GRA**Jewo: **КОBYL**in; • **KONOPki** 61 c1 2 BIAłystok: **КОBYL**in; • **KONOPki-TŁUSte** 60 b3 Łomża: CZARNocin, **КОBYL**in.

Цілком унікальний контекст під Ченстоховою містить згадки Канопу, Середземного моря і Олександрії в іменах трьох сусідніх сіл; неподалік єдина у

Польщі назва від основи *Kokaw-* < дегип. *qAqAw* 'баржа для морських мандрівок'. В іншому унікальному кортежі біля згадки *Канопу* трапився так само єдиний у Польщі топонім **NieCZUJ** від копт. **ΧΟΙ**, pl. **ΕΧΗΟΥ** (754a); m. Ship, boat; корабель, човен – вимова [джой, еджиу] – але ж це синонім дегип. *qAqAw* (!):

• rz. **KONOPka we w. KONOPiska 153 b1 Czeszochowa: ^JAMki ^ALEKSANDRIA**; WĄSOSZ, CZARNY Las, **KOKAWa U**   *qAqAw a1*, rz. Warta; • **KONOPnica 133 a23 Wieluń: ^GŁUCHów, WRONsko, DYMek, NieCZUJ U ΧΟΙ**, rz. Warta.

У двох контекстах згадані укріплені селища:

• **KONOPki 60 a1 2 Łomża: ^STARe JEMielite, CHOMĘNTowo, SZCZEPANkowo, JARNUTy**; • **KONOPki 39 a3 Giżycko: BIELskie, SZCZEPANKi**.

У Чехії два села **KONOPIště**, два – **CHOBOT** і два – **KAKOVice**. Коротка мить триумфу полягає в тому, що з усіх 58 сторінок атласу по 24 квадрати (разом 1392 квадрати) ці назви зібрані лише **у трьох квадратах** на Верхній Влтаві у три вузли по два топоніми «Knp ~ Chbt», «Knp ~ Kkv», «Chbt ~ Kkv» (!): • **KONOPIště Κάνωπος 36 c2 Cz Benešov: CHOBOT ΓΥΠΤ-** d3 Ctiboř, MYSLetice; • **KONOPIště Κάνωπος 47 f3 Cz Strakonice: KAKOVice U**   *qAqAw*, KRAJnicko, ČERNetiče, HAjek; • **CHOBOT ΓΥΠΤ-** 35 f5 Cz Příbram: **KAKOVice U**   *qAqAw*; ČERNivsko, REČice. Є і менш виразний контекст: • **CHOBOTsky Dvur ΓΥΠΤ-** 'Єгипетський Двір' 39 f4 Cz Zdar: ROKYTno, RozSOCHy, DAMAŠEK, LitoMYSL.

Часом основи **KONOP-**, як і в Україні, мають поблизу прихований слід Гора:

• **KONOPnica Pl 116 b2 Rawa Maz.: ZaGORZe**, rz. BIAŁka, ŁOCHów, GŁUCHów; ŻURAWka, SANogoszcz, **SIERZCHowy**, CZERNiewice; • **KONOPki-ŹŁUSte 60 b3 Łomża: ^K.-BORAWskie, SAMBORy**, rz. Narew, CZARNocin, KOBYLIn, **NaGORKi, ROGIENice** ἐρύανη 'роботяща' аналог укр. **Рогань** (ось чому не знайдено зразу цей відповідник Рогані).

Як бачимо, останній кортеж містить ще й сюрприз – родича **Рогані**. От з яких причин – через відмінності голосної – не були свого часу знайдені польські відповідники Афіни-Ергане. Це вивело на інші контексти у Польщі й Чехії. с. 454

ΚΟΝΟΤΟΠ См < οἱ ἄνω τόποι [áno tópi] букв. 'верхні місця' Верхній Єгипет.

За таких масштабів контактів з Верхнім Єгиптом виникає нова можливість пояснення назв **Конотопи** Льв, Хм, **Конотоп** См, Чг, **Канатопы** Ву Мінск, Брест, **Конотоп** РФ Орл., **Конотоповка** Белг., **Konotory**, **Konietory** Pl, **Konětory** Cz та ін. Грецькою Верхній Єгипет – οἱ ἄνω τόποι [áno tópi] букв. 'верхні місця' [СКД, 27]. Тоді **Конотопи** пояснимо з давнішої синтагми "к + ἄνω τόποι". В Україні основи назв м. **Конотоп** См і ур. **Мариця** См мають обласну синхоричність (між об'єктами 40 км). У Польщі є приклад районної синхоричності (між об'єктами 23 км): • **KANIE** 142c1 Pl Chelm: ἄγρ **KONOPczysko** Κάνωβ- [SG, III, 805], **KANIWola, KonoTOPy** [Encarta] κ.+ ἄνω τόποι 'Верхній Єгипет', **MARYSin** μαρῖνς 'Верхній Єгипет'; **ALEKSANDRIA KRZYWOwOLska, DobroMYSL, PARYPSy** ἀπο-ρέτω (аор. ἀπέρεψα) вислизнути, утікти, **WIERZBica, CZERNIEJów, OLENówka**. Є ще • **KONOTOPa** Pl 74a1 {**RACHCIn** ^**ŁOCHOCin**,... **CIECHocinek**}. Є і пряме сусідство: • **KONOTOPa** [Encarta] Pl (76a2) **CIECHanów: (3 км) ^MARSinek, RACHOCin** [Encarta], CZARNocin. Є **Конотоп** біля витоків р. Ока РФ Орл.: ^р. **РАКИТня, КУЛИГа, ГОСТОМля, ВЕТРенка, ВОРОНец**. Неправдиві й ті безпомічні коні, і уперта фіксація у топонімах цих мало не епічних за масштабом подій.

Кожний науковий розв'язок породжує нову проблему, або й кілька. Так і тут: що в такому разі означає ерик **ЗАТОПний Лиман**? Виявляється, крім хороніма ἄνω τόποι у Єгипті знали ще й область **Ехо Топоі – 00a** [Geo ID: 13531] **G** Ἐξω Τόποι **E Nз^o.wy.w-bnr Var.**: **Ехо Топоі** - N-awiou-bener ('The exterior quarters') **Status**: district: topoi. По аферезі цілком придатний прототип для назви ярка **Затопний Лиман**.

А "Свинотопи"? І їх є кілька. Якісь безпорадні ті тварини, те й роблять, що топляться. Причому, фатальними для свиней є (**В**)ереміївки. До чого б це:

• р. **СВИНОТОП у с. ЄРЕМІІ**вка⁺ Чк Золотоноша [СГУ, 490]: р. **ІРКЛІЙ**, КОВТ.УНИ, -івка, ШКОДунівка, БОГУСЛАВець, ДРАБівці; Ярки, КАНІВщина, ст. ПАЛЬМИРа, **СЕНЬ**-ківці, **СИНЬООКівка** дслов. с'ыннъ 'вежа, башта' + 'Ἰακῶς 'грек' 'вежа грецька', ЩЕРБИНівка, СКОРИКівка; ЗОРІВка, МИЦАЛівка, **КРИВ**оносівка; р. БАТАЛИМ, р. **ВОВЧ**ець, р. **ЖОР**авка і р. СТРУГа у с. Богдани, р. КОС.**ЯКІВ**ка, р. ОРІХівка, р. **РОЗАНЬ**, р. СУБЛИця *стубл-?, стр. ШАКАЛове; • вдм. **СВИНОТОП у с. ВЕРЕМІІ**вка Пл **СЕМЕНІ**вка [СМГУ, 396]: ^ВЕСЕлий Поділ, **ПАНІВАН**івка кир Іоан?; оз. **СИНЬОБОК**ове дслов. с'ыннъ 'вежа, башта' + бок 'слуга' у с. **ХУДО**ліївка, **ЗАЇ**чинці, **БІЛО**губи, **КУКО**би, **ГАЇ**вка, ПУЗИРІ, Олександрівка, ВЕРБки, ШЕПЕЛівка, р. **ТОВ**ста л **КРИ**вої Руди; р. БОРИС, р. ВИРВИХВОСТА, р. МАЦВЕЇв Рів у с. ПОГРЕБНЯКИ, БІЛ.**ЯКИ**, ЛІПНЯГИ 2; • р. **СВИНОТОП**ка Чк ЛИСЯнка: ВЕРЕЩАКИ, **СЕМЕНІ**вка, ШУШКівка, ЯБЛУНівка, ЧАПЛИнка, МАР'ЯНівка, **ТОВ**сті Роги, КАМ'ЯНий Брід, ОРЛи, **ЖАБ'ЯН**ка кир Іоан?; р. БОСівка бас. **СИН**юхи дслов. с'ыннъ 'вежа, башта'; р. **БУЖ**анка = Гончарівка; руч. **ГАЙ**даня, р. **НИП**Авка пнв1, пєв1, пєф1, **НИПІ**, пнв1: (222a); vi. To float, swim у с. РУБаний Міст;

• **ŚWINIOTOP** Pl 79c1 **WYSZków**: rz. **BUG**, ŁOCHów, **WILCZOGEBy, KUKAWki**; rz. Liwiec (+99b3): **ЗА**воКЛИкі, **JAR**nice, **WYSZków**₂, **SIN**oŁEKa, **JAN**ów.

Зрештою, важливі складники розв'язку містить SG: 1) Świnolesie 1649 = SINolesie 1682; Swinie Gory = Scinegori, Swiniarzewo, dzis. Siniarzewo; 2) Swinogród = Żwinogródka; Swinigród = Dżwinogród (пор. і Двина, а Звенигород Лв – столиця рюриковичів у Червоній Русі, тут знайдено й лист на бересті), Świńskopole al. Świenskopole, st. pocz. bl. Bychowa; rz. Swino = Waruża ('варяжа?') w pow. Swieckim; Swiniac = Swieniec, Swinkowszczyzna (Oszmiany), Swinoujście Тобто старіші форми або з *ksny*, або зі Sven- 'швед'? [і нарешті: **СОУНН, СОУІН**: adj. Well known, famous person.] Здається, це міг би бути найповніший розв'язок для основи Свин-. Включно з Свинотопами = *місцями відомих людей і назвою Swinoujście – *відомі люди з Ostia (вустя Нілу).

А як же все-таки бути з тою небезпечною для свиней (*В*)еремією, що лежить в основі (*В*)ереміївок? Прикро, але й тут в ЕСУМ не було кому зіставити укр. *веремія* ані з гр. ἐρημία (6) спустошення, руїна, ані з осет. **выгым** 'грек, римлянин'.

■ КОНТЕКСТИ У ТОПОНІМІЇ – це не фразові контексти. Як сказано у передмові, у вавилонському гомоні "мови землі" вдалося помітити осмислені контексти у топонімії добре знайомими мовами сусідів, причому, контексти з просторово близьких назв. Коли А. Шлейхер склав зі слів реконструйованої індоєвропейської прамови байку про коня і вівцю, йому резонно вказали на методологічну похибку. Справді, за всієї обґрунтованості реконструкції кожного слова зокрема (під зірочкою *), немає гарантій того, що отримані форми належали до одного синхронного зрізу (=співіснували в часі). А тому непереконлива і спроба сполучити їх у фрази. Отримані нами прочитання окремих топонімічних основ також можуть стосуватися різних часових зрізів. Тому спроби прямих сполучень їх були б науково некоректними. Натомість цілком прийнятний розгляд кількох топооснов одного районного кортежу як лексико-семантичного поля. А до його членів, хоч і з певними застереженнями, цілком застосовне поняття контексту. Аби зняти непорозуміння, варто щоразу уточнювати, що йдеться про контекст особливий, *топонімічний*.

■ КОНЧАКИ Кв < полов. *Кончак*, ім'я хана половців (діяв у 1172-1185).

■ КОПАЙГОРОД < м. *Кафа* (з ар. كافة Kāffa 'усе, ціле; *всесвіт*') [Platts, II, 802]. За нар. етим. • **КОПАЙГОРОД** Вн Бар: СЕФЕРівка, КИЯНівка, ЯЛТУшків, КОЗАРівка.

■ КОПЕЛЯНКА < гр. κάπηλος 'шинкар, купець, торговець'.

• **КОПЕЛ.ЯНКА** κάπηλος купець Жт Володарськ-Вл (ГОРОШки): ^КОРИТИЩЕ, ЛИЗНИК, ОЛІШівка, ТОПОРИЩЕ; **ТОМАШ**івка Дамаск, КРАЇВщина, ВИШН.ЯКІВКА, ЯГОДИНКА, ДАВІДівка, БОБРИК, КРУК, СУХОВОЛЯ, КАТЕРИНівка, ГАЙКИ, КРАСНОГІРКА, КАЛИНівка, ОМЕЛівка, РОГівка, СКОЛОБів, БЕРЕЗівка, ІРШАНськ; • **КОБИЛ.ЯНКА** κάπηλος купець Чг Чг: ^БЕРЕЗанка; **ХАЛЯВ**ин, МАЛИНівка, ЛОКОТЬКІВ **ЛАКА**† (F) Ракотіс [Vycichl, 172], **ЗАЙ**ці, **ЯГІД**не, **КУВ.ЕЧИ**чі, **ЯКУБ**івка, СЕМЕНЯГІВка, РОГОЩі, **ЧЕРНИШ**, **ЖУКОТ**ки, **ТАБА**ївка, ОЛЕКСАНДРівка, ЗАБАРівка жззбо **jvar**-і ^КОТИ; КОНЮШівка, **БІЛОУС**, МОХнатин, БОБРовиця.

■ КОПИРІВ КІНЕЦЬ Кв ур. у княжому Києві < перс. *gabr* 'зороастрієць'. Див. II. ЯВОРИ. Пор. бол. КОВРівське у с. РІВне Вл Любомль; КОВЕРівка Хк 460, КОВЕРДина Балка Пл 2157; КОБРИнове Чк 570; -а Гребля 572;

■ КОПИТИНЦІ Тр < пехл. *Kopetdag*, пор. *Kof(i)zat* ім. вл. народжений у горах [Чунакова, 69].

• **КОПИТІВ** Копетдаг Лв СОКАЛЬ Sigal: **СУХ**оволя, **КРАСН**осілля, **ДОБРО**ЧИН, **ВОЛС**вин, ПЕРЕСПа, КОРЧівка, Ільковичі, БАЯНичі, ВОЛИНське, ВІЛЬХове, БОДАЧів, ВОРОНів, НИЗИ, УГНів; • **КОПИЧИНЦІ** і копиця Тр Гусятин: **СУХ**оділ, **КАРАШ**инці, **КРАСН**е, **ЮРК**івці, ОЛЕНівка, БІЛинівка, ВІЛЬХівчик, **КОЦЮБ**инці *касаб*, РАШТівці, НИЖБірок, ЯБЛУНів; • *БілоКОПИТове* См Глухів: ^ЗАРУЦьке, СВАРКове; **СУХ**оділ, **КРАСНА** Горка, КРАСНОярськ, **ЄМАДИ**кине, СЛІПОРОД, Білопілля, РадивОНівка, ПУСТОгород, ТАРАСівщина, ІОНине, СОСНівка, КОРЕНьок, ТОПОЛЯ, БЕШКине, Біла БЕРЕЗа, Фотовиж, БАРАНівка; • **КОПИТИНЦІ** Хм Летичів: **РозСОХУВАТА**, **ЮРЧ**енки, Білецьке, БОХНИ, ГРЕЧинці, ІВАНинці, ВОЛОСівці, САХНИ, ТЕРЛівка, ГОЛОВчинці; • **КОПИТКОВЕ** Рв Здолбунів: ^МАР'ЯНівка; **БУДЕРАЖ**, МИРОТИН, В'ЮНівщина, **БІЛАШ**ів, УРВЕНна, Уїздці, СТУПне, ЦУРКів, ЗАЛІБівка; • **КОПИТЕЦЬ** Хк ДЕРґачі: ^КАРАВАН, **ЗАЙ**ченки, ЧАЙківка; **БІЛАШ**і, ВІЛЬШани, КОРОБки, СІРЯКИ, КУРЯЖАНка, БУГАївка ^ТОКАРівка2; • **КОПИТІВ** Рв Корець: ^ГАННІвка; САПОЖин, СТОВПин, ІВАНівка, КОЛОДіївка.

■ КОПТИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 18-ї історичної епохи) – I/ VIII ст.: топоніми – назви нп Ракути, Ракужа, Ярунь, Рими, Шишаки, Шацьк, Воропаї, Жадин, Щербаки, ур. Мариця См, р. Варух† 'Дніпро' та ін.; пор. лексичні запозичення *буча, яр, пастка, осовитий, шаткувати, шпетити, [сарака], очіпок, келеп, лохми, лахманина, лелека, шаніжжа* тощо (пор. копт. *ⲁⲧⲱⲓⲡⲓ* 'бездоганна', *ⲕⲉⲗⲉⲱⲓ* 'келеп', *ⲗⲁⲭⲙⲓ* 'клапоть', *ⲗⲉⲗⲉ* 'мандрувати', *ⲱⲗⲁⲛⲉⲱ* 'годувати').

Успіх зіставлень залежить від точності фактів і насиченості ними обох полів зіставлення. Топонімічні відомості з коптських етимологічних словників Й. Черні і В. Виціхля [Černý 1976; Vycichl 1984] створили для цього певні можливості, давши старт цим студіям назвою *Rakotica* (прототип топоніма *Ракути* Чг і *Локотки* См).

Але завдяки найновішій літературі у дослідженій галузі тепер чимало змін. І наслідки студій несумірно глибші. З попередніх сторінок уже відомо про віднайдені в Україні топонімічні репліки місцевих назв Єгипту. Про виразні зв'язки наддніпрянців з його містами – Фівами (*Табаївки*), Коптом (*Кіпті*), Косом (*Косів*), Шмуном, Ешмунейном (*Есмань*), Терсісом, Еботом, Омбосом (*Омбиш* Чг). У центрі нового сузір'я виявлених мовних контактів розкрилися й словникові прототипи.

Найдоказовішу групу складають топонімічні репліки коптських слів, утворені за правилами коптського словотвору. Зокрема, виявлено виразні збережені репліки заперечної частки **AT-**: **ATPWOYU** недбалий (ОТРОХи Чг, прізви. ОТРОЩенко), **AT-TA-KO** незнищимий (АТАКи Чв), **ATWPI** непосоромлений (р. ОЧЕП, *очіпок*), **EPWTC** битися (РИБОТин Чг, РИБОТень См, пор. **WTC**), **EPMATOI** стати солдатом (РИ.МАЧі, Тур'ї РЕ.МЕТи Зк, пор. **MATOI**), **OYAZPWOYU** піклуватися (ВАХ.РУШеве Лг, ГРУШ-, пор. **PWOYU**), **ZI-STAYROC** осінити себе хрестом (р. ІСТОРОП См, б. ВИСТОРОП Дц).

Переконливу матеріальну подібність мають коптські словникові прототипи **METCAH** ремесло – (р. МАЦОХа у м. Гайсин Вн, МАЦЬКув См, МАЦОШин Лв), **MANXWTP** криївка (МАНГУП: не від ар. *манкул* нещасний), **MANXOYUT** спостережний пункт (МАНГУШ = МАНГУП), **lamahT** ласий до їжі (ЛАМАХівщина), **NXAI. ENXAI** харчі, майно, власність (НЕХАЙки), **ramao**, рл. **ramaoi** багатій (РОМЕЙки: не від гр. *Ῥωμαϊκός* 'римський', яке мало б дати *РУМЕЙки), **IAZ** поле + **REMNI** родич (ЯХРЕМЕНки); **KOYLAHI** риба (КУЛАЧин); **sarakwT** блукачі (СОРОКОТичі), **WAZ** полум'я + **OYAZPWOYU** (ШАХВОРОСТівка) й десятки інших.

Ні, тут мова зовсім не про нігілістичне відкидання суми зробленого у традиційній історіографії і не про *альтернативну* історію. Натомість завдяки уже здійсненій частині студій виявлено, що нині чинний її історіографічний опис – збіднений (*Нехай* "прізвиськового походження" [РВЗ-1649, 553]). І до ідеалу *повної історії* новим дослідникам ще є і є де застосувати пізнавальні зусилля. Запозичення в українському словнику з мов різних народів-сусідів не можуть не заохочувати до пошуків сліду тих же народів у топонімії. Якщо *Париж*, *Відень* і *Мілан* – це кельтські назви (*Lutetia*) *Parisiorum*, *Vindobona*, *Mediolanum*, якщо *Balaton* у мадярів – це слов'янське *болото*, якщо турецький *Istanbul* – це грецький зворот *εις την Πόλιν* 'до Міста' [Kiss, 293], якщо ім'я столиці арабомовного Іраку *Багдад* – це іранське 'Богом даний' [Поспелов, 50], – то чому в нас має бути інакше? Просто там більше письмових свідчень про етапи розвитку тих назв, а в нас менше, – звідки й потреба шукати *невраховані мовні контексти*.

КОПТСЬКІ МОВНІ ПРОТОТИПИ. Уявлення про багатство виявленого пласту прототипів дає наведена далі таблиця. На відміну від чинних коптських словників порядок слів у ній звичайний алфавітний. Станом на 10.7.2016 тут 232 коптських прототипи. Коптський пласт розпізнано у топонімії наддніпрянщини уперше. Його опис дано на 40 сторінках нарису VII "Потаємий коптський світ України". Масштаби явища видно з виявлених дотепер 232 коптських прототипів. Вражає багатство коптських мовних доказів плавби з Єгипту (види кораблів, бурлацька праця на річках, плетіння канатів) – при тому, що в інших топонімах це саме підтверджено по-грецьки. Логічно пов'язані з цим і мовні ознаки присутності коптської церкви, і розміщені на обкладинці обличчя людей з Фаюму.

Коптські топооснови на карті України. Копти перебували у Наддніпрянщині "в одній команді" з греками. Тому основні контури їхнього культурного внеску фактично окреслені в попередньому грецькому розділі. Та сама черняхівська доба, ті самі богословські змагання яковитів, несторіян, офіційної Візантії.

Але у зв'язку з коптським мовним слідом з'являються і нові теми: єгипетське язичництво; давніша традиція плавби; кавказька сторінка євангелізації. Географічне поширення явищ коптського походження також виходить за межі теперішньої України. Після укладення першого варіанту картосхеми вона була доповнена численними діагностичними фактами і тепер повніше відслонює панораму історичної присутності коптів і греків у Наддніпрянщині сарматської і черняхівської доби (див. *нахзац*). І розкриває несподівані нові й нові подробиці того перебування, про які ми й гадки не мали.

З розглянутих десятків словотвірних моделей-реплік коптських прототипів випливає, що до цієї множини належать сотні і сотні топонімів. *Шишкини* і *Шишаки*, *Локутки* й *Локотки*, *Рокити* і *Ракути*, *Шепарівці* і *Чепелівки*, *Човгузи* і *Шкурупії*,

Бачмани і Бацмани, Свидівки і Совітанки, Орішки й Горошки, Лобанівки й Лобачівки, Гайворони, Щербухи і Щербини, Калусі й Калюси, Левоньки й Ривняки, Хиночі й Радохинці, Кулажинці й Кулачківці, Лелюки й Лелюхівки, Босири й Пузири... Усе це незаперечні ознаки повторного використання сформованої за попередньої доби основи топонімії України в новіші часи, коли надійшла пора рішучого переходу традиційних історичних зв'язків від плавби до сухопутних контактів. І тепер нам відомі сотні повідомлень про це, хтозна, може і з якимось ностальгічним відтінком. Це десятки *РозСОХ*, *ПереМИШЛів*, *ПереБРОДи* і *ПереБИКівці*, *ПереЯМполі* і *ПереХРЕСТівки*...

Перефразуючи найдавніший у світі зв'язний текст з Шумеру¹, намисто на нашій топонімії виявилось позиченим, і плаття, і хустка... Так воно і мало бути, адже до нас історія розвивалася тут не у вакуумі, а на цих самих теренах, плавала тими самими річками, ходила тими самими шляхами. Різниця у двох пізнавальних станах – до і після прочитання цих нарисів – у тому, що тепер розвиднюється (принаймні частково) – в кого та хустка позичена, хто дав сукню, чиї вдягнуто намиста.

Коптські прототипи 1-24	Топоніми в Україні
<p>(ατ.ρωουϡ, див. 78) (ατ.такo, див. 108) (ατ.ϡιπi, див. 169) αουππ, αβππ, αβππ m.(ship's)Cargo, човновий вантаж βααρε (Crum 42a; Cerny) човен, баржа βακi: (30b); f. City, town, місто βακϡαρ v. ϡαρ - Tanner, дубильник, чинбар βαϡορ: (47b); f. Fox, лисиця βαϡ v. οϡαϡ - Oasis, оаза βερβερ-, βερβορϡ: (657a); vi. To be loosed, fall to pieces; розвалюватися βερεβωοϡτc: (44b); f. Chariot, віз βερϡο: (44a) m Sinner, malfactor, wretched, bad one, грішник, лихий чоловік (>куманс.(h)ers-ek?) 10. Βεc, язичницьке божество; βετc v. βωτc - War, війна βνϡ (Q): (47b); Loosened, undone; занедбаний βωκ, f. βωκi: (30a); m. Servant, slave (opposite ρεμϡε); слуга, раб βωτc, βοτcϡ: (46a); vi. To be drawn up (for battle), fight; m. (battle) Array, war; бойовий стрій, битва ρεϡβωτc: m. Warrior; воїн ερ.βωτc: vb Array against, make war with; (βωϡπ), οϡωϡπ: (48a); vt. To cover (with roof), накривати дахом γϡπτιοc, f. -ια = αιγϡπτιοc: m. Egypt, the Nile, Єгипет, Ніл (ερ.ματοι, див. 52) (ερ.ϡαi, див. 197) Thoth, Тот, єгипетське божество письма; 20. θωκ, θοκ: (69b); m. Mast of ship, шогла ιαρο v. ιορ - River; ιαρωοϡ v.ιορ - Rivers, річка φιαρο: m. The Nile, Ніл ιαϡ- v. (1)ιοϡi - Field, поле ιομ, pl. αμαιοϡ: (77a); m. Sea; trench; more, рів; сучасна ар. у Єгипі yamm 'море'</p>	<p>ВІНники, ВІНниця БАРчани БАКОта, ЩЕРБАКИ БАКШАРівка, БАКШа БАШАРівка Рв 966 ВАШківці? ВАРВАРинці ВЕРХУТівка БЕРШАдь Вн, цьке Пл, ВЕРШАЦі Чк, пот. ВЕРШАдь ІФ2, пот. ВЕРШідь ІФ БІСКів, БІСКів Чв ВАЦі, БИЦьки, ВЕЧірки Пл, прізви. Бец БИШів?, ВИШгород, ВИШнівки БОКів, ВИСЛОБОК-, БОКійма, ЩЕРБУХи, ЩЕР.БАКи морські-слуги, прізви. СУХОБОКови БУЦики, БУЧач, БУЧми, БУЧмани, БОЦмани РЕВ.БИН.ці? РИБО.ТИН, РИБО.ТЕНЬ – це не рабати БОХОНИки Вн, БОХАНів Чг, БОХНИ Хм, БОХНЯ, БУХНИ р. ГОПЧиця = _Нирсчуса; ГОПТівка Хк, ГАВЧиці? Вл 348, КІПЧинці Хм 871 ТУТовичі СОК, СОЧ-, СОШичне СУКАчі Яр, ЯРмолинці, Крутий ЯР В'ЯР = ВІГОР ЯХни, ЯХ.РЕМЕНКИ ιαϡ+ ρεμππi, ЯЩенки (ФаЮМ?) ЯМИ</p>

¹ "Не обирай дружину на святі: срібло на ній позичене; намисто на ній позичене; плаття на ній позичене; хустка на ній позичена" (Повчання Шуруппаки, бл. 2400 р. до н.е., 208–212).

Коптські прототипи 25-62

Топоніми в Україні

10лн, 10лн, 1єв, **1нв**, 1єп-, 1єф-, 1єв-: (81a,b); f. Art, craft, occupation; 1євϣωτ: f. Trade, merchandize;
 1ор: (82a); m. Canal, канал
 1орϩ: (84b); vi. To see, perceive; sight, vision
1ϣ, 1єϣ-, 1ϣϣ, 1ϣϣ (Q): (88a); vt. To hang, suspend, crucify; повісити, розіп'ясти
 1калϣω, -ϣо: (114b); n. Sand (waste) land; піщаний (занедбаний) терен
 30. 1євє1н:(102b); m. Axe, pickaxe, сокира, **келеп**
 керке: у топонімах – селище [Verreth];
 1орв1 v. 1орв1 - Sickle, серп
 1орϣ v. 1орϣ - To cut down, зрубувати
 1орϣ1: (108a); pl. A fish, риба
1орϣ, 1орϣ- (Q): (118a); vt. To bring to naught, cancel, destroy; нищити, руйнувати **1кωτ**, 1кет-, 1кнт (Q): (122a); To build; m. Act of building, thing built; будувати, будова, -івля
 1лаβω v. 1єв1п (137b) - Ship's hauling cable, канат для буксировки човнів
 1ла1є- v. 1ла1ω - To smear, мастити
 1лам (Q) v. 1ωм - Filthy, брудний
 40. 1ламаϩτ: adj. Belly-mad, gluttonous; ласий до їжі
 1лаc v. 1ωc - To bruise, наставити синців
1бо 1лаc: (144b); m. Tongue; language
 1лаϣмн v. 1лакмн - Piece, клопоть
 1єв1п, 1лаβω: (137b); m. Ship's hauling cable, канат для буксировки човнів
 1є1є: (141a); vi. To wander about; мандрувати, подорожувати
 1єп1: (144a); m. Coat of mail, cuirass, броня
 1л1 v. 1а1 - Bird, птах
 1ω1л1, 1л1ω1л1 (once): (669a); vi. To be born, float; народитися, плавати
 (1ман-хωп, див. 146)
1ман-хωϣτ (839a) сторожовий, дозорний пункт
 50. 1ма-рнс (299b) Southern Country, Upper Egypt
 1м1то1, sg as pl.: (190b); m. Soldier, солдат
 1єрм1то1: To become soldier, стати солдатом
 1м1ϣτ- v. 1м1ϣτ - To examine, вивчати
 1метсаϩ: Skill; 1метсϩ1: Writing. – див. 1сϩ1
 1мр: (180a); m. Shore of river, opposite shore or bank; берег річки
 1мрϣ: (183b); adj. Red, ruddy, червоний, рудий
 1мом: (174a); f. Nurse; adj. foster-mother, годувальниця
 1нв, 1єв-: (221a); m. Lord, master, owner; f. mistress, господар, господиня
 1нв1, 1єв1, 1єр1, **1нп1**, 1нв1 (222a) vi. To float, swim
 60. 1пϣτ, 1пж, 1пϣ (250a) adj. Great, large, великий
 1пϣτ: (230b) (any) god; бог, добрий, побожний
 1пϣ1, 1єпϣ1: (223a); m. Thing to eat, food; property, belongings; харчі, майно, власність

р. ЄВСУГ -х?

ЮРКівці...

г. ЮРХовиця

-ИШ-, ЯР.ИШівка Вн 2, ЯРИШів Вн, ЯРОШівка, КОРОСТ.ИШів...

КОБИЩа, КОБИЖЧа, КОВШИлівка?, р. КОВБИШі у с. Петриші Чв Путила, КІВШУВАТа? КЛЕВИНЬ, КЛЕВЕНЬ, КЛЕБАН-Бик =

КЛЕБИНЬ Бик

ЧЕРКИЗ, ЧЕРКАС, Волиця-КЕРЕКЕШИНА

КОРБівка Хк, КАРБівка Вн, Кг, КАРВинівка Жт,

БІЛОКОРОВичі Жт, КРОВинка Тр, -не См, атка Вл

КОРЧі..., КОРЖі?

КУЛАЧин, -ківці ІФ, КУЛАЖинці Кв

КОРОБ, КОРОП- (пор. ар., перс. хараб)

КОТове ...КУТ... КУТківці

ЛОБ.**ОЙК**івка, ЛАБ-, ЛЮБ-

ЛАЛове

ЛОМачинці

ЛАМАХівщина Пл 1454, ЛЕМЕХи...

ЛОСЯТИН

ЛАХНи, -івщина См, *лохми, лахманина*
 ЛЕВАНевське Пл, ЛЕВАНтівка Од,
 ЛЕВОНьки Чг, ЛЕВОНдівка См
лелека, ЛЕЛів Кв, ітка Вн, інці??

ЛАНЧИН ІФ

пот. ЛИЛів Зк; *лилик*

ЛОЇВці Хм

МАНГУП Км

МАНГУШ Дц

ур. МАРИЦя См

МОТІЙки?, МОТИЖин, МОТИлі,

РИМАЧі, Верх., Ниж., Тур'ї РЕМЕТи Зк

МУШТи Пл

МИРгород...

*миршавий??*дит. *моня* молокоНЕВ.ГОди, НЕБЕЛиця, -івка, НЕВицьке, НИВецьк Рв, НИВочин ІФ, НИВ.**РА**

р. НИПавка Чк, Нірковіе, Ніртегов

НИЩЕ Тр, НИЖЧа..., НУДИЖе Вл, НУЖель Вл

НУТкова Слобідка

НЕХАЙки Чк, р. НЕХАЇв Чк Чк,

НЕХАЇвка См, Чг, пот. Пиреул-ла-НИХАЙ Чв

ραμμο; pl. ραμμοι, -ωι, -ωου & sg as pl: n. Great man, rich man, багатий
 ρατϝ: (302b); m. Foot; ρεμπρατϝ: m. Footman;
 ραϝη A garment, одяг
 ρεμμη, ρεμϝεμη: mf. Member of the household, domestic, kinsman; домочадець, родич
 ρεμϝε, f. ρεμϝη; pl. ρεμϝεϝ, -ϝηου: (297a); m. Free person; вільна людина
 ρεϝ-: Prefix forming agent of verb
 ρεϝβωτс: m. Warrior; воїн
 70. ρεϝϝεηϝη: m. Diviner;
ρεϝ-ουωρп: m. Man-sent, messenger;
 ρεϝϝωιϝ: m. Preacher
 ρεϝ†: m. Giver, fighter, боєць
ριβη, ριβη: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable), пояс з канатом для буксировки човна
ρωουϝ: (306b); vi. To have care for, be intent on;
 ρυαϝρωουϝ: vb. To lay care
 χηϝιρωουϝ: m. Care, anxiety
 ατρωουϝ: adj. Care-free, not liable
 ϝαιρωουϝ - Guardian, охоронець

 80. σαβε, f. σαβη, pl. σαβεϝ & sg as pl.: (319a); m. Wise person, мудрий
 саі, саіωου, саіε (315a); vi. To be beautiful, бути гарним/ -ою, вродливим/ -ою
 саі, сϝаі, сϝε-, сϝηт-, сηт-, сϝηтϝ, сϝηουτ (Q): (381b); vi. To write;
 μεтсаϝ: f. Skill, ремесло.

 σαρακω†: (354b); pl. Wanderers, vagrants; блукачі
 саϝ v. сϝηι - To weave, ткати, плести
 саϝ, pl. сϝουι: mf. Writer, teacher, master;
 саϝηι, сεϝηε-, саϝηηтϝ, сεηϝηουτ (Q): (385b); vi. To provide, supply; n. Provision, supply; харчі, продукти
 сεβ: m. Knowing, cunning person; досвідчений
 †сβω: To teach, chastise; научати, виховувати
 90. ρεϝ†сβω: m. Teacher
 сερβεηη: n. Palm-thorn;
 сερμη v. сωρεμη - Wanderer.
 сηпωουι v. сονη - Robbers, грабіжники
μεтсηпωουι: f. Robber's trade, торгівля краденим
 сϝα†: (332b); vi. To stumble, slip, ковзати
 сϝη: (330a); f. Coffin, труна
 споϝ, pl спωϝ & sg.as pl:(348b);m. Blood, кров
 Sobek, Sobek, язичницьке божество;
 соβт, pl. сβεαιοϝ: m. Wall (of city), fence, паркан;
 соβ†, сεβте, сεβтωтϝ, сεβтωт (Q): (323a); vi. To be ready, repare, set in order; соϝβηηт, соϝβηουτ: adj. Welllooking, decent, peculiar

РОМ.ЕЙКИ (не від гр., було б РУМЕЙки)

РОТівка, ВЕРБОРОДИНці, САМОРІДня?
 РАХНИ
 РЕМЕН-

ПередРИМИХИ, РИМИГи, РИМАЧі,
 РЕМЧИці, прізви. РИМША
 РЕУТ, РЕВ'ЯКИне
 РЕВУЧ- З, руч. РЕБІКів, РЕБУШ-
 ШЕГИНі
 ВОРОП-
 РЕВУШки,
 р. РЕУТ, РЕУТИнці СМ
 РИВИНці?, РИБИНськ Чг, РИБОТИН Чг,
 РИБОТЕНЬ СМРУЧки, КРИВО~, Без~ Пл,
 ЗАРУЦьке СМ
 ВАХРУШЕве Лг, ГАРУША, _ГРУШ-...
джинджируха
 ОТР.ИШки, -ІШки, б. і мог. -кова Дц -ОХи, -ОЩ-
 БОРУ.Шківці Жт, пот. -Ськівчик Зк,
 ВЪРУЧИЙ = Овруч Жт, ВАРУХ = Дніпро
 САВИнці

САЇвка, САЙки, САЄве СМ

САЙ-, ШАЙбівка Тр

р. МАЦОХа Вн, МАЦьКув СМ, **МАЦОШИН**
 Лв, **МАЧУХИ** Пл, б. **МАЧУШ**анка л
 ГАЙчура САМАРИ
 СОРОКОТИчі, СОРОКОТ.ЯГИ
 СУХИни Хк, Чк
 САХутівка Чг, ШАКУтівщина СМ,
 САХНИ, -івщина Пл, -овщина Хк; р. СА-
 ХАН у с. НовоШЕПЕЛичі Кв Чорнобиль;
 б. САХАНська у с. САХАНка Дц Новоаз.
 СЕБине Мк
 ТИШИВниця
 РІПЧИці?
 пот. СЕРБЕНЬ ІФ, прізви. Сербенська
 р. САРЕМська, САРНИ?
СИН-?, СОНине
МЕТЕНів Тр, МЕТАНівка Вн, МЕЧЕНки Пл,
МИЗИНівка Чк, МЕЗЕНівка СМ, МЕЗИН Чг
 СЛАТине?, СОЛОТ-?
 ІВАНО-СЛИньківка?
 СНОВ, ОСНОВА
 СОВКи, СОБИЧ, -еве СМ, СОБИЩиці
 СУВИД, р. **СОВІТ**анка Вн, р.
 СОВТУШка-КОРБівка Лв, р. ОСОВЕЦь?
 Жт, *осовитий, совитий*

100. **сoуни, соуни**: adj. Well known, famous person
соунеq: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла
схдл, схнт/: (328b); vi. To plough;
сдо: (384b); m. Plough-handle.
сдe-, сднт-, сднт/: - To write; **сд** - Written
 сору; **сдоуи** - Teachers
сдноут - To be written; m. Writing, letter;
метсдл: f. Writing, писання
тако, таке-, тако/, **такноут**: (405a); vt. To
 destroy, lose; нищити
аттакo: adj. imperishable, незнищимий
таркo/: v. тарко - To make to swear, змусити до
 клятви, присяги
 110. **тауe-** v. тауо - To increase, зростати
тагно: (460a); vt. To hinder; заважати
тевт: (401b); m. Fish, риба
тсаво, тсае-, тсаво/, **тсавноут** (Q): (434b);
 vt. To make wise, teach, show, навчати
оуат/: (470a); adj. Alone, self
оуау, оувау, оуоу (Q):(476b); White (w/ pref. n-);
оуау-, оуау-: (500a) vi. To desire, love, want;
оуаг, ваг: (508b); n. Oasis
(оуаг-рвоуу, див. 82)
оуот: (495a); vi. To send; посилати
оуотн/: v. оуотен - To pour. **литися,**
розливатися, вивергатися назовні
 120. **оурит**, pl. **оура†**: (738a); m. Watcher,
 guardian; **оура†** - Guardians;
оурнте: (491a); f. Foot.
оутаг, pl. оутагг: (498a); Fruit; плід
мас оутаг: Fruit-bearer.
† оутаг: vb. To give fruit;
оуωλс, воλс: (477b); vi. To lean, be bent, be
 confounded;
оуωрл, оуωреп, вωрп, оуороп-, оуерп-,
оуорп/: (489a); vi. To send; посилати
реулвωрп: m. Man-sent, messenger,
реу-оуωрп: m. Man-sent, messenger;
оууап: (503a); m. Loan; позичати
 130. **оугор, pl. оугωр**: (510b); n. Dog; пес
фау: (277a); m. Trap, snare; **пастка**
фeλxт: (262b); m. Split, torn cloth, rag; adj. Worn,
 old; рватися, подертый, старий

р. СВИНка; СВИНОтопи, ŚWINoujście
 СОСНІВ-?, ШУТНІВці Хм,
 ?СКИТЬки, ЩЕТИни, ЩИТИнці

*ЩУТки, ЩІТки Вн, ЩОтове Лг 2,

р. МАЦЮта п ІЛЕМки ЧЕЧви ЛІМниці,
 ШАЙ-, ЩИТИнці?, СКИТЬки, ЩЕТИни,
 ТОЧЕвики...

АТАКи Чв
 ТОРКанівка? Вн, ТОРГановичі Лв,
 ТОРАКи Чв
 ТАЩЕнак?, ТОШКівка Лг
 ДАХНо Зп, ДАХНівка Хм, Чк
 ТеТЕВЧИці?

ЦАПівка Вн,Хк, іївка Кв,ЦЕПЦевичі Рв,ЦІПка См, -
 ки Пл, ЦЕВеличі Вл, ЦВІле Дц, жин Вн, -ліхвка Вн, ЦВІТ
 Хм, -оха Хм, янка Жт, ове Пл, *цоб, цабе*
 -УВАТ-, -ОВАТ-
 -УВАХ- ВАШківці, ІВАШки

ВАХУТИНці

ВОТилівка Чк, ВОЧківці Хм
 ВОТИН, ОТИНія

УРИТва Тр 519, УРИЧ Лв 1440,
 ОРТИничі Лв 293, **ВРАД**іївка

УТИХовичі Лв, УТКівка Хк
 МАСЮти?
 ПАТЮти? Пл, ТЮТЬки Вн, -ів Тр
 ВОЛСвин Лв, ВОЛОСянка

ВЕРБ-? (пор. ВЕРБОРОДИнці, рат/: нога),
 ВЕРБ'яТИН, ВЕРБіж, ВЕРБ'яни, ляни; ВЕ-
 РЕПУТЬ = ВЕРЕПЕТЬ, ВЕРЕПЕНЬ, БАЛин
 Чг, оз. ВЕРВИШень Кв, бол. ВИРВи-
 ХВІСТ **б назв**, р. ВЕРПа у с. ВЕРПа Жт,
 ІРПа, -інь, р. ВИРЕВІДВА (пор. ЛЮБИДВА Кв),
 оз. ВЕРОПУТ = ВОРОПУТ Кв Чрнб., р.
 ВИРВа = Warwa, бол. БЕРВи Вл, оз.
 БЕРВИЩа у с. ВИШенки Кв, бол. -е Вл Лугини, -
 иця Кв, БЕРБенці Пл, торф. ВЕРОБ'ївсь-
 ке Жт Єм., **ВОРОПАІ?**, бол. ВЕРБище Вл,
 бол. **ВЕРЕП**ка Вл Любомль, *варивода*

прізви. УЩАПівська
 УГОР.НИКИ ІФ 2, УГРИнь Тр, -оїди См
 ПАЩенівка Пл, Хк, инівка Хк, ФАЩівка
 Лг 2 Тр, іївка Хм, ФОШки Чв, ХАЩеве
 Дп, -ів Лв, -уВАТе Кг, ХВОЩівка Пл, Хм,
 -ова См, ове Пл, *пастка, паща*
 ВОВЧИнець Вн, ІФ, Чв2, ці Рв, цьк Вл,
 щовичі Лв,

Коптські прототипи 141-176

Топоніми в Україні

φι†: (276a); f. Bow (arcus), лук
 φωλϷ, φολϷϷ: (261a); vt. To wound; vi. To be wounded; ~ ε-: vi. To be offended by; m. Wound;
 φωп, φεп-, φопϷ, (Q) фпп: (263a); vi. To be poured, flow;
 φωпϷ, φεпϷ-, φопϷϷ, (Q) фопϷ: (515a); vt. To overthrow, destroy; m. Overthrow, destruction.
 φωрк, фєрк-, форкϷ, (Q) форк: (268b); vi. To be plucked out, destroyed;
 φωϷ, фєϷ-, фдϷϷ, (Q) фнϷ: (277a); vi. To be divided, separated; vt. to divide; поділяти
 фдϷєр (Q) v. фωдєр - To be charmed, bewitched, бути завороженим; < ворожити, чаклувати
 140. Ϸαμμ v. Ϸμoм - Black
Ϸαρεβ: (516b); vb. qual or adj. Lowly, abased, низький, низовинний
 Ϸнм: m. The black land, Егypt;
 Ϸнт v. Ϸнт - North, північ
 ϷοϷωм: n. Food, їжа
 Ϸρωм: (115a); m. Fire; вогонь

 Ϸωп, Ϸєп-, ϷопϷ, (Q) Ϸнп: (113b); vi. To hide, be hidden; vt. To hide; мапϷωп: m. **Hiding place**;
 ωιϷ, оєιϷ: (257b); n. Cry; ϷιωιϷ: vb. To throw a cry, proclaim, preach; **ρεϷϷιωιϷ**: m. Preacher
 Ϸαι v. (1)Ϸαι - Festival, свято
 Ϸαιρι v. Ϸιρι - Small (f)
 150. ϷαδoϷκι, ϷαδδαϷκι: (558b); m. Wasp, оса
 ϷαδoϷκς v. βαδoϷκς - Scarabaeus beetle, скарабей
 ϷαпϷ, ϷαпєϷ, ϷαпoϷϷ-, ϷαпєϷ-, ϷєпєϷ-, ϷαпoϷϷϷ; ϷαпєϷϷ ϷαпoϷϷт: (347b) v. To make live, be alive; nourished, well fed; To nourish, rear, tend;
Ϸαркє: (586b);m. Lack of water, drought, без води
 ϷαтϷ, ϷєтϷ, Ϸαт: (594a); vi. To demand, extort;
αβο ϷαтϷ, (Q) Ϸнт; p.c. Ϸαт-, Ϸот-: (590b); vb. To cut, slay; Ϸω† v. (2) Ϸωт - To cut
Ϸαтς: f. Cutting, ditch, канава
 ϷαϷп: (608a); vi. To reach, obtain; єратϷαϷп: vb. To fail to obtain; хпϷαϷп: m. Attainment, набуток, отримане
ϷαϷ: (612a); m. **Flame**, fire
 Ϸєβχω v.(1) Ϸωп - To shave head, голити голову
 160. ϷєпкoϷр: (114b); n. Blow (probably deafening blow), slap; удар
ϷєпϷп v. Ϸп - Divination, ворожіння
 Ϸєп- v. (2) Ϸωп - To buy, купувати
 (Ϸєрї, див. 165)
 ϷєрϷ: (588b); m. Hilarity, mockery, кпити

 Ϸпнβι v. ϷпoϷι - Altar, вівтар
Ϸпм: (564a); n. Sign, omen; n. **Augury**

ФІТЬків ІФ 544, ПІТ.УШків Рв
 ПОЛОХачів Жт, івка Кг, ПОЛОШки См,
наполохати
 ПОНінка, ФЕНєвичі

 ПУЧківщина Пл, П'ЯТихатки 14 назв

 ПЕРКівка Хк, овичі Вл, івці Чв

 ФОШКи Чв, ФАЩівка Вн2, Тр, іївка Хм

 БАГРин Кв, инова Гора Кв, івка Чв івці Вн
 БОГРівка ІФ 21, ПОГАР ІФ, Лв, ичі См, щина Пл
 ХОМИНці, -є
 ХОРОБичі Чг, ХОРОВИ Чв, ець, иця Хм,
 ХОРІВ Вл, Рв
 ХИМрич Жт, ХИМчин ІФ
 ХИТці Пл 3, ХИЧів Жт
 ХОВМи Чг
 ХРОМівка Дц, ХРОМОГОРБ Лв,
 ХРОМ'**ЯКІВ** Вл 325
 МАНГУП Км, МОНАХОВє Дц, МОНЬКи
 Хм, МАНЬКІВ- 11 назв

 РЕВУШки, РЕП'ЯХів, Шки
 ШАЙбівка Тр
 ШЕРовє Од
 ШАЛОЙКи ?, ШАЛИГ-? ШЕЛК-/ ШОВК-
 ЧАЛКУЗи См Глухів (Боплан), ЧОВГУЗів
 Хм 1188 прізви. ШЕЛУХін
шанїжка

 ШАРКівщина Пл 2, ЖАРКів Лв
 ШАТківка Лг, ШАТівка Хк

 ШАЦи, ШАЦьк, -к2, SZACiу, *шаткувати*
 пот. ШАШУВАНя у с. Терєбля Зк Тячів
 ЗІНЧАШів, р. ЗІНЧИЦя Хм Летичів

 ШАХ.ВОРОСТівка Жт, Пл, ШАХи Тр
 ШЕВЧєнки Пл 6, Хк, ШОПинє Хк
 ШЕНГУри, ШЕНГАРїївка Пл

 ШЕГИНя Лв
 ШЕПїївка Вн, ШОПинє, ШУПИки,-арка

 ШЕРШєнци Од, ні Вн 2, Жт, єнівка Тр,
 нївка Пл
 ШИПинці, ШИБєнє, ПриШИБ Кв
 ШИМКівці Тр, Хм, ковє Од

ѡп (Q) v. ѡп - Acceptable, прийнятний
 ѡпr, ѡоr, f. ѡер: (584a); m. son, child; f. daughter
 ѡпѡ (Q), ѡѡѡ, ѡеѡ-: (607a); vi. To twist rope &
 c; сучити мотузку
 ѡпi: (576b); n. Shame; атѡпi: adj; unashamed;
 170. ѡѡеѡ v. ѡѡе - Ship's mast
 ѡкѡ†: (557a); pl. among weaver's implements.
ѡлѡм (811a); v. Q. To kindle, розпалювати.
 ѡѡлк- v. ѡѡлк - To weave. ткати, плести
 ѡѡпт, ѡѡпѡт (572b); vi. To quarrel; сваритися
 ѡѡпт/ v. ѡѡѡт - To change, змінювати
 ѡѡрт(Q), v. ѡѡрт - To be demented, втратити
 розум
 ѡѡрѡер, ѡерѡѡр/: (589a); m. Overthrow,
 destruction, руйнування
 ѡтеко, pl. ѡтекѡоr: (595b); m. Prison, в'язниця
 ѡоrѡт: (608b); m. Window, вікно
 180. ѡфнр, f. ѡфєр: (553a); m. Friend, comrade
 ѡфрт, ѡлрт-(577b); To be ashamed, бути осоромленим
 ѡѡл, ѡѡѡ- To shave
 ѡѡѡѡ - To shave head
ѡѡт, ѡѡѡт; pl. ѡѡ†, ѡѡѡ†: (590a); m. Trader,
 merchant, купець
ѡѡоrѡѡ v. ѡѡоrѡѡоrѡѡ- Sacrifice, прин. в жертву
 ѡѡѡт, ѡѡѡт/, ѡѡѡт/:(Q) ѡѡѡт, ѡѡѡт:(377b);
 vi. To be hindered; опин. пер. перешк; Key ключ
ѡѡнр: (388b); vi. To sail on a river or sea; m.
 Sailing, voyage; **ѡѡнр плавба + ѡѡк слуга**

ѡѡор (619a) vi rent, hire; оренда, найм / *або*
 ѡѡоr: (121b); m. Finger ring, обручка
 ѡѡi p.c. v. ѡi - Carrier, носій
 190. ѡѡiрѡоrѡѡ v. **рѡоrѡѡ** - Guardian, охоронець

 ѡѡрѡѡѡ v. ѡѡоrѡ - Thunder
ѡнт, ѡнт: (717b); m. North;
 ѡро†:(631a); Child, young; дитина, молодий
 ѡѡ, ѡо, ѡѡе pole, mast, щогла /Crum, 635/;
 ѡѡi: (630a); m. Ship's pole, boat-hook, багор
 ѡѡi: (636b); m. Husband; чоловік
 ерѡѡi: vb. To be husband;
 ѡѡлн: (667a); m. Miserly person
 ѡѡпi: (696a); n. The god "Apis"/ *або* дег.
 ☉ ☐ ☐ ☐ хрS бойова сокира
 200. ѡѡрѡѡ, ѡѡѡѡр: (708b); pl. Branches, хмиз
 ѡѡт: (713b); m. Silver, silver coin, money (f);
 срібло, гроші
 ѡѡл- v. (1) ѡѡл - To hide; див. вище ѡѡл
 ѡѡпi: (689a); vi. To move (by rowing). ѡѡпi, ѡѡл-,

ШИПівці, ШИПОШі Пл, уВАТе Хк 2
 ШИРівці Чв, ШИРочани Дп, ШЕРове Од
 ШИШківці, ШУШківка, ШЕШори

р. ОЧЕП п Орелі Пл, *очіпок?*
 бол. СТИГЛо Вл, вдм. -а Пл; -а Тр 666; торф.
 ЩИГЛьове Вл Шацьк, -і Лв 1867, -іївка Жт 742; *щогла*
 ШКОДунівка Чк < [škode]
 р. ШЛЯМарка ЖТ
 ШОВКОПЛЯСи
 ШУТ.РОМИНці, нівці, еньке, ова, ове
 ШЕПІТ, ШЕПТИчі
 ЧОРТків, ЧОРТОРИГи, ЧОРТОрий
 ШЕШОри

ЩЕКИЧин, ЩЕКовиця
 ШУСТівці, прізви. ШУСТиха, Шостка?
 ШПИРни, ШПИРки
 ШПИТЬки Кв, ШПИЧинці Жт, Хм
 ШОПине Хк, енка Хк, ШИПинці?,
 ШЕВченки Хк
 ШОТівка, ШУТ.РОМИНці (вірменс.),

ШУШківка Чк, ШУШ.ВАЛівка Пл
 ШОСТка?, ШОСТаки, ШЕСТовиця

ЩИРець Лв 1121, ЩИРСьке Кг 756, ЩЕР.-
 БУХи, -БАКИ, Зп 762, Кв 110, Пл 975, 1637, 1735,
 Хк 37, івка Хк 958, ЩЕР.БАШинці Кв 159, ЧИР-
 вине См, ЧЕРЕВані, Ст. ЧЕРВица, -енські міста, -
 анівка См, -інка Кг, ЧЕРВлене См, -оний Яр, -оні ЯРи
 ЩУРі, вчики

ФАЇвка
 БОРУШківці Жт, БОРИШківці Тр, Хм
 (тоді й БАРИШівка на відміну від БОРИСполя)
 КОРОВІЯ Чв
 ХИТці
 КРОТи Пл
 ГАЇ, ПідГАЙчики, ЗаГАЙці
 ХАЇха Чк, ХАЙнівка Кг 959, ХАЄнки Чг,
 р. ХАЙчанка Вел. і Мала ХАЙЧа Жт,
 РИГАЙлівка? Жт
 Галі-Горбатки Пл
 ГАПІШківка Чг

ГАРАЖівка (і прізви. Гараджа, -ин)
 ГАТне (і вали), Березова ГАТЬ, РозГАДів,
 ГАДяч, ГАДинківці, ГАДинці; пор. Срібне
 ГЕПтари
 ЛЮБОХИНИ, ХИНОчі, БезГИНове Лг,
 ПереГІНСьке

211. $\beta\epsilon\pi\sigma$: (689a); vb. refl. To move self (a) forward, toward; (b) Backward, away / **або** $\beta\epsilon\pi$: (685a); m. Vessel, cup; liquid measure; $\psi\epsilon\pi\beta\epsilon\pi$: m. Divination, lit. inquiring of cup; $\rho\epsilon\psi\psi\epsilon\pi\beta\epsilon\pi$: m. Diviner; $\epsilon\rho\psi\epsilon\pi\beta\epsilon\pi$: vb. To be diviner
 $\beta\iota.\sigma\tau\alpha\upsilon\rho\sigma$: m. The making of the sign of the cross, перехреститися (осінити себе хрестом)
 $\beta\omicron\pi\tau$: (691b); m. Pagan priest
 $\beta\omicron\rho\lambda$ (2) $\beta\omega\rho\lambda$ - To be wet, бути сирим;
 $\beta\omega\rho\beta$ (702a) vi. To be broken, бути розбитим
βωρβ, $\beta\epsilon\rho\psi$ -(706a); To run (ship) aground
 $\chi\alpha\beta\sigma$, **хєєвє**, $\chi\omega\omega\beta\epsilon$, **Crum**, **759b** pass by, surpass, reach, (подолати), escaped (прибульці)
 210. $\chi\alpha\lambda\eta\chi\iota$ (777b) m. Palm-fiber (for rope making)
 $\chi\alpha\lambda\iota$: (778a); n. w/σι vb. To stray, swerve.
 блукати, відхилятися
 $\chi\alpha\rho\epsilon\beta$ -, $\chi\epsilon\rho\epsilon\beta$ -, p.c. v. ($\chi\omega\rho\epsilon\beta$) - To cut open
 $\chi\epsilon\beta\rho\sigma$, $\chi\epsilon\phi\rho\sigma$, $\chi\epsilon\lambda\rho\sigma$: (827a); f. Farmstead, hamlet; оселя, хутір
 $\chi\epsilon\lambda$ - v. $\beta\omega\lambda\iota$ - To seize, захопити
 $\chi\epsilon\chi\epsilon\beta$ - v. $\chi\omega\chi\epsilon\beta$ - To be humble, бути непримітним
 $\chi\eta\psi\alpha\psi\eta\mu\iota$: m. Attainment, набуток, отримане
 $\chi\iota\sigma\mu\iota\sigma$:(466a);n.Castor oil plant,касторова олія
 $\chi\omicron\iota$, pl. $\epsilon\chi\eta\omicron\psi$: (754a); m. Ship, boat; корабель, човен;
або $\chi\omega\iota$ v. (1) $\chi\omega$ - Wall, мур, стіна
 220. $\chi\omega\lambda\kappa$, $\beta\omega\lambda\kappa$ /, $\chi\omicron\lambda\kappa$ /, (Q) $\chi\omicron\lambda\kappa$: (768a); vb. To be submerged, overwhelmed, бути затопленим, зануреним
 $\chi\omega\chi$, $\chi\omicron\chi$ /, (Q) $\chi\eta\chi$: (843a); vi. To roast, bake: m. Baked (bread), спечене (хліб)
 $\beta\iota\tau\alpha\iota\omicron$: vb. To receive honor, gift, мати пошану
 $\beta\iota\tau\beta\omega\sigma$ v. $\beta\omega\beta\sigma$ - Clothing, одяг
 $\beta\lambda\alpha\mu$, $\psi\lambda\alpha\mu$: (811a); v. Q. To kindle, розпалити
 $\beta\lambda\alpha\pi$, $\beta\alpha\lambda\pi$: (813a); Mass, lump, брила
 $\beta\omicron\mu\psi$, $\beta\omicron\eta\psi$: (795a); m. Papyrus, папірус
βотбет, **ψотψет**, $\beta\epsilon\tau\beta\omega\tau$ -, $\beta\epsilon\tau$ -, $\beta\omega\tau$ /: (842b); vt. To cut, smite, slaughter; m. Cutting, slaughter;
 $\beta\omega\lambda\kappa$, **βєλκ-**, $\beta\omicron\lambda\kappa$ -, $\beta\omicron\lambda\kappa$ /, (Q) $\beta\omicron\lambda\kappa$: (766b); vi. To stretch, extend; простягатися, розлягтися, тягтися
 $\beta\omega\lambda\iota$, $\beta\epsilon\lambda$ -, $\chi\epsilon\lambda$ -, $\beta\omicron\lambda$ /, $\chi\omicron\lambda$ /, (Q) $\chi\eta\beta$, p.c. $\beta\alpha\lambda$ -(825b); vt. To seize, take
 230. **βωτ** (842b) To cut, smite, slaughter; cutting
 $\tau\mu$, $\tau\mu\mu$: (414a); m. Village, село
 $\tau\tau\alpha\iota\omicron$:vb. To give honor, gift; шанувати, дарувати

ШЕГІНІ

ВИСТОРОП (деталі у нарисі VI-2)

ГОНТ-, ГУТ-?

ГУРБинці Пл, Чг, ГОРПин Ль, ГОРБасів Хм

ГОРБівці (ар. хараб)

ГОРОШки, ГОРЩик ЖТ, ГЕРЦа Чв

ЖАБокРУКи, ЖАБотИН, ШАП-, ШЕВ-...

ЧУНИШИНе Дц

ЧАБин Зк

ЧЕРЕВки

ЧАБАРівка, ЧЕБЕР.ЯКИ См, ЧАБЕЛЬ, ЧЕПІЛЬ Хк, ЦЕБРикове Од, ів Тр, івка Ль,

ЦЕБЕРка ЖТ, ЧЕВЕЛЬЧа Пл, ЖАВРів Рв

ЧЕПІГИ, ЧІП, ЧОП

р. ЧЕЧВа

ЗІНЧАШів, р. ЗІНЧИця Хм Летичів

ЧИЖМИЖ

НеЧУЙки, ПочУЙки, ЧУЙківка, оз.

ЧУЙкове у с. Пекарі Чк Канів

протока ШОВКова, ШОВКопляси
'затоплене плесо, розлоге плесо'

ЧУЧмани Ль, ЧУЧеве Рв, ЧУЧинка? Кв

ОЧИТків Вн ат- зап. частка; пор. *по.читати*пор. *отчихвостить*

р. ШЛЯМарка ЖТ

ШЛАПаки

ЧУБинці?, ЧУВилине, ЧУН.ИШине?

ЩІТки, ЩОТове

протока ШОВКова, ШОВКОПЛЯСИ
'затоплене плесо, розлоге плесо'

ЧОП, ЧАПлі, ЧЕПліівка...?

ЧУТове Пл

ТИМАНівка См

ТИТЬків Хм

КОПТів Пл, **КІПТІ** Чг, **КІБТІ** Ль < 1) етнонім коптів; 2) коптс. Kftiw фінікійці. Також бол. КОПТюг у с. САРНовичі Жт Коростень. Див. прізви. IV. Коптя, Ковтя.

КОРДУБАНове Пл, прізви. **Кордуба** < лат. Corduba 'Кордова'.

КОРЖІ Кв, См < дпрус. **karg**-is 'військо'. Також Коржовий шлях уздовж Дніпра за Литви [Клепатський].

КОРИТниця Вл < ^{plunder} v. 1. гарәт et- qarәt et- Корит- qarәt- зруйнований. Див. і статтю II. **КЛІТНЯ**. КОРИТИща Жт 1060; КОРИТИще Жт 243; КОРИТИще Кв 741; КОРИТИще См 983, ; КОРИТна Хм 1443, ; КОРИТна Од 90; КОРИТна Рв 997; КОРИТна Хм 35; КОРИТна Чв 21; КОРИТниця Вл 58 ; КОРИТниця Вл 507; КОРИТно-Забузьке Кг 149; КОРИТня Чк 490; КОРИТняни Зк 507; КОРИТо Рв 613; КОРИТУВАТа Вн 499; КОРИчинці Хм 311.

КОРЛЮГівка Кр < 1) дтюрк., ар. **Qarluq**; 2) ?лат. Caroling.

Карлуки були сильним тюркським племенним союзом у VII–XIII ст. в околицях оз. Балхаш. До Аму-Дар'ї вийшли на початку VIII ст. Їхній володар мав титул Ябгу (Yabgu = Djabgu) 'князь'. У В. Бартольда (Туркестан в епоху монг. нашест., с. 207) – карлукській **джабгу**. "Закавказькі джерела запозичили форму **джабгу/ джебгу** через дж-діалект мов савиро-хозарського союзу; ... в "Історії Алван" – з випадінням дзвінкого ү (žebү > žebu) (!) (...) Титул хозарського віце-хагана **джабгу** зберігся в тюркських мовах і в подальші віки: верховні володарі огузів X–XI ст. звалися **джафга**" (!) [Гукасян, 39]. Гукасян В.Л. Тюркізми в албанських джерелах // Сов. тюркологія, № 2, 1977, с. 30– 41.

• **КОРЛЮКове** Qarluq Пл Зіньків: ^**СУХ**ОМЛИНИ; **КОРЕЩ**ина, **БУХАЛІ**вка Вихо, **СОКОЛІ**вщина, **МАНИ**лівка Mani, **МАНЬ**ки, ДаДАКАЛівка, **ДАМАСКИ**, **ХОЛОДІ**вщина, **ВОЛОХ**ове, КИРЯКове, Кирило-ГАННІвка, Петро-ГАННІвка; • **КОРЛЮГівка** Qarluq Кр Кр: **АДЖАМ**ка ајат, Червоний ЯР, Червоний КУТ, Вел. **СЕВЕР**инка савір?, **СОКОЛІ**вське, ГАННІнське, Під**МОГИЛ**ьне, КАНДАУРове; • **ХАРАЛУГ** Qarluq / ?Carolinghi Рв Корець: **КОРИСТ**ь, **ГОЛИЧ**івка ^МОРОЗівка, **САПОЖ**ин!, ФРАНКОпіль ^**ДЕРМАН**ка; ГАННІвка, ЗАЛІЗниця, **КОЛОД**іївка, КАЛІНівка, БогДАНівка;

• **ХОРЛИ** Хс Каланчак: ВЕРБове; • **ХАРЛІ**вка Жт ПОПІльня: По**ЧУЙ**ки!, **КРАС**ноГІРка, **СУЩ**анка, МИШЕРине, СОКОЛів Брід, СОКІЛьча, **КОРОЛІ**вка Carolus?, **ЯБЛУН**івка, ХОДОРКів; • **ХОРЛ.УП**и Qarly + річка? Qarluq? Вл Ківерці: ^КОТів; **ЖАБКА** žebү, **САПОГ**ове!, **СУСЬК** Susia, ЖУРАВичі, ЧЕМЕРин; • **ХОРОЛ** Пл рц: ^КУТОРЖиха Saturig- / Qutrig-ur!, **МОГИЛ**ьне; ПОПівка, КРИЖанівка, БУТівці, Червоне; • **ХОРОЛ** См Лебедин: ^САВОНИха; **ЗАБУГИ** žebү!, **БАРАБАШ**івка, СІРоБАБине!, ЯРОШі, Червоне, ГАЛУШки, ПАДалки, ПІДо.приГОРи, ГУТницьке, ДРОЗДівщина, ПоКУТне; • **ХОРОЛЬ**ці Пл Решетилівка: ^ШАРЛаї, БУЗинівщина, Роз**СОХУВА**Те, **СУХ**оРАБівка, ТУри.

КОРОЛЬча Чг < 1) ?лат. Carolus.

Синхронічним виглядає тюркський слід у форманті -ча.

• **ОБЕРТИН** Obertenghi ІФ Тлумач: ^присілок **БАВОРІ**вка ISG. I. 1191 **Баварія**; **КОРОЛІ**вка Carolus, **БОРТНИКИ** Obertenghi, **КОЛІНЦІ** *genu-; (див. II. **КОЛІНЦІ**), ГРИНівці, КУТище, ОЛЕЩин, Під**ВЕРБ**ці Orobie, ЖИВАчів, МЕЛЬники, ГРАБичанка, **ЛИСа ГОРа**, ДІБРова, ЗОЛОТа ЛИПа, ОЛЕША, СОКОЛівка, ОЛЕШів, АНТОНівка, ОСТРиня, ЛОКІТка, ПОПЕЛів; • **БОРАТИН** Obertenghi Ль БРОДИ: ^ПІДГІР'я Piemont, **СУХ**ота; **КОРОЛІ**вка Carolus, ЛУЧківці; **СУХ**одоли Susa, **СУХ**оволя Susia, ГЛУШин? ^ГОЛОСковичі, КУТище; • **БОРТЯТИНЕ** Obertenghi Ль Мостиська: **КОРОЛІ**н...Carolus, БАЛІчі, КУТи, СОКОЛЯ, **ХОРОС**ниця ^**ЗАВАД**ів, **ЗАВАДА**, ГОДині; • **БОРТНИКИ** Obertenghi Кв ФАСТів: **КОРОЛІ**вка Carolus, ЯРОШівка; • **БОРТНИКИ** Obertenghi Ль Жидачів: ^МОЛОТів; **КОРОЛІ**вка Carolus, ЖУРАВків Orobie, ЗАГУРщина, ЖУРАВне Orobie, БОРУСів, БОРОДчиці, РОМАНівка, ІВАНівці, СОКОЛівка, ХОДОРКівці; • **ПередІВАН**ня ІФ Городенка: **КОЛІН**ки. Genua ^РЕПУЖИНці, ДУБКа; Олієво-**КОРОЛІ**вка Carolus, **ВЕРБ**івці Orobie, ГЛУШків, ЛУКА, ВОРОНів, СЕМИКівці, РоСОХач Susa, ПОТочище, ТИШківці;

• **КОРОЛІ**н Carolus Ль Мостиська: ^БЕРЕГове; **ХОРОС**ниця ^**ЗАВАД**ів, **ЗАВАДА**, БОРТЯТИНЕ Obertenghi ^Княжий Міст; БАЛІчі, КУТи, ПідГАТЬ, СОКОЛЯ, ГОДині; • **КОРОЛЬ**ки См Путивль: ^сКУН.ОСове; **КРАС**не, ІВАНівське ^Кагань, ШАРПівка 2, ЛІСне, КНЯЗівка, УЦькове, ВЕГЕРівка, БіЛОГАЛІЦя, КУБЕР; • **КОРОЛЬча** Чг РІПки: ПИЛИП**ча**, КРАСківське, ГУНьківка ^ЛІСківка, ВОРОБ'Ів, КОРОБки, КИСлі, КИСЕЛівка, СЕМАКИ, ЧУДнівка, ГРАБів, ГРАБівка, Ямище, МОКРі ВЕЛІЧки, ГАЛків, ЯВОРці, ОЛЕШня, Олександрівка, ВИСОКИНь; • **КОРОЛІ**вщина См РОМни: ^СалогУБівка, Чижикове; **ХОЛОД**НИК, **ХОЛОД**не, Червона Балка, СЕМКове, БУТівка, РОКИТИ, ГУБАРівщина, कोरोбчине, **ЯРМОЛІ**нці, ЛЕВОНДівка, ЗЮЮки, ГОЛЕНКа, КАЛІНівка, ПоГРЕБи, БАЦмани, ОВЛАШі, РІПки, Червоне, ЯРОШівка, ТРАВневе; • **КОРОЛІ**вка Хм **ЯРМОЛІ**нці: ГОЛО.ХВАСТи, КРУТі БРОДИ, ВЕРБка 2, ГЛУШківці, МАГНИШівка, ІВАНківці, СОКОЛівка, КОСоГІРка??, ЛИСівка; • **КОРОЛІ**вка Чк Жашків: Червоний КУТ, Червоне ^ПОПІВка,СОКОЛівка, ВОРОНе, ЛЕМІЩиха, Олександрівка;

• рук. **КОРОЛЬ** у с. Гвоздів Кв Васильків: став **КОРОЛІ**вський у с. ТРОСТИНка; • став **КОРОЛІ**вський у м. Кагарлик Кв.; • переправа **КОРОЛЬ** через р. Віту у с. ХОДОСівка Кв КСв: оз. **КОРОЛЬ** у смт Козин; • пот. **КАРОЛІ**в Carolus у с. ТУР'я Поляна Зк Перечин:

ВОРОЧеве Obert-, МАЮРКи Mayurka, Mallorca; • бол. КРАЛІВЩИНА у с. ШЕРШНІВКА ПЛ Лубни:; • пот. КАРОЛІВКА Carolus п **БАВОРІВСЬКОЇ-РУСЬКОЇ** Баварія у с. Панасівка [SG, I, 119; СГУ, 241] Тр ПІДВОЛОЧИСЬК: ^КОЛОДІІВКА; МОВЧАНІВКА, ІВАНІВКА Janov, ГАЛУЩИНЦІ Gallus, ВОРОБІІВКА Orobie, ПЕНЬКІВЦІ, ЛИСИЧИНЦІ, ГОЛОТКИ, СУПРАНІВКА Sopron, КОРШИЛІВКА, РОЗСОХУВАТЕЦЬ, ХОПТ.ЯНКА ^ПОДІЛЛЯ, ЩАСНІВКА, ОСТАП'Є;

• затон КОРОЛ у гирлі р. Тясмин Чк Чигирин: ГОЛОВКІВКА, МЕЛЬНИКИ, МАТВІІВКА, РОЗСОШИНЦІ ^КРАСНОПІЛЛЯ, ВЕРБІВКА, ТРУШІВЦІ; р. ЛИС.ЯНКА у с. ІВАНІВКА ^ВДОВИЧИНЕ, б. **ПОПОВА** Pavia > Pavia у с. Худоліївка, р. Вел. ЧУТА, р. ВРУБЛІІВКА.

КОРОСТКИ Кв < 1) нім. Karst 'Карст'; 2) прагерм. *xurstiz 'гай, ліс' [Orel].

Діагностичним для ідентифікації реплік Карс- / Корост- стало пряме сусідство їх з основою *Северин-* і їхнє районне сусідство в інших контекстах цієї ж тематичної групи:

• **СЕВЕРИНІВКА** ?Severinus Вн ЖМЕРИНКА: ^КОРОСТІВЦІ нім. Karst, МАТЕЙКОВЕ; **МОВЧАНИ** ^ГУТА, ЛУКА; **КРАСНЕ** слн. kras ^ЛИСЯНКА ^ПУЛТІВЦІ, КУДІІВЦІ, **СЬОМАКИ**, ЯРОШЕНКА, ЛИСОГІРКА, МЕЖИРІВ, **МЕЛЬНИКИ**, ТРАВНЕВЕ, ЛОПАТИНЦІ; • **СЕВЕРИНІВКА** Кв ТАРАЩА: ^КРАСЮКИ слн. kras; Веселий КУТ слн. Oglje 'Aquilaea', **КИСЛІВКА** пахл. ksl 'кесар', АНТОНІВКА, **БОВКУН**, **КРУТІ** ГОРБИ, **ЛІСОВИЧІ**, **ЮШКІВ** РІГ, **ВОВНЯНКА** 2, КІВШУВАТА, КИРДАНИ, ЛУКА, Червоні Яри *kras-?;

• **СЕВЕРИНІВКА** Жт Любар: ^БЕРЕЗІВКА; **КОРОСТКИ** нім. Karst, РОГІЗНА, ДЕРЕВИЧІ 2, БОРУШКІВЦІ, КУТИЩЕ, **ГОРОПАІ**, ГРИНІВЦІ, ПЕДИНКА; • **СІВЕРИНІВКА** Пл ^ЗІНЬКІВ: ^СОКОЛІВЩИНА, **ПИЛИПЕНКИ**, ПереЛІСКИ; **КОРЕЩИНА** нім. Karst, kraški, прот. **КРАСКІВКА** слн. kras, ВІНТЕНЦІ, ДАМАСКИ, прот. НеЦВІТАЙ, ЦВІТОВЕ Florianus? ^БІРКИ ^ТРОЯНІВКА, р. ТАРАПУНЬКА Trebonian Gallus?, ЛАГОДИ, БАРАНІВЩИНА, р. ДОМАНСЬКИЙ, р. КАНІІВКА, ДУБ'ЯНЩИНА, **МАТЯШІ**, ПАЦУЛИ, яр ГЛИБОКИЙ, р. **ГРУЗЬКА** ГОВТВА, МАНЬКИ, МАНИЛІВКА, ШИНГАРІІВКА Е *Pz-šy-n-HH С **СУННАР** Var.: Psenhyris Kato ('The lake of Horos') - Shenaro - **Sinaru** (Arabic), ШКУРПЕЛИ scarabaeus; • **СЕВЕРИНІВКА** Кв МАКАРІВ: ^МАКОВИЩЕ, КОПИЛІВ, ВИШЕГРАД; **КАРАШИН** 2 слн. kraški 'з Карсту', **КРУШНЯКИ** kraški, ЛИШНЯ, КОЛОНЩИНА, ЛИСИЦЯ ^БОРІВКА, **ГОРОБІІВКА**, з УРІВКА, КОДРА, НЕБЕЛИЦЯ, УЛЯНІВКА, ЯБЛУНІВКА.

З іншого боку, Хоростець Тр – усього лише *xurstiz "лісове"? Однак з прагерманським звучанням? І поруч Годів-Розгадів та Урмань, Бишки... Тоді й Хвороща ~ Нехворощ?

Це може означати, що основи Корост- і Хорост- лише паронімічні, а історично не пов'язані.

КОРСУНЬ Чк < перс. خراسان Хорасан.

У районному контексті ойконіма Зоринове, трактованого як репліка прототипу Zranka 'Дрангіана', було зауважено назву Корсунці, що стало підставою для її ідентифікації з прототипом Хорасан:

• **ЗОРЯНКА** Zranka Жт ЄМІЛЬЧИНЕ: МАР'ЯНІВКА, ЯБЛУНІВКА, АПОЛЛОНІВКА, МОКЛЯКИ, ПОЛОНИЧЕВЕ, ПАРАНИНЕ, ЯМЕНЕЦЬ Yamuna, ЯБЛУНЕЦЬ 2, ЗАРОВЕНКА, ГАННОПІЛЬ; • **ЗОРЯНСЬКЕ** Хк Шевченкове: ^РАІВКА; ІВАНІВКА, МИРОПІЛЛЯ, БАЛАКЛІЯ; • **ЗОРИНОВЕ** Од Комінтернове: ГРЕКОВА, ОНИСЬКОВЕ **Ιωνισκος**, БУТІВКА ^МАР'ЯНІВКА, **КОРСУНЦІ** Хорасан, ВОРОНІВКА, КАЛІНІВКА, БІЛЯРІ, КРЕМИДІВКА.

Поява у такому районному контексті топооснови Корсун- найімовірніше вказує на історичний район Хорасан. Його частинами якраз і були 4 з пізніших 5 областей Греко-Бактрії: усі, крім Согдіани – Траксіана, Маргіана, Бактрія і частково Дрангіана. Здогад про Корсун- з Хорасан зміцнено синонімом назви р. Корсунка = **Коросунка**:

• р. Корсунка = **КОРОСУНКА** Хорасан у м. КОРСУНЬ-Ш. Чк: **ДЕРЕНКОВЕЦЬ** Дрангіана, ДРАБІВКА, ВИГРАІВ віхара, БУДА-Бровахівська, ЗАВАДІВКА, **МИРОПІЛЛЯ** Міхрдаткерт, НЕХВОРОЩІ, ПЕТРУШКИ, ЯБЛУНІВКА, ДАЦЬКИ, **САХНІВКА!** саки, МОРИНЦІ Маргіана, ТАРАЩА Тракс-, Нова БУДА, ШЕНДЕРІВКА;

• **КОРСУНІВКА** Пл ЛОХВИЦЯ: ^ПЛАСКІВЩИНА, РОМОДАНІВКА; **ДРЮКІВЩИНА** Дрангіана ^ЯБЛУНІВКА, ЗАМОРІІВКА, КРЯЧКОВЕ ОЗЕРО, **ДЕРЕКІВЩИНА** Дрангіана ^ПАРНИЦЬКЕ, ЯХНИКИ 'Ιαχβς 'грек' пор. Сахн- < сак-, **ТОКАРІ** Тохар-; • **КОРСУНЬ** Дц ЄНАКІВЕ м/Р: ОЛЬХОВАТКА, ОЛЕНІВКА, **ДРУЖНЕ**; • **КОРСУНКА** Хс Новокаховка м/Р: ^РАЙСЬКЕ ^ТОПОЛІВКА; • **КОРСУНКА** Чк ТАЛ'НЕ: ^ДОВГЕНЬКЕ; КОЛОДИСТЕ, ГОРДАШІВКА, БІЛАШКИ, ТАРАСІВКА, СОКОЛІВЧОКА, ТАЛ'ЯНКИ, ШАУЛИХА; • **КОРСУНОВЕ** Хк ВАЛКИ: КОРСУНІВКА ^КРУГЛИК; **КОВ'ЯГИ**, НЕСТЕРЕНКИ, БУЦЬКІВКА, ЯБЛУНІВКА, ЦИБУЛЬНИКИ, КОЛОМАК, МІЗЯКИ, ГРИНЦІВ РІГ, БАРАНОВЕ\\, ОЛЕКСАНДРІВКА, СОСНІВКА, ГАЙВОРОНСЬКЕ, КОРОБКИ, КАДИГРОВІВКА, ХВОРОСТОВЕ, СУРГАІВКА; • **КОРСИНІ** Вл РОЖИЩЕ: ^ІВАНІВКА, ЛІТОГОЩА; ЯБЛУНІВКА, **ВОРОНЧИН**, РАЙМІСТО, ЯСЕНІВКА, ТРОСТЯНКА, ІВАНЧИЦІ, **ДОРО.СИНІ**, ТРИСТЕНЬ, ТИХОТИН, **ПЕРЕСПА** цсл. приспа, призьба, ОЛЕСЬКОВИЧІ, **МИРОСЛАВКА**, ОЛЕНІВКА, **ВАЛЕР'ЯНІВКА**, СОКІЛ.

Зустрінута в іншому районному контексті ойконіма Дерезжичі Dranka 'Дрангіана' основа Коросн- також була ідентифікована як репліка прототипу Хорасан (сюди ж і ще ближча Хоросн-): • **ДЕРЕЖИЧІ** Ль Дрогобич: ^МОДРИЧІ; Верх. ДОРОЖІВ, МОКРЯНИ,

*xurstiz sb.m.: Norw dial. rust 'grove, wood', OE *lyrst* 'copse, wood', MLG *horst, hurst* 'bush', OHG *hurst* id. Related to W *pys* 'grove' < *k^hysto-, Slav *xworstъ 'bush, oak, firewood' (with an unclear *x-). TOPP-FALK 78: POKORNY I 633.

Рис. К14. Довідка про прагерм. *xurstiz 'гай, ліс' [Orel, xx]

Caturiges – катуріґи, кельтське плем'я в римській Галлії (Caes., b. g. 1, 10) [СКД, 265-266]. Вони згадані у написі на триумфальній арці в Суці серед племен, підкорених римлянами. Головне місто їх було Catorimagus, відоме також як Caturiges (теперішній Chorges, за 50 км від італійського П'ємонт) – біля міста Ebrodunum (тепер Embrun), – див. II. **БРИДУНИ**, **ШУРЖІВКА**. Це все на шляху через Альпи з заходу до марки Обертенґів.

• **КОТЮРЖИНЦІ** Caturiges Хм КРАСИЛІВ: ^МАРКІВЦІ; КАЛІНІВКА, ОРЛІНЦІ, ЮНАЧКА 2, УЛЯНІВКА 2, СУШКИ, ЗАПАДИНЦІ Padus / Sabaud-, КРАСІВКА, ЗОЗ.УЛІНЦІ, АНТОНІНИ, ЗАСТАВКИ, ЛАГОДИНЦІ, ПУЗИРКИ, ВЕРБІВКА, ДУБИНА, **МОНЧИНЦІ** Monza, **МОНЬКИ**, ЩИБОРІВКА, МОВЧАНИ, ЯВОРІВЦІ; • **КОТЮЖИНЦІ** Caturiges Вн ПоГРЕБИЩЕ: ^ГУЛІВЦІ; **МОНЧИНЦІ** Monza, Нова ГРЕБЛЯ, КУТИЩА 2, ЛИСІВКА, ЛЕМЕШІВКА, Кам'ЯНОГІРКА, ГРУШКІВЦІ, САЛЬНИК;

<<• **МОНЧИН** Monza Вн ГОПЧИЦЯ Gar?, **ЗБАРАЖІВКА**, СОКОЛІВКА, БАВІНКОВЕ, ІВАНЬКИ, ЛІЩИНЦІ, ВЕРБІВКА, Кам'ЯНОГІРКА, ВЕСЕЛІВКА, ЗАКРИНИЧЧА;>>

• **КОТЮРЖИНЦІ** Caturiges Хм Полонне: КАЛЕНИЧІ 2, ЛІСНЕ, ПОНІНКА, НовоЛАБУНЬ, ТРОЄЩИНА, ЮРОВЩИНА, ВОРОБ'ІВКА, СЯГРІВ, Червоне, ХРАБУЗНА; • **КОТЮРЖИНЦІ** Caturiges Хм Теофіполь: ^КАРАБІВКА, МИХНІВКА; ЛИСОГІРКА, ТРОЧНІВКА, Червона Дубина, ВОРОНІВЦІ, НовоІВАНІВКА, ГАЛЬЧИНЦІ, ЖЕРЕБКИ 2. МИХИРИНЦІ, КОРОП'Є, Червоне, РОМАНІВ, АНТОНІВКА, УЛЯНОВЕ; • **КУТОРЖИХА** Caturiges Пл рц: ^**ХОРОЛ**, ХВОШІВКА, КУЧЕРІВКА, ВЕРБИНЕ, ПОПІВКА, МАТВІЙЦІ, КРИЖАНІВКА, БУТІВЦІ, УЛІНІВКА, ІВАНЦІ, ПАДУСІ, ЛІС.ЯНЩИНА, ОРЛІКІВЩИНА; • б. **КАТРАЖКА** Caturiges у с. КАТРАЖКА Дп Синельн: ^ВОДЯНЕ; РОМАНІВКА, ВЕРБОВЕ, ВОРОНІВКА, ВЕСЕЛЕ, ІВАНІВКА, СУХА КАЛІНА, ЛУБ'ЯНКА, КИСЛ.ЯНКА, КРАСНЕ, КАЛІНІВКА, Червоне, ПОПОВЕ; • **КОТЮЖИНИ** Тр **ЗБАРАЖ**: КРАСНОСІЛЬЦІ, БУТИН, ГЛИБОЧОК, Чорний ЛІС, ЗАЛІСЦІ, ЛУБ'ЯНКИ, ІВАН.ЧАНИ, МУСОРИВЦІ, РОМАНОВЕ СЕЛО, КОЛОДНЕ, **КРЕТІВЦІ**, КИНАХІВЦІ, ТРАВНЕВЕ; • **КОТЮЖАНИ** Вн Мур-Кур: ВЕРБОВЕЦЬ, ВОРОНІВЦІ, ПОСУХІВ, ЛУЧИНЕЦЬ, КРАСНЕ, ЗОЛОТОГІРКА, ПОПЕЛЮХИ, РІВНЕ, НИШІВЦІ;

торф. КАТЮШАНСЬКЕ у с. БРІДОК Жт Ємільчине:

• р. **КОТУРКА** Caturiges = КОТИР у с. Горенка Кв КСв: оз. **ХУДОРОВЕ** Caturiges біля с. Нижча ДУБЕЧНЯ; **КАТЮЖАНКА** Caturiges, ТРОЄЩИНА, БУЧА, ГУРІВЩИНА, КАМЕНКА, ЛІСОВИЧІ, Червоне, ВОРОНЬКІВКА;

• **ХОДУРКИ** Caturiges Жт Новогр-Вл (Звягель Zwingel): ^КУРЧИЦЯ Chorges?; КРАСИЛІВКА 2, КОЛОД.ЯНКА, ДУБНИКИ, БРОННИЦЯ, **ПЕРЕЛІСОК**, ЖОЛОБНЕ, ГУЛЬСЬК, ГРУД, ГОРБАША, БОЛЯРКА, БАВІНІВКА, ТАЛЬКИ 2, Олександрівка, КАРПІЛІВКА, ЛаГУЛЬСЬК, ОРЕПИ, ДУБЛТНКИ, ЖЕРЕБИЛІВКА, КАЛІНІВКА, СУХОВОЛЯ, РОМАНІВКА 2, ДЕРАЖНЯ, СУСЛИ ^ІВАШКІВКА, КОСЕНІВ, КАТЮХА, ЯРУНЬ, ВЕРБІВКА, **ПЕРЕЛІС.ЯНКИ**, Червона ВОЛЯ, ЯБЛУНЕВЕ, ВЕРШНИЦЯ;

• **ШАДУРКА** Caturiges > *Chadurg- (на шляху еволюції до Chorges) Пл Гадяч:

• оз. **ХУДОРОВЕЦЬ** з Saturig- з половецьким мовним переходом -g > -v у с. Нижча Дубечня Кв КСв:

• **ХОДОРКІВЦІ** SATURIGES Лв Зудечів+ (ZUDECCA) = ЖИДАЧІВ: ^П'ЯТНИЧАНИ, КОЛОГОРИ, СОКОЛІВКА; КОТОРИНИ, КОРОЛІВКА, ЖУРАВНЕ, ків, РОГІЗНЕ Ragusa, РЕПЕХІВ Riphaea, ВЕРБИЦЯ, БОРТНИКИ, ГОЛДОВИЧІ, ЛУЧАНИ, ІВАНІВКА, КАЛІНІВКА, ЗАЛІСКИ, ЗАГІРОЧКО, ЗАГУРЩИНА, ЛІСКІВ, РОМАНІВКА, БЕРТИШІВ, ОТИНЕВИЧІ Udine?;

• **ХОДОРКІВ** Caturiges Жт ПОПІЛЬНЯ: **КРАСНОГІРКА**, СОКОЛІВ БІД, СОКІЛЬЧА ^МАРКОВА ВОЛИЦЯ, ЛУЧИН, РОМАНІВКА, **ХАРЛІВКА**, **КОРОЛІВКА**, ЛІСІВЦІ 2, ЛІСІВКА, СУЩАНИ, САВЕРЦІ Savaria, ПАРИПСИ, ЯБЛУНІВКА, МОХНАЧКА, Андрушки;

• торф. **ХОДОРКІВСЬКЕ** Caturiges біля м. Андрушівка Жт: Червоне, НеХВОРОЩ, ГАРАПІВКА, ЯРОПОВИЧІ Obrobie, ЯРЕШАНИ, ВОЛОСІВ, ГАЛЬЧИН, ІВАНКІВ, ЛІСІВКА, П'ЯТИГІРКА пентахоріон;

• **ЮРКІВКА** Чк Умань: ^МАКСИМІВКА; ЯТРАНІВКА, ЧерпОВОДИ, СУШКІВКА, КРАСНОПІЛКА, **КОЧЕРЖИНЦІ** Caturiges, КОЛОДИСТЕ, КОРЖОВА, ий КУТ, БЕРЕСТОВЕЦЬ, АПОЛЯНКА, АНТОНІВКА, ПОСУХІВКА; • яр **КОЧЕРГА** Cathirig- (засвідчений синонім Caturiges) у с. КОЧЕРІЖКИ Caturiges Дп ПАВЛОГРАД: ^ПІДЛІСНЕ ^ЖОЛОБОК ^ШЕВЧЕНКА; **Червона** Долина, **Червона** Нива, ВЕРБЬСЬКЕ, ВЕРБУВАТІВКА, ВЕРБКИ, ВЕРБОВЕ, Олександрівка, ЮР'ІВСЬКЕ, СТОВБИНЕ, ВОДЯНЕ, ОРЛІВСЬКЕ, УЛЯНІВКА, СОКІЛЬСЬКЕ, П'ЯТИХАТКИ, ЯБЛУНІВКА; • **КОЧЕРГИ** Cathirig- ПУТИВЛЬ: ^ВОЛОКИТИНЕ, КУБАРЕВЕ, ЩЕРБІНІВКА; **КРАСНЕ**, РІВНЕ, **Червоне** Озеро, **КОРОЛЬКИ**, ІВАНІВКА, ІВАНІВСЬКЕ ^Кагань, ВЕГЕРІВКА, КОТІВКА Cotii?, ЗОЗ.УЛІНЕ, ЛІСНЕ, ВОРОНІВКА; • крин. КОЧЕРЖИНА у с. Капустине Чк ШПОЛА Spoleto?;

• р. КУЧУРГАН Caturiges = Курчаган Од Вел. Михайлівка: ^р. ОБРАД (ДІВКА) Oberteng- (пор. Авратин, бол. ОВРАТИНСЬКЕ) + с. КОШИРИ СГУ, 307 ^КУЧУРГАН, СОШЕ-ОСТРІВСЬКЕ; БУТОРИ, ЦИБУЛІВКА, ІВАНІВКА, РОМАНІВКА, ФРАСИНЕ, ТРОСТЯНЕЦЬ, **ВОРОБІЙОВЕ**, МАРЦІЯНОВЕ, ЮРАШЕВЕ, ЮРКІВКА;

КОФАНІВКА Хк < 1) парф. **kof, kop** гора; 2) Kokhe 'християнський район Ктесифона'?

КОЦЮБИНЦІ Тр < КИТ. Huo Qubing 霍去病.

• **ОРИШ.КІВЦІ** Тр ГУСЯТИН: **ЮР.КІВЦІ** ^ВАС.ИЛЬ.КІВЦІ, ЗЕЛЕНЕ, КАЛАГАРІВКА, КРУТИЛІВ, МОНАСТИРІХА, БУЦИКИ, ОЛЕНІВКА, РАШТІВЦІ, ЖАБИНЦІ, ЧАГАРІ, **КОЦЮБИНЦІ** Huo Qubing 霍去病, ХОРОСТ.КІВ, ТЕКЛІВКА, КОТІВКА, ЄМЕЛІВКА, ХЛОПІВКА, ЯБЛУНІВ, ЧАБАРІВКА; • **КОЦЮБИНЧИКИ** КИТ. Huo Qubing 霍去病 Тр Чортків: ^Зелена; пот. НАКРАСІВ, р. НІЧЛАВА = НИКЛАВЬ, пот. БОСИРСЬКИЙ, пот. ШЕРГ.АШЕЦЬ пор. монґ. ширк-ул 'чорт' [СТМЯ, II, 426].

Також пор. прізвища **Коцюба Д.** Краєведение и воспитание учащихся. М., 2000; **Коцюба Ю.Л.** у кн. Системный анализ промышленного производства. К. (Ин-т киберн. АН УССР), 1982; **Коцюбко О. Жт**; чи не суди **Коцупій**.

КОЧИЧине Жт < аз. кешиш піп.

КРАЙНИКове Зк < укр. *крайна* 'група сіл волоського права' [ЕУ, 314]. Див. Пролог. Епоха 39. Волощина – час волоського осадництва XIV–XV ст. *Крайня Мартинка* Зк, *Крайне, Крайниково* Зк < укр. *крайник* 'очільник крайни'.

КРАЙні Стінки Кв < ?гр. етнонім + Довгі Стіни у Фракії.

КРАСюки Кв < слн. *kras* 'Карст'. Топонімічна ідіома "Северин- ~ Крас-/ Корост-/ Караш-/ Корещ-" була помічена у статті "Северинівка":

• **СЕВЕРИНівка** Кв ТАРАЩа: ^**КРАС**юки слн. *Kras*; **БОВКУН, КИСЛівка, КРУТі** ГОРБи, ЛІСовичі, **ЮШКів** РІГ, **ВОВНЯНКА** 2, **КІВШУВАТА**, **КИРДАНИ**, **АНТОНівка**, **Веселий КУТ vexilla** + слн. *Oglje 'Aquilaea'*, **ЛУКА**; • **СЕВЕРИНівка** Вн **ЖМЕРИНКА**: ^**КОРОСТ**івці нім. *Karst*, **МАТЕЙКове**; **МОВЧАНИ** ^ГУТа, **ЛУКА**; **МЕЖИрів**, **МЕЛЬНИКИ**, **ТРАВНеве**, **ЯРОШЕНКА**, **ЛИСЯНКА**, **КУДІївці**, **ЛИСОГІрка**, **СЬОМАКИ**, **ЛОПАТИнці**; • **СЕВЕРИНівка** Жт Любар: ^**БЕРЕЗівка**; **КОРОСТ**ки нім. *Karst*, **РОГІЗна**, **ДЕРЕВИчі** 2, **БОРУШКівці**, **КУТИще**, **ГОРОПАї**, **ПЕДИНКА**; • **СЕВЕРИНівка** Кв **МАКАРів**: ^**МАКОВище**, **КОПИЛів**, **ВИШЕГРАД**; **КАРАШин** 2 слн. *kraški* 'з Карсту', **КРУШНЯКИ** слн. *kraški*, **КОЛОНЩИНА**, **ЛИСИЦЯ** ^**БОРІВКА**, **ГОРОБІївка**, з **УРівка**, **КОДРА**, **НЕБЕЛИЦЯ**, **ЛИШНЯ**, **УЛЯНІВКА**, **ЯБЛУНІВКА**; • **СІВЕРИНівка** Пл ^**ЗІНЬКів**: ^**СОКОЛівщина**, **ПИЛИПЕНКИ**, **ПерЛІСКИ**; **ВІНТЕНці**, **ГОВТВА**, **ДАМАСКИ**, **КОРЕЩИНА** нім. *Karst*, слн. *kraški*, **ЦВІТове** ^**ТРОЯНКА** ^**БІРКИ**, **ЛАГОДИ**, **БАРАНІВЩИНА**, **ДУБ'ЯНЩИНА**, **МАТЯШІ**, **ПАЦУЛИ**, **МАНЬКИ**, **МАНИЛІВКА**.

• **КРАСів** Ль **Миколаїв**: **Підгірці**, **БОЛОНі**, **ГОРОЖАНКА** 2, **ТРОСТЯНЕць**, **ВЕРБІж**, **КОЛОДруби**, **КРИНИЦЯ**, **ДІБРОВА** dubr-; • **КРАСів** Вл **ГОРОХів**: **ЖУРАВ.НИКИ**? *رطب جurrāb?*, **ГАЛИЧани**, **ПИЛЪгани**, **ЗаГАї**, **БЕРЕЖАНКА**, **БОРОЧИЧЕ**, **КОЛОДЕЖЕ**, **КРИЖОВА**, **АНТОНівка**, **ПЕЧИХВОСТИ**, **МИСЛИНі**, **МАРКОВИчі**, **ЗЕЛЕНЕ**, **КУТРів**, **ЗЕЛЕНолужне**, **ЛЕМЕШів**, **УГРИНів**, **ГАЄНКА**; • **КРАСівка** Жт **БЕРДИЧів**: ^**ДУБівка**; **СИНГАїВКА** дслов. стынъ 'вежа, башта', **ГАДОМці**, **МАРКУШІ**, **ЛЕМЕШІ**, **ЛІСова Слобідка**, **КУКІЛЬНЯ**, **ЗАКУТИнці**, **ГАРДИШівка**, **СЬОМАКИ**, **ГАЛЪЧин**, **П'ЯТигірка**; • **КРАСівка** Тр Тр: ^**ТОВСТОЛУГ**; **СМОЛЯНКА**, **ЛУЧКА**, **ГЛИБОЧок** 2, **ПРОНЯТИН**, **Вел. БІРКИ**, **БУЦНів**, **ГРАБОВЕць**, **БАВОРів**.

КРАСНА ГІРКА < пахл. *Хорасан* + пахл. *gohr* рід. Див. **КОРСУНЬ**

КРЕМЕНчук Пл < монг. *керем* + *чик*.

монг. *керем* фортеця; кріпосна стіна; кремль – гора з городищем Кермен-Кир у Сімферополі, Ескі-Кермен (Джингіз-Керман), Кара-Кермен, Сари-Мамбаш-Кермен, Сарисан-Кермен, Тепе-Кермен (Даг-Тепесі), Sarikermen – руїни Херсонеса, с. Алма-Кермен, Інкерман (див. in), Манг-Кермен (Менгермен), Черкез-Кермен, Ашага- та Юхари-Керменчїк, гірський відріг Кермен-Оба, м. Керменчїк [Бушаков, 158].

МАНКЕРМЕН (монгольська назва Києва) букв. 'житлова фортеця'.

КРЕМЕНЕць Кремона Вл 519; **КРЕМЕНЕць** Вл 936; **КРЕМЕНЕць** Тр 529; **КРЕМЕНИще** Кв 624; **КРЕМЕНівка** Дп 537; **КРЕМЕНівка** Дц 616; **КРЕМЕНівка** Мк 293; **КРЕМінець** Дц 956; **КРЕМінна** Лг 328; **КРЕМінна** Хм 236; **КРЕМінці** ІФ 530; **КРЕМне** Жт 772; **КРЕМський Бугор** Чг 887; **КРЕМ'янка** Жт 373; **КРЕМ'янка** Ль 941; **КРЕМ'янка** Пл 1132; **КРЕМЕНчувате** Кр 535; **КРЕМЕНчук** Зп 844; **КРЕМЕНчук** Мк 351; **КРЕМЕНчук** Пл 2; **КРЕМЕНчуки** Хм 694; **КРЕМЕШ** Вл 520; **КРЕМидів** ІФ 128; **КРЕМидівка** Од 549.

р. **КРЕМЛЯ** п Івоту См Вр. *kreñvlec'h*, fr. *kreñv* 'strong' (4.81). Також р. **Кремлянка** Сули.

КРЕНИДівка См < гр. *Κρηνίδες* копальні золота у Фракії.

Перекопливий приклад однієї з найдавніших назв давньогрецького вектору зв'язків зберігся у назві с. *Кренидівка* См С-Буда (рис. 18 нарису IV). Тут сумнівів майже немає, адже прототипом Кренидівки виглядає унікальний і добре відомий в античній історії топонім *Κρηνίδες* Кренідес: це грецька назва прадавніх копалень золота у Фракії, свого часу захоплених батьком Олександра Македонського царем Пилипом, який поруч з Кренідесом заснував місто для контролю над Фракією Філіппої [Гафуров, Цибукидис, 30; СКД, 1027]. Показово, що у тому ж С-Будському р-ні См є ур. Пилипи (донедавна село), а ближче до Кренидівки Хильки від імовірного прототипу ар. *Filikus* Пилип. Чому цей прототип теж є імовірним? Це араби звали Олександра ібн-Філікус 'син Пилипа' – але ж біля Десни за 13 км від Хильчич існує р. Арапівка, а нижче по Десні с. Араповичі: отже, було від кого почути ім'я Пилипа у формі *Filikus*.

Але чому тоді у назві *Хильчичі* ім'я *Filik*- передане у звуковій формі Хильк-? Тому що заміна -ф- на -х- типова для пізніх іранських степовиків – сарматів, аланів. Це степова спадщина у нашому сьогоденні – назви *Ходоси*, *Ходосівка* < Феодосій, *Хурси* < Фурса, або *Ходурки*, *Ходорків* < Федір (але пор. і старий скіфський мовний слід *Педоси*, *Педоричі*). Саму присутність цих степовиків-іранців не раз підтверджено, зокрема й у назвах на рис. 11 у нарисі VIII – *Вовна* (ст. Волна < алан; пор. назву порогу на Дніпрі *Вовнізький*), *Туранівка* (Туран 'Скіфія' [Абаев, 30-31]), *Ємадикине* (це *Amadokei* амадоки Птолемея (скіфи-сироїди), див. [Тищенко 2011]). Але найближчі іранці жили прямо в сусідньому з

Хильчичами селі: від 1924 р. воно умовно зветься "Уралове", але його справжня, прадавня історична назва – *Олтар*. Подібність зі словом *вівтар* випадкова, бо топонім відомий від Афганістану до Італії [Тищенко 2013] і пояснимий з аланського (осетинського) *aldar* 'князь'.

КРЕСТОПівщина Чк, **КРИШТОПівка** Чг < ?антипапа Kristof, Krzysztof (903-904 pp.); пор. оз. КРИШТОПське у с. Ціпки Пл Гадяч.

КРЕТівці Тр < 1) Крут-; 2) Крета 'Крит'.

КРИВорівня ІФ, **КРИВоротівка** Хк, **КРИВотин** Жт < 1) укр. *кривий* 'нерівний, неправдивий'; 2) лит. *kirves* 'сокира'. Композити дають підстави для обох припущень.

КРИЖопіль Вн "Крижопіль отримав свою назву, як кажуть, від великого хреста, який стояв біля второваного чумацького шляху і села, що тут утворилося" [Сіцінський, 857].

КРИЛОС ІФ < 1) народна форма цслов. *клер* 'духовенство'; 'місце для хору у церкві'; 2) гр. візант. *клер* 'земельний наділ'.

У зв'язку з візантійським минулим поняття *клер* 'земельний наділ' (пор. *клерос*, нар. *крилос*) привертає увагу і *старе городище міста* Галич, біля якого існує с. *Крилос* ІФ. Схожі назви в Україні – *ХЛЕРівка* Чк *КРИЛів* Рв 2 та ін.: • *КРИЛОС* ІФ Галич: **СЕМАКівці**, р. ЛІВИНці *λεβαν* у с. Бринь, Біль**ШІВЦІ** = БИБЛО ^р. БИБЕЛЬка = БИБЕЛка *βύβλος* у с. ХОХОНів; **КОРОС**Товичі, **ХОРОС**Тків, **МАР'ЯМПІЛЬ**+ *уатт* = МАРИНОпіль ^р. КОРОП'я, ЯБЛУНів *Ἀπόλλων*, **КІНАШІВ**, **ДЕМЕШКівці** до 750 ^ПоПЛАВники, **САЛОГів** 750, **РІЗДВЯНИ**, ДУБівці, ГРОБиська, **КУРОПАТ**ники;

• *ХЛЕРівка* Чк **КОРСУНЬ**-Ш.: **СТЕБЛів**, **ГЛУШ**ки, **ШЕНДЕРівка**, **МИРОПілля**, **НЕХВОРОЩ**, **ЯБЛУНівка**, **МОРИНці**, **СУХИНИ**, **СОТ**ники, **ТАРАЩА**, **СКРИП**ники;

• *КРИЛів* Рв **ДУБНО**: ^Зелений **ГАЙ**, **ВАРКОВИЧІ**; **ОЛИБів**, **РІДКОДУБИ**, **СЕМИДУБИ**, **МИРОГОЩА** 2, **ПАНТАЛІЯ**, **Олександрівка**; • *КРИЛів* Рв **КОРЕЦЬ**: **ЖАД**ківка, **ЧЕРНИЦЯ**, **КОПИТів**; • р. *КРИЛівка* у с. **ПереКАЛІ** Рв **МЛІНІВ**: ^ВИШНЕВЕ, **ОХМАТ**ків; **БОРЕМЕЛЬ**, **ШИБИН**, **Олександрівка**, **БАБОЛОКИ**, **КОРИТО**, **ДОРОСТАІ** = "Пугачівка", **СТАВРІВ**, **ЯБЛУНівка**, **ЛИХАЧІВКА**, **ЯРОСЛАВЕЦЬ**, **ЯЛОВИЧІ**; • р. *КРИЛІВочка* у с. **КРИЛівка** Жт **АНДРУШІВКА**: **ГАРДИШІВКА**, **ЯРЕШКИ**, **ТАРАСІВКА**, **ГАРАПІВКА**, **ЯРОПОВИЧІ**; • *КРИЛівка* Жт **РУЖИН**: ^**ЯРОСЛАВКА**; **БЕРЕЗЯНКА**, **РОГАЧІ**, **ЯГНЯТИН**; • *КРИЛівське* Зп Зп: **ОЛЕНІВКА**, **ХОРТИЦЯ**, **БАБУРКА**, **ІВАНГОРОД**, **ЛЕМЕШИНЬСЬКЕ**, **БІЛЕНЬКЕ**, **ЧЕРВОНИЙ ЯР**, **ВЕСЕЛЕ**; • яр *КРИЛЬЦІВСЬКИЙ* л Відного л **Волооської Балаклійки** Хк **ШЕВЧЕНКОВЕ**: ^**БОРІВСЬКЕ**, **РОМЕНЩИНА**; **МИРОПілля**, **ХУДОЯРОВЕ**, **БЕРЕЗІВКА**, **ШИШКІВКА**, **САМАРСЬКЕ**, **ВЕСЕЛЕ**, **Олександрівка**.

• р. *КриЛівка* у с. **МАНЬКИ** Чг **РІПКИ**: р. **ВАРЕШКА** *βάρειδα* = **ВЕРЕЖКА**, **ВАРАЖКА**, 1765: **ВАРИЖКА** *βάρειδος* у смт **ЛЮБЕЧ**, р. **ВОРЗЕНКА** п **ВОРЗНИ** ^**ГУБАРИ**, **СКИТЬКИ** *Σχιθίς*, **РОЗСУДІВ**; р. **В'ЮНИЩЕ** п **ВИРУ** п **СОЖУ** біля с. **ПЛЕХТІВКА**, **ЧИЖІВКА** *Al-Gizeh*, **ОЛЕКСАНДРІВКА** 2, **МОХНАЧІ**, **КОРОБКИ**, **ПИЛИПЧА**, **МАНЬКИ**, **ЯМИЩЕ**, **ЯР.ИЛОВИЧІ**, **ПАПІРНЯ**, **ГУНЬКІВКА**.

КРИМ, -ок. Пор. 1) уйг. **кирим** прибуток; 2) монг. *kerem* фортеця; кріпосна стіна.

КРУГлик Кв, **КРУГ** < 1) кругове укріплення, відповідник аварс. *фортів*, званих герм. *hring*; 2) **kirrōg** [*k(y)lwk* | М *qrwg*] **artisan**, **craftsman**; **skilled**.

ур. **КРУГИ** біля с. **Круги** Кв **Іванків** {**Ясногородка**, ур. **Перекоп**, с. **Каменка**}; ур. **КРУГИ** напроти с. **Унин** ("Тетерівське") Кв **Іванків** {**БЛІДЧА**, ур. **ГВОЗДЯТИН**, ур. **Лахманове ірл. Iæch** 'воїн' ?}; ур. **КРУГЛЕ** біля с. **Веприн** Жт **Радомишль** {р. **МИРОЧ**, **САДКИ**, **ВИРВА**}; ур. **КРУГЛЕ** біля с. **РАІВКА** Жт **Радомишль** {**ТАБОРИЩЕ**, **КОМАРІВКА**, **КРИМОК**, ур. **МУТВИЦЬКЕ**}.

Окрім цього трапляються назви водоєм від тієї ж основи **Круг-**: оз. **КругЛЕНЬКЕ** у с. **Сахнівка** Чк **Корс-Ш**: став **КругЛЕНЬКИЙ** у м. **Долинська** Кр; бол. **КругЛЯК** у кол. с. **Тарасівка** Чк **Чигирин**; торф. **КругЛЯК** у с. **МОШНИ** Чк Чк: оз. **КругЛЯК** у с. **Солошине** Пл **Кобеляки**; також низка озер **Круг** Чг [Павленко].

б. **КРУЛЬман** у с. **Курошани** Зп **Токмак**. Див. II. **ХАРЛ-**.

КРУТЕНЬКА, -е, -ий < *Grýt.ing-* 'гревтунг'. Пор. **Grytinga-liði** 'воїн гревтунгів' = *Gizurr* з *Едди* "*Hervarar saga ok Heidhreks konungs*" [Вольфрам, 48]. + *Boyer R. Les sagas islandaises sont-elles des documents historiques? // Cahiers des Annales de Normandie. Année 1990. Vol. 23. # 1. P. 109-126; + Schütte G. Our Forefathers the Gothonic Nations. Vol. 2. – Cambridge, 2013. – P. 11; Heinzel R. Ueber die Hervararsaga. – Wien, 1887. – S. 43.*

Схожі назви трапляються в околицях топонімів готської тематики:

• р. **ЯТРАНЬ** *Iatrus* Чк **Умань** + Кг **Голованівськ** ++ Кг **Новоарх.**: **ДОБРОВОДИ**, **ВІЛЬШАНКА**, **КОРЖОВИЙ КУТ**, **ТОМАШІВКА**, **ЯТРАНІВКА**; + **ВЕРБОВЕ**, **ЄМИЛІВКА** *ὄμιλος*, **МАТВІІВКА**, **КРУТЕНЬКЕ** *Gryting-*, **ТРОЯНКА** *Traianus Decius*; ++ **ЛОЗУВАТКА**, **ВІЛЬШАНКА** ^**КРУТО**ЯР-ка, **КАЛІНІВКА**, **ПОКОТИЛОВЕ**, **ТАРАСІВКА**, **ЯТРАНЬ**, **ЩИРСЬКЕ**. Таким чином, на роль прототипу *Ятрані* на зміну надто абстрактному хорв. *Jadran* 'Адріатичне море', з історичного контексту

"Готських війн" приходиться мотивована назва річки у Болгарії Άθρις, Ieterus, Iatrus, суч. болг. Янтра п Дунаю, у верх. течії Етьр [Трубачев 1968, 208]:

• р. ТРОЯНКА п ЯТРАНИ у с. ТРОЯНКА Кр Голованівськ: ЄМИЛІВКА, МЕЖИРІЧКА, ВЕРБОВЕ, КРУТЕНЬКЕ Gryting-, МОЛДОВКА;

• **ДЖЕМІЛЬНЕ** Aemilian- Лг СтаробІЛЬськ: ^ЄГОРІВКА; яр БУТІВ у с. БУТОВЕ, БАЙДІВКА, ПОЛОВ.ИНКИНЕ, ЧМИРІВКА, **ТЕЦЬКЕ** Decius, ОМЕЛЬКОВЕ, ШПОТИНЕ, ПідГОРІВКА, НовоБОРОВЕ Beroe, БУТКІВКА ^ЛИМАН, КРАЯШ.НИК грай + яс + ник, КРИНИЧКИ; яр і став КРУТ.ЕНЬКИЙ Gryting- у кол. с. КРУТ.ЕНЬКЕ Gryting-, яр КРУТИЙ у кол. с. КРУТЕ, р. ШульЖИНКА у с. ШульЖИНКА;

ЗАМУЛ.ІВКА Aemilian- Лг КРЕМІННА: ^БОРОВЕНЬКИ Beroe? + ing; БАРАНИКІВКА, БОРОВЕ, ЗАЛИМАН, СОЛОНЕ, БУТОВЕ, КРУТ.ЕНЬКЕ Gryt.ing;

БОРОВЕНЬКА Beroe + ing См Лебедин: ^КРУТЕ, БУРІВКА; КУДАНІВКА, ГАРБАРИ, ГРАБЦІ, ГАТКА, ГЛИБОКЕ, ЛІСНЕ "тервінґи – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], **ДЕЦЕНКІВКА**, ОПОЛОНІВКА, ХИЛЬКОВЕ, МЕЖИРІЧ, ГОСТРОБУРИ, ЖАДЬКОВЕ, ДРОЗДІВЩИНА drauht-;

• оз. КРУТЕНЬКЕ Gryting- у кол. с. Старосілля Кв КСв: ТРОЄЩИНА; Гост.ОМЕЛЬ герм. gast 'чужинець' + ὄμιλος ^ІРПІНЬ, ТРОЄЩИНА Traian-, ЗАБІР'Я, БОДЕНЬКИ buting, ЛІСОВИЧІ "тервінґи – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], ЛІСНИКИ, ХОДОСІВКА; • озера КРУТЕНЬКІ Gryting- біля с. Лапутьки Кв Чорнобиль: ^ГУБИН; НАГІРЦІ, ПідЛІСНЕ, ЗаГЛИБ'Я, СТАРОСІЛЛЯ, ЯМПІЛЬ + ДОМАНІВКА; • КРУТЕНЬКЕ Gryting- Дп Орджонікідзе м/Р: ЧортОМЛИК; • КРУТЕНЬКЕ Gryting- Дп Васильківка: ^ЛИМАНське, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ; ВЕРБІВСЬКЕ, ДАЧНЕ, КРУТОЯРКА, БРОВКИ, ЛИСА Балка, СОЛОНЦІ, УЛЯНІВКА, КРУТИЙ ЯР, ЗЕЛЕНА РОЩА; • КРУТЕНЬКЕ Gryting- Кр Голованівськ: ВЕРБОВЕ, ЄМИЛІВКА, ПОЛЮХІВКА, МЕЖИРІЧКА, МАТВІІВКА, ТРОЯНКА, ЗЕЛЕНА Балка; • КРУТЕНЬКИ Gryting- Чв Хотин: КРУГЛИК, КОЛІНКІВЦІ, _МЛИНКИ, ДАНКІВЦІ, СТАВЧАНИ.

На сході України записані півсотні гідроніми Крутенька, ий [СГУ]. Низка гідронімів з основою Крутяк- може бути репліками Gryting-:

• оз. КРУТЯКА Gryting- у с. Пекарі Чк Канів: ПИЛЯВА, ТРАХТЕМИРІВ, КЕЛЕБЕРДА, _МЕЛЬНИКИ, МЕЖИРІЧ, БУЧАК; • б. КРУТЯК п Довгої Білої Лугані Лг; • б. КРУТЯКИ л КРИНКИ Міусу Дц; • б. КРУТЯКИ п Білої Лугані = КРУТЯКОВІ Балки Лг.

Трапилася унікальна назва зі збереженням формантом -инек (ing-): • р. КРУТИНЕК Gryting- = Крутинець л Ревни Снову Чг Семенівка ++ Корюківка: КУТИ 2, РАКУТИ, ГАТІ, НАБЕРЕЖНА, БАРАНІВКА, УЛЯНІВСЬКЕ, ДАЧНЕ, КРИНИЦЯ, РАКУЖА ++ БОРОК, ДАЧНЕ, ЛІСОВЕ, ГУТИЩЕ, ШИШКІВКА. (Також є дер. Крутинка РФ Омск.)

Розподіл основи Крутеньк- за областями: Лг 19, Зп 11, Дп 10, Хк 7, Дц 6, Кв 2, Хс 2, Кр 2, Чв, Чк, Жт, Чг.

Перший великий поділ ґотів на ґревтунґів і тервінґів стався у Наддніпрянщині після періоду ґотських війн з Римом. У III ст. ґоти атакують з суходолу й моря Балканський півострів включно з Грецією, де вони заволодівають Коринфом, Спартою і Аргосом. І лише у Фракії зазнають поразки від військ імператора Галлієна (267 р.). Однак уже наступного року цілий флот ґотів і герулів разом з наземними військами перепливає Дарданели і грабує все на своєму шляху через Пелопонес. Нарешті у вересні 268 р. ґоти зазнають тяжкої поразки в битві при Наісі (Ниші) від імператора Клавдія II, який уперше приймає титул Gothicus 'переможець ґотів'. Ця перемога римлян принаймні підводить ризику під першим етапом ґотських війн.

За століття війн між римськими імператорами і ґотськими вождями Балкани й Північно-Східне Середземномор'я вилюднили. Наскоки ґотів і аланів у Малій Азії аж по Кілікію тривали далі. Рах готана 'римський мир' на Дунаї довелося поновлювати ціною нових походів імператорам Пробу (278-279 рр.), Діоклетіану (288-292) і Галерію (294 р.). Цього часу стосується і поділ ґотів на два великі угруповання – тервінґів і ґрутунґів (ґрейтунґів).

Є підстави вважати, що поділ ґотів стався наприкінці III ст. Уперше як частина ґотів тервінґи згадані 268 р. у зв'язку з черговим нападом ґотів на Римську імперію. Тоді навала заторкнула провінції Паннонію і Іллірію, і небезпека нависла над самою Італією. Але невдовзі тервінґи зазнали поразки у битві на теперішньому італо-словенському кордоні, а у вересні були остаточно розбиті у битві при Наісі. За подальші три роки вони були знову не раз відкинуті за Дунай внаслідок походів імператорів Клавдія Ґотського і Авреліана. Але у провінції Дакія їм вдалося закріпитися, і римляни мусили її залишити у 274 р.

Тервінґи згадані в панегірику імператору Максиміану (285-305), напи-саному 291 р. або дещо пізніше (імовірно у Трирі 20 квітня 292 р.). Цей текст традиційно приписують Клавдію Мамертину. Тут, зокрема, повідомлено, що "тервінґи, інша

частина ґотів" (*Tervingi pars alia Gothorum*) об'єдналися з тайфалами проти вандалів і ґепідів [it.wiki/Tervingi].

У джерелах тервінґам протиставлені ґрейтунґи або ґрутунґи. При цьому тервінґів не можна прямолінійно ототожнювати з майбутніми вестґотами, а ґрейтунґів з остґотами. Етногенез мав насправді складніший перебіг: частина тервінґів приєдналася згодом до ґрейтунґів разом з іншими племенами, що й започаткувало племінне об'єднання остґотів (остроґотів). Зі свого боку, окремі групи ґрейтунґів також узяли участь у формуванні візиготського народу, приєднавшись тут до тервінзької більшості.

На цьому племінний поділ ґотів на тервінґів і ґрейтунґів не закінчився. Стаття про ґревтунґів на [ua.wiki] згадує "припущення деяких славістів" про зв'язок з нащадками ґревтунґів пізніших «полян» Київської Русі. Це припущення виходить з того, що в разі, коли *ґревтунґи* означило «люди, які живуть на землі (на полі)», а *тервінґи* — «люди, які живуть в лісах», то має місце аналогія до *полян* та *древлян* Київської Русі, що також мали свої імена зі схожим значенням, *жили в тих самих місцях*, що й ґотські племена та *були завжди поруч*, як і пара ґревтунґи-тервінґи.

У зв'язку з цим варто додати, що для геноніма *кривичів* виглядає реалістичним прототип лит. *kareivis* 'воїн'. Це пояснювало б інакше загадковимй і позаісторичний острівець з 6 назв від основи *Kriebitzsch*- на південь від Лейпціґа у *Німеччині*: *Kriebitzsch*, *Krebitschen*, також *Krimmitschen* і *Crimmitschau* 3 назви.

Як було знайдено топонімічний слід тервінґів. Важлива ідентифікація топонімічного продовження імені одного з двох основних племінних угруповань ґотів III ст. – тервінґів – стала можливою якраз внаслідок зіставлення наведених вище вельбарських контекстів:

– ДЕРЕВ'ЯН- (4~) – у топоконтекстах української частини вельбарських пам'яток ця основа повторена *п'ятиразово*, включно з формами *Дерев'янЧЕ 2* і *Древині*. Передусім з огляду на матеріальний вельбарський контекст, а також на існування в інших місцях в Україні назв *Дерев'янки* Вн, Кв, Лв (і прізвища укр. Дерев'янка), тут може йтися саме про ґотів-тервінґів "людей лісу" (з ґот. *triu* 'дерево, дерево').

• б. *ДЕРЕВ'ЯНКА* Tervingi у с. ТОРське Дц Крас. Лиман: СТАВки, ЩУРОВЕ, **ДРОБИШ**еве Trapezus 255, ЯМПіль, ЯРОВА, ЗАКІТне, КАЛЕНИКИ, **КАРПівка** **Carpī**, КАТЕРИНівка, ЯМПОЛівка, ШАНДРИГОЛОВА Senderic Gall-, КРИМки; • *ДЕРЕВ'ЯНКИ* Tervingi Вн ШАРгород: ^ГИБАЛівка, ЛУКАШівське, СУРОГАТка; ГОЛИНчинці, **ДЕРЕБ.ЧИН**ка Trapezus 255, КОЗлівка, ПОКУТине, іВАШКівці, ПОПЕ-Лівка, ДОВЖок, ЖДАНове, ПАНЬКівка, КАЛИНівка, ОЛІХи, ДУБИНки, РАХни-Лісові, БУДне, ЮЛІЯМПіль, ШОСТАКівка, ТАРАНове; • *ДЕРЕВ'ЯНКИ* Tervingi Кв Васильків: ^КРЯчки, КОБці, БЕРЕЗЕНщина; КОЖУХівка, ЗАЙЦів, КОДАки, БАРАХти, КАЛИНівка, ПОЛОґи, ЧЕРНЯХівка, СОКОЛівка, ТРОСТИНка, СалиВОНки, ЯЦьки; • *ДЕРЕВ'ЯНКИ* Tervingi Лв Золочів: ^ТРОСТЯнець, КАМ'ЯНисте, КОРОПець **Carpī 2**, ГЛИНЯни, ПОМОР'яни, КУЛЬБи, БОГУТИН, ВІЛЬШанка, СТИНка, ЗаСТАВне, ЗАШКів Sas-, КРУГів, ЛУГ, КРАСНОСільці, ГОНЧАРівка, САСів, МАЗів Moesaia, ЯСЕНівці, БОНИшин; • р. *ДЕРЕВ'ЯНКА* Tervingi = **Derewenka** Лв Жовква: Під**ДЕРЕВЕНКИ** Tervingi, ДУБЛЯни, ДОРОШів 2, ГАЛАСи, ВЕРИни, БОЯнець, **ДЕРЕВНЯ**, КІБТі, ДУМичі, ГЕРУСи, БІЛани, КОЗулька, КРЕХів, ЗАШКів Sas-, ЗАВАДів, ДУМичі, ПИТуля Pitius?, ГРИНчуки, КУНин, МАЛДРИКИ, ЗаСТАВА, ДУМи, ДУМичі, БУДОКАМ'Янка, КРИВОКАМ'Янка, ПИЛЬНОКАМ'Янка, ПередРИМИХи, БЛИЩИВОДИ.

Таким чином, топонімічні дані містять мовні аргументи на користь згаданої в [ua.wiki] схеми: виходило б, що нащадки ґотів-тервінґів (у топонімії "**Дерев'янк-и**") під дещо зміненим пізнішим ім'ям з типово слов'янським "L erentheticum" ("вставним л") – *деревлян-и* – могли згодом узяти участь в етногенезі київських слов'ян. Виявлені у вельбарських контекстах України народні пристосування геноніма тервінґів мають аналоги і в Польщі: **TREBLINKA** 80 c1, **DREWNİK** 120 c2, **DREWNİK** 161 b3 2, **DREWNICA** 14 b3, **DREWNİK** 15 b3 (ці два села біля гирла Вісли); **DREWNIAKI** 185 c2, **DREWNICA** 98 b1; **DEREWICZNA** 121 b3, **DRAWIEN** 29 c3, **DRAWINy** 67 a3, **DRAWNO** 47 b2, **DREWNOWO** 16 b2, **DREWNOWO-Gołyń** 80 b3 (в околицях вельбарського селища біля с. *Бруліно-Коскі*), **DRZEWIANOWO** 51 b12, -у 29 a2, **DRZEWINA** 13 c3, **DZIERWANy**, **DZIERZBIN** 112 a2, 92 c2. Імовірні згадки тервінґів відомі й у Німеччині: **TREBBINCHEN** 67b, **TREBANITZ** 78d.

• *ДЕРЕВці* Жт Овруч обр: ГЕПТари Gepidae?, бол. **СОЧ**инці у с. Вел. Чернігівка, **РОМАНИ**, **КРАС.ИЛІВ**ка, **КОБИЛ**ин 2, БудолЮБівка, **НОРИН**ськ Narona, ГУНичі, **КИРДА**ни Cerdanya, ЗаБОЛОТЬ, ПОКАЛів; ЯСЕНець, УСове, **ЧЕРВОН**ка Kirwan, ЧЕРЕВки, БІЛка, **ОЛЕН**ичі, ІЛЛІМка, ВЕЛІДники Velet?, ЯЦковичі, **ОСТ**рови, СЕЛЕЗівка Сілезія, КАМІНЬ, ЧЕРВонОСілка, **СОЛО**тине slahts + -тин? (тяти); ХАЙча 2, ГУСаРівка Genser-ic, СТОВпичне Stobi, КОЗ.УЛі, ЛИСТвен, ДУМИНСьке.

Те, що Крут-₁ пов'язана з крутити видно з різномовних назв одного села на Збручі: Крутилів ~ Кринцилів (< kṛeśíc 'крутити').

КСЕНДЗівка. У минулому таких назв було кілька. У довідковому виданні Є. Сіцінського з краєзнавства Поділля їх вказано сім: на с. 27, 84, 107, 205, також передмістя Томашполя та кутки селищ Угринівка і Голованівськ [Сіцінський, 906].

КУБРАКи См, **КУБРЯКи** Мк < пахл. **gwbrag** 'alert, vigilant' (дозорець).

КУКЕЗів Ль < дпрус. sawx 'дідько'. **КУКЕЗів** Ль Кам-Буз: Деревляни, Цепухів, Цеперів, Убині, Банюнин. Пор.: "**Кокес**, л. п. Черепашки, л. п. Десны, вар. Косось, ср. жемайтск. Кукесь кальнась, гора (Спрогис. 155), др.-прусск. Kuke название брода, объясняемое из варианта др.-прусск. sawx 'черт' (Геруллис. Arg. ON. 75)" [Топоров, Трубачев, 268]. Також КУКШин Чг 803 дпрус. sawx 'дідько'.

КУЛАЖинці Кв < копт. **КОУЛАХІ** 'риба'.

Копт. **коулахи** 'риба' – Кулажиці, Кулачин, Кулачківці, дж. Кулажина, бол. Кулазьке, Кулага; ур. Кулажин є і в Ву Чорноб. зона на е-карті України. Серед контекстів основи Димер- (дег. **ta-mri** 'Єгипет') трапилися і два таких:

• торф. **ДИМЕРське** ⇒ **КОУЛАХІ** біля м. Бровари Кв рц: ^Вел. ДИМЕРка; БОБРИк, ТАРАСівка, ЗАВОРИЧі, ЗАЗИМ'я, ЛІТки, ЛІТОЧки. РОЖівка, ГРЕБельки, **КУЛАЖинці** .? **КОУЛАХІ** риба, ТРОЄщина; • **ДИМЕР** ⇒ **КОУЛАХІ** Кв КСв: ^РИКУНЬ; б. **КУЛАЖина** **КОУЛАХІ** риба у с. Лісники ^ХОТів ^КРЕМЕНИЩе; ХОТЯНівка, СУХОЛУЧчя, ТАРАСівка, СУВИД **сочвнт** Welllooking, descent, peculiar, СИНЯК дслов. **счнч** 'вежа, башта' + **Тихбс** 'грек' 'вежа грецька', ПІРнове, ВОРОПАІв, НЕГРАШі, ХМільна, БУЧа, БОБРИця, БІЛОГОРодка, ВИШ.ГОРОД ісо-крат-εια рівність? р. ЖОРна п ІРПЕНя у с. **ЖОР**нівка каб. жор 'хрест', р. **ШВАР**нівка **жззбо** jvar-i у с. ЮРівка, бол. **ШАПАР**ні **жззбо** jvar-i у с. **ХОДОС**івка, став **ШАПАР**ня у с. Лісники; **СВАРОМ**'я **жззбо** jvar-i + *омля (пор. оз. **СВАРемле** у с. БІРки Вл Ковель).

Водночас це апробація правильності розпізнання основи Димер-. • **КУЛАЖинці** **КОУЛАХІ** Пл ГРЕБінка: ^ЛУТ.АЙКа; БЕРЕЗівка, СЛІПОРІД-ІВАНівка, ОРЖиця, САЇвка, ГРУШківка, **СИМАКИ**, Олександрівка, ТАРАСівка;

• бол. **КУЛАЗьке** **КОУЛАХІ** у с. СУХОЛІСи Кв БЦ: оз. ГОПАЦине (αΙ)γγυλτος + пац 'весляр' = **КУРІНь**ове у с. ПІЩана, БІЛа ЦЕРКва; стр. СОЛОМківський **Σαλαμῖς** у с. ФУРСи ^ЧМИРівка; ЧЕРКАС, ГАЙок, ТАРАСівка, КРАСне, ЗаТИШа, ДРОЗди, СИДОРИ, ІВАНівка, МАТЮШі, ВЕРБова, ОЗЕРна, КОРЖівка, **СОРОКОТ.ЯГИ**, ПОТІІвка, ОДНОРІГ, ЧЕРКАС, ПІЩана, **ГОРОДИЩе**, ГЛИБОЧка, ЩЕРБАКИ моряки-слуги, ХРАПАчі, ГЛУШки, СКРЕБиші, ШКАРІВка, ЯБЛУНівка;

• дж. **КУЛАЖина** **КОУЛАХІ** у с. Ст. Безрадичі Кв **ОБУХІв** **жззбо** р. і нп **Абаша** (у старому значенні 'Абхазія')²: ^стр. ПАРАЩИна; б. **ЗВАРИЧів** Луг **жззбо** jvar-i + **цв** у с. **ЖУК**івці, став **ЗВАРИЧівський** **жззбо** jvar-i + **цв** у с. ВЕРЕМ'я; бол. **ЖОР**нівки каб. жор 'хрест' у с. ПідГІРці; оз. **Глушець** у смт КОЗИн, КОЗІївка, НЕЩЕРів, РОМАНків, МАКАРівка, **КРАСна Слобідка**; **ПАРАЩИ**на, ТАРАСівка, ХАЛЕП'я, **ТРИПІЛля**; **КОНЮШ**еве, БЕРЕЗове, **СЕМЕН**івка; МАТЯШівка, КРАСне, КОПАчів, КРЕНИЧі;

• бол. **КУЛАГА** **КОУЛАХІ** біля с. Вел. Дивлин ЖТ Лугини: ^бол. **БУЧ.МАНИ** **вотс** Battle array + **ман**; бол. ЖОРства біля с. Солов'ї; став СТАРОНоваківський **стаур**- у с. СТЕПАНівка, бол. **БЕРВ**ище, р. **КОНТ**івка, р. **КОНЯВ**ка **санабел**/ Kanob у с. Крупчатка ^ГЛУХОВА; **ВЕРБ**івка, бол. **ВЕРБ**ина у с. РадоГОЩа, став **ВЕРБИЛЯН**ка *биян- у с. ЛЕОНівка ^КРЕМНе **крѣмнѡ** 'вішати', р. **УШИЦ**я, КРАСноСТАВ, КАЛІНівка, БУДа, ПУТИЛОВичі; БЕРЕЗовий **ГРУД**, МОЩаниця, МАЛАХівка, **ТЕС**нівка, ТОПІЛЬня, БОБРИчі, КРАСНОсілка; р. ВІТка = ВЯТна, ТОПИЛа, СВИНка; р. ГНИЛ.Уша п ПОВЧанки у с. ЛІПники, р. ГРЕБінка, р. ДИВЛИНка, р. **КРУТ**а п КРУГлика ТРИСТця, р. ЛУГІНка, ЛЮТИШок, НІГЛЮвець ..ШІСТеня; р. РОЗВИЖна, р. ТОВЩ п КРЕМНИ; р. ТРОСТець, водотік ХВОШки, р. ХРАНИчівка = КРЕНИЧівка; р. **ШЛЯМАР**ка **бзлам**, **цзлам**: (811a); v. Q. To kindle, розпалили = Вел. БАВТУРЕць;

• **КУЛАЧківці** **КОУЛАХІ** ІФ Снятин: ^**ХОМ'ЯК**івка; **БУЧ**ачки **вотс** Battle array; КУЛАЧин, ПОПЕЛЬники; р. КОВБАСинка Kobasa (біля Саїса) у с. ОРЕЛець, СТЕЦева, **КРАСНОСТАВ**ці.

Можливі пристосування основи Кулаж-: КУЛАКівці Тр 297, став КУЛАКова у с. ЖУРАВичі Вл КІВЕРці; КУЛЬЧин Вл 332, КУЛЬЧин Вл 1042, КУЛЬЧини Хм 705, КУЛЬЧинці Ль 1345, КУЛЬЧіївці Хм 571; також – дж. КУЛЕВицьке (половец. -в- < -г-) у с. Свитязь Вл Шацьк; бол. КУЛЕВе у с. Мельники Мостищенські Вл Кам-Каш. Імовірно і КУЛешів Кв 735, КУЛешів Вн 1091, став КУЛешевий у с. П'ятиГОРИ Кв ТЕТІїв; КУЛИГа Вн 703, КУЛИШівка Чг 223, торф. КУЛИШівське біля р. ГНИЛОП'ЯТі ЖТ ЖТ: бол. КУКОВе у с. Заможне. За кордоном: КУЛАЖын Ву Гомій, КУЛАЧки РФ.

КУЛешів Вн < аз. күләш боротьба.

² Хаханов А.С. Очерки по истории грузинской словесности. Вып. 3-й. – М., 1901: "відстояти царівну, яка не бажає вийти заміж за "чорного абаша"" [С. 197].

• *КУЛЕШів* Вн Погребище: ОРДИНці, БОГАТИР, КОРЖиха; • *КУЛІШове* Чг Бахмач: БАТУРин, КАЛІНівка; • *КУЛЕШів* Кв Миронівка: Македони, **КОРИТИще**, РОСАВА; • *КУЛІШівка* Чг Варва: КАЛІНівка, кут. **КОВГАНівка** тур. kavga 'бій' у с. Харитонівка; • *КУЛІШівка* Жт Коростишів: **КОВГАНівка** тур. kavga 'бій'; • *КУЛІШі* Дп Царичанка: **ЦИБУЛ**ьківка, КАЛІНівка; • *КУЛІШівка* См Недригайлів: **ЦИБУЛ**енки, КАЛІНів Яр, Мухувате, **КОРИТИще**; • *КУЛІШі* Жт Ємільчине: КРИВотин, СИНЯВка; • *КУЛІШівка* Чв Сокиряни: Білоусівка.

КУЛИЧка См, **кулич** < kulāčag [kɔl'čk' | N kulīča] small, round bun (солодка булочка з родзинками) КУЛЬЧиці Лв, пор. і кулич.

КУЛІБАБА Кв < тюрк. қули қули 'раб, носій' + перс. بابا bābā 'батько, дідусь; літній чоловік, пан (шанобливо)'.
Ця дивна назва має аналогію у східній мовній традиції, збереженій в Індії.

Обидві основи дуже поширені в Україні: Куликівці, Куліші, Бабинці, Баб.олоки. За походженням це тюрк. qulī 'раб, носій' + перс. bābā 'батько, дідусь; літній чоловік, пан (шанобливо)'. Bābā – це також форма звертання жебрака до господаря дому і навпаки NB. Вираз Bābā-jān (jān 'душа') у персів і індійців суміщає два значення: "Татку!", "Дитинко!" (Father dear! Dear child!) (Platts, 117). Крім того, топоніми КУЛІ.БАБА Кв і КОЛІ.БАБинці Вн можуть містити й морфему тюрк. куле 'укріплення' (кала, кале)

КУЛЯБівка Кв < Куляб. Кулябівка Кв, Кулябкіне Дп, Кулябкіне См.

КУРАКине Лг – пор. уз. курак дерев. лопата, весло

КУРАШ Рв, **КУРАЖ** Хк – пор. узб. кураш- 'битися'.

На перший погляд, ці назви виглядають схожими на ім'я царя Куроша і могли б бути тематично найдавнішою групою топонімічних свідчень перської присутності часів Ахаменідів у Наддніпрянщині. Але реалістичнішим виглядає тюркський прототип: узб. кураш- 'битися'. КУРАШ Рв, КУРАШівці Вн, КУРОШани Зп, КУРАЖин Хм, КУРЯЖанка Хк. Є і масив прізвищ від цієї ж основи.

бол. **КУРЖУКівські КАВАРТИ** у с. СТАРе Кв Бориспіль [СМГУ, 264] < дпрус. karg-is 'військо' + -ūkas + гот. gawairþi 'мир'. Річ неймовірна, але гот. gawairþi 'мир' досі має кілька яскравих живих продовжень, які утрималися усним шляхом упродовж 1800 років у мові далеких нащадків колишніх підданців готів: пройшло принаймні 18 x 4 = 72 покоління (!), і кожну назву стільки ж разів передавали і старанно завчали "з діда-прадіда": • *КОВЕРДИна Балка* gawairþi Пл Шишаки: ^ГРЕБеняки, МАСЛівці; ПриШИБ данг. sib 'мир', ГОРІШне гот. harjis 'військо', КОЛЯди, *КРИВОРУЧки* лит. kareivis 'воїн' + данг. росс 'верхній одяг', РОМАСі, САЛІМівщина sala + -im, ГОНЧАРі Gontar, КИСЕЛиха, ШАРЛаївка, ВОРОНянщина, РОМАНки, ВОСКобійники *vasc-, ПЕЛАГЕївка Pelagius, ЛЕГЕЙДи Lekeitio, ЗЕЛЕНе, ЧЕРНИшівка, ВИШневе, ТОВСТе dulb. Справжньою перлиною теми є гідронім під Борисполем: • болото *КУРЖ.УКівські КАВАРТИ* [СМГУ, 264] дпрус. karg-is 'військо' + -ūkas + гот. gawairþi 'мир' у с. Старе Кв Бориспіль: ЛОЗівка, ГОРОДище, ВОРОНьків, ВИШеньки, ТАРАСівка, ЛЮБАРці, РЕВНе, КИРІївщина, СЕНЬківка скр. sainika 'воїн', ПереГУди [Тищенко 2015, 167-168].

КУР'ЯНці Вн < 1) Кир Іоан; 2) хорв. Kurjan Коран.

Також численні, але зовні менше помітні назви селищ зі слідом "прибульців від Іоана". Ідеться про сучасника Кира Якова – сирійця *Кира Іоана*. Того ж 542 р., коли Яків був висвячений на єпископа Едесси, *Кир Іоан* з волі імператора Юстиніана викорінював залишки римського язичництва і *зороастризм* у Малій Азії [it.wiki... Giovanni_da_Efeso]. Він охрестив там 70 тисяч язичників, заснувавши 41 церкву (і ще 55 за кошти держави). Через 16 років Кир Яків висвятив його на єпископа Ефесу, і до історії він увійшов як *Іоан Ефеський (Азійський)*.

У своїй *Історії Церкви* Іоан Ефеський одним з перших авторів повідомляє про появу слов'ян: "Через три роки по смерті Юстина (581) клятий народ слов'ян, званий склавенами, вчинив напад на всю Елладу, на провінції Фесалоніка і Фракія, пограбувавши багато міст, узяв штурмом численні фортеці, поруйнував усе і спалив, зробив рабами населення і заволодів цілою країною..." [https://it.wikipedia.org/wiki/Giovanni_da_Efeso; ... gl.wiki/Хо́а́н_де_Ефесо]. Показово, що наукову цінність цього повідомлення зауважили лише італійська і галісійська Вікіпедії. Десяток інших (включно з "передовими" і "провідними") про нього науково коректно і цілком об'єктивно промовчали. Однак це на 44 роки раніше від не менш колоритного свідчення Георгія Пісиди (тут, с. 188). У "нашій" традиції прийнято списувати ті дитячі пустощі на аварів (Монемвасійська хроніка, Фредегар). Але схожими подвигами київських слов'ян прикрашена й "Повість врем'яних літ" під 866 р. (Аскольд), і під 907 р. (Олег).

Попри все "люди греків" і "люди Іоана" працювали далі серед народу з таким прошарком дикунства. Роботи їм вистачало, хоча за 40 років до місії Іоана у 403 р. й були написані вікопомні слова про те, що: "SCYTHIAE FRIGORA FERVENT CALORE FIDEI" ("Скіфії холоди палають жаром віри") [Hieronymus]. Холоди Скіфії не запалали самі собою: християнство у *такій* Наддніпрянщині, яка століттями вихлюпувала на Візантію шибайголів, було і самозахистом Візантії, і результатом тривалих зусиль кількох поколінь евангелізаторів IV–VI ст. Визнання його *державною релігією* 988 р. – це справді одноразовий акт, – але по шести століттях зусиль сотень проповідників.

Можна припустити, що саме тотожність імен Іоана Ефеського та Іоана Хрестителя відіграла особливу роль у тодішній наївній свідомості новонавернених, – і поширеність у топонімії слов'ян основи Іван- слід ставити у зв'язок з тими тисячами похрещених, яких Іоан долучив до віри Христової: • **Жабляно** Бг Перник: р. СТРУМа, ЗЕМЕН, **ЖабляНСки Монастир Свети ІОАН Кръстител**; ПоцЪРНенци, ВЪРБа, ЕГЪЛНница (пор. чes. jhla 'піраміда'), КОСово, КОБИЛе 2, Чудинци, **ІВАН**овци; ЖЕДна (пор. р. ЖАБ'ЯНка, Чк, прізви. ЖИВил'ЯНко, – а з іншого боку, топоніми Жаб'ЯЧе Око Тр, Шев'ЯКІВка Хк, Шев'ЯКИне Дп; ZabLJAK Hr; ZabLJAK BiH; ZabLJEK Slh, – але і ZhabIAK Alb, ZabiJAK CG 2, BiH, ZabiJAK Pl).

Ченці яковитської церкви припливали викорінювати віру в Гора, Ісиду, Осириса (*Крива ГОРа, Криве ОЗЕРо, КривоУЗДа*). Далі верх перебрали халкідоніти, і наспів час боротьби з міафіситством самих яковитів (*Крив'ЯКИ Лв, Крива СИН'явка* дслов. с'ынъ 'вежа, башта', *КривИЩе, Aleksandria Krzywowska*). Завершили епоху *Біла РозСІШ, РозСОХи, ПоСУХівка, ПобІРка, ПоГІНьки, ПоКУТинці, ПереЯМпіль, ПереМИШЛ'Яни, ПереХРЕСТя*. Історичними посланнями до нащадків залишилися запозичені слова і запечатаний зміст топонімів.

КУСТИчі Вл < пехл., перс. kust 'бік, край' [Bailey, Khotanese Texts, 66].

• КУСТИн Лв Радехів: ^ГРУШки, ДУБовиця; КУТИ, РадВАНці, ОПЛИЦьке, ПУСТ.ЕЛЬНИки, КОРЧівка, ЗБОЇвська, СУШне ^ТОБОЛів; • КУСТорівка Хк **КРАСНОКУТ**ськ: ^ТУРове; **КРАСН**ий Яр, СУХОмлинівка, _КОЛЯДівка, БЕРЕЗівка, КАПРАНське, МИРне, БІЛОУСове, ПАРХОМівка; • КУСТолові КУЩі Пл КобеляКи: ^Червоне*; **СУХе, СУХ**инівка ^**КРАСНЕ**, БАРАНники, СОКІЛка, ДРИЖина Гребля, СОСНівка, Олександрія, ІВАНівка, ЯБЛУНівка, МІДЯНівка, ГАНЖівка, ГРЕЧАНИ, ВІЛЬХУВАТка, БРОДщина, БІЛИКИ, **ПІДГОРА**; • КУСТолоВо-СУХОділка Пл МАШеве: **СУХ**оносівка, **КРАСНОГІРКА** дог-/ Гуркан, НЕХВОРОЩа, САХНівщина; • КУСТИн Рв Рв: РЕШуцьк; **КРАСНА**, РИСВ'ЯНка, ШУБків, БОЯНівка, ІВАНичі, ОЛИШВа, ЖОБрин, Руда- ЯСИНиничі, ПереСОПНича, БАРМАКИ, БІЛа Криниця; • КУСТИне См С-Буда: **КРАСНО**оярське, КУДОЯРове, КАМ'ЯНка, КАМІНСьке, КРЕНИДівка, ПОРОХОНЬ, ГАВРилове, БІЛОУСівка; • КУЩове Кг ОНУФРіївка: ^ОМЕЛЬник; **КРАСНО**офедорівка, ДЕРІІвка, ПавлоВОЛУЙськ, ЯСИНУВАТА, ОРІХове; • КУСТівці Хм ПОЛОНне: ^БІЛецьке; **КРАЧАН**івка Хорасан, ЮРОВщина, ОНАЦьківка, ХРАБузна, Червоне *Красн-;

КУТці ІФ **кѡу** [kwd | N ~] street, lane ~ **кут**ок (села) і kntk? NB/ Форма половецької тамги Баскаков. Ташкент, Самарканд.

руч. МАРКОТин *Марáхауда* л Многи Удаю Чг

Моргітул. -у, ч.; потч., смт Богдан Рахівськ. р-ну Закарпатськ. обл.; Мор-Г'ітул (ОАІМ).

Варакути *Марáхауда?*, Барахти,

Справді, це б пояснило загадкову матеріально-звукову близькість географічно віддалених назв Воркута, Vara Gudha India, Ворохта, Варакути.

ВАРАКУТИ Пл Кременчук: ^БОРД.ЮГи парт-ок 'парф'яни?', ОМЕЛЬник, ГУНьки, ПУСТовіти, ЯРемівка; ГОРИславці, КАМ'ЯНі ПОТОКИ, НедОГАРки, ЧИКАЛівка, БІЛани, СОЛОНці, **ПІДГІР**не, **ПІДДУБ**не пахл. рад-, КИЯШки, **ВОЛОШ**ине, БАЗАЛУКИ басалик (пор. Басаличівка), СОСНівка, ЧЕЧЕЛеве, БІЛЕЦьківка, БУРТИ, МАЛАМІВка, КОРЖівка коруг, ВАНЖУЛИ, МАЛИКИ, МАХНівка, КІНДРІВка, ПУХАЛЬщина;

ПОРТНівці, БОРТНичі

ПАРТИНці

КУДіївка Хк 953, КУДіївці Вн 952, КУДобинці Тр 454, КУТівщина Пл 1281

– у такому разі численні Кути виглядають реалістичніше репліками не Ракут, а пахл. **kwd** 'вулиця, завулок'; + куманс. kent, согд. kand: Самар.канд!

Самара, -и, ж.; рр.: 1) л. Дніпра; 1152, «на Оуглѣ и на Самарѣ» (1908, ПСРЛ, II, * Самар-кут?)

КУТці ІФ 565, КУТЬКІВка Хк 851

КУЧУРГАН Од, прізвище **КОЧЕРГАН**. Випадково знайдено прямо причетний матеріал у кн. R. Dankoff про вірменські запозичення в турецькій: там є *koçirgan* 'запрошувач на весілля' – з вірм. суфіксом діяча перс. походження (як Авакян / Авагян, Ачарян). Але знайомство з колом реплік сліду торговельних контактів з маркою Обертенгів і прилеглими землями дає змогу припускати, що це пізніше пристосування попередньої форми з відмінною етимологією IX ст. – див. II. **КОТ.ЮРЖИНЦИ**.

Л

ЛАБУНЬ, р. **ПідЛОБУНКА** < хорв. Labin з лат. Albona.

• Ново**ЛАБУНЬ** Хм Полонне: **ТРОЕЩ**ина, ЮРовщина, ТИТьків; **ВОРОБ**іївка, СЯГРів, ЧЕРВОНЕ, КАЛЕНИЧІ 2, ЛІСНЕ, ЗАЛІСся; • р. **ПІД.ЛОБУНКА** Albona > Labin Кв Богуслав: р. Не**ХВОРОЩ** (відомий пасаж з документа 1789 р.: "nad Rudą czyli rzeczka Chworośnica, a teraz Niechworoszcza przerwaną leży"); ДІБРівка, **САВАР**ка Savaria, ПОБЕРЕЖка, **ДЕШ**ки, ЩЕРБашинці; р. ПРОЦиха < Priscus; р. Репійка = **РЕПЕЙ**ка Riphaei montes! [Тищенко 2015, 217], р. РЕП'ЯХ у с. Хохітва, р. НУРець = НОРець у с. Бране Поле;

• **ЛОБ**на Вл 650; • **ЛОБА**Нівка Дц 232; • **ЛОБА**Нівка Хк Вел. Бурлук: ПОПЕЛЬне, ГУСівка hunsl; • **ЛОБА**Нівка Хк Дергачі: **КУД**іївка, ГОПТівка, ЩЕРбаківка; ЛІСНЕ, Дворічний КУТ, КОРОБки, СОЛОНий ЯР, ДІБРова, СОЛОНицівка, МАСЛії; • **ЛОВ**Инь Чг Ріпки Riphai mtes: **ЗАВОД**ське, ОЛЕШня, ГРИБова Рудня; **КРАС**ківське, Червона Гута, КИСЕЛівка, КИСЛі, СЕМАКИ, УГЛова Рудня, **КОРОЛ**ьча!! Carolus, ВЕРБівка, ВЕРБичі, КОРОБки, **ВОРОБ**'їв, МУТИчки, ЧУДівка, ПИЛИПча, ГРАБів, КАМ'Янка, ЯМище, ГРАБівка, ВЕЛИЧки, МОХНАчі, ГАЛКІВ, ГУБАРі, МАСЛОківка, ПОСТОВБиця, ЛИЗУнова Рудня, КРАТИНЬ, ВИСОКинь, ГУНЬКівка, ЛІСКівка.

ЛАДИНЬ < лат. latin-i.

ЛАДИЧИН. Див. ІІ. РАДИЧИВ.

ЛАМАХІВЩИНА. Відповідь коптського словника здавалася б прийнятною: *lamaḥt* adj. Belly-mad, gluttonous; тобто ласий на їжу, ласун. Якби з грецької історії не було відоме ім'я афінського полководця Ламаха (Λάμαχος), рис. Л1. Ойконім *Ламахівщина* Пл Оржиця – унікальний, і все б нічого, коли б не шановний вік тих подій, у яких брав участь Ламах. Це V ст. до н.е., час Пелопонеських війн.

Зрештою, і військовий похід Ламаха бл. 432 р. на чолі флотилії з 13 кораблів на допомогу Синопу проти Фемістокла, і відвідини Ламахом Чорного моря у 424 р. для збирання податків у Гераклеї – це події за 10-20 років до походу Дарія на Скіфію. (Але Ольвія у гирлі Пд. Бугу заснована 647 р. до н.е., і на той час існувала вже понад два століття!) Однак черговий раз ми опиняємося перед майже неймовірними фактами збереження пам'яті про таку давнину практично в центрі України, на перетині торговельних шляхів і просто на землі, відкритій усім вітрам історії. Адже у Миргородському районі все ще існує с. *Передеріївка*, а далі на північ – *Шатравине*, *Коцупіївка* і *Коцупіїв Степ* (розглянуті у нарисі IV книги 2016 р.). А на Сіверщині серед лісів загубилася *Кренидівка*. Однак на тлі масових ознак плавби з античного Єгипту ми вже так зжилися з греко-римським часом відповідних реплік, що раптова поява прибульця з V ст. до н.е. все ще вражає – при тому, що районний контекст цього пласту топонімів навколо Оржиці класично античний – Єгипет, Аполлон, місто Он-Геліополь:

• **ЛАМАХІВЩИНА** **U** Λάμαχος? (432, 424 рр. до н.е.) Пл ОРЖиця: **ФІЛОН**івщина, ІВАНівка; **ЧЕР**нета, ЧИРКівка, ВЕСЕЛе, ТАРАСівка, **МИСЮР**івка, ЯБЛУНеве, СЛІПорід **ХОРОШ**ки! горщ, ХОРУЖівка, **ОНИШ**ки Anxi 安息— Аньси, Парфія.

Чи йдеться про якихось учасників подій під Синопом або Гераклеєю? Чи про перекази місцевих греків? Чи хтось із них був названий на честь великого предка? Те, що перед нами не фантом, а слід справжнього прототипу, видно з низки повторень цієї основи, – у цілком звичайних слов'янських формах з заміною іншомовного -а- на -о- і -х- на -к- (так робив і скіф у Аристофана – сучасника Ламаха...):

Lamachus, Λάμαχος, синь Ксенофана, был полководец афинский во время пелопоннесской войны и отличился своею необузданною смѣлостью, заставлявшею его пренебрегать всякими опасностями; въ то же время онъ былъ въ высшей степени безкорыстенъ. За его воинственныя замашки Аристофанъ осмѣялъ его въ своихъ комедіяхъ „Ахарняне“ и „Мирь“. *Arist. Acharn.* 566 сл. 1071 сл. По порученію Перикла онъ освободилъ въ 453 г. Синопъ отъ его тирана (*Plut. Per* 435.); позже, въ 424 г., мы находимъ его опять въ Черномъ морѣ, гдѣ однако у Гераклеи весь его флотъ потерпѣлъ крушеніе. *Thuc.* 4, 75. Въ 421 г. онъ былъ въ числѣ тѣхъ, которые съ афинской стороны скрѣпили клятвою ипкieve мирь (*Thuc.* 5, 19, 24.); въ 415 г. ему было поручено вмѣстѣ съ Никіемъ и Алкивиадомъ главное начальство въ сицилійской экспедиціи (*Thuc.* 6, 8. *Plut. Nic.* 12. *Alc.* 18). Къ сожалѣнію, его разумный совѣтъ прямо плыть на Сиракузы и воспользоваться первымъ замѣшательствомъ врага для нападѣнія на него былъ отвергнутъ, и вмѣсто него принятъ планъ Алкивиада. *Thuc.* 6, 49. *Plut. Nic.* 14. Ламахъ палъ при Сиракузахъ въ 414 г. *Thuc.* 6, 101. *Plut. Nic.* 18.

Рис. Л1. Довідка про Ламаха [СКД, 716]

• ЛОМАКине Λάμαχος Дц Маріуполь м/Р; • р. ЛОМАКа л СТРАТИВи Чг Щорс: **ФІЛОН**івка, **БОРОВИ**чі, **РОГІЗ**ки, **ЕЛІНе** еллі-ни, **ЩИМЕЛЬ**; **КОРОГОД**, **РозСОХа**, **ПАРИШ**ів, **КУП**увате, **ЯМпіль**, **ВЕРЕС**ня; • колод. **ЛОМАК**ів Колодязь Λάμαχος у кол. с. Вел. **ЧЕРЕВ**ач Кв **ЧОР**нобиль: р. **КОСТЕ**ревка у с. **ТОВ**стий Ліс, оз. **ПІРЕН**ове **καπύριος** у с. Опачичі ^бол. **БАРОВ**е Лядо.

Филон – досить поширене у греків ім'я; його мали кілька видатних діячів античності – літераторів і вчених.

В Росії відомі назви селищ *Ломакино* Рост., Курс., Калуз., Ряз., Смол., Чуваш.

ЛАТИНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 19-ї історичної епохи) – від 102 р.: топоніми *Ладинь*, *Рюмівка*, *Лемеші*, *Ровенці*, *Бреща*, *Понінка*; пор. лексичні запозичення *цибуля*, *редька*, *оцет*, *глек*, *коляда*, *криж*, *поганий*, *цята*; *жирувати*, *цидула* і багато інших.

ЛЕБЕДИН. Село Лебедин за 10 км від Шполи Чк. "Укр. *лебідь*... є прототипом багатьох місцевих назв, але ім'я с. Лебедин не обов'язково має походити від укр. *лебідь*; не виключено, що воно пов'язане з ім'ям *Леведії*, проводиря угрів, які перебували в цих краях у IX ст., – пам'ять про них дотепер збереглася у місцевих назвах... Історія свідчить, що споконвіку тут була пустка – лише кочовики ставили тут свої оселі; у XI – XII ст. це був степ половецький. А якщо у ті часи й Київська Русь могла мати у тих місцях свої селища, то хіба що тимчасово і з перервами, адже відомо, що її межі то просувалися в цьому напрямку, то відступали. Зокрема, на 1190 р. вона мала тут, як видається, два міста: *Чурнаєв* і *Боровий* (очевидно суч. Боровиця). В усякому разі, постійне заселення краю розпочалося відносно пізно, у другій пол. XV ст. за князя Олелька Володимировича..." [SGKP, V, 642].

Пор. також *НЕСТЕРВАРКА*, *ПУСТОВАРІВКА*, *Лебедин* См.

ЛЕВОНЬКИ < копт. **ΛΕΒΑΝ**, κάλωс 'канат': *Леваневське*, *Калуш*, *Калюс*.

Крім лексем **ρῆβν**, **ρῆβτ**: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable), а також **ϣωϣϣ**, **ϣϣϣϣ**, (Q) **ϣνϣϣ**: (607a). To twist rope & c; сучити мотузок коптський словник має з цього ж лексико-семантичного кола і слово **λεβαν**, **λδβω**: (137b); m. Ship's hauling cable; канат для буксировки кораблів. І це утретє спонукає нас таки змінити звичні уявлення про досліджувану добу (точніше, розмістити тут перші позитивні знання на тлі дотеперішнього повного браку уявлень у цій галузі):

• **ЛЕВОНЬКИ** **λεβαν** - Ship's hauling cable Чг Чг: ^ГІРМАНка, **ЖУКОТ**ки; р. **ШУШ**.ЛАЙ **ϣωϣϣ** (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузок у с. ХМІЛЬниця (пор. ЗАМГ.ЛАЙ лаос?), р. **ЯМОЧКА**; р. **ШИШКА** **ϣνϣϣ** (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузок; р. **ВЕРЕПУТЬ** (**ουερπ**- + Πόντος 'посланці до Понту') = **ВЕРЕПЕТЬ**, **ВЕРЕПЕНЬ**, **БАЛ**ин у с. **КАРХІВКА**; **БОРО**мики **Berm-ius**, **ВІКТОРІВКА**, **СЕДНІВ**, **УНУЧКИ**, р. **БИЧАЛКА** **ветс**: п. **Wag** бас. **БІЛОУСУ** у с. **МОХНАТИН**! (гр. **μαχ**-!); **БІЛОУС** **Πηλοῦσ**-, **ПІВЦІ** ^**ОЛЕКСАНДРІВКА**, **БОБРОВИЦЯ**; **ЛУКАШІВКА**, **ІВАНІВКА**, **ЗАБАРІВКА**, **ЛЕВКОВИЧІ**, **ПЛЬОХІВ**, **МОХНАТИН**, **РОЇЩЕ**, **ЯКУБІВКА**, **БЕРЕЗАНКА**, **УЛЯНІВКА**, **КОБИЛЯНКА**; **ЛАДИНКА**, **ПАПІРНЯ**, **ЛОПАТИН** ^**ТЕРЕХІВКА**; **ЗАЙЦІ**, **ХРАПАТЕ**, **ЗОЛОТИНКА**, **ШЕСТОВИЦЯ**; **Черніш**, **ЧерніГів**! черн- 'Єгипет' + Isis (або асир. **Лі**' місто = Θῆβαι or Διὸς πόλις), **ТАБАІВКА** ^**РОГОЩІ**! **εργαστ-ικός** діяльний, енергійний; **εργαστ-ηριον**: (Gk); m. Any place in which work is done, workshop, factory; **СІВКИ** **Siwa** ^**ВОРОХІВКА**;

• **ЛЕОНІВКА** **λεβαν** - Ship's hauling cable! Чг **СЕМЕНІВКА**: ^_НОРИця+ = **Галаганівка**, р. **ГНИЛУША** л **СТРАТИВИ**; (+ 10 км **ПОНУРОВО** РФ **Брянс.**;) р. **РЕВНА** **ρῆβν**, **ρῆβτ**: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у м. **СЕМЕНІВКА**; р. **РЕВН.ИЩЕ!**; р. **ІРВАНЕЦЬ** л **ЛЕВНИ** **λεβαν** - Ship's hauling cable **СНОВУ**; р. **ІРПА** (1718 р.; **ουερπ**- 'посланці') п **СНОВУ** **Десни** ^р. **ІРПИЦЯ** = **ДОЖОГАЛКА** ***zagl**-; **РАКУТИ** **Ρακωτις** 'Олександрія' [Verreth, 475, 661] ^**ІВАНПУТЬ** ***iwvw**- + Πόντος, **Кривуша**, **МАРС**; **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **РАКУЖА**, **Кути**, **ГРЕМ'ЯЧКА**; р. **ГНИЛУША** л **СТРАТИВИ**, р. Вел. і **Мала ШАР.АЙКА!** **шар**- малий!; **ПОГОРІЛЬЦІ** ^**БЕРЕЗОВИЙ** **Гай**, **ГАННІВКА**, **ГЛУХІВЩИНА**, **ЛОСІВКА**, **ТОПОЛІВКА**; **КОСТ**о**БОБРІВ** **Κωστου** +, **БОБРИК** Другий; **БАРАНІВКА!**, **БЕРЕЗОВА** **РОЩА**.

• **ЛЕВАНЕВСЬКЕ** **Πλ** **ΚΟΒΕΛΙΑΚΙ**: ^ГАЙове, **САМАРЩИНА**, **СОСНІВКА**, **СУХИНІВКА**; **ГАНЖІВКА**, **ГАЛІ-ГОРБАТКИ**, **ГАЛАГУРІВКА**, **Твердохліби**, **РЕВУЩИНЕ**, **ГРЕЧАНИ**, **МОТРИНЕ**, **БРОДЩИНА**, **БІЛИКИ**, **ЖУКИ**, **ҚИШЕНЬКИ**, **ШЕНГУРИ**, **Олександрівка**; • **ЛЕОНІВКА** **ЖТ** **ЖТ**: ^**МИРОЛЮБІВКА**; **СІНГУРИ**, **ГАЙ**, **СОСНІВКА**, **ТРОЯНІВ**, **КРУТИ**, **СТАРОШИЙКА**, **ВИСОКА** **ПІЧ**, **БУКИ**; • **ЛЕОНІВКА** **Кв** **ІВАНКІВ**: **СУКАЧІ!**, **ПІЛЯВА**, **СТАРОВИЧІ**, **ПідГАЙне**, **СТАВРІВКА**, **СОСНІВКА**, **ВОРОПАІВКА**, **БІЛИЙ** **БЕРЕГ**; • **ЛЕОНІВКА** **Кв** **МАКАРІВ**: ^**ЯБЛУНІВКА**; **ЧОРНОГОРОДКА**, **КОНОПЕЛЬКИ**, **СОСНІВКА**, **СИТНЯКИ**, **ВІТРІВКА**, **НЕБЕЛИЦЯ!** **Fanebal**, **божество** з **Аскалону**, **БОРІВКА**, **КОЛОНЩИНА**, **ГАВРОНЩИНА**, **КОПИЛІВ**, **ВИШЕГРАД**, **БИШІВ**, **КАЛІНІВКА**;

• **ЛЕВОНДІВКА** **См** **РОМНИ**: **ЗЮЗ**юки! **zvw**, **ПереХРЕСТІВКА**, **ШКУРКІВЩИНА**; **КОНОНЕНКОВЕ**, **БАЦМАНИ**, **ОВЛАШІ**, **ЛЕВЧЕНКИ**, **ЯРМОЛИНЦІ**, **ЯРИ**, **КОРОБЧИНЕ**, **ГУБАРІВЩИНА**, **РОКИТИ**, **МАТЛАХОВЕ**, **БОБРИК**, **БІЛОВОД**, **ГАЇ**, **САХАНСЬКЕ**, **ТАРАСІВКА**;

• **ЛЕВАНТІВКА** **Од** **Красні** **ОКни**: ^**ВИЖИНЕ**, **СЕМЕНІВКА**, **ОЛЕНОКАРИЦЬКЕ**; **СТАВР**ове, **САМАРКА**, **РИМАРІВКА**, **Нестерове**, **ГУЛЯНКА**, **ВЕСЕЛИЙ** **КУТ**, **ЧОРНА**, **ОМЕЛЯНІВКА**;

• **ЛЕВЕНТОВЕ** **Тр** **Монастириська**: ^**ЯМ**не!, **ВІСТРЯ**, **ДІБРОВА**, **Теребіж**; **ВЕРБКА**, **ДОБРОВОДИ**, **ДУБЕНКИ**, **БАРВІНКОВЕ**, **СЕНЬКІВ**, **ЯРГОРІВ**, **КОРОСТЯТИН**, **УСТЯ-Зелене**;

БОБРівники; • **ЛЕВЕНцівка** Пл ЧУТове: **^ЯМ**не!, ГРЯКове 2, ГРЕБІНники; Олександрівка, ЮНаки, ТОЙ.БІК!, ФІЛЕНкове, СКИБівка, ЧЕРНЯКівка;

• **ЛЕВЕНцівка** Дп Новомоск: ^КЕРНОСівка; Олександрія, ГУБИНиха; • **ЛЕВЕНцівка** Пл РЕШЕТИлівка: ^СЛІПки, ТвердохЛІБи; **ЩЕРБАКИ**, **ШИШАцьке**, **ЛОБачі**, БІЛоконі, ГАНЖІ, КОП'ЯКИ, ШКУРУПівка, ШКУРУПії, ЧЕРНещина, БАБичі, КРИВки, ТУТаки, КУКОБівка, ОНИЩенки, КОНОНИ, РозСОХуВАТе, СУХОРАБівка.

Можна нагадати, що дотепер на роль прототипа основ Левент-були випробувані і Левант Азійський, і Левант Іспанський, і антропоніми Леон...

ЛЕДЯНЕЦЬ < пор. хорв. *puška ledenica* 'ладівниця', букв. скринька венетка: *eritet puška ledenica* нар. рј. пор. *ладівниця!* Деталі див. II. **БОДАКВА**.

• **ЛЕДне** Рв Костопіль: ^Малий МИДськ; ДЕРАЖне, БЕЧаль (пор. прізви. Бенцал), ДЮКСИН *dux дслов. стьнгъ 'вежа, башта', ЧУДви, КАМ'яна Гора, ПЕНЬКів, ГАННІвка; • **ЛЕДЯНКА** Хм КРАСилів: КРАСівка, МЕДці, ЗаПАДинці, **КОТЮРЖинці** Saturiges, МАРКівці, МОВЧани; • **ЛьОДЯНе** Кг Мала Виска: КРАСнопілля, НовоКРАСне, ЛОЗуватка, ЛУТківка; • р. **ЛЕДАНь** у с. Горбове Чг Куликівка: р. ЛЕДЯНець п КОВЧинки, ПЕНЯЗівка < рум. *pinză, rânză* 'вітрило' з **randia* : лат. *randere* 'постилати' [Буцк, 401], БУДИЩе!, ВЕРЕСоч, КОРОСТень; • став **ЛЕДАНівський** у м. Городище Чк рц: **МЛІВ!** *Mlejki*, ВІЛЬШана.

ЛЕЛЮХівка, ЛЕЛЯКИ < копт. **ΛΕΛΕ** 'мандрувати' – *лелека*, яр *Лелехиха*, села *Лелехівка, Лелюхівка, Лелюки й Леляки*

Коптський словник зберіг і таке дієслово: **λελεε**: (141a); vi. To wander about; мандрувати, подорожувати (навколо). Його не можна не пов'язати з українським словом *лелека!* Наші прочани упізнали цих незворушно-спокійних цибатих птахів у далекому теплому Єгипті. Досі вважалось, що назва ця за походженням звуконаслідувальна, буцімто від клацання лелечого дзьобу "лак-лак". Прийнята до літературної мови, в українських говірках ця назва поширена переважно у степу. На решті української етнічної території цей птах – *бусол, бузько, буцько, кокостир, жабоїд, гайстер*.

Отже, *лелека* – це сепаратне українські запозичення з середньоєгипетської (коптської) мови: таке як *буча* (βωτς), *келеп* (κελεβιν), дитяче слово *моня* 'молоко' (пор. *мму ммом няня*), – чергові свідчення і патенти від єгиптян про давність нашого народу.

• **ЛЕЛЕКівка** **λελεε**: (141a); vi. To wander about; мандрувати, подорожувати (навколо) **Кг** Кг: КОНОПлянка, СЕВЕРИНка, **ДЕМешКове**, **ОЛЕКСАНДРівка**, ПоКЛІТАРівка, ІВАНівка, БЕРЕЖинка, АДЖАМка; ПриБЕРЕЖне, ВИШНЯКівка, ЧЕРНЯХівка, СОКОЛІВське, НовоПЕТРівка; ГРИГОРівка, ПриВІлля, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, БАЙРАКИ, МИРОНівка, ГАївка, ПідГАЙці, ЛЮБО-Надеждівка, ЛИПове;

• б. **ЛЕЛЕЧиха** **λελεε**: (141a); vi. To wander about; мандрувати, подорожувати (навколо) біля с. **ЛЕЛЕКівка** **Кг** ПЕТРівське: ^БРАТське, МИШОЛовка, ПЕТРОпіль!, РАївка, КРАСнопілля; ВЕРШИНО-Власівка, ГАННІвка 2, ОЛЕКСАНДРодар, ЗЕЛЕНе, ІСКривка, **МАР'ЯНівка**, **ОЛЕКСАНДРо-МАР'івка!**, **ОЛЕКСАНДРівка**; ЖУЧанка ^ІВАНівка, РАЙполе, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, ЛАни, ВОВЧанка;

• р. **ЛЕЛГа** у с. Сновидовичі Рв РОКИТне: ^ОСТки дег. Ast Ісида; ТОМАШгород Дамаск, Рокитне, Олександрівка; • пот. **ЛЕЛЬКів** у с. СТЕБнів ІФ Верховина: БУКовець, УСТеріки дег. Ast Ісида, ПереХРЕСне, КРИВОРІВня, БЕРЕЖниця; • пот. **ЛИЛів** у с. ЛЮТа Зк Вел. Березний: БУКівське, КОСТРИна, МИРча, СУХий, ЧОРНОгорова;

• б. **ЛЕЛЕКівський Розділ** **λελεε** у с. ЛОМУВАТе **Чк** **ЧИГИРИН** (його могли бачити саме там NB): ^бол. **БРАТ**ківське у кол. с. Ломовата; р. СУБОТЬ sbty 'мури' у с. СУБОТів, ГАЛАГАНівка, ІВАНівка, ЧЕРНече; РозСОШинці, КРАСносілля, ПоГОРільці; ВЕРШАці, **ТОПИЛівка**, БУРЯКове, ТРУШівці; а от і засоби плавби: **БОРОВиця**.

Але далі пішли якісь дивно змінені топооснови (і при тому надійно повторювані): *ЛелеХівка* Лв, *ЛеляКи* Вн, Кв, *ЛелюКи* Хк 2, *ЛелюКівка* Хк, *ЛелюХівка* Пл. Що робити з ними? Дальший аналіз було відкладено.

Згодом було виявлено, що в античному Єгипті існував колись помарій (фруктовий сад) під назвою **Lalachou Pomarion – U15** [Geo ID: 5426] **G** Λαλαχου Πομάριον **Var.**: *Lalachou Pomarion*; **Status**: area: pomarion. Цей прототип пояснював, по-перше, приголосний -х-, а по-друге, незвичні голосні київського і вінницького топонімів:

• **ЛЕЛЮХівка!** *Λαλαχου Πομάριον* Пл Н.САНЖАРИ: ^ЗаБРІДки! *βᾶριδ*; СОКОЛОВА Балка **Σακολάου** сак + народ, ШЕДІЄве *Σχεδία* ^НеХВОРОЩа, **МОВЧАНівка**; РЕШЕТники, БІЛОКОНІ *Κορυα* ^ПОЛУЗір'я!, ГЕРГЕЛі, СОЛОНці, ВОДОЛАГівка!, ПОЛОГИ, ПОЛОГИ-НИЗ, ГАНЖІ, КЛЮСівка, ГРЕКОпавлівка; КАНАВи, **КОБЕЛЯчок!**; ШОВКОПЛЯСи, ПереЩЕПИна 2, ГУБАРівка ^ЛІВЕНське, ГРЕКОПАВЛівка, СТОВБИна Долина, БРИЖани *βᾶριδ*, БРИДУни *βᾶριδ*, ЛАХни;

• **ЛЕЛЕХівка!** *Λαλαχου Πομάριον* Лв Яворів: ВЕРХУТка копт. *vr̥soort* ^Вел. ГОРи, ЛОЗина, ГОРб; **СОПІТ!**, ДрогоМИШль, **РОКИТне**, **ЯМЕЛЬНЯ** *Ἀμπελών?*, ЧЕРЧик, МУРИни, РОГІЗне, ЧЕРНИЛява, ЧОРНОкунці, МОЛОШковичі (моряками були араби...), ІВАНики; ЩИГЛі *щоглі?, ВОРОБЛЯчин, **Старий ЯРів**, **Новий ЯР**, ОЗЕРське, ЯСН.ИСька, Великі Макари *Μακαριος*; ПарІПСи+ *ἔρπω* (impf. *εἶρπων*, fut. *ἔρψω* - дор. *εἶρψα*) 2) бродити, вештатися, тинятися; *ἡμενος* ἢ *ἔρπων* Nom. той, що вдома сидить, або бродить (поза домівкою)! [Encarta] Лв Яворів: 1947 ^ОЗЕРце, ГОРУни!,

ХОМанці, ШАВАРi; Новий ЯР, Старий ЯР, ВЕРБ'ЯНИ під с. НеМИРiв; ПОРУБИ пар-εμβολή ή табір, бiуак [ДРС, 1258] ^ХЛАНИ, ЗАВАДiв, ДЕБРi, ГОРАець; БУНiв Βουνοί гори ^ГЛУХiв, iВАНики; Пiд**ЛУБИ**, ЩЕПЛОТИ, МУРИНИ, ЧЕРЧИК, ЯСН.ИСЬКА!! ^ЗАДЕБРi;

• 6. **ЛЕЛИХОВА** п Карачокраку Кiнської Днiпра бiля с. ПiдГiРне Зп Василiвка: ^ШИРОке, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ; СУХОiВАНiвське, ЩЕРБАКИ, МАЯЧКА, БiЛОЗЕРКА 2, ЛОБКОВЕ, **КРИНИЦЯ** 2;

• **ЛЕЛЮКИ**₁ **Хк Хк**: ^МОВЧАНИ, **БОР**ове βάρδι, ХРОЛИ; Бобрiвка ^ЗАiки, МОМОТОВЕ Mamoudia?; БЕРЕЗiвка, ЯРОШi, СПАРТАСИ, САНЖАРИ!, НЕСТЕРЕНКИ, ВИСОКИЙ, РАЙОЛЕНiВКА, ОЛЕКСАНДРiВКА 2!, РОГАНКА, РОГАНЬ, РОГАЧiВКА!, ХОРОШЕВЕ, ЗЕЛЕНЕ, КИРСАНОВЕ, ТЕМНiВКА, ХМАРiВКА, ШУБiНЕ, ГЛИБОВЕ, СОРОКiВКА, **ТИШКИ**, ГОРБАНИ; **ЛЕЛЮКИ**₂ ^ОЗЕРЯНА 2!!; **КРИНИЧКИ**; • **ЛЕЛЮКИ**₂ **Хк Хк**: ^ОЗЕРЯНА 2!!; **КРИНИЧКИ**; далi ε; • **ЛЕЛЮКiВКА** Λαλαχου Πομάριον **Хк** Шевченкове: БЕРЕЗiВКА, **БАРАН**ове, МИХАЙЛiВКА, РАiВКА, iВАНiВКА 2, МИРОПiЛЛЯ, КРИНКИ, ШИШКiВКА, **ОЛЕКСАНДРiВКА**, САМАРСЬКЕ;

• **ЛЕЛЯКИ**! Λαλαχου Πομάριον **Хк** ЖМЕРИНКА! *хмер-; **БiЛикивцi** ^ЛОПАТИНЦi!!; **СЬОМАКИ**, ДЕМИДiВКА, ЛИСОГiРКА!!; ЯР.ОШЕНКА, ОЛЕКСАНДРiВКА, СЕВЕРИНiВКА, ДЕМКiВ, МОВЧАНИ, **КОРОСТiВКА** (Хрѣсть), ТАРАСiВКА, ЧЕРНЯТИН;

• **ЛЕЛЯКИ** Λαλαχου Πομάριον **Кв** **БАР.ИШ**iВКА: ^СЕМЕНiВКА; **ПАР.ИШ**кiВ дег. **par-Is-**, ТАРАСiВКА, УСiВКА, ЯБЛУНЕВЕ, **ЯР.ЕШКИ**!; ЛЕХНiВКА ^НЕДРА, УСТИНКОВА ГРЕБЛЯ!!; КОРЖi, СЕЛ.ИЧiВКА!, БЕРЕЗАНЬ.

ЛЕТИЧiВ < пахл. **ardig** [ʔlykʰ | M ʔrdyg] battle битва McKenzie, 11.

ЛЕТИЧiВ Хм 743; ЛЕТИЧiВКА Чк 477; пор. РадичiВ Чг на Деснi.

ЛЕТКiВКА < пахл. **rēdak** [lytkʰ | N ~] lad, page.

ЛЕТКiВКА Вн 1262; ЛiТКИ Жт 778; ЛiТКИ Кв 272, ЛiТочки Кв 273; ЛiТКИ Хм 322.

пор. оз. РЕДЬКiВське у с. РЕДЬКИ Пл ХОРОЛ:; оз. РЕДЬЧИХА у с. Березоточа Пл Лубни:; р. РiДКА у с. Березниці Хм Теофiполь; б. РiДКОДУБ у смт ВовчоярiВКА Лг Лисичанськ:; РiДКОДУБ Дц Кр. Лиман:; б. РiДКОДУБЧИК у с. Круглик Дц Шахтарськ:.. Не виключено, що сюди ж i прiзв. Редько. Див. II. РiДКИВЦI.

ЛИСИНiВКА Isn 'мотузок', РОЗАН?. Див. II. ЛИСОВИЧИ.

rope arwēs, rasan, rištag, wandag; rasan [Isnʰ || N ~] rope.

• **ЛИСИНИВЦI** Хм Ст.Синява дслов. стынъ 'вежа, башта': ^ПАНЬКiВЦI **pānāg** [pʰnʰkʰ | M pʰng] guard, protector; shepherd; МИСЮРiВКА, ГРЕЧАНИ, ОЛЕКСАНДРiВКА, СЬОМАКИ, БУГЛАi, **ХАРКiВЦI**, ЦИМБАЛiВКА; **ЩЕРБАНИ** ^КРАСНОСiЛКА, ОЖАРiВКА; • **ЛИСИН** Рв Млинiв: ^ХРИННИКИ; **ЛiШНЯ**!, ДЕМИДiВКА, **ДУБЛЯНИ**, БОРЕМЕЛЬ, ШИБИН, ТОВПИЖИН, ДОБРЯТИН, ВОВНИЧИ, ВОВКОВИi, ЛИХАЧiВКА, ОЛЕКСАНДРiВКА, КОСАРЕВЕ, БАБОЛОКИ, ОХМАТКiВ, КОРАБЛИЩЕ, КОРИТО, **ТЕРЕШiВ**, ПiДГАЙ, -цi, БiЛьче, КАЛИНИВКА, РОГiЗНЕ, КОБЛИН, СТАВРiВ, АРШИЧИН, МежиРiЧчя; • **ЛИСИНИЧИ** Лв Пустомити: **ЛiСНЕВИЧИ**!, **ЩИРЕЦЬ**, **ДУБ'ЯНКА**, ВОВКiВ, ВИННИЧКИ, КОНОПНИЦЯ, БiЛОГОРЩА, ТОВЩiВ, ПiДСОСНiВ, МИЛОШЕВИЧИ, ВiНЯВИ, ПiДТЕМНЕ, ПiДГАЙЦI, ДiБРiВКИ, ГАi, ТАРАСiВКА, **ЯМ**пiль **Ям** – первiсне джерело YAMMA 'море' (арам. iдегр.) [Nyberg, II, 7], ГАМАЛiВКА, КАМ'ЯНОПiЛЬ.

ЛИТВИНОВИЧИ < литвин 'литовець'; у XVIII-XIX ст. 'житель задесення' (словник Бiлецького-Носенка).

ЛИХОДИДiВКА i **ЛИХОБАБЧИН**. Черговий сфiнкс української то-понiмii – група чомусь увiчнених назв вiд основи Лихо-: Лихопiлля, Лихолiтки, ЛихолобiВКА. Пошук прототипiв цих реплiв привiв до вихiдних топонiмiв з iще вiддаленiших земель *Верхнього Єгипту* – як вiдомо, вiн простягався на пiвднi до о. Фiлаи *Фiли* (Геродот, Плутарх) [ДРС, I, 48]. Морфема -пiль часто вiдповiдає грецькому прототипу -πολις. У такому разi тут могло б iтися про "Вовче мiсто": було таке на пiвднi Єгипту, звалось Люкопiль, але наочних доказiв такого розвитку форми не траплялося. I лише пряме сусiдство "*Лихославль*" ^ЛОКОТЦЫ РФ Тверс." дало апробацiю розумiння "Лих- < Λύκ-ος". Тверськi мовнi старожитности включають унiкальнi назви *Ям Григино* "Грецьке море" i *ЛИХОСЛАВЛЬ*. Вони виявленнi в ходi рутинного перегляду околиць діагностичних назв вiд основ Жаб- i Рогод-: • **ЖАБНЫ** *жабъ* (Стрм, 759b) доплисти, подолати 236 Тверс. Фiрово: ^р. ЖАБЕНКА, р. ГУБАРЕВКА, РОМАНИХА, ВЕРЕТЬЕ 2, ЧУДИНО на р. ШЛИНА (13е), **УЗМЕНЬ** Ζμοῦν (14д), **ЯМ ГРИГИНО** ар. в Єгиптi уатт 'море' (14г) пiд м. Болотоє, ПодШЕВЕЛИХА; • **РОГОДИНО** ἐρουπίτης працiвник, трудар Anth. РФ Тверс. 436: ^р. Тверца, ЧАДОВО, МЕРМЕРИНО *мармар* бинт, **ТРУБИНО** , МУДРОВО, **ЛИХОСЛАВЛЬ** 27д Λύκων Πολις ^ЛОКОТЦЫ *λακατ* (F) Ρακοτις [Vucichl, 172] на р. ЛОКОТЕНКА, ЧЕРНЕВО, СУРМИНКИ, НЕКРАСИХА, ЛИХОВИДОВО, ТРЕЩЕТИНО , ЯМОК, ХУД.ЯКОВО.

Висловлюючись тiєю античною говiркою, за "*Григиним Ямом*" (цiкаво, що не Суриним чи Юдиним) яраз i лежала та краiна "*Хупта*", звiдки припливали гостi з "*Лихополя*" – *ЛИХОБОРЫ*. Не завжди з ними все мирно складалося (пор. *ВолковоiНя* РФ Тверс. {КРУТая, СЛЕПЦОВО, ЛИХарево, ЗАЙЦЕВО, САНДЫРЕВО}), але цього разу був привiд влаштувати iм *ЛИХОСЛАВЛЬ*.

Не в останню чергу *завдяки сусiдству назви с. ЛОКОТЦЫ* (Λακατ (F) Ρακοτις [Vucichl, 172]) для назви *Лихославль* стало прийнятним значення "уславлення людей з Люкополя". Звiдси дiстала обґрунтованна й етимолоґiя реплiки *Лихопiлля* Пл – з ойконiма-прототипу Λύκων Πολις букв. "Вовкопiль".

ЛИХОпілля Пл 128 – найближча форма до Λύκων Πόλις, а **ЛИХОсілка** Жт 1689, **ЛІХасельцы** Ву Бр.2, Грод. – її кальки. Пор. і **ЛихоЛАИНО** РФ Іван. (Λύκων + λαοί 'населення'). **ЛИХОЛІТИ** Чк 804 і **ЛИХОЛІТКИ** Чг 407 – це можливий спогад про появу з **Ликополя** кораблів (пор. **ЛихоБОРЫ** РФ Мск. < Λύκων + βάρης), які з'являлися влітку; але не виключено, що люкопільські греки вклонялися ще Афіні. Тягали їм кораблі бурлаки: **ЛИХОЛОБівка** Хк 834 (ζαβωω (137b) канат для тягання човнів), пор. неподалік **ЛихолоБов** РФ Белг. (сюди ж яр **ЛИХОНОСів** л **БОРОВички** Хк **БОВОва**, торф. **ЛИХа ВОЛОКа** Жт Олевськ: торф. **ЛИХа ВОЛЬка**). Гости напевно співали на потоці **ЛИХОГУЗ** (ζωος (709b) пісня, співати) у нп Голови і Довгопілля ІФ Верховина (= ЖЕБ'є), – якщо за цим не стоїть спогад про пісні самих бурлаків.

Поруч з полтавським **Лихопіллям** виявилось село **Мелешки** , основа назви якого – ар. ملاح *mallah* маллах 'моряк', – це переконливий котекстуальний аргумент. Тут же **Березова Лука** 'берег розп'яття':

- **ЛИХОпілля** Λύκων Πόλις Пл ГАДЯЧ: ^**МЕЛЕШки!**, **БЕРЕЗова ЛУКа!**; **БЕРІЗКИ** ^**БІРки**; **ГРЕЧАНівка**, р. **БОРОзна** у с. Середняки, **МОКРІІ**щина Makuria й=ъ ^**КІБЛ**ицьке!;, **БІЛенченківка**; оз. **ГНИЛУШа** Nilus?? у с. Сари; **ЗЕЛЕНа Балка**, **Кругле ОЗЕРО**, **ГЛИБоке**, **ЧЕРнече**, **ПИРятинщина**, **МАР'ЯНівка**, **БУТовичеське**; **ЛІСівка**, **КРАСна ЛУКа**; **КІБЛ**ицьке, **ШАДУРка**; **ВОВЧанськ**; **ЦИМБАЛове**, **СОСНівка** дегип. sSn weave плести?, **БОБРИК** ^**ПЕДОР**ичі, **ВЕПРик**, **ТЮТЮРівщина**, **КАЛІНівщина**, **ПІР'ЯТИНщина**, **ВЕНЕСлавівка** Winenou 'греки', **БАКУти**, **_КІІ**вське, **Червоний КУТ**, **_КІЯ**шківське.

Існують • пот. **БАБ.ЛИХО**вець πάλοι + Λύκων п **ЗУБРицького *ж-** у с. **ГОЛОВеське** Лв **ТУРка**: ^**КРИНТ**ята; **Rowien** (1511 р.) = **Розлуч** Лв **ТУРка** [SG, IX, 816], пот. **СКОЛОБан** = **SKOLO.tania** σχολά?..л. **СПИСАНО**го у с. **Верх. Турочка**, **ЯБЛУНів**, **ЛИБОХОРа**, **ШАНДРовець**, **БОБЕРка**; • яр **ЛИХОБАБчин** Λύκων + πάλοι л **Лиманського** л **Осколу** (у верхів'ях **Лиманського** х. **Верхньолиманськ** = **ВЕСЕЛівка**) Хк **Шевченкове**: ^**Федорівка**, **Сподобівка**; **ЛЕЛЮКІВка**, **СЕМЕНівка**, **РОМЕНщина**, **ЖУРАВка**, **БОРІВське**, **ШИШківка**, **СМОЛівка**, **Олександрівка**, **ВЕСЕЛ**, **ХудояРове**, **БЕРЕЗівка**, **МИРОпілля**. У назвах **БАБ.ЛИХО**вець, **ЛИХОБАБчин** імовірно відображено присутність священників з **Ликополя** (Λύκων + πάλοι).

Назви **ЛИХОДІДівка** Хс 659, б. **ЛИХОДІДова** п **До Грекова** п **Міусу** у с. **Стрюкове** Дц **Шахтарськ**, **копан**. **ЛИХОДІДівка** у с. **Требухів** Кв **БОРИСпіль** містять основу **Лиходід-** імовірно від тих же складників, що й яр **ЛИХОБАБчин** Λύκων + πάλοι/ πάπποι, але фактично перекладену ще двомовними тубільцями: πάππος – дід, предок.

Люкопіль-"Вовкопіль" мав і коптську назву **СЮОУТ**. Вона також могла мати кілька типів продовжень. Перша можливість суто формальна:

- р. **ШУТа** < **СЮОУТ** 'Люкопіль' л **Ташлика** **ЧОРНОГО** **Ташлика** **СИНюхи**, пор. с. **ШУТеньке** Кг **Новоукр.**: ^**ГРОМУха**, **ГАННІ**вка, **ЮР'І**вка, **КВІТове**; **ЯБЛУНівка**, **ВЕРБівка**, **ВЕСЕЛий КУТ**, **ГРУШівка**, **В'ЮНки**, **ВІЛЬний ГАЙ**, **РІВНе**, **СЕМЕН**асте, **ШИШ**кине; • **ШУТнівці** < **СЮОУТ** Хм **Кам-Под**: ^**ЦИБУЛ**івка **ΒΙΝΟΥ**αλ/ або **Сивілла** **ТАРАСівка**в, **УСТЯ**; **ЧОРНОКОЗинці**, **УЩИця**, **КРИВчани**, **СОКІЛ**, **ОЛЕНівка**, **БОРИШківці**, **ТЕКЛівка**, **РОГІЗна**, **КОЛИБАІ**вка, **БАБшин**, **ГРУШка**, **КОЛУБАІ**вці, **РУНкоші**; • **ШУТова** < **СЮОУТ** Лв **Яворів**: **РОГІЗне**, **ВОВЧа ГОРа**, **ЧЕРН**илява, **ЯМельня**, **ЦИТУЛЯ**, **БОРИС**и, **КОЛОНИ**ці, **ДроГОМИШЛЬ**, **ГРУШів**, **ЖОРНИСька**, **СТАР**ичі, **БІРки**, **РОКИТ**не, **ВЕРБ**Ляни, **КОТИ**, **ЧОРНО**кунці, **ШКЛО**, **БРОЖки**, **ЛЕЛЕХ**івка; • **ШУТове** < **СЮОУТ** Од **БЕРЕЗівка**: ^**КРАС**не, **ВЕСЕЛ**е, **АНТОН**івка, **АНАТОЛ**івка, **КРИНИЧки**; **СУХ**ине, **ОЛЕН**івка, **ҚОС**івка, **ЧОРНОГ**Ірка, **РІВ**не, **СУХ**а **ВЕРБа**;

- **ШУТРОМинці** Тр **Заліщики**: **Зелений ГАЙ**, **НАГОР**яни, **СОЛОН**е, **РОЖАН**івка, **ЯКУБ**івка, **УСТЕ**чко, **ВИНАТИНЦІ**, **ШИП**івці; пот. **БІЛІ** **КЕРНИЦІ**. пот. **ТУПа**;

- б. **ШУТа** у с. **Гвоздів** Кв **Васильків**: оз. **СЕЛЕЗЕНЬ** σελίδες у с. **ІВАНКовичі** Кв **Васильків**: **ПІНЧУКИ** πινάχες, **СОКОЛ**івка, **БОБ**риця, **БОРИС**ів! ^**БЕРЕЗ**енщина, **ГРЕБ**інки, **ПогРЕБ**и, р. **СТУГна!** Στουγός, р. **ГНИЛУ**шка у с. **МАЛ**ютянка; **МАРХ**.Алівка, **ЯН**ковичі, **ІВАН**ків ^**ЗАЙ**ців, **МАР'ЯН**івка, **ПОЛО**ги, **ПОРАД**івка, **ТРОСТЯН**ка, **ЧЕРН**ЯХівка, **САЛИВОН**ки, **УСТИМ**івка, **ЯЦьки**; **ХЛЕП**ча, **ВІННИ**цькі **СТАВ**и, **ЗДОР**івка **Дор**ія, **КуліБАБА**, **Червоне**, **ЛІП**овий **СКИТ**ок, **ГЛЕВа**ха *волев?, **БУГА**івка?, **ЛОС**ЯТИН, **СОЛТАН**івка, **Червоне ПОЛЕ**; • бол. **ШУТ**івські у с. **КІЯН**ка Ωκεάνη Жт **Ємільчине**: ^бол. **ОСТА**Пове! ^**БОБ**рицька **БОЛ**Ярка, **САННО**піль, **ЄВГЕН**івка, **КРЕМ'ЯН**ка **люди Іоанна**, **ОЛЕКСАНДР**івка; крин. **_КІЯН**цева Ωκεάνη у с. **СИМОН**и ^**БРІ**док, **ЯМЕН**ець, бол. **ПОЛ**и-**КУРИ** (ур. пагорб **Палекурів** "у дачі Масандрівській" етимологізував А.О.Білецький з *Παλαχοῦρον < Παλαχοῦριον [Белецький] [Тищенко 2006, 236] у с. **КОЧИ**чине вірм. хаš 'хрест'; **БЕРЕЗ**івка, **-НЯКИ**, **СІМАК**івка, **СІН**явка дслов. с'ынъ 'вежа, башта', р. **ЦВІЛ**я = **Гать** у с. **Вел**. **ЦВІЛ**я, р. **СУКИЧ** п **РОГ**ів **ЦВІЛ**і **Сл**учі, торф. **ЦВІК**ови**Щенське** у с. **БАРАШ**і; р. **ЯСТРУБ**ень **Histaur.os** + āb = **Ястреб**ень л **УЖ**а **Прип'ят**і, р. **ЯБЛУ**нець **Απόλλων**, -ець 2, -івка, **АПОЛЛ**ОНівка **Απόλλων**, **_ПОЛОН**ичеве, **ОМелУ**Ша, **ГОРБ**ове, **КРИВ**о**ТИН**, **СОРОЧ**ень, **ВЕРБ**и, **ВЕРЕС**івка, **ЗЕЛЕН**иця, **КАМ'ЯНО**Гірка, -ка, **ЗаР**ОВЕНка, **САД**ки, **ВІЛ**ьХівка, **ВІЛ**ьШанка, **ХМЕР**ИН; бол. **ЮР**ківка у с. **Усолу**си, **КОПАЧ**івка; **Червоний Бір** ***КРАС**ний **БОР**, **РОГ**івка.

Коптське ім'я **Лікополя** **СЮОУТ** могло продовжитися і в назві • стр. **СЮД**овок Дп **Верхн.**: ^рук. **КРИ**вець, **рук.** **КАМ'ЯН**ка; **СОКОЛ**івка, **ГАНН**івка, **БезКРОН**івка, **ЯР**ок, **СОКОЛ**ове, **БОРОДА**івка, **ВЕСЕЛ**е, **ПОП**івка, **МИШУ**рин **Ріг**, **ТАРАС**івка.

(Чи не звідси назви **СВИД**івок? Ні, швидше див. **СОУВНТ** належний.)

ЗМІЙОВІ ВАЛИ (-150 р./+670 р.)
і топооснова Лис-/ Ліс- (до с. 412)

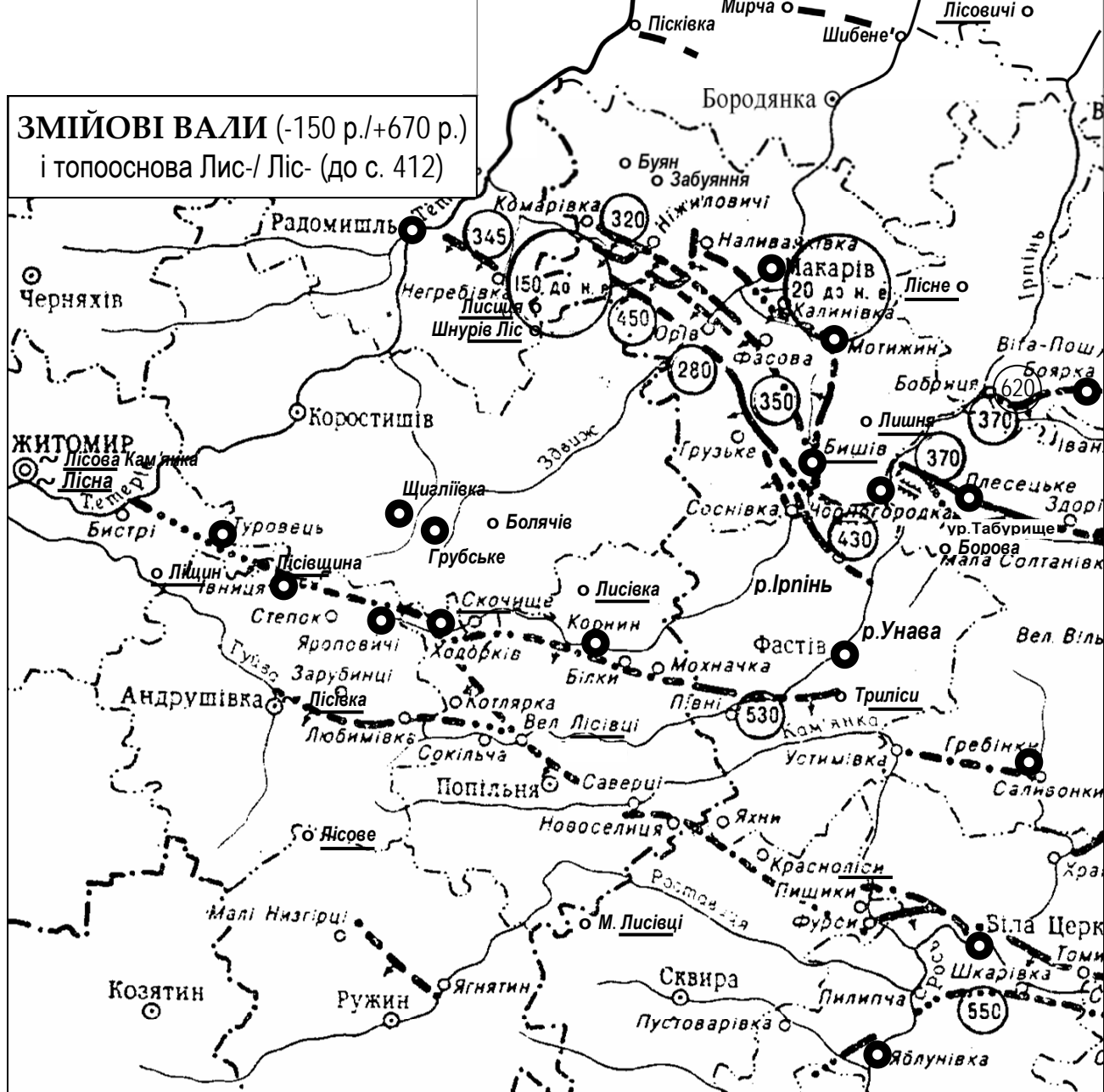
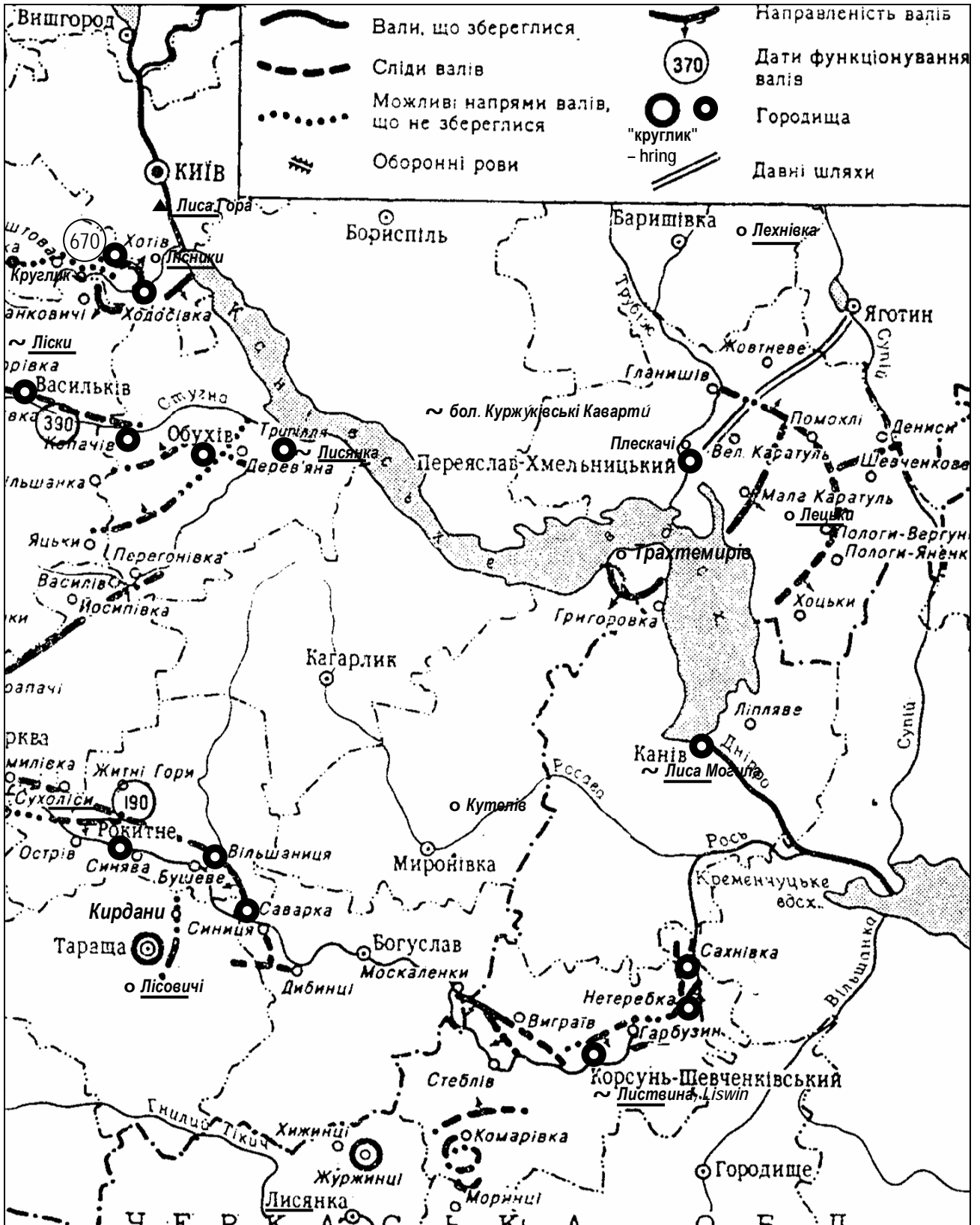

Рис. Л2.¹ Змійові вали з датами проб попелу, зібраних А. Бугаєм і досліджених

¹ У системі розміщення Змійових валів (зарубинецького і черняхівського часу) виявлено 27 топонімів від основ **Ліс-/ Ліщ-/ Лис-/ Лиш-**, які належать об'єктам, зосередженим уздовж валів, а декілька – місцям розгалужень або закінчень оборонних споруд (усі виділені підкресленням). Станом знань на 2017 р., частина їх – це топонімічний слід готів-тервінгів ("**лісових**"), а ще декілька – продовження ірл. **lāech** 'воїн' (Лехнівка, Лецьки).

Унизу зліва фрагмент дороги через розрізаний вал біля с. Хотів Кв. Фото Л. Плахутіної.

фізиками за методом ^{14}C . Карта: [Бугай//УРЕ, IV, 281; Бугай 2011, 69], доповнена

Далі наведено свідчення геодезистів-укладачів карти Шуберта (середина XIX ст.) про найдавніші (кельтські?) ділянки валів у Іванківському і Бородянському районах Кв.

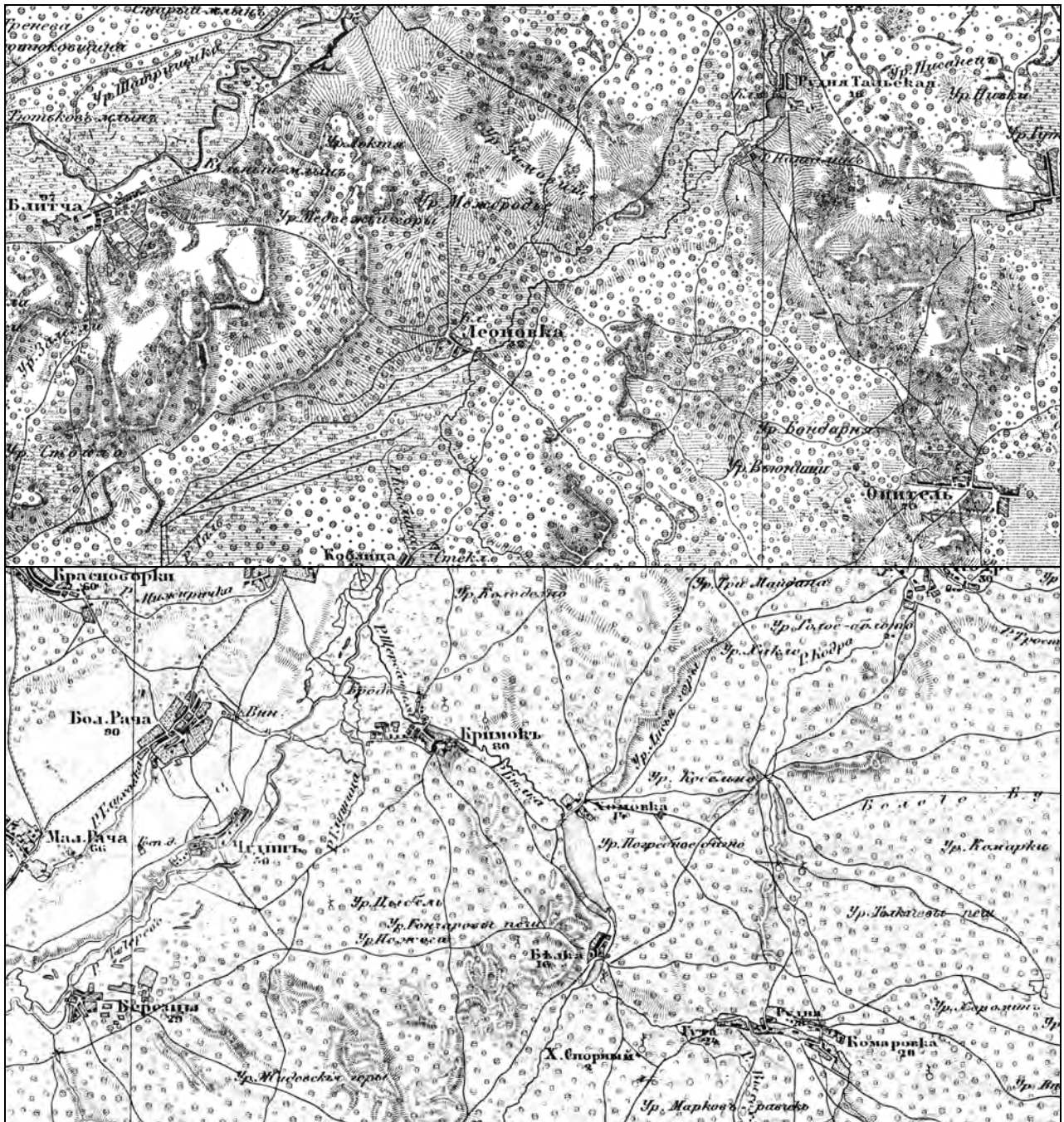

Рис. Л4. Найдавніші (кельтські?) ділянки Змійових валів у Іванківському і Бородянському районах Кв за даними [КШ22-8, 21-8].

■ **ЛИШНЯ** < арам. *lišn'* *lišna* 'мова'. Якщо на карті є місце для перс. *забан* "мова", то через пахл. *uzwān* [*šNA* < *A lišn'*; *'wzw'n* | *M 'zw'n*, (*N zabān*)] *tongue, language* можливий і прототип арам. *lišn'* *lišna* для гідронімів б. ЛИШНЯ біля порогу ЛИШНій, р. ЛИШНЯ л Хомори Хм Полонне, пот. ЛИШНій п Сівки Лв; р. ЛИШНЯ у с. ЛИШНЯ Кв Макарів. ● ЛИШНівка Вл **МАН**евичі!: КОПИлля, КРАСНоволя, СЕРХів. Див. ІІ. Жван.

■ **-ЛІ-** < тюрк. -лі- 'прикметниковий суфікс'. Назви *Ганжа ЛІвка*, *Жабе ЛІвка*, *Магда ЛІвка*, *Моска ЛІвка* містять прикметниковий "вкладений суфікс", тюркське -ЛІ-. Як і -ЧИ- (*Хліби.ЧИН*, *КороЩИНЕ*), він передує слов'янському закінченню – ознака давнішого побутування цих назв серед тюрків.

■ **ЛІДІВКА** < днор. *lið* 'народ, воїни, військо', дфриз. *lid* 'загін'.

Пор. *Grytinga-liði* 'воїн ґрєвтунгів' = *Gizurr* з Едди "*Hervarar saga ok Heidhreks konungs*" [Вольфрам, 48]. + Boyer R. *Les sagas islandaises sont-elles des documents historiques?* // *Cahiers des Annales de Normandie*. Année 1990. Vol. 23. # 1. P. 109-126; + Schütte G. *Our Forefathers the Gothic Nations*. Vol. 2. – Cambridge, 2013. – P. 11; Heinzel R. *Ueber die Hervararsaga*. – Wien, 1887. – S. 43.

● *Лідин* Чг БОБРовиця: **ВОРОНЬ**Ки, **ЯРОСЛАВ**ка, **ГАРТ**; ● *Лідине* См Білопілля: ^КОРОТкий Яр; БУТоівщина, **ВОРОН**івка, **ВОРОН**ине, СИНЯк дслов. *сынъ* 'вежа, башта' + *'Iaxbъ*

'грек' 'вежа грецька'; • *Лідихівка* Хм Теофіполь: ^ТРОЯНівка; **ВОРОН**івці, КОТЮРЖинці, ЛЮТарівка, ЛИСогірка; • *Лідава* Рв Здолбунів: ^КУНин, ЗаЛІСся; **ДЕРМАН**ка+, **ТРОЯН**, УРВЕНна; • *Лідівка* Од Ширяєве: **КОПІЙ**кове; • *Лізки* Чк Канів: ^БЕРКОЗівка; БЕРЕСНЯГи, БОБРИця, ТРАХТЕМИРів, КЕЛЕБЕРДа, СИНявка дслов. с'ынъ 'вежа, башта', ПЕКАРі, **КОПІЮВА**та;

• *Лідівка* Жт Малин: ^ЛІСове, Червоний Лан; СТАСева, ГАМАРня; • *Лідихів* Тр Кременець: ГРАДА, ПідЛІСне, ці;

• *Лідівка* Жт Новоград-Вл: ^ОРЕПИ; ВЕРБівка; • *Лідіївка* Мк Доманівка: ^Дворянка, Довга Могила; ВЕЛІКівка; • *Лізінка* Од Іванівка: БУРДівка, СЕВЕРІНівка; • *Лізки* Пл Глобине: ^ГРАДизьк; БІЛОУСівка; • *Чорнолізці* ІФ Тисмениця/ ІФ: СТЕБник, ДОВГе, Липівка; • *Лідине* Дц Волноваха; • *Лідине* Дц Добропілля;

**lidan* sb.n.: ON *lid* 'folk, people, army', OE *lid* 'vessel, ship' (< *crew'), OFris *lid* 'band, troop, retinue'. Derived from **lipanan*. HOLTHAUSEN *AEEW* 201; SEEBOLD 329; BAMMESBERGER *Nom.* 56, 173; PÄRVULESCU *IF* CII 79-80 (to **lipuz*, cf. OIr *ghán* 'knee, generation').

ЛІСовичі < слов. ліс, імов. переклад готс. аналогу ісл. *Týrfingr* тервінги «люди лісів» [Вольфрам, 44].

У статті *ОМЕЛЯНИК* наведені топонімічні контексти назв-реплік з основою Омелян- (від прототипу *Aemilianus*?), де очевидним є повторення основи Ліс-/ Лис-:

• бол. *ОМЕЛЯНове* у с. Ягідне Вл Турійськ: ^ГАЙки; **ГОД**овичі!! ^ЗаЛІСці!! "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], *МИЛЯНовичі*, МОЛОДівка ^ВЕРБичне, ОВЛОЧин, СВІНАРин, СЕРЕБРЯНИця (Forum) Terebronii; • *ОМЕЛЯНівка* Жт Малин: ^ГОЛОВки, ЛІСове *Týrfingr* [Вольфрам, 44]; РУБАНка, САВЛуки, ЩЕРБАТівка, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, П'ЯТидуб, **БАРВІН**ки ^КУТище, БАРАНівка; • *ОМЕЛЯНів* Чг КОЗелець: ^Полуянів; БЕРЕМицьке!, ЛЕМЕШі, МАКСИМ, СТАВИське, САВИН, НАБІЛЬське, ОПЕНЬки, ГАЙове, БІР!, ГАЛЬчин, ОЛБин Ольвія, ПИЛЯ.ТИН, ПідЛІСне *Týrfingr* [Вольфрам, 44]; • *ОМЕЛЯНівка* Кв Поліське: МАРКівка 2; стр. СЛИзна у с. ЗЕЛЕНА Поляна; р. БЕРЕЖа, ЗаЛІШани *Týrfingr*, стр. ВОЛОВе Джерело, р. **КОНОВИ**ця!! *Conava* = *Novae* = *Euscia*; р. СТАВИще; стр. ТЕРЕБича у с. КЛИВини; стр. ЧОРТовець, -орія, ЧортоЯР.

Те саме виявлено і в околицях назв від основи Загор- (з імовірного прототипу *Stara Zagora*): • *ЗАГІР*не Лв Стрий: **ХОД**овичі?, **ЛИС**овичі? *Týrfingr*, ЗаДЕРЕВач *Týrfingr*, ЗаДЕРЕВці, П'ЯТ.НИЧани, **ВЕРБ**ина, РозГІРче, ХРОМОГОРБ?; • *ЗАГІР*я Лв Пустомити: **ГОД**овиця, **ДЕРЕВ**ач *Týrfingr*, КРОТошин, СТАВчани, СОЛОНка, ЯМпіль; • **ЗАГОРА** Лв Золочів: Поморяни, БОГУТИН, ЗаСТАВне, ПОЛЮХів, ВОРОНЯки, **ДЕРЕВ'ЯН**ки *Týrfingr*, МАЗів, СТРУТИНь;

Інші схожі контексти виявлені навколо топонімів від основи Міз-/ Мез- Мезія:

Поновна поява у кортежах основ Ліс-/ Лис- довгий час залишалася без пояснення. Однак зрештою було зауважено, що ісл. *Týrfingr* тервінги означає «люди лісів» [Вольфрам, 44]. Цілком можна уявити, що це зрозуміліше поняття було перекладене слов'янським словом, тоді як *Gryt.ing-* гревтунги «люди жорстви» (каменястих висипів уздовж річок) не мало прямого слов'янського поняття-відповідника і тому залишилося запозиченням – *Крут.еньк.і*, *Крут.еньк.и*.

У ТАКОМУ РАЗІ ДІСТАЄ ОСМИСЛЕННЯ СКУПЧЕННЯ ТОПОНІМІВ ВІД ОСНОВ ЛІС-/ ЛИС- УЗДОВЖ ЗМІЙОВИХ ВАЛІВ – це можливий слід тервінзьких селищ (рис. Л2).

18 назв від основи Ліс-: Лісовичі Кв Вишгород, Лісовичі Кв Тараща, Шнурів ЛІС; р. ЛІСна, ЛІсова Кам'янка, КРАСНОЛІСи, СУХОЛІСи, ТРИЛІСи, ЛІСне, ЛІСове, ЛІСівка, Вел. ЛІСівці, ЛІСІВщина, ЛІСники, р. ЛІСки, ЛІЩин, **БИШ**ів пахл. *byšk-*, **СКОЧ**ище данс. *skog-lis*;

9 назв від основи Лис-: ЛИСиця, ЛИШня, ЛИСівка, М. ЛИСівці, р. ЛИСянка ^ДЕРЕВ'яна, (+ бол. Куржуківські Каварти), г. ЛИСа Гора, р. ЛИСа Могила, ЛИСТвина = LISwin, ЛИСянка.

Автентичності додають назви Синиця і Синява (крус. с'ынъ з днор. *syn* 'башта').

ЛІТИНКА < днор. *lita* 'роздивлятися'.

• *ЛИТ*ячі Тр ЗаЛІЩики < днор. *lita* 'роздивлятися'; • *ЛИТ*виця Рв Дубровиця; • *ЛИТ*ин Вл Турійськ; • *ЛИТ*ин і *ЛИТ*инка Вн ЛІТин; • *ЛИТ*иня і **ДЕРЕЖИ**чі авест. *dərəs-* дивитися Лв ДРОГО-БИЧ *društ!*; • *ЛИТ*ки Хм **ДЕРАЖ**ня авест. *dərəs-* дивитися; • *ЛИТ*ки і *ЛИТ*очки Кв Бровари; • *ЛИТ*ки Жт Лугини; • *ЛИТ*овище Тр Шумськ; • *ЛИТ*овище Лв Броди; • *ЛИТОГОЩ*а Вл Рожище; • *ЛИТ*я-ТИН Тр Бережани. **Літогоща**, **Ліятин**, **ЛитОВЕЖ** Вл Іваничі. Див. II. ДОЗОРЦІ НА КРАЮ СТЕПУ.

ЛІТУАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 37-ї історичної епохи – часів перебування України у складі Великого князівства литовського) – XIV / XVI ст.: топоніми Кудрявець, Жавинка, ур. Кізючеве Чг, Радивилів, р. КозУПка Рв та ін. [Непокупний]; пор. лексичні запозичення *жлукто*, *пелька*, *періщити*, *нишпорити*, *джигун*, [мешти], *твань* [Лаучюте]. Див. I. БАЛТИЗМИ.

ЛОБ. ОЙКівка < КОПТ. *ⲗⲁⲟⲩⲟ*, *ⲗⲁⲔⲟ* вітрило або *ⲗⲁⲔⲱ* канат + гр. ойк.

Поруч із розглянутим вище копт. *ⲗⲁⲔⲁⲛ*, *ⲗⲁⲔⲱ*: (137b); m. Ship's hauling cable, канат для бурлаків у словнику існує його паронім копт. *ⲗⲁⲟⲩⲟ*, *ⲗⲁⲔⲟ*: (147b); mf. Ship's sail, вітрило. Цілком можливо, що одне з цих слів – *ⲗⲁⲔⲟ* з коротким о, або *ⲗⲁⲔⲱ* з довгим ω, стали прототипом для топооснови Лоб-: • **ЛОБ.ойк.івка** *ⲗⲁⲔⲟ*: (147b); mf. Ship's sail (+ гр. ойк 'дім, оселя') Дп Дп: КАМ'ЯНка, СУРське, Зелений **ГАЙ**; • **ЛОБ**на Вл Любешів: ^Між**ГАЙ**ці!!; ГРЕЧИЩа, В'ЯЗівне, БИХів, ЛАХВичі, ЩИТИНь, БУЧин; • **ЛОБ**кове Зп

Василівка: ^ПЛАВні, ЖЕРЕБ'ЯНки, КАМ'ЯНСЬКЕ; БІЛОЗЕРка, СУХОІВАНІВСЬКЕ, ЩЕРБАКИ!, Зелений **ГАЙ**; • **ЛОБківка** См КОНОТОП: БІЛОУСІВка, СОСНІВка, ШПОТІВка, **ГАЙки**, **НЕХАїВка**, Червоний ЯР, ЖИГАЙЛІВка, ДУБОВ'ЯЗІВка; • **ЛОБачів** Кв Володарка: **ГАЙ**.ВОРОН, КОСІВка, ПАРХОМІВка, РОГІЗНА, **ГАЙок**; • **ЛОБачівка** Вл ГОРОХІВ: ^ГОРІШНЕ!; **ЗАГАї**, **ГАЄнка**, ЖАБЧЕ, ЯРІВка, БОРИСКОВИЧІ, МИСЛИНІ, ПОЛЮХНЕ;

• **ЛОБкова Балка** Пл ХОРОЛ: ^ВАНЖИНА Долина, КОЛОМІЙЦЕВЕ Озеро, ШТОМПЕЛІВка; **ШИШ**аки, БУБЕРЕВЕ, МЕЛЮШКИ, ХОМЕНКИ, ОСТАПЕНКИ, ВЕРБИНЕ, В'ЯЗІВОК; • **ЛОВАги** ІФ РОЖНЯТІВ: ^СЛИВКИ, **НЕБІЛІВ!** Fanebal, божество з Аскалону; КРИВА, **КРЕХОВИЧІ**, ВЕРБІВка, ПІДСУХИ; • **ЛОБачеве** Лг Станично-Лг: ГАРАСИМІВка, ГЕїВка; • **ЛОБасове** Лг МАРКІВка: ГЕРАСЬКІВка; • **ЛОБанівка** Дп Шахтарськ м/р: ДУБОВЕ; • **ЛОБанівка** Хк Вел. Бурлук: ^ПОПЕЛЬНЕ, ГРАЧІВка; ЖУКІВ ЯР, СІРИЙ ЯР, МАЛАХОВЕ, _АРКУШИНЕ, ШЕВ'ЯКІВка, НЕСТЕРІВка, ШИПУВАТЕ; • **ЛОБанівка** Хк Дергачі: ^ЩЕРБАКІВка!, **ГОПТІВка!**; Боли**БОКИ**, СІРЯКИ, КОПИТЕЦЬ, **КОРОБКИ**, СОЛОНІЙ ЯР;

ЛОКУТКИ < гр. Ракотіс/ Лакаті-. Див. II. РАКУТИ.

У коптських говірках вживали й інших назв Ракоті/ Ракотіса – зокрема, у Фаюмі **ⲗⲁⲕⲁⲗ** (F) [Vucihl, 172] . Це прототипи десятка **Локотків**, як-от:

• **ЛОКОТЬків** **ⲗⲁⲕⲁⲗ** (F) Чг Чг {^СЕМЕН.ЯГІВка **ⲱⲙⲓⲛ**, **ЯКУБІВка**, р. КОКУТка у с. ЛЕВОНЬКИ **Ⲓⲉⲃⲁⲛ**, р. ВЕРЕП.УТЬ (оверп- + Πόντος 'посланці до Понту') у с. КАРХІВка, УНУЧКИ, р. **БИЧ**алка бас. **БІЛОУСУ** Πηλοῦσ- у с. **МОХНАТИН** (пор. гр. μαχ-); **БІР**ки βᾱρίς, **ОЛЕКСАНДРІВка**, **БОБРОВИЦЯ**; р. **ШИШ**ка **ⲱⲛⲱ** (607a) 'сучити мотузок'; р. **ШУ-Ш.ЛАЙ** **ⲱⲱⲱ** 'сучити мотузок' + **ⲗⲁⲟ** 'місцеві люди' у с. ХМІЛЬНИЦЯ, р. **ЯМОЧКА**, **ЖУ-КОТКИ**; **ЛАДИН**ка, **ТЕРЕХІВка**; ЗАЙЦІ, ГУЩИН, Черн**ИШ**, **ЧернІГІВ!** *черн* 'Єгипет' + Isis; СІВКИ Siwa ^ВОРОХІВка, **ТАБАїВка** **Ⲑⲓⲃⲁⲓ** ^**РОГОЩІ** **ⲉⲣⲱⲥⲧ-ⲓⲕⲟⲥ** 'енергійний' }.

За свідченням Аристофана (комедія "Жінки на святі Деметрій") скіфська вимова гр. θ була τ [ДРС, 58, 1196] (див. I. АРИСТОФАН).

• **ЛОКІТ**ка **ⲗⲁⲕⲁⲗ** (F) ІФ ТЛУМАЧ {**ПАЛАГІ**чі гр. πέλαγος 'море' ^**ПОПЕЛІ**В **ⲡⲉⲡⲗⲟⲥ** 'античний просторий одяг'; пот. ХОТИМИРка у с. **ХОТИМИР** **ⲕⲁⲧⲁⲙⲉⲣⲟⲥ** (Gk) 'Katameros, lectionary in the Coptic Church, проповідь' ^ЖАБ**ОКРУКИ!** **ⲕⲁⲃⲃⲟ**, **ⲕⲉⲃⲉⲃⲉ** [джаб, дже:бе] 'подолати важкий шлях, прибути' + греки?; **ЯКІВ**ка, **ОЛЕШІВ** дег. Alashia Kipr', **СУХОДІЛ**, БІЛОГІРка, **КУТИЩЕ!**, **ПРИБІЛІВ** **ⲡⲁⲣⲉⲙⲃⲟⲗⲛ** 'загін, залога, табір', **ОБЕРТИН** **ⲟⲩⲣⲁⲧ**; **ОЗЕРЯНИ**, БРАТИШІВ, ТАРАСІВка, **ЖУКІВ!**; + ^ **ЖУКОТИН**, БАБ'ЯНка ІФ КОЛОМІЯ}; • **ЗаЛОКОТЬ** Лв Дрогобич {ЛОКОТЬ+ 1947 ^РИБНИК; КОРИТИЩЕ, БАБИН, ЗАГЛИБОКЕ, ПЕРЕХРЕСТЯ 2, ЗАГОРА, **ВИННИКИ** **ⲗⲟⲩⲛ**, **ⲗⲃⲛⲛ**, **ⲗⲃⲛ** (ship's) cargo 'човновий вантаж'; **ЖДАНІВка** **ⲕⲁⲧ** 'дъоготь, смола'; РІПЧИЦІ **ⲣⲉⲣⲕⲓⲗⲓ** 'robber' ^р. Ріпчанка = РАБЧАНКА!, **ПОПЕЛІ**; пот. ЩЕПНИК **ⲥⲧⲉⲑⲁⲛⲟⲥ** 'грошовий подарунок' ^пот. ПереПРОСТИНА; ГАї 2, **БОРИСЛАВ**, пот. **БОРИСЛАВ**ка **ⲃᾱρίς** 'єгипетська баржа з папірусу'; пот. **ШИШ**ова **ⲱⲛⲱ** у с. Нагуєвичі; **БИКІВ** **ⲃⲉⲧⲥ** 'війна', РІВНЕ, ПІДСУХЕ}; • **ЛОКОТКИ** **ⲗⲁⲕⲁⲗ** См ШОСТКА дег. **ⲥⲥⲓⲁ** 'секрет, таємниця' {ур. **В'ЮНИЩЕ** 'іонійці', **СОБИЧ** Sobek, прот. **БОБРИК** **ⲃⲟῦⲃⲁⲣⲓⲥ** 'великий човен' + -icus у с. **СОБИЧЕВЕ** Sobek; **КОВТ.УНОВЕ** дег. **ⲑⲁⲛⲓ** (V 32) 'податок' + Ouni 'м. у Єгипті **ⲱⲙⲟῦⲛ** [ешмун] букв. 'Місто Восьми' [Verreth, 272], ур. **ОШМАНЬ** **ⲱⲙⲟῦⲛ** у с. КЛИШКИ **ⲉⲕⲕⲗⲉⲥⲓⲁ**; р. ХОД.УНЬ Ouni у с. МИРОНІВка, ХОДУНЯ, **ЧОРНІ** ЛОЗИ 'єгипетські човни', р. **РОГІЗ**ня **Ⲣⲁⲕⲱⲧⲓⲥ** у с. ВОВНА 'алан' ^р. **СУХА** ВОВНА, **САМАР**щина 'м. Самарія; самаритяни'; р. **БІЛОГОЩА** 'збройні гості'}.

• оз. **ЛОКІТТЯ** **ⲗⲁⲕⲁⲗ** біля с. СЕРХІВ Вл МАНевичі: БОРОВИЧІ, **ГОРАЙ**міВка, **КРАСНО**ВОЛЯ, МАТЕЙКИ, БЕРЕЖНИЦЯ, ТРОЯНІВка, **СЕМКИ**, СТАРОСІЛЛЯ, РОЗНИЧІ, КАЛІНІВка, **КОЗЛИ**нічі!, ЧОРНИЖ, ЯБЛУНЬКА;

• бол. **ЛОКОТО** **ⲗⲁⲕⲁⲗ** у с. Малий Порськ Вл КОВЕЛЬ: ^СВИДНИКИ, ПОПОВИЧІ; **РОКИТ**ниця, СИТОВИЧІ, КРАСНОДУБ'я, СКУЛІН, ЗАЯЧІВка, ОЗЕРНЕ, АРСЕНОВИЧІ, МИСЛИНА, СТАРИЙ МОСІР, КРИВЛІН, **КРИЧЕ**вичі ^бол. **ЛАНКИ** у с. Черемошне; **КОЗЛИ**нічі, ТойКУТ, ВЕРБКА, ПОГІНЬКИ, **БРУХОВИЧІ** Bruchium!, КАЛІНОВНИК, БіЛашів, **КРАСНО**ВОЛЯ;

• пот. **ЛОКІТський** **ⲗⲁⲕⲁⲗ** на прис. ЛОКОЦЬКІЙ с. Латірки Зк ВОЛОВЕЦЬ: Нижні **ВЕРЕЦЬ**ки, ВЕРБ'яж, **ЖДЕНІЄ**ВЕ, ЗАВАДКА, ЩЕРБОВЕЦЬ, ПереХРЕСНИЙ.

• **ЛАГОДИ** Пл ЗІНЬКІВ: ^ДУБ'ЯНЩИНА; ДУБ'ЯГИ, ГОВТВА, ДАМАСКИ, ТРОЯНІВка, МАТЯШІ; • **ЛАГОДИ**нці Хм КРАСІЛІВ: ^РОСОЛІВЦІ; **ПУЗИР**ки! Бусирис!, ГРИЦИКИ, ГРИЦЕНКИ, ЮНАЧКИ 2, ЗОЗУЛИЦІ 2, ЛЕДЯНКА Венеція, ВЕРЕМІЙВка, СОРОКОДУБИ, ЯВОРІВЦІ; • **ЛАГОДІВ** Лв БРОДИ: ^ХМІЛЬОВЕ; ДІТКІВЦІ, ЛІТОВИЩЕ; • **ЛАГОДІВ** Лв Перемишляни: ХОМИНА, ДУНАїВ; • **ЛАГОДІВ**ка Мк Казанка: Великоолександрівка, ТРОЯНКА; • **ЛАГОДІВ**ка Пл ХОРОЛ: ^ЯЛОСОВЕЦЬКЕ; **ЛОБ**кова Балка, КОЛОМІЙЦЕВЕ Озеро, ШТОМПЕЛІВка, ПАДУСІ, ШИШАКИ, КРИЖАНІВка, РОМОДАН, КУТОРЖИХА.

ЛОМАНКА < **ⲓⲉⲣⲙⲁⲛ** [ʔylmʔn | (M ʔryʔmʔn), N ~] friend; a god:

ЛАМАНЕ Пл, ЛОМАНКА Чг і неподалік р. ЛОМАНКА у с. Лавринівка Чг НСІВ., ЛІМНА Лв, ЛИМАН- 15 назв, у т. ч. ЛИМАНІВка Зп, Хк, Хс // – пор. РОМЕНЩИНА Хк, РОМНИ См, РОМАН- 53 назви, у т. ч. РОМАНІВка! 30 назв.

ЛОМБАРДСЬКИЙ ВЕКТОР ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ. Див. II. **ОБЕРТИН**.

р. **ЛОНКИ** у с. ЛОНКИ Хм Волочиськ < копт. **ⲗⲟⲑⲕⲛ**: /чит. лонхе/ спис.

Семантичне поле "спис, дротик, вістря" у коптській лексиці досить розгалужене: **ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); m. Spear, lance, javelin. **МАРЕЭ**: (184a); m. Spear, javelin; **УЕ.МЕРЕЭ**: vb. To blow with spear. **НАВИ** v. **НАҮІ** - Spear. **НАҮІ, НАВИ, НАЭВИ**: (235b); m. Spear, javelin, spike. **СОҮРІ**: (354a); f. Thorn, spike, dart; **ТРАПС** v. **ӨРАПС** - Spike. **УЛИТ = УЛОЭ** - Spike **УЛИЭ** = **УЛОЭ** - Spike. **УЛОЭ, УЛОКЦИ**: (563a); m. Sharpened thing, spike. **СА†** v. **СИ†** - Arrow dart; **СОӨНЕЭ**: m. Tool, weapon, arrow; **СОӨНЕЭ** **Н†**: m. Weapon for fighting; **ЭІ СОӨНЕЭ**: vb. To cast dart, shoot arrow; **МАНЭІ СОӨНЕЭ**: m. Place for shooting arrows; archery range; **РЕЭЭІ СОӨНЕЭ**: m. Shooter of arrows; archer > **СОСНОВ-**.

- р. **ЛОНКИ ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); m. Spear, спис у с. **ЛОНКИ** Хм Волочиськ: ^ЛЕВківці, ЧУХелі, ЯХнівці, ЧЕРНЯва, КУЩівка, МИРівка, ФЕДІРки, БАГЛАЇ, ГРЕЧАНА, ГАЙДАЙки, Червоний КУТ, ПОПІВці, КАНІВка, БЕРЕЗина, ВОЧківці, НУТкова Слобідка, КРИШТОПівка, КРИВ.Ачинці, ЗАЙчики, ГАРНИШівка, АВРАТин, БОКиївка, МИСлова; • бол. **ЛОНКИ ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); m. Spear, спис у с. БАШЛИКИ Вл Ківерці: ^ДУБище, МОЩаниця, ПУТилівка; ХРОМ'ЯКІВка, ЯКІВці, ГРЕМ'Яче, ЦУМАНЬ; МЕТЕЛЬне, торф. ЛАНОК у с. ЛИЧки; КОНОПелька, МУРАВище, ДІДовичі, СОКИРичі, ЖАБка, САПОГове, ГАЙове ^ЧОВниця, Олександрія, ДІБрова, МАКАРевичі, ЖУРАВичі, ЖОРнице, КУЛЬЧин!;

- бол. **ЛАНКИ ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); m. Spear, спис у с. Черемошне Вл КОВЕЛЬ: ^КРИЧевичі; бол. **ЛОКОТО ЛАКА†** (F) Ракотіс [Vycichl, 172] у с. Малий Порськ ^СВИДники, ПОПОВичі; **РОКИТ**ниця, СИТовичі, КРАСНОДУБ'я, СКУлин, ЗАЯчівка, ОЗЕРне, АРСЕНОВичі, МИСлина, Старий МОСИР, КРИВлин; **КОЗлиничі**, ТойКУТ, ВЕРБка, ПоГІНЬки, **БРУХОВИЧІ** Bruchium, КАЛИНовник, БІЛашів, **КРАСНОВОЛЯ**;

- р. **ЛАНКА** = Ланна **ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); m. Spear, спис у с. Ланна Пл Карлівка: ^**КОРЖИ**ха!, КОТЛ.ЯРівка, ПЕДАШка; ВИШН.ЯКИ, БІЛухівка, СОЛОНа Балка, ЛИП'ЯНка, ПОПІВка, БАБАЙкове.

Можна бути впевненим, що основи більшої частини таких назв втратили носову і перейшли до форми ЛУК.

- **ЛАНОК ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); m. Spear, спис Хм Старокостянтинів: ^ГНАТки, ВЕРБоро-Динці; **ЧЕРНЯТИН 2**, **КОРЖ**івка, РАШТівка, ВЕРБівка, БЕРЕЗне, БАГЛАЇ, ОГІївці, Зеленці, ІРШики, ЯРемичі, ВОЛиця-КЕРЕКЕШина, Черв. СЕМЕНівка, ПОПІВці, ГРИБенинка, КАЛИНівка, КРАСНОсілка, ВЕСЕЛе, Старий ОСТРопіль, **МАХАР**инці, СТЕЦЬки, ЖАБче, ЧОРна.

Можливо, сюди ж р. **ЛОНівка** у с. ЛОНівка Лв 1055 Перемишл.Яни {ЛАГОДів}; р. **ЛОНівка** у с. ОПАРИПСИ і Перенятин Рв Червоноарм.; **ЛОНі** Лв 1081.

ЛОТАК < пахл. **ardig** [ˈltykʲ | M ˈrdyg] battle битва McKenzie, 11

р. **ЛОТАК** п Шийки Тетерева Жт; р. **ЛОТОчок** у с. Підгірці Кв Обухів.; РАДИЧів Чг Новг-Сів.; РАДИЧі Жт Ємільчине; Ст. БезРАДИЧі Кв ОБУХів.; б. РАДЬКівка = **РАТЬ**кова!! п КРАСНОї Кам'янки л Інгульця Кр. Див. II. *Альта, Іртиця, РАДИЧІВ, АРТЕК.*

ЛОХНЯ, ЛОХАНСЬКИЙ ПОРІГ – місце засідки? Прототип *lachania* (culture of pot-herbs, vegetable garden, город) [Verreth, xx] був би цілком придатним для назв-реплік від основи ЛОХАН-. Але чи справді *город* можна розглядати як гідний фіксації географічний об'єкт на родючих землях, де все і так само росте? Конкурентами на роль прототипу стали грецькі слова *λόχος, λόχοι* військовий загін, *λόχος* засідка, *λόχων-δε* 'у засідку, для засідки'.

- оз. **ЛОХАНЬ** *λόχων-δε* біля нп ЖУКин і ВОРОПАїв Кв КСв: **ОСЕЩ**ина, **БУЧ**а; • озера **ЛУХНуваті** *λόχων-δε* = **ЛУКНуваті** біля с. Благовіщенка Зп Кам-Дн.

Пор. і с. **ЛОХове** Зк, р. **ЛОХова** Чг, **ЛОХвиця** Пл, б. *Верхя ЛОХАНка* Зп.

- **ЛОХове** *λόχος* Зк Мукачеве: ^ЖУКове!; КОНОПлівці, ІВАНівці, БОРОДівка, СИНЯк, БАБичі; • р. **ЛОХова** *λόχος* Чг Прилуки: **Стрільники**, Полонки; • **ЛОХвиця** *λόχος* Пл рц: КРЯЧкове Озеро, РОМАНИха, ХРИСТанівка, СТАРИЙ Хутір.

У Наддніпрянщині є безліч місць, зручних для засідки. Однак одне з них цілком особливе у нашій історії. Чи зручне місце для засідки у яру **Лоханському** *λόχων-δε* 'у засідку, для засідки' біля Дніпра? Зручне, бо поруч – **ЛОХАНський поріг**! Виходить, не одну засідку він перебачив на своєму віку, якщо міг отримати свою назву "ще від греків". І Святославове життя могло обірватися саме на ньому. І місце пам'ятного знака мало б бути тепер саме біля "яру Засідки".

ЛОШКАРівка Дп2 < пахл. *laškar* 'військо'. Два села з ім'ям від пахлавійської назви війська збереглися біля Дніпрових порогів. Значить, попри всі скепсиси, була і тут спадкоємність населення. І ще "системна несподіванка" з Закарпаття. Пор. і ім'я **Azad Lashkari**, фотокор Reuters, 22.9.17.

- р. **ЛОШКАРівка** пахл. *laškar* 'військо' Дп Нікополь: ^КРУТий Берег; КИСЛИЧУВАТе, ШИШКине; • р. **ЛОШКАРівка** пахл. *laškar* 'військо' Дп Софіївка: РАЙполе, КОДАК, НовоХОРТИця, СОСНівка; • пот. **ЛАШЧОРИнец** пахл. *laškar* 'військо' = **Лазчоринець** у с. РОСІШка Зк Рахів [СГУ, 309]: ЯСІНЯ!, ВІЛЬХОВАТИЙ!

ЛУБНИ < слов. Labin < Albona?

• **ЛУБНИ** Пл: ^стр. РЕП'ЯХУВАТИЙ у м. **ЛУБНИ!** (род. відм. **Лубен**) Labin < Albona?; **ГОРОБІЇ** Alpi Orobie = Orobie [it.wiki]; ЧУДИНІВЦІ, ПУЛИНЦІ, ІСКІВЦІ, КАРПИЛІВКА, ЗАОРА, СОЛОНИЦЯ, ХАЛЕПЦІ, ПУТИВКА+, **КРЕМ'ЯНКА** Cremona, **КАМ'ЯНИЙ ПОТІК**, П'ЯТИГІРЦІ, БАРВІНЩИНА, МАТЯШІВКА, **ТАРАНДИНЦІ**, СОЛОНИЦЯ, РЕМІВКА, БРОВАРКИ, КРУТИЙ Берег, ТИШКИ, ВИСАЧКИ, ХОРОШКИ, СНІТИНЕ, ЧЕРНЕЧЕ;

р. **ЛУБЕНЕЦЬ П БРЕЧІ** Brescia у с. ЛУБЕНЕЦЬ Чг КОРЮКІВКА: ^БРЕЧ; ЛУКОВЕЦЬ, ЗОЛОТНИЦЬКЕ, ГУТИЩЕ, РЕЙМЕНТАРІВКА, БОГДАЛІВКА, ЖУРАВЛЕВА БУДА, ЛІСОВЕ, СЯДРИНЕ Sondrio;

ЛУБЕНЩИНА Пл Глобине: ^ПОДІЛ; **КРАСНОГОРІВКА**, **КОРДУБАНОВЕ**, МАГЕРІВКА, РОМАНІВКА, ЯРЕСЬКИ, КОРЕЩИНА, ГЛИБОКЕ, ГРИНЬКИ, ГОРБИ, **ГУЛЯЙПОЛЕ**, ПОГРЕБИ, ЯРОШІ, БОРИСИ;

ЛУБЕНЕЦЬ Labin Чг КОРОП: ^Пуста ГРЕБЛЯ, Рубанників; **РИБОТИН** Obertenghi? ^ПОД.оляки, СОХАЧІ; **НОРИЦЯ**, ПоНОРНИЦЯ, ЗЕЛЕНА Поляна, ВЕРБА, БОРИСОВЕ, ЛИСА ГОРА, ОБОЛОННЯ, **ГАЛИЧІВКА**, КРИСКИ, Вел. ЛІС, КРАСНОПІЛЛЯ, Червона Поляна, ЛУКНОВЕ, Червоний Лан, Червоне, ТОВСТОЛІСИ;

г. **ЛУКАНСЬКА** (на пн. зах. від с. Крутилів Тр) < кельт. теонім Луканіс?

ЛУК'ЯНІВ < слов. **лукъ** 'узбережжя моря' (києворус. лѣкоморѣ) + Janov з лат.

Janua 'Генуя' = 'Генуезька затока'.

• пот. **ЛУК'ЯНІВ** **лукъ** + Janov у с. Селятин Чв ПУТИЛА Padus!: ^ГАЛИЦЯ!; КИСЕЛИЦІ, РИПЕНЬ, ЯБЛУНИЦЯ, ГОЛОШИНА; • **ЛУК'ЯНІВКА** **лукъ** + Janov Кв КСв: СУХОЛУЧЧЯ, Червоне, ЛІСНИКИ, ВОРОНЬКІВКА, ПОДІЛ Padus, КАТЮЖАНКА, р. **КОТУРКА!** у с. ГОРЕНКА, **ЮРІВКА**, **БОДЕНЬКИ** Padus, ЛІСОВИЧІ, рук. Дніпра Коноплянка у смт ВИШГОРОД, оз. Коноплянка у с. Ниж. ДУБЕЧНЯ, РЕП'ЯХІВ ЯР; • **ЛУК'ЯНІВКА** **лукъ** + Janov Кв БАРИШІВКА: ПОДІЛЛЯ Padus, ЛУКАШІ, ВОЛОШИНІВКА, ГОСТРОЛУЧЧЯ, ВЕСЕЛИНІВКА, ПАРИШКІВ, ЯБЛУНЕВЕ, ЯРЕШКИ; • **ЛУК'ЯНІВКА** **лукъ** + Janov Кв ТАРАЩА: УЛАШІВКА, КИСЛІВКА, КРАСЮКИ ^СЕВЕРІНІВКА, САЛИХА, Червоні ЯРИ, ЛУКА, **ПОТОКИ** Padus, ЛІСОВИЧІ, КРУТІ Горби, ВЕСЕЛИЙ КУТ, КИРДАНИ, **ВОВН.ЯНКА!**; • **ЛУК'ЯНІВКА** **лукъ** + Janov Мк Мк: ^ІВАНІВКА; Червоне Поле, ОЛЬШАНСЬКЕ, ТЕРНУВАТЕ, КОРОЛІВСЬКЕ, КАРЛИКІВКА, УЛЯНІВСЬКЕ, ПОДИМОВЕ Padus, **КИР'ЯКІВКА**, П'ЯТИХАТКИ, ІВАНІВКА; СУХА Балка, СОКОЛІВКА; • **ЛУК'ЯНІВКА** **лукъ** + Janov Хс КАХОВКА!: ^ЛЮБИМІВКА; ПОДІВКА! Padus, Червоне ПОДІЛЛЯ Padus; • **ЛУК'ЯНІВСЬКЕ** **лукъ** + Janov Зп Василівка: ^СУХОІВАНІВСЬКЕ, ЩЕРБАКИ; КИСЛИЦЬКЕ, ЛІСНЕ, ЛОБКОВЕ, УЛЯНІВКА, ТЕРНУВАТЕ, ОРЛ.ЯНСЬКЕ, ВЕСЕЛЕ, П'ЯТИХАТКИ.

Пор. • **ЛУКОЯНІВ** РФ Н.Новг.: **ІВАН**цево, ОБУХОВО; • **ЛУКОЯНОВО** РФ Іван.: **ІВАН**цево, КИРЮШИНО. + лука, лукоморье Фасмер, II, 532

ЛУПАСОВЕ < укр. луп(ас)ити 'бити',

луп 'військова здобич', пор. пол. lup, чес., слц. lup 'грабунок; здобич з грабунку' [ЕСУМ]. ЕСУМ не йде далі цього прототипу, який однак належить відтепер по-в'язати з пахл. **rōb** [lwp] robbery, грабунок [McKenzie]. ЛУПАРЕВЕ Мк 602; ЛУПАСОВЕ Чг 623; ЛУПАЧІВКА Хк 835.

[луп²] «военна здобич», [лїпа] «тс.» Бі:— очевидно, запозичення з польської мови; п. lup «тс.», як і ч. слц. lup «грабунок; здобич з грабунку», є похідним утворенням від lupić «грабувати», спорідненого з укр. *лупити*.— Sławski V 318.— Див. ще *лупити*.

ЛУТАВА < пахл. **rōd** [lwt' | M rwd, N ~] river річка.

р. **ЛОТАВА** **rōd** [lwt' | M rwd, N ~] river у с. Шабалинів Чг Короп; р. **ЛУТАВА** у с. БУТІВКА Чг Сосниця; ЛУТАВА Чг 445; р. **ЛУТАВЕЦЬ** у с. Івангород Чг Ічня; б. **ЛУТОВА** Хс Нововоронц.; р. **ЛУТІВКА** Жт РАДОМИШЛЬ: ЛУТІВКА; **ЛУТАЙКА** Пл 351; **ЛУТАЙКИ** Чг 1050; ЛУТИЩЕ См 1088; ЛУТОВИНІВКА + копт. уін 'вантаж' Пл 805; ЛУТУГІНЕ Лг 415; ЛУТАВА Чг 445; ЛУТАЙКА Пл 351; ЛУТАЙКИ Чг 1050; ЛУТИЩЕ См 1088; ЛУТІВКА Жт 1470; ЛУТКІВКА Кр 625; ЛУТОВИНІВКА Пл 805; ЛУТУГІНЕ Лг 415;

ЛУЦИКИ < вірм. луц 'світло'.

ЛУШНИКИ < пслов. лук (зброя). ЛУШНИКИ См,

ЛЮБЕЧ < пахл. **rawāg** [lwb'k' | N rawā] current готівка. "А на йому шуба-

ЛЮБА, / А у тій шубі щиндокора, / А в щиндокорі три шеляжечки" [Грінченко, IV, 495]

• **ЛЮБКА** Кв **رأوی rawag** [lwb'k'] готівка РОКИТНЕ: ^ЛУБ'ЯНКА, **ТЕЛЕСІВКА!** *тарас- (пор. Телесик), ШАРКИ; • **ЛЮБАЧІВ!** **rawāg** [lwb'k' | N rawā] current готівка! Pl Przemysl: ; • **ЛЮБКІВЦІ** ІФ **СНЯТИН!** snytk, snwt-(k) asnudaq чистий, очищений: ^ОЛЕШКІВ!; Заболотів, БАЛІНЦІ, ХОМ'ЯКІВКА, СТЕЦЕВА, ІВКА, КУЛАЧИН, КУЛАЧКІВЦІ, ПРУТІВКА, РУДНИКИ, ТУЛОВА, ОРЕЛЕЦЬ, ЗІБРАНІВКА, РОЖНЕВІ ПОЛЯ; • **ЛЮБЧА** Кв Сквиря: ЯСЕНІВКА, ТОРЧИЦЯ, СНІЖКИ, **ТХОРІВКА**, **ТОКАРІВКА!**, Великополовецьке, ТЕРЕШКИ, ЛІСІВЦІ, МОВЧАНІВКА, ОРІХОВЕЦЬ, ЗОЛОТУХА, ЧУБІНЦІ, САВРАНЬ сапр-, ТАРАСІВКА; • **ЛЮБАЧЕВЕ** См См: ЛОКНЯ, ВАКАЛІВЩИНА, СЕМЕНІВКА, ВІЛЬШАНКА, КИРИЯКІВКА, ЗОЛОТАРІВКА, РОГІЗНЕ, БІЛОУСІВКА, ТЕРЕШКІВКА, **ТОКАРІ**, ЮНАКІВКА, ТАРАСІВКА; • **ЛЮБКА** Пл Котельва: ^Деревки, Млинки; ТЕРЕЩЕНКИ, **ВОРОНИ**, МОВЧАНИ, РУБЛІВКА, ЛАБУРІВКА, БІЛЬСЬК; • **ЛЮБЧЕ** Вл Ковель: БІЛАШІВ, БІЛІН, бол. **ЛЮБЧИНЕ** у с. **ВОЛОШКИ**, КРИЧЕВИЧІ, ЛЮБИТІВ, **ВОРОНА**, РОКИТНИЦЯ, ДОВГОНОСИ, ЛЮБЛИНЕЦЬ, МОСИР, СОЛОТВИН!, МИСЛИНА, СКУЛИН;

• **ЛЮБЕЧ** **رأوی** Чг РІПКИ: ^КОРОБКИ; ЯВОРЦІ, ЧУДІВКА, ГРАБІВ, МАНЬКИ, Мал. ЛИСТВЕН, СУЛИЧІВКА, **ЯМ**ище **ЯМ** – первісне джерело YAMMA 'море' (арам. ідег.) [Nyberg, II, 7], МОХНАЧІ, р.

М

М замість **Б/П** В УКРАЇНСЬКИХ ТЮРКІЗМАХ. Діагностична ознака присутності племен – носіїв татарських, казахських чи киргизьких говірок. Напр., МАМЕКине тат. *мамык* 'бавовна' (тур. *patuk*).

МАГАБЕЛЬ Км < гр. *μέγας, μεγάλη, μέγα* великий + *αμπέλι[ov]* виноградник.

МАГАЛА < тур. *mahalle*, узб. *маХалла* квартал з ар.; МАГАЛА Чв.

МАГАРАЧ Км < гр. *μέγας, μεγάλη, μέγα* великий + *ράχη* ~ *ράχης* спина, хребет; гірський хребет, схил (*гори*).

МАГНИШівка < лат. *Magnus*, ім'я власне у Скандинавії та Прибалтиці (і досі вживане прізвище). • **МАГНИШівка** Хм ЯРмолинці: ^ПАСІЧна, ВАСИЛЬКівці; **ВЕРБ**ка 2, ЛИСівка, КРУТІ БРОДИ, ЖИЛИНці, КОРНАЧівка, ТОМАШівка, СУТківці, САВинці, КАДИЇвка, БУЙВОЛівці, БАРАНівка, ГОЛОХВАСТИ ^АНТОНівці!, ШАРІВка; р. ГРИМ'Ячка, р. ТРОСТЯнка у с. КОРИТна;

МАДЖАРКА, МАЖАРКА, МОЖАРИ < мад. *magyar* 'мадяр, угорець' + -ок 'суфікс множини'. Див. II. **УГОРНИКИ**.

На відміну від археології, яка донедавна не мала у своєму розпорядженні фактів про перебування мадярів на теренах України, топонімія має до цього численні докази.

МАДЯРИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 29-ї історичної епохи) – XIII / XVII ст.: топоніми – села Яжберень, Сабадаш, Гайдош, Барвінкош, Керецьки, р. Реть, бол. Тісабол Вл; пор. лексичні запозичення *чота, хутір, кучма, гусар, гайдук, гуляш, [газда]*.

Після приєднання Закарпаття до СРСР усунуто низку назв з мадярськими мовними рисами: с. **ФОРНОШ** – тепер "Ліскове" Зк, **СЕРЕНЧівці** – с. "Щасливе" Зк, а м. **СЕВЛЮШ** – м. "Виноградів" Зк. Замінено цілі історичні тополандшафти: *Апшиця* – "Водиця", *Вишня Апша* – "Верхнє Водяне", *Середня Апша* – "Середнє Водяне", *Нижня Апша* – "Діброва" [СГУ, 23]; *Велика Чинґава* – "Боржавське" Зк, *Мала Чинґава* – "Завадка" Зк, *Верхні Верецьки* – "Верхні Ворота" Зк. На решті території України мадяризмів залишені.

МАКЕДОНИ < хозар. *Maqđun* 'Греція'.

МАКОШин, МАКУХи < пахл. *makōg* [*mkwk'* | *M mkwog*, *N makō(k)*] boat.

МАКОГони, МАКУХи Пл, МАКУХине Хк, МАКУХівка Пл, МАКУШиха Чг, яр МАКУШин, МАКИШине, МАКОШин Чг, МАКШИ.болота!, Макашове? (пор. і тур. *makas* ножиці).

МАЛАКівщина, МАЛАХівка < ар. *mallah* 'моряк'.

МАЛДРИКИ < гот. *Maldr(a)* + *rik* 'король Малдра' [Тищенко 2015, 310].

У 460 р. був убитий свевський король Малдра, який пробув володарем 4 роки, грабуючи як свевів, так і римлян у Лузитанії і на крайньому півдні Галісії уздовж долини р. Дуро. Тим часом на півночі свевів обрали нового проводиря, Рехімунда, який сплундрував Галісію у 459 і 460 р. Тоді ж *свеви захопили оточене мурами місто Луго*, яке доти ще перебувало під римською владою. У відповідь готи відрядили своє військо покарати свевів, які освоїлися в околицях міста. Однак про наближення готів свевів отримали попередження від місцевих людей, яких Гідацій за це вважав зрадниками. Відтоді Луго надовго став містом свевів. Рехімунд зробив його столицею. На півдні на зміну Малдрі прийшов Фрумар. Серед його діянь про одне згадує і хроніка Гідація, буденно повідомляючи, що у 460 р. *Frumarius захопив самого автора хроніки Idatio Episcopo VII Kal Aug in Aquæflaviensi ecclesia* [MedLands]. Прийнято вважати, що зі смертю Фрумарія в 464 р. завершується період міжусобиць і конфліктів свевів з місцевим населенням.

Назва с. **МАЛДРИКИ** Льв ЖОВКва унікальна тим, що її основа однозначна і має прозору структуру: *Maldr(a)* + *rik* 'король Малдра'. Цей король був свевом і володарював усього 4 роки в середині V ст. – у 456-460 рр.

• {13-8} **МАЛДРИКИ** = тепер **МАВДРИКИ** *Maldra* Льв ЖОВКва: ^САЛи, КІБТі, ДУМичі, ГОРОДЖів, ГЕРУСи гот. *heirus* 'меч'; ГОРЯНи ^ЛУГ *Lugo*; ЛУЩИки, БИШКів, БУЧми, ФЕДІРКи *Teodo-ricus* ^ГІЙче; БІЛАНи *Φύλων*, ПИЛЬНОКАМ'Янка *Φύλων* + **ga-mainja* 'учасник' [Lehmann, 143]; БУДОКАМ'Янка, КРИВОКАМ'Янка, КОЗулька, ДОРОШів **Дорос** 2; ЗАВАДів, ЗАВАДки, ДУБЛЯни, КУЛ.ЯВА, Монастирок, КРЕХів *kreK*, ЛАВРИКів, МАТВії, ВЕРИНИ *Virunum*, ГОНЧАРі, ІОНичі, КОШелів, ТЕРНів, ЗаСТАВа, СКВАРЯва, ПередРИМихи, _ТУРинка; ПИЛИ *Phullae* ^КУНин.

13.2 "МУДР- ~ ГАЛАЙ-/ ГОЛОВ-" (4 контексти) • крин. **МУДРИК**ова Maldra + rik у с. **ГАЛАЙ**ки галая Кв Тетіїв: БУРКівці, ГОЛОДьки Galatae, ГОРОШків, ДУБИНка, ТАРАСівка, ДЗВЕНяче, КОЩів Cost-, ПОГРЕБи, П'ЯТИГОри, МОЛОчне, **ОДАЙ**піль годая, СКИБинці, ТАЙниця; • Любо**МУДР**івка Leovogild + Maldra Чг БОРЗна: ЮРКівщина ^КрасноСТАВ, ЖДАНів; БЕРЕЗівка, ПЕТРівка, ІВАНівка, КОМАРівка, **ГОЛОВ**еньки, **ГАЛАЙ**бине галая, КИНАШівка, ЗаБІЛівщина; • торф. **МУДРИЧ-ГОЛУШ**кове Maldra + rik + Gallus? Олевськ Жт: р. МУДРИН л Мутвиці Уборті торф. МУДРИЦьке; (+Глухів) БІЛОКОР.овичі, БУЧ.МАНИ, ВАРВАРівка, КОРОЩИНе, КАМ'Янка, ШЕБЕДиха, УС.ТИНівка, ЖУРЖЕвичі *юрж-, ЛУГове, РАДОРОВЕЛЬ, **СЛОВ**инка Columnae Herculis, ЮРове; • **МУДРИГОЛОВ**е Maldra + галове мн. Хм ГОРОДОк: ^ЧОРНИВОДИ, ПАПІРНя *Cartagena?; БЕДРИКівці, КАЛИНівка, ВАРІВці, ЗАВАДИНці, ЖУРАВлинці, ВЕСЕЛець, ІВАНківці, КАМ'Янка, ШИШКівці, БАСівка, ДАХНівка *Дашк-?, ТАРАСівка, ТУРЧИНці, СКИПче, ХОПТИНці, ВИГНАНка, ЮРИНці;

• МУДРе Maldra Чг Варва: ^ДАШенки; БРАГИНці, ЖУРАВка, КАЛИНовиця, СІРЯКівщина, САВЕРське, СІРИКів, БЕРІЗКа; • МУДРо**КОСТО**ГРИЗівка Maldra + Cost- + hrys 'золот?' Хс Скадовськ: КУЛІДИ; ВИШНеве, УЛЯНівка, ПЕТРівка, ТАРАСівка, ГОСТРОПОДОЛЯНСьке, ГРУШівка, ЗЕЛЕНе; • **МОДРИЧ**і Maldra rik Лв Дрогобич: ^ДЕРЕЖичі; ГЛИНне, **ЛУЖ**ок, ДОРОЖІВ Doras, ВИНники, ВОЛОЩа, НАГУЄвичі, ДОВГе, ДоброГОСТів, КОРОСниця, РІВНе, ЛЕТня, **УНЯТИ**чі, ЗАЛОКОТЬ logades?, РІПчиці, РАНевичі Rhodan-?, РИХТичі, РОЛів, ДАЛЯВа, СОЛОНське, За**ЛУЖ**ани, ЖДАНівка, КОТоване, УЛИчне, УРІЖ, ПОПЕЛі, ТРУСКАВЕць, БОРИСЛАВ.

6.9.17. Несподіваний наслідок мала перевірка існування в Україні відповідних прізвищ за базою даних ridni.org/karta: див. прізвище МАВДРИХ.

МАЛин < 1) кельт. mal 'князь'; 2) рум. mal 'стрімкий берег, гора'. СТАСЕва Жт Малин < готс. stafs 'берег'. Свою вірогідність саме ця етимологія набуває з аргументів топонімічного контексту: сусіднє село має назву Білий **Берег**, напроти нього за Іршею – с. Ялцівка (гр. γιάλος 'берег'), а далі м. **МАЛин** (рум. mal 'стрімкий берег, гора' – це справді місце, де низинні заплави відступають і до Ірші підходить високий берег: висоти 176 і 172 м, уріз води 122 м; однак пор. і лат. malus 'щогла').

МАЛЬЦівка < пахл. mlc 'кордон, марка'.

МАМАІвщина < Мамай 'ім'я власне'. *Мамаївщина* (від 1947 "Барвінкове") См См; *Мамаївка* тепер "Удайці" Чг Прилуки; з.п. Мамаїв Яр у с. ЦИБУЛеве Кг Знам'янка.

МАМЕКине Чг Новг.-Сів. < тк. тат. *мамык* 'бавовна' (тур. pamuk). Поруч Арапівка, Дробишів, Комань. Також *МАМЕЧ* Жт. Див. II. *БАХТИН*.

-МАН- < 1) герм. man; 2) тюрк. man/män суф. віддієсл. імен.: say-mak рахувати, -man рахівник; 3) ар.-перс. -mänd; 4) ін.

1) Геть**МАН**івка ...; Фур**МАН**івка З (Кр Новоукраїнка; Од Кілія; Хм Кам'янець-Под.); Фур**МАН**ка (Чк Умань); пот. РОСО**МАН**ець у с. Рожнів ІФ Косів; пот. ЛЕХ**МАН**ів у с. ВІЛЬШани Зк Хуст; р. ЯС.МАНЬ!;

2) Кур**МАН**и < тур. kurma будівництво, створення (См Недригайлів); // б. **КРУЛЬМАН!** < тур. kurulman засновник п Молочної Зп Токмак: її п Курушан, с. КУРОшани; Біль**МАН**ка < тур. bilman знавець (Зп Куйбишеве); Чуч**МАН**и (Лв Буськ); пот. ЦУЦ.МАНова Зворина п КРАСного у с. КРАСна Зк Тячів: пот. ШУШ**МАН**ець у с. Новоселиця, пот. ШУШ**МАН**ець у с. ТАРАСівка; Верх., Ниж. Жуж**МАН**івка (Пл

TÜSÜMÄN названіє одного из должност. Козельщина) <? ных лиц, ведающего налогами (?) (USp 91); також прізви. 821 ШИШ**МАН** < тур. şişman огрядний, дебелий; // р. КОРЧ**МАН** < лит., тат. *харджам* з ар. Баскаков 1979, 30] п ВИШні Пд Бугу; дж. КОРЧ**МАН**ове у смт Турійськ Вл; пор. р. КУЧУР**ГАН** = *Kurczahan*; // Шкир**МАН**івка < тур. şikirman той, що дзвонить монетами (См Шостка); // Дей**МАН**івка < тур. deu сказане (Пл Пирятин); Дей**МАН**івка (Чг Срібне); Куч**МАН**івка (Хм Красилів) < тур. косапан величезний, дорослий; *постарілий; р. КОШ**МАН**івка у с. Кош**МАН**івка (Пл Машеве); б. КОШ**МАН**ка = ТЕРНовата, ЗАЛЕПовщина salib п КІЛЬЧені Дп; торф. ЗАЛИ**ПКИ** у с. РАДОШинка Вл Кам-Каш; р. КОШ**МАН**ова у с. Долішній Шепіт Чв Вишниця: г. КОШ**МАН**ів; дж. КОШ**МАН**ка у с. НеХвОРОЩа Вл Волод-Вл.; р. ЧУГ.МАН < тур. cuhaci 'торговець сукном' у с. Орлівка Чг Новг-Сів.

3) Бач**МАН**івка < тат. *баджман*, па *باجمند* bājmand податковець, прізви. рос. Бачманов [Баскаков 1979, 227-228] Хм Славута; Боч**МАН**івка Од Котовськ; Буч**МАН**и Жт Олевськ; Бац**МАН**и См Ромни; Боц**МАН**ів См Кролевець;

4) р. КОЛО**МАН**івка = Коломанська **Коломан** І Книжник, князь Галицький, мад. Kálmán I (1208-1241) л Буші Мурафи Дністра у с. Рожнятівка Вн Томашпіль; р. КОЛО**МАН**ка Рв Костопіль; // Лич**МАН**и < укр. *личман* 'старший пастух' (Жт Овруч); б. ЛИЧ**МАН**ова п КЛЕЧанової бас. Сіверс. Дінця.

МАНГУШ-МАНГУП Км, Дц, слід переселенців-греків.

Знакова назва-репліка у Криму з імовірними коптськими прототипами. Ідеться про **Мангуш-Мангуп**: *مانخوۛۛۛۛ* 'сторожовий, дозорний пункт', *رەقخوۛۛۛۛ* 'дозорець' [Crum, 839a]. Про "заснування" смт *Мангуш* Дц у 1780 р.: "З кримського *Мангуша* (*Мангупа*), за відомістю Суворова, який конвоював переселенців, [вони] були відправлені на нове місце 58 партіями в середньому з 40-50 осіб" [https... Мангуш]. Пор. і копт. *مانخوۛۛۛۛ*: т. 'криївка, hiding place' – **МАНГУП** (отже, не від ар. *манкуп* 'нещасний').

МАНЖЕЛІЯ Пл і р. < ар. منزلة manzil 'каравансарай' [Platts, 1076]. Пор. нп Manziliyah (Ірак). Голосна -е- вказує на перську форму манзел п 'житло, стоянка, місце призначення' (пор. в РФ: МЕНЗЕЛинск Удм., ЕМАНЖЕЛинск, -инка Челяб. з нар. пристосуванням до назви Євангелія); дж. Манджиль-Чешме Км, гагаузький гідр. Menzil kulaa у Молдові [Бушаков, 117].

Арабський характер слова звукового складу цього топоніма в Україні упізнала навіть комп'ютерна пошукова система атласу Енкарта: у відповідь на запит

Find manzheliya "Шукати топонім Манжелія Пл" у списку схожих форм вона видала й назву іракського нп Манзілія Map Manziliyah Iraq [Encarta]. Топонімічний контекст: • МАНЖЕЛІЯ Пл Глобине: ^р. Манжалія (Монжалія); **ЧЕРЕВАНІ** < Кейруан? (столиця Аглабідів), **КОРДУБАН**ове < Кордова (столиця емірату), ШЕПЕЛівка, **ШУШ**валівка < Сусси, порт Аглабідів, **МОЗОЛІ**вка (Мосул?), КИРИЯКІВка і МайБОРОДівка < ?Яків Барадеї;

• с. МУЖИЛів (=1650 MONGIL) Тр Бережани: **МОЗОЛІ**вка (Мосул?), **КУРЯНИ** босн. Kurjan? Коран, Поплави, САРАНЧуки, ШКІНДИРівка^ Ригаїлиха, Шибалин.

Засвідчена Бопланом форма Mongil дає підстави для припущень за аналогією: • МУЖИЛовичі Лв (Яворів): < *mongil-; **ШАВАРІ** сфр, **МУРИНИ**, Дрого**МИШЛЬ**, **ЗАВАДІВ**, **МОЛОШ**ковичі, **ЛЕЛЕХ**івка; • МУЖІЄве Зк Берегове: **МОЧОЛА** (*Мунчель?), РАФАЙлове, **ЗМІІ**вка, ЧОМА < *juma? мечеть.

За неухважною влади слід манзілів краще зберігся серед гідронімів, завдяки чому можлива уявна екскурсія каравансараями України. Найкраще упізнавані назви р. Манжалія (Монжалія) у с. Манжелія Пл (Глобине). Крім того:

• потік Монджил у с. Чорний Потік Зк (Іршава): **РАК**овець2 (Raqq), **КОБАЛ**евиця, МІДЯниця (Медина?), пот. КРЕЧУНець у смт Іршава; • яр Маджилін бас. Сіверс. Дінця Лг Біловодс.: КОПАНі Язи-Копон, НОЗДРівка Nadr.

Арабський іменник منزلة манзіль 'каравансарай, денний відрізок шляху' крім звичайної форми множини манзілат має ламану множину маназіль [Platts, 1070, 1076]. І от навіть ця форма множини з застиглою арабською внутрішньою флексією теж існує серед українських гідронімів. Вона прочитується у незначно зміненій назві потоку Манадзиль, п. Торгової (NB), п. Сербеня = Голишанки ІФ (Коломия). Це кілька вже досліджених топонімів, між якими можна помітити й імовірний змістовий зв'язок. За змістом цим назвам добре відповідають назви р. **Торгової** і... Манадзиль, 'каравансараї' для купців!

У топонімічному ландшафті району – інші можливі ознаки маврського фракталу: • пот. **Манадзиль** = Манадзиль біля с. **ТОРГОВИЦЯ** ІФ (Коломия): р. **Торгова**, ПЕЧЕНІЖин, ТОВМАЧик, ЗаМУЛІнці (мулла), РАКІВчик (Raqq, столиця Гаруна)...

МАНЖОСІВКА См < катал. Els Monjos ['monžos] [Тищенко 2015, 298], але також مانجوشت 'сторожовий, дозорний пункт', реґжохушт 'дозорець' [Crum, 839a].

Найпереконливішим кандидатом на роль прототипу групи топонімів від основи укр. Манжос- є каталанський ойконім Els Monjos під Барселаною. Звичній іспанській вимові ['monços] тут відповідає місцева каталанська ['monžos]. В Україні існують виразно однокореневі назви руч. МАНЖОСівка См Конотоп, яр МАНЖОСин Хк Хк, б. МАНЖОСова п Кальміусу [СГУ, 183] Дц, с. МАНЖОСівка Чг Прилуки і См См. В цих п'ятьох репліках на Лівобережній Україні ненаголошене -о- цілком могло зазнати зміни в -а-, зате саме вихідне каталанське -j- утримало первісну вимову -ж-. Серед чернігівського дворянства був відомий рід Манджосів [Лукомській, 106]. Їхні предки могли ходити походом під Els Monjos, – чи є можливість краще пояснити це прізвище і непідробні назви на карті?

• МАЗНе El Masnou SIC См См: **МАНЖОСІВКА** Els Monjos **ВАСЮК**івщина Vascos?, **БАС**івка, БУЛЬБІВщина Bilbo?, ЧЕРВОНЕ Kirwan, **СОКОЛИ**не Segeliya, **РОГІЗ**не Ragusa, ЛОКня;

• МАНЖОСівка Els Monjos SIC Чг Прилуки: ^ДІДівці; КОЗин ^ОДРАда, БогДАНівка, ОНИЩенків, Удайці; • р. МАНЖОСівка Els Monjos SIC п Ромна Сули См КОНОТОП: ПриЛУЖжя Lugo, ТУЛУШка Toulouse?, САВОЙське, ТАРАНське Дóравтос, КУТ, ГУТИ, КОШари, КАЧури, КОЗацьке, ЗаВОДське, ВИШНеве, ТЕРНівка, ЧОРНОПЛАТове, РОКИТне, БІЛозерка; ЮРівка, ВІЛЬНе, УЛЯнівка, БІЛОусівка; • яр МАНЖОСин Els Monjos SIC л Харківки УДИ Хк Хк: ВАСИЩево Vascos, ХРОЛИ Carol-, ЛОГАЧівка Lekeittio?/ logades?, ЯРОШі, УТківка, ПоКОТИлівка, ПИЛЬна; • б. МАНЖОСова Els Monjos SIC = ДРОБОТова, ДРОВАТова п Кальміусу [СГУ, 183] Дц.

МАНИКІВЦІ < пахл. mānig [m'nyk'] household member manig 'house-owner' або Мані?

МАНКЕРМЕН, монг. назва Києва (див. нахзац).

mān [m'n | = M] house, dwelling, mān- [m'n- | = M] live, dwell. man-katak "житлове поселення", man-estan житло.

kermen کرمن - کرمان кт, т, germen, kirman کرمان т фортеця, кріпость; kerem монг. фортеця; кріпосна стіна; **кремль** – гора з городищем Кермен-Кир у Сімферополі, Ескі-Кермен (Джінгіз-Керман), Кара-Кермен, Сари-Мамбаш-Кермен, Сарисап-Кермен, Тепе-Кермен (Даг-Тепесі), Sarikermen – руїни Херсонеса, с. Алма-Кермен, Інкерман (див. in),

Манґ-Кермен (Менґермен), Черкез-Кермен, Ашага- та Юхари-Керменчік, гірський відріг Кермен-Оба, м. Керменчік. Пор. isar, qale, kəstélli[ov], kəstro[v] [Бушаков, 158].

...У "Таємній історії монґолів" MNT 元朝祕史, "три схожі пасажі згадують аланів (As-ud з форми однини †As(un))" – причому, всі три рази у зв'язку з захопленням монґолами 6.12.1240 р. Києва (Mankermen-Kiva, Keyibe) [Алемань, 481-482] [Тищенко 2016, 191].

руч. **МАНТРОЛівщина** См – пор. с. **Montrol** (тепер Montrol-Sénard) F Haute-Vienne, Limousin [Тищенко 2015, 288].

Це унікальний гідронім. Для прототипу його з наявних засобів пояснення на сьогодні нічого запропонувати, крім зв'язку з Gutthiuda Thiudinassus (Тулузьким володінням ґотів). Спочатку він опинився в полі зору через неточність даних:

Мантролівщина, -и, ж.; руч., п Гнилої Груні пр. Груні л. Псла л. Дніпра; с. Гнилиця Конотопськ. р-ну Сумськ. обл.; **Мантроловщина** (1785, ОРЧН, 27) [СГУ, 351]. ОРЧН – це рідкісне видання: "Описание рек Черниговского наместничества 1785 г. // Записки Черниговского губернского статистического комитета. – Кн. II. Вып. 1—2. – Чернигов, 1868. Тепер ойконімів **Гнилиця** поменшало, але станом на 1946 р. у См їх ще існувало 5. Серед них справді є одне с. **Гнилиця** См Конотоп – але тут річки течуть не в Грунь, а у Сейм, отже ця локалізація помилкова.

Натомість р. Грунь потікає у с. Грунь См Лебедин. У 1946 р. воно було центром Грунського району, у якому під № 352 вказане і с. **Гнилиця** [АТП-1947, 527]. На найдетальніших картах тепер нема і сліду села; ніде не позначена й р. Гнила Грунь. Єдина суттєва подробиця для локалізації річки – те, що вона була правою притокою Груні: це обмежує район пошуку вузькою смугою бл 20 x 5 км (від с. **Підпригори** до с. Вел. Лука). Дві сільради входили тут 1974 р. до Лебединського р-ну (Катеринівська і Павленківська), а дві – до Липоводолинського (Капустинська і Подільківська). В обох адміністративних районах справді помітний західний вектор зв'язків. Однак з карти Чернігівського намісництва 1792 р. стає очевидно, що у його межах були землі тільки двох останніх сучасних сільрад, а Лебедин з околицею входив до Харківського намісництва: • руч. **МАНТРОЛівщина** п Гнилої Груні п Груні у с. **ВЕЛИКА ЛУКА** Lugo? См Лип. Долина: ^**ВЕЛИКІ ЛУКИ**, **ДОВГе**, **КАТЕРИНівка**; **КОЛІСники** Galiza, **ІОВИНЕ** Jovanus?, **ЛЕГУШІ** Lekeiitio?, **КОЛЯДИНЕЦЬ** Galindae, **ПідСТАВки** staua, **ТУНЕВЕ** Tuona, **ДОВЖИК** dulgs.

Що більше, дуже близькі дані з **посиланням на те саме джерело** локалізації і на ту саму сторінку вказані у статті "р. Деркачівщина" [СГУ, 167], але тут Гнилиця названа селом Охтирського р-ну См.

Стільки зусиль локалізувати ручай з унікальною назвою **МАНТРОЛівщина** пояснимі тим, що на тому західному векторі топонімічних зв'язків знайдено єдиний можливий і водночас важливий для теми прототип цієї назви. Ідеться про с. **Montrol** (тепер Montrol-Sénard) F Haute-Vienne, Limousin.

"Наприкінці V ст. Лімузен, як і решта Аквитанії, опинився під владою візиготів, романізованих варварів, аріанців за вірою. Лише у 507 р., після перемоги Хлодвиг над візиготами у битві при Вуйє уся область перейшла під владу франкських королів. Від їх імені у VII ст. Аквитанією правив окремий герцог. Лімузен, на відміну від західних земель герцогства Аквитанії, не зазнав арабо-берберських наїздів" [fr.wiki/Limousin/histoire].

Беручи до уваги, що Тулузьке володіння ґотів спочатку було союзною з Римом державою (418-466), а потім існувало як незалежне королівство (466-507), репліка Монтроля в Україні – гідронім **Мантролівщина** – може бути слідом зв'язку з тулузькою Ґотією. Між нп Грунь і Тулушка См Конотоп – 104 км.

Теперішнє село Montrol-Sénard має місцеву окситанську назву **Monsteirou**, яку вимовляють Mountéiro [fr.wiki/Montrol-Sénard]: це може бути вказівкою на прадавній монастир. Щоправда, поширення монастирів у Лімузені мало місце у франкський час – VI і VII ст. (Аттан, Соліньяк, Гере). Судячи зі збереженого -st- в імовірній назві-репліці, вона мала бути засвоєна ще у народно-латинській або староокситанській вимові (кінцеве -ou окситанської назви закономірно відповідає давнішому -ol).

руч. **МАНЬКів** < пахл. **manig** 'house-owner' або Мані

Ченці-блуквачі гуґоґаґі згадані у спільних контекстах з основою Мані у шести адміністративних районах (разом з уже названим Богородчанським):

• **МАНЬКів** Вл. **ЛОКАЧі**: ^**ЖУРАВ**ець!, **МОВЧАНів**; **РОГовичі**, **КРЕМеш**, **КРЕМенець**, **ЗАЯ**чинці, **ЗаЩИТ**ів, **СІР**нички, **КОРИТ**ниця, **ЮНівка**, **БІЛопіль**, **КУти**, **ПАВЛОВичі**, **СОС**нина, **ЛИНів**, **БУБНів**; • **МАНЬКівка** Вн **ТУЛЬч**ин: ^**МИХАЙЛівка**; **КИРНАСівка**, **БІЛОУСівка 2**, **СОСНівка**, **ЖУРАВ**лівка, **МАЯ**ки, **КИНАШів**, **НЕСТЕРВАРка**, **КЛЕБань**, **Лука-ЖАБОКРИЦЬка**, **БУРДії**, **ТАРАСівка**, **ЮРКІВка**, **КАЛИНівка**; • **МАНЬКівка** Лг **СВАТ**ове: ^**ПАВЛівка**;

Олександрівка, КОЛОМІЙчиха, ПОПівка, НеЖУрине, ХОМівка, ЯБЛУНівка, КРИВошиївка, КАЛІНівка, СУХий БАГЛАЙ, СОФІївка, РАЙгородка;

також • МАНчичі см Охтирка: ^КОРАБельське!, ПОЛОГИ, БУРДУни Burd'oyo; **ЖУРАВне!**, ОЛЕНІНСЬКЕ, СОФІївка, В'язове, ВЕСЕЛІЙ ГАЙ, РозСОХУВАТЕ, ПАРАСКОВЕНЬКІ, КОЗАЧИЙ ЯР!?, ГОРЯНІСТІВКА; • МАНІли Хк Валки: ^НЕСТЕРЕНКИ, КОРОБКИ; **КОВ'ЯГИ ^ЖУРАВЛІ ^РозСОХІВКА ^Халимонівка**; СЕМКівка, **КОСЕН**кове *كوسن* 'ksny', ПаньКІВка, БровКОВЕ, СУРГАївка, ЦИБУЛЬНИКИ, ХВОРОСТове, Вел. ЛИХівка, КОРСУНівка, -ове, ЩЕРБІНІВКА, ЗАЙЦІВКА, ЯБЛУНівка, СУХА Балка, Гонтів ЯР, СОСНівка, РідкоДУБ, Олександрівка, КРУТА Балка;

• став **МАНЬКОВИЙ** у с. Вел. Виска КГ Мала Виска: ^ІВАНО-Благодатне; БЕРЕЗівка, П'ЯТихатки, АНАСТАСівка, НОВАКІВка, КРАСНОПІЛКА, ТАРАСівка, Олександрівка, МАНУЙЛівка?, ВЕСЕЛЕ, ПАЛІївка, **РозСОХУ**ватка, ЯКІМівка, КАНІВка, МИРОПІЛЬ; • **МАНІКІВЦІ** Хм Деражня: ЛІТКИ, ШІІНЦІ, **РозСОХИ**, БУЦНЕВЕ, АДAMІВКА, МАКАРове, ЧЕРНЕЛІВЦІ, КЛОПОТІВЦІ, СІНОВОДИ, БЕРЕЗове, ВОВКО**ВІНЦІ!**, **БожикІВЦІ**, МарКІВка, КРАСНОСІЛКА, БомКОВЕ, ЗяньКІВЦІ, ЯсьКІВЦІ; • **МАНЬКІВКА** Пл Н. Санжари: ^ПОЛОГИ, Мала Пере**ЩЕПИНА!** σκεπαιός 'захищений, укритий', -vov притулок, СТРИЖІВЩИНА; КОБЕЛЯЧОК, ШОВКОПЛЯСИ, СОЛОНЦІ, **ВОВКІВКА**, ВЕСЕЛКА, ПОЛОГИ-НИЗ, ЗАЧЕПИЛІВКА, став **ТИМАШІВСЬКИЙ** (Timaasqi у листах з Амарні – Дамаск) у с. КРУТА Балка, ДУДКІН ГАЙ, КЛЮСІВКА, **СОБКІВКА**, ЛЕЛЮХІВКА ^ЗАБРІДКИ, СКУБІІ, ЛАХНИ, ГрекоПАВЛІВКА, КОБИ, ПОПОВЕ, **СУХА** МАЯЧКА!;

• **МАНЬКІВКА** Вн **БЕРШАДЬ!**: ^ШУМИЛІВ, КРУШІНІВКА; **РОМАНІВКА** ^МИХАЙЛІВКА, КРАСНОСІЛКА, БЕРІЗКИ, П'ЯТКІВКА, ЯЛАНЕЦЬ 2, ЧЕРНЯТКА; • **МАНЬКІВКА** ЛГ БІЛОКУРАКІНЕ: РАївка; ШАРівка, КУПЛЮВАТЕ, ХОМЕНКОВЕ, ПАВЛІВКА, ЛУБ'ЯНКА, ЗАІКІВКА, **РОМАНІВКА**, ПаньКІВКА, КАЛІНІВСЬКЕ, НЕЩЕРЕТОВЕ, ПОПІВКА, КУРЯЧІВКА, ЛАВРІВКА, КонопляНІВКА, Дем'ЯНІВКА, ВИШНЕВЕ, Лозно-Олександрівка;

• **МАНЬКІВЦІ** Вн Бар: ^УЛЯНІВКА; **ВЕРЕШКИ!**, **КАНОНИЦЬКЕ**, АДAMІВКА, МИРНЕ, **ВЕРХІВКА**, ГАЙОВЕ, КОЛОСІВКА, КОТОВА, ШПИРКИ, БУЦНІ, **КИЯНІВКА**, ПОПІВЦІ, ТЕРЕШКИ, СЕМЕНКИ, ХОДАКИ, **ЧЕМЕРІСЬКЕ**, БІЛИЧИН, ШЕРШНІ; • **МАНЬКІВКА** Пл СЕМЕНІВКА: МАЛІНІВКА, БІЛЯКИ, ГРИЦАЇ, ГАївка, ЗІКРАНЦІ *Ζυρραι*, ГОРОШИНЕ, ПАНІВАНІВКА Кир Іоан, КУКОБИ, ВЕРЕМІївка, ВЕСЕЛІЙ ПОДІЛ, **КРИВЕНКИ**, **КРИВА** РУДА, БІЛОГУБИ, ОБОЛОНЬ, ПУЗИРІ, ПОГРЕБН.ЯКИ, ВІЛЬНЕ, КАЛІНІВКА, НАТАЛЕНКИ, СТЕПАНІВКА, ТОВСТЕ, Олександрівка, ВЕРБКИ, ХУДОЛІївка; • **МАНЬКІВКА ХарКІВ** Дворічна: ГРЯНИКІВКА, КУТЬКІВКА, ГРАКОВЕ, РідкоДУБ, БЕРЕЗОВЕ, КАСЯНІВКА, ЛИХОЛОБІВКА, АБАШКІНЕ, ВІЛЬШАНА;

• р. **Маньківка** у смт **Маньківка** Чк рц: **ХарКІВКА** сир. **كركا** karkā 'оточене парканом або муром місто' (рис. 9), **КрАчКІВКА**, ЖолудьКОВЕ, БЕРЕЗІВКА, БУКИ, КУТИ, **КРИВЕЦЬ**, ІВАНЬКИ, НЕСТЕРІВКА, ПОПІВКА, Зелений ГАЙ, РОГИ, ЮРПІЛЬ, ЧОРНА КАМ'ЯНКА; • р. **Маниківський** у с. Скоробагатьки Пл ЛОХВИЦЯ *λόχος* засідка, військовий загін: ^ОВДІївка, ЯБЛУНІВКА, ДРЮКІВЩИНА, ІСКІВЦІ; **ХарКІВЦІ** сир. **كركا** karkā 'оточене парканом або муром місто', **КрАчКОВЕ** Озеро, **РОМАНИХА**, ГИРЯВІ ІСКІВЦІ, ХРИСТАНІВКА, СТАРИЙ ХУТІР, КРИНИЦЯ, СОКИРИХА, ВОЛЯ, СТАРИЙ ХУТІР, ВЕСЕЛЕ, ГАївщина, ДІДІВ ЯР, ЧИЖІ; пор. прізви. Грицько СОРОКОТЯЖА (Мирг., Лохвиця);

• б. **Маньківка** у с. Зубковичі Жт Олевськ: р. **КИШИНКА** *كسني* 'ksny' у с. **КИШИН** ^р. СЕРТЕЯ, р. СТУДЕНІВКА і ур. ТРЕБУХІНЕЦЬ; б. **МАНЬКІВКА** у с. ЗУБКОВИЧІ ^р. ТЕРЕМША; торф. **ІСТР.УБ** (зстаур- + āb) бас. р. УБОРТЬ; р. КУПІЛЬ у с-щі "Комсомольське" = кол. "с. **СОБИЧІНЬ** СоВек при рч. Купелъ" (1888); торф. **БАБІНІ БЕРМИ!** біля р. БОБЕР! [СМГУ, 111]; бол. **БУЧ.МАНИ!** *вотс* Battle array у с. БІЛОКОРОВИЧІ ^с-ще БУЧМАНИ; торф. **БРАД**ське; КОРОЩИНЕ, БАЦЕВЕ, ЖУБРОВИЧІ (пор. ЖАВРІВ), УСТИНІВКА ^ШЕБЕДИХА sft, ОЗЕРЯНИ!, ЛОПАТИЧІ, ВЕРБОВЕ, СТОВПИНКА, ДЕРЖАНІВКА, ЮРОВЕ; 2 р. БИСТРИЦЯ у с. ЗАМИСЛОВИЧІ, р. **МУДРИН** п МУТВИЦІ у с. **СУЦАНИ!**, р. **СЛІП.ИШИНКА** п Радчі, **В'ЮНІЯ** п ЗОЛБНІ, ГІРНА, ГЛИБОКА, рук. **ГЛУШКОВИЦЬКИЙ** (на межі з ЛЕПЛЬЧИЦ р-ном Ву), р. ДОМАШНЯ = МУТВИЦЯ, ДІБРІВКА, р. ЗОЛБНЯ = **БУК, БУКИ!**, р. КАМЕНКА з бол. **ХВАЛІСІВ** під назвою ПОРУБАНЕЦЬ, гирло у с. **ГАМАРНЯ!**, р. КАСАВІН п ЧЕРТОЇ ЛЮБІВСЬКОЇ ПЕРГИ, р. **ЛУКАВЕЦЬ, ЛУКАВКА**, р. М. ЮРІВКА п Вел. ЮРІВКИ, р. РОКИТНА ПЕРГИ, р. **ШЛЯМАРКА** *כרמל, כרמל*: (811a); v. Q. To kindle розпалювати вогонь = Вел. БАВТУРЕЦЬ.

كركا pl. **كركا** m. a fenced or walled city, fortified place.

Рис. М1. Довідка про лексему сир. **كركا** karkā [SD, 227b]

Як сказано, в інших 7 місцях громадський осуд – формант -ков- – згодом призабуто або його спробували затерти:

• оз. **МАНИЧІВ** біля с. ВИШЕНЬКИ Кв БОРИСПІЛЬ: оз. **БРИЗ.НІЛ** = Брызніл! *βῆριδ-* + Ніл біля с. ВИШЕНКИ; бол. **МАГАРІВЩИНА** у с. ІВАНКІВ; **РЕВНЕ** *ривн, ривн*: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) ^МАРТУСІВКА; **ЛЮБАРЦІ, СОШНИКІВ, РОГОЗІВ**, МИРНЕ, ЛОЗІВКА, БОРТНИЧІ, Велика **ОЛЕКСАНДРІВКА**, Мала **ОЛЕКСАНДРІВКА**, НЕСТОРІВКА, ТАРАСІВКА, Велика СТАРИЦЯ, СТАРЕ, ГОРОБІївка, ГРИГОРІВКА, **ПЕРЕГУДИ** копт. **Парака[ОУ]ΔΙΟΝ** *paraaka[u]dion* 'військовий одяг' [Rossi, 394] (плащ), вірм. *paregawt* 'туніка' (= χιτών у Євангелії від Марка 6, 9) < гр. *παραγαυδης*, сем. *prgwd* < лат. *paraquadion* 'тканина з облямівкою'.

МАРИЦЯ ур. < копт. **МАРНС** 'Upper Egypt', букв. **МА** 'земля' + **РНС** 'південь'.

Масштаби зв'язків з Давнім Єгиптом. Як з'ясувалося, характерні репліки **Локот-** прототипу **Ракотіс** з ознаками фаюмської вимови *ლაკა*· (F) поширені у синхоричних контекстах на схід і північ від України (понад 20 назв **Локоть, Локтево, Локотцы** в Росії, с. **Lokuti** в Естонії).

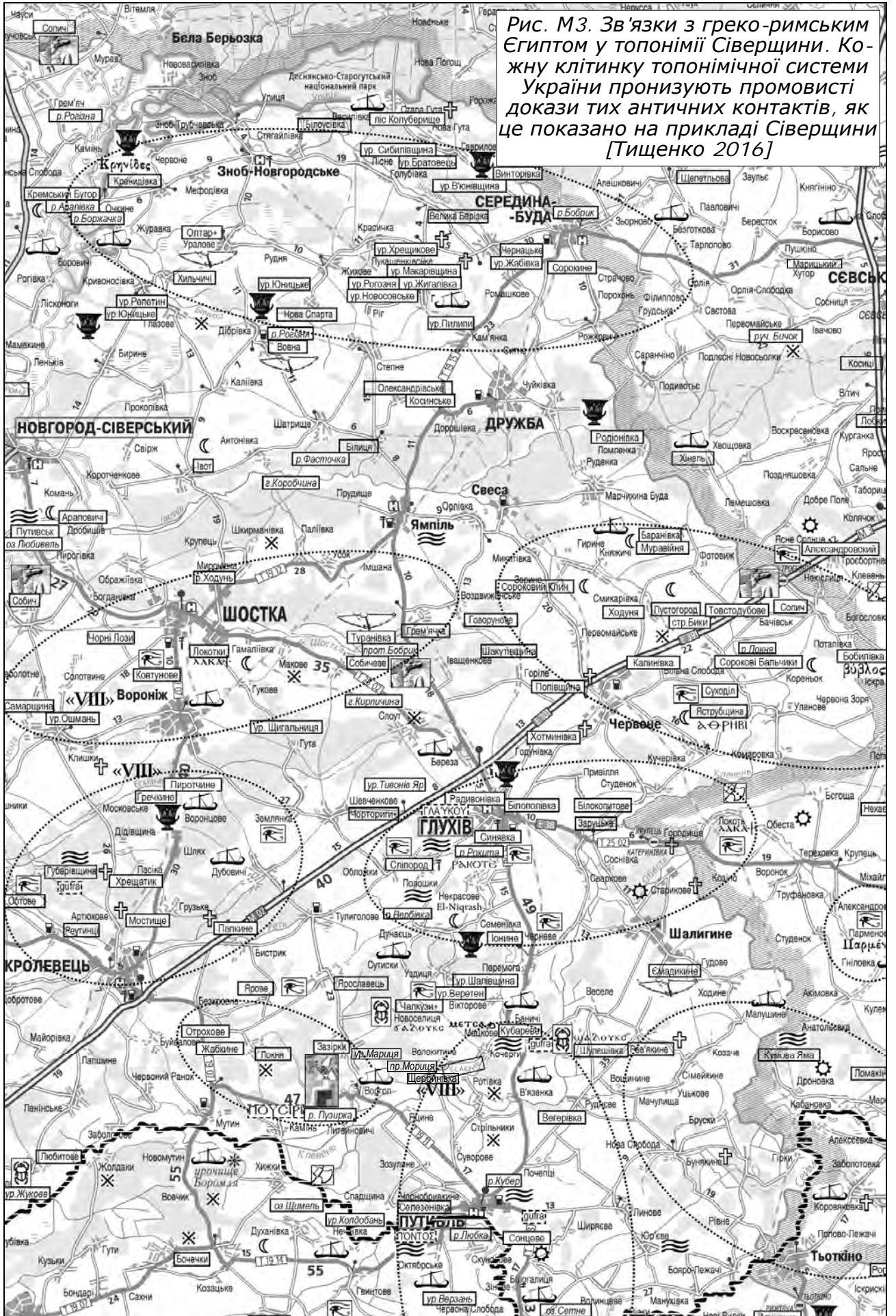
Рис. М2. Топонімічний слід морських і річкових шляхів єгипто-римського часу людей з Верхнього Єгипту (дег. ☚ ☘ SmaW, копт. марнс, фіом, дег. T-Iteru Hin)

Кульмінацією цієї частини студій стало виявлення реплік топонімів з Єгипту на Полярному колі. Справді, крім матеріальної подібності назв нп *Варакути* Пл, *Ворохта* ІФ, *Воркута* РФ, – чи є якісь спільні синхоричні елементи у їхніх околицях? Справді, в усіх трьох контекстах були помічені коптські і грецькі топооснови:

- *Варакути* 'Ρακοῦτις 'Олександрія' Пл **КРЕМЕН**чук: ^**БОРДЮ**ги Burd'ouo, ГУНЬки, ЯРемівка; **БІ**лики, **БІ**Лани, **БУР**ти, РЕВівка, **ОСТА**Пці Ἀσταπός 'Блакитний Ніл', **ГОР**ИСЛАВці, РОКИТне, БАБки, ВАНЖУли, **ТЕРЕШ**ківка ΤΕΡΣΩ 'Терсо', р. **БОБРА**дь, **ФИ**Лива;
- *Ворохта* 'Ρακοῦτις 'Олександрія' ІФ НадВІРна: ^пот. **МАГУРЯК** 'Makuria, нубійс. держава 6-10 ст.'; **КРАС**на, **ЧЕР**ник, **ЧОР**ні Ослави, **БІ**лі Ослави, **БІ**ЛОЗОрина, пот. **БЕР**Бечів у с. **ЧОР**ний Потік, **МИР**не, **ТЕРСО**.ВАНИ+ ΤΕΡΣΩ 'м. Терсо', **ЯМ**на; пот. **ШИШ**.НЯН.ський **ϣνϣ** 'сучити мотузок' + **няньо** 'тато' у с. ДОРА (пор. ПИР.ОТЧИНЕ СМ);
- *Воркута* 'Ρακοῦτις 'Олександрія' РФ 164-1 Респ. Комі: д. **ФИ**ОН (копт. **Φιομ** 'море (Середземне)') на р. **У**Са (на Полярному колі) 164-3, р. Печора, **КРАС**ный Яг, **БЕ**лый Ю, **СИ**НЕГОР'є, д. **МАРИЦЫ** (**ΜΑΡΝΣ** 'Upper Egypt') на р. Печора проти гирла р. **ШАП**кина **χδβ** (20 км на пн. від Полярного кола), Новий **БОР**, **ЛАБА**Зово, **ШИШ**елово копт. **ϣνϣ** 'сучити мотузок', р. **ВА**ВИЛОН, ізба **ПРО**нькина (πρόνοια 'лен'), р. **ЧЕР**ная, ЛАВРинская, **СЫ**РОпятово Σίρτις 'Ніл', р. **ПАХО**мов, оз. **ЯМ**озеро (ар. у Єгипті yamm 'море').

ΜΑΡΝΣ 'Південний Єгипет': *Мариця*. Для краєзнавчого огляду проєкції теми античних контактів з Єгиптом у окремо взятому історичному районі Лівобережжя – на Сіверщині – була підготована спеціальна публікація [Тищенко 2016]. Її зміст узагальнений на оглядовій картосхемі (рис. М3). Саме завдяки їй було помічено першу назву цієї моделі – урочище (колишнє село) *Марица* / *Мариця* СМ Кролевець. Назва мала і відповідний (такі ж єгипетський) контекст: р. *Пузирка* у с. *Зазірки* (Осиріс). Трохи далі – кол. с. *Чалкузи* (тепер Новоселиця; скарабей), *Локня* (місце засідки), *Жабкине* (прибульці) і *Отрохове* (недбале). Досить близько існує і прот. **МОРИЦЯ** у с. Щербинівка СМ Путивль (запис XVII ст.).

Рис. М3. Зв'язки з греко-римським Єгиптом у топонімії Сіверщини. Кожну клітинку топонімічної системи України пронизують промовисті докази тих античних контактів, як це показано на прикладі Сіверщини [Тищенко 2016]

Далі прийшло виявлення єгипетського сліду на Полярному колі (рис. М4, М6), що стало загальнокультурним фактом виняткової ваги. Ціла система єгипетської міфології спиралася на віру в нічну путь Сонця-Ра у царстві мертвих. Тому перекази мандрівників про те, що на півночі влітку сонце не заходить, були небайдужі для жерців. Це пояснює слід єгиптян на Полярному колі. Істотно, що вказані основи виявлені в районі Воркути: крім усього, лише тут до Полярного кола можна дістатися виключно річковим шляхом.

Топоніми від основи Марис- в Україні:

- пот. **МАРИСЮКІВ** у м. ВИЖНИця Чв: пот. **СОПКІВ** у с. Долишній ШЕПІТ, БЕРЕЖНИця, БАБИця, ЧОРНОгузи;

- пот. **МАРИЦІВ** у смт Вел. **БИЧКІВ** Зк Рахів: **БРЕБОЯ**, **КОБИЛЕцька** Поляна, **КОСІвська** Поляна, **РоСІШка**, **ЧОРНА** Тиса;

- р. **МАРИЧанка** (XVI ст.) у м. Київ Кв КСв: ^р. ЛИБІдь; р. ВИХРИЦя wxryt 'верф' у с. ГОСТОМЕЛЬ, оз. ХУДОРовець біля с. НИЖча ДУБЕЧня; **КМИТІВ** ЯР на Татарці у Києві ^вул. БАГГОВУТівська ?дег. баAwт 'мужність'; ПОЛОВЕцька, НАГІрна, СТАРА Поляна, г. ЮРХовиця, ЛУК'ЯНівська, ШИШкинський пров.; ВИШгород, ХОТ.ЯНівка; **МРИГИ** mri 'run aground of ship', МРІЯ mri 'run aground of ship';

- пот. **МАРИЧЕЙка** у смт Верховина ІФ = ЖЕБ'є: ^пот. **МАРИШ** **МАРНС** // **МАРЕЗ**: (184a); m. Spear, javelin ^пот. МРЕє mri 'run aground of ship'; пот. МАРИЧна у с. Краснолів; пот. МАРИЧеська біля с. **ЗЕЛЕНа**; **ХОРОЦЕве** **ЗАРУ** витягати корабель на берег ^БІЛОБЕРІЗка, **ГОЛОШина** **ЗАРУ**, пот. **ХУД.ЯК** xnti 'sail upstream' + 'Ἰαχός 'грек' п МАТВІївського **ОБОРОТного** БІЛОї Річки ДІДУШкової Річки **ЧОРНО**го Черемошу у с. ГОЛОВи ^пот. ЛИХОГУЗ (χως (709b) пісня, співати) ^**ЧОРНА** Річка; пот. СТЕФУЛенський ?стаβλα (Gk; Lat) Stable, posting station, стайня, поштова станція у смт ЖЕБ'є, пот. ЛЕЛЬКІв у с. СТЕБНІв; ТОПІЛЬче, ПереХРЕСне, БЕРЕЖНИця, КРИВОРІВНя, КРИВОпілля, КРАСНОлів, УСТеріки, ЯБЛУНИця, СЕНЬКІвське Sin?

 МАРКУР, **МАРХАЛІвка** < 1) лат. Mercurius; 2) ім'я Маркел.

 МАР'ЯНівка < 1) гр. Марγiανή 'Маргіана' (дперс. Marguš, перс. Marv); 2) вавил. *marianu* [Gardiner, 569].

Довгий час виглядали загадковими досить численні назви від основи Мар'ян- (80 ойконімів, 10 гідронімів), включно з такими формами як Мар'ЯНОпіль Кг2. При опрацюванні теми греко-бактрійських зв'язків було звернуто увагу на близьке до цієї основи звучання хороніма Марγiανή Маргіана (= дперс. Marguš, перс. Marv).

Формант -ІАНА, крім Маргіани, наявний ще у чотирьох сусідніх хоронімах, при тому, що давні іранські назви усіх їх не мають цієї морфеми у своєму складі. Пор. 2) Σογδiανή Согдіана (дперс. Suguda-, перс. Sogd), 3) Βακτριανή Бактріана (дперс. Βαχτριš), 4) Δραγγiανή = Ζαραγγiανή Дрангіана (дперс. Zranka), 5) Τραξιανή Траксіана (ір. Khorasan; Τραξιανή було вживане лише в елліністичний і парфянський час; на парфянських монетах трапляються написи **trakhsa**, але не можна виключити, що це пристосування за народною етимологією від гр. τράχῆα τὰ неровная местность хен.). Про те, що македонці змінювали місцеві назви, відомо від Страбона. Так, "річку, що тече через Согдіану, Аристобул називає Політиметом – ім'ям, даним їй македонянами (подібно до того, як вони й багато інших назв частково замінили на нові, а **частково переробили**)" [Страбон, XI, 11.5]. Істотно, що імена інших прилеглих областей, колишніх сатрапій Ахаменідів, не мають такого форманта (окремо стоїть питання щодо хороніма Фергана).

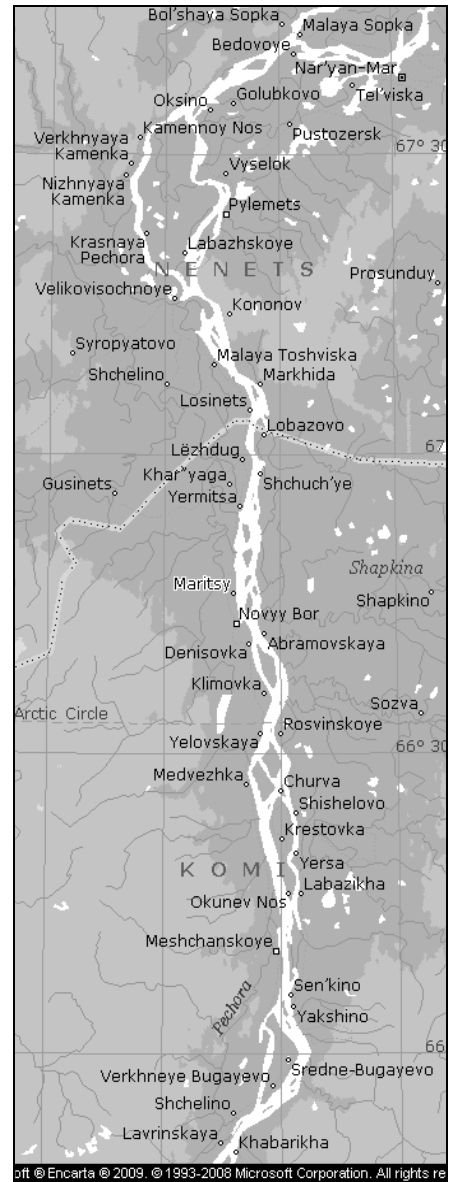

Рис. М4. Селище Марицы на р. Печора за Полярним колом (РФ, Респ. Коми)

Рис. М5. Картосхема історичних зв'язків Наддніпрянщини з Греко-Бактрійською державою, Тураном і Сакастаном. Формант *-ІАНА* Ἰάνων у п'ятих основних хоронімах Греко-Бактрії. У врізі збільшена схема українських реплік греко-бактрійських прототипів

Звідси висновок: звуковий відрізок *-iavη* саме у цих п'ятих хоронімах мав би продовжувати гр. Ἰάνων (род. відм), скороч. ф. від Ἰωνες 'Іонія'. Композит *Мар'янопіль* може мати структуру Марγiav- + ὀπολις, і тоді це "місто у Маргіані" тобто Марг або Марв/Мерв. (Однак у минулому назва Марγiavὀπολις до Мерва письмово не зафіксована; тоді прототипом тут може бути пристосоване звучання Марκiavὀπολις у Фракії, і в такому разі це – частина топонімічного сліду походів Кніви 250-251 рр.)

- **МАР'ЯНОПІЛЬ** Кг Новомиргород: ^ПУРПУРiвкa, ІВАНiвкa; **МОРГУН**iвкa, КОРОБЧине, ТРО-ЯНове; • **МАР'ЯНОПІЛЬ** Кг Новоукраїнка: МАР'ЯНiвкa ^ГЛОДОСi, ВЕРБiвкa; КАЛІНiвкa, **ЯБЛУН**iвкa, ГРОМУха, ВОДЯНе, ІВАНiвкa, **В'ЮН**кi, ПОМІЧНа, ІВАНiвцi, СТОЯНiвкa, **ВОРОН**iвкa.

Однак репліки Мерва упізнавані й у назвах сіл *Мерва* Вл, *Мервин* Вн, *Мервинці* Вн, *Мервичі* Лв з багатими тематичними контекстами: • *Мерва* Вл ГОРОХiв: ^БУРКАчi; **МАР'ЯН**iвкa!, **ІВАН**iвкa, **МИР**кiв, **МИР**не, ВІЛЬХiвкa, ШИРОКе, СКРИГове, ТЕРЕШКiвцi, **ЖУРАВ**ники, Зборишів, ЗВІНЯЧе, КОЛОДеже, НАТАЛин, ЛЕМЕШiв; • *Мервин* Вн Липовець: ^ЧАГiв; **ЖУРА**ва, **ІВАН**ькi 2, ЗОЗiв, ЗОЗiвкa, ПИЛІПенкове, ЯСЕНКи, ТРОЩа, СТРУТИНкa, БІЛОЗЕРiвкa; • *Мервинці* Вн МОГИЛiв-Под.: **ІВОН**iвкa!, КРИЧанiвкa, **ШЕНДЕР**iвкa, ОЛЕНiвкa, ІРАКЛiвкa, ТУЛiв, ТАРАСiвкa, СКАЛОПІЛЬ, ПЕЛІНiвкa, БІЛЯни, ПИЛІПи; • *Мервичі* Лв Жовквa: **ГІРКАНИ**! Гіркaнське море, **ОПЛІТ**на, **ІВАН**ики, **ІВАН**усі, **ІВАН**ці, **ІОН**ичі, **ДЗЮН**ькi, **КРЕХ**iв 2, **ГЕРУС**и, СТРОНЯТИН, ПередРИМихи, **ВОРОН**iвкa, АРТАСiв, ПИРАТИН, БОЯНець, БИШКiв, ГАЙ, ДОБРО.СИН, ГРИНЧуки, БІЛАНи, СИНьковичі, СОСНини, ЗАВАДи, БУДОКАМ'Янкa; ЗАРУДЦі ^ЗАВАДiв, ЗАШКiв.

Слід контактів з Мервом і Маргіаною дає підстави очікувати появу інших своїх ознак, адже Мерв існував і за часів Дарія, і за грецьких Селевкідів (городище Гявуркала), і за Аршакидів і Сасанідів, і за арабів, і за сельджуків. Поряд з зороастризмом тут були поширені буддизм, маніхейство і християнство (Мервська метрополія від III ст.; зокрема, несторіанство), а згодом іслам.

Найвищого розквіту Мерв досяг у XII ст., коли султан *Санджар* (1084-1157) зробив його столицею держави Сельджукідів. Зруйнований монголами 1221 р., частково відбудований Тимуридами у XV ст. Про те, що й у часи Санджара активні зв'язки з цими землями тривали, свідчать назви селищ в Україні *Старі САНДЖАРИ* і *Нові САНДЖАРИ* (після 1950-х рр. Санжари) Пл, *САНЖАРИ* Хк, руч. *САНЖАРiвкa* у с. *САНЖАРiвкa* Дц, *САНЖАРИха* Чк, б. *САНЖЕРо*ва біля кол. с. *САНДЖАРiвкa* – тепер "Полтавка" Зп Гуляйполе {поблизу с. ТЕМИРiвкa <Тимуриди>}, *САНЖАРo-Терноватка* – Терноватка Хк САХНовщина, *СИНЖЕР* – тепер Жилiвкa Чв Новоселиця. Звернімо увагу: це все у літописні часи, але літопис заповнений переважно князівськими чварами, крім того всі збережені репліки походять з земель степовиків, не контрольованих тоді князівським Києвом: Хк2, Дц, Зп, Пл2, Чк, Чв.

МАСЛівка < maʃl Кв Миронівка: ^Шандра, Зеленьки; • **МАСЛівка** maʃl ^ОБРивка Хс Нова КАХовка м/Р; • **ДубМАСЛівка** Вн Немирів: СОРОКОТЯЖинці, СОРОКОДУБи; • пот. **МАСЛОКРУТ!** у смт Богдан Зк Рахів: КОБИЛецька Поляна, Говерла. Ключовими стали відомости вікі про місцеву вимову ім'я Єгипта у самому Єгипті як [maʃr] (з голосною α), звідки припущення про можливий фаюмський прототип [maʃl].

МАШКАРине U пахл. maʃkar 'ворог': • бол. **МАШКАРине** у с. МИХайлівка Чк Канів: ОРловець, СИНявка, СУШки, ЯБЛУНів; • **МУШКАРів** Тр Борщів: ^МіжГІР'я, ЮР'ЯМпіль, БІЛЬче-ЗОЛОТе; ХУДІївці, ХУДИКівці, БІЛівці, ВОВКівці, ШИШКівці, БУРДЯКІВці, БОРИШКівці, ШЕРШЕНівка, ПИЛАТКівці, ПИЩАтинці, ГОРОШова;

• **MAŠKROV** Cz 33 h3 CERNoTIN; • **MOSKORZew** Pl 154 c3 Kielce: Przybyszow, Rokitno, Zawadow, Polichno, SOSNowiec; • **MOSKURnia** Pl 112 b3 Kalisz: SOKOLow, WRONIawy, CZERNiakow; • **MOSKORZyn** Pl 108 c1 Glogow: ŻUKow, SUCHa, LAGOSZow; • **MOSKORZyn** Pl 46 b1 Stargard Szcz.: ^MORZYCa; ŻUKow, ŻUKowo, UKIERnica; MYSLiborki, ZIEMoMYSL.

***maʃkar enemy, the probable Ir. equivalent of OArām Š'NH = ŠĀNE 'hater' 128¹²; inFrP 14 ~ is the Ir. equivalent of MSN' = MSANNĒ, pt. Pa'el of the same**

Рис. М6. Довідка про пахл. maʃkar 'ворог'

МЕДИНЯ < пахл. mayān [mɔy'n | M tu'n, N miyān] middle; among, between

МЕДОБОРИ. гори < іллір. medu-baris 'міждолинні' [Трубачев 1968, 280].

МЕНА < ?лит. Mėnuo 'місяць'.

МЕРВА < хоронім Мерв, нова назва Маргіани (див. II. **МАР'ЯНІВКА**).

МЕТОНІМІЧНІСТЬ ТОПОНІМІВ. Метонімія – букв. перейменування.

Це семантичний процес, при якому форму мовної одиниці переносять на об'єкт, суміжний з прототипом у просторі, часі, за ознакою атрибуції або причинності: напр., м. **Дніпро** (**біля** р. Дніпро), р. **Змудка** (**колись** жили литовці). Для сприйняття метонімії необхідно знати або хоча б мати уявлення про контекст її початкового застосування. Гіпотетичне знання про ці контексти становить основний зміст реконструйованих історичних ситуацій в ході студій за методом топонімічного контекстування.

МИГАЛки < Μυκάλη (рис. М9).

Репліки прототипу **Μυκάλη** Микале можуть вказувати на ту саму реальність, що й назва с. **Паніванівка** Пл (див. рис. М7). На відміну від неї Мигалки-Микалки в Україні численні:

• **МИГАЛки** Кв Бородянка: МИКУличі, НЕБРАТ, ПИЛИПовичі; • **МИГАЛівці** Вн Бар: ^БІЛичин!!, ЯЛТУшків 2; МАТЕЙКів, ІВАНівці, ПИЛИПі!, ГАЙове, ІВАНовецьке; • **МИГУлин** См Лебедин: ^Березів ЯР, ПАШКине; ПАРФИЛИ, Михайлівка 2, СТАРОнове, ЯРоші, ОПОЛонівка!, ЯСНОпілья, КОРЧани, КАМ'яне, СУПРУни, ВИСТОРОП 2, СОФІївка, КРУТе, БИШКІНь;

• **МИКІЛка** Пл Котельва: ^ЗАЙці; КАМІНне, МИХАЙЛівка! 2, БІЛЬськ! + городище!, ВОРОНИ, ЯЦенки; • **МИКІЛЬськ** ЖТ РОМАНів: ^ГОДиха; ОМИЛЬне, КОРЧівка, КАМІНь, ГОРДІївка, РОМАНівка, МАНІ, БІЛки, ЯБЛУНівка!, гРЕМ'яче, КАМ'янка, ІВАНівщина, ЯСНОгород; • **МИКУлин** Рв Гоща: ^ГОРБів, ДРОЗДів; ГОРБАків, ВОРОНів, ПАШУки, СИМОНів, ЯСне, МИЛЯтин!;

• **МИКУлинці** Вн ЛІТин: ^РІЖок; ГОРБівці, ЯБЛУНівка!, КАМ'янка, СУПРУНів, БІЛОзірка, ІВАНівці, ІВАНопіль, МАТЯШівка; • **МИКУлинці** Тр Тербовля: ^КОНОПківка!, КРИВки; ІВАНівка, Михайлівка; • **МИКУЛівці** Зк Мукачів: КОНОПлівці, ЛОХове, ЯБЛУНів, ГРАБове, ІВАНівці, СОФІЯ, БАБичі;

• **МИХАлин** Рв Березне: ^БАЛашівка; ІВАНівка, БІЛка, КАМ'янка, ТЕКЛівка, ЯЛинівка, ГРУШівка, БІЛЬчаки, ЯБЛУНне!, ЯРинівка, ЯЦьковичі; • **МИХАЛків** ІФ 407 КОЛОМІЯ: ^ЖУКОтин, БОГОРОДичин; ІВАНівка, КАМ'янка, ВОРОНА, МАТЕЇвці, ЗаГАЙпіль, ПИЛИПі, ПідГАЙчики, СЕМАКівці, ЯСінки, БАБ'ЯНка!!; • **МИХАЛківці** Хм 1438 ЯРмолинці: ^ІВАНКівці, Монастирок; ІВАНівка, ЯСЕНівка, КОРНАЧівка; КРУТІ БРОДИ, БАРАНівка; • **МИХАЛкове** Мк 731 КРИВе Озеро: ІВАНівка; • **МИХАЛків** Тр 156 Борщів: ^ГОРОШова; ІВАНе-ПУСТе,

Adj. composé Πανιώνιος épithète d'Apollon, avec Πανιώνιον sanctuaire de tous les Ioniens à Mycale, et le nom de la fête. pl. n. Πανώνια : il est difficile d'appréhender
Mycæle, Μυκάλη, западний отрогъ іонійской гори Мессоґиса, противъ острова Самоса образуєть мысъ Трогидіи (Каваница, по итал. S. Maria). Здѣсь въ морскомъ заливѣ шириною въ 7 стадій побѣждены были персы Леотихидомъ и Ксанеиппомъ въ славной морской битвѣ въ 479 г. до Р. X. Hdt. 9, 96 сл. Ср. также Hom. Il. 2, 869. Hdt. 1, 148. 7, 80. Thuc. 1, 14. 89. 8, 79. Strab. 13, 636.

Panionia, Πανώνια, панегирическій праздникъ 12-ти іоническихъ союзныхъ городовъ на зап. берегу Малой Азии у союзнаго храма Πανιώνιον, близъ Микале (Hdt. 1, 148.), установленный, по Воескh'у, за годъ до первой олимпиады, въ честь геликонскаго Посейдона. Жрецы, приносившіе богу жертвы отъ союза, выбирались изъ гражданъ Приены и назывались βρασιείς. Съ праздникомъ были соединены также состязанія. Strab. 8, 384. Diod. Sic. 15, 49. — Кроме великихъ Паніоній упоминаются и малыя, напр. въ Смирнѣ. Ср. Ionia.

Рис. М7. Про храм Аполлона Паніоніон у Микале

ІВАНків, КРИВче, ПАНівці, ПИЛИПче, ДЗВЕНИгород, БІЛівці, БурдяКІВці, БІЛьче-Золоте; • МИХАЛьче ІФ 206 Городенка: ^БІЛка!, СЕМАКівці; ПередІВАНня!, ВОРОНів, ЯСенів;

• МОКЛ.ЯКИ! Жт 396 ЄМІЛЬчине: ^АПОЛЛОНівка, КАМ'ЯНогірка!; ГОРБове, Березівка, ЯБЛУнець 2, РОГівка, КРИВотин 2, ЯМЕНець, ПОЛОНичеве!, ЯБЛУНівка!, КАМ'ЯНка, СИМОНИ!, СІМАКівка, СТЕПАНівка, ЛЕБІДЬ!, Михайлівка, Синявка; • МОКЛ.ЯКИ! Чг 1051 Прилуки: ^ЛутАЙКи, МОХнівка!; ЯБЛУНівка, вське, ЯРова БІЛещина, КРУТоЯРівка, КАНівщина, ДІДівці, ТОПОЛЯ, СУХОЯРівка, ОНИЩенків! іоніск-.

Існують прізвиська 22 МИКЛ.ЯК! Муха́л, 177 МАКЛ.ЯК!, 1648 МОКЛ.ЯК; 81 МАГЛ.ЯК, 2542 МИГАЛь, 628 ко, 203 юк; 7 МИКОЛ.ЯК.

■ **МИРГОРОД, МИРВОДівка** < Міхрдат.керт 'Ниса', столиця Аршакидів (тепер городище Нова Ниса під Ашгабатом); *Mihr.abad 'селище Митри', пор. пристосоване Mehrabad – назви 24 нп в Ірані.

Лише через 17 століть після завершення Аршакидського періоду історії Перської держави з'явилися умови для його наукового дослідження. Адже про династію Аршакидів, яка вивільнила Іран від грецької влади, вже у X ст. "вдячні нащадки" не знали майже нічого. І це при тому, що "Парфянський період тривав довше, ніж Ахаменідський: на нього припадає майже п'ять століть – з другої половини III ст. до н.е. (відокремлення Парфії від Селевкідів) до першої чверті III ст. н.е. (вивищення й остаточна перемога над останніми парфянськими володарями царів династії Сасанідів). Але пізніша іранська історична традиція ("підредагована" Сасанідами) не зберегла про цей час майже ніяких відомостей" [Зеймаль, 465]. Коли перський поет Фірдоусі у X ст. н.е. писав свою «Книгу царів», усе, що залишилося від пам'яті про парфян, було підсумоване ним так: «Їхні корені й гілки були короткі, то ж і ніхто не може твердити, що минуле їхнє було славетним. Я не чув нічого, крім їхніх імен, і не бачив їх у літописах царів».

Так у черговий раз через цілеспрямовано створену неповноту й однобічність джерел (це нагадує й долю джерел про Київську Русь) "виникло уявлення про «темні віки» в історії Ірану, коли елліністична спадщина опинилася в руках вар-варів-епігонів, а духовна культура переживала занепад. Лише у XX ст. почали з'являтися нові матеріали (передусім археологічні), які зумовили **новий погляд на історію Парфянської держави**" [Зеймаль, 466]. Дотепер розкопані городища парфянського часу у Дура-Европос на Євфраті, у Ктесифоні, Селевкії-на-Тигрі, Хатрі, Гекатомпілі, Старій і Новій Нисі під Ашгабатом (історичний Міхрдат.керт).

Студії відповідного пласту топонімії України розблокувало припущення про те, що топонімічною реплікою ім'я першої столиці парфян Міхрдаткерту [Зеймаль, 466] (букв. 'місто Мітрідата') могла бути слов'янська назва-напівпереклад Миргород. Це сталося остаточно внаслідок усвідомлення можливого зв'язку основ Миргород- і Мирвод-:

• МИРгород Міхр? Пл: р. ХОРОЛ, ХОРОШКИ; ШАХ.ВОРОСТівка Вологез ^КРУГлик!; ПЕРЕДІРІівка ^РАДЧенки, ГРЕМ'Яча 2, БезВОДівка*!, ЗАВОДИще Савад?, ПОЛИВ'Яне!, дМИТРенки, БІлики, ГАСЕНКИ, БІЄве, ШАРКівщина, ДОВГАЛеве, ПАНАСівка, САКАЛівка, р. СУЛА, СОРОЧинці, ВОВНянка, ГАРКУШинці!; • МИРГОРОДи Хк Зміїв: ^КОЛІСники, ОСтРоверхівка; БезПАЛівка!, КОРОПове, КАРПівка, ВОД.ЯХІВка*, ВОДЯне* ^БОРОВА, КИСЛе, СОСнове, ВІЛЬШанка, АРТюхівка, ГОМІльша, БИШКИН, СОКОлове, ГЛИБОка Долина, ДУДКівка, ЖАДАНівка, ДЖГУН, КОСТЯНТівка; • МИРГОРОДка Мк КАЗАНка: ^ЛюбоМИРівка!; ВолодиМИРівка 2?, ДОБРоВІЛЬське, Троїцько-САФОНове! Ктесифон?, ТАРАСівка, СУХОділля, БІЛівське, НовоЧУДНеве, РОМАНівка, ВОЛНа, ТРОЯНка, САДове, ПАНАСівка; • МИРГОРОДщина Пл КОЗельщина: ^КАЛІНівка, ОЛЕНівка 'у'н; ВІЛЬНе 'у'н, МИХайЛівка, БезУГЛівка, СУШки, ВАСИЛівка, БУТенки, БУЛАХи, ОСНАчі, ПАНАСівка, ХОРІШКИ, ЧЕНОКА-ЛІВка, МАНУЙлівка 2, КИСЕЛівка ^ГОВТва, ЛУТовинівка, БУНЯКівка, ШЕПЕЛівка, ШЕВЧЕНКИ.

*Пор. і • р. МИРВОДівка *Mihrabad?! п Удаю п СУЛИ Чг Ічня?: БезВОДівка!, р. БезВОДівка у с. ГОРОДня, ПАРАФіївка!, БАРВінкове! ^БЕРЕЖівка Perzsa? ^ВЕРЕСКуни, ТОМАШівка, ВАСИЛівка, ВІЛЬШана, ТАРАСівка, ІРЖАВець Аршан?, БАРБУРське, ДОВБні.

■ **МИРЧа** < пахл. Міхр + тюрк. ша 'прикм. суфікс'. Див. II. МИРГОРОД. Пор. і гот. M69. Mirica PeN, spodeus or cleric.

■ **МИТРОФАНівка** mihrbān [mtr'p'n | P myhrb'n, N ~] friendly, kind.

■ **МИХИРинці** < пахл. Міхр 'Митра'.

бол. МИХЕРове у с. Тур Вл Ратне; бол. МИХІРиха у с. Черкаси Вл Ковель.; МИХИРинці Хм Теофіполь: НеМИРинці Хм Теофіполь: ^ІЛьківці ^КОЛІСець!; дМИТРівка, БОРЩівка! ^ВАСИЛівка, ОЛІЙники *е- 'у'н!, МЕДИСівка, ТУРівка, МИХНівка, РІДка, БЕРЕЖниці, МИХИРинці!; МИШаРівка Вн 1123; МИШеРине Жт 1414; МИШуРин Ріг! Дп 250.

■ **МИХНівка, МИХУНки** < пахл. *mēhan* [*myhn'* | N ~] home.

• МИХНівці [*myhn'* | N ~] home Пл Лубни: КРУГлик, БАРВІНщина, СНІТин, ОСТАПівка, СТЕПУРІ, ХОРОШки, ШЕРШнівка, ЖДАНИ, БІЇвці; МИХНівка; МИХУНки.

■ **МИШАРівка** Вн < генонім *мишарів* (етнічна група татар у межиріччі Сури й Волги). МИШЕРине Жт, МИШАРівка Вн, МИШУРин Ріг Дп.

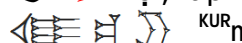
■ **МИШКів** < пахл. *myhk* 'ставка' (шатро володаря в таборі у поході) [Nyberg, 132]. І це при тому, що існує близьке слово **mašk** [*mšk'* | N *maškō*] tent, pavilion.

• пот. МИШКів у с. Рожнів ІФ ІФ:; МИШКів Тр 283; МИШКовичі Жт 1251; МИШКовичі Тр 853; МИЩенки Пл 1937; МИЩенки Хм 897; МИЩенки Хм 1933; р. МИШАК **mašk** [*mšk'* | N *maškō*] tent, pavilion Жт Новогр-Вол.: торф. МИЦЬКівка; р. МИШАК у м. Берислав Хс рц:; яр МИШКів л Комишувахи л Севастянки Міусу:; бол. МИШКове у смт Цумань Вл Ківерці:; торф. МИШЧина Руда біля смт Макарів Кв рц:; торф. МИШКівське біля смт Ємільчине Жт рц:; став МИЩин у с. Мартинівка Чк Канів:; бол. МІЩишине у с. Полапи Вл Любомль:; МІЩанка Од 560; МИШКово-Погорілове Мк 603.

■ **МИШОЛівка** < 1) ?хоронім Єгипту; 2) ?генонім *мишарів*. Збіг прототипів? • МИШолівка Кв КСв; • МИШоловка Кр 1163.

■ **МИШЛЯтичі, МИШАРівка.**

mēš-sār [*myš's'l* | N ~] having a sheep's head (ornament), ознака зв'язку з сасанідами (їхній символ царського добробуту – "царська Хварена" в образі барана [ИДМ, II, 270]). МИШАРівка! Вн 1123; МИШЕРине Жт 1414.

✠ ^{KUR}mi-iš-ru 'Єгипет': Мишерине, Перемишляни – і коромисло. Частковтй збіг прототипів. Спільносемітська назва Єгипту була *msr. Це сучасне ар. مصر *miṣr*, ар. у Єгипті *meṣr*, *maṣr*; гебр. מִצְרַיִם (*Mitzráyim*) і найстаріше аккадс. ^{KUR}mi-iš-ru *miṣru*, співвідносне з *miṣru*/ *miṣirru*/ *miṣaru* 'межа, кордон'. Репліки в Україні – назви з сегментами -МИШЕР-, -МИШЛ-/ -МИСЛ-:

• МИШЕРине *miṣru* Жт ПОПІЛЬня: СУЩанка, ЧЕРНявка 2; • МИШАРівка *miṣru* Вн Теплик: РозСОШа, ПОЛОГи, КАРАБЕЛівка, КУБлич; • МИСЛина *meṣr* Вл КОВель: СТАРий МОСИР *miṣru*!, РадоШИН, СТЕБЛі, ЧЕРКАСи!, РОКИТниця, БІЛин, БІЛашів, ПоГІНьки; • МИСЮРівка Пл ОРЖиця: ХОРОШки, ЛАМАХівщина, ФІЛОНівщина, ЧЕРНета, ЧИРКівка, ВОРОНинці; • МИСЮРівка Хм СТАРА СИНява: ЩЕРБані, ЦИМБАЛівка, ХАРКівці, СЬОМАки, ГРЕЧАни; • МИШУРин Ріг Дп Верхдн: ЗУБОТРЯСівка, КУЩини, БОРОДАївські Хутори. Ці припущення знецінені у світлі прототипу *мишар*, див. II. МИШАРівка.

■ рукав **МИШРИК**. До ар. *mushrik* 'язичник' фонетично дуже близька назві рукава Дніпра *Мишрик* між рр. *Змійка* і *Закопайчиха* Зп [СГУ, 365], яка містить і закономірну після X ст. зміну У > И. Проте назва *Мишрик* мала шанс на дальше пристосування за народною етимологією у вигляді топооснови Меж'річ-. Така основа справді є звичайною в Україні, але вона особливо нелогічна саме у назвах річок (NB), причому історично зафіксовані варіанти майже щоразу вказують на попередню форму основ Мижирич-:

• р. *Межирічка* = МИЖИРИЧка [СГУ, 358] л ТЕТЕРЕва Жт РадоМИШЛЬ: с. Межирічка; ТЕКЛЯнівка, ПОТАШня, САДки, МЕНЬківка манія?, ВІВче, РАївка, РАКовичі; • р. *Межирічка* = МИЖИРИЧка [СГУ, 358] п Псла См Лебедин: с. Межиріч; БУДИлка, ГРАБці, БАСівщина, ГРУНьки, КАРАВАН, ГАРБУЗівка, Зелений ГАЙ, КОРІНне, КУЛИки, ПАРФИли, ШУМИли, ВІДРАдне, ПАДАЛки, МАНьки, КолОМІЙці, РЯБушки, БарАБАШівка, ШИЯни, ЧИЖове, ДРОЗДівщина; • р. *Межирка* = 1786: МИЖИРКА [СГУ, 358] п Откильні Чг Ріпки: ЯВОРці, ВОРОБ'їв, ЛОПАТні, ШУМани, ЧИЖівка, ЧУМАК, БУЯНки, ОЛешня, МАНьки манія, ПІЗНОПАЛИ; • пот. *Межиріччя* = MEZERICZE п Ілемки ІФ Рожнятів: ВІЛЬХівка, КРАСне, ГРАБів, ГРИНьків, РІВня 2, ПОГОРілець, ПОГАР.

■ **МОКРИНИ** < caesar Marcus Opeilius Severus **Macrinus** (217–218).

• бол. МОКРИНИ у с. Зибкове Кр Онуфр: ^ОМЕЛЯнівка! ^ОРИХове; ОМЕЛЬНИК 2, КРУТОЯРівка, МЛИНОк, ДАЧА, КУЦеволівка, ЯСИНуватка; • став МОКРИНА у м. Обухів Кв: ТАЦЕНКИ, ВиТАЧів, МАТЯШівка, ДЕРЕВ'яна, ТРИПІлля, ХАЛЕП'я, КРЕНИчі, ПідГІРці; • МОКРЕНщина Жт Черняхів: ^ПЕКАРщина; ГОРБаша 2, КРУЧЕНець, ЖАДьки, ГОРБулів, ЩЕРБини, ГОЛОВине.

mēxak [*myhk'*] headquarter, the king's tent when the camp of his army is pitched 21⁸⁶. 22¹. – This is the reading of J.–A.

Рис. М8. Довідка про пахл. *myhk'* 'ставка, царський намет'

МОКРЯНИ < usurpation of **Macrianus Major** (circa 259–261).

Прототип ідеально підходить до топооснови Мокрян- групи назв в Україні:

• **МОКРЯНИ** Macrianus Лв Дрогобич: **^ВИННИКИ**; **ОРТИНИЧІ**, **ГАЇ 2**, **ДЕРЕЖИЧІ**, **СТАНИЛЯ**, **ЗАЛОКОТЬ**, **СОЛОНСЬКЕ**, **ПОПЕЛІ**, **ЯСЕНИЦЯ**; • **МОКРЯНКА** Macrianus Хк Красноград: **^ГІРЧАКІВКА**, **ПАЩИНІВКА**; **НАТАЛИНЕ**, **УЛЯНІВКА**, **БЕРЕСТОВЕНЬКА**, **ОЛЕНІВКА**, **ГАДЯЧ**; • р. **МОКРЯНКА** Macrianus Зк Тячів: **РУНЯ**, **СОЛОНЕ**, **КРИЧОВЕ**, **ПРИГІДЬ**; • пот. **МОКРЯНКА** Macrianus Зк Перечин: пот. **ПРИЛУКА**, нива **ПРЕЛУКА**, прот. **ПУПАКОВА Рупіенус?**; • **Вел. МОКРЯНИ** Macrianus Лв Мостиська: **МИШЛЯТИЧІ** **^КОНЮШКИ**; **Малі МОКРЯНИ** Macrianus, **РадоХИНЦІ**, **ШИШОРОВИЧІ**, **ЧЕРНЕВЕ**, **ХОРОСНИЦЯ** (див. ІІ. **ХОРОСТ-**).

МОЛОДИЛІВ < пор. ґотс. *muldan* 'земля'.

МОЛОМОЛИНЦІ Хм < пор. тадж. *молло* 'мулла' + *молитися*.

МОЛОХІВ Тр < ар. *malah* 'моряк'.

МОЛОЧКИ < ар. *malah* 'моряк'.

Основа Латинског Царства утицало је, природно, и на односе у Србији. Дубровачка Република, место дотадашње византиске врховне власти, прима 1205. **млетачку**. Град је задржао своје старо уређење, али му је, ради контроле, кнез увек имао бити **Млечанин**.

• р. **МОЛОЧНІ** Води (від 1475 р.) = **Сют** (Евля Челебі), **Сутень**, **Суть.бой**, пор. с. **МОЛОЧНЕ** у складі с. **Стульневе** Зп Чернігівка: **^КАМ'ЯНКА**; **ПІРЧИНЕ**, **Зелений ЯР**, **КРИЖЧЕНЕ**, **КРАСНЕ**, **Олександрівка**, **ТАРАСІВКА**, **ШИРОКИЙ ЯР**; • став **МОЛОЧКІВСЬКИЙ** у с. **Стетківці** Жт **ЧУДНІВ**: **ЛИХОСІЛКА!**, **БАБУШКИ**, **ГАЛІЇВКА** **галеї**, **ДІДКІВЦІ**, **ДУБИЩЕ**, **МОЛОЧКИ** **^МОТРУНКИ!**, **ТРОЩА**, **РИЖІВ**; • р. **МОЛОЧНА** у с. **ЛОБачів** Кв **Володарс.**: **ЛИХАЧИХА!**, **БЕРЕЗНА**, **БІЛІВКА**, **КОСІВКА**, **ПАРХОМІВКА**, **РОГІЗНА**, **ТАРАСІВКА**, **ГАЙОК** (+ у нп **ТАЙНИЦЯ**, **ГАЛАЙКИ** **галеї** Кв **ТЕПІВ**: **^МОЛОЧНЕ**; **ХМелівка**, **ПОГРЕБИ**, **П'ЯТИГОРИ**, **ОДАЙПІЛЬ**, **РОСІШКИ**, **СКИБИНЦІ**).

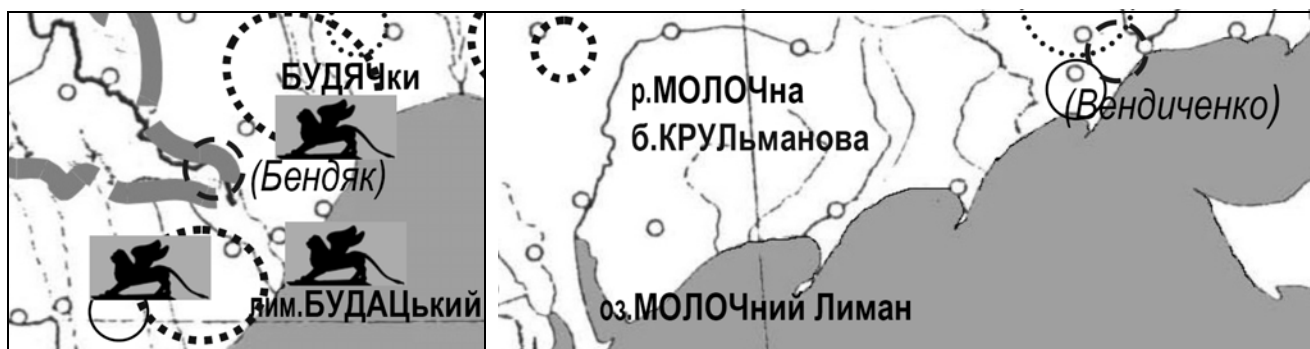

Рис. М9. Імовірний слід Венеції у назвах лиман Будацький, лиман Молочний.

Венеціанські реалії наявні й в інших контекстах: • б. **МОЛОЧНА** л **КІЛЬЧЕНІ** **САМАРИ** Дп **Новомоск.**: б. **БУБЛИКОВА** βύβλος п **ШИРОКОЇ** (31) **САМАРИ** Дніпра; **Олександрія**, **РІВНЕ**, **МАР'ЯНІВКА**, **ЛЕВЕНЦІВКА**, **Зелений ГАЙ**, **Червоний КУТ**, **КЕРНОСІВКА**, **СОКОЛОВЕ**, **ОРЛІВЩИНА**; • пот. **МОЛОЧНИЙ ЗВІР** у с. **СИНЕВИР** Зк **Міжгір'я**: **СУХИЙ**, **КОСІВ** **Верх**, **РЕКІТИ**, **ІЗКИ**, **ЛОЗ.ЯНСЬКИЙ**; • лиман **МОЛОЧНИЙ** у с. **Костянтинівка** Зп **Мелітополь**: **БОРИСІВКА**, **АРАБКА**, **ЯКИМІВКА**, **ЗЕЛЕНЧУК**, **ОЛЕНІВКА**, **СОСНІВКА**, **СЕМЕНІВКА**, **РІВНЕ**; • бол. **МОЛОКИТНИК** у с. **ВорокОМЛе** Вл **Кам-Каш**: **ЛАХІВКА**, **БОРОВНЕ**, **ОЛЕНІНЕ**, **ТЕКЛИНЕ**, **ОЛЕКСАНДРІЯ**, **СОСНІВКА**, **ІВАНОМИСЛЬ**, **ЯМИЩА**;

• р. **МОЛОЧНА** у с. **ПЕКАРІВ** Чг **Сосниця**: р. **БРИТАНІВКА** πρυτάνεις, р. **БОРИШКА** βᾶρις у с. **ВОЛІНКА** (пор. **Воля** дгр. βουλή, дор. βουλά и βωλά, эол. βόλλα 'народні збори'), **КОСТИРІВ** ^р. **МЕРЛЯК** Μερῶν у с. **СИНЮТИН** дслов. стынъ 'вежа, башта', **КНУТИ**; **СЕЛЕЗНІВКА** р. і с.; **ЧОР.НОТ.ИЧІ**, **ФІЛОНІВКА**, **ЯКЛИЧІ**, **КОНЯТИН**, **ҚИРИЇВКА**, **ГАННІВКА**, **РІВЧ.** **ЮРІВКА** у с. **КУПЧИЧІ** Слупт-, **БУТІВКА**, **ЛОЗОВА**, **ДОЛИНСЬКЕ**, **СВІРОК**, **ГАЙ**, **ЗаГРЕБелля**.

Таким чином, – незважаючи на дальшу ерозію топонімів без розуміння їхніх попередніх форм – завдяки збереженим периферійним архаїзмам і потужному історичному контексту інших матеріальних носіїв історичного минулого вдається таки частково відновити втрачену картину і помилятися рідше.

МОНАСТИРЕЦЬ < ім'я власне **Манастрас**.

При вивченні топонімічного сліду допомоги половців у XII ст. своєму землякові **Івану-Асену** у боротьбі з **Візантією** було виявлено двічі пряме сусідство топонімів від основ **Ясен-** і **Монастир**:

• пот. **ЯСЕНОВА!** п БРОНецького п ЧЕХівця у с. **МОНАСТИРЕЦЬ!** (і г. **ЯСИНУВКА**), також пот. **ЯСЕННИКУВАТА** у с. Розтоки ІФ Косів; **СОКОЛІВКА!**, **КУТИ**, **БАБИН**, **БЕРЕЗІВ**, **ШЕПІТ**; • **ЯСНОГОРОД** Жт **РОМАНІВ!**: **МОНАСТИРОК!**, **СИН**ява дслов. стънъ 'вежа, башта'; **ІВАНІВЩИНА**, **ГВІЗДЯРНЯ**, **РОМАНІВКА**, **ЖОВТИЙ БРІД**, **БІЛКИ**, **ПРУТІВКА!**, **БАРТУХА**, **ХИМРИЧ**, **МИКІЛЬСЬК** **МІКЛАГАРД!** **ГОДИХА!**, **КОРЧІВКА**, **ВРУБЛІВКА**, **УЛЯНІВКА**, **ОЛЬШАНКА**, **ВІЛЬХА**, **ОМИЛЬНЕ**, **КОЗАРА2**, **МИРОПІЛЬ!**

Відомо, що проводирем військ "волоха" Івана Асена був половець на ім'я **Манастрас** [Vásáry, 53]. Якщо припустити, що топоніми від основи **Монастир-** є репліками прототипу **Манастрас**, це могло б пояснити, зокрема, **п'ятнадцятикратне** сусідство назв від основ **Вільх-** (волох) і **Монастир**:

• р. **ВІЛЬШИНКА** **вляхи** у с. **МОНАСТИРЕЦЬ** Лв Жидачів: **ВІЛЬХІВЦІ**; • р. **Ковбаска** п **ВІЛЬШИНКИ** **вляхи** у с. **МОНАСТИРЕЦЬ** Лв Стрий: , пот. **ЯСНІВКА** у кол. с. **Вижлів**; • р. **Монастирка** = **МОНАСТИРКА** п **ВІЛЬХІВЦЯ** **вляхи** у с. **Кам'янка** Чв **Сторожинець**: **ЯСЕНІ**, **ПЕТРІВЦІ**; • пот. **МОНАСТИРСЬКИЙ** у с. **Рибники** Тр **Бережани**: **ВІЛЬХОВЕЦЬ** **вляхи**; **ЯСНЕ**; • **ПідМОНАСТИР** Лв **Перемишляни**: **ВОЛОЩИНА** **вляхи**; **ВІЛЬХОВЕЦЬ**, **РОМАНІВ!**; • **МОНАСТИРОК** ІФ **Городенка**: **ВІЛЬХОВЕЦЬ**, **ЯСЕНІВ-ПІЛЬНИЙ**; • **Монастириха** **Манастрас** Тр **Гусятин**: **ВІЛЬХІВЧИК**; • **МОНАСТИРЕЦЬ** **Манастрас** Лв **Самбір**: **ВІЛЬШАНИК**; • **МОНАСТИРОК** Лв **Золочів**: **ВІЛЬШАНКА**; • **МОНАСТИРЕЦЬ**, **Манастрас** Лв **Сколе**: **ВОЛОСЯНКА**; • **МОНАСТИРЕЦЬ** **Манастрас** Зк **Хуст**: **ВІЛЬШАНИ**; • **МОНАСТИРОК** Тр **БОРЩІВ**: **ІВАНКІВ**, **ВІЛЬХОВЕЦЬ**; • **МОНАСТИРИЩЕ** Чг **Ічня**: **ВІЛЬШАНА**; • **МОНАСТИРОК** Вн **Немирів**: **СЕЛЕВІНЦІ**; **КРИКІВЦІ**, **ВІЛЬШАНКА**; • **МОНАСТИРОК** Рв **Острог**: **РОЗВАЖ**; **ВОЛОСКІВЦІ**.

Підсумок. Що ж це за монастирі, які вибірково туляться до реалій половецьких, волоських і болгарських? Це не слід монастирів. Це пам'ять у топонімії України про половецького ватажка **Манастраса**. У детальніше розгорнутих контекстах видно не одне покоління попередніх степовиків: **Копані**, **Буянів**, **Кружики**, **Уніж...**

МОНГОЛІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімичний слід 21-ї і 32-ї історичної епохи) – **гунсько-аварські монголізми** IV ст.: – топоніми **Гуньки**, **Обарів**, **Таборище**, **Тамановичі**, **Онут**, **Ображіївка**; пор. лексичні запозичення **табір**, **жупан**, **холяга**, **холошні**, **пан**, **каган**; **джучидські монголізми** XIII ст. – **Баламутівка**, **Дорогожичі**, **Курінь** Вл, **Кременчук**, **Крим**; пор. лексичні запозичення **чавун**, **пиріг**, **курінь**, **баламут**, **богатир**, **мерин**. Див. II. **ТОЛУКОВИЧІ** Лв.

МОРОЗ- < ір. marz 'кордон'.

Морози Пл2; **иха** Рв; **ів** Хм; **івка** 18 назв; **щина** Пл 2; **ова** Од, **овичі** Вл.

МОРОХОВЕЦЬ Хк < копт. **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin спис.

• **МЕРЕХВА** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Хк Хк: **МОРОХОВЕЦЬ!** **МАРЕ2** **СТРІЛ** **ЛЕЧА!**, **БОРИСІВКА**, **ЛУК'ЯНЦІ**; **ГОРІХОВЕ**, **ХОРОШЕВЕ**, **БАБАІ**, **НЕСТЕРЕНКИ**, **БОБРІВКА**, **РАЙОЛЕНІВКА**, **РОГАНЬ 5**, **ЛЕЛЮКИ 2**, **ЯКОВЛІВКА**, **ЧЕРНЯКИ**, **ЦИРКУНИ?**; **СОРО.КІВКА** **Верх. РОГАНКА**;

<< **МОРОГІВКА** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Жт **Радомишль**: **МЕНЬКІВКА**; **СОСНОВА** **Поляна!**, **РАКОВИЧІ** лат. arcus лук, **РАЧА 2!** лат. arcus лук, **ЖУРАВЛІНКА**, **МІРЧА**, **НЕГРЕБІВКА**; **БІЛА** **КРИНИЦЯ**, **БІЛКА**, **ХОМІВКА**, **БОРЩІВ**, **ЧУДИН**, **ВИХЛЯ**, **ТЕКЛЯНІВКА**, **ЗАБІЛ.ОЧЧЯ**, **БРІД**, **КОТІВКА**, **ФІЛОНІВКА**, **ЛУТІВКА?**, **ІРША**;

• **МОРОКИНЕ** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Хк **Близнюки**: **ВАЛЕР'ЯНІВКА**, **НАСТАСІВКА**, **ЯКИМІВКА**; **РябоКОНІВКА**, **СУХЕ**, **КРИШТОПІВКА**, **ЯКОВІВКА**, **ДОБРОВІЛЛЯ**; • **МОРОЧА** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin См **БІЛОПІЛЛЯ**: **БУБЛИКОВЕ**, **СТЕПАНІВКА**; **СТРІЛЬЦЕВЕ**, **ОМЕЛЬЧЕНКИ**, **САЙ.КОВЕ**, **САМАРА**, **СУШИЛИНЕ**, **ЧОРНЕ**, **ВОРОЖБА**, **РОГІЗНЕ**, **СОРОКИНЕ**, **СИНЯК**, **БАЇХА** печен. пехл. , **ЦИМБАЛІВКА**, **КОТЕНКИ**, **КУТ**, **БІЛАНИ**, **ЛОХНЯ**, **БОБРИК**; • **МОРОЧНЕ** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Рв **Зарічне**: **МУТВИЦЯ**; **ПАРСЬКА**, **ЧЕРНИШ**, **БОРОВО**, **БРОДНИЦЯ**, **КУТИН**, -ок, **КОТИРА**, **НОБЕЛЬ**, **ЛОКНИЦЯ!**, **ЖДАНЬ**, **СЕРНИКИ**, **Олександрове**, **СОЛОМИР**;

• **МОРШИН!** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Лв **СТРИЙ**: **ПИЛА** **Pfelle** < лат. pilum 'стріла': **СТРІЛ** **КІВ**, **СТИНАВА**, **ЛУКОВИЦЯ 2** **ЛОГХН**: /чит. **лонхе**/ (Gk); m. Spear, спис, **ЛАНІВКА**, **КУТИ**, **ЛУГ**, **ЯРУШИЧІ**, **ХРОМОГОРБ** пехл. Ngōm- Рим, Візантія, **ДОБР.ЯНИ**, **ДОБРІВЛЯНИ**;

• **МУРАФА** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Хк **КрасноКУТськ**: **ПИЛ'ВНЯНКА!** лат. pilum 'стріла', **СОРО.КОВЕ**, **ОЛЕНІВСЬКЕ**; **БІЛОУСОВЕ**, **ПАРХОМІВКА**, **ГАРКАВЕЦЬ**, **ДУБЛЯНКА**, **СЕНЬКОВА** **Балка**, **ЛУЧКИ** **ЛОГХН**: /чит. **лонхе**/ (Gk); m. Spear, спис, **ХОДУНАЇВКА**, **КОТЕЛЕВКА**, **СУХОМЛІНІВКА**, **КРАСНИЙ ЯР**, **КАПЛІВКА**, **ПАВЛЮКІВКА**, **ЧЕРНЕЩИНА**, **СИТНИКИ**, **КАМ'ЯНО-ХУТІРСЬКЕ**;

• **МУРАФА** **МАРЕ2**: (184a); m. Spear, javelin Вн **ШАРГОРОД**: **СТРІЛ'НИКИ**, **ЛОПАТИНЦІ**, **СОСНІВКА** **СОӨЄC** m arrow, **КЛЕКОТИНА!** **ЛАКА†** (F) **Ракотіс** [Vycichl, 172], **ЯРОВЕ**, **ЮЛІАМПІЛЬ**, **ГОЛИН.ЧИНЦІ**, **ГИБАЛІВКА**, **СУРОГАТКА**, **САДКІВЦІ**, **ПОКУТИНЕ**, **ПОПЕЛІВКА**, **ВЕРБІВКА**, **ТЕКЛІВКА**, **БАБИНА ДОЛИНА**, **ДУБІНКИ**, **ХОМЕНКИ**;

• **МЕРЕЩів МАРЄЗ**: (184а); м. Spear, javelin Лв Перемишл. Яни: ^ПОЛЮХів!; **ЛАНКИ ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); м. Spear, спис, ЛОНі, ЛОНівка, **КИМИР, ЧЕМЕРинці, ХОМИна, СУХОділ, КАМІНна, БІлка, БРЮХОВичі** Bruchium, БІЛе, КОРОСне, **СІРники, КОПАНь, СВІРЖ, РОМАНів, Під'ЯР.КІВ!**, РозСОХи, СтаниМИР;

• **МЕРЕШор МАРЄЗ**: (184а); м. Spear, javelin Зк Міжгір'я = ВОЛОВець: ГОЛЯТИН, РЕКІТи, КОСів Верх, СИНЕвир, СУХий;

• **МАРУХи МАРЄЗ**: (184а); м. Spear, javelin См Крелевець: ^ПАПкине, СОЛО.МАШине; ЖУКове, ХРЕЩатик, ГРЕЧкине, ЯРОВе, **ЛОКНя**, КАМІНь, ВОРГОЛ, ЗАЗІРки, ДОБРОТове, ТЕРЕХове, ТАРАСівка, ДУБОВичі, ГОРОХове, ЖАБкине, КУБАХОВе *яков-?, ОТРОХове, ХОМЕНКове, МАЛИНове, ГУБАРівщина, РЕУТИнці, СВИДня, ЯРОСлавець;

• **МАРУШівка МАРЄЗ**: (184а); м. Spear, javelin Жт Новоград-Вл = ЗВЯГель: ^БРОНИки, КАМ'ЯНИЙ Майдан; **ЛУЧИця ЛОГХН**: /чит. лонхе/ (Gk); м. Spear, спис, **БРОНИця, ТАЛьКИ, -івка, БОРИСівка, КОРИТИща, ЯВОРівка, ДУБИНки, КИЯНка, КИКОВА, НеМИЛЬНя, Олександрівка, НеСОЛОНь, ДУБЛинки, ПІЩів, ЖЕРЕБИЛівка, КАЛИНівка, СУХОВОля, РОМАНівка, ДЕРАЖня З, КАНУни, КОСЕНів, КАМ'ЯНка, ВЕРШНИця, ВЕРБівка, ЯРУнь;**

• **МАРХалівка МАРЄЗ** (184а) Spear, javelin Кв Васильків: ^ІВАН.КОВичі = ЯН.КОВичі; ГВОЗДів? готс. gazds 'жало, вістря' [Фасмер, I, 399], ЛосяТИН, МалюТЯНка, ЧЕРНЯХІВка;

• **ШАМРАЙка ШЕ.МЕРЕЗ**: vb. To blow with spear Зп Новомикол: ^САДове, КАМ'ЯНка, -увате; ТЕРСЯнка, СОРОЧине, ДУБОВИЙ ГАЙ, НовоКАСЯНівка, ВЕСЕЛИЙ ГАЙ, МИРОПіль, КОСівцево, Зелений ЯР, БРАТЕРське; • **ШАМРАЇвка ШЕ.МЕРЕЗ**: vb. To blow with spear Кв Сквиря: ТЕРЕШКИ, ДУБИНА, СЕЛЕЗЕНівка, РОГІЗна, ПИЩИКИ, ЛАВРИКИ, КОНОНівка; • **ШАМРАЇвка ШЕ.МЕРЕЗ**: vb. To blow with spear Пл РЕШЕТИЛівка: ХРЕЩате, СУХОРАБівка, РозСОХувате, ШКУРУПІївка, ЧЕРНЕЩИНА, БАБИЧІ, КРИВКИ, ТУТАКИ, ШКУРУПІї, ЩЕРБАКИ, КУКОБівка, ЛОБАЧІ, КОРЖівка, ШИШАЦьке, КОНОНИ, ХАРЧЕНКИ, ПІЩАНЕ, ПІЩАНівка, ЛЕВЕНЦівка, СЛІПКИ, ТВЕРДОХЛІБИ;

МОСКАЛІ. МОСКАЛІ Чг; івка См 2, Тр, Хк, Хм4; івшина См; цівка Хк.

МОСТИЩЕ mastōg [mstwɔk'] intoxicated, drunken; пор. і узб. маст п'яний.

• **МОСТИСька Друга** Лв МОСТИСька: ^ВОЛИця; КОСТИВЯТА, ХОРОСНИця, ЗАВАДів, МИШЛЯТИЧІ, БУХОВИЧІ, ПЛЕШЕВИЧІ, КРИСОВИЧІ, ЗОЛ.ОТКОВИЧІ, КОСТ.ИЛЬНИКИ! 'у'п ^КРОП.ИЛЬНИКИ! 'у'п ^ТОП.ИЛЬНИця! 'у'п ^НІГОВИЧІ, ДМИТРОВИЧІ, ЗАВАДА, ВОЛОСТКів, БЕРЕГОВЕ, АРЛАМівська Воля; • **МОСТИЩЕ** Вл Кам-Каш: бол. ПОПЕЛЕВЕ у с. Вел. ОБЗИР, БОРОВНЕ ^ОЛЕНИНЕ, ДОБРЕ, Гута-БОРОВЕНська!, ОЛЬШАНИ, ВОРОКОМЛЕ, СОСНІВКА, ІВАНОМИСЛЬ!, СОШИЧНЕ, ПідБОРОЧчя, ЛАХІВКА; • **МОСТИЩЕ** ІФ КАЛУШ: ^ЗАВАДКА, БОЛОХІВ; КРОПИВНИК, НЕГІВЦІ, МИСЛІВ ^ЯВОРІВКА!. ПідМИХайЛО ^БЕРЕЖНІВЦІ ^ДОБРОВЛЯНИ, ТОМАШІВЦІ; • **МОСТИЩЕ** ІФ ТЛУМАЧІ!: ТАРАСівка, ОЛЕШЦин, ОЛЕША, ів, СУХОділ, ВІЛЬНЕ 'у'п, **ЗОЛота Липа** <zlthwst> Зардошт, **ПОПЕЛІВ!**; • **МОСТИЩЕ** Кв КСв: ^ГОСТОМЕЛЬ, ВОРЗЕЛЬ, ІРПІНЬ; МОЩУН, торф. БезВОДНЯ біля смт ДИМЕР, р. Без_ОДНЯ = BezDONia! у с. ЛІСНИКИ, БІЛОГОРОДКА, ТАРАСівка, щина, **МИРОЦьке, МИШОЛівка, ЯСНОГОРОДНА**; • **МОСТИЩЕ** Кв МАКАРІВ: ПОЧЕПин, НЕБЕЛИця, ЯСНОГОРОДКА, ВІЛЬНЕ ^СОСНІВКА, НовоМИРівка, БЕРЕЗівка, ВОЛОСІНЬ, ГАВРОНЩИНА, БОРІВКА, БИШІВ, КАЛИНівка; • **МОСТИЩЕ** Лв Перемишл. Яни: ЧЕМЕРинці, КИМИР, ВІЛЬХОВЕЦь, СУХОділ. ПЛОСКА, ДОБРЯНИЧІ!, РозСОХи, ЗАДУБИНА, КОРОСне, ВОЛОЩИНА, КОСТЕНІВ, БРЮХОВИЧІ, БОРЩІВ, РІВНА!; • **МОСТИЩЕ** Рв **ЗУЛЬНЯ Рв Володимир**ець: ^КІДРИ; БАЛАХОВИЧІ, БІЛЕ, БЕРЕЗИНА ^КРУГЛЕ, ЗЕЛЕНЕ???, ЖУРАВЛИНЕ, КРИМНЕ, СОШНИКИ, СУХОВОЛЯ, СТЕПАНГОРОД!, БЕРЕЗИНА ^КРУГЛЕ; • **МОСТИЩЕ** См Крелевець: ^ТАРАСівка; ДОБРОТОВЕ, НІЖИНське, ЯРОСлавець, МИРНЕ ^**НеРОВНине! ravan!**, ОБТОВЕ! ^ГУБАРівщина!, **ДЕЙНЕЧине denig!**, АРТЮХОВЕ.

МОСЬПАНОВЕ

marz(o)bān [mlɔpʔn' | N ~] margrave, [warden of the marches.

МОТАШівка Чк < скіф. Матоас Матоас 'Ниж. Дунай' [СГУ, 188; Тищенко 2015, 122]. Також *Матіасове, Матусів, Матюші, Матяші, Матяшеве, Матяшівка* 4 та ін.

Греки називали Дунай Істром, а скіфи мали для Нижнього Дунаю окрему географічну назву – Матоас [СГУ, 188; ЕСЛН, 64]. Готи ходили у свої походи дорогами, вторганими ще скіфами: тому навколо топонімічних ознак готів є звичайними назви-репліки Матоас – МАТУСів Чк Шпола, МАТІАСОВЕ Мк Березанка, МАТЯШІ Пл Зіньків, МОТАШівка Вл Луцьк, МАТЯШівка Кв Обухів і Пл Вел. Багачка, Пл Лубни, МАТЕУШівка Тр Бучач та ін.

• **МОТАШівка** Вл Луцьк: ^БРИЩе! Priscus; **КОРШів, КОРШ**овець слн. **kraški** 'з Карсту', АНТОНівка, ОМЕЛЯНИК, РОВАНЦІ, СЬОМАКИ, ЛИЩЕ, ВЕРБАїв, ОДЕРАДИ, ПідГАЙЦІ, СТРУМівка!, РаДОМИШЛЬ, БАРВІНОК, ВИГУРИЧІ; • **МАТЯШівка** Кв Обухів: ^ГУСАЧівка; р. **КРАСна, КРАСне 2, КРАСна** Слобідка, ТРИПІЛЛЯ, ХАЛЕП'я, став МОКРИНА у м. Обухів, **ТАЦЕНКИ, ВИТАЧів, ДЕРЕВ'ЯНА, КРЕНИЧІ, ПідГІРЦІ, ЖУКІВЦІ, КОПАЧів**; • колодязь **МАТЯШів** у с. Черемошне Вл Ковель: р. **КОРОСТ**янка у с. Любитів, **КРАС**новоля, **КРАС**ноДУБ'я, **УГЛИ!**

Oglej!, **_ГУЛІВ**ка **Oglej**, **КОЛОДН**иця Claudianus, **КОЛОДЯЖ**не Claudianus, **МЕЛЪН**иця, РОКИТниця, ВОРОна, СИТовичі, **МОСИР** 2, КРИЧевичі, ВЕРБка, ДРОЗДні, ДОРОТИще, ГРЕДЬки, ПідЛІСи, ЗЕЛЕНА; • **МАТЯС**ове Мк Березанка: ^**ЛИМАН**ське, СОЛОНці; **КРАС**не, **КРАС**нопілля, Червоний **ПОДІЛ** *крас-, КРУТОЯРка, МАЛАХове, **ПОПІЛЬ**не, АНАТОЛІвка, **ЛИМА**ни, ЯБЛУня, ЖУРІВка, ГЛИБоке; • **МАТЯШ**ево Дц ДОБРОпілля: ^**КРАС**но**ПОДІЛ**ля, **КРАС**ноярське; ГРУЗЬке 2р, ЗЕЛЕНе, КОПТеве, КУЧЕРів ЯР!, ГУЛІве, **ЛИМАН**!; (див. ІІ. Поди); • **МАТЯШ**і Пл Зіньків: ^ЗАЙці, КОСЯки; СІВЕРІНІвка ^СОКОЛівщина, **ПИЛИП**енки, ПерелІСки!; прот. **КРАС**ківка! слн. **kras**, **КОРЕЩ**ина! нім. **Karst**, **kraški**!, ВІНТЕНці, ДАМАСКИ, прот. Не**ЦВІТ**ай!, **ЦВІТ**ове Florianus? ^БІРки ^**ТРОЯН**івка!, р. **ТАРАПУН**ька Trebonian Gallus?, ЛАГОДИ, БАРАНівщина, р. ДОМАНський, р. КАНІївка, ДУБ'ЯНщина, ПАЦУЛи, яр ГЛИБОкий, р. **ГРУЗЬ**ка ГОВТва, МАНЬки, МАНІлівка, **ШИНГАР**іївка Е *Pj-**šy-n-ff** С **СУННАР**ω **Var.**: Psenhyris Kato ("The lake of Horos") - Shenaro - **Sinaru** (Arabic), **ШКУРПЕЛ**И scarabaeus; • **МАТЯШ**івка Вн Літин: ^Іванопіль; **КРАС**носілка, **ЛИСОГІР**ка!, БІЛОЗІРка, ПідЛІСне, СУПРУНів!, ПЕНЬКівка, ЯБЛУНівка, ЖУРАВне, ЛІСне, ІСКРиня?, СОКОЛівка, АНТОНівка, ГОРБівці, ВЕРБівка, БІРків, **БАГР**инівці ар. бахр!; • **МАТЯШ**івка Пл Вел. Багачка: **КРАС**нюки ^ПОДіл; ОЛЕФРи, СКИБівщина, СОЛОНці, КУТ, КРУЧА, БІРки, САІ, РОКИТа, ГРЯНЧИХа, ПідЛУки, БУти ^**ДАЦ**ЕНки, СУРЖки, **ПИЛИП**енки, ГАРНОКУТ *крас-?, БУТова Долина; • **МАТЮШ**і Кв БЦ: ВЕРБова, ОСТРійки, АНТОНівка 2, ДРОЗДИ, КРАСне, ТОМІЛівка, СОРОКОТяги, ЧЕРКАС 2р, ГЛИБОЧка, ПИЛИПча, ТРУШки, ЩЕРБаки, ЯБЛУНівка, СКВІРка Sfirka?; • **МАТУС**ів Чк Шпола: АНТОНівка, КОРОТине, ЖУРАВка, Веселий КУТ, ІСКРене?!, КРИМки, МЕЖІГІРка, МАСЛове, СИГНАївка *синг-, ТЕРЕШки; • **МАТЯШ**івка Пл Лубни: ^БАРВІНщина, КРЕМ'Янка; ЧУДНівці, КАРПИлівка, ЗАОРА, ПУТИВка+, П'ЯТИГІРці, ТЕРНИ, БРОВАРки, РЕМівка, СОЛОНИця, ТЕРНівщина, ХОРОШки, КРУТИЙ Берег; • **МАТЕУШ**івка Тр Бучач: ^ДОБРОполе; ПИЛЯва, ВЕРБ'ЯТИН!, ПідЛІСся, РІПинці, ЦВІТова, СОКОЛів, ЛІЩанці, НАБЕРЕЖне, ЗАЛІЩИки, ЯБЛУНівка; • **МАТИШ**івка Од Роздільна: ^АНТОНівка, КАМ'Янка; **ЛИМАН**ське, КАРПівка, ЩЕРбанка; • пот. **МАТАЧ**івська Ріка на присілку **МАТАЧ**ів с. ІЗКИ Зк Міжгір'я (=ВОЛОВЕ): ГОРБ, РЕКІТИ, Верх. **БИСТР**ий, ПИЛИПець, ЗаГОРБ; пот. МЛИННИК біля ІМШАді, прис. с. Негровець; пот. МУРІНчин, МОХНАТий, пот. НЕСТЕРовець. пот. ОНТРОСа *отруш?, пот. ПИЛИПчик, пот. ПИШКІНЬ = Пишконь у с. Синевир, г. ПІСКОНЯ; пот. ПІСКАва [СГУ, 422].

МОТИЖИН < пахл. **mādiyān** [m'tyɟ'n | N ~] mare лошиця. • **МОТИЖИ**Н Кв Макарів: КОПИЛів, ГАВРОНщина, ЛИШНЯ, МАР'ЯНівка, СОСНівка, ЯБЛУНівка.

МОХНАч < фінік. *маханата* місто, укріплення; істор. Палермо. **МОХНА**Те Льв, ин Чг, **МОХНАЧ** Хк 2, Чк, **МОХНАЧ**і Чг, ка Жт. • бол. **МОХНА**ч у с. **МОХНА**чка Жт Попільня: ^БІЛки; **МА** **КАР**івка!, ЯБЛУНівка, ЧЕРНЯвка, СОКОЛів БРІД, ПАРИПСИ, ПІСКИ, СОКІЛЬча, **МИШЕР**ине!, СУЩанка.

МОШКІвці < пахл. **mašk** [mšk' | N *maškō*] tent, pavilion. • **МОШКІ**вці ІФ КАЛУШ: ПІДГІРки, ЗАВАДка, ЗАВІЙ, МИСЛів, ТОМАШівці; • **МОШКІ**вка Жт Жт: КОДня, ТАРАСівка, ДЕНИШі, ПОКОСТівка; • **МОШКІ**вка Жт КОРОСТень: ^КРАСНОГІРка; КРАСНОпіль, КРАСНОсілка, ІВАНопіль, ВОРОНЕве, МЕДИНівка, СУШки.

МРИги < ?дег.   mri 'run aground of ship'.

Дотепер не раз траплялися репліки від прототипу копт. **zawru** 'витягати корабель на берег' (основи Горош-, Оріш-). Давньоєгипетська мала кілька синонімів для позначення цього процесу (НА run aground of ship =   aq). У топонімії України збереглися окремі репліки прототипу   mri 'run aground of ship':

• **МРИ**ги ?дег.   mri 'run aground of ship' Кв КСв: МРІЯ   mri 'run aground of ship'; р. ВИХРИЦЯ   wxyt 'верф' у с. ГОСТОМЕЛЬ, оз. ХУДОРовець   xnti 'sail upstream' біля с. НИЖча ДУБЕЧня; оз. КУТУРове Топило біля с. ЛЮТІж, **КМИТ**ів ЯР на ТАТАРці у Києві ^вул. БАГГОВУТівська ?дег. **BAAWT** 'мужність'; ПОЛОВецька, НАГІРна, СТАРА Поляна, г. ЮРХовиця, ЛУК'ЯНівська, **ШИШ**кинський пров.; ВИШгород, ХОТ.ЯНівка;

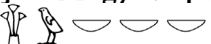
• пот. МРЕЄ   mri 'run aground of ship' у смт Верховина ІФ = ЖЕБ'є: **ХОРО**цєве HwrS **витягати корабель на берег** ^БІЛобЕРІЗка, **ГОЛО**шина HwrS, пот. ХУД.ЯК   xnti 'sail upstream' + Яків п МАТВІївського ОБОРОТного БІЛОї Річки ДІДУШкової Річки ЧОРНОго Черемошу у с. ГОЛОВИ ^пот. ЛИХОГУЗ (gws (709b) пісня, співати) ^ЧОРНа Річка; пот. СТЕФУЛенський ?ставла (Gk; Lat) Stable, posting station, стайня, поштова станція у смт ЖЕБ'є, пот. ЛЕЛЬКів у с. СТЕБнів; ТОПІльче, ПереХРЕСне, БЕРЕЖниця, КРИВОРІВня, КРИВОпілля, КРАСНОілі, УСТЕРіки, ЯБЛУниця;

МРИН 1) дегип.   mryn 'сирійський воїн'; 2) дегип.   mryn Syrian magnate, **Babyl. marianni** [Gardiner, 569]. • р. **МРИ**нка у с. **МРИ**Н Чг Ніжин: КУНАШівка, ЧЕРНЯХІВка, ТАЛАЛАївка, КОВТУНівка, ХОМине, ХОМівка; • р. **МРАН**ь   mryn 'сирійський воїн' п Лугані Лг (пор. і прізви. Мрінский, Мринський);

N

НАБОКів Чк

nibēg [npyk' | N niwē] writing, scripture, book.

НАБУТів < Нзв nbwt 'егейці'.

Егейські острови мали в давньоєгипетській мові спеціальну назву – nbwt. Їхні мешканці звалися Нзв nbwt. Про теперішній стан наукових знань вузького кола фахівців з цієї проблеми дає уявлення такий матеріал. 1987 р. єгиптолог і еллініст М. Бернал оприлюднив книгу Black Athena "Чорна Афіна", де виклав всебічно аргументовані докази на користь афроазійських коренів формування грецької культури. Ця книга започаткувала запеклі дебати, але була визнана і перекладена низкою вегікулярних мов світу – німецькою, італійською, іспанською, французькою, шведською, грецькою, японською. Цікавий для нас термін наведений тут на с. 46 у зв'язку з війнами царя Тутмоса I:

"...Тутмос твердить, що він "об'єднав Дев'ять Луків, острови посеред Wzd wr Великої Зеленої, Нзв nbwt і повсталі іноземні країни". Звідси стає очевидним, що єгипетська морська експедиція – а ми знаємо, що у цей час Єгипет мав флот – плавала до Егейських островів. Назва Wzd wr (Велика Зелень) здавна означало 'море', але у часи Нового Царства звузило значення до Середземного і, зокрема, Егейського моря.

Вираз Нзв nbwt (За Островами) з'являється ще у III тис. до н.е. у Текстах Пірамід. Єгиптолог А. Гардінер вважав його "достатнім для опису Егейського Моря". З ним не погоджувався інший єгиптолог і фахівець з єгипто-егейських відносин Ж. Веркуттер. Він твердив, що така ідентифікація неможлива, адже передбачає наявність у єгиптян надто складних знань з географії у часи, коли було створено більшу частину Текстів Пірамід, тобто у IV тис. до н.е. Я не маю сумнівів у тому, що єгиптяни додинастичного часу мали загальні знання з географії. Можливо, справді, значення цього терміна було привнесене з пізнішого часу порівняно з тим, коли написано Тексти Пірамід (кінець Давнього Царства). Однак з інших фактів, викладених у частині III, видно, що єгипетські офіційні особи знали про Егейський світ" [Bernal 1987, 46–47].

По 14 роках з'явилося авторське продовження книги – "Black Athena Writes Back: Martin Bernal Responds to His Critics". Зокрема, у нарисі 2 частини I "Відповідь О'Коннору" М. Бернал так полемізує з видатним єгиптологом:

"Я переконаний, що гіксоси відіграли видатну роль у впровадженні західносемітської та єгипетської цивілізації в Егейському світі. Поява гіксосів на островах Егейського моря наприкінці XVIII ст. до н.е. супроводжують нові артефакти і техніки: сирійська зброя, а саме колісничі, мечі, складені луки; техніка емалі нієлло, графічні теми гіксосів, зокрема, крилаті сфінкси і грифони, символи критської і мікенської царської влади.

Що б там не було, настінні розписи з Тіри не залишають сумнівів у тому, що кикладське суспільство XVII ст. до н.е. було розшарованим і поліетнічним. Що більше, навіть якщо не приймати висновок К. Поллінджера-Фостера про те, що корабельне свято на Тірі було різновидом єгипетської царської церемонії Хеб Сед, залишається безсумнівним, що фрески зображують суспільство, просякнуте єгипетськими впливами. Уточнена дата виверження вулкану на Тірі – 1628 р. до н.е. – позбавляє підстав припущення про те, що цей вплив був наслідком впливу Рах Аегуртіаса у Східному Середземномор'ї XV-XIV ст. до н.е.

О'Коннор висловив сумнів про ранній вжиток терміна Нзв nbwt для позначення Егейських островів. Гардінер, який раніше визнавав вираз "навколо або за островами" як "достатній для опису Егейського моря", згодом під впливом мінімалізму Ж. Веркутера змінив позицію. Веркутер вважав абсурдною думку про те, що єгиптяни Давнього Царства могли мати уявлення про такі віддалені краї. Однак єгипетські речі того часу, знайдені на Криті і деінде в Егейському світі, як і значні іригаційні системи та зерносховища єгипетського типу в археологічних пам'ятках часів Ранньої Еллади, свідчать, що ця думка не така вже й абсурдна (BA II: 133–146).

Коли я припускаю можливість зв'язків цариці Аххотпе з Нзв nbwt мешканцями Егейських островів, я, знову ж-таки, приєднуюся до висновків довгої низки вчених. Однак тепер я згоден з О'Коннором у тому, що вона навряд чи сама походила з островів (с. 55). Її активна роль у війні проти гіксосів, відображена у тексті Карнацької стели, свідчить на користь того, що вона не була іноземкою. З іншого боку, очевидність її зв'язків з Егейським світом спирається не лише на твердження зі

стели, що вона була "Господинею берегів Нзв nbwt". Ця очевидність впливає з критського стилю її прикрас. Ще переконливішим є відкриття М. Бітаком мінойських розписів не лише у споруді гіксосів Тель ед Даба'а, але також у ранньому палаці XVIII династії, побудованому поверх гіксоських укріплень. Що більше, вони включають зображення грифонів, яких егейці пов'язували саме з владою цариці.

З написів впливає, що Аххотпе мала велику владу за часів правління свого сина Ахмоса і ймовірно також після нього. Таким чином, палац цілком міг бути її власністю. Це істотно збільшує імовірність її зв'язків з Егейським світом, а також дає реальність підставам для її твердження про те, що всі Нзв nbwt їй служили" [Bernal 2001, 48–49].

Серед топонімів-реплік в Україні бездоганно відповідає прототипу nbwt основа ойконіма НАБУТів Чк: • НАБУТів Нзв nbwt 'егейці', nbwt 'Егейські острови' Чк КОРСУнь-Ш: ^НеТЕРЕБка, САХНівка, ТАРАСівське; СУХиня, ШЕНДЕРівка, ЯБЛУНівка, ЛИСТвин, НеХВОРОЩ, ТАРАЩа, СИТНИки, ГЛУШки, ВИГРАїв, СТЕБлів.

Інші репліки зберегли менше звукового матеріалу прототипу:

• НЕБИТівка nbwt 'Егейські острови' кут смт МИРОНівка [SG, VII, 44] Кв: ^Олександрівка; ХОДОРів, ДУДАРі, МАСЛівка, БУКРИН 2, МАКЕДОНИ, ШАНДРА, ТАРАСівка, КОРИТИще; • ур. НАВОДничі = НЕВОДичі nbwt 'Егейські острови' Кв КСв: р. НЕХОВна!..у смт ДИМЕР ^КАМЕНка, РИКУнь ^р. ПЕХОВка = РЕКша; СОВки ^ур. ПРОНІВщина; ДУДки, ВИШгород, БІЛОГОРОДка, БОБРИця, БУЧА, ХМільна, ГНАТівка, ЖУКин, НЕГРАШі, СУВИД, ВОРОНьківка, СИНЯК, ПІРнове, ВОРОПАїв, СУХОлуччя, ХОДОСівка, ШПИТЬки;

• НЕПЕДівка nbwt 'Егейські острови' Вн КОЗЯТИН: ^ГУРівці; ПУСТОха, САМгородок, ПУЗИРки, СЕТринівка, СОШАнське, КОРДИШівка, КОРИТУвата, ЗОЗулинці, МАХАРИНці, ДУБові МАХАРИНці, МУХувата, ВЕРБолози, БІЛОпілля, ЧЕРНИчки; • НАПАДівка nbwt 'Егейські острови' Хм Старокостянтинів: ^БЕРЕЗне, ВЕРБівочка, БУТівці; КРУЧА, РАШТівка, ЧЕРНЯТИН 2, ОРИХівка, Волиця-КЕРЕКЕШина, ЯРЕМичі (пор. ЯХРЕМенки Хк) ^ІРШики, ЗЕЛЕНці ^ГУБЧА, ГРОМівка, ВОРОНківці, ГРИБЕНинка, ПОПІВці, САМчики, САМчиці, САХНівці, МАХАРИНці, ЖАБче, ЧОРНА; • НАПАДівка nbwt 'Егейські острови' Вн Липовець: ^ВІКЕНТІївка; ОЧИТків, ПОПІВка, ГОРДІївка, ТРОЩа, РОСОША, КОБИЛЬня, Олександрівка, ЗОЗів, ЗОЗівка, СИВАківці, ТЕКЛИНівка, СТРУТИНка, ПРИЛУКА, МЕРВИН, БІЛ.ОЗЕРівка;

• НАПАДівка nbwt 'Егейські острови' Тр ЛАНівці: ^СИНівці, БОРСуки: КАРНАЧівка!, БІЛОЗІрка, ЖУКівці, БЕРЕЖанка, ОРИШківці, ВАНЖУЛИ, КОРОСТОВА, КУТиска, ВЕРБовець, ВЕРЕЩаки, ВИШгородок, ГРИБОВА, ЗЕЛЕНА КРИНИЦЯ, СНІГУРівка;

• пор. Больше-НАБАТов nbwt 'Егейські острови' РФ Волг.: на Ниж. Дону; (за картою Шуберта, арк. 24-22 Калач 1880:) б. НАБАТов, б. Ремиев, Верх. РЕКОТИно, Сред. РЕКОТИно (тепер Береславка), оз. БУРЛАЦкое, р. ЧЕРВленая.

Пор. також • НАПАДово nbwt 'Егейські острови' Молд.: р. ДНІСТЕР, КАМЕНка; • НАПУТново nbwt 'Егейські острови' РФ Владим. 17в Костерево: р. Пекша, р. Клязьма; СУШнево, БРАТонез.

 НАВАРІЯ Ль < 1) узб. невара онук; 3) ісп. Navarra; 2) італ. Novara.

 НАГАЧІВ Ль < каз.

нагашы родичі з боку матері (!).
• НАГАЧів Ль ЯВОРів: ^СЕМІРівка, ЛІПівка; ШАВАРі, САЛАШі, ЧОВГині, ЯСНиська, ТУРИЧА, КАЛІНівка, КОЖИчі, ВАКУЛИ, НЕМИРів. Див. II. НОГАЧІВКА Хм 969, НАГАЧів Ль 1914, прізви. НАГАШ.

 НАДТОЧІЇ Хк, єве

См < пахл. nūd'tk' селище + -чи- суф. прикм.

 став **НАЗАРЕНІВ**

(Nazarene 'Назаретський' тобто християнський: пор. в Худуд-аль-Алам: "17. Християнізовані слов'яни (al-Saqāliba al-mutanassira)") у с. Новолутківка Кр Добровелич.: ^Олександр-АКАЦАТове, КРИКУНка, ЯРОВе, ТРОЯНИ, ПОПІВка. Пор. і с. НО-ЗДРИще Жт, Ноздрівка Лг; також м. Назрань на Кавказі. Є і пот. Назарат ІФ Косів

 НАРБУТівка < прізви. лит. Narbut. Село Нарбутівка См Глухів (тут був маєток художника Г. Нарбута); хутір Нарбут Жт Овруч (рис. Н1).

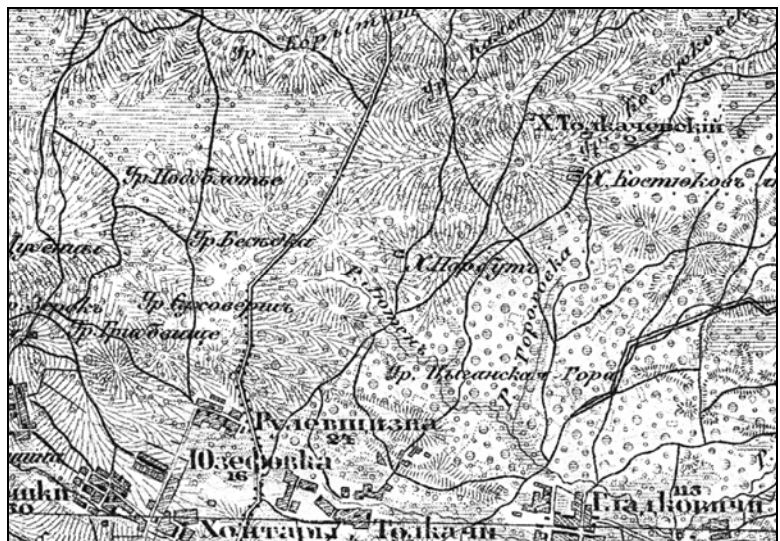

Рис. Н1. Хутір Нарбут біля с. Гладковичі Жт Овруч

також м. Назрань на Кавказі. Є і пот. Назарат ІФ Косів

■ **НАСТАШка** < пахл. ānāstag [ˈnˈstɕ] зруйнований, ānāstih руйнування.

Освоївши нову пізнавальну ситуацію, легше переходити до інших результативних розв'язків. Прикладом може бути народна етимологія ойконіма *Насташка* Кв, закостеніла від часу її запису Л. Похилевичем: за браком кращого він не вагався впроваджувати до краєзнавства поряд з науковими фактами фольклорні етіологічні легенди. У його переказі історія назви *Насташка* виглядає так: "У цей час дають знати громаді, що перша сільська красуня, дівчина Насташка (Анастасія), втопилася, купаючися в річці, тоді званій Жигалкою. "Нехай же буде річка і село Насташка" – вирішила громада. Але нові насташці передавали нащадкам про колишню назву їхнього місця Китайгород" [Похилевич, 413].

Це пояснення наївне і, річ ясна, не спирається на жодні документальні свідчення. Натомість для фронтального вивчення топонімічної системи Тарашанського району Кв важливими є факти збережених у тексті легенди старих назв *Жигалка* (слов. жегл- плавати зі сканд.) та *Китайгород* (імовірно, від ар. **Qaṭay**sfūn (قطيسفون) 'Ктесифон') – у зв'язку з іншим арабізмом, старою назвою села цього ж району Лісовичі – *Самбір* (ар. у Єгипті *санабар* 'смола').

Дальший контекстуальний крок – припущення про те, що прототипом назви *Насташка* могло бути синхронічне з часом перебування арабів і плавби по смолу пахлав. **اناستاج** ānāstag [ˈnˈstɕ] = ānāst, spoilt, destroyed. При цьому з'ясовується, що основа Настах- відома і деінде, а отже, на ті назви не настачишся Насташок: **НАСТАШка** Кв, **НАСТАШине** ІФ, **НАСТАХівське** Рв, р-ще **НАСТЕЧине** у с. Тубільці Чк; яр **НЕСТУКай** у с. **НЕСТУКай**ка Лг ^ліс **НЕСТУКАЙ**ка, **НЕСТЮК**и Лв, яр **НЕСТУК**аний у бас. Деркулу.

■ **НАФТулівка** Хм – класичний приклад contradictio in obiecto у топонімії. Ніщо не дає підстав припускати тут у минулому якісь виходи чи видобуток нафти. Причина такої назви села може бути суто мовна і критися в сенсі пахлавійського **naft** [npt] | = M, N ~] moist, damp; naphtha. Місце комусь здалося багnistим. На карті Шуберта назва села – Навтуловка.

■ **НЕ-** виглядає заперечною морфемою у топонімах:

НеБРАТ (на карті Шуберта – НеБРОД); р. НеВОЧинка (тюрк. ок стріла); бол. НеГОДянка (етн. гот); НеДРИГайлів (1650: Drihalow; авест. *дригу* 'бідний побожний зороастрієць'); НеЖИЛів (жил-); НеЖУРИНА (жур-); НеКРЕМЕНне (монг. *кермен* фортеця); б. НеКРИТівська (топонім Creta Крит); оз. НеКРУТ (Greut-); НеМОРОЖ (пахл. marz 'кордон', maraG лука, моріг); яр НеМИШЛЯ Хк Хк (Мишл- Єгипет); НеПОРОТове (furat), НеРУБайка (руб-); р. НеСВИЩа (Svith-); Нелени (**anērān** [ˈnˈyːlˈnˈ] non-Eran, the world beyond Eran); НеСОЛОНЬ (Солунь); НеМИЛЯнка (Aemilian-); НеТЕЧА; НеХВОРОЩа (дгерм. *xurstiz* 'ліс'); НеХРИСТівка (Христ-); НеЦВІТай; НеЧУЙки (гідронім Чуй).

Натомість Не- є частиною основи у назвах: Небелівка (Fanebal?), Невицьке, Невірків (кирг. *небере*, узб. *невара* онук), НеМИРів (каз. *немере* онук), Негровець (рум. *неагра* чорний), р. Некрашиха (Nau-crahis порт у Єгипті); р. Немия/ Немига, Неplatине, р. _Непрець (Дніпр-), Нервач, Нестерівка (ім'я особи), яр Нетязний (Хк), Нехайки? Див. ІІ. ПО-, ПЕРЕ-.

■ **НЕВІРків** < 1) каз. *немере*, кирг. *небере*, узб. *невара* онук; 2) лат. Nevirnum 'Невер', м. Nevers на березі Луари, у гирлі р. Nièvre.

• **НЕВІРівка** Neverno (монета каролінзька) Жт Володарськ-Вл: ^ГРАБівка; СУХоволя, КРУК, МАР'ЯНівка, КОРИТище, ОЛІШівка, КРАСноГІрка, КАЛІНівка, ПоРОМівка, КРАСнорічка, **НЕБІЖ** Neverno (монета меровінзька), БОРОВА, ГРАБняк, ТОРЧин, СКОЛОБів, ДАВІДівка, ЄМИЛівка, Човнова, **КРАЇ**вщина ^ІВАНівка ^ОМЕЛівка ^ШАДУра ^ЯБЛУНівка, ГАЦЬківка;

• **НЕВІР** Вл Любешів: ^бол. **ПУ**тище! ^По**ГУЛ**.Янка!! ^Г_ЛУШа!!; р. **ПАД**нівська!, ур. **ПАД**ніво у с. Зарудчі, р. **КОРОСТ**.Янка у с. Люб'язь, ХУТомир, р. РозСОХа = Круwіса у с. ГІрки, ЛЮБОТИН, МУКОШин, **ГРЕЧ**ища, ЗАЛІЗниця, УГРИНичі, ЦИР, р. ЦИР = ЦЮР = **БРЕЩ**а!, ЛАХВичі, БІрки, рук. Під**ВЕРБ**ка у с. СВАЛовичі; р. ГІрки п **БРЕЩ**і = Сарни, р. **ГРЕЧ**ицька у с. ШЛАПань, прот. КРУТа, р. КРЕМЕНиця = КРИМиниця ?*Крим + Ян?, р. **Кулчанка** п **СКОМОРОХ**и, р. ОДРИНська!, р. СВОРОТівка = ЧИР;

• **НІВЕРка** Хм Кам-Под: ^ШУСТівці, ЧорноКОзинці; • **НЕВІРків** Рв КОРЕЦЬ: ^ЖОРНівка; **КОРИСТ**ь!, **ГОЛІЧ**івка!!, ГВІЗДів, **Самостріли**, р. РЕВуха у с. **ХАРАЛУГ**!!!, **ФРАНКО**піль!!!, **ДЕРМАН**ка!!, ІВАНівка, СТОВПин, р. СУХий Ріг у с. КОЛОВЕРТИ, ЗАЛІЗниця, ЖАДКівка, КАЛІНівка, **ГОЛОВ**ниця, **КОЛОДІ**ївка!; р. **ВОРОБ**'івка, **ГЛИБОЧанка**, КУТ.Янка (на ній і КУНів Рв Здолб.), ЛУБ'Янка = Szczrbierz, **НЕВАЖ**а = **НЕВАШ** Neverno (монета меровінзька) у с. Устя, ур. СТАВА! staua! у с. Мала Совпа, руч. СТОРОЖовий у с. СТОРОЖів,

• вдсп. **НЕдоВІРка** у с. Лука Лв Золочів: ПідЛІСся, БОРТків, ВІЛЬШАниця 2, ГОЛОГІрки, ВОРОНЯки, ГОЛОГОРИ, **ОБЕРТ**асів?, ЗОЗулі, ТРОСТянець, КРАСносільці, ПІДГІР'я, Червоне, БОНИшин, ЗАЛІСся. У бургундській мові турбувати *detorber*.

■ **НеДРИГайлів** См < авест. *drigu* 'бідний побожний зороастрієць' (М. Бойс). На карті 1650 р. Г. де Боплана ім'я міста – Drigalow.

КАТЕРИНІвка, ЧЕРНИШки, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, ПідприГОри, ТАРАСівка, СІРенки, СІРобаБине, КОЛОМІЙці, МАНЬки, ЧИЖове, ГРУШево, ШИЯни, ФІЛОНівщина.

• ур. **НИКРОШІ** Nigrash < Naucratis під с. Жупанівка (з 1-км карти) Жт Коростень: **БЕРЕЗівка**, **ГОРЩИК!** **ΖΩΡΩ**, **Ζερω-**: (70ба); To run (ship) aground; р. **ВИСТР.УБИЦЯ** (**ΖΙΣΤΑΥΡ-** + **αβ**) бас. УЖа у с. САРНовичі **^р.** ВУШиця; р. **СТРУБИця!** л **ОЛЕШІ** (Alashia 'Kipr) п УЖа, р. БІЛка у с. СУШки, торф. **БЕРВЕНське** 'парфен-/ **очерт-**: (489а); vi. To send, ВИГів; бол. БУВАЛЛе боуле/ **βύβλος** біля с. ІСКОРОСТЬ, торф. **ЯМИНЕцьке**, бол. **ЯМне** біля с. КОВАЛІ; КОВБАЩИНА Kobasa **БЕРЕЗневе**, р. **САЙка** **Σαί** у с. УШОмир, САНТАрка; бол. В'ЮНні біля с. БЕХИ, БІЛка, СОКОРИКИ **Σακοορε**, **ІВАНОПІЛЬ** (iwnw- + polis), **КРАСнопіль**, **КРАСНОГІРка**, р. **КРАШівня**, ЧИГІРІ, ГРАБИ, **ОЛЕКСАНДРівка!**, ГОРБачі; р. **СИНявка** у с. **СИНГАІ** дслов. стынъ 'вежа, башта' + **Ζαε pole, mast** **НеМИРівка**, ШАТрище; бол. СИВА ЛОЗа Siwa човни до Сиви у с. Кожухівка; р. ГНИЛУШа; БУЛАХівка, ВИНарівка, МИХАЙЛівка **ПЛЕШіївка**; р. **ЖАБіч** у с. ЖАБ.ОЧ, **ЖОЛОБ**кова у с. **ЗЛОБИЧІ** (не саліб, а жолоб) **^р.** ЗЛОБич п ХОЛОСні, ЗАЙчик п ШЕСТеня, р. **КОРОЩа** у с. **СТАРИКИ**, КОСТИРІВня, КОТешня, ОЧКАСівка = **ОТ.КАСУ**вка, **САРЕМський** **сермн v. σωρημ** - Wanderer, р. ХРИПачівка, б. ШЕВЧиха Sebek? у с. БІЛка.

На аналогічні обставини може вказувати і пара основ Некрас- ~ Перехрест-:

• р. **НЕКРАСівка** Кг Світловодськ: НАПРАСівка! *крас-, ПереХРЕСТівка = **ΖΙΣΤΑΥΡ-**?, Онове, СЕМИГІР'я, В'ЯЗівка, БУГРуватка, ВЕСЕЛе, ЯРемівка **ЧЕРНИКівка**, БАБичівка.

• пот. **НАКРАСів** = **Nekrazsów** від с. КОБИЛОВОЛОКИ Тр ТЕРЕБовля: **КОНОП**ківка **Κάνωπος**, ПАПІРНя, **ГОВИЛів** 2, **ТЮТ**ьків, ЗАРВАНИця, **СЕМИК**івці, СОРОЦьке, СУЩин, БОРИЧівка, КРИВки, ВЕРБівці, ВЕСЕЛівка, ГАЙворонка NT φόρον = forum, ГУМніська, ПідГАЙчики, **СЕМЕНІВ**, ХМелівка, СОСнів; + Тр Чортків: СОКИРИнці, БІЛа, **СЕМАК**івці, РИДОДУБИ, КАЛІНІВщина, БІлий Потік, БІЛобожниця, КОСів, КРИВеньке, **СИНЯК**ове дслов. стынъ 'вежа, башта' + 'Ιαχός 'грек' 'вежа грецька', **СВИД**ова, АНТОНів, РОСОХач, КРИВоЛУка, ЧОРНОКінці, ШМАНЬківці 2.

Зауважено основу Некраш- також і в Білорусі (там же і прізви. Некрашэвіч): • **АШМЯНы** щМОУН Ву: БЕЛковщина, -евичи, **НЕКРАШ.УНИ**, **ЗаОЗЕРцы**, р. АШМЯНка, **VEZIONis** пор. Вязьнка, **СУШИ**шки, **BUTRIMONYS** Lt [Тищенко 2016].

НЕЛЕНИ См < 1) пахл. **nērang** [**nylng** | N ~] incantation, charm, spell; 2) пахл. **anērān** [**'n'y'l'n'**] non-Eran, the world beyond Eran.

НЕМЕНКА < Неманичі.

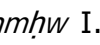
НЕМЕНка Вн Іллінці: МОРОЗівка; БІЛки, ЧОРТоря, РОМАНОВО-Хутір, ОРАТів, ТАРАСівка, КРИЧинці, ІВАНівка. КОПІївка, КИТАЙгород. ОСИчна *-н-, СТРИЖаків. СИНАРна, ЯКУБівка;

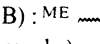
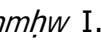
У **1196 році** **Неманя** зрікся престолу на користь свого сина **Стефана** и прийняв чернецтво. Після смерті (**1199 рік**) він був включений до лику святих. Його подвиги й заслуги як засновника Сербської держави були уславлені сербською церквою, що зміцнило авторитет правлячої у Сербії династії Неманичів^[22].

НЕМИГА <

nmhw, **PEMZE**, **LEMZH** 'вільний'.

Хто ж суди все-таки припливав – єгипетські чиновники? Раби? "Веслярі-робітники" (єгипетське слово **argw** справді сполучає ці значення)? Передусім, варто вникнути в підсумок теперішніх наукових знань про цю групу лексем по столітніх пізнавальних зусиллях європейської науки (рис. Н3):

"**PEMZE** (S), **PEMZE** (B), **LEMZH** (F) прикм. 'вільний' ж. р. **PMZH** (S), **PEMZH** (B), мн. **PEMZEY** (S), **PEMZHOU** (B): ^{ME} **nmhw** I. бідний, скромний (антонім **wr** великий), громадянин (антонім чиновник); II. сирота (бідний, людина з бідної верстви, городянин) (WB II 268, 4-8), у демотичних текстах **nmh** вільний (E 219)... Про розвиток **nmh** > **rmh** див. P. Lacau, Sur le égyptien devenant **r** en copte // Recueil Champollion. Paris, 1923, p. 721-722. Іменник походить з дієслова **nmh** 1. бути бідним (ант. **wsr** могутній); 2. бути кволим (про здоров'я); 3. з **hr** працювати; 4. бути сиротою; 5. бути удовою.

PMZE (S), **PEMZE** (B), **LEMZH** (F) adj. «libre» f. **PMZH** (S), **PEMZH** (B), pl. **PEMZEY** (S), **PEMZHOU** (B): ^{ME} **nmhw** I. le «pauvre, humble» (opp. **wr** le «grand»), «citoyen» (opp. **fonctionnaire**), II. «orphelin» (*der Arme, Geringe, der Mann aus niederem Stande, Bürger; Waise*) (WB II 268,4-8), dém. **nmh** «libre» (*frei*) (E 219), comp. Sir H. THOMPSON, JEA 26, 1941, 74-75). La forme féminine est **PMZH** (S) = **nmhyu.t** «citoyenne» (*Bürgerin*) (WB II 9-10), aussi comme **nmhyu.t n.t niw.t** «citoyenne de la ville» (*titre*). Pour le développement **nmh**: **rmh** voir P. LACAU, Sur le égyptien devenant **r** en copte. Recueil Champollion. Paris 1923, p. 721-2. Le nom provient du verbe **nmh** 1. «être pauvre» (opp. **wsr** «puissant»); 2. «être misérable» (*santé*); 3. avec **hr** «travailler»; 4. «être orphelin»; 5. «être veuve»? (WB II 268,11-16).

Le glissement de sens *dessine toute une évolution sociale*. D'abord le mot désigne *l'homme privé (nmhw)* par opposition à la classe dirigeante. Par la suite le terme acquiert le sens d'une *position privilégié* par rapport aux esclaves.

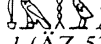

SPiegelberg, **nmhw** **PMZE** «frei». *Demotische Miscellen, no. 1* (AZ 53, 1917, 116-117), présente une

Рис. Н2. Довідка про вільних людей [Nycihl, 175]

Зміщення сенсу свідчить про цілу епоху суспільної еволюції. Спочатку слово означало приватну особу (*nmhw*) на відміну від панівного класу. Згодом воно набуло значення привілейованого становища стосовно рабів" [Vycihl, 175].

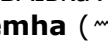
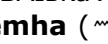
І от виявляється, фази того прадавнього і цілком екзотичного для нас звукового розвитку "N > R" (!!) потрапили з догрецького Єгипту в догрецьку Україну і збережені тут донині у репліках – р. **Немига** Чг, р. **Немия** = **Нѣмга** Вн ~ **Римиги** Пл:

• р. **НЕМИГА!** (*nmhw* 'вільний') п РосСОХи Десни у с. **КОНЯТИН** Чг СОСНИця: рук. ЧЕПЕЛиха $\chi\epsilon\pi\rho$: (827a); f. Farmstead, hamlet 'селянська садиба, хутір?' у с. **ЗАГРЕБЕЛля**, р. **СЕЛЕЗнівка** $\sigma\epsilon\lambda\acute{\iota}\delta\epsilon\varsigma$ у с. **СЕЛЕЗнівка**, р. **БРИТАН**івка $\beta\rho\upsilon\tau\acute{\alpha}\nu\epsilon\iota\varsigma$, р. **БОРИШ**ка $\beta\acute{\alpha}\rho\iota\varsigma$ у с. **ВОЛ**инка! (пор. др.

βουλή, др. **βουλά** и **βωλά**, зол. **βόλλα**

'народні збори?'), **КОСТИР**ів ^р. **МЕРляк** $\mu\epsilon\rho\acute{\omicron}\nu$ у с. **СИНЮТин** $\text{\AA}\gamma\acute{\iota}\omicron\upsilon\sigma\epsilon\nu\omicron\upsilon\theta\iota\omicron\upsilon\ \mu\omicron\nu\alpha\sigma\tau\acute{\eta}\rho\iota\omicron\nu$, КНУТИ, р. **МОЛОЧ**на у с. **ПЕКАР**ів; **ЧОРНОТ**.ичі, **ФІЛОН**івка, **ЯКЛ**ичі, **КИРИ**івка, **ГАНН**івка, рівч. **ЮР**івка у с. **КУПЧ**ичі Єгупт-, **БУТ**івка, **ЛОЗ**ова, **ГАПШ**ківка $\Theta \square \square \curvearrowright \chi\rho\varsigma$ бойова сокира, р. **СВІР**ка л **Убеді** Десни у с. **СВІР**ок, **ГАЙ!**; прот. **ПРИЖ**; прот. **ПРУД**ка, бол. **ПРУД**ище (частина бол. **ІЛЬ**Менове), руч. **РУД**ки, р. **СПЕР**ша = **СПЕРЖ**ъ, р. **ДЕМ**енка і р. **БУЄ**са у с. **Авді**івка = **ХАВД**ѣвка ^руч. **ДРАГИЛ**ів, р. **БУЛДИЖ**а п **КОБИЛ**ки, р. **ВАСА**Новець у с. **БУТ**івка, р. **ВИЖ**івка = **Вѣж**овка, р. **ВЕРБ**ка, б. **ДІГТ**ярна у с. **КОЗ**ляничі, ур. **ДОМ**ниця, р. **ЖУРА**вець, р. **ЖУРАХ**івка, р. **ЖУРЖ**і, руч. **ІВАН**ча, руч. **КИСТЕР**, руч. **КОНОП**лянка, р. **ЛОС**ка, р. **ЛУТ**ава, р. **МУРАВ**ійка, р. і с. **МУР**івка;

• р. **НЕМИЯ** = XVII ст. **Nemha** (*nmhw* 'вільний'), **Нѣмга** (*nmhw* 'вільний') у с. **НЕМИЯ** Вн Могилів-Под: р. **ТРОП**ова у с. **ТРОП**ове, **ХОНЬК**івці, **ТЕКЛ**івка, **ЧЕРН**івці, **ЮРК**івці, **ІВОН**івка, **КРИЧ**анівка, **КОНЕ**Ва, **ІРАКЛ**івка, **ЖЕРЕБ**илівка, **ШЕНДЕР**івка, **ОЛЕН**івка, **КУКАВ**ка, **КРИШТО**фівка, **БІЛ**яни, **БАБ**чинці; пот. **ОЗАР**инець п **Немиї**, р. **РУД**ка у с. **МОЇ**вка (кут **Руд**ка), р. **СЕРЕБР**ія = **ДЖУГЛАЙ**, **ДЖАГЛУЙ**, р. **СУХ**ий Потік, р. **ДЕР**ла, р. **ЙОРЖ**ина, р. **ВЕНДИЧ**анка п **Немиї**, р. **ЖВАН**, р. **КАРАЄ**ць, р. **КОТЛУБАЇ**вка л **Дністра**:

• (та сама) р. **НЕМИЯ** = XVII ст. **Nemha** (*nmhw* 'вільний'), **Нѣмга** (*nmhw* 'вільний') у с. **КОПАЙ**город Вн Бар: ^**ШИП**инки; **БУЦ**ні $\beta\omega\tau\epsilon$ Battle array, war; **ГАЙ**ове, **КИЯН**івка, **МАНЬ**Ківці, **ПОП**івці ^**ВЕРЕШ**ки, **ТЕРЕШ**ки, **МУРАШ**ка, **СЕМЕН**ки, **ХОДА**ки, **ЧЕМЕРИС**ьке; р. **ПОП**ова у с. **ВАСЮТ**инці; р. **КАЛИ**нка;

• **НЕМЯ**ч Ль **БРОД**и: ^**ДУД**ин, **ГОРБ**анівка, **ПОП**івці, **ШПАК**и; **КУТ**и, **БОРДУЛ**яки, **СУХ**оволя, **ЧЕРН**иця, **БІЛ**явці, **ТРІШ**уки, **СУХ**одоли, **СУХ**ота, **ГАЇ**, **ВИД**ра, **ЧЕПЕЛ**і, **КУТ**ище, **ГРИМАЛ**івка, **ПідКАМІ**нь;

• р. **НЕМЕЛ**янка = **НЕМИЛ**янка = **НеМИСЛ**янка! п **ВЕРШ**ниці = **ВЕРЕШ**ниці **Случі** ЖТ **Новогр-Вл**: **НЕМИЛ**ьня; торф. **НЕМИЛ**янківське; • р. **НЕМИЛ**ьня у нп **ІЛЬМ**івка Чг **Городня**: р. **ОТКІЛ**ьня $\alpha\tau - + \kappa\omicron\lambda$ v. $\chi\omega\lambda$ - To return; **АТКІЛ**ьня; • р. **НЕМИЛ**ьня ЖТ **Ємільчине** і с. **НЕМИЛ**ьня ЖТ **Новогр-Вл**: ^**КИКОВ**а!; **БОРИС**івка, **КРОП**ивня, **КАРП**илівка, **МАРУШ**івка, **КИЯН**ка, **СУХ**оволя, **НеСОЛОН**ь, **НовозЕЛЕН**е, **УЖ**ачин; • **НЕМИЛ**ів Ль **РАДЕХ**ів: **ОПЛИЦ**ьке, **КУТ**и, **РадВАН**ці.

Відома єдина репліка форми з ротацізмом **РЕМЗНОУ**:

• **РИМИГ**и **РЕМЗНОУ** вільні Пл **ШИШ**аки: ^**ЗОЗ**улі, **БІЛ**аші, **РАЇ**вка; **ЧОРНОБАЇ!**, **СОСН**івка, **ЯР**еськи 2, **КИРПОТ**івка, **КРИВОРУЧ**ки, **ГНАТ**енки, **ПриШИБ**, **ЯРОШ**і, **ЖУК**ова **Балка**, **ГРЕБЕН**яки, **ВОРОНЯН**щина, **РОМАН**ки, **САМАР**и, **ПЕЛАГЕ**ївка, **БАРАН**івка, **ЯКОВ**енщина-**ГОР**ова, **ЧЕРНИШ**івка, **БАБ**ичі, **ХОДОС**иха, **ЛЕГЕИД**и?

Наведена у В. Виціхля **фаюмська** форма слова з **ламбдацизмом** **ΛΕΜΖΗ** (F) істотно змінює пошукову ситуацію в цій темі, змушуючи вперше за багато років поставити під сумнів робочу гіпотезу про лат. *limes* як прототип основи **Лемеш**-:

• р. **ЛЕМИШ** **ΛΕΜΖΗ** (F) 'вільний' у с. **ЛИП**ники ЖТ **ЛУГ**ини: ^**МАЛАХ**івка!; **ОСТАП**и!, **ПУТИ**ловичі; • **ЛЕМЕШ**і Чг **КОЗ**елець: ^**ШАЛОЙК**и!, **ШАП**ихи; **ОТРОХ**и, **ДИМЕР**ка, **ПАРХИМ**ів, **ЧЕМЕР**, **КІПТ**і; • **ЛЕМЕШ**і ЖТ **Бердич**ів: ^**РАЙ**городок; **СИНГА**ївка; • **ЛЕМЕШ**ів Вл **ГОРОХ**ів: **ЖУК**овець, **МИСЛ**ині, **ЗЕЛЕН**е, **ЖАБ**че, **ЗаГАЇ**; • **ЛЕМЕШ**івка Вн **Калині**вка: ^**РАЙ**ки; **ЧЕРН**ятин, **ХОМУТ**инці; • **ЛЕМЕШ**івка Кв **ЯГОТ**ин: ^**ГЕНЗЕР**івка; **СОТ**никівка, **РОКИТ**не, **КОПТ**евичівка, **ХУДОБ**івщина; • **ЛЕМЕШ**івка Чг **Городня**: **ГОРОШ**ківка, **ЗЕЛЕН**е, **ПЕКУР**івка, **КОНОТОП**; • **ЛЕМИШ**ине Хк **Золоч**ів: **РОГОЗ**янка, **ОРІШ**анка, **РозСОХ**увате; • **ЛЕМЕШ**инське Зп Зп: ^**ІВАН**город!; • **ЛЕМИШ**иха Чк

Немига, и, ж., р., пр. Россохи п. Десни л. Дніпра, с. Конятин Сосницьк. р-ну Чернігівськ. обл.; **Немига** (Машт., Дн., 2С6; 1966, МЕ).

Немия, -ійі, ж.; р., л. Дністра (КРУ, 49); смт Копайгород Барськ. р-ну, гирло біля с. **Немия** Могилів-Подільськ. р-ну Вінницьк. обл.; XVII ст., **Nemha**, **Нѣмга** (Ляск., 12); **Немия** (Подр. Подол.); **Nemija**, **Niemija**, **Niemuja** (SG, VII, 89, 10); **Нѣ-мія** (Сем., II, 716); **Nemia** (Машт., ДБ, 27); **Немия** (WRG, III, 395); **Нимія** (ОКІМ).

Рис. НЗ. Довідка про гідронім **Немига** [СГУ, 385]

НІЖин, див. II. Низи?

НІМЕЦЬКІ ҐЕРМАНІЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 38-ї історичної епохи) – XVI / XVIII ст.: *дах, фах, льох, друк, рахунок, дякувати, мусити, рятувати, гвалт, смак, скарб, дріт* та ін.; топоніми – Асканія-Нова, Ленінталь, Лемберг⁺, р. ШЛЯМарка та ін. Виявлені у XIX ст. і пізніше. Історичним середовищем, у якому ця група ґерманізмів з'явилася в українській мові, було включення України до теренів дії Маґдебурзького права, а можливо і торговельні зв'язки з ґанзейськими містами.

НОВОРозівка Зп, Од < Новруз.

НОГАЧівка < каз. *наґашы* родичі з боку матері! • **НОГАЧівка** Хм Славута: ^АСЬОМаки, ДЯТИлівка; ^ГАННОпіль, ХОРОСТОк, **ІВАНІВ**ка, ЖУКІВ, МАРАЧівка, ПУЗИРки, КИЛІКІїв, **БАЧМАН**івка ^АРОМАНИНИ, **ШАТЕР**ники, КУТки, ПОЛЯНЬ, ХОРОВиця, УЛАШАнівка, ХОНЯКв, ХОРОВець, ТАШки. Див. II. *НАГАЧІВ*, прізви. *НАГАШ*.

НОРець < ?мансі Нёр, Нёр 'Урал', власне, 'камінь' [Мурзаев, 579]. Через мову комі це слово набуло у топонімах форми *нар* [Мурзаев, 393 з посиланням на словн. Лыткин, Гуляев].

Іншомовне нар-закономірно відповідає укр. нор-. Контексти з назвами від основи Камін'якраз і можуть правити за доказ того, що репліки Камінь вказують на прототип Камінь 'Урал':

• р. **НОРець** = Нурець у с. Бране Поле Кв Богуслав: р. **КАМЕН**ка = **КАМЕН**на у м. Богуслав, р. **РЕПІ**ка! Ріфейські гори, р. РЕП'ЯХ = РЕП'ЯШок, пот. Роз**СОХУВА**Тий; б. **ТОПИЛО**! Тобол, ВІЛЬХовець, БОРОДАні, ІВАНівка, ІСАЙки, МЕДвин, САВАРка, РозКОПАНці, СОФІЙка; • пот. **НОРецький** у с. Микуличин ІФ Надвірна: пот. **КАМЕН**ястий пробій, пот. **КАМ'ЯН**ий **ІВАН**овик, пот. **КАМ'ЯН**истий, пот. **КАМ'ЯН**ка, р. **Червона*** Руда, пот. **Червоний*** Потік, пот. Черлений*, р. Чорна **РозСІШ**!, пот. ДОБРОМИРецький, КАПЛивець, ПереРІСЛЬ, пот. КОЗАРка і кут КОЗАРки у с. Пасічна; • р. **НОРин**ка у с. **МОШК**івка! Жт Коростень: ^А**КРАСНОГІР**ка!; **КАМ'ЯНА ГОРА** ^АСУШки, **КРАСНО**піль, **КРАСНО**сілка; • пот. **НОРа** у нп НИЖня РОЖанка Льв СКОЛе: **КАМ'ЯН**ка!, МЕЖИБРОДИ, ВОЛОСЯНка, КОРЧин ^АКРУШельниця, **РоСОХ**ач! ^АСУХий Потік, ТУХОЛЬка **Топал**, ТУХЛЯ ^АЛИБОХОРА; • пот. **НОРа** у с. Михальча Чв Сторожинець: **КАМ'ЯНА**, **КРАСНО**ІЛЬськ!, Ст. **КРАСНО**ШОРА, БУДенець, МЕЖИРіччя!, КОСТИнці, ЯСЕНи, ЖАДова 2; • р. **НІР**ниця = НОРниця у с. Велике Чв Вижниця: пот. **КАМ'ЯН**ий у с. Черешенька, пот. **КАМ'ЯН**истий і р. КОРОСТОва у с. Дол. Шепіт; пот. **НОРа** у с. Луківці; **ВОВЧ**инець, **ВАХ**нівці; • р. **ПоНУР**ка у **КАМ'ЯНСЬК**ій с/Р Зп Василівка: р. **НОР**ова п ЯНчокраку, пор. кол. с. **НОР**ове!; • р. **ПОНУР**ка у с. **КАМІНЬ**! См Кролевець: **ДЕ**ИНЕЧине, **НІЖ**инське, **ПодІ**лове, **МАРУХ**и Марв, **РЕТ**ик, **Червона*** Гірка, **БІЛО**гриве, **ГРЕЧ**кине, **ВОРГО**ль, **КАЛАШ**никова, **ДОБРО**тове, **МОСТ**ище, **ГУБА**Рівкщина, **РЕУТ**инці **Рефт**!, **ТУЛ**Иголове, **МИР**не, **НЕР**овнине; • р. **НОР**ин і **НОР**инці Жт Народичі: ^АМАР'ЯНівка; Рудня-**КАМ'ЯН**ка ^АСЕВЕРівка! ^АРоз**СОХ**івське, **Червоне***, **СУХ**арівка!, **ДОРОГИНЬ** 2, **ВІЛЬ**хова, **БРОД**ник; • р. **НОР**ин і **НОР**инськ Жт **ОВРУЧ** *Обруч: ^АМОЩаниця; **КАМІНЬ**, **КАМ'ЯН**івка, **БАРВІН**кове, ^АПОЛОХачів, **МОЖА**ри, **КРАСН**осілка, **Червон***осілка, **ЗаКУ**сили, **ІЛ**лімка, **СТОВ**Пичне, **ДЕРКА**чі, **КОРЧ**івка, **СОСН**івка, **ОЛЕКСАНДРИ**, **ДЕ**Лета!, **СИРК**івщина; • **ПоНО**ра Хм Славута: ^АХОНЯКів; р. **НІР**ка у с. Клепачі, **НАРА**івка, **КАМ'ЯН**ка, ТАШки, **НОГАЧ**івка!, **ЯБЛУН**івка. **МИРУТ**ин, **ПЛОС**ка, **МУХА**Рів **мишарі**!, **УЛЯ**нівка!, **КРАСН**остав, **КРАСН**осілка, **ІВАН**івка, **ХОРОСТ**ок, **СОСН**івка, **БЕРЕЗ**Дів; • стр. **ПоНО**ра у с. ПриПУТні Хм Ізяслав: ^АНеЧАївка, **БІ**леве; **КАМ'ЯН**ка, **ІВАН**івка ^АСОШне, **СОХ**ужинці, **БІЛО**городка, **БІЛО**ТИН, **ДОРОГО**Ща, **КОМИ**ні, **БІЛ**ижинці, **БІЛЬ**чин 2, **УЛЯ**нівка, **САХ**нівці, **ВЛАША**нівка, **УЛЯ**нівка, **МИР**не, **ТЕЛ**іженці, **ТОПО**ри 2; **РЕВУХ**а **Рефт**; • р. **ПоНО**ра Рв Дубно\Млинів: **КАМ'ЯНА** Верба, **КАМ'ЯН**иця, **МИРО**ГОЩа 2, **БУДА**РАЖ, **ПЛОС**ка, **СОСН**івка; \ **КРАС**не, **ДОБРА**ТИН, **ВОВК**овії, **УЛЯ**нівка, **ОХМАТ**ків, **БУД**и, **МОШК**ів. **АРШ**ичин, **МЕЖИ**Річчя, **ТОПІ**лля;

• р. **НОР**иця у с. Галаганівка (кол. **НОР**иця) Чг Семенівка: **КРАСН**і Лози, **КРАСН**ий **Городок**!, **Червоний*** **Гай**, **ТОПО**лівка, **ТУР**ове, **ВІЛЬ**хівка, **ІВАН**івка, **ПАР**ня, **Олек**сандрівка, **БАРА**нівка, **ВІЛЬ**шанка, **УЛЯ**нівське, **ЧОР**ний Ріг; • **НОР**цівка Хк **БАЛА**клія: ^АМИРна Долина!; **Червона*** Гірка, яр **НУР**ів; **НУР**ове ^АТЕПлянка і б. **ТЕП**лянка, **БОРОДО**ЯРське, **ВІЛЬХУВАТ**ка, **БЕРЕСТ**янки, **МАКА**Рівка, **ПЛОСКО**ЯРка, **АСІ**ївка, **ВОВЧ**ий Яр, **ЯВІР**ське, **П'ЯТИ**ГІРське; • р. **Нірка** = **НОР**ка Хм Теофіполь: р. **НІР**чак у с. Кунча; р. **НОРець** Горині; **МАР'ЯН**івка, **Червоне***, **Червона*** **Дубина**, **ТУР**івка, **ТРОЯН**івка, **КОТЮРЖ**инці, **КАРАБІ**ївка, **ВОРОН**івці, **ІЛЬ**ківці, **НовоІВАН**івка, **МИХИР**инці **мишарі**!, **ОРД**инці, **ВОВК**івці!, **ШИБ**ена, **УЛЯ**нове; • **НОР**иця Чг **Короп**: **КРАСН**опілля!, **Червоне***, **СОХ**ачі, **БУД**ище, **ІВАН**ьків, **БОРЗ**ЕНців, **ПоНО**риця, **ПоКО**шичі, **РАЙ**городок; • р. **НУРець** = Juszkow Roh л Цицилії **Гнилого** Тікичу **СИН**юхи Кв **СТАВИ**ще: р. і с. **КРАС**илівка, **Червоне***, р. **Торч**;

ПоНири РФ **Курс**: **ПоНАР**инка!; **КАМЕН**ець, **КРАСНО**е, **КРАСНА**я **ГОР**ка, **ПереСУХ**а2, **ОЛЬХОВАТ**ка, **ЮД**инка, **Алек**сандровка, **Вавило**новка, **УДЕРЕ**во ^АБАХМАТские **Выселки**, **КОСОР**Жа, **СелиВАН**ово, **РОГОЗ**инка, **МАРФ**инка. **ІВУРИ**Ково.

НУЙНо < нойон

千戸 (цзяньху)

Алем. 520

НУЙНо (нойон) Вл Кам-Каш: ^АОлекса^ндрія; **СОСН**івка, **ІВАН**омисль, **ТЕК**лине, **ДОБ**Ре, **КАРП**илівка, **РадоШ**инка, **ОЛЕН**ине, **ПідЦИР**'я, **СОШ**ичне, **ТОБО**ли, **ХОТЕШ**ів, **КАТУШ**, **ЧЕРЧ**е, **ЛАХІВ**ка, **ЯМи**ща.

НУТКова Слобода, НУДиже 1) [⊗] nwt town [Toth, 6]; 2) уз. нутқ мова.

ОБАРИНЦІ < літоп. *обри* 'авари'.

У фольклорних записах з Галичини: "Обре, Обре, сховайся добре", також "Обри, Обри, схуйте сї добре, бо я лиху волю маю, пси по полю розпускаю: пуц! бери!". Примітка І. Франка: "Мабуть, натяк на пл[ем'я] Обрів" – Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Т. II, вип. II. – Львів, 1908. – С. 465 [цит. за СЛН, 94].

Н.О. Галич чула від своєї бабусі фразу для з гри дітей у піжмурки (кінець XIX ст.): "Кобре, кобре, ховайся добре" (с. М. Березянка Кв Тараща, 1950-і рр.).

• **ОБАРІВ** Рв Рв: **СТАВ**ки; **ШПАН**ів, ІВАНичі, УГлище; р. ОМЕЛЯНівка, ЖИЛЬЖанка; • **ОБАРИНЦІ** 1947 Тр Вел. ГлибОчок: **ПІЛЬ**ці; **ОБРУЧ**івка *abar- + ці, **КОРЧ**унок, ІВАНів, ківці, КАЛІНівка, ПРОНЯтин, ВОРОБІівка, СЕРЕДИнці, МАЛАШівці; • **ОВРУЧ!** = літоп. Въручий *abar- + ці ЖТ: ГУНичі, МОЖАри, крин. **КОРОСТ**ецька у кол. с. Данилівка, БОРУТИНе;

• **ОБРАЖ**Івка *abar + жі См Шостка: **КРАСУ**лине; кут. **ОБІРОК!** у с. Клишки, **ВОВ**на, ЛІСне, ЗаЛІСся, ГУДівщина, СОЛОТВИН, КАЛІНовець; р. РАТУШна п Івоту; • ур. **ОБРОЖЖЯ** у с. ЗАРУД. **ЧІ** Вл Любешів: прот. ОБРІзка = ОБРОЗька; **БІР**ки, УГРИНичі, БИХи, рівч. ПОГОНя у с. Дольськ; • **ОБРОШ**Ине Лв Пустомити: **СТАВ**чани, ПРИЛІСяни, р. **БАРТАТ**івка; ЛІСиничі **ПідБІР**ці!, **ПОРШ**на, ГОДовиця, ХОЛОДНОВОДківка, СЕРДця; • р. **ОПРАШ**ина на присілку **ОПРАШ**инок у с. Середній Майдан ІФ Надвірна: ПАРИЩе;

• оз. **ОБЛОЖ**е у с. Городок Вл Маневичі: **БОРОВ**ичі, ГОДОмичі, ур. ПОГОНЯ; • **ОБЛОЖ**ки См Глухів: **ПолоШ**ки; ур. **БОРОК** у Глухові, ФОТОВИЖ (аварський скарб); • **ОБЛОГИ** См См: **БРОВ**кове, ВАРАЧИНе, БУРчак; • **ОБЛОІ** Хс Гола Пристань: Покрово-ОБЛОЙськ; • **ОБІР**ки Рв Сарни: КАРАсин; • **ОБІР**ки Чг БАХМАЧ: БАТУрин.

Чеські топоніми *Obří hrad* вказують на особливий характер **-ř-**:

• оз. **БРИЖАШ**Ине у с. Требухів Кв Бровари: торф. **ОВРУТ**ське! РОЖівка, РОЖин, ОГЛав, ЛІТки, ЛІТОЧки; • р. **БОРШ**на = БОРШня, Ковжига, Вжиха л ВОРСкли пор. с. Ковжига Пл Котельва: **БОРІВ**ське!; • р. **БОРШ**на у с. БОРШна Чг Прилуки: ПРУЧАї, ОБИЧів?; • **БОРШ**евичі Лв Ст. Самбір: Торчиновичі, Торгановичі; • г. **БАРШ**а біля с. Теремля Зк Тячів: ур. **Ворша**, пот. **БОРЗ**я .. п **ВОНІГ**івки, ВОНІГове, ПРИГІДь; • р. **БОРЖ**ава = XIV ст. Borsua, Borsva, 1860: do Boršovi у с. БОРЖава Зк Берегове; • р. **БОРЖАЧ**ка у с. ОЧкине! См С-БУДА: **ЖУРАВ**ка, КРАСНОЯРське; **БОРОВ**ичі!, **УБОРОК**, РОЖКовичі; • б. **БОРЖ**иха л Уди Хк Хк: БРАЖники, БАРЧани, БОРЩова, **БОРОВ**е, УТківка; • **БОРЖ**иківка Лг Перевальськ: УТкине;

ОБЕРТИН < Obertenghi 'франк-

ська династія, заснована Обертом I' [it.wiki/Regno_d'Italia_(781-1014)]. Оберт I успадкував графство Міланське у 951 р.; помер у 975 р. У політичній системі Італійського королівства (Regnum Italiae, 781-1014), заснованого Карлом Великим, прикордонне володіння Оберта I **Marca Obertenga** займало ключову позицію (рис. 01). Обертенгі володіли від середини X ст. землями Ломбардії (з Італійською Швейцарією і Новарою), частини П'ємонту, Емілії, східної Лігурії – **Marca Januensis** (Генуезька марка). Франкське Королівство Італія мало торговельні зв'язки з Аквітанією, Леоном, **Шотландією** (пор. Aberdeen?), Руссю, Хозарією і Єгиптом.

Для вивчення панорами історичних контактів, відображених у топонімії України, факт існування марки Обертенга від моменту її зауваження 22.02.17 означав зміну дослідної парадигми. Адже, виходить, ще й у X-XI ст. далі тривали зв'язки на започаткованому готами векторі контактів з Північною Італією пізьоримської доби через Карст і річку По (регулярно згадувані у кортежах у формах Корост-/ Крас-, Под-). Саме ойконіми **Обертин**, **Обертень**, **Бертники**, **Авратин** (і бол. *Овратинське*) тощо засвідчують тяглість традиції цих контактів (Google знає і про прізви. *Обертенко* – причому, жодного прізвища в Україні, лише у Казахстані (Кокшетау, Караганда, Алмати) і Ростовс. обл. РФ).

У топонімічних контекстах ідентифікованих назв цієї доби з'явилися й нові реалії, які об'єднують відновлювану картину в історичне ціле:

– по-перше, це повторювана основа Корол-/ Хорол-, яку тим самим вдалося надійно пов'язати з ім'ям власним Карла Великого Carolus, а не з апелятивом король (пор., зокрема, затон Корол Чк, пот. Каролівка Тр, с. Харолуг Рв, річка Хорол Пл);

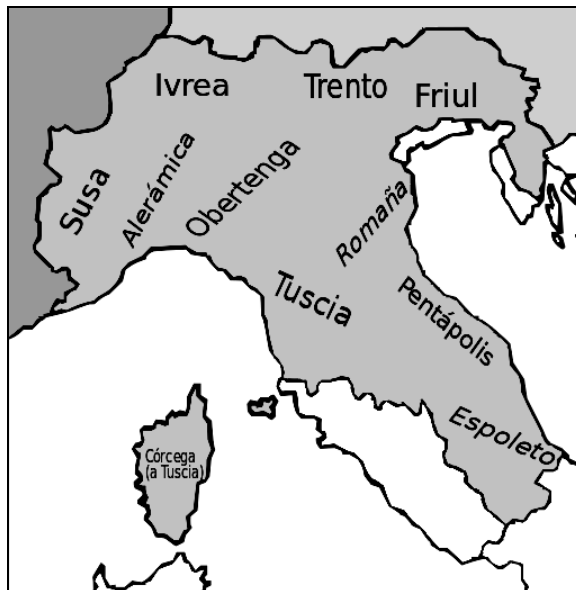

Рис. 01. Ситуативна картосхема марок Королівства Італії [ДРС, 1170]

- по-друге, основи Ороб-/ Гороб- / Вороб- < Alpe Orobie (у такому разі й Воропаї??), Роман- < Romagna 'Романья', епохальний прототип масових назв Ян-/ Іван- < Janov 'Генуя', можливо, і Суш-/ Сух- < Susa 'Суза, Segusium';
 - по-третє, назви прилеглих земель: Бургун- < Burgundia 'Бургундія', Кирнос- < Kirnos 'Корсика', Кирнос- < Kirnos 'Корсика', Завад-/ Савой- (!) < Sabaud- 'Савоїя';
 - по-четверте, імена далеких західних земель, відомі як торговельні партнери Королівства Італія – Кирдан-/ Кердан- < Cerdania 'Керданія', Курдибан- < Corduba 'Кордова', Стовп- < Sabaud-? 'стовпи Геракла = Гібралтарська протока'.

Цим важливість знахідки **Обертинів** не обмежувалася. Вони дали нові докази того, що ці факти, масово відображені у топонімії України, стосуються таки історії X-XII ст. і отже цілком відсутні або ігноровані у "вітчизняних літописах", – до яких через це щораз менше довіри. Вузькокланові інтереси їхніх замовників-князів не можна відтепер вважати *переважним* складником історії України. На тлі цих висновків набуває провидницьких масштабів ідея О. Прицака про визначальну роль в українській історії асимільованих степовиків. Адже репліки західних прототипів збережені на землях, у X ст. Києву не підконтрольних.

- **ОБЕРТИН** Obertenghi ІФ Тлумач: ^прісілок **БАВОРІ**вка! [SG, I, 119] Баварія; **КОРОЛІ**вка Carolus, **БОРТНИКИ** Obertenghi?, ГРИНІвці, КУТище, ОЛЕЩин, **ПІДВЕРБ**ці Orobie, ЖИВачів, МЕЛЬники, ГРАБичанка, **ЛИСа ГО**ра, ДІБРова, ЗОЛОТа ЛИПа, ОЛЕШа, СОКОЛІвка!!, ОЛЕШів, АНТОНІвка, ОСТРиня, ЛОКІТка, ПОПЕЛів, **КОЛІН**ці *genu-!; (див. II. **КОЛІН**ці);

- **БЕРТНИКИ** Obertenghi Тр Монастирська: **МАРК**ова, **КРАС**ів, **КОРОСТЯ**ТИН ^**ЗАДА**Рів, Червоне, **ЗАВАД**івка Sabaud-, **ВЕРБ**ка Orobie, **ТРОСТЯ**нці, ДУБЕНКи, ПідЛІСне, РідКОЛІСся, ЯМне, ВІСТРЯ! Istria, ВЕЛЕСНів, КОРОПець, БАРВІНКове, ОЛЕШа, ЛУКА, ЗаСТАВці;

- **ОБЕРТЕНЬ** Obertenghi См Охтирка: ^КУДАРІ!, КАЧанівка; **РИБОТЕНЬ** Obertenghi? ^**ЖУРАВ**не Shourav-? ^ПОПЕЛівщина!, **ВЕРБ**ове Orobie, **ПОД**іл!, ЗаЛІСне, ЛИСа, ЯСенове, ЛАНТРАТівка, КАРПилівка, ГАЙ-Мошенка, БУИМЕРівка, П'ЯТкине, КУДРяве, ВЕСЕЛий ГАЙ;

- **РИБОТИН** Obertenghi Чг КОРОП: ^**ПОД**.оляки!, **СОХ**ачі Susa?; **КРАС**нопілля, Червоне, Червона Поляна, Червоний Лан, ПоНОРНиця, **НОРИЦЯ**, **ГАЛИЧ**івка!!!, ЗЕЛЕНА Поляна, **ЛУБЕН**ець! Labin!, Пуста ГРЕБля, **ВЕРБ**а Orobie, БОРИСове, ОБОЛОНня, Вел. ЛІС, ТОВСТОЛІСи, **ЛИСа ГО**ра, КРИСКИ, ЛУКнове;

- **АВРАТИН** Obertenghi Жт Любар: ^торф. **ОВРАТИН**ське Obertenghi біля смт Любар ^КИРИІвка; **ІВАН**ківці, **БРАТ**алів Obert-, **ГОРОПА**ї! Orobie, **КОРОСТ**ки, БОРУШківці, ДЕРЕВичі, КУТище, МОТОВИЛівка, ГРИНІвці, ЧОРТОРИЯ, р. **ПОП**івка Paria 'Павія, столиця держави лонгобардів' у с. РОГІЗна;

- **АВРАТИН** Obertenghi Хм ВОЛОЧИСЬК: ^ЩАСНівка, ЗБРУЧівка; **ІВАН**івка, ГРЕБля; ВИГОДа ^ІВАНівці, ГОНОРІВка, **КРИШТО**півка (мад. Kristóf, пол. Krzysztof, 903-904), КУПІЛЬ, ХОЛОдець!!, РЯБІІвка Orobie, Червоний КУТ, Писарівка, ФЕДІРки, **РІП**На!! Riphaei mtes.

■ р. **ОБЕСТА**, **ОБИЦЕ** < авест. Aраesta 'Авеста'.

Доленосним стало пов'язання назви сіверської річки *Обеста* (л Клевені См Глухів) з ім'ям священної книги зороастрійців. Справді, ім'я Авести (від давньоір. араестак 'обґрунтоване вчення') неможливо не впізнати у гідронімі *Обеста*. На сайті ua.wiki/Обеста тепер вказане походження назви річки і є пряме завантаження pdf нашої статті [Тищенко 2010а]. Цілеспрямований пошук виявив схожі топоніми на великому просторі Європи від Росії (*Апаст.ово* у Татарстані) та Фінляндії (*Avist*) до Італії (*Ovasta*), Нідерландів (*Avest*) і Швеції (*Avesta*) [Тищенко 2009б]. Звукові особливості основи стали підставою для хронологічної прив'язки цих назв.

■ **ОБОДИ** См < 1) перс. **ābād** 'заселене; окультурене' (пор. статтю -УВАТ-, **ОБТОВЕ**) < **āb** 'вода'; 2) Ovada, місто у П'ємонті.

- **ОБОДИ** См БІЛопілля: **КОРШ**ачина, МАРКівка, ТОВСТе, ОМЕЛЬченки б'мілос ^ГОЛОВАЧі, БІЛОВИШневе, МАКСИМівщина, ГОРОБівка! Orobie; Червоний КУТ, Червоновишенське, УЛЯНівка, **БезОДН**я Udine, **ЯН**ченки!, СОЛЯники, СУШилине, ЛУБЕНці Labin, РОГІЗне Ragusa, СОЛЯники, ЛОХня, КУТ, КОРОТкий ЯР, КРИЖик, ГАЛИЦЬке! ^СОХани, **ГОЛИШ**івське Галлус?, Олександрівка, ЦИМБАЛівка **БІНОУ**АА, ЯСТРУБине.

- **ОБОД**івка Вн ТРОСТЯНець: ^БЕРЕЖанка; КРАСногірка, ПідЛІСне, ГОРДІівка, ГЛИБОЧок, ДУБИНа, Олександрівка; • **ОБОД**івка Жт Малин: ^ГОРИНЬ, В'ЮНище, БЕРЕЗине; **КРУШ**ники, КУТище, БАРВІНКи, СТРИМівщина, Будо-ВОРОБ'ї Orobie, ВОРОБ'івщина, КОРОЛІвка!, ГОЛОВки, ЯРОчище, ТИШів, ОМЕЛЯНівка, Нові ВОРОБ'ї, Старі ВОРОБ'ї, Рудня-ВОРОБ'ївська, ЗаЛІСки, ТРОСТЯниця!; • **ОВОД**івка См ТРОСТЯНець!: ЛІСне, ЛУЧка, КАЛИНівка, РадОМЛЯ, БорОМЛЯ. <• р. **ОБІД**ниця у с. ЛОПАТИн Чг Чг.; бол. ХОБУТ у с. Невір Вл Любешів.; колодязь ХОБТівський у с. ГОРОДИще Пл Чорнухи; став ОВОДень у с. Дитятки Кв Чорнобиль.; торф. ОВОДня у кол. с. Криве Жт Попільня: >

■ **ОБТОВЕ** < дегип. AbAt 'мед'. Доместикація бджоли мала місце у Єгипті (починаючи з V династії). Задовго до того єгиптяни добували дикий мед, тимчасово викурюючи бджіл з дупел бортних дерев. Мед уживано як ліки від багатьох хвороб, віск і мед застосовували в технології муміфікації. Віск був потрібний і для кріплення париків (Free 1982: 93), і для виготовлення табличок для лікування (так було і у Давній Месопотамії): по прочитанні листа поверхню

вощеної дощечки залощували і писали на ній відповідь (Zeuner 1963: 498) [Lobban]. То ж попит на мед і віск у Єгипті був завжди великим.

AbAt Budge E.A.W. An Egyptian Hieroglyphic Dictionary, p. 39a honey.

• **ОБТове** См Кролевець: ^ГУБАРівщина; СВИДня, ЯРОславець; ХОМенкове, **ОТРОХове**, ЖАБкине, ГОРОХове, ЯРове, **ЛОКНЯ**, ЗАЗІрки, ур. МАРИЦя, ВОРОНцове, ГРЕЧкине, **ЖУКове**, БІЛогриве, ДЕИНЕЧине; • яр **ОБІД** л Малої ТЕРСи п Нижньої Терси Вовчої Самари Дніпра; ур. **ОБІДь**; • руч. **ОБОДівський** л Хоролу См; • р. **ОБІДниця** у с. Лопатин Чг Чг: ^ТЕРЕХівка; ТАБАївка, **ЖУКОТКИ**, ЛЕВОНьки, **ЛОКОТЬків**, МОХНАТИН, ЯКУБівка, СМОлин, КОБИЛЯнка, ЧЕРНИШ; • **ОБОДи** См БІЛопілля: ^ДІГтярне!; **ЗЕЛЕНе**, СИНЯК, КУЯНівка, БАБаківка, ЦИМБАЛівка, ДУДЧенки, ВОРОНівка, **ЛОХНЯ**, ЧОРНе, САЙкове; • **ОБОДівка** Вн Тростянець: **ЗЕЛЕНий** Довжок, СКИБинці, ДУБИНА; • **ОБОДівка** Жт Малин: ^В'Юнище; ВОРСівка, СОСНівка, ЖАБ.ОЧ, ЯР.ОЧИще, КОЛОНА, **ЗЕЛЕНий** ГАЙ.

ОБУХів < маньч. (< монг.) **абуха** 'упійманий, узятий' [СТМЯ, I, 6].

Як виявилось, назв від основи Обух- дуже багато (понад 60), і географія їх поширення виразно степова (див. картосхему). Першим припущенням про імовірний етимон було куманс. abusqa 'старий', однак це передбачало б збереження значно більшої кількості топонімів саме від основи Обушк-. Станом на 16.11.16 сильнішим припущенням виглядає виведення цих назв від монг. **абуха** 'захоплений, узятий' [СТМЯ, I, 6].

ОВАДНе Вл < тільки туркм. *овадан* (з перс. абад) гарний.

ОВЛОЧин Вл ТУРійськ! < *овло-чи з узб., аз. **овла** полювання; тоді й Тур-ійськ з узб. **тўра** 'пан'. Також пор. **ОВЛАШІ** См Ромни, *Влашанівка* Хм, *Влашинці* Тр.

ОВРУЧ див. II. *ВЕРУЧИЙ*, *ОБАРИНЦИ*.

ОГЛав < 1) ?слн. Oglje 'Aquilaea' ?перемога гунів під Аквілеєю; 1) ар. Аглаб. *Оглав Кв, пор. у Шевченка вірш "У Оглаві"; тепер назва "підправлена" під "Гоголів".

ОГУЛЬці < ?слн. Oglje 'Aquilaea'. • р. **ОГУЛЬці** ?слн. Ogl-je Хк Валки: ^ГОРОДище!; КУЦівка, СУРГаївка, БРОВкове, ЦИБУЛЬНИКИ, ХВОРОСТове *корост-?, ЗОЛОЧівське, БУЦьківка, Вел. ЛИХівка, **ЛИСКОНОГИ**, ГРЕБінНИКИ, **КАДИ.ГРОБівка!**, **МЕЛЬНИКове**, **СЕМКівка**, **КОЛОД**ківка, ЯБЛУНівка, ЩЕРБинівка, Обрізанівка, **КРУТА** Балка, МІЗяки, ГРИНців Ріг, БАРАНове, РОЗСОХівка, **ЖУРАВлі!** ^КОВ'ЯГи; • **ОГУЛЬчанськ** слн. Oglje Лг Краснодон: ^ПідГІРне; КРАСне!, **ОРЛівка**, ЛИСе, ГЛИБОКе, КРАСний ЯР, ТАЛове, Верх. КРАСНЯнка. Див. також II. *УГЛьци*, *Орлинці*.

ОЗАДівка < пахл. **azad** 'вільний'.

У парфянській державі існував клас дрібних землевласників – **азатів** (букв. вільні) [Лукоцин, 260]: • **ОЗАДівка** азат! Жт БЕРДичів: ^БОГДАНівка; АГАТівка!, САДки, ГВІЗДАВА, РЕЯ!, РАЙгородок, РАЙки, СОЛОТвин, ПОЛОВЕЦьке, БИСТРИК!, ГАРДИШівка, КУСТИн; • р. **ОСАДівка** азат л Десни л Пд.Бугу Вн Вн: СОРОЧин, БОХОНИКИ, ПИРОГове, СОСОНка, ЧАЙКа, ШИРОКА Гребля, ЗАРВАНці!; • **ОЗДів** Вл Луцьк: ^ВІКТОРяни, РАТнів; БАїв, РОМАНів, БІЛОсток, МАДів, МОТАШівка, БАРВІНОк!, ВИГУРИчі, ШЕПЕЛЬ; • **ОЗДеніж** азат + дені! Вл РОЖище: ВОРОНчин, РАЙмісто, ВІТОНІЖ, ЯСЕНівка, ЗАБАРА, ПОЖАРки, ОЛЕНівка 'yl'n, **ВАЛЕР'ЯНівка!**, СОКІЛ. Див. II. *ОСОТА*.

ОЗЕРЕДИ < Osoredol! Auz + *rēdaz 'advice' [Cossue, Excell] Пн. Португалія, Зах. Галіція, 883-994. • **ОЗЕРЕДИ** Чг Корюківка: ^ХОВДіївка; ХОЛМи, р. **СЯДРинка** у с. **СЯДРине** Sendr-!, **ГУТИЩЕ** *gutisca-.

-**ОЙК-**, формант < гр. οίκος 'дім, будинок'. Формант в українських репліках у топонімах ЛобОЙКівка, ШалОЙКи; пор. і БобруЙКи, ВолУЙКи, ГайдАЙКи, ГалАЙКи, ГалАЙКівці, НехАЙКи, КарАЙКова, БілЕЙКи, БутЕЙКи, КумЕЙКи, ШумЕЙКів, ШумЕЙКине.

За такої насиченості ознак грецької присутності у Наддніпрянщині не мусять дивувати й помічені топоніми з компонентом -ойк- – тим самим, що у складі термінів *ойконім*, *ойкопеда*, а в пізнішій вимові – *економіка* й *екологія*: тут прототип гр. οίκος 'житло, дім, майно, статок'. Це стосується таких назв як *Шалойки*, *Бобруйки*, *Шумейки*, р. *Шарайка* – всі Чг. Таких назв не так багато, але вони є: ЛОБ.ОЙКівка Дп λαβω v. λεβαν (137b) - Ship's hauling cable, канат для буксировки човнів + ойк, Шал.ОЙКи Чг, б. МАХ.ОЙКа л ШЕБЕЛинки Хк, крім того, з переходом -ойк- > -уйк- БобруЙКи Чг, ВалУЙКи Лг, ВолУЙКи Лв, пот. ДЖАГЛ.УЙКа у с. СЕРЕБрія *т- Вн Мог-Под, р. БЕЛилУЙКа у с. Белелуя ІФ Снятин. На прикладі назви б. ШАР.АЙКа (пор. ШалОЙКи) Чг можна припустити перехід *ойк > -айк- у назвах р. ЗаКОП.АЙЧиха Зп, р. ВОВЧ.АЙКа = ВОЛЧ.АЙКа, ВОЛОЧ.АЙКа Пл, ГАЛ.АЙКи, БАГЛ.АЙКи, _ЗР.АЙКи.

ОЛБин Пл < Ольвія.

ОЛЕПІри, **ОЛЕФІРщина** Пл < Елферій / або ісп. alfer.ez 'носій Христа'. Також Alfero It, Alfaro Es, Алферівка, Алферове Дп, численні назви Алфєрово в Росії. Форма топоніма з приголосним -п- відображує типову іранську особливість вимови. Див. I. АРИСТОФАН ПРО СКІФСЬКУ ВИМОВУ.

ОМБИШ Чг < гр. Ὀμβος Омбос храмове місто у Верхньому Єгипті, центр культу Собека. Неподалік від с. Омбиш Чг на Сіверщині збереглася низка реплік від архетипу ім'я Собека: Собич См, Собичеве См, Сопич См, Сопычи РФ Брянс.

ОМЕЛівка < 1) гр. ὀμιλος 'озброєний натовп', 'військовий загін' [Chantraine, 797]; 2) або ὀμιλία 'спілкування, знайомство, зв'язок'.

1) Основа **ОМЕЛ**-₁ < гр. ὀμιλος 'військовий загін' [Chantraine, 797]. Імовірний прототип назв Яромель, ТИХомель, ГОСТОмель, БОРОмля, ВІЖомля, СІТОмель, Омельгород.

Де ж саме, у яких місцях України зберігся слід таких ополчень? Форми з густим придиханням ὀμιλος цілком підходять на роль прототипів топонімів: • р. ГОМІЛЬша ὀμιλος (форма Гомольша за гіперкоррекцією від Ольша-) Хк Зміїв: б. ОСТРОУШка л ДЖГУНА! (мегр. jgun(j) 'кіл, шип', спорідн. з груз. jvari 'хрест' [Климов, 139]) п ВОДОЛАЖки fath Allah Можу Сіверс. Дінця ^ДЖГУН, ГУЖ.ВИНське! шлея + вантаж, БІрки, СОСнове; б. ГородИська = ГОРОДИЩе л ПроВОРОТної п Джгуна; РЕП'ЯХІВка!, ОМЕЛЬЧенки, БОРОВА, ВЕСЕЛЕ, ІСків ЯР, ЖАДанівка, ГАЙДАри, БИШКІН 2, ГОМІЛЬша, МОХнач, КАСЯНівка; пор. також • ГОМЕЛЬ ὀμιλος = Гомій Бу: ЖГУНО-Буда, ЗЯБРОука, БЯРОЗкі, БАБОВічы, Мільча, УЗа.

ὄμιλος ὁ [ἴλη] *только sing.* 1) толпа, полчище, масса (Δαναῶν, ἴππων τε καὶ ἀνδρῶν Hom.; Νομάδων Pind.; θοινατόρων Eur.): ὁ ψιλὸς ὄ. Thuc. легковооруженное войско; ὄ. πολλὸς Ἑλλήν Her. большое греческое население; ναύφρακτος ὄ. Aesch. разбитый флот; 2) шум, смятение: τινὰ ἐξάγειν ὀμίλου Hom. вывести кого-л. из боевой свалки; βοῆ καὶ ὀμίλῳ Her. с криком и шумом; μὴ βίη καὶ ὀμίλῳ Her. без насилья и шума.

Рис. 02. Довідка про гр. ὀμιλος 'озброєний натовп' [ДРС, 1170]

Більшість однокореневих реплік від ὀμιλος втратили придихання:

• Омелівка ὀμιλος Жт Володарськ-Вл: ^ШАДУра, ЯБЛУНівка КРАЇвщина; **ЄМИЛівка!**, ГРАБняк, ГРАБівка, ЛІСки, **БОРОВА** 2, СКОЛОБів, ВОЛЯнщина вуле, ГАЙки, ГАЦЬківка, ЛУКовець, ОЛІШівка, ТОМАШівка; 2. Омелькове ὀμιλος См Недригайлів: ^ЛАВРове; БІЛОЯРське, НеМУДРУЇ, РЕВи, ФІЛОНове, ШАПОВАЛОВе **ХЗВ** + вуле, ЦИБУЛенки!, Холодний ЯР, ТЕРЕШки, БЕРІЗки, БАБА, ІВАниця, САЄве, **БОРОДАНове**, ГАЙ, ДІГТЯРівка, Калінів ЯР, РАКова СІЧ, ЯРмоленкове, КОРИТИЩе; • Омельченки ὀμιλος См Білопілья: ^ГОЛОВАЧі, БІЛОВИШневе; СУШиліне, САМАРА, БУТовщина, ВОРОЖба, КОВАЛенки, БОБрик, ЛОХНЯ, Червоний КУТ, КУТ, БІЛани, БІЛіківка, **ЯНченки!**, КОРОТкий ЯР, БУБЛікове, МАР'ЯНівка, РОГІЗне, СОЛЯники, КРИЖик, КУЯНівка, ЛУБенці, **ГОЛИШ**івське Галлус? // галей + розп'яття, Олександрівка, ЦИМБАЛівка **ΟΙΝΟΥΣΑΛ**, ЯСТРУБине.

Композити: • Гост.ОМЕЛЬ герм. gast 'чужинець' + ὀμιλος Кв КСв: ^ІРПІНЬ, **ВОРЗель**, **БУЧА**; ХОТ.ЯНівка, ХОДОСівка, СУХОлуччя, ПІРнове, СИН.ЯК, ДУБ.Ечня, **НЕГРАШ**і, КРЮКівщина, ЖОРнівка, **ЖУК**ин, ЮРівка, ТАРАСівщина, БОБриця, Білогородка, **РИКУНЬ**, ВИШгород; • ЯР.ОМЕЛЬ ὀμιλος Вл Ківерці (пор. і Сern.omej Hг): ГРЕМ'ЯЧе ^ЯКІВці, ЖУРАвичі, ХРОМ'ЯКІВ, Олександрія, **ЖАБКА** **ХЗВ**, КОНОПелька; • **ОМЕЛЬ.город** ὀμιλος Кг Олександрівка: ^ІВАНгород, **СТРИМ**івка Стрімон; **СТРЕМ**.ЕЩИна Стрімон + іші, **КОЛОНА!**, БІЛки, БОВТИШка, ТАРАСівка, Красний КУТ, Кам'яний ЯР, БІЛЯівка, КРАСНОсілля, СОСНівка, **ХАЙ**нівка, **ЯМ**ки.

Схожі композити зі складником Омель- відомі й в інших країнах:

• Гост.ОМЛЬ і з. ст. Гост.ОМЛЯ РФ Орл. 20а Кромы: РасСОХовец, ТОПково, р. Гостомка, Сред. Гостомля, р. і с. **РОКИТ**ня, **КУЛИГА**, ЕФРАТово, **ЧЕРНЬ**, ШЕПЕЛєво, ЯБЛОНовец, МАЛАХова Слобода, **ВЕТР**енка на р. ТУР.ЕЙка, ДЕГТЯРный, БЫРДино Burd'oyo, ЯКОВлево, РЕТЯЖи, **КОНОТОП**, р. Ока, ГРЕМЯЧєво, Александровка, ПОНЫРИ, ВЕСЕЛый, руч. БУДАРИн, СУХОчево, **ЖУК**овский, БОРИСовка, р. ТИШинка; • ГостОМЛЯ І-я, ІІ-я РФ Курс. 24а Медвенка: р. РЕУТ, СВИДное, БАБИно, КОСИново, Александровка, ТАРАСово, р. **СКОРОД**ная у с. СКОРОДное, р. і с. ЛОКНя, р. БОБрик, **ШЕПТУХ**овка *σχηπτ-ουχία* ἡ верховная власть, **ЖЕБ**оловка **ХЗВ**, ЮНАковка, БЕЛица, СЕМЕНовка, ВОРОбжа, КОНОПельки;

• GostOMIA Pl 117c1 Tomaszów Maz.: ŚLEPowola, JABłonna, GłUSZyna, CZARNocin, BIAłObrzegi; • GostOMIA Pl 168a2 Krapkowie: ZABnik, BIAła, NieMYSłowice, WIERCH, STEBłów; • GostOMIA Pl 48b3 Pila: JARaczewo, LUBianka, STOBno, BIAła, JABłONowo; • GostOMIE Pl 12b3 Koscierzyna: Lisia JAMa, SIERakowice, DOBRogoszcz, jez. LUBiGOSC; • Crn.OMELJ Sln 21 Qb 75 Metlika: BELa Krajina, BREZnik, Belcji vrh, BUTORaj, VINica, GRIBLje, LAHinja, LOKVica.

2) Основа **ОМЕЛ**-₂ < гр. ὀμιλία 'спілкування, знайомство, зв'язок': Ἑλληνικαὶ ὀμιλῖαι 'стосунки з греками', або ὀμιλία χθονός Eur. 'під час перебування в цій країні' [ДРС, II, 1170]. Починаючи від Гомера дієслово ὀμιλέω означало 'знаходитися, бути з кимось', 'мати стосунки з кимось' [Chantraine, 797]". Пор. ХОТОМЕЛЬ, КОТОМЕЛЬКА.

Найцікавіший прототип цієї групи реплік – вжите у Аристотеля похідне від дієслова ὀμιλέω – καθ-ομιλέω 'знаходитися серед' [Chantraine, 797]. Це слово з часом назбирало собі вельми промовисті відтінки значень: *схиляти на свій бік (бесідами), прагнути зробити когось прихильним до себе, дбати про прихильність, пристосовуватися* [ДРС, 853], *наблизити когось до себе щоденним спілкуванням; дістати чийсь прихильність; бути повсюдно прийнятим* [SGP, II, 533]. От про таку виважену і мудру поведінку греків серед наших предків-варварів і повідомляють нам назви Хотомель, Хотімля, Котомелька:

• р. **ХОТОМЕЛЬ**ька *χᾶθ-ομιλέω*: (Gk)!, п ХОТИМлі = ХАТИМлі, пор. с. ХОТИМля = 1722: **ХОТОМ**ля Хк ВОВЧанськ Λυκοπολίτης, ου ὁ мешканець Лікополя (Λύκων πόλις у Єгипті) Plut.: ^ПЕРКівка; 47 **ГНИЛУШ**ка Nilus?? ^ШатоХИН; КОТівка ^**ГАРБУЗ**івка!!; БІлий Колодязь, ОЛЕКСАНДРівка! ^ЛОЗова, АРАПівка, ПОГОРІлий, ОХРІМівка, ІВАНівка, ГАННОпілля, РОМАНівка, ЧАЙКівка; р. ВОВЧА = ВОВЧІ ВОДИ 1637; яр ВОЛОХів ЯР!, б. ДЕШКова у с. Верх. САЛТів; яр Кобяків, КУРЧин ЯР; БУДАРки ^ЗЕМЛЯНки; ІВАНівка, ЗАХАРівка *шекер-, КОТівка, БЕРЕЖНе, ХРИПуни, **НЕСТЕР**не, ІВАНівка, **ШИР**оке, **БІЛА**ївка, **КИРН**осове, **ЧЕРН.ЯКІВ**, БЕРЕЗники, ПОГОРІле; с-ще БАБАЧе 1969; ПЛЕТенівка, ЗЕМЛЯний ЯР!, ТИХе, БОЧкове! *буч-, ПАСьківка, СОЛОМ'яне 2, ВАЛУЙське вулаї!, БАКШЕївка, ПІЛЬНа, ЮРЧенкове, СОСНовий БІР, БЕДИн!, БОРСукове 2, КРАСний ЯР, ШЕСТАкове ^**ФЕДОР**івка! Θεοδώρα;

21.01.2016. • ур. **КОТОМЕЛЬ**ька *χᾶθ-ομιλέω* [Волинь, I, 550] Рв КОСТопіль: ХМИЗОпіль, ДЮКСИН, **ЯПО**лоць, СОЛОМка, ЧУДви, КАМ'яНа ГОРа, ЛЮБоМИРка, **МИР**не, **ТИХ**е, ПЕНЬКів, МАР'яНівка ^ОЛЕКСАНДРівка, ЯсноБІР, ТРУБичі, ЛЮБаша; † 1947: **РОКИТ**не!; р. КОЛОМенка п **КОЛОМ**їця, р. КРАСниця п ЗАБАРки п КОЛОМІЙця, р. КОСма у с. **КОС**мачів, ДАРМАНка, КОТівщина, р. БОРКова, БОБРОВка у с. Маща; р. ЖОРНівка = ЗАБАРА, ЗАБОРА; ЗАРНівка, ЗОЛЯ у с. ДЕРАЖне, р. ПереСАЖа, р. ФОСА, р. ЯСенівка = МОТВиця! Матоас; • **ХОТАМЕЛЬ** *χᾶθ-ομιλέω* Ву СТОЛін (біля Рв; є на ел. карті України): БЕЛАВУШа, БЕРАЖное, **ЮН**іщи, АРЛи 2, АЛЬПЕНЬ (л < р, пор. Ірпінь!), **АТВЕРЖ**ичи at-baris, МАНЬкавічи, **ЯМ**нає, РАМЕЛЬ, БУХЛічи Al-Buhayrah!, ВАРАНі, ДУБенец, ЯСТРАБель, _ТУРЬ, **РЕМЕЛЬ**, ТАЛМАЧова, **ВЕРАС**ніца, р. МОСТва, **СЯМІГОСЦ**ичи!! (Heptanomis у Єгипті), АльГОМЕЛЬ, СУКАчи, ЮРКевічи, БЯРЕЖци, АЗЯРАНИ, _ТУРау!

ОМЕЛЯНИК < Aemilianus, Aemilian, римський імператор (253 р.) + гр. **vikn** 'перемога'. В ході досліджень топонімічного сліду подій "готських" або "скіфських" походів під проводом Кніви було зауважено низку топонімів від основи Омел-з, яка мала розширення -НИК-. Такий формант нагадує гр. **vikn** 'перемога'¹. З розглянутих вище Омел-₁ і Омел-₂ до сполучення з -ник- надавалася перша (сумарне значення виходило б *"перемога озброєного натовпу"), але зрештою один з двох озброєних загонів завжди перемагає, і таке пояснення цієї групи мало переконливе.

Основи ойконімів *Вел. ОМЕЛЯ.НИК* Вл, *ОМЕЛЬ.НИК* З, -и (з наголошеним формантом -**ник**), а також 11 гідронімів від цих основ спонукають вбачати в кореневій частині їх не апелятиви ὀμιλος 'натовп' або ὀμιλία 'знайомство', а ім'я власне імператора Еміліяна (Aemilianus, липень-вересень 253 р.), відомого в історії якраз завдяки своїм *перемогам над готами*. На те, що реалія певний час була широко відома, поки не відійшла в минуле, вказує і назва *ОМЕЛЯНЩИНА* (пор. *коліївщина, гайдамаччина, Гетьманщина*). Голосний [e] початкового складу іншомовних у частині українських імен-реплік відповідає початковому О-: пор. *Олена, Овсій, Олефір, Остап, Охрім* (але Гелена, Євсій, Єлферій, Євстафій, Єфрем), також *олія, опанча* (але елей, епанча).

Історик Евторпій, напевно, висловив громадську думку своїх сучасників, написавши: "Еміліан походив з незначної родини, його правління було ще менш значним, а на третьому місяці панування його вбили". Сенат посмертно засудив Еміліана на *abolitio memoriae* (викреслення з пам'яті). Чи можна уявити собі, що три десятки назв в Україні дали несуть у часі пам'ять про таку людину? Секрет – у перемозі Еміліана над готами. Сорокарічний командувач римської армії у Мезії, Еміліан здобув над ними низку перемог, коли ті поновно вдерлися під проводом Кніви до Римської імперії через два роки після успішного походу з тим же проводирем. По двох роках ейфорії серед учасників походу на імперію Рим уже здавався цим наддніпрянцям нездатним до опору. Приводом для порушення мирної угоди і нападу на Анатолію (Каппадокія, Пессін, Ефес) стала буцімто не виплачена римлянами данина, передбачена умовами мирної угоди 251 р. На думку теперішніх істориків, данина не зникла, а готи, скоріш за все, повірили у власні військові здібності. Римським військом у Мезії командував Еміліан. Ще свіжий тоді спогад про поразку в битві при Абритті (251 р.) пригнічував бойовий дух легіонерів. Еміліан їх підбадьорив, нагадавши про славу Риму (так у Зосима) та пообіцяв багату здобич (про це у Зонарі).

У відповідь на безупинні наскоки готів губернатор Еміліан спочатку зумів **виловити і знищити всі готські загопи** на римській території, після чого здійснив похід за Дунай, де **завдав готам дошкульних ударів на їхніх зайнятих у Дакії теренах**. Заскочивши ворога зненацька, римляни винищили чимало готів, звільнили полонених і взяли багату здобич. Що більше, Еміліан самостійно розпорядився грішми, які за угодою імператора Галла були призначені для відкупа готам. Він роздав ці гроші легіонерам. З тодішньою легкістю до таких справ солдати проголосили Еміліяна імператором.

Рис. 03. Імператор Маркус Еміліан

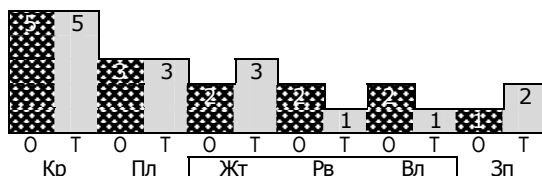
¹ Відомі інші приклади: яр БєроНИКів ('перемога при Беррое'?), БараНИКівка 2, БараНИЧеве.

Після цього Еміліян рушив з військом на Рим; власні солдати вбили імператора Требоніяна Галла з його сином Волкусіаном. Сенат мусив визнати Еміліяна імператором. Адже він переміг готів, коли ніхто не вважав це за можливе, і тому виглядав людиною, здатною відновити могутність імперії. За оцінкою теперішніх істориків, для історії Риму загибель Еміліяна від руки власних солдатів "була, напевно, трагедією, адже на кордоні він проявив себе як талановитий полководець. На думку дослідників, Еміліян пробув імператором місяців зо три – чи від квітня до липня, чи від серпня до жовтня. На користь першої версії свідчать письмові джерела, а другої – нумізматики: адже його тетрадрахми з Олександрії датовані «другим роком», тобто карбовані після вересня 253 р." [Vagi, 342-343].

Хоча доля імператора у Римі склалася трагічно, у варварському середовищі урок Еміліяна справив враження. І на певний час відбив охоту до авантур. Звідси й пам'ять.

Розподіл за областями основи Омелян- (23=14+9): **Кр5, Пл3, Жт2, Рв2, Вл2, Зп**, – Дп2, Хс; Кв, Чг, См, Км, Од. Порівняймо з розподілом основи Троян- (20=13+7): **Кр5, Пл3, Жт3, Рв, Вл, Зп2**, – Мк2, Лв, Хм, ІФ.

Дані обох розподілів дивовижно близькі. На Кропивниччині і Траян Децій, і Еміліян названі по 5 разів, на Полтавщині по 3 рази, а на землях Полісся в цілому (Жт, Рв, Вл) – відповідно 6 і 5 разів. Це аргумент на користь того, що назви від обох основ дані у тому ж самому соціумі, можливо й у близький час.

На картосхемі до старих даних про основу Троян- долучено нові розпізнані топоніми від основи Омелян-/ Омельн- у рамках біля трикутників (рис. 08). Помітна протиставленість основ Омеля- і Омель-, поява ареалу Омеля- у Центральному і Східному Поліссі, зустрічне слабше проникнення основи Омель- на північ і захід. Перші контексти назв з формантом -НИК:

- оз. **ОМЕЛЬНИК** у с. Василівка Кр Онуфрїївка: **ОМЕЛЬНИК**, Червоний **ОМЕЛЬНИК**, р. **ОМЕЛЬНИК**, **ОМЕЛЯНІВКА** ^ОРІХове; **КРУТО**ЯРівка, **П'ЯТО**миколаївка; • р. **ОМЕЛЬНИЧКА** біля с. Покровське Дп Нікополь: **КРУТ**ий Берег, КИСЛичувате; • **ОМЕЛЬНИК** Зп ОРІХів: **ЩЕРБАКИ**, Жовта **КРУЧА**.

- бол. **ОМЕЛЯНИК** Вл Луцьк: **РОВА**Нці, **ВЕРБА**їв, Вел. **ОМЕЛЯНИК**, СЬОМАКИ. СТРУМівка, **ВИГУ**ричі; • **ОМЕЛЬНИК** Пл Кременчук: ^**ЩЕРБУХИ**!, ЯРЕМівка; СОЛОНці, **П'ЯТ**ихатки, **ЩЕРБАКИ**; • **ОМЕЛЬНИКИ** Жт Народичі: ^МОТИЛі, ДОВГий Ліс; СИНГАї, **МОТ**їки, НОРИНці; • **ОМЕЛЬНИЧЕ** Пл КОЗельщина: ^ПідГОРівка; СОЛОНиця, **ГОВТ**ва, КИСЕЛівка, **БУТЕНКИ**, БУТОЯРівка, ЧЕНОКАЛівка; • р. **ОМЕЛЬНИК** у с. Мишурин Ріг Дп Верхдн: БОРОВківка; • р. **ОМЕЛЬНИХА** біля р. Мамайсурка у с. Вел. Знам'янка Зп Кам-Дн: ЗЕЛЕНА Балка.

Новий факт – пот. **Троян** л **П'ЯН**ки готс. fijand 'ворог' у с. Ст. **МІЗУН**ь! Moesia! ІФ Долина – пор. готс. fijand 'ворог' (і морфему П'ят- вище). Але важливіше спостереження – основа назви **МІЗУН**ь може вказувати на Мезію! Справді, неподалік від с. **МІЗОЧ** Рв Здолбунів помічено не лише нп ТРОЯН (!), але і **ЗАГОРА** – при тому, що **болгарською мовою Берое дотепер зветься Стара Загора**! Топоніми від основи **Загор-/ Загір-** зустрілася і в інших спільних контекстах з с. **Троянівка** Вл Маневичі, **Трояни** Лв Самбір, **Децьковиця**! (Decius?) Зк Свалява, **Омелянщина** Рв Рв, **Жемелинці** Хм Білогір'я та ін.

- пот. **ТРОЯН** л **П'ЯН**ки у с. Ст. **МІЗУН**ь! Moesia! ІФ Долина: р. **МІЗУНКА**; ТИСів, ТАНява; • **МІЗОЧ** Рв Здолбунів: **ЗАГОРА**, **ТРОЯН**; • **ТРОЯНІВКА** Вл **МАНЕ**вичі: ^**БЕРЕЖНИЦЯ**; **ЗАГОР**івка, **МАТЕЙКИ**, **СЕМКИ**, **ГОДО**мичі; БОРОВичі; • **ТРОЯНИ** Лв САМБІР: ^ГЛИБоч; **ЗАГІР**'я, **МІЖ**гайці, **П'ЯН**овичі, ШЕПТИЧі, **ВЕРБ**івка, ка, **БЕРЕЖНИЦЯ**, БАРАНівці;

- **ДЕЦЬКОВИЦЯ**! [СГУ, 329], присілок смт Поляна Зк Свалява: пот. ТОЦильний у с. Дусина, пот. і г. _МЕЛЬНИЧний! у с. СУСКове, пот. **ЗАГІР**ський!!, пот. ПРОГУДня і БУТівська Поточина у с. Керецьки, пот. СІТочний, пот. СОЛОТвина;

- **ОМЕЛЯНЩИНА** Рв Рв: Вел. **ОМЕЛЯНА**, Мала **ОМЕЛЯНА**, р. **ОМЕЛЯНІВКА**; **ЗАГОР**.ОЩ.а Загора + Еускія, ПОНЕБЕЛь! Фанебал, ОЛИШва, СТАВки, ЗаСТАВ'я, СТАВичі, **ХОДО**си Феодосій, імператор; • р. **ОМЕЛЯНІВКА** Рв Дубно: Вел. **ЗАГІР**ці, Малі **ЗАГІР**ці; **НАГІР**не, **НАГОР**яни, **ВЕРБ**а, ЗЕЛЕНИЙ ГАИ, РідкоДУБИ, БОРТНИЦЯ, ЛИСТВИН, БІЛОБЕРЕЖжя, ОЛИБів Ольвія;

- **ЗАГІР**ці Хм БІЛОГІР'я: ^ГУРщина; ЯМпіль, ЛЕПЕСівка, ПАНЬКівці, НОРИлів, **ЖЕМЕЛИН**ці! Аеміліан-; • **ЗАГІРН**і Лв Жовква: ^ЖИГАЙли, ЗаСТАВА, **ПОМЛІН**ів; **МЕЛЬНИКИ**, **ВЕРБ**'яни, **КРУТА** Долина, **МАЛДРИКИ**, ДОРОШів 2, МІЛява, ОПЛІТна, ДЕРЕВня, КУНин, ДУМичі, ПередРИМихи; • **ЗАГУР**щина Лв Жидачів = ЗУДЕЧів (XV ст.) *giudice: ^**БЕРЕЖНИЦЯ**!, РОГІЗне; **ЗАГІР**.очк.о! Загора + Еускія, Бринці-**ЗАГІРН**і, _МЕЛЬНИЧІ!, **ВЕРБ**иця, ДРОХовичі draht-?, ГОЛДовичі, БортНИКИ, МОЛОТів, ЮШКІвці Euscia!, МОЛОДинче, **ХОДОР**Ківці Теодорих, володар Італії, КОЛОГОРИ; • **ЗАГІР**'я ІФ РОГАТИН: ^КНЯГиничі; **ВЕРБ**илівці, _МЕЛЬНА, СТРАТИН, ВИГОДА, ГОНОРАТівка, **МЕЖИ**гаї!

Тут десятикратно підтверджено історичну пов'язаність пар основ: 1) Загора і Троян-/ Дець- (4 рази); 2) Загора і Омелян/ Жемелин, _Мельник-/ _МЕЛЬНА (6 разів). Голосний -і- в основі Гір- – наслідок розвитку -о- в закритому складі українських слів; основа Гур- вказує на попередню стадію Гір- або на пізніше

• **ОНИШКІВЦІ** Anxi 安息 — Аньси, Парфя Тр ШІВМСЬК: ^Коновиця. Бликів; ТУри, **ОБИЧ**, СОШИЩЕ, СОСНІВКА, МАТВІЇВЦІ; • **ОНИЩЕНКИ** Anxi 安息 — Аньси, Парфя Пл Кременчук: РАДОЧИНИ. СОСНІВКА. ВОЛОШИНЕ, НИЗИ, ПЕТРАШІВКА; • **ОНИШПІЛЬ** Anxi 安息 — Аньси, Парфя Жт Коростишів: ^ВІЛЬНЯ, ВІЛЕНЬКА; РАДІВКА, ВІЛЬНЯНКА, МОРОЗІВКА, КОСТІВЦІ, **КОЛОД**язьки, ШАХВОРОСТІВКА, ГОРІХОВЕ, ВІЛЬШКА;

• **ОНИЩЕНКИ** Anxi 安息 — Аньси, Парфя Пл Решетилівка: ^ВОВКИ; **КОЛОТІІ**, **ПЛОСКЕ**, **БЕРЕЗНЯКИ** перс. barzan. s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one); • **ОНИЩЕНКІВ** Anxi 安息 — Аньси, Парфя Чг Прилуки: РАДЬКІВКА ^ОБИЧІВ, р. РАДЬКІВКА = Нежирова; **БОРШНА** перс. barzan. s.m. Mansion, dwelling: street (especially a long one), ТАРАСІВКА, РУДІВКА, ЗАРУДКА, Стрільники; • **ОНИШКІВЦІ** Anxi 安息 — Аньси, Парфя Хм Шепетівка: ^ШКАРІВКА; **ПЛИЩИН**, ПЛЕСНА, ПИЛЯЇ, **БЕРЕЗНЕ** перс. barzan. s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one)! ^СЕРЕДИНЦІ; • пот. **ОНИСИМІВСЬКИЙ** у с. Голови ІФ Верховина: пот. **ОНИСИНІВСЬКИЙ** у с. Гринява; **БАРВІНКІВ**, **БІЛОБЕРІЗКА**, **БЕРЕЖНИЦЯ!** перс. barzan. s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one)!

ОПІЛЛЯ, іст. область у Галичині, о- + поле.

ОПЛИЦЬКЕ Ль, **ОПЛИТНА** Ль < **ὀπλίτης** 'гопліт'. "Скіф (у п'єсі Аристофана. – К.Т.) також не сприймав густого придихання, тобто початкового приголосного, схожого на укр. г: **ὠς** замість літературного **ὠς** [ДРС, 1810] 'як, наче'; **ὠσπερ** замість літературного **ὠσπερ** [ДРС, 1810] 'наче, немовби'. З цією особливістю вимови скіфа можна зіставити: у топонімії – вагання Гомільша / 1587: Комольша; Омільне, Оплицьке, Оплітна (**ὀπλίτης** гопліти); у реєстрі прізвиськ 1649 р. ОМИЛЕЦ, АКСАМИТЕНКО (також Оробенко, Осудар)" [Тищенко 2016, 422].

ОРДАНІВКА < парф. **ārdan**, **ār-** [**THNN-tn'** < **A √ tħn; 'l-tn'**] grind, mill.

Форми з початковим О- є запозиченнями у слов'янському середовищі; натомість початкове А- збереглося у проникненнях. Контексти містять певну кількість інших назв від основ парфянського походження. Показово, що і **Орданівка** Пл, і **Арданове** Зк мають у найближчому сусідстві села **Дейнеки** і **Дунковицю**, назви яких походять від пахл. denik 'побожний'. • **ОРДАНІВКА** Пл ДИКАНЬКА: ^**ДЕЙНЕКИ**; **ДЕЙНЕКІВКА**, ВІЛЬШАНЕ, ГАВРОНЦІ; • **АРДАНОВЕ** Oūardavnc Зк Іршава: ^**ДУНКОВИЦЯ!**, МІДЯНИЦЯ;

• р. **АРДАНІВКА** у с. **БЕРЕЗНИ**ки Зк Свалява: ОЛЕНЕВЕ, ПЛОСКИЙ Потік, ПідПЛЕША, ТАРАСІВКА, КОЛОДНЕ; • р. **АРДАН** у с. Пистинь ІФ КОСІВ: пот. **МОРДАНІВКА?**, пот. Ниж. **АРДАН!** у с. **ШЕШОРИ**; ґрунт **АРДАН**, БАНЯ-БЕРЕЗІВ, Нижній **БЕРЕЗІВ**, Серед. **БЕРЕЗІВ**, **ШЕПІТ**, **КОРОСТИ**; • **АРТИНСЬК** парф. ardan 'млин' Жт Олевськ: ^ОБИЩЕ, СОСНІВКА; р. РАДЧА = РОДЧА, РУДНЯ З, **ШЕБЕДИХА**, **ЖУРЖЕВИЧІ**, **КОРОЩИНЕ**, **ЗАМИСЛОВИЧІ**.

• **ОРТИНИЧІ!** парф. ardan 'млин'! Ль ДРОГОБИЧ: р. РАДИЧІВ ^УНЯТИЧІ; ВОЛОЩА, ДОБРОГОСТІВ, ДОБРІВЛЯНИ, ЛІТИНЯ, КОРОСНИЦЯ; • **ОРДИНЦІ** парф. ardan 'млин' Вн Погребище: ^БУЛАІ; **БОРЩАГІВКА** (і прізв. Борщак), **МОРОЗІВКА**, **АДАМІВКА**, **ПЛИСКІВ!**. **БАРВІНКОВЕ**, **СОСНІВКА**; • **ОРДИНЦІ** парф. ardan 'млин' Хм Теофіполь: **БЕРЕЖИНЦІ!**, **БОРЩІВКА**, **ТУРІВКА**, **ШИБЕНА**. Пор. **АРДАНОВЕ**, **ІРДИНЬ**.

ОРДАША < 1) ір. arta 'божество' + ac 'ясин, алан'; 2) Artaxata.

ОРЛИНЦІ < 1) серб. Arilje 'місце собору 1196 р. проти богумилів'; 2) Aquileia; 3) фр. Arles.

• р. **ОРЕЛЬ 1152**: ОУГЛЬ, **1183**: ЕРЕЛЬ, **1185**: СЮОУРЛИ, 1523: УГЛА, **ARIEL**, 1546: **АРЕЛЬ**, 1550: **АРЕЛЯ**; • р. **ОРІЛЬКА** у смт **ОРІЛЬКА** Хк ЛОЗОВА: **РАСКІВКА!** **НАСТАСІВКА**, **ІВАНІВКА**, **БОГОМОЛІВКА**; • **ОРІЛЬКА** Дп 752.

• пот. **ОРЕЛЕЦЬ** пор. с. **ОРЕЛЕЦЬ** ІФ Снятин;

• **ОРЕЛ** Од 396; • **ОРЛІВЩИНА** Дп 578; • **ОРЛІВЩИНА** Дп 767; • **ОРЛИКІВЩИНА** Пл **ХОРОЛ**: ^**БАРИЛІВЩИНА**, **ІВАНІВКА**; **КУРИЛОВЕ**, **НАТАЛІВКА**, **БОЧКИ!**, **ШТОМПЕЛІВКА**, **ІВАНЦІ**. **НАСТАСІВКА**, **МАТВІЙЦІ**, **КИРИЛЕНКИ**, **ХОМЕНКИ**, **БАРИЛОВЕ**; • б. **ОРЛИНА** у с. **ОРЛИНОЯРСЬКЕ** Хк **БАЛАКЛЯ**: **БОРОДОЯРСЬКЕ** ^**ВІЛХУВАТКА**, **НОРЦІВКА**, **ЧЕПІЛЬ**, **БОРЩІВКА**, **СОКОЛІВКА**, **РАКІВКА**, **САВИНЦІ**; • **ОРЛИНЦІ** Хм **ШЕПЕТІВКА**: ^**САВЕРЦІ**; **САВИЧІ**, **ТРАУЛИН**, **МАЙДАН-ЛАБУНЬ**, **КРУГЛИК**, **РОМАНІВ**, **БІЛОПІЛЬ**; • **ОРЛІВЕЦЬ** Мк 705; • **ОРЛІВ** Яр См **ЯМПІЛЬ**: ^**СТЕПАНІВКА**; **РОМАНЬКОВЕ**, **БІЛИЦЯ**, **ОРЛІВКА**; • **ОРЛОВЕЦЬ** Чк **ГОРОДИЩЕ**: **ПЕТРИКИ**, **СЕГЕДИНЦІ**, **ВОРОНІВКА**, **ВІЛЬШАНА!**; • **ОРЛОВЕЦЬ** Чк **КАНІВ**: ^**БЕРЕСНЯГИ**; **СТУДЕНЕЦЬ**, **ЛУКОВИЦЯ** ^**МОНАСТИРОК**, **ПЕКАРІ**, **КОПІ.ЮВАТА!**, **ІВАНЬКІВ**, **СТЕПАНЦІ**, **КУРИЛІВКА!**; • **ОРЛОВО-ІВАНІВКА** Дц 1370; • р. **ОРЛИК** Жт **БАРАНІВКА** \\ **Новогр.-Вл** (Звягель); • р. **ОРЛИЦЯ** у с. **Вел. ЯБЛУНЕЦЬ** Жт **Ємільчине**; • б. **ОРЛІВ** п **Тясмину** Чк **Чигирин**: **ПОГОРІЛЬЦЯ**, **МАТВІЙКА**, **СТЕЦІВКА**; • б. **ОРЛІВ** л **БОРОВОІ** С.Дінця Хк **Борова**: **КРУГЛЯКІВКА**, **СОЛОНЕ**, **ЯСИНУВАТЕ!**; • р. **ОРЛІВАТЕЦЬ** у с. **БОРЩАГІВКА!** хан **Bortz**, **охрещ.** 1227 р. [Golden] Вн **Погребище**; • р. **ОРЛЯНКА** л **РОКАЧА** л **ІРПЕНЯ** у с. **МИКУЛИЧІ** Кв **БОРОДЯНКА**; • став **ОРЛОВСЬКИЙ** у с. **СТАДНИЦЯ** Кв **Тетіїв**.

У 1186 році Неманя скликав державний **сабор** (зібрання представників) при **Церкві Святих Апостолів Петра і Павла у Стари-Расі**, на якому було ухвалено викоренити «мерзенну і прокляту ересь». Неманя з військом виступив проти еретиків. Його син, Стефан Першовінчаний, так описує цей похід^[19]: «і одних спалив, інших покарав різними карами, інших вигнав зі своєї держави, а їхні дома і все майно, зібравши, роздав хворим на проказу і жебракам... и усюди викоренив цю кляту віру, щоб більше не існувала вона у його державі».

ОРТИничі < аз., ткм., тур. орта середній, тат. урта.

ОРХОВичі < *Orhāi* = Урфа, давня Едесса [Алемань, 498].; Прототип сир. *Orhāi* 'Урфа, Едесса', наведений у книзі А. Алеманя про аланів, можна поставити у відповідність з закономірний дальший розвиток основи Орх- в Юрх- (як-от у назві київської г. *Юрховиця* [ЛР, 534]), звідки крок до назв від основи Юрк- (20 ойконімів і ще 36 від основи Юрй-). Разом з тим, прийнявши прототип *Orhāi*, слід надалі відрізнити від основ Орйх- основи Орйш(к)-/ Ориш(к)-/ Юраш-?, як можливі продовження Орш-/ Орж- від прототипу ім'я пахл. *Rš-k 'Аршак' (Д. МакКензі вважає його зменшувальним від д-ір. *Rš-).

• *ОРИХуватка* Дц Слов'янськ: ^ЮР.КІВка!!; ВАСЮТИНСьке; РАЙ-Олександрівка, ПИСКУНОВА, ХРЕСТИЩЕ, МАКАТИХА, РОГАНСьке, ІВАНІВКА, ЧЕРК.АСьке!!; РАЙГОРОДОК, БИЛБАСІВКА; • *ОРИХанове* Пл ГАДЯЧ: ^ОСН.ЯГИ!, СТЕПАНЕНКИ, КІБЛИЦьке, БІЛЕНЧЕНКОВА; ЮР'ІВКА, ЛИХОПІЛЛЯ, МЕЛЕШКИ, БОБРИК, ПЕДОРІЧІ, ГРЕЧАНІВКА, ЗЕЛЕНА БАЛКА!, ВОРОНІВЩИНА, МАРТИНІВКА, МОГИЛАТІВ, ПЕРЕВІЗ, ОБУХІВКА, БУХАЛОВЕ, КАЛІНІВЩИНА, КНИШІВКА (г. ПАТАЛАХА), ПИРЯТИНЩИНА, ТРИГУБЩИНА, ШАДУРКА, ТИМОФІВКА, ЦИМБАЛОВЕ, СОСНІВКА, КИЯШ.КІВСьке, БУТОВИЧЕСьке, ХАРКІВЦІ!

ОСІАНова < Осіан, один з перших підробних персонажів національних містифікацій періоду романтизму (кінець XVIII ст.). Відомі переклади О. Пушкіна з модних тоді "Осіанових пісень" Макферсона. Детальний аналіз: *Гравович Г.* Вічне повернення містифікацій // Критика. Січень-лютий 2001. – С. 6–12 (рис. 010); *він же.* Слідами національних містифікацій // Критика. Червень 2001. – С. 14–23. **Осіанова** = Осіянова бас. Євсугу С. Дінця [СГУ, 404]. Те, що ця розкрита через століття фальсифікація опинилася на карті поч. XIX ст., вказує усього лише на "коло освіченості" тодішніх російських геодезистів.

ОСКОЛОНівка < гр. Ἀσκάλων 'м. Аскалон (Ашкелон)'; Етапи маршруту морським шляхом до Єгипту: *Пунтусова Вода* Пл, став *Пундівський* у с. Долина Кв Обухів, *Ченокалівка* і кол. хут. *Чинакалівський* [СМГУ, 379], *Штомпелі*, -*вка* Пл, *Осколонівка* Лг, *Скалонівка* Хк (пор. гр. Πόντος, лат. Pontus 'Чорне море', тур. *Çanak-kale* 'протока Дарданелли', *Stampol* 'Стамбул' (форма XV ст.) [Schiltberger 1879, 257]/ або венец. Stampalia 'о. Астюпалея', гр. Ἀσκάλων 'м. Аскалон (Ашкелон)'). Ці назви різночасові, але у межах Середніх Віків.

Тяглисть історії доводять і прізвиська козаків XVII ст. – Петро **ЧЕНАКАЛО** Чигир. Голт. [РВЗ-1649, 57] з **ГОВТВИ** Пл, Федор *ПУНТУСЕНКО* Корс. сотня Тулюпенкова. Про минулий досвід плавби на о. Стампаля свідчать прізвиська козаків 1756 р. Микита *ШТОМПЕЛЬ* Кушів. к., Іван і Мусій *ШТОМПЕЛІ* Конелів. к., Кисляк. к.; до Аскалону – Трохим *СКОЛЯНКА*. Ще відвертіше прізвисько – Василь *ШТИНБУЛЕНКО* Незамай. к. [РВЗ-1756, 496, 451].

• *Осколонівка* Лг Лисичанськ: ^БОБРОВЕ, БОРІВСьке; **ВОВЧОЯР**івка, Райолександрівка, КАЛІНОВЕ, ТОПОЛІВКА, ШЕПІЛІВКА, Олександропілля, **ВИСКР**івка, БІЛА ГОРА, БЕРЕЗІВСьке ^КАТЕРИНІВКА, ВерхньоКАМ'ЯНКА; • *Скалонівка* Хк ЗаЧЕПІЛІВКА: **ДУД**івка, АБАЗІВКА, Олександрівка, ЗІНЬКІВЩИНА, ПЕДАШКА!, РОМАНІВКА, УСТИМІВКА, **СЕМЕН**івка, **ЧЕРН**ешина.

От у чому секрет збереженої тяглості історичної пам'яті наших предків у Наддніпрянщині: нащадки Батія були зацікавлені у збільшенні підкореного половецького населення... на продаж. Це, нарешті, пояснює численні пізні ознаки морського маршруту до Єгипту (*Радехів*, *Радохинці* Лв, *Пустотине* Чг, *Мишерине* Жт, *Ченокалівка* Пл, бол. *Пунтусова вода* у с. Оболонь Пл Семенівка, *Штомпелі*, -*вка* Пл, *Осколонівка* Лг: пор. ар. Rawdah, Fustat 'райони Каїру', ар. Miṣr 'Єгипет', Askalon 'порт Аскалон', тур. Çanak-kale 'Дарданелли', Buntus

видання, що з'явилося наступного року) рядки, що напрочуд точно віддзеркалюють справжній стан речі:

О! древних лет певец,
полночный Осиян!
В развалинах веков
погребшийся Баян!
Тебя нам возвестил
незнаемый писатель;
Когда он был
твоих напевов подражатель...

1797 року Микола Карамзін, близько пов'язаний із колом Мусіна-Пушкіна, де відбувається інтенсивна праця над «Словом», пишучи статтю до журналу «Spectateur du Nord», повідомляє про знахідку цього твору й каже, що «його можна поставити поряд із найкращими місцями в Оссіана». Цей топос — «ми також маємо свого Оссіана», тобто свій національний епос, свою споконвічність — звучить уже у вступі до першого видання «Слова» (1800): «...У цьому збереженому від минулих століть творі видно дух Оссіанів, отже, й наші прадавні герої мали своїх бардів, що співали їм славу». Потім він стає рефреном у ранніх коментуваннях «Слова» (розкриття Макферсонового авторства ще попереду). Ось, наприклад, Павло Львов: «Пісня полку Ігоревому свідчить, що й слов'яни мали своїх Оссіанів» («Иппокрена», 1801); або у вступі до свого перекладу «Слова» Василь Капніст: «...Скоро після запровадження в нас християнства мали ми вже власного Оссіана в творці пісні про нещасливий похід хороброго князя Ігоря».

Рис. 05. Фрагмент дослідження Г. Гравовича про підробку "Слова о полку Ігоревім" (с.8)

'Чорне море', венец. Stampalia 'o. Астюпаля') і доводить, що драматичне половецьке минуле – невіддільна частина нашої історії. Т 2016, с. 214.

ОСЛАВи < с. Oslavia? біля м. Гориці в Італії.;

Білі ОСЛАВи ІФ Надвірна: **КРАС**на, **СОКОЛ**овиця, **КРЕМІ**нці, **КАМІ**нна, Лісна **ВЕЛЕС**ниця, Зелена, **МЛИ**НИ, **БЕРВІ**нки, **КУЧЕР**явий, Білозорина, Чорні **ОСЛА**Ви, **ЯБЛУ**ниця, **ВОРО**Ненко; (див. карту у статті ІІ. **Соколи**).

ОСЛАМів < тюрк. aslam здобич. Осламів Хм.

ОСОТа < пахл. **азат** дрібні землевласники (букв. вільні) [Луконин, 260].

• р. **ОСОТа** азат = 1792: **ОСАТа** азат у с. Клишки См Шостка: ^СОЛОТВИН; СОБИЧ Sobek, прот. **БОБРИК** βοῦβαρις великий човен у с. **СОБИЧ**еве Sobek; **КОВТ.У**нове сколот + Ouni, Ounou – **ЩМОУН** [Verreth, 483], ур. **ОШМАНЬ** Ешмун у с. **КЛИШ**ки еккліс., р. **ХОД.У**нь hanti Ouni у с. **МИРО**нівка, **ХОДУ**ня, **ЧОРНІ** ЛОЗИ єгипетські човни, р. **РОГІЗ**ня Рагоде 'Олександрія' у с. **ВОВ**на алан ^р. **СУХ**а **ВОВ**на, **ЛОКОТ**ки **Лакоте** 'Олександрія', **ГАМАЛІ**ївка Гамалія 'район Каїру', р. **БИСТЯР** на хут. **САМАР**щина м. Самарія і самаритяни; р. **БІЛОГО**ща л Івоту; • р. **ОСОТ**янка азат + ан = **ОСОТа** азат у с. Нова **ОСОТа** Кр Олександрівка: ^Поселянівка; Ст. **ОСОТа** ^став **СОБАЧ**івський Sobek; **ПЛІШ**ки, **БОВ**-**Тишка**, **ТАРАС**івка, **ЯСИН**ове, **БІЛЯ**ївка, **СОСН**івка, **ЯСИН**уватка, **КОЛО**на, **ЯМ**ки, **ВЕРЕЩ**аки, **КИТАЙ**город; • р. **ОСОТ**яна азат + ан у с. Морочне Рв Зарічне: **ПАРС**ька!, **ЗаОЗЕР**'Я, **СОЛО**МИР; • бол. **ОСЬОТ**не См СБуда: **БОР**овичі, **ПОРОХ**онь, **СИТ**не, **БІЛОУ**сівка. Див. ІІ. **ОЗАДІВКА**.

ОСТАПці < Ἄσταπος 'Блакитний Ніл'. Здавалося б, ім'я на карті, як ім'я людини – Остап. Ні, це Ἄσταπος (Ἄσταπος) 'Блакитний Ніл' [СКД, 171, 920] (у Страбона і Птолемея). Те, що в топоосновах реплік не йдеться про людину, видно з форм **Остап-ський**, **Остап-є**:

• пот. **ОСТАПський** п. ПНИЛіої Дністра з с. **ОСТАП**'є Тр Під**ВОЛОЧИ**Ськ: пот. **ТЕКЛ**івка у с. **ТЕКЛ**івка ^**МАГДА**Лівка, **МИТ**ниця; **СКОР**ики!, **ХОП**тянка, **ХМ**елиська, **ШЕЛ**ьПаки, **ІВАН**івка, **МОВЧ**АНівка, **ПЕНЬК**івці, **ВОРОБ**ївка, **КРИ**ве, **ЧЕРН**илівка; **ПОПЛА**Ви, **МИС**лова, **ГНИ**лиці, -чки, **КОЗ.ЯР**і, **ГАЛУ**щинці, **КЛЕБ**АНівка п-, **КАМ'Я**нка, **РОЗСОХУ**ВАТець, **ЛОЗ**івка; пот. **СНИ**вода у с. Качанівка ^р. **ШУПА**йвода; • бол. **ОСТАП**івське у с. **К.РЕМ**не Жт **ЛУГ**ини: ^**ЛЕО**нівка; **ГЛУХ**ова, став **СТАР**Оноваківський **СТАУР**-у с. **СТЕП**АНівка ^**СТАР**І **НОВА**КИ, **ТОП**ільня, бол. **БЕРВ**ище; р. **ГНИЛУ**ша у с. **Лип**ники; бол. **В'Ю**нище біля с. **ПУТ**иловичі **Pontos**, **Радо**ГОЩа, **ВЕР**Бівка ^**ІВАН**івка, **КАМ'Я**на **ПР**ка ^**ОСТАП**и, **КАЛ**ИНівка ^**Під****ОСТАП**и, **МАЛАХ**івка **М**لاح 'моряк'; **БОБ**ричі ^Черв. **ВОЛО**ка! *красн-, ^**КРАС**носілка; бол. **СИН**ківка у с. **Дібр**ова; **БЕРЕ**зовий **ГРУД**; • став **ОСТАП**івський у с. **Мико**ло-**БАБ**АНка Кг **БОБ**ринець **παπυρινος**: ^**ПРОСКУР**івка, **СОРО**чанове, **СТАВР**івка; **ДІБ**рівка, **БЕРЕ**зівка, **ГРОМ**оклій, **ЗАВА**дівка, **СОЛОН**цюватка, **ХМ**елівка, став **РИП'ЯХІВ**ський у с. **Велико****ДРЮК**ове 2, **САД**ове, **КРУТ**оярка, **ЮР**'івка, **ДОН**чине, **БОБ**ринка **παπυρινος**, **ЯБЛУ**нівка **Ἀπόλλων**, **СТОВ**бина **Балка**, **БОРИС**івка, **ТАРАС**івка, **ВЕРЕМ**іївка, **МИР**не, **КРИН**ичувате.

Показовий мікроконтекст • бол. **ОСТАП**ове у с. **КИЯ**нка **Ἰκεάνη** Жт **Єм**ільчине: ^**БОБ**рицька **БОЛ**ярка, **ГАН**Нопіль, **ЄВГЕН**івка, **КРЕМ'Я**нка! люди **Іо**анна **Азій**ського, **Ново****ОЛЕКСАНДР**івка; крин. **КИЯ**нцева **Ἰκεάνη** у с. **СИМ**они; ^**БРІД**ок, **СИН**явка дслов. с'ынъ 'вежа, башта', р. **СУК**ич п **РОГ**ів **ЦВІЛ**і **Сл**учі, р. **ЯСТРУ**бень л **УЖ**а **Прип'**яті, р. **ЯБЛУ**нець **Ἰ****Ἀπόλλων**, -ець 2, -івка, **АПОЛЛ**ОНівка **Ἀπόλλων**, **ПОЛОН**ичеве **Ἀπόλλων**, **БЕРЕ**зівка, **БЕРЕЗ**НЯКИ, **ВЕР**би, **СОРО**чень, **ВЕРЕС**івка, **ЗЕЛЕН**иця, **КАМ'Я**ногірка, -ка, **ЗаР**ОВЕНка! (пор. **ЗаР**ИВИНці), **КРИ**ВОТИН, **ВІЛ**ьХівка, -Шанка, **СИМАК**івка, **ХМЕР**ИН; бол. **ЮР**ківка у с. **Усол**уси, **КОПАЧ**івка; **ЯМ**енець!; • коп. **ОСТАП**ова у с. **Вел.** **КЛІЩ**і **Κλεισος** оберігач маєстности (епітет **Зевса**) Жт **Народ**ичі: бол. **ОСТАП**ове у с. **БОЛОТ**ниця; бол. **ШИМА**нове у с. **КАЛ**ИНівка ^бол. **ЛЮШ**ківське, **БУЛ**ів, **БРОД**ник, **СИНГА**ї дслов. с'ынъ 'вежа, башта', **РОЗСОХ**івське, **ЛОЗ**ниця, **ГАНН**івка, **ЛЮБ**арка, **ШИШ**елівка; • бол. **ОСТАП**ове у с. **Полі**ське **Вл** Ст. **ВИЖ**ивка: **ТЕКЛ**я ^**ГЛУХ**и; **СИН**ове дслов. с'ынъ 'вежа, башта', **Під**СИНівка, **СУКАЧ**і, **ГРА**Бове, **ЯРЕ**вище **Ереб**, **ШКРО**Би, **РОКИ**та, **ЛюбоХИ**ни, **БУЦ**ин, **БРІД**ки; став **РЕМІ**нь у с. **ЧЕВ**ель.

Н. Johnston відзначає, що **Блакитний Ніл** (Ἄσταπος Страбона і Птолемея) тече, спадаючи з кількох східців або **уступів**... [The Nile Quest, p. 290]]. У такому разі сам характер народної етимології може свідчити про враження очевидців подорожі на південь Єгипту. **Однокореневих гідронімів** відомо шість.

• оз. **ОСТУП** у с. **БУЧ**ак Чк **КАН**ів: зат. **ОСТУП** у с. **ІВАН**ьків; дж. **ЖУК**ове у с. **ТАГ**АНча, бол. **ПЕРУ**ні **παπυρινος** у с. **МИХАЙ**лівка ^**ХМ**ільна; **КОНО**нча, **РАЙ**ок, **СУШ**ки, **ТРОЩ**ин, **ЛАЗ**Ірці, **ЧЕРН**иші, **ГРИЩ**инці; ≅ бол. **ЖАБОКРЮК**івка у с. **Мар**тинівка, **ПИЛ**ява, **ГОРОБ**іївка, **ПОП**івка, **МОНАСТ**ИРок ^**ТРАХ**ТЕМИРів, **СИН**явка дслов. с'ынъ 'вежа, башта' ^**КОЗ**арівка, **МЕЖИР**ІЧ,

ЛІПляве, КОПіюВАТа, КУРилівка, КОНОнча, ТРОЩин, ТРОСТЯнець, ЯБЛУНів **Ἀπόλλων**; БОБриця; ЛУКа **^БАБичі, ОЗЕРище!**; • бол. УСТУП у с. Кишеньки Пл КОБЕЛ.ЯКИ: оз. **ОСТУП** у с. ЛУЧки, ВІЛЬХуватка; **^став ДРІЖДів *тріщ-** у кол. с. СОКІЛка **^ШЕНГУри СΥΝΣΩΡ** **^БАРАННИки ^ВІБЛи**; р. **ОсьМачка = ВОсьМачка**; оз. **СЕМЕН**ківські у с. СОЛОШине **^став СИНЄ** дслов. стынъ 'вежа, башта'; **ЖУКи ^БІЛики**, Рубани + **ЛАХНИ**; ЛЕВАНевське **Λεβαν**, **ТРОЯНИ ^ДРИЖИ**на Гребля; **ОЛЕКСАНДРІЯ ^КРИНИЧне, ЯБЛУНівка Ἀπόλλων, САМАР**щина, РЕВУЩине, СУХЕ **^МИХАЙЛів-ка; ГАНЖівка, ГАЛАГУРівка, ГАЛІ-ГОРБАТки, ШАБЕЛЬНИки, ДАБИНівка, ПРОЩУРа**ди, ОЗЕРА, МАРКівка, ТвердоХЛІБи, **ГРЕЧАНИ, МОТРИ**не, БРОДщина; • р. УСТУП п ПереВОДУ Удаю Чг ПриЛУКи: р. БОРШня! **βῆρις** у с. БОРШна; ПОЛОНки Apollon, **_КРОТИ ^СУХ**оставець, КАНівщина; **СУХОЛІСи, СУХ.ОПОЛОВа!! Apollo, КРУТОЯРівка, СУХОЯРівка ^ТУРКівка, ОН.ИЩенків, БІЛОШАПКи, БІЛОРІЧиця, ГЛИНщина, БЕРЕЗівка, МОХнівка, ГУСТИня, ПРУЧАї, ПриОЗЕРне, ПОЛОГи, ТАРАСівка, ЯБЛУНівка Ἀπόλλων, -ське, БІЛЕЩИ**на **^ПИРОГ**івці **^ЯРова БІЛЕЩИ**на; ЛИНовиця, ДУБовий ГАЙ, МОХнівка, ПереВОЛОЧна, БЕРДівщина, ГОРА; • р. **УСТУП** у с. КАПУлівка Дп Нікополь: **БОРИС**івка, ВИСОКОпіль, ОЛЕКСАНДРівка, ПУТИЛівка, КРИНИЧувате, ІВАНівка, ХРИСТОФОРівка, СОРОЧине, КРУТий БЕРЕГ, **ШИШ**кине, КАТЕРИНівка, МУСІївка; • зат. **ОСТУП** і бол. **КУЦКІВське** у с. ХУД.ЯКИ Чк Чк: **^коп. СКОР**обатівська, зат. **ОСТУП** у с. Свидівок; **ТУБІЛЬЦі, ГЕРОНИМ**івка, ДУБіївка, ХРЕЩатик **^БЕРЕЗняки; ДУМАНці, ІРДИНЬ; ЧОРНЯ**вка, ВЕРГУНИ, ЯСН.ОЗІР'я, БІЛ.ОЗІР'я.

Отож ті, згадані в останньому кортежі "тубільці" й розрізняли людей з Саїсу і Верхнього Єгипту, арабів зі щоглами, греків з Канопа, Олександрії і Солуня, дунайців, сирійців і коптів і яковитів.

ОТАШів Кв < **ātaxš** [ʔthš = Av. *ātarš* | N *ātaš*] fire.

-ОТИН < *Готин. З аналізу топонімів ПустОТИНе і ХОТИНівка Чг (Носівка) виходило б, що частина назв від основи -отин- може походити з *Готин, як і прізвище Отін: ; БілОТИН Хм (Ізяслав); ДрО-ТИНці Зк (Виноградів); ЖабОТИН Чк (Кам'янка); ЖукОТИН і ОТИНія ІФ (Коломия); ЖукОТИН Льв (Турка); ЗаболОТИНці Рв (Млинів); ЗолОТИНка Чг Чг *сол-; КлекОТИНа Вн (Шаргород); КривОТИН 2 Жт (Ємільчине); **ЛюБОТИН** Хк Хк; **ЛюБОТИН** Вл (Любешів); **МирОТИН** Рв (Здолбунів); **МокрОТИН** Льв (Жовква); **ОТИНевичі** Льв (Жидачів); **РибОТИН** Чг (Короп); **РобОТИНе** Зп (Токмак); **РухОТИН** і **ХОТИНИ** Чв (Хотин); **СолОТИНе** Жт (Овруч); **ТихОТИН** Вл (Рожище); **ТуркОТИН** Льв (Золочів); **ХОТИН** Рв (Березне); **ХОТИН** Рв (Рівне); **ХОТИН** Рв (Радивилів); **ХОТИНівка** Жт (Коростень); **ШпОТИНе** Лг (Старобільськ); **ЯГОТИН** Кв (Яготин).

ОТРОХи Чг < копт. **ατ-ρωουϣ**: adj. Care-free, not liable; недбалий. б. ОТРИШкова і мог. ОТРИШкова л Кінської Дніпра; б. ОТРИШкова Буркунки Берди. Див. прізви. ОТРОЩЕНКО.

ОХМАТів < бібл. Achmetha 'м. Екбатани', тепер Хамадан, давня столиця Мідії (270 км на пд. сх. від Тегерану).; Слід контактів Аршакидського і Сасанідського часу (-250 – 670-і) включає не лише перські історичні реалії Стахр, Тайшебаїні, Аршакиди, Сасаніди і Хосрой, але й імена царя Пакора II, і столичного міста Ахмети-Хамадану:

• **ОХМАТів** Чк ЖАШКів: КОРОЛівка, ЛЕМІЩиха, СОРОКОТ.ЯГа; • **ОХМАТків** Рв Млинів: **АРШИЧин!** Arsaces!, **БАКОР**ин Pakor II 120-і рр. **^Певжа; ТУШЕБин** Taishebaini, КОСАРеве, ВОВНичі, ТОВПИЖин, ДОБРЯТИН, ОСТАЛЬці **uštar** [**GMRA** < A *gml*?; *'wštl* | N *uštur*] camel або **wāstar** [*w'stl*] pasture, fodder, **СТАВР**ів [*stpl*] М *'stbr*, N *sitabr*] big, coarse, strong, **ЛІШНя!** **rasan** [*lsm*! | N ~] rope **^ХРІН**ники; **ВОВКовії, ХОРУПань, КОРАБ**лище, **ЛИХАЧ**івка, ПЕРЕ.ВЕРЕДів faravard- **frawār** [*plw*? | N *farwār(a)*] bastion; **ЛИСин, ШИБИ**н, **ДЕМИД**івка, **ДУБЛЯ**ни, **БОРЕМЕЛЬ**, Олександрівка, **БАБОЛО**ки, **КОРИТО**, **ТЕРЕШ**ів, **ПідГАЙ**, -ці, **БІЛЬче, КАЛИН**івка, **РОГІЗ**не, **КОБЛин, МежирІЧ**чя.

ОхТИРка См; пор. 56 **Отирко** у статті IV. прізви. Отич.

ОШихліби Чв Кіцмань – пор. узб. **ош** плов; алі і тат. **ош** стріла + Халеб?

ОШМАНЬ кут с. Клишки См Шостка. Див. II. **ЄСМАНЬ**.

ПАЛИКОРОВИ Льв. Назва села вказує на якийсь важливий епізод історії або традицію, але за 15 років контексти поки що різновекторні.

• Паликорови Льв Броди: ^КУТище, ЯСНище; ПОНИКВА, ПЕНЯКИ, ШПАКИ, СУХоволя.

ПАЛЬМИРІВКА Дп. Місто Пальмира у Сирії. Пор. ТРИПІЛЛЯ, ХАЛЕП'Я.

ПАНІВАНІВКА Пл гр. Πανιώνια 'Всегрецькі' (свята Аполлона).

• б. ПАНЕ-ІВАНова < гр. Πανιώνια 'Всегрецькі' (свята) = ПАНАнова, Велі-Тарама, ПАН.сива.кова, з. ст. Велі-Тарама, ВОЛІ.ТЕРНа кут. с. Октябрське Дц Волноваха: ЯСНе, ОЛЕНівка, ІВАНівка, КРАСНівка, ВАЛЕР'ЯНівка, Червоне*, КРАСНівка, ТАРАСівка;

• ПАНІВАНІВКА < гр. Πανιώνια 'Всегрецькі' (свята) Пл Семенівка: ^ВЕРЕМІІвка; ГРИЦаї, ЗАІЧенці, ІВАНівка, ЛипНЯГИ 2, ПУЗИРі, КАЛІНівка, КРАСНе.

Переконлива і вдала етимологія.

р. ПАНСОВА < ір. пансава 'піскувата'.

"Пансова (рукав Самари). Ір. гідронім, власне – ір. прикметник *pansava- 'пісочний': ір. *pansu- 'пісок', пор. молод.-авест. pāsnav-, pāsanav- чол., сер. 'пил', дінд. pāmsavá- 'пісочний', pāmsú- 'пил, пісок'. Сусідній рукав Самари має назву Піскувата" [Трубачев 1968, 261].

ПАНЬКІВЦІ Льв, Хм + 7 схожих назв < пахл. p'n(?)k' 'охоронець, пастух'.

ПАРАСКА, БЕРІЗКИ < параскеуѠ (з гр. букв. 'приготування')

'Велика П'ятниця'. Прототипом численних Березок виглядає адиг. бэрэскэ з гр. παρασκεύη [Шагіров, I, 75] (звідси ж і груз. პარასკევი [p'arask'evi]) – ознака тих, хто шанує Велику П'ятницю, день розп'яття Христа. Символами ісламу у топонімах і прізвищах виступають його прямі, програмні ознаки: пор. Бахмут, Бахметівка, Ромодан, Мечетка, Кадіївка, оз. Закотне, Фаївка, Паталахівка. За матеріалами В. Абаєва та А. Шагірова, у поліетнічному середовищі мовні ознаки шанування п'ятниці і самого поняття п'ятничного посту (на відміну від місячного посту у Рамазан) пов'язані з християнами.

barysk'i | **baræsk'æ** 'траур', 'пост'; **barysk'i daryn** 'соблюдают траур, пост'; **barysk'i isyn** 'снимають траур'. — **Barysk'i** „обычай у женщин

~ Один из терминов греко-христианской религии, проникший в осетинский, вероятно, через грузинское посредство: груз. p'arask'evi (← гр. παρασκεύη) 'пятница'. Сюда же примыкает удин. p'arask'i, инг. p'arask'æ, чеч. p'erisk'in, абадз. beresk'eš 'пятница', каб. bera-zeu, убух. berask'ä 'среда'. Развитие значения 'пятница' → 'пост' объясняется тем, что в пятницу было принято соблюдать пост. Для [Абаев, ИЭС, I, 238].

У Ніжині у ХІХ ст. щоп'ятниці жінки уникали всякої праці (В. Пашенко).

У зв'язку з імовірним адигейською і грузинською участю в поширенні поняття бэрэскэ показова географія 24 назв від основи Параск-: крім Вл, Чв, Жт, Чг, це переважно схід і південь України (Кв4, Хк3, См2, Кг3, Вн2, Дц3, Лг, Пл, Мк):

• р. ПАРАСКА παρασκεύη п НЕВІЛЬниці у с. КОРОВІя Чв Глибока: ГЕРЦа γερούσια, ПідВАЛЬне, ЛУКОВиця, ГОРБова, івці, СЛОБІДка, - БАГРинівка, СИНівці 2, ПроСОКИРяни; р. РУЖИНоца = Radzinoso у с. Остриця, пот. РУЖИНокул у с. ГОДИНівка; р. Присака;

• ПАРАСКовеньки См Охтирка: БОРЗівщина ^ЧЕРНЕЧчина, ПОПЕЛівщина, РИБОТЕНЬ; іВАХи! wāhñ 'оазис' ^ГНИЛиця!, ЯСЕНове, МОЛОДецьке; КОМАРівка, САДки, ПОЛОГи ^БУРДУНИ протάνας/ Burd'ouo ^ҚОРАБЕЛЬське ^МАНчичі, ІВАНівка, КОЗачий ЯР, ХУХра, ВИСОКе, ПідЛОЗіївка, МИХАЙЛенкове, КАРДАШівка, РозСОХуВАТе; КОЗЯТИН, БУГРУВАТе, ГАЙ-МОШЕНка, БУЙМЕРівка, ОЗЕра, ГОРЯЙСтівка (γερούσια?), ОЛЕНинське, РОЗСОХуВАТка, ПОПЕ-ЛІВщина, ВОЛО.ДИМИРівка?; • б. ПАРАСКовіївка п УТчиної БІЛої Лугані; • ПАРАСКовіївка Дц Артемівськ: ^ЗОЛОТОЯРське; Яма, ЗАКУТне, КРИНИЧне, ЯКОВЛівка, ВЕСЕЛе, БІЛОГОРівка, ТРИПІЛля!, КАЛІНівка, САНЖАРівка, ОЛЕКСАНДРівка, КРАСНОПІЛля; • ПАРАСКовіївка Дц Мар'їнка: КРАСНОГОРівка, ОЛЕКСАНДРівка, РОМАНівка, КРЕМІНець, ВЕСЕЛий ГАЙ, ГАННІвка, БЕРЕЗове; • ПАРАСКовія Хк Кегичівка: КРУТОЯРівка, РозСОХувата, БАБАки, ЗЕМЛянки, ОЛЕКСАНДРІя, ЛОЗова, ПАРАФіївка; • ПАРАСКовія Хк Н. ВОДОЛАГа: ^МЕЛІХівка; ОНАЦЬківка, ЗАВАДівка, БРІДок, БІРки, СОСОНівка, ГОЛОВНівка, КУТ, РОСТИНЯ, ВИННИки,

Adj. composé Πανιώνιος épithète d'Apollon, avec Πανιώνιον sanctuaire de tous les Ioniens à Mycale, et le nom de la fête, nl. η. Πανιώνια : il est difficile d'adorer-
Panionia, Πανιώνια, панегирической празд-
никъ 12-ти іонических союзных городов
на зап. берегу Малой Азии у союзного хра-
ма Πανιώνιον, близъ Микале (*Hdt.* I, 148.),
установленный, по Воескh'у, за годъ до пер-
вой олимпиады, въ честь геликонскаго По-
сейдона. Жрецы, приносившие богу жертвы
отъ союза, выбирались изъ гражданъ При-
ены и назывались βρασιείς. Съ праздникомъ
были соединены также состязанія. *Strab.* 8,
384. *Diod. Sic.* 15, 49. — Кромѣ великихъ
Паніоній упоминаются и малыя, напр. въ
Смирнѣ. Ср. *Ionía*.

Рис. П1. Аполлон Паніоніос

БІЛОУСІВКА, РОКИТНЕ; • ПАРАЩИНА παρασκήνη Кв Обухів: ^стр. ПАРАЩИНА у с. Ст. Безрадиці, КАПУСТЯНКА, КОНЮША!, ТАРАСІВКА; КОЗИН, НЕЩЕРІВ, РОМАНКІВ, ЖУКІВЦІ, МАТЯШІВКА, МАКАРІВКА, КРАСНЕ, КОЗІІВКА, КОПЧІВ, КРЕНИЧІ, оз. **ДОМАХА** у с. **ТРИПІЛЛЯ**, ХАЛЕП'Я; • ПАРАЩИНЕ Поле Кг Кг: ЧЕРНЯХІВКА, **ДЕМЕСШКОВЕ**, Під**ГАЙ**ці, ЛЕЛЕКІВКА, ЛОЗУВАТКА, КОНОПЛЯНКА, ОЛЕНІВКА, РОЖНЯТІВКА, Червоний КУТ, Зелений **ГАЙ**, **ГАІ**ВКА;

• р. **БЕРЕЗКОВА** п Мокрої **БЕРЕЗІВКИ** Кг **ОЛЕКСАНДРІЯ**: **БЕРІЗКИ**; **СУРГАНИ**, ЛОЗУВАТКА, **ГАННІ**ВКА, **БЕРЕЗІВКА** 3, ПІЩАНИЙ БРІД, КОСІВКА, ВЕСЕЛА ДОЛИНА, ПОПЕЛЬ.НАСТЕ, ГЛИБОКЕ, ГРОМОКЛІЙ, ШАРІВКА, ЯЛИНІВКА, **ГАЙ**ОВЕ; • **БЕРІЗКИ-ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКІ** Вн Чечельник: БІЛИЙ КАМІНЬ, БРИТАВКА, ВЕРБКА, ЖАБО**КРИЧКА**, РОГІЗКА, Любо**МИРКА**, ТАРАСІВКА, СТРАТІІВКА; • **БЕРІЗКИ-БЕРШАДСЬКІ**! Вн **БЕРШАДЬ**: ^ДЖУЛИНКА; БАЛАНІВКА, РОМАНІВКА, ЧЕРНЯТКА, ЯЛАНЕЦЬ.

Г. Нюберг

■ **ПАРКАНІВКА** Од, **ПИЛЬГАНИ** Вл < пахл. parḡān / p̄lgn мур, вал. Сюди ж **ПАРКАНЦІ** Од. Дві різні основи цих реплік могли мати єдиний пахлавійський прототип; див. статтю про запозичення І. **ПАРКАН** з довідками зі словника Г. Нюберґа.

■ **ПАРНЕВЕ** Хк, Лг < ір. parnī, назва кочового скіфського плем'я, проводир якого Аршак заснував династію Аршакидів.

По зруйнуванні імперії Ахаменідів Олександром Македонським і його смерті у 323 р. Парфією володіли діадохи (Олександрові воєначальники). Між 308 і 303 рр. вона визнала суверенність Селевка I Нікатора, колишнього друга Олександра, сатрапа Вавилонії і засновника імперії Селевкідів. Він і його нащадки стали призначати до Парфії сатрапів.

Так тривало до 245 р. до н.е., коли парфянський сатрап Андрагор повстав проти молодого селевкідського царя Селевка II Каллініка, який щойно прийшов до влади. В цю пору політичного замінання з півночі до Парфії вдерлися **парні** –

кочове скіфське плем'я зі степів Центральної Азії. У 238-235 рр. вони захопили всю Парфію. Контрнаступ царя Селевка II у 230-227 рр. закінчився поразкою, і під владу парнів перейшла також і Гірканія.

Відтепер і надалі ці степові завойовники-парні стали відомі під ім'ям нових "парфян"! Спочатку їхні царі – Аршак I, Аршак II, Фріпат, Фраат I – визнавали селевкідських царів як своїх суверенів, але за Мітридата I Великого (165-132 рр. до н.е.) самі завоювали Мідію, Вавилонію та Елам, – чим започаткували Парфянську імперію. Від цих "степових парфян" мав поширитися ламбдацизм – вимова приголосного **р** як **л** (пор. *Аланія / Іран*). Етноісторичний контекст парнів певною мірою відображують районні кортежі:

• **ПАРНЕ** Дп Синельникове: ^**КАТРАЖКА** Caturiges, ВОДЯНЕ, ВИШНЕВЕЦЬКЕ; **БУРХАНІВКА**, Богуславка, ХОРОШЕВЕ, СУХА КАЛИНА, ІВАНІВКА, ВОРОНІВКА, **ЯСНЕ**, ЛУБ'ЯНКА, **КИСЛЯНКА**, КАЛИНІВКА, КРАСНЕ, ТЕРНИКИ, НЕНАСИТЕЦЬ, ВОРОНОВЕ, ГРЯКУВАТЕ, БОКІВСЬКЕ, **КОДАЦЬКЕ**, МАЖАРИ, ДЕРЕЗУВАТЕ; • **ПАРНЕВЕ** Хк КУП'ЯНСЬК: ^**ТАРАСІВКА**, ІВАНІВКА, **Загор**УЙКІВКА; ДОРОШІВКА, САМБОРІВКА, ГЛУШКІВКА, ВОРОНЦІВКА, **МАРСІВКА**, ХРЕЩАТЕ, **КИСЛІВКА**, **ТАБАІВКА**, КАЛИНОВЕ, ШАПКІВКА, **ОПАРИНЕ**, **РАДЬКІВКА**, ПОДОЛИ, БЕРЕСТОВЕ; • **ПАРНЕВЕ** Лг Біловодськ: НОЗДРІВКА, БАРАНИКІВКА, КОНОНІВКА, Степове, ТЕРНОВА; • **ПАРНЯ** Чг Семенівка: КАЛИНІВСЬКЕ, ІВАНІВСЬКЕ, ЛУБНЯ, ГАННІВКА, ВІЛЬШАНКА, ЛІСКІВЩИНА, ГЛУХІВЩИНА, ІВАН.ПУТЬ, **МАРС**, РАКУТИ, РАКУЖА, ХАНДАБОКІВКА; • **ПАРНИЦЬКЕ** Пл ЛОХВИЦЯ: ^Степуки, Ячники; ЗаПАДИНЦІ, РОМАНИХА, ЗАКРОЇНЦІ ШМИГЛІ, ДРЮКІВЩИНА, ЯБЛУНІВКА, **ПЛАСКІВЩИНА**, РОМОДАНІВКА, БУДАКІВКА, БОДАКВА, ЗАБОДАКВА, ЗАМОРІІВКА, ХРУЛІ, ЧЕРВОНІ ЛУКИ, ХРИСТАНІВКА, БЕЗСАЛІ, БРИСІ;

• яр **ПАРНЮВАТИЙ** у с. **ПАРНУВАТЕ** Хк БОРОВА: ^КАЛИНОВЕ, **ЯСИНУВАТЕ**; Піски **РАДЬКІВСЬКІ**, Богуславка, КРАСНОЯРСЬКЕ, ЖУРАВЬСЬКЕ; • **ПАРНЮВАТКА** Лг Троїцьке: ^**ТАРАСІВКА**; **РІДКОДУБ** ardig битва, КОЗАРИК, СОЛОНЦІ, ВІЛЬШАНЕ, **Загір**Я, МАСЛІВКА, **ЯСЕНІВКА**, **ТАБАІВКА**, БАБ.ОДИНКА, ЛАНТРАТІВКА, БАБИЧЕВЕ;

Пояснимо численні гідроніми від основи Парн-: • б. **ПАРНА** у с. КУЦЕВОЛІВКА Кр Онуфріївка: водопій **ПАРНЕ** і став **ПАРНОГО** у с. Деріївка; МОРОЗІВКА, ЯСЕНУВАТКА, КАМБУРЛІІВКА, ОРИХОВЕ, ОМЕЛЬНИК; • пот. **ПАРНИЙ** у с. Чишки Льв Мостиська: ^КРИСОВИЧІ; АРЛАМІВСЬКА Воля, МЕЛЕШКИ, БУХОВИЧІ, ХОРОСНИЦЯ; • р. **ПАРНИЧКА** у с. Полянки ІФ Верховина: **БАРВІН**КІВ, ХОРОЦЕВЕ, ЯСЕНІВ, УСТЕРІКИ азат?; • яр **ПАРНІВ** п Уди Хк Хк: ОЛЕШКИ, РАЙ.ОЛЕНІВКА, ПЛОСКЕ!!; • оз. **ПАРНЯ** у с. Стечанка Кв Чорнобиль: ІЛОВНИЦЯ, МЕДВИН, ВЕРЕСНЯ, РУДЬКИ!, ПАРИШІВ, ОПАЧИЧІ, УСІВ, ТАРАСИЦЯ, ОТАШІВІ!, ІЛЛІНЦІ!!; • торф. **ПАРНІВСЬКЕ** Жт Ємільчине: ВЕРЕСІВКА, РАДИЧІ, ПАРАНИНЕ, ВІЛЬХІВКА.

■ **ПАРПУРівці** < гр. порфіра порфира. • ПАРПУРівці Вн Вн: Телепеньки, Оленівка; • ПАРФИЛИ См Лебедин: ОПОЛОНівка; • крин. ПОРФИРова у с. Михайлівка Кв Тетіїв; • став ПАРПУРин у с. Шендерівка Чк Корсунь-Ш: НАБУТів.

■ **ПАРСька**, ПЛОСКа 12 + аб, е18 pārsīg [p'lsyk' | N pārsī] Persian (ПАРСька Рв 351; ПЕРСИК Рв, пот. ПЕРЖав Чв, оз. ПЕРЖАНське Жт, торф. ПЕРГАНське, бол. ПЕРГА, р. СПЕРЖ у с. Дягова Чг Мена). Див. II. ПЛОСКа.

Про основу Пержа- слід сказати окремо. По-перше, її зміст засвідчує зв'язки з Персією, а, по-друге, її форма – приклад існування в Україні виразних доказів мадярського мовного посередництва через Буковину (пор. мад. óperzsa /о-пержа/ 'давньоперська мова'). На Овруцькому Поліссі є й інші факти мадярської мовної присутності, як-от назва с. ЯЗБЕРЕНЬ Жт Народичі ~ пор. Jaszbereny в Угорщині.

■ **ПАРФЕН** См < етнонім парфян. У часи Ахаменідів Парфією називали край на північному сході Ірану (тепер Хорасан). В Ахаменідських написах це ім'я збережене у формі дперс. 𐎱𐎠𐎼𐎿𐎡𐎴 Parθava. Сусідами Парфії були Мідія на заході, Арія на сході; з півночі прилягали історичні області Гірканія (південний берег Каспійського моря), Маргіана (Мерв) і Бактрія (Балх).

Найдавніші історичні згадки про Парфію містяться в асирійських текстах VII ст. до н.е., де вона фігурує як Партакка або Партукка. Її підкорили мідійці, засновники першої іранської імперії. Невдовзі їх самих поборов перський цар Курош Великий (у 550 р. до н.е.) – і так на кілька століть Парфія стала частиною імперії Ахаменідів. У 522 р. після державного перевороту Дарія I Парфія підтримала царя Фраорта, але перси захопили його у місті Раги (Тегеран) і до літа 521 р. зуміли приборкати повстання парфян. Далі парфяни брали участь у всіх військових походах Ахаменідів, зокрема – на Грецію у 480 р.

• ПАРТИНці Хм Ст-костянтинів: Загірне, ВОРОНківці, ОРІХівка, КИСЕЛі, РАДКівці, Степок, ДРАЧі, БОВКуни, КАЛІНівка, Підгірне, МОРОЗівка, САХНівці. Можливо, сюди ж і назва с. ПАРТЕНіт Км, щоправда, традиційно пов'язувана з дівою Афіною.

Нашадки Аршака – Аршакиди – панували в Ірані до 224 р. н.е. (коли на зміну їм прийшла династія Сасанідів). Еліта завойованих земель була грецькою, і нові володарі мусили пристосовуватися до неї, якщо мали намір утриматися біля влади. Тому міське самоуправління було залишене без змін, а самі міста зберегли свої права. Парфянська імперія не була надто централізованою. В ній існувало кілька мов, кілька етносів, кілька економічних систем. Саме слабкі зв'язки між окремими частинами імперії стали ключовими для виживання держави. У II ст. н.е. найважливіша з кількох столиць Парфії Ктесифон тричі опинялася в руках у римлян (у 116, 165 і 198 рр.). Але щоразу імперія виживала, адже мала й інші політичні центри.

Складові частини імперії Аршакидів були справді незвично автономними. Так, їм дозволялося карбувати власну монету. Оскільки місцеві еліти платили податки, Аршакидські царі не намагалися змінити традицію. Система процвітала – досить переглянути матеріали археологічних розкопок у Ктесифоні, Селевкії, Екбатанах (Хамадані), Рагах, Гекатомпілосі, Нисі, Сузах [www.livius.org/articles/misc/parthian-empire].

• ПАРФЕН См Путивль: КУБЕР, КУ-БАРеве, ПЕРЕСИПки, ДОРОШівка, КО-ЧЕРГи, ВЕГЕРівка, КРАСне, КОРОЛЬки, САФОНівка, ЯЦине, ІВАНівське, ОРІХівка, ВОРОНівка, ЮРАСове; • ПАРФИЛИ См ЛЕБЕДин: ^Степне, ШУМИли; ОВДЯНське, БОРОВЕНЬКа пор. Барвінк, ХОРОЛ, ГЛУШівка, САВОНиха, ЛІСне, ПерелІСки, СУПРУни, РАДЧуки, ЯСНО-пілля, ОПОЛОНівка, КУРДи, ГАЛУШки, ПАДалки, ПІДОПРИГОри, ТАРАСівка, СІРОБАБине, БАРАБАШівка, ЖАДЬКове, РАДЬКове, ДРОЗДівщина, ПОКУТне; • крин. ПАРІВОНівська *Фаріон? у с. ВІЛЬ-ХІВчик Чк Корсунь-Ш: ТАРАСівське, СА-ХНівка, ДАЦьки, СУХини, НеХВОРОШ, ШЕНДЕРівка; • торф. ПАРФЕНове у с. БОРОХів Вл Ківерці: ЖУРАВичі, ПУТИ-лівка, ЗАЛІСОЧе, ХОРЛ.УПи, БОД.ЯЧІВ, ТРОСТЯНець. Див. основу II. БАРВІН-

■ **ПАРФЯНСЬКИЙ ВЕКТОР** ЗВ'ЯЗКІВ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ – див. II. Пахлавізми у топонімії України.

■ гора **ПАТАЛАХа** у

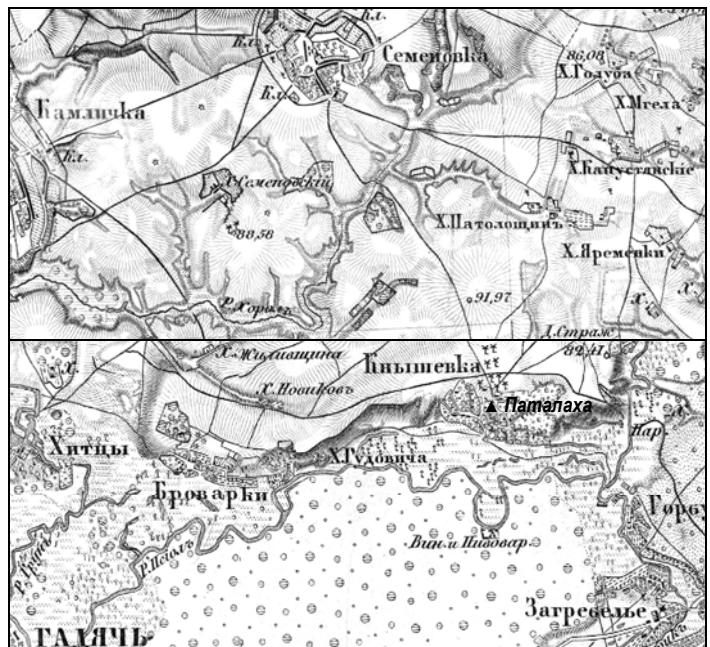

Рис. П2. Хутір Патолошин і с. Книшівка Пл Гадяч [КШ22-12]; додано розміщення г. Паталаха

с. Книшівка (повідомив В.Ф. Терещенко) (рис. П5) і хут. **ПАТОЛОЩИН** (рис. П2) Пл (Гадяч),

с. **ПАТАЛАХІВКА** Лг (Сватове, рис. П3) < ар. فتح الله Fath Allāh букв. 'перемогу [дає] Аллах' [Гафуров, 200] (вигук джигаду). Сюди ж Подольох Хк, ур. Подольох у с. Уралове = Олтар+ См С-Буда; також Водолаги См. Самі назви цього змісту могли з'явитися лише під час арабо-хозарської війни 710-737 рр. і вказують на історичну присутність арабів. Прямі свідчення цього є у топонімічних контекстах: ● ПАТАЛАХІВКА Лг Сватове: **АРАПІВКА!** (за 40 км), **КОЗАРИК**; ● ур. ПОДОЛЬОХ у с. Уралове = Олтар+ См С-Буда: р. **АРАПІВКА!** біля с. Очкине (за 12 км) і нижче по Десні с. **АРАПОВИЧІ** під Новг.-Сів. Чг; ● ПАТЛАІВКА Пл Пл: ПАДАЛКИ Fath Allāh ۞, **БАРБАШІВКА!** сир. Bar Abbas 'сини Аббаса' (Аббасиди); ● ПОДОЛІВКА Хк Барвінкове: **БАРБАШІВКА!**; ● хут. Патолощин (Пл Гадяч) [КШ22-12] у верхів'ях р. Хорол: поруч вел. с. Бієве (Чернишівка), далі на пд.сх. на р. Грунь с. Подолки, а ще нижче с. Книшівка з г. Паталаха.

ПАХЛАВІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 17-ї історичної епохи) – -III / +III ст.: топоніми Стахорщина, Аршуки, Узруй, Карапани, Хасанівка?, Добростани, Дейнеки, Волфине, Іртиця = Альта, Псло, Артек, Дробишеве, Дрогобич, Кодак, Кодаки та ін.; пор. середньоіранські лексичні запозичення волхви, пахлава, питльований, грива, гривня, призьба, печеніги, яси.

Особливістю наукових знань про мову пахлавів, на думку Д. МакКензі, є те, що майже кожний з оприлюднених списків її лексики містить частину слів сумнівної природи, – причому певності немає ні у їхній формі, ні у значенні, а часом навіть у самому їхньому існуванні [MacKenzie, 1]. Г. Нюберг підтверджує цю картину (1974): "Другий том мого *Manual of Pahlavi* з'являється по довгій перерві: через десять років по першому. Основною причиною є величезний обсяг фундаментальних лінгвістичних проблем, які виникають у зв'язку з першим-лішим словом, – кожна з них потребує часу і марудних досліджень" [Nyberg, VII].

До теми про час, коли вимова відповідала написанню, звертаються рідко. Як ухильно сказано у О. Шярвю, "з різних причин пахлаві записували не в реальному звучанні, а у вимові, що **існувала за кілька століть перед тим**. Це нагадує становище з французьким і англійським [правописом]" [Skjaerвое, 9]. Віддаючи належне праці Г. Нюберга 1964 р., Д. МакКензі зауважував, що застосована вченим архаїзуюча традиція вимови пахлавів (зокрема, навчання старої вимови часів аршакидів) вже не загальноприйнята [MacKenzie, V]. Сам МакКензі вважав своєю заслугою переорієнтацію свого словника на вимову новішої, сасанідської доби [MacKenzie, I] (з -р- замість -л- та ін. рисами).

Власне, якраз звучання "пахлавів" (замість "пархавів") доводить реальність приголосного звуку **Л** у **ТІИ** мові. Метатеза -хл- < -рх- трапляється досить часто: р'hлус (pahrez) ~ pahrez захист, охорона. Пор. і Волинь < "море Волынское = Хвалынское" (Фасмер) з Хваразм-.

Час поширення пахлавійської мови, пов'язуваної з парфянською державою Аршакидів у Персії (-III / +III ст.) збігається з класичним часом присутності сарматів у Наддніпрянщині [Kozak, 109-111]. Отже, поява наведених топонімів відповідає добі, відомій археологам як сарматська. Серед топонімів України існує група реплік, що походить від форм з -л- (аршакидського часу) та інша група, яка походить від прототипів з -р- (сасанідського часу). Їхнє кількісне співвідношення поки що не визначене.

Сама відповідність численних топонімічних основ в Україні до певної міри гіпотетичному звучанню слів архаїчної, аршакидської пори пахлавійської мови становить першорядний науковий інтерес, з очевидністю зміцнюючи довіру до тих недосконалих переданих на письмі зразків давньої мови.

ПАЦАЛИ Пл < пор. кашубс. пац 'стернове весло'.

оз. ПАЦове ур. (о-в) Вел. Кучугури (Каховське вдсх.) Зп.

ПЕВНА Жт Чуднів < пор. чes. revnost' 'фортеця' від revnú 'твердий', пол. rewnu 'надійний' [Buck]. Також прізви. Певно См Бензики, 19 Певно, а, ева, ний... Не виключено, Півні. Пор. с. Певна Жт Чуднів 1709; Півнева Гора Хм (Ізяслав); Півні Кв (Фастів); Півні Мк (Єланець); Півнівка Лг (Мілова); Півніщина Чг (Городня).

ПЕДОРИЧІ Пл < Федір, род. Федора. Пор. крин. ПЕДЬКОВА у с. Мельниківка Чк Сміла; торф. ПЕДИНКИ Жт Любар; річки Педань Чг, Педашка Пл, Педора Чк. Див. І. АРИСТОФАН ПРО СКІФСЬКУ ВИМОВУ, IV. ТОДОРУК.

Рис. П3. Село Паталахівка (Лг Сватове): Арапівка, Козарик...

Д. МакКензі

ПЕКУРІвка Чг < кіпр. **pecwr** 'грішник'. Не виключено, що численними пристосуваннями тієї ж основи є *Пекарі*. Ці назви належать до топонімічних ознак участі кельтської церкви у євангелізації Наддніпрянщини [Тищенко 2009, 418-421, 422, 431]. Див. II. ГОЛУБИ, КОЛУБАЇВЦІ, РАДОРОбЕЛЬ, I. КНИГА, IV. ПЕКУР.

ПЕЛАГІЗМИ (УРАРТИЗМИ) У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 3-ї історичної епохи) від -II тис.: топоніми Тушебин, Банилів; пор. лексичні запозичення *зубр, осокір, вино, олія, морока, шарпати*.

ПЕНДЮРІвка, кут у с. Клишки См Шостка < 1) алб. *pendë* гребля; 2) але і латис. *panderis* 'пузо'.

ПЕНЯЗІвка Чк, Чг < 1) дслов. *пѣнязь* 'гріш'; 2) рум. *pînză, rânză* 'вітрило' з **randia* : лат. *randere* 'постилати' [Buck, 401].

ПЕНЯЗІвка Чк Христинівка; ПЕНЯЗІвка Чг Куликівка (на Десні), р. ПІНЧ бас. Росі у с. Мала Михайлівка Кв Сквиря (пор. *постирадло*; прізви. Пинзеник, с. Деньги Чк, б. Парусівка бас Лугані).

ПЕРГА Жт Олевськ < гр. Перга, місто у Памфілії (пор. Панфили Кв 1268, ШПЕНДІвка Кв 540 < Аспенд) [СКД, 978].

ПЕРЕ- – історично вироблений префікс топонімів, який вказує на припинення давнішого стану або якості, виражених у основі назви: ПереЩЕПине, ПереБІКівці, ПереБРОди, ПереВЕРЗівка, ПереГІНка, ПереГІНське, ПереЛІСки, ПереЛІСЯНка, ПереМІЛІВка, ПереМІСлівці, ПереМІШЛЯни, р. ПереРІДка, ПереСОПниця, ПереХРЕСне, ПереЯМпіль, ПереЯСлав.

Натомість Пере- є частиною основи у назвах: ПЕРЕГуди, ПЕРЕДЕРІІвка, ПЕРЕСИПКИ. Див. II. По-, НЕ-, РОЗ-.

ПЕРЕГУДИ < лат. *paragaudion* 'тканина з обляміркою', звідки також копт. **ПАРАКА[ΟΥ]ΔΙΟΝ** *paraka[u]dion* 'військовий одяг' [Rossi, 394] (плащ), вірм. *paregawt* 'туніка' (= χιτών у Євангелії від Марка 6, 9) < гр. *παραγαυδης*, сем. **prgwd**. • ПЕРЕГУДИ Кв Бориспіль: Куржуківські Каварти!; СОШників, ТАРАСівка, ГОЛОВУРів.

ПЕРЕДЕРІІвка Пл < дперс. (𐎧𐎡𐎴𐎠)𐎧𐎡𐎴𐎠𐎧𐎡𐎴𐎠 (Sakā) *paradriya* 'Скіфія Заморська'. Це ім'я можна назвати уламком імперської вівіски Ахаменідів. Завершивши мовний аналіз перських свідчень про скіфів (саків парадриї), слід було повернутися до топонімії. У ній знайшлися докази доброї обізнаности предків українців з цим офіційним перським терміном – назвою Наддніпрянської 24-ї сатрапії V–IV ст. до н.е.! Ідеться про сучасні назви в Україні: б. ПЕРЕДЕРІЄва ^Коростієва б. [СГУ, 273; 121а, рядок 25] у с. ^ПЕРЕДЕРІЄве Дц (знак ^ позначає пряме сусідство); с. ПЕРЕДЕРІІвка Пл, колодязь ПЕРЕДРІІв у с. Івангород Кг Олександрівка [СМГУ, 354], оз. ПЕРЕДЕРуха у с. Білий Берег Кв Іванків [СМГУ, 278], г. ПЕРЕДРИЛИ біля нп Кам'янка-Бузька Льв [SG, III, 193]. Про безодню часу, яку подолали ці українські топоніми і прізвища, оповідає детальне дослідження, розміщене в Інтернеті [38]. Інтернет свідчить про схожі прізвища в Росії (*Передерий*) і Хорватії (*Predrijevac*): уже згадано, що там хоч і слабший, але теж є слід такої топооснови.

І тут з'ясувалося, що географічні об'єкти з цими назвами опиняються в середньоблизькому (↔ 30/70 км) сусідстві з уже відомими топоосновами, які продовжують поняття 'сатрап' (!): с. ПЕРЕДЕРІІвка ^Заморіївка (калька?) Пл (↔ 36 км) ШАТРАВине, КОЦУПІївка См (рис. П4); колодязь ПЕРЕДРІІв (↔ 76 км) б. ШАТРАВина, ДАРІївка Кг; оз. ПЕРЕДЕРуха ^ВОРОПАІївка (↔ 70 км) р. САХРАВщина у с. ШАХРАВщина Кв; пор. також "балка ПЕРЕДЕРієва п. Міусу у с. ^ПЕРЕДЕРієве (↔ 33 км) НовоДАРІївка, ДАРІївка Лг (+ с. ДАРИЄвка РФ у пониззі Міусу, там же р. САРМАТська і с. МокроСАРМАТка)".

Що до важливості аргумента просторової близькості назв, то тут прикметним фактом є, наприклад, те, що у с. Шатравине См мешкає родина Передеріїв (повідомила краєзнавець Л.М. Клешко з с. Яснопільщина См Липова Долина).

гать-су. Жители, Παμφυλί, — ii (Πάμφυλοι, — Παμφύλιοι), представляли собою смѣсь изъ первобытныхъ обитателей, киликійцевъ и грековъ, и до покоренія ихъ Антиохомъ имѣли участь одинаковую со своими сосѣдями; позже Памфилія досталась пергамцамъ и потомъ вмѣстѣ съ Пергамомъ—римлянамъ. Мореплаваніе и морскіе разбои были главнымъ ихъ занятіемъ. Города на берегу, начиная съ зап., были: Атталея (н. Адалія), Перга на р. Кестрѣ, съ знаменитымъ храмомъ Артемиды: здѣсь присталъ апостолъ Павелъ; Аспендъ на крутой горѣ на р. Евримедонтѣ, съ обширными масличными план-

Рис. П4. Довідка про античні міста Перга і Аспенд [СКД, 978]

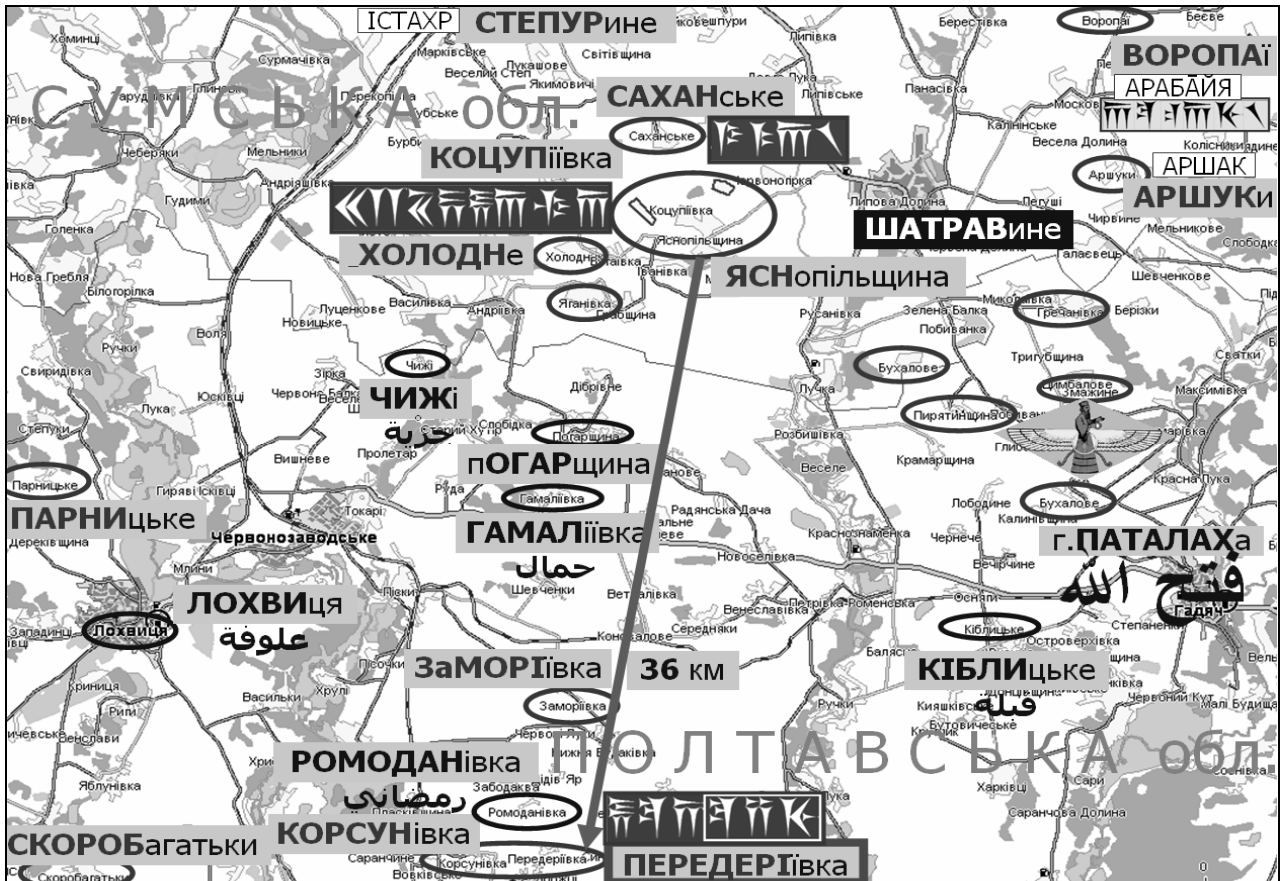

Рис. П5. Схема розміщення топонімів між с. КОЦУПІВКА См і ПЕРЕДЕРІВКА Пл. До ареалу перських топооснов з півдня прилягає масив топонімів від арабських основ, – це добре відповідає подіям арабо-хозарської війни VIII ст. і подальшій боротьбі місцевих прибічників Аббасидів і Омейядів [Тищенко 2011, 64-124]. Назви від арабських основ: ЛОХВИЦЯ (ар. алуфа 'винагорода; султанська платня послу'), РОМОДАНІВКА (ар. рамадан 'піст у мусульман'), ГАМАЛІВКА (ар. сир. Гамалія), ПОГАРЩИНА (літоп. агаряне 'мусульмани'), ЧИЖІ (ар. джиз'я 'податок'), КІБЛИЦЬКЕ (ар. кибла 'напряма на Мекку (для молитов)'), гора ПАТАЛАХА у с. Книшівка Пл Гадяч (повідомлення В.Ф.Терещенка) – від ар. fath Allah 'перемогу дає Аллах' (вигук джигаду) [пор. Тищенко 2011, 64-78]. Далі на південь знову іранські топооснови: ПАРНИЦЬКЕ (парни, скіфське плем'я), КОРСУНІВКА (ав. Хорасан) ^ПЕРЕДЕРІВКА (Sakā paradriya) (пор. рис. П6) 'Скіфія Заморська' – пор. за 8 км с. ЗаМОРИВКА. Тоді за аналогією прототип КОЦУПІВКА мав бути *Xšaçar-iya тобто "Сатрапова"

Районні топонімічні околиці назв від основи *Передерій-* станом на січень 2016 р.: • б. ПЕРЕДЕРІЄВА п. Міусу у с. ПЕРЕДЕРІЄВЕ Дц Шахтарськ: (за картою –) НовоДАРІВКА, ДАРІВКА Лг (+ с. ДАРИЄВКА РФ Рост. у пониззі Міусу, там же р. САРМАТська і с. МокроСАРМАТка); • ПЕРЕДЕРІІ-ВКА Пл Миргород: ^ЗаМОРИВКА, СИНЬОЩОКИ; **САК**алівка **сак-**, **ВОВН**янка ***алан-**, ШПАКове дперс. špañ військо; • колодязь ПЕРЕДРІІВ у с. Івангород Кв Олександрівка: ^ОМЕЛЬгород; **ЯСИН**ове, -уватка **ясин-**, **ОСО**та 2 ас.; • оз. ПЕРЕДЕРУХА у с. Білий Берг Кв Іванків: ^ВороПАІВКА Arabaya?; • г. ПЕРЕДРИЛИ біля нп Кам'янка-Бузька Льв: пот. ГРИЧКОВА, Вел. **КОЛОД**не!, -енце skolot- 'самоназва скіфів' [Геродот]. У близькому зарубіжжі України до списку цих рідкісних назв долучаються у Білорусі с. • ПЕРАДРЭЙка Ву Мазыр (150 км від с. Білі Береги Кв) у характерному контексті на Нижній Прип'яті (^**АС**авец ас 'ясин', р. **СКАЛОД**зіна у с. **СКАЛОД**зін skolot- 'самоназва скіфів' [Геродот]). В Росії у гідрографічній системі р. Оки це назва яра • "отвершок ПЕРЕДЕРЕВСКОЙ" [Смолицкая, 61, 158] (неподалік яр АЗАРов перс. azar 'ритуальний вогонь', azerі 'вогнянин; азербайджанець', яр **ОС**ин ас 'ясин', с. Б. ДАРАЕво дперс. draua- 'море'). Також у Хорватії виявлено два взаємно близькі села • *Gornje i Donje PREDRIJEVO/ Predrijevc?* [Hrvatska, 15, 70] (поруч Turanovac, Peršaves, Kasarica, Šaševo, Čačinci) біля м. Слатина і р. Драва, – пор. авест. tūra 'скіфи' [Абаев 1990, 30, 40], дперс. *xšaçar-, парс. čašni 'прийняття дрону (ритуального хліба)'.
Таким чином, у явно небагатих на іранізми топонімічних околицях назв від основи *Передерій-* є, тим не менше, виразний слід скіфів-**сколотів**, на 400 років пізніших **сарматів** і ще на стільки ж ближчих до нас у часі **аланів-асів**.

Рис. П6. Фрагмент фото К.М.Криконюк 2012 р. з розміщеними автором для друку статті словами "Спеціальна тема". Унікальний перський напис в тіні над фігурою № 24 читається "Іям сака парадрія" тобто "Це скіф заморянин" (тут досконалі прописи розміщено під важко прочитуваними знаками пам'ятки). У врізці – без розуміння важливості напису техред змінив місце підзаголовку, чим знецінив статтю в журналі

ПЕРЕЛЮБ < серб. Прељуб 1344 р. Чг КОРЮКівка: ^БАЛЯСи; **БІЛОШИЦЬКА** Слобода, **КОЗИ**лівка, **ОХРАМ**ієвичі Аграм, **ОЛЕШНЯ**, **БРЕЧ**, **ХОВДІ**ївка, **ХОЛМИ**, **ЛУКОВЕЦЬ**, **КИРИЛІВКА**, **БУДА**, **УРІЧЧЯ**, **БУДИЩЕ**, **СЯДРИНЕ**, **ТЕЛЬНЕ**, **ШИШКІВКА**. Виразний синхоричний слід (Сербія, Білашиця, Загреб-Аграм).

ПереМИШЛЯНИ Ль, **ПереМИСЛІВЦІ** Ль < Пере- + МИСЛ-.

оз. **ПЕРЕМУТ** Вл < дег. \square | рзгз 'дім, храм' + \square | mwt 'матір': храм богині Мут (див. рис. П7). Назва виявлена завдяки контексту ойконіма **ШАЦЬК**.

• **ШАЦЬК** Вл рц/ **ЛЮБОМЛЬ**: оз. **ПЕРЕ.МУТ!** \square |, \square | рзгз-Mwt 'дім (храм) Мут', оз. **ЧОРНЕ** 2, оз. **МЕЛЬНИКИ**, оз. **ГАРАСИМОВЕ** герусія; далі – с. **ЛОКУТКИ** **ЛАКАТ**, **ГОРОХОВИЩЕ** \square | (706а); To run (ship) aground, бол. **ДУДИШКИ** \square |, \square | Ddkw 'канал, протока' біля с. **БОРОВО**, **НУДИЖЕ** місто Ісиди/ Розп'яття, **СУКАЧІ**, **ЛЮБОХИНИ**, **КРИМНО**, **ТЕКЛЯ** '(монастир) Св. Теклі в Єгипті', **ЯРЕВИЩЕ**, **ЗДОМИШЕЛЬ**, **ШМЕНЬКИ**, **БОРЗОВА** baridh-, **БУЦИКИ**, **ЧОРНОПЕСИ**, **СИМАКИ**, **РИМАЧІ**, **РІВНЕ**, став **КУЦІВ** у с. Підгородне, оз. **ПУЛЬМО!**, оз. **ШУМИНЕЦЬ** = "Соминець".

Давньоєгипетське слово \square | Mwt означало 'матір': цю богиню вважали матір'ю всіх богів. Серед інших її епітетів – Світова Матір, Око Ра, Цариця Богинь, Панна Небес; Та, хто дає народження, але сама не народилася ні від кого. Слід визнати, що виток Прип'яті – справді достойне місце для її святилища: з кришталєво-прозорих озер з зеленкуватою водою і світлим дном тут витікає Прип'ять (принаймні, єгиптянам так здавалося). В античний час Прип'ять вважали основним водотоком Дніпра. Населений пункт з назвою *Перемут* знайшовся на теперішньому Рибинському вдсх. у Тверс. обл. Росії. У поляків є свої *Przemęt* і *Premęcзусі*. Однокореневі назви в Україні – *МУТин*, *МУТичів* См. (Що до *Мутина*, то знахідка тут готського скарбу може вказувати на синхоричний зв'язок з лат. *Mūtino*, суч. іт. *Modena* у Ломбардії, де готи уперше отримали від римлян дозвіл на поселення.) Див. ІІ. **ШАЦЬК**.

ПЕРЕСИПКИ См, **ПЕРЕСОПНИЦЯ** Рв < пахл. *parisp* – 'вал, насип, стіна' з дав.-іранс. **ragi-sra-* 'кидати'. Також *Переспа*, *Перешпа*. Див. І. **ПАРКАН**.

ПЕРЕЩЕПИНЕ Дп, див. ІІ. **ЩЕПАНІВ**.

ПЕРСЬКІ ІРАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (мовний слід 16-ї історичної епохи) від V ст. до н.е. – топоніми *Шатравине*, *Передеріївка*, *Гельмязів*, *Горгани*; пор. лексичні запозичення *Бог*, *дбати*, *тривати*, *жвавий*, *збіжжя*, [*хупавий*], *гігнути*, *шупити*, *заради*, *кат*, *драби*.

Рис. П7. **Озеро Перемут і канал Колодезький на карті Шуберта (1867 р.).** Документальне підтвердження існування каналу між оз. Світязь і оз. Пульмо (див. ІІ. Шацьк)

ПЕЧЕНІГИ Хк, ПЕЧЕНІЖИН ІФ <

етнонім печенігів, від пехл. *pēšēnīg* 'перший, головний, шляхетний' [McKenzie, 68]; *pēšēnīk* 'попередник'; ~an предки; *військо фронтової лінії* [Nyberg, II, 161, McKenzie, 68]. "Печеніги, прийшовши на українську землю, були обізнані з деякими релігіями, особливо їхньою симпатією користувалося **маніхейство**" [Прицак, 2042]. Ось звідки слід його присутності в топонімії України! "Правлячі верстви [печенігів] розмовляли **іранською мовою**" [Прицак, 2042] – тобто пахлаві.

От саме ця мова, а не тюркські ілюзії і містить ключ до їхнього етноніма! Слово пехл. *pēšānīg* означає 'лоб'; пехл. *pēšēnīg* 'перший, головний, шляхетний' [McKenzie, 68]: тобто, це переклад геноніма *кангар* (або його прототип), і це спростовує спроби тюркологів понизити проблему до скотарського рівня як "своячків"-баджинаків! До всього, мадярська форма їхнього етноніма *bésényő*: у ній -ш-, як і у пахлаві, а не -ч-/-дж-. "Своячки" стають на своє місце – чергової народної етимології.

Рис. П8. Ситуативна карта Пачинакії

О. Прицак

ЖОВТий БРІД, СИНява, ЯСНОгород, МОНАСТИРок, ІВАНівщина, Старочуднівська Гута.

Землі за Стугною, Остром і Сеймом належали не Києву, а ісламізованим арабами степовикам. Там була Пачинакія, пізніше – Половеччина. Позначені на картах степи у складі Київської Русі – свідомо підробка: того не було. Зате мовна мозаїка назв на цих землях підтверджує висновок акад. О. Прицака про Середньовіччя Степу й Лісостепу як історію конгломерату племен степовиків за участю слов'ян. Серед теперішніх народів Європи українці й собі успадкували частку цієї історії.

ПЕЧЕНІЗЬКІ ІРАНІЗМИ І ТЮРКІЗМИ

У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (мовний слід 30-ї історичної епохи) від X-XI ст.: *печеніг*; топоніми Печеніжин ІФ, Печеніги Хк, Печенюги Чг, Трул+, Курчиця, Кагарлик. • ПЕЧЕНІГИ Хк Чугуїв: ^КИЦівка! чаклунове; БОРЩова ^ГАРАШКівка; • ПЕЧЕНІЖин ІФ Коломия: ГОЛОСків, ДОБРОВІдка; • ПЕЧЕНІЯ Льв ЗОЛОЧів: КУРОВичі, ОБЕРТАСів; • ПЕЧЕНЮГи *bésényő*к Чг Новгород-Сів: АРШУки, КАРАБАНИ, УЗРУИ, ШЕПТаки, КИСЕЛівка, РОГівка, БУГРинівка, ДРОБИШів, КОМАНЬ, ФОРОСтовичі, БЛИСТова; • ПЕЧИНИ СМ ТРОСТЯНець: ЗОЛОТарівка, ШАБЛине, ПАРХОМівка, НИЦаха; • ПЕЧАНівка ЖТ РОМАНів: МАНІ, КОЗАРА 2, ВІЛЬХа, ОЛЬШАНка, ГОДиха,

ПИЛИПИ Вн < 1) Філіппополь, столиця римської провінції Фракія (тепер Пловдів); 2) Philippus Arabus, римс. імпераор.

Полки Кнівн захопили Філіппополь влітку 250 р. Спочатку оточені в місті фракійські загони проголосили губернатора Фракії Пріска імператором і спонукали його укласти угоду з об'єднаними готами, здати їм неприступне місто і побрататися з ними. Коли ж Пріск впустив готів до міста, ті не дотрималися угоди і вчинили дику різанину, вбивши до 100 тис. людей. Хто не загинув, був забраний у полон, у тому числі багато осіб сенаторського звання. Узурпатора не стало і сліду. Заволодівши містом, готи як слід роздивилися у Фракії, а може й у сусідній Іллірії. Не надто поспішали вони вертати додому, хоча обидва Деції, батько з сином, і Галл стояли на півночі на Дунаї. Не раніше весни 251 р. Кніва вирушив у зворотну путь [див. Вольфрам, 75].

• ПИЛИПча Кв Баришівка: ^ЯРЕШки Аres; ЯБЛУНева, ГОСТРОЛУЧчя; • ПИЛИП-БОРІВські!! Вн Томашпіль: ^КАЛ.ИНка; ЯРИШівка!, ВАПН.Ярка, КИСЛицьке, ВЕРБова; • ПИЛИПИ Вн Могилів-Под: ^МАТЕївка; ЯРИШів, Вила-ЯРУЗькі, СЕРЕБРія, ПідЛІСне, ТУЛІ-їв, ГРАБовець, КРИЧанівка, НаГОРяни, БОРІВка; • ПИЛИПівка Дп Царичанка: ^ЛИСКівка!; Іваново-ЯРИЗівка; ВЕРБове, ГРЕЧане, СУДівка, БЕРЕГове, УЛЯНівка, ЦИБУЛЬківка.

ПИЛЯТИН Чг < 1) пор. нім. Pfeile < лат. pīlum 'стріла'; 2) пулад?

Пилатківці? • МОРШин! МАРЄЗ: (184a); m. Spear, javelin Льв СТРИЙ: ПИЛА Pfeile < лат. pīlum 'стріла': СТІЛків, СТИНава, ЛУКовиця 2, ЛАНівка, КУТи, ЛУГ, ЯРУшичі, ХРОМОГОРБ пехл. Нгот-Рим, Візантія, ДОБР.Яни, ДОБРівЛЯни.

Виключно ойконіми, жодного гідроніма. • ПИЛЯї лат. pīlum 'стріла' / Philae? Хм ШЕПЕТівка: ЗаМОРОЧення! МАРЄЗ: (184a); m. Spear, javelin, БІЛОкриниччя, СОШки, ШКАРівка, ОНИШКівці, ВИШНеве, БРОННИки, КОНОТОП, ЛЕНКівці, РОМАНів, КОСьКІВ, ЛАВРИНівці, ХРОЛин, ЧотирБОКи; • ПИЛЬня лат. pīlum 'стріла' Чг Чг: ^ЛОКОТьків! ЛАКАТ (F) Ракотіс [Vycichl, 172]!, КОНЮшівка, ПАПІРНя, СЕМЕН.ЯГІвка; МОРГУличі! МАРЄЗ: спис, ТАБАївка, КОТи, БІЛОус, ГУЩин, МОХНАТИН, ЛопатиН, КОБИЛЯнка, ЧЕРНиш;

• ПИЛЯТИН лат. pīlum 'стріла'! Чг КОЗелець: ПАРХИМів, БІЛики, КОТів, НАБІЛЬське!, ОМЕЛЯНів, СІРаї, ХРЕЩати, ЧЕМЕР, ОТРОХи, ШУЛЯКи!, ШАЛ.ОЙКи, КРЕХАїв, ШПАКів, КОСачівка, СОРОКОТичі!, КІПТі, ГАЙове, БОБР.УЙКи, ЖУКівщина, РОМАНьки, ТАРАСи, ШАМи, БІЛ.ЕЙКи, КРИВецьке, ЛИХОЛІТки;

• ПИЛИ лат. pīlum 'стріла' Льв ЖОВКва: ^ДОБРОСИН: СИТИ.ХІВ СІТ - Arrow, dart, СОСНИни соєнец m arrow, ОПЛІТна голпіті!, ПИЛЬНОКАМ'Янка лат. pīlum 'стріла' ^КРИВоКАМ'Янка, БУДОКАМ'Янка, БІЛани, МОКРОТИН, СТРОНЯТИН, ГАЙ, ШКОЛЯРі, СОРОКи, СИНьКОВичі!, КАМ'ЯНа Гора, ГЕРУСИ, КІБТі, МАЛДРИКи; • ПИЛівка лат. pīlum 'стріла' СМ ОХТИРка: ^ЛУТИще; СОСОНка Сасаніди / соєнец m arrow, КОЗяТИН, РУБани, ПОПЕЛівщина, БОРЗівщина, ЧЕРНеччина, КОРАБельське, МАНчичі, ПОЛОГи, ПАРАСКовеньки, РозСОХува-те, ВЕСЕЛий ГАЙ, ВЕРБове, ОЛЕНинське; • ПИЛЯва лат. pīlum 'стріла' Кв ІВАН.КІВ!: СОСНівка соєнец m arrow, БІЛий Берег, ВОРОПАївка, СТАРовичі, ПідГАЙне, СТАВРівка, ТЕРМАХівка, РОКИТна Слобідка; • ПИЛЬки лат. pīlum 'стріла' Хм ІЗЯслав: ^ЧИЖівка, МИРне, КАЛІНівка, ТЕЛІЖенці; СОШне соєнец m arrow, МИСЛЯТИН, БІЛОТИН, БІЛИЖИНці, БІЛЬчин, БІЛеве, БІЛОгородка, ЗаБРІД, ЩУРівці, ДОБРин, ТОПІРчики, СОХУЖИНці, КРИВоЛУКа, РАДОГОЩ, ЗАКРИНИЧне, ПУЗИРки, БОРИСів, СТОРОНИче, ДОРОГОЩа, КОМИНИ, РОКИТне;

• ПИЛЯВА лат. pilum 'стріла' Вн ТИВРів: ^КЛІЩів; РозСОШе, ЛАни, ЯРИШівка, ШЕНДЕРів, ІВАН.КІВці, ІВОНівці, КОБЕЛецьке, РОГІЗна, УЯРинці *В'яр-! ФІАРО; • ПИЛЯВА лат. pilum 'стріла' Тр БУЧАч!: ^МАРТИНівка, МЕДВЕДівці; БІЛЯвинці, ВЕРБ'ЯТИН, РУБлин, СОРОҚи, ДОБРОполе, БОБУЛинці, ЖНИБОРОди, КОСмирин, ЯБЛУНівка; • ПИЛЯВА лат. pilum 'стріла' Хм СТАРА СИНява: ^ВИШневе, Олександрівка; СЬОМАКи!, ПаСІЧна, ХАРКівці, ЦИМБАЛівка, ЯБЛУНівка, ГРЕЧани, РідкоДУБ, МИСЮРівка, ЩЕРБани, БАБине, СИНявка.

ПИРОГІВКА См < 1) гр. піргос 'башта'; 2) Піруз.

Пиріжки Жт (Малин); Пиріжна Од (Кодима); Пирогі Пл (Глобине); Пирогів Вн (Тиврів); Пирогівка См (Шостка); Пирогівка Хм (Вінківці); Пирогівка Чг (Бахмач); Пирогівці Хм Хм; Пирогівці Чг (Прилуки); Пироговичі Кв (Іванків).

ПИРОГОЩА Кв < крус. *Пиро-гости тобто гості з Нілу, див. II. БОРИЧІВ УЗВІЗ.

<p>πύργωσις, εως, ἡ, (πυργῶν) the building of a tower. Philon I, 505, 15. πυργωτός, ἡ, ὄν, turreted. Strab. 15, 3, 19, πύργωτος. Cornut. 17, στέφανος.</p>	<p>πυργῶτις, gen. ἰδος, fem. adi. od nast., πύργωτις ὄρχανα Α.</p>
<p>πυργῶτις, ἰδος adj. f. имеющая вид башни или снабжённая башнями (ὄρχανα Aesch.). πυργ-ώδης 2 башнеобразный: πλάξ π. Soph. вершина высокой, как башня, скалы. πύργινος 3 башенный, т. е. крепкий, как башня или городской (νομίσματα Aesch.).</p>	<p>πυργωτός, ἡ, ὄν, podobny do wieży ozdobiony deseniem przypominającym blanki muru, ἐμπετάσματα π. CALLIX. 2 π. στέφανος CORN. lac. corona muralis korona z wież na głowie bogini.</p>

Рис. П9. Довідка гр. [Sophocles, 963; SGP, III, 769; ДРС, II, 1443]. Жодний з наведених відомих прикметників від слова вежа неможливо використати для псевдоісторичної легенди про походження назви ікони Пирогощі

г. ПИШКОНЬ Зк див. II. БИШКІНЬ; пот. Пишкінь у с. СИНЕвир Зк Міжгір'я: г. Пісконя, Пишкони.

став ПІВТОРАК (у с. КРАСНОліси Кв Сквиря). Судячи з зібраного матеріалу, – від прототипу аз. палтар 'одяг', кумикс. палтар 'майно, хатні речі, скарб' + ак зменш. суф. Пор. і бол. Півторакивщина біля с. Сільце Вл Ковель (1855: Полторикивщина) [СМГУ]. Якісно новий рівень розуміння основи Півторак- досягнуто лише по вивченні прізвища Півторак у добре збереженій системі однокореневих прізвищ. Див. IV. ПІВТОРАК.

Пишкінь, -кбні, ж.; потік, л. Терелі п. Тиси л. Дунаю; с. Синевир Міжгірськ. р-ну Закарпатськ. обл.: Потік, Пишк'їн' Потік (1972, МЕ); 20-і рр. ХХ ст., Пишкінь, Пишкбнь (Петров, 24, 25); пор. г. Пісконя, Пишкони (Петров, 24, 25).
Пишкбвий, -ого, ч.; потік, Розтоцьк. с/Р Воловецьк. р-ну Закарпатськ. обл.; Пиш'к'овий (1973, МЕ).

Рис. П10. Пишкінь [СГУ]

ПІД- – префікс із значенням перебування поблизу чогось у просторі або під впливом чогось/ когось: 1) "Під лісом": ПідВИСОКе, ПідГАЙці; "біля села Довге" ПідДОВГе; 2) "Під владою тервінгів": ПідЛІСці; – "Під Тиром (Циром)": ПідЦИР'я; – "Під християнством": ПідБЕРЕЗці; – "Під владою Пилипа": ПідПИЛИП'я; – "Під владою язигів": Під'ЯЗІВні; – "Під владою Сасанідів": ПідСОСНів; – "Під владою велетів": ПідВЕЛІДники; – "Під Верхнім Єгиптом": ПідЩУМЛЯНці; – "Під Блакитним Нілом": ПідОСТАПі; – "Під владою Михайла": ПідМИХАЙЛО, ПідМИХАЙЛівці (імовірно, йдеться про Михайла II (820–829), візантійського імператора).

ПідВИСОКе 6 назв < *під-*wyŝk*-e **thicket, wood**. Підстави для такого припущення дав топонімічний ландшафт, насичений назвами від основ із значенням 'ліс' (рис. П10) • БИШКИ Тр Козова: ^УРМАНЬ! куманс. **orman**?! ліс Тр Бережани + БІЩЕ *wyŝk*, ПідЛІСне!, ПідГАЙці, ПідВИСОКе!!! (але немає с. "Високе"), отже – *під-*wyŝk*-e **thicket, wood**? На рис. 23-5 • ПідВИСОКе Хк ~ стр. ПриВИСЬКий *при-*wyŝk*-ий **thicket, wood** л Мокрого Ізюмця [СГУ, 446].

ПідМИХАЙЛО ІФ < Михайло II (820–829), візантійський імператор. Див. II. ХОМИНЦІ. • ТОМАШівЦІ ІФ КАЛУШ: ПідМИХАЙЛО!, УГРИНів, ГРАБівка, ЯВОРівка, МИСЛів; • ПідМИХАЙЛівЦІ ІФ РОГАТИН: КОЗАРі, САРНИки, ПУТЯТИНці, ЮНАШКів, пот. ОПЛЕТи у с. Підгороддя ^ЛУКовище, ЗАЛИВки, ЛИПЦя, ЗАЛИП'я, ПИЛИПівці, ПідБІР'я, ВОРОНів, ЖУРІВ, ВІЛЬХова, КУТці ^ЛІСова, ДОБРИНів.

ПІДОПРИГОРИ См і прізви. Підопригора. Найближче до ролі прототипу цих імен власних стоїть композит *Под- 'Padus' + Пригора 'Piemont'. Не виключена й етимологія з маніхейського пахл. М *p'dypr'h* 'кара, покарання, відплата'. На противагу до нелогічної семантики української репліки пахлавійський прототип засвідчений у кількох різновидах. взаємно пов'язаних закономірними звуковими відповідностями: *pādīfrāh*, [p'tpl's] | М *p'dypr'h* | Н **pādafrāh*. При цьому форма з ламбдою *p'tpl's* може бути прототипом топонімів ПідПЛЕША, ПідПОЛОЗзя. + зі статті в УНК.

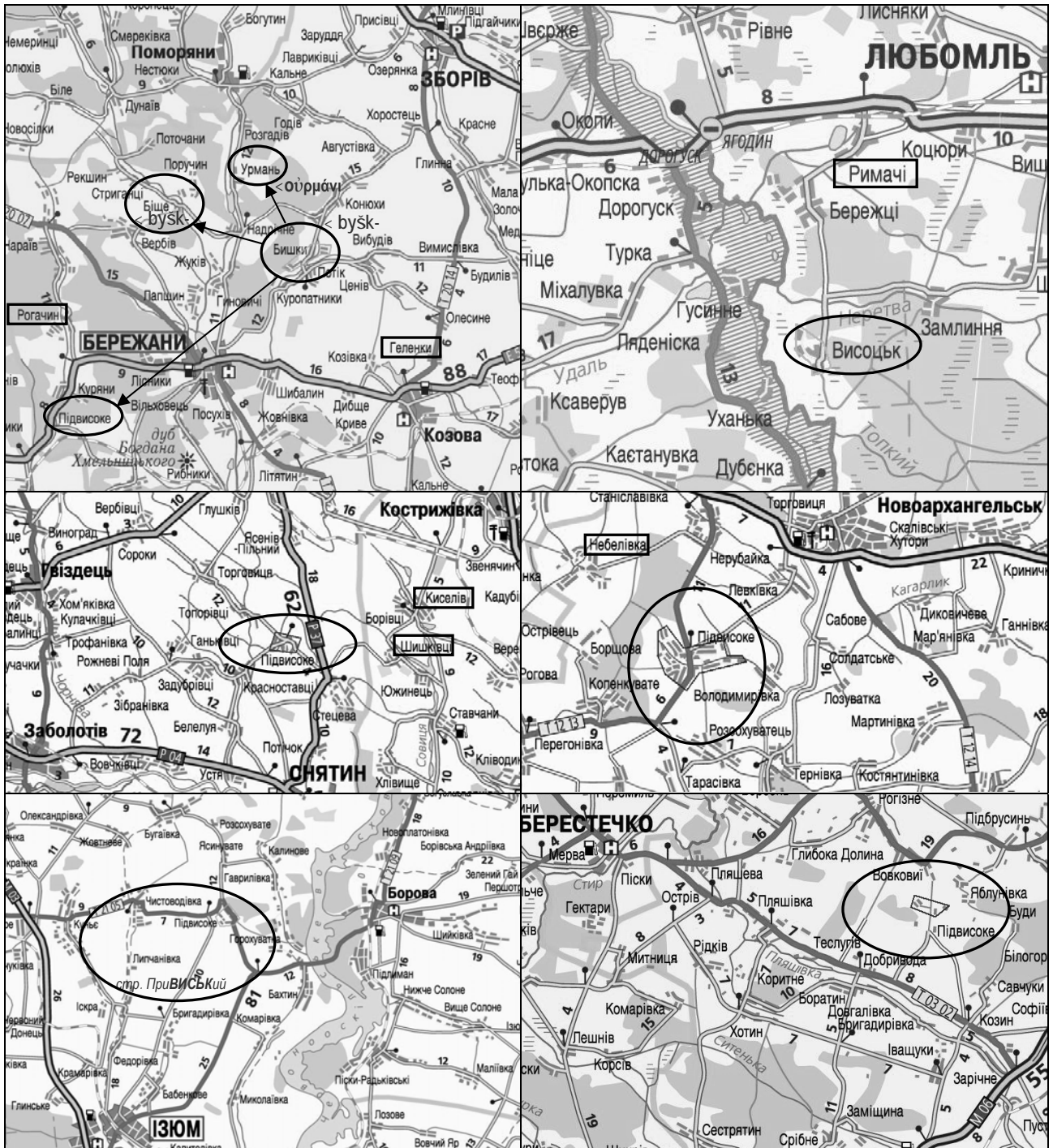

Рис. П11. Ландшафтні контексти сіл і річок з назвами від основ ПідВИСОК- < *під-*wyšk*-e, ПриВИСЬК- < *при-*wyšk*-e – з **wēšag** [*wyšk* | N *bēša*] thicket, wood

-ПІЛЛЯ, -ПІЛЬ < гр. πόλις 'місто', початково 'укріплення'.

р. **ПІСКАВА** ІФ < герм. *fisk-ahva "рибна річка" [Трубачев 1968, 52]; див. II. Готські назви річок України. бол. ПереПИЩа у с. Сахни Жт Ружин.; Висока ПІЧ; бол. ПІЩА Вл Шацьк, с. ПІЩА.

р. **ПІСТИНЬКА** = 1416 Piestnia; "оть Пѣстинѣ" у с. Пістинь ІФ Косів < парф. *abestān* [ʔp̄st'n] refuge, support, trust, *ābestan* [ʔp̄ystn' | P ʔbystn, N *ābistan*] = *ābustan*, – пор. пустинь? Важливо знати етимологічну голосну – і чи и? Однаково добре відповідають прототипи пахл. 'pst'n прихисток і герм. faestning укріплення (рис. П12).

ПЛОСКЕ < *pārsīg* [pʔlsyk' | N *pārsī*] Persian.

ПЛОСКА 12 + а6, е18; ПЛОЩанка Лг Кремінна; ПЛОСКА Жт Ружин; ПЛОСКА Лв Перемишляни; ПЛОСКА Рв Дубно; ПЛОСКА Рв Рв; ПЛОСКА Хм СлавуТа; • ПЛАСКівщина Пл Лохвиця: ^КОРСУНівка, РОМОДАНівка; ПАРНИцьке, РУДка!; • ПЛОСКА Чв Путила:

ПЛОЩі, ХОРОВИ ^ПідЗАХАРичі, БИСКів, БИСКів *wyŝk*-e **thicket, wood**, УСТЬ-Путила, ШПЕТки, ШЕПІТ; • ПЛОСКОве Хм Хм: ^МАЛАШівці; **НАФ**Тулівка, ЗАХАРівці, ПАРХОмівці, РІДКОДУБи, РАЙківці;

ПЛИСКА Тр Ланівці; ПЛИСКИ Чг БОРЗНа; ПЛИСКів Вн Погребище; ПЛІШКИ Кг Олександрівка; • ПЛІЩин Хм ШЕПЕТівка: ^СУЛЬЖин, ОНИШівці, УСТЯНівка, ЖИЛИНці 'u'ln-пор. **Erān-šahr** [ʔy'p'nštr' | N ~] land of the Aryans Алан, Іран. Див. II. ЯЛАНЕЦЬ, ІЛЛІНЦІ.

ПЛЮЩівка < пехл. *plwst* 'огорожене'. Серед можливих прототипів є і пехл. *plwst* 'огорожене'. Пор. • ПЛЮЩівка Мк Баштанка: ГОРОЖене, НовоГОРОЖене 2 (!).

По- – префікс часо-видовий (завершення певної якості).

– "Після агарян": **ПОГОРИНА**; ПОГОРіле, б. -а Дц, Зп; -ець ІФ Верховина, яр -ий Хк 2, Лг, яр ПОГОРілін = ПОГОРЕмин Хк, р. ПОГОРілка Пл, р. ПОГОРілка Жт Народичі, б. ПОГОРільчик Дц; ПОГАР Зк 2, -евець Зк, -евий Звір Зк г. ПОГАРЬ; -чинська Зворина Зк, р. ПОГАРЕцька і пот. ПОГАРЕцький ІФ Рожнятів, пот. ПОГАР.ЧИНський у с. ПаСІЧна ІФ Надвірна ^кут ПОГАРчина у с. ЯМна (передмістя м. Яремча); пот. ПОГАРСЬКИЙ Лв Сколе; (пор. руч. НедОГАРОк у с. НедОГАРки Пл Кременчук).

– "Після хинів": ПоГІНьки; – "Після половців-Бурчевичів": ПоКУТтя; – "Після ромеїв": ПоРОМівка; – "Після готів": ПоКОТилове; – "Після варягів-сверіге": ПоСВІРж, ПоВЕРГів; – "Після битів": ПоРУБаї; – "Після плавби": ПоГРЕБи; – "Після кораблів": ПоЧУЙки; – "Після бальцю": ПоГУЛЯнка; – "Після виправ на Крас": р. ПоКРАСина Чк; – "Після фортеці": ПоТИХонове; – "Після ясів": ПоЯСки; – "Після аварів": р. ПоБУЯНка; – "Після ворогів": б. ПоП'ЯНова Дц; – "Після Афіни-Полюхне": ПоПЕЛЮХи; – "Після Тудора": ПоТУТОри, ПоТУТОРів; ПоМІРки.

Натомість По- є частиною основи у назвах: Повстин, Повча, Поди, Подольох, Пойдунівка, Поливанів Яр, Половецьке, Полюхівка, ПОЛОХівка, Полян, ПОЛЯниця, Порик, пот. Понепаленський Гук, р. Пониква, р. Почайна. Див. II. НЕ-, ПЕРЕ-, ПІД-

ПОВЧине Жт, **ПОРОЗ.ок** См < *parzīn* [plcyn' | M prcyn, J przyn, (N parčīn)], 'паркан'. Див. I. ПАРКАН.

ПОГОРИНА 'історична область навколо р. Горинь' Рв < По- + літоп. агаряни з гр. Ἀγαρηνοί, букв. 'діти Агарі', візантійська назва мусульман. I.

В колі сотні горинських гідронімів вимальовується картина присутності маврів, агарян, згадки Корану, Расула (посла Аллаха), арабів, Омара, Омейядів, ас-Сафаха, удрату, джиз'ї, закату, посланців – на тлі присутності степовиків, греків, авестійців, християн:

• р. **Горинь**: р. **МОРАВна**!! Жт Романів, **місцевість МОРАВиця** = **МУРАВиця** Рв ДУБНО, р. **МУРАВинка** і р. **МУРАВиця**! Рв САРни ^р. і с. САРнівка, торф. **МУРАВицьке** Рв Млинів, р. Невка у с. **ПОГОРільці** Хм БІЛ.ОГІР'я!, с. **РОСОЛівці** Хм Красилів (пор. с. Пере**РОС**ля Рв Дубно, тут і с. **НАГОРЯни**), р. **КОРАНька**! у нп АВРАТИН, МОТОВИЛівка Жт Любар ^р. Попівка = ВИГНАЇка ^р. **КОБИЛа**; **КОБИЛ**янка, **ГРАБарка** З, **ГРАБівка**, КОШелівка = **ГРАБівка**, **ВОРОБ'івка**, р. БАЙчиця = ГОПЕЛьна, р. **ПАТУШинський** fath л ХОМОри, **КОМАРня**, **ХОМОРА** = **ХОМАРА** *к-?, **ГУМРИ**Ча, **НЕМИЛ**янка = НеМИСЛянка, **НЕМЕЛ**янка, Пер**ЕМИЛ**ля, Пер**ЕМИЛ**ка, р. Чоботівка = **САПОГ**овка у смт "Миропіль" = **САПОГ**ове+ Рв Романів; р. **САПОЖинка**, с. **САПОЖин**, **КОТЕЛиця**, **КОТЕЛ**янка, **КОТЛ**иха, с. **БУХАРів** Рв Острог, р. **ПОЛОВ**ка у с. **МИХИРинці** Хм Теофіполь ^р. **ПОЛЯХівка** у с. **ПОЛЯХ**ове ^р. **РІД**ка, р. **КОЗАР**ка і нп Вел. **КОЗАР**а і Мала **КОЗАР**а Жт Романів, р. Ст. ГОРИНь у с. **УДРИЦьк** Рв Дубровиця, р. **Без Д**на, р. **БезОД**ня л УСТі Рв ЗДОЛБУНів, **ДОБРИ**ня, **ЗАБАРА**, ка, ЖАБОРівськ, ЖАБОРічка, р. БОЛОЖівка, БУГЛівка, **ЗУЛьш**а у нп **ВОЛОШ**а! і Грушівка (кол. ЗУЛьш) Рв САРни, руч. Бистрак у с. Погулянка Рв САРни, ПОЛИШНя Рв САРни, р. **ЗАР**нівка, р. і с. **ЧИЖ**івка Жт Новогр-Вл = ЗВЯГЕЛЬ, р. **ЧИЗ**ла у с. Вел. Скнит Хм Славута, **ЗАКА**та закат Хм Славута, р. **ЗАЛЮБ**івка = Zalabowka саліб у с. Новомалин Рв Острог, р. і с. **САСАН**івка Хм Полонне, СОСНівка, СОШЕНька, р. **ШАБ**рик Уhabri л ШАБЕРа п НЕМИЛянки Жт Новогр-Вл; р. **ШАФАР**ія safar! Хм Теофіполь; р. **ЗО**ля, **З**лінка, **ЗЕЛЮ**ня, ЖИЛьЖанка, ВІЛЬШка, БЕРЕЖАНка, БЕРЕЗниця, БОГДАНівка, БОРИСівка, БРЕЩівка, р. БРИТАН, р. БРІД 2, Вел. і Мала ЯЗВИНка ятвяг, СВИНОБИЧка, ВІЛЬХівка 2, ВОНЯчка, ГОЛИШівка, ЗАЙчик, ІКОПЕТЬ, ІПАТва, КАЛІНка = КАЛІНівка, р.

Пістинька, -и, ж.; р., п. Пруту л. Дунаю; поч. біля с. *Пістинь* (АТПУ—1973, 196), тече через с. Микитинці та ін. Косівськ. р-ну, гірло поблизу м. Коломия Івано-Франківськ. обл.; 1416, *Piestnia*, *Puestina* (Hrabec, 80—81); «от(ь) *Пѣстинѣ* на верхъ Воловцѣ» (КУГ, 530); XVII ст., *Пѣстинка* (Ляск., 8); 1787, *Pistyńka* (с. Космач Косівськ. р-ну); *Pietyńia*, *Pistyńia*, *P'listyn'ka*, *Pistyń'ka* *Kosmacka* (Hrabec, 80—81, 106); *Пістінка*, *Пістінка* (КРУ, 24, 178); *Пістынка* (WRG, III, 669); як пр. Лючки (OKIM).

MHG *vestenunge*, MLG *vesteninge* (> Dan. *fæstning*, Sw. *fästning*), Du. *vesting*, MHG *vestunge*, NHG *festung*, fr. MHG *vesten* 'make fast', *veste* 'firm, fast'. Weigand-H. 1.524. Falk-Torp 289.

Рис. П12. Пістинь [СГУ]

КАСПРова, р. КОЛОМІЄць, р. КОХВІЛЬня, КРИВуля, КРОПивенка п НеМІЛЯнки, КРОПилівка, **ЛИЗНЯ**, **ЛИШНЯ**, МИРівка, р. ОЛЕНА, ОЛЬШань, ПЕРЕСПА, ПЕРЕВІЗня, ПереРІДКА, РАДИЧ, ПОВЧинка = Полчинка, ПОГАНка л Хомори, ПОЛОВка у с. МИХИРинці, ПОЛЯХівка, руч. ПОМЕР.АЙКА у с. БУГРин Рв Гоща, р. РЕВУХа у с. ХАРАЛУГ Рв Корець ^р. ТЕЛЕСівка, руч. РІГ у с. ВИСОцьк Рв Дубровиця, р. РОГи ЖТ ЄМІЛЬчине!, РУДА 5 назв, р. СОКОлець, СОЛОВЙова, ХВОСТівка = Фастовка у с. Пилипо-Кошара ЖТ Романів, ХЛОМка у с. Бистричі Рв Березне, ХМИРинка, р. ЯСенівка Рв САРни, ЯСТРУБенька.

Основа ПОГОРИН- напоумлює до аналогічного членування топонімів моделі НАГОРЯНИ, ЗАГОРЯНИ, ГОРЯНИ, назв від основи ПОГАР- і ГОРИНич-.

• ГОРЯНИ Зк Ужгород: ПідГОРЬ, БАРВІНКош, **КОМАР**івці!, **КИБЛЯ**ри, ДОБРонь 2, ОНОКівці, ОРІХовиця, ХУДлове, ЯВОРове; • ГОРИНИЧі Рв Зарічне: ^НИГовищі; **КОМО**ри, КОТИРа, ПАРСька, БРОДниця, ЗаОЗЕР'я; • ГОРИЦя Чг МЕНА: ^ЛОКНисте, ГУСАВка; **МУР**івка!, **КОМАР**івка!, **ФЕСЬ**ківка, МАКОШинське, ВЕЛИЧКівка, КИСЕЛівка, МАКОШине; • Мала ГОРЯНка Тр Кременець: ^ЛОПУШне, Вел. ГОРЯНка; **ГОРИ**нка!, **КОМА**рин, **КОМАР**івка ^ВалиГОРИ, **РАС**лавка, БіЛОКРИниця, ЛІШНЯ, БОГДАНівка, САПАНів, РИДОМИЛЬ, ПЛОСке; • ГОРЯНИ Вн Бар: ^ВАСЮТИНці; **КОМАР**івці!, МАЛьчівці, **МУРАШ**ка, **МАН**ьківці, ВЕРЕШки, **ГАВРИ**шівка, ЧЕМЕРиське, БОРЩі, **СЕФЕР**івка, **КОЗАР**івка!, КОПАЙгород; • ГОРИЦя Хм СлавУТА: ^МАНЯТИН; **КОМАР**івка!, СОСНівка, НАРАївка, ПОЛЯнь, ХОРОВиця, СОЛОВ'є; • НАГОРЯНИ Рв Дубно: ^СОСНівка, ЯСенівка, **НАГІР**не, **ЗАГІР**ці 2, **ГІРН**ики!, **КОМАР**івка, ПереРОСЛЯ, САПАНовчик, ОНИШКівці, БіЛОГОРОдка, РІДКОДУБИ, СОФІївка 2, Злинці, МИРОГОЩа 2, ПОВЧа, МИЛЬча, НАРАїв, БіЛОБЕРЕЖжя, **ОЗЕРЯ**ни, ПЛОСка, РАЧин, САТИїв, ОЛИБів, ТАРАКАНів; • ГОРІле СМ Глухів: **МУРАВЕЙ**ня!, **КОМАР**івка!, **КОРЕНЬ**ок, ПУСТ.ОГОРОд Fust-at ^ТАРАСівщина, **ШИРОК**е, БіЛОВе, ХОДУНЯ, ХОДИНЕ, СОСНівка, БіЛОКОПИТове; • р. ЗАГОРівка Чг Борзна: ^р. БОРЗЕНка; **КОМАР**івка!, КИНАШівка, Вел. ЗАГОРівка, МАЛИЧИНА ГРЕБЛЯ, Мала ЗАГОРівка, ПЛИСКИ, ОМБИШ, САПОНівка;

• НАГОРЯНИ Чв Кельменці: ^ГРУШІВці; **ШИРОК**е, **КОМАР**ів ^МАЙОРКА!, ПОЛИВАНів Яр, БРАїЛівка, РОСОШАни; • ГОРЯНІВське Дп Дп: **МАЙОРКА!** ^ВОЛОСьке, РАКШівка; КОДАКИ, СУРське, ЛОБОЙКівка; • НАГОРЯНИ Вн Могилів-Под: ^ЛИПчани, КОЗЛів; **ВАЗ**-ЛУївка, **МАЙОР**щина!, ОЛЕНівка, КРИШТОФівка, ІРАКЛІївка, ЯСне, ТАРАСівка, КРИЧАНівка, ГРАБовець, **МЕРВ**инці, ОЗАРинці, БОРЩівці, **ГРАБ**арівка, **СОКІЛ**, ТЕКЛівка, ІВОНівка;

• ГОРЯНІВка Вл Ківерці: ^ХРОМ'ЯКІВ, ДІДичі, ЗАЛІСове; **МУРАВИ**ще, **САПО**Гове, **КАДИ**ще ^КАРПиліка ^ЦУМАНь!, ЯКІВці, ДІДОВИЧі, КОНОПельки, ХОЛОНЕВИЧі; • НАГОРЯНИ Хм Кам'янець-Под: ^ДОВЖок; **ЗІНЬ**ківці!, **КАДИ**вці, ВРУБЛівці, СУРЖа, инці, КИТАЙгород, ПАРАївка!, **ГАВРИ**лівці, **СОКІЛ!**, БАРВІНКове;

• ГОРЯНЕ Хк Вел. Бурлук: ^МАНЦівка, ПЛОСке, СІРий Яр, МИХАЙЛівка; **МАЛАХ**ове, КРЕЙДЯнка, МІЛОВе, ПОПЕЛЬне, АРКУШине, ПОПАСне, НЕСТЕРівка, ТАРАСове; • ГОРЯНИ Лв Жовква: ^ГІРКАНИ, ГІРКИ; **НАГІР**ці!, **СОПОШ**ин; **МАЛЕХ**ів, **МЕРВ**ичі, **ФІЙ**на, ДУБЛЯНИ, МАГЕРів, ДОРОШів 2, ЗАВАДів;

• пор. р. **КОТИР**ка = ГОРИНка у нп ГОРЕНка Кв КСв: ^ГОРЕНичі; р. ЖЕЛАНь = Желянь, БОРЬЩовка, БОРЩАГовка пор. с. ЖУЛЯНИ, **ГОР**Бовичі ^Мрія = *МЕЧТа?, БіЛ.ОГОРОдка, ЯСНОГОРОдка, ГАВРІЛівка, ТАРАСівщина, МИРОцьке, РАКівка; • ГОРЯЧЕївщина Кв ^ЯГОТИН: ^ДВІРківщина??, ВОРОНівщина, ХУДОБівщина, САМАРський Яр; **ГОР**Бачівка, АРКАДІївка, БезУГЛівка, БОГДАНівка, КОПТевичівка, ГРЕЧана Гребля, ЖОРАВка, ЛОЗОВий Яр, ЛІЗОГубова Слобода, СОКОЛівщина!, НИЧИПОРівка, ТруБівщина??, ЗЕЛЕНе, РАЙКівщина, ОРЖИЦя 2, ГРЕЧАНівка; • ГОРИСЛАВИЧі Лв МОСТиська: ^РАДОХИНці; **ЗАГОР**БИ, **НАГІР**не! ^ЧИШки!, **ЧИЖ**евичі, КРОПильники, ЗАВАДА, МЕЛЕШки, БУХОВИЧі, СОКОЛІ, ЗАВАДів, ЗАВОСНИЦя; • ГОРЯНЩИНА ПЛ Диканька: ^БОРОДАї, ЯКОВЕНЩИНА, ЗВЯГОЛЬське; **ГОР**Батівка, **ГАВРО**нці, **СОКОЛ**івщина, ОЛЕФІРщина, ХОМЕНКИ, ДЕЙНЕКИ, івка, ВІЛЬШАне, ПРОНІ, МИХАЙЛівка;

• ГОРЯЧівка Од Красні Окни: ^ОМЕЛЯНівка, СТЕПАНівка; **НАГІР**не!!, НЕСТЕРове, ЛЕВАНТівка; • ГОРИСЛАВЦі ПЛ Кременчук: ^ОЛЕФІРівка, КРИВУші, МИЛОВИДівка, КОРЖівка, ПІЩане; **ОМЕЛЬ**ник!, НЕДОГАРКИ, ПідГІРне!, **КОБЕ**лячок, **РОБОТ**івка, КОХНівка, СОСНівка, НИЗИ, РАЙове, КАРПівка, ВАНЖУЛИ, МИХАЙЛЕНКИ; • ГОРИНЬ ЖТ МАЛин!: ^ЄЛІВка, ОБОДівка; **ОМЕЛЯ**нівка, **КОРЕН**івка, **РУТВЯ**нка 2, **ВОРОБ**ї 3, **ВОРОБ**ївщина; • ЗАГОРОЩа Рв Рв: **ГРАБ**ів, **ОМЕЛЯ**на 2, щина, **БАРМА**КИ, ПідГІРці, **КОРН**ин, **РИСВ'Я**нка, **ЖОБ**рин, ПЛОСка, ПОНЕБЕЛЬ, ГОЛИШів, **ЗОЗ**ів!; • ЗАГІРці Хм БіЛОГІР'я: ^ГУРщина; **КОРН**иця, **КУР'Я**нки, **ЗІНЬ**ків, **ЖЕМЕ**линці, **ШУНЬ**ки, ПереРОСЛЕ, ТихОМЕЛЬ! ^ВОРОБІївка ^ПОГОРІльці!, КАЛІНівка.

ПОДИ Зп, Мк, Хк, Хс < узб. **пода**, уйг. пада 'отара'. Попереднє пояснення від Radus 'р. По' відхилене.

ПОДОЛЬОХ Хк, См – див. ІІ. ПАТАЛАХА. Селище Подольох Хк Хк, урочище Подольох біля с. Уралове См С-Буда.

ПОЙДУНівка Хк < укр. **пойдун** 'знахар'. Пор. ІV. Пойдун.

ПОКЛІТАРівка Кг 1) араб. **diz** [KLYTA < A qyt' ; dc | M dyz, N ~] fortress; 2) Клейдон 'ключ', гірський прохід під г. Біласиця (див. ІV. Білошицький). Поклітарівка Кг Кр: ^КАНДАУРове; **ГАН**Нинське, ОЛЕНівка, КОРЛЮГівка, АДЖАМка, ПАРАЩине Поле.

ПОКУТТЯ, іст. район, ІФ Снятин – назва може вказувати на половецьке минуле: кут – родова тамга Бурчевичів.

ПОЛИВАНІВ ЯР Чв < парф. пахлаван 'витязь, герой'.

ПОЛОВЕЦЬКІ ТЮРКІЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімичний слід 31-ї історичної епохи) – IX / XIII ст.: топоніми Курчиця, Кагарлик, Кічкас, Інгул, Ізюм та ін.; пор. запозичення *шатро, курган, ковпак, товар, лоша, бур'ян, яруга, булава, товмач*. Див. II. КИПЧАЦЬКІ ЗВУКОВІ РИСИ у ТОПОНІМАХ УКРАЇНИ. Також 1095 похід на половецькі вежі до Голтова (?= Говтва Пл). В. Спінеї пише: "У документах (з Молдови) 1227, 1231 і 1250 рр. ідеться про землю бродників разом з *Половеччиною на схід від Карпатських гір*, а самих бродників згадують... разом зі "скіфами" (= половцями), які підтримували волохів і болгар 1186 р." [Spinei, 169]. Виходить, половці успадкували етнічну територію печенігів. Див. IV. Бурдун.

ПОЛОВИНКИ Мк < г. Polovnik у Словенії на Ломбардському шляху. •

ПОЛОВИНКИ г. Polovnik Мк Мк: ^ПОДИМове, КОРОЛІвське, БезВОДне, ШУРИне; **Червоне** Поле, УЛЯНІвка, **КАРЛИК**івка, СЛИВине, КИР'ЯКІВка, СУХа Балка, СОКОЛівка, СЕНЬЧине, ЛУК'ЯНівка, ІВАНівка; • **ПОЛОВИНК**ине г. Polovnik Лг СТАРОБІЛЬськ: ^БАИДівка, БУТове; АНТОНівка, БУТківка, ЛИМАН, СУХанівка, ОРЛівка, ПІДГОРівка, **ГАНН**Івка!, ЛИСинівка, ДЖЕМІЛьне, ХВОРОСТ.ЯНівка, ОМЕЛЬкове; • **ПОЛОВИННИ**ки г. Polovnik Хм Ст-кост: ОГПІвці, ГРОМівка; ВОРОНківці, **ІРШ**ики, КИСЕЛі, ДРАЧі, БОВКУНИ, ПЕНЬКи, ПІДГРне, КРАСНОсілка, КОСТЯНець, ВЕРБівочка, ВЕРБородинці, СЕВЕРИНи; • **ПОЛОВИНЧИ**к г. Polovnik Чк Монастирище: ШАБАСТівка, СКОМОРОХа, ТАРНава, КУДИНів Ліс, КОРИТня, ЗОЗ.УЛИНці, ІВАХни, АНТОНІНа, ЦИБУЛів.

ПОЛОНІЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімичний слід 36-ї історичної епохи) – XV / XVIII (XX) ст.: топоніми Кролевець, Свірж, Блотниця, Злочів, Янпіль, Садагура та ін.; пор. запозичення у словнику *певний, сідло, ковадло, простирадло, шлюб, плентатися, вензель, доценту, виделка* та ін.

Численні топоніми України викривлені в сучасному електронному атласі Encarta Premium 2009. З карт довоєнного часу їм приписано польські мовні риси – Корпачувка, Zayachkuvka, Tserkuvka, Vyzhguv, Smolyarze, Khrenuv, Kropivshchyzna, Ozhekhovo, Zaprypetse, Donbrova Вл; Kzhivitsa, Katazhinovka Рв; Gaye za Rudon, Dvozhets, Kazimezhuvka, Naguzhanka, Tluste Тр; Donbrova, Pokhorylets, Visnevtse ІФ; Smerochka, Gorodyshchizna, Dembyanka, Vionzova Лв. Постає питання: якому ж сучасному користувачеві атласу Encarta Premium адресовані такі дані?

З іншого боку, внаслідок політики зросійщення топонімії за царату й СРСР в Україні замінено понад 300 топонімів з польськими мовними рисами, хоча саме з тими рисами вони засвідчені на перших друкованих картах України, виданих 1650 і 1660 р. Г.Л. де Бопланом. У 1631-1640 рр. за його проектами збудовано 5 фортець у Барі, Саврані, Старці, Бродах, Підгірцях [Боплан, 3]. Однак це не стало підставою для поваги до Г. Боплана як свідка історії: у назвах 108 сіл основу ЯН-замінено на ІВАН-: *ЯНКовичі* – "Іванковичі" Кв; *ЯНУШПіль* "ІваноПіль" Жт. Зникли 44 топоніми від основ *ЛЯХ-ЛЯШК-ЛЯЦЬК-*, 42 – *ЮЗЕФ-*, 21 – *ВІЙТівці/ВОЙТівці*, 20 – *ВУЛЬКа*, 15 – *КАЗИМІР-*, 6 – *ШЛЯХЕТ-*, 6 – *СОЛТИС-*, 5 – *ВАРШАВ-*, 5 – *БІСКУП-*, 3 – *КСЕНДЗ-*. Село *БРЯЗа* нині "Козаківка" ІФ, *ЄЗУПіль* ІФ побув "Жовтнем" і тепер знову *Єзупіль*, *Жеребки-КОРОЛІвські* – "Жеребки Перші" Тр, *КАРМЕЛІТ*и "Вільховець" Хм [СГУ, 241].

ПОЛТАВА, літоп. Лтава?; ?сперс. Parthava, з ламбдацизмом *Paltava, пахл. *Parhava/ *Рахrava 'Парфія'; існує р. ПОЛТва Лв.

ПОЛУБОТКИ Чг < пахл. pōlāwad [pwl'p̄t' | М pwl'wd, N pōlād] steel.

ПОЛУБОТки; ПИЛАТківці pōlāwad [pwl'p̄t' | М pwl'wd, N pōlād] steel, пор. булат.

ПОЛЮХІВ Лв < гр. Πολιούχος "захисниця міст", епітет Афіни.

Неподалік від ченців у "Чернецьких горах" (ГОЛОГОРИ) над витоком Західного Бугу місцеві гелони вклонялися Афіні-Поліухос. Це слово – інший епітет Афіни – Πολιούχος означає "захисниця міст" (див. II. РОГАНЬ):

• ГОЛОГОРИ Лв Золочів: ^ЛІСові; **МОНАСТІР**ок, Великий **ПОЛЮХІВ!** Πολιούχος, **ГОЛОГІР**ки, БІЛий КАМІНь, КОРОПець, ЗаГОРа, ЖУКІв!, ХМелева, КОСичі, ПідГАЙчики, ПоГОРільці, ШПИКОЛОСи, РЕМЕЗівці, ОСОВИЦя, ЗАРВАНИця.

Схожих назв виявляється не так і мало:

• Малий **ПОЛЮХІВ** Πολιούχος Лв Перемишляни: Під**МОНАСТІР**, СИВоРОГи! ^КОРОСне, ЗаТЕМне (десь є про темн- як прадавню назву *моря*); БІЛе ^ХОМиНа, ЗаСТАВки-

ЯБЛУНів, ІВАНівка, ВИШнівчик, БІЛКА, КАМІННА, ДУНАЇв, СІРники *шар?, КОПань, ПідВИСОКе wysk, Під'ЯРків, ПідГОРодище, РОМАНів, РозСОХи, СУХОділ;

• ПОЛЮХне Πολιούχος Вл ГОРОХів: ^СКАБАРівщина σκαρβαίος ^СТРІльче; СКОБЕЛка σκαρβαίος, ЖУКовець!, ЛЕМЕШів λαιμαδτ: adj. Belly-mad, gluttonous, МЕРВа Μερών ^яр КРУТий, БУРКачі, ДИКовини, ЗЕЛЕНе; МАР'ЯНівка ^БОРочиче, ШИРоке; СЕНкевичівка, БЕРЕЖанка ^МАРуся ^ЗаГАІ! γαι Ship's pole ^МИХЛин; ГАСнка, БОР.ИСковиичі, ПИЛЬГани πιλάκη Philae, ІВАНівка ^ЛОБачівка λαβο - Ship's sail вітрило ^ГОРІШне ^КОЛМів, НАТАЛин, КРАСів, ЗБОР.ИШів!, ТЕРЕШківці Γ Τερσω С ΤΕΡΣΩ = TERSA → Phylake [north] - T-reset-mehtit-n- Memphis (The northern fortress of Memphis) - TERSA ^ЯРівка, МИРків ^ПІР.ВАНче ^МАРКовичі; МИРне, МИСЛині, ПереМИЛЬ, ГУМнище, ПУСТОмити ^УМАНці, ПідБЕРЕЗзя, ПІСки АНТОНівка, ЛЕМЕШів ^ВАТин, СКОБЕЛка ^ОЗЕРці, ШКЛинь; РЖИЩів ^СКРИГове, КРИЖова!, НАТАЛин;

• ПОЛЮХівка Πολιούχος Кг Голованівськ: ^ОДАЯ ^став КОВБАСівський Kobasa ^дж. ГНИЛУХа; ЛЮШНюВАТе; стр. СвиНАРка у с. ШЕПИЛове ^ОЛЕКСАНДРівка ^НАЛИВ.АЙка!, МАР'ЯНівка!, МАРИНОпіль, СЕМИДУБи, КРАСНОГІРка, ТРОЯНка, ТАБАНове, КРУТеньке: ПОЛОНисте Αρρολον ^ПереГОНівка!, ВЕРБове, ЄМИЛівка;

• ПОЛЮШкине Πολιούχος Чг Новг-Сів: ^КОМАри, ЧАЙкине, АРШУКи, КАРАБани, ЯСНе; КЛЕВИН ΚΕΛΕΒΙΝ сокира = КЛЕВИНе Епс. ^ШЕПТАки, УЗРУЙ Хоздрой 611-628; МУРАВЕЙня, ЛОМанка, КРАСне, РОГівка, ФАЇвка, КОЛОС, БУГРИНівка, ГНАТівка, КУД.ЛАЇвка, ЧЕРНАцьке, АРАПовичі, ГАЙ, ПУТИВськ, ГОРБове, ВОРОБ'ІВка, МОВЧАНів, ЯМне!, ПідГІРне, БЕРЕЗова Гать, ЩУРівка!, Красна ГІРка, ДОМОТканів;

• ПОЛУШкине Πολιούχος Лг Троїцьке: ^СОЛОНці, ЧОРНЯвка, ТОПОЛі; ОЛЕКСАНДРівка, ТИМОНове, ТАРАСівка, ПАРНЮВАТка, ЛОЗУВАТка, БЕРЕЗівка, ЯМИ, КАЛИНУВАТка, ТАБАЇвка, ОЗЕРО, ЗаГІР'я, БАРАН.ИЧеве, АРАПівка, КОЗАРИК пор. Kazarig, ім'я старшого з легендарних братів-скіфів у творі Михайла Великого 1126-99 [Алемань, 505];

• ПЕЛЮХівка Πολιούχος Чг ІЧНЯ: ^ГРАБів, ЛУЧківка; ХАЇХа, ХАЄнки, ЩУРівка, р. КОПИТці л Сможу л Удаю; р. ІЧЕНка у м. ІЧНЯ! ιχ 'розіп'ясти': р. В'ЮНОчка у с. ТРОСТЯНЕЦЬ ^БЕРЕЖівка, БАРВІНКове Παρθένος, ВЕРЕСКУНИ; КОВТУНівка ^ІВАНИЦя; ІВАНГОРОД, ТАРАСівка, АВГУСТівка, РИМИ, МОНАСТИРИЩЕ, ПАРАФІЇвка, КОЛОМІЙцеве; р. ІОНІВщина!, СОФІЇвка!, ОДНОЛЬКів, ВИШНівка.

Ще одна польська *ROGIENice* відкрила дальшу низку мовних аналогій:

• *ROGIENice* ἐργάνη 'роботяща' 155 b1 Pl Kielce: POLICHNO! (~Полюхне! < Πολιούχος), rz. ВІАка Nida, WRZOSówka, JAMskie, CZARNSa, rz. CZARNA.

Після цього знову стало зрозумілим, з якої причини польські й чеські відповідники Афіни-Полюхос свого часу також не вдалося розшукати (у > і). Значить, в античний час грецька діаспора існувала по цілій Центральній Європі, і всюди, де жили греки, вони шанували мудру Афіну:

• POLICHNO Πολιούχος 155 b3 Pl Kielce: ^PodPOLICHno, RYKOSZyn; SZCZEPANów, SOBKów, CHOMĘNTów; • POLICHNO Πολιούχος 93 c1 Pl Turek: ^SMOLIna, STEFANia, KRYMów, PIERSK, rz. Warta; • POLICHNA Πολιούχος 159 b23 Pl Stalowa Wola: ZaRAJec, SAMARy, Aleksandrówka, Radwanówka; • POLICHNO Πολιούχος 51 c1 Pl Bydgoszcz: RozWARZyn, BIELawy, rz. Notec; • POLICHNO Πολιούχος 135 a23 Pl Piotrków-Tr: REKORAJ, GAJKowice; JAR.OSTy!; • POLICHNO Πολιούχος 154 b3 Pl Włoszczowa: ROGIENice 155 b1; • POLICHNO 154 a2 Pl Włoszczowa: ^ROGACZówek!, WyMYSLów, rz. CZARna; • POLICHNowo Πολιούχος 73 b3 Pl Włocławek: rz. Wisła, SIUTkowo!!, KORABniki, SIERZCHowo, IGNACKo.

• POLICHNO Πολιούχος 173 a3 Pl Pinczów: ZaGAJów; WyMYSLów, SZYSZczyce; CHOBOT Г'УП'Т'- c3 rz. Wisła, KRAKów, SIERostawice!!, BACZków, ŻĘBoCIN; <• CHOBOT Г'УП'Т'- 98 b3 Pl Warszawa: ^MROWiska; ZaGORZe, ŻURawka, rz. MIENia;>

У Чехії: • POLICHNO 64 a1 Cz Uherský Brod: ^pRECkovice, JARošov, ZaHORovice, SUMice; • POLIKNo Πολιούχος 21 g3 Cz Karlový-Vary: h. HOMOLka, JAMNé; • POLIKNo Πολιούχος 58 b2 Cz Jindřichův-Hradec: BUK, VYDRi, h. HOMOLka.

На підставі уперше виявленого тяглого мовного сліду шанування Афіни у минулому Наддніпрянщини далі були ідентифіковані топоніми-репліки також і інших епітетів Афіни – не лише *трудоючої, роботящої* (ἐργάνη: РОГАНЬ, Мала -ь, -ка, -ське Хк, РОГИНЯ ІФ, -ці Вн, См), але й Афіни-захисниці міст (Πολιούχος: Вел. і Мал. ПОЛЮХів Лв, -не Вл, -івка Кг), і як *охорониці при брамі* (Πυλαίτις: ПИЛАТківці Тр, б. ФИЛАТівка Хк), і як *богині здоров'я* (Παιωνία: ПІВНі Кв, ПІВНЕВА Гора Хм), як *богині-дів* (Παρθένος: ПАРТЕНіт Км, ПАРТИНці Хм, ПАРУТИНе Мк, ПАРФЕН См, але не виключено, що так переосмислено етнонім парфян) і, нарешті, як самої Афіни Паллади (Αθήνη: АТИНСЬКЕ См, ОТИНія ІФ, ОТИНЕвичі Лв, мабуть і кілька ОДИНців, і БАБ.ОДИНка Лг).

Особливо поширеним виявився культ Афіни-покровительки мисливців – Афіни-здобичниці (Ληϊτις: ЛІТИН Вн, Вл, -иня Лв, -виця Рв, -ятин Тр, -ки ЖТ, Кв, Хм, -очки Кв, -овище Лв, Тр, -огоща Вл; ЛЕТава Хм, -ківка Вн, -ня Лв, ЛЕТИЧів Хм, -івка Чк). Про скульптури Афіни – Παλλάδια (мн. від -ov) Палладії – напевно,

йдеться у назвах сіл ПОЛОЖеве Вл, -аї Кв, БОЛОЖинів Лв, -івка Тр, БОЛОЗів Лв, БОЛОГівка Хк, ПАЛАШівка Тр, ПОЛОШки См.

ПОНЕБЕЛЬ Рв < Fanebal, божество з Аскалону. У топонімічному оточенні Погоринського Зозева трапилася незвична назва *Понебель*:

• **ЗОЗів** сир. zzw 'драхма' Рв Рв: ^ШПАНів; **ПОНЕБЕЛЬ**!! Fanebal, божество з Аскалону; ЖИТин 2, Олександрія, КОПТовичі!, **СУХівці**, **ЖОБРИН**!, СтароЖУКів, РЕМЕль, **БАРМАКИ**, РИСВ'Янка, ОМЕЛЯна 2, **КРИВичі**, ОМЕЛЯнщина, ДядьКОВичі, ХОДОСи; КЛЕВАНЬ, АНТОпіль, Біла КРИНИЦя, РОГАЧів, ПереСОПниця, БІЛів;

• пот. **ПОНЕПАЛенський Гук**! Fanebal, божество з Аскалону у с. Гринява ІФ Верховина = Жеб'є: СЕНЬківське *кшык* 'ksny' ^ЯБЛУниця; СТОВПні, ПереХРЕСне, пот. ВЕРШідь у с. КРИВОРІВня, РІВня, БЕРЕЖниця, ВОЛОВА, КРИВОпілля, КРАСНОїлів, БУРКУТ, Біла Річка, ЧОРНА Річка, КРАСник, БЕРЕСтечко; пот. ВЕРШАдь *вершо* грішник, лихий чоловік = **Werszyd'** у с. ХОРОЦеве ^БІЛОБЕРІЗка; ГОЛОВИ, ГОЛОШИНА, ЯВІРник!, УСТЕРІКИ; пот. СКОРУШний *скуродш* бруківка у смт Жеб'є ^г. і ліс СКОРУШний; пот. СКОРУШНЯнка; пот. ШПИТків у с. Пробійнівка, пот. СТЕПАНський = **SZCZEPANski!**, пот. СТЕБНе у с. СТЕБНів, пот. СТЕБНЯнський у с. Довгопілля, пот. СТЕФУЛенський *штепур-; пот. **ГАРАЛЬ** *αγοραϊος*.

Від рідкісного ім'я Фанебал, представлений у репліках *Понебель* Рв, пот. *Понепапенський Гук* ІФ, здається, є ще кілька гірше збережених продовжень: • **НАБІЛЬське** ?Fanebal, божество з Аскалону Чг КОЗелець: ^КОТів, ЖИЛин Млинок, Білики, СОКОЛівка, ПАРХИМів; СОРОКОШичі = **СОРОКОТичі**! [Encarta]; • **НЕБИЛів** ?Fanebal, божество з Аскалону ІФ РОЖНятів: ^СЛИВки! саліб хрест, ЛОВАГи; СТРУТИНЬ 2, КРЕХовичі, КАМІНЬ, КРИВА, СУХОділ, ПідСУХи; • **НЕБЕЛиця** ?Fanebal, божество з Аскалону Кв МАКАРів!: ВІТРівка, ПашКІВка, МаКОВище, ОсИКОВе, **КОПИЛів**, **КОЛОН**щина Ascalon!!!. с. 588 Т 2016

Вряди-годи трапляється премія. Плавали до Єгипту через палестинський Аскалон: на Лівобережжі є репліки *Осколонівка* Лг, *Скалонівка* Хк... Але хто б оце знав про давно зникле божество *Фанебал* з Аскалону (зрідка є на римських монетах)?! Так от же: збереглося й це ім'я у назві с. **ПОНЕБЕЛЬ** Fanebal Рв Рв: неподалік синхоричний топонім **ЗОЗів** сир. zzw 'драхма'; а у Карпатах – пот. **ПОНЕПАЛенський Гук**! Fanebal у с. Гринява ІФ Верховина = Жеб'є (тут с. 588). с. 744. Див. прізв. ПОНЕПАЛЯк.

ПОПАЗДРА Од < пор. алб. pa.pastrа 'нечистий'.

ПОПІЛЬНЯ Чг, Жт < слов. *попіл*.

Ознака постійного підтримання вогню з ритуальною метою – велика кількість попелу в певному селі. Назви від основи Попіл-/ Попел- були виявлені у контекстах тем *Вод-/ БЕЗВОД-*, *Низ-/ НИШ-*; *Осот-*:

• **БезВОДний** водн- - āb-ād Яр Хк Вел. Бурлук: ^ТИХий БЕРЕГ, КРАСне, НЕСТЕРівка; **ПОПЕЛ**ьне, **ПЛОСКЕ**, **ВОДяне** водн- ^ВІЛЬХуватка, **БЕРЕЗНИКИ** barzan, **БЕРІЗки**, УСТИНівка, СІРий Яр, АРКУШине, ТАРАСове, ШИРОКе; • дж. **БезДОНне** don у с. Лючин Жт **ПОПІЛ**ьня: дж. **Без_ОДне** водн- у с. Липки, дж. **Без_ОДн**я вод у с. КРИВе, КОРОЛівка, **МИРО**любівка, ВАСИЛівка, ХАРЛІівка;

• **НИЗківка** Nisa Чг Щорс: ^ПОПІЛьня!, РАДВИНе; **БезУГЛ**івка ^ЄЛІНе 'y'l'n, БОРОВичі, Глибокий РІГ; • **НИШівці** Nisa Вн Муров. КУРИлівці: **ПОПЕЛ**юхи, **НеМЕР**че ^СТРУСів!; МОРОЗівка, КУКУРівка, **ВІЛЬШ**анка, КУРАШівці, ПОСУХів, МИХайЛівці, БЕРЕГ, ПЛОСКЕ, БіЛяни;

• бол. **ОСОЦьке** āzād Жт Ємільчине: ^р. **ЗОЛЬня**; бол. **ПОПІЛ** у с. СТЕПАНівка, БЕРЕЗівка, ВЕРЕСівка, **АДАМ**ове Hatam-ti 'Елам', РОГівка, РАДИЧі, КИСЕЛівка, ВІЛЬХівка, ВІЛЬШанка; • р. **ОСОТ**янка āzād = **ОСОТ**а у с. Нова **ОСОТ**а Кр Олександрівка: ^Поселянівка; р. **ПОПІЛ**ьНЯста у с. **ПОПЕЛ**ьнасте; ВЕРЕСцаки, ПЛІШКи, БОВТішка, ТАРАСівка, НАСТИне, ЯСИНУста, БіЛяївка, СОСНівка, ЯСИНУватка, КОЛОНа, КИТАЙгород; • **ОЗДеніж** азат + деңіг Вл РОЖище: торф. **ПОПЕЛ**и у с. БОРОВичі; **НеМИР** ^КНЯЖ!, ДОРОСині; БЕРЕСьк, **РАЙ**місто, ЯСенів, КОРСині, НеЗВІР, БЕРЕГове, ТИХОТИН, ОЛЕШковичі, ПЕРЕСПА, ЗАБАРА, **МИРО**славка, **ДМИТ**рівка ^МИХайЛин, ВіТОНІЖ, ЯСЕНівка, ПОЖАРки, ОЛЕНівка 'y'l'n, **ВАЛЕР'ЯН**івка!;

• **ПОПЕЛ**ьне Хк Вел. Бурлук: **ПЛОСКЕ**!, **ВОДяне** ^ВІЛЬХуватка, **БезВОД**ний Яр; • **ПОПЕЛ**яни Лв Пустомити: ^дМИТРе, ЧЕРКАСи; Холодно**ВОД**ківка, **ВОДяне**, **ВОДНИКИ**, **БОРЩ**овичі *парск- ^ПИКУЛовичі; СУХорічка, дМИТРовичі, БіЛОГОРЩа, МІЛЯтичі, ПИРОГівка, МИКЛашів, МИКОЛАів, ПідСОСНів, БЕРЕЗівка, РАДВАНИ, МИЛОшевичі, БЕРЕГи, ХОРОСно, ПОРШна!, ПідБЕРЕЗці, ГЛУХовичі, БЕРЕЖани, СОСНівка, ТАРАСівка; • **ПОПЕЛ**ак Хс Новотроїцьке: **ВОД**ославка, КАЛІНівка, ГРОМівка, ЗАХАРівка;

• пот. **ПОПІЛ**ський у смт Славське Лв Сколе: МЕЖИброди, ВОЛОСянка, ЯЛИНкувате, **ЗАВАД**ка, СУХий Потік, РОСОХач; • р. **ПОПІЛ**ька п ЯСінки у с. КІНДРатів Лв ТУРка: ЯВОРів, ШАНДРовець, **ЗАВАД**івка, ЯСенка, ІЛЬНик 'y'l'n ^ РАДИЧ, ЯВОРИ, **ВОЛОС**янка, ЯСениця, КІНДРатів; • бол. **ПОПІЛ** у с. СТЕПАНівка Жт Ємільчине: БЕРЕЗівка, АДАМове Hatam-ti 'Елам', РОГівка, ВЕРЕСівка, РАДИЧі, КИСЕЛівка, **ВІЛЬХ**івка, **ВІЛЬШ**анка; • **ПОПЕЛ**ів ІФ Тлумач: **НИЖ**нів, ВІЛЬНе 'y'l'n, СУХОділ, **ОЛЕЩ**ин, **ОЛЕШ**а, ів, ТАРАСівка; • **ПОПЕЛ**івка Вн ШАРгород: ^ВЕРБівка; ДЖУрин, **ОЛІХ**и, КАЛІНівка, ПИСАРівка, СОСНівка; • **ПОПЕЛ**ьники ІФ Снятин: **ОЛЕШ**ків, БОРЩів, ХЛІБичин, ІЛЛІНці 'y'l'n, ДЖУРів, УСТя;

• бол. **ПОПЕЛ**еве у с. Вел. ОБЗІР Вл Кам-Каш: БОРОВне ^ОЛЕНине 'y'l'n, **ДОБРЕ**, **ОЛЬШ**ани, Гута-БОРОВЕНська!!, ВОРОКОМле, СОСНівка, ІваноМИСЛЬ!!, СОШичне,

ПідБОРОччя, ЛАХІВка; • **ПОПЕЛі** Ль ДРОГОБИЧ: ^ЯСениця-Сільна; МЕДениця, ДОРОЖів, ДОБРОгостів, ДОБРівляни, ВОЛОЩа, КОРОСниця, ПідСУХе; • **ПОПЕЛівщина** См Охтирка: ^ЖУРАВне, БОРЗівщина, РИБОТень, ДОБРОславівка; ВІЛЬХове, ЯСенове, ЛУТище, СОСОНка, РозСОХувате, ОЛЕНинське 'у'п'; • р. ПОПІЛЬнушка п Попільної Бритаю Береки С. Дінця Хк Лозова: ДОБРОбут ^МИРОнівка, МИРне, МИРОлюбівка, ПЛИСове; ЗАПАРівка, ДОБРОпілля, ВОЛВЕНкове, САДове; НАСТАСівка, ВІЛЬНе 'у'п'; • **ПОПЕЛЮхи** Вн Піщана: КАЛІНівка, ЯВОРівка, БОЛГАН, МИРОлюбівка, ДМИТРАшкове; • **ПОПІЛЬня** Жт рц: ПОПІЛЬня, МИРОлюбівка, СУЩанка, МИШЕРине; • бол. ПОПЕЛЮшка у смт Шацьк Вл Любомль: бол. ЗЛий РАЗ у с. Грабове; ЯСне, БІРКИ, МИЛОВАНЬ, МАСЛОВЕЦЬ, АДАМЧУКИ Hatam-ti 'Елам', БІЛІЧИ, МОСИР, ПЛОСКЕ, ВИГНАНКА, ХВОРОСТІВ, ПЕРЕШПА, РОСТАНЬ, БОРОВЕ, РАДЕХІВ, БЕРЕЖЦІ; • **ПОПІЛЬне** Мк ^БЕРЕЗАНка: ДМИТРівка, СУХОділ, КАЛАБАТИНЕ, ЖУРІВка, МАТІЯСове.

Інші незалежні топонімічні ознаки поширення зороастризму у Наддніпрянщині – назви від основ **ЗОЛЬ-**, **БЕЗУГЛ-**, **ОБЕСТА/ОБИЩЕ**, **ДРОНЬОВЕ**, **ОТАШІВ**, **РІВНЕ**, **УРВЕННА**, **ШПЕНДІВКА**, **БАРАСОНІВКА**, **ДРИГИ**, **НЕДРИГАЙЛІВ**, **ЗАРВАНИЦЯ**, **МСТИШИН**, **ЗОЛОТУХА**, **СТРУСІВ**.

ПОРІК Вн < пахл. pařík відьма [McKenzie, 151].

ПОЧАЙНА = Пичаня Кв < пор. б. Чаїна л Кріпенької Міусу Дц; по-каянна?, по-чаянна?

ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИЙ ПЛАСТ ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 20-ї історичної епохи) – від -І тис.: топоніми *Тиманівка*, *Сян*, *Селище*, *Долина*, *Водиця* та ін.; пор. праслов'янську частину українського словника: *коса*, *сніп*, *пшениця*, *полоти*, *цілина*, *теля*, *сад*, *кожух*, *рукавиці*, *полотно*, *посуд*, *відро*, *човен* та ін.

ПРИЛІПКА Пл, Хк < Прилеп, фортеця у Болгарії. • **ПРИЛІПКА** Пл КОЗельщина: ^КИСЕЛівка, БУНЯКІВка!; • **ПРИЛІПКА** Хк ВОВЧАНСЬК: ВОЛОХІВСЬКЕ, КИРНОСОВЕ, ХОТІМЛЯ; • яр **ПРИЛІПинський** п БАБКИ л С. Дінця, пор. с. Вел. БАБКА Хк ЧУГУІВ: ТЕРНОВА, БАЛАБАНІВКА, КИЦІВКА, ПЕЧЕНІГИ, ГРАКОВЕ, ВОЛОХІВ ЯР, БОРЦОВА, ІВАНІВКА, СТУДЕНОК; • **ПРИЛІПЧЕ** Чв ЗАСТАВНА: ДОБРИНІВЦІ, ВЕРЕНЧАНКА, ЯБЛУНІВ.

У липні 1014 р. візантійське військо зайшло в долину річки **Струмиці**. Самуїл звів міцні дерев'яні укріплення в районі села Клейдіон (тепер **Ключ**), щоб захистити прохід до ущелини. Василь II зробив кілька спроб штурмувати укріплення. Однак вони були безуспішні, адже болгари мали вправних лучників.

Імператор був готовий відступити, коли стратег **Пловдива** Никифор Ксифій знайшов спосіб подолати захисний мур. Уночі візантійський загін гірськими стежками вийшов у запілля болгарам і вранці 29 липня 1014 р. напав на них. Болгарське військо зазнало нищівної поразки. Самуїлу вдалося утікти до фортеці **Приліп** тільки завдяки своєму сину **Гавриїлу Радомиру**^[2]. Ромеї захопили в полон 15 000 болгарських воїнів^[3]. Далі див. прізви. **БІЛОШИЦЬКИЙ**.

ПРИСКИ Рв < Priscus, Пріск – губернатор Фракії у 250 р.; узурпатор.

Про цього римського діяча uk.wikipedia не знає. У зв'язку з походом 250 р. його ім'я дотепер може бути увічнене у цілій низці назв в Україні: **Приски** Рв, пот. **Сухі Пріски** Чв, **Вел. і Малі Прицьки** Кв і похідних.

Titus Julius Priscus залишився в історії як узурпатор 250 р. Він був губернатором Фракії і мав резиденцію у центрі провінції Філіппополі.

Полки Кніви захопили Філіппополь влітку 250 р. Спочатку оточені в місті фракійські загони проголосили губернатора Пріска імператором і спонукали його укласти угоду з об'єднаними готами, здати їм неприступне місто і побрататися з ними. Коли ж Пріск впустив готів до міста, ті не дотрималися угоди і вчинили дику різанину, вбивши до 100 тис. людей. Хто не загинув, був забраний у полон, у тому числі багато осіб сенаторського звання. Узурпатора не стало і сліду. Заволодівши містом, готи як слід роздивилися у Фракії, а може й у сусідній Іллірії. Не надто поспішали вони вертати додому, хоча обидва Деції, батько з сином, і Галл стояли на півночі на Дунаї. Не раніше весни 251 р. Кніва вирушив у зворотну путь, – див. [Вольфрам, 75]. Здавалося б, тут ідеться про пересічний епізод часів варварських війн з Римом, який не міг би мати якихось наслідків для увічнення в топонімії. Тим не менше, кілька топонімічних контекстів в Україні можуть бути гідними уваги.

• **ЗЕМЛЯНКА** Кв Кагарлик: ^ШУБівка; УЛЯНИКИ?, Вел. **ПРИЦЬКИ**!, **ЮШКИ** Euscia?, СТРИТІВКА, СТАВКИ; • **Малі ПРИЦЬКИ** Кв МИРОНІВКА: ^МАКЕДони, КУЛЕШІВ; ТУЛИНЦІ, П'ЯТИХАТКИ, МАТВІІВКА, ХОДОРІВ, ГУЛІ, ЗЕЛЕНЬКИ; • **ПРИСКИ** Рв Радивилів: **БОРА.ТИН**, СОЛОНІВ, СТОЯНІВКА; • **ПРИСІВЦІ** Тр з. **БОРІВ**: ^_МЛИНІВЦІ, КУДОБИНЦІ, ТУСТОГОЛОВИ; Чорний ЛІС ПЛІСНЯНИ, ПІДГАЙЧИКИ, **МИЛЬНЕ**, МАЛАШІВЦІ, ПОГРІБЦІ, ТРАВТОЛОКИ, **ЗАГІР'Я**, ГОДІВ ^РОЗГАДІВ, КУДИНІВЦІ, БЕРИМІВЦІ;

- **БРИЦІ** Рв _МЛИНів!: ^МАСЛівка, ДОРОГОСТАЇ; **СВИЩІ**ів!! Свистов!, з.БОРІВ!, РОГІЗне, ДОРО.СТОЛ = "Пугачівка", ПідГАЙці, ЗаГАТинці, СТАВище, М'ЯТин Mutina!, ХрінНИКи, ЛИСин, ПідЛІСці "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44];

- пот. **БРИЦІ** у с. Ділок Зк Мукачеве: ^КУЧава Kuthia + ahwa; ЛІСкове, ЛІСарня, ЛУЧки, ж.БОРІВці, ГРАБОВе;

- пот. Сухі **ПРИСКИ!** у с. ПРОСіКа Чв Глибока: ^пот. **ТРАЖАН!** (це ім'я Траян у традиційній рум. вимові), р. ПРИСаКа; ПРОСОКиряни, ГОДИНівка, ГОРБова, _МОЛНія, КУТ, ГОРБівці, СИНівці 2; • оз. **ПРОСИКове** у с. ЛУЧки Пл Кобеляки: **ТРОЯН**и!; ПідГОРа, ГРЕЧани, ТВЕРДОХЛІБИ, ЗЕЛЕНЕ, БЕРЕЖНівка, БУТенки, ЛЕСинки, ГАЙМАРівка, КУНівка, ЛІЩинівка, ЗЕЛЕНівка, ЛІСне, МАРКівка, БАРАНники; • став **ПРИЩепівськи** у с. ПРИЩепівка Кр Новомиргород: **ТРОЯН**ове!, ПУРПУРівка, БЕРЕГове, ЗЕЛЕНЕ, ПЕНЬКине; • торф. **ПРИЩелине** *пи? біля смт ДИМЕР Кв КСв: **ТРОЕЩ**ина;

- **БРИЦЬке** Вн Липовець: ^КОНюшівка; ЗОЗівка, КОБИЛЬня, ЗОЗів, **ВЕРБ**івка, ПриЛУКа, Очитків, **ТРОЩа**, УЛЯНівка, ПідЛІСне! "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44]; • бол. **ПРИЩине!!** у с. ПідЛІСи "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44] Вл Ковель: ЗЕЛЕНа, ВЕРБка, ДОРОТище, КРИЧевичі, ВОРОНа, РОКИТниця, ГУЛІВка; • **БРИЧКівка** Пл Пл: ^КРОТЕНКи; **ЛІС**ки "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], ГУТИРівка!, БЕРЕЖівка, ГОЖУЛи, КИСЛа Балка, СУДІівка, ЦИБУЛі, **КРУТ**ий Берег, РУНівЩИНА, ОЛЕПІри, УЛЯНівка, ГОВТВЯНЧик, **ВЕРБ**ове, ГОВТВа, ОЧканівка, МАКАРЦівка, ЩЕРБані, ГОРа, ГОРБАНівка;

- пот. **БРИЦЬкий** у с. ЗЕЛЕНа ІФ Верховина: **БАРВІН**ків, **ЗА.МАГОР**ів! *загора, БЕРЕЖНія, ЯБЛУниця, СТЕБнів; • **БРИЩе** Вл Луцьк: ^**МОТАШ**івка!!!!; ВИГУРичі, **БАРВІНОК**, ГАТЬ, НовоСТАВ, БОРАТин, Вел. **ОМЕЛЯНИК**, СЬОМАКи, ПідГАЙці, ЛИЩе "тервінги – «люди лісів»" [Вольфрам, 44]; • пот. **БРИЦІвський** у с. ДОРА ІФ Надвірна: **БЕРВІН**ки, ЛАНЧин, _МЛИни, ВОРОНЕНКо ^ЯБЛУниця, ЗЕЛЕНа;

ПРОНІВЩИНА, історичний район Києва < гр. прѠвоиd 'земля, отримана за

військову службу'. У центрі теперішнього Києва тихо зберігся інший унікальний фрагмент минулого у вигляді мікрорландшафту "річка Совка ~ урочище Пронівщина": • р. **СОВКа** = **СОФКа**! [СГУ, 515] у с. ВОЛО.ДИМЕРка під Києвом (з грамоти Олелька Володимировича, пом. 1455 р.) [Похилевич, 160], тепер СОВКи, за БАЙКовою горою у Києві: ^ур. і р-н **ПРОНІВЩИНА** (прѠвоиd 'земля, отримана за військову службу, лен' (візантійський феодальний термін) [Skok, III, 50-51, пор. Vlačić-Porović, 162]; нр. прѠвоиd піклування).

Сам мікротопонім Пронівщина невідомо як зберігся, адже його ніколи й ніде не згадували до публікації електронної карти Києва (рис. П12). Тим не менше, він не справляє враження новоробу, адже має в контексті Совки (див.) і відповідає аналогам у топонімії України – Пл, Тр:

Рис. П13. Кут і ур. Пронівщина та інші ймовірні назви античного часу в центрі Києва.

- **ПРОНІ** Пл ДИКАНька *dekania* (measure of land): ^**СУХ**а Балка!, ТРОЯни, ПЛАКИДівка, КУРИЛи; руч. **СОБЕЦЬкий** Sobek п ГОВТви у с. Петренки, **СИВЦІ**, крин. ЖУКова у смт ДИКАнька ^стр. ЦЮРило thesaur-склад зерна; БОРИСівка!, ІВАШківа, НАДЕРЖинівка, **СОХ**ацька Балка, **СОКОЛІВЩИНА**, ОНАЦьки, ОЛЕФІРщина, ПИЛИПенки, ЧЕРНечий ЯР, КАРДАШівка, ХАРПАКова Балка, ЯКОВенщина, ГОРБатівка, ФИЛОНівка, ЧЕРНещина, **ГАВР.ОН**ці, СЛИНЬКів ЯР, КРАТова Говтва, КОНОНенки, ЗВЯГОЛЬське, ГОР.ЯНщина, **БОРОДАЇ!**, НелЮБівка!, ЯРОхівка, КОРОТЬківка; б. ВОДяна Балка, ДЕЙНЕКівка;

- **ПРОНЯТИН** прѠвоиd Тр Тр: ^Вел. **ГЛИБ**очок!; БІЛОСКІРка, БАВОРів, **БАЙК**івці, БУЦнів, БЕРЕЗовиця 2, БІРки, РОМАНівка, ГАЇ, ДУБівці, Вел. ЛУКА, МАР'ЯНівка, КОЗівка, ЛОЗова, ТОВСТОЛУГ, ЧЕРНелів-Руський, БіЛа.

Чи не звідси походить і назва курорту PORONino Pl біля Кракова.

ПРОХОРІВКА Чк Канів < пор. гр. φρουρός 'охорона' від *про-horos 'спостереження' [Виск]. Прохори Чг (Бахмач); Прохори Чг (Борзна); Прохорів Чг Чг; Прохорівка Хм (Старокостянтинів); Прохорівка Чк Канів: ^ТРАХТЕМИРів;; Прохорівка Дц (Волноваха); Прохорівське Дц (Старобешеве); Прохорова Балка Кг (Мала Виска); Прохорове Од (Іванівка).

ПСЕЛ- Пл < гр. ψιλοί 'піхотинці' і ще ближче ψιλῆτοι 'псілети, легкоозброєні воїни' [Тищенко 2015, 158]; р. ПСло, р. ПСЕЛЕЦЬ.

ПУЗИРІ Пл < копт. Бусирис, м. в Єгипті. Див. II. БОСИРИ.

ПУЛини Жт / ПУЛинці Пл < перс. pul 'міст'.

ПУЛТівці Вн у Шярвьо; < пахл. pwl̄t stole [McKenzie, 10] (балк?).

оз. **ПУЛЬМО** Вл < гр. πολέμιος 'ворог', πολέμω 'битися'.

бол. **ПУНТУСова Вода** Пл < гр. Πόντος, лат. Pontus, тур. Buntus 'Чорне море'. Прозора репліка середньовічної реалії. Пор. бол. ПУНТУСова Вода у с. ОБОЛОНЬ Пл Семенівка, став ПУНДівський у с. Долина Кв Обухів, тут же кут. ПУНДівщина.

ПУСТ- < пахл. pušt 'support, protection' [McKenzie 69; Nyberg, 67].

ур. Пусто-снети Ш20-5 біля с. Вири (пд.); пор. пот. Пустий у с. КОЛОДне Зк Тячів; ПУСТО-город!; ПУСТ.ОВАРИ Пл!; ПУСТ.ОВАРівка Кв; яр Пуст.ОВОРів (пахл. pušt + мад. varos 'місто'); Іване-ПУСТЕ; ПУСТОіВАНне Рв; ПУСТОМИТИ Вл; ПУСТОМИТИ Лв; ПУСТОМИТИ Рв; ПУСТОМИТів Вл; ПУСТОТИНе!! Чг 962; пор. прізви. NovOTNy, чес. топ. NovOTINKy, NovOTNIky < Novae + Goth 'Нови Готські' = Еускія часів Алариха і двох Теодорихів. Пот. ПустоМАКИ! у нп Святослав Лв Стрий.

Пустометижка, п. п. Мрая, п. п. Березини, вероятно, из балт. Во всяком случае слав. -ка расширяет балт. суффикс -īg-. Что касается корневой части слова, то она, видимо, представляет собой сложение двух основ: ср. др.-прусск. *Pusteniken, Powsteniken* от др.-прусск. *pausto* 'дикий', др.-прусск. *Metē, Metkeim*, лит. *Metelys*, ятвяж. *Metē*, ср. также *Метелка*. [Топоров, Трубаев, 286].

Пустовари Пл (Решетилівка); Пустоварівка Кв (Сквира); Пустовійти Вн (Хмільник); Пустовійтівка См (Ромни); Пустовійтове Пл (Глобине); Пустовіти Кв (Миронівка); Пустовіти Пл (Кременчук); Пустогород См (Глухів); Пустоіванне Рв (Радивилів); Пустомити Рв (Гоща); Пустомити Вл (Горохів); Пустомити Лв (Пустомити); Пустотине Чг (Носівка); Пустоха Вн (Козятин).

ПУТИВЛЬ См < 1) ?гр. Πόντος 'важка морська путь'; 2) вірм. *p'owt* "rotteness; rotten, spoiled" from Parth. **pūt* (cf. Av. *pūiti* - "rotteness," гнилість Mid. Pers. *pūdag* "foul, rotten" гнилий). *Путивль*, пот. *Бутивля* (пор. укр. на Сіверщині *бутліти* 'гнисти'.) Але Πόντος; бол. *Пунтусова Вода*, став *Пундівський*.

• ПУТИЛа парф. *put гнилість? Чв рц: ПідЗАХАРИчі; • ПУТИЛине парф. *put Лг 543; • ПУТИЛівка парф. *put Вл 329; • ПУТИЛівка парф. *put Дп 648; • ПУТИЛівка парф. *put Од Вел. Михайлівка: ^РАЙки, ДУРБАЙли; **Нові БУТОРИ** руθra, СОКОРове; • ПУТИЛовичі Жт 785.

ПУТРИНЕ Чв < дперс. ruθra- 'вагітна' [Bartholomae].

• ПУТРИНЕ руθra Чв Кельменці: ВОВЧИНець, ПОЛИВАНів Яр!, ШИРОКе!, НЕЛИПівка!, ОСЕЛівка (вектори пахлавійський, половецький, широк-, тараш-, руб-, лип-); • ПУТРИНці руθra Хм Ізяслав: ТАРАСівка, КУНів, ВЛАШАНівка; • ПУТРівка руθra Кв Васильків: ^БАГрин!; КОДАКи!, ВІЛЬШанка, ЯЦьки; • пот. ПУТРЕда руθra у с. Люча ІФ Косів.

П'ЯТИГОРИ Рв < герм. fiand- + парф. gohr.

• П'ЯТИГОРИ Рв ЗДОЛьунів: БУДЕРАЖ (Будда з Дрангіани?), МАР'ЯНівка, В'ЮНівщина, СТУПне, БІЛАШів, УРВЕНна; • П'ЯТИГірці Пл Лубни: ^Олександрівка; ОРИХІВка, БАРВІНщина, Високі ТОПОЛі, МАКАРівщина, ХОРОШки, _СЕЛюків, КАМ'Яний Потік, ВІЛЬШанка, СУХа Солониця, ВОВЧа Долина, ВОВЧик, ПУЛИНці, СІРе, КАЛАЙдинці!, БІївці; • П'ЯТИГірське Хк БАЛАКЛІя: ЯВІРське, ВОВЧий Яр, Червоний* Яр, ВІЛЬХУВАТка, БОРОДО.ЯРське Вarda, КОВТУНівка, Червона* Гірка, МАКАРівка, ЖУВ.АКівка, ПЛОСКОЯРка, АСІївка, МИРна Долина; • П'ЯТИГОРівка Лг Лутугине: КАМ'Янка, МАКЕДОНівка, ТАРАСівка, МИРне, ШИМшинівка!, БІЛоріченський, БІЛе; • П'ЯТИКОРИ Вл Локачі: ^ДОРОГИНичі; ТУЛИчів, СОСнина, ЗаТУРці, ЮНівка, БІЛопіль, ЗАЯЧиці!, РОГовичі, ЯСИНівка.

P

РАВА Ль, **РАВЩИНА** Ль < 1) дір. *arwa- хоробрий, меткий; 2) rawāg [lwbʰkʰ | N rawā] current готівка. Рава, Равське, Равщина – усі Ль.

РАДИЧІВ Чг < пахл. ardīg [ʰltykʰ | M ʰrdyg] battle битва [McKenzie, 11].

Імовірні дометатезні репліки-релікти – *АЛЬТА, АРТЕК*, також рос. *артачиться*. Беручи до уваги парфянський час побутування слова, слід очікувати велику різноманітність реплік прототипу після метатези плавних – корені з каркасом приголосних РДК-, РДЧ-, РДХ-, РДШ-, ЛТК-, ЛТЧ-, ЛДГ-, ЛДЖ-:

◆ У кількох околицях цієї групи основ згадано яскраві парфянські реалії: ●

РАДКОВИЦЯ ardīg [ʰltykʰ | M ʰrdyg] battle Хм Городок: **БОРЩІВКА!** *парск, ТУРЧІВЦІ! Туран?; **САТАНІВ**, ка, ТАРАСІВКА; ● **ЛЕТИЧІВКА** Чк Монастирище: ТАРАСІВКА, МАТВІІХА, КОПІЮВАТА, САТАНІВКА, ПОЛОВИНЧИК, ХАЛАЇДОВЕ, **ШАРНІПІЛЬ**; ● **РАДЧЕНКИ** Пл Миргород: **ПОЛИВ'ЯНЕ**; **ШАРКІВЩИНА**, ШПАКОВЕ, **ВОВНЯНКА**, **ПЕРЕДЕРІЇВКА!**, **ШАХВОРОСТІВКА**; ● **ЛАТИШЕВЕ** Дц Шахтарськ: **ПЕРЕДЕРІЄВЕ!**, Чугуно-Крепінка; ● **ЛАДИЧИН** Тр Теревовля: СОСНІВ, **ЗАРВАНИЦЯ**, **ЗАДРІСТЬ**; ● р. **РАДЧАНКА!** ІФ **БОГОРОДЧАНИ** Баграт: БОГРІВКА пахл. pahr [pʰhl] 'варта' [Nyberg].

◆ В 9 околицях цієї групи основ є репліки *парфянської назви персів (pārsīg [pʰlɣkʰ | N pārsi] Persian.)*:

● **РАТИЩІ** Тр Зборів: **ПІЩАНЕ**; **ПРИСІВЦІ**, **ПЛІСНЯНИ**, ВІЛЬШАНКА, ПІДБЕРЕЗЦІ; ● **РУДИКІВ** Пл Гадяч: **ПЕТРОСЕЛІВКА**, **ОРИХАНОВЕ**; **ПЕРЕВІЗ**, БУДИЩА, МОРОЗІВЩИНА, **ПЛІШІВЕЦЬ**, СОСНІВКА; ● **РАДУЖНЕ** Рв Острог: **ПЛОСКЕ!**, БУХАРІВ!, ВОЛОСКІВЦІ, (● **РАДИХІВЩИНА!** Рв Радивілів: **БЕРЕЗИНИ!**; **РІДКІВ!**, **ПЛЯШІВКА**, **ПРИСКИ!** (і присок!), АДАМІВКА, РУДНЯ; ● **РАДУХІВКА** Рв Рв: **СУХІВЦІ!** **СУСІЯ**; ОРЖІВ, **ПЛОСКА**, КУСТИН, ОЛИШВА, **КОЛОДЕНКА**, ПОРОЗОВЕ, ВОЛОШКИ; ● **РАДОХІНЦІ** Ль Мостиська: **КОЛОДКА!**, БЕРЕГОВЕ, ВОЛОСТКІВ, **ВОВЧИЩОВИЧІ**, ІОРДАНІВКА, КРИСОВИЧІ, ШИШОРОВИЧІ, **ПЛЕШЕВИЧІ**, Липники, СТРІЛЕЦЬКЕ, ХОРОСНИЦЯ, КОСТИВ'ЯТА); ● **ЛІТОЧКИ** Кв Бровари: ЛІТКИ, **ПЛОСКЕ!**; ● **ЛЕЦЬКИ** Кв Переяслав-Хм: ТАРАСІВКА, СОСНОВА, **ПЛЕСКАЧІ**; ● **ЛЕЦОВИЦЯ** Зк Мукачеве: **ПЛОСКАНОВИЦЯ**, БРЕСТІВ, ВІЛЬХОВАТИЦЯ, ЛОХОВЕ,

Цікаво, що серед топооснов з Л- немає назв Ль.

◆ У 8 районних контекстах наявні основи Колод- < сколот-? (самоназва скіфів).

● **РАДОХІНЦІ** Ль Мостиська: **КОЛОДКА!**, БЕРЕГОВЕ, ВОЛОСТКІВ, **ВОВЧИЩОВИЧІ**, ІОРДАНІВКА, КРИСОВИЧІ, ШИШОРОВИЧІ, ПЛЕШЕВИЧІ, Липники, СТРІЛЕЦЬКЕ, ХОРОСНИЦЯ, КОСТИВ'ЯТА; ● **РАДОХІН** Вл Ковель: **БІТИНЕ**; **КОЛОДНИЦЯ**, **КОЛОДЯЖНЕ**, БУДИЩЕ, ВОЛОШКИ!, **БОРЩІВКА** **ПОРСЬК 2!!**, ВІВЧИЦЬК; ● **РАДУХІВКА** Рв Рв: **СУХІВЦІ!**; ОРЖІВ, ПЛОСКА, КУСТИН, ОЛИШВА, **КОЛОДЕНКА**, ПОРОЗОВЕ, ВОЛОШКИ; ● **РАДЧА** ІФ ІФ: БЕРЕЗІВКА, **КОЛОДІВКА**, Липівка 2, ВІЛЬШАНИЦЯ, **ВОВЧИНЕЦЬ**; (● **РАДЕЦЬКА** **БОЛЯРКА** ЖТ ПУЛИНИ: р. **ЛЕТИШІВКА** л **ЛАТІВНІ** ТИНІ ТНІ; РАДЕЦЬКЕ БУДИЩЕ, **КОЛОДІВКА**, БУДИЩЕ, СКОЛОБІВ; ● **РАДЬКОВЕ** Хк Вовчанськ: **ТОМАХІВКА**; **БЕРЕЗАНКА**, **БЕРЕЖНЕ**, Білий **КОЛОДЯЗЬ**, ВОЛОХІВКА, БАКШЕІВКА; ● **РАЧИН** Вл Горохів: **БЕРЕЖАНКА**, **КОЛОДЕЖЕ**, Стрільче, ПІДБЕРЕЗЗЯ, ВІЛЬХІВКА; ● **ЛАТИШІВКА** Хк Валки: **ЛОГВИНІВКА**; ХВОРОСТОВЕ, БУЦЬКІВКА, ВІЛЬХІВСЬКЕ, ДОБРОПІЛЛЯ, КОРСУНІВКА, **КОЛОДКІВКА**; ● **ЛИТЯЧІ** Тр Заліщики: БЛИЩАНКА, БЕРЕСТОК, **КОЛОДРІБКА**.)

◆ 5 контекстів містять пари близьких основ з Л- або Р-:

● **ЛАДИГИ** Хм Старокост.: **РАДКІВЦІ!!!**, БАГЛАЇ, ЛАЖЕВА, БУТІВЦІ, Нападівка, РАШТІВКА, ПАРТИНЦІ, БОВКУНІ; ● **РАДЕЦЬКА** **БОЛЯРКА** ЖТ ПУЛИНИ: р. **ЛЕТИШІВКА** л **ЛАТІВНІ** ТИНІ ТНІ; РАДЕЦЬКЕ БУДИЩЕ, **КОЛОДІВКА**, БУДИЩЕ, СКОЛОБІВ; ● **ЛАДИЖИЧІ** Кв Чорнобиль: **ТАРАСИЦЯ**; **РУДЬКИ!**, БЛИСТЮН, ПАРИШІВ, ОТАШІВ, МЕДВИН, КОЦЮБІНСЬКЕ;

(● **ЛАТКІВЦІ** Тр **БОРЩІВ**: **РУДКА**, **БЕРЕЖАНКА**, ВІЛЬХОВЕЦЬ, ХУДІВЦІ, ХУДИКІВЦІ; ● **ЛАТАШІ** ЖТ Народичі: **МОТІЙКИ**; **РАДЧА** 3!!!, **БЕРЕЖАНКА**, ОРЖІВ, ВІЛЬХОВА, **ШАРНЕ**.)

◆ В околицях 12 основ цієї групи є репліки *пахлавійських згадок поселень* – пор. перс. barzan, s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one):

● **РАДИЧІВ** Чг Короп: **БОРЗЕНЦІВ** barzan, Рубанників, ТАРАСІВКА, БУДИЩЕ, КРИСКИ; ● **РАДЬКІВКА** Чг Прилуки: **ОБИЧІВ**, р. **РАДЬКІВКА** = Нежирова; **БОРШНА** barzan, Стрільники, ОНИЩЕНКІВ **Анхі** 安息 — Аньси, Парфія, ТАРАСІВКА, РУДІВКА, ЗАРУДКА; ● **ЛЕЦІВКА** ІФ Рожнятів: **ДУБШАРИ**; **БРОШНІВ**-ОСАДА! barzan, **БРОШНІВ** barzan, ВІЛЬХІВКА, Липовиця, Лип'янка;

● **ЛАТКІВЦІ** Тр **БОРЩІВ**: **БЕРЕЖАНКА** перс. barzan, s.m. Mansion, dwelling; street (especially a long one), **РУДКА**, ВІЛЬХОВЕЦЬ, ХУДІВЦІ, ХУДИКІВЦІ; ● **ЛАТАШІ** ЖТ Народичі: **МОТІЙКИ**; **РАДЧА** 3!, **БЕРЕЖАНКА** barzan, ОРЖІВ, ВІЛЬХОВА, **ШАРНЕ**; ● **РАЧИН** Вл Горохів: **БЕРЕЖАНКА** barzan, **КОЛОДЕЖЕ**, Стрільче, ПІДБЕРЕЗЗЯ, ВІЛЬХІВКА;

● **РАДИЧІ** ЖТ Ємільчине: **ВЕРЕСІВКА!**, р. **РАДИЧ**; **БЕРЕЗНИКИ** barzan! **АДАМОВЕ**, БЕРЕЗІВКА, ПРОСІКА, СОРОЧЕНЬ, ПАРАНИНЕ, ВІЛЬХІВКА, СЕРЕДИ, РУДЕНЬКА; ● **РАДЬКИ** Пл

^Хорол: ^ПЕТРАКІївка; **БЕРЕЗН**яки barzan, ТАРАСівка, РАЙківка, **КОВТУНИ**, ШАРКівщина, ЛАГОДівка метатеза *ладог-, КОСТюки; • **РАТУШ** Кв Володарка: ^РАЧКи; **БЕРЕЗНА** barzan, МАТВІїха, ЛОГВин, Рубченки, РУДе Село; • **РАДИЖЕве** (пор. Ладж-) Рв Володимирець: ^СТЕПАНгород; **БЕРЕЗИНА** barzan, СУХоволя; • **РАДЬКове** Хк Вовчанськ: ^ТОМАХівка; **БЕРЕЗИН**ки barzan, **БЕРЕЖНЕ** barzan, Білий **КОЛОД**язь, ВОЛОХівка, БАКШеївка; • **РАДИХівщина!** Рв Радивілів: ^**БЕРЕЗИНИ** barzan!; **РІДКІв!**, **ПРИСКИ!** (і присок!), ПЛЯШівка, АДАМівка, РУДня;

(• **РАДКівці** Хм 1033 • **ЛАДИГИ** Хм Старокост: **РАДКівці!!!**, БАГЛАІ, ЛАЖЕВа, БУТівці, Нападівка, РАШТівка, ПАРТинці, БОВКУНи; • **РАДКОВИЦЯ** **ardig** ['ltyk' | M 'rdyg] battle Хм Городок: ^**БОРЩ**івка *парск, ТУРЧівці! турані; **САТАН**ів, ка, ТАРАСівка; • **ЛЕТИЧівка** **ardig** ['ltyk' | M 'rdyg] battle Чк Монастирище: **САТАН**івка, ТАРАСівка, **ШАРН**опіль, МАТВІїха, КОПІЮВАТа, ПОЛОВинчик, ХАЛАїДове);

• **РАДЧИШ** Жт Овруч: СОСНівка, РУДя, ПідРУДдя, БАРВІНкове, ПОЛОХачів, БЕРЕЖесть, **ОЛЕНИЧ**і **Erān-wēz**['yɫ'n-wyɫ] (original) home of the Aryans; **ЛАДИЖ**ин Вн рц: ЛЕТКівка, **ОЛЯНИЦ**я **Erān-wēz**['yɫ'n-wyɫ] (original) home of the Aryans.

◆ У 5 контекстах е репліки **парфянської назви лісу** (пехл. *wyšk* 'ліс, нетрі'):

• **РАДЧУ**ки См Лебедин: ^ВЕРШина; **БИШКІНЬ**, **РАДЬКове!**, КУРДи, **ПАРФ**или, Підопригори, ТАРАСівка, РУДа; • р. **РАЧинка** См Глухів: **БЕШКИНЕ**, Червоні **ВИШКИ**, ур. **ВИСОЩ**ина у с. Уздиця, ЄМАДИКине, БУДища, ТАРАСівщина, ХОДУня, СОСНівка, СУХОділ; • **РЕДЬКівка** Чг Ріпки: **ВИСОКІНЬ**, ДОБРе, Задеріївка, ГУБАРі, ОЛЕШня; • р. **РАДИЧ** Жт Новогр-Вл: **ВИШК**івка, **КОЛОД**янка!, БАРВІНівка, ГРУД, БУДИЩа, МОРОЗівка, БЕРЕГове, ЛІДІВка, ПОВЧине, ВЕРШниця; • **РАДЕХ**ів Вл Любомль: **ВИСОЦЬ**к, БЕРЕЖці, ВІЛЬШанка, ХВОРОСТів, РУДа, ПереШПА, ПУЛЬмо, АДАМчуки.

◆ У 5 околицях згадані **пехлевійські назви християн** (пехл. *tars* 'боязкий'):

• б. **РАДЬКівка** = **Ратькова** п Красної Кам'янки Кг Олександрія: **ТАРАС**івка, р. **РЕДЬКівка** у с. Мар'ївка; **БЕРЕЗ**івка 4, МОРОЗівка, ЯЛІНівка; • **РАДЬКівка** См См: **ТАРАС**івка, ШАРАПівка, ВІЛЬШанка, Липняк, НИЗи; • **РАДЬКівка** Хк Куп'янськ: ^О-ПАРИНе; **ТАРАС**івка 2, ОЛИВНе, ПОЙДУНівка, БЕРЕСТове, ПАРНеве; • **РУДЬКівка** Чг Бобровиця: ^СУХиня, ХОМівці; **ТАРАС**івка; • **РАДОШ**івка Хм Ізяслав: **ТАРАС**івка, ПУТринці, САХНівці, ВЛАШанівка, ЧЕПці.

◆ Двічі згадані **парфянські назви млина** (пехл. *ardan* 'млин'):

• р. **РАДЧА** = РОДЧА Жт Олевськ: **АРТИН**ськ пехл. *ardan* 'млин' ^ОБИЩе, СОСНівка; РУДня 3, **ШЕБЕ**диха, ЖУРЖевичі, КОРОЩине, ЗАМИСЛОВичі; • р. **РАДИЧ**ів Льв ДРОГОБИЧ: ^УНЯТИЧі; **ОРТИН**ичі! парф. *ardan* 'млин', ВОЛОЩа, ДОБРОГОСТів, ДОБРІВляни, ЛІТИНЯ, КОРОСНИЦя.

Також **РАДИЧ** Льв ТУРка!: ^ІЛЬНик; ; РАДУШне Дп Кривий Ріг: НаБЕРЕЖНе, ШИРОке;; РАДЧиха Чк ^Катеринопіль: ПЕТРАКівка;; РАЧівка Хс Чаплинка: ^МОРОЗівка; ; РАДЧА Жт Народичі; РАДИЧів Чг Новг-Сів;; РАДИЧі Жт Ємільчине; пот. РЕДИЧинський в УГЛЯНСЬКІЙ с/Р ЗкТячів;; Ст. БезРАДИЧі Кв ОБУХів;; р. РАДИЧ пор. с. РАДИЧі Жт Володарськ-Вл; пот. РАДИЦЬКІЙ у с. РАДИЧ Льв Турка; р. РАДИЧ Жт КОРОСТень; р. РАДИЧ Жт Новогр-Вл; р. РАДИЧів у нп Нагуєвичі і Унятичі Льв Дрогобич: пот. **РАТО**чина у с. ПОПЕЛі;; б. **РАДЬКівка** = **РАТЬ**кова!! п Красної Кам'янки л Інгульця Кр; р. **РАДЬКівка** = Нежирова, Мошківка у с. РАДЬКівка Чг ПриЛУКИ!;; б. **РАДЬКова** Зп Зп;; р. РАДЧА Жт Народичі; р. РАДЧА = РОДЧА Жт Олевськ; р. РАДЧанка у смт БогоРОДчани!! ІФ ІФ: РАДЧА, ЛИСець; бол. РАДОМЕЛЬ у с. Солов'ї Жт Лугини;; РАДОМЛЯ См. Див. ІІ. **ЛЕТИЧ**ів, **АЛЬТА**, **ІРТИЦ**я.

РАДОГОЩА Жт і **Ардагаст** з врахуванням метатези плавних імена слів. *Радогост* та пахл. *Ардагаст* – це те саме ім'я. *Ордубехешт* – назва місяця у теперішньому іранському календарі. **Urdwahišt** ['wrtwhšt'] = **Ardwahišt**, пор. **Ардагаст!** Див. статтю І. МЕТАТЕЗА ПЛАВНИХ У ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКІЙ МОВІ.

Ardwahišt ['rtwhšt' | M 'rdywhyšt, (N *urđibihšt*)] **Right, the second Amahraspand, guardian of fire; cal. 2nd month; 3rd day.**

Процеси метатези плавних виявилися спільними для ранньослов'янського мовного стану і для парфянської мови. Або, що більше, для ранньослов'янської фонологічної системи вони розпочалися ще за її пехлевійського стану (!). (Звідси розміщення цього нариску у книзі 2016 р. після грецького.)

р. **РАДОРОБЕЛЬ** Жт. Вічний клекіт порогу Радороблі. Трое науковців з Києва – автор цих рядків та аспіранти В. Ковальчук і М. Бастун – „вирушили потягом 24 липня 2003 року до поліського міста Олевська на можливе побачення з тінями кельтів у с. **Хмелівка (Радровель)**. Річ у тім, що якраз напередодні відшукалася напрочуд добре збережена й виразно кельтська назва притоки Уборті, річки **Радоробель**, позначена на карті у цьому селі. Коли б справдився факт її походження від кімр. *raeadr* 'поріг, каскад' [GPC, III, 2997], вона мала б бути в натурі „порожистою, водоспадною, гучною, як водоспад“: саме такому значенню відповідає прикметник кімр. *raeadrawl* (остенсивний доказ).

Рис. Р1. Поріг у річці Уборть біля впадіння до неї річки Радоробель.
Фото М. Бастуна

Рис. Р2. Річка Радоробель під Олевськом, ур. Чеморище і Колубельша [Карта Шуберта, 20-6] < кіпр. ρhaiadrawl, Сумро!, Columbanus; пор. у врізці с. Чемернає нижче на Уборті біля Лельчиць у Білорусі

В Акті очного свідчення на місці (testimonium ocularis in situ) вранці 25 липня був записаний експертний висновок свідків: «**Біля гирла висухлої р. Радоробель характер течії р. Уборть свідчить про наявність порогу, бо вода вирує і гучно тече. На березі – окремі виходи дикого каменю**». Виходить, таки були тут кельти-норці два тисячоліття тому ! Чули цей вічний гуркіт води, бачили кипень струменів на порозі, ловили на переказі рибу, ще не радіоактивну... І ця лункá назва з мови грізних і жорстоких варварів досі бринить в іншому часовому середовищі – загублений кельтом образ нуртування й клетоту води, давній спогад і межова прикмета в далеких сутінках української історії.

Пафос прадавньої атрибуції підкріплює вказана на карті Шуберта назва урочища *Чеморище* (< Сумгу, пор. і нижче по Уборті *Чемернає* Ву), однак неподалік – ур. *Колубельша* і *Утішелово!*, рис. Р2. Якщо це слід колумбанів, то йдеться не про розселення кельтів-норців I ст., а про евангелізацію у VI-VIII ст. Схоже, що ці назви урочищ семантично протиставлені сусідньому ур. *Обище* (< Обеста?).

Історичну присутність валлійців у цьому районі підтверджують назви ще двох урочищ на пн. захід від Радоробелі: ур. *Чамор* під с. Собичин і ур. *Чемерно* біля с. Біловиж (рис. Р3).

Далі на захід біля з. ст. Сарни – бол. Чемерне, а на сх. – бол. Скотинь [КШ20-5]. Між ними – бол. Готовицьке; ур. Бесіди, Попів Острів; с. Кураж, Доротичі (рис. Р4). Варто нагадати, що навіть у цьому болотяно-лісовому краю є слід присутності степовиків у пізньому середньовіччі: Кураж – це сучасне с. Кураш Рв, основою якого є репліка прототипу узб. кураш- 'бій, битва'. Див. II. КУРАШ, КУРАЖ.

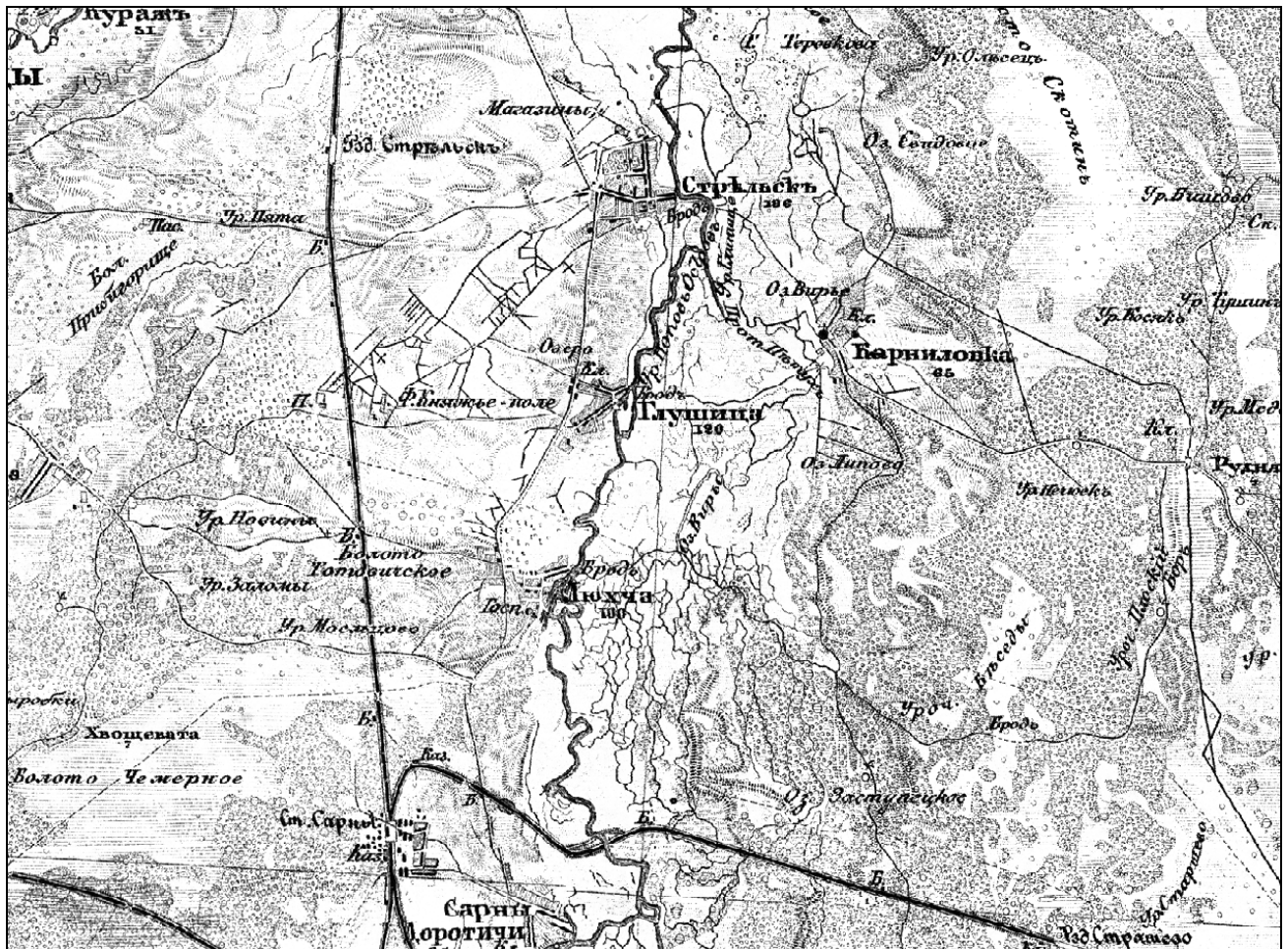

Рис. Р3. Околиці з. ст. Сарни: бол. Чемерне, Готовицьке, Скотинь; ур. Бесіди, Попів Острів; с. Кураж, Доротичі [КШ20-5]

РАДОХИНЦІ Лв < 1) **𐤆𐤍𐤏** (689a) веслувати; 2) киеворус. хини 'хини, гуни'. **𐤆𐤍𐤏** можуть бути не гунами-хинами, а веслярами з Єгипту – пор. Радохинці, Любохини, Пантюхине, Перегінка, Перегінське, Погіньки. Довгий час робочою гіпотезою походження топонімічної морфемі -хин- було припущення про її пов'язаність з киеворус. хини 'хини, гуни'. Коптський лексичний фонд відкрив тут нову можливість: -хин- < **𐤆𐤍𐤏**: (689a); vi. To move (by rowing), веслувати:

- **Радо.ХИНЦІ** **𐤆𐤍𐤏**: (689a); vi. To move (by rowing), веслувати Лв Мостиська: НІГовичі ассир. **𐤏𐤏** місто = **𐤏𐤏** or **𐤏𐤏** **𐤏𐤏** Лв Мостиська: Судова вишня, БЕРЕГове, вишенька, ГОРиславичі, НаГРне, ЧИШки, КРУКениця, ШИШОровичі, МИШЛЯтичі, ГАНЬковичі, ЧИЖевичі, СОКОли, ЗаВАДів, ХОРОСниця, ЧЕРНеве; • **ЛЮБо.ХИНИ** **𐤏𐤏** v. **𐤏𐤏** - Ship's sail вітрило + **𐤆𐤍𐤏**: (689a); vi. To move (by rowing), веслувати; Вл Стара Виживка: став РЕМІнь у с. Чевель, **ТЕКЛЯ** **𐤏𐤏**; КОМАРове, ЛІСняки, **СИН**ове дспов. **𐤆𐤍𐤏** 'вежа, башта', ГРАБове, ЯРевисце, ШКРОБИ ^СОКОЛ.ИЩе, РОКИТа, БУЦин, БРІДки **𐤆𐤍𐤏**; ПідСИНівка, ГАЛИна ВОЛЯ, КРИМне, СМОЛЯРІ, БОРЗова! **𐤆𐤍𐤏** барки, СУКАчі **𐤆𐤍𐤏** - v. **𐤆𐤍𐤏** - To flow, текти, прибувати; • **ПАНТЮ.ХИНЕ** **𐤏𐤏** Чорне море + **𐤆𐤍𐤏**: (689a); vi. To move (by rowing), веслувати; Лг Новопсков: БІЛОЛУЦьк, КАМ'Янка, НовоБІЛе, РозСОШ, БІРки, СУХе, **СОСНІВ**ка **𐤆𐤍𐤏**: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла, ПЕЛАГІІвка, БЕРЕЗівка;

- **ХИН.очі** Рв Володимирець: ^СТЕПАНгород; БІЛе, КАНОНИчі, ЖОВКИНі, ЛУКО, СОШники, ВЕРЕТено, РОМЕЙКи, БАБка, СУХоволя; • **ОХИНЬки** Чг Прилуки: БІЛОШАПки, БІЛорічиця, ОНИЩенки, СУХОЯРівка, КРУТОЯРівка, КРОТИ, КАНівщина, СУХОоставець, ПОЛОГи, ОНИкіївка, СУХОполова, БІЛещина, ЯРова БІЛещина, ЯБЛУНівка; • **Па.ХИН**я Тр Ланівці: ОРИШківці, ЖУКІВці, БІЛОЗІрка, СИНівці, КОРОСТова, ВАНЖУЛів, ВЕРЕЦцаки, ВИШгородок, КАРНАЧівка.

Частина назв з сегментом -хин- виглядають як похідні від -ха (Максими.хине Чг, Марчи.хина Буда См, Рябу.хине Хк, Синю.хин Брід Мк) і тому мають бути аналізовані в інший спосіб. З давнішого -гон- мають походити топоніми з сегментом -гін- (Перегінка Хм, Перегінське ІФ, Погіньки Вл). Див. ІІ. РАДИЧИВ.

РАКОБОВТИ Лв < узб. рақобат змагання.

Яскравий пізній тюркізм у степовому коридорі на захід. Навколо чимало центральноазійських тюркських топооснов: • **Рақобовти** узб. рақобат змагання Лв Буськ: **СОКОЛЯ**, **СОКОЛІВ**ка туркм. saqlaw охорона, **БАЛУЧИН** baluq риба + чи, **БАЙМАКИ** узб. baumaq втішатися, **ЧИШ**ків аз. чеза кара, **КІЗЛІВ** тркм. гезле- вишукувати (пор. Гьозлев = Євпаторія Км), **БАЧ**ка аз. бача димар, **БАЖ**.АНИ узб. бож-, кирг. бажы-'мито, податок', Журатин, Купче.

РАКУТИ Чг < копт. РАКОТЄ, гр. Ρακωτις 'Ракотіс = Олександрія

Єгипетська'. У статті про *Rakotis* Г. Верет повідомляє: "**Rakotis – L00** [Geo ID: 5179] **G** Ρακωτις **L** Rhacotes **E** R^c-qd (R^c-qt) **Var.:** Rakotis ('Building yard') **Ethnic:** Rakotites **Status:** village: kome; quarter **Loc.:** later incorporated in L00 Alexandria (100) **Note:** in Demotic sources the name **Rakotis** is used to refer to L00 Alexandria (100)" [Verreth, 661], тобто "у демотичних текстах назву Ракотіс вживають у значенні 'Олександрія'". Так з'ясувалося, що упродовж століть назва Ракотіс була коптським ім'ям Олександрії Єгипетської – гр. Αλεξάνδρεια. Для наших студій це виглядало істотним: справді, за тисячі кілометрів від Єгипту репліка назви кварталу міста виглядає важливою, але мало значною. Інша річ, коли це репліка тодішньої інтелектуальної столиці елліністичного світу. Крім того, ймовірно масове пристосування Ракут під Рокити можливе, якщо Ракути означали значний і важливий об'єкт – але ніяк не назву пересічного, хоч і давнього кварталу в Олександрії.

На півночі Чернігівщини є два села з іменами **Ракути** і **Ракужа** (Чг Семенівка), фонетично найближчими до прототипів РАКОТЄ, РАКО-† **Ракотіс/ Ракоде** (залежно від діалекту літера † читається як [ti] (сахидський) або [де] (бохайрський) [bg.wiki], причому остання вимова ближча до давньоєгип. R^c-qd: вже при контрольному вичитуванні згадалося прізвище нашої вчительки історії – Рекеда К.С.), пор. і с. **Ракета** Лв-1947. Більшість реплік від цих основ тепер пристосовані до Рокит- і Рогіз-, але **Ракути** й **Ракужа** застигли як були, зберігши найдовшу пам'ять про старий зміст. Напевно, вплинула взаємна близькість обох сіл і тривалі контакти з Єгиптом людей з усього району, що стало видно лише в ході контекстування (сутність методу див. [Пашенко 2013]). Стан вивченості копто-грецького пласту назв цього району на кінець 2015 р. виглядає так (за знаком ^ іде ім'я сусіднього об'єкта; номери сторінок з а і b вказують на словник В.Крума [Crum 1939]):

• **РАКУТИ** копт. РАКОТЄ, РАКО-† Чг СЕМЕНІвка: ^**ЖАД**ове копт. -xat [Crum, 143b] 'дъоготь, смола' (!*), **ІВАНПУТЬ** (*iwnw- Геліополіс [Verreth, 257] + Πόντος 'важка морська путь'), **РАКУЖА** РАКО-†, **ЯМ**не (ар. у Єгипті: yamm 'море'), **КОСТОБОБРІВ** (Κωστος 'місто в Єгипті' + βούβαρις 'великий човен'), **ОЛЕКСАНДРІВКА!**, **КЛЕВИН** (κελεβιτι 'бойова сокира').

Деталі цього ж контексту з дальших студій (стан на лютий 2016 р.):

• **РАКУТИ** РАКО-† Ρακωτις у демотичних текстах переважно 'Олександрія' [Verreth, 475, 661] Чг **СЕМЕНІ**вка **ϣωμντι** 'вісімка' ^**ІВАНПУТЬ** *iwnw- + Πόντος, р. **ІРПа** (1718 р.; οϣερπ- 'посланець') п **СНОВУ** Десни ^р. **ІРПиця** = **ДОЖОГАЛКА** *zagl- ^**ЖАД**ове копт. -xat [Crum, 143b] 'дъоготь, смола' (!*) ^р. **РЕВ**на **рiβn, рiβi** (291b) 'пояс бурлаки з буксирним мотузком' у м. СЕМЕНІвка; р. **РЕВН.ИЩЕ**; **ЖАД**анівка -xat, **Олександрівка**, **РАКУЖА** РАКО-†, **Кути** Перші, **КУТИ** Другі **Κωτ**, **ГРЕМ'ЯЧКА**; "Першотравневе" = **ХАНДАБОКІВКА**† [Encarta] ?**дєлт**, **дєлт** (691b, 692a) 'близький' + **βωκ** (30a) 'слуга' (глибше у *нарисі VIII*), **Кривуша**, р. **ШАР.АЙКА** **ϣαρ**- 'малий' + гр. οϊκος 'дім'; **ГЛУХІВЩИНА**, **БЕРЕЗОВИЙ ГАЙ** **δαε** (635a) 'щогла', **ГАННІВКА**, **Бобрик Другий**; **Костобобрів** **Κωστος** + **βούβαρις** 'великий човен'; р. **ІРВАНЕЦЬ** л **ЛЕВ**ни **λεβαν** Снову; **ЛЕОНІВКА** **λεβαν** (137b) 'буксирний канат' (+ 2 км **МАРИЦА** **μαρнс** 'Southern Country, Upper Egypt'); **МАРС**.

Паралельно було виявлено слід єгиптян також і деінде у Європі. **Та сама основа, що й в укр. РАКУТИ**, з очевидністю наявна у **RAKUTowo** Pl, **RAKUCI** Lat і **RAGUTH** D (!). Підтверджують цей висновок і топонімічні контексти вказаних назв, що водночас розширює відновлюваний ареал історичних контактів з Єгиптом:

• **RAKUTowo** РАКО-† Pl 74 c2 (Włocławek): rz. -ówka, jez. -owskie ^**KRZEWENT**; **KORAB**niki, **KRĘT**kowo, **ZAB**ieniec, **ALEKSANDRÓw** 2, **ROKIC**ie, **WyMYSŁowo**, **POBÓRZ** βάρις, **MYŚLI**BORZyce, **BORYS**ławice, **SIERAKOWY** Σίρις 'Hil' 2, **WICHR**owice дєг. wħry 'верф', **CZERN**iewice, **BIAŁo**TARsk, **KANIBRÓD**, **KRUK**owo, **HELENY**, **KOLOMIA** **☒**, **WINNICa**, **BRZEZ**ie, **SOBICZ**ewy 'Sobek', **KOBYL**ata, **ZAWADa**, **LUB.İEN**, -ikow, **GAJew**, **PACyna**, **TRĘBki**, **JASTRZĘBia**, **WIERZ**Bie, **KUBŁowo**, **SKŁoT**y Nowe, **KŁoD**awa, **BABy**, **JAKUB**owo;

• **RAGUTH** РАКО-† D 13b (Schwerin): **POKRENT**, **WESLoe**, **SABow**, **WARSow**, **BÄL**au, **SIERKs**Rade, **SIRKs**Felde, **JAM**el, -MERs.dorf, **MIRow**, **KOTH**endf, **THURow**, **KRI.ETSow**, **KRIETZow**, **KRITZow**, **ROGGEN**dorf **εργον**, -storf, **ROGAHN** 2 **εργώνη**; **BREES**en, **BRÜSE**witz,

LÜBstorf, -eck, **DEGT**ow (!*), Müsselmow; TREBBow 2, JAKOBstein, CAMIN, CRIVitz, KNEESE, Gr. MOLZAn, HUNDorf, Strohkirchen;

• **RAKUCI** ρακοϋ- Lat (Krāslava): Daugava, **KREKELi**ški, JONini, PANTeliški Πόντος, **BEREZki**, -ovka, KRIV.oseļci, -ošejevo, DUBNa, BELOGRUDovo, **BOBRI**, + КРУКи By.

У контекстах прикмети епохи – плавба, Єгипет, греки, скіфи (сколоти), гуни, яковити. А є ж іще Raguuda у Сомалі, Raguta в Кенії, Rakut у Малайзії, Ragusa на Сицилії, Ragusa (Дубровник) у Хорватії... Далекі плавали ракутяни.

У коптських говірках вживали й інших назв Ракоті/ Ракотіса – зокрема, у Фаюмі ρακαϋ (F) [Vucihl, 172] . Це прототипи десятка **ЛОКОТКІВ**.

Місця культу Собака були помічені не лише в Україні, Польщі та Чехії (SEBEЇце), але і в Росії: **ШЕБЕК**ино Белгор. [Encarta]; **ШИБИХ**ино Калуз. "9в" [Encarta]; **СЕБЕК**и і **СОПЫ**чи Брянс.

Назва християнської реалії **кутя** теж могла прийти з Олександрії (на відміну від **коливо**, запозиченого з візантійського прототипу [Schiltberger, 83]).

 РАНДАВА Хк < герм. *rand 'берег' + a(h)wa 'вода'; див. II. Готські назви річок.

 РАННЕ ХРИСТІАНСТВО у НАДДНІПРЯНЩИНІ: СВІДЧЕННЯ АРАБІВ

У VIII ст. Назви різними мовами хреста і хрещення у топонімічній системі України були розглянуті неодноразово [Тищенко 2008, 431-437; 2010, 23-39, 134]. Особливе місце серед них посідає арабське слово صلیب salīb 'хрест', упізнаване в десятках реплік у топонімії України: пор. **ЗАЛІБ**івка Рв Здолб., **ЗАЛЕВ**ки Чк Сміла, **ЗАЛИВ**ки ІФ Рог., **САЛІВ** Кв Мир., **ЗЕЛІВ** Льв Явор., **ЗАЛИВ**анщина Вн Калин. Ця топооснова являє собою потужний доказ ранньої, доарабської евангелізації у Наддніпрянщині: з самого факту існування цих назв стає очевидно, що християнство було вже масово поширене перед джигадом арабів проти Хозарії (713–737 pp.). Синтематичні й доказові репліки сир. **سلیبا** slīva 'хрест': **СЛИВ**ки ІФ Рожн., **СЛИВ**ниця Льв Ст.Самб., **СЛИВ**ине Мк Мк, р. **СЛИВ**ка См Глух., пот. **СЛИВ**ківський у с. Гринява ІФ Верх.; також перс. **چلیپا** čālīpa 'хрест': б. **ЧОЛПА**нова = Чолпана п Кальміусу; **ШЕЛЬПА**ки Тр Підволоч., **ШЕЛЬПА**хівка Чк Христин. Див. II. **ШУБИ**; АРАМЕЇЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ.

 р. **РАСТАВ**иця Кв < пахл. rastan 'утікти, вирватися' (escape).

 РАХВАЛівка Кв < гебр. Raḥa'el 'бог зцілив'. РАФАЙЛове Зк

РАХІВ Зк < 1) нг ράχη хребет; 2) ?можливий прототип с. Ряхово у Болгарії. У Болгарії є с. Ряхово біля Русе на Дунаї. Тоді репліка Рахів – імовірний слід подій війни Асенідів за відновлення Болгарського царства (1185–1207).

РАХІВ Зк < нг ράχη, ράχισ, -εως дг спина, хребет; гірський хребет, гребінь; косогір, схил (гори); новогр. ράχη, дав.-гр. ράχισ, -εως спина, хребет; гірський хребет, гребінь; косогір, схил (гори) – с. Магарач "Великий хребет" (див. ще таґара), дж. Магаришин-Кішмесі на г. Бабуган, ск. Калфрач-Каяси біля Гурзуфа, г. Псілерах(і) "Високий хребет" біля Балаклави, пор. ойк. Ράχισ, -χεως у Греції [Бушаков, 102] (ψιλός "голий, непокритий", отже це "Лиса гора").

 РАХНИ Вн < 1) нгр. ράχη, дгр. ράχισ спина, хребет; гірський хребет, гребінь; косогір, схил (гори); 2) гр. ἐργάνη 'роботяща'; 3) перс. raḥ 'дорога'. Див. II. **РОГАНЬ**.

 р. **РЕВУН** Дп < пор. копт. ρίβι 'rope with belt (for hauling ship's cable)': сполучення мотузка з поясом для бурлаків – Рибинки, Заривинці.

Заривинці, оз. **Зариваха**, пот. **Ривняк**... В коптському лексичному матеріалі є лише один кандидат у прототипи: ρίβν, ρίβι (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable); ρίβι v. ρίβ' - Rope. Погодьмося, що така незвична і водночас архаїчна реалія належить до числа високоспеціалізованих, і відповідне поняття мало формуватися століттями. Це були однозначно не Репінські бурлаки з лямками. Виходить, то була типово єгипетська реалія. З таким поняттям відтепер належить освоїтися:

• **ЗарИВинці** ρίβν, ρίβι: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) Тр **БУЧ**ач: ^РУКО**МИШ**, **ЗЕЛЕН**а, **ЗВЕН**игород; **БАРИШ** баріс!, **ВЕРБ'Я**.ТИН, Переволока, **РІП**инці!, **ПОМІР**ці, ЦВІТова, ПИЛЯва, БІЛЯВинці, ОЗЕР'яни, НаБЕРЕЖне, СНовидів, СОКОЛів, СОРОКи, **КОС**.МИРин **КОСДН**іс: f. Ordering, arrangement, adornment, dignity, КОСТільники, ЯБЛУНівка; БОБУЛинці, МАТЕУШівка, ЗАЛІЩики.

Контексти трьох гідронімів містять серед рем назви від основи Шиш-/ Шеш-, яку тепер можна упевненіше зіставити з копт. ρνϥϥ, ϥϥϥ: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку:

• пот. **РИВНЯК** = **РЕВНЯК** ρίβν, ρίβι: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у с. Стрілецький Кут Чв Кіцмань: ^РЕВне; **ШИШ**ківці ρνϥϥ: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку!

БЕРЕГ.ОМЕТ, П'ЯДИКІВЦІ, РЕВАКІВЦІ, ЧОРТОРИЯ, КОРОСТУВАТА, ІВАНКІВЦІ, ШИПИНЦІ; • р. **РИВУН** = РЕВУН Дп Нікополь: р. СКАРБНА-КОЛОТОВСЬКА; **ШИШ**кине! $\omega\eta\upsilon$: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку, МАРИНОПІЛЬ, ЧЕРВОНОГРИГОРІВКА, МАР'ІВКА, ОЛЕКСАНДРІВКА, ПІДГІРНЕ, ПУТИЛІВ, ВИСОКОПІЛЬ; КРИНИЧУВАТЕ, ІВАНІВКА, ВИСОКЕ, СОРОЧИНЕ, ОЛЕКСАНДРОПІЛЬ, КРУТИЙ БЕРЕГ, НАБЕРЕЖНЕ, НАГІРНЕ, КАМ'ЯНСЬКЕ, УЛЯНІВКА; • пот. **РЕВНИЧИНИЙ** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у с. ГОРОД ІФ **КОСІВ**: ^БАБИН; **РИБНЕ** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable)!, **ВИЖНІЙ** Березів "Верхній Березів", пот. ПУТРЕДА у с. Люча; **ШЕШОРИ** $\omega\eta\upsilon$: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку, ТРАЧ; ШЕПІТ sbty 'мури', **ХИМЧИН**, **ЯБЛУНІВ**!! **Ἀμπέλων**, Бабинопілля поліс?, ВЕРБОВЕЦЬ, КОСМАЧ, **КРИВОБРОДИ** ^КОРОСТИ ^ГАННІВКА; СОКОЛІВКА, ЧЕРГАНІВКА.

• **РЕВНЕ** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) Кв БОРИСПІЛЬ!!: ^МАРТУСІВКА; **ЛЮБАРЦІ**, **СОШНИКІВ**, **РОГОЗІВ**, МИРНЕ, ЛОЗІВКА, БОРТНИЧІ, Велика **ОЛЕКСАНДРІВКА**, Мала **ОЛЕКСАНДРІВКА**, НЕСТОРІВКА, ВИШЕНЬКИ, ІВАНКІВ, ТАРАСІВКА, Велика СТАРИЦЯ, СТАРЕ, ГОРОБІВКА, ГРИГОРІВКА, ПереГУДИ;

• руч. **РЕВЕНЬ** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у с. Раствів Вл Турійськ: ^МИРОВИЧІ **Μερόη** ^РАСТІВ ^СТАВОК; ЮЛЯНІВКА+, **СИН**явка дслов. $\sigma\gamma\iota\eta\eta$ 'вежа, башта' ^ОСЬМИГОВИЧІ, СЕРКІЗІВ *ч-? (пор. пот. ЧЕРК. **ІЗЬ**кий **Κερκεεσις** The settlement of **Isis** у с. Мишин ІФ КОЛОМІЯ), **ЧОРНІВ** ^**СВИНАР**ин, торф. **ЮЛІКОВЕ** у с. **ОЗЕР**яни!, ОЗЕРЕБИ, Обе**НІЖ**; ЗАМОСТИ; бол. ВІТРІВЩИНА Itepu Nil у с. **СТАВКИ** ^_КРАТЬ, ОБЛОЧИН; ОЗЕРЯНИ, СУШИБАБА **Ποπι** з **Φαουμ**, КУСТИЧІ, ЧОРНІВ ^**КУПИЧ**ів $\gamma\upsilon\lambda\lambda\iota\sigma$, f. $-\iota\alpha = \alpha\iota\gamma\upsilon\lambda\lambda\iota\sigma$ - Egyptian, ТАГАЧИН, ГАРУША, ЛУКІВ, КЛЮСЬК, КОМАРІВ, **ЗАЛІСЦІ** Sais; ВЕРБИЧНЕ, СЕРЕБРЯНИЦЯ *т-?;

• б. **РЕВЕНА** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у нп КРИНИЧКИ Дп: ПІДГІРНЕ, Червоний **ЯР**, ЗЕЛЕНИЙ **ЯР**, **ВІТРІВКА**! Itepu Nil, ЧЕРНЕЧЕ, ЯБЛУНЕВЕ, БолТИШКА balad місто Ісиди ^ОЛЕКСАНДРІВКА, ТАРАСІВКА; КАМ'ЯНЧАНІ, **МИРНЕ**, УЛЯНІВКА, БЕРЕЗИНЕ, ВИШНЕВЕ, МИХАЙЛІВКА, КАТЕРИНІВКА, **КАТЕРИНОПІЛЬ**!, РОГІВСЬКЕ, СОРОКОПАНІВКА, НАСТОПІЛЬ, КОТОВКА, СЕМЕНІВКА, **ЛЮБОМИРІВКА**, КОРОБЧИНЕ;

• р. **РЕВНА** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у м. СЕМЕНІВКА Чг рц: р. РЕВНИЩЕ!; р. **ІРПИЦЯ** = ДОЖОГАЛКА $\delta\alpha\gamma\iota$ - п **ІРПИ** Снову; р. ІРВАНЕЦЬ л **ЛЕВНИ** $\lambda\epsilon\upsilon\alpha\lambda\eta$ - **Ship's hauling cable** Снову; **РАКУТИ** **Ρακυτις** (у демотичних текстах у значенні 'Олександрія' [Verreth, 475, 661]) ^**ІВАНПУТЬ** * $\iota\omicron\nu\eta$ -! $\iota\omega\nu\omega$ + **Pontos**, КРИВУША, **МАРС**; **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **РАКУЖА**, Кути, ГРЕМ'ЯЧКА; р. Вел. і Мала **ШАР.АЙКА**! **шар**- малий!; ПОГОРІЛЬЦІ ^БЕРЕЗОВИЙ **ГАЙ**, ГАННІВКА, ГЛУХІВЩИНА, ЛОСІВКА, ТОПОЛІВКА; ТИМОНОВИЧІ, ЧОРНИЙ РІГ, ЛІСКІВЩИНА, КРИНИЧКИ, КОСТОБОБРІВ **Κωστού + παπίρ**?, **БОБРИК** Другий; р. ГНИЛУША л СТРАТИВИ, _НОРИЦЯ+ = Галаганівка ^**ЛЕОНІВКА**! $\lambda\epsilon\upsilon\alpha\lambda\eta$ - **Ship's hauling cable**!; БАРАНІВКА!, БЕРЕЗОВА РОЩА; + 10 км ПОНУРОВО РФ Брянс.

• р. **РЕВУН** Зп Кам-Дн: став ПУЗИРКА **ΠΟΥΣΙΡ** у с. Благовіщенка, оз. ПУЗИР; Вел. БІЛОЗЕРІВКА!, САДОВЕ, ІВАНІВКА, КАЧКАРІВКА;

Ця ж основа $\rho\iota\beta\iota$ з бетацизмом могла бути пристосована до тематично близької форми Рибин-:

• **РИБИНСЬК** $\rho\iota\beta\nu\eta, \rho\iota\beta\iota$: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) Чг КОРЮКІВКА: ^ПАРАСТОВСЬКЕ, ГОЛУБІВЩИНА, СТОПИЛКА; **ШИШ**ківка $\omega\eta\upsilon$: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку!, **СУКАЧІ**, Бобрик, р. **СЕСТРА** у с. **ЖУК**ля, **ХОВДІ**ївка, ТЮТЮННИЦЯ Tebtynis > Tutun ^**КОСТ**ючки, КУГУКИ; СЯДРИНЕ, БУДИЩЕ, САМОТУГИ, САВИНКИ, КОСТЯНТИНІВКА, ОХРАМІЄВИЧІ **Wahrām**, ТИХОНІВСЬКЕ, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, САХУТІВКА, ОЗЕРЕДИ, ЧЕНЧИКИ, ГУРИНІВКА; р. БРЕЧ! Brescia у с. БРЕЧ, р. БРЕЧИЦЯ; МАХОВИКИ;

У зв'язку з виявленням реалії "канат з поясом для бурлаків" виникла ідея перевірити також контексти топооснови Хомут-: дотепер її наявність у кількох гідронімах залишалася непоясненою:

• р. **ХОМУТЕЦЬ** п БЕРЕЗИ Чг БОРЗНА: р. БОРЗЕНКА $\beta\acute{\alpha}\rho\delta$ п ЗаГОРІВКИ л ДЕСНИ, КОСТІВЦІ **Κωστού** quarter, street; eroikion (Krokodilopolis), **ЛЮБОМУДРІВКА**, **КИНАШІВКА**, ГАЛАЙБИНЕ, ПАР.ИСТІВКА **E Pr-ist Per-iset [Syene]** 'Асуан' ^ДОБРОПІЛЛЯ, Головеньки; ОМБИШ **Ὀμβος**, **ЛЮБОМУДРІВКА**, **КИНАШІВКА**, ГАЛАЙБИНЕ, **САПОНІВКА**; р. **СОПОТИК** sbty 'мури' у с. **ХОВМИ**, р. **СОПОТИН** у с. ВОЛОВИЦЯ; р. СИВОЛОЖ Siwa човни до Сіви у с. СИВОЛОЖ, ЗаБІЛІВЩИНА, ЗаГОРІВКА, Черв. ОЗЕРО, ІВАНІВКА ^СУХОВОДКА, БЕРЕЗІВКА, ТРОСТЯНКА, ЯДУТИ?, **ЮРКІВЩИНА**;

• **ХОМУТИНЦІ**! Вн КАЛІНІВКА: **ЧЕРНЯТИН**, САЛЬНИК, МОНЧИНЦІ, КУТИЩА 2, **ЗАЛИВАНЩИНА**! $\lambda\epsilon\upsilon\alpha\lambda\eta$ - **Ship's hauling cable**, **ЖИГАЙЛІВКА**, ГАРАСИМІВКА;

• р. **ХОМУТЕЦЬ** п СІВЕР. ДІНЦЯ Дц ДЗЕРЖ. м/Р: ^р. ТОР = КРИВИЙ ТОРЕЦЬ у смт **ЩЕРБІНІВКА**; СУХА БАЛКА, ЮР'ІВКА; • оз. **ХОМУТЕЦЬ** у с. Верх. КРИНИЦЯ Зп Василівка: ^КАМ'ЯНСЬКЕ, ЖЕРЕБ'ЯНКИ, **ЛОБКОВЕ**!, ПЛАВНІ; БІЛОЗЕРКА, СУХОІВАНІВСЬКЕ, **ЩЕРБАКИ**!, Зелений ГАЙ; • **ХОМУТОВЕ** Дц Новоозовськ: САХАНКА, СОПИНЕ, СОСНІВСЬКЕ, **ЩЕРБАК**!, КОВСЬКЕ, КАЛІНІВКА, МИТЬКОВО-КАЧКАРІ, КАЧКАРСЬКЕ.

Таким чином, у розглянутих контекстах знайшлися інші ознаки античної плавби. Отже, хомут міг бути начинням бурлаків. У зв'язку з виявленими реаліями набуває осмислення і прізвище Тягнибок.

р. **РЕПІЙКА** Кв < Rhipaei montes Ріфейські гори.

• р. **РЕПІЙ**ка Rhipaei Ріфейські гори, р. РЕП'ЯХ = РЕП'ЯШок Кв Богуслав: р. **КАМЕН**ка = **КАМЕН**на у м. Богуслав, р. НОРець = Нурець у с. Бране Поле, пот. Роз**СОХУВА**тий; б. **ТОПИЛО** Тобол, ВІЛЬХовець, БОРОДАНі, ІВАНівка, ІСАЙКи, МЕДвин, САВАРка, РозКОПАНці, СОФІЙка; • став **РЕП'ЯХІВський** у с. БЕРЕЗівка Кг Мала Виска: Плетений **ТАШЛИК** *Кам'ян-, **КРАСНО**пілка, Ново**КРАСНЕ**, Червона* Поляна, МАР'ЯНівка, ТАРАСівка, МИРОПІЛЬ, Роз**СОХУВА**тка; • став **РЕП'ЯХУВА**тий у м. ЛУБНи Пл: Високі **ТОПОЛ**і Тобол, П'ЯТигірці, БАРВІНщина, **КАМ'Я**ний ПОТІК, ВІЛЬШАНка, **Червоні*** Пологи, **СУХ**а СОЛОНця.

РЕПУЖИНЦІ Чв, ІФ < лат. gerugnare 'відкидати' (нову віру).

Латиномовне церковне поняття – gerugnare 'відкидати' (нову віру): пор. **РЕПУЖИНЦІ** ІФ, Чв (відоме на великому просторі – аж до новгородських *Рыпушкалиц* у Росії):

• **Репужинці** Чв Заставна: **ХРЕЩАТ**ик!; МУСОРівка, ГОРОШівці, КОСТР.ИЖівка, БАБин;
• **Репужинці** ІФ Городенка: **ДУБ**ка; МОНАСТИРок, ЯКУБівка, ОСТАП.КІВці, ПередІВАНня, ВОРОНів, РоСОХач, ЧЕРНЯТИН.

Латинського походження є назва самого поняття криж 'хрест Христа' (від лат. crux): пор. **КРИЖ**і Тр, **КРИЖ**ова Вл, **КРИЖ**івка Вл, **КРИЖ**анівка Вн, Од 2, Пл, **КРИЖ**овлин Од, **КРИЖ**опіль Вн, **КРИЖ**чене Зп, **КРИЗ**ьке Лг, р. **КРИГ**а См. Відомий факт існування ірландського монастиря у Києві, згадуваного в західноєвропейських джерелах на час взяття міста у 1240 році [Диллон, Чедвик, 408]. Показові назви **Бонішин** Лв, **Гланишів** Кв з виразним слідом кельтських евангелізаторів (кельт. boна 'місто' (пор. БОНівка Тр, БОНевичі, БУНів і БУНьковичі Лв, БУНакове Лг, БУНЯКине См), кімр. glan 'берег'). Див. ІІ. *Пекурівка*.

РЖИЩІВ Кв, **РОЖИЦЕ** Вл: 1) 'Εργίσκη ή Эргиска (город во Фракии) Dem.;

2) пахл. Arǵ- ім. вл. 'гідний, достойний'. Маленьке місто Ергіска у Фракії (лат. Metrae, тепер Чаталджа за 70 км на захід від Стамбулу) могло бути чимось важливим для наддніпрянців, адже його ім'я ідеально підходить на роль прототипу кількох реплік у топонімії Наддніпрянщини; серед них деякі мають архаїчний вигляд. Справді, звуковий склад кількох назв може частково зберігати фонетичний стан праслов'янського часу у складотворчому -р- – без протетичного -о-/-а- і без метатези плавної -р- (ці *пізніші* явища якраз представлені у схожих назвах):

• **РЖИЩІВ** 'Εργίσκη Кв Кагарлик: оз. РЖИЩевська ЗаБОКа; БУРТИ, ГОРОХове, **УВАТ**ка, ОРИХове, КАЛІНівка, МИРівка, ПІВНі, ОНАЦьки, СУЩани, р. **ВАРИД**івщина! і яр БАРВІНків у с. ЧЕРНЯХІВ ^б. ДУБИНА, **ВОРОН**івка NT φόρον = forum, ШПЕНДівка, ШУБівка, ЗЕМЛянка, р. БЕРІЗка у с. ПАНІКАРЧа, р. БОБриця, б. БУДИГівщина і б. РОКИТИ у с. Вел. ПРИЦьки, р. ЄРмалик у с. БАЛІКо-ЩУЧІнка, б. КАЛІНів КУЩ і б. ТУПалова Левада у с. ЗІКРачі, стр. КАМ'ЯНка у с. ЮШКИ, стр. КИП'Ячка, стр. КОБРИН, р. УБІДЬ п ЛЕГЛИча = ЛИЛИча у с. ДЕМівщина ^стр. СИЗОНка і б. ТАГАНча, р. МИРА, р. РЕВуха, р-ще СОЛОНЦІ у с. РАСАВка, стр. ТРУБай у с. ЯБЛУНівка, б. ХАЛча, б. ЧАЙки, стр. ЯРУЖів;

• **РЖИЩІВ** 'Εργίσκη Вл ГОРОХів: ШИРОке, БОРОЧиче, БЕРЕЖанка, ЗаГАї, БОРИС.КОВичі, ПИЛЬГани, ОЩів, МЕРВа ЛОБАЧівка, ЖАБче, КРИЖова, ЖУРАВНИКИ, ГАЛИЧАНИ, СОФІївка, ТЕРЕШКівці, ЯРівка, Зелене, МИСЛИНі, ПЕРЕМІЛЬ, СМОЛЯва, ПЕЧИХВОСТИ, СКАБАРівщина, ПОЛЮХне, СТРІЛЬче, ПідБЕРЕЗзя, СТАРИКИ, ЗЕЛЕНОЛУЖне, РАЧИН, СКОБЕЛка, ОЗЕРЦІ, ЖУКовець, СКІРче, ЛЕМЕШів, КОЗЯТИН, ГАЄнка, ШКЛИНЬ 2;

• бол. **РЖИЩА** 'Εργίσκη у с. ПогуЛянка В Любешів: ^Невір; ГРЕЧИЩа, В'ЯЗівне, БЕРЕЗКо, ХУТОМИР, ЛЮБОТИН, ЛОБна, ГЛУША, ЦИР, ЛАХВичі;

• р. 1645: **РЖИЦА** 'Εργίσκη = 1552: ЖЖИЦа, ОРЖИЦя, Orszyca у смт ОРЖИЦя 'Εργίσκη Пл рц: ЛАМАХівщина **У** Λάμαχος? (432, 424 pp. до н.е.) ^**ФИЛОН**івщина, ІВАНівка; **ЧЕР**нета, **ВОРОН**инці NT φόρον = forum, ЧИРКівка, ВЕСЕЛе, ТАРАСівка, **МИСЮР**івка, ЯБЛУНеве, ХОРУЖівка, **ОНИШ**ки; бол. **ЖОВТІ ПЛАВ**и у с. **ХОРОШ**ки зорцу ^СЛІПорід, ЧЕРНече, ДАВИДенки;

• **РОЖИСЬК** 'Εργίσκη Тр Підволочиськ: ГАЛУЩинці, ЖЕРЕБки, ПЕНЬКівці, КЛЕБАНівка, ГОЛОТКИ, ШЕЛЬПАКИ, СКОРИКИ, СУПРАНівка, ХОПТянка, ОСТАП'є, ТЕКЛівка, КОЗ.ЯРі;

• **РОЖИЩЕ** 'Εργίσκη Вл рц: **КОПАЧ**івка; **ВОРОН**чин NT φόρον = forum, ур. **ФЕДОР ЯКІВ**ка! **У** ^ЯБЛУНівка, **РОМАН**ів ормън, ЛІТОГОЩа, КРИЖівка, с./ур. **БОРТ ЯХІВ**ка ^ур. Під**БОРОД**ки, ДУБИЩе, ОЛЕНівка, УЖова, КОБче, КРЕМЕНець;

• р. **РОЖИЩЕ** 'Εργίσκη у м. Остер Чг КОЗелець: **КОПАЧ**ів, __НАБІЛЬське? Fanebal, божество з Аскалону [Schürer, 58] ^КОТів, ЖИЛин Млинок, БІЛици, ПАРХИМів; **СОРОКОШ**ичі? = **СОРОКОТ**ичі!! [Encarta]; ШУЛ.ЯКИ σχολή ^ШАЛ.ОЙки, ЛЕМЕШі; **ВОРИЩЕ** βάρης у с. **БОРС**уків βάρης, р. ЛАБич; **КРЕХА**їв Гракої, **КІПТ**і ΚΕΒΤΩ ^ПЕСоцьке; **БІЛ.ЕЙ**ки, **БОБР.УЙ**ки папірус + ойк, ЮЛин Брід у с. Береміцьке, **ОПЕНЬ**ки, ТАРАСів, **ШАМ**и, ОЛБин, ШПАКів, **БІ**лики ^ПАР.ХИМів дім Єгипту ^На**БІЛ**ське, СИРАї, ЧЕМЕР; КОРНіеве, СОРОК.ОШичі, КРАС.ИЛІВка, ПОЛУЯНів, ОМЕЛЯНів, САВинка, ДИМерка, СОКОЛІВка, ГОРБачі, **СИВУ**хи;

• р. РОЖИЧка 'Εργίση Жт КоростиШів: РОЖИЧНа; **КРАКІВЩИНА**, ЯСТРУБна 2, Дж. РАЙчине у м. КОРОСТИШІВ; **ЩИГЛІ**івка *strzygl- ^ВИШНеве, стр. БУГРАЙ!; **СОКОЛІ**вка Sakala, **ОНИШПІЛЬ** ἰωνίο-κος + πόλις = Yavanpūr, КАШПЕРІвка кит. Kashi 'Varanasi' + *-пур- См, МАР'ЯНІвка Margiana, ШАХВОРОСТІвка Шах + Фарс; р. **ІВ'ЯНКА** = **ІВАНКА** Yavan у с. ІВНИЦЯ Жт АндруШівка і Харитонівка, р. Буймер = БУИМАР іотс. Boymir [Cortese, 57] л ІВ'ЯНки; **СТРИЖ**івка; бол. **ЧАЙКІВСЬКЕ** у с. КАМ'ЯНИЙ БРІД;

• бол. РОЖЕЦЬКЕ 'Εργίση у с. Прип'ять Вл Любомль: БІЛИЧІ ^ЗаЧЕРНеччя; **СКИБИ**, ГОРОХОВИЩЕ, **ЛОКУТКИ**, ЧОРНОПЕСИ, **МОСИР**; • бол. РОЖИЦЬКЕ 'Εργίση у с. Довга Нива Вл Кам-Каш: торф. ВАЛОВИЩЕ βωλά бол. **ЛЮХ**івське ланхано отримати за жеребом у с. Нові Червища, р. **ЛОКНИЦЯ** ἔλ(λ)ᾶχον у с. БОРОВНЕ ^став **ХОРИВСЬКИЙ ХАРЄВ** (516b) Lowly, abased, низький, низовинний; бол. ІВАНОВЕ у с. Клітицьк ^ЯЛОВАЦЬК; ПідЦИР'я, КРИМНЕ, КРАС.НИЛІВКА, СОШИЧНЕ, ТОБОЛИ, **ВОРОКОМЛЕ**, ВОЕГОЩА, **ІВАНОМИСЛЬ**, **ОЛЕКСАНДРІЯ**, СКАТАВИН; ТЕКЛИНЕ ^ВИДРИЧІ **Ітеру** ^Дубровиця dubros; ОЛЕНИНЕ, ВИДЕРТА, ЧЕРЧЕ, **ЛАХІВКА** ἔλ(λ)ᾶχον.

• г. АРШИЦЯ 'Εργίση ІФ Надвірна: пот. АРШЕЧНИЙ-НИЖНІЙ, пот. АРШЕЧНИЙ-ВИЖНІЙ у с. ЗЕЛЕНА ^пот. **СІТНИЙ**; ДІЛЯТИН δέλοι, пот. КОСТРИЧОК (пор. лат. castr- 'укріплення') у с. МИКУЛИЧИН, гірське пасмо КОСТРИЦЯ; ТЕРСОВАНИ [Encarta], ЯРЕМЧА, ВОРОХТА, ЧЕРНИК, СОКОЛОВИЦЯ, БІЛОЗОРИНА, ВИШНІВЦІ, ЧОРНИЙ ПОТІК, ЧОРНІ ОСЛАВИ, БІЛІ ОСЛАВИ; • пот. АРШИЧНИК 'Εργίση у с. Комсомольськ Зк ТЯЧІВ: пот. ПЧОЛИНОВИЙ у смт Дубове, ТЕРЕСВА, РАКОВЕ, **ДОБРЯНСЬКЕ**, **ДІБРІ**івка ^РУНЯ, УСТЬ-ЧОРНА, **ПЕЩЕРА**, ШИРОКИЙ ЛУГ; БіЛоварці; **КРИЧОВЕ**, **БОБОВЕ**.

РИБОТИН Чг, **РИБОТЕНЬ** См < ар. رباط ribāt 'військовий монастир' [Robert, II, 50], ар.-перс., тур. 'безкоштовний караван-сарай; монастир' [Platts, 586]. Див. також І. РОПАТЬ, ІІ. АРАБАТ Км, МАНЖЕЛІЯ Пл. + ОБЕРТИН?

РИКУНЬ Кв < гр. 'Εργάνη Ἐργάνη ή трудяща, роботяща – епітет Афіни як покровительки ремесел Soph., Diod., Plut." [ДРС, I, 657], Афіни, яка сприяє успіхам мирної праці [СКД, 976] (рис. Р5). Див. ІІ. РОГАНЬ.

РІВНЕ Рв < Ravenna.

ЗаРОВЕНКА, РОВАНЦІ, РОВЕНЬКИ, РІВНЕ

РІДКІВЦІ Чв < пахл. rēdak [lytk' | N ~] lad, page. РІДКІВЦІ Чв; р. РІДКА у с. Бережниця Хм Теофіполь; б. РІДКОДУБ у смт Вовчоярівка Лг Лисичанськ; РІДКОДУБ Хк2, Хм, Дц3; -и Хм, Рв; б. РІДКОДУБЧИК у с. Круглик Дц Шахтарськ; оз. РЕДЬКІВСЬКЕ у с. РЕДЬКИ Пл ХОРОЛ; оз. РЕДЬЧИХА у с. Березоточа Пл Лубни. Див. ІІ. ЛЕТИЧИВ.

РОГАНЬ Хк < гр. Ἐργάνη ή трудяща, роботяща – епітет Афіни як покровительки ремесел Soph., Diod., Plut." [ДРС, I, 657], Афіни, яка сприяє успіхам мирної праці [СКД, 976]. Розгляньмо відповідні контексти:

• РОГАЧІВ ергатнс: (Gk) **ХЛІБОРОБ**, **ОРАЧ** Жт БАРАНІВКА (Sidi Barrani) promontory: akra; harbour: limen/ або Воравоі борани: ^торф. ШИМАН. **ИШНІВСЬКЕ**, МЛИНИ, Острожок, Рудня, _СМОЛДИРІВ, ІВАНІВКА, СУЄМЦІ = Сімоць, ВОЛО.ДИМИР.івка, СТОВПИ, ЯЛИШІВ, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, ЗаКРИНИЧЧА, МАР'ЯНІВКА, До**РОГАНЬ**! || пояснено нижче||, ГЛИБОЧОК, ОЗЕРЯНКА; р. БРИТАН прутάνεις, р. ЗЕРЕМЕНКА = ЗЕРЕМІНКА = ЗЕРЕМ'ЯНКА, ЗЕРЕМЛЯ ^ВИШНІВКА; р. ЯСТРУБЕНЬКА, р. СЕСТРОБИЛЬ!! (sistr + Ampel-), НАТАЛІЯ, КРАСУЛЯ, ЗАБАРА, ІВАНІВКА, СІМОЦЬ+, ЯЛ. **ИШ.ІВ** (ку 'розп'ясти); **КАМ'ЯНИЙ БРІД**, ЧервоноДВІРКА, МИРОСЛАВЛІ!, СТОВПИ, Суємці (літоп. СІМОЦЬ); (аналогія до чомур і чорв – у В.Абаєва);

• РОГАЧЕВО, РФ Смол. 43-1в Смоленськ: ^СИН'явино 2, **ЧЕРНИКОВО**, ГОЛОЛОБОВО, СУХОРУКОВО, р. **ЕРОВЕНЬКА** і **ЕРЕВНЯ** || пояснено нижче||, ПОПКОВО, ЛАВРОВО, **ГРЕЧИШІНО** от тоді і гречка/ греч.ИХа, ВОЛЧ. **ЕЙКА**! (вимова ейк- ближча до нас, ніж ойк-, переглянути і в Україні), МИХ.ЕЙКОВО, **ШИШ.ЛОВО** 2, ЦУРЬКОВО, **СОПАЧЕВО**, **КИР.ЯКИНО**, ЖУКОВО, р. ХМОСТЬ, СУХОДОЛ, РОГАЧЕВО 2 ^**КОРОХОТ** кино Crocodilopolis, СИБИЛЕВО;

• **РОВНЕЦЬ-РОГАЧИК** РФ Орловс. 16г Ливны: ^ТРУДЫ!; **КРУТОЕ**, **ЯМСКОЙ**, ВОРОТЫНСК, **ГРЕКОВО**, **ЖЕРИХАНЬ** || пояснено нижче|| = ЖЕРЕХАНЬ [Encarta], • ≅ р. **ІРВАНЕЦЬ** || пояснено нижче|| л **РЕВНИ** л СНОВУ Чг СЕМЕНІВКА!: РАКУТИ, РАКУЖА.

У топонімічному контексті однієї з Рогачівок – • **РОГАЧІВКА** ергатнс: (Gk); Workman who works the soil, producer Хк Хк – опинилося цілі **п'ять назв від основи РОГАН-**, у т. ч. **гідронім** – р. **РОГАНЬ**. Але якщо **ЕРГАТ-** давало основу РоГат-, то прототипом основи РоГан- мало б бути ἐργάν-. На якісь письмові свідчення жодної надії тут не було, а однак одне знайшлося: для цієї критично важливої форми основи таки існує документована у XVII ст. однотипна форма з протезою – 1639: **ЖИРОГАНЬ!** [СГУ, 466], ще ближча до ἐργάν-.

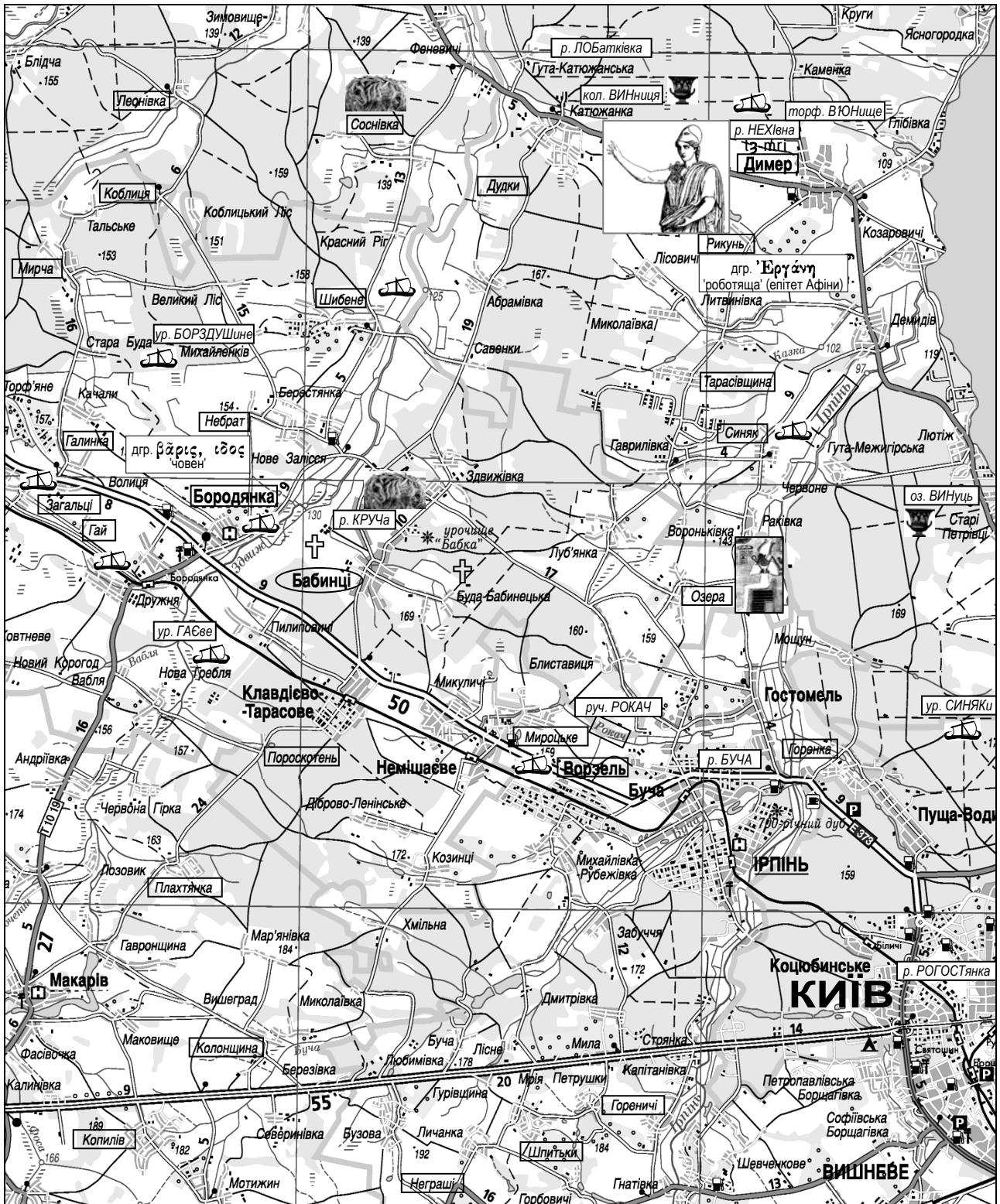

Рис. Р4. Грецька діаспора навколо Києва: руч. Рокач, с. Рикунь, р. Рогостянка, Колонщина, Копилів, Неграші, Шпительки...

Чому ця форма названа критично важливою? Річ у тім, що за цим прототипом в усій своїй красі відкривається ключова антична реалія: 'Εργάτης Εργάτης ή трудяща, роботяща – **епітет Афіни як покровительки ремесел** Soph., Diod., Plut." [ДРС, I, 657], Афіни, яка сприяє успіхам мирної праці [СКД, 976].

"гр. 'ΕΡΓΑΤ- ~ праукр. *_РОГАТj-":
"гр. 'ΕΡΓΑΝΗ ~ укр. _РОГАНЬ"

• ≅ р. *СТУБОЛ.УШКА* ...РОГАНі УДи Хк Хк: р. *РОГАНЬ* = 1639: **ЖИРОГАНЬ!** [СГУ, 466] *й-, **РОГАЧІВКА** *εργατ-*, **РОГАНКА**, яр **ЯМИ** л Уди; **ЛЕЛЮКИ 2 ^МОВЧАНИ**, БОРове, ХРОЛи; БОБРівка ^ЗДІки, МОМОТове *Mamoudia?*; БЕРЕЗівка, ЯРоші, СПАРТАСИ, САНЖАРИ, НЕСТЕРенки, ВИСОКий, РАЙ.ОЛЕНівка, ХОРОШеве, ЗЕЛЕНе, КИРСАНове, ТЕМНівка, ХМарівка, ШУБІНЕ, ПОДОЛЬОХ, ГЛИБоке, СОРОКівка, **ТИШКИ**, ГОРБАНі; **ЛЕЛЮКИ ^ОЗЕРЯНА 2!!**, **КРИНИЧКИ**; яр **МАКОРТЕТ** *Makuria* п ДОЛИНИ РОГАНі; МИХАЙЛівка, ОЛЕКСАНДРівка 2!, ЧЕРНИКИ, БАЙРАК, **ЛЮБОТИН** *λαβο* - Ship's sail вітрило; БАБАЇ, БЕРЕЗівка 2, ЯКОВЛівка, БАРЧАНИ, КОРОТИЧ, ОЗЕРЯНА 2, БОРЦОВА, БОРИСівка, БОРове, КРАСНЕ, ОЛІЙНИКОВЕ, ПИЛЬНА, КЛЮЧКИ, **БІДР.ЯГ**и Бусир- + Яків.

Сюди ж і назва • р. **РИКУНЯ** **Εργάνη** *εργάνη* ή трудяща, роботяща (епітет Афіни як покровительки ремесел) *Soph., Diod., Plut.* Кв КСв: РИКУНЬ, торф. РИКУНЬ у дол. р. ПЕХівка біля смт ДИМер; р. **РОГОСТЯНКА** (1790) [СГУ, 467].

Таким чином, грецьке **Εργάνη** *εργάνη* роботяща > **ЖИР_ГАНЬ** > *Рогань...* це Афіна!

Так уперше стало можливим відновити незасвідчені за 1800 років до часу "першої письмової фіксації" (ефективне гальмо топонімічних досліджень) справжні історичні етапи фонетичного розвитку цієї назви. Водночас вдалося потіснити *гломанти* (пор. хіроманти), які ганебно застосовують "закони історичної фонетики" до чого завгодно, аби підвести "замовлену фіктивно-наукову базу" під що завгодно¹. Повною антитезою цих шахрайських вправ стає тут еволюційна низка форм, контури якої визначені записом 1639 р. топоніма *Рикунь/Рикуня* і щойно встановленим його давньогрецьким прототипом: **εργάνη** > *Регань > *Рикань > *Риконь > *Рикунь/Рикуня*.

Ось яку етимологію ми тимчасово прикрили знаком **.

Що більше, одна з застиглих часових сходинок цієї еволюційної послідовності збережена у реальній назві на півдні Росії (уявіть собі, знову в контексті з основою РОГАЧ-!, як і під Харковом):

• **РЫКАНЬ** *εργάνη* роботяща (епітет Афіни) РФ Воронізі: **РОГАЧЕВКА**, р. УСМАНЬ, р. -ка, **РАМОНЬ**, р. Дін, ПАРУСНОЕ, **БАБ.ЯКОВО!**, ЧЕРНЕЧКИ, ЧЕРТОВИЦЬ, **ТРЕЩЕВКА**, **ЯМНОЕ**, **ЯМАНЬ**, СУХИЕ ГАИ, ГУБАРЕВО, ЧУДОВКА, ШАРШКИ, БОРОВОЕ, р. -ица.

** • **РОВНЕЦ-РОГАЧИК** *εργάνη* РФ Орловс. 16г Ливны: **^ТРУДЫ!!**; ЖЕРНОВЕЦ, **КРУТОЕ**, **ЯМСКОЙ**, ВОРОТЫНСК, **ГРЕКОВО**, **ЖЕРИХАНЬ**!** = ЖЕРЕХАНЬ [Encarta]: КРАСНЫЙ **КУТ**, ЕРЄМИНО;

** • ≅ бол. **ЖУРОВЕНЬ!** *εργάνη* кипч. ж- і куманс. г > в! у с. ГОДОМІЧІ Вл МАНЕВИЧІ: ^БОРОВИЧІ; КРИЖІВКА, ОМЕЛЬНЕ, р. ГРУШВИЦЯ, СЕМКИ, ЧОРНИЖ, МОСИР 2, ЗАБАРА, КОРСИНІ, ур. **ТАТЕРЮХА** *Ttrw!*; ЗАЯЧІВКА.

На окрему згадку заслуговує контекст:

• Велике **РИКАНЕ**⁺ **ΕΡΓΑΝΗ** роботяща (епітет Афіни) [Encarta] = тепер просто "Велике" Рв Млинів: (за 1-км картою уздовж р. СТИР) ^ЛАВРІВ Вл, **БАКІВЦІ**, РадоМИШЛЬ, **ВЕРБАЇВ**; **СТАВРІВ** Рв, ТОПІЛЛЯ, БОРЕМЕЦЬ, ЯРОСЛАВИЧІ на р. ЗБОРІВ, ЯЛОВИЧІ, СУХОВОЛЯ, КРАСНЕ, БІЛЬЧЕ, р. **ЖАБИЧІ**, **БОР.ЕМЕЛЬ**, **ЖАБЧЕ**, ХРІННИКИ, ДЕМИДІВКА, ВИШНЕВЕ, ДУБЛЯНИ, **РОГІЗНЕ**, БОКІЙМА, р. ІКВА; + Вл Луцьк: р. ЧОРНОГУСКА, р. КОНОПЕЛЬКА, РОВАНЦІ!, ПідГАЙЦІ, **СТРУМІВКА**, КРАСНЕ, **КИЧКАРІВКА** хачкар, ЧЕРЧИЦІ, ЧОРНІ ЛОЗИ, **РОМАНІВ** ормън / куман. *ورمان* орман, БУКІВ, **СИРНИКИ** на р. **СЕРНА!** (звідси САРНИ!), **РОКИНІ** *εργάνη*, ур. **ФЕДОР.ЯКІВКА!** **У** ^ЯБЛУНІВКА, ур. **БОРТ.ЯХІВКА** ^ур. ПідБОРОДКИ, КРЕМЕНЕЦЬ, КОПАЧІВКА, **РОЖИЩЕ**, ДУБИЩЕ, ВИШЕНЬКИ, КРИЖІВКА, КОБЧЕ, ОЛЕНІВКА, **ЖАБКА**, САПОГОВЕ, МУРАВИЩЕ, р. КОНОПЕЛЬКА 2, ур. ЧЕРНЕВЕ, ОЛЕКСАНДРІЯ; дальший контекст – ур. **ЖИВОРОНЬ** *NT φόρον* = forum і ХРИСТОВЕЦЬ біля с. ГОРОДИЩЕ; ЯРОМЕЛЬ, ГАЄВЕ, ур. **КУТИ**; КОТІВ; ХРОМ'ЯКІВ, ЖОРНИЩЕ.

В унікальній назві урочища – сполучі **ФЕДОР.ЯКІВКА** *Φεοδώρα, Υα'quv* між селами Залісці і Яблунівка Вл РОЖИЩЕ – досконало засвідчено відомий історичний факт висвячення Якова Барадеї 542 р. з волі імператриці Феодори.

Не можна проминути дивовижної архаїчності звучань: *Рикане*, *Рокині* < *Εργανη* (NB: голосні -е, -і < η на місці пізніших -ь). Непояснима форма *Живоронь* < *φόρον* (forum), але нібито від прототипу з протетичним е-, як *Журовень*, *Жерихань*, *Оріханове*, *Варгани*.

Значить, і для основи Рівн- виникає нова можливість пояснення. Його вірогідність зростає з факту існування ойконіма **РОВАНЬ!** **Εργάνη** [Encarta]! Ву Мінск і подібних – тієї ж словотвірної моделі, що й Рогань, Рыкань, Ірван-, але з куманським -в- на місці -г- (пор. вище *Журовень*):

¹ Див. огляд, аналіз і аргументовану критику цієї гібридної схоластики у статті В.А. Бушакова: «Дырдом» від Гіндукушу до Британських морів (з приводу студій відомої білоруської славістки-етимолога Р.М. Козлової) // Сходознавство. № 48. – К., 2009. – С. 25–43. (Доступний pdf.)

РОВАНЬ! **ἐργάνη [Encarta]! Ву Мінск {БАБИРово, БОРИСовщина, ПОЛОЖевичи, АЛЕКСАНДРовка, ЯМинск}; **РОВЕНЬ** РФ Тверс., **РОВЕНЬ**-МОСТы РФ Тверс., **Rowien** (1511р.) = Розлуч Лв ТУРка [SG, IX, 816], **Roveň** **ἐργάνη 7 Cz; **ROVINJ** Нг, **ROVIGNO**! It, **РОВНИ** Пск., **РОВНЫ** Белг., **РОВНЯ** ІФ, **РІВНЯ** Чв, **Rovňa** і **Rovňany** Slk, **ROZANJ** ἐργάνη BiH, **РУЖАНЫ** = Róžana Ву Брэст, – а значить і **РУЖИН!** Вл, Жт, **РОЖНЯТІВ** ІФ, -ятівка Вн, Кг, -івка См, ів ІФ, и Кв, Хм, еві Поля ІФ, **РАЖНІВ** Лв 45, оз. **РЯЖЕНЕ** Зп Василівка. Долучаються і гідроніми: р. **РУЖАНИЦЯ** Жт Ємільчине {і р. РУГА?}, яр **РУЖАНСЬКИЙ** п СУХого БУРЛУКА Хк Бурлук, р. **РУЖИНОСА** = Radzinoso у с. Остриця Чв Глибока і пот. **РУЖИНОСУЛ** у с. ГОДИНІВКА, бол. **РУЖЕНЕ** у с. КУЛЬЧИН Вл КІВЕРці {бол. **ВАРГАНИ** ἐργάνη у с. Гавчиці Вл КІВЕРці}; бол. **РОЗГОНЕ** біля с. РОГОВІ СМОЛЯрі Вл ЛЮБОМЛь; с. **ОРИХАН**ове! Пл 134; стр. **РОЖЕНА** КРИНИЦя у с. ІВАНЬКІВ Чк КАНів; пот. **РОЖИН** = Rožeń і 2 с. **РОЖИН** ІФ КОСів; р. **РОЖИНА** = КАЛИНОВА Вѣтъ!, р. **РОЗАНЬ** = Рось! Чк Золотоноша, бол. **РЯСЕНСЬКЕ** у с. РЯСНЕ і бол. **ПОЛИ-КУРИ!** у с. КОЧИЧИНЕ Жт Ємільчине (і ще 8 назв), **РЯСНИКИ** Рв, **РЯСНЕ-РУСЬКЕ** Лв, **РЯСНОПІЛЬ** Од, оз. **РУСАНІВ** *розанів, торф. **РУЖИНСЬКЕ** Жт Ружин, пот. **РОЖАНКА** і 2 села **РОЖАНКА** Лв Сколе: ^пот. **РОЖАНОЧКА** у с. **ЛИБОХОРА** (λιβάς джерело + χώρα волость, округ).

Окремі вкраплення цієї топооснови трапляються на великому географічному просторі, однак у минулому це був простір поширення грецьких впливів часів походів Олександра або інших обставин історичної присутності греків: **YERGANa** Afg., **ИРЖАН** Каз., **ИРЖИНО** Ниж. Новг., • бол. **ИРЖИНЕ** у с. Старі ВОРОБ'ї Жт МАЛин: торф. **РІЗНЯ** на р. **РІЗНЯ** л ІРШі!; **РИЗИНЕ!** Чк. Тоді й **РЯЗАНЬ** з прототипу з ъ, став **РІЗАНІВСЬКИЙ** у с. Полтавка Кг Компаніївка: ** • ≅ р. **ІРВАНЕЦЬ** л **РЕВНИ** **ἐργάνη л СНОВу Чг СЕМЕНівка!: **РАКУТИ**, **РАКУЖА**.

Пор. також **Ірганай** РФ Даг., **Irganchay** Sakar., **Irhaïn** Alg., **İrvana** **ἐργάνη = Akarsu Tk і **İğrana** **ἐργάνη = Taşlıpınar Tk, **Ivranya** = **Vranje** Srb?, **Irjanne** SF, **Irjan** Al-Urd. Є ще нп **ЗИРГАН** і **ЗИРГАНКА** РФ Башк. на р. БЕЛАЯ л Ками Волги; **ЖИРГАН.САЙ** Каз. у безлюдному степу на пд від Уралу (поблизу р. Бол. Узень між Уралом і Волгою), а ще **ЖАРГАЙН** на р. Ішим.

Найбільш вражає, що й самі греки не упізнали по турецьких часах власну лексе- му у назві села **Irján** Не і перейменували його в Arısvi! Ще одну яскраву репліку цього кола було виявлено за випадкових обставин в околицях с. **РЕВЯКИНО** в Росії:

• **ШЕВЯКОВО** РФ Орл. (276) ^**ГРЕКОВО**, **РЕВЯКИНО**; **ЖЕРИХАНЬ** на р. **ЖЕРЕХАНЬ** **ἐργάνη; **КРУТЕЦ**, **ВЯЗОВИК**, **ЯРИЩЕ**, **ЧЕРНИКОВО**, -янка, **АРНАУТОВО**, **КРЮКОВО**, **РАКИТИНО**, **БОРИСОВКА**, **Безодное**, **ЗАМАР.АЙКА** З, **КРАСНОГОРЬЕ**, **РОГАТИК** ерГАТ-.

• **РОВНЕЦ-РОГАЧИК** РФ Орловс. 16г Ливны: ^**ТРУДЫ!**; **КРУТОЕ**, **ЯМСКОЙ**, **ГРЕКОВО**, **ВОРОТЫНСК**, **ЖЕРИХАНЬ****! (23е; 20 км на зах. від Лівен) = **ЖЕРЕХАНЬ** [Encarta] (на карті Шуберта **ЖЕРАХАНЬ** між с. Татарино і ЩЕТИнка).

Це знову вона, роботяща Афіна – в колі знайомих, приятелів, шанувальників і опонентів новішого часу. Така основа знайдена і в Литві: це с. **RYKANTai** неподалік від • **ISMONYs** (рис. 44) {**ZUKIškės**, **GRIGIškės**, **RYKANTai** **ἐργάνη, **BABRIškės**, **SEIMENai**, **SEMENIškės** ^**SAMNYkai** ^**ONU**uškės!, **GLUKas**}. Водночас стає на своє місце також і загадкова поширеність топооснови Есман- не лише у Прибалтиці (**Ismoniū** ~ežeras [LUIEV, 58], **Išmanai** Lit; **Ismenka** Est), але і в Білорусі – **АШМЯНЫ**, **Есьмануўцы**, **Ісманаўка**, **Есьмоны** Ву.

Див. також статтю ІІ. **ВЕРГУНИ** < ἐργάνη.

...• **KONOPnica** Pl 116 b2 Rawa Maz.: **ZaGORZe**, rz. **BIAŁka**, **ŁOCHÓw**, **GŁUCHÓw**; **ŻURAWka**, **SANogoszcz**, **SIERZCHowu**, **CZERNiewice**; • **KONOPki-TŁUSte** 60 b3 Łomża: ^К.-**BORAWskie**, **SAMBORy**, rz. **Narew**, **CZARNocin**, **KOBYLin**, **NaGORki**, **ROGIENice**! ἐργάνη 'роботяща' аналог укр. **Рогань!** (ось чому не знайдено зразу цей відповідник Рогані).

Як бачимо, останній кортеж містить ще й сюрприз – родича **Рогані**. От з яких причин – через відмінності голосної – не були свого часу знайдені польські відповідники Афіни-Ергане. Це вивело на інші контексти у Польщі й Чехії:

<<• **ROGIENice** ἐργάνη 'роботяща' 75 b2 Pl Płock: ^**ROGIEMczki**, **REKowo**, **SZCZEPANki**; **SZUMANie**; **REĆzewo**; **KRECKowo**, **ROMatowo** (+ **RAMUTowo** c3)

- **ROGOJNy** ἐργάνη 'роботяща' 21 c2 Pl Olecko: **WRONki**, **ORZECHÓwko**, **DUNAJek**;
- **ROHENice** ἐργάνη 'роботяща' 27 f1 Cz: -cky, **ČERNcice**, **VRŠOVka**, **NaHOŘany**, **ŘIKOV**;

• **RACHYNĚ** ἐργάνη 'роботяща' 37 g4 Cz: **PIŠŤ**, **VRANice**, **ČERNici**, **LOKET**, **CHOTĚMĚŘice** **КАТАМЕРОС** 'проповідь' g3 U; <• **CHOTIMĚR** **КАТАМЕРОС** 'проповідь' 12 d4 Cz LitoMĚŘice: **PIŠŤany!**, **ZaHORi**, **ČERNčice**, **BOŘIslav!** (і предки чехів славили єгипетські баржі; і поляки теж: Borzysław, Sławoborze); • **CHOTIMĚR** **КАТАМЕРОС** 'проповідь' 33 g4 Cz Domazlice: **HORŠov**, **VRANov**, **HRICHovice**.>

Лише після переконливого ряду зафіксованих на карті, тобто документованих звукових перетворень **ROGIEN-** ~ **ROHEN-** ~ **RACHYN-** можна припустити, що й укр. **Рогиня**, **Рахиня** продовжують ім'я Афіни Роботящої (а відтак і **Рахни**, імовірно і **Рахів**, і прізвище **Рахно**).

• **РАХИНЯ** ἐργάνη 'роботяца' ІФ Долина: ОБОЛОНня, МИСЛівка, ЯКУБів, ДІБРОВа, ПідБЕРЕЖжя, ГОРИня, СЕМИЧів, БЕЛЕїВ; • **РОГИНЯ** ἐργάνη 'роботяца' ІФ ГОРоденка: БІЛка, СЕМАКівці, РОСОХач, ЯКУБівка, СЕМЕНівка, РАКовець, ПроБАБин, ВЕРБівці, ЧЕРНЯТИН, ГЛУШків, **ВОРОН**ів, РЕПУЖинці, ПередІВАНня, ЧЕРНелиця, ОСТАПківці, БЕРЕМ'Яни.

Ще одна польська **ROGIENice** відкрила дальший коридор мовних розкопок:

• **ROGIENice** ἐργάνη 'роботяца' 155 b1 Pl Kielce: **POLICHNO!** (~Полюхне! < Πολιούχος), rz. BIAŁa Nida, WRZOSówka, JAMskie, CZARNa, rz. CZARNa.

РОГАТИН ІФ < гр. ἐργατίνης. Після встановлення зв'язку основи Рогачик- з коптським грецизмом ἐργατнс (Gk) 'Workman who works the soil, producer' розкритий при цьому механізм метатези праукр. **рогат**- з гр. **ἐργат**- уможливив дальше проникнення до морфологічної структури цієї групи топонімів. Дійшла черга і до основи Рогатин: на відміну від композит з формантом -ТИН, цю основу можна пов'язати з гр. ἐργατίνης [ї], ου, ό, **1. rolnik**, рільник (за ДРС ἐργατίνης, ου ό працівник, трудивник Anth.):

• **РОГАТИН** ἐργατίνης [ї], ου, ό, **1. rolnik**; рільник, хлібороб; ІФ рц: **Ю**нашків, ГРИГОРів *гриш-, **БЕРЕЗ**івка, **ПУТ**ятинці!, ЗАЛИВки, КАМ'ЯНка, ПідКАМІНЬ, ПОГРЕБівка, ЗаГР'я, ЗЕЛЕНів, ВЕРБИлівці; ЧЕРНів, ВИШНів!, Луковець-ВИШНівський; ЛУЧинці, ЛУКовище, ПОСВІРЖ Сирія, БАБИНці, ВоскреСИНці, ДОЛИНЯни, ПідМИХАЙЛівці, ЧЕРче, ПідБІР'я; ВеРБИлівці, ПідВИННя! λουπ, λβνп, λβп: m. (ship's) Cargo, КРИВНЯ, ПриОЗЕРне; ЛЮБша λαβο - Ship's sail вітрило, ПриОЗЕРне;

• **РОГАЧИН** ἐργατίνης, ου ό работник, труженик Anth. Тр БЕРЕЖани: ЛЕОНТИ λεβαν ^ГАЛИЧ; МИРне, ПОПЛАВи, ПОСУХів, КОТів ^МОЛОХів ^Нова Гребля, КРАСнопуща, КОМАРівка, ШИБалин, ШУМляни; РЕКШин, **ШКІНДИР**івка, НаДОРОЖнів, **ТАРАС**івка **^ЮСТИН**івка, **^ТЕСАР**івка! * к-/ц-, ПідВИСОКе, ДЕМня, ЯСне, **БАРАН**івка Ainesisphyra (Sidi Barrani) promontory: akra; harbour: limen, ПідЛІСне, БІЩе Bes, БІЛОКРИНИЦя, ЛІСники, ТРОСТЯнець, РАЙ; ПідГАЙці, ЗаГАЙці, ГАЙок ρα, ρο, ραε pole, mast [Crum, 635], ПЛІХів **πέλεχῖς**;

• **РОГАЧИН**ка ἐργατίνης, ου ό працівник, трудар Anth. Хс ЧАПЛине: ^НАТАЛівка 2, МАЯЧИНка; ІВАНівка, ХРЕСТівка, ЯБЛУНівка, ЧОРНА ДОЛИНА, Новий ГАЙ, РАЧівка, БіЛОцерківка, ОНИСЬкине, ОЛЕКСАНДРине, МОЛОЧне, БАКИР.

Ефективність ідентифікації цієї *закономірно зміненої* прадавньої основи, яка, виходить, прийшла до нас від греків, видно *тепер* на кортежах однокореневих назв, виявлених також і в топонімії сусідніх земель.

В Білорусі: • **РАГОТ**на ἐργατίνης [ї], ου, ό, **1. rolnik** Ву Гродна (ЯВАР, БЯЛАЛОЗы, БЯЛАГУРна, ВЕНЗавец, АЗЯРки, **АЗЕРА**ны, ВАЛчуны, **ЯТРА**, МОЛЧАДзь, ХАРАСТОўчыцы, **КРУЦ**Ілавічы, **ЖУК**оўшчына, ПАЦэўшчына, АРАБоўшчына, р. **ШЧАРА**);

В Росії: • **Большое РАГОТИНО** [Encarta] ἐργατίνης, ου ό работник, труженик Anth. = тепер "Бол. **РОГАТИНО**" 32Е РФ Тверс. (**СЕНДРЮХ**ово, **отРУБ**нево , МОЛЧАНово, МОНАКово, РЕМнево, ЮРново, БЕРЕГово, **ПУЗАР**ино на р. **ЖАБ**ня!, **САЖ**ино, СтароБИСлово, ВИШНяки, р. Волга (м. Калязин), **МАЛАХ**ово ^БАЧМАНОво, ЛЕОНТЬевское, ПАХОМово ^**ЖУК**овка, **ЯХРО**ино, **БРАТ**ково, **ЛЕВОН**идово, ПЕПЕЛино, **ЯРО**славици ^**ЧЕРН**.ОХово); • **РАКОТИНО** ἐργατίνης [ї], ου, ό, **1. rolnik** РФ Волгогр.: (на "доканалний" притоці Дону, тепер на самому каналі) ^Верх. **РОГАЧ**ик, Ниж. **РОГАЧ**ик! Грецький вплив і свідчення осередків прадавнього рільництва виявлені й далеко на півночі: • **РОГАТИНО** РФ Мск., Клин (біля межі Тверс. обл.) (р. Ямуга, р. **СЕСТРА** , БУТыРки); • **РОГАТИНО** ἐργατίνης, ου ό работник, труженик Anth. РФ Лд Волосово (**ЯМ**ки, **ТРЕСК**овцы , ПОЛОБИцы); • **РОГОДИНО** ἐργατίνης, ου ό работник, труженик Anth. РФ Тверс. (**ЛИХО**славль **Λυκόπολις** ^**ЛОКОТ**цы!! **λακα**† (F) Ракотіс [Vycichl, 172], **МУДР**ово, **ТРЕЩЕТИНО** , **ТРУБИНО** , **ЯМ**ок); • **РАГОДИНО** [Encarta] ἐργατίνης, ου ό работник, труженик Anth. = на карті вже РОГОЗИНА! РФ Орл. (**ПЕР**ьково, ЖДИМИР, р. ЖДИМЕРка, р. **РАКИТ**ня, КОРОБецкая, ВЯЗОВАя, **ЧЕРН**ое, МАЯКи, САФОНово, ПАРАМОНово).

• **ROGOTIN** ἐργατίνης [ї], ου, ό, **1. rolnik** Hr 46 Sc90: біля моря (rt VIŠnjica, **BOR**ovci, **MISL**ina!, kREMENa, **BILO**vace, STRUGe, rt **TAJAN**, **MIHAL**j, **LAVOR**je, **BARAN**ovac); також • **ROGOTwórsk** = **WROGOCIN!** ἐργατίνης [ї], ου, ό, **1. rolnik** [Encarta] *76 B1 Pl Płońsk (MAŁACHowо, Przed**BÓRZ**, **CZERN**iewo, SOCHOСINo, ROGowо 2, KODŁYBAŃ [Encarta], RACIAŻ, **JAR**oCIN);

• **ROGGENTIN** ἐργατίνης D Meckl. 25b (MIRow): KRIENKe, **TREBB**ow , DROSEDoW, Schwarz, ZERNikow; • **ROGGENTIN** ἐργατίνης 8a (Rostock): BRODERstf, THULendf, CAMMIN,

GRIEBnitz; NIEKRENZ; BREESen ^JAHMen; **KRIETZKow!**; • *ROGGEndorf* ἔργον 13b (Schwerin): **POKRENT**, **RAGUTH!**, SCHARBow, BREESen, BRÜSEwitz, KNEESE, **TREBBow** ↗2, Kl. **ROGAHN**, Gr. **ROGAHN**; **LÜBstorf**, **JAM.MERs.dorf**, CRIVitz, **Müsselmow!**; KOTHendf, **WARsow**; • *ROGGEnstorf* ἔργον 5d (Wismar): ^**REPPEn**hagen, **BOLTEN**hagen, **GRESCHEN**dorf; PAPPENhusen, **KLÜS**endf; Fl. **MAUR**ine; **WIESCHEN**df!; • **ROGGEn**hagen ἔργον 19a (SPANTeckow): ^**GRIESCH**ow!; ROGa, BRESEWitz, DREWelow, **TETER**in Madinat Tṭrw?, TROSTfeld, WOLKow, **RIPI**leben (пор. ПАРИПСИ) ^BUCHAR!; • **REKENTIN** ἔργατίν-ης 9b (TRIBsees): Fl. **TREBel!** ↗!, **GRIESCH**ow (Rakow), PLESTIN, **TRANTow**, PUSTow, STRELow, VANSELow, JARmen, **TUTow**, KRUKow; • *ROGGOSen* 69b (Cottbus): ^KOPpatz, DRIESCHNitz, **TREBEN**df ↗2, TSCHERNitz, **JÄHM**litz, **JAM**no, BRIESnig, BRÄSINchen, SCHORBus, MERKUR, SIEWisch, SKERBERSdorf, SLAMen; • *ROGĀSen* 42d (Brandenburg): PLAUE, GRÄBen, BRIESEn; Fl. ELBe, **JERIC**how, PARCHAU, SCHLAGenTIN, **WAR**Chau, WULKow.

РОГАЧик Хс < гр. ἔργατης [εργάτις] хлібороб > ИРГАЧик, Рогачик на Дніпрі.

Розпізнана форма слов'янської репліки етноніма вірмен з гр. Ἀρμένιος з метатезою плавного -р- (цсл. рам'внинъ і р. Ромен) та запровадження тепер до кола студій поняття метатези плавних – історичного перетворення праслов. *ор- в *ра-/ ро- – уможливили пояснення іншого важливого гнізда топонімічних назв. Одного дня при перегляді коптського словника було зауважено слово εργᾶτις: (Gk); m. Workman, hermes, esp. *one who works the soil*, husbandman, doer, producer. Відколи коптська і грецька були вживані у Наддніпрянщині за елліністичної доби, то копт. εργᾶτις і гр. ἔργατ.ης **орач** могли б бути засвідчені у якій-небудь топооснові *Ергат-. Близька форма *Иргачик* (як результат зміни *Ергатјик) справді засвідчена 1850 р., а на століття раніша від неї – ще й форма 1749 р. *Иргаджикъ* [СГУ, 466]. Це точна відповідність *Ергатјик з заміною -j- на кипчацьке -ж-.

Незвичним у звуковій формі цих назв є те, що за теперішніми науковими уявленнями початкове е- грецьких запозичень мало б дістати йотацію і змінитися у киеворуській та староукраїнській мові на О-: "Найдавніші писемні пам'ятки [києво]руської мови досить широко засвідчують зміну початкового [je] в [o]: *одинъ, ѡдиный, озерома*. Відбивають її і слова грецького походження: *охидьнова* (Є. Юр., 1120, 57 зв.) (< єхидна. – К.Т.), *ѡфросинья* (Напис, 1161), *Овгеньѡ* (Є. Добр., 1164, 250 зв.), *Олены, Олисъѡ* (Стих., XII, 160 зв.) та ін." [ІГУМ, 55]. Тобто ἔργατ.ης мусило б дати *јергат-ј- > *оргат-ј-. З іншого боку, з наведених прикладів Супрасльського кодексу нам відомо, що давні початкові *ор- на певному історичному етапі переходили в ра- і ро- (*равнъ* і *ровнъ*). Нефахівцеві важко повірити, але дивний – механічний і водночас незборимо закономірний – фонетичний результат цього процесу саме такий: *оргат-ј- > *рогат-ј-².

Зрештою, це цілком відповідає реальним формам (без зірочок) **арменськъ** > **рам'внськъ** 'вірменський', а **ормен-ьскъ** > ***ром'внськъ** (пор. "*Роменський район*").

Іншими словами, форми **ИРГАДЖик**, **ИРГАЧик** залишилися у вжитку в застиглому вигляді, а давньослов'янське відтворення основи гр. ἔργατ.ης через стадію *оргат-ј- розвинулося далі в *рогат-ј-, звідки й походить сучасна назва річки **РОГАЧик** Хс [СГУ, 466]. Ось її теперішній районний топонімічний контекст:

• р. **РОГАЧик** = 1850: **ИРГАЧик!** ἔργατης = 1749: **ИРГАДЖикъ** ἔργατης рільник, хлібороб, **орач** (пор. *ἐργαστικοί* οἱ мастеровые,рабочие Роуь.) Хс Верх. **РОГАЧик** ἔργατης **орач**: р. **ГОРОДИЩЕ** і б. **КУЦА** у с. **БАБине**, мог. **ГОРОДИЩЕ**; **ВИШ**Неве, **МИХАЙЛ**івка, **Ушкалка**, р. **ТАРАС**, р. **БЕ-РЕЗУВАТА**, р. **БОЧки** = **БУЧки**, р. Вел. **ВЕР**Бова, р. **РЕВ**ун, б. **САКАР**івка, р. **СИР**иця!, р. **СОЛОНА**, р. Стара **БАСАН**ка, оз. **БАСАН**ське, р. ШИЙчине, прот. **ПОПЕРЕЧ**на Татарка *πάπυρος*.

Це означає, що навколо назви з імовірним грецьким свідченням рільничого поселення є слід священників, Єгипту і його топонімів, зокрема, Нілу, Салонік, вістових, боїв, тортур, грабіжників-ушкалів і очеретяних човнів.

² Можливе й пояснення: "у сполученнях *ort, oft* для всіх слов'янських мов була властива **перестановка голосного**" *rot, lot* [ІГУМ, 62], тобто метатеза, звідки ***оргат**-і- > **рогат**-ј-. Однак правило *ор- > ро- загальніше.

Що ж до самих тих нетипових форм *ИРГАЧик, ИРГАДжикъ*, то вони, слід гадати, довгий час були законсервовані в такому стані у середовищі носіїв грецької мови. Зві-дси вони опинилися в українській не як запозичення, а як проникнення – разом з асимільованими групами грецького населення – а тому і зберегли максимальну близь-кість до першоджерела відсутністю метатези й подібністю початкового и- до гр. ἐ-.

Народне пристосування основи Иргач- > Иржач- з заміною -г- > -ж- для досягнення "найближчого зрозумілого" наявне, наприклад, у назві

• р. *ИРЖАЧ* у с. *ИРЖАЧЬ* ἐρύατ.ης орач РФ Брянс. 10д СУРАЖ!: ^ст. РЖАЧи; **ПАРФЕН**овка!, **КИПТИ**!, АЛЕКСАНДРовка, **БЕЛЯ**ны, **БЕЛ**оводка, ВЕСЕЛый **ГАЙ**, **ФИЛОН**овка, РЕКТа, ЛАГУ-Товка, КРАСНовка, ЛУБЕНьки, ГУДовка, СУББОТа, КАЛИНки, р. ВОРОН.УСа NT φόρον = forum.

Пор. також Irchan Az: SHUSHikend; ИРКИНо РФ Мари Ел; YORGUN Tk Georgion; ЯРГУНькино Чув., ERGANi Tk ^YONca; ERGANi He; ĒRGANA Afg, – в усіх цих місцях відома історична присутність греків.

Важливість цих мікрозвукових перетворень для нашої теми полягає в тому, що однокореневих назв від основи Рогач- на слов'янських землях чимало. Тобто у світлі щойно добутого знання херсонська річка Рогачик – не єдине місце, де египетські гості засвідчили у IV ст. наших предків-орачів:

• р. *РОГАЧівка* ἐργατнс: (Gk) **хлібороб** у с. **СОЛОБ**ківці! Хм **ЯР**молинці!: р. ШАРавка у с. ШАРівка **шар-** малий, ТАРАСівка ТЕРСО, **КОСОГ**рка! КФС, СОКОЛівка **Σακολάου** сак + народ, САВинці, КОРНАЧівка Карнак?, **АНТОНІВЦІ**, ІВАНівка, ІВАНківці ^**МОНАСТІР**ок ^**МИХАЛ**ківці, **КРУТІ БРОДИ** ^**БАРАН**івка, КАДІівка 2; ВЕРБка, ГЛУШківці, ВЕРХівці, ЛУКа, МИХАЙЛівка.

За теперішнім станом студій тут уже можна розрізнити кілька пластів різномовних свідчень: коптські (шар-, яр-, кос-, терс-, верб-, сав-, крут-), грецькі (монастир, **Σак**, **λάου**, ἐργατ-), арабські (кадий, солоб-, Баран-), слов'янські (яр-молинці, лука, брод-, верх-). У плані змісту – низка реалій Єгипту (Михал-, Терсо, Карнак, Глуш-, Гор), християнства (монастир, хрест) і вказівка на час – скіфи, Антоніни, Баранівка. Відколи двічі згадано мусульманського суддю-кадия, то не дивна й арабомовна згадка про християн – Солоб- (від. ар. саліб 'хрест').

• *РОГАЧі* ἐργατнс: (Gk) **хлібороб**, **орач**; пор. гр. ἐρύατης ó робітник, ремісник, майстер; різбяр; рільник, орач ЖТ РУЖин: БЕРЕЗянка, ПриБЕРЕЖне, р. **СИТ**на Set у с. БІЛилівка, КОТЕЛянка, ВЕРБівка, **ТРУБІ**івка , ВИШНеве, ВЕРХівка, МАР'ЯНівка, САХни, **ЯР**ославка, **ЧЕРН**явка 2, МОВЧАНівка, НеМИРинці, ЗЕЛЕНе, **ЧОРН**орудка, ЗарУДинці, НИЗ.ГРці 2, **ЯГНЯ**.ТИН αγνια: (Gk); f. Purity, chastity, celibacy, цнотливість, ПЛОСка, ШПИЧинці; • р. **БАРИШ**ів **ЯР!** п МУРОВанки ^р. САМець = СТОВБій; ЛІСове, ВІЛЬНОПІлля, ОГІівка, Топори;

• *РОГАЧів* ἐργατнс: (Gk) **хлібороб**, **орач** Жт БАРАНівка! (?Sidi Barrani promontory: akra; harbour: limen): ^торф. ШИМАН.**ИШ**нівське, МЛИНИ, Острожок, Рудня; _СМОЛдирів, ІВАНівка, СУЄМці = Сімоць, ВОЛО.ДИМИР.івка, СТОВПи, ЯЛИШів, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, ЗАКРИНИЧчя, МАР'ЯНівка, До**РОГАНЬ**! (див.), ГЛИБочок, ОЗЕРянка; р. БРИТАН πρὸτάνεις, р. ЗеРЕМЕНка = ЗеРЕМИНка = ЗеРЕМЯНка, ЗЕРЕМЛЯ ^ВИШНівка; р. ЯСТРУБенька, р. СЕСТР**ОБИЛЬ**! (sistr + Ampel-), НАТАЛія, КРАСуля, ЗАБАРА, ІВАНівка, СІМОЦЬ+, ЯЛ.**ИШ**.ів (берег, **цц** 'розіг'ясти); **КАМ'ЯНИЙ БРІД**, ЧервоноДВІрка, МИРОславль!, СТОВПи, Суємці (літоп. СІМОць); (аналогія до чомур і чорв – у В.Абаєва);

• *РОГАЧів* ἐργατнс: (Gk) **хлібороб**, **орач** Рв Рв: ^БІЛівські Хутори!, БРОНники; ОРЖів, Старо**ЖУК**ів ^ГОЛИШів, ЗаСТАВ'я + **БІЛ**ів, **МИХАЙЛ**івка, КЛЕВАНь!; • ≈ р. СТУБЕЛка σταβλα (Gk; Lat) m. Stable, posting station п СТУБЛи у с. ПереСОПниця ^р. СТУДенка; **КОПТ**овичі ^Три КОПці ^ЛюбоМИРка ^**ОЛЕКСАНДРІЯ**!; ХОДОСи, ШПАКів, КРИВичі, РЕМель рем-, ремре (297а); m. Free person, ПУХова, СВЯТтя; КУСТин, КРАСилів 2, ПідГРці, ОМЕЛЯНщина, ЯСИНиничі, ГУМЕНники, БАРМАКИ, БІЛа КРИНИЦя ^АНТопіль; руч. ГНИЛУШка у с. ІВАНичі; ПОНЕБЕЛЬ Fanebal, божество з Аскалону [Schürer, 58]; ГРУШвиця 2, ДІБРівка, КОЛОДенка, ЗаГОРОЩа, КОРНин, ГРАБів, **ЖОБРИН**, РАДУХівка! ^СУХівці, ПОРОЗове, ШУБКів, ГОРИньград 2 ^**РИСВ'ЯН**ка ^КОТів.

Ті часи сприймалися як попередні, але не доісторичні: пор. *СТАР*ОЖУКів, р. *СТАР*а СИНИця = СИНИця, *СТАР*і ВОРОТа, *СТАР*ОДУБ, *СТАР*ОБУТове, *СТАР*ОНове (але і **σταύρωμα, ατος τό** частокол, заграждение Thus., Хеп. ?).

• бол. *РОГАЧове* ἐργατнс (Gk) **хлібороб**, **орач** у с. Мал. Порськ Вл Ковель: ^ПОПОВичі, БОРЩівка, **СТЕБЛ**і! σταβλα (Gk, Lat) m. Stable, posting station, стайня, поштова станція, КРАСНОДУБ'я, МАР'ЯНівка; бол. СТАХОР у с. ГОЛОБИ ^ПоГІНьки!; р. ВОРОНка у с. БІЛашів, ЗЕЛЕНа, ІВАНівка, БІЛин, КРАСНоволя, ВЕРБка, ГОНЧий БРІД, РОКИТниця, р. КОРОСТЯНка і р.

РЕБУШівка у с. ЛЮБИТІВ, МИРИН, МОЩЕНА, ЛЮБЛИНЕЦЬ, р. МОСИР = МОСОРЬ у с. МОСИР 2, МИСЛИНА, с. і р. ВОРОНА, р. СТОБИХВА у с. РАДОШИН; оз. СТОБУХОВЬ.

• ≅ р. СТУБОЛ.УШКА *σταβλα* (Gk, Lat) m. Stable, posting station, стайня, поштова станція...РОГАНІ УДИ Хк Хк: р. РОГАНЬ = 1639: **ЖИРОГАНЬ?** NB [СГУ, 466] *йі-, **РОГАЧ**івка, **РОГАН**ка, яр **ЯМИ** л УДИ; **ЛЕЛЮКИ 2** **^МОВЧАН**и, БОРОВЕ, ХРОЛИ; БОБРІВКА **^ЗАЇ**ки, МОМОТОВЕ Mamoudia?; БЕРЕЗІВКА, ЯРОШІ, СПАРТАСИ, САНЖАРИ!, НЕСТЕРЕНКИ, ВИСОКИЙ, РАЙ.ОЛЕНІВКА, ХОРОШЕВЕ, ЗЕЛЕНЕ, КИРСАНОВЕ, ТЕМНІВКА, ХМАРІВКА, ШУБІНЕ, ПОДОЛЬОХ, ГЛИБОКЕ, СОРОКІВКА, **ТИШ**ки, ГОРБАНИ; **ЛЕЛЮКИ** **^ОЗЕРЯНА 2**, **КРИНИЧ**ки; яр **МАКОР**тет Makuria п ДОЛИНИ РОГАНІ; МИХАЙЛІВКА, ОЛЕКСАНДРІВКА 2, ЧЕРНИКИ, БАЙРАК, **ЛЮБОТИН** *λαβο* - Ship's sail вітрило; БАБАЇ, БЕРЕЗІВКА 2, ЯКОВЛІВКА, БАРЧАНИ, КОРОТИЧ, ОЗЕРЯНА 2, БОРЦОВА, БОРИСІВКА, БОРОВЕ, КРАСНЕ, ОЛІЙНИКОВЕ, ПИЛЬНА, КЛЮЧКИ, **БІДР.ЯГ**и (ось чому схоже на Bodrog) Ботир- + Яків.

Початок назви **Жи.рогань** нагадував **И.ргачик**, але час її тоді ще не наспів.

 р. **РОГОСТЯНКА** Кв, **РОГОЩІ** Чг < гр. *ἐργαστ-ικός* 'діяльний'.

Міркування про реальність історичного зв'язку "гр. *ἐργαστ-* ~ укр. Рогач-" дістає апробацію в аналогічній мовній відповідності "гр. *ἐργαστ-* ~ укр. Рогост-". Тобто ідеться про цілу мовну пропорцію:

"гр. <i>ἘΡΓΑΤ-</i> ~ праукр. *_РОГАТj-": "гр. <i>ἘΡΓΑΣΤ-</i> ~ укр. _РОГОСТ-"
--

• р. **РОГОСТЯНКА** (1790) [СГУ, 467] *ἐργαστ-ικός* діяльний, енергійний; **ЕРГАСТ-НРИОН**: (Gk); m. Any place in which work is done, workshop, factory біля р. СИРЕЦЬ *Σίρις* у Кв КСв: колодязь **ВИННИЦЯ** *Wnw* грек */λαοῦπ, δβνп, δβп:* m. (ship's) Cargo у с. Катюжанка, оз. **ВИНУЦЬ** у с. Ст. Петрівці, р. **ЛОБАТКІВКА** у с. Гута-Катюжанська, р. **НЕХІВНА** *πδαλ* (595a); m. Ship's mast у смт Димер, стр. **ЮРКОВИЦЯ**, г. **ЮРХОВИЦЯ** у Києві; р. **ЮРІВКА** у с. **ЮРІВКА**, став **ЯМА** біля с. **ВОРОПАЇВ** **^**оз. БРОДЕЦЬ; оз. **БРАТ**ський Старик Кв, пн.; **НЕГРАШІ** *Al-Niqrash!* < Naucratis, **ВОРОПАЇВ**, **ПІР**нове *Piraval?*, ТАРАСІВЩИНА, КРЕМЕНИЩЕ; р. **СУВИД!** *sbtу 'мури'* у с. БОДЕНЬКИ, **СУВИД**; + торф. **В'ЮНИЩЕ** біля смт ДИМЕР, ВИШГОРОД, р. **РОКАЧ** *εργατнс:* (Gk); Workman who works the soil, producer у с. **ГОСТОМЕЛЬ**.

Цей ареал контактів з елліністичним Єгиптом продовжується і в сусідньому районі: • р. **РОКАЧ** *εργατнс:* (Gk); Workman who works the soil, producer = р. **МИРЧА** *μпр:* (180a); m. Shore of river у с. МИКУЛИЧІ Кв БОРОДЯНКА: с. **МИРЧА**, ОЗЕРА, ОЗЕРЩИНА, **ЛУБ'ЯНКА**, **ШИБЕНЕ**, **НЕБРАТ**, ВИШНЯКИ, **ЗДВИЖІВКА** (пор. р. Ствига), ДРУЖНЯ, **ЗАГАЛЬЦІ** *zagl-****, МИГАЛКИ, **КОБЛИЦЯ**, **КОБЛИЦЬКИЙ** ЛІС, БЕРЕС.ТЯНКА, МИХАЙЛЕНКИ, КРАСНИЙ РІГ;

***пор. • р. **ЖАГАЛІВКА** *zagl-* плавба під вітрилами у с. Василів Чв Заставна: КОСТР.ИЖІВКА *кастрон* **^**Звенячин; р. **РЕМЕНЦІ** [СГУ, 631] п Онуту **^**ЧОРНИЙ Потік, р. **ЮРКІВКА**; ЯБЛУНІВКА, ПОГОРІЛІВКА, РЕПУЖИНЦІ **^**ХРЕЩАТИК, МУСОРІВКА, ШУБРАНЕЦЬ, **ЮРКІВЦІ**, ОНУТ; ВЕРБІВЦІ, ОДАЯ, САМУШИН; • пот. **ДЖАГЛ.УЙКА** у с. СЕРЕБРІЯ *т- Вн Мог-Под: **ЯСТРУБНА**, **БАБЧИНЦІ**, БІЛЯНИ, **КРИШТОФІВКА**, ОЛЕНІВКА, САДКІВЦІ, **ІРАКЛІЇВКА**, ЖЕРЕБИЛІВКА, ШЕНДЕРІВКА, **КОТЛУБАЇВКА**, КОСИ, ТАРАСІВКА, **КОНЕВА**, **КРИЧАНІВКА**, МЕРВИНЦІ, САЇНКА, ТЕКЛІВКА, КРЕМІННА, ЧЕРНІВЦІ, ЮРКІВЦІ, ЯРИШІВ, ЯРУГА;

• **РОГОЩІ** (= документоване ім'я цього села стукр. **оргоштъ!**) *ἐργαστ-ικός* діяльний, енергійний; Чг Чг: **ЗАБАРІВКА** *жзбо jvar-* **^**КОТИ; СЕМЕНЯГІВКА, КОНЮШІВКА, БІЛОУС, МОХНАТИН, ЯКУБІВКА, БЕРЕЗАНКА, ЧЕРНИШ!, ЖУКОТКИ, ТАБАЇВКА, ОЛЕКСАНДРІВКА, БОБРОВИЦЯ.

Показова феноменальна безініціативність дослідників хоча б у констатації **прикладу цілком очевидної, засвідченої у топонімії України дOMETATEЗНОЇ ОСНОВИ (!)** [СЛН, 95]:

ОРГОЩЬ, м., в Чернігівськ. землі; як с. **Рогоща** на л. б. р. Білоус неподалік від м-ка Листвин, за 19 км. пн. Чернігова (Голубовський, 119, Насонов, 228); суч. с. **Рогощі** Чернігівськ. р-ну і обл.; 1159, взАти Черниговъ съ зю городъ пустыхъ Моровиескъ. Любескъ. **Сргощъ**. Всеволожь (~ 1425 р., ПСРЛ, II, 1962. Ипат. лет., 500), Моровиискъ, Любеч,

Оргище (ПСРЛ, XXV. Моск. летоп. св. к. XV в., 65), Моровійськ, Любечь, **Оргище** (к. XVI ст., ПСРЛ, VII. Воскр. лет., 69); 1496, імѣнія в Черниговскомъ повѣтъ есть, на имя Сибрезь... а селище **Ргощъ** (**Ръгощъ**) (Добр., 3).

Посесив на *-j(ъ) від д.-р. особового ім. ***Оргостъ**, двоелементн. ойконіма, складен. з прасл. *og-, що в *ogati, й *gost- (Роспонд, Стр., 64), що в укр. **гість?** Пам'ятки засвідчують також і форму з **Ръгощъ** (див. вище). А. К.

95

"гр. <i>ἘΡΓΑΤ-</i> ~ праукр. *_РОГАТj-": "гр. <i>ἘΡΓΑΣΤ-</i> ~ укр. _РОГОСТ-": "гр. <i>ἘΡΓΑΣΤ-</i> ~ крус. оргоштъ , укр. _РОГОШТ- "
--

РозСОХи Льв, Хм. Див. II. СУЩАНИ.

РОМАНівка 30 назв, РОМНИ См < 1) куманс., тур. orman 'ліс' [Куун, 89, 258] > новогр. ρουμάνι ліс, хаща [Бушаков, 34]; 2) ʿērmān [ʿyɫm'n | (M ʿry'm'n), N ~] friend; a god; 3) romanus; 4) *армен-; 5) ім'я князя Романа Галицького.

1) черга до основи Роман- надійшла після ретельного вивчення основ Вишк-/Бишк- > Висок- (Підвисок-, Привиськ-);

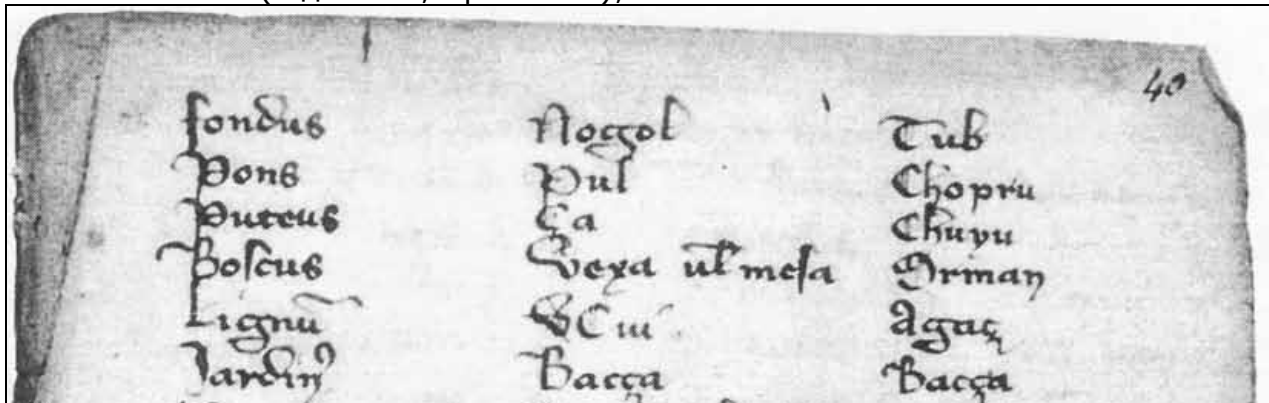

Рис. P5. Назви від основи Роман- < тюрк. *orman* 'ліс' (пор. і Роман-Кош); boscus vexa ul' mesa orman Vexa «silva» ibid., cf. mesa.

2) ʿērmān [ʿyɫm'n | (M ʿry'm'n), N ~] friend; a god ЛАМАНе Пл, ЛОМАНка Чг і неподалік р. ЛОМАНка у с. Лавринівка Чг НСів., ЛІМНа Ль, ЛИМАН- 15 назв, у т. ч. ЛИМАНівка Зп, Хк, Хс – пор. РОМЕНщина Хк, РОМНИ См, РОМАН- 53 назви, у т. ч. РОМАНівка 30 назв.

Саме з причини масовості топооснови Роман- виникає потреба з'ясувати її зв'язки з основою *армен- чи її конкурентом 'ry'm'n 'друг', 'божество'. Невже Наддніпрянина рясніє вірменськими чи "дружньо-божими" селами? На це є свої контекстуальні факти: 6.12.17 – Іван-, Іванк-, Гай-, Ворон-. Деталі [Тищенко 2016, 493-494].

3) це ще одне продовження метатези плавних – з куманс. орман; пор. пот. УРСоя *рус- Чв. Що відомо про рос. діал. *рамень* 'листяний ліс' СРНГ; також – є і Урмань оўрмáни; можливе зіставлення з пізнішим новогр. ρουμάνι, οўρμáни 'ліс'. пор. Фасмер.

бол. РОМАН.ЧИ-ця у с. ЯБЛУНька! Вл Кам-Каш.; р. РОМАНИ.ЛІ-в у с. Шепіт Чв Путила.; пор. сполучення Романове-Булгакове, Романова Балка, Романове Село, Романово-Хутір; пор. і Гірманка Чг, Германівка Хк.

Дослідники відзначають метатезу orm- > rom- на Балканах – г. Романія біля Сараєво, але г. Ormanja (Poljica, Dalmacija) [Skok, II, 566], а також у Криму г. Роман-Кош ~ Орман-Кош (пор. новогр. ρουμάνι ліс, хаща < тур. orman ліс) [Бушаков, 34], – однак не у зв'язку зі слов'янським епохальним явищем – метатезою плавних. Див. також ст. II. "Даваньєєвропейські" гідроніми.

Дістає пояснення літописна форма етноніма *урмане* 'нормани': це засвоєна літописцем від візантійського вченого середовища **новогрецька народна етимологія норманів** οўρμáни "лісовики" (пор. тервінги). Також наочними аргументами виглядають ландшафтні контексти селищ з назвами від основи Роман- (рис. P7).

+ І цілком інакше біля Обертина і Котюржанок: < romanus...

РОМЕЙКи Рв, РОМЕЙКове Чк < гр. Ῥωμαϊκός римський, латинський.

Л. Похилевич про с. Ромейківка (тепер Ромейкове): "У назві села Ромейківки... чується щось давнє, римське. У 1845 р. за 2 версти від Ромейківки, у 60 саженях (120 м) від лісу, званого Тирандас (пор. гр. τύραννίς, ἶδος верховна влада. – К.Т.) знайдені у могилі бронзовий шолом і наголінники грецької форми з коринфської міді. Ці речі, на думку знавців, сягають часів Перикла. Шолом і наголінники нині знаходяться у Варшаві у зібранні археологічних рідкостей Потоцького. Тут же знайдено давню глиняну посудину, невелику металеву чотирикутну платівку з зображенням орла, що роздирає рибу (емблема Ольвії), залишки меча, поїденого іржею і 24 фрагменти металевих стріл. Ці археологічні знахідки дали один з доказів поширення у давнині грецьких колоній до Київської губернії" [Похилевич, 311].

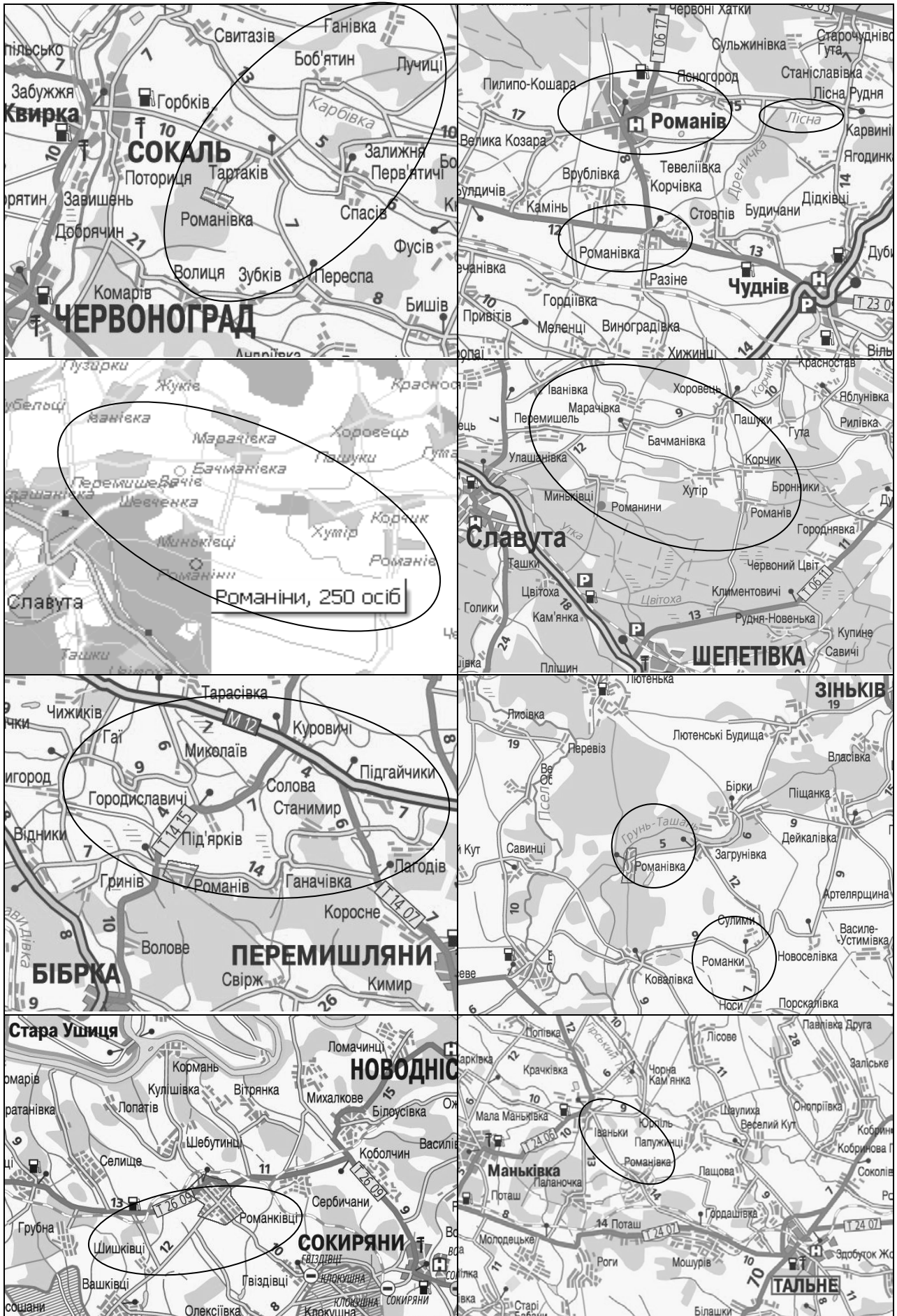

Рис. Р6. Підстави для пов'язання основи Роман- з тюрк. *orman* 'ліс' (пор. Роман-Кош)

• **РОМЕЙКове** на карті поруч з с. Гончариха Чк Катеринопіль: **КИСЕЛівка**, БРОДецьке, ШОСТАКОВе, ГУЛЯЙполе, ПАЛЬЧИК, Суха **КАЛИГІРка**, **ЯМпіль**, ЯРОШівка; • **РОМЕЙКИ** Рв Володимирець: СОБІЩинці, СОПАЧів, ВАРАШ, ХИНОчі, СТЕПАНгород, ПОЛОВЦі+ = "Половлі", ЧУДЛЯ, КРИМне, КІДри, КАНОНИчі, БЕРЕСТівка, **ВОРОНки**, РАФАЛівка, БАЛАХовичі.

бол. РУМове у с. МАСЛовець Вл Любомль.; бол. РИМ.ЛЯНТова Лужа у с. Осни ЖТ Лугини.:

РОМОДАН < Рамадан, Рамазан 'мусульманський піст'. РОМОДАН Пл2, івка Пл.

РОПОТУха < укр.

ст. *ропать* 'мечеть' [Тищенко 2015, 428]. ЕСУМ цього слова не знає. Натомість М. Фасмер (з посиланням на словник Желехівського) спеціально відзначив, що воно існувало у староукраїнській мові. Див. і І. СУМАТУХА.

• **РОПОТУха** Чк (Умань):

ГЕРЕЖЕНівка харадж?, **ЯТРАНівка** цсл. іадро шогла [Buck] чи хорв. Jadran 'Адріатика?', **ТЕКУча** і р. < текіє?, **ТОМАШівка**, **ВІЛЬШанка**, **КОСЕНівка**;

• **РОПАТЬєве** [Encarta] (суч. "Нова Вільшанка"?). Од (Комінтернівське): **ВИЗИРка**, **БУЛДинка** < balad місто, **КАЇри**, **САМОРУКове** (сано-?), **КАПРАНИ**, **КРИЖАНівка**, **СИЧАВка** Сицилія?; • **РОПЧА** Чв (Сторожинець): **ЯСЕНИ**, **БУДЕНець**, **ГЛИБочок 2**, **КОМАРівці**, **СНЯЧів**; • **РОПавське** Лв (ТУРка): **ЯБЛУнів**; **ЯСЕНИця**, **ШУМ'яч**, **ЯВОРИ 2**, **МОХНАТе**, **ЛОПУШанка**, **КРИВка**, **КОМАРники**, **ГОЛОВеське**, **ЗАВАДівка**, **ШАНДРовець**, **РИКів**, **СЯНки**;

• **РОПлянське** Пл (Хорол): **ЯЛОСовецьке**, **КРИВці**, **СОФІівка 2**; **РОМОДАН**, **МЕЛЮШки**, **ПОЛОГівщина**, **ПАДУсі**, **КОЛОМІЙцеве** Озеро, **ВАНЖина** Долина < манз-?, **ШАРКівщина**...

р. **РОСАВА** Кв, **РУСАВА** Вн < Росафа, столиця Халіфату за часів

Гішама (724-743). Див. рис. Р9 і заг. картосхему у статті III. Е1b1b. РОСАВА Кв 747, ка.

РОСІЯНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 41-ї

історичної епохи) – від XVIII ст.: топоніми Северодонецьк, Утине, Ізобільне, Укромне, Переводчикове та ін.; запозичення *дворяни*, *придворні*, *благородство*, *казначейство*, *пристав*, *промисловість*, *донос*, *вислуга*, *союз*, *гулаг*, *котлован*, *баранка* та ін.

РОСОЛІВЦІ < ар. Расул 'посланець'. РОСОЛівці Хм 708, РОСІЛЬна ІФ 36.

р. **РОСЬ** Кв < пахл. ім'я власне Arž- гідний, достойний; пор. Arž-ak

Аршак. Літопис називає мешканців Поросся Пор(ъ)шанами.

РОХМАНІВ < ар. Рахман 'милостивий'. РОХМАНів Тр 931.

РУДОМАН < пахл. **rāyōmand** [*l'd'wmnd*] rich, majestic. РУДОМАН

См 862. **radōmand** [*lt'wmnd*] having a *rad*. **rad** [*lt' | N ~*] (spiritual) chief, master.

• **РУДОМАН** См ЛИПова Долина: **НЕСТЕ-Ренки**, САї; **ЯСНОпільщина**, **ЯГАНівка**, **ГРАБщина**, **АРШУКи**, **ВОРОПАї**, **ТАРАСенки**, **КЛЮСи**, **КОСТЯни**, **ШАТРАВине**. Жива українська традиція вимови пахлаві зберегла форму слова вже з р- і -д- на місці давніших л- і -т-.

rāyōmand [*l'd'wmnd*] splendid, full of heavenly splendour 44²³. – From *rāi* (q. v.); the Phl. equivalent of Av. (1484) *raēvant-*.

Рис. Р8. Довідка про слово [*l'd'wmnd*]

РУЖИН Жт / **ЛУЧАНки** Жт

(rozan = lwcn 'вікно').

бол. **РУМОВЕ**, **РЮМІВСЬКЕ** Мк < гр. Рум- 'Рим'. Ліс РУМ Чг

[Павленко]; бол. РУМове у с. МАСЛовець Вл Любомль [СМГУ].

РУНІВЩИНА Пл, Хк < ґотс. run 'нарада, таємниця'.

РУСЬ. Етимологія. Так само, як фін. Suomi дало літопис. Сумь, у свою чергу фін. Ruotsi 'Швеція' мало дати Русь [Hudud, 432].

САБАТин Зк, р. **СУБОТЬ** Чк < ар. Сабат, назва Валахшабада, передмістя Ктесифона. Див. II. **ВІЛЬХУВАТА**.

Valashabad (записуваний і Valakhsh-kert, -gerd, -kard), також відомий з грецьких джерел як **Vologesocerta**, з арабських як **Sabat** (ساباط), – давнє місто у теперішньому Іраку, передмістя **Ктесифону**, столиці Парфянського і Сасанідського Ірану [en.wiki].

• **СОБАТин** Зк (Іршава): **ВІЛЬХ**івка, АРДАнове, **МІДЯ**ники, РАКовець, ГОРБОК, ЛОКІТЬ;
 • **САБАТинівка** Кг (Ульяновка): **ВІЛЬХ**ове, Вел. ТРОЯНИ, Данилова Балка, ЗМІЙове, СИНЬки;
 • **Сопіт** Лв (Сколе): **ВОЛОС**янка!, ЯЛИНкуВАте, **ЗАВАД**ка, СИНЬовидне, **ЯМЕЛЬ**ниця;
 • **Сопіт** Лв (Яворів): ^ШАВАРі, Салаші; **ВІЛЬШ**аниця!, **ВЕЛИКОПОЛЕ**!, СЛОБОДяки, САРНИ, ІВАНИКИ, ДРОГОМИШЛЬ, МУРИНИ, ДОБРОСТАНИ!, ТУРИЧА, НАГАЧів, **ЯМЕЛЬ**ня, **ВОВЧА** ГОРА;
 • р. **Суботь** у с. Суботів Чк (Чигирин): р. **ІРКЛІЙ** у с. ВЕРШАЦі, р. КорчаКУВАТка у ТАРАСівка, с. ІВАНівка, р. Чухалівська у с. ХУДОліївка, р. Вел. ЧУТа у с. СТЕЦівка, р. **ВОВЧЕ** ГОРло і р. ГРЕЧанка у с. Боровиця, б. ГРАПове у с. Тіньки, р. ЗАВЕРТане у кол. с. ХУДяки;
 • **Суботівка** Вн (Могилів-Под.): ТАРАСівка, **ІРАКЛІЙ**івка, ШЕНДЕРівка, ОЛЬЧЕДАїВ 2, ЯРИШів;
 • р. **Субот** = **СУБОД** НВ у с. Мало**ПОЛОВЕ**цьке Кв Фастів: ^ТАРАСівка!; **ВІЛЬШ**анська Нива, ТАРАСенки;
 • **Суботів** ІФ (Галич): **БІЛЬШ**івці!, САПОГів, СЛОБОДА, **МЕДИ**ня, **ВОВЧ**ків, **ВОРОНИ**ця, ДЕМЕШКівці, **КОЛОД**іїв, СЕМАКівці, КОРОСТовичі, ХОРО-СТків;
 • **Суботці** Кг (Знам'янка): ШАМівка, МОШОрине, Зелений ГАЙ, ТРОЯНка, ПЛОСКе, ЧУТівка.

САВРАНь Кв, Од < пахл. савар верхи.

САІ Пл, См < копт. **САІ** 'Саїс'. Вище по течії на Розетському рукаві лежало місто Саїс (Σαῖς, букв. 'гарне': **САІ**, **САІ**ωΟΥ, **САІ**ε (315а) 'бути гарним/-ою, вродливим/-ою'). Воно не раз було столицею Єгипту і мало й інші назви: гебр. **Sin**, ар. Sa el-Nagar. Імовірні репліки в Україні: **Саї**, **Сайки**, з пізньої форми **Зау** – **Зайки**, **Заїки**.

САІНКА < монг. Саин (каган) 'добрий' (володар), прізвисько Бату-хана (1227–1255) [Алемань, 232] (рис. С1).

САІНКА Вн **МОГИЛІВ**-Под!:
БАНДИШівка, **КРЕМІН**не кермен, **ВІЛЬ**не, **КОТЛУБА**ївка, ЯСне, ТАРАСівка, КУКАВка, ШЛИШКівці, СУГАКи, ХОНЬКівці, ЮРКівці, ІВОНівка.

САКИ Км, **САЧКИ**

Зп; оз. **САКОВ**е у с. Лишня Кв Макарів: Не**БЕ**лиця!, КОДра, КОЗичанка, **БЕРЕЗ**івка, ЧОРНОГОРодка, ЯСНОГОРодка;

крин. **САКОВ**а у с. Іллінци
ЧОРНОБИЛЬ: ГУБИН.

САКУНИХА См 1) **dō-saxwan** [2 *shwn*'] two-tongued;

2) Сафон-? САХАНка, ське 2, САХНи 4, івка, івці 2, івщина Пл, о Зп овщина Хк.

р. **САЛАТРУК** ІФ < Sanatrus, парфянський цар у 117 р.

У розділі своєї книги про Діона Кассія "Контрнаступ парфян у 117 р. та ідентифікація Аппія Максима Сантри" італійський історик Г. Мільйораті аналізує важливі для нас події так. Пливучи Євфратом, Траян, зупинився у місті Вавилонія аби принести жертви в будинку, де помер Олександр Македонський – "у рамках траянської пропаганди і постійних паралелей з Олександром" як архетипом західного завойовника Сходу. Тут імператор дізнався про повстання в околицях Нісібіса, Едесси і Хатри, яке потім поширилося на Селевкію і Ктесифон. Діон Кассій повідомляє про скинення римських військових комендантів (фрурої) та про повстання на щойно підкорених землях; тоді ж був переможений і убитий лег'ат Траяна на ім'я **Μάξιμος** – очевидно, Аршакидами у краю Мідія Атропатена [Migliorati, 178].

«владельцев западных татар» (Золотая Орда), он упоминает покорение русских, куманов, аланов, лезгин, мадьяров (башкиров), черкесов, крымских готов и хазар царем Саином, то есть Бату (1227—1255), известным под монгольским прозвищем *Саин* [каган] "хороший [государь]". Любопытно, что он полагает, что все эти народы до прихода монголов находились под владычеством куманов¹⁵⁸.

¹⁵⁸ Marco Polo 220 (изд. Moule-Pelliot, p. 477): *первым правителем татар на западе был тот, который звался Саин, который был царем великим и могущественным. Этот царь Саин завоевывает часть России и Команию и Аланию и Лак и Менгуар и Зич [Сіс] и Гутию и Газарию [Gaçarie]; царь Саин захватывает все эти многие страны и много провинций. И прежде чем он завоевал их, они были под властью команов, но они не держались вместе и не были они в единстве, и потому они потеряли свои земли и были преследуемы по разным частям света; те же, кто не бежал, и кто остался там, все они порабощены этим царем Саином.*

Рис. С1. Марко Поло про ім'я Батия "Саїн" [Алемань]

На чолі парфян стояв **Санатрук**, якого і Аріан, і коментатор Excerptum Ursinianum 16 згадують як царя Вірменії, а Малала – як сина Меердота (Мітрдата), царя Персії (тобто Парфії?). Справді, на вірменських та мідійських монетах 112 р. зображений "Мітрдат малка шах", а з плутаного тексту Малали випливає, що Меердот і Санатрук захопили "хору" Євфрата, тобто північну Месопотамію.

Рис. С2. Цар Санатрук II

Єдине латинське джерело з відомостями, співвідносними з Максимом, – це твір Фронтона De bello Parthico, де згаданий vir consularis in Mesopotamia trucidatus (консул, убитий у Месопотамії), однак не вказано його ім'я. В іншому творі Фронтона Principia historiae вказано місцевість Balcia Tauri, де міг загинути легат. Це гірський прохід **Bitlis** / вірм. Balalesh на природному шляху з Вірменії і Мідії до власне Парфії. Текст Фронтона відтворено у виданні так: Appius **Santra**(?; раніше Xantra, Rantra?) vero, cum praesens Traianus Euphrati et Tigridis portoria equorum et camelorum tribularet, retro ad Balcia Tauri ab Arsace caesus est... [Migliorati, 179-180].

• **БИТЛЯ** Bitlis Ль Турка: **ШАНДР**овець, ЗАВАДівка, ЯСЕНка-Стецьова, КОМАРники, ВОЛО-Сянка, ЯСЕНИця; пот. СТРАНТУра, СТРИЙ, пот. **ТИГЛУВАТий!** ?<*Стигла 'Стахр' у с. БІНьова; ТУПе, ФИЛИВа, ШУМИЛка (існує сусідство Шумили ~ Парфили), р. Бутля Ль / пот. Бутельський = Dziwczu Ль / пот. Бухта = Попович **Шандр** бухт'л 'Рятівник'; • р. **МАКСИМ**івка у с. САТА-Нівка Хм Городок: ^ЮРИНці; р. **ШАНДР**ова! у м. Сатанів!, **КАЛИН**івка, ШИШківці, ТАРАСівка.

Це контексти, які могли б похитнути й найдавніше з чинних припущень – про пов'язаність основи Шандр- з антропонімом Олександр.

Розглянувши низку можливих варіантів ідентифікації особистості цього загиблого у Парфії легата імператора Траяна, історик Г. Мільйораті (2003 р.), слідом за Г. Алфьольді, спиняє свій вибір на історичній особі Юлія Максима Манліана, губернатора нижньої Паннонії до 110 р. і консула у 112 р. [Migliorati, 181]. Однак ще у книзі 1999 р. M. van Den Hout відхилив ідентифікацію Аппія Сантри як Юлія Манліана: "Appius Maximus Santra... is not T. Iulius Maximus Manlianus, as G. Alföldy" [Hout, 483]. [Van Den Hout M. P. J. A Commentary on the Letters of M. Cornelius Fronto. – 1999].

По смерті Траяна у 117 році в Селінунті Кілікійському (у Малій Азії) та подальшому відході римлян з Месопотамії Хосрой скористався зміною обставин, здобув перемогу над військом римського ставленика Парфамаспата і проголосив себе царем. Наступник Траяна імператор Адріан визнав його царем Парфії, а Парфамаспата – володарем римської держави-клієнта Осроєни. 123 р. Адріан навіть повернув царю Хосрою його доньку, взяту в полон Траяном.

У 129 Хосрой помер, заповівши корону Митридату IV.

Санатрук і Максим. Про топоніми групи Sălătruc Rm існує спеціальне дослідження, у якому вперше можливим прототипом топонімічних реплік Sălătruc названо антропонім "Sanatruc з Вірменії". Тут уперше вказано й на можливість народно-етимологічного переходу *Sanatruc > Sălătruc (з аналогією до топоніма в Румунії Renea Armenesei > Renea Armelesei) [Studii și cercetări lingvistice. Vol. 11. București, 1960. – P. 212]. До всього, відповідна літера парфянського письма [n] має паралельне чинання [l, r, v] [Оранский, 178].

Є кілька таких назв і в Україні – р. Салатрук (у с. Зелена ІФ Надвірна) з водоспадом Салатручиль і пот. Салатручиль у с. Розтоки ІФ Косів.

Оскільки римляни вийшли на Верхній Дністер від 101 р. н.е. саме за правління імператора Траяна, а ветерани парфянського походу, повернувшись, зокрема, й до Паннонії, на схилку років могли розселитися на своїх ділянках-проніях у навколишніх горах, – цілком імовірним видається припущення про те, що у цілому гроні розкиданих по Карпатах топонімів Салатрук / Sălătruc відображений справжній історичний спогад саме про цей епізод *парфянської кампанії Траяна*.

• Sălătruc Rm O7-8 Onești: г. ȘANDRul Mare; • Sălătruc G8 Alba-Iulia: Dumbrava, GODInești; • Sălătruc H13 Turnu-Severin: GRECi, SLATInicu, Dumbrava; • Sălătrucel K11 Vâlcea: **Perișani**; Sălătrucu K-L11 Curtea de Argeș; • Sălătruc J5 Dej (най-ближче до ІФ): Dumbraveni, **GHERLA!** (місце знахідки уламків давньоперського напису Дарія І).

Історична пов'язаність імен Санатрука і Парфії (синхоричний факт) дістає продовження у прямому й районному сусідстві основ Салатрук- і Бервінк- <*парфянк- (контекстуально-географічний факт) – цікаво, що обидва рази у

СТОРОНЕвичі, **КРОП**ивник, ПАЦЬКОВичі, **ЛАВР**ів, БИБЛО, БАБИНА, РОСОХИ, СУЩИЦЯ, СОСНІВКА, ДОБР.ОМИЛЬ, СЛИВНИЦЯ, СТАРЯВА, ТЕРШІВ, КОБЛО-СТАРЕ, СУЩИЦЯ; • САМБОРІВКА صنوبر şanobar 'смола' Хк КУП'ЯНСЬК: **ХОМ**ине, **СИН**иха дслов. с'гн'т 'вежа, башта', **ТАБА**ївка, ТОРОПІВКА, **ШАП**ківка 2, **СИН**ьківка, **РЕВ**уче; • руч. САМБІР صنوبر şanobar 'смола' = **Надра** у с. Вел. САМБІР см КОНОТОП: ^БРОДИ, КУТ; **ДЕП**тівка دپت dpt 'корабель' [Toth, 23], **НЕХА**ївка **НХА**ї, **ЕН.ХА**ї харчі, майно, власність, **ЛОБ**ківка, ГАЙКИ ^Малий САМБІР, ЧОРНОПЛАТОВЕ, РОКИТНЕ, СОСНІВКА, БІЛОЗЕРКА, **ШАП**овалівка; • ур. САМБІР صنوبر şanobar 'смола' у с. **Лісовичі** кв ТАРАЩА (повідомила Н.О. Галич): ^**ПОТОКИ**! fath! (? "на поток и разграбление" [Правда Руская, XI ст.]), ВОЛОД.ИМИРІВКА; ВОВНЯНКА 2, ЮШКІВ РІГ, БОВКУН, КИСЛІВКА.

САМОТУГИ, суматуха < ар. صوم şawm цілковитий піст під час Рамазану [Robert, II, 904] + укр. отуха 'утіха' з пол. otucha 'моральна сила, дух' [ЕСУМ, IV, 236].

• САМОТУГИ ар. صوم şawm 'цілковитий піст' Чг Корюківка: ^СЯДРИНЕ, БУДИЩЕ; КУГУКИ, **ОХРАМ**ієвичі ар. احرام ahrām 'період хаджу' / або *Wahrām* Баграм, ШИШКІВКА, ЗАБАРІВКА (показова наявність у одному контексті двох реалій ісламу).

Тут знову на поверхні лежать факти словника: укр. сум, [сумá] "туга, страх і сум разом" з десятком похідних (сумний, сумовитий, сумувати, засуміти тощо), вираз [сум суменний]. Словник чомусь відокремлює від них слово укр. [суматуха] 'меланхолія' і жодним словом не коментує гостру суперечність з рос. суматоха 'метушня' [ЕСУМ, V, 474]. Але ж ці "несполучні" складники якраз і пояснимі з сутності Рамазану, коли денна меланхолія чергується з нічними поквапними розговіннями. Якщо ж врахувати місце спостерігача, то вийде, що предок українця бачив сумних мусульман *удень*; а предок росіянина – поквапних мусульман *уночі*...

САНДЖАРИ < імовірно, султан احمد سنجر Ахмад Санджар. Значення апелятива سنجر sanjar: 'князь; спадкоємець трону, старший син володаря; імператор'; первісно ар. سنجر 'той, що прохромлює' [Гафуров, 188]. Видатним історичним діячем, що мав це ім'я, був турецький султан Санджар (1085–1157), правив 35 років у 1118–1153 рр. У топонімії степової України чимало назв сягають XI ст. Народився султан Санджар у м. Синджар (тепер в Іраку, обл. Найнава). Первісно Санджар був султаном Хорасану, а потім, по смерті Мухаммада I, успадкував землі Сельджуцької імперії.

АТП-47: • *Санджари* Хк 2518 (тепер Санжари Хк 1935) Хк: ^НЕСТЕРЕНКИ, ЯРОШІ; КАРАВАН, БАБАЇ, БІДРЯГИ, ПОДЛОЛЬОХ, ГУРИНЕ, МОМОТОВЕ, КУТУЗІВКА, ШУБІНЕ, СОРОКІВКА; • *Нові Санджари* Пл 2171 (тепер Нові Санжари): БАЛЯСНІВКА, СУЛИМИ, ВОДОЛАГІВКА, Кочубеївка, Ганжі, СОКОЛОВА Балка; • *Санжариха* Кв 1523 (тепер Чк 547) Сміла: ТАШЛИК, НОСАЧІВ, Гуляйгородок, БУЗУКІВ, БАЛАКЛІЯ; • *Санжарівка* Лг 29 (-) біля смт Петро-Голенищеве при м. КАДІЇВКА; • руч. *Санжарівка* у с. Санжарівка Дц 901 (тепер 403 Артемівськ:) КОДЕМА, ДРОНІВКА, **СОФА**-НІВКА, ЗАКУТНЕ; • б. *Санжерова* у кол. с. Санджарівка на пд. зах. від с. Темирівка Зп Гуляйполе: БАБАШІ; ~ ТОКМАК (пор. Кирг.); • *Санжер* до 1947 р. = тепер "Жилівка" Чв Новоселиця: БОЯНИ, ІВКА.

САПАНІВ < акк. сапан 'в'язниця'. САПАНІВ Тр, чик Рв.

САПОНІВКА Чг, **САФОНІВКА**

[суматуха] «меланхолія» Нед, [суматухий] «меланхолійний» Нед; — похідне утворення від сум, сумотá, пор. п. [sumatocha] «сват, до обов'язків якого входить розвеселити на українському весіллі сумну молоду» (з укр.). — Див. ще сум.

Рис. С4. Довідка про слово суматуха [ЕСУМ, V, 474а], пор. ар. صوم şawm 'цілковитий піст' + укр. отуха 'утіха' з пол. otucha 'моральна сила, дух' [ЕСУМ, IV, 236].

Санжарівка, -и, ж.; руч., п. Лугані п. Сіверськ. Дінця п. Дону (КРУ, 151; Експ.); *Санжаровка* (1769, КЧР; Машт., Дон, 62); *Санжарова* (ГГК—1783); *Санжаровка* (1754, СМІЗК, 89; 1784, АЕН, ПДУ); *Сейжаровка* (ХОИНК, I, 54); *Санжировка* (ГИПБУ—1894, табл. VII; ИСД, 73); *Санжеровка* (АС); *Салтаровка* (СНПД, 53); *Сантаровка* (ГОБД, 127); *Саншаровка* (1769, ПК); *Сержарова* (ОАІМ); *Чанжаровка* (1782, Кордт, № 32); пор. х. *Санжаровка* (1773, КАН); с. *Санжарівка* Артемівськ. р-ну Донецьк. обл. (ОАІМ).

Санжерова, -ої, ж.; б., п. Широкої л. Кам'янки л. Гайчура л. Вовчої л. Самари л. Дніпра (1898, ГИАУ, 84—85); *Санжерова* (там же, 291); пор. кол. с. *Санжарівка* на пд. зх. від с. Темирівка Гуляйпільськ. р-ну Запорізьк. обл.

Рис. С5. Довідка про руч. Санжарівка і б. Санжерова Зп [АТП-47]; видно причину труднощів інтерпретації: < Sinjer? / Sanjar?

См < фінік. **сафон** 'північ'. САПОНівка Чг, САФОНівка См, СОФАНівка Дц.

САРНИ Рв < киеворус. сарини 'сарадини'.

У Лаврентіївському літопису цей лексичний факт засвідчено двічі: "...а Срацини ѿ Измаила . и творять Сарини. и прозваша има собѣ Саракине . рекше Сарини есмѣ .

...а Срацини отъ Измаила и творятьсѣ Сарини, и прозваша има собѣ Саракине, рекше: Сарини есмѣ, тѣмже хвалисе и Болгаре сѣть отъ дщерью лотовѣ, иже зачастую отъ отца своего, тѣмже нечисто естъ племя ихъ; а Измаило роди 12 сына, отъ нихъ же сѣть Торъкмени, Печенѣзи, и Торци, и Половци, иже исходитъ отъ пѣстынѣ".

сарынь «толпа, сброд», поволжск., *сарынь на кичку* — призыв волжских разбойников к команде судна предать хозяина, чтобы овладеть судном (*кичка* — «нос судна»); см. Мельников 1, 42; Нов. Энци. Сл. 11, 642. Также *сарынь* «детвора», пошехонск. (ЖСт., 1893, вып. 4, стр. 512), «стая волков», арханг. (Подв.). Неясно. [Несомненно, произведено от др.-русск. *сара*, *сар* «матрос», о котором см. Унбегаун, ZfslPh, 26, 1957, стр. 104 и сл.; Фогараш, «Studia Slavica», 5, 1959, стр. 202 и сл. — Т.]

Сарынь ж. собр. вост. кал. (*соръ?*) толпа мальчишек, шалуновъ; толпа, ватага черного народа; сволочь, чернь. *Сарынь по улицѣ гомонитъ. Сарынь на кичку!* бурлаки на-носъ судна! по предашию, приказъ волжскихъ разбойниковъ, завладѣвшихъ судномъ. *Велика сарынь* (толпа), да некого послать.

Рис. С6. Довідка про слово рос. сарынь [Фасмер; Даль]

Сарнавщина См (Конотоп); Сарни Рв (рц); Сарни Чк (Монастирище); Сарни Лв (Яворів); Сарники ІФ (Рогатин); Сарнів Хм (Волочиськ); Сарнівка Жт (Романів); Сарнівка Жт (Олевськ); Сарнівка Лв (Жовква); Сарнівка Вл (Луцьк); Сарновичі Жт (Коростень).

САТАНІВ Хм < алан., осет. *Сатана* ім'я жіночого персонажу епосу.

САТИІВ Рв < тат. *сат*- продавати; *сати* проданий.

САХУТІВКА Чг, **ШАКУТІВЩИНА** См < лит. *šakutia* 'гіллясте дерево'. САХУТівка Чг, ШАКУТівщина См.

СВАРИШІВКА Чг < 1) ?готс. *Swēraz 'valued, honored' [Cossue]; 2) ?перс. *zavāriš* 'пояснення, тлумачення' [Оранский, 177].

• *Сваришівка* перс. *zavāriš* 'пояснення, тлумачення' [Оранский, 177] (і прізви. Зварич?) Чг Ічня: ВОРОНівка, КОЛОМІЙцеве, РОЖНівка, БАРБУРське, КОВТУнівка, ЗОЦівка!., ІВАНгород, СТУПАківка, ЗІНЧенкове, ТАРАСівка, ПЕЛЮХівка, ЛУЧківка, ГРАБів, ВЕРЕСкуни, БАРВІНкове, БЕРЕЖівка, ТОМАШівка; • *Сваричів uzvarišn* ІФ РОЖНятів: ТУРівка, ЯСЕНЬ, ЯСИНовець, ПЕТРАНка, СТРУТИНЬ, КРИВА, НЕБИЛів, СЛИВки, ЛОП'Янка, КРЕХовичі, РОШНЯТе, ПереГІНське; • *Сварицевичі uzvarišn* Рв ДУБРовиця: ^ЗЕЛЕНЬ; ЯСИНець, КУРАШ!, ОРВ'Яниця!, ЖАДЕНЬ, ЗОЛОТе, ЧЕРЕМЕЛЬ, БУДИМЛЯ, ПРАЦЮКИ, НИВЕцьк, УДРИцьк.

Різною мірою формально пов'язані: СВІРЖ См ?*uzvarišn* // ?*Swēraz 'valued, honored' [Cossue]; СВІРЖ ?*uzvarišn* Лв ПереМИШЛЯни: СИВОРОГи! ?*uzvarišn*; ЗБАРАЖ! ?*uzvarišn* // ?*Swēraz 'valued, honored' [Cossue]; ЗБРИЖ ?*uzvarišn* // ?*Swēraz 'valued, honored' [Cossue]; ЗБРОШківка ?*uzvarišn* // ?*Swēraz 'valued, honored' [Cossue].

оз. **СВІТЯЗЬ** Вл,

с. **СВИТАЗІВ** Лв < шв.

Svítíóð 'Швеція'. Пор. • *СВИТинці* Вн Погребище: СКИБинці, БУРКівці; • *СВИТівщина* См РОМНИ: БАЦМАНИ; • *СВИТин* Жт Жт: СКОМОРОХи; • *СВИТайлівка* См ТРОСТЯнець: ^БУЙМЕР, Ницаха, Радомля, Боромля.

СЕВЕР.ИНИ Хм < лат. *Domus Severana* (193-235), династія Северів.

Свитская земля «Швеция», в народн. песне XVII в. (Енсен, AfslPh 33, 137). Основано, по всей видимости, на др.-сканд. *Svítíóð* ж. «Швеция». См. *Швеция*.

Світязь — названия озер в [бывш.] Владимиро-Волынк. у., в [бывш.] Новогрудск. у. Минск. губ. По мнению Соболевского (РФВ 64, 179), из герм. имени на -ing. Ср. др.-исл. *Hvítung* — назв. озера и реки, от *hvítur* «белый» (см. о последнем Ельквист, Svenska Sjönamn 242 и сл.). Сближено со *свет* и родственными. Допустимо также балт. происхождение.

Рис. С7. Пример упередженої настанови [Фасмер, III, 582]. Це дві **сусідні** статті на одній сторінці словника. Етимон першої статті цілком придатний і для другої, якщо Світязь вважати проникненням

Варварські племена з Наддніпрянщини брали активну участь у суспільній кризі III ст. в Давньому Римі. Початок її прийнято пов'язувати з убивством імператора Олександра Севера у 235 р. Відповідна основа Северин- справді трапилася кілька разів у топонімічних кортежах з тематикою готських війн. Але на якого саме Севера вона могла вказувати? До цієї династії належали Септімій Север, Каракалла, Гета, Геліогабал і Олександр Север. Засновник династії, римський полководець Септімій Север прийшов до влади як переможець у громадянській війні 193-197 рр. І хоча "Северини" змогли відновити порівняно мирний період суспільного життя Риму, 42-річне існування династії підірвали напружені родинні стосунки і політичні заворушення – провісники кризи III ст.

Септімій Север вів вдалі війни проти парфян і кельтів, Каракалла – проти аламанів, Олександр боровся проти навали германських племен до Галлії. Ці події прямо не стосувалися Наддніпрянщини. Це не давало аргументів до пов'язання топооснови Северин- з особою котрогось з імператорів династії. Тоді виникла думка про те, що ця основа могла бути "столичним вектором", тобто слідом усього часу правління Северів – від Септімія до Олександра (193-235). На той час діяло раніше припущення про аналогічну роль топооснови Антоніни, яка добре відповідала можливому прототипу, династонуіму Антоніни.

У якийсь момент було зауважено наявність у всіх (крім одного) районних топонімічних контекстах основи Северин- основ Крас- і Корост- (у тому числі двічі це виявилися назви сусідніх сіл). З припущення про латинський вектор контекстів прототипом цих назв виглядає ім'я області Карсу / Карсту, через який іде шлях до Північної Італії. Цьому імені західної географічної реалії відповідають у наведених далі кортежах дві основи, сформовані у двох мовних середовищах – поміж слов'ян (словен. *Kras* – *Крас-*) і серед германців (пор. нім. *Karst* – *Корост-/ Корощ-*):

• **СЕВЕРИНівка** Кв ТАРАЩа: **^КРАС**юки слн. **kras**; **БОВКУН**, **КИСЛівка**, **КРУТІ** ГОРБи, **ЛІС**овичі, **ЮШКів** РІГ, **ВОВНЯНКА** 2, **КІВШУВАТА**, **КИРДАНИ**, **АНТОНівка!**, **Веселий КУТ** слн. Oglje 'Aquilaea', **ЛУКА**; • **СЕВЕРИНівка** Вн **ЖМЕРИНКА**: **^КОРОСТ**івці нім. **Karst**, **МАТЕЙКове**; **МОВЧАНИ** ^ГУТа, **ЛУКА**; **МЕЖИрів**, **МЕЛЬники**, **ТРАВНеве**, **ЯРОШ**енка, **ЛИСЯНКА**, **КУДІ**івці, **ЛИСОГІРка**, **СЬОМАКИ**, **ЛОПАТИНці**;

• **СЕВЕРИНівка** Жт Любар: **^БЕРЕЗівка**; **КОРОСТ**ки нім. **Karst**, **РОГІЗна**, **ДЕРЕВичі** 2, **БОРУШКівці**, **КУТище**, **ГОРОПаї**, **ПЕДИНКА**; • **СІВЕРИНівка** Пл **^ЗІНЬКів**: **^СОКОЛівщина**, **ПИЛИПенки**, **ПерЛІСки**; **КОРЕЩ**ина нім. **Karst**, **kraški**, **ВІНТЕНці**, **ГОВТва**, **ДАМАСки**, **ЦВІТ**ове **^ТРОЯНКА!** **^БІРки**, **ЛАГОДИ**, **БАРАНівщина**, **ДУБ'ЯНщина**, **МАТЯШІ**, **ПАЦУЛи**, **МАНЬки**, **МАНИлівка**; • **СЕВЕРИНИ** Хм Ст-кост: **^МАРТИНівка**, **ВИШНОПіль**; **КРАС**носіллка слн. **kras**, **ДРАЧІ** **^ЗаЛІСся!**, **КРИНИЦя**, **ПЕНЬки**, **БОВКУНИ**; **КИСЕЛІ!**, **ГРИБЕНИНКА**, **БЕРЕГелі**, **ГУБИН**, **ВОРОНківці**, **ГРОМівка**, **ЗЕЛЕНці**, **ВЕРБОРОДИНці**, **ОРІХівка**, **КРУЧА**, **ВЕРБівочка**, **БУТівці**, **ЗАГІРне**; • **СЕВЕРИНівка** Вн **ТРОСТЯНЕЦЬ**: **КРАСНОГІРКА!** слн. **kras**, **ЧЕТВЕРТИНівка**, **СТРАТІІВКА!** 2, **ПідЛІСне**, **ГЛИБОЧок**, **БЕРЕЖАНКА**, **ЦИБУЛівка**, **САВИНці**, **ОЛЯНИЦя**, **ГОРДІІВКА**, **СКИБИНці**, **ЛУКАШівка**; • **СЕВЕРИНівка** Вл **МАНЕВИЧІ**: **^КУКЛи**; **КРАС**новоля! слн. **kras**, **ЧЕТВЕРТНЯ** **^ГОДОМИЧІ!**, **КРИНИЧне**; **ТРОЯНівка!** **^БЕРЕЖНИЦя**, **ЗАГОРівка**, **БОРОВИЧІ**, **МАТЕЙКИ**, **ПОГУЛЯНКА**, **СЕМКИ**, **ЛІС**ове, **ПриЛІСне**, **ЛИШНівка**, **КОЛОДІІ**, **ЯБЛУНЬКА** 2, **ПідГАТтя**, **СЕРХів**, **СИТНИЦя**, **ПідЦАРЕВИЧІ** 2; • **СЕВЕРИНівка** Кр **Олександрівка**: **КРАСНИЙ КУТ** слн. **kras**, **ЦВІТ**не **^КОЛОНа**, **РУЖИЧЕве**; **ТРИ.ЛІСи**, **СТАВидла**, **ПідЛІСне**, **ОМЕЛЬГОРОД**, **ГОЛИКове!** Gallic-; • **СЕВЕРИНівка** Од **ІВАНівка**: б. **КРАС**на **kras** у с. **Люботаївка** [СГУ, 280-281], **УЛЯНівка**, **БАРАНове**, **МАСЛове**, **КОНОПляне**, **МАРЦІЯНове** (450-457), **БЛОНське**; • **СЕВЕРИНівка** Кв **МАКАРів**: **^МАКОВИЩЕ**, **КОПИЛів**, **ВИШЕГРАД**; **КАРАШИН** 2 слн. **kraški** 'з Карсту', **КРУШНЯКИ!** **kraški!**, **КОЛОНщина**, **ЛИСИЦя** **^БОРІВКА!**, **ГОРОБІВКА**, з **УРівка**, **КОДРА**, **НЕБЕЛИЦя**, **ЛИШНЯ**, **УЛЯНівка**, **ЯБЛУНівка**; • **СЕВЕРІВКА** Жт **Народичі**: **^ЖУРАВЛІНКА!**, **ЛЮБАРКА**; **КОЛОСівка**, **ЛИПЛЯНщина**, **МОТІЙки**, **ОМЕЛЬНИКИ!**, **МЕЖИЛІСка** **^КАРПилівка**, *Червоне *крас-? kras*; • **СЕВЕРИНівка** См **См**: **^ВЕРБове**, **РОГІЗне**, **СОКОЛине**; **ЖУРАВКА**, **ЗАГІРське!**, **ОРЛине**, **ОПОЛОНське**, **ГАЙок**, **ЗОЛОТАРівка**, **МАНЖОСівка**, **КИЯНці**, **НАТАЛівка**, **БРОВКове**, **ДОЦЕНКівка**, **ЗЕЛЕНА РОЩа**, **ЛІСне**, **ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ**, **КИРИЯКІВщина**, **ЛОКНЯ**, *Червоне *крас-? kras*; • оз. **СЕВЕРИНове** у с. **ЯРОПОВИЧІ** Жт **Андрушівка**: оз. **СЕВЕРИНське** у с. **Мала П'ЯТИГІРКА**; *Червоне *крас-? kras*, **ЯРЕШКИ**, **БОРОК**, **ЛІСівка**, **НеХВОРОЩ!**; • **СЕВЕРИНівка** Вн **ЯМпіль**: **^ІВАНків**; **ГОНОРІВКА**, **РЕГЛЯШИНці**, р. **ЯЛАНКА** у с. **ПідЛІСівка**, **ФРАНКівка**, р. **ГАЛАЙКА** у с. **КАЧКівка**, **МИРОНівка**, **УЛЯНівка**, **ДОРОШівка**, пот. **ТРОСТЯНЕЦЬ**.

СЕГЕД.ИНЦІ Чк < рум. Seghed.in, хорв. Seged.in, пол. Seged.yn, серб. *Сегедин*, словац. і чес. Segedín, тур. Segedin 'мадярське місто Szeged 'Ce'ged' [en.wiki/Szeged#Etymology]. Саме наявність форманта -in у проміжних прототипах вказує на

контакт не з мадярським першоджерелом і звужує пошук етимології. Назва може вказувати на участь місцевих людей у якихось подіях у Сеґеді. Відомо, що 1526 р. Сеґед узяли турки, до складу Османської імперії місто увійшло 1543 р. і пробуло там до 1686 р.

СЕЛИДОВЕ Дц < гр. *σελίδες* 'смуга папірусового лика для письма' [СКД, 211]. Оскільки слід грецької присутності стає щораз очевиднішим, рано чи пізно мало постати питання про ознаки писемности, звичайної для грецької культури та історії. Наскіпані смуги папірусового лика звалися селідами (*σελίδες*). Їх склеювали так, що кожна паралельна смуга перекривала попередню по всій довжині на 1-2 пальці (дюйми); ці шви відділяли при писанні один стовпчик тексту від іншого; стовпчики розміщували згори вниз уздовж смуг папірусового лика. Висота стовпчиків залежала, отже, від довжини відрізаного шматка стеблини [СКД, 211].

Топонімічними репліками прототипу *σελίδες* можуть бути місцеві назви **СЕЛИДОВЕ** Дц, б. СЕЛЕДинка Дц ~ СЕЛЕЗнівка; б. СЕЛЕЗна Лг, р. СЕЛЕЗень і р. СЕЛЕЗнівка Чг, Кв, оз. СЕЛЕЗень Кв, с. СЕЛЕЗнівка См, СЕЛЕЗівка Жт Овруч; пот. СЛИЗівка *σελίδες* п СОВиці Sobek у с. Малятинці Чв Кіцмань; стр. СЛИЗна *σελίδες* у с. **ЗЕЛЕНА** ПОЛЯНА Кв Поліське:

• **СЕЛИДОВЕ** *σελίδες*! Дц м/Р: ^ВИШНеве, ЦУКУРине; • б. СЕЛЕДинка *σελίδες* л МІУСу у верх. Дц: ЧОРНУХИНЕ *σειν*: (689a); vi. To move (by rowing), р. БІЛА, СЕЛЕЗНівка;

• р. СЕЛЕЗнівка *σελίδες* у с. СЕЛЕЗнівка Чг Сосниця: р. БРИТАНівка *πρωτάνεις*, р. БОРИШКА *βᾶρις* у с. ВОЛинка (пор. Воля дп. *βουλή*, дор. *βουλά* и *βωλά*, эол. *βόλλα* 'народні збори?'), КОСТИРів ^р. МЕРляк *Μερόη* у с. СИНЮТИН *δσлов. сѣньчъ* 'вежа, башта', КНУТИ, ПЕКАРІв; ЧОР.НОТ.ичі, ФІЛОНівка, ЯКличі, КОНЯТИН, КИРИївка, ГАННІвка *η* = .. ривч. ЮРівка у с. КУПЧИЧІ Єгупт-, БУТівка, ЛОЗова, ДОЛИНСЬКЕ!, СВІРОк, ГАЙ!, ЗаГРЕБелля; р. СІСТРА!! у с. Хлоп'яники; • р. СЕЛЕЗнівка *σελίδες* у м. Сквиря Кв: СЕЛЕЗЕНівка, став ЯМА у с. КРИВОШИЇНці ^ТАРАСівка; ШАЛІївка ^ТЕРЕШки!; ГОРОБІївка, ЛАВРИки, ДОМАНТівка, КАМ'ЯНА ГРЕБЛЯ, КРАСНОЛІСИ, РОГІЗна, ДУНАЙКА, КРАСНЯНКА, САВРАНЬ, ШАМ.РАЇвка, ШАПІївка.

У спільних районних контекстах з назвами від основи Селез- (*σελίδες*) кілька разів трапився і слід воскових дощечок для письма – *δέλτοι* і *πίνακες*:

• оз. СЕЛЕЗЕНЬ *σελίδες* у с. ІВАНКОВИЧІ Кв Васильків: ПІНЧУКИ *πίνακες*, СОКОЛівка, БОБРИЦЯ, БОРИСів! ^БЕРЕЗенщина, ГРЕБінки, ПОГРЕБИ, р. СТУГна! *Στουγᾶς*, р. ГНИЛУШКА у с. МАЛЮТЯНКА; МАРХ.Алівка, ЯНКОВИЧІ, ІВАНКів ^ЗАЙців, МАР'ЯНівка, ПОЛОГИ, ПОРАДівка, ТРОСТЯНКА, ЧЕРНЯХівка, САЛІВОНКИ, УСТИМівка, ЯЦЬКИ, ХЛЕПЧА, ВІННИЦЬКІ СТАВИ, ЗДОРівка Дорія, КуліБАБА, Червоне, ЛІПОВИЙ СҚИТОк, ГЛЕВАХА *волев?, БУГАївка?, ЛОСЯТИН, СОЛТАНівка, Червоне ПОЛЕ; • стр. СЛИЗНА *σελίδες* у с. ЗЕЛЕНА ПОЛЯНА Кв Поліське: ^МАР'ЯНівка ПІНЬКАС *πίνακες*, СТЕБЛІ?!, р. БОБЕР у с. ВОВЧКів, БОБЕР; бол. ЯМне у с. БУДА-ВАРОВИЧІ; бол. ЛАБАДИРОВА ЯМА у с. КЛИВИНИ! *Κελεβίν* сокира; бол. ШУБОТинкове *sbtu* 'мури' у с. ШКНЕВА ^МАРКівка, КРАСЯТИЧІ ^МІХЛівщина, ТАРАСИ, СТОВПНЕ, БОВИЩЕ, РАГівка, МЛАЧівка маллах, ОМЕЛЯНівка; КОРОЛівка; • СЕЛЕЗівка *σελίδες* смуги папірусу Жт Овруч: ^ДЕЛТА! *δέλτοι* воскові дощечки для листування: СКРЕБЕЛИЧІ *σκαράβαϊος?* scribe?; ПОЛОХАЧів *πελεχεσι* / *Πολιοῦχος* ^КОПТівщина *copit*!, ГАСВІЧІ *γαι* / *θαι*!, ПОКАЛів, торф. ЯРЕМНІВСЬКЕ!! біля с. Словечне, р. ХАЙЧАНКА *θαι*: (630a); m. Ship's pole, boat-hook, пор. Вел. і Мала ХАЙЧА *θαι*! ^КОБИЛИН 2; бол. ПАПЕРАНСЬКЕ у с. ЗБРАНЬКИ; бол. СОЧИНЦІ *σωκχ* *σοκ*: (69b); m. Mast of ship! у с. Вел. ЧЕРН.ІГівка ^бол. БРАТКОВЕ; бол. ТИВРів *Tiberio* II у с. ЛЕВКОВИЧІ ^ОСТРОВИ; торф. СИН.ЕЦЬКЕ, РОКИТНЕ, ОЛЕКСАНДРИ, КИРДАНИ, БІЛКА, СІРКІВЩИНА, КАМ'ЯНівка, МАГДИН *mehtit* північний ^СИДОРІ, ДЕРКАЧІ, Липські *р-? РОМАНИ; КОСТЮКів ЛІС, КОРАСНОСІЛКА, ІГНАТПІЛЬ, КОЛОСівка, ПАВЛЮКівка!, МОЧУЛЬНЯ, СОРОКОПЕНЬ; СТОВПИЧНЕ, оз. ТЕКЛІВСЬКЕ, ТЕКЛівка ^СТУГІВЩИНА! ^НАГОР'ЯНИ! ^ОЛЕНИЧІ! *ελλινη*; ++ МАЛАХівка, р. ЛІЗНИЦЯ 3; р. СЕЛІІВАНІХА ^ПЕРЕБРОДИ, ЗАМИСЛОВИЧІ; БОРУТИНЕ ^СОЛОТИНЕ, СМОЛЯНЕ, ЗБРАНЬКИ, ЗБРАНЬКІВЦІ *Barrani*? ^МАГДИН! *Mahdi*?? ^СИДОРІ ^СТОВПИЧНЕ, КОРЕНівка!, КРАСИЛівка, МОЩАНИЦЯ, ПЕРЕБРОДИ!, р. ЩЕТИНЬ! (*Σκήτις*, *Σκήτη*, *Scetis* *Ⲛⲓⲛⲧ*, *St Makarios*, 360 AD; *Beheira Gov.*, Egypt), бол. КУПЧЕ у с. Невгоди, оз. ГАЙКОВЕ у с. ГОШІв; р. ЛОКНИЦЯ; оз. БОРИСОВА ЯМА у с. ЛУЧАНКИ.

СЕМИРЕНЬКИ Хм < кит.

Semu ren 色目人 — сэму жэнь, люди с Запада и из Центральной Азии

[Алемань, 542]. Цю частку далекосхідного світосприйняття занесено сюди і засвоєно через аланів на службі Китаю, при дворі династії Юань! (див. ІІ. ТОЛУКОВИЧІ).

• СЕМИРЕНЬКИ *Semu ren* люди з Заходу і з Центр. Азії Хм Старокосянт.: ^САМЧИНЦІ!; САМЧИКИ, КРАСНОСІЛКА, ПАРТИНЦІ, БУТІВЦІ, БАГЛАЇ; • бол. СЕМЕРИНСЬКЕ *Semu ren* у с. Зубильне Вл Локачі: ^СЕМЕРИНСЬКЕ, СІРНИЧКИ; СОСНИНИ, ТУЛИЧІВ, ТУМИН!, ЗАТУРЦІ, ЯСИНівка; • бол. СИМЕРЖИНСЬКЕ *Semu ren* у с. Мельники Річицьки Вл Ратне: ДОШНЕ, ЗАІВАНОВЕ, СЕНЬКИ, КОСИЦІ!?, ТУР, КОЗОВАТА;

• **СЕМИГИН**ів Льв Стрий: СИХів, **ДАША**ва Дахія 大夏 — Дася (Дахя) **ГАЙДУ**чина!, ЗаГРне, ГРне, ДІДУшичі 2; • **СЕМИГР'я** Кг Світловодськ: **ОН**ове!; СНІЖкова Балка, ТАЛова Балка, НаГРне; • **СЕМИГори** Кв БОГУслав: **ПОЛОВЕЦЬ**ке!, КАЛИНівка, ВІЛЬХовець; БОРОДані, **КИДАН**івка!, САВАРка, КАРАНДинці; • **СЕМИКівці** Тр Теробовля: **БУРКАН**ів Бурхан Будда, БУДАНів, **КОТУЗ**ів, **СОКОЛ**ів, СОРОЦЬке, СОСНів, СУЩин, **СЕМЕН**ів; • **СЕМИХатка** Хс Генічеськ: **ЧОНГАР** Джунгарія, **СОКОЛО**гірне;

• **СЕМЕ.НАСТе** Семі люди з Заходу і Ц. Азії + 'n'st зруйнований Кг Новоукраїнка: **НЕРУБА**ївка; **УЛЯН**івка, **МАР'ЯН**опіль, **МАР'ЯН**івка, КАЛИНівка; • **СЕМИХатки** Од Березівка: **УЛЯН**івка!; **ЯСН**опілля, СУХа Верба, **СУХ**ине, **КРАСН**е, **МАР'ЯН**івка; • **СЕМИдуби** Кг ГОЛОВАНівськ: **ЯСН**е, КРАСНОГРка, КРАСНОПІЛля, ТАБАНо-ве, **МАР'ЯН**івка; • **СЕМИдуби** Рв ДУБно: **ІВАН**иничі; **ЯСН**івка, СОСНівка, ТАРАКАНів, САТИїв, ТУРКовичі, БУДЕРАЖ, ПОВЧа, МИРОГОЩА 2, ІВАНне, РІДКодуби, БІЛогородка, ТУР'я; • **СЕМІРівка** Льв ЯВОРів: **НАГАЧ**ів!!; ТУРИЧА, **САЛАШ**і, ШАВАРі, **ЯСН**иська, САРНИ; • **СЕМИЧІв** ІФ ДОЛИНА: **ВІШК**ів; ТУР'Я, **НОВОШ**ин *нагаш-, ЦЕРКовна;

• **СЕМИХатки** Мк Доманівка: ІЗБАШівка, **СУХ**а Балка, ШИРОКі Криниці, Ново**СЕМЕН**івка; • **СЕМИРОТівка** См Лебедин: МАНЬки, СІРОбабине, ЖАДЬКове, **СЕМЕН**и, ТАРАСівка, СІРенки, ПІДОПРИГОРИ, ПАРФИЛИ, **СЕМЕН**івка, ТОКАРі;

• **СЕМИХОДИ** Кв Чорнобиль: **ЯН**ів дженаб; Роз**СОХ**а, КРАСНиця, КАМ'Янка, **КРАСН**е 2, ЯМпіль, ДИТятки, БЛИСТюн; • **СЕМИмогили** Пл ГЛОБине: КРАСНОГОРівка, ІВАНове Селище, СІРенкове, МАНІлівське; • **СЕМИГР'я** Дц Артемівськ: КРАСНОПІЛля, КАМ'Янка, **САНЖАР**івка, КРАСНе, КОДЕМА, КАЛИНівка, ІВАНград, ЯМА, БІЛогорівка;

СЕРДИЦЯ Льв < Сердіка, столиця Болгарії. СЕРДИЦЯ Льв 1124.

СЕРЕБРАНКА Чк < *Теребранка з Forum Terebronii. Битва під Абриттом

сталася насправді біля римського селища **Forum Terebronii** за 1 км від Абритту. Периферійними архаїзмами можуть бути репліки цього прототипу: назва • бол. **ТАРАБОРИКА** біля с. Сільце Вл Ковель (**ВЕРБ**а, **ДОРОТИ**ще, **МАР'ЯН**івка, КРИЧевичі, ДО-ВГоноси, КОЗлиничі); • р. **ТРАБАРКА** л КОДенки ГУЙви Жт Жт (**ТРОЯН**ів, **КРУТ**и, **Граб**івка, **ДОВЖ**ик); також **ТЕРЕБРЕН**о [Encarta] РФ Белг.: пор. ТЕРЕБЛЯ Зк, ТЕРЕБОВЛЯ Тр.

У більшості ж назв ця основа, очевидно, пристосована як *Серебрєн-: • р. **СЕРЕБРЯНИЦЯ** і с. **СЕРЕБРЯНИЦЯ** Вл Турійськ: **ВЕРБ**ичне, ЛІТин; СТАВок, **ГОД**овичі; • б. **СЕРЕБРЯНКА** л СОЛОНі п Вовчої і с. СРІБне Дц Красноарм: **КРУТ**ий Яр, ВЕСЕЛЕ ЛОЗУВАТське, КАЛИНове, БАРАНівка; • р. **СЕРЕБРЯНА** і с. СЕРЕБРЯНЕ Кг Світловодськ: ВЕСЕЛе, МИРОНівка, ОНове, ТАЛова Балка, ФЕДІРКИ; • р. **СЕРЕБРЯНА** Балка у с. Розкошівка Чк Лисянка: **БУД**ище, **МАР'ЯН**івка; • б. **СРІБНА** п Мокрої БЕРЕЗівка Кг Олександрія: ГОЛОВківка, ОВНянка, **БУТ**івське, ПОПЕЛЬНасте; • р. **СЕРЕБЯНКА** = Срібнянка і смт СРІБне Чг: **ТРОСТЯ**нець, ВАСЮКів, ВАСЬКівці, **КУТ**и, САВИНці.

• б. **СЕРЕБРАНКА** у с. МЕЛЬНИКівка Чк СМІЛА: ГУЛЯЙгородок, ЯБЛУНівка, КУЦівка, БАЛАКЛЕНЬка! у с. Балаклія, Залевки (ґотс. гривні); • б. **СЕРЕБРЯНКА** у с. СЕРЕБРЯНЕ Кр Світловодськ: **ЛІС**ове"тервінґи – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], ОНове, НаГРне, р. ЦИБУЛЬНИК, МИКІЛЬське; • б. **СЕРЕБРЯНКА** п АДЖАМки Інгулу Кр Кр?; • р. **СЕРЕБРЯНИЦЯ** у с. СЕРЕБРЯНИЦЯ Вл Турійськ: бол. **ОМЕЛЯ**нове у с. Ягідне **ГАЙ**ки; **ГОД**овичі!! **ЗаЛІСЦі!** "тервінґи – «люди лісів»" [Вольфрам, 44], **МИЛЯ**новичі, **МОЛОД**івка **ВЕРБ**ичне, ОВЛОЧин, СВИНАРин;

• **МЕЗЕН**івка См Краснопілля: **ЗЕМЛЯ**не, **П'ЯТ**ипілля, ГРАБовське, ВИСОКе, ПОРОЗОк; за 5 км с. **ТЕРЕБРЕН**о РФ Белг.

• р. **СРЕБРНА** = Срібна [СГУ, 523] у с. Розкошівка Чк **ЛИСЯНКА!** "тервінґи – «люди лісів»" [Вольфрам, 44]: ОРЛИ, ЯБЛУНівка, БУЖанка **ЖАБ'я**нка, руч. **ГАЙ**ДАНя, р. ГОНТАРівка; • р. **СЕРЕБРЯНА** = Срібна п **Верб**люжки Інгульця; • б. **СЕРЕБРЯНА** = Срібна Кр Олександрія: ЗЕЛЕНИЙ БАРВІНОК, ЗЕЛЕНИЙ **ГАЙ**, **ГАЙ**ок, **БУТ**івське, ГУЛЕвичі, ГРОМОклія, Червоний ПОДІЛ, УЛЯНівка; • ур. **СЕРЕБРЯНЕ** = Срібне л яру Зміївського п ШКАНДИЛівки Можу С.Дінця Хк Зміїв: БОРОВА **Реп'ях**івка; КИСЛе, БІРКИ, **БУТ**івка, ІСЬКів Яр, **ОМЕЛЬ**ченки!!, ГОМІЛЬша 2, БІРочок 2, МОХНАЧ; • пот. **СРЕБРНИЙ**, Srebrny (SG, I, 792; XI, 154) = Срібник у с-щі ГОСТовець, Гринява с/Р ІФ Верховина:; • р. **СРІБНЯНКА** = XVII ст. СРЕБРЯНКА, СЕРЕБРЯНКА Чг Срібне: КУТи, САВИНці, БУБИРка, СКИБівщина, ПОДІЛки?; • **СРІБНЕ** Рв Радивилів: **БАРАН**не, **ГАЙ**ки; **ПРИСКИ!**, **БОРАТИН**, СОЛОНів, СТОЯНівка, **ГАЇ**, **ГАЙ**, КАРПИлівка, САВчуки, ГОНОРАТка.

Див. II. Топонімичний слід походів Кнви.

СЕРЕХОВИЧІ Вл < дегип. | < ◉ ◌ srx serex (букв. 'фасад'), первісно

палац. Словом | < ◉ ◌ srx serex (букв. 'фасад') єгиптяни називали картуш, щит, таблицю з ім'ям фараона.

Рідкісним мовним фактом є повне збереження прототипу дан. sigla у гідронімах. У двох назвах данське звучання взагалі практично тотожне з українським (☉ **СИГЛА!** sigla, ☉ **СИГЛА!** sigla) ! Тобто йдеться не про запозичення, а про лексичні проникнення. За межами Сколівського району Лв слово дан. sigla 'щогла' також майже не змінилося за 1200 років і залишається гранично близьким до звучання українських назв пот. **СИГЛИ** у с. Майдан Зк Міжгір'я і пот. **СИГЛИ** = **Syhty** ІФ Долина (безнадійно зіпсовано у П. Маштакова: "Сыхлый"). Так само точно дан. sigla збережене у основах назв с. **СИГЛ**овате поблизу **іншого с. Либохора** Турк., пот. **СИГЛУ**ватий = **Syhtlowaty** ІФ Долина, пот. **СИГЛ**яниківський у с. Келечин Зк Міжгір'я, а також у цілому куці топонімів у Тячівському р-ні Зк: два потоки, ліс і верх (г.) **СИГЛ**янський, пот. **СИГЛ**янчик і г. **СИГЛ**янка. В інших основах з'явився вставний голосний, що, зрештою, знову є спільним для морфології української і данської мов: пот. СигІль.ський Лв Турка, пот. СегІль.ний і пот. СекУль.ський у с. Коростів та пот. СекУль у с. Верх. Рожанка Лв СкОл.е, за межами схеми – пот. СегЕль.ба у с. Криворівня ІФ Верховина. Саме цим шляхом мав пройти розвиток основи у назвах р. СигАй-вина (< СигА*ль-) ...л Снову Чг Семенівка (NB знову в районі нп Седнева і оз. Либакхар), а також пот. СикаВка = Сикаўка у с. Бистрець NB і пот. СикаВка = Сикаўка у с. Бережниця ІФ Верховина (< Сика*л-).

Натомість серед ойконімів (причому, за межами Карпатського ареалу) дан. SIGLA продовжене основами ЩИГЛ-, ЩОГЛ-, що наближає їх до закономірностей звукового розвитку апелятивної лексики (адже укр. щогла також походить з дан. sigla):

- **ЩОГЛ**івка Хк Богодухів: **УЛ**янівка!, **СВИ**щі!, **КУП**єваха 2; **ГУБ**АРівка, ЛОЗова, **КЛЕН**ове, ЗЕЛЕНий Гай; • **ЩИГЛ**і Лв Яворів: ^ГЛИНець, ВіжОМЛЯ, ВОРОБлячин, **КОЖИ**ЧІ Кюде, **ДА**цьки, **ЩЕП**.ЛОТи, ЛОЗина, МОЛОШковичі, СМОЛин, ВЕРБляни, СТЕНі, **ГЛИ**нці, СВИДНця; • **ЩИГЛ**івка Жт Коростишів: ^СТРУЦівка, ПродУБіївка, ВИШневе, ЯСТРУБна 2, ГОРІХове, СМОЛівка, ТОРЧин, СТАВИЩе, **БРУС**илів пруси!

Пор. і прізвиська Щоголів, Щигельський.

СИНАРНА, г. **СІНАР**, пер. **СІНОР** < сгрец. сѣворов 'межа, кордон' тобто лат. limes? • р. **СИНАР**на = Саторичка у с. **СИНАР**на Вн Ілліці: КРИШТОПівка, БОРИСівка, ГОНОРатка, ЛОПАТинка, ЮШківці, ЯКУБівка. Також г. **Сінар** та **Біюк-Сіно**р у Байдарській дол. Км, перевал **Сіно**р, ур. **Сіно**р, **Сунар-Путам** – назва гирла Авунди біля Гурзуфа [Бушаков, 104]. Не виключене масове пристосування основи до форми Свинар- (СГУ: 19 назв).

СИНДАРевське Чг < ґотс. Sindar ім'я власне. Див. IV. Синдаровська.

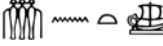
СИНІВЦІ Тр, СИНіця < дслов. сѣнь 'вежа, башта': всупереч патріотичній спробі пояснити слово від кореня сип-ати, це запозичення з днор. sun 'башта' [Buck].

Основа Сняк- < днор. sun + 'ἰαχός 'грек'? СИНЯК См (Білопілля); СИНЯК Кв (Вишгород); СИНЯК Зк (Мукачів); СИНЯКівці Хм (Дунаївці); СИНЯКівщина Пл (Чорнухи); СИНЯГівка Тр (Збараж); СЕНІГів Хм (Шепетівка); СИНЬКи Кг (Ульяновка); СИНЬКів Тр (Заліщики); СИНЬКів Лв (Радехів); СИНЬКівка Хк (Куп'янськ); СИНЬКовичі Лв (Жовква); СЕНЬКів Тр (Монастирська); СЕНЬКів Тр (Козова); СЕНЬКівка Чг (Городня); СЕНЬКівка Кв (Бориспіль); СЕНЬКівське ІФ (Верховина); СЕНЬКівці Чк (Золотоноша); СЕНЬКове Хк (Куп'янськ); СЕНЬКове Лг (Старобільськ); **СИНЮТИН** Чг (Сосниця).

Гідроніми: Сняк 502, Синарка 501, Сінарна 501, Синевка 501, Синекъ 495, Синенькая 501, Синенькой 501, Синие Воды 501, Синиха 504, Синица 501, Синицина 299, Синия-води 501, Синій 504, Синіоха 501, Синковка 501, Синполька 501, Син'ый 501, Синюга 57, Сйнявка 501, 502, Снявка Суха 545, Сняева 502, Снякъ 274, 502, Сняхъ 502, Сняя Вода 501, Сняя Плотва 545, Сняя Рудка 502, Сінный 504, Сінний Пот'ук 504, Сінюха 501, Сінюша 501 та ін.

СИНХОРИЧНА НАЗВА – рема топонімичного контексту з того ж вектора топонімів, що й назва-тема (з тієї ж країни походження). Термін, вживаний Карлом Ріттером (1779–1859) (див. Hözel 1896), а згодом Ґ.І. Асколі. Метод К. Ріттера сам автор назвав синхоричним: сутність цього поняття полягає у належності (у досліджуваному ландшафті або районі) певного числа визнаних "істотними" атрибутів до одної групи за ознакою "спільної країни (походження)"

(пор. гр. συν- 'разом, з' + χωρα 'край, область'). Цей метод, хоч і давніший на 50 років від метода Асколі, тотожний з останнім [RLiR 2000, 192]. Напр., Жадове Чг Семенівка: ~ Хандабоківка (копт. -**ХАТТ** (143b) m. Tar, pitch 'дъоготь' ~ дегип.

 xnti 'sail upstream' 'плисти проти течії' + копт. βωκ (30a) 'слуга'); або Унин Кв Іванків: ^Ханів (етнонім гунів ^хан, хакан, каган).

 СИНХРОНІЧНА НАЗВА – рема топонімічного контексту того ж часового періоду, що й назва-тема. Виявлення синхронічних назв становить важливий етап контекстуального аналізу топонімічних ландшафтів.

 яр **СИРАКУЗИ**, нп **СИРОГОЗИ** < гр. Συράκουσαι Syracusae 'місто Сиракузи'. Поки що ніяк не пояснимо украплення – репліки такого яскравого прототипу: • яр СИРАКУЗИ Хк Балаклія: СОКОЛІвка, БОРОДОЯРське, КРИНИЧне, ШЕБЕЛинка; • Верх. СИРОГОЗИ Хс Ниж. СИРОГОЗИ: СИРОГОЗИ.

Сираку́зи, -ів, мн.; яр, л. Сухої Відноги л. Волоської Балаклійки л. Балаклійки л. Сіверськ. Дінця п. Дону; Сиракузы (1863, ВТКХГ; ГОИУ); Сиракуз (Машт., Дон. 49).

Рис. С8. Довідка про яр Сиракузи Хк [СГУ, 502].

 СИРІЙСЬКИЙ СЛІД У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ – див. II. АРАМЕЇЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ.

 СІВЕРка < генонім киеворус. стьвера? Пор. р. Сіверка у с. Крюківщина Кв КСв; стр. Сіверка у с. Насташка Кв Рокитне.

 СИМАКи Пл < гр. σύμμαχοι 'союзники, сумахи': Симаки, Сімаки, Сьомики. На початку нарису V книги, у топонімічних контекстах основи Остап-'Астапос (Верхній Єгипет)' двічі трапилася основа СИМАК-/ СЕМАК-. У мінімально зміненому вигляді ця ж реалія засвідчена у контекстах назв від основ Гнат-'Ігнасія (Гераклеополіс)', Накрас-'Наукратіс', Сліпорід-'нп Слєпіос у Єгипті + ір. руд річка', Киян-'Ὠκεάνη 'Океане (Ніл)' – СИМАК-2/ СЕМАК-/ СЬОМАК-/ СЕМИК-. З формальної подібності і семантичних міркувань більшість назв від цієї топооснови можна вважати репліками історичного поняття **симмахів** – союзників-найманців на службі в елліністичних країнах.

У часи пізньої античності "дістав поширення інститут **симмахії** – надання військової допомоги, включно з загонами найманців, озброєнням, кораблями, грішми, відповідно до союзницької угоди. На думку дослідників, за елліністичної доби переважало рекрутування найманців через дипломатичні канали, зв'язки, угоди. Серед відомих документів такого роду – договір Родоса з містом Гієрапітна 220–220 рр. до н.е., аналогічні угоди Антигона Досона з Гієрапітною і містом Елевтерна, Аттала I з Аптарою... Для укладання угоди відряджали посольство, з яким прибували кораблі, зброя, гроші та, можливо, загони найманців. Беручи до уваги всі ці обставини, можна припустити, що в середині III ст. до н.е. між Боспором і Єгиптом відбувся обмін посольствами у зв'язку з вербуванням боспорських найманців (скіфів?) до війська Птолемея II. Наявні у нас джерела принаймні дають підставу говорити про участь босфорців у колонізації Арсиноїтського ному" [Литвиненко, 22] (це оаза Фаюм).

Для заохочення фізично міцних варварів до служби найманцями у своєму війську Птолемеї закріплювали за ними земельну власність – *клери*. Власник клеру звався *клерух*. У "списку найманців" з Арсиноїтського ному, датованому першою чвертю III ст. до н.е., серед значно численніших греків, македонців і фракійців згадано й імена Φιλώνυχος Βοσπορίτης та Μο[λ]παυό[ρ]ας Βοσπορίτης? (останнє ім'я наявне і в одному боспорському написі поч. III ст. до н.е. – КБН. 19). Птолемеївські *клерухи* у III ст. до н.е. отримували за військову службу ділянки (*клери*) площею від 20 до 120 аур (5–30 га) і здавали їх в оренду. За підрахунками К. Прео, прибутки клеруха у той період уп'ятеро перевищували прибуток дрібного орендаря [Литвиненко, 21].

На думку І. Литвиненка, саме для ознайомлення з умовами землеволодіння клерухів у Фаюмській оазі туди було відряджено посольство боспорського царя

Перисада II у 254 р. до н.е., про яке відомо з такого листа посадовця-діюкета Аполлонія до помічника Зенона від 21 вересня 254 р. до н.е.: "Аполлоній вітає Зенона. Щойно прочитаєш цього листа, надішли до Птолеміади транспорт і мулів для послів від Перисада і аргоських феорів, яких цар <Птолемей II Філадельф> запросив для огляду Арсиноїтського ному. Подбай, аби з перевезенням не було затримки, адже коли я пишу тобі цього листа, вони вже відплили. Прощай. Рік 32, Панемос 26, Месор 1". На звороті приписано Зеноном: "Рік 32, Месор 2, о десятій годині: Аполлоній про транспорт для послів з Аргоса і від Перисада". Слід гадати, цар не випадково відрядив послів Перисада до Фаюму, напевно, бажаючи показати їм "зразкове" господарство Аполлонія і сусідні надані військовим ділянки [Литвиненко, 20].

Поширеність і варіативність основи Семак- серед ойконімів досить значна – 19 назв: СЕМАКи Чг, -івці ІФЗ, Тр; СЕМИЧів ІФ, СЕМКи Вн, Вл, -івка Хк, -ове См; СЬОМАКи 7 назв Вн2, Вл2, Жт, Хм2; СІМАКи Пл, -івка Жт.

Натомість знайдено лише 3 гідроніми і 1 оронім від цієї основи:

- пот. СЕМАКівський і г. СЕМАКова у с. ЯБЛУНИця Чв ПУТИла: **САМАК**ова!!, ШЕПІТ, ЯЛовець, БІСків. БІСків, ШПЕТКИ, ГАЛИЦівка, ЯМИ, КОНЯТИН; • бол. СЬОМЧине у с. Нова Буда Жт РаДОМИШЛЬ: СОСнова Поляна, ГЛУХів 2, БІлка, ХОМівка, ЧУДИН, ТЕКЛЯнівка, ВИШевичі, ФІЛОНівка, Ірша, МІРча.

Сюди ж можна віднести й рідкісне місцеве прізвище Семчинський.

 СИНГУРИ Жт, **ШЕНГУРИ** Пл < ім'я коптського міста в Нижньому Єгипті на сході дельти Нілу **СΥΝΖΩΡ**, **ΠΣΕΝΖΩΡ**, яке греки звали *Гефестос* (тепер руїни, ар. Tell-Sanhur).

Яскраві назви в Україні *Сінгури* Жт Жт {бол. КУКОВе у с. Заможне ^ВИСока ПІЧ}, *Шенгаріївка*, *Шенгури* Пл – це явні репліки ім'я коптського міста в Нижньому Єгипті на сході дельти Нілу **СΥΝΖΩΡ**, **ΠΣΕΝΖΩΡ**, яке греки звали *Гефестос* (тепер руїни, ар. Tell-Sanhur). Упізнавані пристосування – назви сіл *Семигори* Кв Богуслав {^став КУЦеКОНІВський}, *Семигр'я* Кг, Дц.

Hephaistos (Tell Sanhur) – L [Geo ID: 348] **G** Ἡφαίστος **L** Efestus **E** *Pǝ-šy-n-Hr **C** **ΠΣΕΝΖΩΡ** – **ΠΣΕΝΖΩΡ** – **СΥΝΖΩΡ** **Other:** Sanhur (Arabic) **Var.:** Hephaistos (Hephestou - Iphestos) - Sanhur - Tell Sanhur **Ethnic:** Hephaistopolites - Hephaistiotes **Status:** city: polis **Admin.:** in the Augustamnica I eparchia **Loc.:** in the eastern Delta [Verreth, 260].

- **СИНГУРИ** **СΥΝΖΩΡ** Ἡφαίστος Жт Жт: ^ВИШНеве, ВОЛИця; бол. **КУКОВе** qAqAw у с. Заможне ^ВИСока ПІЧ; Рудня-ПОШТа!; ВЕРЕСи, КРУТи, ГЛИБОЧок, -иця, БЕРЕЗИна, ТАРАСівка, КАЛІНівка, КАТЕРІНівка, КОДня, БАРАШівка, КАМ'Янка, ВЕРТоКІІВка, ІВАНківці, ПІЩанка, ГАЙ, **СОСНІВка** соєнеґ: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла, **ТРОЯНів**; • **ШЕНГУРИ** **СΥΝΖΩΡ** Ἡφαίστος Пл **КОБЕЛЯКИ:** ^БАРАНники, ВІБли; **ЖУКИ**, БІлики, БРОДщина, ВУХАНівка, РЕВУЩине, ГРЕЧАНИ, ДАШківка, МОТРИНе, ЖОРНЯКИ, БУТенки, ГАНЖівка, Олександрія, ГАЙове, ЛЕВАНевське, САМАРЩина, **СОСНІВка** соєнеґ: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла, СУХинівка, ЖИРки, КИШЕНьки, **ТРОЯНИ**; • **ШЕНГАРІївка** **СΥΝΖΩΡ** Ἡφαίστος Пл **ЗІНЬКів:** ^ХРАПАЧів ЯР, СВІЧКАРівщина; ХРИПки, **ЗЕЗ**екали, ГАЛІЙка, ШКУРПЕЛИ, БАРАНІвщина!, ПОПІВка, ЗАІЧЕНЦІ, ДУБ'ЯГи, ТАРАСІВка, РОМАНИ, ДАМАСКИ, РОМАНівка, ПІЩанка, ЧОРНЯКИ, СУХомлини, ДУБ'ЯНщина, ШКІДинівка, КИРЯКОВе, КАРАБазівка, ДАДАКАЛівка, КОСЯКИ, ЗАЙці, МАНЬКи, МАНИлівка, **ТРОЯНівка!**

Troe (Tura) – L01 [Geo ID: 2480] **G** Τρώη - **Τροία** **E** *Тэ-рэw* (*Тэ-рэу* - *Twr* - *Тру*) **Var.:** Troe (**Troia**) - Tura (Turah) - sites including El- Masara (El-Ma'sara); Wadi Digla; Gebel Tura; Gebel Hof; El-Omari **Ethnic:** Troites **Status:** village: kome **Loc.:** near Cairo (2740) **Ident.:** cf. also L01 Troites (7727) **Note:** obsolete readings: зрт, зруз, һруз; new reading U08 Tay (10837) in Smith, Papyrus Harkness p. 49-86, col. 5, 19 & col. 6, 21 [Verreth, 818].

У цій Трої – передмісті Каїра – довго знаходився осідок єпископії. З цих міркувань саме ця – а не малоазійська Троя – може бути прототипом *Троянівок* в Україні і Польщі (якщо це не спогад про похід на Траяна Деція).

 р. **СІТ.ОМЛЬ** Кв < **СІ†** - Arrow dart, вістря стріли.

- торф. ГВІЗДь ?rotc. gazds 'жало, вістря' [Фасмер. I, 399] Жт Овруч: р. **СИТівка** **СІ†** у с. **СИТівка** ^**СОСНІВка** **СОЄНЕґ** стріла, ЛУЧанки, **РАКівщина**, РОКИТне, ПАПІРня, КАМІНь, ПереБРОДИ, БІлка, ТЕКЛівка, СІРниця, СІРківщина; • ГВОЗДів ?rotc. gazds 'жало, вістря' [Фасмер. I, 399] Вн Немирів: **СТРІЛЬ**чинці, **СИТ**ківці **СІ†**, **РУБАНь**, ОСТАПківці, ЛУКа, СОРОКОТ.ЯЖИНці,

КРИКівці, СОРОКОДуби, БОБЛів, ДУБ.МАСЛівка, БАЙ.РАКівка; • оз. *СИТоваха* **СИТ** біля гирла р. *СТУГна* Кв Васильків: **ГВОЗД**ів, ХЛЕПча, ЗОЗулі, КРЯчки, БОРИСів, ЗАЙців.

• *СИТИсько* **СИТ** - Arrow dart ЖТ БАРАНівка: ^МИРОславль, БЕРЕСТівка; ВІРЛЯ, ВЕРЕСня, **ЖОВТе** ^КАМ'ЯНИЙ **БРІД**!! ^ДІБРІВка; • руч. *СИТИська* **СИТ** - Arrow dart біля р. ВІЛЬшанка п НОХАЄва Дніпра у с. НАБОКів Чк Городище: ^ДИРДин; ЖУРАВка, ОРЛовець, МОРГунове, СТАРОсілля; • р. *СИТ.ОМЛЬ*! **СИТ** - Arrow dart = 1150: Съттомль п ПОЧАЙНИ біля г. ЩЕКАвиця у м. Київ: **ГОСТ.ОМЕЛЬ** ?лат. hasta 'спис' [ЭССЯ, VII, 186] (висновок на підставі першого місця морфеми) + ὄμιλος 'натовп'; оз. СИТне **СИТ** - Arrow dart біля с. Ст. Петрівці; (пор. БОРомля, Радомля = РОДомля, ВІЖомля = Щан [СГУ, 210], р. ХотОМля = Хатомля, р. БУРомля Чк Чернобаївка, рук. **ІДЕР.омля**! Хс, р. ХОХомля См Охтирка, Ворокомле, БІГомль, Любомль, Тихомель у с. Юрасівка См Путивль, Чортомлик, СУХомлин); • *СИТовичі* **СИТ** - Arrow dart Вл КОВель: бол. СИТне **СИТ** біля с. Жмудче; СКУлин, ЗАЯЧівка, СВИДники, МИСлина, МОСИР, ЧЕРКАСИ, МИРИН, РОКИТниця ^ВОРОна, ПОГІНЬки, БІЛашів, БІЛин, ЛУКівка, КРИЧевичі; • бол. *СИТка* **СИТ** - Arrow dart у с. МежиСИТЬ! **СИТ** - Arrow dart Вл РАТНЕ!: ^ПідГР'я, ЩедроГР, БРОДятине, ОКАчеве; ОРИХове!, БЕРЕЗники, САМАри, ЗаМШАНИ ^ВУЖиськ, ЗДОМИЩЕЛЬ, ШМЕНЬки, ШИТИнська Воля, ЛУЧичі, ЗаБРОди, КОНИще;

• *Сиделівка* **СИТ** - Arrow dart Чг РІПки: ^КИСЕЛі; МАСЛ.ОКівка, КИСЛі, ТУЛІя, СЕМАКИ, МОХНАчі, ЯМИще!; • *Сидинівка* **СИТ** - Arrow dart // або Сідон! Лв Броди: ^ПОНИКОВичі, СУХОдоли, КОСАРчина; **ПЕНЯКИ**, ПОПІВці ^ДУДин, НЕМ'яч, ОРИХівчик, БОРДУЛ.ЯКИ, СУХоволя, БУЧине, ЧЕРНИця, БІЛЯвці, **ЛУЧКІВці**, ТРИЩуки, САДи, ЛУКАші, КОНЮШКів, ЛАГОДів!, ГАЇ 3, **ШИШКІВці**, СТРИХалюки?; • *Сідава* **СИТ** - Arrow dart Вн ЖМЕРинка: ^ЖУКівці!, ЯРОШенка; БІЛІКівці, СЬОМАКИ, ЛЕЛЯКИ, КОРОСТівці, ТАРАСівка, Т.ЕЛЕЛІнці, ЧЕНЯТИН; • став *СІДЕве* **СИТ** - Arrow dart у смт Диканька Пл: ^ПРОНІ!!, ТРОЯНИ!; БОРИСівка, СОКОЛівщина, ГОРЯнщина, БОРОДАЇ, ЗВЯГОЛЬське, ОЛЕФІРщина, СИВці ^ПОПівка, ДЕЙНЕКівка, ДЕЙНЕКИ, ЖАДани, КОРОТЬківка, ХОМенки, СЛИНЬків ЯР;

СКАЛАТ Лв < генонім Σκολότοі сколоти (самоназва скіфів за Геродотом). **СКАЛАТ**, пор. *Skloody-Nowe*; рук. *Скарбна-КОЛОТівська*; *КОЛОДруби* Хлодвиг = Clovis 466-511 мервинг // або сколоти.

• *КОЛОДІ* Вл Маневичі: ^КОСТюхнівка; ЯБЛУНька, СЕВЕРИНівка, ЛІСове, КРАСноволя, МАТЕЙки, ПОГУЛЯнка, ПриЛІСне, ТРОЯНівка, СЕМКИ, КАЛІНівка, ПідГАТтя, ГОДОмичі, КРИНИчне; • *КОЛОДківка* Хк Валки: ^КОСТів, СЕМКівка; р. ОГУЛЬці слн. Oglje ^ГОРОДище!; КУЦівка, СУРГАївка, БРОВкове, ЦИБУЛЬНИКИ, ХВОРОСТове *корост-?, ЗОЛОЧівське, БУЦЬківка, Вел. ЛИХівка, ЛИСОНОГИ, ГРЕБІННИКИ, **КАДИ.ГРОБівка!**, **МЕЛЬНИК**ове, **СЕМКівка**, **КОЛОДківка**, ЯБЛУНівка, ЩЕРБинівка, Обрізанівка, **КРУТА** Балка, МІЗяки, ГРИНців Ріг, БАРАНове, РОЗСОХівка, **ЖУРАВЛі!** ^КОВ'ЯГи;

• *КОЛОДеже* сколот + яс Вл ГОРОХів: МЕРВА ^БУРКАчі; МАРКовичі, СКАБАРівщина, ІВАНівка, ГОРІШне!!, КРИЖова, **КРАСів**, ЖУРАВники, **ГАЛИЧ**ани, ПИЛЬгани, **БОРОЧ**иче, **БЕРЕСТ**ечко, МАР'ЯНівка, КУТРів, ЛЕМЕШів, УГРИНів; • *КОЛОДяжне* Вл КОВель: ^ВОЛОШки!;!; КРАСноволя, ПідЛІси, СІЛЬце, **ВЕЛИЦЬК** Velence, КОЛОДниця!!, ІВАНівка, КАЛІНовник, ДОРОТИще, ДРОЗДні, ВЕРБка, КАЛІНівка, РОКИТниця, ВОРОна, КРИЧевичі, СОЛ.ОТВИН, УГЛІ, ПОПовичі, ГУЛІвка, КРАСнодуб'я, СКУлин; • *КОЛОДяжне* Жт РОМАНів: -ка, СтароЧУДНівська Гута, Червоні Хатки, ЯГОдинка, **БОРЯТИН!** ^ІВАНівщина! ^ЛІСна Рудня, БАРТуха. ЯБЛУНівка, ГРЕМ'яче, ОМИЛЬне, КОЗАра 2. ОЛЬШАНка ^УЛЯНівка, ВРУБЛівка, ГОДиха.

СКАНДИНАВІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 28-ї історичної епохи) – запозичення 840 / 920 рр.: *стерно*, *стяг*, *кодола*⁺, *ночви*, [гайстер], *трапити*, *серга*, *цямрина*, *щогла*; антропоніми Олег, Ігор; топоніми Данченка, Звенигород, Варяж, Світязь, Случ, Тиврів, Сураж, Автуничі, Шибиринівка, Шупарка та ін. Виявлені від XIX ст.

р. **СКВИРА** Кв < пор. лит. *skverbti* 'проникати, пробиратися'.

СКІФО-САРМАТСЬКІ ІРАНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 10-ї історичної епохи) – від -I тис.: топоніми р. Дніпро, р. Дністер, р. Прут, р. Артополот, назви нп Саки; пор. лексичні запозичення *потвора*, *почвара*, *скіпщина*, [кацап, легінь], *гмиря*.

СКОЛЕ Лв < ?гр. *σχολά* школа.

Сколе – грецька школа? Основа *Скло-*, що опинилася в одному районному контексті з *Цитулею*, може мати прототип *σχολά*, і це стає підставою для уважнішого розгляду однокореневих назв. Механізмом прямого проникнення (В. Мартинов) можна пояснити форму основи Скала- *σχολά*?: • *СКАЛА* *σχολά* Вн ПоГРЕБище: ^ГАННІвка, ЧЕРНЯвка; **КУР'ЯНці**, БУЛАЇ, Човновиця, ТАЛАЛАЇ *ταλα* + *λαοι* зухвалі люди, ЮНашки, **СОКОЛ**івка, **ПЕДОСИ**, **ГОПЧИ**ця, БІЛашки, **БАБ**инці; • оз. *СКАЛА* *σχολά* у м. КРЕМЕНчук Пл: РОМАНюхи, **СОЛОНці**, **РЕВ**івка, РОКИТне-Донівка, ВАРАКУТИ, ЯРемівка, **ВАНЖУЛИ**, **БАБ**ки, РОКИТне; • *СКАЛА*-

Подільська *σχολά* Тр Борщів: **БАБ**инці, **БУРДЯКІВ**ці, ЮР'ЯМпіль, БОРИШківці, БІЛівці, ВІЛЬХовець, ВОВКівці, КРИВче, ПИЛАТківці, ШИШківці, ВЕРБівка; • р. **СКАЛКА** *σχολή* п Осотянки Тясмину у с. Нова ОСОТа Кг Олександрівка: **КОЛОНА**, РУЖичева, **ЯМ**ки, КРАСний **КУТ**, БІЛЯІвка, ОМЕЛЬгород, ІВАНгород, ВИЩі **ВЕРЕЩА**ки.

Паралельно з дорійським *σχολά* основною формою назви школи було гр. *σχολή*: • **СКОЛЕ** *σχολή* Льв рц: РОЖАНка ^пот. РОЖАНочка ерган- у с. ЛИБоХОРа, КОБИЛець у с. Тухля; СИНьовидне 2, ВОЛОСянка, ЯЛинкувате, КОРОСТів, _РИКів, КОЗеве, КРИВе, РОСОХач, СУХий Потік, ГРЕБЕНів, ЯМ.Ельниця; • **СКАЛЕВА** *σχολή* Кг Новоарх.: ^ЩИРське, ВІЛЬНе, МАР'івка; СКАЛІвськi Хутори, РОСОХуватець, ВЕРБівка, ПОКОТИлове, КРУТОЯРка, ВІЛЬШанка, СИНюха, ЖУРівка; • р. **СКОЛІВКА** *σχολά?* *σχολή?* у с. Тартаків Льв **СОКАЛЬ** *σχολή?*: ^КОПИТів, **РОМАН**івка, БІРки; ПереМИСЛівці, СУХоволя, ЛУБНівка, КРАСНОсілля, **ШАРПАН**ці, ГАННівка, БОБ'ЯТИН; • б. **СКУЛИ**-Тарама *σχολή* у с. Максимівка Дц ВОЛНоваха: **ОЛЕН**івка, **РІВНО**піль, Зеленой **ГАЙ**, **КРАСН**івка, ВЕСЕЛе, ВІЛЬНе, ЛЮБівка, ТАРАСівка, ЯРцузька Лісодача; • **СКАЛИВАТКА** *σχολή* Чк Звенигородка: ^ЮРківка; БОРовикове, ВІЛЬХовець, Олександрівка, ГНИЛець, ОЗІРна, РИЗИНе, **РИЖАН**івка! ^КОБИЛки, ПОПівка, ПЕДИНівка, ТАРАСівка, КОНОнове-ІВАСів; • **СКЕЛЮВАТКА** *σχολή?* Кг Долина: ^ГУРівка; ВЕСЕЛі БОКОВеньки, Зелений **ГАЙ**, ПИСАНка, БРАТСький ПОСАД, СУХОДІЛЬське, ЛАВРівка, ФЕДоро-**ШУЛ.ІЧИНЕ!** Θεοδώρα + *σχολή*, Олександрівка; • **СКЕЛЮВАТКА** *σχολή?* Дп КРИНИчки: ВЕСЕЛе, ЯБЛУНеве, ЧЕРНече, Червоний ЯР, СУХий Хутір, БОЛТИШка, Олександрівка, Тарасівка, ГРУШівка, ОЛЕНівка, БЕРЕЗине, Зелений **КУТ**, ВИШНеве, БИКове, КАТЕРИНОпіль, Зелений ЯР, ВЕСЕЛа Долина, СОРОКОпанівка, ВІТРівка, СЕМЕНівка, ВЕСЕЛа РОЩа, **ШУЛЬ**Гівка, КОРОБчине; • дж. **ШКАЛЬВЕ** *σχολή* у с. Радо**МИШЛЬ** Вл Луцьк: ^БАКівці, ОЗЕРяни, **РОМАН**івка, СУХоволя; БОРАтин, ВЕСЕЛе, ЧОРНИЙ ЛІС, ЛАВРів, ВЕРБАїв, АНТОНівка, ОМЕЛЯник, Олександрівка, СЬОМАки, ПідГАЙці!, КОТів, СІРники, МОТАШівка, **РОКІНІ**.

У контексті гідроніма з основою Сколоб- (*σχολά* + ab) поруч трапилася основа - писан-, а біля основи Шкляб- (*σχολά* + ab) – основа Візантій-:

• пот. **СКОЛОБАН** = **SKOLO**.tania *σχολά?* л СПИСАНОГО у с. Верх. Турочка Льв Турка: ЯБЛУНів, ЛИБОХОРа, ШАНДРовець, БОБЕРка; • пот. **ШКЛЯБА** *σχολά* + ab/ sakaliba? у с. Ниж. Бистрий Зк Хуст: ^пот. **ВІЗАНТІЙ**, куток ВІЗАНТіюськый у с. ВІЛЬШани.

Виявлені паралельні форми основ Щуль- / Скул-, Шкаль- / Сокаль-, 1650: Szokolecz / Сокілець. Основа Щуль- / Шуль- добре відповідає імовірному прототипу *σχολή* із збереженим ерчиком прототипу з ітацизмом. Таке припущення добре відповідає фактам існування композит з ім'ям Якова:

• **ЩУЛЬ**ське = **ШУЛЬ**ське *σχολή* Хк Первомайский: ^ПОПівка, **КРЮК**ове, КРАСНОпавлівка; **РОКИТ**не, **КІПТІ**вка ^Радо**МИСЛ**івка, За**КУТ**нівка, **БИШКІН**, КРУТОЯРка, БІЛЯївка, СУДАНка, ЛОЗівське, СЕМЕНівка, ВЕСЕЛе;

Додають аргументів до присутності грецьких шкіл назви: • бол. **ШУЛ.ЯКОВЕ** *σχολή* + 'Ιακός 'грек'? у с. КарпИЛІВка Вл Ківерці: бол. ШЕТове у с. Миків; торф. **ПАРФЕН**ове у с. **БОР.ОХІВ!**, бол. В'ЮНиська ЛОЗа біля с. Лички, КОНОПелька ^СОКИРичі **Σακορε!** Сотера, МУРАВище; ГРЕМ'яче, ПУТИлівка ^МОШаниця, ХРОМ'ЯКІВ, **ОЛЕКСАНДРІЯ**, ХОРЛуپی, САПОГове; • оз. **ШУЛ.ЯКОВЕ** *σχολή* + 'Ιακός 'грек'? у с. **ТРЕБУХІВ** Кв. БОРИСПіль: ^копан. ЛИХОДІДівка; оз. **БРИЗ.НІЛ** = Брызньл! βῆριδ- + Ніл біля с. ВИШЕНки; бол. **МАГАР**івщина у с. ІВАНків; **РЕВ**не рѣн, рѣи: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) ^МАРТУСівка; **ЛЮБ**арці, **СОШ**ників, **РОГОЗ**ів, МИРне, ЛОЗівка, БОРТничі, Велика **ОЛЕКСАНДР**івка, Мала **ОЛЕКСАНДР**івка, НЕСТОРівка, ВИШЕНьки, ІВАНків, ТАРАСівка. Велика СТАРиця, СТАРе, ГОРОБІївка, ГРИГОРівка, ПереГУди; • **ШУЛ.ЯКИ** *σχολή* + 'Ιακός 'грек'? Чк Жашків: СОРОКОТЯги, Червоний **КУТ**, ОДАЙ, ТЕТЕРівка, МАРІЙка, ПОПівка, ЛЕМІЩиха, Олександрівка, ВІЛЬШани; • **ШУЛ.ЯКИ** *σχολή* + 'Ιακός 'грек'? Чг КОЗелець: ^ШАЛ.**ОЙКИ**, ЛЕМЕШі; **БОРИЩЕ** βῆρις у с. **БОРС**уків βῆρις, р. Лабич; **КРЕХА**їв Грайкої, **КІПТІ** КЕВТ(Ω) ^ПЕСОцьке; **БІЛ.ЕЙКИ**, **БОБР.УЙКИ** папірус + ойк, Юлин Брід у с. Беремицьке, **ОПЕНЬКИ**, ТАРАСів, **ШАМИ**, ОЛБин, **КОПАЧ**ів, ШПАКів, **БІЛИКИ** ^ПАР.ХИМів дім Єгипту ^НаБІЛЬське, СІРАІ, ЧЕМЕР; КОРНієве, СОРОК.ОШичі, КРАС.ИЛІВка, ПОЛУЯНів, ОМЕЛЯНів, САВинка, ДИМерка, ГОРБачі, **СИВУХИ**; • **ШУЛ.ЯКИ** + *σχολή* + ойк 1947 Жт Дзерж./РОМАНів: **МОНАСТИР**ок, **СІРЯКИ**. СИНява дслов. с'гнчъ 'вежа, башта', МИРОпіль, Олександрівка; • **ШУЛ.ІКІВКА** *σχολή* + 'Ιακός 'грек'? Лг БІЛоводськ: КОНОНівка, ВІТРОгон, СЕМИКОЗівка, ВЕСЕЛе.

Пояснення появи шкільної освіти у зв'язку з християнізацією цілком історичне. Новим є те, що у процесі топонімічних студій виявлено пов'язаність сліду шкіл з присутністю греків, а значить хронологічні рамки масового поширення шкіл у Наддніпрянщині відтепер розсуваються і можуть включати події V ст. ("Холодна Скіфія зігріта вогнями віри" – Св. Ієроним).

СКОЧИЩЕ Жт < нор. **skog** ліс.

Скандинавський ліс: скок, сков.

• **ШУПАРКА** (= **ЩУПАРКА**!! [Encarta] днор. *stjūr* Stiefsohn) Тр Борщів: **БІЛЬ**че-ЗОЛОТе, **БІЛ**івці, дЗВЕНИгород, **СКОВ**ятин дан. skov ліс, ГЕРМАКівка, КРИВче; МИХАЙЛівка, ВЕРБівка, **БУРД**яківці, ШИШКІвці. Пор. і нор. **skog** ліс, прізви. **СКОЧИЛАС**,

• р. СКОки у с. ЩЕБУТинці Чв СОКИРяни; • пот. **СКОКІ** данс. skog-? ліс у с. ШЕБУТинці (Шишебут?) Чв Сокиряни; • крин. СКОКова у с. ГУТа-Потіївка Жт Радо**МИШЛЬ** Michel; • СКО-Чище нор. skog ліс Жт КОРОСТИШів: (на Зміювих валах!); • СКОЧак данс. skog-? ліс Пл Гребінка: ГОРБи!, МИХАЙЛівка, БЕРЕЗівка, ЗаГРЕБелля, СІМАКИ, ОРЖиця; • став СКОЧків данс. skog-? ліс

у с. ЧЕРНЯХів Кв Кагарлик: РЖИЩів, КАДомка, ОРІХове, МИРівка, СТАВи, СУЩани; • бол. СКАКунське нор. skog ліс у с. Любовичі ЖТ Малин: **БІлий** Берег; СТРИМівщина, **КУ**тище!, В'Юнище!, БУЧки, ВІЗНЯ, САВЛуки, **ГУТЯН**ське, НеДАШКИ, **ГАМАР**ня.

• **СКУЧне** нор. skog ліс Дц ЯСИНуВАТа: БЕРДичі, КАМ'янка, ЯСНО**БРОД**івка!; • **НеСКУЧне?** Дц Вел. Новосілка: Зелений КУТ, ОДРАдне, Красний КУТ; • **НеСКУЧне** См БІЛопілля: ШКУРАтівка **ЦИМБАЛ**івка; ГАЛИЦьке, БУТОВщина, БІЛани, БАКШа, **КУТ**, **КОТ**енки, **БІЛ**ківка, БІЛовиШНеве! **БезСОК**ирне **ГОЛОВАЧ**і **ОМЕЛ**ьченки, БезСАЛівка, КИСЛа Дубина, ВАЩенки; • **НеСКУЧне** Хк Хк: р. **НеМИШ**ля, МИХАЙЛівка **БУТЕН**кове **ЦИРКУ**ни; ВІЛЬХівка, МОВЧани, По**КОТ**илівка;

СКУБІІ Пл < гр. **скопті** 'lookout-place, спостережний пункт, чати' [Verreth, 16].

Можливий прототип: гр. **скопті** 'lookout-place, спостережний пункт, чати' [Verreth, 16] ➤ Федор ШКОПів; Васко СКОПненко, Аврам -ович, Артем -енец, Луцик -ченко; (с. Скопівка ІФ); гр. **скоπέλος** 'lookout-place, спостережний пункт, чати' [Verreth, 16] ➤ Данило СКОБЕЛчик, Юско СКОБИЛа, Грицко СКОБЛик, Пилип -иченко; (с. Скоблик Мк). Пор. нижче гр. σκαφεύς 'хлібороб': **Скопії**вка, **Скобичі**вка.

• **СКУБІІ** **скопті** 'спостережний пункт' Пл Н. САНЖАри: **ОЛІЙ**ники, ЛАХни; СОЛОНці, ГАЛУщина Гребля, **ДУД**кин **ГАЙ**, **КРУТ**а Балка, КЛЮСівка, СОБКівка, ЛЕЛЮХівка, Мала Пере**ЩЕ**пина, ПОЛОГи, РЕШЕТники, ШПОРТЬки, ГЕРГЕли, **БРИДУ**ни, БІЛОКОНі, НеХВОРОЩа, ШЕДієве, ЛІВЕНське, ГУБарівка, ГРЕКОПАВЛівка, СТОВБина ДОЛИНа, ПОПОВе;

• **СКОБелка** **скоπέλος** 'спостережний пункт' Вл **ГОРОХ**ів: **ОЗЕР**ці; За**ГАЙ**, **БОРИС**ковичі, ПИЛЬГани, СКРИГове, ВІЛЬХівка, ГОРІШне, ЛОБачівка, **ЖАБ**че, КРИЖова, ЖУРАВники, ЯРІВка, ТЕРЕШківці, СОФІівка, МИРНе, КОВБАНь, КУПОВАТиця, **МИС**лині, ПереМИЛь, ПечихВОСТИ, **ПОЛЮХ**не!, СКАБАРівщина, ПідБЕРЕЗзя, СТАРИки, **ЖУК**овець, **СКІР**че, КОЗЯТИН, ЛЕМЕШів, **ГАЄ**нка, ШКЛИНь 2; • **СКОБ**лик **скоπέλος** 'спостережний пункт' Мк Новоодеса: ВЕСЕЛе, Олександрівка, **ОСТА**Півка, ГРЕБеники, НовоПАВЛівка, СУХий ЄЛАНець; Гнилий Яланець = **ЧОР**ний Єланець; р. ГРОМОклія.

Також • оз. СКУБине у с. Романівка Пл Глобине; • пот. СКОБ.РИНа у с. Орів Льв Сколе; • кол. СКИБин у с. В'язівка Пл Лубни; • кол. СКИБин у кол. с. НовоМУСіївка Пл Оржиця.

СЛІПКИ Пл, **СЛІПорід** Пл < гр. Σληπιος Γη 'земля Слєпія (у Нижньому Єгипті)': **Сліпки**, **Сліпорід**, р. **Сліпорід** < Руда.

Окреме місце у контекстуальних студіях належить топоніму у Верхньому Єгипті **Slepios Ge** – **U04a G** Σληπιος Γη. Він виглядає системно мотивованим першоджерелом низки топонімів-реплік в Україні від основи Сліп-: **СЛІП**ки Пл, **СЛІП**чинці Жт, р. **СЛІПа** **ТУР**ія Σληπιος + Tur = Troyu у с. Мала **ГЛУ**ша Вл Любешів (оз. СКОРінь Shichor у с. Дольськ) та ін. Застиглий композит – основа Сліпорід-/Сліпорід- – сполучає два корені: **Slepios Ge G** Σληπιος Γη + укр. ст. **руда** 'річка' з ір. rud 'річка', тобто 'річка до Слєпія' (у Єгипті) (пор. "nad Rudą, czyli rzeczką Chworośnica" [СГУ, 387b]).

• **СЛІПорід** См **ГЛУХ**ів: **р. ЄСМАНЬ** **щМОУН** **ур. СИН**явка дслов. **сѣнь** 'вежа, башта' **ур. БІЛ**ополівка, **БІЛОКОПИТ**ове (у Болгарії під м. Шумен існує с. **Билокопитово** Carhutkia 'м. Дамієтта (1250 р.): неподалік **Студенец**, **Плиска**), **ІОН**ине, **ВИКТО**рове, **НЕКРА**сове Al-Nigrash, **СОП**ич, **СОРОК**ові БАЛЬЧики, ЄМАДИКине, **ЧЕР**неве, **ЧЕРН**івське, **ЗЕМЛЯ**нка, **ПРУ**дище, **БАР**анівка; • р. **СЛІПорід** Σληπιος Пл ЛУБНИ: РЕМівка **СНІТ**ин; ОЛЕКСАНДРівка, БЕРЕЗівка, **ЧЕР**нече, **ХОРОШ**ки Korosko 'Ефюпія?' [Verreth, 363], **КРУТ**ий БЕРЕГ, ПУТивка+, ІСКівці, **СУХ**а СОЛОНиця, **БЕРЕЗ**оточа, **ЧУД**нівці; • **СЛІПорід-ІВАН**івка Σληπιος Пл ГРЕБінка: ГРУШківка; **ОЛЕКСАНДР**івка, **СІМА**ки, **МАР'ЯН**івка, **СА**ївка **СΔΙ**.

Північна периферія сліду цього епізоду контактів з Єгиптом проходить по Словенії, Чехії, Польщі, Латвії та Ленінградській обл. Росії:

• ур. **СЛЕ**пино РФ Ленінгр. 60: **ШОЛ**ково **щΑλοκς**, **СИН**ковиці; **ШУНДОР**ово, **ИРОГО**щи дег. **ir** річка (пор. **П.ИРОГО**ща у Києві: **Борич**), **ЖАБ**ино, **ГЛУХ**ово (20 км), **ЯМ**ки. У Польщі: • **SLEPOWOLA** 117 c2 **BIAŁOBRZEGI: GŁUSZYNA!**, **CZARNOCIN, JASTRZĘB**ja; • **SLEPOWOLY** 80 c3 Kosów-Lacki: **BIAŁOBRZEGI**, rz. Bug; **SOBIECHOWO, SUCH**e; • **SLEPKOWO** 2 Płock [Encarta] (75 c3): **ROGOZINO, MAŁACHOWO, CZERNIEWO, SOCHOCIN!**, **BIAŁOBRZEGI**, rz. Wisła; • **SLEPOWRON** 138 a1 Radom: **BIELICHA, CZARNA, JASTRZĘB**ja; • **SLEPOWRONY** 77 c1 Płońsk: rz. Narew; **SOBOKŁECZ, JONIEC, BIELE, ŻABICZYN**; • **SLIPCZE** 162 b3 DOLHOBYCZÓW: **CZERNICZYN, ŻAB**cze, rz. "SIENocha" = **СИНЮХ**а! [Крип'якевич, 306] дслов. **сѣнь** 'вежа, башта', р. Зах. Буг, **ЧЕР-Н**ів, **ЧОР**ників, **РОК**итниця, **СУХ**одоли, **КРЕЧ**ів. У Чехії, Словенії, Латвії: • **SLEPOTICE** (NB **не -ě-**) Cs 27 e5 **U: BĚLEŠOVICE; SYNČANY, JAROSLAV, ROKYTNO, ČERNA**; • **SLEPSEK** 11 Qa73 Sln TREBNJE: r. MIRna, BREZOVICA, LAKNICA 2, GABER, DRNovo, BREZovo; • **SLEPURI** Lv Kraslava: **ЖОНИ**и; Ву: СУХОРУКово, АЛЕКСАНДРово.

р. **СЛОН**івка у с. Лідихів Тр Кременець < ав. **سولن** slwn 'священик'.

Пор. р. **Слон**івка = **Солон**івка ав. **سولن** slwn 'священик', бол. СЛОНове біля с. Нововасилівка См СБуда; р. **Слин**ка у с. ТАРАСівка Пл Зіньків; **СЛИН**ьків Яр, **ЗЛИН**ка.

СЛОТ < герм. пор. англ. slaught.

р. **СЛУЧ** Хм < 1) слов. с + луч-; 2) пахл. slwk 'священик'.

СМІДИН Вл < герм. пор. нім. Schmidt.

СМІЛА Чк < ?Смилец, монг. ставленник на троні Болгарії (1292-1298).

Після палацової змови 1292 р. Георгій I Тертер мусив зректися престолу і втік до Візантії, де попрохав притулку у василевса Андроника II. По втечі царя престол у Тирнові зайняв **Смілець** (1292-1298). Час правління Смільця вважають апогеєм монгольського впливу у Болгарії. Однак монголи й далі чинили наїзди – у 1297 і 1298 рр. Оскільки ці наїзди мали на меті пограбування частини Фракії (тоді цілком під владою Візантії), напевно, вони не були спрямовані проти Болгарії. Але через них, незважаючи на переважно провізантійську політику Ногая, Смілець під час свого правління був втягнутий у безрезультатну війну проти Візантійської імперії.

• **СМІЛЬЧинці** Смилец Чк ЛИСянка: ^ГАНЖАлівка; ШУБИНІ Ставки, ШУШківка, СЕМЕНівка, ВЕРЕЩаки!, Кам'яний БРІД, ЖУРЖинці, ОРЛИ, БОЯРка; • пот. **СМІЛИДЖів** = 1782: Hmele vie!! л Невільниці у с. КОРОВія Чв Глибока; • пот. **СМІЛИСТИЙ** = Hroby л КОБИЛори у с. ШЕПІТ Чв Путила; • пот. СМІЛів у с. КОСІВська Поляна Зк РАХів; • р. СМІЛка = ЦМОВка, Конотопи у с. Майдан-ЛАБУНЬ! Хм Шепетівка;

• **СМІЛА** Вн ХМільник: ^ПЕТРИКівці; КУМАНівці, ЧУДИНівці, КОЛИБАБИНці, ОСИЧНА. ВУГЛИ, ГНАТівка, КУРИЛівка ^ТОМАШпіль, СОКОЛова, МАРКУШі, ТОРЧин, СЕРБАНівка, ДЕРЖАНівка, СОФІївка, ВОРОНівці, ЧЕПЕЛІ. ТАРАСки, ШИРОка Гребля; • **СМІЛА** Чк рц: ВОВКівка, ГУЛЯЙгородок, КУЦівка, ТЕРНІВка!!, Мала СМІЛЯнка; • **СМІЛе** Лг Слов'янорсербськ: СОКІЛЬНИКИ, БЕРДЯнка; • **СМІЛе** Зп Куйбишеве: ЯСНОПІлля, ОЛЕКСІївка, СОЛОДКОВОДНЕ, КОБИЛЬне, ТЕРНове, ШИРОКе; • **СМІЛе** См РОМни: В'ЮНне, ТРАВНеве, ЯРОШівка, ХОМинці, ОЛЕКСІївка, ЛЕВОНДівка, ОБЛАШі, ВОЛОШнівка, ГАЛКа, ДЗЕРКАЛЬка, КОСАРівщина, БІЛовод, БЕССАРАБка, АНАСТАСіївка;

• **СМІЛе** См Сбуда: ^РОМАШкове, Лісова Поляна; БІЛоУСівка, СИТне, БОРОВичі, КРЕНИДівка, ЯСна Поляна, СОРОКине, ВИНТОРівка; • **СМІЛе** Хк ЗОЛОЧів: ^ГУРИНівка!, БАБАКИ; ВІЛЬШанське, ЦИЛЮРИКИ!!, МУРАВське, Стрілиця, ТУРове, ЧЕПЕЛІ; • **СМІЛе** Чк КОРОП: РАДИЧів, ГАЛИЧівка, НЕХАївка, КУРИЛівка, ІВАНЬКів, СМІЛе ^БОРИСове.

СНИТИЩЕ Жт 1) псл. *snětъ 'зрубаний стовбур' з гот. sneiþan, дісл.

sneid 'обрубок' [Schuster, 1328]; 2) пахл. snytk, snwt(k) asnudag **ЧИСТИЙ, ОЧИЩЕНИЙ**.

Снітівка Хм, ин Пл, ине Пл, инка Кв, Снитище Жт, ур. Пусто-снети Ш20-5 біля с. Вири (пд).

Ключовим у розпізнанні топооснови Снит-/ Сніт- уже не вперше став композит. Ідеться про назву ур. Пустоснети в лісі поблизу с. Вири Рв Томашгород [Карта Шуберта, 20-5, біля пд. обрізу]: показані залишки села (ділянки полів, кладовище). Водночас це розпізнання легалізувало ідентифікацію основи Пусто- як репліку прототипу пахл. pušt 'support, protection' [McKenzie, 69] тобто 'опора, захист'.

[snit] «колода, обрубок, оцупок» ВеЗн, Нед, Г, О, [snita] «тс.», [sneď] п. śniat «пень; стовбур дерева; колода; стовбур дерева без гілля; зарубка на дереві; колодки, деревини, які закривають отвори борті», [śniad] «колода; стовбур дерева без гілля; зарубка на дереві», ч. snět «гілка; [частина стовбура, з якої виростає гілля], [snět] «тс.; стовбур дерева; корпус тіла», [snitka] «трухляве дерево; трухлява колода», [snítek] «тс.», слц. [snet] «гілка» [snet] «тс.», [snietka] «тонка гілка», нл. *snět «пень»; — псл. snětъ «відрізаний стовбур дерева; пень; колода; гілка» (< іє. *snoito-s «щось відрізане»); — споріднене з гот. sneiþan «різати, збирати урожай», дісл. snīða (sneid) «тс.», sneid «відрізаний кусок; причіпка», дангл. snīðan «різати; рубати, ударяти», днн. snīthan «різати», гол. snijden, двн. snīdan, нвн. schneiden «тс.»; виведення від нвн. Schnitt «розріз, шматок» (Шелудько 46) помилкове. — О II 233; Фасмер III 698; Brück-

Рис. С9. Ур. Пустоснети поблизу с. Вири Рв Томашгород [КШ20-5].

Довідка про слово сніт

Про лексичну основу снит детальніше у Шустера-Шевця (с. 1328): "нс. *snět 'колода', лише у назвах земельних ділянок: snětka, do snětkow "ділянка дерев'яних колод", snětkowa grobla "гребля з колод"; у влуж. невідоме /пол. ст. śniat 'колода, пень' (пор. Снятин. – К.Т.), чес. snět, слц. sneto 'сук', укр. сніт 'колода, чурбан' // псл. *snětъ 'зрубаний стовбур' (< іє. *snoito-s), споріднене з гот. sneiþan, дісл. snīða 'різати, жати', англ. **snidan** 'зрубувати, розрубувати', двн. **snidan**, нім. schneiden, дісл. **sneid** 'обрубок', свн. sneite 'просіка в лісі' " [Schuster, 1328].

• ур. ПУСТОСНЕТЫ rušt- 'захист' + снет- 'колода' біля с. Вири Рв САРНи: **ТОМАШ**город, оСНИЦьк!; • р. СНИТКА = СНИТКА у нп Вел. СНИТинка (1594: "СНЯТинка, небольшой только что основанный городок Верещинского") Кв Фастів: ОЛЕНівка, ТАРАСівка, **ТОМАШ**івка, ТАРАСенки, ЯХНи; • **ТОМАШ**піль Вн: Колоденка!; • СНИТКів Вн snytk, snwt(k) asnudag чистий, очищений; • СНИТКів [snytk, snwt(k)] asnudag чистий, очищений Вн Мур-Кур: ГОРАЙ, КУКАВка, ОБУХів, СТРУСове, ЗОЛОТоГірка, ПЛОСКе!!!!, ВІЛЬШанка, Галайківці, **ВОРОН**івці; • СНИТівка Хм Летичів: ^МАЛАКівщина; **МЕДЖИ**біж, **ВОЛОС**івці, ГРЕЧинці, ГОРБасів, **РОЖНИ** ^СВІчна, РУДня, САХНи, ЧАПЛЯ; • СНИТине Пл ЛУБНи: ^ЧЕРНече, ХОРОШки, ДАВИДенки; **СНИТ**ин ^РЕМівка, ТИШКи, ШЕРШнівка, **СОЛОН**иця 2, **СТЕПУР**і, **БАРВІН**щина, СВІЧківка, **ВІЛЬШ**анка, МГАР, ХАЛЕПці, ЛУШники, ГОРОБії, БУЛАТець 2; • СНИТище [snytk, snwt(k)] asnudag чистий, очищений Жт Народичі: ^ЛАТАШі, Старий ДОРОГинь; **КОЛОС**івка!, ДАВИДки, **МЕЖИ**ліска, ШИШелівка; • оз. СНЯТине 1720 р. у с. Осокорки Кв КСв.; • р. Снятинка = пот. СНИТинський у с. СНЯТинка Лв Дрогобич: МЕДЕНиця, **ВОЛОЦ**я, Нагуевичі, ДОБРівляни, ДОБРогостів, **КОРОС**ниця, СОЛОНське, ЯСЕНиця; • пот. Снятинський у с. КУТи ІФ Косів: **СНИД**авка! У двн. snidan, нім. schneiden, дісл. sneið 'обрубок!', **РОЖИ**Н, **РОЖН**ів, **КОРОС**ти, КРИВоброди, ШЕШОри, ЯВОРів; • Снячів! Чв 371.; • дж. СНЯТечка 1159 р. животоць Снятечка Оп. КПЛаври, 168.

СНИЖНЕ Дц < пахл. sneh 'булава, зброя' ХХІІІ. СНИЖ-

СНОПОРОД < авест. snapurt 'злиття потоків'. р. СНОПОРІД Пл.

СОБКівка Пл, Чк, **СОПИЧ** См < дег. | | | | | Собек.

В ході досліджень основного масиву топонімічних реплік грецьких і коптських прототипів черняхівської пори було виявлено як супутній продукт цілу низку місць шанування єгипетських язичницьких божеств Собека, Тота, Сета, Гора, Беса, Осириса, Ісиди, скарабея: *Собич, Тутове (Тотове), Тутаки*, оз. *Сетне, Яковенщина Горова, Босири, Пузирки, Іськів Яр, Ісківці*.

• ≅ р. СТУБЛО σταβλα (Gk; Lat) m. Stable, posting station, стайня, поштова станція від с. Половці! (тепер "Половлі") Рв ВОЛО.ДИМИРець: ^через **ЗЕЛЕНЕ**, **СТЕПАН**город гр. σκελανός 'захищений, вкритий' ^ЗЕЛЕНиця; **РАФАЛ**івка, БАЛАХовичі, БЕРЕЗина, БИШляк, ЦЕПЦевичі 2, ЛОЗки, ЛУКо, **ВОРО**нки, КРАСНОсілля, ДУБівка, ЧУДля, **ЖОВК**ині **ЩАЛОУКС** v. **БАЛЛОУКС** - Scarabaeus beetle, скарабей!, **ОЗЕР**ці!, **ОЗЕРО**, КАНОНичі, МОСТИще, **РОМЕЙ**ки, **СУХО**ВОЛЯ, **СОШ**ники, **СОБИЩ**иці! **Sobek**???, **СОПАЧ**ів ^ДІБРОва, **ХИН.ОЧ**і **ΣΙΝΙ**: (689a) vi. To move (by rowing)!, - йти на веслах + тюрк. ок 'стріла', ВЕРЕТено, ІВАНчі, ЩОКів, Стара **РАФАЛ**івка ^БАБка, ВАРАШ, РАДИЖеве; р. БІЛА; р. ГАЧа л Стиру; р. **КРИВА** Річка у с. Вел. ТЕЛКовичі; р. МАК, р. МОРОЧна; р. НАЗАРівка в ур. ПереТІК; р. ТАРАГАНка у с. **СВАРИ**ні; р. ЧАКва у с. ЧАКва, р. ЧОРНа;

Цей історичний момент виявлення сліду Собека у топонімії України потребує коментаря. Довідка про єгипетське місто Арсиноїти III ст. з Фаюму:

Arsinoites Fayum [Geo ID: 332] **G** Ἀρσινοίτης - **Σουχου Νόμος** **L** Arsinoites - Crocodilopolites **E** ρζ τñ ερσυνε **Var.:** Souchou Nomos [nomos of the god Souchos / Sobek] - **Fayum** [Verreth, 108].

Тобто, гр. **Souchos** було відповідником єгип. **Sobek**' (пор. РозСОХи та ін.). Словник Г. Верета наводить і інші топоніми з ім'ям Собека-Суха.

Районні топонімічні околиці реплік від прототипу **Sobek** з давнім -п-:

• **СОПИЧ** Sobek См ГЛУХів: ^р. **КЛЕВЕНЬ** = 1966: **КЛИВЕНЬ** κελεβην: (102b) сокира, *келен*, БОБИЛівка; БАЧівськ, ЯСТРУБщина, БАРАНівка ^МУРАВейня, **БІЛОКОПИ**Тове, **СЛІП**ород + порд потік, ЄМАДІКине амаоки ^ЧЕРНівське, **ЧЕРНЕ**ве ^ХОЛОПкове, СОРОКові Бальчики, КАЛИНівка Καλλιτικός (531 р.), **БІЛ**ове, ТОВСТОДУБове, ПОПівщина, ДУНАЄць, **ШУЛЕШ**івка **ЩАЛОУКС**, **ЧАЛКУ**зи копт. βαλουκς 'скарабей', ПОЛОШки, ур. **ВЕРЕ**ТЕН у с. Уздиця, КАТЕРИНівка м-р св. Катерини на Синаї, **НЕКРАС**ове ар. Nigrash = Naucratis, грецьке місто у Єгипті, ІОНИНе йонійці, СЕМЕНівка на р. **ЕСМАНЬ** = ЯСМАНЬ Ζμουν; БЕШКИНе Bisacena, **БІЛА** **БЕРЕ**за, ЧОРТОРИГі; руч. БЕРЕГі у с. БЕРЕЗа, прот. БІЛИНа бас. **ЛОК**ні λόχοι у с. **СУХО**ДІЛ ^руч. БІЛЬня, р. ПУРниця л **ЛОКО**ті Lakate 'Олександрія' [Vucichl, 172, 440], р. **РОКИ**ТА Халед у с. КОРЕНЬок; + РФ Курс.: БЕРЕЗняк, **ЯРО**славка копт. яр 'річка', **ЛОБ**ки **Λαβω** (137b) канат для бурлаків, ЮРАСов Хутор, р. **АМОНЬ**ка Амон 'божество сонця' у нп АМОНЬ, р. **СУХ**ая АМОНЬ, **НЕХА**євка, МАЛАХовка ар. малах 'моряк'.

• **СОПОШ**ин Sobek Лв **ЖОВК**ва: ^МАЦОШин; ВЕРБ'яни, БОРОВе, КЛЕБАни, КРИВОКАМ'Янка, МОКРОТИН, СОСНини, ГРЕБЕНці, ВОРОНівка, ЖИГАЙли, ГАЙовий, МАЛДРИки, ГЕРУСи, ОПЛІтна, КУПИЧволя, ПИРАтин, БОБРОїди, БИШКів, ДУБЛЯни;

• **СОПКИ** Sobek Зк Міжгір'я: РЕКІТИ, СУХий, **ТІТ**ківці, ГОЛЯТИН; • пот. **СОП**Ків у с. Долішній ШЕПІТ Чв Вижниця: БЕРЕЖниця, БАБине, ЧОРНОгузи; • пот. **СОПУХ** у нп Верх. і Ниж. РОЖанка Лв Стрий: КУТи, ХРОМОГОРБ, БЕРЕЖниця, ДОБРівляни.

Репліки від прототипу **Sobek** з новішим -б-:

• р. **СОБОК** = **СОБИК** Sobek, **Сибакь** = **РосСОХ**оВАТа п СОБу! у с. ІВАНьки, ЯКУБівка [Похилевич, 253-255] Вн ІЛЛІнци: БАБин, ВЕРБівка, КРИШТОПівка, ЖАДани, РозСОХувата,

СИНАРна, ПарХОМівка; • б. СОБКова Sobek у с. Квітки Чк Корс-Шевч: **НАБУТ**ів!
Нзw nbwt 'егейці', ΔΙΙΙ nbwt 'Егейські острови' ^HeTEPEБка, САХНівка,
ТАРАСівське; **СУХ**иня, **ШЕНДЕР**івка, ЯБЛУНівка, ЛИСТВин, НеХВОРОЩ, ТАРАЩа, СИТники,
ГЛУШки, **ВИГРАЇ**в, СТЕБлів;

• **СОБИЧ** Sobek См ШОСТка: прот. **БОБРИК** βοῦβαρις великий човен у с. **СОБИЧ**еве Sobek;
КОВТ.УНове Єгипет + Ouni, Ounou – це місто у Єгипті ΣΜΟΥΝ [ешмун] букв. 'Місто Восьми' [Verreth,
483], ур. **ОШМАН**ь Ешмун у с. КЛИШки екліс-, р. ХОД.**УН**ь Ouni у с. МИРОНівка, ХОДУНя,
ЧОРНі ЛОзи єгипетські човни, р. **РОГІЗ**ня Рагоде 'Олександрія' у с. ВОВНа алан ^р. **СУХ**а
ВОВНа, **ЛОКОТ**ки Лакате 'Олександрія', ГАМАЛІІвка Гамалія 'район Каїру', р. **БИСТЯР** на
хут. **САМАР**щина м. Самарія; р. **БІЛОГО**Ща гості з Єгипту = БІЛОГОРЩа л Івоту;

• **СУБІЧ** Sobek Хм Кам-Под: ^РОГІЗна!, ДЕМшин, КАЛАЧківці!; СУРЖа, -инці, КАДИЇвці,
КОЛИБАЇвка, ЗБРУЧ, БОРИШківці, КАМ'Янка, ОЛЕНівка, ЦВІКлівці, НеФЕДівці, ТЕКЛівка
^РІПинці, ОРинин, БАКОТа, ТАРАСівка, ШУТнівці, ХОДОРівці, БАРВІНкове, ЧОРНОКОЗинці,
ЛУЧки, ШУСТівці, НаГОР'яни, ГУМЕНці, КОЛУБАЇвці, ЛИСОГІрка, ЗІНЬКівці, УЛЯНівка, ЯРуга;

• **СОБИЧИНЕ**⁺ (1888 р.) Sobek = "Комсомольське" Жт Олевськ: ^БУДки, МИХАЙЛівка, МЛИНОк;
торф. **СОБИЧ**инське, БУЧмани, ЖУБРовичі, ШЕБЕДИха, ОЗЕР'яни, СТОВПинка, СОСНівка,
СУЩани; • став **СОБАЧ**івський Sobek у с. Стара ОСОТа Кг Олександрівка: РУЖИЧеве, ЯМки,
ВЕРЕЩаки; • руч. **СОБЕЦ**ький Sobek п ГОВТви у с. Петренки Пл ДИКАНька: крин. **ЖУК**ова у смт
ДИКАнька; ПРОНі, КИШЕНьці, ШЕВЦівка ?Sobek; БОРОДАЇ, ЯКОВЕНщина, ХОМЕНки, ЖАДани.

Репліки від прототипу Sobek з найновішим -в-:

• **СОВКИ** Sobek Кв КСв: ^ур. ПРОНівщина; • руч. **СОВКИ** Sobek у с. ЛюдВІНівка Жт Овруч:
СЕЛЕЗівка ^ДЕЛЕТА; КОБИЛин, ІГНАТпіль, ВЕРПа, РОКИТне, КОПТівщина, СІРКівщина; •
пот. **СОВИЦ**я Sobek у нп ЗАСТАВна Чв: БАБин, ГОРОШівці, МУСОРівці, ЮРКівці; • р. **СОВИЦ**я
Sobek у с. БОРІВці Чв Кіцмань: ^пот. СОВИЧка; СТАВчани, ШИПИНЦі, ДУБівці, ОШИХЛІБи.

Пор. **ШЕВ'ЯКИ**не ?Sobek Дп 170, **ШЕВ'ЯК**івка Хк 657 і прізви. Сов'як Лв; також поза
Україною – **СОПЫЧИ** РФ Брянс.: БЕЛая БЕРЕЗка, НЕЧУИ; ГАЙ Чг Новг-Сів;

Істотно, що більшість топооснов цих контекстів відтепер пояснимі з *однієї теми прототипів*. Оаза Фаюм становила в елліністичний час "Ном (область) Суха" (Σουχου Νόμος) [Verreth, 108], а Сух було грецьким ім'ям божества Собек. У en.wikipedia наведено низку його синонімів – Sobek, Sebek, Sochet¹, Sobk, Sobki, гр. Σοῦχος, лат. Suchus – божество Нілу, війська, плодючості і крокодилів. Таке пояснення має важливі наслідки. По-перше, дістає мотивацію факт сліду контактів з Єгиптом на Чернігівщині – с. **ОМБИШ**, адже Омбос 'Ком Омбо' це найбільший поза Фаюмом центр шанування Собека. По-друге, стає доступною внутрішня форма топонімів *Собич*, *Собичеве* См Шостка, *Сопич* См Глухів, *Сопычи* РФ Брянс. на Десні, кількох сіл Sobicze у Польщі, р. *Совки* з великим ставом під Києвом (поруч ур. *ПРОНівщина* πρόνοια 'земля, дана за військову службу, лен'): виходить, це все назви, які звучать дотепер принаймні від початку нашої ери.

Стає зрозумілою і *синонімія* окремих гідронімів, як-от наведений у Л. Похи-левича ряд: р. СОБОК = СОБИК Sobek, Сибакъ = Рос**СОХОВАТА** Σοῦχος п СОБу у с. ІВАНЬки, ЯКУБівка [Похилевич, 253-255] Вн ІЛЛІнці. Це пояснює і численність топонімів *РозСУХИ*, *РозСОХИ* як імовірну ознаку закінчення плавби до язичницького Фаюму після евангелізації, а потім і арабського завоювання Єгипту. З краще збережених контекстів, як-от біля р. *Стубло* на Рівненському Поліссі зроблено висновок, що в таких селищах шанували Собека, єгипетське божество з головою крокодила, грецьким ім'ям якого було Сух. У племен з далекої Наддніпрян-щини вигляд уперше побаченого крокодила мав викликати жах, і виникла причина цю дику силу й собі обожнити. Маєтністю Собека вважали Фаюмську оазу, а найбільший центр культу Собека поза Фаюмом був на півдні Єгипту в м. *Омбос*: цим можна пояснити його слід у топонімії України у вигляді назви с. *Омбиш* Чг (Борзна). Інші фонетично близькі назви – б. *Собкова* під Каневом, с. *Собківка* Пл, ставки і р. *Совки* у Києві, р. *Сович* під Харковом. Слід цього культу є і на прилеглих землях – пор. в Росії с. *Сопычи* і *Сибекі* під Брянськом, у Польщі не раз Sobicze. В середньодаєких околицях рязанського села *Стубле* є слід Собека у вигляді назви с. Каркадиново РФ Тульс.: • *СТУБЛЕ* РФ Рязанс. МИХАЙЛов: р. **ПРОНЯ**!, СВИСТово. ЛОБановские Выселки, НЕКРАСово, ШЕТИНовка, ТРЕПОЛЬе, ТЕРЕХовое, ЧЕПЕЛевка, ГОРБАТово, далі вище по р. **ПРОНЯ** р. **ЯСМЕН**ка!, с. **КАРКАДИ**ново Тульс., с. **ПРОНЬ** (далеко від р. Проня), АДЖАМки.

Ось у такому місцевому тисячолітньому історичному контексті опиняється тепер верства реплік давньоєгипетських прототипів у складі пласту досліджених назв з коптськими і грецькими мовними прототипами.

 СОБОЛівка 13 сіл: Вн 2, Жт 3, Кв 2, Од, Хк, Хм, Чк
aswār [ʔswbʔl, ʔspwʔl | N suwār] horseman, rider, **ШАБАЛ**инівка, **Шпола**.

¹ • *СОШИЧ*не Sochet Вл Кам-Каш: ЯМища. ІваноМИСЛЬ, Олександрія, ВОРОКОМЛе, ТЕКЛине, БОРОВне.

СОКИРЯНИ Чв, Вн < укр. сокира, пор. чes. sekura, sekurka – з лат.

securis, it. scure. СОКИРКИ; СОКИРИНЦІ.

Та сама реалія може стояти й за іншими пристосованими топоосновами від прототипів: дслов. брэдѣ, ѡвє сокира, гр. σκεπάρν-ον, фін. kirves, лат. securis, it. scure, ascia, брет. buc'hail сокира, дшв. **bila** сокира, чes. **širočina**, **hlavatka**, мад., тур. balta.

• **ШКУРАІВКА** it. scure сокира Чг Короп: РИХЛи, РУБАНІВКА, ВЕРБа, ВИШЕНЬКИ, ГУТа, БУДИЩЕ, ІВАНЬКІВ, ГАЛИЧІВКА; ШКУРАНКА Чг РІПКИ: ; • **ШКУРАТ** Вл Ковель: ; • **ШКУРАТИ** Пл Пирятин: **БІЛОЦЕРКІВЦІ** дшв. bila сокира + монґ. **серег** військо, УСІВКА, ВИШНЕВЕ; • **ШКУРАТІВКА** См **БІЛ.опілля**: **ЦИМБАЛІВКА**; ГАЛИЦЬКЕ, БУТОВЩИНА, БІЛани, БАКШа, **КУТ**, **КОТЕНКИ**, **БІЛІКІВКА**, **БІЛОВИШНЕВЕ!** **БезСОКИРНЕ** **ГОЛОВАЧІ** **ОМЕЛЬЧЕНКИ**, БезСАЛІВКА, КИСЛа Дубина, ВАЩЕНКИ; • **ШКУРАТІВЦІ** Зк Мукачів: **БОРОДІВКА**, ЗУБІВКА, МИКУЛІВЦІ, ГАНДЕРОВИЦЯ; • **ШКУРАТОВЕ** Мк Арбузинка: ВИШНЕВЕ, Новий СТАВОК, НовоМИХАЙЛІВКА, БУЛАЦЕЛОВЕ; • **ШКУРКІВЩИНА** См РОМНИ: **СТОВПІВЩИНА**, САВОЙСЬКЕ, ЛЕВОНДІВКА; ГУДИМИ, СЕМКОВЕ, БІЛОВОД, ДОВГ.ополівка, БАЦМани; • **ШКУРПЕЛИ** Пл Зіньків: **СТРІЛЕВЩИНА**; ПЕЛЕНКІВЩИНА, **БУХАЛІВКА** брет. buc'hail сокира, БезРУКИ, ДОВЖОК, БУДИЩА, ЧОРНЯКИ, ДУДЕНКИ, МАТЯШІ, МИХАЙЛІВКА 2 **ПЕТРІВКА** **ОДРАДІВКА**;

• **ШКУРАТІВЦІ** Зк Мукачів: **БОРОДІВКА** брэдѣ?, ЗУБІВКА, МИКУЛІВЦІ, ГАНДЕРОВИЦЯ; • **БОРОДЯНКА** брэдѣ? Кв; • рук. **БІЛОБОРОДЧИНА** Дп Нікополь: КРИНИЧУВАТЕ, ДОВГІВКА, КИСЛИЧУВАТЕ, Нова **БАЛТА** balta, **ГОЛОВКОВЕ**, ШИШКИНЕ, КАМ'ЯНСЬКЕ;

• **ШЕПАРІВЦІ** гр. σκεπάρν-ον сокира ІФ; • **СКАБАРІВЩИНА** Вл; ШАПАРІВКА СГУ 618; • **Шчавірчик** СГУ 95; • **ЧУПУРНА** 603 скепарнон? чепурн?

• **ГОЛОВАТІВКА** чes. hlavatka сокира Чк ЧОРНОБАЙ:

Богодухівка; р. **БІЛОЗІР'Я** < *БІЛОСЕРГА; САВКІВКА, МИХАЙЛІВКА, ІРКЛІЇВ, ІВАНІВКА, ВИШНІВКА, ФРАНКІВКА;

• р. **БІЛУГА** дшв. bila сокира Чг Бобровиця: **СУХИНА**, ПЕТРІВКА, МИКОЛАЇВ, **ОСОКОРІВКА**, **БІЛОЦЕРКІВЦІ!** дшв. bila сокира + монґ. **серег** військо; • **БІЛІКИ** Чг КОЗЕЛЕЦЬ: **НаБІЛЬСЬКЕ**, **КОТІВ!**; **ОСТЕР**, САВИНКА, ОДИНЦІ, ОТРОХИ, **СОКИРИН**, ПЕТРІВСЬКЕ, КРЕХАЇВ, СТАВИСЬКЕ; • пот. **БІЛЯВИНА** Тр Чортків: **БІЛА**, **БІЛИЙ** Потік, **БІЛОБОЖНИЦЯ** < Білосерк-, пот. **ЗВІРИНЕЦЬ**; **СОКИРИНЦІ!**, СЕМАКІВЦІ, ТАРНАВКА, **ЗВИНЯЧ**, **КОЛИНДЯНИ**, РОСОХАЧ, **КРИВЕНЬКЕ**, **КРИВОЛУКА** **ПАЛАШІВКА**, ШМАНЬКІВЦІ 2; • р. **БІЛЬЦЯ** у с. Алтинівка См Кролевець: **БОЦМАНІВ**, Без**КРОВНЕ** *крив-, **БІЛОГРИВЕ** ?крив, **БОШІВКА!**, ПЕТРІВКА, **МУТИН**, ОТРОХОВЕ, ГОЛОВНИНЕ, СВИДНЯ; • р. **БІЛОЧ** Чг Сосниця: БУТІВКА, СтароБУТІВКА, ВІЛЬШАНЕ, **КОЗЛЯНИЧІ**, ФІЛОНІВКА, ГУТИЩЕ, СВІРОК; • р. **БІЛОЧ** у с. ГОНТІВКА Вн Могилів-Под: **ШЕНДЕРІВКА**, ВИШНЕВЕ; **БІЛЯНИ**, НовоМИКІЛЬСЬКЕ, КРИШТОФІВКА, ВЕНДИЧАНИ, ІРКЛІЇВКА, **КОЗІВ**, ПЕТРІВКА, СКАЗИНЦІ, ЧЕРНІВЦІ;

• **ГОЛОВАЧ** Пл Пл: ВАСЬКИ, ГУТИРІВКА, МИХАЙЛИКИ **КИСЛА** Балка, ПЕТРІВКА, ДУДНИКИ, РУНІВЩИНА, ГОЛОВКИ, ГОНТАРІ, ПЕТРАШІВКА, ВЕРБОВЕ; • **ГОЛОВАТІВКА** чes. hlavatka сокира Чк ЧОРНОБАЙ: **Богодухівка**; р. **БІЛОЗІР'Я** < *БІЛОСЕРГА;

• **ШКУРПЕЛИ** Пл Зіньків: **СТРІЛЕВЩИНА**; ПЕЛЕНКІВЩИНА, **БУХАЛІВКА** брет. buc'hail сокира, БезРУКИ, ДОВЖОК, БУДИЩА, ЧОРНЯКИ, ДУДЕНКИ, МАТЯШІ, МИХАЙЛІВКА 2 **ПЕТРІВКА** **ОДРАДІВКА**; • **БУХАЛОВЕ** Пл Гадяч: **БІЛЕНЧЕНКОВА** **ПЕТРОСЕЛІВКА**, БУДИЩА, **ЦИМБАЛОВЕ**, Червоний **КУТ**, БУТОВИЧЕСЬКЕ; • **БУХАЛОВЕ** См Лип. Долина: **РУБАНОВЕ**; ГАЛАСВЕЦЬ, ПобИВАНКА, КОЛЯДИНЕЦЬ, КЛЮСИ, ДОВЖИК, ПідСТАВКИ, ІВАНІВКА; • **БУХАЛІВЩИНА** ЖТ Попільня: **БІЛКИ!**, МОХНАЧКА, КРИВЕ, ЧЕРНЯВКА, СТАВИЩЕ, ДЕГТЯРКА, ХОДОРКІВ, ХАРЛІЇВКА; • **ШКУРУПІІ** Пл Решетилівка: **КРИВКИ**, ЩЕРБАКИ; ШКУРУПІЇВКА **БІЛОКОНІ**, МИХНІВКА, ШАРЛАЇ, ГОЛЬМАНІВКА;

• **ШИРОЧАНИ** Дп Апостолове: **МИХАЙЛІВКА**, МИХАЙЛО-ЗАВОДСЬКЕ; КАМ'ЯНКА;

• **БІЛОГОРЦА** гості з сокирами Лв Пустомити: **ВОДЯНЕ**; НАВАРІЯ, ОДИНОКЕ, ГОНЧАРІ, ВИННИЧКИ, ГОДОВИЦЯ!, ГУМЕНЕЦЬ, ЗВЕНИГОРОД!, МИКЛАШІВ, БЕРЕЗІВКА, РАДВАНИ, СТАВЧАНИ, ПідБЕРЕЗЦІ, ДИБЛЯНКИ, ЧОРНУШОВИЧІ, КАМ'ЯНОПІЛЬ; • **БІЛІЛІВКА** ЖТ Ружин: **КОТЕЛЯНКА**; БЕРЕЗЯНКА, ВЕРБІВКА, ВИШНЕВЕ, МОВЧАНІВКА, ЧОРНОРУДКА, **ТОПОРИ**, **ЗВИНЯЧЕ**, ЯГНЯТИН; • р. **БІЛОГОЩ** См Шостка: КОВТУНОВЕ, ВОВНА, ГУДІВЩИНА, СОЛОТВИНЕ, МИРОНІВКА, СВІРЖ, СОБИЧ, СОБИЧЕВЕ;

Здогад про Біл- < шв. **bila** сокира зміцнює гіпотеза -церк- < монґ. **серег** військо, яку підтверджують три випадки написання р. **Білосерка** сучасної назви р. **Білозірка** Хс:

Брэдѣ, -ѡвє f.
occurret in Supr
sekura; monop; Axl; — σκεπάρνων; securis:
неже ео прѣди млатѣ видѣше млатѣ ковома· н
брэдѣвнѣ тѡшело Supr 161, 29sq; тѡѡѣ шнѣ брэдѣ
внѣ отъсѣкнетѣ σκεπάρνων ἀποτέμῃ τὸν τραχήλον
σου Supr 237, 2sq. - f. xh.
сг. сѡкѣра

Рис. С9. Довідка про дслов. брэдѣ [SSJ]

• р. **БІЛОСЕРКА!** тричі монг'. **серег** військо [СГУ, 56] > Білозірка! біля р. Карайтебень Хс Верх. РОГачик: КАРАЙДУБИНА, МИХАЙЛівка, УШКАЛка, ВИШНеве;
 • оз. **БІЛОЗІРКА**, тепер **БІЛОЗЕР'я** у с. ХРЕЩатик Чк Чк: ^БЕРЕЗняки, ТУБІЛЬці; СВИДівок, ЧОРНЯвка, ДУМАНці, ГЕРОНИМівка, **СОКИРНА!**, ЯСНОзір'я серг-!, ВЕРГУни, ІРДИНЬ Urdun: хрестові походи?;

• **БІЛЯївка** шв. bila сокира Од рц: КОТовка, БЕРЕЗань, **ШИРОКА** БАЛка, ВиГОДа, УСатове, ЯСЬКи; • **БІЛЬМАНка** шв. bila сокира Зп Куйбишеве: **БІЛОЦЕРКівка**, **ШИРОКЕ**, ОчеретуВАТе, БІЛовеж, ВИШНюВАТе, ЛИСТВЯНка, ВИШНеве, ЯСН.опілля; • р. **БІЛОЦЕРКівка** шв. bila сокира Зп Василівка: БІЛозерка, КИСЛицьке, ШМАЛЬки, СУХОІВАНівське, ЩЕРБаки, **ШИРОКЕ**, ТЕРНУВАТе; • р. **БІЛ.ОКЕРНИця** Тр Бережани: БІЛ.ОКРИНИця, ГОЛЕНДра, ВЕРБів, ГИНовичі, ГУТисько, ДУЛЯБи, КУТи, ШКІНДИРівка ^РИГАЙлиха, ВІЛЬХовець ^КОТів, ГАЛИЧ, **УРМАНЬ**; БІЛ.АШки, БІЛ.АС.

■ **СОКОЛІВка** 22 назви < туркм. saqlaw охорона. Див. прізви. Соколов, Соклов.

■ **СОЛОВІївка** Вн, Жт < 1) ?епізод хомівщини; 2) ар. саліб хрест.

■ **СОЛОДке** Дц, Зп2 **سرد** sl'd 'дім, захист' (= saray!). Пор. Караван-СОЛОДкий Лг.

■ **СолоТВИН** См, Зк / **СЛАТине** Хк 1) sala + готфин; 2) sl'd 'будинок, оселя' Селидове?, Солод-/ **سرد** <hwslwd> хуслуд Husrōy
 тина «солонна вода», ч. слц. slatina «тор-в'янських мов; болг. [слатина] «низь-ф'яне болото», споріднені з укр. солот-ке місце, звідки тече вода; джерело», вина «багнувате місце». — Vpncenz 13; [ЕСУМ, V, 297].

• Старий і Новий **СОЛОТВИН** Жт Бердичів: Райки **☉**; **СЬОМАКИ!**, ЗаКУТинці!, ГАДомці! 2, **СКАКівка** skog, РЕЯ, РІГ, КРАСівка, РАЙгородок ^ЛЕМЕШі; + **ТРОЯН**ів Жт Жт ^СТАВецьке, **КРУТИ** ^ГЛИБочок, р. **КРУТ**ій у с. Дениші, КОДня, ВиГОДа 2, **БОНДАРці!**, ГАДЗинка ^ГЛИБочиця, **ГРАБівка** ^ЛІСівЩИна, ЛІЩин, ТАРАСівка, Скоморохи.

■ пот. **СОЛУЧка** л Лінини Дністра у с. Тершів Льв Ст. Самбір < 1) девроп. гідронім; 2) **Salōk** [slwky] n. pr. P2:1. – Gr Seleukos. пор. Солокія!

■ **СОРОКОТичі** Чг, **Сорокодуби** Вн, Хм, **Сорокопень** Жт.

копт. **саракω†**: Сорокотяги, прізви. Сорокотя. До цієї ж групи назв з ознаками кола "людей греків" входять і композити з першим складником Сорокот-, у якому ми з подивом упізнаємо коптське слово **саракω†** "блукачі, мандрівники": • **СОРОКОТ.яги!** **саракω†** (354b); pl. Wanderers, vagrants + 'Γαῖός 'грек' 'грецькі ченці-мандрівники! **Кв** БЦ: став **СУШИН**ський у с. ІВАНівка, **СУХО**ліси, **ЩЕРБАКИ**, БАКАли, БИКова ГРЕБля, **ТОМИ**лівка!, **ТРУШ**ки, ФАСТівка, **ЧМИР**івка, ТАРАСівка, ХРАПачі, СКРЕБиші?, ЧЕПИЛіївка, ЧУПИРа, ШКАРівка, ЯБЛУНівка, АНТОНівка, МАТЮШі, ВЕРБова, ОЗЕРна, ГАЙок, КРАСНе, ЧЕРКАс, ВІЛЬШанка, КОЖ.ЕНИки, ПОТІївка; • **СОРОКОТ.яга** **саракω†** **Чк** ЖАШків: ШУЛ.яки, ОЛЕКСАНДРівка, КРИВЧУНка, ТЕТЕРівка, ТИХий Хутір, ОДАЙ, Червоний КУТ, Нова ГРЕБля, СКИБин, СОКОЛівка, ОХМАТів, НаГІРна, Конельська ПОПІВка, ВІЛЬШанка, ЛЕМІЩиха, **АДАМ**івка (+ **МАН**івка); • **СОРОКОТ.яжинці** **саракω†** + 'Γαῖός 'грек' **Вн** НеМИРів: ^КРИКівці; **СОРОКОД**уби **سراکدی**, ДУБовець, **МОНАСТИРок**, **ОСТАП**ківці, КРОПивна 2, ВОВЧок 2, КУД.ЛАї, **ЯСТРУБ**иха, МУХівці, КОЗАківка, ГУНька, СУПРУНівка, ЮРківці, СЕМЕНки, ВІЛЬШанка, БЕРЕЗівка, ОЗЕро, ВОРОБІївка, ВИШКвіці, БОБЛів; • **СОРОКОДУБи** **سراکدی** Хм **КРАС**илів: ^ЧЕРНелівка. **МОН**ьки. **МОН**чинці!: **МАН**івці!, **СУШ**ки, **МОТ**рунки, **КУЛЬЧ**ини 2!, **МОВ**чани, ЯВОРівці, ТЕРЕШки, ВЕРЕМІївка, **ПУЗИР**ки!, РОСОЛівка!, ТРИСки, ВЕСЕЛівка.

За даними етимологічного словника В. Виціхля, це слово належить до питомої коптської лексики: **саракω†** (S), **саракω†** (B) т. 'подорожній, мандрівник, прочанин, бурлака'; арабський відповідник **الرحالين ar-rahhalin** 'подорожні, кочовики, блукачі'. Існує маніхейський текст **Ψалмоі саракω†ω†** 'Псалми прочан'. Коптське слово має словотвірну структуру **са-ра-коте** 'мандрівник': **са-** 'людина', **ра-** 'префікс ім'я дії', **коте** / у комп. **кω†** 'блукаати, гуляти' [Vycichl, 196]. Анонімна дисертація "These 3" (с. 138) додає ще дві арабські форми з Житія Іоана Щитського VII ст., виданого У. Дзанетті: **سراکدی** [serākūdā]. Дупна с.87!

з одного з приспівів, вони вважали свою відчуженість від світу ідеальним станом для служіння людям: "Ти відійшов від світу. Будь... подорожнім на землі задля людей".

Можна припустити, що завдяки таким мандрівним співцям псалмів Святий Дух проник до найвіддаленіших селищ і міст Сирії і Месопотамії III століття.

В часи, коли ці вірші були записані на папірусі (бл. 400 р.), їхні маніхейські співці вже стали непокоїти римську імператорську владу, яка разом з християнськими достойниками почала вбачати в них отруту, занесену з перського Сходу. Хоча й традиційно зображуваний як особа, стороння до християнства, насправді Мані народився і виріс в юдео-християнській баптистській секті у південній Месопотамії. І Мані, і його послідовники вважали себе справжніми продовжувачами справи апостолів. Вони почували себе не "маніхейцями" (цю назву придумали їм їхні супротивники), а швидше довершеними християнами, представниками істинної Церкви Ісуса Христа. Сформувавшись як носії свого вчення в Месопотамії до 244 р., послідовники Мані згодом стали відомі в імперії завдяки своїм псалмам, прилюдним дебатам з іншими проводирями християн та аскетичним принципам посту, бідности й бездомности, за зразком апостолів [Caner 2002, 76-77].

У коптській поемі 1322 р. під назвою Тріадон у вірші 471 містяться цікаві деталі значення і звучання двох паронімів **САРАКОТЕ/ САРАКОТЕ**. "Кожен, хто мене побачить, каже "От **РМАКОТЕ**" [тобто людина з Ракоте-Олександрії]. Як же став я схожим на **САРАКОТЕ**? Відклав я набік усі свої **МЕЄУЕ** [думки/поняття/принципи] **ЄТРА** – [аби я міг] **КОТЕ** [переходити/мандрувати] з міста до міста, як сказано у Євангелії" [Blanchard, 56].

Як підсумовує М.Бланшар, "слово **САРАКОТЕ** з деякими відмінностями у написанні зафіксоване у восьми коптських документах, датованих від IV до XIV ст.; воно ж наявне у арабській транскрипції в рукописі XVI ст. ...*Найраніший* текст маніхейський, решта християнські. У п'ятьох з семи християнських текстів **САРАКОТЕ** вжите у чернецьких або церковних контекстах; два з них пов'язують його з мелітянами. Три відомі копто-арабські словнички ототожнюють **САРАКОТЕ** з нахлібниками, два з них – з ар. ar-rahhālin 'мандрівники, блукачі'; так і в Тріадон. Лише маніхейське ставлення до **САРАКОТЕ** однозначно позитивне" [Blanchard 2002, 59].

Судячи з мовно-часової належності джерел, де збережене слово **сара-коте**, маніхейці мали відношення до саракотів лише на певному історичному етапі. Вони використовували можливість вільного пересування не лише цих ченців у пізній Римській імперії як нагоду для поширення своїх філософсько-теологічних ідей. Наприкінці III ст. зміцніли позиції маніхейства у Проконсульській Африці, на що вказує заборонний едикт Діоклетіана 402 р. [Lieu, 118] (тоді слід прототипу Leptis Magna у репліці *Велика Лепетиха* Хс може бути непрямою ознакою контактів з маніхейцями). У свою чергу у зв'язку з прощами поліпшилося обслуговування подорожніх (продукти харчування для них і будинки для нічного відпочинку подорожніх) [Lieu, 120]. Через кілька тижнів по завершенню основної роботи над сюжетом випадково вдалося виявити (рис. С12), що давня назва с. *Сорокошичі* Чг Козелець – *Сорокот.ичі*! Це стало й остаточною апробацією правильності виділення основи Сорокот-

• **СОРОКОТИчі*** = *Сорокошичі* [Encarta] Чг Козелець: НАБІЛЬське? Fanebal, божество з Аскалону ^**КОТ**ів, ЖИЛин Млинок, **БІ**лики, **ПАРХИМ**ів; р. **БОРИЩЕ** βᾱρις у с. **БОРС**уків βᾱρις, р. ЛАБич; **КІПТ**і КЄВТ(Ω) ^**ПЕСОЦ**ьке **كشيتا** Peshitta; **ОПЕНЬКИ** Phoenic-, ТАРАСів, СОКОЛІВка, **ШАМИ**, **БІ**лейки, ОЛБин, **КОПАЧ**ів, ШПАКів, **СИРАЇ**, **ДИМЕР**ка дег. **ⲉⲛⲉⲛⲓⲛⲓ** t3-mri 'Єгипет', **ЧЕМЕР**; КОРНієве, КРАС.ИЛІВка, ПОЛУЯНів, ОМЕЛЯНів, САВинка, ГОРБачі, ЛЕМЕШі, **ШАЛОЙКИ**, **СИВ**ухи, **БОБРУЙКИ** папірус + ойк; • **СОРОКО.ПЕНЬ** Phoen-? Жт Овруч: ^КРАСИЛІВка, ІЛЛІМка; КОПТівщина!, КОБИЛин 2; • **СОРОКО.ПАН**івка Дп Кринички: ^ГРУЗИНівка; ІЛЛІНка, ТАРАСівка, АДАМівка, ЧЕРНЕЧе, ГРИМуче.

У контексті Сорокотич трапилась назва с. Опеньки (Phoenic-?), що спонукало до припущення *Сорокот-пень і далі *Сорокот-пан-.

Мандрівні ченці як соціальне явище були однією з складових монастирського руху, започаткованого у християнському середовищі Єгипту. З листа до Євстохії від Св. Геронима і в Повідомленнях Св. Касяна є згадки про цих людей. "У Єгипті існують три види ченців" – так починаються фрази обох авторів у вказаних джерелах. Одні – кенобити (які живуть у громаді), інші – анахорети (самітники), а треті – блукачі (до них обидва автори ставляться негативно).

Адже вони, носії різного роду уявлень про християнський аскетизм, насправді проводять час, сіючи веремію, **долучаючи до справ духовних невластиву для ченців торгівлю** і не підкоряючись правилам. Героним зве їх ремнвот (одинаки, тобто монахи), а Касян – сарабейт (людьми домівки, ар. бейт дім). Сарабейти далі займаються тим само, що робили й раніше вдома, лише називаючи себе при цьому ченцями або будуючи собі притулки, де живуть на власний розсуд і не зважають на думку старших [Choat, 860]. У різних мовах навколо Середземного моря цей тип мандрівних ченців відомий як *κικλευτῆς*, **gyrovagi** і *circumcelliones* [Choat, 861] (усі три перші морфемі означають 'коло, навколо'). Див. також U. Zanetti "Arabe **serākūdā** = copte **sarakote** = 'gyrovagues' dans la vie de S. Jean de Scété" // *Analecta Bollandiana* 115, fasc. 3-4, (1997), p. 280.

Грецький аналог **САРАΚΩΤΕ** *κικλευτῆς* можна упізнати в імовірному продовженні **ЦВІКЛІВЦІ** Хм 598 і краще збереженому гідронімі пот. **ЦИКЛІТЧИК** у с. РоСІШка! Зк Рахів, можливо також с. **ЦИКАЛИ** Пл і р. **ЦИКЛА** Вн:

- **ЦВІКЛІВЦІ** *κικλευτῆς* Хм Кам-Под: ТЕКЛівка ^РІПинці!, ОРІНин Ірина; БОРИШКівці ^КАМ'ЯНка, ОЛЕНівка; ур. ЮСЬКові ГРОБИ *караβ-?* у с. КУЛЬЧіївці [Сіцінський, 354]: ^КАЛИНя; БАКОТа, Ст. УШИЦя?, БАРВІНКове, ЧОРНОКОЗинці Кос; КОЛУБАЇвці, ЗІНЬКівці, ЯРУга, РОГІЗна, СУРЖинці, ГОРАЇвка.

- пот. **ЦИКЛІТЧИК** *κικλευτῆς* у с. РоСІШка! Зк Рахів: пот. **СКОРУЖ** *σκυρώδης* бруківка л БІЛинського п ЧОРНОї Тиси у с. БІЛин, пот. **СКОРУШНИЙ** у с. Говерла; пот. СТЕБний у с. СТЕБний; БИЧКів, ХМелів, КОСівська Поляна, КОБИЛецька Поляна.

Досконала відповідність прототипу гр. *κικλευτῆς* 'мандрівник' основи гідроніма **ЦИКЛІТЧИК** (у пізній вимові з романським впливом) підбадьорює і запошує до продовження наукового пошуку.

- **ЦИКАЛИ** *κικλευτῆς* Пл Вел. Багачка: ^ЛОБурі, ВИШарі; оз. КИШІНСЬКЕ *κικλευτῆς* 'ksny' у с. БІЛОЦЕРКівка, БУТова Долина, ГарноКУТ, КУТ, РОКИТИ!, СУРЖки, КОНОПЛЯНка, САЇ, ЗАЙців, РЕШЕТИЛівка, ШЕПЕЛі, ОСТАПове, ОСТАП'є, СЕМЕНівка, СТЕПАНівка ^СТЕФАНівщина, ШИРоке, КОЛОСівка, ШИПОШі, БІЛОЦЕРКІВка, БАЛАНди, ВИШН.ЯКІВка! ^ГЕРУСІВка, КИРИЧАЇ, КРАСНОГОРівка, СОЛОНці, КРОТівщина *крут, ЛУКаші, СКИБівщина, ЧУГУЇ, КРАСНюки, ОЛЕФІри, ПОПове, ЛОБурі, ДІГТ.Ярі, МОСТОВівщина, МАТЯШівка, РАДИВОНівка, ГРЯНЧИХа, ДАКАЛівка, КОЛОМІЙці, БАХТЕРщина, ПідЛУКИ, ПАВЕЛКівщина, ЯКИМове, КОБЛИКИ, ДУБКове;

Рис. С11. В інформаційній базі атласу Encarta знайшлася й давня назва с. Сорокошичі (Чо Козелець) – Сорокотичі (!) [Encarta]

Рис. С12. Сирійський мандрівний чернець [Сапег, обкл.]

• р. **ЦИКЛА** κυκλευτήс п КІБЛича л Собу Вн Теплик + ГАЙСИНдслов. с'гн'ъ 'вежа, башта': ВЕСЕЛівка, РОЗКОШівка, МИШАРівка, ПЕТРАШівка, РОСОШа, СОКИРчин, СТЕПАНівка, КУБлич, ШИМАНівка, ТОПОЛівка; + **АДАМ**івка, БУБнівка, КІБлич, МЕЛЕШків, ОГІївка, БЕРЕЖне, КРУТОГОРБ, КОСанове, РАХНИ, ХОРОШа, РАХНівка, ЯРмолинці, ОКРАТове!

У топонімії Наддніпрянщини з поняттям лат. **gyro.vagus** асоціюється низка назв від основи Жиро(ва)-, а у словнику – лексема без визнаної етимології **жирувати** 'розкошувати; **добувати їжу, пустиючи та гуляючи**' (про тварин) [ЕСУМ, II, 198]:

• оз. **ЖИРАВКА** gyrovagі = Дожиравка у смт РЖИЩів Кв Кагарлик: р. БЕРІЗКА л ЛЕГлича у с. **ПаніКАРЧА** Χωνθον ΠαναΚΕΡΚη (селище у Ниж. Єгипті) [Verreth, 161], р. **ВАРИД**івщина! βάριδος! у с. ЧЕРНЯХІВ Яків!, ЗІКРАчі Zυγραί, ЯБЛУНівка, СУЩани, МИРівка, став СКЛЯРів у с. Стайки; ПІВЦІ! ^ОНацьки, АНТОНівка, ЛЕОНівка, ГРЕБЕНі, ТАРАСівка, ІВАНівка, ГОРОХове, -уВАТка, УЛЯники; • р. **ЖИРОВЕць** gyrovagі п КРОПивні п **ЖЕРЕВА**! л Тетерева у нп **СТАР**овичі Кв ІВАНків: р. ЖЕРЕВА = **ЖЕРЕВКА** у с. РозВАЖів; ОБУХовичі монг. *абухо* захоплене ^**СТАН.ИШ**івка!; СУКАчі, ПідГАЙне, ОВДієва Нива, МАКАРівка, **СТАР**овичі, ЖЕРЕВА, -пілля, **СТАВ**Рівка, СОСНівка, БІлий Берег, ВОРОПАївка, **Зимовище, РОКИТна Слобода**;

• б. **ЖИРІВська** gyrovagі витік БРИТАю п БЕРЕКИ у с. Надеждине Хк Близнюки: ^НАСТАСівка, ЯКИМівка; СОФІївка, КРИШТОПівка, **ЯКОВ**івка, ФЕДОРівка, ВЕСЕле, САМАРА 2, ДУНІне, СУХе, МАР'ЯНопілля+ "Дубове", ПЛАХТІївка; • р. **ЖИРІВКА** gyrovagі у с. Бедриківці Тр Заліщики: ТОВСТе, ВИНЯТИНці, Зелений ГАЙ, **ЩИТ**івці!, КУЛАКівці, ДУНів, ЛИТячі, ШУТРОМинці, СОЛОНе, РОЖАНівка, ЯКУБівка ^ГЛУШка, ХМелівка, СВЕРШківці; • **ЖИРИЧІ** gyrovagі Вл Ратне: ЗаБРОди ^ЛУЧичі, ЯКУШів; **БРОД**ятине, **ЩИТ**инська ВОЛЯ, БЕРЕЗа, ЗаІВАНове, ЗаДОЛИНА, КОНИще, ЗдоМИШЕЛЬ, **ШМЕНЬ**ки, **СЕНЬ**ки, КОСИці, САМАри, ГОЛОВИЩе, КОЗовата, ОРИХове;

• прот. **ЖИРІВКА** gyrovagі у с. БАЧівськ См Глухів: СЛІПород См ^р. **ЕСМАНЬ** σμοῦν ^ур. **СИН**явка дслов. с'гн'ъ 'вежа, башта' ^ур. **БІЛО**полівка, **БІЛОКОПИТ**ове (у Болгарії під м. Шумен існує с. *Билокопитово* Carputkia 'м. Дамієтта (1250 р.): неподалік *Студенец, Плиска*), **ІОН**ине, **ВИКТОР**ове, **НЕКРАС**ове Al-Niqrash, **СОПІЧ**, **СОРОК**ові БАЛЬЧики, ЄМАДИКине, **ЧЕРНЕ**ве, **ЧЕРНІ**вське, **ЗЕМЛЯ**нка, **ПРУДИ**ще, **БАРАН**івка; • р. **ЖИРАК** gyrovagі у с. ШИЛи Тр Збараж: ^ДІБРова; ШИМківці, **ЧЕРН**ихівці, **СИН**ява дслов. с'гн'ъ 'вежа, башта', КИНАХівці, Поляни, ВИШНівець, ЛУБ'ЯНки, КРИВчики, КРАСНОсільці, КОБИЛля, **МУСОР**івці, ХОМи, ІВАН.-**ЧАН**и, ОЛИШківці, КОТ.ЮЖИНИ, ЧОРНИЙ Ліс, ТАРАСівка, ГЛИБОЧок, МУХавець; • р. **ЖИРАК** gyrovagі у с. БЕРЕЖанка Тр ЛАНівці: ^**ЖУК**івці; БІЛОЗІРка, **СИН**івцідслов. с'гн'ъ 'вежа, башта', КУТиска, КОРОСТова, **ВАНЖУЛ**ів, БІЛка 2, **ВЕРЕЩ**.АКИ, ВИШгородок, СНИГУРівка *сінгур-, ІВАНківці, КРАСНОЛУКА;

• **ЖИРКИ** gyrovagі Пл КОБЕЛ.ЯКИ: ^КУСТолові КУЩі; б. ВОРСКЛ.ЯНка *ворхл- الرحالين *ar-rahhalin* у с. Кустолові КУЩі ^СОЛОМки: **КИШЕНЬ**ки! كيشن 'ksny', оз. **ВОРСКЛИ**ще *ворхл- الرحل *ar-rahl* мандрі + **ВЕРЩО** у с. Лучки ^**ШЕНГУРИ**!!, **ГРЕЧАНИ**, ГАЛАГУРівка, **РЕВУЩИ**не, Твердо**ХЛІБИ**, САМАРщина, **СУХЕ**, -инівка;

• **ЖИРКІВКА** gyrovagі Пл МАШеве: НеХВОРОЩа, КУСТолово-СУХоділка, КАТЕРИНівка, КАЛИНівка, КРАСНОГІРка, КОЗельщина, СУХоносівка, СТАРИцьківка, Рубанівка; • р. **НеЖИРІВ** gyrovagі у с. Буди Чг ІЧНЯ: ^ГРАБів, ПЕЛЮХівка, ЛУЧківка; БезБОРОДьків, ДІГТЯРі, СОФІївка, ВЕРЕСкуни, БЕРЕЖівка, **ТОМАШ**івка (Timaasqi у листах з Амарни – Дамаск), ШИЛовичі, ГУЖівка, ІВАНгород, Монастирище, ХАїха, КОВТУНівка, РИМИ, ХАЄнки, КОЛОМІЙцеве, ГЕЙці, РОЖНівка, ПриПУТні;

пор. • **ЖИРОСЛАВКА** gyrovagі РФ Тверс. 29е РАМЕшки: ^ЯБЛОНька, ІВАНцево, СТАРово 3; БЛУди, РАМЕНье 2, МИНево, СЕНЬКово, ШАРАПиха, БЕЛи, БЫКово, СлавГУЩи, НЕКРАСово, **КУРЬЯ**ново 29в.

У кількох контекстах основи Жир(ов)- трапилися назви від основи Журав(к)-, які також цілком можуть бути пристосуваннями від gyrovagі. Цих з очевидністю пристосованих назв близько півсотні, і це мало б вказувати на поширеність і звичайність мандрівних ченців.

 СОРОЧИНЦІ Пл < крус. *сорочининь* 'агарянин; мусульманин'.

 СОСНІВКА < 1) *Сасанян* династонім Сасанідів; 2) дегип. sSnw мотузки,

сарацин «араб, мусульманин», прилаг. *сарацинский*, також *сарацинский*; *сарацинское пшено* «рис», русск.-цслав. *сракининъ, саракининъ*, ст.-слав. *срацине* мн. 'Αγαρηνοί (Супр.), наряду с др.-русск. *сорочининъ*. Заимств. из ср.-лат. *saarasēnus*, а формы на -к— непосредственно из греч. *σαρακηνός*; см. Соболевский, РФВ 64, 176; Мп. ТЕІ. 2, 163; ЕВ 316. Источником греч. и лат. слов является араб. *šark* «восток»; см. Литтман 68; Локоч 147; Преобр. II, 252; М.-Любке 629.

Рис. С13. Форма сорочинин у статті сарацин [Фасмер]

такелаж. б. СОСНУВАТ! л КРУТЕНЬКої п Сівер. Дінця; хут. СОСНІВЩИНА у складі с. Вел. Будища Пл Гадяч:; д. СОСОНЩИНА Ву Дисненс. пов, Віленс. воєводс.

СПАРТА НОВА См < гр. Спарта, хоронім.

СТАВРАКове Кр, пор. **stabrag** [stplk' | Ar. *istabraq*] shot silk, = ЦУПКИЙ ШОВК. • СТАВРАКове Кр Устинівка: ГОРОШанка, ВЕСЕЛий КУТ, МЕ-Дове, ЗАВАДівка, БЕРЕЗуватка, КриничУ-ВАТка, ФУРДієве; • СТОПИЛКА! Чг Корюкі-вка!: ^ПАРАСТовське!, Голубівщина; ОХРАМієвичі, ГУРИНівка, ДОМАШЛИН, САХУТівка.

A *استبرق* *istabraq* (P. *ستبره* *sitabra*, Arabicised), s.m. Thick silk brocade interwoven with gold; silk or satin (particularly green) the colour of which seems to change agreeably to the light in which it is seen.

Рис. С14. Стаття *istabraq* [Platts]

СТАВРІВКА Кв < 1) гр. σταῦρος 'хрест'; 2) авест. *stawra*- міцний.

СТАВРІВКА Кв Іванків < гр. σταῦρος 'хрест'. Топонімічний контекст додає свою частку до загальної картини. Це видно на прикладі тематично пов'язаної основи Ставр-, у якій цілком упізнаваний прототип гр. **Ставр-ός ставр-ός** 'хрест'. Грецькі назви хреста **Ставр-ός ставр-ός** не раз повторені й на Поліссі, і в Галичині, і в Степу. Хто дав ці "чужинські грецькі" назви? За яких обставин? Поки що тут відповіді походять переважно від топонімічного оточення (назв сусідніх об'єктів).

СТАНИЛЯ Лв < ґотс. ім. вл. *Stanildi*; f, g, 0; En: CODOLGA; [/Stan + /hildi] [Cossue] (пор. ґотс. *standan* 'стояти твердо' + *hildi* 'герой'): • СТАНИЛЯ Лв ДРОГОБИЧ: ^ДОБРОГОСТів; ЛІТиня, РІПчиці, ВИНники, ДОРОЖів, РИХТичі, ПОПЕЛі; • СТАНИЛІВКА Вн Погребище: ВЕСЕЛівка, ДОВЖок, ДОВГалівка, ВИШНівка; • СТАНИМИР [/Stan + /mer] Лв Перемишляни: ВИШНівчик, РІВНе, ЗаСТАВки-Яблунів. Також • г. і хр. СТАНИМИР ІФ над с. Зелена ІФ Надвірна: пот. ДоброМИРецький; ДобрОТів, Терсована, САЛАТРУК, Бервинки, ПоСТОЯта, Лісова ТАРНовиця, ВоронЕНКо; пот. БАГРовець, пот. БЕРЕЗний, пот. БРАТКовець, г. Братківська, пот. Бухтовець, г. Буковіль, пот. ВАРБІЛЬський, пот. ГОРДе п ПИХів, р. Гропенець, пот. ДИРДяковий, КНЯЖий. КОБИЛець, КОБИЛЬниця, КОЗАРка, р. Салатрук, пот. ЯРШИЦя, пот. Вижній АРШЕЧний, Криниця-БОГОВА = БОГовець, КУДРинець = КЕДРинець, ВОРОХТель, НІМАКівський Параджин, ПАНТИРець, пот. ПАСТАЯта, ПИШНий! Fisch, ПІЧний, ПОЛАВиця, ПУЛАВець, ПОСТАРУватий, РафайлОвець, РАХовець, СВІРЛичин, СТАВний, СТЕБник, ТЛУМач, ик, ХОРОСна!, ФОРЕЩинка, ФЕРЕЩук.

СТАРОНОВЕ См: членування "*старо-нове" з очевидністю не має сенсу. Осмислене пояснення, напр., від сванс. *სტარონ* *stārun* хрест: Старон-ове.

Є ще бол. Старон-овиче ^оз. **Святе** біля с. Карасин Вл [КШ 20-4] тюрк. *кара* сильний + дслов. *сѣнь* 'вежа, башта'.

СТАХОРЩИНА Чг < Стахр, столиця Персії Сасанідів.

Якщо раніше ойконім Стахорщина виглядав як перський слід архаїчного часу Ахамендів ("Істахр – колиска перської державности"), то в міру накопичення фактів його інтерпретація змінила хронологію саме під впливом навколишнього топонімічного контексту.

Спонукали до перегляду інтерпретацій, зокрема, такі відомості: "Часті міжусобні війни між претендентами на трон Парфії були небезпечнішими для існування держави, ніж навали іноземців. Влада парфян занепала, коли володар **Стахру** у Фарсі Ардашир I повстав проти Аршакидів і вбив їхнього останнього царя Артабана V у 224 р. Ардашир заснував імперію **Сасанідів**, яка володіла Іраном і частиною Близького Сходу до мусульманського завоювання у VII ст. Однак династія Аршакидів утрималася у Вірменії, Грузії та кавказькій Албанії" [https://en.wikipedia.org/wiki/Parthian_Empire]. Звідси випливає, що ойконім перс. *Стахр* міг стати прототипом топооснови укр. Стахор- не у прадавні часи "колиски перської державности", а імовірніше у напружені переламні часи між епохою Аршакидів і Сасанідів, у середині III ст. н.е. Адже такому датування краще відповідає весь контекст:

• **СТАХОРЩИНА** *Staxr* < *staxra* 'strong, firm' Чг Новг-Сів: ^ФОРОСТовичі; **УЗРУЙ**, КИСЕЛівка! ^ФУРСове, **АРШУКИ** ^КАРАБАНИ ^КОМАРИ ^ЯСне ^ПОЛЮШкине, **ДРОБИШів**, **БЛИСТова**! ^р. **РОСАВа**, ДомотКАНів, ПОЛЯНСьке, КУПЕЛі, ГРЕМ'яч, АРАПовичі, КОМАНь, ПЕЧЕНЮГи,

ШЕПТаки, КЛЕВИН; ~.~ **ПЛИСКИ** См; • **СТЕПУРИНЕ** ?Staxr См Лип. Долина: **АРШУКИ**!, ГРЕКИ, КОСТЯНИ, ВОРОПАЇ, ЙОВИНЕ, ЯСНОПІЛЬЩИНА, КУЛЯБЧИНЕ?;

• бол. **СТАХОР** Staxr у с. ГОЛОБИ Вл Ковель: ^КАЛИНОВНИК; КАЛИНІВКА, ВОЛОШКИ, ВОРОНА, Старий МОСИР, СОЛОТВИН, БИТЕНЬ!; р. **КОРОСТАНКА**!, р. ВОРОНКА у с. БІЛАШІВ; (пор. б. КОРОСТІЄВА п ПЕРЕДЕРІЄВОЇ п Міусу); • торф. **СТАХОР** Staxr у с. БИТЕНЬ Вл Ст. Вижівка: р. Вижівка = **ПЛИСКА**!, СЬОМАКИ, КОМАРОВЕ; • ?г. **СТАХОР** біля с. ^ГОДОВЧІ Вл ТУРІЙСЬК: ^МИЛЯНОВИЧІ; СТАВОК, ДОЖВА, ЧОРНІЇВ, ОВЛОЧИН, ОСЕРЕБИ, МОЛОДІВКА.

У пахлавійських текстах *Staxr* пишеться як [st'hɪ], а у написах – навіть як [st'hly] – і це викликає аналогії з репліками в Україні від основ Стигл-:

• бол. **СТИГЛО**! st'hly у с. Бірки Вл Любешів: **БИХІВ**, ШЛАПАНЬ, ЦИР, ЛАХВИЧІ, ГРЕЧИЩА; • **СТИГЛА** Тр Монастириська: ^КОРОПЕЦЬ; (прізви. Дронь), **БАРВІНКОВЕ**!, **КОРОСТЯТИН**!, **ВЕЛЕСНІВ**!, **ВІСТРЯ**, КРАСІЇВ!, ЗАВАДІВКА, ДОБРОВИДИ, МАРКОВА, КОМАРІВКА, ЯРГОРІВ, САВЕЛІВКА, ОЛЕША, САДОВЕ; • б. **СТИГЛИНА** п Оріхової Вишневецької Нагольної Міусу Дц; • вдм. **СТИГЛА** у с. ВЕРЕМІЇВКА ПЛ Семенівка: ^КАРПИХА, ПАНІВАНІВКА; БІЛОГУБИ, ТРОЙНЯКИ, КАЛИНІВКА, ТОВСТЕ, ШЕПЕЛІВКА, ХУДОЛІЇВКА;

• бол. **СТІКЛОВЕ** у с. Королівка Кв Макарів: КАЛИНІВКА, **БИШІВ**!, ВОЛОСІНЬ, КОМАРІВКА, КОПИЛІВ, СИТНЯКИ, **СОСНІВКА**, ЯСНОГОРОДКА, ЧОРНОГОРОДКА. • бол. **СТІЙЛО** у с. ПОЛСТВИН Чк Канів: СУШКИ, ТРОЩИН, ПЕКАРІ, МЕЖИРІЧ, КОПІЮВАТЕ, КОНОНЧА, ЧЕРНИШІ.

У кінцевому рахунку пряме сусідство з селом Аршуки дає підстави припустити, що ойконім Узруй продовжує семантично пов'язаний з Аршакидами прототип – ім'я царя Парфії Хосроя II з династії Аршакидів, який правив у **109–129** р. н.е. Тут же довкола села *Клевин*, *Карабани*, *Полюшкине*, *Печенюги*, *Шептаки*, *Форостовичі*, *Комань*, а трохи далі на березі Десни – село *Дробишів*, назва якого з високою імовірністю є реплікою упізнаваного сингласного і синхронного прототипу пахл. *دروبيش drubušt* 'фортеця' [McKenzie, 195].

Початок правління *Хосроя* – це "часи Траянові". Його царювання (109–129) над Месопотамією пройшло у боротьбі за трон з братом Вологезом III. Хосроя призначив своїм наступником його брат **Пакор II**, що не влаштувало іншого брата Вологеза III (105–147), і той заявив свої права на східні області Парфії (Покошичі Чг 562??, Покощеве Жт 430, Покощівка Хм 470, Покащів Вл 357).

• р. **ПОКУРНИЦЯ** п ЛОКОТІ КЛЕВЕНІ См Глухів: СОРОКОВІ БАЛЬЧИКИ, БІЛОВЕ, ТОВСТОДУБОВЕ, **ТАРАСІВЩИНА**, СОСНІВКА; • **БАКОРИН** Pakor II 120-і рр. Рв Млинів: ^ПЕВЖА; ПЕРЕВЕРЕДІВ, КОСАРЕВЕ, ВОВНИЧІ, **ОХМАТКІВ**, **АРШИЧИН**!!; • **ПЕКАРІ** Чк Канів:; • **ПЕКУРІВКА** Чг 308.

 р. **СТВИГА** Рв < прийм. съ + дан. tvig 'розвилка'.

р. **СТВИГЪ**, **СТВИГА** у с. Сновиловичі Рв Рокитне; пор. і р. **СВИГА** у нп Хутір-Михайлівський, Боровичі См С-Буда. З засвідчених для назви р. Здвиг синонімів **Движъ** (у Де-ла-Фліза, 1854 р., с. 812) і **Сдвигъ** (ВЛД, 1907 р.) [СГУ, 212] впливає, що й ця основа Ствиг-/ Здвиг- так само може бути "результатом склеювання приименника съ та імені власного *Твиг-/ *Двиг-". Справді, відомі данс. tvige, англ. twig 'галузка' і праслов. *двигъ 'гілка' [ЭССЯ, V, 150], – пор. яр *Двичатый* = Двійчатий, Двійний [СГУ, 165], а також численні *Розсохи* і *Розтічки* з аналогічним значенням [СГУ, 471]. Гіпотетичне праслов'янське слово *двигъ 'гілка' залишається тільки припущенням на тлі реальних герм. tvig, twig. 23.12.17. Є р. **ДВІГА** у с. Мощенка Чг Городня [Павленко, 45].

 СТЕБЛІВ Чк < пор. данг. stēpel, stȳpel 'башта, вежа'.

• **ЩЕПИЛІВКА** [stpl] М 'stbr, N sitabr] big, coarse, strong См Путивль:; • **СТЕБЛІ** Вл 474; • **СТЕБЛІ** Кв 893; • **СТЕБЛІВ** Чк КОРСУНЬ-Ш: ^БРОВАХИ, ПАСЬКІВ; ВИГРАЇВ, ДРАБІВКА, ЗАВАДІВКА, КОМАРІВКА, НЕХВОРОЩ, ЛИСТВИНА, ПРУТИЛЬЦІ, ТАРАСІВСЬКЕ, САХНІВКА, НАБУТІВ, МОРИНЦІ, ТАРАЩА, ШЕНДЕРІВКА; • **СТЕБЛІВКА** Зк 602; • **СТЕБЛІВКА** Рв Здолбунів: ^ЦУРКІВ, СПАСІВ; ЗАЛІБІВКА, МОЩАНИЦЯ, ІЛЬПІНЬ, ПІДЦУРКІВ, БОРЩІВКА, МОСТИ, БУДЕРАЖ, БІЛАШІВ, УРВЕННА, ТРОЯН; • **СТЕБЛЯНКИ** См Лебедін: ^ПАНЧЕНКИ, СИТНИКИ, ХАРЧЕНКИ, ЯРОШІ; ПАРФИЛИ, СТАРОНОВЕ, ХИЛЬКІВКА, ВИСТОРОП, САВОНІХА, ТОКАРІ, СЕМЕНИ, СЕМЕНІВКА, БИШКІНЬ, РЯБУШКИ, КУДАНІВКА, ТАРАСІВКА, ШТЕПІВКА, КОСЕНКИ, ПІДОПРИГОРИ, БАРАБАШІВКА, ФІЛОНІВЩИНА, СІРОБАБИНЕ, КОЛОМІЙЦІ, ЖАДЬКОВЕ.

р. **СТУБЛА** Стубель 535; **СТОПИЛО**.

OE *stēpel, stȳpel* (freq. for *turris*, as in Gospels, WSax. versions vs. *torr* Lindisf.; NE *steeple* now only of a church) :

Рис. С15. Стаття *stepel* [Buck]

СТЕЦЕВА ІФ, СТАСева Жт Малин < готс. *staps* 'берег'. Свою

вірогідність саме ця етимологія набуває у класичний спосіб з аргументів топонімічного контексту: сусіднє село має назву Білий **Берег**, напроти нього за Іршею – с. Ялцівка (гр. *γιαλός* 'берег'), а далі м. **МА**лин (рум. *mal* 'стрімкий **берег**, гора' – це справді місце, де низинні заплави відступають і до Ірші підходить високий берег: висоти 176 і 172 м, уріз води 122 м; однак пор. і лат. *malus* 'щогла').

Приклади топонімічних контекстів: • СТАСева *staps* берег Жт **МА**лин: ^Білий БЕРЕГ, **ЯЛ**цівка, ЛЮБовичі *Lof-са* Ловеч; **РЕ**пище, **В'Ю**нище, **ГОРИ**нь, КУТище, ОМЕЛянівка, ЖАБоч, Рубанка, НеДАШки, ВИШНянка, ГАМАРня, МОРОЗівка, СТРИМівщина; • СТАСи *staps* берег Чг Чг: ^МАЛинівка!; **КИСЕЛ**івка, **КОБИЛ**янка, РУДка, ДРАЧівщина, Ленків КРУГ, **КРУГ**ле, **УНУ**чки, ГІРМАНка, ЛАДИНка; • СТАСи *staps* берег Пл Диканька: ^ГАВРОНці!; ПРО-Ні, ТРОЯНИ, КИШЕНЬці, **ОНАЦЬ**ки, **ГОРЯ**нщина, Велика РУДка, ХОМенки, ДЕЙНЕки, ОРДА-Нівка; • СТАСівщина Чг Прилуки: ^МАЛківка!, **ОНИ**щенків, ДАНьківка, ТУРКівка; ОНИкіївка, КАНівщина, ВАЛки, ПЕТРівка, ЗаРУДка, РАДьКівка, Нова Гребля, **КОЗ**ин, **ТАРАС**івка, ПЕТРУШі, БЕРДівщина; • р. СТАСя *staps* берег = *Stas* у с. Вел. Селища Рв Березне: **МА**линськ, **МА**лушка, **ЯЛ**инівка, ПідГАЛО, БІЛка, ГОРОДИЩе, ЛЕВАЧІ! Ловеч, БІЛьчаки, ПОЛЯНИ.

Однокореневі назви: *Стасюки* Вн, *Сташки* Жт, імовірно, *Стещина* Кв, *Стечанка* Кв, також *Стецева* ІФ, *Стецівка* ІФ, Чк 2, *Стецьки* Хм.

Як бачимо, основа Мал- (яка має зв'язок з групами романізованого населення) справді сусідить з основою Стас-, що далі стає аргументом топонімічного контексту. Трапляються й інші назви, аналогічні до бородянських: В'Юнище, ГОРИнь, ГОРЯнщина, ГАВРОНці, ОНАЦЬки, УНУчки, КРУГле, ПідГАЛО, КИСЕЛівка, КОБИЛянка, КОЗин, ТАРАСівка та ін.

СТИБОРівка Лв = СТИБИРІВка < 1)

спарф. 'stbr міцний, твердий (пор. "твердиня"); 2) *stefar* 'вітчим' чи *stjūpr* 'пасинок' ?

• СТИБОРівка = СТИБИРівка [stpl] М 'stbr, N sitabr] big, coarse, strong Лв Броди.; • ЩИБОРівка Хм 737; • бол. СТЕПИРНя біля с. ДОРОТище *doros* Вл Ковель.; • СТАВРів Рв Млинів: АРШИЧин, ХОРУПань, РОГІЗне, ТУШЕБин, ТЕРЕШів, КОРАБлице, КОСАРева, ДОБРЯТИН, ВОВКовий, ТОВПИЖин, ПЕРЕ.ВЕРЕДів *faravard- frawār [plw'ɫ | N farwār(a)] bastion*; • СТАВРівка Кв 465; • р. СТАВРівка п КРОШні бас. ТЕТЕРЕва Жт Жт; • СТАВРівка Кр 75; • СТАВРове Од 697.

Днор. *stefar* 'вітчим' чи *stjūpr* 'пасинок' ? У системному краєзнавчому дослідженні про матеріальні й мовні релікти з с. *Стиборівка* Лв [Чобіт 2013] наведено чимало фактів археології, історії та антропонімії. На підставі переконливих узагальнень автор книги, історик Д. Чобіт дійшов висновку про особливу роль Волино-Подільського пограниччя у збереженні середньовічного скандинавського сліду. Сукупність явищ скандинавського вектора спонукає до пошуків можливих германських зв'язків самого топоніма *Стиборівка* Лв Броди. Які аналоги до основи Стибор- відомі? На сході Поділля, за 123 км від Стиборівки існує с. *Щиборівка* Хм Красилів (раніше *Scibory* [Encarta]), а на Волині, за 129 км на північ від Стиборівки – бол. *Щиборове* у с. Навіз Вл Рожище: основа обох назв являє собою найближчий наслідок закономірної асибіляції давнішого Стибор-.

• **СТИБОР**івка Лв **БРОД**и: ур. ВЕРТИБи < гот. *aurti-*; **БІЛ**.яв.ці, **КУ**тище, **КУ**ти, **КОЗ**'я, **ДУ**дин, **ВЕРБ**івчик, **ЯС**нище, ЯСЕНів, ПАЛИКОРОВИ, НЕМ'яч, ШПАКИ, ТЕРЕБЕЖі, ШИШКівці, МАРКопіль, ОРІХівчик; ДУБИНа, ДУБ'є; • **ЩИБОР**івка (= *Scibory*) [Encarta] Хм Красилів: ^МОВЧАНИ; (за 26 км на пн. схід р. **БІЛУ**га у с. Огіївці Хм Старокостянтинів, ще за 2 км р. **БІЛ**ка;) **МИХАЙ**лівка ^БАГЛайки баварс. *beichl-* сокира, **ВЕРБ**івка, САЛІха 2, ВОСКодавинці, ВАСьКівчики, ДУБище, ДУБИНа, ЧЕРНЕЛівка, КУЧМАНівка, МАРКівці, ЗаСТАВки, ЯВОРівці, ЧЕПЕЛівка; (+ прізви. Степура Хм К-Под.); • бол. **ЩИБОР**ове у с. Навіз Вл Рожище: **МИХАЙ**лин, КОЗин, ЛітоГОЩа, ДОРОСИНі дслов. *сѣинъ* 'вежа, башта', ВИШЕНЬки; + **КОТ**ів Вл Ківерці; + бол. **БІ**ле у с. Маяки, РаДОМИШЛь Вл Луцьк.

Дальші пошуки виводять на низку виразно однокоренових назв-реплік скандинавських прототипів *stefar* 'вітчим' або *stjūpr* 'пасинок': *STĚBOŘice* Cs, *STIEBAR* Au,

stavr [stpl] strong, sturdy 7¹⁸; comp. ~-*tar* 49¹⁸. – Ав. (1592) *stavra-*; MPrth Prs 'stbr, v. Sogd 18; Paz. adv. [*stavarīhā* 'thickly, firmly' (Mx); NP *sitabr*; from the same root Ps. *stpty*, MPrth 'stft 'strong, firm'.

Рис. С16. Стаття *stavr / stpl* [Nyberg]

ŚCIBÓRZ Pl Opols., ŚCIBORKi, ŚCIBORów, ŚCIBORZe, ŚCIBORZyce 3, ŚCIBORowice, SZCZEBRa, SZCZEBRZeszyn Pl, ŠTIVOR BiH, ŠITBOŘ 33E4 {Bílovice, Mutěnin}, ŠITBOŘice 62b1 {Bošovice, Moutnice} Cs, ЩЕБРИ См 316, ЩИБОРово ЩЕБЕРиха, ЩЕБЕРово РФ Тверс., ЩИБРово РФ Владим., ЩИБРово Мск.; ЩАУРЫ, ЩЫБРЫ Бу; ШИВАРово Bg Бургас.

• **ЩЕБРИ** норв. stefar См Глухів: ^ДУНАець, СУТИСКИ; **КРИВ**енкове, **БІЛОКОПИТ**ове Гаерід, руч. **БІЛЬ**ня у с. **СУХ**оділ, **БІЛА** БЕРЕЗа, **БІЛО**ве шв. bila! ^ГОДУНівка ^ШАКУтівщина, Сорокові **БАЛЪ**чики, ШАЛИГине, ОДРАДне, СВАРКове, СЛОУТ, _УЗДиця, ГУДове, ФОТОВиж.

Топонімічні контексти цих назв у Польщі: • ŚCIBÓRZ 167 a1 Nysa: **BI**Łowieża, UNIKowice; • ŚCIBORKi 21b1 Węgorzewo: **KRZYW**inskie; • ŚCIBORZyce 168b2,c1 Prudnik: **BI**Ła, POMORzowice, **KOT**kowice; • ŚCIBORowice 168a3 Krapkowitz: **BI**Ła, **GOSTOM**ia; • ŚCIBORów (148c1 [Encarta]) Wolibórz, WOJbórz, BOŹków, **BI**ELawa; • SZCZEBRa 41a3 Augustów: **BI**Łobrzegi; • SZCZEBRZeszyn 160 b3 **BROD**y 2!; **MICHA**łow; **BI**Łobrzegi; • ŚCIBORZe 72a2 Inowrocław: Wy**MY**SŁowice, Dóbiestawice; • ŚCIBORZyce 172b3 Kraków: Wy**MY**SŁów, **MICHA**łówka, TARNawa, GOTkowitz, JERZMANowice.

Через пошукову систему електронного атласу Encarta вдалося дізнатися про втрачені з роками еволюційно важливі форми імен двох сіл на Поділлі й Покутті (між ними 73 км, до Стиборівки – 136 км):

• **ШЕПАР**івці (= **ЩЕПАР**івці! [Encarta] норв. stefar, днор. stjüpr Stiefsohn) ІФ Коломия: **МИХАЛ**ків, прізви. футб. **СТУПАР** М.І. ІФ (1941-); За**КРІВ**ці, **МАРК**івка, **ВЕРБ**іж!, **МАТЕ**ївці, **ДЕБЕ**славці, **ГОДИ**-Добровідка, **КАМ'Я**нка, **ПЕЧЕН**іжин, **ОТИН**ія, **ЯСІН**ки, **СЕМАК**івці;

• **ШУПАР**ка (виявляється, одна з форм цього топоніма = **ЩУПАР**ка! [Encarta] днор. stjüpr Stiefsohn) Тр Борщів: **БІЛ**че-ЗОЛОТе, **БІЛ**івці, **КРИВ**че; **МИХАЙЛ**івка, **ВЕРБ**івка, **БУРД**яківці, **ДЗВЕН**игород, **СКОВ**'ятин дан. skov, **ГЕРМАК**івка, **ШИШК**івці.

Гідронімія України також зберегла свою частку реплік цього прототипу: • бол. **ШУПРАВ**ське днор. stjüpr Stiefsohn у с. Улашанівка Жт Черварм: **БІЛ**ка, **БУДИ**ще, **ЯСНО**гірка, **Добрий КУТ**, **ПУЛИ**но-Гута.

Нагромаджений масив подібних назв спонукає до припущення про історичну пов'язаність основ Стиб°р-/ Стеб°р- і Стоб°р-/ Ступ°р-. Далі були знайдені реальні топоніми STOBORu Rm, СТУПАРёва Бу, **STUPAR**i днор. stjüpr Stiefsohn з BiH, **STUPAR**ići {SKAKavec slap} BiH Sarajevo; STUPARje Hr, STUPÁRovice Cs {Heřmanice}, STUBORova Lv Aluksne, STUPURai Lt.

Серед мов, історично засвідчених на теренах теперішнього поширення цієї групи назв, формально найближчий каркас приголосних основи існує в лексиці скандинавських і ширше – германських мов. Прототипом могла б бути лексема прагерм. *steupa-barnan sb.n.: ON stjúp-barn 'пасинок', OE steóp-bearn 'сирота' – прозорий за морфемною структурою композит від *steupaz і *barnan [Orel, 376]. Пор. Stever**N** D, ŠTIQBORe**NI**, STUPĀRe**NI** Rm, STOBORa**NI** BiH; ЩЕБЕРИ**НО** РФ Тверс., а також *Сиротине* Лг2, См, *Сиротенки* Пл, *Сиротинки* Од.

Більшість виявлених і наведених вище топонімічних назв не має в основі останнього -н-, а з іншого боку – в карпатському регіоні знайдено гідронім з діагностичним -f- у основі, що зміцнює коло фактів до дальших висновків:

• пот. **СТЕФОР**івка норв. stefar Stiefsohn, у с. Трач ІФ Косів: ^**КРИВ**о**БРОД**и лит. kirves + дслов. *врды* < germ., ГУЦ.УЛ.івка; пот. **СКАВ**чин дан. skov у с. Верх. БЕРЕЗів, **КУТ**и, ТЮДів, УТОРОПИ, **ВЕРБ**овець; пор. • **ŠTEFUR**ov норв. stefar, днор. stjüpr Sk Prešov: **SVIDM**ik, **BE**loveža, **STEB**nik; пор. і • **СТУФОР**ово РФ Іван.: **СТЕПИ**Рево!, **МИХАЛ**ёво, ЧУДь, **СКОК**ово! Костр., СЕРКово, ЦЕРКовное.

Можна припустити поширення досліджуваної групи прототипів двома хвилями. Перша хвиля з Ютландії прототипів з кореневим -e-/ -i- (норв. stefar, дан. stedfar, англ. stepfather, нім. Stiefvater вітчим) мала б спричинити в топонімії репліки також з кореневим -e-/ -i- (ix 43). Друга хвиля з Готіскандії прототипів з кореневим -u- (ісл. stjúpfaðir шв. styvfär вітчим; днор. stjüpr Stiefsohn [Kluge]) може лежати в основі топонімічних назв з кореневими -o-/ -y- (ix 17) > -и-. *steupa-súnuz sb.m.: ON stjúp-sonr 'stepson', OE steóp-sunu id., OFris stiàp-sunu id., OS stèf-sun id., OHG stiof-sun id. Compound of *steupaz and *súnuz. Пор. і • **СТЕПАХИ**но? РФ Пск.: РУНово, **БЕЛ**ая, За**БЕЛ**ье, **СКОК**ово нор. skog ліс, КОРОСТели, КИСЕЛевичи.

Рис. С17. 60 реплік двох хвиль поширення скандинавських топооснов – ютландської (дан. *stedfar*, норв. *stefar*, англ. *stepfather*, нім. *Stiefvater* вітчим) і готіскандзької (шв. *styvfär*, ісл. *stjúrfaðir* вітчим, днор. *stjūr* пасинок [Kluge])

Ця ж топооснова фонетично близька й до апелятива **шубравці**.

• бол. **СТЕПУРЧИНЕ** норв. *stefar*, днор. *stjūr* у с. СТРИЖІВКА ЖТ КОРОСТИШІВ: ^КМИТів; **БІЛЬКІВЦІ**! ^КОЗАК, ГУМЕННИКИ, КОЗІІВКА, **СКОЧИЩЕ 2!** нор. *skog* ліс (біля Змієвих валів), **ЩИГЛІІВКА** дан. *sigla* щогла, СТАВИЩЕ, ВІЛЬШКА; • **СТЕПУРІ** норв. *stefar*, днор. *stjūr* Пл Лубни: ^МАКАРІВЩИНА, БОГОДАРІВКА; БЕРЕЗІВКА, ШЕРШНІВКА, ЧЕРНЕЧЕ, МАТЯШІВКА, ОРИХІВКА, **МИХНІВЦІ**, ЖДАНИ, ЧУДНІВЦІ; + **БІЛОЦЕРКІВЦІ** Пл Пирятин; також • бол. **СТЕПИРНЯ** норв. *stefar*, днор. *stjūr* біля с. ДОРОТИЩЕ Вл Ковель: **БІЛ**ашів, **БІЛ**ин, **КРИВ**лин, БУДИЩЕ, **КОЗ**линичі, **ВЕРБ**ка, **БАХ**ів, ДРОЗДНІ, ДОВГОНОСИ, РАДОШИН, **СВИД**ники. Сюди ж • **СТЕПУРИНО** РФ Смол.: **МИХАЛ**єво, ГУБИНО, **СКАЧ**ково, ДУМАМОРИ, ЕРМАКИ; • **СТЕПУРИНО** РФ Тверс.: ГУБИНО, КАЛЕДИНО; . Також **СТЕПУРИНО** РФ ННовг., Мск.2, Костр.; **СТЕПЕРИНО** Пск., СЦЕПЕРАВА (Степерєво) Ву Мар.

Ісл. *stjúrfaðir* вітчим (пор. англ. *stepfather*), норв. **stefar**, дан. *stedfar*, шв. **styvfär**!! f > b, як *Farbe* ~ барва. На півночі Швеції існує оз. *Stupirjaure*⁺ Sv N = тепер *Slarpejaure*. Kluge днор. *stjūr* Stiefsohn пасинок; пор. літоп. ур. *Пасинкова Бесіда* у Києві. Данс. *stedsøn* [stešøn] – **СТЕЩИНА**!! Кв Поліське: ^КАЛІНІВКА; МАРКІВКА, РАГІВКА, СТЕБЛІ, **МІХЛ**івщина! ^КРАСЯТИЧІ, **КЛИВИНИ**, ЗАЛИШАНИ, СТОВПНЕ ^ВОВЧКІВ, ВАРОВИЧІ; СТУФЧИНЦІ (нім. *Stiefsohn*); СТУПІЧНЕ; СТУПКИ; СТЕЧЧИН.

СТИДИН Рв < маніх. пахл. 'st'y'd, 'stwd 'молитися'.

• Малий **СТИДИН** *stāyīdan* [st'dytn' | М 'st'y'd. N sit~] = **stūdan, stāy-** [stwt'n', st'd- | М 'stwd, 'st'y~, N sit~] **praise** Рв КОСТОПІЛЬ: РУДНЯ, БОРЩІВКА, ЛЮБАША, САДКИ, КОМАРІВКА, ЗОЛОТОЛИН, ЗВІЗДІВКА, ДЕРАЖНЕ, МАЩА, ПЕНЬКІВ, РОКИТНЕ, ЯСНОБІР, ПЕРЕДЛІСЯНКА, ЯПОЛОТЬ.

СТИНА Вн < гр. **στενόν** вузький прохід [Бушаков, 25].

Місцевість **Στενά** "Тіщини" в Македонії, поблизу кордону з Епіром (дгр. **στενόν** вузький прохід, тіщина) [Бушаков, 25]. СТИНА Вн 1240, СТИНКА Лв 501, Пл 2069, См 1496, Тр 205, Хк 1531, СТИНКИ Дц 733, Пл 48, Лісна СТИНКА Хк 1455. • СТИНА.

СТОВПин Лв < слов. стълпъ стовб, башта, вежа.

Стовбина Долина Пл (Н.Санжари); Стовбине Пл (Миргород); Стовпець Рв (Дубно); Стовпи Жт (Баранівка); Стовпин Рв (Корець); Стовпин Лв (Буськ); Стовпинка Жт (Олевськ); Стовпичне Жт (Овруч); Стовпів Жт (Чуднів); Стовпівка Чг (Городня); Стовпне Кв (Поліське); Стовпні Іф (Верховина); Стовп'яги Кв (Переяслав-Хм.); гідроніми: Столберин 531 Столбирин 531 Столбина 531 Столбова 531 Столповенка 531, Ступаковъ 538, Ступка 88, 277, 538, Ступка Дальна 88, Ступница 538, Ступнянка 538, Ступы 538, Ступянка 538.

5. ChSl. *stlǫpŭ* (= *πύργος* Gospels, etc.; also 'column, pillar', as SCr. *stup*, Boh. *sloup*, Russ. *stolp*, *stolb*) : ON *stolpi*, etc. 'post', fr. *p-* and *b-* extensions of *stel-* 'set, place'. Walde-P. 2.646. Falk-Torp 1173.

Рис. С14. Стаття стльпъ [Buck]

СТОРОНИБАБИ Лв < сванс. ႱႱႱႱႱႱ ႱႱႱႱႱႱ *stārun* хрест + гр. πάππας 'священик'.

СТРАТІївка Вн < гр. *στράτιά* 'військо' [SGP, IV, 116]. Див. II. ТРОЯНИ.

Досить рідкісні для України назви з основою **Стратії-** (*Стратіївка* Вн, Вел. і *Мала Стратіївка* Вн) можна пов'язати з гр. *отратηία* 'влада; провінція, керована стратегом' (Страбон); 'військовий похід; набір до війська' [SGP, IV, 114-116]. Усі три назви можуть стосуватися подій 251 р. З тактичних міркувань Кніва міг розселити 10 тис. легіонерів, які побажали піти з ним, відразу за Дністром, у трьох селах *Стратіївка* Вн (пор. гр. *στράτιά* 'військо' або *отратηία* 'область під орудою стратега' [SGP, IV, 116]. Гр. *отратиῶται* означало лише **професійних військових** на відміну від ополчення *ὄμιλος* (пор. *ὁ πολὺς ὄμιλος καὶ отратиῶτης* 'багато озброєних і солдатів' [SGP, III, 116]).

- **СТРАТІївка** *στράτιά* 'військо' Вн Чечельник: р. БРИТ.АВка *Abritus* + *ahwa* п САВРАНки *Savaria* п Пд Бугу у с. ДЕМівка, **БРИТ**авка; **ВЕРБ**ка! ^ВАСИЛівка, ГРЕБля, р. РОГІзка;
- *Велика СТРАТІївка* Вн Тростянець: *Мала СТРАТІївка*, КОЗИНці, ДУБИНа, КРАСНОГІрка, ДОВЖок, Зелений ДОВЖок, ГОРДІївка, ГЛИБОЧок, СКИБИНці, БЕРЕЖанка, ЦИБУЛівка, ЧЕТВЕРТИНівка, ОБОДівка *abad?*;
- ур. *НеСТРАТИн* біля с. Голубієвичі Жт Народичі: ур. Унеча, р. Буча (див. II. УНЕЧА, рис. У2).

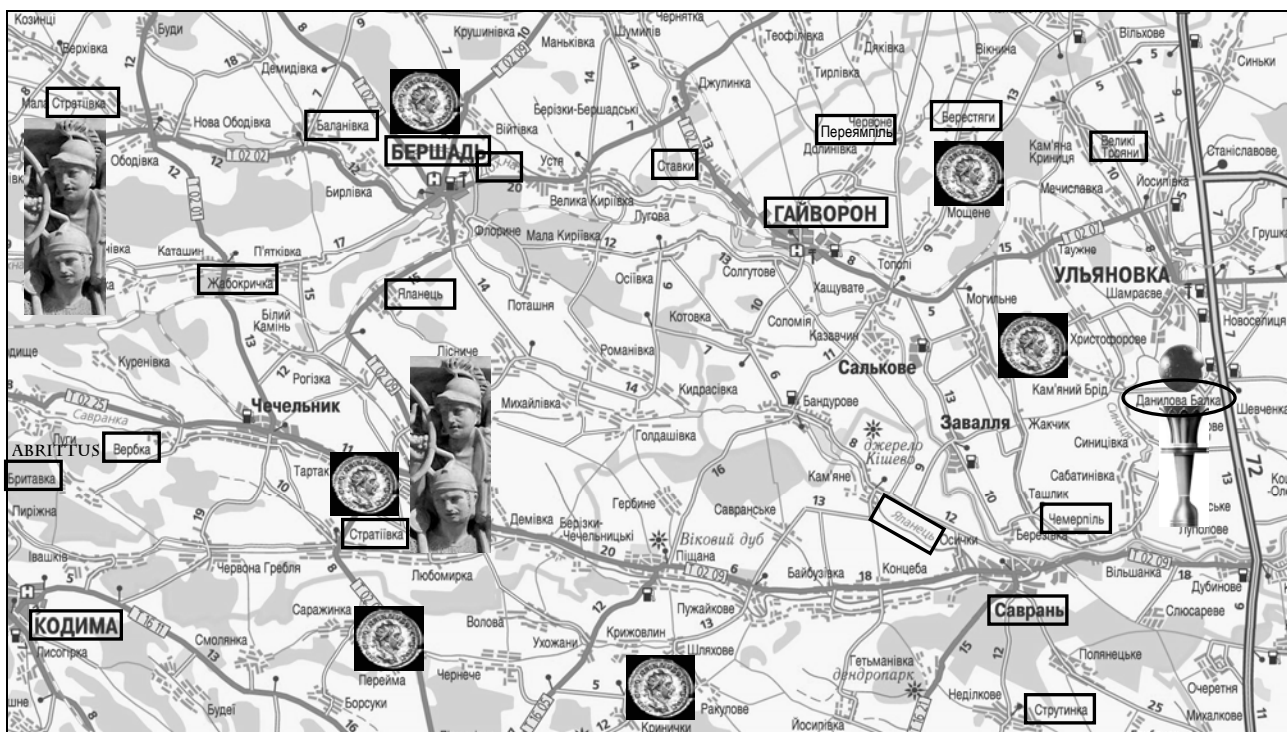

Рис. С18. Поліетнічний контекст між трьома селами СТРАТІївка і с. Данилова Балка, вірогідного місця знахідки скляної шліфованої кулі, навершя скипетра імператора Траяна Деція. Реалії походу варварів на Рим під проводом Кніви стали прототипами реплік топонімів: р. ЯТРАНь, с. ТРОЯНИ Кр, Мала і Вел. СТРАТІївка Вн, БРИТавка Од та ін. Монети і топоніми стали історичним контекстом для знайденої С. Гамченком на Поділлі 1913 р. скляної кулі: такою до нас дійшла частина найціннішого трофея Кніви – скипетра імператора Траяна Деція

р. **СТУБЛА** < 1) гр. στάβλος, копт. **СТАВЛА** 'стайня'; 2) **stpl** 'сильна, потужна' [McKenzie, 77].

στάβλος, ου, ό, stabulum = ἵππων, ἵππό-
στασις, stable. *Aporphth.* 81 A. *Lyd.* 253.
Mal. 396. *Porph.* Ser. 488, 17. — Also, τó
στάβλον. *Codín.* 82.

Рис. С19. Довідка про слово гр. **στάβλος** [GLRBP, 1005]

Копто-грецькі транспортні реалії не обмежувалися баржами й човнами. Діагностичним виявився інший коптський грецизм **СТАВЛА**: (Gk); (Lat); m. Stable, posting station, стайня, поштова станція – прототип 4 гідронімів **СТУБЛА** РвЗ, Хк2. Тільки через ці **Стубли** вдалося натрапити на *слід контактів з Єгиптом значно давнішого часу* (подробіці у нарисі VIII). Аналогічні назви і, що важливіше, надалі певною мірою прогнозовані єгипетські контексти вдалося виявити на навколишніх землях, які, виходить, усі були в полі діяльності рухливих грецьких мореплавців з Єгипту: пор. STUBLe, STUBLine, STUBAL Srb., STUBLino Kosovo UN, STÜBLau = Steblewo і Hoch STÜBLau = Zblewo у Пони́ззі Вісли Pl, також **СТУБЛе** РФ Рязанс., Тульс., **СТУБЛенка** Тульс. 2 та ін. Копт. **СТАВЛА** (Gk; Lat) m. передає важливу античну реалію Stable, posting station, стайня, поштова станція. Каркас приголосних слова не змінився за час двохтисячолітньої звукової еволюції. Змінилося лише іншомовне а > о > у, і так виникла форма топооснови **Стубла**. Це виключно гідроніми. Просторовий розподіл їх в Україні цілком конкретний. Вони зосереджені лише у двох місцях: у трьох сусідніх районах Рівненщини (Рв, Здолбунів, Володимирець) і у двох районах Харківщини (Хк, Первомайський). Ці дві групи назв можуть вказувати на осередки грецької діаспори серед наших слов'янських предків.

Копт. **СТАВЛА** (Gk; Lat) m. передає важливу античну реалію Stable, posting station, стайня, поштова станція. Каркас приголосних слова витримав двохтисячолітню звукову еволюцію. Змінилося лише іншомовне а > о > у, і так виникла форма топооснови **Стубла**. Це виключно гідроніми. Просторовий розподіл їх в Україні цілком конкретний. Вони зосереджені лише у двох місцях: у трьох сусідніх районах Рівненщини (Рв, Здолбунів, Володимирець) і у двох районах Харківщини (Хк, Первомайський). Ці дві групи назв можуть вказувати на осередки грецької діаспори серед наших слов'янських предків. Ось тут і було тимчасово вилучено розгляд третьої річки з назвою **Стубло** (Рв Володимирець), – коли стало очевидно, що ця тема потребує додаткової підготовки читача до сприйняття реплік такої часової глибини. Як бачимо, в остаточному варіанті тексту на цю підготовку пішло 90 сторінок.

Район навколо Горині на Волині між Стиром і Случчю мав історичну назву Погорина (рис. С10). Лісова частина його, як виявилось, приховує упродовж щонайменше двох тисячоліть унікальні за віком старожитності:

- ≅ р. **СТУБЛА** **СТАВЛА**: (Gk); (Lat); m. Stable, posting station! = **БІЛЮГА!** від с. **БІЛАШів** Рв Здолбунів Istanbul: **БУДЕРАж** **ВОУСІРІ** **^МОСТИ** **мощі!**; Мала **МОЩаниця** **^ЗАЛІБ**івка ар. саліб хрест, **ОЗЕР**ко, **В'ЮН**івщина **^МИРОТИН**, ІВАЧкове; **ТРОЯН**, **КОПИТ**кове **^МАР'ЯН**івка, **ЦУР**ків, ЗаГОРа, Під**ЦУР**ків, Нова **МОЩаниця** **^ПІВ**че, СПАСів; УСТЕНське 527-565; **ЗЕЛЕН**ий **ДУБ**, **БОРЩ**івка 2, П'ЯТИГОРи, ІЛЬПінь?, ЗаГРЕБля, УЇЗДЦІ, Стара **МОЩаниця** **^ПідГАЙ**не!; р. **БЕЗОД**ня л Устя л ГОРині; р. ДОЛИНа-ЛУЖки л **КРАСНО**ї ЛУКи п **УСТ**я; р. ЗБИТенька = СВИТенька; р. **ЧОРНОЛУЗ**ка у с. Ст. **МОЩаниця**; р. **ЧОРН**явка у с. Святе;

- ≅ р. **СТУБЕЛ**ка **СТАВЛА**: (Gk); (Lat); m. Stable, posting station п **СТУБ**ли у с. ПереСОПниця Рв Рв: **^р.** **СТУД**енка; РОГАЧів **єрґатнс**: (Gk) **хлібороб**, **орач** **^БІЛ**івські Хутори!, БРОНники; ОРЖів, Старо**ЖУК**ів **^ГОЛИШ**ів, За**СТАВ**'я; **БІЛ**ів, **МИХАЙЛ**івка, КЛЕВАНь; **КОП**товичі **^Три КОПЦ**і **^ЛюбоМИР**ка **^ОЛЕКСАНДРІЯ!**; ХОДОСи, ШПАКів, КРИВичі, РЕМель **рем-**, **ремґе** (297а); m. Free person, ПУХова, СВЯТтя; КУСТин, КРАСилів 2, ПідГІРці, ОМЕЛЯнщина, ЯСИНиничі, ГУМЕНники, БАРМАки, БіЛа КРИНИця **^АНТ**опіль; руч. ГНИЛУШка у с. ІВАНичі; ПЛОСКа, ПОНЕБЕЛЬ; ГРУШвиця 2, ДІБРівка, КОЛОДенка, ЗаГОРОЩа, КОРНин, ГРАБів, **ЖОБРИН**, РАДУХівка! **^СУХ**івці, ПОРОЗове, ШУБКів, ГОРИньград 2 **^РИСВ'ЯН**ка **гізван** **^КОТ**ів; р. ДОЛИНа-ЛУЖки л **КРАСНО**ї ЛУКи п **УСТ**я; р. ЖИЛЬЖАНка у с. ОЛЕКСАНДРія; р. КАЛАМУТка у с. ДЯДЬКовичі **^р.** КОЗин; р. **НАСТ**я і ОМЕЛЯНівка п **СТУБ**ли; р. ПереСУТа у с. КУСТин **^СВІРН**иця; р. РУДка у с. ДЕРЕВ'Яне; р. УСТя у с. ОРЖів;

• р. *СОВІТанка* соґвнт Welllooking, decent, peculiar Вн Гайсин \ \ Липовець: **ХОРОША**, РАХни; ОКРАТове, ГНАТівка, **КОС**анове, ЩУРівці, КРУТОГОРБ, МЕЛЕШКів; \ \ ЧУПРинівка **БШПРО**, КОБИЛЬня, КОЗинці, ІВАНьки, Олександрівка, ЖУРава, БІЛа, БЕРЕЗівка, ОЧИТків, ПОПівка, ТРОЩа, **КОС**аківка, РоСОШа, СИВАківці, **ХОРОША** ^ТЕКЛинівка, СКИТка; **ВЕРБ**івка, **ЗОЗ**ів, -ка, КАМ'Янка; БІЛОЗЕРівка;

• р. *СВИТенька* соґвнт Decent Рв Острог: ГАЛІВка, БІЛашів, **ЧЕРНЯХІВ**, БАРАНівка, МИЛЯТИН, **ХИН**івка!, БОЛТківці, КУТЯНка, ГРЕМ'ЯЧе, БРОДів, ГАЙ, ХОРІВ.

Пор. також: СВИДник соґвнт Welllooking, decent, peculiar Лв 1789; СВИДники Вл 461; СВИДниця Лв 1930; СВИДня См 626; СВИДова Вн 888; СВИДова Тр 913; СВИДовець Чг 140; СВИДя Жт 1629.

■ р. **СУКІЛЬ** ІФ < кельт. теонім Sucellus.

■ р. **СУЛа** Пл, -ятичі < пахл. swl 'сильний'

■ **СУМИ** < ?ар. sowm глибокий сум, жалоба.

■ **СУНКИ** Чк < ар. сунна?

■ **СУРАЖ** Тр, **СУРГани** Кг < гр. Сирія / фр. Charges 'с. Шорж, кол. м.

Катуріґес' (див. рис. Ш12 на с. 589). Пор. Сурож Км, Сураж Ву.

• *СУРЖинці!* Charges Хм Кам-Под: СУРЖа!, КИСЕЛІвка, ВРУБЛівці, ГОЛОСків, УЛЯНівка, ЛИСоГІРка, ВЕРБка, ГРИНчук, БРАГА, ЖВАНець, РОГІЗна, **КРУШ**анівка, КОЛОДІївка, КАЛИНЯ, БОРИШківці, ЛІСКівці, ЛУЧки, ПОДоляни, ПідПИЛИП'я, КУДРинці, СОКІЛ, ГОРАївка, СУПРУНківці, КОРЧівка;

• *СУРЖки* Charges Пл Вел. Багачка: ^ДАЦЕНКИ, БУТИ, ПАВЕЛКівщина; ПОВЕЛКИ??, **КРАС**ноГОРівка, **КРАС**нюки, ПОДіл, РОКИТИ, **ПІДГІР'я!** Piemont, **ПІДГІР**ці Piemont, ПідЛУКи, ІВАНівка, ОЛЕФІри, МАТЯШівка, ЛУКАші, СОЛОНці, КУТ, КУЧЕРІ, САї, ГарноКУТ, БУТова Долина;

• **СУРАЖ** Charges Тр Шумське: ОДЕРадівка, **ПІДГІР**ське Piemont, КУДЛАївка ^ВЕРБиця, ГРИНЬКівці, СОШище, КУТИ, КУТ.Янка!; р. **ПАД**.ЕРЕЛівка *Paderei / Pad- + erel у смт ШУМбар.

Чи не тому в Генуї освоєння Криму вийшло краще, ніж у Венеції: довші контакти з елітою (і у Криму сусідами теж були готи)...

• *СВІРЖ* < *[sʷorʒ] Charges Лв ПереМИШЛяни: ^ГРАБник, ЗаДУБИНа; СУХОділ ^ВІЛЬХовець, РозСОХи, РОМАНів, ЛАГОДів, КОРОСне, БРИКУН, ВОЛОщина, ПОДУСів, РІВНа, ПОДУСільна, ІВАНівка, ЗаСТАВки-ЯБЛУНів; • *СВІРЖ* < *[sʷorʒ] Charges См Шостка: ^ОСТРОУШки, ПоГРЕБки; ВОРОНіж, КАЛИНовець, ЗаЛІСся, ГУДівщина, КЛИШки Chilche, ХОЛОДіївщина, СОЛОТВин, КРАСулине, ЛІСне; • *ПоСВІРЖ* < *[sʷorʒ] Charges ІФ РОГАТИН: КУТці ^ЛІСова, ВЕРБилівці, ВОРОНів, ЖУРАВЕНЬки, КАЛИНівка, ЛУКовець, ЛУЧинці, ЛУКовище, ПУТЯТИНці, ЗАЛИВки, ВИГОДа, ПИЛИПівці, ПоГРЕБівка, ПОТік, ЗАЛИП'я. ЖУРІВ, ЯГОДівка;

• *ЖУРЖинці* Charges Чк ЛИС.Янка: ОРЛи, Жаб'Янка, БОЯРка, ТОВСТі Роги, ВОТилівка, РІПки Riphaea, ШУШКівка Susa, ЯБЛУНівка;

■ **СУТКівці** Хм swtk 'занедбаний' / **swtyk** 'согдійці' [Оранский, 204]

■ **СУЩани** Жт, Кв, **СУШне** Лв < 1) дгр. Σούσια Susia 'Тус', столиця

Хорасану; 2) *Сошан* = бухт'л 'Рятівник'¹

Усіх 45: **Хк6**, **Чк6**, **Хм5**, **Жт4**, Тр3, Лв3, См3, Пл2, Рв2, Вл2, Кг2, Кв, Од, Чг, Дц, Км. Сама основа Сус-/ Суш-/ Сух- не раз доводить свою належність до східного вектора, адже навколо неї повторюються його синхоричні ознаки: • *СУСьк* Рв Костопіль: **ДЕРАЖНЕ**, **МАР'ЯН**івка; • *СУСьк* Вл Ківерці: КАДИще, ОЛЕКСАНДРІЯ; • *СУХини* Хк Богодухів: ^ГАВриші; **ДЕРКАЧі**, **МАР'їНе**, ГУБАРівка, ЩОГЛівка Sigla? у Сакастані, САХни, ОЛЕКСАНДРівка; • *СУХини* Чк **КОРСУНЬ**-Шевч.: **ДЕРЕНК**овець, ЗАВАДівка, **ШЕНДЕР**івка, БУДа; • *СУШилине* См Білопілля: **МАР'ЯН**івка, **СОХА**ни, БУТовщина, ВОРОНівка, ВОРОНине, БУДки, ВОЛФине, Олександрівка; • *СУХинівка* Пл Кобеляки: **ГРЕЧани**, **СУХе**, Олександрія, БУТенки, СОКІЛка, БАРАНники; • *СУЩин* Тр Теребовля: **БУРКАН**ів; • *СУХОділля* Мк Казанка: **МАР'ЯН**івка, Олександрівка; • *СУХОлітівка* Кг Новомиргород: ПУРПУРівка ^**МАР'ЯН**ОПІЛЬ.

Серед переконливих аргументів на користь саме такого пояснення є численні сусідства двох синхоричних основ Сух- і Красн- (тобто сусідні репліки назв як історичної області Хорасан, так і її столиці), що й становить наочну апробацію правильності наших викладок:

¹ Mackenzie D.N. A Concise Pahlavi Dictionary. – London, 1986. – P. 19.

• **СУХанівка** Дп Пятихатки: ^ЧИСТОпіль чисте поле?; **КРАСНІ** ЛУКИ, **КРАСНИЙ** Луг, **КРАСНОІВАНівка!** хорасанські греки, **КРАСНА** Воля, **МАР'ЯНівка!**, **КУЛЯБ**кине Куляб, **ЖОВТО-ОЛЕКСАНДРівка** (тобто **східна!**, але яка з них?), **МИР**олюбівка, **МИР**не, **ПЛОСКО-**Таранівка, **ХАЛАЙДівка** туркм. голайда, **Червоний Яр** *Красн-, **БІЛЕН**щина, **ПЛОСКЕ**, **ПАЛЬМИРівка**, р. **ЖОВТА** у с. **ЖОВТЕ**, **ЧИГРИНівка**, **Червона*** **ДЕРІІ**вка!, *КРАСНА ДОРІЯ? "Хорасанське море".

Ось 25 вкорочених кортежів таких пар: • **СОШки** Хм Шепетівка: **КРАСНО**сілка; • **СОШАНСЬКЕ** Вн Козятин: **КРАСНЕ**; • **СОШНИКИ!** Рв Володимирець: **КРАСНО**сілля!, **СУХОВОЛЯ**; • **СОХачі** Чг Короп: **КРАСНО**пілля; • **СУХЕ** Од РозДІЛЬна: ^ПАРКАНці!; Ново**КРАСНЕ**; • **СУХУВАТЕ** тобто Сус-абад! **У** Од Тарутине: **КРАСНЕ**; • **СУХОЛУЧЧЯ** Кв ВИШГОРод: **КРАСНИЙ** Хутір; • **СУХОЛУЖЖЯ** Од Білгород-Дн: **КРАСНА** Коса; • **СУХОНОСІВКА** Пл Машівка: **КРАСНО**гірка, КУСТОЛОВО-**СУХО**ділка; • **СУХОВОЛЯ** Лв Сокаль: **КРАСНО**сілля, ПЕРЕСПА; • **СУХОВОЛЯ** Жт Володарськ-Вл: ^**МАР'ЯН**івка; **КРАСНО**річка, **КРАСНО**гірка, **ДОБРИНЬ**; • **СУХОДІЛ** ІФ Рожнятів: **КРАСНЕ**, **ТОПІЛЬСЬКЕ** **Тобол**; • **СУХОДІЛ** Мк Березань: **КРАСНЕ!**, **КРАСНО**пілля; • **СУХОДІЛ** Лг Слов'яносербськ: **КРАСНИЙ** Лиман, **Червоний** Лиман; • **СУХОДОЛИ** Вл Володимир-Вл: **КРАСНО**став, торф. **КОПИТ**ове Копет-Даг; • **СУХОВОДКА** Чг Борзна: **КРАСНО**став, **КРАСНО**сільське, **ДОБРО**пілля, поле **ЧУЙКОВА** р. Чуй у с. **БЕРЕСТОВЕЦЬ**, **ГАЛАЙБИ**НЕ; • **СУХАНОВЕ** Хс Берислав: **КРАСНЯН**ське; • **СУХОСТАВ** Тр Гусятин: **КРАСНЕ**, **СУХО**діл, **ХОРОСТ**ків ^**КАРАШИН**ці! Хорасан, **РАШТІ**вці; • **СУХОДІЛ** См Глухів: ^**ТОПОЛ**я **Тобол**; кут **КРАСНА** **ГОР**ка у Глухові, **ПУСТОГО**род;

• **СУШКИ** Пл Козельщина: ^**КРАСНО**сілля, **ОЛЕКСАНДР**івка; **ЧЕНОКАЛ**івка тур. Чанак-Кале Дарданели; • **СУХИНЯ** Чг **У** Бобровиця: ^**ХОМ**івці قم Qom; **КРАСНЕ**; • **СУХИНЕ** Од Березівка: **КРАСНЕ**, **МАР'ЯН**івка, **СУХА** **ВЕР**Ба, **ЧИГИРИН**; • **СУШКИ** Жт Коростень: ^**КАМ'Я**НА **ГОР**а, **ОЛЕКСАНДР**івка; **КРАСНО**пілля, **КРАСНО**сілка, **КРАСНО**гірка, **ХОЛОСНЕ!** Хорасан?, **ЧИГИРІ**; • **СУШКІВКА** Чк Умань: **КРАСНО**пілка!, **ПОСУХ**івка, **ЯРОВАТ**ка, **КОЛОД**исте; • **СУЩАНКА** Жт Попільня: **КРАСНО**гірка, **СОКОЛІВ** БРІД, **МИШЕР**ине іст. **мишарі** 'етн. група татар', **ПОЧУЙ**ки (кирг. Чуй 'р. Чу'), **БУХАЛІ**вщина **Бухо** 'Бухара'.

По завоюванню Ірану арабами у 640-х рр. [Колесников] зв'язки з Хорасаном занепали; це й відображує основа Розсох- з частини давніших назв від осн. Сох-; пор.: • Сухівці Тр Підволочиськ: РОЗСОХУВАТЕць; • РозСОХУВАТЕ Хк Ізюм: ^СУХИЙ Яр; • РозсохУВАТЕ Пл Решетилівка: СУХОРАБівка.

Однак і ці пізніші назви з історично поясним префіксом Роз- досі залишаються поблизу незліченних сусідніх згадок областей Східної Персії і, зокрема, Хорасану:

• **РозСОШІ** См Вел.Писарівка: **ДОБР.ЯН**ське *Tarigiana!, **ОЛЕКСАНДР**івка; • **РозСОХІ**вське Жт Народичі: **ДОРОГИНЬ!**, **МАР'ЯН**івка; • **РозСОХУВАТЕ**ць Кг Новоархангельськ: **КАГАРЛИК** ^**МАР'ЯН**івка, • **РозСОХУВАТ**а Хм Летичів: **САХ**ни, **ГРЕЧИН**ці; • **РозСОХУВАТЕ** См Охтирка: **БУРДУ**ни Барда; • **РозСОШ**а Хм Хм: **МАР'ЯН**івка, **ДОБРО**горща **Тапу**рія?, **НАФТУ**лівка **Туран**, **МОЛОМО**линці, **БАХМАТ**івці, **ХОМ**инці; • **РозСОХІ**вка Хк Валки: **КОРСУ**нове, івка, **КРАША**ницине!, **МАНИ**ли!, **Кадигроб**івка 2, **КОЛОМАК**, **ОЛЕКСАНДР**івка, **ДОБРО**пілля, **НЕСТЕР**енки; • **РозСОХУВАТЕ** Хк Золочів: ^**ОРИША**нка **Хорасан**; **МУРАВ**ське; • **РозСОШИН**ці Чк Чигирин: ^**КРАСНО**сілля; **КУДАШЕ**ве, **БУДА**, **ТОПИЛ**івка **Тобол**; • **РозСОХИ** Хм **ДЕРАЖ**НЯ **Дрангіана!**: ^**ТЕПЕР**івка **Табар-істан**; **КРАСНО**сілка, **МАНИКІ**вці, **НИЖНЕ**, **ЯСЬКІ**вці;

<<ДОБРОСТАНИ! **Табар-істан** Лв **ЯВОРІ**в! ^**КАМ'Я**НОбрід; **ВІЛЬША**ниця, **ЯМЕЛ**ьня, **НАГАЧІ**в!, **КАЛІН**івка, **Червона-Воля** *Красн-, **ЯСН**иська, **БУДА**, **ЗАВАДІ**в, **ДАЦЬ**ки **Daхia** 大夏 — **Дася** (**Дахя**) **Бактріана**; >>

Кілька видатних контекстів зберігають без спрощень репліки всієї складної моделі Роз-сох-уват- і при тому містять слід Хорасана у вигляді основи Красн-:

• **РозСОХУВАТ**ка Кг М. **ВИС**ка: **КРАСНО**пілка!, Ново**КРАСНЕ!**, **МАР'ЯН**івка; • **РозСОХУВАТ**а Хк Кегичівка: ^**РОЯК**івка!, **КРАСНЕ**, **КРАСНЯН**ське, **ОЛЕКСАНДР**івка; • **РозСОХУВАТЕ** Хк Ізюм: ^**БУГА**ївка **Бухо?**, **ГОРОХУВАТ**ка, **СУХИЙ** Яр; **КРАСНИЙ** Яр!, **СУХА** **КАМ'Я**нка, **ТОПОЛ**ьське **Тобол**, **ОЛЕКСАНДР**івка, **РОЗСОХУВАТЕ**₂ ^**БУК**ине, **ШПАК**івка; • **РозСОХУВАТЕ** Лг Марківка: **КРАСНЕ** **Поле**, **КАРАВАН-Солодкий**; • **РозСОХУВАТ**ка Чк Катеринопіль: **Червоний*** **Брід** (з **КРАСН-**), **СТУП**ичне.

38 гідронімів мають основу Розсош-, ще стільки ж – Розсохуват-. Серед них:

• р. **РозСОХУВАТ**ка 2 = **МОГУЛ**овка у с. Трипілля Кв Обухів: **ПІДГІР**ці, **КРАСНЕ!** 2, **КРАСНА** **Слобід**ка, **ВІЛЬША**нка 2, **ДЕРЕМЕЗ**на **Терме**з?, **МАТЯШ**івка;

• оз. **РозСОХУВАТЕ** у с. Орлик Пл Кобеляки: **КРАСНЕ!**, **СУХИ**нівка, **СУХЕ**, **МІДЯН**івка, **ВІЛЬХУВАТ**ка! **Валахшабад**, **ПІДГОРА**, **СОСН**івка, **САМАР**щина, **ЗОЛОТ**арівка, **ГРЕЧА**ни;

• пот. **РозСОХУВАТИЙ** п **МЕДВИ**нки у с. Дмитренки Кв Богуслав: **ВІЛЬХ**овець, **САВАР**ка, **МЕДВИ**н; р-ще **СУХИЙ** Місток у с. **КИДАН**івка, б. **ДАХН**ове **Daхia** 大夏 — **Дася** (**Дахя**) **Бактріана** у с. Щербашинці, р. **КАМЕН**ка = **КАМЕН**на у м. Богуслав, **РЕПІЙ**ка! п **Хороброї**, р. **РЕП'ЯШ**ок у с. **ХОХІТ**ва;

• р. **РозСОХУВАТЕ** у с. Худяки Чк Чк: **Червона*** **Слобода** (з ***КРАСНА**), бол. **РІЗАКУВАТЕ** у с. **Тубільці** ^**БЕРЕЗНЯК**и; **ІРДИНЬ**, івка, **САГУН**івка, **ЯСНО**зір'я.

Т

ТАБАЇВКА Чг < гр. Тебаї 'Фіви'.

З села Табаївка Чг Чг могли бути переселенці, які на нових місцях дали назви хуторів Табаївка (теп. Хк, Лг). На КШ 23-16 вони виглядають ще початковими стадіями поселень.

р. ТАГАМЛИК < улч. taqa(n) стариця, русло річки (висохле); озеро (висохле – кормовище лосів, качок) [СТМЯ, II, 153] + тюрк. -лик 'суфікс місця'. Гідронім монгольського часу.

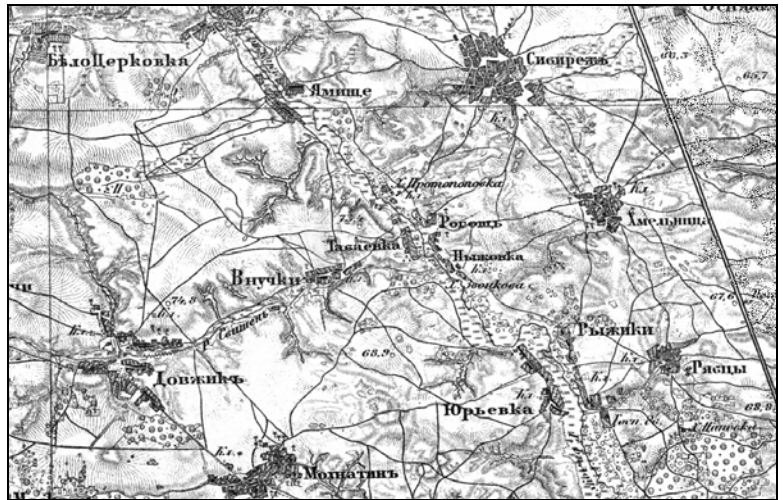

Рис. Т1. Околиці с. Табаївка Чг Чг [КШ20-9]

Рис. Т2. Річка Тагамлик на Полтавщині [КШ24-13]

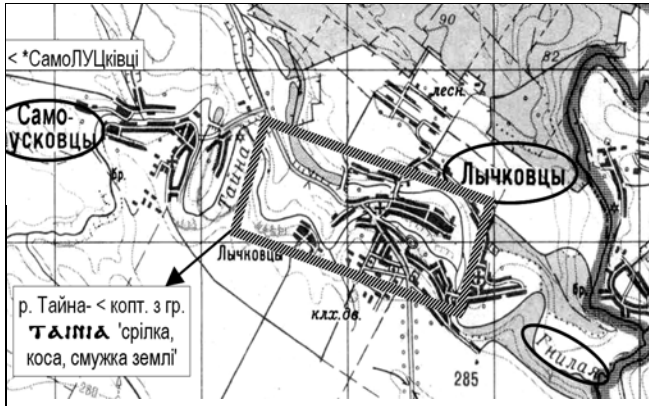
ТАГАНЧА < МОНГ. taqan місце ночівлі [СРНГ, 43, 212] + тюрк. -ча 'прикм. суф.' С. Таганча Чк Канів (поблизу хут. Татарський, Беркозов Городок) Назва монгольських часів, прикметна відсутністю слов'янських морфем. Отже, це – не запозичення, а проникнення. Пор. рос. Таганка.

р. ТАЙНА < копт. ТАІНІА з гр. ταῦλα ἡ 'срілка,

Рис. Т3. Околиці с. Таганча під Каневом [КШ24-9]

коса, вузька смужка землі'. Таким і є ландшафт у пониззі тернопільської р. Тайна (див. рис. Т4) п Гнилої п Збруча л Дністра. Смужка землі, яка й дала назву річці, лежить між рр. Тайна і Гнила (виділена прямокутником). Цей тип доказів зветься остенсивним (тобто таким, що унаочнений самим об'єктом). Див. II. Шацьк.

ταινία ἡ (Euped. ap. Diog. L. vi) 1) лента, повязка (ἐπί τῆς κεφαλῆς Plat.; περί τῶ μετώπῳ Luc.; sc. τῶν μαστῶν Anacr.); 2) флажок (ἐπί τῶ δόρατι Diod.); 3) узкая полоса земли Diod., Plut. или отмель, коса Polyb.; 4) «лента» (род рыбы) Arst.

Рис. Т4. У пониззі р. Тайна Тр справді існує стрілка, коса землі. Довідка про слово гр. **ταινία ἡ** 'вузька смужка землі, мілина, коса' [ДРС, 1599]

ТАЛЬНЕ Чк < киеворус. таль 'бранець'.

Пор. р. Таль, Тальське, Рудня Тальська Кв Бородянка; Талаківка Дп, Талалаї Вн, вка Чг 2, Чк; Талове Лг 2, Тальки Жт, івка, Тальянки Чк. Приклад народної етимології гідронімів: "Таль, 1) л. п. Шолони, л. п. Руфы, п. п. Вехры, п. п. Сожи; 2) п. п. Орессы, п. п. Птичи, л. п. Припяти, вар. Талица, Таланка, ср. также Таль, п. п. Тетерева, п. п. Днепра, вар. Талька. Сюда же Талинка. Вероятно, образовано от причастия на -ъ русск. талый : таять" [Топоров, Трубачев]. Пор. і каз., кирг., тат., тркм., узб. тала- плюндрувати.

ТАМАНОВИЧІ, ТОВМЕНЬ < монг. tümen '10000'. Див. II. ТОЛУКОВИЧІ.

р. **ТАНИСКАВА**: р. Танискава п ТАГАМЛИКА Пл з ґерм. *Tāniska ah(w)a – сполучення ґот. aha aha "вода, ріка" і прикм. від ґерм. відповідника іє. *dānu "(велика) ріка"; пор. Тапew п.Сяну [Трубачев 1968, 51, 168], також с. Танява ІФ (поруч Витвиця).

ТАРАСівка < 1) гр. тарάσσω 'орати'; 2) перс. tarsā 'християнин'.

Гр. тарάσσω 'орати' чи перс. tarsā 'християнин': Тараски, Троцца? Грецьким апеллятивом-прототипом назв в Україні ТАРАСИ, ТРОЦЦА, ТРУШЕВИЧІ могло б бути і гр. тарάσσω, серед значень якого 'розпушувати, орати'. Пор. і назви сіл ОРАНе на р. Тетерів Кв, ОРАНи Льв 80, ОРАНи Вл 53; також ОРАНЫ Ву Гродн., ORANY = Varena Lt, ОРАНО РФ Тверс., ОРАНки РФ Нижегород. та ін.

З іншого боку, згадка в кортежах Пешітти, священників, репліки копт. **ḲISTAYROC** 'осінити себе хрестом', слід Фарсу (Хорос-) і основи Трос- спонукають врахувати якомога більше векторів цих складних контекстів. Перський автор географії X ст. Hudud al-ʿAlam, згадуючи балканських слов'ян, пише: "17. ХРИСТИЯНІЗОВАНІ СЛОВ'ЯНИ (al-Saqāliba al-mutanassira) – це область Візантії (Rūm), у якій живуть слов'яни, які стали християнами (Saqlābiyi tarsā gashta). Вони платять земельний податок (kharāj) царю Візантії. Вони заможні (tuvangar) люди, а їхня країна гарна і безпечна" [Hudud, 157].

Етимологічно пехл. tarsāg/-k (також tls'k'), перс. tarsā – це 'богобоязливий' [McKenzie, 82; ПРС, I, 365], тому в іранському степу означало і християн, і вогнян, і буддистів, пор. [Platts, 318]. Воно виглядає придатним для пояснення назв ТАРАСКИ, численних ТАРАСІВОК та поширеного передусім в Україні ім'я Тарас. Тяглий вжиток останнього і його дальша актуальність у сучасному світі схиляють до думки про пов'язаність топоніми Тарас- саме з християнством. На відміну від усіх сусідніх земель, в Україні відомі 90 сіл з назвами від основи Тарас- (49 з них на Правобережжі) – **Кв15, Дп9, Вн9, См7, Чк6, Кг6, Пл6, Чг5, Зп5, Хм4, Мк4, Жт3, Хк3, Дц2, Км2, Хс2, Льв, ІФ, Чв, Тр, Зк, Од, Лг.** Але існують ще Трост- (**Вн4, Хм3, Кв3, Чг3, Зк3, ІФ3, Тр3, Вл3, Од2, Льв2, Рв2, Жт, Чк, См, Хк**), Таращ- (**Кв, Чк, Жт, Чв**), Трощ- (**Вн, Чк, Жт**), Труш- (**Кв, Чк, Льв**), Тараж (Тр), Тарашани Чв 82: пор. циг. trašano, діал. traš'd 'боязкий' (afraid) [I. Hancock. A Glossary of Romani Terms // The American Journal of Comparative Law. – Vol. 45, № 2, 1997, pp. 329-344; pdf, p. 343] – при тому, що циг. trušul 'хрест' [Hancock, 343]. Побули цигани і християнами, і мусульманами [Ruediger, 13].

Імовірність пов'язання основи Тарас- з топонімами-прототипами на зразок Tarsos у Малій Азії (осідок Св. Павла), або Tarrassa в Каталонії і ґотс. þrasa 'битва' [Тищенко 2015, 295–296] виглядає меншою. Також і назви річки й міста Taras (**Talas**) на межі Казахстану й Киргизії [Тищенко 2011, 119–121] самі виявилися похідними від перс. tarsā і свідчать про давнє поширення християнства серед уйгурів (тому тут і сталася битва з арабами 750 р.). Пор. торф. ТАЛЯШІВ у с. ВОРОК.ОМЛе Вл Кам-Каш. Див. статтю II. ТЕЛЕШІВКА.

ТАРНава Чк < данс. taarn 'вежа, башта'.

Серед десятків втрачених назв – хут. *Татарщина* біля с. Чернятин Хм; с. *Березна Татарська* біля с. Серединці, КШ23-5. *Татарка* – іст. район у Києві, див. рис. Б12 у ст. *БОГУСЛАВ*.

Рис. Т7. Зліва – ур. Татарщина під с. Волиця Керекешина; справа – с. Березна Татарська біля с. Серединці і Пашуки [карта Шуберта]

ТАХТАУЛОВЕ Пл <

кирг. Тоқтагул 'залишений в живих раб'. Найближчі відповідності у топонімії знайдені на Уралі і в Киргизії: пор. *Тахтагул* РФ Тобольсь., *Тактагулово* Уфа; *Токтогул* Кирг. Бішкек.

ТАЩЕНАК 191904

[tʃknk] 'under-skirt' [McKenzie, 82] див. карту топонімічних околиць рис. Т10 .

- р. **ТАЩЕНАК** [tʃknk] 'under-skirt', спідня сорочка зороастрійця у с. **ТАЩЕНАК** Зп Мелітополь: скіфс. курган; копальня **ТОЩЕНАК** ^**ЗЕЛЕНЕ**; **ЗЕЛЕНЧУК**, **ЯСНЕ**, **АРАБКА**, **БОРИСІВКА**, **ОЛЕНІВКА**, **ОРЛОВЕ**, **РІВНЕ**. Збіднений топонімічний ландшафт потребує розгляду сусідніх районів області, див. рис. Т10 (с. 530-531) і ст. II. **ТОКМАК**.

- ДАЩЕНКИ** [tʃknk] 'under-skirt' Чг Варва: ^**МУДРЕ**; **ХОРТИЦЯ**, **МАКУШИХА**, **ЛЕЛЯКИ**, **САВЕРСЬКЕ**, **СІРЯКІВЩИНА**, **СІРИКИ**, **ЖУРАВКА**, **КУЛИШІВКА**.

Пор. однокореневі на землях Сходу – 5 у Туреччині, по 1 в Дагестані РФ і у Кахахстані: **Таґконак** 2 Тк, **Таґґанак** 2, **Таґкоунак** Тк, **Таксанак** РФ Дагестан, **Ташанак** Кзх. Усі назви збереглися поза давнім ареалом зороастризму.

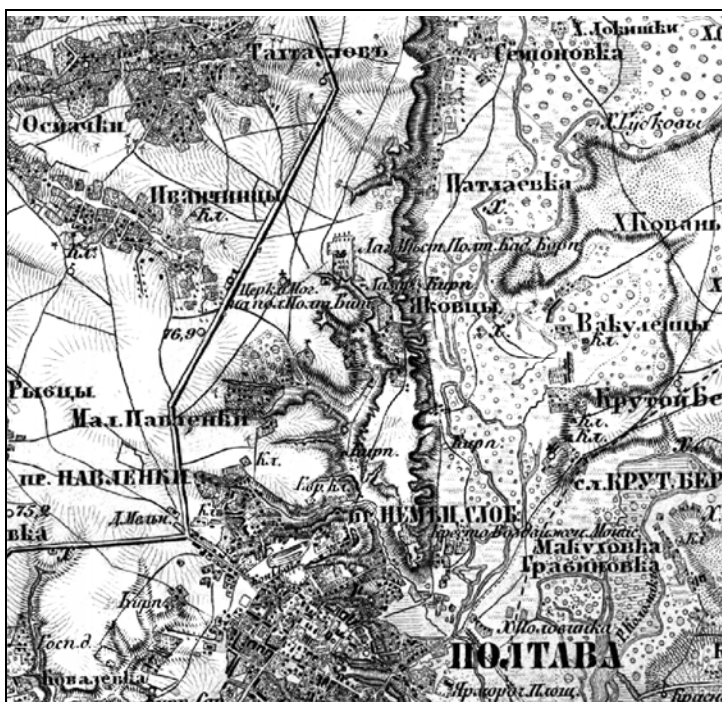

Рис. Т8. Мовний слід Центральної Азії під Полтавою: с. Тахтаулове [карта Шуберта]

Ташенáк, -á, ч., р., вп. в оз. Молочне на пн. бер. Азовськ. моря (1786, АВ; КРУ, 132); **Тошенакъ** (РА—1800, № 38; ВТКІГ); 1862, **Ташеникъ** (ГАРИП—1823, № 25); **Ташченакъ** (1793, АОТ, КМУ); **Ташъ Ченакъ** (1792, КМУ); **F. Toskna** (1699, карта Пд. Росії Менгдена і Брюса); **Toskna R.** (II чверть XVIII ст., Кордт, № 23); пор. с. **Ташенак** Мелітопольськ. р-ну Запорізьк. обл. (ІМСУ, Зп, 463); з. ст. **Ташенак** (там же); рудник **Тошенак** (ОАІМ).

Рис. Т9. Ташенак. Довідка про гідронім [СГУ, 555-556] і ситуативна картосхема розміщення однокоренових назв

Тверд- < слов. твердиня 'укріплення'.

Твердині Вл (Локачин); Твердомедове Хс (Вел. Олександрівка); Твердохліби Пл (Решетилівка), Твердохліби Пл Пл; Твердохліби Пл (Кобеляки); Твіржа Лв (Мостиська).

Рис. Т10. Ташенак: очевидно, що й на півдні була спадкоємність населення.

ТЕЛЕМЕНЬ пор. словен. Tolmin.

У праці 1968 року О. Трубачов підтвердив включеність Правобережної України до етномовних процесів Давньої Європи, вказавши, зокрема, аналогії до названих Г. Краге іт. Talamone, словен. Tolmin в укр. *Телемень / Товмень* [Трубачев 1968, 232]. Деталі [Тищенко 2006, 29-31].

Телемень, -мєню, ч.; р., л. Різні л. Ірші л. Тетерева п. Дніпра; Житомирська обл.; *Телемень* (Машт., Дн., 47).
Товмень, -меня, ч.; р., л. Студениці л. Різні л. Ірші л. Тетерева п. Дніпра; Житомирська обл.; *Товмень* (Машт., Дн., 47).
Θελεμόν : épithète de πῶμα à propos des eaux d'un fleuve (Æsch., Suppl. 1027 lyr.), glossé par Hsch. : [ὀκτρόν], ἡσυχον (*paisible * P. Mazon), rapproché de θέλω par Hdn. 1,171. Sens et étymologie douteux.

Рис. Т11. Довідки про гідроніми Телемень, Товмень [СГУ] і гр. телемон [Chantraine]

Продовження рис. Т10. Приклади історичних назв; знахідки римських монет.

 ТЕЛЕШІВКА Кв < пахл. **tls'k** християнин.

• ТЕЛЕШІвка Кв РОКИТне: НАСТАШка, МОВЧАНівка, СИНява долов. с'ынъ 'вежа, башта', ШАРКи. Див. II. ТАРАСІВКА.

В Україні збереглася ця єдина ранньо-пахлавійська назва з -л-. Натомість масові ойконіми ТАРАСКИ, ТАРАСІВКА історично добре пояснимі пізнішим прототипом з -р- (tarsāg). Пор. також фольклорне ім'я *Телесик*: виходить, це казка про християнське дитя і з ранньо-християнського середовища часів запозичення слова *волхви* (букв. "парфяни"; також форма з -л-). Можлива пов'язаність з ойконімом • *СТАЛАШка* Льв Броди: ЛІТовище! ^ПЕНЯКи; ПАНЬКівці, ЯБЛУНівка, ВЕРБівчик, ЛУКАвець, МАРКопіль, ШИШКівці, СТИБИРівка, ЗАБОЛОТці!, ПерелІски, КОРСів, ГРИМалівка, ЛІСове, СУХОдоли, ГОЛОСковичі, ГЛУШин, ПОНИКОВиця, СУХота, ПІДГІР'я, ПІДГІРці, ВИДРа, ПОНИКва, ЯСнище. КУТище, ПОПівці, ГОРБанівка, КУТи, ПАНЬКові, СУХоволя, ЯСенів, ДУБИНа, ЛУЧківці.

 ТЕЛІЖенці Кв < МОНГ. Tieligedai 帖里哥歹 — Телигэдай, полководець Хайду.

• ТЕЛІжинці Кв Тетіїв: став **МАКАРів!** у с. Денихівка, **РОСІШки!**, **П'ЯТИГОри**, ДЗВЕНЯче, ГАЛАЙки; • ТЕЛІжинці Хм Ізяслав: ^МИРне; **КАМ'ЯНка**, **СОШне**, **СОХ**ужинці!, ТОПОри, ІВАНівка, ВЛАШАНівка, САХНівці, **МОКР**ець!, ПоКОШівка, КЛУБівка, БІЛеве, БІЛЬчин, БІЛИЖИНці, БІЛОТИН, БІЛОГОРОДка, ТАРАСівка, КОМИНИ, НеЧАївка; • ТЕЛІжинці Хм ^Ст. СИНява: Червоний* Степ, ІЛятка! ^**КРАСН**осілка, **МИСЮР**івка мишарі, ГРЕЧАна, Олександрівка, БУГЛАї, ІВАНківці, ЯБЛУНівка, ЦИМБАЛівка;

tars [tls | M trs, N ~] fear, respect.
tarsāg [tls'k' | M trs'g, N tarsā] Christian.
tarsāgāh [tls(?)k's] respectful, reverent.

Рис. Т12. Довідка про пахл. *tls*, *tls'k* / *trs'g* [McKenzie, xxx]

■ -ТЕМ-

Пор. ГОДО.ТЕМЛЬ < 1) етнонім ґотів + ґот. *faur-dammjan* 'обгороджувати', двн. *tam-/ tem-* 'оточити парканом, обгородити' [Lehman, F32] + *-j* = 'ґотський паркан'? (поруч с. Шваби); 2) гр. **θεμελιόω** 'засновувати' [Chantraine, 428].

Це справжня, історична назва села "Коренівка" (до 5.8.1960) Жт Овруч.

θέμεν(αι) *еп. inf. aor. 2 κ τίθημι*.

θέμενος *еп. part. med. aor. 2 κ τίθημι* ставити, засновувати.

ТЕМНе См (Буринс), ТЕМНівка Хк (Харківс), ЗаТЕМНе Лв (Перемишлянс), ПідТЕМНе Лв (Пустомитівс), ТЕМНогайці Тр (Шумс), оз. ТЕМНе у заплаві р. Уж Кв Поліське; бол. ТЕМНОСове у с. Яйне = "Піщане" на р. Локниця Вл Кам-Каш: бол. ТЕМНий Вир на пн. від с. Стобихва; ур. **ТЕМНий Град!** на р. Буча біля с. Вел. Міньки Жт Народичі: ур. **УНЕЧАя!** (див. II. Рис. У2, с. 549), ур. НеСТРАТин!

Гідроніми: пот. ТЕМЕНець у с. Уличне Лв Дрогобич; р. ТЕМНа 4 назви Кг, Тр, Дп2, р. ТИМНиха у с. Болотниця Чг Талалаївка.

У рос. говірках: "Не поїду я по реке. Поїду по темночке" (=жердочке). Пск. 1902, СРНГ, 44, 29. "Темный мост – настил со стороны двора" NB.

■ ТЕМИРівці ІФ < ?ім'я Темир Тамерлан.

• ТЕМИРівці ІФ ГАЛИЧ: **ТУМИР!**, ВОРОниця, **ЯМище**, ПИЩИки, ЯВОРці, **КІНАШів**, Під**ШУМ**лянці; • ТЕМИРівка Зп Гуляйполе: **КРУТоЯРівка**; ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, БАБАШі, ВІТри, ЗаГІРне, РЕМівка, СТЕПАНівка; • р. ДИМАРка (пор. алб. *dimër* зима) у с. Неданчичі Чг Ріпки: **ШУМАНИ**, ВЕРБове, **-ичі**, МАНьки, СЕМАКИ, Олександрівка. Див. II. ДЕМУРИНА.

■ ТЕМРюк Дц < ?=т̣ < џ=т̣ ⊗ т̣-мгү Єгипет (букв. 'земля на березі річки').

⊗ т̣-мгү дег. 'Єгипет': Темрюк, Тамари, нім. *Temritz* = влуж. *ĀEMIERcy*, Чемериси...

Одним з найдавніших імен Єгипту було ⊗ т̣-мгү – з вільної синтагми *tA-mri* 'земля на березі річки'. Так, у написі Тутмоса I (бл. 1530/1520 р. до н.е.) сказано: "Я розсунув межі Єгипту (*ṭ-мгү*) так далеко, як тільки сягає Сонце" [цит. за: Breasted, 40] [en.wiki/Egypt]. Див. II. ЧЕМЕРИСИ.

• ТЕМРюк ⊗ т̣-мгү Дц Дц м/Р: **ГРИШине**; (пор. і Темрюк РФ); • ТЕМИРівка ⊗ т̣-мгү Зп Гуляйполе: **КРУТоЯРівка**; ТЕРСА, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, БАБАШі, ВІТри, КОПАНі, РІВне, СТЕПАНівка, РІВНОпілля, КРАСНОГІРське, **РЕМівка**; • ТЕМИРівці ⊗ т̣-мгү ІФ ГАЛИЧ: **ГАНІВці**; "Більшівці" = БИБЛО і р. БИБЕЛЬка; **ТУМИР!** дег. ⊗ т̣-мгү 'Єгипет', **СЕМАКівці** *суммахи* союзники, симмахи, **КРИЛОС** *клерос = старий ГАЛИЧ, Під**ШУМ**лянці, ХОРОСків, ВОРОниця, КОРОСТовичі, КРЕМИДів, ОЗЕРце, ДЕМЕШКівці, **ЯМище**, **КІНАШів**, ЯБЛУНів; • **ТИМЕРЕво** дег. ⊗ т̣-мгү 'Єгипет' РФ Влад. 19а! **ЧАМЕР**ево! дег. ⊗ т̣-мгү 'Єгипет' (аналог і підтвердження нім. *TEMRitz* = влуж. *ĀEMERcy*); • **ТЕMRitz** ⊗ т̣-мгү 'Єгипет' = влуж. **ĀEMERcy** D Bautzen: **COBLenz**, **CROStwitz** = *CHRŌSCICy* Karst!

■ ТЕНДЕРівська КОСА Хс < дінд. Dandara тростина (О. Трубачев).

Див. Трубачев О.Н. Indoarica в Скифии и Дакии.

■ ТЕРШАКів Лв, ТЕРСЯНКА.

Зп < ?пахл. *tls, tls'k / trs'g* [McKenzie].

■ р. ТЕТЕРів Кв < 1) Т-

Iteru Ніл; 2) м. Тетеру в оазі Сантарія (Єгипет).

Основа прізвища Тетеря і зауважених

селищ у Німеччині *Teterow*, Gr. u. Kl. **Teterin** – фонетично та сама. Чи справді це чергова випадковість – а тому й шукати тут нема чого? Збільшення числа зв'язків єгипетського вектора дає підставу припустити, що назва *Tṯrw* є прототипом відомої в топонімії Європи основи **Teter-** D/ Tytr- Cz/ **Ciecier-** Pl/ **Тетер-** Ua/ **Тетер-** РФ. Основа Тетер- незвична тим, що збережена у цілком упізнаваному вигляді також у Нідерландах (*TETERingen* NI Breeda), Франції (*TÉTERchen* F Lorraine), Туреччині: ТЕТІРі = *İşikkaaya* **Тк**. Такої основи немає на Балканах і в Чехії (хоча є апелятив *teřev* 'тетерев'). Натомість, як *Фіон* і *Марицы*, ця основа сягнула Полярного кола у назві *Тетрина*⁺ (*Тетрино*) РФ Мурманськ.

Після нової апробації результатів проведеного дослідження топоосновою Тетер- і нанесення топонімів від неї на картосхему (рис. М2 на с. 422 у статті *МАРИЦЯ*)

tars [<i>tls</i> M <i>trs</i> , N ~] fear, respect. tarsāg [<i>tls'k'</i> M <i>trs'g</i> , N <i>tarsā</i>] Christian. tarsāgāh [<i>tls(?)k's</i>] respectful, reverent.

Рис. Т13. Довідка про пахл. *tls, tls'k / trs'g*
[McKenzie, xxx]

загальна картина прадавніх контактів збагатилася ще одним доказом зв'язків Єгипту з Північною Європою. Очевидно, перед нами топонімічний слід перевірки єгиптянами з Нілу (T-Iteru) або конкретно жерцями храму Аммона-Ра з міста *Тетеру* (Ttrw) в оазі Сантарія (з так і не відчутим зв'язком з Олександром) = Сіва – чи справді є місця, де сонце не заходить влітку за обрій. Зокрема, тепер цим можна пояснити появу назви *Тетрина*⁺ = *Тетрино* біля Полярного кола аж на південному березі Кольського півострова (історична область "україна терская"). Див. II. *МАРИЦЯ*.

Перша можливість імовірніша і впливає з назви р. Ніл – дегип. Iteru [en.wiki/Nile], перед якою вживався означений артикль T-. Не виключене пояснення й від назви міста Тетеру в оазі Сантарія (Сіва), при тому, що сама ця назва може бути реплікою ім'я Нілу.

У своїй Kitab puzhat al-Mushtaq... (Книга цікавих подорожей), відомій у Європі як "Книга Руг'єро" (XII ст.), аль-Ідрісі згадує про те, що в цій оазі існують руїни давнього міста з назвою Ттрв (Madinat Ttrw). Арабські географи повідомляють, що у Сантарії живуть бербері. Це інше ім'я Сиви (Browne's Travel in Egypt; Rennell's Geography of Herodotus)... За відомостями Макрізі, "мале селище Сантарія має бл. 600 берберів і зветься інакше Сіва, і місцева мова *сівія*, має велику схожість до *зенате*", одного з основних берберських племен (це мова амазіг = берберська, жін. рід *тамазіг*). У книзі Annals of Oriental literature (Part I, June 1, 1820) процитовано Географію аль-Ідрісі, де оаза Santariyyah згадана кілька разів (с. 506). Біля неї місто Тетеру або **Teteru**. Тут єдиний раз корінь Ttrw озвучено.

Дж. Оман також цитує це місце книги аль-Ідрісі: "D 13. *Nuzhat* II, 3, para. 15 p. 120. Arḍ Santariyyah – Madinat Ttrw (?) / Egitto, oasi di Siwa. «...є гора ... біля її підніжжя велике озеро, обвід якого бл. 20 миль. Воно прісноводне, неглибоке; посередині росте очерет. Там живуть кістяві риби, добрі на смак» [Оман, 22].

 ТЕТИЛЬКІВЦІ Ль, Тр < еламс. tatallu писати. Див. II. ЕЛАМІЗМИ.

 ТЕТІЇВ Кв < ім'я власне полов. *Тетій*.

 ТИВРІВ Вн < 1) італ'єс. teruer 'зубець'; 2) ?ім'я римс. імп. Тиберій; 3) дан. tyver 'злодій'.

 ТИДРИК Мк < Tetricus I aut II 'Тетрик', ім'я двох імператорів Галльської імперії (260–274 pp.).

• **ТИДРИК** U Tetricus Мк Вознесенськ: **ЦВІТ**кове Florianus?, ГЛЮГове, МАРТИНівське; РЮМівське!!; ВОРОНівка, МалоСОЛОНе, РАЦинська ДАЧА, ТРИ.КРАТне, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, ЩЕРбані, ДОРОШівка, БІЛОУСівка 2, ОЛЕКСАНДРівка, ЯСТРУБинове.

• **ТЕТІРКА** Tetricus Жт ПУЛИНИ: ^МУРАВня, ХОДОРівка; **ЦВІТ**Янка? Florianus?, ЗЕЛЕНА Діброва, Калиновий ГАЙ, КОЛОДІївка ^ЮЛЯНівка, ЧЕРНЯвка, ПУЛИНО-Гута, БІЛка, ЯСна ПОЛЯНА, Очеретянка, СКОЛОБів, ЯЛИНівка, СОКОЛІВ, ОЛЕКСАНДРівка, Видумка *мисл-, Гута-ЮСТИНівка, ІВАНовичі;

• ур. **ТАТЕРІОХА** Tetricus біля с. Софіянівка (з 1-км карти) Вл Маневичі: бол. **ЖУРОВЕЇ**! – не вперше, але це не ёруѡп (кипч. ж і куманс. г > в!) у с. ГОДОмичі ^БОРОВичі; КРИЖівка, ОМЕЛЬне, р. ГРУШвиця, СЕМки, ЧОРНИЖ, МОСИР 2, ЗАБАРА, КОРСИНі дслов. сѣинѣ 'вежа, башта', ЗАЯчівка; • р. **ТЕТЕРЯЧКА** Tetricus п **ДРАЖИЩА** у с. РОМАНківці Чв СОКИРяни Σακοορε: пот. ВІТРяньська Річка! Iteru у с. ВІТРянка ^КУЛІШівка; ШЕБУТинці sbty 'мури', БІЛОУСівка Πηλούσ-, ВАШКівці, РозКОПинці!, ЛОПАТів, БРАТанівка, КОБОЛчин;

• **CIECIORKi_60_c2_Zambrow**: ^**KONOP**ki!, **KRAJ**ewo, KOLOMYja; • **CIECIORKa** 32 a2 Starograd Gd: **ROKOCIN**!, **CZARNe**; • **CIECIORKi** 76 c3 Plonsk!: **SZCZYT**no, **WICHOR**owo, **POCZERN**in!!, WRONska, SLEPOWRONY, SKOLATowo [Encarta].

• **ТЕТЕРКино** РФ Пск. 44а Поречье: ^**ТЕМР**ево!! дег. ♂ ♂ ♂ ♂ ♂ ♂ дег. t3-mri 'Єгипет'; ЛОХНово, ХИМино, МАЛАХново, ОРЕХново, р. **НЕКРАСА**!, **КЛЕВИНО**!, ЧЕРКАСово, ЛОПАТкино; • **ТЕТЕРКИ** РФ Тульс. 17е ВОЛОВО!: БУТЫрки, ПАНАРИно; • **ТЕТЕРЬКИ** РФ Смол. 41 26 Каспля: СЕМЕНово + БОРИСовщина, **ХОХЛ**ово 42 1а, ЩЕКУны, ЧЕРКАСы 2!, р. ЧЕРНАЯ, МЕРВино!, р. **ЛЕЛЕК**ва, УДРА, ЕЛЕНка; • **ТЕТЕРКино** = Тырло РФ Пск. (436): ^ДУБНевка; БОРовно, ЧЕРНый Луг, РЕШЕТниково; • **ТЕТЕРКино** Пск. 41г Невель: **ТУРИЧ**ино!, оз. **ТУРЧИ**но, ДУДКИ, ДУДЧИно, КОЛОНИЩы, РОГАЧево, оз. ОСОТно, оз. **СВИНО**.

Схожа основа Тетерк- збережена і у Франції (*TÉTERCHEN* F Lorraine), а також у Нідерландах (*TETERINGEN* NI Breeda).

 ТИУНІВ ЯР < крус. тиун 'болярський слуга' зі сканд. thionn «слуга».

ур. Тиунів яр См Кролевець (1-км карта); ур. Тивон-курган Кв Бородянка.

ТИН, -ТИН < 1) дієсл. тяти; 2) герм. tun, кельтс. dun 'місто'.

Тиниця Чг (Бахмач); Тинів Лв (Дрогобич); Тинівка Чк (Жашків); Тинна Хм (Дунаївці); Тинне Рв (Сарни); Тихотин Вл (Рожище); Туркотин

ТИХЕ Grk. τεῖχος 'wall'.

Тиха Лв (Ст. Самбір); Тихе Хк (Вовчанськ); Тихе Рв (Костопіль); Тихе Чг (Прилуки); Тихе Дп (Покровське); Тихе Дп (Солоне); Тихий Зк (Вел. Березне); Тихий Став Дп (Широке); Тихий Хутір Чк (Жашків); Тихі Верби Чк (Городище); Тиховиж Рв (Заріччя); Тихомель Хм (Білогір'я) та ін.

ТИХОТИН Вл < 1) Тих-отин Grk. τεῖχος 'wall' + готфин; 2) Тих-о-тин Grk. τεῖχος 'wall' + тяти; 3) Grk. τεῖχος 'wall' + герм. tun, кельтс. dun 'місто'.

р. **ТІКИЧ** Кг пахл. tkyk 'швидкий'.

оз. **ТІСОБОЛЬ** у с. Річиця Вл Ратне < маляр. Tisza + 'з'. Також поруч бол. Затісоболю.

ТОВКАЧІ Жт, Чг < пахл. twlk тюрк. Пор. Турка, далі **ТОЛУКОВИЧІ** Лв.

ТОВМАЧ Лв, Чк, **ТЛУМАЧ** ІФ < крус. тълмачь, псл. *t^lmašь з тюрк. tyl-maš, похідного від tyl мова (рис. Т14).

р. **ТОВМЕНЬ**, р. Телемень, Жт < пахл. tlm'nyh 'зіпсованість'. Див. і II. ТЕЛЕМЕНЬ.

пот. **ТОВПАШ** < пахл. darbās [dlp's] palace у с. Широкий Луг Зк Тячів, **ТОВПИЖИН**, **ТОВПИШІРКА**.

ТОКМАК Зп < пахл. twhmk 'родина' **ТОКМАК** Зп / р. **Токмачка** Зп **تۆخمه** tōxma' (twhmk) 'сім'я'; Див. карту до ст. II. ТАЩЕНАК.

ТОЛУКОВИЧІ Лв < кит. *Daluhuachi* з монг. *daruяаči* 'уповноважений', див. [Алемань, 545]. Унікальний район топонімії Галичини.

Ключовим прототипом є *Daluhuachi* 達魯花赤 — *далухуачи* = монг. *daruяаči* "даругачи, уповноважений" [Алемань, 545]. А от репліка з китайського прототипу: **ТОЛУКОВИЧІ!** Тоді кит. *далухуа-* має відповідати *daruяа-* (рис. Т11).

Репліка *Толуковичі* досконало відповідає за формою назви *ДОРОГОЖИЧІ*, першоджерелом для якої було це ж саме слово у монгольській вимові. Фонетично найближчий аналог **ТУЛУКОВЩИНА** РФ Брянс. є під нп **УНЕЧА** (< ун 'гун?') РФ Брянс., пор. і можливе пристосоване **ТАЛЬКОВЩИНА** Ву Гродна.

Що більше, звідси висновок і про сусіднє село Тамановичі: • **ТОЛУКОВИЧІ** 達魯花 *Daluhua* *daruяа-* 'начальник' Лв МОСТИСЬКА: ^**ТАМАНОВИЧІ** *Wanhu* 萬戶 = монг. tümen-ü поуап 'темник, начальник 10 000', МИШЛЯТИЧІ; **БОЛЯНОВИЧІ** *Balian* 八隣, **БУХОВИЧІ** кит. **Бухо** Бухара/ маньч. з монг. *абуха* 'захоплений, узятий' [СТМЯ, I, 6], ХІДНОВИЧІ, ДОБОЩІВКА ^СТРІЛЕЦЬКЕ!, **БИЛИЧІ** *Bilicha* 必里察, **БАЛИЧІ** ман. балу розбігтися, кинутися врозтіч, РаДОХИНЦІ ^ГОРИСЛАВИЧІ, ВОВЧИЩОВИЧІ, АРЛАМІВСЬКА Воля (прізви. Бойцун пайцза?).

товмач заст. «перекладач; той, хто роз'яснює», [толмач] «тс.» Нед, [товмаченко] «син товмача» Бі, [товмачиха] «дружина товмача» Бі, [товмачівна] «дочка товмача» Бі, [товмачка] «перекладачка» Бі, [товмачтво] «обов'яз-слн. tolmáč «тс.»; — псл. *t^lmašь «перекладач» є давнім запозиченням з тюркських мов; кипч. тат. гар. tylmaš, каз. tilmáš, тур. dilmaš, дтюрк. tilmaši «тс.», пов'язується з тюрк. til «мова». — Ма-

Рис. Т14. Довідка про укр. товмач [ЕСУМ, V, 588]

Рис. Т15. Далекий Схід на Львівщині: Радохинці, Буховичі, Толуковичі, Тамановичі, Боляновичі, Биличі – події 1275–1303 рр.

БИЛИЧІ *Bilicha* 必里察, **БАЛИЧІ** ман. балу

Haidu 海都 — Хайду, хан Центральної Азії ✕ 1275—1301 гг.

ГАЙДУчина (монг. *Qaidu*)

• ГАЙДУчина *atachi* 阿塔赤 = монг. *adūci, aduyci* “конюший”

^ДАШАва *Da Xia!* 大夏 — Дася (Дахя) Бактріана.

D. *Daluhuachi* 達魯花赤 — *далухуачи* = монг. *daruyci* “даруга-

ТОЛУКОВИЧІ чи”, “уповноважений” [Н 5993] в:

ТАМАНОВИЧІ N. *Wanhu* 萬戶 (Ан₇) — *ваньху* = монг. *tūmen-ü noyan* “темник”

БИЛИЧІ ЛВ *Bilicha* 必里察 — Билича, полководець Хайду

БАЛЯНОВИЧІ *Balian* 八憐 — Балян, полководець Хайду (монг. **Bari[e]n*)

БУХОВИЧІ Вихо(ro) 布哈(拉) Бухара

Воуан 伯顏 — Боянь, полководець и Великий советник Шицзу

БАЯН (монг. *Bayan*)

Buligudu Botaha 不里古都伯塔哈 — Булигуду Ботаха, местность

БОДАКва! Пл (монг. **Bülgütü Bodaq*)

ЧАБАРівка Тр *Chabaer* 察八兒 — Чабар, син и наследник Хайду (монг. *Čabar*)

УДОВА Дуова 朵哇, — Дова, хан Чагатая и союзник Хайду (монг. *Du'a*)

КАБИЧівка Лг *Habishi* 哈必失 — Хабиши, князь (монг. *Qabiči*)

КОРОЧЕНКИ ЖТ *Halazhang* 哈刺章 — Халачжан, местность (монг. **Qarajang*)

Караченців Хк, Карачинів Лв, Карачин Зк

Hunduhai 渾都海 — Хуньдхай, сторонник Али Бугэ (монг.

оз. КУНДУК = Сасик **Qöndöq*)

Tieligedai 帖里哥歹 — Телигэдай, полководець Хайду (монг. **Teli-*

ТЕЛІЖенці 4 *gedai*)

Nadan Tulugan 哈丹秃魯干 — Хадань Тулугань, сторонник

ТОЛОКУНЬ Найяня (монг. *Qada'an Tūrügen*)

САЛАШІ ЛВ 1945 *Salasi* [he] 撒刺思河 — Саласы[хэ], река (монг. **Salas*)

СОЛОШине Пл 684, СОЛОЧин Зк 419, кург. СОЛОХа

Semi ren 色目人 — *сэму жэнь*, люди с Запада и из Центральної Азії

СЕМИ.РЕНЬки Хм 1071

Wulianghatai 兀良哈台 Улянхатай или *-liyang* 里羊-лян- — полко-

УЛЯНівка водець (монг. *Uriyangqadai*)

Yilihun Chahan'er 亦里渾察罕兒 — Илхунь Чаханэр, местность

ЧАГАРІ (монг. **Irqun Čaqar*)

K. *Zhasawusun* 札撒兀孫 (At₁) — *чжасаусунь* = монг. *jasag*

ЖАШК-, Зашк-, Косигин *qosigun* “офицер императорской гвардии”

ДУДИН PN [m.] S *Du-dan* YS 132, p. 3206 (**Dudan*).- 15.34. Дудань 都丹

КУРМАНИ СМ 968 *Kurman* (1323) | кипч. **qurman* (Rásonyi 1967: 143)

Рис. Т16. Аланські реалії в історії Китаю часів династії Юань – прототипи реплік у топонімії України [Алемань, 539–546].

нських антропонімах щоразу вказані можливі топонімічні репліки в Україні (рис. Т16).

• ТУЛИЧІВ 達魯花 *Daluhua* *daruqa-* 'начальник' Вл Локачі: ^ВОЙнин; ВІЙниця.

ТУМИН! *tūmen* '10 000!', ДОРОГИНичі, ЗаТУРці, ЯСИНівка; + Вел. КУРІНЬ; • ТУЛЬЧИН 達魯花 *Daluhua* *daruqa-* 'начальник' Вн рц: ТИМАНівка! *tūmen* '10 000', ТОРКів;

<ДОРОГОБУЖ, ДРОГОБИЧ ~ пор. Товпжин! (чж. *puh*-'а-і місце, область) Рв 585 (і призв. Толбух-ин). Тоді й Пухівка, Пушинка.>

• ТУЛУКІВ 達魯花 ІФ Снятин: ^Келихів; ТУЛОВА!, ОРЕЛець, ТРОСТянець, ДЖУРів, ДРАГАСимів! ^КНЯже, ТРОФАНівка! ^БАЛИНці, БУЧАчки; • ДЕРЕГ.УВАТА = ДЕРЕЗУВАТА

Лугані Лг: ліс ДЕРЕЗУВАТий; • ТОЛОКУНЬ 達魯花 *Daluhua* *daruqa-* 'начальник' Кв КСв: ДИМЕР < Дим^{ид}ер?, ДМИТРівка, БУЧА, КАТЮЖанка, ЧАБАНИ, ЯСНОгородка; • ТОЛОКА

達魯花 Лв ЯВОРів: ^ЦИТУЛЯ; ЯСНиська, БУДА, ДРОГОМИШль!, КОЖИЧІ, ДОБРОСТАНИ; • ТОЛОКА 達魯花 Пл Решетилівка: КОРЖівка, ДМИТРенки, • ТУЛИЧІВ 達魯花 Вл ТУРійськ: ТАГА-чин, ТУРИчани, ТУРОВИЧІ, ТУРОПин, ТУРІя; Теличка? Кв; Крім того, Толук- далі могло стати Тольк- > Товк: ТОВКАЧІ ЖТ, Чг; ТОВКАЧІвка Чг.

Певне світло на цей унікальний топонімічний ландшафт проливають дані А. Алеманя у зв'язку з аланським історичним вектором XIII ст.: "...Згодом, коли Хадань знову вчинив заколот..., [Юйваші] наздогнав ворога, атакував його, змусивши втікти за річку. Він також бився в Ічир-Шибірі з **Балянном**, **Телігедаєм**, **Біліча** та іншими полководцями **Гайду**, отримавши кілька перемог... Пізніше він брав участь у великій перемозі над **Балянном**, командував військ Гайду. ...Гайду знову відрядив до річки **Саласи** 30 тисяч добірних воїнів..., але Юйваші зумів зупинити його в ущелині з 300 добрих стрільків..." [Алемань, 529-530].

Ці події часів династії Юань добре документовані у китайських джерелах. Далі наведено атрибуцію імен учасників тогочасних подій за даними А. Алеманя [Алемань, 539-546]. Оскільки частина їх виявлена як можливі прототипи у репліках на карті України, при ала-

ТОМАХІВ Рв < пахл., нперс. тамаша роздивлятися, спостиєригати.

ТОПОНІМІЧНИЙ СЛІД ПОХОДІВ КНІВИ 250–253 РР. Чи можна

простежити зв'язки вказаних М. Брайчевським *назв місць* знахідок монет з Маркіянополя й Філіппополя з відомими від Йордана реаліями походу 250-251 рр.? Як сказано, його очолив Кніва, готський проводир.

Частину вказаних назв уже можна реалістично витлумачити: ЗБАРАЖ Sa-baria, КРУТОГОРБ Grutungī + граб- лит. *grabaš(č)ióti* 'заграбастати', КІВШОВАТА Colchis. З картини просторового розподілу трофеїв 251 р. на рис. Г2 видно, що у походах брали участь два великі племена – західне з Галичини і східне з Наддніпрянщини (*відповідно до двох загущень усіх місць знахідок монет*).

Синхронні зв'язки римського часу засвідчені знахідками римських монет у 9 селищах навколо Ківшоватої (позначено) , а мовні зв'язки – назвами сусідніх сіл: ім'я с. *КРУТІ ГОРБИ* формально близьке до ім'я с. *КРУТОГОРБ* під Гайсином, де знайдено такі ж монети, як у *Ківшоватій* і *Чернині*, а між ними – с. **ЮШКІВ** Ріг (тепер "Петрівське" [Encarta]) на р. {5-10} **ЮШКІВ** Ріг. Багатий пізньоримський контекст наводить на думку, що основа Юшк- може продовжувати Euscia. Але як знайти незалежні підтвердження такого розвитку звучання?

З одного боку, синонім Euscia = Novae засвідчений лише у Йордана. Адже Euscia – не питомий латинський топонім, а транслітерація гр. εὔ-σκία 'тінява, холодкувата' від εὔ-σκίος, ον = εὐ-σκίαστος, ον, *dobrze osieniony, cienisty* [SGP, II, 369; Chantraine, 1017]. З іншого боку, сучасні імена укр. *Юшко, Юсько* – пестливі форми від *Юхим*, що походить теж з гр. Ευθύμιος [Беринда, 205; Суперанская 411; Желехівський; Skok]. Жіноче ім'я укр. *Юхима* = *Хима* виводять також з гр. Εὐφήμια [Желехівський; ЕСУМ, VI, 527]. Це переконливі прецеденти відображення грецького Eu- [eu-] > укр. ю- [ju-].

Військовий похід, у якому добуто ці трофеї, водив Кніва (згадуваний бл. 249–після 253). Ім'я Співа виводять з герм. kniva 'ніж', пор. англ. knife. У топонімії з цим ім'ям можна зіставити *унікальну* назву смт *Гнівани*, рівновіддаленого від загущень Г і Н (двох племен?: рис. Г2).

• *ГНІВАНЬ* Cniva **U** Вн ТИВРів: **ІСКРІВКА** Искър = Oescus ^КРАСне; **МАРКІВКА?**, **ПОТУШ** foedus/Padus?, **ШЕНДЕРІВ**, **РАХНИ**-ПОЛЬОВі, ПИЛЯВА, ДОВГОПОЛІВКА, ЯРИШІВКА.

Південніше розташоване с. *Стратіївка* Вн (Чечельник) від гр. στράτιά 'військо' або στράτιον 'область під орудою стратега' [SGP, IV, 116]. Гр. στράτιον означало лише професійних військових на відміну від ополчення ὄμιλος (пор. основу Омел- і гр. ὄ πολὺς ὄμιλος καὶ στράτιωντες 'багато озброєних і солдатів' [SGP, III, 116]), – можливо, Кніва оселив тут частину виведених з Фракії легіонерів (див. [Щукин, 160]). За 34 км на пн. зах. є ще два села *Велика Стратіївка* і *Мала Стратіївка* Вн. Крім того, неподалік від с. *Стратіївка* Вн (Чечельник) розташовані села БРИТАВКА (така < Abritus?) і ВЕРБКА.

• *Стратіївка* στράτιά 'військо' Вн Чечельник: р. БРИТАВКА Abritus + ahwa п САВРАНКИ Savaria п Пд Бугу у с. ДЕМІВКА, **БРИТАВКА**; **ВЕРБКА!** ^ВАСИЛІВКА; • *Велика Стратіївка* Вн Тростянець: *Мала СТРАТІІВКА*, КОЗИНЦІ, ДУБИНА, КРАСНОГІРКА, ДОВЖОК, Зелений ДОВЖОК, ТОРКАНІВКА Tarragona?, ОБОДІВКА Oviedo?

Схожі елементи є і біля місця знахідки готського скарбу на р. *Суджа* судия в Росії. Скарб знайдено у місці впадіння струмка в р. Суджу [Щукин, 381]. З карти 1:200 000 видно, що це сталося не у с. Бол. Каменец, а у сусідньому с. *Видрин* Godeg (пор. рос. *Вдов* 'місто [дов], *вдовляне* [Фасмер, I, 400]) РФ Курс. Суджа: поруч р. НЕМЧА у с. НЕМЧА, ВЕСЕЛЬЙ, ЛЕОНОВКА, ДОЛГОВИШЕНЬКИЙ, ДОЛЖЕНКОВО, БУДИЩЕ, РЯБАЯ ОЛЬХА, р. ОЛЕШНЯ, р. ЛОКНЯ, БЕЛИЦА, ГОЧЕВО, КОПТЕВО.

Частина забраних Кнівою легіонерів опинилася на Лівобережжі.

Вєргоє ~ БЕРВИ. Ім'я місця перемоги готів над римлянами *Verroe* Берое нагадує основу назви села • *БЕРВИЦЯ* Verroe (Кв **БРОВАРИ** Bravara топонім Астур. 1258 [Cortésão]: ТАРАСІВКА, ГРЕБЕЛЬКИ, ПОГРЕБИ лит. grobis 'здобич') і п'ять гідронімів: • оз. *БЕРВИЩА* у с. ВИШЕНЬКИ Кв **БОРИСПІЛЬ** 7?: ВОРОНЬКІВ, ГОЛОВУРІВ *Gallo*, ДУДАРКІВ, ЛЮБАРЦІ, ТАРАСІВКА, РЕВНЕ, ГОРОБІІВКА араб-, ПереГУДИ, ВАСИЛЬКИ; • бол. *БЕРВИЩЕ* Жт Лугини: р. **КОНІВКА**, р. **КОНЯВКА** canabae у с. Крупчатка ^ГЛУХОВА; **ВЕРБІВКА**, бол. **ВЕРБИНА** у с. РадоГОЩА, став

ВЕРБИЛЯнка *-биян- у с. ЛЕОНівка, р. **УШИЦЯ**, КРАСНОСТАВ, КАЛІНівка, БУДА, ПУТИЛОВИЧІ;
 • бол. **БЕРВИ** Berroe (рис. 4-5) у с. СОШичне (Готський спис) Вл Кам-Каш: СТАВИЩЕ ^КАЧИН (Готський скарб); Ворок.ОМЛе ḫmלוס, КРИМне, ВИДРИЧІ, ВИДЕРТА, ОЛЬШАНИ, ОСТРІВОК, **ФАРИНКИ** ланґоб. fara 'рід сім'я, двір' [Garzanti, 968], ДОВГА _НИВА; • торф. **БЕРВЕН**ське Berroe ЖТ КОРОСТЕНЬ: ВИГІВ; СОКОРИКИ, СТАВИЩЕ, УШОМИР, ДЕСЯТИНИ; • пот. **БЕРБЕЧІВ** Berroe? у нп ЧОРНИЙ ПОТІК, БІЛІ ОСЛАВИ ІФ НАДВІРНА: ВИШНІВЦІ, ВОРОНЕНКО, ПОСТОЯТА; • р. **BIRBICZE** у с. **BIRBICZE** тепер **ВЕРБОВЕЦЬ** [Боплан 1650, 47] Вн Муровані Курилівці: ВІЛЬШАНКА, **НИШІВЦІ** (Naissus, тепер Ниш у Сербії, місце перемоги Клавдія над готами у 269 р.).

Так було зауважено, 1) що найпростіша форма репліки – назва бол. **БЕРВИ** – збереглася в районі готських археологічних знахідок II ст. (див. нарис 4 [Тищенко 2015], рис. 4-5), 2) що існують паронімічні основи гідронімів Берб-/ Birb- і 3) що історичні форми назв річки і села **BIRBICZE** тепер відомі як р. і с. **ВЕРБОВЕЦЬ** Вн [Боплан 1650, 47]. Отже, перехід Берб-/ Birb- > Верб- міг відбутися і в інших назвах від основи Верб-, і на користь цього свідчила однакова з ойконімом **БЕРВИЦЯ** словотвірна модель паронімічних назв **ВЕР-БИЦЯ** Тр2 і Льв. Після нанесення їх на картосхему з'ясувалося, що львівська **Вербиця** Льв (Жидачів) розташована неподалік від Дністра в районі знахідок трофейних монет, а тернопільська **Вербиця** (тут мешкає 2 особи!) Тр (Шумське) приберегла сюрприз. За 16 км на схід від неї лежить село, де були знайдені римські монети, і ім'я цього села – **ЮСЬКІВЦІ** 🌐. Крім того, в околицях **Вербиці** є ще **шість** місць із знахідками монет, а через **Юськівці** й **Вербицю** тече та сама річка Горинка. Ця друга поява основи у контекстах походу 250 р. (пор. вище **Юшків Ріг**) спонукає до висновків: по-перше, основу **ЮСЬК-**справді можна ставити у зв'язок з прототипом Euscia = Novae; по-друге, припущення Берв- > Верб- правильне.

Верем'я < Vermius. Вище було згадано про існування назви с. ВЕРБ'ЯТИН Тр: тепер вона набуває інтерпретації "битва під Берое" і підтверджує можливий перехід Берв- * > Верб-: • **ВЕРБ'ЯТИН** Berroe + тин Тр Бучач: ^на р. **БАРИШ!**; с. **БАРИШ Prisc-us?**, пот. **БЕРЕМ'**янський *ad Berroeam?/ Verm-ius у с. **БЕРЕМ'**яни 🌐 = БерЕМЛЯни [Брайчевський] Тр ^ЖНИБороди; р. КНЯГІНЯ = КНІґуНІа, МАТЕУШІВКА, МАРТИНІВКА, ЗАРИВИНЦІ, РІПИНЦІ, ПОМІРЦІ, БРОВАРІ; • р. **ВЕРБІЯ** ЖТ КОРОСТЕНЬ: р. **БОРОМОЛКА** Verm-ius у с. ШЕРШНІ, торф. **БЕРВЕН**ське ad Berroeam біля м. КОРОСТЕНЬ: ВАСЬКОВИЧІ, СОКОРИКИ, ВИГІВ, КАЛІНІВКА, СТАВИЩЕ, САНТАРКА, _НИВКИ, ДЕСЯТИНИ; • бол. **ВЕРЕБЙОВЕ** у смт Володарка Кв: стр. **ДУНАЙКО** у с. Лобачів, Городище-ПусовАРІВське, **МАТВІІХА** Ματῶας, БІЛІІВКА Phullae, ЗАВАДІВКА Sabaud-, КАПУСТИНЦІ, ТАРАСІВКА.

Таким чином, у кількісно обмеженій групі топоконтекстів було виявлено незвично високу щільність реалій походу Кнів. Фонетично найближча до прототипу Berroe є знайдена значно пізніше топооснова **БЕРВЕПОЛЕ** (18.2.15):

• **ГОДИНЬ** Вл РАТне: ^КОРТЕЛІСИ (47) ^ХРУСЛЯ (Хрустъ хрест, нарис 10)); КОЗОВАТА, ЩЕДРОГІР, БЕРЕЗА, БРОДИ, ПІДЛУЖНЕ, ВИДРАНИЦЯ (47) ЗАЛІСИ, ЯРОГЛАВЕ; ВИШЕНЬКИ, ЗАГАТСЬКЕ, КОЗЕЛ ^ВИДРИЧІ, **БЕРВЕПОЛЕ**, **ГАЛІС**, ДОВГА НИВА, ЗАГАТТЯ, ЛЯДЕЦЬ);

Зауважено також формальну схожість непрямого відмінку прототипу **Berroe**, а саме – ad **Berroeam** латинського оригіналу – з основою ім'я розміщеного в сусідньому з Кагарлицьким Обухівському районі села **ВЕРЕМ'Я**: • б. **ВЕРЕМ'Я**-Друге ?*ad Berroeam у с. ПоГРЕБИ лит. grobis 'здобич' Кв Васильків: дж. ВЕРЕМ'я; яр ВЕРЕМ'я біля с. БАРАХТИ і ур. Велике ВЕРЕМ'я; ДЕРЕВ'ЯНКИ, БОРИСІВ, ГЛЕВАХА, КОДАКИ, ПОЛОГИ, ЧЕРНЯХІВКА, ТРОСТИНКА, УСТИМІВКА < *юс.тин-!; • **ВЕРЕМ'Я** ?*ad Berroeam Кв (Обухів): КОЗИН, РОМАНКІВ, ВИТАЧІВ, **МАТЯШІВКА** скіфс. Ματῶας 'Нижній Дунай!', ДЕРЕВ'ЯНА, ВІЛЬШАНКА, КОЗІІВКА, КРЕНИЧІ, ТАРАСІВКА; + Малі **ПРИЦЬКИ** ^МАКЕДОНИ, **ЮХНИ!** *Юшк-? Кв МИРОНІВКА;

Однак наголос у назвах яру, балки й урочища **Верем'я** повніше відповідають прототипу "гори **Бермій/ Вермій (Вέρμιος)**" [СКД, 208] (аніж удвічі дальшого порту Berreo у Басконії) – до цих гір у Македонії готські напади доходили не раз:

• пот. **БЕРЕМ'**янський Verm-ius у с. **БЕРЕМ'**яни 🌐 = БерЕМЛЯни [Брайчевський] Тр Бучач: ^ЖНИБороди; **БАРИШ** Prisc-us, **МАТЕУШІВКА**, **ВЕРБ'ЯТИН**; • **БЕРЕМ'**яни Verm-ius ІФ **ГОРОДЕНКА** Groeting!: ЧЕРНЕЛИЦЯ, ВІЛЬХОВЕЦЬ, ВИШНІВКА, СЕМАКІВЦІ σῆμαχοι, **ВЕРБІВЦІ**, ЧЕРНЯТИН, ГЛУШКІВ Gallus; • р. **БЕРЕМА** (= БЕРЕМ'я) Verm-ius у с. **БЕРЕМИЦЬКЕ** Чг КОЗЕЛЕЦЬ: ТАРАСІВ, РОМАНЬКИ, ГАЙОВЕ, САВИНКА, **ОТРОХИ**, ЛЕМЕШІ, КРЕХАІВ, СТАВИСЬКЕ, ГАЛЬ.ЧИН; • г. **ЧОРТОВЕ БЕРЕМИЩЕ** Verm-ius у давньому Києві! (тепер частина Володимирської гірки): **_НИВКИ!** *Cniva, оз. **БАРВІНКОВЕ** Berroe + ing у с. Лісники, ВИШНЕВЕ, ДУДКИ, САВЕНКИ,

СТОЯНКА, ГАТНЕ, ТАРАСІВЩИНА, ЛЮБИМІВКА, МИРОЦЬКЕ, БОРЩАГІВКА, оз. **ВЕРВИШЕНЬ** Berroe + wisan 'мешкати' біля с. НИЖЧА ДУБЕЧНЯ, ХОТЯНІВКА, ХОДОСІВКА, ТОЛОКУНЬ, ТАРАСІВКА.

Основа прототипу припускає й розвиток у репліку Бором-:

• **БОРОМИКИ** Berm-ius Чг Чг: **ГІРМАНКА**, **ЛАДИНКА**, ВІКТОРІВКА, БУДИЩЕ, АНІСІВ, СЕДНІВ, ОЛИШІВКА, ЛЕВОНЬКИ, УНУЧКИ, ДОВЖИК, ДРУЦЬКЕ, ДРАЧІВЩИНА, КИСЕЛІВКА. Послідовність -мйа мала ставати -мля (т. зв. слов'янське L erentheticum), – пор. вище *Берем'яни ~ Беремляни* [Брайчевський]:

• р. **БОРИМЛЯ** Berm-ius? у м. ОХТИРКА См: ОБЕРТЕНЬ ^КУДАРІ; БУДИ 2, ВІЛЬХОВЕ, БУРДУНИ, ПОЛОГИ, ПОПЕЛІВЩИНА, ГНИЛИЦЯ, БУЙМЕРІВКА, ГРІНЧЕНКОВЕ, ГРУНЬКИ, ДО-ВЖИК, КОЗЯТИН; • р. **БОРИМЛЯ** Berm-ius у с. ЗІНОВЕ См Путивль: КОЗЛІВКА, ПОНИЗІВКА, ДОРОШІВКА, РІВНЕ, ГОНЧАРІ 2; • р. **БОРОМОЛКА** Berm-ius у с. ШЕРШНІ ЖТ КОРОС-ТЕНЬ: ^торф. **БЕРВЕНСЬКЕ!** ad *Berroeam*, ВАСЬКОВИЧІ, СОКОРИКИ, ВИГІВ, КРАСНОПІЛЬ, БУЛА-ХІВКА, КАЛІНІВКА, СТАВИЩЕ, РИШАВКА, МИРНИЙ, САНТАРКА, _НИВКИ, ДЕСЯТИНИ; • **БОРОМЛЯ** Berm-ius См **ТРОСТЯНЕЦЬ** (ДОРОСТОЛ?, у 967-971 рр. під владою Святослава Київського; *Дорост-ул, Durostrum, Силістрія): БУЙМЕР, КРИНИЧНЕ, РАДОМЛЯ?, МАРТИНІВКА, ВИШНЕВЕ, СЕ-МЕРЕНЬКИ, ОВОДІВКА; • **БОРЕМЕЛЬ!** Berm-ius Рв Млинів: **БОРЕМЕЦЬ** Berm-ius ^Вел. ГОРО-ДНИЦЯ Groetingi, **ВЕРБЕНЬ!**, р. _НИВА *Співа, ГОНЧАРИХА, ДУБЛЯНИ, ПІДГАЙ, ВИШНЕВЕ, ДОВГОШИЙ, БРИЩІ!, ПЕРЕМІЛІВКА, МАЛІ **ДОРОГОСТАЙ**, **ДОРОСТОЙ+** (тепер Пугачівка), ХРІННИКИ, ПІДГАЙЦІ, ПІДБРУСІНЬ, ЗАГАТИНЦІ, НОВЕ, СТАВИЩЕ, ГОЛОВЧИЦІ; • **БОРЕМЩИНА!** Berm-ius Вл Любомль: ^ЗАСТАВ'Є, ПІДГОРОДНЕ; ЗАБОЛОТТЯ, ВИГНАНКА, ЛАДИНЬ, МОСИР, **ВЕРБІВКА!**, БУДНИКИ, ВИШНІВКА, ГОЛЯДИН, ВИШНІВ, ГОЛОВНЕ, ЯСНЕ, ВІЛЬШАНКА, ВИЖГІВ, РИМАЧІ, РІВНЕ, СВІТЯЗЬ, ПУЛЕМЕЦЬ, ТЕРЕХИ.

• **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius Кг Бобринець: ^ТАРАСІВКА, ВЕСЕЛЕ, МИРНЕ, ЧЕРВОНОПІЛЛЯ; ВеликоДРЮКОВЕ, МалоДРЮКОВЕ, КРУТОЯРКА, ВЕСЕЛІВКА, ВИТЯЗІВКА, **БОРИСІВКА!**; • **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius Дп Петропавлівка: ^ДЕРЕЗОВЕ, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, МАР'ЯНКА, НОВОСЕЛІВКА!, НовоХОРОШЕВСЬКЕ, ХОРОШЕ, КАТЕРИНІВКА, Ново**ВЕРБ**СЬКЕ, БОГДАНО-**ВЕРБ**КИ!; • **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius Пл Семенівка: ^ВЕСЕЛИЙ ПОДІЛ, КАРПИХА, ПАНІВАНІВКА; ОСОКОРИ, ГАЇВКА, БРУСОВЕ?, МАТВІЙВКА, ГРИНІВКА, МИРОНИ, ОЧЕРЕТУВАТЕ, КАЛІНІВКА, **БУРИМКА!** ad *Berroeam*, **ВЕРБ**КИ!; • **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius Хс ВИСОКОПІЛЛЯ: ^ДОБРЯНКА; ЗАГРАДІВКА, ЗАРІЧНЕ, РІВНОПІЛЛЯ; • **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius Хм КРАСИЛІВ: ЗАКРИНИЧЧЯ, ВАСЬКІВЧИКИ, САЛІХА 2, ПАШУ.ТИНЦІ, ЗАСТАВКИ, ДРУЖНЕ, КАЛІНІВКА 2, МАРКІВЦІ, ЛАГОДИНЦІ, **ВЕРБІВКА!**, ЧЕРНЕЛІВКА, ДУБИНА, ВОСКОДАВИНЦІ; • **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius Чк ЧОРНОБАЙ: Велика **БУРИМКА** ad *Berroeam*, Мала БУРИМКА!, р. БУРИМКА (= XVII ст. **БУР.ОМЛЯ** військо бурів, 1715 БУРОМКА), ЗАГОРОДИЩЕ ^СКОРДИСТИК, САВКІВКА, ГОЛОВАТІВКА Gallogot-, ВАСЮТИНЦІ, НОВОСЕЛИЦЯ!, ВИШНІВКА, ВЕСЕЛИЙ ПОДІЛ, КРУТЬКИ!, КРАСЕНІВКА, ТАРАСІВКА, МОХНАЧ 2; • став **ВЕРЕМІЙВСЬКИЙ** Berm-ius у с. ХОХІТВА Кв Богуслав: бол. і р. {5-39} **ВИРВИХВІСТ** = **ВЕРВИХВІСТ** Berroe + fast! у с. САВАРКА; ВІЛЬХОВЕЦЬ, КАЛІНІВКА.

Як виявляється, незграбна сполука морфем **ВИРВИХВІСТ** повторюється, а значить, перш ніж стати рекурентним топонімом, функціонувала як звичайна ідіома *"швидкі верейці": напад на римлян під Берое був справді раптовий. Ця словотвірна модель – типowo ґерманська і здавна відома в нашій історії. Так, у договорі Олега з греками 911 р. *Ульфост*: ще О.Партицький пояснив його з імені днор. *Ulfast*, як і десятки інших скандинавських імен вказаних у договорі "руських послів" [Тищенко 2011, 279, 282]. Існує 4 гідроніми *Мочихвіст* [СГУ, 377]. З літопису також відоме ім'я воєводи *Вовчий Хвіст*. Це така ж незавершена калька, як і *Вирвихвіст*. Контексти інших 6 (!) гідронімів від останньої основи:

• р. **ВИРВИХВОСТА** Berroe + fast "швидкі верейці" Пл Семенівка: **ВЕРБ**КИ, **ВЕРЕМІЙВКА** Berm-ius, ВЕСЕЛИЙ ПОДІЛ, **ШЕПЕЛІВКА**, ОЧЕРЕТУВАТЕ, ОСОКОРИ, ГРИНІВКА, МАТВІЙВКА, МИРОНИ, НАТАЛЕНКИ, КАЛІНІВКА, **БУРИМКА** ad *Berroeam*, БАДЬОРІВКА Патри?; • р. **ВИРВИХВІСТ** Berroe + fast "швидкі верейці" л Протоки (від с. **МАР'ЯНІВКА**) Росі Кв Васильків + Храпачі БЦ: ВІЛЬШАНКА, ДЕРЕВ'ЯНКИ, КРЯЧКИ, ТРОСТИНКА, КОДАКИ, ПОЛОГИ, ЧЕРНЯХІВКА, **УСТИМІВКА** + **ВЕРБ**ОВА, **ФАСТІВКА**, **МАТЮШІ**, ТАРАСІВКА, ОСТРІЙКИ, ВІЛЬШАНКА, ПИЛИПЧА, **ТОМИЛІВКА**, ТРУШКИ; • р. **ВИРВИХВІСТ** Berroe + fast "швидкі верейці" п **ГІРМАНА** (римські солдати?) у смт Градизьк Пл Глобине: ^СЕРЕДПІЛЛЯ Сердика; Балабушині **ВЕРБ**И, **УСТИМІВКА**, ЯРЕСЬКИ, ЯРОШІ, **ШЕПЕЛІВКА**, БРОВАРКИ, ПОКОТИЛІВКА, КОЛОМИЦІВКА, ГРИНЬКИ, РОМАНІВКА, ВАСЬКІВКА, СТРУТУНІВКА; • р. **ВИРВИХВІСТ** Berroe + fast "швидкі верейці" п Ромна Сули См Конотоп + Ромни: **ГИРЯВКА** (римські солдати?) = Шевченкове, КУТ, ВИРІВКА, ФЕСІВКА, НовоМУТИН, **МАР'ЯНІВКА**, ШПОТІВКА, КараБУТОВЕ + СВІТІВЩИНА, ТАРАСІВКА, СЕМКОВЕ,

ВОЩилиха, ВЕСЕЛий Степ, БУТівка, ДОВГОполівка, СТОВПівщина, ЛЕВОНДівка, ІЩенки, **ТОМИ**не, ЯРОШівка. Є дані про р. **ВИРВИХВІСТ** п Хоролу (без уточнення, де саме) [СГУ, 103].

Окремо слід згадати контекст, де ця основа сполучена з Ятрань, Верб- і Крут-: ● глибина **ВИРВИХВОСТИ** у р. Циганочка п **ЯТРАНИ** у с. **ВЕРБ**ове Кг ГОЛОВанівськ: ОДАЯ, ЄМИЛІВка, МАТВІївка, **КРУТЕНЬК**е, ТРОЯНка + ПоКОТилове. Справді, чи існує інше пояснення цієї химерної назви, повтореної *вісім* разів (КвЗ, ПлЗ, См, Кг)?

PS. На *Вирвихвості* не окошилося. 26.10.14 знайшлися ще більше демотивовані форми цієї назви – *Урвихвіст* [СГУ, 580]. Див. ст. II. ур. *УРВИХВІСТ*.

{5-41} ● **БЕРБЕ.НИЦі** Berroe + Nike "перемога в Берое"? Пл ЛОХвиця: ^СОКИРиха; **ЮСК**івці ^ВЕСЕЛА ДІБРОВА; **БРИСі** Priscus ^ГИРЯВі ІСКівці (римські солдати з Euscia: от де можливе продовження теми "Стратіївка"), ІСКівці, КРИНИЦя, ВИШНеве, БезСАЛи, ВИШЕНЬки, БОД.АКВА, ЗаМОРІївка, БУД.АКІВка 2, ДРЮКівщина, РОМАНИха, КРЯЧкове ОЗЕРО;

● яр **БЕРО.НИКів** Berroe + Nike "перемога в Берое" п Плотви Верх. Дворічної Осколу Хк Дворічна: МАР'ЯНСьке, СВИСТУНівка!, ГРАКівка, ВІЛЬШана, КУТЬківка, ГРЯНИКів-ка, ОСТРЕНЬКе, ДОВГЕНЬКе, ШЕПЕЛівка; ● р. **БАРА.НИКівка** Berroe + Nike у с. **БАРА.-НИКівка** Лг БілоВОДСьк: СемиКОЗівка, ПАРНеве, ГОНЧАРове, ТЕРНове; ● **БАРА.-НИКівка** Berroe + Nike Лг Кремінна: ^ВОДяне; **БОРОВЕНЬки** (пор. Барвінк-), БОРове, БУТове, **КРУТЕНЬК**е Groetingi; ● **БАРАНИЧеве** Berroe + Nike Лг Троїцьке: ^АРАПівка, ОДАРівка, ЯСИНівка; БаБОДИНка, ВЕСЕЛе, КлиНУВАТка, ГОЛОВкове, БОРИСівка, ФЕДОСІївка, ЛОЗУВАТка, ПарнЮВАТка;

Слід додати, що Берое пережив ще не одну битву (див. нарис 18 [Тищенко 2015]).

Abrittus ~ Бритаї, Бритавка, Британ, Abritus ~ Бридуни. Поза контекстом основа Брит(ан, -ай) не знаходила пояснення: "Неясне *Британ* (тричі на Нижньому Дніпрі й на Горині)" [Трубачев 1968, 208].

● р. **БРИТ.АВка** Abrittus + ahwa п САВРАНки п Пд Бугу у с. ДЕМівка Вн Чечельник: с. БРИТАвка; **ВЕРБ**ка! ^ВАСИЛівка, **СТРАТІ**ївка див. вище (1650: Sawran, Vrwizrodka); ● р. **БРИТАй** Abrittus п ОРЕЛі Дп Павлоград: **ВЕРБ**ське, **ВЕРБ**.УВАТівка!, **ВЕРБ**ки, ВАСИЛІВка ^СТОВБине! Stobi, КАТЕРИНівка, **ВЕРБ**ове!, ЧАРНЯВщина, ШАНДРівка.

● **БРИЦь**ке Abričius Вн Липовець: ^КОНЮШівка; ПИЛИПЕНКове, КОЗИнці, КОСАКівка, БЕРЕСТівка, ВЕРБівка, ГОРДіївка, СТРУТИНка, БІЛОЗЕРівка; ● **БРИЧ**ківка Abričius Пл Пл: ^КРОТЕНКи!, ГРИНівка; ВАСьКи, ДУДникове, СУДІївка, КРУТий Берег, СТУПки Stobi, ПАСКівка, РУНівщина, ГОЛОВки, ГОНТАРі, ВІЛЬШани 2, ТРОСТЯНець, СУПРУНенки Sopron, **ВЕРБ**ове, ВІЛЬХівщина, ТЮТЮНники.

Прототип з одним -t- мав дати основу Брид-: ● **БРИДУ**ни Abritus Пл Нові САНЖАРИ: ^СУДівка; СТОВБина Долина, МОВЧАНівка, ЄМцева Долина Хем, ГОРОБці, КРУТа Балка, ДУДкин ГАЙ, КУНцеве, КЛЮСівка, ПОЛОГи-НИЗ, КАНАВИ canabae, ВЕЛИЧки.

Основа Ступ- нагадує прототип Stobi (а Стовпи- пояснимо як спогад про стовпи Геракла?): {5-46} ● **СТУПич**не Stobi Чк КАТЕРИНОпіль: **ВЕРБ**овець, НОВОСЕЛиця, КИСЕЛівка, РозСОХУВАТка, ЯРОШівка; ● **СТУП**ки Stobi Пл Миргород: ^СУПРУНенки, САВицьке, МАРКівське; **ВЕРЕВ**чик, ДОВГалево, КЛЮШниківка, {5-47} **СТОВБ**ине стовпи Геракла?, ОНАЦьки, іВАЩенки, Зелений КУТ, БезВОДівка, ЄМці; ● **СТУП**ки Stobi Вн Оратів/Іллінці: **ВЕРБ**івка, БОРИСівка, РозСОХУВАТа, СИНАРна, ХРІНівка; ● **СТУП**ник Вн Хмільник: **ВЕРБ**івка, ПЕДОСи, МАР'ЯНівка, МАРКУШі, ТАРАСи; ● *ВиСТУПовичі* Жт Овруч: ~ **ВЕРПа**; ● **СТУП**ки Пл Пл: **ВЕРБ**ове, МАРКи 2; ● **СТУП**ки Stobi См Лебедин: КУДанівка, **СУПРУ**ни, КРУТе ^БУРівка, ЯРОШі, ГРИНцеве, ГОСТРОБУри, ДОВГе, ГРУНь, КАТЕРИНівка, ДРОЗДівщина ^ГУТНИЦьКе, ФІЛОНівщина, ПоКУТне; ● **СТУП**ниця Stobi Лв Дрогобич: ^КОТоване; ПОПЕЛі Parhl-?, ДОВГе 2, **СТАНИЛ**я {2-79} Stanildi, РІВНе, РИХТичі.

По всьому є нагода оцінити "описовий реалізм" мовних засобів, вжитих у народних спогадах про похід – у десятках *крутих горбів, крутих ярів і загір'їв; КРУТоЯ*Рки* – мабуть, похід з ґрунтунґами на Ятру, а *БУТоЯ*Рки* – трофеї з Ятри.

Таким чином, ґотські війни проти римлян і, зокрема, похід Книви 250-251 рр. залишили, окрім матеріальних свідчень (трофеїв), яскравий і пояснимо тривалий слід у топонімії Наддніпрянщини. У нарисі крок по кроку висвітлене почергове розпізнання щораз нових реплік їхніх імовірних прототипів, відомих з оповідання Йордана. До уваги при цьому взято історичний і просторово-топонімічний контексти кожної з розглянутих назв-тем.

ТОПОНІМІЧНИЙ СЛІД РИМСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ III СТ.

Походи на Рим наддніпрянських варварів під проводом Кніви припадають на складний період в історії Риму. У III ст. Римську державу спіткала тривала політична криза, відома також як військова анархія або криза імператорів (235–284 рр.). За ці півстоліття Римська імперія мало не загинула під тиском варварських навал, громадянської війни, пошестей і економічного занепаду.

Криза розпочалася по вбивстві імператора Олександра Севера його власними воїнами у 235 р. За подальші 50 років принаймні 26 діячів (переважно з військової верхівки) претендували на титул імператора. Причому кожний з них діставав легітимність від римського Сенату.

У 268 р. імперія розкололася на три держави, які взаємно конкурували: на заході це була Галльська імперія, на сході – Пальмирська імперія і в центрі – послаблена Римська імперія. Через певний час ці три частини зумів об'єднати імператор Авреліан (270-275), але криза завершилася лише з приходом до влади Діоклетіана і по проведенні ним реформ (284 р.). Криза залишила настільки глибокий слід, що більшість істориків вважають її початком переходу від класичної доби до часу пізньої античності.

Визнаючи історико-географічну позицію Наддніпрянщини як земель ближнього зарубіжжя Риму, ми маємо прийняти припущення про якісь форми участі місцевих людей у тодішніх історичних подіях у Римі, що й пояснює значну кількість реплік тодішніх римських реалій у топонімії сучасної України (див. зведення у такій таблиці):

Архетипи	Репліки в Україні
Reign of Maximinus Thrax (235–238) <ul style="list-style-type: none"> • Death of Alexander Severus (235) • Usurpation of Magnus (с. 235) • Usurpation of Quartinus (235) • Gordian Revolt (238) • Aquileia (238) • Reign of Pupienus and Balbinus (238) • Invasion of the Carpi (238–239) 	ТРАЧ ІФ, ДРАЧі СЕВЕРИН івка МАГНИШ івка ЧЕТВЕРТ.ИН івка Вн, Ня Вл ГОРДИНівка ОРЛИ нці ПУ пакова; ВОЛВЕН Кове КОРОПИ , КАРП илівка ГОРОЖАНка Тр, івка Хк СОВИН ка См, САВИН- ПИЛИП ківці, Араповичі КОРОПИ , КАРП илівка
Reign of Gordian III (238-244) <ul style="list-style-type: none"> • Sabinianus Revolt (240) 	
Reign of Philip the Arab (244-249) <ul style="list-style-type: none"> • Invasion of the Carpi (245–247) • <i>Secular Games of 248</i> (248) • Usurpation of Pacatianus (248) • Usurpation of Jotapianus (249) • Usurpation of Silbannacus (249 or 253) 	ПОКОТ илівка ВОДОП'ЯНка, дж. Кв БЦ СЕЛИВАН івка Од, СЕЛІВАН- ТРОЯНИ ТРУШ евичі КУПРІАН івка Зп, Мк ДЕЦ ьковиця, ДЕЦ ьки ГНІВ ань ДАЧА БЕРВ -, ВЕРБ -, БОРОВ - ПИЛИП и? ПРІСК и БРИТ авка ТРИБУН івка ВОЩИЛиха
Reign of Traianus Decius and Herennius Etruscus (249-251) <ul style="list-style-type: none"> • Plague of Cyprian (250–270) • Decian persecution (250–251) • Gothic Invasion of Cniva (250–251) • Carpi Invasion of Dacia (250) • Beroe (250) • Philippopolis (250) • Usurpation of Titus Julius Priscus (251) • Abritus (251) 	ВОРВУЛинці Тр БОЛОЖИНів ОМЕЛЯ на, ОМЕЛЯНИК АНТИК и ВАЛЕР'ЯН івка Вл, Дц, Хк
Reign of Trebonianus Gallus (251-253) <ul style="list-style-type: none"> • Death of Hostilian (251) • Gothic Invasion (252–253) • Barbalissos (253) • Interamna Nahars (с. 253) • Death of Trebonianus Gallus and Volusianus (253) 	ШОПУР ка, ШУПАРка Тр Ламане? МИЛЯН овичі
Reign of Aemilianus (253) <ul style="list-style-type: none"> • Antioch (253) 	
Reign of Valerian & Gallienus (253-60) <ul style="list-style-type: none"> • Gothic Invasion (256–257) • Invasion of Shapur (258) • Invasion of Alamannai (258–с. 260) • Mediolanum (259) • Scythian Invasion (259–260) • Edessa (260) /Orhai 'Урфа'/ 	ОРХОВ ичі ГОЛЕНка, дра Киселі
Reign of Gallienus (260-268) <ul style="list-style-type: none"> • Caesarea (260) • Usurpation of Ingenuus (260) • Usurpation of Regalianus (260) • Usurpation of Macrianus Major (с. 259–261) 	РЕГЛяшинці МОКРЯН и!!

- Reign of Postumus (260–269) (Gallic Empire)
 - Death of **Saloninus** (260)
 - **Roxolani Invasion** of Pannonia (260)
- Reign of **Victorinus** (269–271)
 - Usurpation of **Lucius** Calpurnius Piso Frugi (261)
 - Usurpation of **Macrianus** Minor (261)
 - Usurpation of **Musius Aemilianus** (261–262)
 - Campaigns of **Odaenathus** (260–267)
 - **Pannonian** Rebellion (261)
 - **Scythian Invasion** (265–266)
 - Usurpation of **Maeonius** (266–267)
 - **Scythian Invasion** (267–269)
 - **Heruli Raids** (267)
 - Usurpation of **Manius** Acilius Aureolus (268)
 - **Zenobia** Invasion of Egypt (269)
 - Reign of **Claudius II** (268–270)
 - **Naissus** (268/269)
 - Capture of **Athens** (269)
 - **Palmyrene** Empire (270–273)
 - **Vandal Invasion** (270)
- Reign of Aurelian (270–275)
 - Usurpation of **Victorinus** Junior (271)
 - **Juthungi Invasion** (271)
 - **Tetricus I & Tetricus II** (271–274)
 - Rebellion of **Felicissimus** (270s)
 - **Placentia** (271)
 - **Fano** (271)
 - Battle of **Antioch** (272)
 - Razing of Palmyra (273)
 - Usurpation of **Faustinus** (c. 273)
 - Châlons (274) = Catalaun-

СОЛОНЕ
 ПОНІНКА
ВІКТОРИівка См
ЛУЦЬК
МОКРЯНИ!!
МУСІівка, ки, МУСІЄНКИ
 ОДИНОКЕ ЛВ
ПОНІНКА

МОНЬки, чин, чинці

МАНЬки,
ЗИНОВІівка
КОЛОДІ
НИШівці
ОТИНія!!, АТИНСЬКЕ
ПАЛЬМИРівка, ОРХОВИЧІ
ВАНДАЛівка
 (Золот-)
ВІКТОРИівка См
 ЖИТЯНСЬКЕ См, ЖИТНИКИ
ТИДРИК! Мк
ЩАСЛИВА, е, ка
 ПЛОЩАНКА ЛГ
 ПУНІ
АНТИКИ
 ПАЛЬМИРівка
ПУСТИНКА Вл, Дц; -ки Чг
 КОТЕЛЯНКА Жт, Хм??

ТОПОНІМІЧНОГО КОНТЕКСТУВАННЯ МЕТОД. Див. передне слово до частини II перед початком статей на літеру А.

р. **ТОРУНКА** у с. Торунь Зк 343 < 1) данс. taarn 'вежа'; 2) маньч. дарун 'пристань, ринок'; пор. Torun.

ТОШКІВКА Лг < пахл. twšk 'харчі'

ТРАХТЕМИРІВ Кв < kasa Tractemiri [Cossue, Excel, 17968] з Tructemirus *Druhtiz 'people, multitude, army' + *mērjaz 'excellent, famous'. Діагностичний топонім готського пласту назв.

Трахтемирів давніший від Заруба, який літопис вказує на тому ж місці. У зв'язку з готським походженням ім'я *Трахтемирів* у новому світлі постала роль цього селища в історії українського козацтва. Саме тут з'ясувалося, що «[києво]руські літописи про *Трактомирів* не згадують; а згадують кілька разів місто *Заруб*, під яким ім'ям його знали у давнині» [Похилевич, 464]: оце ж така «давнина» і такі літописи – і розрив між пам'яттю еліти новіших скандинавських заброд порівняно зі старішими забродами серед «місцевого населення» з доварязьким черняхівським складником (пор. і долю назв Седнів/ Сновеськ [Тищенко 2011, 273–274]). В Етимологічному словнику літописних назв вказане "м. Заруб в р-ні с. Трахтемирів" [ЕСЛН, 60]. Л.Махновець згадує про "бід вище від Заруба... біля с. Трахтемирова Канівського р-ну Черк. обл.; у кін. XIX ст. Трахтемирівська мілина, ширина – бл. 250 м, глибина бл. 110 см; нині – високої води Канівського вдсх" [ЛР, 551].

Формально «під теперішнім ім'ям Трактомирів стає відомим лише від XVI ст., тобто від часу утворення (офіційного визнання? – К.Т.) в Україні козацтва. Стефан Баторій, за якого Трактомирів мав свій повіт, подарував його з навколишніми місцями козакам, і відтоді він звався козацьким» [Похилевич, 464]. Козацтво використовувало *Трахтемирівський монастир* як шпиталь «для старинних, зубожілих і ранами скалічених козаків» [ЕУ, IX, 3253], на потреби якого козаки відділяли третину трофеїв. Промовистою є народна вимова Трахтемирів (Трахтомиров, Терехтемиров, Трехтемиров, Трехтимиров [Похилевич, 464, 517; Боплан 1660, 143], Trethymirov [Боплан 1650]) – з «половецьким -х-» (що відтворює старий готський прототип drauht-) при письмовому «столичному -к-» Трактомиров: це дві різні, історично відмінні традиції. (Показова дальша доля селища: осередок селян і козаків у повстаннях Косинського й Наливайка (1593, 1595), монастир був відібраний в Січі, а 1617 р. повернутий. У 1637 і 1665 р. знову в центрі повстань, кінець кінцем зруйнований поляками [Боплан 1660, 144–145, прим. 82].)

Весь Трахтемирівський півострів оточений з суходолу ровом і валом Великий довжиною у 12 верст і дотепер заввишки подекуди до 6 м і більше (це частина

Змійових валів, див. карту до ст. II. ЛІСОВИЧІ). На валу поросли дуби у два обіймища: «отже, після побудови його був тривалий період часу, коли ці місця вилюдніли, за яких лише умов і могли вирости ці ліси» [Похилевич, 465].

На горі проти церкви й на сусідніх пагорбах за часів Л.Похилевича стояли «кам'яні, грубо обтесані хрести, поставлені невідомо у який час. Висота їхня від 2½ до 3 аршин (175–210 см). Біля них є на різній відстані невеликі довгасті камені, поставлені руба. На деяких з них викарбувані хрести». «Є печери, схожі на Київські з підземними церквами, у яких досі помітні ознаки відправ». У недавні роки усією територією порядкувала ДУСя, і це унікальне місце «випало» з кола пам'яток історичної спадщини України.

Таким чином, Трахтемирів розташований на півострові, утвореному звивиною Дніпра. У зв'язку з цією звивиною не можна не згадати «Пісні про Хльода» зі «Старшої Едди», де йдеться про спадщину конунга Гейдрєка, в суперечку за яку "вступають його сини – Анг'атюр, який правив ґотами, і Хльод, народжений на землі гунів. Його мати – донька володаря гунів Гумлі. Хльод, прибувши до Аргайма, резиденції Анг'антюра, вимагає віддати половину земель, скарбів і майна Гейдрєка. Анг'атюр готовий віддати третину земель, «але не ліс славетний, що Мюрквідом зветься, на ґотській землі могили священні, камінь казковий у **звивині Данпа**»... У розмову втручається старий вихователь ще Гейдрєка: «Щедрі даєш обіцянки сину рабині і князя». Ображений Хльод повертається до тестя, а через рік, зібравши величезне військо у 33 полки по 5 тисяч воїнів, так що у гунській землі не лишилося здатних ставати до зброї, вони нападають на ґотів, беруть фортецю в лісі Мюрквід, який відділяв ґотські землі від гунських" [Щукин, 231-232] [Тищенко 2008, 329]. Звивин на Дніпрі багато, але у Трахтемирівській є і остенсивна, і топонімічна перевага [Тищенко 2008, 32].

Так гіпотеза міцніє: ні ім'я *Трахтемирів*, ні інші ойконіми топонімічних моделей з другим складником /*mer*, /*hildi* > /*la* не могли утворитися "пізніше" від літописної назви *Заруб*, вони могли виникнути лише в ґотському середовищі на кілька століть раніше від появи ім'я *Заруб*.

А оскільки цим з'ясовано причетність ґотів і до ім'я *Трахтемирова*, і до перелічених 110 топонімів його кола (навіть коли обмежитися лише двокомпонентними прототипами), то всі їхні околиці слід розглядати як терени асиміляції ґотів. Зокрема, є таким і район Змійових валів на півдні Київщини. Першорядною роллю Трахтемирова тепер можна пояснити факти облаштування двох ліній оборони валами з ескарпами на північ (!) – пор. *Яцьки–Стугна* і *Вільшанка–Обухів–Дерев'яна* (див. карту до ст. II. ЛІСОВИЧІ) – вони захищали район Трахтемирова (він у щільному оточенні селищ із знахідками римських монет).

Як істотну перешкоду опоненти вказують на часовий розрив у 1300 років між ґотською присутністю над Дніпром і "першою фіксацією" назви *Трактомирів* у місцевих документах у XVI ст. Аналогічна проблема з аланськими топонімами, критика та контрарґументи розглянуті у Бахраха. Свого часу критики закидали вченому залучення до студій аланів у Європі (IV-V ст.) історично значно пізніших документів, у яких "починаються" топонімічні свідчення. Б. Бахрах не став заперечувати, що "між періодом існування аланських поселень під Орлеаном і першою згадкою у джерелах відповідної топонімії існує часовий розрив у 600 років. Такий великий розрив мав би викликати певні сумніви у прямому зв'язку цієї топонімії з цими поселеннями... Численні поселення з назвами, так чи інакше пояснюваними аланською присутністю чи впливом, не відігравали (у поаланській історії Галлії. – К.Т.) жодної ролі і тому не згадані у джерелах середньовіччя... Неможливо довести, що сучасні назви *Alainville* і *Alaincourt* безпосередньо походять від однойменних аланських поселень, однак ...можна пристати до думки дослідників, які вважають, що збережені топоніми стосуються саме аланів. Додамо, що досі немає переконливішого іншого пояснення елемента Alan у цих назвах" [Бахрах, 154–156].

ТРАЧ ІФ < 1) Maximinus Thrax, 27-й імператор (235-238); 2) лат. Thrax фракієць. Див. IV. ТРАЧ.

- **ТРАЧ** ІФ КОСів: ^КОРОСТИи!!, Кривоброди; КУТи, ЯБЛУНів, ВЕРБовець!;
- **ДРАЧ**инці Чв Кіцмань: ^КОРОСТУВАТа; П'ЯДИКІВці, БОРІВці, ЗЕЛЕНів, **КИСЕЛІв!**, ОРШівці, СТАВчани, ШИШківці;
- **ДРАЧ**ини Зк Свалява: ОЛЕНева, ПАСІКа, ТИБАВА ^МАРТИНка;
- **ДРАЧ**і Хм Ст-кост: ^ЗАЛІСся!, КРИНИця, БОВКУни, ПЕНЬки; ГРИБениНка, БЕРЕГелі, ГУБИН, ВОРОНківці, ГРОМівка, ЗЕЛЕНці, **КИСЕЛі!!**, СЕВЕРИни, **ВЕРБ**оРОДинці, ОРІХівка, КРУЧА, **ВЕРБ**івочка, **БУТ**івці, **ЗАГІР**не!!;
- **ДРАЧ**івщина Чг Чг: ^ВІКТОРівка; ЛОПАТИн, УЛЯНівка, **КИСЕЛІ**вка, АНТОНовичі, ЛОКОТЬків, ПИЛЬня, БІРки, ДРУЦЬке ^ЛАДИНка, ЗОЛОТИнка, ГІРМАНка, ТАБАІвка, ЛІСки, ЛІСне, ЛУКАШівка, ОЛИШівка;
- **ДРАЧИЛІ**вка Кв 1947 740 Поліське: КОВШИЛІвка; бол. **ДРОЧИЛІв** у кол. с. Гусинці Кв Бориспіль; торф. **ДРАЧЛ**иве біля смт Димер Кв;

ТРЕБУХІВ Кв, **ТРИБУХИ** Вн < кімп. tref 'місто' + bwch 'корова'.

ТРИПІЛЛЯ Кв. Ім'я міста Триполіс у Сирії. Див. II. ХАЛЕП'Я, ПАЛЬМИРІВКА.

ТРОСТЯНЕць Вн, См < 1) пахл. droš- спалення, покарання + тяти; 2) хоронім Траксіана.

ТРОЦА Вн, Жт, **ТАРАЦА** Кв < 1) словенс. Trst Трієст; 2) пахл. drōš [dlwš] mark, branding; punishment; drōšidan, drōš- [dlwš-ytn'] brand. Трушівці ^Погорільці Чк Чигирин. Див. II. ДОРОШІВЦІ.

ТРОЯНИ < лат. Traianus Decius. Див. II. СТРАТІЙВКА.

Сама по собі часова відстань у 1800 років не виключає збереження місцевої тяглої топонімічної традиції, як це вже доведено фактами існування осмислених слов'янських назв-дублетів до іранських або кельтських топонімів (с. Передеріївка, г. Камула, р. Радоробель). Топонімічна основа **Троян**- у складі півсотні назв в Україні, Польщі й Болгарії справді може відповідати латинській основі імені власного Traianus, адже голосний **-o-** на місці лат. **-a-** вказує на тривалий час побутування цього імені як топооснови у слов'янському середовищі. Ці назви однотипні як у східних, так і в західних і південних слов'ян, що дає підставу вбачати в них спільну праслов'янську топонімічну спадщину.

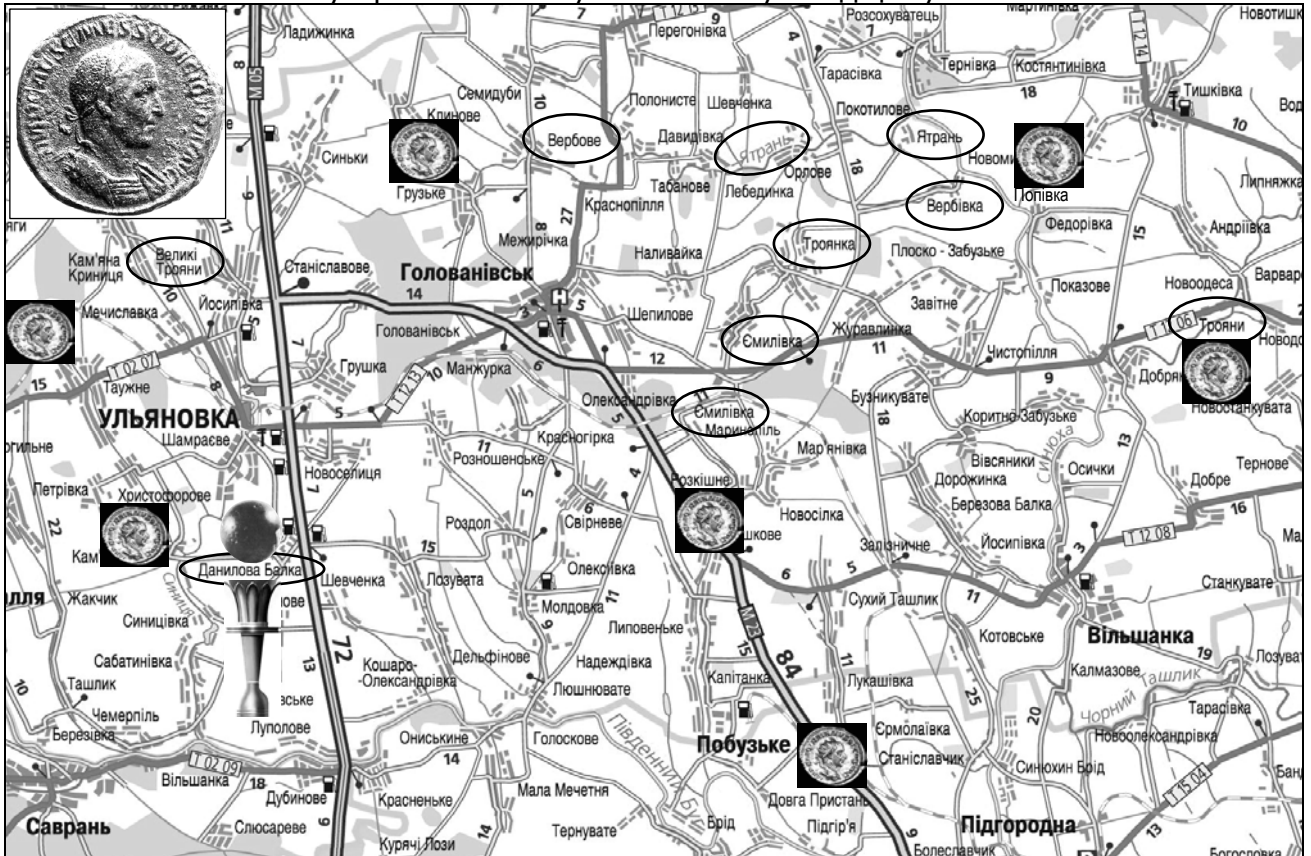

Рис. Т18. Історико-топонімічний контекст знахідки скляної кулі від скіпетра Траяна Деція. Між місцем цієї унікальної знахідки біля с. Данилова Балка і найближчим селом з назвою від ім'я Траяна Деція – Великі Трояни < Traianus (Decius) – 15 км. В околицях є ще дві такі назви (с. Троянка, Трояни), р. Ятрань і с. Ятрань (Iatrus), с. ВЕРБове і ВЕРБівка (Verroe). Показано також найближчі місця знахідок римських монет (за М. Брайчевським)

Однак який саме Траян залишив своє ім'я як прототип для реплік Троян-? – Славний 13-й імператор Риму – Траян (Marcus Ulpius Nerva Traianus (53-117) = Traianus)? Його батько – Marcus Ulpius Traianus? Його наступник Traianus Hadrianus = Hadrianus? 34-й імператор Traianus Decius (201-251) = Decius? Magister peditum Traianus (376-382), римський полководець часів готських війн? Traianus Patricius, візантійський історик (писав у 685-711)? По довгих перепетях висновок зроблено на користь Траяна Деція. Адже це він воював з ополченням Книви, і його вбили наддніпрянці у бою при Абритті. І не в останню чергу тому, що це його, а не чиясь імператорська реґалія – куля від скіпетра – знайдена на

черняхівському некрополі біля с. Данилова Балка Кр усього за 15 км від с. Вел. ТРОЯНИ на березі тієї ж р. Синьки дслов. стънъ 'вежа, башта' NB.

Нанесено на карту й румунську групу топонімів, яку можна вважати продовженням ареалу ойконімів від основи Троян- зі степової України. Половина з-поміж цього десятка назв очевидно давніші (*Трояни* – 5 сіл), інші – пізніші (*Троянка* – 3 села, *Троянове*, *Троянівка*). Як відомо, М. Брайчевський уклав повний список всіх 700 поселень в Україні, де було знайдено понад 30 тис. римських монет. Це видатне історичне узагальнення величезної кількості нумізматичних фактів досі не втрачає свого першорядного значення для наукової реконструкції давньої історії України. Очевидно, що за такої масовості місць і самих знахідок монет кореляція їх з *однокореневими* назвами селищ набуває не лише діагностичного значення, але і статистичної переконливості. Так, наприклад, римські монети знайдено під Бердянськом, біля якого є с. *Троянівка*, при тому, що на кількості кілометрів довкола таких знахідок (і таких назв) немає. Або – у с. *Трояни* Кг знайдено клад римських монет, де були й монети Траяна; карбовані за часів Траяна монети знайдені також поблизу інших сіл – *Троянка* і *Троянове* Кг, *Троянка* Од тощо.

Серйозним аргументом на користь реальної пов'язаності цих назв з обговорюваним історичним періодом та ім'ям Траjanus служать знахідки в околицях майже **кожного** з названих сіл від основи **Траян-** (крім одного) кладів римських монет, причому цей десяток ойконімів немовби оперізує ареал римських кладів з півдня і сходу. ...Такі ж переконливі кореляції очевидні у Миколаївській, Кропивницькій і Полтавській областях, – в останній три ойконіми від основи **Троян-** зосереджені понад Ворсклою.

Північна група однокореневих топонімів України *виразно віддалена* від південних, степових "Троянів". Вона удвічі менша за кількістю і має дещо іншу лексичну структуру. Проте ці назви також у цілому облямовують ареал поширення знахідок римських монет з північного заходу. Постає необхідність також фронтального обстеження однокореневих топонімів суміжних земель, в ефективності якого ми не раз переконалися, вивчаючи поширення у Європі кельтських топонімів, – див.: [Тищенко 2003, №4-6]. У сусідній Білорусі на північ від Мінська виявлено лише дві, але явно причетні до теми назви – *Траянец* і *Траянаўка*. Зате у Польщі ареал цих назв продовжується, і вони там досить численні. Найдавніші, очевидно, Trojanu і Krzywaniце-Trojanu під Варшавою та назви 4 досить компактно розміщених селищ Trojanów. Пізніші – Trojanowo (2 назви), Trojanowice (2 назви) і перероблена "народною етимологією" схоже до запорізького *Троянди* назва Trojadup біля с. Trojanowice під Краковом. З цим масивом назв пов'язаний і єдиний в Чехії однокореневий ойконім Trojanovice, як і Tarján в Угорщині. У Словаччині й Австрії такі назви відсутні. У гірській Словенії наявна єдина – Trojane. Ще півдесятка їх вдалося відшукати в Німеччині.

Після нанесення всіх ойконімів від основи **Троян-** на карту стає очевидним, що ці назви поділяються на *три окремі* сукупчення, які практично повністю вкладаються в межі ареалів поширення археологічних знахідок трьох сусідніх, але відокремлених одна від одної культур II ст. н.е.: *сарматів*, *фракійців* та *пшеворської* [Седов, 79]. Істотно, що за поодинокими винятками (всього три ойконіми у Словенії, Угорщині й Німеччині) всі ці назви *не розміщуються* на теренах колишніх провінцій Риму.

Розташована в колишньому сарматському ареалі група назв від основи **Троян-** відрізняється за складом від північнішої групи (Волинь, Галичина, Житомирщина) браком ойконімів з формантом **-ів/-ów**. Натомість вона має географічне продовження в Молдові й Румунії (Troian, Troianul, Traian (10), Traian Vuia): практично всі ці назви не виходять за межі саме сарматських старожитностей, включно з цілком ізольованими Traian Vuia, букв. 'Троянове відлуння' в басейні Тиси у Західній Румунії, де В. Седов якраз вказує відокремлену від основного ареалу область поширення сарматських пам'яток. Істотно, що окремі римські монети знайдені й у насипах сарматських курганів [Брайчевський 1959, 196].

Існувало ур. *Троянщина* над р. Стрижень у Чернігові [Киевская Старина, 1899. № 6, с. 402]. Існує ур. *Троянщина* РФ Смол., Гусинс. р-н, Татарс. с/Р. Імовірно, сюди ж і *Троєщина* Кв, Хм, Чг: за сучасними уявленнями, з давнішої форми *Троянщина, пор. ур. *Горнєщина* Чг [Павленко, 41], – при тому, що в Ніжинському пов. Чг у XIX ст. відоме с. *Горнянка* [Коваль Р., Рог В., Стегній П. Рейд у вічність. – К., 2001. – С. 30].

Перехід **я > є**: топоніми II. *ЯВОН-* ~ *ЄВОН-*, *ЯВТУХИ* = *ЄЛТУХИ*, *ЄМАДИК-* < **Ямадок-*; також р. *Євсуг/ Явсуг* Лг; *Яланець/ Єланець* Вн, *Єзуч/ Язуча* См, *Єремиха/ Яремовка* Хс; прізви. IV. *Яніш* ~ *Єніш*, *Яланжи* ~ *Єланжи*. Пор. і рум. troian мн. **troieni** 'троянці'.

• пот. ТРОЯН л П'ЯНки у с. Ст. **МІЗУНЬ!** Moesia! ІФ Долина: ТИСів, ТАНява!; р. МІЗунка; • **МІЗОч** Рв Здолбунів: **ЗАГОРА, ТРОЯН**;
• **ТРОЯНівка** Вл **МАНевичі**: **БЕРЕЖ**ниця!; **ЗАГОР**івка!; **МАТЕЙ**ки, **СЕМ**ки, **ГОД**омичі; • **ТРОЯ**ни Льв **САМБІР**: **ГЛИ**Боч; **ЗАГІР**я!; **МІЖ**гайці, **П'ЯН**овичі, **ШЕПТИ**чі, **ВЕРБ**івка, **ВЕРБ**ка,

БЕРЕЖниця; • р. **ТРОЯНка п ЯТРАН!**!! у с. ТРОЯНка Кр Голованівськ: ЄМИЛівка, **МЕЖ**ирічка, **ВЕРБ**ове, **КРУТЕНЬ**ке, **МОЛД**овка; • **ТРОЯН**івка Пл Зіньків: СТАВкове, РІВНі, **МІСЬ**Кі Млини!, **ЛАГО**ди, **МАТЯШ**і, ПАЦули; руч. **ДОМАНТ**ський; • р. **ТРОЯН**івка у с. ТРОЯНів ЖТ ЖТ: ^ГОЛОВенка; **КРУТ**и, ГЛИБочиця; • *Вел. ТРОЯН*и Кр УЛБЯНовка: Данилова Балка (скляна куля зі скіпетра імператора Траяна Деція), ХРИСТОФОРове (рим. монети), МАНЬківське, СИНІЦівка дслов. стынъ 'вежа, башта', КРИНИЦЯ, СИНЬКи дслов. стынъ 'вежа, башта'; • **ТРОЯН**и Зп Бердянськ: ДЕРЕВецьке; • **ТРОЯН**и Кр ДОБРовеличківка: ^НовоДОБРЯнка; **МАРК**ове, АНАТОлівка; • **ТРОЯН**и Пл ДИКАНЬка: ^ПРОНі!; **КРАТ**ова **ГОВТ**ва!, **КОРОТ**ьківка, **МІЖ**гір'я; • **ТРОЯН**и Мк Нов. Буг: СТАВ; • **ТРОЯН**и Пл КОБЕЛЯки: ^МАРКівка/\\; БУТенки, БЕРЕЖнівка, **КУН**івка, **МІД**Янівка, ; • **ТРОЯН**івка Хм Теофіполь: ^ТУРівка; **КУН**ча, ВОРОНівці; • **ТРОЯНка** Кр Знам'янка: ^ВЕСЕЛка, ПАНТАЗіївка; **МОЛО**децьке, П'ЯТихатки, МОШОРине, ВЕСЕЛий Кут, Топило, **ЦИБУЛ**еве; • **ТРОЯНка** Мк Казанка: Веселий КУТ; **ВЕРБ**ове, ЛАГОДівка; • **ТРОЯН**ове Кр Новомиргород: ПрищЕПівка, РІВне, ПЕНЬКине, ВЕСЕЛівка, **ПУРП**урівка; • став **ТРОЯНки** у с. Липки ЖТ Попільня: МИШЕРине, ХОДОРків. Розподіл основи Троян- за областями України (20=13+7): Кр5, Пл3, Жт3, Рв, Вл, – Зп2, Мк2, Лв, Хм, ІФ. • пот. **ТРЕЗЯН** у с. Просіка Чв Глибока: **ТАРАШАН**и! (пор. Ст. ТАРАЖ); + ГОДИНівка Чв Герца; • б. **ТРАВ**ЯНка ...Харкова Уди Хк Хк: ; • **ТАРАЩАН**ка ЖТ Звягель: ; ТАРАШЕНкова Хк : КУТЬківка, ДОВГЕНЬКе;

Прізв. 66 Таращан, 3 Таращан, 33 Дераженко, 60 ДРАЖАН!,

ТУЛИНЦІ Кв < пехл. twl Туран.

Тулин Тр, Тулинці Кв, Туличів Вн2, Тулі.ів Вн, Тулі.я Чг, Тулова ІФ, Тулуків ІФ, Тулушка См, Тульчин Вн, **Тули.голове** 'туранські голови?!' Лв, См; див. II. **ТУРАНІВКА**.

ТУЛУШКА См drōšidan, drōš- [dlwš-ytn'] brand drōš [dlwš] mark, branding; punishment.

• **ТУЛУШКА** 達魯花 *daruya* См Конотоп: ОЗАРичі, САЛТИКове, ТУРУТине, ТАРАНське, ДУХАНівка, КАРАБУТове;

• р. **ТУРУШКА** *daruya* л Можу Хк: б. **ДЕРЕГ**ова, р. ТРОСНа у с. ТРОСНа

ТУЛЬЧИН Вн < ?узб. тулки лисиця.

ТУМЕНЬ Рв, **ТУМИН** Вл, тум?темн? монг. тюмен 10 000.

ТУПАЛИ Вл < мансі Тобол. • **ТУПАЛИ** Тобол? Вл ТУРійськ: НИРИ, МИРОВичі, ТУРія, ТУРОВичі, МИЛЯНовичі, ОВЛОЧин, СУШИБАБА, ТУРИчани, ТУЛИчів!; РЕВУШки **Рефт**; • **ТУПАЛЬЦІ** Тобол? Жт Новогр-Вл: ДЕРАЖНЯ З, у т.ч. КРАЙня! ДЕРАЖНЯ, СУСли, ТОКАРів, КАМ'ЯНка, ЯБЛУНеве, Червона* Воля, СУХоволя. ПОВЧине. ДУБЛИНки, ПІЩІВ, НеСОЛОНЬ, Олександрівка, ЯВОРівка, КРАСИЛівка, КОЛОДЯНка, КИЯНка, БУДИща, МАРУШівка ^КАМ'Яний Майдан, ТАЛьки ^БАРВИНівка;

ТУРАНІВКА См < Туран, див. II. **ТУЛИНЦІ**.

ТУРІЙСЬК Вл пор. узб. хўжайин, **тўра**! (пан, людина високого походження), жаноб пан. Див. II. **ОМЕЛЯНИК**.

ТУТАКИ Пл < ?дег. Dhwty Тот. *Тутаки, Тотчине, Тотовичі* – чи справді це слід культу Тота? Уважне вивчення топонімічних околиць гідронімів групи Стубла дало змогу вийти до сліду не лише божеств Собека, а далі й бога Тота і осередків навчання під його захистом (це в Україні!). Ідучи слідом поширення сліду сіструма (культової тріщалки єгиптян) у околицях с. ТРИСКИні на схід від Володимирецького р-ну Рв був виявлений ще один район старожитностей:

• ТРИСКИні ?sistrum Рв Сарни: **ТУТОВИЧІ** = **ТОТОВИЧІ**

ЧЕМЕРне *čemer* < Тзмгу. **ЦЕП**цевичі; БУТЕЙКи, КОРОСТ, ВЕРБче 2, **КРИЧ**ильськ, ЯБЛУНька, БІЛЯтичі, ГЛУШИця, **МАСЛОПУЩА** 2, **РЕМ**чиці, КОПище, Немовичі 2, ЧАБЕЛЬ,

СТРІЛЬськ, ДУБНЯКи; • **ТУТАКИ** Thoth Пл РЕШЕТИлівка: ^ШКУРУПІІ, ЩЕРБАКи, БАБичі; КУКОБІВка, ГЕРАЩенки, ЛОБачі, ЛЕВЕНцівка, ХАРЧенки; • **ТОТ**чине Пл Хорол: ^БЕРЕЗівка;

• **СТУБЛЕ** РФ Тульс. 15а: СОНИно 2, **МАЛЫ**Хино, БЕРЕЗово, КРУТовка, СТОЯНово, **ГРАЙ**ВОРОНЫ Grai греки + NT фóров = forum, **ТУТ**ово! **У**, р. Ока; ЧЕРНОгрязка, БЕЛЯево, **КОП**тево!, **ПРО**нино, **КРУТ**оГОРы, **СЕСТ**ринский, **БОР**овна!, ТЕМРЯНь!, БУТЫРки *βοῦτυρος* вершкове масло;

++ • **ТУТ**ово РФ Курс. 14в: КАСТОРная!, АНПИЛОГово вказівка на суто грецьке середовище!, пор. СКД, 60: культ Амфілоха був лише у греків; ТОПОРОК топархія, **ПРО**нское, р. **РОГО**зна, р. ПРУТище, ДРОНЯево 13д, р. Сейм, **БЫ**Ки, **БОРИ**Совка, р. БЫК, **ЧЕРН**ицыно, р. ВОРОЖБа, ЛОБазовка, ВОРОШнево.

ТЮРКІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 30-ї, 31-ї і 33-ї історичної епохи) – **печенізькі й половецькі тюркізми** IX / XIII ст.: топоніми Трул⁺, Печеніжин; Курчиця, Кагарлик, Кічкас, Інгул, Ізюм та ін.; пор. запозичення *шатро, курган, ковпак, товар, лоша, бур'ян, яруга, булава, товмач; татарські тюркізми* XIII / XVIII ст.: топоніми Крим, Бахчисарай, Кременчук, Манкермен+ "Київ", Тахтаулове, Бехи, Ташань та ін. *чабан, отара, табун, аркан, торба, батіг, гарбуз, орда, тютюн, табір, харциз, бугай, сарай, башлик, байрак* та ін. Див. III. ПОЛТИКА ДЕЙСТОРИЗАЦІЇ В СРСР.

У

У - **У**- > **-І**- (рис. У1),
приклади іст. переходу:

[Якобсон (IJSLP, 1959...) зауважує, що **хин** від імені гунів означало угрів – 'гунів' міжнародної середньовічної традиції. – О. Трубачов.] [Фасмер, IV, 238]. Кит. *semu gen* > **СЕМІРЕН**-.

УВАТ- формант < 1) готс. етнонім готів; 2) укр. *башта*, **бахта** 'вахта, варт'; 3) гр. *βατός* 'прохідний', *ἄβατος* 'непрохідний'; 4) іранс. *آباد* абад 'селище'; 5) тільки туркм. **овадан** (з перс. *آباد* абад) **гарний**;

3-поміж 180 ойконімів, що мають цей формант, майже в усіх видно відмінність його значення від словникового суфікса -уват- у звичайних словах мови, як-от *жовтуватий*, *малуватий* (тобто "слабко-жовтий", "не досить великий" тощо): **БерезНЕГУВАТе** "?" (але балка *БерезНЯГОВАТа* = *БерезНІГоВа* = *БерезНЮОВАТка* "?", [СГУ, 41, 42]), *ВовкОВАТиця* "?", *ГорохОВАТка* "?", **СиглОВАТе** "?", **КівшОВАТа** "?", **ГрякуВАТе** "?", **ПарнуВАТе** "?", **ЯсинУВАТа** "?"... Кореневі морфеми цих назв дотепер ідентифіковані як репліки від прототипів перс. *barzan* 'укріплення', дан. *sigla* 'щогла', *Colchis* 'Колхіда', етноніми греків, парнів, ясинів (осетинів).

Давнішим припущенням була пов'язаність форманта -уват- з етнонімом готів (пор. рос. **Вдов** 'Гдов'), а потім з укр. *башта*, **бахта** 'вахта, варт'. Поштовх до пояснення з грецької дала структурна схожість топоніма *Котувате* Кр і гр. *Καταβάτης* той, що *приходить* згори, громівник [СКД; ДРС, 889]: • **КОТУВАТе** ?*Καταβάτης* той, що *приходить* згори, громівник [СКД; ДРС, 889] Кр ВІЛЬШанка: ^ДОБР.Янка; ЛОЗУВАТка, СтанкУВАТе, БузинкУВАТа.

Грецизми у топонімії України трапляються регулярно (р. *Ікопеть*, оз. *Пульмо*, *Калуш*, *Лобойківка*), і тому гіпотеза можливого продовження **КОТУВАТе** < *Καταβάτης* науково коректна. Однак відповідність -у- ~ -а- у другому складі важко пояснити навіть при тому, що у записах XIX ст. формі -уват- відповідає написання -оват- (пор. дотепер *Ківшовата* Кв, *Козовата* Вл, *Сигловате* Лв). Серед мовних аналогій (наявність гр. *βατός τόπος* (зручне) для проходу місце, [ἄβατος] ὄρος нездоланна гора) – переконливішим здавався вибір на користь (теж імовірних) значень "(не)прохідні гори". Тоді назви сіл у Степовій Україні могли попереджати: село (не)прохідне, (не)безпечне для проходу? Чи безлюдне (пор. [ἄβατος] ἐρημία [ДРС, 14]) ? Адже є-таки нп *Безлюдівка* Хк.

Формант **-ОВАТ-** досить часто наявний в оронімах: верш. *МлакОВАТа*, *БукОВАТ* Чв Путила, верш. *Ружа КешкОВАТа* ІФ Верховина, верш. *ПолОВАТинець* ІФ Долина, верш. *ОнежЕВАТа* ІФ Рожнятин, верш. **БерезникОВАТа-Кичера** ос. *wægæs* 'русин' + *nig/-k* Зк Тячів. А в одному районі скупчені навіть *шість* назв гір цієї моделі: *СімОВАТа*, *ХмолОВАТе*, *ТимкОВЯТ*, *КіртиНОВАТка* *Seretania*, **ЕленЕ-ВАТи** пахл. 'y'l'n Іран, **ВільхОВАТ**а *Valax* Вологез (h = 728 м) Лв Турка {тут і **Либохора!**}.

Тут можна вбачати вказівки на гори, повз які якраз пролягав шлях на захід (до Керданії 'область у Піренейх', пор. Кирдани 2), на схід (до аланів, Вологеза), або до русинів (пор. ос. *wægæs* 'русин' + *nig/-k*)? Звідси висновок станом на 2017 р.: наявний майже у двох сотнях топонімів в Україні формант -(у)ват- правдоподібно міг означати 'прохідне' (гр. *βατός*), тобто селище, можливе для проходу, – або таке, що лежить на шляху до мети, вказаної у кореневій частині основи. Пор. прізви. **Хроновят**, **Піщевят** (див. IV. **ХРІНЕНКО**, **ПЕШКО**).

Зміна вектора пояснення сталася по ознайомленню з грузинським матеріалом. До цього спонукала група прізвищ 28 **БЕРОЗ**ко, 1 **БЕРОЗ**овчук, 1 **БЕРОЗ**овенко, пор. і ур. **БЕРУЗ**ки у смт Куликівка Чг [Павленко, 102] (нперс. **Behrūz** 'щасливий', пор. прізви. груз. **Berozashvili**): тоді й топооснова *Берез-* могла бути реплікою **Behrūz**, – а це змінило баланс векторів у топонімах: **БЕРЕЗ.НЕГУВАТ.е** **Behrūz** 'щасливий' < **nēk** [nywk' | M nyk, N ~] good, beautiful, **ābād** [ʔʔ't' | M ʔʔ'd, N ~] populous, thriving, prosperous.

дымъ, ср. лит. *dūmai*, скр. *dhumañ*, лат. *fumus*.
мышь ср. скр. *mīh*, гр. *μῦς*, лат. *mūs*, др.-в.-нем. *mūs*.
Лат. или герм. *ū* в заимствованных словах передается как *y*:
хызъ „дом“, ср. др.-в.-нем. *hūs*.
быволъ „буйвол“, ср. лат. *būbalus*.

Следовательно, еще в VII — VIII вв. славянская гласная, представлявшая старое *ū*, была достаточно близкой к *u*, чтобы передавать иностранное *ū* (для чего не годился славянский рефлекс дифтонга **ou*). Она должна была также передавать иностранное закрытое *ō* (которое сильно отличалось от славянского открытого *a*): название города *Salōna* в сербохорватском языке через посредство формы **Solupъ* стало звучать *Сѡлин*; славянские языки заимствовали из германских имена женского рода на **-ō*, переводя их в женский род на *-u* (см. пп. 92, 381). Правда, мы не знаем, какую форму имело окончание в тех германских языках, откуда эти заимствования были сделаны: двоякая передача герм. **ō* как *y* и как *u* в одном и том же слове *воукъ* „знак, буква“ и „бук“ из герм. **bōkō* (гот. *boka*, др.-в.-нем. *buohha*)

Рис. У1. Историчний перехід -у- > слов. -и- [Мейє, ОСЯ, 45]

Ім'я Піруза трапляється і в топонімії Ірану: Peroz-naxčər place name (Pahl. *nħčyl*, i.e. *naxčr*, NPers. *naččr* "hunting"). На фактах мікротопонімії Чернігівщини у О. Павленка видно, що відколи в Куликівському районі Чг частішають назви урочищ з формантом -оват- (*Очеревате*, *Колодезьовате* у смт Куликівка), то помітніші й інші ознаки присутності іранських кочовиків (тут же *Берузки*, *Березове*, *Баранове*); також пор. бол. *Качанавате*, *Махавате* у с. Авдіївка ~ бол. *Дригайлів*, ур. *Дригальове*, р. *Кодак*; ур. і р. *Остовата* у с. Горбове ~ р. *Дригалева*, дол. *Дейнечин Круг*, оз. *Каверт*; ур. *Купйовате*, оз. *Моховате* ~ поле *Дейнеки*, куток *Губарівка*; ур. *Карчевата*, оз. *Словот* у с. Ковчин ~ оз. *Залатуша*, дол. *Шахава*, *Горянське кладовище*, *Турамівка*; поле *Осоковате* у с. Смолянка ~ ур. *Дронів Острів*, оз. *Бурмаківщина*.

УГІЛЬЦІ Рв < 1) стсл. жгль 'вугіль'; 2) кут? половецька тамга? Баскаков, 130; 3) ?слн. **Oglje** 'Aquilaea' перемога гунів під Аквілеєю?

Можлива ознака підтримування вогню у селищах зороастрійців. Див. II. *Зольня*, *Попельня*; також *Огульці*. • **УГІЛЬЦІ** Рв ГОЩа: ГОРБаків, ГОРБів, ГЛИБОЧок **ЖАВРів** Yhabri r'abri, **МАТІІ**вка; • **УГЛИЩЕ** Рв Рв: **ЖОБРИН** Yhabri r'abri; **ГОЛИШІВ**, **ОЛИШВА**, КОРНин, ГРАБів, РИСВ'Янка, ШУБків, ЗОЗів, КОПТовичі, ПОНЕБЕЛЬ, КАРПилівка, БАРМАКИ, БІЛА КРИНИЦЯ; • р. **УГЛЯ** у с. Зубковичі ЖТ Олевськ: **ЖУБРОВИЧІ** Yhabri r'abri, ЗаМИСЛОВИЧІ, ЛОПАТИЧІ; • р. **ВУГІЛЬНА** л ПриЩЕПиноі п ВИШНевецької п **НАГОЛЬНОЇ** л Міусу, суч. с-ще **НАГОЛЬНЕ** Дц Шахтарськ: **РІВНЕ**, **ЗОЛОТАРІВКА**, б. **КОРОСТІЄВА** п ПЕРЕДЕРІЄВОЇ п Міусу вп. в Азовське море, **ГРАБОВЕ**, Чугуно-Крепинка; • р. **УГОЛЬКА** у с. **УГЛЯ** Зк Тячів: **КОЛОДНЕ**, **УГОЛЬКА** 2; **РІВНЕ**, РОСОШ; • **УГІЛЬНЯ** Льв Стрий: **ВЕРБИНА**; **ЖУЛИН** у'п, ГРАБовець, ГОРБИ, ХРОМОГОРБ, ДОБРівляни.

УГРИНИЧІ Вл < етнонім угрів. ВиГРаїв, УГОРНИКИ та ін., ВЕГЕРівка. Див. II. *МОЖАРИ*.

УЗ- < пор. лит. už-. • торф. **ВЗБОЛОТТЕ** < пор. лит. užbaliai у с. Радогоща ЖТ Лугини; • р. **ВЗМУТЬ** Чг Короп, • б. **УЗНОЖ** у с. Леніне ЖТ Радомишль.

Рідкісний у топонімії балтійський префікс už- історично відповідає укр. уз-: *уз.лісся*, *уз.біччя*, *уз.віз*, *уз.вишшя* < пор. лит. užvažas [Фасмер, I, 310]. У російському словотворі відповідниками є *вз-/вс-*, однак вони сполучаються з іншими кореневими морфемами: *рос. вс.полье*, *вс.плеск*, *вс.помнить*, *вс.пять*, *вс.кользь*, *вз.гляд*, *вз.дох*, *вз.морье*, *вз.рыв*, *вз.лобок*.

uzdehig ['wɔ-, 'wɔdhyk' | M 'wɔdɨ] exiled; foreign
~ih: exile.

УЗДИЦЯ См на р. *Уздик*, **uzdēs** ['wɔ-, 'wɔdys | M 'wɔdys] idol. Маск 85
Надто близький за звуковою формою справжній пахлавійський кандидат у прототипи 'wɔdhyk (реконструйована лема uzdehig), щоб можна було таку аналогію проминуту. сперс. **uzdeh** 'вигнанець, іноземець', вірм. *nždeh* "foreigner" з Ir. **nīzdahyu-* (cf. Parth. *izdeh*).

УЗРУЙ Чг < пахл. **𐭮𐭲𐭮** *хусрōй* (пізніше 'Хосров').

У Задесенні групи іранських степовиків трималися, напевно, найдовше (пор. села *Аршуки*, *Стахорщина*, *Араповичі*, *Комань*, *Шептаки*) – тому в назві *Узруй* і не сталася улюблена слов'янами епентеза (вставка), яка наявна у літописі: *Хоздрой* 'Хосров'. Неодноразові інші випадки епентези в тексті літопису: *раздръши* (не раз), *По раздръшеніи*, *раздръшение*, *възрастъ*, *ездра* [ПВЛ]. Пор. і укр. *уздріли*, *заздрість* (при цсл. *ззрети*, *зазрєнне*). Звідси й поява самої можливості виникнення епентези в основі *^хосров > Остров. • *Узруй* **𐭮𐭲𐭮** *Хусрōй* (пізніше 'Хосров, ім'я кількох сасанідських царів') Чг Новг-Сів: **КАРАБАНИ** ір. *кагаран* 'маги, ворожі до Заратуштри', ЯСне; **УЗРУЙ** **ШЕПТАКИ** гр. *σκηπτου-χία* 'верховна влада; головний провід'/ *sbtu* 'мури', **АРШУКИ** **Аршак**, РОГівка, КИСЕЛівка, БУГРинівка, ФОРОСтовичі **СТАХОРЩИНА** *Stahr* 'Істахр, перша столиця Сасанідів', БЛИСТова, АРАПовичі, КОМАНь;

УКРАЇНА, УКРАЇНЦІ – ЗВІДКИ ЦІ НАЗВИ? Назва **Wukrajina** з погляду лужичан: **Wkrzanie** ~ **wukraj** ~ **Wukrajina**. Рідкісну нагоду проминали дослідники, обходячи увагою схожу на етнонім українців назву полабського плем'я **wkrzanie** "україни, вкрани". Чому вона так подібна до ім'я «Україна»? Першим помітив схожість хоронімів України і Ukermark Й.Еґлі [Egli, 1953], цит. за [Kiss, 669]. Цю етимологію згадує і О.Стрижак, хоча й під знаком запитання: назва Україна – «того ж кореня, що й хоронім Укермарк (?), земля полаб. укрів» [ЕСПР, 167]. Про плем'я укрів в області Uckermark (D Prenzlau) нагадують і назви р. Uecker, м. Ueckermünde, лісу Ueckermünder Heide, с. Ueckeritz. Дотепер не було спроб пов'язати цю групу назв з місцевим слов'янським мовним матеріалом.

Якраз влуж. **wukraj** означає 'чужина', **wukrajnik** 'іноземець' [ODW, 162], і саме в цей осмислений ряд стає верхньолужицька назва України – **Wukrajina** [ЕСУМ, VI, 28], пор. укр. **Україна**. У своєму етимологічному словнику серболужицьких мов Х. Шустер-Шевць вважає **wukraj** Lehnübersetzung, тобто калькою з нім. *Ausland*

(букв. "замежна земля"), так само, як і *tukraj Inland, vótcny kraj Vaterland* [Schuster-Sewc]: важливо, що лише тут ці назви системно протиставлені.

Слід звернути увагу і на одвічність етронімного суфікса -інці (*słowińcy, smolińcy, dalemińcy*), і на наявність у верхньолужицькій важливого для теми поняття "w słowjanskim wukraju" 'у слов'янському зарубіжжі' [Мудра, Петр, 176].

З іншого боку, серед значень укр. *українці* є і таке: "жителі степової частини України; степовики"; [*україна*] "країна, яка лежить на межі або за межами батьківщини чи області" (Носович) [ЕСУМ, VI, 28]. Пор. білор. *україна* "місцевість за межами Білорусі, куди їздять на заробітки", також укр. [*укравка*] "залишок тканини після розкрою" [там само], *вкраяти (хліба)*. Вражаючі свідчення фольклору: «Прибудь, прибудь, мій миленький, з україн далеких» (Гринченко, ДВУ, 1945), «Ой горе, горе калині при долині Та так сироті на чужій Україні» (ОАІМ) цит. за: [ЕСПР, 167]. Пор. і рос. *украина* за Окою, *Украина Терская* – за (!) Білим морем [Фасмер, IV, 157], рис. 15).

(Під 1280 р.) *Посем же Левъ восхотѣ совѣ части в землѣ Ладьскон. города на Вѣкраини. еха к Ногаевн вканьномѣ проклатомѣ. помочи совѣ проса. оѣ него на Ладхѣ. шнѣ же да емоѣ помочѣ вканьнаго Кончака. и Козѣга. и Козѣатана. зимѣ же приспѣвши. и тако пондоша.*

Як відомо, минуле степового населення України – таки іранське й тюркське. З думкою про участь скіфів і сарматів в нашому етногенезі широкий загал звикся, а про історичну долю печенігів відомо менше: «Після занепаду їхньої держави велика частина печенігів прийняла зверхність торків/огузів, а пізніше (починаючи з 1055 р.) половців-куманів та розплилася в них, щоб потім у великій мірі стати частиною української мовної спільноти» [Прицак 1970, 100]. З іншого боку, «в сучасній топонімії степової і лісостепової України та навколо неї масово документовані у назвах ознаки типового устрою халіфату і його реального функціонування тут у Середні віки» [ІТУ, 179].

На тлі цих мовних відомостей верхньолужицькі слова можуть поставити крапку над і в етимології хороніма *Україна* і етроніма *українці*. У певний період етногенезу, під час століть слов'янізації степовиків, ціла Наддніпрянина могла сприйматися іншими слов'янами (зокрема й лужичанами) як *słowjanski wukraj* «слов'янське **зарубіжжя**». Від нього утворений хоронім *Украї-іна* (як *Буков-ина, Галич-ина, Войвод-ина*). Слов'янізувавши усіх своїх іранських і тюркських сусідів-степовиків, – нащадків літописних ясів, печенігів, огузів, половців, ковуїв, чорних клобуків, – наш давній слов'янський народ був ототожнений з цим хоронімом *Wukraj*, від якого склався відповідний етронім – *українці*, і назва мови – *українська*.

Ці міркування добре узгоджувалися б і з сюжетно суперечливими епізодами літопису про київського хлопця з обротьюку (виходить, він ні мовно, ні зовні не відрізнявся від печенігів? [запис під 6476/968 р.]), як і про евшан [запис під 6709/1201 р.]. При тому, що слова *евшан* не має жодна інша слов'янська, крім української, а "евшан-зілля" (поклик *рідної землі*) є особливим духовним символом для українців, – **водночас** це й відоме всім тюркам (печенізьке, половецьке, татарське, турецьке...) слово *yawshan* 'полин' [ЕСУМ, II, 178].

Повне відтворення трьох контекстів найраніших згадок про Україну у літопису:

(Під 1187 р.) *Половци же слышавше вже идѣтъ на на князи рѣстии . вѣжаша за Днѣпрѣ . князем же рѣскимъ нѣ аза вѣ ѣхати по нхѣ . оѣже борзо . сполонилса башеть Днѣпрѣ . вѣ бо вѣсна . и возвратишася во своаси. на томъ бо поѣти разволѣса Володимерѣ . Глѣвовичѣ . волѣсть/л.227об./ю тажкою кюже скончаса . и принесоша и во свои градѣ. Переяславль на носилицахѣ . и тоѣ преставилса мѣца априла . во . и҃1 днѣ и положенъ бѣсѣ во цркѣви ст҃го Михаила . и плакашася по немъ вси Переяславци . вѣ бо любя дрѣожинѣ . и злата не свирашеть . имѣнина не щадашеть . но дашеть дрѣожинѣ . вѣ бо князь доврѣ . и крѣпокъ на рати . и моѣжствомъ крѣпкомъ показатася . и всакими добродѣтелми наполненъ . в нем же **оѣкраина** много постона. ѿ*

(Під 1189 р.) *Того же лѣтѣ. послашася Галичкни моѣжи к рѣстиславоѣ к Берладничю . зовѣще его в Галич . на княжение . шн же слышавѣ радѣ бѣсѣ . испросилса оѣ Давыда . башеть бо Двѣдѣ приалѣ его к совѣ . и еха и Смоленська в борзѣ и приѣхавшю же емоѣ ко **оѣкраинѣ** Галичкни . и вѣа два города Галичкѣти и Ѡтолѣ понде к Галичю . по ихѣ свѣтоѣ. Моѣжи же Галичкни не баѣхѣтъ вси во ѣдиной мѣсли . но чин баѣхѣтъ снѣве и братьяна оѣ корола то ти держахѣтъса крѣпко по королевичи. ѿ*

(Під 1213 р.) *Данилоѣ же возвратившоѣса к домови . и ѣха с братомъ . и приа Берестии . и оѣгровескѣ . и Верещинѣ . и ст҃олпѣ Комовѣ . и всю **оѣкраиноѣ** . Лестѣко же*

великъ гнѣвъ имѣа на Данилоу. вѣснѣ же бѣвши и бѣхаша Лаховѣ воевать . и воеваша по Богѡу . и посла по нихъ Данилъ . Гаврила Добшиловича . и Семена Шлоевича . Василка Гавриловича . и виша и до Соухѡе Дорогве . и колодники изъымаша . и возвратишася в Володимерь . с великою славою. ѿ

(Під 1264 р.) Княжащоу Воншелкови во Литвѣ . и Шварнови . иде Литва на Лахты воевать . на Болеслава князя . идоша мимо Дорогичинъ . слоуби же Шварновты . идоша с ними же и воеваша школо Скаришева . (...) и почаша Лаховѣ /л.288/ воевати школо Холма . воеводты же бѣша с ними Сигнѣвъ . Воржъ . Собло Невѣстоупъ . и не взаша ничтоже извѣгли во са блухотѣ в городѣ и зане вѣсть блухотѣ подали имъ Лахове . **Обкраиннѣ**. ѿ

(Під 1264 р.) и воспоманоу Володимѣръ . вже преже того Лестко . пославъ Люблинѣць взалъ башетѣ оу него . село на **Вѣкраиници** именовъ Воинъ . и напоминаса емоу Володимирѣ . ш томъ много авты емоу воротилъ челады . шнѣ же не вороти емоу челади его . за се же посла на нь Литвоу и воеваша школо Люблина и поимаша челади множество . и шполонившеса и тако поидоша назадѣ с чѣтью. ѿ

УКРАЇНСЬКІ ФОРМАНТИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ. Єдності і пластичності сучасній системі топонімії України надають масові назви з однотипними формантами укр. -івка, -овичі, -инці, -івці, -и, -ів/ -ів, -ине, -ина, -енки, -івщина тощо. Між ними і коренем часто містяться давніші морфеми іншомовного походження -ли-, -чи-, -ул-, -енк- та ін.

УКРІПЛЕННЯ ПІВТОРАСТА ПОКОЛІНЬ. За роки опрацювання теми накопичено матеріал про різномовні прототипи з близьким значенням "укріплення, фортеця, гóрод, захист, прихисток": р. ПІСТИНКА ІФ (пор. Festung), ПЕЩА, ПІЩАНІ, Висока ПІЧ; ГОРДИНЯ, ГОРДИНІВКА (готс. gards дім, двір); КОДРИ (cader); ДИТИНКА, ДІДОВИЧІ (дперс. dida- фортеця [Buck, 472]), ДРОБИШІВ Чг (пахл. drubušt! 'фортеця, захисний'), УЗДИЦЯ (авест. uzdaezi- вал, мур [Buck, 472]); СИНІВЦІ (дслов. стынъ 2. вежа, насип з днор. sun, і данс. sun 'розглядати'); ЩЕПАНІВ (гр. σκεπανή 'захищена'), ПЕРЕЩЕПИНЕ, СТЕПИНИ Льв. Двомовні: ПУСТОГОРОД (пахл. rust захист), ПУСТОВАРИ, ПУСТОТИНЕ, СТЕПАНГОРОД, ТЕМ-НЕ, ур. ТЕМНИЙ ГРАД (гр. θέμενος 'засноване'), ТИХОТИН, ТИХОВІЖ, ТИХОМЕЛЬ, ГОСТОМЕЛЬ, БОРОМЕЛЬ, ВІЖОМЛЯ, БОРІМЛЯ; ФАСТІВ (?герм.; пор. нім. Festung) + пор. і прізв. 115 Хвастова, 86 Хваста, 1515 Хвостенко, 293 Хвост, 1358 ик, 799 ова, 645 ов.

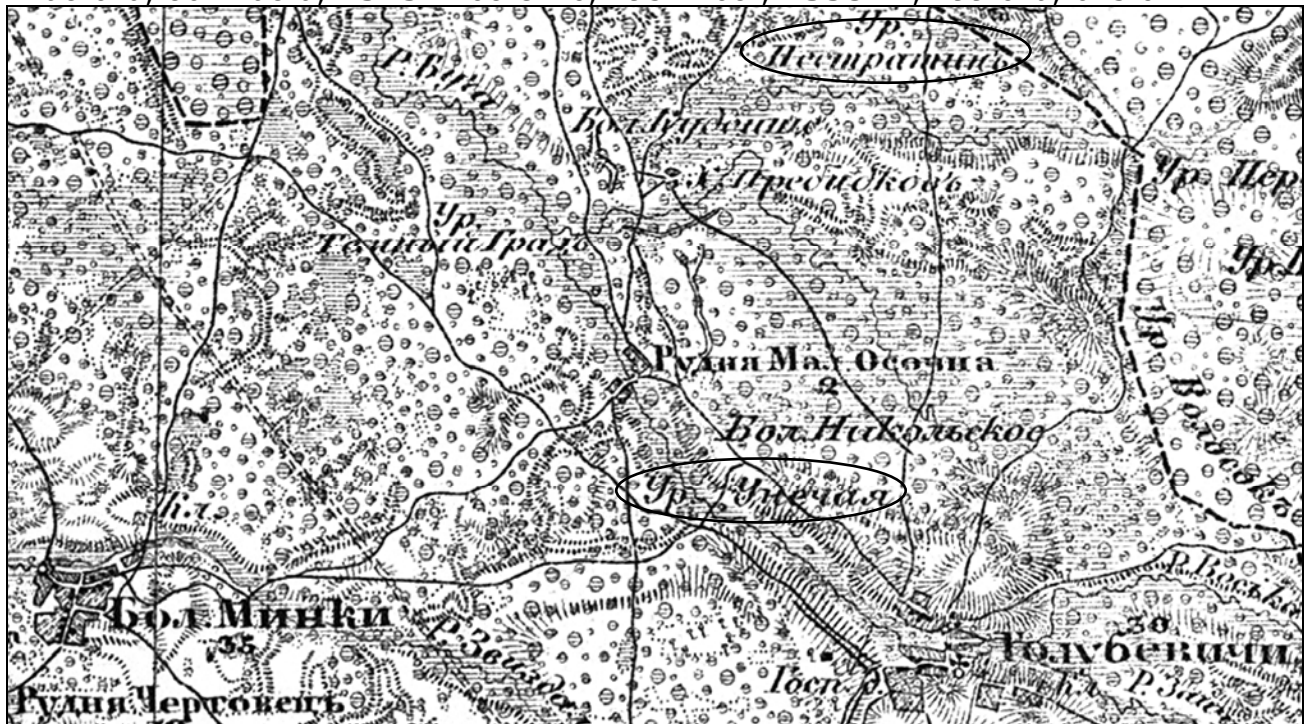

Рис. У2. Околиці сіл Вел. Мінки і Голубієвичі ЖТ Народичі з ур. Унеча (Унечая) і Темний Град на р. Буча [Карта Шуберта, 21-8]; пор. ур. Уничи Бу [КШ, 19-3]

УЛАШАНІВКА ЖТ, Хм (див. II. ВЕРЕСИ). монг. *Urus Qan (Pelliot 1949 [II]: 109 "Khan des Russes") Олосы 斡羅思 Wo-luo-si Wulusi 兀魯思 (*Urus Wobusi. 斡魯思 = монг. Orus. Волоська Балаклійка. Волсвин, Олишва, Олешки, Олесько.

■ **УМАНЬ** Чк < 1) давньоєвропейський топонім (О. Трубачов); 2) пахл. ім'я власне Human 'Добромисл' [Чунакова, 68].

■ ур. **УНЕЧА** на р. Буча Жт, рис. У2 (с. 549) < unі етнонім гунів + -ча дтюрк. суф. [ДТС, 650]. Пор. с. Гунча Вн, Унеча РФ Брянс. Див. II. -ЧА.

■ **УНИН** ("Тетерівське" ЖТ) < unі етнонім гунів.

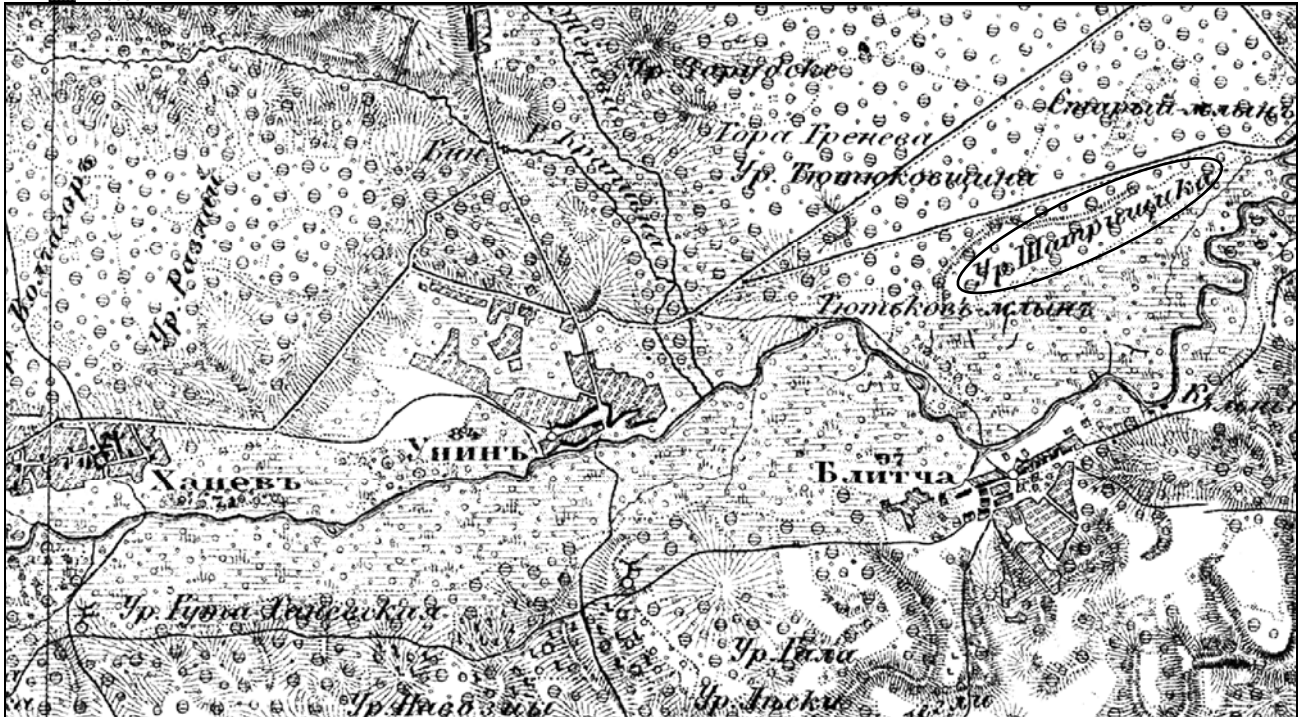

Рис. У3. Околиці сіл Ханів, Унин, Блідча з урочищами Шатрищина (напис вирізано з помилкою: к замість н), Тютюковщина [Карта Шуберта, 21-8]

■ **УНТИЛівка** *Wandilaz 'Vandal'. УНТИЛівка Од 681, 1129, 1166.

■ **УРВЕННа** Рв < авест. urvan 'душа'.

■ ур. **УРВИХВІСТ**, копт. оуорот- 'посланці') + fast 'швидкий'.

Є відомості про ур. *Урвихвіст* біля с. Слобідка Жт Коростишів. Серед знайдених там речей згадано металевий посуд, "залізний чотиригранний наверхок списа у піваршина (35 см) завдовжки і 1½ вершка (4 см) в перерізі, кадилиця і мідний хрест давнього вигляду з зображенням і написами, зробленими навпаки (~~здійснені на обороті~~). Місцеві вчені не прочитали написи, окрім Іс. Хс. Хрест цей є у селянина, а знайдений 1835 р." [Похилевич, 124/105]; два кам'яні хрести на цвинтарі давніші, ніж теперішнє село, бо стояли в лісі ще до вирубки під забудову.

Тут важлива знахідка спису і безпрецедентна деталь – напис на хресті. Зрозуміло, що такий напис принципово не міг бути "зробленим навпаки". Оскільки "місцеві вчені" намагалися його прочитати, очевидно, літери були їм схожі на кириличні, а те, що напис справив на них враження "зробленого навпаки", майже прямо вказує на текст готським письмом Ульфили (311-383) з кількома **N** і **R** замість "звичних" **И** і **Я** (рис. У3). Тепер ясно, що якби не Л. Похилевич, то й ця тінь справжньої історії зникла б, не лишивши й сліду.

Сучасний топоконтекст: • ур. *Урвихвіст* біля с. Слобідка Жт Коростишів: ^ЧЕРВОНий ГАЙ; **МАР'ЯН**івка!, ЗАПАДня!, **ПИЛИП**онка, **СТАВ**ище, КОЗіївка, КОЗак, ВІЛЬня З, ОНИШпіль, КАМ'Яний БРІД, КАШПЕРівка, РОМАНівка.

Ця демотивована назва досить поширена. Інші контексти: • р. *Урвихвіст* у м. Ізюм Хк: **ІСКРА**! Искър, **ДОВГ**ий **ЯР**, ДОВГеньке, РозСОХУВАТе 2, КАМ'Янка, ЧОРНоБАївка, КОЗютівка, ШПАКівка; • р. *Урвихвіст* = **Урви-Хвость** л Сквирки л Росі Кв СКВИРа (знахідки готських прикрас): ^пот. **ДОРОШ**івка Дорас п СКВИРки; р. **ДУНАЙ**ка у с. Дунайка, **ДОМАНТ**івка doman-, {5-40} **КАМ'Я**на **ГРЕБ**ля 'військова здобич', ТАРАСівка, САВ-РАНь; • стр. *Урвихвіст* у с. ЮРівка Кв КСВ [Похилевич, 25]: оз. **ДУНАЙ** біля с. Нижча ДУБечня, **ОСОКОР**ки, **РИКУНЬ** пор. Racunefredus

[Piel. 442], ВИШНеве, БОБРИЦя, ДУДКи Tiud-, САВенки, ТАРАСівка 2, **СТОЯН**ка, БІЛИЧІ фулаккі!; р. КОТУРка Gothur у с. Го**РЕН**ка, Пуща-**ВОДИ**ця!, **КОРЧ.УВА**Те могили готів.

Тому в околицях згадані й Искър, і двічі – Дунай. Напевно ж і в казки перейшло, кому й за що той хвіст увірвали.

УРМАНЬ Тр, пор. літоп. *оурмане* 'нормани'. Літописна форма етноніма *урмане* 'нормани' – засвоєна з візантійського середовища **новогрецька народна етимологія норманів** *οὐρμάνι* "лісовики" (пор. тервін'ги). Див. II. **РОМАНІВКА**.

УСКУТ Км < гр. skyth- 'скіф' з татарським протетичним У-.

УСТИВИЦЯ Пл < пор. пахл. *awistāb* [*ʷʊst'p* | М *ʷyʃt'b*, N *ʃitāb*] oppression.

УТОРОПИ ІФ – пор. укр. [(г)одороба] 'незграбна людина; вид рибальської накидки' Дз.; 'старий битий горщик', серед значень близьких слів у споріднених мовах – ясла, вид тенет, посуд, сита [ЕСУМ, II, 111], також крус.-цслов. *ʒдорьбъ* 'старий горщик' [Фасмер, I, 530].

ФАЇВКА Чг, **ФАЙГОРОД** Вн < ар. *фай* – громадське майно, отримане внаслідок завоювання [fr.wikipedia/Maslama]; податок з усяких державних земель: полів, лук і ділянок з корисними копалинами [Rashidun Caliphate/en.wikipedia] – ФАЙгород Вн, ФАЇвка Чг, ФІЙна Лв, ХВОЙне См, ХАЇха Чг, ХАЙнівка Кг. Така яскрава основа із частково збереженим Ф- зобов'язує розглянути кортежі (у них справді є чимало назв від арабських основ):

• *ФАЙгород* Вн Крижопіль: *^ВІЛЬШанка*; ШУМИ, КАВКів Яр, ГОРОДківка, ДАХТАЛІя, ДЖУГАстра, ЖАБОКРИЧ, ЗаБОЛОТне, КРИКливець, ШАРАПАНівка; • *ФАЇвка* Чг Новг.-Сів.: *^ДАВРИнівка* Ляберіс, БУГРинівка; АРАПовичі!, РОГівка, УЗРУЙ, МУРАВ'ї, МУРАВЕйник, ВОРОБ'ївка, МОВчанів, ГОРБове, ПУТИвськ, ГАЙ, КОЛОС, БУДИще; • *ФІЙна* Лв Жовква: *^МОНАСТИР*, КОЗулька, КРУТа Долина, ПАПІРня; *ДАВРИ*ків, ГОРОДЖів, МОЩана, СИНЬковичі, ГІЙче, ГАЙ, МЕРВичі, КОСТИїв, СИТИХів, МАЛЕХів, СУЛИМів, СКВАРява 2, СОПОШин, ШАБЕльня [Тищенко 2011, 35, 45]. Див. II. *ЗАКІТНЕ*, *КИТАЙГОРОД*.

ФЕОДОСІЯ Км < гр. Theodosia 'богом дана', відповідник скіфс. Ардабда 'Семибожна'; середньовічна Кафа (з ар. *kāfe* 'усе, ціле, всесвіт' [Тищенко 2009, 109]).

ФІНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 6-ї історичної епохи) – від -II тис.: *дуб*, *сом*, *щука*, *щупак*, *щур*, *кволий*, *кульгати*, *кандиба*; топоніми р. Сож, р. Яха, р. Рандава, р. Либідь, Любча. Виявлені у ХХ ст. [Топоров, Трубачев].

ФІНІКІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 13-ї історичної епохи) – від VII ст. до н.е.: *кадка*, *мапа*, *геєнна*, [пунечка]?; топоніми Пуні⁺ Лв, Мохнач, Кинашеве, Кирнасівка, Цир, Пурпурівка. Виявлені у ХХ-ХХІ ст.

ФРАКІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 8-ї історичної епохи) – -XI / -VII ст.: топоніми Товтри, Сірет (2) [Трубачев], Трач; *цівка*, *тяма*, *кпити*, *кебета*, [гагілки] [Нерознак]. Виявлені у ХХ ст.

Визначний внесок у встановлення фракійських (і ширше – східно-балканських) етимологій для низки гідронімів України зробив О. Трубачов (1968). Вчений вперше звернув увагу на те, що українські топоніми цієї групи *Альта*, *Ятрань* мають відповідники лише на сході Балкан: болг. *Янтра*, рум. *Oltul*, що і стало визначальним аргументом у трактуванні вказаних українських назв саме як свідчень східнобалканських впливів. Слід зазначити, що за подальші 35 років лише поодинокі з топонімів, визначених тоді як фракійські, одержали конкурентні етимології, наприклад, назва р. *Ібр* Жт – кельтську (від *eburgus* 'ялівець, тис'), як

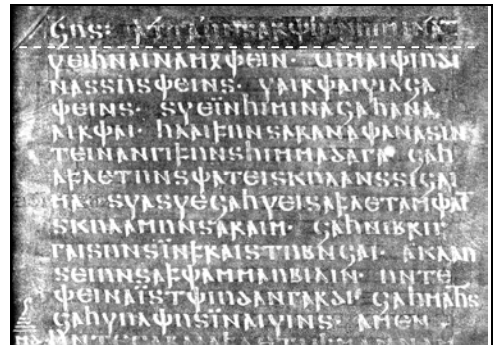

Рис. У4. 'Отче наш' з Біблії Ульфили [Földes-Papp, 169-171]:
*Atta unsar thu in himinam,
weihnai namo thein, qimai
thiudinassus theins, wairthai
wilja theins, swe in himina jah
ana airthai, hlaif unsarana thana
sinteinan gif uns himma daga,
jah aflet uns thatei skulans
sijaima, swaswe jah weis afletam
thaim skulam unsaraim, jah ni
briggais uns in fraistubnjai, ak
lausei uns af thamma ubilin, unte
theina ist thiudangardi, jah
mahts jah wulthus in aiwins, amen*

з'ясувалося, з відповідниками (*Ибар*) не лише на сході Балкан. За важливим спостереженням вченого, "характер давніх середньодніпровсько-східнобалканських зв'язків є таким, що дозволяє говорити про поширення назв лише з півдня на північ" [Трубачев 1968, 284], тоді як у пізніші (ранньослов'янські) часи тут справді мали місце міграції слов'янських племен з півночі на південь. Крім того, **О. Трубачов першим співвідніс область виявленої ним фракійської гідронімії Подніпров'я з ареалом трипільської культури** [там само, 282; Трубачев 2003, 39], хоча з цим погоджуються не всі дослідники.

Фракійська мова засвідчена в кількох написах VI-III ст. до н. е. грецьким письмом, які важко читаються, у численних іменах власних, у глосах з творів античних і візантійських авторів; відомий також список III ст. назв рослин близькоспорідненою дакійською мовою. Сліди фракійської мови наявні в сучасних мовах Балкан – румунській, албанській, болгарській. До часу появи слов'ян на Балканах у VI ст. н. е. палеобалканські мови й народи були вже, очевидно, асимільовані, що пояснює вкрай незначну кількість автохтонної апелятивної лексики, зокрема, у болгарській мові (за Георгієвим; див. [Нерознак, 209]). З іншого боку, в Болгарії збереглися декілька важливих, однозначно фракійських гідронімів з аналогіями в Україні: *Лом, Янтар = Етьр, Искър*. Впадає в око низка виявлених в Україні фракійських топонімів, у тому числі й на значній відстані від Карпат і Поділля. Зокрема, йдеться про імовірно фракійську групу назв на Поліссі: р. *Церем*, пот. *Церемський, Саремський, Зерем'янка, Зеремелька, Березанка*, а також м. *Коростень*, руськ. *Искоростънь*. Ця поліська група назв знаходить мовне опертя в окремих слідах (гранично північного ?) фракійського мовного впливу також і в говірках білоруської мови: пор. нижче — *кеміць, кемлівы, кемны*, — за наявності поодиноких, але надійних фракізмів також і в топонімії Білорусі: пор. с. *Ятра* на р. *Ятранка* (!) л. Німану під Барановичами.

Фракійське походження можна вважати встановленим (з різним рівнем обґрунтованості) для таких географічних назв України:

1. *Альта* р. Кв, п. Трубежа — пор. дак. *Alutus*, суч. рум. *Olt(ul)*, л. Дунаю [Трубачев 1968, 167, 248]. Але див. II. *Альта*.

2. *Березанка* (2 назви) р., *Березань* р., *Березань* о. — пор. алб. *bardh* "білий"; на думку О. Трубачова, можливо фракійського походження [там само, 113, 249].

3. *Іртиця* р. — пор. дак. *Arutela* — варіант з ротацізмом назви *Ільтиця*, руське *Льтиця*, синонім *Альти* [там само, 167].

4. *Коростень* м., крус. *Искоростънь* — у словнику М.Фасмера ця назва трактована як скандинавізм [Фасмер, II, 140] з посиланням на О.Соболевського, який спочатку припускає походження імені міста від запропонованого ним заради цього випадку гіпотетичного імені власного **Искоростънь*; потім вбачає в останній морфемі і топоніма, і антропоніма шведське **-sten** (все той же "камінь"), а першу частину наближає, "можливо" до сканд.

Рис. Ф1. Фракійські мовні впливи у слов'янських мовах

скандинавізм [Фасмер, II, 140] з посиланням на О.Соболевського, який спочатку припускає походження імені міста від запропонованого ним заради цього випадку гіпотетичного імені власного **Искоростънь*; потім вбачає в останній морфемі і топоніма, і антропоніма шведське **-sten** (все той же "камінь"), а першу частину наближає, "можливо" до сканд.

skarfr "скеля" [там само]. Сам М.Фасмер ставить після процитованого чотирирядкового пояснення знак запитання. З усіх цих припущень найвірогіднішим поки що виглядає - **стънь/-sten**. Що ж до початкової частини слова, то, на нашу думку, враховуючи вже згадану помітну поширеність в цьому регіоні назв з фракійськими зв'язками (р. *Церем*, пот. *Церемський*, *Саремський*, *Зерем'янка*, *Зеремелька*, *Березанка*, а також *Альта*, *Ятрань*), її можна вважати давнішою і варто порівняти з назвою у Болгарії р. *Искър* фракійського походження [Нерознак, 208]. Болгарську назву виводять з іє. *udes 'вода' і зіставляють з основою дірл. u(i)sce 'вода' [Поспелов, 174], упізнаваної, наприклад, в сучасному „новому” кельтизмі *віски*.

5. *Лімна р., Лімниця* (4 аналогічні назви в Карпатах) ІФ — варто зіставити з назвою р. *Лом* у Болгарії, для якої встановлене фракійське походження [Нерознак, 208].

6. *Опір р., вар. Опор* — пор. Opharus у Плінія, фрако-дак. p(h)ara "бід" [Трубачев 1968, 215].

7. *Сірет р., л. Дністра і Сірет р., рум. Siretul л. Дунаю, пор. г. Серта* в Македонії — з фрак. *seritā < іє. *ser- "текти" [там само, 219].

8. *Солоніпер р., інша назва Хрустів* — імовірно пов'язана з назвою *Опір* [там само, 215].

9. *Товтри, Толтри*, гори на Поділлі, пор. укр. *толтри* "камені, жорства", пол. *Tatry*, ст. *Tatry; слц. *Tatry*, ст. *Tŕtry, нім. Hohe Tatra, лат. пізнє *Tatra*, сх. *Trtra*, *Trtla*, гора в Герцеговині, гр. *Tártaros*, дмад. *Turtur* (XII—XIV ст.) — фракійського походження [Kiss, 394]. Як фракійський релікт наближають до гр. τέτρων "кінець, вістря" [Фасмер, IV, 27-28]. Назва *Товтри* 'зубці' є історичною попередницею назви *Медобори* 'міждолинні', що опосередковано вказує на глибший вік усього пласту фракійських топонімів України порівняно з іллірійськими (див. нижче). Крім того, внаслідок довгого фонетичного розвитку українська назва набула характерної риси — дифтонгу **-ов-** (на місці старопольського **-аг-** і старословацького складотвірного **-г-**), який розвинувся з попереднього **-ол-**, а приголосний **-л-** у свою чергу з'явився тут внаслідок дистантного розподібнення (дисиміляції) першого з двох **-г-**: пор. симетричне розподібнення у сх. *Trtra* > *Trtla*.

10. *Ятрань р.* — пор. болг. *Янтра* (у верхній течії — *Етьр*), п. Дунаю: для неї відома її фрак. назва *Atrus*, 'АѠрус, *Ieterus*, *Iatrus*, яку Д. Дечев виводить з іє. *iētr- "швидкий, рвучкий", — див. [Трубачев 1968, 208-209]. До цих назв варто додати ще с. *Jedriowka* у Прикарпатті на карті Боплана, с. *Ятра* на р. *Ятранка* Бу під Барановичами, с. *Jedraski Pl* під Бохнею, р. *Ядар* у Сербії та назви: лат. *Adria*, *Mare Adriaticum*, сх. *Ядран*, *Jadran* "Адріатичне море"; пор. теж в іншій назві: *Adryan* (1335) [Kiss, 409].

11. Крім того, традиційно трактовані як іранський гідроніми **Дніпро і Дністер насправді містять лише "іранську основу, перетворену на дако-фракійському мовному ґрунті і в такому вигляді засвоєну слов'янською"** [Трубачев 1968, 216-218, 252], — що дає підстави для висновку про **близьку в часі взаємодію всіх трьох названих етносів**.

12. Особливу складність становить атрибуція поліських гідронімів *Церем*, *Церемський*, *Саремський* (імовірно, сюди ж і *Зеремелька*, *Зерем'янка* і навіть *Жеримишел*). Вище вже сказано про виявлену ранню близькість ареалу балтів до Балкан та про контакти балтійських і фракійських племен. Внаслідок цього в деяких випадках „навіть важко відрізнити безпосередню участь балтійської чи балкано-індоевропейської мови — гідроніми *Церем*, *Церемський*, *Саремський* < *serma" [Трубачев 2003, 24]. Однак болгарський мовознавець І. Дуриданов вказує на пряму аналогію гідронімів фрак. Σέρμη і лит. Sérmas (див. карту на рис. Д1 у ст. I. Давні італізми). В сучасній топонімії Болгарії до фракійського оніма можна наблизити болг. *Стрем* (*Устрем*, *Устрен*, *Стремци*, гори *Стръмна Рид*): цей ряд подано тут і на ситуативній карті, рис. 3-1 разом з аналогами в Сербії, Хорватії, Боснії, Польщі, Італії; проте переконливішою видається така венетська етимологія, якщо венетів розглядати як одне з кельтських племен. Див. IV. Трач.

ФРАНКО.ПІЛЬ Рв < мад. іст. Frank.föld (земля, поле, край франків) [Тищенко 2015, 278]. Топонімічний слід франків в Україні, судячи з кортежів навколишніх назв, також з'явився внаслідок участі місцевого населення у мадярських виправах на Європу у X ст. У контекстах назв від основи Франк- з'являються реми Король-:

• *ФРАНівка* ("Коноплянка") Вл Рожище : ^ЗаПУСТИ; *ФРАНЦузи* ("Подорожній"); ТРОСТЯнка, БРАГа, ЗаБОЛЮТці, БУДки, КУТи, ПАДАЛівка, БОРТяхівка, СЕРХів, ОСТРІВ, **КОРОЛівка**, ВАХівка, ТРИСТень, РАЙмісто мад. raj 'загін', ЯМНе, СОЛОВин.

Для пошуків прототипу назв від основи Франк- поки що виявлено два історичні епізоди реальних контактів: у битві на Лехфельді і в битві при Дамієтті (нарис 18). Але місце битви на Лехфельді увічнене у назві с. Лехнівка Хм Ярмолинці за 27 км від *ФрамПОЛЯ+* (Frankföld (земля, поле, край франків), від 1946 р. — "Косогірка"): **ФРАМПІЛЬ** ("Косогірка") *Кам.-Под., Ярмолинці*: ШАРівка, Сказинці (*Bésényők); (тепер • Хм Ярмолинці:) **ЛЕХнівка**, БАРАНівка, САВинці, ЛЕБЕДівка, ГЛУШківці, ВЕРХівці, **КОРОЛівка**, СОЛОБківці, СТРІХівці, СУТківці.

Єдиний збережений зі своєю назвою 955 р. ФранкоПІЛЬ, на щастя, сусідить з с. ДЕРМАНка від очевидного Guerman, і це стає ключем до решти справ:

• *ФРАНКОпіль* Frankföld (земля, поле, край франків) Рв КОРЕЦЬ (плем'я Κοιναρτζι-τζούρ?): **ДЕРМАНка**; **СТОРОЖів!**, **ДИВЕНЬ** Devin ^Вел. МЕЖИРІЧі *мажар-; ЗАЛІЗниця, КолоВЕРТИ; СаПОЖИН?, СОВПА 2, ХАРАЛУГ (за Енкартою — ХарОлуґ!) < **Каролінги**; БОКШин, БРАНів < броня.

Останнім каролінзьким королем Германії був Людовика IV Дитина (893-911), за правління якого баварці вбили кагана Курсана на бенкеті (905 р.).

У XIX ст. інше село з назвою *Франкопіль* існувало на Поділлі: • *ФранкоПІЛЬ*⁺ (Frankföld земля, поле, край франків) [Похилевич, 268] (далі "Франтівка", тепер "Фронтівка") Вн Іллінці: **СТРИЖ**аків, **ЧОРТОРИЯ**, **САБАР**івка, **РАЙ**ки мад. raj 'загін', **КАЛЬ**ник.

З лексичних складників назв, їхньої структури та малярських ознак у контекстах впливає однозначний висновок: прототип назв ФранкоПІЛЬ – малярське поняття **Frankföld** "земля, поле, край франків" на північ від Дунаю.

Франкопіль, 911 р. Таким чином, з факту існування малярської історичної назви *Frankföld* букв. "земля, край, поле франків" **ОСТАТОЧНО** прояснюється прототип трьох реплік ФРАНКОПІЛЬ: це незаперечна калька з *Frankföld*. Усі три назви відтепер слід датувати подіями 911 р. Зроблені на вужчій фактологічній основі попередні спроби пояснення втрачають значення, відігравши свою роль як евристично зумовлені і виправдані етапи студій, необхідні для розвитку досліджень.

Рис. Ф2. Наскоки маляр на країни Західної Європи у X ст. [wikimedia.org/Kalandozasok]. Імовірні прототи́пи реплік в Україні: **Frankföld** ~ **ФРАНКОПІЛЬ**; • *Bajorország* ~ **БОЯР**ка-**БУДА**ївка **Budai**; • *Basel* ~ **БАЗЕЛ**івщина, **БАЗИЛ**івщина, **БАЛ**івка; • *Lotharingia* ~ **ЛЮТАР**і Кв, **ЛЮТАР**івка Хм, **ЛЮТАР**ка Хм; • *Thuringia* ~ **ТУРИН**Ки Лв; • *Szászország* ~ **Сас**івка; • *Brema* ~ **БЕРЕМ**’яни, **Чорто**во **Береми**ще; • *Fulda* 915 ~ **ПУЛТ**івці; • *Reims* ~ **Римач**і; • *Burgundia* 913 ~ **БУРГУН**ка; • *Savoia* ~ **САВОЙ**ське; • *Horvatok* ~ **р. ХОРВАТ**ка; • *Szerbek* ~ **РАЦ**іборівка (мад. rás серб)

від с. **Борутине** (Obertenghi) Жт також було зауважено ойконім Рудня-**ФРАНК**івка+: • **БОРУТИ**не Obertenghi Жт Овруч: ^**СОЛОТИ**не; Рудня-**ФРАНК**івка+!! = Нова Рудня, **КРАС**носілка, **ПереБРО**ди, **ЛУЧ**анки, **МОЖА**ри, **ВЕРП**а! **Orobie!**, **КРАС**илівка, **ВЕЛ**ІТники, **ПідВЕЛ**Ідники, **СТОВП**ичне, **Липськ**і **РОМА**ни, **КИРДА**ни!, **БАРВ**ІНКове; • **БОРТЯ**хівка Вл Рожиче: **ФРАНЦУЗ**І **СТАР**І+ [Encarta]; **ГЛУХ**и, **РОКИ**Та, **ЖУРАВ**лине **Orobie**, **КРИМ**не, **ЯРЕВ**ище **Orobie**, **СОКО**лище, **СЬОМА**Ки, **ГРАБ**ове, **СМІ**дин, **ЛІС**ники; р. **ЯРЕМЕЛ**ка;

• **ФРАНК**івка Вн **ЯМп**іль! *Jan-polis: **УЛЯ**нівка, **СЕВЕРИ**нівка ^**ІВАН**ків, **БезВО**дне, **ТРОСТЯ**нець, **ГОНОР**івка, **РЕГЛЯ**шинці; • **ФРАНКО**піль Рв **Корець**: ^**ДЕРМА**нка; **ІВАН**івка, **ХАРАЛУГ**, **КОРИСТ**ь, **ГОЛИЧ**івка, **КОЛО**верти, **ЗАЛІЗ**ниця, **ЗаСТАВ**’я, **КОЛОД**іївка, **ГОЛОВ**ниця, **КАЛИ**нівка, **БогДА**нівка; • **ФРАНК**івка Чк **Чорнобай**: **ХРЕСТ**ителеве, **МОХ**нач, **МЕЛ**ьники, **ВОРОН**івці, **Черво**нохижиці, **КРУТ**ьки, **КРАС**енівка ^**ІВАН**івка, **Черво**ногірка, **ГОЛОВ**атівка; • **ФРАНК**івка Рв **ГОЩа**: **ЖАВР**ів Івреа, **ГЛИБО**чок, **ЧУД**ниця, **ВОРОН**ів, **ГОРБ**ів, **ДРОЗД**ів, **УГЛ**ьці, **ПідЛІС**ки; • **ФРАНК**івка+ = "Фронтівка" Вн Іллінці: **БогДА**нівка, **ВЕРБ**івка **Orobie** ^**КРИШТО**півка, **ГОЛИ**Ки, **ЧОРТОРИЯ**, **РОМА**ново-Хутір, **ГОНОРАТ**ка, **СНАР**на, **КРАС**еньке, **ЛИСа** Гора, **ІВАН**івка, **КАМ’Я**ногірка, **КАЛЕН**івка, **РозСОХ**увата, **ПетроМАРК**івка; • **ФРУЗИ**нівка Кв **Чорнобиль**: **ЯНІВ**!!, **ЯМп**іль! *Jan-polis, **ІВАН**івка, **КРАС**ниця, **КРАС**не 2р, **ПідЛІС**не, **РозСОХ**а, **СтрахоЛІС**ся, **ТОВСТ**ий **ЛІС**.

Районні контексти інших назв від основи Франк- підтверджують висновок про те, що прототипом для українських реплік є етнонім франків. Назви можна співвіднести з існуванням Італійського королівства, заснованого Карлом Великим.

ФРАНКСЬКІ ФОНЕТИЧНІ ВПЛИВИ У **ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ** (ознаки ранньосередньовічних контактів 26-ї історичної епохи) – від VIII–X ст.: *Харолуг*, *Хрулі*, *Хорол*, *Обертин*; пор. словникове запозичення *король*.

Останню крапку в пошуковій проблемі ставить пряме сусідство з с. **ДЕРМА**нка Рв **Корець**, основа назви якого – малярська народна середньовічна вимова етноніма *германець*: ***Gyerman**. Село з такою реальною назвою існувало, зокрема, ще у 1833 р. в Австро-Угорщині [Thiele, 208]: тепер це с. **Gherman** під **Моравицею** на кордоні з **Сербією**. **Поразка** малярів на **Лехфельді** 955 р. поклала край їхнім наїздам на Захід. Однак **Візантію** вони **плюндрували** до 980-х років [cs.wiki/ Mad'arsky vpád do Evropy] (це час хрещення киян: 988 р.).

=== **Неподалік**

Ознаки франкського вектора наявні у низки топонімів: Шампанія, Шарлаї, Шарлаївка, Шуржівка та ін. Контексти їх мають виразно спільну частину рем ширшого західного вектора зв'язків (Карс, Трієст, Папія 'Павія', Романья, П'ємонт, Альпи Оробії, Баварія, Савойя, Карл):

- **ШАМПАНІя** Champagne Чк Звенигородка: ^ПЕДИНІВКА; Олександрівка, ВІЛЬХОВЕЦЬ, ВОДЯНИКИ, **ЮРК**ове, **ЮРК**івка, БАРВІНОК, ПОПІВКА, КОНОНОВЕ-ІВАСІВ; • **КОМПАНІЙКА** Кр рц: ^**ЖИВАН**івка, ЛУЖОК; ГРІЗНЕ, КОНЕВЕ Genova? МалоКОНЕВЕ, КОРОТЯК, ГАРМАНІВКА, **ОБЕРТ**асове Oberl ^Червоноярка, АНТОНІВКА, **МАЙОР**івка, ВЕРБОВЕ, ШАТРАВІНА, БУТОВЕ, ГОРДІІВКА;

- **ШАРЛАЙКА** Charles **Пл Шишаки** Susa: ^**ВОРОН.ЯН**щина! ринок Генуї; **ЖОРЖ**івка Chorges ^ХРИСТІВКА, КИСЕЛІВКА, КОЛОДЯЖНЕ; ХОДОСИХА, ХВОЩОВЕ, ТОВСТЕ, **ПІДГІР**не! Piemont, ТИЩЕНКИ, ВЕЛИЧКОВЕ, **РОМАН**ки, ЯРЕСЬКИ, ЗОЗ.УЛІ, РОМАСІ, ЯРОШІ, ГОРІШНЕ; • **ШАРЛАЙ** **Пл Решетилівка**: ^**ХОРОЛ**ьці!, ПОТЕР.ЯЙКИ, МОЛОДИКІВЩИНА, ДРОТИ; ЛЕВЕНЦІВКА, ШАМРАЙКА, **ГОЛЬ.МАН**івка, КАЛЕНИКИ, ГЛУШАЧІ, ПОТІЧОК, КОНОНИ, КОЛІНЬКИ!, КОРЖІВКА?, ШИШАЦЬКЕ, БІЛОКОНІ;

- **ХАРЛІЙКА** Carolus Жт ПОПІЛЬНЯ: **КОРОЛ**івка!, **ХОДОРК**ів Caturiges, **РОМАН**івка, СОКІЛЬЧА ^МАРКОВА ВОЛИЦЯ, ЛУЧИН, ЛІСІВЦІ 2, ЛІСІВКА, САВЕРЦІ, ПАРИПСИ, **ЯБЛУН**івка Appolon-, МОХНАЧКА.

Тут в одному контексті опинилися дві основи Харл- і Ходорк-: їхня звукова форма пояснима через вимову у германців Альп ім'я *Карл* і етноніма *катуригів*. Назва римського міста лат. Curia (Raetorum) стала у Швейцарії нім. Chur [Xur]. Mäken / machen; крайній пд. зах. Німеччини: Kind / Chind [LGL, 460, 483]. Schwyzertütsch: Chalb – Kalb, Charte Karte, Chatz Katze, Chilche Kirche, Chind Kind, Chopf Kopf, Chorb Korb, Chram Kram, Chranknig Kranke, Chrugle Kugel, Chrut Kraut, Chrüz Kreuz, Chuchi Küche, Chue Kuh, Chäs Käse, Chünig König [Schweizerdeutsch_Wtb, 22–43].

- **ШАДУРКА** Caturiges (пор. Ходурки, Котурка) **Пл ГАДЯЧ**: ^**ВОРОН**івщина; **ГРИПА**ки! Rhiphaea mtes, ЛІСІВКА, КАЛІНІВЩИНА, БРОВАРКИ, ПЕТРІВКА-РОМЕНЬСКА, ДУЧИНЦІ!, ВЕНЕСЛАВІВКА, КРАМАРЩИНА ^Мар'ЯНІВКА, ВЕЛЬБІВКА; • **ШАДУРА** Caturiges Жт Володарськ-Вл: ^**ЯБЛУН**івка Appolon-, ОМЕЛІВКА, ІВАНІВКА, КРАЙЩИНА!; КРАСНОРІЧКА, ЛІСКИ, ЕМІЛІВКА, ГРАБНЯК, ЧОВНОВА, ГРАБІВКА, КАЛІНІВКА, ПОРОМІВКА, ЛУКОВЕЦЬ, СУХОВОЛЯ, Мар'ЯНІВКА, ОЛІШІВКА, ЯГОДИНКА 2; • **ШАТУРА** Caturiges Чг Ніжин: Червоний КОЛОДЯЗЬ, ЛІСОВЕ, КРУТИ, КУНАШІВКА, Григоро-ІВАНІВКА, ЯХНІВКА, ГАЛИЦЯ, ВЕРТІІВКА, КАЛІНІВКА, СИНДАРЄВСЬКЕ ^БезУГЛІВКА, ПОГРЕБЕЦЬ.

Аполлону вклонялися довго після розпаду Римської держави. Ось образок ранньосередньовічного світогляду з твору кінця VIII с. – "Пісні про Роланда" (про таке міг написати лише сучасник): "Li reis Marsilie la tient, ki Deu nen aimet, // Mahumet sert e Apollin reclimet: // ne's roet guerder que mals ne l'i ataignet" (Володіє нею король Марсілій, що не любить Бога, / Служить Магомету і молиться Аполлону: / але біди запобігти не може) [Renzi, Andreose, 248].

- **ШАТРИЩЕ** Caturiges Жт КОРОСТЕНЬ: ^ГРОЗИНЕ; ІВАНІПІЛЬ ^ГУЛ.ЯНКА, **СУШ**ки, Олександрівка, САНТАРКА?, КУПЕЧ, ІВАНІВКА, ЛІСІВЩИНА, КУПИЩЕ, КАЛІНІВКА, КАЛЕНЬСКЕ, ВОРОНЕВЕ, БЕРЕСТОВЕЦЬ; • **ШАТРИЩА** Caturiges См ЯМПІЛЬ!: ^ДЕРАЖНЯ, АНТОНІВКА; РодІОНІВКА, ПротоПОПІВКА, ОРЛІВКА, ОРЛІВ Яр, РОМАНЬКОВЕ, Олександрівське, ВЕСЕЛИЙ ГАЙ, ГРЕМ'ЯЧКА, р. СВІСА у смт СВЕСА Swiss;

- **ХОДУРКИ** Caturiges Жт Новоград-Вл (кол. Звягель Zwingel): ^КУРЧИЦЯ Chorges?; **КРАСИЛ**івка 2, КОЛОД.ЯНКА, ДУБНИКИ!, БРОННИЦЯ, **ПЕРЕЛІС**ок, ЖОЛОБНЕ, ГУЛЬСЬК, ГРУД, ГОРБАША, БОЛЯРКА, БАРВІНІВКА, ТАЛЬКИ 2, Олександрівка, КАРПИЛІВКА, ЛаГУЛЬСЬК, ОРЕПИ, ДУБЛ.ЯНКИ, ЖЕРЕБИЛІВКА, КАЛІНІВКА, РОМАНІВКА 2!, ДЕРАЖНЯ, СУСЛИ ^ІВАШКІВКА, КОСЕНІВ, КАТЮХА, ЯРУНТ, ВЕРБІВКА, **ПЕРЕЛІС.ЯН**ки!, Червона ВОЛЯ, **ЯБЛУН**е, ВЕРШНИЦЯ;

- р. **КОТУРКА** Caturiges = КОТИР у с. Горенка Кв КСв: оз. **ХУДОР**ове Caturiges біля с. Нижча ДУБЕЧНЯ; **КАТЮЖ**анка Caturiges, Червоне, ТРОЄЩИНА, БУЧА, ГУРІВЩИНА, КАМЕНКА, ЛІСОВИЧІ, ВОРОНЬКІВКА;

- **ХОДОРКІВЦІ** Caturiges Льв ЗУДЕЧІВ+ (Zudecca!) = Жидачів: ^П'ЯТНИЧАНІ, КОЛОГОРИ, СОКОЛІВКА; КОТОРИНИ!, **КОРОЛ**івка, ЖУРАВНЕ, КІВ, РОГІЗНЕ Raguzal, РЕПЕХІВ Rhiphaea, ВЕРБИЦЯ, БОРТНИКИ, ГОЛДОВИЧІ, ЛУЧАНИ, ІВАНІЧІ, КАЛІНІВКА, ЗАЛІСКИ, ЗАГІРОЧКО, ЗАГУРЩИНА, ЛІСКІВ, **РОМАН**івка, БЕРТИШІВ, ОТИНЕВИЧІ Udine?;

- **ХОДОРКІВ** Caturiges Жт ПОПІЛЬНЯ!: СОКІЛЬЧА ^МАРКОВА ВОЛИЦЯ, ЛУЧИН, **РОМАН**івка, **ХАРЛ**іівка, **КОРОЛ**івка, ЛІСІВЦІ 2, ЛІСІВКА, СУЩАНІ, САВЕРЦІ, ПАРИПСИ, **ЯБЛУН**івка, МОХНАЧКА, Андрушки;

- торф. **ХОДОРКІВСЬКЕ** Caturiges біля м. Андрушівка Жт: Червоне, НеХВОРОЩ, ГАРАПІВКА, ЯРОПОВИЧІ Orobie, ЯРЕШКИ, ВОЛОСІВ, ГАЛЬЧИН, ІВАНКІВ!, ЛІСІВКА, П'ЯТИГІРКА пентахоріон?

Ідеально збережене і французьке звучання цієї ж основи після XIII ст., (див. ІІ. **ШУРЖІВКА**); воно ж імовірно продовжене у формах **СВІРЖ**, **ЮРЧ**-.

Напевно тому у Генуї освоєння Криму вийшло краще, ніж у Венеції: довший досвід історичних контактів з елітою (адже і у Криму сусідами теж були готи)...

Юрпіль Чк Маньківка: ПОПІВКА, МОЛОДЕЦЬКЕ, КУТИ, ІВАНЬКИ, УЛЯНІВКА, ПОТАШ;

Таким чином, ідентифікація основ Котурк- / Котюрж-, Ходурк- / Шадурк-, Шурж- / Журж-, Сурж- / Свірж-, Юрч- / Юрк-, а також їхня масовість вказують на тривалі торговельні контакти з далекими західними купцями з м. Saturiges = Chorges з західних схилів Альп. Звідти 1300 км до Галичини (Ходорківці, Котюржинці, Сураж, Свірж, Журжівка) і 2100 км до Лівобережжя (Кутюржиха, Свірж, Жоржівка), 2200 до Криму (Сурож). Контакти відбувалися у потоці інших зв'язків між Хозарією і заснованим франками Королівством Італії, зокрема, з маркою Обертенгів.

ФРАНЦУЗЬКІ НАЗВИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (супутні ознаки російської, 41-ї історичної епохи) – XIX ст.: поодинокі топоніми (як-от *Шабо* Од з добре документованою історією заселення); натомість численними є лексичні запозичення з французької мови, засвоєні переважно через російське мовне посередництво: *бюст, шарм, шедевр, бювет, берет, табурет* і багато ін.; однак раніше через польську *фотель, терен, кав'ярня, перука* (але слово укр. *перукарня* пов'язане з ісп. *reluqueria*). У радянський час зникло с. *Французьке* під Кодимою Од [Сіцинський, 47], *Французи Старі* під Луцьком [Encarta] та ін.

ФРАСИНЕ Од < гр. φράσσειν 'обгороджувати, оточувати парканом' [Lehman, F32].
ФРАСИНЕ Од 383; р. *оПРАШИНА* у смт. Отинія ІФ Коломия; кут. *оПРАШИНА* у с. Серед. Майдан ІФ Надвірна; *оБРОШИНЕ!* φράσσειν, *бол. Фраза* Ль *Пустомити: ВОРОЦІВ φράσσειν?; оБРОЧНЕ* Од Котовськ: Пасицели; *оВРУЧ*;

ПРОСЯНА Зп Покровське; яр *ПРОСЯНИЙ* у с. *ПРОСЯНЕ* Лг Марківка; *ПРОСЯНЕ* Хк Н.Водолага; *ПРОСЯНИКІВКА* Пл Кобеляки: *КИШЕНЬКИ; ПРОСЯНКА* Хк Куп'янськ: р. *ПРОСЯНКА*. ГУСИНКА. КАНТІВІВЕ. ГОЛУБІВКА 2. СТЕПІЇКІВКА, КУТЬКІВКА, САМБОРІВКА;

3. φράζεις, -ως f. «harricade, clôture» (Æn. Tac., inscr.

Delphes) et φάρζεις f. «clôture» (inscr. Epid., iv^e s. av.),

р. *Просінець* у с. Дарахів Тр Теревовля, б. *Присяна* бас. Деркулу; р. *ПРОСЯНКА* = *ПРУСЯНКА*, Гусь п Тясмину у с. Михайлівка Чк Кам'янка; бол. *ПРОСЯНИЦЬКЕ* у с. Пологи-Яненки Кв Переяслав;

ФРУЗИНІВКА Кв < крус. фрузи 'латиняни' [Фасмер, IV, 208]. • *ФРУЗИНІВКА* Кв Чорнобиль. Пор. і прізвищ. 4 Фрязінов, 9 Фрягіна, 5 ін.

пот. **ФРУМИЛІВ** ІФ < Frumil(d)i, ім'я власне, букв. 'перший герой'.

• пот. *ФРУМИЛІВ* Frum-ildi у с. Мостище ІФ ^Калуш: ^ХОТІНЬ; **ВОЙНИЛІВ** Uinili, Сивка-**ВОЙНИЛІВ** Uinili, **ДОВГий ВОЙНИЛІВ** dulgs Uinili, **ДОВЖКА** dulgs, **ДОВГе-Калуське** dulgs, **ЛУКА**, **МИСЛІВ**, **КУДЛатівка**, **УГРИНІВ 2**; прізвищ. 74 Перемей?

Іноді українська назва зберігає у своїй основі давніші фонетичні мовні риси прототипу. Згаданий вище гідронім **ФРУМИЛІВ** у с. Мостища ІФ Калуш цілком відповідає імені **Frum-ila. Але саме у такій формі воно не засвідчене. Надійно документовані готський прикметник fruma 'перший, відважний' продовжено у вестготському імені Froma-gicus [Piel, 439], але вже з пізнішим -o- на місці -u- (є і декілька форм зі старішою основою Fruma- [Cortésão, 143]). З іншого боку, -ila-, -ili- – це звичайні форманти імен людей (див. вище: Gaud-ili, Gud-ila, Gav-ila, Gav-illi, Un-ila, At-ila та ін.), що й є достатньою підставою для реконструкції прототипу як **Frum-ila.

Ці міркування з часом дістали опертя у нових публікаціях з теми. Так, у списку топонімів з Галісії [Cossue] справді вдалося розшукати ім'я Frumildi, яке походить з Fruma + hildi 'перший герой'. Далі з багатьох прикладів виявилось, що -ildi регулярно зазнає типової готської регресивної асиміляції -ld- > -ll-: Framilli < /Fram + /hildi; Verilli < Verildi; Barsilli < /Bar + /seldi та ін. [Piel, 428]. Так назва пот. **ФРУМИЛІВ** ІФ чимраз повніше розкриває свою глибоку органічну пов'язаність з готським словотвором. Що більше, вона не лише його релікт, а й живе продовження у сучасному мовному світі. Пізніша форма *Фром- в Україні не збереглася, очевидно, через близькість до *Пором-/ *Бором-, як-от у топонімах р. ПОРОМОВочка у с. ПОРОМівка Жт Волод-Вл; ПОРОМів Вл, БОРОМики Чг, БОРОМля *Пором-ja **From-ila? См.

пот. **ФРУНИЛІВ** ІФ < Frunilo, ім'я власне; f, g, 0; En: TA; [/Frawjin + //ilo] [Cossue]; • пот. **ФРУНИЛІВ** у с. Кадобна ІФ Калуш. Див. II. ГОТСЬКІ СЛОВОТВІРНІ МОДЕЛІ У ТОПОНІМАХ УКРАЇНИ.

ФУРСОВЕ Чг < Святий Фурса (567–648 pp.).

Прикро, що ім'я цього святого, лише згадане наприкінці нарису 19 книги 2008 р., потрапило у першому виданні книги тільки на нахзац (у складі десятка ойконімів). Насправді саме воно (разом з іменами Самсона і Бригіти) "витагло" за собою з карти імена інших кельтських земляків – Давида, Патрика, Колумби, Колумбана. У ойконімах Фурси, Фурсові й Самсонівки – рідкісні топооснови, і саме

через меншу поширеність, ніж у імен інших святих, вони переконливі у тополандшафтах.

● **Фурси** Кв (БЦ): ^**ЧМИР**івка <кимир- (не раз: пор. II. РАДОРОБЕЛЬ), **ГЛИБ**очка (уздовж р. Кам'янка біля парку Олександрія); Сорокот**Я**ги гр. 'Γαλβς 'грек', Мала ВІЛьШанка; вище по Роставиці – **ГОЛУБ**'ятин ЖТ...

Це один з добрих остенсивних аргументів на користь **Глиб**- < glɛb- <*k^olǫb-. ● **Фурсове** Чг (Новг.-Сів.): **МОВ**чанів...; ● **Малі Хурси** Пл (Шишаки): ^**МАНАЧ**инівка, **КЛИМ**ове; КирПОТівка.

Х

ХАЛАЇМгород Жт – ця арабська назва благополучно дожила до 1947 р. (КШ: Халаимъ Городокъ, тепер Городківка [Encarta] Жт Бердичів). "За переказом мешканців Халаїмгород у давнині звався *Китайгородом* і мав кілька церков. Село тепер поділяється на 5 частин або кутків, званих: Городок, Калинівка, Олендри, Голеші й Піски" [Похилевич, I, 226]. Довідка: *Халім* 'добрий, лагідний', один з епітетів Аллаха [Гафуров, 202] (множина *халаїм*), Голеш- < халіф-? За 6 км є с. Агаровка [Encarta], тепер ГАРАПівка (на КШ23-7 – Гарапки, тут рис. Х1), і ГАЛЬЧин < халіф-?, далі ЯРОПовичі араб? Можливий прототип *Китайгородів* пояснює І. Фільштинський: "З казенних земель [арабська] держава надавала приватним особам наділи у формі окремих селищ або навіть цілих районів з селянами, що проживали на цих землях, у тимчасове чи довічне користування з зобов'язанням нести військову службу. Це було умовне приватне землеволодіння – *ікта*'", яке полягало у "передачі прав на привласнення частини податків з певного селища або району, тобто по-земельного податку – гараджа... Новий власник (*мукта*) ніс відповідальність за обробіток отриманих володінь (*каті'а*, у множині *ката'ї*). *Ікту* надавали або на час військової служби або довічно. Внаслідок звичаю успадкування посад, *ікта* з часом стала фактично переходити у спадщину" [Фильштинский, 100].

Арабізм *халаїм* знову настирно спливає за 100 км на схід у назві хутора й болота **ХАЛАЇМ** біля с. Шпитьки під Києвом [КШ22-8; СМГУ, 300]; тут же і згадане у М. Брайчевського ур. **ХАЛАЇМ**ова Поляна біля с. **Гореничі** (агаряни!) [Брайчевський 1958, 143]: але ж неподалік знову "київське" *Китаєве*!

Ще один хутір **ХАЛАЇМ**ів вказаний у АТП-1947 на с. 1030: перейменований тоді ж на "село Палянички", тепер с. ● **Паляничинці** (= кол. х. **ХАЛАЇМ**ів Ковалівс. вол. Васильк. повіту Кв) Кв Фастів: ТОМАШівка Dimašk, КОНЧАКи, МалоПОЛОВЕЦьке, КОЩІвка, ЯХНи.

ХАЛЕП'я Кв Халєб 'Алеппо'.

Поруч Трипілля, репліка іншого сирійського прототипу Триполіс. Див. II. ПАЛЬМИРІВКА.

ХАНБИКів См < пахл. hmbg 'суперник',

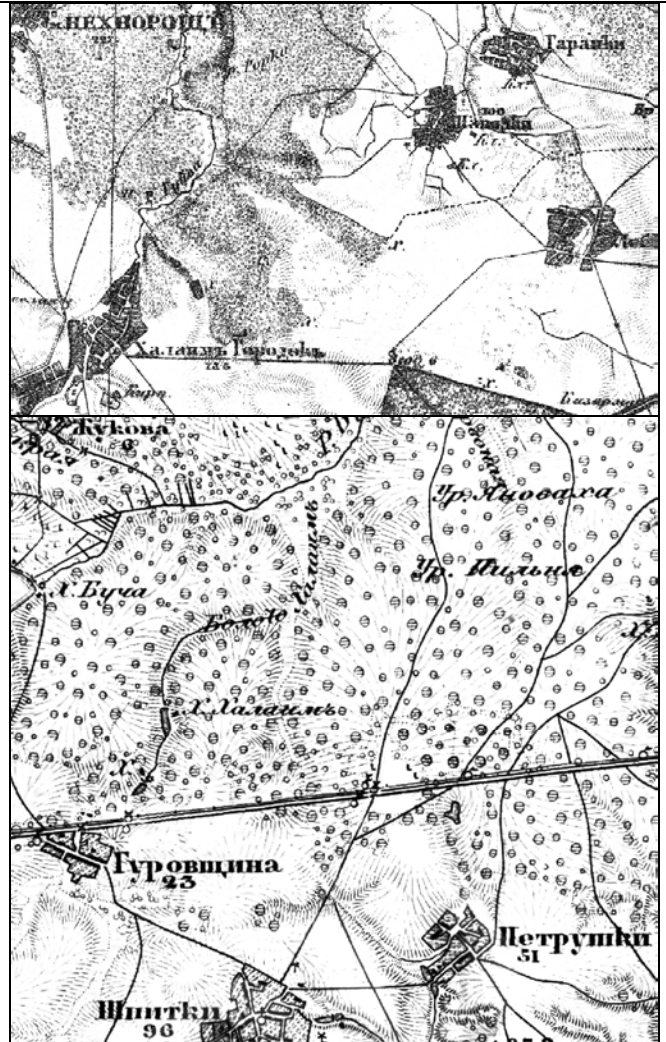

Рис. Х1. С. Халаїм Городок Жт Бердичів [КШ23-7] біля с. Гарапки (тепер Гарапівка); хутір і болото Халаїм [КШ22-8] біля с. Шпитьки Кв

ХАНДаБОКівка Чг < дегип. xnti 'sail upstream'.

Цілком особливе місце у книзі [2016 р.] посідає лексема дегип. xnti 'sail upstream'. Історія виявлення її змушує повернутися до початку студій. У біндері з 203 с., складеному з суми фактів і аргументів для дальшого опрацювання, це слово ще відсутнє (грудень 2015 р.). Далі було знайдено досі актуальний прототип:

(2) **ВСК**, f. **ВСКІ**, pl. **ЄВІАК** and sg as pl.: (30a); m. Servant, slave; opposite **РЕМЗЕ**; БОКів, Бокійма, СУХОБОКови, ЩЕРБУХи, ЩЕР.БАКИ!

До нього немовби пасувало означення **ХЕНТ**, **ХАНТ** (691b, 692a) 'близький' зі словників [Bohairic-English, Crum]. Робоче значення **ХАНДаБОКівка**: **ХАНТ** + **ВСК**.

Далі під час пошуку в атласі Encarta навколо тем **ХЕНТ**, **ХАНТ** (691b, 692a) і споріднених **ХУНТ**, **ХУНТ**, **ХЕНТ**-, **ХОНТ**-, (Q) **ХЕНТ** (691b) vi. To approach, come near; m. Nearness було набрано за аналогією до реальної назви **КАНДауров.е** Кг гіпотетичне *Kandaurov.ka – і серед відповідей пошуковика зауважено назву Khandabokovka, Chernihiv, Ukraine. Викликана карта атласа показала локалізацію цієї незвичної назви: виявилось, що тепер це "Першотравневе" Чг Семенівка (!). У довіднику 1947 р. вона справді вказана на с. 862 у формі **Хандобоківка** Чг 1377. На карті Шуберта – Кандабоковка [КШ19-11], див. рис. Ж1.

У заготовці статті в лютому 2016 р. вже фігурує "Першотравневе" = **ХАНДоБОКівка**+ [Encarta] **ХЕНТ**, **ХАНТ** (691b, 692a) 'близький' + **ВСК** (30a) 'слуга' (Чг Семенівка). Тобто, це село виявилось в топонімічних околицях **Ракут** і **Ракужі**, з яких починається нарис V. Потім був перегляд лексики давньоєгипетського словника AED (12 тис. слів), де й зауважено xnti 'sail upstream'. Однак старе тлумачення ойконіма **Хандобоківка** певний час залишалося у текстах двох статей і було замінене лише під час верстки у квітні 2016 р. після усвідомлення "дозрілості умов" для такої заміни (зокрема, й інших прикладів докоптських контактів). Паралельно було виявлено основу **qAqAw** '**баржа для мандрівок**' [AED, 402] і яскраві фенотипи "російських поморів" **Коковиних** і **Коковкиних** (див. IV).

Єдиний аналог до ойконіма **Хандобоківка** знайдено через пошуковик атласу Encarta – це назва с. **ХУДО.БОК** РФ Іркутс. (рис. X2). Як не дивно, навколо цього сибірського селища в районі Братської ГЕС на північ від Байкалу у топонімії зберігся цілком упізнаваний залишок **античного контексту** (!): {ГАРЕКАЙ, КОНОНово, Александровка}. Зберігся й південний фенотип місцевих людей.

Завдяки виявленню ойконіму **Худобок** додатковим неочікуваним наслідком стала можливість дальшого проникнення до єгипетських реалій в Україні через мікроконтекст "оз. СИНЬОБОКове дслов. с'їнъ 'вежа, башта' + бок 'слуга' у с. **ХУДОліївка** Пл СЕМЕНівка". За наявності зв'язку xnti 'sail upstream': **ХандОБОКівка**, **Худобок** гідронім СИНЬОБОКове стало можливим інтерпретувати як "слуги вежі", а ойконім **Худоліївка** з факту свого прямого сусідства з ним дістав контекстуальну підставу для утвердження інтерпретації також і в Україні Худ- < Ханд- < xnti. Пор. і ур. **ХАНДуківщина** у с. Бондарівка Чг Сосниця [Павленко].

Пізніше цей висновок було підтверджено: як з'ясувалося, чергова ампутація 1947 р. позбавила топонімію України прадавніх ойконімів (з відтворенням носової – "юса") **ХАНДеліївка**+ xnti 'sail upstream' Пл Кишеньки = тепер "Вільховатка" і **ХАНДелеївка**+ xnti 'sail upstream' Дп Юр'івка = тепер "В'язівка/ В'язівок". Саме вони і є історично попередніми missing links для залишених за недоглядом назв **ХУДОліївка** xnti 'sail upstream':

- **ХАНДеліївка**+ xnti 'sail upstream' = тепер "Вільховатка" Пл **КИШЕНЬКИ/ КОБЕЛЯКИ**: ^ДЕМенки, ПРОСКУРИ; став **ТОКАРІв** у с. Солошине ^**МОТ**рине!; ГАЙмарівка, **ЖУКИ**, БІлики, ГРЕЧАни, РЕВУЩине, **ТвердоХЛІБИ**, **СУХ**инівка, СОСНівка, САМАРщина, ГАЙове, Олександрія, **СУХ**е, **ЗЕЛЕН**івка xnti 'sail upstream' < => Wzd wr, ГАНЖівка, ТРОЯни, **ШЕНГУРИ**!;
- **ХАНДелеївка**+ xnti 'sail upstream' = далі "В'язівка", тепер "В'язівок" Дп Юр'івка/ Павлоград: СТОВБине, ВЕРБуватка, **КОХ**івка, **ЗЕЛЕН**е, **ШАНДР**івка, РАКове, **ЧЕРН**явщина, САМАРське;

На цих прикладах видно задум службістів (наскільки свідомий?) вивести з активного вжитку українців закам'янілі докази збереженої в народі праслов'янської вимови "юсів"; небезпека назв з -У- не так їх бентежила:

• **ХУДОліївка** xnti 'sail upstream' Пл СЕМЕНівка: БІлики, **ГАЇ**вка ^**ГОРО**щине! **ЗАРУ**-, КРИВенки, БІЛогуби, КУКОБи, ЗАїчинці, ПУЗИРі!!, МИРони, ПОГРЕБняки, НаГАЙчики, Олександрівка, ВЕРБки, ГЕРАСИМівка, КРАСНе, ШЕПЕЛівка; • **ХУДОліївка** xnti 'sail upstream' Чк ЧИГИРин: ^ТРУШівці; ТОПИЛівка, ВЕРБівка, КРАСНосілля, РозСОШинці, **ВЕРША**ці, БОРОВиця, ЧЕРНече.

Звідси • **ХУД.ЯКИ**! xnti 'sail upstream' + 'Γαχός 'грек' Чк Чк: ЯсноЗІР'Я, БІЛ.ОЗІР'Я, ІРДин.ь, -івка, СВИДівок, ЧОРНявка, ГЕРОНИМівка, ТУБІЛьці ^БЕРЕЗНЯКИ ^ХРЕЩАТик; • пот.

ХУД.ЯК   xnti 'sail upstream' + 'Γαῖος' грек' п МАТВІївського ОБОРОТного БІЛОї Річки ДІДУШкової Річки ЧОРНОго Черемошу у с. ГОЛОВИ ІФ Верховина = ЖАБ'є: ^пот. ЛИХОГУЗ (ζωσ (709b) пісня, співати; – чи не стоять за цим бурлацькі пісні?) ^ЧОРНа Річка; пот. СТЕФУЛенський σταβλα (Gk; Lat) Stable, posting station, стайня, поштова станція у смт ЖЕБ'є, пот. ЛЕЛЬКів у с. СТЕБнів; **ХОРОЦЕ**वे ζωρϷ 'витягати корабель на берег' ^БІЛОБЕРІЗка, **ГОЛОШИНА** ζωρϷ, ТОПІЛЬче, ПереХРЕСне, БЕРЕЖниця, КРИВОРІВНЯ, КРИВОпілля, КРАСНОїлів, УСТеріки, ЯБЛУниця, СЕНЬківське Sin?;

Рис. Х2. Худобок РФ Іркутськ. Фенотип мешканця селища. Залишки античного контексту у топонімічних околицях: Гарекай, Кононово, Александровка, Мохнатый

• ХУД.ИКІВці   xnti 'sail upstream' + 'Γαῖος' грек' Тр БОРщів: ^ЗЕЛЕНе; ХУДіївці **АБАБ**инці, **ВЕРХНЯКІВ**ці, **БОРИШ**ківці, МЕЛЬниця-Подільська, **ЮР'ЯМ**піль, БІЛівці, БІЛЬче-ЗОЛОТе, **БУРД.ЯКІВ**ці, БЕРЕЖанка, ВОВКівці, ВІЛЬХовець, КРИВче, ОЗЕРЯни, ШЕРШенівка, ПИЛАТківці, ГУШТИН, **ШИШ**ківці, **ГОРОШ**ова! ζωρϷ, УСТя, ВЕРБівка;

• ХОД.АКІВці + 'Γαῖος' грек' Хм Хм: ^ПЕЧЕСЬКи; ГНАТівці ^МОЛОМОЛинці!; **ТЕРЕШ**івці, ВОВКівці 2, АНТОНівка, **ЖУЧ**ківці, ОЛЕШківці, КОЛИБАНЬ, МАЛАШівці, БАХМАТівці, РІДкодУБИ, БЕРЕЖанка, ПЕДОси, **ПАРХОМ**івці, ОЛЕШин, ОРЛинці, РУЖИЧАНка, ШУМівці, РозСОШа, **ХОМ**инці; • ХОД.АКи Вн Бар: ШЕРШні, БІЛичин, ТЕРЕШки, СЕМЕЊки, ВЕРЕШки, ПОПІВці, КИЯНівка, ГАРМАКИ, ГАЙове, КОТова, КАНОНИцьке, ШИПинки, КОПАЙгород; • ХОД.АКи Жт КОРОСТЕНЬ: ^КУПеч; ХОЛОСне, ШЕРШні, СТАРИки, ХОД.АЧКИ, УШоМИР, САНТАРка, Олександрівка, СУШки, **СИНГАЇ** дслов. стьнъ 'вежа, башта', **ЖАБ**че, КРАСНОсілка, КРАСНОГІрка, КРАСНОпіль, КАЛЕНське, ІВАНопіль, СОКОРИки, БІЛка, БОРОВиця, ур. **НИКРОШ**і під с. Жупанівка; • ХОДУня См ГЛУХів: ^ПУСТОгород, ТАРАСівщина, СМОЛине; ХОДИне; СЛІПОРОД; ЧЕРНеве, БІЛове, БЕРЕЗа, ПОПівщина, ХОТ.МИНівка, КУШкине, ЗЕМЛЯНка, ЯСТРУБщина, СУХОділ, СТАРИкове, БІЛокопитове, СЕМЕНівка, НЕКРАСове, КАЛЮЖне; • ХОДУНАїВка Хк КРАСНОКУТськ: ^КОЗіївка, ЛУЧки; РябоКОНЕВе, ОЛІЙники, ОЛЕНівське, СОРОКове, **ПАРХОМ**івка!, СЕНЬКова Балка, БІЛОУСове, БЕРЕЗівка, КОВАЛівка, СУХОМЛИНівка, КРАСНИЙ ЯР, В'ЯЗова, ЧЕРНещина, КАМ'ЯНО-Хутірське; • ХОДовичі Льв Стрий: ^СТРИГанці; ЯБЛУНівка, БЕРЕГи, ВІВНЯ, БЕРЕЖниця, БРАТківці, ЯРУШичі, ХРОМОГОРБ, КУТИ, ВЕРБина, МОНАСТИРець.

ХАРАЛУГ, ХАРОЛУГ Рв < тюрк. *Karol-luk "Карлове місце", пор. сучасне тур. k(i)rallık. У ряду схожих назв (див. ІІ. ХАРЛІївка) очевидно є подібність трьох основ: Харолуг-, Корлюг-, Корлюк-. Цей факт вказує на те, що вихідною формою для них могло бути тюрк. *Karol-luk "Карлове місце", пор. сучасне тур. k(i)rallık. Судячи з голосної суфікса -luk, основою було ім'я Carol або його слов'янський відповідник *Korl- з неповноголоссям північного типу і голосною -o- на місці герм. -a- (пор. с. Хрулі, р. Хорол). До цих трьох назв прилягають ще дві – Харл-її-вка, Шарл-аї-вка з випадінням -г- між двома голосними.

ХАРКів Хк < сир. **כַּרְכָּ** krk' 'оточене парканом або муром місто', копт. **КЕРКЕ** 'селище': КирКАШенко, КирКІСь; ЧеркАСи, ЧеркАС, пот. ЧеркІЗький; Керч, р. КорчМАН Вн, Корчувате.

כַּרְכָּ pl. **כַּרְכָּ**, **כַּרְכָּ** m. a fenced or walled city, fortified place.

Рис. Х3. Довідка про лексему сир. **כַּרְכָּ** karkā [SD, 227b]

У Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. надзвичайно цікавим прізвиськом є Юрко **КИРКАШ**єнко Ум Іванг. [РВЗ-1649, 209]. Воно дає підстави вбачати в ньому справжній катойконім від **Киркас* як попередника пізнішого *Черкаси*. Пор. і ім'я Семен **КИРКІСЬ**, козак Мишастівс. куреня [РВЗ-1756, 90], яке в такому разі можна зіставити з основою гідроніма пот. **ЧЕРКІЗЬ**кий **Κερκησις Kerkeesis** The settlement of Isis у с. Мишин ІФ КОЛОМІЯ – при вихідному прототипі **κερκε**: у топонімах – селище: Kerkeesis, Kerkeosiris, Kerkesoucha, Χωνθον **Πανακερκη** 161 (пор. **ПаніКАР**Ча?), Pakerke [Verreth, 32, 57, 142, 180, 200].

Пор. ЧИРКівка Пл, ЧЕРЧичі Вл, ЧЕРКАс Кв2, ЧЕРЕЦЬке Чг, Волиця КЕРЕКешина; ПЕРЕКОСИ ІФ КАЛУШ κάλωс 'канат, мотузок': ^ТОМАШівці; ЯВОРівка, РІП'ЯНка, МИСЛів!, БЕРЕЖниця, СИВка, БАБин, ПідГІРки, КУДЛАївка.

Мала частка прототипів з Єгипту від основи Kerke- 'селище':

Kerke 7 назв – **00с** [Geo ID: 2591] **E Pr-grg (*Pз-grg) Var.:** Kerke (**Pakerke**) ('The settlement') **Status:** village; demi; **Kerkeesis – 00а** [Geo ID: 1050]; **Kerkeesis – 00с** [Geo ID: 1051] **G** Κερκησις - ΚΕΡΚΗΣΙΣ **E *Pз-grg-n-ls.t Var.:** Kerkeesis (Kerkesis) ('The settlement of Isis'). **Kerkeses – U20** [Geo ID: 1065] **G** Κερκεσις **E *Pз-grg-?; Kerkesia – L** [Geo ID: 1066] **G** ΚΕΡΚΕΣΙΑ **E *Pз-grg-? Var.:** Kerkesia **Status:** village **Loc.:** in the eastern Delta, near L Abu Eda (3100)? Звідси висновок: *Черкаси* 'Селище Ісиди'? **Kerkemounis – U19** [Geo ID: 1052] **G** Κερκεμουνις **E *Pз-grg-n-lmn Var.:** Kerkemounis ('The settlement of Amon')

• р. **КОРЧМАН** Κερκεμουνις ('The settlement of Amon') л ВИШні п Пд. БУГу Вн Вн: **НЕКРАС**ове!, **ТЮТЮН**ники!, **ТЮТЬ**ки, **ЖАБЕЛ**івка, ОЛЕКСАНДРівка, СОРОЧин, ЛУКА-МЕЛЕШківська, ОЛЕНівка, ІВАНівка, СОКИРинці, СОСОНка, ЗАРВАНці; • дж. **КОРЧМАН**ове Κερκεμουνις ('The settlement of Amon') у СМТ ТУРійськ Вл: **ЧОРН**іїв ^КУПИЧів γυλτιος, f. -ια = αιγυλτιος - Egyptian, руч. **РЕВЕНЬ** ριβн, ριβт: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable) у с. РАСТів ^МИРОВИЧі **Меро**н ^СТАВок; СЕРКІЗів *ч-?

Отже, прототипом справді може бути гр. Κερκεμουνις "селища Амона".

Таким чином, для основи *Черкас*-кавказькі й турецькі мовні зв'язки могли дати матеріал для пізнішої народної етимології. Фактами залишаються протиставлені пари *Черкаська Балаклійка* / *Руська Балаклійка*, *Черкаські Тишки* / *Руські Тишки*. У світлі викладеного прикметник *черкаський* може вказувати на прадавню імпорту коптську традицію, збережену в половецькому середовищі. А *руський* – на іншу і пізнішу порівняно з коптами імпорту варязьку традицію. *Балаклія* – *Балх*, *Тишки* – гр. τεῖχος 'fortification; вал, мури, укріплення'. Успадковані ці поняття в українській мовній формі ("місцевій", без зв'язку з якимись надуманими "центрами" поза Україною)...

ХАРЛІївка Жт < ім'я власне Carol-us 'Карл Великий'.

Насправді ім'я Карла у такій архаїчній формі повторене у топонімії України 12 разів у топоосновах: **ХАРЛУГ** Рв Корець, **КОРЛЮГ**івка Кг, **КОРЛЮК**ове Пл, **ХАРЛІївка** Жт Попільня, **ШАРЛА**ївка Пл, б. **ХАРЛАЙКА** Дц, **ХРУЛІ** Пл, б. **КРУЛЬман** Зп, **ХРОЛ**и Пл, **ХРОЛ**ин Хм, **ХОРОЛ** Пл, **ХОРЛ**и Хс, **ХОРЛ**.ули Вл. Див. II. **ХАРЛУГ**.

оз. **ХВИДЯЄ**ве у с. Ташлик Чк Сміла < ім'я власне Федяй. Пор. бол. Хведонове у с. Майданівка Кв Бородянка < ім'я власне Федон. Див. I. АРИСТОФАН.

р. **ХВОС**ниця пр. ІРПЕНя 1437 р. Пізня назва від *фоса* 'канава, канал'. Пор. став *Хвоска* у с. Новаки Жт Коростень.

ХЕЙРУС ("Дмитрівка") Км < готс. heirus 'меч'.

ХИМчин ІФ < ?дег. kēmə 'Єгипет'. Копто-грецька назва **ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ** була не єдиною вказівкою на цю старовинну країну. Самі давні єгиптяни йменували свій край **km.t** (Кемет, Кумат), що означає чорнозем, на відміну від "червоних земель" пустелі (dšrt). Цю назву на коптському етапі існування єгипетської мови вимовляли *kēte* і *kētə*, звідси гр. Χημία (*Khēmía*).

• **ХИМчин** kēmə ІФ КОСів: СНІдава, КОСмач, РИБне, СТАРі КУти, КОРОСТИ, ШЕПІТ, ШЕШори; • **ХИМрич** Жт РОМАНів: ^КАМІнь, ГОРДіївка; БІЛки, СИНява дслов. сѣньгъ 'вежа, башта', ТОКАРівка, БИКівка; • **ХОМичі** Вл Любомль: ПУЛЬМо, **ПІЩА!**, **МОСИР!**, **ШАЦЬК!**

ХИНівка Рв < хини 'гуни'. Остенсивний доказ значення основи *Хин*-знайдено у складі топонімічних околиць ойконіма *РадохИНці* Лв Мостиська (див. рис. Х5). Цей унікальний пізньоаланський топонімічний ландшафт стосується подій кінця XIII ст. У ойконімі *Биличі* може зберігатися ім'я алана Bilicha 必里察, полководця Хайду, володаря Центральної Азії у 1275–1303 рр. [Алемань, 520]. Основа назви сусіднього до *Радохинців* с. *Боляновичі* нагадує ім'я іншого алана *Балян* (монг. *Барин*, звідки рос. *барин*), який також був полководцем того ж володаря. Поблизу розміщені села *Тамановичі* і *Толуковичі* (див.), *Буховичі*, *Ганьковичі*. (Пор. і *Любохини*, *Пкрегінське*.)

До інших ознак того ж алано-монгольського вектора подій належить, зокрема, гідронім *Гуйва* Жт Жт, основа якого досконало відповідає відомому прототипу кит.

Gui 為 Гуй 'Окс' = 'Амудар'я, та прикордонний ойконім Uchanka Pl, який може мати прототипом ім'я сусіднього з Ганькоу місто Вухань. Див. і інакше *ГуйВА*.

ХЛОП'ЯНИКИ Чг < імовірний зв'язок з сербс. історією XIV ст. ВОДЕН (Едесса): "Певний час Воден був під владою Радослава **Хлапена**: він дав його у посаг своєму зятеві Ніколі Багашу напевно близько **1366/7** р. Місто залишалося в руках Багаша принаймні до **1385** р. Його завоював турецький полководець Евренос Бей наприкінці XIV ст. разом з рештою Македонії" [en.wiki/Voden].

(Душан – і кесар Прелюб) Пендюрівка, ХЛОП'ЯНИКИ.

• **ХЛОП'ЯНИКИ** Хлапен 1366 р.? Чг СОСНИЦЯ: ^СВІРОк, СОСНІвка; ЧОРНОТИчі, р. Мерляк у с. **СИНЮ.ТИН** дслов. стынъ 'вежа, башта'/ кит. sinu ren люди Заходу і Ц.Азії + тяти/ тин? ^**КОСТИРІВ!** Касторія!, р. КІСТЕР!, МАТВІІвка, КОЗЛЯНИчі, КИРІІвка, ГАПІШКІвка, ВІЛЬШАне, БУТІвка, СтароБУТІвка, р. КОНОПЛЯнка у с. **БОНДАРІВКА** 2, р. КУРІНЬ! п ТУРії СНОВу, руч. Драгилів у с. АВДІІвка 1765: х. Хавдѣвка при рч. Буеса, рівч. ЮРівка у с. Купчичі, Баба, Берествиця, БІЛОч, БОРИШКА, р. ВЕЖІвка = Вижовка, В'їжовка, р. ЖУРЖІ!, руч. ІВАН.ЧА, р. Муравійка у с. ЗМІТНів, р. МУРІВка і Немига у с. КОНЯТИН;

• **ХЛУПЛЯНИ** Хлапен 1366 р.? Жт Овруч: ^НАГОРЯНИ, ОЛЕНИчі, СІРКІвщина, СТУГІвщина; БІЛка, ЗБРАНЬКИ, КОРЕНІвка, РАКІвщина, КОПТІвщина, ГУНИЧі, ЯСЕНЕць, КОЗУлі, ЛУЧАНКИ, МОЖАРИ, КИРДАНИ, ІГНАТПІль!, **ФОСНЯ!** Хвосна!, (пор. вище р. Хвосниця) БОНДАРІВКА, БОНДАРІ.

ХМЕЛ- імовірний розв. з основи Сміл-, пор. пот. **СМІЛІДЖІВ = 1782:** Hmeleвіе л Невільниці у с. КОРОВІя Чв Глибока.

ХОЗАРИЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ (топонімічний слід 26-ї історичної епохи) – VIII / IX ст.: *козарлюга, тархан, рабин, субота, сатана*; пор. топоніми Козара, ур. Чухутів яр См, Чугуїв, Чауси та ін. виявлені у XX ст.

ХОЛМИ Чг, **ХОВМИ** Чг < пахл. hlwm = Hrom Рим, Візантія

б. **ХОМИНА СТІНКА** бас. Деркулу Лг < ключовий композит, імовірний слід походів до мурів Анастасія за 60 км на захід від Костянтінополя у часи Хоми Слов'янина.

ХОМИНЦІ См, Хм, **ХОМІВЩИНА** Чк < 1) імовірно, від ім'я власного Хоми Слов'янина, претендента на візантійський престол (820-823 pp.); 2) *Ховм-.

Наскільки відсторонено трактують у нас навіть близьку до часів хрещення історію, видно на прикладі подій IX ст. у Візантії, традиційно званих повстанням Хоми. "Михайло II (820–829), засновник Аморійської династії, на початку правління мусив мати справу з повстанням Хоми Слов'янина: «[Хома] уклав мир з агарянами (тобто мусульманами); визнавши їхнього володаря, він прийняв імператорську корону з рук антіохійського патріарха Іова, зібрав різноплеменне військо з агарян, індів, єгиптян, сирійців, мідян, авазгів, зихів, івірів, кавірів, склавнів, гунів, вандалів, ґетів і всіх послідовників мерзоти Мані, разом з лазами, аланами, халдами, вірменами і всілякими іншими народами, і захопив увесь Схід» [23]. Хома, підтриманий аббасидським халіфом ал-Мамуном (813–833), отримав арабські й перські війська, крім того, набрав вірмен, халдіїв (з феми Халдія), єгиптян і сирійців, а також кавказькі й слов'янські народи (Σκλάβοι). Κάβειροι – це, очевидно, ті Κάβαροι, які повстали у IX ст. проти хозарів, поєднавшись з мадярами, тоді як гуни – невідомий фактор. Присутність тут вандалів несподівана і, ймовірно, анахронічна (хоча після поразки у Африці групи вандалів брали участь в обороні фем Малої Азії); що ж до ґетів, то в них можна упізнати кримських ґотів або якийсь слов'янський народ. Підтримка з боку маніхейських груп цілком вірогідна, адже Хома, оголосивши себе супротивником офіційного іконоборства, залучив на свій бік усіх невдоволених" [Алемань, 248–249]. Після походів Хоми Слов'янина араби з Андалузії вдерлися на візантійський острів Крит, а туніські Аглабиди почали завоювання Сицилії.

1. Події, пов'язані з Хомою, могли вважати у Наддніпрянщині за важливі: це видно з форм *ХоменЩИНА, ХомівЩИНА*. На явну присутність його прибічників вказують назви *ХоминЦІ* См, Хм, *ХомичІ* Вл, *ХомівЦІ* Чг, на належність його до церкви яковитів з теренів Халіфату – назви *ХОМ'ЯКОВЕ, ХОМ'ЯКІВКА* + 'Ιαχός 'грек'. При цьому у такому строкатому напливі народу є і маніхейці, і несторіани, і сирійці, і парфяни.

2. Зокрема, в одному контексті з ім'ям Хоми з'являється слід *кабарів*. Сам факт є діагностичним, адже це плем'я згадане у візантійських джерелах якраз серед тих,

Рис. Х5. Топонімічні околиці с. РадохИНці

хто підтримав Хому: • **ХОМівка** Тр ЗБОРів: **КАБАРівці!** Ка́варо!, ВІЛЬШанка, МИЛЬне, ЯРЧівці, МАНАїв, **МОНИлівка**, **НЕСТЕРівці**.

Інші контексти з репліками етноніма кабарів:

• **КОБРИНове Ка́варо** Чк ТАЛЬне: ^ГУЛЯйка; КОБРИНова Гребля, **КОЛОДисте**, **КОРСУНка**, БІЛАШки, СОКОЛівочка, ДОБРянка, МОШУРів, ШАУЛИХа; • **КОВЕРівка Ка́варо** Хк ВАЛКи: ^ГРИНців РІГ!, РОГівка, МІЗ.ЯКИ, БАРАНове; **МИХайлівка** ?Михайло II, **КОРСУН**ове, івка, **СОСНівка**, **КОЛОД**івка, **КУЦівка**, **СУРГАївка**, **МАНИли!!**, КОВ'ЯГи!, ХАЛИМОНівка, РозСОХівка; КИСівка, ЗОЛОЧівське, РІДКОДУБ, ВИСОКопілля, ВОВЧе, ГАЙВОРОНСьке, ВОДОпій, КРУГлик, КАДИГРОБівка, **ДОБРОпілля**, **ВІЛЬХівське**, **ЯСене**ве, **ХВОРОС**ове, ЦИБУЛЬники, ДМИТРівка, КИСівка; • р. **КОВЕРжин Ка́варо** Кв Переяслав: ГОРБані, **СОСН**ова, **КАВКАЗ**, ГРЕЧаники, Харківці; • пот. **КОВЕР Ка́варо** у с. Нагоряни Льв Пустомити: **СЕРДИЦ**я, **ГРИН**ів, **СОСН**івка, Під**СОСН**ів, КОНОПниця, ПОЛЯНка, РАКовець, СОКОЛівка, РАДВАНИ, МИЛЯтичі, ЧЕРКАСИ, ХОРОСно.

Напевно, топонім Кабарівці відповідає давнішому прототипу Ка́варо, а Коверівка, Ковержине – пізнішому Ка́веіро.

3. В останньому кортежі репліка *Сердиця* вельми ймовірно вказує на *Сердицю* – тодішню болгарську столицю *Сердика*.

4. Щонайменше у чотирьох районних контекстах виявлено паралельний ужиток форм імені Хома і Тома, що вказує на неодномовне середовище: умовно, прозахідне з Т- і просхідне з Х-. Так, стр. **Хом'як** протікає у с. Порик в одній сільраді з с. ^**Томашпіль** Вн, і ще тричі зафіксовано районне сусідство: б. **Хомина** ~ р. **Томашівка** Чк, б. **Хомина** ~ яр **Томахів** Хк, р. **ХоменЩИНА** у с. **ХоминЦІ** ~ с. **Томине** См:

• стр. **ХОМ'ЯК** у с. Порик Вн Хмільник: ^**ТОМАШ**піль!; **СОФІ**ївка, КУМАНівці, ЧУДИНівці, КУСТівці, ЧЕПЕЛІ, РОГинці, КОЛИБАБинці, ТАРАСки; • б. **ХОМИНА** у с. ХУДОліївка Чк Чигирин: ^ТРУШівці; р. **ТОМАШ**івка л Тясмину; СУБОТів, ЗАМ'ЯТниця, РозСОШенці, ВДОВичине, ВЕРШАці; • б. **ХОМИНА** л Лопані Хк Хк: яр **ТОМАХ**ів! л Не**МИШЛІ** л Харкова; **МИХАЙЛ**івка!, **НЕСТЕР**енки, МАНченки, **ЛИП**ці, МОМОТове, ПЛОСКе, КОРОПИ, ОЛЕШки, РАЙОЛЕНівка, ГОРБані, ВІЛЬХівка; • р. **ХОМЕНЩИНА!** у с. **ХОМинці** См РОМни: ^ЛОКНЯ, ДУБИНА; **ТОМИНе**!!; ПЕРЕДРІІ 1947, ОВЛАШІ, ЗАЛАТИХА, КАШПУРИ.

5. Показова поява у одному районному контексті з ім'ям Хоми та репліками назв міст Близького Сходу *Ракка*, *Кохе* (Ктесифон) унікальної в Україні згадки острова *Крит*, адже відомо, що походи Хоми Слов'янина і напад маврів на Крит були подіями, близькими у часі: • **ХОМИ** Тр ЗБАРАЖ: ^РАКовець; ОЛИШківці, ДОБРОВОДИ, ГЛИНЧУКИ, КОХанівка, **КРЕТ**івці!

6. Хоча ойконім *Кретівці* Тр в Україні унікальний, було знайдено два районні контексти, у яких двічі повторене сусідство основ Хом- ~ Крейд- і ще раз Том- ~ Крейд-. При цьому синонімічна пара назв гори Крейдяна = КРИДяна Лг прямо вказує на пристосування від прототипу *Крит*:

• б. **ХОМчина** п Ковсугу Євсугу С.Дінця біля с. Євсуг Лг Біловодськ: г. Крейдяна = **КРИД**яна! у с. Гармашівка ^КРЕЙДяне; яр Крейдяний = Меловой п Айдару; яр **СОЛОВЕЙ** л Айдару, ПАРНеве, ПриВІЛЬНе; (•) б. **ХОМИНА** СТИНка л ДУДівця Деркулу у с. Лимарівка, б. **КРЕЙД**увата л Дурної СТИНки Повної Деркулу; р. **КРЕЙД**яна = Меловая бас. Повної л Деркулу; • дж. **ТОМівське** у с. **САД**ів Вл Луцьк: бол. **КРЕЙД**а у с. ОДЕРАди; крин. **СОЛОВЕЙ**ова у с. Торчин; **МИХАЙЛ**івка!, РОВАНці, ЛИПини, РаДОМИШЛЬ, МОТАШівка, САРнівка.

7. Що більше, у двох інших районних контекстах з сусідством основ Хом- ~ Міл- теперішні росіянізми *Мілове*, *Мілуватка* явно витіснили давніші українські назви від основи Крейд-, які у свою чергу були народними етимологіями прототипу *Крет-:

• **ХОМівка** Лг Сватове: ^ГОНЧАРівка; **СОФІ**ївка, МІЛУватка! ***крейд**-?!, **СОСН**овий, КАЛИНівка, **МАН**ківка, РАївка, РАЙгородка, ПАТАЛАХівка; • **ХОМинське** Лг МІЛове ***крейд**-?!: ^**ВОД**яно**ЛИП**ове, РозСОХувате; КАЛИНівка.

Інші контексти назв від основи Крейд-:

• **КРЕЙД**янка Хк ^Балаклія: Мілова, **АСІ**ївка! Мала Азія, РАКівка, СОКОЛівка, ПЛОСКоярка, БОРОДоярське; • **КРЕЙД**янка Хк Вел. Бурлук: **МИХАЙЛ**івка!, **НЕСТЕР**івка, Мілове, Попельне, Аркушине; • **КРЕЙД**яне Лг Марківка: ЛИПове.

8. Два наведені вище контексти (Лг Біловодськ і Вл Луцьк) виявляють новий важливий елемент – основу Соловей-. Її можна поставити у відповідність до монастиря у Філомеліоні, чернець якого, згідно з легендою, передбачив долю чотирьох товаришів-спафаріїв. Таких контекстів виявлено ще три – з двома районними сусідствами основ Том- ~ Солов-, Хом- ~ Солов- і одним прямим сусідством Том- ^Солов-:

• **ТОМАківка** Дп Верх-дн: ^**СОЛОВ**івка! Philomelium; КАЛИНівка, ГОРБцеве, СОКОЛівка, БОРОДАївка; • **ТОМАківка** Дп СОЛОНе: б. **СОЛОВ**іова Philomelium у с. Новопокровка, ГАРКУШине, БезБОРОДькове, НАТАЛівка, МИРОпіль, СУДАНівка; • бол. **ХОМИНе** у с.

МАЛАХівка Жт Лугини: **^ЛИП**ники, МОЩаниця; **СОЛОВ**'ї! Philomelium, бол. **МИХАЛ**ове у с. Радогоща, ВОЛОШине, КАЛИНівка.

Інші контексти основи Солов- чомусь не дуже виразні:

• ковб. **СОЛОВ**'яни Пл Кобеляки: **СЛАВН**івка *солов-, БРОДщина, ШЕНГУРИ, ДРИЖИНА Гребля, МІДянівка, **МИХАЙЛ**івка!, САМАРщина, СОСНівка, ГРЕЧани, ВІЛЬХуватка; • бол. **СОЛОВ**йове у с. САРновичі Жт Коростень: СИНГАЇ дслов. с'ынъ 'вежа, башта', НЕМИРівка, **МИХАЙЛ**івка!, МЕДИнівка, ХОДАки, чки; • б. СОЛОВ'йова Жт Черв-арм: СКОЛОБів, КОЛОДіївка, ПУЛИНО-Гута, ЯСенівка, МУРАВНО; • мілина **СОЛОВ**'іне Крило у с. Семидуби Кр Голованівськ: МАРИНОпіль, ЯСне, ЛИПНЯГИ; • бол. **СОЛОВЕ**йове Вл Кам-Каш: СОСНівка, ОЛЬШани, КРИМне, Воєгоща, РАКів Ліс, СОШичне.

9. У наведених дотепер контекстах регулярно поторюється основа Калин- (4) і Рак- (3). Ці репліки можуть відповідати прототипам *Каллінік* і *Ракка*, які являють собою назви того самого міста на Євфраті по-грецьки і по-арабськи.

10. Основи Михайл- (6)/ Михал- (1) з високою імовірністю вказують на Михайла II.

11. В одному з районів Луганщини в одному контексті опинилися згадки греків, могаметан і вандалів, що підтверджує думку А. Алеманя:

• **ГРЕЧИШ**кине Лг Нов. Айдар: Мало**ВЕНДЕЛ**івка! вандали (процитувати гр. форму!), **МИХАЙЛ**івка **^ЦАР**івка, **БАХМУТ**івка.

12. Те, що серед групи назв від основи Хом- є ойконіми *ХомЕНКИ*, може означати тяглість етнічної пам'яті українців у часи після IX ст. Однак харак-тер кортежів цих тем відмінний. Тут жодного разу не трапилися реми Крейд-, Угрин- або Соловей- – очевидно, назви *Хоменки* опинилися у "чужих" контекстах внаслідок пізніших переселень мешканців відповідних сіл:

• **ХОМЕН**ки Вн ШАРгород: ПОЛЯна, СОСНівка, РАХни, ЛОПАТИнці, ОЛІХи, **МИХАЙЛ**івка, КАЛИНівка, ПОПЕЛівка; • **ХОМЕН**ки Пл ДИКАНька: ^ЯРОХівка, ДЕЙНЕКИ, ОРДАНівка, ГОРБАТівка, ФИЛОНівка; **ГАВРО**нці, **МИХАЙЛ**івка, СЛИНьків Яр, ДЕЙНЕКівка, БОРОДАЇ, ПРОНі, СОКОЛівщина, ВІЛЬШана; • **ХОМЕН**ки Пл ХОРОЛ: ^ДАЦІІ; ОРІХІВщина, ТАРАСівка, ПАДУСі, ШТОМПЕЛівка, **СОФІ**ївка, КОЛОМІЙцеве ОЗЕРО, ЛАГОДівка, НАСТАСівка, РАЙківка, **ПАВЛ**енки, РОМОДАН, **СОФ**ине; • **ХОМЕН**Кове См Кролевець: ^ОТРОХове, МУТин; МИРне, НеРОВнине, ДОБРОтове, ЗАЗІрки ^ ур. МАРИЦя, **ГРЕЧ**кине, ЛОКня, ДЕЙНЕЧине; • **ХОМЕН**Кове См ЛИПова Долина: ^АРШУКИ, ВОРОПАЇ; **ГРЕ**ки, КОЛОМІЙцева Долина, **НЕСТЕР**ЕНКИ, КАРПці, ЯСНОпільщина, ГРАБщина; • **ХОМЕН**Кове Лг БІЛОкуракине: ^ПАВЛівка; **КИСЕЛ**івка, РАЇвка, КУРЯЧівка ^ХОМЕНКове Перше, **НЕЩЕР**етове, КАЛИНівське, КАЛИНова Балка

13. У багатих околицях с. *Хоминці* Хм Хм трапилася назва *Аркадіївці*, яку можна зіставити з високо імовірним прототипом – ім'ям Аркадіополісу, під час облоги якого Хома яраз і був зражений і виданий Михайлу. Що більше, формант -ці вказує на учасників подій:

• **ХОМИ**нці Хм Хм: ^ДАНюки, ЧАБАНИ; **АРКАД**іївці, **ГРИН**івці, **ХОДА**ківці!, **МАНИ**лівка, **БАХМАТ**івці, **МОЛОМО**линці, ВИЩі **ВОВК**івці, **ПАРХОМ**івці, **ПИРОГ**івці, **ОЛЕШ**ківці, ОЛЕШин, **ВОВ**ча Гора, НАФТУлівка, **ДОБРО**горща, **БЕРЕЖ**анка, РІДКОДУБИ;

В одному з контекстів село Аркадівка опинилося у одній сільраді з с. Крейдянка *Крета-: • **КРЕЙД**янка Хк Шевченкове: ^**АРКАД**івка Arkadiopolis!; **ХУДО**ярове, МИРОпілля, ДУВАНка, **МИХАЙЛ**івка ^РАЇвка, **МИХАЙЛ**івка ^РОМЕНщина!

14. Серед інших контекстів поруч з с. *Аркадіївка* не раз трапилася назва с. *Михайлівка*, – що не можна не поставити у відповідність з облогою Михайлом II Аркадіополя, у якому закрався Хома:

• **АРКАД**іївка Хк **САХНО**вщина: ^**МИХАЙЛ**івка; НеХВОРОЩа, КАЛИНівка, ГАРКУШине, ЗаГАРКУШине; • **АРКАД**іївка Мк Арбузинка: ^ХМАРівка, ПОЛЯнка; Ново**МИХАЙЛ**івка; • **АРКАД**іївка Хс 326 Генічеськ: РІВне, ВІЛЬне; • **АРКАД**іївка Кв ЯГОтин: **НИЧИПОР**івка!, ГРЕЧАНівка, ХУД.ОБівщина!, ГРЕЧана Гребля, СОКОЛівщина, БезУГЛівка, РАЙківщина.

15. В останньому контексті разом з Аркадіополісом згадано ім'я Ничипір. Воно може стосуватися візантійського імператора Никифора, який правив незадовго до подій 820 р. – у рр.: • **НИКИФОР**івці Вн Немирів: РАЙгород, СПОДАХи, СОКІЛець, СЕЛЕВинці; • **НИКИФОР**івка Дв Артемівськ: САНЖАРівка, ДРОНівка; • **НИКИФОР**івка Кр Долина: КАЛИНуватка, Ново**МИХАЙЛ**івка!; • **НИКИФОР**ове Дц Сніжне м/Р: СУХівське, ПЛЕСове.

16. • **ХОМИ**не См См: ^**ЛИП**няк, ВІЛЬШанка; **СОФІ**ївка, Ново**МИХАЙЛ**івка!, ОПОЛОНське, ЮНАКівка, НИЗи, СТИнка, ЗОЛОТАРівка, РАДЬКівка; • **ХОМИ**не Чг **НІЖИ**н: ^**НИЗ**и; **ХОМ**івка ^БезУГЛівка!, **ПАЛИВОДА** У; КАЛИНівка, **ЛИП**ів **РІГ**, ЗАНьки, МИРне, ВІЛЬне, МЕДИНщина!; • пот. **ХОМА** Іф Долина: **ЛИП**а, ЯВОРів, ЯКУБів, ТАНява, МИСЛівка.

17. Дотепер імена новокоронованого імператора Михайла II і претендента на престол Хоми трапилися разом у 4 районних контекстах.

Далі таких контекстів було знайдено ще 8 – три рази Хом- ~ Михайл- і 5 разів Том- ~ Михайл-:

• **ХОМівЩИНА!** Чк ДРАБів: ^КОВТУНівка Ekbatanae?; **МИХАЙЛ**івка!, ГРЕЧАНівка, ЯВОРівка, КАРАБАНИ, ЗОЛОТоношка, МЕХЕДівка, МИТЛашівка, АШАНівка, БезПАЛЬЧе, БезБОРОДьки; • б. **ХОМИНА** у с. Петро-Свистунове Зп Вільнянськ: ^ЯСИНувате; Ново**СОФІ**івка, **МИХАЙЛ**івка! З ^СОКОЛівка, СМОРОдине, ДИХАНівське, РАЙське; • оз. **ХОМА** біля с. Новосілки Кв КСв: зат. **МИХАЙЛ**івська, РАКівка, НЕГРАШі, ХОДОСівка;

• **ТОМ**илівка Кв БЦ: **МИХАЙЛ**івка! ^ВЕРБа, ПОТІІвка, МАТЮШі, ВІЛЬШАНка, БЛОЩинці; • **ТОМА**шівка Хм ДУНАІвці: ^УДРІІвці; **МИХАЙЛ**івка, СОСНівка, СОКІЛець, НЕСТЕРівці, РАЧинці, РАХнівка, КсАВЕРівка; • **ТОМА**шівка Хм ЯРмолинці: **МИХАЙЛ**івка, **МИХАЛ**ківці, ЯСенівка, СОСНівка, СОКОЛівка, КАДІІвка, БАРАНівка; • **ТОМА**ківка Дп рц: ^КИСЛичувата; **МИХАЙЛ**івка!, НАСТАСівка; • **ТОМА**шівка Жт Володарськ-Вл: **МИХАЙЛ**івка, КРАІвщина; • **ТОМА**шівЦІ ІФ КАЛУШ: **ПідМИХАЙЛО**!!, УГРИНів, МИСЛів, ЯВОРівка, ГРАБівка.

Останній контекст особливо переконливий, адже серед інших рем немає ойконіма "*Михайло". Тобто значення *Підмихайло* – село тих, хто вірний Михайлові II.

18. Інші контексти розкривають строкате середовище місцевого населення з виразними етнічними і конфесійними украплєннями:

• **Хом**ЯКІВка + 'Ιαχβς 'грек' ІФ ІФ: ^ПОГОНЯ, ПШЕНичники; КРИХівці, ЛИПівка, ВОВЧинець, ВІЛЬШаниця, РАДЧа, **УГОР**ники, КОЛОДІївка, ДОБРовляни, **УГРИН**ів; • **ХОМИНА** Льв ПереМИШЛЯни: ^БІЛе; РІВНе, **ВОЛО**щина, КОРОСне, ГРАБник, РОМАНів, **ВІЛЬ**Ховець; • **ХОМИЧИ** Вл Любомль: **ХВОРО**стів, ОМЕЛЬне, **ПУЛЬМО**, **ПУЛЕ**мець, ВІЛЬШанка, РІВНе, РИМачі, ПЛОСке, СОКІЛ, ЛОКУТки, МОСИР, АДАМчуки; • **ХОМівЦІ** Чг Бобровиця: ^СУХиня, РУДьКівка; МИРНе, **ГАВРИ**лівка, ТАРАСівка, ОЗЕРяни, ГОРБачі, СОКОЛівка.

Підсумок. Виходить, навіть цього історичного епізоду достатньо для пояснення присутності у відповідних районних топонімічних контекстах в Україні цілого грона етномовних украплєнь (адже Хому підтримували десятки етносів сходу Візантії та суміжних земель). В окремих випадках, як-от з кабірами та вандалами, дані топонімії становлять окрему групу незалежних аргументів на користь уже наявних припущень істориків. У своїй сумі вони розкривають конкретні механізми етно- і глотогенезу – як мовні докази асиміляції предками українців відповідних етномовних меншин.

З іншого боку, завдяки збереженій візантійськими хроніками схемі історичних відомостей стає можливим ідентифікувати низку топонімічних основ з втраченими значеннями (Соловей-, Аркадії-). У системному розгяді подій конкретизовано значення композит (*ПідМИХАЙЛО*), підтверджено припущення про вагомість подій, відображених у назвах **ХомівЩИНА**, **ХоменЩИНА**. За цією топонімічною моделлю етнічна пам'ять українців створила упродовж тисячоліть назви для цілих історичних періодів та епізодів місцевої історії, як-от *Мединщина* Чг, *Барвінщина*, *Троєщина* Кв, *Гудівщина* См, руч. *Мантролівщина* См, *Драчівщина* Чг, *Іванівщина* Жт, *Закроївщина* См, *Краївщина* Жт, *Кириаківщина* См, *Литовщина* Хк. Такий висновок впливає з пізніших аналогій – *хмельниччина*, *коліївщина*, *гайдамаччина*, *Гетьманщина*, *Москівщина*. Відтепер *Хомівщина* і *Хоменщина* постають як збережені у Надніпрянщині етнічною пам'яттю українців позначення для подій боротьби Хоми за візантійську корону у 820-823 рр.

Окремим назвам стає можливим повернути вірогідний конкретний історичний контекст: зокрема, поява назви *Кретівці* найімовірніше сталася у зв'язку з нападами на Крит андалузських маврів у IX ст., група назв від основи Аркадії-виразно пов'язана з фактом облоги міста з оточеним там Хомою військом імператора Михайла II у 823 р.

Також виключно внаслідок виявлених контекстуальних фактів взаємної просторової близькості окремих назв вдалося запропонувати цілком прийнятні мовні реконструкції для кон'єктив: Крейд-/ Крид- з *Крет-.

■ р. **ХОМУТНя** з с. Телепеньки Вн < ?ім'я власне архієпископа Хоматіяна (1219 р.). "То је било 1219. год. Сасвим је разумљиво, да је оснивање самосталне српске цркве изазвало протесте из Охрида, а нарочито од Димитрија **Хоматијана**, тадашњег архиепископа".

■ **ХОНЯКІВ** Хм < Χῶναι + 'Ιαχβς 'грек'.

Неодноразово зустрінута основа Колос- найвірогідніше є продовженням відомого в античному світі прототипу – назви міста *Κολοσι* Colossae *Κολοσσαί* [СКД, 310]. До колосян апостол Павло написав два канонічно визнаних листа. Місто остаточно зруйноване турками у XI ст., а ті, хто вижив, переселені до сусіднього міста *Χони* Chonae Χῶναι (тепер тур. Honaz) [en.wiki/Colossae]. Звідси родом був історик Нікіта Хоніат. Цей ойконім має також продовження у топонімії України:

• **ХОН.ЯКІВ** Χῶναι + Ἰακῶβ 'грек' Хм СЛАВУТа: ^ПОНОРа ^р. ТуЛа = СОРОКа, УЛАШанівка; р. **ПАВЛЮЧин** Paulus у с. Нов. **КРИВ**ин ^НЕТІШин, БЕРЕЗдів, ЖУКів ^ПУЗИРки!, ПереМИШЕЛЬ, СЬОМАКИ, ХОРОСТОК, ХОРОВиця, ВОЛИця, ГУБельці, ГАННОпіль, СОСНівка, КРАСНОсілка, ІВАНівка, КРАСНОстав, ВЕСЕЛинівка, МИРУТИН, РОМАНИНИ, БАЧМАНівка, р. НИРка у с. КЛЕПАчі, ШАТЕРНИКИ, КУТКИ, ЯБЛУНівка, КОЛОМ'є, ЦВІТоха, КАМ'ЯНка; р. ГАЛЕБОЛОТО у с. ДОВЖКИ, р. ЗАКАТА! у с. Мал. Скнит, р. СИНЯВА дслов. стынъ 'вежа, башта' у с. МИНЬКІВЦІ, Крупець, р. ХОТИЧИН у с. ГОЛОВЛІ, р. ЧОРНИЦЯ;

Ім'я Павла у контексті с. Хоняків може бути поставлене у відповідність з листами Св. Павла до колосян (пор. вище: "**КОЛОСІВКА, ПАВЛЮКІВКА** ЖТ Овруч").

• **ХОНЬКІВЦІ** Χῶναι Вн Мог-Под: **КОНЕВА**, **ТЕКЛІВКА**, **ТАРАСІВКА** Ταρσός, р. ТРОПОВА у с. ТРОПОВЕ, ТРАПС, ΘΡΑΨ - Spike, **ШЛИШКІВЦІ** ΣΛΙΧ = σλιχ - Spike; **ІРАКЛІВКА** Ἰράκλεια ^ЖЕРЕБИЛІВКА ?Ἐρεβός Ереб 'морок; морська безодня'; **КРИШТОФІВКА**, **ШЕНДЕРІВКА**, **КОСИ**, **БАБЧИНЦІ**, БЕРЕЗІВКА, ОЛЕНІВКА, КРИЧАНІВКА, БІЛЯНИ, БОРІВКА, ГРУШКА, КОЗЛІВ, МАЇНКА, ЧЕРНІВЦІ, ЮРКІВЦІ, ЯРИШІВ, ЯРУГА, ІВОНІВКА; **САЇНКА**, **КУКАВКА**, ЯСТРУБНА; р. ІОРЖИНА ергане?, р. БРОННИЦЯ, р. КОТЛУБАЇВКА і с., ОЗАРИНЦІ, ПЕЛИНІВКА, р. СУХА.>>

ХОРОЛ Пл, див. II. ХАРЛ-.

ХОРОСТ - < 1) нім. **Karst** 'Карст'; 2) прагерм. *xurstiz 'гай, ліс' [Orel]. Див. II. КОРОСТ-, ХРУСТ-.

ХОРОСТЕЦЬ (1503: Хворостець [uk.wiki])

Тр. Коментар О. Трубочова до ст. **хворост** у словнику Фасмера: [Сюди ж Махек зараховує (Etym. slovn., стор. 162) нім. **Forst** 'ліс'. Згодом Махек ('Slavia', 28, 1959, стор. 277) спеціально зазначає, що субстратними є тільки сербохорв. і словен. слова із знач. 'дуб', а не назви чагарника, галузок, тобто русск. хворост. — Т.]. Пор. пот. **Форещинка** у с. Микуличин ІФ Надвірна.; прізви. 1 Форостець, 48 Форостецька, 37 ий.

*xurstiz sb.m.: Norw dial. *rust* 'grove, wood', OE *lyrst* 'copse, wood', MLG *horst, hurst* 'bush', OHG *hurst* id. Related to W *hrys* 'grove' < *k^hrysto-, Slav *xvorstъ 'bush, oak, firewood' (with an unclear *r-). TORP-FALK 78; POKORNY I 633.

Рис. Х4. Довідка про прагерм. *xurstiz 'гай, ліс' [Orel, xx]

ХОРОХОРИН Вл < монг. *Хорхорин* 'Каракорум'.

ХОРТИЦЯ Чг, Зп. У назві Хортиці – етнонім половців. На картосхемі (рис. Х6) зведені доступні з публікацій топоніми від основ Коман-, Хортиц-, Обух- і схожих: сумірність їхнього поширення очевидна. Першоджерелом усіх етнонімів половців вважають тюрк. qı *qub із значенням "половий, жовтуватий, світлий" [Golden]. Це гр. Κοιμάνοι, лат. Cumanī, киеворуське **половци**, пол. Pławcy, чес. Plavci, мадярс. Pálocs, Kúnok; в Codex cumanicus ще лат. Falones і Phalagi, серед.-верх.-нім. Valewen і Valani.

Вірм. Xarteš – один із синонімів етнічного ім'я куманів: пор. "для вірмен вони Kharteš, Khbšah" [Spinei, 217]. Пишуть це слово **խարտյաշ**, у транслітерації хартяш, але звучить [хартяш], 1050 р. хартеш; сучасне значення, як і колись, – 'білявий' [АРСГ, 186]. У цій назві половців – вірм. **խարտյաշ** хартеш ми вперше упізнаємо і прототип о. ХОРТИЦЯ на Дніпрі (отже, "Половецький острів"), що зразково мотивує цю історичну реалію, успадковану козацтвом (цілком очевидно, що інші етимології не мають переваги історичної мотивації).

Аргументи літопису – Хортиця не раз згадана в літопису у зв'язку з походами на половців: Іпат. л., 1103, 1224 рр. та ін., зведення у [СЛН, 171–172].

Гідні подиву межі поширення основи Хортиц- (рис. 8): від Сибіру до Дніпра і Грузії! Однак така і є історична траєкторія половців. Околиці однойменного села на Чернігівщині: • **ХОРТИЦЯ Xarteš** Чг ВАРВа: ^БОХАНів кит. **Бухо** Бухара, **СІРИКІВ** гр. **Σηρική** Китай, **СІРЯКІВЩИНА** + Ἰακῶβ 'грек', САВЕРське куманс. **sver** 'приятний', КАЛИНовиця лит. **kalinys** полонений, КУЛИШівка куманс. **kvlek** 'сорочка'/ kulī? Є також • **ХОРТИЦЫ** РФ Новг.: ур. ЧУДцы, СИТ.ОМЛЯ (пор. р. СИТОМЛЬ на Оболоні у Києві), ЯСНовики, ЖАДОВО, р. ПОЖУПИНКА; • **ХОРТИЦА** РФ Алт.кр.: ^ГРИШКовка; • **ХОРТИЦА** РФ Оренб.; • **ХОРТИЦЫ** РФ Омс.; • **ხართიშო** ХАРТИШО Грузія (долина Араґві); • **ხურტიცი** ХУРТ'ІСІ Грузія (над р. ТЕРЕК). (Схожі назви є від Австрії до Афганістану.)

Топоніми у Грузії не можна не поставити у зв'язок з перебуванням тут половецького князя Отрака і його війська у 1113-1126 рр. на службі в царя Давида IV [ЛР, 368]. Це його Сирчан через співця Ора кликав повернутися (див. I. ЄВШАН-ЗІЛЛЯ). У Закавказзі половці воювали з турками, які досі те пам'ятають, бо позамінювали назви сіл Коман⁺: рис. Х5.

Рис. Х6. Межі кипчацького племінного союзу (....) і його топонімічний слід: назви від основ Куман-, вірм. *Xarteš*- 'половець' і куманс. *abusqa* 'старий'; бронзова маска сарматського часу, I ст. [Tesori, 135]. В Україні 2 Хортиці, в Росії їх 6, у Білорусі Харціца, в Австрії Картіч, в Афганістані Хартіцак. Що до Обухових, станом на 16.11.16 сильніше припущення – від монг. **абуха** 'захоплений, узятий' [СТМЯ, I, 6].

Повернулися звідти кумани під ім'ям *хартеш*, даним вірменами – сусідами грузин. Топоніми *Хартишо* і *Хурт'ісі* на північ від Тбілісі у долині Араг'ві та над р. ТЕРЕК, яка далі тече через Кавказ *Дар'яльською ущелиною*, вказують на шлях, яким половці Отрака пішли з Іверії. Про це ж говорить і назва р. Терек – явно з куманс. *terek* 'дерево': ознака з боку степів (не так у Фасмера). Інші докази перебування Отрака в Грузії (літоп. "Обез-и") – збережена назва с. *Комані* в Абхазії, як і основа Івер-у топонімії Степової України: • ІВЕРське **Іверія** Дц Олександрівка: НовоІВЕРське; • б. ІВЕРина **Іверія** Хк Хк: **ШУБІ**Не, ПОДОЛЬОХ (пор. вище ІВЕРовское біля с. ОБУХОВО РФ Тверс).

Виявлена нами раніше схожість назв нп **ШАРАПАНівка** Вн Крижопіль (**КАВК**В Яр ар. **Kavk** Кавказ, ОДАІ), р. **ШАРАПАНівка** у с. Цибулівка Вн Троянецьке (ТОРКанівка, КОЗинці), **ШАРПАНці** Лв Сокаль, **ŞERPENİ** у Молдові й **შარპანი** в Грузії теж підтверджує половецький слід (рис. Х6). Адже є куманс. *tastar ul sarpañ* (букв. серветка "з сарпану"?/ "з Сарпана"?) = лат. *toalia* серветка, перс. *dostar* (*dästar* 'рушник, хустка на голову'), за Г.Куном – 'шовкова тканина, хустка' [Kuun, 123, 294]. Оскільки Шорапані був відомий ще Страбону (11.2: *Σαραπάνα*, ~ων) [Тищенко 2011, 107] і Прокопію (*Σαραπάνις*), то половецьке слово – лише репліка ім'я міста (пор. і *шарпанина*, і *сарафан*). Інший вірменський прикметник **թերթի** *t'et'ev* світлий (про волосся?) з очевидністю лежить в основі ще кількох топонімів-реплік в Україні:

- **ТЕТЄВ**чиці **թերթի** *t'et'ev* світлий Лв **РАДЕХ**ів **Rawdah!**: (26 км від **ШАРПАН**ців), **ОРД**ів, **ТОР**ки, **ПОЛОВ**е; • **ТЕПІВ** *t'et'ev* Кв рц: р. **КРИШТОВ**иха, б. **ЩЕРБАН**ька **Շարտանա** у с. П'ЯТИГОРи, СНИГУРівка **Qarly** [Басжаков, 75]; • р. **ТЕТИВА** = **ТИТЕВА** *t'et'ev* у с. ЛЕМЕШівка **Чг** Городня; • **ТИПІВ**ка *t'et'ev* Чг Ніжин: **КАРДА-**Ші **Կարճաթ** брат/вірм. [*xartas*] блявий, **ТАБОР**ище; • р. **ТИПІВ**ка *t'et'ev* = **ТИТОВА** ус. Слобідка Чг Мена: **ЯС**ькове.

Серед половецьких генонімів варті уваги **Ельтукове** – орда половців на Дону ([Плетнева, 69]: **Явтухи** Хм, **Явтухівка** Хк, **Явтушенкове** Хк, прізви. **Євтух**); **Бурчевичі** – орда половців на Самарі й порогах > **Борщовичі** Лв, **Боршевичі** Лв, прізви. **Борщак**.

ХОТИМИР Іф, **ХУТОМИР** Вл < копт. **КАТАМЕРОС**

Першорядною виявилася роль іншої реалії копт. **КАТАМЕРОС** (Gk); m. *Kata-meros*, lectionary in the Coptic Church [BED]. У жодному іншому джерелі це значення не прописане з такою конкретністю і вичерпністю. Інакше кажучи, лише у коптській церкві проповідь називалася грецьким терміном **КАТАМЕРОС**. У самій давньогрецькій мові ця колись вільна синтагма була відома тільки із значно ширшою семантикою: *κατὰ μέρος* букв. 'у свою чергу' від слів *κατά* 'під' + *μέρος* 'частина, спадок, місце, черпа' [Chantraine, 679].

Можливий зв'язок з назвою с. Хотимир виник при цільовому перегляді коптського словника. За картою село Хотимир лежить на річечці Хотимирка неподалік Дністра, сусідні села Гарасимів і Жуків, за яким с. Жукотин. Як виглядає з назв, у Гарасимові в ті часи була **ϣερουσία**, рада греків-старійшин, а Жуки причетні до скарабея і традиційних вірувань; сутичка з сусідами сталася в ЖукоТИНІ. Тобто, у проповідників були умови і поширити слово Христове, і мати певний захист у близькій герусії.

Припустивши зв'язок **КАТАМЕРОС** ~ Хотимир, слід було дослідити околиці топоніма (рис. 2). Перевірка полягала у пошуках інших ознак можливої присутності греків з Єгипту *часів коптської церкви* у межиріччі Верхнього Дністра і Пруту *десь у IV ст. н.е.* Спочатку були виписані дані з АТП-73: • ≈ † пот. **ХОТИМИР**ка у с. **ХОТИМИР** ка та мерос: (Gk)? ІФ ТЛУМач: ^ЖАБо**КРУКИ**!; СОКИРчин, **ЯКІВ**ка + 'Γαλός 'грек', ІСАків, **ЛОКІТ**ка **λακα†**, **ПАЛАГ**ичі! пелагос/ **Παλλᾶδιον** скульптура Афіни? ^**ПОПЕЛІВ** πέπλος античний просторий одяг, БУКівна, **АНТОНІВ**ка, **СОКОЛІВ**ка, **ОЛЕШІВ** дег. Alashia 'Kipr', **СУХОДІЛ**, КУПЕЛів, ЗОЛОТА ЛИПА, НИЖнів, НАДОРОЖна, ГРАБИ**ЧАН**ка, БІЛОГІРка, КУТище!, ПриБИЛів! **παρεμβολη**, пот. ДОРОН.ОК у нп ПідВЕРБці і **ЖИВАЧІВ**, ДОЛИНа, МОСТИще, ДЕЛеве, **ОЗЕРЯНИ**!, БРАТИШів!, **ОБЕРТИН**, БОРТники, ТАРАСівка, **ЖУКІВ**!, пот. **ХРУСТІВ** Карст; + ^ **ЖУКОТИН**!, ОДАЇ, ОТИНІЯ ^БАБ'Янка ІФ КОЛОМІЯ.

<<• ПРИБІЛля **παρεμβολη** Льв Жидачів: ^КАЛИНівка, ДЕВ'ЯТники, ЮШківці; РЕПЕХІВ, ЖАБо**КРЯКИ**, ТриБОКІвці, РОГІЗна, БОРИничі, ЧОРНИЙ Острів, ВЕРБиця, ТУРади, ЗаГІР.Очко, РОМАНівка, ОТИНевичі, ДУНАєць, КРЕХів, КОЛОГОри. >>

Дальше насичення пошуковиком районного топонімічного ландшафту навколо с. Хотимир ІФ Тлумач *назвами річок* з СГУ збагатило історичну картину чи не удвічі. З їхнього матеріалу випливало, що люди з Єгипту припливали сюди не раз (р. ЧОРНЯва, р. БЕРЕЗина, р. **БАРИШКА**):

(Продовження контексту "≈+ † пот. **ХОТИМИР**ка у с. **ХОТИМИР** ка та мерос: (Gk)? ІФ ТЛУМач") пот. **ГОСТИЛІВ** л СЕМЕНівки у с. ГАРАСИМів! ^р. ЧОРНЯва, пот. ВІЛЬХовецький ^**ЖУКІВ**!; р. **БЕРЕЗИНА** л. ТЛУМача Дністра; р. **БАРИШКА**, СУХОДІЛка, КОРОПець!; р. СЕЛЯТИН = **СЕЛЕТИН** σελίδες? = Netecza у с. БОРТники, р. **ВІКНЯНКА** у с. **ОЛЕША**! Alashia 'Kipr'; пот. ЯСінник у с. ЛУГ; пот. **БЛУКАЙ**ло! л ТЛУМачика у с. **КОЛІНЦІ** *colon- ^пот. **ХРУСТІВ** = СОЛОНІПЕР (пор. Солунь + р. Ибар Срб.), пот. **КОЛОМІЙКА**; пот. ГРУШка п Тлумача Дністра; Gruszka, Gruszecki potok [SG, II, 876, 877] у с. ГРУШка ^пот. МЛІНівка 11). З аналізу численних кортежів вимальовується висновок про велику відповідальність у ставленні до справи евангелізації греків: слід їх є всюди, де раніше процвітало язичництво (Кир'яківка Мк, Киряківка Пл, Кирияківщина См та ін.).

Виявлена у контексті Хотимира назва Жуко.тин спонукає до припущення, що мала б існувати і модель *Шкрупо.тин. Справді, етимологічно прийнятний відповідник такого композита існує у вигляді ім'я балки *Скропа.тин.а* = Скрапотана л Плоского Водяного п Сіверс. Дінця [СГУ, 509].

З копт. **КАТАМЕРОС** були розпізнані його репліки не лише у назві с. ХОТИМИР на р. ХОТИМИРка ІФ Тлумач у межиріччі Верхнього Дністра і Пруту, але й с. ХУТОМИР Вл Любешів, а також в унікальних назвах сіл КАТОМІЕРЗ під Бидгощем у Польщі, ХОТОМИРИЧИ РФ Брянс. (і СОТУ-МАРЕ у Молдові?). (368)

Ці репліки **ка та мерос** вказують на те саме раннє поширення у нас хри... ства, про яке в далекому V ст. писав Святий Ієроним (до речі, він працював над перекладом Євангелій у Єрусалимі, а однак був добре обізнаний з обставинами евангелізації у Скіфії: доказ зв'язків за цим вектором). А далі вже завдяки методу топонімічного контекстування околиць цих назв вдалося самими фактами наявності в них певних топонімів зміцнити ймовірність правильної ідентифікації їхнього сенсу: КОЛОНИЦІ, КОНОНИ, ЖУКИ, ЖУКОТИН; КОШКОДАНово, ЧЕРТОРОХ, БУТРЕ РФ Брянс.

Придивімося тепер до околиць іншого ойконіма в Україні, який зберіг спогад про **КАТАМЕРОС** 'проповідь у коптській церкві', – села Хутомир Вл:

• † **ХУТОМИР** ка та мерос: (Gk) Вл ЛЮБЕШів: ^бол. ТРИЩавка *tripk- sistrum у с. Бихів; бол. СЕЛЯТИН σελίδες = СИЛЕТин у с. Мала ГЛУША, бол. **ОСОВЕЦКО** осовит- біля с. Вел. ГЛУША ^бол. **ЛОБАЧИХА**; бол. МОТРуна Μάνδρα area: mandra у с. **ЛОБНА** ^МіжГАЙці; БУЧин!, СЕЛІСок, ЛЮБ'ЯЗЬ, СУДче, ХОЦунь, СВАЛОВичі, бол. **БУБРІВИНА** = **Бобровина** у с. **БЕРЕЗИЧІ** ^бол. **КОРНАЧ** ^БЕРЕЗко ^ВІЛ!; бол. **СТИГЛО** у с. **БІРКИ** ^ВИТУЛе; ДІБРова, ЩИТИНЬ (Σκήτις, Σκήτη, Scetis Щігнт, St Makarios, 360 AD; Beheira Gov., Egypt) ^ГЛУША; ЛЮБОТИН ^ГІРки ^МУКОШин, **ГРЕЧИЩА** ^ШЛАПань; р. ОДРИНська Річка Hadrien? у с. **Бучин**: вул. ОДРИНичі = ДРИНичі; бол. КОРОБЧич-Болото; БЕРЕЗна Воля, ЦИР, ЛАХВичі; Вел. КУРІНь, В'ЯЗівне, рівч. ПОГОНЯ у с. ДОЛЬськ.

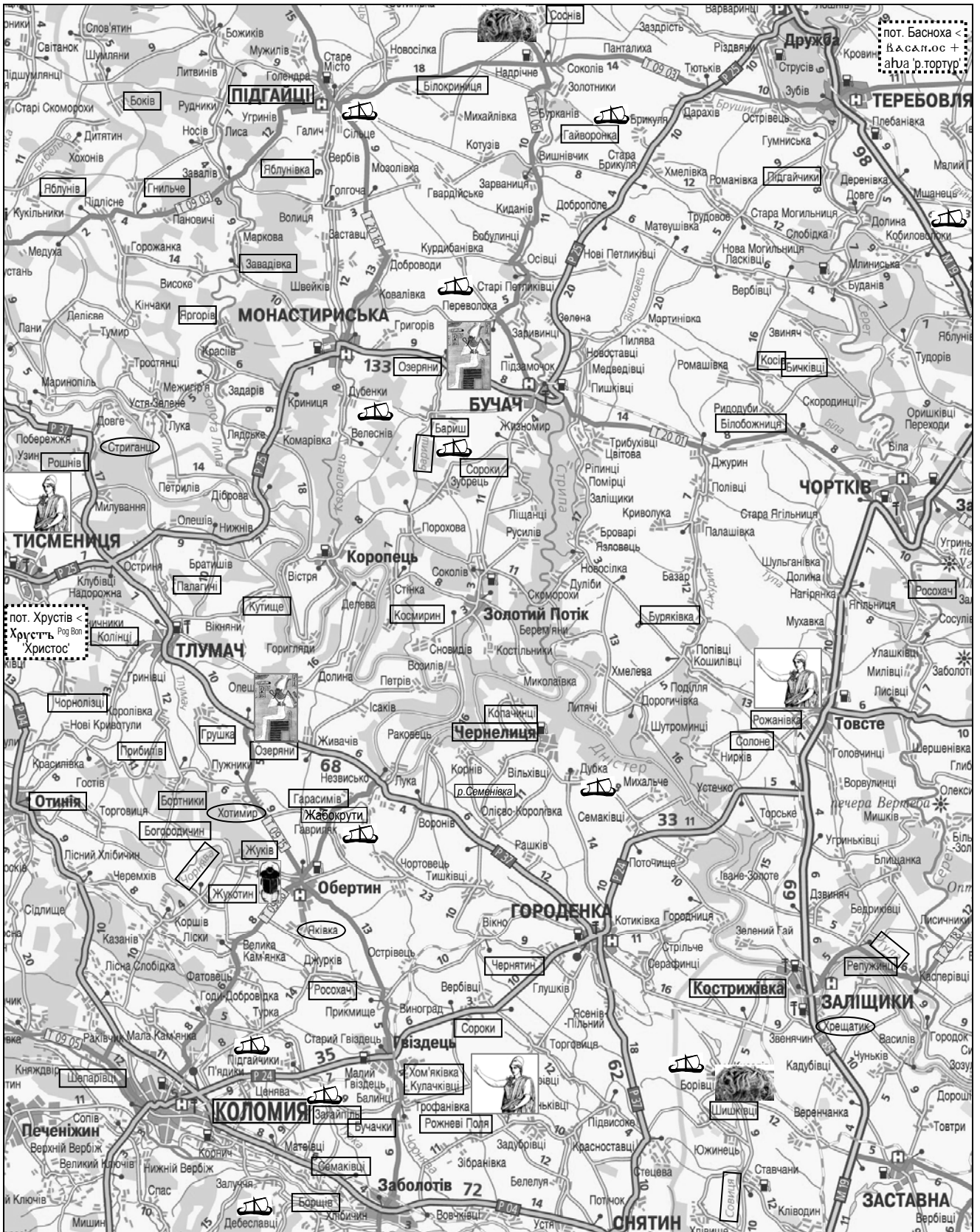

Рис. Х7. Топонімічні околиці с. Хотимир ІФ Тлумач

Слід підсумувати, що у грецькій мові слова **κατα-μερος** саме з таким значенням 'проповідь' не було. Гр. μέρος 'частина, частка, спадщина, місце, черга' з прийменниковими виразами як-от κατά μέρος 'у свою чергу', ἐν μέρει 'почергово, раз-у-раз' та ін. [Chantraine, 678–679]. Копти запозичили у греків слово **μερος** (Gk) m. Share, portion, lot, як і похідне дієслово **απομερος**: (Gk); vb (w/ ερ-) To divide off, separate. Однак форма **καταμερος** і її нове значення 'проповідь (у коптській церкві)' розвинулися з грецького мовного матеріалу лише у коптській мові і тому є діагностичними для нашої теми.

Аналогічні місця (єдині **U**) розшукані у Польщі й Росії:

• † **KOTOMIERZ** = **KATOMIERZ** катамерос: (Gk) [Encarta] Pl 52b1 (**U**) **BYDGOSZCZ**: ^SIENno, **STRON**no, MIrowice, **BRZEZ**no, ZAWADA, BOROWno; KORYTowo, WILCZe, MARIAMPOL, BIAŁe Błota, rz. Wisła, SZCZUTki!, GOSCIERADZ, jez. TRYSZCZYŃskie!, rz. KOTOMIERZanka, **MYSŁĘCIN**ek! ^BYDGOSZCZ, ZIELONka, KOBYLarnia; • † **ХОТОМИРИЧИ** катамерос: (Gk) РФ Брянс.: ПАЛЬцо, ЖЕЛТоВОДье, ур. ТИХЕевский, ур. ТРУБечина, СУХанка; МИРный, КРАСный, МИХАЙЛовка, р. ЯМинка!, МОНАСТЫрский, БАРАЇовка, МАЛьТина!, ОДрина, БЕРЕЗина; ЗАЙцев ДВОР, БЕЛые БЕРЕГа, р. Снежеть, БАБИЙка, СЕТИ!, м. Брянск; + РФ Калуз.: р. КАТА.ГОЩа, БАРково, ПАЛЬКевичи, БУКИ; + РФ Орл.: ПЫРЯТИНка, ТРУБЕЧИно, ВАРКИ.

Далі виявилось, що перша спроба опису околиць брянського села **Хотомиричи** не була вичерпною. За кілька днів вона мала продовження, яке на своєму місці починається з іншої теми і закінчується ремою **Хотомиричи**. Для більшого ефекту поміняймо тему і рему місцями: продовжимо попередній кортеж назв біля с. **Хотомиричі**, рухаючись через невилазні болота від **Білих Берегів** РФ Брянс. на південь угору по річці Снежеть:

•+ (**ХОТОМИРИЧИ** Брянс. 156/32а: ...МОНАСТЫРский, р. ЯМинка, ... БЕЛые БЕРЕГа); р. СНЕЖЕТЬ, ОДРИНА, БАРАНИНка, ВИШНевка, ГЛьБОЧка, р. СКВИРа, СИНИЧено, СУРЬЯНово (люди сирійця Іоана), БЕЛЯево, **КОШКОДАН**ово! -рк-, **ЧЕРТОРОХ** [Encarta], р. РЕВна, КОПТИлово, КРУТое, БРАЖина, БУЧнево, КУРНОСовка ^**БУТРЕ** (тобто **дім Осириса**, із збереженим коптським формантом Б- 'дім, храм': пор. суч. форму прототипу в Єгипті Abu Sir Al-Buhayrah), далі **ГОЛО.ЛОБОВО!** галея + лаб – і берег р. ДЕСНИ за 40 км нижче Брянська.

ХОТИМЛЯ Хк < ?копт. **катамерос**.

ХОХОНів ІФ < *Kūkabāyē* (Χαχόνιοι) неідентифікований етнонім [Алемань, 504]; однак пор. **Кукоби** Пл, **Кукобівка** Пл, **Куковичі** Чг, **Куковицьке** Чг, **Кикова** Жт.

мог. **ХРІНівка** Кв < болг. *ахряне* 'агаряни':
мог. Хрінівка під м. Макарів Кв (рис. Х8); Хрінники Рв, ів, івка.

ХРОМівка Дц < гр. Ром 'Рим'. **Хромівка** Дц,
Хром Яків Вл, **ХромоГОРБ** Льв.

ХРУЛІ Пл, див. II. ХАРЛ-.

пот. **ХРУСТів** ІФ, Зк, пор. Хрүстѣь Рог Bon (XII-XIII ст.), Хрѣстѣь Mar Sin Supr Bon
Христос. Серед потоків у Карпатах існує два гідроніма **Хрустів**:

• ≈ пот. **ХРУСТів**, -ового, ч. = Chrústów [SG, XII, 347]; Chruszcz [SG, II, 648, 649]; 1485 р.: ХРУСТовець (ОКІМ); **СОЛОН**.иперь, ХРУСТовъ (Машт., ДБ, 20) Карст; л. Тлумача п. Дністра у нп НаДОРОЖна і **КОЛІНці** *solon- ІФ Тлумач: пот. **ХОТИМИР**ка у с. **ХОТИМИР** катамерос ^ЖАБОКРУКИ!; **ЯКІВ**ка, **ЛОКІТ**ка *лака†*, **ПАЛАГ**ичі! пелагос/ Παλλάδιον скульптура Афіни? ^ПОПЕЛів *πέπλος* античний просторий одяг, **ОЛЕШ**ів дег. Alashia Kipr, **СУХОДІЛ**, **КУПЕЛ**ів, НИЖнів, **ГРАБИЧАН**ка, ПриБИЛів! **ПАРЕМВОЗн**, пот. ДОРОН.ОК у нп ПідВЕРБці і **ЖИВАЧ**ів, ДОЛИНА, МОСТИще, ОБЕРТИН, **ЖУК**ів; +^ **ЖУКОТИН**, ОТИНІЯ ^БАБ'ЯНка ІФ БОЛОМІЯ.

• ≈ пот. **ХРУСТів** 1920-і: ХРУСТів у с. КЛЮЧарки Зк Мукачеве: пот. **БОРОЩА**ник *βάρσις, ιδος, ιον. ιος* у с. ВЕЛИКІ ЛУЧКИ, СИНЯК дслов. с'яньч 'вежа, башта' + 'Γακός 'грек' 'вежа грецька', БОРОДівка, БОБОВище, БАБИчі, **КОНОП**лівці, **ЖУК**ове ^ЛОХове, МАКАРове, РАКОШин.

Таким чином, у сусідстві з проповідями ранньої церкви катамерос рішуче підтвердження дістала група основ Хорост- / Хруст-, про яку вже не раз ішлося: це ознака давнього хрещення – від засвідчених в автентичних слов'янських текстах форм ім'я Христа Хрѣстѣь Mar Sin Supr Bon, а в Погодінському (XII ст.) та Болонському (XIII ст.) псалтирях навіть Хрүстѣь Рог Bon (!) [Тищенко 2015, 236: за SJS]. Форма родового відмінка гідроніма – *поток Хрустового* тобто *Христового* – вказує на час, раніший від впливу книжної форми *Христова*. • **ХРУЩова** **Микитівка** Хк Богодухів: УЛЯНівка, КОРБині **ІВА**ни, ЯРОШівка, ЯБЛУЧне, ЗЕЛЕНий ГАЙ, ЛЕСЬківка, МАКСИМівка, КУП'Єваха, ЩЕРБаки, ГОРБанівка, МУСІЕНки, ГУБАРівка, МУСІЙки.

ХУДЯКИ Чк, **ХУДИКівці** Тр hwdk 'добродій' + ? 'Γακός 'грек'.

р. **ХУСТКА** См < пахл. *xwāstag* [NKSYA < A *nksy*?; *hw'stk* | M *xw'stg*, N ~a] property.

р. ХУСТКА = **Хуста**, Хуса у с. Хоружівка См НеДРИГаїлів.; р. ХУСник у с. РОСІЛЬна ІФ Богородчани.; р. ХУСТець = ГУСТИЦя у с. ХУСТець Зк ХУСТ.; пот. ХУСТИК = ГУСТИК = **ХУЩИК** у с. Новоселиця Зк Виноградів: ур. ХУЩИк; УЗДиця на р. УЗДИК, пор. місц. ГУЗДиця.

р. ХУСТка л Гуса См Ромни.; р. ХУСТка у с. ІВНИця Жт Андрушівка.; КУЩини Дп 219; КУЩинці Вн 237; КУЩівка Дп 1541; КУЩівка Хм 194; КУЩове Жт 1140; КУЩове Зп 769; КУЩове Кр 1112; ГУСТИня Чг 1042; ГУШТин Тр 144; ГУЩа Вл 685; ГУЩин Чг 1502; 6. БУРГУСТА п Кундрючої С.Дінця.; пот. ГУСТомаки у с. ОРЯва Льв Стрий.; р. ГУЩавара п Словечни Жт Овруч.; пот. ГУЩилівський Звір у с. Березники Зк Свалява.; с. ГУЩинці Вн Калинівка.; р. ПереГОРЩ = ПереГОЩь у смт ЧОПовичі Жт Малин.; ? ПереГОЩа?; БіЛОГОЩа = БіЛОГОЩь 56 л Івоту біля м. ШОСТка См рц.; ГОЩа Рв: БУГрин.; ГУСТин Тр Борщів.; ШУСТИки Ву Гродна.; ШОСТАКИ Пл 1667; івка Вн 1160; 1502; Дц 1071; Кг 482; івське Мк 756; ове Кг 1252; Мк 746; Хс 188; Чк 327; ШОСТка См рц; ШУСТівці Хм 644; є ХУСТная на р. Птич біля Прип'яті Ву.

Ц

оз. **ЦАРИГРАД** у м. Васлівка Зп < болг., серб. *Цариград* Стамбул. Пор. у Молдові с. *Țarigrad*.

ЦИКАЛИ Пл, **ЧИКАЛІВКА** Пл < пахл. *çagar [ckl] wife (of the second degree)*.

ЦИКАЛИ Пл 71; ЧИКАЛІВКА Пл 930; ЧЕКАЛЕНКА Од 638; ЧЕЧЕЛЬНИК Вн 1419; ЧЕЧЕЛЬНИК Хм 386; ЧЕЧЕЛІВКА Кг 1166; ЧЕЧЕЛІВКА Вн 259; ЧЕЧЕЛЕВЕ Пл 897; ЦЕГЛІВКА Зк 527; ЦЕГЕЛЬНЕ Хк 729. Див. II. *ЧАГОР, ЧАГАРІ, ЧАГРІВ*.

ЦИМБАЛІВ ЯР Кв < 1) гр. Τζύμμη 'Цимпе', тур. *Çimpe* фортеця Візантії на Дарданеллах, 2) копт. **БІНОУАЛ** 'корабель' з гр. κύμνη 'келих, ваза; човен', пор. κύμβalon 'цимбали'.

Непоясним здається вагання В. Виціхля в етимологізації ще однієї коптської назви корабля **БІНОУАЛ**, **БІНОУЕЛ** [чінурал, чінурел]. Вчений пише: "воно виглядає, як слово іноземного походження <...> Варіанти наявні у статті Крума *Un nouveau mot copte pour "navire"* (Нове коптське слово для корабля; 1931 р.): усього відомо 7 варіантів [у т.ч.] **БІНОУВАЛ**, **КІВНЛ** [чінурвал, кінвил] (!)... Ідеться про великі кораблі, кораблі для морських подорожей, купецькі кораблі" [Wycichl, 342]. Залишаючи осторонь кілька ускладнених етимологічних пропозицій, нагадаймо про досить звичайне грецьке слово κύμνη 'келих, ваза; човен' , похідним від якого є і κύμβalon 'цимбали' [SGP, II, 732; Chantraine, 599] (струнний інструмент з корпусом, видовбаним у формі човна).

У дешифруванні топонімії України це розв'язує ще один вузлик, даючи змістову опору для розуміння кількох назв від основи Цимбал-:

• **річка ЦИМБАЛ** **БІНОУАЛ** рук. Дніпра Дп Нікополь: рук. **БИСТРИК**, **РІЧИЩЕ**; **БОРИСІВКА**, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **ІВАНІВКА**, **КРУТИЙ БЕРЕГ**, **ШИШКИНЕ**; • **озеро ЦИМБАЛОВЕ** **БІНОУАЛ** у кол. Великому Лузі Хс Каховка: **ЛУК'ЯНІВКА**, **ОСТАПЕНКИ**, **КОРОБКИ**, **ЧОРН.ЯНКА!**; • **ЦИМБАЛІВКА** **БІНОУАЛ** см **БІЛОПІЛЛЯ**: **НАГІРНІВКА**, **ШКУРАТІВКА**, **ЧЕРЕВАТІВКА**; **СОХАНИ** sSn, **БОБРИК**, **БАРИЛО**, **ВОРОЖБА**, **ГАЛИЦЬКЕ**, **МИРСЬКЕ**, **РОГІЗНЕ**, **ЯСТРУБИНЕ**, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **ТЕРЕЩЕНКИ**, **БАБАКІВКА**, **МИРЛОГИ**, **СИРОТИНЕ**, **АТИНСЬКЕ**, **ЧЕРВАНІВКА**, **КУЯНІВКА**, **СИНЯК** дслов. с'тинь 'вежа, башта' + 'Ιακός' грек 'вежа грецька', **КОРОТКИЙ ЯР**, **БІЛІКІВКА**, **КУТ**, **ЛОХНЯ**, **Червоний КУТ**, **БІЛАНИ**, **ЧОРНЕ**, **СУШИЛИНЕ**, **САМАРА**, **БУТОВЩИНА**; • **ЦИМБАЛІВКА** **БІНОУАЛ** Хм Стара СИНЯВА дслов. с'тинь 'вежа, башта': **АЯБЛУНІВКА**; **СЬОМАКИ**, **БУГЛАЇ**, **ПИЛЯВА**, **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **ГРЕЧАНА**, **РІДКОДУБ**, **МИСЮРІВКА**, **ПИШКИ**, **КРАСНОСІЛКА**, **ДУБОВА**, **БАБИНЕ**; • **ЦИМБАЛОВЕ** **БІНОУАЛ** Пл **ГАДЯЧ**: **СОСНІВКА** sSn, **ЛИХОПІЛЛЯ** **МЕЛЕШКИ!**, **БОБРИК**, **КІБЛИЦЬКЕ**, **ПЕДОРІЧІ**, **ВЕРПРИК**, **ТЮТЮРІВЩИНА**, **ГРЕЧАНІВКА**, **КАЛІНІВЩИНА**, **ПИРЯТИНЩИНА**, **ВЕНЕСЛАВІВКА** Winenou 'греки', **БАКУТИ**, **КИЇВСЬКЕ**, **Червоний КУТ**, **БУТОВИЧЕСЬКЕ**, **КИЯШКІВСЬКЕ**; • **ЦИМБАЛІВ ЯР** **БІНОУАЛ** Кв КСв: колодязь **ВИННИЦЯ** Wnw грек /δοϋνη, αβνη, αβνη: m. (ship's) Cargo у с. Катюжанка, оз. **ВИНУЦЬ** у с. Ст. Петрівці, р. **ЛОБАТКІВКА** у с. Гута-Катюжанська, р. **НЕХІВНА** ηχα (595a); m. Ship's mast у смт Димер, стр. **ЮРКОВИЦЯ**, г. **ЮРХОВИЦЯ** у Києві; р. **ЮРІВКА** у с. **ЮРІВКА**, став **ЯМА** біля с. **ВОРОПАЇВ** ^оз. **БРОДЕЦЬ**; оз. **БРАТСЬКИЙ СТАРИК** Кв, пн.; **НЕГРАШІ** Al-Niqrash! < Naucratis, **ВОРОПАЇВ**, **ПІРНОВЕ** **PIRAVA!?**, **ТАРАСІВЩИНА**, **КРЕМЕНИЩЕ**; р. **СУВИД!** sbty 'мури' у с. **БОДЕНЬКИ**, **СУВИД**; + торф. **В'ЮНИЩЕ** **тусєп**. *iawone* біля смт Димер, **ВИШГОРОД**;

• **ЦИБЛІ** **БІНОУАЛ** Кв Переяслав-Хм: ^КОЗИНЦІ, **В'ЮНИЩЕ** **тусєп**. *iawone*, р. **ЦИБЛЯ** л ТРУБЕЖА; **СОСНОВА!** 2, **ГРЕЧАНИКИ**, **ВЕСЕЛЕ**, **СТОВП'ЯГИ!**, **БОРОК**, **ВОВЧКІВ**, **ТАРАСІВКА**, **ПОЛОГИ-ЯНЕНКИ**, **ПОЛОГИ-ВЕРГУНИ**, **ВІННИЦІ!**, **ЛЕЦЬКИ!** Лека!, **КОЗЛІВ**, **ЄРКІВЦІ**, **ХАРКІВЦІ** сир. **κβ** krk' 'оточене парканом або муром місто', **ГРЕБЛЯ**; • **КИБЛЯРИ** **КІВНЛ?** Зк **УЖГОРОД**: **ГОРЯНИ**, **КОРИТНЯНИ**, **Тисянка**, **ШИШЛІВЦІ**, **АНТОНІВКА**, **ЯРОК**.

Можливими пристосуваннями цієї теми стали назви від основи Цибул- (9 ойконімів, 5 гідронімів), а також імена сіл **Кейбалівка** Пл і **Хибалівка** Чг.

ЦИР І ПІДЦИР'Я Вл < фінік. *Цур* (букв. 'скеля') 'м. Тир' (у Лівані). Див. II. ур. **КОКОВЕ**, рис. К13.

ЦИТУЛЯ Льв < укр. *цидула* з лат. sched(ul)a 'смуга папірису, сторінка'.

I. Одна з яскравих знахідок серед ознак письма – топонім **Цитуля** Льв Яворів, яке не можна не співвіднести з апелятивом укр. *цидула*. Відоме з української літератури слово *цидула* в кінцевому рахунку походить з середньолат. *sedula* 'смужка папірису, записка', пов'язаного з лат. *schedula* – зменшувальною формою від лат. *scheda/ schida* 'смуга папірису, сторінка' (з гр. *σχίδη 'тріска, скіпка') [ЕСУМ, VI, 246]. Отже, писемність супроводжує нашу історію від часу задовго до Х ст.

• **ЦИТУЛЯ** (тепер **Цетуля**) *цидула* Льв Яворів: ^СТАРИЙ ЯРІВ, **Новий ЯР**, **МУРИНИ**, **ВІЛЬШАНИЦЯ**, **БОРИСИ**; Дорого**МИШЛЬ**, **Ямельня**, **РОКИТНЕ**, **РОГІЗНЕ**, **ЧЕРНІЛІВА**,

ЧОРНокунці, **ОЗЕР**ське, **ЖОР**ниська, **ЩИГ**лі, **КОТ**и, **ДІБ**Рова, **МОЛОШ**ковичі, **СТАР**ичі, р. **СКЛО** = **ШКЛО** у с. **ШКЛО** *σχολά* (ἄ) ἡ *дор.* = *σχολή*, **ЛЕЛ**Ехівка.

II. Однозначно балтійський гідронім, пор. лат. гідронім *Ciduļupe*, де *upe* – річка. Про групу гідронімів від цієї основи В. Топоров і О. Трубаčov пишуть так: "Істотне для сучасних балтійських діалектів розрізнення k і c перед голосним переднього ряду виявляється неавторитетним при аналізі верхньодніпровської гідронімії, оскільки, наприклад, k- в *Кидель* може відображувати як литовський діалектний варіант, так і давньолатиський (до переходу в c); з іншого боку, *Цидель* у басейні Оки не обов'язково відображує форму латиського типу (пор. лтс. *Ciduļupe*), але тут може йтися і про пізнішу зміну k- на місцевому ґрунті" ТТ 337.

Кидель, п. п. Лютниці, л. п. Хмості, п. п. Дніпра, вар. *Лютня*, запозичене з балт., пор. жемайтс. *Кидулі*, *Кидули* (Спрогис. 134). Пор. також назву річки *Цидель* у кол. **Мединськ.** пов. Калуз. губ., яку Фасмер (Sitzber. Preuß. Akad. 1934, 363) спеціально порівнює з лтс. *Ciduļupe*, лит. *Kidulių* (род. мн.). Назва *Кидель* несе відбиток пізнього часу засвоєння [Топоров, Трубаčov 267-268].

ЦУРків Рв, **ЦУР**ень Чв < 1) гр. Τζουρ 'Дербент' [Алемань]; 2) фінік. Цур Тир. Пор. також **ПідЦУР**ків Рв.

стр. **ЦЮРИЛО** Пл < гр. візант. Τζουρουλ-ov, -ος 'місто Цуруль' (тепер м. Çorlu 'Чорлу' в Туреччині). Див. прізви. Цуруль.

• стр. **ЦЮРИЛО** у смт **ДИКАН**ька Пл рц: **КУРИЛИ**!!; **ПРОНИ**!, **ТРОЯНИ**!; **ВІЛЬШАНЕ**!, **СОКОЛІВЩИНА**, **НАЛИВАЙКІВКА**, **БУДИЩА**, **ПИЛИПЕНКИ**, **ВОДЯНА БАЛКА** (р. **ВОДЯНА** **ГОВТ**ва п **ВІЛЬХОВОЇ** **ГОВТ**ви), **ГОРЯНЩИНА**, **ХОМЕНКИ**! **ГОРБАТІВКА** арбат<рабат?? (з досвіду *прямих* контактів!), **СТАСІ** **ГАВРОНЦІ**!; • пот. **ЧУРЛИНЕЦЬ** = **ЧУРИЛИНЕЦЬ**! у с. Драгове Зк Хуст: **ПОДОН. ЧУРИЛИНО**! (1972 р.), **ЗАБРИДЬ**!; пот. **ДЖУРДЖОВИЙ** у с. **НАН**кове, **ВІЛЬШАНИ**, **КРАЙНЕ**, **КРИВИЙ**, **ОСАВА**, **МОНАСТИРЕЦЬ**!, **КРАЙНИКОВЕ**;

Значить, ці події були відомі далеко за межами Бородянки.

• дж. **ЧУР.КАЛА** гр. візант. *Τζουρ-καλη у с. **НОВОЛУТКІВКА** Кр **ДОБРОВЕЛИЧКІВКА**: **ДОБРОТИМОФІВКА**, **ОЛЕКСАНДРО-АКАЦАТОВЕ**?; **КИРИЛІВКА**!!; став **КИРИЛЯНСЬКИЙ** у с. **ОЛЕКСІІВКА**, **КРИКУНКА**, **ТЕРНОВЕ**!!; **ТИШКІВКА 2**, **СТАНБАЛКА**!!; **ТРОЯНИ**, **НОВОДОБРЯНКА**! **КАЛОЯН**?; дж. **ЧУР.КАЛА** у с. **Перемога**; **ВОРОБІВКА**, **МІЖ.КОЛОДЯЖНЕ**, **ОСИКОВЕ**, **СКОПІІВКА** Скоп'є, **ВОДЯНЕ**! **Voden** (Edessa), **КАРБІВКА**, **ЮРІВКА** Giurgiu;

Отже, не раз переправлялися через Дунай у Джурджіу, билися біля Водена.

• став **ЧИРИ.КАЛІВ** у м. Обухів: **ЧИРИ.КАЛІВКА**; р. **РЖАВЕЦЬ** у с. **КОЗИН**, р. **ОРШИНКА** у с. **НЕЩЕРІВ**, **РОМАНКІВ**!, **ВИТАЧІВ**, **ВЕРЕМ'Я**, **МАТЯШІВКА**!, **МАКАРІВКА**, **КОЗІІВКА**!, **ВІЛЬШАНКА**, **КРЕНИЧІ**, **ТАРАСІВКА**, **ПАРАЩИНЕ**, рр. **БОРИЦЯ**, **МОГУЛІВКА**! у с. **ТРИПІЛЛЯ**, р. **СКВИРІВКА** у с. **ХАЛЕП'Я**; р. **РАКІВКА** = **РАХОВКА**!, **ТРОСТЯНКА** і р. **ЧОРТИХА** **ТЗОУР** + **ТУХН**! у с. **КОПАЧІВ**; р. **ТИХАНЬ** = **Тека** у с. **Вел. ДМИТРОВИЧІ** **ДМИТРО** Солунський (пор. також **ДИКАН**ька вище), **РУКАВИ** **ДН. БОНДАРИХА**!, **КОРОЛЬ**; руч. **РОМАШАНСЬКИЙ** у с. **Жуківці**; **Łukowica** 1596 = **Луківка**.

• р. **ДЖЮРИЛИХА** у с. **ПЕРЕКОПІВКА**! **Перекоп** См **Ромни**! **Роман**: **ДМИТРІВКА**, **ПЕТРІВКА**, **ТАРАСІВКА**, **КРИНИЧКИ**, **ЧЕРВОНА БАЛКА** *черлен-? **Çorlu**?, **ШУМСЬКЕ**, **ДЗЕР.КАЛЬКА**!, **КОСАРІВЩИНА**, **МАТЛАХОВЕ**, **БІЛОВОД 2**, **БУТІВКА**, **БЕССАРАБКА**!, **ВОЛОШНІВКА**, **ГУБАРІВЩИНА**, **КОРОЛІВЩИНА**, **ЗЕЛЕНІВЩИНА**!, **ОВЛАШІ**, **БАЦМАНИ**, **ЯРМОЛИНЦІ**, **КАЛИНІВКА**, **ЛЕВОНДІВКА**, **ПОГОЖА КРИНИЦЯ**; • пот. **ДЗЮР.КАЛО** = **ДЖУРКАЛО** *Τζουρ-καλη л **ГОРОШІВСЬКОГО** л **БІЛОГО** п **ОНУТУ** у с. **ЮРКІВЦІ** Чв **Заставна**: **ЗВЕНЯЧИН**, **БАБИН**, **БОЯНЧУК**!, **БРІДОК**, **ВЕРБІВЦІ**, **ДОБРИНІВЦІ**, **ВЕРЕНЧАНКА** *вруч-, **бринц-**, **РЖАВИНЦІ**; • р. **ДЖОР.ТЯНУЛ** **ТЗОУР** + **тян** у с. **ТЕРНАВКА**! Чв **ГЛИБОКА**: **ПЕТРАШІВКА**, **БУДА 2**, **ВОЛОКА**, **ГОДИНІВКА**, **ЛУКОВИЦЯ**, **МОГИЛІВКА**, **ГОРБОВА**, **ЦУРЕНЬ**, **МАМОРНИЦЯ**, **ПОРУБНЕ**, **СИНІВЦІ 2** дслов. **сѣнь** 'вежа, башта', **БІЛА КРИНИЦЯ**, **ТЕРНАВКА**!, **ПЕТРИЧАНИ**, **ПРОСІКА**, **ПРОСОКИРЯНИ**, **ШИРОКА** **Поляна**;

Ч

ЧА < дтюрк. -ча 'суфікс еквативу' [ДТС, 650] (пор. тур. türkçe, aгарса). Формант невеликої групи давніх назв у місцях компактного розселення тюркомовних степовиків (на краю ареалу їхнього поширення). Ця група складається з назв **ГунЧА**, **УнеЧА**, **ГлумЧА**, **ЯремЧА**, **ХлепЧА**, **КорольЧА**, **ПилипЧА**, **СокільЧА**, **МирЧА**, **МірЧА**, **МальЧА**, **КунЧА** (пор. **ВолоЩА**, **ТРОЩА**, **ТАРАЩА**, **ГОЩА** < -стја). Похідними є назви **ІванЧани**, **ІванЧанка**, **МонастирЧани**, **БогородЧани**. Окремо див. **ІванЧІ** Рв 112.

ЧАБАРІВКА Тр < кит. Chabaer 察八兒 (монг. Čabar), син Хайду.

"Коли У-цзун відновив спокій на північному кордоні, Хайду знову вдерся, але дістав відсіч. Пізніше **Чабар**, син Хайду, відрядив посланців до імператорського палацу просити про мир. Юйваши помер 1306 р." [Алемань, 530]. • **ЧАБАРІВКА** Тр **ГУСЯТИН**: **КАРА.ШИНЦІ**, **ОРИШКІВЦІ**, **ЮРКІВЦІ**, **ВАС.ИЛЬ.КІВЦІ**, **ЧАГАРІ**, **КОКО.ШИНЦІ**, **ЖАБИНЦІ**, **ТЕКЛІВКА**, **КРУТИЛІВ**, **КАЛАГАРІВКА**, **ХОРОСТКІВ**, **БУЦИКИ**; • **ЧУБАРІВКА** **бшпро** Зп **ПОЛОГИ**: **БУРЛАЦЬКЕ**; **ЛЮБОКУТ**, **СЕМЕНІВКА**, **ВЕРБОВЕ**; • **ЧУБАРІВКА** **бшпро** Хс **Генічеськ**: **Стокопанівка**; • **ЧУБАРІВКА** **ЖТ** 15; •

Ключову роль в ідентифікації звукового розвитку основи *tʒ-mrg* > *ʃemr-* у слов'янському мовному середовищі відіграв периферійний архаїзм, збережений далеко на заході – в Лужичині: нім. **TEMRitz** = влуж. **CEMIERcy**. Це дало можливість надалі спиратися на цей еквівалент і припустити саме таку ідентифікацію для загубленого рядка історії: "Чемерис, чемерис, чом дівчаток не любиш?" (Голов. I, 325) [Грінченко, IV, 451]. Це дівчата так до єгиптянина, або до того, хто туди плавав?

ЧЕНОКАЛІвка Пл < тур.

Çanak-kale 'протока Дарданелли'.

З південного вектора прийшли назви *Пунтусова Вода* Пл, став *Пундівський* у с. Долина Кв Обухів, *Ченокалівка* і кол. хут. *Чинакалівський* [СМГУ, 379], *Штомпелі*, - *вка* Пл, *Осколонівка* Лг, *Скалонівка* Хк (пор. гр. Πόντος, лат. Pontus 'Чорне море', тур. *Çanak-kale* 'протока Дарданелли', *Stampol* 'Стамбул' (форма XV ст.) [Schiltberger 1879, 257]/ або венеч. Stampalia 'о. Астюпалея', гр. Ἀσκάλων 'м. Аскалон (Ашкелон)').

Рис. 42. Тур. Чанаккале = Дарданелли.

Ці назви різночасові, але вкладаються у рамки Середніх Віків. Тяглисть історії доводять і прізвища козаків XVII ст. – Петро **ЧЕНАКАЛО** Чигир. Голт. [РВЗ-1649, 57] з **Говтви** Пл, Федор *ПУНТУСенко* Корс. сотня Тулюпенкова. Про досвід плавби на о. Стампалія свідчать прізвища козаків 1756 р. Микита *ШТОМПЕЛЬ* Кущів. к., Іван і Мусій *ШТОНПЕЛІ* Конелів. к., Кисляк. к.; до Аскалону – Трохим *СКОЛЯНКА*. Ще відвертіше прізвище – Василь *ШТИНБУЛЕНКО* Незамай. к. [РВЗ-1756, 496, 451].

• кол. хут. **ЧИНАКАЛІВСЬКИЙ** Пл Кобеляки + 'Ἰακός' грек' [СМГУ, 379]: ^зат. **ВАЛАН**Ськів; БІлики, ЖУКИ, РЕВУЩине, ГРЕЧАґи, ЖОРНЯКИ, БЕРЕЖНівка, БУТенки, ГАЙмарівка, ГАЛАГУРівка, ЯБЛУНівка, СУХе, ОЛЕКСАНДРія, ГАЙове, **ЛЕВАН**евське, СОСНівка, СУХинівка, **ШЕНГУРИ**, БАРАНники, **ДРИЖИНА** ГРЕБля; оз. **ДУДЧИНІ** **ЯМИ** Dokw 'канал, протока' = КОЛОДУГУВАТе у с. Кишеньки ^став **ДРИЖДІВ**, бол. **МОРЕШ**ене **МАРІС** у кол. х. **ПАРХОМИ**, кол. х. **ДРОНЕВІ**, **МОТРИНЕ**, ПРОСКУРИ, ВІЛЬХУВАТА, КРИНИЧНЕ, САМАРщина, ЗАЙЦі ^оз. **ВУСИКОВЕ** у с. **ЛИХАЧІВКА** ^торф. **ЛЕВЕНТІВКА**; оз. КУПЛЮВАТе і оз. РОЗСОХУВАТе у с. ОРЛик ^оз. КУРЯЧе Море; вдм. Малий **УСТУП** у с. Солошине ^вдм. ОЛІЙНИЧКА ^оз. **ВУСТИН**чене Iustinian ^став СИНе дслов. с'ынъ 'вежа, башта' ^ковбані **СОЛОВ'ЯНИ** صلب салб 'розп'яття' + Іоан ^оз. **ГОРОШКОВЕ** ^вдм. ЧОРНА ^ділянка **РОГАЧИХИ** [СМГУ, 383], оз. **СЕМИДІВЧЕ!** שמוני! "Семибожне" у м. КОБЕЛЯКИ, оз. ОБОЛОНЬ і оз. ЧОРНЕ у с. ЛУЧКИ ^оз. **ОСТУП** (кол. русло р. Ворскли); оз. **РОКИТНЕ** у кол. х. ТАЛОВІРИ; оз. ГРУШКА;

• **ЧЕНОКАЛІВКА** Пл Козельщина: ЛОЗКИ, **ОМЕЛЬНИЧЕ**, ПАВЛІВКА, **ЖУЖМАНІВКА**, СОЛОНІЦЯ, **ВИННИКИ**, КРАСНОСИЛЛЯ, ОЛЕКСАНДРІВКА 2, СУШКИ, ВИШНЯКИ + 'Ἰακός' грек', **БУН.ЯКІВКА** + 'Ἰακός' грек', ГОВТВА, ШЕПЕЛІВКА, ГАЙОВЕ, р. **ВОВЧОК** у с. ОЛЕНІВКА, КАЛІНІВКА, БУТЕНКИ, БУТОЯРІВКА!, ОСНАЧІ, **ПАНАСІВКА** Афанасій, **ХОРИШКИ**, В'ЯЗІВКА, ЮРКИ 2.

Отже, плавба до Дарданелл і далі через Аскалон була відома не одному поколінню полтавчан.

ЧЕРКАВЩИНА Тр < уйг. черкав церква, узб. черков!,

тат. **ЧИРКЕУ**. ЧЕРКАВЩИНА Тр 927, ЧИРКІВКА Пл 1462.

ЧЕРКАСИ Чк < дтюрк. 1) čerig + ac; 2) čerkāš- / čergāš-

шикуватися рядами [ДТС, 144]. У Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. цікавим прізвищем є Юрко **КИРКАШЕНКО** Ум Іванг. [РВЗ-1649, 209]. Воно дає підстави вбачати в ньому звучання з палаталізованим К- **Киркас* як попередника пізнішого *Черкаси*. Пор. і ім'я Семен **КИРКІСЬ**, козак Мишастів. кур. [РВЗ-1756, 90], яке в такому разі можна зіставити з основою гідроніма пот. **ЧЕРКІЗЬКИЙ** у с. Мишин ІФ КОЛОМІЯ.

Пор. **ЧИРКІВКА** Пл, ЧЕРЧИЧІ Вл, ЧЕРКАС Кв2, ЧЕРЕЦЬКЕ Чг, Волиця КЕРЕКЕШИНА; ПЕРЕКОСИ ІФ КАЛУШ κάλος 'канат, мотузок': ^ТОМАШІВЦІ; ЯВОРІВКА, РІП'ЯНКА, МИСЛІВ!, БЕРЕЖНИЦЯ, СИВКА, БАБИН, ПІДГІРКИ, КУДЛАЇВКА.

Таким чином, пояснення основи *Черкас-* з кавказького чи турецького прототипу не є неминучим. Фактами залишаються протиставлені пари *Черкаська Балаклійка* / *Руська Балаклійка*, *Черкаські Тишки* / *Руські Тишки*. Прикметник *черкаський* вказує на військо в половецькому середовищі. А *руський* – на імпорту варязьку традицію. *Балаклія* рибна, *Тишки* – гр. τεῖχος 'fortification; вал, мури, укріплення'. Успадковані ці поняття в українській мовній формі ("місцевій", без погодження зі спеціально надуманими "центрами" поза Україною).

church	rel. n.
1.	килса kilso
2.	шіркеу (shirkew)
3.	чиркөө (chirköö)
4.	чиркөү (chirkäü)
5.	kilise
6.	бутхана buthana
7.	چېركاۋ (cherkav)
8.	черков cherkov

ЧЕРНІВЦІ Чв < імовірно, данс. taarn 'вежа, башта' з дальшою зміною за народною етимологією *терн-* > *черн-*. Назва варязького часу. Пор. пот. Терновець Льв, с. Тарновиця ІФ.

ЧЕРНІГІВ Чг < імовірно, данс. taarn 'вежа, башта' з дальшою зміною *терн-* > *черн-*. Назва варязького часу. Засвідчена назва яр **ТЕРНИГ**.ІВ п Мокр. Плотви БАХМУТу Дц. За морфологічним складом моделі вона співвідносна з ойконімом **ЧЕРНІГ**.ІВ. Пор. також: пот. **Чернѣхова** у с. Чернихів Тр Зборів ~ яр **Тернигів** Дц; пот. **Черник** ІФ ~ стр. **Терник** Дп; яр **Черняків** + 'Γαχβς 'грек' Хк ~ кут. **Терняк**; р. **Чернявка** у с. Пулино-Гута Жт Пулини ~ р. **Тернявка** Кв Іванків; м. **Чорнобиль** Кв ~ **Тернопілля**; р. **Чорниця** ~ пот. **Терниця** = **Тарніце** ІФ. Пор. *ТАРНАВА*.

ЧИГИРИН Чк < узб. **чегара**, каз. **шекара кордон**, пор. прізви. Чегрин.

На карті Боплана 1650 р. є дві назви зі старим голосним основи: фортеця **Czehrín** Dabrowa (с. Чигирин-Діброва Пл, затоплене) і фортеця **Czehrýn** (м. Чигирин) [СКУ Боплана 1650, 2000, 20]. У ХІХ ст. вже казали **Чигрин**: пор. Т. Шевченко "Дари в Чигрині" (1844). Ще далі відійшла сучасна форма **Чигирин**, наближена до іншого тюркізму *чигир* 'механізм для підйому води до зрошення невеликих ділянок': явно хибна заміна розумників у керівництві, зате "зрозуміліша". У АТП-47 наявні Чигирин Кв, Чигирин-Діброва Пл, Чигиринський Кр, Чигирі Жт, – але все ще є **Чигрин** Од 156 і **Чигринів** Перший Пл! 2533.

Пор. і ЧАГАРі Тр Гусятин, ЧАГАРівка Хм Чемерівці, ЧАГАРі-Збаразькі Тр Збараж, ЧАГОР Чв Глибока, ЧАГРів ІФ Рогатин.

ЧИЖІ Пл < 1) аз. чѣза покарання; 2) ар. джиз'я податок для іншовірців.

ЧОВГУЗів Хм, **ЧАЛКУЗи** См < дтюрк. žalǵuz 'один; самотній' [ДТС, 640].

• **ЧАЛКУЗи**⁺ (з карти Боплана 1651 р.) = Новоселиця См Кролевець; • **ЧОВГУЗів** Хм Теофіполь: ВОРОНівці, КАРАБІївка, ТРОЯНівка, МИХИРинці, ШИБене;

Див. II. *ШКУРУПІІ* – 'скарабеї'.

6. **ЧОЛПАНОВА** < 1) дтюрк. čalrang 'твань'; 2) перс. чаліпа 'хрест'. 6. **ЧОЛПАНова** = Чолпанá п Кальміусу Дц.

ЧОНГАР Хс. Junggar Pendi Джунгарський Ба-сейн (рис. 43). Назву занесли кочовики з Китайського Туркестану. Неподалік аули *Джангара* ("Красногвардейское") і *Кара-Джангара* ("Алексеевка") під Джанкою Км.

ЧОРТКів Тр < 1) ?дтюрк. čert- 'випускати з рук; дати вислизнути' [ДТС, 144]; 2) ?слн. črtati 'корчувати' [Фасмер].

• р. **ДЗУРИНЬ** = Джурин, Dziuryn у с. ДЖУРин Тр **ЧОРТків** ^ **ПОЛІВЦІ** *половці; ТАРНАВка, ЗВИНЯч, СКОРОДИНЦІ Skardona, БІЛа, БІЛОБОЖниця Ak + bog-en?, КРИВОЛУКа, БІЛий ПОТік, КАЛІНівщина, СЕМАКівці, РИДОДУБи, ВЕРЕСневе!, СОКИРинці, КАПУС.ТИНці, МИЛівці, КОЛИНДяни, РОМАШівка, КОЦЮБИНчики, ЗЕЛЕНа, НАГІРЯНка!, ПробІЖна!, ГРИНКівці, УГРИНЬ, СИНЯКове дслов. с'ынч 'вежа, башта' + 'Γαχβς 'грек' 'вежа грецька', ЧЕРКАВщина черкав, УЛАШківці, ЧОРНОкінці, ШМАНЬківці 2.

• г. **ЧОР.ТИНа** біля с. ПаСІчна ІФ Надвірна: пот. Czor.czyn, Čor.čyn = Czortczyn, **Чортчин**, Чорцинъ, CzorCIN, **СОКОЛ**овиця; **ТАРНОВИ**ця,

БІЛОЗОРИна, ВОРОНЕНКо, САЛАТРУК, ЦУЦИЛів, ВОЛОСів, ГАВРИЛівка, д**ОБРОТ**ів, ЧЕР.НИК, ГВІЗД, МИКУЛИ.ЧИН, ПАРИще, ВЕЛЕСниця, ТИС.МЕНичани; ЧОР.ТОВець = ОСИЧна Жт Народиці.

Рис. 43. Джунгарія

черту, черести «резать», только др.-русск. *очерести* «установить границу», 3 л. ед. ч. аор. *очерте* ἑχοφουράφησε, *очьртенъ*, прич. сврш. страд., русск.-слав. *чръту*, *чръсти* «резать», словен. črtam, črtati «корчевать, царпать», чеш. čertadlo «лемех», н.-луж. cerstadło — то же. || Праслав. *čьrtō, *čьersti (*čert-ti)

ЧОРТОР-ИГ-и

См < 1) пахл. J *jwrdʳ] corn, grain + ig. Див. II. ЧУЛАТОВЕ; 2) можл. народне пристосування мадярс. назви Csörsz-árok Чортория, див. рис. Ч4.

ЧУЙківка

См < кирг. Чуй назва р. Чу. Пор. і призв. НЕЧУЙ. • Сушанка ЖТ Попільня: **КРАСН**огірка!

Рис. Ч4. Мад. Csörsz-árok Чортория, вал навколо Паннонії

МОХначка, ЯБЛУНівка, СОКОЛІВ, БРІД, По**ЧУЙ**ки (кирг. Чуй 'р. Чу'), СОКІЛЬча!, МИРОлюбівка, БУХАлівщина **Бухо** 'Бухара'; (пор. і р. **ЧУЙ**гул = Чунгул п Молочної Зп ~ ... ЧОНГАР, р. **ЧУЙ**н-Елша Км Бахчисарай); • **Сушківка** Чк Умань: **КРАСН**опілка!, По**СУХ**івка, ОКСанина!, РОГова!, РОПОТуха!, АПОЛЯНка, ГЕРЕЖЕНівка, ТАНське, ДОБРоводи, ІВАНівка, ЯРОВАтка, КОЛОДисте, ТЕКУЧа; • оз. **ЧУЙ**кове у с. Пекарі Чк КАНів: БЕРЕСНЯги, КОЗАРівка, КОПІЮВАта, ТРОШин, ТРОСТЯнець, РАЙок, ПРОХОРівка, ІВАНьків, ТАГАНча, ПРИЩинці, ЯБЛУНів; • оз. **НеЧУЙ**кове у с. Михайлівка Кв ТЕТІїв: ^ДЗВЕНяче, ТАРАСівка; ГАЛАЙки, КОШів, РОСІШки; • ур. **ЧУЙ**вщина у с. ОЛЬШАНА Чг Ічня: ^ДРАГАНівка!, ЯНОВщина, ШАРАНДАКова, ТРАНДИна, хут. **ЙОВОН**+, ур. ІОНІВщина у с. Парафіївка, кут. ГУРИНівка, ПАРНя у с. Андріївка, ур. **САКОВ**щина, ліс РУХМАНове, ур. ВАРВІНі Могили у с. Бакаївка, яр КУЛЯБчин, ліси ГРЕЧАНівщина, ПОЛОВЕЦьке, ур. БАХТІЯРовщина у с. Пелюхівка, луг ПЕДОРин у с. Бурімка, ліси ЯСковці, ЯСковські, Гмирянка, кут і яр **САКУН**чин у с. Городня, балки ПередЕРине, ВОЛОЩин. НИЦеве, могила САКУКНів Цвинтар, кут ГАРАМівка, **ЯСУР**івка! у с. Гужівка, курган **ВОЛН**!, с. **ДОРОГ**инка, кут БАГМЕТівка у с. КОРШаки і в с. Монастирище (тут і кут ЯРМОЛівка), кут. Хутір ДЕРКАЧів у с. ІВАНГОРОД!, ліс САМАРчина у с. ІВАНАція у с. СТУПАКівка, ліс САМАРщина у с. Зінченкове, с. ЗОЦівка, гора і кург. **ДЕРЕЧ**иха! у с. Іржавець, дол. ДЖИЛЯНова, кут ТУЛники у с. Припутні, р. В'Юниця, поле ПАНТЬОЩин Горб, кутки **ДЕЙНЕК**овка, ЧМИРівка у с. Максимівка, гай МЕЧЕТЬ і ур. **ЯЙ**цеве Яік у с. ТРОСТЯнець, кут. БОРОДІВщина у с. ТУРКенівка = "Южне" [Павленко].

• куток **ЧУЙКИ** у с. Величківка Чг Мена: кут. **ГУРИН**овка у м. Мена, кут. ТАТАРовка, ЯНОВський Край у смт БЕРЕЗНа, ур. Гайтан і оз. ГРЕЧАНИкове у смт МАКОШине, кут. ВОРУШИловка у с. Бігач, кут. САМОТУГівка у с. Бірківка, хут. МАР'ЯНчин+, ур. і оз. ДРИЖ.АКИ у с. Городище, р. САМАРА, г. ХАМАЗЕЙ у с. Дягова, р. БУЯН у с. Баба (Жовтнева), бол. КОЛОДна у с. КУКОВичі, ліс ТАРАХУвщина у с. Майське; дол. КУБРАКова, оз. **САК**івка, В'Юнище, ТУРЕць у с. Локнисте, р. ЧАПОВАТА у с. Миколаївка, ур. ПРУНьківщина у с. Мурівка, кут. ГАМЗовка у с. Дмитрівка, бол. **САК**овщина і компанка **САК**ова у с. Черногорці, кут. Губарівка мог. Коло ТУРАНА, ур. ТАТАРський Брід, шлях ТАТАРський;

• поле **ЧУЙКОВА** у с. Чг БОРЗНа: с. **СУХ**оводка, ІЛЛІНці, ур. ПАРНИще у с. Галайбине, кут. Дейнекова, кут. В'Юнище у с. ДОБРопілля (було **КРАСН**опілля), ур. ХАМАЗЕЙ у с. **КРАСН**осільське (Євлашівка), с. "Запоріжжя" = Сивач, **БАРАТ**ова ШУРШа!, кут. МИГАЛівка у с. Комарівка, кут ЗАДЕРІївка у с. Прачі, кут **ВАРОХ**івка, ур. Хутор КАГАРлицький у с. ПЛИСКИ, випас МУХОВАТе у с. ПРОХОРИ; • кут. **ЧУЙКОВЕ** у с. Халимонове Чг БАХМАЧ: ^ур. КИРСОНів Берег; кут. БУТІїв, ліс БУТівщина, ур. САМБУРщина, став ГАНДЖАРине (Канджари), ур. ОПОЛОНівщина, ГУБАРівщина, ліс БІЛОЗОРівщина, ур. ГУРИНИ. КОДАК; • поле **ЧУЙКОВЕ** на хут. Луковець Чг Корюківка: ур. В'юне, Вигор, кут **ВОЛИН**ка у м. Корюківка, кут **ТОПОЛ**івка, ур. **САР**Тове! у с. Бреч, кут. КИР'ЯНі у с. ГУРИНівка, поле ГАЛАЙБине у с. Лубенець, бол. **ТАБА**лине у с. Ховдіївка, рівчак РАСОЛов у с. Домашлин, ліс В'ЮНИщина у с. ЗАБАРівка, ліс ЮНИщина у с. Воловики, ур. В'ЮНне і кут БУЯНівка у с. Олександрівка, поле **БАРДА**кове і р. ТУРчанка у с. ОХРАМієвичі, ур. ШПОЛЯНщина у с. Савинки, ліс САМОТУЖчина у с. ТЕЛЬне, ліс БАРВениця, ур. КАМЕНОВАТА у с. Тютюнниця, поле **БАРДА**нцове у с. Костючки; кутки **САХУТ**івці, **ЩИП**ники!!; ур. **ПУРФЕН**іне!, випас КОВТУНове, поле КЛАДі у с. САХУТівка; кут. **БАРДА**к у с. Шишківка; • луг **ЧУЙКОВЕ ТОПИЛО** у с. Автуничі Чг Городня: ^луг **РОСОШ**!, поле ЦИРУЛИно у с. ЗДРЯГівка Дрангіана, луг ІВАНов ГРУД, хут. ВОЛИНський, ур. ТОПИЛИ. ЗАЯМне, ур. МИРЯТИН у с. ДРОЗДовиця, ур. МАЛАХівк Кут у с. МАКИШин, ур. В'ЮНИще, ЗАРВАНщина [Павленко].

ЧУЛАТОВЕ

Чг < 1) пахл. jōrdā [ywtʳy, -ʳk | (P ywʳrdʳw), J *jwrdʳ] corn, grain. [McKenzie]; 2) прасл. *čula, лит. kiaūlė 'свиня'.

став **ЧУМАКАДИЛИН** у с. Квітки Чк Корсунь-Ш. < ім'я власне кирг. Джумакадыр (Джума 'п'ятниця; народжений у п'ятницю' + Кадир 'всемогутній') [Гафуров, 144, 154].

čōb [cwp | N ~] wood, stick.

ЧУПАХА См < пахл. ~ag [-kʳ | N ~a] wand, arrow shaft, цівка стріли. Див. II. ЧАПАКІВКА, IV. ЧАПАК.

ЧУХУТІВ ЯР См I **ЧУФУТ-КАЛЕ** Км < етнонім чухут 'юдей'.

ШАБАЛинів Чг < ар. джабал 'гора'. На південь від села справді є пагорби, підвищення над заплавою Десни (рис. Ш1).

■ **ШАБО** Од < Chabaud?

На карті 1778 р. тут позначено заснований турками аул Ашаги-Баг 'Нижній Сад'. 1822 р.: початок заселення на цих місцях колонії франкомовних швейцарців. На сайті селища сумнівна форма старої назви, – буцімто "Аша-Абаги". Так само неприйнятна байка про "поступовий перехід" татарської назви у Шабо (Chabaud). На Kartі Шуберта показано сел. Шаба і хут. Шабські.

Рис. Ш1. Пагорби біля с. Шабелинове Чг [КШ]

■ **ШАНДРА** Кв < укр. шандра 'дорога' (пов'язане з ґотс. *sinth*- 'час' з давнішого 'путь' [Lehman, S66], див. IV. Синдаровська). Показове написання ім'я *Шандрь* у документах староукраїнською мовою 1395 і 1480 рр. [ССУМ, II, 554]. Пор. і ● пот. **ШИНДРІВКА** у с. Шешори ІФ Косів: р. **ПІСТИНЬКА** (1416 *Pyestina*; от Пѣстинѣ) < пор. *Festung! (|| Піскава); ● ур. **ШАНДРА** над р. Свіча ІФ Долина: р. ПІСКАВА < герм. *fisk-*ahua* "рибна річка" [Трубачев 1968, 52]; ВиГОДа, ГРАБів, РАХИНя, Княжолука.

■ **ШАРАПАНИВКА** Вн < ?топонім груз. Сарапані (на р. Ріоні).

■ **ШАРГород** Вн і **шарварок** < ґерм. *schar* 'натовп'. Укр. *шарварок* пояснюють як репліку нім. *scharwerk* 'громадські роботи' (як-от упорядкування доріг, мостів тощо) [ЕСУМ, VI, 381].

■ **ШАТРАВИНЕ** См < дперс. 'сатрап'. Також ур. (кол. с.) *Шатравина* Кг Компаніївка. Основа вичленувана на підставі існування паронімічної основи у топонімах *ШАХРАВЩИНА*, р. *САХРАВЩИНА* Кв КСв. У зміні приголосних Т / Х можна вбачати протиставленість давньоперського і пахлавійського прототипів мідійс. *xšaθgarā*, гр. *σαθράνης, ξαθράνης* // пахл. *xšaxgarā* 'сатрап'. Див. II. **ПЕРЕДЕРІЙКА**. Цікава деталь: у *Шатравині* См живе родина Передеріїв. (21.02.17 повідомила краєзнавець Л.М. Клешко).

■ **ШАТРИЦЕ** укр. 'місце, де стояли шатра' (укр. *шатро* з полов. *чатыр* 'намет'). *Шатрище* См Ямпіль.; *Шатрица* Жт Коростень.; ур. *Шатрищина* біля с. Унин Кв Іванків. Див. II., рис. УЗ.

■ **ШАУЛИХА** < ім'я Saul Чк Тальне. Про давню історію села повідомляє SGKP: "Szaulicha або Szawulicha, містечко при впадінні р. Беринки до Угорського Тікичу, 40 км від Уманю... Раніше звалось Rokoszwag. Назва ця виглядає слідом проходу і навіть перебування у цих краях угрів, які (у 884 і 888 р.), розбивши під проводом Арпада Русь, були тут до підкорення Паннонії... Тому ім'я цього народу існувало й існує у різних топонімах, як-от *Рокошвар* Кв, *Нестервар* (Тульчин), *Угорський Тікич*, ур. *Угорське* у Києві, *Угринів* у Галичині. *Рокошвар* відтоді за довгі століття не втратив своєї назви, і в середині XV ст. нове селище перезасноване з тим же ім'ям" [SGKP, XI, 815]. Шулайдерянка Зк; Шаулів Груд, Савулів Груд Чг кілька [Павленко].

Szatryszcze, wś na prawym brzegu rz. Uży (Uszy), pow. owrucki, w pobliżu granicy pow. rodomyckiego, o 3 w. na płn.-wschód od Iskorości. Grunta składają się z gnejsu i czerwonego granitu. Skały nad Użą jeszcze obecnie noszą nazwę kapieli Olgi; na cmentarzu są stare mogiły; o 1 milę mogiła Igora. W nazwie wsi pozostał ślad obozu Olega z 883 r.

С2. Відомості про с. Шатрище Жт [SG]

■ **ШАХВОРОСТІВКА** Жт, Пл < перс. шах + герм. *hurstiz* ліс. + ур. ШАХВОРистий Груд у с. Веселе Чг Бахмач.

ШАЦЬК Вл < копт. **ϣΑΤС** 'канал, канава' – і єгипетські канали біля

Шацька. Одним з найефектніших прикладів остенсивного доказу історичної реальності, яка стоїть за єгипетськими скарбами топонімії Полісся, є топооснова Шац- з копт. **ϣΑΤС** 'digue; канал, канава' (за В.Виціхлем, від šdy 'рити', але можливо, що й від **ϣΑΤ**'різати' з архаїчним відтінком значення 'різати землю').

Як відомо, *Шацьк* лежить в оточенні прадавніх *Шацьких озер* у верхів'ях Прип'яті (рис. Ш3). Вже перша довідка з Вікіпедії мобілізує увагу: "Шацькі озера живляться атмосферними і підземними водами, а також за рахунок водообміну **по каналах, якими сполучені окремі озера**" (!) [uk.wiki/Шацькі_озера]. Тобто як само собою зрозуміле цим сказано, що не всі озера сполучені природними протоками і що деякі з них сполучені таки рукотворними каналами.

Зрозуміло, що для теми цей факт стрімко набирає першорядної ваги, адже дає першу дороговказну нитку Аріадни із втраченого синхоричного знання – цей горизонтальний зв'язок між значенням основи ойконіма *Шацьк* **ϣΑΤС** 'digue; канал, канава' і реальним фактом наявності в його околицях самих каналів. (Згодом на карті Шуберта (1867 р.) вдалося розшукати позначення "Кан. Колодезький": див. рис. П6 у статті про оз. ІІ. *ПЕРЕМУТ*). Річ ясна, що це зобов'язує негайно розглянути топонімічний контекст *Шацька* в пошуках уже відомих топонімічних основ коптського фракталу:

Рзгз-Mwt 'дім (храм) Мут' і озеро *Перемут*, святе озеро Матері богів біля *Шацька*. • **ШАЦЬК** Вл рц/ ЛЮБОМЛЬ: оз. **ПЕРЕ.МУТ!** ϣΑΤС ϣΑΤС ϣΑΤС Рзгз-Mwt 'дім (храм) Мут', оз. **ЧОРНЕ** 2, оз. ЛИНовець, МЕЛЬНИки, оз. ГАРАСИМове герусія; далі – с. **ЛОКУТ**ки **ЛАКАТ**, **ГОРОХ**овище ϣωρω (70ба); To run (ship) aground, бол. **ДУДИ**шки

Дdkw 'канал, протока' біля с. БОРове, **НУДИЖЕ** місто Ісиди/ Розп'яття, СУКачі, ЛЮБОХИНИ, КРИМно, **ТЕКЛЯ** (монастир) Св. Теклі в Єгипті, ЯРЕВИЩе, ЗДОМИШЕЛЬ, ШМЕНЬки, ХОТИВЕЛЬ на р. ВИЖівка, **БОРЗ**ова baridh-, **БУЦ**ики, ЧОРНОплеси, **СИМА**ки, РИМАЧІ, РІВНе, Копотору Pl, став **КУЦ**ів у с. Підгородне, оз. **ПУЛЬМО!**, оз. ШУМИНець = "Соминець";

Принаймні два інші селища від основи Шац- існували ще півстоліття тому, але зазнали топонімічних репресій від послідовно підозріливої радянської системи – і перетворилися на урочища. Ще кол. с. *Шаці* [Encarta] Од Роздільна і кол. с. *Шаці* біля с. Червоноармійське Од БЕРЕЗівка). Перше з них вже за даними повоєнного довідника АТП-1947 об'єднане з с. ЯКОВлівка Од Роздільна {тобто тепер це мікротопонім "куток Шаці у с. Яковлівка" ^ЮРівка, МАР'ЯНівка; Олександрівка, ЩИГЛЯТИН! щоглова битва, Ново-КУТівка, ГАЇвка, ТОВСТуха, СУХе, ВАПНЯРка, ЩЕРБАНка, БІЛоУСівка, БУРДовий, АНТОНівка, МАТИШівка}. Інше с. *Шаці* "у період 1972–1986 рр. ... зняте з обліку у зв'язку з переселенням мешканців" (за даними АТП-1987). Його контекст: {^ВЕРБний, САДовий, СЕМИхатки; КОСівка, ЧОРНОГІРка, ОЛЕНівка, ЧИЖівка; СУХИНе, ЧИЖове, РІВНе, ВЕСЕЛИНівка, НЕЙКове, КРИВоПИЩеве, КАРНАГОРове, МАР'ЯНівка, ЗБРОЖкове}. Просто дати людям спокійно жити і працювати на землі влада нового типу не могла.

Інші візитівки з Єгипту: *Шацк*, *Шатск*, *Szaciŭ*. У сусідніх країнах теж відомі ойконіми від основи Шац-. Особливістю усіх їх є те, що позначені ними селища розміщені у верхів'ях маленьких річок. У Білорусі це с. *Шацк* під Мінськом і *Шацілки* (тепер Світлогорськ) біля Гомеля, у Польщі – Szaciŭ (2), в Росії нп *Шацк* Рязанс. і *Шатск-2-й* Тульс.: • *Шацк* РФ Рязанс.: ^р. ШАЧА, ЧЕРНая Слобода; Польное **КОНОБ**еево, Лесное **КОНОБ**еево!; р. **ПРОНЯ**, ШИЛово, **ИР**ицы, **ЯМБИР**но, УЖово, р. ЖДанная (неподалік від р. *Хупта*).

Назва *Шатск-2-й* пишеться не через -ц-, а через -тс-. Це селище на р. *Шат* поблизу м. Тули в Росії. Для географів воно відоме тим, що поруч лежить *Шатське водосховище*. Завдяки цій штучній водоймі витік Дону сполучено через р. Шат і Упу з р. Ока – притокою Волги (рис. Ш4). Виходить цю "будову комунізму" розпочали ще єгиптяни... Топонімічний контекст нп *Шатск-2-й* містить місцеві назви від уже знайомих нам топооснов і водночас є апробацією зробленого дотепер:

• *ШАТСК-2-й* РФ Тульс. 11г: р. ШАТ, ИВРовка, **СТУБЛ**енка! [Encarta] = "Болоховский", р. Шатец, **РевЯ**кино копт. ϣεϣ 'людина' + 'Ιαχβς 'грек', **ГРЕЦ**ково, КРЮКово, **ПИГАС**ово!, БЫКовка, КРИВоЛУЧье, р. УПА, МАЛАХово, **ХОМЯК**овка, КРУТое, КРЮКовка, ГОСТеевка, м. Тула, (дещо далі ПереМИШЕЛЬ на р. Ока), р. **ДЕГОТ**на у с. ЩЕКино, м. ЩЕКино, р. БЕЛовы Дворы, ТУРы, ЯСТРЕБовка, БОРИСовка, БЕЛОГУЗово, ЯНЬковка, КРЮКово, ЛИХачово.

присілку Красний с. Синевирська Поляна Зк Міжгір'я = Волове: пот. СТИНешор у с. СИНевирська поляна; пот. СТИницький л СУХаря л ТЕРЕБлі у с. КОЛОЧава;

• **ШЕПАРівці** σκέπαρων ІФ КОЛОМІЯ: ^РАКІВчик; **СЕМАК**івці, пот. СЕМКів, ПідГАЙчики, СОПІВ, ВЕРБіж, пот. ЖУКОТИНський у с. **ЖУКОТИН**, **СКОП**івка, ОТИНІя, ХОРОСна, БАБ'ЯНка і р. ^СТРУПків (*істроп); пот. БЕРЕЗівка 2; пот. БОБРівка, пот. ВИЖНІЙ, пот. ВІЛЬХовець, пот. ВОВЧків, пот. ГОЛИШанка = СЕРБЕНЬ, пот. ГРУШів, пот. КЕРНИця, пот. КИРЧИНів, пот. КОБИЛець, пот. КОЗАЧів, пот. КОЗелів, пот. КРИВий, р. **ЛОП'ЯН**ка!, пот. МОЧИХВІСТ, р. ОПРАШИна, пот. ПАН.ШАНка, пот. ПУНЧева, пот. **РЕМ**етів, пот. САВчак, пот. **СИН**ій дслов. с'ынъ 'вежа, башта', пот. СОЛОНець, пот. СУХий, р. ТУРка, пот. УТОРОПець, р. ХОРОСна, пот. ЧОРНИЙ, р. ЧОРНЯва 2;

• **ШАПАРівка** σκέπαρων Лг БІЛОКУР.АКине: ^САМСОНівка; ПОПівка, КУР.ЯЧІВка, ХОМенкове 2, ШОВКУнівка, КОНОПЛЯНівка!, ДЕМ'ЯНівка, ГРИЦАЇвка, ВИШНеве, Лозно-Олександрівка, **НЕЩЕ**ретове, Олександропіль, РОМАНівка, МАНЬКівка, ПАВЛівка, **ЛУБ'ЯН**ка (і кут. КОЗинка), ЗАЇківка, КАЛИНова Балка, ШАРівка, б. ГОЦЬківка і с., яр КУР.ТАМИШ = ПОПів ЯР.

ШЕПЕТИН Рв < 1) гр. σκηπτός (πολεμίον) раптовий (ворог); 2) копт. sbt 'фортеця' [Сему, 352]. Шепетин Рв, Шепетівка Хм.

ШЕПТАКИ Чг і **Шептицький**. Гр. σκηπτουχία: Шептаки. Якщо виявлено стільки ознак військової присутності греків, то де ж слід грецького військового проводу? Прототип гр. σκηπτουχία 'верховна влада; головний провід' міг зберегтися у репліках Шептаки Чг, Шептичі Лв, Шпитьки Кв, пот. Шпитків ІФ (також прізви. Шепітько, Шептицький):

• **ШЕПТАКИ** σκηπτουχία Чг Новг-Сів: ^УЗРУЙ Хоздрой 611-628; **ПОЛЮШ**кине Πολιούχος ^КОМАРИ, ЧАЙКине, АРШУКИ, КАРАБАНИ, ЯСне; **КОЛОС**, КУД.ЛАЇвка, КЛЕВИН копт. ΚΕΛΕΒΙΝ сокира = КЛЕВИНЕ [Encarta], **ПУТИВ**ськ, **ЩУР**івка, МУРАВЕЙНЯ, ЛОМАНка, КРАСне, МИХАЛЬчина Слобода, РОГівка, ФАЇвка, БУГРИНівка, ГНАТівка, ЧЕРНАцьке, АРАПовичі, ГАЙ, ГОРБове, ВОРОБ'ІВка, ЯМне!, БЕРЕЗова Гать, Красна ГІРка, ДОМОТканів;

• **ШЕПТИЧІ** σκηπτουχία Лв САМБІР: **ВЛАДИПІЛЬ**, **СТРІЛ.КОВИЧІ** ^БІЛ.ОКИ, **КОЛОНИЯ**!, ЧЕРНИХів, **КАНАФОСТИ**, ДУБЛЯНИ, БІЛИНА, ХВОРОЩа, РОГІЗна, ВІЛЬШаник, КРУКовець, ПідГАЙчики, БЕРЕЖНИця; • б. **ШЕПІТКОВА** σκηπτουχία л Голодної Ниж. Провалля Вел. КАМ'ЯНка Сіверс. Дінця; • пот. **ШЕПІТОК** σκηπτουχία бас. Дністра Чв; • **ШПЕТКИ** σκηπτουχία Чв ПУТИЛА: ^БІСКів; ШЕПІТ, **ЯМИ**, **КОНЯТИН**, ЯЛовець 2, ЯБЛУНИця, ХОРОВИ, ГРОБИЩе, СТЕБні, ПАРКУЛИна; • **ШПИТЬКИ** σκηπτουχία Кв КСв: ^ГОРБовичі, МРІЯ; **ВОРОНЬ**ківка, **НЕГРАШІ**!, **ХОДОС**івка, ВОРОПАЇв, СИНЯК дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ἰακός' грек 'вежа грецька', РАКІВка, ЖУКИН, ТАРАСівщина, БІЛОГОРОДка, КАМЕНка, ДИМЕР, ВИШгород; • пот. **ШПИТКІВ** σκηπτουχία у с. Пробійнівка ІФ Верховина: пот. СТЕПАНський = **SZCZEPAN**ski!, пот. СТЕБне у с. СТЕБНів, пот. СТЕБНЯНСЬКИЙ у с. Довгопілля, пот. СТЕФУЛЕНСЬКИЙ *штепур-.

ШЕШОРИ ІФ < пор. влуж. šešeríc ставати волохатим, šešeratý волохатий [Schuster, 109]. Сюди ж: "Ой Марічко чичири, чичири-чичири, Розчеши ж мі кучері, кучері, кучері".

ШИБИРИНІВКА Чг 1556 слц. šibrinky карнавал, вечір дурнів [Schuster, šibrink].

ШИЛІВЦІ Чв < ?монг. šira східний [Алемань 15.46]. • б. ШИЛова у м. Берислав Хс: ВОВКівське; • б. ШИЛИ-ШИНка у с. **КИДАН**івка Кв Богуслав: БОРОДані, КОРЯКівка, СИНИця дслов. с'ынъ 'вежа, башта', ЩЕРБАШинці; • ШИЛИ Тр Збараж: ^ДІБРова; **КИДАН**ці!!, КОБИЛля, ШИМКІВці, ОХРІМівці, ОПРІЛівці, КИНАХІВці, СИНява дслов. с'ынъ 'вежа, башта', МУСОРівці, ІВАНчани, **ХОМИ**, КУНинець 2, КОТЮЖАНИ, ГЛИБОЧок, ТАРАСівка, БУТИн; • ШИЛівка Пл ДИКАНька: ^ІВАШківка; ПРОНі, БОРОДАї, ДЕЙНЕКівка, ДЕЙНЕКИ, **ХОМ**енки, ЯРОХівка; • ШИЛівське См РОМни: ^ЗІНове, ВОВКівці, ПАТЬОШине; РОГИНці, **ХОМ**инці, ЛОКня, ЯРОШівка, ЗЮЗюки, ОВЛАШІ, ЧЕБЕРЯКИ + 'Ἰακός' грек', КОРЖІ, БІЛовод, БУТівка, ТАРАСівка.

ШИНГАРІВКА Пл < курд. Şingar = ар. Sanjar, район Сирії.

пот. **ШИНГІЛКОВА** = Шинг'улк'ова < **Sindila** [Cossue, Excel, 29566-572] у с. Вучкове Зк Міжгір'я = Волове: ЛІСКовець, ТОРУНЬ пор. хорв. toranj з герм. torn 'башта'.

ШИПИНЦІ Вн < 1) пахл. šур 'схил'; 2) монг. шипинки 'годівниця'. Шипинці Вн, Шипинки Чв.

15.46. Шила Бадур 失刺拔都兒

PN [m.] S Shi-la Ba-du-er YS 135, p. 3284 (*Šira Badur).— Р Сын Юэлудамоу, отец Нахайчяня (§ 15.18).— I Вторая часть имени представляет собой титул *Baduer* (§ 15.27); что касается *Shila*, оно напоминает монг. *šira* "желтый" (ср., напр., этникон *šira-Uiyur* "желтые [= восточные] уйгуры").

ШИРОЧани Дп < ар. شرك **ширк**

'невірні, язичники, ідолахвальці' [Platts] – у конкретних контекстах 'християни' [Bracalini]:

ШИШАКИ Пл < хорв. Sisak. Вектор

участі аланів на чолі з Саулом у битві при Сочі (Ізонцо): див. ст. II. ШУЛАЙДЕРЯНКА [Тищенко 2013, 109].

ШИШелівка Жт < копт. **ϣϣϣ**,

ϣϣϣ, ϣϣϣ 'to twist rope' – мотузки для бурлаків: **Шишаки**, річки **Шиш**, **Шушлай**.

У трьох контекстах основи Рив- і одномук – Риб- серед рем уже трапилася коренева морфема шиш-/ шеш-, яка отримує надійну етимологію у вигляді копт. ϣϣϣ, ϣϣϣ-, (Q) ϣϣϣ: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку:

• **ШИШаки** Пл. Хорол: **^РИБ**ченки!; **ОРИХ**івщина, ШТОМПЕЛівка, **ЛОБ**кова Балка, БУБЕРЕве, БАРИлове, БУРЛАКИ, ОСТАПенки, ВЕРБине; • **ШИШ**лівці Зк УЖгород: **ОРИХ**овиця, ПАЦканьове, ХУДлове; • **ШИШ**ківці Лв БРОДИ: **^ОРИХ**івчик!, ВЕРБівчик; ГАЇ З, КУТище, БОРДУЛЯКИ + 'Ἰακῶς 'грек', БУЧине, ЧЕРНИця, ДУБИНа, ТРИЩуки; • **ШИШ**ківці Тр БОРЩів: **^СКОВ'ЯТИН**; **ГОРОШ**ова, ПИЩАТИНці, УСТЯ, ВЕРБівка, **КРИВ**че, БОРИШківці, БІЛівці, **БУРДЯКІВ**ці + 'Ἰακῶς 'грек', ЮР'ЯМпіль, ХУДІІвці, ХУДИКівці;

• **ШИШаки** Пл рц: **^ЧЕРНИШ**івка, ХОДОСиха, БАБичі; **ЧОРНОБАІ**, **ЯКОВ**енщина, ПЕЛАГЕЇвка, ЖУКова Балка, **ГРЕБЕНЯКИ** + 'Ἰακῶς 'грек', МАНАЧИНівка, **ВОРОНЯН**щина, КРИВо-ручки, **СОСНІВ**ка; • **ШИШ**ківці Хм Городок: **^КУЗЬ**мин; **ЧОРН**иводи **^МУД**риголови, **ХОПТИ**нці, **ЖАГЛ**івка, ВАРІВці, ЯРОМИРка 2, КРИНЦИЛів, КАМ'Янка, ОСТАПківці; • **ШИШ**ківці Чв Новоселиця: **ЧОРН**івка, **ЩЕРБ**инці!, **РЕВКІВ**ці, РОКИТне, ТАРАСівці, ТОПОРівці, ФОРОСня, СИНЖАР = Жилівка, Зелений ГАЙ, ВАНЧинець, ВАНЧИКІВці, ГАЙ; • пот. **ШИШ.НЯНСЬКИЙ** у с. ДОРА ІФ Надвірна: **ВОРОН**енко, **ЧОРН**ий потік, ТЕРСовани+, **ВЕРП**оле, ЯРЕМча;

Рис. Ш5. Мотузки з поховання фараона Хеопса, яким п'ять тисячі років

• **ШИШ**ківці Чв КІЦМАНЬ: **^ЮЖИ**нець; **РЕВ**не, ОШИХЛІби, ОРШівці, КЛІВОдин, КОРОСТувата, **РЕВАКІВ**ці, БОРІВці, НЕПОЛОКІВці; • р. **ШИШ**ля Лв СОКАЛЬ: БОРОВе, БОБ'ЯТИН, **ВОРОН**ів, КОНОТОпи, ШАРПАНці, **ВЕРБ**ове, СУХоволя, **РАВ**щина, **ТЯГ**лів, Пере**МИСЛ**івці; • р. **ШИШ** ϣϣϣ сучити мотузку (у верхів'ї **КРУТ**ий **ШИШ**, у понизов'ї **ПЛОСКИЙ ШИШ**) Зп Зп: р. **РЕВ**ка біля смт КУШУГУМ; оз. **ОКИШ**ине; прот. і брід **ПОПЕРУШ**ка, грядя ПАПАРУШка; СМОЛЯне; р. Білінка у с. Біленьке; стр. ВОЛба у с. КАТЕРИНівка; р. ЗАКІТня = ЗАКОТной Каир; р. ВЕРБівка [СГУ, 212b]; х. КІНСькі Води = Григорівка; оз. і ур. КРИВе; р. ШМАЛьок; • **ШИШ**оровичі Лв Мостиська: **^МОКР**яни 2; МЕЛЕШки, РаДОХИНці, БОРТЯТИне, КУТИ, **МИШ**лятичі, **КРИВ'ЯКИ** + 'Ἰακῶς 'грек', ХОРОСниця, ЗеленоГАЇвка;

• **ШИШ**елівка Жт Народичі: **^Рудня-оСОШ**ня, МІНьки; СНИТище, РозСОХівське, Рудня-КАМ'Янка, БРОДник, СИНГАЇ дслов. стьнъ 'вежа, башта'; • **ШИШ**ківці Чв Сокиряни: **^ВАШ**КІВці; **ВІТ**рянка, БІЛОУСівка, РозКОПинці, **КОБОЛ**чин, РОМАНківці, ШЕБУТИНці, НЕПОРОТове; • б. **ШИШ.АЙ**Лова л ІВАНового п Можу Хк Зміїв: БОРова, **СОСНОВ**е, РЕП'ЯХІВка, СУХа ГОМІЛЬша, ДУДківка, ЖАДанівка; • б. **ШИШ**кова = **ШПАК**ова! л ГУСАРЕвої ХАРИНОЇ КРАСНОЇ Лг Сватове: **СОСНОВ**ий, ХОМівка, КОЛОМИИчиха, МАНьківка, КРИВоШИЇвка, ПАТАЛАХівка.

Істотно, що до основи шиш-/ шеш- при такій інтерпретації додається з того самого прототипу і варіант шуш-, який дотепер не мав найдійного пояснення:

• пот. **ШУШ**манець (ϣϣϣ, ϣϣϣ-, (Q) ϣϣϣ: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку + шман! / або ϣϣϣ + man) ТЕРЕСви у с. Новоселиця Зк Тячів: пот. **ШУШ**манець **ТЕРЕШ**ілки **ТЕРЕС**ви у с. **ТАРАС**івка!; • **ШУШ**валівка Пл Глобине: ШЕПЕЛівка, УСТИМівка, КОРДУБАНове, ЖУКи, ТИМОШівка, БІЛОУСівка, **КИРИЯКІВ**ка + 'Ἰακῶς 'грек', СІРенки, МАНИлівське, ЧОРНеньке, БОРИСи; • **ШУШ**ківка Чк Лисянка: ЖАБ'ЯНка, КАМ'Яний БРІД, **ВЕРЕЦ**аки + 'Ἰακῶς 'грек', ДУБИНа, СЕМЕНівка, ЯБЛУНівка;

• р. **ШУШ.ЛАЙ** ϣϣϣ (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку (пор. ЗАМГ.ЛАЙ лаос?) у с. ХМІЛЬники Чг Чг: р. **ШИШ**ка ϣϣϣ (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузку; **ЛЕВОНЬКИ** **ЛЕВАЛ** - Ship's hauling cable! **^ГІР**МАНка, **ЖУКОТ**ки; р. **ЯМ**очка; р. ВЕРЕПУТЬ (**overp**- + Πόντος 'посланці до Понту') = ВЕРЕПЕТЬ, ВЕРЕПЕНЬ, БАЛин у с. КАРХівка; БОРОМИки Verm-ius, ВІКТОРівка, СЕДНів, УНучки, р. **БИЧ**алка **ветс**: п. Вар бас. **БІЛОУС**у Πηλοῦς- у с. **МОХ**наТИН! (гр. мах-); ПІВці **^ОЛЕКСАНДР**івка, БОБРовиця; ЛУКАШівка, ІВАНівка, ЛЕВковичі, ПЛЬОХів,

A shirk (inf. n. of شرك 'to share,' &c.), s.m.

Partnership, copartnership, a company, society;—(v.n. fr. اشرك, iv. of شرك) 'the attribution of a copartner to God,' belief in a plurality of gods, polytheism, paganism, unbelief, infidelity. |il Giornale, 26.08.16, P.Bracalini

A shurakā, s.m. pl. (of sharik, q.v.), Partners, associates.

МОХНАТИН, РОЇще, ЯКУБівка, БЕРЕЗанка, УЛЯНівка, КОБИЛянка; **ЛАДИН**ка, ПАПІРНя, **ЛОПАТИН** ^**ТЕРЕХ**івка; ЗАЙЦі, ХРАПате, ШЕСТОВиця; ЧерНИШ, ЧерНІГів! черн- 'Єгипет' + 'Γαλῶς 'грек', **ТАБАЇ**вка ^**РОГОЩ**і ἐργαστ-ικός діяльний, енергійний; ἐργαστ-ηριον: (Gk); m. Any place in which work is done, workshop, factory; СИВки Siwa ^ВОРОХівка.

Про масштаби 'єгипетського бурлакування' говорять десятки назв селищ від самої лише основи **ШИШ**- (копт. Ⲡⲛⲟϣ 'сучити мотузок'). Їх 12 у Польщі, 2 у Чехії, 31 в Україні і 50 у Росії. Ось дві чеські назви (мотузки для єгиптян чехи сучили найменш охоче):

• *Šiškovice* 38 d1 Chotebŕ: VRANov, LOBKov, ROHOZná, ZAJecice, ZAJezdec, TROJovice; • *Šišma* 54 a2 Přerov: SUŠice, DREVohostice.

У інших сусідів: SZYSZki 120a1 Pl Łuków {**JAM**ielnik, **MYŚ**łów, **KOBI**ałki}; SZYSZki 77b3 Pl Ciechanów {**SZCZERBA**Ki, **MARUS**y}; SZYSZki 63a1 Pl Białystok {**CZUPR**ynowo, SUCHynicze, WORONiany}; SZYSZyn 92a2 Pl Konin {KIJOWiec, **KOBYL**anki, POPIELewo, Lubo**MYŚ**le}; SZYSZków 132c3 Pl Wieluń {RoSOCHy, **KOBYL**a}; SZYSZków 133c3 Pl Wieluń {**SZCZEPAN**y, CZERKiesy}; **ШИШ**кино РФ Калуз.15г {**ЯМ**, ХОМЯКОВО + 'Γαλῶς 'грек'}; **ШИШ**кино 10е {^**МОСУР**}; **ШИШ**ков 26д {р. **РЕССЕ**та дег. resyt 'південь', р. **БОБР**овка}.

Ареал основи Шиш-/ Шуш- – Чг, Жт, ПлЗ, Зп, Чк, ЧвЗ, Хм, ЛвЗ, ІФ, Зк2. У світлі виявленого поширення цього історичного явища копто-грецького кола з'являється також і адекватне розуміння назв від аналогічної слов'янської основи (яка раніше залишалася неприв'язаною до якихось конкретніших обставин):

• **СУКАЧ**і сучити мотузок Вл Стара ВИЖівка: ^**СТАР**а Гута; БРІДки, **ТЕКЛ**я!, **РОКИ**ТА, СИНове, ПідСИНівка дслов. сѣнѣ 'вежа, башта', ХОТИвель, ЛЮБО**ЖИ**ни!, ЯРЕВище, СЬОМАКи; • **СУКАЧ**і сучити мотузок Кв ІВАНків: ^БОЛОТня, ЗаПРУДка; ЛЕОНівка, РАХВАЛівка, СТАРовичі, МАКАРівка, ОВДієва НИВА, ПідГАЙне, Мокра КОРМА, ЛЮБИДВА, ПИРОГовичі, РОЗТІСне, РОЗВАжів, СТАВРівка, СИДОРовичі, ТЕР.МАХівка, ВОРОПАЇвка ^РОКИТна Слобода ^БІлий БЕРЕГ, оз. ПЕРЕДЕРуха; • р. **СУКИЧ** сучити мотузок п РОПів ЦВІлі Случі.. Жт Ємільчине: р. ЯСТРУБень ⲁⲐⲠⲚⲒ = Ястребень л УЖа Прип'яті, р. **ЯБЛУ**нець Г **Αρτελών**, ЯБЛУнець 2, ГАННопіль, ОмелУша, ЯБЛУНівка, ГОРБове, БЕРЕЗівка, БЕРЕЗНЯКИ, ВЕРБи, СОРОчень, ВЕРЕСівка, ЗЕЛЕНИця, КАМ'ЯНОгірка, КАМ'ЯНка, АПОЛЛОНівка **Αρτελών?**, **ПОЛОН**ичеве, **ЗаРОВЕН**ка! (пор. ЗаРИВИНці), САДки, БРІДок, КРИВОТИН, КРЕМ'ЯНка, КИСЕЛівка, РИХАЛЬське, ВІЛЬХівка, ВІЛЬШанка, **СИМАК**івка, ХМЕРИН; **СИН**явка СГУ дслов. сѣнѣ 'вежа, башта'; бол. ЮРківка у с. Усолуси, КОПАЧівка; Червоний Бір *КРАСНИЙ БОР, **КИАН**ка!, РОГівка, НовоОЛЕКСАНДРівка, ЯМенець.

• торф. **СУКАЧ** сучити мотузок Жт Овруч: оз. **ГАЙ**кове у с. **ГОШ**ів, р. **ЩЕТИН**!! (Σκῆτις, Σκῆτη, Scetis **ϣ**ϣⲏⲧ, St Makarios, 360 AD; Beheira Gov., Egypt); торф. **ЯРЕМНІВ**ське!! біля с. Словечне, р. **ХАЙ**чанка **ϣ**ⲁⲓ: (630a); m. Ship's pole, boat-hook пор. Вел. і Мала ХАЙЧа; бол. **ПАПЕ**ранське у с. **ЗБРАН**ьки; ПАПІРНя, бол. **СОЧ**инці **ϣ**ⲟⲕ, **ϣ**ⲟⲕ: (69b); m. Mast of ship! у с. Вел. ЧЕРН.ІГівка; бол. ТИВРів Tiberio II у с. ЛЕВковичі ^ОСТРОВИ; торф. **СИН.ЕЦЬ**ке дслов. сѣнѣ 'вежа, башта', КОПТівщина ^ГАСвичі **ϣ**ⲁⲓ = **ϣ**ⲁⲓ!; **СТОВП**ичне, ВЕРПа!, **РОКИТ**не, **ОЛЕКСАНДРИ**, КИРДАНИ, БІЛка, **СИРК**івщина, КАМ'ЯНівка, бол. **БРАТ**кове у с. Вел. ЧЕРН.ІГівка; МАГДин mehtit північний ^СИДОРИ, **ДЕРКАЧ**і, Липські РОМАНИ; КОСТюків Ліс, КРАСносілка, ХАЙЧа **ϣ**ⲁⲓ ^КОБИЛин, ІГНАТпіль, КОЛОСівка, СОРОКОПЕНЬ, МОЧУЛЬня, НаГОРЯни; оз. **ТЕКЛ**івське, **ТЕКЛ**івка ^СТУГівщина! ^НаГОРЯни! ^ОЛЕНичі!; ++ МАЛАХівка, р. ЛІЗНИця 3; р.СелиВАНиха ^Пере**БРО**ди, ЗаМИСЛовичі; **ЗБРАН**ьківці ^МАР'ЯНівка.

Пор. також • р. **СУК.УВА**та сучити мотузок л ПЛОТини КАМ'ЯНки Айдару Лг; • яр **СУК.УВА**Тий сучити мотузок Деркулу Сіверс. Дінця Лг.

 крин. **ШКІРУД**иха у с. Листвин Жт Овруч < гр. σκυρώδης 'бруківка'.

Гр. σκυρώδης 'бруківка': *Шкірудиха, Шкорода, Скородистик*.

Дошкуляли грекам невилазні баюри на наших дорогах. Незаперечна ознака окультурення середовища – антична грецька бруківка σκυρώδης бруківка (рис. Ш6):

• **СКОРОДИН**ці σκυρώδης бруківка Тр Чортків: ^БИЧківці; **ШМАН**ьківці **ϣ**ΜΟΥΝ, **ШМАН**ьківчики ^р. Нічлава = НИКЛАВ, 1692: **НЕКЛА**ва **Γ** Νικόλαου Κλῆρος U15, U20: **СИН.ЯКОВ**е дслов. сѣнѣ 'вежа, башта' + 'Γαλῶς 'грек' 'вежа грецька', ЗВІГОЛЬ+ (1947) Євангеліє, **ЩИТИН**ська Воля Scetis ^ЗалуХів *лука, ЛУЧичі, **БОСИРИ** [https://uk.wikipedia.org/wiki/Босири] = БОСИРІ (1947) < ΒΟΥΣΙΡΙ **ϣ**ⲁϣⲏⲧ, р. **ЗБРУЧ**; **БИЧ**ківці, **ЧОРН**окінці, КОЛИНДЯНИ **Καλαντινός** святище в Єгипті, пот. БІЛявина у нп **БІ**ла ^**БІ**лобожницья ^**БІ**лий Потік ^КАЛИНівщина **Καλλιτικός** (531 р.), **КОС**ів, РОМашівка, СОКИРинці **Σακοορε**, Ро**СОХ**ач, б. ЯГОЛЬницький **ЖОЛОБ** у с. ЯГІЛЬниця, пот. Некрасів = **НАКРАС**ов! Наукратіс, р. **ЖАБ**и [СГУ, 524]; • **СКОРОДИ**СТИК σκυρώδης бруківка Чк ЧОРНОБАЙ: ^**ІРКЛ**Ів! **Ἰρακλέους Πόλις Μεγάλη** букв. 'Велике Гераклове місто' Гераклеополь ^р. **ІРКЛ**І, **Ἰρακλείον**; **ВЕРЕМ**Івка ἐρημία (б) спустошення, руїна, оз. **БАРЗ.ЯКІВ**ське βάρζ- 'баржа грецька' у кол. с. Пищики, ІВАНівка, **ТАРАС**івка, **МОХНАЧ**, ЧервоноГІрка, САВКівка, **ЛИХ**оліти!, **РЕВ.БИН**ці! **ре**ϣ + **з**ВІН m. (ship's) Cargo, човновий вантаж, КАНІВці 2!; КРУТЬки, ВИШнівка, МЕЛЬники, БАТАЛИЙ, БАКАєве, ХРЕСТИТЕЛеве, МАР'ЯНівка; р. Кропивна = ДЕГТЯРка!, р. РИЖНова, р. БІЛОЗІР'Я, р. ДРЕВАлька у с. КЛІЩинці; ++ Чк Золотоноша: КОВТ.УНИ, -івка, **ШКОД**унівка, БОГУСЛАВець, ДРАБівці; ЯРки, КАНІВщина, ст. ПАЛЬМИРА, СЕНЬківці, СИНЬОКівка дслов. сѣнѣ 'вежа, башта' + 'Γαλῶς 'грек' 'вежа грецька', ЩЕРБИНівка, СКОРИКівка; ЗОРІВка, МИЦАЛівка, КРИВОНосівка; р. СВИНОТОП у с. **СРЕМ**Івка ἐρημία, р. БАТАЛИМ, р. ВОВЧець, р. **ЖОР**авка і р. СТРУГА у с. Богдани, р. КОС.**ЯКІВ**ка + 'Γαλῶς 'грек', р. ОРІХівка, р. **РОЗАН**ь! *ргне-, р. СУБлиця *стубл-?, стр. ШАКАЛове;

• б. **СКОРОДна** σκουρόδης бруківка = СкородняНська Стінка у с. **СКОРОДне** Лг Біловодськ [СГУ, 507]: ВЕСЕЛе, СЕМИКОЗівка, БАРАНИківка, ПАРНеве, ВІТРогон, Новоолександрівка; • б. **СКОРОДна** σκουρόδης бруківка у с. **СКОРОДна** Лг 492 МАРКівка: ^ТИШКівка; РозСОХуВАТе, ЛОБасове, КРИЗьке, ГЕРАСьківка 2, ВЕСЕЛе, КУР.ЯЧівка;

σκύρος : m. = λατόπη «éclai, morceau de pierre» utilisé pour empierrer une route (IG IV 1°, 102, 27 1° s. av., cf. Hsch., Poll. 9,104). D'où σκυρωτὰ ὁδός «chemin empierré» ou «ravé» (Pi. P. 5,93), τὰ σκυρω[τά] n. pl. (Délos 11° s. av.); σκυρωθῶσι· λιθωθῶσι (Hsch., p.-ê. Hp. *Mul.* 1,18, cf. Erotian p. 82 Nachmanson, qui glose par σκυρωθῶσι); σκυρώδης «de pierre» (Eust.).

Рис. Ш6. Довідка про бруківку [Chantraine, 1024]

• б. **СКОРОДна** σκουρόδης бруківка п УДАю п Сули Чг Ічня: ТИШКівка, р. НеЖИРОВА *ірг-; р. СТЕПАНівка л ЛОСИНівки п УДАю Сули; ВЕРЕСкуни, БЕРЕЖівка, ЛУЧківка, ПЕЛЮХівка, ТАРАСівка, ЗІНЧенкове, ЩУРівка, р. ГУЖівка у с. ГУЖівка, р. ЛУТавець у с. ІВАЊгород, Монастирище, ХАїха, ІРЖавець, КОВТУНівка, ВИШНівка, РОЖНівка, ГЕЙці, КОЛОМІЙцеве, РИМИ; р. АРТ.ИШ ^руч. ЖОЛУБ, р. В'Юночка *mysén. iawone* у с. Тростянець, ДУБОГРИЗівка; р. **ЙОН**івщина!, р. КОПИТці, р. КУЛИЧка, р. ЛОЗова = СЕЛЕЗень; р. ЧОРНОМАЗівщина = ЧорноМИЗівщина у с. СТУП.АКІВка;

Автентична давнина – у рідкісних контекстах на Волині і в Карпатах:

• крин. **ШКІРУДиха** σκουρόδης бруківка у с. ЛИСТвин ЖТ ОВРуч!; ^РОКИТне!!!; ВЕРПа, КОЛОСівка, КОР.АКи, КОПТівщина ^ДІВ.ОШИН, ПАВЛОВИЧІ, БІЛка, ТЕКЛівка, СІРКівщина, ОЛЕНИЧІ, СОСНівка, СТЕПки, ІГНАТпіль, СЕМЕНИ, КИРДАНИ, КОРЧівка, Липські РОМАНИ, СТОВПИЧне, Олександрі, ФОСня, ХАЙча 2, КОБИЛин 2, КАМінь, КРАСНОсілка, ДЕЛЕТА, СЕЛЕЗівка, КАМ'Янівка;

• бол. **ШКОРОда** σκουρόδης бруківка у с. **ЖИРИЧІ** *ірг- Вл РАТНе: КОНИЩе, БРОДИ, ЗаІВАНове, ЗаДОЛИНа, ЛУЧИЧІ, ЯКУШів, ЗДОМИШЕЛЬ, СЕНьки ^ШМЕНьки, КОРТЕЛІСИ ^ГОДИнь, КОСИці, САМАРИ, БЕРЕЗники, КОЗовата, ОРИХове 2, БРОДятине;

• пот. **СКОРУДЯник** σκουρόδης бруківка у с. Імстичево Зк Іршава: ГЕРЦівці *υερουσία* Зк Іршава: ^ГРАБове; РАКОШИН, БЕРЕЗники, ЛАЛове, **ЛОХ**ове, ЖУКове, МАКАРове, ЯБЛУНів, КОНОПЛівці, ІВАНівці, БОРОДівка, СИНЯК дслов. сѣнь 'вежа, башта' + 'Ιαχός 'грек' 'вежа грецька';

• пот. **СКОРОДовий ЯРок** σκουρόδης бруківка у с. РОКОСів Зк Хуст: пот. ШТЕФАЊюків у с. КОПАШНеве, пот. **ШКЛЯБа** saklab- / sakaliba? у с. Ниж. Бистрий ^пот. **ВІЗАНТІІв**, КУТОК ВІЗАНТІюський у с. ВІЛЬШани, пот. КОПИТянський = КОПОДянський.

ШКОДунівка Чк < дег. || ☞ ♂ ♀ sqdy 'плавба, подорож людей':

Шкідинівка, Сахутівка. Близьким відповідником до копт. *ⲭⲏⲚⲈⲘ*: m. Floating, sailing було дегип. || ☞ ♂ ♀ sqdy 'плавба, подорож людей'. Його можливі репліки:

• **ШКІДинівка** Пл ЗІНьКів: ^ҚИРЯКОВЕ + 'Ιαχός 'грек'; ДАМАСки, **ЧОРНЯКИ** + 'Ιαχός 'грек', ТРОЯНівка, **ШЕНГАР**івка, ГАЛІЙка, СТОВБувате, **ЗА**їченці, ДУБ'ЯГи, **ПАЦУ**ли, МАНІлівка; • **ШКОДунівка** Чк Золотоноша: ст. ПАЛЬМИРА, КОВТУНИ 2, КОРОБівка, **ЩЕР**Бинівка, КРОПивна, СНІГУРівка; • **ШАКУТівщина** См ГЛУХів: ^БІЛове, БЕРЕЗа; БАЧівськ, **ЧЕР**Неве, ЕМАДИКине, СЛІПОРОД, ХОТМИНівка, ХАРКівка, ХОДУНЯ, СУХОділ, **СОП**ИЧ, **НЕКРА**Сове, СЕМЕНівка, УЗдиця, **БЕШ**КИне, БОБИЛівка, КРАСНОЯРськ; • **САХУТ**івка Чг КОРЮКІВка: ^**БЕШ**Ківка; СУКАЧі, САМОтуги, **ШИШ**ківка.

ШКРОБОТи См < цслов. шкроботъ 'strepitus' (гамір, лемент); суф. -от оно-матопет., як у *топот, сопот* (Скок). Пор. пестливі назви дитини у польській: szkrab 'обшарпанець, немовля, дітлах, шмаркач, гультай'; bachor, szczeniak, baraszkuje, basałuk, malec, bisurman, chłopczyk. Шкроботи См, івка Тр; також Шкроби Вл, ове Чг.

ШКУРАївка Чг. Див. II. СОКИРЯНИ.

ШКУРУПІІ Пл < гр., лат. Scarabaeus 'скарабей'.

• **ШКУРУПІІ** Scarabaeus Пл РЕШЕТИлівка: ^ЩЕРБАКИ, ТУТаки, КРИВки, БАБичі; ШКУРУПІївка Scarabaeus, ГАНЖі, БІЛОКОНі, КУКОБівка, ЛОБачі, ШИШАцьке, ЛЕВЕНцівка.

Греко-латинська назва жука scarabaeus став прототипом топонімів **Шкурупії, Шкурупіївка** на Полтавщині, **Шкурупилово** (РФ, Краснодарс.), прізвищ **Шкурупій** (див.; пор. і **Карабіївка** з можливою аферезою). Після такої глибокої відповідності всі попередні пояснення цієї основи стають менш обґрунтованими. Чалукса-скарабея місцеві люди могли звати просто жуком, – імов. прототип **Жуківок** і прізвищ від основи **Жук-** (як-от художника у Чернігові з кола знайомих П.Тичини). Копт. *ⲃⲁⲗⲟⲩⲕⲥ* /чалукс/ 'скарабей' – імовірний прототип назв **Чалкузи** і **Човгузів**.

ШМАНЬКівці Тр, Шменьки Вл; див. II. *ЄСМАНЬ, ОШМАНЬ*.

ШМИГЛІ Пл 2 < словенс. Šmihel 'Св. Михайло', селище на шляху до Ломбардії. Апробаційний аргумент – доказ знання про шлях до Ломбардії. Топооснова зауважена при опрацюванні даних про *via Annia*: у Словенії на римському *Clauster* (лініях оборони в Юліянських Альпах) існує археологічна пам'ятка *Grad pri Smihelu*.

Цей тип словотвору імен власних є лише у словенській мові: Šmihel 3, Šmiklavž 3, Šmarje 4, Štomaž, Stanjel (св. Михайло, св. Микола, св. Марія, св. Хома, св. Ангел), також Sentjanž 4, Sentilj 2, Sempeter 2, Sentandraž, Sentjur, Senčur (св. Іоан, св. Ілля, св. Петро, св. Андрій, св. Юр).

• **ШМИГЛі** (словенс. Šmihel 'Св. Михайло') Пл ЛОХВиця: ^РОМАНИха, ЗаКРОІХа; **ВЕН-слави**, **БОДА**квa, ЗаПАДинці, ХАРКівці Kрка, РОМАШки, КРЯЧкове Озеро, ЯБЛУНівка, **ХРУЛі**, Червоні ЛУКи, ХРИСТанівка, Червона Балка, Червона Слобідка;

• **ШМИГЛі** (словенс. Šmihel 'Св. Михайло') Пл Пл: ^РозСОШенці, ГОРБанівка, ЩЕРбані; **МАРК**и, **МИН**івка Аемопа, ТРИРОГове (г. Trirog? у Чорногорії), ВЕРБове, СУПРУНівка, КИСЛа Балка, ТРОСТЯНець 2 ^ВІЛЬШани 2, ІВОНченці, ІВАшки, УЛЯНівка, ОЛЕПІри, КРУТий Берег, ГОЛОВки, ЩЕРбаки, **КРИЖ**ове, ГРИНівка, ГОЛОВач, ПАДалки, Червона Долина;

47 **ШМИГЛі** Пл 2228 Н.Санджари: **ВЕЛИЧ**ки, **МАНЬК**івка, **МОВЧАН**івка, ЗаЧЕПИлівка, Гуньки, ШОВКОпляси, СКУБії, КОЗЕЛЬщина, СОЛОНці, Білоконі;

47 **ШМИГЛі** Ль 1200 Магерів/ **ЖОВК**ва!: **МІЛЯ**ва, Віхті, Жигаїли, Кібті;
• р. СМІЖАЛЬ ?Šmihel у с. Лопавше Рв Млинів: ^ЛИСин, хРІНники; ДУБ.ЛЯНИ, ВЕРБень, КРАСне, УЛЯНівка, ІВАНівка, БЕРЕСТечко, БРИЩі, МАНТин, **ЗаБОЛОТ**инці Balaton, **ЗаБОЛОТ**тя, РОГІзне, ДОРОСТОЛ = "Пугачівка", ЯБЛУНівка, ПідЛІСці.

ШОТАРня, гора (поблизу с. Калагарівка Тр Гусятин, у заповіднику Медобори над Збручем) < Σωτήρ 'рятівник'.

З топонімічних студій України відомий епізод боротьби церкви з культом Зевса як язичницького бога-захисника, якому, судячи з назви, була присвячена гора **ШОТАР**ня Тр: • г. **ШОТАР**ня Σωτήρ в околицях с. **КАЛАГАР**івка (!: гр. καλόγερος 'чернець') Тр ГУСятин: МОНАСТРиха, ОРИШквіці, ХОРОСТків, ЖАБинці, ТЕКЛівка, БІРКИ, КОКОШичі, ЯБЛУНів; + за р. Збруч р. ШАНДРова у смт САТАНів;

① Σωτήρ (Іліада, I, 5) др. Σωτήρ Сотер 'Рятівник' (г. **Шотар**ня Тр, у Криму г. Сютюра ~ Сотира, Сотра, **Сутра**-Кая, пор. у Греції ойк. Sotir, Sotira, Sotiras, Sotirion [Бушаков, 104]. На кримську основу Сутра-схожа і галицька **Шутр**-: • **ШУТРО**минці Σωτήρ + Р'ом- Тр Заліщики: ^пот. КЕРНИЦя; пот. Керничка = Chrepon όεος 'потік' + πέλος 'темний' п **ХРУМ**ової Р'ом-; ЗОЗулинці; Зелений ГАЙ, КУЛАКівці, ЩИТівці, **ЛИТЯ**чі, ДОБР.ІВЛЯни, ВИНЯТИНці, СОЛоне, РОЖАНівка, ЯКУБівка; пот. БІЛі КЕРНИці.

У Гомеровій Іліаді є чимало інших епітетів Зевса. Окремі з них придатні для зіставлення з основами кількох топонімів в Україні:

② Κρονίδης (Іліада, I, 5) **Кронід**, син Кроноса (КРЕНИДівка? См);

③ Καταιβάτης **Катеват**, той, що приходить згори, громівник (**КОТУВА**те Кг);

④ Ὀρκίας **Горкій**, свідок клятви (численні Красні Гірки < Горки);

⑤ Ἀγοραῖος, Βουλαῖος **Агорай**, **Булай**, захисник зборів (ГОРАЙ Вн 900, ГОРАЄць Ль 1852, ГОРАЇвка Хм 616, ГОРАЙмівка Вл 783!, ГОРЯЙстівка См; ГУЛЯЇвка? См, ГУЛЯЙ-Поле, **БУЛАЇ** Вн, БІЛЯЇвка, стр. ВУЛІїв);

⑥ Στήσιος **Стесій**, той, що зупиняє втечу (у римлян Juppiter Stator) [СКД, 1482] (**СТЕЩ**ина Кв, СТЕЧанка Кв, СТЕЦьки Хм, СТЕЦева ІФ, СТЕЦівка ІФ Чк2, СТЕЦьківка См, Хк);

Рис. Ш7. Grad pri Šmihelu у Словенії

Рис. Ш8. Топонімічні околиці г. Шотарня Тр

⑦ Ξένιος, Ίκέσιος *Ксеній, Гікесій*, захисник гостей і всякого втікача, що просить захисту (**КСЕНІ**вка Дц, б. **КСИНИ**ци-Тарама Дц);

⑧ Στράτιος *Стратій*, захисник утечі (р. СТРАТІївочка п Савранки Пд. Бугу у с. **СТРАТІЇ**вка ВнЗ, р. СТРАТИва Чг СЕМЕНІвка);

⑨ Οὐρίος *Урій*, урухомлювач супутнього вітру (УРІЖ, УРИЧ Лв);

⑩ Έρκειος, Έρκειος *Геркей*, захисник дому і тому має посеред кожного двору вівтар (ГИРЧин Пл, р. ГЕРЦушка у нп ГЕРЦа Чв Глибока);

⑪ Κλεισιος *Клейсій*, захисник власности (КЛИШки См, КЛІШівці Чв);

⑫ Γαμήλιος *Гамелій*, захисник подружжя (р. ГОМІЛЬша Хк, ОМЕЛІвка)...

Зв'язок перелічених топонімів з їхніми гіпотетичними грецькими прототипами можна перевірити засобами контекстуального аналізу, тобто розшукавши в їхніх околицях інші ознаки історичної присутності греків.

За приклад можуть правити контексти топонімів від інакше не поясненої основи *Горай-*, де добре зберігся епітет Зевса Ἀγοραῖος *Агорай* 'захисник зборів': • **ГОРАЙ** Ἀγοραῖος Вн Мур-Кур: **СТЕПАН**ки; **ПОПЕЛЮХИ**, СТРУСове, КУКАВка, ДІГТЯРка, КОНИЩів; • **ГОРАЄЦЬ** Ἀγοραῖος Лв ЯВОРів: ПОРУБИ пар-εμβολή ή табір, бівуак Двор. II, 1258, ЛЕЛЕХівка, Дрого**МИШЛЬ**, **РОКИТ**не, **ЯМЕЛЬНЯ** ὄμιλος громада/ γαμήλιος епітет Зевса, **РОГІЗ**не, КОЛОНИці; р. СКЛО = ШКЛО у нп ШКЛО *σχολά* (ᾶ) ή *дор.* = *σχολή*, **ЦИТУЛЯ** (тепер Цетуля!)! **ЦИДУЛА** ^**БОРИС**и ^Старий **ЯР**ів ^Новий **ЯР** ^ВАКУЛи гр. βούκολος 'волопас' [ЕСУМ, I, 322]; **ПАРІПС**и+ [Encarta], 1947 ἔρπω (imprf. εἶρπον, fut. ἔρψω - дор. ἔρψω, аог. εἶρψα) 2) бродити, вештатися, тинятися; ἤμενος ή ἔρπων Ном. той, що вдома сидить, або бродить (поза домівкою) (+ *рипатися!*); **БУН**ів Βουνοί гори; • **ГОРАЇ**вка ἀγοραῖος Хм Кам-Под: **ЦИБУЛ**івка Сивілла?; ОЛЕНІвка, БОРИШківці, ТЕКЛІвка, **РОГІЗ**на, **КОЛИБАЇ**вка, БАБшин, **КОЛУБАЇ**вці; • **ГОРАЙ**мівка ἀγοραῖος Вл МАНевичі: БОРОВичі, ЯБЛУНька, ВОВЧИцьк, КОМАРове, ТРОЯНІвка, **СЕМКИ**, СОФІЯНІвка.

Або у контекстах назв з основою від Βουλαῖος *Булай* захисник зборів –

• **БУЛАЇ** βουλαῖ Вн ПоГРЕБище: **ГОПЧИ**ця, **КУР'Я**нци ^ЮНАШки *μυσέν. iawone*, **БАРВІН**кове, ПЕДОси, СКИБинці; **ЗАРЖ**івка βᾶριδ-, МОНчин Ἄμμωνος; ФІЛЮТка, **ЗАКРИНИЧ**ця, БАБИНці; **СКАЛА** *σχολά* ^ГАННІвка; ТАЛАЛАЇ тала + λαοι зухвали люди; • **БУЛІВ** ЖТ Народичі: КОЛОСівка, СИНГАЇ, РозСОХівське, ГАННІвка, **ШИШ**елівка.

Не виключений і зв'язок ороніма *Шотарня* з назвою гори лит. Šatrija у Литві, яка мала репутацію місця чаклувань, див. рис. Ш9 [Brückner, 542]. Можливо, сюди ж і ШАТРИЩі См, Рв.

ШПЕНДІвка Кв < 1) авест. spenta 'святий'; 2) гр. Аспенд, місто у Памфілії (див. II. ПАНФИЛИ).

у Л. Похилевича (1864) – Спендовка < авест. spenta 'святий'. Назва в Україні унікальна. Мовна належність її основи, здавалося б, сумнівів не викликає; проблемою залишається час появи репліки.

Однак у конкурентного прототипу – та перевага, що за Дніпром є с. **Панфили** Кв Яготин (див. рис. Ш10).

Про перехід С- > Ш-: у статті *хворий* М. Фасмер згадує прецедент, коли "Слов. х-походить з *š*, яке виникло з і.-є. s через нег'ативне значення слова; див. Махек, *Studie 79*; Эндзелін, там само" [Фасмер, IV, 232].

оз. **ШТАНИ**, див. II. БАЛАКЛІЯ.

ШТОМПЕЛІ Пл < іт. Stampàlia 'острів Астип'алея' [Тищенко 2015, 444]. Ця основа не має ближчого прототипу, ніж іт. Stampàlia (гр. Ἀστυπάλαια) 'острів Астип'алея'. До нього репліка Штомпел- виявляє всі ознаки вторинності: -о- на місці іт. -а-, група Шт- < St- (пор. укр. *пошта, шкарпетки, шкарбуни* < іт. *posta, scarpette, scarponi*).

szatryć się, 'uważać', u Klonowica, por. czes. *szetřitи*, 'baczyć' (u Słowiańców *szatrija*, 'czary', *oszatryti*, 'oczarować'; na Litwie sławna czarami *góra Szatrija*).

Рис. Ш9. Відомості про г. Шатрія у Литві [Brückner, 542]

гать-су. Жители, Pamphylii, — ii (Πάμφυλοι, — Παμφύλιοι), представляли собою смѣсь изъ первобытныхъ обитателей, киликійцевъ и грековъ, и до покоренія ихъ Антиохомъ имѣли участь одинаковую со своими сосѣдями; позже Памфилія досталась пергамцамъ и потомъ вѣстѣ съ Пергамомъ—римлянамъ. Мореплаваніе и морскіе разбои были главнымъ ихъ занятіемъ. Города на берегу, начиная съ зап., были: Атталей (н. Адалія), Перга на р. Кестрѣ, съ знаменитымъ храмомъ Артемиды; здѣсь присталъ апостолъ Павелъ; Аспендъ на крутой горѣ на р. Евримедонтѣ, съ обширными масличными план-

Рис. Ш10. Довідка про Памфілію [СКД, 978]

Острів Стампалія-Астипалія з літака нагадує метелика. Це "острів у Греції (97 кв. км, 1238 мешканців¹), в архіпелазі Додеканес в Егейському морі. Гірська місцевість. Виноградники, оливкові гаї, пасовищне тваринництво. Рибальство. Туризм" [Zanichelli, 1773]. Здавна придатний для скотарства, рибальства й мисливства [СКД, 173]. Про цей острів в архіпелазі Спорад Страбон пише: "Астипалія лежить досить далеко у відкритому морі; на ній є місто... Халкія знаходиться від Карпафа за 400 стадій, від Астипалії ж – удвічі далі" [Страбон, X, 5.15].

Назву острова пояснюють як *ástu* + *palaiós*, *astu* + *palaios* 'давнє місто'. Острів був освоєний дорійцями, які застали на ньому фінікійське селище. Згодом колонія Аргоса, потім Мегари. За часів еллінізму належав Єгипту Птолемеїв. Підкорений римлянами; від IV ст. під орудою Візантії (до 1204 р.). Після IV хрестового походу острів увійшов до земель Венеції, ставши на три століття феодальним володінням венеціанського роду Кверіні (дотепер у Венеції існує давній Палаццо Кверіні Стампалія). У 1537 р. завойований Туреччиною (назва острова стала тоді **Istanbolye**). По італо-турецькій війні 1912 р. разом з іншими островами Додеканесу належав Італії. У 1943-1945 рр. окупований Німеччиною, далі до 1947 р. – Великобританією. За Паризьким трактатом став частиною Греції [it.wiki/Stampalia].

Репліки в Україні ШТОМПЕЛІ, ШТОМПЕЛІвка могли утворитися лише у 1204-1537 рр., адже прототипом їх є венеціанська форма топоніма Stampàlia: виходить, це знову половецькі часи. І у перевезенні проданих у рабство до Єгипту і Сирії Стампалія мала відігравати свою роль переправної бази на їхньому повному небезпек шляху. Водночас збереження обох назв є ознакою тяглості місцевого населення, яке, отже, зовсім не було виключно переселенцями XVII-XVIII ст. з Правобережжя.

На сталість зв'язків Лівобережжя з півднем вказує повторення основи у двох різних районах Полтавщини: • ШТОМПЕЛІ Stampalia Пл Миргород: ^ДІБРівка, КЛЮШ-никівка; БУДАКІВка ?Bunduqia Венеція, Зелений Кут ^САВИНці, СЕМЕРЕНки; СОЛОНці, МАРЕНичі, ДОВГалівка, СОРОЧинці, СУПРУНенки, КРУГлик, ОНацьке, СТОВБине, ШПАКове, ВЕСЕле, ВОВНЯнка, ПЕРЕДЕРІївка; • ШТОМПЕЛІвка Stampalia Пл ХОРОЛ: ^БОЧКи abusqa, КОЛОМІЙцеве ОЗЕРо, СТАВки, КОВТУНИ; КУТОРЖиха лат. Caturiges 'Шорж' (див. нижче Шуржівка) ^МОГИЛЬне, САДове, РОМОДАН, ТОТчине Tath, ОРІХівщина, ІВАЩенки, ШИШАКи, ТРУБАЙці, ЯЛОсовецьке, ЛАГОДівка, ПОЛОГівщина, БУТівці, ГИРИНе, ВИШНЯки, ВЕРГУНИ.

ШУБИ Хк < ар. شعوبية šu`ūbiya рух опору проти арабського панування у мусульманському світі.

Що може означати така основа у християнському і водночас у арабському контексті? Тематика "стосунки між вірами в мусульманському світі" виводить нас на формально найближче поняття ар. шу'убія. Скористаймося довідкою з Вікіпедії. Арабським словом شعوبية šu`ūbiya позначають рух опору проти арабського панування у мусульманському світі, зокрема в Ірані й Аль-Андалус за часів Аббасидів.

У цьому вірші з Корану вжито два слова – народи شعوب šu`ūb і племена قبائل qabā'il: «О люди, Ми вас створили з чоловіка й жінки. Ми вас поділили на народи і племена, щоб ви знали одні одних». Слово qabā'il племена розуміють як позначення арабських племен (однак відомі й неарабські "кабіли"), а šu`ūb 'народи' – означає 'неарабське населення'. Ця відмінність лежить в основі поняття šu`ūbiya – рух неарабських народів (званих також `ajamī аджами) проти арабського панування. Найвідоміший приклад цього руху – опір арабізації культури в сучасному Ірані. Іноді цей рух сприймається як антимусульманський, або принаймні небезпечний для ісламізації.

Під час завоювання Андалузії рух шу'убія був поширений серед берберів, а потім охопив місцеві народи – галісійців, візиготів і франків. Як приклад літератури шу'убія у XI ст. наводять "лист" (Risāla) ібн Гарсії (Ibn Gharsiya), написаний між

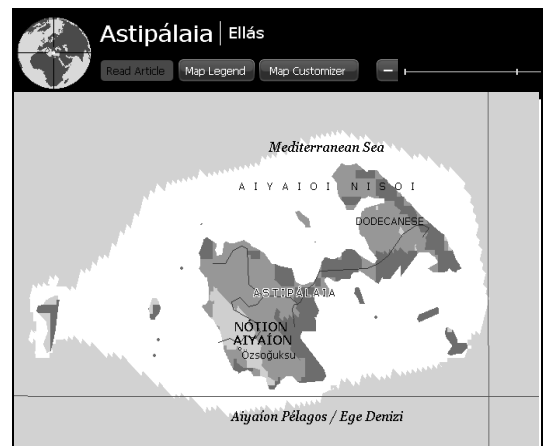

Рис. Ш11. Острів Астипалія, етап на шляху проданих до Єгипту

¹ Виправлено станом на 2001 р. (дані перепису).

1051 і 1076 рр., у якому його автор прагне показати вищість новонавернених перед арабами [fr.wikipedia/Shu'ubiya].

Є під м. Кропивницьким річка й селище *Аджамка* від щойно згаданої арабської основи **ajam** 'неараб'. З викладеного зрозуміло, що таку назву не могли дати ні половці, ні печеніги, ні татари, ні турки, які певний час контролювали ці землі. Її могли залишити тільки і тільки араби, бо *ajam* – частина їхньої картини світу. Це дуже арабське поняття, таке, як *гой* для іудеїв або *erdera* для басків. Здавна араби позначали цим словом усі народи, з якими входили у контакт. Назва *Аджамка* – черговий аргумент справжності арабського сліду в Україні. Її контекст може містити дальші важливі факти: • *АДЖАМка* Кг Кг: ^ПриВІЛля jyl-?; **МАСЛЯНИК**івка (?перемога Масла-ми), **МОЛОДЕ**цьке ?муладі, **ДЕМЕШК**ове Дамаск, **КАНДАУР**ове, **КОРЛЮГ**івка, **СЕВЕРИ**нка. Пор. вище (с. 579) • *АДЖАМ*ки РФ Тульсь.: **ОГАРЕ**во, **МОЛОД**енки, **МОЛОД**ки ?муладі.

Цей контекст дуже важливий. По-перше, він містить слід трьох етнічних складників подій джигаду 710-737 рр.! Справді, ось араби (Аллах, Маслама, Дамаск), хозари (кундур), варяги (основи Север-, Корлюг, Андрос-). По-друге, тут є слід новонавернених мусульман (муладі): він повторюється біля Аджамок РФ.

І вже цілий букет несподіванок чекає на нас навколо сіл з назвами від основи Шуб-. Цікаво, що від цієї основи знайдено єдиний гідронім (назва **болота** ШУБОТИН-кове у с. Шкнева Кв Поліське – у минулому, очевидно, озера). Ось перелік десятиох об'єктів України з назвами від основи Шуб- з районними контекстами:

• бол. **ШУБОТИН**кове у с. Шкнева [СМГУ, 306] Кв Поліське: ^МАРКівка 2 ар. معركة ма'ракат 'бій, битва'; **ПАТАЛІ**івка!! (23 км), ВІЛЬШанка, ОМЕЛЯнівка; • *КаШУБІ*івка Пл Пл: ^МАРКівка 2; **ПАТЛА**івка (16 км), БАРАБАШів, САПОЖине, ФІСуни;
• **ШУБА**ри під Рава-Р. [Encarta] Лв Жовква: **ПОТЕЛИ**ч! (12 км), ШАБЕЛ'ня, р. РАТА, струм. **ЖАБ.НИК**, **МЕРВ**ичі, **СОПОШ**ин^ **МАЦОШ**ин! маджус, ЗАШКів, ЛИПник, **KORN**ie; • **ШУБ**ине Хк Хк: ^ЛизоГУБівка^ **ПОДОЛЬОХ** (3 км), **ХОРОШ**ево, **ОЛЕШ**ки, **КУЛИ**ничі, КАРАВАН, САНЖАРИ, **МОВЧ**ани, ЛЕЛЮКи; НВ: пряме (!) сусідство сіл **Шубине**^ **ПОДОЛЬОХ**; • **ШУБ**івка+ Лг Троїцьке!: КОЗАРИк 12 км, АРАПівка 12 км; ПАТАЛАХівка! (Сватове), 40 км.

• *Шуби* Хк Богодухів: ^ШИЙчине 2; **ШАРІ**івка, ЗАРЯБинка, ГОРБАНівка, КАДНиця; • *Шубині Стави* Чк Лисянка: **ЖАБ'Я**нка, **ГАНЖАЛІ**івка, РОЗКОШівка, ЧАПЛИНка, ПОЧАПинці, ШУШКівка, ХИЖинці; • *Шубівка* Кв Кагарлик: ^ЗЕМлянка!; **РАСАВ**ка, ОЧЕРЕТяне, **ГОРОХ**ове, ГОРОХуватка; • *Шубків* Рв Рв: ^ГОРИНЬград 2, **РИСВ'Я**нка ризван, КОТів!; **БАРМА**ки, **ОМЕ**ляна, **ОМЕ**лянщина, **ОЛИШ**ва, **КОРН**ин, БОЯНівка, КОПТовичі, ЯСИНиничі; • *Шубранець* (шуб + бранець) Чв Заставна: **КУЛІ**вці, Чорний ПОТІК, РЕПУЖиці, МУСОРівка; • *Шубине* (=Шубино-Байгоджа+) Км Кіровське: **КУЛ**иковка+, **РОМА**ш-Ели+, Ястребки+ [ПКК].

Усе це нагадує збережений у топонімії слід опору арабській навалі 710-737 рр. Причому, п'ять разів поблизу об'єктів з назвами від основи Шуб- опиняються основи-кандидати на походження від ар. Фатх Аллах! (**ПОДОЛЬОХ** Хк, **ПОТЕЛИЧ** Лв, **ПАТЛА**івка Пл, **ПАТАЛАХ**івка Лг, **ПАТАЛІ**івка Кв < Фатх Алі)! Від *Шубівки* до *Паталахівки* Лг 40 км, від бол. *ШУБОТИН*кова до *ПАТАЛІ*івки Кв 23 км, від *КаШУБІ*вки до *ПАТЛА*івки Пл 16 км, від *Шубарів* до *ПОТЕЛИ*ча Лв 12 км, від *Шубино*го до *ПОДОЛЬОХ*у Хк 3 км!

Переконливості додає підсумкова картосхема (рис. 7-8). Райони опору розкидані не хаотично: чотири з них – у вогнищі джигаду, а решта – на краях теренів, знелюднілих внаслідок людоловства (пор. схему на рис. 5-14).

Отже, з *ПОТЕЛИЧ*ем – все у зворотному порядку: значить, свою назву річка (Телич, Tilicz) – могла отримати пізніше від назви селища або урочища на його місці і тоді сама вже є спробою цю назву (пере)осмислити. Адже віддалений усього на 12 км антиарабський осередок Шубари (шуб- + бор-!) дає підставу виводити назву *ПОТЕЛИ*ча від потали (пор. пару "Шубине^ **ПОДОЛЬОХ** Хк Хк", де між селами всього 3 км). Прийняття цієї гіпотези довго гальмував передсуд про безвиняткову первинність гідронімів перед ойконімами. Не раз так і є, але тепер уже легко пригадати винятки з цього правила, досі трактованого як абсолютне.

А яка слов'янська історична пам'ять фону! Річка РАТА, с. ШАБЕЛ'ня! Липник – це знову "місце битви", Зашків вказує на незриму присутність хозарина, збирача ясаку, а трійка назв "ЖАБ.НИК, МЕРВичі, СОПОШин" вже розглянута у нарисі 6 як слід подій 750 р. У світлі дальших студій важливим стає сусідство "СОПОШин^ **МАЦОШ**ин". От, принагідно, звідки і львівське осудливе слово "*шубравці*" з розмитим значенням: це борці проти арабів з-під Рави – шуб- + рав-ці. Цікава негативна конотація назви: значить, вона була вживана у проарабських колах...

У Білорусі існує село • *ШУБ.нікі* ВУ Віцеб.: ^КАРЭН'ёўка Коран, р. і нп **УЛЛА** Аллах, **РАДУНЬ** радван, МОСОР Миср, **ГОМІЙ**, **АМЕЛЯ.НІКІ**, ВОДОПАЕВА вороп-. Тут знову топоконтекст класично мусульманський – Коран, Аллах, радван 'ризван',

Єгипет (NB: названий по-арабськи!), Омейяди, араби. Є і кілька таких назв на півночі Росії; їхня хронологічна і подійна прив'язка потребує додаткових студій.

Польський дарунок до теми. У Чехії таких назв немає. Натомість у Польщі, де згодом (нарис 12) виявлено виразний слід військових дій арабів у ті ж роки, що й біля Дінця, опір джигаду був помітнішим. Уже перший контекст досить інформативний: • **Szubin 51 C2 Szubin-Wieś BYD.GOSZCZ < byt-!:** **KORN**elin, **CZYŻ**kówko, **SAMOKŁĘ**ski, **SAMOSTRZEL** (750), **BAGDAD!**

У повній відповідності з логікою дослідження, з наведеного контексту видно, що тут уже існувала мусульманська діаспора (Kornin), а окремі села вже й платили джиз'ю (CZYŻkówko). Випрозорюється сенс назви міста Бидґош: тут бито "гостей". Тим не менше, вони й по збройному опору зберегли войовничість, бо є слід "самобору" (зміни династій) 750 р. у переконливих синонімах – SAMOKŁĘSKI і SAMOSTRZEL, тобто "самопоразки" і "самостріль". Увінчує цей контекст розгадка наявності тут, аж на луці Вісли, репліки **Багдаду**: справді, то столиця Аббасидів. Це нові докази того, що й на Віслі мусили діаспору сусідів терпіти, а ті добре влаштувалися, беручи джиз'ю з місцевих сіл.

Другий контекст дає скромніші, але все рівно добрі результати: араби, мусульмани, поморяни, битва ратей, імовірно – ім'я аль-Хараші:

• **Szubina 94B2 Kutno: Szubsk-Duży, Szubsk-Mały, Szubsk-Towarzystwo, GROCHÓW** Хараші?, **RACIBORÓW, GRABKÓW, WUMYSLÓW, POMORZANY.**

Зате третій тополандшафт під Бельськом-Підляським унаочнює місце чи не найзначнішого опору арабам на землях Польщі, водночас демонструючи видатне продовження місцевої історичної пам'яті у неодноразово й точно перекладених польською мовою топонімах від арабської основи Шуби – як **Wojny** 'війни'!

• **Wojny-Szuby** ! 81B1 **CZYŻ**ew-Osada і два інші села з назвами від основи Szuby: **Szuby-Włocławskie, Szuby-Szlacheckie: ^Wojny-Piecki, Wojny-Pogorzal, Wojny-Izdebnik, Wojny-Pietrasze, Wyliny-Ruś, DABRÓWKA, SZYMBORY, RACIBORY, RUŚ, KOZARZE, ZASZKOW.**

Тут знову CZYŻew засвідчує сплачування джиз'ї, оригінальне SZYMBory – вказує на боротьбу з плем'ям сивомим, цікава присутність хозарів, які знову беруть свій податок – ясак (ZASZKow), тут і русь (не раз), і пожежі, і битва ратей.

Шлезвізькі Шуби. Повною несподіванкою стало виявлення ще чотирьох сіл із назвою Schuby у Німеччині під Шлезвігом, де вони успішно замаскувалися під місцеві назви з данським формантом -by. В околицях є ознаки і слов'янського середовища (WINNE.MARK). Можна не сумніватися, що тамтешні німці сприймають всі чотири назви Schuby як "черевичні села" – Schuh + by. А ось що знають про них навколишні топоніми:

• **Schuby** (Kappeln): WINNE.MARK, **KETEL**sby, **MOHR**berg, KOSEL!; • **Schuby** (Schleswig): **MOLD**enit, Tolks**SCHUBY**, Norder**SCHUBY**FELD, DANNEWERK.

Тут, під Шлезвігом, ареал розселення слов'ян під назвою "Венедська марка" (WINNE.MARK) змикався з землями Данії. Переконливі подробиці: арабська основа qtl- у топонімі KETELsby (останній такий на північний захід), далі – MOHRberg "Маврська гора", під яке б болото (Mohr) цю "гору" не замаскували... Schubyfeld може приховувати спогад про поле битви, а основа Mold- – вказувати на муладі. Tolk у всіх слов'ян – тюркізм 'толковин' (перекладач), а за ним – четверті "Шуби".

ШУБРанець Чв < ?елам. šabra, аккад. šabrû 'головний управитель' (храму, палацу). Також бол. ШУПРавське у с. Улашанівка Жт Черв-арм.

пот. **ШУЛАЙ**ДЕРЯНКА Зк < алан. Saul + тюрк. ayder 'лев, відважний'.

• пот. **ШУЛАЙ**ДЕРЯнка Saul + ayder Саул Відважний у смт. Богдан Зк Рахів: пот. САВУЛЯК + 'Ἰακώβς 'грек' у с. Ділове, ЩАУЛ ^ОЛАНЬ.

Імовірний топонімічний слід аланського проводиря Саула, який брав участь у битві при Сочі (Ізонцо) і загинув у ній 394 р. Алани перебували у складі військ імператора Феодосія у поході проти узурпатора Євгенія [Тищенко 2013, 109].

ШУМІВці Хм (ст. Шумов-) < 𐤌𐤍𐤅 ⊗ SmaW [шмаў] 'Верхній Єгипет': **Шумськ, Šumava, Цмовка.** Попередницею коптського хороніма **МАРНС** 'Південна земля' і відповідником гр. οἱ ἄνω τόποι [áно тóпі] букв. 'верхні місця' [СКД, 27] була назва давньоєгип. 𐤌𐤍𐤅 ⊗ SmaW [шмаў] 'Верхній Єгипет'. Перше, що спадає на думку серед його можливих реплік, це дотепер не пояснене чес. Šumava.

Офіційне пояснення і в Чехії не виходить за межі народної етимології. Звичайно ж, одвічно слов'янське. І не тільки гірське пасмо *Šumava* (*Шумава*, буцімто від чес. šuměti 'шуміти (про ліс)') на межі між Чехією, Баварією і Австрією, але й хороніми *Šumadija* на південь від Белграда (з явно неслов'янським суфіксом) та *Šumony* /

Šumonje у Баранні в Угорщині (обидва начебто від сербохорв. šuma 'ліс'), і місто болг. Шумен / тур. Şumla у Болгарії [Kiss, 586].

В Україні є десятки однокореневих назв (15 ойконімів, 20 гідронімів), які заслуговують на наукове пояснення, а не на долучення до фольклорного шуму лісів. Поблизу кожного об'єкта наявні інші ознаки контактів з Єгиптом:

• **ШУМІВці** (ст. Шумов-) ☩⊗ SmaW 'Верхній Єгипет' Хм Хм: РозСОШа, **ХОМ**инці, ХОДаківці. **ПАР-ХОМ**івці, ГНАТівці, ЖУЧківці, ОЛЕШин, ОЛЕШківці; • р. **ШУМІВка** ☩⊗ SmaW 'Верхній Єгипет' у с. Унятичі Льв Дрогобич: МОКРЯНИ, БИКів, МОДРичі, **ЗАЛОКОТЬ**, ПідСУХе, КРОПивник, ЖДанівка, ПОПЕЛі; • пот. **ШУМІВський** (ст. Шумов-) ☩⊗ SmaW 'Верхній Єгипет' у с. БОРЩів Льв Пере**МИШ**ляни: **ХОМ**ина, БРЮХовичі, **ЧЕМЕР**инці, КИМИР, СУХОділ, Під'ЯРКІВ, СІРники, ПОЛЮХів.

Пор. у Чехії: • Šumava (Národní park Šumava) 46 а3: **CERN**á hora, h. **TETRev** T-iteru Hlп, **JARo**škov, ROHANov, POPELná; • Šumavské Hoštice 47 e4 Prachatic: **KONOP**iště, Radhostice, **CERN**ětica.

У Польщі: • Szumowo 62 a12 Białystok: BIALousy, POPIOLowka, DRYGa; • Szumowo 80 a1 Zambrow: ŻABikowo, KRAJewo; • Szumowo 140 a2 Pulawy: rz. BIALa, rz. Wisla, KONOPnica; • Szumirad 151 a2 Kluczbork: KOBYLno, PALMIRowice, SZUM a1, ŻABiniec 2.

В Росії: • ШУМово 169а Орловс. бе: ПАХОМово, ЖУКова, р. Ока, ЧЕРНЬ, СИНеево; • ШУМовка 163в Ульяновск.: р. Волга; • ШУМково 140а Костромс.: ДОБРоУМово, ХУДОБино! (пор. вище ХУДОБок Иркутс.), р. Ветлуга, **ИРАКЛИ**ха!; • ШУМково 163б Татарс. Казань: **МАСЛ**овка, р. Кама; • ШУМково 202а Татарс.: р. Кама, ШУМбут; • ШУМаково 168г Орловс. 12е: р. Ока, ХОМУТы, КРИВчиКОВО, АЛЬШань; • ШУМаково 174б Курс.: р. Сейм, ГОСТОМЛЯ, БУКРеево 3, ВОРОНцово, ОТРЕШково, МЕЛЕХино.

ШУПАРка Тр = ЩУПАРка! [Encarta] < днор. stjūr Stiefsohn, пасинок.

Збережена атласом Encarta стара форма знецінила всі інші конкурентні етимології (схожі Щиборівка Хм, Стиборівка Льв, Степури Пл).

• ШУПАРка (= ЩУПАРка!! [Encarta] днор. stjūr Stiefsohn) Тр Борщів: **БІЛЬ**че-ЗОЛОТе, **БІЛ**івці, дЗВЕНигород, **СКОВ**'ятин дан. skov ліс, ГЕРМАКівка, КРИВче; МИХАЙЛівка, ВЕРБівка, **БУРД**яківці, ШИШКІвці. Пор. і нор. skog ліс, прізви. **СКОЧИЛ**ЯС. Див. II. СТИБИРІВКА.

ШУПИКИ Кв, Шубків Рв пахл. šawag [šwb'k'] bat, fluttermouse кажан.

г. **ШУРДЕН** Чв < пор. етнонім Шардана 'сардинці'. Гора Шурден і пот. ШУРДЕНська у с. Долішній Потік Чв Вижниця.

р. **ШУРЖІвка** < фр. Chorges 'с. Шорж, кол. кельтс. м. Катурігес'.

• р. ШУРЖІвка! Chorges > XIII ст. у с. ІВАшківці! Хм Н.Ушиця: **ДЖУРЖ**івка Chorges! IX-XII ст., **ЩУРКА** 2 ?Chorges, **ХВОРОС**на, СОКОЛівка ^ІВАНківці ^ПИЛИПИ, **ІВАН**івка, ФІЛЯнівка, ГУБАРів, АНТОНівка, ЩЕРБівці;

• р. ЖУРЖІ Chorges Чг Сосниця: р. БОРИШка Об' у с. ВОЛинка (пор. Воля др. Βουλαία 'народні збори?'), ПЕКАРів; р. **СЕЛЕЗ**нівка у с. СЕЛЕЗнівка; ФІЛОНівка, **КОН**ятин Genua?, КУДРівка, Хлоп'Яники, рівч. **ЮР**івка у с. **КУПЧ**ичі, БУТівка;

• **ЖУРЖЕ**вичі Chorges Жт Олевськ: БАЦеве, **КОРОЩ**ине, ЛІСки, ЛІСове, ЗаМИСЛовичі, ЖУБРовичі, БОЛЯРка, СУЩани; • **ЖУРЖ**инці Chorges Чк ЛИС.Янка: ОРЛи, Жаб'ЯНка, БОЯРка, ТОВСТі Роги, ВОТилівка, РІПки Riphaea, ШУШківка Susa, ЯБЛУНівка; • **ЖОРЖ**івка Chorges Пл **ШИШАКИ** Siscia: ^ХРИСТівка, КИСЕЛівка, КОЛО-ДЯЖне; **ШАРЛА**івка Charles, ВОРОН.ЯНщина, ХОДОСиха, ХВОЩове, ТОВСТе, **ПІДГІР**не! Piemont, ТИЩенки, ВЕЛИЧкове, РОМАНки, ЯРЕСьки, ЗОЗ.УЛІ, РОМасі, ГОРІШне, ЯРОШі;

• **ШАРКИ** Chorges Кв РОКИТне: РОМАШки, ОЛЬШаниця, ТЕЛЕШівка; • **ШАРКИ** Chorges Хм ДЕРАЖня: ВОЛОСьке, МАРКівка, КРАСносілка, КОРЖівці Chorges?, ПИЛИПИ; • **ШАРК**івщина Chorges Пл Миргород: ЛІСове, САКАЛівка, СТОББине, ГРЕМ'Ячка 2, СОЛОНці, Зелений КУТ, БезВОДівка, СУПРУНенки, КРУГлик; • **ШАРК**івщина Chorges Пл **ХОРОЛ**: ^ЛІС.ЯНщина; **КУТОРЖ**иха! Caturiges, ОРЛИківщина, **ПАДУС**і, ШИШАки, ІВАНці, УЛЯнівка, КРИЖанівка, ВЕРБине; • **ДЖУРК**ів Chorges (пор. Вел. **ЩУРКА** Хм Н.Ушиця) Іф Коломия: ^ПИЩаче; **ХОРОС**на Karst?, **КОРШ**ів Carso, ВЕРБіж, ТРОСТ.Янка, СЕМАКівці, ВОРОНа, **КОРОЛ**івка, МАРКівка, ГОДИ, ОТИНЯ, ЛІСки, МАТЕївці, П'Ядики, МОЛОДятин, УГОРНИКИ. Див. II. КОТЮРЖИНЦІ.

Рис. Ш12. Локалізація м. Шорж [fr.wiki/Chorges]

Щ

ЩЕДРОГІР Вл < імовірно зі сканд. skattr податок + пахл. gohr рід.

• **ЩЕДРова**+ [Сіциньський, 430] сканд. scattr 'податок' = 47 с. **ЩЕДРова** КП тепер у складі м. Летичів laeti Хм: КУТ. **КЕРДАН**івка Cerdanya [Сіциньський, 426] у с. **КУД**инка ^СВІчна, **РОЖ**ни Aragon?; **ВОЛОС**івці Galicia, **СТАВ**ниця, **КОЗ**ачки, **ВИШ**Неве, **РОЗСОХУВАТА**, ПриЛУЖне Lugo,

МАЛАКівщина Malaga, ІВАНинці, ГРЕЧинці, БІЛЕЦьке, КОПИТинці, ПОПІВці, МАРКівці, ГОРБАСів, Лісо-БЕРЕЗівка;

• **ЩЕДРОГІР** skattr податок + пахл. gohr рід Вл Ратне: ^бол. ТУТУРівка, с. БРОД.ЯТине, ЗаПРИП'ЯТЬ; **ВИДР**аниця, **ГОДИнь**, ПровІДки, **КОЗОВАТА**, **ДОМАН**ове dómjan 'суддя', **КОРТЕЛІСИ** Cortelaza villa, Cortelias geogr. 1258 [Cortesaõ], ПідЛУЖне, ЛУЧичі, ЗалуХів, ДАТИНЬ that + тяти, БРОДИ, ЗаБРОДИ, **ТУР**, **ЗДО**мишель, ОРИХове 2, оз. ОНИСЬКове Un-isco? у с. ЗаБОЛОТтя, ЗаІВАНове, БЕРЕЗа, БЕРЕЗНИки.

Вже ці кілька контекстів перспективні для теми: у першому з них імовірні згадки Керданаї, Арагона, Луго, Галісії, Малаги; у другому – Луго і аналог до топоніма з Астурії Cortelaza у книзі А.Кортезана.

④ х. **ЩЕДР**ове skattr- Вл ЗаБОЛОТтя: ^ЗДО.МИШель; **КРИМ**не, **КУТИ**, КОЗлів, СТАВок, БРОВАР, ОСТРівки, НИВки, КЛЕБАНщина, ЛюбоХИНИ, ОБРИДки;

• **ШКАДР**етів skattr- (у ④ немає) Пл ЛОХВиця: ^РОМАшки, СЛЮЗиха, КРЯЧкове Озеро; бол. **ГРОМАД**ське у с. ГИРЯВІ **ІСК**івці (іст. Гиряві ЮСКівці); ЮСКівці, БезСАЛИ, ВИШЕНЬки, **ЛУКА**, ДРЮКівщина, РОМАниха, БОДАКВА 2, БУДАКівка;

• **ЩЕДОР**івка⁺ skattr- (= ЛЮБ.ОФТіівка) гот.-? у 1859 р. [СГУ, 280] кол. Тираспільс. повіт, пор. ЛЮБ.ОТАІвка Од Іванівка: Стара ВАНДАЛівка [④, 378] Vandali (тепер ур. біля с. **ЧЕРНЯХІВ**ське [на 2 км-карті]) ^МАСЛове, Білка; Нова **ВАНДАЛИ**нівка (тепер у складі с. Адамівка?), **КОЗ**лове, **ГУД**евичево, КАЛІНівка, БАРАНове, КАЛІНівка, **ПЕТР**івка.

• торф. **СКАТЕР**ське skattr- 'податок' Жт ОЛЕВськ: БУЧМАНИ!, Рудня-**БИСТРА**, ЛУГове, БУДки; **КАМ'Я**нка ga-main- спільний, звичайний, **ОБИЩЕ**, торф. **ОБИЩА**нське біля смт Олевськ ^торф. **ПЕТР**івЩИНа; ВЕРБове, **СТОВП**нівка; (і слово *скатерть*?)

• **ШАТРИЩЕ** skattr- См ЯМпіль: ^ДЕРАЖня; ФЕОФІЛівка, ГУТка, ОрЛів Яр, ВЕСЕЛий ГАЙ, КНЯЖичі, **ДОРОШ**івка, ДОВЖик, СВЕСА; • **ШАТРИЩЕ** skattr- Жт КОРОСТЕНЬ: **СТАВ**ище, КАМ'ЯНА ГОРА, СТРУМок, САНТАРка, ВЕСЕЛівка, **ВИГ**ів, **ВАСЬК**овичі.

Є однокореневі назви у Росії: **Щедрово** Пск. неподалік від Гдова, **Щедровка** Ниж.Новг., **ЩЕДРИНО** Моск., Тверс., Ниж. Новг. Існує село **ШЧАДРЫН** під м. Жлобін у Білорусі. Відомі такі назви у всіх слов'ян у Європі: дуже цікаві імена двох сіл *Stederdorf* і *Stedar* на о. Рюген у Німеччині; *Štedra* у Боснії; малий о. *Šcedro* біля о. Хвар [Skok, III, 412] (GROMin Dolac, RAVNi Dolac, IVAN Dolac, **GDINj**, **KOZja**, ORANov Do, RAVNo) і с. *ŠTEDRica* у Хорватії (**KUTA**, ТОПОЛО, ЛУКА, BISTRina, TRNOva, BANíci). У Чехії 6 назв: два села *Štědrá*, *Štědrovice*, *Štědráková Lhota*, *Štědrónín Plasy* – і цілком несподіваний *Štědřík* [Encarta] біля с. Sulice під Прагою! У Польщі цих назв удвічі більше: свій *Szczedrzyk* є під Ополе, два села *Szczodrowo*, *Szczodrów*, *Szczodrkowice*, *Szczodrochowo*, *Szczodruchy*, *Szczodrzykowo*, *Szczedrzykowice*, *Szczodre*.

• *Štědrá* 20d3 Cheb: ^**KAMEN**ný Dvůr; KATERINA, TURany, ZLATA, VONšov; • *Štědrá* 21h3 Mariánské Lázně: KOZlov, **MIR.OTICE**, **MIROVá**, **JEDVAN**iny, **KLADRUB**y 2 Calatrava, **HOLUB**ín, **HODOV**íz; • *Štědráková Lhota* 40d1 Sumperk: ř. Morava, ř. **Desna**, Rapotín, Hynčína, (**MIROV** d4, **KLADORUB**y Calatrava b6); • *Štědrónín Plazy* 35g6 Blatná: KOZlí 3, **MIREČ**, **MIR.OTICE**, **MIROV**ice, OSTRÓV, **CERVINSKO** Kirwan; • *Štědrovice* 37f4 Vlašim: **KLADRUB**y Calatrava, RÍMovice, KATERINKy, ZDislavice; • *Štědřík* (24b6) Praha: ^Sulice; **KAMENICE**, **MIROV**ice, **HODKOV**ice; (якщо основи *Mir-*, *Kladrub-*, *Cervin-* відповідають іменам Мирона, Калатрави, Кейруана, то щедрували тут від VI-VIII ст.).

• *SZCZEDRzyk* Opole: ~ BIESTRZywnik 151 b1,2; • *SZCZEDRzykowice* 128 b23 Legnica: ~ RoSOCHata, **GADKÓW**; • *SZCZODRÓW* 131 b1 Wrocław: ~ BYSTRy 130 b3; • *SZCZODRzykowo* 90 b1 Poznań: ^RUNowo, **GADki**; • *SZCZODRuchy* 80 a3 OSTRÓW Maz.: KRAJewo, KOZiki; • *SZCZODRE* 130 b12 Wrocław: **PIETRZYK**owice, GODZIEszowa; • *SZCZODRowo* 89 c1 Poznań: **PIOTR**Kowice, KOTusz; • *SZCZODRowo* 13 c3 Starogard Gdański: ~ **GODZISZ**ewo; • *SZCZODRochowo* 70 c2 Gniezno: STAWiany; • *SZCZODRkowice* 172 b3 Kraków: ~ **GOTK**owice, **JERZMAN**owice.

ЩЕПАНІВ Тр < гр. σκεπανή 'захищена'. *Щепанів, Степань, Перещепине*.

Слово NT φόρον = forum 'форум' у новогрецькій стало означати 'базар'. Відповідна перська лексема походить від bāz 'відкрите місце'. Те, що у степовому способі життя звичне й безальтернативне, не могло давати комфорт грекам. Про появу іншого типу поселень свідчать топоніми від основи Щепан-/ Степан- – імовірно з гр. σκεπανός 'захищений, укритий', -von притулок [Chantraine, 1014]:

• **ЩЕПАНІВ** σκεπανή Тр КОЗова: ^КАЛЬНе, пот. МАСівка л КОРОПця; (за картою **ЮСТИН**івка!, **СЕМИК**івці), ЗаБЕРІЗки, КРИВе, КУПчинці, ЯСТРУБове, ДРАГОМАНівка, ГЕЛЕНки, СЕНЬків, БИШки, ТЕОФІПІлка, КОНюхи, ІШКів, РОСОХуВАТець, ХОРОСТець, ПЛАВуча 2, стр. ЛОПашівка у кол. с. ХОДАчків, Ви**МИСЛ**івка, МЕдова; стр. **ЖАБ**ка у с. ТАУРів; пот. КОРОПЕць = КУРОПЕЦ, ЦЕНІівка у с. Ценів (далі на ньому с. КУР.ОПАТники Тр Бережани);

• **СТЕПАНГОРОД** σκεπανή на р. СТУБЛО! Рв ВолоДИМИРець: ^ХИНОчі, РАДИЖево *ῥδῆσχοῦ* ітератив від *ῥρδω* творити; СУХОВОЛЯ, **БАБ**ка, СОПАЧів, СОБІЩИці, **РОМЕЙ**ки, СОШники, ВЕРЕТено, ОЗЕРці, ВОРОНки, ЛУКО, ЖОВКині, КАНОНичі, КІДри, КРАСНОсілля, ЦЕПЦевичі, БИШЛЯК, БЕРЕЗИНА, БІЛЬСКА ВОЛЯ, **БІЛ**е, РАФАЛівка;

• р. **СТЕПАНівка** л Вел. ЮР'івки Уборті Жт Олевськ: б. **МАНЬківка** у с. ЗУБковичі; торф. **ІСТР.УБ** (στῆταϋρ- + āb); "Комсомольське" = кол. "с. **СОБИЧинь** СоВек при рч. Купелъ" (1888); бол. **БУЧ.МАНИ!** вото Battle array у с. БІЛОКОРОВИЧИ ^с-ще БУЧМАНИ; БАЦеве, ШЕБЕДИХА sft, **ЗАМИСЛОВИЧИ**, р. **МУДРИН** п МУТВИЦИ у с. **СУЩАНИ**;

• **СТЕПАНКИ** σκελανή Вн Мур-Кур: ^ **ГОРАЙ** Αγοραῖος; НИШІВЦИ, РІВНЕ, ПОПЕЛЮХИ, БІЛИКИ, СВИДОВА, СТРУСОВЕ, КУКАВКА, ВІНОЖ, КРАСНЕ, ЯР, ПОСУХІВ, ДІГТЯРКА, КОНИЩІВ; • бол. **СТЕПАНОВЕ** у с. Розниці *-ргн- Вл Маневичі: ^ **СЕМКИ**; **ГОРАЙМІВКА** Αγοραῖος ^Майдан-ЛИПНЕНСЬКИЙ; ≅ бол. **ЖУРОВЕНЬ!** ἐρύανη кипч. ж-і куманс. г > в! у с. ГОДОМИЧИ ^БОРОВИЧИ; ГРУЗЯТИН!, КРИЖІВКА, ОМЕЛЬНЕ, р. ГРУШВИЦЯ, МОСИР 2, ЗАБАРА, КОРСИНІ, ур. ТАТЕРЮХА; ЗАЯЧІВКА; КАМ'ЯНУХА, ЯБЛУНЬКА, ЗАГОРІВКА, ВОВЧИЦЬК, КОМАРОВЕ, КРАСНОВОЛЯ, БЕРЕЖНИЦЯ, ТРОЯНІВКА, СТАРОСІЛЛЯ, СОФІЯНІВКА, **ЧОРНИЖ**, КРИНИЧНЕ; • пот. **ШТЕФАНІВКА** = Степанівка п Смотричу у с. Смотрич Хм Кам-Под: ^р. ЯРОМИРКА, р. МУКША: **ГОРАЙВКА** Αγοραῖος ^КОНИЛІВКА, КРИВЧАНИ; ШУТНІВЦИ < **СІООУТ** ^**ЦИБУЛІВКА!** **ΒΙΝΟΥΑΛ**, ТАРАСІВКА, УСТЯ; ЧОРНОКОЗИНЦІ, КРИВЧАНИ, СОКІЛ, ОЛЕНІВКА, БОРИШКІВЦИ, ТЕКЛІВКА, РОГІЗНА, КОЛИБАІВКА, БАБШИН, ГРУШКА, **КОЛУБАІВЦИ**, РУНКОШІВ; • **СТЕПАНКИ** σκελανή Вн ПоГРЕБИЩЕ: ^ВЕСЕЛІВКА; **БУЛАІ!** βουλαί, **ГОПЧИЦЯ**, ЧОВНОВИЦЯ, СОСНІВКА?, ІВАНЬКИ, **КУР'ЯНЦІ** ^ЮНАШКИ **МУСЕН. іawone**, **БАРВІНКОВЕ**, ПЕДОСИ, СКИБИНЦІ, БОРЩАГІВКА, ВИШНІВКА, БІЛАШКИ; **ЗБАРЖІВКА** βάρζα-, МОНЧИН Αμσωνος ^ЛЕВКІВКА, СОПИН; ФІЛЮТКА, МАР'ЯНІВКА, КОРЖИХА, ХМЕЛІВКА, РОЗКОПАНЕ, КАМ'ЯНОГІРКА, ОЗЕРНЕ ^ЗАКРИНИЧЧЯ, БАБИНЦІ, ОДРИНЦІ; СКАЛА **σχολά** ^ГАННІВКА, **ЧЕРНЯВКА**; ТАЛАЛАІ **ταλα** + **λαοι** зухвали люди, **СОКОЛІВКА**;

• **СТЕПАНКИ** Хк Хк: яр. СТЕПАНЬКІВ σκελανή п РОГАНІ! ≅ р. СТУБОЛ.УШКА ...РОГАНІ УДИ, р. **РОГАНЬ** = 1639: **ЖИРОГАНЬ!** [СГУ, 466] *йі-, **РОГАЧІВКА** εργατ-, **РОГАНКА**, яр **ЯМИ** л УДИ; **ЛЕЛЮКИ 2** ^**МОВЧАНИ**, БОРОВЕ, ХРОЛИ; БОБРІВКА ^ЗАІКИ, МОМОТОВЕ Mamoudia?; БЕРЕЗІВКА, ЯРОШІ, СПАРТАСИ, САНЖАРИ, НЕСТЕРЕНКИ, ВИСОКИЙ, РАЙ.ОЛЕНІВКА, ХОРОШЕВЕ, ЗЕЛЕНЕ, КИРСАНОВЕ, ТЕМНІВКА, ХМАРІВКА, ШУБІНЕ, ПОДОЛЬОХ, ГЛИБОКЕ, СОРОКІВКА, **ТИШКИ**, ГОРБАЇ; **ЛЕЛЮКИ** ^ОЗЕР'ЯНА 2!!; **КРИНИЧКИ**; яр **МАКОРТ**тет Makuria п ДОЛИНИ РОГАНІ; МИХАЙЛІВКА, ОЛЕКСАНДРІВКА 2!, ЧЕРНИКИ, БАЙРАК, **ЛЮБОТИН** λαβο - Ship's sail вітрило; БАБАІ, БЕРЕЗІВКА 2, ЯКОВЛІВКА, БАРЧАНИ, КОРОТИЧ, ОЗЕР'ЯНА 2, БОРЩОВА, БОРИСІВКА, БОРОВЕ, КРАСНЕ, ОЛІЙНИКОВЕ, ПИЛЬНА, КЛЮЧКИ, **БІДР.ЯГИ** Бусир- + *Γαχός 'грек';

• **СТЕПАНКИ** σκελανή Чк Чк: ^ХУТОРИ; ТУБІЛЬЦІ ^БЕРЕЗНЯКИ + *Γαχός 'грек' ^ХРЕЩАТИК; ХУД.ЯКИ + *Γαχός 'грек', ЯСНОЗІР'Я, СОКИРНА, СВИДІВОК, КУМ.ЕЙКИ, ЧОРН'ЯВКА, ГЕРОНИМІВКА, ВЕРГУНИ, ІРДИНЬ, -ИНІВКА, БІЛОЗІР'Я;

• **СТЕПАНЦІ** σκελανή Чк КАНІВ: ^СТЕПАНЕЦЬКЕ; ≅ бол. **ЖАБОКРЮКІВКА** у с. Мартинівка, оз. **ЧУЙКОВЕ** χοι, pl. εχνοϋ: (754a); m. Ship, boat у с. **ПЕКАРІ!** ^оз. **КРУТ'ЯКА** + *Γαχός 'грек'; дж. **ЖУКОВЕ** у с. ТАГАНЧА ^став **КРАТ**ОВЕ ^став МАКАРИШИНЕ ^руч. ФОСА = ХВОСА; ПИЛЯВА, ПОПІВКА, **МОНАСТИРОК** ^ТРАХТЕМИРІВ, СИН'ЯВКА дслов. стынъ 'вежа, башта', КОНОНЧА, СУШКИ, ТРОШИН, ТРОСТ'ЯНЕЦЬ, ХМІЛЬНА, ЯБЛУНІВ, **ЧЕРНИШІ**; БОБРИЦЯ; БАБИЧІ, ОЗЕРИЩЕ, БУЧАК!; + ≅ бол. **ЮНАКОВЕ** **МУСЕН. іawone** у с. МИХАЙЛІВКА, р. **СИН'ЯВКА** у с. КОЗАРІВКА; дж. **КОРОБОЧКИ** у с. Григорівка;

• **СТЕПАНЬ** σκελανός 'захищений, вкритий', жін. р. σκελανή Рв САРНИ: ^ГРУШІВКА, КАЛІНІВКА, МЕЛЬНИЦЯ; БУТ.ЕЙКИ, ФЕДОРІВКА, КОРОСТ (^РОМЕЙКИ Рв Володим.), **КРИЧІЛЬСЬК**, ЯБЛУНЬКА, БІЛЯТИЧІ, КЛЕСІВ, ВЕРБЧЕ, ГЛУШИЦЯ, ОБІРКИ, КАТЕРИНІВКА, РЕМЧИЦІ, ТРИСКІНІ, ЯРИНІВКА, ГЛУШИЦЯ, **ЧЕМЕРИС** ^**ТУТ**ОВИЧІ = ТОТОВИЧІ, ЧАБЕЛЬ;

• **СТЕПИНЕ** σκελανή Кг БОБРИНЕЦЬ: **ВЕРЕМІІВКА** ερημία 'безлюдні запустілі місця, пустеля' ^ **ВЕСЕЛЕ**, ТАРАСІВКА, МИРНЕ; став ВЕРЕМІІВСЬКИЙ у с. Чарівне; ОБЛАНКА *Аполонка, БЕРЕЗІВКА, КРУТОЯРКА, СТАВРІВКА, СОРОЧАНОВЕ, Микола-БАБАНКА, ПРОСКУРІВКА, Мар'ЯНІВКА, ХМЕЛІВКА, НовоПАВЛІВКА, ВЕСЕЛІВКА, **ГОРІХІВКА**, ПЕНЬКОВЕ, Олександрівка, БОРИСІВКА;

• **СТЕПИНИ** Лв ЖОВКВА: ^СТАРЕ СЕЛО, ІОНИЧІ, ЖИГАЙЛИ, ГАЙОВИЙ, БЕРЕЗИНА, ГОЛОКАМ'ЯНКА; **ЩКОЛЯРІ** лат. scholāris шкільний Eccl. ^ГАЙ, **ГЕРУСИ!** γερουσία ^**ГОРОДЖІВ**, **КРЕХІВ!**, **ХИТР.ЕЙКИ?**, КЛЕБАНИ! ^ГОР'ЯНИ ^ГІРКНИ, ГАЛАСИ *р-, СОРОКИ, БОРОВА ^ВОЛЯ-ВИСОЦЬКА; МОНАСТИР, -ок, БОБРОЇДИ, МЕРВИЧІ. БІЛАНІ. БЕРЕЗИНА. ДУМИЧІ. КІБТІ, МАЛДРИКИ, САЛИ; КУПИЧ.**ВОЛЯ!** Єгупт- + βουλή, дор. βουλά u βωλά, эол. βόλλα!, МАЛЕХІВ, **ПИРА.ТИН**, СОХАНІ, ІВАНІКИ, ДУМИЧІ, ІВАНЦІ, ГАЙОВИЙ ^ДУМИ ^ЖИГАЙЛИ!, ОЛІ.ЯРНИКИ, СЕРПІВКА.

• пот. **ЩЕПНИК** Лв Дрогобич: ^пот. ПереПРОСТИНА, пот. ЯСИНОВИЙ;

На Лівобережжі, зокрема, в басейні Сіверського Дінця, виявлено чимало назв від основи ПереЩЕПИН-, які мали б вказувати на існування в минулому укріплених = захищених послень елліністичного часу:

• **ПереЩЕПИНЕ** Дп Новомоск.: ^ОЛЕКСАНДРІЯ!; КІЛЬЧЕНЬ, КЕРНОСІВКА, ЛЕВЕНЦІВКА, ТАРАСОВЕ, РІВНЕ, ГАРАСИМІВКА ^НовоСТЕПАНІВКА!, Зелений ГАЙ;

• **Мала ПереЩЕПИНА!** Пл Н. Санжари: ^МАНЬКІВКА!, ПОЛОГИ, СТРИЖІВЩИНА; ОЛІЙНИКИ, ЛАХНИ, ЛЕЛЮХІВКА, СОЛОНЦІ, ГАНЖІ, ДУДКИН ГАЙ, ВОДОЛАГІВКА, ПОЛОГИ-НИЗ, ЗАЧЕПИЛІВКА, ШОВКОПЛЯСИ, РЕШЕТНИКИ, ГЕРГЕЛИ, БІЛОКОНІ, БРИДУНИ!, НЕХВОРОЩА, ЗАБРІДКИ, ЛІВЕНСЬКЕ, ДУБИНА, ГРЕКОПАВЛІВКАП, ДАВИДІВКА;

• б. **ПереЩПНА** п Айдару = ПереЩЕПНая Лг; • яр **ПереЩПНИЙ** п Білої у верх. п Айдару = ПереЩЕПИНА Лг; • б. **ПереЩПНА** п Наумихи Кривого Торця Казенного Торця Сіверс. Дінця; • яр

ПереЩПНий п Федотівської ХАРИНОЇ КРАСНОЇ СІВЕРС. ДІНЦЯ; • рук. Вовчої ПереЩПНе у смт Іллінка Дц; • яр ПереЩПНий п БОРОВОЇ, ліс ПереЩПНий Хк;

-ЩИНА < *-ськ- + изна (В. Маньчак).

В. Топоров і О. Трубачов засвідчують на Верхньому Подніпров'ї: "Серед інших назв цієї групи відзначено ряд прикладів на -щина: *Войновщина, Муравщина, Неверовщина, Климковщина, Лободовщина, Боговщина*, а також дещо остеронь *Регощина*. Вони утворюють цілком самостійну підгрупу з єдиним суфіксом складом походження -щина зі спеціальною семантикою. Слід зазначити, що суфікс -щина є передусім топонімічним і широко відомий на східнослов'янських теренах, особливо на старій історичній периферії (Никонов 1960)" [Топоров, Трубачев, 168-169].

• **ОМЕЛЯНЩИНА** Рв Рв: Вел. ОМЕЛЯНА, Мала ОМЕЛЯНА, р. ОМЕЛЯНІВКА; **ЗАГОР.ОРЩА**, ПОНЕБЕЛЬ!, ОЛИШВА, СТАВКИ, ЗАСТАВ'Я, СТАВИЧІ, **ХОДОСИ**; • **БЕРВИЦЯ** Кв **БРОВАРИ**: ^МОКРЕЦЬ; ПОГРЕБИ, **ТРОЄЩИНА** Траіан-, ТРЕБУХІВ, КНЯЖИЧІ, **ЗАВОРИЧІ** *гор; • **ТРОЄЩИНА!** Траіан- Кв КСв: **ЗАБІР'Я**, БОДЕНЬКИ buting!, ЛІСОВИЧІ, ХОДОСІВКА, ЛІСНИКИ; • **ТРОЄЩИНА** Траіан- Хм Полонне: ^ТИТЬКІВ, ЮРОВЩИНА!; ЗАЛІСЦЯ; • **ЗАГУРЩИНА** Ль ЖИДАЧІВ = ЗУДЕЧІВ (XV ст.) *gjudice: **АБЕРЕЖ.НИЦЯ!**, РОГІЗНЕ; **ЗАГІРЧОК!**, БРИНЦІ-**ЗАГІРНІ**, **МЕЛЬНИЧІ**, **ВЕРБИЦЯ**, ДРОХОВИЧІ, ГОЛДОВИЧІ, БОРТНИКИ, МОЛОТІВ, ЮШКІВЦІ Euscia!, МОЛОДИНЧЕ, ХОДОРКІВЦІ, КОЛОГОРИ; • **БАРВІНЩИНА** Пл Лубни: ^МАТЯШІВКА!, КРЕМ'ЯНКА, ОРІХІВКА; **ЗАОРА** *-г-, СОЛОНІЦЯ, **КРУТИЙ** Берег, **П'ЯТИГІРЦІ**, ХАЛЕПЦІ, ІСКІВЦІ, ПУЛИНЦІ, ЧУДНІВЦІ; (також низка прикладів у кн. [Павленко]).

-(щ)изна

Лишь пятью примерами представлена группа на -(щ)изна. Естественно, что какие-то существенные заключения сделать по этой группе трудно, однако примеры вроде *Поделевщизна* (л. п. Березины) в сочетании с топонимами, содержащими -щизна и расположенными близ Березины (ср. *Крулевщизна*), недвусмысленно указывают на западнославянское происхождение, может быть, обязанное польскому проникновению. В связи с этим следует напомнить, что тип на -szczyzna, как и на -izna, весьма широко представлен на польской территории⁴⁰. Правда, по мере удаления от Березины к востоку вероятность польского происхождения названий указанного типа снижается (ср. *Вороновщизна* на Сожи с типичным восточнославянским обликом). Тем более исконными являются названия на -изна, ср. аппеллативное *Белизна* на Десне и *Чевизна/Чечевизна* по Сейму. Гидронимы на -щизна появляются на восточнославянской территории по всей периферии польской языковой области.

⁴⁰ H. Safarewiczowa. Nazwy miejscowe typu *Mroczkowizna, Klimontowszczyzna*. Wrocław, 1956.

Рис. Щ1. Довідка про формант **-(щ)изна** [Топоров, Трубачев, 170]

ЩИРЕЦЬ Ль, **ЩЕРБУХИ** Пл < **щбнр** [шчир] 'плавба'.

Суто формальною була перша підстава поєднати топооснову-репліку Щир- з прототипом копт. **щбнр** плавати морем або річкою; плавба, мандрівка:

щбнр: (388b); vi. To sail on a river or sea; --- ε--: vi. To sail to, toward; --- ϣεη: vi. To sail in, upon; ---: m. Sailing, voyage [Bohairic].

• **ЩИРЕЦЬ щбнр**: (388b); vi. To sail on a river or sea Ль ПУСТОМИТИ: ^ДУБ'ЯНКА, СЕРДИЦЯ; ВИННИЧКИ, СУХОРИЧЧЯ, БІЛОГОРЩА, ПОПЕЛЯНИ, ПІДСОСНІВ соєнеq: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла, БЕРЕЗІВКА, ВІНЯВИ, СЕМЕНІВКА, РАКОВЕЦЬ, ХОРОСНО, ПІДБЕРЕЗЦІ, СОЛОНКА, ГАЇ, ТАРАСІВКА, ЯМПІЛЬ, КАМ'ЯНОПІЛЬ, ГАМАЛІІВКА; • **ЩИРСЬКЕ щбнр**: (388b); vi. To sail on a river or sea Кг Новоарх: ^СКАЛЕВА; РОЗСОХУВАТЕЦЬ, ЯТРАНЬ, ВЕРБІВКА, ПОКОТИЛОВЕ, КАМ'ЯНЕЧЕ, _НЕБЕЛІВКА Fanebal, божество з Аскалону, КАЛІНІВКА, ЖЕВАНІВКА, КРУТОЯРКА, СИНЮХА дслов. стьнь 'вежа, башта' + 'ἰαχός' грек 'вежа грецька', ЛЕВКІВКА, КРИНИЧКИ.

Композити не суперечать такому розпізнанню: • **ЩЕР.БУХИ** щбнр + вок. f. вокі: (30a): m. Servant, slave (opposite **РЕМЗЄ**): слуга, раб. Пл КРЕМЕНЧУК: ^ЯРЕМІВКА ІАР + **РЕМЗЄ**, БОРДЮГИ, ВАРАКУТИ, ОМЕЛЬНИК; **СОСНІВКА** соєнеq: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла, РЕВІВКА, ОСТАПЦІ, БІЛАНИ, СОЛОНЦІ, РОМАНЮКИ, РОКИТНЕ-ДОНІВКА, ГОРИСЛАВЦІ, КАРПІВКА, **КЕЛЕБЕРДА**, **ЩЕРБАКИ!** ^ЯРИНИ, РОМАНКИ, ОНИЩЕНКИ, П'ЯТИХАТКИ, ВАНЖУЛИ, БІЛИКИ, БАБКИ, РОКИТНЕ; **ТЕРЕШКІВКА**, ПУХАЛЬЩИНА, **КОБЕЛЯЧОК**; • **ЩЕР.БАКИ** щбнр + вок. f. вокі: (30a): m. Servant, slave Пл Пл: ^**КРУТИЙ** БЕРЕГ; **ЩЕРБАНИ**, АБАЗІВКА, БЕРЕЖНІВКА, БАРАБАШІВКА, **СОСНІВКА** соєнеq: m. Tool, weapon, arrow, зброя, стріла, ЗАТУРИНЕ, **КЕЛЕБЕРДІВКА**, МАЧУХИ, **ТВЕРДОХЛІБИ**, ЗІНЦІ, **КОПИЛИ**, **ТЕРЕШКИ**, ЦИБУЛІ, РУНІВЩИНА, НЕСТЕРЕНКИ, ОЛЕПІРИ, ЖУКИ, ЯР, ШОСТАКИ, ОПІШНЯНИ, МАКАРЦІВКА, РОЗСОШЕНЦІ; • **ЩЕР.БАКИ** щбнр + вок. f. вокі: (30a): m. Servant, slave Пл РЕШЕТИЛІВКА: ^**ШКУРУПІ!**, ТУТАКИ!, **КРИВКИ**, **БАБИЧІ!**; **СУХОРАБІВКА!**, БІЛОКОНІ, ГАНЖІ, КОП'ЯКИ, ШКУРУПІВКА, **КУКОБІВКА!**, **ЛОБАЧІ**, ГЛУШАЧІ, **ШИШАЦЬКЕ**, ОНИЩЕНКИ, **ТЕРЕЩЕНКИ**, **ТВЕРДОХЛІБИ**, **ЛЕВЕНЦІВКА**, ХАРЧЕНКИ, **КОНОНИ**, РОЗСОХУВАТЕ, ТУРИ, БЕРЕЗНИКИ, ХРЕЩАТЕ, ШАМРАІВКА; • **ЩЕР.БАКИ** щбнр + вок. f. вокі: (30a): m. Servant, slave Хк Богодухів: ^**БАБАКИ**; ЗАБРОДИ, КИЯНИ, ЗАМНИУСИ, СУХИНИ, ГАВРИШІ, СКОСОГОРІВКА, **БАБЕНКИ**, КУП'ЕВАХА, ОЛЕКСАНДРІВКА, ЩОГЛІВКА, КОРБІНІ ІВАНИ, ВІННИЦЬКІ ІВАНИ, ГУБАРІВКА, ЯРОШІВКА; • **ЩЕР.БАКІВКА** щбнр + вок. f. вокі: (30a): m. Servant, slave Хк Дергачі: ^**ГОПТІВКА**, **ЛОБАНІВКА**, БУГАІВКА, ТОКАРІВКА, ДУБІВКА, ДОВБНІВКА, КУДІВКА; МАНУЛІВКА,

ДВОРИЧНИЙ КУТ, **КОНОН**енки, КОРОБКИ, СОЛОНІЙ ЯР, СІРЯКИ + 'Ιακός 'грек', СОЛОНІЦІВКА, КОПИТЕЦЬ, КАРАВАН, ЗАЙЧЕНКИ, ШОВКОПЛЯСИ, СЕМЕНІВКА, БОЛИ**БОКИ**, БІЛАШІ; • **ЩЕР.БАКИ** ωσνρ + Β.ακ: (30b); f. City, town?? // Β.ωκ: f. Β.ωκ: (30a); m. Servant, slave; слуга **Зп** ОРІХІВ: ^Бур**ЯКІВКА** + 'Ιακός 'грек'; ТИМОШІВКА, БІЛИКИ, БІЛОГР'Я, ЯБЛУНЕВЕ, ДУДНИКОВЕ, КУЩОВЕ, КИРПОТИНЕ, ОЛЕНІВКА, ЯКОВЛІВСЬКЕ, ВЕСЕЛЕ, ЖОВТА КРУЧА, ТАРАСІВКА, ОМЕЛЬНИК, ЧЕРВОНИЙ ЯР, ОТРИШКИ, ТРУДОЛЕНІВКА; • **ЩЕР.БАКИ** ωσνρ + Β.ωκ: f. Β.ωκ: (30a); m. Servant, slave **Кв** БЦ: ^ФЕСЮРИ; ФАСТІВКА, ТРУШКИ, ХРАПАЧІ, ЧМИРІ, ЧЕПИЛІІВКА, ШКАРІВКА, СКРЕБИШІ, ЯБЛУНІВКА, ТАРАСІВКА, СУХОЛІСИ, СОРОКОТ.ЯГИ + 'Ιακός 'грек', ГАЙОК, ТАРАСІВКА, БИКОВА ГРЕБЛЯ; • **ЩЕР.БАШИНЦІ** ωσνρ + Β.ωκ: f. Β.ωκ: Servant, slave **Кв** БОГУСЛАВ: ТУНИКИ, ТЕПТІІВКА, СИНИЦЯ дслов. с'ынъ 'вежа, башта', **КОРЯКІВКА** + 'Ιακός 'грек', ІСАЙКИ, БОРОДАНИ, СЕМИГОРИ, КАЛІНІВКА, ПОЛОВЕЦЬКЕ.

Ю

ЮН.АКИ Пл < *μυσέν. iawone*, гр. **Ἴωνες, Ἴωνία** йонійці + 'Ιακός 'грек'.

A يونان, prop. n. Ionia; Greece (so called till subdued by the Romans; since then the term Rūmhas been applied to the Eastern Roman empire at large).

Результат стягнення *iawon- > iyn-, не від юнан –

Не раз трапилося у кортежах топонімів з основами від грецьких реалій:

• **СТЕПАНЦІ** σκεπανή захищене Чк КАНІВ: ^СТЕПАНЕЦЬКЕ; ≈ бол. **Ю**накове *μυσέν. iawone* у с. МИХАЙЛІВКА; • **СТЕПАНКИ** σκεπανή Вн Погребище: ^ВЕСЕЛІВКА; **Ю**нашки *μυσέν. iawone* ^**КУР'ЯНЦІ**; **БУЛАЇ** **βουλαί** вуле, народні збори, ТАЛАЛАЇ ταλα + λαοί зухвалі люди; **ІВАНЬКИ**, **ДЗЮНЬКІВ**, **ГОПЧИЦЯ**, ПЕДОСИ, **ЗАРЖІВКА** βᾶριδ-, **БАРВІНКОВЕ**, СКИБИНЦІ; БІЛАШКИ; СКАЛА σχολά ^ГАННІВКА, **ЧЕРНЯВКА**.

У тому числі з протетичним В- (В'юн-): • р. **СТЕПАНІВКА** л ЛОСИНІВКИ п УДАЮ Сули Чг Ічня: р. **В'ЮНОЧКА** *μυσέν. iawone* у с. Тростянець, б. СКОРОДНА σκυρώδης бруківка п УДАЮ, р. **ІОНІВЩИНА!**, р. ГУЖІВКА у с. ГУЖІВКА, р. ЛУТАВЕЦЬ у с. **ІВАНГОРОД**, КОЛОМІЙЦЕВЕ, РИМИ;

• **ЦИМБАЛІВ ЯР** **ΒΙΝΟΥΛΛ** з гр. Кв КСв: торф. **В'ЮНИЩЕ** *μυσέν. iawone* біля смт Димер, ВИШГОРОД; колодязь **ВИННИЦЯ** ?Wnw грек /λοφιν, αβνπ, αβπ: m. (ship's) Cargo у с. Катюжанка, оз. **ВИНУЦЬ** у с. Ст. Петрівці, оз. **БРАТСЬКИЙ** Старик гр. βάραθρα barathra (pits, marshes), болота Кв, пн.; **НЕГРАШІ** Al-Niqrash! < Naucratis, **ВОРОПАЇВ**, ТАРАСІВКА, **ПІРНОВЕ** **Πίρανα!**?; • **ЦИБЛІ** **ΒΙΝΟΥΛΛ** з гр. Кв Переяслав-Хм: ^КОЗИНЦІ, **В'ЮНИЩЕ** *μυσέν. iawone*, р. **ЦИБЛЯ** л ТРУБЕЖА; **ГРЕЧАНИКИ**, ВІННИЦІ!, ТАРАСІВКА, **ХАРКІВЦІ** сир. κρκ' 'оточене парканом або муром місто', ПОЛОГИ-ЯНЕНКИ, ПОЛОГИ-ВЕРГУНИ.

Назви південного вектора є у кортежах інших топонімів від основи Юн-:

• **Великі Юначки** *μυσέν. iawone* + 'Ιακός 'грек' Хм Красилівка: Малі Юначки, ЗОЗУЛИЦІ 2, ГРИЦЕНКИ, ГРИЦІКИ, КОРЧІВКА, Малі ПУЗИРКИ; • **Юначки** Пл Чутове: Нове ГРЯКОВЕ, ЯМНЕ, ГРЯКОВЕ, ВІЛЬХУВАТКА, БЕРЕЗОВЕ, СКИБІВКА; • **Юначківка** См См: ^НАТАЛІВКА; ГРИЦАКІВКА + 'Ιακός 'грек', ГРИЦЕНКОВЕ, КОРЧАКІВКА, КИРИЯКІВЩИНА + 'Ιακός 'грек', СТЕПАНІВКА, ЛОКНЯ, НИЗИ, ОПОЛОНСЬКЕ; • **Юнашків** ІФ Рогатин: ВОРОНІВ, ЗАГР'Я, ЗАЛИВКИ, ПОГРЕБІВКА, ЖУРІВ; • **Юнівка** Вл Локачі: ^ЗАТУРЦІ; Старий ЗАГОРІВ!, Нов. Загорів, ЖУРАВЕЦЬ.

Є цей вектор і при назвах від основ з протетичним В-: • **В'юнище** *μυσέν. iawone* Жт Малин: ^БЕРЕЗИНЕ; ІВАНІВКА, СТРИМІВЩИНА, БАРВІНКИ, БУДНИЦЬКЕ, БУДО-ВОРОБ'І, ОМЕЛЯНІВКА, ЯБЛУНІВКА; • **В'юнівщина** Рв Здолбунів: ^ІВАЧКОВЕ, МИРОТИН; ЗАГОРА, ТРОЯНІ, СТЕПАНІВКА, ЦУРКІВ, ПІДГАЙНЕ, СТУПНЕ; • **В'юнки** Жт Радивилів: ^ОЛІЗАРКА; БУДИЩЕ, ЯЛІНІВКА, ІВАНОВИЧІ, КОРЧІВКА, КАЛІНОВИЙ ГАЙ, ЯСЕНІВКА; • **В'юнки** Кг Новоукраїнка: ^Вільний ГАЙ; ІВАНІВКА, ІВАНІВЦІ, ЯБЛУНІВКА, ВОРОНІВКА, КАЛІНІВКА, ГРОМУХА, СОФІІВКА; • **В'юнке** См Ромни: Вел. БУДКИ ^Вел. БУТІВКА, ГРИШИНЕ, СТОВПІВЩИНА, ПЕРЕХРЕСТІВКА, ЗЮЗЮКИ, КАЛІНІВКА, ЛОКНЯ.

Інша можливість еволюція початкового й- > дж-, дз-: • **Дзюньків** Вн Погребище:

Не виключена пов'язаність з цим же прототипом *μυσέν. iawone* суфікса чи форманта -юн-: • **Вілюничі** Лв Ст. Самбір: **ІВАНІВ**, РАЙНОВА, ГОРІШНЯ ПОСАДА, ДОЛІШНЯ ПОСАДА, СЛИВНИЦЯ; • **Маюничі** Рв Володимирець: ^БАЛАХОВИЧІ Балх?; **ІВАНЧІ**, **РОМЕЙКИ!**, ВОРОНКИ, **СТЕПАНГОРОД!**, ЧУДЛЯ, КРИМНЕ; • **Велюнь** Рв Дубровиця: **ГРИЦЬКИ**, КУРАШ; • **Банюнин** Лв Кам'янка-Буз.: СТРЕПТІВ, ЯМНЕ; • **Тютюнники** ?iut- + yun- Пл Пл: ІВОНЧЕНЦІ, ЦИБУЛІ, СТЕПАНІВКА; • **Тютюнники** Вн Вн: ТЮТЬКИ, ІВАНІВКА, НЕКРАСОВЕ, СТЕПАНІВКА; • **Тютюнники** Жт Чуднів: ІВАНІВКА, СТОВПІВКА; • **Тютюнникове** См Недригайлів: ІВАНІЦЯ, НЕЛЕНІ, КИНАШОВЕ; • **Тютюнниця** Чг Корюківка: Олійники, МАХОВИКИ.

ЮРІВКА Вн, Жт, Кв, Пл, См, Хм < копт. **οϋροπ-** 'посланці'.

• стр. **УРВИХВІСТ** у с. **ЮРІВКА** Кв КСв: оз. **ВЕРВИШЕНЬ** біля с. Нижча ДУБЕЧНЯ, **ВОРОПАЇВ** (копт. **οϋροπ-** 'посланці') ^ПІРНОВЕ; СУВИД, **СИНЯК** дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ιακός 'грек' 'вежа грецька', **НЕГРАШІ** Наукратіс, МИРОЦЬКЕ, **ЖУКІН**, **ГНАТІВКА**, БУЧА, БОБРИЦЯ, ДУДКИ.

ЮРХОВИЦЯ [ЛР, 534], гора під Києвом (тепер у межах міста на Лук'янівці) < сир. *Orhāi* 'Едесса' (= Urfa Tk). Цей прототип сир. *Orhāi*, помічений у книзі про аланів [Алемань, 498], в разі його прийняття, уможлиблює кілька висновків: про справді значну присутність яковитів (основи Орх-, Орш-, Оріх-), про закономірний дальший розвиток основи Орх- в Юрх- (як-от у київському оронімі *Юрховиця*), звідки крок до масового народного пристосування Юрк- (20 ойконімів і ще 36 від основи Юрй-).

На г. Юрховиця є *Макаріївська* церква на вул. Стара Поляна; але збудована вона лише 1897 р.

ЮР'ЯМПІЛЬ Тр.

• **ЮР'Ямпіль** Тр Борщів: ^Міжгір'я; **ІВАН**ків, **ІВАН**е-Пусте, **КОРАЛІ**вка, **ГЕРМАК**івка, **ВИГО**да, **КУДРИ**нці, **БОРИШ**ківці, **БЕРЕЖ**анське, **ГРАБІ**вці, **ПИЛИП**че, **ШИШ**ківці, **ВЕРБІ**вка, **ПідПИЛИП**'я; • **ЮР**чиха ?сир. *Orhāi* 'Едесса' Чк **КАМ'Я**нка: **ОЛЯ**нине, **РАДІВОН**івка, **ЛУБЕН**ці, **ВЕРБІ**вка, **КАЛИ**нівка, **ГРУШ**ківка; • **ЮР**ківщина Чг Борзна: ^**КРАС**ноСТАВ!; **КРАС**носільське, **Червоне** Озеро, **Червона** Гірка, **БЕРЕСТ**овець, **ТРОСТ.ЯН**ка, **ІВАН**івка, **КИНАШ**івка, **ЗАГОР**івка, **ГОЛОВЕНЬ**ки, **СУХО**водка, **ВОРО**на, **ХОРОШ**е Озеро; • **ЮР**ки Пл Козельщина: ^**ЮРОЧ**ки, **ХОРИШ**ки, **ЧЕНОКАЛ**івка, **ЗаГРЕБ**елля; **БУТОЯР**івка, **КАЛИ**нівка, **Олександр**івка, **Мар'ЯН**івка, **КИСЕЛ**івка, **МАЙОР**щина, **УЛЯН**івка, **КРАС**носілля, **СОЛОН**иця, **ЖУЖ.МАН**івка 2 *Susa + map*, **ГАЛЕШ**чина, **ПІДГОР**івка *Piemont*, **КВІТ**и, **ОМЕЛЬ**ниче;

• пот. **ЮР**ківка пор. с. **ЮР**ківка Дц **Слов'янськ**: ^**ОРИХ**уватка; **ХРЕСТ**ище, **Рай-**Олександрівка, **РОГАН**ське, **КРАС**нопілля, **ІВАН**івка, **РАЙ**городок; • пот. **ЮР**ківка у с. **ЮР**ківка Вн **ТУЛЬ**чин: ^**КАЛИ**нівка, **ШУРА-Копіївська**; **КРИЩ**инці, **ЩУРІ** *Chorges*, **МАРК**ове, **ХОЛОД**івка, **УЛЯН**івка, **ЖУРАВ**лівка, **БОРТНИ**ки, **КИНАШ**ів, **КИРНАС**івка; • **ЮР**ківка Зп **ОРИХ**ів: **ОТРИШ**ки, **Червоний ЯР**, **ОМЕЛЬ**ник, **Жовта КРУЧ**а, **ІВАН**івка, **ЯБЛУ**неве, **ЩЕР**баки, **Нестер**янка, **ПусоЦВІТ**не, **Червона КРИНИ**ця;

ЮСУПІВКА См 496 < ар. *Yusuf* 'Йосип'.

Я

ЯБЛУНІВ < гр. *Apollon-*.

Пор. і *Abollonius, presbyter* [*Cossue, Excel, 58*].

ЯВОН Чг Прилуки < *yavan* яван.

Група класичних прикладів. З очевидністю, від сскр. **yavan** 'грек; чужинець' / або й **mysén. iawone**. Збережені у кн. *Павленко С.О. Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини*. – Чернівці, 2013.

• поле **ЯВОН** сскр. *yavan* 'грек; чужинець' / або й **mysén. iawone** у с. **Малківка** 995 **Прилуки**: ^кут. **КИСЕЛ**івщина, оз. **ІВАШ**кове; с. **КРУТ**оярівка, оз. **ГРЕЧ**аний; ліс **ГРЕЧ**анівщина у с. **Красляни**, яр **КИСИЛ**івський, став. **Дерев'янщина** і кут. **ЧАВУС**і у с. **Голубівка**, сад **ГРЕК**овський у с. **Зарудка**, **РАЙ**хутір+ біля с. **Дідівці**; кут. **ІВАН**ківка у с. **Даньківка**, с. **Валки**: ур. **Пристань**, **Кораблеве**, **Лабунське**, **Киселеве**, **УШКАЛ**ове; кут **ПРИДРІЙ**ковий у с. **Богданівка**, ур. **ГРЕК**овщина у смт **М. Дівиця**, кут. **ЖЕВА_Хівщина** у смт **Линовиця**;

• ур. **ЯВОН**овщина сскр. *yavan* яван/ або й **mysén. iawone** у с. **Білейки** 398 Чг **КОЗелець**: ^ур. **ЛЕМЕШ**івщина, кут. **БОН**дари; ^ур. **ЯВОН**івщина і бол. **ЯВОН**овщина *yavan* яван у с. **Лихолітки** ^кут. **ВИГОР**? ❄?, **ЖУРАВ**лівка; ур. **ЯВОН**івщина *yavan* яван у с. **СТАВ**иське ^ур. **БУТ**ківщина, **ДЕМЕНТ**овичеве, **РИМ**; ур. **ПРОН**ківщина і **ЛЕМЕШ**івщина у с. **Опеньки**; ур. **ЮШК**ова **Гребля** у смт **Козелець** ^ур. **ПСЬОЛ**ів **Острів!** пор. **ПС**ло **ψιλό** 'піхотинці' і ще ближче **ПСЕЛ**ЕЦЬ **ψιλῆτο** 'псілети, легкоозброєні воїни' [*Тищенко 2015, 158*] ^**СОЛОН**івщина;

• ур. **ЄВОН**івщина сскр. *yavan* яван/ або й **mysén. iawone** у с. **Уздиця** (повідом. **О.М. Шарафутдінова**) См **Глухів**: ^ур. **ШАЛІ**вщина, **ПЕТРУС**ів Яр, **ВИСОШ**чина, **МУРЛУВ**щина; ^**ВИХ**торове; **ФОТО**виж, **БУДИ**ща, **ПУСТО**город ^**ТАРАС**івщина, **ЄМАДИ**кине, **ХАРК**івка, **СОСН**івка, **СУХО**діл, **ГУД**ове, **БАРА**нівка;

Н حور جवन *jawan*, जौन *jaun* [Prk. जवणो; S. यवनः], s.m. An Ionian, a Greek; a Mohammadan (sometimes applied to both the Mohammadan and European invaders of India); a foreigner, barbarian; the country of the *Yavanas* (sometimes applied to Bactria, Ionia, Greece, and, more recently, to Arabia):—*jaun-pur*, s.m. 'The town of the foreigner or Mohammadan,' the town of *Jaunpūr* (near Banāras):—*jawan-mālā*, s.f. A kind of ornament worn on the neck by women.

S यवन *yavan*, s.m. A swift horse, a courser;—an Ionian, a Greek, &c. (see the pop. form *javan*):—*yavanācārya* (‘na + āc’), s.m. Name of an astronomical writer frequently alluded to by ancient Hindū astronomers (perhaps any Greek astronomer).

або й мікенс. **mysén. iawone**

Серед топонімів Росії документований варіант основи Яван- = Еван- був виявлений ще 2013 р.: • **ЯВАНова** *yavan яван (!) = ЕВАНово* Пск. [Encarta!] Пск. [Пск обл. рег. атл. 15д]: ^**ОЛЕН**ино; КИСЛово, ПОКРУТище, ГРИХАНово. Однак далі цього справа не пішла, оскільки заміна голосних е/а була сприйнята як місцева діалектна риса (близька, зокрема, до білоруського якання). Тепер контексти схожих назв розглянуті прискіпливіше:

• **ЕВАНово** *yavan яван* Пск. Остров 21а: ЗАГАРЬе, АМОСово, РОГово, ИЮДИно, КрасноИВАНово, ШАДРица, КОРОМЫСЛово; • **ЕВАНово** *yavan яван* Пск. Дедовичи 23а: ^ГРЕЧушанка, Летохино, **УКРЕТ**ь окрет, ЖИДовичи, **КРЕК**шино; • **ЕВАНИчи** *yavan яван* ААД 135г РФ Новг. Валдай: ЛОКОТско, РАХИно 2, РАКУШино, Едрово; + НОТк 32а **ЕВАНК**ово, ЖАБниці; КРУТой Берег; • **ЕВАНово** НОТк 28г РФ Новг. Дубовиці: БАХМУТово, ЕВА_ХНово, ИВАНцево; Же**ЖВАННИК**ово!, КИСЛЯКово + 'Γαλλός 'грек', ЧУДИНово; • **ЕВАНово** *yavan яван* ТОТк 24д РФ Тверс. Кувшиново: ^КРУТое; ИВАНов Двор; ЕСЕНовичи, **ИВАНК**ово; • **ЕВАН**ово ТОТк 11е РФ Тверс. Молоково: ^**ОШУК**ово! **Аśoka!** (>Жук-?!) **У**.

Унікальний випадок являє собою ойконім **Паніванівка** Пл з численними синхоричними атрибутами у районному топонімічному контексті: •72 **ПАНИВАН**івка (Πανώνιος? епітет Аполлона, звідки Πανώνια pl. n. назва свята [Chantraine, 475]) Пл Семенівка: **ИВАН**івка, бол. **ПУНТУС**ова ВОДА тур. Buntus 'Чорне море' у с. **ОБОЛОНЬ** Apollon ^ЗІКРанці, ТРОЙняки, рук. **БОРИС** βῆρις, р. ОРЖиця; **ГРИЦ**аї, Нова **ОЛЕКСАНДР**івка; **КРАСНЕ**, ОСОКОРИ; **ЕГОР**івка vihar, оз. **БОРИС** у с. ГОРОШИНЕ ^КУКОБИ ар. Kabk 'Кавказ', Старий **КАЛКА**їв чечен. *galgal* 'війнах'; Новий **КАЛКА**їв ^МАТВІївка Ματῶς?, ГРИНівка 'Grind-; МИРОНИ, вдм. КоноплЯНКИ і оз. КОРОП'єве у с. ВЕРЕМІївка, оз. **БОРИС** у с. ГОРОШИНЕ! **з̣аруш**, з̣еру-: (70ба); То run (ship) aground; колодязь **БОРИС**івський... у с. ЗАІченці Sais ^бол. **ЮРК**івське; оз. **СИНЬ**о**БОК**ове цсл. **сын**' 'вежа' + **бак** 'слуга' у с. ХУДОліївка ханти; **ОЛЕКСАНДР**івка!; **ПУЗИР**і **ПОУСІР**і! ^ВАСИЛЯКИ + 'Γαλλός 'грек', НАТАЛенки, ШЕПЕЛівка, ТУКАли; ОЧЕРЕТУВАТЕ, ПОГРЕБНЯКИ, МАНЬКівка, БІЛЯКИ + 'Γαλλός 'грек', НАРІЖжя, УСТИМівка, ДЕМ.'ЯНівка, БІЛОГУБИ, ГРЕБлі, оз. **БРУС**ове у с. БРУСове.

Аналогічний прототип має репліка • 6. **ПАНЕ-ИВАНова** = Велі-Тарама, **ПАНЕ-ИВАН**івка у с. Октябрське Дц Волноваха: ОЛЕНівка, ИВАНівка, Зелений ГАЙ.

Пор. і • **ПаніКАРЧА** ?*кърч- 'грецький' (пор. і Керч) Кв ВАСИЛЬКів: СалиВОНКИ! *ἰωνικός*, КАЛИНівка, **ИВАНК**овичі = **ЯНК**овичі *ἰωνικός*, **ИВАНК**ів *ἰωνικός*, **ДЗВІНК**ове *ἰωνικός* **žavan-k-*, КРЯЧКИ!, ЗАЙців, ЗОЗулі, БОРИСів, БЕРЕЗенщина, КОДАКИ, МАР'ЯНівка, ЯЦьки.

Можливі пристосування початково повнішої основи *Паніон-: • р. **ПАНЯНКА** 'ἰάνων (скороч. ф. від 'ἰάνωνες) Чг СОСниця: БУТівка, СтароБУТівка, ФІЛОНівка, КИРІївка, **ВОЛИН**ка!!, СОСНівка, ГАЙ, **КОЗЛЯ**ничі, ВІЛЬШане, СИНТИН дслов. *сын*' 'вежа, башта', КОСТИРів, ПЕКАРів; • р. **ПАНЯНКА** у м. Полтава: **ИВОН**ченці! ^ЖУКИ, **КОВАНЬК**івка, **КОВАНЧ**ик, ГовтвЯНЧик, ЦИБУЛі, СОЛОМАХівка, РозСОШенці, ВІЛЬХівщина, ВІЛЬХовий Ріг, СОСНівка, ЗаТУРине, ЯСЕНУВАТе, КИСла Балка, КРУТий Берег, РУНівщина, БУЛАНове, ВАСИЛЬці.

Не виключено, що реалія була відома й у Польщі і в Чехії: Пор. *KONOPnica* 140 b3 Lublin: • TROJAszkowice, MARYSin, **JAWŁON**na, **PAN.JEN**szczyzna; • *PANIENKa* 90 c3 Poznań: ^**CHWAL**ęcin; CHWAłkowo, **KRZYK**osy, MURZYNowo 2, KІJewo; • *PANENská* 50 a5 **JEM**Nice!: **CHOTEVUD**ice, **BUD**ec, **DOBR**ohošt'; • *PANENská Hůrka* 14 c1 Chrastava: **JAN**ovice, RozSOCHa; • *PANENská Rozsíčka* 50 a2 Trest: VANov, VANuvek; • *PANENské Březany* 24 b2 Praha: Hostice, Buškovice; • *PANENsky Týnec* 23 f1 Slany: ^**HRISK**ov!; KOKOVice, HORESOvice, NEPRobylice.

ЯВОРИ Лв < Yhabri?, також принаймні частина назв: **ЖАВР**ів Рв, стр. пот. **ЖЕБРА**чий у с. Сускове Зк Свалява, **ЖОБРИ**н Рв, р. **ЖБУРИ**к у Дніпрових плавнях Дп, **ЗБУР**'івка Хс, **ЖВИР**ка Лв, **ЖОБР**івці Зк, **ЗБОРА** ІФ, -ів Лв, **ЗАБОР**івка Хк, -оль Вл, Рв, **ЗАБА**ра Вл, ЖТ2, Рв, Тр, -и Мк2, Од, -ине Хк, Хс, -івка Чг2, -о-Давидівка Жт, **ЗАБР**ідь Лв2, Пл, Хм, -дя Жт, -ки Пл, **ЗАПАР**івка Хк, -оМар'івка Дц, **ЗАВОРИ**чі Кв, **ЧУБАР**івка Жт, Зп, **ЧАБАР**івка Тр, **ЧЕБЕР**яки См, пот. **ЧЕБИР**івська у с. Калини Зк Тячів, р. **ЧЕБРИ**ж у м. Городня Чг, **ЧУПИРА** Кв, **ЧУПЕР**носів Лв, **ЧУПРИ**нівка Вн, **ЦЕБЕР**ка Жт, **ЦЕБРИ**кове Од, -ів Тр, -івка Лв, **ЦЯВРИ**не Дп Нікол., **КОПИР**ів кінець Кв, р. **ГОБЕР** Жт, **КУБА**реве См, **КУБЕР** См, **КУБРА**ки См, -ове См, -яки Мк, **КОБРИ**нове Чк, -ова Гребля Чк, **КАП**рани Од, -ське Хк, **ГОВЕР**ла Зк, **ГОВОРИ** Пл, Хм2, -унове См, **ГАВРО**нці Пл, -щина Кв, **ЯВОР**ів Лв.

Діаспора **копирів-габрів** з'явилася у 654–676 рр. – пор. [Колесников, 146]. Вивчення її сліду в топонімії України відображене у низці наших журнальних публікацій та у монографії [Тищенко 2011, 142-184]. То була остання велика хвиля зороастрійців, зокре-

ма, зарванітів, що масово тікали від арабського завоювання Ірану і прилеглих земель. Місця асиміляції відповідають топонімам від основ *Гавр-*, *Зарван-*, *Дрон-*, *Дриг-*; пор. і *Копирів кінець* у (до!)князівському Києві VII ст. (тепер садиба Академії мистецтв на вул. Вознесенський узвіз, 20), прізвища Дронь, Дрига, лексичні запозичення *капарити*, *капарний* тощо. Дригами називали сусідів-слов'ян ятвяги [Зинкявичюс; Гаучас] (дперс. *drigu* 'побожний смиренний зороастрієць' [Boyce, 34-35]).

Рис. Я1. У IX-X ст. слов'ян знали як вогнехвальців, у XV ст. синонім Русі – *Yhabri*, а ятвяги звали її *drygi*; і жодного коментаря класиків (карта [Hudud, 435]; *Yhabri* – [Kern, 106])

Про вогнехвальство слов'ян у IX-X ст. перед прийняттям християнства незалежно свідчать ібн-Руста (пом. 903 р.) і автор Худуд аль-Алам (982 р.) [Hudud, 158, 428]. За даними Іоанна де Галоніфонтібус у складі Великої Татарії **або** Команії ще на початку XV ст. були відомі землі *Comania*, *Gazaria* (тоді – Крим), *Yhabri*, *Ivlach* (волохи = волхви, тобто пахлаві-парфяни), Кершасії, Аварі [Kern, 106]. На півночі Команія межувала також з "*Russiam sive Yhabri*" (рис. Я1) тобто "*Руссю або Габрами*". Затьмарене коментаторством *Yhabri* насправді фонетично цілком добре відповідає *габрам*, а історично – рядкам літописів про неодноразові повстання *волхвів* (парфян-зороастрійців) проти християнізації у X–XI ст. [Тищенко 2009; 2011]. Ознаки маніпуляції в тому, що в кількох епізодах з волхвами (під 1024, 1044, 1071, 1091 рр.) жодна деталь "копії" літопису не вказує на їхній зороастризм, а новгородська вставка вкладає в уста волхву відверто неправдиві слова і навмисно веде на хибний слід до північних шаманів, що практикують транс (1071). Цьому суперечать докази постійного життя серед слов'ян парфян-волхвів, як і зарванітів (пізніх зороастрійців-вогнехвальців). Що більше, ці докази підтверджують прикрий висновок проф. Я. Дашкевича про свідоме нищення у XVIII ст. оригіналів джерел з історії Київської Русі. Монопольним поширенням фальсифікатів – нібито "копій" [Дашкевич] – шахраї від науки століттями морочили дослідників пробілами в історіографії середньовіччя Східної Європи. Посильну участь у фальсифікаціях бере й переклад "Libellus..." під назвою "Сведения о народах Кавказа (1404 г.)" (Баку, 1980). Тут у примітці 34 стандарт один: "34. В рукопису: *Thartaria sive Comania...*". Це справді так. У примітці 36 стандарт інший: "36. В рукопису: *Russia*". Це тиражований у 1200 примірниках обман. Адже насправді в рукопису "***Russiam sive Yhabri***" [Kern, 106]. Зі свого боку, існування у

слов'ян зороастризму *ДО* християнства засвідчують і аль-Балазурі, і ібн-Руста, і словник (*волхви, дриги*), і топонімія (р. *Обеста, Апастово* РФ Татарс., *Опач-, Авеш-*)! Просто тепер публікація кожного нового справжнього джерела [Hudud, Kern...] далі й далі унаочнює фальсифікованість "російських джерел" про цей час і відтак їхню обмежену придатність для наукових досліджень.

• р. *ЯВОРиста* = Jaworesta (**werszyd**) (габр+ копт. *вершо* 'грішники': "габри-грішники") л *РОПОЧева* Сучави у с. Селятин Чв ПУтила: *МіжБРОДИ*; ЯЛовець 2, *РозТОКИ* (пор. "Да воскреснет Бог, и *расточатся* врази Его" [Псалом 67]), *БІСків, БИСків, КОНЯТИН, ЯМИ, ЯЛовець 2, ГОЛОШИНА*;

ЯВТУХИ Хм < куманс. ім'я власне *Елтух* [ЛР, 207]. Серед половецьких генонімів воно варте уваги, адже збережене в основі назви *Ельтукове* – то слід по орді половців на Дону ([Плетнева, 69, карта]. *Явтухи* = *Елтухи*! Хм, *Явтухівка* Хк, *Явтушенкове* Хк, прізв. *Євтух*. Ялтушків Вн2!, *Евтехов* РФ Орл., *Елтышева* Пермс.

ЯГОТИН Кв *Ἰαχός* ("грецька битва"). Стоп'яги *Ἰαχός* ("грецька башта": пор. Син.як- Кв (Переяслав-Хм.); ЯГ.АН.івка ("греки") СМ Лип. Долина; Бересняги ("грецька вулиця"), Вересняги *Ἰαχός*; Вересняги (Пск.).

Рис. Я2. Село Явтухи = Елтухи на карті Шуберта [КШ, 25-6]

Ἰώνες : mais Hom., poét. *Ἰώνες* (le sg. *Ἴών*, "Ἴων est rare, mais *Ἴων* est le nom de l'ancêtre mythique de cette race), mycéen. *iawone*, voir Chadwick-Baumbach 207. Ioniens, l'une des quatre grandes tribus grecques; II. 13,685 *Ἰάονες ἐλαχίτωνες* (voir la note de Leaf), puis *H. Ap.* 147, etc. Forme contracte, dor. gén. *Ἰώνων* (*Aesch., Perses* 1025). Mais *Ἰώνων* *ibid.* 949-950 semble avoir une brève inexplicable.

Nombreux dérivés, adjectifs : 1) *Ἴός, -άδος*, type de f. ancien qui fait penser à *Ἑλλάς* en face de *Ἑλληνες* (Hdt., Th., etc.), mais *Ἰαχός* doit en être un dérivé tardif (Pib.);

Дуб'яги човни грецькі ПЛ (Зіньків); Семен.ягівка сему + *Ἰαχός* Чг Чг; Син.ягівка дслов. сѣнѣ 'вежа, башта' + *Ἰαχός* 'грек' 'вежа грецька' Тр (Збараж); Сорокот.яга Чк (Жашків); Сорокот.яги Кв (Біла Церква); Стоп'яги Кв (Переяслав-Хм.).

ЯДУТИ Чг < 1) адат звичаєве право у мусульманських народів; 2) *Ἴός, -άδος* грек [Chantraine, 475]. • *Ядути* Чг 205 Борзна: ^САПОНівка!, ЮРКівщина, Омбиш, АДАМівка, ГАЛАЙбіне, КИНАШівка, Забілівщина.

ЯЖБЕРЕНЬ Жт (Народичі) < мад. *Jászberény* (в області Угорщини *Jászság* 'Яська країна'). Назва означає букв. "яси, що піддалися". • *ЯЖБЕРЕНЬ* Жт Народичі: ^ДОРОГинь монг. *dargan*; БРОДник, ВАСьківці, БАБиничі, ОРЖів, ШИШелівка.

ЯК < 1) гр. *Ἰαχός* 'грек' [Chantraine, 475]; 2) **пахл.** -ак зменш. суф.: Березняки. **ЯХНИКИ** *Ἰαχός* 'грек' пор. Сахн- < сак-; р. Куца Бердянка = 1784: Бердіакъ 306; оз. БарзЯКівське у кол. с. Пищики ПЛ; ; Бордуляки Лв (Броди); Васил.яки ПЛ (Семенівка); Ворон.ЯКі Лв (Золочів); Гаврил.як ІФ (Тлумач); Кири.яківка ПЛ (Глобине); Кири.яківщина СМ СМ; Кир'.яківка Мк Мк ; Кир.якове ПЛ (Зіньків); Кисл.як Вн (Гайсин); Кобел.яки ПЛ (Кобеляки); Кобил.яки Чк (Звенигород); Кобил.яки Чк (Тальне); Крив'яки Лв (Мостиська); Кругл.яківка Хк (Куп'янськ); Кубр.яки Мк (Веселинівка); Лел.яки Чг (Варва); Рев'якине СМ (Путивль); Син.як дслов. сѣнѣ 'вежа, башта' + *Ἰαχός* 'грек' 'вежа грецька' СМ (Білопілля); Син.як Зк (Мукачеве); Син.як Кв (Вишгород); Син.яківці Хм (Дунаївці); Син.яківщина ПЛ (Чорнухине); Сір.яки Хк (Дергачі); Сір.яківщина Чг (Варва); Слобод.яки Лв (Яворів); Хом'яківка ІФ (Тисмениця); Хом'яківка ІФ (Снятин); Хоняків Хм (Славута); Хром'.яків Вл (Ківерці); Худяки Чк Чк ; Чеберяки СМ (Ромни); Черняки Хк (Харків); Черняків Хк (Вовчанськ); Черняківка ПЛ (Чутове); Чорняки ПЛ (Зіньків); Шев'якине Дп (Васильківка); Шев'яківка Хк (Вел.Бурлук); Шуляки Чг (Козелець); Шуляки Чк (Жашків); Як.ли.чі Чг (Сосниця); Як.торів Лв (Золочів); Якушинці Вн (Вінниця); Якушів Вл (Ратне).

ЯКУБІВ < перс., сир. *Yaqub* 'Яків'. Якубів ІФ (Долина); Якубівка ІФ (Городенка); Якубівка Тр (Заліщики); Якубівка Вн (Іллінці); Якубівка Чг Чг.

ЯЛАНЕЦЬ < 1) пахл. *yln* 'Іран'; 2) алан; пахл. 3) *ylng* 'ересь'. • пот. *ЯЛАНка* *yln* 'Іран' / алан у нп *ЯЛАНець* Вн ТОМАШпіль: КИСлицьке, ПЕНЬківка, КАЛИНка, ГОРИШКІВка,

РУСАВа 2; • р. ЯЛАНець уІп 'Іран'./ алан у сщі ЯЛАНець Вн БЕРШадь: ЧЕРНятка, КАВКули; • ЯЛАНець Вн Бершадь: УСТя, ОСІІвка; • ЯЛАНець Вн ТОМАШпіль:; • ЯЛИНці уІng 'ересь'? Пл Кременчук: ^ПУХальщина; РАДЧини, ВОЛОШине, СОСНівка. Див. II. ІЛЛІНЦІ.

ЯМНА < Ямна, Ямуна (кордон держ. Газневідів).

• ЯМЕНець Жт (Ємільчине): ^КРИВоТИН 2; МАР'ЯНівка, ЗОРЯНКА, ГАННівка, КОРОЛівка, ВІЛЬХівка, Червоний Бір, РОГівка, СОРОЧЕНЬ, ГАННОпіль, КИЯНка, КАМ'ЯНОГРка, ПАРАНине, КРАСНОГРка, ХМЕРИН; • ЯМНе Чг (Новг-Сів.): ^КРАСНий Хутір; КРАСне, КРАСна ГРка, РОГівка, АРАПовичі, КОМАНЬ, СТАХОРщина, ДРОБИШівка, ФОРОСтовичі, ПЕЧЕНЮги, АРШУки, КАРАБАНИ, ЯСне, УЗРУИ, ШЕПТАКИ;

• ЯМНе См (Вел.Писарівка): ДОБРЯНське, МИРне, ІВАНівка, РозСОШі; • ЯМНе Лв (Кам-Буз) Забужжя Лв ^Кам-Буз: КОЛОДне, ПечихВОСТИ, КОЛОДенце, КРАСичин, СОКОЛІВ, ЯГІДня, ДОБРОтвір, КУКЕЗів; • ЯМНиця Ямуна (кордон держ. Газневідів)ІФ. (Тисмениця/ ІФ): КОЗИНА, ВІЛЬШаниця, КРИВОТУЛИ, ЧУКАЛівка!, МИЛУВАНня, КРАСилівка, КОЛОДіївка, УГРИНів; • Ями Чв (Путила): ЗаМОГИЛА, МіжБРОДИ, КОНЯТИН, СОКОЛІИ, ПЛОСКа, ЯБЛУНиця; • Ями Кв (Сквира): ВеликоПОЛОВЕЦьке, КРАСНОліси, ПУСТОВАРівка, КРАСНЯНка, САВРАНЬ, ТЕРЕШки!, ТОКАРівка; • Ями Лг (Троїцьке): КОЗАР, ик, АРАПівка, ЯСИНівка, ВІЛЬШани, КИЯНове, КРАСна ЧАПЛіївка, ПАРНЮВАТка, КРАСНОгригорівка; • Ямище Чг (Ріпки): ЯВОРці; БУЯНки, ОЛЕШНЯ, Червона Гута, ГУНЬківка, ТУЛІя, КОРОЛьча.

ЯМПІЛЬ < гр. 'Ιᾶνων (род. відм), скороч. ф. від 'Ιωνες 'Йонія'.

Ямпіль См – раніше ЯНпіль; цю назву мала й залізнична станція Янполь. Те саме відомо і про Ямпіль = ЯНпіль Хм Білогір'я. На Поділлі відомі "Могилев, Янполь, Рашков" – кордон від Волоської землі [Бантиш-Кам., 124]. • Ямпіль Хм (Білогір'я): КОЗИН ^ПереРОСле, Червоне; ВІЛЬШаниця, СОСНівка, ЖЕМЕЛинці; • Ямпіль См (Ямпіль): ТУРАНівка, БІЛиця, РОДІОНівка, ЧУЙківка, ДЕРАЖНЯ Drangiana; • Ямпіль Вн (Ямпіль): ДЕРЖАНка Drangiana, ДОБРЯНка!, СЕВЕРинівка; • Ямпільчик Хм (Чемерівці): МАР'ЯНівка, БІЛа, ЗАВАДівка, ВІЛЬХівці, ЧАГАРівка, ЖАБинці, КУТКівці, ДРАГАНівка Drangiana, КРАСНОоставці, КОЧУБЕІв, КРИКів; • Ямпіль Чк (Катеринопіль): Червоний Брід, БРОДЕцьке, РозСОХУВАТка, СУХа КАЛІГІРка НВ, ЯРОШівка; • Ямпіль Дц (Кр. Лиман): Ямполівка ^БІЛОгорівка; КАРАВАН, ДРОБИШеве, СОСНове, КРИВа Лука, ШАНДРИГОЛОВе; • Ямпіль Лв (Пустомити): БІЛка, СУХоріччя, БІЛОгорща, ХОЛОДноводківка, СОСНівка, ПідСОСНів, КОВ'ЯРІ, РадВАНИ, СЕМЕНівка, ПідТЕМне, СОРОКИ, СОКОЛІВка.

ЯНЖУЛІВКА < лит. ažuolas 'дуб' • с. ЯНЖУЛовка Чг Семенівка перейменоване на "Жовтневе" даремно: це не від янгол, а від лит. ažuolas 'дуб'. Поруч ур. ГАЛАЯ Лужа, кут. МАКАШин у с. ЖАДове; у тому ж р-ні кут. ЯНЖУЛкін Бугор лит. ažuolas 'дуб' у с. Лісківщина ("Правда") [Павленко, 179, 184]. Також р. ЯНЧУЛ = Янчур п Гайчуру Вовчої Самари Дніпра.

ЯНІВ, -ян < гр. 'Ιᾶνων (род. відм), скороч. ф. від 'Ιωνες 'Йонія'.

Напевно, читач знає, що більшість, як не всі серед теперішніх "Іванівок" – це штучна переробка під різними приводами колишніх Янівок (остання сотня їх заборонена 1947 р. [АТП-1947, 1037–1040]). Серед них ЯНОМИСЛЬ Вл Кам-Каш (= "Іваномисль"), Яновщина Пл 4, – а Янцибор.івщина = "Перемога" Чг Срібне – взагалі мабуть *Онцифор.івщина. Насправді ім'я Ян < Іоан – прадавнє місцеве ім'я, пор. у літопису: 1043: Вышатѣ, отцю Яневу; 1071: Яневи, Янь, Янева; 1089: Яневи, Ивану; 1091: Яновъ, Яновѣ; (Начало Святополча княженья): Янь; 1106: Яня.

Лише поодинокі Яні за недоглядом влади існують у ХХІ ст., як за діда-прадіда: Янів Кв, Янівка См, Янишівка Од, Пологи-Яненки Кв; ЯНКовичі+ = Іванковичі Кв Васильків; оз. ЯНівське у с. ІВАНівка Вл Ковель: бол. ЯНКівське у с. РАДОШин; ЯНцівський став у кол. х. Гранітний Зп Комишуваха; бол. ЯНьове у с. Голубин ЖТ РОМАНів; бол. ЯНкове у с. КИЯНКА?? Жт Ємільчине: бол. ЮРКівка у с. Усолуси; бол. ШУРове у с. Неділице; став ЯНкова у с. Нові ВЕЛІДники Жт Овруч.

Єдиний спосіб сховатися від невсипущого державного ока було – стати суфіксом: • КУР'ЯНки гр. 'Ιᾶνων (род. відм), Хм БІЛОГІР'я: ^ШИМКівці; ТРОСТ.ЯНка, ЯМПіль, ДІДКівці, ЛЕПЕСівка, НОРИлів, ВОРОБІївка, ТихОМЕЛЬ, В'ЯЗовець, СИН.ЮТки дслов. с'ынъ 'вежа, башта', КАЛІНівка, СЕМЕНів, БОРОВОиця 2, СОСНівка 2, КОРИТне, ДЗВІНки, ЗІНЬКів, КАРПилівка, ЖЕМЕЛинці **оцїліа 'спілкування'**, СУШівці, ХОРОШів Крас, р. НЕВка **неВі:** (222a); vi. To float, swim у с. Погорільці, ШУНьки; • КУР'ЯНці Вн ПОГРЕБИЩе: ^ЮНАшки **тусѣн. іawone; ГОПЧИЦя!**, БАБинці, **БУЛАІ, ПЕДОСИ** Феодосій, ВЕРБівка, КАМ'ЯНОГІРка, ОЗЕРна, ТАЛАЛАІ, СТАНИЛівка, СОСНівка, ЗАКРИНИЧчя, ЧОВНовиця, ХМелівка, ЗБАРАЖівка, БІЛашки, ФІЛ.ЮТка; • КУР'ЯНИ Тр БЕРЕЖ.АНИ: ^ПАВЛів; КУР.ОПАТники, ЮСТИНівка! ^ТЕСАРівка, ГАЙОК, ЖУКів, ГИНовичі, ВЕРБів, БІЩе, БІЛОКРИНИЦя, ЗаГАЙці, ПідГАЙці, КУти, КОТів, ЛІТятин, ШКІНДИРівка, ПОСУХів, РОГАЧИН, ЛЕОНТИ, КРАСНОпуца, ШИБАЛин, ШУМЛЯНИ, БОКів, СЛОВ'ятин.

(Це інший приклад зворотної деривації: куряни > Курськ РФ.)

• КУП'ЯНСЬК гр. 'Ιᾶνων (род. відм), Хк рц: БІЛе, МАРСівка, СИНиха дслов. с'ынъ 'вежа, башта', ХОМине, ХРЕЩате, ЦИБівка, САМБОРівка, ВОВчий ЯР, ВИШНівка, ЗаГОР.УЙКівка, ТАБАІвка, СИНЬКівка, СЕНЬОК, СЕНЬКове дслов. с'ынъ 'вежа, башта' + 'Ιαχός 'грек' 'вежа грецька', СОЛЯНИКівка, ВОВЧе, Кругл'ЯКівка, РЕВУЧе, ШАПКівка;

• оз. КИР.ІАНці гр. 'Ιᾶνων (род. відм), у с. БІЛОЦЕРКівка! Пл Вел. Багачка: ^оз. У°ступ у с. ^ГЕРУСівка **уєроуσία** ^БІРки, ВИШН.ЯКІВка, КРАСНОГОРівка, СИДОРівщина, СОЛОНці; **КОНОПЛЯнка, КИР.ИЧАІ, ОСТАП'є, Нове ОСТАП**ове, САІ, СЕМЕНівка, ЗАЙців, МАКАРенки,

ГРЯНчиха, **ІВАН**івка, **РадивОН**івка, **ШИРОК**е, -а **ДОЛИ**на, **РОК**Ита, **КОЛОС**івка, **ПОВЕЛ**ки!; **МАТЯШ**івка, **ЛОБ**урі, **ОЛЕФ**іри, **КОТЕЛ**евці, **КОБ**лики, **КОЛОМ**ийці, **БАХТЕР**щина, **ДАКАЛ**івка;

• р. **ЖАБ'ЯН**ка гр. **Ἰάβων** (род. відм), у с. **ЖАБ'ЯН**ка Чк **ЛИС**ЯНка: **^БУЖАН**ка на р. **БУЖАН**ка = **Гонтар**івка [СГУ, 147] п **ГНИЛО**го **Тікичу** **Тікичу** **СИН**юхи дслов. стынъ 'вежа, башта' Пд. **Бугу**; р. **СВИНО**ТОПка у м. **ЛИС**ЯНка; р. **СЕМ**ирічка у с. **ТОВСТ**і **Роги**, **ОР**ли, **ШЕШ**теринці tistr, **ЖУРЖ**инці, руч. **ГАЙ**даня у с. **КАМ'Я**ний **БРІД**, р. **НИП**авка **НИТ**і, тВі: (222a); vi. To float, swim л **Гірського** **Тікичу** у с. **Рубаний** **Міст**, **Петрів**ка-**ПОП**івка, **ВЕРЕЩ**аки, **СМІЛ**ьчинці, **СЕМЕН**івка, **МАР'Я**нівка, **ШУШ**ківка цнщ (Q), **ЩУЩ**, щещ-: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузок, **ЯБЛУ**нівка; р. **Виноград**івка = **WIN**Nogorodka у с. **Виноград** "w dokum. WINNogorodka" (SG, XIII, 562) **Венеція??** **^mogila** **ВАКУ**Nowa; • **ЛУК'ЯН**ці (лукъ 'узбережжя моря' (Лукоморье) + слов. Janov з лат. Ianua 'Генуя') Хк Хк: ≅ яр. **СТУБОЛ**.Ушка л **Караі**чевого л **РОГАН**і **Уди** **^яр** **ТИМОКОСЕН**ків! л **ХАРИ**ного **РОГАН**і **Уди**, р. **РОГАН**ь = 1639: **ЖИРО**ГАНь! [СГУ, 466] *йі, **РОГАЧ**івка ерґат-, **РОГАН**ка, яр **ЯМ**и л **Уди**; **ЛЕЛ**Юки **^МОВЧ**ани, **БОР**ове, **ХРО**ли; **БОБ**Рівка **^ЗА**їки, **МОМО**Тове Mamoudia?; **БЕРЕЗ**івка, **ЯРО**ші, **СПАР**таси, **САНЖ**ари, **НЕСТЕ**Ренки, **ВИСО**кий, **РАЙ**.**ОЛЕН**івка, **ХОРОШ**е, **ЗЕЛЕН**е, **КИРС**анове, **ТЕМ**нівка, **ХМА**рівка, **ШУБ**іне, **ПОДОЛ**ьох, **ГЛИ**боке, **СОРОК**івка, **ТИШ**ки, **ГОРБ**ані; **ЛЕЛ**Юки **^ОЗЕР**Яна 2!; **КРИН**ички; яр **МАКО**ртет Makuria п **ДОЛИ**ни **РОГАН**і; **МИХАИ**лівка, **ОЛЕКСАНД**Рівка 2!, **ЧЕР**ники, **БАИ**рак, **ЛЮБО**ТИН лаво - Ship's sail вітрило; **БАБА**ї, **БЕРЕЗ**івка 2, **ЯКОВ**лівка, **БАРЧ**ани, **КОРО**тич, **ОЗЕР**Яна 2, **БОРЩ**ова, **БОРИС**івка, **БОР**ове, **КРАС**не, **ОЛ**ИНикове, **ПИЛ**ьна, **КЛЮЧ**ки, **БІДР**.**Я**ги Бусир- + Яків;

• р. **Коноп'ЯН**иця гр. **Ἰάβων** (род. відм), **Кв** **ЧОР**нобиль: оз. **Коноп**лянка у с. **Горностайп**іль; колод. **ЛОМАК**ів Колодязь! Λάμας 424 р. у кол. с. **Вел**. **ЧЕРЕВ**ач, р. **КОСТЕ**рєвка у с. **ТОВСТ**ий **Ліс**, оз. **ПІРЕН**ове **пап**уринос у с. **Опач**ичі **^бол**. **БАР**ове **Лядо**; **ЛЕЛ**ів, **КУП**увате!, **Руд**ня-**ВЕРЕ**сня, **ЯМ**піль.

Гідронім Коноп'Яниця **Кв** **Чорнобиль** – такий же шановний архаїзм, як і інший гідронім **ЖАБ'ЯН**ка Чк **Лис**ЯНка: обидва зберігають стан вимови до появи вставного Л. **Неправда**, що це виключно "східнослов'янське" явище: пор. наведені вище **Жабл.ЯНО** Бг, **Жабл.ЖАК** Нг; **Жабл.ЖАК** ВіН; **Жабл.ЖЕК** Слн.

• рук. **Коноп**ляниця **Жт** **Радом**ишль: б. **Коноп**лянка у с. **Лут**івка; оз. **Коноп**лянка у с. **БЕРЕЗ**ці; став **ПАП**ір.**ЯН**ський **пап**уринос зроблений з папірусу (βαρίς **Plut.**) у м. **Радом**ишль [СМГУ, 165], **ТЕКЛ**івка, **ХОМ**івка, **ЖАБОЧ**, стр. **К**ИЯНський п **Шля**марки у с. **МЕН**ьківка (на 1 км-карті), ур. **СЛ**іпий **ГРУД**ок, р. **КРУЧ**ка у с. **Дубов**ик, **ЗАН**ьки, **КРАСНО**БІрка, р. **МИР**оч у с. **МИР**ча, р. **ГЛУХ**івка, **ФІЛОН**івка, **НЕГРЕ**Бівка, **ЗАБ**ілоччя, р. **БІЛ**ка, **Перем**іжжя, **ГРИШ**ківка, **ГЛУХ**ів 2, **ЮР**івка; • р. **Коноп**лянка у с. **БАБ**ичі Чк **КАН**ів: бол. **ЖАБОКРЮК**івка у с. **Мартин**івка, оз. **ЧУЙ**кове χοι, pl. εζνοϋ: (754a); m. Ship, boat у с. **ПЕКАР**і **^оз**. **КРУТ**.**Я**ка; дж. **ЖУК**ове і дж. **КУЦ**ове у с. **ТАГАН**ча **^став** **КРАТ**ове **^став** **МАКАРИ**шине **^руч**. **ФОСА** = **ХВОСА**; **ПИЛЯ**ва, **ПОП**івка, **МОНАСТ**ирок, **СИН**явка дслов. стынъ 'вежа, башта', **КОНОН**ча, **СУШ**ка, **ТРОШ**ин, **ТРОСТ**янець, **ХМІ**льна, **ЯБЛУ**нів, **ЧЕРН**иші; **БОБ**риця; **БАБ**ичі, **ОЗЕР**ище, **БУЧ**ак; + бол. **ЮНА**кове **тус**єп. **iawone** у с. **МИХАИ**лівка, р. **СИН**явка у с. **КОЗАР**івка; дж. **КОРОБОЧ**ки у с. **Григор**івка;

• р. **Коноп**лянка п **Дні**пра **Дп** **Верхнь**одн: **БезКРО**нівка, **ЯР**ок, **МОТРО**нівка, **МАР'Я**нівка. **КРИН**ички, **БОР**овківка, **БОРОДА**ївка!, **КАЛУЖ**ине, **ПОП**івка, **ЯКИ**мівка, **КАЛИ**нівка, **МИШУ**рин Ріг, **КРИВ**оносове, **ТАРАС**ове; • р. **Коноп**лянка у с. **КОЗИ**нці **Кв** **Переяслав**-**Хм**: **^ЦИБ**лі, **В'Ю**нище **тус**єп. **iawone**; **ГЛАН**.ишів, **ГАЙ**шин, **ЧИР**ське, **ЧИР**ське, **ГОРБ**ані, **ПОЛОГ**и-**Я**ненки!, **ВІН**ниці, **ПОЛОГ**и-**ЧОБ**ітки, **ВОВЧ**ків **ТАРАС**івка, **ПОЛОГ**и-**ВЕР**гуни, **Стовп'Я**ги, **ВЕСЕ**ле, **ГРЕЧ**аники, **СОС**нова, **БОРОК**; • р. **Коноп**лянка у с. **Бондар**і **Чг** **СОС**ниця: • р. **БОРИШ**ка βαρίς у с. **ВОЛ**инка (пор. **Воля** др. **Βουλαία** 'народні збори?'), **КОСТ**ирів **^р**. **МЕР**ляк **Меро**п у с. **СИНЮТ**ин дслов. стынъ 'вежа, башта', **КНУ**ти, **ПЕКАР**ів; р. **СЕЛЕЗ**нівка у с. **СЕЛЕЗ**нівка; **ЧОР**.**НОТ**.ичі, **ФІЛОН**івка, **ЯКЛ**ичі, **Кон**ятин, **КИР**іївка, **ГАН**нівка іж = .. ривч. **ЮР**івка у с. **КУП**чичі Єлпт-, **БУТ**івка, **ЛОЗ**ова, **ДОЛ**инське!, **СВІР**ок, **ГАЙ**!, **ЗаГРЕ**белля;

• вдм. **Коноп**лянки у с. **ВЕРЕМ**івка **Пл** **СЕМЕН**івка: **ПАН**.**ІВАН**івка! (переклад **Всегрєцький** (храм **Аполлона** у **Мюкале**), пор. **KONOP**nica Lublin: **^TROJ**Aszkowice, **PAN**.**JEN**szczyzna), **ІВАН**івка, **ТРОИ**няки, рук. **БОРИС** βαρίς, р. **ОРЖ**иця; оз. **БОРИС** у с. **ГОРОШ**ине! ρωρϋ, ρερϋ-: (706a); To run (ship) aground; колодязь **БОРИС**івський... у с. **ЗА**їченці **Sais** **^бол**. **ЮРК**івське; оз. **СИН**ь**БОК**ове дслов. стынъ 'вежа, башта' + bak 'слуга' у с. **ХУД**оліївка ханти; оз. **БРУС**ове у с. **БРУС**ове; **ОЛЕКСАНД**Рівка!; **ПУЗ**ирі **ПОУС**ірі! **^ВАСИ**ляки, **ОБОЛ**нь **Apollo** **^ЗІК**ранці, **НАТА**ленки, **ШЕПЕЛ**івка, **ТУКА**ли; **ОЧЕРЕ**тувате, **ПОГРЕ**бняки, **МАН**ківка, **БІЛ**яки, **НАРІЖ**жя, **УСТИМ**івка, **ДЕМ**.**Я**нівка, **БІЛО**губи, **ГРЕБ**лі; оз. **КОРОП**'єве у с. **ВЕРЕМ**івка;

• колод. **Коноп**ляний у с. **МАР'Я**нівка **Кг** **М**. **ВИС**ка: плесо **КУЦ**.**ЯН**ське і став **КУЦ**.**ЯН**ський у с. **БЕРЕЗ**івка, **КРАСНО**пілька, **ДИМИ**не, **КОП**анки, **ОНИ**кієве, **Олексан**дрівка, **ПОЛОХ**івка, **ПАЛ**івка, **РозСОХ**уватка, **КАН**івка, **МИРО**піль; • оз. **Коноп**ляне у с. **Лиш**ня **Кв** **Макар**ів: **КОЛОН**щина **κολωνία** **^БЕРЕЗ**івка, **МАР'Я**нівка, р. **БУЧ**а!; бол. **ШОВК**ове **σαλδουκι** : (558b); m. **Wasp**, **osa** / **σαλδουκς** v. **σαλδουκς** - **Scarabaeus** beetle, **скар**абей у с. **МАКОВ**ище **^ВИШ**єград **^КОП**илів; **КОНОП**ельки, **ЯБЛУ**нівка, **КОП**іївка, **МОСТИ**ще, **ГАВРО**нщина, **ГОР**обіївка, **Червона** **Гірка**; + оз. **В'Ю**не **тус**єп. **iawone** у с. **Корол**івка; **ЧОРНО**ГОРодка; **НеБЕЛ**иця гр. **Вῆλος** 'цар Єгипту, володар' ~ [Beiel] 'Ваал', букв. господар, чоловік, **НІЖ**иловичі, **Биш**ів *виш- **^ГОРОБ**іївка, **ГАВРО**нщина, **Червона** **Гірка**; з***УР**івка, **ЯСНО**ГОРодка; • бол. **Коноп**ляне у с. **Іван**івка **ЖТ** **МАЛ**ин: **Омел**янівка ομίλια **^ТИШ**ів; **СТРИМ**івщина! **Стр**імон, **БЕРЕЗ**ове, **КУТИШ**е, **В'ЮНИШ**е **тус**єп. **iawone**, **БРАТ**ське, **БЕРЕЗ**ове; **БУК**и, **БУЧ**ки, **ВИШ**ів, **СОС**нівка, **ЮР**івка, **БІЛ**ий **Берег**, **ЯЛ**цівка, **ЖАБОЧ**!, **ІВАН**івка, **ЯРОЧИШ**е, **Лісна** **КОЛОН**а! **κολωνία**, **ЯБЛУ**нівка, **ФЕДОР**івка Θεοδώρα, **ТАРАС**івка; • **Коноп**лянка **Пл** **Вел**. **Багач**ка: оз. **КИР**.**ІАН**ці у с.

БІЛОЦЕРКІВКА (див.): • КонопляНівка Лг БІЛОКУР.АКине!: Дем'ЯНівка, ЛАВРівка, ШОВКУнівка; КУР.ЯЧІВКА, ХОМЕНКОВЕ 2, ВИШНЕВЕ, ЛОЗНО-ОЛЕКСАНДРІВКА, НЕЩЕРЕТНЕ, КАЛІНІВСЬКЕ, ГОЦЬКІВКА, ЛУБ'ЯНКА! ^ЗАІКІВКА!, КАЛІНОВА БАЛКА, КУПЛЮВАТЕ, ШАРІВКА; • КонопляНка Кг Кг: ^ПОПІВКА!, ЧЕРН.ЯХІВКА!!, ВИШНЯКІВКА, СОЗОНІВКА, СЕВЕРІНІВКА, ПІДГАЙЦІ, ФЕДОРІВКА, ЧЕРВОНИЙ ЯР, ЛЕЛЕКІВКА, ОЛЕКСАНДРІВКА, ОЛЕНІВКА, КОСОГОРІВКА, КАЛІНІВКА, ІВАНІВКА, ГАЇВКА, ЗЕЛЕНИЙ ГАЙ, ВЕРХІВЦІ; • КонопляНе Од ІВАНІВКА: ^ТАРАШКА, ЛЮБОТАІВКА; СОЗОНІВКА, СЕВЕРІНІВКА, БАЛАНІНИ, ЧЕРН.ЯХІВСЬКЕ!, БУРДІВКА!, БІЛКА, СУХОМЛИНОВЕ, ВОВКОВЕ, КАЛІНІВКАМИХАЙЛОПІЛЬ, ШАМАНІВКА.

Пор. також • DUBŇ.АМу Cz 62 d3 Hodonin: RONATEC, ř. Morava; • Horni DUBŇ.АМу Cz 51 f5 Třebíč: JAMolice, VěMYSLice, ROKYTna i ř.

Якщо ЗДОЛБУНІВ справді є реплікою середньовічної назви Стамбул (з гр. εἰς τὴν Πόλιν 'до Міста'), тоді її сполученням з ім'ям греків можна пояснити мікротопонім • став **СТОВБУН.ЯНИЙ** εἰς τὴν Πόλιν + ἰανοα у с. ЯРОПОВИЧІ араб ЖТ Андрушівка: НЕХВОРОЩ, ГАРАПІВКА, КОТЕЛЬНЯ, ІВАНКІВ, КОТІВКА, ЧУБАРІВКА, ЯРЕШКИ, ГАРДИШІВКА.

Переконливо виглядають досить численні назви від основи Мар'ян- (80 ойконімів, 10 гідронімів), включно з такими формами як Мар'ЯНОПІЛЬ Кг2 < Маргіана? 1) Марґуіанґ (дперс. Marguš, сперс. Marv). Тоді Согдіана – 2) Σοῦδῖανή дперс. Suguda-, перс. Soqd; Бактріана – 3) Βακτριανή, дперс. Vaxtriš; Тракіана – 4) Τραξιανή **τραῦχα** τὰ неровная местность хел. (на парфянських монетах трапляються написи **trakhsa**); Дрангіана – 5) Δραῦτιανή = Ζαραῦτιανή. (+ Фергана?) {Мар'янопіль Кг2, Мар'янка Дп; Бахтерщина Пл, яр Судинка Лізної Айдару Лг, Тарашани!, Трощанка Тростян-? рум. Trestiana; яр СУРЖ.АНІВ 2 бас. Борової Хк}.

Пор. також: Апол.ЯНКА Чк (Умань); Баб'ЯНКА ІФ (Коломия); Берез.ЯНКА ЖТ (Ружин); Бород.ЯНКА Кв (Бородянка); Велика Берез.ЯНКА Кв (Тараща); Велика Вовн.ЯНКА Кв (Тараща); Вовн.ЯНКА Пл (Миргород); Волос.ЯНКА Лв (Сколе); Ворон.ЯНЩИНА Пл (Шишаки); Гмирян.ЯНКА Чг (Ічня); Добрів.ЛЯНИ Лв (Жидачів); Добрів.ЛЯНИ Лв (Дрогобич); Добрів.ЛЯНИ Лв (Стрий); Добрів.ЛЯНИ Тр (Заліщики); Добров.ЛЯНИ ІФ (Тисмениця); Добров.ЛЯНИ ІФ (Калуш); Добрян.ЯНИ Лв (Стрий); Добрян.ЯНИ Лв (Миколаїв); Добрян.ЯНИ Лв (Городок); Добрян.ЯНИЧІ Лв (Перемишляни); Добрян.ЯНКА 5 назв; ДУБЛЯНИ Лв (Самбір); Дубля.ЯНИ Рв (Демидів); Дубля.ЯНИ Лв (Жовква); Дублян.ЯНКА Хк (Краснокутськ); ДУБ'ЯНКА Лв (Пустомити); Дуб'янщина Пл (Зіньків); Жаб'янка Чк (Лисянка); Забар.ЯНИ Пл (Полтава); Забіля.ЯНИ Чк (Монастирище); Забіля.ЯНИ Вн (Томашпіль); Загор.ЯНИ Хм (Н.Ущиця); Загор.ЯНІВКА Хс (Білозерка); Зелен.ЯНКА Вн (Немирів); Зелен.ЯНКА Вн (Крижопіль); Кисля.ЯНКА Дп (Синельникове); Кобил.ЯНКА Чк (Катеринопіль); Кобил.ЯНКА Чг Чг; Козля.ЯНИЧІ Чг (Сосниця); Колинд.ЯНИ Тр (Чортків); Колод.ЯНКА ЖТ (Новоград-Вл.); Конопля.ЯНе Од (Іванівка); Кур.ЯНИ Тр (Бережани); Кур.ЯНКИ Хм (Білогір'я); Кур.ЯНЦІ Вн (Погребище); Кут.ЯНКА Рв (Острог); Кут.ЯНКА Тр (Шумське); Лед.ЯНКА Хм (Красилівка); Липля.ЯНИ ЖТ (Малин); Липля.ЯНИ Вл (Ківерці); Липля.ЯНИЩА ЖТ (Народичі); Лип'янка Хк (Красноград); Лип'янка Чк (Шпола); Лип'янка Пл (Карлівка); Мала Берез.ЯНКА і Мала Вовн.ЯНКА Кв (Тараща); Мар'ЯНІВКА ЖТ (Ружин); Мід.ЯНИЦЯ Зк (Іршава); Мід.ЯНІВКА Пл (Кобеляки); Мокр.ЯНИ Лв (Дрогобич); Мокр.ЯНКА Хк (Красноград); Мор'ЯНЦІ Лв (Яворів); Озер.ЯНИ ІФ (Галич); Опішн.ЯНИ Пл Пл; Орв'ЯНИЦЯ Рв (Дубровиця); Перелес.ЯНКА Рв (Костопіль); Перелес.ЯНКА ЖТ (Новоград-Вл.); Перемишля.ЯНИ Лв (Перемишляни); Підшумля.ЯНЦІ ІФ (Галич); Поліян.ЯНКА ЖТ (Новоград-Вл.); Ріп'ЯНА Лв (Ст.Самбір); Ріп'ЯНКА ІФ (Калуш); Рубля.ЯНКА Хм (Красилів); Соля.ЯНИКИ См (Білопіль); Сол.ЯНУВАТКА Лв (Ст.Самбір); Софі.ЯНІВКА Вл (Маневичі); Стебля.ЯНИКИ См (Лебедин); Таль.ЯНИКИ Чк (Тальне); Текля.ЯНІВКА ЖТ (Радомишль); Трост.ЯНЕць drōšidan, drōš- [dlwš-ytn'] brand 22 назви; Трост.ЯНИЦЯ ЖТ (Малин); Трост.ЯНИЦЯ Зк (Мукачеве); Трост.ЯНКА 5 назв; Трост.ЯНЦІ Тр (Монастирська); Трост.ЯНЧИК Вн (Тростянець); Уля.ЯНИКИ Кв (Кагарлик); Уля.ЯНИКИ Вл (Рожище); Устя.ЯНІВКА Хм (Шепетівка); Філян.ЯНКА Хм (Н.Ущиця); Хворост.ЯНІВКА Лг (Старобільськ); Хлоп'ЯНИКИ Чг (Сосниця); Хом'ЯНКА ЖТ (Брусилів); Хоптя.ЯНКА Тр (Підволочиськ); Хот.ЯНІВКА Кв (Вишгород); Хуст.ЯНКА См (Буринь); Чорн.ЯНКА Хс (Каховка); Шелест.ЯНИ Хм (Н.Ущиця); Шумля.ЯНИ Тр (Підгайці).

ЯРЕМЧА ІФ, **ЯРЕМИЧІ** Хм < імовірно від копт. **ІАР** + **РЕМЗЕ** "вільні люди з Річки". До такого висновку спонукало подвійне пряме сусідство назв від основ: • ЩЕР.БУХИ **щбнр** + **ввк**, f. **ввк**: (30a); m. Servant, slave (opposite **РЕМЗЕ**): слуга, раб **Пл** КРЕМЕНЧУК: ^ЯРЕМІВКА **ІАР** + **РЕМЗЕ**?, **ВАРАКУТИ**, ГУНЬКИ; ЩЕР.БАКИ ^ЯРИНИ, **ТЕРЕШКІВКА**, **БАБ**КИ, КОБЕЛЯЧОК, ОСТАПЦІ, ВАСИЛЕНКИ, ПАНЬКИ, РОКИТНЕ.

В інших контекстах основи Ярем- сусідить з Черн- (6), Баб- (4), Семен- (2), Яблун- (2), Ворон- (2): • ЯРЕМЧА **ІАР** + **РЕМЗЕ** ІФ НАДВІРНА: ЧЕРНИК, ЧОРНІ ОСЛАВИ, ЯБЛУНИЦЯ, ВОРОНЕНКО, ЛАНЧИН, ТЕРСОВАНІ, ВОРОХТА, ДІЛЯТИН, БЕРВИНКИ, САЛАТРУК, БУКОВЕ, БІЛОЗОРИНА, ПАЛЯНИЦЯ; • ЯРЕМИЧІ **ІАР** + **РЕМЗЕ** Хм Старокостянтинів: ^ІРШИКИ; ЧЕРН.ЯТИН 2, ЧОРНА, СЕМЕНІВКА, ЖАБЧЕ, ВОРОНКІВЦІ, ПОПІВЦІ, КИСЕЛІ, РАШТІВКА, ОРІХІВКА, ВОЛИЦЯ-КЕРЕКЕШИНА, ЛЕВКІВКА, КАЛІНІВКА, СТЕЦЬКИ, ДУБИНИ; • ЯРЕМІВКА **ІАР** + **РЕМЗЕ** Кг Світловодськ: ^ЧЕРНИКІВКА, БАБИЧІВКА, ПЕРЕХРЕСТІВКА, КРЕМІННЕ, В'ЯЗІВКА, ГАННІВКА, ГРИГОРІВКА; ОНОВЕ, СЕМИГР'Я, СКЕЛЬОВА; • ЯРЕМІВКА **ІАР** + **РЕМЗЕ** Хк Ізюм: ^КРАСНИЙ ЯР; ЧОРНОБАЇВКА, СЕМЕНІВКА, БУКИНЕ!, РОЗСОХУВАТЕ, ОЛЕКСАНДРІВКА, СУХА КАМ'ЯНКА, СИНІЧИНЕ дслов. **сгнпг** 'вежа, башта', СУХИЙ ЯР, ГОРОХУВАТКА, БАБЕНКОВЕ; • ЯРЕМІВЩИНА **ІАР** + **РЕМЗЕ** Пл ЛОХВИЦЯ: ^ПІСКИ; ЯБЛУНІВКА, ГАЇВЩИНА, СЛЮЗИХА, КРЯЧКОВЕ ОЗЕРО, ВЕНСЛАВИ, ПАРНИЦЬКЕ, ТОКАРІ, ГАМАЛІІВКА, ХАРКІВЦІ, РОМАНИХА, КОРСУНІВКА, СКОРОБОГАТЬКИ, ДІДІВ ЯР, БІЛОГОРІЛКА.

б. **ЯРИШки** Хк, **ЯРЕСЬки** Пл < 1) гр. **Єрис** 'Генрих' (Фландрський); 2) тат., ткм. **ярыш** гонитва, біга. Про існування ім'я гр. **Єрис** – еквівалента герм. **Генрих** дізнаємося з сербських джерел: "На цариградски престо дође Балдуинов брат, Хенрик Фландриски, или Јерис Филандер, како га по грчком зове Стеван Немањић".

• **ЄРИСтівка!** Пл Кременчук: РОМАНки, БІЛики, ПАТРАШівка, ЯЛинці, БІЛецьківка, ВОЛОШине, КИРИЛенки, БІЛани, СОЛОНці, РОМАНюхи;

• р. **ЯРИЧівка** Лв Буськ: ОЛЕСько, ЯНГЕЛівка; • Старий **ЯРИЧів** Лв Кам-Буз; • **ЯРИШів** Вн; • б. **ЯРИШки** бас. р. Харківки Хк Хк: ЯРОШі!, ЛЮБОТИН, СПАРТАси, НЕСТЕРенки, ОЛЕСьки, яр СТРЕМоухівський л Рогані, ВІЛЬХівка, БОРЩова, ПЕТРівка, ТЕРНОВА; ХРОЛи, ПИЛЬна ^СТРІЛеча; КЛЮЧки; • **ЯРЕСЬки!** Пл ГЛОБине: ^РАДАЛівка; СЕРЕДПІЛля Сердика?, КОРДУБАНове, БІЛОУСівка РОМАНівка, ІВАНове Селище, ЯРОШі, СТРУТУНівка; • **ЯРЕСЬки** Пл ШИШАКИ: ^СОСНівка, ХВАЛЬки; БІЛАШі, РОМАСі, ПРИНЦево, КИРПОТівка, ЯРОШі, ВОРОНянщина, ШАРЛАівка, КИСЕЛиха, ВЕЛИЧкове БУЗОВА 2; • **ЯРЕШки** Жт 10; • **ЯРЕШки** Кв 58; • **ЯРИШівка** Вн 1204; • **ЯРИШівка** Вн 1224. Івано-Яризівка.

ЯСНОГОРОД < болг. Асенов град від Асен 'Іван Асен'. Селище на Дніпрі прибічників Івана Асена, або знайомих з реалією Асенов град часів антивізантійської війни 1170-1207 рр. (пор. **ЯСНОГОРОДка** Кв КСв, Мк, Од, **ЯСНОГОРОД** Жт РОМАНів). За змістом – це і **ЯСНОПІЛЛЯ** Зп, Од, См, і **ЯСНОПІЛЬщина** См, і, очевидно, ще й численні ЯСНі ПОЛЯни, як-от ур. ЯСНА ПОЛЯНА біля с. Миколаївка у лісі при березі р. Буча.

ЯСОПІЛЬ Жт < слов. яс 'осетин' + polis.

ЯСТРУБИЧІ Лв < ар. Yathrib 'Ясріб', назва Медіни у доісламський час.

ЯТРАНЬ Кг < лат. Iatrus, Ieterus, гр. Ἰατρύς, суч. болг. **Янтра** п Дунаю, назва річки у Болгарії; у верх. течії **Етьр** [Трубачев 1968, 208]. Див. II. **КРУТЕНЬКІ**.

У розповіді Йордана привертає увагу ім'я річки у Нікополі, якою очевидно й піднімався від Дунаю Кніва, – **Ятра** (iuxta *Iatrum fluvium*). Це ім'я надається до аналогії з укр. р. **Ятрань**, до всього з неохвальною оцінкою (-ань): це річка за 55 км на схід за Гайсином і Крутогорбом. По її течії трапилися гідні уваги назви сіл: • р. **ЯТРАНЬ** Iatrus Чк Умань + Кг Голованівськ ++ Кг Новоарх.: ДОБРОВОДИ, ВІЛЬШанка, КОРЖОВИЙ КУТ, ТОМАШівка, ЯТРАНівка; + **ВЕРБове**, **ЄМИЛівка** Філіос, **МАТВІІ**вка, **КРУТЕНЬКе**, ТРОЯНка; ++ ЛОЗУВАТка, ВІЛЬШанка ^**КРУТО**Ярка, КАЛІНівка, ПОКОТилове, ТАРАСівка, ЯТРАНЬ, ЩИРСьке. Таким чином, на роль прототипу **Ятрані** на зміну надто абстрактному хорв. Jadran 'Адріатичне море', з історичного контексту "готських війн" приходиться добре мотивована назва річки у Болгарії Ἰατρύς, Ieterus, Iatrus, суч. болг. **Янтра** п Дунаю, у верх. течії **Етьр** [Трубачев 1968, 208].

ЯХНИКИ Пл < гр. Ἰαχμός 'грек'. Повніші словотвірні ряди у прізвиськах: **ЯХНО** 1871 < Ἰαχμός 'грек' (енко, евич, ів) + 61 **ЄХНО** (ова, ов, овецька, ий, ич), + 3 **Йохно**; **ЮХНО** 2895. Схожі моделі: **Сахно** 11183 < сак- (енко, юк); **Захно** 7; **Цахно** 42; **Шахно** 431; **Дахно** 2325 < 1) ?Dacia 'Дакія', 2) ?Dachia 'Бактрія'; (також Дахненко, овська, ий); **Тахно** 1; **Дехно** 23; **Дихно** 176; **Тихно** 16; **Техно** 12; **Рахно** 445 < ?Raqqa 'м. Рака, Калінік, тепер Шанли Урфа' (енко, енська, ий); **Рухно** 6; **Рохно** 35; **Ляхно** 2511 < (151 енко, ененко); **Лехно** 91; **Вахно** 174 (енко); **Бахно** 107; **Фахно** 1; **Махно** 3083 < ?Mahanata 'фортеця Палермо' (301 енко, евич, ей, евська, ий); **Мохно** 394 (Мохнач, Мохонько); **Нехно** 10; **Пахно** 414 < (150 енко, ев, евська, ий); **Пехно** 3; **Бехно** 5; **Кахно** 263 < (ич, ий, овець); **Чахно** 11; **Кихно** 16 (ей); **Кухно** 173; **Грихно** 101; **Грехно** 4; **Михно** 2093 < (353 енко, енкова, ева, евич, ий, ей); **Мехно** 74.

Рис. Я2. Руїни Нікополя у Фракії, понищеного ополченням Кніви. У написі на жертovníку після звичної формули "з поміччю богів" згадано, що він поставлений на честь "самодержця і кесаря, божественного Траяна", верховного жерця і найпотужнішого втілення влади народу, від імені "предків і народних зборів і дему Ульпіїв у Нікополі на Істрі":

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΚΑΙΣΑΡΑ ΘΕΟΥ ΤΡΑΙΑΝΟΥ ΠΑΡΘΙΚΟΥ ΥΙΟΝ ΘΕΟΥ /ΙΕΡ../ ΑΥΙΩΝΟΝ ΤΡΑΙΑΝΟΝ ΑΔΡΙΑΝΟΝ ΣΕΒΑΣΤΟ[Ν] ΑΡΧΙΕΡΕΑ ΜΕΓΙΣΤΟΝ ΔΗΜΑΡΧΙΚΕΣ ΕΞ ΟΥΣΙΑΣ ΤΟ · Κ· ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ · ΤΟ · ... ΥΠΑΤΟΝ · ΤΟ · Π ΠΑΤΕΡΑ ΠΑΤΡΙΔΟΣ Η ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣ ΟΥΛΠΙΑΣ ΝΙΚΟΠΟΛΕΩΣ √ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟ[Ν]

(З наведеного фото жертovníка текст частково прочитаний і опублікований 2015 р. [Тищенко 2015, 105]. На прохання автора, 2018 р. важкі місця тексту люб'язно розпізнав к.ф.н. еллініст А.О. Савенко)

Контент-аналіз 966 іншомовних основ топонімів

(підсумки частини II)

Надійною ознакою науки є поява *принципово нового знання*, добутого ось тут і зараз. Раніше не бувало, несподіваного: такого, що жило поруч, але про нього ніхто не знав. Це *науково обгрунтоване несподіване нове*. Ось як топоніми з менш контроверсійною етимологією, з-поміж розглянутих на попередніх 380 сторінках, розподіляються тепер за етномовами своїх прототипів.

Спочатку – **ВІЧНІ ГРЕКИ** (198 аргументів).

1. *Грецький слід* (122): етнос 12 – Юнаки, В'юнки, Йоничі, Явонівщина, Яготин, Яхники, Янів, Ямпіль, Ромейки, Румове, Рюмівське, Вереміївка (осет. wugut 'трек, римлянин'); соціум 9 – Булаї буле, Британи пританей, Геруси герусія, Герсеванівка, Селидове, ур. Котомелька, Синарна, г. Сінар, пер. Сінор; військо 20 – Стратіївка, Оплицьке голпті, Оплітна, Псел попліти, Сімаки симмахи, Шептаки септухія, Шептичі, Пронівщина пронія, Лохня, поріг Лоханський засідка, Дедеркали, Деркачі, Дергачі (гр. δέρομαι дивитися), Скубії гр. скопті 'lookout-place, спостережний пункт, чати' [Vereth, 16], Прохорівка, Фрасине обгороджене, Щепанів захищене, Перещепине, Пульмо битва, Пулемець; економіка 18 – Вакули пастух, Рогачик трудар, Рогатин, Рогостянка, Рогощі, р. Ікопоть будова, Шепарівці, ка окéпаров тесло, Магабель виноградики, Кобеляки, Кобиляки, Копилів, Копелянка, Коблики Пл катпелікі дрібна торгівля, Боберка човен, оз. Барзківське, Калуш, Калюс канат; язичництво 17 – Аполлонівка, Ополонське, Яблунів, Паніванівка, Мигалки Мюкалес, Атинське, Отинія, Вергуни, Рикунь, Рогань Ергане, Вел. Рикане, Полюхів, Полюхне Полюхос, г. Шотарня Сотер, Сивуля, Сибилівщина сивіла, Феодосія; християнство 10 – Калагарівка калогер, Калигірка, Гологори, Колуберище, Кир'яківка, Ключи церква, Крилос, Параски п'ятниця, Ставрівка хрест, Хрустів; топоніми 28 – оз. Цариград, Штомпелі о. Астопалея, Македони, Нова Спарта, Шпортки, Кренідівка, Пунтусова Вода, Олбин Ольвія, Осколонівка Аскалон, Панфили Памфілія, Перга, Шпендівка, Хоняків Хоня, Хоньківці, Вергулівка, р. Ірклій, Іркліів Гераклея, Мар'янівка Маргіана, Тарашани Траксіана, р. Репійка Ріпеї, Хромівка, Хром'яків Рим, пот. Візантіюський, Вел. Лепетиха Лептіс Магна, Сірогози, яр Сиракузи, стр. Цюрило Пл Цурулон, пот. Чурлинець Зк; антропоніми – масові після прийняття християнства (у таблицях позначено ●); персоналії 1 – Ламахівщина; довкілля 7 – Коломия очерет, Магарач вел. хребет, Стіна вузький прохід, р. Тайна стрілка, ур. Шкірудиха, Шкорода, Скородистик бруківка.

2. *Давньоєгипетський слід* (29): етнос 2 – Химчин, Хомівці; топоніми 9 – Гопчиця, Босири, Омбиш, Конопнича, Саї, Набутів острови, Остапці Блакитний Ніл, Шумівці Верх. Єгипет, Табаївка Фіви; язичництво 4 – Тутаки

Тот, Собич Собек, оз. Перемут, Шкурупії скарабей; економіка 14 – Сереховичі палац, Кмитів Яр смола, Шкодунівка плавба, Дептівка корабель, Тептіївка, Гороховище витягати корабель на берег, Горошки, Мриги, Мрее, Мрин (дег. mri 'run aground of ship'), Дудки канал, Коквище баржа, Каховка, Хандабоківка тягти проти течії.

3. *Коптський слід* (47): етнос 2 – Кіпті, Коптеве; соціум 8 – Немига вільний, Римиги, Яремча, Яремичі вільні з Річки, Отрохи, Отришки недбалій, Сувид, р. Совитанка належний; топоніми 9 – Некраші, Неграші Наукратіс, Ракути, Ракужа, Локутки Ракотіс, Сінгури Сінгор, Шенгури, ур. Мариця Верх. Єгипет, р. Тетерів м. Тетеру; військо 10 – Мангуш дозорний пункт, Мангуп кривка, Шепетин, Шепетівка укріплення, Буча битва, Воропаї посланці, Горопаї, Ірпінь?, Лонки (lonhe спис), р. Сітомль стріли; економіка 13 – Шацьк копати, Жадова смоляна, Кулажинці, Кулачківці риба, Лелюхівка мандри, Леляки, р. Нипавка (копт. nipi, nefi, nēbi плавати), Щирець, Щербухи плавба, Шишелівка мотузки, Лобойківка, Жабокрути прибульці на кораблях, Цимбалів Яр корабель; християнство 5 – Бершадь, Вершадь грішники, Хотимир поповідь, Хутомир, Хотімля.

Далі – **ВІЧНИЙ ЗАХІД** (196 аргументів).

4. *Латинський слід* (12): етнос 1 – Ладинь; топоніми 4 – Далекий Рим, Рюмівка, Кордубанове Кордова, Ятрань р. Іатрус; соціум 1 – Цитуля цидула; військо 1 – Сокиринці; персоналії 4 – Трояни, ка, Троещина, Омелянщина; християнство 1 – Репужинці відкидати.

5. *Італійський слід* (2): топоніми 2 – Ледянець, Мліїв Венеція.

6. *Каталанський слід* (4): топоніми 4 – Кирдани Керданія, Манжосівка Лос Монжос, б. Манжосова, яр Манжосин.

7. *Окситанський слід* (1): топоніми – руч. Мантролівщина Монтроль.

8. *Французький слід* (1): топоніми – Шуржівка Шорж.

9. *Румунський слід* (4): антропоніми – Тетерешті м. Тетеру; соціум – Акрешори кисленьке; економіка – Пенязівка вітрило; довкілля – Брустури лопух.

10. *Іллірійський та албанський слід* (9): етнос – Арнаутка албанка; топоніми – Іллірія; соціум 2 – Димер зима, Пендюрівка гребля; довкілля 5 – Бескид, Бещади, Іква, Горинь, Попаздра нечиста.

11. *Болгарська* (6): топоніми 4 – Приліпка, Білошичі, Сердиця, ка, Ятрань; персоналії 2 – Сміла Смілець, Ясногород Асеновград.

12. *Хорватський слід* (5): топоніми 5 – Лабунь Альбона, р. Підлбунка, Лубни, Охрамівичі Аграм, Шишаки Сісак.

13. *Сербський слід* (3): персоналії 3 – Перелюб, Хлоп'яники, Хомутня.

14. *Словенська* (2): християнство 2 – Шмиглі Св. Михайло ПлЗ, Лв, р. Смижаль Рв.

15. *Чеська* (1): військо – Певна.
16. *Словацька* (1): соціум – Шибиринів-ка.

17. *Польська* (5): етнос – Ляхівка; соціум – Кролевець; персоналії 2 – Жовква, Жалківщина; християнство – Ксендзівка.

18. *Кашубська* (1): економіка – Пацали стерно.

19. *Верхньолужицька* (1): соціум – Шешори патли.

20. *Слов'янські кальки чужої реалії* (4): етнос – Лісовичі; економіка – Крути; військо 2 – Круглик, Тальне.

21. *Кельтський слід* (17): етнос 3 – Котуржинці катуригі, Котурка, Шадурка; соціум 4 – Кодра місто, и, Требухів, Трибухи селище з коровами; військо 3 – Кільчень башта, Келечин, Бухалівка сокира; язичництво 2 – г. Луканська Луканіс, р. Сукіль Сукеллус; християнство 3 – Фурсове, Пекурівка грішники, Книжківці; довкілля 2 – г. Камула хмарна, р. Радоробель порожиста.

22. *Готський слід* (31): етнос 7 – Гоци, Годовичі, -отин, Охтирка, Годотемль засноване, Крутенське ґрунтуґи, Дерев'янки тервінґи; соціум 3 – Стави суддя, Стоянове, Рунівщина письмо; антропоніми 11 – Авунда, Трахтемирів, Фрумилів, Фрунилів, Говилів, Байдівка, Кацівелі, Озереди, Синдаревське, пот. Шинґілова, Станіля; персоналії 2 – Малдрики Малдра рикс, Винторівка Вінітарій; військо 4 – Уладівці (готс. *wlaitōn* дивитися), Хейрус меч, Куржуківські Каварти (дпрус. *karg-is* 'військо' + *-ikas* + гот. *gawairfi* 'мир'), Ковердина Балка; економіка 2 – р. Піскава риба, Шандра путь; довкілля 2 – р. Рандава, Стецева берег.

23. *Скандинавський слід* (30): етнос 8 – Варяж, Урмань нормани, Даничі, Неданчичі, Світазів Швеція, оз. Світязь, Звенигород, р. Сіверка Кв; соціум 3 – ур. Тиунів Яр См, ур. Тивон-курган Кв, Щедроґір податок; військо 10 – Лідівка (днор. *līd* 'народ, воїни, військо', дфриз. *līd* 'запін'), Литячі, Літин, ка (днор. *līta* 'роздивлятися'), Літки Хм ДЕРАЖНЯ (авест. *dərəs-* дивитися), Літоґоша, Літятин, Літовеж, Бітля сокира; персоналії 2 – Аскольдова могила, Маґнішівка; довкілля 7 – г. Кліва скеля, пот. Сигла щогла, р. Здвиж, р. Ствига, р. Скоки ліс, ліс Скочак, Скочище.

24. *Слід інших германських мов* (42): етнос 3 – Германівка, Вандалівка, Унтилівка; топонімія 8 – Баворів, Франкопіль, Фрузинівка, Французи Старі, Журжівка Шорж, инці, Жоржівка, Обертин Обертенґи; антропонімія 2 – Генрихівка, Ярьські; персоналії 8 – Гензерівка, Генрихівка, Хорол, Хруль, Харліївка Карл, Харолуг, Корлюгівка, Корлюкове; військо 6 – р. Пістинька укріплення, Синівці, Сіняк, Стеблів, Тарнава, Слот битва; економіка 6 – Шаргород натовп, р. *Жаґалівка* вітрило у с. Василів Чв Заставна, Смідин кузня, р. Шлямарка, р. Стugna, Стенжаричі щогла; довкілля 9 – р. Клов провалля, р. Танискава, Хворостець.

25. *Балтійські* (12): етнос 3 – Голядин, Змудка, Литвиновичі; військо 3 – Мотижин (лит. *matyti* 'роздивлятися'), Коржі, Куржуківські Каварти (дпрус. *karg-is* 'військо' + *-ikas* + гот. *gawairfi* 'мир'); економіка 1 – Жукля риба; язичництво 1 – Кукезів дідько; довкілля 4 – Сахутівка,

Шакутівщина гіллясте дерево, Янжулівка дуб, Сквиря проникати.

40. *Фінські* (2): довкілля 2 – р. Яха річка, р. Сож вовк.

Потім – **ВІЧНИЙ СХІД** (122 аргументи).

26. *Арабський слід* (72): етнос 3 – Араповичі, Гарапівка, Аджамка неараби; топоніми 5 – Яструбинці, р. Росава Расафа, Русава, Куцівка Кудс, Єрусалим, Бендюгівка Венеція; антропоніми 6 – Якубів ІФ, ка 4, Юсупівка См, Гасанівка, Ізмаїл, став Чумакадилин Чк; персоналії 4 – Бахмут, Бахматівці, Барабашівка, Гамаліївка; соціум 7 – Шуби повсталі, Вакалівщина, Васловівці, Вазлуївка, Сеферівка посланець, Визирівка, Кадіївка; військо 5 – Арабат, Водолаги, Паталахівка, Патолошин, Подольох фатх Аллах; економіка 10 – Самбір, Самбурки, Самборівка смола, Маґала, Малаківщина моряк, Малахівка, Молохів, Молочки, Манжелія каравансарай, пот. Манадзиль; іслам 28 – Сорочинці сарацини, Сорокодуби, Сарни саринь, Моломолинці, Кадіґробівка, Мечетка, Ропотуха ропать, Ропатьєве, Горяни аґаряни, Хрінів, Хрінники, Погорина, Поґарщина, Ромодан Рамазан, Чижі, Фаївка, Файгород, Закітне, Закотне закат, Івот, Халаїмгород, ур. Халаїмова Поляна, Росолівці Расул, Перерісль, Рохманів, Суми піст, Сунки сунна, рук. Мишрик язичник; свідчення християнства 3 – Залібівка хрест, Соловівка, Широчани; довкілля 1 – Шабалінів гора.

27. *Інші семітські впливи* (41): етнос 3 – Кинахівці, ур. Чухутів Яр ґуд См, Чуфут-Кале Км, Лишнівка; топоніми 17 – Дамаски, Демешки, Орховичі Урфа, г. Юрховиця, Шинґаріївка, Пальмирівка, Трипілля, Халеп'я, Цир Тир, Підцир'я, Цурень, Цурків, Підцирків, Кирносове, Керносівка Корсика, г. Шурден Сардинія, пот. Шурденська Чв; антропоніми 1 – Рахвалівка; соціум 4 – Дубшари писар, Сапанів в'язниця, Поклітарівка, Гедеримове кімнати; військо 2 – Харків фортеця, Переґуди плащ; економіка 3 – Парпурівці, Дакалівка щогла, Зозів драхма; язичництво 2 – Понебель Фанебал, пот. Понепаленський Гук; персоналії 1 – Бородаї, Якубув; християнство 5 – Бородаї Барадеї, Сорокотичі саракот, Дубняги труна, Дубняки, Сливки хрест; довкілля 1 – Сапонівка.

28. *Еламський слід* (9): етнос 2 – Ілемня, Адамівка; соціум 4 – Манухівка селище, Гумань, р. Курташі робітник, Тетильківці; військо 1 – Кокутківці захист; язичництво 2 – Кизими, Хохонів.

І, нарешті, – **ПРАВІЧНИЙ СТЕП**

(450 аргументів, – майже половина з розглянутих у цих підсумках).

29. *Перська* (33): етнос 2 – Парська, Плоске; топоніми 4 – Передеріївка (Сака) Парадрайя, Горґани, Охматів, ків Хамадан; соціум 2 – Шатравине сатрап, Владіївка радість; військо 14 – Дідовичі, г. Дитинка, Дітинець дперс. *dida* мур, бол. Діжева фортеця Чк, Дерезівка авест. *dərəs-* дивитися, Держанівка, Деражня, Будераж, Баґрин варта, Журавники (перс. *džurab* 'панчоха'), Рава, Равщина меткий, Саврань вершники, Артакове битва; авестизм 10 – р. Обеста, Обище, Дриґлів дріґу, Недриґайлів, Дрижина

Гребля, Урвенна душа, Дронівка, Карабани жерці, Новорозівка Ноуруз, Набруска Вл; довкілля 1 – р. Пансова піскувата.

30. Пахлавійська (203): етнос 15 – Парфен, Партинці, Парневе, Жван (uzwan мова), Сакуниха, Волфине, Волинь, Жилинді, Олен-, Ялан-, Нелени неіранці, р. Уздик, Уздиця чужі, Печеноги, Печеніжин; топоніми 18 – Бахтерщина Бактрія, Тулинці, Туранівка, Низи Ніса, Сошки Сусія, Розсохи, Сухини, Суццани, Сушне, Корсунь Хорасан, ці, Хоросна, Кросна, Коросне, Краснянка, Стахорщина Стахр, Холм, Ховми Візантія; антропоніми 1 – Бажани (пахл. bō-žan з дір. *baujana- рятунок [Чунакова, 68]); персоналії 4 – Аршуки Аршак, Узруй Хосрой, Соснівка Сасаніди, р. Санатрук Салатрук; соціум 31 – р. Сахравщина сатрап, пот. Товпаш Зк палац, Товпижин, р. Товпишірка, Кисилів кесар, Токмак родина, пот. Дутчаків Чв (пахл. dwtk 'сім'я), Цикали, Чикалівка, Чечелівка, Чагор, Чагарі, Чагрів друга дружина, Озадівка вільні, р. Осота = Осата, Порик чаклун, Жадьк.и, івка, Пойдунівка знахар, пот. Кондяківський Зк, Романки, Ломанка приятель, Худяки добродій, Ханбиків суперник, р. Рось гідний, Немичинці (паміг 'славетний'), Рудоман багатий, Громоклія багатство, р. Товмень, Телемень зіпсованість; військо 51 – Мальцівка кордон, Стульневе дозорець, Кубраки, яки (пахл. gwbrag 'alert, vigilant', дозорець), Томахів, о. Томахівка спостерігати, Летківка (**rēdak** [lytk' | N ~] lad, page.), Мушкарів, Машкарине (maškar 'ворог'), Стиборівка твердиня, Дрогобич, Довбиш, Товпижин, оз. Дроботове, Дробишів, оз. Довбичка dl(w)pwšt 'фортеця, захисний' = 1702: ДОЛОБЕЖ на о. Долобський = Труханів! Кв: долоб = дараб?, оз. ДОЛОБСЬКЕ у с. Витачів Кв Обухів, Пересипки, Пересопниця, Шпакове військо, Лошкарівка, Мишків ставка, Дружня, ківці прапор, Неплатине, Непоротове, Небрат (npl, nabard 'битва'), Альта, Іртиця, Радичів, Летичів р. Лотак Жт, (**ardig** [lytk' | M 'rdyg] battle битва), Радогоща битва, Раставиця утікти, Сніжне булава, Гадяч булава, Ницаха (пущ список), Соболівка, Барахти согд. вершник, Поливанів Яр витязь, Тошківка харчі, Устивиця придушене, Насташка, Настахівське зруйноване, Троща, Тараща, Дрозди, Дорошівці спалене, Сутківці занедбане; економіка 49 – Березна, Бересняги поселення, Бовкуни засноване, Парканівка, Пильгани, Болган, Повчине, Порозок, Кодак житло, и, чка, Кодня, Солодке, Солотвин оселя, Михнівка, Михунки домівка, Хустка власність, Маниківці (manig 'house-owner'), Ружин вікно, Манкермен, Пуст-, Снитківці очищене, Ободи, Оводівка, -увате заселене, Плющівка огорожене, Буньковичі табір, Гуштин отара, Паньківці пастухи, Диканька, Диханівка селянин, Чулатове, Чорториги *jord' зернове, Арданове, Орданівка млин, Кобижча, р. Кобища kabiz міра зерна, Бекарщина примусова праця, Куличка (перс. kulīsa солодка булочка з родзинками), Бузова, Бахтин, Макошин, Макухи човен, Лисинівка (lsp 'мотузок'), Клубочин, Ковпаки, Ставракове цупкий шовк, Досин полив'яний посуд, Любеч готівка; авестизм 12 – Михиринці Митра, Оташів Вогонь, Кобуд піреть, Золотуха, Зарваниця, Зелюня, Явори

ґабри, Кобринове, Копирів Кінець, Комарівка (kamar 'ритуальний пояс'), Ташенак, Дашенки сорочка; маніхейство 2 – Дейнеки вірні, Стидин молитися; християнство 4 – Тарасівка, Телешівка, Тершаків, Терсянка; довкілля 16 – Блистова високе, Баланди, Копитинці гора, Глеваха гребінь гори, Нафтулівка, Чагів криниця, р. Лутава річка, р. Снопород злиття потоків, р. Стубла потужна, р. Сула сильна, р. Тікич швидкий, Бешкине, Вишків, Пишконь, Бишкінь ліс, Шупики кажан.

31. Скіфо-сармато-алано-яські впливи (32): етнос 16 – Скитьки, Ускут, Скалат, Колод-, Саки, Сачки, оз. Сакове, Гмирянка, Ємадикине, Вовна, Вовніг, Яланець, Кічкас, Ясопіль, Вереси варяги-русь?, Хохонів неідентифікований етнонім; топоніми 3 – Моташівка, Матусів, Матюші; язичництво 1 – Артасів; антропоніми 2 – Сатанів, Педоричі; персоналії 4 – Шаулиха, Шаулів Груд, Саулів Груд, пот. Шулайдерянка; довкілля 6 – Дніпро, Дністер, Дунай, Дінець, Ірдинь, Варух.

32. Вірменська (5): етнос – Хортиця біляві (половці); соціум 3 – р. Кучурган, Луцики, Луцьк; християнство – Качкарівка.

33. Кавказькі (7): етнос 2 – Косаговщина, Іверське; топоніми 2 – Кавків Яр, Шарапанівка; економіка 1 – Шушківка груз. шуш пляшка; християнство 2 – Березки, Старонове сван. стаурун хрест.

34. Мадярський слід (15): етнос 8 – Угриничі, Вегерівка, Маджарка, Мажарка, Можари, Дерманка, Франкопіль, Яжберень яси підлеглі; топоніми 4 – Сегединці, бол. Тісаболь, Затісаболь Вл, Тупали мансі Тобол; персоналії 3 – Єлиховичі, Лебедин, Нестерварка.

35. Тюркські впливи (82): етнос 7 – Татарка, Комань, Куманів, Товкачі, Турка, Мишарів-ка, Нуткова Слобода (уз. нутқ мова); топоніми 4 – Чуйківка, Ченокалівка Чанак-кале, хут. Чинакалівський, пот. Чурлинець Чурлу Зк; антропоніми 2 – Тахтаулове, Гаджибей; персоналії 9 – Мамаївщина, Гаркушинці, Аркушинці, Кончаки, Монастирець Манастрас, Тетіїв, Явтухи Єлтук, Санжариха, Темирівці; соціум 23 – Аули, Алачук, Човгузів, Чалкузи один, Деражня, Тараж, Тарханкут, Тарган, Труханів о., Кагарлик, Башлики, Галайки слуги, Кулібаба, Товмач, Тлумач, Нагачів рід матері, Ногачівка, Немиринці, Невірків (каз. немере, узб. невара онук), Кудашеве діти одного батька, Ракобовти переґони, Ст. Яричів, б. Яришки; військо 18 – Чигирин кордон, Соколівка охорона, Басаличівка булава, Чупаха, Чапаківка стріла, Ковганівка бій, Кулешів (аз. күләш боротьба), Кураш бій, Кураж, Кортеліси (каз. көтеріліс заколот), Чижі аз. покарання, Чеберяки посилати, Осламів здобич, Жмеринка, Чермер- (тат. жимер- руйнувати), Коритинці руїни, Чортків дати вислизнути, Гардишівка; економіка 11 – Чалишівка старанні, Алтинівка, Козин крґ. казына скарбниця, Сатиїв, Півторак майно, Поди стадо, Куракине лопата, Білокуракине, Балаклія рибна, Кокозівка папір, Мамекине бавовна; свідчення християнства 3 – Черкавщина, Чирківка, Буданівка; довкілля 5 – Гуйва воґке, б. Чолпанова твань, Булахи колодязь, Тульчин уз. лисиця, Козелець аз. кезэл гарний.

36. Монгольський вплив (58): етнос 13 – Гуничі, ур. Унеча, Гунча, Унин, Хинівка,

Обаринці, Овруч, Обручівка, Ворзель барсіли, Семичів, Семиренки сему жень, Шилівці східні, Киданівка; топоніми 6 – Хорохорин Каракорум, Салаші, Солошине, Короченки, Чонгар, Джанґара; персоналії 10 – Дженгіз-Керман (= Ескі-Кермен Км), Батийова Гора, Саїнка Батий, Билічі, Боляновичі, Теліженці, Гайдучина, Чабарівка, Чубарівка, оз. Кундук; соціум 4 – Будаківка хлопчик, Кабичівка князь, Буглів раб, Баламутівка; військо 23 – Крим, Кременчук, Манкермен, Кара-Кермен, Saqkermen руїни Херсонеса, Кременець Вл, Жупник, Дорогожичі, Дорогичівка Тр, Дергачі, Дерезичі, Толуковичі, Тамановичі, Товмень, Нуйно, Улянівка полководець, Жашків імператорська гвардія, Куренівка, Гуринівка ставка, Женишківці (крг. **жеңиш** перемога, каз. zhengis, пор. Чингіз),

Батурин, Обухів, Шипинки годівниця, Шипинці; довкілля 2 – Тагамлик стариця + тюрк. -лик, Таганча місце ночівлі.

37. Індійські впливи (8): топоніми 2 – Баглайки Бактрія, Кулябівка; буддизм 5 – Бармаки, Бурханівка Будда, Бурканів, Буданів, Горохватка Харахвату; довкілля 1 – Тендерівська коса.

38. Китайські впливи (7): етнос 2 – Семиреньки, Улашанівка; топоніми 4 – Буховичі, Дашава Дашя Бактріана, Ониськове Анші Парфія, Вуханівка; персоналії 1 – Коцюбинці.

Тепер можна унаочнити кількісну сторону отриманих зв'язків:

Рис. 2-1. Підсумковий розподіл топонімів за етномовами і тематикою прототипів

Етномовний слід	Разом	Етнос	Топон.	Антропон.	Персон.	Соціум	Військо	Економ.	Релігія	Християн.	Довкілля
<i>Разом</i>	966	119	145	26	59	112	172	133	86	40	72
<i>Давні греки</i>	198	16	46	•	7	17	30	45	21	15	7
1. Грецький	122	12	28	•	1	9	20	18	17	10	7
2. Д.-египетс.	29	2	9					14	4		
3. Коптський	47	2	9			8	10	13		5	
<i>Давній Захід</i>	196	28	30	14	23	17	27	15	3	7	32
4. Латинський	12	1	4		4	1	1			1	
5. Італійс.	2		2								
6. Каталанс.	4		4								
7. Окситанс.	1		1								
8. Французьк.	1		1								
9. Румунс.	4			1		1		1			1
10. Іллір.-алб.	9	1	1			2					5
11. Болгарс.	6		4		2						
12. Хорватс.	5		5								
13. Сербськ.	3				3						
14. Словенс.	2									2	
15. Чеський	1						1				
16. Словац.	1					1					
17. Польськ.	5	1			2	1				1	
18. Кашубс.	1							1			
19. В.-луж.	1					1					
20. Слов'янс.	4	1					2	1			
21. Кельтс.	17	3				4		3	2	3	2
22. Готський	31	7		11	2	3	4	2			2
23. Скандин.	30	8			2	3	10				7
24. Ін. герм.	42	3	8	2	8		6	6			9
25. Балтійс.	12	3					3	1	1		4
40. Фінський	2										2
<i>Давній Схід</i>	122	9	22	7	6	15	8	13	32	8	2
26. Арабськ.	72	3	5	6	4	7	5	10	28	3	1
31. Ін.семіт.	41	4	17	1	2	4	2	3	2	5	1
28. Еламс.	9	2				4	1		2		
<i>Давній Степ</i>	450	66	47	5	37	63	107	60	30	10	37
29. Перський	33	2	4			2	14		10		1
30. Пахлав.	203	15	18	1	4	31	51	49	14	4	16
31. Скіф.-яс.	32	16	3	2	4				1		6
32. Вірменс.	5	1				3				1	
33. Кавказьк.	7	2	2				1			2	
34. Малярс.	15	8	4		3						
35. Тюркськ.	82	7	4	2	9	23	18	11		3	5
36. Монгольс.	58	13	6		10	4	23				2
37. Індійськ.	8		2						5		1
38. Китайськ.	7	2	4		1						

Цей підсумок розподілу вивчених топонімів між етномовами прототипів та семантичними групами тепер слід упорядкувати за спадною величиною масивів топонімів певних тем і етномовною належністю прото-

типів. І тут на нас чекають цілком нові висновки. Їх просто немає з чим співвідносити. Вони самі з часом можуть стати відправною групою піонерських результатів для дальших співвіднесень:

Рис. 2-2. Підсумковий ранговий розподіл числа топонімів за етномовами і тематикою прототипів

Етномовний слід	Разом	Військо	Топон.	Економ.	Етнос	Соціум	Релігія	Довкілля	Персон.	Християн.	Антроп.
Разом	966	172	145	133	119	112	86	72	61	40	26
30. Пахлав.	203	51	18	49	15	31	14	16	4	4	1
1. Грецький	122	20	28	18	12	9	17	7	1	10	●
35. Тюркськ.	82	18	4	11	7	23		5	9	3	2
26. Арабськ.	72	5	5	10	3	7	28	1	4	3	6
36. Монгольс.	58	23	6		13	4		2	10		
3. Коптський	47	10	9	13	2	8				5	
24. Ін. герм.	42	6	8	6	3			9	8		2
31. Ін.семіт.	41	2	17	3	4	4	2	1	2	5	1
29. Перський	33	14	4		2	2	10	1			
31. Скіф.-яс.	32		3		16		1	6	4		2
22. Готський	31	4		2	7	3		2	2		11
23. Скандин.	30	10			8	3		7	2		
2. Д.-єгипетс.	29		9	14	2		4				
21. Кельтс.	17			3	3	4	2	2		3	
34. Малярс.	15		4		8				3		
25. Балтійс.	12	3		1	3		1	4			
4. Латинський	12	1	4		1	1			4	1	
28. Еламс.	9	1			2	4	2				
10. Іллір.-алб.	9		1		1	2		5			
37. Індійськ.	8		2				5	1			
33. Кавказьк.	7	1	2		2					2	
38. Китайськ.	7		4		2				1		
11. Болгарс.	6		4						2		
12. Хорватс.	5		5								
17. Польськ.	5				1	1			2	1	
32. Вірменс.	5				1	3				1	
20. Слов'янс.	4	2		1	1						
6. Каталанс.	4		4								
9. Румунс.	4			1		1		1			1
13. Сербськ.	3								3		
5. Італійс.	2		2								
40. Фінський	2							2			
14. Словенс.	2									2	
15. Чеський	1	1									
7. Окситанс.	1		1								
8. Французьк.	1		1								
18. Кашубс.	1			1							
16. Словац.	1					1					
19. В.-луж.	1					1					

З отриманих результатів виходить, що дві третини топонімів з іншомовними основами містять згадки про устрій **війська** чужинців (172: пахл., монг., гр., тюрк., перс., сканд., копт.), про **імена чужих місцевостей** (145: гр., пахл., се-міт., яс.), про **господарські реалії** (133: пахл., гр., д.-єгипт., копт., тюрк., ар.), про відмінності **етносу** (118: скіф., пахл., монг., гр.) та його **соціуму** (112: пахл., тюрк.). Основи останньої третини вивченого масиву топонімів вказують на чужі вірування (86: ар., гр., пахл., перс.), чужомовні назви місцевого довкілля (72: пахл.), історичні персоналії (59: монг.), чужомовні свідчення місцевого християнства (40: гр.) та іншомовні імена (26: готс.). Вплив в усіх семантичних групах засвідчено з 4 мов: пахлавійської, грецької, арабської, сирійської.

За мовною належністю прототипу половина вивчених топонімів походять з мови **пахлаві** (203: війс., екон.), **грецької** (122: топ., війс., екон.), **тюркських** (82: соц., війс., екон.) та **арабської** (72: рел., екон.). Інша половина – з **монгольських** (58: війс., етн., персон.), **коптської** (47: екон., війс.), **германських** (42: довк., топ.), **семітських** (41: топ.), **перської** (33: війс., рел.), **скіфояської** (32: етн.), **готської** (31: етн., антр.), а

також скандинавських (30: війс.), давньо-єгипетської (29: екон.) і ще 28 етномов.

На тлі невиправдано частих пояснень іншомовної частини топонімів України тюркським мовним матеріалом повчально переконатися у трикратному переважанні над тюркізмами – **іранізмів** (203 від 966: це 21%) та у півторакратному – **грецизмів** (122). Також і **арабізмів** та **інших семітизмів** 113, тобто більше від тюркізмів у 1,4 рази. У 1,2 рази перевищує їх і загальний **германський** внесок (103 основи). Реально **тюркізми** посідають лише 5-е місце в рейтингу (82 від 966: це 8,5%; звичайно, ця цифра може частково залежати й від якогось обставин відбору реєстру з 966 назв). Майже стільки ж виявлено **коптизмів** разом з **єгиптизмами** (76). За ними йдуть **монголізми** (58). В украленнях трапилися ще основи з прототипами у 26 мовах. Це окреслює цілком нову пізнавальну ситуацію, варту того, щоб її освоїти, перевірити і врахувати у дальших студіях і освіті.

III. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У ГЕНАХ. АКЦЕНТИ З ВІДОМОЇ ІСТОРІЇ. МЕТОД

*...Наукова заслуга [автора] серед багатьох інших
полягає ще і в тому, що своїми дослідженнями
він увів топонімію в етногенетичний контекст,
а також використав **найновіші досягнення молекулярної генетики**,
завдяки чому підніс етногенетичні дослідження
на сучасний, якісно новий рівень.*

Г.П. Півторак,
акад. НАН України,
з передмови до кн: [Тищенко 2016, 13].

III

Генетична пам'ять народу – у його складових Y-гаплогрупах.
Її доповнює "відома історія" і матеріальна культура: земляні,
кам'яні, дерев'яні споруди і археологічні знахідки речей

"Відома історія" з традиційних джерел

Ця частина містить 74 статті з генетики, археології, історіографії та окремих питань методології. Потреба у них виникла з пошуків незалежних доказів слушності висновків студій іншомовних топонімів України та запозичень у словнику. Як впливає з попередніх частин книги, за кілька років досліджень виключно на мовному матеріалі було виявлено існування чотирьох десятків історичних етномовних шарів у топонімії України, яким у загальних рисах відповідають запозичення з тих самих мов в українському словнику.

Немовні аргументи на підтримку виявленої кореляції несподівано надала сучасна генетика. Генетичний аспект теми сформувався з публікацій даних про Y-гаплогрупи народів Європи О. Семіно, Дж. МакДональда, З. Россер та інших вчених. Значення цих праць для мовно-історичних студій розкрито у спеціальному дослідженні: Тищенко К.М. Генетична апробація студій словникових контактів і топонімії України (Розширений текст доповіді на Міжнародній науковій конференції "Творчий спадок А.О. Білецького в новітніх парадигмах наукового знання: до 100-річчя від дня народження", Київ, КНУТШ, 21.10.2011). – Київ, 2012. – 46 с. Відтоді цей матеріал неодноразово використаний [Тищенко 2012a, 2016, 2016a]. Детально відображений він і на дальших сторінках частини III теперішньої книги.

Тут висвітлено новітні дані про Y-хромосомні групи у народах сучасної Європи та проаналізовано місце українців у виявленій системі. З'ясовано, що три чверті українців складають люди з двох Y-гаплогруп – **I2** (балканської або кукутені-трипільської) і **R1a** (степової). До останньої чверті входять представники ще 8 Y-гаплогруп: **E1b1b** (сахарської), **G** (кавказької), **I1** (скандинавської), **J2** (месопотамської), **N** (ботнічної), **Q** (сибірської), **R1b** (атлантичної), **T** (еритрейської). Така генетична картина прямо вказує на саму можливість збереження в українській мові історичного сліду тих прадавніх контактів. Цільовий пошук і аналіз мовних фактів словника й топонімії виявив кореляцію основного десятка названих Y-гаплогруп українців з прадавніми шарами за-

позичень у словнику і водночас – з фракталами тих же етномовних впливів у топонімічній системі України.

Оприлюднені відомості про розподіл Y-хромосомних гаплогруп серед народів Європи не лише не суперечать, а відповідають наслідками дотепер проведених студій історичних контактів українського словника і топонімії України. Так нові досягнення генетики дали переконливу незалежну апробацію мовним студіям.

Кілька статей на археологічні теми відіграють допоміжну роль. Це відомості про знахідки в Україні кельтських, готських, гунських, римських, єгипетських речей. Після розкопок чимало їх було вивезено, а деякі вже втрачені, однак збереглися їхні описи і фотознімки: тематика книги зобов'язує нагадати про них читачу.

Стислі довідки наведено про місця знакових знахідок (*Дудин Ль, Іванівка Дп, Товста Могила Дп, Чугуно-Крепинка Дц та ін.*) та про музеї, що зберігають артефакти з України або синхронічні речі: Ермітаж, Лувр, Лібіггауз, музей Марімон. Є і окрема стаття про Лінгвістичний навчальний музей КНУТШ.

Кілька сюжетів з історії включені як частина історичного тла окремих тем книги: історичні обставини римського походу Кніви 250 р., життя греків і римлян серед варварів, яковитство аланів, альмогавіри, татари на землях України у Польщі.

Тут же пояснено окремі спеціальні поняття: запозичення і проникнення, прототип іншомовної репліки, правило периферійних архаїзмів. Також є довідки про кілька методологічних проблем: гіпотези в дослідженні, зустрічі з несподіваним, збігу обставин і випадку в наукових студіях, помилок у дослідженнях, типів наукових доказів, репрезентативності виборок, кореляції даних, тягlosti (континуїтету) історії України, свідомої деісторизації мовних явищ (маніпулювання громадською свідомістю), фальшивих мовних реконструкцій, штучно перетворених топонімів, маніпульованих джерел; громадської позиції дослідників. Згадано й порівняно недавно відкриті письмові джерела, які були недосяжні для маніпуляцій: Кодекс куманікус, Худуд-аль-алам, свідчення І. Галоніфонтибуса, Г. Шільтберґера та ін.

А

АЛЬМОГАВІРИ: ІЛЮЗОРНА СХОЖІСТЬ З КОЗАКАМИ. У часи Реконкісти (на державному рівні), від XIII ст. мусульмани заходу зазнавали втрат також і від "самоохочих" загонів альмогавірів. *Альмогавіри* (або неточно *альмогаври*) – це наймане військо на службі королів Арагону й Каталонії. Серед них були каталанці й арагонці, але також алани, албанці, турки й туркопули (сини турка і християнки). Їхні загани існували на Піренейському півострові у часи війн проти сарацинів у XIII-XV ст. Сама їхня назва походить від ар. المغاور *al-muġâwir*, що означає "той, хто робить наскоки на ворожу територію", від дієслова *ġâwar* 'йти у похід'. З цього терміна видно мусульманське походження альмогавірів; про це свідчать і назви посад їхніх проводирів – *adalil* (з ар. *dall* 'показувати дорогу') і *almuġatèn* (ар. *al-mucaddem* 'той, хто керує') [en.wikipedia/almogavres].

Рис. А1. Загін альмогавірів

Таким чином, середовищем і причиною існування альмогавірів був стан війни між світом ісламу і християнами. Це були професійні вояки, які служили за платню королям, католицькій Церкві, маґнатам, а також містам. Їх наймала й Візантія. Ось відомий уривок з хроніки Декло (Desclot): у розділі 79 автор описує, як альмогавіри готуються в дорогу до ель-Коль, давнього римського Колло (Collo), порту поблизу Константіни (Алжир) на схід від бухти Стора. Флот Педро II зайняв місто у 1282 р. як союзник володаря Константіни ібн аль-Вазіра:

«Вони живуть не у містах чи селищах, а у горах і лісах і воюють... проти сарацинів. Повертаються з численними полоненими сарацинами і значною різною здобиччю. З цих трофеїв вони й живуть, терплячи важкі умови свого існування... Їм неважко залишатися по два дні не ївши, як інакше не виходить, або їсти тоді просто польові трави... Вони складаються з каталанців, арагонців і сарацинів».

Альмогавіри були військовою силою: Педро Великий (1276-1285) брав з собою їх кільканадцять тисяч у походи до Африки й Сицилії. Але по укладенні миру в Кальтабелота (1302) їм стало нічого робити на острові. (Тут докорінна відмінність козаків від альмогавірів: в Україні козацтво було частиною свого етносу; йому було що робити на рубежах з Полем.)

Ті з альмогавірів, хто не брав участі у грецькому поході, відзначилися у війнах Арагону проти Кастилії (1296-1304), інші у хрестовому поході проти Альмейри (1309), під час війни з Гранадою (1330-1334), проти короля Майорки (1343-1344), у війнах з Сардинією (1353, 1354, 1367) і знову у війні з Кастилією (1369). У XV ст. подекуди ще залишалися окремі загани альмогавірів, але зрештою вони зникли.

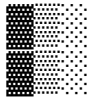
За всієї відмінності конкретних умов і часу існування, тим не менше тут є формальні точки дотику з козацтвом. Обидва явища виникли у просторі конфліктів між двома релігійними світами і зникли, коли ці конфлікти перейшли до прерогативи держав, а не збройних груп [Тищенко 2011, 248-250]. Для обох явищ властивий спосіб існування, званий на сході Європи бутинком (здобиччю). Відмінність – у генезисі ключових понять, виключно арабських на заході; у міцних зв'язках козацтва з іншими верствами українського суспільства; у давнішому часі діяльності альмогавірів.

АРГУМЕНТИ (див. II. Докази у топоніміці). Види аргументів у топоніміці: аргумент-білінґва, компонентний, остенсивний, сусідства прямого, сусідства районного.

АСИМІЛЯЦІЯ СТЕПОВИКІВ ПРАУКРАЇНЦЯМИ. Дослідники слов'янського складника українців недооцінювали участь степових племен в українському етногенезі і глотогенезі. Цьому суперечать кілька груп фактів. Літописні відомості систематично згадують про активну роль у подіях київської історії союзних тюрків – торків і чорних клобуків. Помітність цієї ролі пояснює і сам хоронім *УКРАЇНА*, і відповідний етнонім *УКРАЇНЦІ*.

Ключова теза О. Прицака: "Після занепаду їхньої держави велика частина печенігів прийняла зверхність торків/ огузів, а пізніше (починаючи з 1055 р.) половців-куманів та розплилася в них, щоб потім у великій мірі стати **частиною української мовної спільноти**" [Прицак 1970, 100]. Див. III. КОНТИНУЇТЕТ.

Б

БАЛКАНЦІ, див. III. I (Y-гаплогрупа).

Буре-сюр-Жюїн, фр. Bouray-sur-Juine – селище у Франції за 40 км на пд.-зах. від Парижа. У 1845 р. під час поглиблення русла р. Жюїн тут знайдено мідну статуетку "кельтського божества з Буре" I ст. до н.е. Наведений на обкладинці нашої книги фенотип обличчя скульптури відповідає кельтському складнику українців R1b. Селище у документах бл. 1000 р. зване Bolreit, згодом до 1801 р. Bourray, ім'я річки додано 1922 р. Запропоновані реконструкції кельтських форм назви Bosreium (Gauthier), Borretum (Cocheris), Borracum < Borrus ім'я власне + acum (Dauzat). Завдання реконструкції топонімів у Франції складніше від аналогічної задачі для топонімії України, адже у французьких звукових формах топонімів збереглося менше фонетичного матеріалу, ніж в українських, а середньовічні писарі часом вправлялися у псевдоетимологічних написаннях.

В

ВИПАДОК У НАУЦІ. "В галузі спостереження випадок сприяє лише підготованому розуму" /Пастер, Ш54/. Тому "вістря розуму, наче олівець — мушиш весь час гострити" /Сент-Бев, Ф156/. В очікуванні випадку залишається "вчитися слухати – бо нагода часом стукає зовсім тихо" (Г. Джексон-Браун), "і не думайте, що вона до вас постукає вдруге" (Н. Шамфор). "У спостереженні випадок сприяє лише підготованому розуму" (Л. Пастер): от навіщо (потрібна справжня) освіта. **"Уява — обмежена, а випадок не має меж"** /де Боно, 54/. Див. III. НЕСПОДІВАНЕ В НАУЦІ.

ВІДПОВІДНІСТЬ

(КОРЕЛЯЦІЯ) **ДАНИХ ГЕ-**

НЕТИКИ ТА ОЗНАК МОВНИХ КОНТАКТІВ У СЛОВНИКУ Й ТОПОНІМІЇ. За даними **генетики** [Rosser e.a.], у складі українців є етнічна більшість носіїв європейської Y-гаплогрупи **I** з Балкан і Скандинавії та степової ("скіфської") групи **R1a** (разом 3/4 досліджених), – і меншини груп **N** ("фінської"), **E1b1b** ("берберської"), **R1b** ("кельтської"), **J** ("месопотамської"), **G** ("кавказької"), **Q** ("гунської"), **T** ("еритрейської") (див. детальніші статті про окремі Y-гаплогрупи).

Цілком очевидно, що ці дані генетики цілком добре відповідають найдавнішим пластам запозичень українського словника та фракталам топонімів України від іншомовних основ. Або інакше – *пласти лексичних запозичень в українському словнику, як і пласти топонімів України від іншомовних основ відповідають виявленим Y-гаплогрупам українців* (тобто, мають кореляцію з ними). Оскільки Y-гаплогрупна формула українців посекторно відповідає незалежно виявленим пластам як запозичень у словнику, так і топонімів України, це означає взаємну апробацію цих студій. Таким чином, існує *потрійна* кореляція пластів словникових запозичень зі слідом контактів

Кожному Y-хромосомному складнику українців відповідає свій пласт словника і топонімії:

	R1a	скіпщина, потвора, кияни, халява, дощ	р. Артополот, Парфен, Сахни, Сакуниха, Сороки, Киянка, Шатравине, Передріїв
	R1b	крівля, смерека, кінь, оборіг, мотика, корова, владика, слуга	р. Ібр, р. Радоробль, р. Сукіль
	P*	щур, кеньгі, кволий, журитися, журба, кульгати, кандіба	р. Сож, р. Яха, Любеч, Люботин, Либохора, Кореличі, р. Рандава
	O	цївка, тьяма, кепкувати, віхола, цап, шутий, бгати, муругий, поратися	Тоєтри, Бескнд, Альта=Іртиця, Щедрогір, Шкурати
	N3	леміш, -ешик, -ішка, кугут, нишком, нишкнути	Ілемня, (Г)Умань, Кульби, Соколи, Кизими, Шияни, Геруси, Кордишів, Шуньки
	M	сковорідка, кукобитися, коверзувати, оковирний	Гурзуф, Цвіліхівка, Псло, Цвіжин, Шкарівка
	L	потала, хосен, ропать, сум, суматуха, капарно, могорич, мацапура	Паталахівка, Водолага, Подольох, Коломия, Барабішівка, Жабрічка
	K*		
	I		
	H		

предків українців з репліками прототипів з тих самих мов у топонімії України і з виявленим у генетиці Y-хромосомним складом українців.

Кажучи образно, прадавні історичні сусіди нашого народу, породичавшись з нашими предками, засвідчили контакт тричі у трьох незалежних документах – **у генетичному коді** українців (у вигляді Y-гаплогруп), **у словнику** української мови (у вигляді запозичених слів) та **у топонімії** України (у вигляді топонімів-реплік на етнічній території), <учетверте вони розписалися **у прізвищах**>.

ГЕНЕТИЧНИЙ СКЛАД УКРАЇНЦІВ.

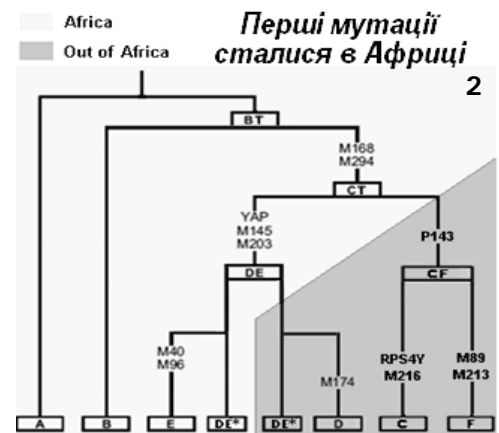
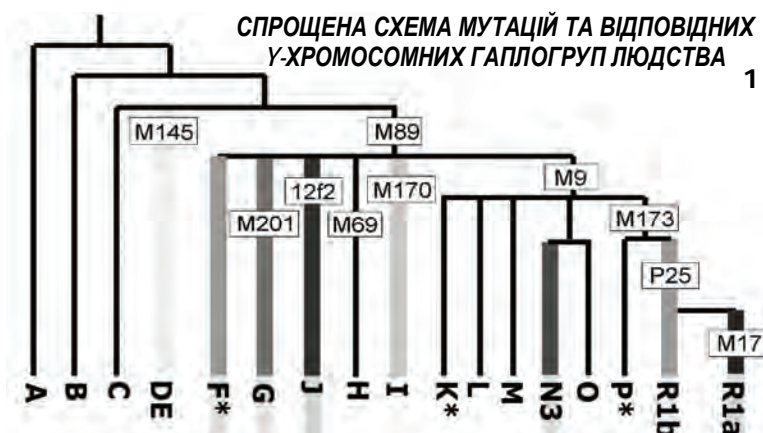
За даними генетики [Rosser e.a.; MacDonald; Semino e.a.], у складі українців є етнічна більшість носіїв європейської Y-гаплогрупи **I** з Балкан і Скандинавії та степової групи **R1a** (разом 3/4 досліджених), – та меншини груп **N, E1b1b, R1b, J, G, Q, T**.

На рис. 3 (с. 612) дано перелік Y-хромосомних гаплогруп разом з географічними районами їхнього поширення до початку колонізації європейців у XVI ст. В дужках – визначальні для них мутації (пор. рис. 1). До дев'яти основних Y-гаплогруп, з яких складаються українці, вказано приблизні відсотки людей з цим Y-гаплотипом (жирні цифри зліва).

Африканський початок мандрівки. Як видно зі студій хромосоми Y, сучасні люди виникли у підсахарській Африці (Y-хромосомним Адамом називають чоловіка, який є хронологічно найближчим до нас предком по чоловічій лінії усіх нині живих людей). Бл. 50 тис. до нашої ери люди колонізували Євразію, розселившись спершу по її узбережжю. Найдавніше сформовані гаплогрупи A і B поширені тільки у підсахарській Африці або у афроамериканців – нащадків вивезених звідти рабів). З філогенетичного дерева Y-гаплогруп однозначно випливає, що все їхнє теперішнє розмаїття започатковане в Африці, а сучасні популяції людей є нащадками африканців або тих предків, що вийшли з Африки і вже поза нею зазнали подальших мутацій.

З рис. 2 видно, що мутації M168 і M294 (які дали групу CT або CR) – відсутні у A і B, натомість наявні у всіх інших Y-гаплогрупах світу від C до T. Ці мутації передували виходу з Африки, адже представлені як у ній, так і поза нею. Мутації, що визначають групу DE (M145, M203) сталися ще в Африці бл. 65 тис. до н.е. Гаплогрупа E залишилася у Африці, де її найвищі показники виявлені в Марокко (81%) та Ефіопії (68%). Підгрупа E1b1b походить з Африки і згодом поширилася в усьому Середземномор'ї, сягаючи 27% у Греції. До нас ця група потрапила під час експансії ісламу досить пізно – у VIII-X ст. з Магрибу шляхом "через Росафу" (тепер Шкодер в Албанії); деталі [Тищенко 2011, 204-223].

Похідні від F гаплогрупи складають 90% населення світу, але поширені вони виключно поза підсахарською Африкою. Групу IJ очевидно принесли до Європи кроманьйонці з Близького Сходу у 45 тис. до н.е. Далі вона поділилася на групи I (I1 скандинави, I2 балканці) та J (греки і семітські народи) Десь на Середньому Сході бл. 30 тис. до н.е. мала сформуватися гаплогрупа G (умовно, "кавказька"). Після мутації M9 склався прототип майбутніх груп N, R і Q. Субклайд R1 (підгрупа групи R) мав оформитися на Південному Уралі (рис. 4), а R2 у степу (тепер – пустелі) Гобі. Під час дальшого освоєння європейських теренів носіями R1 стався їхній поділ на R1a і R1b, причому, є ознаки того, що прибуття R1b на захід Європи було кривавим.

3. **У-ХРОМОСОМНІ ГАПЛО-ГРУПИ ЛЮДСТВА І МІСЦЯ ЇХНЬОГО ПОШИРЕННЯ**

Найдавніші групи без мутації M168:

- Гаплогрупа А (M91) – Африка, зокрема койсанці, ефіопи, нілоти.
- Гаплогрупа В (M60) – Африка, зокрема пігмеї і хадзапе.

Групи з мутацією M168 (сталася бл. 50 тис. до н.е.):

- Гаплогрупа С (M130) – Океанія, Пн., Ц., Сх. Азія, Пн. Америка; трапляється в Індії.
- Гаплогрупи YAP+:
 - Гаплогрупа DE (M1, M145, M203):
 - Гаплогрупа D (M174) – Тибет, Японія, Андаманські о-ви.
 - Гаплогрупа E (M96)

В Україні • Гаплогрупа E1b1a (V38) – Зах. Африка /відома раніше як E3a/.

~ **7,3%** • **Гаплогрупа E1b1b** (M215) – Сх. і Пн. Африка, Бл. Схід, Середземномор'я, Балкани /раніше E3b/ (**НАРИС 5. МАВРИ** <в ж. "Тиждень" №16, 2012>).

Групи з мутацією M89 (сталася бл. 45 тис. до н.е.):

- Гаплогрупа F (P14, M213) – Пд. Індія, Шрі Ланка, Китай, Корея.
- Гаплогрупа G (M201) – наявна в багатьох етнічних групах Євразії, звичайно у невеликій пропорції: Кавказ, Іран, Анатолія, Греція, Італія, Тіроль, Чехія; дуже рідко у Пн. Європі.

~ **2,3%** • **Гаплогрупа G2** – основна підгрупа групи G у Європі (**НАРИС 8. КАВКАЗЦІ**).

- Гаплогрупа H (M69) – Індія, Шрі Ланка, Непал; рідко в Пакистані, Ірані, Ц. Азії, Аравії.

Групи з мутаціями L15, L16 (сталися бл. 42 тис. до н.е.):

- Гаплогрупа IJK (L15, L16):
 - Гаплогрупа IJ (S2, S22):

~ **36,2%** • **Гаплогрупа I** (M170, P19, M258) – поширена у Європі, зрідка на Бл. Сході та очевидно відсутня деінде (**НАРИС 3. БАЛКАНЦІ, СКАНДИНАВИ**).

- Гаплогрупа I1 (M253, M307, P30, P40) – Пн. Європа.
- Гаплогрупа I2 (S31) – Ц. і Пд-сх. Європа, Сардинія.

~ **2,7%** • **Гаплогрупа J** (M304) – Бл. Схід, Туреччина, Кавказ, Італія, Греція, Балкани, Сх. Європа, Пн. і Пн-Сх. Африка (**НАРИС 7. МЕСОПОТАМЦІ**).

- Гаплогрупа J* – о. Сокотра, зрідка у Пакистані, Омані, Греції, Чехії, серед тюркських народів.
- Гаплогрупа J1 (M267) – переважно семітські народи, також Бл. Схід, Ефіопія, Пн. Африка, Дагестан.
- Гаплогрупа J2 (M172) – Зах., Ц., Пд. Азія, Пд. Європа, Пн. Африка.

Групи з мутацією M9 (сталася бл. 40 тис. до н.е.):

- Гаплогрупа K:
 - Гаплогрупа LT (L298/P326):
 - Гаплогрупа L (M11, M20, M22, M61, M185, M295) – Пд., Пд-зах., Ц. Азія, Середземномор'я.

~ **1%** • **Гаплогрупа T** (M70, M184/USP9Y+3178, M193, M272) – Пн. Африка, Африканський Ріг, Пд. і Пд-зах. Азія, Середземномор'я /раніше відома як K2/ (згадана у **НАРИСІ 5. МАВРИ**).

Групи з мутацією M526:

- Гаплогрупа M (P256) – о. Нова Гвінея, Меланезія, Сх. Індонезія.
 - Гаплогрупа NO (M214).

~ **7,3%** • **Гаплогрупа N** (M231) – крайня північ Євразії, особливо серед уральських народів (**НАРИС 4. ФІНИ**).

- Гаплогрупа O (M175) – Ц., Сх., Пд-сх., Пд. Азія, Тихий Океан.
- Гаплогрупа P (M45, 92R7, M74/N12) (мутація M45 сталася бл. 35 тис. до н.е.).

~ **2%** • **Гаплогрупа Q** (MEN2, M242, P36) – ендемічна в Америці; появу у Європі пов'язують з гунами; мутації сталися у 20-15 тис. до н.е. (**НАРИС 9. ГУНИ, МОНГОЛИ**).

- Гаплогрупа R (M207, P36).

~ **38,2%** • **Гаплогрупа R1a** (M17) – Ц., Пд. Азія, Ц., Пн., Сх. Європа (**НАРИС 2. СКИФИ**).

~ **4%** • **Гаплогрупа R1b** (M343) – Європа, Кавказ, Ц., Пд. Азія, Ц., Пн. Африка (**НАРИС 6. КЕЛЬТИ**).

- Гаплогрупа S (M230, P202, P204) – Нова Гвінея, Меланезія, Сх. Індонезія.

Сховки льодової доби. Дальше просування нових прибульців на північ уповільнилося під час зледеніння. За теорією "сховків льодової доби" (рис. 5) носії трьох великих Y-гаплогруп, що вже проникли до Європи, перебували кліматично скрутний час на південь від прильодовикової смуги, – відповідно за Піренеями, на Балканах і понад Доном.

З таненням льодовика, яке розпочалося у 14 тис. до н.е., вони продовжили освоєння континенту. Саме з льодовикових часів ведуть свій родовід над Дніпром люди звичайної в Україні Y-гаплогрупи I (умовно, "балканської", пов'язуваної з носіями пізнішої кукутени-трипільської культури 4 тис. до н.е.). Це чи не єдина ендемічна (сформована на місці) Y-гаплогрупа Європи. Коли у X тис. до н.е. звільнився від криги район Ботнічної затоки у теперішній Фінляндії, – на ці землі прийшли носії Y-гаплогрупи N (умовно, "фінської"). Шляхи експансії груп R1b, I, R1a показані на рис. 5. Усю генетичну різноманітність теперішніх народів унікального Європейського півострова Азії визначає різний пропорційний склад одних і тих самих північно-західних Y-гаплогруп (R1b, I, R1a, N, G2, J2, E1b1b, T), які внаслідок епохальних переселень опинилися саме в цьому районі.

ГІПОТЕЗА В НАУЦІ. "Сумнів – це дріжджі свідомості" /Морандотті, К392/.

"Це виробляє звичку до зіставлень, аналогій та узагальнень – а вони ведуть до висунення гіпотез" /Беверідж, 16/. "Роль гіпотези – штовхати до нових дослідів: тому до відкриття ведуть навіть хибні гіпотези" /Беверідж, 77/. А крім того, "й на хибне питання можна отримати правильну відповідь" /Морандотті, К388/. **Гіпотези – це своєрідні риштування: їх зносять, коли споруда готова** /Гете, В135/. Не дарма ж "більшість гіпотез взагалі потім виявляються хибними" /Беверідж, 71/. Так, Марконі вдалося-таки передати радіосигнали через Атлантичний океан – хоча він був неправий з погляду панівної системи наукових уявлень (тоді ще не знали про іоносферу, здатну віддзеркалювати радіохвилі) /де Боно, 78/. Саме тому "припущення робити треба, лише в них не слід вірити" /Беверідж, 78/. Згодом лише "лічені гіпотези в разі підтвердження їхньої істинності стають теоріями, а далі – законом" /Беверідж, 71/.

"Оцінка нових шляхів і можливостей вимагає вченості, не скутої визнаними теоріями, уяви та наукової інтуїції" /Беверідж, 63/. **Очі бачать лише те, що розум здатний зрозуміти** /Девіс/. Тому, "хоча нові стежки бачить багато дослідників – лише мало хто з них розуміє їхню справжню вартість" /Беверідж, 55/.

ГРЕКО-РИМСЬКИЙ ДОСВІД ЖИТТЯ СЕРЕД ВАРВАРІВ. Відомий з часів заснування Ольвії (647 р. до н.е.).

От що пише про калліпідів і гелонів Геродот (484/425 р. до н.е.):

"17. Від гавані борисфенітів (1) (бо вона розташована якраз посередині приморської частини всієї Скіфії), від неї і далі перший народ, котрий можна зустріти, це **калліпіді** (2), які є **напівелліни і напівскіфи**, над ними є інший народ, що називається алізнами (3). Вони і **калліпіді** **взагалі мають такий спосіб**

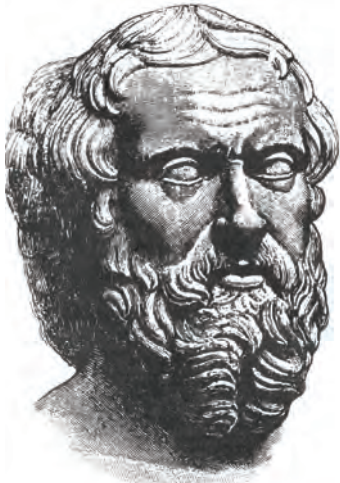
життя, як і скіфи, але сіють і їдять пшеницю, споживають цибулю й часник, і сочевицю, і просо. Над алізонами живуть скіфи оратаї, які сіють пшеницю не для себе, а на продаж (4). Ще далі над ними живуть неври, а далі на північ від неврів, наскільки я знаю, є незалюднена країна. Оці народності живуть уздовж ріки Гіпанія /Пд. Буг/ на захід від Борисфена /Дніпра/".

Коментар А.О. Білецького: "17.1. Гавань (або порт) борисфенітів – це мілетська колонія Ольвія на правому березі Дніпро-Бузького лиману, найдавніше з грецьких міст північного Причорномор'я (засноване бл. 647 року до н.е.). За Геродотом, Ольвія була розташована на відстані 10 днів шляху від Істру (Дунаю) і на відстані також 10 днів шляху до Меотида (Азовського моря). В розд. 101 цієї книги один день шляху суходолом оцінюється в 200 стадій, а в розд. 53 п'ятої книги – в 150 стадій. Заокруглюючи числа, бачимо, що Геродот значно зменшив у своїй уяві можливі відстані від гирла Дунаю до Дніпро-Бузького лиману і від нього до Азовського моря, адже навіть якщо рахувати довжину денного шляху за прямою лінією, це становить приблизно $500 + 500 = 1000$ км.

17.2. Калліпіди (правильне написання – калліппіди /букв. 'гарнокінні'/) в Геродота – елліно-скіфи, тобто змішане греко-скіфське, але не кочове плем'я. Сама їхня назва суто грецька. В давніх греків такі «гібридні» племена називалися мікселлінами.

17.3. Алізони (чи галізони) – північні сусіди калліппідів, які мешкали в тій області, де зближуються ріки Тирас (Дністер) і Гіпаніс (Південний Буг)... У Геродота на північ від галізонів була країна неврів, а далі за нею – пустеля.

17.4. Відомо, яке велике значення мало збіжжя, імпортоване в Грецію з північного Причорномор'я. Саме через це Геродот зазначає, які з племен Причорномор'я культивували пшеницю для себе або на експорт [472]"

Геродот

"21. Якщо перейти ріку Танаїд, там уже не Скіфія, але перша її частина належить савроматам (1), які живуть у країні, що починається від затоки Маєтідського озера і простяглася на північ на відстань п'ятнадцяти днів шляху, і вся ця країна позбавлена дерев і диких, і культурних. Над ними живуть будини (2) у країні, що вся поросла різними деревами".

"21.1. Савромати (савроматаї) згодом стали зватися сарматами. Очевидно, іранське плем'я, споріднене зі скіфами. Вони були предками аланів, а ті були предками сучасних осетин.

21.2. Про етнічну належність будинів у дослідників немає єдиної думки. Геродот підкреслює, що будини не споріднені з скіфами й живуть у лісовій країні, на схід від р. Танаїду /Дону/, на північ від савроматів. Їхнє дерев'яне місто звалось Гелон (р. 108). Будини шанували «грецьких» богів у своїх дерев'яних святилищах".

"105. Неври (1) мають звичаї такі самі, як скіфи. А за одне покоління до походу Дарія вони..., покинувши свою країну, оселилися разом з будинами. Цих людей підозрюють у тому, що вони чаклуни. Бо скіфи і **елліни, що живуть у Скіфії**, кажуть, ніби один раз на рік кож-

ний із неврів стає вовком на деякий час, а потім повертається і знову стає людиною. Мене вони цим оповіданням не переконали, але вони на цьому наполягають і ще підтверджують клятвою".

"105.1. За Геродотом неври мешкали в країні між Південним Бугом та Дніпром, на північ від скіфів-орачів. Відомості Геродота про переселення неврів у країну будинів за Доном суперечать описаному розташуванню їхньої країни (IV, 21, 51, 125). Неври названі разом з агатирсами, андрофагами й меланхленами".

"108. Щодо будинів (1), то це велике й численне плем'я, і всі вони мають зовсім блакитні очі й руде волосся. В їхній країні побудовано дерев'яне місто, що зветься Гелон. Кожна частина його муру має завдовжки тридцять стадій, а мур високий і дерев'яний. І житла в них дерев'яні, а також і святилища. Є там **святилища еллінських богів (2), обладнані по-еллінському, із статуями і жертівниками** і з внутрішніми дерев'яними храмами. Раз на три роки вони **святкують діонісії** і вакхічно божево-ліють. А гелони – це первісно елліни, що **виселилися з емпоріїв і оселилися з будинами**. Вони вживають **то скіфську, то еллінську мову**.

109. А будини мають не ту мову, що гелони, і спосіб життя в них інший, бо будини – тубільці, кочовики і лише вони в тій країні харчуються кедровими горішками (1). **Гелони обробляють землю і споживають збіжжя, і є в них сади**, і вони не схожі на будинів ні на обличчя, ні на колір шкіри та волосся. Елліни називають також будинів гелонами, але це неправильно. Їхня країна вся вкрита різноманітним лісом, а в найбільшій гущавині лісу є велике і повноводне озеро, а також болото і навколо нього очерет. У тому озері ловлять видр та

бобрів і ще інших звірів з квадратними мордами (2). З їхніх шкур шують собі зимовий одяг..."

"108.1. Будини (Будіной) – народ, не схожий на скіфів, у лісовій країні, мабуть десь на північному сході Скіфії. Вони **співіснували з гелонами, за походженням греками**. Дерев'яне місто будинів Гелон нібито спалили перси (IV, 123).

108.2. Навряд чи можна надати віри відомостям про існування в будинів дерев'яного святилища зі статуями грецьких богів та шануванню в них Діоніса. Це, очевидно, фантазія Геродотових інформаторів.

109.1. Слово «фтейрофагой» дослідники пояснюють, посилаючись на значення слова «фтейр» 'соснова шишка'. Насіння (горішки) кедрових сосен досить поживні.

109.2. Питання про тварин із «квадратними мордами» залишається невіршеним".

У політико-культурному полі римського лімесу розвинулася і розквітла археологічна культура Черняхів-Синтана-де-Муреш. Терени України дали знахідки десятків тисяч римських монет [Брайчевський], незліченні ювелірні вироби античності, збережені в Музеї історичних коштовностей України, в Ермітажі та інших музеях за кордонами України, у приватних колекціях.

Було б дивно, коли б ці прямі, безпосередні контакти наших предків з ромеями – римлянами і пізнішими візантійцями – не включали різних форм взаємної асиміляції. Племена з-над Дніпра ставали пактіотами Риму, або потрапляли у полон – пор. [Barbero 2006]. З іншого боку, до варварів переходили, а часом і залишалися назавжди у Барбарікумі шукачі пригод, іноді цілі військові загопи, римські й грецькі купці (у значно пізніший період історії України відомий рід грецьких купців *Мазапетів* зі Львова, звідки прізвище гетьмана *Мазели*, – проте, формант -пет- типowo вірменський).

Аналізуючи складники формування Черняхівської культури, М.Щукин відносить до них не лише місцевих і приїжджих варварів. "Певну роль у формуванні нової культурної спільноти могли відіграти й вихідці з римських провінцій – леґіонери, що перейшли на бік варварів, військовополонені, захоплені на Балканах і в Малій Азії". З письмових джерел відомо, що лише під час походу 251 р. на бік Кніви перейшли 10 тисяч римських леґіонерів (Iord. Get., 90; Zos. 1.20-21; Zonar. 12, 19; Сагарда 1916; Щукин 1991а; Лавров 1997) [Щукин 2005, 160].

З тактичних міркувань Кніва міг оселити частину з цих 10 тис. леґіонерів відразу за Дністром, у трьох селах *Стратіївка* Вн (пор. гр. στράτιά 'військо' або отратіуіа 'область під орудою стратега' [SGP, IV, 116]. Гр. отратіотіаі означало лише професійних військових на відміну від ополчення ὄμιλος (пор. ὁ πολὺς ὄμιλος καὶ отратіотіаіς 'багато озброєних і солдатів' [SGP, III, 116]). • *Стратіївка* Ⓞ στράτιά 'військо' Вн Чечельник: р. БРИТ.АВка Abritus + ahwa п САВРАНки Savaria п Пд Бугу у с. ДЕМівка, **БРИТАВКА**; **ВЕРЬКА**! ^ВАСИЛівка; • *Велика Стратіївка* Вн Тростянець: *Мала СТРАТІІВКА*, КОЗИНЦІ, ДУБИНА, КРАСНОГІРКА, ДОВЖОК, Зелений ДОВЖОК, ТОРКАНІВКА Tarragona?, ОБОДІВКА.

Частина забраних Кнівою леґіонерів могла опинитися й на Лівобережжі: • *ЮСКІВЦІ* Пл Лохвиця: ^ГИРЯВі ІСКІВЦі ("стрижені з Еускії": чи не тут осіла решта леґіонерів?), **БРИСІ** Пріск?, ІСКІВЦі, ВЕСЕЛА ДІБРОВА; **БЕРЬ**ениці (23 км), БезСАли, РОМАНИХА, БОД.АКВА Pad-ahwa, ЗаБОДАКВА Pad-ahwa, БУДАКІВКА, ДРЮКІВЩИНА, КРЯЧКОВЕ ОЗЕРО; КРИНИЦЯ, ВИШНЕВЕ, ЯХНИКИ Ⓞ.

Ознаки присутності римлян і візантійців (полонених або купців?) не раз трапляються і в інших областях України: пор. с. *Ладинь* Вл, *Ладинка* Чг, *Ромейки* Рв, *Рюмівське* Мк, *Рюмшине* Км. З народної латини походить наш унікальний серед слов'янських мов простий майбутній час дієслів (*пити-меш, їсти-memo*), який сформувався під явним впливом ранньо-романської моделі (іт. berr-ai, manger-emo).

Контакти з сусідами-романцями тривали століттями: пор. запозичення *царина, гляг, зглядатися, глек, [флюяра, герлига, струнга, бербениця]*. Або у тексті колядки: "А на йому шуба люба,/ А на шубі поясочок,/ А на поясочку калиточка,/ А в тій калиточці сім шеляжечків" [КЩ, 56]. Варіант: "А на йому **цингакора**,/ у **цингакорі** сім шеляжків. Чуб. III. 455; А на йому шуба-люба,/ а у тій шубі **шиндокора**,/ а в шиндокорі три шеляжечки. Чуб. III. 425; (шиндокора – мошна, калита) [Грінченко, IV, 430; IV, 495]. Тепер етимологія слова *цингакора* з'ясована: це рум. cingătoare 'черес' [ЕСУМ, VI, 416] з лат. cingō 'оперізую'. Приклади запозичень з гр. *комора, левада, лиман, халепа, най буде*.

Жителі Римської імперії (не лише греки) іноді опинялися серед варварів не з своєї волі. Так, відомо про життя серед варварів Наддніпрянської Готії цілої еретичної секти християн на чолі з ченцем-єресіархом Авдієм. Ці еретики були вигнані "в межі Скіфії" за імператора Констанція. Відомості про подію ми знаходимо у Єпіфанія, який був єпископом Кіпра від 367 по 403 р. [Щукин, 202]. За його свідченням, Авдій, *що мав сан єпископа*, "ідучи вперед, до самого нутра Готії (ad intima Gothiae), просвітив християнським ученням багатьох готів (multos Gothorum ad fidem instruxit), і відтоді у самій Готії виникли монастирі, наставлення на праведний шлях, обітниця дівочтва і суворе подвижництво (et ab ipso multa monas-

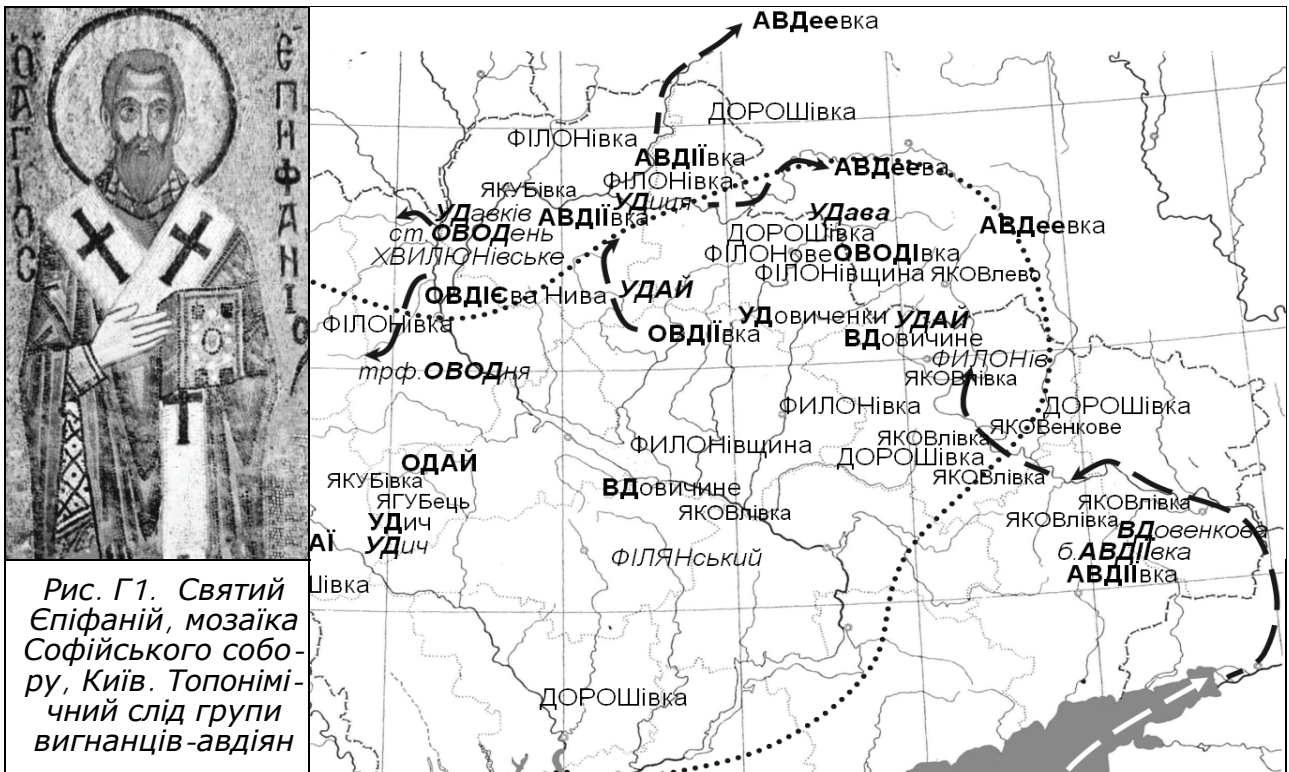
teria in eadem Gothia facta sunt, et recta via conversatio est instituta, virginitatisque et exercitatio pietatis non vulgaris)" [Bernino, 254] (рис. 9-4).

З відомостей Св. Єпіфанія випливають подробиці про Авдія, незвичні як для еретика. Виявляється, Авдія замолоду шанували за праведність життя і щирість віри – при тому, що він був дуже вимогливий до дотримання канонів і викликав невдоволення духовенства, схильного до симонії. Його оскаржили перед імператором, відлучили від церкви й засудили на вигнання. Це пояснює його євангелізаторську діяльність у Готії-Скіфії. Авдій тут і помер бл. 370 р., а його послідовники повернулися до Сирії, – як виглядає, ще до появи гунів у Наддніпрянщині.

Топонімія України зберігає низку назв від основи Авдій-/ Овдій-. Кілька їх є і у прилеглих районах РФ. Але, може, це "просто" християнське ім'я?:

{6-48} • **АВДІІ**вка Чг Сосниця: **ФІЛОН**івка, **СТАР**оБУТівка, **ГУТИ**ще, **КУДР**івка, **КОЗ**ляничі, ВІЛЬШане; • **АВДІІ**вка Чг КУЛІКівка: ^КОВчин, ур. Либахар; КОРОСТЕНЬ, БУДИще; • **ОВДІІ**вка Пл ЛОХвиця: ДРЮКівщина; ХРИСТАНівка, БОДАква, ВИШЕНька, БезСАЛИ, СЛЮЗиха, РОМАНиха; • **ОВДіє**ва Нива Кв ІВАНків: БЛІДча, ДОМАНівка, СТАВРівка, ТЕРМАХівка, КРАСИЛівка; • б. **АВДІІ**вка у м. **АВДІІ**вка Дц ЯСИНУВАТА: ЯСНОбродівка, КРАСНОГОРівка, ОЧЕРетине, **КРУТА** Балка; • став **ОВОД**ень у с. ДИТятки Кв ЧОРНОБИЛЬ: ЛАПУТЬки al-afiyat ^**ГУБИН**; **ШЕПЕ**личі, **ЯМ**піль; **КОРО**ГОД, ТАРАСИЦЯ $\Theta\rho\alpha\sigma\chi\lambda\alpha\varsigma$ (Arist.), КУПУВАТЕ; • торф. **ОВОД**ня у с. КРИВЕ ЖТ ПОПІЛЬня: МОХНАЧка, СТАВИще, ХОДОРКІв.

Як видно зі схеми, по-перше, основа Овдій-/ Авдій- найкраще збережена на Лівобережжі (рис. Г1). По-друге, селища з назвами цієї групи розміщені поблизу від сіл з назвами від топооснов Дорош-, Філон- і Якуб-, Ягуб-, Яков- (слід сирійської церкви: громада авдіян була її частиною [Вольфрам, 120], що пояснює присутність у топонімічних околицях сліду авдіян ім'я Якова Барадеї). Також і на Правобережжі ознаки присутності авдіян опиняються по сусідству від згадок про Фулли і про сирійську церкву яковитів. По-третє, відповідні села розташовані на річках, що вказує на пересування авдіян човнами. По-четверте, давність основи видно з наявності кількох її варіантів: Авд-, Овд-, Овод-, Овад-, Уд-, Од-. По-п'яте, особливості просторового розміщення назв вказують на їхню збережену історичність. Так, наприклад, с. Удич розміщене не на р. Удич, а за 4-5 км на її притоці; натомість у верхів'ї Удича є с. ЯГУБець з прадавньою основою – пор. перс. **يعقوب** Ягуб 'Яків'. Стає можливим і детальніший розгляд окремих ділянок маршруту Авдія. Таким чином, особливості і звукового складу, і просторового розміщення назв цієї групи вказують на те, що вони справді можуть бути топонімічним слідом Авдія і його однодумців. Уперше тема висвітлена у [Тищенко 2008, 409].

Дещо пізніше повідомлення про "скіфське життя" серед варварів "окремо взятого грека" навіть за часів гунів наводить у своєму звіті Пріск Панійський. В оповіді про посольство до Аттили у 449 р. Пріск супроводжував Максиміна, посла ім-

ператора Феодосія II. Максимін і Пріск прибули до резиденції Аттіли наприкінці літа 449 р. Місце ставки Аттіли вказано на схід від Тиси між р. Темеш і Кьорьош в районі Араду (на заході сучасної Румунії). Вони мали кілька зустрічей з Аттілою, в тому числі й на бенкеті, влаштованому для них за строгим придворним етикетом, засвоєним гунами в Центральній Азії від персів (тут згадано і готське слово *страва*, див. I. Готизми). Пріск описує Аттілу як людину, стриману в одязі й їжі, похмуру й забобонну, але тонкого дипломата, здатного розіграти співрозмовників.

Серед інших людей Пріск випадково зустрів там і купця греко-римського походження, колишнього військовополоненого воєводи Онігіса, родом з Вімінака у Мезії. Цей купець вів "скіфське життя" і пояснив Пріску, що йому миліше жити на волі серед варварів, аніж під ярмом імперії:

"Наступного ранку Максимін відрядив мене до Онігіса віднести дарунки від нього й від імператора і водночас запросити на переговори. Я пішов туди з слугами, що несли дарунки. Але двері були ще замкнені, і я вирішив обійти будинок довкола. Тут я побачив чоловіка, вдягненого по-скіфськи, який привітав мене, сказавши "хайре". Це мене дуже здивувало, адже грецькою не говорять ні гуни, ні готи, ані навіть італіки. Це не був також якийсь полонений з Фракії або приморських міст Іллірії, адже ті ходять кошлаті й у ганчір'ї, а ця людина, навпаки, здавалася багатим скіфом. Він був добре вдягнений, з поголеною головою.

Я відповів на його привітання і запитав його, хто він і чому прийняв звичаї скіфів. Він відповів: "Я грек; довго займався торгівлею у Вімінаку, місті в Мезії на Дунаї. Одружився там з багатою жінкою. Але місто було захоплене, і я опинився під владою Онігіса з усім моїм майном. Можновладці з двору Аттіли звичайно виділяють найбагатших полонених і розподіляють їх між собою. Потім я воював з римлянами, допомагав моєму господарю підкорювати акацірів і відзначився, за що мені повернули волю і майно за умови, що я оберу скіфський спосіб життя. Я одружився зі скіфською жінкою і маю від неї дітей. Щодня харчуюся в Онігіса, і таке життя мені до вподоби. Адже, скінчивши війну, кожен живе тут з того, що має, і ніхто не розмірковує, як би іншому дошкулити. А в імперії громадян щодня можуть заарештувати, їхні тирані забороняють їм носити зброю, а захистити їх нездатні. Податки розподілені нерівно, а суди діють погано".

У такому дусі цей чоловік говорив і далі. Після цього я спробував на це відповісти й захистити закони та звичаї імперії" [Priscus].

Таким чином, якщо рахувати роки від заснування Ольвії (647 р. до н.е.), то на час існування черняхівської культури греки мали вже тисячолітній досвід співжиття з місцевими наддніпрянцями – іранськими степовиками, фракійськими, дакійськими, кельтськими й германськими племенами. Як відомо, у конгломераті черняхівських племен брали участь і місцеві слов'яни.

ГРОМАДСЬКА ПОЗИЦІЯ ДОСЛІДНИКІВ В ІДЕОЛОГІЗОВАНИХ ПИТАННЯХ ФІЛОЛОГІЇ. В. Абаєв про фонему [h]. М. Брайчевський у питанні про карту місць знахідок римських монет в Україні. О. Трубачов про прикметник "Велика" в історичних хоронімах. Г. Шустер-Шевць у питанні давності української та серболужицьких мов. Ю. Шевельов про ідеологему "східнослов'янські мови". О. Стрижак у питаннях про топоніми-білінгви, про праукраїнську мову. Т. Вендіна у питанні типології словотвірних моделей з -ник і -щик.

ГУНИ, див. III. "Ку" Q (Y-гаплогрупа) (на літеру K).

G – "кавказька" Y-гаплогрупа. Разом з групою F і H входить до складу великої групи з мутацією M89 (сталася бл. 45 тис. до н.е.). Має власну специфічну мутацію M201. Наявна в багатьох етнічних групах Євразії, звичайно у невеликій пропорції: Кавказ, Іран, Анатолія, Греція, Італія, Тіроль, Чехія; дуже рідко у Пн. Європі.

В Україні появу її носіїв пов'язують з сусідством Кавказу. До цієї меншини належить бл. 2,3% українців. Y-гаплогрупа G походить з району Кавказу, поширена переважно у гірських районах (Іран, Афганістан, Кашмір), а також у Казахстані, Європі й Пн. Африці. До групи G2a належить від 5 до 10% населення Пд. Європи, але у Пн. Європі її майже немає. Місця у Європі, де гаплогрупа G2 перевищує 10% населення, це Кантабрія, Швейцарія, Тіроль, Центральна Італія, Сардинія, Пн. Греція і Крит – усе це гірські і відносно важкодоступні райони. Існує кілька гіпотез про появу групи G2

у Середземномор'ї, найраніша з яких пов'язує цей процес з приходом неолітичних рільників і скотарів з Анатолії у 7-4 тис. до н.е. Тоді мігранти з Кавказу могли принести з собою навички розведення овець і кіз, одомашнених на пд. від Кавказу у 10 тис. до н.е., і це пояснювало б їхнє поширення саме у гірських районах Європи й Азії.

Інша гіпотеза пов'язує появу цієї групи з доказами навичок обробітку металу з Анатолії до Сардинії та Альп. Виглядало б так, що мігранти G2a рухалися з Анатолії та Кавказу безпосередньо до Центр. і Зах. Європи, скажімо, на запрошення індоєвропейських володарів. У Греції й Римі група G2a могла з'явитися лише по приході сюди ІЄ. В Україні типи кавказьких облич звичайні (рис. 1; унизу зліва 2 фото С. Павленка).

Третя гіпотеза пов'язує поширення гаплогрупи G у Центр. і Зах. Європі з наймаючою кіннотою римського війська – сарматами й аланами, носіями відповідно підгруп G1 і G21a. Мова аланів – сарматська, і вони були носіями групи R1a, – поки жили у степу. А у горах почали ставати осетинами і за генетичним складом наблизилися до нових "сусідів по Кавказу". Осетинський парадокс полягає в тому, що мова таки безперечно іранська, але носіїв групи R1a серед осетинів лише 2%! Зміну мови тут пояснюють механізмом "панування еліт" (аналогічне сталося у вірмен і мадярів).

Кавказькі топоніми. На Кавказі не було потужних цивілізацій, як у Месопотамії. Зате він в усі часи був "горою мов". Вдається простежити наявність в Україні топонімів з усіх трьох груп досі живих десятків мов Кавказу (рис. 1-6). Основа назв *Ківшувата* і *Кільчень* нагадує *Колх-*, *Шарапанівка* Вн і *Шарпанці* Лв відповідають назві античного міста *Сарапан* (тепер село *Шорапані*) на р. Ріоні в Грузії, – але це може бути й слід по всюдисущих грабіжниках-скіфах (пор. ос. *xælæf*, рос. *шарап* 'заклик до колективного розграбунку' + ір. ан суфікс множини; пор. *на халяву, шарпати*).

Назва с. *Кукезів* Лв схожа на *Кавказ* (але і на алб. *Kukës*), *Кавків Яр* Вн – на арабське ім'я Кавказу "Кабк". Дагестанський слід мають назви сіл *Цукури* Хс, *Цукурине* Дц, *Кирдани* Жт, Кв, порогу на Дніпрі *Кайдак* і прізвища *Кайдаш*, – пор. етнічними цахурів, каратинців (самоназва *кирді*, – але пор. і *Serdania* у Сх. Піренейях), кайтагців (= *хайдаки*, тепер у складі даргінців). Найпомітніший слід адигів: *Черкаси*, *Касогівка* Пл (О. Бубенок), *Цвіжин*, *Шкарівка*, *Псло*, *Джгун*, *Шегині*, *Циків*, – пор. черкеси = касоги літопису, племінні союзи *цвіджа*, *шкарауа*, *адиз*. рсә 'річка', здип 'хрест', каб. *шьоген* 'священник', каб. сәқә 'малий, дитина'.

Кавказькі запозичення. Слів кавказького походження поки що відома жменька: *коверзувати*, *каверза*, *габардин*, *кувалда*, *сковорода*, – можливо, що перших чотири – від етнічима *кабарда* (історично – "габри"); з Кавказом пов'язують і прототипи слова *меч* (але імовірно готського походження).

Галоніфонтібус, ІОАН ДЕ, або ГАЛОФОНТЕ (тобто "з селища Gaillfontaine" у Нормандії; діяв у 1377–1423 рр.). Домініканський чернець, єпископ Нахичевані у Закавказзі, від 1398 р. Архієпископ Султанії, 1402 за наказом Тимура

очолив посольство до Європи, після 1410 р. повернувся до Султанії, 1423 р. переведений до Криму [en.wiki/Johannes_de_Galonifontibus]. 1404 р. написав твір *Libellus de notitia orbis* (Книга пізнання світу), який містить важливі відомості про історію та етнографію Кавказу і прилеглих земель [Kern A. Der "Libellus de notitia Orbis"... // Archivum Fratrum Praedicatorum. Vol. VIII. 1938.pdf], узято з сайту <https://ia601908.us.archive.org/30/items/LibellusNottaOrbis/LibellusNottaOrbis.pdf>.

ГОТСЬКІ РЕЧІ В АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ. На дальших ілюстраціях зображено деякі пам'ятки готської матеріальної культури в Україні.

ЯК ОДЕРЖАНІ ЦІ ГРОШІ і "Цікаво відзначити ...неодноразові знахідки римських монет середини III ст. н.е. (від Елагабала до Траяна Деція), карбованих у Маркіянополі й Філіппополі (Нижня Мезія і Фракія), чого не можна не поставити у зв'язок з облогою «готськими» або «скіфськими» військами цих міст у середині III ст. н.е. Такі монети були знайдені в *Гайсині* і *Крутогорбі* Вн, у *Райках* ЖТ, *Ківшоватій* і *Чернині* Кв, *Крилосі* ІФ, *Збаражі* і *Коцюбинчиках* Тр, *Сатанові* Хм. Те, що монети охоплюють дуже вузький відрізок часу – трохи більше 30 років (218-251 рр.) – і відомості про їх карбування не лишають сумнівів щодо тих подій, з якими було пов'язане їх потраплення на східно-слов'янські землі: це, безумовно, відбувалося під час воєн 248 та 250-251 рр. н.е., коли «готські» або «скіфські» війська обложили (а частково і здобули) багато придунайських і балканських міст, в тому числі Маркіянополь, Філіппополь, Анхіал, тобто саме ті міста, в яких карбовано зазначені монети" [Брайчевський, 54].

Рис. Г1. Речі з селищ готського часу в Україні: 1) прикраси (*Сквира* Кв); 2) срібна пряжка з головою варвара Кв [УМ, I, 124]; 3) скарб з с. *Качин* і спис із с. *Сошичне* Вл (Камінь-Каширський); 4) гривни з с. *Залевки* Чк (Сміла); 5) скляний кубок з *Поділля* і гребінець з *Лепесівки* (розкопки С. Гамченка 1913 р.); 6) фібули (м. *Суми*, *Компанійці* Пл); 7) прикраси, *Ольвія* Мк; 8) келих у вигляді черевика (*Каборга* Мк – неподалік на захід від Ольвії); 9) меч, спис (*Компанійці* Пл); 10) меч, спис і умбон щита з *Млинова* Рв; 11) золота фібула з гранатами зі скарбу, с. *Пашківка* Чг (Ніжин); 12) скарб з *Мутина* См [Терпиловський і ін.]. Зображення 6, 8, 9, 10 з сайтів інтернету; 1, 3-5, 7, 11 [Щукин]

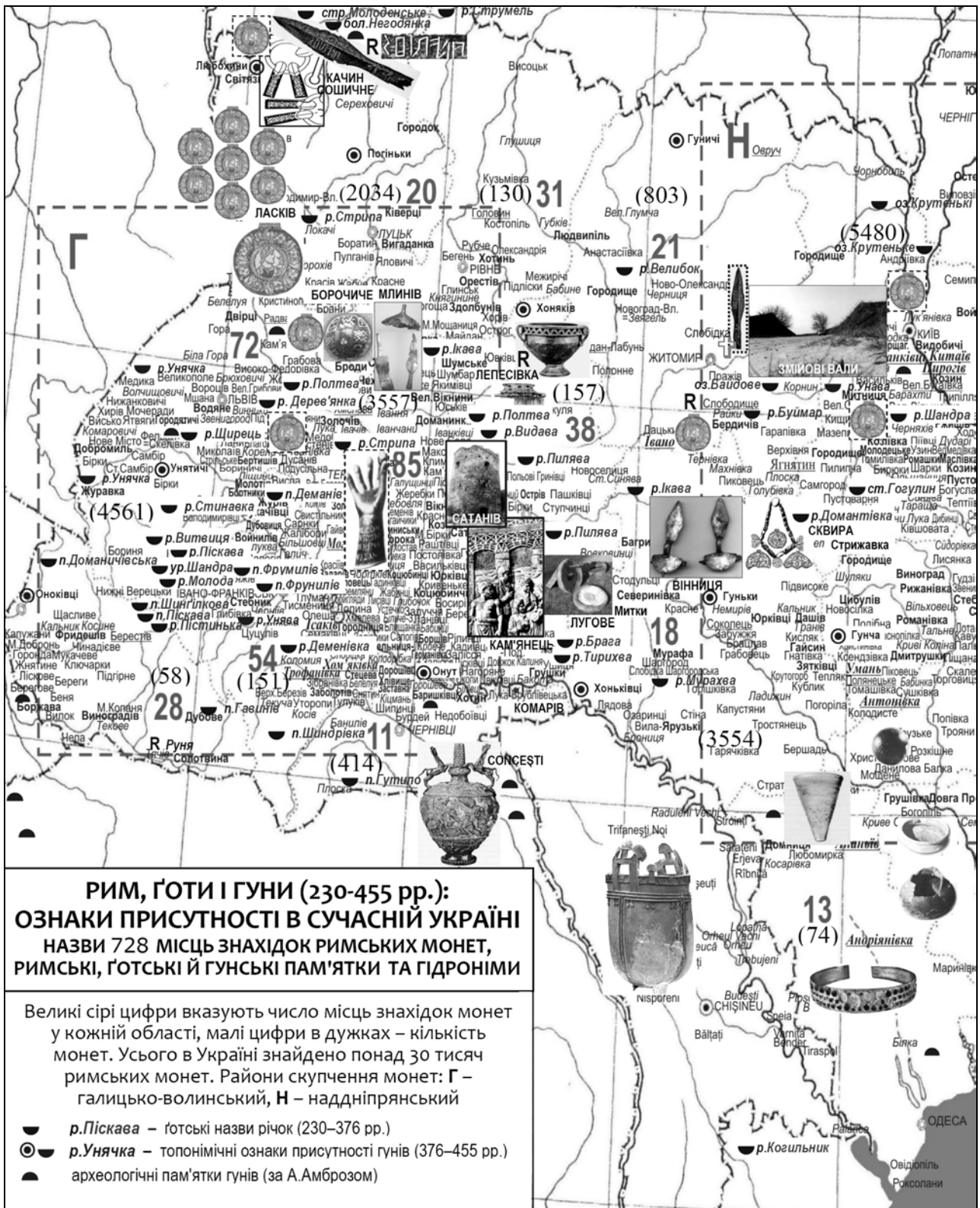

Рис. Г2. Картохема населених пунктів України, де знайдені римські та готські річі.

Детальна і всебічна готська історія Наддніпрянщини в Україні ще не написана. Наведена картохема дає уявлення про можливі складові такого проекту. Він має враховувати всі відомі місця знахідок отриманої готами за службу в Римі щорічної платні – аннони; опис і дослідження місць знахідок золотих медальйонів, якими римські імператори нагороджували готських суддів; предмети готської матеріальної культури – житла, оборонні споруди, зброю, прикраси; римські трофеї готів; готські основи топонімів України і прізвищ українців, готські запозичення в українсько-му словнику, українські словотвірні морфемі готського походження.

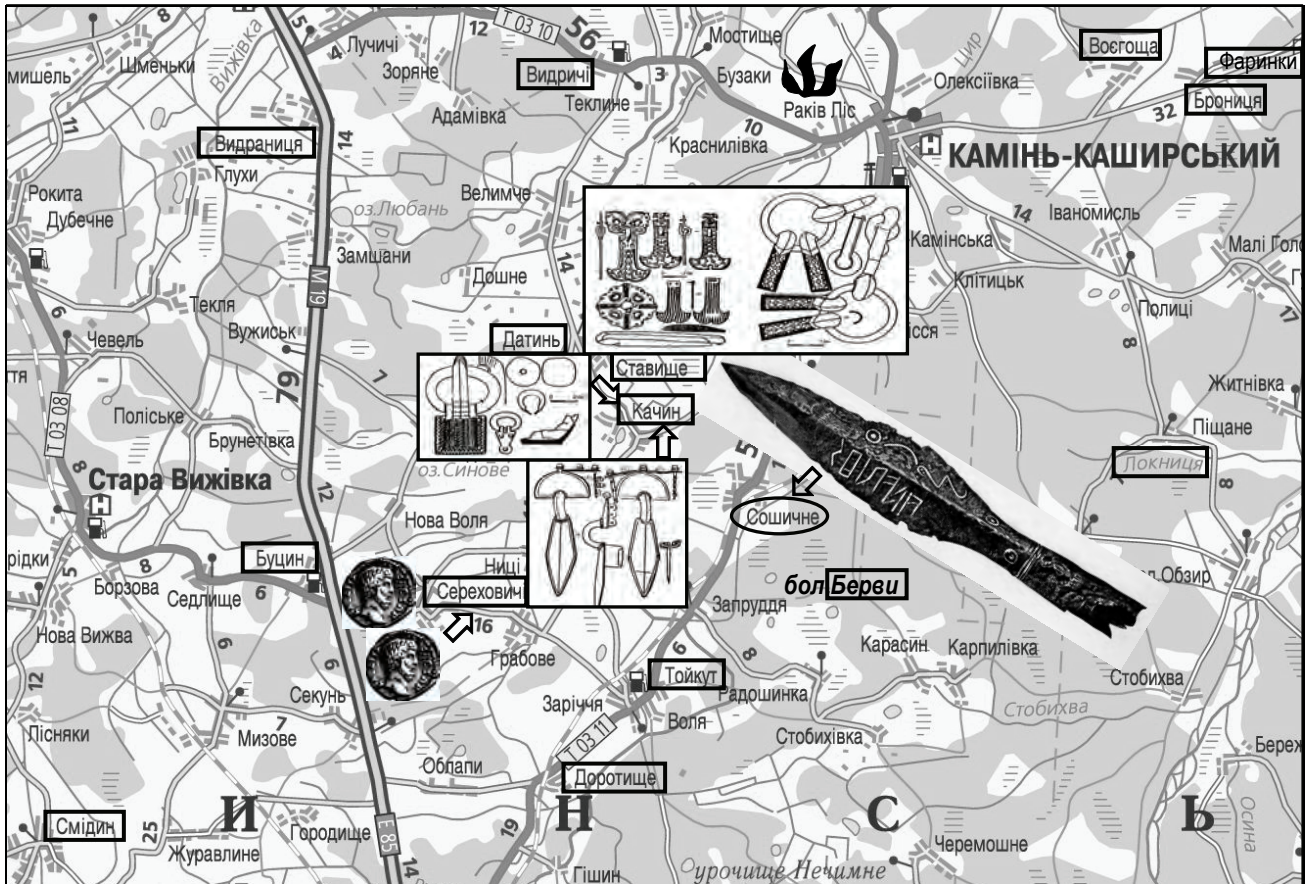

Рис. Г3. Поліетнічний контекст знахідки ґотського спису II ст. у с. СОШичне Вл: КАЧИН (скарб ґотських речей) [Щукин, 73, 282], СЕРЕХОВИЧИ (скарб римських монет) [Брайчевський, 126]. Назви ВИДРичі, ВИДРаниця (< *godr) у ґотському контексті мають аналогію у назві ВІДРИНО – місці знахідки ґотського скарбу під Суджею РФ Курс., ДАТИнь співвідносно з That- 'ґоти' [Schiltberger], СТАВИще – з ґотс. staua 'суддя', ДОРОТИще – з ґотс. draught- 'військовий похід', СМІДин – з ґерм. smid- 'коваль', ФАРИНКИ – пор. ланґоб. fara 'рід сім'я, двір' + -ing- [Garzanti, 968]; ВОЄГОЩа – зі слов. вої 'воїни', гості 'чужинці', БРОНИця – з місцем виготовлення броні; ЛОКНИця – з грец. λόχος, λόχοι військовий загін; λόχος засідка, λόχονδε у засідку, для засідки; ТОЙКУТ – пехлев. kwd 'вуличка', пор. куток села; БЕРВИ – з лат. Berroe 'топонім у Фракії місце перемоги над римлянами ґотів під проводом Кнів'і'

Рис. Г4. А. Ареал культури Черняхів/Синтана де Муреш за М.Казанським і М.Щукиним [Щукин, 218]. Б. Його черняхівська половина вкриває 3/4 території України і є очевидним об'єднавчим чинником її давньої історії. Частина України історично пов'язані не уявною ниткою "шляху з варяг у греки", а реальним простором черняхівської культури

Д

Данилова Балка Кг. Село за 15 км на пд. від с. *Вел. Трояни*. Місце знахідки С. Гамченком у 1913 р. скляної сфери, яку через сто років вдалося ідентифікувати як навершя скіпетра імператора Траяна Деція [Тищенко 2015, 98–125].

Унікальність як самої цієї речі, так і її долі зумовлюють потребу детального висвітлення усіх відомих на сьогодні обставин її тисячолітнього поневір'яння. Скляна сфера з Данилової Балки – символ занедбаного стану студій історії України.

Призначена бути вищим унаочненням римської державності, вона пережила і ту державність, і всі ризиковані пригоди у тодішньому світі варварів, і професійну не підготованість фахівців-археологів ХХ ст., – поки через війни й революції благополучно не прибула до нашої сучасності.

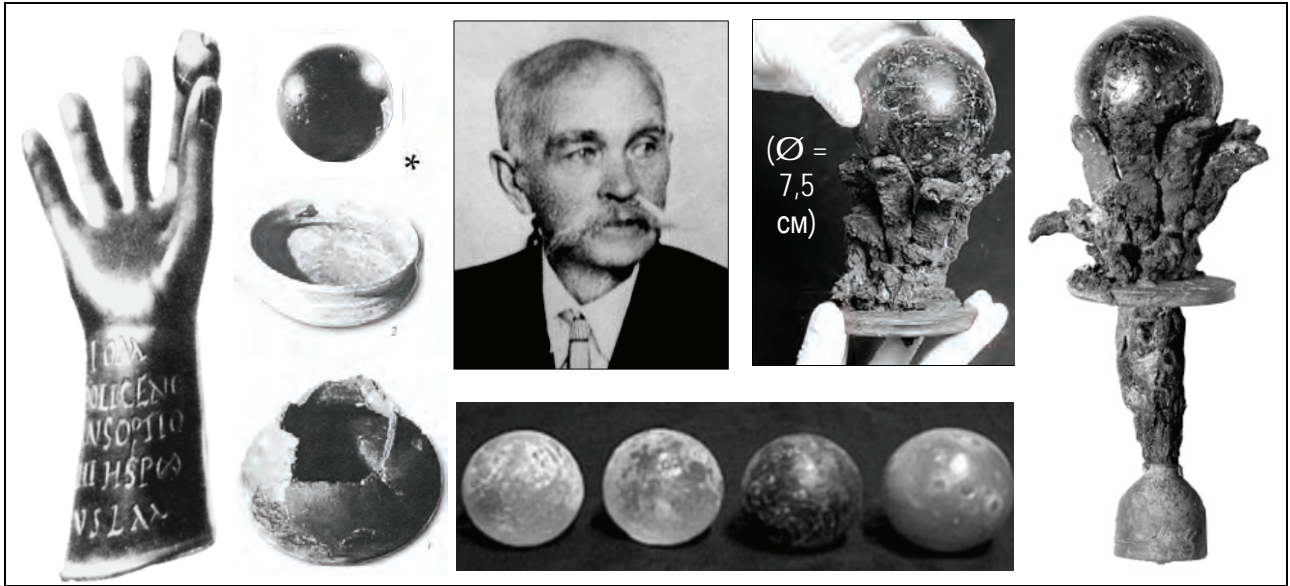

Рис. Д1. 1) Срібний навершок римського військового значка, імовірний трофей Кні-ви 251 р. (знайдено на Тернопільщині, точнішого місця не вказано [Відейко]); 2, 3, 4) Кераміка і "масивна скляна куля темно-зеленого кольору діаметром 7,5 см" (*) з розкопок С.Гамченка (5) 1913р. у Подільській губ. [Щукин, 181-182] кол. №2018, з могильника – найвірогідніше, біля с. Данилова Балка, тепер Кг Благовіщенське (Ульяновка); 6, 7, 8) Скіпетр імператора Максенція та скляні кулі від нього такого ж розміру

Що за скляну кулю знайшов С. Гамченко сто років тому на Поділлі?

М. Щукін у 2005 р. не підозрював важливості своїх рядків про "масивну скляну кулю темно-зеленого кольору діаметром 7,5 см", знайдену С. Гамченком 1913 р. "у Подільській губернії" (кол. № 2018; точніші дані про розкопки втрачено) [Щукин, 181] (на рис. 4-7 ці речі показані біля с. Данилова Балка Кр за Пд. Бугом). Скромний вигляд знахідки спонукав до припущення, що це заготовка для виробництва посуду зі скла.

Через рік у центрі Риму було відкопано цілий скіпетр імператора Максенція. З тодішніх статей у пресі: "Відкриття скіпетра імператора Максенція під час розкопок біля підніжжя Палатинського пагорба – справжня несподіванка для археологів. Адже ніколи ще не вдавалося знайти цілком збережену настільки унікальну цінність. Скіпетр виставлено для огляду в Римському Національному музеї разом з іншими знахідками... Увінчаний **синьою кулею, яка символізує Землю**, скіпетр був відкритий наприкінці минулого року. Як гадають, він належав імператору Максенцію [відомому своїм язичництвом і колосальною базилікою в Римі. – К.Т.], який потонув у Тибрі під час бою... з військом Костянтина, [що вперше був під прапорами з хрестом (312 р.)]. ...Прибічники Максенція сховали скіпетр під час битви або після неї, аби він не потрапив до рук ворогів. Символ влади імператора ...був акуратно загорнутий у шовк і льон і покладений у дерев'яну скри-

ню [або шкіряний футляр]. Поблизу знайдено інші імператорські інсигнії та вістря церемоніальних списів. Глибина залягання знахідки вказує її точний вік і належність до правління Максенція.

Скіпетри мали держакі зі слонової кістки завдовжки 70 або 110 см і **навершя у вигляді кулі** або орла. Їх вжиток запровадив Август як символ могутності Риму. Імператори тримали їх в руці під час урочистих виїздів [вулицями Риму] з приводу військових перемог. Слід підкреслити, що на монетах або скульптурних портретах імператорів часто зображено скіпетр, однак жодний з них не був знайдений до минулого року... Насадка відкопаного скіпетра зроблена з оріхальку, легендарного сплаву міді й цинку, вкритого позолотою..." [Guide]. "Держакі з тополі і прапори за багато століть згнили, але залізні леза списів і дротиків лише поіржавіли; уціліли й металеве навершя з оріхальку, і **три скляні кулі (дві сатові і одна темно-зелена), а також четверта – з халцедону**" [Leggievai].

Ось яку скляну кулю розкопав 1913 р. С. Гамченко на Поділлі. НАЙСВЯТІШИЙ СИМВОЛ РИМЛЯН І НАЙЦІННІШИЙ ТРОФЕЙ КНІВИ – СКІПЕТР ЗАГИБЛОГО ІМПЕРАТОРА ТРАЯНА ДЕЦІЯ. Розмір кулі ідентичний з римськими (рис. 5-6). Хоч і цей "спис" нашої історії опинився "у стрісі у Петра у свата", але топонімічні "держакі" його залишилися з нами і свідчать про ті події разом з трофейними монетами.

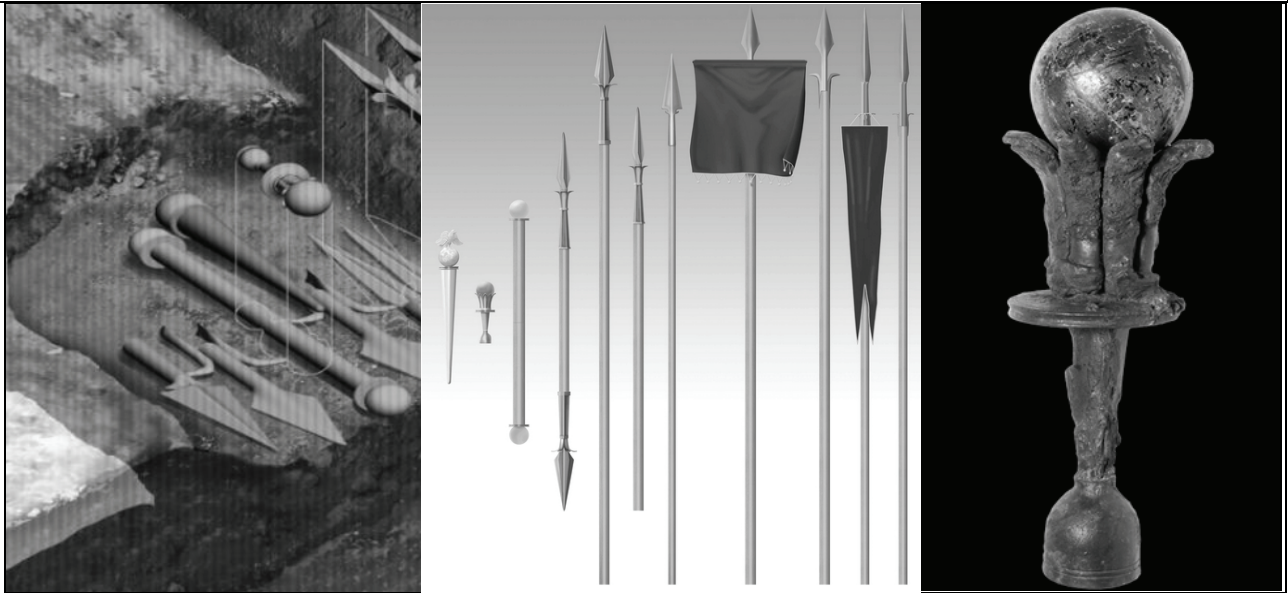

Рис. Д2. Три скіпетри і парадна зброя імператора Максенція. 1) Тензорний колаж розташування знахідок у розкопі 2006 р. 2) Графічна реконструкція інсигній. 3) Скіпетр з темно-зеленою скляною кулею, аналогічною до знайденої С.Гамченком

Учасники походу Книви навряд чи розуміли історичні наслідки своєї перемоги; вони просто по-варварськи їй раділи. Їм уперше вдалося знищити майже всю армію Риму. Уперше Рим перестав бути непереможним. Уперше в боях загинув римський імператор, та ще й зі своїм сином-спадкоємцем. Уперше наступник імператора Требоніян Галл був безсилий допомогти бранцям і мусив залишити за варварами величезну військову здобич. Невдовзі Рим відступив ворогам цілу свою провінцію Дакію, за 150 років до того завойовану Траяном. На черзі став вивід римських легіонів з Британії.

Тому грандіозність і символічність знахідки імператорського трофею на Поділлі неможливо применшити, ані звести до випадкового факту історії України. Як і ейфорію переможців, відблиску якої у топонімії вистачило на віку.

Ототожнити скляну кулю зі скіпетра імператора Траяна Деція стало можливим внаслідок випадкового зчеплення подій, яких вистачило на 1763 роки:

1) Сто років тому археолог С. Гамченко (1860-1934) вирив на Поділлі зелену скляну кулю діаметром 7,5 см. 2) Він передав її до Ермітажу, який скоро перестав бути царським. 3) Під час війни і революції документи про розкопки 1913 р. були втрачені, а в СРСР історія готів заборонена. 4) Лише по розпаді СРСР археолог М.Б. Щукін зміг опублікувати книгу про готів з описом і фото кулі, хоч і недооцінив її. 5) 2006 р. в Римі відкрито інсигнії імператора Максенція, зариті під Палатинським пагорбом 312 р., аби вони не стали трофеєм імператора Костянтина. 6) 2014 р. при перегляді зображень з Інтернету автор цих рядків помітив схожість куль скіпетрів Максенція і кулі, знайденої С. Гамченком: матеріал і розмір куль тотожні.

Тут і стало очевидним: 7) Що у фатальній битві 251 р. імператор Траян Децій також мав скипетр зі скляною кулею. 8) Що, вбивши Деція, варвари ватажка Кніви забрали скипетр з собою на Поділля разом з іншими трофеями. 9) Що С. Гамченку і кулі казково поталанило. 10) Що Інтернет незмірно підсилює інформаційний пошук. 11) Що без студій топонімії України і збігу названих 10 обставин скляну кулю з колекції Ермітажу № 2018 і далі авторитетно кваліфікували б як "імпортну фритту для виготовлення скляного посуду", виплавлену в невідомій у Барбарікумі майстерні "товстос-тінного шліфованого скла".

POST SCRIPTUM, 22.01.2017. The knowledge is a plant of slow growth (Th. Cooper, 1759–1839). Істина справді наростає повільно. Досі про розмір кулі можна було судити лише приблизно (хоча й з великим ступенем вірогідності) на підставі фото, де цю річ тримають руки у білих рукавичках. Тепер добуто публікацію з точнішими відомостями (рис. Д5):

Джанфранко Гаццетті. ЗНАХІДКА ІМПЕРАТОРСЬКИХ ІНСИГНІЙ МАКСЕНЦІА. [Nuova Archeologia. Roma. mar./apr. 2007, anno 3, num. 2; p. 1].

"Усього рік минув від часу знахідки унікальних імператорських інсигній на схилах Палатинського пагорба під час розкопок під керівництвом професора Клементини Панелла, фахівця з методики археологічних досліджень римського університету Сапієнца. І ось тепер ці речі виставлені на огляд у напівпідвалі Національного музею Палаццо Массімо в Римі. Знахідка виняткова, адже йдеться про унікальні імператорські інсигнії, які збереглися практично у неторканому вигляді.

Ці речі знайдені під конструкціями вживаної століттями тераси неронівського часу, яка сполучала схил пагорба з розміщеною нижче долиною. У виритій у давнині ямці виявлено кулі скипетрів і кілька залізних виробів. Ідеться про дві сфери з позолоченого зеленого скла і ще про одну сферу з халцедону – усі для розміщення на скипетрах – та про один повністю збережений скипетр з завершенням у формі восьмипелюсткової квітки, у яку вкладено **темно-зелену кулю**. Поруч лежала парадна зброя: три списи, з яких один має шестигранне вістря, і чотири ратища до лабарів (корогов).

Важливість знахідок підкреслюють матеріали, з яких вони зроблені. Халцедон походить з Сирії та Західної Індії, його використовували лише для виготовлення обручок і дрібних прикрас; а тут ідеться про ретельно відшліфовану кулю, яка має, як і інші, **в діаметрі 7,5 см (!)**. Виріб без природних дефектів просвердлений отвором для кріплення зображення орла або перемоги-Вікторії.

Аналіз ратищ парадної зброї виявив слід оздоблення з оріхальку – різновиду бронзи, схожого до латуні, який виплавляли лише імператорські спіжарні; також і скипетр з держакон з позолоченого дерева мав оріхалькову втулку, а фрагменти лляної і шовкової тканини вказують на коштовні матеріали лабарів-vexilla, у які були загорнуті ратища корогов. Ці інсигнії імовірно належали Максенцію, імператору, якого переміг Костянтин у битві при Червоному Камені (Ad Saxa Rubra, Гротаросса) у 312 р. Датування, запропоноване на підставі зіставлень з рельєфами та монетами, справді відповідає першим рокам IV ст. н.е.

Безталанний імператор загинув у бою, а його скинуте у Тібр тіло без голови так ніколи й не було поховане. Тому його інсигнії, старанно сховані у шкіряній торбі, напевно з наміром забрати їх згодом, не стали частиною традиційного поховального обладунку. Знахідка – виняткова за значенням, а виставка – видатна за оперативністю й монтажем і цілком заслуговує найвищої оцінки".

Навколо місця знахідки скляної сфери з Данилової Балки був ретельно вивчений і унаочнений топонімічний контекст (див. кольорову карту на форзаці). Тут відкрилася змістовна історична картина:

Рис. Д3. Текст зі статті Дж. Гаццетті, де вказано точний розмір кулі

• *Данилова Балка*   Кг Благовіщенське: ^Вел. **ТРОЯНИ**; МАНЬківка, ВІЛЬ-Хове, ХРИСТОФОРове, ЛОЗ.УВАТа; р. Нетека = Деренюха, СИНиця, **БОНДАР**уха у с. Грушка < пор. днор. bōnd-ar 'селяни-господарі' (нор. bōndar) від bōndi 'господар, хлібороб'.

Довкола 5 топонімів від основи Троян: *Трояни 2* (з 6 в Україні), *Троянка 3* (з 4), *Троянове* (1 з 2). Людей на прізвище Троян найбільше – бл. 80 скупчень; далі Г, г (прізвищ від основ Гуд-/ Год-) – 125, Σ – **114** Стратій- 'воїн'; **С** – 90 Стоян- 'суддя'; Ⓔ, Ⓕ – 65 Сімак-/ Сьомак- 'союзник'; ♦ – 28; **К** – 20 Кисіл-; S – 13 Стратієвський.

На картосхемі помічені свої закономірності розподілу мовних явищ. Найістотнішим є скупчення прізвищ від основ Гуд-/ Год- **уздовж течії р. Пд. Буг**; тут же певна кількість прізвищ *Товчигречко, Домонтович, Ставнюк, Ушкаленко*. Видно епохальну тенденцію відступу на захід прізвищ від основ Гуд-/ Год- і запустіння на сході околиць сіл від основи Троян-. *Стояни* і *Домантовичі* далі переважають на сході, зате *Киселі, Стратії* і *Стратійчуки* – на заході. *Стратієвські* є усюди, *Стратієвські* лише на півдні, *Стратулати* на півдні й до моря (пізніша церковна реалія з деформованим -и- > -у-). Люди на прізвище *Троян* живуть у нп *Крутьки Чк, Воронинці, Кодима* ?*год.им- Од.

ДОКАЗИ У ТОПОНІМІЦІ.

1. ДОКАЗ ФОРМАЛЬНИЙ – у топонімах, фонетично схожих на прототип: • Малдрики, Трахтемирів, Гензерівка, р. *Радоробль*, р. Ікопеть.

2. ДОКАЗ КОМПОНЕНТНИЙ – у топонімах-білінгвах: • б. Пан-Іванове; с. Пан.іван.івка (< гр. Πανίωνιος? епітет Аполлона, звідки Πανίωνια pl. н. назва свята [Chantraine, 475]) Пл Семенівка. Панікарча (*пан- + кърк- грек)

3. ДОКАЗ-БІЛІНГВА – у топонімах-білінгвах: • р. Артополот = Богівка (О. Стрижак); • р. Пансова = Піскувата (О. Трубачов).

4. ДОКАЗ ОСТЕНСИВНИЙ, змістової адекватності позначеного – такий доказ, який унаочнює сама фізична характеристика об'єкта, позначеного топонімом: р. *Ірдинь* "широка річка", *Кловський* стр. – пор. лит. Klovurė (Lietuvos; – кілька назв); від нід. kloov "яр, провалля", оз. *Перемут*, р. *Тайна*, р. *Радоробль*, *Хинівка*, *Бишк-*, *Шацьк* (також *Шатск-2* РФ), бол. *Братки* (+ брачі?) та ін.

5. ДОКАЗ СУСІДСТВА ПРЯМОГО • *ВЕРГУНИ* ос. waergon 'ім'я бога-коваля' Пл Хорол: ^**КЛЕПАЧ!**; **КОВАЛІ!**; • *ТОЛУКОВИЧІ* 達魯花 *Daluhua daruya* 'начальник' Лв МОСТиська: ^**ТАМАН**овичі tümen '10 000'; • пот. ДИВА у с. ЖАДова Чг.

6. ДОКАЗ СУСІДСТВА РАЙОННОГО • *ВЕРГУНИ* ос. waergon 'ім'я бога-коваля' Пл Хорол: **КОВАЛІ**.

7. ДОКАЗ ОДИНИЧНИЙ. "Для встановлення принципового факту сусідства і взаємодії навіть один єдиний факт має цілком достатню доказову силу, якщо жодні інші припущення, окрім прямого контакту, не можна навести для його пояснення" [Абаєв, СЕИ, 134].

8. ДОКАЗИ СИСТЕМНІ. На прикладі своєї наукової проблеми сутність цього типу доказів показав В. Мартинов: "Кожному з розглянутих випадків ексклюзивних слов'яно-пруських-італських ізоглос можна щось закинути, але їхнє сполучення створює достатньо надійний критерій для відновлення давньої італсько-західнобалтської субстратно-суперстратної взаємодії" (В. Мартинов). На іншому масиві фактів цей же тип доказу застосовує В. Абаєв: "Якщо кожна з наведених паралелей зокрема не дає підстав до якихось далекосяжних висновків, то їхня комбінація" такі висновки якраз і уможлиблює [див. Абаєв, СЕИ, 92]. На нашому матеріалі "44 двоосновних готських ім'я зі списків імен власних з Астурії та Галісії разом з їхніми виявленими 110 репліками в українській топонімії стають апробованим доказом збереження у Наддніпрянському степу залишків місцевої готсько-слов'янської двомовності IV-V ст., – а також повної необізнаності з цими назвами еліти варязького Києва у X ст. Значить, княжий Київ існував у "паралельній історії" до "післяготського" Трахтемирова" [Тищенко 2016, 260].

 Дудин (Лв Броди) – місце знахідки на готському городищі єгипетської бузини. Важливою для теми зв'язків з Єгиптом є намистина з мініатюрним зображенням обличчя, яку знайшов 1983 р. під час розкопок поселення черняхівської пори археолог Я. Онищук [Онищук 2003] (ілюстрація з обкладинки книги [Чобіт 2012]) (рис. Д4-1). Історик Д. Чобіт пише про цю річ так: "Намистин[у] ...виявив Ярослав Онищук у 1983-у році на поселенні вельбарської археологічної культури Дудин-II Бродівського району Львівської області. Намистина виконана у дуже складній техніці мозаїчної мініатюри, коли малянок створюють із тонких волокон розплавленого різнокольорового скла..."

Композицію складає голова людини з довгим кучерявим волоссям, обведені червоними рамками квадрати шахівниці чорного й білого кольорів та чотирипелюсткові жовті квітки... Головний фон – темно-синій. Завдяки тому, що намистина розколота – на сколі добре видно, що кожне зображення кулі утворюють спаяні між собою тонкі скляні різнокольорові волокна, які йдуть із центру ядра до поверхні кулі. Подібні вишукані

прикраси носили лише дуже багаті особи... На поселення у Дудині намистина могла потрапити як трофей, або нагорода одно[му] з вождів готів... Поза межами Римської імперії відомо лише 20 подібних прикрас у Європі. На даний час ця мозаїчна техніка виготовлення прикрас втрачена... Розмір 2,5 см у діаметрі; діаметр отвору – 0,6 мм. Зберігається у Бродівському історико-краєзнавчому музеї (Онищук 2003)" [Чобіт 2012, 46].

Викладене далі датування намистини проведено нами на підставі даних сайту інтернету [Egypto Roman Checkerboard mosaic bead, 30-400 BCE...](https://www.pinterest.com/.../41433123443955...)

Тут аналогічний виріб описано так: "Мозаїчна намистина з шахівницею, римський час – **від 30 р. до н.е. до 400 р. н.е.** [у заголовку сайту описка "30 BC-400 BC". – К.Т.]. Походження: Єгипет. Матеріал: скло (всіх типів). Розмір: Ø = 1,5 см. Вага 5 г. Каталог: ...". Далі наведено такий коментар:

"Оновлення техніки мозаїки римськими склярами мало наслідком появу одного з найвідоміших типів мозаїчних намистин – намистин з обличчями. Визначальною рисою їх є мініатюрне людське обличчя. Його виготовляли за надскладною технологією шляхом холодного спаювання прутиків скла та гарячого обробітку зарані заготованих частин для формування обличчя, яке потім розтягали аби отримати скляний "рулет", нарізани упорек скибочки якого давали однакові зображення облич.

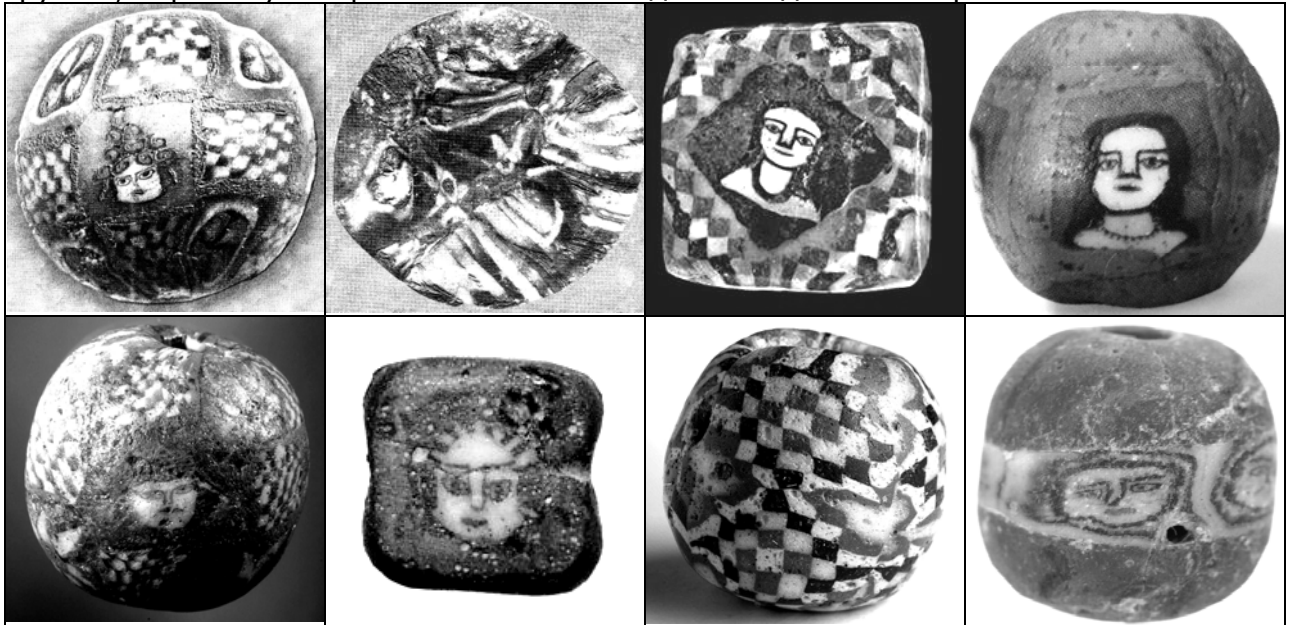

Рис. Д4. Намистина з Дудина (Льв Броди: 1 – лице; 2 – фото сколу) у колі споріднених виробів з елліністичного Єгипту (збільшені лінійно у 1,7 рази = за площею утричі). Гідна подиву техніка створення облич і шахівниць у намистинах зі скла Ø 2,5 см

Типові обличчя з цих намистин мають чорні брови і очі, квадратний ніс, червоно-коричневі губи і білу шкіру. Дизайн таких облич надійно датовано відносно коротким періодом виробництва від **I ст. до н.е. до I ст. н.е.** [На зведеній незалежній типологічній схемі намистин схожі вироби справді вказані на відрізок часу від 100 р. до н.е. до 100 р. н.е. (рис. Д5). – К.Т.]. На деяких намистинах нижче голови є оголені плечі і шия, звичайно з намистом, що вказує на те, що зображено обличчя жінки. Інші обличчя не можна визначити як чоловіче або жіноче. [Обличчя на намистині з Бродів виглядає як виразно жіноче завдяки ефектній високій зачісці у вигляді копиці рудого кучерявого волосся і кучерям обабіч лоба. – К.Т.].

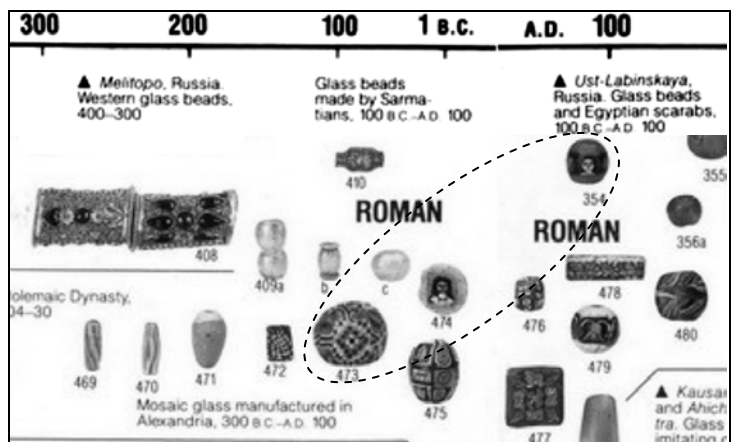

Рис. Д5. Датування єгипто-римських скляних мозаїчних намистин з шахівницями та обличчям № 473, 474, 354 (зі схеми на [www.ezakwantu.com/TradeBeadsChart - The History of Beads.jpg](http://www.ezakwantu.com/TradeBeadsChart-TheHistoryofBeads.jpg)). Під римськими намистинами зліва напис: "Мозаїчні скляні, виготовлені в Олександрії від 300 р. до н.е. до 100 р. н.е."

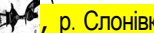

Намистинам з обличчям надавали сферичної форми (напр. №62.1.25), розміщуючи декілька скибок різних скляних "рулетів" від центру виробу у видовбаній матриці (рис. Д4-2) або просвердлювали окрему скибку.

Відмінним мотивом у техніці мозаїки був візерунок "шахівниця" (№72.1.10). Ці намистини трапляються у культурному шарі від IV ст. до н.е., часто з іншими *египетськими* виробами. Намистини з шахівницею виробляли до VIII ст. н.е. Намистина, наведена на сайті Egypto Roman Checkerboard mosaic bead (тут рис. Д4-3) являє собою скибку "квадратного рулету", яка сполучає мотив шахівниці з жіночим обличчям, включно з плечима й намистом.

Обличчя і прилегле темне тло дещо зміщені від центру відносно шахівниць, які займають усі чотири кути намистини. Ця складна й виразна прикраса – справжній шедевр мозаїчної техніки склярства. Інший виріб (№66.1.45) – також намистина з обличчям, час Римської Імперії, імовірно Єгипет, I ст. до н.е. – I ст. н.е. Непрозорий аквамарин, біле, червоне, жовте скло, прозорий аметист, сине, янтарне скло; мозаїка. Ø = 1,5 см, товщина 0,7 см. <http://www.cmog.org/artwork/face-bead-0>".

Таким чином, дудинська намистина сполучає два мотиви – шахівниці і обличчя. Перший з них датується –IV/+VIII ст., другий –I/+I ст. З очевидністю, час виготовлення цієї намистини визначає наявність не шахівниці, а обличчя. Для топонімічної теми вона є синхронічним фактом, аргументом до апробації філологічних висновків засобами сусідньої історичної дисципліни.

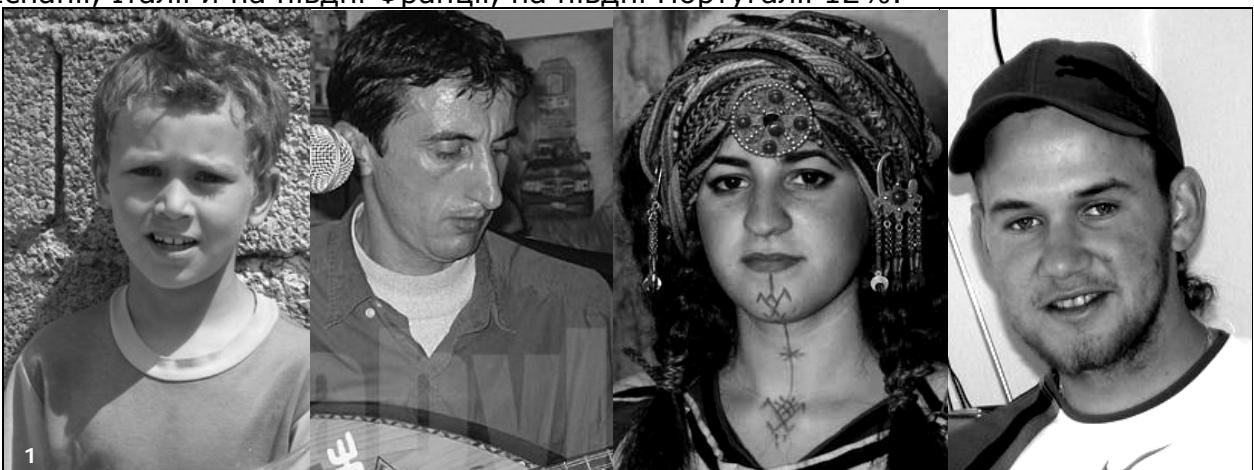
Як з'ясувалося згодом, саме ім'я місця знахідки – с. Дудин – може бути єгипетським за походженням (деталі в нарисі VIII книги 2016 р.):

• **ДУДИН** Ddkw 'канал, протока' Льв БРОДи: ^ПОПівці; **ШИШ**ківці, **ЧЕПЕЛІ**; **ТРИЩУ**ки , р. Слонівка = **SESTR**УТYN у с. Лешнів (з с. **СЕСТР**ЯТИН Рв), **ЧЕРН**иця, **ГАЇ** З, **БУ**Чине, **ЗаГР**ці, ЯБЛУНівка, **КУ**ти, -ище, **СТИБИ**Рівка, **ВЕРБ**івчик, **ВОВК**оватиця, **КОНЮ**шків, **СУ**Ходоли, **ГЛУ**шин, **БОРА**ТИН, **ПОНИ**КВа, **ЛІТ**овище, **БІЛ**явці.

Е

 E1b1b /раніше E3b/ – "берберська" Y-гаплогрупа. Входить до складу великої групи з мутацією M168 (сталася бл. 50 тис. до н.е.). Крім того, має мутації M1, M145, M203, M96 і специфічну M215. Основний ареал носіїв цієї Y-гаплогрупи E1b1b (M215) – **Зах. і Пн. Африка**, Бл. Схід, Середземномор'я, Балкани. В Україні появу її носіїв пов'язують з часом експансії маврів (VII–VIII ст.). До цієї меншини належить бл. 7% українців.

Маври – Y-гаплогрупа E1b1b (~ 7,3 % українців): **берберська**. Y-гаплогрупа E1b1b – ознака міграцій з Африки до Європи. Її підгрупа E1b1b1a2 пов'язана з колонізацією греків. Окрім Балкан і Центральної Європи звичайна на Кіпрі, на півдні Італії та Франції (це частини античного грецького світу). E1b1b1b (E-M81 або E3b1b) є характеристикою берберів північного заходу Африки. У деяких районах Марокко до підгрупи E1b1b1b належить 80% населення. Є вона в Іспанії, Італії й на півдні Франції, на півдні Португалії 12%.

Із знайдених в інтернеті фото на нас дивляться алжирські кабілі: вони належать переважно до берберської гілки "великої європейської раси" (хоча поняття й застаріло, але до метафоричного вжитку ще придатне). З очевидністю, такі обличчя в Україні не чужі. Кілька відсотків кабільського населення Алжиру – блондини. Важко повірити, що молодик праворуч – не з Обухова чи Кагарлика.

Маврські топоніми. До нас люди Y-гаплогрупи E1b1b могли потрапити з потоком мусульман переважно через "коридор Росафи". Судячи з назви річок *Русава, Гайсин Вн, Росава, Гайшин Кв, Чг, с. Rusava CZ, Rossau 2/ Gischau 2, Russow/ Gischow 2 D* (тут же Alach, Allach, Müsselmow!) (рис. 4), це проникнення арабів до Європи почалося у VIII ст. за халіфа Гішама (724-743), столицею якого було місто *Русафа* під теперішнім Оманом (доти столицею був Дамаск, після Русафи Багдад). Ім'я адриатичного порту *Росафа* (тепер Шкодер, Албанія) виникло як репліка столичної *Русафи*, причому ні до 725 р., ні після 750 р. воно не могло бути прапором Халіфату [Тищенко 2011].

На Балканах маври просувалися углиб річками *Пд. Морава, Зах. Морава, Дунаєм* – і далі іншою річкою *Морава* у Чехії; в Україні – *Муравський шлях* (1650: Morawski). У цьому маршруті, відновленому з самих фактів топонімії, могли бути сумніви до публікації даних про Y-гаплогрупи чехів, мадярів, баварців, градієнтної схеми поширення Y-гаплогрупи E1b1b: докази генетики тут наочні і неспростовні (наявність групи E1b1b у складі десятків народів Європи, відповідність фактів топонімії та генетики). Слідом арабо-хозарської війни 710-737 рр. є у нас назви селищ *ПАТАЛАХівка Лг* (від вигуку джигаду: Фатх Аллах! 'Перемогу дав Аллах'), також *ПОДОЛЬОХ Хк, См, ВОДОЛАГа Хк 2, ВОДОЛАГівка См* (сюди ж сотня прізвищ *Паталах* і *Патлах*). Імена халіфа Гішама і його полководців аль-Хараші, Маслами, Мервана увічнені у назвах: нп *Гайшин, Гайсин, Хорошеве; могила Хорошева;* кілька *Маслівок, Мервин, Мервинці* – в арабських топонімічних контекстах (про вираз на Волині *робити мерву* 'збиткуватися' повідомив В.Шолом). З перемогою Аббасидів над Омейядами у 750 р. пов'язані назви нп *Жаботин, р. Жаботян.ка Пл* (битва на р. Заб), численні *Жабинці, Жабчі, Барабашівки* [Тищенко 2011].

Гідне подиву, що це регулярне проникнення маврів до Європи тривало, здається, до XII ст., на що вказують назви с. *Габун Лг, Гапонівка См, Гапоно-Мечетне Дп* або *Gaboń PL*. Ім'я с. *Тидрик Мк* виразно пов'язане чи не з назвою о. *Тидра* біля *Габону*, де у 1040-х рр. ібн-Ясін і його послідовники заснували перший рибат – військовий монастир арабів для навернення кафрів (пор. у нас *Риботень Чг, Риботин См, Арабат Км*, також *Рабат* у Марокко, *Арбат, Арабач, р. Улемка, Улемль* у Росії).

Українські арабізми. Український словник зберіг інакше не пояснимі сепаратні арабізми на зразок *потала, сум, могорич, хосен, мацапура, капарити* (і *Копирів кінець* у давньому Києві), унікальну семантику слова *батьки* (це не множина від 'батько', як і білор. *бацькі*, порт. *os pais*, ісп. *los padres*), – пор. ар. *abu* 'батько' ~ *abwein* 'батьки' (форма двоїни).

Джеджули, Дзири. Типово українські – і водночас класичні магрибські – риси зовнішності професора К.О. Джеджули і його племінника-журналіста з телебачення (див. рис. далі), а також історика Я.І. Дзири. Прототипами цих прізвищ можуть бути ім'я династії Дзирідів з Магрибу та назва порту *Jijel* Джиджел в Алжирі (відомі і прізвища *Джеджалій, Джиджора*).

*у 2016 р. розкрито ще один шлях проникнення до Наддніпрянщини носіїв Y-гаплогруп E1b1b та J1 – з греко-римського Єгипту [Тищенко 2016].

Мадзигони. У своїй класичній праці "Мови світу" А. Мее і М. Коен повідомляють про туарегів таке: "Арабське слово **twārōg** NB (в однині *targi*) відтворює місцевий частковий етнонім. Загальне ім'я, яким зветься *туареги* – це діалектна форма слова **imāzigōn**... або у множині *imuhaq* (у північних говірках) чи *imušaq* (у південних), звідки назва мови *tamāhaq* або *tamāšaq, tamāšagt* «тамазігт»" [LM, 138]. Щойно згадана форма *imāzigōn*, та ще вживана у Сахарі й Марокко без протетичного і – *māzigōn* [LM, 136], – враз нагадала автору прізвище його армійського рот-

ЇХ ЗНАЛИ НА ПОКУТТІ, ПІД ТАРАЩЕЮ І НІЖИНОМ

- У с. *Стецева ІФ (Снятин)* і деінде на *Покутті* в побуті відомий зневажливий вираз "Гей ти, мазігоне ти!" (М. Курилюк, 07.2010)

- "Зустріла знайоме слово, яке чула в 1950-х рр. Ви згадуєте прізвище *Мадзигон*, а в *Малій Березянці (Тараш. р-н, Кв)* дражнили стриженого під машинку хлопчика "маздігін", жартуючи питали: "Тебе вже обмаздігонили?" Коли хлопці робили шкоду, батько казав "Ех ви, маздігони!", щоб не називати дурнями"

(Н. Галич, e-mail 22.10.2010)

- "А хотарь томоу селоу... до оустіа Черленон, идеже ест влато Мъстекжнотл" (ССУМ, I, 623)

- Назва малої шпательі, якою живописці зішкрябують шар олійної фарби для переробки написаного – **мастехін**...

- На занятті 9 лютого 2012 р., почувши про ці факти, студентка А. Хоменко згадала, що у *Ніжинському р-ні Чг* кажуть: "обмаздігонити курку" (обскубти) (!)

ЄГИПЕТСЬКІ РЕЧІ В АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ.

В Україні регулярно знаходять речі з Єгипту, переважно у пам'ятках сарматської доби. Перші знахідки значно давніші. На поселенні **II тис. до н.е.** біля с. *БАБине* Хс Верх. РОГАЧик виявлено залишки напівземлянок і глинобитних наземних жител на каркасі з дерев'яних стовпів, проміжки між якими заповнені глиняними вальками (поселення Бабине III багатовазьківської культури). Серед іншого тут знайдені і єгипетські пастові намиста [Тороп 2010].

Контакти з Єгиптом жвавішають за доби Птолемеїв (III–II ст. до н.е.). Дослідники відзначають концентрацію на півдні України (Ольвія, Херсонес, Боспор) бронзових перстенів "птолемеївського типу". О. Неверов "пов'язує їх появу з **торгівцями й мореплавцями**, які вклонялися своїм захисникам Арсиної-Афродиті, Ісиді й Серапісу: їхні зображення часто зустрічаються на щитках перстенів. Не наполягаючи на олександрійському походженні цих знахідок, він тим не менше відзначає певну залежність між появою у III ст. до н.е. в *Північному Причорномор'ї перстенів птолемеївського типу* і початком поширення тут **єгипетських елліністичних культур**... На думку М. Ю. Трейстера, ... з кінця III – початку II ст. під впливом «потужного притоку єгипетської (олекандрійської) продукції» з'являються і місцеві наслідування" цих виробів [Литвиненко, 16].

"Бронзові пам'ятки єгипетського культу Озириса й Ізиди у Галицькому Поділлі" – повідомлення А. Петрушевича (Слово, 1877, ч. 82, 26.07 (07.08), с. 1-2). Описано дві бронзові культові фігурки – Озириса з с. **Могильниця** під Тереховлею Тр та Ізиди – з с. **Синьків** під Заліщиками Тр, а також тіструм з **Нижньої Стрипи**. Самі речі за 140 років не збереглися, але свідчення А. Петрушевича мають документальну вартість. За 40–50 км від цих місць – с. **Босири** (подробиці [Тищенко 2016]).

Іншим типом єгипетських речей того часу, знайдених в Україні, є так звані "вази Гадра", поширення яких пов'язують з послами й найманцями елліністичного часу. Численні вази цього типу знайдено на Криті, найбільшому "ринку найманців" елліністичного Середземномор'я, та в олександрійських некрополях Гадра і Шатби, де часто трапляються поховання послів і найманців, які мешкали у "солдатській столиці" елліністичного часу [Литвиненко, 23].

Беручи до уваги зв'язок знахідок птолемеївських перстенів і ваз Гадра з найманцями, не можна виключати й інших шляхів потрапляння цих речей до Ольвії та Херсонесу, як-от "з **купцями, мореплавцями, послами, ... проникненням єгипетських культур**" тощо [Литвиненко, 24]. До характерних рис елліністичної доби слід віднести зростання походах Олександра рухливість населення – **грандіозну греко-македонську колонізацію**, появу гебрайської діаспори тощо. Рушіями тієї доби стали колоністи, найманці, мореплавці, мандрівні вчені, пересічні мешканці, що їхали на чужину з надією забагатіти.

Про масштаби мобільності елліністичного суспільства III ст. до н.е. свідчить, зокрама, документи т. зв. "архіву Зенона": до кола торговельних інтересів і справ цього чиновника-грека з Карії, який постійно мешкав у Єгипті, були причетні представники понад 20 етносів. Перипли й твори з географії античних авторів, проксенічні декрети й епітафії, скарби монет і амфорні клейма свідчать про **елліністичний світ як єдину велетенську "контактну зону"**. Серед таких свідчень опиняються й археологічні **знахідки єгипетського типу зі Степової України**: кераміка, вироби зі скла й фаянсу, твори скульптури, монети й перстені [Литвиненко, 25].

Археологи засвідчують наявність **єгипетського фаянсу** і вишуканих **ювелірних прикрас єгипетського походження** також і в пізніших сарматських похованнях черняхівського часу [www2.litopys.com.ua/encyclopedia/...sarmati]. У місцевому причорноморському варіанті пізньоантичної культури присутні виразні **єгипетські елементи** [www.ebk.net.ua/Book/synopsis...].

Серед знахідок **єгипетських речей на поселеннях сарматського часу** на р. Молочній Зп і на р. Тясмин Чк (біля с. Калантаєве і Стецівка) археолог Г.Т. Ковпаненко згадує "реберчасті намистини з блакитної пасти та з такого ж матеріалу привіска-амулет, що зображує **священного єгипетського жука – скара-**

бея, намистини з гірського кришталю", також сіроглинні ліпні вузькогорлі глечики з ручкою, горщики з кулястим корпусом та ін. [Археологія, т. 25, К., 1978, с. 51]. В іншій праці Г. Ковпаненко про сарматське поховання I ст. н.е. в кургані Соколова Могила на Пд. Бузі згадано про знахідку серед речей "опахал, що походять з Близького Сходу або **Єгипту**" [Ковпаненко 1986; ДІУ, 175; ІУК, I, 366]. До кінця I ст. н.е. у сарматських похованнях Північного Причорномор'я трапляються **плакети з єгипетської скляної пасти** (леви, скарабеї, жабки) [ДСП, 65]. Див. III. Дудин.

3

ЗБІГ ОБСТАВИН У НАУКОВИХ СТУДІЯХ. Основна ідея цього сюжету зводиться до того, що жодні логічні містки не відуть до несподіваного. А тому мав рацію Геракліт Ефеський, кажучи: "Якщо ти не прагнеш зустріти несподіване, то ти й не зустрінеш його. Невловиме воно і неприступне". Крім того, "нагода стукає часом дуже тихо" і вдруге про себе не нагадує. Тому слід виробляти в собі чутливість до слабких ознак, які можуть трапитися лише раз, але виявитися нечувано істотними. Звичайно, істина відносна, але кожна її сторона таки має відношення до "цілої" істини. Як спостеріг Халіл Джібран (1923), не кажіть "я знайшов істину", кажіть "я тут знайшов одну істину" (Ne dites pas: J'ai trouvé la vérité, mais plutôt: J'ai trouvé une vérité)... Детальніше у підсумках (с. 872).

ЗМІЙОВІ ВАЛИ, див. у частині II.

I

I – "балкано-скандинавська" Y-гаплогрупа. Разом з групою J входить до складу великої групи з мутаціями L15, L16 (сталися бл. 42 тис. до н.е.). Має власні специфічні мутації M170, P19, M258. Поширена у Європі, зрідка на Близькому Сході та очевидно відсутня деінде – тобто є єдиною питомою, місцевою групою населення Наддніпрянщини. Тому в Україні одвічна. За різними джерелами, до групи I належать від 50 до 30% українців. Носії Y-гаплогрупи I разом з носіями Y-гаплогрупи R1a становлять 3/4 українців.

БАЛКАНЦІ, СКАНДИНАВИ – Y-гаплогрупа I (~ 36,2 % українців). Y-гаплогрупа I (читається "і" або "ай") в цілому є найдавнішою в Європі і напевно єдиною групою місцевого походження (адже її поширення не виявляє градієнтного спадання в жодному напрямку). Вважають, що вона започаткована групою IJ з Середнього Сходу бл. 35 тис. років тому. В Україні носіїв Y-гаплогрупи I – бл. 36%; за даними МакДональда понад 40%, а за З. Россер та ін. – до 48%. Питома європейська Y-гаплогрупа I краще збереглася у гірських районах і на прилеглих теренах: Скандинавія, Сардинія, Динарські Альпи, Карпати.

Y-гаплогрупа I2 – основний в Україні різновид групи I. Вона утворилася з неї на південному сході Європи бл. 17 тис. років тому (це незадовго до початку танення льодовика) і потім розвинулася у кілька підгруп. I2a2 типова для динарських слов'ян (хорвати, серби, у боснійців – до 50%), поширена в усьому Балкано-Карпатському регіоні – в Албанії, Пн. Греції, Болгарії, Румунії, Молдові, Україні (рис. I1), також наявна у Білорусі та на південному заході Росії. *Висока концентрація I2a2 на пн. сході Румунії, в Молдові й Центральній Україні нагадує максимальне поширення кукутени-трипільської культури у IV тис. до н.е. перед тим, як її поглинула індоєвропейська культура шнурової кераміки. Кукутени-трипільська культура була місцевою європейською групою мисливців-збирачів, які засвоїли рільництво через контакти (або у змішаних сім'ях?) з рільниками Леванту, що розселилися на Балканах, починаючи з V тис. до н.е.*

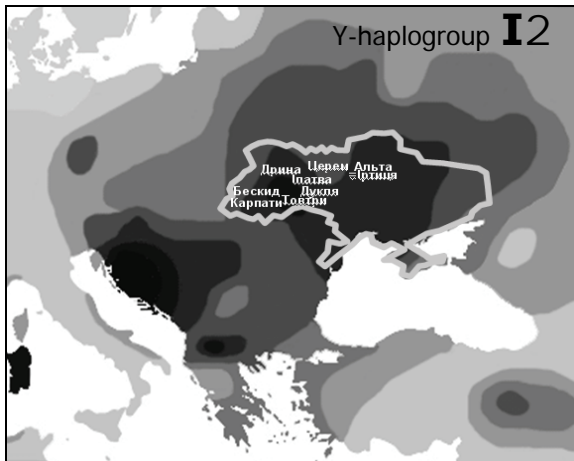

Рис. І1. Основа генетичної єдності українців – східний ареал Y-гаплогрупи І2 (нащадки трипільців)

Балканського півострова прадавні зв'язки, про сталість яких свідчить явний слід у місцевій гідронімії". Ці балкансько-бузько-наддніпрянські зв'язки "у гідронімії неважко пов'язати з ареалом трипільської культури в археології, що, як відомо, також простягався від Середньої Наддніпрянщини на Балкани" [Трубачев 1968, 282]. Розвиваючи свою концепцію далі, вчений припускав у районі Горині й Тетерева сепаратні контакти фракійців з давніми балтами (без слов'ян), тоді як предки слов'ян контактували у цей час з праїталіками на Дунаї (без прабалтів; рис. Д1, с. 115). (Це аргумент проти одвічності балто-слов'янської "гілки" індоєвропейських мов.)

(На час укладання карти (1968) їй лишалося бути схожою на правду ще 3 роки... (1971): див. ІІ. АЛЬТА = ІРТИЦЯ, САМБІР.)

Фрако-балтійські мовні контакти. У досить поширеної теорії балто-слов'янської мовної єдності є кваліфіковані опоненти, до яких належав і О. Трубаčov. На підставі опрацювання сотень словникових статей свого етимологічного словника слов'янських мов [ЕССЯ, станом на хі. 2016 р. вийшло 37 випусків] вчений дійшов висновку про вторинне зближення незалежно сформованих двох гілок індоєвропейських мов – слов'янської і балтійської. За даними лише перших сімох випусків словника О. Трубаčov показав брак спільних лексем у десятках пар питомих слів, відмінних у балтійських і слов'янських мовах – як-от *ягня, яйце, бити, борошно, діва, долина, дуб, довбати, голуб, гість, горн* (ковальський) тощо. У праслов'янській видно консервативне збереження індоєвропейських рядів початкових кореневих приголосних, тоді як балтійські ряди чергувань мають очевидний характер новотворів. У балтійських мовах іє. $K \rightarrow \check{S}$, що невідомо у праслов'янській, де розвиток пішов іншим шляхом: $K > *c > s$. У словозміні імен балтійська флексія архаїчніша від слов'янської, а у дієслівній системі – навпаки. "Слов'янська дієслівна парадигма – це індоєвропейська модель, що не зводиться до балтійської" [Трубачев 2003, 21]. Балтійські мови втратили категорію середнього роду, яка досі міцно вкорінена у слов'янських, а у 3-й особі дієслів балтійські мови мають в обох числах єдине закінчення [Непокупний 1979, 93-94], чим також відмінні від слов'янських.

Балтійські мови залишилися і остронь контактів праслов'ян з італіками (рис. Д1, с. 115). Натомість у цей час вони перебували в переважному контакті з іншою групою індоєвропейських племен – дако-фракійцями (за дослідженнями І. Дуриданова). Що більше, імовірним місцем цих останніх контактів мало б бути Поділля, розташоване в теперішній Україні якраз на південь від Горині й Тетерева, де свого часу виявлено скопчення балтійських гідронімів [Трубачев 1968, 285].

Тобто ці ранні балтійські гідроніми на південь від Прип'яті – *Сквира, Скварява, Желянь, Цмовка* та ін. – не наслідок переселень балтів з півночі, як вважали раніше, а ймовірно передують пізнішому балтійському ареалу на північ від Прип'яті, де балти – прибульці, як і у Верхньому Подніпров'ї. Отже, давній балтійський ареал містився південніше від Прип'яті [Трубачев 2003, 238]. Саме таким географічним розміщенням прабалтійського ареалу можна пояснити зв'язок балтійської ономастики (імен власних) з давньою індоєвропейською ономастикою Балкан.

Скандинавський слід в Україні. Y-гаплогрупа І1 – інша підгрупа гаплогрупи І (у Скандинавії та Пн. Німеччині). Ототожнювана зі скандинавами, вона є усюди, де були завоювання готів і вікінгів. Від початку залізної доби Y-хромосомна формула сучасних скандинавів стала трискладовою: І1 і R1b по 40%, R1a бл. 20%. Скандинавський слід в Україні детально досліджений у нарисі ІІІ книги 2016 р. "Тяглисть українців і асиміляція меншин".

Балканські топоніми в Україні. Першим звів на оглядову карту українські топоніми з балканськими зв'язками О. Трубаčov (1968 р.) (карта на с. 634), якому належить і пріоритет пов'язання їх з носіями кукутени-трипільської культури: "Сюди, до Середньої Наддніпрянщини, тяглися... з

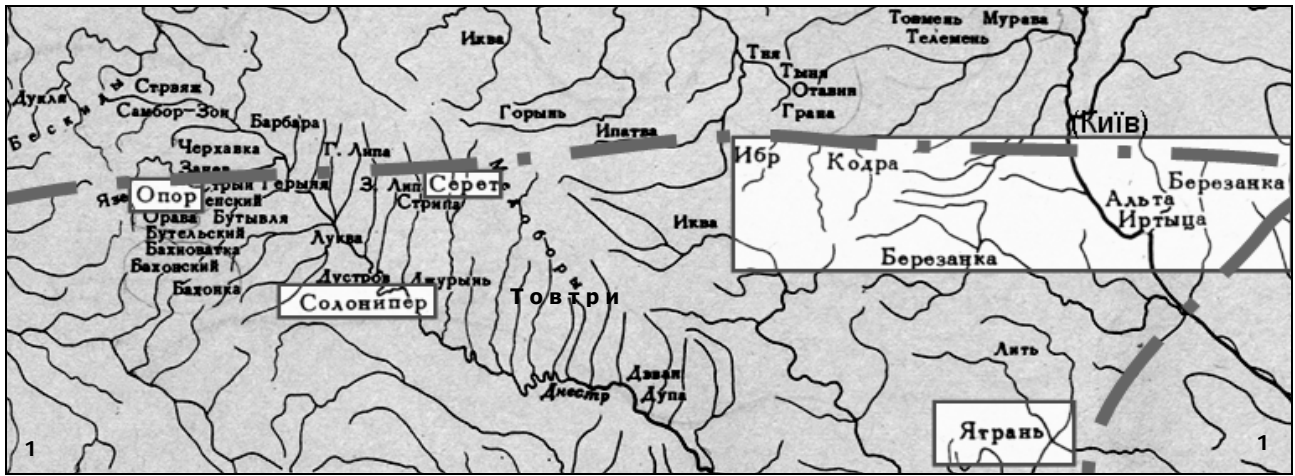
Балканського півострова прадавні зв'язки, про сталість яких свідчить явний слід у місцевій гідронімії". Ці балкансько-бузько-наддніпрянські зв'язки "у гідронімії неважко пов'язати з ареалом трипільської культури в археології, що, як відомо, також простягався від Середньої Наддніпрянщини на Балкани" [Трубачев 1968, 282]. Розвиваючи свою концепцію далі, вчений припускав у районі Горині й Тетерева сепаратні контакти фракійців з давніми балтами (без слов'ян), тоді як предки слов'ян контактували у цей час з праїталіками на Дунаї (без прабалтів; рис. Д1, с. 115). (Це аргумент проти одвічності балто-слов'янської "гілки" індоєвропейських мов.)

(На час укладання карти (1968) їй лишалося бути схожою на правду ще 3 роки... (1971): див. ІІ. АЛЬТА = ІРТИЦЯ, САМБІР.)

Фрако-балтійські мовні контакти. У досить поширеної теорії балто-слов'янської мовної єдності є кваліфіковані опоненти, до яких належав і О. Трубаčov. На підставі опрацювання сотень словникових статей свого етимологічного словника слов'янських мов [ЕССЯ, станом на хі. 2016 р. вийшло 37 випусків] вчений дійшов висновку про вторинне зближення незалежно сформованих двох гілок індоєвропейських мов – слов'янської і балтійської. За даними лише перших сімох випусків словника О. Трубаčov показав брак спільних лексем у десятках пар питомих слів, відмінних у балтійських і слов'янських мовах – як-от *ягня, яйце, бити, борошно, діва, долина, дуб, довбати, голуб, гість, горн* (ковальський) тощо. У праслов'янській видно консервативне збереження індоєвропейських рядів початкових кореневих приголосних, тоді як балтійські ряди чергувань мають очевидний характер новотворів. У балтійських мовах іє. $K \rightarrow \check{S}$, що невідомо у праслов'янській, де розвиток пішов іншим шляхом: $K > *c > s$. У словозміні імен балтійська флексія архаїчніша від слов'янської, а у дієслівній системі – навпаки. "Слов'янська дієслівна парадигма – це індоєвропейська модель, що не зводиться до балтійської" [Трубачев 2003, 21]. Балтійські мови втратили категорію середнього роду, яка досі міцно вкорінена у слов'янських, а у 3-й особі дієслів балтійські мови мають в обох числах єдине закінчення [Непокупний 1979, 93-94], чим також відмінні від слов'янських.

Балтійські мови залишилися і остронь контактів праслов'ян з італіками (рис. Д1, с. 115). Натомість у цей час вони перебували в переважному контакті з іншою групою індоєвропейських племен – дако-фракійцями (за дослідженнями І. Дуриданова). Що більше, імовірним місцем цих останніх контактів мало б бути Поділля, розташоване в теперішній Україні якраз на південь від Горині й Тетерева, де свого часу виявлено скопчення балтійських гідронімів [Трубачев 1968, 285].

Тобто ці ранні балтійські гідроніми на південь від Прип'яті – *Сквира, Скварява, Желянь, Цмовка* та ін. – не наслідок переселень балтів з півночі, як вважали раніше, а ймовірно передують пізнішому балтійському ареалу на північ від Прип'яті, де балти – прибульці, як і у Верхньому Подніпров'ї. Отже, давній балтійський ареал містився південніше від Прип'яті [Трубачев 2003, 238]. Саме таким географічним розміщенням прабалтійського ареалу можна пояснити зв'язок балтійської ономастики (імен власних) з давньою індоєвропейською ономастикою Балкан.

О. Трубачов наводить нещодавно відкриті малоазійсько-фракійсько-балтійські відповідники як слід зв'язків III тис. до н. е., у яких праслов'янська участі не бере. Ці ізогоси охоплюють східну – дако-фракійську – частину Балкан. Пор. • фрак. Σέρμη – лит. Sérmas; • фрак. Εἰεσσα, назва міста – балт. *Vedosa*, верхньо-дніпровський гідронім; • фрак. Ζαλδαπα – лит. Želtupe (В.Топоров); • фрак. Προῖσα, назва міста у Віфінії (теперішнє тур. Bursa) – балт. Prūs-, етнонім (В. Топоров); • Καῖνος, місто в Карії – лит. Kaïnas (за Студерусом, Френкелем – В. Топоров); • Πριήνη, місто в Карії – лит. Prienai; • Σινώπη, місто на березі Чорного моря – лит. Sampė < *San.урė, назва озера.

Серед звичайних слів "варто згадати близькість рум. doină (автохтонний балканський елемент) – лит. dainà 'пісня' (В. Пізані). Поширення фракійського елемента в західній і північній частині Малої Азії стосується вельми ранньої пори (імовірно, II тис. до н. е.), тому можна погодитися з думкою щодо часу відповідних територіальних контактів балтійських і фракійських племен – приблизно III тис. до н. е. (І. Дуриданов)". Болгарському вченому належить і висновок про те, що "слов'янська у цих контактах участі не бере", – три останні абзаци цит. за [Трубачев 2003, 22–24].

Слов'янин з Динар; боснієць

Албанець, румунка

Фракієць (маска), болгарин

Після походу Дарія 514 р. до н.е. фракійці були включені до імперії ахеменідів як її XXV сатрапія. Назва сатрапії була "Скудра". Під цим ім'ям перської сатрапії знали фракійців антропологічно відмінні від них балканці (рис. 2), що видно з досі наявних на карті Балкан кільканадцяти назв від цієї основи: Shkodër (Skútari), Skuterrë, Shuttiri, Skoútari 3, Skoutáron, Skouterá, Skydra, Skutrinje, Üsküdar, Skutari, Scutaru, пор. дані В.Топорова і рис. Д2 на с. 303. Крім того, ось результат запити Skudra, заведеного до пошуковика системи Google (чотири фото на рис. 3). Як і у випадку *Передеріїв*, не можна заперечувати, що й у Латвії є однофамільці, ...антропологічно схожі!

Знову антропологічно схожі однофамільці: латвійці Skudra...

Після походу Дарія 514 р. до н.е. фракійці були включені до імперії ахеменідів як її XXV сатрапія. Назва сатрапії була "Скудра". Під цим ім'ям перської сатрапії знали фракійців антропологічно відмінні від них балканці (рис. 2), що видно з досі наявних на карті Балкан кільканадцяти назв від цієї основи: Shkodër (Skútari), Skuterrë, Shuttiri, Skoútari 3, Skoutáron, Skouterá, Skydra, Skutrinje, Üsküdar, Skutari, Scutaru, пор. дані В.Топорова і рис. Д2 на с. 303. Крім того, ось результат запити Skudra, заведеного до пошуковика системи Google (чотири фото на рис. 3). Як і у випадку *Передеріїв*, не можна заперечувати, що й у Латвії є однофамільці, ...антропологічно схожі!

Хто такі Скудри ? Етнонім *скудра* не був самоназвою фракійців; відомо, що це їхнє іранське ім'я VI ст. до н.е., яке після перемог Олександра Македонського над персами було забуто. Наявність стількох Скудр у Латвії відповідає тезі Дуриданова (бо давньоір. *скудра* – таки 'фракієць'), але ставить під сумнів час контактів: лат-

війські Скудри мають перське ім'я, якого не могло бути у III тис. до н.е. З іншого ж боку, у V-III ст. до н.е. скудри-фракійці мали перебувати у складі Персії, а не контактувати з предками латвійців, та ще й без участі протослов'ян.

Залишається і третя невизначена величина: якого походження був сам етнонім *скудра*? Чи не було це їхнім ім'ям ще до приходу до області Фракія? Адже на рельєфах Персеполіса фракійці-скудри відмінні від інших народів імперії такими ж гострими шапками, як і саки-скіфи, сагартійці, парфяни й согдійці.

■ Іванівка Дп (= Катеринославська губ.) – місце знахідки гунського казана (повіт не вказано). Фото наведено у праці Менхен-Гельфена про гунів [Maenchen-Helfen, 319] (книгою люб'язно поділився п. Роман Пилип). Такі казани знайдені також у Молдові, РФ Ростовс. обл., в Угорщині. В Україні – ще кілька фрагментів.

■ ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ в російських працях з мовознавства ("партійність у науці"). Див. позицію О. Трубацова щодо групи авестизмів *polono-iranica*, Г. Шустер-Шевць про ідеологічний тиск рецензентів журналу "Вопросы языкознания" у питаннях історії слов'янських мов (Лідсько-лоївське пасмо ізоглос); волхви – парфянські маги на Русі: *Russia-Yhabri*; критерії виділення таксону "східнослов'янські мови" – не наукові, а ідеологічні; очевидне укр. *h* у назвах порогів у імп. Костянтина (950 р.) *Вулнипрах*, *Островунипрах*.

Наукові аргументи проти ідеологізації: генетичний склад українців; Y-гаплогрупа I; всеслов'янськість української мови; 11 спільних рис укр. і рос. мови з 82 описаних характерних рис укр. мови; брак спільних інновацій у питомому словнику укр. і рос. мови; кореляція генетики українців, лексики українського словника, топонімії України; суфікс -ар, -ин-, -енко; прадавні сепаратні укр. авестизми; готський вплив на козацький героїчний епос; народно-лат. походження унікального майб. простого часу укр. мови; єгипетський вектор значного пласту козацьких прізвищ.

Й

■ J (читається "джей" або "йот") – "месопотамська" Y-гаплогрупа. Разом з групою I входить до складу великої групи з мутаціями L15, L16 (сталися бл. 42 тис. до н.е.). Має власну специфічну мутацію M304. Наявна в багатьох етнічних групах Євразії – Бл. Схід, Туреччина, Кавказ, Італія, Греція, Балкани, Сх. Європа, Пн. і Пн-Сх. Африка. В Україні появу її носіїв пов'язують з міграціями людей з Середземномор'я, Малої Азії та Дворіччя. До цієї меншини належить бл. 2,5% українців.

МЕСОПОТАМЦІ – Y-гаплогрупа J (~ 2,7 % українців). Y-гаплогрупа J – звичайна у Європі гаплогрупа, виникла на Близькому Сході, де дотепер її значення найвищі. Її пов'язують з давніми народами Месопотамії, анатолійцями, фінікійцями, євреями, мінойськими греками, етрусками. Y-гаплогрупа J1 типова для Аравійського півострова (у Ємені 72%). Мусульманське завоювання Середнього Сходу, Пн. Африки, Сицилії, Пд. Іспанії, поширило J1 за межі Аравії, створивши новий Арабський світ. Y-гаплогрупа J2b виникла ймовірно у Греції. Поширення J2b (як і меншини T) супроводжує появу рільництва на Дунаї і на Балканах аж до Молдови й Центральної України на сході Європи. J2b відома також в Індії. У Європі вона сягає максимуму в Греції, на півдні Італії, Франції та Іспанії.

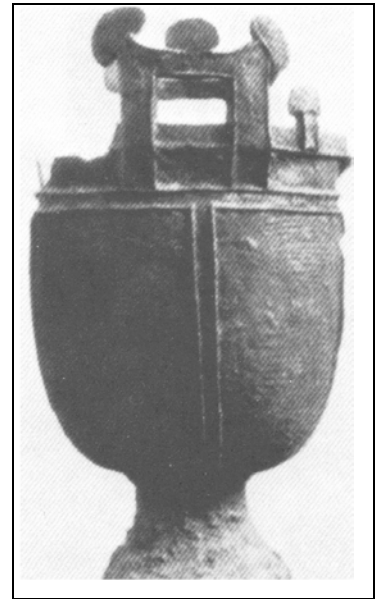
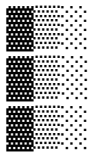

Рис. 12. Гунський казан з с. Іванівка Дп (кол. Катеринославська губ.) [Maenchen-Helfen, 319]

Антропологічно схожі однофамільці: Кизими

К

КАВКАЗЦІ, див. G2 (Y-гаплогрупа).

КЕЛЬТИ, див. R1b (Y-гаплогрупа).

КЕЛЬТСЬКІ РЕЧІ В АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ. Давню кельтську присутність над Дніпром підтверджують зроблені ще в XIX ст. знахідки голівки кельтської богині у с. *Пекарі* під Каневом (іл. див. у статті **R1b**) і цілого кладу кельтських монет під Чорнобилем [Мачинский, 38-39]. Про це ж говорять і пам'ятки милоградської культури в Україні та Південній Білорусі, дослідження яких систематизовані й доповнені О. Мельниковською, – при достереженому нею виразному кельтському сліді в назвах річок Житомирського Полісся, деталі: [Мельниковская]. Перші кельтські археологічні знахідки в Галичині зробили І. Смішко та Л. Крушельницька (1965).

КЕЛЬТСЬКО-УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ПАРАЛЕЛІ. Див. рис. K1, пор. також КЕЛЬТИЗМИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЛОВНИКУ.

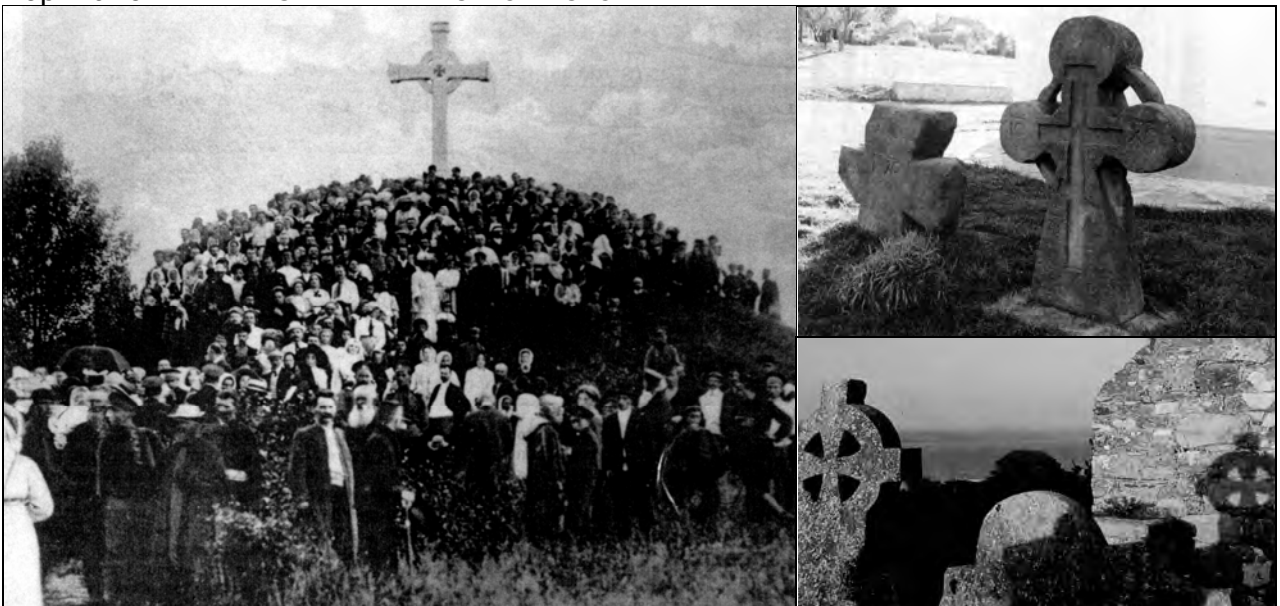

Рис. K1. Кельтсько-українські культурні паралелі християнської доби: хрест з могили Т.Шевченка (1, 4); хрест у Бірці (Швеція); ірландські (3,5) та бретонські (7) хрести; кам'яний хрест біля Іллінської церкви у Суботові (6) (Святиня, 238, 157; Диллон, Чедвик; ПУ, 2'2002, 45 (6)).

КНИВА І ЙОГО ПОХОДИ 250–253 pp.

Ім'я Кніви означає 'ніж' (пор. англ. knife) – цілком історично зумовлене ім'я ватажка походів наддніпрянських варварів III ст. н.е.

Опинившись у Наддніпрянщині, готи приступили до планомірної боротьби проти Римської держави. Римський полководець Траян Децій перемиг готів у 249 р. і за це був проголошений імператором. Однак уже наступного року готи під проводом Кніви знову воюють у Дакії, Фракії, Мезії та Іллірії, беруть штурмом Філіппополь (Варну), забирають з собою 10 тисяч римських легіонерів-перекинчиків. Через рік, влітку 251 р. Траян Децій очолив новий похід проти готів і загинув у битві при Абритті. У праці Йордана ці події коротко висвітлені у розділі XVIII. Переклад його такий:

{101} "По смерті [короля готів Острогота] **Кніва**, поділивши військо на дві частини, багатьох послав на спустошення **Мезії**, адже дізнався, що там через недбалість імператорів залишилося мало війська. Сам він з 70 тисячами пішов до **Евскії**, тобто інакше – до м. Нови. Звідти його витіснив воєначальник Галл. Тоді [Кніва] рушив до відомого міста Нікополь біля р. **Ятра**. Це місто колись збудував імператор Траян, перемигши тут сарматів, і дав йому ім'я Вікторії-Перемоги. Коли там раптом з'явився імператор **Децій**, Кніва відійшов до сусідніх гір **Гема** і {102} звідти, належним чином приготувавшись, попрямував до **Філіппополя**.

Дізнавшись про його дії і бажаючи допомогти місту, яке йому належало, імператор Децій перейшов через гірський хребет і розташувався [з військом] біля міста **Берое**. Коли він дав відпочинок втомленим коням і бійцям, Кніва зі своїми готами раптово напав на нього і, знищивши римське військо, переслідував імператора з небагатьма, хто намагався утікти через гори до Фракії. У Мезії стояв з великим загonom Галл, воєначальник прикордонних військ (*dux limitis*). Приєднавши до його війська тих, хто зумів утікти [від готів, імператор] став готуватися до продовження війни.

{103} Тимчасом Кніва після довгої облоги узяв Філіппополь, пограбував його і уклав союз з тамтешнім воєначальником **Приском** проти Деція. Вони справді напали на нього і на початку бою прострілили сина Деція, смертельно його поранивши. Побачив це батько і, як переказують, промовив для піднесення духу воїнів: "Не треба сумувати: втрата одного воїна не є втратою для держави". Однак, не в стані пережити батьківське горе, він чинить напад на ворогів, шукаючи або смерті, або помсти. Під **Абриттом**, містом у Мезії, він був оточений готами і вбитий, досягши, таким чином, кінця свого володарювання і краю життя. Це місце дотепер зветься "Вівтарем Деція", адже тут перед битвою він приніс щедрі жертви ідолам" [Йордан, {101-103}].

Рис. К2. Траян Децій

Як розуміє оповідання Йордана сучасний історик? А звідси, яка "наша рецепція" (через нього) тих подій? Навесні 250 р. три військові колони з теренів Молдавії і Валахії вдерлися на землі Риму. Метою нападу були провінції Дакія, Мезія, Фракія, і без того спустошені багаторічними військовими діями. Теперішній похід відбувався під проводом готського короля Кніви, який, крім свого народу, мобілізував і низку інших племен. Були серед них і сармато-дакські карпи, і германо-кельтські бастарни, та йфальські і гасдинзько-вандальські загопи. Мали там бути й римські перекинчики. "Хід і наслідки військового походу доводять, що готи вже досягли вершини своєї влади і впливу. Серед народів германо-сарматського походження, які брали участь у поході, вони вже мали виразну перевагу. Сам Кніва проявив себе як полководець з аж ніяк не початковими знаннями тактики і стратегії. І його королівська влада, схоже, настільки зміцніла, що він міг зносити втрати й поразки, не боячися того, що його люди негайно порозбігаються" [Вольфрам, 74].

Спочатку ідучи лівим берегом Дунаю на захід, головне військо Кніви подолало *limes transalutanus* і перейшло річку Олт (Aluta). "Після цього карпи відокремилися від готів і попрямували вгору по Олту в Дакію. Кніва ж переправився через Дунай з сучасного Челея до Еска (Oescus, тепер Гіген) і вступив до Нижньої Мезії. Третя група, очевидно під проводом Арґайта і Гунтериха, вже перейшла на той час Нижній Дунай, вдерлася до нижньоме-зійської Добруджі і потім дійшла до фракійського Філіппополя (сучасний Пловдив). Коли південне військо розпочало облогу міста, Кніва зробив спробу захопити супротивника у кліщі. Але легат Мезії Галл відкинув готів від міста Euscia/ Novae Нови під Свіштовим неподалік від гирла гирла річки Ятра (болг. Янтра). Кніва, однак, не

повернув назад, а рушив угору Ятрою на південь на з'єднання з іншою групою під Філіппополем. Тим часом Децій звільнив Дакію від карпів... і раптово з'явився під Нікополем (тепер Стари Никюп). Проте Кніва вже встиг розграбувати місто і зник у горах Балканського масиву. Децій переслідував ґотів у горах і сподівався за кілька днів зняти облогу з Філіппополя. Але Кніва розвернувся і вчинив напад на імператорську армію, яка після подолання перевалу Шипки відпочивала в Берое (Стара Загора). Тому Децій мусив терміново повернутися до міста Нови на підготовану Галлом позицію.

Тут під Еском він реорганізував свої розбиті загони, і на це пішли місяці. Лише навесні 251 р. римська дунайська армія була готова до дій. Натомість Філіппополь був втрачений ще влітку 250 р. Оточені в місті фракійські загони проголосили імператором Пріска, спонукали його укласти угоду з об'єднаними ґотами, здати їм неприступне місто і побрататися з ними. Коли ж Пріск впустив ґотів до міста, ті не дотрималися угоди і вчинили дику різанину, вбивши до 100 тис. людей. Хто не загинув, був забраний у полон, у тому числі багато осіб сенаторського звання. Узурпатора не стало і сліду.

Заволодівши містом, ґоти як слід роздивилися у Фракії, а може й у сусідній Іллірії. Не надто поспішали вони вертати додому, хоча обидва Деції, батько з сином, і Галл стояли на півночі на Дунаї. Не раніше весни 251 р. Кніва вирушив у зворотну путь. Обтяжені здобиччю, ґоти йшли шляхом третьої групи, але тепер на північний схід. Тим часом імператор призначив свого сина Гереннія Етруска авґустом. По кількох перших успіхах у розпал літа 251 р. римляни пішли у наступ проти головних сил ґотів під Абриттом (ур. Хисарлик біля Разґраду). Завдяки перекінчикам Кніва краще знав місцевість і заманив римлян у болота. "Він поділив військо на кілька тактичних одиниць і спробував оточити імператорські загони. Це йому вдалося. Децій і його син загинули. Требоніан Галл насилу врятував залишки армії, яка після цього проголосила його імператором" [Вольфрам, 75].

Новий імператор не зміг перешкодити ґотам забрати з собою безліч людей і добра і крім того пообіцяв щороку сплачувати їм відкупне. "Тому дотепер йому закидають зраду і бездарність. Насправді ж його дії були зумовлені нездоланим розвитком подій. Після поразок римлян під Бероею і Філіппополем, а надто по катастрофі під Абриттом новий імператор не мав іншого вибору. Він мусив якомога швидше спектатися ґотів. А тут саме почалася епідемія чуми, що лютувала цілий рік. Сили імперії були на межі.

(...) З ростом рухливості ґотів і дальності їхніх походів на теренах Імперії водночас зростав і ризик для їхнього війська, яке тепер віддалялося від своїх баз. Метою варварів, що прагнули здобичі, були переважно римські міста й великі храми. При цьому ґоти могли вряди-годи розраховувати на допомогу ворожого до міст сільського населення. Їх підтримували й суспільні і релігійні меншини: наприклад, християни, які вели підривну роботу проти римської держави й суспільства і діяли на власний страх і ризик під виглядом ґотів. Однак підтримка місцевої п'ятої колони навряд чи була частиною стратегії агресорів. Насправді ґоти весь час залишалися самі й несли тяжкі втрати, коли десь, зійшовши з кораблів, мали суходолом пробиватися додому. Але навіть тоді, коли співпраця з «внутрішнім пролетаріатом» була успішною, вона виглядає випадковою і тимчасовою. ґотів підтримували переважно до того, як вони нападали, а не тоді, коли вони вертали додому з награваним. У першому разі можна було поділити з ними успіх, а в другому – самому стати здобиччю. Представники вищих верств Риму створювали місцеві загони самооборони, які, знаючи місцевість, в цілому діяли вельми успішно" [Вольфрам, 75-77].

Як розвивалися події далі? "Невдовзі нового імператора затвердив сенат. Галл надав титул Авґуста сину Траяна Деція Гостиліану, що залишався у Римі. Син Требоніана Волюзіан, хоч і старший від Гостиліана, дістав підлеглий статус Цезаря. Але восени 251 р. під час морової пошесті Гостиліан захворів і помер, і Волюзіан отримав його титул. Тим часом до столиці дійшли чутки про нові напади сасанідських і ґотських загонів на сході. Замість самим рятувати становище, батько й син Галли залишалися у Римі. І коли губернатор Нижньої Мезії Еміліян дав відсіч ґотам і отримав низку перемог у боях з ними, прикордонні легіони проголосили імператором його" [Vagi, 342].

Про Еміліяна відомо небагато. Він походив з неродовитої сім'ї мавританців з острова Джерба. Безперечно талановита людина, Еміліян зміг пройти шлях до консула. Йому Требоніан Галл передав свою посаду губернатора Нижньої Мезії у 251 р. Це був час, коли на сході відновили рейди парфянці-сасаніди, римлян косила морова пошесть, а щораз нові загони ґотів переходили Дунай, проникаючи далеко на південь до Анатолії. З тих років походить відомий Оболонський скарб з Києва – понад 200 монет, карбованих в Антіохії Пісідійській на півдні Малої Азії. З 45 вцілілих монет одна – Траяна Деція і 22 – Волюзіана Галла [Брайчевський, 142].

Рис. К3. Маркус Еміліян У відповідь на безупинні наскоки ґотів губернатор Еміліян перебрав ініціативу на себе. Спочатку він зумів виловити і знищити всі ґотські загони на римській території, після чого здійснив похід за Дунай, де завдав ґотам дошкульних ударів на їхніх теренах. Успіхи Еміліяна були не на користь Галлу. Що більше, Еміліян самостійно розпорядився грішми, які за угодою Галла були призначені для відкупа ґотам. Він роздав ці гроші легіонерам. Історія повторилася, і навесні 253 р. солдати проголосили Еміліяна імператором, тут-таки закликавши до походу на Рим. У відповідь імператор Галл оголосив Еміліяна ворогом держави і звернувся по допомогу до свого іншого полководця (і майбутнього імператора) Валеріяна, який саме збирав військо на Рейні. Та Еміліян ішов на Італію прискореним маршем, а військо Валеріяна ще не було готове. Поквапно зібравши якісь загони навколо Риму, імператор Галл із сином вирушили назустріч Еміліяну. На другий день шляху їх убили власні солдати, що не бажали битви з тренованою армією Еміліяна. Це сталося у селищі Інтерамна в області Умбрія.

Так військо Еміліяна побільшало, а до Риму йому залишалося шляху на день-два. Сенат, що недавно оголосив Еміліяна ворогом держави, тепер поквапно визнав його імператором. Але до Риму рухалося й військо Валеріяна, набране на Рейні і в Норику. Попереджений про його наближення, Еміліян висловився за компроміс, але від Риму відступати не бажав. Війська зішлись у Сполето в Умбрії, і Еміліяна також закололи власні солдати. "Хоча битва так і не відбулася, початковий бій, очевидно, таки стався на мосту, бо його відтоді звали Pons Sanguinarius 'Кривавий міст'. Для історії Риму така доля Еміліяна була, напевно, трагедією, адже на кордоні він проявив себе як талановитий полководець. На думку дослідників, Еміліян пробув імператором місяців три – чи від квітня до липня, чи від серпня до жовтня. На користь першої версії свідчать письмові джерела, а другої – нумізматики: річ у тім, що його тетрадрахми з Олександрії датовані «другим роком», тобто карбовані після вересня 253 р." [Vagi, 342-343].

ЯК ВИЯВЛЕНО ПЕРШІ ТРОФЕЇ КНІВИ В УКРАЇНІ. ЯК ОДЕРЖАНІ ЦІ ГРОШІ? З приводу цих епізодів ґотських війн М.Брайчевський пише: "Цікаво відзначити неодноразові знахідки римських монет середини III ст. н.е. (від Елаґабала до Траяна Деція), карбованих у **Маркіянополі й Філіппополі** (Нижня Мезія і Фракія), чого не можна не поставити у зв'язок з облогою «ґотськими» або «скіфськими» військами цих міст у середині III ст. н.е. Такі монети були знайдені в *Гайсині* і *Крутогорбі* Вн, у *Райках* Жт, *Ківшоватій* і *Чернині* Кв, *Крилосі* ІФ, *Збаражі* і *Коцюбинчиках* Тр, *Сатанові* Хм (рис. Г2 на с. 279).

Те, що монети охоплюють дуже вузький відрізок часу – трохи більше 30 років (218-251 рр.) – і відомости про їх карбування не лишають сумнівів щодо тих подій, з якими було пов'язане їх потрапляння на східно-слов'янські землі: це, безумовно, відбувалося під час воєн 248 та 250-251 рр. н.е., коли «ґотські» або «скіфські» війська обложили (а частково і здобули) багато придунайських і балканських міст, в тому числі Маркіянополь, Філіппополь, Анхіал, тобто саме ті міста, в яких карбовано зазначені монети" [Брайчевський, 54]. Далі див. Топонімічний слід походів Кніви.

КОДЕКС КУМАНІКУС (Codex Cumanicus), РУКОПИС 3-НАД

ДНІПРА. Черговою хвилею степовиків XII-XIII ст. – і асимільованою українцями меншиною XIII-XVI ст. мали стати половці. Від свого початку це об'єднання включало різні племена тюрків, монголів і іранців. Однак міжетнічною мовою з часом стала кипчацька, яка засвідчена в кількох діалектних варіантах у найвідомішій половецькій пам'ятці – Codex Cumanicus. Це була типово тюркська мова, близька і за словником, і за граматиною до татарської і турецької. Вона звучала від України до Центральної Азії, де самі кипчаки були пов'язані через династійні шлюби ханів з Хорезмом. Кипчаки мали стосунки і з Київською державою, з якою часто ворогували, і з Грузією, де частина їх осіла й була похрещена, і з Угорщиною, і з Балканами, де згодом за сприяння монголів куманитертери заснували князівську династію [Golden].

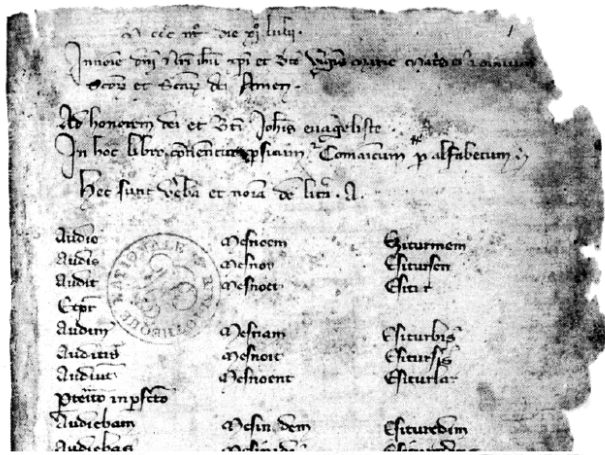
Значна частина половців була мусульманами, тому літопис їх часто не відрізняє від інших "агарян", див. [ЛР]. Вистачає і різних топонімічних свідчень [Тищенко 2011]. Обмежимося єдиною групою прикладів – топонімами від основи ХАЛАЙМ- (див.). Ці назви не могли залишити татари; зате тут жили половці. За спостереженням П. Голдена, на відміну від тюрків Центральної Азії (турків, уйгурів, караханідів) тюркські племена Західної Євразії не створили значних літературних пам'яток ні рунічним письмом, ні жодною з інших доступних їм письмових систем (грецькою, арабською, гебрайською ба навіть грузинською). Цей позірний брак інтересу до літературної творчості (що може далі спростувати археологія) слід напевно пояснити слабким розвитком держави у печенігів, огузів і куманів-кипчаків-половців. Чи не найзначніша пам'ятка половецької мови, панівної мови конфедерації степових племен, – Codex Cumanicus, – створена чужинцями [Golden 1992].

Кипчацькі землі включали серед іншого і Крим. Тут кипчаки мали, як і деінде, торговельні інтереси. У домонгольський час кипчаки стягали з кримських міст податок. На початку XIII ст. Ібн аль-Аїр вважав традиційний торговельний порт Судак "містом кипчаків, звідки походить їхній добробут. Воно на Хозарському морі. До нього припливають кораблі з тканинами. Кіфджіки (кипчаки) купують їх і продають рабів і рабів, буртаські хутра, шкурки бобрів і білок"...

Codex Cumanicus з бібліотеки собору св. Марка у Венеції (Cod. Mar. Lat. DXLIX), складається з декількох текстів різних безвісних авторів. Ці тексти утворюють дві окремі й незалежні частини: 1) практичний підручник куманської мови зі списками слів італійсько-латинською, перською і куманською мовами; 2) збірник релігійних текстів, мовних фактів і фольклорних матеріалів (куманські загадки), отриманих від багатьох інформантів і перекладених латиною та східним діалектом середньовісньонімецької мови. З численних мовних і графічних деталей обох частин видно, що до зібраного матеріалу доклало руку ще чимало людей.

За мовною ознакою більшість дослідників вважає ці дві частини "італійською" і "німецькою". Інші на підставі змісту називають їх "Книга перекладача" і "Книгами місіонера" (Ліґеті). Тексти першої частини укладені у 1292-1295 рр. На першій сторінці рукопису вказано дату "MCCCIII die XI Iuly" (= 11.07.1303 р. [CC, 1]; див. тут рис. **К4**), очевидно, це дата початку першої копії. Папір рукопису виготовлений у середині XIII ст. Друга частина походить з різних джерел, об'єднаних переважно у 1330-1340-х рр. Автори кодекса невідомі, імовірно це були францисканські ченці. "Книгу перекладача" уклали купці (з Венеції або Генуї) або їхні писарі у Солхаті (Старому Криму) чи Кафі (Феодосії). Є ознаки того, що до перекладу перською і куманською мовами також було залучено чимало людей. Припускають, що першу копію укладено 1303 р. в монастирі св. Іоанна біля Сарай-Бату.

Пізніша копія, яка і зберігається у Венеції, постала бл. 1340 р. в одному з францисканських монастирів, а потім через якихось італійців опинилася у Венеції. Першу частину вживано переважно, як не виключно, для практичних потреб. Друга, крім суто мовного матеріалу, містить проповіді, псалми й інші релігійні тексти, а також низку куманських загадок.

Red q pmet ad bellu

Exercitus	Rufchar	Gey
Bellum	Yang	Ganzis
Insignia	Alkap	Alkap ul tou
Guayra	Naobat	Ghasal Cosac
Arma	Beloc	Sagath
Froctus	Luxida	Sindac
Coperta	Chine	Yagor
Colantu	Cula ayri	Goulga
Cervicora	Chine	Chuba
Corymbi	Taufan	butuluc
Becheri	Simfor	Chiz
Spatia	Card	Bizac
Gradus	Camā	Yaa

Рис. К4. Аркуші з Codex Cumanicus. Угорі – арк. 1: перший рядок – дата першої копії (1303 р.) mccciii die xi Iuly. Далі форми дієслова audio латиною, перською і куманською мовами. Праворуч – арк. 75: перший нотний запис на українських землях (1303 р.): гімн Ісусу «Reminiscens beati sanguinis» з половецьким текстом «Сагинсам мен бахасиз канини» («Пом'янімо безцінну кров»). УНИЗУ – зворот арк. 50 з першою фіксацією поняття і слова **Cosac** козак з голосним **-o-** (1292-1293 рр.; в розділі "Речі, причетні до війни"): у 5-му рядку лат. Guayta 'вартовий', перс. Naobat 'караул' і куманські (половецькі) слова **Ghasal Cosac** (дтюрк. *hasal: has 'добірний, привілейований' + al прикм. [ДТС, 636, 656; Тищенко 2015, 418-425])

Генуезці були єдиними купцями, як мали контакти як з Ільханідами Ірану (через Трабзон), так і з Джучидами на Волзі. Тривимний словник відображує саме цю географію і ці торговельні інтереси...

Зміст рукопису виглядає так. Спочатку наведено чимало дієслів з перекладом (СС, 1-58). Далі йдуть прислівники, особові займенники, релігійна лексика, явища природи, рідини тіла, слова для вираження часу, п'ять чуттів, пори року, напрям, антоніми, якості речей (75-77, у т.ч. korkul 'гарний'), довкілля, торгівля, товари, лексика перукарства, професії, кольори (92-93), людське тіло, назви родичів, добрі якості людини, людські недоліки, **військова лексика** (100), житло, одяг, будівництво, подорож, кінська зброя, спальня, їдальня, кухня, дерева і плоди, трави і овочі, назви тварин, назви плазунів, хробаків і комах, збіжжя і харчі. Друга частина (СС, 111-164) містить тематично строкаті тексти багатьох авторів. Тут знову переліки слів, граматичні нотатки, куманські загадки (119-120, напр. aq kmening avzu yoq. Ol yumurtqa "Білосклепінна будівля не має рота. Це яйце"), дієвідміна дієслова anglarmen "я розумію" (129-134), певна кількість релігійних текстів та італійських віршів, у т.ч. перший на теренах України нотний запис (рис. К4).

У лексиці Codicis Cumanici видно кипчацькі фонетичні риси: перехід **g ~ w/v** (bitik ~ bitiv "книга, письмо": БИТКів ІФ ~ ВИТВиця ІФ), пор. і уаg ~ уав "масло" таg ~ таv "гора", агirла- авурла- "шанувати"). Інша характерна кипчацька мовна риса – перехід **q ~ x** (yoqsul ~ yoxsul "бідний, беззасібний"), пор. qaravas 'рабня': КАРАПЧів Чв ~ ХРАПАЧів Яр Пл/ ХАРПАЧка Вн. Також Qopt 'Єгипет': КОПТів Пл, ХОПТинці Хм, ГОПТі-

вка Хк. Тюркським одзвінченням **p** ~ **b** в куманс. *baras* (з гр. *pápas*) 'священник, піп' пор.: Бабичівка Жт, Кг, Пл, Бабичі Зк, Лв, Пл, Чк, Кулібаба Кв, прізви. Бабич.

Звуковий перехід **g** ~ **w/v** зумовив, наприклад, імовірне формування основи *Поплав*-з *Παφλαγονία* Пафлаг(онія). На той бік Чорного моря плавали люди з Наддністрянщини, Галичини, Полісся: • *ПОПЛАВ*ка Од Вел. Михайлівка: ^**ОЛЕН**івка, **РОМАН**івка, ПУТИЛівка, РАЙки, БОРИСівка; **БУТО**ри, ГРЕБЕНИки, ЦИБУЛівка, **ФРАСИН**е, ЮРКівка, ЮРАШеве; • *ПОПЛАВ*ка Од Котовськ: ГОР'івка, **РОМАН**івка, ГЛИБочок, ГРЕКове 2; • *ПОПЛАВ*ники ІФ **ГАЛИЧ**: ^ДЕМЕШКівці; ДЕМ'янів, **ВОРОН**иця, ТЕМИРівці, КИНАШів, КРЕМИДів, КУРОПАТники! ^КОРОСТОвичі, **МЕ**диня, **МЕ**духа, **ХОРОСТ**ків Fars, СЕМАКівці; • *ПОПЛАВ*и Тр БЕРЕЖани: ^**ШКІНДИР**івка!, РИГАЙЛиха; ЖУКів ^ГИНовичі, ДЕМня, **ЮСТИН**івка, КУТи, ПОСУХів, РОГАЧин, МОЛОХів, УРМАНь, **ГАЛИЧ**, КУРОПАТники, БАРАНівка, БОКів, СЛОВ'яТИН; • *ПОПЛАВ*и Тр Під**ВОЛОЧ**иськ волх-!: ^СКАЛАТ, КРИВе; МИСЛова, ЖЕРЕБки, КЛЕБАНівка, ХОПТянка!, ТЕКЛівка, ОСТАП'є, **МЕ**дин, РОСОХУВАТець; • *ПОПЛАВ*ка Жт ПУЛИни (Черв.-арм.): ^ОЛЕКСАНДРівка, ЯЛИнівка; УЖівка, Гута-**ЮСТИН**івка, **В'ЮН**ки, ЦВІТянка, СКОЛОБів, КАЛИНовий ГАЙ, ТЕТІРка, ЧЕРНЯвка, ХОДОРівка.

КОНТИНУЇТЕТ МОВНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ. Насправді загальна схема цієї історії донедавна мала кілька часових розривів. Зокрема, були непоясненими обставини збереження кельтизмів (*владика, мотика, оборіг*) або впливи готського героїчного епосу V ст. на козацький епос XVII ст. З розв'язком походження назви *Трахтемирів*, тяглістю топонімів *Говилів, Фрумилів, Гензерівка* стало ясно, що укралення мовно готських та інших західних мовних меншин марно шукати у якихось закутках княжого Києва, натомість вони мали шанс зберегтися в ідеологічно ворожому до Києва половецько-аланському середовищі Наддніпрянського степу (пор. де Галоніфонтибус, Шильтбергер, Худуд-аль-Алам).

КОРЕЛЯЦІЯ ДАНИХ ГЕНЕТИКИ І ОЗНАК МОВНИХ КОНТАКТІВ (див. Відповідність).

"КУ" (Q) – "гунська" Y-ГАПЛОГРУПА. Разом з групою R входить до складу великої групи R з мутаціями M45, 92R7, M74/N12 (мутація M45 сталася бл. 35 тис. до н.е.). Має власні специфічні мутації MЕН2, M242, P36 (ці мутації сталися у 20-15 тис. до н.е.). Ендемічна в Америці; наявна в етнічних групах Пн. Азії. У Європі й зокрема в Україні появу її пов'язують з гунами. До цієї меншини належить бл. 2-4% українців. У складі росіян носії групи відсутні (гунів не приваблювали лісові терени).

ГУНИ, МОНГОЛИ, МАДЯРИ Y-гаплогрупа Q (~ 2 % українців). Y-гаплогрупа Q є у Сибіру, Середній Азії (а особлива підгрупа Q1a3a – у амеріндіанців). За однією з гіпотез, гаплогрупу Q занесли до Європи **гуни** у IV-V ст. Місцем появи Q вважають Центр. Сибір, де вона дотепер звична (серед сількупів 65%; рис K5). В Угорщині, де гуни по всіх руйнаціях перейшли до осілості, вона є у 2% населення, сягаючи в окремих гірських долинах Словаччини 5%. Групу Q має бл. 4% українців, що зіставне з часткою носіїв Q в Ірані (4%) або Туреччині (5%). На заході Європи цей відсоток менший (2-3% населення), серед росіян – найменший (1,5%). Не забудьмо, що десь над Дунаєм була шатрова столиця гунів, яку відвідала делегація римлян у 448 р. (Приск: [СИ, 85]) (пор. широколиций тип людей, відомий від Волги (калмичка на рис. K6) до угорців і українців з Карпат (так звані тураниди, рис. K6)).

Гуни відомі китайцям як монгольське плем'я *Niung-ni*. Вони були лише елітою орди, що увібрала в себе більшість тодішніх степових племен Євразії (пор. обличчя на бляшці зі степової України, рис. K6-3). Через кілька десятиліть степовики перегрупувалися і з гунів стали *аварами*, а частина орди *хозарами*.

Гунські топоніми. Тисячі людей в Україні щодня згадують гунів, називаючи імена сіл *ГУНичі* Жт, *ГУНча* і *ГУНька* Вн, *ГУНьки* Пл, Чг, *ГУНьківка* й *УНучки* Чг, *УНіж* ІФ, *ОНове* Кг, *ОНут* Чв, *ОНок 2* Зк, *ХОНьківці* Вн, *ХОНяків* Хм, *ОНИшківці* Рв, Тр, Хм, *ОНИшки* Пл, *ОНИшпіль* Жт; річки *УНява* ІФ, *УНячка* Лв 2, *ГУНище* і *УНава* Кв (вона ж *УНья* у 1159 р. і *УНова* у 1686 р.). Ця річка *УНава* перетинає Змійові вали з слідом пожеж кінця IV ст. (за валами думали відсидітися від гунів готи). Гунів знано і як *хинів* (зі слов'янським переходом У в И), і ці форми теж є серед топонімів України: *ХИНівка* і *ХИНОчі* Рв, *ЛюбоХИНи* Вл, *РадоХИНці* Лв. На Дніпрі був поріг *УНук* (пізніше за логікою народної етимології поруч з'явився й "Дід"). Інші назви порогів: *ВОВНІГ* лат. *alanic-us* (пор. *ОЛОНЕЦ*, *ALANGo* РФ Ленінгр.), *ЛИШній* ірл. *lāech* 'воїн', *ЛОХАНський* гр. *λόχων.δε* 'у засідку, для засідки'.

Рис. К5. Гунські стоянки у Європі (за Амброзом)

Рис. К6. Фенотипи нащадків людей з Центральної Азії у сучасній Угорщині (1,2,4) та Україні (5–10) [Павленко, 588–593]; голова степовички з бронзової бляшки, знайденої у с. ЧУГУНО-КРЕПИНКА Дц (3) [Tesori, 135]

Археолог А. Амброз звів на карту дані про розвідані стоянки гунів у Європі (рис. 6) на їхньому шляху на захід до поразки від Риму і готів 451 р. на Каталаунських

полях у нинішній Франції. По Німеччині проліг туди зручний для руху орди вододіл, досі званий HUNS.rück, "Гунська спина" (височина).

Спадкоємці гунів авари теж "розписалися" на карті: с. *ОБРа.жі.ївка* (назва з "вбудованим" прикм. суфіксом тюрк. -жи), неподалік від с. Фотевиж См зі славетним скарбом аварських речей; с. *ОБЕР.тин* Лв і два с. *АВРа.тин* Жт, Хм 'бій з аварами': вододіл між ними має назву *Авратинська вись* (згадаймо "Гунську спину").

Гунські запозичення. Українські мовні свідчення живої етнічної пам'яті про гунів і аварів оприлюднив О. Стрижак: галичани досі згадують аварів у приказці "Обре, обре, сховайся добре!" (записана І. Франком) [Стрижак 1991, 139]. Це – не більше й не менше – пам'ять українців про події VI століття! А на Житомирському Поліссі відома лайка "У гуна!" [Стрижак 1988, 114]: але ж гуни разом зі слов'янами перемогли на Дніпрі готів у 376 році! Отже, це 1600-річний спогад українців, і в сусідів такого нема. З гунами мали прийти слова *корогва* і *мерин*. Татарський *баскак* звався у хозарів *тудун*, а у монголів *даруга.чи* 'печатник', той, хто ставив печатку [Баскаков 1987, 40], – значить, про осідки саме гунської влади нагадують *ДОРОГО.ЖИ.чі* Кв, *ДОРОГИ.ЧИ.вка* Тр і місце коронації Данила Галицького – м. *ДОРОГИ.ЧИ.н* (тепер Drogiaczyn). (Навряд чи свідомо обрав для такої події це місто з гунською назвою IV ст. Данило, васал монголів [Тищенко 2009, 90].) Словник зберіг ще гунські запозичення *ону.чі* букв. 'гунські', *каган* (з китайського *ке-куан* 'великий володар'), *каганець* 'олійний світильник' та ін. Старе урочище Дорогожичі у Києві насправді було "біля святого Кирила", – а навпроти нього за Дніпром – о. *Труханів*: пор. монг. *тархан* 'губернатор провінції у гунів' [Баскаков 1987, 41].

Л

 Лібіггаус (Liebieghaus). Музей мистецтв у м. Франкфурт-на-Майні, Німеччина. Серед його експонатів є портрети з Фаюму.

 Лінгвістичний навчальний музей КНУТШ (з офіційного звіту). "Перший у світі музей мов і мовознавства. Концепція музею, його структура і синоптичний метод викладання теоретично обґрунтовані й захищені у докторській дисертації К.М. Тищенка "Метатеорія мовознавства" (Київ, 1992 р.). Музей створений 1992 р. наказом ректора Київського університету з ініціативи К.М. Тищенка і за активного сприяння університетського Товариства української мови (голова товариства – доц. В.Д. Радчук). Музей складається з 5 фондів колекцій матеріалів про мови світу і мовознавство, а саме: 1) фонду графічних експонатів; 2) фонду мовних звукозаписів; 3) фонду об'ємних експонатів; 4) бібліотечного фонду та 5) фонду предметів культури. Від 1992 р. експозицію музею розгорнуто у приміщенні № 455 головного корпусу Київського університету.

1. Фонд графічних експонатів включає понад 300 ватманських аркушів формату а1 унікальних авторських кольорових графічних робіт, які ілюструють різні аспекти і вузлові проблеми науки про мови світу. Ці графічні роботи створював понад 40 років за єдиним планом засновник і завідувач музею проф. К.М. Тищенко і студенти під його керівництвом та за його ескізами. Вказані роботи являють собою географічні схеми, карти, кольорові таблиці та графіки, зразки різних систем письма, шрифтів, алфавіти мов світу тощо.

2. Унікальний в Україні фонд мовних звукозаписів зразків усного мовлення близько 100 мов світу з планшетами до них, що містять збільшені письмові уривки записаних на магнітоплівку текстів. Фонд започаткували наприкінці 1950-х рр. проф. А.О. Білецький та доц. Т.С. Міщенко, згодом його переписав на нових носіях і значно розширив проф. К.М. Тищенко. цінні та рідкісні звукозаписи передали до фонду А. Пісович (Краків, 1976), А.С. Чегодаєв (Київ, 1980), Т. Рантакауліо (гельсінкі, 1984), викл. Е. Бабасе (Віторія-Гастейс, Країна Басків, Іспанія, 1991), проф. М. Уокер (Кардиф, 1992), Е. Кароф (Бретань, Франція, 1993), В.В. Поломаний (Київ, 1994), проф. Н.Ф. Баллоні (Рим, 1995), проф. А. Памес Бертран (Гранада, 1996) та

ін. Зібрані записи включають тексти різними мовами – від чукотської до африканських, від норвезької до японської. майже повністю представлені мови Європи.

3. Фонд об'ємних експонатів містить предмети культури, муляжі й макети об'єктів, причетних до мовної проблематики (фестоський диск, баскійська меморіальна стела, індонезійський музичний інструмент анклунг, копії клинописних табличок з Сирії від проф. О.Є. Семенця, камінь з порогу на р. Радоробель Жт та ін.).

4. Бібліотечний фонд містить книжки багатьма мовами світу, в тому числі з авторськими дарчими написами музею від видатних лінгвістів, колекцію букварів мовами світу, зібрану й подаровану музею доц. І.І.Магушинцем, підручники й посібники як з поширених, так і з рідкісних мов світу.

5. Фонд предметів культури, які становлять країнознавчий фон для окремих тем експозиції: національна символіка, прапори країн світу (оригінали на тканині та зменшені паперові копії), кольорові репродукції краєвидів, етнографічні сувеніри з країн Африки, Європи, Азії, Америки, подаровані музею відвідувачами і колишніми студентами".

За статутом, музей має три основні функції: навчальну, наукову, освітню. За 25 років існування музею його експозицію засвоїли понад три тисячі студентів I курсу спеціальності східна філологія (семінарські заняття з курсу "Основи мовознавства" за розкладом упродовж двох навчальних семестрів). Під грифом музею видано десяток монографій з історії мовних контактів. Різноманітні тематичні екскурсії в музеї відвідали понад 11 тисяч екскурсантів.

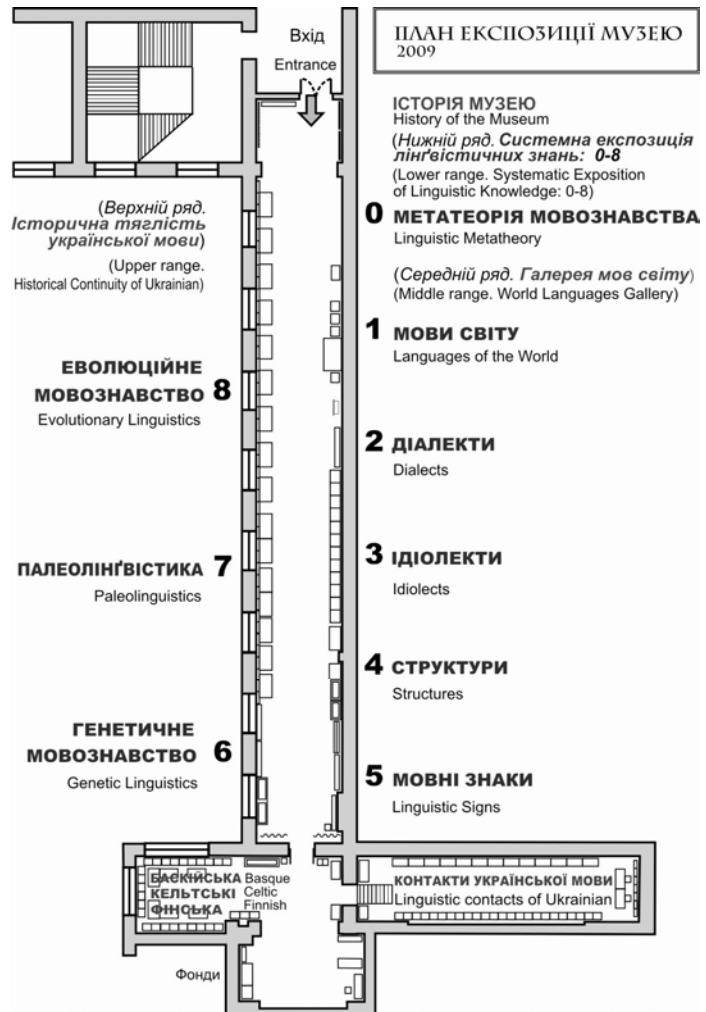

Рис. Л1. План експозиції Лінгвістичного навчального музею КНУТШ

Лувр (Louvre). Всесвітньо відомий музей у Парижі. Серед його численних експонатів – пізньоримський портрет молодиці з Гермополісу.

М

МАВРИ, див. III. E1b1b; T (Y-гаплогрупи).

МАЛІ ҐОТИ й **МАЛОРОСИ**. Життя святого Сави детально описане (див. [Вольфрам, 124-126]). Він прийняв мученицьку смерть 12 квітня 372 р. і був шанований ґотською церквою разом з іншими двадцятьма п'ятьма мучениками часів гонінь **Вінґуриха** [Вольфрам, 126] (пор. *Вигурич-і*). Ґотська церква Вульфили мала свою паству – *Gothi minores* 'малих ґотів' на Правобережжі **Дунаю**. Як підкреслює Х. Вольфрам, Йордан, сам балканський ґот, "зовсім не випадково... називав ґотів Вульфили "малими ґотами". У політико-географічній термінології римлян означення "малий" додавали до народів і країн, причетних до Імперії, тоді як означення "великий" означало "зарубіжний, не підкорений, вільний". У такий спосіб протиставляли: германські провінції Римської імперії [*Малу Германію* *Germania minor* (Pomponius Mela.

De Situs orbis descriptio. – К.Т.)] – ...Великій Германії (Германія μεγάλη) на схід від Рейну, *Малу Скіфію* (Scythia minor) у римському діоцезі Фракія – величезній Великій Скіфії (Scythia magna) на північ від Чорного моря, римську *Малу Азію* (Asia minor) – неримській частині континенту Азія. Малі готи Вульфили були, отже, римськими готами на відміну від диких натовпів Фритигерна" [Вольфрам, 123]. Примітка: "На згадану в тексті політико-географічну термінологію звернув (нашу) увагу в бесіді Евангелос Хрисос. Невдовзі він має детально про це написати" [Вольфрам, 123, прим. 67].

У О.Трубачова: "Було б дивно розуміти magna Grecia ["Велику Грецію"] в Сицилії та Південній Італії як "давнішу, первісну" Грецію (!), тлумачення тут може бути лише одне: 'вторинно освоєна' Греція, це ж стосується *Великобританії* порівняно з континентальною *Бретанню*. Такі пари як Scotia minor 'Ірландія' і Scotia maior 'Шотландія'... вказують напрям міграцій: завжди в бік, позначений складником 'великий' в розумінні 'новий, новоосвоєний'. Ніякої політичної "величі" чи звеличування цей епітет не має, і мені вже не раз доводилося звертати на це увагу читачів... Історично вірогідні приклади: *Малоросія* → *Великоросія*" [Трубачев 2003, 264]. Отже, серед цих пар були і дві країни готів: Gothi minores "малі готи" (охрещені) і *Gothi maiores. Стара семантика починає розмиватися з пари понять Langobardia Minor і Maior.

Марімон, Musée royal de Mariemont у м. Морланве (Morlanwelz, Бельгія). Скромний експонат з його багатих колекцій – характерний портрет парфянина з теракоти на обкладинці нашої книги [parthian_mus_mariemont.jpg].

МЕСОПОТАМЦІ, див. III. J (Y-гаплогрупа) – на літеру Й.

МЕТОДОЛОГІЯ: ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИСНОВКІВ З ФАКТІВ. "Одна й та сама група фактів, залежно від способу розташування, дає серії незвідних до єдності результатів. Ми розміщуємо групу за логічним зв'язком", або за генетичним, психологічним, моральним. "Та й сам принцип причинності можемо вибирати чи у ширшому, чи у вузькому сенсі" [Белый, 106-107].

МЕТОНІМІЧНА ЧАСТИНА ТОПОНІМІВ І ПРИЗВИЩ. Слова є не більше, ніж скороченнями для позначення багатьох чуттєво сприйманих речей (Енгельс, 215). Топоніми і прізвища іноді мають метафоричну природу (Вовк, Кулик). У більшості ж це метонімії (Камула, Малдрики; Нагачівка, Галамага).

МОНГОЛИ, див.

III. "Ку" Q (Y-гаплогрупа).

mt-ГАПЛОГРУПИ

УКРАЇНЦІВ. Існування мітохондріальних гаплогруп зумовлене успадкованими характеристиками материнської ДНК. Як приклад "об'єднавчої відмінності" населення України можна навести просторовий розподіл mt-гаплогрупи T2 (рис. M1), з очевидністю однакової на всій території України. Підгрупи T2c і T2d, здається, мають близькосхідне походження; з'явившись тут у часи найбільшого зледеніння, вони згодом поширилися на захід до Європи.

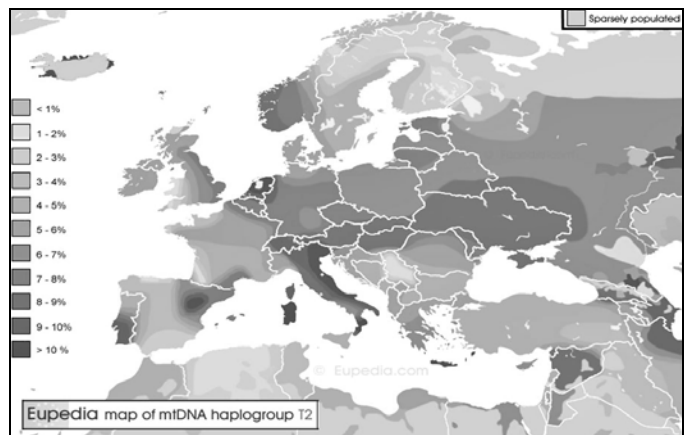

Рис. M1. mt-гаплогрупа T2 [Eupedia]

Н

N ("фінська") Y-ГАПЛОГРУПА. Разом з групою O входить до складу підгрупи NO (M214) великої групи M з мутаціями M526 і P256. Має власну специфічну мутацію M231. Поширена в етнічних групах крайньої півночі Євразії, особливо черед уральських народів. В Україні появу її носіїв пов'язують з міграціями лівів у складі прибульців зі Скандинавії у IX–X ст. До цієї меншини належить бл. 7% українців.

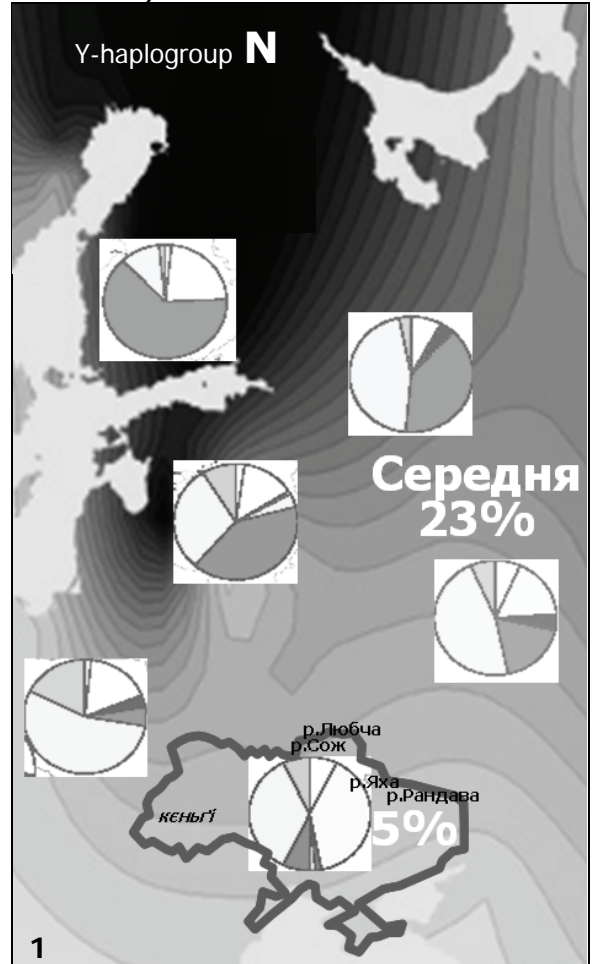
ФІНИ – Y-гаплогрупа N (~ 7,3 % українців). Y-гаплогрупа N звичайна серед фіномовного населення від Скандинавії до Сибіру (див. III. ГЕНЕТИЧНИЙ СКЛАД УКРАЇНЦІВ), але відома й у Кореї та Японії. У Європі група N має високий показник серед фінів (58%), литовців (42%), латвійців (38%), естонців (34%), росіян (23%; на півночі

Росії до 42%; рис. 1). Учетверо менше її носіїв серед чехів і українців (по 6%), поляків (5%), ще менше у словаків (4%), сербів, хорватів і білорусів (по 2%?). В інших слов'ян (і мадярів!) її немає. На початку бронзової доби ІЄ. кочовики R1a з північної смуги степу і лісостепу змішалися з місцевим фіномовним населенням (групи N1c1), що й видно з наведених даних для Прибалтики і прилеглих районів Росії. Фінський тип обличчя впізнаваний в Україні (рис. 2 – угорець з уральськими рисами; лапландці з Норвегії; фіномовні меншини Росії – носії людиківської, карельської з Твері [Virtaranta, 69, 70], марійської мови).

Фінські топоніми. Це виключно гідроніми (назви річок): їх усього декілька, переважно уздовж північно-східного кордону України: р. *Сож* Чг (з фінс. *susi* 'вовк' [Топоров, Трубачев, 208]), р. *Яха* См (пор. фін. *joki* 'річка'), р. *Рандава* Хк (пор. лівс. *gandal* 'ліви'), р. *Любча* Чг, можливо й р. *Либідь* Кв (літописне *Любь* = *Либь* 'ліви' – фіномовне плем'я).

Фінські запозичення. 1. Укр. *дуб*, відоме усім слов'янам. пор. фін. *tammi*, морд. *tumo*, *tumä* (балтійська має інше слово – **anžōlas* 'дуб'. Певні сумніви викликав брак типово фінського чергування **mp/mm** у гаданому фінському першоджерелі, що немовби суперечило його питомому характеру. Однак незабаром пряме підтвердження гіпотези В. Топорова і О. Трубачова дав О.Матвеев, вказавши два карельські гідроніми біля Онезького озера. Це р. *Тамбица* і затока *Тамбич-Лахта*, назви яких "відображають найдавнішу звукову форму основи, що відповідає формам праслов. **tombъ* ~ **dombъ*" [Матвеев, 200]. Там само вдалося розшукати ще два села з назвою *Тамбица*, крім того *Тамбицы-Речка* на березі Онезького озера, *Жилая Тамбица*, *Тамбичозеро-Наволоок* [Encarta].

2. Укр. *сом*, прасл. **somъ*. Це, також загальнослов'янське слово, – єдине фінське запозичення у слов'янських мовах, яке має балтійські відповідники: лит. *šāmas*, латс. *sams* 'тс.' – зате без вірогідно близьких форм в інших ІЄ. мовах. Джерелом могли б бути фінс. *sampi* 'осетер, велика риба, цар риб', мар. *šamba* 'минь', мансі *šuru* 'сом', – див. [SSA, 3, 153].

3. *Щука*: прасл. *šč(i)aukā* [SSA, I, 147], укр. *щука*, *щупак*, польс. *szczupak*, нлуж. *ščipeł*, при фін. *hauki* 'щука', удм. *tšipei* 'тс.' [Топоров, Трубачев, 246, так і не враховано в SSA]. В. Топоров і О. Трубачов спеціально зазначили, що фіноугорська етимологія слов. *ščика* дає змогу по-іншому тлумачити існування варіантів з суфіксом **-р-**, – як відображення різних форм прафінської парадигми. Сюди ж ест. *haug* (одн. *hauid*), діал. *havī*; водс. *áutši*, *hauki*, род. відм. *havve* [SSA, I, 147].

4. Укр. **щур**, польс. szczur 'тс.', – пор. морд. tševér, tšejér, šejër, удм. šîr, фін. hiiri 'миша'. Як зазначають В.Топоров і О.Трубачов, "менше поширення слова *šцигъ у слов'янській (лише в північній частині слов'янського світу, крім російської) змушує говорити про пізніший час запозичення, аніж для šчика. Але й це запозичення передувало добі східнослов'янської експансії" [Топоров, Трубачев, 247]. Діалектологічне картографування назв *щура* у загальнослов'янському масштабі (за даними [ОЛА 1988, 50-51]) також дає змогу краще уявити обставини запозичення слова щур з фінських мов, як з'ясовується, цього разу при повсюдній у Польщі формі szczur.

Чи могли взагалі потрапити до української фінізви, яких нема в російській? Оскільки їх відомо вже чимало, то, виходить, могли: *журба, журливий, кволій, кульгати, шкандибати* тощо. Залишається дізнатися: яким шляхом? "...Саме через лівів, куршів і карел (у потоці варягів з Балтики) могли бути засвоєні у нас лише у VIII-IX ст. (!) досі хронологічно не досліджені "сепаратні" фінізви української мови: *кульгати, шкандибати, журба, кволій, [шамотіти, шомратися]* (прізвище *Шамота*), карпатс. [кєньгі] 'зимові шкарпетки, великі черевики'. Прототипами їх виступає не просто фінська лексика, а слова географічно південних фінських мов (лівська, куршська, естонська), які щоразу пояснюють звукові особливості, збережені у наведених українських запозиченнях: це ест. kulgeda, лівс. kändata, surm смерть (лап. sorbme), kũolfji ! помираючий, карел. samota квапитися (мансі šõm-), лів. kengə (при фінс. kengät) 'постоли' [пор. Тищенко 2006, 74-78]. Зі скандинавських мов норвезька теж засвоїла цю назву від фінів: постоли – норвезькою так само käng [SSA, 343]" [Тищенко 2011, 420].

НЕСПОДІВАНЕ У НАУЦІ. "Джерело відкриттів міститься поза сферою раціонального міркування" /Беверідж, 130/, проте, отримане **"первісне відкриття – наче руда з копальні: його ще треба очищати"** /Беверідж, 130/ і збагачувати. Тут і з'являється поле для застосування "лопат логіки" /де Боно, 27/ – "аби вбудувати нове знання в загальну наукову споруду" /Беверідж, 128/. **"Систематичне впорядкування даних** виявляє пробіли в міркуваннях або **вказує непомічений раніше напрямок дослідження"** /Беверідж, 126/. При цьому "положення, які здавалися спочатку "очевидними", після письмового їх сформулювання внаслідок критичної переоцінки можуть бути відкинуті" /Беверідж, 126/.

"Передбачити епохальне відкриття неможливо, бо воно часто суперечить наявним знанням" /Беверідж, 51/. **Сама сутність дослідження веде до неконформізму:** "Аби дістатися до джерел, треба плисти проти течії" /Лец, K419/. При цьому, "великі можливості приходять до всіх – лише більшість їх не помічає" /Ченнініг, B138/. Тому "треба вчитися слухати – бо нагода часом стукає зовсім тихо" /Джесон-Браун, M335/, "але **не думайте, що нагода вдруге постукає до ваших дверей**" /Шамфор, B83/. "Хто не вірить у збіг обставин – прогаває його" /Морандотті, K395/. **"Як ти не чекаєш зустріти несподіване – то й не зустрінеш його: уникає воно досліду, і нема до нього [раціонального] шляху"** /Геракліт, фрагмент 18/. Справді, **"випадкові відкриття робить тільки підготований розум"** /Паскаль, H52/, і „істина лине лише назустріч тому, хто її шукає" /Мінуцій, H661/.

"Найрідкіснішою є відвага мислити" /Франс, M223/. Є і своя ціна творчих досягнень: "що більше заглиблюєшся у незвідане, то менше коло тебе супутників – а коли випередив досягнуті іншими рубежі, то залишаєшся сам" /Сельє, 14/.

П

ПЕРИФЕРІЙНИХ АРХАЇЗМІВ ПРАВИЛО. Якщо на краях ареалу збереглися острівці однакових форм, значить колись вони були й на всій території ареалу. Деталі й ілюстрації див. [Тищенко 2007, 85, 79 (рис. 5-4/6)].

ПОЛІТИКА ДЕІСТОРИЗАЦІЇ ТОПОНІМІЇ В СРСР. "Географічні назви в усьому світі вважають якнайціннішими пам'ятками історії і культури народу", але СРСР був "єдиною країною у світі, де протягом семи десятиліть... безжально нищено історичну пам'ять народу [в] топонімії. Топонімія зазнала такого ж генциду, як репресовані народи: слідом за насильним виселенням німців Поволжя, кримських татар, калмиків... негайно йшло знищення національної топонімії... Цю діяльність, спрямовану на руйнування історичної пам'яті народу, було здійснювано

аж ніяк не стихійно і постійно регламентовано вищими органами радянської влади" (у **1923-1936** рр. ЦВК **щороку** приймав відповідні декрети і постанови) [Поспелов, 6-8].

3 карти принципово усунуто етноніми *всіх народів світу, які залишили тут історичний слід*: 8 назв від основ *ЧЕХ-ЧЕС-*; 8 – *УГЕР-*, 8 – *ТУРЧ-*; 6 назв *БОЛГАРКА* тепер "Родники", "Суходіл" Мк; "Клин", "Климівка", "Надрічний", "Підгірний" Од; *АРНАУТКА* (тур. *arnavut* 'албанець') – "Комишани" Хс, *АРНАУТІВКА* – "Дорошівка" Мк; **Далекий РИМ** "Самоткань" Дп; *БРИТАНИ* Хс, Чг – "Дніпряни" і "Дуболугівка". Усунуто 3 назви від основи *ІЗРАЇЛ-* Тр, Вн, Кг; 3 – від основи *ВІРМЕН-* Хм [пор. Боплан 1650, 33], 4 – *ЛИТВ-* Вл2, Кв, Зп; с. *КИРГИЗ* стало спочатку "Віттенбергом", а далі "Малоярославцем Першим" Од; *Баш-КИРГИЗ* "Ярке" Км; *КИТАЙ* "Червоний Яр" Од, *КОТ-КИТАЙ* "Острівне" Од, *МАНЬЧЖУРІЯ* Вн, Мк – "Садовий" і "Довгий", і навіть *БЕРБЕРИ* – "Марціанове" Од. Світ отримав урок «радянської дружби народів» і з історії, і з географії, і з етики. Ідеться не про те, чи нові назви кращі чи гірші: вони антиісторичні.

До мікротопонімів ці заходи не дійшли, і тому "попередні віки" засіли в урочищах, присілках і кутках. Від Старої *ВАНДАЛІНКИ* і Нової *ВАНДАЛІНІВКИ* залишилися урочища біля нп Черняхівське і Адамівка Од. Досі таки є район *МОЛДАВАНКА* в Одесі, присілки *ФЕРДИНАНДІВКА* у с. Ставчани, *КАШТЕЛЯН* у с. Стовпин, *ГРИНЬЧУКИ* і *ПУНІ* у с. Голокам'янка Льв [СГУ, 244, 583; АТП, 766], кут *КЕРЕКГЕДЬ* с. Рокосів Зк [СГУ, 245], прис. *КІШПОТОК* у с. Данилове Зк [СГУ, 252], бол. *ЯНЬОВЕ* у с. Голубин Жт Романів [СМГУ, 193], ур. *ТАТАРСЬКИЙ ВИВІЗ* у с. Стецева ІФ і ур. *ТАТАРКА* у Києві, ур. *Череваха-ЛЯС* Жт [СГУ, 603], куток *Чортала* у с. Краснопілка Вн [СГУ, 614], також *Скоропадська* гребля у Глухові См, ст. *Клевань* – і досі на подив ціла назва *Мазепинці* Кв (зате *Мазепинці* Хм, Вн знешкоджені: тепер "Ключівка" і "Лісогірка").

Те, що історичний слід контактів з цілим світом нищено у топонімії планово, як колись архіви Старої Запорозької Січі, видно з самої форми "старих" (заборонених) назв. Довідник АТП-1947 вміщує перелік "старих і нових найменувань" на 82 сторінках (!), кожна по 30-40 топонімів, разом бл. 3 тис. назв. Список перейменувань у довіднику АТП-1974 у 80 разів коротший. Але за цей час форми нищення топонімії вдосконалено: 14 с. займає перелік "населених пунктів, об'єднаних з іншими поселеннями, а також включених в смугу міст і смт". При цьому лише у 4 областях за 27 років зникли ще 322 історичні назви (Од **125**, Хк 77, См 69, Льв 41). Далі йде перелік "населених пунктів, знятих з обліку у зв'язку з переселенням" їхніх мешканців (15 с., найбільші топонімічні втрати у Хк **91**, Дп 62, Км 60, Хс 55). І, нарешті, ще 25 с. змін в АТП лише "за час складання довідника": нові об'єднання, зняття з обліку тощо.

Сьогоднішній підсумок і райдужне майбутнє цих процесів: у 1947 р. в Україні обсяг зафіксованої в топонімах історичної пам'яті включав назви **42422** сіл, у 1973 – 31077 сіл, у 1991 – 28845, у 2013 – **28441**. За роки незалежності з тих самих причин зникли назви ще 404 села, половина з них – у 4 областях: Кв **79**, Хк 62, Пл 52, Жт 42. За 67 років пам'ять поменшала майже на **16 тис.** назв, це 38% її вихідного обсягу. Для порівняння: майже удвічі менша Німеччина зберегла бл. **60 тис.** назв міст і сіл. І всі вони – історичні.

Як зазначає Є. Поспелов, "характерною рисою радянської меморіальної топонімії є її нетривалість, швидка зміна назв залежно від політичної кон'юнктури" [Поспелов, 14]. Справді, *Маріуполь* – побув "Ждановим" і тепер знову Маріуполь Дц, *Романів*¹ – побув "Дзержинськом", але тепер знову Романів Жт, *РАДЗІВІЛІВ* – побув "Червоноармійськом" Рв і став Радивіловим, *Луганськ* двічі був "Ворошиловградом" і знову ставав Луганськом.

Насправді радянська традиція перейменувань успадкована від царату: *Катеринослав* за Павла I був "Новоросійськом" (1796-1802), далі Катеринославом, від 1926 р. "Дніпропетровськ", тепер "Дніпро"; відомий з літопису *Звягель* 1793 р. став "Новоградом-Волинським", далі був Звягелем (1918-1928) і знову "Новоградом-Волинським" Жт (УТРИЧІ довша назва). Під третім за свою історію ім'ям відомі: смт *Горошки* – у 1912-1921 рр. "Кутузов", відтоді "Володарськ-Волинський" (графічно УТРИЧІ довша назва) Жт; *Хабне* – "Кагановичі", тепер "Поліське" Кв; *Юзівка* – "Сталіно" (1938-1961), нині "Донецьк"; с. *Янчинці* – Іванівці, нині "Радянське" Хм (зате *Івахники* – Яхники Пл); *Янів* – "Іванівка", нині "Долина" ІФ; *Шалаші* – "Юзвін", нині "Некрасове" [пор. Боплан 1650, 23, 36]. Ще довший шлях перейменувань пройшли м. *Новоногайськ* – "Бердянськ" (вже у ХІХ ст.), далі "Осипенко" (1939-1958) і знову "Бердянськ", *Божківка* – "Бунге" (до 1920-х рр.), "Юнком", "Юнокомунарівськ" Дц, *Єлисаветград* – "Зінов'євськ" (1924-1934), "Кірове", "Кіровоград" (1934-2016), тепер "Кропивницький", *Шарукань* – "Зміїв", "Готвальдів" (1976-1990), знову "Зміїв".

¹ Назви, утворені від імператорського прізвища *Романов*, були викорінені у перші роки радянської влади... Те, що деякі з цих назв були непричетні до царської династії, до уваги не брали" [Поспелов, 9].

Формально у цій же групі ідеологем опинилися такі ознаки радянського редагування історії, як *Проскурів* – "Хмельницький" Хм, *Переяслав* – "Переяслав-Хмельницький" Кв, *Фернатія* – "Кармалюківка" Од, *Станіславів* – *Станіслав*, від 1962 р. "Івано-Франківськ" ІФ; *Янів* – від 1945 р. "Івано-Франкове" Лв; селу *Нагуєвичі* Лв, де народився І.Франко, щойно повернуто його історичну назву.

Є ще сотні «стихийних» перейменувань з тепер уже забутих причин. При достатньому продовженні цей процес міг би остаточно затерти всю реально успадковану історичну картину: *Кильтень* – став "Надлаком" Кг [СГУ, 250], *КАРАНЬ* – "Трубайлівкою" Кв, *ЧАЛовка* – "Гужівкою" Чг, *Нориця* – "Галаганівкою" Чг, *Пустоварня* – "Городищем-Пустоварівським" (у 2½ рази довше) Кв, *Баба* – "Верхньозорянським" Хк (УЧЕТВЕРО довше) [СГУ, 25], *Волове* – "Міжгір'ям" Зк, *Сапогове* – "Мироподем" Жт, *Жеб'є* – "Верховиною" ІФ, *Кам'янка-СТРУМИЛОВА* – "Кам'яною-Бузькою" Лв, *Нетребка* – "Пекарями" Чк, *ЯЗЛовець* – "Яблунівкою" Тр, *Свистільники* – "Світанком" (1973) ІФ, *Березовиці* – "Іванчанами" Тр, *Синжер* – "Жилівкою" Чв, але *Нові Санджари* – Новими Санжарами Пл. Не дивує, що *Сталінешти* перейменовані на "Стальнівці" Чв, – але це зроблено у 1947 р.! [АТП-1947, 1020]. Оцінку ставлення до історичної пам'яті дав Є. Поспелов у першій фразі свого словника перейменувань: "Всі 74 роки існування Радянського Союзу в ньому панувала топонімічна вакханалія" [Поспелов, 3]. Процес плановий, однак не абсолютно ефективний: пор. "*Кудлянка* – неофіційна назва с. Архангельське Дц Ясинувата" [СГУ, 299].

По виселенні татар і знищенні татарських кладовищ заборона відразу 1000 успадкованих ойконімів Криму 1944 р. залишила його без ознак кількох століть історії. Цей стан дотепер триває – адже *Алі-бай* досі "Уварове", *Аранчі* "Суворове", *Айбар* і *Катерлез* – "Войкове", *Аутка* "Чехове"; *Караджа* "Мартинівка", *Караджанай* "Самокиші", *Алма-кермен* "Миронівка", *Сюрень* "Танкове", *Ангара* "Перевальне", *Карасубазар* "Білогорськ", *Арпат* "Зеленогір'я", *Баксан* "Міжгір'я", *Чурюк-Чокрак* "Курганне", *Коз* "Сонячна Долина", *Тав-Бодрак* "Скалисте", *Чубаш* "Приозерне", *Чурюк* "Міжозерне", *Байдари* "Орлине", *Ускут (Скути)* "Привітне", *Ближня Байбуга* "Ближнє" [СГУ, 28]. *Карагач* тепер "Кизилівка", *Таш-Алчин* – "Краснопілля", *Ташкой* "Велике", *Ташкора* "Чорнокам'янка". Однак тисяч назв гір, річок, урочищ не змінено, бо ніяк не чекали, що детальні карти стануть несекретними. Разом з татарськими усунуто чимало грецьких назв; *Ай-Серез* – "Міжріччя", *Ай-Тодор* "Гористе", *Кастрополь* "Дачне" і навіть *Ай-Василь* Василівка. Заразом *Скеля* стала "Орлиним", *Нова Чоботарка* "Червоним", *Фонтанівка* "Долинівкою". Як згадати, що прототипом збереженого *Чонгару* Зп є Джунгарія, а втраченого *Ускут (Скути)* Км – скіфи, то стає ясно, що обірвалося у Криму з появою "Привітних" і "Гористих".

Тоді ж татарський слід затерто і в інших областях України: 26 назв сіл від основи *ТАТАР-*: *ТАТАРИ*ськи "Ставище" Хм; *ТАТАР*ська *Гірка* "Анисів" Чг, *ТАТАР-БРАНКА!* "Орелька" Дп та ін., *Каракул* "Жовтневе" Од, *Чага* "Петрівка" Од, *Аул* "Юрківка" Зп, *Чекрак* "Добрівка" Зп, *Карачокрак* "Підгірне" Зп, м. *Ногайськ* "Приморськ" Зп [СГУ, 558]. Зникли *ГАСАН-Аспага*, *ГАСАН-Батир* Од, *Геленжик* Зп; дві назви *СУЛТАН*івка Рв, См замінено, а дві *СОЛТАН*івка Кв залишено. *МАМА*ївка – тепер "Удайці" Чг, *МАМА*ївщина "Барвінковий" См, *МАМА*йка "Підгайці" Кг. *БАТИ*єва Гора у Києві ще є, *БАТИ*їв так і не став "Грушками", а *ПідБАТИ*їв – "Гайком" Лв.

По взятті Ізмаїлу 1790 р. народився перший гімн катерининської Росії на слова Г. Державіна – полонез "Гром победы, раздавайся! Веселися, храбрый Росс, Звучной славой украшайся. Магомета ты потрѣс". Тоді у "Новоросії" з'явилися патріотичні назви селищ *Царичанка*, *Елизаветівка*, *Суворове*, по війні 1812 р. додані *Бородіно*, *Малоярославець* Од. Але сам Ізмаїл зопалу зроблено "Тучковим" (потім знову Ізмаїлом Од), *Анчокрак* "Тарутиним" Од, *Чабан-Бунар* "Удобним" Од, аул *Хаджибей* – м. "Одесою". Історичні назви Донбасу також спонукали до вивчення його історії, але оскільки в ній знову багато тюркських назв, то *Старокарань* стала "Гранітним" Дц, *Карачурине* – "Світлим" Дц, *Чермалик* "Заможним" Дц, *Темрюк* "Старченковим" Дц, *Чапохума* "Федорівкою" Дц, *Аргин* "Роздольним" Дц, *Бахмут* від 1924 до 2016 р. пробув "Артемівськом" [СГУ, 35].

Рис. П1. Місто Тучков з пізнішим додруком; з заходу – фортеця Ізмаїл (Карта Шуберта)

ПОМИЛКИ У НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ. "Суверенність мислення здійснюється в людях, що мислять вкрай несуверенно, а пізнання – в ряді відносних заблуджень" /Енгельс, В145/. При цьому убезпечити себе

від помилок практично неможливо: "помилкове усюди навколо нас і закрадається за щонайменшої нагоди" /Ніколь, Ш144/. Що більше, **"сумнівів нема: помилка є правилом — а істина її окремим випадком"** /Дюамель, Ф151/. Але, "якщо ти зачиниш двері перед помилкою — правда лишиться надворі" /Тагор, М16/. Раз повсюдності помилок не уникнути — їх доводиться брати до уваги. "Мірою розумових здібностей людини вважають швидкість знаходження і відкидання помилок" /Бартлет, Ш87/, — у тому числі і власних. Таким чином, **у своєму нормальному стані "наука спирається не лише на істину — але й на помилки"** /Юнг, М393/.

"Читаючи, слід ані заперечувати й відкидати, ані беззастережно вірити на слово, — слід зважувати й міркувати" /Бекон, А22/. „Як не висловлено протилежної думки, то з чого вибирати краще?" /Геродот, Н694/. Адже нерідко „протилежністю істини є інша істина" ! /Вольфром, Н663/. "Просуваючись уперед, наука щораз перекреслює сама себе" /Гюґо, В133/, — так і **"словники й географічні карти безупину зазнають виправлень"** /Доссі, К243/ (але ж ними весь час при цьому користуються!), — і "кожен з наших принципів може бути спростованим або принаймні змінений дальшим прогресом" /Гекслі, В50/.

„Людина, що мислить, звичайно займається тим, що прагне узгодити своє уявлення про речі з новими фактами, які його спростовують. У цьому зсуві, у цій зміні думки, у цій свідомій поправці й полягає істина, тобто урок, даний життям" /Камю, Н654/. **"Істині анітрохи не шкодить, як її хтось не визнає"** /Шіллер, В150/. Навпаки, **ніщо так не сприяє її перемозі, як опір** /Ченнінг, В149/. "Істина — донька часу, а не авторитету" /Бекон, В150/, адже „критерієм істини є досвід" /Кампанелла, Н659/. "Істина може бути невизнана багатьма — але не перстає від цього бути істиною" /Спіноза, Н87/. Мало того, лише **"меншість може мати рацію — більшість завжди помиляється"** /Ібсен, Н145/, та й не дивно, бо **"думка більшості — це думка найменш здібних"** /Паскаль, М227/. „Де немає аргументів, там є «думка колективу»" /Лихачов, Б28/. **"Натовп завжди вирішить, що від розп'яття слід звільнити Варавву"** /Кокто, М371/. І навіть "коли 50-мільйонний народ каже дурницю — це все одно дурниця" /Франс, А66/. Тому, **"якщо ви опинилися випадково на боці більшості — це безперечна ознака, що час змінюватися"** /Твен, Н143/.

ПРОНИКНЕННЯ ІНШОМОВНІ – за В. Мартиновим, на відміну від культурних запозичень (до кількох мов), це інфільтрація певних іншомовних прототипів до двомовного середовища: див. *Мартинов В.В. Славянський, італійський і балтійський (глоттогенез и его верификация) у кн.: // Славяне. Этногенез и этническая история. – Л., 1989.*

"Стара суперечка послідовників Шлейхера і Шмідта про становлення мов шляхом розходження (дивергенції) та сходження (конвергенції) давніх діалектів триває дотепер... Відлуння цієї супереки чутно і в сучасних підходах до балто-слов'янської, індоєвропейської та ностратичної проблем. Тим часом накопичено достатній досвід компаративістських досліджень, аби відкинути всілякі сумніви у постійному співіснуванні дивергентних і конвергентних процесів становлення й розвитку мов.

Зміни мовного стану, зумовлені внутрішніми системними чинниками, трактують як дивергентні й безперервні. Зміни мовного стану, зумовлені зовнішніми контактними чинниками, – як конвергентні й переривчасті. *Кількість і послідовність станів певної мови, зрештою, залежить від числа мов, що вступили з нею у певні стосунки, і послідовністю, у якій ці стосунки реалізовані...*

Якщо виключити культурні **запозичення**, які звичайно поширюються на багатомовні ареали, то парні стосунки між мовами можна звести до двох типів: контактного і субстратно-суперстратного. Саме ці типи стосунків передбачають просторово-часову стратифікацію даної мови. Контакти зумовлюють лексичні **проникнення** (інфільтрації) через межі зон діалектних континуумів, з виникненням двомовності у порубіжних районах. Субстратно-суперстратні стосунки – лексичні й граматичні проникнення з виникненням двомовності на всій території залучених діалектних континуумів".

ПРОТОТИП (АРХЕТИП) ІНШОМОВНОЇ РЕПЛІКИ – іншомовне слово, від якого походить його репліка в іншій мові.

Р

 R1a – "скіфська" Y-ГАПЛОГРУПА. Разом з групою R1b входить до складу більшої групи R (M207, P36), а та разом з групою Q – до складу великої групи P з мутаціями M45, 92R7, M74/N12 (мутація M45 сталася бл. 35 тис. до н.е.). Має власну специфічну мутацію M17. Поширена у Євразійському степу; наявна в етнічних групах Центр. і Пд. Азії, Центр., Пн. і Пд. Європи. Її присутність в Україні пов'язують з кочовим населенням Степу. До цієї Y-гаплогрупи належить за різними оцінками від третини до половини українців. Разом з приблизно рівною за потужністю тубільною групою I носії групи R1a становлять 3/4 українців.

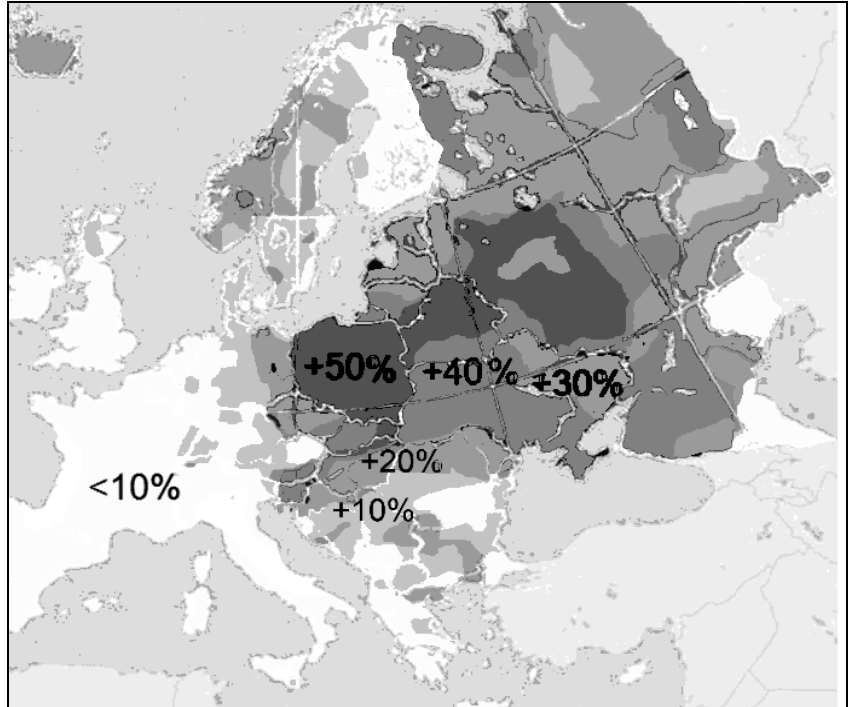

Рис. Р1. Y-гаплогрупа R1a

Рис. Р2. Голова скіфа парадрія (фото К. Криконюк). Скіф; сармат (рельєф на колоні Траяна) [Maenchen-Helfen, 283, 246]

Носіїв Y-гаплогрупи R1a пов'язують зі скіфо-сарматськими племенами. Людність R1a уперше проникла до "серця Європи" за бронзової доби – аж по Скандинавію і Адриатику. Це шнурова культура (інакше – культура бойових сокир, 3200-1800 р. до н.е.) як природне західне продовження ямної культури. Сайт DNA analysis from the Corded Ware culture site of Eulau унаочнює присутність груп R1a у Центральній Європі бл. 2600 р. до н.е. Некоректність подання цього матеріалу на сайтах гібридної науки полягає у спробі створити враження обмеженості простору R1a лише Західною Євразією, знехтувати даними з Гіндукушу або ілюзорно завищити частку носіїв R1a в Україні. Фенотипи скіфів і сарматів див. рис. Р1.

Скіфські топоніми. Н. Членовій належить ідея сполучити картосхему скіфських культур із збереженими топонімами скіфського походження. Для цього вона звернулася до відомого іраніста акад. В.І. Абаєва, який погодився проконсультувати топонімічну частину її праці. Детальному лінгвістичному аналізу цих матеріалів присвячено чотири нариси у кн. [Тищенко 2008, 47-108], звідти ж і картосхема Н. Членової з доданими на карту скіфськими топонімами з її статті. Визнано іранське походження мають такі гідроніми (назви річок) України: Дунай, Дністер, Дніпро, Донець, Прут Чв, Артополот Пл, См, Сердоба Хк і десятки інших (значення: вода, потік, річка божества, холодна вода тощо). Серед ойконімів (імен селищ) України, утворених від скіфських і сарматських топонімічних основ – назви нп Саки Км, Сачки Зп, Сакуниха См, Сахни, Сахнівка, Парфен См, Партинці Хм, Порхова Тр, Парня, Парневе і сотні інших (значення: скіфи, парфяни, парні – давніша назва саків-парфян).

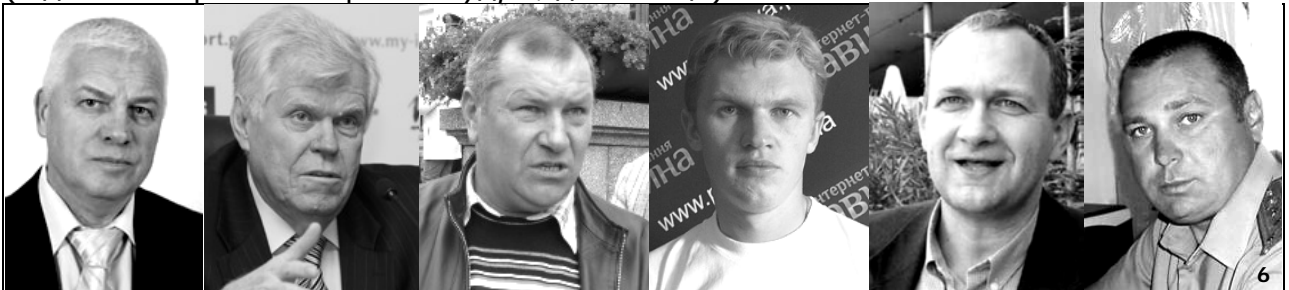
СКІФИ, САРМАТИ, АЛАНИ – Y-гаплогрупа R1a (~ 38,2 % українців). Ареал Y-гаплогрупи R1a величезний. Ця група домінує серед населення Паміру, Алтаю, Східної та Центральної Європи. В сучасному світі найвищі показники R1a засвідчені у Таджикистані (64% населення), Киргизії (63%), Афганістані (51%), Польщі (51%). Навколо цих країн цифри поширеності R1a відмінні залежно від групи обстежених. Так, за даними З. Россер і її 62 співавторів, серед обстежених в Україні носіїв R1a 30%. За О. Семіно до 50%. У Дж. Макдональда 33% ("навіщось" тільки для українців і білорусів наведено "спільний" усереднений результат).

Скіфські запозичення. У-гаплогрупі R1a відповідають українські запозичення, яких менше або немає у сусідніх мовах: *скіпщина, потвора, почвара, халепа, волос, ящірка*. Останні два слова поширені й поза Україною. Прототип слова *ящірка* зберігся у мові пушту (Афганістан) – аждар 'змія, дракон'; *волос* – це історично те саме іранське слово, що й *ворс*, але з аланським Л на місці загальноіранського Р (В. Мартинов; Г. Бонгард-Левин, Е. Грантовський). Словам *потвора* і *почвара* відповідає скіфське патівара (О. Трубачов). Укр. *скіпщина* – це давніший за віком відповідник рос. *издольщина* 'сплата власникові землі частини врожаю'.

Землевласниками в Україні якийсь час могли бути іранці-дехкани, що видно з топонімів Диканька Пл, Деконка Дп, Диханівка Чг (пор. А. Гафуров), а традиції кримських скіфів давати в оренду свою землю засвідчені в античності Страбоном (кн. VII – IV, 6). Відоме українцям і грекам слово *халепа* (П. Шантрен) – вказує на основне заняття кочової половини скіфів: регулярний грабунок рільників (пор. осет. халаф, – В. Абаєв, рос. шарап 'заклик на колективне розграбування' (В. Даль).

Перська сатрапія над Дніпром. Ключем у проникненні до велетенського іранського минулого Наддніпрянщини як частини імперії Ахаменідів стали збережені в нас кілька унікальних топонімічних контекстів навколо місцевих назв-продовжень іранського слова "сатрап" (букв. 'захисник країни'). Це слово було відоме над Дніпром у трьох різномовних формах – мідійській (**хшатрапа*-), парфянській (**хшахрапа*-) і ахаменідській перській (*хшасапа*-) (джерела мовних даних – П. Шантрен, А. Гафуров, І. Оранський). Це видно з відповідних топонімічних продовжень іранських прототипів: с. *Шатравине* См, яр *Шатравина* Кг, р. *Сахравщина* Кв, с. *Коцупіївка, Коцупіїв Степ* См (пор. і прізвища Коцупій, Коцупатрій).

Контексти цих топонімів містять десятки однокоренових назв *Струпків, Шкроботи, Шкарівка, Сагарівка, Кашуби, Коцюбинці*. Різновиди основ цих топонімів відповідають відомим з іраністики історичним особливостям часового розвитку звукової форми слів. Їхні топонімічні оточення відкрили дальший доступ до підтверджень іранських реалій, як-от етноніми *саків, сколотів, парнів, парфян, фракійців* (під ім'ям перської сатрапії *Скудра*, див. вище).

Антропологічно схожі однофамільці (!): Передерії, Predrijevas, Передрій

З дослідженого матеріалу відкрилася панорама іранського минулого України, про яке вже поняття не мали літописці, про яке не можуть розповісти кістки й кераміка і без якого залишається грандіозна пустка навколо самотньої, хоч і шикарної "скіфської" пекторалі. "Скіфської" в лапках, бо вона така хіба що за сюжетами своїх зображень. Насправді то захмарний рівень майстерності грецьких майстрів, недосяжний для "фахівців" з колективних розграбувань рільників (див. *Абаєв В.И. Скифский быт...*).

Перська сатрапію над Дніпром не раз названа у скельних написах в Ірані як **XXIV сатрапія Персії ахаменідів – Сака Парадрія** (старе читання "Парадрая") "Скіфія Заморська", – окремо від XIV сатрапії Скіфів-хоморобів (Сака Хаумавар'га = амірги грецьких текстів) і XV сатрапії Скіфів гострошапок (Сака Тіграхауда = масагети), що кочували за Оксартом (тепер Сир-Дар'я). На рис. **P2-1** – голова фігури скіфа з фризу "народів – носіїв перського трону" на похованні Артаксеркса II (358 р. до н.е.) у Персеполісі (Іран). Скіф скопійований на тому ж місці № 24 на фасаді поховання Артаксеркса III (338 р. до н.е.): значить, скіфи ще перебувають у складі імперії.

Звуки ім'я сатрапії зі скельних написів *Сака Парадрія* "Скіфія Заморська" досі лунають в іменах сіл "за морем" – *Передерієве* Дц, *Передеріївка* Пл, озера *Передеруха* Кв, колодязя *Передрїїв* Кг, г. *Передрили* Лв Кам.-Стр., а на сусідніх з Україною землях – у назві яру *Передеревс-*

кой РФ у верхів'ях Оки і двох сіл Predrijevo у Хорватії (див. рис. D2 тут на с. 303). А вже люди з прізвищами *Передерій, Передрій, Predrijevac* – напоєні степом: кремезні, ставні (рис. вище). У форманті їхніх прізвищ **-ій-** звучить-таки перський суфікс прикметників **𐎠𐎡𐎴 -iy**.

Через втрату історичного контексту навіть археологічний слід ахаменідської перської адміністрації на півдні України, зокрема у Криму, "прийнято" пояснювати як "імпорт" ([Неверов, 14, 30-35], Ермітаж; люб'язно повідомила С.Я. Берзіна, Москва). Тобто, кільканадцять кам'яних циліндричних печаток перських чиновників-податківців опинилося в Керчі у V ст. до н.е. не за прямим призначенням, а буцімто як сувеніри, "для колекції"...

Рис. P3. Фрагмент політичного заповіту царя Дарія I на фасаді його поховання 486 р. до н.е. у скелі Накш-е Рустам біля Персеполіса в Ірані. **Наддніпрянські скіфи згадані тут уперше як "саки за морем"** окремо від саків гострошапок з Закаспію і саків хоморобів з Зааралля. Рельєф скіфа зображений нижче фігурою № 24 серед носіїв перського трону, що стало канонічним для всіх царських поховань до 338 р. до н.е. Читач може сам знайти місце згадки "скіфів, які за морем" у тексті над трьома рядками, які починаються з трьох однакових літер 𐎠𐎠𐎠 [ā]. Над верхньою з цих трьох літер іде рядок 29 тексту з чотирма знаками 𐎠𐎠𐎠𐎡 RDRY, які продовжують з рядка 28 слова 𐎠𐎠𐎠𐎡𐎠𐎠𐎡𐎠𐎠𐎡𐎠𐎠 SKA TYIY [P]. Разом SKA TYIY [P]RDRY тобто *Saka tyaiy paradraya* 'Саки, які за морем'. Знак словоподілу і останній приголосний рядка 28 втрачені, але відомі з давніших публікацій напису. Знайомі літери вжиті в іменах двох дальших сатрапій 𐎠𐎠𐎠𐎡 SKUDR і 𐎠𐎠𐎠𐎡𐎠𐎠𐎡𐎠𐎠 YUNĀ TKBRĀ, тобто *Skudra* і *Yaunā takabarā* – Фракія і Македонія 'йонійці у брилях'. З цього детального фото С.М. Марченка і А.С. Марченка очевидно, що за палеографічними ознаками напис DNa стоїть між старішим бегістунським DBa (-519 р.) і пізнішими ахаменідськими написами, адже знак для Y тут вже високий 𐎡, а знак словоподілу ще низький 𐎠 (у DBa 𐎠, 𐎠, у пізніших текстах 𐎡, 𐎠). П.Шярвьо вказує лише, що 𐎡 <ya> and 𐎠 <: > are used in Darius's Behistun (Bisotun) inscription (DB) [Skjærvø, 15]

R1b – "кельтська" Y-ГАПЛОГРУПА. Разом з групою R1a входить до складу більшої групи R (M207, P36), а та разом з групою Q – до складу великої групи P з мутаціями M45, 92R7, M74/N12 (мутація M45 сталася бл. 35 тис. до н.е.). Має власну специфічну мутацію M343. Поширена у Європі, на Кавказі, у Центр. і Пд. Азії та у Пн. Африці. В Україні її появу пов'язують з кельтами. До цієї меншини належить бл. 4% українців.

Y-гаплогрупа R1b – найпоширеніша у Західній Європі: до 80% населення у кельтських країнах (рис. 1: ірландець; 2: валлійці), Басконії, Західній Франції, Анатолії, навколо Кавказу. Острівні ареали Rb1 є в Ломбардії 70%, Башкирії й на Уралі 50%, Осетії 40%, Вірменії і далі на схід. Історія R1 остаточно не з'ясована. Її підгрупи пов'язані з поширенням індоєвропейських (далі ІЄ.) мов. Генетична різноманітність R1b навколо Кавказу вказує на те, що R1b могла сформуватися тут перед виходом у степовий світ. Фенотип кельтів відображує і традиційна скульптура (рис. 3). За З. Россер та ін., з-поміж сусідів України найвища частка носіїв R1b – серед населення Угорщини (30%!). Далі йдуть Словенія, Чехія і Польща (21, 19 і 18%), Словаччина й Болгарія (по 17%), Сербія і Хорватія (по 11%), Білорусь і Росія (10 і 7%). У населенні України нащадки кельтів – 4-5%.

За ознакою давности й архаїчних рис анатолійської гілки ІЄ. мов (хетська, палайська, лувійська, лідійська та ін.) імовірним виглядає північно-анатолійське походження індоєвропейців (далі ІЄ). До всього, існують документовані запозичення до ІЄ. з кавказьких мов. У степу з праІЄ ототожнюють ямну і майкопську культури. Поява у ІЄ бронзової зброї дала їм величезну перевагу над автохтонами Європи, зокрема над питомою групою I (нащадки кроманьйонців) та неолітичними скотарями й рільниками Балкан (G2a, J2, E-V13 і T). Цим пояснюють заміну (знищення) більшості місцевих груп чоловіків прибульцями R1a і R1b (див. [How did R1b come to replace most of the older lineages in Western Europe ? {file: origins_haplogroups_europe.shtml.htm#R1b-conquest}](http://file:origins_haplogroups_europe.shtml.htm#R1b-conquest)).

Кельтські топоніми. Кілька топонімів України розпізнані як кельтські за походженням. Ім'я найвищої вершини Гологір, гори **Камула** (471 м) над с. **Підгородище** Льв (Перемишляни) відповідає кімр. swmwl 'хмара' і має повний аналог в Англії у відомій з історії назві римського міста біля гирла Темзи – **Камулодун**, букв. 'хмарне місто' (Тацит, Ан., XII, 32; XIV, 31, 32) [Тищенко 2006, 220]. В основі назви р. і с. **Сукіль** ІФ (Долина) – імовірно кельтс. Sucellus 'божество з молотом'; р. **Ібр** Жт 'тисова'; р. **Радоробль** Жт Олевськ: кімр. rhaedrawl 'порожиста, гучна, як водоспад' [GPC, 2297] (біля місця її впадіння до Уборті так і є), назви річок **Британ** і **Британівка**, сіл **Бритаї** Хк, **Бритавка** Вн, **Бритівка** Од бережуть спогад про кельтів-бриттів; нп **Бакота** Хм, Вел. **Бакота** Зк, **Бакоти** Тр, **Бакути** Пл розміщені біля закрут на річках (кімр. bach 'гострий кут, закрут на річці'), **Клепідава** – кельтська назва Кам'янця-Подільського (Пламенецькі). За висловом О. Трубочова, при бажанні можна ігнорувати всі нелюбі нам факти. Так і його власні кельтські етимології кількох гідронімів України в умілих руках стають приводом під маскою позитиву (стаття: *Altceltischer Schprachschatz: Украинский вклад*) насправді дискредитувати цей внесок.

Вічний клеїт порогу Радороблі. Троє науковців з Києва – автор цих рядків та аспіранти В.Ковальчук і М.Бастун – "вирушили потягом 24 липня 2003 року до поліського міста Олевська на можливе побачення з тінями кельтів у с. **Хмелівка** (= **Радровель**). Річ у тім, що якраз напередодні відшукалася напрочуд добре збережена й виразно кельтська назва притоки Уборті, річки **Радоробель**, позначена на карті у цьому селі. Коли б справдився факт її походження від кімр. rhaeadr 'поріг, каскад' [GPC, III, 2997], вона мала б бути в натурі "порожистою, водоспадною, гучною, як водоспад": саме такому значенню відповідає прикметник кімр. rhaedrawl.

В Акті очного свідчення на місці (testimonium ocularis in situ) вранці 25 липня був записаний експертний висновок свідків: **«Біля гирла високої р. Радоробель характер течії р. Уборть свідчить про наявність порогу, бо вода вирує і гучно тече. На березі – окремі виходи дикого каменю»** (рис. 6). Виходить, таки були тут кельти-норці два тисячоліття тому! Чули цей вічний гуркіт води, бачили кипень струменів на порозі, ловили на перекаті рибу, ще не радіоактивну... І ця лункá назва з мови грізних і жорстоких варварів досі бринить в іншому часовому середовищі – загублений кельтом образ нуртування й клеїкоти води, давній спогад і межова прикмета в далеких сутінках української історії" [Тищенко 2008, 232].

Слов'янські кельтизми. У незаслушено забутій статті О. Шахматова (1912) висунуто гіпотезу прадавніх кельтсько-слов'янських контактів на підставі наявності ймовірних кельтизмів у праслов'янській, зокрема, слів *владика, щит, мотика, кліть* [Schachmatov]. Лише через століття ця гіпотеза дістає продовження. У люб'язно удоступненій колегою-кельтологом Г. Казакевичем статті П. Стальмашика і К. Вітчака (1995) "Кельто-слов'янські зв'язки: нові докази кельтського лексичного впливу на праслов'янську" ідеться про знайдені польськими вченими приклади втрати праІЄ. *р з одночасним продовженням приголосних ІЄ. *k̥, ġ, ġh, що властиво саме для кентумних мов, у словах: **КРІВля** (покрівля, рос. кровля) – при успадкованому ІЄ. *СТРОПила*; укр. **СМЕРЕКА** – при белудж. arurs 'ялівець', італ. у Тренто [ròrsa] 'сосна'; праслов. *k̥motr̥ (чес. пол. kmotr, рос. рязанс. кмотр 'кум') при цслав. глаголич. *купотр*; також слов. **СВЕКОР** [Stalmaszczyk, Witczak 1995, 226-231]. Ці слова істотно збільшують групу дотепер визнаних праслов'янських кельтизмів – праслов. *borgъ (укр. **ОБОРИГ**) при галороманс. barga 'навіс для сіна' (Голомб, Покорни) і укр. **КЛІТЬ** (рос. клеть) 'комора, хижка' при дірл. cliath, 'паркан', кімр. clwyd 'брама' (Шахматов, Голомб, Мартинов). За О. Трубашовим, – ще **КІНЬ** (з кельтс. *kankas 'скаун', звідки коник, сприйняте як зменшувальна форма) і **КОРОВА** (при кельтс. *karvos 'олень'). З наших студій випливає кельтська етимологія слів **ЯЗИК** (пор. кімрс. iaith, бретонс. iezh, вимова [εз]) і **КНИГА**, нлуж. knigŷ (кімр. canigol букв 'співаник' (про Псалтир) [Тищенко 2011, 345]: пор. також кельтський хрест в Суботові Чк (рис. 4).

Кельтська міфологема: Вій. Про розкритиковану М.Фасмером і К.Буг'ю (і тим привабливу) гіпотезу О.Шахматова автор дізнався зі статті В. Седова (1983) "Славяне и кельты (по данным археологии)". У силовому полі цієї ідеї виник інтерес до пошуків аргументів на її користь, першими кроками стали тут помічені аналогії в культурі (рис. 3 бог Біленус: NV фенотип обличчя, зачіска) і у фрагментах текстів:

<p>1. <i>Український текст:</i> "Його привели під руки і прямо поставили до того місця, де стояв Хома. – Підійміть мені повіки: не бачу! – сказав підземним голосом Вій – і все зборище кинулося підіймати йому повіки" [Гоголь, 163].</p>	<p>2. <i>Ірландський текст:</i> "Балор почув його і приготувався скористатися своїм страшним смертоносним оком. "Підійміть мені повіки", – наказав він своїм зброєносцям... Слуги за допомогою особливого гака підняли повіки на жахливому оці..." [KM, 115].</p>
--	---

Значення цього й інших сюжетних збігів, достережених нами у гоголівському матеріалі й міфології кельтів (не лише ірландської, але й валлійської: Ізбаддаден важко переоцінити. Сама можливість впливу на М. Гоголя якихось європейських джерел – виключена: "Повість **"Вій"** побачила світ у 1835 р., коли у *Європі ще й гадки не мали про кельтів!* Лише через 22 роки після публікації твору М. Гоголя через небувалу посуху і зниження води в озері Нейштатель уперше відкрито численні артефакти культури Латен, згодом визнані як кельтські [KM, 542]. А про її попередницю, гальштатську культуру стало відомо лише з розкопок 1876 р., коли "зроблені відкриття уможливили, сказати б, *нанесення кельтів на карту давньої Європи, бо доти на ній панували цивілізації греків і римлян*" [KM, 622]. На час обох цих великих подій, що *започаткували кельтологію*, М. Гоголя давно не було в живих" [Тищенко 2006, 164-165].

64. ПОМІЖ ТРЬОМА ДОРОГАМИ

Andante

1. По між трю - ма до - ро - га - ми, ра - но - ра - но,
 2. Там здивався князь з Даж-богом, урано-рано,
 3. Ой ти, боже, ти Даж-боже, рано-рано,
 по- між трю - ма до - ро - га - ми, ра - но - сень - ко.
 Зверни ж ме - ні з до-рі-жень-ки, ранесенько
 по- між трю - ма до - ро - га - ми, ра - но - сень - ко.

5 **Дажбог в українській пісні**

Несподіваний родовід Даждбога. У російському фольклорі згадок про це божество немає [Рыбаков, 470]. А у нас якраз існує давня українська пісня з цим ім'ям, відома завдяки хорovій обробці М. Леонтовича [Леонтович, 111] (див. рис. 5). Архаїчні риси пісні справді ведуть до язичницької давнини. Але який історичний контекст цього тексту? Його можливий прототип – кельтський міф. Придивімося до кількох смислових вузлів тексту пісні.

1. Чому саме **"поміж трьох дорогами"**? Улюблене у фольклорі число три веде в дочасове минуле. В античному світі спеціальним "дочасовим божеством" була Геката, статуї якої звичайно ставили **на перетині трьох доріг**: три шляхи, що розходяться у трьох напрямках, вказують на можливість поділу світу на три царства – людське, небесне, підземне. Геката нагадувала, що в останньому поруч з упорядкованим світом Зевса й далі існує аморфний дочасовий хаос. «Священне число "три", – пише К. Керенні, – це число підземного царства» [Широкова 2000, 216].

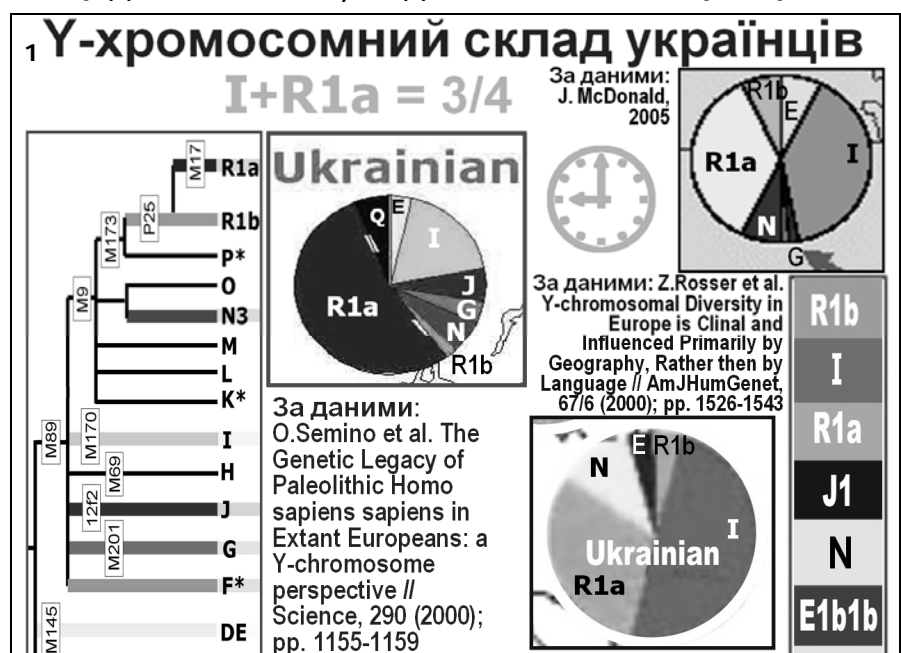
2. Як це князь міг **"здибатись з Даж-богом"**, і чому саме „рано-рано”? Український текст, дивна річ, відтворює ірландську сагу «Захоплення сиду». Там сказано, що після розподілу Даґдою всіх сідів усередині пагорбів між богами, до нього прийшов МакОк „молодий син”. Дізнавшись, що розподіл землі завершено, він попросив батька позичити йому власний (Даґдів) маєток терміном на день і ніч. Даґда погодився, а через добу зажадав свій маєток назад. Проте МакОк відповів, що день і ніч – це вічність і, отже, на цей термін він і отримав володіння Даґди. І Даґда пішов, а МакОк назавжди залишився в його сиді. Н. Широкова коментує: „В цій сазі ми бачимо конфлікт Вічності (бога-друїда, старого бога) і Часу (бога молодости й фізичної краси). В даному разі Час (МакОк) чинить напад на Вічність в особі Даґди, вимагаючи його домен у повне володіння” [Широкова, 302].

В українській пісні напрочуд економно і виразно передано й поняття вічності ("ти богом рік від року"), і минушости часу ("а я князем раз на віку"). Відповідність українського тексту до ірландського також і в нечуваній зухвалості князя: він (зрештою, людина) наслідуються звертатися до божества дієсловом у наказовій формі (!): "Ой ти, боже, ти Даж-боже, ... **Зверни ж мені з доріженьки...**". Культурна підкреслена й тим, що перший і другий вірш тут не повторюються.

3. Зрештою, божеством чого був Даждзьбог? Незважаючи на напластування пізніших інтерпретацій, у відомостях про Даждзьбога є певні точки дотику з характеристиками Даґди. "Дажбог, Даждзьбог – бог... добра й достатку" [ЕУ, II, 485]. Потім ця первісна функція Дажбога забулася і під впливом інших "сонячних" язичницьких божеств іранського походження на нього були перенесені за сумісністю функції "бога сонця і вогню", зрештою, також пов'язані з достатком.

Всупереч спробам тлумачити Дажбога як відомого лише на сході слов'янства, – його ім'я довго зберігалося в живому вжитку й на заході слов'янського світу: А. Брюкнер згадує давньопольське ім'я власне Daczbog (1345 р.); Daćbog, Dadzbóg – шляхетське ім'я XVII ст. [Фасмер, I, 482; Brückner, 84]. У Польщі досі існує два села з назвами від тієї самої основи – одне під м. Седльце, а інше за 35 км від нього: це с. Daćbogi і Polków-Daćbogi. Є таке ім'я і у староукраїнських грамотах XIV-XV ст. з Кракова (1394), Зудечева (Жидачева, 1411), Сучави (1471, 1491): **ДАЖБОВИЧЬ, ДАЖБОГ** [ССУМ, I, 276-277] [Тищенко 2008, 277-278]. Дажбога пов'язує з Даґдою і В. Блажек [Blažek].

**РЕПРЕ-
ЗЕНТАТИВНІСТЬ
ВИБОРОК** У ДОС-
ЛІДЖЕННЯХ
У-
ГАПЛОГРУП. Питання про репрезентативність виборок поки що не стоїть, тому й результати досліджень строкаті (рис. 1). Серед українців, обстежених групою О. Семіно, виявлено носіїв 8 Y-гаплогруп, але немає даних про росіян; у статті Дж. Мак Дональда ідеться про 7 складників, але окремих даних про українців немає (вони чомусь приплюсовані до білорусів). Найбільше на-

родів обстежено у дослідженні групи 3. Россер і 62 директорів інститутів генетики країн Європи, США і Австралії (тут складників українців 6). Серед співавторів З. Россер – професори С.Кравченко (Інститут молекулярної біології і генетики НАНУ) і О.Євграфов (Дослідний центр медичної генетики РАМН). Конструктивний підхід до цих праць зобов'язує зосередитися на самому переліку складових Y-гаплогруп українців – неспростовній матеріалізації етапів нашого формування як етносу.

Що ж до розбіжностей у відсотках, то їх можна пом'якшити, усереднивши дані всіх трьох досліджень, а саме – **R1a** = (52S + 30R + 33M) : 3 = 38,3%; **I** = (20S + 50R + 39M) : 3 = 36,3%; **N** = (5S + 11R + 6M) : 3 = 7,3%; **E1b1b** = (4S + 4R + 6M) : 3 = 4,3%; **R1b** = (2S + 4R + 6M) : 3 = 4%; **J1** = (6S + 1R + 1M) : 3 = 2,7%; **G** = (4S + 0R + 3M) : 3 = 2,3%; **Q** = (6S + 0R + 0M) : 3 = 2%; **T** = до 1%.

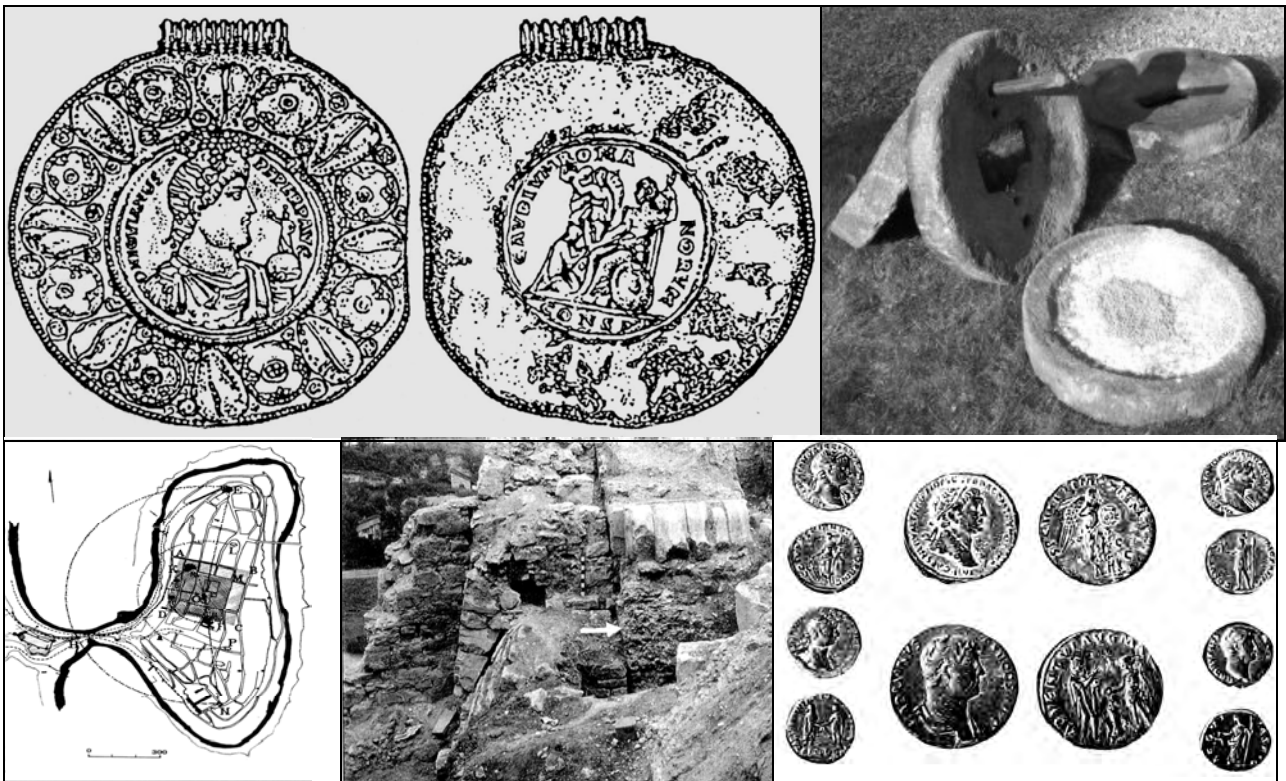

Рис. Р2. **Римська присутність в археології України.** 1) Срібний навершок римського військового значка, імовірний трофей Кніви 251 р. (знайдено на Тернопільщині [Відейко]); 2, 3, 4) Кераміка і "скляна куля темно-зеленого кольору діаметром 7,5 см" (*) з розкопок С.Гамченка (5) 1913 р. [Щукин, 181-182] (кол. №2018) – найвірогідніше, з с. Данилова Балка, тепер Кг Ульяновка; 6, 7, 8). Для порівняння – скіпетр імператора Максенція та скляні кулі від нього такого ж розміру; 9) золотий медальйон імператора Йовіана – зі скарю в с. Борочиче Вл (Горохів); 10) солдатські жорна римської конструкції (показано аналог до згнахідок біля с. Лугове Вн Бар [Щукин, 167 з посиланням на: П. Хавлюк 1980]); 11) слід castrum romanum на плані центральної частини Кам'янця-Подільського (за арх. Пламенецькими); 12) ділянка кладки II ст.: деталь Західного мосту в Кам'янці-Подільському; 13) римські монети в Україні (за М. Брайчевським)

РИМСЬКІ РЕЧІ В АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ. Вплив Риму особливо зріс після завоювання ним даків і створення провінції Дакия за імператора Траяна (97–117 рр.), який зміцнив залоги у чорноморських містах та будував фортифікації (*Траянові вали*). За часів римського панування у містах Пн. Чорномор'я процвітала "торгівля збіжжям України та ремісничими виробами Риму (знаряддя, ювелірні та текстильні вироби, кераміка тощо); тут оселилося чимало рим. купців, багато з них їздили на землі України поза сферу політ. впливів Риму. Скарби з рим. монетами, що їх відкрито у понад 1000 місцевостях України, доводять, що срібні денарії були у II–V ст. гол. монетою в обігу на Україні. Археологічні знахідки багатьох залишків рим. побутових предметів і предметів розкошу (також культу, напр., статуї богині Ізиди) свідчать, що римляни були чималим стимулом у розвитку матеріальної культури населення України, а почасти й сприймання чужого рел. культу" [ЕУС, VII, 2512].

С

САРМАТСЬКИЙ ЧАС В УКРАЇНІ: від -III до +III ст. [Kozak, 109-111]. Цій класичній добі присутності *сарматів* у Наддніпрянщині досконало відповідає час поширення *пахлавійської* мови, пов'язуваної з *парфянською* державою Аршакидів у Персії (-III / +III ст.). Отже, археологічне поняття *сарматської* доби сумірне з історичним поняттям *парфянської* держави Аршакидів та з лінгвістичним поняттям *пахлавійської* (середньоперської) мови (17-а історична доба).

СКАНДИНАВИ, див. III. I (Y-гаплогрупа).

СКІФИ, див. III. R1a (Y-гаплогрупа).

СКІФСЬКА САТРАПІЯ У ДЕРЖАВІ АХАМЕНІДІВ. За перськими джерелами, Скіфія становила 24-у сатрапію Сака парадрія. Українські факти відповідають перським. Скептики стриманіші, але виявлених ознак і їм досить для висновку про тривалі суспільні й культурні контакти Скіфії з Персією. Хоч так, хоч інак, завдяки збереженим в Україні продовженням ім'я сатрапії та інших перських реалій **ПЕРЕД НАМИ ЖИВИЙ ПРОРИВ ІСТОРІЇ ДО МОВНОЇ СУЧАСНОСТІ, ЗВУКОВА ПРИСУТНІСТЬ ДАВНЬОПЕРСЬКИХ СЛІВ І ПОНЯТЬ У ЖИВОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ.**

Прикметною є стабільність геоісторичного простору України – спадкоємці Скіфії: як і за часів Геродота, перетнувши всю Європу, Істр (Дунай) дотепер вливається в море "на краю Скіфії", а "якщо перейти річку Танаїд (теперішній Сіверський Донець), там уже не Скіфія" [Геродот, 4. 49, 21]. Розглянуті однотипні топонімічні ландшафти іранської тематики у різних кінцях сучасної України вказують на історичну єдність прадавнього населення від скіфського часу, а згадки на цьому ж просторі реалій доби трьох перських династій – на тяглість і духовну спадкоємність суспільного життя.

"Ну от, скаже читач, нас знову ошчасливили новиною про входження предків до чергової імперії". Гарзд, залишаймося на позиціях історизму: хто увійшов до імперії? Скіфи, які виймали очі своїм рабам, пили кров ворогів, здирали з них шкіру (з нігтями) для прикраси сагайдаків, а з черепів робили чаші, поїдали (як тодішні індійці та ісседони) звареними стареньких батьків (оскільки вони старі), вбивали на царських похованнях юнаків і дівчат (оскільки вони молоді), вбивали одноплемінників – просто за перодягання у грецьке вбрання (оскільки вони не такі), по 40 днів возили трупи кожного свого родича по гостях до поховання [Геродот, 4. 2, 26, 64–66, 71–73, 76, 80]. Такими ж варварами були й сусіди скіфів фракійці, гелони («гелон, відкинувши (зняту людську) шкіру, служить у війську» (Клавдіан, 398 р.) [Алемань, 84]), і кримські таври, які приносили в жертву і тих, хто не потонув і врятувався з аварій кораблів, і всіх полонених греків [Геродот, 4. 94, 106, 103]. Для теперішніх міфологів, які придумують для себе закоханість у минуле без його пекельних сторін, наш сучасник сказав: "Оглядаючись назад, ми бачимо, загалом, тим більше негативного, чим віддаленіша перспектива", а тому "нам немає чим милуватися в первісності" [Поршнев, 50].

І до якої ж імперії увійшли ці наші історично пояснені у своєму варварстві предки? Вся історія – суспільна драма заради прогресу тих, хто залишається в живих. Не становить винятку й історія Персії, поготів що перси створили найбільшу з античних імперій (більшу від Риму). Але порівняно зі своїми родичами скіфами – **ПЕРСИ РІДШЕ БУВАЛИ ВАРВАРАМИ** [Абаев 1990, 9-51]. Крім того, **ЇХНЯ ІМПЕРІЯ ВІДРІЗНЯЛАСЯ ВІД ІНШИХ ПОШУКОМ МОРАЛЬНОЇ ОПОРИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ В ОФІЦІЙНІЙ ГУМАННІЙ РЕЛІГІЇ**, реформованій з традиційних вірувань іранців пророком Заратустрою (бл. 660–583 до н.е.) [Брос, 91].

Зороастризм скасував криваві жертви і проголосив свідомий вибір між добром і злом, чим спонукав кожну людину активно формувати власну долю. Ці його ідеї з очевидністю і сьогодні актуальні, не кажучи про давні часи. Зороастризму повною мірою стосується відоме визначення релігії: "Релігія стародавнього світу є загальна теорія цього світу, його енциклопедичний компендіум, його логіка в популярній формі, його духовний принцип чести (point d'honneur), його ентузіазм, його моральна санкція, його урочисте виповнення, його всезагальна підстава для розради й виправдання. Релігія – то зітхання істоти, пригнобленої нещастям, вона є серцем безсердечного світу, душею бездушної епохи. Це опіум народу" [Марх, 378]. З цих рядків учня Геґеля, молодого К.Маркса, радянські ідеологи тиражували лише останнє речення, спочатку безсоромно скалічивши його прийменником "для" у своїх цілях – аби виправдати репресії... Коли республіканська за устроєм Україна з виборним гетьманом увійшла до

самодержавної Московії, це, за геґелівськими мірками світової історії, було соціальним регресом. Увійшовши до рабовласницької, але зороастрійської Персії, дика Скіфія отримала шанс стати менш дикою.

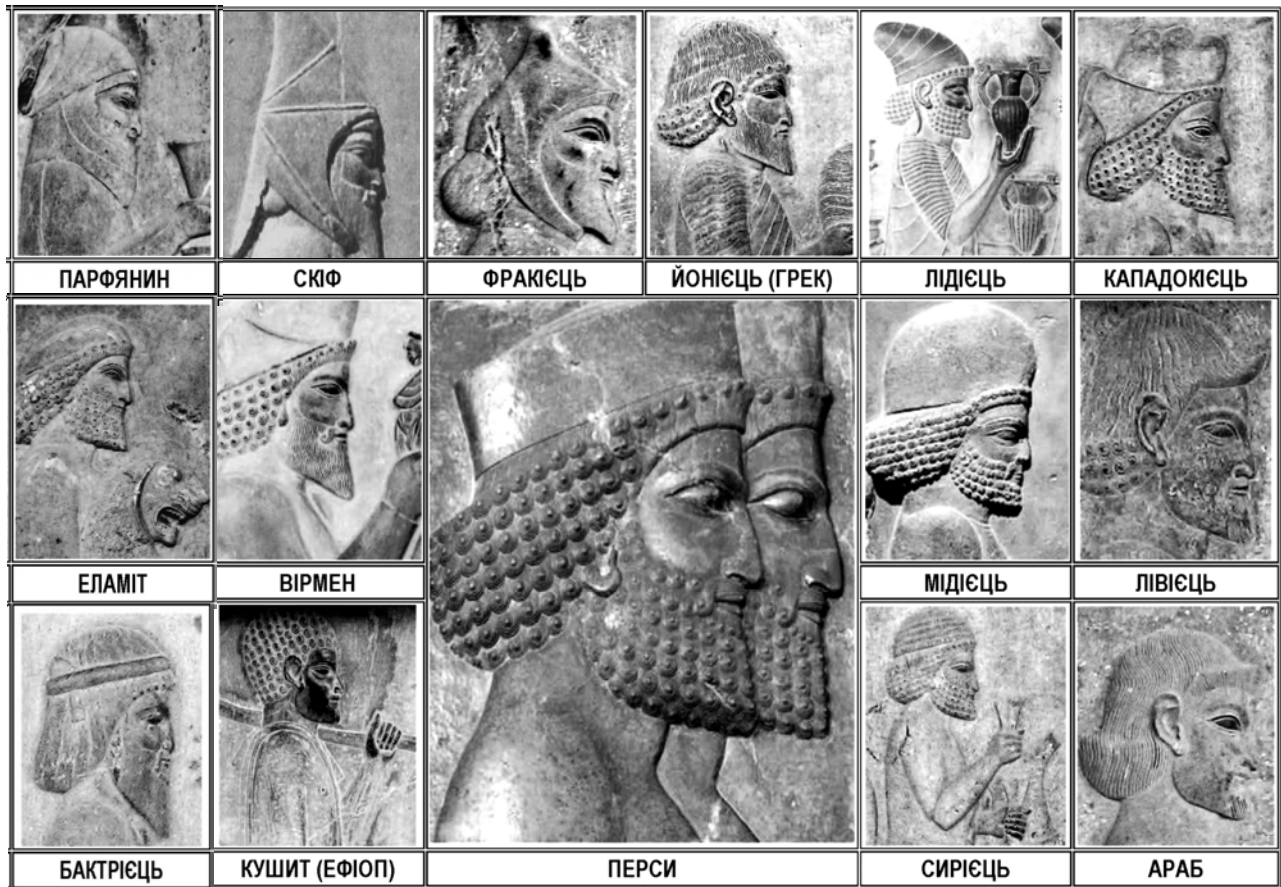

Рис. С1. Народи Персії Ахаменідів (більшість рельєфів з Ападани у Персеполісі)

Неспростовним фактом є те, що людяні заповіді історично найранішої з "релігій пророків" – про добрі думки, добре слово, добрі вчинки – знайшли розуміння в Ахаменідів і були свідомо проголошені ними як програма суспільного життя (чого і близько не було в Римі). У своєму духовному заповіді 486 р. до н.е. "каже Дарій цар: «З ласки Ахурамазди (Світлого Бога) я за вдачею друг праву, я не друг неправедного. Не бажаю я, щоб слабкому чинив зло сильний. Не бажаю, щоб і сильному чинив зло слабкий. Те, що праведне – ось моє бажання. Я не друг прихильнику неправди. Я не запальний. Те, що роблю я у гніві, тримаю я міцно під контролем силою свого мислення. Я надійно контролюю свої поривання. Того, хто співпрацює, того я поціную відповідно до його співпраці. Того, хто робить зло, того я караю відповідно до вчиненого зла. Я не бажаю, щоб людина чинила зло. Але я не бажаю, щоб, вчинивши зло, вона unikла кари. Те, що людина каже проти людини, мене не переконує, якщо не відповідає настановам добра»" [DNb, 8a, 8b, 8c, 8d (5-24)]. У тій імперії предкам так було чоґо повчитися. Хоча б того, що, взявши їх у полон, перси не повиймали їм очей і не поздирали шкіру. На відміну від лулубеїв чи вавилонян, переможці йшли на гостину до царя разом з полоненими, залишивши при них зброю (адже родичі) і ведучи їх не за вухо чи ніздрю, а за руку: так дотепер на рельєфах. Ну й оцінка Персії, дана Геґелем, скептиків до чоґось зобов'язує.

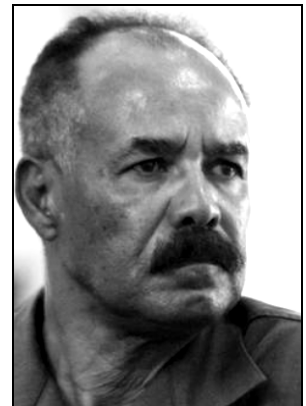
По зведенні в систему накопиченого матеріалу про скіфсько-перські стосунки V–IV ст. до н.е. не годиться у підручнику далі покликатися на авторитет історика-іноземця, який не був ні сучасником, ані експертом з питання. Слід хоча б надати слово цареві-призвідці походу на Дніпро. Те слово, що навічно закарбоване на скелі ще до народження Геродота. От воно:

"Каже Дарій цар: «З ласки Ахурамазди країнами оцими заволодів я поза Персією; **я у них царював; мені данину вони платили; що було сказано їм мною, робили вони те; мій закон їх міцно тримав:** Мідія, Елам, Парфія, Арія, Бактрія, Согдіана, Хорезм, Дранґіана, Арахозія, Сатагидія, Гандара, Індія, Саки хаумаварґа, Саки тиграхауда, Вавилон, Асірія, Аравія, Єгипет, Вірменія, Кападокія, Лідія, Іонія, **Саки парадрая**, Скудра, Іонійці такабара, Лівія, Ефіопія, Макія, Карія»" [DNa, 2, 15-30] (рис. 24). "Каже Дарій цар: «З ласки Ахурамазди за один рік я все це зробив. Ти, читаючи колись цей напис, повір йому, не вважай його вигадкою»" [DNa, 4, 42-43].

Масштаб діянь тут самоочевидний і приписок не потребує. Про того, хто все це подужав здійснити, італійський дослідник Дж. Базелло сказав так: "Гадаю, він добре усвідомлював велич і свіжість своєї політичної побудови і знав, що пам'ять про неї її переживе" [Basello 2004, 1]. Навіть на основі теперішнього стану знань про імперію Ахаменідів наведені слова царя Дарія вже можна розгорнути у цілий параграф, як не розділ підручника історії України (крім сюжету політичної історії, тут і духовна спадкоємність, і тяглість населення, яке по сьогодні зберегло у мові й топонімії України ознаки контактів з "тими" персами, і обставини співіснування мозаїки етнічних і конфесійних груп, і досягнення сучасної генетики Y-гаплогруп, і, звичайно ж, критика й синтез джерел). Очевидно, що поставлена тут у новому світлі проблема входження Скіфії до Персії Ахаменідів – міждисциплінарна й варта дальших студій і опрацювання в деталях. Але безперечно й те, що відтепер усе викладене – повернута з забуття частина історії України.

T

T /раніше відома як K2/ – "еритрейська" Y-ГАПЛОГРУПА. Разом з групою L входить до складу великої групи з мутацією M9 (сталася бл. 40 тис. до н.е.). Має власні специфічні мутації M70, M184/USP9Y+3178, M193, M272. Наявна в етнічних групах Пн. Африки, Африканського Рогу, у Пд. і Пд.-Зах. Азії та у Середземномор'ї. В Україні появу її носіїв пов'язують з міграціями людей з Єгипту і Сирії. До цієї меншини належить бл. 1% українців. Y-гаплогрупа T досить рідкісна у Європі в цілому (менше 1% населення, як і в Україні). Вона походить з Червоного моря (звідки й назва), але етапи формування її пройшли й над Індом. Окрім Ефіопії і Європи, група T відома у Пд. Індії, Росії, Танзанії і Камеруні (у народу фульбе 18%), у Австралії. Несподівано високі відсотки виявлені у м. Шякка у Сицилії (18%), на іспанському о. Івіса (17%), у Сербії (7%). Від 3 до 4% населення належать до групи T в Італії, Португалії, Греції. Значить, і до нас люди групи T могли потрапити все тим же середземноморським шляхом.

Президент Еритреї
І. Афверкі

T2 – mt-гаплогрупа. Одна з мітохондріальних гаплогруп, рівномірно представлена в усій Україні і тим об'єднана для неї (див. III. mt-гаплогрупи).

ТАТАРИ НА ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ У ПОЛЬЩІ [pl.wiki/Tatarzy_w_Polsce]. "Татари почали селитися у Великому Князівстві Литовському від кінця XIV ст., переважно в околицях Вільна, Троку, Гродна і Ковна, а від XVII ст. також на землях коронних, в основному на Волині й Поділлі... Їх називали *липками* або *муслімами*... Найчастіше це були політичні емігранти з Золотої Орди і Криму. Князь Витовт приймав їх особливо охоче і надавав їм землю в обмін на військову службу (як правило, у татарських загонах). У великого князя Витовта шукав захисту хан Золотої Орди Тохтамиш, який утік до Литви перед своїм противником Тамерланом у 1395 р. У 1399 р. за підтримки Витовта і хрестоносців Тохтамиш намагався повернути собі владу в Золотій Орді, однак зазнав поразки в битві у гирлі Ворскли; загинув у Сибіру від руки хана Шадибека. Еліта Тохтамиша, змушена до втечі, надалі отримала землі від Витовта; з неї походять липківські татари Литви [pl.wiki/Tochtamysz].

Внаслідок походів Витовта на Крим були поселені у Литві татари – союзники і бранці – навколо Троку і на р. Вака. 1409 р. утікли з військом до Литви сини Тохтамиша на чолі з Джалаледдіном, який у 1410 р. воював на боці Витовта проти хрестоносців під Грюнвальдом. (1411 р. Джалаледдін повернувся до Орди, відвоював трон і кілька місяців був золотоординським ханом.) Апогей татарської еміграції до Польщі був у 1430-х рр.; останні переселенці прибули на початку XVI ст."

Верства т. зв. татар господарських (як-от роди Глінських, Ширинських, Баранцевичів) отримали привілеї, герби і земельні володіння в заміну на військову службу. Разом зі старшиною до Литви прибували т. зв. татари-козаки, які не належали до аристократичних родів і займалися рільництвом. Обидві групи отримували привілеї від Зигмунта II Августа (1561, 1568), Стефана Баторія (1576), Зигмунта III Вази (1609), Владислава IV (1634). Ще одну групу склали татари міські, які платили поголовне. Ці татари були поселені в околицях міст, що не мали королівських і сеймових привілеїв. За підрахунками істориків у XVI ст. на землях ВКЛ мешкало 3-4 тис. татар. На межі XV-XVI ст. у польсько-литовському війську з'явилися перші татарські роти. Під час війн з Московією частина татар переселилася до магнатських земель на Україні.

У другій половині XVII і у XVIII ст. татарська шляхта значною мірою полонізувалася. У містах татари зазнали білоруських впливів. У 1673 р. через спроби заперечити їхнє шляхетство частина татар перейшла на бік армії Мехмета IV, однак невдовзі більшість повернулася на польсько-литовський бік. За мирною угодою 1676 р. в Журавному татари-липківці були знову повернуті під турецьке панування. Їх оселено під Кам'янцем-Подільським для підсилення турецької залоги проти Польщі.

У міжвоєнний час у Польщі мешкало бл. 5,5 тис. татар у воєводствах Віленському, Новогрудському і Білостоцькому. По війні у нових межах Польщі залишилося два татарські села (Бохоники і Крушиняни; деталі див. [www.kruszyniany.pl/szlak_eng.html]); крім того, татарська діаспора існує у Гданську, Білостоку, Варшаві й Горзові. За переписом 2011 р. татарську етнічну належність визнало 1916 осіб, у т.ч. 665 – як єдину.

У Польщі діють Мусульманський релігійний союз у Республіці Польській (від 1925 р.) і Союз татар Республіки Польської (від 1992). Серед відомих нащадків польських татар – ген. Лукаш Беганьські (генерал армії Князівства Варшавського і Королівства Польського, один з проводирів повстання Косцюшка), ген. Матвей Сулейман Сулькевич (очільник Кримської Народної Республіки), письменник Генрих Сенкевич, Гасан Конопацькі, Мурза Богданович, Ян Мурза Тарак Буцацькі та ін. [pl.wiki/Tatarzy_w_Polsce].

У топонімії основа Липк- помічена у контекстах Ханської України (Ганьщини):

- **ГАНЬКОВИЧІ** пор. **Ганьщина** Льв. Мостиська: ^**ЛИПКИ** липки, КОНюшки, МИШЛятичі; ДИДятичі; • став **ГАНИЧКА** у с. КУЦеволівка Кг Онуфрївка: ^ЯСИНУВАТка; водоп. **ЛИПКИ** татари у с. ДЕРІївка, **КАМ-БУРЛ**ївка Кінбурн; • **ГАННІВ** пор. **Ганщина** "Ханська Україна" ІФ Коломия: ^Залу́ччя, **ЛИПНИКИ** липки; ПЕЧЕНІЖин!, ДЖУРКів, ОТИНія, КОБИЛець, ЛІСки, МАРКівка, МАТЕІвці, СЕМАКівці, ХОРОСна, ІВАНівка, УГОРНИКи, МОЛОДЯтин; • **Липки** Вн ТУЛЬЧин: ^**МАЗУР**ївка, НЕСТЕРварка, КИНАШів; **ГАНН**опіль, КИРНАСівка, СОСНівка, КРИЩинці, ПЕТРАШівка, ТОРКів, ТАРАСівка; • **ЛипЧани** Вн МОГИЛів-Под.: ^КОЗЛів, НАГОРяни; **МАЗУР**ївка, БОРІївка, СТЕПок, ІРАКЛІївка, ТАРАСівка;

- **ЛипкуВАТ**ївка Хк Н. Водолара: ^БІРКи; **КАРАВАН**, **ЛЯХ**ове, **ВІЛЬХУВАТ**ка, ЛИТОВки, БАХМЕТівка, Запорізьке; • р. **ЛИПЕЦЬ** у с. **ЛипЦІ** (1680: Липец) Хк Хк: р. ЛипЧИк, прот. ЛИПКа, **КАРАВАН**, БАИРАК, **САНЖАРИ**, НЕСТЕРенки, **ГУРИНЕ**, ПЛОСКе, СОРОКівка, ЛОГАЧівка *р-, РОГАЧівка!, БОРОВе, **ВІЛЬХІВ**ка; • **ЛИПЕЦЬ**ке Хк ДЕРґачі: ^ХОЛОДний Яр; **ВІЛЬШ**ани, **КАРАВАН**, КУРЯЖанка, КОРОБки, СЛАТине, ПереСІчна, БАИРАК, ГОПТівка, ТОКАРівка 2, ЧЕРКАСька Лозова; • **ЛипЧанівка** Хк Ізюм: ^Чист**ОВОД**івка; **Перекоп**, ПАСІКа, КРАСНІЙ Яр; • яр. **ЛипЧачий** Хк БОРОВА: г. ЛипЧача; **БОГУСЛАВ**ка!, ЯСИНУВАТa, ПАРНУВАТa, ПІДЛИМАН;

- р. **ЛИПКА** у с. Підлипне См Конотоп: **БІЛОЗЕР**ка Akdeniz, **БОЧЕЧ**ки ваґаф християнський піст, ГАМАЛІївка, КОХАНівка, ТОПОЛИне, САРНавщина, САРАНівка, КРОСна, КАРАБУТове, **Бережне**, КОЗАЦьке, **Мар'янів**ка, БІЛОУСівка; • р. **ЛИПКИ** у с. **БАЦМАНИ** См Ромни: ЗаКУБАНка, ТАРАСівка, ХОЛОДник, ХОЛОДне, БУТівка 2, **БЕССАРАБ**ка, **БІЛОВОД** Akdeniz, ПОСАД, МОСКАЛівка, МОСКІВщина, КОРОЛІВщина, КОРЖІ, **ЧИЖИ**ан, **ЧИЖИ**анове, **ВОЛОШНІВ**ка, ГУБАРІвщина, КОРОБчине, **ОВЛАШІ**, **ЛЕВОНД**івка, В'ЮНне, **ПЕРЕХРЕСТ**івка, **ПЕРЕКОП**івка, ТОМИНе, ПЕРЕДРІІ 1947; • бол. **ЛИПКИ** у с. СІРниця Жт Овруч: ^ПОБИЧі; КРАСНОсілка, СЕМЕНИ, КОЛОСівка, МОЖАРИ, КОРЕНівка; • бол. **ЛИПКА** у с. Ворокомле Вл Кам-Каш: **КРИМ**не, ОЛЬШани, НУИНО, ТОБОЛи; • **ЛИПКИ** Жт Попільня: ^**БУХАЛ**івщина; **АНДРУШ**ки Андрусово 1667!, **МИШЕР**ине!, КРАСНОгірка, СТЕПове, СОКОЛІВ Брід, СОКІЛЬЧА, ПочУЙки; • **ЛИПКИ** Рв Гоща: ^**АНДРУСІВ** Андрусово 1667!, ВОВКОШів, ДРУЖНе; КРАСНОсілка, МАТІївка, ЯСНе, ЧИНів, ПОЛІВці; • **Липки** Хм Ст. СІНЯва: ГОНЧАриха; Подоляни, **МИСЮР**ївка, СЬОМАКи, ПАСІчна, БУГЛАі, ПЕТРІВське; • **ЛипЧА** Зк Хуст: ^ЛИПовець; ШИРОКе, р. ЛипЧА у с. **ЛИПЕЦЬ**ка Поляна!, ПОСІЧ, **ВІЛЬШ**ани; • **ЛИПЕЦЬ**ке Од Котовськ: р. **ЛИПЕЦЬ**ка, ЧЕКАЛенка, ПЕТРівка!, **БОЧМАН**івка Ваґтап полов, ватажок, СТАНІСЛАВка, ЯСИНове, ГРЕКове 2; • **ЛИПИЦІ** Льв Миколаїв: ^ПІРське, РАДЕЛичі; САЙКів, ЛИПівка!, ПІДГРці, ГОРОЖанка 2, ПАВУКи *паїк!

 Товста могила – скіфський курган IV ст. до н.е. біля м. Покров і Нікополь Дп (висота 8 м, діаметр 70 м). Досліджений 1971 р. Б. Мозолевським. Під час розкопок поховання у кургані 21 червня 1971 р. о 14.30 виявлено відому тепер на цілий світ скіфську пектораль грецької роботи. Наведений на обкладинці нашої книги фенотип обличчя однієї з фігур пекторалі відповідає скіфському складнику українців R1a.

 ФАЛЬШИВІ МОВНІ РЕКОНСТРУКЦІЇ. Небезпечне явище постмодерну, різновид гібридної науки. Полягає у застосуванні законів історичної фонетики до чого завгодно, аби підвести замовлену "фіктивно-наукову базу" під що завгодно. Див. огляд, аналіз і аргументовану критику цього прояву псевдонауки у змістовній статті В.А. Бушакова: «Дырдом» від Гіндукушу до Британських морів (з приводу студій відомої білоруської славістки-етимолога Р.М. Козлової) // Сходознавство. № 48. – К., 2009. – С. 25–43. (Доступний pdf.)

 Фаюм. Оаза у Єгипті. Серед істориків мистецтва відома низка портретів мумій з Фаюму.

 «**ФІКЦІЙНІ НАЗВИ**» (термін М. Кордуби), див. III. ШТУЧНО ПЕРЕТВОРЕНІ ТОПОНІМИ.
ФІНИ, див. III. N (Y-гаплогрупа).

X

 «**ХУДУД-АЛЬ АЛАМ**» ("Області світу") – приклад історичного джерела, недосяжного для підробок Москви. Відоме англomовне видання В. Мінорського: Hudud al-Alam 'the Regions of the World'. A Persian Geography 372AH – 982AD. Translated and explained by V. Minorsky. – London, 1970. – LXXXII + 524 p.; є добрий pdf під назвою "1970 Hudud al-Alam--the Regions of the World a Persian Geography 982AD 2nd ed by Minorsky s.pdf".

"§ 43. *Оповідь про країну саклабів (слов'ян).* На схід від цієї країни Булгари і частина Русі; на південь – частина моря Гурз (Грузинського) і частина Руму (Візантії), на захід і північ від неї незаселені землі Півночі. Це розлога країна з численними деревами, які ростуть близько одне до одного. Люди живуть серед дерев і сіють лише просо (arzan). У них не росте виноград, але вони мають повно меду, з якого готують вино і схоже на нього. Посудини для меду роблять з дерева, і є люди, які щороку готують сотні таких посудин з вином. Вони мають стада свиней, які схожі на стада овець. **Мертвих вони спляють.** Коли чоловік помирає, його дружина, якщо любить його, вбиває себе. Вони носять сорочки і взуті в черевики. **Усі вони вогнехвальці.** Вони мають невідомі в ісламських країнах струнні інструменти, на яких грають. Їхня зброя – щити, дротики і списи. Володар саклабів зветься Світ-бул (Святополк I Моравський, 870-894). Їжа їхнього володаря **молоко**. Вони **проводять зиму в хижках** (kaz-ha) і **землянках** (zir-zamin-ha). Мають багато замків і фортець. Одягаються переважно **у лляний одяг**. Обов'язок служити володарю вважають святом. Вони мають два міста. 1. Вабніт (?Краків?), *перше місто на сході саклабів, і деякі його жителі схожі на русь*. 2. Хурдаб (Хорват), велике місто і оселя володаря.

§ 44. *Оповідь про країну Русь та її міста.* На схід від цієї країни лежать Печенізькі гори (Урал), на південь річка Рута (Дуна), на захід – сакаліби (слов'яни), на північ – незаселені землі Півночі. Це велика країна; жителі її неприязні, несхильні до розмов, зухвалі на вигляд, дратівливі й войовничі. Вони воюють з усіма невірними, хто живе навколо і їх перемагають. Володар зветься Рус-каган. Це країна, якій природа надала все необхідне для життя. **Одна група їх практикує лицарство.** Вони поважають лікарів. Щороку **платять володарю десятину** здобичі й виторгу. Серед них живе група рабів, які їм служать. Вони шиють з бавовни штани, які **підкочують вище колін**. Носять вовняні шапки, підв'язуючи їх під підборіддям. **Небіжчиків ховають з усім майном, одягом і прикрасами. До могили також ставлять їжу і напої.** 1. Кюяба – це місто Русі, найближче до ісламських земель. Гарне місце і садиба володаря. Тут виробляють різні хутра і цінні мечі. 2. С.ЛАВА, гарне місто, з якого в мирний час вони ходять торгувати до булгар. 3. АРСАН (**Рязань**), місто, де іноземців вбивають, якщо вони там опиняються. Тут роблять дуже цінні клинки й мечі, які можна скласти навпіл, але щойно їх відпустиш, як вони повертаються до вихідної форми" [Hudud, 159]. Важлива деталь: усі названі тут етнічні групи платили данину руси (Ruotsi 'Швеція'), але з трьох одна була мордвою-ерьзя (!).

Ч

 Чугуно-Крепинка (Дц Шахтарськ). Поблизу села знаходиться курган, де під час розкопок С. Санжарової у 1985 р. були знайдені сарматські речі. Серед них зображена на обкладинці нашої книги "маска у вигляді жіночого обличчя в капюшоні, з під якого спадає хвилясте волосся. Була прикрасою на шкіряному поясі" (МІКУ, інв. № AZS-5833) [Золото степу. Археологія України. Шлезвіг, 1991, катал. № 160]. Див. також іл. вище на рис. К6-3.

Ш

Шільбергер. Сюрприз приберіг новий свідок теми початку XV ст., з яким нас знайомить О. Васильєв: "У битві при Нікополісі 1396 р. брав участь баварський солдат Ганс Шільбергер, який потрапив тоді в полон до турків. Під час тривалих мандрівок на Сході (1394–1427 рр.) він побував у багатьох країнах і описав їхні звичаї" [Vasiliev, 192-193]. Зі своїх 33-річних мандрів гармаш Г. Шільбергер кілька років був на службі навіть у Тамерлана (!). Говорячи про Крим, він згадує країну кипчаків зі столицею в Солхаті (Старий Крим) і дає детальний і цінний опис Кафи (Феодосії).

Гіпотеза про продовження етноніма ґотів в українських назвах від основи Кут- досі виростала з топоконтекстів. Якісно нове, документальне опертя для такого висновку дає тепер свідчення Г. Шільбергера. У переліку мов, якими за грецьким обрядом правиться у церкві служба Божа, цей автор згадує на сьомому місці також і ґотську мову: **In Chapter lvi (LX) Schiltberger notes that 'the seventh (tongue) is the Kuthia tongue [Sprach] which the Infidels call That.'** [Vasiliev, 193].

ШТУЧНО ПЕРЕТВОРЕНІ ТОПОНІМИ – непридатні для студії давньої історії. Владні установи, як правило, ставилися до автентичних місцевих назв як до «тубільних» і тому меншовартісних. Переказавши їх «ясними для себе словами», чиновники тих установ отримували ті «штучно перетворені форми», про які пише, зокрема, дослідник астурійської і галісійської топонімії Й. Піль. Вчений зазначав, що офіційні переліки мовно некастильських топонімів "далекі від наукових вимог, які передбачають якомога точнішу фонетичну транскрипцію назв у місцевій мовній формі, оскільки майже неможливо, виходячи зі штучно перетвореної форми, досягти доброго результату. Якраз чимало транскрипцій галісійських і каталанських назв не дають такої гарантії, адже їх фіксували і потім офіційно вживали особи, що не володіли місцевою мовою і механічно пристосовували почуте до іспанської графічної системи" [Piel, 533].

Про аналогічний стан топонімії в Україні писав ще 1924 р. М. Кордуба. "Т. зв. урядові назви – (це) лише фікційні назви, покалічені... на польський, московський, румунський, мадярський, німецький лад", тоді як наукову вартість в Україні мають лише "народні назви, яких вживає місцеве українське населення" [Кордуба, 4-5]. Так, Орів писався Вирів і Вургов, Городетичі – Родатичі, а Молоденьків – Молотків.

Але хіба кожна епоха не мусить залишити слід на карті? Переважно так і виходить, однак «фікційні назви» (термін М. Кордуби) є слідом *не історичних подій, а антиісторичної волі індивідів* (або довільного їх втручання в момент фіксації), і з очевидністю свідчать про досить пізній, а не давній період історії. Знати «фікційні назви» і обминати їх – умова для отримання історично осмислених висновків у пошуках сліду давніх подій. Навіть, здавалося б, таким нейтральним ім'ям як *Федір* тоталітарна ментальність затуляла підозрілі для неї форми. Так, "Федорівкою" довго заміняли **ТУДОР**ів Рв Гоща [СГУ, 478], а "Федорівцями" [АТП] – назву **ТУДОРК**овичі Лв Сокаль. Мешканці обох сіл далі вживали основу Тудор-. Лише ця *реально історична* тягла народна традиція зберегла у справжній (а не "штучно перетвореній") назві **ТУДОРК**овичі достатньо від ім'я ґотського короля Теодор**РИХ**а: Teodor**icus** (474–526). Ані "Федорівка", ані "Федорівці" цієї морфемі не мають.

Я

ЯКОВИТСТВО АЛАНІВ. Саме прототипу сир. *Orhāi*. 'Едесса, Урфа' [Алемань, 425] з книги А. Алеманя про аланів бракувало як замкового каменя для кількох важливих висновків: 1) про справді значну присутність яковитів; 2) про закономірний розвиток основи Орх- в Юрх- (як-от у київському оронімі *Юрховиця* [ЛР, xx], тепер *Юрковиця*), 3) звідси крок до масового народного пристосування Юрх- > Юрк- (20 ойконімів і ще 36 від основи Юрй-). На г. Юрховиця є *Макаріївська* церква на вул. Стара Поляна; але збудована вона лише 1897 р.

(1937-2008) опублікував **2005** р. солідну книгу з фото готських речей з фондів Ермітажу – у т. ч. зеленої скляної сфери. 5) **2006** р. в Римі відкрито інсигнії імператора Максенція, зариті під Палатинським пагорбом 312 р., аби вони не стали трофеєм імператора Костянтина. 6) **2014** р. автор цих рядків помітив в Інтернеті схожість сфер скіпетрів Максенція і знайденої С. Гамченком: матеріал і розмір їх тотожні. 7) **2015** р. виявилось, що документи про розкопки 1913 р. не втрачені, а збережені в ІА НАНУ (І. Шарафутдінова) і на них є посилання; перелік місць розкопок 1913 р. відомий (див. III. ДАНИЛОВА БАЛКА, далі с. 636, 637, 623).

Лише тоді і стало очевидним: 8) Що у фатальній битві 251 р. імператор Траян Децій також мав скіпетр зі скляною сферою. 9) Що, вбивши Деція, варвари ватажка Кніви забрали скіпетр з собою на Поділля разом з іншими трофеями. 10) Що С. Гамченку і сфері казково поталанило. 11) Що Інтернет незмірно підсилює інформаційний пошук. 12) Що без студій топонімії України цю скляну річ і далі кваліфікували б як "імпортовану фритту для виготовлення скляного посуду", виплавлену в невідомій у Барбарікумі майстерні "товстостінного шліфованого скла". 13) Що чимало даних М.Б. Щукина для нашої теми цінні, а про скляну кулю – безцінні (про це її автор, на жаль, уже не довідався).

2. Про збіги висновків археології і мовознавства говорено не раз. Нещодавно до кола незалежних аргументів приєдналися й дані **генетики Y-гаплогруп**, наведені тут у частині III. Саму ідею кореляції таких несхожих характеристик ілюструє зведена таблиця на початку прологу (с. 24-25). З досягнень генетики видно, що своїм незалежним дослідним шляхом біологи дійшли висновку про найдавніші історичні контакти наших предків з тими самими етносами, про сусідство і зв'язки з якими філологи знають з українського словника й топонімії України. Це вже знайомі нам месопотамці, кельти, фіни, гуни, араби, бербері, іранські, а згодом тюркські степовики.

Такі історичні рамки та обставини нашого етно- і глотогенезу. Аби глибше оцінити місцеве минуле "на семи степових вітрах" гляньмо до інших народів. За Є.В. Головком, в *алеутів* було П'ЯТЬ епох мовних контактів: ескімоська, атапаскська (2 запозичення), корякська (3), російська (600 запозичень), англійська. За проф. Б.П. Яценком, топонімія Японії засвідчує історичний слід трьох складників *японців* як сучасної нації – айну, алтайців і сунданців. Далі були мовно-культурні контакти: китайські, португальські, англійські. Разом це ШІСТЬ епох. *Ірландці* мали СІМ епох контактів: крім питомих гойдельських слів тут є запозичення –

латинські, валлійські, данські, норвезькі, французькі, англійські. У *синтів* (циган Ломбардії) є ДЕВ'ЯТЬ пластів словника: питомих індійський і запозичення – перські, курдські, вірменські, осетинські, слов'янські, грецькі, німецькі, італійські. У *басків* – ДЕСЯТЬ епох контактів: питомих слова і запозичення – амхарське, кельтські, латинські, грецькі, готські, арабські, іспанські, французькі, англійські. За М. Костою, історичні документи Галісії містять питомих романські, готські і свевські імена осіб, також латинські, арабські, грецькі, гебрайські, франкські, баскійські, інші [Тищенко 2015, 41]. Разом з пізнішими чотирма (порт., ісп., фр., англ.) це вказує на ЧОТИРНАДЦЯТЬ епох *галісійської* мови.

Незмірно потужніший чужомовний тиск розкрили нові студії української лексики й ономастики: серед хвиль міграцій з Азії до Європи народ, який тепер став українцями, пережив 42 мовно-історичні епохи. Як і всі народи, ми ніколи не мали "єдиного предка": це поняття ненаукове. Наші предки – конгломерат наддніпрянських племен, об'єднаний місцевою говіркою слов'янського діалекту індоєвропейської мови. От ця тягла, місцева говірка і спромоглася за тисячолітнім недоглядом сусідів розвинути в українську мову.

Мовна історія українців відповідає іншим аспектам нашої історії. Теперішній стан і статус українців та їхньої мови сформовані не *зусиллями одного народу, а історичним розвитком усієї місцевої спільноти наддніпрянців та їхніх сусідів*. Знов у нас, як у всіх. Кіммерійців витіснили скіфи, а скіфів – сармати. Готи очолили черняхівські племена: серед найбільшніх були слов'яни. Готів витіснили гуни у спілці зі слов'янами. Гуни перегрупувалися в аварів. Авари слов'янізувалися; їх перемогли франки. Слов'яни стали данниками хозар; хозарську данину перебрали варяги. Варяги слов'янізувалися. Візантія християнізувала киян. Угорців витіснили печеніги, печенігів – половці, а тих монголи. Частина половців українізувалися, а інша відродилася в татарах. Їх підтримали турки. Турки витіснили генуезців і знищили рештки готів. Ханство і Порту вітали тіснили литовці, поляки, московити. З Криму прибули групи вірмен, караїмів, татар. Польща сприяла поселенню євреїв, Росія – німців, чехів, балканців, переселяла греків. Меншини асимілювалися. Частина євреїв виїхала до Росії, США, Ізраїлю. Росіяни замінили собою поляків і німців у містах, татар і неслов'янські меншини в Криму. Інші меншини українізувалися. Українці брали участь в усіх цих процесах, іноді очолювали їх (1650, 1918). Схожа доля у фінів, латвійців, естонців, румунів, болгар, чехів, словаків. Як і в нас, їхні досягнення у розбудові мови й держави є наслідком сприятливих подій поміж полів тяжіння сильніших сусідів.

IV. ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ УКРАЇНЦІВ У ПРИЗВИЩАХ

Козацькому роду – нема переводу

Народна приказка

*Ім'я – це найстисліший документ,
за яким стоїть не лише життя окремої людини,
а й шлях її народу в історії людства.
Мінімальна мовна пам'ятка, яку становить ім'я...,
належить до... опосередкованих джерел,
котрі ще потребують осмислення
перш ніж увійти до науки про минуле...
Тим-то чимало зусиль потребують
пошуки різного роду **контекстів**, через які
виявляється внутрішній зміст особової назви*

А.П. Непокупний 1995, 568

25 народів світу більші від нас, а 2500 менші. За тисячі років історії з нами контактували десятки навколишніх народів. Іншомовні морфеми прізвищ свідчать, – ЩО́ то були за контакти і З ЯКИМИ саме народами, і навіть – ПРЄДКИ КОГО САМЕ З НАС були їхніми УЧАСНИКАМИ

Мовний гербівник українців.

Кореляція контекстів прізвищ і топонімів

Дочитавши до цієї сторінки, читач має достатнє уявлення про всеосяжність і всюдишність мови (що ж поробиш – і української теж). Глибше розкрилися не лише напівзабуті *словникові* пласти щоденного мовлення, але й сотні "незрозумілих" *топонімів*.

У частині IV маємо розглянути ще один важливий, щодня і звідусіль близький до нас масив незалежних мовних фактів, які нас оточують не у просторі, а в суспільстві. Серед наших знайомих – чимало людей з *прізвищами*, схожими на вже описані запозичення у словнику, а іноді й на місцеві географічні назви. Ці прізвища необов'язково походять від тих запозичень чи іншомовних топонімів. Вони можуть *разом з ними* бути репліками однієї пори від засвоєних тоді чужомовних прототипів.

Вже у книзі 2011 р. є параграф "До етимології прізвищ", де вказано: "З накопичених фактів виросло усвідомлення, що топонімічні студії книги розблюковують підхід до етимології низки прізвищ, відомих з української історії. Це видно з самих лише покажчиків до книг: ❶ "Грамоти XIV ст." – Непролій, Радивонкова, Радунец, Риботицький, Скибичь, Смідинський, Сорочичь, Тивун, Оулад, Чемеревич, Чижевичь"; ❷ "Словник староукраїнської мови XIV-XV ст." Томи 1-2. – Арданович, Баграм, Барбос (і с. Бърбъшанї [ССУМ, I, 135]), Барсан, Берсен, Вербота, Кожюшно, Мелешкович; ❸ "Волинські грамоти XVI ст." – Гарабузда, Гулевич, Ключий (6), Свинуский (2), Ясмонский; ❹ "Книга Київського підкоморського суду (1584-1644)" – Блинструп, Воронич (4), Капустя, Пронский, Радивил, Сниткович; ❺ "Літопис Величка". Томи 1-2. – Байбуза, Барабаш (5), Бутенко, Верещака, Виговський (7), Ганжа, Гапонович, Гуляницький (3), Коробка, Оришовський, Остророг, Пац, Потоцький (7), Радивил (3), Радул, Рей, Северин, Скидан, Чиж; Бут, Вергун, Витязенко, Ганженко, Голуховський, Губар, Данко, Дуненко, Ємець, Жабокрицький (3), Зименко, Кобилецький, Ромодановський, Сандоровський, Чугуй (Чугай), Шабан (Чемерис), Щербак (2); ❻ "Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст." – Дахнович (3), Дашкевич (2), Капля, Кожаненко, Маляховський, Мервинский (2), Пацевський, Щербач; ❼ "Лохвицька радушна книга другої половини XVII ст." – Андрушко (8), Гапоненко, Гуєвський

(4), Дахненко (3), Коломиєць (5), Коломиєць (4), Либєрда, Мулченко, Передер'ї, Процик, Стеблювець, Халеплій, Хилкович, Хорошко (3), Шкарупа; ❸ "Архів коша Нової Запорозької січі. Опис справ 1713-1776" – Алаберда, Байдала, Барабаш (2), Водолага, Гараджа, Домонтович (4), Жумалей, Кабка, Косап (2), Кулябка (2), Малашевич (3), Мишура, Остроградський, Передерій, Прангул, Рак, Самборжецький, Сап'ян, Скубицький, Халабуда, Халява, Холахура, Чемерис (2), Чугуївець, Шпак, Шульга; ❹ "Приватні листи XVIII ст." – Бердиченко, Скорупа (4), Сулима (5), Томара (3), Шкоруппа; ❺ "Ділова і народно-розмовна мова XVIII ст." – Воропай, Ганжа, Дубогризенко (2), Дунін, Кадигроб, Кадигробенко, Карбан, Кияшка, Кордовський, Котлубайка, Мамона, Масло, Масленко, Мишуренко (2), Мозуль, Москов, Патиличенко, Передерієнко, Потилика, Ризониха, Різвенко, Росоха, Саливон, Салогуб, Свинченко, Стахорська, Урмініч, Хильченко (2), Шербушенко, Юсченко, Ярустенко" [Тищенко 2011, 432]. Далі з'явилися електронні версії Реєстрів Війська Запорозького 1581, 1638, 1649, 1756 рр. (див. IV. Антропоніми українців XVI-XVIII ст.; Козацькі прізвища морської тематики та ін.). Існують і певні напрацювання з етимології питомих антропонімів, але не для прізвищ від адаптованих іншомовних основ.

Як видно зі щойно наведеного матеріалу, також і в цій частині теперішньої книги можна було б попри все обмежитися залученням фактів з наукової літератури, яка вже є – і тих сотень прізвищ з горою б вистачило для розкриття теми. Однак 16 травня 2017 р. сталася подія, що відкрила перед українською антропонімікою справді неосяжні перспективи, надавши їй 42 мільйони нових системних фактів. Того дня агенція Уніан повідомила про нову доступну користувачам інтернету базу даних "ridni.org/karta". Поява цього велетенського електронного продукту ввела Україну до елітного кола країн Європи, де вже працюють аналогічні системи – як-от Surname Map: The Polish Genealogy Project; Surname Distribution Maps of Austria; gens.info/italia тощо.

Навряд чи укладачі нової бази ставили перед собою таку масштабну наукову мету. Формально це – спроектований на інтерактивну карту довідник про місце проживання кожного з громадян України:

він враховує координати житла їх усіх. Тобто ця база призначена передусім для пошуку і довідок. Однак отриманий результат зробив масово досяжним величезний науковий фактаж з невичерпним евристичним потенціалом.

Дивовижною виявилася органічність цього величезного масиву прізвищ і його насиченість ознаками спільно прожитої українцями історії. З причин, відомих для науково підготованого читача, наш численний, роботязкий, незабойовницький і попри все якось захищений історією прадавній народ опинився у сучасності саме таким по кількох тисячоліттях свого виживання на семи степових вітрах.

Нас 42 мільйони; більших від нас – 25 народів, менших від нас – майже 2500 народів. Це означає, що за ознакою чисельності ми на межі першого і другого відсотку народів світу. Після нас, менших від нас народів – ще 99% від земного списку. За цих "нововиявлених обставин" відкривається, що у прізвищах сучасних українців та їхніх предків наша історія записана з безпрецедентно високою *статистичною надійністю*. Адже завдяки своїй масовості нові незалежні факти дають уже не тисячі, а мільйони апробацій – зокрема, і для дальших висновків книги.

Як і в усій книзі, у її частині IV розглянуто лише малу частку релевантних (належних до теми) фактів. Тут швидше показано, як могла б виглядати наша історія, написана великим колективом підготованих науковців на сучасних даних антропонімії. Створення ширших довідників – завдання майбутнього.

15 років студій автора з топонімії України виявилися доброю школою для вивчення прізвищ. Адже й тут стали траплятися знайомі історичні зв'язки: лише на перших 40 сторінках (літери А–Г) – викладено українські прізвища з мовними ознаками того, що серед нас, навколо нас – живуть собі далі десятки й сотні тисяч нащадків груп наших вічних супутників від античного часу греків (йонійців, яванів, візантійців) та степових іранців (скіфів, гунів, аварів, аланів, парфян, печенігів), семітів (арабів і маврів, арамеїв, фінікійців), пізніших тюрків (половців, татар, турок, туркмен), менш терплячих германців (готів, вандалів, бургундів, варягів), а також венеціанців, вірмен, грузин, коптів, монголів, персів, поляків, росіян, румун... Матеріалом лексики їхніх мов пояснимі сотні прізвищ, які мають мільйони українських сімей. Усі засновники тих родів за певних обставин ставали українцями. Далеко не всі їхні нащадки зберігають свідомий спогад про

справжній початок свого родоводу. Однак незалежно від свого бажання "носії" відповідних прізвищ таки справді "несуть" у них мовні ознаки свого історичного шляху до складу нашого народу.

Поєднані з даними антропоніміки раніше вивчені дані топоніміки висвітлили цілком новий тип контекстів – топоантропонімічний: як виявилось, люди з певними прізвищами протягом багатьох поколінь можуть жити поблизу топонімів того ж етномовного походження, що й їхні прізвища. При цьому і прізвища, і топонімічні назви структурно оформлені як українські. Вони унаочнюють переконливі мовноісторичні зв'язки українства зі своїм кількатисячолітнім минулим.

Антропонімічний матеріал виявляє свої переваги перед топонімією через повнішу структурну збереженість. Так, про походження кількох топонімів від основи Півторак- можна говорити лише "у загальних рисах". Зате збереглися моделі прізвищ: • 22 **Повтар**, 15 **Полтар!**; 263 **ПовторЕЙКО**, 72 **ПовторЕНКО**; 19 **ПолторУХа**; • 3668 **ПівторАК**, 25 **ПовторАК**, 2137 **ПолторАК**; 100 **ПівторАКА**, 510 - ацька, 384 -ий; 1190 Полторацький + 1616 ка, 87 ПолторАК-іна, 64 ін. • 98 **ПівторАН**; 7 **ПовторАН-ова**, 6 ов; 89 **ПолторАН**, 6 **ПолторАН-ін**; 114 **ПівторАНІС**, 13 **ПолторАНОС**. Он у чім річ! Значить, в основі тут може бути аз. *палтар* 'одяг', кумикс. *палтар* 'майно, хатні речі'. Тоді *полтор-АН-нос і *півтор-АН-ніс 'той що носить/ возить з собою свої речі, майно'. -АК – пахлавійський зменшувальний суфікс, -АН- множина.

Сам мовний матеріал підказує нові наукові параметри і категорії для свого дальшого вивчення. Вже можна сказати про виявлену багату палітру типів мовних ареалів поширення прізвищ відповідної антропонімічної моделі – від суцільних (*Волошин, Вакуленко, Гаркуша*) через переривчасті або розірвані (*Бодак, Галайда, Герус, Гориславець*) до острівних ареалів (*Грянко*), ізолятив (*Магушинець, Цуруль*) і розпорошень різних підтипів (*Білошицький*). Знайдено і приклади додаткової дистрибуції ареалів (форманти -чук/ -енко; *Денік/ Денікін*).

"Треба орати глибоко, поки ледачі сплять" [Франклін, Б83], або, навіть прокинувшись, не поспішають належно оцінити таке наукове диво як не знищений, не помічений і тому необачно покладений на видноті доказ українства мільйонів українців. У вперше чітко окресленому і таки ж уперше вичерпному (!) масиві їхніх прізвищ вони постають не як "теоретичне поняття", – а як сама нація, історично сформована і реальна.

А

АБАРОВСЬКИЙ < киеворус. *о̄вр-ε* 'авари'. (76 осіб в Україні, переважно на Лівобережжі). Близька форма *Обаровський* (11 осіб: Луцьк і р-н).

Пор. на Берестейщині с. *Абяр-роушчына*. Інші прізвища цієї ж аварської пори – 359 *Боян*, 46 *Боянчук*, 2610 *Трухан*, 54 *Оберський*, 14 *Обрин*, 157 *Ображей*, 48 *Ображий*, 540 *Обруч* (пор. ойконім *Овруч*), 523 *Обревко*, 119 *Обрежа*. Разом понад 3360 українців. Пор. с. *Ображіївка* См Шостка і неподалік с. *Фотовиж* См Глухів – місце знахідки хрестоматійно відомого аварського скарбу. Див. *Боян*, *Обрин*, *Трухан*; топоніми *Круглик*.

АВЕСТІЙСЬКЕ МИНУЛЕ У ПРІЗВИЩАХ УКРАЇНЦІВ. За відомостями давніх авторів і висновками сучасних наук історичного кола, в античний час на теренах сучасної України співіснували: на півдні і сході – групи племен іранців (скіфи, сармати, будини, гелони), на заході – фракійці на Поділлі, кельти і ранні слов'яни на Поліссі. Ці племена контактували з греками Ольвії, з Римом на Дністрі; у черняхівській культурі II-IV ст. – з готами, а потім з гунами й аварами. Від прадавніх часів степовики зазнавали культурних впливів Ірану. За даними генетики гаплогруп, історичного мовознавства і топоніміки, за доби пізньої античності й раннього середньовіччя усі ці етноси степу й лісостепу слов'янізувалися на місцях, діставши продовження, зокрема, і в сучасних українцях. Звідси ж виходили колонізаційні рухи ранніх слов'ян на північ і північний схід.

Деталізувати й уточнити загальну картину поширення Авести в іранському степовому середовищі Наддніпрянщини елліністичного часу стало можливим завдяки тривалим фронтальним студіям топонімії України з удосконаленим метатеоретичним забезпеченням [Тищенко 1998–2016]. Зокрема, засобами порівняльно-історичної лінгвопрагматики вдалося спочатку виділити шість груп місцевих назв від семантично авестійських топооснов: *ОБЕСТ-*, *ЗАРВАН-*, *КОПИР-*, *КАРАБАН-*, *ДРИГ-*, *ДРОН-*; до них долучені в ході студій основи *МАГУШ-*, *ДЕЙНЕК-*. Системне продовження у цих топонімічних основах авестійських реалій дістало обґрунтування у деталізованих статтях і монографіях. Результати досліджень визнані науковою громадськістю [Пащенко; Макаров; Півторак] і вживані для систематизації знань з іраністики (див., напр., uk.wikipedia.org/Авеста; uk.wikipedia.org/Обеста).

Теперішній аспект студій став досяжним після відкриття для загального користування повної інформаційної бази 42 млн. прізвищ громадян України, створеної в електронній формі за адресою ridni.org/karta [32]. До наукового обігу в середовищі філологів відомості про сайт запровадив докт. філол. наук П.О. Селігей. Цей ресурс став основною фактологічною базою для поглиблених студій і зумовив нову якість наукових висновків. Було досліджено кількісний і просторовий розподіл прізвищ 106 тис. українців названих кореневих груп, їхню структуру і хронологію словотвору.

АДЖУБЕЙ < татарс. *hajji-beu*. 131 носій цього прізвища мешкає виключно у степовій смузі України. Належить з'ясувати, чому не розвинулися паронімічні форми (*Аджібей, *Гаджібей). Натомість *ГАДЖИБЕЙ* – це стара, справжня (= історична) назва давнього селища-попередника Одеси.

АЗАРЕНКО < перс. *azar* 'місяць вогню'. **1098** Азаренко, 327 енкова, 240 ов, 46 евич, 19 енок; **2967** ова, **2313** ов, 157 ян.

АЙ < перс. -(а)і. **4041** Баглай, 146 Басалай, 474 Басай, **3037** Воропай, Голай, Голай, 365 Довгай, 37 Капай, 62 Копай, 438 Лахай перс. **raha-i* по-

Рис. А1. Поширення в Україні 76 прізвищ *Абаровський* і 11 – *Обаровський* [ridni.org/karta] – малі частки прізвищ аварської доби

дорожній; 95 Минай, 15 Шукай, Сухай, 678 Пацай, 122 Пацалай, Рубай, Михай, 289 Ропай, **1772** Малай, Мамай, 105 Паталай, 115 Стапай, 154 Шурай, 12 Чебо-рай, 279 Чурай.

АНТРОПОНІМИ УКРАЇНЦІВ XVI–XVIII ст. – сукупність власних імен осіб – як християнських імен, так і прізвищ, і прізвицьк. "Ім'я – це найсти-сліший документ, за яким стоїть не лише життя окремої людини, а й шлях її народу в історії людства" [Непокупний, 568]. Кожен з нас, маючи власне ім'я, водночас є не тільки його носієм: ім'я – маленький фрагмент мови і тому разом з нею є найприк-метнішою ознакою народу. "Мінімальна мовна пам'ятка, яку становить ім'я люди-ни... належить до... опосередкованих джерел, котрі ще потребують осмислення (= мовно-історичної інтерпретації. – К.Т.) перш ніж увійти до науки про минуле. Саме цим визначається як культурно-історична цінність зібрання антропонімів у Реєстрі 1649 р., так і найбільша складність їх досліджень – обмаль тексту. Тим-то чимало зусиль потребують пошуки **різного роду контекстів, через які виявляється внутрішній зміст особової назви**. Як такі виступають, зокрема, назви міст чи територій, найменування народів та власне особові імена, які й засвідчено в ан-тропонімії видатної пам'ятки історії та культури України" [Непокупний, 568]. Відповідаль-ний редактор книги про Реєстр Війська Запорозького 1649 року проф. Ф.П. Шевченко наголошував на його винятковій важливості не лише для українсь-кої, а й для загальноєвропейської історії та культури і сподівався, що нове видання сприятиме дальшим студіям у цій і дотичних царинах [Шевченко, 16].

Дослідженням Реєстру 1649 р. як пам'ятки української мови у контексті відповід-ної історичної доби присвячено значну літературу [РВЗ-1649, 574–587]. "Спроба етимоло-гічного словника прізвищевих назв" Реєстру належить Р.І. Осташу [Осташ, 517–567], який залучив до своєї праці максимум доступних мовних контекстів аби зменшити вплив випадкових обставин: "Основне завдання словника — наблизити прізвищеві назви з Реєстру до мовного контексту його доби. Наші етимології здебільшого лінгві-стичні. При подальшому вивченні козацьких прізвищевих назв значну роль відігра-ватимуть також історичні, етнографічні праці про життя та побут козаків і взагалі населення України *того часу*" [Осташ, 517]. Цитата свідчить, наскільки далека була "пе-редова радянська наука" від постановки самого питання про витоки козацтва (і його прізвищ, – таки ж неминуче давніших від *того часу*).

...В разі потреби використано й матеріал з інших козацьких Реєстрів 1581, 1638 і 1756 рр. [РВЗ-1581, РВЗ-1638, РВЗ-1756]. Особливо різюче порівняння Реєстрів 1581 і 1649 рр.: воно залишає враження, що за короткий час у козаків замість переважно відойконіміних утворень, звичайних у старішому реєстрі (*Васько з Черкас, Михайло з Канева, Стась з Галича*) раптом "знайшлися" прізвища, саме прізвища з прадавнім мовно-історичним родоводом (*Митько Кулаженко, Кондрат Щербина, Якуб Шкода* – пор. копт. **КОУЛАХІ** (108a) **куладжі** А fish, риба; копт. **СУБНР ШЧИР** (388b) To sail on a river or sea; m. Sailing, voyage; плав-ати, -ба; дег. **sqdy** 'плавба, подорож людей'). Тим-то ці прізвища й "потребують осмислення", що ніяк не вписуються у *той* (= козацький) час. Судячи з давності мовного матеріалу прізвищ козаків, як і з повторюваності цих дивакуватих імен, – більшість їх не є персональними (отриманими ad hoc від січового товариства), а успадковані кожним козаком від свого предка [Тищенко 2016, 722-723].

АРАБАДЖИ < тур. араба-сі візник, кучер.

2295 Арабаджи, 432 і, 20 ий, 14 ієв, а, 99 иєв, 96 а, 77 ийська, 58 ий; 3 Гарабаджи, 24 Гараба-джиу, 38 Гарабажиу, 119 Гара-бажіу, 82 Гарабажій, 90 Грабажей

Прізвище новітнього часу із збереженням татарсько-туруецьким формантом -джи – пор. Куїнджі 'ювелір', Тютчев < тутчи мідник, Аракчєєв < аракчи продавець горілки.

Рис. А2. Звичайність 2295 прівищ Арабаджи на півд-ні України [ridni.org/karta] (з тур. арабасі 'візник')

Ця група прізвищ пов'язані з етнонімом арабів (248 Арап, 343 ов. 445 ова, 72 ін, 83 іна, 41 енко) не прямо, а через реалію "арба, гарба – арабський візок" (є також і "просто" таке прізвище: 167 Гарба, 1 Арба).

АРКУША < див. IV. *ГАРКУША з Qaraqış. **1192** особи на прізвище Аркуша мешкають виключно у степовій смузі України, – як і 391 носій прізвища Аркушенко. Вихідною формою є прізвище Аркуш (71 носій Вн., Люботин Хк). Зі словом *аркуш* (від лат. *arcus* 'листок; Vogen') збіг випадковий. Письмова фіксація прізвища сталася за посередництвом писарів-чужинців, які "не чули" початкового укр. Г- (пор. *Оробець*, *Арапенко*).

АРНАУТ < тур. Arnavut 'албанець'.

2118 Арнаут, 234 а, 1112 ова, 866 ов, 23 енко, 19 у; 4 Арнавута.

АРТАШ < ір. arta 'божество' + ас 'ясин, алан'. 42 особи (Лв, Жт, См, Вн). Характерне поширення прізвищ 2673 Артюшенко з Надазів'я; також 302 Артюшок, 6608 Артюх, 13 Артющик, 516 Артющенко.

АРШАК < пахл. Arshak ім'я вл.; Arž- гідний + ак зменш. суф (МакКензі).

5 **Аршак**, 121 Аршакян; 51 Аршук, 3 Аршученко; також 30 Аршуков, 39 Аршукова. У павлівській були поширені гіпокористики (пестливі форми) *Barzpadik* "Цибатенький", *Aržak* "Гідненький", *Senak* (від назви міфічного птаха), *Wardak* "Трояндочка" [Чунакова, 66]. Пор. також пахл. *Artadat* (дір. **Rtadata*-) "Створений (божеством) Праведності". Очевидна відповідність цієї групи прізвищ історичному імені Аршака, засновника династії Аршакидів, яка панувала в Ірані та прилеглих степах у III ст. до н.е. – III ст. н.е. Реліктову форму прізвища мають лише 5 українців (Ювілейне Дп, Кв.), похідні – ще 244. За рівномірним характером географічного розподілу ще одна форма *Аршакян* виглядає видозміною форми на -ан, або і справді є наслідком інфільтрації предків її носіїв з Вірменії. Про зв'язок топооснови Аршук- з прототипом Аршак детальніше у статтях про топоніми Аршуки См, Чг (пор. прізвищ. Аршук у Конотопі й Шостці См, Новг.-Сів. Чг).

АФРИКАНСЬКИЙ < Африка (вандальський фрактал) – 1 особа у Полтаві. 17 Африканов (Немішаєве Кв 4!, Зп. 4!, Лв., Хм., Пл., Пл), 15 Африканова, 3 Африкян (Кропивницький 2, Зп. 1; не виключено, що -ян < -ан, пор. Аршакян). Див. той самий етномовний фрактал у прізвищах IV. ВАНДАЛЯК, ГЕНЗЕРА.

Б

БАБенко < гр. πάππας 'священик, піп'. Див. ойконім II. *БАБИНЦІ*.

34843 Бабенко, 27941 Бабич, 22624 Бабій, 6506 Бабіч, 4165 Бабійчук, 2676 Бабченко, 2030 Бабчук, 1686 Бабко, 656 Баб'юк, 541 Бабан, 34 Бабишин, 8 Бабійчак, 4 Бабченюк (Дц, Вн), 5 Бабій-Дейнега! (Чв, См). Розподіл останнього подвійного прізвища можна інтерпретувати за правилом периферійних архаїзмів. Річ у тім, що Дейнега < пахл. *denig-* 'святенний, віруючий', що у сполученні з першим складником Бабій < гр. πάππας 'священик, піп' вказує на предка-священника зороастрійської церкви (мага, волхва).

БАГАЛій < пахл. *paḥr* [p'hɪ] 'варта' [Nyberg].

54 Багалій, 17 ль, ей, ей, 104 **Багаліка!**, ика, іна; 512 **Баглик!**, **4041** ай.

Як *Бахтерщина*, так і *Болохів*, *Баглайки*, *Дашів* є репліками імен тієї самої реально-сти: це Бактрія – грецька *Вактріа*, вона ж перською і пушту *باختر* *Bākhtar*, парфянською *Balkh*, санскритом *बह्लीक* *Bāhlika*, китайською 大夏 *Dàxià*. Це давня країна між Гіндукушем і р. Окс (Аму-Дар'я), одна з елліністичних держав, заснованих по війнах Олександра Македонського, зі столицею у Бактрах/ Балху, тривалому осередку грецького життя у тих краях [Тищенко 2016, 712]. Див. і топонім II. *БАГЛАЙКИ*.

БАГРій < 1) ар. بحر *baḥr* 'море'; 2) пахл. *paḥr* [p'hɪ] 'варта' [Nyberg]. На користь "1)" говорить існування прикметника ар. بحری *bahrī*, adj. Of or belonging to the sea; maritime, naval (належний до моря або мореплавства, морський): пор. прізвищ. 173 **МАЛАХ!** від ар. ملاح *mallaḥ* 'моряк, човняр, весляр'.

5783! Багрій + 350 Багрійчук, 53 Багрієнко; 38 Багрин, 434 Багрін – основа рівномірно поширена й у селах, що вказує на її давність. Див. також топонім II. **БАГРИНОВА ГОРА**.

БАЖАН < 1) киеворус. ім'я Бажан імов. з пахл. bōžan (з дір. *baujana-р'ятунок); 2) узб. бож-, кирг. бажы- 'мито, податок'; див. прізви. БОЖЕНКО. Одноко-рениві: 112 Бажанюк, 92 Бажанська, 78 Бажанський, 535 Бажанов, 691 Бажанова; 15 Бажен-ко, 23 Баженюк, 10 Баженок, 1176 Баженов. Разом 2798.

БАЙДА 3546 < ґотс. baidjan 'примушувати' [Фасмер, I, 142]. 3546 Байда, 1654 юк, 200 енко. Можливе також пояснення від *аль-Байда*, арабської назви столиці Хозарії Семендера, – деталі див. [Тищенко 2011, 82–83].

БАЛАМУТ < письм. монґ. **balamad** 'авантурник, відчайдух' [СТМЯ, I, 68]. 736 Баламут, 28 Баламута, 51 Баламутко, 66 Баламутенко, 71 Баламутов, 93 Баламутова. Пор. ойконіми **БАЛАМУТІВКА** Чв, Хм.

БАЛАН < гунс. *βάλαν* 'кінь сірої масті'. Пор. і етнонім половців герм. Valani (з Codex Cumanicus) [Тищенко 2015, 419]. **7450** Балан, **2981** юк.

БАНДЕРА < іт. bandera прапор'. 38 Бандера, 315 Бандрівська, 35 Бандрівчак.

БарАБАШ < арам. *Bar Abbas ~ ар. Beni Abbas 'Аббасид'. Барабаш: **14913** нащадків Абббасидів!; також 84 Барабашук, 11 Барабашенко, 3 евич, 133 ова, 105 ов, 55 ева, 32 ев.

"Ще свіжі були рани джигаду 737 р., ще родичі молилися по загиблих і загнаних у рабство, а з халіфату дійшла приголомшлива звістка. Холодним зимовим ранком 750 р. Омейяди скинуті і знищені. Ті, хто віддавав накази на поталу сотень селищ, хто попродав у рабство двадцять тисяч слов'янських родин, – погинули від руки ще радикальніших земляків – Аббасидів. За життя одного покоління такі новини приходять рідко. Подумати лишень: учорашні непереможні Омейяди, від імені яких понад 20 років ведено джигад (завершений 13 років тому) та пролито море крові обабіч Дніпра – і раптом упень вирізані своїми ж! Переказана арамейською мовою в Каганаті, новина звучала так: на зміну Бар Омейям прийшли Бар Абаші.

...Справді, до влади на півтисячоліття прийшли Аббасиди або Бені Аббас (сирійською Бар Аббас). Ім'я означало, що нова династія арабських халіфів (750–1258) узяла ім'я свого предка аль-'Аббаса, дядька Мугаммада з батькового боку" [Тищенко 2011, 104].

З'ясувалося, що у топонімії назви від цієї топооснови надійно засвідчені (*Барабашівка* Хк, Пл, См, Вн, *мог. Барабашева* Чк, *став Барабашівський* Кг)" [Тищенко 2011, 77] (пор. Varobas у Пакистані, Borābās в Індії).

Разом з тим, масовість основи Барабаш- може бути й пізнішим пристосуванням дір. frawas- 'безсмертна людська душа'.

БАРАНЧУК < кирг., чагат. **баранчук** = беренчук 'дитина' [Радлов, IV, 1752, 1824; Юдахин, 129; ТРС, 65] > в рос. 1) "дитина у представників тюркських народностей"; 2) "позашлюбна дитина" [Каташева, 108, 106]. Про вживання слова у контактах з киргизами пише В.І. Даль [IV, XXIX].

Відомо, що "тюркському **а** переднього ряду на російському ґрунті відповідає **у, е** або **а**: *урема, арема* /прибережний чагарник/" [Каташева, 108]. На Південному Уралі, в зоні сучасних мовних контактів характерним фонетичним яви-

Рис. Б1. Поширення в Україні 14319 прізвищ хозарського часу Барабаш [ridni.org/karta] (про давність прізвища свідчить його суцільне поширення у селах) і 4 ойконіми Барабашівка

щем є також те, що "многие тюркизмы не освоены в фонетическом плане. Об этом свидетельствует их разное произношение: **баранчук** и **беренчук** (Юрюзань)". Аналогічну картину видно і в українських прізвищах: **3083** Баранчук (давніше), **36** Беренчук (новіше), **10** Баранчуков, **15** а, **143** Баранчик, **195** Баранчиков, **242** а, **130** Баранченко, **39** Баранчан Чв. Але див. також **50** Борончук.

Поza сумнівом, у найчисленнішій групі прізвищ кінцевий фрагмент -ч- не є складником форманта укр. -чук, а становить частину основи. Справді, всі похідні включають фрагмент -ч- перед кінцевим формантом: пор. Баранченко.

БАРМАК, БУРМА-

КА < ім'я власне *Barmak* 'засновник роду Бармакидів' (візирів халіфа Гаруна аль-Рашида); букв. жрець-буддист. **256** Бармак (Новогр.-Вл. 70, Кв. 29, Киянка! 16), **1!** Бармаченко, **19** Бармаш, **7** Бармашенко; **1108** Бурмака, **437** Бурмак, **6** Бурмач, **95** Бурмаченко. Усього 1929.

Рис. Б2. Поширення в Україні 3083 прізвищ XIV-XVI ст. Баранчук і 36 – Беренчук < кирг. 'дитина' [ridni.org/karta] (форм Беренчук майже у 100 разів менше, і вони наявні тільки на півдні; пор. значне поширення у селах)

Рис. Б3. Поширення в Україні 256 прізвищ Бармак і 1108 – Бурмака – людей, предки яких були у якийсь спосіб пов'язані з Бармакидами (?) [ridni.org/karta]

Пор. і с. **БАРМАКИ** під м. Рівне, – при тому, що у самому м. Рівне мешкає О.Р. Бармак і ще "кілька Бармаків у дальших околицях с. Бармаків".

"На Поліссі досі відоме прізвище Бармаш, згадане у творі поета з Волині В. Поліщука "Дума про Бармашиху" (1922). Сучасна українська естрадна співачка Марія Бурмака з Харкова також навряд чи підозрює, звідки походить її прізвище (зауважив Б.А. Рудий). Не виключено, що історія її роду також сягає часів всевладних візирів Бармакидів. Підсумок очевидного: та історія все ще серед нас... " [Тищенко 2011, 203]. Див. рис. Б3 і Б4.

БАСАЛИК < тюрк. *basalik* 'кистень', букв.

цибулина NB; пор. рос. *басалык*. 327 Басалик, 514 ига Пб, по селах; 146 ай, 173 кевич, 68 ко Вл, 37 ка Вл.

БАТИЙ < монг. ім. вл. Бату-хана. 41 Батий.

БАТУРА < кит. *baduer* = монг. бадур

'звання бадур', *Baduer* 拔都兒 (На₃) — бадур = монг. *baɣatur* 'витязь, богатир; елітний офіцер' [Алемань, 525, 545]. **2090** Батура, 53 Батурич, 968! Батурин (поширене у селах), **1179** Батуріна, 194 Батуревич, 149 Батурко, 146 Батуренко!

Рис. Б4. Сусідство села Бармаки Рв і людей на прізви. Бармак [ridni.org/karta]

Чг. Суфікс -ин- дав.-словянського, а не рос. часу: понад 2000 Батуриних мешкає по селах України, що не відповідає ознакам російської колонізації.

БАХМЕТ < ар. محمد Мухаммад 'ім'я Пророка'.

971 Бахмат, 189 Бахматюк!, 16 Бахматенко, 649 Бахмет, 27 Бахметенко, 1101 Бахмач, 16 Бахмаченко, 48 Бахмачук, 273 Бахмацький (ц < тс): 18! Бахматський; // 1503 Багмет, 12 ова, 3 ов, 5 енко, 2 а; 908 Багмут, 10 ова, 3 ов, 3 уцький, 3 уцька; 643 Бахмут (ар. محمود махмуд 'славлений'), 7 Бахмутенко, 147 Бахмутський (< м. Бахмут?).

БАХТЕР < 1) гр. очерет; 2) Бактрія [Тищенко 2016, 435, 507].

3 Бахтер, 7 Бахтерова, 9 Бахтерева, 7 Бахтерев, 7 Бахтерова; 612 Бехтер, 4 Бехтеренко, 24 Бехтерев, 13 Бехтерева, 8 Бехтеров, 9 Бехтерова. Ця основа явно гірше сполучаються з формантами -чук, -енко, і причина, напевно, в тому, що її можливий прототип – віддалена географічна реалія, Бактрія. Див. топонім БАХТЕРЩИНА.

БЕНЦАЛ < ?пол. *pendzel* 'пензель' [Фасмер, I, 151]. 176 Бенцал, переважно Тр; 1461 Бенца Зк, див. [Чучка].

БЕРЕЗНЯК < пахл. *barzan* 'поселення' + ак. 2233 Березняк, 190 Вересняк. Див. II. БЕРЕЗНА.

БЕРЕНДА < 1) чагат. *baranta*, каз. *barymta* з монг. *barimta* 'наскок, напад; помста'; 2) тюрк. генонім.

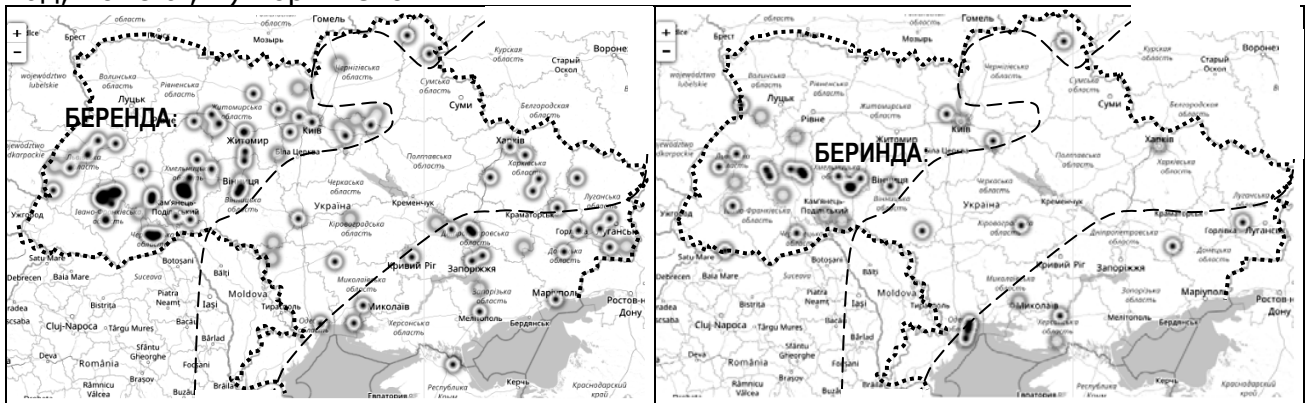

Рис. Б5. Поширення в Україні 587 прізвищ XIV-XVI ст. Беренда, 222 – Беринда [ridni.org/karta] (основний ареал – на пн. захід від межі степу – лінії Суми–Чернівці; переміщення на південь недавнє)

2 Баранда!, 244 Барандич, 220 Барандій Ль!, 14 Барандіч, 5 ес, 3 ин; 587 Беренда, 7 Берендей, 222 Беринда, 65 Бериндя; 2 Биринда Хм. Від цієї основи походить і прізвище автора славетного українського словника Памви Беринди.

БЕРСАН < ?авест. *barsam* 'барсам (ритуальний предмет)'. 539 Берсан, 7 ова, 1 Берсану, 3 Берсанукаєва.

БЕХ < тюрк. *бег* 'пан, хазяїн', *بگ bag* (Zend, *bagha*; S. भग), s.m. Lord; master (=beg) [Platts]. 1957 Бех, але 587 Бих; 1497 Бак!, 236 Бах, 11 Баг, 4 Бег; 360 Бега, але 23 Бига; 30 Бегу, але 32 Бигу; 797 Бегей, але 4 Бигей (тюрк. *بیگی* бегі 'герой!'); 780 Бегун, але 89 Бигун; 343 Бегас, але 6 Бигас; 646 Бегаль, але 1 Бигаль!; 4 Бегич, але 64 Бигич. Усі словотвірні моделі спільні, що й становить додатковий аргумент на користь мовної тотожності основ Бег/х- і Биг/х-. Варіанти з кореневим голосним -а- успадковані без тюркського посередництва з іранського прототипу.

БЕШЕНКО < мад. *besenyők* 'печеніги' (чит. [бешеньо:к]). Бешенко (93 особи), 3 Бешенюк, 2570 Печенюк, 111 Печенко і назви с. Печенюги Чг – достатні підстави припускати походження безпосередньо з форми множини мад. *besenyők* 'печеніги'. Інші різновиди основи і похідні прізвища: 332 Печененко, 299 Печеник; 1111 Печена!, + 869 Печений (7,28), 4 Печеніг, 2 Печеніжець; 140 Печенізька, 237 Печенежська; 75 Печенізький, 176 Печенежський, 1 Печенежський (Кременчук) 377.252 = 1,5.

БІЛОЗІР, БІЛОЗЕР < тюр. *Ak-deniz* букв. "біле море" (тобто західне) = гр. *Ἀσπροθάλασσα* 'Мармурове та Егейське море'. 872 Білозір, 186 Білозер, 418 ов, 137 ський, 230 ська; 1419 Білосор, 2 Білосорський, 13 Білосорець, 76 Білосора.

Прототипом основи Білозер- могло бути тюр. *Ak-deniz*, або візантійське *Ἀσπροθάλασσα* 'Мармурове та Егейське море'. Дслов. *κζερο* означало гр. *λίμνη* = pool

(пор. і укр. лиман), у Гомера також sea (Buck, 34). Мармурове море справді люди середньовіччя могли сприймати як велике (і таки замкнене) озеро, – і тоді основа Білозер- застосовна саме до нього (*jezero; озеро; See; – λίμνη; stagnum, lacus*) [SJS, 992], гр. λίμνη = 'озеро, лиман' у Гомера також 'море' (Buck, 34). Отже, це частина "картини світу" наддніпрянців X-XII ст. За часів масової підтримки Івана **Асена** і його військових дій на півдні Фракії метафорично основа **Яснозер-** могла замінити Білозер-.

"В одному районному контексті (АТП-1974) опинилися, з одного боку, *Ясногородка* ~ *Білогородка* Кв КСв, а з іншого – *Ясногородка* ~ *Чорногородка* Кв Макарів. З нової карти Другого болгарського царства з топонімами [Bulgaria_under_Kaloyan.png] це сусідство може бути роз'яснене.

Прототипи обох назв – болгарські імена двох середньовічних міст обабіч Дністерського лиману – болг. *Бялград* (тепер Білгород-Дн.) і напроти – *Черниград* ("північний"? див. вріз). У структурному зв'язку з цими парами перебувають назви сіл в одному районі (!) *ЯСНОЗІР'я* ~ *БІЛОЗІР'я* Чк Чк з багатьма однокореневими – *Яснозір'я* Хм, *Ясна Зірка* Чг; *Білозір'я* Чк Чорнобай, *Білозірка* Вн, Тр, *Білозорина* ІФ, р. *Білозірка* = *Білозурка*, *Білосерка* 1769, *Ак-Суй*, *Бьлозерській лиман* Хс, р. *Білозер-ова* Хк, -ка См, р. -ка Хс, -івка Вн, -не Кр, -ське Дп, Дц.

Дістають пояснення й *Білобережжя*, *Білий Берег*, *Білі Береги* – це з очевидністю береги "білозерські". Знову частина тодішньої "картини світу" [Тищенко 2017].

Село **БІЛИЙ БЕРЕГ** < гр. *Ἀσπρο(θάλασσα)* + берег. Сюди ж прилягає за змістом і основа Білогол- (з тюрк. гол 'озеро'): ● р. *БІЛОГОЛІВка* п Серету 1546 р. пор. с. *БІЛОГОЛОВе* Тр ЗБОРІВ: Серетець; **БІЛ**ківці, **ОЗЕР**на, **БІ**ЛОКРИНИЦя ^ТРОСТЯНець, **ВИСИП**івці wyspa острів, **ЯРОСЛАВИ**чі, **КОРЧУ**нок, **ВІЛЬШ**анка, **НЕСТЕР**івці, **КУДИН**івці, **ГОД**ів, **РОЗГАД**ів, **КАБАР**івці, **МАЛАШ**івці, **ІВАН**Ківці, **ПЛІС**няни Плесо = **Балатон**, **ХОМ**івка, **ТУСТОГО**ЛОВи, **ПРИС**івці.

Дістає пояснення й інша модель: *Білобережжя*, *Білий Берег*, *Білі Береги*.

БІЛОКІНЬ. Крім прямого значення "той, хто має білого коня" виглядає можливим залучити до пояснення пахлав. *šēdaspīh* «римляни, візантійці» (букв. «ті, що мають білих коней»). Різновиди основи і похідні прізвища: 6245 Білоконь, 3070 Білокінь, 324 Білоконенко, 149 Білоконна, 148 Білоконний; усього 9936 осіб.

"З-поміж кількох тлумачень є пояснення назви як імовірної кальки з парфянської реалії. У статті Вікіпедії "середньоперська мова" наведено цікавий контекст: пахлав. *šēdaspīh* «римляни, візантійці» (букв. «ті, що мають білих коней») – див. https://uk.wikipedia.org/wiki/Середньоперська_мова. Першоджерелом є текст з Авести Zand-i Vohuman Yasht, III, 3, 8, 21 (доступно з інтернету)".

БІЛОКОПИТ < Kopet-dag з ір. Kof- гора. Різновиди основи і похідні прізвища: **3070** Білокопит, 123 Білокопита, 503 Білокопитова, 428 Білокопитов, 111 Білокопитий, 24 Білокопитний. Разом 4189 ос.

Місцеве українське прізвище, загадкове своїм географічним розподілом (див. рис. Б7 і Б10а). Виразний видовжений ареал з Надазів'я до с. *Білокопитове* См (!) помітний і на картах однокореневих прізвищ.

БІЛОШИЦЬКИЙ. З топонімічних студій з'ясовано, що однокореневі поліські ойконіми *Білошиці* (певний часу "Щорсівка") Жт Коростень

Рис. Б6. Поширення в Україні 1419 прізвищ XIII-XIV ст. Білозор [ridni.org/karta]

Рис. Б7. Поширення в Україні 428 місцевих прізвищ Білокопитов [ridni.org/karta]

і Білошицька Слобода Чг Корюківка (рис. Б8), – як і 1425 прізвищ сучасних українців, – є слідом трагічного фіналу Першого болгарського царства.

Це спогад про Біласицьку битву (інакше битва на Клейдіоні; болг. битка при Ключ, Беласишка битка), бій 29 липня 1014 р. між арміями візантійського імператора Василя II та болгарського царя Самуїла в околицях села Ключ (Клейдіон) під гірським хребтом Біласиця. Візантійці дістали рішучу перемогу, а всіх 15 тис. полонених болгарських лучників осліпили,

Рис. Б8. Поширення в Україні 1425 прізвищ-реалій часів загибелі Першого болгарського царства Білошицький і однокореневих топонімів [ridni.org/karta]

за що імператор отримав прізвисько Болгаробивці. Цар Самуїл не пережив цього і помер. То був кінець Першого болгарського царства.

До висновку про пов'язаність українських топонімів і прізвищ саме з цією знаковою для Болгарії подією спонукають численні топонімічні ознаки участі поліщуків у багатьох попередніх і наступних подіях балканської історії IX -XIII ст. ("хомівщина", "іванівщина", "яснопільщина"). Можливий сумнів: чи не є прізвища Білошицький у Коростенському районі вторинними похідними від назви місцевого с. Білошиці (кілька десятиліть відомого як "Щорсівка"), а не гори Біласиця?

Це малоімовірно: таких прізвищ у цьому ж районі триста. А база даних ridni.org має ще 5 реліктових прізвищ Білашицький, не пояснених з назви Білошиці, і, крім того, єдину в Україні форму Белашицький, – найближчу до болгарського прототипу Беласица і вивідну саме з неї.

Ознака давності прізвища – поширення його у селах (див. сірі розмиті островні ареали по всій території України). Для аргументації тут знову використані контекстуальні висновки.

БОВКУН < пахл. **fragān** [plk'n] 'основа, засноване; походження', звідки й укр. бовкун 'віл-одинак'. Див. топонім БОВКУНИ. 3451! Бовкун, 103 Бовкуненко, 50 Бовкунович, 44 Бовкунов, 53 Бовкунова. Похідні на -юк, -чук відсутні. 485 Болкун, 9 ець, 249 евич, 3 євич, 56 ова, 57 ов. Пор. прізви. ПОРХУН.

БОГОРАД < вірм., груз. Баграт з перс. Багадата 'Божедар' (як груз. чешмаріті 'справжній, очевидний' з перс. чашмдід: "the Arm. form Bagrat and the change $d > \delta > r$ testifies that this name came to Georgian via Armenian" [Chkeidzell Iranica. Georgia/ v. Ling. Contacts w/lr. Lang.]; також *vran* "tent" (Man. Parth. *wd'n*), *aparak* "palace" (Old Pers. *apadāna-*), пор. укр. Богдан. Найближчою до прототипа є форма Боград, далі сталася нормалізація основи додаванням сполучного -о- і, нарешті, приведення до етимологічної відповідності а > о. Після цього виникла гостра суперечність у сумарному значенні нібито двох морфем цієї іншомовної основи.

Рис. Б9. Поширення в Україні 224 прізвищ Богорад, 38 – Боград, 22 – Богород [ridni.org/karta] < вірм. ім'я власне Баграт

Див. IV. Грузинське мовне посередництво іранізмів в українських прізвищах. 224 Богорад, 38 **Боград**, 2 овський (Од), 22 Богород, 49 Богородська (перев. Лб), 8 Богороденко (Васищеве, Мк), 2 Богородіна (Хк, Щастя), 75 Богородченко, 64 Богородицька, 59 ий, 24 Богородиченко, 45 іченко.

БОЖЕНКО < києворус. ім'я Бажан імов. через поширене пахл. bōžan з дір. *baūjana- рятуюнок [Чунакова, 68]. Реально засвідчені прізвища: 4603 Боженко, 243 Боженок, 83 Боженюк; 20 Бошенко (Σ 4951). При цьому прізвищ. Боженок має прямий прототип пахл. **Bagenak** з дір. **Bagainaka** (!), який є одним з "прикладів з гіпокористичним суфіксами, приєднуваними до гіпокористичних імен з суф. -ēn/-in" [Чунакова, 70]. Іншими словами, тут пряма відповідність усіх морфем словотвору: Bag-ain-aka ~ Бож-ен-ок!

Основа Бож- могло б бути й реплікою прототипу узб. бож-, кирг. бажы- із значенням 'мити, податок'. Пор. і груз. *bazh-i* "tax, duty" (from Mid. Pers. *bāž*, Old Pers. *bāji-*, Av. *bāji-* "to give, present"; NPers. *bāj*). Узб. *хари.дор* митник, а узб. *бож.хона* (кирг. *бажыкана*) – митниця; не виключено, що старе слово для митника було узб. **божи.дор*, пор. БОЖЕДАРівка! Дп. БОЖЕДАРівка Дп Кринички: АУли, БОЛТИШка, Ганно-Зачатівка, КУДАШівка, Рогівське, БАРВІНОк, КОРОБчине; БОЖИківці Хм ДЕРАЖня: ^ШЕЛЕХове.

БОНДАР 57245 (Σ 374.675) < окрім прямого значення (майстер діжок), через велику кількість похідних можна припустити прототип днор. *bond-ar* 'селяни-господарі' (нор. *bøndar*). Різновиди основи і похідні прізвища: 57245 Бондар, 18148 Бондарь, 133684 Бондаренко, 26290 Бондарчук, 7155 Бондарук, 191 Бондаревич, 6 Бондарко, 3156 Бондарець; 50 Бендарський, 26 Бендарчук.

Болото **БОНДАРе**ве біля Загальців, с. **БОНДАРня** Кв Бородянка < днор. *bond-ar* 'селяни-господарі' (нор. *bøndar*) – між двома **БУДА**ми днор. *bōndi* 'господар, хлібороб' і **ПИЛ**евим болотом, ще й при р. **БУРК**овиця. За всіх традиційних пояснень теперішньої назви не виключено, що перед заснуванням сучасного села це місце звали, наприклад, "урочище Бондарі". Топонімічні контексти інших аналогічних назв: • **БОНДАРЦІ** Жт Жт: ^**БАРАШ**івка! ***Вараж**-, ІВАНівка; **БУДА** *bōndi*, **ВЕРЕС**и алан. **wærgæs* 'русь', ВИШНеве; • **БОНДАРівщина** днор. *bond-ar* 'селяни' См БІЛопілля: ^МИРське; **БУТ**овщина днор. *bōndi* ст. *būandi* 'осілий хлібороб, господар обійстя' (Вук), ГАЛИЦьке, **БАРИЛО** ^БІЛовишНеве, ГОРБачі, БезСОКИРне, ОМЕЛЬченки *ōmilos*; **АТИН**ське!, БезСАЛівка ^**Кисла ДУБИНА** пахл. *kysl* кесар + гот. *daurjan* хрестити / або сир. *دورجا* *durpa* 'скриня мумії, дерев'яна труна' ^РОГІЗне, ЧервоноВИШЕНське, Без_Одня ^КУРАСове; **МИР**.ЛОГи ^**ВОЛ**фине, **Стрільцеве**, КАЛИНівка, ЛОХня, БІЛани, **ЯН**ченки!, СОЛЯНИКИ перемога під Солунем, ЦИМБАЛівка **БІНОУАЛ**; **ВОРОНИ**не, **ВОРОН**івка ^**ДУД**ченки куманс. *tutgū* полонений, ВОЛфине, БОБРИК, СИНЯК, САМАра, Червоний **КУТ**, КОМАРИцьке; • р. **БЕНДЕР**ка ?дшв. *bōnd-er* 'селяни' / або "портова" з перс. *bandar* 'порт' у с. ІВАНЬКи Чк Маньківка: **РУС**алівка, **БЕРЕЗ**івка, **ХАРК**івка, ЮРПіль.

БОРИЛО, пор. ім'я племінника Іваниці Борила, який успадкував трон Болгарії у 1207 р. Різновиди основи і похідні прізвища: 155 Борило, 2626 Барило, 618 Барияк, 963 Барилук, 29 Барилець, 728 Барилко, 167 Барильченко, 94 Бариленко.

БОРОВИК < вірм. *parāw* "old woman" старра жінка from Parth. **parnāw* (cf. the Syr. loanword *parnuš*, NPers. *pārāw*). **2238** Борова, ий, **9698** Боровик!, **4090** овська, ий.

БОРОДАЙ < імовірно, від ім'я Якова Барадеї, засновника сирійської церкви. 5053 Бородай (сільські райони), 389 Бородаєнко. Звичність у селах відповідає можливому часу появи прізвища – VI ст. Див. топонім II. **БОРОДАЙ**.

БОРОЗНА < можливо, з перс. **barzan** маєток, вулиця. 297 Борозна, 466 Борозняк, **1167** Борозенець, 195 Борозинець, 62 Борознюк, 34 Борозенко, 11 Борозний. Кі-

Рис. Б9. Поширення в Україні 4603 прізвищ Боженко [ridni.org/karta] (топонімів від основи Божен(к)- не існує)

• р. **БРИТАН** *πρυτάνεις* Зп Кам-Дн: ур. БРИТАН, ліс БРИТАНИк; прот. БОРСунка у с. Благовіщенка ^озера **ЛУХнуВАТі** Великі, оз. ЛУКНУВАТЕ; БІЛОЗЕРка, ІВАНівка; • р. **БРИТАН** *πρυτάνεις* Жт БАРАНівка (Sidi Barrani) promontory: akra; harbour: limen: р. ЗеРЕМЕНка = ЗеРЕМИНка = ЗеРЕМЯНка, ЗЕРЕМЛЯ ^ВИШНівка; р. ЯСТРУБенька, р. **СЕСТРобиль**!! *sistr + Ampel-*, НАТАЛія, КРАСУля, ЗАКРИНИЧчя, ЗАБАРА, МАР'ЯНівка, ОЗЕРЯНка, ІВАНівка, СІМОЦЬ+, ЯЛ.ИШ.ів (берег, *ἰσχυρ* 'розп'ясти'); **КАМ'Яний БРІД**, ЧервоноДВІРка, МИРОславль!, СТОВПи, Суемці (літоп. СІМОць), **РОГАЧів**; (аналогія до *чомур* і *чорв* – у В. Абаєва);

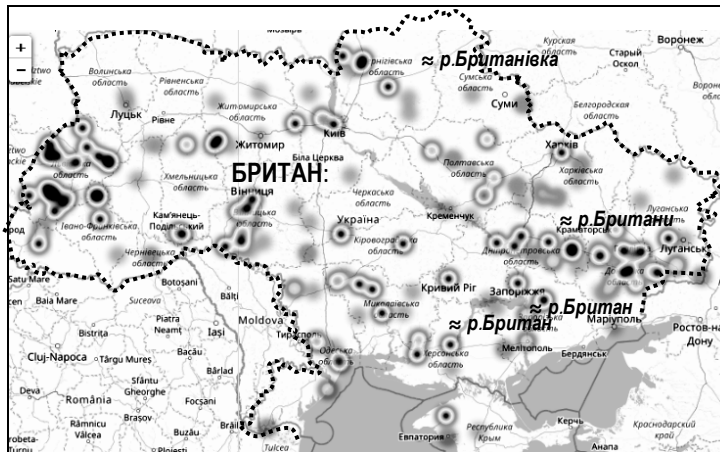

Рис. Б11. Поширення в Україні 1158 прізвищ елліністичного часу Британ [ridni.org/karta]

• р. **БРИТАНівка** *πρυτάνεις* Чг Сосниця: р. **БОРИШка** *βᾶρις* у с. **ВОЛ**инка! (пор. Воля дгр. *βουλή*, дор. *βουλά* и *βωλά*, эол. *βόλλα* 'народні збори?'), КОСТИРів ^р. МЕРляк *Μερόη* у с. СИНЮТин Ἀγίου Σενουθίου Μοναστήριον, КНУТи, ПЕКАРів; р. СЕЛЕЗнівка у с. СЕЛЕЗнівка; ЧОР.НОТ.ичі, КИРІївка, ГАННІвка *ἦ* = .. ривч. **ЮРівка** у с. **КУПЧИЧі** Єгупт, БУТівка; • р. *Бритаί* = 1771: **БРИТАНы** *πρυτάνεις* у с. Бритаί Хк **ЛОЗова**: ^ІВАНівка; **ГЕРС.ЕВАН**івка *γερουσία* рада старійшин, При**ВІЛ**ля, **ВОЛ**ВЕНківське *βουλή*, дор. *βουλά* и *βωλά*, эол. *βόλλα*, БУНакове Βουνοί гори ^ЯЛта, СВЯТ.УШине, **ГОРОХ**івка; БарАБАШівка, ЗАПАРівка, ЗАХАРівське, ЯБЛУчне, ГАННІвка, МОВЧАНове, КОП.АНі, МАР'ївка, ЛИМАН, ТИХОпілля, РЕВОДАРівка!

• р. *Бритаί* *πρυτάνεις*? Дп Павлоград: САМАРське, ЮР'ївське, ОЛЕНівка, ОЛЕКСАНДРівка, БІЛОЗЕРське, **ШАНДР**івка 2, ЧЕРНЯвщина" [Тищенко 2016, 602].

БУГУЛець – пор. монг. *богол* 'раб'. 7 Бугулець кр.пд., 1 Бугуля, 17 Бугулова, 9 Бугулов, 4 Бугулян; 1 Богол! Чв, 130 Боголей, 296 ій.

БУДАН < туркм. бутхана 'церква'. 157 Будан, 707 Буданов, 913 а, 199 Буданцев, 1 Буданенко. Пор. ойконіми • **БУДАН**ів Тр 753, • **БУДАН**івка Тр 451; • **КЛЮСи** См, Чг, івка Пл, ьк Вл < аз. килсə церква, тур. kilise; • **ЧЕРКАВ**щина Тр 927; **ЧИРКІВ**ка! Пл 1462 < уйг. черкав 'церква', узб. черков, тат. чиркəу.

БУЛАВко – пор. куманс. bulov (тюрк. *-g) '**булава**'. Булавко 683, Булава **2045**, Булавка **1093**, Булавченко 113. Прототип має яскраву половецьку мовну рису – перехід кінцевого загальнотюркського -g у -v; інші приклади: укр. *бузівок* 'бичок' з куманс. buzav < -k. У ту пору можливим було й переосмислення Київ з *κυουον* < 'берег' (пор. ар. *куаба* з письм. джерел, тур. *күу*). Пор. *Кујауу* у Польщі.

БУЛАХ < куманс. bulah [СС, 141] 'джерело', пор. БУЛАХи Пл, БУЛАХів Чг, БУЛАХівка Дп, Жт. Різновиди основи і похідні прізвища: **5639** Булах, 532 Булаш, 371 Булахов, 32 Булаховський, 270 Булашенко, **1** Булашук.

БУНДюк – пор. ар. al **Bunduqia** = al **Bundaqia** البندقية Венеція.

У виразному звуковому зв'язку з цим арабським ім'ям Венеції al *Bunduqia* перебувають колоритний українізм *бундючитися* і група споріднених з ним слів. При цьому найближчим до прототипу є слово *бундюк* "пихата, гонориста людина" (точно так звучить прізвище у 377 українців). Імовірні обставини контактів – у часи захоплення хрестоносцями Костянтинополя 1205 р. Степовики Наддніпрянщини у 1185-1207 рр. брали участь у війнах за відродження Другого болгарського царства (див. статті топонім *Ясногород*, прізви. Цуруль).

church rel. n.	
1.	килсə kilsə
2.	шіркеу (shirkew)
3.	чиркөө (chirköö)
4.	чиркəу (chirkäü)
5.	kilise
6.	бутхана buthana
7.	چېركاۋ (cherkav)
8.	черков cherkov

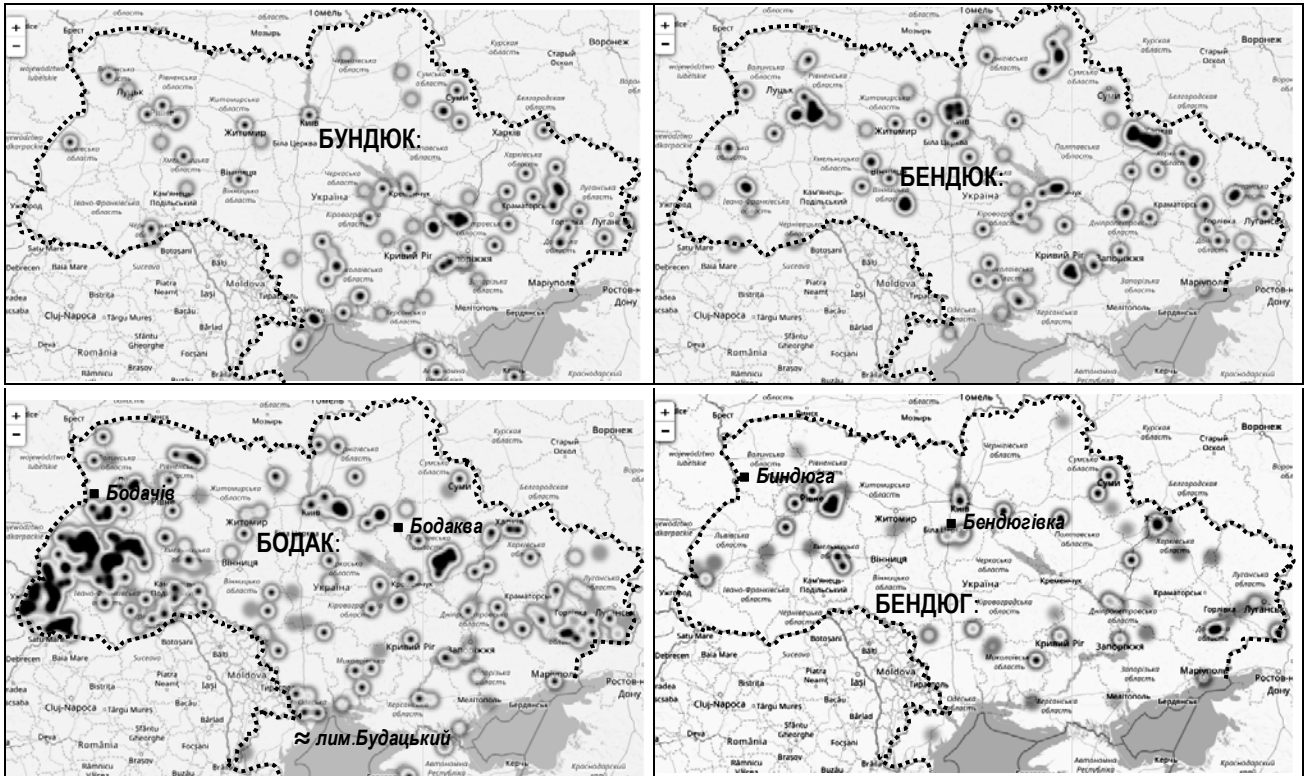

Рис. Б12. Поширення в Україні прізвищ нащадків тих наддніпрянців, які у XII-XIII ст. мали контакти з Венецією. Це 377 людей на прізвище Бундюк 'венеціанець', 477 – Бендюк, 1975 – Бодак і 433 – Бендюг [ridni.org/karta]. Разом 3262 українців

Однокореневі і формально схожі за основою прізвища: 377 Бундюк, 10 Бундюченко, 74 Бундак, 1975 Бодак, 1919 Будяк, 77 Будагов; 433 Бендюг, 477 Бендюк, 688 Бендик, 5 Бендик, 754 Бендас *venedas*. Див. статтю про топонім БОДАКВА.

БУНЯК < хан Боняк (1096-...). "25.05.1096. У сей же час прийшов Боняк з половцями до Києва у неділю звечора. І спустошили вони окіл Києва, і спалив він на Берестовім княжий двір. (...) 20.06.1096. Прийшов удруге Боняк, безбожний, шолудивий, препоганий, до Києва, протайки, хижак, зненацька, і мало в город не ввігналися половці" [ЛР, 140-141]. 169 Боняк, 2456 Буняк, 478 Буньо; (1191 Бунчук – інша дистрибуція на карті). Дотепер у Києві і Вишневому Кв є люди на прізвище Боняк.

БУРБАН < вірм. *bowwan* "scent bottle, censer" from Parth. **bō'warn* (cf. Sogd. *βw'brn*). 1162 Бурбан!, 4 Бурбон; // 4 Бурван, 11 віна, 21 він.

БУРГУН < етнонім бургундів. Бургун 89, Бургуненко 2. Це франкська доба, див. прізви. ОБЕРТЕНКО.

БУРДУН < гр. візант. Βορδόνης [bordones] "бродники" (рис. Б13).

939 Бурдун, 4269 Бурда?, 51 Бурдюнок, 5 Бурдунос, 4 Бурдунін Дц.3, Кв.1.

В. Спінеї пише: "У документах (з Молдови) 1227, 1231 і 1250 рр. ідеться про землю бродників разом з **Половеччиною на схід від Карпатських гір**, а самих бродників згадують як Βορδόνης "бордонів" разом зі "скіфами" (= половцями), які підтримували волохів і болгар 1186 р." [Spinei, 169].

БУРХАН <! монг. Бурхан 'Будда'.

Рис. Б13. Поширення в Україні 939 прізвищ нащадків бродників XII-XIII ст. Бурдун 'бродник' [ridni.org/karta]

522 Бурхан, 10 Бурханенко, 159 Бурханов, 171 Бурханова, 8 БурханДИнова!, 3 ДІнов 310 Буркан, 6 енко. 33 ова, 23 ов, 1 іна; 75 Бурган, 20 енко, 85 ганова, 5 ДІнова!, 1 ДИнова!, 2 ДИНов; // 3 Бургон, 5 ська, 9 ий, 3 ова, 7 ов, 1 они; // 55 Боркан, 21 юк, 4 іна, 4 ін, 30 ин; 56 Борган, 13 юк=, 3 ова, 3 ов, 1 Борганісарабестані; 48 Бархан, 7 ова, 6 ов, 9 ська, 9 ський, 4 ськов; 545 Барган, 7 джия, 15 івська, 5 ий, 15 овська, 13 ий, 5 ова, 6 ов; // 1 Булган, 23 Булганіна, 21 нін, 14 Булганова, 10 ов, 3 ський; 68 Балкан, 6 ович, 6 ова, 7 ов.

Приклад культурофорних ознак контактів з греками-яванами, парфянами, монголами.

S بوحك بوحك *bodhak*, adj. & s.m. Causing to know,

informing, teaching;—teacher; informer, spy. БОДАК-

ва?; // 589 Будақ, 1919 як, 4760 ник, 2854 нік, 1548 ко, 2255 ько, 1113 Будз, 410 енко, 160 енчук, 76 енкова, 238 енна, 262 ей, 132 ейчук, 744 ай=, 1 чук=, чик, чиєва, єв, 6 ханова, 7 ханов Вн, 457 Буда, 53 евич; // 157 Будан, 1 енко, 913 ова+, 707 ов, анцева, єв.

БУРЯК < ?крус. *буряг, пор. *buring з дісл. *búr* 'хижка' [Фасмер, I, 250]. 14507 Буряк, 1048 чок, 3504 Бурак.

БУСИР < дегип. Бусирис 'дім Осириса'.

10 Бусир, 10 Бусирєв, 17 Бусирєва, 11 Бусирєва, 6 Бусирьов, 1 Бусиріна. Брак похідних на -чук і -енко може вказувати на велику давність основи і втрату подуктивності раніше від черняхівського часу. Дальшим пристосуванням її виглядає основа Пузир-: Пузир 1063, 251 Пузирь, Пузирчук 10, 365 Пузиренко 32, Пузиренко, 22 Пузирєвич, 99 Пузирєрей. Див. ойконім БОСИРИ.

БУТенко < укр. ст. *бутинокъ* 'здобич'. 17522 Бутенко у селі, 7395! Бут, 6949 Бутко, 1301 Бутов, 1651 Бутова, 186 Бутейко, 63 Бутєвич, 75 Бутюк, 347 Бутченко.

Прототип – "імовірний германізм (пор. санг. *botue*, англ. *booty* 'здобич, награвоване добро'), – що часом викликає сумніви. Але германська природа Бут- очевидна, надто у світлі укр. ст. *бутинокъ* 'здобич' < *boot-* + *-ing* (пор. "выходитъ на поле или на низъ за добычей – *бутьинкомъ*" [Клепатский, 404]). Відображене це поняття і в УКМЕ: "Бутинки – здобич від "луплення" татарських чабанів і татарських ватаг, яких козаки захоплювали в полон, відбираючи в них овець, коней тощо" (Літ.: Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. VII. – К., 1995. – С.55) [УКМЕ, 53]. Те, що це була звична для козаків практика, видно з прізвища генерального осавула Бутовича, прізвицьк отамана запорожців Павла Павлюка (Бут), полкового осавула Івана Нестеренка (Бут). Пор. і 1499 р.: "козаки... што там здобудут..." [Голобуцкий, 45]. Настоятелем Глухівського Петропавлівського монастиря був у 1908-1918 рр. ігумен Варсонофій (у миру Василь Бут, з козаків Полтавської губ.) [Тупик, 85]" [Тищенко 2015, 490].

БУХОВИЧ < кит. Бухо 'Бухара'.

6 Бухович, 214 Буховець, 42 Буховський, 61 Буховська, 88 Бухов. Похідні на -чук, -енко відсутні: реалія далека.

БУХТІЙ < 1) пахл. -*buxt* ім. вл. з дір. *buxta* врятований; 2) перс. *بختیار*, узб. *бахтиёр* 'щасливий'. 480 Бухта, 492 ій (пор. і перс. *بختی* *бахті*, скороч. від *Бахтіяр*), 101 Бухтієнко==, 5 ей, 8 єєв, 22 енко; 13 Бухтіяр, 976 Бухтіяров у селах (стільки мешканців українських сіл і міст не можуть бути носіями *таджицького* прізвища, адже таких масштабних переселень до українських сіл з Таджикистану ніколи не було); інша річ 45 Бухтіярова, 19 Бухтіяров – судячи з правопису, це справді невелика група пізніх переселенців.

БУЧАЦЬКИЙ < топонім Бучач Тр. 653 Бучацький, 821 Бучацька, 5 Бучацьких, 1 Бучацькін. Детальніше про ймовірний прототип основи коптс. *ⲃⲟⲩⲧⲥ* *Battle arau* 'військовий стрій, шерэг' – у статті про топонім Бучач.

Рис. Б14. Поширення в Україні 522 прізвищ нащадків буддистів II-XIII ст. Бурхан 'Будда' [ridni.org/karta]

В

ВАКУЛА < βοῦκολος 'волопас'; звідси ж ім'я Вакула [ЕСУМ, I, 322]. 3498 Вакула, 1487 юк, 245 як, 851 ьчук, 818 Вакуліч, 14179 Вакуленко – масово у селах; 1459 Ваколюк, 147 Ваколя, 49 льчук. Звичність і численність прізвищ у селі – можливі ознаки осмисленої номінації з грецького прототипу.

Рис. В1. Поширення в Україні 14179 прізвищ Вакуленко [ridni.org/karta] (< βοῦκολος 'волопас' [ЕСУМ, I, 322])

ВАНДАЛЯК < етнонім "вандал" + 'Γαῖος' грек/ або пахл. -ак. 10 Вандаляк (Хм. 6 + 1, Успенка Лг 2, Лозова Хк 1). 28 Вандалович (Од!, Хм, Кв, Дц). 18 Вандаловський (Од 7!, Хк, Кв., Рв.). 4 Вандалковський (Гребінки Кв 3!, Біла Церква Кв 1). Усього прізвища від основи Вандал-вандал мають в Україні 60 осіб. Див. АФРИКАНСЬКИЙ, ГЕНЗЕРА.

ВАРГАН <? ἐργάνη 'роботяща' (епітет Афіни). 69 Варган, ДЛб. Пор. бол. *ВАРГАНИ* у с. Гавчиці Вл КІВЕРці.

ВАРЕЖКО < етнонім варягів. 1 Варезко Рв., 7 Варезко, 518 Верещук, 23 Верещенко!, 1004 Вереш! voros?, 25 Ворош, 1 Виреш 3к; 84 Варещ.ук, 22 -енко, 2 -ак, 1 -кін.

ВАРИВОДА < укр. варивода 'капризна уїдлива людина'. 2259 Варивода, 10 Варивод, 13 іна, 4 ов, Варивдіна 10?

Варивода, ди, об. Капризный человек, принуждающий дѣлать что либо совершенно ненужное и притомъ постоянно придирающийся. См. **Варити воду.** *Не чоловік, а варивода.* Ком. П. № 692.

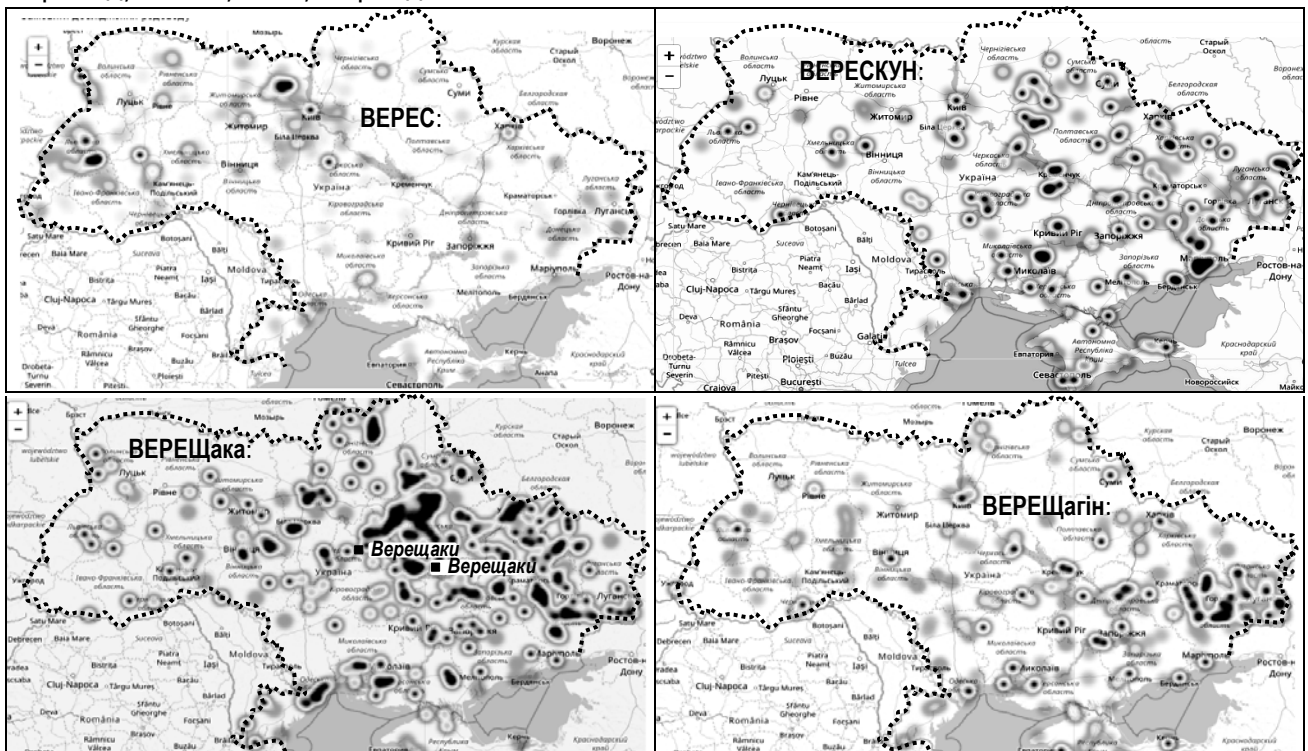

Рис. В2. Поширення в Україні 1936 прізвищ XII-XIII ст. *Верес* 'варяг, русин', 1331 – *Верескун*, 2733 – *Верещака* і 1088 – *Верещагін* [ridni.org/karta]

ВАРУХ < ос. иґх 'широкий' (печенізька назва Дніпра). 2 Варух (Лв., Хм.).

ВЕГЕРА < пор. пол. Węjierz 'угорець'. 2564 Вегера, 203 я, 121 чук.

ВЕРЕМІЙ < осет. *wyrum* 'грек, римлянин'. 4 **Виримчук** Вл, 1 **Виримієв** Крив.Ріг, 1179 **ВЕРЕМІЙ**, 3616 Веремчук, 30 Веремієв, 1929 ієнко карта!, 679 **ейчик**, 448 **ейчук**, 943 єенко, 1011 єенко, 7 єєц, 71 ієць, 2 **ВЕРМІЙСЬКИЙ**, 109 **Верміяш**, 42 Вермієнко.

ВЕРЕСень < від осет. wæraes 'варязь' (= варяж?). 20 Варес; Вересень 4 особи (Космач 2., Бердянськ, Гельмязів); **1936 Верес**, **4200** Верещак, **2733** Верещака, 609 ВерещАГА, **1088** Верещагін, 37 Верещагін (Дц, Зп, Хс, Дп, Пл, См, Чг, Кв, Кг, Од., Жт, Льв), 20 Вересай (Дрогобич, Прилуки, Срібне по 5; Чг, Кв, Льв, Зк, Дп, Дц). Разом 10627 осіб. 732 Верешко. Звідси можливе осмислення назв *вересень* як "варязький" (початок полюддя) і *березень* ("?човновий", "?християнський" < берез-, початок виправ на греків). **1331** ВересКУН! 'русо-половець', 11 ова, 9 ов. Але і рос. арх. *врасень* 'ранній мороз' [Фасмер, I, 360]; білор. *верас*, *верасы* 'вереск'.

ВЕРНИГОРа < 1) пахл. **waran** [wln'] 'бажання, пожадливість'; **waranig** [wlnyk'] *greedy* 'пожадливий; який бажає' + **gōhr** 'рід, родовід'. 152 **Верник**, 485 Вернигор, **2832** -а, 3 -о, 92 ова, 84 ов, 42 енко, 675 Вернидуб (22 ова, 15 ов), 1 Вернидий!, 8 Вернигородська, 120 Верниченко, 2 чанська. Див. IV. Крутоус, I. Котигорошко.

ВЕРШИГОРа < ?алан. **wārās** 'варязь' + **gōhr** 'рід, родовід'. 942 Вершигора (10 ова, 3 ов, 6 як, 43 Вершигрук, 1 рух).

ВЕЧЕР < вірм. vačar 'торгівля, ринок, базар' з парф. *wāzar* (у похідному *wāzārgān* "купець, торговець," пор. сперс. *wāzār*. 154 Вечер, 278 а, 387 я, 170 ко, 95 ська, 72 ий, 108 ук, 119 нюк; // 188 Вечирко, 2 ська; // 113 Вечір, 757 Вечірко, 88 ка; // 278 Вечорко, 90 ка, 58 кіна, 63 ін, 44 ик, 45 ек; // 30 Вечур, 109 ко; // 1039 Вакар, 696 юк, 257 ук==, 358 ова, 567 ов, 485 енко==, 1871 чук, 5 ина, 0 ин.

ВИГУРа – гот. Wingurich, ім'я власне. 6 Вигур, 67 а, 1 ко, 4 о, 12 ська, ий, 2 іна.

ВИЗИР – ар. *вазир* 'помічник володаря', букв. 'носій тягарів'. 24 Визир, 11 ь, 21 Визиренко, 8 ська, ий, 5 яко, 3 якіна, 3 ов, 288 Визір.

ВИННИК < гр. Ούννοι 'гуни'; звичайний перехід у > и; протетичне в-. **6695** Винни-к, **1027** -ченко=, **1230** чук, чок, чак, ин, ек, цька, кова; **1756** Виниченко, чук, чок, чак, чевська, чковський; **1789** Виниченко, 542 чук, 13 чек, 590 кова. Див. УНИЧЕНКО, УНЧЕНКО.

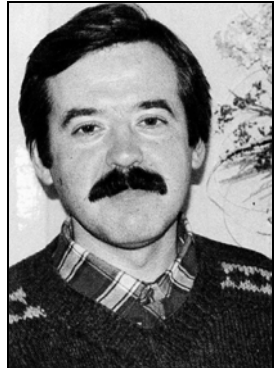
ВИКОНЬ, пор. пахл. **bēgānag** [byk'nk' | N ~a] *strange; stranger* 'чужинець'; 24 особи у Хусті і р-ні Зк. 24 Віконь, 88 Віконська (ІФ), ий, 1 ова, ов.

ВІРМЕНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩАХ. Цінними свідками історичних мовних контактів стали *вірменські іранізи* з аналогами в Україні, досліджені у працях Р. Шмітта і Г.В. Бейлі (1986) та оприлюднені в Encyclopaedia Iranica. Прізвища від основ Ботвин-, **Вечер-**, Кондак-, Малах-, Мороз, Пода – див. однокореневі топоніми. 1 БАГУР! Дп., 1023 Бахур?? – *bak-our*, NPers. *fayfūr* "son of gods," Куšan *bago-pouro*; БОГОРОД *Bagarat*; ГДАК *gdak* "cap" (from base *gaud-* "cover," Balōči *gud* "cloth"); 52 ГОРБАК, **10094** ГОРБАЧ село... *hour-bak* for the *farn-bay* fire; 324 ГРУШАК *hroušak*, *xroušak* "sweetmeat" цукерка!; 9 КИРПАК *krpak* "shop" (NPers. *korba*, *kolba*, Arabo-Pers. *korbaḡ*, *korbaq*); 5 МАТАГАН!, 8 МАТЯН!, *matean* "book" (Pahl. *mātaγ'ān*, Georgian *matiane*); 64 ПАІК! зах. *payik* "foot soldier" (Pahl. *pyk*, i. e., *payik*, NPers. *peyg*, Syr. *p̄yḡ-*; Ar. *fayḡ*, Khot. *pāyai* "pedestrian," OInd. *padika-*), також Паїч, Паїца, Паїцький; 87 ПЕТРУЧАК – вірм. *patroučak* "sacrificial victims" (from **patiraučaka-*); ПЛЮШКО *hroušak*, *xroušak* "sweetmeat" (Pahl. *plwšk*, i. e., *frōšak*, NPers. *farūša*); ПОРИК *parik*, Pahl. *parik*, Av. *pairikā-* "witch," NPers. *parī* "fairy," Sogd. *pr̄yk-* "female demoness"); РОЗУМОВСЬКИЙ – for "fight" are used *fazm*, *paterazm* (Av. *rasman-*, Pahl. *razm*).

У вірменській також трапляються іранізи, збережені лише у антропонімах: *nau-fouz* occurs as a proper name (Pahl. *navak-rōč*, NPers. *nau-rōz*). NB: пахлавійське чергування *rōz-rōč!* вказує на джерело укр. *рік*, *року*, *річний*, *два рочки*; пол. *rok*, *roki*.

ВІТРенко < алб. *vjetër* старий. 1555 Вітренко, 30 нюк, 14 еску, 9 ецька, 1 ечко.

ВИРУН < ?пахлав. **bērōn** [bylwn' | M *byrwn*, N *bērūn*] 'зовні' (пор. топоніми *ВІЛЮНИЧІ*, *БІЛІНІВКА*, *Б'ІЛІНКА?*). 71 особа (Буркачі 11, Львів 9, Мерва 6).

Архітектор
В. Вечерський

Рис. В3. Поширення в Україні 28405 прізвищ Волошин [ridni.org/karta] (топоніми по краю ареалу)

ВОЛОШИН < укр. волох 'румун'. Різновиди основи і похідні прізвища: **2582** Волох, **28405** Волошин, **14650** Волощук, **3703** Волошко. Разом бл. **50** тис. Не виключений зв'язок з узб., аз. *овла* полювання.

ВОЛХОНОВИЧ < етнонім волох; пор. волхв.
14 Волхонович.

ВОРОПАЙ < копт. **ОУОРП** 'вістовий, посланець'. Інші можливі етимології у статті II. *ВОРОПАЙ*.

ВОРОТЮК < вірм. **vard** "rose" троянда from Parth. *ward (cf. Mid. Pers. *gul*, Av. *varada-*, Aram. loanword *wrd'*). 12 Воротюк, 401 ило, 73 иленко, 78 инець, 788 инцева, ев, нюк.

ВОРОШИЛО < генонім барсилів, гунського племені [Алемань, 505, 373]. 951 Ворошило, 141 іна, ін, 1387 ова, ов.

ВРАДІЙ < дав.-іранс. *wradī- 'радість, вдоволення' [ВЯ 1967-4, 7]. 839 Врадій.

ВРУБЕЛЬ < пол. wróbel 'горобець'. **1773** Врублевська, **1411** Врублевський (1,26), 22 Врублевич, **140** Врублівська, **97** Врублівський (1,54), **144** Врубльовська, **103** Врубльовський (1,4). Разом 3690.

ГАВЕЛА < перс. *gabr-/* пахл. **gabl-**. 22 Гавел, 17 Гавела, 156 Гавель, 392 Гавеля, 48 Гавелей. Див. основну статтю КАПАР.

ГАЙДУК < укр. гайдук 'солдат надвірної сорожі' з мад. *hajdu* 'розбійник', початково – генонім (назва етнічної групи мадярів) + к 'суф. мн.'. **11226** Гайдук, 25 ченя, **1337** ченко, **1041** чик, 801 чок, 56 чак, 10 чина, **1353** кова, ков.

ГАЛАБУРДА < аз. *Qala Berdaa* 'фортеця Бердаа' (у Закавказзі). **1424** Галабурда, 2 Галаберда, 301 Голобурда; нар. еим. **6106** Голобородько, 180 дова, 135 ов, 112 Голоборода, 90 ий. Основна стаття IV. ШКАЛАБЕРДА.

ГАЛАВУР < тат. *гаравул*, тур. *qarawul* 'сторожа, охорона, караул'.

76 Галавур (Михайлівка! Хм.), 60 Галавур Дп, Хк; 42 Калавур (Бучач, Тр., Золотники, Доброполе). Основа прізвищ *Галавур-* є типовим народним відтворенням (з метатезою) азербайджанської або туркменської вимови поширеної реалії тюркського світу *qarawul* 'сторожа, охорона, караул'. Більшість тюркських народів вимовляють початковий *q-/k-*, переданий в укр. караул, [калавур] [ЕСУМ, II, 387].

ГАЛАГАН < дтюрк. *qalqan* 'щит' [ДТС, 413]. **4253** Галаган, 53 ь, 64 юк, 86 ова. 58 ов, // 164 Галган, 27 ець, 53 ова, 38 ов.

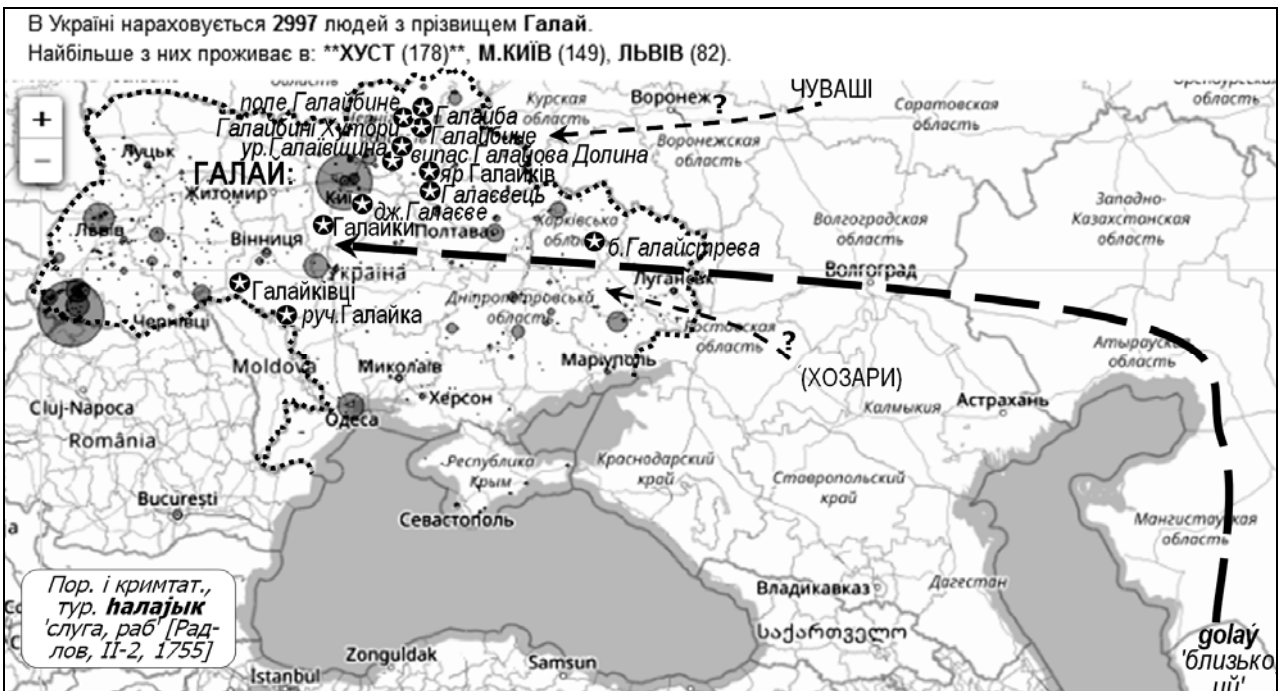
ГАЛАГУР < з відомого ще від XI ст. укр. [калугар] 'чернець' з варіантами *калугер*, *калугор*, *калагур*, що походить від гр. *καλόγερος* 'старець, чернець' (*καλός* 'гарний' + *γέρων* 'старець') [ЕСУМ, II, 354; ССУМ, I, 467]. Див. IV. КАЛАГУР.

Рис. Г1. 182 прізвища християнського кола Галагуря (+ Галагура, Калакура, Калагурка, Калугер, Калугар) 'чернець' [ridni.org/karta] у районі концентрації назв Чернещина ХкЗ, Чернещина СмЗ, Мандрова РФ Белг. (гр. візант. **μάνδρα** 'монастир' {Безгодовка})

51 Галагур, 78 Галагура, 182 Галагуря (пер. Хк); перше г- з к-, як в аз., ткм.; 90 **КАЛАГУР** (Гречана 20! Хм ~ Калагарівка, Хм.15), 132 Калагурка, 9 Калагурко, 7 Калагуряк (Чв), 56 Калагурський (Лв, ІФ, Рв), 47 а, 122 Калакура; 1 Калогурко; 2 Калогеропуло (Зп., Севаст.); 166 Калугер (Тарасівка! Хм, Тр.); 32 Калугар (Михайлівка Хм.), 20 ь, 3 у, 10 ян, 32 яну, 1 еску. Остання група з

румунськими формантами змушує згадати про те, що митрополит Петро Могила був румун (молдаванин). Якщо ареалів на карті – два острівних (КАЛАГУР і Галагур/а, -я) з досить близькими за звучанням основами, то це може вказувати на монастирські осередки половецького часу (XII-XV ст.): коло половецького *Satanova* Хм та біля коліна Сіверського Дінця (для тодішніх людей це – Дон) у районі хозарських селищ, головне з яких мало бути укріпленим і тому могло зватися Карка (арам./сир. ܟܪܟܐ 'оточене парканом чи муром місто').

ГАЛАЙДА < тільки тркм. *golaýda* голайда 'близько', 'до аула близько', також *golaý* голай 'близько, ий; споріднений'; *голайында* 'біля'.

1768!! Галайда (рис. Г2), 71 Галайденко, 34 Галайдіда, 126 Галайдюк, 50 Галайдич, 27 Галайдіна, 3 Галайдов; // 9 Голайда, 44 Голайдо, 7 Голайденко;
 2997 Галай (рис. Г3), 2160 Галайко, 154 Галайба; // 7 Голай, 4 Голайбо!, 31 Голайко, 4 Голаїв, 1 Голайчук, 36 Голаїшин (Пониковиця 27, Велин 3, Лучківці 2), 1 Голаїва Зп.

Туркменський мовний матеріал може відповідати часам Тамерлана – Тимура Кульгавого – це XIV ст. У класичній поезії, про події XVIII ст.: "Без прізвища Запиши, Миколо, У реєстер. Нехай буде — Нехай буде Голий, Так і пиши!" "Ні, погано!" "Ну, хіба Бідою?" "І це не так". "Стривай лишень, Пиши Галайдою". Записали. "Ну, Галайдо, Поїдем гуляти" [Шевченко, Гайдамаки].

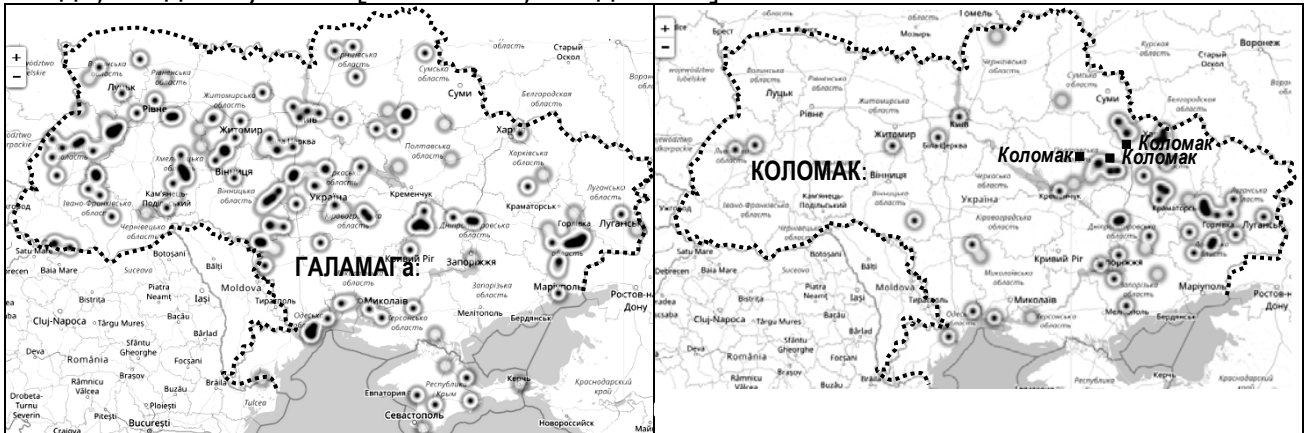

Рис. Г 4. Поширення в Україні 780 середньовічних прізвищ Галамага 'залишанець', 253 – Коломак < аз., ткм. галмаг, qalmaq 'залишитися' [ridni.org/karta]

ГАЛАМАГА < аз., ткм. галмаг, qalmaq 'залишитися' (вижити).

780 прізвищ **Галамага**, 6 Галамаха (ЖТЗ, Вн, Лв, Вл), 1 Галамаг! Км, 4 Галамака (Хк., Дц); 88 Галамасюк (42 Криворівня, 9 Зелене, 7 Верховина ІФ); 13 Голомага!, 244 Голомах, 5 Голомака, 6 Голомачук (пор. і głomacze); 253 Коломак!, 20 Коломаченко, 4 Каламак. Разом 1424.

Селище Golotak є і в іранському Кермані, два аули Gholāmak у Афганістані, а деінде досить численні імовірні пристосування – ГолоВачі...

Прізвище (спочатку прізвисько) *Галамага* могла отримати людина, яка вціліла по татарському (або ногайському чи якому іншому степовому) вибранні. Таких людей було не так багато, але вони були всюди. Пор. топонім **КОЛОМАК**.

Спостереження щодо *гломачів* повчальне. Якщо це справді так, то на крайньому слов'янському заході серед тих полабських племен, виходить, теж було одне, якому вдалося вирватися від якогось тюркомовного племені-сусіда десь на сході (805-965 pp.) [en.wiki/Głomacze]. Найцікавіше, що існувала форма назви з повноголоссям *głomacze* (!), а само плем'я мало паралельну назву *далеминці*. Своє минуле вони, річ ясна, приховували, а назву пояснювали від назви місця культу – тепер висохлого озера біля їхнього колишнього центру Lommatzsch. Топонімія Німеччини зберегла цю назву.

ГАЛАМОН < пахл. **Ahremen** [ʰh(y)mn̩ | M ʰhryn̩, N ~] the Evil Spirit; Ахриман, злий дух. 10 Галамон, 1 юк; сюди ж 730 Халимон, ендик, 51 оник, 49 ончук, 24 ончик, 133 оненко; 1 Халамон, 7 ик==; 201 Халаман; 140 Халаменда, 244 ендик, 32 ендрик, 8 енюк; 68 Халамей, 85 да; 4 АХЛАМенюк; укр. [галман] лайка; пор. рос. *ахломон*, також [галман] знев.; 'жарт. назва насел. кол. Орловс. і Тамбовс. губ.' [ЕСУМ, I, 461].

ГАЛІСІЙСЬКА СЕРЕДНЬОВІЧНА АНТРОПОНІМІЯ. "Доступний з Інтернету е-ресурс уклав мовознавець Коссю (Cossue): *Antroponimia Altomedieval en Galicia* (2007; 4^a Ed.; 2085 notes). Імена вибрано зі збережених los Tumbos – документів привілеїв одного з монастирів Галісії (у м. Селанова), заснованого 936 р. За даними укладача списку, 58% відображених у ньому імен – готські і свевські, 13,7% – латинські, 2,8% – арабські, 2,7% – грецькі, 2,1% – гебрійські і/або християнські, 1,2% – франкські, 0,9% – баскійські, близько 1/5 імен (18,8%) невизначеного походження, частина їх може бути долатинськими" [Тищенко 2015, 41].

ГАЛУТА < гебр. *галут* 'вигнання' (розпорошення, діаспора).

Галута 11 осіб (Буди 9, Антонівка, Чолгині Лв, Хк, Мк), 18 Галут (Керч 10, Хк.3, Войкове 2), 8 Галутіна, 1 Галутін (Чв.), 4 Галутова, (177 Галутва, 4 Галутво?); разом 233 особи.

ГАМАЛІЙ < 1) ар. hamal 'носій'; 2) копт. **ХНМІ**: m. The black land, Егурт; чорна земля, Єгипет. Прізвища 1012 Гамалій (Кв. 130, Пл. 41, Поділля 35), 42 Гамалія (Маріуполь 12, Київ 7, Носківці Вн? 6), 2 Гемалій! Кв. 15. Копт. **ХНМІ**: m. The black land, Егурт; чорна земля, Єгипет ➤ Лукаш ХИМчич, Дмитро ХИМович, Опанас ХИМченко; Андрушко ХИМченко; Міско ГИМко, Данило -а [РВЗ-1638]; козак ГЕМалія, Михайло ГАМАЛІЯ; (пор. нп ХИМчин ІФ, ГАМАЛІївка Лв, См). Важливою реліктовою формою є ГЕМалія, адже це

вказує на високу ймовірність пізньої переробки прізвища на зрозумілішу основу від ар. *hamal* 'носій'. Насправді слід може вести до сенсу не "слуга-носій", а "египтянин". Цю реліктову форму зберегло і сучасне прізвище Гемалій (Кв.2).

ГАНЖА < 1) ходжа; 2) Гянджа, місто в Азербайджані.

Одна підгрупа – Ганжа 7616, Ганджа 387, Ганженко 454, Ганжук 200, Ганджук 61 (зах.), Ганжій! 15, разом бл. 9 тисяч. Саме численність осіб з таким прізвищем схиляє до прототипу ходжа, а не Ганжа.

ГАДЖІ, *حاجی* а прочанин – ГАНЖІ Пл 2, -івка Пл, ГАНЖАлівка Чк, ГАДЗинка Жт, ХАЖИН Жт, р. ГАДЖИ-дер Од2, -на ІФ; також Гаджи-лар, -Сала Км [Бушаков, 76]; ГАДЖИБей+ (Одеса, гаджі + бей), прізви. Аджу-бей; гідроніми: пот. Гаджина ІФ, Гаджій-чук-ова Зк [СГУ, 126].

ханжа́ «людина, яка прикидається тенник; [волоцюга]» вважається фонетичним варіантом слова *хаджі́*. — Фасмерник», [ханджа] СЧС, ханжество; — IV 222; Черных II 332; Mikl. TEI I 301, р. бр. ханжа́, п. [chandža]; — запозичення з російської мови; р. ханжа́ «свя- Див. ще хаджі.

Інша підгрупа – 435 Ганжела, 43 Ганжелюк, 71 Ганже-ло, 23 Ганжеленко, 4 Ганжеловський, 4 Ганжила! Хк. (пор. *hazji*), 279 Ганжала, 25 Ганжа-люк, разом понад 800 осіб. Епентеза -н- прийнята у словниках. Наявність у цій підгрупі прізвищ форманта -л- може вказувати на зв'язок з прототипом болг. *гаджели* 'мусульманин' (див. нижче, ст. *Горенич*), пор.: "Назви *Ганжа.Лівка, Жабе.Лівка, як і Магда.Лівка, Моска.Лівка* містять прикметниковий "вкладений суфікс", тюркське -ЛІ-. Як і суфікс -ЧИ- (*Хліби.ЧИН, КороЩИНЕ*), він передує слов'янському закінченню – ознака давнішого побутування цих назв серед тюрків" [Тищенко 2011, 107].

ханжа́, диал. «бродяга», новгор., вятск. (Даль). Объясняется обычно из тур. *hadžu* «паломник» от араб. *hağğ(i)* — то же (Mi. TEI. I, 301, Nachtr. I, 41; Маценауэр 179). Согласный -н- может быть объяснен долгой *ğ* в слове-источнике, но допустимо также экспрессивное происхождение. Сюда также *ханжэй, ханжель* «старовер», донск. (Миртов).

Рис. Г5. Довідки про слово ханжа [ЕСУМ; Фасмер]

ГАННЕНКО < 1) хан (пор. II. *ГАН(Ь)ЩИНА*); 2) ткм. *анна* п'ятниця, також башк. *азна* – з перс. *adina* тиждень. Метонімічний зв'язок з Великою П'ятницею вказує на християнство (див. топоніми *ПАРАСКИ, БЕРЕЗКИ*).

1) Пор. **1075** Хан, **1242** енка, 83 нків, 34 енчук, 24 еня, 1 ець, 77 ецька, 68 ий, 69 евич.

2) Можливі утворення від назв п'ятниці різними тюркськими мовами: 575 Ганненко < ткм. *анна* п'ятниця, 317 Ганнич, **1621** Ганич, 780 Ганус, 294 Ганська, 217 ий, 103 Ганусенко, 394 Ганусяк Крп, 353 ляк, 353 Ганул, 195 усич, 182 усин, 9 усина, 123 усовська, **2000** Ганущак, 246 Ганушевич, 107 Ганушкевич, 36 ська, 36 ий; // **7616** Ганжа, **1262** Ганжук;

228 Чомко < тат. **джомга** п'ятниця, 71 **Чома**, 80 Чомоляк, 683 **Чума**, 182 Чумель, 130 Чуменко, **23856** **Чумак**, **2365** Чумаченко; // 5 Цомко, 388 Цьомко, 296 Цьомка < тат. *джомга*? п'ятниця, 458 Цьомик, **1240** **Цьома**, 94 Цьоменко, 213 Цьомкало, 4 Цьомкал;

69 **Жума** < кирг. *жума* п'ятниця Дпр, Кв, Чг, 198 Жуматій, 43 Жуматий; 85 Жуменко, 1 Жуменков, 3 Жуменкова, 17 Жумела, 70 Жумига; // 145 **Шума**, **2215** Шум, **6631** **ейко**, 263 еляк, 195 ега, **3243** ило, **3130** ська, **2435** ий (1,29), 226 их;

2511 Одинець < перс. *adina* п'ятниця, 443 ак, 21 чук, 239 нська, 172 ий, 230 ока, 213 ий, 89 ченко, 7 очкін, 2 очникова, 2 ов.

ГАРАГА – аз. *Qara-aga* 'сильний пан' 370 осіб Чв. 370 Гарага; 5 Карага.

ГАРАГАН – аз. *garagan* 'прив'язка'. 285 Гараган, 350 Гарагонич; 47 Караган.

ГАРАГУЛЯ – *Qara-qul* 'Чорне озеро' / або каракуль. 1215 Гарагуля багато у селах, Каракул 1, Каракуль 185. Туркм.-аз. вимова Г-.

ГАРАН < пахл. *garān* [gɫʰn] важкий. **1212** Гаран=, 308 ь, 622 Гаранжа, 8 ина, 307 Горан=, 63 чук, 106 ська, 69 ий, 40 ина; **1900** Галан, 57 Голан.

ГАРАП – ар. *Arab* 'араб'. Татарська вимова слова. Гарап 48, 93 Гарапа, 510 Гарапко, 47 Гарап'як, 35 Гарап'цьо Лв, Зк; 61 Гарапенчук, 2 Гарапейзик, 18 Гарапетян Дц, Лг. Протетичне Г- є типовою мовною особливістю. Так, тат. *газиз* дорогий: Г- на місці історичного ар. *айна* [ʔaziz]; тат. *гаепсез* невинний, пор. каз. *айыпсыз*, уйг. *äyibsiz*; тат. *гадаләт justice* – у всіх інших тур. *адалет*, ткм. *адалат*, уз. *адолат*; тат. *әгъза* – узб. *аъзо*, ткм. *агза*; тат., крг. *табигый*, уйг. *tabiiy*.

ГАРДАМАН < пахл. *M grdmʔn = glsmʔn* 'рай'. 43 Гардаман, 5 ська, 9 ий; 127 Глузман, 3 ова.

ГАРЕЗА – рідкісне прізвище серед українців (22 особи тільки на Лівобережжі, половина у с. Береза См Глухів). Сюди ж і білор. *гареза* 'пустун, непосидюща дитина'. Імовірно, походить від персько-араб. < *гарамза* *حرم زاده* народжений у гаремі [Баскаков 1979, 29-30] – польс. прізви. *Haręmza, Chareńmza*, рос. прізви. *Карамзін* (це ближчий етимон, ніж у Баскакова). Зникнення носового – пор. *Вегера, Вигура*, топ. *Кагарлик*. У топонімії формальним пристосуванням можуть бути назви нп *Гарбузи 2, -ин 2, -ів Тр, -івка 5* (чи не пов'язаний з цим звичай підносити гарбуза? – див. [карамза]) [Тищенко 2010, 127]. 4 Гормоза. Серед козаків таких прізвища немає.

[карамза] (бот.) «кабачок, тиква, *Cucurbitis ovifera* L. Ж (Пі); диня, *Cucurbitis pepo deliciosa* Mak»; — неясне; можливо, пов'язане з тур. *karpuz* «кавун».

Рис. Г6. Довідка про діалектне слово карамза [ЕСУМ]

ГАРКУША < тур. *Каракуш* (ім'я авантюриста кінця XII ст.).

ГАРКУША < тур. Каракуш (ім'я авантюриста кінця XII ст.).

Oriente moderno, vol. 20. 1940, p. 474: "Від XI ст. ми мало знаємо про терени Західної пустелі. Бл. **1172** р. тут побував турецький авантюрист **Каракуш**: він проїхав через el-Aqabah (es-Sallum), зайняв оазу Santariyyah (Siwah), Awgi-lah, Zawilah – с. 474)".

У кн. E. Rossi. Storia di Tripoli e della Tripolitania... (1968, с. 65): "З пропозицією зробити виправу на Африку і Магриб Ка-ракуш (Qaraqush) з кількома поплічниками вирушив самохіть, але напевно у погодженні з Саладином, звернув до al-'Aqabah і зайняв Santariyyah, Awgilah, Zawilah. Тут мешкали бербери..." [Тищенко 2016, 574]. Наїзд Каракуша міг набути розголосу над Дніпром (очевидно, Сіва була останнім острівцем християнського Єгипту):

• **ГАРКУШИНЕ** Qaraqush 1172 Дп СОЛОНЕ: **ОЛЕКСАНДР**опіль, **МИХАЙЛ**івка, **ТИХЕ**, **БУТОВИЧ**івка; **АПОЛЛОН**івка Apollon ^**ВИШНЕ**ве, **КАМ'Я**нє; **ШИРО**кополе, **ОЛЕКСАНДР**івка, **МАР'ІВ**ка, Червоний ЯР; **СУДАН**івка, **ТАРАС**івка, **ШИРО**ке; • **ГАРКУШИНЕ** Qaraqush 1172 Хк САХНовщина: ^**ТЕРНУВАТ**ка; **АПОЛЛОН**івка Apollon ^**КРАСНА** ГІРка ^**Черв. ДОЛИ**нє; **ІВАН**ОСЛИНЬківка ^**ЗаГАРКУШ**ине, **НеХВОРО**ща, **ЧОРНОЛОЗ**ка!, **ЧЕРН.ЕЩ**ина ^**БУЧ**ки, **МАР'ІВ**ка, **АРКАДІ**ївка, **КРАСНО**Ярка, **ОЛЕКСАНДР**івка 2, **МИХАЙЛ**івка; **ТАРАС**івка, **КАГАН**ець;

• **ГАРКУШИНЦІ** Qaraqush Пл **МИР**город: ^**ВО**ВНЯнка; **СКИ**данки Σχεδία ^**САЖ**ка, **КОПТ**ів, **СО**ЛОНці, **СОХ**ацьке, **ШТО**МПЕЛІ, Вел. **СОРОЧ**инці, Малі **СОРОЧ**инці, **ШАРК**івщина, **РОМО**ДАН ^**ГЛИБО**ке, **ПЕРЕ**ДЕРІївка, **ШПАК**ове, **ОНАЦ**ьке, **СИН**ьощоки, **ІВАЦ**енки, **МИЛА**Шенкове, **САВ**инці, **ЯР**маки, **ЗІНЧА**Шів, **ІЖ**аки.

Ареал прізвища Гаркуша в Україні [ridni.org/karta] дає змогу припустити, що у половецькому степу ім'я Каракуш було дуже популярним (досі понад 10 тис. носіїв прізвища). У такому разі топоніми від основи Гаркуш- можуть походити від цих імен, а не прямо від "легендарного" Каракуша.

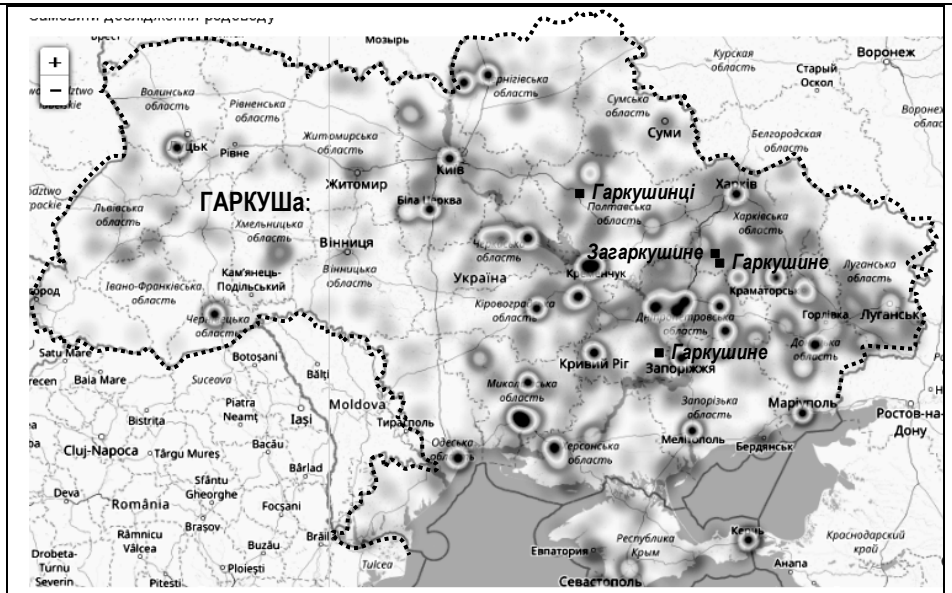

Рис. Г7. Поширення у степовій Україні 10541 прізвища Гаркуша: воно походить від половецького прізвища Каракуш 'різновид орла', букв. 'чорний птах' [ridni.org/karta]

ГАРУН – імовірно від імені халіфа Гаруна аль Рашіда. Однокореневі: 75 Гарун, 1 -евич, 16 -ов, 17 -ова; також? 419 Горюн, 128 -енко, 3 -ович, 890 -ов.

ГАСИЧ < сир. qasisha священник (пор. топонім *Гасичівка*). 406 Гасич, 34 -ак.

ГДАК < 1) крус. *гъд-акъ 'гог?'; 2) вірм. *gdak* 'шапка' (пор. дір. сака тіграхауда 'скіфи гострошапки'). 9 Гдак, 18 Гдакович; 27 Гдаль, 19 Гдалевич; див. IV. ВІРМЕНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩАХ. ПАХЛАВІЙСЬКІ ОСНОВИ ПРІЗВИЩ УКРАЇНЦІВ.

ГЕЙЗЕРИК < лат. *Geisericus* (у Віктора з Віти) 'Гензерик' [fr.wiki/Genseric]. 4 Гейзерик (Льв.3, Алчевськ Лг 1), 55 Гейзер (Красноперекоськ 7!, Воїнка 5, Одеса 5!), 4 Гейзеровський Льв, 4 -а, 12 Гейзель (Од. 9!, Кв., Хк.). Див. топонім *ГЕНЗЕРІВКА*, прізви. *ВАНДАЛЯК*.

ГЕНЗЕРА – імовірно, від ім'я *Gensericus* 'Гензерих' (Касіодор). Прізвища 109 Гензера, 79 Гензьора, 142 Гензель, 41 Гензел (тк Зк) – виразно на півдні. Див. топонім *ГЕНЗЕРІВКА*, ур. *ГАНЗАРОВЩИНА* у с. Богдани Чг Варва; прізви. *ГЕЙЗЕРИК*, *ВАНДАЛЯК*, *АФРИКАНСЬКИЙ*. -ук?

Рис. Г8. Поширення в Україні 109 прізвищ черняхівського часу Гензера 'Гензерих' і 79 – Гензьора [ridni.org/karta] і топонімів того ж етномовного пласту

ГЕНРИХ < герм. Heinrich ім'я власне. 11 Генрих (Кр. Луч 4, Од., Льв.).

ГЕРМАН < етнонім або ім. вл. 9791 Герман (масове, повсюдне, у т.ч. по селах, у Криму; мало у Карп. і частково на Поліссі); 299 Германенко, 946 юк, 897 чук, 843 ович.

ГЕРУС < гр. γερουσία 'рада стрійшин'. "Грецька демократія: булє, герусія, притани. Якщо греки так вільно почували себе на цих землях, було б дивно, коли б вони не організували своє громадське життя у традиційний грецький спосіб. Як виглядає, принаймні ці три характерні реалії цього устрою грецького самоврядування стали прототипами топонімів-реплік в Україні.

"Аристократичні сенати, як-от у Спарті, мали назву *герусія* (булє геронтон) *γερουσία* (βουλή γερόντων) тобто рада стрійшин" [СКД, 224–225]". Пор. топоніми *Геруси* Льв, *Герусівка* Пл.

ГМИРЯ < аккад gimirrai 'кімерійці'. 94 Мир, 79 а, 182 ко, 1397 -я, 66 -янська.
ГОВДЯ < пахл. gwlt 'герой'. Див. ГОЛОТА.

Таблиця Г10. Прізвища, похідні від основи-прототипу пахл. gwlt 'герой'

Основа	-ун	-ан	-енко	-ик	-иш	-а	-я	-і	-и	-ак	-як	-юк
ГОВД-	124	156	41	20	142	382	82	338	10	7	306	2
ГОЛД-	385	43	41	8	181	856	–	10	–	214	5	7
КОВТ-	37075	334	8	87	3	42	16	–	–	–	–	300
КОЛТ-	1078	10	6	109	18	–	–	–	–	178	–	–
КОЛД-	419	4	4	–	–	44	–	–	–	–	–	–

Велике ономастичне гніздо 5 видів основи (див. табл. Г10).

1) 82 Говдя, 382 Говда, 338 Говді, 10 Говди, 7 Говдак, 20 Говдик, 306 Говдяк, 156 Говдан (мн.), 124 Говдун, 142 Говдиш, 2 Говдюк (ІФ), 41 Говденко; 2 Говдира (Кр.Ріг), 2 Говдирчак (Балта, Маринівка Од), 387 Говт^{ва}, 14 Говдалюк; // 2) 16 Ковтя, 42 Ковта, 87 Ковтик, 334 Ковтан, 37075 Ковтун, 3 Ковтиш, 300 Ковтюк, 8 Ковтенко; 3998 КовтОНюк, 118 КовтУНюк, 91 КовтАЛюк; // 3) 856 Голда, 10 Голді, 8 Голдик, 214 Голдак, 5 Голдяк, 43 Голдан, 385 Голдун, 181 Голдиш, 7 Голдюк, 41 Голденко; 8 Голдира, 49 Голдай; // 4) 178 Колтак, 109 Колтик, 10 Колтан, 1078 Колтун, 18 Колтиш, 4 Колтенко; 132 КолтОНюк!, 27 КолтУНюк!; // 5) 44 Колда, 4 Колдан, 419 Колдун, 4 Колденко; 9441 Колодій.

Взаємно схожий розподіл сполучуваності суфіксів стає додатковим аргументом етимологічної тотожності основ. Менш продуктивні варіанти Говт-/ Голт-: 397 Говт^{ва}, 46 Говта; 37 Голт^{ва}, 8 Голта.

ГОДА < крус. гъдъ 'гот'.

88 Год, 290 Годя, 1 Годак!, 3 ова, 4 ов, 9 Годель, (пор. 9 Гдак, 18 Гдакович; 27 Гдаль, 19 Гдалевич), 1099 Годлевська, 906 ий, 3 Годан, 2660 Годун, 1061 Годунко, 543 Годунок, 872 Годунова, 625 ов, 63 Годуненко, 4 Годунок, 28 **Годин!**, 1660 Година, 50 Годинич, 132 Го-

динко, 101 Годинець, 96 Годинюк, 208 Годинчук, 61 Годинська, 160 Годик, 141 Годило, 17 Годар, 4 Годарь, 13 Годовець, 27 **Годич**, 48 **Годович!**, 9 **Годачій**, 7 **Годаренко**, 17 Годас, 98 Годенко, 48 Годенюк. Детальніше див. Готин.

ГОЛЕМБІЄВСЬКИЙ < пол. gołąb 'голуб', gołębia 'голуби'. 86 Голембієвський, 99 Голембієвська, 225 Голембійовська, 198 Голембійовський, 5 Голембійовский, 138 Голембовська, 9 Голембо, 1 Голембойовський, 97 Голембовський; 210 Голомб, 1 Голомбійовський; розподіл на карті – зх.; у ц. і на сх. типова польська діаспора по містах.

ГОЛОТА < пахл. **gwlt** 'герой'. Див. Говдя. У основах з повноголоссям Голот-/ Колот-/ Колод- і давніших з неповноголоссям Глот-/ Глут- теж міг зберегтися пахлавійський прототип (пор. і козак Голота з епосу: виявляється, "козак-герой"):

1) 3812 Голота, 688 Голотюк, 105 Голотенко, 138 Голотяк, 1 Голотин (Піщане Пл Крем.), 63 Голотін, 59 Голотіна, 28 Голотко;
2) 70 Колота, 410 Колотюк, 193 Колотенко, 16 Колотін, 8 Колотіна, 57 Колотко, 2 Колотва;
3) 1915 Колода, 804 Колодюк, 148 Колоденко, 19 Колодін, 549 Колодін, 489 Колодко;
4) 24 Глота, 1282 Глотов, 1561 Глотова, 55 Глотенко, 4 Глотін, 89 Глотко, 117 Глот;
5) 1 Глут, 1 Глутенко; (177 Галутва, 4 Галутво?). Разом 11889 особи.

Про стародавність основи свідчить мозаїчне і повсюдне поширення прізвищ від неї у селах. Серед прізвищ цієї групи засвідчені блискучі приклади перерозкладу (Голота, Ковтун, Колдун, Говдун). Аргументом можливої історичної тотожності основ Говт-/ Голт-/ Колот- є сполучуваність з усіма трьома форманту -ва: **Говтва, 37 Голтва, 2 Галутва, 2 Колотва**.

Пор. топоніми **ГОЛОТки** Тр < пахл. **gwlt** 'герой'; також ГОЛОТівщина Пл, ГОЛОЧі Од, **ГОВТ**ва!!, **КОВТ**уни?, **КОВТ**унівка, **ГЛОТ**івка.

Помічена Ф. Безлаєм і згадана О. Трубачовим аналогія у гідронімії Балкан словен. Gölt була інтерпретована як підстава для включення до гнізда *gylt праслов'янського фонду. Натомість вона також може бути реплікою іранського прототипу gwlt. Заперечення проти пов'язаності цих форм з гідронімом *Голутва* у бас. Десни [Трубачев 1968, 73] також може бути передчасним, адже рос. діал. *голутва* 'вирубка, просіка в лісі' містить дотичну семантему 'сікти, рубати'. Однак найбільшим недоліком як на тепер, виглядає зневажений матеріал давньої української антропонімії, яку апріорі відмовлялися визнавати давньою.

((8 Голдик, 214 Голдак, 10 Голді, 43 Голдан, 385 Голдун, 181 Голдиш, 41 Голденко, 8 Голдира, 49 Голдай; 856 **Голда**, 5 **Голдяк**, 7 **Голдюк**; 50 Говдик, 82 **Говдя**, 306 **Говдяк**, 2 **Говдюк**, 3812 **Голота**, 138 **Голотяк**, 688 **Голотюк**)).

Можливо, мало місце історичне пов'язання усіх цих прізвищ з основою Голд-/ Говд- – від прототипу пахл. **gwlt** 'герой', пор. прізви. Говдя.

ГОНТАРенко < аз. göndər / тур. gönder- посилати; існує і формальна близькість до перс. kundur 'ладан'. **8715** Гонтар, **3121** Гонтаренко, **1474** Гонтарук, 160 Гонтарчук, 281 Гонтарюк; 210 ГОНДАР, 7 Гондарчук, 164 Гондарь, 194 Гондаренко, 189 Гондарук; 6 ГОНДЕР, 1 ГОНТЕР Одрадокам'янка Хс;

2 **КОНДЕР** Южноукраїнськ Мк, 20 **КОНДЕРА**, 71 **КОНДЕРЕ**вич (Ль., Вл, Тр, Хк: старий лісостеп 50-51°); 5 **Контер!** Бровари, Хк. (аз. көндәр посилати), 35 Контар рідко у степу, 49 Кантер, 59 Кантар, **КАНТАР**на, віз-кантарка!, Контаренко 43 на краю пд-сх, 59 Контарев, 101 ев, 120 ева, 60 ева.

Перебіг пошуку виглядав так:

1. В Україні є **13756** людей на прізвища з такою основою: **8715** Гонтар, **3121** Гонтаренко, **1474** Гонтарук, 160 Гонтарчук, 281 Гонтарюк, 5 Гонтаров. Основа цих прізвищ нагадує основу аз. *göndər*- 'посилати'. Разом з тим тут очевидні відмінності у звучанні кількох фонем. Ця схожість випадкова чи закономірна?

2. Імовірність прототипу *göndər*- могла б зрости, якби існувало прізвище *Гондар. Цілеспрямований пошук виявив 210 людей на прізвище **ГОНДАР!**

3. Може, існують прізвища інших моделей від цієї ж основи? Так, від основи **Гондар**- виявлено: 164 **Гондарь**, 194 **Гондаренко**, 189 **Гондарук**, 256 **Гондур**АК, **21 ГондуряГА!** **kondur aĝa?**, 7 **Гондар**Чук (!!). Є одне прізвище **Гондаревський** у Маріуполі, 17 – **Гондарев** на пд.-сх. від лінії Чв.–Чк.–Хк. і 34 – **Гондарева** на сх. від лінії См.–Чк.–Од. Отже, відповідність системна на українському матеріалі.

Рис. Г11. Поширення в Україні 3812 прізвищ Голота [ridni.org/karta]

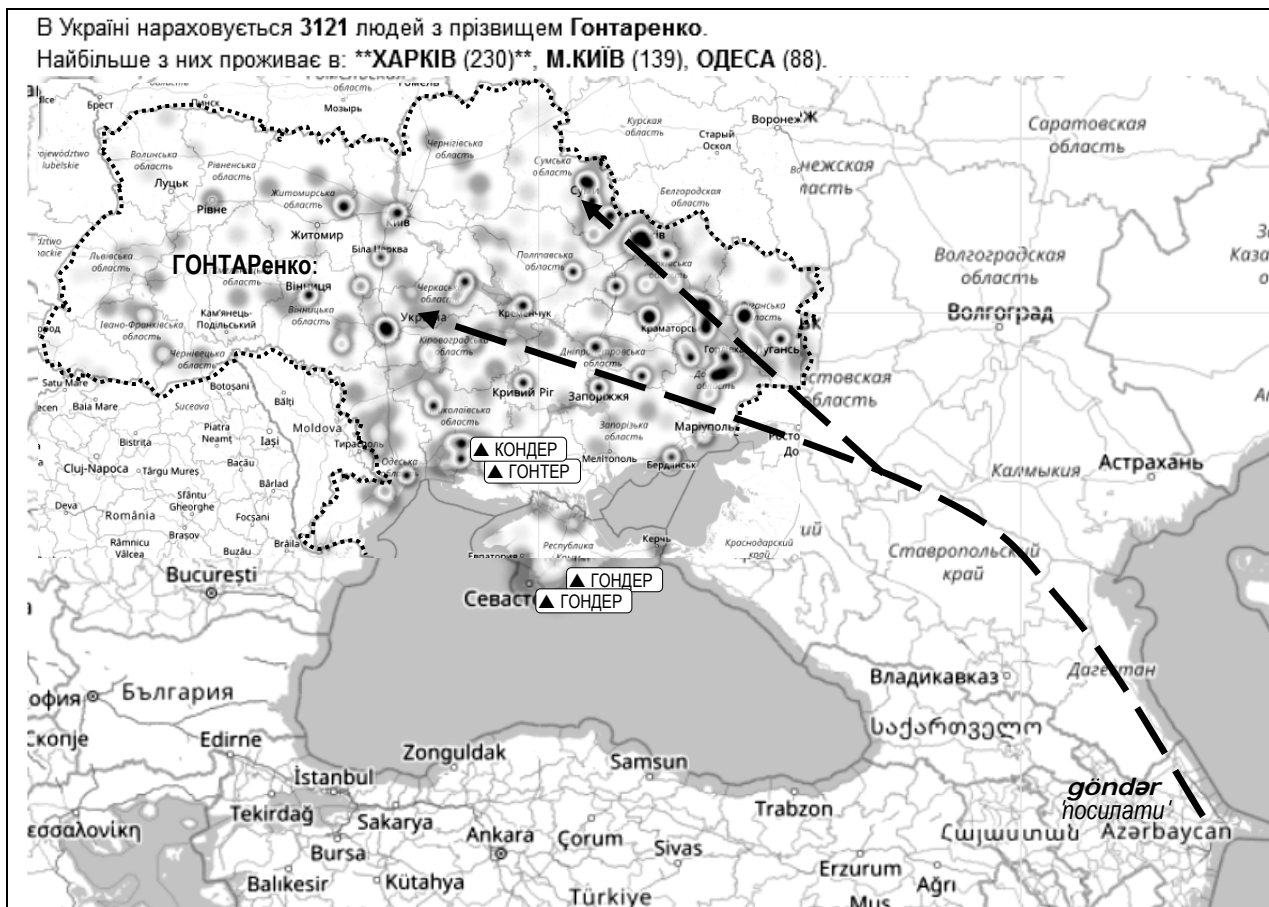

Рис. Г12. Поширення в Україні 3121 прізвищ Гонтаренко 'посланець' [ridni.org/karta] – з тюркського прототипу, близького до азерб. *göndər*- 'посилати'

4. Серед кандидатів на тюркський прототип існує і форма з голосною **е** – це тур. *gönder*- 'посилати'. У такому разі, чи немає прізвищ з основою *Гондер? Виявлено 6 ГОНДЕР (!; Ялта 2, Берегове 1, Гаспра 1; також Лв, Рв), і навіть 1 ГОНТЕР (!; Одрадокам'янка Хс). У такому разі це – периферійні архаїзми на крайньому півдні України, що доводить системність зв'язків на тюркському матеріалі.

5. Перший приголосний прототипу **g**- відповідає у кириличному варіанті азербайджанської графіки графемі **к**- (аз. *kəndər* посилати). Чи не зберіглися в Україні прізвища цих же моделей від основи *Кондер-? Є і така підгрупа прізвищ: 2 КОНДЕР Южноукраїнськ Мк; 20 КОНДЕРА, 71 КОНДЕРЕвич (!; Лв., Вл, Тр, Хк: старий лісостеп 50-51°).

6. Під впливом укр. Гонтар- чи не могла розвинутися основа *Контар? Знайдено 531 доказ цього історичного розвитку – оглушення -д- тюркського прототипу – у прізвищах: 35 Контар рідко у степу, 43 Контаренко на краю пд.-сх. (імовірно, від аз. *kəndər* посилати, але під впливом народної етимології від Гонтар-), 59 Контарев, 60 ева, 101 єв, 120 ева; крім цього – 5 Контер! Бровари Кв, Хк. (те саме під впливом Гонтер); сюди ж 49 Кантер (з перевірки виявлено ще 5 Гантер (Феодосія 4, Хк.)), 59 Кантар (звідси виявлено ще 3 Гантар), 82 Кантарович (Од, Мк, Зп, Дп, Лв, Зк), 11 Кантаревич (10 Хм, 1 Лг), – пор. також топонім КОНТАРне Дц і реалію "віз-**кантарка**".

7. Виявлена група прізвищ від основи **21 ГондурЯГА! kondur ağa**?! ставить нову пошукову проблему.

Зрештою, віднайдений масив тисяч прізвищ в Україні від основи Гонтар- і схожих цілком несподівано виявився системним відповідником тюркських прототипів аз. *kəndər* / тур. *gönder*- 'посилати' і наслідком кількох століть зворотного впливу на них народної етимології в самій Україні. При цьому поширення моделей прізвищ з формантами -ук/-юк, -евич тяжіють до заходу України, -енко – до сходу; географічний розподіл прізвищ з формантом -ев не дає підстав відносити їх до періоду пізніших спроб русифікації.

Крім показаної внутрішньої пластичності й мовивованості, величезний масив прізвищ в Україні від основ Гонтар- і схожих сполучений інтегрантами у ще більшу

енкова, 76 ов, 3 Горбатеї, 1331 ко, 932 ова, 688 ов, 356 овська, 279 ий, 65 ович; 107 Кербут, 2 Крабаджі БЦ, Чв.; 4 Харапут!, 23 Харапуд, 36 дько Лб.

Майже 900 українців мають прізвища від слів пахл. *hērbēd*, н-перс. *hērbūd*, що вказують на походження їхніх родів ВІД СВЯЩЕНИКІВ-УЧИТЕЛІВ АВЕСТИЙСЬКОЇ ВІРИ:

11 **Гербет**, 159 **Гербеда**, 536 **Гербут** < новоперс. *hērbūd*, 17 **ГЕРБУД**; 68 Гербутова, 69 ов; 10 Гелбутівська, 15 ий, 3 овська, 4 ий, 4 Гелботівська, 0 ий;

38 Горбут!, 74 як, 1 Горбутович, 2 ова 15 Голобут, 15 а, 1 о Рені, 36 товська, 32 ий, 21 Голубуд, 14 цька, 8 ий; 524 Халабуда, 2 Халабудіна =;

3 Шарапутіна, 7 ін, 1 пудінова; 144 Шалалупута, 31 Шалалупуда!, 18 уха, 8 угіна, 7 утіна (Чг, Зп); 219 Хребет, 1 а, 12 ко; 259 Хребтань, 54 ак, 35 ик, 325 Хребто, 405 това, 457 тов, 53 ієвська, 39 ий; 180 Хлепітько, 14 итько, 8 етько, 1 ач, 4 Хлептунова, 1 ов.

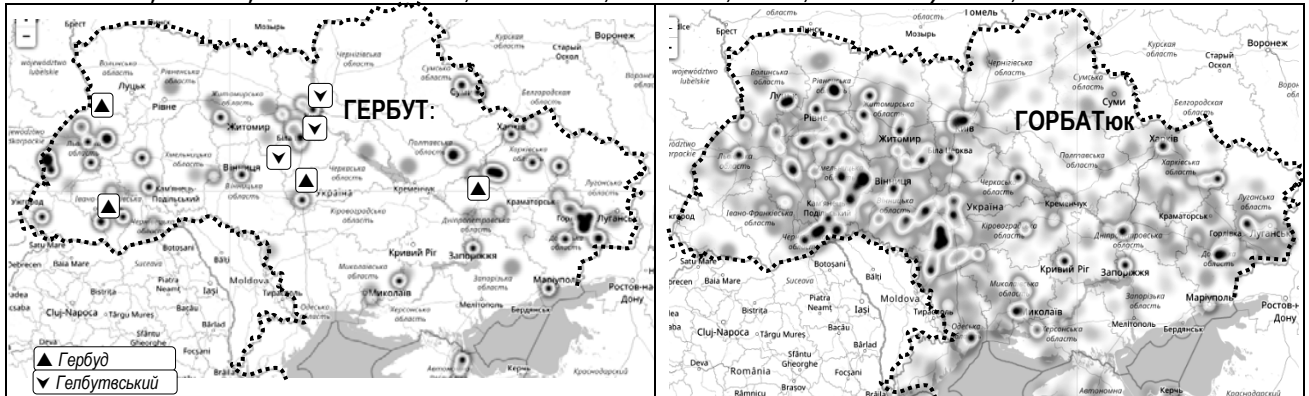

Рис. Г14. Поширення в Україні авестійських прізвищ: 536 Гербут, 17 Гербуд і 15 Гелбутівська 'священик-учитель'; 11315 – Горбатюк [ridni.org/karta]

Пор. топоніми ХРАПАТЕ Prs. inser. *ʒhrpt* Чг, ХРЕБТІїв Хм, р. ХОРОПУТЬ! Хоропуть, л. п. Ипути, л. п. Сожи (вар. Хоролуд). Також Хильбудій (у Прокопія Кесарійського) – родовитий ант на службі у Візантії: він тому і був "страшний для варварів", що був з їхнього середовища; його ім'я не германське, а іранське за походженням. Див. ГОРБАК.

ГОРЕНКО, **ГОРЕНИЧ** < болг. розм. *ахрянин* = *ахренин* (пор. 'агарянин'), "среднородопски българомохамеданин": зі словн. статті [АХРЯНИН – Речник на българския език]; пор. фольклорне *Змії Горинич*.

Коментар Л. Махновця: "Агаряни, бібл. нащадки Агарі та Ізмаїла; в літопису агарянами названі *араби, половці і татари*; див. ще *бусурмани, ізмаїльтяни, іноплеменники, мусульмани, погани, сарацини...*" [ЛР, 539]. З погляду філології, мабуть, було б коректніше сказати: "у часи літопису в Києві агарянами називали..."

В Україні усього два однокореневих ойконіми *Горенка* і *Гореничі* Кв КСв. У першому тече р. *Горенка* (*Горенька, Горень, Горинка, Горынка*) [СГУ, 149]. Прізвища від цієї основи значно численніші: Горенко 2409 (один з них мешкає у с. Горенка), Горенчук 297, Горенюк 192, Горенич 109 (один з них у с-щі Коцюбинське порівняно недалеко від с. Гореничі), Горенок 95, Горенець 14, Горень 4. Разом 3120 осіб. Тобто люди ("суспільство") несумірно краще зберегли історичну пам'ять про агарянство своїх сусідів у прізвиськах, а не у назвах місць мешкання: як кажуть баски, "Краще хлопчик, ніж дубець" (приказка: до дитини, ласкаво). Пристосування основи *Горен-* з *ахрен-* шляхом аферези не є чимось винятковим. В електронному матеріалі "Аз съм помак, или кто такие болгары-мусульмане" читаємо: "У різних країнах помаки називають самі себе різними назвами – ахряне, аповцы, бабечане, гаджелы, горане, жу-пане, торбеши тощо" [vetarsabalkana.com/azsempomak].

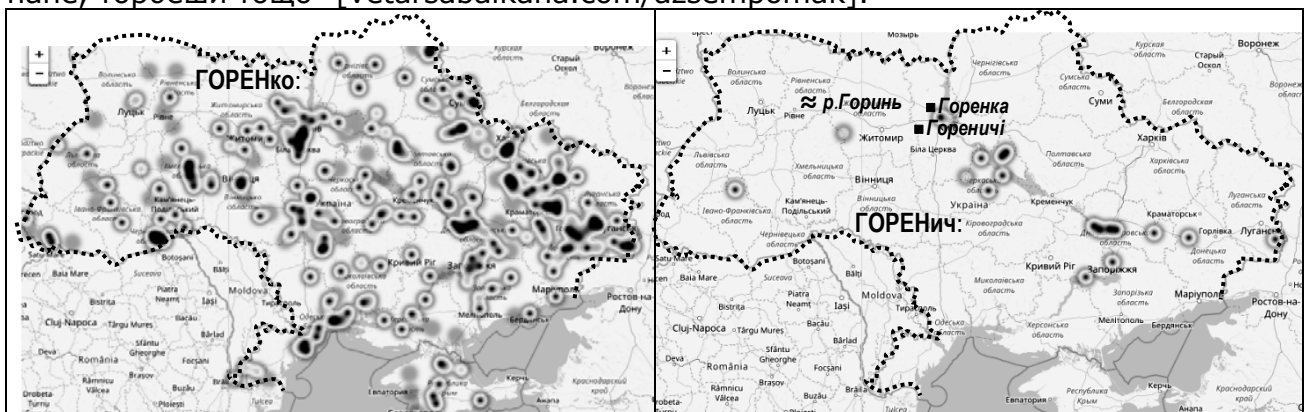

Рис. Г15. Поширення в Україні 2409 прізвищ VIII–XIII ст. Горенко 'агарянин' і 109 – Горенич [ridni.org/karta] (пор. фольклорне *Змії Горинич*)

_ГОРИНЬ, _ГОРИНець

Рв < болг. розм. *ахрене* 'агаряни', ст.-слав. *срацине* мн. 'Агарѣнои (Супр.)

857 Горин, 320 Горинь, 91 Горина, 17 Горинець.

_ГОРИСЛАВець < болг.

розм. *ахряне* 'агаряни' + славити. Гориславець 462, Гориславец 7, Гориславський 131, Гориславко 4. Карта явно вказує на якісь історичні події: у центрі ареалу поширення носіїв прізвища Гориславець розміщене село Гориславці. Це південь Полтавщини. Схожа картина біля Львова (рис. Г13 на наст. стор.).

Рис. Г16. Поширення в Україні 857 прізвищ VIII-XIII ст. Горин, 320 – Горинь, 91 – Горина і 17 – Горинець 'агарянин' [ridni.org/karta]

ГОРОПАЙ < 1) = Воропай; 2) араб. 56 Горопай.

ГОРОШКО < вірм. *groh, grox crowd* (пахл. *grōh*). 5089 Горошко.

Рис. Г17. Поширення в Україні 604 прізвищ VIII-XIII ст. від основи Гори- 'агаряни' + славити [ridni.org/karta] і однокореневих топонімів

ГОРЯК < парф. *gōhrag [gwhlk']* рід, родовід. 194 Горяк, 198 Гуряк, **1293** Горак, 619 Гурак; 17 Голак, **3298 Гулак**, **2439** Голяк, **1664** Гуляк.

_ГОРЯНець < болг. розм. *ахряне* 'агаряни'. Найповніше звуковий матеріал прототипу *агаряни* збережений у прізвищах від основи Горян-: Горяний 472, Горяна 712!, **Горянець** 163, Горянин 3. Усього від основи Горян- 1350.

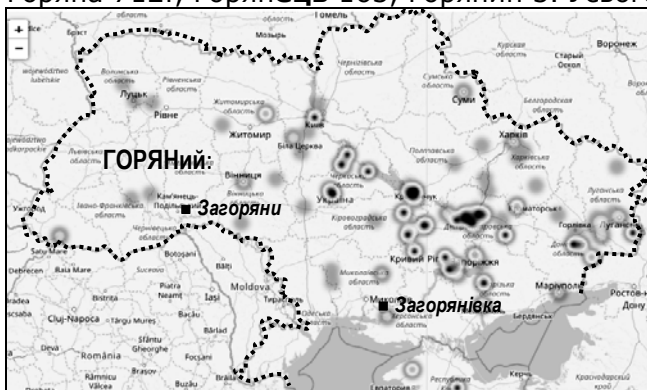

Рис. Г18. Поширення в Україні 472 прізвищ VIII-XIII ст. Горяний 'агарянин', 712 – Горяна, 163 – Горянець, 3 – Горянин [ridni.org/karta] і однокореневих топонімів

ГОТИН < киеворус. *гътинъ* 'гот'.

Значний обсяг масиву похідних прізвищ від основи Гот- напоумив розглянути в окремій таблиці їхній розподіл за послідовністю словотвірних суфіксів. Було виявлено таку картину (див. табл. Г1). Див. IV. Отин.

Коренева морфема	Основа з першим суфіксом	Основа з другим суфіксом	Основа з тре-тім суфіксом	Основа з четвер-тим суфіксом	
16 Гот	28 Готин	52 Готинян, 27 Готинчан, 1 Готинжан			
	311 Готич , 10 Готиш, 27 Готюк (*ил)	350 Готко, 354 Готько, 15 Готиляк,	5 Готчук , 1 Готченя, 7 Готчева, 1 ев		
	1462 Готра , 1 Готор	11 Готорук			
	20 Готова, 13 ов	19 Готова, 30 Готова,	188 Готовкіна, 158 Готовкін,		
		75 Готовець	86 Готовська, 65 ий, 106 Готовцева, 99 цев		5 Готовецкіс
	1 Готовин	2 Готовенко			
(*Готв)	17 Готва , 4 Готвих ; 5 Готвян ,	5 Готв -аник, 14 -яник, 4 -аннік, 1 -анік, 1 Готвянік ,	5 Готвяниця ,	451 Готвянська , 362 ий, 18 Готв'янська , 9 ий	

Табл. Г19. Часові етапи словотвору прізвищ від основ Гот-/Готв-

1) 16 Гот, 28 **Готин!**, 52 Готинян, 311 Готич, 10 Готиш, 27 Готинчан, 1 Готинжан, 15 Готиляк, 27 **Готюк**, 350 Готко, 354 Готько, 311 **Готич**, 5 **Готчук**, 1 Готченя, 7 Готчева, 1 Готчев, 1462 **Готра**, 1 Готор, 11 Готорук, 20 Готова, 13 Готов, 1 **Готовин**, 86 Готовська, 65 ий, 19 Готова!, 30 Готова, 2 Готовенко, 188 Готовкіна, 158 Готовкін, 75 **Готовець**, 106 Готовцева, 99 цев; 3852 17 **Готва**, 4 **Готвих**, 5 **Готвяник**, 4 **Готваннік**, 1 **Готванік**; 5 **Готвян**, 5 **Готвяниця**, 1 **Готвянік**, 14 **Готвянік**, 451 **Готвянська**, 362 ий, 18 **Готв'янська**, 9 ий. 906. $\Sigma = 4758$.

IV ст.	IV-X ст.	~ X ст.?	~ XIV ст.?	XIX ст.
88 Год, 290 Год-а, 292 Год-я,	28 Год-ин, 1660 Год-ина,	132 Год-ин=ко, 101 Год-ин=ець, 96 Год-ин=юк, 11 Год-ин=як,	208 Год-ин=ч ≈ук,	
	257 Год-ій, 326 Год-іна, 162 ін,	48 Год-ен=юк, 98 Год-ен=ко , 43 Год-ом=ич, 41 Год-я=єва, 24 я=єв, 302 Год-он=юк, 92 Год-он=ога, 1 Год-он=ова, 1 ов,	1 Год-ом=с≈ка, 35 Год-ом=сь ≈ка, 43 ий, 4 Год-он=сь≈ка, 4 ий,	3 Год-ен=ко≈ва, 1 Год-ен=ко≈в,
	2660 Год-ун,	1061 Годун=ко, 543 Годун=ок, 872 Годун=ова, 625 ун=ов, 63 Годун=енко, 4 Годун=юк,		
	3 Год-ан, 1 Год-ань	50 Год-ан=ич, 7 Год-ан=юк, 5 -ан=а,		
	9 Год-ок, 64 Год-ак, 160 Год-ик, 82 Год-ік, 75 Год-як, 57 Год-юк, 28 Год-ог, 17 Год-ас, 73 Год-ес, 15 Год-ис, 44 Год-ись, 249 Год-ісь, 9 Года-чій (гунс.!),	4 Год-ак=ов, 38 Год-ець=ка, 35 ий, 48 Год-дяць=ка, 29 ий, 1 Год-ись=ка, 12 Год-иць=кий, 17 а, 1 Года-ач=ук	7 Год-яць =к≈их, 1 Года-ач =ен≈юк,	
	311 Год-ор,	28 Годр =оба, 14 Годр =ова, 9 р =ов, 353 Годр =ожа, 6 Год-ор=енко ,		
	17 Годар , 4 арь,	7 Годаренко , 6 Годарева , 4 Годарева , 5 арев,		
9 Год-ель, 141 Год-ило,	263 Годул=ян, 2 Годел =юк,	1099 Год-л=єв ≈ська, 906 ий,		
(53 Годов, 32 Годів)	107 Годов-ан	2207 Годован=ець, 1433 Годован=юк, 491 Годован=а, 450 Годован=ий, 263 Годован=ик, 3 Годовал =юк,	171 Годован=ч≈ук,	
(*Годв-)	4 Годв -ін, 0 іна!, 7 Годв -од, 319 -ан	1 Годван =ець, 34 Годван =юк,	2 Годв -аль=н≈юк,	

Табл. Г20. Часові етапи словотвору прізвищ від основ Год-/Годв-

2) 88 Год, 290 Го́да, 9 Годок, 257 Годій, 249 Годісь, 2660 Годун, 53 Годов, 32 Годів, 107 Годован, 2207 Годованець, 1433 Годованюк, 491 Годована, 450 Годований 263 Годованик, 171 Годованчук, 3 Годовалюк, 1099 Годлевська, 906 ий, 263 Годулян, 1061 Годунко, 543 Годунок, 872 Годунова, 625 унов, 63 Годуненко, 4 Годунюк, 98 Годенко, 3 Годенкова, 1 Годенков, 73 Годес, 48 Годенюк, 38 Годецька, 35 ий, 311 Годор, 64 Годак, 28 Годог, 28 Годроба, 14 Годрова, 9 ров, 353 Годрожа, 6 Годоренко, 292 Годя, 75 Годяк, 48 Годяцька, 29 ий, 7 Годяцьких, 41 Годяєва, 24 яєв, 1660 Година, 141 Годило, 132 Годинко, 160 Годик, 82 Годік, 208 Годинчук, 101 Годинець, 96 Годинюк, 11 Годиняк, 43 Годомич, 1 Годомска, 35 Годомська, 43 ий, 1 Годомозік, 4 Годонська, 4 ий, 302 Годонюк, 92 Годонога, 1 Годонова, 1 ов, 2 Гodelюк, **326 Годіна, 162 ін**, 57 Годюк, 9 Годель, 15 Годис, 44 Годись, 1 Годиська; 19561;

4 Годвін, 7 Годвод, 2 Годвальнюк, 319 Годван, 1 Годванець, 34 Годванюк, 12 Годиницький, 17 а, 3 Годдан, 50 Годанич, 17 Годар, 4 Го́даков, 9 Го́дачій, 17 Годас, 7 Годаренко, 4 арь, 6 арева, 5 арєв, 4 арєва, 7 Годанюк, 5 ана, 1 Годань, 1 Годаченюк, 1 Годачук; 537. Σ = 20098.

Більший масив похідних від основи Год- уможливив перші висновки про зв'язок числа словотвірних суфіксів у основі та віку самої основи (табл. Г2). Справді, є підстави прийняти вік основи Год- за IV ст., а прізвищ моделі Годенков/ Годенкова – за XIX ст. (за свідченням Т. Шевченка).

Документовано форму киеворус. гѣтигъ 'гот' [Фасмер, I, 448] (рис. Г15), якій цілком відповідають прізвища 28 Готин, 28 Годин та з розширенням основи 1660 Го́дина. Скандинавська множина на -ар (пор. дісл. gotar) могла зберегтися у слов'янізованих формах 311 Годор/ 1 Готор, 1762 Готра та у проникненнях 17 Годар/ 4 Годорь.

гот — книжное заимств. из нем. Gote или ср.-лат. gotthus. Архаизированная форма *готф* «гот» (Крылов) из пслав. *готѣ* от греч. γότθος — то же; см. Соболевский, AfsIPh 32, 309. Наряду с этим др.-русск. *г(ѣ)тинъ* 1. «житель острова Готланда», в грам. XIII—XIV вв., 2. «гот», прилаг. *готские красные дѣвицы* (СПИ; ср. Соловьѣв, Semin. Kondakov. 9, 101), *готской берегъ* «берег острова Готланда» (Смол. грам. 1229 г.; см. Напьерский 422 и сл.) из **гѣтьскъ*, др.-русск. *г(ѣ)ты* (вин. мн.) (грам. 1189 г.; см. Напьерский 1) от гот. *guta* «гот», шв. *gute* «готландец», др.-исл. *gotar* мн.; см. Р. Мух, D. Stammesk. 118, 129 и сл.; Холц, Reall. 2, 305

Рис. Г21. Етимол. довідка про слово гот [Фасмер, I, 448]

IV ст.	IV-X ст.	XI ст.?	XV ст.?	XIX ст.
1807 Гут	601 Гут-а, 161 Гут-ій , 166 Гут-ий, 164 Гут-ей, 1 Гут-ива, 108 Гут-і,	(*к)	1 Гутій-ч=ук,	
	191 Гут-ова, 160 ов,	63 Гут-ов=ець, 28 Гут-ов=ич , 93 Гут-ев=ич,	535 Гут-ов=сь≈ка, 427 ий,	
	73 Гут-ель,	73 Гут-ел=юк,		
	33 Гут-ин, 92 Гут-іна, 70 Гут-ін,	39 Гут-ен=юк, 320 Гут-ен=ко, 47 Гут-ен=ьова, 34 ов, 22 Гут-ен=ева, 4 ен=ев,		2 Гут-ен=ко≈ва, 2 Гут-ен=ко≈в,
	74 Гут-ик, 123 Гут-ік, 74 Гут-юк, 12 Гут-як, 446 Гут-ак	25 Гут-ч=ак, 1 Гут-ч=ева, 3 Гут-ч=ис		
	274 Гут-ич,	2 Гут-ч=ин,	355 Гут-ч=ен≈ко	2 Гут-ч=ин≈сь≈ка, 2 ий,
	26 Гут-ир,	327 Гут-ир=я, 40 Гут-ир=а, 11 Гут-ир=о,		50 Гут-ир=ч≈ик,
	15 Гут-ер,	7 Гут-ер=я, 17 Гут-ер=як,		11 Гут-ер=ч≈ик, 7 Гут-ер=зон, 17 Гут-ер=ман,
	19 Гут-ар	1 Гут-ар=ко, 200 Гут-ар=ова, 153 аров, 55 ар=ева, 84 арєва, 58 арєв	1 Гут-ар=ч≈ик, 5 Гут-ар=ч≈ук, 165 Гут-ар=ев≈ич	
	264 Гут-ор,	591 Гут-ор=ова, 461 Гут-ор=ов,	175 Гут-ор=к≈а, 43 Гут-ор=ов≈ич ,	70 Гут-ор=ч≈ук,

Табл. Г22. Часові етапи словотвору прізвищ від основ Гут-

У моделі 9 Го́дачій тюркське -чій (виходячи з його прямого сусідства з коренем) має стосуватися давньої епохи, найближчої у часі до готського IV ст.; у такому разі це схоже на гунську словотвірну рису. Давнє грецьке запозичення у церковнослов'янській – готѣ "готф" мало зумовити основи Готв-/ Годв-, пор. 319 Годван, 17 Готва, 5 Готвян, аник, яник, яньска, яньський, – а також 4 Годвін "готфин" при відсутності прізвища *Годвіна (!). Аналогічна переробка прізвища *Го́дина (пор. хлопчина, гречина) зросійщеними бюро-

кратами як *Г'одина – як дальша підстава для написання "Г'одіна" – пояснює неприродне співвідношення прізвищ 326 Годіна ~ 162 Годін.

Викладене спонукає датувати найкоротші основи IV ст., найдовші – XIX ст., а середньодовгі інтерполювати, хоч і вельми приблизно, але надійно, як формації X–XIV ст.

Прізвища від основ Гут- і Гуд- знову дають багатий словотвірний матеріал і ще краще вкладаються в аналогічні таблиці (див. вище табл. Г3).

3) 1807 Гут, 601 Гута, 161 **Гутій**, 1 Гутійчук, 166 Гутий, 74 Гутюк, 164 Гутей, 93 Гутевич, 73 Гутель, 73 Гутелюк, 0 еляк, 33 Гутин, 320 Гутенко, 2 **Гутенкова**, 2 **Гутенков**, 39 Гутенюк, 47 Гутеньова, 34 ов, 22 Гутенева, 4 енев, 12 Гутяк, 355 **Гутченко**, 25 Гутчак, 1 Гутчева, 2 Гутчин, 2 Гутчинська, 2 ий, 1 Гутива, 274 Гутич, 26 **Гутир**, 327 Гутиря, 40 Гутира, 11 Гутиро, 50 Гутирчик, 15 Гутер, 7 Гутеря, 17 Гутеряк, 11 Гутерчик, 7 Гутерзон, 17 Гутерман, 191 Гутова, 160 ов, 63 Гутовець, 28 **Гутович**, 535 Гутовська, 427 ий, 264 **Гутор**, 175 Гуторка, 70 Гуторчук, 43 **Гуторович**, 591 Гуторова, 461 Гуторов, 108 Гуті, 123 Гутік, 92 Гутіна, 70 ін, 19 Гутар, 1 Гутарко, 165 Гутаревич, 200 Гутарова, 153 Гутаров, 55 Гутарева, 84 Гутарева, 58 Гутарев, 1 Гутарчик. $\Sigma = 9129$.

IV ст.	IV-X ст.	XII ст.?	XIV ст.?	XIX ст.
463 Гуд	1 Гудор ,	2 Гудор =ан, 1 Гудор =ів		
	3020 Гудим , 4962 Гудима , 3 Гудем , 52 Гудема , 438 Гудім , 100 Гудіма (хозари: -ім-арам. мн.)	38 Гудем='юк, 48 Гудем='юк, 116 Гудим='як, 1 Гудим=еко, 305 Гудім=ова, 273 ов, 1 Гудум=ова, 44 Гудум=ак,	271 Гудемчук, 6 Гудімчук, 4 Гудеменко, 1918 Гудименко, 78 Гудіменко, 8 Гудемович,	2 Гудим= енко ≠ ва , Гудім= енко ≠ ва , 2 Гуд-ім= енко ≠ в ,
	14 Гудель,	24 Гуделюк, 16 Гуделова, 8 ов, 92 Гуділова, 103 ов, 224 Гуділіна, 173 ін (*ай)	22 Гуд-іл=ко, 7 Гуд-іл=енко, 8 Гуд-ел=айтіс	14 Гуд-іл=енко≠ в , 11 Гуд-іл=енко≠ ва
	843 Гуда, 152 Гудій , 52 Гудей,	3 Гудій=ник, 13 Гуді=єв, 2 Гудей=к,	5 Гудій=ч≈енко, 1 Гудій=ов≈ич, 13 Гудей=ч≈ук, 1 Гуді=єв≈ський	
	167 Гудик, 69 Гудич, 22 Гудець, 139 Гудюк,	16 Гудухіна, 14 хін, 8 Гудукіна, 16 кін, 4 Гудукова, 0 ков	6 Гудиченко, 55 Гудецька, 49 ий,	
	251 Гудов, 323 Гудова,	52 Гудевич, 182 Гудивок,	154 Гудована, 107 ий,	
	19 Гудин, 52 Гудина, 11 Гудун ,	25 Гудинець, 13 Гудиниць, 1453 Гуденко, 14 Гудинова, 11 ов, 2 Гудунова , 1 ов,	32 Гудинович,	
	35 Гудуш,	2 Гудушан, 14 Гудушан,	17 Гудушаурі, 1 Гудушкіна	

Табл. Г23. Часові етапи словотвору прізвищ від основ Гуд-

4) 463 Гуд, 843 Гуда, 152 **Гудій**, 5 Гудійченко, 0 чук, 3 Гудійник, 13 Гудієв, 1 Гудійович, 52 Гудей, 2 Гудейк, 13 Гудейчук, 251 Гудов, 323 Гудова, 52 Гудевич, 1453 Гуденко, 3 Гудем, 271 Гудемчук, 22 Гудець, 55 Гудецька, 49 ий, 52 Гудема, 38 Гудем'юк, 48 Гудемюк, 8 Гудемович, 4 Гудеменко, 139 Гудюк, 182 Гудивок, 3020 **Гудим**, 4962 Гудима к, 116 Гудим'як, 1 Гудимеко, 1918 Гудименко, 2 Гудименкова, 19 Гудин, 52 Гудина, 14 Гудинова, 11 ов, 32 Гудинович, 25 Гудинець, 13 Гудиниць, 167 Гудик, 69 Гудич, 6 Гудиченко, 0 чук, 438 Гудім, 100 Гудіма, 78 Гудіменко, 2 Гудіменкова, 2 Гудіменков, 305 Гудімова, 273 ов, 6 Гудімчук, 11 **Гудун**, 2 **Гудунова**, 1 ов, 44 Гудумак, 1 Гудумова, 35 Гудуш, 2 Гудушан, 14 Гудушан, 16 Гудухіна, 14 хін, 8 Гудукіна, 16 кін, 4 Гудукова, 0 ков, 154 Гудована, 107 ий, 1 **Гудор**, 2 **Гудоран**, 1 **Гудорів**, 14 Гудель, 24 Гуделюк, 16 Гуделова, 8 ов, 224 Гуділіна, 173 ін, 22 Гуділко, 8 Гуделайтіс, 17 Гудушаурі, 1 Гудушкіна, 103 Гуділов, 92 ова, 7 Гуділенко, 11 ова, 1 Гудієвський. $\Sigma = 15200$. Пор. вище табл. Г4.

У такий спосіб на цьому добре документованому масиві кількох близьких за структурою підгруп прізвищ українців було вперше отримано контури **хронології словотвору прізвищ** близько 50 тис. нащадків ґотів у складі сучасного населення

Україні. Раніше дослідження цього типу були неможливі через відсутність достатньо багатої бази даних.

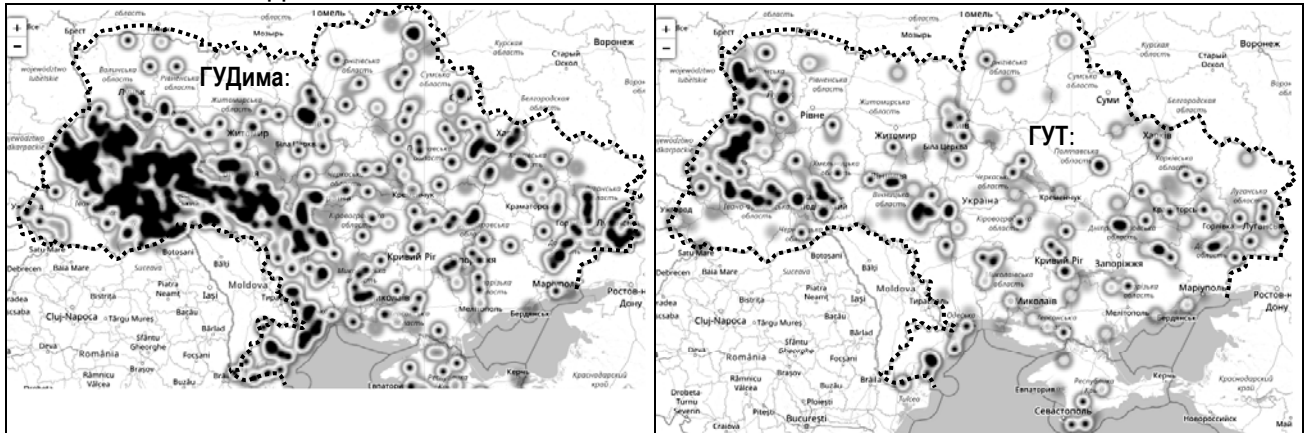

Рис. Г24. Поширення в Україні 4962 прізвищ черняхівського часу Гудима і 1807 – Гут 'Гот' [ridni.org/karta]

Основи Гат-/ Гад- знайдені у меншому числі прізвищ, крім того вони можуть мати етимологію не лише від етноніма готів:

5) 18 Гат, 5 Гатенко, 141 енюк, 136 Гатіна, 229 Гатеж?, 264 Гатило, 6 Гателло, 447 Гатала (Лв, Тр), 23 Гателюк, 40 Гателяк, 263 Гатілов, 47 Гатко, 500 Гатченко.

6) 13 Гадомич, 471 Гадомська, 383 ий, 6 Гадон, 2 -ас, 3 -е, 11 -ська, 11 ий, 2 Гадова.

Див. також статтю про прізвище Года.

ГРЕЧАНЮК < укр. ст. гречани 'греки'. 5953 Гречко, 5100 Гречка, 3449 Грек, 1779 Гречанюк, 1775 Гречаний, 1300 Гречаник, 1012 Гречин, 597 Гречина; разом 20965.

З наведених далі карт розподілу прізвищ від основи Грек- (рис. Г16) видно кілька основних закономірностей:

- ареали пов'язані з південним вектором;
- -юк підтверджує свій статус форманту прізвищ з заходу України;
- живучість моделі "Гречіна" (пор. хлопчина, парубчина, молодчина, козачина);
- помітна поширеність усіх прізвищ цієї групи серед сільського населення (ознака давніх і тяглих зв'язків);
- про це ж свідчить і сама різноманітність формантів та існування наведених тут вісьмох різних моделей прізвищ від основи Грек-.

Про дальші зв'язки сюжету йдеться у такій цитаті з книги 2016 р.: "Словник топонімів Єгипту греко-римського часу Г. Верета [Verreth 2013] – це сучасний синтез знань про 11 тисяч місцевих назв Єгипту, елементи їх етимології та синоніми давніми мовами. На початку праці з цим джерелом восени 2015 р. і гадки не було, куди вона заведе. Поступово з цієї бази даних вдалося розшукати більше грецьких і коптських топонімів-прототипів назв в Україні, ніж за всі попередні роки. Причому вони не лише проклали шлях до сотень упізнаних топонімів-реплік в Україні, але й окреслили цим саме ті топонімічні контексти, які потребували далі загостреної уваги при глибшому пошуку. Ідентифіковані через ці контексти нові сотні зв'язків (тепер уже на лексичному рівні) самою семантикою прототипів та їхньою етномовною належністю висвітлили деталі тривалих масових контактів наших предків зі сходом Середземномор'я – і саме за доби еллінізму" [Тищенко 2016, 390].

"Деталізувати й уточнити загальну картину грецької присутності у Наддніпрянщині в елліністичний час стало можливим завдяки фронтальним студіям топонімії України з удосконаленим метатеоретичним забезпеченням. Зокрема, засобами порівняльно-історичної лінгвопрагматики вдалося виділити сім великих груп місцевих назв від етнонімів греків у мовах різних народів: йонійці, елліни, граї, греки, крехи, яуна, явани.

Найдавнішим виглядає питомий грецький генонім Ἴωνες. У Гомерових поемах це Ἴάωνες 'іонієць' (з давнішого *ἸάϜωνες, криpto-мікенс. iawone), якому відповідає загальна назва для греків у письмових пам'ятках їхніх цивілізованих сусідів, зокрема дперс. yauna [Chantraine, 475]. Хронологічно рівнопотужна усна історична традиція в Україні зберегла топоніми ЙОНІЧІ, оз. ЙОНЬОВЕ, р. В'ЮНІЯ. Інша підгрупа прадавніх назв продовжує прикметник класичної античності ἰωνίσκος: ОНИСЬКИ, ОНИШПІЛЬ, В'ЮНИЩЕ" [Тищенко 2016, 507].

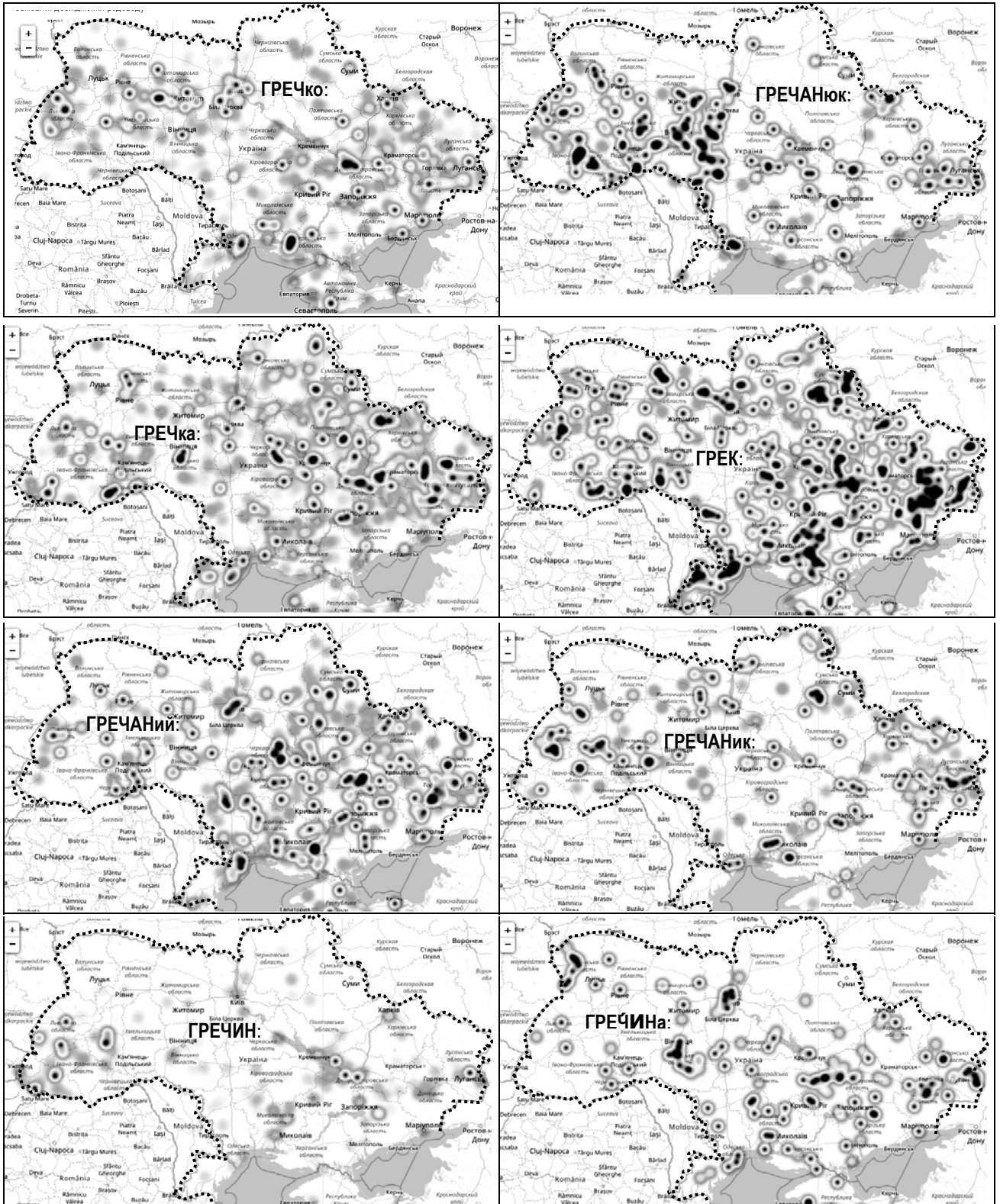

Рис. Г25. Поширення в Україні прізвищ античної і візантійської доби від етноніма греків: 5953 – Гречко, 1779 – Гречанюк, 5100 – Гречка, 3449 – Грек, 1775 – Гречаний, 1300 – Гречаник, 1012 – Гречин і 597 – Гречіна [ridni.org/karta]; разом 20965 осіб

ГРИМЧак < тат Qıgım 'Крим'. Формальним поштовхом до вивчення цієї основи стало призначення восени 2017 р. особи з таким прізвищем на посаду відповідального за права громадян Криму. Цей суспільний контекст привернув увагу до тотожності словотвірних моделей прізвищ Гримчак ~ Кримчак.

Гримчак 143, Гримчук 23, Гримак 618, Гримець 2, Гримут 323, Грималюк 1217, Грималяк 158, Гримашевич 331, Гримаїло 803, Гримач 90, Кримач 5, Кримчак 255, Кримчук 310, Кримак 2 Щербинці Чв, Кримець 285, Кримський 593, Евристична послідовність виявлення

Пор. 1 Хромак, 743!! Хромей, 55 Хромик, 654 Хромих!, 79 Хромейчук, 663 Хроменко; 7 ГЛУМАК!, 110 ГЛУМ!, 11 ГЛУМИК, 78 енко, 84 акова, 68 ков, 1 Глуманюк.

Пор. топоніми Хромівка Дц (Бахмут), Хромогорб Лв (Стрий), Хром'яків Вл (Ківерці); Ховми Чг (Борзна); Гримайлів Тр (Гусятин), Грималівка Лв (Броди), Гримуче Дп (Кринички), Грим'ячка Хм (Віньківці); Громи Чк (Умань), Громівка Хс (Н.-троїцьк), Громівка Хм (Старокост.), Громівка Зп (Приаз.), Громова Балка Дц (Олександрівка), Громуха Кг (Новоукр.).

ГРУЗИНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ

ПРИЗВИЩАХ. Наприкінці листопада 2017 р. у ще одному потужному пласті іранізмів було виявлене грузинське мовне посередництво. Події почалися з історії ім'я Баграт (див. прізви. БОГОРАД). Визнаний прототип парф. Baγdāt (пор. і Багдад) спочатку виглядав не зовсім переконливим через незвичну зміну -р- < -д-. Однак звичайний характер цього переходу підтверджено у дослідженні Т. Чхеїдзе «Giorgia V. Linguistic contacts with Iranian languages»: "вірменська форма ім'я *Bagrat* і перехід *d* > *ḍ* > *r* засвідчують, що це ім'я прийшло до грузинської через вірменську". Стаття Т. Чхеїдзе має три переваги: лаконічність, насиченість фактажем і наукову авторитетність місця публікації – Encyclopaedia Iranica. Найціннішим для нашої теми виявився у статті сам реєстр бл. 160 запозичень до грузинського словника від сусідів з прадавньою цивілізацією – мідійців, персів та їхніх степових родичів скіфів. Підстава особливого інтересу до статті була така: якщо народ – близький сусіда Персії – запозичив багато іранізмів, то принаймні частина *тих самих* слів була відома й нашим предкам (поготів що у тексті враховано і скіфо-алано-осетинські контакти – за словником В. Абаєва). Справді, понад третина тих самих грузинських іранізмів (53) дійшла і до України, зазнавши характерних звукових змін. Грузинські й частково вірменські мовні форми-посередниці стали доказовими ланками у відновленні іранського сліду.

По-перше, у зіставленні тих даних з нашим матеріалом дістали підтвердження уже встановлені речі (у топонімії – *Аршуки*, *Узруй*, *Волош-*, *Горґан* (сперс. *Gurgēn* < дір. *vṛkaina-*, нперс. *gorg* 'вовк'), *Поливанівка*, *Сиваш*, *Шпаки*; у словнику – *базар*, *баклажан*, *бахча*, *баштан*, *вина* (сперс. *wināh* 'провина'), *ворс* (груз. *vars*, сперс. *wars* 'волос'), *караван*, *козинакі*, *люлька*, *маг*). (16)

Але, по-друге, був розпізнаний і новий пласт українських іранізмів з тепер поясними звуковими рисами, що вказують на опосередкованість грузинською мовою.

У словнику української мови: *дошка* (груз. *dazga* 'лавка, теслярська лава, верстат' з нперс. *dastgāh* 'апарат, пристрій', доЩечка, рос. доСТочка!, отже, *досТка (зокрема, у словнику Даля є *достка*, т. 1, кол. 1185); *морока* (сперс. *marak* 'численність'); *нишком?* (*niš* 'чудо, знак'); укр. арґо лірн. *пропулити*, картярс. "пулька"; *спориш?* (сперс. *asprēs* 'іподром' < *asprās*: *asp* 'кінь' + *rās* 'дорога'); *туми* (груз. *ṭom-i* 'плем'я, родина' з нперс. *tōm* 'сім'я, родина, нащадки', пор. *tohm*). (6)

В антропонімії українців: а) антропофорні прізвища – 22 Богород, 224 Богорад і навіть 38 Боград! (*Баграт* з сперс. *Багдад*); 28 **БЕРОЗ**ко, 1 БЕРОЗуб (Буденець Чв), ов, 1 БЕРОЗовчук (Новогригорівка Хс), 1 БЕРОЗовенко! (Боярка) (нперс. *Behrūz* 'щасливий', пор. прізви. груз. *Berozashvili*); 804 Добридень, 25 енко, 257 дник, 134 днік, 124 днюк, 130 днева, 120 ев (імовірна калька *Behrūz*); 5392 **Богуш**!, 14 Богіш!, 30 Богіш! (груз. *Vaxušt-i* < дір. *vahišta-*, нперс. *behešt* 'рай', суперлатив від *veh* 'добрий', тобто 'прекрасний');

б) політофорні прізвища – 57 КАМОРДА, 1 КАМОРДАШ (**aš** [ʔʃ] the evil eye), 25 ШКАМОРДА (пор. також протезу *s-* у груз. *s-pars-i* 'перс', *s-pilo* 'слон' від сперс. *pīl*); 48 КАМАРДА, 213 КАМАРДіна, 193 ін, 142 КАМАРДАШ, 96 ШКАМАРДА, 4 рдіна, 3 рдін, 8 ШКАМАРида, 1 ридіна; 2 КОМОРДА, 264 КУМАР (*gumard-i* 'намісник царя' від сперс. *gumārdag* 'намісник, правитель', пор. нперс. *gomārdan* 'призначати, визначати'); 309 БІДАШ (парф. *bidaxš*, пор. *piṭiakhsh-i* 'другий після царя', намісник шаха Персії в Іберії у I-II ст. (*byty'hs*), пор. 2 БІДИЧ), 1831 БІДЮК; 29 ОСОТова, 20 ов, 14 іна, 12 ін, 3 ткіна, 3 ткін (ав. *āzāta-* 'шляхта; родовиті'); 11 КОМАК, 513 КОМАХа, 46 ХОМАХа, 62 ХОМАК (груз. *komag-i* 'захисник, протектор' з нперс.

котак 'допомога'), 4730 Хомяк!, 4697 Хом'як; 21.156 ШПАК, ченко, ковська, кова, ков, 4 ШИПОК (нперс. serāh 'військо'); 257 ШПОТ!!!, 20 ШПОТКО, 938 ШПОТА!, 114 енко, 10 ова, 128 ШПОТя, 130 ак; 2 ШПОДЕР-Кучеренко (дір. *spāḍa* - 'військо'); 70 НЕВЕРТій!, 2 НИВЕРЧук, 8 НЕВРАТова, 8 ов, 1 НЕВРАТ (Перещепине) (сперс. *nibard* 'битва, сварка') + 693 НЕБРАТ!; 49 ДОШНА!!!, 0 ий!, 35 ин, 21 ина (груз., перс. *dašna* 'кинджал'); 530 КОМАН (груз. *kaman-i* з нперс. *katān* 'лук'); 10 КОМАНок, 103 юк, 83 чук, 3 енко (Дп., Од., Зп.), 121 ова, 103 ов (38); 94 КУРС, 2971 КУРЧенко (груз. *gurz-i* 'булава', нперс. *gorz*); 46 БОЖій (груз. *vazh-i* 'мито' з перс. *bāž*, дперс. *bāji-*, ав. *bāji-* 'давати, дарувати'; нперс. *bāj*), БОЖко, енко, ик, ок, ук; 886 _СПОРИШ!, 85 СПОРИШ, 12 СПРИС (груз. *asparez-i* 'іподром, стадіон' з перс. *asprēs* 'іподром' < *asprās*: *asp* 'кінь' + *rās* 'дорога');

в) соціофорні прізвища – 1 НОРУС (Неділкове Од), 993! НЕРУШ, 150 Нерус, **3055 НАВРОЦ**ька! село, 2582 ий, **10 НАВОРОЦ**ька!, 46 **НАВРОСЬ**, 112 Навродська, 55 ий, 55 Наврузов; 26 **НАВРУС**евич!! Вл, Рв, Лв, 1 севич (Одєради); 7 **НАВРОС**юк Кг, Дп; 3 **НОВРОС**юк, 28 **НОВРОЦ**ька, 30 ий, **10 НОВОРОЦ**ька!, 1 Новродська, 1 ая (перс. *nowruz* 'Новий Рік'); 157!! НИШ, 135 НИШенко!, 2 НИШенська, 1 Нишеньянець (Макіївка) (*niš* 'чудо, знак'); 346 ОТРО.ШЕНко (груз. *Atrošan-i* 'храм вогнян' < перс. *Ādurānšāh*); 69 єнко, 458!! АТРОШЕНко!, 21 ова!, 17 ков; **1704 АТРОЩ**ЕНко, 12 щенкова, 13 щенков, 2 щенко, 1 Атрощенко (Рубіжне Хк); 1486 ОТОЩЕНко; 139 МАГУС!! Пк, Дп, 2 МАГУСяк Дц., Хк.; формант -шен-?: ЛисиШЕН, МагуШЕНець (сперс. **šēn*, пор. ав. *šayana* - 'дім'); Ждаха (перс. *Aži Dahāka* 'цар-змій'); 415 ЧОВБАН, 56 Човпан (перс. *čēlip* 'хрест' з ар. саліб); 1356 СТАТкевич, **13262 СТАД**ник, 936 нюк, 6463 СТАДнік, 762 нійчук, 641 нічук, 2545 СТАДніченко; 5 ОСТАТюк! (Кв., Макіївка, Пасицели), 3 ОСТАТкова, 24 ня, 25 ній (груз. *oštaṭ-i* 'майстер' з перс. *ōstāt-mart*, нперс. *ostād*); 188 ЧОВГУН, ан, анюк, (груз. *čogan-i* 'лопатка' з нперс. *čowgān* < перс. *čōrēkān*, *čōvēgān* < *čōb* 'дерево'); 297 ХУРДА! (груз. *khurda* 'дрібні гроші' < *korḍa* 'шматочки' < перс. *xwurdag* 'малий'), 129 ХУРТАК, 2 ХОРДА (Мукачеве, Бабухів ІФ);

г) квалітофорні прізвища – 68 РУЩин, РуцАК, РуцИШин, Руцук, Руценко, Рущинська (ір. *rōž/rōz* 'день, світло, щастя'); 8 **РУШНЯК**! (нперс. *rowšanak* 'світло, блиск'), 20 Рошнівська Пк, 20 ий, 10 овецька ІФ, 11 ий.

Завдяки грузинському матеріалу далі вдалося вийти й на праці, використані у статтях IV. *ВІРМЕНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ В УКРАЇНСЬКИХ ПРІЗВИЩАХ*, II. *ВІРМЕНІЗМИ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ*. Див. також II. *ГРУЗИНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ*.

Рис. Г27. Поширення в Україні 202 прізвищ VIII-XIII ст. Грянко 'агарянин', 105 – Гряненко [ridni.org/karta] і однокореневі топоніми Грянчиківка Хк 2, Грянчиха Пл

ГРУШАК < вірм. *hroušak*, *xroušak* "sweetmeat" цукерка. 324 Грушак, 3772 Грушко, 1481 Грушка, 1283 ецька, 1079 ий.

ГРЯНКО, ГРЯНенко < болг. розм. *ахряне* 'агаряни'. Найповніша відповідність голосного: 202 Грянко, 105 Гряненко.

ГУБАРенко < фарсі *gabr* 'авестієць; невірний'. 4668 Губар, 1470 енко, 2 Губарук, 1 Губарський Луцьк; 55 Губерський, 53 Губерська, 191 Губер, 135 Губерук Вл. + Кубряки

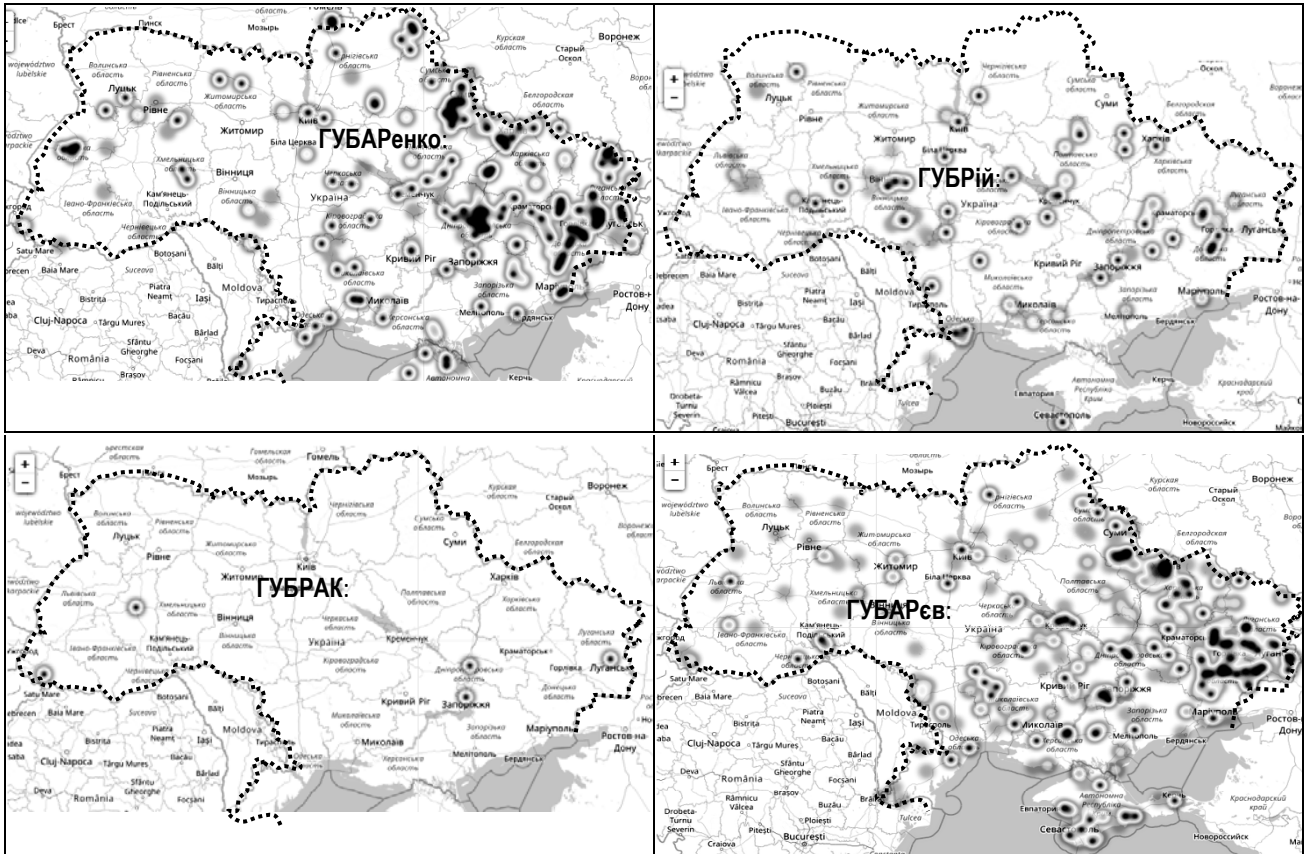

Рис. Б28. Поширення в Україні прізвищ нащадків утікачів-авестійців: 1470 людей на прізвище Губаренко 'син копира', 567 – Губрій (це вуличне прізвисько також і прадідів автора у с. Клишки См), 13 – Губрак і 1520 – Губарєв [ridni.org/karta]. Разом 3570.

ГУДОВИЧ < ґотс. gut 'ґот?'; gudas 'жрець?'.
 1453 Гуденко карта!, 52 ей, 52 евич, Гудович 253, Гудов 251, 182 Гудивок, 167 Гудик, 69 Гудич, 6 иченко, 7 Гудя; // 271 Гудемчук, 52 Гудема, 48 Гудемюк, 38 Гудем'юк, 8 ович, 4 енко; // 4962 Гудима, 3020 Гудим, 1918 Гудименко, 116 Гудим'як, 111 Гудимов.

ГУНЧЕНКО < етнонім гунів; гр. Ούνοι 'гуни'.
 1572 Гунченко, 1140 Гунчак, 10 Гунченков, 7 Гунчевський; 13 Унич, 53 Унченко, 17 Уневич, 230 Униченко, 140 Унинець, 1 Унинський, 47 Уницький, 50 Унчуленко, 8 Унчанський. Див. топоніми Гуничи, УНАВА.

ГУРИН < МОНГ. хүрээ(н) 'значний монастир; м. Урга (іст. назва м. Улан-Батор); **огорожа; стан, табір; круг, кайма, риса**'. Пізній монголізм. Аджє ранні – Куринь (письм.-монг. күриҗе(н) 'огорожа; двір; стан, ставка; монастир') [СТМЯ, I, 436].
 2495!! Гури́н (Київ 165, Коби́жча 126, Бахмач 103) масово по містах і селах; **4075!!** Гури́н (Київ 547, Хк. 236, Дп. 110) багато в селах; 490 Гури́ненко, 323 ович, 294 чук, 92 ець; **1058** Гури́ненко, 23 Гури́нець, 286 ович, 258 чук.

Рис. Г29. Поширення в Україні 1572 прізвищ Гунченко [ridni.org/karta] і гунських топонімів

побожних нащадків, але кого? Мова підказує: мабуть, маніхейців. Бо "просто" побожних не було: були парси, аскети, йоги, ченці, саракоти й анахорети; суфії, дервіші і навіть муфради серед учених (див. вріз). А ці були *деніги*. Від пахл. ден 'віра' і вживаного у Мані *дені!* І степові корені печенігів, як бачимо, – іранські, попри родичання з тюрками.

Послідовність етапів формування цієї розгалуженої на 119 моделей лексико-семантичної підсистеми прізвищ від основ Денік-/ Дейнег виглядає так (табл. Д1).

Вагання у останньому приголосно-му -к/ -г мають повну аналогію у діалектній відповідності форм *лелека* ~ *лелега* на Черкащині [АУМ]. Пор. і бол. ДНИЧев у с. Рудня Жт Овруч. (Сюди ж, зокрема, і прізви. рос. *Денікін*, – в Україні його мають 20 осіб – при тому, що тут збережено і 24 вихідних прізвища *Денік*). Лише у послідовному морфемному аналізі уперше вдається пояснити особливий правопис прізвищ 954 Денесюк, 134 Денесенко, 407 Динис, 259 Динисюк тощо. Виникає нагода науково переконливо етимологізувати неясними при ізольованому розгляді прізвища 6 *Дена*, 410 *Диня*, 52 *Динець* (також 18 *Коперник*, 4 *Копер.сака*, 95 *Копер.сако* та ін.).

 ДЕМЕШКО < ар. Dimašq 'Дамаск'.

Однокореневі прізвища: 1629 Демешко, 6 Демешка (Керч), 125 Демешук, 230 Демещенко, 3 Демещенков, 2 а, 51 Демешкевич, 15 Демешкан, 222 Демеш, 117 Демешок, 55 Демешина, 1 Демещина, 51 Демешкант;

11 Дамаскин, 435 ін, 333 іна, 143 ськін, 111 ськіна, 11 Дамасевич; 473 Домашенко, 351 -ук, 2138 Домашенко, 265 Домашовець, 26 Домашовец, 268 Домашевська, 216 Домашевський (1,24), 27 Домашевич, 262 Домашич. Див. топонім *Демешківці*.

VII-VIII ст.	(?XI ст.	?XIV ст.	?XVI ст.)	XVIII-XIX ст.
24 Денік (denig), 70 Денник	4 ДеникО, 20 ДенікН, 6 ДениХ	3 ДениЧук, (*ДениЧин), 34 Дейник, 1-х=, 9 Дейнік, 6 -х!=	12 Дейничук, (*ДейничИН)	294 ДейниченКО, 343 ДейніченКС
	11 ДениГА,	(*Дениж) 8 Дениш	3 ДенишА, 57 ДенишИН, 5 ДенишИЧ, 6 ДенишЕВА, 0 ев	37 ДенишЕНко, 1 ДенишЕВська, 1 ий
		1 Дейнига, 1 -ий		9 Дейниженко
1 Денек	691 ДенекА,	7413 Дейнека, 4699 Дейнеко,	2 ДейнеЧин	6 ДейнеЧенко
	968 ДенеГА!, 7 ДенеГО	6 Ден-а, 308 ДенеЖко, 5756 Дейнега, 88 Дейнего	13 Ден-енко, 893 Дейн-а, 1 ДейнеГло, (*Дейнеж), 18 ДейнеШ	152 Дейн-енко, 1 ДейнеЖко, 170 ДейнеЖенко
(*Деньк)	393 ДеньГА	74 ДеньгН, 427 Деньгуб!		
1 Денек		(*Денеж)	308 Денежко, 12 Денешко, 134 Денесенко, 954 Денесюк	133 ДенеЩук
514 Даник, 299 Даник=, 1 Даниг=, 1 ДаниЙ!=	12 ДаниХ, 718 ДаниШ	15 ДанишИН, 1 ДанишІВ, 4 ева, 4, 38 ДанишЕК, 51 ДанишАК	120 ДанишЕНКО, 36 -шевСЬКА, 28, 18 ДаниЩЕНКО	
11 Данек	5 ДанаГА	778 Дайнеко, 113 ека, 72 ега, 12 кіна, 11 кін, 37 Дайненко	1 ДайниКанич, 5 ДайниЧенко, 10 Дайнич, 3 ко, 1 ДаньГШина	8 ДанаЩук
19 Диник, 841 Динник, 648 Диннік, 1 ДинІЙ	6 ДиниЧ	1 ДиниЧУК	407 Динис	21 ДИНИСКО, 259 ДИНИСЮК, 67 ДИНИСЕНКО, 13 ДИНИЩУК
(*Динек)	5 ДинекА, 8 ДинекО	7 Дийнека, 8 га, 481 Динька, 415 Динько	52 Динець	
	16 ДинеГА	410 Диня	41 ДиніНа, 34, 59 ДиніОК,	10 ДинЕНКО
(*Дник), 372 Донік, 492Й		5 ДниКало, 1 ДниКвас, 4 Дойник, 9 Дойнега, 6 Дойнік, 59 ікова, 56 ов,	2 ДниШ, 4 ДниСь, 65 ДойниЧко, 24 ічко, 29 іченко, 4 іцина	79 ДниЩенко, 4 ДниЩун

Табл. Д3. Етапи формування 119 словотвірних моделей прізвищ від основи Деник-

Тривалі, епохальні контакти з Сирією. Крім Дамаска, реаліями цього ж вектора є Триполіс і Халеб: пор. топоніми *ТРИПІЛЛЯ*, *ХАЛЕП'Я*, прізви. *СУРАЙ*.

ДИБАК < пахл. *dipak* "brocade" вишивка from Mid. Pers. *dēbāg* (cf. NPers. *dībā*). **1201** Диба, 16 Дибак, 366 ач, 277 ка, 273 ко, 176 ченко, 164 Дибенко; Дибець, ель, елюк, еляк, елко.

ДОВГАЙ < пахл. *dwlgl* тесля *durgar* [*dwlgl* | N ~] carpenter. 365 Довгай, 66 юк. Існування словотвірних моделей Довгай ~ Довгаюк поряд з Довгаль ~ Довгалюк може вказувати на розвиток першої пари з другої при послабленні артикуляції -аль > -ай.

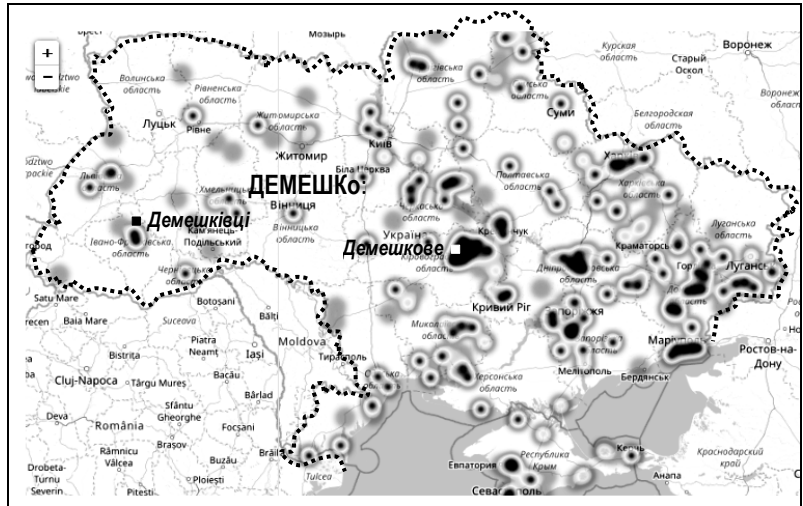

Рис. Д4. Поширення в Україні 1629 прізвищ Демешко < ар. *Dimashq* 'Дамаск' [ridni.org/karta]

ДОВГАЛЬ < пахл. *dwlgl* тесля *durgar* [*dwlgl* | N ~] carpenter. **7394** Довгаль, 4565 юк, 931 енко!, 158 енко, 380 ець.

ДОМАНТОВИЧ < гот. *dōmjan*, англ. *dēman* 'судити'.

302 Домантович (у т.ч. у селах; Переходичі Рв 68, Пер-Хм. 17, Переброди 11), 34 Домантовіч (Маріуполь 3, Владиславівка 3, Керч 3), 2 Домантюк, 556 Доманчук, (+ 311 Доманов, 446 Доманова пд.сх., **1225** Доманський, **1558** Доманська (1,27)); $\Sigma = 996 + 3540$.

60 Домонтович (Кв. 18, Маріуполь 15, Сартана 11 + Кр., Сімф., Чг, Хк, Дц, Дп, Вн, Кг), 17 Домонтовіч (Сімф. 6, Маріуполь 4, Київ 2 + Хк, См, Євпаторія); немає форм на -ук, -юк; $\Sigma = 77$.

Рис. Д5. Поширення в Україні 302 прізвищ елліністичного часу Домантович 'судденко', 556 – Доманчук [ridni.org/karta] та однокореневих топонімів

ДОРОГАНЬ < монг. *daḡu-ga* 'зберігач печатки, губернатор, намісник' (з *daḡu* 'тиснути, друкувати' + *ga* 'афікс діяча') + -п.

Прізви. 1270 Дорогань, 300 Дороган, 71 Дороганчук, 16 Дороганич пристосовані за народною етимологією з форми ДАРАГАН нібито до основи *дорога*.

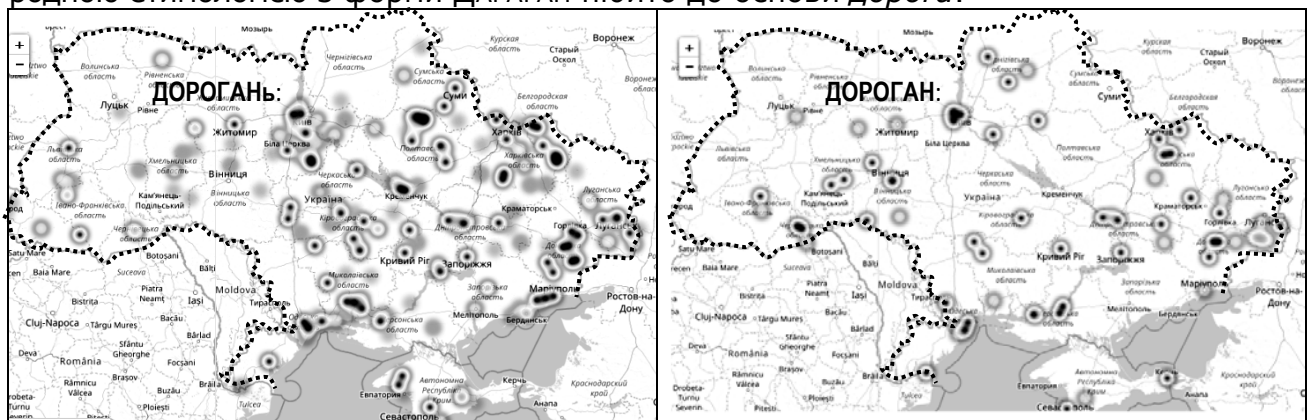

Рис. Д6. Поширення в Україні 1270 прізвищ гунського або татаро-монгольського часу Дорогань 'намісник', 300 – Дороган [ridni.org/karta]

ДОРОШенко < drōš [dlwš] mark, branding; punishment 'позначка, тавро, спалення; кара', drōšidan, drōš- [dlwš-ytn'] brand 'палити' [McKenzie].

9637 Дорош, **28539** Дорошенко, **1235** Дорошко, 601 Дорошкевич, 732 Дорошук, 2681 Дорошук;

3 Долош, 56 Долошко, 20 Долошкевич, 6 Долошкан, **4** Долошецький, **6** а (1,5), **78** До-лошицький, **87** Долошицька (1,12), 2 шинський, 0 а, 0 шук

13 Дораш, 49 Дораж,

188 Тараш, 509 шук, 378 шенко, 49 щик, 66 шан.

Після кількох інших випробуваних раніше припущень про етимологію (напр., Doras 'столиця кримської Готії') пахлавійський прототип виглядає найбільш пере-конливим (as of 2017). І мабуть-таки сюди ж – "Цить, бо **дорош** прийде!" Адже це значно серйозніший "дорош".

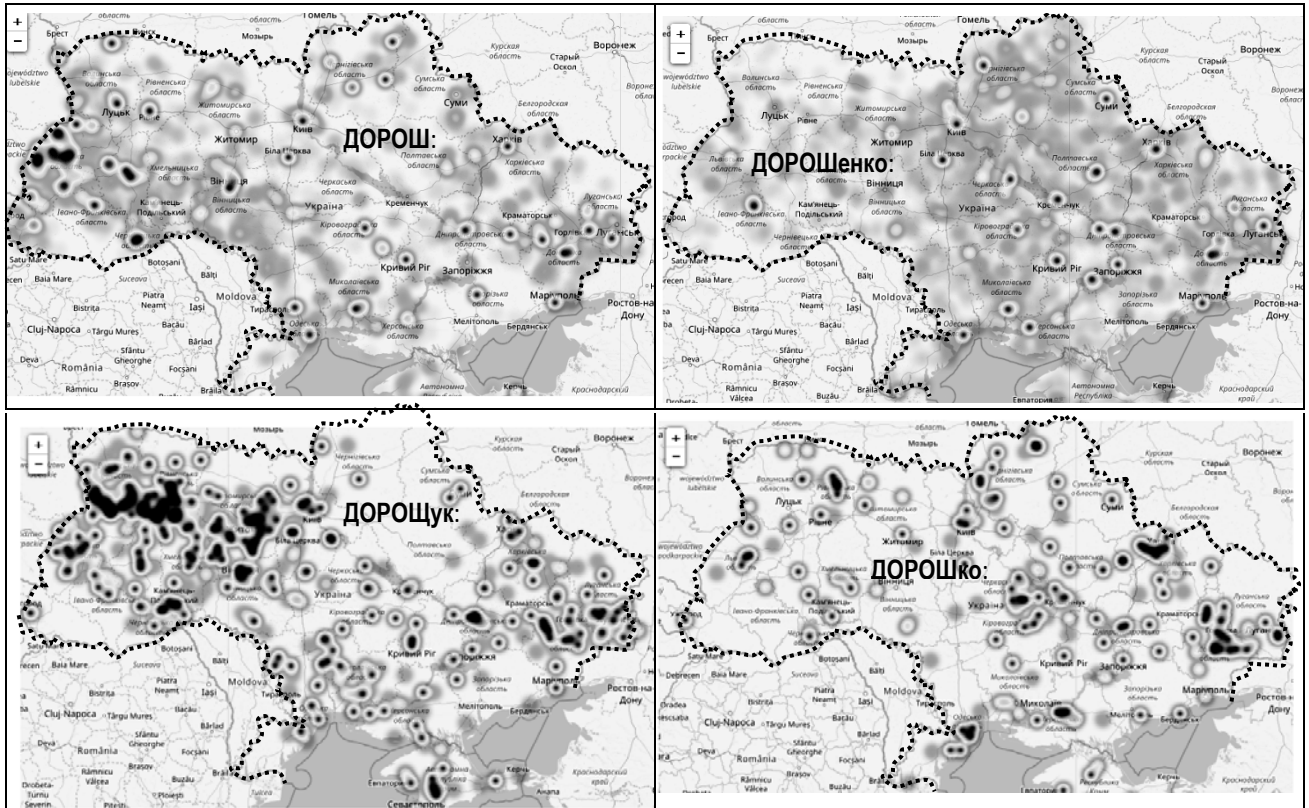

Рис. Д7. Поширення в Україні 9637 прізвищ сарматського часу Дорош 'попалений, по-караний', 28539 – Дорошенко, 2681 – Дорошук, 1235 – Дорошко [ridni.org/karta]

ДОХНО < ?ав. дагма 'вежа мов-чання'. 72 Дохно, 163 як, 108 енко, 71 юк.

ДРАЧ < хорв. Drač, лат. Durrhachium, сучасний Дуррес (Алба-нія), порт на Адріатичному морі.

4651 Драч, **4034** Драчук, 21 Драче-вич, 937 Драченко, 260 Драчевський, 327 а (1,26); 234 Драчев, 304 а (1,3); 329 Драчов, 440 а (1,34). Місто заснували греки бл. 625 р. до н.е. як Епідамн; від III ст. до н.е. зайняте Римом, звалося Диррахій. У VIII ст н.е. під владою Візан-тії: саме тоді не раз згадане в колі іс-торичних подій зі слов'янами, які зуть його Драч. Від XIV ст. – в руках Венеції, у 1501–1913 рр. – Туреччини.

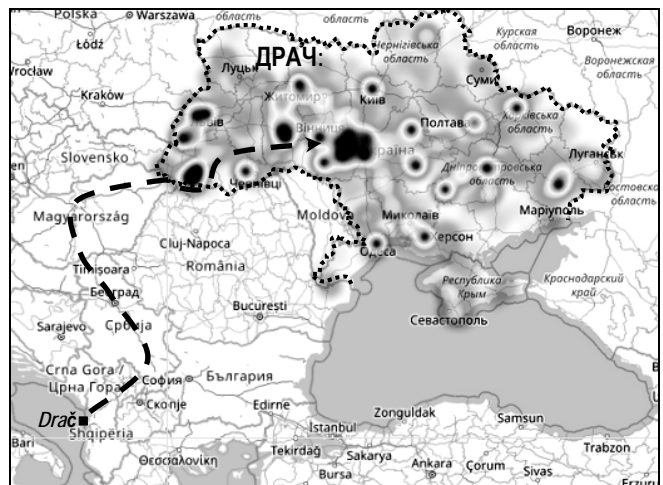

Рис. Д8. Поширення в Україні 4651 прізви-ща візантійського кола Драч [ridni.org/karta]

ДРИГА

< авест. drigu 'бідний побожний зороастрієць' [Бойс]. Дрига 3776, 386 Дрига-йло, 310 -нець, 133 -ло, 2 Дригаль, 250 Дригола, 226 Дригула, 1 Дригва, 291 Дригваль, 359 Дрижак, 339 Дриженко, 14 Дриженог, 48 Дрижерук, 3 Дрижелюк, 3 Дриженкова.

Відомо, що саме так називали київських слов'ян їхні сусіди-ятвяги [Гаучас]. У топонімії України дотепер вивчені місцеві назви Дриглів Жт, р. Дригалів Пл, Недригайлів См, торф. Дригуще Вл Ст. Вижівка [СМГУ, 33], а з іншого боку – Дрижина Гребля Пл, ур. Дрижполе Чк; руч. Дрижава у с. Козари Чг Носівка, пот. Дрижани у м. Жидачів Льв, р. Дрижина у с. Белеїв ІФ Долина [СГУ, 183]; став Дриждів у с. Сокілка Пл Кишеньки [СМГУ, 383] з типово слов'янським чергуванням г/ ж. Аналогічне чергування виявлене тепер і в однокореневих прізвищах українців. На підставі очевидної ієрархії словотвірних суфіксів моделі прізвищ від основ Дриг-/ Дриж- теж можна розмістити у порядку етапів формування (табл. Д9).

Відомий процес "імперської мімікрії" – добровільне зросійщення українських прізвищ на -енко (приклад Т. Шевченка: "Кирпа-Гнучко-шиєнко-в") надійно датований ХІХ ст. Це дає підставу датувати, зокрема, і прізви. Дриженко-в, -ва. З іншого боку, кореневі форми прізвищ Дрига, Дригва мали існувати від VII-VIII ст. або й раніше. Як стає очевидно з табл. 2, проміжних еволюційних етапів словотвору було не менше трьох, і датування їх знову стає можливим при інтерполяції крайніх часових меж схеми. Так ця хронологічна схема словотвору дістає незалежне підтвердження на новому лексичному матеріалі.

VII-VIII c	(?XI ст.	?XIV ст.	?XII ст.)	XIX ст.
3776 ДРИГА	2 Дригаль	133 ДригаЛО 386 ДригаЙЛО 250 ДригоЛА 226 ДригуЛА 310 ДригаНЕЦЬ	3 ДрижелЮК	
1 ДРИГва	291 Дригваль (* ДРИЖ-)	26 ДриЖко 359 ДриЖак 339 ДриЖенко (* ДРИЖ-енко)	14 ДриЖеНОГ 48 ДриЖеРУК	3 ДриЖенкоВА 2 ДриЖенкоВ

Табл. Д9. Етапи формування словотвірних моделей прізвищ від основи Дриг-

ДРОБИШ

< пахл. dru-pusteh 'фортеця' [Nyberg, 67], drubušt [dl(w)pušt'] fortress.

~ih: defence, fortification. [MacKenzie], 521 Дробуш, 21 бужар, 96 ко-, 5 Дробош; ■ 396 Дробиш, 601 ева, 493 ев; 22 Дробут, 8238 Дробот, 327 юк, 1145 енко, 771 ун, 327 юк, 461 ова, 338 ов, 258 Дробитько пдсх, 24 Дробат, 1 ова; 20 бит, 546 біт, 0 бет; 541 Драб; 1852 Довбуш, 2 бушенко, 1 бушинська, 1 ий, 4 бушук, 2 бусіна; 3648 иш, 2 ош, 66 ошук, 3 Довбошинська, 0 ий.

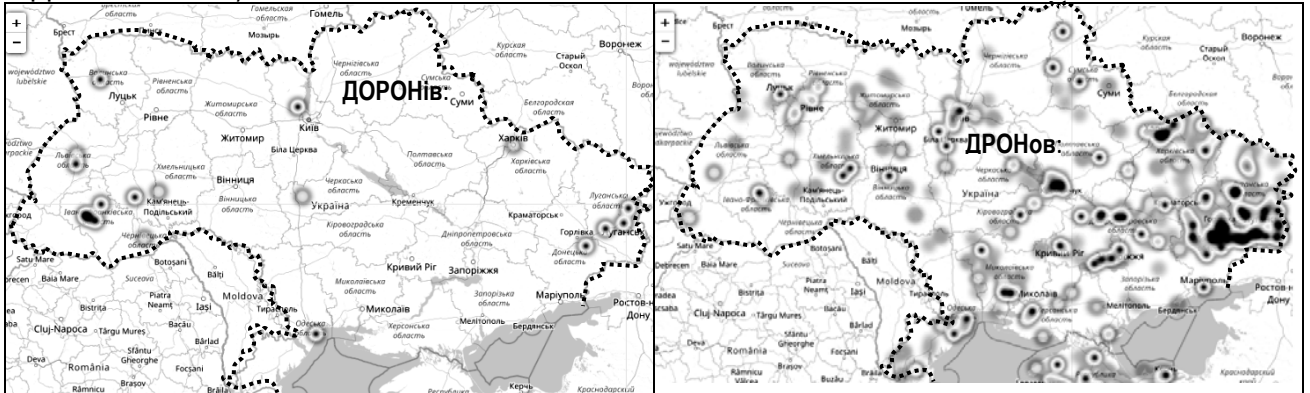

Рис. Д10. Поширення в Україні 105 прізвищ сарматського часу Дронів 'авестієць' і 1536 – Дронов [ridni.org/karta]

ДРОНЬ, ДРОНИШИНЕЦЬ

< авест. draon, пізніше дрон 'ритуальний хліб зороастрійців' (пор. с. Дронівка Дц, бол. Дроньове у с. Новина Жт Коростень [СМГУ, 129]).

■ 106 Дрон!, 1982 Дронь, 18 Дрончук, 1234 Дроняк, 77 Дронько, 16 Дронєць!, 8 Дроневич!, 461 Дроненко!, 3 Друнь! (Кв., БЦ, Дуліби Льв), 391 Дринь; 2 Дронко, 616 Дроник = 4914; + 26 Дронек Чв, ІФ, Зк + Мк, Кг, Хк; 190 Дронишинець, 11 Дронишенець.

■ 48 Трон!, 1070 Тронь, 268 Трончук, 95 Троняк, 692 Тронько, 64 Тронєць, 120 Троневич, 219 Троненко, 9 Трунь, 5 Тринь, 62 Троневський, 61 Троневська. 2705; + 1 Тронцевич, 73 Тронц, 1 Тронца, 14 Троницька, 9 ий, 2 Трониць

Моделі ряду Трон- підказали існування аналогічних моделей основи Дрон (показано знаком оклику). Повна структурна відповідність моделей говорить на користь тотожності двох рядів основ:

- 106 Дрон, 16 Дронець, 8 Дроневиц, 461 Дроненко, 18 Дрончук, 1234 Дроняк, 1982 Дронь, 77 Дронько, 3 Друнь, 391 Дринь;
- 48 Трон, 64 Тронець, 120 Троневиц, 219 Троненко, 268 Трончук, 95 Троняк, 1070 Тронь, 692 Тронько, 9 Трунь, 5 Тринь.

Разом – це ще 7645 прізвищ авестійського кола – нащадків тих, хто приймав дрон (освячений авестійський ритуальний хліб). Упорядкування етапів словотвору, зумовлене ієрархією словотвірних суфіксів, унаочнює формування словотвірних моделей прізвищ від основ Дрон- протягом 12-14 століть (табл. 1).

Але найбільшу увагу привертає у табл. 1 структурна подібність моделей прізвищ 190 **Дронишинець**, 11 **Дронишенець** – і 14 **Магушинець**. Річ у тім, що дотепер прізвище *Магушинець* вважали похідним від оро-німа "г. Магура" (то-бто "Магурянин"), а конкурентною була етимологія від гр. μάγος, хоча й у арабській версії *маджус* та із зміненним значенням "скандинав, варяг" [Тищенко 2011, 482].

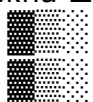
VII-VIII c	(?XI ст.	?XIV ст.	?XII ст.)	XVIII-XIX ст.
106 Дрон	1982 Дронь 2 Дронко	3 Друнь 77 Дронько 14 Дронкіна, 7 кін 1 Дронковська 3 Дронківська	391 Дринь	190 Дронишинець 11 Дронишенець
	616 Дроник, 1234 Дроняк, 16 Дронець	12 Дроникова (*0 в) 4 Дрон_ч 2 Дрониш 1 Дроницька, 0 ий	7 Дроничева, 6 ев 18 Дрончук (*Дронишин) {1 Тронцевич}	
	105 Дронів, 6 іва 1536 Дронов, 1940 ова 1 Дроневиц 85 Дронін	8 Дроневиц 461 Дроненко		
2 Магуш			(*Магушин-)	14 Магушинець

Тепер виникають мотивовані підстави пояснювати це прізвище з прямого і найдавнішого прототипу *Магуш* < гр. μάγος 'зо-роастрійський священик; волхв'. Хоча і всього у кількості 2, але такі кореневі форми цього прізвища в Україні справді збережені (Коломия і Печеніжин ІФ). Ця основа давно добре відома і надійно пов'язана зі світом Авести: грецьким словом "маги" звали її священиків (дастурів). Між фор-

Табл. Д11. Етапи формування словотвірних моделей прізвищ від основи Дрон-

мами прізвищ *Магуш* і *Магушинець* з необхідністю мала існувати у часі форма *Магушин, хоч вона й не збереглася. Крім того, важливо, що у с. Либохора Ль Турка, звідки походять носії прізвища, відоме інше (синхоричне) прізвище цього ж кола *Корпанець*.

З укладеної таблиці випливає важливий висновок щодо відносної хронології усіх цих словотвірних поцесів. Адже предки, яких пам'ятають сучасні носії прізвищ *Магушинець*, *Дронишинець*, мали такі само прізвища принаймні від XVIII-XIX ст. З іншого боку, учення Авести прийшло у Підкарпаття найпізніше у VII-VIII ст., якими й можна датувати появу простих безпрефіксних, корневих форм прізвищ *Дрон* і *Магуш*. Решта зібраних у таблиці моделей словотвірного процесу структурно вкладається не менше, ніж у три проміжні періоди, датувати які тепер можна шляхом інтерполяції двох крайніх часових меж.

ДУДКА < куман. **tutgū** 'полонений' (Codex Cumanicus).

ДУТЧАК < пахл. **dwtk** 'сім'я' // або **Ddkw** 'канал, протока'.

протока'.

Е

-ЕЛЬН- < пахл. 'yī'n 'іранець'. Див. Синельний, Скутельник, Кобельник і Кобильник; (також топоніми Загребельня, Козельне, Котельня, Ямельня, Омельне і Омільне, Попельня і Попільня, Пустельники, Чечельник). Пор. II. -илін-, -улін-.

-ЕНКО, ФОРМАНТ ПРІЗВИЩ УКРАЇНЦІВ < -ing. З Італією пов'язаний важливий український словотвірний суфікс пізньоримського часу, але не латинського, а германського походження. Він знайшовся за випадкових обставин. В одному з тлумачних словників італійської мови було виявлено дані про етимологію імен осіб і назв

населених пунктів Італії, зокрема – ґерманізмів [Garzanti, 963-978]. Такі ойконіми зосереджені в Ломбардії та на прилеглих землях. Тут відчутний слід різних ґерманських племен – баварців, ґотів, ґепідів, франків, ланґобардів. Ойконіми ґерманського етномовного фракталу включають **етнофорні** назви (Bairo < Bavari, Villafranca, Castelfranco (2) < Franchi, Zevi_o < Gepido (ці етимології наведені у словнику), Goito < fundus Godi = Goi, Goido, Goito 'ґоти, ґот', Soave < лат. Suavi, Suebi, ґерм. Swabe).

До **антропофорних** назв належать Recoaro < Richwar, Sanfrè < San Sigifredo, Valdieri < Walther = Gualtieri, до **політофорних** – Atripalda < atar 'славетний' + baldo 'хоробрий'; Castelbaldo 'хоробрий замок'; Fara Novarensis, Fara Sabina < fara 'рід, сім'я, двір'; Gardone < warda 'варта військових шляхів'; Guastalla 'стайня варти'. **Ойкофорні** назви – Sondrio < sundrium 'поле феодала'; Gualdo Todino < wald 'ліс', Bergamo < ...berg 'гора' [Garzanti, 963-978].

Унікальний мовний коментар наведено в цьому словнику при назвах відомого з історії місця битви військ Бонапарта з австрійцями – с. Marengo, а також Martinengo: "**Marengo** (Alessandria)... від імені особи лат. Marius з ґерм. суфіксом -**ing**, який вказує по-батькові"; "**Martinengo** (Bergamo) від імені особи лат. Martino з ґерм. суфіксом -**ing**, який вказує по-батькові: **оселя нащадків Мартина (!)**" [Garzanti, 971]. Після таких відомостей ці "нащадки Мартина" настільки нагадують **Мартиненків**, а Marengo й Romanengo – **Маренків** і **Романенків**, що виникає потреба ближче розглянути всі назви цієї італійської топонімічної моделі (табл. Е1).

З детальної карти Італії [L'Italia in tasca] було вибрано всі топоніми з формантом -**engo**. Після нанесення виявлених назв на картосхему (рис. Е1) стало очевидним, що всі вони зосереджені в долині р. По, де справді існувала від 568 р. **держава ланґобардів**. Ойконіми з формантом -**engo** ніде не виходять за межі цієї історичної Ломбардії: їх немає в Лігурії і навколо Болонні, на землях тодішнього Равенського екзархату Візантії. (Лонґобардські назви показані курсивом; для основи карти використано схему Б. Бахраха з хронологічно близькими сармато-аланськими ойконімами.)

Адмін. центр	Ойконіми	Коментар і суто формальні аналогії у звучанні
Bergamo	MartinENGo < Martin + -ing, PianENGo, OffanENGo, RomanENGo, RicENGo, TicENGo (Roccafranca)	"Оселя нащадків Мартина"; Мартиненки, РоманЕНКи, ~ "ГриЩЕНКи, ТиЩЕНКи"
Novara	OrfENGo, PettinENGo, BollENGo (Desana NB, Borgofranco)	пор. СиротЕНКи
Bolzano	it. MarlENGo = нім. австр. MarlING (!); RodENGo	Офіційна двомовна назва; ~ "МарлЕНКо, РудЕНКо"
Brescia	PacENGo, PastrENGo, PozzolENGo, BussolENGo (Villafranca)	~ "ПашЕНКи, ПастушЕНКи"
Venezia	PorcellENGo (Castelfranco)	~ "Свинаренко"
Padova	Fara < ланґоб. fara 'рід, сім'я, двір'	пор. ФарИНКи Вл (також під Плоцьком Ву: ФарИНово)
Gorizia	Farro	ШколЕНКо
Torino	ScalENGhe	
Milano	CellarENGo, GhislarENGo, Ol.ENGo, BarENGo, AramENGo, VerolENGo, TonENGo, Scurzol.ENGo, Odal.ENGo, MurisENGo, OlcenENGo, BrusnENGo, (Desana)	ОлЕНИЧі, ДолЕНГо, -ЕНКо ~ "БарчЕНКи, АврамЕНКи" ~ "ТомЕНКи"
Pavia	Bosco MarENGo (GODiasco, Alagne, Sarrezano)	Ольчедаїв, БрусЕНКи ~ "МарЕНКи"
Piacenza	GossolENGo, GottolENGo, FarfENGo CasalpusterlENGo, (Fidenza; cf. Nico FidENCo)	~ "Боженко"
Alessandria	MarENGo < Mar(ius) + -ing	МарЕНКи, МарчЕНКи
Savona	AlbENGa	

Табл. Е1. Ойконіми Італії з формантом -**engo**

Цікавою особливістю назв цієї групи є їхня унікальність: за єдиним винятком (Marengo і Bosco Marengo) основи не повторюються. Це добре відповідає історичним даним, адже відомо, що держава ланґобардів складалася з трьох десятків ґерцоґств і ґрафств [Robert, II, 1083], причому, окремі владні клани не боролися між собою, а обирали номінального короля. Тоді цілком імовірно, що збережені в Ломбардії і наведені у таблиці 35 назв на -**engo** справді можуть бути патронімічним назвам тих ґерманських кланів VI-VII ст. На півночі Ломбардії, де досі зберігається анклав ґерманомовного населення, побутують двомовні ойконіми. В краю Трентіно-Альто Адідже досі функціонує реальний двомовний дублет [іт. Marl**engo** = нім. австр. Marl**ing**] (!), який матеріально засвідчує збережену в живому вжитку відповідність суфікса ґерм. -**ing** та місцевого італійського форманта -**engo**. (Відомий і Богдан Марленко, автор пісні "Білий птах з чорною ознакою".) Крім усього, автор вдячний проф. Н.Ф. Баллоні, який люб'язно звернув його увагу на закритість голосного -**e** у суфіксі -**engo**: у цьому факті видно переконливу історичну пов'язаність останнього з суфіксом -**ing**.

Самих Мартіненгів знали потім як рід військових з Бреші. Найвідоміші з них в італійській історії – Джероламо Мартіненго (†1570), Джованні Мартіненго (†1621), Етторе Мартіненго (†1832) і Леопардо Мартіненго (†1887). Цей же формант є у прізвищах італійського придворного архітектора в Петербурзі XVIII ст. КварЕНГІ, сучасного італійського співака Ніко ФідЕНКо.

З численних матеріалів Інтернету: суфікс ingo/inghi/ehghi/engo відзначено у прізвищах італійців з позначкою "lombardi o toscani (germanici)": Ardenghi, Borlenghi, Interlenghi, Polenghi, Girardengo, Martinengo [https://www.thoughtco.com/the-meaning-and-origins-of-italian-last-names-2011519].

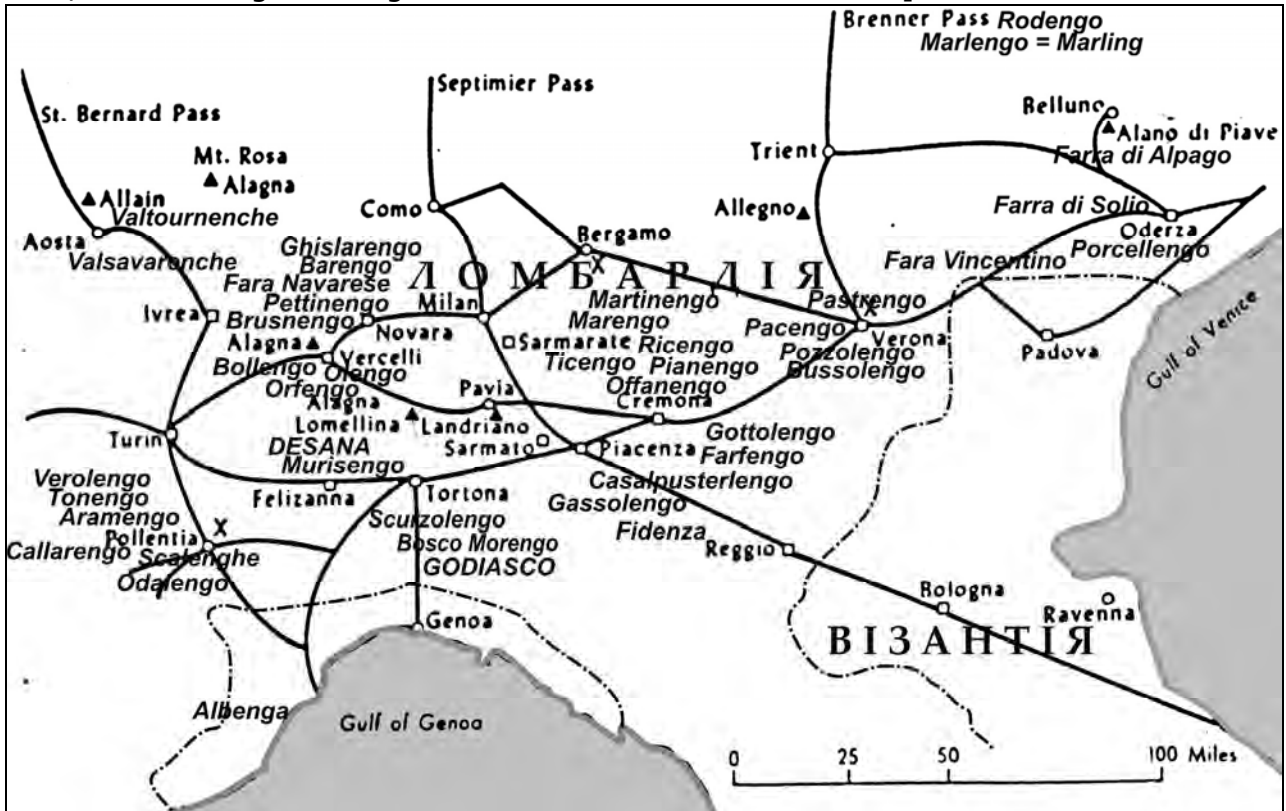

Рис. Е2. Лонгобардські ойконіми з формантом *-engo* (курсив)

В Іспанії існує свій слід того ж явища (МаримІНГо), і навіть на протилежному березі Середземного моря у Марроко цей германський суфікс трапляється у назвах р. УрІНГа і с. РестІНГа (Римською Африкою якийсь час володіли вандалі). В іспанській мові збереглася ще цікавіша для нашої теми аналогія: відповідником до фламандської назви Фландрії **Vlaming** є есп. **flamenco** 'фламандський; фламандська мова; жанр пісні в Андалусії; птах фламінго'. Слово запозичене десятьками мов світу як реалія (напр., фр. flamenco). Імовірна причина явна і структурно відповідності "ісп. -enco < флам. -ing" – у спільному готському періоді історії іспанців і українців.

Меровінги, Каролінги, Капетинги. Отже, це той же самий формант **-ing**, що і в іменах відомих з історії франкських династій: Меровінгів, Каролінгів, Капетингів. Після виділення германського суфікса внутрішня форма назв цих династій стає прозорою: "діти, нащадки (короля салічних франків) Меровея (†458), Карла Мартела, Гуґо Капета" Виходить, це своєрідні "Мировенки, Короленки й Копитенки"? Несподівана і водночас мотивована близькість цього мовного матеріалу спонукала до детальнішого розгляду конкретного складу тепер уже українського топонімічного матеріалу: див. **-ЕНК-**, **ТОПОФОРМАНТ В УКРАЇНІ**.

Іменниковий суфікс -енко. У словнику апелюючи іменники з цим суфіксом утворюють значно меншу, але виразну лексико-семантичну підмножину [СУМ, 508], майже всі члени якої вживаються як прізвиська або офіційні прізвища людей.

вдовенко	князенко	отаманенко	крамаренко	козаченко	чередниченко
удовенко	коваленко	ханенко	лимаренко	ткаченко	олійниченко
судденко	москаленко	попенко	римаренко	кравченко	сотниченко
хорунженко	короленко	шинкаренко	писаренко	вдовиченко	мірошниченко
стороженко	куркуленко	токаренко	титаренко	удовиченко	безбатченко
морозенко	чабаненко	паламаренко	царенко	полковниченко	безхатченко

Як впливає з цих даних ІСУМ, у вихідному для нього 11-томному словнику СУМ не відображено інших слів цієї все ще продуктивної моделі: *кухаренко, маляренко, майстренко, дяченко, шевченко, кравченко, гетьманенко, чумаченко, приймаченко, ляшенко, литвиненко, осавуленко, шульженко, кучеренко* – а в усній мові й *комісаренко, секретаренко, поштаренко...*

Топоніми в далекій Ломбардії увічнили цю словотвірну модель 1400 років тому. Українська модель – як не її "сестра", то одноліток (ґоти до IV ст., гепіди до VI ст.). Висновок з викладеного спонукає до роздумів. Він докорінно змінює наші уявлення про докиївську історію і підважує наш перебільшений пієтет до літопису: адже суфікс масового вжитку **-енко** (у діагностичному типі українських прізвищ) – це прадавня германська мовна спадщина мільйонів українців, яку літопис обминув. Тих же часів сягають суфікси **-инк-** /**-інк-** /**-ен(ь)к-** у назвах річок і в 700 назвах населених пунктів України – тобто у 2,5% загальної кількості їх.

За образним висловом Е. де Боно, – "копаючи наукову яму в одному місці, її неможливо вирити в іншому". То ж доводиться поки що не втомно рити не вглиб, а вшир по всій поверхні занехаяного дослідниками простору. І стають можливими знахідки сліду Кніви, Траяна Деція, переможця ґотів Еміліана, шляху до Італії через Карст. Дарунок долі – зауважений слід контактів з феодем Обертенґів у долині річки По (Padus) підтверджує автентичність згадок у топонімії України Карла Великого і франків, упертих свідчень топонімів про Альпи, Корсику й Сардинію, Левант і Африку, Піренеї і Кордову. Значить, справді – саме так ішов реальний історичний зв'язок зі світом вестґотів у Астурії. І цей висновок слід додати до деталізованого дослідження на цю тему, виданому 2015 р. (Прізвище *Обертенко* в Україні зникло; за даними Гугл, декілька носіїв його є лише у Казахстані.)

PS. 23.02.17. По виявленні топонімічного сліду контактів з франкською маркою Обертенґа були знайдені прізвища *Обертенко* (218 результатів у Google); 366 Обертинська, 262 ий переважно Вн, Чв, Дц. Ці франкські Обертенґи відомі на 200 років пізніше у тому ж ломбардському ареалі, що й ланґобардські Романенґи й Мартиненґи. Див. II. *ОБЕРТИН*.

Фактологічний матеріал про суфікс сард. *-inku* містить краєзнавча книжка S. Dedòla. *Historical Grammar of the Sardinian Language (e-version)*. – Dolianova, 2015. – 372 р. Конкретно тут ідеться про такі факти: у сардинських говірках явно зберігся "чийсь" суфікс *-inku* з розмитим значенням. Він наявний у назвах мешканців за місцем походження: *Businku* 'мешканець Bosa', *Sussinku* 'з Sorso', *Lurisincu* 'з Gallura', *Nukisincu* 'з Nuchis' (Gallura), топонім *Baldinca* (Sassari) '(родом) з околиць Baldu (Gallura)'. Суфікс *-inku* є і в групі прикметників, вживаних у Кампідано (*spullincu*, *pibincu* зухвалий, *pruddincu* неквапний), також в окремих словах з Логудоро (*sa pruna limuninca* 'лимоновидна слива', *sa muninca* 'мавпа', *pistincu* 'легкий поштовх пальцем'). (З цього матеріалу К. Дедола робить висновки про контакти з Шумером, – що насправді потребує ширших позамовних аргументів.)

Випадковим збігом виглядає іменник іт. *giovenco*, *giovenca* 'бичок-ярчук' з лат. *iuvēncus* < *iuvēnis* (ізольований у системі італійського словотвору).

Кількома словами К. Дедола згадує про германізми в ономастиці Ломбардії: ойконім "*Casal Pusterlengo* (Lodi), походить від прізвища роду *Pusterla* з Лоді, який дістав цей феоде у 1366 р. від Cadamosto, єпископа Лоді і мав його до 1450 р. Лінгвіст Батталья вказує, що локативний суфікс *-engo* має германське походження (пор. прізви. *Marcinkus*) і вживаний для утворення назв місцевостей від антропонімів, як-от *Bovegno* (Bs), *Berlingo* (Bs), *Hafling* (Bz), *Val Malenco*. У випадку *Bosco Marengo* (Alessandria) Батталья вказує можливий прототип лат. *-incus*, від *strada Marınca* тобто 'дорога до моря', яка йде до моря з м. Вольтрі (Vultri); ...також тірольський топонім *Hafling*, який вказує на причетність до старої маєтності *Hafele* (DT48); серед іншого пор. і пол. *Treblinka*. Не слід забувати германські дієслівні форми на *-ing* (*deafen-ing*), а також німецькі іменники на *-ing*. Кілька таких форм є і на Корсиці: напр., *Casinca* (пн.-сх. узбережжя), або затока *Valinco* (пд. захід)" [Dedòla, 253].

ЄЛАНЖИ < етнонім аланів + прикм. суф. з Єланжи Од зх., 180 ська, 124 ський, 9 чук, 9 ських Кр., 1 ева, 3 ешнікова, 50 цева, 36 цев

ЕЛТУХовська < полов. князь Елтух, 1147 р. 10 Елтуховська, ова, ов, 66 Елтишева, 54 ев, 1 Елтищева, 1 ев; // **1241** Євтух, 845, ова, 655 ов, 53 ович, 844 тушик, **2168** Євтушок, 116 тушок, **16816** Євтушенко, 3 Євтуценко, 1 енкова.

ЄМЕЦЬ < киеворус. *емець* 'офіційна особа, яка збирала податок'. 8461 Ємець, 1247 Ємченко, 355 ук, 190 ик, 55 Ємч**УРА** тк в Галичині, **51** Ємчицька, **35** Ємчицький (1,46).

Ж

ЖАБко, ЖЕБа < 1) копт. *жав* 'подолати, переплисти'; 2) дтюрк. *джабу* 'володар' (рис. Ж1). Подробиці у ст. II. **ЖАБОКРУТИ**. **1232** Жабко, 63 ка, 1 кова, 3 ов, 20 овська, 20 иий, 496 Жабенко, 855 Жабчик, 78 чук, 610 ська, 492 ий, 12 Жабокрак, 144 крик, 7 критський, 237 крицький, 1 крицкий, 257 а; // 115 Жеба, 277 Жебко, 2 Жебенко, 336 Жебчук, 0 чик, 0 Жебокрик, 0 крак, 7 критський, 10 крицький, 1 крицкий, 17 а. Разом понад 3300 прізвищ.

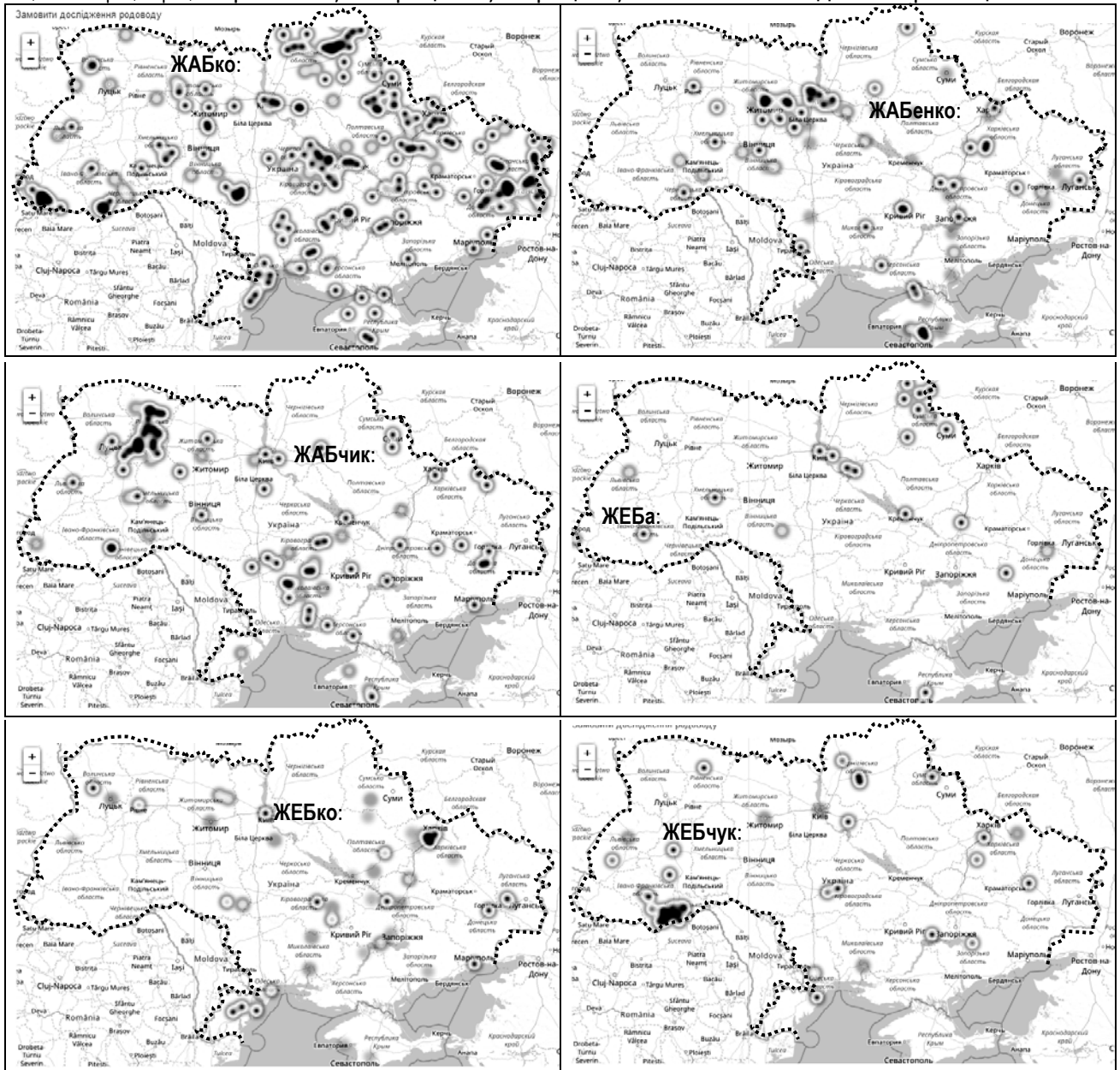

Рис. Ж1. Поширення в Україні 1232 прізвищ античного часу Жабко, 496 – Жабенко, 855 – Жабчик, 115 – Жеба, 277 – Жебко і 336 – Жебчук; разом 3311 українців [ridni.org/karta]

ЖАДко, ЖАДько < пахл. *jdwg* 'чаклун'. 119 Жадик, 4 Жадко, 63 дченко==, **1183** Жадько. Див. II. **ЖАДЬКІВКА**.

ЖДАХА < перс. *Aži Dahaka*, *Aždaha* 'легендарний цар-змій, Дахах' [MacKenzie]. 43 Ждаха, 12 Ждах.

ЖЕБЕЛЬ < ар. *jebel* 'гора'. 282 Жебель, 56 енко, 39 юк, 29 ян, 25 ева, 18 єв.

ЖИР < вірм. *žir* "active, busy, clever" from Parth. *žīr*, Mid. Pers. *zīr*. 926 Жир, 687 ун, **1516** ова, **1173** ов, 890 Жирнова, 607 ов, 392 ко==, 179 ук==, 890 нова, 607 ов, 5 овська, ий; // 154 Жерняк, 6 Жерник, Жернова, ий, ов, 110 ська, ий; // **1340** Жорняк, 1001 ик, ік, Жорноклей, Жорнов, ой, ий, 519 ова, ов, 54 Жорновська. Також у словнику *жирувати*, *жирки*.

ЖМАЙЛО < арам., гебр. Ізмаїл 'слух Божий'. 571 Жмайло, 28 ик, 52 ова, ов. Пор. оз. ШМАЙЛиха у с. Шкарівка Кв Біла Церква. Див. IV. ІЗМАЙЛО.

ЖМУД < етнонім крус. *жмѣдь*, укр. *жмудини*, пол. *żmudzini*, лит. *žemaičiai*, самоназва *žemaitė*.

4 Жмудин, 836 Жмуд, 565 Жмудь, 50 Жмудик, 270 Жмуденко, **26** Жмудський, **29** а (1,12), 2 Жмудецький, 2 а.

ЖОВНІР < пол. *żołnierz* 'солдат, воїн', чес. *žoldněř*, слц. *žoldnier*, нім. *Söldner*. 2321 Жовнір, 642 енко, 105 ів, 169 ович, 4 евич, 270 ірук, 114 ірчук, 16 ірський, 20 а; // 710 Жовнер, 77 Жовнерук, 189 Жовнерчук, 15 Жовнеренко, 21 Жовнерик, 14 Жовнерчик; // 13 Жолнір, 5 Жолнірук, 9 Жолніренко, 8 Жолнірчик, 8 Жолнірчук, 1 Жолніревич; // 16 Жолнер, 26 Жолнерук, 49 Жолнерчик, 26 Жолнерук, 48 Жолнерчук, 32 Жолнерович, 8 Жолнеровская, 7 Жолнеровська, 2 Жолнеров.

ЖОЛДАК < чес. *žoldák* 'найманець'; пол. *żołdak*, – похідне від *žold* 'платня найманцю', через нім. *Sold* з лат. *solidus* 'назва монети' (букв. "тверда"). 406 Жолдак, 7 Жолдакова, 8 ов; 496 Жолудак, 323 енко; 7 Жовдак (Хк.); 1107 Жовтяк, 620 Жовтенко?

ЖОЛДАШ < тюрк. *йолдаш* 'товариш; супутник'. 6 Жолдаш, 1 шова, 0 шов.

ЖОЛДОШ < мад. *zsoldos* 'найманець'; див. Жолдак. 261 Жолдош, 3 ов.

ЖУК < слов. *жук*, відповідник лат., гр. *scarabaeus*? [Тищенко 2016]. Непояснима масовість прізвища. **32110** Жук, ова, ов, овець, овська, ий, **3069** Жученко, 26 енкова, ов, еня, ек, 32 кевич.

ЖУПНИК < аварс. *жупа* 'область; соляна копальня'; *жупан* 'намісник кагана'. 693 Жупник, ан, аненко, анина, ин, анова, ов.

З

ЗАБАРА < 1) перс. *zavāriš*

'пояснення, тлумачення, відчитування, розпізнання' (письмового тексту) [Оранский, 177]; 2) маніх. парф. *zāwar* (written *z'wr*) "strength, power". Див. топонім ЗАБАРИ. **2917** Забара, 104 енко, ило, на, ий, овська, ий.

ЗАБОЛОТНИЙ < ?метонімічна вказівка на Норик (область "за Балатоном")? **5968** Заболотна, ий, тня, тній, Заблоцька, ий.

ЗАВАДА < ?ар. *Sawad* 'Дворіччя'. **3073** Завада, ська, ий, овська, ка, 1 чук.

ЗАЄЦЬ, ЗАЙКА < ?копт. *Саїс*, назва міста у Нижньому Єгипті. 730 Заїць, 39 Заїць; **20255** Заєць; **11470** Заїка, Заїченко, Зайченко.

ЗАКОТІЙ, ЗАКІТНИЙ < ар. *закат* 'податок на розкіш' (надійна мусульманська реалія). 1 **Закот**= Пл, 196 Закотій (Собич, Шостка, Рівне), 129 а См, Тр, Вн, 23 Закотіна См, 95 ей, 82 юк, 51 енко, 42 **юра!** Пл, Кг. 9 **Закіт!**= Км, Лг, 28 Закітна, 29 ий, 15 ітня, 11 ій, 17 ітнюк; 45 Закатей=, 25 Закатей=, 33 **Закатюра!** Разом 831.

Рис. Ж2. Поширення в Україні 43 прізвищ перського кола Ждаха [ridni.org/karta]

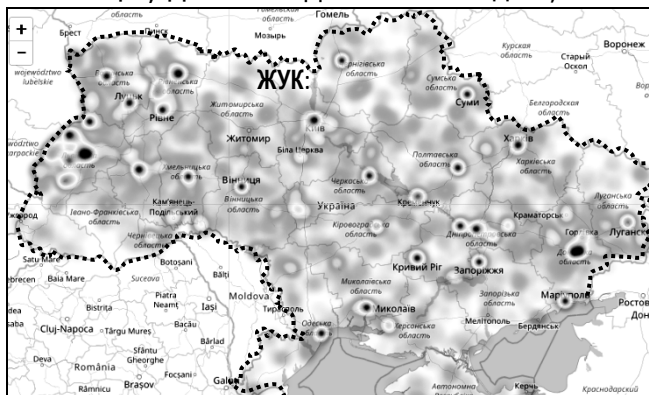

Рис. Ж3. Поширення в Україні 32110 прізвищ Жук [ridni.org/karta]

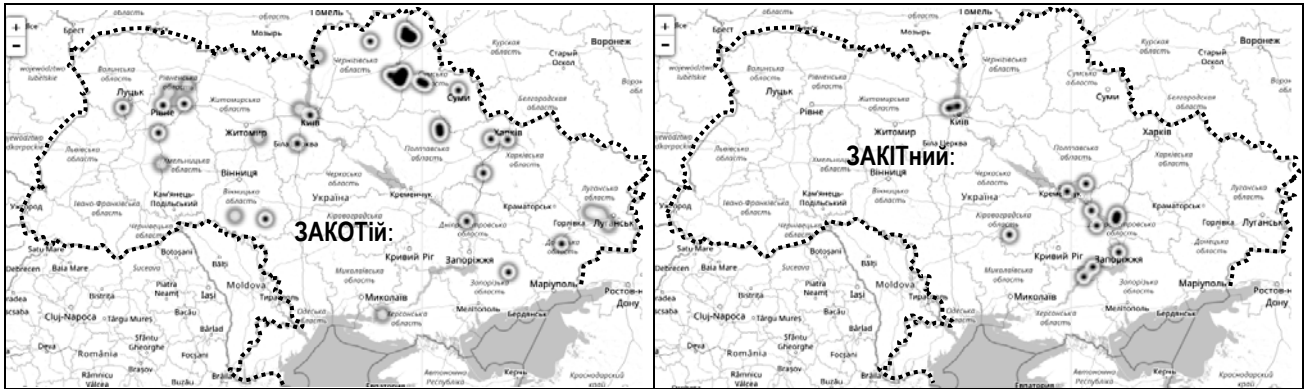

Рис. 3-1. Поширення в Україні мусульманських прізвищ 196 – Закотій, 29 – Закітний [ridni.org/karta] < ар. закат 'податок на розкіш' (надійна мусульманська реалія)

Рис. 3-2. Найпівнічніший в Україні слід джигаду 735 р. Очевидна серійність ознак джигаду: назви ур. **ПОДОЛЬОХ**, р. **АРАПівка** (+ р. П'ЯТна, оз. ШУМовське), с. **АРАПовичі**, **ГОРБове**, **КУДЛАївка**, **ФОРОСТовичі**, **МИРОНівка**, **СОБИЧ**, **ДюмотКАНів**, **КОМАНЬ**, **ФАївка**, **ІВОТ**. Значення основ: Фатх Аллах, араби, ар. Quds Єрусалим, Хараши, Мерван, Саффах, domant + каганів, ар. фай 'податок з державних земель', тадж.-ар. ібод 'захисник рабів'. Переконлива наявність тут же р. **РОСАВА** < Русафа (!)

■ 1 Закот, 7 Закотний Пд, 51 енко тк Лб, 196 Закотій (Собич 38! Шостка 28 {Араповичі, ур. Подольох, р. Росава}, Рівне 12), 10 Закотей (Шостка 4, См.2); 129 Закота, 95 Закотей (Шостка 47, Собич 21), 82 Закотюк тк Пб, Рв, 42 ЗакотЮРА; ■ 9 Закіт, 29 Закітний Дп\, 28 Закітна, 15 Закітня, 11 Закітній, 17 нюк; ■ 12 Закатний, 33 ЗакатЮРА, 45 Закатей, 25 Закатей, 58 Закатов Од., Дц, Лг, Мк, 79 Закатова.

Унаочнення на рис. 3-2, 3-3 розкривають цікавий період місцевої історії – виразний слід історичної присутності спочатку – давніх персів, а потім – арабів, – по сусідству з парфянами й половцями.

Рис. 3-3. Близький контекст ойконімів АРАПовичі Чг, КОВТУнове См і прізвищ мусульманського вектора ЗАКОТій, -ей, -ей, ЗАКАТей [ridni.org/karta]. Прототипи реплік: етнонім арабів, сколот самоназва скіфів, ар. закат 'податок на розкіш'

Тривалими зв'язками і давньою обізнаністю місцевих людей з перським і арабським світом можна пояснити їхню участь у поході Свенельда у 943 р. на Бердаа у Закавказзі, а потім повернення звідти знову у ці краї: пор. прізви. ШКАЛАБЕРДА.

ЗАЛИВко < ар. salib 'хрест'. 10 ЗАЛИВко, 115 -а, 4 -ська, 91 -ча Пл; 2073 ЗАЛЕВська, 2294 ий, 7 их; 53 ЗАЛІВча. Див. прізви. СЛИВА, топонім ЗАЛЕВКИ.

ЗАРВАНська < перс. Zarvan 'божество часу'.

Це виразна і незаперечна ознака пізнього періоду зороастризму, коли в ньому поширилися секти [Тищенко 2012; 2016, 366]. У топонімії України – Зарван-иця Тр, Льв, -ка Вн, -ці Вн, Заривин-ці Тр, оз. Зариван-ки у Києві [12, 250] та ін.

■ 777 Зарва, 627 Заровна, 535 ний, 57 Заровня; ■ 300 Зарванська, 265 ський №1, 29 Зарваницька, 20 цький, 4 даєв, 2 даєва; ■ 77 Сорва (пн Чг), 1 Зорва (Марганець). Разом 2624 особи.

ЗБАРазький < м.Збараж. 83 Збаразька, 63 ий, 30 Збараж=, 4 Збараз, 155 Збаращенко, 126 Збаращук.

ЗВАРич < вірм. zawr 'військо'; пор. Man. Parth. zāwar (written z'wr) "strength, power". 7117 Зварич, 48 ович, 14 евич, 34 енко, 520 ук, 14 евська, 17 ий, 166 щук.

ЗВЯГЕЛЬський < м. Звягель "Новоград-Вл.". 93 Звягельська, 54 ий.

ЗОЗук < сир. zoz 'драхма'. 285 Зозук, 194 юк=!, Рв, 11 енко=, 229 Зозулич.

И

-ИЛІН- < пахл. 'yl'n 'іра-нець'. Прізвища з цим формантом можуть бути пов'язані з іншою групою їх з формантом -УЛІН- (див.). 66 Колотилін; 11 Сашиліна, 9 ін, 2 иленко, 13 Социліна, 10 Социлін. Див. КАПАР, КОПИР.

І

ІВАНИЦЯ < болг. Иваница, гр. Ιβανίτσα, ім'я третього з братів-засновників династії Асенідів Другого болгарського царства. 1256 Іваниця, 2405 Іваник, 129 Іваниченко, 78 ичук, 31 ичева, ев, 4480 ицька, 316 ичко.

ІВАНЧИ < тур. yabancı 'чужинець'? Прізвища: 5 ІВАНЧИ (NB незвичний формант), 692 ІВАНЧА, ІВАНЧенко 24798 по селах – з пд сх., 8744 ІВАНЧук зах, 7 ІВОНЧук, 224 ІВОНЧак.

Частина географічних назв від основи Іван- також насправді може продовжувати прототип тур. yabancı ~ ІВАНЧИ! Рв, ІВАНЧИ-ці (!), ІВАНЦІ; пот. ІВАНЧИвський у с. Кострина Зк Вел. Березний: ^г. ІВАНЧУской; пот. ІВАНЦІв Берг у с. Чепківці Чв Глибока; руч. ІВАНЧА на хут. ІВАНЧА Чг Сосниця, ІВАНЧани!, ІВАНЧанка, ІВОНЧЕНці; стр. ІВАНЧА п Реуту п Дністра.

Рис. 3-4. Поширення в Україні 300 прізвищ Зарванська [http://ridni.org/karta] – імовірних нащадків зарванітів VI-XIII ст.

Рис. И1. Поширення в Україні степових прізвищ з формантом -илін: 66 – Колотилін [ridni.org/karta] 'сколот-алан'

ІЗМАЙЛО < арам., гебр. Ізмаїл 'служ Божий'. Див. ЖМАЙЛО.

17 Ізмайло, 45 Ізмайлович, **1372** ова, 1024 ов, 19 овська, 14 ий.

ІМШАНецький < ?д-арам. MSN' = MSANNĒ, Š'NH = ŚĀNĒ 'ворог' [Ny-

berg, 6]. 3 Імшанецька Клишки, Сохачі, Бензики; 2 ий Клишки.

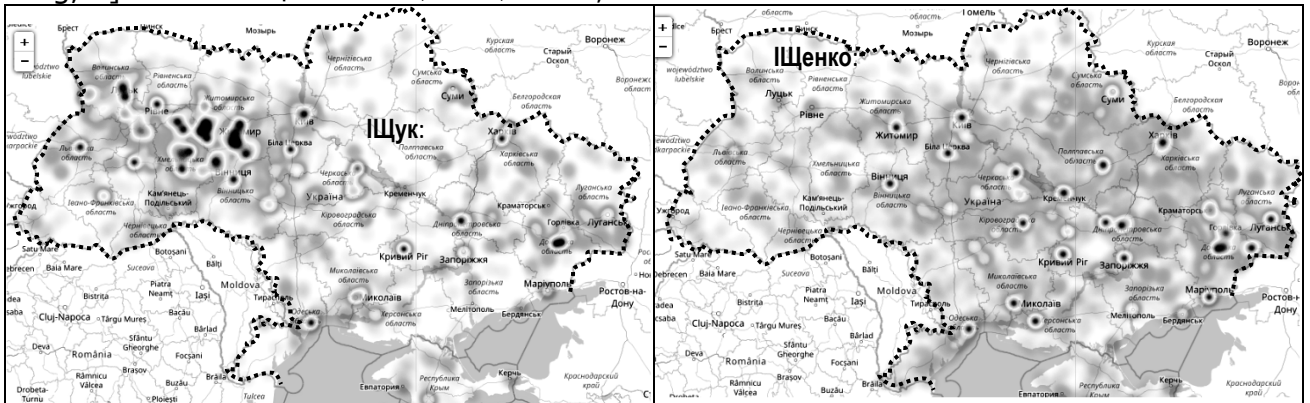

Рис. 11. Поширення в Україні 12474 прізвищ Іщук 'християнин' (послідовник Ісуса) і 34840 – Іщенко [ridni.org/karta]

Іщук < арам. Isho 'Ісус. **12474** Іщук; **34840!** Іщенко у селах, 11 Іщенкова,

13 Іщукова, 4 Іщутіна; 310 Ішутіна, 104 Ішутко, 32 Ішутенко, 11 Ішутенкова, 7 енков.

І

ІВЖенко < ім'я власне Ївга. 53 Ївженко, 1 ечко.

ІЖАКевич < ім'я сканд. Yg 'страшний; король' [Партицький, 62].

413 Іжак, 48 Іжакевич, 59 ківський, 74 а, 5 ков, 27 ковський, 24 а, 38 ченко.

Й

ЙОВДІЙ < арам. Овадія (порок Овдій). **1123** Йовдій.

ЙОВенко < ім. вл. Iouin/ яван? **1777** Йовенко, 1 ен. Пор. II. **ЙОВИНЕ**.

ЙОГАНСОН < прізви. українців шведського походження. Johanssen. 12 Йогансон, 1 Йогансен.

ЙОЛТУХівська < полов. князь Єлтух, 1147 р. 161 Йолтухівська.

ЙОНко < гр. Ἰωνες, Ἰωνία йонійці. 16 Йонець, 124 Йонко, 81 Йонка, 97 Йоненко.

К

КАГАРлик < 1) м. Кагарлик; 2) тюрк. кангар. 1) 366 Кагарлицька, 279 ий, 46 ликська, 41 ий, 1 Когорлицька Малин Жт; 2) 73 Кагарлик, 17 личенко, 4 Когор**ЛУЙ**ська, 6 ий (Вилкове), 2 Когорець. Див. II. **КАГАРЛИК**.

Рис. Й1. Поширення в Україні 1777 прізвищ Йовенко [ridni.org/karta] – імовірно античного часу

Рис. К2. Гологори – імовірний район давніх монастирів: на пн. захід від них досі мешкає більшість зі 137 осіб на прізвище Калагурка і 103 – Калагурський, -а [ridni.org/karta]; таке враження, що вони мусили "якось разом" відступити на захід від наїздів зі степу

Внаслідок збігу історичних обставин це грецьке запозичення звичайне в румунській мові. На пряму румунську участь у темі калугерів в Україні вказують форманти прізвищ 1 Калугереску, 3 Калугеру, 10 Калугерян, 32 Калугеряну; 1 Калугорану, 1 Калугоряну; у зв'язку з цим варто нагадати, що Петро Могила був етнічний румун (з Молдови). З іншого боку, показове прізвище з грецьким формантом -пуло 'син' 2 Калогеропуло (Зп., Сев.).

Рис. К3. Поширення в Україні 90 прізвищ християнського кола КАЛАГУР від грецького слова кал'юерос 'старець, чернець'; ономастичний ландшафт на схід від с. КАЛАГАРІВКА (основа [ridni.org/karta])

Ойконім Калагарівка зазнав тюркського впливу (вирівнювання голосних немовби за сингармонізмом) явно через тривалий час після того, як це село залишилося без ченців-калогерів, а значення назви було забуто. Див. ГАЛАГУР.

КАЛИНИЧ < гр. каллінікос 'переможний'.

30 Калиник, 2836 ич, 5267 иченко, 2842 юк, 46 Калинець.

КАЛОЯН < гр. калос гарний + Іоан; грецьке ім'я Іваниці.

46 Калоян, 8 Калоянов, 11 ова, 17 Калояніді, 6 Калоянець. Див. Іваниця.

КАМУЛА < кельт. cwmwl 'хмара'.

1! Камула. Див. II. статтю про назву г. КАМУЛА у Гологорах і тут рис. К1.

КАПАЙ < ар. Кафа. 37 Капай, 1 Капан.

КАПАР, КАПИР

< перс. ґабр 'утікач-зороастрієць'. У топонімії – *Копирів кінець*, у словнику – *капарити, капарний, капарно, звести на капар; капири* [Грінченко, II, 217]. Під час студій виявлені несподівано численні прізвиська *десятків тисяч* нащадків ґабрів в Україні, кількість яких тепер перевищує 200.000:

■ 2 Капар, 49 Капара Чг См; 106 **Капарник**, 210 Капарчук, 43 Капарис, 210 Капарчук, 35 Капарулін (пехл. 'y'l'n 'іранець, алан'), 32 уліна, 6 Капарушкін, 8 а, 5 Капарунін, 3 уніна; 1 Капарська; ■ 135 Кабар, 1 Кабара, 141 чук, 6 ова, 4 ов, 72 овська, 69 ий, 73 **КабарДІ**на, 68 ін; ■ 1 Гапар, 2 ова, 2 ов; ■ 37 Габар, 20 ець, 42 ак, 11, чук, 66 аєва, 61 аєв; ▲ 67 Капало, 104 Капалб??, 46 ліна, 37 лін, 33 енко, 13 льчик; ▲ 180 Кабалик, 129 Кабала, 52 іна, 553 юк, 536 ь; ▲ 5 Гапала=, 72 Гапаляк==; ▲ 157 Габаль, 56 Габале-вич==, 17 ова, 15 ов, 14 ліс, 6 лис; (2092); ▲ 250 Гавалко=, 432 лешко;

■ 23 Капер, 3 Каперсак, 10 Капера, 3 Каперчук (Чуднів), 79 Каперко, 93 Капериз, 13 Каперіс (Лв, Вн), 15 КаперТЕХа; 4 Каперський, 8 а; ■ 2 Кабер, 59 ник, 18 нік, 32 нюк, 14 на, 10 ний, 9 ська; ■ 563 Габер; ▲ 204 Капелька, 147 ко, 526 люшна, 419 шний, 693 люх зах., 168 Капелюха; ▲ 12 Кабелка, 10 лко=, 7 **Кабель**=, 23 льська, 24 ий, 12 лькова, 14 льков, 4 льник, 7 нікова; ▲ 6 Гапелик, 6 люк, 4 льчук; ▲ 92 Габел, 149 Габель; ▲ 22 **Гавел**=, 17 Гавела=, 156 Гавель, 392 Гавеля, 48 Гавелей; (2549+613=3162);

■ 1 Капира, 3 ря, 4 о, 4 рка, 40 іна, 29 ін, 5 уля, 4 Капируліна!, 1 ін ІФ.; ■ 28 Кабирова, 5 ов, 3 іна, 7 ін, 1 рус Дп.; (пор. А що ви капири, чи запорожці? [5, II, 217], також р. і кол. с. Капир-ли-кой, тепер "Черемисовка" Км Білогорськ [11, 238]); (0 Габир-); ▲ 4 Капилюк, 1 лець, 70 ова, 50 ов, 17 люшна, 4 ий, 9 лусь, 6 льцова, 5 льцов, 1 Капильо-Касьянова, 2 льсевич, 1 льченко; ▲ 5 Кабильчук, 2 ленко, 4 іна, 5 ін, 4 ецька, 7 ий, 8 кіна, 12 кін, 2 ушка; ▲ 2 Гапилюк; ▲ 1 Габиль, 1 льчук, 5 левич; ▲ 11 Гавилюк, 14 лей; (253);

■ 2 Капіра, 1 Капіро Пл., 50 Капіря, 10 Капіруліна, 10 Капірулін, 9 Капірсака!, 4 Капірина; ■ 7 Кабір, 1 і Од., 60 Кабірова, 69 іров, 1 кіна Км; ■ 5 Габір, 1 ян; ▲ 1 Капіла Зк, 43 леті, 40 левич, 9 лян, 8 ліст, 2 люшний, 1 шна, 8 ик, 7 ьченко, 1 люн, 3 люх, 5 люха; 128

■ 30 Капора, 17 іна, 13 ин, 187 іна (Шалигине 48, См. 14, Пл. 13), 158 ін, 1 Капорулін!, 4 ик Кв., 10 икова, 4 ович Крамат., 3 ушкіна, 2 ушкін; ■ 2 Каборе; ■ (1768 Габор?), 510 Габорак, 45 Габоряк, 463 Габорець; ▲ 2 Каполрис Золочів, 1 Каполб Чв, 1 Каполо-вець, 1 игін; ▲ 1 Каболюк==; ▲ 2 Гаполь=, 2 Гаполюк=, 6 ляк=, 5 лова, 5 лов, 1 лненко Каїри; ▲ 6 Габолаєва, 5 лаєв; 18+ 38= 56

■ 24 Капур, 188! Капура Хм!.., 24 іна, 15 ін, 15 ова. 4 ов, 4 кіна; ■ 14 Кабур, 15 **ган** Пд, 5 ова, 5 Кабуров, 3 кіна, 2 неєва, 2 неєві; ■ 217! Габур+, 93 а, 60 ак ІФ, Тр, 19 ець, 13 ич, 11 як; ▲ 263 Капула-, 84 ляк-, 85 ловська Ц, 64 ий, 15 лер, 5 лов, 0 ова; ▲ 1 Кабул-, 234 ла Ц, 45 лова, 45 лов, 3 лахіна, 14 лашвілі, 2 ладзе, 5 льніков, 0 ва; ▲ 1 Гапул, 103 Гапула, 6 ло, 3 ляк-, 9 ленко; ▲ 4 Габула, 7 Габулова, 10 ов, 8 лян, 3 лаєва, 4 лаєв (1024)

■ 61 Капра, 3 ро, 12 ак, 2 як, **1122!!** Капран+, 199 чук, 43 юк, 68 енко, 378 анова, 267 анов; 2155 ■ 3 Кабра, 8 аль, 51 ель Чг, Дп, 22 иль, 20 іс, 12 іль, 52 о Дп, Чг, 2 анова, 2 аченко, 10 ера??; ■ 581 +!Габрук, + 13 Габраль, **169 Габрик!**+, 23 ус, 239 усь, (не змішувати з 167 Габрилевич, ильчук, илей, илюк, илян від архаїчної форми основи Габрил- 'Гавриіл, Гаврило'); ■ 2078 **Гаврик!**; ▲ 1703 Капля пдс, 5337 Каплун село, 934 люк-, 145 люченко Ц-, 80 лич-; ▲ 11 Каблук; ▲ 165 Гаплик-, 28 юк, 25 як, 86 евська Хк., 54 ий; ▲ 61 Габлюк=, 39 ей=, 24 а=, 66 льовська, 54 ий; (7040 + 1772); ▲ 25 Гавлик, 32 ляк=, 369 люк=;

■ 20 Копар, 1 рь, 7 рник, 6 ов, 7 рева, 10 реь, 9 чук; ■ 19 Кобар, 23 рь, 4 ов, 1 ник, 2 **рженков**, 35 Кобаренко; ■ 1 Гобаренко, 4 Гобарова, 0 ов, 2 ьова, 3 ева, 1 ев, 3 єв; ▲ 2 Копаль, 144 ленко пдс, 33 льнюк, 37 ліна, 32 лін, 35 ліані, 25 лко; ▲ 1254 Кобаль-, 1 лик-, 9 люк=; ▲ **91.201** Коваль?!; ▲ 116 Гопалюк=; 0 Гобал-; 1688; ▲ 11 Говаль!==;

(Архаїзми 11 Говаль, 6 Кувальчук дають підстави сумніватися у позірній ясності основи Коваль: це може бути чергова народна етимологія.)

■ 76 Копер, 75 Коперсак, 4 Коперсака ("ґабр-скіф" Мк, Км), 95 **Коперсако** ("ґабр-скіф", тут явно звучить кінцевий ь слова сак-ь), 2 санко, 15 Коперський, 18 а, 93 Копернак, 233 Коперльос, 73 Копервас, 18 **Коперник**; ■ 31 Кобер, **2456 Коберник**, 322 Кобернік, 683 Кобернюк, 80 Коберняк, 163 Коберська, 137 ий; ■ 1 Гопер; ■ 22 Гобер, 99 Гобрей, 3 Гобернюк; ■ 375 Коверя, 274 Коверко=, 362 Коверник, 318 КоверДа==, 334 КоверДюк (НВ КоверДИна Балка), 541 КоверГа (1754); ■ 269 Говера, 3 ГоверДова, 11 ГоверДівська, 34 ГоверДовський, 32 ка (349); ▲ 191 Копель, 178 лець, 52 льців, 207 льчук, 150 люк, 54 льяк; ▲ 947 **Кобель**, 422 лева, 373 лев, 295 лева, 281 лев, 11 ляк-, 46 люк-, 353 льяцька, 46 Кобелюк, 208 льчук; ▲ 17 Гопелтатюк, 2 **лкатюк**; ▲ 12 Гобел, 10 ль, 86 Гобела, 43 як Ц, 20 ко, 18 кова, 13 ков; (832 1369 668 941 221 = 4031) ▲ 299 Ковель!==; ▲ 10 Говель!==, 3 еля==, 9 ла, 14 лко, 1 лев; 336;

■ 13 Копира, 9 Копирка, 9 Копирко, 9 Копирюлін! ('y'l'n) Лг, Хс, Мк, 8 юліна, 98 Копиріна, 85 ін, 7 Копирсак!; ■ 2 Кобир, 51 Кобиринка, 4 інко, 7 ниченко, 6 енко, 4 енкова; ■ 32 Ковиріна, 33 ін, 153 виршин, 92 ин (300); ■ 22 Гобир; ■ 6 Говиріна, 4 ін, 1 икова (11); ▲ 3316 Копил, 3661 ова, 2885 ов, 999 лець, 598 льців ІФ, 434 ленко; ▲ 14 **Кобил**, 81 ль, 8 ова, 8 ов, 942 льник, 207 лян, 14 лянчук, 10 лянко, 26 лянець, 2476 лянська зх, 1931 ий, 179 линець, 1151 линська, 973 ий, 34 лица, 15 лицька, 11 лич, 219 люк, 273 Кобилюх-; (6977 3884 1032 1310 4407 1330 1515 = 10861 + 6749 + 2845 = 20455); ▲ 147 Ковиліна, 108 ін, 45 лова, 41 лов; ▲ 5 Гопила ==; ▲ 4 Гобилецька ==, 4 ий; 354;

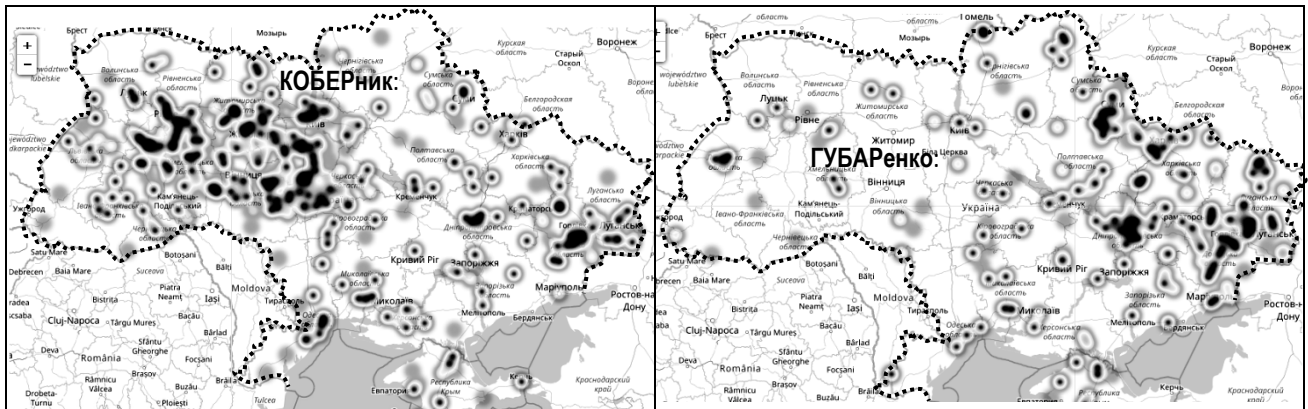

Рис. К4. Поширення в Україні 2456 прізвищ нащадків ґабрів VII-VIII ст. Коберник і 1470 – Губаренко [ridni.org/karta]

■ 5 Копірко, 4 нак!, 1 няк Чв, 1 іна; ■ 2 Кобір, 2 Кобіріна, 2 ін, 4 ніченко Вн, Дц;
 ■ 116 Копор, 28 Копорх, 8 Копорін, 12 Копоруліна! ('y'l'n), 20 ін, 8 Копорушкіна, 7 ін; 149, 1 Копорський, 1 а; ■ 2 Коборова (Коломия), 1 рі Дп.; ■ 1 Гобор, 16 а, 4 ак, 31 ова, 29 ов, 3 ева, 1 аев; ■ 666 Говор, 84 енко==, 15 чук==, 1236 рова, 955 ов, 2612 рун, 224 рунова, 184 рунов, 2884 уха, 196 ухіна, 226 ухін, 231 ушко, 249 ущенко, 68 ущак, 1 ущака; ▲ 335 Кополовець, 1 овиць Кп, 1 евець, 66 ович, 1 евич, 4 ош Зк, 1 ухин Тр., 1 Кополібов Дц, 1 літова Кв; ▲ 4 Кобол, 5 лич, 6 лева, 9 лев, 7 ловська, 5 ий; ▲ 1 Гопола, 2 як, 1 ьник, 1 лобова, 7 Гополова, 7 ов; ▲ 2 Гоболева, 4 ева, 8 єв, 1 ьченко Пл.. (8 481 = 489); ▲ 1 Ковола ==!; ▲ 1 Говолова, 6 олева, 1 олоцька; 9;
 ■ 23 Копрова, 20 ов, 21 ива, 106 овська Лв, 97 овський, 7 овская, 13 Копрушак Зк, 6 сова, 3 сов, 4 шенкова; 300 10 анова, 2 анчук, 1 анчик, 4 анчикова, 2 ов, 3 анчікова, 1 ов; ■ 48 Кобра Пк, 81 рик, 20 рік, 61 ак Чв, Пл, 68 я Кв, Хс, **2311** ин, 89 ина, 583 ін, 318 іна, 296 инчук, 211 инець+, 181 инська, 163 ий, 249 инович+; ■ 4 Коврин, 201 Коврова, 146 ов; ■ 99! Гобрей Пк; ▲ 413 Коплик Лб, 85 ік, 62 лак Лв, 10 ляк, 36 ленко, 3 ленков, 2 лець, 3 левська, 1 ий, 3 еєв Хк; ▲ 644 Коблик+, 536 юк, 159 ік, 213 ова+, 159 ов, 133 ля, 41 лякова, 35 яков, 3 ян, 2 янова, 3 ов, 134 Коблянська!, 92 ий; ▲ 17 Гопляк, 2 левський Хк.; ▲ 123 Гоблик, 12 ляк, 1 ий- Ужг., 0 а; (101 + 618 1180 993 136 = 101 + 2927); ▲ 6 Ковлик ==!;
 ■ 477! Купар, 25 ь, 30 ева, 15 єв, 11 ев, 0 енко, 4 енкова. 5 енков; ■ 398 Кубар, 848 рич, 208 рева, 156 ев, 346 ева, 308 єв, 160 енко, 121! Кубарський, 122 Кубарська; ■ 1 Гупаренко==; ■ **4668** Губар!, 941 ь+!, 245 ець, **1470** енко+, **1871** ева сел.!, 1520 єв, 893+ ева, 554 ев+, 1 Губарський! Луцьк; ■ 3 Гувар; ▲ 10 **Купало**, 26 ова, 17 сов, 16 лкіна, 12 кін, 76 льна, 61 ий; ▲ 49 Кубаль, 29 аля, 65 ська, 59 ий Пб, 4 ченко Лб, 1 чевський Хс., 15 лова, 9 лов, 1 ьова; ▲ 552 Гупал+, 3084 ло+, 663 люк, 215 ленко, 196 лик пнз, 178 лова, 126 ов Ц, сх; ▲ 1257 Губаль зх. село, 6 Губалик-, 1 цева, 1 ська; 1002 3747 715 1265 = 5989 + 740 = 6729; ▲ 6 **Кувальчук**==, 2 льська, 2 ий, 1 льникова, 15 Кувалова, 4 ов, 41 іна, 32 ін, 164 лДІна, 153 лДІН, 12 льДІна, 10 ДІН; ▲ 1 Гувалюк;
 ■ 152! Купер, 3 ра, 3 ська, 3 ий Хм; 161 ■ 74 Куберський, 85 ська, 26 Куберник, 5 Куберко, 103 рка; ■ 1 Гупер Хк.; ■ 55 Губерський, 53 ська, 191 Губер, 135 ук; ■ 16 Кувєркіна, 13 ркін, 3 ріна, 0 рін, 2 рбіна 3 рбін, 2 рова, 3 ров; ■ 16 Гувер; ▲ 6 Купель, 4 льян, 4 льянц, 91 льська, 64 ий, 3 льницька, 0 ий; ▲ 70 Кубель, 1 Кубеля; (0 Гупел-;) ▲ 7 Губель, 5 ля, 47 люк; 302; ▲ 5 Кувелас; ▲ 18 Гувелякіна, 16 ін;
 ■ 283! Купира, 7 иро, 15 ева, 11 ев, 9 ева, 14 ьова, 7 іна; ■ 1! Кубира, 2 я, 2 ко, 3 ський!; ■ 1! Губир; ■ 15 Кувиркова, 6 ков, 2 рченкова Цумань, 3 рзін, 3 рзанов, 2 рзанова; ■ 39 Гувир; ▲ 5 Купило, 4 лова, 3 лов, 2 льська, 3 ий; ▲ 2 Кубильська, 1 ий, 2 кіна, 2 кін; ▲ 1 Гупилко; ▲ 27 Губило, 20 ляк, 2 ль Кг, Мк, 2 льов, 86 літ; 162; ▲ 49 Кувила; ▲ 1 Гувилко ==;
 ■ 18 Купіра==, 4 ова, 2 ірянов, 1 ір'янов; ■ 18 Кубіря==, 80 рка==; ■ 39 Гувір; ▲ 408 Кувіла;
 ■ **1837** Купрій+, 118 ієвич, **3161** ієнко, 852 іна, 681 ін, (Купріяна, 1615 іянова, ов), 8 Купро, 8 ова, 4 ов, 7 оніс, 1 вець Лв, 150 овська, 128 ий; ■ 6 Кубрій! ІФ, Хм, **5114** Куб-

рак+! (пор. Кубраки, кове См); ■ 567 Губрій, 411 Губрієнко, 12 Губрієнко, 4 Губрік, 1 **Губрім!**, 2 Губрієнко Кр., Дп, 13 Губрак; ■ 1 Гуврич==, 1 Гуврій==; ▲ 76 *Купліченко*, 21 *ліванчук*, 18 *лінова*, 11 *лінов*, 13 *ліна*, 8 *лін*, 16 *лівацька*, 15 *ий*; ▲ 316 *Кублій Ц*, 4 *лічек*, 32 *ліцька*, 26 *ий*; ▲ 2 *Гуплев Од.*; ▲ 20 *Губль*, 4 *Гублін*, 0 *іна*, 5 *ева*, 6 *єв*, 1 *євська*, 19 *ленко*, 2 *лер*; 178 427 = 605; ▲ 1 *Кувлицька*.

Разом з- ротацізмом **62.615**, з аланським ламбдацізмом **145.654**. УСЬОГО **208.269** нащадків габрів.

Тобто прізвища з аланським ламбдацізмом мають ще 145 тис. осіб!

КАПЕРСАК

< перс. габр + сак. У цій групі композитів видатним явищем є з очевидністю модель зі 193 однотипних пізвищ: 3 Капер**сак** (тобто "габро-скіф"), 9 Капір**сака** См, 7 Копир**сак**, 75 Копер**сак**, 4 Копер**сака** (Мк, Км), 95 Копер**сако** ("габр-скіф"): тут явно звучить кінцевий **ь** слова *сак-ь* (пор. Вернигоро < ь). Водночас модель доводить тотожність основ Капер-, Капір-; Копир-, Копер-. Див. рис. К5.

За індукцією морфеми -сак могли легше сформуватися 697 прізвищ з формантом -ск- > -ськ-: 1 Капар**ська**; 4 Капер**ський**, 8 а, 15 Копер**ський**, 18 а, 163 Кобер**ська**, 137 *ий*, 1 Копор**ський**, 1 а, 121 Кубар**ський**, 122 а; 1 Губар**ський** Луцьк; 55 Губер**ський**, 53 *ська*. Вказані моделі доводять тотожність основ Капар-, Капер-, Копер-, Кобер-, Копор-, Кубар-, Губар-, Губер-.

Іншою видатною моделлю зі 142 композитами є 32 Капар**уліна** ('yl'n = Ēgān 'Іран, земля арійців' [McKenzie]), 35 улін, 4 Капір**уліна**, 1 улін ІФ., 10 Капір**уліна**, 10 *ін*, 1 Капор**улін**; 8 Копир**уліна** ('yl'n), 9 *ін*, 12 Копор**уліна** ('yl'n), 20 *ін* (букв. "габр-алан" або "габр-іранець"). Аналіз цих складних похідних легалізує пережиткові кореневі морфеми киеворус. *сакъ* і **галанъ* ('yl'n), причому останню – у вже відомій зі студій топонімії формі *Юлин*(ці) / *Улин*(івка). З іншого боку, ця модель свідчить про тотожність основ Капар-, Капір-, Капір-, Капор-; Копир-, Копор-.

Здогад про значення цих морфем пояснює і їхню здатність сполучатися взаємно: 72 Саку**ліна**+, 56 Саку**лін**, 10 Сагу**ліна**, 16 Сагу**лін**, 76 Сагу**ленко**, 11 Сашил**іна**, 9 *ін*, 2 *енко*, 13 Сочил**іна**, 10 Сочил**ін** (пор. у гідронімії України пот. *Яцьк. улинцева Зворина!* Зк; а також прізвища 11 Яс.**кун**, 9 Ясь.**кун**, 5 Ясь.**кун.ь**). Це відкриває доступ до дальшого осмислення сполук: 66 *Колот.илін*+ (гр. *сколот, самоназва скіфів), 4 Петру**ліна** См, Лг, 6 Патру**ліна** (ав. *patraya* 'доглядати'), 15 Магу**ліна**+, 9 Магу**лін** (гр. *μάγος*; пор. у топонімії яр *Мадж. улін* = *Маджилін* бас. Деркулу [11, 335]), 277 Мачу**ліна**++, 243 *ін*, 13 Маджу**ла**, 314 Мачу**жак**, 158 **шак**, 171 Мачу**ська**, 143 *ий*); 4 Бабу**ліна**! (і с. *Бобулинці* Тр Бучач), 33 Бабу**ленко**, 19 Папу**ліна**!, 17 Папу**лін** (гр. *πάππας* 'священик, піп'), 3 Маргу**лін**; (не плутати з 103 Ахмаду**ліна**, 41 Ахмаду**ліна** і под. < Аллах). Слід нагадати і про топоніми – гора *Кухуліна* Чв (при перс. *кух* 'гора!'), Великі і Малі *Зозулинці* Хм (Красилів), *Зозуліне* См (Путівль), *Зозулинці* Вн (Козятин), Вн (Хмільник), Тр (Заліщики) (арам. *зоз* 'драхма'), пот. *Кривулінець* у с. Широкий Луг Зк Тячів.

Принциповий висновок: судячи з виявлених мовних зв'язків та форми ареалів поширення цих **208 тисяч** прізвищ від основ групи Копир-/ Копил-, вони справді можуть належати нащадкам вихідців з Сасанідського Ірану, і тому масовий вплив авестійської ментальності на формування традиційного світобачення українців далі заперечувати непродуктивно.

Капара; 106 Капарник, 210 Капарчук. Пор. топонім КОПИРІВ КІНЕЦЬ, лексему КАПАРНИЙ.

КАПШУК

< каз. *қапшық* гаманець. 1948 Капшук, 264 Капшученко, **82** Капшуков, **110** Капшукова (1,34), 10 Капшутарь ! *dar*; 882 Гапчук ткм. *гапжык*.

КАРАБАН

< авест. *карапан* 'чорний маг, чаклун' (противник зороастризму). Вельми ймовірно, що прізвища від основ **Карапан-/ Карабан-/ Корпан-** належать нащадкам жерців-ворогів Зороастра (принаймні, краще пояснення невідоме). ■ 1354 Карабан, 471 Карабань, 24 Карабанчук, 666 Карабанова, 508 ов; 67 Карабанович Лв, ІФ!, 3 Карабанець Ніжин, 45 Карабаненко; // ■ 1 **Карапан**, 5 Карапан**жа** Дп, 1 Карапан**джа** Дп; // ■ 36 Коробан, 290 нь, 65 ова, 51 ов; // ■ 1 Коропантіцький (Кременець Тр); // ■ 1829 Корпан, 173 Корпанець (Карпати), 6 Корпанай (Лг, Лв.), 239 Корпанюк, 205 Корпань, 0 *енко*, 0 *ишин*, 0 *евич*; // ■ 135 Карпан, 204 Карпань, 36 Карпанець, 37 Карпанюк, 25 Карпанасюк, 24 Карпанова, 19 Карпанов. Разом **7023** нащадки жерців-ворогів Зороастра. За висновками В.І. Абаєва, частина історичного

становлення зороастризму пройшла тут, у наддніпрянській Скіфії (див. *Абаев В.И. Скифский быт и реформы Зороастра*).

Видатний ономастичний ландшафт виявлено на Сіверщині: тут між р. Обеста і с. Карабани Чг наявне значне скупчення прізвищ Карабан – у нп См – Глухів, Шостка, Свеса, села Воздвиженське, Сороковий Клин, Богданка; нп Чг – Новгород-Сіверський, села Шептаки, Кам'янська Слобода, Грем'яч, Карабани. Як бачимо, одне прізвище *Карабан* відоме у селі з такою ж назвою – *Карабани* (!). Як виявилось лише завдяки базі даних ridni.org/karta, тут же на Сіверщині є скупчення синхоричних та синхронічних до *Карабанів* прізвищ групи *КОПЕРСАКО* "ґабри-скіфи" з цікавим просторовим розподілом (рис. К3-2).

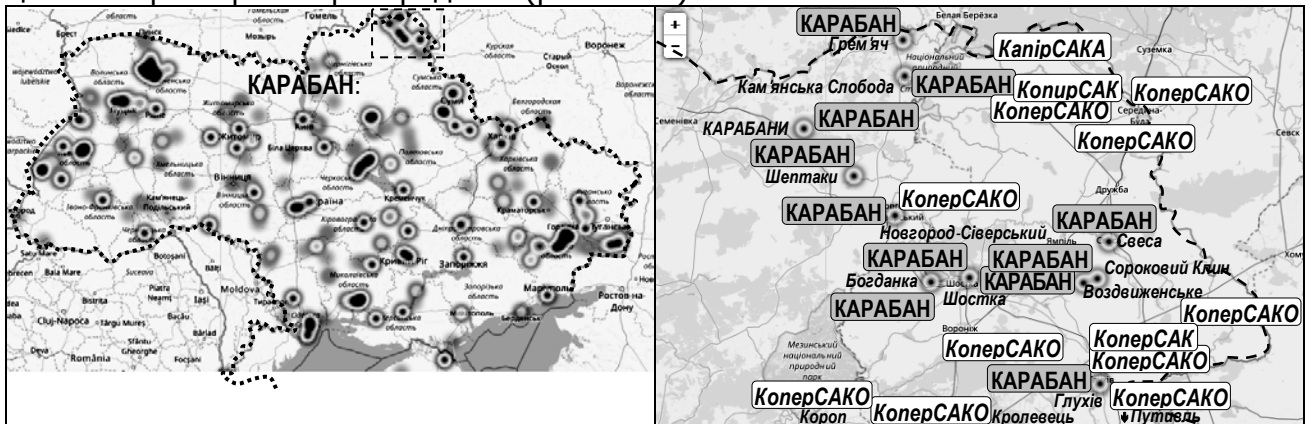

Рис. К5. Поширення в Україні 1354 прізвищ Карабан і синхоричних та синхронічних прізвищ групи Коперсако [ridni.org/karta]

У степу існує ще одне село з однокореневим ім'ям – *Карабанове* Од. Найближчим синхоричним явищем тут є прізвище *Карабанович* лише у м. Кропивницький (кол. Кіровоград); зате 9 осіб Коперсак і 20 (!) Коперсако є в Одесі, 7 Коперсак у Вербовій Вн, також у Вапнярці, Томашполі Вн. Пор. також бол. *Карабанове* у с. Одереди Вл Луцьк, бол. *Карабаниха* у с. Башлики (NB) Вл Ківерці; став *Коропинний* у с. Іванівка Кг Долина [СМГУ, 44, 336]. Див. КОВБАН.

КАРАБУТ < ? КАРАПУТА (див.). 1707 Карабут, 336 а, 148 ова, 136 ов.

КАРАГЕОЗ < тур. karagöz 'чорноокий'. Написання прізвища вказує на румунський епізод минулого цього роду. 26 Карагеоз.

КАРАГЕОРГІЙ < Карагеоргій, букв. 'сильний Георгій' (1762–1817). Наш сучасник принц Сербії Філіп Карагеоргієвич – його праправнук. 103 Карагеоргій (переважно Од, Км, Дп, Зп, Хк, Дц), 14 Карагеоргі. Прізвища нащадків людей Карагеоргія. У 1813-1817 рр. Карагеоргій жив у Молдавії NB, готуючись до другого повстання проти османів.

КАРАГЯУР < нар. пристосування від Карагеоргій? 583 Карагяур Дніпр. Лівоб.

КАРАПУТА < церк.-слов. шкроботъ 'strepitus' (гамір, лемент). Пор. пол. szkrab немовля, дітлах, шмаркач, 'обшарпанець, **гультай**'; bachor, szczeniak, baraszkuje, basatuk, maies, bisurman, chłopczyk.

– 336 Карабута, 1707 КАРАБУТ, 1 Карабутенко, 3 Карабуд, 12 Карабудін, 15 іна, 148 Карабудова, 136 ов, 120 Шкарампта < новогр. -μπ- [b]: написання вказує на грецький епізод минулого цього роду.

– 14 Карбут, 2 Карбутова, 0 ов, 2 Карбутовський, 8 а, 3 Карбутян; + 24 Шкарбут, 4 Шкарбутов, 1 ова;

Рис. К6. Поширення в Україні 1707 прізвищ Карабут [ridni.org/karta] імовірно з церк.-слов. шкроботъ 'гамір, лемент'

КИСІЛЬ

У 2014-2016 рр. не було сумніву, що прототипом прізвищ і топонімів від основи Кисел-/ Кисіл-/ Кисл- було готське ім'я Cīsilu – з двома збереженими частинами Cīs- та -īlu (пор. II. Готські словотвірні моделі у топонімах України).

Однак по ознайомленні з пахлавійським матеріалом 2017 р. у світлі нових фактів зроблено інший висновок: *Киселі, Кислі* < пахл. **kēsar** [kysl] **Caesar**.

Незвично змінені за звуковим складом у парфянському середовищі ці назви *кесаря* (хоча мовно й не готські) мали залишитися у Наддніпрянщині все рівно як слід по готських загонах на службі у римському війську. *Киселі* – букв. "кесареві" (пахл. **kysl** 'Caesar', +III/VII). Очевидно, що "Кесареві" краще пояснює масовість таких назв, аніж прототип Cīsilu.

Справді, репліки інших готських прототипів в Україні поодинокі (*Трахтемирів, Говилів, Фрумилів, Фрунилів*). А от *Киселівок* і *Кислих* чомусь дуже багато. У околицях згадки готських суддів (staua), війська, героїв: • **КИСЕЛІВ** Чв КІЦмань: **СТАВ**-чани, **ЛАШКІ**вці, **ДАВИДІ**вці, **ШИПИН**ці, **КОРОСТУ**вата; • оз. **КИСЛИ**цьке *Озірце* у кол. с. РЖАВець Чг ПриЛУКи: **СУХОСТАВ**ець, **ПОДИ**ще; • **КИСЛИ**ЧУВАТе Дп Нікополь: **ЛОШКАРІ**-вка! пахл. laškar 'військо', **БОРИСІ**вка; • **КИСЕЛІ**вка Пл КОЗельщина: **ГОВТ**ва пахл. gwlt 'герой', **ПЛАВ**ні; **СОЛОН**иця **ГОРБ**ані.

Досить часто в околицях згадані Персія, Парфія, Сасаніди. Таким чином, уявлення про час і середовище появи цих назв не змінилося – це всі ті ж пізньоримські події і ті самі готи. Але знайдено краще пояснення масовості назв від основи Кисел-/ Кисл-: очевидно, це слід причетності до кесаревого війська.

9658! Кисіль, **3195** Кисла, **2691** ий, **3016** як, **9747** Кисельова масове у селі, **7667** ов, 875 Кисель, 460 иця, 349 юк, 354 ева. Разом понад **36 тис.**

КИТАЙГОРА

< назва КИТАЙ- (можливо, Ктесифон – ар. Qaṭaysfūn (قطيسفون), див. II, IV. КИТАЙГОРОД) + пахл. **gōhr** 'рід, родовід'. 258 Китайгора (Пл, Хк, Дц). Пор. 22 Котигора (8 Котигоренко, 105 ошко), 2617 Підопригора (2996 Подопригора, 5 Подопригор, 43 Подопригор, 24 Підпригор, 11 Підприголов), 16 Пригора (49 Пригор, 16 **енко**, 26 овська, 21 ий, 1 Пригород, 101 ова, 81 ов, 24 ська, 21 ий), 2832 Вернигора **waranig** [wlnyk] **greedy** 'скнара' (152 **Верник**, 485 Вернигор, 42 **енко**==, 3 Вернигор), 942 Вершигора (10 ова, 3 ов, 6 як), 142 Лисогора (9 **енко**, 149 Лисогір, 2314 гор), 18 Лісогора (14 **енко**==, 15 Лісогір, 750 гор), 591 Копайгора (62 Копай **كافى** Kāffa-i, 81 ло, 21 Копайгоренко), 1 **Красно**гора (1 **енко**== ІФ, 17 Красногір==, 122 Красногор=, 10 Красногруд), 67 Білогор (1 **енко**==, 4 Білогор==, 262 Білогур, 577ова=, 332 ов, 37049 БілоУС *hus, 356 Білогруд), 730 Чорногор (20 Чорногір, 104 ець), 2 Крутогора (1 Крутогор, 10 Крутогорова, 10 ов, 318 Крутоголов, 306 а, 9 овець, 2 оловов, 7 оловенко, 61 оловий; 652 КрутоУС *hus, 252 КрутоГУЗ=; пор. 1072 Прудіус, 729 Прудивус), 2 Садигора (14 Садогурська, 14 кий), 7 Шендригоренко== (4 Шендрегоренко==, 1 Шендрігоренко Зк), пор. і с. Щедрогр Вл.

КИТАЙГОРОД

< назва одного з кількох селищ в Україні КИТАЙГОРОД (див.). 11 Китайгород, 180 ська, 131 ський, 8 ських.

КИЯН

< гр. Ὠκεάνη 'Ніл' (Діодор Сицилійський). Темі присвячено кілька сторінок у книзі 2016 р. ДМІУ. 1672 Киян, 1763 иця, 338 енко, 183 ець, 137 ова, 107 ов, 125 овська, 113 ий. Див. нижче **КОЗАЦЬКІ ПРІЗВИЩА** **МОРСЬКОЇ ТЕМАТИКИ**.

КІВШОВАТИЙ

< с. Ківшова́та (від Colchis + abad).

2 Ківшоватська, 3 ий, 9 Ківшовацька, 0 ий, зате 16 евацький, 13 Ківшенко.

КІЗИМА

< еламс. kizzum 'верхній ярус зіккурату'. Прізвище з прадавніми зв'язками з Дворіччям.

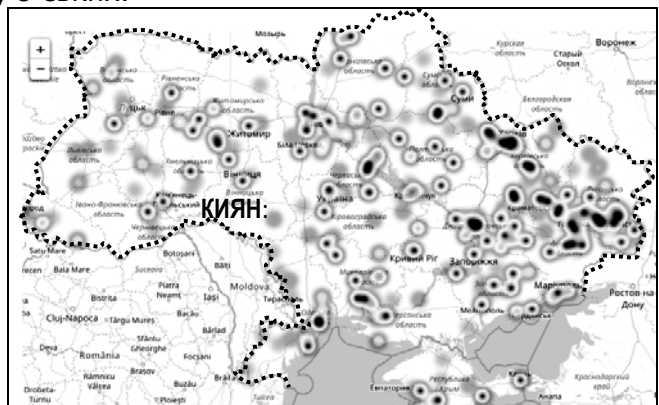

Рис. К8. Поширення в Україні 1672 прізвищ **Киян** [ridni.org/karta]

751 Кізіма; // 789 Кізім, 499 Кізіма, 111 Кізіменко, 136 Кізіменко, 122 Кізімова, 113 ов; // **1706** Кизим, **1431** Кизима, 131 Кизимчук, 95 Кизимишин, 377 Кизименко, 41 Кизимов, 42 а; // 49 Кізіма.

"Верхній ярус зіккурату мав дві еламські назви: kikumnu (пор. Хохонів ІФ, пот. Хухунчина Зворина Зк, бол. Кухунька Вл, пот. Кухиня Лв) і ще kizzum. Існують не лише топоніми, але і українські прізвища Кізіма (Кізіма, Кизима, Кизим), які часто мають люди зі східними рисами. За 53 роки викладання в університеті автор не раз бачив студентів з таким прізвищем і такими рисами. І коли в публікаціях з еламістики зустрівся слово *kizzum* – саме з прізвищем *Кізім* воно і було співвіднесене. Кізіми можуть бути неймовірно далекими нащадками еламської еліти, жерців, які понад 3.000 років тому мали доступ до храмової святині на кіззумі (кукунну) – вершку зіккурату.

Рис. К9. Розкопаний зіккрат Чоґа-Замбіл (Іран) з реконструкцією автора – верхніх ярусів і кіззума-кукунну

Рис. К10. Завдяки контекстуальній топоніміці (через топоніми Кизими Вн, Хк імовірно, від елам. *kizzim* 'священна верхівка зіккурату') стало можливим припустити, що люди на прізвище Кизим, Кизима є далекими нащадками еламської еліти. Тепер або у недавніх поколіннях всі вони – переважно українці або родом з України: вчені, військові, студенти, адміністратори... І ряд – Мінськ, Київ (2), Красний Лиман Дц, Москва – тепер Окланд у Новій Зеландії, Чорнобиль; ІІ ряд – Тирасполь, Луганськ, Полтава, Львів (3); фото з архіву автора (2, 3, 11, 12) та з Інтернету

В такому разі, ім'я свого роду Кізіми передають з діда-прадіда немислимо довгий час. Вони забули сенс слова "кіззум" (яке давно вимовляють з И у другому складі на місці іншомовного У) і кілька разів змінили мову. Однак спромоглися зберегти упізнаване звучання самого прізвища як власного історичного маркера [Тищенко 2011а, 20]. Ю. Старостін дійшов висновку, що, очевидно, "еламська мова є «містком» між ностратичною і афроазійською філами, не виключено, що останнім реліктом прадавньої гілки глобальної «євразійської» або «бореальної» родини, яка включала також ностратичну і афроазійську" [Starostin 23]. Див. ІІ. ЕЛАМІЗМИ.

нець, 6 Кобелинська, 2 Кобелинський, 2 Кобелиця, 2 Кобелицький, 2 Кобелицька, 67 Кобелецький, 102 а, 4 Кобеленко, 6 Кобелей, 1 Кобелянко, 186 Кобельник, 2 -иця;
 – 191 Копель, 207 -чук, 54 -чак, 178 Копелець, 150 Копелюк, 9 Копеленко;
 – **3316** Копил, 6 Копиль, 205 Копильчук, **2885** Копилов, **3661** а, 999 Копилець, 598 Копильців, 434 Копиленко.

КОБРИН < ?*ґабрин (к < ґ).

2311 Кобрин, 66 ь, 296 чук, 249 ович, 211 ець, 181 ська, 163 ий. Пор. топонім КОБРИН Ву.

КОБУТА < 1) ?дбрет. *compot* 'ділянка землі' з *com* 'з' + *bod* 'постійна оселя, домівка' [Тищенко 2008, 255] (припущення заста-ріло); 2) сперс. *gumbad* [*gwmbt*' | N ~] *dome, fire-temple* – храм вогнян, піретей (к < ґ). Пор. іст. топонім КОБУД = Старокостянтинів Хм, одне з болохівських міст. 354 Кобута, 3 Кобут.

КОБ'ЯК < полов. хан Коб'як. 34 Коб'як, 151 Ко-б'юк, 49 Ков'ях, 21 Ков'юк.

КОВБАН < пахл. *karb* [*kɫp*] *priest hostile to Zoroaster*.

349 Ковбан, 2 Колбан, 208 Ковпан, 69 анець==; 45 Ковбин, 50 Ковпик, 2 Ковпий, 95 Ко-впинець=. Див. КАРАБАН.

КОВГАНИЧ < тур. *kavga* 'бій', перс. *гавга* гамір.

81 КОВГАНюк, 143 КОВГАнич, 29 ненко==, 12 КОВГАНець, **1286!** КОВГАН, 85 КОВГА-нко, 1 КОВГАНь, 56 КОВГАНова, 109 КОВГА.Р! (доказ основи ковга-, а не ковган-). Пор. топоніми КОВГА.нівка тур. *kavga* бій, КУРАШівці! узб. *кураш*- битися, воювати.

КОВПАК < не (тільки) від тюркського *калпак*, адже те слово само з *kuḷāf* [*kwl'p̄* | N *kuḷāh*] *cap, bonnet*.

пахл. ~ак [-k'] | N ~hak] *little cap; calyx*. **3137** Ковпак, 123 а, 89 Ковпашко, 13 кова, 13 ов, 19 ч, 2 чек, 20 чик, 3 чук, 10 ченко. Пор. торф. *КОВБАЧий* Мох; с. *КЛОБУЧин* Вл Ківерці. Пор. нахзац до книги 2: ІСТОРИЧНІ ПРІЗВИЩА НАВКОЛО КАГАРЛИКА.

КОВТУН < 1) пахл. *kl̄t* 'ніж'; 2) пахл. *gwlt* 'герой'. **1078** Колтун, 27 Колтунюк, 29 Колтуненко, 80 Колтуцька, 68 ий, 891 Колтунова, 725 ов, 147 Колтунович, 16 Колта; // **37075** Ковтун, 118 Ковтунюк, **3554** Ковтуненко, **1279** Ковтунович, 413 Ков-тунець, 639 Ковтунова, 500 ов, 16 Ковтя; // 8 Голта; // 46 Говта; // 6 Гулда!, 3 Гулдя; // 385 Голдун, 856 Голда; // 124 Говдун, 392 Говда, 82 Говдя.

КОДАК < пахл. *ktk* 'будинок, житло, кімната', пазенд. *kad(a)*, ново-перс. *kad(ah)*. 674 **Кодак**, 411 *Кодаченко*, 0 *Кодачук*, 9 *Кодач*, 2 *Кодачникова*, 1 ов, 5 *Ко-дачігов*; // 9 **Котак!**, **7027** *Котик*.

КОДОЛА. У авторському колективі книги про міста і села Київщини вказано і О.С. Кодолу. Прізвище Кодола предок цього роду дістав колись у варязь-кий час, адже слова *кодола* походить з дісл. *kaḍall* (якірний канат).

613 *Кодола*, 2 *Кодоля*, 55 *Кодолова*, 47 ов, 42 *Кодоленко*. "*Скандинавізми в українському словнику*. Наша мова зберегла [iχ] більше..., ніж гадали науковці XIX або XX ст. Зокрема, тепер досліджено такі суспільно значущі "русизми" української мови – тобто скандинавізми – як *щогла*, *стерно*, *ночви*, *жлукто*, *жлуктати*, *здоровий* 'великий', *шкрябати*, *шуфля*, *звितяга*, *бурштин*, *струмок*, *сльота*, *хуга*, *гатка*, *гать*, *па-цан*, *боцман*, *ґнот(ик)*, діал. *гайстер* 'чорногуз', історизми – *варяг*, *витязь*, *гридь*, *ябедник*, *пуд*, *кнут*, *стяг*, *кодола* [45, 285, 359]. Зокрема, **кодола** 'якір; якірний канат' – з дісл. *kaḍall* [ЕСУМ, II, 492]; *ночви* – з нор. *nočkwī* 'ночви, човен' (у інших сканд. *baad*, *båt*) [Buck, 729] та ін. [Тищенко 2011, 420].

КОЖА < каз. *кожа* *ходжа*, *хазяїн*. 291 *Кожа*, **1923** *Кожан*, 155 *Кожевник*, 83 *Кожевнік*, **2311** *Кожевніков*, **1333** *Кожедуб?*

КОЗАР < етнонім *хозар*. **4767** *Козар*, 2 ин, 255 чук, 438 ук, 249 ик, **1565** *енко*, 682 ь. Пор. прізви. *КАЗАР*, також І. *КОЗАРЛЮГА*, прізви. IV. *КОРЛЮГА*.

fight v.

1. дөјүш- döyüş-
2. күрес- (küres-)
3. күрөш- (kürösh-)
4. көрөш- (köräsh-)
5. kavga et-
6. уруш- uruş-
7. سوقش (soqush-)
8. кураш- kurash-

Рис. К12. Довідка про слово kavga

4767 Козар, 1565 Козаренко, 682 Козарь, 2 Козарин, 249 Козарик, 438 Козарук, 2 Козарог, 14 Козарець, 255 Козарчук, 66 Козарева, 37 Козарева, 33 Козарев; // 8 Козор, 1 Козорик, 11 Козоренко, 442 Козорог (осет. **qazajrag** 'раб'), 2 Козорук, 0 чук, 14 Козоріг, 1 Козорич, 20 Козорець; // 80 Козер, 776 Козеренко, 73 Козерук, 25 Козерог, 8 Козеріг, 48 Козерчук, 11 Козерець, 11 Козерева, 0 Козерев, 12 Козерева, 6 Козерев; // 5697 Козир, 828 Козирь, 1911 Козирева, 1342 Козирева, 1255 Козирев, 1079 Козирев, 1354 Козиренко, 33 Козирук, 38 Козирчук, 33 Козирець.

КОЗАЦЬКІ ПРИЗВИЩА МОРСЬКОЇ ТЕМАТИКИ. У ПРИЗВИЩАХ **УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ** помічено **ОЗНАКИ МОРСЬКИХ КОНТАКТІВ З ЄГИПТОМ**. Далі йде опис, аналіз і коментар 125 переважно коптських і грецьких етимологій основ 700 прізвищ з реєстрів козаків 1581, 1638, 1649, 1756 рр. Ці основи мають повні аналоги в топонімії України, незалежно доводячи існування в далекому минулому морських контактів предків носіїв цих прізвищ з греко-римським Єгиптом. Деталізована морська і військова тематика етимонів сполучає досліджений масив імен в єдине лексико-історичне поле. Виявлені у прізвищах козаків масові мовні ознаки досвіду морської плавби підважують міф про кочове середовище походження українського козацтва.

"Ім'я – це найстисліший документ, за яким стоїть не лише життя окремої людини, а й шлях її народу в історії людства" [Непокупний, 568]. Кожен з нас, маючи власне ім'я, водночас є не тільки його носієм: ім'я – маленький фрагмент мови і тому разом з нею є найприкметнішою ознакою народу. **"Мінімальна мовна пам'ятка, яку становить ім'я людини... належить до... опосередкованих джерел, котрі ще потребують осмислення** (= мовно-історичної інтерпретації. – К.Т.) **перш ніж увійти до науки про минуле.** Саме цим визначається як культурно-історична цінність зібрання антропонімів у Реєстрі 1649 р., так і найбільша складність їх досліджень – обмаль тексту. Тим-то **чимало зусиль потребують пошуки різного роду контекстів, через які виявляється внутрішній зміст особової назви.** Як такі виступають, зокрема, назви міст чи територій, найменування народів та власне особові імена, які й засвідчено в антропонімії видатної пам'ятки історії та культури України" [Непокупний, 568]. Відповідальний редактор книги про Реєстр Війська Запорозького 1649 року проф. Ф.П. Шевченко наголошував на його винятковій важливості не лише для української, а й для загальноєвропейської історії та культури і сподівався, що нове видання пам'ятки сприятиме появі подальших студій у царині вітчизняної та світової науки [Шевченко, 16].

Дослідженням Реєстру 1649 р. як пам'ятки української мови у контексті відповідної історичної доби присвячено значну літературу [РВЗ-1649, 574–587]. "Спроба етимологічного словника прізвищевих назв" Реєстру належить Р.І. Осташу [Осташ, 517–567], який залучив до своєї праці максимум доступних мовних контекстів аби зменшити вплив випадкових обставин: "Основне завдання словника — наблизити прізвищеві назви з Реєстру до мовного контексту його доби. Наші етимології здебільшого лінгвістичні. При подальшому вивченні козацьких прізвищевих назв значну роль відіграватимуть також історичні, етнографічні праці про життя та побут козаків і взагалі населення України *того часу*" [Осташ, 517]. Цитата свідчить, наскільки далека була "передова радянська наука" від постановки самого питання про витоки козацтва (і його прізвищ, – таки ж неминуче давніших від *того часу*).

Нижче в разі потреби використано й матеріал з інших козацьких Реєстрів 1581, 1638 і 1756 рр. [РВЗ-1581, РВЗ-1638, РВЗ-1756]. Особливо різюче порівняння Реєстрів 1581 і 1649 рр.: воно залишає враження, що за короткий час у козаків замість переважно відойконімічних утворень, звичайних у старішому реєстрі (*Васько з Черкас, Михайло з Канева, Стась з Галича*) раптом "знайшлися" прізвища, саме прізвища з *прадавнім мовно-історичним родоводом* (*Митько Кулаженко, Кондрат Щербина, Якуб Шкода* – пор. копт. **КОУЛАХІ** (108a) A fish, риба; копт. **ЇБНР** (388b) To sail on a river or sea; m. Sailing, voyage; плав-ати, -ба; дег. **sqdy** 'плавба, подорож людей'). Тим-то ці прізвища й "потребують осмислення", що ніяк не вписуються у *той* (= козацький) час. Судячи з давності мовного матеріалу прізвищ козаків, як і з повторюваності цих дивакува-

тих імен, – більшість їх не є персональними (даними певній особі ad hoc від січового товариства), а успадковані кожним козаком від свого предка.

Як слушно зазначає Р. Осташ, "навіть за тими прізвищевими назвами, які мають апелювативні відповідники в сучасній українській мові (напр., *Драбина, Лопата* тощо), можуть критися мотиви називання, які для нас вже втрачені" [Осташ, 517]. Поготів логічно припустити, що принаймні за частиною позірно простих, але логічно суперечливих нібито питомих основ прізвищ можуть стояти пристосування контактної лексики давнішої пори.

Так, наприклад, з відомих топонімічних аналогій ("Верховина" ІФ – раніше *Жаб'є* = місцева вимова *Жеб'є*) впливає висновок, що також і прізвища *Жаба* й *Жеба* можуть бути історично тотожні (пор. *Жаба Ничіпир, Жеба Павло* [РВЗ–1756, 365–366]); що більше, *та сама особа* у РВЗ–1756 записана у різних документах як *ЖЕПка Павло* та як *ДЖЕПченко Павло* [РВЗ–1756, 366]; а на с. 359 вказані ще двоє козаків на ім'я *ДЖЕПка Корній*; у РВЗ–1649 є *Жадан ДЖЕПка*. "Підозру" дослідника (чи справді йдеться про *жаб*?) посилюють також дивакуваті сполучення цієї морфеми, як-от *Іван ЖАБОКРЫТский* [РВЗ–1649, 326]. Більшість цих алогізмів дістає пояснення якраз з коптської лексики – в разі прийняття за прототип копт. **ḪAB**, **ḪEWE** (Crum, 759b) pass by, surpass, reach (подолати, дістатися до місця призначення); escaped (прибульці). З топонімічних студій відомо і про існування с. *Жаб.окрът* у Болгарії (пор. укр. ст. *окрут*, хорв. *okrut* 'корабель'), назва якого прояснює також і написання основи прізвища укр. *Жабокрыт*.

Розглянутий далі контекст козацьких прізвищ своєрідний: він складається з виявленого раніше масиву слів з греко-римського Єгипту, які є прототипами численних реплік у топонімії України [Тищенко 2016]. Виявлення цього факту дало підставу очікувати існування схожих реплік цієї ж лексики також і в інших групах власних назв, зокрема, у прізвищах. Справді, козацькі прізвища *Рокутко, Тетеря, Темрученко, Чемиренко* з очевидністю схожі на топоніми в Україні *Ракути, Чемер Чг, Темрюк Дц, р. Тетерів (споріднені з їхніми прототипами?)*. Але з іншого боку, фонетично близькі топоніми знаходимо й на землях далеко за межами України (на кшталт згаданого с. *Жаб.окрът* у Болгарії), – а для названих козацьких прізвищ, – не тільки в Білорусі (*Ракуш-ава, Цяцёркі, Чамеры* Брест.) чи Росії (*Рагодино* Тверс., *Ракотино*+ / тепер *Ракитино* Волгогр., *Темери* Пск., *Чемерки* Курс.), але й далеко на заході у Німеччині: нп *Raguth, Teter-ow, Temr-itz* = влуж. *Semier-cu*. Величезний ареал поширення цих основ чітко вказує на їхнє прадавнє походження і несумірно довшу історію, ніж її відрізок, відомий у одній з країн. Інтуїтивно це, напевно, відчували й цитовані вище упорядники видання Реєстру 1649 р., наголошуючи на його винятковій важливості не лише для української, а й для загальноєвропейської історії та культури.

У чотирьох розглянутих далі групах прізвищ козаків упізнано основи-репліки коптських і грецьких прототипів з такою тематикою: (1) топоніми Єгипту; (2) плавання, мандри, подолання морського шляху; (3) види човнів, їхній ремонт, таке-ля, рибальство; (4) військо, зброя, влада.

1. Українські репліки топонімів греко-римського Єгипту. Помітна група козацьких прізвищ привертає увагу тим, що утворена від основ, які вказують на добру обізнаність (предків) козаків з античними містами Єгипту. Цим вони нагадують аналогічну групу нещодавно досліджених ойконімів України [Тищенко 2016]. Там головною передумовою досягнення нової якості топонімічного дослідження став словник топонімів Єгипту греко-римського часу Г.Верета [Verreth 2013]. Це сучасний синтез знань про 11 тисяч місцевих назв Єгипту, елементи їхньої етимології та синоніми давніми мовами. Завдяки цій праці за зиму 2016 р. було розшувано більше грецьких і коптських топонімів-прототипів, ніж за всі попередні роки.

Зі статей Г. Верета про Олександрію Єгипетську та про Ракотіс [Verreth 2013, 48, 661] з'ясувалося, що назва **ΡΑΚΟΤΕ** ρ,λ,ζ,ϛ була не просто синонімом Олександрії: у джерелах єгипетським демотичним письмом цю назву століттями вживали виключно для позначення Олександрії Єгипетської (!) [Verreth, 661]. В. Виціхль пояснює це тим, що заселений коптами Ракотіс був найдавнішим районом Олександрії [Vucichl, 172]. Тут і стає очевидною наукова вартість імен сіл в Україні *Ракути, Ракужа Чг* та їхніх численних пристосувань *Рокитне, Рогізне*: прототип **ΡΑΚΟΤΕ** дав їм часову прив'язку і окреслив дальші терени застосування методу топонімічного контексту.

Тепер можна зробити аналогічні висновки і щодо антропонімів:

1. Копт. **РАКОТЕ**, гр. 'Ρακότις 'Ρακοτίс' (м. Олександрія Єгипетська) [Verreth, 661] ➤ ОСТАП **РОКУТ**ко!, козак РОКИТа, Децко РОКИТянец, Яцко РОКИТченко, Іван РОКИТний, Дмитро РОКИТенський, Костя РОКИТенко; (пор. нп РАКУТи Чг, Рокитне);

2. Копт. **ЛАКА**† [lakati] 'Ρακοτίс' (синонім назви **РАКОТЕ** у фаюмському діалекті) (F) [Vucihl, 172] ➤ Гарасим **ЛАКОТ**енко, Прокоп **ЛАКУТ**енко; Филон ЛОКОТ, Лесько ЛОКОТЬ, Юско ЛОКАЦкий; (пор. нп Локотки См, Локутки Вл, Локітка ІФ, Локіть Зк);

3. Копт. **РАКО**† [rakođe], гр. 'Ρακότις' (синоніми назви **РАКОТЕ**) [Vucihl, 172] ➤ Ониско РОГОЖЕнко, Клим РОГОЗ, сотник Демид РОГОЗА, Євхим РОГОЗовец, Юско РОГОЗянський; підскарбій **РАКУШ**ка-Романовський; (пор. нп **РАКУЖ**а Чг, Рогізне).

Грецькі варіанти ім'я сусіднього до Ракотіса–Олександрії міста *Κάνοπ* (гр. Κάνωπος, Κάνωβος, лат. Canopus) на Канопиському гирлі Нілу (Kanobikon Stoma) стали прототипами реплік в Україні *Конопківка* Тр, *Конопниця* Лв (пор. *Конопниця* у Македонії), р. *Коноп'Яниця* Кв: останній гідронім пояснює еволюцію основи *Κάνοπ*-> *Конопл*- у часи появи слов'янського "L erentheticum" після губних приголосних. До всього, формуванню основи Коно-пля- мав сприяти один з кількох грецьких варіантів вихідного топоніма-прототипу Κανωπίας [Verreth, 326]. Наголос і звуковий склад форми Κάνωβος дають підстави для пов'язання ойконімів Κάνωβ-ος і *Κάνів* (у 1246 р. записаний як **Canove** [Plan de Carpin, 345]). Отже, також *Конов.ка* Чв, *-иця* Тр, *Кон.ів* Лв, *-ева* Вн, *-еве* Кг, *Канів.ка* Кг, Хм, *-ське* Зп, *-цеве* Хк, *-щина* Чк, Чг, Пл. (В Росії не раз трапляються ойконіми **Конобеево** з бетацізмом.)

4. Гр. Κάνωπος, Κάνωβος, лат. Canopus ➤ Ігнат КОНОВка, Васил **КОНОВ**ченко, Миско КАНАВченко, Андрій КАНЕВченко, Іван КАНЮВец; Стас КОНОПелка, Семен КОНОПленко; Іван КОНОПат [РВЗ-1756]; (пор. нп Конопниця Лв, Коновка Чв; промовиста і аналогія з прізвищем Івана Коновченка з однойменної козацької думи).

За 80 км на півд. схід від Олександрії лежать руїни Наукратіса – історично першої колонії греків у Єгипті (поруч с. Аль-Нікраш). Іншими античними містами у Дельті Нілу були Буто, Саїс, Бусиріс, Сінгор-Гефестій. Усі ці імена стали прототипами козацьких прізвищ:

5. Гр. Ναύ-крат.іс > ар. **Al-Niqrash** ➤ Андрій НЕКРАКів, Федор НЕКРАШ, Омелко НЕКРАШенко, ОТРУШко НЕКРАЧенко, ХОМа НЕКРАСенко; (пор. нп Некраші Жт, Неграші Кв, пот. Накрасів Тр, ур. Никроші під с. Жупанівка Жт, р. Некраши См);

6. Копт. **БОУТО** 'м. Буто' (місто на пн. заході Дельти) (= дег. Ⲡⲓⲧⲓ ⲛⲓ Ⲡⲣⲓⲱⲧⲓ **Pr-Wzdyt – Db⁶wt**) ➤ сотник С.Ф. БУТ, Грицко БУТашенко, полковник Степан БУТенко, Павло БУТенченко, Іван БУТик, козак БУТиків, Яков БУТишин, козак БУТів, козак БУТіка, Дем'ян БУТка, Андрус БУТків, сотник І.П. БУТко, Яцко БУТнік, Іван БУТович, козак БУТовський, Данило БУТошенко, Хведор БУТ.ПЕШТин, ГАРКо БУТченко, Павел БУТок, Андрій БУТчиким; 19-й отаман Семен БУТ [РВЗ-1581]; Ілько БУТ, отаман Онисько БУТ [РВЗ-1638]; (пор. нп СтароБУТове Чг, БУТова Долина Пл, БУТівці Пл, Хм);

7. Дег. ⲛⲓⲱⲧⲓ ⲛⲓ Ⲡⲣⲓⲱⲧⲓ **Hwt-byt** копт. **СΔΙ**, гр. **Σαις** ➤ Семен ЗАЄЦ, сотник ОСТАП ЗАЄЦь, Максим ЗАЄЧенко, Миско ЗАЄЧковський; Васко ЗАЇка, Терешко ЗАЇко, Стецко ЗАЇчка; Онисько ЗАЄЦь [РВЗ-1638]; (пор. нп ЗАЙці);

8. Копт. **ΠΟΥΣΙΡΙ** 'Бусиріс' ➤ Іван ПУЗИРаченко; Данило ПУЗИР [РВЗ-1756, 282]; (пор. нп БОСИРИ Тр, ПУЗИРки Вн, Хм);

9. Копт. **СΥΝΖΩΡ** 'Гефестій' (місто на сході Дельти) ➤ Гришко **СИНГУР**, полковник Іван ШИНГИРей, Ігнат ШИНГИРей, Данило -ієнко, Іван -ій, козак ШИНГІРей, Демид -ієнко, Гаврило -іїв, Данило ШИНГІРій; Іван ШИНКІРій; Іван ШЕНКЕРенко, Іван ШЕНКЕРий, Андрій ШЕНКЕРієнко; (пор. нп **Сингури** Жт, Шингаріївка Пл).

Несподівано рясно представлено серед прізвищ козаків назву міста Тетеру в оазі Сіва/ Амона – в часи аль-Ідрісі (XII ст.) воно вже лежало в руїнах [Oman, 22]. Саме ця численність прізвищ зумовлює увагу і до можливого прототипу дегип. **T-Iteru**

'Ніл'. Також у Східній Пустелі відоме і м. Коркоділо (Коркоділῶ, Крокоділῶ [Verreth, 369]). Північна фортеця Мемфіса за римлян звалася Терсо:

10. Ар. **Tṭrw** 'Тетеру' (місто в оазі Сіва = Сантарія) / дегип. **T-Iteru** 'Ніл' ➤ Кондрат ТЕТЕ-Ра, Іван ТЕТЕРвак, МОЛОХ (< ар. malah! 'моряк'. – К.Т.) ТЕТЕРенко, Яцко ТЕТЕ-Рич, Курило ТЕТЕРичів, гетьман Павло ТЕТЕРя; Пашко з ТЕТЕРЕва [РВЗ-1581];

11. Гр. **Κορκοδίλω** ➤ козак КОРКОДИЛО [РВЗ-1756]; (пор. с. Н. КОРОГОД Кв);

12. Гр. **Τέρσω** = копт. ΤΕΡΣΩ = **Tersa** → Phylake [north] - T-reset-mehtit-n-Memphis ('The northern fortress of Memphis') - Tersa [Verreth, 584] ➤ Феско **ТЕРЕ-**Скович, Манко **ТЕРЕС**ченко; Семен **ТЕРЕШ**ченко, Нестор ТЕРЕЩенко.

За Діодором Сицилійським, у його час старою назвою *Нілу* була Ὠκεάνη (жіночого роду; NB не те саме, що Ὠκεανῆος 'океан'). Як виглядає, це і є справжній прототип численних назв від основи *Киян-*, як і апелюючи **киянка**, – сам предмет вживають при **конопатці** (< **Κάνωπος**) морських човнів. Діагностично істотно, що тільки українська (= справжня місцева) мовна традиція єдина не повелася на спокусу катойконічних утворень на зразок "Київ > *київ-ці, *києв-ичі, *київ'яни", впевнено зберігши форму *кияни* – яка не є похідною від *Київ* (!).

13. Гр. **Ὠκεάνη** 'Ніл' (Діодор) ➤ Іван КИЯН, Федор КИЯН, Матвій КИЯНенко, Семен КИЯНица, Богдан КИЯНица, Іван КИЯНица (3), Матвій КИЯНица, Ігнат КИЯ-Ница, Дмитер КИЯНица, Корній КИЯНица, Гришко КИЯНица, Тарас КИЯНица, Мис-ко КИЯНица; сотник І. КИЯНица, Євхим КИЯНиченко, Юрко КИЯНський, сотник Єв-хим КИЯНченко, Каленик КИЯНченко, Логвин КИЯНченко, Павел КИЯНченко, Ку-рило КИЯНченко, Гаврило КИЯНченко, Ігнат КИЯНченко, Павел КИЯНченко; Іван КИЄнко, Андрій КИЄНица, Євтух КИЄНченко; КИЯН (2), КИЯНица (17), КИЯНИЧин (3), КИЯНця [РВЗ-1756, 379]; сотник Євхим КИЯНченко Збор.; Гришко КИЯНин, Йоско Добрило КИЯНин, Мартин КИЯНин, ХОМа КИЯНин, ХОМа ЧОРНий КИЯНин [РВЗ-1581]; (пор. нп КИЯНці См, р. КИЯНка у Києві; також укр. **киянка**).

Натомість ці прізвища досконало відповідають **билинним формам** назви міста Києва – *Кіяновъ, Кіянов(ъ)градъ, Окіяновъ* (пор. "по городу по Кіянову" і "по горо-ду да **Окіянову**"; Рожанецкий, 44) [СЛН, 78]. Звідси ж, гадають, походить і назва Києва у скандинавів – давньоісланд. (від *кыіане*) **Kænugardr** [СЛН, 78]. А першопричиною є все та ж морська плавба до Єгипту: її учасники так захопилися нею на ві-ки, що й не помітили, звідки узялася назва-репліка осідку тих "океанців" над Дніпром. За виявлених обставин *кияни* – ніяк не вторинний "катойконім" **від Києв**, як наполя-гає академічне видання [РВЗ-1649, 519]. Коли вже конче треба "ката-", то *кияни* – "катагідронім" від р. *Кияна* на Подолі з прототипу **Ὠκεάνη** 'Ніл', а ойконіму *Київ* за-лишається та роль, на яку він тільки й може претендувати зі своїм сумнівно-літописним "початком" – це рафінована, подвійна (бо похідна!) міфологема від вихі-дної колективної міфологеми Кий.

Крім ойконімів Єгипту і його основного гідроніма **Ὠκεάνη**, серед прототипів виявлено також багатий синонімічний ряд *хоронімів* 'Єгипет':

14. Копт. **ГҮПТІОС** m. Egypt, the Nile, 'Єгипет, Ніл' ➤ Іван ГУПский, Остап ГУПСченко; Клим **ХОБТ**я, Яцко ХОБОТенко, Данило **ХУПЧ**енко; (пор. р. ГУПЧиця Вн);

15. Копт. **ХНМІ**: m. The black land, Егупт; чорна земля, Єгипет ➤ Лукаш ХИМ-чич, Дмитро -ович, Опанас -ченко; Андрушко ХИМченко; Міско ГИМко, Данило -а [РВЗ-1638]; козак **ГЕМ**алія, Михайло ГАМАЛІя; (пор. нп ХИМчин ІФ, ГАМАЛІївка Лв, См).

Важливою реліктовою формою є ГЕМалія, адже це вказує на високу ймовір-ність пізнішої переробки прізвища на зрозумілішу основу від ар. hamal 'носій'. Насправді слід може вести до сенсу не "слуга-носій", а "єгиптянин".

16. Аккад. **mi-iṣ-ru** 'Єгипет' ➤ Ілко МОШУРенко; Савка МИШУ-Ренко; (пор. нп МИШУРин Ріг Дп, МИШЕРине Жт, МИШАРівка Вн);

17. Копт. (фаюмс.) **Misl** Єгипет ➤ Іван МИШЛЯка, Демид ЗаМИШЛЯка [РВЗ-1756, 209, 204]; (пор. ПереМИШЛЯни Лв, МИШЛЯтичі Лв, МИШОЛовка Кв);

18. Дег. **tj-mri** 'Єгипет' ➤ Лук'ян **ТЕМР**ученко; Роман ТОМУРко; козак ДИМЕРЕц, Микита ДИМЕРенко; Адам ДЕМЕРЕц; осавул Дахно ЧАМАРА, Дах-но ЧАМАРенко, Дем'ян ЧЕМЕРин, Юско ЧЕМИРенко; Степан ЧЕМЕРИШ, Ярмола ЧЕМЕРИС, Гарпаско ЧЕМЕРИСенко; Тиміш ЧЕМЕРИС [РВЗ-1756, 264]; (пор. нп

Димер Кв, Димерка Чг, Димарка Кв, ТУМИР ІФ, ТЕМРюк Дц; у Німеччині Temritz = влуж. Śemiercy; в Росії ТИМЕРЕво ^ЧАМЕРЕво Владим.).

Різнобічно і переконливо представлений також Верхній Єгипет:

19. Дег. **SmaW** Верхній Єгипет > Павел ШУМАЛО, Прокоп ШУМЕЙКО;

20. Дег. **resyt** 'південь' > Васко РЕШОТКО, Левко -ників, Ілко -ниченко, Петро -ченко; Семен РЕШУТКА, Федор -ко, Максим -ченко; (пор. нп Решуцьк Рв, Решітки Чк);

21. Гр. **Ἀσταπός** (Ἄσταπος) 'Блакитний Ніл' [СКД, 171, 920] > козак ОСТАПЕЦ, Курил ОСТАПІВ, козак ОСТАПОВСКИЙ, Гришко ОСТАПОВИЧ; Іван ОСТАФІЄВИЧ ЗБОР.;

22. Гр. **Λύκων Πόλις** 'Ликополь' > Кирик ЛИХАНЕНКО, Миско ЛИХАНСКИЙ; козак ЛИХОНИС, Манко ЛИХОНОСИЙ, Григор ЛИХОНОСЕНКО, Семен ЛИХОГОРСЬКИЙ!, Сахно ЛИХОЖВУН, Ярема ЛИХОСАВЕНКО, Яцко ЛИХОУСЕНКО, Іван ЛИХОШАВА (пор. яр Лихоносів Хк); Андрій ЛИХОКОБИЛСКИЙ [РВЗ-1756, 225]; (пор. Лихославль РФ);

23. Гр. **Θήβη** [tébe] 'м. Фіви / Теби' (Беотія) / Θῆβαι 'м. Фіви / Теби' (Єгипет) > **ОТРУШКО** ТЕБЕЧЕНКО; (пор. нп ТАБАЇВКА Лг, Хк, Чг);

24. Дег. **Karnak** 'Карнак', храмовий комплекс у Фівах / Тебах > Педор КОРНАЧЕНКО; (пор. с. КОРНАЧІВКА Хм).

Не лише у топонімії України зберігся слід проміжних етапів морського шляху до Єгипту. Як тепер виявляється, він наявний і в антропонімії козаків:

25. Гр. **Πόντος** = тур. Buntus 'Чорне море' > Федор ПУНТУСЕНКО; Омелян ПУТАВЕЦ, Іван ПУТИВЕЦ, Михайло ПУТИВЕЦЬ, Семен ПУТИВЧЕНКО; козак БУТОВСКИЙ; ПУТИЛО з ПУТИВЛЯ [РВЗ-1581]; (пор. бол. Пунтусова Вода Пл, став Пундівський Кв, Путивль См, р. Бутивля Льв);

26. Нім. з гр. **Stampol** (XV ст.) 'Стамбул' > Василь ШТИНБУЛЕНКО [РВЗ-1756];

27. Тур. **Çanak-kale** Дарданелли' > Петро ЧЕНАКАЛО (Чигирин, Говтва) [РВЗ-1649, 57]; (пор. с. ЧЕНОКАЛІВКА Пл, хутір ЧИНАКАЛІВСЬКИЙ Пл Кобеляки [СМГУ, 379]);

28. Гр. **Ἴωνες, Ἴωνία** йонійці, Йонія > Паско УЮННИК, Феско УЮНЧЕНКО; (пор. кілька топонімів В'ЮНИЩЕ);

29. Венец. **Stampalia** 'о. Астюпаля' > Микита ШТОМПЕЛЬ, Іван ШТОНПЕЛЬ, Мусій ШТОНПЕЛЬ [РВЗ-1756]; (пор. с. ШТОМПЕЛІ і ШТОМПЕЛІВКА Пл);

30. Гр. **Ἀθήνη** Афіна > Гришко ОТЕНКО; (пор. топоніми ОТИНІЯ ІФ, Атинське См);

31. Гр. **Ἰσμήνιος** святина Аполлона у грецьких Фівах > Денис ЯСМЕНКО (пор. в Україні р. ЄСМАНЬ См 2, нп ЦУМАНЬ Вл, також у Білорусі с. ЕСЬМАНОЎЦЫ; в Естонії с. ИСМЕНКА – тепер Mehikoorma – біля протоки з Псковського до Чудського озера);

32. Гр. **Κρήτη** 'Крит' > Феско КРЕТЕНКО; Степан КРИТСЬКИЙ [РВЗ-1756, 212]; (пор. с. Кретівці Тр);

33. Дег. **Wzd wr** «Велика Зелень» 'Егейське море' > Федор ЗЕЛЕНЕНКИЙ, Димитраш ЗЕЛЕНИЙ, Павло ЗЕЛЕНІЄНКО, Єрема ЗЕЛЕНКО, Матвій ЗЕЛЕНОВО, Михайло ЗЕЛЕНСЬКИЙ, Корній ЗЕЛЕНЧАНКО, ЖАДАН ЗЕЛЕНЧЕНКО;

34. Ар. **Dimashq** 'Дамаск' > Іван ДЕМЕЩЕНКО; Яким ДЕМЕШКО, Василь ДЕМЕШКО [РВЗ-1756, 272, 209]; (пор. нп Дамаски Пл, Демешківці ІФ, Демешкове Кг).

На дальші морські зв'язки, зокрема з Західним Середземномор'ям однозначно вказують прототипи *Кордоба*, *Керданія*, *Кирнос*, – вони детально вивчені у кн. [Тищенко 2015]. Там показано, що у нас поява історичних реплік цих прототипів має сягати готського часу (черняхівська культура):

35. Лат. **Cordoba** Кордова, місто в Іспанії (в античний час Кордоба) > Васил КОРДОБ'ЯЧЕНКО; (пор. нп КОРДУБАНОВЕ Пл, КУРДИБАНІВКА Тр);

36. Лат. **Cerdania** Керданія, історична область на пн. сході Іспанії > Андрушко КИРДАН, Пашко КИРДАНЕНКО, Михайло КИРДАНКО, Мелешко КИРДІЄНКО, козак КИРДІЙ; (пор. нп *Кирдани* Жт, Кв);

37. Дгр. ἡ **Κύρνος** 'Корсика' > Юрко КИРНОС, Єрема КИРНОСАВСКИЙ, Михайло КИРНОСЕНКО, Конон КИРНОСОВСКИЙ. козак КИРНОСІВСЬКИЙ, Процик КИРНУЗ, козак КИРНУС; Лук'ян КОРНОС, Федор КОРНОС, Федор КОРНОС [РВЗ-1756] (пор. нп *КИРНАСІВКА* Вн, *КИРНОСОВЕ* Лг, Хк).

2. Плавба, мандри, подолання морського шляху. Після цих десятків середземноморських прототипів-топонімів і сотні реплік від них в Україні стає очевидним, що дістатися до тих географічних об'єктів можна було лише морським шляхом. Це підстава для уважнішого пошуку прототипів не лише серед топонімів, а й у коптській і грецькій лексиці греко-римської доби.

У такий спосіб була виявлена друга група прототипів основ козацьких прізвищ: ними стали ті ж лексеми, які свого часу були визнані за ознаки масових контактів з греко-римським Єгиптом, адже зумовили появу їхніх реплік у *топонімічній* системі України [Тищенко 2016]. Справді, поняття "плавба, мандрівка, подолання шляху" виражені у відповідному пласті топонімів засобами коптської, грецької і давньоєгипетської мов. Тепер ці прототипи не лише упізнані у численних козацьких прізвищах-репліках, але *самою своєю семантикою розкривають деталі* тривалих, звичних контактів наших предків зі сходом Середземномор'я – і саме за доби еллінізму.

Конкретні відповідності лексичних прототипів єгипетського вектору і їхніх антропонімів-реплік в Україні видно з таких прикладів слів із значенням плавби:

38. Гр. **κολυμβᾶω** плавати NT ➤ Іван КОЛУБАЙКА; (пор. с. Колубаївці Хм, Колбаєвичі Ль, прізви. Колупайкорито);

39. Копт. **Ⲛⲓⲛⲓ**: (689a); vi. To move (by rowing); vb. refl. To move self (a) forward, toward; (b) Backward, away ➤ Прокоп ГІНбул; (пор. нп ПереГІНське ІФ, ЛюбоХІНи Вл);

40. Дег. **Ⲛⲓⲛⲓ** **sqdy** 'плавба, подорож людей' козак ШКУДКА, Кость ШКУДЧЕНКО, сотник Ярмола ШКОДА, військовий товариш Малик ШКОДЕНКО, Самойло ШКОДКА; Якуб ШКОДА [РВЗ-1581]; (пор. с. Шкодунівка Чк);

41. Копт. **ⲪⲐⲚⲢ**: (388b); vi. To sail on a river or sea; m. Sailing, voyage 'плавба' ➤ Дацко ЩИРЕНКО; Бажан ЩЕРБАЛ, Ониско ЩЕРБАН, Марко ЩЕРБАНЕНКО, Яцко ЩЕРБАНКО, Юрко ЩЕРБАНЬ, військовий товариш ЩЕРБАТИЙ, старшина Григорій ЩЕРБИНА, Мис ЩЕРБИНЕНКО, Іван ЩЕРБИНКА, Іван ЩЕРБИНОВИЧ; Кіндрат ЩЕРБИНА [РВЗ-1581]; Грицько ЩЕРБИНЕНКО [РВЗ-1638]; Андрій СЧЕРБА; Васил СЧЕРБАН; (пор. нп Щирець Ль, Щирське Кг);

42. Копт. **ⲪⲐⲚⲢ** плавба + **ⲪⲠⲚ** слуга ➤ полковник Б. ЩЕРБАК, Тимош ЩЕРБАЧ, полковник Богдан ЩЕРБАЧЕНКО, Іван ЩЕРБИЧ, Яцко ЩЕРБИЧЕНКО, Роман ЩЕРБАШ, Хведор ЩЕРБИШЕНКО; (пор. нп Щербаки 6 назв, Щербухи Пл);

43. Копт. **ⲬⲁⲪⲪ**, **ⲬⲉⲉⲪⲉ**, **ⲬⲠⲠⲪⲉ** [Crum, 759b pass by, surpass, reach, (по-долати), escaped (прибульці)] ➤ Сень ЖАБЕНКО, Михайло ЖАБКА, Іван ЖАБОКРИТСКИЙ!, Федор Жабокрицкий, Федор ЖАБОТИНСКИЙ, Грицько ЖАБСКИЙ; Іван ЖАБЧЕНКО; (пор. нп Жаб'є+ = "Верховина" ІФ, Жаботин Чк; у Болгарії с. Жабокрѣт);

44. Дег. **Ⲛⲓⲛⲓ** **xnti** 'sail upstream' плисти проти течії ➤ Лесь ХАНДАЧЕНКО, Іван ХАНТУРКО; Ярема ХОДОЛІЙ; Васил ХУДА, Клим -енко, Карп -ик, Наум -иненко, Савка -инський, Яцко -ич, Денис -ко, Дмитро -ненко, ЯРОШ -олієвський, Ілляш -олієнко, Маско -олій; Савка ХУДОТЕНІЙ, Феско ХУДУЛІВ, Лаврін -ченко, Кузма ХУДЯЧЕНКО; козак ХУДЗЯК [РВЗ-1581]; (пор. відновлену назву с. ХАНДОБОКІВКА⁺ (у 1947-2017 рр. "Першотравневе") Чг Семенівка, ХУДОБОК РФ Іркутс.).

Єдиний аналог до ойконіма *Хандобоківка*⁺ був знайдений через пошуковик атласу Encarta – це с. ХУДО.БОК РФ Іркутс. Як не дивно, навколо тієї сибірської деревні у басейні Братського водосховища на північ від Байкалу у топонімії збереглися цілком упізнавані залишки *античного контексту* (!): {ГАРЕКАЙ, КОНОНОВО, Александровка}. Збережено і своєрідний антропологічний фенотип місцевих людей.

Завдяки виявленому ойконіму *Худобок* подвійно несподіваним наслідком стала можливість дальшого проникнення до єгипетських реалій в Україні через мікроконтекст "оз. СИНЬОБОКОВЕ **Sin** + у с. ХУДОЛІВКА Пл СЕМЕНІВКА". За наявності **Ⲛⲓⲛⲓ** **xnti** 'плисти проти течії' та ойконімів *Хандобоківка* і *Худобок*, – гідронім СИНЬОБОКОВЕ можна осмислити як "слуги Саїсу-Сіну" (або "слуги розбійників", див. далі), а ойконім *ХУДОЛІВКА* з факту свого прямого сусідства з ним дістає контекстуальну підставу для утвердження інтерпретації також і в Україні Худо- < Хандо- < **xnti**.

Згодом цей висновок підтверджено. І хоча перейменування 1947 р. наклали заборону на давні ойконіми України **з живим відтворенням носової** ("юса") – ХАН-Деліївка⁺   **xnti** 'sail upstream' Пл Кишеньки = тепер "Вільховатка" і ХАН-Делеївка⁺   **xnti** 'sail upstream' Дп Юр'івка = тепер "В'язівок", – саме вони і є історичними ключами для розуміння залишених за недоглядом двох назв ХУДоліївка   **xnti** (де "юси" вже звучать як "у"):

- ХАНДеліївка⁺   **xnti** 'sail upstream' = тепер "Вільховатка" Пл **КИШЕНЬКИ/ КОБЕЛЯКИ**: ^ДЕМенки, ПРОСКУри; став **ТОКАРІВ** у с. Солошине ^**МОТРИНЕ**!; ГАЙмарівка, **ЖУКИ**, БІлики, ГРЕЧАНИ, РЕВУЩине, **ТвердохЛІБИ**, **СУХ**нівка, СОСНівка, САМАРщина, ГАЙове, Олександрія, **СУХе**, **ЗЕЛЕН**івка   **Wzd wr**, ГАНЖівка, ТРОЯНИ, **ШЕНГУРИ**!; • ХАНДелеївка⁺   **xnti** 'sail upstream' = тепер "В'язівок" Дп Юр'івка/ Павлоград: СТОВБине, ВЕРБуватка, **КОХІВ**ка, **ЗЕЛЕНЕ ШАНДРІВ**ка, РАКове, **ЧЕРНЯВ**щина, САМАРСЬКЕ;

- ХУДоліївка   **xnti** 'sail upstream' Пл СЕМЕНівка: БІлики, **ГАЇВ**ка ^**ГОРОШ**ине! НврS:, КРИВенки, БІЛогуби, КУКОБИ, ЗАЇчинці, ПУЗИРі!!, МИРОНИ, ПОГРЕБНЯКИ, НАГАЙЧИКИ, Олександрівка, ВЕРБки, ГЕРАСИМівка, КРАСне, ШЕПЕЛІВка;

- ХУДоліївка   **xnti** 'sail upstream' Чк ЧИГИРИН: ^ТРУШівці; ТОПИЛівка, ВЕРБівка, КРАСНОсілля, РозСОШинці, **ВЕРШ**аці, БОРОВИЦЯ, ЧЕРНЕЧЕ.

Нечувані подробиці забутого історичного досвіду розкрилися з семантики прототипів:

45. Копт. **LABW** (137b) - Ship's hauling cable, канат для буксировки човнів ➤ Кость **ЛАБУ**ец, Макар **ЛАБУ**шко, Іван **ЛОБУ**с, ХОДко **ЛОБУ**сченко, Матвій ЛАБОрець; полковник Василь ЛОБОЙКо; Івашко ЛОБас, ЯРОШ ЛОБасенко, Іван ЛОБіс, Лук'ян ЛОБач, Семен ЛОБачевський, Олекса ЛОБаченко, Гаврило ЛОБАЧів, Гринец ЛОБачовський, Петро ЛОБивий, Тимош ЛОБка, ЯРОШ ЛОБко, Миско ЛОБченко, Данко ЛОВаченко, козак ЛОВза, Яцко ЛОВченко, Панас ЛОВ'ятинський; Мойсей з ЛОБУНЯ [РВЗ-1581]; Іван ЛОБаченко [РВЗ-1638]; (пор. нп Лобойківка Дп, Лобачі Кв, Лобасове Лг);

46. Копт. **LEBAN** (137b) - Ship's hauling cable, канат для буксировки човнів ➤ козак ЛАБУН, Данило ЛАБУНченко, Феско ЛАБУНщенко; козак ЛОБАН, Филон ЛОБАНенко, Іван ЛОБАНь; Андрушко ЛИВЕНців, Іван ЛИБЕНКо, Мина ЛЕВОНенко, Самуйло ЛЕВОНин, посол Марко ЛЕВОНович; Омелко ЛЕВЕНТ, Іван ЛЕВЕНець [РВЗ-1756, 264, 255]; (пор. нп Лобанівка Дц, Хк2, Левентова Тр, Левондівка См);

47. Копт. **PIBH, PIBI**: (291b); f. Rope with belt (for hauling ship's cable), спеціальний пояс з канатом для буксировки човна ➤ Яхно РИВенко, Опанас РИБенко, Левко РИБоленко, Іван РИБоволів, Антон РИБович; (пор. нп Риботень См, Риботин Чг).

Звідки ж бралися ті канати для бурлаків, які ще й лямку тягли не плечима, а крижками? Виявляється, цілі села й родини виготовляли їх тоді на догоду "гостям з Єгипту" по всій Центральній і Східній Європі (досліджено окремо):

48. Копт. **PNW** (Q), **PNW**, **PNW**–: (607a); vi. To twist rope & c; сучити мотузок ➤ Андрій ШИШ, Корнило -а, Федор -енко, Іван -ик, Кузма -ич, Васил -ка, Ониско ШИШленко, Нетреба ШИЩенко, Троцко ШОШенко!, Петро ШУШвалко, ШУШко, Олешко ШУШляда, Іван ШУШМИРенко; (пор. нп ШИШаки Пл 2, -елівка Жт, -кове Лг);

49. Копт. **PKW†**: (557a); pl. among weaver's implements; якесь ткальське знаряддя ➤ Демко ШКУТенко, Павло ШКУТа;

50. Копт. **SWH** - To weave, ткати, плести ➤ Яско СУХай, **ОТРОШ**ко! СУХий, Бакум СУХИленко, полковник Л.І. СУХина, Сидор СУХИненко, Марко СУХИнич, Васил СУХленко, Іван СУХмин, Данило СУХович, Миско СУХовій, Самійло СУХопара, Семен СУШко, Данило СУШлик, Грицко СУЩ, Степан СУЩенко, Федор СУЩик, Леско СУЩченко; Генеральний Бунчужний СОХа; Данило СОХаненко, Тимош СОХАцкий; Лук'ян СУХина, сотник ОСТАП СУХОмлин (Зборів); (пор. нп Сухини Хк, Чк, Суцин Тр).

Серед тих, хто плавав, були моряки й мандрівники:

51. Ар. **malah** 'моряк' ➤ ЖДан МАЛАХовский, Гарасим МАЛАШен, Клим МАЛАШенко, козак МАЛАШкович, Васко МАЛАЩенко; сотник Клим МАЛАШенко; (пор. нп Малахівка Жт, Малахове Мк, Хк, Малахівці Тр, Хм);

52. Гр. **βαριβας**, моряк (човняр або пасажир) ➤ Петро БАРАБАШ, Максим БАРАБАШенко; (пор. нп Барабашівка Пл, См, Хк 2);

53. Копт. **ΛΕΛΕ**: (141a); vi. To wander about; мандрувати, подорожувати ➤ Ярема ЛЕЛекало, сотник Ничипор ЛЕЛет, Костюк ЛЕЛетенко, Іван ЛЕЛеченко, Яско ЛЕЛеченко, Климко ЛЕЛЮх, Павел ЛЕЛяченко; Харко ЛЕЛЕк [РВЗ-1756]; (пор. нп Лелеги Пл, Лелів Кв, Лелюки Хк 2, Лелюхівка Пл; також апелював **лелека**);

54. Копт. **саракω†**: (354b); pl. Wanderers, vagrants; блукачі ➤ Дацко СОРОКОТя, Андрушко СОРОКОТЯЖа, Кондрат СОРОКОТЯЖенко (пор. нп Сорокотичі⁺ = Сорокошичі Чг, Сорокотя-га Чк, -ги Кв, -жинці Вн; також апелював **сарака**).

У топонімії Європи існує три випадки збережених назв з цією основою (всі три в Україні), але їхнє членування на морфеми залишалося непевним. Аргументом для нього була лише аналогія структури інших моделей з формантом -Яг- '(Св.) Яків' (пор. Дуб'яги 'кораблі Якова', Берест.яги, Бересн.яги < *верес- (копт. **ВЕРШО** 'грішник'), Бідр.яги, Липн.яги, Стовп'яги, Нет.яжине, Розт.яжин):

• **СОРОКОТ.ЯГИ** (чи, може, *Сороко.тяги?) **саракω†** (354b) блукачі + Яків Кв БЦ: став **СУШИН**ський у с. ІВАНівка, БИКова ГРЕБля, **СУХ**оліси, ТАРАСівка, ТРУШки, **ЩЕРБАКИ**, ХРАПачі, СКРЕБиші, **ЧЕПИЛ**іївка, **ЧУПИРА**, ШКАРівка, ЯБЛУНівка, АНТОНівка, БАКАЛи, МАТЮШі, ВЕРБова, ОЗЕРна, **ГАЙ**ок, КРАСне, **ЧЕРКАС!**; • **СОРОКОТ.ЯГА саракω†** Чк ЖАШків: **ТЕТЕР**івка, ТИХий Хутір, Червоний КУТ, Нова ГРЕБля, ШУЛ.ЯКИ!, СКИБин, СОКОЛівка, ОХМАТів, ОЛЕКСАНДРівка, НаГІРна, Конельська ПОПІВка; • **СОРОКОТ.ЯЖИНці саракω†** Вн НеМИРів: **КРИК**івці; КУД.ЛАЇ, ДУБовець, ЯСТРУБиха, МУХівці, КОЗАківка, ГУНьки, ЮРківці, СЕМЕНки, СОРОКОДУБи, БЕРЕЗівка, ОЗЕРо, МОНАСТИРок, ВОРОБІЇвка, ВИШКівці, БОБЛів.

Сам факт існування прізвища Сорокот-я (Київ, Межирич) став важливим свідченням правильності виділення основи Сорокот-.

Виявляється, ми знаємо це слово зі шкільних років, та хіба що тепер здатні поцінувати факт його утримання у мові І. Франка: "Ти, брате, любиш Русь, // Я ж не люблю, **сарака!** // Ти, брате, патріот, // А я собі собака" [Франко, 163].

Укр. **сарака** 'бідак, харпак' [Франко, 163; Грінченко, IV, 102]: "Та кувала зозулиця на зеленій руті, та займили на Сімбірці сараки рекрути" (Головацький); пор. копт. **саракω†** (354b) pl. Wanderers, vagrants. ЕСУМ наближає це слово до *сироти* і нібито болгарського прототипу – із зрозумілих причин неохопленості коптського матеріалу [ЕСУМ, V, 180]. "У світлі нововідкритих обставин" це виразний і безсумнівний родич копт. **саракω†** (354b) pl. wanderers, vagrants; voyageurs, pélerins, vagabonds. Тимто вони й бідолахи, що блукають.

саракω† – безсумнівна реалія коптського життя. Цим словом позначали мандрівних ченців – на відміну від анахоретів і ченців монастирських. За даними етимологічного словника В. Виціхля, це слово належить до питомої коптської лексики: **саракωте** (s), **саракω†** (b) m. 'подорожній, мандрівник, прочанин, бурлака'; арабський відповідник الرحالين *ar-rahhālin* 'подорожні, кочовики, блукачі' (пор. репліки у назві сіл *Горохолина*, *Горохолин Ліс* ІФ). Існує маніхейський текст **Ψалмої саракωтωн** 'Псалми прочан'. Коптське слово має словотвірну структуру **са-ра-коте** 'мандрівник': **са-** 'людина', **ра-** 'префікс ім'я дії', **коте** / у комп. **кωте** 'блукати, гуляти' [Vycichl, 196]. Як підсумовує М. Бланшар, "слово **саракωте** з деякими відмінностями у написанні зафіксоване у восьми коптських документах, датованих від IV до XIV ст.; воно ж наявне у арабській транскрипції в рукописі XVI ст. ...*Найраніший* текст маніхейський, решта християнські. У п'ятьох з семи християнських текстів **саракωте** вжите у чернецьких або церковних контекстах; два з них пов'язують його з мелітянами. Три відомі копто-арабські словнички ототожнюють **сара-кωте** з нахлібниками, два з них – з ар. *ar-rahhālin* 'мандрівники, блукачі'; так і в Тріадон. Лише маніхейське ставлення до

Хил -илович, Іван -іЙ, Антип -ко, Гаврис ХОРОЩенко; (пор. Горохів Вл, Горошки+ "Держинськ" Жт)

66. Копт. **ΧΟΙ**, pl. *εχνοχ*: (754a); m. Ship, boat; корабель, човен ➤ Костя ЧУЙ, полковник ЧУЙко, Тимко ЧУЙнів, Ігнат ЧУЙченко, Петро ЧУЄнко; сотник ЧУГУЙ Збор.; (пор. і НеЧУЙ).

Водне середовище представлено у кількох етномовних формах:

67. Гр. **πέλαγος** 'море' ➤ Васил ПОЛОЖІенко, полковник Матвій ПОЛОЖний; Антон ПОЛОЗученко;

68. Авест. **gufra** 'глибокий' [Buck, 891] (епітет моря) ➤ Дмитро ГУБАР, Купрій ГУБАРенко, Павло ГУБРин; Опанас КУБАР, Максим КУБРАк, Ілко -аків, Васко -аченко;

69. Гр. **υλαΐκου** 'морський' ➤ полковник Юсиф Глух, Ярема ГЛУШанин, Яцко ГЛУШаница, Андрій ГЛУШаниненко;

70. Копт. **ϣΑΤΣ**: f. Cutting, ditch, канава ➤ Антон ШАТило, Петро ШАЦкий; Фед ШУЦкий; (пор. і нп Шацьк Вл, Шаці Од);

71. Дег. **Ddkw** 'канал, протока' ➤ Васко ДУТка, Данило ДУДка, козак ДУДко, Ілляш ДУДУка, Іван -аленко, Лаврін -ало, Грицко ДУДУЧ, ГАЙко ДУДЧенко;

72. Копт. **ΙΟΡ**: (82a); m. Canal, канал + **ΙΩΙ, ΕΩ-, ΔΩ, ΔΩΙ** (Q) (88a) vt. To hang, suspend, crucify; повісити, розіп'ясти ➤ козак ЮРИШ; Гаврило ЮРАШенко, Тихон ЮРАЩенко;

73. Копт. **ΜΗΡ**: (180a); m. Shore of river, opposite shore or bank; берег річки ➤ козак МИР, Гриґо МИРа, Юско МИР.ВОДенко!!, Андрей МИРенко, Іван МИРненко, Омелко МИРоха, Юско МИРутишин;

74. Копт. **ΚΟΥΛΑΧΙ**: (108a); pl. A fish, риба ➤ Яким КУЛАГа, козак КУЛАЖ, Митько КУЛАЖенко, ХУмка! КУЛАЖка, сотник Степан КУЛАКовський, Федко КУЛАКовченко, Богдан КУЛАКовщенко, Микита КУЛАчок, ЯРЕМа КУЛАЧенко, Тимко КУЛАШ, Пилип КУЛАШенко Іван КУЛЖенко; Захарка КУЛАГа, Олифір КУЛАГа, Васко КУЛАГа [РВЗ-1581]; сотник Яким КУЛАГа Збор.; (пор. і нп Кулажинці Кв, Пл, Кулачин, Кулачківці ІФ, балка Кулажина під с. Лісники Кв);

75. Копт. **ΤΕΒΤ**: (401b); m. Fish, риба ➤ Юхим ТАВТенко, **ОТРУШ**ко ТЕБЕЧенко.

4. Військо, зброя, влада. Визначальною професійною складовою козацтва була військова справа. То ж не дивно, що численні козацькі прізвища стало можливим інтерпретувати через коптську військову лексику:

76. Копт. **ΒΕΤΣ** v. **ΒΩΤΣ** war, війна ➤ Савун БЕЦ; Яков БУЦенко, козак БУЦень, Грицко БУЦиренко, Роман БУЦкий, Гарасим БУЦненко, Васко БУЦовненко, Васил БУЦулан, Васил БУЦулян, козак БУЦура, Ф.А. БУЦький; Іван БУЧак, Микита БУЧаниненко, Педор БУЧенко, Іванец БУЧко, Костюк БУЧненко, Пилип БУЧчук; (пор. нп БЕЦилове Од, БУЦики Тр, -икове См, -инцівка Од, -ин Вл, -ів Лв, -івське Хс, -неве Хм, -ні Вн, Хм, -нів Тр, -ьківка Хк; БУЧа Кв2, -ак Чк, -али Лв, -ач Тр, -ачки ІФ, -ая Хм, -ин Вл, -ине Лв, -ки Жт, Чг, -мани Жт, -ми Лв); (пор. і укр. **буци** прізвисько волинян і подолян);

77. Копт. **ΒΩΠΙ** - To seize, захопити ➤ Роман ЧОП, Пахно ЧОПенко, Іван ЧОПилка, Іван ЧОПілка; Іван ЧУП!;

78. Копт. **ΚΩΡϢ, ΚΕΡϢ** (Q) (118a) To bring to naught, cancel, destroy; нищити, руйнувати ➤ Васил КОРПаненко, Гринец КОРОП, Роман КИРПенко, Гапон КИРПиленко; (пор. нп Корпилівка Хм, Короп Чг).

Назви воїна:

79. Копт. **ΡΕϢΒΩΤΣ** m. Warrior; воїн / reFT: m. Giver, fighter, боєць ➤ козак РИБУЧенко, Іван РИБЧинський, Микита РИБЧенко, Демко ХРИБЧенко, Ониско РИБИТвенко, Матій РИБИТва; Сила РЕВУТ, Корней РЕВУТенко, ЯРЕМа РЕВУЦький, Микита РЕВЧенко, Карпец РЕВЧеня, Ничипор РЕВ'ЯЧенко;

80. Копт. **ΜΑΤΟΙ**, sg as pl.: (190b); m. Soldier, солдат ➤ козак МАТЕЄнко, Леско МАТІЄнко, сотник МАТІЯш, Іван МАТТІЙ, Роман МАТус;

81. Копт. з гебр. **СЕВА** (Heb); m. Solider, воїн + гр. NT φόρον = forum ➤ Лук'ян СИВоВОРОна; (пор. пол. ŚLEPоWRONy);

82. Копт. **СЄВ**: m. Knowing, cunning person; досвідчений / копт. з гебр. **סַבָּא**, pl. **סַבָּאִים**: (Heb); m. Solider, воїн ➤ Семен СЕБтий; Лук'ян **СЄВ**ченко!;
83. Копт. **ЄРМАТОІ**: To become soldier, стати солдатом ➤ Яким РИМЧенко;
Військовий загін:
84. Копт. **ϣϥⲏⲣ** (553a) m. Friend, comrade; товариш / **або СПІРА, СПЄІРА**: (Gk); f. Загін воїнів ➤ Іван ШПИРка; Іван ШПАРа, Пилип ШПАРенко, Яцко ШПАРленко;
85. Копт. з гр. **ΠΑΡΕΜΒΟΛΗ**: (Gk); f. Soldier's quarters, казарма ➤ Кондрат ПОРУБАЙЛО, Харко ПОРУБаненко;
Обов'язки бійців:
86. Гр. βελο 'спис'/ або βηλόσ, mn. βηλοῖ 'житло' + герм. **schütz** стрілок ➤ Васил БЕЛОШИЦкий; (пор. Білошицька Слобода Чг);
87. Копт. **ϣαἰρῳοὔϣ** v. **ρῳοὔϣ** - Guardian, охоронець ➤ Андрій БОРУЧ, Левко БОРОЦкий, Леско БОРОШенко; Грицко ВОРОШило, Карп -иловський, Андрей ВОРОСченко; Яцко ФОРОСТенко; отаман -ина, Євхим -иненко, Іван ХВОРОСченко;
88. Копт. **οὔριτ**, pl. **οὔρατ**: (738a); m. Watcher, guardian; охоронець, вартовий / **ОҮРНТЕ**: (491a); f. Foot ➤ Роман УРДенко; Данило ВРОДа, Василь УРОДа, Іван -а, Мирон -а, Прокіп -а, Василь -ловиць [РВЗ-1756]; (пор. нп Врадіївка Мк);
89. Нім. **Wachta** 'вахта' > укр. [бахта, башта] ➤ Тимош БАХТА; (пор. нп БАХТин, -ок Хк, р. Бахтин = Бохтин Хк, р. Бахтинка у нп Бахтин Вн);
90. Гр. **σκοπή** 'lookout-place, спостережний пункт' [Verreth, 16] ➤ Федор ШКОПів; Васко СКОПненко, Аврам -ович, Артем -енец, Луцик -ченко; (с. Скопівка ІФ);
91. Гр. **σκοπέλος** 'lookout-place, спостережний пункт' [Verreth, 16] ➤ Данило СКОБЕЛчик, Юско СКОБИЛа, Грицко СКОБЛик, Пилип -иченко; (с. Скоблик Мк);
92. Гр. **λόχος** засідка, **λόχονδε** у засідку, для засідки ➤ Миско ЛОХАНченко!; (пор. поріг ЛОХАНський на Дніпрі);
93. Копт. **ϣαϥ**: (277a); m. Trap, snare; **пастка** ➤ Іван ПОШа, козак ПОШко;
94. Копт. **(ϣεϥ-)οὔωρτ**: m. Man-sent, messenger; вістовий ➤ сотник Іван ВОРОПай, Роман -аєнко, Васил -ало; Стецко ВОРВол, Герман -оленко, Ярема -ул, Іван -уленко, козак ВОРВуль; ХОМа ВОРОБеєнко, сотник Іван ВОРОБей, Лаврін -енко, Іван -ец, козак -ець, сотник Грицько -ієнко, Максим -ченко; Семен ВЕРПека, Петро -іка, Іван ВЕРЕБ'ЯКа...; Лук'ян ВИРВенко, Михайло ОРОБенко (пор. нп ВОРОПаї См, -аїв Кв).
- Значення цього слова мова не утримала: "Чоловіче-воропаю, де я тебе поховаю? Заховаю під **вербою**. Чим накрию? Пеленою. Заховаю на могилі, щоб по тобі вовки вили" [Грінченко, I, 255]. Походження цитати загадкове, бо у вказаному далі джерелі ("Тополя" Т. Шевченка) цих слів немає. Серйозним конкурентом дотеперішніх пояснень слова стала лексема копт. **οὔωρτ**, **οὔωροτ**- (489a); vi. To send; **ϣεϥ-οὔωρτ**: m. Man-sent, messenger; пор. тоді *єрепенитися* – *'нетерпляче вимагати; поводити себе з апломбом, як вістовий'.
95. Копт. **οὔωρτ** + герм. **fast** ➤ Костюк **ВИРВИХВОСТ**енко!, Ісай РВИХВОСТ, Яцко УРВИХВОСТ; (пор. р. Вирвихвіст Кв 2, Пл 2, См, р. Вирвихвоста Пл, р. Урвихвіст Хк, Кв 2); пор. також Олекса ВОРВИНОЖенко;
96. Ар. **mosafar** посланець ➤ ТЕРЕШко МАЦАПУРа, Микита МАЦАПУРа, Іван МАЦАПУРа [РВЗ-1756, 288, 278, 276]; (пор. с. Сеферівка Вн, укр. ст. **мацапура**);
97. Копт. **βωκ**, f. **βωκι**: (30a); m. Servant (opposite **ϣεμϣε**); слуга ➤ Хведор БОКаєнко, Андрій -ач, Іван -ленко, Михал -овец, Федор -овченко, Михайло -рийченко, Кирик -шенко, козак -дя, Андрус -ОТИРенко; Андрій БезБОКий (нп БОКів Тр, -ійма Рв).
- Козаки жили з "бутинку" (військової здобичі). Для степових сусідів це виглядало інакше:
98. Копт. **σινῳοὔι** v. **σони** - Robbers, розбійники ➤ ХИЛко СИНий;

99. Укр. **ушкaл** річковий розбійник (на довбанці? – К.Т.), киеворус. **ушкуль** 'вид судна' [ЕСУМ, VI, 58] з готс. **us-hulon** видовбувати ➤ Степан УШКАЛенко, Федор УХКАЛенко; (пор. нп Ушкалка Хс; також укр. ст. **ушкали**);

100. Готс. **us-grab-an** > укр. ст. **ускробати** вислизнути, врятуватися ➤ Васил ШКРОБан, Левко ШКРАБа, Кондрат ШКЛОБієнко (афереза і ламбдацизм); пор. с. Шкроби Вл;

Укр. ст. **ус-кробати** (*Мощно раненій ускробаль... до обозу*. Вел. I, 151) [Тимченко, II, 440], як і пол. *us-krobać* 'утікти' походять з готс. **us-grab-an** 'вирватися, утікти (break through)' [Wright, 353], див. [Тищенко 2015, 96].

Ім'я турецького авантюриста *Каракуша* стосується цілком конкретної події 1172 р. – розграбування оазиса Сіва (Сантарійя) – участь у цьому рейді половців з Полтавщини цілком реальна. В разі ж, коли це випадковий збіг, – тоді тут ідеться про "звичайне" прізвисько "чорний птах":

101. Тур. ім. вл. **Qaraqus** Каракуш ➤ сотник Васил ГОРКУШа, Артим ГОРКУШен, Сава ГОРКУШенко, Кондрат ГОРКУШин; сотник Сава ГОРКУШенко, сотник Василь ГОРКУШа Збор. (пор. і нп Гаркушине Дп, Хк, Гаркуш**ИНЦІ!** Пл);

Серед назв зброї хронологічно показові лук і – двічі – бойова сокира:

102. Копт. **ϣⲓⲦ** (276a) f. *Vow* (arcus), лук ➤ Іван ХВІДченко, Семен ХВІДРо, Гарасим ХВІДРовченко; (аналогі є лише в топонімії: ФІТьків ІФ, ФІТowo РІ)

103. Копт. **ⲕⲎⲘⲎⲐⲛ**:(102b); m. *Axe*, *pickaxe*, сокира, **келеп!** ➤ Курило КЛЕБАН, Процик КЛЕБАНовский, Васил КЛЕБаченко, ОНОПРЕЙ КЛЕВАНец, Васил КЛЕПавка, Андрій КЛЕПЕЦ, Сава КЛЕПович; (пор. нп Клебань Вн, Клевань Рв, Клепачі Пл, Хм);

104. Дег. **⊕ □ ◡ ☞ xpS** бойова сокира ➤ Прокоп ГАПЧенко; (пор. с. ГАПІШківка Чг).

Типово візантійська реалія – *прóноя*, ленне володіння (земля, дана за військову службу; пор. дивну назву проток у пониззі Дніпра *прогной* > *прогній*):

105. Гр. **πρόνοια** земля, дана за військову службу, лен ➤ Юско ПРОНенко, Миско -еско, Матвій -кович, Полуй -ченко; Прокіп -ь [РВЗ-1756, 166]; ур. ПРОНівщина на Совках Кв.

Причетність до верховної влади теж виражена грецькою мовною формою:

106. Гр. **πρωάνεις** притани, виконавча влада ➤ Фесько **БРИТАН**, Лаврин **БРИТАН**енко, Іван **БРИТАН**ів, Мізин БРИТненко; Семен БРИДЕНка, Костюк БРИДНенко, Кіло БРИДНя; (пор. і р. Британ Хс, Зп, Жт, ліс -ик Зп, с. -и Хс, Бридуни Пл);

107. Гр. **σκηπτουχία** 'верховна влада; головний провід' ➤ Яцко **ШИПТУХ!**; Ясик ШЕПТУШенко, козак ШЕПІТКо, Юсип -ченко; (пор. і прізви. ШЕПТИцький; с. Шептичі Лв).

Термінологія фортифікацій відображує всю мовну палітру епохи: тут прізвиська і від питомо грецького прототипу **τειχος**, і від двох латинських термінів (*fossatum* і *castrum*), від сирійського (арамейського) **ⲕⲁⲕⲁ karkā**, від коптського слова **СОВТ**, і навіть від давньоєгипетського *reset* (rs.t) 'fortress, фортеця' [Verreth, 16]. У досліджуваному випадку це нагадує, що предки носіїв цих прізвиськ отримали їх у ранньовізантійський час.

108. Гр. **τειχος** 'fortification; вал, мури, укріплення' [Verreth, 16; ДРС, 1609] ➤ Гринь ТИХенко, Іван -ненко, Михайло -нович, козак -оводець, Грицко -она, Семен -оненко, Клим -очка, Михайло ТИШа; Гришко -енко, Грицко -кевич, Остап -кович, Данило ТИЩенко; Феско ТІХий, Іван ТІШик, Іваш ТІЩенко; (пор. і нп Тиховиж Рв 'вежі фортеці', Тихомель Хм, Тихотин Вл);

109. Гр. **φοσσῆτον** з лат. *fossatum* > табір; військо [Buck, 1377] ➤ Васил ПОСЕДенко; (пор. і нп Горішня Посада Лв, Посад См, Хс);

110. Гр. **κάστρον** з лат. *castrum* фортеця ➤ Радко КОСТИРко, ОСТАП КОСТРИНенко;

111. Сир. **ⲕⲁⲕⲁ karkā** 'оточене парканом або муром місто' [SD, 227b] ➤ Микита ХАРКО, Федор ХАРКів, Іван ХАРКович, Сашко ХАРКевич; (пор. і нп Харків, Харківці);

112. Дег. **reset** (rs.t) 'fortress, фортеця' [Verreth, 16] ➤ Давид РЕШЕТИленко, Василь РЕШЕТИло; (пор. нп РЕШЕТИлівка Пл, РЕШЕТники Вл, Пл);

113. Копт. **COBT**: m. Wall (of city), fence, паркан; **COBT**, **CEBTE**, **CEBTOT**, **CEBTOT** (Q): (323a); vi. To be ready, repare, set in order; лагодити; **COYBHT**, **COYBHOYT**: adj. Welllooking, decent, peculiar; належний, який годиться ➤ Олексій **СУВИД**енко, Сава **COBET**ченко; Іван **СВИД**ина, Лук'ян -ів, Педор -ненко, Васил -ник, **ПАРХОМ** -овец, Пилип **СВИД**овецький; (пор. нп Сувид Кв, Свидник Лв, Свидня См і укр. ст. **ОСОВИТИЙ** з застарілим польським поясненням);

114. Копт. **CTEKO** (595b) m. Prison, в'язниця ➤ Криско **ЩИКУ**ненко.

Місцева степова складова нашого народу представлена кількома родинами **Передеріїв**, прізвище яких вказує на нащадків саків – "скіфів заморських" і на визнання їх такими з боку сусідів за часів Ахаменідської держави (512-332 рр. до н.е.). Одне прізвище продовжує етнонім сарматів:

115. Дперс. **Saka Paradriya** ➤ Ничипор **ПЕРЕДЕР**енко, Яско -енко, Євтух -й, Тимко -й, Мартин -й, Семен -ев брат, козак -й, Федор **ПЕРЕДЕР**уга, Онупко -ченко; Матвій -й, Іван -й, Яцко -їїв, Андрушко -иенко, Процик -ый, Васил **ПЕРЕД**АРченко [РВЗ-1756]; (пор. нп **Передеріївка** Пл, **Передерієве** Дц; колодязь **Передеріїв** Кг, оз. **Передеруха** Кв);

116. Гр. **Σαρμάτ.αι-** ➤ **ОСТАП СОРОМАТ**ченко.

5. Суттєві доповнення. Кілька колоритних прізвищ додають істотні штрихи до характеристики епохи:

117. Гр. **σκυρόδης** бруківка ➤ Гарасим **СКОРОД**енко; Андрій **ШОРУ**Да, Микита **ШУРДУКАЛ**енко (лат. callis 'вулиця'? тобто брукована вулиця; пор. і крин. **ШКІРУ**диха Жт [СМГУ, 191]);

118. Копт. **BEPEBWOYTCT**: (44b) f. chariot, віз ➤ Тишко **ВЕРШУТА**, Сахно **ВЕРШУТ**енко; Тишко **ВЕРЧУКА**; (пор. нп **Верхутка** Лв, **Вершаці** Чк);

119. Копт. **XEBO**, **XEΦPO**, **XEΠPO** (827a); f. Farmstead, hamlet; оселя, хутір ➤ **ЖАБУР**енко; **ШАВР**енко, **ЯБУР**енко; **ЯВОР**, -овський, **ЮВОР**ський; (пор. нп **Жаврів** Рв);

120. Копт. **MECTaḥ** f. Skill, ремесло ➤ **Мацук**, **МАЦУК**ович, **МАЧЕШ**енко, **МАЧОС**кий, **МАЧОШ**ка, **МАЧУЛСЧ**енко;

121. Копт. **λaμαḥT** adj. Belly-mad, gluttonous; ласий до їжі ➤ Павло **ЛАМАШ**, Андрей **ЛАМАШ**енко; Демко **ЛОМАКА**, козак **ЛОМАЧ**, **ФЕСКО** **ЛОМАС**енко, козак **ЛОМАЧ**, Яско **ЛОМАЧ**енко, Матвій **ЛОМАШ**енко, Яцко **ЛОМЕЙЧ**енко, Григор **ЛОМИКОЖА**!, **Леско** **ЛОМИХ**, **Стецко** **ЛОМИЧ**енко, Назар **ЛОМІЙКО**, Іван **ЛОМІШ**енко (пор. с. **ЛАМАХ**івщина Пл);

122. Копт. **αT·PWOYU**: adj. Care-free, not liable; недбалий ➤ Андрій **ОТРУШ**енко, Васко **ОТРУЩ**енко, **ОНИСКО** **ОТРУСЧ**енко; **ОНОПРІЙ** **ОТРОШ**кович, Сава **ОТРОЩ**енко, Дмитро **ОТРОСЧ**енко, Семен **ОТРОЧЧ**енко; (пор. і нп **Отрохи** Чг, **Отрохове** См, **Отришки** Зп, **Отрішки** Дп).

Як виглядає, імена **Отрошко** і **Отрушко** (пор. прізви. *Недбайло*) були до XVII ст. у козацьких сім'ях улюбленими: пор. **ОТРУШКО** **НЕКРАЧ**енко, **ОТРУШКО** **ТЕБЕЧ**енко; О. Погребний, О. Мороз, О. Адаменко, О. Андрієнко, О. **ВАРОН**енко [РВЗ-1649, 116, 110, 55, 111, 116, 340, 344]. Крім цих сімох козаків на ім'я **ОТРУШКО** 21 козак мав ім'я **ОТРОШКО**, а ще троє – **Отрош**, **Отрух**, **Отрушко**. Судячи з різночитань [РВЗ-1649, 116], **Отрушки** далі були масово перероблені на "**Андрушки**", тобто зрештою на **Андрушки**.

123. Копт. **COYHN**, **COYIN** Well known, famous person; відома, славетна особа ➤ Іван **СВИНУШ**енко, Самуйло -уха, Сергій -яшенко; (пор. р. **Свинка** Вл, Чг, с. **Свинюхи**+ Тр);

124. Копт. **CTΠIT**- (577b); To be ashamed, бути осоромленим ➤ Левко **ШПІТА**!; Григор **ШПЕТ**ний (пор. нп **Шпетки** Чв, **Шпитьки** Кв, укр. **шпетити**).

125. Дег. kerke 'селище' (у топонімах) + **ICYI**, **ECY**, **ACY**, **ACY** (Q) (88a) vt. To hang, suspend, crucify; повісити, розіп'ясти – тобто "селище розп'яття"? (християнське) ➤ Юрко **КИРКАШ**енко; (пор. Семен **КИРКІСЬ** [РВЗ-1756, 90]); (пор. також нп **КЕРЧ** Км, Волиця **КЕРЕКЕШ**ина, **ЧИРКІВКА** Пл, **ЧЕРЧІЧІ** Вл, **ЧЕРКАС** Кв2, **ЧЕРЕЦЬКЕ** Чг).

Це спостереження важливе для розуміння морфологічної структури низки основ топонімів і антропонімів: **Чорн-иш-**, **Бар-иш-**, **Корост-иш-**, **Гол-иш-**, **Скреб-**

3 Кукавка, **143** ська, **109** ий (1,31);
22 Куко, **14** Куковіцкая, **10** ій (1,4), 3 Кукович, **353** вінець, 75 вінець, 118 инец, 107
овиця!, 47 віца, 381 1936 осіб + 443 = 2379 + 207 = 3209

Уперше помічено гендерне уповільнення для старих родів:

– від **143** Кукавська, **109** Кукавський (1,31); – **108** Коковін, **144** Коковіна (1,33); – **14**
Куковіцкая, **10** ій (1,4); – **17** Коковкін, **30** Коковкіна (1,76); + 89 Каковкін, 118 Каковкіна,
106/148 (1,4); – 3 Коковихин, 16 Коковихін, 52 Коковіхін (**71**), 9 Коковихина, 14 Коковихіна,
87 Коковіхіна (**110**) (1,55); – **35** Кохова, **16** Кохов qAqAw (2,19),

Для порівняння – у групі носіїв прізвищ ахаменідського часу 102 Передерєєва,
48 ієва, 36 єєв, 50 ієв (150/86) = 1,74.

КОКУН < еламс. kukunna = kizzum 'верхівка зіккурату'. 174 **Кокун!**, 3
Кокунець, 20 Кокунько, 19 Кокуніна, 15 Кокунева, 11 єв, **44** Кокунова, **26** ов (1,69).

Несподіваним наслідком тематичного пошуку топонімів і прізвищ від основи
Кізим- (див.) стало виявлення в Україні також і групи прізвищ від основи Кокун-
(!), хоч і меншої, ніж від Кізим-: очевидно, хвиля поширення слова і поняття Ко-
кун- передувала часу появи прізвища Кізим (див.).

**КОЛИ-
ВАН, КЛЕБАН.**

Прізвище вчителя
В.С. Колибан у Мирчі
[Київщина, 221]. "Вагомим
топонімічним доказом
присутності кельтських
місіонерів на Пра-
вобережжі стала гру-
па назв від основи **Ко-
либань** Хм ХмЗ (біля
єдиного села в Україні
з назвою Книжківці
пор. кімр. sanigol 'пса-
лтир'), у якій упізна-
ване ім'я ченців-колу-
мбанів, послідовників

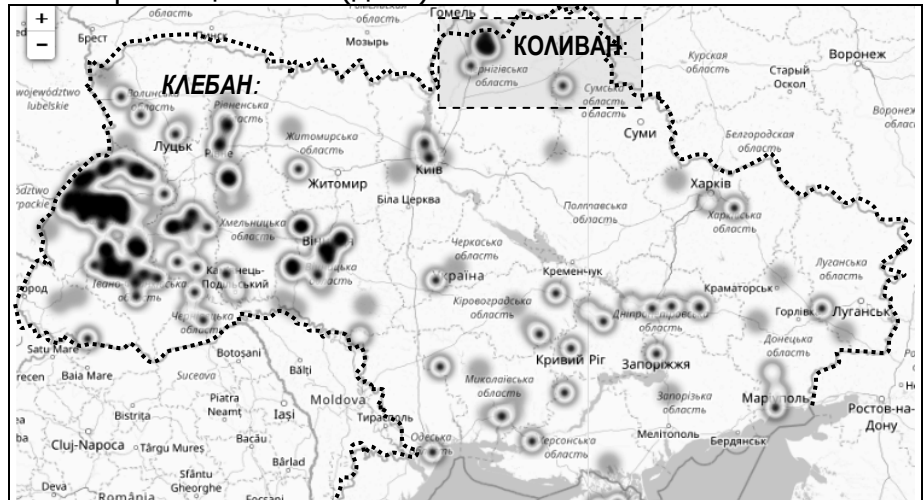

Рис. К14. Поширення в Україні середньовічних прізвищ з кельтськими зв'язками Клебан, Коливан [ridni.org/karta]
св. Колумби (520–597), або його наступника св. Колумбана. На Поділлі ще є
Колибаївці, Колибаївка й Колибабинці" [Тищенко 2008, 293]. Ареал прізви. Коливан Чг ко-
релює з прізви. Пекур (кімр. ресвр 'грішник'). Див. топонім РАДОРОбЕЛЬ, рис. Р2.

КОЛОДКО <
скіф. < генонім Сколо́тоі ско-
лоти (самоназва скіфів за Ге-
родотом): форми з афезою. 46
Колод, **9441** Колодій, **1915** Коло-
да, **1543** ка, 489 ко, 1 дяна. Див.
IV. Сколота. 52 Сколотій, 384
Сколота, 35 яна, 56 Сколодчук, 1
дська, 1 ий, 1 Сколодза.

КОЛОМІЙ < гр.
καλαμία **kalamia** (reed land; зарості
очерету) [Verreth, 14] (з наголосом на -і-
!). 65 Коломій, **32794** Коломієць,
3101 ійчук, **1076** ійченко, **1196**
ійцева, 945 єв.

КОЛОНЧУК < ос-
нова цієї групи прізвищ є наслідком афези з попереднього
топоніма-прототипу гр. Ασκά-
λων 'м. Аскалон (Ашкелон)':
*Аскалон > *Скалон > *Колон.

Рис. К15. Близький контекст ойконіма ПОНЕБЕЛЬ і
прізвищ елліністичного вектора КОЛОНекко (осно-
ва [ridni.org/karta]). Прототипи реплік: гр. Ασκάλων 'м.
Аскалон (Ашкелон)'; фінік. Fanebal, божество з Ас-
калону (зображ. на реверсі рим. монети [Mancini, 107])

Беручи до уваги топонімічний слід в Україні (Осколонівка Лг, Скалонівка Хк) зв'язків
з палестинським портом Аскалон, було адекватно інтерпретовано унікальне прізвище

від основи Сколон- – СколонЕць (у Світловодську Пл Кременчук). Інші форманти прізвищ у сполученні з цією основою не засвідчені. Натомість цей же, не дуже поширений, формант **-ець** було виявлено у 5 прізвищах КолонЕць так само на Лівобережжі (Дп, Хк). Хоча цей яскравий зв'язок "СколонЕць ~ КолонЕць" – єдиний, але його вистачає для гіпотези щодо основи Колон- як цілком можливого продовження давнішого Сколон- після звичайного у мовленні процесу аферези (відпадиння першого звука або складу через його подібність до часто сполучуваного слова, тут – приименника з).

Основа Колон- дала з іншими формантами ще 210 прізвищ: Колонюк – 124 особи!, 40 – Колончук, 36 – Колоненко, 10 – Колонченко. Різною мірою представлені на Правобережжі, ці прізвища неодмінно щоразу засвідчені на сході України.

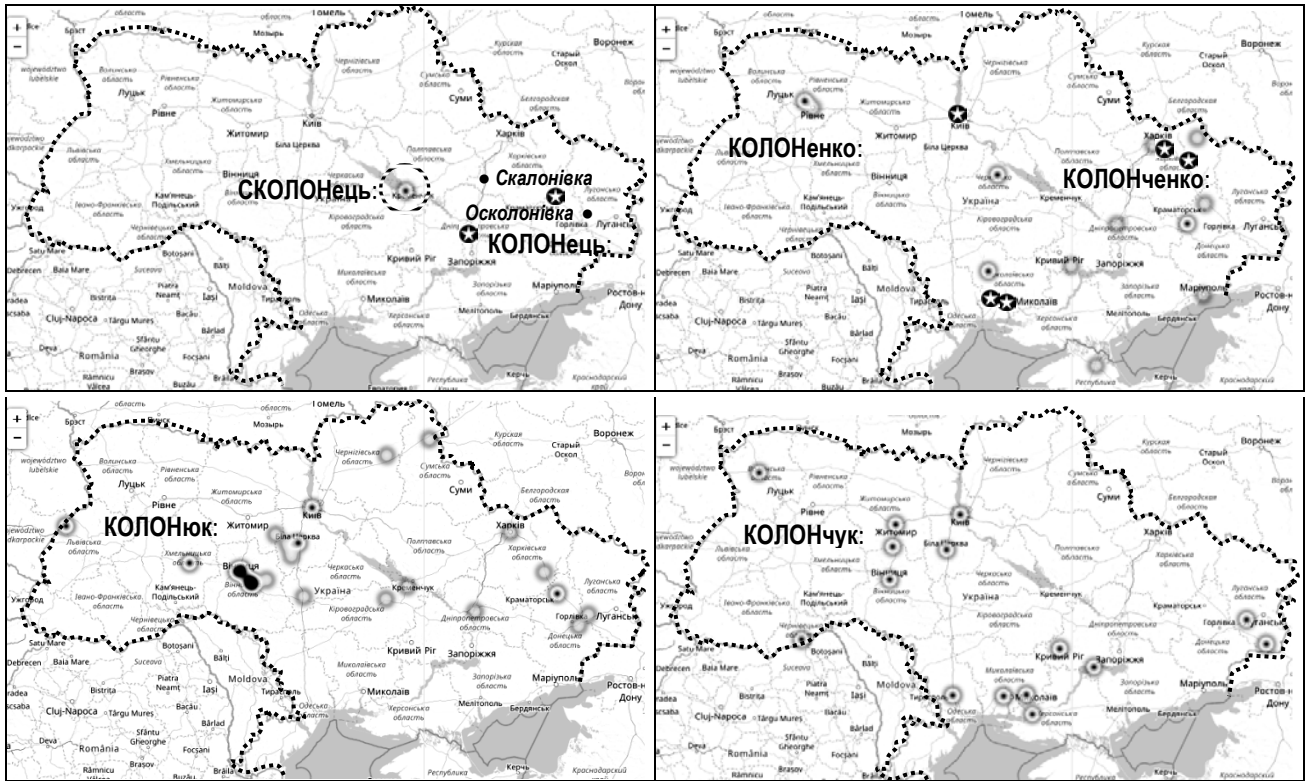

Рис. К16. Поширення в Україні 1 прізвища античного часу СколонЕць 'той, що плавав до Аскалону', 5 – КолонЕць ✪, 124 – Колонюк, 40 – Колончук, 36 – Колоненко, 10 – Колонченко ✪; разом 216 [ridni.org/karta], – і нп Осколонівка Лг, Сколонівка Хк

- КОЛОНщина Askalon Кв Макарів: **НЕБЕЛ**иця!, ПЛАХТянка, Черногородка, ЛУБське; • КОЛОНа Askalon Вл Іваничі: **БІЛ**ичі?, **ОРИЦ**і? Orhāi 'Урфа'; • КОЛОНа Askalon Кг Олександрівка: **БІЛ**я-ївка?, БОВТишка; прізви. КОЛОНюк поблизу; • КОЛОНа Askalon Дп Межова: СОЛОНе?, ЧАУС, МАЛіеве; • КОЛОНиці Askalon Лв Яворів: МОЛОШковичі, ШКЛО?, ПідЛУБи, МАЛьчиці; • КОЛОНо-Миколаївка Askalon Дп Васильківка: СОЛОНці, АВРАМівка; • бол. КОЛОНка Askalon у с. Сидори Кв БЦ: МАТЮШі, СОРОКОТЯГи!, ТОМИлівка.

- ОСКОЛОНівка Лг Лисичанськ: БІЛОГОРівка, БІЛа Гора; (+ прізви. КОЛОНенко у Слов'янську).

- НЕПОЛ.ОКівці Чв Кіцмань: **ОРШ**івці! Orhāi 'Урфа'; РЕВАКівці, МАЛЯтинці; • р. НЕБЕЛівка л Ятрані у с. НЕБЕЛівка Кг Новоарх: СКАЛЕВа, СКАЛІВські Хутори!; • ПОНЕБЕЛЬ Рв Рв: ПереСОП-Ниця, **ЗОЗ**ів!, **ОРЖІВ** Orhāi 'Урфа', КОПТовичі, **БІЛ**ів!, **БІЛ**а КРИНицяч, **БІЛ**івські Хутори.

КОМАР < 1) пахл. **kamar** [kml | N ~] waist; belt, girdle, пояс правовірного авестійця; 2) гр. καμάρα 'усяке перекрите приміщення'; 3) ар. 'Омар 'халіф Омар'. **11788** Комар, **7999** ова, **6334** ов, **2908** ницька, **2473** ий, **1889** енко, 19 ик, 18 ий.

КОМОРДА < груз. *gumard-i* 'намісник царя' від перс. *gumārdag* 'намісник, правитель'. 2 Коморда. Див. ШКАМОРДА.

КОНДАК < вірм. *k'andak* "chisel, carving" різьблення from Parth. **kandak* (cf. Mid. Pers. *kan-* "to dig" вирізьблювати). 144 Кондак, 10 як==, 2 аченко=, 11 ачкова, ов. Пор. II. Сніцар.

КОНОПНИЦЬКИЙ < дег. Каноп, місто в Дельті Нілу. 84 Конопат, 297 Конопада, 13 Конопницька, 9 ий, 742 Конопацька, 622 ий.

КОНОТОП < 1) місце, де допляться коні; 2) гр. ана топі 'Верх. Єгипет'.
1661 Конотоп, 13 чук, 412 чик, 220 ець, 205 енко, 119 ська, 94 ий.

КОНЧАК < іст. Кончак, ім'я власне половецького хана (XII ст.). 412
Кончак, 249 івська, 204 ий, 185 овська, 104 ий, 82 ова, 67 ов.

КОПАЙГОРА < пахл. **kof, kop** гора (можливо, Кафа, див. II. КОПАЙГО-
РОД) + **gōhr** 'рід, родовід'. 62 Копай كافی Kāffa-i, 81 ло, 591 **Копайгора**, 21 **Копайго-
ренко**, 248 одська, 177 ий, 7 их, 1 Копайгороцька. Див. II. КОФАН.

КОПИЛ < рум. soril 'хлопець, слуга'. 3316 Копил, 3661 ова, 2885 ов,
999 ець, 598 ьців, 434 енко=, 205 ьчук, 156 як==, 124 ьчак==, 92 юк==.

КОПИРА < перс. габр. (к < г) 'утікач-зорострієць'. У топонімії Ко-
пирів кінець, у словнику – капарити, капарний, капарно, звести на капар.

2 Капар, 49 Капара Чг См; 106 **Капарник**, 210 Капарчук, 43 Капарис, 210 Капарчук,
35 Капарюлін ('y'l'n), 32 уліна, 6 Капарушкін, 8 а, 5 Капарунін, 3 уніна; 1 Капарська;

135 Кабар, 1 Кабара, 141 чук, 6 ова, 4 ов, 72 овська, 69 ий, 73 Кабардіна, 68 ін;

23 Капер, 3 Капер**сак**, 10 Капера, 3
Каперчук (Чуднів), 79 Каперко, 93 Капе-
риз, 13 Каперіс (Лв, Вн), 15 Капертеха;
236+3 4 Каперський, 8 а;

76 Копер, 75 Копер**сак**, 4 Копер**сака**
("габр-скіф" Мк, Км), 95 **Коперсако**
("габр-скіф", тут явно звучить кінцевий **ь**
слова **сак-ь**), 2 санко, 15 Коперський, 18
а, 93 Копернак, 233 Коперльос, 73 Копе-
рвас, 18 **Коперник**;

13 Копира, 9 Копирка, 9 Копирко, 9
Копирюлін! ('y'l'n) Лг, Хс, Мк, 8 юліна, 98
Копиріна, 85 ін, 7 Копир**сак**;

116 Копор, 28 Копорх, 12 Копорюліна!
('y'l'n), 20 ін, 8 Копорушкіна, 7 ін; 149, 1
Копорський, 1 а;

2456 **Коберник**, 322 Кобернік, 683

Кобернюк, 80 Коберняк, 163 Коберська, 137 ий; // 74 Куберський, 85 ська, 26 Кубер-
ник, 5 Куберко, 103 рка; // 55 Губерський, 53 ська, 191 Губер, 135 ук, 1 Гупер Хк.; //
4668 Губар!, 941 ь+!, 245 ець, 1470 енко+, 1871 сел!, ева, 1520 ев, 893+ ева, 554 ев+,
1 Губарський! Луцьк; // 398 Кубар, 848 рич, 208 рева, 156 ев, 346 ева, 308 ев, 160 енко;
// 567 Губрій, 411 Губрієнко, 12 Губрієнко, 4 Губрік, 1 **Губрім!**, 2 Губрієнко Кр., Дп, 13
Губрак; // 563 Габер, 581 +!Габрук, 510 Габорак, 45 Габоряк, 463 Габорець; // 6 Кубрій!
ІФ, Хм, 5114 Кубрак; // 1837 Купрій+, 118 ієвич, 3161 ієнко, 852 іна, 681 ін, (Купріян,
1615 іянова, ов), 8 Купро, 8 ова, 4 ов, 7 оніс, 1 вець Лв, 150 овська, 128 ий; // 3 Гобер-
нюк, 22 Гобер, 99 Гобрей. Разом 36148 осіб.

У цій групі прізвищ до видатних моделей композитів з очевидністю нале-
жать: 3 Капер**сак**, 7 Копир**сак**, 75 Копер**сак**, 4 Копер**сака** ("габр-скіф" Мк, Км), 95 **Копер-
сако** ("габр-скіф"): тут явно звучить кінцевий **ь** слова **сак-ь**. За індукцією морфемі -сак мо-
гли легше сформуватися 457 прізвищ з формантом -ск- > -ськ-: 1 Капарська, 4 Каперсь-
кий, 8 а, 15 Коперський, 18 а, 1 Копорський, 1 а, 163 Коберська, 137 ий; 1 Губарський
Луцьк, 55 Губерський, 53 ська.

Іншою важливою моделлю композитів є 32 Капарюліна ('y'l'n = Ērān
'Іран, земля арійців' [MacKenzie]), 35 улін, 12 Копорюліна! ('y'l'n), 20 ін, 9
Копирюлін! ('y'l'n) Лг, Хс, Мк, 8 юліна (букв. "габр-алан" або "габр-
іранець"). Аналіз цих складних похідних легалізує пережиткові кореневі
морфемі сакъ і *ялан ('y'l'n), причому останню – у відомій з топонімії фор-
мі Юлин(ці) / Улин.івка.

Здогад про значення цих морфем пояснює і їхню здатність сполучатися
взаємно: 72 Сакуліна+, 56 Сакулін, 10 Сагуліна, 16 Сагулін, 76 Сагуленко, 11 Сашиліна, 9

Рис. К17. Поширення в Україні 95 авестій-
ських прізвищ Коперсако [ridni.org/karta]

ін, 2 енко, 13 Сочиліна, 10 Сочилін (пот. *Яцьк. улинцева Зворина!* Зк). Це відкриває доступ до дальшого осмислення сполук: 66 *Колот.илін+* (*сколот, самоназва скіфів), 4 Петруліна См, Лг, 6 Патруліна (ав. *partaya* 'доглядати'), 15 *Магуліна+*, 9 Магулін (пор. яр *Мадж.улин* бас. Деркулу), 277 Мачуліна++, 243 ін, 13 Маджула, 314 Мачужак, 158 *шак*, 171 Мачуська, 143 ий); 4 Бабуліна! (і с. *Бобулинці* Тр Бучач), 33 Бабуленко, 19 Папуліна!, 17 Папулін (гр. паппас 'священик, піп'), 3 Маргулін, (не плутати з 103 Ахмадуліна, 41 Ахмадуліна і под.). Слід нагадати і про г. *Кухуліна* Чв (перс. *кух* 'гора'), Великі і Малі *Зозулинці* Хм (Красилів), *Зозуліне* См (Путивль), *Зозулинці* Вн (Козятин), Вн (Хмільник), Тр (Заліщики) (арам. зоз 'драхма'), пот. *Кривулінець* у с. Широкий Луг Зк Тячів.

Принциповий висновок: судячи з виявлених мовних зв'язків цих 36 тисяч прізвищ, вони справді належать нащадкам людей з Сасанідського Ірану, і тому масовий вплив авестійської ментальності на формування традиційного світобачення українців далі заперечувати контрпродуктивно.

КОПИЧ < вірм. *kapič*, a grain measure, from Mid. Pers. *kabīz* (cf NPers. *kavīz* and the Gk. loanword *kapíthē*). Пор. і *копа*, *копиця*, *копичка*.

629 Копич, 194 Копиченко==, 425 ко, 121 ин, 164 инська, 126 ий, 18 Копичук==, **1511** Копиця==, **3489** Копач. Див. також II. *КОБИЩА*, *КОБИЖЧА*, IV. *КОБИЩУК*.

КОПТЯ < 1) етнонім *копт*; 2) коптс. *Kftiw* фінікійці (у III–I ст. до н.е.).

"В усякому разі ми знаємо, що *Нзв nbwt* набуває значення егейців і греків від часів Нового Царства. Справді після царювання Тутмоса III, у 1450 р. до н.е. *Нзв nbwt* поступово заступає назву *Kftiw*. Беручи до уваги, що слово *Kftiw* у птолемеївський час означало фінікійців, це вказує, що Крит мав у давні часи значну, як не переважну, частку семітомовного населення" [Vernal 1987, 46–47].

1 Коптя, 4 Коптів, 352 енко, 209 ева, 503 ев, 1453 тева, 880 ев, 360 тух, 231 тук; // 16 **Ковтя**. Пор. IV. *Ковтун*.

КОРВАН < гр. *καρβάν* чужинець, варвар. 2 Корван (Кв., Ковель), 336 Корбан, 183 ь, 9 ова, 10 ов, **1829** Корпан, 239 юк, 173 ець, 205 ь.

КОРДУБА < лат. *Corduba* 'Кордова', місто в Іспанії. 141 Кордуба, 18 Кордуб, 376 Кордубан, 233 Кордупель, 116 байло, 4 байлова, 5 баленко.

КОРЖ, КОРЖУК < дпрус. *karg-is* 'військо' + *-ukas*. **12513** Корж, **1281** Коржук, **2105** енко==, 305 евич, 250 евська, 177 ий, 138 ева, 79 ев, **2268** ова, **1765** ов, **1058** ан. Пор. II. *Коржовий Шлях*.

КОРИТКО < аз. *qarət etmek* руйнувати, пюндрувати. 1 Коритенко Єнакієве, 798 Коритко Лв., Жт., ІФ, 409 Коритько (ц, пд сх), 366 Коритник, 325 Коритний (пд сх), 377 на, 173 Коритнюк, 366 Коритняк.

КОРЛЮГА < герм. *Caroling*. 89 Корлюга, 257 юк, 18 як, 97 якова, 75 яков, 3 яківська, 0 ий, 2 ишина==, 6 енко=, 7 етяну, 4 ещук, 1 ещикова. Пор. *Козарлюга*.

КОРОЛЕНКО < герм. *Carol* + *ing*. **27636** Король, **9735** ова, **7076** ов, **5244** Короленко, **3644** юк, **3615** чук, 808 евич=, 405 Короляк, 66 ець, 445 ишин==.

КОРОСТ < 1) герм. *Horst* 'гніздо, кубло'; 2) дгерм. **hirstiz* ліс. 173 Корост, 454 ий, 901 иль, 857 ельова, 644 ов, **1136** ильова, 937 ов, 344 елева, 287 ев.

КОСІВ < ?1) м. Косів ІФ; 2) тур. *kasaba* місто. 399 Косів перев. ІФ, Лв, пд.

КОТАН < 1) аз. *kotan* плуг; 2) половецький хан Котян (мад. *Kötöny*); 3) Хотан (оаза на пд Тариму). 36 Котан аз. *kotan* плуг, 24 анов, 17 ова, 12 **іді!!**, 13 ська, 7 ий, 13 джан; // **13268** Котенко, 5 енчук, 300 енок, 5 **Котян**, 96 Котенджи, 96 ев, 109 ьова, 90 ков; // 213 Хотян, 282 Хотюн, 8 Хотин=, 193 Хотін.

КОТЕРЛО < ?каз. *көтеріліс* заколот. 15 Котерняк Дц, Од, 11 Котерга Дц, 11 Котерло Дц, Хс, Кг, Чв, Вл.

КОТИГОРА < пахл. *kot* 'дім' + пахл. *gōhr* 'рід, родоід'. 22 Котигора (пд), 116 Котигорох, 0 Котигорохова, 0 ов, 1 овська, 2 ий, 105 Котигорошко, 8 Котигоре-

Рис. К18. Поширення в Україні 9 прізвищ авестійського кола Копирюлін [ridni.org/karta]

нко, 0 Котигорова, 0 ов, 3 Котигрова, 10 ов. Пор. IV. КОПАЙГОРА, 258 КИТАЙГОРА, ПІДОПРИГОРА, 2832 ВЕРНИГОРА **waran** [wln'] 'бажання, пожадливість' (152 **Верник**, 485 Вернигор, 3 Вернигоро), 942 ВЕРШИГОРА, 2 Садигора, 142 Лисогора. Див. I. КОТИГОРОШКО.

КОТІВЕЦЬ < пахл. **kot** 'дім'. 491 Котів, **13268** Котенко, **9058** Кот, **8379** ова, **6468** ов, **7027** ик.

КОТОРА < дслов. котора 'сварка, бійка, бій' з ірл. cathu 'війна'. 17 Котора, 26 ин, 2 ина, 24 ов, 86 мус, 128 ажук, 101 обай, 91 ошук.

КОТЮРЖИНСЬКА < кельт. етн. Caturiges, м. у Примор. Альпах. 1 Котюржинська, 93 Кочержинська, 66 ий.

КОФАН < парф. **kōf** [kwp | = M, N **kōh**] hill, mountain; hump 'гора, пагорб'. 240 Кофан, 865 ова, 679 ов, 7 юк; // 292 Копан, 546 ь, 140 енко==, **1303** иця, 407 чук, 251 ська, 207 ий, 182 ева, 243 ев; 62 **Копай**, 3 чук, 81 ло, 591 гора, **3489** Копач, 362 ій, **2183** ійка, 626 ійко, 238 ієвська, 190 ий, 182 Копанишин, // перс. **koh** 'гора' **7304** Кохан, 5 ь, **1233** юк, 619 енко==, 680 ова, 528 ов, **1438** аневич, **1120** ановська, 742 ий, **1109** Кохно. Пор. II. КОФАНІВКА. 37 Капай Кафа?.

КОЦЮБА, КОЧУБЕЙ. Народна етимологія від тат. кучук бей 'панок'; однак пор. узб. **қочиб** утеча: **4216** КОЧУБей, 30 **Коцюбей**, 28 Коцюбій, 170 Коцупей, 59 Коцупій, ткм. **гачып-**, каз. **қаш-***ип-; аз. гач- утікти (тур. **каç-**), пор. топон. ГАЧИЩЕ ЖТ, ГАЦЬКІВКА, ГОЦЬКІВКА ЛГ; прізви. 83 Гочев, 80 Гочу!, 36 Гочак, аз. гач- **даç-**; Гочап 1 Ужг. Також 2 Коцюбо, 16 Коцубо, 193 Коцуба, **5993** Коцюба, **191** КОЦИБа!, 730 Коцюбинська, 584 Коцюбинський №2, 2 Коцюбинчук, 581 Коцюбайло, **351** Коцюбан, 46 КОЦИБан, 314 Коцюбенко, 3 Коцюбийчук; 112 Коцупир, 27 Коцюбира, 215 Коцупим (хозарс. множина?); також 20 Кацапир; 111 Кацубо, 1 Кацупир.

КОЧЕРГАН < **koçırgan** 'запрошувач на весілля' [Dankoff R. Armenian Loanwords in Turkish. – 1995]. **1039** Кочерган, 628 женко, 36 жина, 39 жин.

КРАЙНИК < укр. крайник 'очільник крайни' (групи сіл волоського права) [ЕУ, 314]. Повсюдність цих моделей. **1958** Крайник, **1000** Крайня, 884 ій, 810 Крайнік, **1540** Крайнюк, 601 ова, 436 ов. Див. II. КРАЙНИКОВЕ.

КРАКОВЕЦЬ < ойконім Kraków Краків. 11 Краковець, 64 'як, 47 'ян, 405 овська, 289 ий, 303 Краковецька, 203 ий.

КРАСНЮК < хоронім Хорасан. **1756** Краснюк, **3928** Краснова, **3049** ов, 307 Красник, **3165** Краснікова, **2506** ов, **3020** ожон, **2101** ошок, 122 Красногор, 1 Красногора, 1 Красногоренко, 17 гір==, 194 голова, 141 ий, 299 оловець, **1831** Краснокутська, **1409** ий, 92 цька, 57 ий, 26 Краснокут.

КРАСЮК < ?хоронім Kras Крас. **5403** Красюк, **1694** Красій, 214 ицька, ий, 186 иля, **4353** овська, **3373** ий, 766 ова, 554 ов.

КРЕКУН < етнонім лат. Graec-us 'грек' у ґотс. вимові. 4 КРЕКун, 88 КРЕКотень, 27 КРЕКова, 37 ов, 68 КРЕКча, 3 Крековець. // За народною етимологією даліше пристосування 134 Крикота, **7076** Крикун, **1236** унова, **1078** ов, 996 уненко, 24 уновська, 13 ий, 54 онюк, 84 ончук, 1 отень, 70 отнюк, 88 отненко.

КРЕТОВИЧ, КРИТЕНКО < хоронім Creta 'Крит'. 1021 Крет, 735 Кретова, 550 Кретов, 179 Кретович, 2 Кретенчук Дц, 8 Крето, 5 Кретовська, 2 ий, 853 Крецул, **1107** Крецу, 1 Кретенін; // 225 Критюк, 199 Критович, 13 Критевич, 41 Критенко, 76 Критченко, 70 Крит, 26 Критчин, 64 Критчина, 15 Критський, 26 а, 2 их, 9 Критон, 21 Критов, 20 ова.

КРИЛОШАНСЬКА, ИЙ < укр. нар. крилос з гр. κλῖρος 'κλῖρος', місце для хору в церкві. 70 Крилошанська Лв, 59 ий Лв. Переважне поширення у Лв і ареал, витягнутий з пд. сходу на пн зах., можуть свідчити про походження прізвищ від прототипу *Крилос*, назви нового села на місці городища середньовічного Галича.

КРИМСЬКИЙ < хоронім Крим. 73 Крим, 15 енко=, 285 ець, 707 ська, 593 ський, 10 ських, 4 Кримсала, 16 сало, 501 ова, 396 ов, 310 чук, 4 ок, 15 Криморда.

КРИШТОП < гр. Христофорос 'Христофор', букв. Богонос. 671 Криштоп, **1081** а, 469 Криштоф, 292 Криштофор; // 13 Криштаф, 11 'юк, 254 ович, 40 ор, 9 орова, 6 ов.

КРУГЛЮК < укр. круг, імовірна аварська середньовічна реалія, скалькована у герм. Hring. 93 Круглюк, **4289** як, **1949** ик, 750 ий, 6 Кругель, 248 оль, 888 Кругова, 151 ов, 443 ий, **2292** лова, **1718** лов, 406 лікова, 332 ов, 32 іченко, 9 іч, 46 іцька, 29 ий.

КРУТЕНКО < етнонім Grýt.ing- ґрутунґ'. 664 КРУТЕНКо, 169 Крутень, 134 тевич, 46 тей, 112 тенчук, 23 тенюк, 39 тельова, 30 ов, 11 ева, 4 ев, 12 тенкова, **3145** ько, **2111** ть, **1516** тій, 231 тіенко, 450 тінь, 213 тік, 646 тікова, 531 ов.

КРУТОГОРА < 1) етнонім Grýt(ing) + пахл. gohr 'рід'; 2) округ 'плетений корабель' + пахл. gohr 'рід'. 2 Крутогора (1 Крутогор, 10 Крутогорова, 10 ов, 318 Крутоголов, 306 а, 9 овець, 2 оловов, 7 олоvento, 61 оловий; // 652 **КрутоУС** + *hus, 6 **Крутовус** =, 252 **КрутоГУЗ** =, 21 **Крутиус**, 4 **Крутивус**; пор. 1072 Прудіус, 729 Прудивус). Див. IV. КИТАЙГОРА, I. КОТИГОРОШКО.

КСЕНДЗ < пол. ksędz 'ксендз'. 70 Ксендз, 53 ик, 302 юк, 157 ук, 182 Ксенз, 192 Ксенжук, 121 **ова!**, 70 **ов**.

КУБРАК < фарсі gabr 'авестієць'. 398 Кубар, 848 Кубарич, 160 Кубаренко, 7 Кубарович, 346 ева, 208 ева, 156 ев; // 31 Кубра, **5114** Кубрак, 327 Кубракова, 65 Кубраченко, 37 Кубран.

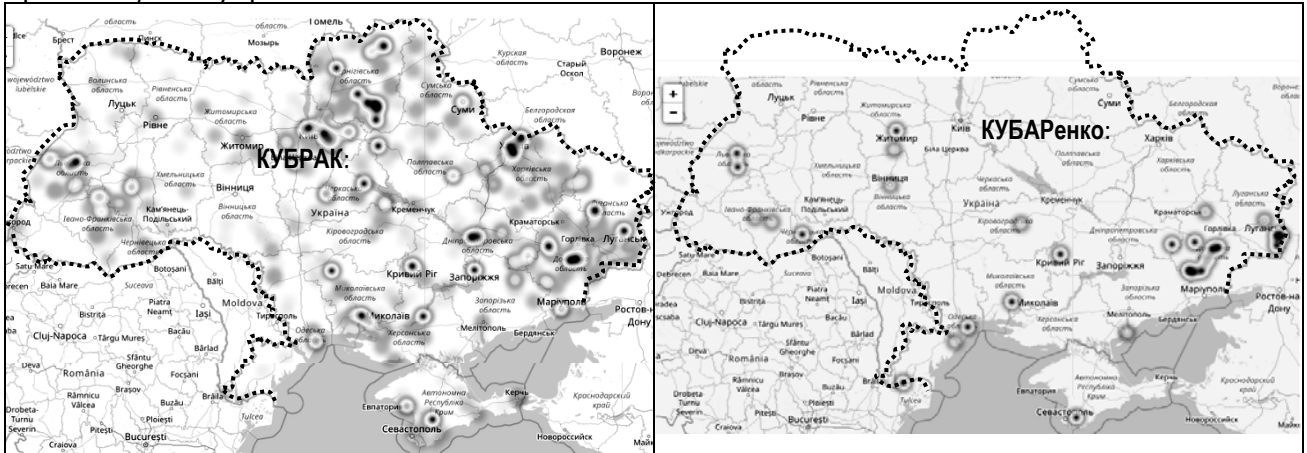

Рис. К19. Поширення в Україні 5114 прізвищ авестійського кола Кубрак і 160 – Кубаренко [ridni.org/karta]

КУДАК < 1) пехл. kudad 'дитина'; 2) пахл. **ktk** 'будинок, житло, кімната', пазенд. kad(a), новоперс. kad(ah). 175 Кудак, 21 Кудака, 9 Кудаченко, 5 Кудачева, 4 Кудачев. Пор. 674 **Кодак**, 411 Кодаченко, 0 Кодачук, 9 Кодач, 2 Кодачникова, 1 ов, 5 Кодачігов; // 9 **Котак!**, **7027** Котик.

КУДАШ < 1) сир. qudasha 'sacrament', причастя; 2) тат. кудаш діти одного батька [Баскаков]. 65 КУДАШ, 57 КУДАШко, 414 Кудас, 3 КУДАШенко, 200 КУДАШова, 154 ов, 191 КУДАШева, 158 ев.

КУЛАГА. У списку козаків XVII ст. є прізвище Кулаж. Однокореневі прізвища досить поширені в сучасній Україні: унікальні Кулажинець (1 особа) у с. Коровай Пл, Кулаган (4 особи) у с. Кодра Кв і Лг; крім цього, – Кулаженок (18 осіб), Кулажко (75 осіб), Кулаженко (184 особи), Кулага (1769 осіб, у т. ч. на Бородянщині; рис. 15).

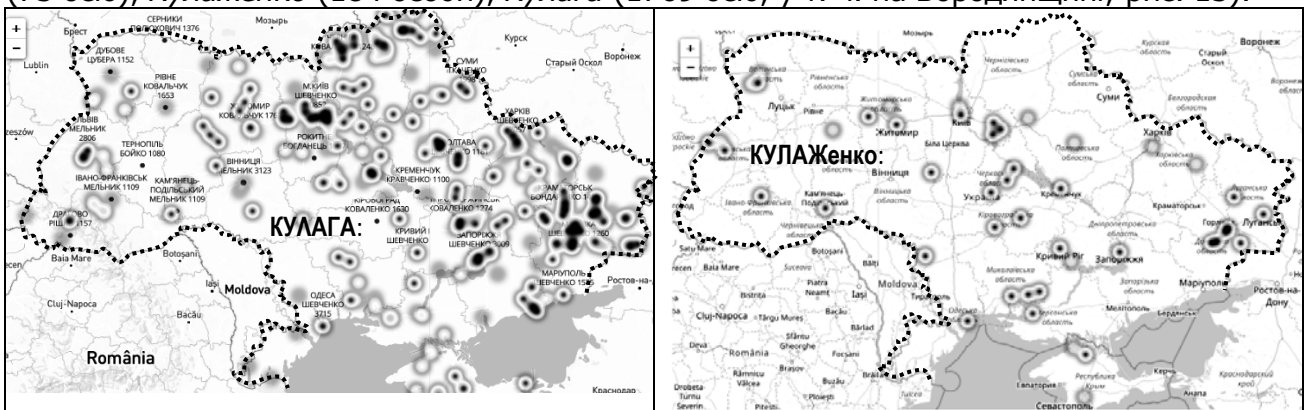

Рис. К20. Географічне поширення 1769 прізвищ елліністичного часу Кулага і 141 – Кулаженко [ridni.org/karta]

Як і Шкарупіло, і Отрошенко, ця група прізвищ прийшла з елліністичної доби. Дві тисячі українців, носіїв прізвищ Кулага і однокореневих, – чергове свідчення давніх етнічних складників нашого народу.

Прототип основи – копт. коула.хі 'риба' (деталі тут на с. 52-53).

Про давність прізвищ групи *Кулаг-/ ж-* свідчить їх звичайність у селах (причому, – у вигляді реліктових, острівних ареалів); в цілому ареалів більше на Лівобережжі. Особливо наочно шляхи поширення прізвищ *Кулага* видно по басейнах Сіверського Дінця й Десни, а також по верхів'ях Удаю, Сули, Псла. Зрештою, риба була тут усюди. Не усюди бували єгиптяни.

КУЛИК < тат. кули 'слуга'. **34479** Кулик, **4547** ова, **3479** ов, **1017** овська, 445 ий, 361 івська, 275 ий, 126 овець, 145 ович; // **9661** Кулік, **5124** Кулікова, **4091** ов.

КУЛЬЖенко < 1) укр. кульгати з ест. kulg-, фінс. kulkea 'ходити'; 2) див. КУЛАГА. 8 Кульжи, 37 Кульженко, 0 инська, 3 ий.

КУМАНець < етнонім куманів (половців). 59 **Куман**, 2 юк=, 59 енко=, 97 Куманець, 160 овська, 126 ий, 149 ова, 106 ов, 116 ська, 103 ий.

КУРАС < нім. Kūraß 'нагрудні лати' (XVII ст.). 503 Курас, 208 **Кураса** (нім. Kūraß), 21 Курась, 89 Курасевич, 802 Курасова, 623 ов **кира́с м.**, **кира́са ж.** «нагрудные латы». Через нем. Kūraß (XVII в.; см. Шульц—Баслер 1, 412) или прямо из франц. cuirasse от лат. *coriacea : corium «кожа»; см. Преобр. I, 309.

КУРАШевич < узб. кураш 'бій, битва'. 1060 Кураш, 11 Курашевич, 66 Курашенко, 281 Курашова, 219 ов, 41 Курашко, 100 Курашкевич, 37 Курашкіна шлях!, 33 кін, 49 Курашвілі; // 1510 Курач, 6402 Курочка, 2726 кіна, 1711 кін, 328 оченко; // 323 **Курч**, 633 Курчак Прикарп., 341 Курчик шлях на зах., 242 Курчук, 2971 Курченко, 71 Курчевська, 60 ий, 1 евських, 55 Курчева, 25 ев, 41 Курченкова, 28 енков; // 674 Курах; // 31 Курцевич (Дц, Дп, Лг, Зп, Од, См). Існує герб Курч.

КУРБАН < перс., ар. qorban 'жертва'. 231 Курбан, 1169 ова, 1075 ов; // 158 Гурбан, 15 ович, 9 ська, 211 ова, 282ов; // 336 Корбан, 183 ь, 48 юк, 14 енко (Мк., Од.), 13 бов (Н.Водолага Хк), 10 ов; // 572 Горбан, 12179 Горбань.

КУРЖУК < дпрус. karg-is 'військо' + -ūkas. 20 Куржук. Пор. топонім Куржуківські Каварти Кв.

КУРИЛЮК < 1) укр. ім'я власне Курило 'Кирило'; 2) гр. Τζουρούλ-ов. 8611 Курило, 2363 Куриляк, 1939 Курилюк, 5880 Куриленко, 1676 Курилко; 1 Курлей, 50 ейко, 3 еєва, 3 ев, 39 еня, енкова, ов, 497 як, Курлюк, 57 енко, 249 Курлович, 2 овська, 1 ий, 478 ова, 397 ов, 9 ович, 9 овіч, 175 іщук, 56 іковська, 38 ий, 24 ікова, 16 ов, 2 іч, 21 іченко, 17 ін.

"Природно, що після всіх походів з гунами, аварами, печенігами, половцями на місто у Фракії Цуруль в Україні збереглося й кілька топонімів-реплік від прототипу ΤΖΟΥΡΟΥΛ-ов / ÇOR-lu". Однак закони звукового розвитку топонімів інші, ніж у власних імен людей. Топонім зазнає значно більшого тиску від ужитку його сотнями і тисячами людей, а тому відтворює прототип гірше від прізвища: • стр. ЦЮРИЛО у смт ДИКАНЬКА Пл рц: ^**КУРИЛИ!**; **СОКОЛ**івщина, **ВІЛЬШ**ане, Наливайківка, БУДища, ПИЛИПенки, ВОДЯНа БАЛКа Voden (Edessa) (тут р. **ВОДЯ**наГОВТВа п ВІЛЬХової ГОВТви), **ГОРЯ**Нщина, **ХОМЕ**Нки! ^**ГОРБА**Тівка арбат < рабат?? (з досвіду *прямих* контактів!), **СТАС**і ^**ГАВРО**Нці!; • пот. ЧУРЛИНЕЦЬ ÇORLU = ЧУРЛИНЕЦЬ у с. Драгове Зк Хуст: ^полон. **ЧУРИ**лино (1972 р.), За**БРІД**ь; пот. **ДЖУРД**Жовий у с. НАНкове, **ВІЛЬШ**ани, **КРАЙ**не, **КРИ**Вий, ОСава, **МОНАСТ**ирець, **КРАЙ**НИКове; • **ЦИ**ЛЮрики Хк Золочів: ВІЛЬШанське, ЛЕМІЩине.

Отже, чи не там само побували й предки *Курилюків, Куриленків, Курленків*, і художника *Чюрльоніса*... Років за 400 по останніх половецьких походах на Візантію забуто всі перекази про них, а тоді нащадки зраділи зустрічі з польським словом *cyrulik* 'перукар', яке, здавалося, щось нагадує. Ні, та ілюзія сама є химерною переробкою лат. *chirurgus* 'хірург' (!). Як не згадати при цьому такі ж наївні назви *Ірпінь, Катюжанка, Оцитель* та інші дорогоцінні "дитячі народні малюнки" справжньої історії. Спасибі, що хоч такою вона до нас дійшла: в масових іменах наших сіл і людей. І тому справжня. © Ред. >" [Цуруль, 108].

КУРСАК < 1) тат. qorsağ лисиця; 2) пахл. **garzağ** [glck гадюка. **3007** Корчак, **1357** Корсак, 13 Курсак, 633 Курчак, 435 Кульчак, 740 енко, (пор. 136 Гадюченко, ко, ка, ева; 344 Змієнко, евець, евська, ий).

fight v.

1. дөјүш- döyüş-
2. күрес- (küres-)
3. күрөш- (kürösh-)
4. көрөш- (köräsh-)
5. kavga et-
6. уруш- uruş-
7. سوقۇش (soqush-)
8. кураш- kurash-

Рис. К21. Довідка про слово *kurash*

КУР'ЯН < 1) Кир Іоан; 2) "пани греки"; 3) пор. хорв. Kurjan 'Коран'. 161 Курян, 40 ська, 28 ий, 33 янова, 28 ов, 7 ович; 607 Кур'ян, 317 'янов, 310 ова, 126 інова, 82 ов, 1 іна, 101 ович.

КУЧМА < маляр. кучма 'шапка-вушанка'. **6492** Кучма, 222 Кучмук=, 1225 Кучмій==, 172 Кучмей==, 328 Кучман==, 1040 енко, 24 енюк, 148 енда, 20 ет, 34 еєва, ев.

Л

ЛАМАХ < ?копт. *λμαχτ* adj. Belly-mad, gluttonous, ласун; але див. II. ЛАМАХІВЩИНА. 189 Ламах, 421 Ламаш, 21 евська, 19 ий, 12 овська, 11 ий, 6 ева, 1 ев.

ЛАШКАРЬ < пахл. *laškar* 'військо'. 21 Лашкарь, 29 Лашкарьова, 2 Лашкаров, 8 Лашкарава, 7 Лашкарашвілі; // 27 Лошкар, 25 Лошкарь, 9 Лошкарук, 3 Лошкаренко, 470 Лошкарьова, 46 Лошкарева, 101 Лошкарев, 33 Лошкарев, 299 Лошкарьов; // 43 Ложкар, 6 Ложкарь, 4 Ложкарук, 12 Ложкарьова, 5 Ложкарьов.

Існує аналог у топонімії • **Кисличувате** Дп Нікополь: **ЛОШКАРІВКА!** пахл. *laškar* 'військо', БОРИСІВКА. Прізвище 21 Лашкарь зберігає старе кореневе -а-; це виключно пд. схід України: Станіслав 8, Олександрія 6, Одеса 3, Хк, Кр, Дц, Хс. Показові форманти грузинського походження: Лашкарава, Лашкарашвілі.

ЛЕДЕНЧУК. Нікополь 87 Леденчук, 79 Леденко, 17 Ледень, 15 Ледник, 8 Ледняк, 397 Ледней, 7 Ледній, 296 Леденьов.

Рис. Л1. Поширення в Україні 21 степового прізвища Лашкарь [ridni.org/karta]

Рис. Л2. Поширення в Україні 79 прізвищ венеціанського вектора Леденко 'венеційський', 87 – Леденчук і 296 – Леденьов [ridni.org/karta] і топоніми того ж етномовного пласту

Згідно зі словником П. Скока, "перехід *t > d* у слові *veneticus* з венеціанської говірки або з тур. *Venedik* видно у назві рушниць: *eno puče puška venedika* (пісня з Чорногорії), *pripucaju turski venedici* (Jukić) = *Iedènik*, род. *-ika* (Vuk, асиміляція *v-d > l-d*) «мала рушниця, окута сріблом» (народна пісня), епітет *puške Iedenike* (Срна Gora), з заміною елемента *-ik* нашим суфіксом *-jak Iedènjāk*, род. *-āka m* «мала рушниця», з суфіксом *-jača Iedènjača*, з *-ica Iedènica* (Vuk, Срна Gora, епітет *puška Iedenica* народна пісня)" [Skok].

ЛЕЛЯК < копт. *λελε* 'мандрувати'. Див. II. ЛЕЛЮХІВКА, ЛЕЛЯКИ. 377 Леляк, 587 ик, **1716** юк, **1305** юх, **1475** Лелека, **1033** ко, 2 ха.

ЛЕМИШИН < парф. *rāmišn* [*l'miʃn* | *M r'myʃn*, *N rāmiʃ*] peace 'мир'. 1 Лемишин, 296 Лемиш, ишко, Лемих, Лемик, Лемич, Лемешко, іш, ішко, ещук; 3 Ремиш, 1 Румиш== ІФ. Пор. II. ЛЕМЕШІ.

ЛЕНДЕЛ < мад. *Lengyel* 'поляк'. **1999** Лендел, **1975** Лендел, 87 Лендель, 217 Ленд'ел, 122 Лендьел, 118 Лендяк. Цікаво, що основа не сполучається із звич-

ними формантами -чук або -енко. Натомість у Києві є двоє людей на прізвище Лендельман. Малярською мовою Lengyel означає 'поляк'. Усі різноманітні способи передати угорське -gy- (-дье-, -д'є-, -де-) лише свідчать про єдино можливий прототип цих прізвищ. Але не про єдино можливу інтерпретацію.

Видний з карти на рис. ЛЗ ареал переважного поширення прізвищ Лендел і однокореневих – Закарпаття. Справді, кожний гуцул, бойко, лемко, який прийшов сюди з теренів польської держави – з гір чи з-за гір, – мав шанс бути названим "ляхом". Зрештою, так само, як "москалями" й "москаленками" ставали ті полтавчани або чернігівці, хто відбув солдатчину в Московії, а "волохами" – ті, хто побував у Волощині.

Рис. ЛЗ. Поширення в Україні 1999 прізвищ Лендел [ridni.org/karta] < мад. Lengyel 'поляк'

ЛИСИЧ < парф. rahig [lyk', lhyk] хлопець, паж. **1091** Лисич, **67809** енко, 675 ейко. 561 ечко, 508 ецька, 547 ий, 340 Лисич==, **15697** ак, **8740** юк, **4768** иця, **4365** а, **4157** ий.

ЛИСОКІНЬ < парф. rāh [l's | M r'h, N ~] road, way. 180 Лисокінь, 712 Лисоконь.

ЛИТВИН < укр. литвин 'житель Задесення' (словник Білецького-Носенка). **29398** Литвин №2, **5325** Литвинюк, 43 Литвинишин, **43474** Литвиненко к, **10327** Литвинова, **7886** ов, 234 Литвинович, 20 Литвиняк, **1610** Литвинець, **5465** Литвинчук; // 9 Литовенко, 151 Литовська, 133 ий, **1806** Литовка, 121 Литовець, 145 Литовчак, 16 Литовчик, 200 Литовчук, **10487** Литовченко; // 95 Литва, 21 Литван, **1399** Литвак, 4 Литваківська, 1 ий, 1 Литваковський, 2 Литвачук. Разом понад **105 тис.**

ЛИХОБАБА < гр. Λύκων Πόλις 'Люкопіль', місто у Єгипті + гр. папас. 718 Лихобаба, 80 іна, 61 ін, 16 ина, 15 ин, 55 енко, 38 баб. Див. II. **ЛИХОБАБЧИН.**

ЛИХОДІД < гр. Λύκων Πόλις 'Люкопіль' + пахл. діт. **1159** Лиходід, 43 Лиходед. Див. II. **ЛИХОДІДІВКА.**

ЛИСОВИЧ < слов. ліс, переклад готс. аналогу ісл. Týrfingr тервінґи «люди лісів» [Вольфрам, 44]. 266 Лисович, **2819** енко, **7192** ова, **5033** ий, **3349** овська, **3204** ий, 11 их, **3446** Лісняк, **2091** овець.

ЛОБОЙКО < копт. ⲗⲁⲟϥⲟ ⲗⲁⲱⲟ вітрило або ⲗⲁⲱⲱ канат + гр. ойк. **1157** Лобойко, 80 ченко, 2 ченкова, 0 ов. Див. II. **ЛОБОЙКІВКА.**

ЛОБУНЬКО < укр. лоб 'хлопець, підліток, парубок'. 461 Лоб, **3195** Лобач, **2883** ко, **4703** анова, **3793** ов, **2356** ас, **1260** ань, 76 унь, 967 унець, 223 Лобунько.

ЛОБУР < укр. лобурча 'грубий сільський хлопець', лобурня 'набрід, чернь' [ЕСУМ, III, 276]. **1079** Лобур, 219 ець, 340 енко, 186 ь, 54 ак, 32 цова, 31 цов.

ЛОКУТКО < гр. Ρακοτίс/ Λακατί-. У коптських говірках вживали назву Ρακοτίс/ Ρακοτίса (Олександрії Єгипетської) з ламбдацизмом – зокрема, у Фаюмі ⲗⲁⲕⲁⲗⲁ (F) [Vucihl, 172]. Див. II. **РАКУТИ.** 16 Локутова, 7 ов, 0 ий, 7 ієвська, 0 ий, 5 анська, 1 ий, 4 цовська Хк., 2 ий Хк., 1 Локуткас; // 770 Локоть, 758 ош.

ЛОСЬ < парф. rāh [l's | M r'h, N ~] road, way дорога, шлях. Докази: **2 Ласно**, **2511** Лахно, 438 Лахай, 6 Лос, **7139** Лось, **1707** ева, 1443 ев, 621 Лосенко, 277 юк.

ЛОХОНЯ < 1) парф. rāh [l's | M r'h, N ~] road, way дорога; 2)?гр. ⲗⲟϥⲟⲛⲉ 'у засідку, для засідки'. 43 Лохань, 394 Лохоня, 1 ько, 2 ін, 2 ов. Пор. Лось. 120 Лохно, 30 енко==.

ЛУК < 1) ?укр. лук (зброя); 2) лука 'вигин річки'. 120 Лук, **1050** Лука?.

ЛУЦИК < 1) вірм. луц 'світло'; 2) лука 'вигин річки'. **7425** Луцик, **28156** енко, **4339** юк, **4022** ів, 661 шина, **2373** ишин, 122 Луцишена, 108 шен, **1692** ак, 188 евич, 52 ев, 39 ейко, 11 евят.

ЛУШНИК < укр. ст. лушник 'лучник, стрілець з луку'. 87 Лушник, 687 ікова, 497 ов, 7 ниченко, 7 ніченко, 4 ніченко, 38 ницька.

ЛЯШЕНКО < укр. лях 'поляк'. **9663** Лях, **2839** ова, **2070** ов, 41 ів, **1305** ович, 681 овець, 648 овська, ий, 597 Ляховецька, 464 ий, 333 енко, 21 овец, 5 овен, 53 ин; // **27825** Ляшенко; **6264** Ляшко, 584 евич, 303 евська, 228 ий, 72 ецька, 54 ий, 71 ева, 0 ів, 46 ев, **4619** ук, **1746** ок, **1266** Ляш, 671 ик. Разом понад **58 тис.**

МАБУЩЕНКО < пахл. ім. вл. Mahboz (< дір. *Mahibauja-) "Врятований (божеством) Місяця" [Чунакова, 69]. 1! Мабущенко (с. Дібрівка, але де?). Дальші зв'язки див. прізви. БАЖАН, БОЖАН.

МАВДРИХ < Maldra rikс 'Малдра, король свевів у 456–460 рр.'

Ця фонетично яскрава основа стала відома завдяки студіям 2014-2015 рр. зв'язків топонімів України з антропонімами свевів у документах з іспанської Галісії. Ось тодішні висновки: "Назва с. МАЛДРИКИ Лв ЖОВКВА унікальна тим, що її основа одностороння і має прозору структуру: Maldr(a) + rik 'король Малдра'. Цей король був свевом і володарював усього 4 роки в середині V ст. – у 456-460 рр." І далі: "Ойконім Малдрики – єдиний в Україні, і тотожність його основи з ім'ям короля Малдри (Maldra + rik) – бездоганна. Не виключено, що пристосуванням основи Малдр-стали Модр- і Мотр- (є і прізвище Мудрик)" [Тищенко 2015, 316]. Див. II. МАЛДРИКИ.

Несподіваний наслідок мала перевірка 6.9.17 р. існування в Україні прізвищ від основи Малдрики- за базою даних ridni.org/karta: людей на прізвище Мавдрики виявилось 604 (Львів 179, Лавриків 95)! Далі більше: **Мавдрих** 1! у Львові, 76 Мавдрік (Лавриків 22), 1! **Мавдрій** у Кам'янці-Под. (отже, слушне: Мудрий); з основою Мавдр- 682.

2444 Мудрий, 35! **Мудрих**, 132 **Мудрей** (пер. Чв); 68 Мавдюк (Олишківці 26); також 30 Малдрик (Луцьк 9, Жовква 5), 5 Малдар. Разом 3436.

Виходить, збереглося усього 35 прізвищ з архаїчною основою, ближчою до прототипу: 30 Малдрики (у т.ч. 5 осіб у Жовкві; ще Зк, ІФ, Вл, Кв, Пл, См, Хк), 5 Малдар. Двадцятикратне переважання прізвищ з основою Мавдрики пояснює нещодавню зміну офіційного написання топоніма Малдрики > Мавдрики Лв Жовква. Сюди ж Мудренко 898 (Кв 98, Вн 64, Дп 56), Мудрей 132 ендемічне (Репуженці, Чв). Але основна маса Малдрихів стала Мудриками: 4619 осіб! (через проміжну основу Мавдр-), також Мудрак 4439, Мудряк 617. Усіх разом понад 10 тис.

Рис. М1. Розміщення в Україні 604 прізвищ Мавдрики [ridni.org/karta] і топоніма Мавдрики

МАГНУС < сканд. з лат. magnus 'великий'. Відоме серед литовців, українізованих у XIX-XX ст.: 11 Магнус (Шостка, Клишки См, Сиволож Чг).

11 Магнус (Шостка, Клишки См, Сиволож Чг).

МАГУШИНЕЦЬ < дперс. maguš, гр. μαγος 'авестійський священик, волхв'.

VII-VIII ст	(?XI ст.	?XIV ст.	?XVI ст.)	XVIII-XIX ст.
2 МАГУШ	(*Магушин-) (*Магушко) (*Магушев/ів)	4 Магушков Лв 2 Магушкова Лв 2 Магушевський	14 Магушинець	24
41 Макуш	215 Макушина, 155 ин 247 Макушева, 177 ев 3 Макушик 62 Макушко	163 Макушинська 853 Макушенко 23 Макушняк 16 Макушевич 24 Макушевський 7 Макущак 4 Макущук 1 Макущеко 1 Макущина	567 Макущенко	233 МакушЄнко 2792
106 Дрон	616 Дроник 2 Дрониш	(*Дронишин)	190 Дронишинець	11 Дронишенець

Частину прізвищ групи Магушинець пишуть у мережі (і отже, вимовляють) через -г-, хоча це й не відображено у базі ridni.org/karta. Звідси 1 крок до основи Макуш-. Зібраний з бази даних матеріал уможливорює укладання таблиці етапів формування моделей прізвищ від основ Магуш-/ Макуш- протягом 12-14 століть (табл. М2).

Як і слід чекати, нащадків магів порівняно небагато, їх удесятеро менше, ніж нащадків авестійських вірян – 2816.

Табл. М2. Етапи формування 22 словотвірних моделей прізвищ від осн. Магуш- (порівняно з осн. Дрон-)

У дослідженні, проведеному в грудні 2017 р., розглянуто понад 320 тис. прізвищ 9 синхоричних груп основ; ці прізвища розподілені за двома сотнями словотвірних моделей. Ранговий перелік основ: Горбат 51.801, Капар- **208 тис.** (с. 723), Дениг- **28468**, Дрон- 7645, Карабан- 7023, Дриг- 6141, Обест- 6110, **Магуш- 4159 + 18**, Зарван- 2624. Також **14 Могуш** Чв, Од, Дц; 2 Мокушева, 1 Мокушенко, 1 шонко. Звідси можна зробити документальний і незаперечний висновок: значну масу авестійців склали у Наддніпрянщині місцеві навернені скіфи (їхніх нащадків дотепер бл. **100 тис.**). Епохальною подією став екзод копірів-габрів з переможеного Сасанідського Ірану у VIII ст. (понад **208 тис.** нащадків). Нащадків антиавестійців-карапанів досі понад **7 тис.**

МАДЖАРА < 1) уг. *magyar* 'мадяр, угорець'; 2) укр. *мажара* 'віз'. 506 Маджара, 86 Мажаренко=, 512 Мажар, **1900** Мажара, 236 Мажарова, 196 ов.

МАДЗИГОН < берб. *imažigen* 'туареги'. 3 Мадзигон, 50 Мадзигон (вкл. Правоб.), 49 Мацігон=, 3 Мацігон, 336 Мацігін (перев. Галичина). Див. III. E1b1b.

МАЗЕПА < пол. *Mazarep* гербу Гоздава; батько і дід гетьмана Івана Мазепа гербу Курч; ?прізви. гр. Мадзапет серед греків Ніжина, XIX ст.; вірм. морфема пахла-війс. походж. -pet- начальник (пор. *mogret, movret* 'мобед, зороастрійський першосвященик', *sparapet, spadapet* 'командувач', *хазарапет* 'тисяцький', *аспет* < *асп-пет* 'вершник, лицар', *дпрапет* 'генеральний писар', *хайрапет* 'патріарх', *вардапет* 'вчитель', шпет 'чабан'). **3160** Мазепа+, 80 іна, 75 ін, 4 ина, 19 енко, 19 кін, 15 кіна, 17 чук, 17 ова, 7 ов.

МАЗУР < генонім, пол. мешканець Мазовша. **43739** Мазур+, **10329** Мазуренко+, **4389** ик, **3231** ок, **2881** кевич, **1421** ець, 81 кова, 62 ко.

МАКЕДОН < хозар. *Maqđun* 'Греція, Македонія'.

У хозарський час у говірках степовиків значення хороніма Македонія зазнало розширення: це слово стало означати Грецію, Візантію. 843 Македон, 700 ська, 585 ий, 38 ова, 16 ов, 13 ів, 23 ець, 19 енко. Див. II. **МАКЕДОНИ**.

МАКУХА < пахл. *makōg* [*mkwk*] | *M mkwv*, *N makō(k)*] boat. **4564** Макуха, **1929** Макух=, 303 ін, 23 шняк, 853 шенко, 247 шева, 177 ев, 233 шенко, 567 шенко, 7 щак, 4 щук, 215 шина; **5497** Макогон, 662 чук, 745 юк, 344 енко, 266 ова, 196 ов, **1422** гін==, 8 гіна.

МАЛАЙ < казан. тат., хів. *малай*; тат., башк. *малайка* хлопчик [Каташева, 1]. **1772** Малай, 346 Малайко, 296 Малайчук, 149 Малайдак, 47 Малайрева, 45 Малайрєв.

Казансько-татарський, башкірський і хівінський прототипи основи цих прізвищ вказують на епоху Тамерлана, тобто кінець XIV ст. Про половецьке середовище початкового побутування прізвищ говорить виразне поширення їх у степових селах. Характерне також автентичне продовження преалу у степовій частині Криму.

МАЛАХА < 1) араб. *malakha* 'янгол'; 2) ар. *mallakh* 'моряк'.

29 Малаха, **5415** ова, **4168** ов;
575 Малаш, 66 ук, Малашок, Малашко, **2133** Малашенко, кова;
11 Малаковська, ович, ова.

Повсюдність прізвища, як і поширення його у селах схиляє швидше до побутового пояснення "моряк".

МАЛДРИКА – див. IV. Мавдрих. Пор. II. **МАЛДРИКИ**.

Рис. М3. Поширення в Україні 1772 прізвищ татарського часу Малай [ridni.org/karta]

Рис. М4. Поширення в Україні 2133 прізвищ Малашенко [ridni.org/karta]

МАМАЙ – іст. ім'я Мамай.

2589 Мамай, 156 чук, 35 ко, 272 енко=, 1341 ева, 1020 єв, 94 євська, 61 ий, 4 їв. Історик і краєзнавець С. Павленко присвятив темі розділ своєї книги 2013 р. і навів у ньому кілька переконалих прикладів центральноазійських фенотипів мешканців степової Сумщини (див. тут рис. III. К6).

МАНДРА < гр. візант.

μάνδρα 'монастир'.

425 Мандра, **3357** Мандрик+, **3305** Мандрика, 349 икін, 470 а, 227 Мандрико, 409 Мандриченко.

У візантійський період прототип **μάνδρα** вживали не лише у давньому значенні "стадо", але також для позначення монастирської громади. Розпливчастий мовний спогад про *мандру* зберігся у дитячій загадці з с. Вел. Прицьки Кв Кагарлик: "Шандрик-мандрик отакенький, шандра-мандра отака" (повідомив В. Пермінюв). Пор. також прізвище поета М. Мандрики і нп *Мандрова* РФ Белг. (на рис. Г1).

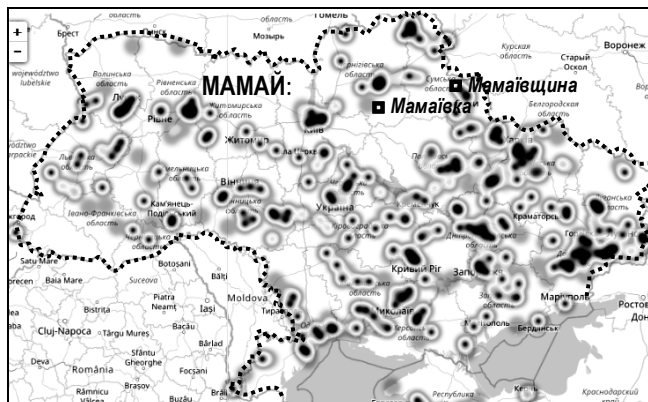

Рис. М5. Поширення в Україні 2589 прізвищ *Мамай* [ridni.org/karta]

МАНЖЕЛІЙ < ар. منزلة manzil 'каравансарай' [Platts, 1076].

415 Манжелій, 164 Манжелей, 72 Манжела, 37 Манжелей, 36 Манжелеєва, 24 єєв, 418 Манжола, 17 Манжоленко, 8 Манжолій, **1455** Манжула; 1 Манджела; 11 Монжелес.

284 Манзій, 7 Маназій. Халіфат, манзіл, маназіль. Див. II. *МАНЖЕЛІЯ*.

МАНЖОС.

2533 Манжос, 134 особи Манжосов, 160 а (1,19); 26 Манджос; 36 Монжос.

Найреальнішим з переглянутих імовірних прототипів "групи топонімів від основи укр. *Манжос*- є каталанський ойконім *Els Monjos* під Барселоною. Звичній іспанській вимові [ˈmonjos] відповідає тут місцева каталанська [ˈmonʒos]. В Україні існують виразно однокореневі назви руч. *МАНЖОСівка* См Конотоп, яр *МАНЖОСин* Хк Хк, б. *МАНЖОСова* п Кальміусу [СГУ, 183] Дц, с. *МАНЖОСівка* Чг Прилуки і См См. В цих п'ятьох репліках на Лівобережній Україні ненаголошене -о- цілком могло зазнати зміни в -а-, зате саме вихідне каталанське -j- утримало первісну вимову -ж-. Серед чернігівського дворянства був відомий рід Манджосів [Лукомський, 106]. Їхні предки мали ходити походом під *Els Monjos*, – чи є можливість пояснити краще це прізвище і невідомі назви на карті?" [Тищенко 2015, 298]. У прізвищах 36 родин *Монжос* збережено ще й етимологічно правильні голосні: *Monjos*. Весь виявлений великий контекст див. у спеціальній монографії 2015 р. "Ключі з Астурії від минулого України".

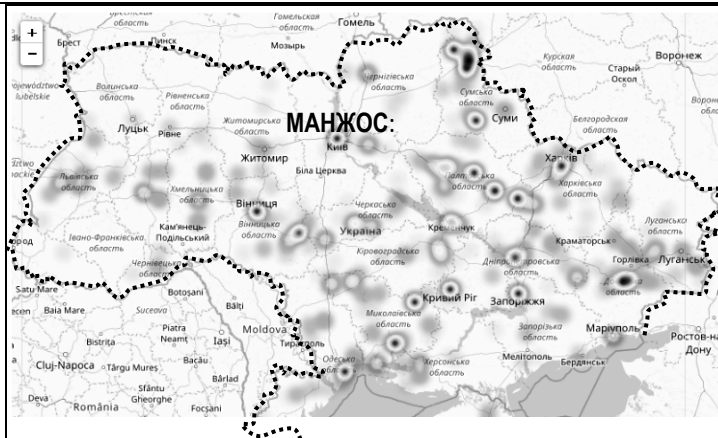

Рис. М6. Поширення в Україні 2533 черняхівських прізвищ *вестготського вектора Манжос* [ridni.org/karta]

МАНТУР < ар. منصور mansur 'переможний' [Гафуров, 162].

119 Мантур, 6 Мантуро, 1 Мантура; 768 Мантула, 277 енко, 235 як, 97 ін; 61 Мансур, 417 ова, 323 ов, 12 сурська, 9 ий; 6 Манзур, 37 а; 84 Мандур. (Пор. інші репліки арабських прототипів з емпатичними "сад-ун, зад-ун": Рамазан ~ Рамадан, Ризван ~ Ридван.)

МАРИЦЯ < копт. марнс 'Upper Egypt', букв. ма 'земля' + рнс 'південь'.

3 Мариця (NB незвичний формант), 13 Мариць. Характерна неінтегрованість обох моделей. Див. II. *МАРИЦЯ*.

МАРХАЛЮК < 1) ім'я Маркел; 2) прізви. польс. Marchlewski. Див. II.

МАРХАЛІВКА. 11 Мархалюк, 53 левич, 27 льчук, 9 левська, 8 ий. Незасвідчене звукове перетворення Marcel- > *Мархал-.

МАСТИКАШ < укр. діал. з Таращі **маздиґон-**, осн. Мадзиг- з берб. *tamašagt* «тамазігт» [LM, 138]; пор. ур. **Мастек-ун** біля Сучави, села **Mesteac-ăн, Măstăc-an** (2), **Mestec-ăniș** у Південній Буковині. 509 Мастикаш Льв, Ю, Чв, Хм, 9 Мاستікіна, 14 ін, 39 Мاستицька.

МАТАГАН < пахл. *mātaγ'ān* "book"; вірм. *matean*, груз. *matiane*. 5 **Матаган**; 8 Матян пд.

МАТВІЯС < скіфс. *Ματῶας* Матоас 'Ниж. Дунай' [СГУ, 188; Тищенко 2015, 122]. 60 Матвіяс, **5649** Матяш++. Пор. II. **МОТАШІВКА**.

МАЦИПУРА < ар. мосафер 'посол'. 192 Маципура, 3 Маципур, 10 Маципудра!; 40 Маципула!, 35 Маципюк, 6 Маципуло!, 4 Маципаєва; 751 Мацапура, 118 пула, 28 пей, 15 пей, 18 пуренко; 3 Моцпросенко. Ознаки десемантизації.

МАШКАРА < пахл. *maškar* 'ворог'. 281 Машкара, 687 ринець, 1 рин, 37 ренко, 47 ринець, 34 ріна, 24 ін. Див. II. У бол. **МАШКАРИНЕ** Чк Канів.

МЕДЯНИК < дперс. *Mada*, гр. *Media* 'Мідія'. 485 Мадей, 516 ай; **2600** Медяник, 317 а, 243 ий; 37 Мідяник, 380 ка, 157 ко, 109 а, 68 ий, 23 ець, Мідько.

МЕЛЬНИК < укр. *мельник* 'мірошник'. **155149!** Мельник, **39192** Мельничук, **19661** ченко, 428 чин, 373 чок, 84 чак, 93 чайко, **10311** кова, **7918** ов, **1848** ович. Найпоширеніше українське прізвище Мельник.

МИГАЛИК < гр. *μεγάλη (χώρα)* 'велике' (селище). 65 Мигалик, **2542** Мигаль, 628 лко, 203 люк, **1648** Мокляк? Але див. статті II. МИГАЛКИ, IV. РУХАЙЛО.

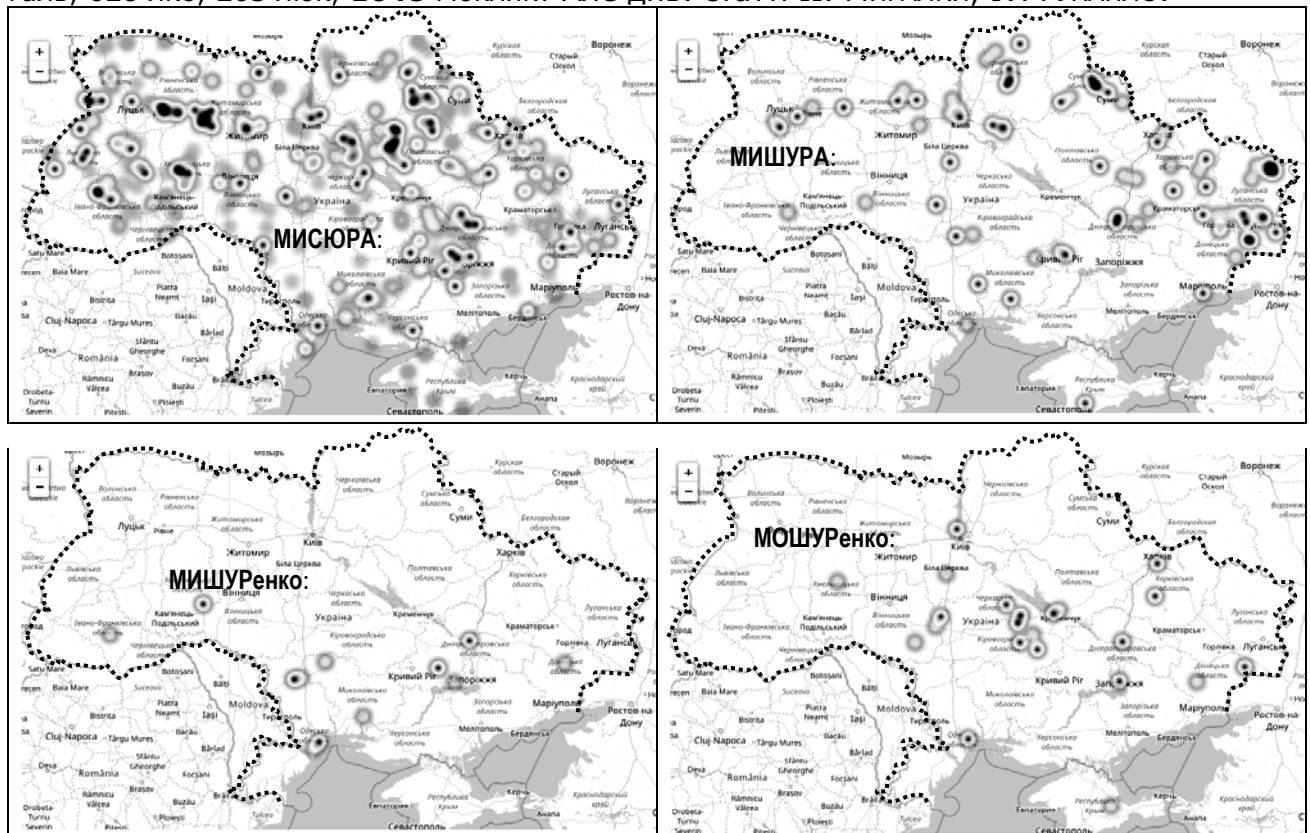

Рис. М7. Поширення в Україні 1493 прізвищ елліністичного періоду Мисюра 'египетський', 305 – Мишура, 31 – Мишуренко і 104 – Мошуренко [ridni.org/karta]

МИКЛЯК < днорв. *mikill* 'великий'. 22 Микляк, **1648** Мокляк?, 408 Мигуля, 376 Мигловець.

МИСЮРА < 1) укр. *мисюрка* 'металевий шолом'; 2) *Misr* 'Єгипет'. Рівномірність поширення прізвища Мисюра по цілій Україні та звичність його серед сільського населення вказує на давніше походження і схиляє, отже, до пов'язання з хоронімом *Misr* 'Єгипет'. Обставини історичних зв'язків з Єгиптом детально вивчені й викладені у книзі 2016 р. Вагання в голосній основі Мишур-/Мошур-цілком відповідає емпатичному голосному і прототипу ар. *Misr*. **1493** Мисюра, 12 Мисюрка, 11 **ко**==, 54 енко!==, 27 ак, 24 евич, 16 ина, 0 ін, 12 Мисюр.

МИШАР < іст. *мишарі* 'етнічна група татар' (між Сурою і Волгою). 20 Мишар, 2 Мишарук, 0 івська, 2 ий, 20 іна, 14 ін, 1 ова, 1 овська; 4 Мишериченко, 1 еруков, 2 ерякова.

МОБЕД < пахл. *mabed* 'авестійський священик'. 1! Мобед (Хк.).

МОЇК < пахл. *mahik* "crescent, lunette, crescent-shaped ornament" півмісяць from Parth. **māhik* (cf. Parth., Mid. Pers. *māh* "moon"). 39 Моїк (Лв, Чв., Вн.).

МОНЖОС < катал. *Els Monjos*, м. під Барселоною. 36 Монжос. Рідкісна форма основи прізвища Манжос з етимологічно найближчими відповідниками голосних до вірогідного прототипу *Els Monjos* в Іспанії: звичній іспанській вимові [*monjos*] відповідає тут місцева каталанська [*monʒos*]. Див. IV. МАНЖОС.

МОРУГА < 1) ?пахл. *маніх*. *m'rug-* слово; 2) вірм. *marax* "locust" сарана from Parth. **ma'ax* (cf. Av. *ma'axa-*, NPers. *malax*, but Mid. Pers. *mayg*); *marg* "meadow" лука, моріжок from Parth. *maγ* (cf. Av. *marəγā-*). 93 Моруга, 142! женко, 97 жко, 2 жова, 34 женко, 91 Морук.

МОСКАЛенко < етнонім *москаль* 'московит'. **32874** Москаленко+, **2794** Москаль, **7933** юк, **3692** ець, **2367** ик, **2145** льова, **1711** льов, 64 евич, 14 евець, 7 івець, 14 ішина, 16 ішин, 19 ишин; 406 Маскаль, 259 люк, 13 лик.

МОТАШ < скіфс. *Ματοας* Матоас 'Ниж. Дунай' [СГУ, 188; Тищенко 2015, 122]. 5 Моташ, 105 Моташко=, 2 Моташук!==. Пор. II. *МОТАШІВКА*.

МОХНАЧ < фінік. *маханата* місто; *Маханата* Палермо. 647 Мохнач, 145 ук, 182 тко, 107 юк, 101 а, 90 ий, 80 тчук.

МОШУРенко < ар. *Misr* 'Єгипет'. 749 Мошура, 104 Мошуренко, 28 ова, 21 ов, 8 овська, 6 ий. Див. IV. МИСЮРА.

МРИГА < ?дег. *mri* 'run aground of ship'. 236 Мрига, 218 Мришук.

МУДРИК < ґотс. *Maldra-ric*. **4619** Мудрик, 35 Мудрих, **4439** Мудрак, 145 Мудрагель.

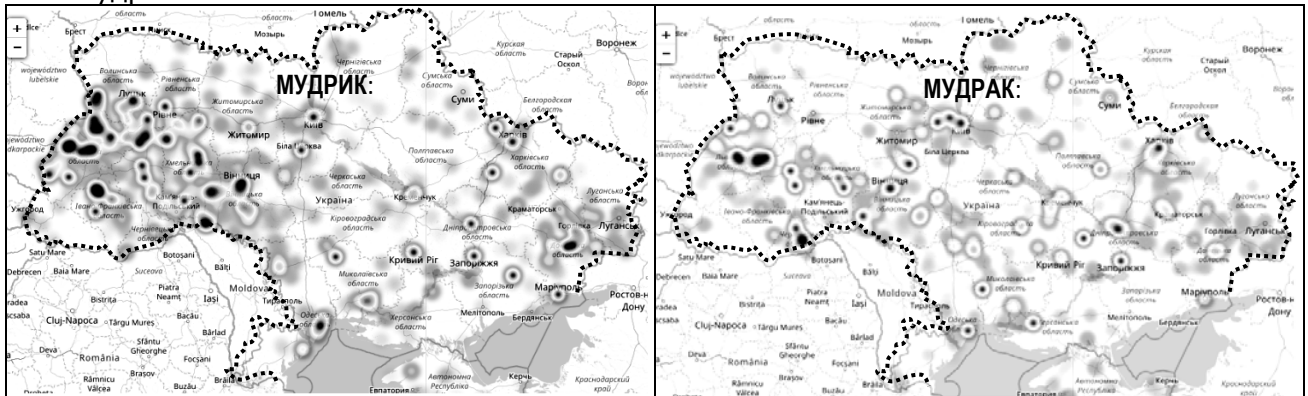

Рис. М8. Поширення в Україні 4619 прізвищ черняхівського періоду Мудрик і 4439 – Мудрак [ridni.org/karta]

Особливо показова безперервна мозаїчна фактура обох ареалів прізвищ включно з Кримом і поширеність їх у сільському середовищі.

Діаспорне поширення 35 носіїв прізвища Мудрих рівномірно по всій території України може свідчити як про проникнення російської сибірської моделі прізвища (Чьих вы?) (по великих і малих містах України), так і про реліктову форму зі збереженням звучанням кінцевого приголосного прототипу *-ric*. Конкретний розподіл прізвищ: Хк.6, Лв.5, Од.4; Чв, Рв., Жт, Вн., Вн, Мк, Хс., Дп., Дп, Хк, См.

МУХа < перс. *tux*, пахл. *тиґ* 'фінікова пальма; щогла'. 33 Муга; **9695** Муха, 41 Мухан, 82 юк, 54 ько, 26 нькова, 493 Муханова,

Н

НАГАШ < каз. *наґашы* родичі з боку матері!

- **НАГАЧ**ів Льв ЯВОРів: ^СЕМІРівка, ЛІПівка; ШАВАРі, САЛАШі, ЧОВГіні, ЯСНиська, **ТУРИ**ча, КАЛІНівка, КОЖИчі, ВАКУЛІ, ІВАНИКИ, НЕМІРів;

- **НОГАЧ**івка Хм Славута: ^СЬОМАки, ДЯТИлівка; ГАННОпіль, ХОРОСТОк, **ІВАНІВ**ка, ЖУКІВ, МАРАЧівка, ПУЗИРки, КИЛИКІЇв, **БАЧМАН**івка ^РОМАНИНИ, **ШАТЕР**ники, КУТки, ПОЛЯНЬ, ХОРОВИця, УЛАШанівка, ХОНЯКв, ХОРОВЕць, ТАШки.

Пор. і р. **НЕВАШ** = **Неваж** (каз. **наґаш-ы**) Рв Корець {Козак, Топча, Жадківка}; р. **НОВАЧ**івка (каз. **наґаш-ы**) Пл Лубни {^Круглик; Калайдинці! < ткм. галайда 'близько', СтепУРі}; торф. **НОВАЦ**ьке Жт Жт {Гуйва тк ткм. гуй заливати, НОВОСелиця, КОДНЯ, ТУРовець}; торф. **НОВАК**івське Жт Лугини {Старі НОВАКИ!, ПОВЧ, Будо-Літки, Радогоща}; б. **НОВООСИН**івка (каз. **наґаш-ы**) у с. Новоосинове Хк Куп'янськ {Кругляківка, Степова **Новоселівка!**, **Болдирівка**, Дорошівка, Парневе, Тамарганівка}; б. **Находчина** п Айдару Лг?

Існує також у Білорусі с. **Нехачова** (каз. **наґаш-ы**) Ву Брэст, у Сибіру серед озер і боліт на пн. від р. Об ізба **Нокачева** РФ С. 60° 31' N 73° 38' E.

Ця група фактів стає потужним аргументом у відновлюваній панорамі справжньої історії Наддніпрянщини та вже укротрє свідчить про правоту акад. О.Й. Прицака. Це не людоловство. Це участь у процесах етногенетичного формування місцевих і східних степових груп населення.

175 Ноґач, **115** Ноґачевський, **126** Ноґачевська (1, 1), **8** Ноґачевській, **14** Ноґачевская (1, 75), 2 Ноґачов, 0 а; разом 540; 42 Ноґаш, 14 ева, 187 Ноґас;

4 Нохачова Дп., 0 Нохачов, 1 Нохачев Дп., 1 Нохачьов Дп. (2, 0); 6;

(через ці форми від основи Нохач- став можливим перехід до *Носач- (пор. дитячу вимову ім'я *Саша* як [хаха]): 3589 Носач, 814 Носаченко, 376 Носачова, 336 ов, 260 Носачева, 43 ев, 178 Носачев (пер. пд. сх.); пор. і топоніми *Носачі* Дц, *ів* Чк, *евичі* Вл);

114 Наґач, **146** Наґачевський, **163** Наґачевська (1, 12); 423;

26 **Наґаш**, 36 Наґашев, 39 Наґашева, 3 Наґашов, 2 Наґашова КРіг; 106; Σ **1075**.

Показове це збереження значного числа прізвищ з архаїчною основою Наґаш-, що найближче відтворює казахський оригінал.

Історичне ім'я теперішніх казахів – киргиз, а киргизів – каракиргиз. Пор. гідроніми в Україні: р. *Киргиж* ліва *Киргиж-Китаю*, вп. в оз. *Киргиж-Китай* (у пониззі Дунаю); ур. *Киргизова Заплава* у с. Виблі Чг. Виявлені у прізвищах українців ге-

Рис. Н1. 1) Поширення в Україні 175 прізвищ Ноґач < каз. **наґашы** 'родичі з боку матері', 126 Ноґачевська, 114 Наґач, 26 Наґаш [ridni.org/karta]; 2) ареал топонімів від основ *Nagosz-/Nahos-* у Польщі й Чехії

нетичні зв'язки з казахами пояснюють, наприклад, дуже знайомий (але не повсюдний у Казахстані!) фенотип казашки, відтворений у відомому портреті роботи Т. Шевченка "Киргизка Катя" (авторська назва тепер безцеремонно відредагована як "казашка Катя").

Після виходу на топонімічну основу ♀ Неваш, Новач-/Новац- слід було перевірити, чи не існує і прізвищ Новач (?каз. **нағаш-ы**). Їх знайшлося 5 (Зп 2, Дп, Чв, Чг). Ще більша доказовість і виразніша географія поширення у прізвища 23 **Новаш** (!каз. **нағаш-ы**) (Дц 7, Хк, Од 5, Кг. 3, Чк., Чк). Перехід **ғ > в** добре відомий у північних говірках росвійської мови (пор. вимову одно[в]о, друго[в]о, [в]осподи, [в]оспожа; Восподь, восподин; восударство; вошпиталь; ковда, товда [Даль, IV, 514; 507; 518]). Однак цей самий перехід **г > в** відомий і у половецькій мові, яка й могла бути першоджерелом таких звукових змін як на півночі Східної Європи, так і у Наддніпрянщині.

5 Новач, 23 Новаш, іст. Навашин, 6 Новащук! (Од.4. Кв.2); 10 Новашко (Кр.7, Кг3), 20 ок (Дц, Км, Рв, Лв), **71** Новашевська, **47!** ий (1,57), 7 Новашев (тк Дц), 6 ева (тк Шахтарськ Дц), 415 Новацька, 456 ий.

Пол. • *Nogowczyce* 169 a3 Jaroszyce, Sarnow; • *Nagawczyzna* 175 c3 Tarnów: **NAGOSZ**yn, KORZENIów, RadoMYŚL; • *Nagoszewo* 79 Ostrów Maz.: ^NAGOSZewka; Jarzábka, Komorowo 2, Przyjmy 2, rz. Bug, Udrzyn; • *Naguszewo* 79.

За кілька днів виявлено продовження ареалу в Чехії: • *Nihošovice*, • *Nehasice*, • *Nahošice*, • *Nahošín*. Пор. і нім. Niewisch = 1843: N'ěweš.

Рис. Н2. Киргизка Катя. Портрет роботи Т. Шевченка

НАДТОЧІЙ < пахл. *nyd'tk'* селище + -чи- суф. прикм. **3283** Надточій, **1257** Надтока!, 302 ча, **2207** чий, 329 чей, 107 чей. Голосні е, є абсурдні.

НАРБУТ < лит. Narbutt. 230 Нарбут, 17 ас, 3 тене, 14 ова, 10 ов, 5 ович.

НАРОДНА ЕТИМОЛОГІЯ ПРИЗВИЩ. Іронічну історію з двомовного французького Ельзасу навела Ніколь Лапієр. Був собі там колись чоловік на прізвище Lagarde (охорона). Як прийшли німці, то переклали його прізвище, і він став Wache [vaхе] (нім. 'вахта, сторожа'). Повернулися французи, і сприйняли це ім'я як Vache [vaš] (фр. 'корова'). Через певний час німці повернулися і знову переклали: з Vache він став Kuhe [kue] (нім. 'корова'). По війні знову повернулися французи і стали вимовляти [ky]. Тепер він пишеться Kul [ky] (фр. 'зад') [Lapierre N. Changer de nom. Stock], – цит. за <http://www.geneardeche.org/vl/n3/patro03.htm> з нарису "Сага по-батькових".

НАСТЕКА < пахл. 'n'stk = 'n'st зруйнований, anastih 'руйнація'. 444 Настека, 902 Настич, 606 тюк, 438 тащук, 386 Настаченко, 1 кова. Див. II. **НАСТАШКА**.

НЕВГОДОВСЬКА < пор. аналоги у топонімії: с. Невгоди Жт Овруч, став Негоди Кв Рокитне, бол. Негодянка у с. Віл Вл Любешів. 23 Невгодовська, 20 ий.

НЕГРАШ, НЕКРАШ < ар. al-Nikrash, гр. Ναύ-кратіс, м. у Єгипті. 130 **Неграш**; // 206 Некраш, 662 евич, 35 енко, 52 евська, 29 ий.

НЕЛЕН < 1) *nērang* [nylng | N ~] incantation, charm, spel; 2) *anērān* [n'y'?'n] non-Eran, the world beyond Eran. 22 Нелен, 180 Нелень, 411 Нелін. Див. II. **НЕЛЕНИ**.

НЕМИКА < дег. *nmḥw* 'вільний'. 4 Немика, 9 ко, 7 кин, 658 кіна, 498 кін. Див. II. **НЕМИГА**.

Рис. Н3. Поширення в Україні 130 прізвищ **Неграш** [ridni.org/karta]

НЕМИРА < каз. **немере**, кирг. небере, узб. невара онук. 51 Немира, 112 я, 3 ча, 32 ко==, 3 чук==, 151 ович, 118 ська, 110 ий, 44 ова, 47 ов. Прізвища з формантом -ов- від прототипу **НЕМИРИВ** (див. II.): 1048 Немировська, ий, овченко.

НЕЧУЙ < кирг. Чуй 'р. Чу'. 54 Нечуя; // 27 Нечуй, 4 Нечуйкіна, 1 кін, 116 Нечуйвітер, 10 Нечуй-Вітер. Див. IV. Чуй.

НЕЩЕРЕТ < ім'я власне Несторій. 1848 Нещерет, 36 цька, 227 тна, 177 ий, 32 тня, 10 ий, 46 това, 30 ов. Пор. II. **НЕСТЕРВАРКА**, **НЕЩЕРІВ**.

НИКОН < 1) ім'я власне Никон; 2) вірм. *nkan* “bread, loaf” from proto-Ir. **nikāna-* “ash bread” (lit. “(bread) dug in (ash);” cf. Mid. Pers. *nigān* “buried”). 249 Никон, 1841 чук, юк, енко, ець, ова, ов.

НІЗДРАНЬ < ?Назрань. 125 Ноздрань, 248 енко, іна, ін, 118 Ніздрань; але також Ноздрач, ова, ов, Ніздрач, ова, ов.

НІМЧУК < етнонім німців. **1229** Німчук, **1974** Німець, **1182** Німченко, 70 Німчик, 289 Німчин==, 8 Німчина, 38 чинова==, 28 ов, 11 чинська, 9 ий, 1 Німчен, ченова, ченінова; // 493 Німак, ко, енко.

НОМАШКО < парф.-маніх. ім. вл. пахл. Nawemah 'Молодик, новий Місяць'. 12! Номашко (Од), 2 енко; // 29 Намашко (Од, Км, Зк, Кв.).

НУТЧЕНКО < уз. **нутқ** мова. 8 Нутченко, 19 Нутович. Пор. II. **НУТКОВА СЛОБОДА**.

O

ОБАРА < літоп. **обри** 'авари'. 35 Обара, 14 Обрин, 62 Оберська, 54 ий.

ОБЕРТЕНКО < франкська марка Obertenga Обертенґа. 262 Обертинський, 366 а; 220 Обертун, 10 инюк.

Для вивчення панорами історичних контактів, відображених у топонімії України, факт існування марки Обертенґа від моменту її зауваження 22.02.17 означав зміну дослідної парадигми. Адже, виходить, ще й у X-XI ст. далі тривали зв'язки на започаткованому ґотами векторі контактів з Північною Італією пізьоримської доби через Карст і річку По (регулярно згадувані у кортежах у формах Корост-/ Крас-, Под-). Саме ойконіми *Обертин*, *Обертень*, *Берники*, *Авратин* (і бол. *Овратинське*) тощо засвідчують тяглість традиції цих контактів (Google знає і про прізви. *Обертенко* – причому, жодного прізвища в Україні, лише у Казахстані (Кокшетау, Караганда, Алмати) і Ростовс. обл. РФ).

Рис. О1. Ситуативна картосхема марок Королівства Італії [ДРС, 1170]

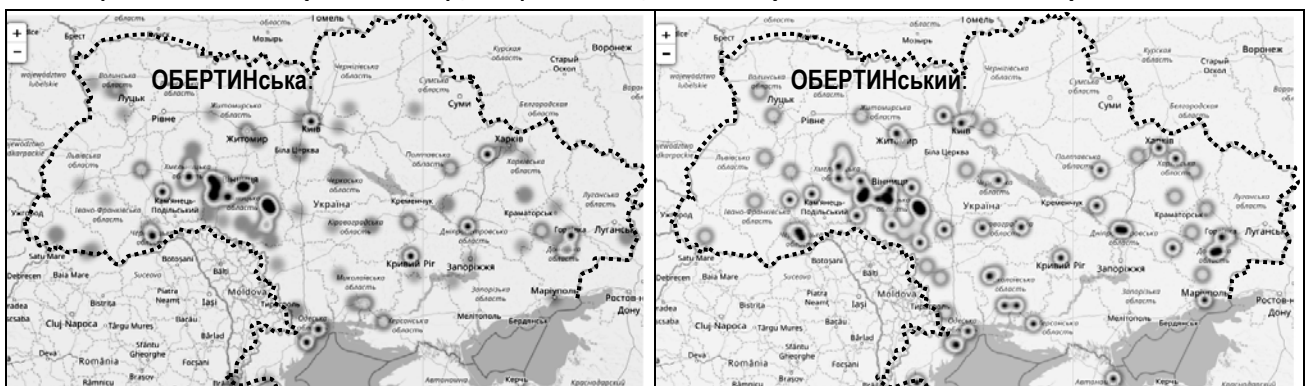

Рис. О2. Поширення в Україні 366 прізвищ франкських часів VII-IX ст. *Обертинська* і 262 – *Обертинський* [ridni.org/karta]

Прізви. Обертенко виявлене лише у Казахстані. В Україні ж є 220 Обертун, Обертинський **262**, а **366** (1,4), Обертинюк 10 (Тр, Мк, Зп). Карта поширення прізви. Обертинська помітно відрізняється від карти Обертинський тим, що жіночі прізвища цієї моделі поширені значно більше у селах.

ОБЕСТЮК < пахл. Abastāg 'Авеста', пор. р. ОБЕСТА См.

Системотвірним поняттям лексико-семантичного поля авестизму є назва самої священної книги зороастрійців – Авести. Уперше про знайдений слід історичної присутності Авести у топонімії Наддніпрянщини (р. Обеста См, с. Обище Жт) автор повідомив у публікаціях 2010 р. [Тищенко 2010, 41].

Тепер також виявлено значні однокореневі масиви прізвищ. Основи прізвищ Обест-, Обищ- – такі самі, як і основи топонімів р. Обеста См, с. Обище Жт < Авеста (біля с. і р. Перга і торф. ПЕСТІвське [СМГУ, 166]). Іншомовне а-закономірно відтворюється в укр. о-: Опанас, Олександр, Олексій (з гр. Αθανάσιος, Αλεξάνδρος, Αλέξιος). Саме цю історичну відповідність має також і гідронім Обеста < дір. apaestak, сперс. Abastāg 'Авеста'.

■ 1 Обестюк, 117 Обеснюк, 1 Обезнюк; 2 Обештер (Мукачеве);

■ 152 Бестюк, 1 Беснюк, 113 Безнюк; 12 Бештер (Коростишів 11, Ужгород 1); ■ 22 Бистюк, 0, 0; 2 Бистерук;

■ 4 Обещук; // 13 Обищук, 78 Обищенко;

■ 116 Бещук, 33 Бещенюк, 16 Бещаник, 5 Бещанін, 26 Бещенко, 6 Бещеченко; ■ 32 Бищук, 1 Бищенюк, 1 БИЩАН (Буринь), 21 Бищенко, 1 Бищанін (Чайчинці Тр), 7 Бищак, 2 Бищенкова, 1 Бищенок;

■ 8 ПЕЩАК (*Араестак?), 102 Пещенко, 39 Пещук, 11 Пещенюк, 3 Пещик; 2 Пещева (Зп, Лг), 0; ■ 76 ПИЩАК (*Араестак?), 361 Пищенко, 117 Пищук, 31 Пищенюк, 763 Пищик, 103 Пищева, 48 ев. Разом **2450** осіб.

Спостереження цієї групи прізвищ почалися з факту наявності в Україні 117 людей на прізвище **Обеснюк**. Можна не сумніватися у тому, що у форманті цього прізвища в минулому зазнав спрощення групи приголосних -стн-: це загальновідома риса української морфології (пор. *хрест* > *похресник* (і 30 прізви. *Похресник*), *вісті* > *провісник* (і 2 прізви. *Провісник*), *піст* > *пісний* (і 9 прізви. *Пісник*), – отже, закономірно, *Обеста* > *Обеснюк*). У такому разі стара форма цього прізвища мала бути *Обестнюк.

Це міркування цілком самодостатнє, але воно зміцніло б, якби знайшлася реальна основа прізвищ Обест-. За даними бази ridni.org/karta у с. Білашки Чк мешкає одна людина на прізвище **Обестюк** (сперс. Abastāg 'Авеста'). Це єдине збережене в Україні прізвище з документованим написанням основи Обест- < Авеста. Однак фактом свого існування цей безцінний унікальний архаїзм надійніше обґрунтовує сотні похідних прізвищ. Було також виявлено прізвище **Обезнюк**, пояснимо як наслідок регресивної контактної асиміляції за дзвінкістю -с(т)н- > -сн- > -зн-.

Від вихідної множини прізвищ (1 *Обестюк*, 117 *Обеснюк*, 1 *Обезнюк*) далі були знайдені форми з аферезою (відпадинням початкового О-: 152 *Бестюк*, 1 *Беснюк*, 113 *Безнюк*) та похідні від втрачених прізвищ з основою *Обист-: 22 *Бистюк*; 2 *Бистерук* (пор. 2 *Обештер*, 12 *Бештер*).

Типовим історичним чергуванням в українській мові є "-ст- / -[шт]-/-[шч]-" (пор. оз. *Обиштін* у с. Тубільці Чк Чк і навіть оз. *Обишове* у с. Запсілля Пл Вел. Багачка [СМГУ, 420, 391]), що традиційно відтворюють на письмі як -щ-: *густий* – *гуща*, *тесть* – *теща*, *простий* – *спрощення*, *ростити* – *рощу*, *мастити* – *машу*, *мостити* – *мощу*, *чистити* – *чищу* тощо. Це чергування пояснює прізвище 4 *Обещук* від уже документованого прототипу 1 *Обестюк*, – але також 13 *Обищук*, 78 *Обищенко* від попередніх, давніших, однак утрачених форм *Обистюк, *Обистенко. Пор. і бол. *Обиське* = *Обишське* у с. Ромашки Кв Рокитне, бол. ПІЩА Вл Шацьк [СМГУ, 274, 79].

Тут також більша частина похідних прізвищ зазнала аферези: 116 *Бещук*, 26 *Бещенко*, 33 *Бещенюк*, 16 *Бещаник*, 5 *Бещанін*, 6 *Бещеченко*, 32 *Бищук*, 1 *Бищенюк*, 1 *БИЩАН* (Буринь), 21 *Бищенко*, 1 *Бищанін* (Чайчинці Тр), 7 *Бищак*, 2 *Бищенкова*, 1 *Бищенок*. Очевидним є історичний зв'язок частини цих прізвищ з аферезою *Бещук*, *Бищук*, *Бищенко* з документованими формами без аферези 4 *Обещук*, 13 *Обищук*, 78 *Обищенко*. Звідси можна зробити висновок про те, що повні форми основи Обещ-/ Обищ- існували і для інших антропонімічних моделей цієї групи, але з часом були втрачені – починаючи з цілком очікуваної форми 0 *Обещенко.

Видатним реліктом можуть бути 8 прізвищ *Пещак* і 76 *Пищак*, етимомом яких виглядає найдавніша з історично відомих форм назви Авести – дір. *Araestak*. Елемент -ак внаслідок перерозкладу міг стати формантом укр. -ак. Разом з тим, через випадковий збіг обставин *Пещак* може продовжувати і прототип Пешітта 'прийнятий у сирійській церкві переклад Євангелія' [Тищенко 2016, 479].)

Топонімічним аналогом цієї групи прізвищ є ойконім *Обище* Жт Олевськ.

При розгляді ареалів поширення усіх цих прізвищ можна зробити висновок про їхній реліктовий характер: усі ареали являють собою різновиди діаспорних ареалів. Окремі форми – на межі зникнення (F = 1). Див. IV. МАГУШ-, КАРАБАН-.

ОБРАЖІЙ < літоп. *обри* 'авари'. (На Берестейщині Абяроўшчына), 17 Обер, 4 Обар, 35 Обара, Обаранчук 96, 20 Обаранець, 101 Обараз, 2 Абараз, 144 Образ, 610 Образцов, 59 Образкова, 56 Образков, 93 Образок, 108 Образенко, 157 Ображей, 68 Ображей, 4 Ображий, 48 Ображий, 10 Обрашук

ОВУНРІК, пор. ґотс. *Avonda* з давн. [Avi + unda] [Cossue].

Унікальне кримське прізвище мешканця Гурзуфу, яке набуває цінності саме у Гурзуфі в контексті сусідньої річки *АВУНДА*, яка тече з гори Авінда. У трьох онімів спільна основа. У такому разі -*рік* це справжній формант. 1 Овунрік.

ОДЕРІЙ, пор. герм. *goðer* 'ґоти'. 617 Одерій, 13 ієва, 12 ієв, 1 іїв, 80 ака, 13 ако, 54 ова, 35 ов; // 2123 ?Дерій (див. укр. *дерій*). Пор. р. Одер.

ОКОМАН < пахл. *Akōman* [ʔkwɪn | M ʔqwmn] *Evil Thought, an arch-demon*, втілення злої думки, архидемон. 12 ОКОМАН (Од, Дц, Тр), 36 юк (Од, Дц, Хм, Кв), 12 чук (Кв, Зк).

ОЛЕПІР < 1) ?ісп. *alferez* 'christiforos, носій Христа', назва ченців-євангелізаторів; 2) ?ім'я власне Елферій [ЕСЛН]. 206 Олепір, **4476** Олефір, **5133** Олефіренко. Див. II. *ОЛЕПІРИ*, *ОЛЕФІРЩИНА*, I. АРИСТОФАН ПРО СКІФСЬКУ ВИМОВУ.

ОРШОВСЬКИЙ. Імовірна основа цих прізвищ – "Шановна Урфа" (тур. *Şanlıurfa*) – сучасна назва сирійського міста *Orhāi*, воно ж – антична Едесса, резиденція Кира Якова. 25 Оршовська, 19 ий, 75 Аршавська, 44 ий.

ОСАДЧА < пахл. *азат* дрібні землевласники (букв. вільні) [Луконин, 260]. **9931** Осадча, **9395** ий, **10780** ук, **1343** енко, 539 Осадца. Також пізні 5 Азад. Вторинне осмислення у XV-XVII ст. від дієслова *осадити* 'оселити на новому місці'.

ОСИНСЬКИЙ < ?полов. ім'я власне *Asen* (події XII ст.). 11 Осин, 376 Осинська, 292 ий.

ОСОЦЬКА < пахл. *азат* дрібні землевласники (букв. вільні) [Луконин, 260]. 7 Осоцька, 8 Осоцький. Див. II. *ОСОТА*.

ОСТАШ < парф. ім'я власне *Astaxw* 'кремезний' [Чунакова, 67]. 1537 Оста-таш (перев. Карп.), 580 ук==, 50 ик==, 89 енко==, 906 ко, 862 евська, 625 ий, 44 евич, 78 ева, 54 ев.

ОТВИНОВСЬКИЙ < крус. *готфинъ* *готвин 'гот'. 3 Отвиновська, 6 ий, 75 Отвиновська, 42 ий, 7 скій.

ОТИЧ < крус. **готичъ* 'нащадок гота'. 269 Отич, 22 Отичко, 84 Отиченко, 36 Отисько!, 32 Отиско, 56 **Отирко!** (пор. II. Охтирка); 1 ОТИР пор. *gute ~ gutar* 'готландець ~ ґотландці' (мешканець о. Готланд), 7 Отирба, 1 Отирва; // 27 Отіч, 1 Отічев, 14 Отіченко, 48 **Оті-рко!**, 21 Отісько, 17 Отіско, 17 Отіна, 85 Отова, 63 Отов, 98 Отінко.

ОТРОЩЕНКО. Двоє з авторів довідника "Міста і села України. Київщина" мають прізвище Отрошенко; у с. Н. Гребля 1888 р. був староста С. Отрошенко [Київщина, 223]. Основа цих прізвищ прийшла з елліністичного Єгипту. Імена *Отрошко* і *Отрушко* були до XVII ст. у козацьких сім'ях улюбленими (за змістом пор. прізвищ. *Недбайло*). У Реєстрі 1649 р. таке ім'я має понад 30 козаків: копт. *ⲁⲧⲣⲱⲟⲩⲟⲩ*: adj. Care-free, not liable; недбайлий ➤ Андрій

Рис. О3. Географічне поширення 1487 прізвищ елліністичного часу Отрощенко [ridni.org/karta]

ОТРУШенко, Васко ОТРУЩенко, ОНИСко ОТРУСченко; ОНОПРІЙ ОТРОШкович, Сава ОТРОЩЕНКО, Дмитро ОТРОСЧенко, Семен ОТРОЧЧенко; (пор. і нп Отрохи Чг, Отрохове См, Отришки Зп, Отрішки Дп). Далі масово перероблені на "Ондрушки" і Андрушки. В сучасній Україні 346 *Отрошенків*, 446 *Отрохів*, 1026 *Отрошок*, 1487 *Отрощенків* (пор. рис. ОЗ).

Козацькі нащадки воїнів і мореплавців. З Реєстру Війська Запорозького [доби еллінізму стосуються] 1200 прізвись, які тепер можна уперше пов'язати з добутих у книзі знанням про 240 прототипів топонімів України – тобто імен хуторів, сіл і селищ тієї землі, де ці козаки народилися й виростили...: Бец, Британ, Бут, Буцень, Воропай, Гимко, Горкуша, Дутка, Жабка, Киян, Клебан, Кмита, Копот, Коркодило, Кут, Кулаж, Лабуец, Лелюх, Ломашенко, Нехайко, Нішта, Отрушенко, Пешта, Рева, Рокутко, Сайко, Себтий, Сінг'ур, Собех, Сорокотя, Сухай, Тотій, Урденко, Уюнник, Хандаченко, Химович, Хобтя і багато інших [Тищенко 2016, 721-722].

ОХРАМович < 1) ?хорв. Agram 'Загреб'; 2) ар. ahram 'заборонене'. 123 Охрамович, 43 Охраменко, 21 Охрамовіч, 17 Охрамовський, 19 а, 2 Охраменя Кр. Ріг. Також імовірно Храновський 362, 867 Грановський, 27 Аграновський, 156 Агранович, 22 Агранов, 3 Охранов.

П

ПАІК < вірм. *payik* "foot soldier" піхотинець, піший воїн (Pahl. *pyk*, і. е., *payik*, NPers. *peug*, Syr. *p'yg-*?, Ar. *fayj*, Khot. *pāyai* "pedestrian," OInd. *padika-*). 64 Паїк зах., 13 Паїч, 12 Паїца, 7 Паїцький. Пор. чес. прізв. Файчикова Ar. *fayj*.

ПАРНевий < генонім *парнів*. 7 Парневий, 23 ей, 31 ий, 91 я, 603 юк, 35 як=, 238 ак, 79 ицька, 42 ий, 43 никоца, 23 евич, 113 енко, 19 ега, 15 ева, 0 ев 114 ета.

ПАРПУра < гр. порф'ура порфира. 269 Парпура, 95 анська, 89 ий; // 89 Парпара; // 46 Парпула, лова, 95 ланська, 89 ланський; // 160 Парполіта, 126 Парпалак.

ПАРСЬКа < етнонім *персів* або генонім *парсів*. 2 Парська Керч; 156 як, 94 енюк, 47 ова, 42 ов, 40 Парсаданова, 25 ов, 1 Парсадонов; 35 Парсаданян Феодосія, Чернігів.

ПАРФЕН < етнонім *парфян*. 6 Парфен, 5018 юк, 530 енко, 1607 енова, 1162 ов.

ПАТАЛАХ < ар. فتح الله **Fath Allāh** букв. 'перемогу [дає] Аллах' [Гафуров, 200] (вигук джигаду).

61 Патала, 105 Паталай, 4 Паталенко; 629 **ПАТАЛАХ**, 823 ПАТАЛАХа, 72 ПАТАЛАШка, 122 ПАТАЛАШко, 22 ПАТАЛАШенко, 1 ПАТАЛАШенко, 9 ПАТАЛАШук; // 441 Патлай (пор. с. Патлаївка), 2 Патленко; 322 ПАТЛАХ, 1 ПАТЛАШко, 349 ПАТЛАХа, 11 ПАТЛАШенко, 10 ПАТЛАШинський, 10 а, 1 ПАТЛАШенко; 6 ПАТЛАК, 203 ПАТЛАЧук, 711 Патлатюк; 38 Патлика, 4 Патличук; // 12 Патля, 76 ПАТЛЯК, 30 евич, 3 евіч, 5 овська, 0 ий;

7 **ПОТАЛАХ**, 18 **ПОТАЛАХа**, 8 **ПОТАЛАШко**, 3 **ПОТАЛАШка**, 25 **Поталенко**, 12 **Потальчук** + 3 ПОТАЛАШенко; 3 Потола, 68 Потолов, 93 а, 19 Потолочний!!, 22 а, 30 Потольчак, 5 Потолоков!, 8 Потолокова, 6 Потоловський, 5 а, 279. Разом **4240** прізвись.

53 Потлог, 6 ПОТЛАХа, 85 Потложа, 11 Потлатюк; // 18 Подлях, 1 Підляшко, 30 Подляшко, 30 Подляшаник, 3 сецький, 3 а, 36 Подляшецький, 36 Подляшецька, 4 вський, 5 а, 40 Подляскін, 48 а, 51 Подлящук; 29 ПОДОЛЯХ (пор. Подольох См, Хк), 3171, 1275 ка пд-сх.

Перехід тюрк М < П. 46 Мотлох, **мотлоштити** = **мотолошити** 'рвати, трощити, сильно бити', на мотлох; також "мотлох = мотлош... 'негідні люди, набрід'" [ЕСУМ, III, 521]; 39 Мотлич, 29 Мотляк, 177 Мотлюк, 1 Мотленко 292; // 286 Матлах, матлашити?, 69 **Матло**!!, 1 Мотленко Дц (1311 **МОТРИЧ** пор. р. сМОТРИЧ); 157 Мотриченко! Дп, 570 Мотреску + 314 Матляк, 135 Матлюк;

(пор. Матлахове См 1256: ^ПОСАД! (fossatum)!; ПАТЬОШине! (Fath), КОРОБЧине! ір. хараб?, тур. акраба *родич*?, **ЧЕБЕРЯКи**!! кирг. **jiber-** 'посилати!', **ОВЛАШі!**, **ВОЛОШинівка** узб., аз. овла полювання Овла.ші?, ЗЮЗюки сир. zwz, ЧИЖИкове тат., ткм. јежа кара, БУТівка, КОСАРівщина, БІЛОВОД, КОРЖІ, ЯРМОЛІнці, ЯРОШівка, ЛОКНЯ;)

Крім того, 74 МАТОЛЯК!!, 579 **Матола**, 223 Матолич (пор. ойк. Потелич), 6 Матолін, 126 Матолінець, 7 Матолинець, 7 Матолига (Глухів 6, Мк.1), 17 МатолЧІ (тк. Зк), 3 МатольЧІ!; // 514 Мотора!!, 70 Матора, 250 Моторенко, 478 Моторін карта!, 81 Моторін карта; // 372 Матула!, 43 ка, 31 ліс, 41 евич, 5 евичус (Вл, Рв, Вн, Зп), 1 евічус Вл, 21 вський, 30 ьська, 470 Матуляк;

219 Батула!, 9 улюк; 38 **БАДАЛАХА!** ДЦ, **бідолаха!**, 3 Бідалах Чв, 218 ова Л6, 206 ов Л6, 57 ій, 365 ян Д; // 153 Бідолах!!, Чв, ІФ, 266 Бідолєнко тк Хк, См! **карту!**, 419 (5 Бідорєнко Мк, 1 Бідорєць Лг [ЕСУМ, I, 193]); 21 **БАДЛАК**, 397 **Бадло!!**, 145 Бадлюк; 6 **ВОДОЛАГ!**, 524 ВОДОЛАГА, 137 Водолаз, 11 ько, 534 Водолазька **КАРТА**, 1334 Во- долазська, 25 зьська, 400 Водолазький, 1135 Водолазський, 157 ова, 22 ВОДОЛАСЬКИЙ, 22 а, 4 сков, 4 скова; // 111 Водолажко, 107 енко, 25 на, 186 жєнко, 405 жський, 507 а; 4399 ПАДАЛКА, 1612 ПАДАЛКО! карта, 161 люк Зах, 189 иця **карта**, 83 кїна, 66 кїн.

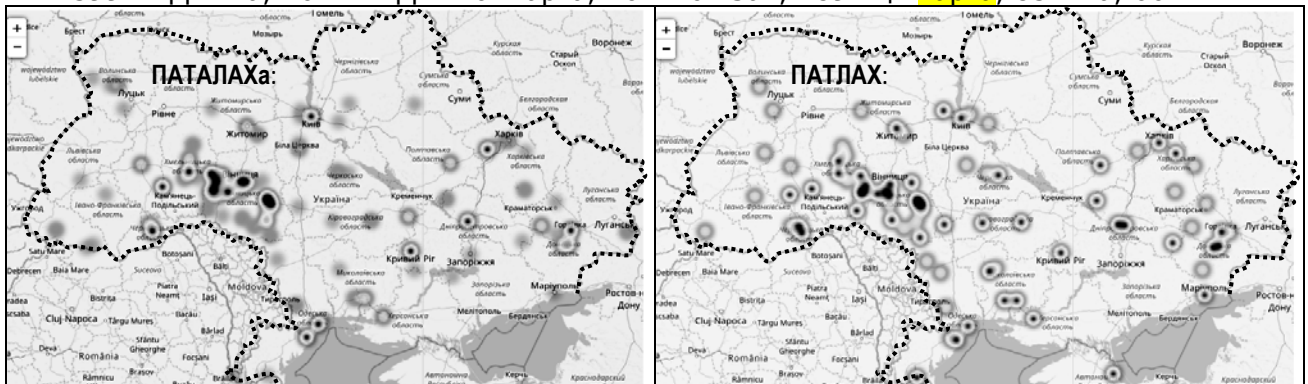

Рис. П1. Поширення в Україні ХХ прізвищ Паталаха і ХХ – Патлах [ridni.org/karta]

Загальна кількість цієї групи прізвищ **28769**. Цифра зїставна з числом слов'ян, узятих у полон за річку Сакалібів (20 тис. за аль-Куфі; див. [Тищенко 2011, 83]). Та- ким чином, слід джигаду 714–737 рр. проти хозарів зберігається у прізвищах май- же **29 тисяч** сучасних українців – нащадків колишніх хозарських данників.

Події заторкнули великі за площею терени, тому така різноманїтність пристосо- ваних основ. Від кожної основи свій кущ похідних з місцевими формантами. До фак- ту запозичення рос. бедолага = бедолаха: значить там цієї іст. пам'яті не було. Це ще один аргумент на користь ідентифікації річки Сакалібів не як Дону чи Дїнця, всу- переч Плетньовій, а саме Дніпра за землями (= після земель) (власне) Хозарії.

ПАХЛАВІЙСЬКІ ОСНОВИ ПРІЗВИЩ УКРАЇНЦІВ. Див. статті IV.:

Арташ, Аршак, Багалій, Бажан, Барабаш?, Березняк Боженко, Боровик, Борозна, Борончук, Ботвин, Бурбан, Бухтїй, Вечерко, Віконь, Воротюк, Гавела, Гдак, Говдя, Голота, Горбак, Грушак = Плюшко, Дейнека, Дибак, Жирун, Кирпа, Кирпак, Кондак, Копич, Малах, Мобєд, Моїк, Мороз, Новак, Паїк, Пероганич, Подобєд, Пойдун, Полу- ботко, Порик, Розанюк, Розум, Хортик, Чарак, Чермак, Чорба, Шобей, Шопик; *ком- позити* Вернигора, Вершигора, Китайгора, Копайгора; *від імен власних* Багур, Бого- род, Мабущєнко, Матаган, Матян, Номашко, Перожак, Порненко, Порнюк, Рарич, Рева, Рудь, Рутєнко. Див. також IV. ВІРМЕНСЬКЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО ІРАНІЗМІВ В УКРАЇНСЬ- КИХ ПРІЗВИЩАХ. АВЕСТИЙСЬКЕ МИНУЛЕ У ПРІЗВИЩАХ УКРАЇНЦІВ. (Берсан, Врадїй, Дриг-, Дрон-, Зарван-, Карабан, Кобєнко, Копир, Магуш-, Обєст-).

ПАЦАЙ < кашубс. *рас* 'велике стернове весло'. 678 Пацай, 654 Паца- люк, 122 Пацалай, **1231** Пацула, **1699** Пацкан (пор. с. Пацканьово Зк), 620 Пацан, 198 Пацак, 116 Пацаган.

ПАШКО < укр. паска. 735 Паска, **6911** Пасько, **5380** Пашко, **3367** Паш- кевич, 31 **Пашкет**, **3229** Пашкова, **2546** Пашков, 67 ович, 107 овець, **2530** Пашковська, **2030** ий; // **20267** Пащенко, 84 **Пащєтник**, 2 Пащева, ев, 64 Пащєвська, 58 ий, **2195** ук, 699 ак, 277 ина, 157 ин. Основна стаття II. ПИЩИТА.

ПЕДЕРСЕН < прїзв. українців шведського або данського походження Pedersen. 18 Педерсен Маріуполь, Сімферополь, Макїївка. Див. IV. ЙОГАНСОН.

ПЕДОРИЧ < укр. ім'я власне Федір. 485 Педорич, **1106** Педорєнко, 142 Педорчєнко, 1 Педорчук, 177 Педора, 150 Педоряка, 76 Педорєць, **1598** Пєдько, **2153** Пєдан, **1151** Пєденко, **4071** Пєдчєнко, 3 Пєдчєха, 5 чинко, 2 чєнка, 2 чик; // 9 Пєдер, 4 Пєдєрчєнко, 3 Пєдєрич. Див. I. АРИСТОФАН ПРО СКІФСЬКУ ВИМОВУ, II. ПЕДОРИЧИ.

ПЕДОСЮК < укр. ім'я власне Федос. Відомі нп Пєдоси Вн2, Хм. 596 Пєдос, 363 Пєдосєнко, 209 Пєдосюк, 44 Пєдосич, 3 Пєдосіч. Див. I. АРИСТОФАН ПРО СКІФСЬ- КУ ВИМОВУ.

ПЕКУР < кимр. *ресвр* 'грїшний'. 520 Пєкур, 17 ова, 0 ов, 5 іна, 3 ін, 24 овська, 20 ий, 20 ару.

ПЕРЕГУД < лат. paragaudion 'тканина з облямівкою', звідки також копт. **ПАРАКА**[ΟΥ]ΔΙΟΝ paraka[u]dion 'військовий одяг' [Rossi, 394] (плащ), вірм. *paregawt* 'туніка' (= χιτών у Євангелії від Марка 6, 9) < гр. παραγαύδης, сем. **prgwd**, вірм. *paregawtk'* "cloth, coat" from OIr. *parigauda- (cf. Gk. **paragōdas** = χιτών παρὰ Πάρθοις *khitōn parà Párthois*; see R. Schmitt, *Glotta* 49, 1971, pp. 107-10). 31 Перегуд, **1610** Перегуда, 654 ова, 488 ов, 18 іна, 12 ін. Див. II. ПЕРЕГУДИ.

ПЕРЕДЕРІЙ < дперс. 𐭯𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲 (Saka) **Paradriya** '(Скіфія) заморська'. **5392** Передерій; 67 енко; 380 Передерко, 23 ерчук, 256 Передера, 96 енко, 102 єєва, 36 єєв; // **1073** Передрій №2, 93 іенко, 59 йчук, 15 ієва, 9 ієв, 13 іпчо (Мк.13), 16 ей, 195 Передрук, 15 ієва, 9 ієв, 8 єєва, 7 єєв; пор. також 4 ПЕДЕРІЙ Кв. Артемівськ, Уманцівка.

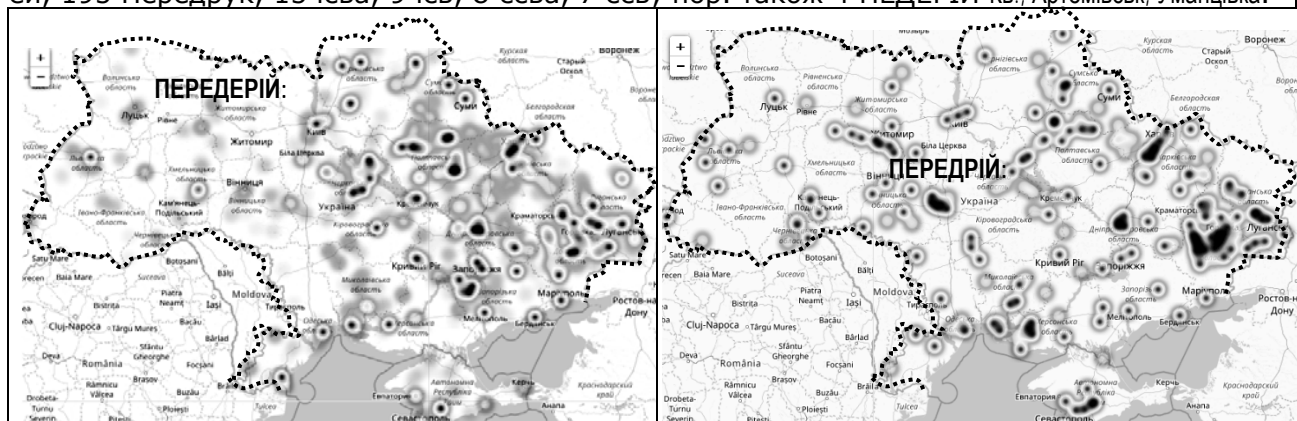

Рис. П2. Поширення в Україні 5392 прізвищ ахаменідського часу VI-V ст. до н.е. Передерій і 1073 – Передрій [ridni.org/karta]

Рис. П3. **Передерії, Передрії**. Усі зображені тут люди – нащадки еліти степовиків-іранців. Прізвище ПЕРЕДЕРІЙ мають усі люди в першому ряду і третя особа у другому ряду; разом з ПЕРЕДРІЯми (перші двоє у другому ряду) уже 25 століть вони несуть у своїх прізвищах історичне ім'я 24-ї сатрапії Ахаменідів. Їхній хорватський родич, кардіолог з Загреба на прізвище PREDRIJevac – останній у другому ряду (у Хорватії біля р. Драва існує два села PREDRIJevo)

Цей перший приклад глибоких історичних зв'язків місцевих прізвищ – скіфо-перський. 1977 р. відкрився Ірпінський історико-краєзнавчий музей. Засновником його був учитель Ірпінської школи О.М. Передерій. Його прізвище прийшло до наших часів з глибокої, але добре документованої давнини. Прототип – Сака Парадрія 'Скіфія заморська', назва 24-ї сатрапії Персії у V-III ст. до н.е. Ровесники прізвища О.М. Передерія – ім'я озера *Передеруха* у с. Білі Береги Кв Іванків, села *Передеріївка* Пл і *Передерієве* Лг, колодязь *Передріїв* у с. Івангород Кр Олександрівка, гора *Передрили* під Кам'янкою-Бузькою Льв та ін. Про безодню часу, яку пододало це українське прізвище, оповідає детальне дослідження, розміщене в Інтернеті [Тищенко 2013].

Про те, що серед мешканців с. *ШАТРАВИНЕ* См Лип. Долина є одна родина на прізвище *Передрій*, повідомила краєзнавець Л.М. Кleshko з Липової Долини.

ЯКБИ НЕ ВИШНЯ З ЙОГО ПЕРЕДЕРІЄМ. Українським топонімам від основи *ПЕРЕДРІЙ-/ ПЕРЕДЕРІЙ-* послідовно відповідають прізвища українців *Передрій, Передрієнко, Передерій, Передерієнко* (рис. ПЗ). Загадкове прізвище *Передерій* рано запало автору в пам'ять з гуморески Остапа Вишні "Сусіди лихії – вороги тяжкі!". Згодом серед десятків тисяч студентів воно чомусь ні разу не трапилося, і якби не О.Вишня, ми з вами так би й проминули Перський історичний проспект.

ПЕРЕДЕРІЇВКА – < дперс. (Saka) **Paradriya** '(Скіфія) заморська'. Відомо про скіфський родовід частини прізвищ українців. Це й Коцупії/ Кочубеї, і численні *Передерії, Передрії, Передерієнки, Передрієнки*. У козацькому реєстрі 1649 р. такі прізвища мають 12 козаків: Андрушко *Передерієнко* Чигир. Оловят., Процик *Передерій* Чигир. Сміла, Ничипор *Передерієнко* Черк. Саварс., Яско *Передерієнко* Кроп. Журавс., Євтух *Передерієнко* Черк. Мошенс., Тимко *Передерієнко* Уман. Манков., Мартин *Передерієнко* Уман. Романов., Семен *Передерієнко* брат Полт. Зенков., козак *Передерієнко* Полт. Кобеляк., Федор *Передерієнко* Уман. Соболів., Онупко *Передерієнко* Уман. Уман., Васил *Передарченко* Кальн. Немирів [РВЗ-1649]. Показова відсутність прізвищ групи *Передерій* у списку антропонімів, етимологізованих академічною наукою у книзі 1996 р. У Реєстрі 1756 р. прізвища цієї моделі мають лише троє козаків: Матвій *Передерій* Титарів. кур., Іван *Передерій* і Яцко *Передерієнко* Брюхов. кур. [РВЗ-1756, 427]. Самоназвою скіфів була *сколоти* (Геродот). Серед козаків є прізвища також і з цією основою: Яким *СКОЛАТ* Брацлав. Бород., Демко *СКОЛСЧенко* Полт.

Схожі прізвища існують в Росії (*Передерий*) і Хорватії (*Predrijevac*): там помічено і слід такої топооснови, хоч і слабший [Тищенко 2011, 339-350]. Скіфи – це не всі саки, а лише тутешні, "заморські". Про них нагадують і прізвища Сакович.

 ПЕРЕЩЕПА < укр. пере- + гр. σκεπανή 'захищена'. 12 *Перещепа*. Див. II. *ЩЕПАНІВ, ПЕРЕЩЕПИНЕ*.

 ПЕРОГАНІЧ < перс. pairāhan 'плащ, мантія'. 55 *Пероган!*, 68 *Пероганич, Пероговський* 37, а 32, 6 ов; // *Пироганич* 62, 14 *Пироган*. Див. IV. *ПЕРЕГУД, II. ПЕРЕГУДИ*.

پیراهن pairāhan (S. परिधान), s.m. Covering, mantle; a long robe; a kind of loose vest, a shirt or shift (resembling the qabā, but having buttons instead of strings at the neck and navel, and between the two).

Рис. П4. Відомості про перс. pairāhan [Platts]

 ПЕРОЖАК < перс. імена

власні *Peroz, Firuz*. 57 *Пероужак*, 56 *Перог*, **1783** *Пирог*, **2144** *женко*, 211 *жак*, **1103** *ок*, 308 *жук*, 845 *Пиріжок*, **2898** *Пиріг*.

 ПЕТРУЧАК < вірм. *patroučak* "sacrificial victims" (from **patiraučaka*-). 87 *Петручак*, 166 *Петрушак*, **2690** *Петрушенко*.

 ПЕЧЕНЮК < мадярс. *bésényő* 'печеніги'. **2570** *Печенюк* (пор. в околицях Кагарлика, рис. П5), 299 *Печеник* (на Лівобережжі).

 ПЕШКО < арам. *pešha* Великдень, Пасха. **1099** *Пешко* арам. *pešha* Великдень, Пасха, 818 *Пешков*, **1089** *Пешкова*, 104 *Пешенко*, 51 *Пешевець*, 21 *Пешик*, 35 *Пешич*, 34 *Пеший*, 29 *Пешиков*, 37 а; // 311 *Пішко*, 178 *Пішак*, 127 *Пішоха*, 102 *Пішняк*; // **5380**

Пашко, **2546** Пашков, **3229** ова, 107 Пашковець, 67 Пашкович, **2030** Пашковський, **2530** а, **3367** Пашкевич, 31 Пашкевіч, 6 Пашкевичюс, 13 еєва, 0 еєв?, 31 **Пашкет**, 34 Пашкетник; // 717 ПАШук. // 348 Пишко, 17 **Пишкун**, 1282 Пишняк, 326 Пишнюк, 1273 Пишна, 1226 Пишний, 726 Пишненко, 3 Пишней, 361 Пищенко, 48 Пищев, 103 Пищева, 40 Пищемуха, 31 Пищенко, 23 Пищела, 763 Пищик, 31 Пищола, 200 Пищолка; // 1404 Пшик (зворотна деривація ч > к?), 56 **Пшикун**, 496 ПШИЧенко, 1 ПШИЧук; // 22 Паско, 42 Паскова, 40 в, 806 **Паскевич!**, 9 Паскевич**ян**, 32 Паскевська, 21 ий; // 6911 Пасько, 133 Паськевич, 80 Паськова, 62 Паськов, 79 Паськів, 23 Паськович.

Рис. П5. Кільканадцять людей на прізвище Печенюк [ridni.org/karta] – з загального числа 2570 українців з таким прізвищем. Історично пов'язані з країною печенігів Пачинакією, за тисячу років нащадки печенігів нікуди не поділися, а досі живуть розпорошено, у тому числі й навколо своєї столиці КАГАРЛИКА. У літопису поршани – ті, що жили по Росі

ПИЛЬГУН < 1) пахл. **pargan**, plg'n 'стіна'; 2) лат. **pilum** 'стріла'. 279 Пиль, **1038** Пильник, 244 Пилькевич; 350 Пильгун, 316 Пильтяй. Див. II. **ПАРКАНІВКА**.

ПИЩИТА < сир. **ܦܫܝܬܬܐ psittā** Пешітта, Біблія церкви сирійського обряду. 61 **ПЕШТА**, 8 **ПЕЩА!** (Мк, См, Кв), 8 **ПЕЩАК!** (Чертеж Зк, Кв., Іване-Пусте), 10 Пещаницька (Кв., Коростень, Радчиці), 5 ий (Коростень 3, Кача 2), 102 **Пещенко**, 4 Пещанко, 18 Пещанюк, 11 Пещенюк, 39 Пещук, 30 Пещанський, 24 а; // 778 **ПІШТА**, 6 **ПІШТЕЙ!**, 56 **ПІШТОЙ!**, 317 Піщак, 559 Піщанська, 428 ий, 218 а, 200 ий, 365 Піщенко, 152 енюк, 368 Піщук, 164 Піщик, 309 Піщик, **24 ПІЩИТА**, 64 **ПіщЕВЯТ!** (оват?), 64 Піщева, 1 ий, 83 Піщевська, 65 ий; 28 **ПИШТА**, 0 ий, **131 ПИЩИТА**, 0 ий, 115 ПИЩИДа (**psittā** ܦܫܝܬܬܐ), 2 Пицоха; // **19 ПШИТА!** (сир. **ܦܫܝܬܬܐ psittā** Пешітта), 13 **ПШИТИЙ!**, 2 ПШИТЕцький; 5 ПАШУТО, 82 іна, 38 ін, 11 кіна, 8 кін, 22 инська, 13 ий; // 2 **ПАШТА!**, 17 ПАШТала, 1 оба, 4 іка, 44 ПАШТал**ян**, 41 ПАШТер**ян**, 3 **ПАШТЕТ**, 26 а, 57 **ПАШТЕТ**ник!, 161 ПАШТета, 42 ПАШТЕцька, 24 ий, 84 **ПАШЕТ**ник!, **10 ПАШТенко** Дц., 1 **Пашта**; 20267 ПАЩенко, 2195 Пашук, 699 Пашак, 157 Пашин, 277 а, 3 Пашцев, 2 Пашчева, 64 Пашчевська, 58 ий, 3 Пашче**лоп**, 45 Пашчелопа, 1 Пашчеляк, 1 Пашчелона.

Група прізвищ сирійського кола (пор. *Піщанка* Кв Бородянка, *Сорокотичі* та ін., див. II. АРАМЕЇЗМИ у ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ). У цій групі сталося випадкове зближення основ на позначення Пасхи і Пешітті. Видатним явищем є збереження у системі прізвищ українців історичного спогаду про хрещення сирійськими ченцями на текстах Пешітті: пор. прізвища 19 ПШИТА, 13 **ПШИТИЙ!**, 24 ПІЩИТА, 131 ПИЩИТА, 778 ПІШТА, 6 ПІШТЕЙ, 28 ПИШТА, 61 ПЕШТА, 8 ПЕЩА, 2 Пашта, 1 Пашта.

Пешіттою (сир. **ܦܫܝܬܬܐ psittā**) називається стандартна версія Біблії для церков сирійського обряду (рис. П5). Найдавніша частина Пешітті перекладена з грецької у II ст. (крім 5 книг Antilegomena 2 Peter, 2 John, 3 John, Jude, Revelation, переклад яких було зроблено на 500 років пізніше, у VII ст.).

Рис. П6. Один з 250 збережених рукописів Пешітти [www.instagram24.com arameen - photos]

Назва Пешітта походить з сир. *mappaqtā pšittā* (ܡܦܩܬܐ ܦܫܝܬܐ), букв. 'проста версія' ('доступна, пряма', 'проста для розуміння'); варіанти назви Pshitto, Fshitto, Peshitta [en.wiki/Peshitta]. **Серед перекладів Нового Завіту (з грецького оригіналу) Пешітта є, з усіх міркувань, найранішим.** Зроблений цей переклад у 160–180 рр. в Едесі (Orhāi; суч. тур. Şanlıurfa), літературному центрі Сирії. Слід нагадати, що й термін "християни" – як послі-

довники Христа – **уперше вжито також неподалік від Едесси**, у сирійському місті Антіохії (сучасна Антак'я в Туреччині). Від V ст. Пешітту у складі двох частин (Старого і Нового Завіту) вживають у теперішній формі як сирійську версію Святого Письма. "Переклад Нового Завіту ретельний, надійний і буквальний; сирійські вчені високо цінують прямоту і прозорість його стилю, що зумовило репутацію Пешітти як "цариці перекладів"" [en.wiki/Peshitta].

Переклад Біблії сирійською мовою у II–V ст., ܦܫܝܬܐ Пешітта містить, тим не менше, ознаки ревізії найдавнішого стану Нового Завіту, яку частина вчених заперечує. Однак аналогії між латинською Вульґатою (також результат ревізії давнішого стану священних текстів) і сирійською Пешіттою чітко простежений.

ПІВТОРАк < аз. палтар 'одяг', кумикс. палтар 'майно, хатні речі, скарб' + ак зменш. суф. 22 Повтар, 26 Повтарь, 11 Повтор, 263 Повторейко, 72 енко, 25 Повторақ, 16 цька, 15 цький, 15 Повтораченко, 7 Повторанова, 6 ов; 2 Півтора, **3668** Півторақ, усюди, + в селі, не Полісся; 510 Півторацька, 384 Півторацький, 114 ПівтораНІС (Ль: Ль. 30, Судковичі 21, Дрогобич 7); 100 Півтор**АКА** (Канів 13, Чк.12, Вербівка 11), 98 Півторан (Чв: Кліводін 35, Кіцмань 23, Суховерхів 14), 52 Півторадня;

2137! Полторақ, **1190** цький + **1616** ка, 89 Полторан тк. уздовж Дніпра, 118 Полторадня, 13 ПолтораНОС тк пд.сх. (Мк.6, Пантелеймонівка, Червоногвардійське); 6 Полторанін (Хк. Кр., Зп., Мк. Од), 87 Полторақіна, 64 ін, 16 Полтора, 19 Полторуха.

dress clo. n.
1. палтар paltar

Рис. П7. Аз. палтар

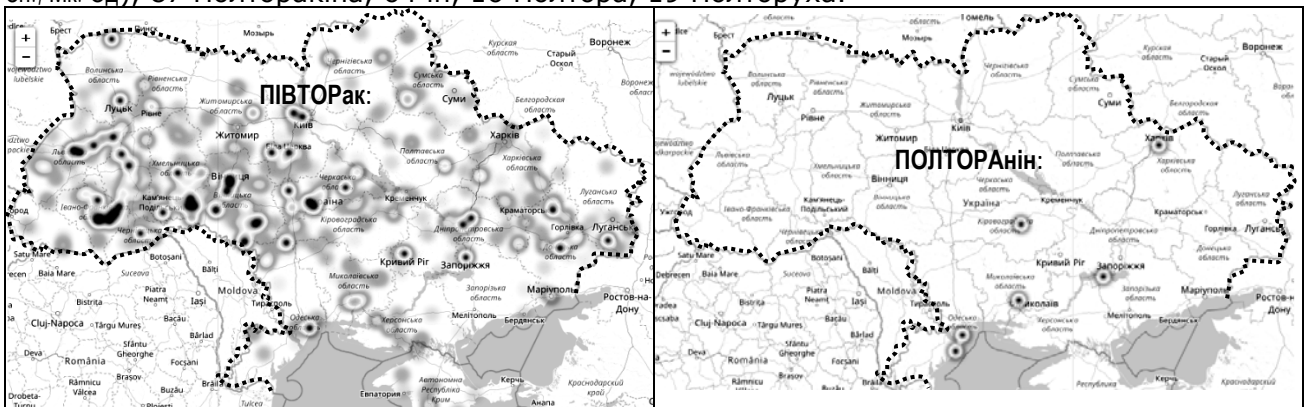

Рис. П8. Поширення в Україні 3668 ранньосередньовічних прізвищ Півторақ 'той, що має (східний) одяг/ майно', 6 – Полторанін < аз. палтар 'одяг', кумикс. палтар 'майно, скарб' + ак зменш. суф. [ridni.org/karta]

ПІДГОРНИЙ <!пахл. **pad-gōhr** 'доброго роду; родовитий'.

pad-gōhr [PWNgwhl] 1. jewelled; 2. of good stock, well-born.

2949 Підгорна, 2433 ий, 85 горець, 250 ецька, 209 ий, 7 енко, 2 ечна, 5 ий; 37 Підгура, 94 рна, 83 рний, 22 рченко, 1218 Підгурська, 988 ий, 10 Підгурець; 830 Підгірний, 1081 на, 248 як, 135 ська, 108 ий, 59 Підгірець, 0 ецька.

ПІДОПРИГ. ОРА, ПОДОПРИГ. А <!пахл. **M p'dypr'h** 'кара'.

pādīfrāh [p'tpl's | M p'dypr'h, N *pādafrāh] punishment, retribution, букв. зворотна наука **āfrāh** [p'l's | M 'pr'h] teaching, doctrine. Спочатку впала у вічі схожість пахл. **M p'dypr'h** 'кара' на прізви. *Підопригора*.

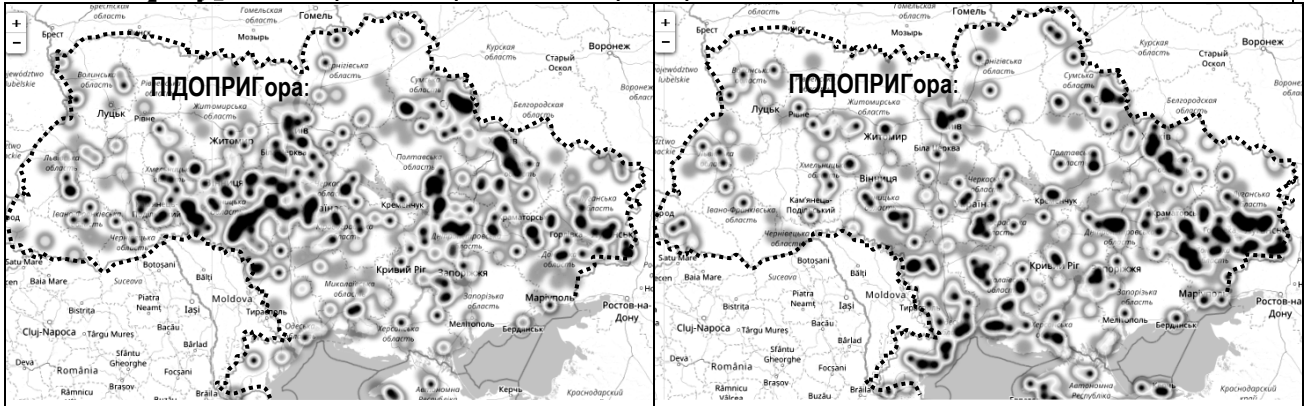

Рис. П9. Поширення в Україні 2612 ранньосередньовічних прізвищ *Підопригора* 'той, що був покараний', 2996 – *Підопригора* < маніх. *p'dypr'h* / пахл. *p'tpl's* 'кара, покарання, відплата' + укр. -ар суф. особи? [ridni.org/karta]

2617 Підоприг.ора степ, не Полісся, село, **2996** Подо.пригора село, 320 Підіпригора, 3 Подіпригора, 2 Подіпригора, 2 Подапригора, 105 Підопригора, 11 Підіприголов, **43** **Підопригор**, **24** **Підіпригор**, **5** **Підопригор**, 63 Подо.пригора, 49 Пригор, 16 Приг.ора, 899 Приг.ара, 3 Підопри.года, 5 Підоприг.ова, 0 ов, 2 Підопригоріна! Через обмежені можливості пошуковика, де не вдається відразу бачити основи з відмінним заповненням голосними (позначено "=") лише через 2 місяці за інших обставин були випадково підтверджено існування діагностичних форм цього прізвищ (25.12.17): **5** **Підоприг.а=**, **9** **Підоприг.а=**, 52 ПодоприХ-ін, 62 -іна, ПодаприХін, 19 Пригін, 25 -іна, 1 Пругіна, 15 **ПРИГА**. Також пор. імовірні однокореневі форми з ламбдацизмом: 242 Потопальський, 317 а, 3 ска, 1 ская, 129 Потопляк, 32 Підоплічко, 1 Підоплічна, 3 Підоплетена, 1 ий.

Тоді близько 6000 прізвищ групи *Підопригора* виявляються не наслідками народної етимології, а композитами: це пахл. **M p'dypr'h** 'кара'+ пахл. **gōhr** 'рід, родовід', тобто "з покараного роду" (пор. прізви. ГОРА, ГУРА, також **pad-gōhr** 'доброго роду, родовитий', див. IV. *Підгорний*).

ПОДА < усі гіпотези від *Radus* знецінені; на перший план вийшла етимологія від узб. **пода**, уйг. **пада** 'отара'. **1098** Пода, 2 Подопед, 252 бед.

ПОДМУЖНИЙ < вірм. *patmowčna* "garment, dress" одяг from Parth. *padmōžan*, Mid. Pers. *paumōžan*. 1 Подмужний.

ПОДОЛЮХ < пор. ар. فتح الله **Fatḥ Allāh** букв. 'перемогу [дає] Аллах' [Гафуров, 200] (вигук джигаду). 85 Подолюх. Також **3173** Подоляк, **1275** Подоляка. Див. статті II. ПАТАЛАХА, IV. ПАТАЛАХ.

ПОЙДУН < укр. *пойдун* 'знахар' (з перс. *pauda* '(оче)видний', пахл. *paudagen-* 'пояснювати, виявляти'). 154 Пойдун, **2387** Пойда, 193 Пойденко.

ПОЛОВЕЦЬ < етнонім половців. 643 Половець, 94 чук==, 114 енко==, 35 енко, 32 еня, 2 ик, 87 ак; іст. "Зе Сквири Половець" [Клепатский].

КОТичі! [Encarta]; ШУЛ.ЯКИ σχολή ^ШАЛ.ОЙки, ЛЕМЕШі; **ВОРИЩЕ** βῶρις у с. **БОРС**уків βῶρις, р. ЛАБич; **КРЕХАЇ**в Гракої, **КІПТІ** ΚΕΒΤΩ ^ПЕСоцьке; **БІЛ.ЕЙКИ**, **БОБР.УЙКИ** papirus + ойк, Юлин Брід у с. Беремицьке, **ОПЕНЬКИ**, ТАРАСів, **ШАМИ**, ОЛБин, ШПАКів, **БІЛИКИ** ^ПАР.ХИМів дім Єгипту ^На**БІЛЬ**ське, СИРАЇ, ЧЕМЕР; КОРНіеве, СОРОК.ОШичі, КРАС.ИЛІВка, ПОЛУЯНів, ОМЕЛЯНів, САВинка, ДИМерка, СОКОЛІВка, ГОРБачі, **СИВУХИ**;

Від рідкісного ім'я Фанебал, продовженого у репліках *По-небель* Рв, пот. *По-непаленський Гук* ІФ, здається, є ще кілька гірше збережених продовжень: • __**НАБІЛЬ**ське ?Fanebal, божество з Аскалону Чг КОЗелець: ^КОТів, ЖИЛин Млинок, БІ-Лици, СОКОЛівка, ПАР-ХИМів; СОРОКОШичі = **СОРОКОТ**ичі! [Encarta]; • __**НЕБИЛ**ів ?Fanebal, божество з Аскалону ІФ РОЖНятів: ^СЛИВки! саліб хрест, ЛОВАГи; СТРУТИНЬ 2, КРЕХовичі, КАМІНЬ, КРИВА, СУХОділ, ПідСУХи; • __**НЕБЕЛ**иця ?Fanebal, божество з Аскалону Кв МАКАРів!: ВІТРівка, ПашКІВка, МаКОВище, **КОПИЛ**ів, **КОЛОН**щина Ascalon!!! [Тищенко 2016, 588];

Лише 30.9.17 знайдено найближчий контекст: • став __**НЕБЕЛ**івський !Fanebal, божество з Аскалону у с. Цвітне Кг Олександрівка!: ^**КОЛОН**а! Ascalon!; СТРЕМещина, СТРИМівка, ОМЕЛьгород, ІВАНгород, КРИМки, БОВТишка, ТАРАСівка.

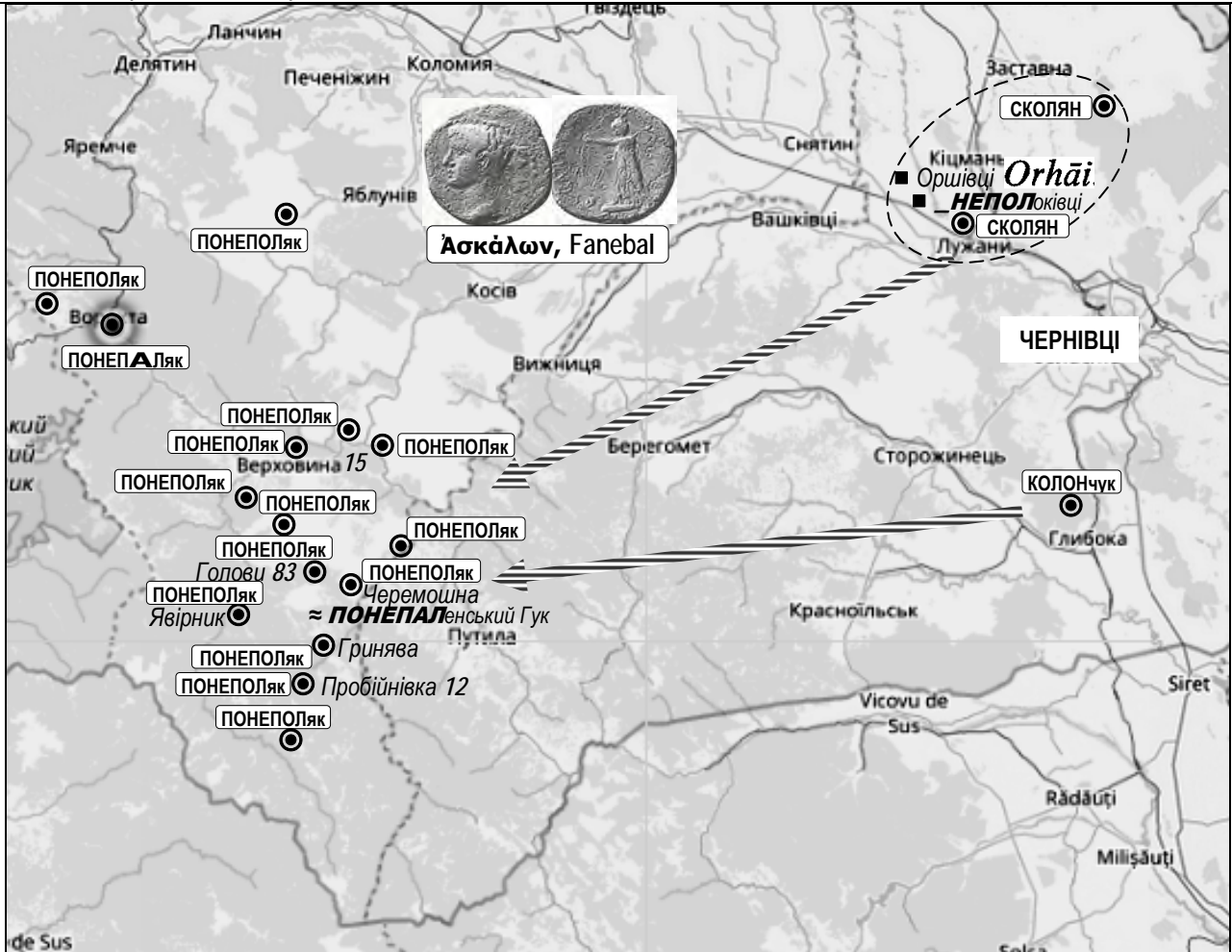

Рис. П11. 1) Середньоближкий топоантропонімічний контекст гідроніма ПОНЕПА-Ленський Гук у с. Гринява ІФ Верховина та групи прізвищ елліністичного часу СКО-ЛЯН 2, _КОЛОНчук, ПОНЕПАЛяк, ПОНЕПОЛяк понад 130 осіб у 14 нп. 2) Близький контекст ойконіма _НЕПОЛ.ОКівці Чв Кицмань і 2 прізвищ СКОЛЯН у нп Боянчук і Шипинці (основа [ridni.org]). Прототипи реплік: гр. Ἀσκάλων 'м. Аскалон (Ашкелон)', фінік. Fanebal, божество з Аскалону (зображене на реверсі римської монети [Mancini, 107])

Вряди-годи трапляється премія. Плавали до Єгипту через палестинський Аскалон: на Лівобережжі є репліки *Осколонівка* Лг, *Скалонівка* Хк... Але хто б оце знав про давно зникле божество *Фанебал* з Аскалону (зрідка є на римських монетах)?! Так от же: збереглося й це ім'я у назві с. **ПОНЕБЕЛ**ь Fanebal Рв Рв: неподалік синхоричний топонім *ЗОЗів* сир. zwz 'драхма'; а у Карпатах – пот. **ПОНЕПАЛ**енський Гук! Fanebal у с. Гринява ІФ Верховина = **Жеб**'є (Тищенко 2016, 588) і с. 744.

Тепер надійшов час внеску українських антропонімів. Від основи Сколон- було розшукано унікальне прізвище Сколонець (у Світловодську Пл Кременчук) і по зіставленні з прізвищем Колонець з факту тотожності словотвірної будови зроблено висновок про те, що основа Колон-, можливо, продовжує давнішу Сколон-.

Приріст знань дав підстави шукати серед українських прізвищ основи, аналогічні до топооснов Понебел-/Понепал-. Тут справді вдалося виявити реліктову форму ПОНЕПА-Ляк (6 осіб: Зк, ІФ, Хм, Вл).

Наскільки ці знахідки підсилили реальність пов'язання топонімів *Понебель, Понепаленський Гук* з прототипом *Fanebal*, видно на прикладі багатих ономастичних (топо-антропонімічних) контекстів (рис. П10, П11).

Довідка до рис. П13: "Слово араб. *zwz* 'драхма' вказує на Сирію, столицю якої була Едеса (давня назва *Orhāi*, тепер Урфа Тк). У тому ж регіоні, але на захід від Сирії, а саме – у місті *Аскалон* на узбережжі Середземного моря в античний час існував храм місцевого божества *Фанебала*. Кадий і закат – пізніші реалії того ж вектора. Усі ці складники однієї епохи (синхоричні і синхронічні) компактно представлені у вигляді мовних реплік на досить обмеженій території в околицях міста Рівне. Тут уздовж давнього шляху з пд. сходу на пн. захід (де тепер проходить шосе і залізниця) представлено кілька імен власних (географічних об'єктів і людей), просторова близькість яких немоливо пояснити жодними іншими причинами, крім наведеного історичного зв'язку: Колоненко (7 прізвищ), *Зозів, Оржів, Понебель, Понепалюк, Кадище, Закотюк*".

Крім форми ПОНЕПАЛяк була знайдена близька за звучанням основа у прізвищах ПОНЕПАЛюк (3 особи в Котовську Од), а потім цілий великий масив прізвищ ПОНЕПОЛЯК (171 особа на пд. й зах.), – переважно у сільській місцевості, що вказує на давній вік прізвищ. Понад 130 цих прізвищ зафіксовано у 14 селищах Верховинського р-ну ІФ, де існує і потік *Понепаленський Гук*. Крім того, у Ворохті є один мешканець із уже згаданим прізвищем ПОНЕПАЛяк (!), яке досконало передає третю голосну основи прототипу і наводить на думку про можливе збереження й інших голосних. Справді, існує ще 2 прізвища ПАНЕПОЛюк (знов у Котовську Од) і одне – видатний витвір народної етимології ПАНЕПОЛЯК у с. Дубище Хм. **Цілком очевидно, що через брак історичних документів досі не існувало і не існує жодного іншого способу проникнення до етимології цих прізвищ – "прямого", атомарного, позаконтекстного, до-, поза- чи несистемного.**

ПОРИК < вірм. *parik*, Pahl. *parīk*, Av. *pairikā* – "witch" відьма NPers. *parī* "fairy", Sogd. *pr'yk* – "female demoness"). 33 Порик.

ПОРНенко < пахл. *farn* божествена сутність. 2 Порненко, 1 Порнюк, 6 Порн Чк.

ПОРШун < крус. Пор(ъ)шангы. 8 **ПОРШун**, 65 ПОРШенко, 4 ПОРШенек; // **2138 ПОРХун** дуже цікава карта, 5 Порх; // 686 Порох, **1885** -ня, 515 -НАВЕЦЬ, 438 -ненко, 345 няк, 313 нюк, 88 няч.

Саме з розподілу прізвищ на карті Порхун (рис. П10) видно, що основа Порх- може продовжувати давнішу Пор(ъ)ш- 'поръшани', оселені князями військовій осаді "по Росі" (літоп. *рѣсь*).

ПОТАЛАХ < ар. *Fath Allah*, вигук джигаду. Прізвища сімох людей у Надазів'ї (7 Поталах Зп. 2, Маріуполь 2, Дц.1) з етимологічним -о- на місці іншомовного -а-. Завдяки кінцевому -х вони є забраклюю ланкою (missing link) до слова з досі не встановленою етимологією укр. *потала*, – завдяки спільному прототипу, ар. *Фатх Аллах*. Див. рис. П13. Пор. IV. ПАТАЛАХ, II. гора ПАТАЛАХ; лексеми I. ПОТАЛА, БІДОЛАХ.

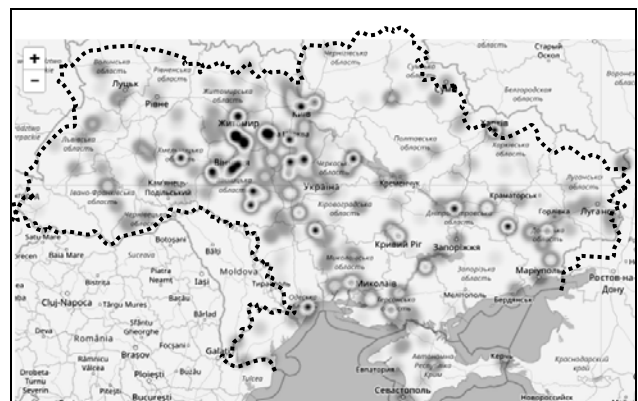

Рис. П12. Географія поширення 2138 прізвищ Порхун [ridni.org/karta]

ПРИЩЕПА < укр. при- + гр. σκεπανή 'захищена'. **7478** Прищепа, 260 Прищеп, 280 чук, 106 ко. Див. ПЕРЕЩЕПА, ІІ. ЩЕПАНІВ, ПЕРЕЩЕПИНЕ.

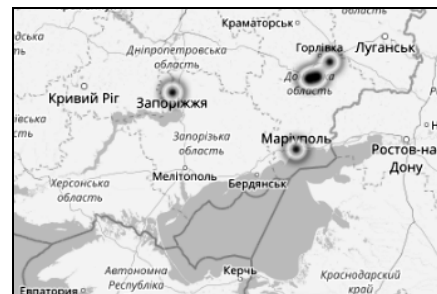

Рис. П13. Географія поширення 7 прізвищ Поталах [ridni.org/karta]

ПРОНЬ < гр. візант. πρόνοια 'земля, отримана за військову службу, лен' (візантійський феодальний термін) [Skok, III, 50-51]. **2680** громадян України на прізвище Пронін (тах Донбас) і **3309** громадян на прізвище Проніна по селах! (разом **5989**). Рівномірний посторовий розподіл цих прізвищ вказує на місцеві, а не імміграційні обставини їхньої появи. Цей висновок зміцнюють інші тисячі однокорених прізвищ українців: **2359** Пронь, **1156** Пронько, **1140** Проненко, 854 Пронюк, 455 Пронів, 401 Пронченко, 325 Прончук, 268 Проник, 215 Проневич, 184 Проншин, 136 Прончак, 63 Пронич, 53 Проняга, 36 Пронкевич, 33 Пронович, 28 Проня, 25 Проніна і 23 Пронин, 4 Проневий (Од.2, Кривий Ріг, Новомиколаївка) і 14 Пронєва (пд), 15 Проняк, 2 Пронєць; усього **13288** українців-нащадків причетних до *пронії* – візантійської земельної винагороди за військову службу.

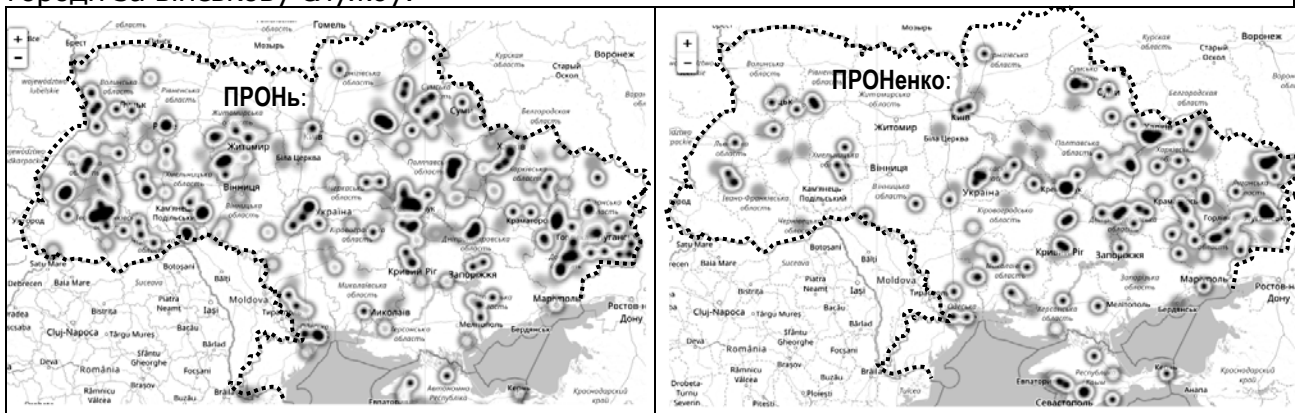

Рис. П14. Поширення в Україні 2359 ранньосередньовічних прізвищ Пронь 'власник землі, отриманої за військову службу, 1140 – Проненко [ridni.org/karta] < гр. візант. πρόνοια 'земля, отримана за військову службу, лен' (візантійський феодальний термін) [Skok, III, 50-51]

ПРУН, див. ПРОНЬ. 40 Прун, 151 Пруненко, 78 Пруниця, 29 Прунич, 94 Пруниця 729 Прунчак, 111 Прунь, 99 Прунько.

ПРУС, ПРИЦАК < етнонім прус. **5447** Прус, 682 ак, 47 Прусаченко, 18 ченко, 27 Прусатій, 4 Пруско, 359 енко, 10 енкова, 11 енков, 11 евич, 63 енок, 1 енук, 12 ецька, 10 ий, 379 акова, 327 аков; // 51 Приц, 42 ун, 58 юк, 40 Прицак.

ПУЗИР < копт. Бусирис. **1063** Пузир, 365 енко, 251 ь, 219 ей, 573 ьова, 335 ов. Див. ІІ. ПУЗИРІ, БОСИРИ.

ПУНТУС, ПОНТУС < гр. Πόντος лат. Pontus, тур. Buntus 'Чорне море'. 134 прізвища Понтус, 1 Пондик, 1 Пондяк; 729 Пантус, 6 ов, 12 ова; // 838 Пунтус, 23 -ов, 37 а, 1 Пунтузов, 1 зова, 10 Пунтуш, 769 Пунд-ик, 455 -а, 111 -як. Прозорі репліки середньовічної назви Чорного моря. Пор. бол. ПУНТУСова Вода у с. ОБОЛОНЬ Пл Семенівка, став ПУНДівський у с. Долина Кв Обухів, тут же кут. ПУНДівщина.

Рис. П15. Поширення в Україні 858 середньовічних прізвищ Пунтус [http://ridni.org/karta]

Р

РАВИЧ < пахл. ім. вл. Arvič (від дір. *arwa- хоробрий, меткий) + іч зм. суф. [Чунакова, 70]. 37 Равич, 197 Равчук, 11 Равченко, 296 Равська, 217 ий,

РАДИВИЛ < Радивіли, старий і найбагатший рід у Великому Князівстві Литовському; їхні палаци збереглися у 10 сучасних державах. 13 Радивил, 436 Радзівіл, 49 Радівілово, 8 ов.

РАДЧУК < пахл. *ardig* [ʔlykʰ | M ʔrdyg] battle битва [McKenzie, 11].
998 Радик, 22 Радек, 59 Радко, 4549 Радько, 59 Радичук, **5687** РАДЧук, **31497** РАДЧенко, 19 -енка, 44 -енков, 66 -енкова, 204 -еня, 166 -ик, 39 -ич, 80 -ишин, 58 -ишина, 11 -ин, 11 -ина, 2 -иня, 24 -инський, 26 -инська.

Основа Радик- сформувалася у давні часи внаслідок метатези плавної -р- з пахлавайського прототипу *ardig* 'бій, битва'. Найпростішим пристосуванням за народною етимологією стала заміна основи Радк- на Ред(ь)к-.

110 Редик, 8943 Редько, 378 Редькович, 5100 Редька, 98 Редич, 27 Редчик, 59 Редчич, 723 Редчиць, 161 Редчиц, 25 Редчець, 4 Редчец, 985 Редченко, 8 Редченков, 15 Редченкова, 4 Редчин; // 388 Ладик, 3 Ладко, 5 Ладько, 59 Ладичук, 172 Ладчук Вл, Хм, 293 Ладченко ЦДпр, 3 Ладченков, 5 Ладченкова, 8 Ладчін, 7 Ладчина; // 33 Ратко, 36 Ратько, 444 Ратич, 26 Ратишин, 173 Ратинський, 179 Ратинська, 6 Ратина, 9 Ратинчук, Ратинюк 2.

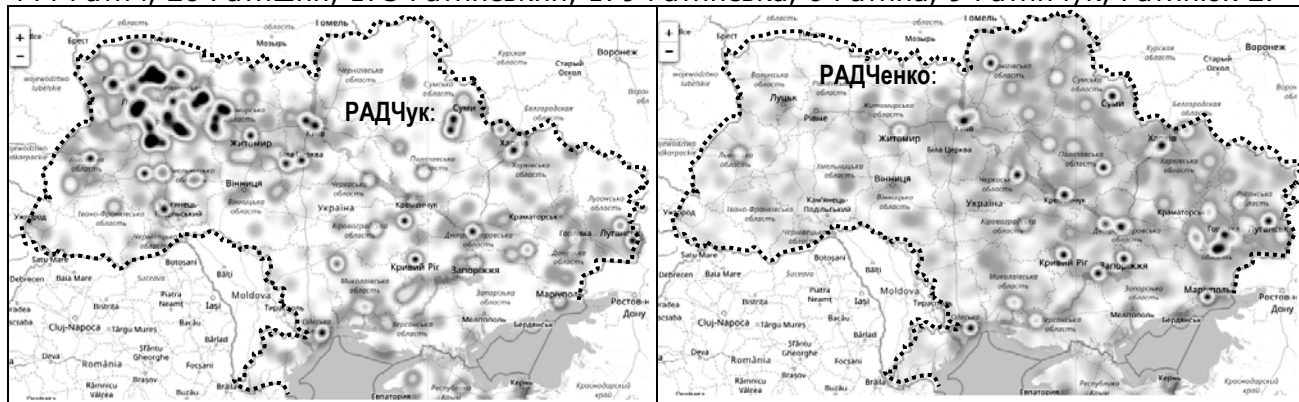

Рис. Р1. Поширення в Україні 5687 прізвищ нащадків степових воїнів Радчук 'воїн' і 31497 – Радченко [ridni.org/karta] (пахл. *ardig*, *rdyg* битва [McKenzie, 11])

РАКУТА < копт. *PAKOTĒ*, гр. 'Ρακωτίς 'Ракотіс = Олександрія Єгипетська'. 229 Ракута, 49 ть, 38 тіна, 24 ін, 8 тська, 8 ий, 199 Ракущинець.

РАРИЧ < пахл. ім. вл. Warhragn- "Перемога" (дір. *Werethragna- відважний) + іс зм. суф. [Чунакова, 71]. 391 Рарог, 74 ок, 267 ич, 73 ик, 198 енко.

РАХВАЛ < ім'я Рафаїл; 10 Рахвал, 278 РафАлюк; осн. стаття РУХАЙЛО.

РАХМАН < ар. Рахман 'милостивий', один з епітетів Аллаха [Гафуров, 181]. 222 Рахман, 28 чук=, 46 юк==, 1 ович==, 212 іна, 150 ін, 604 ова, 504 ов; // 292 Рохман, 67 Рохманенко=, 165 юк, 99 ко, 82 Рохманійко, 64 ова, 43 ов; 83 Рохмаїл див. статтю РУХАЙЛО.

РАХНО < парф. *rāh* [ʔs | M rʰ, N ~] road, way дорога. шлях. 445 Рахно, 3 енко, 1 енська, 1 ий. Докази: **2 Ласно**, **2511** Лахно, 120 Лохно, 35 Рохно. Див. II. РАХНИ. Пор. Сахно, Грихно, Олехно, Махно, Михно, Івахно, Кохно! (у ст. II. ЯХНИКИ).

РЕВА < пахл. *rew* з дір. *raiva (Bartholomae, 1961) 'багатий, пишний, блискучий'. **10686** Рева, 32 Рево, **1049** ко, **6052** енко, **1857** Ревуцька, **1522** ий,

РЕКЕДА < копт. *PAKOTĒ*, гр. 'Ρακωτίς 'Ракотіс = Олександрія Єгипетська'. 412 Рекеда; 4 Рекета, 26 ть, 15 тенець, 2 тинська, 0 ий, 2 тяньська, 1 ий, 36 Рекетчук, 222 чинська, 186 ий, 24 іна, 0 ин. Див. II. РАКУТИ.

РЕПУЖИНСЬКА < лат. *repugnare* 'відкидати' (нову віру). 55 Репушко, 44 Репужинська, 43 ий, 7 енська, 3 ий (у т.ч. 1 у с. РЕПУЖИНЦІ Чв).

РИДВАН, РИЗВАН < ар. *riḏwān* 1) рай; 2) обранець (Аллаха).
164 Ридван, 31 юк, 131 ська, 80 ий, 15 ова, 14 ов; 155 Ридун, 1 ь; // 23 Рідван, 2 юк, 13 ська, 7 ий, 8 ова, 13 ов, 9 овська, 2 ий; // 0 Редван, 28 юк, 142 ська, 133 ий, 16 ова, 10 ов, 13 овська, 5 ий; /// 7 Ризван, 184 юк, 6 ова, 8 ов; 130 Ризун, 15 енко, 78 ик, 17 ік; // 305 Різван, 24 юк, 50 ова, 58 ов; **1308** Різун, 189 енко, 17 ова, 16 ов; // 145 Резван, 13 ович, 54 юк, 120 ова, 58 ов; 207 Резун, 541 енко, 54 ик, 53 ік, 45 Резунова, 36 ов. Разом 601, 74, 347 (1022 **д**); + 445, 1976, 1326 (3747 **з**) = **4769** нащадків обранців.

РИСИЧ < парф. *rahig* [ʔsykʰ, ʔhykʰ] хлопець, паж. 162 Рис.ич, 391 іч, 416 ак, 335 енко; 81 Рискіна, 62 ін; 3 Рискал.о, 378 ь, 116 ьчук, 24 ьчик, 68 енко; 337 Рищенко, 1 нков, 1 Рищековець, 105 иковець, 3 енська, 247 ук==, 44 ак, 14 акова, 16. Див. IV. ЛИСИЧ.

РОБУР < перс. rahbor 'дерій'. 97 Робур, 338 Робул, 6 ова, 3 ов, 146 Робуляк, 8 ь, 231 Робулець; // 1079 Лобур, 340 енко, 219 ець, 186 ь, 54 Лобурак, цова, ов.

РОГАНЬ < гр. Ἐργάνη ἡ трудяща, роботяща – епітет Афіни як покровительки ремесел Soph., Diod., Plut." [ДРС, I, 657], Афіни, яка сприяє успіхам мирної праці [СКД, 976]. 29 Рогань.

РОГАЧ < гр. ἐργάτης [ерг'атис] хлібороб. 2419 Рогач, 348 енко, 213 евська, 187 ий, 475 ко, 103 ук=, 1309 ова, 1021 ов.

РОЗАНОВИЧ < пахл. розан 'вікно'. 12 Розанович, 2 юк, 7 овская, 7 овський, 589 Розанова, 458 ов.

РОМЕЙКО < гр. Ῥωμαῖκος римський, латинський. 104 Ромейко, 3 ка, 2 кова, 3 ов, 4 чук. Див. II. РОМЕЙКИ.

РОМОДАН, РАМАЗАНОВ < ар. ramaḍan 'місяць посту'. 204 Ромодан, 21 ін, 39 іна, 28 анов, 30 ва, 3 овський, 10 а; // 26 Рамазан, 986 Рамазанов, 1078 а, 7 онов, 7 ва, Див. також: IV. МАНЖЕЛІЙ, ЗАКІТНИЙ, РИЗВАНЮК, КАДИЙ, КАЗІЙ.

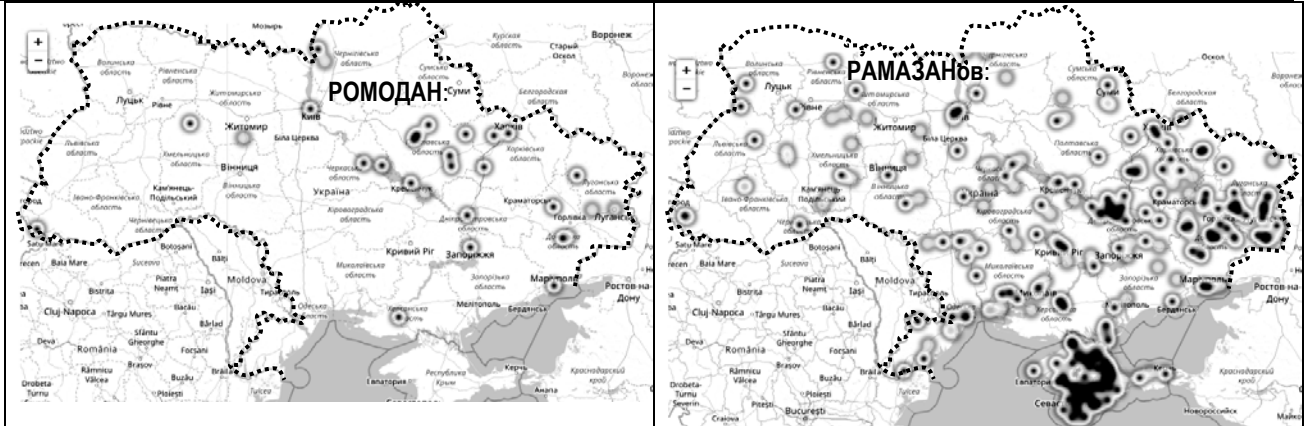

Рис. Р2. Поширення в Україні старшої і молодшої верстви нащадків мусульман – 204 прізвища Ромодан 'мусульманський піст' і 986 – Рамазанов [ridni.org/karta]

РОПОТ < крус. ропать 'мечеть'. 130 Ропот, 145 ан Од, 50 ило, 0 ина, 18 ин, 16 ова, 13 ов; 235 Ропчан.

РОСОЛовська < ар. расул 'посланець (Аллаха)'. 279 Росол, 100 а, 17 ович, 139 ова, ов, 357 Росоловська, 299 ий, 19 овщук.

РУТ < вірм. rōt "river" from Parth., Mid. Pers. rōd (cf. Old Pers. rautah-). 20 Рут, 26 Руть==, 264 а, 153 енко, ина, ко, ковська, ий; // 23 Руд, 13086 ь, 11151 ик, 4854 юк, 8731 а, 6004 ий, 66040 енко, 2000 енок, 147 ейко, 357 ейчук, евич, 427 ень, енок.

РУМко < гр. Рум 'Візантія'. 8 Румко, 510 Румак, 135 Румик, 14 овська, 11 ий, 4 о, 25 ига?

РУНКЕВИЧ < готс. гуп 'письмо; таємниця'. 68 Рункевич, 2 енко==, 104 ець, 64 чева, 52 чев, 196 ева, 6 евич, 3 ега, 196 ова, 152 ов.

РУХАЙЛО, РУХАЛО < сир. Ruḥa Святий Дух + *Ало Бог.

183 РухАЙЛО, 1 РукАЙЛО (Почаїв), 18 РухАЛО, 112 Рухленко, 28 Рухлевич, 73 Рухлова, 70 лов, 10 Рухлева, 8 ев, 82 Рухаленко, 10 Рухова, 11 ов (Лг, Дц, Од), 83 Рухліна, 94 лін, 7 Руховець, 5 Рухович, 4 Руховчук, 2 РухОЛЛАХ! Кв.

Опинившись у цій групі однокореневих, сучасне прізвище мусульманського кола Рухоллах двох осіб у Києві сенсбилізувало сприйняття моделі прізвищ з формантом –АЙЛО: 183 РухАЙЛО, 1 РукАЙЛО, 18 РухАЛО, – тут -АЙЛО-/-АЛО-, може відповідати семітс. 'Ēle/ Allah Бог. Далі були виявлені прізвища: 156 МихАЙЛО, 48 МикАЙЛО, 7 ІзраЙЛО, 176 ЗраЙЛО пер. Лв, 12 ІзмаЙЛО, 571 ЖмаЙЛО, 36 ШмаЙЛО, 271 МанУЙЛО, 2020 МанОЙЛО пер. Лб (пор. сербс. і хорв. РаФАЙЛО), а з іншого боку – 38 РугАЛО, 40 РогАЛО, 1 МихАЛО, 12 МигАЛО, 6 МигАЛА, 5 МикУЛО, 1106 МикУЛА, 342 МикАЛО, 1 МикАЛА, 10 МикОЛА (ДПб), 197 РопАЛО; 49 МихАЛЬ, 5 РофАЛЬ Варва, 4 МанУЛА і навіть 49 ГаврАЛО.

Причетність до поширення прізвищ Рухайло, Рухало сирійської церкви Кира Якова Барадеї видно з того, що у мусульман "Рухулла = Рухолла Ruḥ Allah 'дух Божий', є епітетом пророка Іси" (!), тобто Ісуса Христа [Гафуров, 183]. Пор. II. Богодухів Хк.

Поступово визначилися контури великого масиву прізвищ цього вектора: 6 **Ро-гАЙЛО!** (Рух-), 40 **РогАЛО**, 30 **РогАЛА**, 38 **РугАЛО**, 27 **РугАЛА**, 277 Ругаль, 58 РугЛЯК, 53 Ругаєва, 882 Рогаль; // 156 **МихАЙЛО**, 1 **МихАЛО!** (Лінці Зк), 5460 МихАЙЛик, 13 Ми-гАЙЛик, 65 МигАЛик, 12 **МигАЛО**, 6 **МигАЛА**, 48 **МикаЙЛО**, 18 МикаЙЛу Чв, 342 **Мика-ЛО**, 1 **МикаЛА**, 5 МикУЛО, 1106 МикУЛА, 10 МикОЛА (ДПб), 49 Михаль, 97 Михай, 2542 **Мигаль**, 133 Мигай; // 49 **ГаврАЛО**, 216 ГавриЛО, 20 ГавриЛА; // 1339 ДаниЛО Карп., 58 ДаниЛА; // 7 **ІзраЙЛО**, 16 Ізраїл Тр, 176 **ЗрайЛО** пер. Лв; // 12 **ІзмаЙЛО**, 571 **Жмай-ЛО**, 36 **ШмайЛО**; // 4 МанУЛА, 271 **МанУЙЛО**, 2020 **МанОЙЛО!** пер. Лб, 1096 МанОЙЛе-нко, 27 МанОЙЛик; // 10 Рахвал, 5 Рафаль, 289 Ропай, 14 Ропей, 167 Ропій, 197 **РопАЛО** (> 254 РубАЙЛО), 4 Рубаль Хк, Кг, 1909 Рубель, 162 Рубей Зк, 439 Рубай, 278 Рафалюк, 156 Рафалович, 1190 Рафальська, 978 ий, 11 ска, 180 Рафаловська, 134 ий.

Завдяки пошуковій системі Гугл зафіксоване ім'я і прізвище Дмитра Гаврайло (епізодично у якихось дописах "вконтакте") та прізвище Данайло у Волгограді РФ. Ім'я Рафайло трапляється в історичних документах. Якщо і було таке прізвище серед наддніпрянців, то, судячи з усього, воно було масово пристосоване до вигляду 254 Рубайло. Спробу унаочнити глибинну частину цих несподівано багатих словотвірних структурних зв'язків відображено у таблиці Р3:

ІМ'Я ЗІ СКЛАД-НИКОМ 'Єле 'Бог'	ЗНАЧЕННЯ ІМ'Я	Прізвища з формантом -АЙЛО	Прізвища з формантом -АЛО	Прізвища з форм. -АЛА, -АЛЬ
перс. РухОЛЛАХ (епітет пророка Іси)	Дух Бога (пор. і м. Богодухів)	183 РухАЙЛО , 1 РухАЙЛО, 6 РогАЙЛО	18 РухАЛО, 38 РугАЛО, 40 РогАЛО,9 -юк	277 РугАЛЬ,882Рог-27 РугАЛА , 30 РогАЛА
МихАЙЛО	хто як Бог, удар Божий	156 МихАЙЛО, 48 МикаЙЛО , 18 МикаЙЛу Чв	1 МихАЛО, 12 Ми-гАЛО , 342 Ми-кАЛО, 5 МикУЛО	49 МихАЛЬ,6 Ми-гАЛА , 1 МикаЛА, 1106 МикУЛА, 10 МикОЛА
Рафаїл, серб., хорв. РаФАЙЛО, пор. РаФАЙЛівка	Бог зцілив	РаФАЙЛО, іст. ім'я (> 254 РубАЙЛО)	197 РопАЛО,10 Рах-вал, 2 РафОЛОВич, 278 РафАЛюк	5 РаФАЛЬ, 4 РубАЛЬ, 1909 РубЕЛЬ
ГавриЛО	міць Божа	ГаврАЙЛО Дмитро, згаданий в Інтернеті	49 ГаврАЛО 216 ГавриЛО,	20 ГавриЛА, 106 ГавриЛЬ
ДаниЛО	суд Божий	ДанАЙЛО прізви. у Волгограді РФ	9 ДаниЛ, 1339 ДаниЛО (Карпати)	58 ДаниЛА, 5 ДаниЛЬ
МанУЙЛО, МанОЙЛО	лице Боже	271 МанУЙЛО, 2020-ОЙЛО,205-АЙЛО	148 МаниЛО, 11 МанОЛюк	4 МанУЛА, 7 ИЛА,335 -уляк
Савул	вимолений	16 СавОЙЛО, 25 СавАЙЛО	1 СавУЛО,6-УЛ, 1 СавОЛ,613-ОЛюк	1251 СавУЛА,1-уль, 1026 СавУЛяк
СамОЙЛО, СамІЙЛО	ім'я від Бога	37 СамУЙЛО, 235 СамОЙЛО, 1-ОЙЛА,1-АЙЛО, 72 СамІЙЛО	481 СамІЛО, 1 ШамІЛО, 3458 СамОЛюк	14 ШамІЛЬ, 5 СамУЛЬ; 1463 СмоЛА, 108 СмоЛЬ, 32 СмоЛЬко
Ізмаїл, Ісмаїл	слух Божий	12 ІзмаЙЛО, 571 ЖмайЛО, 36 ШмайЛО, 10-ОЙЛО,156-УЙЛО	-	728 ШМАЛЬ, 4794! СМАЛЬ, 28 ШМОЛЬ, 236 ШМУЛЬ
Ізраїл, Есраїл (прізвисько Іакова)	Богоборець	7 ІзраЙЛО, 176 ЗрайЛО	-	16 Ізраїл Тр, Мк., 2 -їЛЬ
Рохмаїл	Милосердний Бог	1 РохмайЛ Саки	-	39 РахміЛЬ, 83 Ро-хмаїЛ,1-ь, 121 -ІЛ

Табл. Р3. Внутрішня системність словотвору імен зі складником 'Єле 'Бог', виявлена у основах українських прізвищ з формантами -айло, -ало, -ула, -ила.

РУЧИК < вірм. *rōčik* "sustenance, daily bread" from Mid. Pers. *rōzīg* (cf. NPers. *rūzī* "idem," lit. "daily (bread)"). 7 Ручик, 1776 ка, 918 ко, 1 ук==, 39 ченко==, 14 еня, 6 ей, енчин, енкіна, ін, 148 инська, ий (пор. і 13 Заручинська, ий), 439 кіна, ін, 16 ова, ов, 97 овська, ий.

РЮМША < герм. Rom, нім. Römer + ша. 21 Рюмша, 486 ина, 349 ин; пор. 242 Римша, 46 ина, 51 ин. Пор. РЮМКА.

С

САБАДАШ < мад. szabados 'розперезаний', szabadság 'свобода, воля'. **1270** Сабадош, **3077** Сабадаш, 353 Сабадах, 374 Сабада (мад. szabad 'вільний').

САБАН, СОБАН < тат. сабан, тур. saban плуг. Пор. татарське рілньиче свято сабан-туй. 478 Сабан, 219 юк, 46 чук, 4 Сабаненко, 68 ов, 53 ін; 26 Собан, 16 ь, 16 ін, 21 іна, ський 14, 19 а.

САВРАН < перс. سوار sāvār вершник. **1188** Савран, 119 ь, 298 чук, 80 енко, 953 ська, 759 ий (степ), 340 ун Льв.

САГАН < перс. сак 'скіф' + ан 'морф. мн.'. **3855** Саган, 775 Сагун, 24 ова, 2 ченко. Пор. топоніми Сагунівка, Сакуни, прізви. САКАН, САГУЛІНА, стаття II. -улін-.

САЄЦЬ < топ. Саї(с) 'м. у Нижньому Єгипті'. 57 Саїв, 357 Саїк, 578 Саєвич, 149 Саєвська, 92 ий, 127 Саєць.

САІН < монг. Саин (каган) 'добрий' (володар), прізвисько Батия (Бату-хана, 1227–1255) [Алемань, 232]. 104 Саїн, 228 Саїнчук, 8 Саїнко, 129 Саєнок, **15900** Саєнко.

САК < перс. сак 'скіф'. **1592** Сак, 3 Сакан, **2741** Сакун, 3 -ець, 33 -енко, 161 -дяк, ова, ов, іна; 780 Сакович, 108 Сакулич тк зх., 47 ляк, 11 льева, 10 л'єв; **2154** Сачко, овська, ий, ук, енко, ик, ок; **1166** Сакаль. Також як другий складник у прізви. КОПИРСАК, -А, -О. Див. СКОЛОТА.

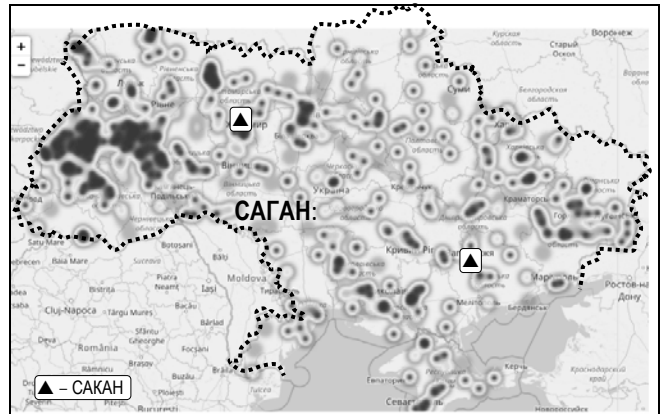

Рис. С1. Поширення в Україні 3855 прізвищ скіфського вектора Саган і 3 реліктових Сакан [http://ridni.org/karta]

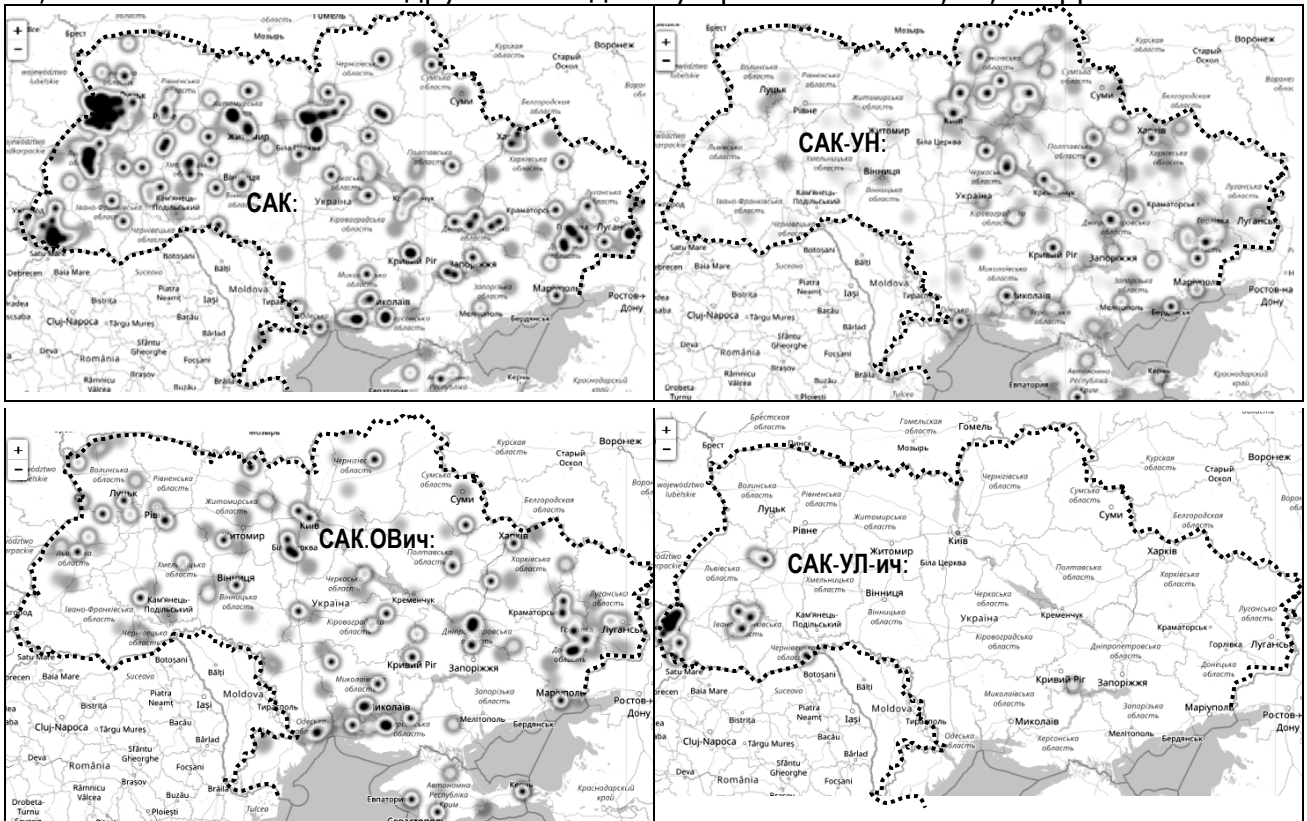

Рис. С2. Поширення в Україні прізвищ скіфського часу: 1592 – Сак, 2741 Сакун, 780 Сакович, 108 Сакулич [ridni.org/karta] < перс., пахл. сака 'скіф' (імовірні прототиби формантів перс. -ан/ -ун суф. множини; рум. -ul постпозитивний артикль)

САК-УЛІНА < перс. сак 'скіф' + пахл. 'y'ln 'іранець'. 72 Сакуліна, 56 ін. Див. -УЛІН.

САМБУР < ар. صنوبر şanobar 'смола'. Деталі давніших атрибуцій див.

II. САМБІР. 872 Самбур, 104 ова, 70 ов, 414 ська, 224 ий, 114 скій

САМОТУГА < укр. [суматуха] 'меланхолія', пор. ар. sawm 'цілковитий піст під час Рамазану' [Robert, II, 904] + туга. 510 Самотуга+, 522 той, 14 тоенко, 25 Самотока, 225 тей, 311 тій Лв, 162 тук=+; 8 Сомотой, 2 тук; 28 Самотохіна, ін, 36 Сама-тохіна, ін. Див. II. САМОТУГИ.

САНЖАРА < ?турецький султан **Санджар** (1085–1157), правив 35 років у 1118–1153 рр. Деталі див. II. САНДЖАРИ. 422 Санжара, 33 енко=, 630 евська, 467 ий, 10 Санжур, 185 Санжура, 1 Санджара Сімф., 1 Санджаріді Краматорськ.

САНТАР < ?топ. Сантарія, оаза в Єгипті. 144 Сантар!, 37 ська, 20 ий, 2 ов, 5 ович, 2 овець, 4 овська, 0 ий, 2 евська, 4 ий; // 8 Санатар, 155 чук.

САПОН < фінік. сафон 'північ'. 1048 Сапон, 106 юк, 203 енко, 59 енко, 36 ова, 31ов.

САРИНСЬКИЙ < киеворус. сарини 'сарадини', пор. рос. діал. саринь. 1 Сарин, 11 іна (Дц.7, Дп.1, Хк.1; Км, Тр), 0 ін?, 2 Саринський Євп., 1 овський Зп, 1 а; 1 Сарині Хк.; // 2 Заринюк, 2 ський, 4 а; // 496 Сарнавський, 546 а багато в селі, 140 Сарнацька, 95 ий, 47 Сарна; // **2166** Сарана, **1918** чук, 270 нюк.

У Лаврентіївському літопису цей лексичний факт засвідчено двічі: "...а срацини ѿ Измаила и творатъса **Сарини**, и прозваша има совѣ Саракине, рекше: **Сарини** есмъ, тѣмъ же хвалисе и Болгаре сѣтъ ѿ дщерью Лотовѣ, иже зачастую ѿ ѿца своего, тѣмъ же нечисто естъ плема ихъ; а Измаило роди 12 сына, ѿ нихъ же сѣтъ Торъкмени, Печенѣзи, и Торци, и Половци, иже исходитъ ѿ пѣстынѣ".

сарынь «толпа, сброд», поволжск., сарынь на кичку — призыв волжских разбойников к команде судна предать хозяина, чтобы овладеть судном (кичка — «нос судна»); см. Мельников 1, 42; Нов. Энци. Сл. 11, 642. Также сарынь «детвора», пошехонск. (ЖСт., 1893, вып. 4, стр. 512), «стая волков», арханг. (Подв.). Неясно. [Несомненно, произведено от др.-руск. сара, сар «матрос», о котором см. Унбегаун, ZfslPh, 26, 1957, стр. 104 и сл.; Фогараши, «Studia Slavica», 5, 1959, стр. 202 и сл. — Т.]

Сарынь ж. собр. вост. кал. (соръ?) толпа мальчишек, шалунов; толпа, ватага черного народа; сволочь, чернь. Сарынь по умилу зомонить. Сарынь на кичку! бурлаки ва-нось судна! но предаю, приказъ волжскихъ разбойниковъ, завладѣвшихъ судномъ. Велика сарынь (толпа), да некою послать.

СВІТЯЦУК < укр. Світязь зі шв. Svfrjóð 'Швеція' + чук. 250 Світяцук+, 26 Світак, 275 Свіст, 896 ак, 7237 Свістун.

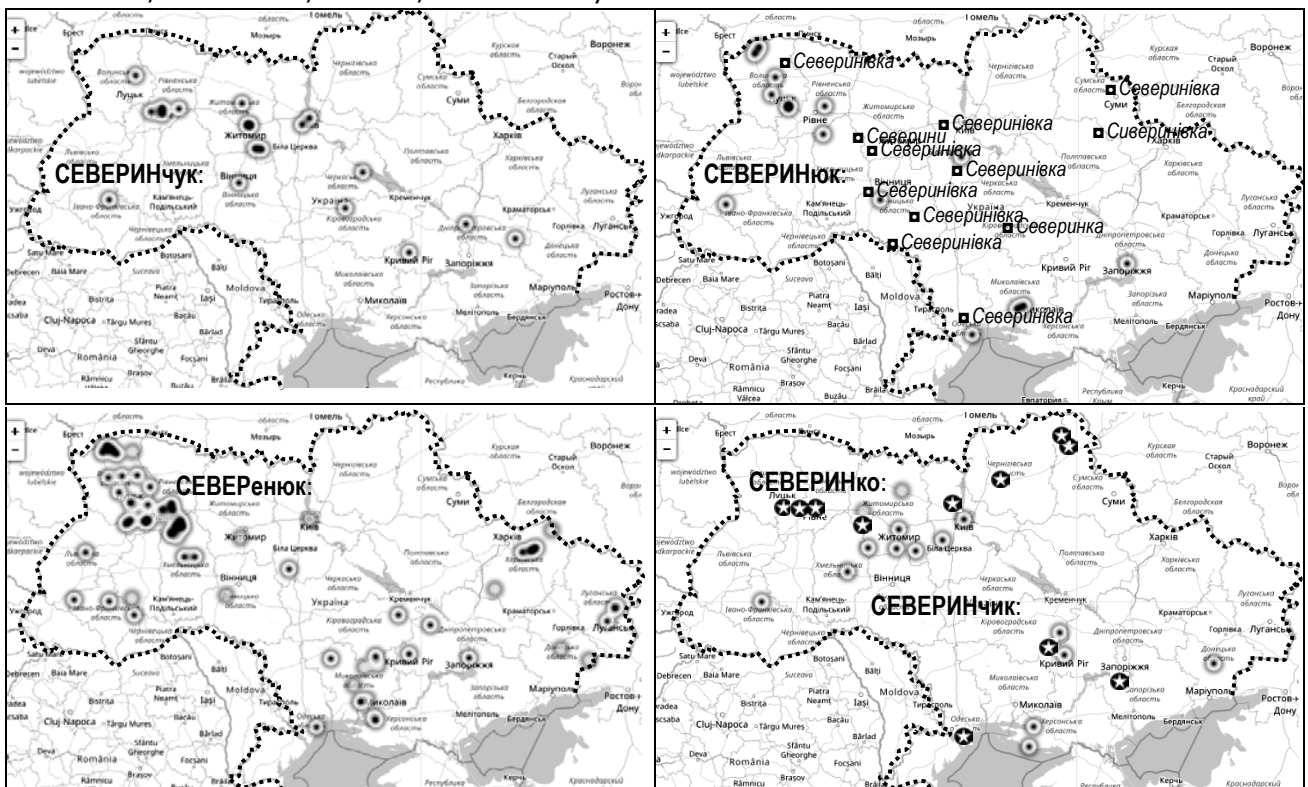

Рис. С3. Поширення в Україні 39 прізвищ готського або скандинавського часу Северинчук 'нащадок скандинава', 44 – Северинюк, 263 – Северенюк, 61 – Северинчик і 39 – Северинко [ridni.org/karta], – та нп від основи Северин-

СЕВЕРИН < пор. чес. *seveřan* (анг. Norseman) 'скандинав', *seversky* 'скандинавський'. 3200 Северин, 320 Северина, 61 инчик+, 39 инко+, 39 инчук, 44 инюк+, 1 як=, 23 ець=, 9 инська, 5 ий, 419 иненко, 674 Северенчук, 263 енюк; // 204 Сивирин, 9 а, 23 енко, 6 ова, 17 ов, 10 чук, 6 юк.

На долучених картах (рис. С3) видно чітке переважає назв на Правобережжі, починаючи з Волині. що цілком відповідає скандинавському вектору зв'язків та надійно засвідченому археологами історичному шляху міграцій готів.

СЕГЕДА < мад. *sziget* 'острів'. 4 Сигитова, 5 ов; // 13 Сигеда, 2 Сигедін; // 307 Сигида, 119 ин, 53 ин, 79 юк, 49 енко, 19 ина; // 69 **Сегет**=, 10 Сегеті=; // 800 Сегеда, 299 Сегеді, 282 Сегедій, 130 енко, 83 дин, 93 дін.

1079 Семиволос, Семивол, Семивеличенко, Семиволкова, ов, Семивражнов, Семич, ева, ев, часна, частний, 366 Семикрас, 3 ова, 2 ов, 374 коз, 433 літ, 856 Семікіна, 711 ін.

СЕМАШКО < гр. *symmachos* 'союзник'. 114 Семаш зх., 800 -ко, 49 -кевич, 9 -ков, 4 -кова, 29 -кін, 51! -кіна (1,76). **2238** Семак повсюдне, 354 Симац, 39 Семашко.

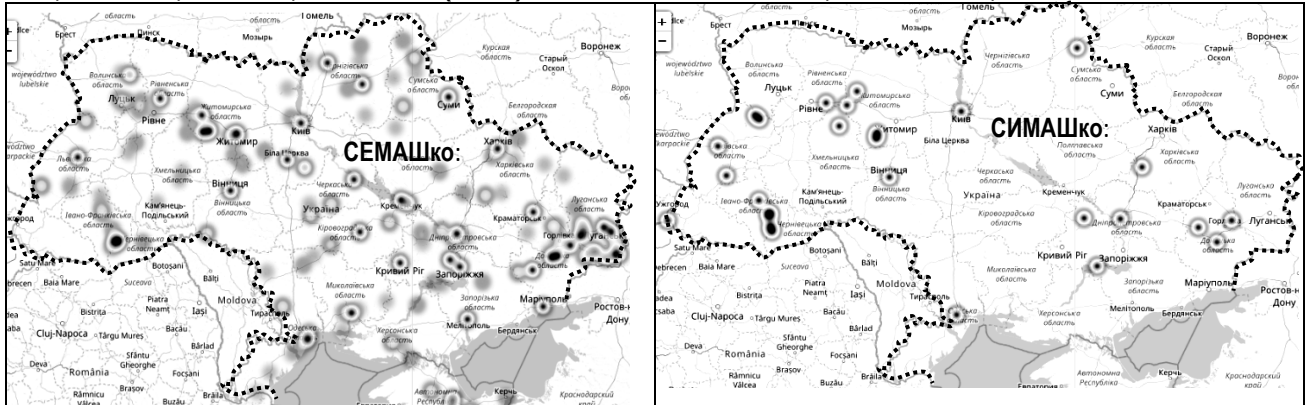

Рис. С4. Поширення в Україні 800 прізвищ античного часу Семашко і 39 – Симашко [ridni.org/karta] (гр. симмах? союзник; елам. Семашки, топонім і династія)

СЕМИРЕНКО < ! *Semu ren* 色目人 — *сэму жэнь*, люди с Запада и из Центральной Азии [Алемань, 542]. 168 Семиренко (*semu ren*), 2 Семиренко, 5 Семиренський, 407 Семиряжко (*semu ren-s-*), 7 Семирей, 23 Семиреченко, 1 Семиреченська, 11 Семирецька, // 16 Симири, 32 ня, 48 Симиренко, 2 Симирей, 9 Симириченко, 7 Симириченко // 38 Семиренко, 2 Семиренська; // 485 Смирна, 373 ий, 75 их, **15031** Смирнова (*semu ren*), **11374** ов, 26 ицька, 14 ий;

СИВИЛО < гр. *Σιβύλλα* *Sibylla* 'Сивилла'. 30 Сивило, 2 ян, 1 юк; // 13 Сибиль (Шостка, Кочерги См, Михальщина), 20 Сибидло (Бережани, Оріховець Тр), 10 Сибилева (Шатрище, Івот См), 18 ев (Шатрище, Шостка См), 23 льова, 16 ов (Шостка См), 148 Сибілева, 10 ев; // 137 Сивуля, 184 як, 136 ько, 92 ька, 117 ич, 75 ьська, 63 ий. Див. II. СИВУЛЯ, СИБИЛІВЩИНА.

СИНДАРОВСЬКА < готс. *Sindar-*, *Sintar* ім'я власне.

Ось як виглядає районний топонімічний контекст теми *Пашківка* Чг Ніжин:

• **ПАШКІВКА** Чг Ніжин: ^**СИНДАР**евське **Sind-ario*, **Send-arius*; **ГАЛИЦЯ** *Galiza*, **КУНАШІВКА**, **ЛЕОНІДІВКА**, **КОВТУНІВКА**, **ДОВГЕ**, **ЧЕРНЯХІВКА**; **ПУСТ.ОТИНЕ**, **САЛЬНЕ**, **БЕРЕЗАНКА**, **КАЛІНІВКА**, **ПАЛИВОДА**, **ПЕРЕХОДІВКА**, **ХВИЛІВКА**, **ШАТУРА**?

Мовний матеріал назв "Пашківка" й "Ніжин" (поки що) не видається історично пов'язаним з фібулою. Зате в назві сусіднього з Пашківкою села **СИНДАР**евське зберігся справжній готський антропонім **Sindar** (див. II. Готські словотвірні моделі).

Чи не утрималася також і серед прізвищ в Україні основа того ж готського ім'я **Sindar**? Виявляється, ще й як утрималася! Ось результат пошуку:

2 **Синдаровська** (Кв, Овруч); // 132 Сендер Пб; // 1 Сондер; // 35 Сандар; // 31 СандРІК Пб; 130 Сандрак! Пб; (пор. топонім **Сандраки** = "Широка Гребля" Вн Хмільник); 3 **Синдаровская**, 6 ий, 2 ова, 2 ов; 2 Сіндаловська, 1 ШентаЛинська, 2 ШентаЛер, 1 Лін.

2 **Синтюрева**, 2 -ьов, 2 -ина; // 19 Сентюрева, 26 рова, 33 ріна, 26 рін; // 144 Сантар (пор. топонім **Сантарка** Жт Коростень); // 7 Сантюров, 1 ова; // 48 Сенчура, 38 рова, 36 ров, 41 ріна + топон. Сенчури; [+? СЯДРо ▲, иста; СІДРо, иста, СЕДРо, иста, САДРук, -ицька]; 1278 + 632

13 **Шиндар**-ук, 2 ренко=, 2 -ьова, 17 -івська Жт, 8 ий, 10 -овська, 8 ий; // 466 Шиндер, 262 ук, 12 ова, 41 овська, 28 ий; // 53 Шиндир, 161 ук, 14 юк, 10 рівська, 16 ий, 15 овська, 14 ий; // 130 Шиндор; // 9 Шенда, 12 ренко, 1 рук=, 3 рева, 11 рова, 8 ов, 3 рович, 7 ьова; 197 Шендер, 455 -ук, 100 -юк, 341 -а, 54 -ова, 34 ов, 25 -ович, 178 -овська, 116 ий; // 29 ШЕНДР-о=!, 193 -а, 1 -іГОРенко, **2411 -ИК!**, 210 **-ИК!**, 69 -ІКова, 1 **-ІГ**іна Хк, 1 ШендРІХ Ківе-

динавізм *щогла* (з данс. **sigla**), але є і "просто" гідроніми *Сигла* у Карпатах, там же 118 прізвищ Сигляк, 82 Сигляник, 1 Сигляр. Або село *Шпендівка* (Кв Кагарлик) у Л. Похилевича (1864 р.) назване *Спендовкою*. І от, виявляється, серед українців є численні прізвища 14 Спендовська, 7 кий, але і 2 Шпенд-а, 18 -ик, 49 -ак, 156 Шпинда, 47 Шпентюк, 346 Шпинта, 58 -юк, 1 -ар, 1 -о (усі з авест. *atne ps spenta* 'святий', пор. новоперс. *اسفند* *asfand*); крім того, в "Історії" Лева Диякона (X ст.) ім'я київського князя Святослава не раз передане у тодішньому звучанні як *Σφενδοσλάβος* *Сфендослав* (і коментатори мовчать, що *Сфенд*- 'свят' це типово іранське звучання).

Що до аналогів до ойконіма *Синдаревське*, то прізвище, таке ж близьке до прототипу, збереглося на периферії нашого мовного ареалу в Овручі (**Синдаровська**): тут же поблизу с. **Сантарка** Жт Коростень. Виключно на Правобережжі є й інші репліки цього ж прототипу: 132 Сендер, 31 СандРИК, 130 -рак (пор. с. Сандраки = тепер "Широка Гребля", але, спасибі, 1997 р. згадали-таки історію у назві "Сандрацький заказник"). На Поліссі відома й новіша основа цього прізвища: 10 Шиндаровська, 8 ий, 15 Шинтар Рв., 14 -ь. Розмаїття реплік спонукає систематизувати весь куц однокореневих прізвищ і веде до висновку: кожний варіант зберігає лише звукову схему прототипу і свою частку звуків, але жодний не відтворює його цілком (табл. 6). Прототипом виглядає готське ***sinps** 'час' з давнішого 'подорож, дорога' (!) [Lehman, S66], – саме час нагадати "мерщій у шандру" (в дорогу) [Грінченко, IV, 484].

При цьому, крім самої формули основи (архетипу) ***s-V₁-nt-(V₂)-r-**, найкраще зберігається енергетично сильне кінцеве **-r-**, гірше – початкове **s/š-** і серединне **-t/d-** (вагання **t(h)/d** засвідчені вже у готському прототипі). Носовий **-n-** міг віддавати свою якість попередньому голосному (історично "юс малий" **▲** [ε, ě]), а далі зникати [ГУМ, 57]. (Стабільне **-p** теж ілюзія, як узяти до уваги ще й "сарматське **-л-**" на його місці, бо навіть з ним прототип ще упізнаваний: 3 Синдаловський, 2 Синдаловська; 111 Шиндель Лб, 3 юк; 69 Шиндилюк, 2 Шиндлюк; 55 Шендель, 16 іс, 7 юк; 53 Шандала; 97 Шандул-а (Хк, Дц), 37 -ь, 1 Шенталинська, 2 -ер, 1 -ін.)

Далі весь матеріал – топоніми, антропоніми, факти археології – був нанесений на картосхему навколо району знахідки фібули. І ось яка картина уперше відкрилася (рис. С6).

Рис. С7. Поширення в Україні 2144 прізвищ римського часу *Синько* і 239 – *Синій* [ridni.org/karta] з крус. *синъ* 'башта, вежа'

СИРАКУЗА < гр., лат. *Siracusa*, м. на Сицилії. 8 Сиракуза (Ль.), 4 Сирогос (Дц.), 5 Сиракуза (Ль, Дц.), 3 Сиракуз (Кв.). Однозначний прототип. Див. II. *СИРАКУЗИ*, *СИРОГОЗИ*.

СІЛІВРА < тур. *Silivra* Сілівра, м. в Туреччині. 27 Сілівра (Закітне 6, Чв., Хк.), 38 Селівра (Дц. 13, Харцизьк), 3 Сілівра (Дц., Дружківка). Однозначний прототип.

СІНГУР, ШЕНГУР < 1) копт. *ⲥⲏⲛⲁⲣⲱⲣ* *Ἡφαιστός* Гефест, м. у Єгипті; 2) акк. *singurru* риба. 402 Сінгур, 3 а, 23 енко, 276 ян, 8 ова, 8 ов; // 5 Сенгура, 4 іна, 17 ин, 5 ова; // 79 Сингур, 9 ян, 9 яну, 2 ська; // 176 Шенгур, 4 ова, 1 ов. Див. II. *СІНГУРИ*, *ШЕНГУРИ*.

СКОВОРОДА < вірм. **skavardak* (див. I. *СКОВОРОДА*). 151 Скворода, 407 ка, 276 ко, 133 ько, 104 кіна, 65 кін, 74 нікова, 62 ов, 36 нева, 29 нев, 20 нік.

СКОЛОБ < ар. сакаліба 'слов'янин'. 15 Сколоб, 10 -ивець, 4 -овець, 5 -анова, 4 анов, 4 Сколобов; // 1 Скалаба (Кодима), 17 Скалабан, 2 Скалабанова, 0 анов.

СКОЛОНець < гр. Ἀσκάλων 'м. Аскалон (Ашкелон)'. 1 особа Сколонець Світловодськ Пл. Студії топонімів України виводять на цей південний вектор не уперше. Слід зв'язків з античним Єгиптом і шляху до нього став очевидним ще 2008 р.: *Ракути Чг, Омбиш Чг, Колтів Пл, Табаївка Лг, Хк, Чг, Олександрії* (десятки назв в Україні), *Шандра Кв, Шендерівка Вн, бол. Пунтусова Вода Пл, став Пундієвський* у с. Долина Кв Обухів, *Ченокалівка*, кол. хут. *Чинакалівський* [СМГУ, 379], *Штомпелі, -вка Пл, Осколонівка Лг* (пор. назви міст у Єгипті *Ῥακωτίς, Ὀμβρος, Κόπτος, Θῆβαι* 'Фіви', *Ἀλεξάνδρεια*, ар. Al-eskandariye 'Олександрія Єгипетська', також лат. Pontus, гр. Πόντος 'Чорне море', тур. *Çanak-kale* 'протока Дарданелли', *Stampol* 'Стамбул' (форма XV ст.) [Schiltberger 1879, 257], гр. Ἀσκάλων 'м. Аскалон (Ашкелон)'). Звідкі ці дивні гості? Втрата історичного контексту зумовлювала обережність: наші предки – і у якихось зв'язках з Єгиптом, таких, що й на карті помітні? Самі факти топонімічних аналогій були опубліковані у словнику 2010 р. [ІТУ, 22–39] (Розділ 1. "З античного світу") і в новіших книжках. Теоретичне ж осмислення матеріалу розтяглося на роки, адже зібраних початкових фактів було замало. Для орієнтації в обставинах тих помічених контактів слід було залучити історичний контекст (Тищенко 2016, 377). Див. II. ПОНЕБЕЛЬ.

Тепер долучається важливий матеріал української антропонімії.

Від основи Сколон- було розшукано унікальне прізвище Сколонець (у Світловодську Пл Кременчук). Інші форманти прізвищ не засвідчені у сполученні з цією основою. Натомість цей же, не дуже поширений, формант -ець виявлено у 5 прізвищах Колонець так само на Лівобережжі (Дп, Хк). Цей словотвірний зв'язок "Сколонець ~ Колонець" – єдиний, але його вистачає для припущення про основу Колон- як цілком можливе продовження давнішого Сколон-.

Основа Колон- дала з іншими формантами ще 210 прізвищ: *КОЛОНЮК* – 124 особи!, 36 – Колоненко, 10 – Колонченко, 40 – Колончук. Різною мірою представлені на Правобережжі, ці прізвища неодмінно щоразу засвідчені й на сході України.

СКОЛОТa < скіф. < генонім Σκολότοι скіфоти (самоназва скіфів за Геродотом). 384 Сколота, 6 енко, 6 ін, ина 25 (4,16), 52 Сколотій, 35 яна, 19 ий (1,84); // 56 Сколодчук, 1 дська, 1 ий, 1 Сколодза; // 486 Сколоздра; // 54 Сколозуб?. З афере-зою: 46 Колод, 1915 Колода, 9441 Колодій, 489 ко. Див. IV. САК.

СКУБІЙ < крус. *skufь* 'Скіфія'. 618 Скуб-ій, 660 -ко, 644 -ак, 1192 -а, 842 ченко.

СКУТЕЛЬНИК < гр. *skut-* 'скіф' + парф. *'y/n* 'скіф'. Пор. IV. САК.УЛН.А. 510 Скутельник (пор. *Синельник, Кобельник, Скубеліна*), 5 ова, 3 ов. Див. -ельн-, -илн-, улн-.

СЛИВА < сир. *sliva* 'хрест'. 2072 Слив-а карта!, 3 -о, 4 -ова, 113 -ець, 221 -оцька, 178 ий, 348 Слив-ар, -орська, 7 -овська, 0 ий, 413 Сливенко, 5808 Сливка карта!, 637 Сливко, 1156 Сливчук, 269 Сливченко. Див. IV. ЗАЛЕВКО.

СНИТко, СНИТко < 1) псл. **snētь* 'зрубаний стовбур' з гот. *sneipan*, дісл. *sneið* 'обрубок' [Schuster, 1328]; 2) пахл. *snytк*, *snwt(k) asnudag* **ЧИСТИЙ, очищений**. 2517 Снітко, 94 чук, 279 ько, 155 тка, 102 іна, 66 ін, 91 овська, 70 ий, 30 Снітченко; // 1118 Снітко, 42 ько, 108 тка, 188 юк, 119 кіна, 103 ін, 22 ова, 17 ов, 0 овська, 4 ий. Див. II. СНИТИЩЕ.

СНИЦАР < 1) від попереднього; 2) нім. *Shnitzer* 'різьбяр'. 85 Сницар, сар, енко; // 1484 Сніцар, 1052 сар, сарь, 78 чук, 1664 саренко, евська, ий.

СОБко < дег. Собек. 8313 Собко, 4255 Собчук. Пор. II. *СОБКІВКА, СОПІЧ*.

СОКОЛОВ, СОКЛОВ < ткм. *saklaw* 'охорона' (але пор. і скалаб-).

Рис. С8. Поширення в Україні 510 прізвищ скіфського вектора *Скутельник* [ridni.org/karta]

16327 Соколов, по селах, **21794** Соколова (1,33), 364 Соколович, **7585** Соколовська, **5908** Соколовський (1,28), 31 СОКОЛОВ-ИЙ!, 169 Соколівська, 144 ий; **8917** Сокол, **8346** Соколенко, **4231** Соколюк, 230 Сокольчук; // **4196** Сокіл, 5 Сокільська, 2 ий. Словотвірним доказом того, що у цій основі -ов- напочатку не був суфіксом, є неприродна послідовність -ов + -ий у прізвищах 31 особи: 31 СОКОЛОВ-ИЙ! Ключові архаїзми: !! **13 Соков** saklaw, 16 **Соклова**, 4 **Сокловський**.

Топоніми • **Сколобів** ЖТ Володарс-Вл: ТОРЧИН, РАДИЧІ, ГРАБняк, ГРАБівка, НЕВИРівка, КОРИТище!, ТОМАШівка, ТУРЧинка; • **Сколобів** ЖТ Пулини: ^КОШелівка, В'язовець; **СОКОЛІВ!**, БУДище, Курне 2, ЯСНОгірка, КОЛОДіівка, ІВАНовичі, Ясенівка, Пулино-Гута;

НВ топоніми • **СоколівЩИНА** Кв Яготин: ^КУЛЯБівка, Тужилів; КАИНАри, ОРЖиця, ЧЕРКАСівка, УРСАЛівка, ЧЕРЕВки; // • **СоколівЩИНА** Пл Диканька!: ^Вільшане; Проні, Будища, Кардашівка, ДЕИНЕКівка, КОКОЗівка, ОРДАНівка, ДЕИНЕКИ; • **СоколівЩИНА** Пл Зінків: ГОРОБії, ГАВриленки, ДАДАКАЛівка; // • **Соколів** Брід! Пл.

Парадоксальна картина масового поширення прізвища Соколова, -ов в Україні (понад 38 тис. осіб; начебто зі слов. суф. -ов-), зокрема у сільській місцевості, пояснима тим, що -ов- тут – не слов'янський суфікс, а частина основи туркм. saklaw. Доказом цього припущення є прізв. Соколов-ий (31 особа) і брак прізвищ *Соколів (!). Пор. топонім Шклов Ву.

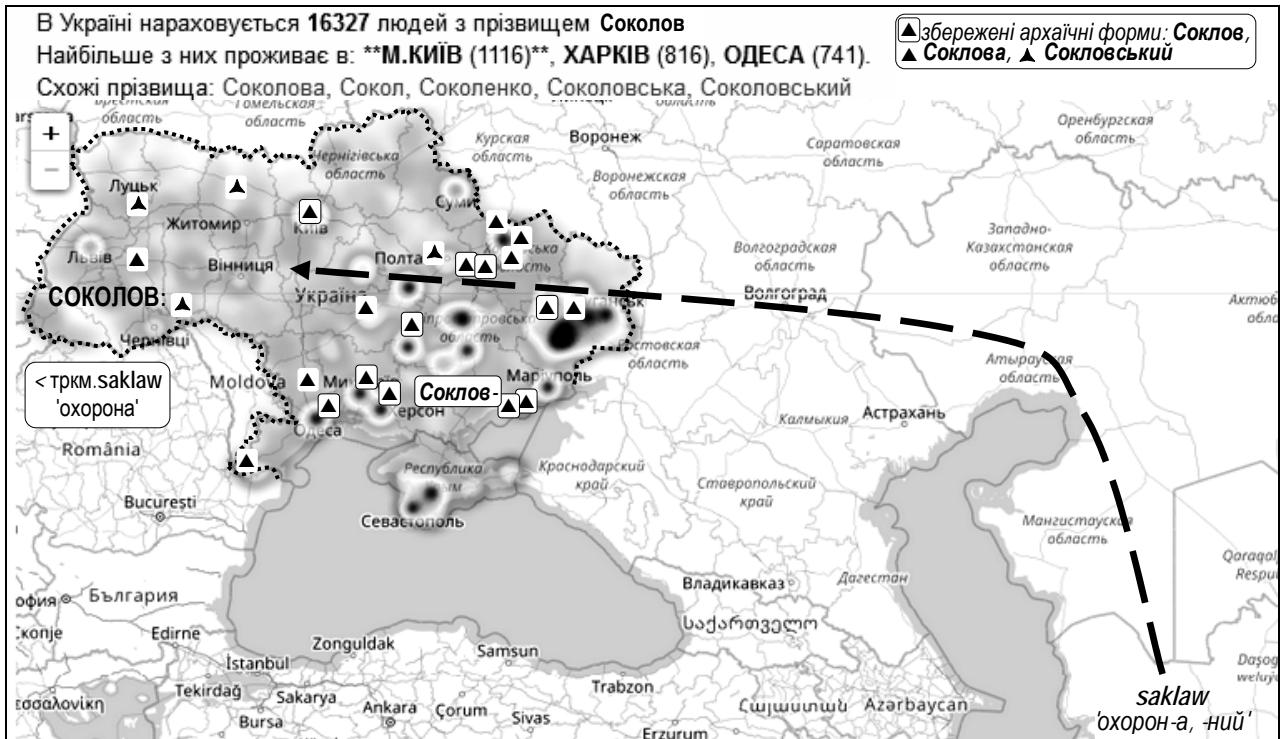

Рис. С9. Поширення в Україні 16327 прізвищ Соколов [ridni.org/karta] – з ексклюзивного прототипу туркм. saklaw 'охорона, -ний'

СОКУРенко < ?лат. secūris 'сокира' при крус. сєкира. **4919** Сокур, 248 а, 80 ець, 59 ова, 50 ов, **3304** енко, 6 ашвілі!; // 11 Секур, 11 яну, 5 ян, 2 ова, 4 ов, 1 анець.

СОЛОВЕЙ < 1) صلب салб 'Розп'яття' + -ий. **16003** Соловей, 127 ко=, 599 'ян=, 91 'янчук=, 180 'янчик, 95 'яненко (+ Ἰάκωβ, род. відм. від Іонія); // **1624** Соловій, 117 чук, 43 ченко, 29 Солов-іч, 63 -іщук, 73 -іцька, 57 ий.

СОЛОГУТ < ґот. sala + Goth "село ґотів". 2 Сологут Кв.Хм.; 6 Солот, **2051** Солод, 4 Сологод (Хотин2 ^Ходоси Рв, Троїцьке), 30 Соловод, 392 Салоді. Пор. с. Солгутове за Бугом навпроти Гайворона, також Шоргутово РФ Кострома.

СОЛТИС < укр. ст. солтис 'сільський староста (в Зах. Україні)', діал. [шовтис] через польс. sołtys, szołtys з нім. Schuldheiss 'той, що знає винного'. **3912** Солтис, 319 юк, 203 як, 181 сік, 54 тич, 487 тик?; // 47 Шолтис, 61 Шолтиш, 2 шова, 0 ов, 1 инська; // 6 Шовтис Ль.

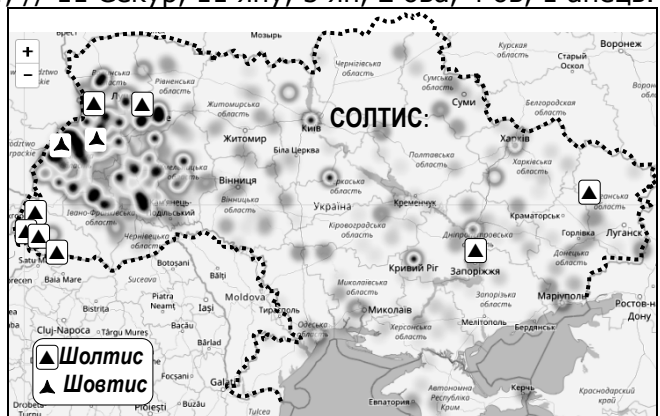

Рис. С10. Поширення в Україні 3912 середньовічних прізвищ Солтис [ridni.org/karta]; видно недавню дисперсію прізвищ

СОРОЧинець < крус. саракини з гр. **Σαράκηνοι** 'сарацини' (через лат. *Saraceni* від ар. **šark** шарк 'схід'). "...а Сарацини ѿ Измаила и творятьсѧ Сарини, и прозваша има собѣ Саракине, рекше: Сарини есмѣ". 52 Сорочин, 57 ець, **2148** Сорочинська, **1779** ий, **11707** Сорочіна, **9446** ін < саракин, **29003** Сорока, **3543** Сорочан.

СОШенко < дгр. **Σοῦσια** *Susia* 'Тус', столиця Хорасану. 752 Сошенко, Сошек, 41 енкова, 3 енська, 1 ий, 36 ов, 26 евська, 13 ий; // **13419** Сушко, 7 ева, 7 ев, 45 евська, 59 ий, 674 ицька, 521 ий, **1701** кова, **1329** ков, 304 кевич, 120 кіна, 82 кін, 68 ин, 540 инська, 465 ий, 10 инцева, 32 кета, 26 кет, 2 еєва, 46 инець.

СПИЧак < пахл. ім. вл. *Aspičak* (від дір. **aspa* 'кінь' + *ak*). 900 Спи-чак, 2 чук==, 28 Спиченко==, 4 ва, 3 ецька, 0 ий. Див. IV. АРШАК.

СТАВНюк < ґот. *staua* 'суддя'. 71 Ставнюк, 560 ича, 423 ичий, 13 Сав-нична, 9 ий, 60 иченко, 368 ічук, 126 іченко, 673 нійчук, **1980** ицька, **1297** ий, 9 виц-кий, 68 Ставична, 43 ий, 87 Снавинога, 11 женко, Ставинова, 3 ов, 100 Ставинська, 95 ий, 12 Ставинчук, 13 Стависька, 28 ий.

СТАВРак < пахл. **stabrag** [*stplk'* | Ар. *istabraq*] **shot silk** = **ЦУПКИЙ ШОВК**. 20 Ставракі (гр. форма прізвища веде до гр. таурос). Пор. 33 Стап'як, 25 Стапяк.

СТАМБУЛ < ойконім Стамбул. 38 Стамбул Хк, Дц, Хс, Од, Км; 53 Стамбула Хк, Лг, Дц, Мк, Хс; 88 Стамбулжи Дц 68, 3п, Хс, Іф; 54 Стамбульський См, Рв, Вл, Іф, Од, Дп. Разом 243.

СТАПчук < Остапчук. Унаочнення реальності системної аферези. 15 Стапчук, 14 Стапенко, 1 Стапевич, 4 Стапович=, 12 Стапінська, 12 ий, 115 Стапай, 1 Стаповой.

СТАХОРна < м. *Стахр*, *Істахр* 'перша столиця Ірану Сасанідів'. 32 Стахорна (у т.ч. у Шостці), 31 ний (у т.ч. у Шостці), 205 Стахорська, 154 ий; 104 Стахур, 138 Стахура, 610 Стахурська (у т.ч. Зноб-Новгородське См С-Буда), 473 ий, 84 ская (у т.ч. Зноб-Новгородське См С-Буда), 15 ий, 78 ий. Див. топонім **СТАХОРЩИНА** Чг.

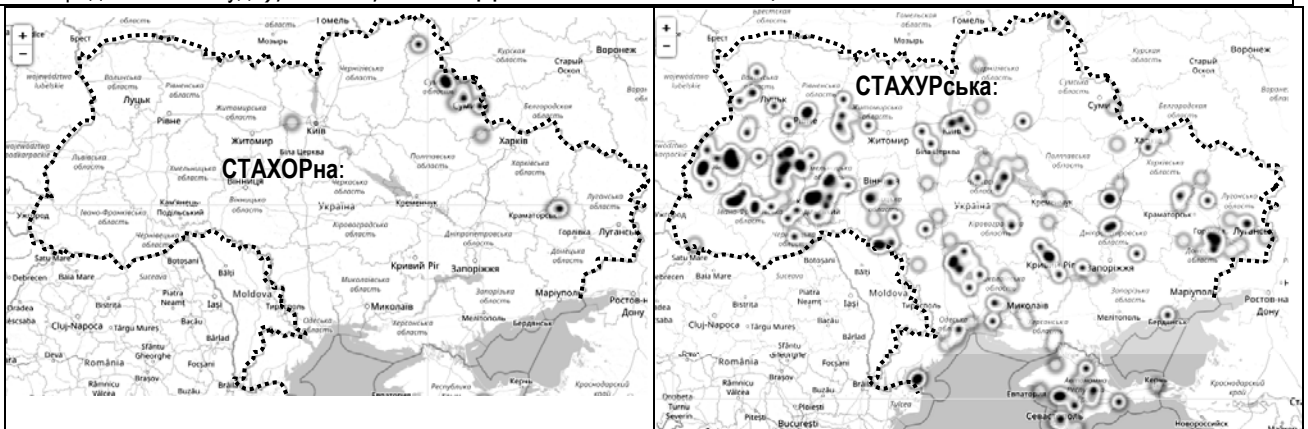

Рис. С12. Поширення в Україні 32 прізвищ сасанідського часу Стахорна і 610 – Стахурська [ridni.org/karta] (перс. *Стахр* 'перша столиця Ірану Сасанідів')

1653 ШТОГРИН!, 41!! а, 24 ець, 5 о, 671 грін, 250 а, 0 ШТОГРенко, 35 ШТОГАРенко, 11 енко, 242 ШТОГун, 24 ШТОГРам Тр; // 5 **ШТАГАРЕН**ко 5 Вл, Дп; 66 **ШТЕГЕРАН** (виразна спроба нар. етим.) Вн, Хм; 12 ШТЕГУРа Зк, Дц (пор. Стахура); // 1 СТОГРин Хм., 1 іна, 2 ева, 5 СТОГАР, 7 СТОГАРЬ, 7 СТОГАРНюк. Підгрупа похідних прізвищ **Оштогрін** (*Істахр), Штогрин, Стогрин, Стогарнюк, **Штегеран**, Штогаренко, Штагаренко < ?Стахр!

СТЕЦЬ < ґот. **staps** 'берег'. **5211** Стець, **19504** енко, 8 енка, **13010** юк==, 95 евич, 21 евят, 9 ев'ят, 20 ейко; // **3258** Стаценко, 348 Стацюк, 73 евич, 5 евіч, 15 ейко, 4 ек, 5 еніна, 4 ін; // **16497** Стасюк, 729 евич, 16 евіч, **2895** енко, 18 енкова, 28 ов, 20 ева, ев, 28 евська, 22 ий, 2947 Стасів, 1083 ь, 236 ишина, 1884 ишин, 128 ишена, 112 ишен, 144 инець, 545 ик.

СТОЯН < ґот. *stojan* 'суддя'. **3473** Стоян, 490 ович Вл! (Ківерці 46, Головне 44, Ковель 33), 470 овська, 401 ий, **4685** ова, **3906** ов.

СТРАТІЙ < гр. *στράτις* стратія 'військо, армія'. 875 Стратій, **1478** Стратійчук, **1058** Стратієнко, 119 Стратієвський; пізніші прізвища християнського кола (пор. мученик Теодор Стратилат, IV ст.): 206 Стратилат мвсі тк Лб, 8 Стратила, 8 Стратилат, 395 юк, 1 Стрателат!, 872 Стратулат, 59 Стратіла.

У т.ч. у с. Ольгопіль біля с. Стратіївка мешкає людина на прізвище Стратійчук.

3064 чова, 2546 ов, 94 чьова, 50 ов (Дц, Зп), 333 чева, 196 ев, 84 енко, 36 енко; // 81 Тлумач, 341 Тлумак, 47 цька, 39 ий.

ТОВПАШ < пахл. *darbās* [dlp's] palace. 60 Товпаш, 36 ко; // 75 Товпишко, 2 щук, 38 Товпич, 331 Товпига; // 17 Толпаш. Пор. пот. ТОВПАШ Зк, ТОВПИЖИН Рв.

ТОВЧАН < готс. *talzjands* учитель. 92 Товченик (готс. *talzeins*, sf. instruction, освіта), 96 енко, 2 ень, 1 его, 145 ко, 127 Товчигречка, 174 ечко, 2 гренко, 1 грейко; // 2 Товчан (Городенка ІФ, Новодмитрівка Дц), 1 ТовчанЧИ (Бережинка Кг); // 4 Толчан (Кг., Керч, Вергулівка Лг, Броницька Гута Жт), 52 ова Рв, 30 ов, 5 анникова, 5 ов, 5 інова.

ТОДОРУК < гр. Θεοδῶρος 'Федір', букв. Божий дар. 18 Тедорович, 1 чук, (у 1649 р. Тедоренко); // 114 Тодор, 464 Тодорович, 844 енко, 473 ук, 489 чук, 624 ашко, 2449 ова, 2080 ов; // пор. 1151 Педенко, 48 Педенюк, 2153 ан, 1598 ько, 12 Педяк== Пл, 100 Педешко, 4071 Педченко, 5 чинко, 2 чик, 3 чеха, 2 ченка; // 177 Педора, 150 ряка, 76 рець, 485 Педорич, 1106 Педоренко, 142 рченко, 1 рчук Вн.; // 9 Педер, 4 рій== (*Передерій?). Хронологію Θ > П, Θ > Т – див. у статті IV. ТАНАСІЙЧУК, II. ПЕДОРИЧИ.

ТОДОСІЙЧУК < гр. Θεοδόσιος 'Федос'. 893 Тодосійчук, 453 іенко, 57 іева, 53 єв, 35 ій, 14 ічук, 52 Тодосан, 179 енко, 247 юк, 549 ова, 48 ов; // пор. 596 Педос, юк,

ТОПАК < вірм. *tapak* "frying-pan" сковорода from Mid. Pers. *tābag* (cf. NPers. *tāba*). 18 Топак, 12 ик; // 21 Тупак, 241 ик; // 464 Тупік, 553 Тупікова, 487 ов.

ТОПЧІЙ < 1) від попереднього; 2) тур. *turçi* 'гармаш'. 4092 Топчій, 2269 Топчий; // 1119 Тупчій, 96 ий, 561 Тупало.

ТРАЧ < 1) ім'я власне лат. Maximinus Thrax, 27-й імператор (235-238); 2) етнонім фракійців *Θραῖκες*. 6068 Трач, 6448 ук, 365 енко, 114 ик, 4 ек, 14 ева, 0 ев, 130 евська, 79 ий. Робоче припущення було змінено через несумірно велике число прізвищ (понад 12 тис.) і скупченість їх на пд. заході (рис. Т2). У такому разі прототип цих реплік не ім'я імператора Максиміна Фракійця, а етнонім фракійців *Θραῖκες*.

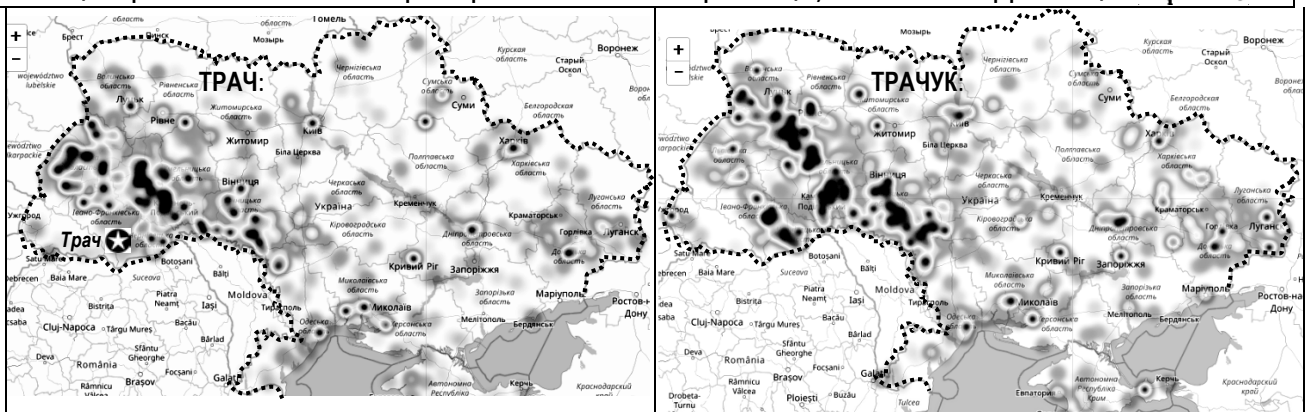

Рис. Т2. Поширення в Україні античних прізвищ 6068 Трач і 6448 Трачук [ridni.org/karta] і с. Трач ІФ < етнонім *Θραῖκες* Thraces 'фракійці' (Фракія іст. область у Болгарії)

ТРОЦАК < пахл. *trs'k* християнин. 109 Трошко, 39 а, 89 ова, 85 ов, 350 іна, 307 ін; // 10 Троща, 225 Трощак, 8 ей, 2 енок, 734 енко, 67 енкова, 50 ов, 6 енович, 5 щеновська; // 766 Тріщ, 909 ук.

ТРОЯН < лат. Traian-us (Decius). Як і топоніми ТРОЯНИ, Троянка, прізвища Троян можуть бути слідом історичних подій 251 р.: 9515 Троян, 3 ко=, 124 енко=, 323 чук, 10 юк, 487 ова, 374 ов, 82 ович, 641 овська, 363 ий, 266 яньська, 210 ий, 44 ецька, 50 ий.

ТРУХАН < монг. *daru-ga* 'зберігач печатки, губернатор, намісник' (з *daru* 'тиснути, друкувати' + *ga* 'афікс діяча') + -п. Див. ДАРАГАН.

2610 Трухан, 9 Трухань, 9 Труханюк (тк. Кв., Буча, Гатне ? < Труханів острів), 410 Труханов, 518 Труханова (1,26); // 64 Тархан, 24 ян, 185 Тарханова, 148 ов (1,25), 4 Тарханцев, 2 Тарханцева, 1

Рис. Т3. Поширення в Україні 2610 прізвищ гунського часу Трухан 'намісник' [ridni.org/karta]

Тархановська, 2 Тарханівська; // 173 Тарган, 2 ь; // 74 Таргонь, 197 я, 941 ий, 702 ська, 619 ий (1,13). Значне поширення серед сільського населення вказує не на пізніший, татари-монгольський, а швидше на давній – гунський період появи основи.

ТУЛИН < пахл. *twl* Туран. 103 Тулиголовець, 5 Тулиголович, 6 Тулиглович; 5 Тулин, 12 инова, 0 инов, 62 инська, 48 ий, 12 иніна, 9 ін, 11 Тулинінов;

ТУПИК < гр. *топiкoc* 'місцевий'. 241 Тупик, **1910** иця, **1119** чій, 561 ало, 553 ікова, 487 ов, 546 ікіна, 395 ін, 187 Тупіка, 479 іціна, 358 ін, 55 іцька.

ТУРАН < хоронім Туран. 45 Туран, 4 юк, 212 Турані, 664 ська, 549 ий, 110 ова, 82 ов; 2686 Туренко, 133 Туренок, 372 Туревич, 127 Турега.

ТУТАК < ?дег. *DHwty* Тот. 66 Тутак, 325 ик, 301 ік, 261 ка. Пор. II. *ТУТАКИ*.

ТУЩЕНКО < пахл. *tušk* 'харчі' (пор. вірм. *t'ošak* "provisions, wages" from Mid. Pers. *tōšag* (cf. NPers. *tūša*)). Неполіське прізвище. Дотепер пік поширення припадає на слов'яно-сарматську контактну мовну зону (Хк – Кривий Ріг). Форма з кореневим **-у-** в малій групі прізвищ (341 Тущенко) порівняно зі стокрот більшим масивом прізвищ з **-и-** (**34670** Тищенко) спонукають припустити (коли ці основи справді споріднені), що основа Тущ- давніша (< *twšk*), а Тищ- розвинулося від неї на слов'янському мовному ґрунті шляхом делабілізації **-у-**.

341 **Тущенко**, 3 **Тущак**, 3 **Тущин**, 3 **Тущина**, 1 **Тущик**, 1 анський; (пор. 34670 **Тищенко**, 51 **Тищак**, 3 **Тищин**, 316 **Тищик**, 65 Тищенкова, 4 Тищенко, 83 Тищишин).

Найближчі до імовірного прототипу *twšk* основи у прізвищах 103 Тушко, 22 Тушик, 72 **Тушак**, 2 Тушковець, 15 Тушкевич, 1 Тушкович, 268 Тушинська, 259 ий, 116 Тушевська, 103 ий, 82 Тушина, 48 ин, 4 Тушинова, 2 ов, 41 Тушкова, 22 ов, 248 Тушич; пор. 11 Туско, 2 Тускова, 2 в, 19 Тускевич, 2 Тускевіч.

З іншого боку, – **1647** Тишко, 584 Тишик крз, 72 Тишак, 1401 Тишковець, 2361 Тишкевич, 38 Тишкевіч, 18 Тишкович, 108 Тишинська, 82 ий, 204 Тишевська, 121 ий, 402 Тишина, 239 ин, 4 Тишинова, 0 ов, **383** Тишков, **594** Тишкова (1,55), 504 Тишкун.

Разом з тим, на користь прототипу Тиса – збіг певного числа з-поміж відомих словотвірних моделей: 18 Тиско, 80 Тисак, 431 **Тисяк**, 5 Тисковець, 5 Тискевич, 2 Тискович, 2 скова. Однак 11 Туско, 176 Тусь, 91, ик, 0 як, 84 Тусевич, 19 Тускевич, 180 юк.

У

УГРИН < етнонім угрів (угорців, мадярів). 1753 Угрин, 149 ович, 738 чук, 495 юк, 162 овська, 112 ий; // 709 Венгрин, 193 юк, 59 як, 367 Венгринович, 69 Венгриновська, 55 ий; // 42 Венгрин, 71 Венгреневич, 18 овська, 4 ий; // 4372 Венгер, 14 ко, 288 енко, 202 ак, 182 чук, 133 ська, 136 ий.

-УЛІН- < пахл. 'yl'n 'іранець'. *Ērān* [ʔyl'ɲ | N ~] *Eran*, (land of) the Aryans.

15 Магуліна, 277 Мачуліна і 88 Мачулина, 72 Сакуліна, 10 Сагуліна, 4 Петруліна, 19 Папуліна. Прізвища з цим формантом (рис. У1) можна осмислено інтерпретувати: "маг іранський (аланський)", "сак-алан", "дозорець-алан", "священик-алан". Пор. також 72 Мачуленко, 72 Сагуленко, 12 Петруленко / 57 Петрулинець; 401 Могиленко, 13 Сочиліна, 60 Попілян, 9 Попельна, 340 Попельнюк, 77 Попільнюк, 60 Попілнуха, 82 Попілян. Див. -ИЛІН-, -ЕЛЬН-.

УМАНЕЦЬ < Умань, на думку О. Трубачова, давньоєвропейський топонім. **5669** Уманець, 330 нців, 278 нцева, 142 нцев, 9 цова, **2085** ська, **1666** ий.

УНТИЛА < **Wandilaz* 'Vandal' [Cossue, Excel]. 41 Унтила, 266 Унтіла, 28 о, 8 и, 650 лова, 538 ов.

УНИЧЕНКО < гр. *Ούννοι* 'гуни'. 13 Унич, 230 Униченко, 140 Унинець, 1 Унинський, 65 Уницька, 47 ий, 17 Уневич. Див. Винник.

УНЧЕНКО < гр. *Ούννοι* 'гуни'. 53 Унченко, 50 Унчуленко, 4 Унчук, 8 Унчанський, Унчикова. Див. Униченко.

УРМАН < літоп. *ørmane* 'нормани'. 93 Урман, 35 ець, 81 ова, 73 ов. Але 29 Урманжи < орман 'ліс'. Пор. II. *УРМАНЕ*.

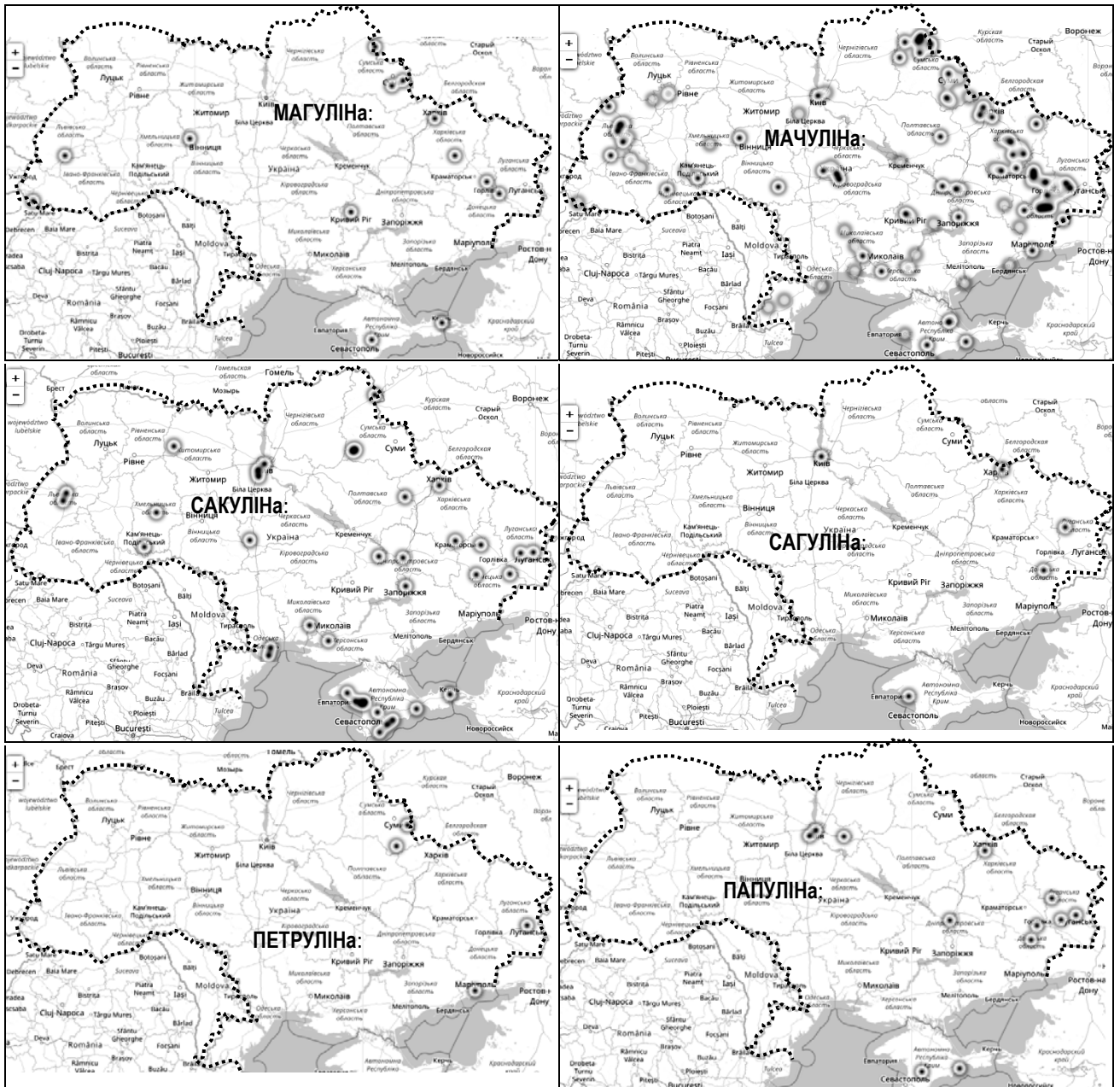

Рис. У1. Поширення в Україні степових прізвищ з формантом -улин/ -улін: 15 – Магуліна, 277 Мачуліна, 72 Сакуліна, 10 Сагуліна, 4 Петруліна, 19 Папуліна [ridni.org/karta] < пахл. 'yl'n 'ранець'; імовірні прототипи: маг, сак, ір. патр- 'охорона', гр. паппас 'священик'

УШИТко < арам. Fshitto, Peshitta [en.wiki/Peshitta]. 1 УШТА!, 141 УШТАН, 10 УШТАНюк (Жидачів 5, Лапшин 3, Бортники 2), 20 УШТАніт, 10 УШТЕй (всі Хк), 77 УШТик; // ? 354 УЩА-півська, 232 ий, 260 УЩАповська, 200 ий, 5 еповська, 6 ий; // 3 **УЩак**, 30 **УЩук**, 1 УЩуп, 163 УЩенко!, 18 щема, 11 щемо; 3 Ушитко, 47 цька, 34 цький; // 48 Ошитко, 78 **ОШИТА!**, (О ий!), 11 кова, 9 ов, 8 ер; 19 ПОШИТА Дц, 308 **ПОШТАк**, 24 **ПОШТук**=; // 8 **ОЩак**, (0 Ощук,) 52 ОЩенко, 7 ОЩема, 1 ОЩуп, 42 ОЩАповська, 29 ий, 9! ОЩан, 12 ановська, 12 ий; // 183 **ОШТук**, 1 ОШТашевський ЖТ Баранівка, (< Осташ), 1 ОШТ.ОГРІН ІФ.

УШКАло < укр. ушкали (з епосу: "Ушкали налетіли"); кирг. учкул 'здатний швидко літати'; пор. і готс. us-hulon видовбувати (що істотно в разі розбійників на одnodеревках); офіційна етимологія рос. ушкуйник від фінс. ст. *wiskoі 'човен' [Фасмер, IV, 180]), але тут і близько не згадано ушкал.

175 осіб **Ушкаленко**, 49 Ушкал, 585 **Ушкало** = 809; **390** Ушкалов, **445** а (1,14); пропорція .А=1,14 вказує на невідомість і давність родового прізвища.

99. Укр. ст. **ушкал** річковий розбійник, киеворус. **ушкулъ** 'вид судна' [ЕСУМ, VI, 58] при кирг. учкул 'швидколітний' або з готс. **us-hulon** видовбувати ➤ Степан УШКАЛенко, Федор УШКАЛенко; (пор. нп УШКАЛка Хс; ур. УШКАЛове у с. Валики Чг Прилуки [Павленко, 150]; також укр. ст. **ушкали**);

4 Ушкулова (Лв.4, Дц.1), 0 в; 13 Ушколенко, 2 Ушколова, 1 Ушколава;

82 Шкаленко, 10 Шкаленкова, 1 Шкаленова, 12 Шкаленов, 4 Шкаленок, 3 Шкаленюк, 38 Шкалей Льв, 2 Шкалов; 1 Школко Лг, **2087** Школа, 590 Школенко; 283 Школова + 7 Школова (= **290**), 173 Школовий + 24 Школовой, 7 Школов (= **204**) (1,42), 10 Школенок, 1 Школен; пропорція .A=1,42 говорить про давність родового ім'я.

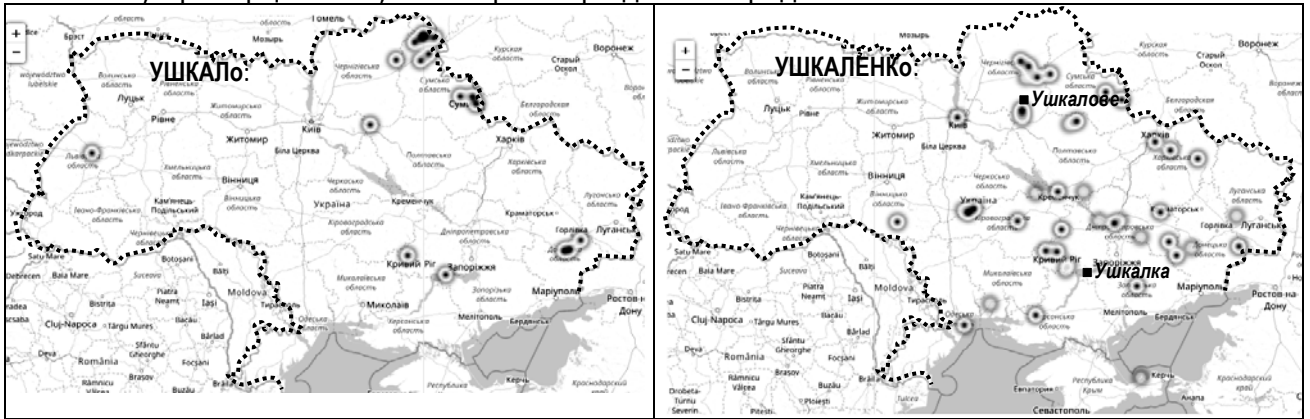

Рис. У2. Поширення в Україні 40 прізвищ готського часу Ушкало 'річковий розбійник' і 175 – Ушкаленко [ridni.org/karta]

Імовірно також: 11 Оскол, 112 оқ, 48 ьська, 14 ий, 15 скій, 5 их, 5 енко, **340** кова, **281** в (1,21), 27 ов, 20 а, 33 Осколіп?; пор. с. *Осколище* РФ Белг. на р. *Оскол* NB (трохи вище Макешкіно); 2 Скольченков, 2 а, 19 Сколюк, 35 ець, 67 **Сколібог**, 4 іс; // 350 **Оскаленко!**, 45 юк, 5 ін, 4 а, 5 кова, 7 ьдович; // **681** Скальська, **592** ий (1,15), 434 Скалько, 599 Скалій, 804 Скалига, **540** Скалецька, **459** ий! (1,18), 321 **Скаленко**, 111 юк!, 8 Скалкова, 49 Скалевий, 34 а, 45 Скаленчук, **55** Скалевська, **42** ий (1,31); 8 **Скальченко**, 84 Скальчук; // ? Каленчук, ко, евий, ецька, ий, 1591 Калько, чук; 5765 Кальченко, 1718 Кальчук.

ФОРОСТовець < прагерм. *hurstiz, нім. Forst 'ліс'. 264 Форостовець (Кв. 166, Грузьке 15, Фастів 12), 300 Форостенко, 414 яна, 321 ий, 469 ян, 304 Форостина, 32 Форостова, 13 ий, 23 ов, 82 овська, 68 ий; // 838 Хворост, 767 яна, 595 ий, 586 ян, 567 енко, 223 Хворостовська, 182 ий, 207 Хворостова, 141 ов, 2 овицька, 4 ий.

ФРАНКО < етнонім франків. **1893** Франко, **7041** чук, **1206** ків, 522 кевич, 72 кович, 401 ова, 328 ов. Див. II. **ФРАНКОПІЛЬ**, IV. ХРІНЕНКО, ГРІНЧЕНКО.

ФУРСА < ім'я власне святого ірландської церкви Фурси (567–648 рр.). **1012** Фурс, 102 евич, 341 ович, 4 Фурсофілова, 5 ов, **3506** Фурса, **2001** енко, 2617 ова, 1998 ов, 33 **Фурсей!** Fursey (См, Чг, Кв, Вл та ін.), 14 **еева**, 7 **еев**, 1 еніна; // 218 Хурса 160 Хурсенко, 10 **Хурсей!** Fursey (Зп.), 5 Хурсейтова, 5 їтов. Ключові прізвища – 33 **Фурсей**, 10 **Хурсей**, а також 14 **Фурсеєва**, 7 **еев**, які відтворюють англ. і лат. написання ім'я-прототипу англ. Fursey, лат. Fursaeus, род. відм. Beati Fursei. Ім'я цього святого виявлене серед топонімів-ознак ранньої євангелізації у Східній Європі [Тищенко 2008, 440; форзац]. В іменах таких сіл є і назви від імені св. Фурси (Fursey). Саме це ім'я (разом з іменами Самсона і Бригіти) "витягло" за собою з карти імена інших кельтських земляків – Давида, Патрика, Колумби, Колумбана. У ойконімах Фурси, Фурсові й Самсонівки – рідкісні топооснови, і саме через меншу поширеність, ніж у імен інших святих, вони переконливі у тополандшафтах. Див. II. *Фурсове*.

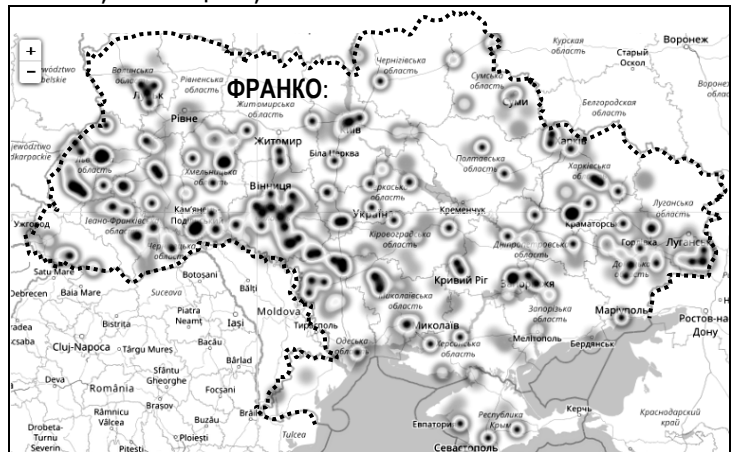

Рис. Ф1. Поширення в Україні 1893 прізвищ IX ст. Франко < franc [ridni.org/karta]

ХАЛАБУРДА < м. Кала Берда'а у Закавказзі. 124 Халаберда, 40 -бурда, 10 діна, 8 дін; // 3 Калабурда, 64 -берда, 688 Келеберда, 38 енко, 27 ян, 6 инська, 3 ий. Див. IV. ШКАЛАБЕРДА.

ХАЛАЇМ < ар. *Халім* 'добрий, лагідний', один з епітетів Аллаха [Гафуров, 202] (множ. *халаїм*). 289 Халаїм, 34 їмов, 46 їмова, 2 Халаїмбех Од; // 5 Галаїмов, 5 а Кв.

ХАЛИМОН < пахл. **Ahremen** [ʰh(y)mn] M ʰhryn, N ~] the Evil Spirit Ахриман, дух зла. 730 Халимон (пахл. 'hlymn, дух зла), 51 оник, 133 оненко, 136 Халимедик, 7 Халименко, 27 Халимівська, 20 Халимівський, 49 Халимончук, 24 Халимчин; // 881 Філімончук, 107 Філімон, 165 Філімонюк, 917 оненко.

ХАНДАБОКИХ < дег. xnti 'sail upstream' + В ѡк (30а) 'слуга'. 5 Хандабоких (Прилуки), 5 Хандабокїх (Прилуки); пор. Хандаченко 2 (Км).

Хандобоківка, **ХАНДОБОКІВКА** + = "Першотравневе" [Encarta] , (691b, 692a) 'близький' + В ѡк (30а) 'слуга' (Чг Семенівка). Це село виявилось в топонімічних околицях *Ракут* і *Ракужі*, з яких починається нарис V книги про контакти з Єгиптом. Потім був перегляд лексики давньоєгипетського словника AED (12 тис. слів), де й зауважено xnti 'sail upstream'. Однак старе тлумачення ойконіма *Хандобоківка* певний час залишалося у текстах двох статей і було замінене лише під час верстки у квітні 2016 р. після усвідомлення "дозрілості умов" для такої заміни (зокрема, й інших прикладів докоптських контактів).

Рис. X1. Поширення в Україні 10 прізвищ елліністичного часу Хандабоких, -ix у Прилуках [ridni.org/karta]

Паралельно було виявлено основу *qAqAw* 'баржа для мандрівок' [AED, 402] і яскраві фенотипи "російських поморів" Коковиних і Коковкиних (див.). Єдиний аналог до ойконіма *Хандобоківка* знайдено через пошуковик атласу Encarta – це назва с. ХУДО.БОК РФ Іркутс. (деталі [Тищенко 2016]). Основна стаття II. **ХАНДАБОКІВКА**.

ХИМЧЕНКО < ?дег. kēṯə 'Єгипет'. 1106 Химченко, 2707 Химич, 1420 Химинець, 5 Химинюк, 735 Хименко, 1 Химишина, 401 Химишинець, 318 Химчук, 13 Химей, 44 Химейчук. Деталі у кн. [Тищенко 2016].

-ХНО, формант прізвищ; див. статтю II. *ЯХНИКИ*.

ХОРОСТКІВСЬКА < прагерм. *hurstiz, нім. Forst 'ліс'. 24 Хоростківська, 20 ий, 23 ецька, 28 ий.

ХОРОХОРИН < монг. Хорхорін 'Каракорум', м. у Монголії, столиця Чингіз-хана. 3 Хорохорин (Кв., Лебедин), 31 Хорохоріна, 28 ін.

ХОРТИК < вірм. *xortik-k'* (plur.) "food, dish" страва from Mid. Pers. *xwardīg* (cf. Av. *xwarəti-*). 118 Хортик, 44 цька, 25 ий.

ХОРТИС < вірм. *ḥšrṣṣṣ* xarteš 'білявий' [АРСГ, 186] (про половців). 8 Хортис!, 118 Хортик, 44 цька, 25 ий. Див. II. *ХОРТИЦЯ*.

ХРІНЕНКО < болг. *ахряне* 'агаряни'. 531 Хрін, 26 Хрінь, 20 Хрінік, 123 Хріненко, 16 Хрінюк, 2 Хрінко, 53 Хрінник, 29 Хрінівська, 27 Хрінівський, 3 Хрінкова, 8 Хрінков, 4 Хрінов, 3 Хрінова; // 38 Хрен, 115 Хрень, 22 Хрененко, 338 Хренова, 307 Хренов, 2 Хренивч, 55 Хренкова, 22 Хренков, 29 Хреновська, 14 ий, 3 Хреновськова, 4 Хреновський, 4 Хреновської, 3 Хренкін; // 106 Хрон+ карта!, 14 Хронь, 3 Хронець, 318 Хронюк, 9 Хроняк, 139 Хроні+к!, 132 Хроненко, 1 Хроненкова, 50 Хроніна, 47 Хронін, 1 ХРОНКО, 14 Хронік, 9 Хронович, 17 Хроневиц, 8 Хронова, 7 Хронов, 18 Хроновський, 20 а, 6 ХроновЯТ ("оВАТ, пор. гора ТимкоВЯТ Льв Турка); // 2 Хран, 0 нь, 9 Храненко, 34 Хранюк, 9 ХРАНКО, 6 Хранчук (Жт.3, Левків Жт 2, Ворохта 1), 1 Хранкова, 12 Хранова, 6 Хранов, 1 Хранович, 53 Храневич, 367 Храновський, 49 -скій, 424 Храновська, 56 -ская;

(пор. 1893 **ФРАНКО** пд!, 3 **Франик**, 7041?? **Франчук**, 4 **Франова**, 6 **Франов**, 32 **Франів**, 14 **Франович**, 6 **Франевич**, 41 **Франовський!**, 46 **Франовська**, 401 **Франкова**, 1206 **Франків**, 16 **Франецька**, 12 **ий**, 522 Франкевич, 392 Франк; // 50 ФРАНЧенко, 7041?? ФРАНЧук, 125 ак, 55 ик, 47 ишин, 27 чко). Див. Грін-, Гран-, Грон-. Звідси здогад, що принаймні у частині прізвищ основа Фран- – з історично мотивованішою Хран-.

Що більше, явно сюди ж і з цілком тотожним набором словотвірних моделей: 27 **ГРАНКО**==, 13 **Граник**, 84 **Гранчук**, 107 **Гранова**, 67 **Гранов**, 2 **Гранович**, 64 **Граневич**, 876 **Грановський**, 1080 **Грановська**, 89 **Гранкова**==, 1 **Гранків**, 72 **Гранецька**, 56 **ий**, 15 **Грановець**, 17 **Грановецька**, 8 **Грановецький**, 7 **Гранець**, 412 **Граненко**==, 162 **Гранюк**==, 89 евська, 75 ий; // 19 **АГРАН**ова, 22 ов, 156 ович, 48 овська, 27 ий; // 31 **ОГРАН**ович, 14 ович, 5 чук; // 1212 **ГАРАН**, 308 ь, 6 **ГАРАНКО**==, 136 енко, 102 чук==, 622 **Гаранжа**, 60 **Гаранджа**==.

Тут проходить межа з прізви. **Вінграновський**, **Венгренівська** < wegr-, ogr-.

ХРОМЕЙ < гр. 'Ρώμη, дор. 'Ρώμα ἡ Arst., Polyb., Plut. = лат. Roma. 32

Хром==, 1402 Хримова, 1154 Хромов, 663 Хроменко, 407 Хромець, 743 Хромей.

ХРУЛЬ < лат. Carolus.

545 Хруль, 580 енко, 1 Хруляк, 192 ьова, 161 ьов, 15 ева, 8 ев, 70 ева, 72 ев, 2 евська; // 564 Хроленко, 69 Хролець, 43 енок, 2 енкова. Пор. топоніми ФРАНКОПІЛЬ, ФРАНКІВКА, ХОРОЛ, ХРУЛІ.

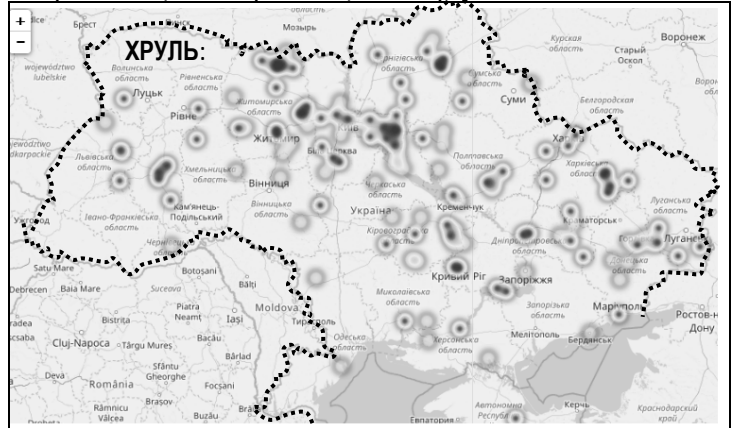

Рис. Х2. Поширення в Україні 545 прізвищ IX ст. Хруль < Carolus [http://ridni.org/karta]

ХРУСТ < крус. Chrústъ

Рог Bon Христос [Тищенко 2015, 236: за SJS]. 108 Хруст, 3564 Хрущ, 123 ак, 35 ик, 244 ева, 27 ев, 422 ова, 446 ов.

З назв річок навколо с. **ХОТИМИР** ІФ видно, що люди з Єгипту припливали сюди не раз (р. ЧОРНЯВА, р. БЕРЕЗИНА, р. **БАРИШКА**): • пот. ХРУСТів, -ового, ч. = Chrústów [SG, XII, 347]; Chruscъ [SG, II, 648, 649]; 1485 р.: ХРУСТовець (ОКІМ); **СОЛОН**.иперъ, ХРУСТовъ (Машт., ДБ, 20); л. Тлумача п. Дністра у нп НаДОРЖНА і **КОЛІНці** *солон- ІФ Тлумач: р. **БАРИШКА**, † пот. **ХОТИМИР**ка у с. **ХОТИМИР** копт. **КАТАМЕРОС**, пот. ВІЛЬХовецький ^**ЖУК**ів!; • ≅ пот. ХРУСТів 1920-і: ХРУСТів у с. КЛЮЧарки Зк Мукачеве: пот. **БОРОЩАНИК** β̄aris, idas, ион. ιος у с. СІНЯК, БОРОДівка, БОБОВище, БАБИчі, **КОНОП**лівці, **ЖУК**ове ^**ЛОХ**ове, МАКАРове, РАКОШин.

Таким чином, у сусідстві з проповідями ранньої церкви **КАТАМЕРОС** рішуче підтвердження дістала група основ Хорост- / Хруст-, про яку вже не раз ішлося: це ознака давнього хрещення – від засвідчених в автентичних слов'янських текстах форм ім'я Христа Хрústъ Mar Sin Supr Bon, а в Погодінському (XII ст.) та Болонському (XIII ст.) псалтирях навіть Хрústъ Рог Bon (!) [Тищенко 2015, 236: за SJS]. Форма род. відм. потоку Хрустового тобто Христового вказує на час, раніший від впливу книжної форми Христова.

ХУПЧЕНКО < степове розм. *гопт з ар. قبط qubṭ 'копт, єгиптянин'.

Див. ГУПЧЕНКО. 747 Хопта, 418 Хоптяр, 386 Хоптій, 291 Хоптюк, 183 Хоптинець, 6 ец, 161 Хоптинський, 186 а, 49 Хоптенко, 6 Хопченко, 72 Хупченко, 121 Хоптяк, 183 Хоптинець, 15 Хоптин (Лящівка 11 і Вел. Бурімка 4 Чк Чорнобай), 1 Хоптан Хм., разом 2113.

Рис. Х3. Поширення в Україні 72 прізвищ елліністичного часу Хупченко 'єгиптянин', Хопченко (б) [ridni.org/karta] і однокореневих топонімів. Див. Гупченко, Гопченко

ЦИКАЛО < *čagar [ckl] wife (of the second degree)* 'другорядна дружина' (степова реалія). 450 Цикал, **1248** Цикало, 357 енко, 718 юк, 227 (Лг, Дц), 202 ов. Див. IV. Чикало.

ЦИМБАЛ < копт. *біноуал* 'корабель' з гр. *κύμβη* 'келих, ваза; човен', пор. *κύμβαλον* 'цимбали'.

14241 Цимбал, **12613** Цимбалюк, **1602** Цимбаленко, **1204** Цимбала, **1154** Цимбалиста, **1134** Цимбаліст, 224 Цимбалак, 167 Цимбалиста, 188 Цимбаліст, 39 Цимбалко.

Частина цих прізвищ, напевно-таки, походить від назви музичного інструменту – цимбалів (Цимбалі/иста, Цимбалі/ист). Однак інші прізвища цього масиву можуть вказувати на прадавню назви корабля: пор. **р. ЦИМБАЛ** *біноуал* рук. Дніпра Дп Нікополь, **оз. ЦИМБАЛове** у кол. Великому Лузі Хс Кавовка, **ЦИМБАЛів яр** Кв КСв.

ЦИР < фінік. Цур 'м. Тир' (у Лівані). 24 Цир, 252 кун, 5 Циренко, 131 Цирень, 13 енова, 12 ов.

ЦИТУЛЯ < укр. *цидула* з лат. *shed(u)la* 'смуга папірусу, сторінка'. 38 Цитуля, 40 льська, 37 ий; // 21 Цидуля, 99 як, 2 **Цидулка**, 32 ило, 15 Цидельникова, 2 льникова.

ЦІВКА < фрак. *цівка*, *цева* 'рурка'. 410 Цівка к!, 101 Цівак, 1 Цівун.

ЦУРУЛЬ < гр. *ΤΖΟΥΡΟΥΛ-ον, -ος* місто Цуруль (тепер м. Чорлу в Туреччині). 219 Цуруль (Бородянка Кв), 10 ик; // 239 Цируль, 315 ик, 291 льник, 238 ик; 33 Цирельчук;

Також Цюрило – 1 (с. Маньків Вл), Цурулик – 3 (Вел. Олександрівка 3, Першотравневе 2, Чорноплатове 1). Репліки цього візантійського топоніма-прототипу стали місцевими прізвищами ПОНАД СТА мешканців смт Бородянка. Таке явище трапляється рідко і становить цікавий об'єкт для вивчення. Цуруль – прізвище, особливе тим, що воно не лише місцеве, але й ендемічне (дуже поширене виключно у цій місцевості і майже невідоме поза нею: рис. Ц2). І виникло воно, мабуть, за часів "іванівщини". Це з'ясувалося за таких обставин при пошуку в Інтернеті:

ЦУРУЛЬ Вся Україна - жители - Nomer.Org nomerorg.com/.../lastName_ЦУРУЛЬ_pagenumber_0.html Перекласти цю сторінку ЦУРУЛЬ ЕЛЕНА ВАЛЕНТИНОВНА, 1971, БОРОДЯНКА, ... ЦУРУЛЬ ЕЛЕНА АНАТОЛЬЄВНА, 1983, ПІСКІВКА ...

З цього сайту є доступ до 15 сторінок, де вказані громадяни України на прізвище Цуруль: по 15 осіб на сторінці, разом 225 однофамільців. Переважна більшість їх мешкає у Бородянці та у Бородянському районі: Блиставиця, Вабля, Дружня, Загальці, Качали, Клавдієво-Тарасове, Литвинівка, Небрат, Нове Залісся, Пісківка, Стара Буда, Шибене. По кілька сімей живе у Бучі, Ірпіні, Києві. Окремі громадяни – у Великополовецькому, Таращі, Трипіллі, а також в Ізмаїлі, Харкові, Черкасах, Паланці. Основна частина людей на прізвище Цуруль проживає у Бородянці – понад 100 осіб. За даними іншого сайту <http://ridni.org/karta>, громадян на прізвище Цуруль в Україні вказано 219; найбільше живе у Бородянці (106), Києві (48), Дружні (8).

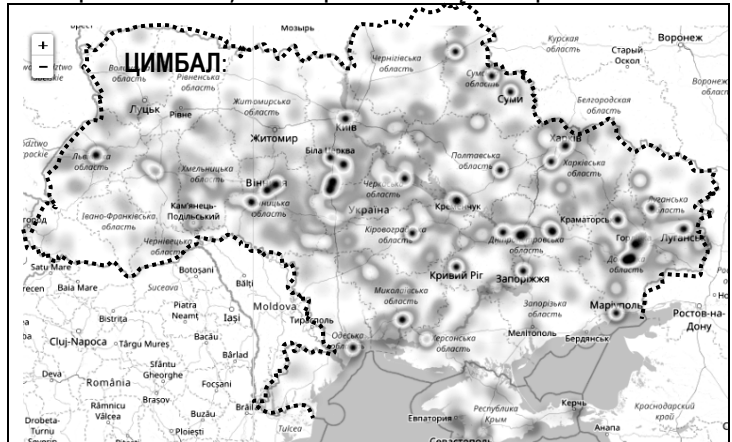

Рис. Ц1. Поширення в Україні 14241 прізвищ Цимбал < копт. *біноуал* 'корабель' з гр. *κύμβη* 'човен' [ridni.org/karta]

Рис. Ц2. Поширення в Україні 410 прізвищ Цівка < фрак. *цева* 'рурка' [ridni.org/karta]

Рис. ЦЗ. Поширення в Україні середньовічного прізвища з болгаро-візантійськими зв'язками Цуруль [ridni.org/karta]

Виходить, вони всі родичі? Ні, саме однофамільці – через спільну участь в історичній події, що знову є частиною візантійського минулого! Адже, як виявилось, їхнє прізвище відтворює цілком конкретний і упізнаваний, історично зумовлений прототип – назву візантійського міста Цуруль.

Уперше імовірний прототип прізвища Цуруль був зауважений при опрацюванні статті про аварів з польської Вікіпедії. Інші аналогічні джерела не згадують цієї деталі. У розділі "**Najazdy na Bizancjum**" – "**Наскоки на Візантію**" тут, зокрема, сказано: "Баян **592** чи **595 року** зробив великий похід на схід Балкан, досягнувши Анхіалу (Anchial.os) і Гераклеї (пор. *Іркліїв.* – К.Т.). Головні візантійські сили під проводом командира **Цуруль** (Tzurul.on)" [pl.wiki/Awarowie].

дувача Приска (Prisk.os) були обложені у фортеці [wiki/Awarowie]. Офіцер гвардії навмисне потрапив у полон до аварів, які прочитали спеціально підроблений лист з наказом цесаря триматися і чекати на прибуття флоту. Баян повірив, узяв викуп, зняв облогу і відступив [Szádeczky-Kardoss, 78].

Грецькі імена (Alexandros, Menandros, Priscos, Pericles, Sophocles, Heracles, Daidalos) передають без закінчення називного відмінку: Олександр, Менандр, Приск, Перикл, Софокл, Геракл, Дедал. Той же спосіб передачі існує і для топонімів – Cnossos як Кнос, Cypros, Olympos, Anchialos – як Кипр, Олімп, Анхіал: так само мало б бути і Tzurul-os/ Tzurul-on – Цуруль. Однак 1910 р. у своїй "Історії Болгарії" О. Погодін вжив написання *Цуруль*, невдовзі повторене і в тодішньому болгарському перекладі: *крѣпость цуруль (теп. чорлу), Цуруль (сегашна Чорла)*. Історична частина довідки у грецькій Вікіпедії дає змогу датувати участь предків бородянців у наскоку на м. Цуруль також і пізнішим часом. Зокрема, **1206 р.** місто поруйнували болгари, волохи і **половці** на чолі з болгарським царем Іваницею (Калояном). Як сказано, інші події цієї "іванівщини" теж залишили свій слід на Бородянщині.

Можливі й інші пояснення. Зокрема, уперше 443 р. (ще за життя Бледи) Цуруль зруйнували орди Аттили. Споріднене з Цурулями і прізвище Цюрупа, адже інша назва м. *Цуруль* – *Цуруполь*. Пор. і р. *Малий Циригів* Зк. Після виправ по здобич бородянці незмінно вертали додому. Отже, мали добрі родинні чи племінні зв'язки. Проживання тепер *ста шести Цурулів* в одній точці Полісся є рідкісним явищем.

Конкретні згадки м. Цуруль у "Хроніці" Нікити Хоніата у зв'язку з нападами слов'ян і половців наводить І. Вашарі. У розділі "Калоян і його половці проти Візантії й Латинян" на с. 47 він пише: "У квітні 1199 р. кумани разом з загонами влахів (Skythai meta moiras Vlahoon) перейшли Дунай (Істр) і сплюндрували міста навколо Месени і **Цуруля**. Варвари хотіли піти до Куперія, поблизу **Цуруля**" [Váságy, 47].

Природно, що після всіх походів з гунами, аварами, печенігами, половцями на місто у Фракії Цуруль в Україні збереглося й кілька топонімів-реплік від прототипу

ΤΖΟΥΡΟΥΛ-ov / ÇOR-lu". Однак закони звукового розвитку топонімів інші, ніж у власних імен людей. Топонім зазнає значно більшого тиску від ужитку його сотнями і тисячами людей, а тому відтворює прототип гірше від прізвища: • стр. **ЦЮРИЛО** у смт ДИКАНЬКА ПЛ рц (знайдено і прізв. Цюрило у с. Маньків Вл): **^КУРИЛИ!**; **СОКОЛ**івщина, **ВІЛЬШ**ане, **ВОДЯ**на БАЛКА Voden (Edessa) (тут р. **ВОДЯ**на ГОВТва п **ВІЛЬ**Хової ГОВТви), **ГОРЯ**Нщина, **ХОМЕН**ки! **^ГОРБАТ**івка гербед, **СТАСІ** **^ГАВРО**нци!; • пот. **ЧУРЛИНЕЦЬ** ÇORLU = **ЧУРИЛИНЕЦЬ** у с. Драгове Зк Хуст: **^полон. ЧУРИ**лино (1972 р.); пот. **ДЖУРДЖОВИЙ** у с. НАНКове, **ВІЛЬШ**ани, **КРАЙ**не, **МОНАСТИРЕЦЬ**; • **ЦИЛЮРИКИ** Хк Золочів: **ВІЛЬШ**анське, **ЛЕМИ**щине.

Отже, чи не там само побували й предки **Курилюків, Куриленків, Курленків**, і художника **Чюрльоніса**... Років за 400 по останніх половецьких походах на Візантію забуто всі перекази про них, а тоді нащадки зраділи зустрічі з польським словом *cyrulik* 'перукар', яке, здавалося, щось нагадує. Однак те слово само є химерною переробкою лат. *chirurgus* 'хірург'. У цьому схожі й інші наївні назви **Ірпінь, Катюжанка, Оцитель** та інші дорогоцінні "дитячі народні малюнки" справжньої історії. Вона до нас дійшла такою в масових іменах сіл і людей. І тому справжня.

Ч

ЧАБАК < дтюрк. *çabaq* 'дрібна риба; негідна людина' [ДТС, 135]. 731 Чабак, 10 а, 7 іді, 2 ова, 1 ов.

čǫb [cwp | N ~] wood, stick.

ЧАПАК < пахл. *~ag [-kʰ | N ~a]* wand, arrow shaft, цівка стріли. 110 Чапак, 187 Чопак, **1092** Чопко, **2218** Чопик; // 827 Чупак, 74 ка, 32 **Чупаха**, 827 Чупахіна, 614 ін; // 2 Чапченко, 1 Чапчеева.

ЧАРАК < вірм. *čarak* "pasture, food" from Parth., Mid. Pers. *čarag*. 3 Чарак, 58 Чаркова, ов, 137 Чарковська, ий.

ЧАУС < дтюрк. *čavuš* (з перс. *خاوش*) молодший офіцер, командир (що безпосередньо керує воїнами у бою) [ДТС, 142]. **2802** Чаус, 96 енко, 525 ова, 433 ов, 374 Чауш; // 13 Чавуш, 81 Чавус, 1 ова, 4 ов, 98 Чавс. Пор. IV. ГОНТАР, ЧЕБЕРЯК, ВОРОПАЙ. Нові й нові сотні осмислених фактів та реалій степового минулого України.

ЧЕБЕРЯК < тат. *жибәр-* посилати + пахл. *-ак* зменш. суф. 837 Чеберяк!, 190 ко, 124 **ЯКО**, 126 ячко, 81 **ЯКА**, 12 Чиберяк, 5 чко, 2 Чиберь, 98 Чибіряк, 81 иряк, 25 ирак, 2 Чибрак. 70 Чибор, 109 ак, 21 Чеборак, 62 а, 12 дак, 12 ай, 4 ухін, тат. *жибәр-*, каз. *жибер-* посилати. Також 29 Чебуров, 66 Чебурахін, 27 **Чебурашкін!**

send v.
1. көндәр- göndär-
2. жибер- (zhiber-)
3. жибер- (jiber-)
4. жибәр- (jibär-)
5. gönder-
6. ибер- iber-
7. آۋات- (ävät-)
8. жу́нат- jo'nat-

ЧЕГРИН < узб. *чегара*, каз. *шекара кордон*, пор. топоніми Чигрин (1650: **Czehryn** [Боплан]), Шекеринці.

7 **Чегарко!**, 31 **Чигарчук**; 13 Чегура, 189 Чегурко; 136 Чигура=, 126 Чигур, 15 ян; 27 Чегорко, 7 енко=, 61 ка=, 35 ська=, 45 ян=; 14 Чигорко=, 43 Чигор, 12 Чигорь ПЛ, 21 ка, 9 ін; 654 Чегринець, 193 Чегринець, 8 **Чегрій**, 58 Чегрин, 8 Чегричко;

Рис. Ч1. Поширення в Україні степових прізвищ 59 – **Чегрин** 'прикордонний', 654 – **Чегринець** [ridni.org/karta]

2 **Шекарів**, 4 **Шикарюк**, 70 Шикаренко, 6 **Шегарюк**, 3 Шегаренко, 8 **Шигарюк**, 29 Шигаренко, 322 Шегера, 28 Шегеря; 53 **Шекура**, 17 ова, 14 **Шегурова**.

оз. **СЕМИДІВ**оче! црМОУН! "Семибожне" у м. КОБеляКи; • **ЧЕНОКАЛІ**вка Пл Козельщина: **ОМЕ-**льниче, СОЛОниця, **БУН.ЯКІ**вка, ГОВТВа, ШЕПЕЛівка, ГАЙове, р. **ВОВЧ**ок у с. ОЛЕНівка, КАЛІНівка, БУТОЯРівка!, ОСНАчі, **ПАНАС**івка, **ХОРИШ**ки. Отже, плавба до Дарданелл ...була відома не одному поколінню полтавчан" [Тищенко 2016, 418-419].

■ **ЧЕРИК** < дтюрк. čerig (сскр. kṣatrika) військо [ДТС, 144]. 4 Черик, 29 ця, 2 Черижко! Дп, 59 Чериченко, 21 чка, 12 ч, 1 чха, 36 чанська, 25 ий.

■ **ЧЕРКАС** < дтюрк. 1) čerig + ас; 2) čergäš шикуватися рядами. **4706** Черкас, 54 юк, **5714** ова, **4383** ов, 321 енко=, **1313** ська, 799 ий; // **6266** Черкашина, **5096** ин, 253 енко.

■ **ЧЕРМАК** < вірм. čermak "white horse" from Parth. *čarmak (cf. NPers. čarma). 177 Чермак, 1 чук=, 21 ова, 48 шенцева, 41 ев, 2 енцова.

■ **-ЧИ-, -ЧІ-** < пор. 9 Годачій. У моделі 9 Годачій тюркське -чій (виходячи з його прямого сусідства з коренем) має стосуватися давньої епохи, найближчої у часі до ґотського IV ст.; це схоже на гунську словотвірну рису. Див. прізви. Ґотин.

■ **ЧИКАЛО** < čağar [čkl] wife (of the second degree) 'другорядна дружина' (стєпова реалія). 149 Чикал, 551 Чикало, 579 юк, 412 ова, 320 ов, 34 іна, 57 ін, 169 енко, 154 Чикайло; // 379 Чекал, 52 Чекало, 357 ова, 258 ов, 459 енко, 585 юк, 353 Чекалін. Див. IV. ЦИКАЛО; також II. НАГАЧІВ, НОГАЧІВКА, IV. НАГАШ. Видно справжню, а не міфічну "цитологію середньовічного степового суспільства Наддніпрянщини".

■ **ЧОВГУЗ** < дтюрк. čalğuz 'один; одинак, єдиний' [ДТС, 640]. 11 Човгуз (Кг, Дп), 44 Чаузова, 29 ов; 4 **Чалгуз**== (Ст.Крим, Красногв. Км). Див. II. ЧАЛКУЗИ, ЧОВГУЗІВ.

■ **ЧОВПАН** < перс. челіпа хрест + ан множ. 56 Човпан, 146 ило, 21 іло, 145 інь, 32 ун, 11 ін; 415 Човбан, 19 а, 1 ак; 144 Чолпан.

■ **ЧОНГАР** < Джунгарія, область у Китайському Туркестані. 3 Чонгар (К., Тячів, Яблунівка). Пор. топонім ЧОНГАР, неподалік два аули ДЖАНґАРА.

■ **ЧОРБ** < вірм. čarp "grease, fat, oil" from Parth. *čarp (cf. Mid. Pers., NPers. čarb "fatty, oily"). **1212** Чорба (і тур. чорба юшка, пор. 22 Чорбаджи, 4 ий, 4 о, 20 у). 2 Чорбань; також Щерба.

■ **ЧУЙ** < кирг. Чуй 'р. Чу'. 707 Чуй, **7596** ко, **1058** кова, 788 ов, 324 кіна, 229 кін, 98 кевич, 287 ченко. Див. IV. НЕЧУЙ.

Ш

■ **ШАБАЛА** < ар. jabal 'гора'. 301 Шабаль, **1060** Шабала, **1398** іна, **1210** ін. (Перехід дж > ш пор. ар. джубба > шуба [Фасмер]).

■ **ШАНДРА** < укр. шандра 'путь' [Грінченко] (пор. ґотс. *sinth 'дорога', дісл. sinni 'подорож' [Lehman]). 1661 Шандра, 827 ук, 355 енко, 13 ова, 95 овська, ий, 88 ович, 29 Шандромайло? Лг.

■ **ШАРАПАН, ШАРАБАН** < ?с. Шорапані біля м. Зенстафоні на р. Квірила у Грузії. Згадане у Страбона. 13 Шарапан, 296 Шарабан.

■ **ШАТИЛО** < копт. шатс 'різати, *копати'. 2209 Шатило, 30 Шатиленко, 44 Шатилюк, 37 Шатилевич, 377 Шацило, 16 Шацилло, 1 Шацилін.

■ **ШАТРАВА** < мідійс. хšaθarā, гр. σαθράνης, ξαθράνης 'сатрап'. 287 Шатрава, 506 ка, 20 енко, 7 іна, 4 ін. Див. II. ШАТРАВИНЕ.

■ **ШАФОН** < семітс. сафон 'північ'. 41 Шафон. Істор. прізви. Шафонський.

Рис. Ш1. Поширення в Україні 2209 прізвищ елліністичного часу Шатило < копт. шат 'різати, копати' [ridni.org/karta]

ШАХРОВА < перс. шахр 'місто'. 35 Шахрова, 32 Шахрей (ця форма пояснює поширеність десемантизованого **1973** Шахрай).

ШАЦ < копт. *шутс* 'різати, *копати'. 210 Шац, 377 ило, 8 ько; 903 ька, 758 ий (м. **ШАЦЬК**).

ШВАБ < нім. Schwab 'шваб', німець. Пізніе запозичення. **2191** Шваб.

ШЕМБЕР < каз. **шеңбер** 'круг'. 5 Шембер Лг, Дц, Дп, 15 Шимбор Хк, Пл, Рв, Кв, Чв.

ШЕПЕТЯ < 1) гр. *σηπτός* (πολεμιον) раптовий (ворог); 2) копт. *sbt* 'фортеця' [Серу, 352]. 179 Шепетя, 509 юк==, 15 енко==, 779 а, 461 ько, 236 ун; // 827 Шепітько, 502 тко, 90 тка, 68 тчак, 51 тьяк, 48 та, 336 да; // Шептії, ун.

ШЕПТИЦЬКИЙ < с. Шептичі з гр. *σηπτός* (πολεμιον) раптовий (ворог); гр. *οκνητουχία* 'верховна влада; головний провід'. 597 Шептицька, 568 Шептицький.

ШИДЛОВСЬКИЙ < польс. *szylko* 'шило'. 10 Шидло, 8 Шидлович, 8 ова, 0 ов, **1647** Шидловська, **1352** ий, 51 Шидлівська, 40 ий, 29 ун.

ШИНГАРІЙ < курд. *Şingar* = ар. Sanjar, район Сирії. 25 Шингарій, 6 рей==, 8 реєва, 84 ренко, 19 рета, 64 рьова, 56 ов.

-ШИНЕЦЬ < укр. -шин + ець. Ендемічний галицький формант: **190** Дронишинець, 11 Дронишенець; 73 Хомишинець, 3 Хомишенець; **401** Химишинець; **110** Марушинець, 1 Марушенець; 14 Магушинець; **234** Марушинець, **199** Ракушинець.

ШИШАК < 1) сперс. Mid. Pers. *šišag* пляшка; 2) ?хорв. м. *Sisak*. 390 Шишак, 647 цька, 497 ий; 146 Шиша, ко, ка, кіна, ін.

ШКАЛАБЕРДА < ушк. Шкала + Берда 'морський розбій у Берда'а'. 103 Школоберда, !!(Шостка 25, Вороб'ївка 16, Чг.14)!; // 139 Шкалаберда (Стахорщина 17, Новг-Сів.16, Вороб'ївка 14), 31 Шкалаберда (Шостка 7, Вороб'ївка 7, Ялта 4, Чг, Хк, Мк, Кг), 2 Шкалабарда (Чг), 1 Шкалабурова; 15 Шкалаберда; 11 Школаберда.

Прекрасний аргумент на користь більшої довіри до приголосного каркасу і очевидного *неістотного* (!) або менш істотного заповнення голосними.

124 Халаберда, 40 Халабурда, 3 Калаберда, 64 Калаберда, 21 Колоберда,

Таким чином, завдяки випадковості 1) через підказку пошуковика підтверджено формальну пов'язаність основи Школ- з Ушкол-; 2) встановлено, що прізвища Халабурда, Галабурда, Калаберда і топоніми Келеберда розвинулися від вторинних форм, які являють собою пристосування єдиного і найдавнішого для них прототипу – вихідного етимону *(У)шкало-Берда "морський розбійний похід на Берда'а". Див. IV. УШКАЛО.

Рис. Ш2. Поширення в Україні 103 прізвищ князівського часу Школоберда 'морський розбій у Берда'а', 139 – Шкалаберда [http://ridni.org/karta]

ШКАМОРДА < груз. *gumard-i* 'намісник царя' від сперс. *gumārdag* 'намісник, правитель'. Див. також КОМОРДА.

ШКАНДРІЙ < пахл. *Sokandar* [swkndl] = *Alaksandar*. 96 Шкандрій, 87 Шкандала.

ШКАРАПУТА "гамірливий" < церк.-слов. *шкравотъ* 'strepitus' (гамір, лемент). Пор. пестливі назви дитини у польській: *szkrab* 'обшарпанець, немовля, дітлах, шмаркач, гультяй'; *bachor*, *szczeniak*, *baraszkuje*, *basatyk*, *malec*, *bisurman*, *chłорczyk*. Див. також КАРАПУТА.

ШКУДА < гр. скута 'скіф'. **2753** Шкода, 459 Шкоденко, 25 Шкуда, 2 Шкуд;
21 **Скуда!**, 3 Скуденкова. Разом **3263**. Див. IV. ШКУТА.

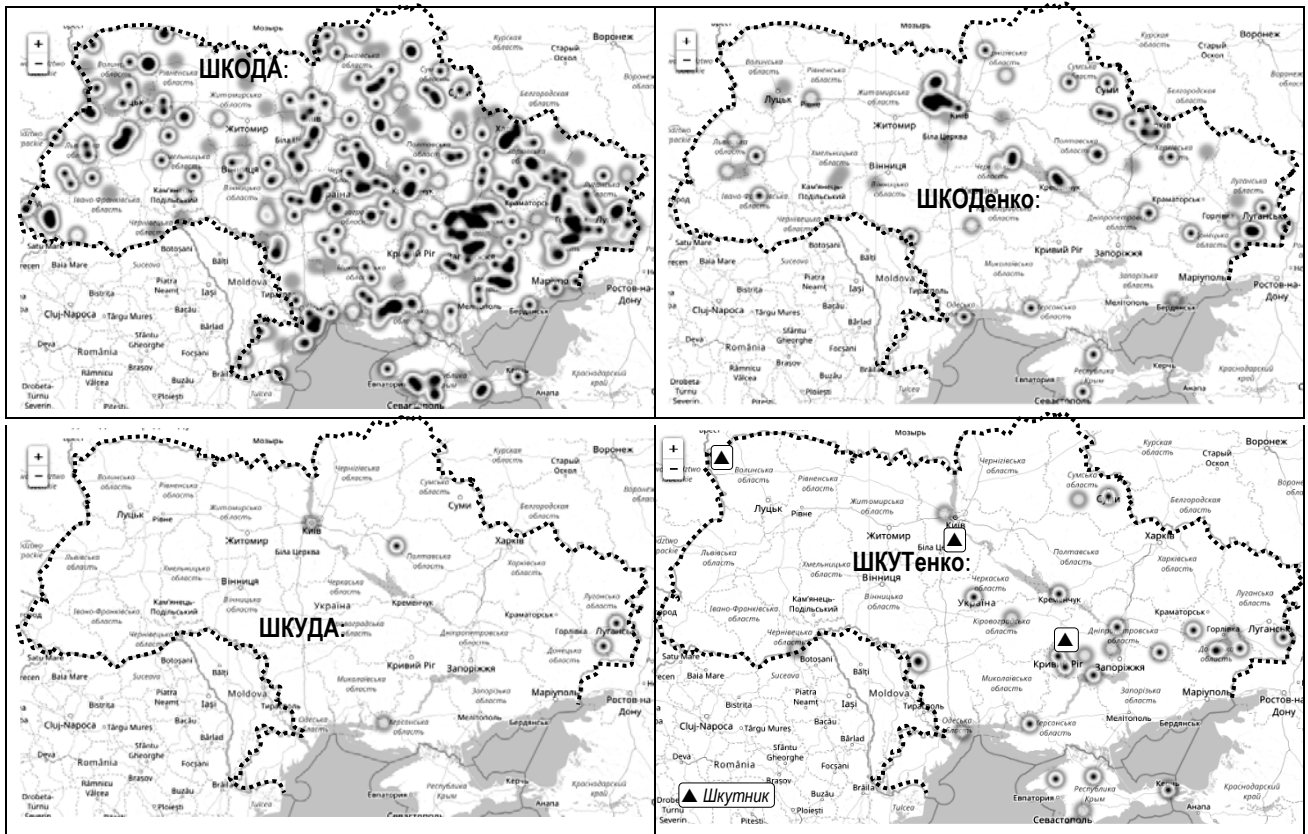

Рис. Ш3. Поширення в Україні степових відетнонімних скіфських прізвищ < гр. Скюта і 'скіфи': 2753 – Шкода, 459 – Шкоденко, 25 – Шкуда, 129 – Шкутенко, 8 – Шкутник [ridni.org/karta]. Разом 3372 особи.

ШКУРАТ < алб. shkurt короткий. **2448** Шкурат, 70 юк==, 777 ова, 660 ов, 183 Шкуратько, 29 ок, 152 енко, 182 овська, 63 ий.

ШКУРУПІЙ < гр. скарабей. 899 Шкурупій, 4 ев, 6 інська, 3 ий, 3 ін, 14 а, 23 Шкуруп, 12 ська, 8 ий. **скурупей, шкурупей** «епитет змеи в сказках», смол. (Доброволь-ский), **змеи-скурупей, змея-скурупейя**. Из **скорпей** «скорпион»,

Рис. Ш4. Фенотипи ШКУРУПІїв з України і Росії: найреальніший прототип основи цих прізвищ – *scarabaeus "скарабей"

ШКУТА < гр. скута 'скіф'. 714 Шкут, 154 Шкуть, 784 Шкута, 129 Шкутенко, 8 **Шкутник**, 205 Шкутяк, 10 ина, 17 ін, 50 ов; разом **1971**. Також 510 **Скутельник+**, 5 ова, 4 ська. Див. IV. ШКУДА.

ШЛІХТА < сир. Shliḥa 'апостол'. 96 Шліхар, 10 Шліхт, 585 Шліхта карта, 33 Шліхтар, 17 Шліхтер, 56 Шліхутка, 9 Шліхтен, 46 Шліхтенко, 5 Шлишко, 4 Шлішко, 20 чко, 66 чкова; // 179 Шеліга, 150 ан, 27 Шеліх, 195 Шеліхов, 292 хова, 3 шкевич, 2 ШелішПАНська, 1 ий, 3 ШелішПАНов, 0 а.

ШМАНЬко < гр. < копт. *шмоун* > гр. *Σμουν* > Ἰσμήνιος. 39 Шмань, 391 Шманько, 176 енко, 61 іна, 48 ін, 77 ьо, 59 ьова, 56 ов; 46 Шманда, 30 дій, 18 дюк, 10 елюк, 3 драк, 9 дровська, 9 ий; // 10 Шменько, 32 драк, 13 друк, 9 дро, 7 дрик, 10 дюк, 18 дель. Див. II. *ШМЕНЬКИ*, ур. *ОШМАНЬ*, нп *ЦУМАНЬ*, *КІЦМАНЬ*, дві річки *ЕСМАНЬ*.

ШМИГЕЛЬ < словен. Šmihel Св. Михайло (селище на шляху до Ломбарді). 1444 Шмиголь, 317 Шмигель, 992 ська, 909 ий; // 754 Шмігель, 309 голь, 400 гельська, 332 ий, 1 Шмігелевський. Пор. II. *ШМИГЛІ*.

ШНУР < вірм. *šnorh* "grace, gratitude" from Mid. Pers. *šnōhr* (cf. Parth. *išnōhr*) 206 Шнур, енко, ко, кова. ков.

ШОВГЕН < кабард. *шэўгэн*, адиг. шьогьэн 'священик'. Цей несподіваний і рідкісний кабардизм ідентифіковано завдяки етимологічному словнику А. Шагірова: "адиг. шьоджэн / кабард. шэўджэн 'священик' – див. у Ногмова, ИАН 90; у старій вимові адиг. шьогьэн / кабард. шэўгэн; слово тепер майже забуто, але має велике поширення як прізвищна назва. ~ Запозичене з осет. *сауджын* / *саугин* (від *сау* 'чорний') те саме (ОЯФ I 88)" [Шагіров, II, 147]. 38 Шовген (Лв, Лр!), 832 енюк (Ф, Зк, Лг), 156 еня (від Кв і Жт на пд. сх.), 12 еніна, 12 енін (Хк, Лг, Хс), 67 ан (Лв, Ф, Чв, Од), 59 ун (Кв, Чг, Дп, Лв, Чв, Од, Хс). Пор. і 2540 Шовкун ЛД.

ШОВКОТ < ар. *шавкат* 'могутність' [Гафуров, 209]. 1 Шовкот, 85 Шойхет?

ШОВКУНенко < уз. *шовқин* гамір, лемент. 2540 Шовкун, 30 Шовкуненко, 2787 Шовкоплас, 81 Шовкомуд, 133 Шовкович.

ШОПИК < вірм. *šapik* "shirt" з сперс. *šabīg* "(Mazdean's ritual) undershirt" (cf. NPers. *šabr* "nightshirt"). 4 Шопик, 227 Шоп'як; // 452 Шобей, 48 Шобік, 40 ик; // 51 Шапчук.

ШПАК < дперс. *сплах* військо.

ШТОМПЕЛЬ < іт. *Stampàlia* 'острів Астипалея' [Тищенко 2015, 444]. 644 Штомпель, 161 ель, 9 иль, 234 иль, 4 елева, 5 елев. Див. II. *ШТОМПЕЛІ*.

ШУБА < ар. *شعوبية* *šu' ūbiya* рух опору проти арабського панування у мусульманському світі. 2320 Шуба, 419 енко, 234 инець, 1 инцова, 0 ов, 2573 іна, 2056 ін, 46 ина, 125 ин, 18 инська, 16 ий, 174 енок, 79 еляк, 71 ець. Див. II. *ШУБИ*.

ШУДРА < етнонім ір. *Skudra* 'фракієць'. 590 Шудра, 337 я, 307 ик, 177 енко, 125 ак, 108 ук, 4 ець.

ШУКА < сскр. *Asoka*. 18 Шука, 313 ло, 251 ль, 79 люк, 69 левич, 450 лович, 15 Шукай, 245 йло, 116 ева, 47 лик, 12 ленко, 188 Шукатка.

ШУМ < ар. *šum* 'бідний, нещасний'. 2215 Шум, 503 ей, 263 ляк, 195 ега, енко, 6631 ейко, 3243 ило, 3130 ська, 2435 ий, 701 ак=+,

ШУПИК < пахл. *šawag* [šwb^hk^l] bat, fluttermouse кажан. 971 Шупик, 198 ило, 10 ікова, 16 ов, 5 люк, 20 ченко; // 535 Шупік, 167 ікова, 134 ов, 79 іченко, 26 ічук, 62 іло; // 142 Шубка, 133 Шубак, 27 Шубик, 19 Шубік, 2 Шубченко.

ШУРДЕНСЬКИЙ < пор. етнонім Шардана 'сардинці'. 386 Шурда, 22 Шурденко, 1 елін, 232 ук, 133 ак, 57 уба, 47 укало, 10 угайло.

ШУШКІВСЬКИЙ < дгр. *Σουσία* *Susia* 'Тус', столиця Хорасану. 435 Шушко, 0 Шушкович, 764 Шушкевич, 34 Шушківська, 36 ий, 250 ова, 194 ов, 177 овська, 104 ий.

Щ

ЩЕПАНЯк < гр. *σκεπανή* 'захищена'. 95 Щепан, 180 юк, 325 як, 607 анська, 484 ий, 134 овська, 79 ий, 127 кевич, 7 ович, 19 ко, 19 кова, 21 ов, 21 ковська, 16 ий, 2 ковч. Див. II. *ЩЕПАНІВ*.

ЩЕРБАК < копт. *шбнр* [шчир] 'плавба'. 20161 Щербак, 8 івська, 4 ий, 11347 ова, 8940 ов, 1 ів, 29853 іна, 9746 нь, 5771 Щерба, 4850 тюк. Разом > 86 000!

ЩУР < укр. щур (пацюк, не птах) з волз.-фінс. *šever'. 9685 Щур, 859 ова, 704 ов, 538 ик, 839 ко, 887 енко, 15 енкова, 10 ов, 1 Щуренок, 71 евич, 57 евська, 39 ий.

Ю

ЮЛИНець < пахл. 'y'l'n 'іранець'. *Ērān* [ʔy'lʔn | N ~] *Eran*, (land of) the Aryans. 2 Юлинець, 3 Юлин, 8 ецький, 0 а, 3 нський, 0 а, 2 ова, 0 ов, 1 чук; // 150 Юліна, 109 н, 8

нський, 7 а, 10 нецький, 30 а, 5 Юлінская, 1 інській; // 37 Уліна, 22 н, 73 Улінець, 28 Улінич, 19 Улінський, 10 а; // 826 Улинець, 26 Улинец, 10 ський, 12 ська Див. -УЛІН-, -ИЛИН-, ЕЛЬН-.

ЮРАХ < сир. *Orhāi* 'Едесса' (= Urfa Тк). 2 Юрошевич, 1 Юрошенко; // 446 **Юрах**, 1738 Юраш, 148 ко, 8 ка, 58 кевич, 442 щук, 12 Юрашек, 25 ева, 28 ев, 2 енська, 3 ий, 10 Юрашевич.

ЮСУП < ар. Yusuf 'Йосип'. 5 **Юсуп** (Ірпінь, Одеса, Мар'їнка), 1422 Юсупова, 1283 ов, 7 ович, 2 овська, 0 ий, 110 Юсубова, 138 ов.

Я

ЯБЛУНенко < гр. Apollon-; пор. Abollonius, presbyter [Cossue, Excel, 58]. 317 Яблуненко, 791 овська, 554 ий, 65 івська, 52 ий; // 109 **Яблонь**, 89 чук, 1 юк, 3293 Яблонська, 2631 ий.

ЯВОН < санскр. यवन: yavan 'грек'. 317 Явон, 102 енко, 2 ова, 4 ов, 3 Яван Конотоп, 2 юк.

ЯВОРівський < перс. gabr 'авестієць-утікач'. 375 Явор, 361 енко, 8 ек, 7 ецький, 12772 ська, 10254 ий, 18 Яворські, 49 ова, 31 ов, 238 ович, 327 овська, 251 ий, 201 івська, 195 ий.

ЯВТУХ < полов. князь Єлтух, 1147 р. Явтух, ова, ов, 13 ович, овська, ий. Див. IV. Єлтух.

ЯДУТА < 1) адат звичаєве право у мусульманських народів; 2) Ἰάδς, -άδος грек [Chantraine, 475]. 242 Ядута, 8 о.

-**ЯК**- < + Ἰακχός грек. Формант численних прізвищ: Кисляк, Бордуляк, Чеберяк, Черняк, Шуляк тощо.

ЯКУБА < перс., сир. Yaqub 'Яків'. 2364 Якуба, 4150 енко, 16 ейко, 1620 ець, 28 еня, 28 ечко, 4102 овська, 3242 ий, 2257 ова, 1935 ов. Разом бл. 19000.

ЯЛАНжи < пахл. 'y'l'n 'іранець'. *Erān* ['y'l'n | N ~] *Eran*, (land of) the Aryans. 207 Яланжи+, 902 ська+, 593 ський, 136 скій, 53 ецька, 37 ецький. Див. ЄЛАНЖИ.

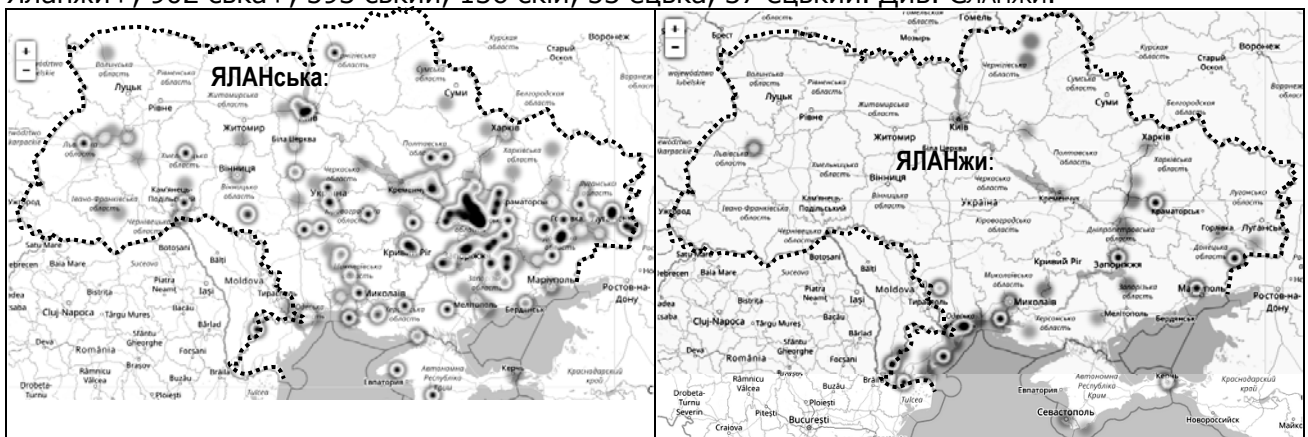

Рис. Я1. Поширення в Україні степових прізвищ 902 – Яланська 'аланська', 207 – Яланжи [ridni.org/karta]

ЯНІВ < 1) дгр. Ἰάνων (род. відм.), скороч. ф. від Ἰωνες 'Йонія'; 2) гр. Іоанніс 'Іван'. 2733 Яненко, 2736 юк, 3201 овська, 2447 ий, 623 евич; // 1208 Янів, евська, ий, ець, ечко; 893 Янчик, чишин, чак, чевська, ий, 9206 чук, 390 чева; // 1509 Януш, 6 укова, 7 ов, 81 укочич, 15 Янукевич, 5 Янукенас, 9 Януклі, 495 Януль, 697 Яніцька, 607 ий.

Висновок [-ян-, Ян- < 1) дгр. Ἰάνων (род. відм.) 'йонійців, греків'] зроблено у зв'язку з вивченням групи хоронімів Греко-Бактрії *Маргіана* (див. II. Мар'янівка), *Траксіана*, *Согдіана*, *Бактріана*, *Дрангіана*.

ЯНІШ < циг. Jenisch, "група населення мішаного походження у Німеччині, Швейцарії, Бельгії, Нідерландах і східній Франції. Імовірно початково складалася з переміщених громадян Ганзейської Німеччини, до якої згодом приєдналися цигани, євреї та ін. Тепер окрема етнічна група зі своєю мовою і прізвищами" [I. Hancock. A Glossary of Romani Terms; pdf // The American Journal of Comparative Law. – Vol. 45, № 2, 1997, p. 335]. *Yéniche* – французьке написання Jenisch [там само, 344]. 42 Яніш, 1220 Янішевська, 1021 ий, 4 Яніс; // 45 Яніш, 38 ев, 62 ева, 558 Янішин, 104 ина, 70 ен, 546 евська, 432 ий; // 21 Єніш, 2 ев, 6 ева, 5 евська, 3 ий; // 97 Єнич, 13 ева, 5 ев, 1 евська.

NAVIGARE NECESSE EST: контент-аналіз 602 іншомовних основ прізвищ (підсумки частини IV і всієї книги)

Після огляду кількісного розподілу відбраних 966 іншомовних основ *топонімів* (зі с. 219-601) слід зробити таке ж зведення 602 іншомовних основ *прізвищ* (зі с. 670-802). З нього видно, НАСКІЛЬКИ ОДЕРЖАНІ ДОКАЗИ СИСТЕМНІ. Від масових доказів чужомовних аналогій до нашої іншомовної спадщини не можна відмахнутися саме через їхню системність і численність. Кожен з них і всі разом вони мають бути професійно оцінені лексикологами із знанням відповідних мов, зауваження слід аргументувати, а прийняття не менш аргументовано визнати.

Починаючи з М. Гоголя, дослідники "на око" визначали кількісне переважання в українцях східних впливів над західними чи навпаки. Тепер є змога простежити, як воно є насправді, і вперше кількісно оцінити сектори складників. Далі на двох сторінках спресовано структурні зв'язки фактів зі 136 сторінок завершальної частини IV книги. Її нове досягнення – контурна картина прізвищ від іншомовних основ. "Чи знаєте ви українські прізвища? Ні, ви не знаєте українських прізвищ". Бо Іваненки-Петренки – це стереотип, а насправді значна частина прізвищ українців структурно інша, що й видно у вивченій вибірці з шістьох сотень основ.

Окремі підсистеми не просто своєрідні, а виявляються фрагментами добре структурованого іншомовного словотвору, наприклад – пахлавійського: Вернигора, Вершигора, Китайгора, Пригора, Підоприг, Підопригора, Копайгора, Красногора, Крутогора, Котигора – і Котигорошко! Або інша група прізвищ – видно користь від збережених варіацій звуків: Галаберда, Халабурда, Харабурда, Келеберда, Калаберда, Шкалаберда. Або ще – Копирсак, Коперсак, Каперсак, Капірсака, Коперсак-о (< -ь!) "габроскіф".

Ось як виглядає розподіл вивчених прізвищ за 41 етномовою їхніх прототипів і за 10 зумовленими самим матеріалом семантичними групами:

Спочатку – **ВІЧНІ ГРЕКИ** (89 основ, 14%).

1. *Грецький слід* (55): етнос 13 – Гречанюк, Крекун, Йонко, Явон, Янів, Ядута, Веремій, Ромейко, Хромей, Киряк, Трач, Кор-

ван чужинець, Бурдун бродник; топоніми 12 – Македон, Румко, Сиракуза, Табайник, Понтус, Пунтус, Штомпель, Сілівра, Цуруль, Драч, Кретович, Сухенюк; антропоніми 1 – Шкандрій; персоналії 2 – Ламах, Троян; соціум 4 – Британ, Герус, Сивило ворожбит; військо 7 – Щепаняк, Прищепа, Перещепа, Лохоня, Стратій, Калинич, Пронь, Перегуд плащ; економіка 2 – Вакула волопас, Рогач трудар; релігія 6 – Полюх, Рогань, Варган, Яблуненко, Мигалик, Шкурупій; християнство 7 – Хруст, Криштоп, Ключ, Галагур, Калагур калугер, Мандра, Бабенко священик; довкілля 1 – Коломій очерет.

2. *Давньоєгипетський слід* (5): топоніми 4 – Химченко, Бусир, Пузир, Конопницький; релігія 1 – Собко.

3. *Коптський слід* (29): етнос 4 – Коптя, Гопта, Гопченко, Хупченко; соціум 2 – Отрощенко недбалий, Немика вільний; топоніми 9 – Ракута, Рекеда, Локутко олександрієць, Киян, Сінгур, Мариця з Верхнього Єгипту, Неграш, Некраш, Сантар з оази; військо 2 – Воропай посланець, Горопай; економіка 12 – Кмить дегтяр, Кулага рибалка, Шац канал, Леляк мандри, Щербак плавба, Цимбал, Лобойко вітрило, Каковка баржа, Коковенко, Каховський, Жабокритський, Хандабоких бурлак.

Далі – **ВІЧНИЙ ЗАХІД** (101 основа, 17%).

4. *Латинський слід* (5): етнос – Рюмша; топоніми – Кордуба; персоналії – Йовенко; економіка – Сокуренко; християнство – Репужинська відкидати.

5. *Італійський слід* (1): топоніми – Бундюк Венеція.

6. *Каталанський слід* (3): топоніми 3 – Манжос, Монжос, Кирдан Керданія.

9. *Румунський слід* (2): соціум – Копил слуга; топоніми – Тертерян.

10. *Іллірійський та албанський слід* (3): етнос – Арнаут; соціум 2 – Шкурат короткий, Вітренко старий.

11. *Болгарська* (1): персоналії – Калоян.

12. *Хорватський слід* (1): топоніми – Охрамович Аграм.

13. *Сербський слід* (1): персоналії – Карагеоргій.

14. *Словенська* (1): християнство – Шмигель св. Михайло.

17. *Польська* (8): етнос 3 – Ляшенко, Мазур, Шидловський схід; соціум – Солтис; топоніми – Краковець; військо – Жовнір; християнство – Ксендзик; довкілля – Врубель горобець.

18. *Кашубська* (1): економіка – Пацай стерновий.

19. *Верхньолужицька* (1): соціум – Коблюк гніздо.

41. *Російська* (1): етнос – Москаленко.

20. *Слов'янські кальки чужої реалії* (5): етнос – Полянчук; соціум 3 – Ємець, Кметь, Шкарапута лементій; військо – Лушник.

21. *Кельтський слід* (7): етнос – Котюржинська катуриґи; військо – Котора; довкілля – Камула; християнство 4 – Фурса, Коливан Колумбан, Клебан, Пекур грішник.

22. *Готський слід* (23): етнос 8 – Готин, Гудович, Отич, Отвиновський, Одерій, Дерев'яно, Крутенко, Крутогора; соціум 8 – Стоян суддя, Домантович суддя, Сологут, Товчан учитель, Рункевич писар, Шандра, Ушкало, Шкалаберда; антропоніми 4 – Синдаровська, Сядренко, Байда, Овунрік; персоналії 2 – Мавдрих, Малдрика; довкілля 1 – Стець берег.

23. *Скандинавський слід* (9): етнос 3 – Світящук, Урман, Данченко; соціум 3 – Тивоненко, Бондар рільник, Кодола; антропоніми 1 – Їжакевич; військо 2 – Синько, Варержко.

24. *Слід інших германських мов* (19): етнос 7 – Вандаляк, Унтила, Франко, Герман, Бургун, Шваб, Німчук; соціум 1 – Корост кубло; топоніми 1 – Африканський; військо 3 – Жолдак, Бутенко здобичник, Пилькевич стріла; антропоніми 1 – Генрих; персоналії 5 – Гейзерик, Хруль Карл, Корлюга Каролінґи, Короленко, Обертенко; довкілля 1 – Клов провалля.

25. *Балтійські* (7): етнос 3 – Жмуд, Прус, Прицак; антропоніми 1 – Нарбут; персоналії 1 – Радивил; військо 2 – Куржук, Корж військо.

40. *Фінські впливи* (2): соціум – Киндяк майстер киндів; довкілля – Щур.

Потім – **ВІЧНИЙ СХІД** (84 основи, 14%).

26. *Арабський слід* (49): етнос 10 – Гарап, Сорочинець, Сарин, Горенко, Горенич, Горянець, Гориславець, Грянко, Грянченко, Хріненко; топоніми 4 – Завада Дворіччя, Мошуренко, Мисюра Єгіпет, Бундюк Венеція; антропоніми 4 – Юсуп, Якуба, Гамалій, Аджубей; персоналії 1 – Гарун; соціум 5 – Дакал, Малаха, Шуба, Касап, Маципура; іслам 17 – Рахман, Халаїм, Мантур, Шовкот могутність, Бахмет, Росоловська, Ридван, Ромодан, Самотуга, Ганжа, Гареза, Закотій, Закітний закат, Ропот мечеть, Курбан, Кадигроб, Манжелій; військо 3 – Паталах, Поталах, Подолух; економіка 1 – Самбур смола; свідчення християнства 3 – Рухайло, Пешко, Заливко хрест; довкілля 1 – Жебель гора.

27. *Інші семітські впливи* (31): етнос 2 – Сурай, Кинах; топоніми 8 – Демешко, Цир, Сколонєць, Юрах, Оршовський, Шингарій,

Кирнос, Мохнач Маханата; антропоніми 4 – Жмайло, Ізмайло, Йовдїй, Рахвал; персоналії 1 – Бородай; соціум 4 – Галута вигнання, Зозук, Парпура, Імшанецький ворог; релігія 1 – Понепаляк; християнство 9 – Іщук, Гасич священик, Кудашко причастя, Пищита, Ушитко, Шліхта ангел, Сорокотяг, Слива, Соловей; довкілля 2 – Сапон, Шафон.

39. *Берберські впливи* (1): етнос – Мадзигон туарег.

28. *Еламський слід* (3): релігія 3 – Кизи-ма, Кокун, Семашко.

I, нарешті, – **ПРАВИЧНИЙ СТЕП**

(328 основ, – 55% від розглянутих тут 602 основ прізвищ людей з давніх меншин).

29. *Перська* (32): етнос 7 – Медяник, Парська, Сак скіф, Саган, Передерій (Сака) Парадрайя, Шудра, Гмиря; соціум 5 – Шатрава сатрап, Бухтенко, Бухтїй врятований, Ждаха змії, Владїй радість; економіка 1 – Муха щогла; військо 2 – Шпак військо, Багрїй варта; авестизм 17 – Дрига, Дронь, Дронишинець, Комар, Шопик, Шупик, Дохно, Кобута, Магушинець, Мобед, Обестюк, Пероганич, Карабан, Мабуценко врятований божеством Місяця, Моїк півмісяць, Номашко новий Місяць, Рарич.

30. *Пахлавійська* (104): етнос 9 – Парфен, Волошин, Волхонович, Юлинець, Нелен неїранці, Печенюк, Печеник, Вершигора, Парневий; соціум 31 – Кодак дім, житло, Гора рід, Котигора, Котівець, Підгорний, Гулак родовитий, Гурак, Гуляк, Гуряк, Бовкун, Борозна селище, Надточїй, Товпаш палац, Осадча, Осоцька вільна, Кудак дитина, Рисич, Лисик, Рева пишний, Горошко натовп, Котигорошко, Вернигора, Підпригора з роду покараних, Дутчак, Жадько, Порик, Пойдун, Забара тлумачення, Робур, Лобур, Дибак вишивка; топоніми 11 – Поршун по Росї, Громач Рим, Бахтер, Стахорна Стахр, Тулин, Туран, Копайгора, Красногора, Краснюк Хорасан, Сухенюк, Сошенко Сусїя; антропоніми 5 – Бажан, Боженко (пахл. bōžan з дір. *baūjana- рятунок [Чунакова, 68]), Осташ кремезний, Гаран, Горан важкий; персоналії 2 – Аршак, Перожак; економіка 10 – Пода, Моруга паша, Тущенко, Тишко харчі, Довгаль тесля, Ставрак цупкий шовк, Макуха човен, Лахно, Рахно, Рохно дорога; військо 14 – Пильгун насип, Машкара ворог, Лашкарь військо, Багалїй варта, Полуботко сталь, Дробіш, Радчук, Савран вершник, Кисіль кесарів, Настека зруйнований, Дорошенко спалений, Равич хоробрий, Ковтун, Говдя герой; авестизм 12 – Азаренко вогонь, Гавела, Губар, Кубрак, Капар, Капир, Копира, Яворівський, Наврось, Навроцька, Зарванська, Халимон; манїхейство 3 – Дейнека вірянин, Гардаман рай, Глузман; християнство 3 – Телешко, Терещенко, Човпан хрест; довкілля 4 – Кофно, Кохно гора, Кульчак, Курчак змія.

Рис. 4-1. Підсумковий розподіл прізвищ за етномовами і тематикою прототипів

Етномовний слід	Разом	Етнос	Топон.	Антропон.	Персон.	Соціум	Військо	Економ.	Релігія	Християн.	Довкілля
Разом	602	115	71	35	39	103	82	36	67	35	20
Світ еллінізму	89	17	25	7	2	6	9	14	7	8	7
1. Грецький	55	13	12	1	2	4	7	2	6	7	1
2. Д.-єгипетс.	5		4						1		
3. Коптський	29	4	9			2	2	12			
Давній Захід	101	29	9	7	11	20	10	3	-	7	5
4. Латинський	5	1	1		1			1		1	
5. Італійс.	1		1								
6. Каталанс.	3		3								
9. Румунс.	2		1			1					
10. Іллір.-алб.	3	1				2					
11. Болгарс.	1				1						
12. Хорватс.	1		1								
13. Сербськ.	1				1						
14. Словенс.	1								1		
17. Польськ.	8	3	1			1	1		1	1	
18. Кашубс.	1							1			
19. В.-луж.	1					1					
41. Російськ.	1	1									
20. Слов'янс.	5	1				3	1				
21. Кельтс.	7	1					1			4	1
22. Готський	23	8		4	2	8					1
23. Скандин.	9	3		1		3	2				
24. Ін. герм.	19	7	1	1	5	1	3				1
25. Балтійс.	7	3		1	1		2				
40. Фінський	2					1					1
Давній Схід	84	13	12	8	2	9	3	7	21	12	3
26. Арабськ.	49	10	4	4	1	5	3	1	17	3	1
31. Ін.семіт.	31	2	8	4	1	4			1	9	2
39. Берберс.	1	1									
28. Еламс.	3								3		
Давній Степ	328	56	25	19	24	68	60	18	39	8	17
29. Перський	32	7				5	2	1	17		
30. Пахлав.	104	9	11	5	2	31	14	10	15	3	4
31. Скіф.-яс.	21	12	1	4			1		1	1	1
32. Вірменс.	32	1		2		17	6		3	1	2
33. Кавказьк.	7		1	3		2				1	
34. Мадярс.	9	5				2	1				1
35. Тюркськ.	85	8	6	5	14	9	31	7		2	3
36. Монгольс.	26	12	1		6	2	5				
37. Індійськ.	6		3						3		
38. Китайськ.	6	2	2		2						

31. Скіфо-сармато-алано-яські впливи (21): етнос 12 – Сколоб, Сколота скіф, Колодко, Шкуда, Скутельник, Скубій, Сак, Копирсака, Еланжи, Яланжи, Веремій, Вересень варяг; військо 1 – Черкас; топоніми 1 – Моташ; антропоніми 4 – Танасійчук, Тодосійчук, Супрун, Педорич; релігія 1 – Арташ; християнство 1 – Березко п'ятиця; довкілля 1 – Варух широкий.

32. Вірменська (32): етнос 1 – Хортик половець; антропоніми 2 – Богорад, Богород Баграт; соціум 17 – Жир моторний, Вечерський купець, Кирпак крамниця, Кобенко ціна, Копич міра зерна, Кобищук, Сковорода, Топак, Чарак паша, Кочерган, Ручик хліб щоденний, Грушак цукерка, Луцик, Кондак різьблення, Подмужний одяг, Гдак шапка, Матаган книга; військо 6 – Зварич військо, Мазепа, Грищак посланець, Паїк пішак, Спичак кінь, Чермак білий кінь; авестизм 3 – Горбак, Горбат, Петручак жертва; християнство 1 – Качкар; довкілля 2 – Рут річка, Воротюк троянда.

33. Кавказькі (7): соціум 2 – Шкаморда, Коморда намісник царя; топоніми 1 – Халабурда; антропоніми 3 – Бридун Фаридун; християнство 1 – Шовген священик.

34. Мадярський слід (9): етнос 5 – Угрин, Вегера, Маджара, Лендел, Бешенко; соціум 2 – Сабадаш вільний, Кучма шапка; військо 1 – Жолдош; довкілля 1 – Сегеда острів. 35. Тюркські впливи (85): етнос 8 – Козар, Печенюк, Мишар, Беренда, Половець, Куманець половець, Іванчі чужинець, Нутченко мова; топоніми 6 – Гримчак, Ченокал, Стамбул, Кагарлик, Нечуй, Чонгар; антропоніми 5 – Тахтаул, Гарага, Гараган, Гарагуля, Гаджибей; персоналії 14 – Тахтамиш, Мамай, Гаркуша, Аркуша, Кончак, Коб'як, Котян, Монастирець Манастрас, Буняк, Йолтухівська, Елтуховська, Явтух Елтух, Санжара, Темир; соціум 9 – Нагаш, Цикало, Малай, Човгуз, Галайко, Кулик слуга, Жолдаш, Немира онук, Шовкуненко лемент; військо 31 – Черик, Чегрин кордон, Суган, Басалик кистень, Булавко,

Трухан, Бех, Галавур, Калавур, Соков, Сокол.ець охорона, Соколовий, Дудка полонений, Коциба втеча, Галамага врятований, Коломак, Галаган щит, Чабак, Чапак стріла, Топчій гармаш, Чаус польовий офіцер, Гонтар посланець, Чеберяк посланець, Ковганич бій, Курас, Кураш бій, Куліш (аз. күләш боротьба), Котерло (каз. көтеріліс за- колот), Чиж аз. покарання, Чемерис (тат. жимер- руй- нувати), Коритко; економіка 7 – Півторак май- но, Капшук гаманець, Пода стадо, Сабан, Котан плуг, Арабаджи візник, Косів місто; свідчення християнства 2 – Чирко, Будан; довкілля 3 – Галайда, Галай, Булах джерело.

36. Монгольський вплив (26): етнос 12 – Гунич, Гунчак, Гунченко, Униченко, Унчен- ко, Ворошило барсили, Хинів, Абаровський, Обара, Ображій, Семиренко semu ren західний, Шило східний; персоналії 6 – Батий, Саїн Батий, Биличі, Боян, Болян, Гайдучина; топоніми 1

– Хорохорин; соціум 2 – Баламут, Бугулець слуга; військо 5 – Батура, Дараган, Дорогань, Жупник, Гурин.

37. Індійські впливи (6): топоніми 3 – Багалій, Баглай Бактрія, Кулябко; буддизм 3 – Бурмак, Бурхан Будда, Будан.

38. Китайські впливи (6): етнос 2 – Се- миренко західний, Улашанів; топоніми 2 – Ониськів Анші Парфія, Бухович; персоналії 2 – Коцюба, Коцюбинський.

Кількарічна праця дістає кількісне ві- дображення у щойно наведеній таблиці на попередній с. 805. Тут Греки + Захід = 32,5%. Степ + Схід = 67,5%. І в цьому рушій розвитку. Грецька писемність і віра, європейське культурне коло – при степовій орбіті історії.

Рис. 4-2. Підсумковий ранговий розподіл числа моделей прізвищ за етномовами і тематикою прототипів

Етномовний слід	Разом	Етнос	Соціум	Військо	Топон.	Релігія	Персон.	Економ.	Християн.	Антропон.	Довкілля
	602	115	103	82	71	67	39	36	35	35	20
30. Пахлав.	104	9	31	14	11	15	2	10	3	5	4
35. Тюркськ.	85	8	9	31	6		14	7	2	5	3
1. Грецький	55	13	4	7	12	6	2	2	7	1	1
26. Арабськ.	49	10	5	3	4	17	1	1	3	4	1
29. Перський	32	7	5	2		17		1			
32. Вірменс.	32	1	17	6		3			1	2	2
31. Ін.семіт.	31	2	4		8	1	1		9	4	2
3. Коптський	29	4	2	2	9			12			
36. Монгольс.	26	12	2	5	1		6				
22. Готський	23	8	8				2			4	1
31. Скіф.-яс.	21	12		1	1	1			1	4	1
24. Ін. герм.	19	7	1	3	1		5			1	1
23. Скандин.	9	3	3	2						1	
34. Мадярс.	9	5	2	1							1
17. Польськ.	8	3	1	1	1				1		1
25. Балтійс.	7	3		2			1			1	
21. Кельтс.	7	1		1					4		1
33. Кавказьк.	7		2		1				1	3	
38. Китайськ.	6	2			2		2				
37. Індійськ.	6				3	3					
20. Слов'янс.	5	1	3	1							
4. Латинський	5	1			1		1	1	1		
2. Д.-єгипетс.	5				4	1					
10. Іллір.-алб.	3	1	2								
6. Каталанс.	3				3						
28. Еламс.	3					3					
9. Румунс.	2		1		1						
40. Фінський	2		1								1
39. Берберс.	1	1									
41. Російськ.	1	1									
19. В.-луж.	1		1								
5. Італійс.	1				1						
12. Хорватс.	1				1						
11. Болгарс.	1						1				
13. Сербськ.	1						1				
18. Кашубс.	1							1			
14. Словенс.	1								1		

Без претензій на більше, ця кількісна характеристика проробленого уперше дає загальну картину тематики й етномовних джерел основ запозичених прізвищ, які опосередковано вказують на давні асимі-

льовані меншини. Є сенс тепер упорядку- вати її за спадним масштабом тем і мовних впливів (рис. 4-2 на цій с. 806). Серед включених до цього табличного підсумку вивчених основ прізвищ половина гово-

ривать про відмінність в **етносі** (115: гр., ар., монг., яс.), **соціумі** (103: пахл., вірм.) та **військовому устрої** (82: тюрк., пахл.). Інша половина – про назви чужих місцевостей (73: гр., пахл.), чужинські вірування (67: ар., перс., пахл.), персоналії (39: тюрк.) та господарські реалії (36: копт.), про чужомовні свідчення нашого та їхнього християнства (35), а також про чужі імена (35) і чужомовні позначення доквілля (20).

Показово, що в усіх 10 тематичних групах представлені три найпотужніші мови-джерела прототипів наших прізвищ з іншомовними основами: пахлавійська, грецька, арабська. Тюркські не вплинули тільки в ділянці своїх прадавніх вірувань, адже контактували з нашими предками вже по ісламізації своїх носіїв.

За етномовною належністю прототипів – половина від 602 вивчених прізвищ українців з асимільованих меншин має основи з мови **пахлавів** (парфянської, 104: соц., реліг., війс., топон., екон.), **тюркських мов** (85: війс., персон.), **грецької** (55: етн., топон.) та **арабської** (49: реліг., етн.). Інша половина основ походить з **перської** (32: реліг.), **вірменської** (32: соц.), **інших семітських** (крім арабської, 31), **коптської** (29: екон.), **монгольських** (26: етн.), **готської** (23), **скіфо-яської** (21), **германських** (крім готської і скандинавських, 19). Окрім цього, останні 96 основ (16%) мають прототипи ще у кільканадцяти мовах: скандинавських, угорській, індійських, китайській, єгипетській, латинській, ілліро-албанській, каталанській, еламській, фінській, румунській, берберській, італійській та низці слов'янських мов (очевидна більшість східних меншин: 10/15).

Знову переконаємося у значному переважаючому **іранізмів** (157) над **тюркізмами** (85). **Арабізмів** і **інших семітизмів** (80) майже стільки само, як тюркізмів. На відміну від прототипів топонімів, **грецький** вплив на прізвища (55) слабший від тюркського. За ним ідуть **германські** (51), **копто-єгипетські** (34), **вірменські** (32) та **монгольські** впливи (26). Так само, як і з іншомовними топонімами, це окреслює якісно нову пізнавальну ситуацію, варту того, щоб її освоїти, перевірити і включити до дальших студій і викладання.

Так виглядає нова якість знань про походження прізвищ українців як системного масиву. Ця перша контурна картина стала можливою по кількарічних

фронтальних студіях етимології прізвищ, в останній рік – з опорою на інтерактивну базу ridni.org/karta. Схожість висновків з вивченою частиною топонімії видно зі зведення на рис. 4-3. **10 першорангових мов-донорів** у обох таблицях ті самі. Специфіка групи лідерів у тому, що для топонімів вона включає скандинавські й давньоєгипетські прототипи, а для прізвищ – вірменські.

Прізвища			Топоніми		
Етномовний слід	Разом		Етномовний слід	Разом	
<i>Разом</i>	602		<i>Разом</i>	966	
30. Пахлавів	104	—	30. Пахлавів	203	
35. Тюркськ.	85	—	1. Грецький	122	
1. Грецький	55	—	35. Тюркськ.	82	
26. Арабськ.	49	—	26. Арабськ.	72	
29. Перський	32	—	36. Монгольс.	58	
32. Вірменс.	32	—	3. Коптський	47	
31. Ін.семіт.	31	—	24. Ін. герм.	42	
3. Коптський	29	—	31. Ін.семіт.	41	
36. Монгольс.	26	—	29. Перський	33	
22. Готський	23	—	31. Скіф.-яс.	32	
31. Скіф.-яс.	21	—	22. Готський	31	
24. Ін. герм.	19	—	23. Скандин.	30	
23. Скандин.	9	—	2. Д.-єгипетс.	29	
2. Д.-єгипетс.	5	—	32. Вірменс.	19	

Рис. 4-3. Співвідношення першорангових мов-донорів іншомовних основ у прізвищах і топонімах

Таким чином, у книзі з сучасної дослідної проблеми уперше здійснено науковий синтез кількох галузей знань зі спільним об'єктом. Хоча базу дослідження склали висновки топоніміки, книгу істотно збагатив матеріал антропоніміки, особливо – величезний і по-сучасному компактно представлений масив прізвищ українців. В цілому числові характеристики обох масивів зіставні, спільними виявилися й 10 тематичних полів іншомовних прототипів, – хоча рангова послідовність їх відмінна. Найпоширеніші 5 тем прототипів у топонімах – це **"ВІЙСЬКО ∪ МІСЦЕВОСТІ ∪ господарство ∪ етнос ∪ соціум"**. Серед досліджених прізвищ порядок 5 перших за рейтингом тем дещо інший: **"ЕТНОС~СОЦІУМ~військо~місцевості~вірування"**.

Це можна інтерпретувати в тому сенсі, що **прізвища** родів колишніх меншин частіше пов'язані з **вірою** їхніх предків або нових родичів, тоді як **місця їхнього нового існування** з необхідністю включають певні **господарські** характеристики. Але на 60% тематика топонімів і прізвищ з іншомовними основами спільна (373/602=62%; 547/966=57%): такою є справжня сутність меншин: **"етнос~військо~соціум~місцевість"** (звідки родом предки).

Цілі масиви прізвищ виявилися схожими на вивчені раніше топоніми. А тому зразу дістали готові етимології та були розміщені у частині IV. При цьому розгалужені моделі прізвищ вплинули на давніші висновки щодо схожих топонімів (*Соклов, Шкалаберда*). Це стало доказом правильності наміру включити прізвища до кола студій. Трапилися й раніше невідомі основи з несподіваним сенсом (*Копирсако, Кочерган, Овунрік, Палтар, Нагаш, Сайн, Галамага*).

Відомості про більшість розвіданих сюжетів читач знайде у відповідних статтях частини IV. Періодичне повернення до них означатиме щораз більшу впевненість у власних знаннях про унікальний історичний шлях, подоланий сотнями тисяч родів українців у складі впертого і водночас немстивого народу – наших наддніпрянських предків. Їх сформувало середовище. За всіх тисячолітніх перипетій вдалося їм таки укоренитися зі своїми чаєнятами саме при цій уподобаній ними битій дорозі. Неупередженій людині збоку це нерідко здавалося абсурдом (Рубрук, XV, ряд. 3; Контаріні, §2, абз. 2, ряд. 4).

Іноді вважають, що у виборі долі етносу важлива роль довкілля і присутній елемент фаталізму. Народи, вічно відкриті "драматизму природи" долають виклики довкілля шляхом внутрішнього прийняття втрат від обраного місця: тут наводять приклади японців, непальців, туарегів. Тепер цю тезу можна поглибити. Виходить, є інший зміст фаталізму.

За конкретних умов Наддніпрянщини й осілих суспільств по краях східних степів аж по Китай відкритість етносу до несподіванок включає виховане історією усвідомлення фаталізму не лише природи, а й суспільства, **неминучості меншин сусідів**, – як це видно в нас від часів греків, готів, парфян, аварів, торків. Ідентичність ціною природної мовної асиміляції малих груп сусідів за поки що (на щастя) невідомими закономірностями. І при цьому спокійне ставлення до власного ризику опинитися після чергового наскоку людоловів у складі меншини в сусідів. А як Бог дасть, то й не опинитися. Тоді будеш далі якимось жити *Галамагою*. У звичному колі інших схожих *Галамаг, Нагашів, Чаусів і Явонів, Ушкаленків, Передеріїв і Копирсак*.

За образним висловом Е. де Боно, – "риючи наукову яму в одному місці, її не вириєш в іншому". То й доводиться рити недоступне для крадіїв історії – не вглиб, а передусімвшир по всьому простору, пізно зауваженому науковцями. І тоді до безлічі східних зв'язків долучаються й західні: слід Кнівів, Траяна Деція, переможця готів Еміліяна. Дарунки долі – мовні ключі з Астурії або помічений слід контактів з феодалною маркою Обертенгів на півночі Італії. Це відповідає згадкам у топонімії України Карла Великого і франків, упертим свідченням топонімів про Альпи, Корсику й Африку, Піренеї і Кордову. Значить, під цими фактами справді може лежати реальний історичний зв'язок з західним світом. Такі "західні" уламки мозаїки доповнюють спеціальну книгу на цю тему, видану 2015 р. Але ж нікуди не поділися й виявлені "східні" фрагменти картини – "родичі з боку матері" (*Нагаші*), "другорядні дружини" (*Цикали, Чикали*), "діти одного батька" (*Кудашівки*), "залишені в живих раби" (*Тахтаулове*). Такий шлях українців в історії, така наша історична доля.

Окрема дослідна проблема: коли дозрівають умови, аби помітити доти не помічене? Справді, пошуку єгиптизмів у топонімії України цілком можна було б чекати від філологів, знайомих із знахідками у нас єгипетських речей. А слід у топонімії парфян був ще досяжнішим. Тим не менше, до 2016 року не шукали ні того, ні іншого. Найскладніше помітити буденне. Яскравий приклад – слід парфян: його зауважено у нашій топонімії лише *після ознак контактів з усіма прийшлими народами*, – включно з греками-яванами, коптами й сирійцями.

Гідне подиву й розпізнання "сліпої плями" у літописі "серед білого дня історії": виявляється, там бракує походів деревлян з половцями проти Візантії на підтримку Іваниці-Калояна! "Темні століття" трапляються, отже, й у літописний час. **Писані джерела суб'єктивні, але історія – не лише у них, а й у назвах та їхньому розташуванні** – і де в чому ці речі повніші від літопису!

Тут і відповідь на звичні сумніви і повзучу критику ревнителів порядку: нащо взагалі всі ці ускладнення з пошуком іншомовних аналогій, коли історія і так ясна і зрозуміла?

Не в усьому і не вся. А тому думка Помпея далі слухна, і плавати – далі потрібно.

14 травня 2018 р.

Література

- Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка: В 5 т. – М.-Ленинград, 1958–1995.
- Абаев В.И.* О происхождении фонемы $\gamma(h)$ в славянском языке. Проблемы индоевропейского языкознания. – М., 1964.
- Абаев В.И.* Скифо-европейские изоглоссы. — М., 1965.
- Абаев В.И.* Скифский быт и реформы Зороастра // Избранные труды. Религия, фольклор, литература. – Владикавказ, 1990.
- Алемань А.* Аланы в древних и средневековых письменных источниках. – М., 2003.
- АРСГ – Армяно-русский словарь/ Сост. и ред. А.С. Гарибян и др. – Ереван, 1960.
- Артамонов М.И.* Очерки древнейшей истории хазар. – М., 1937.
- АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1973;
- АТП-47 – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1947;
- АУМ – Атлас української мови. Т. 1–3. – К., 1984-2001.
- Баскаков Н.А.* Русские фамилии тюркского происхождения. – М., 1979.
- Баскаков Н.А.* Тюркская лексика в “Слове о полку Игореве”. — М., 1985.
- Бахрах Б.С.* Аланы на Западе. – М., 1993.
- Белецкий А.А.* Греческие элементы в географических названиях Крыма // Этимология 1967. – М., 1969. – С. 201-214.
- Белый А.* Символизм и философия культуры. – М., 2006.
- Білецький А.О.* Гідронімія Кримського півострова (грецький шар) // Питання гідроніміки. — К., 1971. — С.38-46.
- Білецький-Носенко П.* Словник української мови. — К., 1966.
- Бойс М.* Зороастрийці. – М., 1988.
- Бонгард-Левин Г.М., Грантовский Э.А.* От Скифии до Индии. – М., 1983.
- Боплан 1650 – Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року. – Київ–Львів, 2000.
- Брайчевський М.Ю.* Коли і як виник Київ. — К., 1963.
- Брайчевський М.Ю.* Походження Русі. — К., 1968
- Брайчевський М.Ю.* Римська монета на території України. – К., 1959.
- Бугай А.С.* Зміюві вали// УРЕ. Т.IV. – К., 1979. – С. 281.
- Бурлыко И.Г.* Фонетические особенности говоров Новогрудчины: Дисс... канд. филол. наук. – Минск, 1987.
- Бушаков В.А.* «Дырдом» від Гіндукушу до Британських морів (з приводу студій відомої білоруської славістки-етимолога Р.М.Козлової)// Сходознавство. № 48. – К., 2009. – С. 25–43.
- Бушаков В.А.* Лексичний склад історичної топонімії Криму. – К., 2003. (Існує pdf.)
- Вендина Т.И.* Дифференциация славянских языков по данным словообразования. – М., 1990.
- Видукинд Корвейский.* Деяния саксов.— М.,1975.
- Вольфрам Х.* Готы. От истоков до середины VI века. Опыт исторической этнографии.— СПб., 2003.
- Галонифонтибус И. де.* Книга познания мира. – Баку, 1979. – [Ч. 8]. [www.vostlit.info/Texts/rus13/Galonifontibus/frametext.htm].
- Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В.* Индоевропейский язык и индоевропейцы. — Тбилиси, 1984.
- Гаучас П.* К вопросу о восточных и южных границах литовской этнической территории в Средневековье // Балто-славянские исследования. 1986. – М.,1988. – С. 195-215 и карты 1,2 на вклейке.
- Гафуров А.* Имя и история. – М., 1987.
- ГБГ – Лінгвістична географія і групування білоруських гаворак: Атлас / Рэд. Р.І.Аванесаў і ін. – Мінск, 1969.
- Геродот.* Історії в 9-ти книгах / Пер. А. О. Білецького. — К., 1998.
- Гоголь М.* Вій/ Переказ П.Панч. – К., 1989.
- Голубуцкий В.А.* Запорожское казачество. – К., 1957.
- Голубуцкий В.* Запорозьке козацтво. – К., 1994.
- Гончаренко В.О.* Інтерактивна система ойконімів України (ISOU). Електронний продукт. 2008.
- Готы и Рим. Сборник научных статей. – К., 2006.
- Гошовский В.Л.* Колядка// Музыкальная энциклопедия. Том 2. – М., 1974. – Кол. 883-884.
- Грабович Г.* Вічне повернення містифікацій // Критика. 2001, січень–лютий. – С. 6–10.
- Грабович Г.* Слідами національних містифікацій // Критика. 2001, червень. – С. 14–23.
- Грінченко Б.* Словарь української мови: В 4 т. – К., 1907-1909.
- Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т. VII. – К., 1995.
- ГУ — Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. – К., 1984.
- ДАБМ — Дыялекталагічны атлас беларускай мовы / Рэд. Р.І.Аванесаў і ін. – Мінск, 1963.
- Дашкевич Я.* Як Московія привласнила історію Київської Русі // Дашкевич Я. "Учи неложними

- устами сказати правду". – К., 2011. [www.universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm]
- Дворецкий И.Х.* Латинско-русский словарь. Около 50 тыс. слов. – М., 1976.
- Дей О.* Величальні пісні українського народу // Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. – К., 1965. – С. 9-40.
- Диллон М., Чедвик Н.К.* Кельтские королевства. – СПб., 2002.
- ДТС – Древнетюркский словарь. – Л-д, 1969.
- Дурново Н.Н., Соколов Н.Н., Ушаков Д.Н.* Опыт диалектологической карты русского языка в Европе // Труды Московской диалектологической комиссии. – Москва, 1915. – Вып. 5.
- Дьяконов И.М.* Эламский язык // Языки древней Передней Азии (несемитские). Иберийско-кавказские языки. Палеоазиатские языки. – М., 1979. – С. 37-49;
- Дьяконов И. М.* Языки древней Передней Азии. – М., 1967. – С. 85-112;
- ЕІДУ – Етнічна історія давньої України. – К., 2000.
- ЕСЛН – Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / Відп. ред. О.С. Стрижак. – К., 1985.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982-2002...
- ЕУ – Енциклопедія українознавства: В 11 т. – К., Львів, 1993-2003.
- ЕУЗ – Енциклопедія українознавства. Загальна частина: В 3 т. – К., 1994-1995.
- Желехівський, Недільський* – Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Уложили Є.Желеховський, С.Недільський. – Львів, 1886.
- Жилко Ф. Т.* Нариси з діалектології української мови. – К., 1966.
- Закревська Я.* Кризь призму лінгвістичної географії // Пам'ятки України. – № 3-4'2002.
- Зализняк А.А.* Древненовгородский диалект. — М., 1995.
- Зеймаль Е.В.* Парфия и греко-бактрийское царство / История Древнего мира. Т. II. Расцвет древних обществ. – М., 1983. – С. 465–475.
- Иордан.* О происхождении и деяниях гетов. *Getica.* – М., 1960.
- ІГУМ – Історична грамати́ка української мови. – К., 1980.
- ІСУМ – Інверсійний словник української мови. – К., 1985.
- Казакевич Г.* Кельти: традиційна культура та соціальні інститути. – К., 2006. – 260 с.
- Карский Е.Ф.* Белоруссы. – Варшава, 1903; Вильна, 1904. – Т.1: Введение в изучение языка и народной словесности.
- КБ – *Константин Багрянородный.* Об управлении империей. — М., 1991.
- Клепатский П.Г.* Очерки по истории Киевской земли. Т. 1. Литовский период. – Одесса, 1912.
- КМ — Кельтская мифология. Энциклопедия. — М., 2002.
- Крушельницкая Л.И.* Кельтский памятник в верхнем Поднестровье // Краткие сообщения Ин-та археологии. №105. – М., 1965.– С. 119-122;
- Кухаренко Ю.В.* Полесье и его место в процессе этногенеза славян // Полесье. Лингвистика, археология, топонимика. —М., 1968.—С.18-46.
- Карта Шуберта. Доступна в інтернеті.
- Кордуба М.* Земля свідком минулого. – Львів, 1924. – 14 с.
- Кушпет В.* Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX-поч. XX ст.). – К.: Темпора, 2007.
- КШ – Карта Шуберта (XIX ст.).
- КЩ – Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія трудового року. – К., 1965.
- Лаучюте Ю.А.* Словарь батизмов в славянских языках. – Л-д, 1982.
- Лев Диакон.* История. – М., 1988.
- Лексика Палесся ў прасторы і часе. — Мінск, 1971.
- ЛР – Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л.Махновець. – К. 1989.
- Луконин В.Г.* Сасанидская держава в III-V вв. / История Древнего мира. Т. II. Расцвет древних обществ. – М., 1983. – С. 178–200.
- ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Ред. В.Н.Ярцева. — М., 1990.
- Мабиногион. Легенды средневекового Уэльса. – М., 2002.
- Мартынов В. В.* Славянский, италийский, балтийский (глоттогенез и его верификация) // Славяне. Этногенез и этническая история. – Л-д, 1989.
- Мартынов В.В.* Становление праславянского языка по данным славяно-иноязычных контактов. — Минск, 1982.
- Мартынов В.В.* Язык в пространстве и времени. — М., 1983.
- Матвеев А.К.* Значение принципа семантической мотивированности для этимологизации субстратных топонимов // Этимология 1967. — М., 1969. — С. 192–200.
- Мачинский А.Д.* Кельты на землях к востоку от Карпат // Кельты и кельтские языки. – М., 1974. – С. 31–41;
- Мейе А.* Общеславянский язык. – М., 1954.
- Мельниковская О.Н.* Племена Южной Белоруссии в раннем железном веке. – М., 1967.
- Мелюкова А.И.* Археологические данные о фракийцах на территории СССР в I тыс. до н. э. // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. Лингвистика, история, археология. — М., 1984. — С. 224—234.
- Менгес К.Г.* Восточные элементы в «Слове о полку Игореве». — Ленинград, 1979.

- Мурзаевы Э.М. и В.Г.* Словарь местных географических терминов. — М., 1959.
- Неверов О.Я.* Иранские геммы // Иран в Эрмитаже. Формирование коллекций. Каталог выставки. — СПб, 2004. — С. 14, 30-35.
- Непокупний А.П.* Балтійські родичі слов'ян. — К., 1979.
- Непокупний А.П., Отін Є.С., Шевченко Ф.П. та ін.* Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст. («Реєстри всього Війська Запорозького» 1649...). — К., 1989.
- Нерознак В. П.* Палеобалканские языки. — М., 1978.
- Николаев С.А.* Следы особенностей восточнославянских племенных диалектов в современных великорусских говорах. I. Кривичи // Балтославянские исследования. 1986. — М., 1988. — С.115-154 і карти 3, 4 на вклейці.
- Никонов В.А.* Две волны в топонимии Полесья// Полесье: лингвистика, археология, топонимика. — М., 1968.
- Никонов В.А.* Краткий топонимический словарь. — М., 1968.
- ОЛА 1971 — Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования 1971.— М., 1974.
- ОЛА — Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Вып. 1. Животный мир. — М., 1988.
- Онищук Я.* Предмети римсько-провінційного походження з поселення вельбарської культури Дудин-II на Волино-Подільському пограниччі // Вісник Льв. ун-ту. Серія історична. — Вип. 38. — Львів, 2003. — С. 589–594.
- Оранский И.М.* Введение в иранскую филологию. — М., 1960.
- Павленко С.О.* Мікротопоніми Чернігово-Сіверщини. — Чернігів, 2013. — 600 с.
- Падлужны А. I., Чэрман В. М.* Гукі беларускай мовы. — Мінск, 1973.
- Пащенко В.М.* Шостий том топонімічної історії. Післямова// *Тищенко К.М.* Ключі з Астурії від минулого України. — Київ-Дрогобич: Посвіт, 2015. — С. 507-520.
- ПВЛ — Повість врем'яних літ / Літопис (за Іпатським списком) переклав В.Яременко. — К., 1990.
- Петрушевич А.* Бронзовые памятники египетского культу Осириса и Исиды в Галичской Подолии // Слово. — 1877. — Ч. 82, вторник 26 июля (7 августа).
- Пивторак Г.П.* Формирование и диалектная дифференциация восточнославянского этноязыкового ареала до XIII в. (историко-фонетический очерк): Автореф. ... д-ра філол. наук. — К., 1989.
- Пивторак Г.П.* Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. — К., 2001.
- Пивторак Г.* Українці: звідки ми і наша мова. — К., 1993.
- Планицька О., Планицька Є.* Кам'янець-Подільський — місто не периферії Римської імперії // Пам'ятки України. — 1999.— №4. — С. 1-82.
- Плано Карпини, Дж. дель.* История монголов. Г. де Рубрук. Путешествие в восточные страны / Ред. Н.П.Шастина. — М., 1957.
- Плетнева С.А.* Хозары. — М., 1967.
- Попов А.И.* К изучению гидронимики Украины // Питання гідроніміки. — К., 1971. — С. 32-38.
- Попов А.И.* Названия народов СССР. Введение в этнонимистику. — Ленинград, 1972.
- Поспелов Е.М.* Географические названия мира. Топонимический словарь. — М., 2002.
- Похилевич Л.* Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — Біла Церква, 2007. (Перевидання книги 1863 р.)
- Прицак О.* Германські складники // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. — Т. 2. — К., 1995. — С. 702.
- Прицак О.* Печеніги // Український історик. Журнал укр. істор. товариства. №1-2 (25-27). — Нью-Йорк-Мюнхен, 1970.
- Рахно М.Ю.* Слов'янсько-скандинавські відповідності епічних текстів (лексика, семантика, стилістика). — Дис... канд. філол. н. — К., 2014. (А — автореферат дисертації.)
- РВЗ-1649 — Реєстр Війська Запорозького 1649 року/ Підгот. до друку О. В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін. Редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін.— К.: Наукова думка, 1995.
- Рыбаков Б.А.* Древняя Русь. Сказания, былины, летописи. — М., 1963.
- Свенцицкий И.* Різдво Христове в поході віків. — Львів, 1933
- Сводеш М.* Лексикостатистическое датирование доисторических этнических контактов // Новое в лингвистике. — Вып. 1. — М., 1960.
- СГУ — Словник гідронімів України. — К., 1979.
- Седов В. В.* Гидронимические пласты и археологические культуры Центра // Вопросы географии. Сб. 94. — М., 1974. — С. 20-33.
- Седов В.В.* Гидронимия голяди // Питання гідроніміки.—К.,1971.—С.131-137.
- Седов В. В.* Происхождение и ранняя история славян. — М., 1979.
- Селігей П.О.* Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. — К., 2014. — 324 с.
- СИ — Свод древнейших письменных известий о славянах: В 2 т. — М., 1994-1995.
- Сидорук І.* Проблема українсько-білоруської мовної межі. — Авґсбург, 1948.
- Сіцинський — Приходи и церкви Подольской Епархии/ Под ред. Е.Сецинского. — Біла Церква, 2009.

- СКД – Реальный словарь классических древностей по Любкеру/ Под ред. Ф.Гельбке и др. – СПб., 1885 (люб'язно удоступнив П.О.Селігей).
- СМГУ – Словник мікрогідронімів України. – К., 2004.
- СМЗО – Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. – Т. II. – М.-Л.: АН СССР, 1941.
- Смолицкая Г.П. Гидронимия бассейна Оки.—М., 1976.
- Справочник личник имен народов РСФСР / Ред. А.В.Суперанская. — М., 1979.
- ССУМ – Словник староукраїнської мови: У 2-х т. – К., 1977–1978;
- Станкевич Я. Аканье – балцкая рыса ў мове вялікалітоўскай // Збірник на пошану проф. д-ра Юрія Шевельова. – Мюнхен, 1971.
- СТМЯ – Сравнительный словарь тунгусо-маньчжурских языков. Материалы к этимологическому словарю: В 2 т. – Л.-д, 1975.
- Страбон. География в семнадцати книгах. – М., 2004.
- Стрижак О.С. Назви річок Полтавщини.–К., 1963.
- Стрижак О.С. Етнонімія Геродотової Скіфії.–К., 1988.
- Стрижак О. С. Етнонімія Птолемеєвої Сарматії. – К., 1991.
- СУМ – Словник української мови: В 11-ти тт. — К., 1970—1980.
- Супруненко О.Б, за уч. Кулатової І.М., Маєвської С.В., Шерстюка В.В. Курган з угорським некрополем у пониззі Псла. – К.-Полтава, 2007.
- УНП – Українські народні пісні: У 2 т. – Київ, 1955.
- Тацит П.К. Анналы. Малые произведения. История. — М., 2003.
- Терпиловський Р.В., Білинська Л.І., Карась А.В. Воїнське поховання рубежу ер на Сеймі // Сівєрщина в історії України. Зб. наук. праць / С. А. Слесарєв (голова ред. кол.) та ін. – Вип. 3. – К., Глухів, 2010. – С. 56–59.
- Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст.: У 2-х кн. – Київ – Нью-Йорк, 2003
- Тищенко К.М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти // Український глотогенез. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Житомир, 2015а. – С. 38–67.
- Тищенко К.М. Волхви – парфянські маги // Мови і культури у новій Європі: контакти і самобутність. Збірник наук. доповідей. – К., 2009. – С. 628-638.
- Тищенко К.М. Всеслов'янськість мови українців // Український тиждень. № 39 (256). 28 вересня–4 жовтня 2012 р. – С. 22–64. (Редакційна назва вкладки: "Правда про походження української мови"; на сайті журналу доступний pdf).
- Тищенко К. Генетична апробація студій словникових контактів і топонімії України. – К., 2012а.
- Тищенко К. Гени, мови, Україна// Український тиждень. № 16. 2012б. – С. 28-58.
- Тищенко К.М. Давній Схід у словнику і топонімії України// Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу/ За ред. проф. І.П.Бондаренка. – К., 2010.
- Тищенко К.М. 24-а перська сатрапія в історії України// Український тиждень. № 27 (295). 5–11 липня 2013 р. – С. 35–55 (доступний pdf).
- Тищенко К.М. Долітописна мовна історія українців. – Київ-Дрогобич, 2016.
- Тищенко К.М. Еламські дієслівні основи у топонімії України. – К.-Львів, 2011а.
- Тищенко К.М. Етномовна історія прадавньої України. – К., 2008.
- Тищенко К.М. Іншомовні топоніми України. Етимологічний словник-посібник. – Тернопіль, 2010. – 240 с.
- Тищенко К.М. Італія і Україна: тисячолітні етномовні контакти. – К., 2009.
- Тищенко К.М. Ключі з Астурії від минулого України. – Київ-Дрогобич: Посвіт, 2015. – 528 С.
- Тищенко К. Лідсько-лоївське відлуння берестейських говірок// Пам'ятки України. – 2002, №3-4. – С. 36-39.
- Тищенко К.М. Мадярьський пласт у топонімії України: імена Арпадідів // Східний світ. №94, 2007. – С. 133-142.
- Тищенко К. Метатеорія мовознавства. – К., 2000.
- Тищенко К.М. Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006.
- Тищенко К.М. Монгольська топонімія у Центральній Європі // ІХ сходознавчі читання А. Кримського. – К., 2005. – С. 93-96.
- Тищенко К.М. Основи мовознавства. Системний підручник. – К., 2007.
- Тищенко К.М. Парфія і волхви // Мови і культури у новій Європі: контакти і самобутність. Збірник наук. доповідей. – К., 2009. – С. 628-638.
- Тищенко К.М. Пізній Рим і алани у топонімії Європи // Мовні і концептуальні картини світу (КНУТШ). Вип. 46. Ч. 4. – К., 2013. – С. 95-113.
- Тищенко К.М. Половецький світ як транслятор давніших етнічних впливів // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 55. Ч. 1. – К., 2015b. – С. 342-359
- Тищенко К.М. Поняття історико-топонімічної ідіоми (на матеріалі топонімів-реплік походу Кніви 250 р.)// Мовні і концептуальні картини світу (КНУТШ). Вип. 48. – К., 2014а. – С. 437-452.
- Тищенко К.М. Слід тунгусів, маньчжурів і монголів у топонімії України// Вісник Львівс. ун-ту. Серія філол. Вип. 61. – Львів, 2014. – С. 208-219.

- Тищенко К.М.* Східний світ в українській топонімії (I. Давній Схід. II. Іранський світ) // Східний світ. 2009, №3.
- Тищенко К.М.* Халіфат і сівера: топонімічний слід в Україні. – К., 2011. – 496 с.
- Топоров В.Н.* Oium Иордана (Getica, 27-28) и готско-славянские связи в Северо-Западном Причерноморье // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. Лингвистика, история, археология. – М., 1984. – С. 128-142.
- Топоров В. Н., Трубачев О. Н.* Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья. — М., 1962.
- Трубачев О.Н.* Из славяно-иранских лексических отношений // Этимология. 1965. – М., 1967. – С.75-85.
- Трубачев О.Н.* Indoarica в Скифии и Дакии // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. — М., 1984. — С. 148—152.
- Трубачев О.Н.* Лигвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье // Вопросы языкознания. – 1977, № 6. – С. 13-29.
- Трубачев О.Н.* Названия рек Правобережной Украины. — М., 1968.
- Трубачев О.Н.* Принципы построения этимологических словарей славянских языков // Вопросы языкознания.—1957.—№5.—С.58-72.
- Трубачев О.Н.* Ранние славянские этнонимы — свидетели миграций славян // Вопросы языкознания.—1974.—№6.—С.48-67.
- Трубачев О.Н.* Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. — М., 2003. 2003 ЭКДС
- Трубецкой Н.С.* О звуковых изменениях русского языка и распаде общерусского языкового единства // Трубецкой Н.С. Избранные труды по фонологии. – М., 1987.
- Тупик С.В.* Глухівський Петропавлівський монастир та навколишні села. – Суми, 2015.
- УКМЕ – Українське козацтво. Мала енциклопедія. – К.-Запоріжжя, 2002.
- УНД – Украинские народные думы/ [Видання підготував Б.П.Кирдан]. – М., 1972.
- Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: В 4 т. – М., 1964-1973.
- Федорова М. В.* Славяне, мордва и анты: к вопросу о языковых связях. — Воронеж, 1976.
- Фильштинский И.М.* История арабов и Халифата (750–1517 гг.). – М., 2006. – 349 с.
- Хайдаков С.М.* Сравнительно-сопоставительный словарь дагестанских языков. — М., 1973.
- Хубшмид И.* Дославянские и дороманские этимологии // Этимология 1967. — М., 1969. — С. 236—251.
- Чаусидис Н.* Митологізація на планината (дијахронски поглед низ македонските и пошироко – низ балканските примери) // Интерпретации. 2008. – С. 171-213.
- Чекмонас В.* Из истории формирования белорусских говоров // Беларуская мова: шляхі развіцця, кантакты, перспектывы. – Мінск, 2001.
- Членов А.* Валы, остановившие гуннов // Ветер странствий. Альманах. № 11. – М., 1976.
- Членова Н.Л.* О времени появления ираноязычного населения в Северном Причерноморье // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья. — М., 1984. – С. 259–268.
- Чмихов М.* Від яйця-райця до ідеї Спасителя. – К., 2001. – С. 121. (Перевидання книги 1990 р.)
- Чобіт Д.* Топоніми готського походження центральної частини Волино-Подільського пограниччя. – Броди: Просвіта, 2012. – 52 с.
- Чунакова О.М.* Парфянские личные имена: семантика и структура // Письменные памятники Востока. № 2 (17), 2012. – С. 65–74.
- Чучка П.П.* Прізвища закарпатських українців. – Львів, 2005.
- Шагиров А.К.* Этимологический словарь адыгских (черкесских) языков: В 2 т. – М., 1977.
- Шайкевич А.Я.* Гипотезы о естественных классах и возможность количественной таксономии в лингвистике // Гипотеза в современной лингвистике. – М., 1980. – С. 319-357.
- Шанский Н.М. и др.* Краткий этимологический словарь русского языка. – М., 1971.
- Шахматов А.А.* Очерк древнейшего периода русского языка. – Петроград, 1915.
- Шевельов Ю.* Вибрані праці: У 2 кн. – К., 2008.
- Шустер-Шевц Г.* Возникновение западнославянских языков из праславянского и особенности серболужицкого языкового развития // Вопросы языкознания. 1983. № 2. — С. 33—41.
- Шустер-Шевц Х.* Язык лужицких сербов и его место в семье славянских языков // Вопросы языкознания. 1976. № 6. — С. 74—82.
- Щукин М.Б.* Готский путь. – СПб., 2005.
- ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков / Под ред. Трубачева О. Н. Вып. 1—27. — М., 1973—2002..., вип. 32
- ЭСЮФ – Энциклопедический словарь юного филолога / Сост. М. В. Панов. – М., 1984.
- Atlante storico Zanichelli.— Bologna, 1995.
- Bailey – Khotanese Texts / Ed. by H.W. Bailey. – L., 1969.
- Bartholomae Ch.* Altiranisches Wörterbuch. – Strassburg, 1904.
- Bednarczuk L.* Języki celtyckie // Języki indoeuropejskie / Red. L. Bednarczuk. – Warszawa, 1988. — S. 645–731.
- Bielecki A.A.* La raccolta della terminologia marinara e peschereccia nell'Unione Sovietica per l'ALM // Bolletino dell' Atlante Linguistico Mediterraneo. — Firenze: Olschi, 1966. — №8. — P. 56–59.

- Blanchard M.J.* Sarabaitae and Remnuoth. Coptic Consideration // The World of Early Egyptian Christianity/ Ed. by J.E. Goehring and J.A. Timbie. – Washington, 2007. – P. 49–60.
- Blažek V.* Celto-Slavic Parallels in Mythology and Sacral Lexicon// Parallels between Celtic and Slavic. – Coleraine, 2006. – PP. 75-84.
- Brückner A.* Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa, 1974³.
- Buck – A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A Contribution to the History of Ideas/ By C.D.Buck e. a. – Chicago, London, 1949. – 1515 p. – Paperback Edition 1988. – pdf. – 209 p.
- Buchmüller-Pfaff M.* Siedlungsnamen zwischen Spätantike und frühem Mittelalter. – 1990.
- Cavalli-Sforza L.L., Menozzi P., Piazza A.* The History and Geography of Human Genes. — Princeton, 1994.
- Černý J.* Coptic Etymological Dictionary. – Cambridge, 1976.
- Chantraine P.* Dictionnaire étymologique de la langue grecque: En 4 vols. – Paris., 1968-1980.
- Chitsáz M.R.* Choghâzanbil. E-text. – 2004;
- Chkeidze T.* Georgia. v. Linguistic Contacts with Iranian Languages // Iranica. E-edition. Codex Cumanicus.
- Cortelazzo M., Zolli P.* Dizionario etimologico della lingua italiana. In. 5 vol. — Bologna, 1979—1988.
- Cortese A.A.* Onomástico Medieval Português// O Archeologo Português, VIII y sigs. – Lisboa, 1912.
- Cossue (Costa M.).* Antroponimia Altomedieval en Galicia (4ª Ed.), 2007. – E-version.
- Crum W.E.* A Coptic Dictionary. – Oxford, 1939.
- Dauzat A.* Dictionnaire étymologique de la langue française. — Paris, 1938.
- Dankoff R.* Armenian Loanwords in Turkish. – Wiesbaden, 1999.
- Dauzat A.* La géographie linguistique. — Paris, 1922.
- Du Cange et al.,* Glossarium mediæ et infimæ latinitatis: En 10 vols. – Niort: L. Favre, 1883-1887.
- Egypto Roman Checkerboard mosaic bead, 30-400 BCE... <https://www.pinterest.com/.../41433123443955...>
- Eichler E.* Die Ortsnamen der Niederlausitz. – Bautzen, 1975.
- Eichler E., Walther A.* Ortsnamenbuch der Oberlausitz: In 2 Bde. – Berlin, 1978.
- Encarta – Microsoft Encarta Premium 2009. Interactive World Atlas, E-product. en.wikipedia.org/almogavres
en.wikipedia.org/wiki/Haplogroup
- Földes-Papp K.* Fom Felsbild zum Alphabet. – Dresden, 1970.
- Fraenkel E.* Litauisches Etymologisches Wörterbuch: In 3 Bd. – Heidelberg, 1962.
- Garzanti – Dizionario Garzanti della lingua italiana. – Milano, 1964.
- Golden P.B.* Introduction// Codex Cumanicus_Central Asian Monuments_Edited by H.B. Paskoy_CARRIE Books.htm; eurasia-research.com/erc/002cam.htm.
- GPC I-IV – Geiriadur Prifysgol Cymru. A Dictionary of the Welsh Language. – Caerdydd, 1967–2002.
- Grillot-Susini F.* Elamite language // Iranica/Elam.
- Hannusch E.* Niedersorbisch: praktisch und verständlich. – Bautzen, 1998.
- Havránek K.* Traktát *Largum sero* Jana z Holešova: příspěvek k lidové zbožnosti ve středověku// Studia historica Brunensia 56, 2009, 1-2. – S. 105-120.
- Herberstein S. von.* Rerum Moscoviticarum Commentarii (Basel 1556/ Wien 1557) / Red. H. Beyer-Thoma. – Munchen, 2007.
- Hinz W., Koch H.* Elamisches Wörterbuch: In 2 Teilen. Berlin: Reimer-Verlag, 1987;
- How did R1b come to replace most of the older lineages in Western Europe? {file: origins_haplogroups_europe.shtml.htm#R1b-conquest}
- Hudud al-'alam, The Regions of the World/ [Ed.] V.Minorsky. – London, 1937. – 524 p.
- Hynek A.* Integrated Landscape Research // Scripta fac. sci. nat. univ. Purk. Brun. – Vol. 11 (1981), No 7–8 (Geographia), p. 309–322.
- Kausen E.* Elamisch. E-text. – 2002-2006.
- Kern A.* Der "Libellus de notitia Orbis"... // Archivum Fratrum Praedicatorum. Vol. VIII. 1938.pdf]; з сайту <https://ia601908.us.archive.org/30/items/LibellusNottaOrbis/LibellusNottaOrbis.pdf>
- Kieffer J.D., Bianchi T.X.* Dictionnaire turc-français, à l'usage des agents diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs, et autres voyageurs dans le Levant. – Tome 2. – P., 1837.
- Kiss L.* Földrajzi nevek etimológiai szótára. — Budapest, 1980.
- Kiszely I.* A földnépei. I. Európa népei. — Budapest, 1979.
- Kluge F.* Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache. – Berlin, NY, 1975²¹.
- Kniezsa I.* A magyar nyelv szláv jövevényszavai. – I. kötet. – Budapest, 1974.
- Kozak D.* Gli Unni // Tesori delle steppe. Cimмери, Sciti, Sarmati, Unni, Avari e Cazari. – Milano, 1996. — P. 141-151.
- Krahe H.* Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie. — Wiesbaden, 1963.
- Krahe H.* Germanische Sprachwissenschaft. I. Einleitung und Lautlehre. — Berlin, 1960.
- Krahe H.* Sprache und Vorzeit. — Heidelberg, 1954
- Kuun G.* Codex cumanicus bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. – Budapest, 1880.
- Lehman W.P.* A Gothic Etymological Dictionary. – Leiden 1986.
- Lehr-Splawiński T., Kuraszkiewicz W., Sławski F.* Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich.– Warszawa, 1954.

- L'Italia in tasca. Atlante stradale 1:500 000. – Novara, 1988.
- Mac Bain A.* An Etymological Dictionary of the Gaelic Language. — Glasgow, 1982 (E-version).
- MacKenzie D.N.* A Concise Pahlavi Dictionary. — London, 1986.
- Maenchen-Helfen O.J.* The World of the Huns. — Berkley, Los Angeles, London, 1973.
- Manzelli G.* Lingue uraliche // La formazione dell'Europa linguistica / Ed. E. Banfi. — Firenze, 1993. — P. 491-552.
- Meyer G.* Etymologisches Wörterbuch der Albanesischen Sprache. — Strassburg, 1891.
- Migliorati G.* Cassio Dione e l'impero Romano da Nerva ad Antonio Pio: alla luce dei nuovi documenti. — Milano, 2003.
- Nerlich B.* Metonymy // Encyclopedia of Language and Linguistics. 2nd Ed. (Elsevier, Nov. 2005). pdf. — P. 111 (=5903).
- Nyberg H.S.* A Manual of Pahlavi. II. — Wiesbaden, 1974.
- ODEE — The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. T. F. Hoad. — Oxford-NY, 1996.
- Orel V.* A Handbook of Germanic Etymology. — Brill, 2003.
- Payne Smith J.* A Compendious Syriac Dictionary. — Oxford, 1903.
- Piel J.* Antroponimia germanica (1952)// Enciclopedia lingüística Hispanica / Dir. por M. Alvar e.a. — Tomo I. — Madrid, 1960. — P. 421-444.
- Platts J.T.* A Dictionary of Urdü, Classical Hindi and English.—London, 1884.
- Pritsak O.* The Pečenegs: A Case of Social and Economic Transformation// AEMAE, 1975. — P. 211-235.
- Quintana E.* Glosario omen — <http://www.um.es/ipoa/cuneiforme/elamita>. — 2008.
- Quintana E.* Textos elamitas de Tchoga Zambil. E-text. — 2008;
- Renfrew C.* Archaeology and Language. The Puzzle of Indo-European Origins. — London, 1989.
- Renzi L., Andreose A.* Manuale di linguistica e filologia romanza. — Bologna, 2003.
- Robert — Le petit Robert. Dictionnaire encyclopédique de la langue française: En 2 vols. — Paris, 1980-1989.
- Rosser Z. e.a.* Y-Chromosomal Diversity in Europe Is Clinal and Influenced Primarily by Geography, Rather than by Language// American Journal of Human Genetics, 67 (6) (2000). — PP. 1526-1543.
- Schachmatov A.* Zu den ältesten slawisch-keltischen Beziehungen // AfslPh. — Bd. 33. — Berlin, 1911.
- [*Schiltberger J.*] The Bondage and Travels of Johann Schiltberger... 1396-1427. — London, 1879.
- Schuster-Šewc H.* Historisch-etymologisches Wörterbuch der ober- und niedersorbischen Sprache. — Bautzen, 1978.
- Semino O. et al.* The Genetic Legacy of Paleolithic Homo sapiens sapiens in Extant Europeans: a Y-chromosome perspective // Science, 290 (2000). — PP. 1155-1159.
- SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich: In 14 vols. — Warszawa, 1880-1895.
- SGP — Słownik grecko-polski/ Pod red. Z.Abramowiczówny: W 4 t. — Warszawa, 1958-1965.
- SJS — Slovnik jazyka staroslověnského, I. — Praha, 1959.
- Spinei V.* The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century: Cumans and Mongols. — A. Hakkert, Publisher, 2006.
- SSA — Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Osat 1-3. — Helsinki, 1992-2000.
- Stalmaszczyk P., Witczak K.T.* Celto-Slavic language connections: New evidence for Celtic lexical influence upon Proto-Slavic// Linguistica Baltica, 4 (1995). — PP. 225-232
- Steiner G.* Sumerisch und Elamisch: typologische Parallelen // Acta Sumerologica 12:143-176. 1990;
- Starostin G.* On the Genetic Affiliation of the Elamite Language/ Starostin George //Mother Tongue VII 2002. E-text.
- Tesori delle Steppe. Cimмери, Sciti, Sarmati... — Milano, 1996. — 213 p.
- Thorne D.A.* A Comprehensive Welsh Grammar. — Oxford, 1993.
- Vallat F.* Suse et l'Elam. — P., 1980.
- Vasilev A.A.* The Goths in the Crimea. — Cambridge Mass., 1936.
- Verreth H.* A survey of toponyms in Egypt in the Graeco-Roman period. — Köln / Leuven: Trismegistos, 2013.
- Vycichl W.* Dictionnaire étymologique de la langue copte. — Leuven, 1983.
- Walter H.* A aventura das linguas do Ocidente. A sua origem, a sua história, a sua geografia. — Lisboa, 1996.
- Weijnen A.* The value of the map configuration. Special issue of the Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde.— Nijmegen, 1977.
- Wojciechowska B.* Od Godów do Trzech Króli// Prasa polska: Mówią Wiekij/ 23.12.2004 [<http://docs5.chomikuj.pl/1581.gazeta.html>]
- Woycicki K.W.* Przysłowia narodowe. — Warszawa, 1830.
- Wright J.* Grammar of the Gothic Language. — Oxford, 1966.
- Zadok R.* On the Current Sate of Elamite Lexicography // SEL, 12; 1995.
- Zanichelli — Enciclopedia Zanichelli 1996. — Bologna, 1995.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Костянтин Тищенко

ІНШОМОВНА ІСТОРІЯ УКРАЇНЦІВ:

2300 запозичених реалій античності й середньовіччя
у мові, топонімах і прізвищах

Друкується в авторській редакції

Друк: ТзОВ «Бродівська друкарня»
Підписано до друку ...07.2018.
Папір офс. Друк офсетний. Формат В5.
Гарнітура Verdana. Умов. друк. арк. 51,0. Облік. др. арк.
Наклад 200 прим.